

Powstanie Warszawskie 1944

w dokumentach
z archiwów służb specjalnych

Варшавское восстание 1944

в документах
из архивов спецслужб

Варшавское восстание 1944

Powstanie Warszawskie 1944

Федеральная служба безопасности Российской Федерации
Министерство внутренних дел и администрации Республики Польша
Институт российской истории Российской академии наук
Институт национальной памяти Республики Польша –
– Комиссия по преследованию преступлений против польского народа

Варшавское восстание 1944

**в документах из архивов
спецслужб**

Варшава – Москва 2007

Instytut Pamięci Narodowej –
– Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji Rzeczypospolitej Polskiej
Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej
Instytut Rosyjskiej Historii Rosyjskiej Akademii Nauk

Powstanie Warszawskie 1944

**w dokumentach z archiwów
służb specjalnych**

Warszawa – Moskwa 2007

Редакционная коллегия

Василий Христофоров
Петр Мерецкий

Владимир Виноградов
Юрий Гришин
Марцин Маевский
Владимир Макаров
Збигнев Навроцкий
Наталья Перемышленникова
Енджей Тухольский
Андрей Тюрин

Составление и редакция

Владимир Виноградов
Зузанна Гайовничек
Марцин Маевский
Владимир Макаров
Наталья Перемышленникова
Енджей Тухольский
Андрей Тюрин
Василий Христофоров
Ванда Худзик

Перевод

Рита Мельхэр, Светлана Огурцова, Зофия Фурманек – немецкий язык
Ежи Вжесинский, Барбара Недзелько, Елена Сливинская,
Александр Федорович – русский язык
Марцин Маевский – английский язык

Проект обложки

Веслав Михальчик

Верстка

«ТЫРСА» Т.О.О.

ISBN 978-83-60464-32-8

© Copyright by

© Управление регистрации и архивных фондов Федеральной службы безопасности
Российской Федерации

© Министерство внутренних дел и администрации Республики Польша

© Институт российской истории Российской академии наук

© Институт национальной памяти Республики Польша –

Комиссия по преследованию преступлений против польского народа

Варшава – Москва 2007

Komitet Redakcyjny

Piotr Mierecki
Wasilij Christoforow

Jurij Griszin
Marcin Majewski
Władimir Makarow
Zbigniew Nawrocki
Natalia Pieriemyszlennikowa
Andriej Tiurin
Jędrzej Tucholski
Władimir Winogradow

Wybór i opracowanie naukowe

Wasilij Christoforow
Wanda Chudzik
Zuzanna Gajowniczek
Marcin Majewski
Władimir Makarow
Natalia Pieriemyszlennikowa
Andriej Tiurin
Jędrzej Tucholski
Władimir Winogradow

Tłumaczenie

Zofia Furmanek, Rita Melcher, Swietłana Ogórcowa – jęz. niemiecki
Aleksander Fedorowicz, Barbara Niedzielko, Elena Śliwińska,
Jerzy Wrzesiński – jęz. rosyjski
Marcin Majewski – jęz. angielski

Projekt okładki

Wiesław Michalczyk

Łamanie

TYRSA Sp. z o.o.

ISBN 978-83-60464-32-8

© Copyright by

Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji Rzeczypospolitej Polskiej
Zarząd Rejestracji i Zasobów Archiwalnych Federalnej Służby Bezpieczeństwa
Federacji Rosyjskiej
Instytut Rosyjskiej Historii Rosyjskiej Akademii Nauk
Warszawa – Moskwa 2007

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ.....	24
---------------	----

РАЗДЕЛ ПЕРВЫЙ

ОПЕРАТИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ ВЕРМАХТА И НЕМЕЦКИХ СПЕЦСЛУЖБ О ХОДЕ ВОССТАНИЯ

№ 1. 5 августа 1944, б.м.в. Сообщение командующего Группы армий «Центр» командующему 9-й армией вермахта о переброске подкреплений в Варшаву	70
№ 2. 9 августа 1944, б.м.в. Телеграмма командующего 9-й армией вермахта о больших потерях и отсутствии средств для подавления восстания в Варшаве.....	74
№ 3. 20 августа 1944, Варшава. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	78
№ 4. 21 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	82
№ 5. 22 августа 1944, Варшава. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	86
№ 6. 22 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	88
№ 7. 23 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	90
№ 8. 24 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	92
№ 9. 25 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	96
№ 10. 26 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	98
№ 11. 27 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	100
№ 12. 28 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	102
№ 13. 29 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	104
№ 14. 30 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	106
№ 15. 31 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	108

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....25

ROZDZIAŁ PIERWSZY

DOKUMENTY OPERACYJNE WEHRMACHTU I NIEMIECKICH
SŁUŻB SPECJALNYCH DOTYCZĄCE PRZEBIEGU POWSTANIA

- Nr 1. **5 sierpnia 1944, b.m.w.** Pismo dowódcy GA „Mitte”
gen. Hansa Krebsa do dowódcy 9 Armii gen. Nicolausa von
Vormanna dotyczące przerzutu posiłków do Warszawy..... 71
- Nr 2. **9 sierpnia 1944, b.m.w.** Meldunek gen. Nicolausa von
Vormanna dla gen. Hansa Krebsa dotyczący wysokich strat i braku
środków do stłumienia powstania w Warszawie..... 75
- Nr 3. **20 sierpnia 1944, Warszawa.** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” za okres od 13 do 20 sierpnia 1944 79
- Nr 4. **21 sierpnia 1944, [Warszawa].** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” 83
- Nr 5. **22 sierpnia 1944, Warszawa.** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” 87
- Nr 6. **22 sierpnia 1944, [Warszawa].** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck”. Informacje według stanu na godz. 19.00 89
- Nr 7. **23 sierpnia 1944, [Warszawa].** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” 91
- Nr 8. **24 sierpnia 1944, [Warszawa].** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” 93
- Nr 9. **25 sierpnia 1944, [Warszawa].** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” 97
- Nr 10. **26 sierpnia 1944, [Warszawa].** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” 99
- Nr 11. **27 sierpnia 1944, [Warszawa].** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” 101
- Nr 12. **28 sierpnia 1944, [Warszawa].** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” 103
- Nr 13. **29 sierpnia 1944, [Warszawa].** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” 105
- Nr 14. **30 sierpnia 1944, [Warszawa].** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” 107
- Nr 15. **31 sierpnia 1944, [Warszawa].** Sprawozdanie z działań Grupy
Bojowej „Reck” 109

№ 16. 31 августа 1944, Варшава. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки	112
№ 17. 1 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	118
№ 18. 1 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	120
№ 19. [2 сентября 1944, Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	124
№ 20. 2 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	126
№ 21. 2 сентября 1944, Варшава. Донесение Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки	128
№ 22. 3 сентября 1944, Варшава. Донесение тайлькоманды «Биркнер» о результатах разведки	134
№ 23. 3 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	142
№ 24. 5 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	144
№ 25. 5 сентября 1944, Варшава. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рейнефарт» о карательной деятельности	146
№ 26. 6 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	148
№ 27. 7 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	150
№ 28. 7 сентября 1944, Варшава. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о местах дислокации повстанцев	152
№ 29. 8 сентября 1944, [Варшава]. Сообщение Боевой группы «Рор» о текущем положении	158
№ 30. Не ранее 8 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки	162
№ 31. 10 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности	170
№ 32. 10 сентября 1944, Варшава. Письмо командующего АК командующему немецкими войсками в районе Варшава-Юг	172
№ 33. 10 сентября 1944, Варшава. Письмо командующего немецкими войсками в районе Варшава-Юг командующему АК	174
№ 34. 12 сентября 1944, [Варшава]. Донесение тайлькоманды «Биркнер» о местах дислокации повстанцев	176

Nr 16. 31 sierpnia 1944, Warszawa. Informacja policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca sytuacji powstańców	113
Nr 17. 1 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”	119
Nr 18. 1 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”	121
Nr 19. [2 września 1944, Warszawa]. Informacja policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reck” dotycząca przekazanych i rozstrzelanych osób	125
Nr 20. 2 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”	127
Nr 21. 2 września 1944, Warszawa. Informacja policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca sytuacji na Starym Mieście	129
Nr 22. 3 września 1944, Warszawa. Sprawozdanie dowódcy Teilkommando policji bezpieczeństwa przy Grupy Bojowej „Süd” dotyczące sytuacji w Warszawie	135
Nr 23. 3 września 1944, [Warszawa]. Meldunek Grupy Bojowej „Reck” dotyczący rozstrzelania powstańca.....	143
Nr 24. 5 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”	145
Nr 25. 5 września 1944, Warszawa. Informacja policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotyczący nastrojów ludności cywilnej i sytuacji w Banku Emisyjnym	147
Nr 26. 6 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck” dotyczące rozstrzeliwania powstańców	149
Nr 27. 7 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck” dotyczące ludności cywilnej.....	151
Nr 28. 7 września 1944, Warszawa. Notatka dowódcy komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca obiektów zajmowanych przez powstańców	153
Nr 29. 8 września 1944, [Warszawa]. Meldunek Grupy Bojowej „Rohr” dotyczący zajmowanych przez powstańców obiektów	159
Nr 30. [Po 8] września 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca m. in. kpt. Konstantina Kaługina	163
Nr 31. 10 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”	171

№ 35. 12 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» об изъятии медицинских приборов и медикаментов.....	180
№ 36. [Не ранее 13 сентября 1944], б.м.в. Донесение командования 654-го саперного батальона о подрыве мостов в Варшаве.....	182
№ 37. [Не ранее 15 сентября 1944], [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки.....	188
№ 38. [После 27 сентября 1944], [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки.....	194
№ 39. 29 сентября 1944, [Варшава]. Донесение Боевой группы «Рейнефарт» о текущем положении.....	198
№ 40. 1 октября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки.....	202
№ 41. 2 октября 1944, [Варшава]. Донесение командования 572-го казачьего дивизиона об изъятии пропагандистской листовки повстанцев.....	206
№ 42. [Не ранее 2 октября 1944], б.м.в. Сообщение обергруппенфюрера СС Э. фон дем Баха-Зелевского в отношении договора о капитуляции.....	208
№ 43. [Не ранее 4 октября 1944], [Варшава]. Донесение айнзацкоманды боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки.....	218
№ 44. 9 октября 1944, б.м.в. Телеграмма командующего 9-й армией вермахта командующему Группы армий «Центр» о роспуске корпусной группы и приказе о разрушении Варшавы.....	224

РАЗДЕЛ ВТОРОЙ

ОПЕРАТИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ ВЕРМАХТА И НЕМЕЦКИХ СПЕЦСЛУЖБ С ДАННЫМИ, ПОЛУЧЕННЫМИ ОТ АГЕНТУРЫ И В ХОДЕ ДОПРОСОВ

№ 45. 13 августа 1944, Варшава. Показания повстанца В. Ленского.....	230
№ 46. 14 августа 1944, Варшава. Показания медсестры И. Олещук.....	234
№ 47. 19 августа 1944, Варшава. Сообщение информатора гестапо М. Волка.....	240

Nr 32. 10 września 1944, Warszawa. Pismo gen. Tadeusza Komorowskiego, „Bora” do gen. Güntera Rohra w sprawie warunków kapitulacji powstania.....	173
Nr 33. 10 września 1944, Warszawa. Pismo gen. Güntera Rohra do gen. Tadeusza Komorowskiego, „Bora” w sprawie warunków kapitulacji powstania.....	175
Nr 34. 12 września 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy Teilkommando policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Süd” dotycząca zajmowanych przez powstańców obiektów	177
Nr 35. 12 września 1944, [Warszawa]. Pismo dowódcy komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reck” do Alfreda Spilкера w sprawie odnalezionych przedmiotów	181
Nr 36. [Po 13] września 1944, b.m.w. Raport dowódcy 2 kompanii 654 batalionu pionierów z wykonania zadania wysadzenia mostów drogowych na Wiśle	183
Nr 37. [Po 15] września 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca zajmowanych przez powstańców obiektów	189
Nr 38. [Po 27] września 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca sytuacji na Mokotowie.....	195
Nr 39. 29 września 1944, [Warszawa]. Meldunek dowódcy policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotyczący sytuacji w Warszawie.....	199
Nr 40. 1 października 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca obiektów zajmowanych przez powstańców	203
Nr 41. 2 października 1944, [Warszawa]. Meldunek dla mjr. Hahna dotyczący ulotki propagandowej dostarczonej przez 572 dywizjon kozaków.....	207
Nr 42. [Po 2] października 1944, b.m.w. Pismo gen. Ericha von dem Bacha do podległych oddziałów zawierające warunki umowy kapitulacyjnej	209
Nr 43. [Po 4] października 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej Reinefartha dotycząca m. in. relacji AL – AK.....	219
Nr 44. 9 października 1944, b.m.w. Telegram gen. Smilo von Lüttwiza do gen. Hansa Krebsa dotyczący m. in. rozkazu zniszczenia Warszawy.....	225

№ 48. 20 августа 1944, Варшава. Показания повстанца Т. Мисеюка.....	246
№ 49. 21 августа 1944, Варшава. Сообщения информаторов В. Янишевского и А. Маевской.....	252
№ 50. 22 августа 1944, Варшава. Показания инженера В. Оглазы.....	256
№ 51. 22 августа 1944, Варшава. Показания информатора Т. А. Мощеньского	262
№ 52. 22 августа 1944, [Варшава]. Отчет командования 46-го саперного батальона о результатах допросов повстанцев.....	268
№ 53. 22 августа 1944, Варшава. Показания повстанца С. Саторского.....	282
№ 54. 22 августа 1944, Варшава. Показания повстанца З. Киляновского.....	286
№ 55. 22 августа 1944, Варшава. Показания повстанца М. Голембиовского	290
№ 56. 22 августа 1944, Варшава. Показания повстанца С. Медыньского	294
№ 57. 22 августа 1944, Варшава. Показания повстанцев Р. Капалки и Ю. Плоха.....	298
№ 58. 25 августа 1944, Варшава. Показания повстанца Г. Охника.....	302
№ 59. 28 августа 1944, Варшава. Показания повстанца С. Карыковского	306
№ 60. 28 августа 1944, Варшава. Показания В. Пернера, освобожденного из плена	314
№ 61. 29 августа 1944, Варшава. Показания повстанца Б. Ростроповича.....	318
№ 62. 30 августа 1944, Варшава. Показания повстанца Э. Кацперского.....	324
№ 63. 30 августа 1944, Варшава. Показания информатора зондеркоманды «Марьяна»	330
№ 64. 31 августа 1944, Варшава. Показания повстанца С. Валицкого	340
№ 65. 3 сентября 1944, [Варшава]. Показания сержанта В. Шрёдера, бежавшего из плена.....	346
№ 66. 5 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца В. Сточковского	356
№ 67. 6 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца З. Ненцкевича.....	362

ROZDZIAŁ DRUGI
DOKUMENTY OPERACYJNE WEHRMACHTU I NIEMIECKICH
SŁUŻB SPECJALNYCH ORAZ DANE AGENTURALNE
I POCHODZĄCE Z PRZESŁUCHAŃ

Nr 45. 13 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Waclawa Łęskiego	231
Nr 46. 14 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania pielęgniarki Ireny Oleszczuk.....	235
Nr 47. 19 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania informatora gestapo Mikołaja Wolka.....	241
Nr 48. 20 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Teodora Misiejuka	247
Nr 49. 21 sierpnia 1944, Warszawa. Protokoły przesłuchania informatorów policji bezpieczeństwa Władysława Janiszewskiego i Anny Majewskiej	253
Nr 50. 22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania inż. Waclawa Ogłazy.....	257
Nr 51. 22 sierpnia 1944, Warszawa. Zeznania informatora Theodora Alfreda Moszczeńskiego.....	263
Nr 52. 22 sierpnia 1944, [Warszawa]. Protokoły przesłuchań 18 jeńców AK wziętych do niewoli w rejonie Dworca Gdańskiego.....	269
Nr 53. 22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Stanisława Satorskiego	283
Nr 54. 22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Zdzisława Kilanowskiego.....	287
Nr 55. 22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Mieczysława Gołembiewskiego	291
Nr 56. 22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Stefana Medyńskiego	295
Nr 57. 22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokoły przesłuchania powstańców Ryszarda Kapałki i Józefa Płochy	299
Nr 58. 25 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania członka milicji PPS Henryka Ochnika.....	303
Nr 59. 28 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Stanisława Karykowskiego.....	307
Nr 60. 28 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania członka Technische Nothilfe Willy'ego Pernera	315
Nr 61. 29 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Bogdana Rostropowicza	319

№ 68. 6 сентября 1944, Варшава. Сообщение информатора «Йоны»	368
№ 69. 7 сентября 1944, Варшава. Показания вахмистра жандармерии Э. Моравица	374
№ 70. 8 сентября 1944, Варшава. Показания Э. Мергенталера и Э. Дема, бежавших из плена	384
№ 71. 9 сентября 1944, Варшава. Показания Э. Шмидта, бежавшего из плена	388
№ 72. 14 сентября 1944, Варшава. Показания легионера В. Спрингвальда, бежавшего из плена	394
№ 73. 17 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца Р. Глуского	402
№ 74. 17 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца Р. Янковского	408
№ 75. 18 сентября 1944, Варшава. Показания военнотру- жащего Г. Гвиса	414
№ 76. 19 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца М. Конашевского	420
№ 77. 22 сентября 1944, Варшава. Показания санитаря А. Малиновского	426
№ 78. 22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца А.-М. Пясецкого	430
№ 79. 22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца И. Совиньского	438
№ 80. 22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца Ф. Любецкого	442
№ 81. 22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца В. Разиковского	448
№ 82. 22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца С. Корвин-Коссаковского	452
№ 83. 22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца Т. Сусьцитаевского	458
№ 84. 22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца Ю. Сидоровича	476
№ 85. 22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца Я. Запенцкого	480
№ 86. 26 сентября 1944. Показания повстанца Э. Попеловича	484
№ 87. 27 сентября 1944, б.м.в. Показания повстанца Г. Вильчковяка	488
№ 88. 27 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца Р. Талярека	496

Nr 62. 30 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Eugeniusza Kacperskiego.....	325
Nr 63. 30 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania konfidenta policji bezpieczeństwa „Mariana”	331
Nr 64. 31 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Stanisława Walickiego.....	341
Nr 65. 3 września 1944, [Warszawa]. Zeznanie własne sierż. art. plot. Waltera Schrödera.....	347
Nr 66. 5 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Władysława Stoczkowskiego.....	357
Nr 67. 6 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Zbigniewa Nęckiewicza.....	363
Nr 68. 6 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania konfidenta policji bezpieczeństwa „Jony”	369
Nr 69. 7 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania wachmistrza Gendarmerie Engelberta Morawietza	375
Nr 70. 8 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania SS Rottenführera Erwina Mergenthalera i grenadiera Erwina Dehma	385
Nr 71. 9 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania pracownika kolei Eduarda Schmidta.....	389
Nr 72. 14 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania kierowcy Legionu Speera Witolda Springwalda	395
Nr 73. 17 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Roberta Głuskiego.....	403
Nr 74. 17 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Ryszarda Jankowskiego.....	409
Nr 75. 18 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania żołnierza 1 Armii WP Henryka Gwisa.....	415
Nr 76. 19 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Michała Konaszewskiego	421
Nr 77. 22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania sanitariusza Adolfa Malinowskiego	427
Nr 78. 22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Adama Marii Piaseckiego.....	431
Nr 79. 22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Ireneusza Sowińskiego	439
Nr 80. 22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Feliksa Lubeckiego	443
Nr 81. 22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Zygmunta Milewicza (vel Witold Razikowski)	449

№ 89. 28 сентября 1944, б.м.в. Показания повстанца З. Гжегорского	510
№ 90. 28 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца М. Качановского	518
№ 91. 30 сентября 1944, Варшава. Показания фольксдойче Й. Козлецкого	524
№ 92. 2 октября 1944, Варшава. Показания рейхсдойче Ф. Зандера	528
№ 93. 2 октября 1944, Варшава. Показания информатора зипо С. Зембицкого	536

РАЗДЕЛ ТРЕТИЙ

СЛЕДСТВЕННЫЕ МАТЕРИАЛЫ ПОЛЬСКИХ И СОВЕТСКИХ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

№ 94. 14 февраля 1945, Варшава. Показание С. Грабовской Комиссии по расследованию немецких преступлений в Варшаве	546
№ 95. 8 марта 1945, Варшава. Показание Л. Холодовской Комиссии по расследованию немецких преступлений в Варшаве	552
№ 96. 14 марта 1945, Варшава. Показание Б. Мончки Комиссии по расследованию немецких преступлений в Варшаве	558
№ 97. 21 марта 1945, Варшава. Протокол допроса свидетеля А. Валуша о событиях Варшавского восстания	562
№ 98. 18 апреля 1945, Москва. Из протокола допроса Л. Окулицкого («Кобра», «Мрувка», «Недзвядек»)	570
№ 99. 28 апреля 1945, Москва. Собственноручные показания военного коменданта Варшавы генерал-лейтенанта люфтваффе Р. Штагеля «Восстание в Варшаве»	584
№ 100. 25 июля 1945, лагерь № 284. Из протокола допроса офицера сводного полка бригады РОНА П. Майорова	600
№ 101. 25 августа 1945, [Москва]. Из протокола допроса военного коменданта Варшавы генерал-лейтенанта люфтваффе Р. Штагеля	606
№ 102. 29 января 1946, б.м.в. Показания обергруппенфюрера СС Э. фон дем Баха-Зелевского	620
№ 103. 31 мая 1946, лагерь № 256. Из протокола допроса командира сводного полка бригады РОНА И. Фролова	626
№ 104. 10 июня 1946, лагерь № 256. Из протокола допроса командира сводного полка бригады РОНА И. Фролова	630

Nr 82. 22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Stanisława Korwina-Kossakowskiego.....	453
Nr 83. 22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Teofila Budzanowskiego (vel Teofil Suścitawski).....	459
Nr 84. 22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Józefa Sidorowicza	477
Nr 85. 22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Jana Zapęckiego	481
Nr 86. 26 września 1944, b.m.w. Protokół przesłuchania powstańca Eugeniusza Popelowicza.....	485
Nr 87. 27 września 1944, b.m.w. Protokół przesłuchania powstańca Henryka Wilczkowiaka	489
Nr 88. 27 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca, kpt. Romana Talarka.....	497
Nr 89. 28 września 1944, b.m.w. Protokół przesłuchania powstańca Zygmunta Grzegorskiego	511
Nr 90. 28 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Mikołaja Kaczanowskiego.....	519
Nr 91. 30 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania volksdeutscha Johanna Kozleckiego	525
Nr 92. 2 października 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania reichsdeutscha Franza Sandera.....	529
Nr 93. 2 października 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania informatora policji bezpieczeństwa Stanisława Ziembickiego.....	537

ROZDZIAŁ TRZECI

MATERIAŁY ŚLEDTCZE POLSKICH I SOWIECKICH ORGANÓW BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

Nr 94. 14 lutego 1945, Warszawa. Zeznanie Stanisławy Grabowskiej przed Komisją Badania Zbrodni Niemieckich w Warszawie.....	547
Nr 95. 8 marca 1945, Warszawa. Zeznanie Leokadii Chołodowskiej przed Komisją Badania Zbrodni Niemieckich w Warszawie.....	553
Nr 96. 14 marca 1945, Warszawa. Zeznanie Bronisława Monczki przed Komisją Badania Zbrodni Niemieckich w Warszawie.....	559
Nr 97. 21 marca 1945, [Warszawa]. Protokół przesłuchania ppłk. dypl. Augustyna Walusia	563
Nr 98. 18 kwietnia 1945, Moskwa. Protokół przesłuchania gen. bryg. Leopolda Okulickiego	571

№ 105. 20 июня 1946, лагерь № 256. Протокол допроса офицера бригады РОНА А. Акулова	636
№ 106. 8 июля 1946, б.м.в. Из протокола допроса офицера бригады РОНА А. Перхурова	640
№ 107. 16 июля 1946, б.м.в. Протокол допроса командира сводного полка бригады РОНА И. Фролова.....	646
№ 108. 8 августа 1946, [Москва]. Из протокола допроса служащей бригады РОНА Н. Васюковой	656
№ 109. 1 сентября 1946, б.м.в. Из собственноручных показаний командира сводного полка бригады РОНА И. Фролова	660
№ 110. 19 сентября 1946, б.м.в. Протокол допроса генерал-лейтенанта полиции Г. Рейнефарта.....	672
№ 111. 20 сентября 1946, б.м.в. Протокол допроса генерал-лейтенанта полиции Г. Рейнефарта.....	698
№ 112. 30 июня 1947, Зальцбург. Протокол допроса солдата 1-й роты 1-го батальона штурмовой бригады СС «Дирлевангер» Г. Давидхазы	718
№ 113. 24 сентября 1947, [Йошкар-Ола]. Протокол допроса члена НСКК Г. К. Келлера.....	734
№ 114. 5 апреля 1948, Варшава. Показание губернатора Варшавского округа Л. Фишера «Восстание в Варшаве».....	742
№ 115. 24 мая 1948, Варшава. Ответ на анкету ИПН начальника СС и полиции в Варшавском округе бригадефюрера СС П. О. Гейбеля.....	750
№ 116. 15 октября – 3 ноября 1948, Варшава. Протокол допроса начальника СС и полиции в Варшавском округе бригадефюрера СС П.О. Гейбеля	782
№ 117. 9 декабря 1948, Варшава. Протокол очной ставки начальника СС и полиции безопасности в Варшавском округе бригадефюрера СС П.О. Гейбеля с офицером К. А. Фишером...	816
№ 118. 1 марта 1949, Варшава. Из протокола допроса Я. Мазуркевича («Радослав»)	820
№ 119. 16–17 марта 1949, [Варшава]. Из собственноручных показаний Ф. Германа («Новак»).....	832
№ 120. 6 мая 1949, Варшава. Из протокола допроса Я. Мазуркевича («Радослав»)	848
№ 121. 12 мая 1949, Варшава. Протокол допроса Л. Немкевича... 852	
№ 122. 24 июня 1949, Варшава. Протокол допроса Э. Крака («Дудзенец», «Зои»).....	858
№ 123. 7 июля 1949, [Варшава]. Из собственноручных показаний А. Курчевского («Амброзия», «Шренява»).....	874

Nr 99. 28 kwietnia 1945, Moskwa. Własnoręczne zeznanie komendanta garnizonu Warszawa gen. Reinera Stahela pt. „Powstanie w Warszawie”	585
Nr 100. 25 lipca 1945, łagier nr 284. Wyciąg z protokołu przesłuchania oficera brygady RONA st. lejt. Piotra Majorowa.....	601
Nr 101. 25 sierpnia 1945, [Moskwa]. Protokół przesłuchania komendanta garnizonu Warszawa gen. Reinera Stahela	607
Nr 102. 29 stycznia 1946, b.m.w. Zeznanie gen. Ericha von dem Bacha dotyczące m.in. obozu w Pruszkowie	621
Nr 103. 31 maja 1946, łagier nr 256. Protokół przesłuchania dowódcy zbiorczego pułku brygady RONA mjr. Iwana Frołowa	627
Nr 104. 10 czerwca 1946, łagier nr 256. Protokół przesłuchania dowódcy zbiorczego pułku brygady RONA mjr. Iwana Frołowa	631
Nr 105. 20 czerwca 1946, łagier nr 256. Protokół przesłuchania oficera brygady RONA Aleksandra Akułowa.....	637
Nr 106. 8 lipca 1946, b.m.w. Protokół przesłuchania oficera brygady RONA Aleksandra Pierchurowa.....	641
Nr 107. 16 lipca 1946, b.m.w. Protokół przesłuchania dowódcy zbiorczego pułku brygady RONA mjr. Iwana Frołowa	647
Nr 108. 8 sierpnia 1946, [Moskwa]. Protokół przesłuchania Niny Wasiukowej.....	657
Nr 109. 1 września 1946, b.m.w. Własnoręczne zeznanie dowódcy zbiorczego pułku brygady RONA mjr. Iwana Frołowa	661
Nr 110. 19 września 1946, b.m.w. Protokół przesłuchania dowódcy grupy bojowej gen. Heinza Reinefartha	673
Nr 111. 20 września 1946, b.m.w. Protokół przesłuchania dowódcy grupy bojowej gen. Heinza Reinefartha	699
Nr 112. 30 czerwca 1947, Salzburg. Protokół przesłuchania żołnierza Brygady Szturmowej SS „Dirlewanger” Gustava Davidhazy’ego.....	719
Nr 113. 24 września 1947, [Joszkar-Oła]. Protokół przesłuchania członka NSKK G. Kellera	735
Nr 114. 5 kwietnia 1948, Warszawa. Zeznanie gubernatora dystryktu warszawskiego Ludwiga Fischera pt. „Powstanie w Warszawie”	743
Nr 115. 24 maja 1948, Warszawa. Odpowiedź na ankietę IPN dowódcy SS i policji dystryktu warszawskiego gen. Paula Ottona Geibla.....	751
Nr 116. 15 października – 3 listopada 1948, Warszawa. Protokół przesłuchania dowódcy SS i policji w dystrykcie warszawskim gen. Paula Ottona Geibla.....	783

№ 124. 11 июля 1949, [Варшава]. Из собственноручных показаний А. Курчевского («Амброзия», «Шренява»)	880
№ 125. 11 июля 1949, Варшава. Из протокола допроса К. Леского («Брадль»)	898
№ 126. 9 августа 1949, [Варшава]. Сообщение внутрикамерного агента «Немиры» о Ф. Германе	904
№ 127. 3 сентября 1949, Варшава. Из протокола допроса Ф. Непокульчицкого («Теодор»)	908
№ 128. 12 сентября 1949, Варшава. Из протокола допроса К. Плюты-Чаховского («Кучаба»)	912
№ 129. 12 ноября 1949, Варшава. Из протокола допроса Я. Мазуркевича («Радослав»)	918
№ 130. 6 декабря 1949, Варшава. Из протокола допроса К. Плюты-Чаховского («Кучаба»)	922
№ 131. 21 декабря 1949, Варшава. Протокол допроса К. Плюты-Чаховского («Кучаба»)	930
№ 132. 12 января 1950, Варшава. Протокол допроса Я. Мазуркевича («Радослав»)	936
№ 133. 19 сентября 1950, Варшава. Протокол допроса А. Курчевского («Амброзия», «Шренява»)	940
№ 134. 3 февраля 1951, Варшава. Протокол допроса Я. Жепецкого («Презес»)	950
№ 135. 19 апреля 1951, Варшава. Протокол допроса К. Мочарского («Мауриций»)	956
№ 136. 25 августа 1951, Варшава. Протокол допроса Ю. Шостака («Филипп»)	962
№ 137. 19 сентября 1951, [Москва]. Из протокола допроса военного коменданта Варшавы генерал-лейтенанта люфтваффе Р. Штагеля	968
№ 138. 4 декабря 1951, Москва. Обвинительное заключение в отношении военного коменданта Варшавы генерал-лейтенанта люфтваффе Р. Штагеля б.д.	976
№ 139. [1951?, Варшава]. Из собственноручных показаний Ю. Шостака («Филипп»)	984
№ 140. 24 февраля 1954, Варшава. Заявление начальника СС и полиции в Варшавском округе бригадефюрера СС П. О. Гейбеля в связи с предъявлением обвинительного заключения	1004
№ 141. [Не ранее 24 октября 1954, Варшава]. Отчет начальника СС и полиции в Варшавском округе бригадефюрера СС П. О. Гейбеля	1020

Nr 117.	9 grudnia 1948, Warszawa. Protokół konfrontacji gen. Paula Geibla z oficerem sztabu Grupy Bojowej „Reinefarth” Kurtem Alfredem Fischerem.....	817
Nr 118.	1 marca 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania płk. Jana Mazurkiewicza „Radosława”.....	821
Nr 119.	16–17 marca 1949, [Warszawa]. Własnoręczne zeznanie płk. dypl. Franciszka Hermana, „Nowaka”.....	833
Nr 120.	6 maja 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania płk. Jana Mazurkiewicza, „Radosława”.....	849
Nr 121.	12 maja 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania szefa kancelarii batalionu AK „Kiliński” Leona Niemkiewicza.....	853
Nr 122.	24 czerwca 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania zastępcy szefa PKB na m.st. Warszawę Eustachego Kraka.....	859
Nr 123.	7 lipca 1949, [Warszawa]. Własnoręczne zeznanie kpt. Alfreda Kurczewskiego „Szreniawy”.....	875
Nr 124.	11 lipca 1949, [Warszawa]. Własnoręczne zeznanie kpt. Alfreda Kurczewskiego „Szreniawy”.....	881
Nr 125.	11 lipca 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania kpt. Kazimierza Leskiego.....	899
Nr 126.	9 sierpnia 1949, [Warszawa]. Doniesienie agenta celnego „Niemiry” dotyczące Franciszka Hermana.....	905
Nr 127.	3 września 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania płk. Franciszka Niepokólczyckiego na temat „Radosława”.....	909
Nr 128.	12 września 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania płk. dypl. Kazimierza Pluty-Czachowskiego, „Kuczaby”.....	913
Nr 129.	12 listopada 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania płk. Jana Mazurkiewicza, „Radosława”.....	919
Nr 130.	6 grudnia 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania płk. dypl. Kazimierza Pluty-Czachowskiego, „Kuczaby”.....	923
Nr 131.	21 grudnia 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania płk. dypl. Kazimierza Pluty-Czachowskiego, „Kuczaby”.....	931
Nr 132.	12 stycznia 1950, Warszawa. Protokół przesłuchania płk. Jana Mazurkiewicza, „Radosława”.....	937
Nr 133.	19 września 1950, Warszawa. Protokół przesłuchania kpt. Alfreda Kurczewskiego, „Szreniawy”.....	941
Nr 134.	3 lutego 1951, Warszawa. Protokół przesłuchania płk. dypl. Jana Rzepeckiego, „Prezesa”.....	951
Nr 135.	19 kwietnia 1951, Warszawa. Protokół przesłuchania oficera BIP KG AK, por. Kazimierza Moczarskiego.....	957
Nr 136.	25 sierpnia 1951, Warszawa. Protokół przesłuchania płk. Józefa Szostaka, „Filipa”.....	963

№ 142. 16 марта 1967, Львов. Протокол допроса солдата Украинского легиона В. Малаженского	1060
--	------

ПРИЛОЖЕНИЕ

№ 1. 18 августа 1944, б.м.в. Перевод статьи из газеты «Речь Посполита» об обстреле Старого города, боях в Средместье и в районе Халь Мировских	1070
№ 2. [После 2 сентября 1944], б.м.в. Из дневника солдата бригады РОНА И. Вашенки	1074
№ 3. [Декабрь 1944], б.м.в. Итоговый отчёт губернатора Варшавского округа Л. Фишера генерал-губернатору рейхсминистру Франку	1092
№ 4. [1945], б.м.в. Сообщение командира батальона АК «Зоська» капитана Р. Бялоуса о боях на Воле	1144
№ 5. [1945], б.м.в. Из воспоминаний В. Шимановского (он же Е. Рафаловский – «Сынон»)	1162
№ 6. 30–31 декабря 1946, Москва. Протокол судебного заседания Военной коллегии Верховного суда СССР по делу военнослужащих бригады РОНА И. Фролова и других	1180
№ 7. 1 февраля 1947, Варшава. Из протокола судебного разбирательства по делу бывшего губернатора Варшавского округа Л. Фишера и других	1216
СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ	1319
УКАЗАТЕЛЬ ФАМИЛИЙ И ПСЕВДОНИМОВ	1339
УКАЗАТЕЛЬ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ	1355
ВАРШАВА – ТОПОГРАФИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ	1365
ПОДПИСИ К ФОТОГРАФИЯМ	1375

Nr 137. 19 września 1951, [Moskwa]. Protokół przesłuchania komendanta garnizonu Warszawa gen. Reinera Stahela	969
Nr 138. 4 grudnia 1951, Moskwa. Akt oskarżenia gen. Reinera Stahela	977
Nr 139. [1951, Warszawa]. Własnoręczne zeznanie płk. Józefa Szostaka, „Filipa”	985
Nr 140. 24 lutego 1954, Warszawa. Pismo zawierające wyjaśnienia do aktu oskarżenia gen. Paula Ottona Geibla	1005
Nr 141. [Przed październikiem 1954, Warszawa]. Sprawozdanie dowódcy SS i policji w dystrykcie warszawskim gen. Paula Ottona Geibla	1021
Nr 142. 16 marca 1967, Lwów. Protokół przesłuchania żołnierza Ukraińskiego Legionu Samoobrony Wasyla Małazyńskiego	1061

ANEKS

Nr 1. 18 sierpnia 1944, b.m.w. Przekład artykułu z dziennika „Rzeczpospolita” dotyczącego sytuacji w Warszawie	1071
Nr 2. 2 sierpnia – 2 września 1944, b.m.w. Dziennik żołnierza Brygady RONA Iwana Waszenki	1075
Nr 3. [Grudzień 1944], b.m.w. Sprawozdanie gubernatora dystryktu warszawskiego Ludwiga Fischera dla generalnego gubernatora Hansa Franka	1093
Nr 4. 1945, b.m.w. Relacja dowódcy batalionu AK „Zośka” kpt. Ryszarda Białousa, dotycząca walk na Woli	1145
Nr 5. [1945], b.m.w. Fragmenty wspomnień Wojciecha Szymanowskiego, ps. „Synon” (vel Jerzy Rafałowski) „Szlakiem «Zośki»”	1163
Nr 6. 30–31 grudnia 1946, Moskwa. Protokół posiedzenia sądowego Kolegium Wojskowego Sądu Najwyższego ZSRS w sprawie Iwana Frołowa i innych	1181
Nr 7. 1 lutego 1947, Warszawa. Protokół rozprawy sądowej w sprawie Ludwiga Fischera i innych	1217

WYKAZ SKRÓTÓW	1309
---------------------	------

INDEKS NAZWISK I PSEUDONIMÓW	1325
------------------------------------	------

INDEKS MIEJSCOWOŚCI	1351
---------------------------	------

INDEKS TOPOGRAFICZNY WARSZAWY	1359
-------------------------------------	------

WYKAZ FOTOGRAFII	1371
------------------------	------

ВВЕДЕНИЕ

Варшавское восстание 1944 года – особо трагический момент в новейшей истории Польши. Драма, разыгравшаяся в Варшаве в период с 1 августа по 5 октября 1944 года, оставила глубокий след в коллективной памяти не только варшавян, но и всего польского народа. По сегодняшний день вооруженное выступление Армии Крайовой вызывает живую, иногда исключительно эмоциональную реакцию. На протяжении 63 дней отряды Варшавского округа АК, при поддержке подокруга «Халлерово», а также Столпецкой группировки АК из округа Новогрудек на равных сражались с немецкими военно-полицейскими подразделениями. Ожесточенность боев, по оценке немецких источников, можно сравнить с боями в Сталинграде.

Вместе с повстанцами на островке независимой Польши сражалось гражданское население города. Именно мирные жители на Воле и Охоте стали первыми жертвами немецкой мести. Генрих Гиммлер в приказе, датированном 1 августа 1944 года, следуя воле Адольфа Гитлера, запретил брать пленных и распорядился сравнять Варшаву с землей¹. В соответствии с этой преступной директивой оккупанты совершили массовые военные преступления в отношении беззащитных, не принимавших участия в восстании мужчин и женщин, детей и стариков, больных и калек.

Зверства на Воле познаньских подразделений полиции группенфюрера СС Хайнца Рейнефарта и специального отряда оберфюрера СС Оскара Дирлевангера своей жестокостью потрясают по сей день. Имея огромный перевес в вооружении и боевой технике, обергруппенфюрер СС Эрих фон дем Бах во главе своей корпусной группы методично уничтожал защитников Варшавы вместе с их городом, микрорайон за микрорайоном, дом за домом. Повергнутый в отчаяние голодающий город, без воды, электричества, лекарств, в конце концов, был вынужден капитулировать. Однако следует помнить, что Варшавское восстание длилось в два раза дольше, чем сентябрьская кампания 1939 года, а немцы потеряли в этой битве примерно такое же количество убитых.

Представленная польским и российским читателям документальная публикация является уже третьей в ряду книг, изданных благодаря сотрудничеству Института национальной памяти (ИНП) и Министерства внутренних дел и администрации Республики Польша (МВД и АРП) с Федеральной службой безопасности Российской Фе-

WSTĘP

Powstanie Warszawskie 1944 roku to moment szczególnie tragiczny w najnowszej historii Polski. Dramat, jaki rozegrał się w Warszawie pomiędzy 1 sierpnia a 5 października 1944 r. głęboko wyrył się w pamięci zbiorowej nie tylko warszawiaków, ale i całego narodu. Po dziś dzień zbrojny zryw Armii Krajowej wywołuje żywe, jednocześnie niekiedy bardzo emocjonalne reakcje. Przez 63 dni oddziały warszawskiego Okręgu AK, wsparte także przez oddziały Podokręgu „Hallerowo”, a nawet Zgrupowanie Stołpeckie AK z Okręgu Nowogródek toczyły wyrównany bój z niemieckimi siłami wojskowo-policyjnymi. Zaciekłość walk, według niemieckich źródeł, dorównywała bojom toczonym w Stalingradzie.

Wraz z powstańcami na skrawku wreszcie wolnej Polski walczyła również ludność cywilna miasta. I to właśnie ona na Woli i Ochocie stała się pierwszą ofiarą niemieckiego odwetu. Heinrich Himmler w rozkazie z 1 sierpnia 1944 r., zgodnie z intencjami Adolfa Hitlera, nakazywał zrównanie Warszawy z ziemią oraz zakazywał brania jeńców¹. W myśl tej zbrodniczej dyrektywy okupant dokonał masowych zbrodni wojennych nie tylko na bezbronnych, nie zaangażowanych w powstanie mężczyznach, ale i dzieciach, kobietach, starcach, osobach chorych i kalekich.

Bestialstwa na Woli poznańskich pododdziałów policji SS Gruppenführera Heinza Reinefartha oraz specjalnego oddziału SS Standartenführera Oskara Dirlwängera do tej pory wstrząsają. Posiadając ogromną przewagę środków technicznych SS Obergruppenführer Erich von dem Bach na czele swojej grupy korpusnej metodycznie unicestwiał obrońców Warszawy wraz z ich miastem, dzielnicą po dzielnicy, dom po domu. Zdruzgotane, głodujące miasto, bez wody, elektryczności, lekarstw w końcu zostało zmuszone do kapitulacji. Trzeba jednakże pamiętać, że Powstanie Warszawskie trwało dwukrotnie dłużej niż kampania wrześniowa 1939 r., a Niemcy stracili w tej bitwie podobną liczbę zabitych.

Przedstawiona polskim i rosyjskim czytelnikom niniejsza pozycja źródłowa jest już trzecią z kolei publikacją wydawaną dzięki współpracy archiwalnej Instytutu Pamięci Narodowej i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji RP z Federalną Służbą Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Jest to kontynuacja opublikowanych wyborów dokumentów zatytułowanych *Polskie podziemie na terenach Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi w latach 1939–1941* (Warszawa – Moskwa 2001) oraz *Deportacje obywateli polskich z Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi w 1940 roku* (Warszawa – Moskwa 2003).

дерации (ФСБ России). В определенной мере она станет продолжением увидевших свет ранее сборников документов *Польское подполье на территории Западной Украины и Западной Белоруссии в 1939–1941 гг.* (Варшава – Москва 2001) и *Депортации польских граждан из Западной Украины и Западной Белоруссии в 1940 году* (Варшава – Москва 2003). Две предыдущие публикации источников включали, главным образом, документы из российских архивов – из Центрального архива ФСБ России (ЦА ФСБ России) и Архива Президента Российской Федерации.

Особенность нового издания заключается в том, что большая часть документов представлена из фондов архива ИНП в Варшаве. Согласно принятому Редакционной коллегией принципу, в книгу включены документы органов безопасности в большинстве своем ранее не публиковавшиеся.

В сборнике представлены документы вермахта и немецкой полиции безопасности, а также следственные материалы Министерства общественной безопасности (МОБ) ПНР. Подборку дополняют материалы, связанные с преследованием гитлеровских преступников по делам, которые вела Главная комиссия по расследованию гитлеровских преступлений (ГК РГП) в Польше. В сборнике нашли свое место документы из Центрального архива ФСБ России, рассказывающие о преследованиях гитлеровских преступников в Советском Союзе. Это уголовные следственные дела, которые были возбуждены против военнослужащих бригады Каминского РОНА, коменданта Варшавы генерал-лейтенанта люфтваффе Райнера Штагеля и др.

* *
*

Литература, посвященная Варшавскому восстанию, чрезвычайно богата. Даже простое перечисление основных научных исследований – задача не из легких². К наиболее существенным публикациям следует отнести работы польских историков и одновременно участников описываемых событий: Адама Боркевича³, Ежи Кирхмайера⁴, Леслава Баргельского⁵ и Януша Заводного⁶. Нельзя обойти вниманием также публикации Нормана Дэвиса⁷ и Кшиштофа Коморовского⁸.

Одной из первых публикаций источников стал сборник воспоминаний о восстании и о пересыльном лагере в Прушкове, изданный Западным институтом в Познани в 1946 году под названием *Немецкое преступление в Варшаве 1944 г. Показания – Фотографии*⁹, под редакцией Э. Серваньского и И. Травиньской. Вышеупомянутые

Dotychczasowe dwie publikacje źródłowe zawierają dokumenty pochodzące z archiwów rosyjskich, tj. przede wszystkim z Centralnego Archiwum FSB FR oraz z Archiwum Prezydenckiego.

W niniejszym trzecim tomie znaczna część dokumentów pochodzi z zasobu archiwum IPN w Warszawie. Zgodnie z zasadą przyjętą przez Kolegium Redakcyjne są to dokumenty w przeważającej większości wcześniej niepublikowane i wytworzone przez organy bezpieczeństwa.

W prezentowanym zbiorze znalazły się dokumenty wytworzone przez Wehrmacht i niemiecką policję bezpieczeństwa, a ponadto materiały ze śledztw prowadzonych przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego (MBP). Wybór uzupełniają materiały związane ze ściganiem zbrodniarzy hitlerowskich w sprawach prowadzonych przed laty przez Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Znalazły się tu także dokumenty pochodzące z Centralnego Archiwum FSB FR dotyczące przede wszystkim ścigania zbrodniarzy hitlerowskich w ZSRS. Są to sprawy karno-śledcze prowadzone przeciwko żołnierzom Brygady „RONA” Bronisława Kamińskiego oraz komendantowi Warszawy gen. por. Rainerowi Stahelowi.

* *
 *
 *

Literatura dotycząca Powstania Warszawskiego jest niezwykle bogata, a co za tym idzie, wymienienie nawet podstawowych prac naukowych, które ukazały się w Polsce jest zadaniem niełatwym². Do najistotniejszych pozycji należy zaliczyć prace historyków, a jednocześnie uczestników tych wydarzeń: Adama Borkiewicza³, Jerzego Kirchmayera⁴, Lesława Bartelskiego⁵ i Janusza Zawodnego⁶. Nie sposób nie wymienić także najnowszych prac Normana Daviesa⁷ i Krzysztofa Komorowskiego⁸.

Jeśli chodzi o edycje źródeł, to jedną z pierwszych publikacji był zbiór relacji dotyczących powstania, a także obozu przejściowego w Pruszkowie wydany w Instytucie Zachodnim w Poznaniu w 1946 r. pt. *Niemiecka zbrodnia w Warszawie 1944 r. Zeznania – Zdjęcia*⁹, opracowany przez Edwarda Serwańskiego i Irenę Trawińską. Wspomniane relacje były zbierane jeszcze w czasie trwającego powstania. Cenną publikacją źródłową jest pozycja *Zburzenie Warszawy*¹⁰. Opublikowano w niej protokoły przesłuchania niemieckich generałów i pracowników aparatu administracyjnego okupanta. Istotnym przełomem w badaniach nad powstaniem była publikacja historyka i jednocześnie uczestnika powstania Stanisława Płoskiego, *Niemieckie materiały do historii Powstania Warszawskiego*, Warszawa 1958. W zbiorze tym opublikowane zostały m. in. sprawozdanie gen. Rainera Stahela pt. *Doświadczenia z powstania w Warszawie*, relacja dr.

воспоминания собирались еще в ходе восстания. Ценной публикацией первоисточников является *Разрушение Варшавы*¹⁰, в которой опубликованы протоколы допросов немецких генералов и сотрудников административного аппарата оккупантов. Существенным переломом в исследованиях на тему восстания стала работа историка, и, одновременно, участника восстания, Ст. Плоского *Немецкие материалы по истории Варшавского восстания* (Варшава 1958). В этом сборнике, в частности, были опубликованы отчет генерала Райнера Штагеля *Опыт восстания в Варшаве*, воспоминания доктора Круга из администрации губернатора Варшавского округа, реляция группенфюрера СС Хайнца Рейнефарта, а также Перечень подразделений (*OdeB*) 9-й армии.

Сведения о немецких силах, принимавших участие в подавлении восстания, отражены в публикации *Дневник действий 9-й немецкой армии*, под редакцией Ю. Матецкого¹¹. Этот материал почерпнут из александрийских микрофильмов. В 1978 году в парижских «Исторических тетрадах» П. Кожец опубликовал *Итоговый отчет губернатора варшавского дистрикта группенфюрера СА Людвига Фишера*, составленный немецким чиновником Фридрихом Гелертом¹² (см. также док. № 3 в Приложении). Нельзя также обойти вниманием ряд изданий документов из Государственного архива в Радоме об участии в подавлении восстания немецкой полиции безопасности¹³.

Следует добавить, что документы, созданные немецкой полицией безопасности, кроме того, были опубликованы в многотомном сборнике *Варшавское восстание 1944, Избранные документы* под редакцией П. Матусака¹⁴. Особо полезным для исследователей истории Варшавского восстания был IV том сборника *Армия Крайова в документах 1939–1945*¹⁵, включающий, в частности, переписку Штаба Главнокомандующего с командующим Армии Крайовой. Следует также упомянуть публикацию *Документы к капитуляции Варшавского восстания*, подготовленные к изданию Ст. Плоским¹⁶. Кроме полного текста соглашения о капитуляции (см. док. № 42), в нее был включен документ – списки немецких пленных, переданных после капитуляции.

Что касается документов, созданных командованием восстания, стоит сказать об оперативных сводках коменданта Варшавского округа АК «Монтера», подготовленных к печати Е. Кирхмайером¹⁷. Быдонец и Войцеховский обработали *Оперативные сводки по Варшавскому восстанию командующего Группы «Север»*¹⁸.

Нужно также назвать уже упомянутую неоконченную серию *Варшавское восстание 1944. Избранные документы*, т. I–VI, под редакцией П. Матусака. Изначально планировалось издание пяти томов. Однако количество собранного материала дает повод предположить,

Kruga z urzędu gubernatora dystryktu warszawskiego, relacja SS Gruppenführera Heinza Reinefartha oraz OdeB 9 Armii.

Wiedzę na temat sił niemieckich zwalczających powstanie istotnie wzbogaciła publikacja pt. *Dziennik działań niemieckiej 9 Armii*, opracowana przez Józefa Mateckiego¹¹. Materiał ten pochodzi z mikrofilmów aleksandryjskich. W 1978 roku w paryskich „Zeszytach Historycznych” Paweł Korzec opublikował *Sprawozdanie końcowe gubernatora dystryktu warszawskiego SA Gruppenführera Ludwiga Fischera*, sporządzone przez niemieckiego urzędnika Friedricha Gollerta, a dotyczące właśnie powstania (dok. 3. Aneksu)¹². Nie można także pominąć edycji dokumentów pochodzących z Archiwum Państwowego w Radomiu, dotyczących udziału niemieckiej policji bezpieczeństwa w zwalczaniu powstania¹³.

Należy dodać, że dokumenty wytworzone przez niemiecką policję bezpieczeństwa były ponadto publikowane w wielotomowym zbiorze *Powstanie Warszawskie 1944, Wybór dokumentów* pod red. Piotra Matusaka¹⁴. Niezwykle przydatny dla badaczy historii Powstania Warszawskiego był tom IV publikacji *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*¹⁵ zawierający m. in. korespondencję Sztabu Naczelnego Wodza z Dowódcą Armii Krajowej. Należy wymienić także publikację *Dokumenty do kapitulacji Powstania Warszawskiego*, opracowane przez Stanisława Płoskiego¹⁶. Oprócz pełnego tekstu umowy kapitulacyjnej (por. dok. 42. niniejszej edycji) w publikacji znalazł się wykaz jeńców niemieckich przekazanych po kapitulacji.

Jeśli chodzi o dokumenty wytworzone przez dowództwo powstania warto wspomnieć o meldunkach sytuacyjnych komendanta Okręgu AK Warszawa „Montera”, opracowane przez Jerzego Kirchmayera¹⁷. Bartłomiej Bydoń i Zbigniew Wojciechowski opracowali *Meldunki sytuacyjne z Powstania Warszawskiego dowódcy Grupy „Północ”*¹⁸.

Trzeba także wymienić niedokończone, a już uprzednio wspomniane *Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów*, t. I–VI, pod redakcją P. Matusaka. Edycja była początkowo planowana na pięć tomów, wygląda jednak na to, że całość zamknie się w około dziesięciu tomach.

Chyba niedocenianą przez niektórych badaczy jest publikacja opracowana przez Roberta Bieleckiego *Żołnierze Powstania Warszawskiego. Dokumenty z archiwum PCK*¹⁹. Zawiera ona wykazy rannych powstańców znajdujących się w warszawskich szpitalach, wykazy powstańców wziętych do niewoli i osadzonych w niemieckich obozach jenieckich, także materiały ekshumacyjne i zarejestrowane mogiły powstańcze. Jest to doskonały materiał do weryfikacji losów żołnierzy. Nie sposób nie wymienić wydawnictwa *Pamiętniki żołnierzy baonu „Zośka”*²⁰, wielotomowego dzieła *Ludność cywilna w Powstaniu Warszawskim*²¹ oraz Jana Ciechanowskiego, *Na tropach tragedii. Powstanie Warszawskie 1944*, Warszawa 1992.

что полное издание, возможно, будет опубликовано, по меньшей мере, в десяти томах.

Пожалуй, недооцененной исследователями остается книга, подготовленная Р. Белецким, *Солдаты Варшавского восстания. Документы из архива ПКК*¹⁹. В нее включены списки раненых повстанцев, взятых в плен и заключенных в немецкие лагеря для военнопленных, а также материалы об эксгумации и регистрации повстанческих могил. Это важный материал для установления судеб погибших и пропавших без вести участников восстания. Нельзя обойти вниманием издание *Воспоминания солдат батальона «Зоська»*²⁰, многотомный труд *Гражданское население в Варшавском восстании*²¹, а также работы Я. Цехановского *По следам трагедии. Варшавское восстание 1944*, Варшава 1992.

Повстанческая пресса – важный и ценный источник, в последнее время опубликовано полное собрание «Информационных бюллетеней» периода восстания²². Ранее часть повстанческих изданий уже публиковалась, в частности, в упомянутом уже сборнике *Гражданское население в Варшавском восстании*.

Доступ к российским архивам сделал возможной публикацию некоторых документов Красной Армии, касающихся восстания: *На глазах Кремля. Трагедия воюющей Варшавы в свете российских документов*²³. Следует также отметить IV том серии *Из советских архивов – Сталин и Варшавское восстание*²⁴, а также опубликованные в «Военном историческом обозрении» *Советские военные документы по Варшавскому восстанию*²⁵.

За время своей недолгой деятельности ИНП также издал две документальные публикации по Варшавскому восстанию – *Арестованное восстание*²⁶, под редакцией Я. Савицкого; *Участники и свидетели Варшавского восстания. Интервью*²⁷ Я. К. Заводного.

Много интересных, в том числе и ключевых, документов опубликовано в посвященных восстанию исследованиях Е. Кирхмайера и А. Пшигоньского, Х. фон Кранхалса²⁸, Т. Женчиковского²⁹ и Зенона Клишко³⁰, а также упомянутой выше работе К. Коморовского *Битва за Варшаву '44. Военные аспекты Варшавского восстания*.

Интересной с точки зрения исследования истории восстания является запись беседы сотрудника органов общественной безопасности Тадеуша Валихновского с Людвигом Лейстом, предположительно состоявшейся в 1951 году в Барчеве³¹.

Из публикаций документов о Варшавском восстании 1944 года, имеющих в распоряжении российского читателя, следует указать следующие сборники документов, созданные в советский период:

Jeśli chodzi o prasę powstańczą to ostatnio opublikowano pełny zbiór „Biuletynów Informacyjnych” z okresu powstania²². Wcześniej część prasy powstańczej publikowano m. in. we wspomnianym już zbiorze *Ludność cywilna w Powstaniu Warszawskim*.

Dostęp do archiwów rosyjskich umożliwił publikację niektórych dokumentów Armii Czerwonej odnoszących się do powstania. Mowa o *Na oczach Kremla. Tragedia walczącej Warszawy w świetle dokumentów rosyjskich*²³. Wymienić należy także IV tom serii *Z archiwów sowieckich – Stalin a Powstanie Warszawskie*²⁴ oraz opublikowane w „Wojskowym Przeglądzie Historycznym” *Sowieckie dokumenty wojskowe dotyczące Powstania Warszawskiego*²⁵.

Również IPN w czasie swej krótkiej działalności opublikował dwie pozycje źródłowe dotyczące Powstania Warszawskiego – *Aresztowane powstanie*, Warszawa 2004, pod. red. Jacka Sawickiego oraz *Uczestnicy i świadkowie Powstania Warszawskiego. Wywiady* Janusza K. Zawodnego²⁶.

Sporo interesujących, a przede wszystkim kluczowych, dokumentów publikowano w opracowaniach dotyczących powstania. Wymienić należy wspomniane prace J. Kirchmayera i A. Przygońskiego, a także Hannsa von Krannhalsa²⁷, Tadeusza Żenczykowskiego²⁸ i działacza komunistycznego Zenona Kliszki²⁹ oraz już wspomnianą pracę Krzysztofa Komorowskiego *Bitwa o Warszawę'44. Militarne aspekty Powstania Warszawskiego*.

Ciekawym materiałem jeśli chodzi o badanie historii powstania jest zapis rozmowy funkcjonariusza bezpieczeństwa publicznego Tadeusza Walichnowskiego z Ludwigiem Leistem przeprowadzonej jakoby w 1951 roku w Barczewie³⁰.

Z publikacji źródłowych nt. problemów dotyczących Powstania Warszawskiego, do których może sięgnąć czytelnik rosyjski, należy wymienić tomy dokumentów wydane w okresie sowieckim: *Bractwo po orężu*³¹, *Wnieszniaja politika Sowietckiego Sojuza w pieriod Otieczestwiennoj wojny: Dokumenty i materiały*³², *Dokumenty i materiały po istorii sowiet-sko-polskich odnoszenij*³³, *Pieriepiska priedsiedatiela Sowietu ministrow SSSR s priezidentami SSzA i premier-ministrom Wielikobritanii wo wriemia Wielikoj Otieczestwiennoj wojny 1941–1945 gg.*³⁴

W okresie postsowieckim na bazie zasobów rosyjskich archiwów wojskowych i partyjnych w serii „Russkij Archiw” były opublikowane: *SSSR i Polska 1941–1945. K istorii wojennogo sojuza*³⁵ oraz *Russkij archiw: Wielikaja Otieczestwiennaja. Krasnaja Armija w stranach Centralnoj, Siewiernoj Jewropy i na Balkanach 1944–1945*³⁶. W tym miejscu należy wymienić także publikowane w periodykach i prasie *Warszawskoje wosstanieje 1944. Dokumenty iz rassiekrieczenych archiwow*³⁷ oraz „*Warszawskoje wossta-*

*Братство по оружию*³²; *Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны: Документы и материалы*³³; *Документы и материалы по истории советско-польских отношений*³⁴; *Переписка председателя Совета министров СССР с президентами США и премьер-министром Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.*³⁵

В постсоветский период на основе фондов российских военных и партийных архивов в серии «Русский архив» были опубликованы: *СССР и Польша: 1941–1945. К истории военного союза*³⁶ и *Русский архив: Великая Отечественная. Красная Армия в странах Центральной, Северной Европы и на Балканах: 1944–1945: Документы и материалы. Т. 14. 3 (1 и 2)*³⁷.

В этом ряду следует упомянуть и отдельные публикации: *Варшавское восстание 1944. Документы из рассекреченных архивов*³⁸; «Варшавское восстание было обречено...», – рассказал на Лубянке военный комендант польской столицы генерал Штагель³⁹.

На основе архивных источников и научных публикаций российскими историками подготовлены монографии – В. М. Алексеевым *Варшавское восстание. Варшава в борьбе против гитлеровских захватчиков в 1939–1945 гг.*⁴⁰; В. С. Парсадановой *Советско-польские отношения в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945*⁴¹ и ряд статей: Л. Безыменского *Сталин и Варшавское восстание*⁴²; Ю. В. Иванова и И. Н. Косенко *Кто кого предал: Варшавское восстание 1944 г.: свидетельствуют очевидцы*⁴³; С. Г. Иванова *Варшавская трагедия 1944 года*⁴⁴; Ю. В. Иванова *О варшавском восстании*⁴⁵; Л. П. Колодниковой *Варшавское восстание: политические аспекты*⁴⁶; А. Я. Манусевича *О Варшавском восстании 1944 г.*⁴⁷; М. И. Мельтюхова *Операция «Багратион» и Варшавское восстание 1944 года*⁴⁸; С. Рубана *Несостоявшееся освобождение*⁴⁹.

Тематика Варшавского восстания присутствует также в англоязычных публикациях, и, прежде всего, следует упомянуть работы Нормана Дэвиса, *Warsaw Rising'44*, London 2003 и Януша К. Заводно-го, *Nothing but Honour, The Story of the Warsaw Uprising 1944*, London 1978, публикации Джорджа Брюса, *The Warsaw Uprising. 1 August – 2 October 1944*, London 1972⁵⁰, Эндрю Боровца, *Destroy Warsaw! Hitler's Punishment, Stalin's Revenge*, London 2001, а также изданную в серии *Ballantine's Illustrated History of the Violent Century* публикацию *Warsaw Rising*⁵¹.

Несколько заслуживающих внимания работ опубликовано на немецком языке: Януша Пекалкевича *Kampf um Warschau. Stalins Verrat an der polnischen Heimatarmee 1944*⁵², Ханса фон Кранхальса *Der War-*

nije było obrieczeno...” – raskazał na Łubiankie wojennyj komiendant polskoj stolicy gienierał Sztagiel³⁸.

Jeśli chodzi o monografie w języku rosyjskim przygotowane przez historyków z wykorzystaniem bazy źródłowej, należy wymienić publikację Walentina Alieksiejewa *Warszawskoje wosstanie. Warszawa w borbie protiv gitlerowskich zachwaczikow 1939–1945*, Sankt Petersburg 1999, W. S. Parsiadianowej *Sowietsko-polskije odnoszenija w gody Wielikoj Otieczestwiennoj wojny 1941–1945*³⁹ oraz artykuły L. Biezymienskiego *Stalin i Warszawskoje wosstanie*⁴⁰, J. W. Iwanowa oraz I. N. Kosienki *Kto kogo priedał: Warszawskoje wosstanie 1944 g: Swidietielstwujut oczewidcy*⁴¹, S. G. Iwanowa *Warszawskaja tragiedija 1944 goda*⁴², J. W. Iwanowa *O Warszawskom wosstaniiji*⁴³, Ł. P. Kołodnikowej *Warszawskoje wosstanie: politiczeskije aspiekty*⁴⁴, A. J. Manusiewicza *O Warszawskom wosstaniiji 1944 g.*⁴⁵, M. I. Mieltiuchowa, *Opieracija „Bagracion” i Warszawskoje wosstanie 1944 goda*⁴⁶ oraz S. Rubana *Niesostojawszejesia oswobożdzenije*⁴⁷.

Tematyka Powstania Warszawskiego funkcjonuje również w publikacjach obcojęzycznych. Jeśli chodzi o pozycje w języku angielskim należy przede wszystkim wymienić fundamentalne prace Normana Daviesa, *Warsaw Rising '44*, London 2003 i Janusza K. Zawodnego, *Nothing but Honour, The Story of the Warsaw Uprising 1944*, London 1978, ale także publikacje George’a Bruce’a, *The Warsaw Uprising. 1 August – 2 October 1944*, London 1972⁴⁸, Andrew’a Borowca, *Destroy Warsaw! Hitler’s Punishment, Stalin’s Revenge*, London 2001 oraz wydaną w serii *Ballantine’s Illustrated History of the Violent Century* pozycję *Warsaw Rising*⁴⁹.

Kilka prac godnych odnotowania opublikowano w języku niemieckim. Są to: autorstwa Janusza Piekalkiewicza *Kampf um Warschau. Stalins Verrat an der polnischen Heimatarmee 1944*⁵⁰, H. von Krannhalsa *Der Warschauer Aufstand 1944* oraz Günthera Frashki *Aufstand in Warschau. General Bor kämpft für die Freiheit seines Volkes*⁵¹.

* *
*

Prezentowany tom zawiera 149 dokumentów. Z archiwum Instytutu Pamięci Narodowej pochodzą dokumenty niemieckiej policji bezpieczeństwa, tj. meldunki i protokoły przesłuchań, dalekopisy wymieniane pomiędzy dowódcą niemieckiej 9 Armii a dowódcą Grupy Armii Środek, powojenne protokoły przesłuchań żołnierzy Armii Krajowej prowadzone przez Departament Śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego oraz dokumenty karno-śledcze i sądowe sądzonych w Polsce zbrodniarzy hitlerowskich.

schauer Aufstand 1944, а также Гюнтера Фрашки *Aufstand in Warschau General Bor kämpft für die Freiheit seines Volkes*⁵³.

* *
*

Представленный вниманию читателей сборник содержит 149 архивных документов. Архив Института национальной памяти предоставил материалы немецкой полиции безопасности (сводки и протоколы допросов, телеграммы, которыми обменивались командующий 9-й немецкой армии и командующий группы армий «Центр»), послевоенные протоколы допросов военнослужащих Армии Крайовой, которые велись Следственным департаментом Министерства общественной безопасности (МОБ) Польши, а также следственные и судебные документы осужденных гитлеровских преступников.

В приложении опубликованы документы различного происхождения, т. е. созданные не специальными службами или правоохранительными органами. В первую очередь, нужно сказать о материалах, составленных военнослужащими батальона АК «Зоська». Они являлись частью т. н. *Архива батальона «Зоськи»*, созданного примерно в 1945 году или несколько позже. Для российского читателя стоит пояснить, что свое название штурмовой батальон получил в память об одном из бойцов «Серых Шеренг» Тадеуше Завадском (псевдоним – «Зоська»), погибшем от рук оккупантов 20 августа 1943 года.

Воспоминания повстанцев записывались с целью документирования боевых действий этого подразделения во время восстания. На рубеже 1948–1949 годов эти материалы были изъяты сотрудниками органов общественной безопасности во время обысков у арестованных повстанцев из батальона «Зоська». Таким образом, они сохранились в архивах МОБ-МВД до 1990 года, а затем были переданы в Центральный архив МВД и А, а в 2000 году поступили в БД и АД ИНП.

Еще один документ, не связанный с деятельностью спецслужб, – дневник Ивана Вашенки – тоже имеет непростую историю. Оригинал воспоминаний был найден у погибшего солдата бригады РОНА, позже переведен на польский язык капралом АК Яном Ромейко. Затем перевод попал в руки капитана Юзефа Крычковского (псевдоним «Шимон»), командира VIII района округа АК «Оброжа». После войны одна из копий была передана «Шимоном» полковнику Адаму Боркевичу – руководителю сектора Движения сопротивления Института национальной памяти/Института новейшей истории. В конце 1940-х годов вместе с другими материалами из коллекции Боркевича

Ponadto w aneksie znalazły się dokumenty wytworzone nie przez służby specjalne czy szeroko rozumiany wymiar sprawiedliwości, ale przez żołnierzy batalionu AK „Zośka”. Należały one do tzw. archiwum baonu „Zośki”. Dokumenty powstały ok. 1945 roku lub później. Sporządzono je w celu udokumentowania walk pododdziału w powstaniu. Zostały na przełomie lat 1948 i 1949 skonfiskowane przez funkcjonariuszy bezpieczeństwa publicznego podczas rewizji u aresztowanych powstańców z batalionu „Zośka”. W ten sposób dotrwały w archiwach MBP-MSW do 1990 roku, kiedy to zostały przekazane do Centralnego Archiwum MSW/Archiwum MSWiA, a następnie w 2000 roku trafiły do BUiAD IPN.

Inny dokument nie związany ze służbami specjalnymi – dziennik Iwana Waszenki – miał równie skomplikowane koleje losu. Oryginalny pamiętnik odnaleziony na polu walki przy zabitym żołnierzu brygady „RONA” został przetłumaczony przez kpr. AK Jana Romeykę. Tłumaczenie trafiło do rąk kpt. Józefa Krzyczkowskiego, ps. „Szymon”, dowódcy Rejonu VIII Obwodu AK „Obroża”. Po wojnie jeden z odpisów został przekazany przez „Szymona” płk. Adamowi Borkiewiczowi, kierownikowi referatu ruchu oporu Instytutu Pamięci Narodowej/Instytutu Historii Najnowszej. Pod koniec lat czterdziestych wraz z innymi zbiorami Borkiewicza został skonfiskowany przez komunistyczną bezpiekę. Tą drogą ten ciekawy dokument trafił do archiwum MBP, następnie został przekazany do Centralnego Archiwum KC PZPR, aby wreszcie trafić do Archiwum Akt Nowych. W niniejszej publikacji korzystaliśmy z egzemplarza przechowywanego w Centralnym Archiwum Wojskowym, a przekazanego tam przez samego „Szymona”.

Oprócz tych unikalnych dokumentów w aneksie znalazły się dwa dokumenty dotyczące ścigania zbrodniarzy wojennych.

* *
*

Wspomniane na początku dokumenty niemieckiej policji bezpieczeństwa pochodzą z zespołu Kampfgruppe Reinefarth, który liczy czternaście jednostek aktowych⁵². Dokumenty znajdujące się w zespole zostały w większości wytworzone przez Einsatzkommando przy grupie bojowej „Reinefarth”. Są to protokoły przesłuchań osób (powstańców, konfidentów, jeńców wojennych) przekazanych policji bezpieczeństwa przez walczące oddziały niemieckie, sporządzane na ich podstawie meldunki sytuacyjne oraz odpisy protokołów przesłuchań przeprowadzonych przez inne służby wywiadowcze armii niemieckiej – tj. głównie Abwehrę. W tym momencie nie jest możliwe udzielenie odpowiedzi na pytanie, jak te dokumenty znalazły się w archiwum MBP. Nie ulega wątpliwości, że funkcjonariusze

он, вероятно, был конфискован сотрудниками МОБ и помещен в Архив МОБ, а оттуда – в Центральный архив ЦК ПОРП, чтобы в конечном итоге оказаться в Архиве новых актов. В предлагаемой публикации нами использован экземпляр, хранящийся в Центральном военном архиве, переданный туда самим «Шимоном».

Помимо этих уникальных документов, в приложении помещены два документа судопроизводства в отношении военных преступников и др.

* *
*

Документы немецкой полиции безопасности, о которых сказано выше, хранятся в фонде *Kampfgruppe Reinefarth* (боевая группа «Рейнефарт»), который насчитывает четырнадцать архивных единиц⁵⁴. Документы из указанного фонда в большинстве своем были созданы айнзацкомандой при боевой группе «Рейнефарт». Это протоколы допросов лиц (повстанцев, осведомителей, военнопленных), переданные полиции безопасности участвовавшими в боях немецкими воинскими подразделениями; подготовленные на их основании оперативные сводки, а также копии протоколов допросов, проведенных другими разведывательными службами немецкой армии, главным образом, абвера. В настоящее время не представляется возможным ответить на вопрос, как эти документы оказались в архиве МОБ. Не вызывает сомнения, что сотрудники МОБ тщательно разыскивали подобного рода документы. Можно предположить, что эти материалы были найдены советскими органами безопасности, хотя эта версия является маловероятной, потому что до настоящего времени не выявлено достоверных данных, подтверждающих это.

Стоит добавить, что документы Управления коменданта полиции безопасности и СД Варшавского округа плохо сохранились – часть материалов была вывезена немцами, а часть – уничтожена. В наличии имеются лишь немногочисленные, но существенные для исследования польского подполья документы, поэтому публикуемые в сборнике уникальные материалы будут полезны для изучения не только восстания, но и всего немецкого аппарата террора на территории Варшавы.

Неизвестно, в какой мере эти материалы использовались в оперативной работе МОБ, однако, в начале 1950-х с некоторых оригиналов были сделаны копии, которые позже попали на стол заместителя министра общественной безопасности генерала бригады Романа Ромковского, осуществлявшего надзор за следствием. Часть документов,

MBP wnikliwie poszukiwali tego typu dokumentów. Być może materiały odnalazły sowieckie organy bezpieczeństwa, choć teza ta wydaje się mało prawdopodobna. Do tej pory nie natrafiono na informacje, które mogłyby ją potwierdzić.

Jeśli dodamy, że dokumenty wytworzone przez urząd komendanta policji bezpieczeństwa i SD dystryktu warszawskiego zostały drobiazgowo wybrakowane – część materiałów wywieziono, a część zniszczono – zachowały się nieliczne mało istotne do badań nad polskim podziemiem, to jest to materiał wyjątkowy i niepowtarzalny, który posłuży badaniom nie tylko nad powstaniem, ale i nad niemieckim aparatem terroru na terenie Warszawy.

Nie wiadomo, w jakim stopniu materiały te były wykorzystywane w pracy operacyjnej oraz w śledztwach prowadzonych przez MBP. Znany jest fakt, że na początku lat pięćdziesiątych z niektórych oryginałów sporządzano odpisy, które trafiały później na biurko wiceministra bezpieczeństwa publicznego gen. bryg. Romana Romkowskiego, nadzorującego wiele prowadzonych śledztw. Część dokumentów, dotyczących głównie działalności policji bezpieczeństwa przy grupie uderzeniowej „Reck” została nawet dość nieudolnie przetłumaczona na język polski⁵³. Nie jest znany cel przekładu, w każdym razie tłumaczenia dokumentów trafiły w końcu do Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce jeszcze w 1948 roku przesłane przez płk. Leona Andrzejewskiego.

Po reorganizacji organów bezpieczeństwa w latach 1954 i 1956 dokumenty przez cały czas pozostawały w archiwach resortów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo. Co ciekawe na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych niektóre materiały niemieckiego aparatu terroru w Generalnym Gubernatorstwie Centralne Archiwum MSW zaczęło przekazywać do Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce mieszczącej się w Warszawie. Nie było wśród nich jednak dokumentów Kampfgruppe Reinefarth. Materiały te zostały oddane GKBZH w Polsce dopiero na przełomie 1982 i 1983 roku⁵⁴. Po utworzeniu Instytutu Pamięci Narodowej znalazły się w zasobie BUiAD IPN.

Kilka słów należy powiedzieć o dokumentach wytworzonych przez MBP. W tomie są prezentowane protokoły przesłuchań ze śledztw prowadzonych przez Departament Śledczy MBP w latach 1949–1951 przeciwko powstańcom – żołnierzom AK. Materiały te po zakończeniu rozpracowań były przekazywane do archiwów MBP-MSW (m. in. do Biura „C”). Od 1990 roku znajdowały się w posiadaniu Biura Ewidencji i Archiwum Urzędu Ochrony Państwa. Po 2000 roku zgodnie z Ustawą o IPN zostały przekazane do BUiAD IPN w Warszawie.

Kolejna grupa materiałów prezentowanych w tym tomie to dokumenty związane ze ściganiem zbrodniarzy hitlerowskich w Polsce. Są to materia-

главным образом, о деятельности полиции безопасности при боевой группе «Рек», даже была переведена с немецкого на польский язык⁵⁵. К сожалению, архивистам не удалось установить, какова была цель перевода. В конечном итоге переводы документов в 1948 году были переданы полковником Леоном Анджеевским в Главную комиссию по расследованию гитлеровских преступлений в Польше (ГК РГПП) в Варшаве.

После реорганизации органов безопасности Польши в 1954 и 1956 годах документы все время находились в архивах специальных служб. На рубеже 1960-х и 1970-х годов Центральный архив МВД передал некоторые материалы немецкого аппарата террора в Генеральном губернаторстве в ГК РГПП. Однако, документы *Kampfgruppe Reinefarth* были переданы ГК РГПП только в 1982–1983 годах⁵⁶. После создания Института национальной памяти они стали частью фондов БД и АД ИНП.

Несколько слов следует сказать о документах, созданных МОБ. В сборник включены протоколы допросов из следственных дел бывших повстанцев – членов АК, которые проводились Следственным департаментом МОБ в 1949–1951 годах. После завершения следственных мероприятий эти материалы были переданы в архивы МОБ-МВД (в частности, в Бюро «Ц»). С 1990 года они находились в распоряжении Бюро учета и архива Управления охраны государства, а после 2000 года, в соответствии с Законом о ИНП, были переданы в БД и АД ИНП в Варшаве.

Еще одна группа включенных в сборник материалов связана с преследованием гитлеровских преступников в Польше: материалы процесса Людвиг Фишера в Верховном национальном трибунале в 1947 году, документы следствия по делу Пауля Гейбеля, а также переданные в ГК РГПП Польской военной миссией в Берлине (Бюро по вопросам военных преступлений) протоколы допросов и собственноручные показания военных преступников. Вышеуказанные документы легли в основу доказательной базы по обвинению П. Гейбеля и Л. Фишера во время процессов в польских судах. По окончании материалы были переданы в архивы судов, а затем в ГК РГПП. В настоящее время они хранятся в фондах БД и АД ИНП в Варшаве.

В числе документов, представленных Центральным архивом ФСБ России, особое место занимают материалы из архивного следственного дела в отношении генерала Р. Штагеля, который с 27 июля по 25 августа 1944 года был военным комендантом Варшавы и входил в число руководителей, ответственных за подавление восстания.

По приказу гитлеровского командования еще в ходе восстания генерал Штагель был направлен в Румынию, с целью помочь немецким частям пробиться через Карпаты в Венгрию. В конце августа 1944 года в районе Отупени (Румыния) Штагель был пленен румынскими

ły z procesu Ludwiga Fischera przed Najwyższym Trybunałem Narodowym w 1947 roku, dokumenty ze śledztwa prowadzonego przeciwko Paulowi Geiblowi oraz materiały dotyczące ściganych zbrodniarzy wojennych, a nadesłane do Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce przez Polską Misję Wojskową w Berlinie (Biuro ds. Zbrodni Wojennych). Są to protokoły przesłuchań, stenogram rozprawy sądowej oraz zeznania na piśmie w formie wyjaśnień i sprostowań. Materiały te częściowo były materiałem dowodowym podczas procesów przed polskimi sądami przeciwko Geiblowi i L. Fischerowi. Po zakończeniu spraw materiały te zostały przekazane do archiwów sądowych, a następnie do GKBZH w Polsce. Obecnie znajdują się w zasobie BUiAD IPN.

Wśród dokumentów pochodzących z CA FSB FR szczególne miejsce zajmują materiały ze sprawy śledczej dotyczącej gen. R. Stahela, który od 27 lipca do 25 sierpnia był komendantem wojennym Warszawy i jednym z dowódców odpowiedzialnych za zwalczanie powstania. Jeszcze podczas powstania rozkazem niemieckiego dowództwa gen. Stahel został wysłany do Rumunii, aby pomóc przebić się niemieckim oddziałom przez Karpaty na Węgry. W końcu sierpnia 1944 roku w rejonie Otopeni Stahel został wzięty do niewoli przez oddziały rumuńskie, a następnie przekazany sowieckiemu dowództwu i przewieziony do Moskwy. Od 2 września 1944 roku przebywał w więzieniu.

Szesnastego lutego 1952 roku wyrokiem Trybunału Wojskowego Wojsk MGB okręgu moskiewskiego R. Stahel został skazany na 25 lat więzienia z art. 1. dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRS z 19 kwietnia 1943 roku i art. 2. paragraf 1. punkty a, c i d rozporządzenia nr 10 Rady Kontroli w Niemczech. Karę odbywał w specjalnym więzieniu MGB ZSRS (m. Włodzimierz). Publikujemy w tym zbiorze niektóre dokumenty dotyczące R. Stahela pochodzące ze śledztwa prowadzonego przez funkcjonariuszy 2 oddziału GUKR Smiersz NKO ZSRS, w tym własnoręczne zeznanie „Powstanie w Warszawie” z 28 kwietnia 1945 (zob. dok. nr 99, 101, 137, 138).

Ponieważ dokumenty pochodzące z zespołu Kampfgruppe Reinefarth stanowią blisko dwie trzecie zbioru, warto bliżej przyjrzeć się Einsatzkommando policji bezpieczeństwa przy grupie bojowej „Reinefarth”. Zostało ono utworzone 6 sierpnia 1944 roku. W jego skład wchodził funkcjonariusze policji bezpieczeństwa (Sipo) i służby bezpieczeństwa (SD) z urzędu komendanta policji bezpieczeństwa i SD w Radomiu (w okresie do 12 sierpnia było to 17 funkcjonariuszy), Tajnej Policji Państwowej (Stapo) z Łodzi (w okresie do 12 sierpnia było to 16 ludzi), Tajnej Policji Państwowej (Stapo) z Poznania (16 ludzi) i urzędu komendanta policji bezpieczeństwa i SD w Warszawie (15 ludzi)⁵⁵.

войсками, а затем передан советскому военному командованию и доставлен в Москву. С 2 сентября 1944 года содержался под стражей.

Шестнадцатого февраля 1952 года Военным трибуналом войск МГБ Московского округа Р. Штагель был осужден к 25 годам тюремного заключения по обвинению в совершении преступлений, предусмотренных ст. 1. Указа Президиума Верховного Совета СССР от 19 апреля 1943 года и ст. 2. § 1. пп. «а», «в», «с» Закона № 10 Контрольного Совета в Германии. Наказание отбывал в Особой тюрьме МГБ СССР (г. Владимир). Некоторые документы следствия, проводившегося сотрудниками 2-го отдела ГУКР «Смерш» НКО СССР в отношении Р. Штагеля, в том числе и его собственноручные показания «Восстание в Варшаве» от 28 апреля 1945 года, публикуются в настоящем сборнике (см. док. № № 99, 101, 137, 138).

Поскольку документы из фонда *Kampfgruppe Reinefarth* занимают в сборнике достаточно большое место, стоит подробнее рассказать об айнцацкоманде полиции безопасности при боевой группе «Рейнефарт». Айнцацкоманда полиции безопасности была создана 6 августа 1944 года. В ее состав входили сотрудники полиции безопасности (зипо) и службы безопасности (СД) из управления коменданта полиции безопасности и СД в Радоме (в период до 12 августа – 17 сотрудников), Тайной государственной полиции (гестапо) из Лодзи (в период до 12 августа – 16 человек), Тайной государственной полиции (гестапо) из Познани (16 человек) и управления коменданта полиции безопасности и СД в Варшаве (15 человек)⁵⁷.

Вскоре оказалось, что айнцацкоманда располагала слишком малыми силами для того, чтобы эффективно выполнять поставленные перед ней задачи. Двенадцатого августа 1944 года она была усилена сотрудниками Управления коменданта полиции безопасности и СД в Люблине (15 человек), которых затем направили в боевую группу «Рек» («Норд»). Впоследствии планировалось также прикомандировать тридцать человек из Управления коменданта полиции безопасности и СД в Варшаве. Однако точно не известно, удалось ли это осуществить на практике.

В результате действий повстанцев полиция безопасности Варшавского округа понесла большие потери. Многие из сотрудников айнцацкоманды вызвались идти добровольцами в бой. Возможно, что именно эти сотрудники полиции безопасности были направлены П. Гейбелем для укрепления некоторых опорных пунктов, так как часть из них была уже захвачена повстанцами. Присутствие сотрудников айнцацкоманды на поле боя должно было повысить боевой дух немецких солдат к продолжению боевых действий.

Wkrótce okazało się, że grupa operacyjna posiada zbyt małe siły, aby skutecznie wykonywać postawione przed nią zadania. Dwunastego sierpnia 1944 roku EK zostało wzmocnione funkcjonariuszami urzędu komendanta policji bezpieczeństwa i SD w Lublinie (15 ludzi), którzy zostali następnie skierowani do grupy uderzeniowej „Reck” („Nord”). Po 12 sierpnia planowano również przydzielić 30 ludzi z urzędu komendanta policji bezpieczeństwa i SD w Warszawie. Trudno stwierdzić, czy rzeczywiście miało to miejsce.

W wyniku działań powstańczych policja bezpieczeństwa dystryktu warszawskiego odnotowała spore straty. Wielu funkcjonariuszy – specjalistów od pracy operacyjnej i śledczej – zgłosiło się na ochotnika do walki. Prawdopodobnie Geibel wzmocnił niektóre punkty oporu właśnie ludźmi z policji bezpieczeństwa. Część z tych punktów dostała się w ręce powstańców. Niewątpliwie w zamierzeniu mieli oni podtrzymać niemiecką wolę oporu.

Według J. Franeckiego i H. Kisiel EK liczyło w sumie 80 ludzi⁵⁶. Są to dane szacunkowe. Już 7 sierpnia EK miało trzech zabitych. Po 12 sierpnia prawdopodobnie zostało uzupełnione co najmniej dwoma kierowcami oraz telegrafistą z urzędu komendanta policji bezpieczeństwa i SD w Krakowie i z urzędu dowódcy policji bezpieczeństwa i SD na Generalne Gubernatorstwo. Być może 15 sierpnia EK mogło liczyć nawet ok. 110 ludzi.

Podobnie jak niemieckie siły wojskowo-policyjne kierowane do Warszawy, EK początkowo miała niedobory sprzętowe, szczególnie jeśli chodzi o sprzęt specjalistyczny. Braki uzupełniano w oparciu o rezerwy policji bezpieczeństwa w Krakowie.

W zasobie archiwum IPN zachowały się także nieliczne dokumenty dotyczące działalności Teilkommanda przy grupie uderzeniowej „Reck” (np. por. dok. 31), komanda przy grupie uderzeniowej „Dirlewanger”, grupie osłonowej mjr. Sarnowa oraz dotychczas nieznanie historykom Teilkommanda „Birkner”.

Wspomniane zostało powyżej Teilkommando „Birkner”, które działało przy odcinku „Południe” („Süd”) dowodzonym przez ppłk. policji ochronnej Wilhelma Rodewalda wchodzącym w skład grupy bojowej „Rohr”. Prawdopodobnie było ono złożone całkowicie z funkcjonariuszy urzędu komendanta policji bezpieczeństwa i SD na dystrykt warszawski. Jak się jednak wydaje, kierownik referatu IV N SS Hauptsturmführer Wolfgang Birkner i jego ludzie kierowali meldunki do grupy „Reinefarth”, a więc do Alfreda Spilкера. Być może policja bezpieczeństwa wchodząca w skład grupy bojowej „Rohr” (tu także funkcjonowało Einsatzkommando) podlegała także Einsatzkommando policji bezpieczeństwa przy grupie bojowej „Reinefarth” (por. dok. 22, 34).

Согласно исследованию, проведенному Е. Франецким и Г. Киселем, в первые дни восстания айнзацкоманда насчитывала примерно около восьмидесяти человек⁵⁸. Уже 7 августа айнзацкоманда потеряла трех человек убитыми. После 12 августа она была пополнена, по меньшей мере, двумя водителями и телеграфистом из Управления коменданта полиции безопасности и СД в Кракове и Управления начальника полиции безопасности и СД Генерального губернаторства. К 15 августа айнзацкоманда насчитывала около 110 человек.

Подобно другим военно-полицейским силам, направленным в Варшаву, в начале боев айнзацкоманда, ощущала нехватку снаряжения, в частности, специальных средств, которая была ликвидирована из резервов полиции безопасности в Кракове.

Из фондов архива ИНП, представленных в сборнике, часть документов посвящена деятельности тайлькоманды при боевой группе «Рек» (напр., док. № 31), команды при боевой группе «Дирлевангер», группы прикрытия майора Сарнова, а также неизвестные до сих пор историкам документы тайлькоманды «Биркнер».

Выше уже говорилось о тайлькоманде «Биркнер», действующей при участке «Зюд» под командованием подполковника охранной полиции Вильгельма Родевальда, входящем в состав боевой группы «Рор». Возможно, она полностью состояла из сотрудников Управления коменданта полиции безопасности и СД Варшавского округа. Однако руководитель сектора IV Н гауптштурмфюрер СС Вольфганг Биркнер и его люди направляли донесения в боевую группу «Рейнефарт», то есть Альфреду Шпилькеру. Можно также предположить, что полиция безопасности, входившая в состав боевой группы «Рор» (здесь также айнзацкоманда), подчинялась айнзацкоманде полиции безопасности при боевой группе «Рейнефарт» (см. док. № № 22, 34).

Первоначально командиром айнзацкоманды (зондеркоманда /*SDKO Spilker-Warschau*) полиции безопасности был гауптштурмфюрер СС и криминальный советник Адольф Фойхт, руководитель сектора IV Д Управления коменданта полиции безопасности и СД в округе Радом. После установления связи между корпусной группой фон дем Баха с начальником СС и полиции Варшавского округа и прибытия в ставку А. Фойхта было принято решение о назначении на этот пост гауптштурмфюрера СС и криминального советника Альфреда Шпилькера, командира зондеркоманды АС Управления начальника полиции безопасности и СД в Генеральном губернаторстве.

Шпилькер хорошо знал Варшаву и на протяжении многих лет занимался разработкой польского подполья на территории города. До 12 либо 13 августа 1944 года. Шпилькер находился в полицейском районе Варшавы, а затем прибыл в ставку фон дем Баха⁵⁹.

Początkowo dowódcą Einsatzkommado (Sonderkommando/SDKO Spilker-Warschau) policji bezpieczeństwa był SS Hauptsturmführer i radca kryminalny Adolf Feucht, m. in. kierownik referatu IV D urzędu komendanta policji bezpieczeństwa i SD w dystrykcie Radom. Z chwilą jednak nawiązania łączności przez grupę korpuśną von dem Bacha z dowódcą SS i policji na dystrykt warszawski i przybycia ww. do kwatery von dem Bacha zdecydowano o mianowaniu w miejsce Feuchta SS Hauptsturmführera i radcę kryminalnego Alfreda Spilkera, dowódcę Sonderkommando AS urzędu dowódcy policji bezpieczeństwa i SD na GG.

Spilker dobrze znał Warszawę i od lat rozpracowywał polskie podziemie na terenie miasta. Do 12 lub 13 sierpnia 1944 roku Spilker przebywał w dzielnicy policyjnej, następnie zameldował się w kwaterze von dem Bacha⁵⁷.

Einsatzkommando działało do końca powstania, a nawet po ustaniu walk. Zostało rozwiązane prawdopodobnie w pierwszej połowie października 1944 roku. Funkcjonariusze policji bezpieczeństwa wchodzący w jego skład powrócili do macierzystych jednostek.

W zespole Kampfgruppe Reinefarth także znalazły się protokoły przesłuchań sporządzone przez oficerów Ic Dowództwa 9 Armii i Komendantury Warszawa. Oficerowie ci byli odpowiedzialni za łączność i bezpieczeństwo oraz szeroko rozumiane rozpoznanie. Odpisy protokołów były przekazywane do EK (Spilkerowi). Przesłuchania w swojej formie są podobne do tych prowadzonych przez Abwehrę w obozie przejściowym dla akowców w Ożarowie. Na podstawie przesłuchań sporządzano ankiety, w których były rubryki dotyczące głównie spraw ogólnopolitycznych, m. in. nastrojów politycznych ludności i żołnierzy AK, stosunków między AK i AL (PPR), związków z państwami alianckimi⁵⁸.

Stosunkowo najwięcej w niniejszym tomie zamieszczono protokołów przesłuchań powstańców. Należy pamiętać, że zeznania składane przed niemiecką policją bezpieczeństwa były uzyskiwane niejednokrotnie w wyniku przemocy psychicznej, gróźb, a także brutalnych tortur. Niemcy nie koncentrują się na ustaleniu rzeczywistych personaliów czy też umiejscowieniu aresztowanego w strukturze polskiego podziemia, ale na uzyskaniu informacji podanych w specjalnych wytycznych EK⁵⁹.

Policję bezpieczeństwa przede wszystkim interesowały nastroje wśród powstańców i ludności cywilnej oraz kwatery dowództw oddziałów i sztaby zgrupowań, łącznie z komendą Okręgu AK i kwaterą KG AK. Generalnie chodziło o uzyskanie jak największej ilości informacji, z których po wnikliwej analizie można by ocenić położenie przeciwnika i określić ewentualny termin upadku powstania. Szczególnie było to istotne przy nawiązywaniu kolejnych pertraktacji w sprawie kapitulacji.

Айнзацкоманда действовала до подавления восстания и некоторое время после прекращения боев и была расформирована в первой половине октября 1944 года, после чего входившие в ее состав сотрудники полиции безопасности вернулись в свои подразделения.

В фонде *Kampfgruppe Reinefarth* также сохранились протоколы допросов, составленные офицерами разведки (*Ic*) командования 9-й армии и комендатуры Варшавы, отвечавшими за связь, безопасность и разведку. Копии протоколов передавались в айнзацкоманду при боевой группе «Рейнефарт» (А. Шпилькеру).

На основании допросов, аналогичных тем, которые велись абвером в пересыльном лагере для аковцев в Ожарове, составлялись анкеты, содержащие рубрики, касающиеся общеполитических вопросов (настроений среди населения и солдат АК, отношений АК и АЛ, связей с союзническими государствами и др.)⁶⁰.

В сборник включены протоколы допросов повстанцев с данными, которые были получены немецкими карательными органами в результате психического насилия, угроз, а также жестоких пыток. Допросы повстанцев проводились в соответствии со специальными инструкциями айнзацкоманд. Основное внимание акцентировалось не на установлении личности задержанного, его месте в структуре польского подполья, а на получении разведывательной информации⁶¹.

Прежде всего, полицию безопасности интересовали следующие вопросы: места дислокации командования округа АК и ставки ГК АК, руководства других подразделений и штабов группировок повстанцев, настроений среди повстанцев и гражданского населения и др. На основании анализа информации, полученной от пленных повстанцев, оценивалась эффективность мер, принимаемых немецким командованием по подавлению восстания. Эти сведения были особенно важны при переговорах с повстанцами по их капитуляции.

Сотрудники айнзацкоманды занимались преимущественно сбором разведывательной информации. Это давало некоторую возможность захваченным в плен повстанцам не называть свои настоящие имена и фамилии, указывать неточные воинские звания и т. п. (док. № № 81, 83). Появляется вопрос: могла ли немецкая полиция безопасности проверить эти данные. Правдоподобно, что не могла, не было времени на сравнение, проверку в картотеках, повторные допросы либо агентурную проверку. К тому же их это не интересовало. Часто на момент доставки в команды полиции повстанцы уже не имели документов: либо избавились от них перед взятием в плен, либо же документы были отобрааны у них после взятия в плен немецкими солдатами и полицейскими. Немцы тщательно обыскивали повстанцев в поис-

Jak już zostało wspomniane, funkcjonariusze EK koncentrowali się na sprawach *stricto* wywiadowczych, zupełnie nie przykładając znaczenia do podawanych personaliów. Stąd bardzo często wzięci do niewoli powstańcy podawali fałszywe nazwiska, stopnie wojskowe, czasami nawet pseudonimy (dok. nr 81, 83). Nasuwa się pytanie, czy niemiecka policja bezpieczeństwa mogła zweryfikować te dane. Prawdopodobnie nie, nie było czasu na konfrontacje, sprawdzenia w kartotekach, powtórne przesłuchania czy weryfikacje poprzez agenturę. I też ich to nie interesowało. Często doprowadzani do komand policji bezpieczeństwa powstańcy nie posiadali już dokumentów. Albo się ich pozbyli tuż przed niewolą, albo też zostali ich pozbawieni po wzięciu do niewoli przez niemieckich żołnierzy i policjantów. Niemcy skrupulatnie obszukiwali powstańców w celu odnalezienia ewentualnej broni, dokumentów o znaczeniu taktycznym, cennych dla wywiadu itp. Bardzo często zabierano portfele, dokumenty osobiste. Od tego momentu identyfikacja nie była już możliwa. Powstaniec był przekazywany policji bezpieczeństwa, a ponieważ nie miał dokumentów, mógł zaczynać nowe życie z nowym nazwiskiem. W razie rozstrzelania stawał się bezimienny. Takie przypadki nie były odosobnione⁶⁰. Fałszywe dane podają oficerowie z batalionu AK „Czata 49”, fałszywe dane podaje również „Tum” (dok. nr 83).

Również informacje o charakterze wywiadowczym, uzyskane podczas przesłuchań niejednokrotnie były fałszywe. Dotyczyły one rozmieszczenia pododdziałów, dowództw, nazwisk i pseudonimów dowódców. Podawane przez przesłuchiwaną powstańców adresy były niejednokrotnie nieaktualne albo celowo miały wprowadzić w błąd.

Okazuje się jednak, że część powstańców, poddana silnemu stresowi najpierw walki, później realnej groźby utraty życia, zeznawała zgodnie z prawdą, nie tając szczegółów. W wielu wypadkach nie uratowało to z opresji, a powstańcy po jednym, dwóch krótkich przesłuchaniach byli przekazywani do tzw. specjalnego potraktowania. Oznaczało to jedno – rozstrzelanie. Taki los spotkał osiemnastu powstańców wziętych do niewoli w rejonie Dworca Gdańskiego (por. dok. nr 52), taki los spotkał także szesnastoletniego powstańca Bogdana Rostropowicza (por. dok. nr 61)⁶¹.

Czytając protokoły przesłuchań powstańców, w szczególności tych schwytanych pod Dworcem Gdańskim, można odnieść wrażenie, że żaden z powstańców nie należał wcześniej do konspiracji, a po raz pierwszy o AK usłyszał podczas powstania. Wzięci do niewoli nagminnie wypierają się przynależności do AK przed powstaniem (por. dok. nr 55, 66) i co ciekawe zdecydowana większość z nich twierdzi, że została siłą wcielona w szeregi powstańcze – wręcz aresztowana lub porwana i doprowadzona pod strażą do oddziałów (por. dok. nr 46, 53). Inni powstańcy usiłują prze-

ках оружия, важных для разведки документов тактического значения и т. п., очень часто у пленных отнимали кошельки, личные документы. С этого момента идентификация пленного была уже невозможна. Повстанца передавали полиции безопасности, и в случае расстрела такой человек оставался безымянным. Это не было единичным явлением⁶². В качестве примера можно указать дезинформацию, которую предоставили во время допроса офицеры из батальона АК «Чата 49», фальшивые данные сообщил также «Тум» (см. док. № 83).

Разведывательные сведения, полученные от повстанцев во время допросов, подчас также были ложными (места дислокации подразделений и штабов, фамилии и псевдонимы командиров). Сообщенные повстанцами сведения о дислокации подразделений и штабов составших часто были не актуальными, так как ситуация изменялась быстро и данные утрачивали свое значение.

В то же время часть повстанцев, желая сохранить свою жизнь, давала правдивые показания. Это, как правило, не помогало, и их, после одного – двух кратких допросов, передавали в т. н. «специальное обхождение», что означало – расстрел. Такая судьба была уготована восемнадцати повстанцам, которых захватили в плен в районе Гданьского железнодорожного вокзала (см. док. № 52), а также шестнадцатилетнему повстанцу Богдану Ростроповичу (см. док. № 61).

Читая протоколы допросов повстанцев, в частности, тех, которые были схвачены у Гданьского железнодорожного вокзала, складывается впечатление, что ни один из них раньше не был членом подполья, а об АК впервые услышал во время восстания. Взятые в плен отрицали свою принадлежность к АК до восстания (см. док. № № 55, 66) и, подавляющее большинство из них утверждало, что были насильно втянуты в ряды повстанцев – просто арестованы, либо выкрадены и доставлены под конвоем в подразделения (см. док. № № 46, 53). Другие повстанцы пытались убедить допрашивавших, что не принимали участия в борьбе, а только строили баррикады, тушили пожары либо снабжали повстанцев продовольствием (см. док. № № 50, 59, 66, 67).

Большое впечатление производит информация о настроениях граждан. Вследствие артиллерийского обстрела и авиабомбардировок в районе Старого города, а затем Центра (Средместье), положение гражданского населения становилось все более тяжелым. Видя разрушения и смерть родных, теряя нажитое имущество, люди, крайне истощенные физически и психически, начали в своих страданиях обвинять повстанцев; то есть тех, кому в начале августа дарили цветы, кого благодарили за освобождение из-под гнета оккупантов.

По мере уменьшения повстанческих сил, потери нескольких районов Варшавы – Старого города, Повисле и, наконец, Повисле Черняков-

konać przesłuchujących, że nie brali udziału w walce, a jedynie budowali barykady, gasili pożary lub zaopatrywali powstańców w żywność (por. dok. nr 50, 59, 66, 67).

Bardzo poruszające są informacje na temat nastrojów ludności. Wraz z nasilającym się ostrzałem artyleryjskim i bombardowaniami lotniczymi w rejonie Starego Miasta, potem Śródmieścia, sytuacja ludności cywilnej stawała się coraz trudniejsza. Widząc zniszczenia, ogrom cierpień, niekiedy śmierć najbliższych oraz utratę dorobku całego życia, krańcowo wyczerpani fizycznie i psychicznie ludzie zaczęli obwiniać o swój los powstańców. Tych samych powstańców, których na początku sierpnia obdarowywali kwiatami, którym dziękowali za wyzwolenie spod ucisku okupanta.

W miarę kurczenia się stanu posiadania sił powstańczych, utraty Starego Miasta, Powiśla i wreszcie Powiśla Czerniakowskiego, stosunek ludności cywilnej do powstańców zaczął być coraz bardziej nieprzychylny. Mówią o tym doniesienia konfidentów, a nawet powstańców (dok. nr 64, 68). Oczywiście w zeznaniach tych, a szczególnie uwolnionych jeńców i konfidentów, pewne rzeczy są przesadzone. Stwierdzenia, że żołnierze AK stosowali terror, aby utrzymać ludność w posłuchu (por. dok. nr 68, 77) czy też przemocą zabraniali im wyjścia z miasta budzą wątpliwości. Czy powstańcy mogliby podtrzymać walkę przez ponad dwa miesiące bez oparcia w ludności cywilnej? Zdecydowanie nie, a więc wydaje się, że opisywane zdarzenia były przypadkami incydentalnymi⁶². Z tego typu zeznań nie należy wyciągać pochopnego wniosku, że ludność cywilna pragnęła oddać się pod opiekę sił niemieckich. Tak nie było, zbyt dobrze wiedziano o mordach niemieckich na Woli.

Rzeczywiście z każdym dniem września ludność upadała na duchu, jednocześnie jednak, co należy zaznaczyć, wciąż nosła pomoc powstańcom. Żywienie powstańców przez ludność cywilną było zjawiskiem masowym. Na Żoliborzu wrześniowe zbiórki żywności wśród cywilów dla powstańców wciąż dawały dobre rezultaty⁶³. Często kuchnie RGO karmiły żołnierzy. Z drugiej strony powstańcy oddawali żywność najbardziej potrzebującym spośród ludności. Okręg AK prowadził akcję zbierania mleka dla niemowląt, piekarnie wojskowe zaopatrywały ludność w pieczywo⁶⁴.

Protokoły przesłuchań niemieckich jeńców wojennych wziętych do niewoli podczas powstania przez żołnierzy AK sporządzone przez niemiecką policję bezpieczeństwa koncentrują się wokół okoliczności wzięcia do niewoli, warunków w niewoli, traktowania jeńców przez powstańców, ich wyżywienia, miejsc odosobnienia, punktów ujęć wody (dok. nr 69) oraz kwater dowodzenia. Niewątpliwie przykładano do tych zeznań o wiele większą wagę niż do zeznań konfidentów, zwłaszcza niepewnych, czy też powstańców. Jeden z żołnierzy 5. Dywizji Pancерnej SS „Wiking”, który

ское, отношение гражданского населения к повстанцам становилось все более недоброжелательным. Об этом свидетельствуют сообщения немецких агентов и даже самих повстанцев (док. № № 64, 68). Разумеется, эти показания, а особенно показания освобожденных пленных и агентов несколько преувеличены. Утверждения, что солдаты АК применяли террор, чтобы держать в подчинении жителей города (ср. с док. № № 68, 77), или что запрещали им покинуть город, вызывают некоторое сомнение. Смогли ли бы повстанцы поддерживать борьбу в течение двух месяцев без помощи гражданского населения? Никким образом. Следовательно, описываемые события были лишь отдельными случаями⁶³. Из такого рода показаний не следует делать вывод, что граждане хотели сдать немцам. Они слишком хорошо знали об убийствах в районе Воля.

С каждым днём сентября боевой дух горожан падал, однако, они по-прежнему помогали повстанцам, снабжали их продовольствием. Организованные в сентябре сборы продуктов питания среди населения Жолибоза дали неплохие результаты⁶⁴. Зачастую кухни Главного попечительского совета кормили солдат. С другой стороны, повстанцы сами делились продуктами с наиболее нуждающимися гражданами. Например, округ АК организовал сбор молока для младенцев, а солдатские пекарни обеспечивали людей хлебом⁶⁵.

Протоколы допросов немцев, бежавших или освобожденных из повстанческого плена, подтверждают, что сотрудников службы безопасности интересовали, прежде всего, обстоятельства их пленения, отношение к ним со стороны повстанцев, дислокация повстанческих штабов, условия питания и содержания в местах заключения и обеспечение повстанцев водой (док. № 69). Эти показания вызывали больше доверия у немцев, чем сведения, полученные от ненадежных агентов или пленных повстанцев. Один из солдат 5-й танковой дивизии СС «Викинг», освобожденный немцами, был подробно допрошен, и добровольно вызвался участвовать в разведывательном полете над Варшавой. Во время полета он, вероятно, указал размещение повстанческих подразделений в конкретных зданиях (см. док. № 70).

В документах прослеживается четкое желание сотрудников полиции безопасности и СД подтвердить слухи о негативном отношении повстанцев к ним, а также к лицам немецкого происхождения. Бежавшие из повстанческого плена немцы и фольксдойче жаловались на плохое питание, избиения, третирование и опасные принудительные работы – удаление неразорвавшихся снарядов (док. № № 70–72). Следует помнить, что в Варшаве в то время царил голод. Съедены были лошади, собаки и птицы⁶⁶. Бытовые условия пленных ничем не отличались

został uwolniony przez Niemców w wyniku walk, był wnikliwie przesłuchany, po czym zgłosił się do lotu rozpoznawczego nad Warszawą. Jego propozycja została natychmiast przyjęta i podczas lotu zapewne wskazywał m. p. powstańczych pododdziałów w poszczególnych budynkach (por. dok. nr 70).

Z dokumentów przebija wyraźnie chęć potwierdzenia pogłosek o złym traktowaniu funkcjonariuszy hitlerowskiego aparatu represji, chodzi o policję bezpieczeństwa, policję ochronną (policja porządkowa), a także volksdeutschy. Zeznający skarżyli się na złe wyżywienie (dok. nr 70, 71), bicie (dok. nr 70, 72), szykanowanie oraz niebezpieczną pracę przy usuwaniu niewybuchów. Trzeba pamiętać, że w tym czasie Warszawa głodowała. Zjedzono nawet wszystkie konie, psy, koty i ptaki⁶⁵. Jeśli chodzi o warunki bytowe jeńców, to trzeba wyraźnie stwierdzić, iż nie odbiegały one od warunków, w jakich egzystowali powstańcy czy ludność cywilna. Generalnie od drugiej połowy września ludność Warszawy zaczęła głodować, więc również i jeńcy niemieccy otrzymywali skromne posiłki. Oni także byli ofiarami nalotów, tak jak ludność cywilna. Szeregowych żołnierzy niemieckich używano do takich samych prac jak żołnierzy WP przebywających w obozach jenieckich Wehrmachtu w Niemczech. Odgruzowywali ulice, budowali barykady.

Informacje o likwidacji funkcjonariuszy niemieckiego aparatu terroru przekazywane przez konfidentów, uwalnianych jeńców oraz ludność cywilną nie były pozbawione podstaw. Niemiecka policja bezpieczeństwa i policja ochronna była uważana za główne narzędzie zbrodniczej polityki okupanta niemieckiego wobec mieszkańców Warszawy. Ludność podczas powstania ciągle miała w pamięci barbarzyński mord w Wawrze jesienią 1939 roku, zimą i wiosną 1940 roku w Palmirach, uliczne łapanki, których celem była wysyłka do KL Auschwitz, masowe rozstrzeliwania zakładników itp.

Cała prasa konspiracyjna przed powstaniem nawoływała do wymierzenia kary hitlerowskim zbrodniarzom stwierdzając, że nie ma dobrych Niemców⁶⁶. Niemiecka policja bezpieczeństwa, biorąca aktywny udział w łapanekach i rozstrzeliwaniach policja ochronna oraz SS były przedmiotem szczególnej nienawiści mieszkańców Warszawy. Formacje te, ale także uczestniczący w organizacji łapanek żołnierze Luftwaffe, byli uważani za zwyrodnialców i zbrodniarzy. Stąd też sądy wojskowe AK podczas powstania w myśl wydanych rozkazów skazywały na śmierć przedstawicieli tych formacji. Niekiedy sama ludność cywilna usiłowała dokonać samosądów na niemieckich jeńcach prowadzonych do miejsc odosobnienia (por. dok. nr 69).

Przesłuchania konfidentów – ludzi uwikłanych we współpracę z niemieckim aparatem terroru – to dość przygnębiająca lektura (por. dok.

от тех условий, в которых пришлось жить повстанцам и гражданскому населению. Голодать жители Варшавы начали со второй половины сентября, а, следовательно, и пленные немцы получали сокращенный рацион. Они так же, как и гражданское население, становились жертвами налётов. Военнопленных немецких солдат использовали для тех же работ, что и солдат Войска Польского, находившихся в лагерях в Германии – они занимались уборкой улиц и постройкой баррикад.

Освобожденные из плена немецкие военнослужащие и гражданские лица показывали, что повстанцы уничтожали сотрудников немецкой службы безопасности. Именно она, как и охранная полиция, считались главным инструментом преступной политики фашистских оккупантов в отношении жителей Варшавы. Во время восстания была еще свежа память о варварских убийствах в пригороде Вавер осенью 1939 года, в Пальмирах зимой и весной 1940 года, уличных облавах, проводившихся с целью высылки поляков в концлагерь Освенцим и массовых расстрелах.

Подпольная пресса перед восстанием призывала к мести и наказанию гитлеровских преступников, утверждая, что хороших немцев нет⁶⁷. Немецкая служба безопасности и охранная полиция, принимавшие активное участие в облавах и расстрелах, были объектом острой ненависти жителей Варшавы. Эти карательные формирования, а также участвовавшие в облавах солдаты люфтваффе, считались преступниками и извергами. Военные суды АК во время восстания приговаривали к смертной казни представителей этих формирований, а иногда и мирные граждане пытались совершать самосуд в отношении немецких пленнх, конвоируемых к местам заключения (см. док. № 69).

Знакомство с материалами допросов агентов и тех лиц, которые вступили на путь сотрудничества с немецкой службой безопасности и гестапо, оставляет неприятный осадок (см. док. № № 47, 49, 51, 63, 68, 93). Стоит отметить, что агентами были не только поляки, но и иностранцы, живущие в Варшаве. Направленные сотрудниками немецкой службы безопасности в ряды повстанцев, они вели разведку в течение нескольких дней или недель. Контрразведка АК довольно быстро обнаружила разведывательные устремления немецкой службы безопасности. Одиннадцатого августа капитан «Гольски» передал командующему III районом докладную записку: Агенты, освобожденные из гестапо на аллее Шука, получили следующие задания: «1) Разведать, где находится командование АК, в Варшаве или в провинции. 2) Взаимодействуют ли с АК коммунисты и ПНА – Польская Национальная Армия. 3) Какие настроения преобладают среди гражданского населения? 4) Охвачена ли провинция восстанием? На

nr 47, 49, 51, 63, 68, 93). Trzeba pamiętać, że konfidentami nie byli wyłącznie Polacy, ale także cudzoziemcy zamieszkujący Warszawę. Przerzuceni przez funkcjonariuszy niemieckiej policji bezpieczeństwa działali wewnątrz ugrupowań polskich niekiedy przez kilka, kilkanaście dni. Kontrwywiad AK dość szybko ustalił sfery zainteresowań niemieckiej policji bezpieczeństwa. Jedenastego sierpnia kpt. „Golski” przekazał dowódcy Rejonu III AK następujący meldunek: „Agenci wypuszczeni przez g[esta]po z Al. Szucha otrzymali nast[ępujące] zadanie:

1) Wyspiegować, gdzie znajduje się d-two AK, czy w W-wie, czy na prowincji?

2) Czy z AK współdziała komuna i PAL?

3) Jakie są nastroje ludności cywilnej?

4) Czy prowincja jest objęta powstaniem?

Na odpowiedź otrzymują czas 7–14 dni⁷⁶⁷. Lektura protokołów przesłuchań konfidentów potwierdza te ustalenia.

To właśnie w wyniku działań agentów policji bezpieczeństwa i SD, ich doniesień, Niemcy umiejscawiali m. p. dowództw oddziałów, m. p. KG AK, siedziby szpitali powstańczych, punkty odosobnienia dla jeńców wojennych. Można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że przyczyną niezwykle celnego nalotu niemieckiego na KG AK w dniu 4 września 1944 roku, w którym zostali ciężko ranni zastępca dowódcy AK oraz szef łączności operacyjnej KG AK, były zeznania konfidentów oraz bardzo dokładne rozpoznanie lotnicze.

Oprócz tego w tomie znalazły się meldunki poszczególnych komand policji bezpieczeństwa zestawiające liczbę przejętych cywilów, osób rozstrzelanych oraz spalonych ciał. Co do liczb rozstrzelanych można domniemywać, że chodzi tu tylko o egzekucje przeprowadzone przez policję bezpieczeństwa.

Warto także wspomnieć o meldunkach-informacjach wywiadowczych nt. oddziałów powstańczych. Są one opracowywane na podstawie danych uzyskiwanych przez własne rozpoznanie, m. in. agenturę. Na podstawie tychże meldunków Spilker formułował raporty, publikowane, jak już wspomniano, w „Tekach Archiwalnych”⁷⁶⁸, kierowane do Krakowa, a stąd wysyłane były do Berlina i wszystkich komendantów i inspektorów policji bezpieczeństwa na terenie Generalnego Gubernatorstwa oraz wszystkich ziem włączonych do Rzeszy.

Znaczną część wydawnictwa stanowią dokumenty wytworzone przez Departament Śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Departament Śledczy został utworzony w czerwcu 1947 roku na bazie Wydziału Śledczego MBP. W skład Departamentu pod koniec jego działalności wchodziło siedem wydziałów. W 1954 roku wraz z reorganizacją organów

передачу ответа они получили 7–14 дней»⁶⁸. Протоколы допросов немецких агентов подтверждают эти факты.

На основе донесений агентов полиции безопасности и СД и данных авиаразведки немцы определяли местонахождение командования отрядов АК, повстанческих госпиталей, пунктов содержания военнопленных и т. п. Можно предположить, что именно сообщения агентов и результаты авиаразведки дали немцам возможность провести точный налет 4 сентября 1944 года, во время которого были тяжело ранены заместитель командира АК и шеф оперативной связи Главного командования АК.

В сборнике публикуются сводки отдельных комендатур службы безопасности, содержащие статистические данные о карательной деятельности: числе задержанных гражданских лиц, количестве расстрелянных и т. п. Вероятно, речь в них идет лишь о расстрелах, совершенных сотрудниками службы безопасности.

Стоит также упомянуть разведывательно-информационные сводки о местах дислокации повстанческих отрядов, составленные по материалам разведки подразделений службы безопасности. На основании этих сообщений гауптштурмфюрером СС Шпилькером готовились рапорта, «Тэки Архивальне» (Teki Archiwalne)⁶⁹, направляемые сначала в Краков, а оттуда в Берлин, во все комендатуры, а также инспекторам службы безопасности на территории Генерального губернаторства и объединенных в Рейхе земель.

Значительную часть сборника составляют документы Следственного департамента МОБ. Следственный департамент был создан в июне 1947 года на базе Следственного отдела МОБ. К концу его деятельности в состав департамента входило семь отделений. В 1954 году одновременно с реорганизацией польских органов безопасности Следственный департамент был преобразован в VII департамент Комитета по вопросам общественной безопасности. Следственный департамент в 1947–1954 годах возглавлял полковник Юзеф Ружаньский, заместитель – майор Адам Гумер⁷⁰.

Следствие по делу командира группировки АК «Радослав» полковника Яна Мазуркевича, а также руководителей Главного командования Армии Крайовой (ГК АК): полковника Казимежа Плюты-Чаховского, генерала дивизии Францишека Германа, полковника Юзефа Шостака и других было в ведении II отдела Следственного департамента, точнее говоря, двух его секций – 1-й (политической) и 3-й (контрразведывательной).

Ян Мазуркевич, К. Плюта-Чаховский и Ф. Герман подвергались судебным преследованиям в связи с групповым процессом «загово-

bezpieczeństwa Departament Śledczy został przekształcony w Departament VII Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego. Dyrektorem Departamentu Śledczego był w latach 1947–1954 płk Józef Różański, natomiast jego zastępcą w interesującym nas okresie był mjr Adam Humer⁶⁹.

Śledztwa w sprawie dowódcy zgrupowania AK „Radosław” płk. Jana Mazurkiewicza, szefa oddziału łączności operacyjnej KG AK płk. Kazimierza Pluty-Czachowskiego, gen. dyw. Franciszka Hermana, szefa Oddziału III KG AK płk. Józefa Szostaka, Eustachego Kraka i innych były w gestii Wydziału II, a dokładnie jego dwóch sekcji: 1 (politycznej) i 3 (kontrwywiadowczej).

Przesłuchania Jana Mazurkiewicza „Radosława”, Kazimierza Pluty-Czachowskiego, także Franciszka Hermana były elementem jednego z grupowych procesów odpryskowych „spisku w wojsku”. Był to wyimaginowany spisek przeciwko państwu polskiemu, który miał mieć miejsce w szeregach Wojska Polskiego pod koniec lat czterdziestych, a „wykryty” został przez Informację WP. Założone sprawy nosiły kryptonim „TUN” od nazwisk aresztowanych Stanisława Tatara, Mariana Utnika i Stanisława Nowickiego. Śledztwem i procesami objęto ponad stu generałów i oficerów WP, m. in. marszałka Polski Michała Żymierskiego, gen. Stefana Mossora, gen. Franciszka Hermana i wielu innych.

Jak już wspomniano, publikowane tu zeznania wyższych oficerów AK wiązały się ze sprawą kierownictwa konspiracji cywilnej. Śledztwo było prowadzone przez funkcjonariuszy MBP od przełomu 1948 i 1949 roku. Było ono wspierane także przez oficerów Głównego Zarządu Informacji WP. Zostało zakończone w 1953 roku, a oskarżonym bohaterom Powstania Warszawskiego komunistyczna władza wytoczyła w dniach 16 listopada – 7 grudnia 1953 roku proces przed Wojskowym Sądem Rejonowym. Na podstawie sfabrykowanych i całkowicie fałszywych zarzutów uzyskanych w drodze stosowania wyrafinowanych tortur fizycznych i psychicznych dowódca zgrupowania AK „Radosław” został oskarżony o udział w kontrrewolucyjnych związkach „Nie” i DSZ, fikcyjne ujawnienie się, walkę z ustrojem, działalność antypaństwową i przekazywanie materiałów wywiadowczych do ośrodka dyspozycyjnego w Londynie⁷⁰.

Pomimo konsekwentnego nieprzyznawania się do winy „Radosława” oraz Pluty-Czachowskiego podczas rozprawy, sąd skazał ich oraz wielu innych na więzienie. Wyrok został uchylony 31 grudnia 1955 roku, a płk Mazurkiewicz został zwolniony 21 kwietnia 1956 roku, a następnie zrehabilitowany. Podobnie wyglądały losy pozostałych żołnierzy AK oraz przedstawicieli Delegatury Rządu na Kraj – uczestniczących w powstaniu, których protokoły przesłuchań publikujemy⁷¹.

ра в армии». Это были сфальсифицированные обвинения в заговоре против польского государства, который якобы имел место в рядах Войска Польского (ВП) в конце 1940-х годов и был «разоблачен» военной контрразведкой. Возбужденные дела имели условное название «ТУН» (от фамилий арестованных Станислава Татара, Маряна Утника и Станислава Новицкого). Под следствием и судом находились свыше ста генералов и офицеров ВП, в частности, Маршал Польши Михал Жимерский, генерал Стефан Моссор, генерал дивизии Францишек Герман и многие другие.

Публикуемые в данном издании показания высших офицеров АК были связаны с делом руководства Гражданского подполья в конце 1940-х годов. Следствие велось сотрудниками МОБ и офицерами Главного управления контрразведки ВП в 1948–1949 годах и было завершено в 1953 году. По результатам следствия на процессе 16 ноября – 7 декабря 1953 года Военным районным судом были осуждены герои Варшавского восстания. На основании сфабрикованных доказательств, полученных благодаря незаконным способам ведения следствия, командующий группировкой АК «Радослав» Ян Мазуркевич был обвинен в участии в контрреволюционных организациях «НЕ» и «ДСЗ», фиктивной легализации АК, борьбе со строем, антигосударственной деятельности и передаче разведывательных материалов руководящему центру в Лондоне⁷¹.

Несмотря на последовательное отрицание вины Мазуркевичем и Плютой-Чаховским во время процесса, суд приговорил их, как и многих других, к тюремному заключению. Приговор был отменен 31 декабря 1955 года, а 21 апреля 1956 года полковник Мазуркевич освобожден, а позднее реабилитирован. Подобным образом сложились судьбы многих солдат АК и представителей подпольного гражданского польского правительства, протоколы допросов которых также публикуются в сборнике⁷².

Интересным являются также протоколы допросов офицеров Армии Крайовой и Руководства Подпольной Борьбы (РПБ – КWP), составленные сотрудниками МОБ. Из их содержания можно сделать вывод, что следователей интересовали не столько события, связанные с восстанием, сколько вопросы о сотрудничестве руководства АК с оккупантами. Так, например, в сотрудничестве с немцами был обвинен генерал Францишек Герман, единственной виной которого было участие в переговорах о капитуляции с генерал-майором Гюнтером Рором. Сотрудников польских органов безопасности весьма интересовали различные повстанческие архивы, в том числе отделений II и III ГК АК.

Ciekawy materiał stanowią także protokoły przesłuchań oficerów AK oraz KWP sporządzone przez „polskich” funkcjonariuszy bezpieczeństwa publicznego. Oczywiście to nie kwestia powstania interesowała najbardziej śledczych. Przesłuchania były niejednokrotnie prowadzone w kierunku ujawnienia wyimaginowanej współpracy AK z Niemcami. W ten sposób został potraktowany gen. dyw. Franciszek Herman, którego jedynym przewinieniem był fakt, że podczas powstania prowadził rokowania kapitulacyjne z gen. mjr. Güntherem Rohrem. Generalnie bezpieczeństwo interesowały także wszelkie archiwa powstańcze, w tym Oddziału II i III KG AK.

W zbiorze znalazło się kilka przesłuchań wyższych oficerów AK: płk. „Radosława”, bohatera walk o Wolę, Stare Miasto i Powiśle Czerniakowskie, płk. Pluty-Czachowskiego, płk. Józefa Szostaka. Równie interesujące są przesłuchania ludzi związanych z Delegaturą Rządu i KWP. Publikuje się protokoły Eustachego Kraka, Kazimierza Moczarskiego i Alfreda Kurczewskiego. Całość materiałów UB uzupełniają protokoły Kazimierza Leskiego, oficera batalionu „Kiliński” Leona Niemkiewicza, Franciszka Niepokólczyckiego na temat „Radosława” oraz będące swoistą ciekawostką zeznanie płk. Jana Rzepeckiego dotyczące Juliana Skokowskiego z PAL. Szczególnie cenne są własnoręczne zeznania płk. Szostaka, gen. Hermana oraz Kurczewskiego.

Jeśli chodzi o dokumenty w sprawach przeciwko zbrodniarzom hitlerowskim, na uwagę zasługują relacje SS Standartenführera Paula Geibla. Publikujemy ich aż cztery (por. dok. nr 115, 116, 140, 141), wszystkie, które udało się odszukać w Archiwum IPN. Oczywiście, jak każdy oskarżony o zbrodnie wojenne, Geibel przedstawiał swoją osobę w korzystnym świetle. Usiłował przekonać, że nie miał nic wspólnego z masowymi zbrodniami w Warszawie, burzeniem miasta ani nawet z „żywymi tarczami”, które pędzono przed niemieckimi czołgami.

W zbiorze znajduje się także zeznanie Heinza Reinefartha z 1946 roku oraz zeznanie von dem Bacha składane podczas procesu Ludwiga Fischera w 1947 roku. Oczywiście publikujemy również zeznania samego gubernatora dystryktu – L. Fischera, także składane podczas rozprawy sądowej. Zrozumiałe jest, że i Reinefarth, i von dem Bach usiłowali przedstawić siebie w dobrym świetle, jako ludzi humanitarnych. Za wszelkie zbrodnie i gwałty w Warszawie winili Bronisława Kamińskiego i brygadę „RONA”. Reinefarth próbuje także wszystkimi zbrodniami w Warszawie obciążyć konto Oskara Dirlewangera.

Ciekawym dokumentem ze zbiorów IPN jest protokół przesłuchania żołnierza Ukraińskiego Legionu Samoobrony sporządzony przez funkcjonariuszy Zarządu Lwowskiego KGB przy RM USRS. Został on przekazany Ministerstwu Sprawiedliwości PRL pod koniec lat sześćdziesiątych

В сборник включено несколько протоколов допросов офицеров АК высшего ранга: «Радослава», героя боев за районы Воля, Старый город и Черняковское Повисле, полковника Плюты-Чаховского, полковника Юзефа Шостака, а также лиц, связанных с Представительством правительства и РПБ. Опубликованы протоколы допросов Еустахия Крака, Казимежа Мочарского, Альфреда Курчевского. Материалы польских органов безопасности дополняют протоколы Казимежа Леского, офицера батальона «Килиньски» Леона Немкевича, Францишека Непокульчицкого о «Радославе» и показания полковника Яна Желецкого о Юлиане Скоковском из ПНА. Особенно ценными являются собственноручные показания полковника Шостака, генерала Германа и Курчевского.

Заслуживают внимания документы из дел в отношении гитлеровских преступников, в том числе показания штандартенфюрера СС Пауля Гейбеля. В сборнике публикуются четыре из них (см. док. № № 115, 116, 140, 141) – все, что удалось найти в Архиве ИНП. Гейбель пытался убедить следствие, что он не участвовал в массовых преступлениях в Варшаве, разрушении города и в организации «живых щитов», которые гнали перед немецкими танками.

В сборнике находятся также показания Г. Рейнефарта 1946 года и показания фон дем Баха, данные ими во время процесса 1947 года над губернатором Варшавского округа Людвигом Фишером, в том числе и его показания в зале суда. Как Рейнефарт, так и фон дем Бах пытались представить себя гуманными людьми, а всю ответственность за преступления в Варшаве возлагали на Бронислава Каминского и бригаду РОНА. Рейнефарт также пробовал возложить ответственность за преступления на Оскара Дирлевангера.

Из фонда ИНП публикуется интересный документ – протокол допроса солдата Украинского легиона, составленный сотрудниками Управления КГБ при Совете Министров Украинской ССР по Львовской области. Он был передан Министерству юстиции ПНР в конце 1960-х годов в порядке юридической помощи, в связи с процессами, возбужденными на основании так называемых августовских декретов⁷³.

В ходе Великой Отечественной войны 1941–1945 годов и в послевоенные годы органы госбезопасности СССР вели работу по розыску военных преступников и пособников фашистской Германии, причастных к злодеяниям и нанесению ущерба населению страны и военнопленным Красной Армии.

Для проверки освобожденных Красной Армией советских граждан, задержанных на территориях находившихся под управлением немецких оккупантов, в соответствии с постановлением СНК № 30–12 от 6 января 1945 года при штабах фронтов функционировали от-

w ramach pomocy prawnej udzielanej przy procesach z tzw. dekretu sierpniowego⁷².

Podczas tzw. Wielkiej Wojny Ojczyźnianej 1941–1945 i w okresie powojennym organy bezpieczeństwa państwowego ZSRS prowadziły działania w celu wykrycia zbrodniarzy i współpracowników hitlerowskich Niemiec winnych przestępstw przeciwko ludności i radzieckim jeńcom wojennym.

Dla skontrolowania uwolnionych przez Armię Czerwoną sowieckich obywateli, przetrzymywanych na terytoriach okupowanych przez Niemcy, postanowieniem SNK nr 30–12 z 6 stycznia 1945 roku przy sztabach frontów utworzono oddziały ds. repatriacji, przy których to oddziałach znajdowały się punkty zbiorcze (SPP). Kontrolni obywateli dokonywały komisje kontrolno-filtracyjne w składzie przedstawicieli NKWD, NKGB i GUKR „Smiersz” NKO ZSRS. Funkcjonariusze operacyjni tych instytucji przekazywali do sądu i trybunałów materiały o przynależności tych lub innych obywateli do służb specjalnych przeciwnika, służbie w wojskowych i innych formacjach, we współdziałaniu z okupantami, udziale w zbrodniach i innej działalności przestępczej.

Prawną podstawą rozprawy sądowej w odniesieniu do wyżej wymienionych był dekret Prezydium Rady Najwyższej ZSRS z 19 kwietnia 1943 roku, obowiązywanie którego rozciągało się nie tylko na sowieckich obywateli, ale i na cudzoziemców na terytorium ZSRS i w krajach wyzwolonej Europy. Założenia ścigania i karania przestępców wojennych były ustalone na spotkaniach i konferencjach przywódców koalicji antyhitlerowskiej w 1943 i 1945 roku.

Z archiwum FSB FR publikuje się protokoły zeznań byłych obywateli ZSRS – żołnierzy Brygady Szturmowej SS „RONA”. Podczas wycofywania się na zachód na początku sierpnia 1944 roku oddziały Brygady były użyte przez Niemców w działaniach, których celem było stłumienie Powstania Warszawskiego. Żołnierze tej jednostki w stolicy Polski wyróżnili się okrutnym traktowaniem powstańców, uczestniczyli w grabieżach i zabójstwach ludności cywilnej. W tomie opublikowane zostały zeznania dowódcy kombinowanego pułku brygady RONA Waffensturmbannführera Iwana D. Frołowa (dok. nr 103, 104, 107) i znajdującej się przy brygadzie N. Wasiukowej (dok. nr 108). Ci członkowie RONA, a także inne osoby (S. Mosin, M. Wasiukow, A. Michiejew, F. Zacharcow, A. Szawykin i W. Chołodkowa) zostali skazani przez Kolegium Wojskowe Sądu Najwyższego ZSRS w dniach 30–31 grudnia 1946 roku w Moskwie na surowe kary (dok. nr 6 Aneksu) – Mosin, Wasiukow, Frołow i Zacharcow na karę śmierci, a Michiejew, Szawykin i Chołodkowa na dziesięć lat pozbawienia wolności z utratą praw obywatelskich i konfiskatę mienia.

дела по делам репатриации, при которых создавались сборно-пересыльные пункты (СПП).

Госпроверку граждан осуществляли проверочно-фильтрационные комиссии в составе представителей НКВД, НКГБ и ГУКР «Смерш» НКО СССР. Оперативные сотрудники этих ведомств передавали в суды и трибуналы материалы о принадлежности тех или иных лиц к спецорганам противника, службе в военных и других формированиях, пособничестве оккупантам, участии в злодеяниях и другой преступной деятельности.

Правовым основанием судебного разбирательства в отношении указанных выше лиц служил Указ Президиума Верховного Совета СССР от 19 апреля 1943 года, действие которого распространялось не только на советских, но и на иностранных граждан, на территории СССР и в странах освобожденной Европы. Принципы преследования и наказания военных преступников были закреплены на встречах и конференциях руководителей стран антигитлеровской коалиции в 1943 и 1945 годах.

Из российских архивов публикуются протоколы показаний бывших граждан СССР, военнослужащих штурмовой бригады СС РОНА, подразделения которой при отступлении на Запад в начале августа 1944 года были использованы немцами в операциях по подавлению Варшавского восстания. Личный состав этого формирования характеризовался в столице Польши жестоким отношением к восставшим, участвовал в грабежах и убийствах мирного населения. В сборнике опубликованы показания командира сводного полка бригады РОНА штурмбанфюрера И. Д. Фролова (см. док. № № 103, 104, 107) и служащей этой бригады Н. М. Васюковой (док. № 108). Эти члены РОНА в числе других (С. А. Мосин, М. Г. Васюков, А. И. Михеев, Ф. П. Захарцов, А. И. Шавыкин, В. С. Холодкова) Военной Коллегией Верховного Суда СССР 30–31 декабря 1946 года в Москве осуждены к различным мерам наказания (см. док. № 6 в Приложении). Мосин, Васюкова, Фролов и Захарцов – к высшей мере наказания, Михеев, Шавыкин и Холодкова – к десяти годам лишения свободы с поражением в политических правах и конфискацией имущества.

Михеев умер в лагере в 1953 году, Шавыкин в том же году был освобожден, Холодкова отбыла наказание и дальнейшая судьба ее неизвестна. Васюкова была осуждена на пять лет с поражением в политических правах на два года. В 2001 году реабилитирована на основании Закона о реабилитации жертв политических репрессий от 19 октября 1991 года.

Офицеры сводного полка бригады СС РОНА унтерштурмфюрер СС П. Р. Майоров, А. Н. Перхуров, штурмбанфюрер СС А. А. Акулов

Michiejew zmarł w obozie w 1953 roku, Szawykin w tym roku został zwolniony, natomiast Chołodkowa odbyła karę, ale dalszy jej los nie jest znany. Wasiukowa została skazana na pięć lat więzienia z utratą praw publicznych na dwa lata. W 2001 roku została zrehabilitowana w myśl ustawy o rehabilitacji ofiar politycznych represji z 19 października 1991 roku.

Oficerowie kombinowanego pułku Brygady SS RONA: Waffenuntersturmführer P. Majorow 11 stycznia 1946 roku został skazany przez Trybunał Wojskowy Północnej Grupy Wojsk na dziesięć lat ITŁ z utratą praw publicznych na pięć lat, A. Pierchurow 11 lipca 1946 roku został skazany przez Trybunał Wojskowy Grupy Sowieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech na śmierć przez rozstrzelanie, a Waffensturmbannführer A. Akułow 20 czerwca 1946 roku został skazany przez Trybunał Wojskowy 9 DPanc na dziesięć lat pozbawienia wolności. Czwartego maja 1955 roku po odbyciu kary Akułow został zwolniony z więzienia. Sprawa N-18757 jest przechowywana w CA FSB FR.

W tom włączono protokół członka NSKK Georga Kellera z 24 września 1947 roku, który razem z sześcioma innymi byłymi „sowieckimi” Niemcami z Ukrainy, latem 1944 roku wziął udział w stłumieniu Powstania Warszawskiego (dok. nr 113). Wyrokiem Kolegium Sądowego ds. karnych Maryjskiej ASRS razem z innymi volksdeutschenami został skazany na 25 lat więzienia. Sprawy karne dotyczące osądzonych znajdują się w Zarządzie FSB Republiki Maryjskiej.

Jeśli chodzi o uczestników Powstania Warszawskiego publikuje się fragment przesłuchania I zastępcy szefa sztabu i szefa operacji gen. bryg. Leopolda Okulickiego (dok. nr 98). Będąc komendantem AK w likwidacji, jako członek Polskiego Państwa Podziemnego, 27 marca 1945 roku, pod pozorem rozmów, został aresztowany przez funkcjonariuszy sowieckich organów bezpieczeństwa i skazany w „procesie 16-tu” w Moskwie (18–21 czerwca 1945) na dziesięć lat pozbawienia wolności. Zmarł 24 grudnia 1946 roku w więziennym szpitalu w Butyrkach. Decyzją Plenum Sądu Najwyższego ZSRS z 19 kwietnia 1990 roku został zrehabilitowany. Sprawa archiwalna R-39269 znajduje się w CA FSB FR.

* *
*

W całym tomie przyjęto układ rzeczowo-chronologiczny. Dokumenty umieszczono w trzech rozdziałach oraz dodano aneks. Regesty, jak również przypisy, wykaz skrótów oraz indeksy – nazwisk i pseudonimów, miejscowości i topograficzny Warszawy – pochodzą od redakcji.

осуждены военным трибуналом Группы оккупационных войск в Германии: Майоров – Военным трибуналом Северной группы войск от 11 января 1946 года к десяти годам ИТЛ с поражением в правах на пять лет; Перхуров – Военным трибуналом Группы советских оккупационных войск в Германии от 11 июля 1946 года к расстрелу, Акулов – Военным трибуналом 9-й танковой дивизии 20 июня 1946 года к десяти годам лишения свободы, 4 мая 1955 года освобожден по отбытии срока наказания. Уголовное дело Н-18757 хранится в ЦА ФСБ России.

В сборник включен протокол допроса члена НСКК Георга Келлера от 24 сентября 1947 года, который, в числе шести бывших советских немцев с Украины, летом 1944 года принимал участие в подавлении Варшавского восстания (док. № 113). Приговором Судебной коллегии по уголовным делам Марийской АССР в числе других фольксдойче он был осужден к 25 годам заключения. Уголовные дела на осужденных хранятся в Управлении ФСБ России по Республике Марий Эл.

Из числа участников Варшавского восстания публикуются свидетельства бригадного генерала, первого заместителя начальника ГК АК и начальника оперативного отдела Л. Б. Окулицкого (док. № 98). Будучи «комендантом АК в ликвидации», как член подпольного польского правительства, 27 марта 1945 года под предлогом переговоров арестован сотрудниками советских органов безопасности и осужден на «процессе 16-ти» в Москве 18–21 июня 1945 года; приговорен к десяти годам лишения свободы, умер в тюремном госпитале в Бутырках 24 декабря 1946 года. Реабилитирован решением Пленума Верховного Суда СССР от 19 апреля 1990 года. Архивное следственное дело Р-39269 хранится в ЦА ФСБ России.

* *
*

Структурно том разделен на три самостоятельных части и приложение, внутри которых документы размещены в хронологическом порядке. В научно-справочный аппарат сборника, подготовленный составителями, включены: примечания к документам, перечень сокращений, указатели – фамилий и псевдонимов, населенных пунктов и топографический Варшавы.

Редакционная коллегия подготовила документы к изданию по следующим принципам. Как и в предыдущих томах, документы были напечатаны согласно правилам нового правописания. Орфографические, стилистические ошибки и опечатки исправлены в большинстве случаев без пояснений. В ряде случаев сохранены стилистические особенно-

Przygotowując dokumenty do druku, redakcja przyjęła następujące zasady.

Tekst publikowany jest według zasad współczesnej pisowni, podobnie jak w poprzednich tomach. Błędy ortograficzne, stylistyczne i literowe poprawiono na ogół bez komentarza. Jedyne w wyjątkowych przypadkach podawano w przypisie tekstowym wersję błędną.

Jeśli skutek znacznego zniekształcenia nie udało się zidentyfikować nazwy własnej (głównie miejscowości bądź nazwy ulic) – pozostawiono ją bez zmian, dodając znak: [?]. Tak samo oznaczono informacje niejasne i wątpliwe, o ile nie zostały opatrzone odpowiednim przypisem.

Bez zmian pozostawiono też nazwiska lub pseudonimy, których nie udało się zweryfikować. Dotyczy to głównie nazwisk z dokumentów sporządzonych w języku niemieckim, np. Kraftcyk, Sbozki Woitschak.

Informacje błędne, o ile nie zostały wyjaśnione w przypisie, oznaczono: [!].

Fragmenty celowo opuszczone przez redakcję jako niezwiązane z tematem oznaczono: [...]. W innych przypadkach (np. tekst nieczytelny) wyjaśnia się powód opuszczenia w przypisie tekstowym.

Słowa dopisane w tekście przez redakcję umieszczono w nawiasach kwadratowych.

Układ graficzny dokumentów został ujednolicony, zachowano jednak charakterystyczne cechy odróżniające np. dokumenty wytworzone przez niemiecką policję bezpieczeństwa i Wehrmacht od dokumentów sporządzonych przez polskie bądź sowieckie organa bezpieczeństwa.

Jeśli chodzi o niemieckie nazwy jednostek wojskowych, dokonano przekładu w oparciu o istniejącą literaturę lub pozostawiono w oryginale, aby uniknąć zniekształceń⁷³. Nazwy ulic w niemieckich dokumentach policyjnych pozostawiono w brzmieniu oryginału.

Komitet Redakcyjny

Przypisy

¹ *Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie Powstania Warszawskiego w 1944 roku w dokumentach*, oprac. S. Datner, K. Leszczyński, Warszawa 1962, s. 306–307; J. K. Zawodny, *Powstanie Warszawskie w walce i dyplomacji*, Warszawa 2005 (wyd. 2), s. 68.

² Czytelników odsyłamy do bibliografii powstania; zob. *Powstanie Warszawskie 1944 r., Bibliografia selektywna*, t. 1–5, Warszawa 1994–2004.

³ A. Borkiewicz, *Powstanie Warszawskie*, Warszawa 1957, wyd. 3 1969.

⁴ J. Kirchmayer, *Powstanie Warszawskie*, Warszawa 1959, wyd. 9 1989.

⁵ L. Bartelski, *Powstanie Warszawskie 1944*, Warszawa 1981, 1988; wyd. węgierskie *A Varsói felkelés 1944*, Budapest 1976.

сти оригинала. Вследствие трудности перевода с иностранных языков, вызывающие сомнение данные (имена собственные, в т. ч. названия местностей или названия улиц), оставлены без изменений, со знаком [?]. Таким же образом были помечены непонятные и сомнительные сведения, если к ним не были составлены специальные примечания.

Написание фамилий или псевдонимов, правильность которых не удалось проверить, оставлено без изменений. Это касается большинства документов на немецком языке, например Kraftsyk и т. д. Ошибочная информация, если к ней не приводятся пояснения, отмечена знаком [!]. Опущенные фрагменты документов, не связанные с темой, были отмечены знаком [...]. В остальных случаях, пропуски в примечании объясняются неразборчивостью текста документа.

Слова, добавленные редакцией, взяты в квадратные скобки. Текст унифицирован графически. Названия немецких военных частей были переведены при помощи литературы или оставлены в оригинальном виде, чтобы избежать искажений. Названия улиц в немецких полицейских документах сохранены в оригинальном виде.

Редакционная коллегия

Примечания

¹ *Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie Powstania Warszawskiego w 1944 roku w dokumentach*, oprac. S. Datner, K. Leszczyński, Warszawa 1962, s. 306–307; J. K. Zawodny, *Powstanie Warszawskie w walce i dyplomacji*, Warszawa 2005 (изд. 2), s. 68.

² *Powstanie Warszawskie 1944 r. Bibliografia selektywna*, t. 1–5, Warszawa 1994–2004.

³ A. Borkiewicz, *Powstanie Warszawskie*, Warszawa 1957, wyd. 3 1969.

⁴ J. Kirchmayer, *Powstanie Warszawskie*, Warszawa 1959, wyd. 9 1989.

⁵ L. Bartelski, *Powstanie Warszawskie 1944*, Warszawa 1981, 1988; венгерское изд. *A Varsói felkelés 1944*, Budapest 1976.

⁶ J. K. Zawodny, *op. cit.*

⁷ N. Davies, *Powstanie '44*, Kraków 2004.

⁸ K. Komorowski, *Bitwa o Warszawę '44. Militarne aspekty Powstania Warszawskiego*, Warszawa 2004.

⁹ Это второй том серии *Documenta Occupationis Teutonicae*.

¹⁰ *Zburzenie Warszawy. Zeznania generałów niemieckich przed polskim prokuratorem członkiem polskiej delegacji przy międzynarodowym Trybunale Wojennym w Norymberdze*, Katowice 1946.

¹¹ J. Matecki, *Powstanie Warszawskie w obcych oczach*, „Zeszyty Historyczne” 1969, z. 15.

¹² P. Korzec, *Przyczynek do dziejów Powstania Warszawskiego*, „Zeszyty Historyczne”, z. 43, 1978, s. 182–205; ср. *Raporty Ludwiga Fischera, gubernatora dystryktu warszawskiego 1939–1944*, Warszawa 1987, s. 817–842.

¹³ J. Franecki, H. Kisiel, *Raporty i meldunki niemieckiej policji o Powstaniu Warszawskim 1944 roku*, „Teki Archiwalne” 1978, nr 17, s. 75–105.

- ⁶ J. K. Zawodny, *Powstanie Warszawskie w walce i dyplomacji*, Warszawa 2005 (wyd. 2).
- ⁷ N. Davies, *Powstanie '44*, Kraków 2004.
- ⁸ K. Komorowski, *Bitwa o Warszawę '44. Militarne aspekty Powstania Warszawskiego*, Warszawa 2004.
- ⁹ Jest to II tom serii *Documenta Occupationis Teutonicae*.
- ¹⁰ *Zburzenie Warszawy. Zeznania generałów niemieckich przed polskim prokuratorem członkiem polskiej delegacji przy Międzynarodowym Trybunale Wojennym w Norymberdze*, Katowice 1946.
- ¹¹ J. Matecki, *Powstanie Warszawskie w obcych oczach*, „Zeszyty Historyczne”, Paryż 1969, z. 15.
- ¹² P. Korzec, *Przyczynki do dziejów Powstania Warszawskiego*, „Zeszyty Historyczne”, Paryż 1978, z. 43, s. 182–205; por. *Raporty Ludwiga Fischera, gubernatora dystryktu warszawskiego 1939–1944*, Warszawa 1987, s. 817–842.
- ¹³ J. Franecki, H. Kisiel, *Raporty i meldunki niemieckiej policji o Powstaniu Warszawskim 1944 roku*, „Teki Archiwalne” 1978, nr 17, s. 75–105.
- ¹⁴ *Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów*, t. 1–4, Warszawa 1997–2004.
- ¹⁵ *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 4 (lipiec – październik 1944), Londyn 1977.
- ¹⁶ *Dokumenty do kapitulacji Powstania Warszawskiego* [w]: *Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej*, t. IV, Warszawa 1960, s. 105–159.
- ¹⁷ J. Kirchmayer, *Meldunki sytuacyjne „Montera” z Powstania Warszawskiego* [w]: *Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej*, t. 3, Warszawa 1959, s. 97–180.
- ¹⁸ B. Bydoń, Z. Wojciechowski, *Meldunki sytuacyjne z Powstania Warszawskiego dowódcy Grupy „Północ”*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2004, nr 2, s. 201–226; por. także faksymile meldunków sytuacyjnych Grupy „Północ” [w:] A. Przygoński, *Powstanie Warszawskie w sierpniu 1944*, t. 1–2, wyd. 2, Warszawa 1988.
- ¹⁹ *Żołnierze Powstania Warszawskiego. Dokumenty z archiwum PCK*, t. 1–2, oprac. R. Bielecki, Warszawa 1995–1996, t. 3, oprac. R. Bielecki, we współpracy z M. Strokiem, Warszawa 1997.
- ²⁰ *Pamiętniki żołnierzy baonu „Zośka”*, Warszawa 1957, wyd. 6 Warszawa 1997.
- ²¹ *Ludność cywilna w Powstaniu Warszawskim*, red. C. Madajczyk, t. 1 (*Pamiętniki. Relacje. Zeznania*), oprac. M. Drozdowski, M. Maniakówna, T. Strzembosz, t. 2 (*Archiwalia*), oprac. M. Getter, A. Janowski, t. 3 (*Prasa, druki ulotne i inne publikacje powstańcze*), oprac. W. Bartoszewski, Warszawa 1974.
- ²² „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2004, nr 4 specjalny.
- ²³ *Na oczach Kremla. Tragedia walczącej Warszawy w świetle dokumentów rosyjskich*, oprac. J. Margules, Warszawa 1994.
- ²⁴ *Stalin a Powstanie Warszawskie*, oprac. T. Strzembosz, Warszawa 1994.
- ²⁵ *Sowieckie dokumenty wojskowe dotyczące Powstania Warszawskiego*, oprac. St. Jacyński, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1994, nr 3, s. 226–251.
- ²⁶ J. K. Zawodny, *Uczestnicy i świadkowie Powstania Warszawskiego. Wywiady*, Warszawa 2004.
- ²⁷ H. von Krannhals, *Der Warschauer Aufstand 1944*, München 1962, 1964 oraz reprint 2000.
- ²⁸ T. Żenczykowski, *Samotny bój Warszawy*, Lublin – Paryż 1990.
- ²⁹ Z. Kliszko, *Powstanie Warszawskie. Artykuły, przemówienia, wspomnienia, dokumenty*, Warszawa 1969.
- ³⁰ T. Walichnowski, *Rozmowy z Leistem, hitlerowskim starostą Warszawy*, Warszawa 1986.

- ¹⁴ *Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów*, t. I–VI, Warszawa 1997–2004.
- ¹⁵ *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. IV (lipiec – październik 1944), Londyn 1977.
- ¹⁶ *Dokumenty do kapitulacji Powstania Warszawskiego* [w:] *Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej*, t. IV, Warszawa 1960, s. 105–159.
- ¹⁷ J. Kirchmayer, *Meldunki sytuacyjne „Montera” z Powstania Warszawskiego* [w:] *Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej*, t. III, Warszawa 1959, s. 97–180.
- ¹⁸ B. Bydoń, Z. Wojciechowski, *Meldunki sytuacyjne z Powstania Warszawskiego do wódcy Grupy „Północ”*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” nr 2, 2004, s. 201–226, ср. также факсимиле ситуационных сводок Группы «Север» [w:] A. Przygoński, *Powstanie Warszawskie w sierpniu 1944*, t. 1–2, wyd. 2, Warszawa 1988.
- ¹⁹ *Żołnierze Powstania Warszawskiego. Dokumenty z archiwum PCK*, t. I–II, oprac. R. Bielecki, Warszawa 1995–1996, t. III oprac. R. Bielecki, we współpr. z M. Strokiem, Warszawa 1997.
- ²⁰ *Pamiętniki żołnierzy baonu „Zośka”*, Warszawa 1957, wyd. 6 1997.
- ²¹ *Ludność cywilna w Powstaniu Warszawskim*, red. C. Madajczyk, t. 1 (*Pamiętniki. Relacje. Zeznania*), oprac. M. Drozdowski, M. Maniakówna, T. Strzembosz, t. 2 (*Archiwalia*), oprac. M. Getter, A. Janowski, t. 3 (*Prasa, druki ulotne i inne publikacje powstańcze*), oprac. W. Bartoszewski, Warszawa 1974.
- ²² „Przegląd Historyczno-Wojskowy” nr 4 (специальный), 2004.
- ²³ *Na oczach Kremla. Tragedia walczącej Warszawy w świetle dokumentów rosyjskich*, oprac. J. Margules, Warszawa 1994.
- ²⁴ *Stalin a Powstanie Warszawskie*, oprac. T. Strzembosz, Warszawa 1994.
- ²⁵ *Sowieckie dokumenty wojskowe dotyczące Powstania Warszawskiego*, oprac. St. Jarczyński, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 3, 1994, s. 226–251.
- ²⁶ *Aresztowane powstanie*, pod red. J. Sawickiego, Warszawa 2004.
- ²⁷ J. K. Zawodny, *Uczestnicy i świadkowie Powstania Warszawskiego. Wywiady*, Warszawa 2004.
- ²⁸ H. von Krannhals, *Der Warschauer Aufstand 1944*, München 1962, 1964 и репринт 2000.
- ²⁹ T. Żenczykowski, *Samotny bój Warszawy*, Lublin – Paryż 1990.
- ³⁰ Z. Kliszko, *Powstanie Warszawskie. Artykuły, przemówienia, wspomnienia, dokumenty*, Warszawa 1969.
- ³¹ T. Walichnowski, *Rozmowy z Leistem, hitlerowskim starostą Warszawy*, Warszawa 1986.
- ³² *Братство по оружию*, Москва 1975.
- ³³ *Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны: Документы и материалы*, Москва 1947, т. 3.
- ³⁴ *Документы и материалы по истории советско-польских отношений*, Москва 1974, т. 7, 8.
- ³⁵ *Переписка председателя Совета министров СССР с президентами США и премьер-министром Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.*, т. II, изд. 2, Москва 1986.
- ³⁶ *СССР и Польша: 1941–1945. К истории военного союза*, Москва 1994.
- ³⁷ *Русский архив: Великая Отечественная. Красная Армия в странах Центральной, Северной Европы и на Балканах: 1944–1945: Документы и материалы*, Москва 1994, 2000.
- ³⁸ «Новая и новейшая история» 1993, № 3.
- ³⁹ Публ. В. Г. Макарова, «Родная газета» 2004, № 29 (64), 30 июля.
- ⁴⁰ В. М. Алексеев, *Варшавское восстание. Варшава в борьбе против гитлеровских захватчиков в 1939–1945 гг.*, Санкт-Петербург 1999.
- ⁴¹ В. С. Парсаданова, *Советско-польские отношения в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945*, Москва 1982.
- ⁴² «Новое время» 2001, № 10.

- ³¹ *Bractwo po orużiu*, Moskwa 1975.
- ³² *Wnieszniaja politika Sowietskogo Sojuza w pieriod Otieczestwiennoj wojny: Dokumenty i matieriały*, t. 3, Moskwa 1947.
- ³³ *Dokumenty i matieriały po istorii sowietsko-polskich odnoszenij*, t. 7 i 8, Moskwa 1974.
- ³⁴ *Pieriepiska proedsiedatiela Sowieta ministrow SSSR s priezidentami SSzA i premier-ministrom Wielikobritanii wo wriemia Wielikoj Otieczestwiennoj wojny 1941–1945 gg.*, t. II, Moskwa 1986.
- ³⁵ *SSSR i Polska 1941–1945. K istorii wojennogo sojuza*, Moskwa 1994.
- ³⁶ *Russkij archiw: Wielikaja Otieczestwiennaja. Krasnaja Armija w stranach Centralnoj, Siewiernoj Jewropy i na Bałkanach 1944–1945*, Moskwa 1994, 2000.
- ³⁷ „Nowaja i nowiejszaja istorija” 1993, nr 3.
- ³⁸ W. Makarow, „Warszawskoje wosstanije bylo obrieczeno...” – raskazal na *Łubiankie wojennyj komiendant polskoj stolicy gienieral Sztagiel*, „Rodnaja Gazieta”, nr 29 (64), 30 lipca 2004.
- ³⁹ W. Aliksiejew, *Warszawskoje wosstanije. Warszawa w borbie protiv gitlerowskich zachwaczikow 1939–1945*, Moskwa 1982.
- ⁴⁰ „Nowoje wremia” 2001, nr 10.
- ⁴¹ „Wojenno-istoriczeskij żurnal” 1993, nr 3–4.
- ⁴² „Wojenno-istoriczeskij żurnal” 1999, nr 4.
- ⁴³ „Mieždunarodnaja żizń” 2004, nr 9.
- ⁴⁴ *Rosija w XX wiekie. Wojna 1941–1945 godow. Sowriemiennyje podchody*, Moskwa 2006.
- ⁴⁵ „Nowaja i nowiejszaja istorija” 1970, nr 7.
- ⁴⁶ „Woprosy istorii” 1994, nr 10.
- ⁴⁷ „Wojennyje znanja” 1994, nr 8.
- ⁴⁸ G. Bruce, *The Warsaw Uprising. 1 August – 2 October 1944*, II wyd. London – Sydney 1974.
- ⁴⁹ G. Deschner, *Warsaw Rising*, New York 1972.
- ⁵⁰ J. Piekalkiewicz, *Kampf um Warschau. Stalins Verrat an der polnischen Heimatarmee 1944*, München 1994, 2004.
- ⁵¹ G. Frashka, *Aufstand in Warschau. General Bor kämpft für die Freiheit seines Volkes*, Rastadt 1960.
- ⁵² Dokumenty przechowywane są w BUiAD IPN, sygn. IPN KR 661 (d. CA MSW 351).
- ⁵³ Por. IPN GKBZHWP 759, k. 226–250.
- ⁵⁴ *Aresztowane powstanie*, red. J. Sawicki, s. 8.
- ⁵⁵ J. Franecki, H. Kisiel, s. 78; *Powstanie Warszawskie. Wybór dokumentów*, t. 3, s. 277.
- ⁵⁶ J. Franecki, H. Kisiel, s. 76.
- ⁵⁷ Tamże.
- ⁵⁸ Taki materiał ankietowy z przesłuchań 29 żołnierzy AK w Ożarowie znajduje się w Archiwum Państwowym w Radomiu, zespół Gubernator Dystryktu Radom.
- ⁵⁹ J. Franecki, H. Kisiel, s. 78; *Powstanie Warszawskie. Wybór dokumentów*, t. 3, s. 277.
- ⁶⁰ Relacja Aleksandra Kowalewskiego, ps. „Longinus” [w:] www.sppw1944.org, 2 marca 2007.
- ⁶¹ Co ciekawe, w drugiej połowie września 1944, kiedy prawa kombatanckie AK zostały uznane przez Niemców, wciąż miały miejsce wypadki, że policja bezpieczeństwa po przesłuchaniu proponowała przekazać jeńca do specjalnego traktowania; por. dok. 79 z 22 września 1944.

- ⁴³ «Военно-исторический журнал» 1993, № 3–4.
- ⁴⁴ «Военно-исторический журнал» 1999, № 4.
- ⁴⁵ «Международная жизнь» 2004, № 9.
- ⁴⁶ *Россия в XX веке. Война 1941–1945 годов. Современные подходы*, Москва 2006.
- ⁴⁷ «Новая и новейшая история» 1970, № 7.
- ⁴⁸ «Вопросы истории» 1994, № 10.
- ⁴⁹ «Военные знания» 1994, № 8.
- ⁵⁰ II изд. London – Sydney 1974.
- ⁵¹ G. Deschner, *Warsaw Rising*, New York 1972.
- ⁵² J. Piekalkiewicz, *Kampf um Warschau. Stalins Verrat an der polnischen Heimatarmee 1944*, München 1994, 2004.
- ⁵³ G. Frashka, *Aufstand in Warschau General Bor kämpft für die Freiheit seines Volkes*, Rastadt 1960.
- ⁵⁴ Документы сохраняются в BUiAD IPN, ф. IPN KR 661 (d. CA MSW 351).
- ⁵⁵ Ср. IPN GKBZHWP 759, л. 226–250.
- ⁵⁶ *Aresztowane powstanie*, red. J. Sawicki, s. 8.
- ⁵⁷ J. Franecki, H. Kisiel, s. 78, *Powstanie Warszawskie. Wybór dokumentów*, t. 3, s. 277.
- ⁵⁸ J. Franecki, H. Kisiel, s. 76.
- ⁵⁹ Там же.
- ⁶⁰ Такой анкетный материал с допросов 29 солдаток АК в Ожарове находится в Государственном архиве в г. Радом, ф. Губернатор Дистрикта Радом.
- ⁶¹ J. Franecki, H. Kisiel, s. 78, *Powstanie Warszawskie. Wybór dokumentów*, t. 3, s. 277.
- ⁶² Сообщение Александра Ковалевского, пс. «Лонгинус» [в:] www.sppw1944.org, 2.03.2007.
- ⁶³ О применении силы в отношении граждан с целью препятствования переходу на немецкую сторону, см. P. Kaltenberg, ps. „Luty”, *Dziennik* [в:] *Pamiętniki żołnierzy baonu „Zośka”*, Warszawa 1981, s. 518.
- ⁶⁴ B. Kroll, *Opieka społeczna w powstańczej Warszawie. Rada Główna Opiekuńcza, Zarząd na m.st. Warszawę*, s. 147, ср. также J. K. Zawodny, *op. cit.*, s. 217.
- ⁶⁵ J. K. Zawodny, *op. cit.*, s. 214–215, B. Kroll, *op. cit.*, s. 147.
- ⁶⁶ J. K. Zawodny, *op. cit.*, s. 214.
- ⁶⁷ T. Szarota, *Powstanie Warszawskie jako odwet za niemiecką okupację* [в:] *Powstanie Warszawskie. Fakty i mity*, Warszawa 2004, s. 24–27.
- ⁶⁸ *Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów*, red. P. Matusak, Warszawa, t. 3, s. por. także J. Kirchmayer, *Meldunki sytuacyjne „Montera” z Powstania Warszawskiego*, s. 115.
- ⁶⁹ Ср. прим. № 13.
- ⁷⁰ Z. Nawrocki, *Struktura aparatu bezpieczeństwa* [в:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1, Warszawa 2005, s. 40–41.
- ⁷¹ J. Poksiński, *TUN*, Warszawa 1992, s. 173–174.
- ⁷² Часть процессов вело Специальное бюро МБП; ср. док. № 134 и 135.
- ⁷³ Декрет ПКНО – Польского Комитета Национального Освобождения (PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego) с 31 августа 1944 «О мерах наказания немецко-фашистских преступников, обвиняемых в убийствах и издевательствах над гражданским населением и пленными, а также предателей польского народа» соответствовал декрету Президиума Верховного Совета СССР от 19 апреля 1943 «О мерах наказания немецко-фашистских преступников обвиняемых в убийствах и издевательствах над советскими гражданами и пленными солдатами Красной Армии, шпионов, предателей Родины среди советских граждан и их пособников». Дважды измененный (в 1946) декрет с 31 августа использовался также против солдат Армии Краевой.

⁶² Na temat stosowania przemocy wobec cywilów, aby uniemożliwić im przejście na stronę niemiecką zob. P. Kaltenberg, ps. „Luty”, *Dziennik [w:] Pamiętniki żołnierzy baonu „Zośka”*, Warszawa 1981, s. 518.

⁶³ B. Kroll, *Opieka społeczna w powstańczej Warszawie. Rada Główna Opiekuńcza, Zarząd na m. st. Warszawę*, s. 147; por. także J. K. Zawodny, *op. cit.*, s. 217.

⁶⁴ J. K. Zawodny, *op. cit.*, s. 214–215, B. Kroll, *op. cit.*, s. 147.

⁶⁵ J. K. Zawodny, *op. cit.*, s. 214.

⁶⁶ T. Szarota, *Powstanie Warszawskie jako odwet za niemiecką okupację [w:] Powstanie Warszawskie. Fakty i mity*, Warszawa 2004, s. 24–27.

⁶⁷ *Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów*, red. P. Matusak, Warszawa, t. 3; por. także J. Kirchmayer, *Meldunki sytuacyjne „Montera” z Powstania Warszawskiego*, s. 115.

⁶⁸ Por. przyp. nr 13.

⁶⁹ Z. Nawrocki, *Struktura aparatu bezpieczeństwa [w:] Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1, Warszawa 2005, s. 40–41.

⁷⁰ J. Poksiński, *TUN*, Warszawa 1992, s. 173–174.

⁷¹ Część spraw była prowadzona przez Biuro Specjalne MBP; zob. dok. 134 i 135.

⁷² Dekret PKWN z 31 sierpnia 1944 „O wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz zdrajców narodu polskiego” był odpowiednikiem dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRS z 19 kwietnia 1943 „O wymiarze kary dla niemiecko-faszystowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i dręczenia obywateli radzieckich i wziętych do niewoli żołnierzy Armii Czerwonej, dla szpiegów, zdrajców ojczyzny spośród obywateli radzieckich i ich popleczników”. Dwukrotnie nowelizowany (w 1946) dekret z 31 sierpnia 1944 był wykorzystywany także przeciwko żołnierzom Armii Krajowej, z których komunistyczna władza usiłowała zrobić hitlerowskich kolaborantów.

⁷³ Jeśli chodzi o terminologię wojskowo-policyjną występująca w dokumentach, których jęz. niemiecki był językiem oryginału to przyjęto następujące zasady: termin Schutzpolizei został przetłumaczony na policja ochronna, Befehlstelle – punkt/stanowisko dowodzenia, Gefechtsstand – stanowisko dowodzenia, Sicherheitspolizei – policja bezpieczeństwa, Bahnschutzpolizei – policja kolejowa, Befehlshaber – dowódca, Kommandeur – komendant. Ponadto termin Bahnschutz w rozumieniu strażnika kolejowego został pozostawiony bez tłumaczenia jako ogólnie przyjęty, gestapo podobnie, tak samo nie tłumaczono terminu Einsatzkommando. Stopnie używane w Allgemeiner SS zostały pozostawione w brzmieniu oryginału, stopnie używane w policji bezpieczeństwa przetłumaczone, niemieckie stopnie wojskowe zostały przetłumaczone zgodnie z obowiązującą terminologią z tym wyjątkiem, że nie przyjęto odpowiedników polskich, jeśli chodzi o stopnie generalskie. Przetłumaczono je w następujący sposób Gen. Major – gen. mjr, Gen. Lt. – gen. por., Gen. – gen. (broni), Gen. Oberst – gen. płk. Stopnie formacji pomocniczych pozostawiono bez tłumaczenia.

РАЗДЕЛ ПЕРВЫЙ

ОПЕРАТИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ ВЕРМАХТА И НЕМЕЦКИХ СПЕЦСЛУЖБ О ХОДЕ ВОССТАНИЯ

ROZDZIAŁ PIERWSZY

DOKUMENTY OPERACYJNE WEHRMACHTU I NIEMIECKICH SŁUŻB SPECJALNYCH DOTYCZĄCE PRZEBIEGU POWSTANIA

**5 августа 1944, б.м.в. Сообщение командующего
Группы армий «Центр» командующему 9-й армией вермахта
о переброске подкреплений в Варшаву**

Секретно

Управление связи
5 авг[уста] 1944
[время] 15¹⁰

АОК 9
5 авг[уста] 1944

На вопрос Оперативного отдела Ген[ерального] шт[аба] ОКХ, направленный в Главное управление командования СС о подкреплениях для Варшавы, дано следующий ответ:

1) Полк штандертенфюрера СС ДИРЛЕВАНГЕРА¹ выдвигается в ночь с 3 на 4.8., из Треубурга через Лоетцен – Ортельсбург – Цеханов в Модлин, откуда будет направляться дальше через АОК 9 [армии].

2) 1-й полк штурмовой бригады СС РОНА (бригада КАМИНСКО-ГО²) направляется из территории Ченстоховы.

Подробности маршрута и виды транспорта (грузовыми автомобилями или по железной дороге) еще не определены.

3) Из г. Познань отправляется железнодорожным транспортом батальон, состоящий из частей СС и воинских частей.

4) Ответственным референтом по отправке всех подкреплений из СС и полиции для Варшавы является обергруппенфюрер СС фон дем БАХ³, он находится при обергруппенфюрере СС КОППЕ⁴.

Командование 9-й армии, либо военный комендант Варшавы, должны установить непосредственный контакт с обергруппенфюрером СС КОППЕ.

Главным управлением командования СС обещано ускорить движение всех транспортов.

Грузовики (ОКВ?), используемые для транспорта частей, указанных в пунктах 1–3, следует немедленно после прибытия вернуть тем организациям, от которых они были взяты.

Перехват этих колонн, направленных из Рейха для подкрепления, ни в коем случае не допустим.

Главное командование Гр[уппы] армий «Центр»
РОЕМ. [?] Ia № 10 285/44 Секретно
Подп[исал] КРЕБС⁵

1

5 sierpnia 1944, b.m.w. Pismo dowódcy GA „Mitte” gen. Hansa Krebsa do dowódcy 9 Armii gen. Nicolausa von Vormanna dotyczące przerzutu posiłków do Warszawy

Tajne

Placówka Łączności
5 sierp[nia] 1944
[godz.] 15¹⁰

AOK 9
5 sierp[nia] 1944

Na zapytanie Oddziału Operacyjnego Szt[abu] Gen[eralnego] Wojsk Lądowych Naczelnego Dowództwa Wojsk Lądowych skierowane do Głównego Urzędu Dowodzenia SS w sprawie posiłków dla Warszawy dano następującą odpowiedź:

1) P[u]łk Pol[icyjny] SS „Dirlewanger”¹ począwszy od nocy z 3 na 4.8 jest w marszu z Treuburga przez Loetzen – Ortelsburg – Ziechenau do Modlina. Stąd o dalszym kierunku zadecyduje Dow[ództwo] 9 A[rmii].

2) Jeden p[u]łk Bryg[ady] Szturm[owej] SS RONA (Brygada Kamińskiego²) będzie przysłany z rejonu Częstochowy.

Szczegóły dotyczące odjazdu i rodzaju transportu (transport samochodowy lub kolejowy) jeszcze nie zostały ustalone.

3) Z Poznania zostanie przysłany transportem kolejowym batalion sformowany z jednostek wojsk lądowych i SS.

4) Odpowiedzialnym za wszystkie posiłki SS i policji [kierowane] do Warszawy jest SS Obergruppenführer v[on] d[em] Bach³; jest on osiągalny przez SS Obergruppenführera Koppe⁴.

D[owództwo] 9 A[rmii], wzg[lędnie] Komendant Wehrmachtu w Warszawie ma się skomunikować bezpośrednio z SS Obergruppenführerem Koppe.

Główny Urząd Dowodzenia SS obiecuje przyspieszyć wszystkie transporty.

Cież[arówki] użyte do transportu jednostek, o których mowa w punktach 1–3, należy natychmiast po przybyciu oddać tym placówkom, z których zostały wzięte. W żadnym wypadku nie może dojść do przejścia tych pomocniczych kolumn utworzonych w Rzeszy.

Dow[ództwo] Gr[upy] A[rmii] Mitte
ROEM. [?] Ia nr 10 285/44 tajne
Podp[isano] Krebs⁵

IPN, 1101, t. 7, k. 40.

Depesza w języku niemieckim.

В правом верхнем углу дописано от руки: 1246 и Ia 3759/44 секр[етно]. Текст на бланке. Документ опубликован в: Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie Powstania Warszawskiego w 1944 roku (w dokumentach), oprac. Sz. Datner, K. Leszczyński, Warszawa 1962, s. 293; J. Kirchmayer, Powstanie Warszawskie, Warszawa 1989, s. 497; H. von Krahals, Der Warschauer Aufstand, Frankfurt a. M. 1964, s. 359–360. См. также ИИП, ГКБЗХ, 705, л. 5–6. Здесь перевод с немецкого на польский язык.

Примечания

¹ Дирлевангер Оскар (1895), оберфюрер СС запаса (звание присвоено 12 августа 1944), доктор; до 1943 командир зондеркоманды «Дирлевангер», действовавшей, в частности, в Белоруссии, затем зондерполка СС «Дирлевангер»; во время Варшавского восстания командир штурмовой бригады СС «Дирлевангер», 30 сентября 1944 награжден Рыцарским крестом за заслуги в подавлении восстания; затем возглавлял бригаду во время подавления Словацкого восстания; с марта 1945 командир 36 гренадерской дивизии войск СС; в мае 1945 арестован французами в Верхней Швабии; умер естественной смертью 7 июня 1945 или не позднее 19 июня 1945 в Альтхаузене (Вюртемберг) во французской тюрьме, использовавшейся Сюрте. Высказываются предположения, что он был забит насмерть французскими солдатами; 12 ноября 1960 эксгумирован и идентифицирован.

² Каминский Бронислав Владиславович (1899–1944), ваффен-бригадфюрер и генерал-майор; в 1944 командир бригады РОНА (штурмовой бригады СС РОНА), формально, примерно, с 1 августа командир формирующейся 29 гренадерской дивизии войск СС; 26 августа 1944 вызван в Лодзь, где предстал перед Специальным судом СС; согласно свидетельству Э. фон дем Баха, расстрелян с 28 на 29 августа 1944. По официальным документам СС, умер 4 октября 1944; среди солдат РОНА немцы распространяли слухи о том, что Каминского якобы застрелили польские партизаны.

³ Фон дем Бах Эрих (1899–1972), обергруппенфюрер СС, генерал полиции и генерал войск СС; урожденный Эрих фон Зелевский, в конце 1930-х сменил фамилию на фон дем Бах-Зелевский, в 1941 на фон дем Бах; в 1938–1941 высший командующий полицией и СС округа «Юго-Восток», затем высший командующий полицией и СС в Минске («Центральная Россия и Белоруссия») и ответственный за борьбу с партизанами на Востоке; в 1943–1944 командующий частями по борьбе с партизанами; с августа по октябрь 1944 командир корпусной группы, подавлявшей Варшавское восстание, затем командовал, последовательно, XIV армейским корпусом СС, X армейским корпусом СС и корпусом «Одер»; 30 сентября 1944 за подавление восстания награжден Рыцарским крестом; свидетель обвинения в Международном военном трибунале в Нюрнберге, до конца 1952 находился под домашним арестом; в декабре 1958 арестован немецкой полицией, приговором суда присяжных в Нюрнберге 10 февраля 1961 осужден к 4,5 годам тюремного заключения; в 1962 вновь осужден за убийство шести немецких коммунистов (1933), приговорен к пожизненному лишению свободы. Не был судим за геноцид.

⁴ Коппе Вильгельм (1896–1976), обергруппенфюрер СС, генерал полиции и войск СС; с октября 1939 по ноябрь 1943 высший командующий полицией и СС в «крае Варты», затем высший командующий полицией и СС в генерал-губернаторстве; с апреля 1945 высший командующий полицией и СС в Мюнхене (округ «Юг»); судом Подпольной Польши приговорен к смерти, однако покушение, совершенное 11 июля 1944 в Кракове ротой АК «Пегас», не увенчалось успехом, погиб только офицер из охраны Коппе. После войны Коппе скрывался под фамилией Вильгельм Ломан.

⁵ Кребс Ганс (1898–1945), генерал пехоты; в 1940–1941 ассистент военного атташе в немецком посольстве в Москве, одновременно с марта по май 1941 и. о. военного атташе; в 1942–1943 начальник штаба 9 армии; с марта 1943 по 1 сентября 1944 начальник штаба группы армий «Центр», затем до февраля 1945 начальник штаба группы армий «Б», потом и. о. начальника оперативного отдела Генерального штаба; с апреля по май 1945 начальник Генерального штаба, покончил жизнь самоубийством в штаб-квартире Гитлера.

W prawym górnym rogu dopisano odręcznie: 1246 oraz Ia 3759/44 taj[ne]. Tekst na formularzu depeszy.

Dokument opublikowany w: Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie Powstania Warszawskiego w 1944 roku (w dokumentach), oprac. Sz. Datner, K. Leszczyński, Warszawa 1962, s. 293; J. Kirchmayer, Powstanie Warszawskie, Warszawa 1989, s. 497; H. von Krannhals, Der Warschauer Aufstand, Frankfurt a. M. 1964, s. 359–360. Zob. także IPN, GKBZH, 705, k. 5–6, tam tłumaczenie niemieckiego oryginału.

Przypisy

¹ Dirlewanger Oskar (ur. 1895), SS Oberführer der Reserve (mianowany 12 sierpnia 1944), dr; do 1943 dca Sonderkommando „Dirlewanger” działającego m. in. na Białorusi, następnie SS Sonderregiment „Dirlewanger”; w Powstaniu Warszawskim dca Brygady Szturmowej SS „Dirlewanger”, 30 września 1944 odznaczony Krzyżem Rycerskim za zasługi w tłumieniu powstania; następnie na czele brygady podczas zwalczania powstania słowackiego; od marca 1945 dca 36 DGren Waffen SS; w maju 1945 aresztowany przez Francuzów w Oberschwaben; 7 czerwca 1945 lub przed 19 czerwca 1945 zmarł z przyczyn naturalnych w Althausen w Wirtembergii we francuskim więzieniu wykorzystywanym przez Surété (istnieją spekulacje, że został pobity na śmierć przez francuskich żołnierzy); 12 listopada 1960 ekshumowany i zidentyfikowany.

² Kamiński Bronisław (1899–1944), Waffenbrigadeführer i gen. mjr; w 1944 dca Brygady RONA (Brygady Szturmowej SS RONA), formalnie od ok. 1 sierpnia dca formowanej 29 DGren Waffen SS; 26 sierpnia 1944 wezwany do Łodzi i tam sądzony przez Sąd Specjalny SS; według relacji E. von dem Bacha rozstrzelany z 28 na 29 sierpnia 1944, natomiast według oficjalnych dokumentów SS zmarł 4 października 1944; wśród żołnierzy RONA Niemcy rozpuszczali pogłoski, jakoby Kamińskiego zastrzelili partyzanci.

³ Von dem Bach Erich (1899–1972), SS Obergruppenführer, gen. policji i Waffen SS; urodzony jako Erich von Zelewski, pod koniec lat trzydziestych zmienił nazwisko na von dem Bach-Zelewski, a w 1941 na von dem Bach; w l. 1938–1941 Wyższy Dowódca Policji i SS Okręgu „Südost”, następnie Wyższy Dowódca Policji i SS w Mińsku („Russland-Mitte und Weissruthenien”) oraz funkcjonariusz odpowiedzialny za zwalczanie partyzantki na Wschodzie; w l. 1943–1944 dca oddziałów przeciwpartyzanckich; od sierpnia do października 1944 dca grupy korpuśnej zwalczającej Powstanie Warszawskie, następnie dca kolejno XIV KA SS, X KA SS i Korpusu „Oder”; 30 września 1944 odznaczony Krzyżem Rycerskim za zwalczanie powstania; świadek oskarżenia przed MTW w Norymberdze, do końca 1952 przebywał w areszcie domowym; w grudniu 1958 aresztowany przez niemiecką policję, wyrokiem Sądu Przysięgłych w Norymberdze 10 lutego 1961 skazany na 4,5 roku więzienia; w 1962 ponownie sądzony za zabójstwo sześciu niemieckich komunistów (1933) – skazany na dożywocie; von dem Bach nie był sądzony za zbrodnie ludobójstwa.

⁴ Koppe Wilhelm (1896–1976), SS Obergruppenführer, gen. policji i Waffen SS; od października 1939 do listopada 1943 Wyższy Dowódca Policji i SS w „kraju Warty”, następnie Wyższy Dowódca Policji i SS w GG; od kwietnia 1945 Wyższy Dowódca Policji i SS w Monachium (Okręg „Süd”); skazany przez sąd Polski Podziemnej na karę śmierci, jednak zamach przeprowadzony 11 lipca 1944 w Krakowie przez kompanię AK „Pegaz” nie powiódł się, zginął jedynie oficer z ochrony Koppego. Po wojnie Koppe ukrywał się pod nazwiskiem Wilhelm Lohmann.

⁵ Krebs Hans (1898–1945), gen. piech.; w l. 1940–1941 asystent attaché wojskowego w niemieckiej ambasadzie w Moskwie, jednocześnie od marca do maja 1941 p. o. attaché wojskowego; w l. 1942–1943 szef sztabu 9 Armii; od marca 1943 do 1 września 1944 szef sztabu GA „Mitte”, następnie do lutego 1945 szef sztabu GA „B”, potem p. o. szefa wydz. operacyjnego Szt. Gen.; od kwietnia do maja 1945 szef Szt. Gen., popełnił samobójstwo w kwaterze Hitlera.

**9 августа 1944, б.м.в. Телеграмма командующего 9-й армией
вермахта о больших потерях и отсутствии средств
для подавления восстания в Варшаве**

Секретно

9 авг[уста] 1944
[...]^a

9.8.44, 14.00 час

Телеграмма
в Главную комендатуру Гр[уппа] армий «Центр»

Соппротивление в Варшаве усиливается. Первоначально импровизированное восстание в настоящее время управляется при помощи военной дисциплины.

Силами, имеющимися в настоящее время в нашем распоряжении, подавление восстания не представляется возможным. Возрастает опасность того, что это движение все шире распространяется и может охватить всю страну.

Особенностью начавшихся сражений являются боевые действия в городских кварталах. Наши потери очень большие.

Обеспечить подкреплениями наш отряд, ведущий в настоящее время боевые действия восточнее Вислы, на длительное время не представляется возможным. На большом расстоянии вокруг Модлина текущее снабжение может быть в любой момент отрезано повстанцами. Использование собственных сил для снабжения также невозможно. Эти обстоятельства необходимо принимать во внимание для того, чтобы избежать ухудшения ситуации для отряда на плацдарме.

СС-обергруппенфюрер фон дем БАХ направил сообщение подобного содержания рейхсфюреру.

Заявка сил для исправления ситуации: необходимо сильная, боевая дивизия, оснащенная тяжелым вооружением.

подписал фон ФОРМАН¹
АОК 9 Ia № 3861/44 Секретно

ИНИ, 1101, т. 7, л. 49.

Машинописная копия на немецком языке.

Документ опубликован в: Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie Powstania Warszawskiego w 1944 roku (w dokumentach), oprac. Sz. Datner, K. Leszczyński, Warszawa 1962, s. 294; H. von Krankhals, Der Warschauer Aufstand, Frankfurt a. M. 1964, s. 366. См. также ИНИ, ГКБЗХ, 705, л. 9. Здесь перевод с немецкого на польский язык.

2

9 sierpnia 1944, b.m.w. Meldunek gen. Nicolausa von Vormanna dla gen. Hansa Krebsa dotyczący wysokich strat i braku środków do stłumienia powstania w Warszawie

Tajne

9 sierp[nia] 1944
[...]^a

9.8.44, godzina 14.00

Dalekopis

do Nacz[elnego] Dow[ódstwa] Gr[upy] A[rмии] Mitte

Opór w Warszawie staje się coraz twardszy. Początkowo zaimprovizowane powstanie jest obecnie kierowane dzięki wprowadzeniu dyscypliny wojskowej.

Nie ma na razie możliwości zwalczania powstania siłami, jakie mamy obecnie do dyspozycji. Istnieje zagrożenie, że rozszerzający się ruch obejmie cały kraj.

Mowa jest tu o wyjątkowo ciężkich walkach ulicznych prowadzonych w wielkim mieście, powodujących wysokie straty własne.

Sytuacja, w jakiej znalazły się oddziały walczące na wschód od Wisły, nie może trwać zbyt długo. Także dostawa zaopatrzenia posyłanego drogą zataczającą wielki łuk przez Modlin może być w każdej chwili przerwana przez powstańców, przy czym nie ma możliwości zaangażowania tam własnych sił zabezpieczających. Trzeba też zwrócić uwagę, na jakie niebezpieczeństwo narażony jest oddział na przyczółku mostowym w wypadku nagłego pogorszenia się sytuacji.

SS Obergruppenführer v[on] d[em] Bach przesłał podobnej treści meldunek Reichsführerowi.

Do opanowania sytuacji potrzebna jest bojowa dywizja, wyposażona w liczne rodzaje broni ciężkiej.

podp[isał] v[on] Vormann¹
AOK 9 Ia nr 3861/44 taj[ne]

IPN, 1101, t. 7, k. 49.

Kopia w języku niemieckim, maszynopis.

Dokument opublikowany w: Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie Powstania Warszawskiego w 1944 roku (w dokumentach), oprac. Sz. Datner, K. Leszczyński, Warszawa 1962, s. 294; H. von Krannhals..., s. 366. Zob. także IPN, GKBZH, 705, k. 9, tam tłumaczenie niemieckiego oryginału.

Примечания

^a Слово неразборчивое.

¹ Форман фон Николаус (1895–1959), генерал танковых войск; в 1940–1942 начальник штаба XXVIII армейского корпуса; в 1942–1943 командир 23 танковой дивизии, затем командир XXXXVII танкового корпуса; с 27 июня по 21 сентября 1944 командующий 9 армией; с октября 1944 командир укрепленного района «Юго-Восток», с мая 1945 командир Альпийской крепости.

Przypisy

^a Słowo nieczytelne.

¹ Vormann von Nikolaus (1895–1959), gen. wojsk pancernych; w l. 1940–1942 szef sztabu XXVIII KA; w l. 1942–1943 dca 23 DPanc, następnie dca XXXXVII KPanc; od 27 czerwca do 21 września 1944 dca 9 Armii; od października 1944 dca obszaru fortecznego „Süd-Ost”, od maja 1945 dca twierdzy alpejskiej.

3

20 августа 1944, Варшава. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности

Боевая позиция
Майор Рек¹

Варшава, 20 августа 1944 г.

Сводный отчет
за период с 13.8 по 20.8.1944

Командой полиции безопасности, действующей в составе группы майора РЕКА², в период с 13 по 20.8.44 схвачено и передано дальше ок[оло] 800 человек. Из них:

Бегло опрошено	ок[оло] 140 человек
Допрошено по делу	ок[оло] 30 — « —

Наиболее важные лица из этого круга переданы туда [?] вместе с протоколами допросов.

Собраны и сожжены [трупы] ок[оло] 200 человек, которые были найдены на улицах, во дворах и подвалах.

Из подвалов приведено 18 человек, все бегло проверены и переданы дальше на сборный пункт.

Изъятые вещи:

а) ок[оло] 34 000 злотых	переданы тамошней администрации
б) золото и ценные предметы	— « — — « — — « —
в) 3 автопокрышки	переданы в транспортный резерв
г) 2 велосипеда	в здеш[нее] распоряжение
д) бензин, скипидар и масло	складированы в здеш[ней] команде
е) картины (масляная живопись) и	указанное в пунктах от д) до ж) можно получить.
ж) предметы из серебра	

Ликвидация баррикад [...] на главной линии боя под обстрелом врага. 20.8.44 рабочим отрядом под командованием нижеподписавшегося, гауптшарф[юрера] СС БЕСЕ, ЗАММЕТА и БЛЁШЕ в течение 2 часов была ликвидирована баррикада, находившаяся на ул. Пшеязд, угол ул. Длугой. По причине темноты и усилившегося обстрела врага две другие баррикады, находящиеся на ул. Длугой, ликвидированы не были.

Соответствующее распоряжение отдал майор РЕК (капитан ДИЛЬ).

**20 sierpnia 1944, Warszawa. Sprawozdanie z działań
Grupy Bojowej „Reck” za okres od 13 do 20 sierpnia 1944**

Stanowisko bojowe
Major Reck¹

Warszawa, 20 sierpnia 1944

Sprawozdanie zbiorcze
za okres od 13.8 do 20.8.1944

Komando Policji Bezpieczeństwa działające przy Grupie majora R e c - k a² zatrzymało w okresie od 13 do 20.8.44 ok. 800 osób i przekazało dalej. Z tego –

przepytano pobieżnie: ok. 140 osób,
przesłuchano: ok. 30 – „ –

Najważniejsze osoby z tego kręgu zostały przekazane tam [?] wraz z protokołami przesłuchań.

Spalono ok. 200 zwłok, które znaleziono i zebrano na ulicach, podwórkach oraz w piwnicach.

Z piwnic przyprawiono 18 osób, które pobieżnie sprawdzono i przekazano dalej do punktu zbornego.

Rzeczy zabezpieczone:

a) ok. 34 000 złotych	– oddano tamtejszej administracji
b) złoto i przedmioty wartościowe	– „ – – „ – – „ –
c) 3 opony samochodowe	– oddano do rezerwy transportowej
d) 2 rowery	– do tut[ejszej] dyspozycji
e) benzyna, terpentyna i oleje	– złożono w tut[ejszym] komando
f) obrazy (malarstwo olejne) oraz	
g) przedmioty ze srebra	– pozycje od e) do g) są do odebrania.

Usuwanie barykad [...]a przez HKL pod ostrzałem wroga. Dnia 20.8.44 w ciągu 2 godzin została usunięta barykada na rogu ul. Przejazd i ulicy Długiej przez oddział roboczy pod dowództwem niżej podpisanego oraz SS Hauptscharf[ührera] Beese, Sammeta i Blösche. Z powodu ciemności i nasilonego ostrzału nieprzyjaciela 2 inne barykady na ul. Długiej nie zostały zlikwidowane.

Odnośne polecenie wydał major Reck (kapitan D i e h l).

(—)^b
SS Untersturmführer

(—)^б
Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 1.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^а Неразборчивый фрагмент, перечеркнутый на пишущей машинке.
- ^б Неразборчивая подпись.

¹ Рек Франц, майор сухопутных войск; после войны, предположительно, в ФРГ, работал в адвокатской канцелярии.

² Штурмовая группа «Рек» входила в состав боевой группы Рейнефарта, первоначально как группа «Север» (наряду с группами «Юг», «Центр» и «Шмидт»). В ее составе действовал, в частности, батальон «Арцбергер».

IPN, KR 351/6, k. 1.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^a Nieczytelny fragment przekreślony maszynowo.
- ^b Nieczytelny podpis.

¹ Reck Franz, mjr wojsk lądowych; po wojnie prawdopodobnie w RFN, pracował w kancelarii adwokackiej.

² Grupa Bojowa „Reck” wchodziła w skład Grupy Bojowej „Reinefahrt”, początkowo jako grupa „Nord” (obok grup „Süd”, „Mitte” i „Schmidt”). W jej szeregach działał m. in. batalion „Arzberger”.

**21 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

Боевая позиция
Майор Рек

Б[ез] м[еста расквартирования],
21 августа 1944 г.

Отчет
(21 августа 1944)

1) В 11.00 схвачено 20 мужчин и 20 женщин, бегло допрошено по делу и передано дальше.

2) Около 11.15 схвачено 47 человек, в том числе около 15 женщин и восемь детей, бегло допрошено по делу и передано дальше.

3) В 12.00 схвачено 268 человек, в том числе женщин, детей и мужчин, бегло допрошено по делу и передано дальше. Восемь мужчин по приказу майора РЕКА расстреляно.

4) Около 14.00 схвачено 76 человек, женщин, детей и мужчин, кратко допрошено по делу и передано дальше. Среди этих лиц был инф[орматор] зипо Хелм (ЯНИШЕВСКИЙ).

Около 16.00 расстреляны, а затем сожжены трое мужчин и одна женщина. Среди 76 человек был один еврей, который направлен в тюрьму Бэфельштеле (Befehlsstelle)¹ (Станислав НОВАК, род. 30.4.97 в Вавере Варшавского у., проживающий в Варшаве, ул. Ягелловская [?], 3.

(—)^a

Штурмшарфюрер СС
и К[риминаль]с[екретарь]

5) Около 17.45 в районе боевых действий схвачено 27 человек, допрошено по делу и передано дальше. Четыре человека (еврейская семья) расстреляны.

(—)^a

Штурмшарфюрер СС
и К[риминаль]с[екретарь]

ИНП, КР 351/6, л. 2.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Документ опубликован в: Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów, t. 5, Warszawa 2003, s. 253–254.

**21 sierpnia 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań
Grupy Bojowej „Reck”**

Stanowisko bojowe
Major Reck

o.u., 21 sierpnia 1944

Sprawozdanie
(21 sierpnia 1944)

1) O godzinie 11.00 zatrzymano 20 mężczyzn i 20 kobiet, pobeżnie przesłuchano w sprawie i przekazano dalej.

2) Około godziny 11.15 zatrzymano 47 osób, w tym około 15 kobiet i ośmioro dzieci, pobeżnie przesłuchano w sprawie i przekazano dalej.

3) O godzinie 12.00 zatrzymano 268 osób, w tym kobiety, dzieci i mężczyzn, pobeżnie przesłuchano w sprawie i przekazano dalej. Ośmiu mężczyzn z rozkazu majora Recka rozstrzelano.

4) Około godziny 14.00 zatrzymano 76 osób – kobiety, dzieci i mężczyzn, pobeżnie przesłuchano w sprawie i przekazano dalej. Wśród tych osób był inf[ormator] Pol[icji] Bezp[iecieństwa] Chelmski (Janischewski).

Około godziny 16.00 rozstrzelano trzech mężczyzn i jedną kobietę, po czym [zwłoki ich] spalono. Wśród 76 osób był jeden Żyd, który został przekazany do więzienia placówki dowodzenia¹ (Stanisław Nowacki, ur. 30.4.97 w Wawrze, pow. Warszawa, zamieszkały w Warszawie, ul. Jagielowska [?] 3).

(—)^a

SS Sturmscharführer i KS

5) Około godziny 17.45 zatrzymano w rejonie walk 27 osób, przesłuchano w sprawie i przekazano dalej. Cztery osoby (rodzinę żydowską) rozstrzelano.

(—)^a

SS Sturmscharführer i KS

IPN, KR 351/6, k. 2.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Opublikowano w: Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów, t. 5, Warszawa 2003, s. 253–254.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

¹ По-видимому, речь идет о тюрьме командного пункта (Befehlsstelle) зондеркоманды «Шпилькер» – ул. Вольская у лагеря неподалеку от костела св. Войтеха.

Przypisy

^a Podpis nieczytelny.

¹ Prawdopodobnie chodzi o więzienie placówki dowodzenia (Befehlstelle) Sonderkommando „Spilker” – na ul. Wolskiej przy obozie utworzonym nieopodal kościoła św. Wojciecha.

5

22 августа 1944, Варшава. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности

Боевая позиция
Майор Рек

Варшава, 22.8.44

Отчет от 22.8.44

Схвачено и передано дальше 150 беженцев.

Из них допрошено по делу 25 [человек]. Среди этих лиц было четыре еврея, которые вместе с девятью бандитами¹ расстреляны на месте. Один полуеврей (Станислав НОВАК^a, род. 30.4.97 в Вавере Варшавского у., проживающий в Варшаве, ул. Ягеловская [?], № 3) уже передан в тамошнее подразделение.

Кроме того, сожжено 19 человек, умерших уже довольно давно.

Особых происшествий не отмечено.

(—)⁶
У[нтер]шту[рм]ф[юрер] СС

ИНП, КР 351/6, л. 3.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Документ опубликован в: Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów, t. 6: 22–24 VIII 1944, red. P. Matusak, Warszawa 2004, s. 107.

Примечания

- ^a В док. № 4 фамилия написана на немецкий лад.
⁶ Неразборчивая подпись.

¹ Термин, имевший хождение среди служащих немецкого аппарата подавления, немецкой администрации и вооруженных сил Германии и обозначавший членов польского подполья. Приказом от 31 июля 1942 Г. Гиммлер запретил использовать в документах термин «партизан», заменяя его словами «бандит» и «банды». Приказ касался всех партизанских и национально-освободительных движений против III Рейха. В настоящем томе данное определение относится к повстанцам.

5

22 sierpnia 1944, Warszawa. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”

Stanowisko bojowe
Major Reck

Warszawa, 22.8.44

Sprawozdanie z 22.8.44

Zatrzymano 150 uciekinierów i przekazano dalej.

[Z grupy tej] przesłuchano 25 [osób]. Wśród nich było czterech Żydów, których wraz z dziewięcioma bandytami¹ rozstrzelano na miejscu. Jednego półkrwi Żyda (Stanisław Nowak^a, ur. 30.4.97 w Wawrze, pow. Warszawa, zamieszkały w Warszawie, ulica Jagiellońska [?] nr 3) przekazano już do tamtejszej placówki.

Poza tym spalono [zwłoki] 19 osób, które już od dłuższego czasu nie żyły.

Szczególnych wydarzeń brak.

(—)^b

SS U[nter]stu[r]m[f]ührer]

IPN, KR 351/6, k. 3.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Dokument opublikowany w: Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów, t. 6: 22–24 VIII 1944, red. P. Matusak, Warszawa 2004, s. 107.

Przypisy

^a W dok. nr 4: *Nowack*.

^b Nieczytelny podpis.

¹ Termin używany przez niemiecki aparat represji, administrację oraz siły zbrojne określający członków polskiego podziemia. Rozkazem z 31 lipca 1942 H. Himmler zakazał używania w dokumentach terminu „partyzant” nakazując stosowanie nazw: „bandyta” i „bandy”. Dotyczyło to wszelkich ruchów partyzanckich i niepodległościowych, które podjęły walkę z III Rzeszą. W niniejszym tomie określenie to dotyczy powstańców.

6

22 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности

Боевая группа Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
22 августа 1944 г.

Отчет
(22 августа 1944 г.)

- 1) В 6.00 в районе боевых действий схвачено 16 мужчин и женщин, кратко допрошено и передано командованию.
- 2) Около 6.45 схвачено в районе боевых действий и доставлено 27 мужчин. Все допрошены по делу, после чего переданы дальше.
- 3) Около 19.00 по приказу майора РЕКА расстрелян один пол[ьский] беглец.

(—)^a
Штурмшарф[юрер] СС
и крим[иналь]-секр[етарь]

ИМП, КР 351/6, л. 4.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Документ опубликован в: Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów, t. 6: 22–24 VIII 1944, red. P. Matusak, Warszawa 2004, s. 106.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

6

22 sierpnia 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”. Informacje według stanu na godz. 19.00

Grupa Bojowa „Reck”

o.u., 22 sierpnia 1944

Sprawozdanie
(22 sierpnia 1944)

1) O godzinie 6.00 zatrzymano w rejonie walk 16 osób – mężczyzn i kobiet, pobieżnie przesłuchano w sprawie i przekazano dalej do placówki dowodzenia.

2) Około godziny 6.45 zatrzymano i doprowadzono z rejonu walk 27 mężczyzn. Przesłuchano ich i przekazano dalej.

3) Około godziny 19.00 z rozkazu majora R e c k a rozstrzelano jednego pol[skiego] zbiega.

(—)^a
SS Sturmscharf[ührer]
i sekr[etarz] krym[inalny]

IPN, KR 351/6, k. 4.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Dokument opublikowany w: Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów, t. 6: 22–24 VIII 1944, red. P. Matusak, Warszawa 2004, s. 106.

Przypisy

^a Podpis nieczytelny.

**23 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнцакоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

Боевая группа Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
23 августа 1944

Отчет

1. Число переданных лиц: —
2. — « — допрошенных — « — —
3. — « — расстрелянных — « — —
4. — « — сожженных трупов^a: четыре

5. Прочее. В районе Ратуши и Биржи ведутся ожесточенные бои, однако на нашем участке успехи до сих пор не были достигнуты. Бандиты оказывают упорное сопротивление.

(—)^b
Штурмшарф[юрер] СС
и крим[иналь]-секр[етарь]

ИНП, КР 351/6, л. 5.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a Было: *лиц*. Так же далее.

^b Неразборчивая подпись.

**23 sierpnia 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań
Grupy Bojowej „Reck”**

Grupa Bojowa „Reck”

o.u., 23 sierpnia 1944

Sprawozdanie

1. Liczba osób przekazanych: –
2. – || – – || – przesłuchanych: –
3. – || – – || – rozstrzelanych: –
4. – || – spalonych zwłok^a: cztery
5. Inne: Na wysokości Ratusza i Giełdy toczone są zacięte walki, jednak na naszym odcinku do tej pory nie ma postępu. Bandy ci stawiają zacięty opór.

(—)^b
SS Sturmscharf[ührer]
i sekr[etarz] krym[inalny]

IPN, KR 351/6, k. 5.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a Było: *osób*. Podobnie w następnych sprawozdaniach.

^b Nieczytelny podpis.

**24 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

Боевая группа Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
24.8.1944

Отчет

1) Число переданных лиц: 250, из них 62 мужчины, 154 женщины и 34 ребенка.

2) Из них две женщины, белоруски.

3) 12 лиц допрошено.

4) Число расстрелянных лиц: 14.

5) Число сожженных трупов: отсутствуют.

6) Прочее: На ул. Длугую под обстрелом врага направлен рабочий отряд под командованием шарф[юрера] СС ШИМАНСКОГО с целью ликвидации баррикад. Работы еще ведутся.

По ул. Огородовой^а в одном из домов обнаружена квартира I р[оты] мот[оризованной] пех[оты] повстанцев. Во время сожжения квартиры еще взрывались различные ручные гранаты и боеприпасы.

Вермахту придан ряд трудовых команд.

7) Военная ситуация: Линия фронта на участке боевой группы Река существенно не изменилась. На ^бЗенаторенштр[ассе]¹ – Театерплац² – Бёрзенштр[ассе]³ идут упорные бои. Биржа (Эмиссионный банк)^б находится под тяжелым обстрелом с нашей стороны. Повстанцы оказывают ожесточенное сопротивление. Занято всего лишь 100 м территории. Среди военнослужащих вермахта преобладает мнение, что совершенно необходимо задействовать больше тяжелого вооружения («штукас»⁴, зенитные орудия для ведения огня по наземным целям), так как каждый участок земли можно отбить только ценой больших потерь. Статьи во «Фронтowych ведомостях»: «Бои за дома в Варшаве», «Танковыми контрнаступлениями создана новая ситуация» встретили весьма неоднозначный прием со стороны военнослужащих вермахта. Главным образом, абзац «Новые сражения» во второй статье был воспринят очень серьезно. Господствует убеждение, что Варшаву не удастся удержать, если русские не будут остановлены на северо-востоке и юго-востоке города.

(—)^в

У[нтер]шту[рм]ф[юрер] СС

24 sierpnia 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”

Grupa Bojowa „Reck”

o.u., 24.8.1944

Sprawozdanie

1) Liczba osób przekazanych: 250, w tym 62 mężczyzn, 154 kobiety i 34 dzieci.

2) W tym dwie kobiety, Białorusinki.

3) 12 osób przesłuchano.

4) Liczba osób rozstrzelanych: 14.

5) Liczba spalonych zwłok: brak.

6) Inne: Na ul. Długą, pod ostrzałem wroga, skierowano oddział roboty pod dowództwem SS Scharf[ührera] Schimanskiego w celu zlikwidowania barykad. Prace jeszcze trwają.

Na ul. Ogrodowej^a stwierdzono w jednym z domów kwaterę 1 Komp[anii] Piech[oty] Zmot[oryzowanej] powstańców. Gdy mieszkanie paliło się, detonowały jeszcze granaty ręczne i amunicja.

Wehrmachtowi przydzielono różne komanda pracy.

7) Sytuacja wojskowa: Przebieg linii walk na odcinku Grupy Bojowej „Reck” nie zmienił się znacząco. ^bNa Senatorenstr[asse]¹ – Theaterplatz² – Börsenstr[asse]³ trwają zacięte walki. Giełda (Bank Emisyjny)^b jest pod naszym ciężkim ostrzałem. Powstańcy stawiają silny opór. Zdobyto zaledwie 100 m terenu. Wśród żołnierzy Wehrmachtu panuje opinia, że należy bezwarunkowo włączyć więcej broni ciężkiej (sztukasy⁴, działa przeciwlotnicze prowadzące ogień do celów naziemnych), ponieważ każdy kawałek ziemi można wywalczyć tylko ponosząc duże ofiary. Artykuł[y] w „Wiadomościach frontowych”: „Walka o domy w Warszawie” i „Czołgowe przeciwnatarcia tworzą nową sytuację” zostały bardzo różnie przyjęte przez żołnierzy Wehrmachtu. Przede wszystkim akapit „Nowe bitwy” z drugiego artykułu potraktowano bardzo poważnie. Panuje przekonanie, że Warszawy nie da się utrzymać na stałe, jeżeli nie zatrzyma się Rosjan na północnym i południowym wschodzie miasta.

(—)^c

SS U[nter]stu[rm]f[ührer]

Примечания

- ^a Исправлено от руки с: *Огровая*.
- ^{б-б} Фрагмент отмечен на левом поле вертикальной чертой.
- ^в Неразборчивая подпись от руки.

¹ Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время ул. Сенаторская.

² Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время Театральная пл.

³ Официальное немецкое название в 1941–1945. До войны и в настоящее время ул. Белянская.

⁴ Речь идет о пикирующем бомбардировщике «Юнкерс» Ю-87 Д/Г «Штука». С воздуха подавление восстания в Варшаве велось следующими авиационными частями: I эскадрилья 1 штурмового авиационного полка и IV эскадрилья 77 штурмового авиационного полка. С 18 августа в воздух над Варшавой поднялось только звено подполковника Клуссмана из I эскадрильи 1 штурмового авиационного полка. Самолет, упавший в районе Старого города, – это Ю-87 Д-5, принадлежавший, по всей видимости, 2 звену I эскадрильи 1 штурмового авиационного полка.

IPN, KR 351/6, k. 6.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^a Poprawiono odręcznie z: *Ogrowa*.
- ^{b--b} Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- ^c Nieczytelny podpis odręczny.

¹ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie ul. Senatorska.

² Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie pl. Teatralny.

³ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1941–1945. Przed wojną i obecnie ul. Bielańska.

⁴ Chodzi o bombowce nurkujące Junkers Ju 87 D/G Stuka. Nad Warszawą przeciwko powstaniu operowały następujące jednostki lotnicze: I/SG 1 oraz IV SG 77. Od 18 sierpnia nad Warszawę startował jedynie klucz ppłk. Klusmanna z I/SG 1. Maszyną, która spadła w rejonie Starego Miasta, był Ju 87 D-5 należący prawdopodobnie do 2 I/SG 1.

**25 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнцакоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

А[йнца]к[оманда] полиции безо-
пасности при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
25.8 1944

Отчет

1. Число переданных лиц:	5
2. Число допрошенных лиц:	2
3. Число расстрелянных лиц:	1
4. Число сожженных трупов:	16
5. Прочее: без особых происшествий	

Состав – 1/16, больных – 1 человек

(—)^a
Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 8.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^a Неразборчивая подпись.

9

25 sierpnia 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”

EK Policji Bezpieczeństwa
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u, 25.8 1944

Sprawozdanie

1. Liczba osób przekazanych:	5
2. Liczba osób przesłuchanych:	2
3. Liczba osób rozstrzelanych:	1
4. Liczba spalonych zwłok:	16
5. Inne: szczególnych wydarzeń brak	

Stan – 1/16, chorzy – 1 osoba.

(—)^a

SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 8.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a Nieczytelny podpis.

10

26 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнцацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности

А[йнцац]к[оманда] полиции безо-
пасности при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
26.8 1944

Отчет

- 1) Число переданных лиц: 1
- 2) Число допрошенных лиц: 1
- 3) Число расстрелянных лиц: 1
- 4) Число сожженных трупов: 7
- 5) Прочее. В доме по ул. Огородовой, 3 в задней части двора находится обувная фабрика. В помещениях еще остались все машины в пригодном для использования состоянии. Прошу разрешения на их вывозку. На фронте без существенных изменений.

(—)^a

Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 9.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

10

26 sierpnia 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”

EK Policji Bezpieczeństwa
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u., 26.8 1944

Sprawozdanie

- 1) Liczba osób przekazanych: 1
- 2) Liczba osób przesłuchanych: 1
- 3) Liczba osób rozstrzelanych: 1
- 4) Liczba spalonych zwłok: 7
- 5) Inne: Na posesji przy ul. Ogrodowej nr 3, na tyłach dziedzińca znajduje się fabryka obuwia. W pomieszczeniach znajdują się jeszcze wszystkie maszyny w stanie używalności. Proszę o zezwolenie na odtransportowanie ich. Na odcinku nie wystąpiły żadne istotne zmiany.

(—)^a
SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 9.
Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a Podpis nieczytelny.

11

27 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнцацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности

А[йнзац]к[оманда] полиции безо-
пасности при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
27.8 1944

Отчет

- 1) Число переданных лиц: —
- 2) — « — допрошенных — « — —
- 3) — « — расстрелянных — « — —
- 4) — « — сожженных трупов: 8
- 5) Прочее. На линии боя, согласно произведенным здесь наблюдениям, не произошло сегодня никаких изменений. Как сегодня сообщили, Эмиссионный банк (Биржа), еще занятый повстанцами, будет взорван с помощью подкопа.

(—)^a

Унтерштурмфюрер СС

А[йнзац]к[оманда] полиции безо-
пасности при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
27.8 1944

Кас[ается:] распоряжения I от 26.8.1944

По пункту 3 — обмундирование — сообщаю о нехватке.

(—)^a

Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 10.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

11

27 sierpnia 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”

EK Policji Bezpieczeństwa
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u., 27.8 1944

Sprawozdanie

- 1) Liczba osób przekazanych: –
- 2) – „ – – „ – przesłuchanych: –
- 3) – „ – – „ – rozstrzelanych: –
- 4) – „ – spalonych zwłok: 8

5) Inne: w strefie walk, według poczynionych tutaj obserwacji, nie nastąpiły dzisiaj żadne zmiany. Jak podano do wiadomości, w dniu dzisiejszym Bank Emisyjny (Giełda), który jest jeszcze zajęty przez powstańców, ma być wysadzony dzięki zrobieniu podkopu.

(—)^a

SS Untersturmführer

EK Policji Bezpieczeństwa
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u., 27.8 1944

Dot[yczy:] Rozporządzenia I z dnia 26.8.1944.
Ustęp 3: umundurowanie – zgłasza się niedobór.

(—)^a

SS Untersturmführer

*IPN, KR 351/6, k. 10.
Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.*

Przypisy

^a Nieczytelny podpis.

**28 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

А[йнзац]к[оманда] полиции безо-
пасности при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
28.8.1944

Отчет

1. Число переданных лиц:	7
2. — « — допрошенных лиц:	5
3. — « — расстрелянных — « —	—
4. — « — сожженных трупов:	2

5. Прочее. Шесть переданных лиц доставлено из подвала Эмиссионного банка. Однако никаких точных данных о повстанцах они сообщить не смогли. Члены вермахта отчасти с большим возмущением говорят о ходе ведущихся боев. Очень большие потери были нанесены снайперами. Например, 27.8.44 во время боя за Эмиссионный банк потери от огня одного снайпера составили 22 человека, причем снайпера не удалось обезвредить. ^аПодкоп для подрыва Биржи (Эмиссионного банка) как будто готов, но взрывчатое вещество еще необходимо доставить из Познани. В связи с этим мы теряем ценные дни, ^а в течение которых повстанцы продолжают баррикадироваться.

28.8.1944 в ходе прочесывания здания Суда по Герихтштрассе¹ установлено, что в жестяных банках с польской надписью «Огурцы в соусе» содержалось взрывчатое вещество. Взрывчатка была якобы также в банках большего размера, с надписью «Средство для чистки».

Просьба, чтобы это взрывчатое вещество принял эксперт, который по прибытии в здешнюю команду будет препровожден [на место].

(—)^б
Унтерштурмфюрер СС

ИНИ, КР 351/6, л. 11.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^{а-а} Фрагмент отмечен на левом поле вертикальной чертой.

^б Неразборчивая подпись.

¹ Официальное немецкое название в 1941–1945. До войны и в настоящее время ул. Лешно.

**28 sierpnia 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań
Grupy Bojowej „Reck”**

EK Policji Bezpieczeństwa
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u., 28.8.1944

Sprawozdanie

1. Liczba osób przekazanych: 7
2. – „ – osób przesłuchanych: 5
3. – „ – – „ – rozstrzelanych: –
4. – „ – spalonych zwłok: 2

5. Inne: Sześciu przekazanych ludzi doprowadzono z piwnicy Banku Emisyjnego. Nie potrafili oni jednak w zeznaniach powiedzieć czegoś dokładniejszego o powstańcach. Żołnierze Wehrmachtu o dotychczasowym przebiegu walk mówią czasem z wielkim oburzeniem. Były bardzo wielkie straty spowodowane przez snajperów. Np. w dniu 27.8.44 w walce o Bank Emisyjny przez jednego snajpera utracono 22 ludzi. Nie udało się jednak unieszkodliwić go. ^aPodkop do wysadzenia Giełdy (Bank Emisyjny) jest chyba gotowy, ale materiał wybuchowy trzeba dopiero sprowadzić z Poznania. Przez to mijają cenne dni^a i w tym czasie powstańcy mogą się dalej barykadować.

W dniu 28.8.1944 podczas przeczesywania gmachu Sądu przy Gerichtstr[asse]¹ stwierdzono, że w puszkach z napisem po polsku „Ogórki w sosie” znajdował się materiał wybuchowy. Był on podobno i w większych puszkach z napisem „Środek do szorowania”.

Uprasza się, by ten materiał wybuchowy odebrał rzeczoznawca, który zwróci się do tutejszego komanda o doprowadzenie go [na miejsce].

(—)^b
SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 11.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^{a-a} Fragment oznaczony pionową linią na marginesie.

^b Podpis nieczytelny.

¹ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1941–1945. Przed wojną i obecnie ul. Leszno.

13

29 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнцацкоманды Боевой группы «Рек» о карательной деятельности

А[йнцац]к[оманда] полиции безо-
пасности при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
29.8.1944

Отчет

1. Число переданных лиц: —
2. Число допрошенных « —
3. Число расстрелянных « —
4. Число сожженных трупов: 2
5. Прочее. 28.8.1944 рабочий отряд под руководством сотрудни-ка уг[оловной] полиции вытаскивал тело погибшего венгра с линии боев. Спасательный отряд был неоднократно обстрелян бандитами. На обратном пути один из сопровождающих служащих шуцполиции был ранен в голову (см. прилагаемый отчет).

(—)^a
Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 12.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Приложение не публикуется – в архиве не выявлено.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

13

29 sierpnia 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”

EK Policji Bezpieczeństwa
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u., 29.8.1944

Sprawozdanie

1. Liczba przekazanych osób: —

2. Liczba przesłuchanych „ —

3. Liczba rozstrzelanych „ —

4. Liczba spalonych zwłok 2

5. Inne: W dniu 28.8.1944 oddział roboczy pod kierownictwem urzędnika krym[inalnego] próbował ściągnąć z rejonu walk zwłoki poległego Węgra. Oddział ratowniczy był kilkakrotnie ostrzelany przez bandytów. W drodze powrotnej jeden z towarzyszących funkcjonariuszy policji ochronnej został trafiony w głowę (patrz załączone sprawozdanie).

(—)^a

SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 12.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Załącznika nie odnaleziono w archiwum.

Przypisy

^a Podpis nieczytelny.

**30 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнцацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

А[йнцац]к[оманда] пол[иции]
безо[пасности]
при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
30.8.1944

Отчет

1. Число переданных лиц: —
2. Число допрошенных « —
3. Число расстрелянных « —
4. Число сожженных трупов: 5
- 5) Прочее: 30.8.1944, около 6.00 в распоряжение Befehlsstelle предоставлено пять служащих-исполнителей¹. Около 16.30 эти служащие еще не вернулись.

Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 13.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

¹ В немецком оригинале *Exekutivbeamte*. По всей вероятности, речь идет о служащих гестапо. Сектор IV Управления командующего полицией безопасности и СД неофициально называли «исполнительным органом».

**30 sierpnia 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań
Grupy Bojowej „Reck”**

EK Pol[icji] Bezp[iecieństwa]
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u. 30.8.1944

Sprawozdanie

1. Liczba osób przekazanych: –
2. Liczba || przesłuchanych: –
3. Liczba || rozstrzelanych: –
4. Liczba spalonych zwłok: 5
- 5) Inne: W dniu 30.8.1944, około godz. 6.00 oddano do dyspozycji punktu dowodzenia pięciu urzędników wykonawczych¹. Do około godziny 16.30 urzędnicy ci jeszcze nie wrócili.

SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 13.

Kopia w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

¹ W oryginale niemieckim *Exekutivbeamte*. Prawdopodobnie chodzi o funkcjonariuszy gestapo. Referaty IV w urzędach Kmdta Policji Bezpieczeństwa i SD były potocznie nazywane egzekutywą.

**31 августа 1944, [Варшава]. Донесение айнцацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

А[йнцац]к[оманда] пол[иции]
безопас[ности]
при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
31.8.1944

Отчет

1. Число переданных лиц: 42

2. Число допрошенных – « – 12

3. Число расстрелянных – « – –

4. Число сожженных трупов: –

5. Прочее. В ночь на 31.8.1944 в 3.00 в отделении была объявлена повышенная готовность по тревоге, так как повстанцы пытались пробиться в двух местах, а именно со стороны Саского сада и со стороны Биржи¹. Однако попытка была отражена. Повстанцам якобы удалось вновь занять часть торговых рядов², но они были оттуда выбиты. На Бирже им также не удалось пробиться. Согласно показаниям участвовавших в акции частей, потери бандитов очень велики. Следует отметить, что бандиты точно знали пароль и располагали также точными записями, касающимися позиции гранатомета, который они якобы выкопали³. Удалось захватить нескольких повстанцев, которые были допрошены на боевой позиции боевой группы и в здешней команде, а затем препровождены в командный пункт с целью дальнейшего использования. Согласно показаниям пол[ьского] служащего уголовно[й полиции], на ул. Длугой еще находятся крупные подразделения бандитов. Интеллигенты 30.8.1944 якобы бежали в тыл. Кроме того, для выполнения работ в районе ул. Длугой повстанцы используют около 150 евреев. Население настроено против повстанцев, но те не разрешают ему перейти на сторону немцев. Согласно показаниям военнослужащих вермахта, женщины снабжают бандитов водой, продовольствием и перевязочными материалами. Все [немецкие] солдаты настроены против поляков, дело доходит даже до того, что пленных убивают на месте или забивают до смерти.

Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 14.

Машинописная копия на немецком языке.

31 sierpnia 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”

EK Pol[icji] Bezp[ieczeństwa]
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u. 31.8.1944

Sprawozdanie

1. Liczba osób przekazanych: 42
2. Liczba „ przysłuchanych: 12
3. Liczba „ rozstrzelanych: –
4. Liczba spalonych zwłok: –

5. Inne: W nocy na 31.8.1944 o godz. 3.00 ogłoszono w komandzie podwyższoną gotowość alarmową, ponieważ powstańcy próbowali przebić się w dwóch miejscach, a mianowicie od strony Ogrodu Saskiego i od strony Giełdy¹. Przebicie zostało jednak udaremnione. Powstańcom udało się rzekomo odzyskać znowu część Markthalle², ale zostali z nich znowu wyparci. Na Giełdzie przebicie też się nie udało. Według zeznań wprowadzonych do akcji oddziałów, straty bandytów miały być bardzo duże. Godne uwagi jest, że bandyci znali dokładnie hasło i posiadali też dokładne opisy dotyczące stanowiska moździerza, który miał być przez nich wykopany³. Kilku powstańców udało się ująć, zostali przysłuchani na stanowisku bojowym Grupy Bojowej i w tutejszym komandzie, a następnie doprowadzono ich do stanowiska dowodzenia [policji bezpieczeństwa] w celu dalszego wykorzystania. Według zeznań pol[skiego] funkcjonariusza [policji] kryminaln[ej], na ul. Długiej przebywają jeszcze większe jednostki bandytów. Inteligenci podobno uciekli 30.8.1944 na zaplecze. Poza tym w rejonie ul. Długiej powstańcy wykorzystują do prac ok. 150 Żydów. Ludność jest przeciwna powstańcom, ale nie pozwala się jej przejść na stronę Niemców. Według zeznań członków Wehrmachtu, kobiety zaopatrują bandytów w wodę, żywność i materiały opatrunkowe. Wszyscy żołnierze [niemieccy] są wrogo nastawieni do Polaków. Posuwają się nawet do tego, że jeńców natychmiast kładą trupem lub mordują (w wyniku bicia).

SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 14.

Kopia w języku niemieckim, maszynopis.

Примечания

¹ Речь идет об атаке группы АК «Север» из Старого города с целью прорыва в Средместье.

² Т. е. крытый рынок «Халя Мировска».

³ Так в тексте.

Przypisy

¹ Chodzi o natarcie Grupy „Północ” AK ze Starego Miasta w celu przebicia się do Śródmieścia.

² Tj. Hala Mirowska.

³ Tak w tekście.

31 августа 1944, Варшава. Донесение айнцацкоманды Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки

А[йнцац]к[оманда] полиции безопасности Боевая группа Рейнефарта¹ Варшава, 31 августа 1944 г.

О результатах разведки полиции безопасности от 31.8.44.

Батальон «Вигры»² из числа батальонов АК делится следующим образом:

Один бат[альон] – четыре роты, одна рота – два взвода, один взвод – 34 человека. Каждый взвод имел семь автоматов, шесть винтовок, один ручной пулемет, пистолеты и ручные гранаты. Взвод именовался штурмовым отрядом. Штаб батальона находился по ул. Длугой, 7. Боевые позиции были подвижными, не связанными с конкретным местом. Здание по ул. Длугой служило местом расквартирования штаба руководства АК³. Согласно другому донесению (ГМ), штаб АК находится якобы по ул. Сенной, 45, а штаб АЛ по ул. Злотой, 62.

АК и АЛ уже не имеют отдельного командования. Главное руководство находится теперь исключительно в руках АК. Причиной этого является факт, что АЛ слабее. В Старом городе предположительно находится 136 вооруженных и не участвующих в активной борьбе евреев. Захваченные немцы – солдаты вермахта и железнодорожники – продолжают использоваться для удаления неразорвавшихся снарядов и выполнения других вспомогательных работ. Постоянно поступает информация, что повстанцы в основном сидят на ул. Длугой, 42. Там же находятся якобы еще 200 человек, которым повстанцы не позволяют уйти (ГМ).

Склады боеприпасов размещены в подвальных помещениях костела на Гжибовской площади. Другой склад боеприпасов с мастерской по починке оружия расположен по ул. Сенной, 45. Склад снабжения находился на территории пивоваренного завода «Габербуш и Шиле» по ул. Гжибовской (вход с ул. Цегляной⁴) [!]. Лазарет АК находился по ул. Слиской (ГМ).

Из представленных донесений следует, что потери, понесенные АК в ходе атаки на торговые ряды⁵ в ночь на 31 VIII, были значительными. Заслуживает внимания факт, что бандиты знали пароль и располагали наброском с точно указанным местоположением гранатомета, который предполагалось ликвидировать⁶.

Отдельные подразделения бандитов держат своих людей под строгим контролем. Дезертиры расстреливаются своими же. Из представ-

**31 sierpnia 1944, Warszawa. Informacja policji bezpieczeństwa
przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca
sytuacji powstańców**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”¹

Warszawa, 31 sierpnia 1944

Dotyczy: Informacje wywiadowcze policji bezpieczeństwa z dnia 31.8.44.

Wśród batalionów AK, batalion „Wigry”² podzielony jest następująco: Jeden bat[alio]n – cztery kompanie, jedna kompania – dwa plutony, jeden pluton – 34 ludzi. Każdy z tych plutonów miał siedem pm, sześć karabinów, jeden rkm, pistolety i granaty ręczne. Pluton nosił nazwę pododdziału szturmowego. Kwatera sztabu batalionu znajdowała się na ul. Długiej 7. Stanowiska bojowe były zaś ruchome, niezwiązane z żadnym miejscem. Budynek przy ul. Długiej służył sztabowi dowództwa AK jako miejsce zakwaterowania³. Na podstawie innego meldunku (GM) sztab AK miałby znajdować się na ul. Siennej 45, a sztab AL na ul. Złotej 62.

AK i AL nie mają już osobnego dowództwa. Główne dowództwo spoczywa teraz wyłącznie w rękach AK. Powodem tego jest fakt, że AL jest słabsza. Na Starym Mieście znajduje się prawdopodobnie 136 Żydów, nieuzbrojonych i nie włączonych do walki czynnej. Schwytani Niemcy – żołnierze Wehrmachtu i kolejarze – muszą nadal usuwać niewybuchy i wykonywać inne prace pomocnicze. Ciągłe zwraca się uwagę, że powstańcy tkwią głównie na ul. Długiej 42. Tam podobno przebywa jeszcze 200 osób, którym powstańcy uniemożliwiają odejście (GM).

Magazyny amunicji znajdują się w pomieszczeniach piwnicznych w kościele przy pl. Grzybowskiim. Inny magazyn amunicji z warsztatem naprawy broni jest przy ul. Siennej 45. Magazyn zaopatrzenia znajdował się w browarze Haberbusch & Schiele przy ul. Grzybowskiej (wejście od ul. Ceglanej⁴) [!], a szpital AK – na ul. Śliskiej (GM).

Z przedłożonych meldunków wynika, że straty poniesione przez AK podczas natarcia w kierunku Markthalle⁵ w nocy na 31 VIII były znaczne. Na uwagę zasługuje fakt, że bandyci znali hasło i posiadali dokładny szkic miejsca położenia mózdzierza, który mieli zlikwidować⁶.

Poszczególne oddziały bandytów trzymają swoich ludzi pod ścisłą kontrolą. Dezerterzy są przez własnych ludzi rozstrzeliwani. Z przedłożonego meldunku wynika, że na północy i na południu ul. Siennej, pomiędzy ul. Miedzianą a Eisenstr[asse]⁷ zostały założone nowe studnie. Protokół prze-

ленного донесения следует, что на севере и юге ул. Сенной, между ул. Медзяной и Айзенштр[ассе]⁷ построены новые колодцы. Протокол допроса вместе с точным рисунком их расположения был направлен в штаб боевой группы Рейнефарта. Источниками информации являются только три выходящие ежедневно газеты. Имеются в виду «Бюлетын Информацийный»⁸ [Информационный бюллетень] (АК), «Роботник»⁹ [Рабочий] (ППС¹⁰) и «Дзень Варшавы»¹¹ [День Варшавы] (издатель неизвестен). Место издания – предположительно здание ПКО [Почтовой сберегательной кассы] на углу ул. Ясной и ул. Свентокшиской. В том же здании якобы также располагались различные штабы.

По сообщениям газеты «Роботник», руководство ППС находится якобы по Кюнстлерштр[ассе]¹², 1а. Уменьшилось доверие к сообщениям газеты, поскольку ни один из ее прогнозов не оправдался. Во дворах время от времени появляются молодые люди с громкоговорителями, в пропагандистских речах призывающие народ выстоять. Настроение населения слишком плохое, чтобы верить этим призывам. Один из военнопленных обратил особое внимание на факт, что кроме бандитов в повязках с надписями АК и АЛ, появляются также лица, носящие повязки с красными звездами. Поскольку эти лица говорят только по-русски, существует предположение, что речь идет о русских парашютистах.

Настроение повстанцев крайне плохое. Причиной этого является недостаточное снабжение продовольствием и вооружением, а также плохое командование. Критикуется также и то, что бандиты, никогда не бывшие военнослужащими, носят офицерские знаки различия. Повстанцы вербуются преимущественно из лиц в возрасте до 25 лет, в то время как люди старшего возраста с большим жизненным опытом почти совсем отсутствуют. Интеллигенция большей частью уже сбежала (ГМ).

Один из пойманных бандитов показывает, что из-за сложившихся условий восстание не может продлиться больше недели (ГМ).

Передано лиц: 7401, в том числе с боевого участка ШМИДТА¹³:
5500

Расстрелы: 8

Сожжения: 115

Рассылка:

Боевая группа Рейнефарта,

Для сведения: командир [зипо и СД округа] Варшава в Сохачеве

(—)^a

ИНП, КР 351/5, л. 29–30.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

słuchania wraz z dokładnym szkicem ich położenia został skierowany do sztabu Grupy Bojowej „Reinefarth”. Informacji dostarczają wyłącznie trzy gazety, które ukazują się regularnie każdego dnia. Chodzi tu o „Biuletyn Informacyjny”⁸ (AK), „Robotnik”⁹ (PPS¹⁰) i „Dzień Warszawy”¹¹ (wydawca nieznany). Miejsce wydania to przypuszczalnie gmach PKO na rogu ul. Jasnej i ul. Świętokrzyskiej. W tym samym budynku miały też być ulokowane różne sztaby.

Według doniesień gazety „Robotnik” kierownictwo PPS ma się znajdować przy Künstlerstr[asse]¹² 1a. Zaufanie do informacji gazety zmniejszyło się, ponieważ nie sprawdziły się jej prognozy. Na podwórkach od czasu do czasu pojawiają się młodzi chłopcy z głośnikami wzywający w propagandowych przemówieniach naród do wytrwania. Jednak nastroje wśród ludności są tak złe, że nikt nie daje wiary tym przemowom. Jeden z jeńców zwrócił szczególną uwagę na fakt, że poza bandytami z opaskami z nadrukiem AK i AL są też i tacy, którzy mają na opaskach czerwone gwiazdy. Osoby te rozmawiają tylko po rosyjsku, można więc wnioskować, że chodzi tu o rosyjskich spadochroniarzy.

Wśród powstańców panuje wyjątkowo zła atmosfera. Przyczyną tego jest niedostateczne zaopatrzenie w żywność i uzbrojenie oraz nieudolne dowodzenie. Niezadowolenie wywołuje również fakt, że bandyci, nie będący nigdy wcześniej żołnierzami, noszą dystynkcje oficerskie. Powstańcy rekrutują się przeważnie z osób w wieku do 25 lat, natomiast niemal całkowicie brakuje starszych roczników z większym doświadczeniem życiowym. Wiele [osób] spośród inteligencji już uciekło (GM).

Jeden ze schwytanych bandytów zeznaje, że z powodu panujących warunków powstanie nie powinno potrwać dłużej niż tydzień (GM).

Osoby przekazane: 7401, w tym z Odcinka Bojowego Schmidta¹³: 5500

Rozstrzelania: 8

Spalenia: 115

Rozdzielnik:

Grupa Bojowa „Reinefarth”

Do wiadomości: Komendant Pol[icji] Bezp[iecieństwa] i SD [dystryktu] Warszawa w Sochaczewie

(—)^a

IPN, KR 351/5, k. 29–30.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

¹ Рейнефарт Хайнц Фридрих (1903–1979), группенфюрер СС и генерал-поручик полиции, адвокат; во время французской кампании 1940 унтер-офицер немецкого 337 пехотного полка; в 1942–1943 в гражданской администрации протектората Чехии и Моравии; с июня 1943 в Главном управлении полиции порядка – в частности, с сентября по декабрь 1943 начальник юридического бюро; с января по декабрь 1944 высший командующий СС и полиции в «крае Варты» [Вартеланд]; во время восстания командир боевой группы; с конца 1944 командир XIV армейского корпуса СС, потом комендант крепости Кюстрин и командир XVIII армейского корпуса СС; после войны не был судим за военные преступления, с 1951 бургомистр в Вестерланде (ФРГ), до 1962 депутат парламента земли Шлезвиг-Гольштейн. Боевая группа «Рейнефарт» состояла из штурмовых групп Дирлевангера, Шмидта и Река.

² Харцерский батальон «Вигры», подразделение АК, являющееся резервом коменданта Варшавского округа АК; сформирован на базе харцерской подпольной военной организации «Вигры», основанной 30 октября 1939 старшими инструкторами Варшавской хоругви Союза польских харцеров; 1 августа 1944 сосредоточился в Старом городе; командиром был поручик (после 6 августа капитан) Эугениуш Конопакский, псевдоним «Тшаска».

³ На ул. Длугой, 7 I эшелон Главного командования АК размещался с 13 по 25 августа.

⁴ Ныне ул. Переца.

⁵ Речь идет о попытке вырваться из Старого города.

⁶ Ср. док. № 15.

⁷ Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время ул. Желязна.

⁸ «Бюлетын Информацийный» (Информационный бюллетень) – подпольный еженедельник, основанный осенью 1939, издаваемый Бюро информации и пропаганды (БИП), органом Главного командования Службы победы Польши, затем ГК СВБ-АК; до 1944 выходил в Варшаве (во время восстания ежедневно), потом в Кракове.

⁹ «Роботник» (Рабочий), орган Польской социалистической партии «Свобода, равенство, независимость» (ППС-ВРН), выходивший с июня 1944 по 1945 (с 1939 до конца мая 1944 под названием «ВРН»).

¹⁰ Польская социалистическая партия (ППС) – рабочая партия, созданная в 1892 в Париже; провозглашала лозунги национального и социального освобождения и представляла национально-освободительное направление польского социалистического движения; на польских землях действовала с 1893; после 1919 являлась реформистской партией, высказывалась за систему парламентской демократии; с конца 1926 – в оппозиции. В период оккупации (1939–1945) партия действовала в подполье под названием «Свобода, равенство, независимость».

¹¹ «Дзень Варшавы» (День Варшавы), подпольное ежедневное издание, связанное с Делегатурой правительства, выходившее в 1943–1944, в период восстания редакторами были Халина Пшевоская, Тадеуш Мыслинский.

¹² Официальное немецкое название в 1943–1945. До войны и в настоящее время ул. Сенкевича.

¹³ Шмидт Вилли, полковник шцуполиции; в 1944 командир 608 охранного полка, в августе – сентябре 1944 командир боевой группы, участвовавшей в подавлении восстания.

Przypisy

^a Nieczytelny podpis.

¹ Reinefarth Heinz Friedrich (1903–1979), SS Gruppenführer i gen. por. policji, adwokat; w kampanii francuskiej 1940 podoficer w niemieckim 337 pp; w l. 1942–1943 w administracji cywilnej Protektoratu Czech i Moraw; od czerwca 1943 w Gł. Urzędzie Policji Porządkowej – m. in. od września do grudnia 1943 szef Biura Prawnego; od stycznia do grudnia 1944 Wyższy Dca SS i Policji w Kraju Warty; w powstaniu dca grupy bojowej; od końca 1944 dca XIV KA SS, potem kmdt twierdzy Kostrzyn i dca XVIII KA SS; po wojnie nie sądzony za zbrodnie, od 1951 burmistrz w Westerland (RFN), do 1962 poseł do Landtagu w Szlezwi-ku-Holsztynie. Grupa bojowa „Reinefarth” składała się z grup szturmowych Dirlewangera, Schmidta i Recka.

² Harcerski batalion „Wigry”, pododdział AK stanowiący odwód komendanta Okręgu Warszawskiego AK; wywodził się z konspiracyjnej harcerskiej organizacji wojskowej „Wigry” utworzonej 30 października 1939 przez harcistrzów Chorągwi Warszawskiej ZHP; 1 sierpnia 1944 koncentrował się na Starym Mieście; dca był por. (kpt. po 6 sierpnia) Eugeniusz Konopacki, ps. „Trzaska”.

³ Na ul. Długiej 7 pierwszy (I) rzut KG AK miał miejsce postaju od 13 do 25 sierpnia.

⁴ Obecnie ul. Perca.

⁵ Chodzi o próbę przebicia się ze Starówki.

⁶ Por. dok. 15.

⁷ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie ul. Żelazna.

⁸ „Biuletyn Informacyjny” – tygodnik konspiracyjny założony jesienią 1939, wydawany przez BIP, organ DG SZP, następnie KG ZWZ-AK; do 1944 wydawany w Warszawie (w czasie powstania dziennik), potem w Krakowie.

⁹ „Robotnik”, organ PPS-WRN ukazujący się od czerwca 1944 do 1945 (od 1939 do końca maja 1944 pod nazwą „WRN”).

¹⁰ Polska Partia Socjalistyczna – partia robotnicza utworzona w 1892 w Paryżu; głosiła hasła wyzwolenia narodowego i społecznego – reprezentowała nurt niepodległościowy socjalizmu polskiego; na ziemiach polskich działała od 1893; po 1919 była partią reformistyczną, opowiadała się za systemem demokracji parlamentarnej; od końca 1926 w opozycji. W okresie okupacji (1939–1945) partia działała w konspiracji pod nazwą WRN.

¹¹ „Dzień Warszawy”, podziemne pismo codzienne, związane z DR, wydawane w l. 1943–1944, w okresie powstania redaktorami byli Halina Przewoska, Tadeusz Myśliński.

¹² Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1943–1945. Przed wojną i obecnie ul. Sienkiewicza.

¹³ Schmidt Willy, płk policji ochronnej; w 1944 dca 608 pułku ochronnego, w sierpniu – wrześniu 1944 dca grupy bojowej zwalczającej powstanie.

**1 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

Б[ез] м[еста расквартирования],
1 сентября 1944 г.

Отчет

1) 1.9.44 в 7.00 из гетто выведен поляк, одетый в форменную куртку и при себе имевший 2 упаковки перевязочных материалов. Поскольку речь шла о бандите, около 10.10 он был расстрелян.

2) 1.9.44, около 7.30, вермахт привел из района боевых действий 340 женщин и детей, 269 мужчин, пять литовцев и семерых фольксдойче и рейхсдойче.

Допрошен по делу бывший информатор управления [Dienststelle]. Отчет отправлен в Befehlsstelle.

3) Один из опрошенных рейхсдойче устно показал, что по Хонигштрассе¹, 23 (во дворе) еще находятся взятые в плен солдаты, один железнодорожный служащий и один почтовый служащий. Об этом немедленно был уведомлен вермахт, который выделил штурмовое подразделение для освобождения этих солдат.

Пассаж уничтожен бомбовыми атаками. Уцелели флигели. Бомбы «штукас» не разрушили подвалов (они не повреждены).

(—)^a

Штурмшарф[юрер] СС
и к[риминаль]с[екретарь]

^bВ [...] ^bприбыло 52 человека из подвала по ул. Налевки, 4. Один р[ейхс]д[ойче] детально допрошен.^{-b}

ИНП, КР 351/6, л. 15.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a Плохо разборчивая собственноручная подпись. Возможно: *Пфайффер*.

^b-^b Дописано от руки.

^b Цифры неразборчивы. Вероятно: *14.30*.

¹ Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время ул. Медовая.

1 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań
Grupy Bojowej „Reck”

o.u., 1 września 1944

Sprawozdanie

1) W dniu 1.9.44 o godzinie 7.00 wyprowadzono z getta Polaka w kurtce mundurowej, mającego przy sobie 2 opakowania opatrunków. Ponieważ był to bandyta, został około godziny 10.10 rozstrzelany.

2) W dniu 1.9.44 około godziny 7.30 Wehrmacht przyprowadził z rejonu walk 340 kobiet i dzieci, 269 mężczyzn, pięciu Litwinów oraz siedmiu reichs[deutschów] i volksdeutschów.

Przesłuchano byłego informatora placówki bezpieczeństwa. Sprawozdanie przesłano do placówki dowodzenia.

3) Pewien przesłuchiwany reichsdeutsch zeznał ustnie, że przy Honigstrasse¹ 23 (w podwórzu) znajdują się jeszcze więźci do niewoli żołnierze oraz jeden [urzędnik] kolejowy i jeden urzędnik pocztowy. Natychmiast poinformowano o tym Wehrmacht, który wyznaczył pododdział szturmowy do ich uwolnienia.

Pasaż został zniszczony wskutek ataków bombowych. Ocalały oficyny. Bomby sztukasów nie zniszczyły piwnic (pozostały one nieuszkodzone).

(—)^a

SS Sturmscharf[ührer] i KS

^b-O [...] ^c przybyły 52 osoby z piwnicy przy ul. Nalewki 4. Jeden r[eichs]-d[deutsch] został dokładnie przesłuchany.^{-b}

IPN, KR 351/6, k. 15.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a Podpis słabo czytelny. Prawdopodobnie: *Pfeiffer*.

^{b-b} Dopisano odręcznie.

^c Cyfry słabo czytelne. Prawdopodobnie: 14.30.

¹ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie ul. Miodowa.

**1 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнцацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

А[йнцац]к[оманда] пол[иции]
безопас[ности]
при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
1.9.1944

Отчет

1. Число переданных лиц:	696
2. Число допрошенных лиц:	22
3. Число расстрелянных лиц:	2
4. Число сожженных трупов:	6

5) Прочее. 1 сентября 1944 г. использован рабочий отряд численностью в пять евреев для уборки [тел] погибших на главной линии боя на ул. Белянської (Биржа). Рабочим подразделением руководил шарфюрер СС БЛЁШЕ. Площадь постоянно обстреливалась повстанцами, и три еврея были убиты выстрелами в голову, а один еврей ранен выстрелом в бедро (об этом будет составлен и передан специальный отчет).

Согласно показаниям [двух] рейхсдойче – мужчины и женщины, во дворе дома по ул. Длугой, 23 – угловой дом Хонигштрассе, 23, находится от 10 до 12 пленных немцев. Среди них один железнодорожный и один почтовый служащий¹. Что касается военнослужащих вермахта, это пожилые люди. Их используют для носки воды и работ по наведению порядка.

Благодаря показаниям беженцев установлено, что бомбы «штукас» не пробиты глубоко расположенных подвалов; население может пребывать там спокойно и в безопасности. Спрятаться от минометов еще проще, так как снаряды, приближаясь, обращают на себя внимание.

Как уже сообщалось в протоколе допроса Станислава ЛЯХА, а также в протоколе допроса Марии ЛОТЕ, подземные ходы и проломы в стенах тянутся от Старого города до окрестностей Хельголандштрассе² или до Главного вокзала.

Антиповстанческие настроения населения усиливаются.

(—)^a
Унтерштурмфюрер СС

**1 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań
Grupy Bojowej „Reck”**

EK Pol[icji] Bezp[iecieństwa]
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u. 1.9.1944

Sprawozdanie

1. Liczba osób przekazanych: 696
2. Liczba osób przesłuchanych: 22
3. Liczba osób rozstrzelanych: 2
4. Liczba spalonych zwłok: 6

5. Inne: W dniu 1 września 1944 wykorzystano pododdział roboczy w sile pięciu Żydów do usuwania [zwłok] poległych przed HKL na ul. Bielańskiej (Giełda). Pododdziałem roboczym dowodził SS Scharführer Blösche. Plac był przez powstańców stale ostrzeliwany i trzej Żydzi zostali zabici strzałami w głowę, a jeden ranny – [ma] przestrzelone udo (specjalne sprawozdanie o tym zostanie jeszcze sporządzone i przekazane).

Według zeznań [dwojga] reichsdeutschów – mężczyzny i kobiety, na podwórzu domu przy ul. Długiej 23 – dom narożny przy Honigstrasse 23, znajduje się 10 do 12 ujętych Niemców. Wśród nich jeden urzędnik kolejowy i jeden urzędnik pocztowy¹. Członkowie Wehrmachtu to raczej starsi ludzie. Wykorzystuje się ich do noszenia wody i prac porządkowych.

Dzięki zeznaniom uciekinierów stwierdzono, że bomby sztukasów nie przebiły głębiej położonych piwnic; ludność może tam przebywać spokojnie, bez zagrożenia. Przed moździerzami jeszcze łatwiej jest się uchronić, ponieważ zbliżające się pociski zwracają na siebie uwagę.

Jak wynika z przesłuchań Stanisława L a c h a oraz Marii L o t h e, podziemne przejścia i wyłomy w murach ciągną się od Starego Miasta do okolic Helgolandstr[asse]² lub do Dworca Głównego.

Stosunek ludności do powstańców staje się coraz bardziej wrogi.

(—)^a

SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 16.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

ИНП, КР 351/6, л. 16.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

¹ Ср. док. № 17.

² Официальное немецкое название в 1943–1945. До войны и в настоящее время ул. Злотая.

Przypisy

^a Podpis nieczytelny.

¹ Por. dok. 17.

² Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1943–1945. Przed wojną i obecnie ul. Złota.

**[2 сентября 1944, Варшава].
Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рек»
о карательной деятельности**

2.9.44

передано: 612 ^а-лиц^а,22 ^а-иностранца^а,104 ^а-освобожденных^а немецких солдата под командованием немецкого обер-цальмейстера,

1 пол[ьский] хорунжий был расстрелян,

79 поляков были переданы,

22 иностранца были переданы,

51 поляк был передан,

6 — — — — —

20 — — — — —

1235 поляков были переданы

из них: 31 пол[ьский] служащий и иностранец

94 поляка были переданы

59 поляков — — — — —

1 приходской ксендз был допрошен,

67 поляков были переданы

6 — — — — —

^б-/7^брасстреляно ^в-11^в поляков и женщин

— — — — — 8 евреев

23 еврея румынской, греческой (венгерской)^г национальности расстреляно.^б-1 полька^б*ИНП, КР 351/6, л. 17.**Машинописная копия на немецком языке.**Под текстом дописаны от руки цифры — в одной колонке: 612, 22, 104, 79, 22, 51, 26, 1235, 94, 59, 90 и под чертой: 2294 и в другой колонке: 1, 11, 8, 23, 1 и под чертой: 57 исправлено на: 47.*

Примечания

^а-^а Слово помечено кривой чертой.^б-^б Дописано от руки.^в-^в Исправлено на пишущей машинке с: 19.^г Так в тексте.

19

[2 września 1944, Warszawa]. Informacja policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reck” dotycząca przekazanych i rozstrzelanych osób

W dniu 2.9.44

przekazano: 612 ^{a-}osób^{-a},

22 ^{a-}obcokrajowców^{-a},

104 ^{a-}uwolnionych^{-a} niemieckich żołnierzy pod dowództwem niemieckiego Oberzahlmeistra,

1 pol[ski] chorąży został rozstrzelany,

79 Polaków zostało przekazanych,

22 obcokrajowców zostało przekazanych,

51 Polaków zostało przekazanych,

6 – || – – || – – || –

20 – || – – || – – || –

1235 Polaków zostało przekazanych

w tym: 31 pol[skich] urzędników i obcokrajowców

94 Polaków zostało przekazanych

59 Polaków – || – – || –

1 proboszcz został przesłuchany,

67 Polaków zostało przekazanych

6 – || – – || – – || –

^{b-}/7^{-b}

rozstrzelano ^{c-}11^{-c} Polaków i kobiet

– || – 8 Żydów

23 Żydów narodowości rumuńskiej, greckiej (węgierskiej)^d rozstrzelano.

^{b-}1 Polka^{-b}

IPN, KR 351/6, k. 17.

Kopia w języku niemieckim, maszynopis.

Pod tekstem dopisano odręcznie cyfry – w jednej kolumnie: 612, 22, 104, 79, 22, 51, 26, 1235, 94, 59, 90 i pod kreską: 2294 oraz w drugiej kolumnie: 1, 11, 8, 23, 1 i pod kreską: 57 poprawiona: 47.

Przypisy

^{a--a} Słowo zaznaczone ukośną kreską.

^{b--b} Dopisano odręcznie.

^{c--c} Poprawiono maszynowo z: 19.

^d Tak w tekście.

**2 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнцацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

А[йнцац]к[оманда] пол[иции]
безопас[ности]
при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
2.9.1944

Отчет

- 1) Передано лиц: 2294
 2) Число допрошенных лиц: 45^а
 3) Число расстрелянных лиц: 44, из них 31 еврей венгерской, греческой и румынской национальности
 4) Число сожженных трупов: 54
 5) Прочее: 2.9.44 для ликвидации баррикад направлен рабочий отряд численностью 15 человек под руководством обершарф[юрера] СС ЗАММЕТА и обершарф[юрера]¹ СС БЛЁШЕ. Работы выполнены на главной линии боя.

Среди переданных лиц находилось 104 рейхсдойче под командованием обер-цальмейстера, которые со 2.8.44 по сегодняшний день пребывали в плену у повстанцев. Краткий протокол допроса обер-цальмейстера ОРТЛИБА туда [?] уже передан.

(—)^б
Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 18.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^а Исправлено на пишущей машинке с: 44.

^б Неразборчивая подпись.

¹ Ранее шарфюрер СС (по меньшей мере, до 1 сентября 1944); ср. док. № 18.

20

2 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań Grupy Bojowej „Reck”

EK Pol[icji] Bezp[iecieństwa]
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u. 2.9.1944

Sprawozdanie

- 1) Osoby przekazane: 2294
- 2) Liczba osób przesłuchanych: 45^a
- 3) Liczba osób rozstrzelanych: 44, w tym 31 Żydów narodowości węgierskiej, greckiej i rumuńskiej
- 4) Liczba spalonych zwłok: 54

5) Inne: W dniu 2.9.44 skierowano pododdział roboczy w sile 15 osób pod dowództwem SS Oberscharf[ührera] Sammeta i SS Oberscharf[ührera]¹ Blösche do usuwania barykad. Prace przed HKL wykonano.

Wśród przekazanych osób znajdowało się 104 reichsdeutsche pod dowództwem Oberzahlmeistra, którzy od 2.8.44 do dziś przebywali u powstańców w niewoli. Krótki protokół przesłuchania Oberzahlmeistra Ortieba został już tam [?] przekazany.

(—)^b

SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 18.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a Poprawiono maszynowo z: 44.

^b Nieczytelny podpis.

¹ Wcześniej SS Scharführer (co najmniej do 1 września 1944); por. dok. 18.

2 сентября 1944, Варшава. Донесение Боевой группы
«Рейнефарт» о результатах разведки

Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 2 сентябр[я] 1944 г.

О результатах разведки полиции безопасности от 2.9.44.

^аС западного берега Вислы в окрестностях Хенрикова каждую ночь должны переправляться с восточного берега около 50 партизан. Повстанцы из Старого города бежали по каналам¹ в направлении Жолибожа и на юг в направлении ул. Маршалковской; ул. Злотой.

^бВходы в каналы у площади Красиньских ровно посередине улицы и Хонигштрассе, 23 во дворе, где обычно поднимают крышки канализационных люков. Один выход из канала находится на ул. Злотой, 7. Движение в каналах порой было так велико, что идущие по ним падали от недостатка воздуха. Гражданских лиц бандиты пускали в каналы только за соответствующую плату (как правило, в золотой валюте) или на основании справки, выданной командованием АК.

^вНа ^вХонигштрассе^в, 21 в подвалах расположен госпиталь, который сегодня еще должен там быть. По той же улице в доме № 25 на складе фирмы «Шумилин» имеется большое количество настоящего чая, шоколада, сардин и других деликатесов.

^гКак в АК, так и у гражданского населения, наблюдается абсолютное отсутствие хлеба. Люди из АК постоянно находились под действием большого количества алкоголя. [Употребление] алкоголя должно было только воодушевлять на бой, а давало противоположные результаты. В подвалах домовладения по ул. Свентоерской находилось ок[оло] 600 повстанцев и гражданских лиц, к этому надо добавить еще ок[оло] 30 немецких военнопленных. Впоследствии оказалось, что патруль АЛ застрелил поодиночке семь немецких военнопленных и двоих легионеров из тюрьмы на ул. Цеплой. Два других немца были освобождены благодаря переданным охранникам взяткам.

^з31.8 поляки на ул. Свентоерской узнали, что штаб со всем командованием бежал с этой улицы в Старый город². Этот факт вызвал среди повстанцев и гражданского населения огромное возмущение. В связи с этим повстанцы снимали форму и складывали оружие. 1.9 настроение было такое, что все торопились выйти из подвалов на улицу, чтобы перейти к немцам.

2 września 1944, Warszawa. Informacja policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca sytuacji na Starym Mieście

Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 2 wrześn[ia] 1944

Dotyczy: informacje wywiadu policji bezpieczeństwa z 2.9.44.

^aZ brzegu zachodniego Wisły w okolicy Henrykowa ma się przeprawać każdej nocy na brzeg wschodni około 50 partyzantów. Powstańcy ze Starego Miasta zbiegli kanałami¹ w kierunku Żoliborza i na południe w kierunku ul. Marszałkowskiej [i] ul. Złotej.

^bWejścia do kanałów przy placu Krasińskich [znajdują się] na samym środku ulicy i Honigstrasse 23 na podwórzu, gdzie zazwyczaj podnosi się pokrywy kanalizacyjne. Jedno wyjście z kanału znajduje się na ul. Złotej 7. Ruch w kanałach był okresowo tak duży, że przechodzący nimi tracili przytomność wskutek braku powietrza. Osobom cywilnym bandyci udostępniali kanały tylko za odpowiednią opłatą (na ogół w złotej walucie) lub na podstawie zaświadczenia wydanego przez Dowództwo AK.

^aNa ^cHonigstrasse^c 21 w piwnicach umieszczony jest szpital, który jeszcze dzisiaj powinien tam być. Przy tej samej ulicy pod nr 25 są na składzie w firmie Schumilin duże ilości prawdziwej herbaty, czekolady, sardynek i innych delikatesów.

^dZauważyć można, że zarówno w AK, jak i u ludności cywilnej całkowicie brakuje chleba. Członkowie AK byli stale pod działaniem alkoholu spożywanego w dużych ilościach. Alkohol miał zagrzewać do walki, a odnosił odwrotne skutki. W piwnicach posesji przy ul. Świętojerskiej ? przebywało ok. 600 powstańców oraz cywilów i dodatkowo jeszcze ok. 30 niemieckich jeńców. Później okazało się, że patrol AL zastrzelił po kolei siedmiu niemieckich jeńców i dwóch legionistów z więzienia [!] przy ul. Ciepłej. Dwóch innych Niemców zostało uwolnionych dzięki łapówkom danym strażnikom.

^a31.8. Polacy przy ul. Świętojerskiej dowiedzieli się, że sztab wraz z całym dowództwem zbiegł z tej ulicy na Stare Miasto². Fakt ten wywołał wśród powstańców i ludności cywilnej ogromne wzburzenie. Powstańcy zaczęli zdejmować mundury i składać broń. W dniu 1.9 atmosfera stała się bardzo napięta i wszyscy zaczęli pospiesznie opuszczać piwnice, żeby przejść na stronę Niemców.

^ePiwnice na ul. Świętojerskiej zajęła najpierw AL. Później wtargnęła tam AK i w związku z zaistniałymi sporami rozbroiła członków AL. Ci

^аПодвалы на ул. Свентоерской заняла сначала АЛ. Потом туда ворвалась АК. В связи с возникшими спорами АК разоружила людей из АЛ. Люди из АЛ попробовали тогда пробраться по каналам на Беляны через Жолибож в ночь с 29 на 30[.8]. Однако вернулись в ночь с 30 на 31.8, промокшие и с потерями. По их описаниям, каналы уже обнаружены немцами, и дальнейшее движение остановлено при помощи брошенных туда ручных гранат.^ж Потом пели издевательские песни об АК, в которых ругали бежавших командиров. Их продолжали обвинять в том, что они обратили Варшаву в пепел.^д

Передано лиц:	45 050,
расстрелы:	125,
сожжения:	185

Рекогносцировка банд сегодня не проводилась в связи с переправкой больших колонн беженцев.

Рассылка:

Боевая группа Рейнефарта,
Для сведения: командир зипо [и СД округа] Варшава в Сохачеве,
Для сведения: командующий зипо в Кракове.

(—)^е

^жМайор Герцог принял к сведению.^ж

(—)^е (—)^з

ИИП, КР 351/5, л. 34–35.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В верхней части первой страницы документа неразборчивая пометка.

Примечания

- ^а Напротив абзаца на полях дописано от руки: *ГМ*.
- ^б Абзац отмечен на полях вертикальной чертой и дописано от руки: *ГМ* и *Майор Герцог, [...]*.
- ^{в-в} Подчеркнуто от руки.
- ^г Напротив абзаца на полях дописано от руки: *ЕМ*.
- ^{д-д} Фрагмент отмечен на полях вертикальной чертой и дописано: *ЕМ*.
- ^е Неразборчивая пометка.
- ^{ж-ж} Дописано от руки.
- ^з Пометка, вероятно, К. А. Фишера.

¹ Городские канализационные каналы использовались повстанцами для поддержания различного рода связи между подразделениями АК, а также для эвакуации из отдельных районов. Условия в каналах были крайне тяжелыми. Некоторые участки награвались от горящих над ними домов, часть была наполнена жижой, порой при-

z kolei podjęli wtedy próbę (w nocy z 29 na 30[.8]) przedostania się kanałami przez Żoliborz na Bielany. Wrócili jednak w nocy z 30 na 31.8. przemoczeni i ze stratami. Według ich informacji kanały były już rozpoznane przez Niemców, a ruch wstrzymany wskutek wrzucania granatów ręcznych. Później śpiewali szydercze pieśni o AK, w których lżono zbiegłych dowódców. Nadal zarzucano im, że obrócili Warszawę w przynę.^e

Przekazane osoby:	45 050,
rozstrzelania:	125,
spalenia:	185

Dziś nie dokonano rozpoznania band z powodu przemarszu wielkich kolumn uciekinierów.

Rozdzielnik:

Grupa Bojowa „Reinefarth”,

Do wiadomości: komendant Pol[icji] Bezp[iecieństwa] i SD [dystryktu]
Warszawa w Sochaczewie

Do wiadomości: dowódca Policji Bezpieczeństwa w Krakowie

(—)^f

^gMajor Herzog przyjął do wiadomości.^g

(—)^h (—)^f

IPN, KR 351/5, k. 34–35.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W górnej części pierwszej strony dokumentu nieczytelna parafa.

Przypisy

- ^a Przy akapicie na lewym marginesie dopisano odręcznie: *GM*.
- ^b Przy akapicie na lewym marginesie pionowa linia i częściowo czytelny odręczny dopisek: *GM* oraz *Major Herzog, [...]*.
- ^{c-c} Podkreślono odręcznie.
- ^d Przy akapicie na lewym marginesie dopisano odręcznie: *EM*.
- ^{c-c} Fragment oznaczono na lewym marginesie pionową linią i dopisano: *EM*.
- ^f Nieczytelna parafa.
- ^{g-g} Dopisano odręcznie.
- ^h Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.

¹ Kanały miejskie służyły powstańcom do przekazywania meldunków, depech, raportów – wszelkiego rodzaju komunikacji między oddziałami AK oraz do ewakuacji z poszczególnych dzielnic. Warunki w kanałach były niezwykle trudne. Niektóre odcinki były gorące od palących się nad nimi kamienic, część była wypełniona breją, niektóre były tak niskie, że trzeba było brodzić w nieczystościach na czworakach. W kanałach panowała ciemność, ponadto unosił się specyficzny smród. Bardzo często Niemcy obstawiali włązy kanałów i wrzucali granaty do środka. Na przełomie sierpnia i września przejście kanałami umożliwi-

ходило передвигаться в нечистотах на четвереньках. В каналах царила темнота, кроме того, стояла специфическая вонь. Очень часто немцы окружали канализационные люки и закидывали внутрь гранаты. В конце августа – начале сентября уцелевшие повстанцы, часть раненых и гражданского населения смогли перебраться по каналам из Старого города на Жолибож и в Средместье. Акция была так хорошо организована, что наступавшие на повстанческие позиции немцы, встретив сначала сильное сопротивление, через некоторое время обнаружили, что им уже не с кем драться.

² Так в тексте. В действительности – Средместье.

ło wydostanie się ocalałych powstańców, części rannych i niewielkiej ilości ludności cywilnej ze Starego Miasta na Żoliborz i do Śródmieścia. Akcja była tak sprawnie przeprowadzona, że Niemcy nacierający na pozycje powstańcze natrafili w jednej chwili na silny opór, a po pewnym czasie nie mieli już z kim walczyć.

² Tak w tekście. Powinno być: *Śródmieście*.

3 сентября 1944, Варшава. Донесение тайлькоманды «Биркнер» о результатах разведки

Тайлькоманда «Биркнер»
при подучастке П Д Боевой
группы «Юг»¹

Варшава, 3 сентября 194[4] г.

Касается: сводки результатов разведки и донесений агентов на 3 сентября 1944 г.

Вследствие бомбардировок районов Черняков и Мокотов повстанцы понесли большие потери. В частности, в результате попадания 15 бомб был уничтожен госпиталь на улице Хелмской, в котором якобы находилось 4000 раненых и больных. Понесенные потери составили якобы около 1000 человек. Бывший немецкий госпиталь якобы тоже уничтожен, что также привело к большим потерям со стороны АК. По показаниям свидетелей, за последний период повстанцы понесли большие потери, вызванные инфекционными заболеваниями. Вследствие бомбардировок сильно пострадал район Садыба Офицерская. Потери повстанцев здесь также велики.

В вышеупомянутых районах города сражается якобы группа партизан численностью около 600 человек в полном польском обмундировании. Вооружение, кажется, очень хорошее, будто бы пистолеты, автоматы, ручные пулеметы, станковые пулеметы, гранатометы и несколько легких противотанковых орудий. Кроме того, группа якобы хорошо обеспечена немецкими ручными гранатами с рукояткой. Почти каждый второй боец имеет автомат. Группа сражается самостоятельно и будто бы насмехается над «детьми», сражающимися в АК. Не удалось установить, идет ли речь о самостоятельной пол[ьской] группе партизан или, возможно, об отряде армии БЕРЛИНГА² [!]. Банда вышла якобы из лесов вокруг Хойнова, поддерживала связь с этим районом и получала оттуда подкрепления. Она уже якобы отошла обратно в упомянутые леса.

Продовольственная ситуация повстанцев в Варшаве в последнее время очень плохая. Не хватает также воды и перевязочных материалов. Гигиенические условия в районах, занятых повстанцами, очень плохие. Возможно, по этим причинам наблюдается ухудшение настроения повстанцев, тем более что англосаксами прекращен сброс грузов с самолетов над Варшавой. АК постоянно ошибочно обозна-

**3 września 1944, Warszawa. Sprawozdanie dowódcy Teilkommando
policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Süd”
dotyczące sytuacji w Warszawie**

Teilkommando „Birkner”
przy pododcinku II D
Grupy Bojowej Południe¹

Warszawa, 3 września 194[4]

Dotyczy: streszczenie informacji wywiadowczych i meldunków agentów
na 3 września 1944.

Wskutek bombardowań w dzielnicach Czerniaków i Mokotów powstańcy ponieśli duże straty. M. in. szpital przy ulicy Chełmskiej, w którym było podobno 4000 rannych i chorych, został trafiony przez 15 bomb i zniszczony. Powstałe straty wynoszą ponoć równe 1000 ludzi. Także były niemiecki szpital został prawdopodobnie zniszczony, co również spowodowało wielkie straty AK. Według zeznań świadków powstańcy ponieśli w ostatnim czasie duże straty na skutek chorób zakaźnych. W związku z bombardowaniami ucierpiała mocno dzielnica Sadyba Oficerska. Powstańcy mają tu także wiele strat.

W wyżej wymienionych dzielnicach miasta walczy ponoć grupa partyzantów w sile około 600 ludzi w pełnym polskim umundurowaniu. Uzbrojenie, zdaje się, jest bardzo dobre – pistolety, pm-y, rkm-y, ckm-y, granatniki i kilka lekkich dział przeciwpancernych. Poza tym jest dobrze zaopatrzona w niemieckie ręczne granaty trzonkowe. Prawie co drugi walczący jest w posiadaniu pm. Grupa walczy samodzielnie i podobno drwi sobie z „dzieci” w AK. Nie udało się stwierdzić, czy chodzi o samodzielną pol[ską] grupę partyzantów, czy być może o oddział armii Berlinga² [!]. Banda wyszła, zdaje się, z lasów leżących wokół Chojnowa. Utrzymywała łączność z tym rejonem i otrzymywała stamtąd posiłki. Podobno odmaszerowała już z powrotem do wymienionych lasów.

Sytuacja aprowizacyjna powstańców w Warszawie jest ostatnio bardzo zła. Brakuje również wody i materiałów opatrunkowych. Warunki higieniczne w dzielnicach zajętych przez powstańców są fatalne. Być może z tych powodów zauważyć można coraz gorszą atmosferę panującą u powstańców, tym bardziej, że przerwano anglosaskie zrzuty z samolotów nad Warszawą. AK stale błędnie zaznacza miejsca zrzutów, tak więc zasobniki z zaopatrzeniem wpadają zwykle w ręce Niemców. Z tego powodu Anglicy nie chcą już niczego wysyłać do Warszawy. Dyscyplina wśród powstańców

чает места сбрасывания, в связи с чем снабженческие грузы обычно попадают в руки немцев. По этой причине англичане уже ничего не хотят посылать в Варшаву. Дисциплина повстанцев начинает ослабевать. Не считаясь с командирами, члены АК все чаще говорят, что борьба безнадежна. Зачастую недисциплинированные группы АК ходят по домам и обкрадывают население. Многие члены АК выбируются из города – часть самостоятельно, часть с эвакуируемыми. Единственная надежда повстанцев сейчас – это помощь советов, которые, говорят, должны сбросить отряды парашютистов. Это якобы согласовано между Москвой и Лондоном.

Настроение населения крайне плохое. Все эти люди потеряли все свое имущество. Ежедневно вследствие бомбардировок, обстрела артиллерии и «небельверферов» они несут очень большие потери. Снабжение продовольствием и водой безнадежно плохое, поскольку небольшие запасы используются, прежде всего, самой АК. Ко всему прочему повстанцы выгоняют население на принудительные работы. Борьбу повстанцев называют преступным идиотизмом, до сих пор не имевшим себе равных. В последнее время население принуждают также к участию в борьбе. В случае отказа – расстрел. По отношению к германскому вермахту население ведет себя лояльно. Отмечены случаи, когда поляки-штатские спасали солдат вермахта от смерти.

НСЗ³, сражающиеся в Варшаве на стороне АК, отдали приказ немедленно прекратить любое участие в восстании. Членам НСЗ приказано пробиться в Кампиносскую пущу. Если нельзя пронести оружие, его следует уничтожить, но ни в коем случае не отдавать АК. АК заявляет, что прекращение борьбы со стороны НСЗ рассматривает как дезертирство. Многие члены НСЗ ею расстреляны за прекращение борьбы⁴.

³Также в Средместье положение повстанцев, по показаниям свидетелей, такое же тяжелое. Прежде всего, с каждым днем [становится] все труднее обеспечивать снабжение продовольствием и водой. Килограмм хлеба и картошки стоит якобы 200–300 злотых. Другие продовольственные товары будто бы предлагаются по таким же фантастическим ценам. Все больше повстанцев надевает немецкую форму.

В Кампиносской пуще и в лесах под Жирардовом, по словам информатора, до сих пор находятся якобы крупные банды АК. Оценочная численность – 6000. Из них якобы около 2000 конных, хорошо снаряженных, остальные – пехота. Вооружение будто бы хорошее. Обычно состоит из английского или американского автоматического ручного огнестрельного оружия и ручных противотанковых гранатометов. Источник происхождения: сброс с самолетов, который про-

zaczyna się rozluźniać. Nie licząc się z dowódcami, członkowie AK coraz częściej powtarzają, że walka jest beznadziejna. Niezdyscyplinowane grupy AK często wałęsają się od domu do domu i okradają ludność. Liczni akowcy przekradają się, częściowo na własną rękę, częściowo z ewakuowanymi, z miasta. Jediną nadzieją powstańców jest teraz już tylko odsiecz Sowietów, którzy podobno zrzucą jednostki spadochroniarzy. Ma to być uzgodnione między Moskwą i Londynem.

Nastroje wśród ludności są wyjątkowo złe. Wszyscy utracili całe mienie. Wskutek bombardowania oraz ostrzału artylerii i Nebelwerferów ponoszą codziennie ogromne straty. Zaopatrzenie w żywność i wodę jest beznadziejne, ponieważ z niewielkich zasobów korzysta przede wszystkim sama AK. Do tego jeszcze powstańcy zmuszają ludność do prac. Walkę powstańców określa się jako przestępstwo i idiotyzm, nie mające dotychczas sobie równych. Ostatnio zmusza się także ludność do współudziału w walce. W razie odmowy – rozstrzelanie. Wobec niemieckiego Wehrmachtu ludność zachowuje się lojalnie. Stwierdzono wypadki, że Polacy – cywile ratowali żołnierzy niemieckiego Wehrmachtu od śmierci.

NSZ³ walczące w Warszawie po stronie AK wydały rozkaz, żeby natchmiast wstrzymać jakikolwiek udział w powstaniu. Członkowie NSZ mają rozkaz przebiccia się do Puszczy Kampinoskiej. Jeżeli nie można przeszmuglować broni, należy ją zniszczyć, ale w żadnym wypadku nie oddawać w ręce AK. Natomiast AK oświadcza, że zaprzestanie walki przez NSZ traktuje jako dezercję. Rozstrzelano wielu członków NSZ z powodu wycofania się z walki⁴.

^aW Śródmieściu położenie powstańców, według zeznań świadków, ma być także bardzo ciężkie. Szczególnie zaopatrzenie w żywność i wodę z dnia na dzień [jest coraz] gorsze. Kilogram chleba i kartofli ma kosztować 200–300 złotych. Za inne artykuły żywnościowe podobno żąda się równie urojonych cen. Coraz więcej powstańców nakłada niemieckie mundury.

W Puszczy Kampinoskiej i w lasach pod Żyrardowem, według informatora, ponoć przebywają nadal większe bandy AK. Liczba szacunkowa – 6000. Z tego, zdaje się, około 2000 konnych, dobrze wyposażonych, reszta piechota. Uzbrojenie dobre, na ogół angielska lub amerykańska automatyczna ręczna broń palna i pancernownice. Źródło pochodzenia: zrzuty z samolotów, które także i obecnie mają ponoć miejsce 2–3 razy w tygodniu. Bandy w lasach uważają powstanie w Warszawie za stracone. Czekają, kiedy ich dowódcy wydadzą rozkaz do [wzniesienia] ogólnego powstania. Ma ono nastąpić, gdy alianci dotrą do granicy Rzeszy lub ją przekroczą. Zdaniem informatora, AK w Skierniewicach planowała tam powstanie około 10 dni temu. Przyuszczalnie nie wybuchło, gdyż dowództwo zrozumiało

изводится теперь якобы 2–3 раза в неделю. Банды в лесах считают восстание в Варшаве проигранным. Ждут приказа своих командиров начать всеобщее восстание, которое должно вспыхнуть, когда союзники дойдут до границы Рейха или пересекут ее. По мнению информатора, АК в Скерневице планировало поднять восстание около 10 дней назад. Предположительно оно не вспыхнуло, так как командование вовремя поняло безнадежность предприятия. В восстании в Скерневице намеревалась принять участие ППР⁵.

В лесах в окрестностях Легионова и Дерлача также обнаружены банды, получавшие и продолжающие получать снабжение из окрестных деревень через находящихся там доверенных людей. Банды в лесах вокруг Заборова и Лешна, к северу от Блоне, насчитывают будто бы несколько тысяч человек. Частично в немецкой и другой форме. В этих бандах якобы находятся также венгерские, итальянские и немецкие дезертиры. Оружие и боеприпасы сбрасываются с самолетов, якобы тоже русского происхождения. Установлено, что венгерские части в Сохачевском повете чрезвычайно доброжелательно относятся к полякам. Говорили якобы, что в случае всеобщего восстания перейдут на польскую сторону.

⁶Прилагаются копия протокола дознания и радиодонесения вражеских передающих станций с просьбой принять к сведению.

БИРКНЕР^{6, в}

Рассылка:

Боевая группа Рора⁷
Боевая группа Рейнефарта
(—)^г

ИНИ, КР 351/8, л. 1–1об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа неразборчивая пометка, в левом верхнем углу на полях дописано от руки: Иц.

Приложение не публикуется.

Примечания

- ^а Абзац отмечен вертикальной чертой на полях.
- ^б Абзац отмечен вертикальной чертой на полях и дописано от руки: *отсутствуют!*; под надписью неразборчивая пометка.
- ^в Собственноручная подпись.
- ^г Подпись, вероятно, К. А. Фишера.

¹ Подучасток II Д входил в состав участка II, командиром которого был подполковник шцуполиции В. Родевальд (Боевая группа Рора).

w porę, że nie ma sensu rozpoczynać [go]. W powstaniu w Skierniewicach chciała uczestniczyć PPR⁵.

W lasach w okolicach Legionowa i Derłacza także stwierdzono obecność band, które otrzymywały i otrzymują zaopatrzenie z okolicznych wsi przez znajdujących się tam zaufanych ludzi. Bandy w lasach wokół Zaborowa i Leszna, na północ od Błonia, liczą podobno kilka tysięcy ludzi. Częściowo w niemieckich, [częściowo] w innych mundurach. W tych bandach [są] podobno również węgierscy, włoscy i niemieccy dezercerzy. Broń i amunicja ze zrzutów samolotowych chyba także rosyjskiego pochodzenia. Stwierdzono, że oddziały węgierskie w powiecie sochaczewskim są nadzwyczaj przyjazne Polakom. Prawdopodobnie wypowiadali się, że w przypadku [wybuchu] ogólnego powstania przejdą na stronę polską.

^bW załączeniu kopia sprawozdania dochodzeniowego i meldunki radiowe wrogich stacji nadawczych z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

Birkner^{6, c}

Rozdzielnik:

Grupa Bojowa „Rohr”⁷

Grupa Bojowa „Reinefarth”

(—)^d

IPN, KR 351/8, k. 1–1v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu nieczytelna parafa, w lewym górnym rogu, na marginesie dopisano odręcznie: Ic.

Załącznika nie publikuje się.

Przypisy

- ^a Akapit oznaczono pionową linią na marginesie.
- ^b Akapit oznaczono pionową linią na marginesie oraz dopisano odręcznie: *brak!*; pod dopiskiem nieczytelna parafa.
- ^c Podpis odręczny.
- ^d Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.

¹ Pododcinek II D wchodził w skład Odcinka II, którego dcą był ppłk policji ochronnej W. Rodewald (Grupa Bojowa „Rohr”).

² Armia Berlinga, chodzi o 1 Armię Wojska Polskiego dowodzoną przez gen. dyw. Z. Berlinga, utworzoną 29 lipca 1944. W sierpniu – wrześniu 1944 wchodziła ona w skład 1 Frontu Białoruskiego marsz. Zw. Sow. K. Rokossowskiego. Żołnierze armii byli potocznie nazywani berlingowcami.

³ Narodowe Siły Zbrojne (NSZ) – podziemna organizacja zbrojna utworzona we wrześniu 1942 na bazie Związku Jaszczurczego i NOW, wysuwająca teorię dwóch wrogów – Niemiec i ZSRS; w 1944 część NSZ scaliła się z AK, a w 1945 z NZW. Ostatnie oddziały party-

² Армия Берлинга, речь идет о 1 армии Войска Польского под командованием дивизионного генерала З. Берлинга, созданной 29 июля 1944. В августе – сентябре 1944 она входила в состав 1 Белорусского фронта маршала Советского Союза К. Рокоссовского. Солдат армии в просторечии называли берлинговцами.

³ Национальные Вооруженные Силы (польск. Народовые Силы Збройне, НСЗ) – подпольная вооруженная организация, созданная в сентябре 1942 на основе Союза ящериц и Национальной военной организации, выдвинувшая теорию двух врагов – Германии и СССР; в 1944 часть НСЗ объединилась с АК, а в 1945 с Национальным военным объединением. Последние партизанские отряды НСЗ на территории Польши были уничтожены польскими органами безопасности в конце 1947, хотя небольшие группы действовали еще в 1950-х.

⁴ Не соответствующая действительности информация, не подтвержденная польскими источниками.

⁵ Польская рабочая партия (ППР), коммунистическая партия, основанная в январе 1942 прибывшей из СССР на территорию оккупированной Польши инициативной группой; в 1942 ППР создала собственную вооруженную организацию – Гвардию Людову, впоследствии преобразованную в Армию Людову; в декабре 1948 ППР объединилась с Польской социалистической партией, образовав Польскую объединенную рабочую партию (ПОРП).

⁶ Биркнер Вольфганг (1913), гауптштурмфюрер СС и криминал-комиссар; во время сентябрьской кампании 1939 в айнзацгруппе IV, с октября 1939 в полиции безопасности в Варшаве; с 3 июля 1941 командир поддерживающего подразделения при айнзацгруппе Б (Unterstützungstrupp или «команда Белосток»), затем в гестапо в Варшаве, в частности, в 1943–1944 руководитель сектора IV А4 и руководитель сектора IV Н; во время Варшавского восстания командир зондеркоманды (тайлькоманды) «Биркнер»; погиб 24 марта 1945 в Поморье.

⁷ 20 августа 1944 в состав боевой группы «Рор» входили подразделения СС и полиции Гейбеля, полк бригады РОНА, 627 саперный батальон, 1 рота 500 танково-саперного батальона, 80 зенитный артиллерийский полк – в общей сложности почти 6200 человек.

zanckie NSZ na terenie Polski zostały rozbite przez komunistyczne organy bezpieczeństwa pod koniec 1947, chociaż niewielkie grupy działały jeszcze w latach pięćdziesiątych.

⁴ Informacja nie potwierdzona przez źródła polskie.

⁵ Polska Partia Robotnicza (PPR), partia komunistyczna utworzona w styczniu 1942 przez przybyłą z ZSRS na terytorium okupowanej Polski grupę inicjatywną; w 1942 PPR powołała własną bojówkę – GL przekształconą później w AL; w grudniu 1948 PPR połączyła się z PPS (z której usunięto działaczy niepodległościowych) tworząc PZPR.

⁶ Birkner Wolfgang (ur. 1913), SS Hauptsturmführer i komisarz kryminalny; w kampanii wrześniowej 1939 w Einsatzgruppe IV, od października 1939 w policji bezpieczeństwa w Warszawie; od 3 lipca 1941 dca pododdziału wspierającego przy Einsatzgruppe B (Unterstützungstrupp lub „Kommando Białystok”), następnie w gestapo w Warszawie, m. in. w l. 1943–1944 kierownik Ref. IV A4 i kierownik Ref. IV N; w Powstaniu Warszawskim dca Sonderkommando (Teilkommando) „Birkner”; zginął 24 marca 1945 na Pomorzu.

⁷ W skład Grupy Bojowej „Rohr” 20 sierpnia 1944 wchodziły pododdziały SS i policji Geibla, pułk brygady RONA, 627 bat. pionierów, 1 kompania 500 batalionu pionierów pancernych, 80 p. art. plot: w sumie prawie 6200 ludzi.

**3 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

А[йнзац]к[оманда] полиции безо-
пасности при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования]
3.9.1944

В отношении доставленного бандита.

Vorg [?]: Местный телефонный разговор с господином капитаном Дилем.

Арестованный бандит, доставленный батальоном [фон] ШЁНИНГА¹, препровожден в команду связным, фамилия неизвестна, без указаний относительно особого допроса. Краткий допрос, проведенный штурмшарфюрером СС КАРГОЛЛЕМ, позволил без всяких сомнений установить, что это бандит. Когда его спросили о повстанцах, отказался от дачи каких-либо показаний. В связи с этим расстрелян.

(—)^a

Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 19.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

¹ Речь идет о танково-гренадерском батальоне пополнения (PzGren Ausb. Batt.). В июле 1944 батальон был расквартирован на ул. Раковецкой, 6.

**3 września 1944, [Warszawa]. Meldunek Grupy Bojowej „Reck”
dotyczący rozstrzelania powstańca**

EK Policji Bezpieczeństwa
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u. 3.9.1944

Dot[yczy]: przyproawdzony bandyta.

Vorg [?]: lokalna rozmowa telefoniczna z panem kpt. Diehlem.

Ujęty bandyta, doprowadzony przez batalion [von] Schöninga¹, został doprowadzony do komanda przez łącznika, nazwisko nieznane, bez wskazań dotyczących specjalnego przesłuchania. Krótkie przesłuchanie przez SS Sturmscharführera Kargolla wykazało bezspornie, że chodzi o bandytę. Gdy pytano go o powstańców, odmówił jakichkolwiek zeznań. W związku z tym został rozstrzelany.

(—)^a

SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 19.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a Podpis nieczytelny.

¹ Chodzi o Batalion Uzupelnień Grenadierów Pancernych SS (PzGren Ausb. Batt.). W lipcu 1944 batalion był skoszarowany na ul. Rakowieckiej 6.

**5 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнцацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

А[йнцац]к[оманда] пол[иции]
безопас[ности]
при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
5 сентября 1944 г.

Отчет

1) Передано лиц:	10
2) Число допрошенных лиц:	—
3) Число расстрелянных лиц:	—
4) Число сожженных трупов:	10
- 5) Прочее: На основании приказа боевой группы от 1.9.44 проверены в соответствии с требованиями полиции безопасности 23 польки в качестве вспомогательной силы в немецких частях.

В ходе бомбардировки Эмиссионного банка не были повреждены помещения хранилища. В настоящее время уполномоченные по особым поручениям занимаются отправкой находящихся там денежных ресурсов на общую сумму 250 миллионов злотых.

(—)^a
Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 20.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

**5 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań
Grupy Bojowej „Reck”**

Einsatzkommando
Pol[icji] Bezp[iecieństwa]
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u., 5 września 1944 r.

Sprawozdanie

1) Osoby przekazane:	10
2) Liczba osób przesłuchanych:	–
3) Liczba osób rozstrzelanych:	–
4) Liczba spalonych zwłok:	10
5) Inne: Na podstawie rozkazu Grupy Bojowej z 1.9.44 zgodnie z wymogami policji bezpieczeństwa sprawdzono 23 Polki jako siły pomocnicze w jednostkach niemieckich.	

Bombardowanie Banku Emisyjnego nie uszkodziło pomieszczeń skarbcza. Obecnie pełnomocnicy do zadań specjalnych zajmują się odtransportowaniem znajdujących się tam zasobów pieniężnych na ogólną sumę 250 milionów złotych.

(—)^a
SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 20.

Oryginal w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a Nieczytelny podpis.

**5 сентября 1944, Варшава. Донесение айнзацкоманды
Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки**

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 5 сентября 1944 г.

О результатах разведки полиции безопасности от 5.9.44.

^аПроведенные сегодня допросы пленных и дезертиров не добавили новых аспектов, касающихся ситуации и настроения населения Варшавы. Население городских районов, вокруг которых в настоящее время ведутся бои, силой удерживается АК наравне с [населением] уже побежденных [районов]. Вследствие растущей нехватки продовольственных средств и частых, уже неизлечимых случаев заболеваний многие штатские проклинаят действия АК и мечтают только о быстром окончании боевых действий.

^бВ ходе бомбардировки Эмиссионного банка не были повреждены помещения хранилища. В настоящий момент специальные уполномоченные занимаются отправкой находящихся там денежных ресурсов на общую сумму 250 миллионов злотых.

Передано лиц:	4010
расстрелы:	6
сожжения:	16

Рассылка:

Боевая группа Рейнефарта
для сведения: командир зипо и СД [округа] Варшава в Сохачеве
для сведения: командующий зипо в Кракове

(—)^в

ИНП, КР 351/5, л. 392.

Машинописная копия на немецком языке.

Примечания

- ^а Рядом с абзацем на полях дописано от руки: *АМ.*
- ^б Рядом с абзацем на полях дописано от руки: *ЕА.*
- ^в Неразборчивая пометка.

**5 września 1944, Warszawa. Informacja policji bezpieczeństwa
przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca nastrojów
ludności cywilnej i sytuacji w Banku Emisyjnym**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 5 września 1944

Dotyczy: informacji wywiadowczych policji bezpieczeństwa z 5.9.44.

^aPrzeprowadzone dzisiaj przesłuchania jeńców lub dezertarów nie wniosły żadnych nowych aspektów dotyczących sytuacji i nastrojów ludności Warszawy. Ludność dzielnic miasta, wokół których toczą się obecnie walki, jest przez AK przemocą zatrzymywana na równi z [ludnością] już pokonanych [dzielnic]. Wskutek coraz większego braku żywności i częstych, nawet nieuleczalnych, przypadków zachorowań wielu cywilów przeklina działalność AK i marzy tylko o szybkim zakończeniu działań bojowych.

^bBombardowanie Banku Emisyjnego nie uszkodziło pomieszczeń skarbcza. Aktualnie specjaliści pełnomocnicy zajmują się odtransportowaniem złożonych tam zasobów pieniężnych na ogólną sumę 250 milionów złotych.

Przekazano osób:	4010
rozstrzelano:	6
spalono:	16

Rozdzielnik:

Grupa Bojowa „Reinefarth”

Do wiadomości: komendant Pol[icji] Bezp[ieczeństwa] i SD [dystryktu]
Warszawa w Sochaczewie

Do wiadomości: dowódca Policji Bezpieczeństwa w Krakowie

(—)^c

IPN, KR 351/5, k. 392.

Kopia w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^a Przy akapicie na lewym marginesie odręcznie dopisano: *AM*.
- ^b Przy akapicie na lewym marginesie odręcznie dopisano: *EA*.
- ^c Nieczytelna parafr.

**6 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности Боевая группа Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
6.9.1944

Отчет

1) Передано лиц:	—
2) Число допрошенных лиц:	—
3) Число расстрелянных лиц:	10
4) Число сожженных трупов:	106

5) Прочее. Что касается упомянутых в [п.] 3) расстрелянных лиц, речь идет о повстанцах, оставшихся в подвалах здешнего боевого участка, которые из-за ран не могли отойти с главными силами и укрылись в отдаленных уголках. Оружия у них уже не было найдено. После краткого устного допроса, в ходе которого не удалось получить данных для прояснения дела, они были расстреляны на месте и сожжены с остальными вышеупомянутыми трупами.

В ходе обыска территории развалин на здешнем участке боев были найдены 3 очень ценных аппарата – в том числе 1 мед[ицинский] микроскоп – и отданы под расписку в распоряжение здешней боевой группы (РЕКА).

(—)^a

Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 21.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

**6 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań
Grupy Bojowej „Reck” dotyczące rozstrzeliwania powstańców**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reck”

o.u., 6.9.1944

Sprawozdanie

- 1) Osoby przekazane: –
- 2) Liczba osób przesłuchanych: –
- 3) Liczba osób rozstrzelanych: 10
- 4) Liczba spalonych zwłok: 106

5) Inne: W wypadku wspomnianych w [pkt.] 3. osób rozstrzelanych, chodziło o powstańców pozostałych w piwnicach na tutejszym odcinku bojowym, którzy wskutek ran nie mogli odejść z głównymi siłami i ukryli się w odległych zakamarkach. Broni u nich już nie znaleziono. Po krótkim przesłuchaniu, w czasie którego nie udało się wyjaśnić sprawy, zostali na miejscu rozstrzelani i spaleni z pozostałymi ww. zwłokami.

Podczas przeszukiwania terenu gruzowiska na tutejszym odcinku walk znaleziono trzy bardzo wartościowe aparaty – w tym jeden mikroskop med[yczny] – i za pokwitowaniem oddano go do dyspozycji tutejszej Grupie Bojowej („Reck”).

(—)^a

SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 21.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a Nieczytelny podpis.

**7 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнцацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

Айнцацкоманда зипо
при Боевой группе Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
7.9.1944

Отчет

- 1) Число переданных лиц: 2120
- 2) Число допрошенных лиц: 8
- 3) Число расстрелянных лиц: 6
- 4) Число сожженных трупов: 26

5) Прочее. Переданные лица приведены с Бергштрассе¹. В одном эшелоне установлено, что вермахт вывел из района боев ок[оло] 3500 человек; однако всех передать не удалось, так как охрана была очень слабой. В связи с этим ок[оло] 2000 человек вернулось в развалины.

Здесьняя фербрённунгскоманда² обнаружила на ул. Млавской³ (Ф 8 на плане города), что там на складе находится большое количество стекла. Большая часть этого стекла «Секурит» – для автотранспортных средств. Стекол так много, что ими можно нагрузить 5–6 грузовых автомобилей с прицепами.

^aЧто касается 6 расстрелянных лиц, речь идет об оставшихся в развалинах раненых повстанцах. После краткого допроса они были расстреляны.^{-a}

(—)^b
Унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 22.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^{a-a} Фрагмент отмечен на правом поле вертикальной чертой.
- ^b Неразборчивая подпись.

¹ Официальное немецкое название в 1943–1945. До и после войны ул. Каровая.

² Речь идет о специальных группах, созданных немцами для сжигания трупов. В командах по принуждению служили жители Варшавы.

³ Ул. Млавская пересекалась с ул. Францишканской. В настоящее время не существует в этом районе города.

7 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań
Grupy Bojowej „Reck” dotyczące ludności cywilnej

Einsatzkommando
Pol[icji] Bezp[ieczeństwa]
przy Grupie Bojowej „Reck”

o.u., 7.9.1944

Sprawozdanie

- 1) Liczba osób przekazanych: 2120
- 2) Liczba osób przesłuchanych: 8
- 3) Liczba osób rozstrzelanych: 6
- 4) Liczba spalonych zwłok: 26

5) Inne: Przekazane osoby pochodzą z Bergstrasse¹. W jednym transporcie stwierdzono, że Wehrmacht wyprowadził ok. 3500 osób z rejonu walk; nie udało się jednak przekazać wszystkich z powodu zbyt słabej ochrony. Tak więc ok. 2000 osób wróciło do ruin.

Tutejsze Verbrennungskommando² stwierdziło na ul. Mławskiej³ (F 8 na planie miasta), że znajdują się tam na składzie większe ilości szkła, w tym znaczna część szyb typu Sekurit dla pojazdów mechanicznych. Ilość jest tak duża, że można nią załadować 5–6 samochodów ciężarowych z przyczepami.

^a-Jeśli chodzi o 6 rozstrzelanych osób, byli to ranni powstańcy pozostali w ruinach. Po krótkim przesłuchaniu zostali rozstrzelani.^{-a}

(—)^b
SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 22.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a-a} Fragment oznaczony na prawym marginesie pionową linią.
^b Nieczytelny podpis.

¹ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1943–1945. Przed wojną i po wojnie ul. Karowa.

² Chodzi o specjalne grupy utworzone przez Niemców do palenia zwłok. W komandach pod przymusem służyli mieszkańcy Warszawy.

³ Ul. Mławska krzyżowała się z ul. Franciszkańską. Obecnie nie istnieje w tym rejonie miasta.

**7 сентября 1944, Варшава. Донесение айнцакоманды
Боевой группы «Рек» о местах дислокации повстанцев**

А[йнца]к[оманда] полиции
безопасности Боевая группа Река

Варшава, 7 сентября 1944 г.

Примечание.

Наш абсолютно надежный информатор, который был вхож в высочайшие польские политические круги и находился там вплоть до 6.9.1944, в частности, в центре города, указывает в качестве мест пребывания повстанцев следующие здания:

1) Улица Фоксаль, 11, если смотреть со стороны Банхофштрассе¹ – первое здание по правой стороне улицы. В этом доме находилось кафе «Люцына». Там находится, главным образом, командование ПКБ – Паньстововы Корпус Безпеченьства – Государственного корпуса безопасности^{2,а} (на плане квадрат Г-10).

2) Улица Окульник, 1 – имеется в виду дом по улице Ордынацкой и улице Щигля, на плане города улица Окульник не обозначена. Улица Окульник, 1 это Варшавская музыкальная школа – Консерватория, бросающееся в глаза здание. Там находится штаб-квартира «Харцеже» – Харцерова^а – в этом здании размещен один батальон. Кроме того, там находятся склады продовольствия (на плане квадрат Г-10).

3) Постштрассе³, № 11, здание напротив Главного почтамта, поразительно большое, очень темное (согласно плану города находится в точке пересечения квадрата 33). Там размещена часть батальона «Килиньский». Ранее батальон находился в здании Главного почтамта; после удачной бомбардировки Главного почтамта он покинул здание и расположился напротив (на плане квадрат ФГ-10).

4) Улица Гурского, 2, светлое 4-этажное здание, бывшая польс[кая] школа (гимназия) по северной стороне улицы. Там расположена вторая часть бат[альона] «Килиньский». [Отдельные] части батальона поддерживают связь через задние дворы. Напротив этого места расквартирования – улица Гурского, 3 – находится штаб бат[альона] и квартира штаба. Командиром бат[альона], который взял также почту, является майор «Лелива»⁴.

5) Фуггерштрассе⁵, номер неизвестен, бывшая гимназия [Замойского, ныне склад карт немецкой армии. Там разместилось БИП (Бюро информации и пропаганды^а АК). Недалеко оттуда находятся подступающие подразделения райхсдойче [и] украинцы, которые еще

7 września 1944, Warszawa. Notatka dowódcy komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca obiektów zajmowanych przez powstańców

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reck”

Warszawa, 7 września 1944

Notatka:

Całkowicie wiarygodny informator, który utrzymywał kontakty z najwyższymi polskimi kręgami politycznymi i przebywał [w Warszawie] aż do 6.9.1944, przede wszystkim w centrum miasta, podaje, że siedzibami powstańców są następujące budynki:

1) Ulica F o k s a l 11, patrząc od Bahnhofstr[asse]¹ pierwszy budynek po prawej stronie ulicy. W tym domu znajdowała się kawiarnia „L u c y n a”. Przebywa tam główne dowództwo PKB – Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa^{2, a} (na planie kwadrat G-10).

2) Ulica O k ó l n i k 1 – chodzi o blok na ulicy Ordynackiej i ulicy Szczygła, na planie miasta ulica Okólnik nie jest zaznaczona. Ulica Okólnik 1, to Warszawska Szkoła Muzyczna – Konserwatorium, budynek rzucający się w oczy. Tam jest kwatera główna Harcerzy^a – w tym budynku mieści się jeden batalion. Oprócz tego są tam magazyny z żywnością (na planie kwadrat G-10).

3) Poststrasse³ nr 11, wielki i bardzo ciemny budynek stojący naprzeciwko Poczty Głównej (według planu miasta – w punkcie przecięcia kwadratu 33). Tam ulokowana jest część batalionu „Kiliński”. Wcześniej batalion znajdował się na Poczcie Głównej; po jej zbombardowaniu opuścił budynek i ulokował się naprzeciwko (na planie kwadrat FG-10).

4) Ulica Górskiego 2, jasny 3-piętrowy budynek, była pols[ka] szkoła (gimnazjum) po północnej stronie ulicy. Tam mieści się druga część bat[alionu] „Kiliński”. [Obie] części batalionu utrzymują łączność przez tylne podwórza. Naprzeciwko tej kwatery – ulica Górskiego 3 – mieści się sztab bat[alionu] i kwatera sztabu. Dowódcą bat[alionu], który zdobył także Poczta, jest major Leliwa⁴.

5) Fuggerstrasse⁵, nr nieznany, dawniejsze Gimnazjum [im.] Zamoyckiego, ostatnio składnica map niemieckiego Wehrmachtu. Tam ulokował się BIP (Biuro Informacji i Propagandy^a AK). [Z miejsca położonego] niedaleko stąd nacierają oddziały reichsdeutschów [i] Ukraińcy, którzy dotychczas nie zdobyli budynku. Poza tym mieszczą się w tym domu Wojsko-

не взяли здание. Кроме того, в этом доме размещается «Войсковые Заклады Выдавниче» – Военный издательский комбинат^а. К этому дому можно пройти с [ул.] Перацкого⁶, 11 (на плане квадрат Г-10).

6) [Ул.] Бодуэна – угол Шпитальной, 7, большое бело-серое здание, 4-этажное. Там находится отдел пропаганды БИП и ПКБ – [Польский] Корпус безопасности Средместья (на плане квадрат Ф-10).

⁶⁻⁷) Ул. Брацкая, 23. Второй дом улицы Видок, большое 7-этажное здание (точка пересечения квадрата 33). Там находится рота «Топора». Кроме того, из этого дома можно пройти задними дворами в южном направлении через улицу Видок на Райхштрассе⁷. В этом месте на Райхштрассе находится двойная баррикада, соединяющая Средместье с южной частью Варшавы (на плане квадрат Ф-10)⁻⁶.

8) Позенерштрассе⁸, 11, большое, 5-этажное, светлое современное здание, бывший дом информационных помощниц телеграфного отделения. Там [находится] главное командование польской жандармерии, а также квартира и склад оружия (на плане квадрат Ф-11).

9) Позенерштрассе, 11 и 13, между улицей Вильчей и Викториаштрассе⁹ – находится маленькое, очень темное здание, бывшее посольство Советского Союза. Там находится, по всей видимости, часть Главного командования АК, которая после бомбардировки здания ПКО перенесла место своего расположения на улицу Ясную (на пл[ане] кв[адрат] Ф-11).

10) Викториаштрассе, 62 – большой, 6-этажный черный дом, в котором раньше находилась железнодорожная полиция¹⁰, конкретно – на северной стороне улицы, третий дом, если смотреть от Позенерштрассе. В этом здании находятся казармы, квартиры и канцелярии южного участка (на плане квадрат Ф-11).

Передано боевой группе Рейнефарта с просьбой принять к сведению и использовать надлежащим образом. Прилагаю две копии.

(—)^в

г-Grief.

Ia (—)^д

01 (—)^е

[...]^ж

Иц

Дирлевангер и Рек получили копию. 8/9-г (—)^е

we Zakłady Wydawnicze^a. Dojście do budynku jest z [ul.] Pierackiego⁶ 11 (na planie kwadrat G-10).

6) [Ul.] Boduena – róg [ul.] Szpitalnej 7, duży biało-szary budynek, 3-piętrowy. Znajduje się tam Wydział Propagandy BIP i PKB = [Polski] Korpus Bezpieczeństwa dla Śródmieścia (na planie kwadrat F-10).

^b7) Ul. Bracka 23. Drugi dom ulicy Widok, duży 6-piętrowy budynek (punkt przecięcia kwadratu 33). Tam ulokowana jest kompania „Topora”. Można ponadto z tego domu przejść przez tylne podwórza w kierunku południowym przez ulicę Widok na Reichsstrasse⁷. W tym miejscu na Reichsstrasse znajduje się podwójna barykada, łącząca Śródmieście z południową częścią Warszawy (na planie kwadrat F-10)^b.

8) Posenerstrasse⁸ 11, duży, 4-piętrowy, jasny, nowoczesny budynek, były dom pomocniczek informacyjnych Urzędu Telegraficznego. [Znajduje się] tam główne dowództwo polskiej żandarmerii oraz kwatera i magazyn broni (na planie kwadrat F-11).

9) Posenerstrasse 11 i 13, między ulicą Wilczą i Viktoriastrasse⁹ stoi mały, bardzo ciemny budynek, była ambasada Związku Sowieckiego. Znajduje się tam prawdopodobnie część Komendy Głównej AK, która po zbombardowaniu budynku PKO przeniosła swą siedzibę na ulicę Jasną (na pl[anie] kw[adrat] F-11).

10) Viktoriastrasse 62 – duży, czarny dom 5-piętrowy, w którym mieściła się dawniej policja kolejowa¹⁰, a dokładniej: po północnej stronie ulicy, trzeci dom patrząc od Posenerstrasse. W budynku tym znajdują się koszary, kwatery i biura odcinka południowego (na planie kwadrat F-11).

Przekazano Grupie Bojowej „Reinefarth” z prośbą o przyjęcie do wiadomości i odpowiednie wykorzystanie. Załączam dwie kopie.

(—)^c

^dGrief

Ia (—)^e

01 (—)^f

[...]^g

Ic

Dirlewanger i Reck otrzymali kopie. 8/9^d (—)^f

IPN, KR 351/4, k. 18–18v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu nieczytelna parafa; obok, z lewej strony druga, prawdopodobnie K. A. Fischera.

Примечания

- ^а В оригинале название на польском и немецком языках.
- ^{б-б} Фрагмент отмечен вертикальной чертой на левом поле.
- ^в Неразборчивая подпись.
- ^{г-г} Дописано от руки.
- ^д Пометка, по-видимому, К. А. Фишера.
- ^е Неразборчивая пометка.
- ^ж Неразборчивое перечеркнутое слово.

¹ Официальное немецкое название в 1941–1943. До войны и в настоящее время Иерусалимские Аллеи. В 1943 участок от пл. Завиши до Маршалковской ул. переименован в Райхштрассе, а следующий – в Остландштрассе. Не исключено, что немцы продолжали использовать старое название или что часть улицы рядом с Главным вокзалом сохранила название Банхофштрассе.

² Государственный корпус безопасности (польск. Паньствовы Корпус Безпеченьства, ПКБ), профессиональный орган безопасности общей администрации (Делегатуры правительства), созданный в 1943; во главе стояла Главная инспектура, на местах создавались воеводские, окружные, поветовые и районные командования ПКБ; задачей ПКБ было осуществление полицейских функций в ходе восстания и после освобождения страны; распущен в январе 1945.

³ Официальное немецкое название в 1941–1945. До войны и в настоящее время ул. Варецкая.

⁴ Лелива-Ройцевич Генрик (1898–1990), ротмистр кавалерии; серебряный призер Олимпийских игр в Берлине в 1936 в командном первенстве по троеборью; во время сентябрьской кампании 1939 командир 2 эскадрона 25 уланского полка, ранен 28 сентября; в 1943–1944 командир батальона АК «Килиньский»; 8 сентября 1944 тяжело ранен (с 18 сентября майор), после капитуляции покинул Варшаву с гражданским населением; арестован Управлением безопасности, содержался в тюрьме в 1949–1954 (полковник – 1990).

⁵ Немецкое название в годы оккупации. В настоящее время ул. Смольная.

⁶ Ныне ул. Фоксаль.

⁷ Официальное немецкое название в 1943–1945. До войны и в настоящее время Иерусалимские Аллеи (название касалось участка от пл. Завиши до Маршалковской).

⁸ Немецкое название в годы оккупации. В настоящее время ул. Познаньская.

⁹ Немецкое название в годы оккупации. В настоящее время ул. Хожая.

¹⁰ Железнодорожная полиция (Bahnschutzpolizei) – подразделения немецкой полиции, задачами которых являлись охрана пассажирских вокзалов, грузовых и сортировочных станций, путей сообщения, а также борьба с преступными группами и отдельными лицами, совершавшими противоправные действия на железнодорожных объектах. На Варшавском железнодорожном узле эти подразделения являлись основным аппаратом террора немецких оккупантов в отношении железнодорожников, рабочих, путей сообщения и местных жителей. Их жертвами прежде всего становились люди, живущие в крайней бедности (совершавших кражу угля для собственного обогрева), а также те, кто пытался провести в Варшаву продовольствие для собственных нужд.

Przypisy

- ^a W oryginale nazwa w języku polskim i niemieckim.
- ^{b-b} Fragment oznaczony pionową kreską na lewym marginesie.
- ^c Nieczytelny podpis.
- ^{d-d} Dopisano odręcznie.
- ^e Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.
- ^f Nieczytelna parafa.
- ^g Słowo skreślone, nieczytelne.

¹ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1941–1943. Przed wojną i obecnie Aleje Jerozolimskie. W 1943 odcinek od pl. Zawiszy do Marszałkowskiej zamieniono na Reichsstrasse, dalszy natomiast na Ostlandstrasse. Niewykluczone, że Niemcy wciąż używali starej nazwy lub że fragment przy Dworcu Głównym zachował nazwę Bahnhofstrasse.

² Państwowy Korpus Bezpieczeństwa (PKB), zawodowy organ bezpieczeństwa władz administracji ogólnej (DR) powołany w 1943; na czele stał Główny Inspektorat, w terenie tworzono wojewódzkie, obwodowe, powiatowe i rejonowe komendy PKB; zadaniem PKB było objęcie funkcji policyjnych podczas powstania i po wyzwoleniu kraju; rozwiązany w styczniu 1945.

³ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1941–1945. Przed wojną i obecnie ul. Warecka.

⁴ Leliwa-Roycewicz Henryk (1898–1990), rtm. kaw.; srebrny medalista IO w Berlinie w 1936 w WKKW drużynowo; w kampanii wrześniowej 1939 dca 2 szw. 25 puł, ranny 28 września; w l. 1943–1944 dca batalionu AK „Kiliński”; 8 września 1944 ciężko ranny (18 września 1944 – mjr); po kapitulacji opuścił Warszawę z ludnością cywilną; aresztowany przez UB, więziony w l. 1949–1954 (płk – 1990).

⁵ Nazwa niemiecka z lat okupacji. Obecnie ul. Smolna.

⁶ Obecnie ulica Foksał.

⁷ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1943–1945. Przed wojną i obecnie Al. Jerozolimskie (nazwa dotyczyła odcinka od pl. Zawiszy do Marszałkowskiej).

⁸ Nazwa niemiecka z lat okupacji. Obecnie ul. Poznańska.

⁹ Nazwa niemiecka z lat okupacji. Obecnie ul. Hoża.

¹⁰ Zadaniem funkcjonariuszy policji kolejowej (Bahnschutzpolizei) była ochrona dworców osobowych i towarowych, stacji rozrządowych, bocznic kolejowych, wagonów osobowych, patrolowanie torów, walka ze szmuglerami i grupami przestępczymi okradającymi wagony kolejowe. Byli szczególnie znienawidzeni przez warszawiaków. W warszawskim węźle kolejowym odgrywali istotną rolę jako narzędzie terroru okupanta w stosunku do polskich kolejarzy i robotników kolejowych. Ich ofiarami niejednokrotnie padały osoby cierpiące nędzę (głównie kradzież węgla) lub osoby usiłujące przemycić do Warszawy żywność na własne potrzeby.

**8 сентября 1944, [Варшава]. Сообщение Боевой группы «Рор»
о текущем положении**

Боевая группа Рора

Боевая позиция, 8.9.1944

I. Копия

О выписке из предварительного допроса.

Руководитель восстания – граф ротмистр КОМОРОВСКИЙ¹.

Его местонахождение неизвестно, но он находится в Варшаве. Связь с отдельными штабами поддерживает через специальных курьеров.

Местонахождение штаба АК [района] Варшавы Средместья – по улице ^aКручей, 45^a.

Прошлой ночью сотни солдат АК переместились ^bс севера, от Рейхштрассе^b на ^bулицы Кручую и Новогородскую^b. ^rОт Рейхштрассе до самой ул. Пиуса [XI]^{2, r} полное перенаселение, особенно активны люди из АК. Уходя в последнюю ночь, они забрали с собой около 300 пленных немцев (гражданское население – рейхс[дойче] и фольксдойче).

Штаб бат[альона] АЛ – Армии Людовой³ (военная организация комм[унистической] партии) находится по ^лул. Чацкого, 4^л.

^cАК планирует ^жпокушение на КОМОРОВСКОГО,^ж так как [он] якобы противодействует отправке Россией помощи.^e

II. Боевая группа Рейнефарта
для сведения.

(—)³

Подполк[овник] охр[анной полиции]

^и– Иц –

1) Примечание:

Полки Река и Дирлевангера, а также зипо получили по одной копии для сведения и использования.

2) Grief.,

Ia (—)^и

01 (—)^к

Адью[тант] и (—)^к

подпор[учик] Фогель (—)^к

с просьбой принять к сведению.

**8 września 1944, [Warszawa]. Meldunek Grupy Bojowej „Rohr”
dotyczący zajmowanych przez powstańców obiektów**

Grupa Bojowa „Rohr”

Stanowisko bojowe, 8.9.1944

I. Odpis

Dotyczy: tymczasowy wyciąg z przesłuchania.

Powstaniem kieruje hrabia rotmistrz K o m o r o w s k i^l.

Jego siedziba nieznana, ale w Warszawie. Łączność z poszczególnymi sztabami utrzymuje przez specjalnych kurierów.

Siedziba sztabu AK dla Warszawy-Śródmieście – przy ulicy ^aKruczej 45^a.

Ubiegłej nocy setki ludzi z AK przemieściły się ^bz północy, od Reichsstrasse^b na ^culice Kruczą i Nowogrodzką^c. ^dOd Reichsstrasse aż do ul. Piusa [XI]².^d całkowite przeludnienie, szczególnie aktywni członkowie AK. Podczas wyjścia ostatniej nocy pociągnięto ze sobą około 300 niemieckich jeńców (ludność cywilna – reichs[deutsche] i volksdeutsche).

Siedziba sztabu bat[alionu] AL – Armii Ludowej³ (organizacja wojskowa partii kom[unistycznej]) znajduje się przy ^eul. Czackiego 4^e.

^fAK planuje ^gzamach na Komorowskiego^g, ponieważ ponoć przeciwdziała [on] przysłaniu przez Rosję pomocy.^f

II. Grupa Bojowa „Reinefarth”
do wiadomości.

z up. (—)^h

Ppłk [Policji] Ochr[onnej]

ⁱ– Ic –

1) Uwaga:

Pułki Recka i Dirlewangera oraz Pol[icji] Bezp[iecieństwa] otrzymały po odpisie celem przyjęcia do wiadomości i wykorzystania.

2) Grief

Ia (—)^j

01 (—)^k

Adiu[tant] i (—)^k

ppor. Vogel (—)^k

z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

3) [...] ^l, ⁱ

3) [...]л, -и

ИНП, КР 351/8, л. 6.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу неразборчивая пометка.

Примечания

- а-а Подчеркнуто от руки, рядом со строкой на полях дописан от руки номер квадрата на плане города: *11 Г.*
- б-б Подчеркнуто от руки, рядом со строкой на полях дописан от руки номер квадрата на плане города: *10 Г.*
- в-в Подчеркнуто от руки и написан от руки номер квадрата на плане города: *10 Ф/Г.*
- г-г Подчеркнуто от руки, рядом со строкой на полях дописан от руки номер квадрата на плане города: *10/11 Г.*
- д-д Подчеркнуто от руки, рядом со строкой на полях дописан от руки номер квадрата на плане города: *9 Ф.*
- е-е Подчеркнуто от руки.
- ж-ж Подчеркнуто от руки двойной чертой.
- з Неразборчивая подпись.
- и-и Дописано от руки.
- й Автограф, по-видимому, К. А. Фишера.
- к Неразборчивая пометка.
- л Фрагмент неразборчив.

¹ Коморовский Тадеуш (1895–1966), псевдоним «Бур», бригадный генерал, политик, участник Олимпийских игр; в 1938–1939 комендант Центра подготовки кавалерии; во время сентябрьской кампании 1939 командир участка обороны р. Вислы: Гура-Кальвария – Демблин, потом заместитель командира комбинированной кавалерийской бригады, затем в подполье СВБ-АК: с 1941 заместитель главнокомандующего, с июля 1943 главнокомандующий/командующий АК; принял решение о начале Варшавского восстания 1944, 30 сентября 1944 назначен Верховным главнокомандующим Польскими Вооруженными Силами с присвоением звания дивизионного генерала, после капитуляции восстания до мая 1945 в немецком плену, потом в эмиграции; в 1945–1946 исполнял обязанности главнокомандующего; в 1947–1949 премьер-министр правительства РП в эмиграции.

² Ныне ул. Пенкная.

³ Армия Людова, подпольная военная организация, созданная 1 января 1944, вооруженное формирование Польской рабочей партии, возникла в результате преобразования Гвардии Людовой. Командующим АЛ был Михал Роля-Жимерский. Во время восстания с 16 сентября входила в состав Соединенных Вооруженных Сил АЛ-КБ-ПАЛ.

Przypisy

- a--a Podkreślono odręcznie, przy wierszu na lewym marginesie dopisano: *11 G.*
- b--b Podkreślono odręcznie, przy wierszu na lewym marginesie dopisano: *10 G.*
- c--c Podkreślono i nadpisano odręcznie: *10 F/G.*
- d--d Podkreślono odręcznie, przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie: *10/11 G.*
- e--e Podkreślono odręcznie, przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie: *9 F.*
- f--f Podkreślono odręcznie.
- g--g Podkreślono odręcznie podwójną linią.
- h Nieczytelny podpis.
- i--i Dopisano odręcznie.
- j Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.
- k Nieczytelna parafa.
- l Fragment nieczytelny.

¹ Komorowski Tadeusz (1895–1966), ps. „Bór”, gen. dyw., polityk, olimpijczyk; w l. 1938–1939 komendant CWKaw; w kampanii wrześniowej 1939 dca OZ Mazowieckiej i Pomorskiej BK w Garwolinie, jednocześnie dca odcinka obrony rz. Wisły: Góra Kalwaria – Dęblin, potem zca dcy kombinowanej BK, następnie w konspiracji ZWZ-AK: od lipca 1941 zca Kmdta Gł., od lipca 1943 Kmdt Gł./Dca AK; podjął decyzję o rozpoczęciu 1 sierpnia 1944 Powstania Warszawskiego; 30 września 1944 nominalnie mianowany NW PSZ, po kapitulacji powstania do maja 1945 w obozach jenieckich w Langwasser, Colditz i Markt-Pongau, potem w W. Brytanii; w l. 1945–1946 NW, w l. 1947–1949 premier Rządu RP na uchodźstwie.

² Obecnie ul. Piękna.

³ Armia Ludowa, konspiracyjna organizacja wojskowa utworzona 1 stycznia 1944, formacja zbrojna PPR powstała z przekształcenia Gwardii Ludowej. Dcą AL był Michał Rola-Żymierski. Podczas powstania od 16 września wchodziła w skład Połączonych Sił Zbrojnych AL-KB-PAL.

**Не ранее 8 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды
Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки**

А[йнзац]к[оманда] полиции безопасности
Боевая группа Рейнефарта

О результатах разведки полиции безопасности от 8.9.44

^аПри штабе АК находится русский капитан КАЛУГИН¹, являющийся единственным связным офицером для связи с русской армией.

^бИз листовки следует, что в оружейной мастерской [№] 1 изготавливаются самодельные винтовки. На этом же заводе производятся гранаты, так называемые «сидолки»². Руководителем этого завода является сержант-подхорунжий под псевдонимом «Зигмунт».

^вМногokrатно сообщалось, что снаряды 22-см [!] немецкой артиллерии поразительно часто не разрываются. Взятые в плен немецкие солдаты, принадлежавшие к отряду, занимавшемуся ликвидацией неразорвавшихся снарядов, сообщают, что много раз встречали неразорвавшиеся минометные снаряды 60-см и удаляли из них заряды³. По мнению пленного немецкого инженера, который также принадлежал к этому отряду, это саботаж. Выпускающая [их] фирма находится под Веной. Это установлено на основании свидетельства о приемке, находящегося в снаряде. Неразорвавшийся снаряд 60-см пробил все этажи многоэтажного здания⁴ на Постплац⁵ и остался лежать в подвале. Этот снаряд не удалось обезвредить, так как второй этаж уже горел.

^аГоспиталь АК находится по ул. Марианьской, на углу улицы Твардой. На ^гСенной, 29, во дворе^г, есть водяной насос, снабжающий водой весь окрестный район. Из домовладения Луцкая, 14 воду доставляют через подземный ход (рисунок 1). В качестве других пунктов водоснабжения названы ул. Сенная, 87 и 93, ул. Медзяная, 10 и ул. Паньская, 77 и 88. Речь идет о насосах, находящихся во дворах или в домах.

^аПодземный ход ведет от угла Рейхштрассе – Нойе Вельт^б в направлении Мокотова (канал). Другой ход ведет с юга ул. Сенной от Айзенштр[ассе], 37 до Айзенштр[ассе], 28 (рисунок 2). По этому переходу переносят продовольственный склад из павильона на ул. Простой.

^аГлавный орган гражданской администрации АК – староство – находится якобы по ул. Злотой, 59а. Сообщается еще об одном аналогичном учреждении на Сенной, 24.

[Po 8] września 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth” dotycząca m. in. kpt. Konstantina Kalugina

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Dotyczy: informacji wywiadowczych policji bezpieczeństwa z 8.9.44

^aPrzy sztabie AK znajduje się rosyjski kapitan K a ł u g i n¹ jako jedyny oficer łącznikowy z wojskiem rosyjskim.

^bZ ulotki wynika, że w warsztatach broni [nr] 1 wykonuje się karabiny własnej produkcji. W tej samej fabryce produkuje się także granaty, tak zwane „sidolki”². Kierownikiem fabryki jest sierżant-podchorąży, pseudonim „Zygmunt”.

^cWiele razy podawano, że pociski 22 cm [!] niemieckiej artylerii bardzo często są niewybuchami. Wzięci do niewoli niemieccy żołnierze, którzy należeli do oddziału likwidującego niewybuchy zgłaszają, że wiele razy spotykali niewybuchy [pocisków] moździerzowych 60 cm i usuwali z nich ładunki³. Zdaniem niemieckiego inżyniera – jeńca, też należącego do tego oddziału, chodzi o sabotaż. Firma produkująca [te pociski] znajduje się pod Wiedniem. Stwierdzono to na podstawie dowodu odbioru, znajdującego się w pocisku. [Pocisk] 60 cm (niewybuch) przebił wszystkie kondygnacje wieżowca⁴ przy Postplatz⁵ i pozostał w piwnicy. Nie dało się go rozbroić, ponieważ pierwsza kondygnacja już się paliła.

^aSzpital AK znajduje się przy ul. Mariańskiej, na rogu ulicy Twardej. Na ^dSiennej 29, w podwórzu^d jest pompa wodna, która zaopatruje całą dzielnicę w wodę. Z posesji Łucka 14 sprowadza się wodę przejściem podziemnym (szkic 1). Jako dalsze punkty wodne podaje się ul. Sienną 87 i 93, ul. Miedzianą 10 oraz ul. Pańską 77 i 88. Chodzi o pompy, znajdujące się w podwórzach lub w domach.

^aPodziemne przejście prowadzi z rogu Reichsstrasse – Neue Welt⁶ w kierunku Mokotowa (kanał). Dalsze przejście prowadzi z południa ul. Siennej od Eisenstr[asse] 37 do Eisenstr[asse] 28 (szkic 2). Tym przejściem przenosi się magazyn żywnościowy z hali na ul. Prostej.

^aGłówna placówka administracji cywilnej AK – budynek starostwa – znajduje się podobno przy Złotej 59a. Dalszą podobną placówkę wymienia się na Siennej 24.

^аБаза АК – численностью 80 человек – находится [на фабрике] Бормана – угол Сребрной – Гютерштрассе⁷. Смена осуществляется там по переходу на Айзенштр[ассе], 37 – 28 (рисунок 2). На Айзенштрассе находится большой жилой дом [работников] немецкой железной дороги, занятый 30–40 повстанцами.

^аПо ул. Злотой, 62 находится штаб группы «Хробрый»⁸, под руководством поручика «Лис бялый»⁹. Здание Привокзальной почты – угол Банхофштрассе, Айзенштрассе, Хопфенштр[ассе]¹⁰ – занято якобы примерно 400 повстанцами, у которых кроме легкого оружия пех[оты] имеется только один станковый пулемет. Командиром этой базы является подпоручик. Там находятся резервуары для гашения пожаров и неповрежденный колодец с хорошей водой.

^бДругие пункты водоснабжения: 2-хцилиндровый мембранный насос в здании кинотеатра «Хельголанд»¹¹. Этот колодец, кажется, не исчерпан. Второй [пункт] находится в подвале кинотеатра «Бавария», предположительно, на месте гидранта, так как иногда напор воды уменьшается. В кинотеатре «Бавария» находится также пекарня АК.

^бПримерно, напротив Главного почтамта на Постплац в здании банка находился сборный пункт немецких пленных, насчитывавший ок[оло] 180 человек, в том числе двух майоров и одного подпоручика⁷.

^аСклад белья находится по Айзенштрассе, 43, а склад с продовольствием и обмундированием – на западном углу Хопфен[штрассе] и Айзенштрассе. Там также есть пункт водоснабжения.

^аМногokrатно сообщалось, что гражданское население вследствие употребления плохой воды из самостоятельно выкопанных колодцев страдает желудочными и кишечными заболеваниями. Офицеры АК сказали штатским, покидающим сегодня город, что АК отдала приказ остаться всем способным сражаться мужчинам. Однако этот приказ почти не выполнялся.

8.[8] или 9.8 ок. 30 человек из зипо и шупо привели в кассовый зал здания ПКО, где они должны были ок[оло] 37 часов лежать на животе. В течение этого времени их часто и сильно били. После этого все члены полиции были расстреляны (по сведениям содержащихся там немецких солдат).

Среди находящихся в окружении штатских жителей распространяются самые дикие слухи, например что Германия, Англия и Америка объединились против большевиков. Из записок взятого в плен члена АК следует, что у повстанцев очень мало оружия. Во время раздачи вновь доставленного оружия в его группе дело дошло до драк, причем служащий почты ранил из автоматического оружия двоих человек. Сам он очень скучает по своей семье, проживающей за преде-

^aBaza AK – w sile 80 ludzi – znajduje się [w fabryce] Bormana róg Srebrnej – Güterstrasse⁷. Zmiana odbywa się przez przejście przy Eisenstr[asse] 37 – 28 (szkic 2). Na Eisenstrasse znajduje się duży blok mieszkalny [należący do] niemieckich kolei, zajęty przez 30–40 powstańców.

^aPrzy ul. Złotej 62 znajduje się sztab grupy „Chrobry”⁸ pod dowództwem porucznika „Lisa Białego”⁹. Budynek Poczty Dworcowej na rogu Bahnhofstrasse, Eisenstrasse, Hopfenstr[asse]¹⁰ jest podobno zajęty przez ok. 400 powstańców, którzy poza lekką bronią piech[oty] dysponują tylko jednym ckm. Dowódcą tej bazy jest podporucznik. Znajdują się tam zbiorniki do gaszenia pożarów oraz nienaruszona studnia z dobrą wodą.

^bDalsze punkty wodne: pompa membranowa 2-cylindrowa w domu kina „Helgoland”¹¹. Ta studnia wydaje się być niewyczerpana. Drugi [punkt] znajduje się w piwnicy kina „Bavaria”. Pochodzi przypuszczalnie z hydrantu, ponieważ od czasu do czasu ciśnienie wody maleje. W kinie „Bavaria” znajduje się również piekarnia AK.

^bMniej więcej naprzeciwko Poczty Głównej przy Postplatz istniał w budynku banku punkt zborny jeńców niemieckich, liczący ok. 180 ludzi, w tym dwóch majorów i jeden podporucznik.

^aMagazyn bielizny znajduje się przy Eisenstrasse 43, a magazyn żywności i mundurów na zachodnim rogu Hopfen[trasse] i Eisenstrasse. Tam też jest punkt wodny.

^aWiele razy podawano, że ludność cywilna, wskutek spożycia niezdatnej do picia wody pochodzącej z wykopanych przez siebie studni, cierpi na choroby żołądka i jelit. Oficerowie AK powiedzieli cywilom opuszczającym dziś miasto, że AK wydała rozkaz, by mężczyźni zdolni do walki pozostali. Rozkazu tego jednak prawie nikt nie usłuchał.

W dniu 8.[8] lub 9.8 do sali z kasami budynku PKO wprowadzono ok. 30 ludzi z pol[icji] bezp[iecieństw] lub pol[icji] ochr[onej], gdzie ok. 37 godzin musieli leżeć na brzuchu. W tym czasie byli przez powstańców często i okrutnie bici. Następnie wszystkich członków policji rozstrzelano (według danych przetrzymywanych tam żołnierzy niemieckich).

Wśród otoczonych cywilów rozchodzą się najbardziej niewiarygodne pogłoski, np. że Niemcy, Anglia i Ameryka połączyły się przeciwko bolszewikom. Z notatek ujętego członka AK wynika, że powstańcy posiadają bardzo mało broni, a przy rozdziale nowo dostarczonej doszło w jego grupie do bójek, przy czym urzędnik poczty zranił bronią maszynową dwie osoby. On sam tęskni bardzo za swoją rodziną, która mieszka poza miastem i twierdzi, że gdyby do niej dotarł, nigdy więcej nie popełniłby tego głupstwa (chodzi o udział w powstaniu).

^aRodziny członków AK są dobrze zaopatrzone w różne rzeczy pochodzące z grabieży, mają wszystko w nadmiarze i z tego również powodu

лами города, и утверждает, что доберясь он до своей семьи, уже никогда не совершил бы этой глупости (участия в восстании).

^аСемьи членов АК достаточно обеспечены различными награбленными вещами, всего у них в избытке, так что и по этой причине остальное гражданское население очень озлоблено [действиями] АК.

^аЗа продовольствие – конину – в настоящее время дают 250 злотых за килограмм. ½ л водки стоит 500 злотых, 100 сигарет «Хойдеген» 450 [злотых], 1 кг пшеничной муки – 350 злотых. Кроме того, процветает меновая торговля.

7.9.44 зипо провело во Влохах операцию, в ходе которой взято в плен 16 человек, подозреваемых в нелегальной деятельности. На основании проведенного дознания 2 человека подвергнуты особому обращению¹², остальные 14 задержаны в качестве рабочей силы для Рейха.

Переправлено лиц:	25 000
Расстрелы:	^{д-39-д} [лиц]
Сожжения:	74 [группа]

Рассылка:

В Боевую группу Рейнефарта,
для сведения: командиру зипо и СД [округа] Варшава в Сохачеве,
для сведения командующему зипо в Кракове.

(—)^е

^{д-1}) Griefhr.

Ia

01 (—)^ж

[...]^з

Подпор[учик] Фогель (—)^ж

майор Герцог^д Герцог^и 18.9.

ИНП, КР 351/6, л. 43–45.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В верхней части первой страницы документа две пометки: одна, по-видимому, К. А. Фишера, вторая неразборчива.

Публикуется без рисунков.

Примечания

- ^а Рядом с абзацем дописано от руки на левом поле: *ГМ.*
- ^б Рядом с абзацем дописано от руки на левом поле: *ЕМ.*
- ^в Рядом с абзацем дописано от руки на левом поле: *ЮМ.*
- ^{г-г} Подчеркнуто от руки.
- ^{д-д} Дописано от руки.

pozostała ludność cywilna jest [z powodu postępowania] AK bardzo rozgoryczona.

^aZa żywność – koninę – płaci się obecnie 250 zł za kilogram. ½ l wódki kosztuje 500 zł, 100 papierosów „Haudegen” 450 [zł], 1 kg mąki pszennej 350 zł. Poza tym panuje tylko handel wymienny.

W dniu 7.9.44 pol[icja] bezp[iecieństwa] przeprowadziła we Włochach akcję, w której ujęto 16 osób podejrzanych o nielegalną działalność. Na podstawie dochodzenia dwie osoby potraktowano specjalnie¹², pozostałych 14 zatrzymano jako siłę roboczą dla Rzeszy.

Przekazane osoby:	25 000
Rozstrzelano:	^{e-39-e} [osób]
Spalono:	74 [ciała]

Rozdzielnik:

Grupa Bojowa „Reinefarth”,

Do wiadomości: Komendant Pol[icji] Bezp[iecieństwa] i SD [dystryktu] Warszawa w Sochaczewie.

Do wiadomości: D[owódca] [Policji] B[ezpieczeństwa] w Krakowie.

(—)^f

^{e-1}) Griefhr.

Ia

01 (—)^g

[...]^h

Ppor. Vogel (—)^g

major Herzog^e Herzogi 18.9.

IPN, KR 351/6, k. 43–45.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W górnej części pierwszej strony dokumentu parafa prawdopodobnie K. A. Fischera i druga nieczytelna.

Publikuje się bez szkiców.

Przypisy

- ^a Przy akapicie na lewym marginesie dopisano odręcznie: *GM*.
- ^b Przy akapicie na lewym marginesie dopisano odręcznie: *EM*.
- ^c Przy akapicie na lewym marginesie dopisano odręcznie: *ÜM*.
- ^{d-d} Podkreślono odręcznie.
- ^{e-e} Dopisano odręcznie.
- ^f Nieczytelny podpis.
- ^g Nieczytelna parafa.
- ^h Dwie cyfry skreślone. Prawdopodobnie: 04.
- ⁱ Podpis odręczny.

- ^с Неразборчивая подпись.
- ^ж Неразборчивая пометка.
- ^з Две цифры зачеркнуты. Вероятно: 04.
- ^и Собственноручная подпись.

¹ Калугин Константин А. (1908), капитан Красной Армии; начальник штаба стрелкового полка; во время боев за Харьков в феврале 1943 попал в немецкий плен; при невыясненных обстоятельствах оказался в Варшаве; перед 19 сентября 1944 перебрался через Вислу, первоначально был допрошен командующим 1 армии Войска Польского, затем заместителем командующего 1 Белорусского фронта; направлен в Люблин, затем в Москву; приговорен к 10 годам ИТЛ, освобожден в 1955, реабилитирован в 1967. Калугин действовал как частное лицо и не был официальным представителем Красной Армии.

² Правильно – сидовки, ручные наступательные гранаты, разработанные в 1942 для нужд АК; первоначально изготавливались в подпольных мастерских в Варшаве, затем в нескольких местах в стране; название происходит от корпуса гранаты – жестяной емкости из-под жидкости для чистки цветных металлов («Сидол»).

³ Речь идет о снаряде из мортиры «Карл», кал. 600 мм, весом около 2 т. Неразорвавшиеся снаряды из этой мортиры были не редкостью. Взрыватели к снарядам «Карла» были предназначены для разбивания твердых, главным образом, бетонных конструкций. При столкновении с кирпичными стенами, черепицей или деревянными перекрытиями снаряды часто не взрывались.

⁴ Т. е. здание «Прудентиаля».

⁵ Официальное немецкое название в 1940–1945. До 1940 и в 1945–1949 пл. Наполеона. Ныне пл. Повстанцев Варшавы.

⁶ Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время ул. Новый Свят.

⁷ Официальное немецкое название в годы оккупации. До и после войны ул. Товаровая.

⁸ Речь идет о группировке «Хробры II» – импровизированное повстанческое подразделение, стихийно возникшее в первые дни восстания в районе ул. Твардой, Желязной и Гжибовской. Организатором был майор «Лиг» из Национальных Вооруженных Сил. В состав группировки вошли солдаты Национальных Вооруженных Сил и АК, не сумевшие добраться до мест сбора подразделений, к которым были приписаны. 1 августа группировка насчитывала около 300 человек, 2 августа в ее состав было включено подразделение АК «Леха» (В. Загурского), к группировке присоединились также группы солдат из ПКБ, ПАЛ и КБ. Первоначально группировке было присвоено название «Хробры». 2 августа, когда подразделение перешло в подчинение 1 округа АК «Средместье», название изменили на «Хробры II» (чтобы отличить группировку от подразделения «Хробры», сражающегося в Старом городе). В этом районе группировка оборонялась до капитуляции. Командиром до 6 августа 1944 был майор «Лиг», затем майор «Зигмунт» (З. Брейнак). Командование группировки 1 августа было расквартировано на Злотой, 51, потом до 4 августа на Твардой, 41 и 43, затем на Сенной, 43.

⁹ Неясная информация. Командиром группировки «Хробры II» с 4 августа до конца восстания был майор З. Брейнак, псевдоним «Зигмунт», до этого – майор Л. Новакowski, псевдоним «Лиг».

¹⁰ Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время ул. Хмельная.

¹¹ До войны кинотеатр «Палладиум».

¹² Речь идет о расстреле.

¹ Kaługin Konstantin (ur. 1908), kpt. ACz.; szef sztabu pstrzel.; w czasie walk o Charków w lutym 1943 dostał się do niewoli niemieckiej; w niejasnych okolicznościach znalazł się w Warszawie; przed 19 września 1944 przedostał się przez Wisłę, początkowo przesłuchiwany przez dęą 1 Armii WP, następnie przez zęą dcy 1 Frontu Białoruskiego; odesłany do Lublina, potem do Moskwy; skazany na 10 lat ITŁ, zwolniony w 1955, zrehabilitowany w 1967. Kaługin nie był oficjalnym przedstawicielem ACz.

² Właśc. Sidolówki, ręczne granaty zaczepne opracowane w 1942 na potrzeby AK; początkowo były produkowane w warsztatach konspiracyjnych w Warszawie, następnie w kilku miejscach w kraju; nazwa pochodzi od obudowy granatu – blaszanego pojemnika od płynu do czyszczenia metali kolorowych (Sidolu).

³ Chodzi o pocisk z moździerza Karl Moerser, kal. 600 mm, o wadze ok. 2 t. Niewybuchy moździerza nie należały do rzadkości. Zapalniki z „Karla” przystosowane były do rozbijania twardych, przeważnie betonowych konstrukcji. W zderzeniu z murami ceglаныmi, dachówkami czy drewnianymi stropami niejednokrotnie nie detonowały ładunku.

⁴ Tj. budynek „Prudentialu”.

⁵ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1940–1945. Do 1940 i w l. 1945–1949 pl. Napoleona. Obecnie pl. Powstańców Warszawy.

⁶ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie ul. Nowy Świat.

⁷ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed i po wojnie ul. Towarowa.

⁸ Chodzi o zgrupowanie „Chrobry II” – improwizowany oddział powstańcy utworzony samorzutnie w pierwszych dniach powstania w rej. ul. Twardej, Żelaznej i Grzybowskiej. Organizatorem był mjr „Lig” z NSZ. W skład zgrupowania weszli żołnierze NSZ oraz AK, którzy nie dotarli na koncentrację macierzystych pododdziałów. 1 sierpnia liczyło ok. 300 ludzi, 2 sierpnia w skład zgrupowania został wcielony improwizowany pododdział AK „Lecha” (W. Zagórskiego) oraz dołączyły grupy żołnierzy z PKB, PAL i KB. Początkowo zgrupowanie przyjęło nazwę „Chrobry”. 2 sierpnia po podporządkowaniu oddziału Obwodowi I AK Śródmieście nazwę zmieniono na „Chrobry II” (aby odróżnić od „Chobrego” walczącego na Starym Mieście). Zgrupowanie w tym rejonie broniło się do kapitulacji. Dęą do 6 sierpnia 1944 był mjr „Lig”, następnie mjr „Zygmunt” (Z. Brejnak). Dowództwo zgrupowania w dn. 1 sierpnia kwaterowało na Złotej 51, potem do 4 sierpnia na Twardej 41 i 43, następnie na Siennej 43.

⁹ Informacja niejasna. Dęą zgrupowania „Chrobry II” od 4 sierpnia do końca powstania był mjr Z. Brejnak, ps. „Zygmunt”, wcześniej mjr L. Nowakowski, ps. „Lig”.

¹⁰ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie ul. Chmielna.

¹¹ Przed wojną kino „Palladium”.

¹² Chodzi o rozstrzelanie.

**10 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды
Боевой группы «Рек» о карательной деятельности**

А[йназац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
10.9.1944

Отчет

- 1) Число переданных лиц: —
- 2) Число допрошенных лиц: —
- 3) Число расстрелянных лиц: —
- 4) Число сожженных трупов: —

5) Прочее. Место расквартирования тайлькоманды перенесено с Айзенштрассе на железнодорожный вокзал Варшава-Главная. Перед убытием начальнику участка боев Ц, господину кап[итану] ОЛЮ, были показаны и отданы в его дальнейшее распоряжение оставшиеся на складе в здании суда «маринованные огурцы» в виде консервных банок со взрывчатым веществом. Ему также были показаны зарытые в бывшем КЗ и частично откопанные тела немецкого персонала, чтобы он смог указать место обнаружения комиссии, когда та прибудет.

^aПо пути на место обнаружения тел, кап[итан] ОЛЬ сообщил, что прошлой ночью Фюрер спросил по телефону обергр[уппен]ф[юрера] СС фон дем БАХА, сколько еще продлится этот «театр в Варшаве».

Во время сегодняшнего перехода здешней тайлькоманды на новое место под огонь пехоты повстанцев попала подвода, которой управлял г[аупт]ш[ар]ф[юрер] СС БЕСЕ, незадолго до прибытия на здешнюю боевую позицию. Лошадь была ранена выстрелом в ногу (левую), так что, по всей видимости, придется ее убить. Потерь в живой силе не было.

(—)^b

Унтерштурмфюрер СС

ИИП, КР 351/6, л. 23.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a Слева на полях абзац отмечен вертикальной чертой.

^b Неразборчивая подпись.

**10 września 1944, [Warszawa]. Sprawozdanie z działań
Grupy Bojowej „Reck”**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reck”

o.u., 10.9.1944

Sprawozdanie

- 1) Liczba osób przekazanych: —
- 2) Liczba osób przesłuchanych: —
- 3) Liczba osób rozstrzelanych: —
- 4) Liczba spalonych zwłok: —

5) Inne: Dokonano zmiany kwatery Teilkommando z Eisenstrasse na Dworzec Warszawa Główna. Przed odmarszem pokazano dowódcy odcinka walk C, panu kpt. Ohlowi, pozostające jeszcze na składzie w budynku sądu puszki z materiałem wybuchowym [podpisane] „konserwowe ogórki” z prośbą o dalsze zadysponowanie. Pokazano mu także zakopane w byłym KZ i częściowo już odkryte zwłoki niemieckiego personelu, żeby mógł wskazać to miejsce komisji, gdy ta przybędzie.

^aW drodze do miejsca, gdzie znaleziono zwłoki, kpt. Ohl powiedział, że ubiegłej nocy Führer zapytał telefonicznie SS Obergr[uppen]f[ührera] von dem Bacha, jak długo jeszcze potrwa ten „teatr w Warszawie”.

Podczas dzisiejszych przenosin tutejszego Teilkommando, ogień piechoty powstańców ostrzelał furmankę kierowaną przez SS H[aupt]sch[ar]f[ührera] Beese, tuż przed dotarciem do stanowiska bojowego. Koń został trafiony w nogę (lewą), tak więc prawdopodobnie trzeba będzie go zabić. Strat w ludziach nie było.

(—)^b

SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 23.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^a Akapit oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- ^b Nieczytelny podpis.

**10 сентября 1944, Варшава. Письмо командующего АК
командующему немецкими войсками в районе Варшава-Юг**

Командующий Армией Крайовой
№ 1/III

Варшава, 10.9.1944

Господину генералу РОРУ¹, командующему немецкими войсками
на территории южной Варшавы

В ответ на предложение, сделанное 9.9 моим представителям, сообщаю, что без получения изложенных в письменном виде деталей возможной капитуляции по нижеследующим пунктам я не могу вести дальнейшие переговоры:

1) обеспечение полных прав комбатантов в отношении всех сражающихся, без какого-либо расследования относительно их антинемецкой деятельности, в том числе осуществлявшейся в период до 1.8.44,

2) объяснений ^{а-}относительно^{-а} судьбы, ожидающей до сих пор пребывающее в городе население,

3) позиции по отношению к органам гражданской власти, созданным в связи с самим фактом восстания, [и] их деятельности в этот период.

Мои представители явятся в назначенное место и время для получения условий в письменном виде.

(печать)

(—) «БУР», ген.

ИНП, ГКБЗХ 705, л. 25.

Копия на польском языке, рукопись.

Другой экземпляр опубликован в: T. Sawicki, Rozkaz: Zdławić powstanie. Siły zbrojne III Rzeszy w walce z Powstaniem Warszawskim 1944, Warszawa 2001, s. 270.

Прмечания

^{а-а} Надписано сверху над зачеркнутым: *в отношении.*

¹ Рор Гюнтер Ганс (1893), генерал-майор (с 1 апреля 1944), в июле 1944 и. о. командант Варшавы; ранее в 78 гренадерском полку; во время восстания командир боевой группы «Рор»; 11 сентября 1944 вел переговоры о капитуляции с представителем ГК АК.

**10 września 1944, Warszawa. Pismo gen. Tadeusza Komorowskiego
„Bora” do gen. Güntera Rohra
w sprawie warunków kapitulacji powstania**

Dowódca Armii Krajowej
nr I/III

Warszawa, 10.9.1944

Do Pana Generała Rohra¹
dowodzącego wojskami niemieckimi na terenie Warszawy południowej

Na propozycje, zrobione w dniu 9.9 moim pełnomocnikom, komunikuję, że bez przedłożenia na piśmie szczegółów ewentualnej kapitulacji odnośnie [do] poniższych punktów nie mogę prowadzić dalszych pertraktacji:

1) zapewnienia pełnych praw kombatanckich dla walczących, bez jakiegokolwiek dochodzenia ich antyniemieckiej działalności, nawet z okresu przed 1.8.44.

2) wyjaśnienia ^{a-}co do^{-a} losu, jaki spotka ludność pozostającą dotychczas w mieście,

3) ustosunkowania się do władz cywilnych, które zostały powołane do życia przez sam fakt [wybuchu] powstania [i] do ich działalności w tym okresie.

Pełnomocnicy moi zgłoszą się w oznaczonym miejscu i czasie w celu otrzymania warunków na piśmie.

(pieczęć)

(—) „Bór”, gen.

IPN, GKBZH 705, k. 25.

Kopia w języku polskim, rękopis.

Inny egzemplarz opublikowany w: T. Sawicki, Rozkaz: Zdławić powstanie. Siły zbrojne III Rzeszy w walce z Powstaniem Warszawskim 1944, Warszawa 2001, s. 270.

Przypisy

^{a--a} Nadpisano nad przekreślonym: *odnośnie*.

¹ Rohr Günther Hans (ur. 1893), gen. mjr (od 1 kwietnia 1944), w lipcu 1944 p. o. kmdta Warszawy; wcześniej w 78 pgron; w powstaniu dca grupy bojowej „Rohr”; 11 września 1944 prowadził rozmowy kapitulacyjne z wysłannikiem KG AK.

10 сентября 1944, Варшава. Письмо командующего немецкими войсками в районе Варшава-Юг командующему АК

Командующий немецкими войсками
в районе Варшава-Юг

10.9.1944

Командующему Армией Крайовой,
господину генералу «БУРУ», Варшава

В ответ на Ваше требование представляю в письменном виде условия капитуляции в соответствии с Вашими вопросами:

1) По полномочию и от имени главнокомандующего этой армией членам АК обеспечиваются полные права комбатантов без расследования их антинемецкой деятельности в период до 1.8.1944.

2) Гражданское население будет эвакуировано с территории города Варшавы на запад, за пределы зоны боевых действий.

3) Отношение к членам органов гражданской власти, созданных во время восстания, будет таким же, как к остальному гражданскому населению. Они будут эвакуированы без осуществления проверки их деятельности за этот период.

Настоящим ^а-в последний раз^а требую капитуляции до 16.00 10.9.44. В это время жду Ваших представителей для принятия Вашей капитуляции в письменном виде.

(—) POP,
генерал-майор

[...]^б

передал: Май и Фишер¹ (гр[уппа] Рейнефарта)

принял: подпор[учик] Вельке, 11.10 [...]^в

(—)

ИНП, ГКБЗХ 705, л. 26.

Копия на польском языке, рукопись.

Другой экземпляр опубликован в: T. Sawicki..., s. 272.

Примечания

^{а-а} Дописано над строкой.

^б Зачеркнуто: *Разослать: ОБ/Шеф/1а.*

^в Слово плохо разборчиво, вероятно: *часа.*

¹ Фишер Курт Альфред (1912), майор охранной полиции; арестован американцами и передан польской стороне; осужден.

**10 września 1944, Warszawa. Pismo gen. Güntera Rohra
do gen. Tadeusza Komorowskiego „Bora” w sprawie
warunków kapitulacji powstania**

Dowódca wojsk niemieckich
w [rejonie] Warszawa-Południe

10.9.1944

Do Dowódcy Armii Krajowej
Pana Generała „Bora”, Warszawa

Podaję Panu na piśmie żądane przez Pana warunki kapitulacji stosownie do pańskich pytań:

1) Z upoważnienia i w zastępstwie głównodowodzącego tej armii zostają zapewnione członkom AK pełne prawa kombatantów bez dochodzenia ich antyniemieckiej działalności z czasu przed 1.8.1944.

2) Ludność cywilna zostanie ewakuowana z terenu miasta Warszawy na zachód, poza strefę walki.

3) Członkowie władz cywilnych, powołanych do życia w czasie powstania, będą traktowani tak samo, jak pozostała ludność cywilna i ewakuowani bez kontrolowania ich działalności w tym okresie.

Niniejszym pismem żądam ^apo raz ostatni^a kapitulacji do dnia 10.9.44, godz. 16.00. Oczekuję w tym czasie pańskich pełnomocników celem otrzymania pańskiej kapitulacji na piśmie.

(—) Rohr, generał-major

[...] ^b

nadał: maj[or] Fischer¹ (Gr[upa] „Reinefarth”)
przyjął: ppor. Welke, [...] ^c 11.10.

(—)

IPN, GKBZH 705, k. 26.

Kopia w języku polskim, rękopis.

Inny egzemplarz opublikowany w: T. Sawicki..., s. 272.

Przypisy

^{a-a} Dopisano nad wierszem.

^b Przekreślono: *Rozdzielić: OB/Szeff/1a.*

^c Słowo słabo czytelne. Prawdopodobnie: *godz.*

¹ Fischer Kurt Alfred (ur. 1912), mjr policji ochronnej; aresztowany przez Amerykanów i przekazany stronie polskiej; skazany.

**12 сентября 1944, [Варшава]. Донесение тайлькоманды
«Биркнер» о местах дислокации повстанцев**

Тайлькоманда Биркнера
при подучастке Д II
Боевой группы «Юг»

Б[ез] м[еста расквартирования]
12 сентября 1944 г.

Об установлении мест расположения командования противника, опорных пунктов, баррикад и т. д.

1) После ликвидации варшавского Старого города Главное командование перебралось на улицу Гурского, 3.

Через несколько дней Главное командование переместилось в подвалы ПКО, [ул.] Свентокшиская. С 3.9.1944 оно находится в районе Черняков. Улицу и номер дома установить не удалось¹.

2) Командование участка Средместье, охватывающее Маршаллштрассе², Кёнигштрассе³, Айзенштрассе и улицу Злотую, еще три дня назад находилось по улице Злотой, 62.

Принадлежащие ему склады продовольствия и боеприпасов находились по улице Твардой, 57.

БИРКНЕР^а
гауптштурмфюрер СС

Рассылка:

боевая группа Рора
^б-боевая группа Рейнефарта^б

^в-Иц/13-9

К делу^в (—)^г

ИМП, КР 351/8, л. 7.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу документа неразборчивая пометка.

Примечания

- ^а Собственноручная подпись.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^{в-в} Дописано от руки.
- ^г Неразборчивая пометка.

**12 września 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy Teilkommando
policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Süd” dotycząca
zajmowanych przez powstańców obiektów**

Teilkommando „Birkner”
przy Pododcinku D II
Grupy Bojowej „Południe”

o.u., 12 września 1944 r.

Dotyczy: ustalenie stanowisk dowodzenia wroga, punktów oporu, barykad
itd.

1) Po likwidacji warszawskiego Starego Miasta Komenda Główna prze-
niosła się na ulicę Górskiego 3.

Kilka dni później przeniesiono główną siedzibę do piwnic PKO, [ul.]
Świętokrzyska. Od 3.9.1944 znajduje się w dzielnicy Czerniaków. Ulicy
i numeru domu nie udało się ustalić¹.

2) Komenda Odcinka Śródmieście, obejmująca Marschallstrasse²,
Königstrasse³, Eisenstrasse i ulicę Żłotą, znajdowała się jeszcze trzy dni
temu przy ulicy Żłotej 62.

Należące do niej magazyny aprowizacyjne i amunicji znajdowały się
przy ulicy Twardej 57.

Birkner^a
SS Hauptsturmführer

Rozdzielnik:

Grupa Bojowa „Rohr”

^b-Grupa Bojowa „Reinefarth”^b

^cIc/13-9

Ad acta^c (—)^d

IPN, KR 351/8, k. 7.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu dokumentu nieczytelna paraafa.

Przypisy

- ^a Podpis odręczny.
- ^b-^b Podkreślono odręcznie.
- ^c-^c Dopisano odręcznie.
- ^d Nieczytelna paraafa.

¹ С 26 августа по 4 сентября квартира Главного командования АК размещалась в подвалах здания ПКО (Почтовой сберегательной кассы); затем, после бомбардировки, в ходе которой был ранен Т. Пелчиньский «Гжегож», она была перенесена на ул. Мокотовскую, 64, а 6 сентября – на ул. Пиуса [Пиия] XI, 19.

² Официальное немецкое название в годы оккупации. До и после войны ул. Маршалковская.

³ Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время ул. Крулевская.

¹ Od 26 sierpnia do 4 września kwatera KG AK znajdowała się w podziemiach PKO; następnie po zbombardowaniu, podczas którego został ranny m. in. T. Pełczyński ps. „Grzegorz”, przeniesiona została na ul. Mokotowską 64, a 6 września na ul. Piusa XI 19.

² Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie ul. Marszałkowska.

³ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie ul. Królewska.

**12 сентября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды
Боевой группы «Рек» об изъятии медицинских приборов
и медикаментов**

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности Боевая группа Река

Б[ез] м[еста расквартирования],
12.9.1944

Командованию полиции безопасности
Г[аупт]шту[рм]ф[юреру] СС
крим[иналь]рат[у] ШПИЛЬКЕРУ¹ –
Варшава

При сем прилагаю:

а) 1 мед[ицинский] микроскоп

б) бутылочку ртути

с просьбой принять в дальнейшее распоряжение.

Эти предметы были найдены на здешнем участке боев и изъяты².

(—)^a

унтерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/6, л. 24.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

¹ Шпилькер Альфред (1908), гауптштурмфюрер СС, сотрудник СД; во время сентябрьской кампании 1939 начальник штаба айнзацкоманды 1/1 (командир Л. Хан); затем до 1941 начальник сектора IVA Управления командующего полицией безопасности и СД Краковского дистрикта, потом командир зондеркоманды АС [Sonderkommando AS] (с местонахождением в Варшаве), подчиняющейся командующему зипо и СД генерал-губернаторства (BdS); во время восстания первоначально находился в полицейском районе (район рядом с аллеей Шуха), затем приблизительно с 13 августа до середины октября командир спецгруппы (айнзацкоманда/зондеркоманда) при боевой группе Рейнефарта; он не погиб во время восстания вопреки ходившим в то время слухам, дальнейшая судьба неизвестна.

² Ср. док. № 26.

**12 września 1944, [Warszawa]. Pismo dowódcy
komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej
„Reck” do Alfreda Spilkera w sprawie odnalezionych przedmiotów**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reck”

o.u., 12.9.1944

Do:
Stanowisko dowodzenia policji bezpieczeństwa
SS H[aupt]stu[rm]f[ührera]
rad[cy] krym[inalnego] S p i l k e r a¹
Warszawa

W załączeniu przekazuję:

- a) 1 mikroskop med[yczny]
- b) buteleczkę rtęci

z prośbą o przyjęcie i dalsze zadysponowanie.

Przedmioty te znaleziono na tutejszym odcinku walk i zabezpieczono².

(—)^a

SS Untersturmführer

IPN, KR 351/6, k. 24.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a Podpis nieczytelny.

¹ Spilker Alfred (ur. 1908), SS Hauptsturmführer, funkcjonariusz SD; w kampanii wrześniowej 1939 szef sztabu Einsatzkommando 1/1 (dca L. Hahn); następnie do 1941 kierownik Ref. IVA Urzędu Kmdta Policji Bezpieczeństwa i SD na dystrykt krakowski, potem dca Sonderkommando AS (z siedzibą w Warszawie) podległego dcy policji bezpieczeństwa i SD w GG (BdS); w powstaniu początkowo przebywał w dzielnicy policyjnej (rej. ob. al. Szucha), następnie od ok. 13 sierpnia do pierwszej poł. października dca grupy specjalnej (Einsatz Kommando/Sonderkommando) przy grupie bojowej „Reinefarth”; przeżył powstanie wbrew ówczesnie krążącym pogłoskom, dalsze losy nieznanne.

² Por. dok. 26.

**[Не ранее 13 сентября 1944], б.м.в. Донесение командования
654-го саперного батальона о подрыве мостов в Варшаве**

Отчет

о подготовке и проведении подрыва Нового¹
и Городского² мостов в В[арша]ве

28.7.44 654^а батальон Хе. Пи. [саперный батальон сухопутных войск] получил приказ от Хе. Пи. фю[рер]/Г[лавное] к[омандование] 9-й а[рмии] – подготовить к подрыву новый мост (Понятовского) и городской мост на Висле. Выполнить это приказано 2 р[оте] 654 саперного бат[альона] 2/Хе. Пи. под руководством обер-лейтенанта ЭЙМЕРА.

А. Новый мост (Понятовского)

- 1) Начало закладки зарядов: 29.7.44.
 - 2) Силы, необходимые для закладки зарядов и подрыва: 4 группы.
 - 3) Подготовка к подрыву в 2 этапа:
 - а) заряды – мгновенные для подрыва полей,
 - б) низинные заряды ([раз]мещение зарядов согласно прилагаемому рисунку).
 - 4) Время, необходимое для закладки зарядов:
 - а) мгновенный заряд (шнельлагтунг [?]) – 6 рабочих часов,
 - б) низинный заряд (планлагтунг [?]) – 24 рабочих часа.
 - 5) Тип зарядов и взрывателей:
 - а) мгновенный заряд: 2808 кг саперных взрывчатых веществ – подрыв направленным огнем,
 - б) низинный заряд: 4623,2 кг сап[ерных] взрывчатых вещ[еств] и 4000 кг донарита. Основное и запасное воспламенение в первую очередь электрическое. За два дня до подрыва замена комбинированным зажиганием: направленный огонь и электричество для обеспечения возможности одновременного подрыва 39.
- Способ установки зарядов согласно прилагаемому рисунку.
- [6] Численность охраняющих мосты караулов для подрыва: 1/3/25.
- 7) Начиная с 1.8.44 – мост [з]аряжен, провода взрывателей проложены.
- Все взрыватели установлены на расстоянии не менее 0,20 м от соответствующего заряда.
- 8) Проверка запальных проводов велась систематически в течение полных 2 часов.

**[Po 13] września 1944, b.m.w. Raport dowódcy 2 kompanii
654 batalionu pionierów z wykonania zadania
wysadzenia mostów drogowych na Wiśle**

Sprawozdanie
w sprawie przygotowania i wysadzenia
Nowego Mostu¹ i Mostu Miejskiego² w W[arsza]wie

28.7.44 batalion 654^a He. Pi. otrzymał rozkaz od H? Pi. Fü[hrer]/AOK 9 – by przygotować do wysadzenia Nowy Most (Poniatowski) i Miejski Most na Wiśle. Nakazano to wykonać 2 komp[aniii] 654 bat[alionu] saperów. 2/He. Pi. pod dowództwem Obertleutnanta Eymera.

A. Most Nowy (Poniatowski)

- 1) Początek po[d]łożenia ładunków: 29.7.44.
- 2) Siły potrzebne do po[d]łożenia ładunków i zapalenia: 4 grupy.
- 3) Przygotowanie do wysadzenia w 2 fazach:
 - a) ładunki – błyskawiczne do wysadzania pól,
 - b) ładunki nizinne ([roz]mieszczenie ładunków wg załączonego szkicu).
- 4) Czas potrzebny do po[d]łożenia ładunków:
 - a) ładunek błyskawiczny (schnellagtung [?]) – 6 godzin pracy,
 - b) ładunek nizinny (Planlagtung [?]) – 24 godziny pracy.
- 5) Rodzaj ładunków i zapalników:
 - a) ładunek błyskawiczny: 2808 kg saperskich środków wybuchowych – zapalenie ogniem kierunkowym,
 - b) ładunek nizinny: 4623,2 kg sap[erskich] śr[odków] wybuchowych i 4000 kg Donaritu. Zapłon główny i rezerwowy przede wszystkim elektryczny. Dwa dni przed wysadzeniem zamiana na kombinowane zapalenie: ogień kierunkowy i elektrycznie, aby umożliwić jednoczesne zapalenie aparatem zapalającym żarowym 39.
- Sposób umieszczenia ładunków wg załączonego szkicu.
- [6] Siła straży nadzorujących mosty do zapalenia: 1/3/25.
- 7) Od 1.8.44. począwszy most [z]aładowany, przewody od zapalników położone.
- Wszystkie zapalniki umocowane w odległości co najmniej 0,20 m od przynależnego ładunku.
- 8) Sprawdzenie przewodów zapalnikowych następowało bieżąco całe 2 godziny.

9) 13.9.44 в 22.00 Х? Пи. фю[рер]/Пи. 1 по телефону отдал приказ закончить зажигание. Такой же приказ поступил в 3.20 в 19 п[ан]ц[ер]-див[изион] (19-ю танковую дивизию).

10) Браг предпринял сильное наступление на Прагу в ночь с 12 на 13.9. Утром 13.9 ему удалось ворваться в восточную часть Праги.

11) 13.9 в 5.30 поступил приказ от 19-й танковой див[изии] приступить к зажиганию. Во время зажигания артиллерийским обстрелом русских и сильным обстрелом пехоты повстанцев были повреждены запальные провода, в связи с чем немедленный подрыв стал невозможным. В 6.00 приказ был отменен 01 – 19-й танк[овой] див[изии]. Препятствия были ликвидированы, мост был готов к зажиганию.

12) 7.55 – попаданием в мост тяжелого арт[иллерийского] снаряда было инициировано зажигание, в результате чего были взорваны 2 участка моста.

Находящаяся между ними опора была сильно повреждена (см. специальную пометку на рисунке [...]⁶ – после этого взрыва).

13) Для осуществления запланированного разрушения желательным было произвести еще один подрыв, оставшийся низинный заряд был зажжен в 12.15.

14) Конечный результат подрыва:

Разрыв и сброс 306 погон[ных] м[етров] поверхности моста (4 пути), 2 опоры разрушены, 1 сильно повреждена (см. рисунок).

Б) Городской мост

1) Начало закладки зарядов: 29.7.44.

2) Силы, необходимые для закладки зарядов и взрывателей: 4 группы.

3) Подготовка к подрыву в 2 этапа:

а) с помощью мгновенных зарядов для подрыва поля,

б) с помощью низинных зарядов ([раз]мещение зарядов согласно прилагаемому рисунку).

4) Время, необходимое для закладки:

а) мгновен[ного] заряда – 6 рабочих часов,

б) низинного – « – – 20 – « – – « –.

5) Тип зарядов и взрывателей:

а) мгновен[ный] заряд: 194,8 кг ^всаперных^в взрывчатых веществ – зажигание направленным огнем,

б) низинный заряд: 4429,2 кг саперных взрывчатых веществ и 4000 кг донарита. Основное и запасное зажигание сначала электрическое. За два дня до подрыва замена комбинированным зажиганием: направленный огонь и электричество, для обеспечения возможности

9) W dniu 13.9.44 o godz. 22.00 H? Pi. Fü[hrer]/Pi. 1 wydało rozkaz telefoniczny ukończenia zapalania. Taki sam rozkaz nadszedł o godz. 3.20 do 19 Pz. Div (19-tej Dywizji Pancernej).

10) Wróg natarł silnie na Pragę w nocy z dnia 12 na 13.9. Rano 13.9 udało mu się wtargnąć do części wschodniej Pragi.

11) 13.9. o godz. 5.30 nadszedł rozkaz zapalania od 19 Dyw[izji] Pancernej. Podczas zapalania ostrzał artyleryjski Rosjan i silny ostrzał piechoty powstańczej uszkodziły przewody zapalnicze tak, że zapalenie nie mogło nastąpić natychmiast. O godz. 6.00 został odwołany rozkaz przez 01 – 19-tej Dyw[izji] Panc[ernej]. Przeszkody zostały usunięte, most pozostał gotowy do zapalania.

12) Godz. 7.55 – ciężki pocisk art[yleryjski] na most spowodował zapalenie, przez co wysadzone zostały 2 wycinki mostu.

Filar leżący między nimi został silnie uszkodzony (zobacz specjalne zaznaczenie na szkicu [...]^b – po tym wysadzeniu).

13) Dla wykonania zamierzonego zburzenia było pożądane następne wysadzenie, pozostały ładunek nizinny został zapalony o godz. 12.15.

14) Ostateczny wynik wysadzenia:

Przerwanie i zrzućenie 306 m bież[ących] powierzchni mostu (4 tory), 2 filary zburzone, 1 silnie uszkodzony (patrz rysunek).

B) Most Miejski

1) Początek założenia ładunku: 29.7.44.

2) Siły potrzebne do założenia ładunków i zapalników: 4 grupy.

3) Przygotowanie do wysadzenia w 2 fazach:

a) za pomocą ładunków błyskawicznych do wysadzania pola,

b) za pomocą ładunków nizinnych ([roz]mieszczenie ładunków wg załączonego szkicu).

4) Czas potrzebny do założenia:

a) ładunku błyskawicznego – 6 godzin pracy,

b) – – nizinnego – 20 – – – –.

5) Rodzaj ładunków i zapalników:

a) ładunek błyskawiczny: 194,8 kg ^csaperskich^c środków wybuchowych – zapalenie ogniem kierunkowym,

b) ładunek nizinny: 4429,2 kg saperskich środków wybuchowych i 4000 kg Donaritu. Zapalenie główne i rezerwowe najpierw elektryczne. Na dwa dni przed wysadzeniem zamiana na zapalenie kombinowane: ogień kierunkowy i elektrycznie, aby umożliwić równoczesne zapalenie jednym tylko aparatem zapalającym żarowym 39 (sposób umieszczenia ładunków zobacz na załączonym szkicu).

6) Siła straży mostowej do zapalania: 1/6/40.

одновременного зажигания одним зажигательным аппаратом накаливания 39 (способ установки зарядов см. на прилагаемом рисунке).

6) Численность охраны моста для зажигания: 1/6/40.

7) Начиная с 1.8.44 мост [за]ряжен. Запальные провода проложены.

Все взрыватели установлены на расстоянии не менее 0,20 м от соответствующего заряда.

8) Проверка запальных проводов велась систематически в течение полных 2 часов.

9) 13.9.44 в 19.05 отдан приказ 19 танк[овой] див[изии] ^взакончить^в зажигание. В 19.45 мост был готов к зажиганию.

10) Враг предпринял сильное наступление на Прагу в ночь с 12 на 13.9. Утром 13.9 ему удалось ворваться в восточную часть Праги.

11) Приказ зажигать [...] ^б отдан в 20.12 19 танковой див[изии].

12) Задержка зажигания вызвана частичным повреждением проводов в результате начавшегося тем временем артиллерийского обстрела. После восстановления только в 23.30 произведено зажигание низинного заряда, так как пришлось ждать, пока отъедут машины с войсками, которые были расп[...] ^г [...] ^а еще на восточном берегу [...] ^е для укрепления устоя моста.

13) Результат подрыва – как задумано. Необходимости в следующем взрыве не было.

14) Конечный результат подрыва: разрыв и сброс 313 погон[ных] метр[ов] поверхности моста (4 поля), 3 опоры разрушены (см. рисунок).

[...] ^ж

ИНИП, ГКБЗХ 705, л. 1–4.

Копия на польском языке, рукопись.

Приложения не выявлены.

Примечания

^а Было: 564.

^б Неразборчивый вычеркнутый фрагмент.

^{в-в} Дописано над строкой.

^г Часть слова неразборчива.

^д Зачеркнуто: *еще заняты.*

^е Зачеркнуто: *для [...] устоя моста.*

^ж Зачеркнуто: *в) [...] вследствие отсутствия запального шнура – [...] – пришлось подготовить только электрические основные и запасные запальные провода.*

¹ Правильно – Нойе-брюкке [Neue Brücke] – немецкое название моста кн. Понятовского.

² Правильно – Штадтбрюкке [Stadtbrücke] – немецкое название моста Кербецзя.

7) Począwszy od 1.8.44 most [za]ładowany. Przewody zapalnicze położone.

Wszystkie zapalniki umocowane w odległości co najmniej 0,20 m od odnośnego ładunku.

8) Sprawdzenie przewodów zapalniczych następowało bieżąco całe 2 godziny.

9) 13.9.44 o godz. 19.05 wydano rozkaz ^cukończenia^c zapalania przez 19 Dyw[izję] Panc[erną]. O godz. 19.45. most był gotowy do zapalenia.

10) Wróg nacisnął silnie na Pragę w nocy z dnia 12 na 13.9. Rano 13.9 udało mu się wtargnąć do części wschodniej Pragi.

11) Rozkaz zapalenia [...] ^b nastąpił o godz. 20.12 przez 19 Dyw[izję] Panc[erną].

12) Opóźnienie zapalenia spowodowane częściowym uszkodzeniem przewodów przez ostrzał artylerii w międzyczasie. Po naprawieniu nastąpiło zapalenie ładunku nizinnego dopiero o godz. 23.30, ponieważ musiano czekać na wycofanie wozów z wojskiem, które było osad[...] ^d [...] ^e jeszcze na wybrzeżu wschodnim [...] ^f dla wzmocnienia przyczółka mostowego.

13) Wynik wysadzenia – jak zamierzano. Późniejsze wysadzenie nie było potrzebne.

14) Ostateczny wynik wysadzenia: przerwanie i zrzućenie 313 bież[ących] metr[ów] powierzchni mostu (4 pola), 3 filary zburzone (patrz rysunek).

[...] ^g

IPN, GKBZH 705, k. 1–4.

Kopia w języku polskim, rękopis.

Załączników nie odnaleziono.

Przypisy

^a Było: 564.

^b Przekreślony nieczytelny fragment.

^{c-c} Dopisano nad wierszem.

^d Wyraz częściowo nieczytelny.

^e Skreślono: *jeszcze zajęte*.

^f Skreślono: *dla [...] przyczółka mostowego*.

^g Skreślono: *c) [...] skutkiem braku lontu do zapalania – [...] – musiano przygotować tylko elektryczne przewody do zapalania główne i zapasowe*.

¹ Właśc. Neue Brücke – niemiecka nazwa mostu ks. Poniatowskiego.

² Właśc. Stadtbrücke – niemiecka nazwa mostu Kierbedzia.

[Не ранее 15 сентября 1944], [Варшава]. Донесение айнцакоманды Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки

А[йнца]к[оманда] полиции безопасности
Боевая группа Рейнефарта

О результатах разведки полиции безопасности от 15.9.44.

^аДом по Зигесштрассе¹, 32 является опорным пунктом АК с гарнизоном ^боколо 35–40 человек^б. Вооружение состоит из ^бодного станкового пулемета, одного ручного пулемета, одного ручного противотанкового гранатомета^б с 15 снарядами, одного автомата и большого количества ручных гранат. В доме по Зигесштрассе, 36 бывший [немецкий] склад боевого снаряжения (рюстунгскоманда) находится важный командный пункт повстанцев, состоящий будто бы из 40 офицеров. Госпиталь повстанцев размещается по ул. Мокотовской, 56, а еще один по Зигесштрассе, 28. В домовладении по Зигесштрассе, 32 находится также склад боеприпасов.

^аБат[альоном] Милош² – около 800 человек – командует б[ывший] подполковник под псевдонимом «Славбор»³.

^аПродовольственный склад АК находится на Драй-Кройц-Плац⁴ напротив Дома солдата (вход через парикмахерский салон).

^бОколо 5 дней назад повстанцы получили оружие и боеприпасы, сброшенные с ан[глийских] самолетов. Место сброса: Фабрикштр[ассе]⁵/Индустриштрассе⁶. 13.9 было произведено сбрасывание упакованных в пачки пищевых консервов, кексов, носков.

^бСогласно донесению, окруженное пол[ьское] население говорит, что командующий русской армией, стоящей к востоку от Варшавы, уже принял командование над повстанцами Варшавы, и в тактике они уже руководствуются его инструкциями.

^бНа углу Хафен[штрассе]⁷ и Нидершлезисштрассе⁸ находятся три роты и штаб АЛ; на севере и юге Хафенштрассе перекрыта 2 тяжелыми баррикадами. Примерно в 100–120 м к югу от нижней баррикады находится еще один штаб АЛ. Все дома по Хафенштрассе к югу от нижней баррикады соединены под землей проломами в стенах (см. рисунок).

^бПо улице Виляновской, 22 находилась тюрьма ПКБ под руководством пол[ьского] инженера ВЕГЕРСКОГО, псевдоним «Любиш»⁹, ранее проживавшего по ул. Окронг, 4а, в которой содержалось ок[оло] 30 мужчин, 114 женщин и детей фольксдойче, двоих украинцев

**[Po 15] września 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy
komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth”
dotycząca zajmowanych przez powstańców obiektów**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Dotyczy: informacji wywiadowczych policji bezpieczeństwa z 15.9.44.

^aDom przy Sigesstrasse¹ 32 stanowi punkt oporu AK z załogą ^bokoło 35–40 ludzi^b. Uzbrojenie składa się z ^bjednego ckm, jednego rkm, jednej pancernicy^b z 15 pociskami, jednego pm i wielu granatów ręcznych. W domu przy Sigesstrasse 36 (dawniej Rüstungskommando) znajduje się ważny punkt dowodzenia powstańców, obsadzony podobno przez 40 oficerów. Szpital powstańców mieści się przy ul. Mokotowskiej 56, a następny przy Sigesstrasse 28. Na posesji przy Sigesstr[asse] 32 znajduje się także magazyn amunicji.

^aBat[alionem] „Miłosz”² – około 800 ludzi – dowodzi b[yły] podpułkownik o pseudonimie „Sławbor”³.

^aMagazyn aprowizacyjny AK znajduje się przy Drei-Kreuz-Platz⁴, naprzeciwko Domu Żołnierza (wejście przez salon fryzjerski).

^cOkoło pięciu dni temu powstańcy otrzymali broń i amunicję ze zrzutów z ang[ielskich] maszyn. Miejsce zrzutu: [rejon] Fabrik[strasse]⁵ / Industriestrasse⁶. W dniu 13.9. nastąpiły zrzuty konserw żywnościowych, keksów, skarpetek umieszczonych w zasobnikach.

^cWedług meldunku, wśród otoczonej ludności pol[skiej] mówi się, że rosyjski dowódca armii, stojący na wschód od Warszawy, przejął już dowództwo nad powstańcami Warszawy, tak że w taktyce kierują się już oni jego rozkazami.

^cNa rogu Hafen[strasse]⁷ i Niederschlesischestrasse⁸ znajdują się trzy kompanie AL ze sztabem; na północ i południe Hafenstrasse jest zamknięta dwiema dużymi barykadami. Około 100–120 m na południe od dolnej barykady znajduje się następny sztab AL. Wszystkie domy przy Hafenstrasse na południe od dolnej barykady są połączone pod ziemią wyłomami w murach (patrz szkic).

^cPrzy ulicy Wilanowskiej 22 znajdowało się więzienie PKB kierowane przez pol[skiego] inżyniera Wiegierskiego, pseudonim „Lubisz”⁹, wcześniej zamieszkałego przy ul. Okrąg 4a. [W więzieniu] znajdowało się ok. 30 mężczyzn, 114 kobiet-volksdeutschów i dzieci, dwóch Ukraińców i jeden

и одного белоруса. Над заключенными часто жестоко издевались. В частности, [одного] заключенного заставляли бить другого. Если он делал это не так, как того хотели бандиты, то получал от них 10 ударов. Кроме того, [заключенных] заставляли во время работы лизать бандитам подошвы ботинок.

^вМесто, в котором якобы закопано несколько трупов, находится во дворе по улице Виляновской, напротив домовладения 22. (Предположительно, расстрелянные немцы). По улице Конопчиньского, 4 находится лагерь АК для интернированных, в котором до 5.9 пребывало ок[оло] 70 пленных разных национальностей. Часть содержащихся там пленных – райхсдойче заставили даже снять обувь и одежду и ходить на работу босиком.

^аВодоснабжение осуществляется почти исключительно за счет собственноручно выкопанных колодцев. Иногда устанавливаются также всасывающие насосы, которые [повстанцы] при отступлении разбирают на части и забирают с собой.

^аПовстанцы уверены, что победят несмотря ни на что. Основания для этого они видят в быстром продвижении союзников на западе и востоке. Линия Зигфрида для врагов Германии не является серьезным препятствием, так как ее защитники это старики и дети, и к тому же она часто подвергается тяжелым воздушным атакам. Между Москвой и пол[ьским] эмиграционным правительством в Лондоне якобы было достигнуто согласие.

Что касается продовольственной ситуации пол[ьского] гражданского населения, встречаются противоречивые сведения. Достоверно установлено, что пол[ьские] семьи скопили у себя в квартирах большое количество продовольствия (зачастую несколько центнеров каши, макарон и других непортящихся продовольственных товаров), которое до настоящего момента обеспечивает им достаточные средства к существованию. Тем не менее, эти запасы сильно уменьшились вследствие грабежей, совершаемых АК. Хлеб и картофель получают, однако, уже только повстанцы.

Передано лиц:	4500
расстрелы:	—
сожжения:	5 [трупов]

Рассылка:

Боевая группа Рейнефарта,
для сведения: командиру зипо и СД [округа] Варшава в Сохачеве,
для сведения: командующему зипо в Кракове

(—)^г

Białorusin. Często więźniów okrutnie maltretowano. Między innymi [jeden] więzień musiał bić drugiego. Gdy nie wykonał tego polecenia bandytów, otrzymywał wtedy 10 razów. Ponadto [więźniowie] musieli podczas pracy lizać podeszwy butów bandytów.

^cMiejsce, w którym podobno zakopano kilka ciał, znajduje się w podwórzu przy ulicy Wilanowskiej, naprzeciwko posesji 22. (Przypuszczalnie rozstrzelani Niemcy). Przy ulicy Konopczyńskiego nr 4 znajduje się obóz AK dla internowanych, w którym do 5.9. przebywało ok. 70 więźniów różnych narodowości. Część umieszczonych tam więźniów – reichsdeutschów musiała nawet zdjąć buty oraz ubrania i chodzić do pracy bosą.

^aWoda pochodzi prawie wyłącznie ze studni własnej produkcji. Częściowo ustawia się także pompy ssące, które w razie wycofywania się są rozmontowywane i zabierane.

^aPowstańcy są przekonani, że mimo wszystko zwyciężą. Jako argument podają szybkie posuwanie się aliantów na Zachodzie i Wschodzie. Linia Zygryda stanowi dla wrogów Niemiec niewielką przeszkodę, ponieważ bronią jej tylko starzy mężczyźni i młodzi chłopcy, ponadto stale jest narażona na ciężkie ataki lotnicze. Między Moskwą i pol[skim] rządem na uchodźstwie w Londynie doszło podobno do zgody.

Jeśli chodzi o sytuację zaopatrzeniową pol[skiej] ludności cywilnej, spotyka się sprzeczne dane. Faktem jest, że rodziny pol[skie] zgromadziły w swoich mieszkaniach większą ilość żywności (często po kilka cetnarów kaszy, makaronu i innych nie psujących się artykułów spożywczych), która do dzisiaj im wystarcza. Zapasy te zostały jednak wskutek działalności rabunkowej AK mocno przerzedzone. Chleb i ziemniaki otrzymują już tylko powstańcy.

Przekazane osoby:	4500
Rozstrzelano:	—
Spalono:	5 [ciał]

Rozdzielnik:

Grupa Bojowa „Reinefarth”,

Do wiadomości: komendant Pol[icji] Bezp[ieczeństwa] i SD [dystryktu]
Warszawa w Sochaczewie,

Do wiadomości: dowódca [Policji] B[ezpieczeństwa] w Krakowie
(—)^d

IPN, KR 351/5, k. 59–60.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu parafa prawdopodobnie K. A. Fischera i dwie inne, nieczytelne.

Szkicu nie publikuje się.

ИНП, КР 351/5, л. 59–60.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа пометка, по-видимому, К. А. Фишера и еще две неразборчивых пометки.

Рисунка не публикуется.

Примечания

- ^а Рядом с абзацем на левом поле дописано от руки: *ГМ*.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^в Рядом с абзацем на левом поле дописано от руки: *ЕМ*.
- ^г Неразборчивая подпись.

¹ Официальное немецкое название. До и после войны Уяздовские Аллеи.

² Батальон «Милош», подразделение АК, сформированное в чрезвычайном порядке в первые дни августа 1944 из повстанцев, находившихся в Южном Средместье и оставшихся без назначения, командиром первоначально был капитан Казимеж Леский, псевдоним «Брадль», а примерно с 22 августа 1944, когда численность группы выросла до батальона, – майор Стефан Ястшембский, псевдоним «Милош».

³ Информация не соответствует действительности. «Славбор» командовал подокругом, а батальоном «Милош» командовал уже упоминавшийся майор Ястшембский.

Щурек-Церговский Ян (1897–1972), псевдоним «Славбор», подполковник артиллерии; во время сентябрьской кампании 1939 офицер штаба дивизионной артиллерии 3 легионерской пехотной дивизии; в 1941–1942 в Национальной военной организации, затем в 1942–1944 в Главном командовании АК; во время восстания с 23 августа по 2 октября командующий подокругом АК «Средместье-Юг»; после капитуляции избежал плена, с середины октября 1944 комендант Западной области АК-«Не»-Представительства Вооруженных Сил-ВиН; в ноябре 1945 и. о. председателя Главного правления ВиН; в 1945–1947 и 1950–1956 содержался в тюрьме.

⁴ Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время пл. Трех Крестов [польск. Тших Кшижи].

⁵ Официальное немецкое название в годы оккупации. До и после войны ул. Фабричная.

⁶ Официальное немецкое название в годы оккупации. До и после войны ул. Пшемисловая.

⁷ Официальное немецкое название в 1943–1945. До войны и в настоящее время ул. Черняковская.

⁸ По всей вероятности, нынешняя ул. Гурнослёнская.

⁹ По всей вероятности, Венгжецкий, псевдоним «Любич», поручик, комендант ПКБ и группировки АК «Крыски».

Przypisy

- ^a Przy akapicie na lewym marginesie dopisano odręcznie: *GM*.
- ^{b-b} Podkreślono odręcznie.
- ^c Przy akapicie na lewym marginesie dopisano odręcznie: *EM*.
- ^d Nieczytelny podpis.

¹ Oficjalna nazwa niemiecka. Przed i po wojnie Al. Ujazdowskie.

² Batalion „Miłosz”, pododdział AK doraźnie utworzony w pierwszych dniach sierpnia 1944 z powstańców znajdujących się w Śródmieściu Płd. i pozostających bez przydziału, dca początkowo był kpt. Kazimierz Leski, ps. „Bradł”, a od około 22 sierpnia 1944, kiedy siły grupy rozrosły się do batalionu, mjr Stefan Jastrzębski, ps. „Miłosz”.

³ Informacja nieprawdziwa. „Sławbor” dowodził podobwodem, natomiast batalionem „Miłosz” wspomniany już mjr Jastrzębski.

Szczurek-Cergowski Jan (1897–1972), ps. „Sławbor”, ppłk art.; w kampanii wrześniowej 1939 of. sztabu artylerii dywizyjnej 3 DPŁeg; w l. 1941–1942 w NOW, następnie w l. 1942–1944 w KG AK; w powstaniu od 23 sierpnia do 2 października dca Podobwodu AK Śródmieście Płd.; od poł. października 1944 kmdt Obszaru Zach. AK-Nie-DSZ-WiN; w listopadzie 1945 p. o. prezesa Zarządu Głównego WiN; więziony 1945–1947 i 1950–1956.

⁴ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie pl. Trzech Krzyży.

⁵ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed i po wojnie ul. Fabryczna.

⁶ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed i po wojnie ul. Przemysłowa.

⁷ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1943–1945. Przed wojną i obecnie ul. Czerniakowska.

⁸ Prawdopodobnie dolna część obecnej ul. Górnośląskiej.

⁹ Prawdopodobnie Węgrzecki, ps. „Lubicz”, por., kmdt PKB w zgrupowaniu AK „Kryski”.

**[После 27 сентября 1944, Варшава]. Донесение айнзацкоманды
Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки**

Команда зипо
при Боевой группе Рейнефарта

О результатах разведки полиции безопасности от 27.9.4[4 г.]

Согласно показанию командира АК района Мокотов – псевдоним «Даниэль»¹ – уже четыре дня нет связи со Средместьем.

Согласно показаниям взятого в плен врача АК, в сент[ябре] 1942 г. по приказу СИКОРСКОГО² произошло объединение существовавших на тот момент польских национальных фракций под общим названием АК, которая впоследствии добивалась объединения национальных кругов на как можно более широкой основе.

Капитуляция района Мокотов, по его мнению, была подписана действительно только ради спасения от смерти широких кругов гражданского населения. Поскольку в этом районе проживали только зажиточные слои населения, там имелось достаточное количество продовольствия, чтобы держаться и дальше.

Полк повстанцев, насчитывавший в начале восстания около 1500 человек, к концу восстания на Мокотове потерял ок[оло] 200–300 человек убитыми и около 800 человек ранеными. Потери боевых частей убитыми и ранеными в этом районе оцениваются приблизительно в 70%.

Жителям Мокотова было объявлено через громкоговорители, что на западном берегу Вислы высадились части БЕРЛИНГА. Сообщалось даже, что по слухам они пробились до самой Литевской улицы. В настоящую помощь, однако, никто не верил. Парашютный сброс грузов англичанами тоже считали скорее не практической помощью, а только красивым жестом Англии.

Упомянутый врач постоянно подчеркивал, что восстание было рассчитано только на очень короткое время и должно было продемонстрировать русским, что люди в Варшаве готовы сражаться за свободную Польшу, которая не подчинится идеям какой-то Ванды ВАСИЛЕВСКОЙ³.

Из газет еще около недели назад выходил только «Бюлетын Информацийный», в котором печатались английские новости. ^aВ то же время, все более активной становилась пропагандистская деятельность АЛ.^a

**[Po 27] września 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy
komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth”
dotycząca sytuacji na Mokotowie**

Komando Pol[icji] Bezp[ieczeństwa]
przy Grupie Bojowej „Reinefarth”

Dotyczy: informacji wywiadowczych policji bezpieczeństwa z 27.9.4[4 r.]

Zgodnie z zeznaniem dowódcy AK dzielnicy M o k o t ó w – pseudonim „D a n i e l”¹ – od czterech dni nie ma już łączności ze Śródmieściem.

Według zeznań ujętego lekarza AK, we wrześ[niu] 1942 na rozkaz S i k o r s k i e g o² doszło do połączenia istniejących wówczas polskich odłamów narodowych pod wspólną nazwą AK, która następnie starała się o zjednoczenie narodowych kręgów na jak najszerszej płaszczyźnie.

Poddanie dzielnicy Mokotów nastąpiło, jego zdaniem, w rzeczywistości tylko dlatego, żeby ratować od śmierci szerokie kręgi cywilów. Ponieważ tę dzielnicę zamieszkiwały wyłącznie zamożne warstwy ludności, były tam wystarczające ilości artykułów żywnościowych do dalszego przetrwania.

Na Mokotowie, w pułku liczącym na początku powstania około 1500 ludzi, pod koniec powstańcy mieli ok. 200–300 poległych oraz około 800 rannych. W oddziałach bojowych ocenia się straty (zabitych i rannych) tej dzielnicy na około 70%.

Ludności Mokotowa podano przez głośniki informację, że na zachodnim brzegu Wisły wylądowały oddziały Berlinga. Przekazano nawet pogłoskę, że jakoby przebiły się one aż do ulicy Litewskiej. W prawdziwą pomoc jednak nikt nie wierzył. Tak samo zrzuty spadochronowe Anglików oceniano nie jako praktyczną pomoc, a raczej jako piękny gest Anglii.

Wspomniany lekarz stale podkreślał, że powstanie było obliczone tylko na bardzo krótki okres i miało pokazać Rosjanom gotowość ludności Warszawy do walki o wolną Polskę, która nie podporządkuje się ideom jakiejś Wandy Wasilewskiej³.

Jeszcze około tydzień temu z gazet ukazywał się tylko „Biuletyn Informacyjny”, zawierający wiadomości angielskie. ^aNatomiast coraz bardziej ożywiała się działalność propagandowa AL.^{-a}

Przekazane osoby:	810
Rozstrzelano:	19 [osób]
Spalono:	19 [ciał]

Передано лиц: 810
расстрелы: 19 [лиц]
сожжения: 19 [группов]

Рассылка:

Боевая группа Рейнефарта,
для сведения: командиру полиции безопасности и СД [округа]
Варшава в Сохачеве,
для сведения: командующему полицией безопасности в Кракове.
(—)^б

^в-Использовано [...] ^в

ИНП, КР 351/5, л. 86–87.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В левом верхнем углу неразборчивая рукописная пометка, по-видимому, К. А. Фишера; слева на полях дописано от руки: [...] Ia, с пометкой, вероятно, К. А. Фишера 01, 1ц. Рядом с каждым абзацем дописано от руки: ГМ.

Примечания

^{а-а} Подчеркнуто от руки.

^б Неразборчивая подпись.

^{в-в} Дописано от руки, частично неразборчиво.

¹ Каминьский Станислав Генрик (1896–1969), псевдоним «Даниэль», подполковник пехоты, во время сентябрьской кампании 1939 командир III/64 пехотного полка; в 1942–1944 и во время восстания командир спецполка ГК АК «Башта» и командующий VI районом АК (Южный Мокотов); с 4 по 18 августа командующий V округом АК «Мокотов», ранен; после капитуляции в лагере для военнопленных Вольденберг; после освобождения в стране.

² Сикорский Владислав (1881–1943), политик, деятель национально-освободительного движения, генерал брони; с 1921 на высоких должностях – начальник Генерального штаба Войска Польского, премьер-министр, министр внутренних дел и министр военных дел; во время сентябрьской кампании 1939 без назначения; с 28 сентября 1939 командующий Войском Польским во Франции, одновременно премьер-министр правительства РП и министр военных дел, а с ноября 1939 Верховный главнокомандующий и генеральный инспектор Вооруженных Сил; в июле 1941 подписал соглашение о возобновлении дипломатических отношений с СССР и создании Польской Армии в СССР; погиб в авиакатастрофе над Гибралтаром.

³ Василевская Ванда (1905–1964), писательница, коммунистическая деятельница; до 1937 в ПСП; в 1940–1964 депутат Верховного Совета СССР; в 1943–1946 глава Главного управления СПП; в 1944 wiceprzewodnicząca ПКНВ; после 1945 в СССР.

Rozdzielnik:

Grupa Bojowa „Reinefarth”,

Do wiadomości: Komendant Pol[icji] Bezp[iecieństwa] i SD [dystryktu] Warszawa w Sochaczewie,

Do wiadomości: D[owódca] [Policji] B[ezpieczeństwa] w Krakowie.

(—)^b

^cWykorzystano [...]^c

IPN, KR 351/5, k. 86–87.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W lewym górnym rogu nieczytelna odręczna adnotacja i parafa prawdopodobnie K. A. Fischera; na lewym marginesie odręczny dopisek: [...] Ia z parafą prawdopodobnie K. A. Fischera, 01, Ic. Przy każdym akapicie dopisano odręcznie: GM.

Przypisy

^{a-a} Podkreślono odręcznie.

^b Nieczytelny podpis.

^{c-c} Dopisek odręczny, częściowo nieczytelny.

¹ Kamiński Stanisław Henryk (1896–1969), ps. „Daniel”, ppłk piech., w kampanii wrześniowej 1939 dca III/64 pp; w l. 1942–1944 i w czasie powstania dca pułku dyspozycyjnego KG AK „Baszta” i dca Rejonu VI AK (Płd. Mokotów); od 4 do 18 sierpnia dca Obwodu V AK Mokotów, ranny; po kapitulacji w obozie jenieckim Woldenberg; po uwolnieniu w kraju.

² Sikorski Władysław (1881–1943), polityk, działacz niepodległościowy, gen. broni; od 1921 na wysokich stanowiskach – szef Szt. Gen. WP, premier, minister spraw wewnętrznych i minister spraw wojskowych; w kampanii wrześniowej 1939 bez przydziału; od 28 września 1939 dca WP we Francji, jednocześnie premier rządu RP oraz minister spraw wojskowych, a od listopada 1939 NW i generalny inspektor sił zbrojnych; w lipcu 1941 podpisał układ o wznowieniu stosunków dyplomatycznych z ZSRS i utworzeniu AP w ZSRS; zginął w katastrofie lotniczej w Gibraltarze.

³ Wasilewska Wanda (1905–1964), pisarka, działaczka komunistyczna; do 1937 w PPS; w l. 1940–1964 deputowana do Rady Najwyższej ZSRS; w l. 1943–1946 przewodnicząca ZG ZPP; w 1944 wiceprzewodnicząca PKWN; po 1945 pozostała w ZSRS.

**29 сентября 1944, [Варшава]. Донесение Боевой группы
«Рейнефарт» о текущем положении**

Боевая группа Рейнефарта
– Иц –

Боев[ая] позиция, 29 сентября 44 г.

Сводка за сутки от 29 IX 1944

I. Ситуация на фронте: без изменений.

II. Ситуация банд:

1) Поведение противника: ввиду переговоров, связанных с капитуляцией, сегодня с 08.47 было объявлено перемирие с повстанцами в котле «Средместье». Все части боевой группы незамедлительно после оглашения договоренности приостановили боевые действия, в то время как повстанцы нарушили перемирие на двух участках. Вследствие этого в п[олку] ^аполковника ЛАНГЕ^{1, а} около 10.30 был один убитый и один раненый, а в 19-й танк[овой] див[изии] около 11.30 – один раненый.

3)^б Показания военнопленных: на Мокотове существовала также гражданская администрация, единственным учреждением которой руководил гражданский комиссар, подчинявшийся коменданту района.

[П]КБ (1 комиссариат) также подчинялся коменданту района и формировал гражданскую полицию. Он занимался преследованием гражданских преступлений, охраной пленных и т. д. Случаи злоупотребления со стороны членов [П]КБ мне неизвестны. Численность находившейся на Мокотове полевой жандармерии мне неизвестна.

На нашем боевом участке существовала также «ВСК» (Войско-ва Служба Кобет, – Женская военная служба^в). Все женщины, служившие в АК связистками, санитарками и т. д., носили бело-красные нарукавные повязки с надписью «АК». Только те женщины, которые сражались с оружием в руках (были и такие), не принадлежали в [ВСК], находились на регулярной службе в АК.

На Мокотове АК имела роту добровольцев, которая принимала добровольцев и направляла их дальше.

За боевую группу
I офицер Генерального штаба
По поручению:
подп[исал]: ЗЕЙБЕРЛИХ
Унтерштурмфюрер СС

**29 września 1944, [Warszawa]. Meldunek dowódcy policji
bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefahrt”
dotyczący sytuacji w Warszawie**

Grupa Bojowa „Reinefarth”

Stanowisko boj[owe],
29 września 44

– Ic –

Meldunek dzienny z 29 IX 1944

I. Sytuacja na froncie: bez zmian.

II. Sytuacja band:

1) Zachowanie się wroga: ze względu na pertraktacje związane z kapitulacją, dzisiaj uzgodniono od godz. 08.47 zawieszenie broni z powstańcami w kotle „Śródmieście”. Wszystkie jednostki grupy bojowej natychmiast po ogłoszeniu uzgodnień wstrzymały działania bojowe, natomiast na dwóch odcinkach powstańcy złamali zawieszenie broni. Wskutek tego p[ułk] ^apułkownika Lange^{1, -a} około godz. 10.30 miał jednego zabitego i jednego rannego, a 19 Dyw[izja] Panc[erna] około godz. 11.30 jednego rannego.

3)^b Zeznania jeńców: na Mokotowie istniała także administracja cywilna, której jedyną placówką kierował komisarz cywilny, podlegający komendantowi Obwodu.

[P]KB (1 komisariat) podlegał także komendantowi Obwodu i stanowił policję cywilną. Ścigał przestępstwa cywilne, nadzorował jeńców itp. Nadużycia członków [P]KB nie są mi znane. Liczebności żandarmerii polowej na Mokotowie nie znam.

Na naszym odcinku bojowym istniała także „WSK” (Wojskowa Służba Kobiet^c). Wszystkie kobiety, które służyły w AK jako łączniczki, sanitariuszki itp. nosiły biało-czerwoną opaskę na ramieniu z nadrukiem „AK”. Tylko kobiety, które walczyły z bronią w rękę (takie też były) nie należały [do WSK], a wchodziły w skład regularnych członków AK.

AK miała na Mokotowie kompanię ochotników, która przyjmowała ochotników i przekazywała ich dalej.

Za Grupę Bojową
I oficer sztabu generalnego
z upoważnienia
podp[isał]: Seyberlich
SS Untersturmführer

Рассылка:

Корпусная группа фон дем Баха – Іц –

Боевая группа Рора – Іц –

– Іа –

Военная комендатура – Іц –

ИНП, КР 351/2, л. 13.

Машинописная копия на немецком языке.

На первой странице документа в правом верхнем углу неразборчивая пометка, в левом – пометка, по-видимому, К. А. Фишера.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
- ^б Так в тексте. Не хватает фрагмента или ошибка в нумерации.
- ^в В подлиннике название на польском и русском языках.

¹ Ланге Карл Вильгельм (1905), полковник шуцполиции; в сентябре 1944 командир караульного полка «Варшава» и немецкого подучастка «Іа» на Мокотове.

Rozdzielnik:

Grupa Korpuśna von dem Bach – Ic –

Grupa Bojowa Rohr – Ic –

– Ia –

Komendantura Wojskowa – Ic –

IPN, KR 351/2, k. 13.

Odpis w języku niemieckim, maszynopis.

Na pierwszej stronie dokumentu w prawym górnym rogu nieczytelna parafa, w lewym – parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.

Przypisy

- ^{a--a} Podkreślono odręcznie.
- ^b Tak w tekście. Brak fragmentu lub pomyłka w numeracji.
- ^c W oryginale nazwa w języku polskim i niemieckim.

¹ Lange Karl Wilhelm (ur. 1905), płk policji ochronnej; we wrześniu 1944 dca Wachregiment „Warschau” i niemieckiego pododdziału „IA” na Mokotowie.

1 октября 1944, [Варшава]. Донесение айнзацкоманды Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки

Команда зипо
при Боевой группе Рейнефарта

О результатах разведки полиции безопасности от 1.10.44

Местоположение отдельных постов и др. объектов АК указано следующим образом: улица Хожая, 28 – комиссариат полиции (ПКБ); ул. Кручая, 11, 14, 15 – местонахождение представительства – Здесь находится «инж[е-нер] КУЛЕША»¹ из Лондона в качестве уполномоченного представителя правительства в изгнании; Вильчая, № 20 – Главное командование АК, Маршаллштрассе, 72 – комендатура саперов и казармы АК, Мокотовская, 60 – учреждение делегаттуры, более точные данные о котором отсутствуют, ул. Вспульная, 37 – казармы АК и комендатура, ул. Вспульная, 27 – госпиталь АК, ул. Цегляная (склады трех фирм) большой склад зерна.

В течение последних 10 дней повстанцы почти каждую ночь получали сброшенные русскими самолетами грузы, конкретно – исключительно в районе к югу от Рейхштрассе.

Согласно показанию, в Средместье с оружием в руках сражается много женщин и девушек. Сражающиеся являются членами АК, АЛ и ПАЛ². Последняя организация издавала журнал «Искра»³, редакция которого находится по улице Вспульной, 33. ^aВ рядах ПАЛ много евреев.^a

У повстанцев в Средместье пребывают трое русских: один – капитан КАЛУГИН, который сидит в Главном командовании АК по ул. Вильчей, 20 и поддерживает связь с частями БЕРЛИНГА, и еще двое парашютистов, которые были ранены во время прыжка и являются неспособными к участию в боевых действиях. В подвале упомянутого Главного командования находится, по всей видимости, также радиостанция, поддерживающая связь с Лондоном.

Согласно показаниям рейхсдойче – как ему сообщил достоверный источник – по улице Хожей, 10 были якобы расстреляны 10 фольксдойче (штатских), которые перед этим должны были сами выкопать себе могилу. В кинотеатре по улице Хожей находилось 200 немецких пленных. В этот дом якобы попала немецкая бомба, убив при этом 40 немцев.

Настроение среди бойцов АК в центральном котле плохое, но командиры частей по-прежнему стараются его поднять. Бойцы получают уже почти один только кофе и суп.

**1 października 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy komanda
policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej „Reinefarth”
dotycząca obiektów zajmowanych przez powstańców**

Komando Pol[icji] Bezp[ieczeństwa]
przy Grupie Bojowej „Reinefarth”

Dotyczy: informacji wywiadowczych policji bezpieczeństwa z 1.10.44

Podano następujące położenie poszczególnych placówek AK itp.: ulica Hoża 28 – komisariat policji (PKB); ul. Krucza 11, 14, 15 – siedziba delegatury – tutaj przebywa „inż. K u l e s z a”²¹ z Londynu jako pełnomocnik rządu na uchodźstwie; Wilcza nr 20 – Komenda Główna AK; Marschallstrasse 72 – komendantura saperów i koszary AK, Mokotowska 60 – nieznaną bliżej placówką delegatury; ul. Wspólna 37 – koszary AK i komendantura; ul. Wspólna 27 – szpital AK; ul. Ceglana (magazyny trzech firm) duży magazyn zboża.

Podczas ostatnich 10 dni powstańcy otrzymywali prawie każdej nocy rzuty z samolotów rosyjskich, wyłącznie w rejonie na południe od Reichsstrasse.

Według zeznania wiele kobiet i dziewcząt walczy w Śródmieściu z bronią w rękę. Walczący są członkami AK, AL i PAL². Ta ostatnia organizacja wydawała czasopismo „Iskra”²³, którego redakcja znajduje się przy ulicy Wspólnej 33. ^a-W PAL jest wielu Żydów.^a

U powstańców na Śródmieściu jest trzech Rosjan: jeden – kapitan Kaługin, który przebywa w Komendzie Głównej AK przy ul. Wilczej 20 i utrzymuje łączność z oddziałami Berlinga, oraz dwóch skoczków spadochronowych, którzy zostali ranni podczas skoku i nie są zdolni do akcji. W piwnicy Komendy Głównej znajduje się najprawdopodobniej także radiostacja, utrzymująca łączność z Londynem.

Według zeznań pewnego reichsdeutscha – na podstawie wiarygodnej relacji – przy ulicy Hożej 10 rozstrzelano podobno 10 volksdeutschów (cywilów), którzy przedtem musieli sobie sami wykopać grób. W kinie przy ulicy Hożej znajdowało się 200 niemieckich jeńców. W dom ten podobno uderzyła niemiecka bomba, zabijając 40 Niemców.

Nastroje w AK w kotle środkowym są złe, choć dowódcy oddziałów starają się je nadal poprawić. Oddział otrzymuje już tylko kawę i zupę.

Polska ludność cywilna w kotle środkowym jest skrajnie zmęczona walką i nazywa dowódców AK bandytami.

Польское гражданское население в центральном котле в высшей степени утомлено борьбой и называет руководителей АК уже только бандитами.

Передано лиц: 2100.

Рассылка:

Боевая группа Рейнефарта,
для сведения: командиру полиции безопасности и СД [округа]
Варшава в Сохачеве
для сведения: командующему полицией безопасности в Кракове
[...]^б

(—)^в

г-Г[аупт]шту[рм]ф[юрер] СС-г

г-Поступило 1 окт[ября] 44 г.
время: 22.20^г (—)^д

ИНП, КР 351/5, л. 90–91.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В верхней части первой страницы документа пометка, по-видимому, К. А. Фишера. Возле каждого абзаца дописано от руки: ЕМ.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
- ^б Неразборчивая приписка от руки.
- ^в Неразборчивая подпись.
- ^{г-г} Дописано от руки.
- ^д Неразборчивая пометка.

¹ Квирины Эдвард Казимеж (1899–1954?), псевдонимы «инженер Кулеша», «Станислав Кулеша», капитан запаса; адвокат; с 1943 заместитель руководителя Бюро западных земель Делегатуры правительства; во время восстания с 1 по 22 августа 1944 делегат правительства района IV «Средместье-Юг», затем в Бюро новых земель Делегатуры правительства; после 1945 – директор Департамента администрации в Министерстве воссоединенных земель; арестован 23 октября 1950 Управлением безопасности, содержался в мокотовской тюрьме.

² Польская Армия Людова (ПАЛ), подпольная организация, возникшая в апреле 1943, существовала до января 1945; в ее состав вошли: Народная милиция Рабочей партии польских социалистов (РППС), военный сектор Команды защитников Польши, часть Гвардии национальной обороны и военный сектор Польской народной национально-освободительной акции (ПЛАН); комендантом был Генрик Боруцкий. 29 июля 1944 ПАЛ выпустила лживое воззвание о мнимом бегстве из Варшавы Главного командования АК и командования Национальных Вооруженных Сил. 16 сентября 1944 ПАЛ вместе с АЛ и Корпусом безопасности создала объединенные Вооруженные Силы.

³ «Искра», ежедневная подпольная газета, издававшаяся с 1940 до конца августа 1944 (до падения Старого города) Союзом польских синдикалистов.

Przekazane osoby: 2100.

Rozdzielnik:

Grupa Bojowa „Reinefarth”,

Do wiadomości: komendant Pol[icji] Bezp[ieczeństwa] i SD [dystryktu]
Warszawa w Sochaczewie

Do wiadomości: dowódca [Policji] B[ezpieczeństwa] w Krakowie [...]^b

(—)^c

^d-SS H[aupt]stu[rm]f[ührer]^d

^d-Wpłynęło 1 paźdz[iernika] [19]44.

godzina 22.20^d (—)^e

IPN, KR 351/5, k. 90–91.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W górnej części pierwszej strony dokumentu paraafa prawdopodobnie K. A. Fischera. Przy każdym akapicie na lewym marginesie dopisano odręcznie: EM.

Przypisy

- ^{a--a} Podkreślono odręcznie.
- ^b Odręczny nieczytelny dopisek.
- ^c Nieczytelny podpis.
- ^{d--d} Dopisano odręcznie.
- ^e Nieczytelna paraafa.

¹ Quirini Edward Kazimierz (1899–1954?), ps. „inż. Kulesza”, „Stanisław Kulesza”, kpt. rez.; adwokat; od 1943 zca kierownika Biura Ziem Zachodnich DR; podczas powstania od 1 do 22 sierpnia 1944 Delegat Rządu Rejonu IV Śródmieście-Południe, potem w Biurze Ziem Nowych DR; po kapitulacji w obozie jenieckim Sandbostel; następnie w kraju. Po 1945 dyrektor Dep. Administracji w Ministerstwie Ziem Odzyskanych, aresztowany 23 października 1950 przez UB, przetrzymywany w więzieniu mokotowskim.

² Polska Armia Ludowa (PAL), organizacja konspiracyjna powstała w kwietniu 1943, istniała do stycznia 1945; w jej skład weszły: Milicja Ludowa RPPS, pion wojskowy Komendy Obrońców Polski, część Gwardii Obrony Narodowej oraz pion wojskowy PLAN; kmtdem był Henryk Borucki. 29 lipca 1944 PAL wydała kłamliwą odezwę o rzekomej ucieczce KG AK oraz dowództwa NSZ z Warszawy. 16 września 1944 PAL wraz z AL i KB utworzyły Połączone Siły Zbrojne.

³ „Iskra”, codzienne pismo konspiracyjne wydawane od 1940 do końca sierpnia 1944 (do upadku Starego Miasta) przez Związek Syndykalistów Polskich.

**2 октября 1944, [Варшава]. Донесение командования
572-го казачьего дивизиона об изъятии пропагандистской
листовки повстанцев**

Казачий див[изион] 572

Б[ез] м[еста расквартирования],
2 октября 1944 г.

О листовке противника

В Боевую группу «Б»¹
господину майору ХАНУ
Варшава

Казачий див[изион] при сем прилагает 1 пропагандистскую листовку пр[отивника]², которая вчера была отдана в здешнюю канцелярию.

а. Б. [?]

(—)^a
Обер-цальмейстер

1 приложение

ИНП, КР 351/9, л. 68.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу под датой дописано от руки: Ia, Ic; под текстом: Приш[ло] 5/10; рядом пометка, по-видимому, К. А. Фишера.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

¹ Ранее участок (сектор обороны, сектор тревоги) «В», находившийся в подчинении у коменданта Варшавы (существовали также участки А, С, D – полицейский район, Е – Прага). Местом нахождения командира участка «В» был форт Бема.

² Скорее всего речь идет о листовках-воззваниях «Халя» с 11 сентября 1944 *Братья славяне*. Ср. фото № 95–96.

**2 października 1944, [Warszawa]. Meldunek
dla mjr. Hahna dotyczący ulotki propagandowej
dostarczonej przez 572 dywizjon kozaków**

Dyw[izjon] kozaków 572

o.u., 2 października 1944

Dot[yczy]: ulotki wroga

Do
Grupy Bojowej „B”¹, Pana Majora H a h n a
Warszawa

Dyw[izjon] Kozaków przekazuje w załączeniu 1 ulotkę propagandową wr[oga]², która wczoraj została oddana w tutejszym biurze.

a. B. [?]

(—)^a
Oberzahlmeister

1 załącznik

IPN, KR 351/9, k. 68.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

*W prawym górnym rogu dokumentu, pod datą dopisano odręcznie: Ia, Ic; pod tekstem: Wpłyn[ę-
ło] 5/10; obok parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.*

Przypisy

^a Nieczytelny podpis.

¹ Wcześniej Odcinek (sektor obronny, sektor alarmowy) „B”, który podlegał kmdtowi Warszawy (istniały ponadto odcinki A, C, D – dzielnica policyjna, E – Praga). Miejscem postoju dcy Odcinka „B” był Fort Bema.

² Prawdopodobnie chodzi o ulotkę-odezwę „Hala” z 11 września 1944 pt. *Bracia Słowianie*. Por. fot. nr 95–96.

**[Не ранее 2 октября 1944 г.], б.м.в.
Сообщение обергруппенфюрера СС Э. фон дем Баха-Зелевского
в отношении договора о капитуляции**

Копия с копии
(Шт[аб-]кв[артира] II/1931/44
с[екретное] д[ело] ком[андования])

25 экземпляров с 22-го экземпляра
12-й экземпляр
3 дополнительных экземпляра с 12-го экземпляра
/дополнительный экземпляр

Группа корпуса фон дем Баха
Ia/№ по журн[алу] уч[ета] 770/4/44
с[екретное] д[ело] ком[андования]
Секретное дело командования:

В отношении договора о капитуляции Варшавы.

2.10.1944 произошла капитуляция Варшавы в соответствии со следующим договором:

I.

1) 2.10.1944 в 20.00 по герм[анскому] времени (в 21.00 по пол[ьско-му] времени) прекращаются боевые действия между польскими войсками и немецкими войсками, сражающимися на территории города Варшавы.

Польскими войсками считаются все польские части, находившиеся в тактическом подчинении командования АК в течение всего периода боев с 1.8.1944 до дня подписания настоящего договора. Эти части далее в тексте именуются «части АК».

2) Солдаты вышеназванных польских частей в определенные сроки сложат оружие на участке II и направятся строем целыми формированиями со своими командирами к местам сбора. ^aМеста, в которых будет сложено оружие, и места сбора частей будут точно обозначены. Офицеры могут оставить при себе холодное оружие. ^a

3) Одновременно АК передаст немецким военным властям взятых ею в плен немецких солдат и интернированных польскими властями лиц немецкой национальности.

**[Po 2] października 1944, b.m.w. Pismo gen. Ericha von dem Bacha
do podległych oddziałów zawierające warunki
umowy kapitulacyjnej**

Odpis z odpisu
(Kwat[era] Gł[ówna] II/1931/44 g.Kdos

25 egzemplarzy z 22. egzemplarza
12. egzemplarza
3 egzemplarze uzupełniające z 12. egzemplarza
/egzemplarz uzupełniający

Grupa Korpuśna von dem Bacha
Ia/nr dz[ieńnika] p[odawczego] 770/4/44 g.Kdos
Tajna sprawa Dowództwa:

Dot.: umowy kapitulacyjnej Warszawy.

W dniu 2.10.1944 nastąpiła kapitulacja Warszawy na podstawie następującej umowy:

I.

1) W dniu 2.10.1944 o 20.00 czasu niem[ieckiego] (godz. 21.00 czasu pol[skiego]) wstrzymuje się działania wojenne pomiędzy walczącymi oddziałami polskimi i oddziałami niemieckimi na obszarze miasta Warszawy.

Za polskie oddziały uchodzą wszystkie polskie jednostki, które były podporządkowane taktycznie dowództwu AK w czasie walk od 1.8.1944 aż do dnia podpisania tej umowy. Te jednostki określa się w dalszym tekście jako „oddziały AK”.

2) Żołnierze wyżej wymienionych polskich oddziałów złożą broń w ustalonych terminach na odcinku II i udadzą się w zwartych formacjach ze swoimi dowódcami do punktów zbornych. ^aPunkty, w których broń będzie składana i zbiorą się oddziały, zostaną jeszcze szczegółowo określone. Oficerowie mogą zatrzymać broń białą. ^a

3) Równocześnie AK przekaze niemieckim władzom wojskowym wziętych do niewoli niemieckich żołnierzy i internowane przez władze polskie osoby narodowości niemieckiej.

4) Dla zapewnienia porządku i bezpieczeństwa na terenie miasta Warszawy dowództwo AK wyznaczy specjalne jednostki. Jednostki te będą

4) В целях обеспечения порядка и безопасности на территории города Варшавы командование АК выделит специальные подразделения. Эти подразделения будут освобождены от обязанности немедленно сложить оружие. Они останутся в городе до момента окончательного выполнения своей задачи. Германское командование уполномочено контролировать численность данных подразделений.

5) После сложения оружия на солдат АК^a будут распространены все постановления Женевской конвенции от 27.7.1929 г., касающиеся обращения с военнопленными.^a

Те же постановления распространяются на солдат АК, которые были взяты в плен в районе Варшавы после 1.8.44.

6) Права военнопленных согласно Женевской конвенции об обращении с военнопленными (статья 81) предоставляются также служащим АК, не принимавшим непосредственного участия в боях, без различия пола. К последним, в частности, относятся технические сотрудницы штабов, связистки, интенданты и обслуживающий персонал, работники печати и информационных служб, военные корреспонденты и т. п.

⁶7) При применении постановлений Женевской конвенции об обращении с военнопленными действуют офицерские воинские звания, признаваемые командованием АК.

Удостоверения, содержащие псевдонимы, являются достаточным доказательством принадлежности к АК. Настоящие фамилии будут сообщены немецким военным властям. Личность членов АК, потерявших удостоверения, будет установлена специально назначенными комиссиями АК. Такие комиссии в случае необходимости будут созданы командующим АК. Данные постановления касаются также лиц, упомянутых в пункте 6.

8) Лица, которые согласно вышесказанному являются военнопленными, не подлежат ответственности за свою военную или политическую деятельность во время боев в Варшаве или в предшествующий [боям] период, также после их освобождения из лагеря военнопленных. Преследованию не подлежат также лица, нарушившие немецкие предписания, в частности, не зарегистрировавшиеся офицеры, лица, бежавшие ранее из лагерей для военнопленных, лица, нелегально вернувшиеся в Польшу и т. п.

9) В отношении гражданского населения, находившегося в Варшаве во время боев, не будут применяться массовые репрессии. Никто не будет преследоваться за работу в учреждениях и администрации (правосудие, служба безопасности, общественное попечение, соци-

zwolnione z obowiązku natychmiastowego złożenia broni. Pozostaną w mieście do zakończenia swego zadania. Niemieckie dowództwo jest upoważnione do kontroli liczebności tych jednostek.

5) Wraz ze złożeniem broni żołnierze AK^a korzystają ze wszystkich praw Konwencji Genewskiej z 27.7.1929 r. dotyczących traktowania jeńców wojennych.^a

Z tych samych praw korzystają żołnierze AK, którzy w czasie walk od 1.8.44 zostali wzięci do niewoli w rejonie Warszawy.

6) Z praw jeńców wojennych korzystają także nie walczące siły AK, zgodnie z Konwencją Genewską dotyczącą traktowania jeńców wojennych (artykuł 81) bez względu na płęć; szczególnie objęte są tym pomocnice sztabowe, pomocnice łączności, jednostki zaopatrzeniowe i opiekuńcze, służby informacyjne i prasowe, sprawozdawcy wojenni i tym podobne.

^b7) Przy zastosowaniu postanowień Konwencji Genewskiej dotyczącej traktowania jeńców wojennych obowiązują oficerskie stopnie służbowe uznane przez dowództwo AK.

Legitymacje opiewające na pseudonimy są dostatecznymi dowodami przynależności do AK. Właściwe nazwiska zostaną podane niemieckim władzom wojskowym. Członkowie AK, którzy zgubili legitymacje, zostaną zidentyfikowani przez później wyznaczone komisje AK. Takie komisje powoła, w razie potrzeby, dowódca AK. Postanowienia te dotyczą także osób wymienionych pod pozycją 6.

8) Kto jest jeńcem wojennym według powyższych wywodów, nie będzie pociągany do odpowiedzialności za swą wojskową i polityczną działalność podczas walk w Warszawie oraz za działalność poprzedzającą [walki], także wtedy, gdy zostanie zwolniony z obozu jeńców wojennych. Tak samo nie będą ścigane uchybienia przeciw niemieckim rozporządzeniom, w szczególności nie zgłoszenie się jako oficer, wcześniejsza ucieczka z obozu dla jeńców wojennych, nielegalny powrót do Polski i tym podobne.

9) Wobec ludności cywilnej, która podczas walk przebywała w Warszawie, nie będzie stosowana żadna odpowiedzialność zbiorowa. Za działalność prowadzoną podczas walk nikt nie będzie ścigany w urzędach i administracji (sądownictwo, służba bezpieczeństwa, publiczna opieka, społeczne i charytatywne placówki) ani za uczestnictwo w walkach i w propagandzie wojennej.

Członkowie wyżej wymienionych placówek nie będą też pociągani do odpowiedzialności za polityczną działalność wykonywaną w Warszawie przed powstaniem.

10) Ewakuacja ludności cywilnej z Warszawy zażądana przez dowództwo niemieckie będzie przeprowadzona w takim czasie i w taki sposób, żeby oszczędzić ludności cierpień, jeśli tylko można ich uniknąć.

альные и благотворительные организации) во время боевых действий, а также за участие в боях и военной пропаганде.

Работники вышеперечисленных заведений не будут привлекаться к ответственности также за политическую деятельность, которой они занимались в Варшаве до восстания.

10) Эвакуация гражданского населения из Варшавы, осуществляемая по требованию немецкого командования, будет проведена в такие сроки и таким образом, чтобы по мере возможности избавить население от страданий.

Будет разрешен вывоз художественных, культурных и религиозных ценностей.

Германское командование приложит усилия к обеспечению сохранности оставшегося в городе общественного и частного имущества.

Детали эвакуации будут оговорены в специальном соглашении.

II.

1) Командование АК обязуется, начиная с 3.10.1944, с 07.00 (гер[манское] время), с 08.00 (пол[ьское] время), приступить к разбору баррикад, причем в первую очередь тех, которые расположены в непосредственной близости от немецких рубежей.

2) 2.10.1944, не позднее 24.00 по гер[манскому] времени (3.10.1944, 01.00 по пол[ьскому] времени), командование АК передаст на немецких рубежах представителям германского вермахта всех немецких военнопленных, а также по мере возможности немецких интернированных гражданских лиц.

3) Если разбор баррикад не будет начат в установленный срок, германское командование оставляет за собой право 3.10.1944 с 12.00 дня по гер[манскому] времени (13.00 по пол[ьскому] времени) денонсировать настоящий договор. Денонсация вступает в силу через два часа после вручения денонсации на польских рубежах.

4) Командование АК обязуется 4.10.1944 вывести из Варшавы 1 полк или 3 батальона разных полков для сложения оружия. Головные подразделения должны пересечь немецкие рубежи 4.10.1944 в 09.00 по гер[манскому] времени (в 10.00 по пол[ьскому] времени).

5) Остальные части АК, за исключением указанных в [п.] I.4, покинут Варшаву 5.10.1944 для сложения оружия.

6) Части АК пересекут польские рубежи с оружием, но без боеприпасов, передвигаясь по следующим маршрутам:

а) из южной части Средместья 72-й пехотный полк по следующим улицам: Снядецких, Шука (6 Аугусташтрассе), Сухой, Фильтровая,

б) из северной части Средместья:

Zostanie umożliwione zabranie z sobą przedmiotów wartości artystycznej, kulturowej i sakralnej.

Niemieckie dowództwo będzie się starało zabezpieczyć pozostające w mieście dobra publiczne i prywatne.

Szczegóły ewakuacji zostaną uregulowane w specjalnym porozumieniu.

II.

1) Dowództwo AK zobowiązuje się, poczynając od 3.10.1944, od godz. 07.00 (czas niem[iecki]), od godz. 08.00 (czas pol[ski]) do rozebrania barykad, najpierw tych, które są położone najbliżej linii niemieckich.

2) Dowództwo AK przekaze jeszcze 2.10.1944 najpóźniej do godz. 24.00 czasu niem[ieckiego] (3.10.1944, godz. 01.00 czasu pol[skiego]) wszystkich niemieckich jeńców wojennych oraz w miarę możliwości także niemieckich internowanych cywilów przedstawicielom niemieckiego Wehrmachtu na liniach niemieckich.

3) Jeżeli rozebranie barykad nie zostanie podjęte w porę, to dowództwo niemieckie zachowuje sobie prawo wypowiedzenia niniejszej umowy 3.10.1944 od godz. 12.00 w południe czasu niem[ieckiego] (godz. 13.00 czasu pol[skiego]), a mianowicie wypowiedzenie wchodzi w życie dwie godziny po wręczeniu wypowiedzenia na polskich liniach.

4) Dowództwo AK zobowiązuje się do wyprowadzenia z Warszawy w dniu 4.10.1944 jednego pułku lub trzech batalionów różnych pułków do składania broni. Czoła tych oddziałów muszą 4.10.1944 o godz. 09.00 czasu niem[ieckiego] (godz. 10.00 czasu pol[skiego]) przekroczyć linie niemieckie.

5) Pozostałe jednostki AK, z wyjątkiem jednostek wymienionych w [rozd.] I, [pkt] 4, opuszczą Warszawę 5.10.1944 celem złożenia broni.

6) Jednostki AK przekroczą polskie linie z bronią, ale bez amunicji następującymi drogami wymarszu:

a) ze Śródmieścia-Południe 72. pułk piechoty przez następujące ulice: Śniadeckich, Szucha (6 Augustastrasse), Suchą, Filtrową,

b) ze Śródmieścia-Północ:

aa) 36 pułk piechoty przez następujące ulice: Eisen[strasse], Reich[sstrasse], Radomer[strasse]¹,

bb) 15 pułk piechoty przez ulice: Grzybowską, Eisgruben[strasse]², Litzmannstadt[strasse]³,

7) W mieście pozostają następujące siły AK:

a) Do celów porządkowych: trzy kompanie, uzbrojone w pistolety, pistolety maszynowe, karabiny;

аа) 36-й пехотный полк по следующим улицам: Айзен[штрассе], Рейх[штрассе], Радомер[штрассе]¹,

бб) 15-й пехотный полк по следующим улицам: Гжибовская, Айсгрубен[штрассе]², Лицманштадт[штрассе]³.

7) В городе остаются следующие силы АК:

а) Для поддержания порядка: 3 роты, вооруженные пистолетами, автоматами, винтовками;

б) Для охраны и передачи трех складов полка с боеприпасами и снаряжением: 30 человек, вооруженных как указано выше.

в) Санитарные части для обеспечения и вывозки раненых, а также ликвидации госпиталей; без оружия.

8) Порядок вывоза раненых и больных солдат АК, а также санитарных материалов оговаривают между собой немецкий начальник медико-санитарной службы и начальник медико-санитарной службы АК. Тем же путем должна быть организована отправка семей медико-санитарного персонала.

9) Оознавательными знаками солдат АК являются бело-красные нарукавные повязки, бело-красные банты, бело-красные розетки или знаки с изображением польского орла; при этом не имеет значения, носят ли они какую-либо форму или одеты в гражданское платье.

10) Стороны, заключающие договор, постановляют, что транспортировка, размещение, надзор и обслуживание военнопленных находятся в исключительном ведении германского вермахта. Немецкая сторона гарантирует, что в отношении солдат АК выполнение этих задач не будет вверено частям другой национальности.

11) Женщины, которые согласно [п.] I.6 являются военнопленными, будут помещены в лагеря, которые приравниваются к лагерям для офицеров или [лагерям] для рядовых.

Женские офицерские воинские звания это:

- младший комендант,
- комендант,
- старший комендант,
- инспектор.

К женщинам-военнопленным по их собственному желанию могут применяться правила обращения, действующие в отношении остального гражданского населения.

12) Немецкие военные власти без промедления уведомят Помощь военнопленным ИМКА о количестве и местах расквартирования военнопленных солдат АК, а также военнопленных членов вспомогательных сил АК.

b) Do ochrony i przekazania trzech magazynów pułku z amunicją i sprzętem: 30 ludzi, uzbrojonych jak wyżej;

c) Jednostki sanitarne dla zaopatrzenia i odtransportowania rannych i zlikwidowania szpitali; nie uzbrojone.

8) Transport rannych i chorych żołnierzy AK oraz materiału sanitarnego niemiecki szef sanitarny uzgodni bezpośrednio z szefem sanitarnym AK. Tą drogą należy także uregulować transport rodzin personelu sanitarnego.

9) Żołnierze AK są rozpoznawalni po biało-czerwonych opaskach na ramieniu, biało-czerwonych kokardach, biało-czerwonych rozetach lub polskich orzelkach; nie ma przy tym znaczenia, czy mają na sobie jakikolwiek mundur, czy ubranie cywilne.

10) Strony zawierające umowę stwierdzają, że transport, zakwaterowanie, nadzór i opieka nad jeńcami wojennymi podlegają wyłącznie kompetencji niemieckiego Wehrmachtu. Strona niemiecka zapewnia, że w odniesieniu do żołnierzy AK nie powierzy tych zadań jednostkom obcej narodowości.

11) Kobiety, które zgodnie z [rozdz.] I, [pkt] 6 są jeńcami wojennymi, zostaną umieszczone w obozach, równorzędnych obozom oficerskim lub [obozom] dla szeregowych.

Żeńskie oficerskie stopnie służbowe to:

- młodsza komendantka,
- komendantka,
- starsza komendantka,
- inspektorka.

Kobiety – jeńcy wojenni na własne życzenie mogą być traktowane jak pozostała ludność cywilna.

12) Niemieckie władze wojskowe zgłoszą niezwłocznie Pomocy Jeńcom Wojennym YMCA liczbę i miejsca zakwaterowania jeńców wojennych AK oraz jeńców wojennych sił pomocniczych AK.

13) Jako pomoc w technicznym przeprowadzeniu tej umowy do dyspozycji SS Obergruppenführera i generała policji von dem Bacha będzie trzech polskich oficerów.

III.

W razie uchybienia postanowieniom tej umowy sprawcy, którym udowodniono winę, będą pociągnięci do odpowiedzialności.

Tę umowę podają do wiadomości.

13) Для оказания помощи в техническом осуществлении настоящего договора в распоряжении обергруппенфюрера СС и генерала полиции фон дем Баха будут находиться три польских офицера.

III.

В случае нарушения постановлений настоящего договора лица, виновность которых будет доказана, будут привлечены к ответственности.

Обнародую настоящий договор.

С п[одлинным] в[ерно]:
подп[исал] подпись поручик

подп[исал]
ф[он] д[ем] БАХ

К[опия] в[ерна]:
(—)^в
Капитан

Настоящая копия имеет номер:
А.О.К. 9, Ia № 5567/44 г.К.дос.

ИИП, ОКБЗН 218, л. 2–5.

Заверенная копия на немецком языке, машинопись.

Фирменный бланк с надписью: Секретное дело командования. Внизу на первой странице документа оттиск прямоугольного штампа с частично неразборчивой надписью: Приложение к № ... В[ерховное] к[омандование] В[ермахта]/ВфСт, в который вписано от руки: 008220/44.

Документ опубликован в: Н. von Krannhals, Der Warschauer Aufstand 1944, Frankfurt am Main 1964, s. 404–407; польская версия опубликована в: Armia Krajowa w dokumentach, t. 4, Londyn 1977, s. 428–432; T. Żenczykowski, Samotny bój Warszawy, Lublin – Paryż 1990, s. 169–172; Dokumenty do kapitulacji Powstania Warszawskiego, oprac. St. Płoski [в:] Najnowsze Dzieje Polski, t. 4, Warszawa 1960, s. 148–150.

Примечания

- ^{а-а} Фрагмент отмечен на полях двумя вертикальными чертами.
- ^б Абзац отмечен на полях вертикальной чертой.
- ^в Неразборчивая подпись.

¹ Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время ул. Груецкая.

² Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время ул. Хлодная.

³ Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время ул. Вольская.

Z[a] z[godność]:
podp[isał] podpis porucznik

podp[isał] v[on] d[em] Bach

Z[a] z[godność] o[dpisu]:
(—)^c
Kapitan

Niniejszy odpis posiada numer:
AOK 9, Ia nr 5567/44 g.Kdos.

IPN, OKBZN 218, k. 2–5.

Odpis uwierzytelniony w języku niemieckim, maszynopis.

Papier firmowy z nadrukiem: Tajne sprawy Dowództwa. Na końcu pierwszej strony dokumentu pieczęć prostokątna z napisem: Załącznik do nr. ... OKW/WfSt, na której odręcznie wpisano numer: 008220/44.

Dokument opublikowany m. in. w: H. von Krannhals, Der Warschauer Aufstand 1944, Frankfurt am Main 1964, s. 404–407; wersja polska opublikowana m. in. w: Armia Krajowa w dokumentach, t. 4, Londyn 1977, s. 428–432; T. Żenczykowski, Samotny bój Warszawy, Lublin – Paryż 1990, s. 169–172; Dokumenty do kapitulacji Powstania Warszawskiego, oprac. St. Płoski [w:] Najnowsze Dzieje Polski, t. 4, Warszawa 1960, s. 148–150.

Przypisy

- ^{a--a} Fragment oznaczony na marginesie dwiema pionowymi liniami.
- ^b Akapit oznaczony na marginesie pionową linią.
- ^c Nieczytelny podpis.

¹ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie ul. Grójecka.

² Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie ul. Chłodna.

³ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1940–1945. Przed wojną i obecnie ul. Wolska.

**[Не ранее 4 октября] 1944, [Варшава]. Донесение айнцакоманды
Боевой группы «Рейнефарт» о результатах разведки**

Команда зипо
при Боевой группе Рейнефарта

О результатах разведки полиции безопасности от 4 X 1944

^аИнформатор сообщает, что штаб АЛ, ПАЛ и КБ¹ находится по улице Хожей, 27. Там находится также командир соединенных частей, генерал СКОКОВСКИЙ², бывший пол[ьский] полковник, в настоящее время на службе у сов[етов].

^аДонесения, согласно которым АЛ закапывает оружие^б в Средместье, по-прежнему подтверждаются. Также спрос на удостоверения АК со стороны членов АЛ, ПАЛ и КБ по-прежнему велик. В качестве платежных средств в последнее время предлагаются вещи в натуре, такие как сало и сигареты.

^аВо время выступления АК обнаружилось, что была сдана только небольшая часть оружия. Большая часть, особенно противотанковое оружие, закапывается в Средместье.

^аКак говорят, большая часть АЛ хочет остаться в Средместье. Речь идет в основном о евреях, которым, пожалуй, не удалось бы покинуть Средместье под видом беженцев ввиду внешних расовых признаков. Они полны решимости бороться за свою жизнь до конца. ^бЧисло евреев оценивается в 200–300 человек.^в

^аИнф[орматор], пользующийся большим влиянием в ведущих польских кругах, задал вопрос, придадут ли немецкие власти значение быстрой эвакуации города. Он предложил, чтобы представитель немецких властей появился в городе в сопровождении членов АК и надлежащим образом объяснил населению, в течение какого времени, которое должно быть установлено, следует покинуть город^б. По его мнению, в Средместье царит политический хаос, а приказы командования АК едва ли доходят до отдельных граждан. Каждый вынужден обходиться информацией от ^г«доброего»^г соседа. И именно это дает коммунистическим кругам возможность продолжать пропаганду против эвакуации. Таким образом оказывается значительная поддержка устной пропаганде коммунистов.

^а30.9.1944 в Мцонове была замечена крупная часть АК, катившая 2 зенитных орудия на резиновом ходу, 8–10 легких гранатометов

**[Po 4] października 1944, [Warszawa]. Informacja dowódcy
komanda policji bezpieczeństwa przy Grupie Bojowej
„Reinefarth” dotycząca m. in. relacji AL – AK**

Komando Pol[icji] Bezp[ieczeństwa]
przy Grupie Bojowej „Reinefarth”

Dotyczy: informacji wywiadowczych policji bezpieczeństwa z 4 X 1944

^aInf[ormator] podaje, że sztab AL, PAL i KB¹ znajduje się przy ulicy Hożej 27. Tam znajduje się także dowódca połączonych jednostek, generał Skokowski², były pol[ski] pułkownik, obecnie w służbie Sow[ietów].

^aMeldunki, według których AL zakopuje broń^b w Śródmieściu, nadal się potwierdzają. Także zapotrzebowanie na legitymacje AK ze strony członków AL, PAL i KB jest nadal duże. Środkiem płatniczym ostatnio są rzeczy w naturze, jak słonina i papierosy.

^aPodczas wymarszu AK stwierdzono, że zdano niewiele broni. Duża jej część, szczególnie broń przeciwpancerna, zakopywana jest w Śródmieściu.

^aChodzą słuchy, że duża część AL chce pozostać w Śródmieściu. Chodzi głównie o Żydów, którym opuszczenie Śródmieścia jako uchodźcom chyba nie udałoby się z powodu cech zewnętrznych (względny rasowe). Są zdecydowani bronić swego życia do końca. ^cLiczbę Żydów ocenia się na 200 do 300.^c

^aInf[ormator], który ma duże wpływy w polskich kręgach kierowniczych, zadał pytanie, czy władze niemieckie przypisują dużą wagę do szybkiej ewakuacji miasta. Zaproponował, żeby przedstawiciel władz niemieckich przybył do miasta w towarzystwie ludzi z AK i odpowiednio wyjaśnił ludności, w jakim czasie (który jest do ustalenia) należy opuścić miasto^b. Według jego opinii w Śródmieściu panuje polityczny chaos, a rozkazy dowództwa AK raczej nie docierają do poszczególnych obywateli. Każdy jest zdany na informacje ^d„dobrego”^d sąsiada. To właśnie stwarza kręgom komunistycznym okazję do kontynuowania dotychczasowej propagandy przeciwko ewakuacji i znacznie wspiera ich propagandę słowną.

^aW Mszczonowie widziano 30.9.1944 większy oddział AK, prowadzący dwa działa przeciwpancerne z ogumieniem, osiem – dziesięć lekkich moździerzy i inne sprawne uzbrojenie. Maszeruje on w kierunku Piekary – Osuchów do Wilkowa – 10 km na wschód od Białej-Rawskiej. Banda miała kilka furmanek i liczyła około 4000 ludzi z kobietami. Mężczyźni

и другое хорошее вооружение и маршировавшая в направлении Пекары – Осухов на Вильков – 10 км к востоку от Бяла-Равска. Банда имела несколько подвод и насчитывала около 4000 человек, в том числе женщин. Мужчины были одеты в немецкую, английскую и русскую форму, женщины исключительно в английскую форму цвета хаки. В населенных пунктах, через которые проходила колонна, реквизировались лошади, скот, свиньи и упряжь. Как сообщил информатору адъютант роты, часть имела приказ оказать помощь району Мокотов. Этому намерению помешала преждевременная капитуляция Мокотова. Под Барановом, между Жирардовом и Мщоновом, подразделение АК якобы наткнулось на германский вермахт и с боями отступило. Затем части германского вермахта якобы сожгли населенный пункт Баранов. То же самое постигло отдельные расположенные поблизости деревни. Формирования АК якобы сосредоточились в скерневицких лесах. О дальнейших намерениях нанести удар в тыл немецким войскам или после прорыва русских вступить с большевиками в бой под Варкой ничего неизвестно.

^аВ населенных пунктах под Бяла-Равска АК отдала в распоряжение войтов деньги и отдала приказ поддерживать прибывающих из Варшавы беженцев как финансово, так и материально.

^аУнтерштурмфюрер СС док[тор] ДЕЛИУС, который во время получения продовольствия недалеко от Эрлэзерплац³ один подошел к самой площади, нашел там под деревом труп, одетый в немецкую форму. Погон и опознавательного знака уже не было. На шее трупа были следы удушения, ступни были связаны. Немца, по всей вероятности, повесили на этом дереве. Более детальный осмотр был невозможен, так как за это время собрались повстанцы, а территория находилась еще в радиусе действий повстанцев.

Рассылка:

Боевая группа Рейнефарта – для сведения.

Для сведения: командиру полиции безопасности [и СД округа Варшава] в ^в-Сохачеве^в

для сведения: командующему полицией безопасности ^в-в Кракове^в
(—)^с

ИНП, КР 351/5, л. 94–95.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В верхней части первой страницы документа пометки: одна, по-видимому, К. А. Фишера, вторая неразборчива.

Документ частично опубликован в: Ludność cywilna w Powstaniu Warszawskim, Warszawa 1974, t. 2, s. 593–594.

mieli na sobie niemieckie, angielskie i rosyjskie mundury, kobiety wyłącznie angielskie mundury khaki. W miejscowościach, przez które kolumna przechodziła, rekwirowano konie, bydło, świnie i uprzęż. Jak opowiedział inf[ormatorowi] adiutant kompanii, oddział miał rozkaz iść na odsiecz dzielnicy Mokotów. Zamiar ten udaremniła przedwczesna kapitulacja Mokotowa. Pod Baranowem, między Żyrardowem i Mszczonowem oddział AK natknął się podobno na [jednostki] niemieckiego Wehrmachtu i w trakcie walki wycofał się. Potem niemieckie jednostki Wehrmachtu podobno spaliły miejscowość Baranów. To samo spotkało okoliczne wsie. Zdaje się, że formacje AK zebrały się w lasach skierniewickich. Dalsze zamiary – czy uderzenie na tyły wojsk niemieckich, czy podjęcie walki pod Warką przeciwko bolszewikom po przebicciu się Rosjan – nie są znane.

^aW miejscowościach pod Białą-Rawską AK oddała wójtom pieniądze do dyspozycji i wydała polecenie, żeby wspierali przybyłych z Warszawy uciekinierów zarówno finansowo, jak i materialnie.

^eSS Untersturmführer dr D e l i u s, który odbierał zaopatrzenie w pobliżu Erlöserplatz³ i doszedł aż do placu, znalazł tam pod drzewem zwłoki w niemieckim mundurze. Epoletów i znaczką rozpoznawczego już nie było. Zwłoki wykazywały ślady uduszenia na szyi, stopy były związane. Prawdopodobnie Niemca powieszono na tym drzewie. Dokładniejsze badanie nie było możliwe, ponieważ zgromadzili się tam jednocześnie powstańcy, a teren znajdował się jeszcze w ich rękach.

Rozdzielnik:

Grupa Bojowa „Reinefarth” do wiadomości

Do wiadomości: komendant Pol[icji] Bezp[ieczeństwa] [i SD dystryktu
Warszawa] w ^cSochaczewie^c

Do wiadomości: dowódca [Policji] B[ezpieczeństwa] ^cw Krakowie^c

(—)^f

IPN, KR 351/5, k. 94–95.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Na górze pierwszej strony dokumentu parafa prawdopodobnie K. A. Fischera i druga, nieczytelna.

Dokument częściowo opublikowany w: Ludność cywilna w Powstaniu Warszawskim, Warszawa 1974, t. 2, s. 593–594.

Przypisy

- ^a Przy akapicie odręcznie dopisano na marginesie: VM.
- ^b Słowo nadpisane odręcznie.
- ^{c-c} Podkreślono odręcznie.
- ^{d-d} Cudzysłów wpisany odręcznie.
- ^e Przy akapicie odręcznie dopisano na marginesie: EM.

Примечания

- ^а Рядом с абзацем на полях дописано от руки: *VM*.
- ^б Слово дописано от руки над строкой.
- ^{в-в} Подчеркнуто от руки.
- ^{г-г} Кавычки вписаны от руки.
- ^д Рядом с абзацем на полях дописано от руки: *EM*.
- ^е Неразборчивая подпись.

¹ Корпус безопасности (КБ), подпольная организация, возникшая в ноябре 1943; до апреля 1944 фигурировала под названием Кадры безопасности; признавала в качестве вышестоящего руководства Военное бюро Главного командования АК; комендантом был А. Петрыковский; с 16 сентября 1944 вместе с АЛ и ПАЛ создала объединенные Вооруженные силы.

² Скоковский Юлиан (1886–1959), псевдоним «Заборский», полковник; во время сентябрьской кампании 1939 командир дивизионной пехоты 25 пехотной дивизии; в 1944 заместитель коменданта ПАЛ, во время восстания – командир частей ПАЛ, с июля 1944 пользовался званием дивизионного генерала ПАЛ; с января 1945 в Народном Войске Польском, до октября 1945 командующий военным округом № 5, потом в отставке; в 1948 был арестован Управлением безопасности и до 1955 содержался в тюрьме (бригадный генерал – 1945).

³ Официальное немецкое название в годы оккупации. До и после войны – пл. Збавицея [Спасителя].

^f Nieczytelny podpis.

¹ Korpus Bezpieczeństwa (KB), organizacja konspiracyjna powstała w listopadzie 1943; do kwietnia 1944 występowała pod nazwą Kadra Bezpieczeństwa; uznawała zwierzchnictwo Biura Wojskowego KG AK; kmdtem był A. Petrykowski; od 16 września 1944 wraz z AL i PAL utworzyła Połączone Siły Zbrojne.

² Skokowski Julian (1886–1959), ps. „Zaborski”, płk; w kampanii wrześniowej 1939 dca PD 25 DP; w 1944 zca kmdta PAL, w powstaniu dca oddziałów PAL – od lipca 1944 używał stopnia gen. dyw. PAL; od stycznia 1945 w ludowym WP, do października 1945 dca OW nr 5, potem w st. spocz.; w 1948 aresztowany przez UB i do 1955 więziony (gen. bryg. – 1945).

³ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie pl. Zbawiciela.

**9 октября 1944, б.м.в. Телеграмма командующего 9-й армией
вермахта командующему Группы армий «Центр» о роспуске
корпусной группы и приказе о разрушении Варшавы**

Секретное делопроизводство
Комендатуры

9.10.44
Время 20.30

Телеграмма
в Главную комендатуру группы армий «Центр»

СС обергруппенфюрер ф[он] д[ем] БАХ передает к сведению:

1. Корпус ф[он] д[ем] БАХА распущен рейхсфюрером [СС].
2. Рейхсфюрер СС приказывает:

После проведения эвакуации людей, следует вывезти из Варшавы все товары, причем все ценности оставить в распоряжении рейхсфюрера СС, за исключением предметов первой необходимости для оснащения войск с тем, чтобы выполнение этого пункта соответствовало конкретным приказам Генерального губернатора и переговорам с ген. «БУРОМ» – КОМОРОВСКИМ и Польским комитетом помощи.

3. ^aПолучил от рейхсфюрера приказ ГИТЛЕРА^a, чтобы полностью уничтожить Варшаву. При выполнении данного приказа учитывать все пожелания армии. Из Рейха для уничтожения города следует привлечь все необходимые [?] Технише Нотхильфе¹.

4. Прошу письменно подтвердить содержание поручений, переданных СС-обергруппенфюреру ф[он] д[ем] БАХУ. В связи с роспуском группы корпуса ф[он] д[ем] БАХА, ген[ерал] ф[он] д[ем] БАХ вступает в подчинение 9-й армии.

5. В соответствии с представленными приказами АОК 9 произведет вывоз материалов оснащения и обеспечит необходимые железнодорожные транспорты. ^aНаконец общее руководство и ответственность остаются в руках ф[он] д[ем] БАХА.^a

АОК 9 1a № 5760/44 Секретно
подписал Фрайхерр фон ЛЮТВИЦ²
генерал танковой группы

*ИНИ, ГКБЗХ, 705, л. 100.
Копия на польском языке, машинопись.*

**9 października 1944, b.m.w. Telegram
gen. Smilo von Lüttwiza do gen. Hansa Krebsa dotyczący
m. in. rozkazu zniszczenia Warszawy**

Tajne sprawy Dowództwa

9.10.44
20.30 godz.

Dalekopis
do Naczelnego Dowództwa Grupy Armii „Mitte”

SS Obergruppenführer v[on] d[em] Bach podaje do wiadomości:

1. że Grupa Korpusna v[on] d[em] Bacha została rozwiązana przez Reichsführera [SS].

2. Reichsführer SS poleca:

Po przeprowadzeniu ewakuacji osobowej, należy wywieźć z Warszawy wszystkie towary, przy czym wszelkie dobro [materialne] pozostawić do dyspozycji Reichsführera SS, z wyjątkiem wyposażenia wojsk oraz rzeczy codziennej potrzeby tak, aby wykonanie tego zgadzało się z odpowiednimi rozkazami Generalnego Gubernatora i pertraktacjami z gen. „Borem” – Komorowskim i Polskim Komitetem Opiekuńczym.

3. że ^aotrzymał od Reichsführera SS polecenie Hitlera^a, aby zrealizować doszczętne zniszczenie Warszawy. Przy wykonaniu tego rozkazu honorować wszystkie postulaty wojska. Do niszczenia miasta należy zaangażować wszystkie konieczne [?] Technische Nothilfe¹ z Rzeszy.

4. Proszę o pisemne potwierdzenie zleceń, przekazanych SS Obergruppenführerowi v[on] d[em] Bachowi. Z rozwiązaniem Grupy Korpusnej v[on] d[em] Bacha, gen. v[on] d[em] Bach wchodzi w zależność [od] 9-tej Armii.

5. Odpowiednio do przedstawionych rozkazów, AOK 9 przeprowadzi wywóz materiałów wyposażenia i zabezpieczy niezbędne transporty kolejowe. ^aWreszcie ogólne kierownictwo i odpowiedzialność pozostaje w rękach v[on] d[em] Bacha.^a

AOK 9 Ia Nr 5760/44 tajne
podpisał baron von Lüttwitz²
generał grupy [wojsk] pancern[ych]

Документ опублікован в: Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie Powstania Warszawskiego w 1944 roku (w dokumentach), oprac. Sz. Datner, K. Leszczyński, Warszawa 1962, s. 363–364; T. Sawicki..., s. 294–295; H. von Krannhals..., s. 412; Ludność cywilna w Powstaniu Warszawskim, t. 2, Warszawa 1974, s. 607–609.

Примечания

^{a- -a} Подчеркнуто от руки.

¹ Технише Нотхильфе, дословно Скорая техническая помощь, что представляется не вполне точным; это были расквартированные в казармах и вооруженные инженерные части, выполнявшие работы после перехода фронта или в глубоком тылу. Во время немецкого блицкрига ТН восстанавливала дороги и мосты, во время отступления вермахта уничтожала объекты стратегического значения. Во время Варшавского восстания ТН уничтожала (взрывала и поджигала), в частности, объекты, захваченные восставшими, а после восстания делом рук ТН было уничтожение городской застройки Варшавы, в том числе, например, Саского дворца.

² Лютвиц Смילו, барон фон Лютвиц (1895–1975), генерал бронетанковых войск, в 1942–1944 командир 26 танковой дивизии, затем с июля по август 1944 командир XLVI танкового корпуса; с 1 сентября 1944 по 20 января 1945 командующий 9 армией, затем командир LXXXV армейского корпуса, потом до 1947 в американском плену; в 1957–1960 командир III корпуса бундесвера (переаттестован в качестве генерал-лейтенанта).

Dokument opublikowany w: Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie Powstania Warszawskiego w 1944 roku (w dokumentach), oprac. Sz. Datner, K. Leszczyński, Warszawa 1962, s. 363–364; T. Sawicki..., s. 294–295; H. von Krannhals..., s. 412; Ludność cywilna w Powstaniu Warszawskim, t. 2, Warszawa 1974, s. 607–609.

Przypisy

^{a-a} Podkreślono odręcznie.

¹ Technische Nothilfe, dosł. Pogotowie Techniczne, co wydaje się niezbyt ściśle. Były to skoszarowane i uzbrojone oddziały inżynierskie wykonujące zadania po przejściu frontu lub na głębokim zapleczu frontu. W czasie niemieckiego Blitzkriegu TN odbudowywała drogi i mosty, w czasie odwrotu Wehrmachtu dokonywała zniszczeń obiektów o znaczeniu strategicznym. W Powstaniu Warszawskim TN wykonywała zniszczenia (wysadzenia i podpalenia) m. in. obiektów opanowanych przez powstańców, a po powstaniu dziełem TN były zniszczenia zabudowy miejskiej Warszawy, w tym np. Pałacu Saskiego.

² Lüttwitz Smilo, baron von Lüttwitz (1895–1975), gen. broni pancernej, w l. 1942–1944 dca 26 DPanc, następnie od lipca od sierpnia 1944 dca XLVI KPanc; od 1 września 1944 do 20 stycznia 1945 dca 9 Armii, następnie dca LXXXV KA, potem do 1947 w niewoli amerykańskiej; w l. 1957–1960 dca III Korpusu Bundeswehry (zweryfikowany jako gen. leut.).

РАЗДЕЛ ВТОРОЙ

ОПЕРАТИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ ВЕРМАХТА И НЕМЕЦКИХ СПЕЦСЛУЖБ С ДАННЫМИ, ПОЛУЧЕННЫМИ ОТ АГЕНТУРЫ И В ХОДЕ ДОПРОСОВ

ROZDZIAŁ DRUGI

DOKUMENTY OPERACYJNE WEHRMACHTU I NIEMIECKICH SŁUŻB SPECJALNYCH ORAZ DANE AGENTURALNE I POCHODZĄCE Z PRZESŁUCHAŃ

13 августа 1944, Варшава. Показания повстанца В. Ленского

Комендатура вермахта
Варшава
Отдел Іц

13.8.1944

Допрос военнопленных № 4

Кас[ательно] лица: ЛЕНСКИЙ Вацлав Ян, рожд. 21.11.1904 в Варшаве, проживающий [ул.] Мовомеска¹, 18 (псевдоним «Лош»). Военный инвалид.

Воинское звание: командир отделения милиции.

Воинская часть: Формирование – милиция. Ее задача – борьба с грабежами и обязанности противопожарной охраны. Командир взвода, командует [группой] около 30 человек.

Когда и где пойман: 13.8.44 около 7.00 на углу Вайхзельстрассе² и ул. Рыбаки.

Воинская форма: нет.

Вооружение: У милиции нет оружия, кроме командира, который располагает старым барабанным револьвером.

Снабжение: достаточное.

^а-Подробности: Гражданское население из ул. Рыбаки (берег Вислы) еще не покинуло город, во-первых, из-за страха перед неясной судьбой, а также потому, что возросла надежда на быстрое завершение. Гражданское население считает, что внешние районы на берегу Вислы не будут охвачены сражениями. Настроение улучшилось благодаря сбросам со снабжением в последние две ночи. Надежды на помощь русских нет.

Общая оценка: Пленный производит впечатление весьма уставшего и подавленного. На все вопросы отвечает охотно и честно, утверждает, что к участию в восстании был принужден силой людьми АК³ и с удовольствием воспользовался бы случаем, чтобы спастись вместе со своей семьей, покинув город^а.

ХОЗЕНФЕЛЬД^б, ^в-кап[итан]^в

ИНИ, КР 351/9, л. 2.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

**13 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania
powstańca Wacława Łęskiego**

Komendantura Wehrmachtu Warszawa
Oddział Ic

13.8.1944

Przesłuchanie jeńców nr 4

Personalia: Łęski Wacław Jan, ur. 21.11.1904 w Warszawie, zamieszkały: [ul.] Mowomieska¹ 18 (pseudonim „Losz”), inwalida wojenny.

Wojskowy stopień służbowy: dowódca oddziału milicji.

Jednostka wojskowa: oddział milicji. Jego zadaniem jest zwalczanie grabieży i ochrona przeciwpożarowa. Dowódca plutonu, dowodzi około 30 ludźmi.

Kiedy i gdzie ujęty: W dniu 13.8.44 około godziny 7.00 przy Weichselstr[asse]², róg ul. Rybaki.

Umundurowanie: brak.

Uzbrojenie: milicja nie ma broni; tylko dowódca wyposażony jest w stary rewolwer bębnekowy.

Zaopatrzenie: wystarczające.

^a-Szczegóły: Ludność cywilna z ul. Rybaki (brzeg Wisły) nie opuściła jeszcze miasta, po pierwsze ze strachu przed niepewnym losem, [po drugie –] ponieważ znów wzrosła nadzieja na szybkie zakończenie [walk]. Ludność cywilna uważa, że rejony nad Wisłą nie zostaną wciągnięte do walki w mieście. Nastroje poprawiły się dzięki zrzutom ładunków z zaopatrzeniem podczas dwu ostatnich nocy. Nadzieja na pomoc Rosjan nie istnieje.

Ocena ogólna: Jeniec robi wrażenie bardzo wyczerpanego i przybitego. Na wszystkie pytania odpowiada chętnie i uczciwie. Twierdzi, że do udziału w powstaniu został zmuszony siłą przez ludzi z AK³ i chętnie skorzystałby z okazji, żeby uratować się wraz z rodziną, opuszczając miasto.^a

Hosenfeld^b, c-kpt.^c

IPN, KR 351/9, k. 2.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a-^a Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.

^b Podpis odręczny.

^c-^c Wpisano odręcznie.

Примечания

- ^{а-а} Фрагмент, отмечен на левом поле вертикальной чертой.
- ^б Собственноручная подпись.
- ^{в-в} Вписано от руки.

¹ Речь идет, вероятно, об ул. Новомейской.

² Несомненно, ошибка. Вайхзельштрассе – это довоенная ул. Красиньского на Жолибоже.

³ Большинство взятых в плен повстанцев во время допросов, проводившихся сотрудниками немецкой полиции безопасности, показывали, что они были силой включены в ряды АК.

¹ Prawdopodobnie chodzi o ul. Nowomiejską.

² Niewątpliwie pomyłka. Weichselsstrasse to przedwojenna ul. Krasieńskiego na Żoliborzu.

³ Bardzo często wzięci do niewoli powstańcy podczas przesłuchań prowadzonych przez funkcjonariuszy niemieckiej policji bezpieczeństwa zeznawali, że zostali wcieleni w szeregi AK pod przymusem.

14 августа 1944, Варшава. Показания медсестры И. Олещук

г. Варшава, 14 августа 1944

Приведенная полька Ирена ОЛЕЩУК, незамужняя, студентка медицины [!], рожд. 5.1.24 в г. Варшаве, проживающая в г. Варшаве, Коперникуссштрассе¹, 33, дала по делу следующие показания:

1.9.1943 я направилась из г. Радом в г. Варшаву для завершения медицинского вуза. Мой отец умер уже в 1938, а моя мать живет в г. Радом по Постштрассе, 14 и работает там врачом.

Когда 1.8.1944 началось восстание в Варшаве, я находилась на ^аКоперникуссштрассе, 33^а. Поскольку я одновременно прошла обучение как медсестра Красного креста, я была включена повстанцами в службу. Сначала я работала медсестрой в госпитале по ^бул. Францишканьской^б. Я должна была там заботиться о немецких и польских раненых. Сначала я получила голубую одежду с красным крестом. Потом, т. е. около 6 или 7 августа, я получила от польских повстанцев немецкую военную форму, состоящую из шапки камуфляжной окраски, куртки и штанов, а также платочка на шею Ваффен СС. Повязки на руку я не получила, однако на шапке был поль[ский] повстанческий значок. Характерных для медсестры Красного креста обозначений у меня уже не было. В такой одежде я должна была заботиться о немецких и польских раненых. Я была руководителем отдела. Госпиталь состоял из 4 отделов, в моем отделе было около 10–12 немцев, в том числе ^воберштрумфюрер ХЕПФНЕР^в. Кроме этого, в моем отделе было около ^в400–500^в поляков, то есть повстанцев. У немцев были тяжелые и легкие ранения. Во время моей работы умерли 2 немца. У большинства повстанцев были тяжелые ранения и со временем они умирали. Заведующий больницей был поляком, его имя ^вЯн^в. В качестве врачей там работали также некие ^вЯБЛОНЬСКАЯ И ЯНКОВСКАЯ^в.

Легкую работу в госпитале выполняли раненые немецкие пленные, зачастую по собственному желанию.

На вопрос, кто был командиром участка и где он остановился, могу только ответить, что об этом мне ничего неизвестно. Однако знаю, что некий ^в«БУР»^в руководил восстанием. О вооружении повстанцев могу только сказать, что они были оснащены, прежде всего, пистолетами, ручными гранатами, [стрелковым] оружием^г или автоматами. Не знаю, имели ли также повстанцы при себе противотанковое

14 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania pielęgniarki Ireny Oleszczuk

m. Warszawa, 14 sierpnia 1944

Doprowadzona Polka Irena O l e s z c z u k, panna, stud[entka] medycyny [!], ur. 5.1.24 w Warszawie, zamieszkała w Warszawie, Kopernikusstrasse¹ 33, zeznała, co następuje:

Dnia 1.9.1943 przyjechałam z Radomia do Warszawy, aby tu ukończyć szkołę medyczną. Mój ojciec zmarł w 1938, a matka mieszka w Radomiu przy Poststrasse 14 i pracuje tam jako lekarka.

Gdy 1.8.1944 wybuchło w Warszawie powstanie, znajdowałam się na ^aKopernikusstrasse 33^a. Ponieważ byłam równocześnie przeszkolona jako siostra Czerwonego Krzyża, zostałam włączona przez powstańców do służby [sanitarnej]. Najpierw pracowałam jako siostra w szpitalu przy ^bulicy Franciszkańskiej^b. Miałam tam opiekować się rannymi – Niemcami i Polakami. Najpierw dostałam niebieski strój z czerwonym krzyżem. Później, tj. około 6 albo 7 sierpnia, otrzymałam od polskich powstańców niemiecki mundur wojskowy, składający się z czapki, kurtki i spodni panterek oraz z chustki na szyję formacji Waffen SS. Opaski na ramię nie otrzymałam, jednak na czapce była pol[ska] odznaka powstańcza. Nie miałam już oznak charakterystycznych dla siostry Czerwonego Krzyża. Tak ubrana miałam się opiekować niemieckimi i polskimi rannymi. Byłam kierowniczką oddziału. Szpital składał się z 4 oddziałów – na moim było około 10–12 Niemców, w tym także ^cSS Obersturmführer Höpfner^c. Ponadto na moim oddziale było około ^c400–500^c Polaków, to znaczy powstańców. Niemcy mieli ciężkie i lekkie obrażenia. W czasie mojej pracy dwóch z nich zmarło. Większość powstańców miała ciężkie obrażenia i po pewnym czasie umierała. Kierownik szpitala był Polakiem i miał na imię ^cJ a n^c. Były tam też zatrudnione jako lekarki jakaś ^cJabłońska i Jankowska^c.

Do lekkich prac w szpitalu byli włączeni ranni jeńcy niemieccy, czasami nawet na własne życzenie.

Na pytanie, kto był dowódcą odcinka oraz gdzie się zatrzymał, mogę tylko odpowiedzieć, że nic mi o tym nie wiadomo. Wiem natomiast, że powstaniem kierował jakiś ^c„B ó r”^c. O uzbrojeniu powstańców mogę powiedzieć tylko, że byli wyposażeni przede wszystkim w pistolety, granaty ręczne, broń^d względnie karabiny. Nie wiem też, czy powstańcy mieli broń

оружие. Насколько мне известно, англичане сбросили сегодня ночью безоткатное бронебойное орудие и немецкие пулеметные боеприпасы. Мне также известен факт, что повстанцам раздавали листовки. Речь идет о немецких листовках. Однако повстанцы не реагировали на эти листовки, они выражали мнение, что им надо сражаться дальше. Однако польское гражданское население было против восстания и отказывалось от него.

Упомянутая больница по Коперникуссштрассе, вероятно, должна была быть эвакуирована, поскольку была очень разрушена. Насколько мне известно, некоторые больные уже перенесены из больницы на ул. Длугую.

Сколько там было немцев, сколько поляков, не знаю. Питание больных было хорошее, они, как правило, получали немецкие консервные банки. Достаточные ли запасы и как долго их будет хватать, точно не знаю.

На вопрос, по каким причинам я перешла на сторону немцев, поясняю, что я всегда считала себя гражданским лицом и повстанцами была заставлена поступить на санитарную службу². Я бы этого никогда не сделала по внутреннему убеждению, хотя я полька.

Других сведений о повстанцах и командовании восстанием привести не могу.

Ирена ОЛЕЩУК^д

Переводчик:

Окончено:

(—)^е

Штурмшарф[юрер] СС
и Крим[иналь]секр[етарь]

(—)^е

Утерштурмфюрер СС

ИНП, КР 351/3, л. 6–7.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В левом верхнем углу первой страницы документа дописано от руки: Иц и пометка, вероятно К. А. Фишера.

Примечания

^{а-а} Адрес подчеркнут от руки. При строке на полях дописано от руки квадрат на плане города: 10 Г.

^{б-б} Подчеркнуто от руки. При строке на полях дописано от руки квадрат на плане города: [...] Е/Ф.

przeciwpancerną. O ile mi wiadomo, Anglicy zrzucili dzisiaj w nocy bezodrzutową pancernicę i niemiecką amunicję karabinową. Znany jest mi też fakt, że powstańcom rozdawano ulotki. Chodzi tu o ulotki niemieckie. Powstańcy jednak na te ulotki nie reagowali. Mówili, że muszą walczyć dalej. Polska ludność cywilna była jednak przeciwna powstaniu i całkowicie je potępiała.

Wspomniany szpital przy Kopernikusstrasse prawdopodobnie miał być, ze względu na duży stopień zniszczenia, ewakuowany. O ile mi wiadomo, niektórzy chorzy zostali już przeniesieni ze szpitala na ul. Długą.

Ilu tam było Niemców, a ilu Polaków, nie wiem. Wyżywienie rannych było dobre, otrzymywali przeważnie niemieckie konserwy. Czy [ilość] zapasów jest wystarczająca i na jak długo wystarczy, dokładnie nie wiem.

Na pytanie, z jakich powodów przeszłam na stronę Niemców, wyjaśniam, że zawsze uważałam się za osobę cywilną i do służby sanitarnej zostałam zmuszona przez samych powstańców². Nie zrobiłabym tego nigdy z wewnętrznego przekonania, mimo że jestem Polką.

Innych doniesień o powstańcach lub o dowództwie powstania złożyć nie mogę.

v. g. u.

Irena Oleszczuk^e

Tłumacz:

Sprawa zamknięta:

(—)^f

SS Sturmscharf[ührer]
i sekr[etarz] krym[inalny]

(—)^f

SS Untersturmführer

IPN, KR 351/3, k. 6–7.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W lewym górnym rogu pierwszej strony dokumentu odręczny dopisek: Ic i parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.

Przypisy

- ^{a-a} Adres podkreślony odręcznie. Przy wierszu na marginesie dopisano odręcznie kwadrat na planie miasta: 10 G.
- ^{b-b} Podkreślono odręcznie. Przy wierszu na marginesie dopisano odręcznie, częściowo nieczytelnie, kwadrat na planie miasta: [...] E/F.
- ^{c-c} Podkreślono odręcznie.

- в-в Подчеркнуто от руки.
- г Так в тексте.
- д Собственноручная подпись.
- е Неразборчивая подпись.

¹ Онемеченное название довоенной ул. Коперника.

² Ср. док. № 45, прим. 3.

- d Tak w tekście.
- e Podpis odręczny.
- f Nieczytelny podpis.

¹ Zniemczona nazwa przedwojennej ul. Kopernika.

² Por. dok. 45, przypis 3.

19 августа 1944, Варшава. Сообщение информатора
гестапо М. Волка

IV (H)

Варшава, 19 августа 1944

Примечание к делу!

15 августа 1944 в 7.00 часов белорус^a Миколай ВОЛК, рожд. 18.11.1914 в г. Лушки [?], проживающий в г. Варшаве, Кракауерштрассе¹, 40, был тайно переброшен в город с поручением отдать три письма по указанным адресам и одновременно сделать разведку ситуации.

ВОЛК 18.8. вечером вернулся и подал следующий отчет:

Сначала я направился на Алее-Парк² и был немецкой полицией доведен до последнего бункера. Оттуда добрался на Фюрстенштрассе³. Здесь произошла первая встреча с бандами. Я объяснил им, что восстание неожиданно застало меня на Хафенштрассе, а теперь я направляюсь к моей семье на Кракауерштрассе. Мне разрешили пройти беспрепятственно. Проломами в подвалах я пробился через Драй-Крейц-Плац и ул. Вильчу, на ул. Журавью, 28. В подвалах банды разместили^a посты, которые указывали дорогу. Частично можно было пользоваться улицей. Те места, которые под обстрелом, обозначены постами, либо надписями на табличках. На ул. Журавьей в указанной квартире я встретил госпожу ГУРЕЦКУЮ. Она была очень взволнована и заявила, что не знает мужчины, про которого я спрашиваю. Тогда я покинул дом и добрался опять проломами в подвалах до [Д-р] Курт-Люк-Штрассе⁴, 43. Здесь я посетил известного мне украинца ГАВРЫЛЕНКО. У него я переночевал. На следующий день подобным же образом я направился через Хопфенштрассе и ул. Хожую до ул. Луцкой. Двигаясь по этому маршруту, я был ^bна ул. Хожей, 40 приведен на 2 этаж, где находился XIII Комиссариат «Государственного корпуса безопасности»^b. После проверки моих данных и моей личности мне выдали представленное удостоверение, благодаря которому я мог потом передвигаться без препятствий. На ул. Луцкой я узнал, что женщина, про которую шла речь, покинула квартиру в день восстания в 15.00 часов и туда уже не вернулась.

Через улицы, подвалы и сады я добрался на Постплац. Затем через Постштрассе, Нойе Вельт, по берегу Вислы около Электростанции (занятой бандами) я добрался до ул. Ксенженцей. Оттуда я хотел вернуться по этому же пути. Однако это было невозможным,

**19 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania
informatora gestapo Mikołaja Wolka**

IV (N)

Warszawa, 19 sierpnia 1944

Uwaga do akt!

Dnia 15 sierpnia 1944 o godzinie 7.00 Białorusin^a Mikołaj W o l k, ur. 18.11.1914 w [m.] Luszki [?], zamieszkały w Warszawie, Krakauerstrasse¹ 40, został potajemnie przerzucony do miasta z poleceniem oddania trzech listów pod wskazane adresy oraz rozpoznania sytuacji.

W o l k wrócił w godzinach wieczornych 18.8. i złożył następujące sprawozdanie:

Najpierw udałem się do Allee-Park² i zostałem przez policję niemiecką doprowadzony do ostatniego bunkra. Stamtąd dotarłem na Fürstenstrasse³. Tu doszło do pierwszego zetknięcia z bandami. Wyjaśniłem im, że powstanie zaskoczyło mnie na Hafenstrasse, a teraz udaję się do mojej rodziny na Krakauerstrasse. Bez przeszkód pozwolono mi przejść. Wyłomami w piwnicach dotarłem przez Drei-Kreuz-Platz i ulicę Wilczą na ulicę Żurawią 28. W piwnicach bandy rozstawiły^a posterunki, które wskazywały drogę. Częściowo można było korzystać z ulicy. Te miejsca, które są pod ostrzałem, oznaczone są przez posterunki, wzgl[ędnie] napisy na tabliczkach. Na ulicy Żurawiej spotkałem we wskazanym mieszkaniu panią G ó r e c k ą. Była bardzo zdenerwowana i oświadczyła, że nie zna mężczyzny, o którego pytam. Wtedy opuściłem dom i dotarłem znów wyłomami w piwnicach aż do [Dr] Kurt-Lück-Strasse⁴ 43. Tu odwiedziłem znanego mi Ukraińca G a w r y l e n k o. U niego przenocowałem. Następnego dnia w podobny sposób udałem się przez Hopfenstrasse i ulicę Hożą do ulicy Łuckiej. Udając się tam, zostałem^b przy ulicy Hożej 40 doprowadzony na 1 piętro, gdzie mieścił się XIII Komisariat Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa.^b Po sprawdzeniu moich danych i mojej osoby wystawiono mi przedłożoną legitymację, dzięki której mogłem się potem poruszać bez przeszkód. Na ulicy Łuckiej stwierdziłem, że kobieta, o którą chodziło, opuściła mieszkanie w dniu [rozpoczęcia] powstania o godzinie 15.00 i już tam nie wróciła.

Ulicami, piwnicami i ogrodami dotarłem do Postplatz. Następnie przez Poststrasse, Neue Welt, nad Wisłą przy Elektrowni (zajętej przez bandy) dotarłem do Fürstenstrasse. Stamtąd chciałem wrócić tą samą drogą. Było to jednak niemożliwe, ponieważ na domu naprzeciwko szpitala siedział

поскольку в доме напротив госпиталя сидел снайпер и держал улицу под обстрелом. Тогда я направился на Хафенштрассе. Вблизи ^бСтадионштрассе⁵.^б баррикада, рядом с ней находится вход в канал. Я воспользовался им и вышел у уланских казарм. Отсюда меня взял обратно вермахт.

Члены «Государственного корпуса безопасности» носят на плечах бело-красные повязки с буквами «ПСБ» [?]. Военная полевая жандармерия имеет еще желтую полосу над бело-красной повязкой.

Средместье еще мало разрушено. На ул. Хожей в окнах много бело-красных флагов. РГО^б устроила в разных частях города кухни и выдает горячие супы. Они частично выдаются бесплатно, а частично продаются по цене 25 злотых. Для получения супа нужна справка стражи противовоздушной обороны домов, из которой следует, что человек является погорельцем. Одна такая кухня находится на ^бул. Журавьей, 2^б.

Гражданское население из-за возникшей нищеты – нет воды, хлеба, электричества и т. п. – враждебно настроено к бандам. Того, кто откровенно выражает такую позицию, забирает полевая жандармерия и расстреливает. Банды держатся почти исключительно благодаря террору. Насколько я мог установить, вооружение плохое. Чаще всего пользуются пистолетами, ручными гранатами и зажигающими бутылками. На чердаке дома на Банхофштрассе, 1 устроена баррикада. На ней 4–5 человек. В их вооружении я видел российский ручной пулемет, 1 автомат, ручные гранаты и зажигающие бутылки. Во дворе этого дома гроб. На нем поставили деревянный крест со следующей надписью: «Здесь захоронены немецкие солдаты». Павших убирают с улиц и хоронят в садах возле домов. Я видел много таких гробов, отсюда мой вывод, что у банд большие потери.

Среди повстанцев^а большая группа женщин; они являются связистками и т. п.

В доме на Банхофштрассе, 22 я вчера слышал, как выкрикивали: «Отряд Окенце! Готовиться!». На этот призыв явились несколько мужчин и несколько женщин, которые имели на себе темную верхнюю одежду. Предполагаю, что этот отряд был отправлен со спецзадачами на Окенце.

(—)^в
Штурмшарфюрер СС

г-ЕК Полиции безопасности
при Боевой группе Рейнефарта

Варшава, 19.8.44

snajper i trzymał ulicę pod ostrzałem. Wtedy udałem się na Hafenstrasse. W pobliżu ^b-Stadionstrasse⁵ -^b jest barykada, w jej pobliżu znajduje się wejście do kanału. Skorzystałem z niego i wyszedłem przy koszarach ułańskich. Stąd zabrał mnie z powrotem Wehrmacht.

Członkowie Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa noszą na ramieniu biało-czerwone opaski oznaczone literami PSB [?]. Wojskowa żandarmeria polowa ma jeszcze żółty pasek nad biało-czerwoną opaską.

Śródmieście jest jeszcze mało zniszczone. Przy ulicy Hożej wisi w oknach dużo biało-czerwonych flag. RGO⁶ urządziła w różnych częściach miasta kuchnie i wydaje ciepłą zupę. Jest ona czasem wydawana bezpłatnie, a czasem sprzedawana w cenie 25 złotych. Do otrzymania zupy wymagane jest zaświadczenie straży obrony przeciwlotniczej o tym, że jest się pogorzalcem. Jedna z tych kuchni znajduje się przy ^b-ul. Żurawiej 2^b.

Ludność cywilna z powodu powstałej ciężkiej sytuacji – brak wody, chleba, światła itp. – jest wrogo nastawiona do band. Kto otwarcie zajmuje takie stanowisko, jest zabierany przez żandarmerię polową i rozstrzeliwany. Bandy trzymają się wyłącznie dzięki terrorowi. Na ile mogłem ustalić, uzbrojenie jest złe. Najczęściej używa się pistoletów, granatów ręcznych i butelek zapalających. Na wysokości domu przy Bahnhofstrasse 1 znajduje się barykada obsadzona 4–5 ludźmi. Wśród ich uzbrojenia widziałem rosyjski rkm, 1 karabin, granaty ręczne i butelki zapalające. Na dziedzińcu tego domu znajduje się grób. Postawiono na nim drewniany krzyż z napisem: „Tu spoczywają niemieccy żołnierze”. Polegli są usuwani z ulic i grzebani w przydomowych ogródkach. Widziałem wiele takich grobów, stąd wnoszę, że bandy mają duże straty.

Wśród powstańców^a jest duża grupa kobiet; są one łączniczkami itp.

W domu przy Bahnhofstrasse 22 słyszałem wczoraj, jak wołano: „Oddział Okęcie! Przygotować się!”. Na ten okrzyk zjawili się kilku mężczyzn i kilka kobiet w ciemnych wierzchnich ubraniach. Przypuszczam, że oddział ten wysłano ze specjalnymi zadaniami na Okęcie.

(—)^c

SS Sturmscharführer

^dEK Policji Bezpieczeństwa
przy Grupie Bojowej „Reinefarth”

Warszawa, 19.8.44

Do Grupy Bojowej „Reinefarth”

Meldunek przesłany przez dowódcę Pol[icji] Bezp[ieczeństwa] Warszawy przekazuje się w oryginale informatorowi.

Боевой группе Рейнефарта
Рапорт, отправленный командиром зипо Варшавы,
передается в подлиннике информатору.

(—)^в
Гауптштурмф[юрер] СС^г

г-Использовано 23/8 44^г (—)^д

г-В архив^г (—)^д

ИНП, КР 351/3, л. 11–12.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа неразборчивая пометка, на левом поле дописано от руки: Ках!, Кр. Рор!, 01; пометка, вероятно, К. А. Фишера и четыре другие, неразборчивые.

Примечания

- ^а Слово исправлено от руки.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^в Неразборчивая подпись.
- ^{г-г} Дописано от руки.
- ^д Неразборчивая пометка.

¹ Официальное немецкое название в 1941–1945. До войны и в настоящее время ул. Краковское Предместье.

² Речь идет об Уяздовском парке вдоль нынешних Уяздовских Аллей (от нем. Линденаллее [Lindenallee]).

³ Официальное немецкое название в годы оккупации. До войны и в настоящее время ул. Ксёнженская.

⁴ Официальное немецкое название в 1943–1945. До войны и в настоящее время ул. Кошиковая.

⁵ Официальное немецкое название в 1941–1945. До войны и в настоящее время ул. Мысливецкая.

⁶ Главный опекунский совет (польск. Рада Глувна Опекуньча, РГО) – польская организация социального обеспечения, созданная в феврале 1940 с согласия оккупационных властей, с местонахождением в Кракове. Его благотворительная деятельность распространялась на поляков; ему подчинялись опекунские советы и их представительства в округах, повятах и городах. РГО, в частности, открывал столовые и опекунские заведения, проводил специальные акции для переселенных и выселенных лиц, беженцев из Вольни и людей, изгнанных из Варшавы после восстания. Средства на свою деятельность совет получал от оккупационных властей и из-за границы, в том числе от правительства РП в эмиграции. Перестал действовать в январе 1945. Председатели – Я. Радзивилл, А. Роникер и К. Тхужницкий.

^d-Wykorzystano 23/8 44^d (—)^e

^d-Ad acta^d (—)^e

IPN, KR 351/3, k. 11–12.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu nieczytelna parafa, na lewym marginesie odręczne dopiski: Kach!, Kr. Rohr!, 01; parafa prawdopodobnie K. A. Fischera i cztery inne nieczytelne.

Przypisy

- ^a Wyraz odręcznie poprawiony.
- ^{b-b} Podkreślono odręcznie.
- ^c Nieczytelny podpis.
- ^{d-d} Dopisano odręcznie.
- ^e Nieczytelna parafa.

¹ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1941–1945. Przed wojną i obecnie ul. Krakowskie Przedmieście.

² Chodzi o Park Ujazdowski wzdłuż obecnych Al. Ujazdowskich (od niem. Lindenallee).

³ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed wojną i obecnie ul. Książęca.

⁴ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1943–1945. Przed wojną i obecnie ul. Koszykowa.

⁵ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1941–1945. Przed wojną i obecnie ul. Myśliwiecka.

⁶ Rada Główna Opiekuńcza – polska organizacja opieki społecznej utworzona w lutym 1940 za zgodą okupacyjnych władz niemieckich z siedzibą w Krakowie. Swą działalnością charytatywną obejmowała Polaków; podlegały jej rady opiekuńcze i ich delegatury w dystryktach, powiatach i miastach. RGO prowadziła m. in. stołówki i zakłady opiekuńcze, przeprowadzała specjalne akcje dla osób przesiedlonych, wysiedlonych, uciekinierów z Wołynia i wypędzonych z Warszawy po powstaniu. Środki na działalność uzyskiwała od władz okupacyjnych, z pomocy zagranicznej, w tym Rządu RP na wychodźstwie. Działalność zakończyła w styczniu 1945. Prezesi – J. Radziwiłł, A. Ronikier i K. Tchórznicki.

20 августа 1944, Варшава. Показания повстанца Т. Мисеюка

Варшава, 20.8.44

Старший лейтенант ХЕСКЕ, 2 ро[та] бат[альон] «Бентин»¹, боевой пост на Айсгрубенштрассе, 51, 800 м от Крытого рынка, привел украинца Теодора МИСЕЮКА, рожд. 17.11.23, который был пойман штурмовым отрядом в подвале на Айсгрубенштрассе, прячущимся под тряпьем.

МИСЕЮК дал следующие показания: С начала восстания я у партизан, моя квартира находилось на улице Ельной², 4 – кв. 8. Партизаны забрали меня, я получил красную повязку и должен был строить баррикады. Оружия я не получил. Я действовал на улицах: Ельная, Твардая, Паньская. Неделю тому назад штаб партизан находился на углу Айзенштрассе и Сенной, после атаки самолетов и артиллерийского обстрела штаб переехал в дом номер 47 по Хельголандштрассе. Комендантами были майор РУЦКИЙ и капитан «Пробош»³, но речь идет не о Главном штабе, а только об обороне участка. Главный штаб должен находиться в главном здании Почты Рейха на Постплац. Но я там не был, знаю это только из рассказов. К участку АК, к которому я принадлежал, приписано около 1000 человек, частично без оружия и которые используются для всякого рода работ. Участковый штаб называется «Хробры» [II]. 2 баррикады находятся между Кенигштрассе и Крейцштрассе⁴, на самой Крейцштрассе находится большая баррикада, на ней 70 человек, малые баррикады имеют по 5–10 человек. Защитники оснащены, главным образом, американскими автоматами, в меньшей степени немецкими автоматами, а также 1–2 пулеметами и 5–6 ручными пулеметами (группа «Хробры»). В районе севернее Главного вокзала должен находиться завод по производству оружия, руководимый майором РУЦКИМ. На этом заводе выпускают, в основном, автоматы и ручные гранаты. Кроме того, в районе северо-западного Мокотова зарыты боеприпасы, которые сейчас добывают.

Недавно, 4 дня тому назад, сбросили с самолетов на площадь Наполеона и в малом гетто оружие и боеприпасы. На площади Наполеона до сих пор дважды сбрасывали боеприпасы, и очень много.

До сих пор я видел около 300 немецких пленных. С немецкими солдатами, как и с офицерами, обращаются хорошо и они снабжаются хорошо, сотрудников полиции, как правило, расстреливают, разве

20 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Teodora Misiejuka

Warszawa, 20.8.44

Porucznik H a e s k e, 2 komp[ania] bat[alionu] „Benthin”¹, stanowisko bojowe przy Eisgrubenstrasse 51 oddalone o 800 m od Markthalle, doprowadził Ukraińca Teodora M i s i e j u k a, ur. 17.11.23, ujętego przez oddział szturmowy w piwnicy przy Eisgrubenstrasse, gdy ukrywał się pod stertą łachmanów.

M[isiejuk] zeznaje: Od wybuchu powstania jestem u partyzantów, moje mieszkanie było przy ulicy Jelnej² 4 – mieszkanie 8. Partyzanci zabrali mnie, otrzymałem czerwoną opaskę i musiałem budować barykady. Broni nie otrzymałem. Działalem na ulicach: Jelna, Twarda i Pańska. Przed tygodniem sztab partyzantów znajdował się przy Eisenstrasse róg Siennej, ale po ataku samolotów i ostrzale artyleryjskim wycofał się do domu nr 47 przy Helgolandstrasse. Komendantami byli major Rutzki i kapitan „Proboszcz”³. Nie chodzi jednak o sztab główny, lecz tylko o obronę odcinka, sztab główny ma się znajdować w budynku głównym Poczty Rzeszy przy Postplatz. Nie byłem tam jednak, słyszałem to tylko z opowiadań. Do oddziału AK, do którego należałem, jest przydzielonych około 1000 ludzi. Nie wszyscy mają broń; wykorzystuje się ich do wszelkiego rodzaju prac. Oddział nazywa się grupa „Chrobry [II]”. Dwie barykady znajdują się między Königstrasse i Kreutzstrasse⁴, przy samej Kreutzstrasse jest wielka barykada, obsadzona około 70 ludźmi, małe barykady są obsadzone 5–10 ludźmi. Obrońcy są wyposażeni głównie w amerykańskie pm, w mniejszym stopniu w niemieckie pm, ponadto 1–2 ckm i 5–6 rkm (grupa „Chrobry [II]”). W rejonie na północ od Dworca Głównego podobno znajduje się fabryka broni, którą kieruje major Rutzki. Zakład ten produkuje głównie pm i granaty ręczne. Ponadto w rejonie północno-zachodniego Mokotowa jest zakopana, a obecnie wydobywana, amunicja.

Ostatnio, przed 4 dniami, zrzucono z samolotów na plac Napoleona oraz w małym getcie broń i amunicję. Przy placu Napoleona zrzucono do-tychczas dwukrotnie bardzo dużo amunicji.

Do tej pory widziałem około 300 niemieckich jeńców – niemieccy żołnierze i oficerowie są dobrze traktowani i zaopatrywani, członkowie policji są przeważnie rozstrzeliwani, chyba że wykażą, iż dopiero teraz zostali włączeni do działań i dotychczas nie działali przeciwko Polakom.

что докажут, что они только здесь были включены в действия и что до сих пор не действовали против поляков.

Немецкие базы находятся в гостинице «Астория» и в телеграфном управлении, но партизаны не уничтожают этих пунктов⁵. У немцев есть связь с партизанами, создается впечатление, что здесь заключено своего рода перемирие. Работники телеграфа защищались очень храбро. Поляки говорят, что немцев, с учетом их смелой позиции, следует щадить.

Настроения среди партизан и населения очень плохие, они больше всего ругают англичан, которые опять оставили Польшу. Борьба идет за свободную Польшу, однако и теперь продолжаются оживленные дискуссии о том, не лучше было бы перейти на сторону немцев.

Повстанцы больше всего боятся казаков и украинцев, поскольку казаки уничтожают всех дезертиров.

У меня ощущение, что если бы казаки отступили и на их место были введены немецкие отряды, большая часть партизан с оружием, но, прежде всего, гражданское население, перешли бы на другую сторону. Никто из партизан уже больше не рассчитывает на победу.

М[ИСЕЮК] готов снова перейти к партизанам как информатор и выполнить возможные поручения, однако ставит условие, что в месте перехода не должно быть ни казаков, ни украинцев.

Переводчик:	(—) ^a	Окончено:
Крим[инальный]	(—) ^a	Хекхаузен ^b
служ[ащий]		Гауптшарфюрер и КОА

Примечание: Допрос состоялся в присутствии майора ш[упо] САРНОВА. Майор САРНОВ сделал необходимые записи на своем листе и передал майору ш[упо] ФИШЕРУ.

^b в архив^b

ИНП, КР 351/9, л. 16–17.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

На левом поле первой страницы документа дописано от руки: Иц и неразборчивая пометка.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

^b Собственноручная подпись.

Niemieckie punkty oporu znajdują się w hotelu „Astoria” i w urzędzie telegraficznym, ale partyzanci ich nie atakują⁵. Niemcy mają tu łączność z partyzantami, odnosi się wrażenie, że zawarto pewnego rodzaju zawieszenie broni. Szczególnie załoga urzędu telegraficznego broniła się bardzo dzielnie. Polacy twierdzą, że ci Niemcy powinni być ze względu na swoją odwagę oszczędzeni.

Nastroje wśród partyzantów i ludności są bardzo złe. Największa wściekłość skierowana jest przeciwko Anglikom, którzy znowu opuścili Polaków. Walka toczy się o wolną Polskę, jednak zaczynają się już gwałtowne dyskusje, czy nie byłoby lepiej przejść na stronę Niemców.

Powstańcy boją się najbardziej Kozaków i Ukraińców, ponieważ Kozacy mordują wszystkich zbiegłych [z szeregów powstańczych].

Wydaje mi się, że gdyby Kozacy się wycofali i na ich miejsce wprowadzono by niemieckie oddziały, znaczna część partyzantów z bronią, a przede wszystkim ludność cywilna przeszłaby na drugą stronę. Na zwycięstwo nikt z partyzantów już nie liczy.

M[isiejuk] jest gotów ponownie przejść do partyzantów jako inf[ormator] i wykonać ewentualne polecenia, ale stawia warunek, żeby w miejscu przejścia nie było ani Kozaków, ani Ukraińców.

Tłumacz:	(—) ^a	Sprawa zamknięta:
		Heckhausen ^b
Urząd[em] krym[inalny]	(—) ^a	Hauptscharführer i KOA

Uwaga: Przesłuchanie przeprowadzono w obecności majora [policji] och[ronnej] S a r n o w a. Major Sarnow dokonał koniecznych zapisów na swojej karcie i przekazał majorowi [policji] och[ronnej] F i s c h e r o w i.

^c-Ad acta^c

IPN, KR 351/9, k. 16–17.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Na lewym marginesie pierwszej strony dokumentu odręczny dopisek: Ic i nieczytelna parafa.

Przypisy

- ^a Nieczytelny podpis.
- ^b Podpis odręczny.
- ^{c-c} Dopisano odręcznie.

в-в Дописано от руки.

¹ 2 рота батальона «Бентин» была непосредственно подчинена заградительной группе (майора Сарнова) корпусной группы фон дем Баха. Остальная часть батальона входила в состав штурмовой группы Шмидта.

² По-видимому, Сенная. Так же далее.

³ Ярошек Ян (1908), псевдоним «Пробош», организатор группировки, затем начальник штаба батальона «Хробры II», погиб 15 августа 1944 в районе ул. Гжибовской и Вроньей.

⁴ Информация неясна. В этом районе сражался батальон АК «Килиньский». Крейцштрассе – официальное немецкое название в 1941–1945. До войны и в настоящее время ул. Свентокшиска.

⁵ Неясная информация. Немецкий пункт в гостинице «Астория» был атакован поисковой группой капитана «Пробоша» уже 2 августа. Во втором случае речь идет о здании ПАСТ (Польского акционерного телефонного общества), которое подвергалось постоянным атакам повстанцев из батальона АК «Килиньский» и, наконец, было захвачено 22 августа 1944.

¹ 2 kompania batalionu „Benthin” była bezpośrednio podporządkowana grupie odgradzającej (mjr. Sarnowa) grupy korpusej von dem Bacha. Reszta batalionu wchodziła w skład grupy szturmowej Schmidta.

² Prawdopodobnie Sienna. Podobnie dalej.

³ Jaroszek Jan (ur. 1908), ps. „Proboszcz”, organizator zgrupowania „Chrobry II”, następnie szef sztabu batalionu „Chrobry II”, poległ 15 sierpnia 1944 w rej. ul. Grzybowskiej i Wroniej.

⁴ Informacja niejasna. W tym rejonie walki prowadził batalion AK „Kiliński”. Kreuzstrasse – oficjalna nazwa niemiecka z l. 1941–1945. Przed wojną i obecnie ul. Świętokrzyska.

⁵ Informacja niejasna. Niemiecki punkt w hotelu „Astoria” był atakowany przez grupę wypadową kpt. „Proboszcza” już 2 sierpnia. W drugim przypadku mowa o PAST-cie, która była nieustannie atakowana przez powstańców z batalionu AK „Kiliński” i ostatecznie zdobyta 22 sierpnia 1944.

**21 августа 1944, Варшава. Сообщение информаторов
В. Янишевского и А. Маевской**

Варшава, 21 августа 1944

Приведенный из линии борьбы бухгалтер Владислав ЯНИШЕВСКИЙ^а, рожд. 8.5.1917 в г. Лодзь, проживающий в г. Варшаве, [ул.] Мендзыходзка, дает следующие показания:

Я работал в качестве ^б-инф[орматора]^{-б} у командира зипо и СД Люблин, имеющего штаб-квартиру в г. Хелм. В день начала восстания в Варшаве я был именно здесь, так как я навещал свою любовницу, которая так же работала в качестве информатора. Моя любовница живет здесь, по ул. Беланьской, дом 25, и я у нее все это время находился. Сначала мы были в квартире, потом перешли в подвал.

Я знаю, что количество оружия, которым располагали бандиты, вначале было едва достаточным. Однако получили оружие со сбросов, такое как: ружья и автоматы. ^вЯ видел также р[учные] п[улеметы] и противотанковое ^б-орудие^{-б.1}. Оно стояло на углу ^б-Беляньской^{-б} и ул. Длугой. Насколько мне известно, около 30% повстанцев уже ушли. Они переоделись в гражданскую одежду и ушли в неизвестном направлении. Питание очень плохое и его мало.^в Со многих сторон я слышал, что у них уже есть нечего. На ул. ^б-Длугой, 53^{-б} находятся руины еще от 1939 года и они используются бандитами в качестве ^б-укрытия^{-б}. Думаю, что бандиты находятся еще там.

ЯНИШЕВСКИЙ^г

Затем является модистка, Анна МАЕВСКАЯ, дев. фам. ПЕТРОВСКАЯ, рожд. 6.4.11 в г. Варшаве, проживающая в Варшаве, ул. Беляньская, и дает следующие показания:

Я также работала в качестве информатора у командира зипо и СД Люблин, иногородное отделение в г. Хелм. Мой муж был призван [в армию] в 1939, и с этого времени я ничего о нем не слышала. О повстанцах ничего не могу сказать, так как я не имела смелости выйти из дому. Только сегодня, перед тем, как нас освободил немецкий вермахт, я видела 30 уходящих бандитов. В этой связи я не могу дать полезных показаний.

Аня МАЕВСКАЯ^г

**21 sierpnia 1944, Warszawa. Protokoły przesłuchania
informatorów policji bezpieczeństwa
Władysława Janiszewskiego i Anny Majewskiej**

Warszawa, 21 sierpnia 1944

Doprowadzony z rejonu walk księgowy Władysław J a n i s z e w - s k i^a, ur. 8.5.1917 w Łodzi, zamieszkały w Warszawie, [ul.] Międzychodka, zeznaje:

Byłem zatrudniony jako ^binf[ormator]^b u dowódcy Pol[icji] Bezp[ieczeństwa] i SD Lublin [oddział zamiejskowy] w Chełmie. W dniu wybuchu powstania byłem właśnie w Warszawie, w odwiedzinach u mojej przyjaciółki, która również jest zatrudniona jako inf[ormatorka]. Mieszka ona przy ul. Bielańskiej pod nr. 25 i u niej to przez cały czas przebywałem. Na początku siedzieliśmy w mieszkaniu, później przenieśliśmy się do piwnicy.

Wiem, że bandytom początkowo ledwie wystarczało broni. Otrzymali ją jednak ze zrzutów – mp i karabiny. ^cWidziałem też ckm-y i ^bdziało^b przeciwpancerne¹. Stało ono na rogu [ul.] ^bBielańskiej^b i ul. Długiej. O ile wiem, około 30% powstańców już odeszło. Przebrali się za cywilów i odeszli w nieznanym kierunku. Wyżywienie jest bardzo złe i jest go niewiele.^c Z wielu stron miałem informacje, że [powstańcy] nie mają już nic do jedzenia. Przy ^bul. Długiej 53^b znajdują się ruiny jeszcze z roku 1939 i bandyci wykorzystują je jako ^bkryjówkę^b. Myślę, że wciąż tam są.

v. g. u.

Janiszewski^d

Następnie doprowadzona zostaje modystka Anna M a j e w s k a, z d. Piotrowska, ur. 6.4.11 w Warszawie, zamieszkała w Warszawie, ul. Bielańska, i zeznaje:

Ja także byłem zatrudniona jako inf[ormatorka] u dowódcy Pol[icji] Bezp[ieczeństwa] i SD Lublin, oddział zamiejskowy w Chełmie. Mojego męża powołano [do wojska] w 1939 i od tego czasu nie miałam o nim żadnych wiadomości. O samych powstańcach nie mogę nic zeznać, bo nie odważyłam się wyjść z domu. Dopiero dzisiaj, na krótko przedtem, zanim zostaliśmy oswobodzeni przez niemiecki Wehrmacht, widziałam

Переводчик:
(—)^д

Окончено:
(—)^д
Крим[инальный] секр[етарь]

Рассылка:

1. Для сведения полиции безопасности
2. Два экз. в боевую группу Рейнефарта
3. В боевую группу Река
4. В архив (—)^е
(—)^е

ж-Иц

22.8.44

1. Grief. [?]

Ia (—)^з

01 и (—)^е

Адью[тант] для сведения: (—)^е

2. Иц (—)^е 22/8-ж

ИНИ, КР 351/3, л. 16–16об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^а В док. № 4 фамилия написана на немецкий лад.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^{в-в} Рядом с фрагментом на полях неразборчивая приписка с пометкой.
- ^г Собственноручная подпись.
- ^д Неразборчивая подпись.
- ^е Неразборчивая пометка.
- ^{ж-ж} Дописано от руки.
- ^з Собственноручная подпись, вероятно, К. А. Фишера.

¹ По-видимому, речь идет не о сброшенной с воздуха противотанковой пушке, а о захваченной немецкой противотанковой пушке ПАК-38, использовавшейся повстанцами в районе Арсенала.

odchodzących 30 bandytów. W związku z tym nie mogę złożyć przydatnych zeznań.

v. g. u.
Ania Majewska^d

Tłumacz
(—)^e

Sprawa zamknięta:
(—)^e
Sek[retarz] krym[inalny]

Rozdz[ielnik]

1. do placówki dowodzenia Policji Bezpieczeństwa
2. dwa egz[emplarze] do Grupy Bojowej „ R e i n e f a r t h ”
3. do Grupy Bojowej „ R e c k ”
4. aa (—)^f
(—)^f

^gIc

22.8.44

1. Grief. [?]

Ia (—)^h

01 i (—)^f

Adiu[tant] do wiadomości: (—)^f

2. Ic (—)^f 22/8^g

IPN, KR 351/3, k. 16–16v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^a W dok. 4: *Janischewski*.
- ^{b--b} Podkreślono odręcznie.
- ^{c--c} Przy fragmencie na marginesie nieczytelna odręczna notatka z podpisem.
- ^d Podpis odręczny.
- ^e Nieczytelny podpis.
- ^f Nieczytelna parafa.
- ^{g--g} Dopisano odręcznie.
- ^h Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.

¹ Prawdopodobnie nie chodzi o armatę ppanc ze zrzutów, ale o zdobytą niemiecką armatę ppanc PAK 38, używaną przez powstańców w rejonie Arsenału.

22 августа 1944, Варшава. Показания инженера В. Оглазы

А[йнзац]к[оманда] пол[иции]
безоп[асности]
Боевая группа Рейнефарта

г. Варшава, 22.8.44

Примечание:

Был приведен поляк, ОГЛАЗА Вацлав, рожд. 8.5.15 в м. Каминское, женат, инженер, проживающий в г. Варшаве, ул. Белянская 25, и во время допроса дал следующие показания:

Ночью с ^а-1 на 2.8.44^а пять партизан забрали меня из моей квартиры и использовали для строительства баррикад. После, примерно, четырех часов работы меня освободили. С этого времени я оставался в бомбоубежище по ул. Белянской, 25, вплоть до ареста 21.8.44.

^б-Потери среди польского населения^б, понесенные, примерно, за 14 дней в ^б-Старом городе^б и в его окрестностях, были огромные. Эти потери были из-за того, что поляки ответили на призыв повстанцев и присоединились к восстанию. Поскольку среди поляков надежда на успешное окончание восстания медленно ослабевала, они пассивно сопротивлялись партизанам и искали себе убежища в подвалах. Примерно, в течение ^б-около четырех дней^б потери среди партизан невообразимо большие. Недовольство со временем становится наглядным. ^в-Поведение партизан следует считать бунтом. Несмотря на это, партизаны^в говорят полякам, что они когда-то войдут в славную историю Варшавы.

Если английские самолеты не смогут сделать сбросов оружия над Варшавой, то сделают это – по рассказам других поляков – вблизи ^б-Млоцин^б, где остановились, вероятно, около 1000 бандитов. Среди сбрасываемого оружия находилось оружие для борьбы с танками на малом расстоянии, зажигающие боеприпасы, автоматы и ружья.

Когда 20.8.44 около полудня стрельба несколько утихла, я вышел на улицу. Там я был обстрелян партизанами и тяжело ранен пулей, которая прошла через плечо.

Тем временем пришли немецкие солдаты и освободили нас. В целом около 60 поляков взяли в плен.

^г-В течение последних четырех дней по ^б-по ул. Белянской^б перемещались многие ^б-связисты и вестовые^б. Я слышал от других раненых, что ^б-главный сборный пу[нкт]^б (или перевязочный) раз-

**22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania
inż. Waclawa Ogłazy**

EK Pol[icji] Bezp[ieczeństwa]
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 22.8.44

Uwaga:

Doprowadzony Polak O g ł a z a Waclaw, ur. 8.5.15 w [m.] Kaminskoje, żonaty, inżynier, zamieszkały w Warszawie, ul. Bielańska 25. W czasie przesłuchania zeznał, co następuje:

W nocy z ^a-1 na 2.8.44^a zostałem zabrany z mieszkania przez pięciu partyzantów i zatrudniony przy budowie barykad. Po mniej więcej czterech godzinach pracy zwolniono mnie. Od tego czasu pozostawałem w schronie przeciwlotniczym przy ul. Bielańskiej 25, aż do aresztowania 21.8.44.

^b-Straty wśród ludności polskiej^b poniesione w ciągu około 14 dni na ^b-Starym Mieście^b i w jego okolicach były ogromne. Te straty wynikały stąd, że Polacy posłuchali wezwania partyzantów i przyłączyli się do powstania. Jednak wśród Polaków nadzieja na zwycięstwo powstania powoli słabła, stawiali oni partyzantom bierny opór i szukali dla siebie schronienia w piwnicach. Od ^b-około czterech dni^b straty wśród partyzantów są bardzo duże. Niezadowolenie staje się z biegiem czasu coraz bardziej widoczne. ^cZachowanie partyzantów należy uznać za bunt. Pomimo to inni partyzanci^c wykrzykują do Polaków, że kiedyś sława ich przejdzie do historii Warszawy.

Angielskie samoloty nie będą mogły dokonać zrzutów broni nad Warszawą, ale dokonają ich – według opowiadań innych Polaków – w pobliżu ^b-Młocin^b, gdzie zatrzymało się podobno około 1000 bandytów. Wśród zrzuconej broni znajdowała się broń do walki z bliska przeciw czołgom, amunicja zapalająca, karabiny i pm-y.

Gdy 20.8.44 około południa strzelanina trochę ucichła, wyszedłem na ulicę. Tam zostałem ostrzelany przez partyzantów i ciężko raniony pociskiem, który przeszedł mi przez bark.

W międzyczasie nadeszli niemieccy żołnierze i oswobodzili nas. W sumie około 60 Polaków zostało wziętych do niewoli.

^d-W ciągu ostatnich czterech dni ^b-ul. Bielańską^b przechodziło bardzo wielu ^b-łączników i ordynansów^b. Jak słyszałem od innych rannych, ^b-główny pu[nkt] zbiorczy^b był w ^b-kościelce garnizonowej przy Andreas Schlüter-pl[atzi]¹ (Krasinskipl[atzi])^b. W każdym bądź razie wszyscy łącz-

местился в ^бгарнизонном костеле по Андреас Шюльтер-плац¹ (Красиньскиплац)^б. Во всяком случае, все связисты и вестовые бегали со своими рапортами в этом направлении, т. е. в гарнизонный костел. Якобы здесь находится ^буже несколько дней штаб бандитов^б. Возможно, что штаб размещен в доме, стоящем ^брядом с гарнизонным костелом^б. Можно сказать с уверенностью, что штаб находится ныне в указанном костеле, поскольку после сильной атаки ночью с 20 на 21.8.44 дома в окрестности были сильно повреждены.^г

Это достаточно точно, т. к. я услышал об этом в ходе беседы, которую вел со связистом один раненый.

^{д, б}Несколько дней тому назад я видел среди сражающихся бандитов несколько солдат, которые принадлежат к отряду КАМИНСКО-ГО^{2, б}. Другие поляки подтверждают, что, ^бпо крайней мере, 30 из этих русских^б, которые говорили по-русски и общались с поляками, перешли на их сторону.

Бандиты с недавнего времени вооружены огнеметами. У многих молодых парней для борьбы бутылки с бензином.

Окончено:

В. ОГЛАЗА^ж

(—)^е

Ст. крим[инальный] ассистент

Оглаза был освобожден и передан в промежуточный лагерь. Из-за тяжелого ранения он не может работать в качестве информатора.

(—)^е

Ст. крим[инальный] ассистент

Руководителю

СС-Гауптшт[урм]ф[юреру] КР ШПИЛЬКЕРУ

представлено с просьбой дать последующий ход.

(—)^е

³⁻Иц [...]^{и, -3}

ИНП, КР 351, л. 34–35.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки. При строке на левом поле от руки вопросительный знак.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^{в-в} При строке на левом поле от руки вопросительный знак.
- ^{г-г} Рядом с фрагментом на правом поле вертикальная черта.

nicy i ordynansi biegali z meldunkami w tym kierunku, tzn. do kościoła garnizonowego. Podobno znajduje się tam także ^bod kilku dni sztab bandytów^b. Możliwe, że sztab jest ulokowany w domu stojącym bezpośrednio ^bobok kościoła garnizonowego^b. Można z całą pewnością przyjąć, że sztab znajduje się obecnie w wymienionym kościele, ponieważ po silnym ataku w nocy z 20 na 21.8.44 okoliczne domy zostały mocno uszkodzone.^d

Jest to prawda, ponieważ usłyszałem o tym w rozmowie łącznika z jakimś rannym.

^{e, b}Przed kilkoma dniami widziałem pomiędzy walczącymi bandytami kilku żołnierzy należących do oddziału Kamińskiego².^b Inni Polacy potwierdzają, że ^bprzynajmniej 30 z tych Rosjan^b, którzy mówili po rosyjsku i porozumiewali się z Polakami, przeszło na ich stronę.

Bandyci są od niedawna uzbrojeni w miotacze ognia. Wielu młodych chłopców ma do walki z czołgami butelki zapalające.

Sprawa zamknięta:
(—)^f
st. asystent krym[inalny]

v. g. u.
W. Ogłaza^g

Ogłaza został zwolniony i przekazany do obozu przejściowego. Z powodu ciężkiej rany nie mógł być zatrudniony jako informator.

(—)^f
st. asystent krym[inalny]

Kierownikowi
SS Hauptst[urm]f[ührerowi] KR S p i l k e r o w i przedłożono z prośbą o nadanie dalszego biegu.

(—)^f

^hIc [...] ^{i, h}

IPN, KR 351/3, k. 34–35.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a--a} Podkreślono odręcznie. Przy wierszu na lewym marginesie odręczny znak zapytania.
- ^{b--b} Podkreślono odręcznie.
- ^{c--c} Przy wierszu na lewym marginesie odręczny znak zapytania.
- ^{d--d} Fragment zaznaczony na prawym marginesie pionową linią.
- ^e Przy akapicie na prawym marginesie dopisano odręcznie prawdopodobnie polecenie sporządzenia odpisu.
- ^f Nieczytelny podpis.
- ^g Podpis odręczny.

- д Рядом с абзацем на правом поле дописано от руки, вероятно, поручение составить копию.
- е Неразборчивая подпись.
- ж Собственноручная подпись.
- з-з Дописано от руки.
- и Слово неразборчивое, вероятно: *передано*.

¹ Официальное немецкое название в 1941–1945. До войны и в настоящее время пл. Красиньских.

² Речь идет о полке бригады РОНА.

^{h-h} Dopisano odręcznie.

ⁱ Słowo słabo czytelne, prawdopodobnie: *przekazano*.

¹ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1941–1945. Przed wojną i obecnie pl. Krasieńskich.

² Chodzi o pułk brygady RONA.

22 августа 1944, Варшава. Показания информатора
Т. А. Мощеньского

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Рейнефарта

г. Варшава, 22 августа 1944

Внимание:

Известный как ненадежный информатор Альфред МОЩЕНСКИЙ остановился с 1.8. по 14.8.1944 у повстанцев и находился в подвале ^а-театра, разрушенного уже в 1939 году^а. Затем он был отбит немецким вермахтом и призван покинуть город. Утверждает, что был обстрелян казаками возле Крытого рынка и брошен в подвал этого рынка. 21.8. вышел и был пойман отрядом вермахта.

О своих переживаниях в подвале разрушенного польского театра сказал следующее:

Под польским театром находится одно из лучших бомбоубежищ в Варшаве. ^бСидит там около 400 человек, кроме того, там было 10 раненых повстанцев, а 10 других сражались. Секретарша поль[ского] бургомистра, фамилия БУЧАВСКАЯ, является начальником перевязочного пункта. Подвал, в котором может поместиться 4000 человек, имеет доступ к воде и электроэнергии. Там несколько входов:

Вход 1: Угол Театерштрассе¹ и Театерплац; вход в учреждение, выдающее талоны, вход в бомбоубежище.

Вход 2: Главный вход в Старую оперу, все разрушено, входы в подвалы, наверное, обозначены, они ведут в большое убежище.

Вход 3: Также ранее вход в театр, сзади находятся развалины с подвалами.

Вход 4 и 5: На ул. Трембацкой, номер 12, перейдя через двор здания, если пойти дальше, попадаем на два входа, расположенные в расстоянии около 4 метров друг от друга. Из них важнее вход справа, поскольку ведет в большой подвал. Вход слева ведет – без стыковки с большим подвалом – под развалинами театра к входу в подвал № 1.^б

В поль[ской] ратуше сидит, вероятно, много людей, там работают также поль[ские] президенты^в и принимают участие в постоянных заседаниях, ждут радиосообщений, издают приказы и т. п. В развалинах театра находились также свинарники и коровники городского управления. В первые дни восстания из скрытых дворов снабжения через

**22 sierpnia 1944, Warszawa. Zeznania informatora
Theodora Alfreda Moszczeńskiego**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 22 sierpnia 1944

Uwaga:

Uważany za niepewnego inf[ormatora] Alfred Moszczeński przebywał w okresie od 1.8 do 14.8.1944 u powstańców, w piwnicy ^ateatru zniszczonego już w roku 1939^a. Następnie został odbity przez niemiecki Wehrmacht i wzwany do opuszczenia miasta. Twierdzi, że został ostrzelany w czasie transportu przy Markthalle przez Kozaków i wrzucony do piwnicy hali. Dnia 21.8 wyszedł i został zatrzymany przez jednostkę Wehrmachtu.

O swoich przeżyciach w piwnicy zniszczonego pol[skiego] teatru zeznał, co następuje:

Pod pol[skim] teatrem znajduje się jeden z najlepszych schronów przeciwlotniczych w Warszawie. ^bSiedzi tam około 400 osób, poza tym dziesięciu rannych powstańców, a dziesięciu innych walczyło. Sekretarka pol[skiego] burmistrza o nazwisku B u c z a w s k a jest kierownikiem punktu opatrunkowego. W piwnicy, mogącej pomieścić 4000 osób, jest dostęp do wody i elektryczności. Ma ona różne wejścia:

Wejście 1: Róg Theaterstrasse¹ i Theaterplatz, wejście do urzędu wydającego talony, wejście do schronu.

Wejście 2: Główne wejście do Starej Opery, wszystko w ruinie, wejścia do piwnic są z pewnością oznakowane, prowadzą do dużego schronu.

Wejście 3: Też wcześniejsze wejście do teatru, z tyłu znajdują się ruiny z piwnicami.

Wejście 4 i 5: Na ul. Trębackiej pod nr. 12 przechodzi się przez dziedzińiec posesji i natrafia, idąc dalej, na dwa wejścia leżące od siebie w odległości około 4 m. Z nich ważniejsze jest wejście prawe. Ono bowiem prowadzi do dużej piwnicy. Wejście lewe prowadzi – bez stykania się z dużą piwnicą – pod ruinami teatru do wejścia do piwnicy nr 1.^b

W pol[skim] ratuszu siedzi prawdopodobnie wielu ludzi. Urzędują tam także pol[scy] prezydenci^c i biorą udział w stałych posiedzeniach, czekają na wiadomości radiowe, wydają rozkazy itp. W ruinach teatru znajdowały się też chlewnie i obory władz miasta. W pierwszych dniach powstania z ukrytych zagród zaopatrzeniowych wyprowadzano przez Theaterplatz świny i krowy. Wykonanie tego zlecono urzędnikom magistratu. Ludziom

Театерплац проводились свиньи и коровы. Исполнение этого было поручено чиновником магистрата. Людям в подвале под театром поставляли за это другие продукты питания, сахар и муку. Также водку обменивали на другие товары.

Я слышал, что под Театерплац должен был быть восстановлен подземный переход, соединяющий развалины театра с ратушей. Во время моего нахождения в подвале этот переход был замурованным. Шел разговор о том, как эту стену можно было бы снести.

Из Старого города повстанцы пробивались также через Театерштр[ассе], а отделение комендатуры у них находилось на Театерштрассе № 7/9 (один дом). Других коридоров, ведущих из развалин театра в северно-восточном направлении или прямо в Старый город, быть не может, поскольку повстанцы из Старого города на Театерштрассе, проникают, скажу так, одним прыжком. При этом многие повстанцы были ранены в ноги огнем из пулемета. Считаю, что пост с пулеметом находится на Адольф-Хитлер-Плац² у бензоколонки и держит Театерштрассе под обстрелом.

За верность моих показаний ручаюсь жизнью.

Теодор Альфред МОЩЕНСКИЙ^г

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 22 августа 1944

Боевой группе Рейнефарта

С просьбой принять к сведению и придать дальнейший ход. В данном замечании речь идет об извлечениях из важнейших пунктов допроса. Прилагаю копию для последующей передачи в соответствующую Боевую группу.

(—)^д

^е– Иц –

22.8.1944

1. Внимание:

Копия и чертеж отправлены через майора Река в боевую группу Дирлевангера для использования.

2. Гриф. (—)^ж

Ia (—)^з

01 и (—)^ж

Адью[тант] (—)^ж

с просьбой принять к сведению.

w piwnicy pod teatrem dostarczano za to inne środki żywnościowe, jak cukier i mąka. Także wódka była wymieniana na inne towary.

Jak słyszałem, pod Theaterplatz miało być podobno przywrócone podziemne przejście łączące ruiny teatru z ratuszem. Podczas mojego pobytu w piwnicy przejście to było zamurowane. Rozmawiano o tym, jak by ten mur można było zburzyć.

Ze Starego Miasta wydostawali się powstańcy również przez Theaterstr[asse], a placówkę komendy mieli przy Theaterstrasse nr 7/9 (jeden dom). Innych korytarzy prowadzących z ruin teatru w kierunku północno-wschodnim lub wręcz na Stare Miasto być nie może, ponieważ powstańcy ze Starego Miasta przedostają się na Theaterstrasse, że tak powiem, jednym skokiem. Przy tym wielu powstańców zostało rannych w stopy ogniem z km. Przyjmuję, że stanowisko z km znajduje się na Adolf-Hitler-Platz² przy stacji benzynowej i trzyma Theaterstr[asse] pod ostrzałem.

Za prawidłowość moich zeznań ręczę życiem.

Theodor Alfred Moszczenski^d

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 22 sierpnia 1944

Do Grupy Bojowej „Reinefarth”

Z prośbą o przyjęcie do wiadomości i nadanie sprawie dalszego biegu. W powyższej Uwadze chodzi o wyciągi najważniejszych punktów przesłuchania. Załączam kopię w celu dalszego przekazania do właściwej Grupy Bojowej.

(—)^e

f— Ic —

22.8.1944

1. Uwaga:

Kopię i szkic przesłano przez pana majora Recka Grupie Bojowej „Dirlewanger” do wykorzystania.

2. Grief. [?] (—)^g

Ia (—)^h

01 i (—)^g

Adiu[tant] (—)^g

z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

3. Ic [...]^{i, -f}

IPN, KR 351/3, k. 41–41v.

Oryginal w języku niemieckim, maszynopis.

Załącznika nie publikuje się.

3. Іц [...]и, -е

ИНП, КР 351/3, л. 41–41об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Приложение не публикуется.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки. Около строки на левом поле дописано от руки квадрат на плане города: 9 Ф.
- ^{б-б} Рядом с фрагментом на левом поле вертикальная черта.
- ^в Так в тексте.
- ^г Собственноручная подпись.
- ^д Неразборчивая подпись.
- ^{е-е} Дописано от руки.
- ^ж Неразборчивая пометка.
- ^з Пометка, вероятно, К. А. Фишера.
- ^и Неразборчивая приписка от руки.

¹ Официальное немецкое название в 1940/1941–1945. До 1940 и в 1945–1952 ул. Фохха. Ныне ул. Мольера.

² Официальное немецкое название с 1 сентября 1940 до конца оккупации. Ныне пл. Пилсудского.

Przypisy

- a--a Podkreślono odręcznie. Przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie kwadrat na planie miasta: *9 F*.
- b--b Wzdłuż fragmentu na lewym marginesie pionowa linia.
- c Tak w tekście.
- d Podpis odręczny.
- e Nieczytelny podpis.
- f--f Dopisano odręcznie.
- g Nieczytelna parafa.
- h Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.
- i Nieczytelna odręczna notatka.

¹ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1940/1941–1945. Do 1940 i w l. 1945–1952 ul. Focha. Obecnie ul. Moliera.

² Oficjalna nazwa niemiecka od 1 września 1940 do końca okupacji. Obecnie pl. Piłsudskiego.

**22 августа 1944, [Варшава]. Отчет командования
46-го саперного батальона о результатах
допросов повстанцев**

46-й саперный батальон¹

Б[ез] м[еста расквартирования],
22.8.44

Допросы
бандитов, схваченных 22.8.44²

Допрос 1:

Меня зовут Георг КУЗЕРВИЦЕ, род. 16.9.1924 в н. п. ^а-Лубианков^б, повет Лович^а. Я был вооружен старым польским гранатометом.

У бандитов нахожусь две недели. Я работал на фабрике Круппа в ^а-Гура-Кальварии, в 30 км к югу от Варшавы^а. Когда фабрика Круппа была ликвидирована, меня поймали рыщущие вокруг банды.

Наша база находилась на ^а-Жолибоже по ул. Мицкевича, 27^а. Нашей ротой командовал пол[ьский] капитан. Нам было приказано войти в Старый город и там снова перегруппироваться. Несмотря на то, что боеприпасов было достаточно, у нас был приказ стрелять мало. Из тяжелого оружия у нас было:

3 анг[лийских] противотанковых ружья,

8 п[улеметов] с боеприпасами,

2 гранатомета с большим количеством боеприпасов.

Обеды нам готовили на частных польских кухнях. Еда была очень плохая. Там много женщин, в боях они не участвуют. Я в бою впервые и еще не стрелял.

^вДопрос 2:

Меня зовут Янек КВЯТКОВСКИЙ, мне 31 год, по профессии я рабочий. В Варшаву приехал из Барановице, когда в Б[арановице] ликвидировали фабрику. Здесь в Варшаве меня поймали банды и включили в свой отряд.

Это было месяц назад. У нас был приказ прорваться в Старый город и, несмотря на достаточное количество боеприпасов, стрелять мало. Моего капитана звали ^а-«Мстислав»^{3-а}. Там было еще несколько офицеров, которых я не знаю. Иногда нам сбрасывали с воздуха продовольствие и боеприпасы, а также оружие. В Войске Поль[ском] не служил.

**22 sierpnia 1944, [Warszawa]. Protokoły przesłuchań
18 jeńców AK wziętych do niewoli
w rejonie Dworca Gdańskiego**

Batalion Pionierów 46¹

o.u., 22.8.44

Przesłuchania
bandytów zatrzymanych 22.8.44²

Przesłuchanie 1:

Nazywam się Georg K u z e r w i c e, ur. 16.9.1924 w m. ^aLubianków^b, pow. Łowicz^a. Moje uzbrojenie stanowił stary pol[ski] miotacz granatów.

Od dwóch tygodni jestem w bandach. Byłem zatrudniony w fabryce Kruppa w ^aGórze Kalwarii, 30 km na pd. od Warszawy^a. Gdy fabryka Kruppa została zlikwidowana, zostałem zatrzymany przez [jedną z] włóczących się wszędzie band.

Nasza baza znajdowała się na ^aŻoliborzu na ul. Mickiewicza 27^a. Naszą kompanią dowodził pol[ski] kapitan. Otrzymaliśmy rozkaz, aby wkroczyć na Stare Miasto i tam przegrupować się. Pomimo że ilość amunicji była wystarczająca, mieliśmy rozkaz, aby strzelać jak najmniej. Z broni ciężkiej mieliśmy:

- 3 ang[ielskie] karabiny ppanc.,
- 8 km-ów z amunicją,
- 2 miotacze granatów z dużą ilością amunicji.

Obiady przygotowywały nam prywatne pol[skie] kuchnie. Jedzenie było bardzo złe. Jest tam dużo kobiet, które nie biorą udziału w walce. W akcji biorę udział po raz pierwszy i jeszcze nie strzelałem.

^cPrzesłuchanie 2:

Nazywam się Janek K w i a t k o w s k i, mam 31 lat, z zawodu jestem robotnikiem. Przybyłem do Warszawy z Baranowic po likwidacji fabryki w B[aranowicach]. Tu w Warszawie zatrzymali mnie bandyci i wcielili do swego oddziału. Stało się to przed miesiącem.

Otrzymaliśmy rozkaz, aby przedrzeć się na Stare Miasto i pomimo wystarczającej ilości amunicji, mało strzelać. Mój kapitan nazywał się: ^a„M ś c i s ł a w”^{3, -a}. Było tam jeszcze kilku ofic[erów], których nie znam. Czasami zaopatrywano nas w żywność i amunicję oraz w broń ze zrzutów. W Wojsku Pol[skim] nie służyłem.

^вДопрос 3:

Меня зовут Йозеф [Юзеф] ПЛОХА, мне 20 лет.

Три дня назад меня поймали в лесу за пределами Варшавы и снабдили оружием и боеприпасами. У меня был америк[анский] револьвер с боеприпасами. Польский майор (фамилии не знаю) командовал моей ротой, которая получила приказ прорваться в Старый город. Из тяжелого оружия имелось:

10 противотанковых ружей (рус[ских] и англ[ийских]),

30 автоматов (немецких),

12–15 п[улеметов].

Моя рота насчитывала 150 человек. Питание было хорошее, готовили женщины. Продовольствие мы получали на площади Вильсона (Данцингер плац⁴) на Жолибоже. Кухня была на [ул.] Мерославского, 10 (к югу от площади Вильсона).

Обеды выдавались с 1 до 2-х на Данцингер плац (площадь Вильсона). Боеприпасы сбрасывались с воздуха.

^гДопрос 4:

Меня зовут Стасек СТАНИШЕВСКИЙ, мне 21 год. В бандах 4–5 дней. До этого находился в деревне под Варшавой, где и был схвачен. Офицеров не знаю.

^гДопрос 5:

Меня зовут Стефан МЕДЫНЬСКИЙ, мне 17 лет. В бандах два дня. До этого находился в н. п. Нагроцковы [?]. Вооружение: одна винтовка с большим количеством боеприпасов. Командира подразделения не знаю.

Допрос пришлось прервать, т. к. [допрашиваемый] глух и навеселе.

^гДопрос 6:

Меня зовут Ришард КАПАЛКА, мне 20 лет, из Сохачева, в бандах неделю, видел там 16 офиц[еров], фамилий не знаю.

Вооружение: винтовки и револьверы. Продовольствие мы получали на площади Вильсона. Нас собралось 500 человек на площади Вильсона, у нас был приказ прорваться в город⁴. Некоторые из нас должны были идти дальше и перейти через железнодорожные пути. Рядом с бр[оне]поездом мы потеряли много людей убитыми. Питание плохое, настроение хорошее. Командовал один пол[ьский] унтер-офицер, один пол[ьский] кап[итан] был ранен и умер.

°Przesłuchanie 3:

Nazywam się Józef P ł o c h a, mam 20 lat.

Przed trzema dniami zostałem zatrzymany w lesie pod Warszawą oraz wyposażony w broń i amunicję. Posiadałem ameryk[kański] rewolwer z amunicją. Moją kompanią, która otrzymała rozkaz przedarcia się na Stare Miasto, dowodził pol[ski] major (nazwiska nie znam). Z broni ciężkiej mieliśmy do dyspozycji:

10 karabinów ppanc (ros[yjskich] i ang[ielskich]),

30 pm-ów (niemieckich),

12–15 km-ów.

Moja kompania liczyła 150 ludzi. Wyżywienie było dobre, posiłki przygotowywały kobiety. Żywność otrzymywaliśmy na Placu Wilsona (Danziger Platz⁴) na Żoliborzu. Kuchnia znajdowała się na [ul.] Mierosławskiego 10 (na pd. od Placu Wilsona).

Wydawanie obiadów odbywało się pomiędzy godziną 1 a 2 na Danziger Platz (Plac Wilsona). Amunicję uzupełniano ze zrzutów.

°Przesłuchanie 4:

Nazywam się Stasiak S t a n i s z e w s k i, mam 21 lat. Od 4–5 dni jestem w bandach. Wcześniej byłem na wsi pod Warszawą, gdzie zostałem schwytany. Ofic[erów] nie znam.

°Przesłuchanie 5:

Nazywam się Stefan Medyński, mam 17 lat. Od dwóch dni jestem w bandach. Wcześniej byłem w m. Nagrockowy [?]. Uzbrojenie: jeden karabin z dużą ilością amunicji. Dowódcy jednostki nie znam.

Przesłuchanie musiano przerwać, ponieważ [przesłuchiwany] jest głuchy i podpity.

°Przesłuchanie 6:

Nazywam się Ryszard Kapałka, mam 20 lat, [jestem] z Sochaczewa, od tygodnia w bandach. Stwierdziłem tam obecność 16 ofic[erów], nazwisk nie znam.

Uzbrojenie: karabiny i rewolwery. Żywność otrzymywaliśmy na Placu Wilsona. Zebraliśmy się na Placu Wilsona w 500 ludzi i otrzymaliśmy rozkaz przedarcia się do miasta°. Część z nas miała iść dalej i przejść przez tory kolejowe. Przy pociągu panc[ernym] mieliśmy wielu zabitych. Wyżywienie złe, nastrój dobry. Dowodził pol[ski] podoficer, jeden pol[ski] kap[i-tan] został ranny i zmarł.

†Допрос 7:

Меня зовут ДРЕНБОВКА, мне 24 года, из Сохачева, у бандитов два дня – меня заставили. До этого меня использовали на строительстве позиций под Сохачевом для германского вермахта. Ротой командовал польский поручик САВЕЗА⁵ и кап[итан] «Мстислав», питание плохое. Кухня на площади Вильсона.

Я из 5-й роты, насчитывающей около 100–200 человек. На месте сбора сегодня ночью нас было 500–600 человек, всего было пять рот, в каждой по 100–200 человек.

Фамилии^а командиров рот:

7 роты:	пор[учик] Стефана ^д ,
5 роты	кап[итан] «Мстислав»,
?	Вихура,
?	Савьер,
?	«Януш» ^б

Кроме того, я слышал фамилию^д «БУР», который якобы является генералом.

Вооружение роты:

- 11 авт[оматов],
- 4 п[улемета],
- 3–4 гранатомета (пол[ьских]).

У каждого [...]е бандита была винтовка или авт[омат], боеприпасов было достаточно.

Д[ренбовка]: на рукаве носит красно-белую повязку с надписью ВП (Войско Польское).

†Допрос 8:

Меня зовут Казимеж КРАВЧИК, 48 лет, до 5 числа текущего месяца я работал в кузнице, потом за мной пришли. Приказ: пробраться в Старый город, там напасть на склады по ул. Ставки, а затем пробиться к Висле.

Командир роты: пор[учик] «Януш», численность – 48 человек. Кроме них, атаковать должны были еще 4[00]–500 человек. Офицеров не знаю. Есть здесь еще английский майор, который прилетел на самолете перед восстанием. Питание у штатских. Штаб находится на ул. Сузина.

†Допрос 9:

Меня зовут ВАРСКИЙ Януш, 28 лет, студент и временный рабочий. В бандах девять дней. В армии никогда не был. (На руке имеет красно-белую повязку).

^dPrzesłuchanie 7:

Nazywam się Drenbowka, mam 24 lata, [jestem] z Sochaczewa, od dwóch dni u bandytów – zostałem do tego zmuszony. Wcześniej byłem zatrudniony przy budowie pozycji dla niemieckiego Wehrmachtu pod Sochaczewem. Kompanią dowodził pol[ski] porucznik Sawieza⁵ oraz kpt. „Mścisław”, wyżywienie złe. Kuchnia na Placu Wilsona.

Jestem z 5 kompanii liczącej około 100–200 ludzi. Na placu zborym było nas dzisiaj w nocy 500–600 ludzi, razem mieliśmy 5 kompanii, każda liczyła 100–200 ludzi.

Nazwiska^e różnych dowódców kompanii:

7 kompanii:	por. Stefana ^e
5 kompanii	kpt. „Mścisław”
?	Wichura
?	Sawjer
?	„Janusz” ⁶

Poza tym słyszałem nazwisko^e „Bór”, który jakoby jest generałem.

Uzbrojenie kompanii:

- 11 pm-ów,
- 4 km-ów,
- 3–4 miotacze granatów (pol[skie]).

Każdy [...]f bandyta miał karabin albo pm, ilość amunicji była wystarczająca.

D[renbowka] ma czerwono-białą opaskę na ramieniu z napisem WP (Wojsko Polskie).

^dPrzesłuchanie 8:

Nazywam się Kazimierz Kraftcyk, 48 lat, do 5. bieżącego miesiąca byłem zatrudniony w kuźni, wtedy po mnie przyszli. Rozkaz: przedostać się na Stare Miasto, tam dokonać napadu na magazyny przy ul. Stawki, a następnie przebieć się do Wisły.

Dowódca kompanii: por. „Janusz”, liczebność – 48 ludzi. Poza nami miało jeszcze atakować 4[00]–500 ludzi. Oficerów nie znam. Jest tutaj także angielski major, który przyleciał samolotem przed powstaniem. Wyżywienie u cywilów. Sztab znajduje się na ulicy Suzina.

^dPrzesłuchanie 9:

Nazywam się Warski Janusz, 28 lat, student i robotnik dorywczy. Od dziewięciu dni jestem w bandach. Nigdy nie byłem w wojsku. (Nosi czerwono-białą opaskę na ramieniu).

Вооружение: автоматы с боеприпасами, питание у штатских. Штаб находится рядом с площадью Вильсона, немногочисленный. Я принадлежу к 5-й роте пор[учика] «Савьера»⁷. Численность роты 70–80 человек, в других ротах больше человек.

В атаке принимали участие: 5, 3, 2 или 1-я роты. Приказ: захватить склад по ул. Ставки. Я был ранен и лежал.

Многие не хотят дальше драться, но боятся винтовок польских офицеров. Склад боеприпасов или оружия мне не известен. Оружие и боеприпасы нам сбрасывали с воздуха.

Фамилии^д офицеров 5 роты:

- кап[итан] «Мстислав»,
- пор[учик] «Януш»,
- подпор[учик] «Шенк»⁸,
- серж[ант] «Яцек»⁹,
- – « – Бурак.

Подпоручик и командир роты

Допросы военнопленных

Здзислав СОПИНЬСКИЙ, род. 3.3.1928 в Варшаве.

Я был в 1-й роте. Команд[иром] был польский пор[учик] АНШЕ, а вторым офиц[ером] подпор[учик] КРУХ. Рота насчитывала 70 человек. У нас был приказ пробиться к Гданьскому вокзалу, чтобы в Старом городе снова* сгруппироваться. Бандиты систематически получают подкрепление из ^аКампиносской^а пущи.

КИЛЯНОВСКИЙ Здзислав, род. 17.11.24 в Варшаве.

Я был задержан у себя в квартире организацией ^аПЗП^а [польск. Польски Звёнзек Повстаньчи, Польский повстанческий союз] и доставлен к бандитам. Мы прибыли в ^аКампиносскую пущу^а, где уже были другие партизаны из Вильнюса. Командиром этого подразделения, которое насчитывало около 500 человек, был польский пор[учик] «Правdziц»¹⁰.

20.8.44 мы добрались до Варшавы. У нас был приказ пробиться в гетто и атаковать еще оставшиеся там склады. Командиром нашего подразделения был польский пор[учик] «Правdziц». (Поручик «Правdziц» с 1939 г. принадлежит к движению ^аПЗП^а).

ГОЛЕМБИОВСКИЙ Мечислав, род. 5.5.06 в Стшембове.

Я, поль[ский] подпоручик запаса, был арестован 1.8.44 польскими полицейскими у себя в квартире и доставлен к бандитам. Я ко-

Uzbrojenie: pm z amunicją, wyżywienie u cywilów. Sztab znajduje się w pobliżu Placu Wilsona, nie rozbudowany. Należę do 5 kompanii por. „Sawjera”⁷. Liczebność kompanii: 70–80 ludzi, inne kompanie liczniejsze.

W ataku brały udział: 5, 3, 2 albo 1 kompania. Rozkaz: zdobyć magazyn przy ulicy Stawki. Zostałem ranny i leżałem.

Wielu kolegów nie chce dalej walczyć, ale boją się karabinów pol[skich] ofic[erów]. Magazyn amunicji albo broni nie jest mi znany. W broń i amunicję byliśmy zaopatrywani ze zrzutów.

Nazwiska^e oficerów 5 kompanii:

- Kpt. „Mścisław”,
- Por. „Janusz”,
- Ppor. „Szenk”⁸,
- Sierż. „Jacek”⁹,
- – || – Burak.

Podporucznik i dowódca kompanii

Przesłuchania jeńców

Zdzisław Sopiński, ur. 3.3.1928 w Warszawie.

Byłem w 1 kompanii. Dow[ódca] był polski por[ucznik] Ansche, a drugim ofic[erem] ppor. Kruch. Kompania liczyła 70 ludzi. Otrzymaliśmy rozkaz przebiccia się do Dworca Gdańskiego i ponownego^s zgrupowania się na Starym Mieście. Bandyci otrzymują na bieżąco posiłki z Puszczy^a Kampinoskiej^a.

Kilanowski Zdzisław, ur. 17.11.24 w Warszawie.

Zostałem zatrzymany w moim mieszkaniu przez organizację^a PZP^a i doprowadzony do bandytów. Przybyliśmy do^a Puszczy Kampinoskiej^a, gdzie znajdowali się już inni partyzanci z Wilna. Dowódcą tego oddziału, który liczył około 500 ludzi, był polski por[ucznik] „Prawdzie”¹⁰.

Dnia 20.8.44 dotarliśmy do Warszawy. Mieliśmy rozkaz przebiccia się do getta i zaatakowania istniejących tam jeszcze magazynów. Dowódcą naszego oddziału był polski por[ucznik] „Prawdzie” (por. „Prawdzie” należy od 1939 r. do ruchu^a PZP^a).

Golembiowski Mieczysław, ur. 5.5.06 w m. Strzembowo.

Jestem pol[skim] podporucznikiem rez[erwy]. Zostałem aresztowany dnia 1.8.44 w moim mieszkaniu przez polskich policjantów i doprowadzony do bandytów. Dowodziłem oddziałem składającym się z 10 ludzi. Od polskiego porucznika „Janusza” otrzymaliśmy rozkaz przedarcia się na Stare

мандовал подразделением, состоящим из 10 человек. От польского поручика «Януша» мы получили приказ прорваться в Старый город и поспешить на помощь другим бандитам. У нас был приказ обязательно держаться вместе. Еще мы должны были как можно меньше стрелять.

ОСТРОПСКИЙ Казимеж, род. 29.1.1921 в Варшаве.

1.8.44 около 18.00 я отправился в Лешно, чтобы остановиться там у своей тетки. Я находился там около четырех дней, когда неожиданно был арестован польским кавалерийским патрулем (насчитывавшем около 40 человек) и доставлен к бандитам. Населенный пункт, в котором находились бандиты, называется Изабелин под Варшавой. Примерно через 10 дней нас отвезли в ^аКампиносскую пущу^а. Получив там оружие, мы добрались до Варшавы. В 1.00 нам было приказано добраться до ^агетто^а. Что мы должны были там делать, не знаю.

ПЕРКОВСКИЙ Вацлав, род. 1.1.1926 в н. п. Сломин.

20.8.1944 меня задержали и отвели к себе польские бандиты. Там я получил винтовку [образца] 98 [года] и 120 штук боеприпасов. У нас был приказ 21.8.44 в 23.00 добраться до Гданьского вок[зала], чтобы пробраться в Старый город. Подразделение насчитывало около 300 человек. Командиров не знаю.

ГУРЧИК Казимеж, род. 21.5.1921.

Я приехал на своей подводе в ^аКампиносскую пущу^а за дровами. Неожиданно меня задержали партизаны, реквизировали мою упряжку и погрузили туда боеприпасы и оружие. Меня самого зачислили в подразделение бандитов. 17.8.44 меня отвезли в Варшаву.

21.8.44 в 22.00 мы получили приказ пробиться через немецкие линии и добраться до Старого города. Дальнейших распоряжений не знаю. Я состоял в 5-й роте. Командиром был польский пор[учик] «Сапеа»¹¹.

СБОЦКИЙ Войтшак, род. 24.3.44 [!] в н. п. Цосновиц [?].

Партизаны забрали меня из моей квартиры в Варшаве и зачислили в подразделение бандитов. Я был назначен санитаром. 21.8.44 мы получили приказ прорваться через немецкие линии в Старый город и поспешить на помощь находящимся там бандитам. Приказ звучал: всякий, кто будет притворяться раненым, убитым или держаться сзади, будет расстрелян. Вооружение бандитов, из того, что я видел, состоит только из ручного огнестрельного оружия.

Miasto i pośpieszenia z pomocą innym bandytom. Mieliśmy rozkaz bezwarunkowego trzymania się razem. Mieliśmy też jak najmniej strzelać.

Ostrowski Kazimierz, ur. 29.1.1921 w Warszawie.

Dnia 1.8.44 około godziny 18.00 udałem się do Leszna w celu zatrzymania się u ciotki. Byłem tam około czterech dni, gdy niespodziewanie zostałem aresztowany przez polski patrol kawalerii (liczący około 40 ludzi) i doprowadzony do bandytów. Miejscowość, w której znajdowali się bandyci, nazywa się Izabelin pod Warszawą. Po około 10 dniach zostaliśmy odtransportowani do ^aPuszczy Kampinoskiej^a. Tam zostaliśmy uzbrojeni i dotarliśmy do Warszawy. O godzinie 1.00 otrzymaliśmy rozkaz dotarcia do ^agetta^a. Co mieliśmy tam robić, nie wiem.

Perkowski Waclaw, ur. 1.1.1926 w [m.] Słomin.

Dnia 20.8.1944 zostałem zatrzymany przez polskich bandytów i doprowadzony do [bandy]. Tam otrzymałem karabin [wz.] 98 i 120 sztuk amunicji. Otrzymaliśmy rozkaz, aby 21.8.44 o godzinie 23.00 dotrzeć do Dw[orca] Gdańskiego w celu dostania się na Stare Miasto. Oddział liczył około 300 ludzi. Dowódców nie znam.

Gurschik Kazimierz, ur. 21.5.1921.

Przyjechałem furmanką do ^aPuszczy Kampinoskiej^a po drzewo. Nagle zostałem zatrzymany przez partyzantów, a mój zaprzęg zarekwirowano i załadowano amunicją oraz bronią. Ja zostałem przydzielony do oddziału bandytów. Dnia 17.8.44 odtransportowano mnie do Warszawy.

Dnia 21.8.44 o godzinie 22.00 otrzymaliśmy rozkaz, aby przebić się przez niemieckie linie i dotrzeć na Stare Miasto. Dalszych poleceń nie znam. Należałem do 5 kompanii. Dowódcą był polski por[ucznik] „Sapea”¹¹.

Sbozki Woitschak, ur. 24.3.44 [!] w Zosnowitz [?].

Zostałem zabrany przez partyzantów z mojego mieszkania w Warszawie i przydzielony do oddziału bandytów. Dostałem przydział na sanitariusza. Dnia 21.8.44 otrzymaliśmy rozkaz, aby przedrzeć się przez linie niemieckie na Stare Miasto i pośpieszyć z pomocą znajdującym się tam bandytom. W rozkazie podano, że kto będzie udawał rannego lub zabitego, albo pozostawał w tyle, zostanie rozstrzelany. Uzbrojenie bandytów, według moich spostrzeżeń, składa się tylko z ręcznej broni palnej.

Iwan Woroschow, Rosjanin, ur. 1907.

Podaje, że był zatrudniony przy 260 Dywizji¹² i został zmuszony przez bandytów do pełnienia służby w ^aPuszczy Kampinoskiej^a. O rozkazach i innych sprawach nic nie wie.

Иван ВОРОШОВ, русский, 1907 г. р.

Сообщает, что работал при 260 дивизии¹², и что бандиты заставили его служить в ^а«Кампиносской пуще»^а. О приказах и других обстоятельствах ничего не знает.

САТОРСКИЙ Станислав, род. 21.4.23 в Лодзи.

Я находился в Вышогроде, по другую сторону Вислы, на базе О[рганизации] Т[одта]. Я служил в шуцкоманде. Мне было известно, что в ^а«Кампиносской пуще» около 5000 партизан^а. 9 или 10.8.44, когда партизаны атаковали нашу базу, я перешел на сторону бандитов. Всем этим партизанским подразделением командовал польский полковник¹³ (фамилии не знаю). Я прибыл в Варшаву и был зачислен в подразделение бандитов, которое собралось на ^а«площади Вильсона»^а и насчитывало около 2000 человек. Оружие нам сбросили с самолетов, пролетавших здесь несколько дней назад. Командиром нашей роты был пор[учик] «Януш», заместителем подпор[учик] Савайа¹⁴. О плане операции мы здесь ничего не знали.

ИНП, КР 351/3, л. 29–31, 22–22об.

Машинописная копия на немецком языке.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
- ^б Было: *Лутлианков*.
- ^в Рядом с протоколом допроса на левом поле дописано от руки: *б*.
- ^г Рядом с протоколом допроса на левом поле дописано от руки: *7*.
- ^д Так в тексте.
- ^е Перечеркнуто на пишущей машинке: *солдат*.
- ^ж Слово дописано от руки над строкой.

¹ Правильно – 46 моторизованный батальон пионеров [сухопутных войск], входивший в состав полка пионеров «Герцог» (в восстании только командование полка). Командиром батальона был капитан Волленвебер. 46 батальон сначала был непосредственно подчинен корпусной группе фон дем Баха, а с сентября 1944 действовал в составе штурмовой группы Река.

² В ночь с 20 на 21 повстанческие подразделения округа АК «Жолибож» и группировки АК «Кампинос» под командованием майора Альфонса Котовского «Оконя» предприняли атаку на Гданьский вокзал. В связи с сильным немецким обстрелом и неудачными действиями майора «Оконя» атака терпит поражение. Повстанцы несут существенные потери. В ночь с 21 на 22 августа была предпринята вторая атака на Гданьский вокзал. В ней участвовали повстанческие подразделения Жолибожа и Кампиноса. Со стороны Старого города атака была поддержана подразделениями группировки АК «Радослав». Однако действия были несогласованными. Атака терпит поражение под сильным огнем хорошо укрепленного противника. Повстанческие подразделения отступают на рассвете с огромными потерями. Число убитых

Satorski Stanisław, ur. 21.4.23 w Łodzi.

Byłem w Wyszogrodzie po tamtej stronie Wisły w bazie OT i przydzielony do Schutzkommando. Wiedziałem, że w ^a-Puszczy Kampinoskiej było około 5000 partyzantów^a. W dniu 9 lub 10.8.44, gdy partyzanci zaatakowali naszą bazę, przeszedłem na stronę bandytów. Całym tym oddziałem partyzantów dowodził polski pułkownik¹³ (nazwiska nie znam). Przybyłem do Warszawy i zostałem przydzielony do oddziału bandytów, który zebrał się na ^a-Placu Wilsona^a i liczył około 2000 ludzi. Broń mieliśmy ze zrzutów z przelatujących przed kilkoma dniami samolotów. Dowódcą naszej kompanii był por. „Janusz”, zastępcą ppor. Sawaya¹⁴. O planie operacyjnym nic tu nie wiedzieliśmy.

IPN, KR 351/3, k. 29–31, 22–22v.

Kopia w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a-a} Podkreślono odręcznie.
- ^b Było: *Lutliankow*.
- ^c Przy protokole przesłuchania na lewym marginesie dopisano odręcznie: 6.
- ^d Przy protokole przesłuchania na lewym marginesie dopisano odręcznie: 7.
- ^e Tak w tekście.
- ^f Przekreślono maszynowo: *żołnierz*.
- ^g Wyraz dopisany odręcznie nad wierszem.

¹ Właśc. 46 batalion pionierów zmot. (wojsk lądowych). Batalion wchodził w skład pułku pionierów „Herzog” (w powstaniu tylko dowództwo pułku). Dcą batalionu był kpt. Wollenweber; 46 batalion początkowo był podporządkowany bezpośrednio grupie korpusnej von dem Bacha, a od września 1944 działał w Grupie Bojowej „Reck”.

² W nocy z 20 na 21 oddziały powstańcze Obwodu AK Żoliborz i Zgrupowania AK „Kampinos” pod dowództwem mjr. Alfonsa Kotowskiego „Okonia” podjęły natarcie na Dworzec Gdański. W związku z silnym ogniem niemieckim i nieudolnymi działaniami mjr. „Okonia” natarcie załamało się. Powstańcy ponieśli dotkliwe straty. W nocy z 21 na 22 sierpnia zostało przeprowadzone drugie natarcie na Dworzec Gdański. Uczestniczyły w nim oddziały powstańcze z Żoliborza i Kampinosu. Natarcie od strony Starego Miasta wsparły oddziały zgrupowania AK „Radosław”. Działania były jednak niesynchronizowane. Natarcie załamało się pod silnym ostrzałem dobrze umocnionego nieprzyjaciela. Oddziały powstańcze wycofali się przed świtem z ogromnymi stratami. W obu atakach liczba zabitych i rannych sięga ok. 350–500 osób. Wszyscy wymienieni w dokumencie żołnierze AK (w sumie osiemnastu, w większości ranni, niektórzy ciężko) po co najmniej dwóch przesłuchaniach (przez oficera batalionu pionierów i funkcjonariuszy policji bezpieczeństwa) zostali zamordowani przez członków grupy operacyjnej policji bezpieczeństwa (EK Sipo); por. *Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów*, t. VI, Warszawa 2004, dok. 178, s. 199.

³ Kosiński Wilhelm (ur. 1912), ps. „Mścisław”, kpt. art., od 1942 do 1945 I zca kmtda Obwodu AK Sochaczew, jednocześnie w l. 1943–1945 szef Kedywu Obwodu AK Sochaczew i w l. 1943–1944 dca OP obwodu; w sierpniu 1944 dca kompanii sochaczewskiej zgr. AK „Kampinos”, potem batalionu usiłującego przebić się na Stare Miasto, ranny w ataku na

и раненых в обеих атаках достигло около 350–500 человек. Все вышеперечисленные солдаты АК (в общей сложности 18, большинство раненые, некоторые тяжело), будучи допрошены, по меньшей мере, два раза (офицером батальона пионеров и сотрудником полиции безопасности) были убиты членами оперативной группы полиции безопасности (айнзацкоманды зипо); см. *Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów*, т. 4, Warszawa 2004, док. 178, с. 199.

³ Косиньский Вильгельм (1912), псевдоним «Мстислав», капитан артиллерии, с 1942 по 1945 I заместитель коменданта округа АК «Сохачев», одновременно в 1943–1945 начальник «Кедива» (Управления диверсионной службы) округа АК «Сохачев» и в 1943–1944 командир партизанского отряда округа; в августе 1944 командир сохачевской роты группировки АК «Кампинос», потом батальона, пытавшегося пробиться в Старый город, ранен во время атаки на Гданьский вокзал 22/23 VIII 1944; затем командовал сохачевской ротой/сохачевским батальоном в Кампиносской пуще.

⁴ Официальное немецкое название в 1940–1945.

⁵ По-видимому, «Завая», подпоручик Зигмунт Рачковский, командир взвода сохачевской роты АК.

⁶ «Януш», поручик инженерных войск, инженер; ранен во время атаки на Гданьский вокзал, погиб в сентябре 1944 на Жолибоже. По всей видимости, поручик «Януш» носил фамилию Фицковский.

⁷ Неясная информация. По всей вероятности, речь идет о подразделении (взвод) 5-й роты под командованием этого поручика.

⁸ По-видимому, «Сенк», подпоручик, офицер роты/батальона АК «Мсьцислава».

⁹ «Яцек» ранее был солдатом подполья в Кампиносе.

¹⁰ Кшивицкий Юзеф, псевдоним «Правdziц», подпоручик, командир роты батальона (I/78 пехотного полка) поручика «Дзвига» («Витольда»). Его рота насчитывала ок. 150 солдат, а весь батальон «Дзвига» – ок. 450.

¹¹ Возможно, подпоручик «Сапер», офицер группировки АК «Кампинос», либо опять речь идет о подпоручике «Завее».

¹² Неясная информация. Немецкая 260 пехотная дивизия была разбита в июле 1944 в ходе операции «Багратион». Другая крупная часть с таким номером не была сформирована ни в вермахте, ни в войсках СС. В Армии Крайовой/Войске Польском также не было дивизии с таким номером.

¹³ По всей вероятности, речь идет о «Викторе», подполковнике Викторе Конарском, инспекторе подокруга АК «Варшава-Запад». 15 августа он повел группировку АК «Кампинос» на Жолибож. Подразделения заблудились в Повонзковском районе и отступили в Кампиносскую пущу.

¹⁴ См. прим. 5.

Dw. Gdański 22/23 sierpnia 1944; następnie dowodził kompanią/batalionem sochaczewskim w Puszczy Kampinoskiej.

⁴ Oficjalna nazwa niemiecka z lat 1940–1945.

⁵ Prawdopodobnie „Zawieję”, ppor. Zygmunt Raczkowski, dca plutonu w kompanii sochaczewskiej AK.

⁶ „Janusz”, por. saperów, inż.; ranny w ataku na Dw. Gdański, we wrześniu 1944 poległ na Żoliborzu. Por. „Janusz” nosił prawdopodobnie nazwisko Fickowski.

⁷ Informacja niejasna. Zapewne chodzi o pododdział 5 (pluton) kompanii dowodzony przez wymienionego porucznika.

⁸ Prawdopodobnie „Sęk”, ppor., oficer kompanii/batalionu AK „Mścisława”.

⁹ „Jacek” był wcześniej żołnierzem konspiracji w Kampinosie.

¹⁰ Krzywicki Józef, ps. „Prawdzie”, ppor., dca kompanii batalionu (I/78 pp) por. „Dźwiga” („Witolda”). Jego kompania liczyła ok. 150 żołnierzy, natomiast cały batalion „Dźwiga” ok. 450.

¹¹ Być może ppor. „Saper”, oficer zgrupowania AK „Kampinos” lub ponownie chodzi o ppor. „Zawieję”.

¹² Informacja niejasna. Niemiecka 260 DP została rozbita w lipcu 1944 podczas operacji „Bagration”. Inna wielka jednostka o tym numerze nie została sformowana w Wehrmachcie ani Waffen SS. W AK/WP również nie było dywizji o takim numerze.

¹³ Zapewne mowa o „Wiktorze” („Victorze”), ppłk. Wiktorze Konarskim, inspektorze Podokręgu AK Warszawa Zachód. 15 sierpnia poprowadził on zgrupowanie AK „Kampinos” na Żoliborz. Oddziały pobiły w rej. Powązek i wycofały się do Puszczy Kampinoskiej.

¹⁴ Zob. przyp. nr 5.

22 августа 1944, Варшава. Показания повстанца С. Саторского

А[йнзац]к[оманда] полиции
 безопасности
 Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 22 VIII 44

[Для допроса] доставлен поляк, член ОТ («Организация Тодта») Станислав САТОРСКИЙ¹, род. 22 IV 23 в Лодзи, рабочий, холостой, в последнее время проживавший в Лодзи, Бёмише-линии, 109. Он показал следующее:

27 V 40 я прибыл на работы в Германию и работал в Поморье в разных местах. Год спустя, приехал в Берлин в качестве путевого рабочего и сразу зарегистрировался как член шуцкорпуса в ОТ. В июле [19]43 г. добровольно перешел в шуцкоманду в Минске. Там нас включили в борьбу против русских партизан. Когда стали подходить русские, я отступил вместе с немцами и остановился в ^aВышогроде (Хохенбург), повет Плоцк [Шрёттерсбург]^a, регенция Цеханов [Цихенау]. Оттуда прибыл в ^aКампиносскую пущу^a на лесопильню с целью охраны ведущихся там для организации ОТ работ. Это было в окрестностях [н. п.] ^aПяски^a. Там на нас внезапно напали, и мы не могли дольше защищаться. У меня был автомат, бандиты захватили меня и еще одного члена ОТ – Витольда ОЛЬБРИХОВСКОГО. Нападение имело место 13 VIII 44. Командирами были ^a«Януш» и «Завея»^{2, -a}, оба в звании подпоручика. «Януш» носил польскую форму, а «Завея» английскую. В ^aКампиносской пуще стояло около ^b7000 человек^{6, -a}. Был получен приказ вместе со своими подразделениями двигаться к Варшаве. Сформированный к этому моменту бат[альон] находился под командованием подпоручика «Януша» и насчитывал около 700 человек. По пути численность этого батальона сократилась за счет заболевших и сбежавших (примерно до 400 человек). По дороге я сбежать не мог, т. к. за нами очень следили. Я собирался пробиться в Варшаву и там перейти на сторону немцев. ^aКакой дорогой мы шли к Варшаве, не знаю, с немецкими частями мы нигде не сталкивались.^{-a} Мне известно только, что ^aна Жолибоже на Данцигерплац^a нам выдавалось питание из кухонь, которые размещались в подвалах. Штаб находился по ул. ^bКрасиньского^b. Нас расквартировали на ул. Мицкевича. На Жолибож мы прибыли 17 или 18 VIII. Там мы ожидали дальнейших приказов. В ночь с 21 на 22 VIII около 1.00 мы продви-

**22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Stanisława Satorskiego**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 22 VIII 44

Doprowadzony Polak, członek OT Stanisław S a t o r s k i¹, ur. 21 IV 23 w Łodzi, robotnik, kawaler, zamieszkały ostatnio w Łodzi, Böhmische Linie, 109 zeznał, co następuje:

Dnia 27 V 40 przybyłem do Niemiec na roboty i pracowałem na Pomorzu w różnych miejscach. Po roku przyjechałem do Berlina w charakterze robotnika torowego i zaraz zameldowałem się jako Schutzkorpsmann w OT. W czerwcu [19]43 przeszedłem dobrowolnie do Schutzkommando w Mińsku. Tam włączono nas do walki przeciwko rosyjskim partyzantom. Gdy zbliżali się Rosjanie, wycofałem się z Niemcami i stacjonowałem w ^aWyszogrodzie (Hohenburg) pow. płocki^a rejoncja Ciechanów. Stamtąd przybyłem do tartaku w ^aPuszczy Kampinoskiej^a do ochrony tamtejszych prac dla org[anizacji] OT. Było to w okolicy [m.] ^aPiaski^a. Tam zostaliśmy znienacka napadnięci i nie mogliśmy się dłużej bronić. Miałem pm i zostałem uprowadzony przez bandytów wraz z innym członkiem OT – Witoldem O l b r i c h o w s k i m. Napad miał miejsce 13 VIII 44. Dowódcami byli ^a„Janusz”^a i ^a„Sawija”²,^a obaj w stopniu podpor[ucznika]. „Janusz” nosił polski mundur, a Sawija angielski. ^aW Puszczy Kampinoskiej stacjonowało około ^b7000 ludzi^b,^a. Dostali oni rozkaz wyruszenia ze swoimi oddziałami do Warszawy. Bat[alion], który został teraz sformowany, był dowodzony przez podporucznika „Janusza” i liczył ok. 700 ludzi. W czasie drogi liczebność bat[alionu] zmalała wskutek odejścia chorych i zbiegów do około 400 ludzi. Nie mogłem w czasie drogi zbiec, ponieważ byliśmy bacznie obserwowani. Miałem zamiar przebić się do Warszawy, po czym przejść na stronę Niemców. ^aKtórędy maszerowaliśmy do Warszawy – nie wiem, nigdzie nie natknęliśmy się na niemieckie oddziały.^a Wiem tylko, że dostawaliśmy wyżywienie na ^aŻoliborzu, na Danziger Platz^a z kuchni będących w piwnicach. Sztab znajdował się na [ul.] ^cKrasińskiego^c. Byliśmy zakwaterowani na ul. Mickiewicza. Na Żoliborz przybyliśmy 17 lub 18 VIII. Tam oczekiwaliśmy dalszych rozkazów. W nocy z 21 na 22 VIII około godziny 1.00 posunęliśmy się naprzód – w sile około 2000 ludzi – w kierunku Starego Miasta. Wydano rozkaz, aby przebić się na Stare Miasto. Podczas posuwania się naprzód dostaliśmy się pod silny ostrzał z linii

нулись вперед – силами, приблизительно, 2000 человек – в направлении Старого города. Был дан приказ, во что бы то ни стало пробиться в Старый город. Продвигаясь вперед, мы попали под сильный обстрел со стороны немецких линий. Партизаны повернули назад. Я лежал и пробовал привлечь к себе внимание, что хочу перейти в немецкие части. Партизаны понесли в бою очень большие потери. Несмотря на это, большая часть партизан пробилась в Старый город³. Там меня взяли в плен немецкие части.

Окончено:

САТОРСКИЙ Ст[анислав]^д

(—)^г

КОА

ИНП, КР 351/3, л. 23–23об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки двумя чертами.
- ^{в-в} Слово подчеркнуто от руки двумя чертами. На полях вопросительный знак.
- ^г Неразборчивая подпись.
- ^д Собственноручная подпись.

¹ Ср. док. № 52.

² См. док. № 52, прим. 5.

³ Информация не соответствует действительности. Наступление на Гданьский вокзал закончилось неудачей повстанцев. Не исключено, что отдельным повстанцам удалось пробиться на территорию гетто.

niemieckich. Partyzanci zawrócili. Ja leżałem i próbowałem zwrócić na siebie uwagę, [dać znać,] że chcę przejść do oddziałów niemieckich. Partyzanci ponieśli w czasie walki bardzo duże straty. Pomimo to duża ich część przebiła się na Stare Miasto³. Wtedy zostałem wzięty do niewoli przez oddziały niemieckie.

Sprawa zamknięta:

(—)^d
KOA

v. g. u.

Satorski St[anisław]^e

IPN, KR 351/3, k. 23–23v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a--a} Podkreślono odręcznie.
- ^{b--b} Podkreślono odręcznie podwójną linią.
- ^{c--c} Wyraz podkreślony odręcznie podwójną linią. Na marginesie znak zapytania.
- ^d Nieczytelny podpis.
- ^e Podpis odręczny.

¹ Por. dok. 52.

² Zob. dok. 52, przypis 5.

³ Informacja nieprawdziwa. Natarcie na Dw. Gdański zakończyło się klęską powstańców. Niewykluczone jednak, że pojedynczy żołnierze przebili się na teren getta.

22 августа 1944, Варшава. Показания повстанца З. КИЛЯНОВСКИЙ

Варшава, 22 VIII 44

[Для допроса] доставлен поляк КИЛЯНОВСКИЙ Здислав¹, род. 17.11.24 в деревне Малеборче [?], проживающий Варшава, Буркаштр[ассе] [?], 2, ученик столяра. По существу заданных вопросов он показал:

1 VIII 44 поляк ЛОКАСЁК Станислав, проживающий Варшава, ^аГжибовская, 51^{-а}, уговорил меня пойти вместе с ним к повстанцам. Я и еще около ^а50 человек пошли тогда в Боернерово рядом с Бабице под Варшавой^{-а}, чтобы получить там оружие. В тот день оружие мы получить не смогли, так как там, где оно было спрятано, стояли немецкие войска. Оттуда мы вернулись в ^аИзабелин^{-а}. Тем временем наша численность выросла до 500 человек. Там мы находились четыре дня. В Изабелине мы остановилось в домовладении в количестве около 60 человек. Оттуда мы двинулись через ^аСераков в Кампиносскую пущу^{-а}. Еще мы останавливались в Верше. Там нам выдали оружие, которое было сброшено с самолетов. Благодаря вновь прибывшим, наше подразделение выросло тем временем почти до 2000 человек, находившихся под командованием майора. Там же мы прошли военную подготовку, мы должны были учиться стрелять, но боеприпасов каждому выдали только по две штуки. Из ^аВерше^{-а} мы вышли к вечеру, около 16.30, и двинулись ^ана Жолибож^{-а}. На Жолибоже мы ^брасквартировались на ^аул. Сузина^{-а}, к западу от Данцигерплац^{-б}. Наш штаб находился по той же улице в пятиэтажном доме. В ночь с 21 на 22 VIII 44 около 24.00 была тревога. Был дан приказ пробиться в Старый город, а именно на ул. Ставки. Там должны были находиться два склада, которые нам надо было занять. У меня было 150 патронов. Я потерял связь и затрудняюсь сказать, пробрался кто-то из наших или нет. Я был арестован немецкими частями.

Оконч[ено]:

(—)^в

КОА

Здислав КИЛЯНОВСКИЙ^г

ИИП, КР 351/3, л. 24.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

**22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Zdzisława Kilanowskiego**

Warszawa, 22 VIII 44

Doprowadzony Polak K i l a n o w s k i Zdzisław¹ ur. 17 XI 24 we wsi Maleborcze [?], zamieszkały: Warszawa, Burcastr[asse] [?] 2, terminator stolarski, przesłuchiwany zeznał:

Dnia 1 VIII 44 zostałem namówiony przez Polaka Lokasioka Stanisława, zamieszkałego w Warszawie, ^a[ul.] Grzybowska 51^a, aby wraz z nim pójść do powstańców. Poszedłem wtenczas z około ^a50 ludźmi do Boernerowa koło Babic pod Warszawą^a, aby tam otrzymać broń. W tym dniu nie mogliśmy jej jednak otrzymać, ponieważ tam, gdzie była schowana, stacjonowało niemieckie wojsko. Wróciliśmy do ^aIzabelina^a. W międzyczasie nasza liczebność wzrosła do 500 ludzi. Byliśmy tam przez cztery dni. W Izabelinie zatrzymaliśmy się w gospodarstwie z około 60 ludźmi. Stamtąd wymaszerowaliśmy przez ^aSieraków do Puszczy Kampinoskiej^a. Zatrzymaliśmy się jeszcze w Wierszach, gdzie zaopatrzone nas w broń pochodzącą ze zrzutów. Dzięki nowo przybyłym, nasz oddział powiększył się w międzyczasie do ok. 2000 ludzi dowodzonych przez majora. Tam też zostaliśmy przeszkoleni wojskowo, musieliśmy uczyć się strzelać, ale każdy otrzymał tylko dwie sztuki amunicji. Z ^aWierszy^a wyszliśmy pod wieczór około 16.30 i pomaszerowaliśmy ^ana Żoliborz^a. Na Żoliborzu ^bzakwaterowaliśmy się na ^aul. Suzina^a, na zachód od Danziger-Platz^b. Nasz sztab znajdował się na tej samej ulicy w czteropiętrowym domu. Nocą z 21 na 22 VIII 44 około godz. 24 był alarm. Wydano rozkaz, aby przebiec się na Stare Miasto, do [ul.] Stawki. Mieliśmy zająć dwa znajdujące się tam magazyny. Posiadałem 150 sztuk amunicji. Straciłem łączność i nie mogę powiedzieć, czy ktoś z nas przedostał się. Zostałem ujęty przez oddziały niemieckie.

Sprawa zamk[nięta]:
(—)^c
KOA

v. g. u.
Zdzisław Kilanowski^d

IPN, KR 351/3, k. 24.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
- ^{б-б} Рядом со строкой на левом поле дописано от руки: *б Д.*
- ^в Неразборчивая подпись.
- ^г Собственноручная подпись.

¹ Ср. док. № 52.

Przypisy

- a--a Podkreślono odręcznie.
- b--b Przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie kwadrat na planie miasta: *6 D*.
- c Nieczytelny podpis.
- d Podpis odręczny.

¹ Por. dok. 52.

22 августа 1944, Варшава. Показания повстанца
М. Голембиовского

Варшава, 22.8.1944

[Для допроса] доставлен поляк Мечислав ГОЛЕМБИОВСКИЙ¹ род. 5.5.1906, проживающий: ^аВаршава – Жолибож^а, Вайссенштрассе², 29, доктор философ[ских наук], подпоручик запаса б[ывшего] Войска Поль[ского], в последнее время работавший служащим в гмине Близне под Варшавой.

Он показывает: 17 августа 1944 г. на ул. Красиньского я встретил поль[ского] подпор[учика] з[апаса] Антони ТШУДИ. Я знал, что ТШУДИ был командиром взвода в АК. Сам я в АК не служил. Я добровольно присоединился тогда к ТШУДИ и прибыл на Жолибож^б, где мне выдали пистолет, две ручные гранаты и форму. Я был назначен подпоручиком и снабженцем. Квартира, она же командный пункт, находилась по ул. Красиньского^в, 20. Командиром был польский капитан «Витольд»³. На Жолибоже было от 3[000] до 4000 человек. Многие не были обучены обращению с оружием. Обучение взял на себя я вместе с другими товарищами. Однако хочу подчеркнуть, что только около 30% людей могло иметь оружие. Питание было тоже плохое, вода была, но не было света. Вообще могу сказать, что восстание в целом было плохо организовано и гражданскому населению принесло одни несчастья. Несмотря на предъявленное обвинение, свою принадлежность к АК отрицаю. Хотя организация мне известна, т. е. я знаю много польских офицеров, которые были действующими командирами этого движения. За короткое время я узнал только командный пункт на ул. Красиньского^г, 20, местонахождение которого часто менялось, и мне трудно сказать, расположен ли он еще в этом здании. Более точных показаний военного значения дать не могу, так как находился там только недолгое время.

О смысле борьбы скажу следующее:

^дНемцы призывали всех поляков ^арыть окопы для защиты от русских^а. Теперь уже всем польским патриотам стало ясно, что этот призыв надо саботировать, т. е. что ^анеобходимо поднять восстание^а. Были планы ^аполностью разоружить немецких солдат и показать всему миру, что Польша находится не в руках немцев или русских, а в руках ^споляков^с.^а и что поль[ская] армия готова к борьбе. Если бы

22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Mieczysława Golembiowskiego

Warszawa, 22.8.1944

Doprowadzony Polak Mieczysław G o l e m b i o w s k i¹, ur. 5.5.1906 r., zamieszkały: ^aWarszawa – Żoliborz^a, Weissenstrasse² 29, dr fil[ozofii], podporucznik rezerwy b[yłego] Wojska Pol[skiego], ostatnio zatrudniony jako urzędnik w gminie Blizne p[od] Warszawą.

Zeznaje on: Dnia 17 sierpnia 1944 r. spotkałem na ulicy Krasińskiego pol[skiego] podpor[ucznika] r[ezerwy] Antoniego T s c h u d y ' e g o. Wiedziałem, że Tschudy był plutonowym w AK. Ja w AK nie działałem. Dobrowolnie przyłączyłem się wtedy do Tschudy'ego, przybyłem na Żoliborz^b i otrzymałem pistolet, dwa granaty ręczne oraz mundur. Dostałem przydział jako podpor[ucznik] i zaopatrzeniowiec. Kwatery, względnie punkt dowodzenia znajdował się na ulicy Krasińskiego^c 20. Dowódcą był pol[ski] kap[itani] „Witold”³. Na Żoliborzu było od około 3[000] do 4000 ludzi. Wielu ludzi nie było wyszkolonych w posługiwaniu się bronią. Szkolenia podjąłem się wraz z innymi kolegami. Muszę jednak podkreślić, że tylko około 30% ludzi mogło być uzbrojonych. Wyżywienie było złe, wodę mieliśmy, jednak nie było światła. Ogólnie mogę powiedzieć, że całe powstanie było źle zorganizowane i spowodowało na ludność cywilną tylko nieszczęście. Zaprzeczam zarzutowi, że byłem członkiem AK. Organizacja była mi wprawdzie znana, tzn. znam wielu polskich oficerów, którzy byli w tym ruchu czynnymi dowódcami. W tak krótkim czasie zdążyłem poznać tylko stanowisko dowodzenia [na ul.] Krasińskiego^d 20, którego [miejsce] było często zmieniane i nie potrafię powiedzieć, czy znajduje się ono jeszcze dzisiaj w tym budynku. Bliższych zeznań o znaczeniu wojskowym złożyć nie mogę, ponieważ byłem tam tylko przez krótki czas.

O sensie walki powiem, co następuje:

^eNiemcy wezwali wszystkich Polaków ^ado kopania okopów przeciw Rosjanom^a. Wtedy stało się oczywiste dla wszystkich pol[skich] patriotów, żeby to wezwanie sabotować i ^aże powstanie powinno wybuchnąć^a. Były plany, ^aaby całkowicie rozbroić niemieckich żołnierzy i pokazać całemu światu, że Polska znajduje się w rękach nie niemieckich czy rosyjskich, lecz ^fpol[skich]^{f-a} i że pol[skie] wojsko jest gotowe do walki. Gdyby to się udało, można by zmusić Rosjan ^fna drodze politycznej^f, do uznania ^awolnej Polski^a na czele z przebywającym na emigracji przywódcą – Miko-

этот план удался, можно было бы ^сполитическим путем^с вынудить русских, признать ^а«свободную Польшу»^а во главе с руководителем правительства в эмиграции – Миколайчиком^д. Я чувствую себя солдатом, а не партизаном, даже если вынужден признать, что согласно международным постановлениям меня можно считать партизаном.^д Других показаний дать не могу.

(—)^ж
и-Пер[еводчик]-и

ХЕКХАУЗЕН^з,
и-к[риминаль]о[бер]а[ссистент] КОА-и

ИНП, КР 351/3, л. 25.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
^б Было: *Солибуш*. Подчеркнуто и дописано от руки на полях: *Жолибож*.
^в Было: *Каршински-штрассе*. Подчеркнуто и дописано от руки на полях: *б Е (Карсинске)*.
^г Было: *Каршински*. Подчеркнуто и исправлено от руки на: *Карсинске*.
^{д-д} Рядом с фрагментом на левом поле вертикальная черта и вопросительный знак.
^{с-с} Подчеркнуто на пишущей машинке.
^ж Неразборчивая подпись.
^з Собственноручная подпись.
и-и Дописано от руки.

¹ Ср. док. № 52.

² Так в тексте. По-видимому, речь идет о Вайхзельштрассе, т. е. ул. Красиньского.

³ «Витольд» был в звании поручика.

⁴ Миколайчик Станислав (1901–1966), политический деятель; в 1930–1935 депутат Сейма РП; в 1940–1943 заместитель премьер-министра, а в 1943–1944 премьер-министр правительства РП в эмиграции; вернулся в страну, в 1945–1947 заместитель премьер-министра и министр сельского хозяйства Временного правительства национального единства, одновременно вице-председатель, потом председатель Верховного исполнительного комитета Польской крестьянской партии, лидер оппозиции; оказавшись под угрозой ареста Управлением безопасности, в октябре 1947 тайно покинул страну.

łajczykiem⁴. Czuję się żołnierzem, a nie partyzantem, nawet jeżeli muszę przyznać, że według międzynarodowych postanowień można mnie uznać za partyzanta.^e Innych zeznań złożyć nie mogę.

(—)^g
i-Tłum[acz]-i

Heckhausen^h,
i-KOA-i

IPN, KR 351/3, k. 25.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- a--a Podkreślono odręcznie.
- b Było: *Solibusch*. Podkreślono i w marginesie dopisano odręcznie: *Żoliborz*.
- c Było: *Karschinski-Strasse*. Podkreślono i w marginesie dopisano odręcznie: *6 E (Karsinskie)*.
- d Było: *Karschinski*. Podkreślono i poprawiono odręcznie na: *Karsinskie*.
- e--e Przy fragmencie na lewym marginesie pionowa linia i znak zapytania.
- f--f Podkreślono maszynowo.
- g Nieczytelny podpis.
- h Podpis odręczny.
- i--i Dopisano odręcznie.

¹ Por. dok. 52.

² Tak w tekście. Prawdopodobnie chodzi o Weichselstrasse, czyli ul. Krasińskiego.

³ „Witold” był w stopniu porucznika.

⁴ Mikołajczyk Stanisław (1901–1966), polityk, działacz ludowy; w l. 1930–1935 poseł na Sejm RP; w l. 1940–1943 wicepremier, a w l. 1943–1944 premier rządu RP na wychodźstwie; powrócił do kraju, w l. 1945–1947 wicepremier i minister rolnictwa TRJN, jednocześnie wiceprezes, potem prezes NKW PSL, przywódca opozycji; zagrożony aresztowaniem przez UB w październiku 1947 potajemnie opuścił kraj.

22 августа 1944, Варшава. Показания повстанца С. Медыньского

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 22.8.44

1. Примечание: 22.8.44 рядом с Гданьским вокзалом 46-й саперный батальон взял в плен и доставил в отделение польского бандита, МЕДЫНЬСКОГО Стефана¹, род. 2.9.26 в Варшаве, холостого, рабочего, родители Станислав и Марья (девичья фамилия неизвестна), проживающего в Варшаве, [ул.] Сулейковская, 9. Он был допрошен и показал следующее:

2. О личности: В Варшаве я с семи лет посещал польскую начальную школу. По окончании школы два года учился в коммерческом училище. Затем работал на ряде мясных комбинатов, в последнее время – рабочим на мясном комбинате по ул. Отвоцкой. Ни в каких польских организациях не состою.

3. По делу: Незадолго до начала восстания русские самолеты бомбили окрестности ^аПраги^а. Из-за повреждений, нанесенных моей квартире, я покинул ее и отправился сначала к своей сестре, проживающей в Трускаве². 17.8.44 из-за семейной ссоры я покинул также и эту квартиру и решил вступить в партизаны. Поскольку в Трускаве квартировало около 500 человек, меня сразу же приняли. При приеме мне был присвоен псевдоним ^б«Сосна»^б. Я получил пистолет и 12 патронов. Поскольку я не проходил воинской подготовки, унтер-офицер научил меня обращаться с оружием. Рядом с Трускавом стояло еще от 6[00] до 800 человек. Мы к ним позже присоединились. 19.8.44 все подразделение отбыло на ^аЖолибож^а. Мы находились в подчинении бывшего польского офицера в звании подпоручика. Он носил польскую форму, но без знаков различия. Фамилия его мне не известна.

^аУ моего подразделения был номер, но я его не знал.^а [Подразделение] состояло из одной пехоты, вооруженной ^авинтовками, ручными гранатами, п[улеметами] и пистолетами^а. Тяжелого оружия у нас не было. Большинство людей было в штатском. ^аЕдиницы были одеты в немецкую форму и немецкие каски.^а Насколько я заметил, винтовки были ^анемецкого^а, американского, польского, английского и голландского [!] происхождения.

22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Stefana Medyńskiego

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 22.8.44

1. Uwaga: 46 Batalion Pionierów w dniu 22.8.44 w pobliżu Dworca Gdańskiego wziął do niewoli polskiego bandytę M e d y ń s k i e g o Stefana¹, ur. 2.9.26 w Warszawie, kaw[alera], robotnika, rodzice Stanisław i Maria z d[omu] – nazwisko nieznane, zamieszkałego w Warszawie, [ul.] Sulejowska 9, i doprowadził na posterunek. Został on przesłuchany i zeznał, co następuje:

2. Dotyczy osoby: W Warszawie od siódmego roku życia uczęszczałem do polskiej szkoły powszechnej. Po jej ukończeniu chodziłem dwa lata do szkoły handlowej. Następnie pracowałem w różnych zakładach mięsnych, a ostatnio w Zakładach Mięsnych przy ul. Otwockiej jako robotnik. Nie należę do żadnej pol[skiej] organizacji.

3. Dotyczy sprawy: Tuż przed wybuchem powstania rosyjskie samoloty bombardowały okolice ^aPragi^a. Z powodu uszkodzenia mego mieszkania opuściłem je i udałem się najpierw do mojej siostry mieszkającej w Truskawiu². W wyniku kłótni rodzinnej opuściłem 17.8.44 także i to mieszkanie. Postanowiłem wstąpić do partyzantów. W Truskawiu kwaterowało [wtedy] około 500 ludzi i zostałem natychmiast przyjęty. Podczas przyjmowania nadano mi pseudonim ^b„S o s n a”^b. Otrzymałem pistolet i 12 naboji. Ponieważ nie przeszedłem szkolenia wojskowego, podoficer nauczył mnie, jak obchodzić się z bronią. W pobliżu Truskawia kwaterowało jeszcze od 6[00] do 800 ludzi. Później do nich dołączyliśmy. W dniu 19.8.44 cały oddział odmaszerował na ^aŻoliborz^a. Podlegaliśmy byłemu polskiemu oficerowi w randze podporucznika. Miał polski mundur, ale nie nosił dystynkcji. Jego nazwiska nie znam.

^aMój oddział miał numer,^a ale nie znałem go. [Oddział] składał się z samej piechoty, uzbrojonej w ^akarabiny, ręczne granaty, km-y i pistolety^a. Ciężkiej broni nie posiadaliśmy. Większość ludzi miała ubrania cywilne. ^aJednostki miały niemieckie mundury i niemieckie stalowe hełmy.^a O ile mogłem zauważyć, karabiny były pochodzenia ^aniemieckiego^a, amerykańskiego, polskiego, angielskiego i holenderskiego [!].

Вечером 21.8.44 мы двинулись в направлении Старого города. По дороге я потерял свою группу. Но знаю точно, что вели меня в Старый город. Я не знал, куда идти, и искал связи с другой группой, которую мне вскоре удалось найти. В тот момент я находился рядом с ^аГданьским вокзалом^а. Численность расквартированных там банд составляла около 40 человек. Ранним утром 22.8.44 немецкие части вынудили нас вступить в бой. Они сильно обстреливали нас около трех часов, и так как помощи ждать было неоткуда, мы решили сдаться. Большинство из нас было убито, а я вместе с 17 партизанами попал в плен.

О силе, организации, вооружении, структуре, местонахождении штаба, отдельных команд и пр. я ничего не знаю, т. к. вместе с партизанами сражался всего пять дней. Мне известно, что около ^а1000 человек^а направились в ^алеса^а, расположенные к ^асеверо-западу^а от города. Это были резервы, которые предполагалось использовать в направлении Старого города. Они тоже вооружены только винтовками, ручными гранатами и автоматами. Речь идет только о людях, часть из которых бежала из других групп, а часть была вновь завербована. Они не обучены, им ^аот 17 до 25 лет^а. Еще мне известно, что оружием можно пользоваться только по приказу, из-за ^анехватки боеприпасов^а. Люди ^аустали и измучены борьбой^а. Им уже все равно. Мне известно, что из-за моей причастности к партизанам по немецким законам военного времени я подлежу наказанию. Мне объявлено, что будет вынесено решение о моей дальнейшей судьбе. На допросе я сказал правду.

Окончено:

(—)^в

МЕДЫ[НЬСКИЙ]^г

Представлено начальнику
Г[ау]п[т]шт[урм]ф[юреру] СС Шпилькеру.

ИНП, КР 351/3, л. 26–26об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
- ^{б-б} Подчеркнуто на пишущей машинке.
- ^в Неразборчивая подпись.
- ^г Собственноручная подпись.

¹ Ср. док. № 52.

² В подлиннике: *Трускава*. Вероятно, речь идет о Трускаве. Так же далее.

Wieczorem 21.8.44 wyruszyliśmy w kierunku Starego Miasta. W drodze zgubiłem swoją grupę. Ale jestem pewien, że prowadzono nas na Stare Miasto. Ponieważ nie wiedziałem, dokąd mam iść, szukałem jakiejś innej grupy, którą wkrótce znalazłem. Znajdowałem się wtedy w pobliżu ^aDworca Gdańskiego^a. Liczebność zakwaterowanych tam band wynosiła około 40 ludzi. We wczesnych godzinach rannych 22.8.44 oddziały niemieckie zmusiły nas do walki. Ostrzeliwały nas intensywnie przez około trzy godziny, a ponieważ nie było szans na ratunek, postanowiliśmy się poddać. Większość została zastrzelona, ja wraz z 17 partyzantami dostałem się do niewoli.

Nic nie wiem o sile, organizacji, uzbrojeniu, strukturze, siedzibie sztabu, poszczególnych grup itp., ponieważ walczyłem wraz z partyzantami dopiero od pięciu dni. Wiadomo mi, że około ^a1000 ludzi^a udało się do ^ałasów^a położonych na ^apółnocny zachód^a od miasta. Stanowili oni rezerwę i mieli być wykorzystani na kierunku Starego Miasta. Są uzbrojeni tylko w karabiny, ręczne granaty i pm-y. Chodzi wyłącznie o ludzi, których część oddaliła się z innych grup, a część została na nowo wcielona. Nie są przeszkoleni, mają ^aod 17 do 25 lat^a. Wiem ponadto, że z broni wolno korzystać tylko na rozkaz, ponieważ ^abrakuje amunicji^a. Ludzie są ^awyczerpani walką i zmęczeni^a. Stali się obojętni. Z powodu mojego uczestnictwa [w powstaniu] jako partyzant wiem, że zgodnie z niemieckim prawem wojennym podlegam karze. Oświadczone mi, że zadecyduje się o moim dalszym losie. Podczas przesłuchania powiedziałem prawdę.

Sprawa zamknięta:
(—)^c

v. g. u.
Medy[ński]^d

Przedłożono komendantowi
SS H[aup]t[st]ur[m]f[ührerowi] S p i l k e r o w i.

IPN, KR 351/3, k. 26–26v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a--a} Podkreślono odręcznie.
- ^{b--b} Podkreślono maszynowo.
- ^c Nieczytelny podpis.
- ^d Podpis odręczny.

¹ Por. dok. 52.

² W oryginale: *in Truskawa*. Prawdopodobnie chodzi o Truskaw. Podobnie dalej.

22 августа 1944, Варшава. Показания повстанцев
Р. Капалки и Ю. Плоха

Варшава, 22.8.44

[Для допроса] доставлен поляк Ришард КАПАЛКА¹, род. 20.3.25 в н. п. Фамулки, проживающий в Фамулках-Крулевских, сельхозрабочий. Он заявляет:

Я работал в Фамулках, пов[ет] Плоньск, Восточная Пруссия, у Натальи ЛИНДНЕР сельхозрабочим. 14.8.44 в квартиру ворвались бандиты и забрали меня с собой, поляки были из окрестностей Сохачева. Бандиты забрали с собой ^а-около 200–300^а молодых людей, потом нас отвели ^ав Кампиносскую пущу^а, командовал поль[ский] капитан в обмундировании, фамилии не знаю. Здесь я получил винтовку и пистолет, «ВИС», 9-мм, 30 пистолетных и 150 винтовочных патронов. Потом нас учили на этом оружии. 17.[8] мы были на Жолибоже, переходы совершали пешком, днем и ночью. Вчера около ^а500 человек^а получили приказ пробиться с Жолибожа через Гданьский вокзал в ^аСтарый город^а для усиления обороны Старого города. Возле ^авоинских казарм на Гданьском вокзале^а я был ранен осколком гранаты и лежал там, пока не пришли немецкие солдаты. Пробился ли кто-либо из партизан, не знаю. Варшаву не знаю, я здесь впервые. Других данных сообщить не могу.

КАПАЛКА Ришард^б

Следующим [для допроса] доставлен поляк Юзеф ПЛОХА², род. 23.9.1924 в Варшаве, проживающий в Варшаве, ул. Обозовая, 75, по профессии бухгалтер:

17.8 моей семье было приказано освободить квартиру, ^б-мы отправились в Изабелин, там уже встретили партизан, ^б были также вывешены поль[ские] флаги. Меня попросили вступить в партизаны, что я и сделал. Мы отправились, в количестве около 15 человек, в ^аЛяски^а, там мне выдали пистолет и две гранаты. Каждую ночь с самолетов сбрасывали определенное количество оружия, лес вокруг Лясок полон партизан. 20.[8] из лесов мы прибыли на Жолибож, было нас около ^а500^а человек, но по дороге мы попали под сильный обстрел, так что,

22 sierpnia 1944, Warszawa. Protokoły przesłuchania powstańców Ryszarda Kapalki i Józefa Płochy

Warszawa, 22.8.44

Doprowadzony Polak Ryszard K a p a ł k a¹, ur. 20.3.25 w Famułkach, zamieszkały w Famułkach Królewskich, robotnik rolny, oświadcza:

Pracowałem w Famułkach pow. Płońsk, Prusy Wschodnie, u Natalii Lindner jako robotnik rolny. W dniu 14.8.44 do mieszkania wtargnęli bandyci i zabrali mnie ze sobą – byli to Polacy z okolic Sochaczewa. Bandyci uprowadzili ^aokoło 200–300ª młodych ludzi. Następnie zabrano nas ^ado Puszczy Kampinoskiej^a, dowodził pol[ski] umundurowany kapitan, nazwiska nie znam. Tam otrzymałem karabin i pistolet VIS 9 mm, 30 naboji do pistoletu i 150 naboji do karabinu. Później szkolono nas na tej broni. W dniu 17.[8] byliśmy na Żoliborzu, trasę odbyliśmy pieszo dniem i nocą. Wczoraj około ^a500 ludzi^a otrzymało rozkaz przedarcia się z Żoliborza przez Dworzec Gdański na ^aStare Miasto^a dla wzmocnienia obsady Starego Miasta. Przy ^abarakach wojskowych na Dworcu Gdańskim^a zostałem trafiony odłamkiem granatu i leżałem tam aż do nadejścia niemieckich żołnierzy. Czy jacyś partyzanci przedarli się, nie wiem. Nie znam Warszawy, jestem tu po raz pierwszy. Nie mogę podać innych danych.

Kapalka Ryszard^b

Następnie doprowadzony zostaje Polak Józef P ł o c h a², ur. 23.9.1924 w Warszawie, zamieszkały w Warszawie, ulica Obozowa 75, z zawodu księgowy:

W dniu 17.8. nakazano mojej rodzinie opuszczenie mieszkania. ^cUdaliśmy się do Izabelina, gdzie spotkaliśmy partyzantów^c; były też wywieszane pol[skie] flagi. Poproszono mnie, żebym dołączył do partyzantów, co też uczyniłem. Pomaszerowaliśmy w liczbie około 15 ludzi do ^aLasek^a; tam dostałem pistolet i dwa granaty. Każdej nocy zrzucano z samolotów pewną ilość broni. Las wokół Lasek jest pełen partyzantów. W dniu 20.[8] wyruszyliśmy z lasów na Żoliborz, było nas około ^a500^a ludzi. W czasie drogi jednak intensywnie nas ostrzeliwano, tak że według mojej oceny nie dotarło na miejsce nawet ^a300^a ludzi. Następnego dnia wcześniej rano około 500 ludzi dostało rozkaz przedarcia się na Stare Miasto dla wsparcia, ale ostrzał

по моим оценкам, до места не добралось и ^а300^а человек. На следующий день рано утром около 500 человек получило приказ пробиться в Старый город для поддержки, но нас слишком сильно обстреляли, и из-за больших потерь мы были вынуждены отступить. Сегодня утром мы повторили попытку, и нас опять интенсивно обстреляли на Гданьском вокзале, я был ранен, упал и лежал. Прорвались ли партизаны, не знаю. Начальником моей роты был «Чарный», он погиб. Данных, касающихся местонахождения штабов, командования, сообщить не могу, так как в Варшаве мы были очень недолго.

ПЛОХА Юзеф^б

ИНП, КР 351/3, л. 27.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^{а-а} Подчеркнуто от руки.

^б Собственноручная подпись.

^{в-в} Рядом со строкой на левом поле дописано от руки: *б Б.*

¹ Ср. док. № 52.

² Ср. док. № 52.

był zbyt silny i wskutek dużych strat musieliśmy się wycofać. Dzisiaj rano dokonano tej samej próby, także i tym razem ostrzelano nas intensywnie na Dworcu Gdańskim, zostałem ranny i leżałem. Czy partyzanci się przedarli, nie wiem. Dowódca mojej kompanii nazywał się „Czarny”, poległ. Nie mogę podać lokalizacji sztabów i oddziałów, ponieważ byliśmy w Warszawie bardzo krótko.

Płocha Józef^b

IPN, KR 351/3, k. 27.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^{a--a} Podkreślono odręcznie.

^b Podpis odręczny.

^{c--c} Przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie kwadrat na planie miasta: 6 B.

¹ Por. dok. 52.

² Por. dok. 52.

25 августа 1944, Варшава. Показания повстанца Г. Охника

А[йнзац]к[оманда] зипо
Майор Рек

Варшава, 25 августа 1944 г.

Протокол допроса

[Для допроса] доставлен поляк ОХНИК Генрик, род. 19.1.1911 в Варшаве, электромонтер, женатый, рим[ско]-кат[олического] вероисповедания, ранее прож[ивавший] в Варшаве, ул. Длугая, 37. Будучи допрошен по делу, он показал следующее:

С 1.8.44 по сегодняшний день я пребывал в подвале в Варшаве, по ул. Длугой, 37. В этом же доме находится моя квартира. Польской полицией я был назначен наблюдателем противовоздушной обороны. 5 или 6 августа 1944 г. я получил представленное удостоверение Управления милиции ППС. Я был назначен на должность коменданта дома и отвечал за происходившие в нем события. В начале восстания, 1.8.44, все жители дома по ул. Длугой, 37 были дома. Бандиты использовали нас для строительства баррикад. Из дома по ул. Длугой, 37 во время отступления повстанцев велась стрельба. Сам я в стрельбе не участвовал. В соседнем доме было около 100 бандитов, вооруженных винтовками, 3 автоматами, станковым пулеметом и ручными гранатами.

По существу обвинения в том, что до 25.8.44 я пребывал в своей квартире, а точнее, в подвале дома по ул. Длугой, 37, ничего сказать не могу. Насколько мне известно, ^акомандование повстанцев размещалось по ул. Длугой, 29^а. По моим сведениям, это командование перебралось на ^аул. Даниловичовскую (судебная тюрьма)^а. Комендантом предположительно является подпоручик под псевдонимом «Лес». Настоящей фамилии не знаю. Кроме этого, там еще должен был находиться также подпоручик ГОЦДАН. Насколько я знаю, повстанцы понесли большие потери. Раненых повстанцы поместили ^ав госпиталь на ул. Бароковой^а. О питании бандитов никаких сведений сообщить не могу. Насколько мне известно, повстанцы открыли продовольственные склады и питаются немецкими консервами. Воды у повстанцев достаточно.

^аПо ул. Длугой все подвалы в домах с 27 по 31 номер соединены между собой. Дома по ул. Длугой [от дома №] 23 до пересечения

**25 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania członka milicji
PPS Henryka Ochnika**

EK Pol[icji] Bezp[iecieństwa]
Major Reck

Warszawa, 25 sierpnia 1944 r.

Protokół przesłuchania

Doprowadzony Polak O c h n i k Henryk, ur. 19.1.1911 w Warszawie, elektromonter, żonaty, wyznania rzym[sko]kat[olickiego], zam[ieszkały] wcześniej w Warszawie, ul. Długa 37, przesłuchany w sprawie zeznał:

Od 1.8.44 do dnia dzisiejszego przebywałem w Warszawie w piwnicy [domu] przy ul. Długiej 37. W tym samym budynku znajduje się moje mieszkanie. Byłem powołany przez polską policję jako obserwator obrony przeciwlotniczej. Dnia 5 albo 6 sierpnia 1944 otrzymałem przedłożoną [tu] legitymację Komendy Milicji PPS. Przydzielono mi funkcję komendanta domu i byłem odpowiedzialny za to, co się w nim dzieje. Na początku powstania 1.8.44 wszyscy lokatorzy budynku przy ul. Długiej 37 byli w domu. Bandyci wykorzystali nas do budowania barykad. Z domu przy ul. Długiej 37 strzelano podczas wycofywania się powstańców. Ja nie strzelałem. W sąsiednim domu było około 100 bandytów uzbrojonych w karabiny, 3 pm-y, ckm i granaty ręczne.

Na zarzut, że do 25.8.44 przebywałem w swoim mieszkaniu, a właściwie w piwnicy domu przy ul. Długiej 37, nie mogę nic odpowiedzieć. O ile wiem, ^a-dowództwo powstańców było ulokowane przy ul. Długiej 29^a, [potem] przeniosło się na ^a-ul. Daniłowiczowską (więzienie sądowe)^a. Komendantem jest prawdopodobnie podporucznik o pseudonimie „Lies”. Prawdziwego nazwiska nie znam. Poza tym miał tam też przebywać jeszcze podporucznik Gocdan. Według mojego rozeznania powstańcy ponieśli duże straty. Rannych powstańców umieszczono ^a-w szpitalu przy ul. Barokowej^a. Na temat wyżywienia bandytów nie mogę nic powiedzieć. Z tego, co wiem, powstańcy otworzyli magazyny z żywnością i jedzą niemieckie konserwy. Wody mają pod dostatkiem.

^a-Na ul. Długiej od numeru 27 do 31 wszystkie piwnice są połączone ze sobą. Domy przy ul. Długiej [od nr.] 23 do rogu Honigstrasse są również połączone.^a Możliwe, że w piwnicy ^a-domu przy ul. Długiej 25 znajduje się jeszcze dowództwo powstańców^a. Wielu powstańców zrzuca już mundury i ucieka. Dróg ucieczki jednak nie znam. Można przypuszczać, że

с Хонигштрассе тоже соединены между собой.^а Возможно, что в подвале ^а-дома по ул. Длугой, 25 еще находится командование повстанцев^а. Многие повстанцы уже снимают форму и бегут. Однако пути бегства я не знаю. Можно предположить, что они переходят к немцам под видом штатских. ^бЧто касается немецкого оружия, самое сильное впечатление на повстанцев производят гранатометы [минометы?]^б. Других показаний дать не могу.

ОХНИК Генрик^в

Окончено:

ЗАММЕТ^в

О[бер]шарф[юрер] СС

(—)^г

Унтерштурмфюрер СС

^д- Иц —

1) Grief. [?]

Ia

01

04 (—)^е

Адью[тант] и (—)^е

подпор[учик] Фогель (—)^е

с просьбой принять к сведению

2) Иц^д (—)^е

^д-В[аршава], 27 августа 1944 г.^д

^д-К делу^д

ИНП, КР 351/6, л. 7–7об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа дописано от руки: Иц.

Примечания

^{а-а} Подчеркнуто от руки.

^{б-б} Подчеркнуто от руки; рядом с фрагментом на левом поле вертикальная черта или восклицательный знак.

^в Собственноручная подпись.

^г Неразборчивая подпись.

^{д-д} Дописано от руки.

^е Неразборчивая пометка.

przechodzą oni do Niemców jako cywile. ^b-Jeśli chodzi o broń niemiecką, największe wrażenie na powstańcach robią moździerze. ^b Innych zeznań złożyć nie mogę.

v. g. u.

Ochnik Henryk^c

Sprawa zamknięta:

Sammet^c

SS O[ber]scharf[ührer]

(—)^d

SS Untersturmführer

^e- Ic -

^e-W[arszawa], 27 sierpnia 1944^e

1) Grief. [?]

Ia

01

04 (—)^f

Adiu[tant] i (—)^f

ppor. Vogel (—)^f

z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

2) Ic^e (—)^f

^e-Ad acta^e

IPN, KR 351/6, k. 7-7v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu dopisano odręcznie: Ic.

Przypisy

^{a--a} Podkreślono odręcznie.

^{b--b} Podkreślono odręcznie; przy fragmencie na lewym marginesie pionowa linia lub wykrzyknik.

^c Podpis odręczny.

^d Nieczytelny podpis.

^{e--e} Dopisano odręcznie.

^f Nieczytelna parafa.

28 августа 1944, Варшава. Показания повстанца
С. Карыковского

Варшава, 28.8.1944

Рассмотрено:

Для допроса доставлен бывший гражданин Польши Станислав КА-РЫКОВСКИЙ, род[ившийся] 18.7.[19]23 в Варшаве, холостой, рим[ско-]кат[олического] вероисповедания, проживающий в Варшаве, ул. Дзельная, 93/5. По делу он показывает следующее:

Сообщенные мною анкетные данные соответствуют действительности. Я родился в Варшаве и всю жизнь жил^а в Варшаве. 1.8.44 около 17 часов на жестянобаночную фабрику Гюнтера Вагнера, где я работаю, явились двое поляков и заняли фабрику. Они были вооружены автоматами. Рабочим пришлось спуститься в подвал. Вечером того же дня на фабрику прибыло еще около 20 человек, которые также были вооружены автоматами и стреляли в направлении гетто. Рано утром следующего дня бандиты удалились, и я смог пойти домой.

Поскольку нам с отцом нечего было есть, мы решили присоединиться к бандитам. Мы отправились на ^бул. Окоповую, 41^{-б}, где находился штаб повстанцев, и предложили свою помощь. Нас, вместе с еще примерно 10 поляками, погрузили на грузовой автомобиль и ^бна в[оенной] б[азе] с[набжения] одели в имевшиеся там маскировочные куртки^{-б}. На в[оенной] б[азе] с[набжения] мы находились вплоть до 8.8.44, после чего по приказу высшего командования отступили на ^бул. Длугую, 13^{-б}, так как немецкие войска обстреливали в[оенную] б[азу] с[набжения] из тяжелого оружия. На ул. Длугой, 13, нам было объявлено, что ^бвосстание потерпело поражение^{-б}, и каждый должен позаботиться о себе сам. Руководствуясь этой информацией, я переехал с матерью и отцом на ул. Длугую, 8, и поселился с родителями там. Если мне вменяется в вину, что моя мать проживала еще на ул. Дзельной, 93, то должен сообщить, что 8.8.44 моя мать переехала с нами на ул. Длугую, 13.

Поскольку повстанцы забаррикадировали ул. Длугую, у меня с родителями не было возможности покинуть квартиру. В тот же день пришел хорунжий под псевдонимом ^б«Белява»^{-б} и сказал, что я должен возглавить хозяйственный отдел и что мне присваивается псевдоним ^б«Станислав Чарный»^{-б}. В этом месте я хотел бы отметить, что

**28 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Stanisława Karykowskiego**

Warszawa, 28.8.1944

Rozpatrzono:

Doprowadzony obywatel byłego państwa pol[skiego] Stanisław K a r y - k o w s k i, ur. 18.7.23 w Warszawie, kawaler, wyznania rzym[sko]kat[o-lickiego], zamieszkały w Warszawie, ul. Dzielna 93/5, zeznaje:

Podane przeze mnie dane personalne są prawdziwe. Urodziłem się w Warszawie i zawsze mieszkałem^a w Warszawie. W dniu 1.8.44 około godz. 17 zjawili się w fabryce puszek blaszanych Günthera Wagnera, gdzie jestem zatrudniony, dwaj Polacy i zajęli fabrykę. Byli uzbrojeni w pistolety maszynowe. Robotnicy musieli zejść do piwnicy. Wieczorem tego samego dnia przybyło do fabryki jeszcze około 20 ludzi uzbrojonych w pistolety maszynowe i strzelali oni w kierunku getta. We wczesnych godzinach rannych następnego dnia bandyci oddalili się i mogłem pójść do domu.

Ponieważ wraz z ojcem nie mieliśmy nic do jedzenia, postanowiliśmy dołączyć do bandytów. Udaliśmy się na ^bul. Okopową 41^b, gdzie znajdował się sztab powstańców i zaferowaliśmy pomoc. Załadowano nas z jeszcze około 10 Polakami na samochód ciężarowy. [Następnie] ^bw TWL ubraliśmy się w będące na składzie panterki^b. W TWL przebywaliśmy aż do 8.8.44 i z rozkazu wyższego [dowództwa] wycofaliśmy się na ^bul. Długą 13^b, ponieważ wojska niemieckie ostrzeliwały TWL z ciężkiej broni. Na ul. Długiej 13 oznajmiono nam, że ^bpowstanie się nie powiodło^b i każdy ma pomyśleć o sobie. W związku z tą informacją przenieśliśmy się z matką i ojcem na ulicę Długą 8 i tam zamieszkaliśmy. Na uwagę, że moja matka mieszkała także przy ulicy Dzielnej 93, muszę wyjaśnić, że 8.8.44 przeniosła się ona z nami na ul. Długą 13.

Wskutek tego, że powstańcy zabarykadowali ul. Długą, rodzice i ja nie mogliśmy opuścić naszego mieszkania. Tego samego dnia przyszedł chorąży o pseudonimie ^b„B i e l a w a”^b i oznajmił mi, że mam przejąć oddział gospodarczy i że otrzymuję pseudonim ^b„Stanisław C z a r n y”^b.

Chcę tu zauważyć, że gdy przybyliśmy na ul. Długą, były tam już dwie grupy, a mianowicie ^bArmia K r a j o w a i [Armia] L u d o w a^b. O ile byłem poinformowany, obu grupom przydzielono odcinki walki. ^bStare Miasto przypadło przede wszystkim grupie [Armii] Ludowej, później odci-

по прибытии на ул. Длугую я застал там уже две группы, а именно, ⁶Армию Крайову и [Армию] Людову⁶. Насколько я был осведомлен, за каждой группой были закреплены участки боя. ⁶Старый город в основном находился в ведении группы [Армия] Людова. Впоследствии этот участок перешел к группе [Армия] Крайова⁶. До этого дня я не участвовал в боях. В мои задачи входило снабжение повстанцев продовольствием.

На вопрос отвечаю, что штаб ⁶АК был на [ул.] Подвале, 19⁶. Командовал подполковник ⁶«Радослав»^{1, 6}, а потом майор ⁶«Игор»^{2, 6}. В настоящий момент оба ранены, и поэтому командование принял ⁶«Заремба»^{3, 6}. Об этих лицах более подробных сведений сообщить не могу, не знаю также, всегда ли они находились в Варшаве или прибыли извне.

26.8.44 мы получили приказ собраться на ⁶улице Длугой, 8⁶. Всего прибыло 16 человек. 27.8.44 мы были откомандированы на ⁶ул. Медовую, 18⁶. В доме номер 18 мы находились до 19 часов, затем нас направили на Млавскую, 3–4. Наша группа выросла за это время до 22 человек, командовал ею старший сержант под псевдонимом ⁶«Гадек»⁶, бывший профессиональный военный. 27.8 в 21 час наша группа была переведена в Государственную типографию⁴. Ночевали мы в подвалах. В Государственной типографии была группа с большим количеством раненых и убитых, и эту группу мы должны были сменить. От этой группы мы получили оружие только рано утром. На месте взводный «Гадек» объяснил нам, как обращаться с оружием, и выдал [по] два патрона.

Еще нам было приказано стрелять в немецких солдат, как только те попытаются ворваться в подвалы. Поскольку до полудня солдаты не появились, мы решили сдаться. Я хотел бы отметить, что наша группа была распределена по отдельным подвалам, и в каждом было по 3 человека. В моем подвале 2 человек застрелили, а меня взяли в плен. Что происходило с людьми в других подвалах, сказать не могу. У одного из моих товарищей был «Стен» (американский автомат⁵).

На вопрос отвечаю, что ^вповстанцы носят немецкую форму и частично также маскировочные куртки, а офицеры ходят в штатском. Боевой дух у повстанцев отсутствует, они дерутся из страха, так как командование уверяло, что если они попадут в руки немецких солдат, все будут расстреляны.^в Речь шла также о том, что мы должны пробиться на Жолибож, так как там есть еще одна боевая группа. Соединение должно было произойти путем прорыва. Я хотел бы еще отметить, что запертое в подвалах население презирает повстанцев и не хочет иметь с ними ничего общего. Госпиталь повстанцев сейчас

nek ten przejęła grupa [Armii] Krajowej^b. Do tego dnia nie uczestniczyłem w walkach. Moim zadaniem było zaopatrywanie powstańców w żywność.

Na pytanie odpowiadam, że sztab ^bAK znajdował się na [ul.] Podwale nr 19^b. Dowodził podpułkownik ^b„R a d o s ł a w”^{1,-b}, a później major ^b„I g o r”^{2,-b}. Ob[ecnie] obaj są ranni i dlatego dowództwo przejął porucznik ^b„Z a r e m b a”^{3,-b}. Na temat tych osób nie mogę podać bliższych danych, nie wiem też, czy mieszkali w Warszawie, czy przybyli spoza niej.

W dniu 26.8.44 otrzymaliśmy rozkaz, żeby zebrać się na ^bulicy Długiej 8^b. Przybyło w sumie 16 osób. Dnia 27.8.44 odkomenderowano nas na ^bul. Miodową 18^b. W domu nr 18 przebywaliśmy do godziny 19, następnie skierowano nas na Mławską 3–4. Nasza grupa zwiększyła się w tym czasie do 22 ludzi. Dowodził nami starszy sierżant o pseudonimie ^b„T a d e k”^{2,-b}, były żołnierz zawodowy. 27.8. o godzinie 21 nasza grupa została przeniesiona do Drukarni Państwowej⁴, gdzie nocowaliśmy w piwnicach. W Drukarni Państwowej znajdował się oddział, w którym było wielu rannych i poległych. Mieliliśmy oddział ten złuzować. Otrzymaliśmy od niego broń dopiero we wczesnych godzinach rannych. Na miejscu plutonowy Tadek objaśnił nam, jak obchodzić się z bronią i wydał nam [po] dwa naboje.

Rozkazano nam strzelać do niemieckich żołnierzy, gdy tylko będą próbować wdrzeć się do piwnic. Ponieważ do południa żołnierze nie nadeszli, postanowiliśmy się poddać. Chcę dodać, że nasza grupa została rozdzielona na poszczególne piwnice – po trzech ludzi w każdej. W mojej piwnicy zastrzelono dwie osoby, a ja zostałem wzięty do niewoli. Co działo się z ludźmi w innych piwnicach, nie umiem powiedzieć. Jeden z moich kolegów miał Stena (amerykański pm⁵).

Na pytanie odpowiadam, że ^cpowstańcy noszą niemieckie mundury, niektórzy także kurtki panterki, natomiast oficerowie chodzą po cywilnemu. Powstańcom brak ducha bojowego, walczą oni ze strachu, ponieważ dowództwo ostrzegało, że w przypadku dostania się w ręce żołnierzy niemieckich, wszyscy zostaną rozstrzelani.^c Mówiono także, że powinniśmy się przebić na Żoliborz, ponieważ znajduje się tam jeszcze inna grupa bojowa. Połączenie miało się dokonać przez przebicie się. Chciałbym jeszcze dodać, że ludność zamknięta w piwnicach jest wściekła na powstańców i nie chce mieć z nimi nic wspólnego. Szpital powstańców znajduje się jeszcze na ^bul. Długiej 7. Liczba rannych i zabitych jest bardzo duża^b, ale nie potrafię podać dokładnych danych. Opieka nad rannymi nie jest możliwa, gdyż brakuje środków opatrunkowych i sanitariuszy. ^bZaopatrzenie powstańców jest bardzo złe, od kilku dni nie ma chleba, bo wszystkie piekarnie są zburzone! Tylko dwa razy dziennie wydaje się trochę kawy lub krupniku.^b Do tego jest ^bbardzo mało amunicji. O ile na początku nastroje powstańców były dobre, to w ostatnich dniach znacznie się pogorszyły.

находится по ^бул. Длугой, 7. Число раненых и убитых очень велико^б, но точных цифр сообщить не могу. Уход за ранеными невозможен, поскольку отсутствуют перевязочные средства и санитары. ^бСнабжение у повстанцев очень плохое, уже несколько дней у них нет хлеба, так как все пекарни разрушены! Только два раза в день выдается немного кофе или перлового супа.^б Кроме того, ^ббоеприпасов тоже очень мало. Если вначале настроение повстанцев было хорошее, то за последние дни оно ухудшилось, поскольку они поняли, что своим мятежом ничего не достигли, и считаются с тем, что скоро придут русские и тогда все станет коммунистическим.^б По поводу настроения боевых групп ^бна Мокотове, Жолибоже и в Средместье данных сообщить не могу^б, я не осведомлен о нынешнем состоянии. Хотел бы еще отметить, что гражданское население на повстанческих территориях может ^бвыходить из дома только до 18 часов^б, после этого времени повстанцы выводят на улицы патрули. Насколько мне известно, члены ^бППС^б не участвуют в боях, из них состоит только так называемая городская милиция, которая занимается только организацией в городе патрулей. Борьбу ведут исключительно ^бАК и АЛ^б.

Других сведений по делу сообщить не могу. Протокол прочитан мне на польском языке, все записано верно и мною понято.

Станислав КАРЫКОВСКИЙ^г

Присяжный переводчик:

(—)^д

Ротт[ен]ф[юрер] СС

Окончено:

Прюн^г

крим[иналь]секр[етарь]

^сИц

31.8.44

1) Примечание: Иц группа корпуса ф[он] д[ем] Баха, Г[лавное] к[омандование] 9 а[рмии] и военная комендатура получили для использования по одной копии.

2) Grief. [?]

Ia (—)^ж

01 (—)^з

04,

Адью[тант] (—)^з для сведения.

3) К делу – Иц –

(—)^з 31/8.^с

ИНП, КР 351/3, л. 58–59об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа неразборчивая пометка.

Zrozumieli oni, że swoją rewoltą niczego nie osiągnęli. Obawiają się, że wkrótce przybędą Rosjanie i zapanuje komunizm.^b Na temat nastrojów w grupach bojowych^b na Mokotowie, Żoliborzu i w Śródmieściu nie mogę nic powiedzieć^b, nie mam informacji o obecnej sytuacji. Chcę jeszcze dodać, że ludność cywilna na terenach opanowanych przez powstańców może^b wychodzić tylko do godziny 18^b. Po tym terminie powstańcy wysyłają na ulice patrole. O ile mi wiadomo, członkowie^b PPS^b nie uczestniczą w walkach, stanowią tylko tak zwaną milicję miejską, która patroluje miasto. Walkę prowadzą wyłącznie^b AK i AL^b.

Więcej informacji w tej sprawie nie mogę podać. Protokół odczytano mi w języku polskim, jest napisany zgodnie z prawdą i wszystko zrozumiałem.

v. g. u.

Stanisław Karykowski^d

Tłumacz przysięgły:

(—)^e

SS Rott[en]f[ührer]

Sprawa zamknięta:

Prün^d

Sekr[etarz] krym[inalny]

^f-Ic

31.8.44

1) Uwaga: Ic Grupa Korpuśna v[on] d[em] Bacha, D[owództwo] 9 A[rmii] i Komendantura Wojskowa otrzymały po jednym odpisie do wykorzystania.

2) Grief. [?]

Ia (—)^g

01 (—)^h

04,

Adiu[tant] (—)^h do wiadomości.

3) Ad acta – Ic –

(—)^h 31/8.^f

IPN, KR 351/3, k. 58–59v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu nieczytelna parafa.

Przypisy

^a Nadpisano odręcznie.

^{b-b} Podkreślono odręcznie.

^{c-c} Fragment odręcznie podkreślony i oznaczony na marginesie pionową linią.

^d Podpis odręczny.

^e Nieczytelny podpis.

^{f-f} Dopisano odręcznie.

Примечания

- ^а Надписано от руки.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^{в-в} Фрагмент подчеркнут от руки и отмечен на левом поле вертикальной чертой.
- ^г Собственноручная подпись.
- ^д Неразборчивая подпись.
- ^{е-е} Дописано от руки.
- ^ж Пометка, вероятно, К. А. Фишера.
- ^з Неразборчивая пометка.

¹ Мазуркевич Ян (1896–1988), псевдонимы «Радослав», «Заглоба», подполковник; до июня 1940 на базе СВБ № 2 в Будапеште в качестве заместителя коменданта по вопросам связи со страной; одновременно до 1943 комендант Тайной военной организации, потом заместитель начальника и начальник «Кедива» (Управления диверсионной службы) АК; во время Варшавского восстания командир группировки АК; впоследствии в Представительстве Вооруженных Сил; арестован Управлением безопасности 1 августа 1945, затем освобожден; повторно арестован 4 февраля 1949; 16 ноября 1953 на основании сфальсифицированного обвинения приговорен районным военным судом г. Варшавы к пожизненному заключению; освобожден в 1956; бригадный генерал (1980).

² Информация неясна. После «Радослава» командовал Янашек Вацлав (1903), псевдоним «Болек», майор инженерных войск; во время сентябрьской кампании 1939 при командующем инженерными войсками армии «Поморье», затем в обороне Варшавы; в 1940–1942 комендант Польской вооруженной организации округа «Варшава-город и повет»; с декабря 1942 начальник штаба «Кедива» (Управления диверсионной службы) ГК АК; во время восстания начальник штаба и заместитель командира группировки АК «Радослав»; с 25 августа 1944 и. о. командира группировки, в тот же день тяжело ранен; эвакуирован по каналам из Старого города в Средместье; убит немцами 27 сентября 1944 в повстанческом госпитале на ул. Древняной, 8 (подполковник – 1944, посмертно). «Игор» это Гжмелевский Тадеуш Юзеф (1906), майор инженерных войск; во время сентябрьской кампании 1939 заместитель командира 65 саперного батальона; в 1943–1944 начальник II отдела «Кедива» ГК АК; во время восстания командир запасного батальона «Игор» группировки АК «Радослав», одновременно с сер. августа 1944 заместитель начальника саперов группы «Север»; после войны был арестован Управлением безопасности и содержался в тюрьме.

³ Вилиньский Юзеф, псевдоним «Заремба», поручик; офицер разведки группировки АК «Радослав».

⁴ Речь идет о Польской типографии ценных бумаг (ПВПВ), которая в 1939 была преобразована в Staatsdruckerei (Государственную типографию); 2 августа 1944, во второй половине дня, здание было занято повстанцами; 3 августа немцы пытались отбить ПТЦБ, но удалось им это только 28 августа.

⁵ Ошибка. Автомат 9 мм «Стен» был британского производства.

^g Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.

^h Nieczytelna parafa.

¹ Mazurkiewicz Jan (1896–1988), ps. „Radosław”, „Zagłoba”, ppłk; do czerwca 1940 w Bazie ZWZ nr 2 w Budapeszcie jako zca kmtda ds. łączności z krajem; jednocześnie do 1943 kmtd TOW, potem zca szefa i szef Kedywu AK; w Powstaniu Warszawskim dca zgrupowania AK; później w DSZ; aresztowany 1 sierpnia 1945 przez UB, następnie zwolniony; ponownie aresztowany przez UB 4 lutego 1949; 16 listopada 1953 na podstawie sfałszowanych zarzutów skazany przez WSR w Warszawie na dożywocie; zwolniony w 1956 (gen. bryg. – 1980).

² Informacja niejasna. Po „Radosławie” dowodził Janaszek Waclaw (ur. 1903), ps. „Bolek”, mjr sap.; w kampanii wrześniowej 1939 przy dcy saperów Armii „Pomorze”, następnie w obronie Warszawy; w l. 1940–1942 kmtd Polskiej Organizacji Zbrojnej Okręgu Warszawa miasto i powiat; od grudnia 1942 szef sztabu Kedywu KG AK; w powstaniu szef sztabu i zca dcy zgrupowania AK „Radosław”; od 25 sierpnia 1944 p. o. dcy zgrupowania, tego samego dnia ciężko ranny; ewakuowany kanałami ze Starego Miasta do Śródmieścia; zamordowany przez Niemców 27 września 1944 w szpitalu powstańczym na ul. Drewnianej 8 (ppłk – 1944 pośmiertnie). „Igor” to Grzmielewski Tadeusz Józef (ur. 1906), mjr sap.; w kampanii wrześniowej 1939 zca dcy 65 batalionu saperów; w l. 1943–1944 szef Oddz. II Kedywu KG AK; w powstaniu dca batalionu zapasowego „Igor” zgrupowania AK „Radosław”, jednocześnie od poł. sierpnia 1944 zca szefa saperów Grupy „Północ”; po wojnie aresztowany przez UB i więziony.

³ Wiliński Józef, ps. „Zaremba”, por.; oficer wywiadu zgrupowania AK „Radosław”.

⁴ Chodzi o PWPW, wytwórnię banknotów, w 1939 przekształconą w Staatsdruckerei (Drukarnię Państwową); po południu 2 sierpnia 1944 gmach został zdobyty przez powstańców działających z zewnątrz i od wewnątrz; 3 sierpnia Niemcy próbowali bezskutecznie odbić PWPW, udało się to im dopiero 28 sierpnia.

⁵ Pomyłka. Pistolet maszynowy 9 mm Sten był produkcji brytyjskiej.

**28 августа 1944, Варшава. Показания В. Пернера,
освобожденного из плена**

А[йнзац]к[оманда] полиции безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 28.8 1944

Допрос:

[Для допроса] доставлен Rd. [?] TN-man^a, ПЕРНЕР Вилли, род. 23.10.03 в Плауэне, холостой, гражданская профессия: портной, отделение VI отдела Службы технической помощи, 3-я рота, полицейские казармы в Берлине, ул. Хауссе, 95. Он показывает следующее:

В конце июля [19]44 г. рота ТН из Берлина была отправлена в Варшаву. Нас расквартировали на Штрассе дер Полицай¹, 23. Я лично не знал Варшаву и чувствовал себя абсолютно чужим. 2.8.1944 я и еще несколько человек были назначены охранниками в Государственную типографию. Около 12 часов из здания Государственной типографии по нам был открыт внезапный ружейно-пулеметный огонь. Несколько моих товарищей было убито. Сразу после начала стрельбы я был ранен выстрелом в грудь. Я помню, что направился в здание в поисках укрытия. Я потерял сознание, а когда очнулся, вполз по лестнице наверх и спрятался на чердаке. Из-за непрекращающейся сильной стрельбы я не мог выйти на улицу. Вследствие большой потери крови я был очень слаб. Полагаю, однако, что в здании Государственной типографии еще до начала стрельбы находилось не менее 200 спрятавшихся там партизан. Хочу еще отметить, что когда я был без сознания, партизаны забрали у меня винтовку и ремень. Во всяком случае, в тот момент, когда я был ранен, оружие при мне еще было.

Крупный комплекс Государственной типографии с этого момента находился под сильным обстрелом. Один из фасадов здания обрушился. Я постоянно находился в укрытии на чердаке и, кажется, два дня спустя, искал какую-нибудь еду в нескольких находившихся в здании канцелярских помещениях. Мне удалось найти остатки хлеба, которыми я питался вплоть до освобождения, то есть целых 25 дней. Поскольку 27.8.44 продолжавшийся до сих пор сильный обстрел немного ослаб, я решил установить связь с немецкими частями. Я не знал, какова ситуация в Варшаве. Выглянув с чердака на улицу, я увидел немецких солдат, и так мне посчастливилось, что меня освободили.

**28 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania członka
Technische Nothilfe Willy'ego Pernerera**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 28.8.44

Przesłuchanie

Doprowadzony Rd. [?] TN-man^a P e r n e r Willy, ur. 23.10.03 w Plauen, kaw[aler], zawód w cywilu: krawiec, biuro, VI Oddział TN, 3 komp[ania], Koszary Policyjne w Berlinie, ul. Chaussee 95, zeznaje, co następuje:

Pod koniec lipca [19]44 r. kompania TN w Berlinie wyruszyła do Warszawy. Zostaliśmy zakwaterowani przy Strasse der Polizei¹ 23. Osobiście nie znałem Warszawy i czułem się tu obco. W dniu 2.8.1944 zostaliśmy wraz z kilkoma ludźmi przydzieleni do Drukarni Państwowej jako strażnicy. Około godziny 12 z budynku Drukarni Państwowej skierowano na nas gwałtowny ogień z karabinów i km-ów. Kilku moich kolegów poległo. Zaraz na początku strzelaniny zostałem ranny w klatkę piersiową. Przypominam sobie jeszcze dzisiaj, że udałem się do budynku i tam szukałem osłony. Straciłem przytomność. Gdy się później ocknąłem, podczołgałem się schodami na górę i ukryłem na poddaszu. Z powodu gwałtownej strzelaniny nie mogłem wyjść na ulicę. Byłem bardzo osłabiony wskutek dużej utraty krwi. Przypuszczam jednak, że w budynku Drukarni Państwowej ukryło się i przebywało jeszcze przed rozpoczęciem strzelaniny co najmniej 200 partyzantów. Chcę jeszcze dodać, że gdy byłem nieprzytomny, partyzanci odebrali mi karabin i pas. W każdym razie gdy zostałem ranny, broń jeszcze miałem.

Duży kompleks [budynków] Drukarni Państwowej był od tej chwili mocno ostrzeliwany. Jedna fasada budynku zawałiła się. Przebywałem cały czas na strychu pod osłoną i chyba po dwóch dniach zacząłem szukać jedzenia w kilku pomieszczeniach biurowych budynku. Udało mi się znaleźć resztki chleba, którymi żywiłem się aż do uwolnienia, a więc przez pełne 25 dni. Ponieważ 27.8.44 dotychczasowy silny ostrzał nieco zmalał, postanowiłem nawiązać kontakt z oddziałami niemieckimi. Nie wiedziałem, jaka jest sytuacja w Warszawie. Popatrzyłem ze strychu na ulicę, dostrzegłem niemieckich żołnierzy i tak mi się udało, że zostałem oswobodzony.

Na pytanie, czy dziś w budynku Drukarni Państwowej są jeszcze zabarykadowani partyzanci, nie mogę odpowiedzieć. W każdym razie aż do mojego uwolnienia z budynku tego intensywnie strzelano. Czy było to woj-

Если бы меня спросили, остались ли еще сегодня в здании Государственной типографии забаррикадировавшиеся партизаны, я ничего не смог бы показать. Во всяком случае, вплоть до моего освобождения из этого здания велась сильная стрельба; были ли это немецкие войска, или партизаны, я не знаю. Во время своего пребывания там ничего важного я не заметил, так как не мог установить связь, и был полностью изолирован от внешнего мира. Я сказал правду.

Окончено:
НОЙМАЙР^б

Вилли ПЕРНЕР^б
Ротв[ахт]м[айстер] ТН

Крим[иналь]-об[ер]-ассист[ент]

^{в-Иц} 28.8.44

1) Пернер передан 28.8.44 в роту ТН отдел ТН пор[учика] Арендта (боевая гр[уппа] майора Река).

2) Grief. [?]

Ia,

01 (—)^г

04 и (—)^г

Адью[тант] (—)^г

с просьбой принять к сведению.

3) Иц:^в (—)^г

ИНП, КР 351/3, л. 57–57об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа (под датой) дописано от руки: Иц Боевая группа, 28/8 и неразборчивая подпись.

Примечания

^а Исправлено от руки с: *СС-ман*.

^б Собственноручная подпись.

^{в-в} Дописано от руки.

^г Неразборчивая пометка.

¹ Официальное немецкое название в 1941–1945. До войны и в настоящее время ал. Шуха.

sko niemieckie, czy partyzanci, tego nie wiem. Podczas mojego pobytu niczego ważnego nie zauważyłem, ponieważ nie mogłem nawiązać [żadnego] kontaktu i byłem całkowicie odizolowany od świata zewnętrznego. Powiedziałem prawdę.

sprawa zamknięta:
Neumayr^b
St. asyst[ent] krym[inalny]

v. g. u.
Willy Perner^b
TN Rottw[acht]m[eister]

^cIc 28.8.44

1) Perner został przekazany 28.8.44 komp[anii] TN por. Arendta (Gr[upa] Bojowa majora Recka).

2) Grief. [?]

Ia,

01 (—)^d

04 i (—)^d

Adiu[tant] (—)^d

z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

3) Ic:^c (—)^d

IPN, KR 351/3, k. 57–57v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu (pod datą) odręczna adnotacja: Ic przy Grupie Bojowej. 28/8 i nieczytelny podpis.

Przypisy

- ^a Poprawiono odręcznie z: *SS-man*.
- ^b Podpis odręczny.
- ^{c-c} Dopisano odręcznie.
- ^d Nieczytelna parafa.

¹ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1941–1945. Przed wojną i obecnie al. Szucha.

**29 августа 1944, Варшава. Показания
повстанца Б. Ростроповича**

А[йнзац]к[оманда]полиции безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 29.8.44.

[Для допроса] доставлен поляк Богдан РОСТРОПОВИЧ, род. 12.2.1929 в Краснице, ученик электрика, холостой, р[имско]-кат[олического] вероисповедания, проживающий в Варшаве, площадь Гжибовская, № 1/14. Он показывает по делу:

Около 2 месяцев назад я отправился с отцом, бабушкой, братьями и сестрами в Верше, так как мы боялись, что в ближайшее время Варшаву будут бомбить. Примерно через две недели моего пребывания в Верше там, в первый раз появились бандиты. 1.8.44 (начало восстания) в деревне Верше появились более многочисленные банды, частично верхом на лошадях. Примерно в середине августа месяца я был задержан бандитами и включен в их ряды. [...]а В момент моего вступления в банду она насчитывала около 2000 человек, и стояла в населенных пунктах Верше и Трускав¹. Этой бандой командовал польский высший офицерский чин под псевдонимом «Долина»². Штаб банды находился в Верше у крестьянина ЮШКОВСКОГО (см. прилагаемый рисунок). Я был назначен водителем в обоз, оружия мне не дали. Обозом командовал поручик «Анджей». Большую часть банды составляли поляки, были также русские³. Банда называлась «Полк Пальмиры-Млоцины»⁴. В полку было три батальона, а в них три роты. Вооружение было плохое – несколько пулеметов и несколько штук противотанкового оружия, у каждого 3-го была винтовка, кроме того, были еще автоматы и ручные гранаты. Часть оружия была сброшена с английских самолетов. Большая часть банды была одета в гражданское, офицеры носили польскую форму без знаков различия. Снабжение было так себе, продовольствие реквизировали у крестьян в Верше и окрестностях. Никакого обучения я не проходил, так как был водителем в обозе. Рядом с деревней Верше в открытом поле находилась переносная приемно-передающая станция. Когда из Англии передавали новости на поль[ском] языке, нам давали возможность их слушать. Жалованья нам не платили. Настроение в банде было подавленным, поскольку восстание в Варшаве развивалось не так, как того ожидали. Все ждали еще помощи из Англии. Настроение местного населения было скверным, так как бандиты забирали у него все продовольствие.

**29 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Bogdana Rostropowicza**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 29.8.44.

Doprowadzony Polak Bogdan R o s t r o p o w i c z, ur. 12.2.1929 w Krańnicy, terminator elektryk, kawaler, wyznania rz[ymsko]kat[olickiego], zamieszkały w Warszawie, Plac Grzybowski nr 1/14, zeznaje:

W sprawie: Przed około dwoma miesiącami udaliśmy się wraz z ojcem, babcią i rodzeństwem do Wierszy, ponieważ obawialiśmy się, że w najbliższym czasie Warszawa zostanie zbombardowana. Po mniej więcej dwóch tygodniach mojego pobytu w Wierszach zjawili się tam po raz pierwszy bandyci. W dniu 1.8.44 (początek powstania) przybyły do wsi Wiersze większe bandy, cz[ęściowo] na koniach. Około połowy sierpnia zostałem przez bandytów zatrzymany i wciągnięty do służby u nich. [...]a Gdy wstępowałem do bandy, liczyła ona około 2000 osób i kwaterowała w miejscowościach Wiersze i Truskaw¹. Banda dowodził polski wyższy oficer o pseudonimie „D o l i n a”². Sztab bandy znajdował się w Wierszach u rolnika J u s z - k o w s k i e g o (patrz załączony szkic). Zostałem przydzielony do taboru jako woźnica, broni nie otrzymałem. Taborem dowodził por. „Andrzej”. Największą część bandy stanowili Polacy, było także trochę Rosjan³. Banda nosiła nazwę „Pułk Palmiry-Młociny”⁴. Pułk miał trzy bat[aliony], a te [po] trzy kompanie. Uzbrojenie było złe – kilka karabinów maszynowych i broni przeciwpancernej, co trzecia osoba posiadała karabin, poza tym były jeszcze pistolety maszynowe i granaty ręczne. Broń pochodziła częściowo ze zrzutów z angielskich samolotów. Większość bandytów miała ubrania cywilne, oficerowie nosili polskie mundury bez dystynkcji. Zaopatrzenie było nieszczegółne, żywność rekwirowano u rolników w Wierszach i okolicy. Nie przeszedłem żadnego szkolenia, gdyż byłem woźnicą w taborze. W pobliżu wsi Wiersze w otwartym polu znajdowała się przenośna stacja nadawczo-odbiorcza. Umożliwiano nam słuchanie wiadomości w języku pol[skim] [nadawanych] z Anglii. Nie otrzymywaliśmy wynagrodzenia. Nastroje w bandzie były przygnębiające, ponieważ powstanie w Warszawie nie przebiegało tak, jak przewidywano. Wszyscy oczekiwali jeszcze pomocy z Anglii. Wśród miejscowej ludności panowały marne nastroje, ponieważ bandyci zabierali jej całą żywność.

Как я узнал от товарищей, в Кампиносской пуще якобы было около 1000 бандитов. Часть этой банды находилась в Лясках и Заборовеке. Бандой командовал генерал «Бур»^б.

16 или 17.8 утром, около 8.00, полк вышел из деревни Верше и двинулся через Ляски, Вавжишев, Повонзки на Жолибож. На Ж[олибож] мы прибыли на следующее утро. Там заняли квартиры по улице Красиньского. По пути на Ж[олибож] дезертировало около 100 человек^с. На Жолибоже в действие была введена пехота, которая должна была пробиться в Варшаву^б, в то время как обоз остался на квартирах. Удалось ли пробиться, сказать не могу. Примерно через 8 дней нашего пребывания в квартирах на Ж[олибоже] был получен приказ подпор[учика]^в «Анджея» готовиться в дорогу, так как мы должны были доставить снабжение на Западный вокзал, [...]а который снова заняли повстанцы. Под вечер 24.8 мы двинулись обозом с Жолибожа в западном направлении. Вблизи железнодорожных путей, напротив улицы Бураковской нам пришлось прервать движение из-за обстрела. Ответить огнем мы не могли, так как кроме одной ручной гранаты у нас не было при себе никакого другого оружия. Часть водителей обоза, в том числе и я, хотела бежать, однако нам помешал в этом подпоручик^в «Анджей». Обстрел скоро ослаб, и мы двинулись дальше. После того, как мы проехали несколько сот метров, нас сильно обстреляли со всех сторон; вследствие этого в подразделении началась суматоха, и все побежали в разных направлениях. Я побежал через железнодорожную насыпь в поисках укрытия. Через некоторое время незнакомый мне до того момента офицер повстанцев собрал рассеявшихся, их было около 30. Повел нас на Парысовскую площадь^б. Пробыв там некоторое время, мы обнаружили, что нас окружили немецкие части. Мы предложили подпоручику сдаться. Он сказал нам, что застрелит каждого, кто попытается сдаться. Поскольку огонь усиливался, и некоторые из нас уже были убиты, мы отступили в близлежащий дом. В этом доме [...]а мы встретили офицера повстанцев. Во время боя с немецкими частями этот офицер был убит. Поскольку у нас был приказ забирать оружие погибших, я взял себе автомат этого офицера. Поскольку дом находился под сильным немецким огнем, мы покинули дом. Я побежал в гетто и укрылся в развалинах. В укрытии я пробыл до наступления сумерек. Оттуда я незаметно выскользнул по направлению к Повонзкам и пробрался на кладбище. На кладбище я спрятался между двумя могилами. Через 3–4 дня меня нашли и арестовали немецкие солдаты.

По поводу повстанцев на Жолибоже могу сообщить следующие данные. На ул. Плоньской расположен штаб. Там находится 1^г-около 1500 повстанцев.^т

Богдан РОСТРОПОВИЧ^д

Jak się dowiedziałem od kolegów, w Puszczy Kampinoskiej miało przebywać około 1000 bandytów. Część tej bandy znajduje się w Laskach i Zaborówku. Dowodzi nią generał „Bór”^b.

W dniu 16. lub 17.8. rano około godziny 8.00 pułk opuścił wieś Wiersze i udał się przez Laski, Wawrzyszew i Powązki na Żoliborz. Na Żoliborz] przybyliśmy następnego ranka. Tam zajęliśmy kwatery na ulicy Krasieńskiego. W drodze na Żoliborz] zdezerterowało około 100 ludzi⁵. Na Żoliborzu wprowadzono do akcji piechotę w celu przebiccia się do Warszawy^b, podczas gdy tabor pozostał na kwaterach. Czy przebiccie się udało, nie mogę stwierdzić. Po około 8 dniach przebywania na kwaterach na Żoliborzu] otrzymaliśmy rozkaz od ppor.^c „Andrzeja”, żeby gotować się do drogi, ponieważ mieliśmy zawieźć zaopatrzenie na Dworzec Zachodni, [...]^a który znowu zajęli powstańcy. Pod wieczór 24.8. pojechaliśmy taborem z Żoliborza w kierunku zachodnim. W pobliżu torów kolejowych naprzeciwko ulicy Burakowskiej musieliśmy zatrzymać się, gdyż zaczęto nas ostrzeliwać. Nie mogliśmy odpowiedzieć ogniem, bo oprócz jednego granatu ręcznego nie mieliśmy żadnej broni. Część woźniców taboru, także i ja, chcieliśmy uciec, jednak ppor.^c „Andrzej” przeszkodził nam. Ostrzał wkrótce osłabł i kontynuowaliśmy jazdę. Po przejechaniu kilkuset metrów [znowu] ze wszystkich stron intensywnie nas ostrzelano; wskutek tego w formacji nastąpił zamęt i wszyscy zaczęli uciekać w różnych kierunkach. Ja pobiegłem przez nasyp kolejowy i tam szukałem osłony. Po pewnym czasie nieznan mi dotąd oficer powstańców zebrał rozproszonych. Było nas około 30 [ludzi]. Poprowadził nas na plac Parysowski⁶. Po jakimś czasie przebywania tam stwierdziliśmy, że otoczyły nas niemieckie oddziały. Zaproponowaliśmy podporucznikowi, żeby się poddać. Odpowiedział, że każdego, kto się podda, zastrzeli. Ogień się wzmagał i kilku z nas już poległo, więc wycofaliśmy się do pobliskiego domu. W domu tym [...]^a znaleźliśmy [zwłoki] oficera powstańców. Został on zastrzelony podczas walk z oddziałami niemieckimi. Zgodnie z rozkazem zabierania broni poległym, wziąłem sobie jego pm. Dom opuściliśmy, ponieważ znajdował się pod silnym ostrzałem niemieckim. Ja pobiegłem do getta i ukryłem się w ruinach. Pozostałem tam do nadejścia zmroku, po czym wymknąłem się w kierunku Powązek i wszedłem na cmentarz, gdzie ukryłem się między dwoma grobami. Po 3–4 dniach zostałem znaleziony i ujęty przez niemieckich żołnierzy.

Mogę podać następujące dane o powstańcach na Żoliborzu. Na ul. Płońskiej znajduje się sztab. Przebywa tam ^d-około 1500 powstańców^d.

v. g. u.

Bogdan Rostropowicz^e

Окончено:

(—)^с
Сотр[удник] уг[оловной полиции]
и пер[еводчик]

(—)^с
Обершарфюрер СС
и крим[иналь]-ассистент

Варшава, 29.8.1944

Донесение

Поляк Ростропович показал, что принадлежал к повстанческому подразделению. Имел оружие. Предлагается подвергнуть его особому обращению.

(—)^с
Обершарфюрер СС
и крим[иналь]-ассистент

ИНП, КР 351/3, л. 61–61об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа дописано (под датой) от руки: Іц Боевая группа.

Приложение не публикуется.

Примечания

- ^а Неразборчивый фрагмент перечеркнутый на пишущей машинке.
- ^б Так в тексте.
- ^в Так в тексте. Выше: *пор[учик]*.
- ^{г-г} Подчеркнуто от руки.
- ^д Собственноручная подпись.
- ^с Неразборчивая подпись.

¹ В тексте: *Трускавка*. Вероятно, речь идет о Трускаве.

² Пильх Адольф (1914–2000), псевдонимы «Гура», «Долина», поручик запаса, во время французской кампании 1940 служил в 9, а затем в 8 пехотном полку 3 пехотной дивизии Войска Польского во Франции; после поражения Франции перебрался в Великобританию; служил в 24 кавалерийском полку 10 бригады бронированной кавалерии; в ночь с 16 на 17 февраля заброшен с парашютом на территорию страны; сначала командир пехотного батальона группировки АК «Стопце» (округ АК «Новогрудек»), затем командир группировки; в июне – июле 1944 прибыл с группировкой в Кампинскую пушу; в период Варшавского восстания командир полка АК «Пальмиры-Млоцины»; с конца сентября командир партизанского отряда «Долины», одновременно с октября по ноябрь 1944 командир III/25 пехотного полка АК; с 1945 в Великобритании (подполковник).

³ Речь идет, вероятно, о белорусах из группировки АК поручика «Долины».

⁴ Полк АК «Пальмиры-Млоцины» был сформирован 8 августа 1944 в составе: часть сил VII округа АК, I/78 пехотный полк АК, 27 кавалерийский полк АК, эскадрон станковых пулеметов 23 кавалерийского полка АК, службы, штаб и полевой госпиталь. Командиром был поручик А. Пильх. 12 августа 1944 полк насчитывал ок. 1300 человек.

⁵ Речь идет о солдатах «Жубра», которые отправились не на пл. Вильсона, а на Марымонт и там присоединились к группировке АК «Живицель».

⁶ Площадь находилась между ул. Окоповой, Дзиковой, Ставки и нынешней аллеей Иоанна Павла II.

Sprawa zamknięta:

(—)^f
Urząd[nik] krym[inalny]
i tłum[acz]

(—)^f
SS Oberscharführer
i asystent krym[inalny]

Warszawa, 29.8.1944

Doniesienie

Polak R o s t r o p o w i c z zeznał, że należał do oddziału powstańczego. Posiadał broń. Proponuje się poddanie go specjalnemu traktowaniu.

(—)^f
SS Oberscharführer
i asystent krym[inalny]

IPN, KR 351/3, k. 61–61v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu (pod datą) odręczna adnotacja: Ic Grupa Bojowa.

Załącznika nie publikuje się.

Przypisy

- ^a Nieczytelny fragment skreślony maszynowo.
- ^b Tak w tekście.
- ^c Tak w tekście. Wyżej: *por[ucznik]*.
- ^{d-d} Podkreślono odręcznie.
- ^e Podpis odręczny.
- ^f Nieczytelny podpis.

¹ W oryginale *Truskawka*. Prawdopodobnie chodzi o Truskaw.

² Pilch Adolf (1914–2000), ps. „Góra”, „Dolina”, por. rez., w kampanii francuskiej 1940 służył w 9, następnie 8 pp z 3 DP WP we Francji; po klęsce Francji przedostał się do W. Brytanii; służył w 24 puł z 10 BK Panc; w nocy z 16 na 17 lutego wykonał skok na spadochronie do kraju; początkowo dca batalionu piechoty zgr. AK „Stołpce” (Okręg AK Nowogródek), następnie dca zgrupowania; w czerwcu – lipcu 1944 przemaszerował ze zgrupowaniem do Puszczy Kampinoskiej; w okresie Powstania Warszawskiego dca pułku AK „Palmiry-Młociny”; od końca września dca OP „Doliny”, jednocześnie od października do listopada 1944 dca III/25 pp AK; od 1945 w W. Brytanii (ppłk).

³ Mowa prawdopodobnie o Białorusinach ze zgrupowania AK por. „Doliny”.

⁴ Pułk AK „Palmiry-Młociny” został sformowany 8 sierpnia 1944 w składzie: część sił VII Obwodu AK, I/78 pp AK, 27 puł AK, szwadron ckm 23 puł AK, służby, sztab i szpital połowy. Dcą był por. A. Pilch. 12 sierpnia 1944 pułk liczył ok. 1300 ludzi.

⁵ Mowa o żołnierzach „Żubra”, którzy zamiast na pl. Wilsona pomaszerowali na Marymont i tam dołączyli do zgrupowania AK „Żywiciel”.

⁶ Plac znajdował się pomiędzy ul. Okopową, Dziką, Stawkami a obecną Aleją Jana Pawła II.

30 августа 1944, Варшава. Показания повстанца
Э. Кацперского

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 30.8.44

[Для допроса] доставлен поляк Эугениуш КАЦПЕРСКИЙ, род[ившийся] 22.11.1927 в Варшаве, седельщик, холостой, р[имско]-кат[олического] вероисповедания, проживающий в Варшаве – Повонзки, ул. Эльблонгская, 41/17. На допросе он показал следующее:

По делу: начало восстания застигло меня в Варшаве [...]а на Лицманштадтштр[ассе], 174, откуда я бежал в Елёнки, где остановился у родственников своей матери. Поскольку там я узнал, что в районе Повонзки спокойно, 13-го числа этого месяца я пробовал туда вернуться. По дороге туда, в населенном пункте Гаць^б я наткнулся на пятнадцать бандитов, вооруженных двумя чешскими ручными пулеметами и винтовками. Командовал ими сержант. От подпоручика под псевдонимом «Дан»¹ они получили приказ пробиться на Жолибож или в Старый город. У сержанта был псевдоним «Януар». Поскольку дальше дороги на Повонзки они не знали, меня взяли проводником. Когда мы пришли на Повонзки, я обнаружил, что мой родной дом сгорел, и тогда добровольно решил остаться с бандитами. Должен уточнить, что в первый день я не видел, что мой дом сгорел, а добровольно решил остаться с бандитами.

Из деревни Гаць мы шесть раз пробовали пробраться на Повонзки, однако это было невозможно, так как мы натолкнулись на германский вермахт. По этой причине наш сержант все время отступал в деревню Гаць, откуда он выслал связного на командный пункт в Лясках за новыми инструкциями. Командиром командного пункта в Лясках был подпоручик «Витольд»². Из высказываний членов моего отряда следовало, что подавляющее большинство находившихся в Лясках повстанцев было родом с Виленщины и имело полное польское обмундирование.

28.8 нам удалось пробиться через Вавжишев на Повонзки. Пройдя по Фридхофштрассе³, мы свернули на [ул.] Татарскую и через католическое кладбище вышли на еврейское кладбище, куда мы добрались 29.8 около полуночи. Здесь нас разделили на три отряда, и сержант отдал нам приказ пробиться группами в Старый город. Сержант, взяв

30 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Eugeniusza Kacperskiego

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 30.8.44

Doprowadzony Polak Eugeniusz K a c p e r s k i, ur. 22.11.1927 r. w Warszawie, siodlarz, kawaler, [wyznania] rz[ymsko]kat[olickiego], zam[ieszkały]: Warszawa-Powązki, ul. Elbląska 41/17. Na przesłuchaniu zeznał, co następuje:

W sprawie: wybuch powstania zastał mnie w Warszawie [...]a na Litzmannstadtstr[asse] 174, skąd uciekłem na Jelonki. Zatrzymałem się u krewnych mojej matki. Gdy dowiedziałem się, że na Powązkach jest spokojnie, próbowałem 13-go tegoż miesiąca wrócić. Idąc tam, natknąłem się w miejscowości Gać^b na 15-tu bandytów uzbrojonych w dwa czeskie rkm i karabiny. Dowodził nimi sierżant. Od podporucznika o pseudonimie „Dan”¹ otrzymali oni rozkaz przebicia się na Żoliborz albo na Stare Miasto. Sierżant miał pseudonim „Januar”. Ponieważ nie znali dalszej drogi na Powązki, zwerbowali mnie jako przewodnika. Gdy dotarliśmy na Powązki, zobaczyłem, że mój rodzinny dom jest spalony i wtedy zdecydowałem, że zostaję z bandytami. Muszę sprostować: pierwszego dnia nie stwierdziłem spalenia mojego domu, lecz z własnej woli podjąłem decyzję pozostania z bandytami.

Ze wsi Gać próbowaliśmy sześciokrotnie przedostać się na Powązki, okazało się to jednak niemożliwe, gdyż natrafiliśmy na niemiecki Wehrmacht. Z tego powodu nasz sierżant wycofał się do wsi Gać i stamtąd wysłał łącznika po nowe instrukcje do stanowiska dowodzenia w Laskach. Dowódcą stanowiska dowodzenia w Laskach był podporucznik „Witold”². Z wypowiedzi osób należących do mojego oddziału wynikało, że przeważająca większość znajdujących się w Laskach powstańców pochodziła z Wileńszczyzny i posiadała pełne polskie umundurowanie.

Dnia 28.8 udało się nam przebić przez Wawrzyszew na Powązki. Przeszliśmy Friedhofstrasse³, skręciliśmy w [ul.] Tatarską i przedostaliśmy się przez cmentarz katolicki na cmentarz żydowski – dotarliśmy tam 29.8 około północy. Tu podzielono nas na trzy oddziały. Sierżant wydał nam rozkaz przebicia się grupami na Stare Miasto, po czym zabrawszy ze sobą rkm i pięciu ludzi, natychmiast poszedł dalej. Drugi oddział odszedł do pobliskiej szkoły, a my, leżąc na ziemi, pozostaliśmy na cmentarzu z jednym

с собой ручной пулемет и пятерых человек, сразу же двинулся дальше. Второй отряд пошел в близлежащую школу, а мы остались лежать на земле на кладбище с одним ручным пулеметом. Насколько мне известно, у сержанта были особые инструкции для повстанцев в Варшаве. Какого рода это были инструкции, мне не сказали. Сегодня в первой половине дня, около 10.00 мы увидели, что несколько служащих жандармерии подошли к кладбищу, и что нас заметили. От страха никто из нас не стрелял, мы бросили оружие и пробовали убежать. Во время бегства 3 человек застрелили, четвертый застрелился сам, а меня арестовали.

Сам я в Лясках не был, но слышал, что там остановилось около 10 000 повстанцев. Почти все без исключения были якобы в польской форме. Обозы якобы находились вблизи монастыря и дома лесничего. Сержант имел при себе план города, на котором [...]^в был обозначен маршрут продвижения по городу. Далее, в конце ул. Ниской якобы находился проход на территорию бывшего гетто, которым будто бы пользовались бандиты, главным образом, чтобы через гетто попасть в Старый город.

Эугениуш КАЦПЕРСКИЙ^г

Окончено:

(—)^д
Сотр[удник] уг[оловной полиции]
и пер[еводчик]

(—)^д
Штурмшарфюрер СС
и крим[иналь]о[бер]секретарь

Дополнение: Должен еще добавить, что мы должны были прорваться через ул. Нискую, вправо на Заменгофа к Новолипкам, а затем к садам Красиньских.

(—)^д

– Иц –

В[аршава], 30 августа 1944 г.

1) Группенфюрер

Ia (—)^е

01 (—)^ж

04

адъютант и (—)^ж

подпор[учик] Фогель

с просьбой принять к сведению.

2) К делу – Иц – (—)^ж

rkm. O ile mi wiadomo, sierżant miał specjalne instrukcje dla powstańców w Warszawie. Jakiego rodzaju były to instrukcje, tego mi nie powiedziano. Dzisiaj przed południem, około godziny 10.00 zorientowaliśmy się, że kilku funkcjonariuszy żandarmerii zbliżyło się do cmentarza i zauważyło nas. Baliśmy się i nikt z nas nie strzelał. Zostawiliśmy tylko broń i próbowaliśmy ucieczki, w czasie której trzech ludzi zastrzelono, czwarty zastrzelił się sam, a ja zostałem ujęty.

Osobiście w Laskach nie byłem, ale słyszałem, że zatrzymało się tam około 10 000 powstańców. Podobno prawie wszyscy byli w polskich mundurach. Obozy miały znajdować się w pobliżu klasztoru i leśniczówki. Sierżant posiadał plan miasta, na którym [...]c była zaznaczona droga przemarszu przez miasto. Dalej przy wyjściu z ulicy Niskiej znajdowało się chyba przejście na teren byłego getta, wykorzystywane głównie przez bandytów, przechodzących przez nie na Stare Miasto.

v. g. u.

Eugeniusz Kacperski^d

Sprawa zamknięta:

(—)^e
Urząd[nik] krym[inalny]
i tłum[acz]

(—)^e
SS Sturmscharführer
i n[ad]sekr[etarz] krym[inalny]

Uzupełnienie: Muszę dodać, że mieliśmy przedrzeć się przez ulicę Niską, w prawo przez Zamenhofs do Nowolipek, a następnie do Ogrodów Krasieńskich.

(—)^e

– Ic –

W[arszawa], 30 sierpnia 1944 r.

1) Gruppenführer

Ia (—)^f

01 (—)^g

04

adiutant i (—)^g

ppor. Vogel

z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

2) Ad acta w – Ic – (—)^g

IPN, KR 351/3, k. 64–64v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Примечания

- ^а Перечеркнуто на пишущей машинке: *Повонзки*.
- ^б Было: *Тац*. Так же далее.
- ^в Неразборчивое слово, перечеркнутое на пишущей машинке.
- ^г Собственноручная подпись.
- ^д Неразборчивая подпись.
- ^е Пометка, вероятно К. А. Фишера.
- ^ж Неразборчивая пометка.

¹ «Дан», имя Францишек, поручик пехоты, участник сентябрьской кампании 1939, в 1943 бежал из лагеря для военнопленных в н. п. Дёзель [Doesel]; потом офицер округа АК «Новогрудек»; с апреля 1944 в группировке АК «Столпце»; с мая 1944 командир 1 роты батальона «Дзвига», погиб во время атаки на Гданьский вокзал в ночь с 21 на 22 августа 1944.

² Пелчиньский Витольд (1914), «Дзвиг», «Витольд»; поручик авиации; в 1943 командир подразделения авиационной группировки АК «Столпце»; в 1943–1944 командир I/78 пехотного полка АК.

³ Официальное немецкое название в 1941–1945. До войны и в настоящее время ул. Повонзковская.

Przypisy

- ^a Skreślono maszynowo: *Powązki*.
- ^b Było: *Tac*. Podobnie dalej.
- ^c Nieczytelne słowo skreślone maszynowo.
- ^d Słabo czytelny podpis odręczny.
- ^e Nieczytelny podpis.
- ^f Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.
- ^g Nieczytelna parafa.

¹ „Dan”, imię Franciszek, por. piech., uczestnik kampanii wrześniowej 1939, w 1943 zbiegł z obozu jenieckiego w Doesel; potem oficer Okręgu AK Nowogródek; od kwietnia 1944 w zgrupowaniu AK „Stołpce”; od maja 1944 dca 1 kompanii batalionu „Dźwiga”, poległ w natarciu na Dw. Gdański w nocy z 21 na 22 sierpnia 1944.

² Pełczyński Witold (ur. 1914), „Dźwig”, „Witold”; por. pil.; w 1943 dca pododdziału lotniczego zgrupowania AK „Stołpce”; w l. 1943–1944 dca I/78 pp AK.

³ Oficjalna nazwa niemiecka z l. 1941–1945. Przed wojną i obecnie ul. Powązkowska.

**30 августа 1944, Варшава. Показания информатора
зондеркоманды «Марьяна»**

Копия

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 30 августа 1944 г.

Явился информатор зондеркоманды IV Н «Марьян». На вопросы о пережитом он заявляет следующее:

Когда около 15.30 я шел обедать со Штрассе дер Полицай на Банхофштрассе, ничего необычного в городе я еще не заметил. Пообедав у жены, я хотел, как уже сообщил, около 17 часов снова явиться на Штрассе дер Полицай, так как уже слышал, что 1.8.44 должно вспыхнуть восстание. Положительных доказательств до того времени мне добыть не удалось. Около 16.30 я покинул свою квартиру на Банхофштрассе, 77. Как только я вышел на улицу, началась дикая стрельба. Я сразу же понял, что это начало восстания. Я пробовал еще добратся до отделения полиции безопасности, но пришлось вернуться, так как немецкие патрули меня уже не пропустили. Поэтому я направился в здание Главного вокзала и явился к коменданту гарнизона, капитану ЗОММЕРМАЙЕРУ. Когда я сообщил, что работаю в разведке полиции безопасности, вермахт принял меня очень хорошо. 2.8.44 майор позвонил в отделение, и мне представилась возможность лично говорить по телефону с командиром зондеркоманды ШПИЛЬКЕРОМ. Следуя его распоряжению, я остался в подразделении вермахта.

Проживая в Варшаве уже четыре года, благодаря своей разведывательной деятельности я обнаружил большинство очагов поль[ского] сопротивления, имел также возможность помочь вермахту советом и делом. На основании плана города я уже предоставил информацию. Чтобы не возникло никаких сомнений, я заявил о своей готовности показать отдельные пункты сопротивления и дорогу к домам. В ответ на это майор передал меня в распоряжение капитана ШТАНГЕ из комендатуры гарнизона, я был обмундирован и повел немецких солдат к очагам сопротивления. По моему предложению была эвакуирована противоположная сторона Банхофштрассе – Рейхштр[ассе]. С молодым подпоручиком и приблизительно 20 людьми мы очистили Банхофштрассе и тем самым предотвратили обстрел вокзала снайпе-

**30 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania konfidenta
policji bezpieczeństwa „Mariana”**

Odpis

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 30 sierpnia 1944

Stawił się informator Sonderkommando IV N „M a r i a n” i przesłuchiwany w sprawie swych przejść oświadcza, co następuje:

Gdy przechodziłem około godziny 15.30 ze Strasse der Polizei na Bahnhofstrasse, żeby zjeść obiad, w mieście niczego jeszcze nie zauważyłem. Zjadłem u żony obiad i postanowiłem, jak już podałem, około godziny 17 wrócić znów na Strasse der Polizei, gdyż ułyszałem, że 1.8.44 ma wybuchnąć powstanie. Do tej pory nie mogłem na to zdobyć dowodów. Około godziny 16.30 opuściłem swoje mieszkanie przy Bahnhofstrasse 77. Gdy tylko wyszedłem na ulicę, rozpoczęła się dzika strzelanina. Natychmiast zdałem sobie sprawę, że to początek powstania. Próbowałem dotrzeć do placówki policji bezpieczeństwa, ale musiałem zawrócić, ponieważ niemieckie patrole już mnie nie przepuściły. Dlatego udałem się do budynku Dworca Głównego i zameldowałem się u komendanta placu, kapitana Sommermeiera. Gdy podałem, że pracuję jako wywiadowca dla policji bezpieczeństwa, Wehrmacht przyjął mnie bardzo dobrze. W dniu 2.8.44 major zadzwonił do placówki i miałem okazję rozmawiać osobiście przez telefon z dowódcą Sonderkommando S p i l k e r e m. Zgodnie z jego poleceniem pozostałem w jednostce Wehrmachtu.

Mieszkam już cztery lata w Warszawie i poznałem dzięki pracy wywiadowczej większość punktów p[olskiego] o[poru], mogłem więc pomóc Wehrmachtowi wiedzą i czynem. Na podstawie planu miasta udzieliłem od razu informacji. Celem uniknięcia jakichkolwiek wątpliwości, oświadczyłem gotowość wskazania poszczególnych gniazd oporu i podejść do domów. Na to major przydzielił mnie kapitanowi S t a n g e z komendy placu, zostałem umundurowany i poprowadziłem niemieckich żołnierzy do gniazd oporu. Na moją propozycję ewakuowano przeciwległą stronę Bahnhofstrasse – Reichsstr[asse]. Z młodym podporucznikiem i około 20 ludźmi oczyściliśmy Bahnhofstrasse i tym samym zapobiegliśmy ostrzałowi dworca przez strzelców wyborowych. Przy tym udało się zlikwidować punkt obserwacyjny powstańców w sąsiednim budynku szpitala „Omega”, Bahnhofstrasse nr 53. Ujęto i rozstrzelano czterech mężczyzn z biało-czer-

рами. При этом удалось ликвидировать наблюдательный пункт повстанцев в соседнем доме больницы «Омега», ул. Дворцовая, 53. Было схвачено и расстреляно четверо мужчин с бело-красными повязками и четыре санитарки. Одна санитарка пыталась на улице оказать помощь раненым повстанцам, и была ранена в ступню.

В ходе эвакуации, разумеется, дома вместе с чердаками и подвалами были тщательно обысканы. При этом на Рейхштрассе, 57, угол Эмилии Платер, я обнаружил радиоприемник и передатчик, который был изъят вермахтом.

Кроме этого, я регулярно нес патрульную службу. Ночью также надо было осуществлять патрулирование, чтобы обеспечить безопасность привокзального района. Однажды вечером нам удалось схватить четверых повстанцев, конкретно на углу улиц Новогродской – Эмилии Платер. В этом мне очень пригодился польский язык. Я окликнул их по-польски, подойдя, таким образом, очень близко, и застрелил одного из них. Бывшие со мной немецкие солдаты разделились с остальными. Как было установлено, все члены АК были из Люблина, у одного было даже удостоверение полиции Люблина.

Так проходила моя служба. Помимо мелких услуг переводчика я регулярно информировал вермахт о местной обстановке. Когда комендатура гарнизона начала создавать базы, я предложил для предотвращения тяжелых потерь при смене [караула] и [обеспечения] хорошей отчетности создать подвальные ходы или разрушить перегородки в подвалах. Поначалу меня считали фантазером, потом под моим руководством пойманные поляки пробивали стенки подвалов и таким образом создавали пути сообщения между зданиями, защищенные от неприятельского обстрела.

В связи с моими достижениями вермахт проявил благодарность и по моей просьбе предпринял меры по спасению моей жены. Когда случилось, что танк ехал в направлении Западного вокзала, я получил 15 солдат под командованием штабного сержанта Вагнера, которые, под прикрытием танка, прорвались к самому дому на Рейхштрассе и освободили мою жену и ребенка. Эта акция была проведена под обстрелом. Взяв самое необходимое, под прикрытием ночи я забрал жену и ребенка и отправился в комендатуру гарнизона, где и разместил их.

На особом случае я хотел бы здесь остановиться подробнее. Речь идет о фон ФЛУГЕ или фон ПЛУГЕ. Как я уже сообщал 30 или 31.7.44, в доме по Рейхштрассе, 77 находился подземный гараж, в который перед восстанием въезжало при подозрительных обстоятельствах подозрительно много автомашин, а потом выезжало обратно. Забирая

wonymi opaskami i cztery sanitariuszki. Jakaś sanitariuszka próbowała ratować rannych powstańców na ulicy i została ranna w stopę.

W trakcie ewakuacji przeszukano gruntownie domy oraz ich strychy i piwnice. Odkryłem przy tym odbiornik radiowy i nadajnik na Reichsstrasse 57, róg ulicy Emilii Plater; [nadajnik] został zabezpieczony przez Wehrmacht.

Oprócz tego pełniłem bieżącą służbę patrolową. Również nocą trzeba było wystawiać patrole, żeby zabezpieczyć dzielnicę dworcową. Pewnego wieczoru udało nam się ująć czterech powstańców na rogu ulic Nowogrodzkiej i Emilii Plater. Bardzo przydał mi się wtedy język polski. Odezwałem się do nich po polsku, dzięki czemu podszedłem bardzo blisko i zastrzeliłem jednego. Towarzyszący mi niemieccy żołnierze załatwili pozostałych. Jak dokładniej ustalono, wszyscy członkowie AK pochodzili z Lublina, jeden miał nawet dokument tożsamości [wystawiony przez] policję ochronną z Lublina.

Tak przebiegała moja służba. Oprócz oddawania drobnych usług tłumacza informowałem Wehrmacht na bieżąco o miejscowych stosunkach. Gdy komenda placu zaczęła tworzyć punkty oporu, zaproponowałem utworzenie przejść piwnicznych lub zburzenie ścian działowych w piwnicach w celu uniknięcia dotkliwych strat przy zmianach [wart] i sprawnego przekazywania meldunków. Najpierw uważano mnie za fantastę, później jednak pod moim kierownictwem pojmani Polacy poprzebijali ściany piwnic i w ten sposób utworzono łączność między budynkami bez narażania się na wrogi ostrzał.

W związku z moimi dokonaniem Wehrmacht okazał wdzięczność i na moją prośbę podjął działania mające na celu uratowanie mojej żony. Gdy przypadkowo czołg jechał w kierunku Dworca Zachodniego, otrzymałem 15 żołnierzy pod dowództwem sierżanta sztabowego W a g n e r a. Pod osłoną czołgu przedarli się oni aż do domu przy Reichsstrasse i uwolnili moją żonę wraz z dzieckiem. Akcja ta odbyła się pod ostrzałem. Spakowałem najważniejsze rzeczy i pod osłoną nocy zabrałem żonę wraz z dzieckiem, udałem się do komendy placu i tam ich umieściłem.

Chciałbym tu bliżej wyjaśnić pewne szczególne wydarzenie. Chodzi o von P f l u g a lub von P l u g a. Jak już donosiłem 30. lub 31.7.44, w domu przy Reichsstrasse 77 znajdował się podziemny garaż, do którego przed powstaniem wjeżdżało i wyjeżdżało podejrzanie dużo samochodów w niejasnych okolicznościach. Gdy zabierałem żonę, dowiedziałem się, że kierownikiem tego garażu był niejaki von Pflug, pozostający w stałym kontakcie z powstańcami dzięki telefonom w garażu. Znajdował się tam magazyn zaopatrzeniowy pol[skiego] B[anku] N[arodowego]. Von Pfluga spotkałem [kiedyś] także, [gdy byłem] w niemieckim mundurze wojskowym; on nosił

свою жену, я узнал, что начальником этого гаража был некий фон Пфлуг, поддерживающий постоянную связь с повстанцами благодаря имевшимся в гараже телефонам. В гараже находился снабженческий склад Поль[ского] Н[ационального?] Б[анка]. Фон ПФЛУГА я встречал также, [будучи] в немецкой военной форме, он был в гражданской одежде. Он спросил меня, что я делаю в этой форме, и совсем ли я забыл о партии. На это я заявил, что сражаюсь для Польши, а немецкую форму только ношу. О происшедшем со мной я незамедлительно доложил, конкретно в отделение по Рейхштрассе, 77. Дежурный разрешил мне застрелить этого человека. Однако был ли он устранен, сказать не могу. Поместив жену в безопасное место, я узнал от нее, что фон Пфлуг постоянно подходил к немецким солдатам и убеждал их перейти на польскую сторону. Об этом я тоже сообщил капитану ШТАНГЕ. Отец фон ПФЛУГА будто бы играл большую роль у коменданта Варшавы. У семьи якобы имеются большие земельные владения в Познани. Фон ПФЛУГ якобы был уже в концлагере Аушвиц, но вследствие вмешательства своего отца, благодаря его влиятельной позиции, был освобожден. Моя жена пробовала вовлечь фон ПФЛУГА в партию. Речь идет, несомненно, о НСЗ.

Кроме того, от жены я узнал, что меня распознали как сотрудника полиции безопасности. В самом начале восстания бандиты спрашивали у жителей дома, где мужчина, работающий в полиции безопасности. На это моя жена заявила в присутствии жителей, что ни один член полиции безопасности в этом доме не проживает. Предвидя, что и я, и моя жена не были там прописаны, я предложил посмотреть домовую книгу. Это было сделано, но не увенчалось успехом.

Насколько мне стало известно из допросов и из разговора с женой, ситуация повстанцев очень серьезна. Им не хватает оружия и боеприпасов, еды достаточно. Даже кофе в зернах у них вдоволь. Штаб Главного командования находился на Айзенштрассе. Через некоторое время, из-за проблем со стороны немцев, ему пришлось сменить квартиру и перебраться в район площади Казимежа [Великого]¹. Комендатура округа находится по улице Пиуса [XI], угол Эмилии Платер. Об этом я узнал на допросах, во время которых был переводчиком.

Огромная радость овладела повстанцами, когда они схватили 30 членов полиции безопасности вместе с начальником ШПИЛЬКЕРОМ. Раненый повстанец рассказал об этом моей жене. Повстанец сообщил даже подробности о расстреле ШПИЛЬКЕРА. По-моему, ШПИЛЬКЕР был пойман вместе с двумя сопровождавшими его гражданскими лицами. ШПИЛЬКЕРУ якобы завязали глаза, но он сорвал повязку и заявил, что сможет умереть как офицер².

ubranie cywilne. Zapytał mnie, co robię w tym mundurze i czy zupełnie zapomniałem o partii. Oświadczyłem mu, że walczę dla Polski, a niemiecki mundur tylko noszę. O wydarzeniu tym natychmiast zameldowałem na posterunku przy Reichsstrasse 77. Dyżurny pozwolił mi zastrzelić tego człowieka. Czy jednak został usunięty, tego nie wiem. Gdy umieściłem żonę w bezpiecznym miejscu, dowiedziałem się od niej, że von Pflug podchodził wciąż do niemieckich żołnierzy i namawiał ich do przejścia na stronę polską. Także o tym poinformowałem kapitana Stange. Ojciec von Pfluga podobno miał duże wpływy u dowódcy miejskiego Warszawy. Rodzina jego jest podobno w posiadaniu dużych majątków w Poznaniu. Von Pflug miał już być w KL Auschwitz, ale wskutek interwencji ojca, dzięki jego wpływowej pozycji, został zwolniony. Moja żona próbowała wciągnąć von Pfluga do partii. Chodzi bez wątpienia o NSZ.

Ponadto dowiedziałem się od żony, że rozpoznano mnie jako współpracownika policji bezpieczeństwa. Zaraz na początku powstania bandyci pytali mieszkańców domu, gdzie jest mężczyzna, który pracuje w policji bezpieczeństwa. Na to moja żona oświadczyła w obecności mieszkańców, że żaden członek policji bezpieczeństwa w tym domu nie mieszka. Przewidując, że nie byłem tam wraz z żoną zameldowany, zaproponowałem sprawdzenie książki meldunkowej. Wykonano to, ale bez powodzenia.

Na ile dowiedziałem się z przesłuchań i z rozmowy z żoną, sytuacja powstańców jest bardzo poważna. Brakuje broni i amunicji, jedzenia wystarcza. Nawet kawy ziarnistej jest pod dostatkiem. Sztab Komendy Głównej znajdował się przy Eisenstrasse. Po pewnym czasie, wskutek kłopotów ze strony Niemców, zmienił kwaterę i udał się w kierunku Placu Kazimierza [Wielkiego]. Dowództwo Obwodu mieści się przy ulicy Piusa [XI] róg ul. Emilii Plater. Wiem to z przesłuchań, podczas których byłem tłumaczem.

Wielka radość zapanowała wśród powstańców, kiedy 30 członków policji bezpieczeństwa wraz z szefem S p i l k e r e m zostało przez nich ujętych. Ranny powstaniec opowiedział to mojej żonie i podał nawet szczegóły dotyczące rozstrzelania Spilkera. Według mnie Spilker został ujęty wraz z dwoma cywilami, którzy mu towarzyszyli. Podobno zawiązano Spilkero wi oczy, lecz on zerwał opaskę i oświadczył, że potrafi umrzeć jak oficer².

Kończąc chciałbym dodać, że AK przed wybuchem powstania wydała rozkaz, aby wszystkich członków policji bezpieczeństwa, którzy mieli kontakt z informatorami, umówić na spotkania. Celem tego było: z jednej strony uszczuplenie sił na Strasse der Polizei, a z drugiej strony skierowanie wielu żywych członków policji bezpieczeństwa w ręce powstańców, na czym [AK], jak się zdaje, bardzo zależało. Wobec tego wiarygodność poszczególnych informatorów, którzy 1.8. starali się o spotkania, należy uznać za wątpliwą.

В заключение хочу отметить, что АК накануне восстания отдала приказ назначить встречи всем членам полиции безопасности, поддерживавшим связь с информаторами, чтобы, с одной стороны, рассредоточить силы на Штрассе дер Полицай, а с другой стороны, направить очень многих живых членов полиции безопасности в руки повстанцев, в чем она [АК], кажется, была очень заинтересована. Таким образом, надежность отдельных информаторов, назначивших встречу на 1.8, следует оценить как сомнительную.

Насколько я помню, настроение повстанцев было такое плохое, что часть из них уже бежала, а часть охотно бы капитулировала, если бы им обеспечили надежную охрану.

Мне известно, что генерал ШТАГЕЛЬ³ выслал к повстанцам в качестве парламентариев некоторое число католических священников. Было якобы сделано предложение, предоставить гражданскому населению возможность ухода, с целью защиты невинных людей. Священники не вернулись⁴. В гарнизонной комендатуре предполагают, что священников уже нет в живых или что их задержали повстанцы, чтобы люди не узнали, как гуманно борются с восстанием в Варшаве сами немцы.

По своей предыдущей разведывательной деятельности я знаю служащего отдела по трудоустройству во Влохах. Мне не известно его имя, я знаю его только в лицо. Это польский поручик и командир АК Влох. В ресторане рядом с вокзалом встречались люди из АК. Он упоминался при контакте со связным ком[енданта] [Полиции Безопасности] Варшавы, известным под псевдонимом «Ришард», застреленным коммунистами в квартире в Рембертове. Этот поручик знает во Влохах все до мелочей. Поскольку во Влохах восстание не вспыхнуло, полагаю, его еще можно там встретить. Попробую установить его место пребывания и энергично его расспросить. Если он будет уклоняться от предоставления информации на эту тему, прошу разрешить мне задержать его. Для этого понадобится к[оманд]а в непосредственной близости от полиции безопасности. Полагаю, что таким образом я в первую очередь узнаю, какие указания были даны АК на периферии.

Подп[ись]

В заключении примечание, что в случае «Марьяна» речь идет об информаторе, который хотя и не очень развит в умственном отношении, но тем более заслуживает доверия. Он обладает ясным и неиспорченным умом, в высшей степени трезво смотрящим на ситуацию и оценивающим восстание как несомненное безумие. «Марьян» поляк.

Jak sobie przypominam, nastroje wśród powstańców były tak złe, że część z nich już uciekła, część chętnie by skapitulowała, gdyby im zapewniono bezpieczeństwo.

Wiadomo mi, że generał S t a h e l³ wysłał do powstańców pewną liczbę kat[olickich] duchownych jako parlamentariuszy. Podobno przedstawił propozycję, by ludności cywilnej zapewnić swobodne odejście w celu chronienia niewinnych ludzi. Duchowni nie wrócili⁴. W komendzie placu zakłada się, że albo już oni nie żyją, albo zatrzymali ich powstańcy, by ogół nie dowiedział się, w jak humanitarny sposób sami Niemcy zwalczają powstanie w Warszawie.

Z mojej wcześniejszej działalności wywiadowczej znam urzędnika w urzędzie pracy we Włochach. Nie wiem, jak się nazywa, znam go tylko z widzenia. Jest pol[skim] por[ucznikiem] i dowódcą AK-Włochy. W restauracji w pobliżu dworca spotykali się ludzie z AK. Wymieniony był w kontakcie z informatorem Komendanta [policji bezpieczeństwa] w Warszawie, znanym pod pseudonimem „R i s z a r d”, zastrzelonym przez komunistów w mieszkaniu w Rembertowie. Porucznik ten zna dokładnie wszystkie sprawy we Włochach. Ponieważ tam powstanie nie wybuchło, zakładam, że można go jeszcze spotkać. Spróbuję ustalić jego [obecne miejsce] pobytu i dokładniej go wypytać. Gdyby się uchylał od udzielania danych na ten temat, proszę o pozwolenie na zatrzymanie go. Przy tym powinno być do dyspozycji k[omand]o w bezpośredniej bliskości policji bezpieczeństwa. Zakładam, że w ten sposób dowiem się przede wszystkim, jakie wskazówki wydano AK na prowincji.

v. g. u.
Podp[is]

Zakończono uwagą, że „Marian” jest informatorem, który wprawdzie nie odznacza się wysokim poziomem umysłowym, ale dzięki temu bardziej można na nim polegać. Posiada nie spaczony i jasny umysł, ocenia sytuację wyjątkowo trzeźwo i określa powstanie jako wielkie szaleństwo. „Marian” jest Polakiem.

Podp[is]
SS Sturmscharführer

^a– Ic –

W[arszawa], 31 VIII 1944

1) Notatka:

Ic Grupa Korpuśna von dem Bacha, OAK 9 i Komendantura Wojskowa Warszawy otrzymały po jednej kopii do wykorzystania.

В[аршава], 31 VIII 1944

^{a-} – Иц –

1) Примечание:

Иц Группа корпуса фон дем Баха,
Г[лавное] к[омандование] 9 а[рмии] и
военная комендатура Варшавы получили для использования по
одной копии.

2) Grief.

Ia (—)^b

01 (—)^b

04 (—)^b

адью[тант] и (—)^b

подпор[учик] Фогель

отправлено с просьбой принять к сведению.

3) К делу в Иц.^a (—)^b

ИИП, КР 351/3, л. 66–67об.

Копия, машинопись.

В верхней части первой страницы документа, под датой, неразборчивая пометка.

Примечания

^{a- -a} Дописано от руки.

^b Пометка, вероятно, К. А. Фишера.

^b Неразборчивая пометка.

¹ Пл. Казимира Великого [польск. Казимежа Велькего] до 1944 находилась в пря-моугольнике улиц: Паньской, Вроньей, Медзяной и Сенной.

² Возможно, речь идет об уничтожении группы полиции безопасности, пытавшей-ся прийти на помощь немцам, оборонявшимся в здании ПАСТ (Польского акционер-ного телефонного общества) (взято 22 августа). Слухи о смерти Шпилькера ходили не только во время восстания, но и долгое время после его поражения. Еще в середине сентября Шпилькер командовал зондеркомандой и с большой степенью вероятности он не погиб в восстании. Его дальнейшая судьба неизвестна.

³ Штагель Райнер (1892–1955), генерал-лейтенант; в 1941–1942 командир 34 мото-ризованного зенитного артиллерийского полка, затем командир 99 зенитного артил-лерийского полка и командир боевой группы «Штагель»; в 1943 командир 22 зенитной артиллерийской бригады и командующий противовоздушной обороной северного по-бережья Сицилии; с сентября 1943 комендант Рима; в июле комендант крепости Виль-нюс; с 25 июля по 25 августа 1944 комендант Варшавы, потом комендант северного сектора Бухареста; с 28 августа 1944 в советском плену; ср. док. № 99, 101, 139.

⁴ Информация неточная.

2) Grief.

Ia (—)^b

01 (—)^c

04 (—)^c

adiu[tant] i (—)^c

ppor. Vogel

przesłano z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

3) Ad acta w Ic.^a (—)^c

IPN, KR 351/3, k. 66–67v.

Odpis, maszynopis.

W górnej części pierwszej strony dokumentu, pod datą, nieczytelna parafa.

Przypisy

^{a--a} Dopisano odręcznie.

^b Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.

^c Nieczytelna parafa.

¹ Pl. Kazimierza Wielkiego do 1944 mieścił się w prostokącie ulic: Pańskiej, Wroniej, Miedzianej i Siennej.

² Być może mowa o zniszczeniu grupy policji bezpieczeństwa usiłującej przyjąć z odsieczą Niemcom broniącym się w budynku PAST-y (upadła 22 sierpnia). Pogłoski o śmierci Spilkerą krążyły nie tylko w trakcie powstania, ale długo po jego upadku. Jeszcze w połowie września Spilker dowodził Sonderkommando i z dużym prawdopodobieństwem przeżył powstanie. Dalsze jego losy nie są znane.

³ Stahel Reiner (1892–1955), gen. por.; w l. 1941–1942 dca 34 zmot. paplot., następnie dca 99 paplot. i dca grupy bojowej „Stahel”; w 1943 dca 22 Brygady Art. Plot. i dca obrony plot. północnego wybrzeża Sycylii; od września 1943 kmdt Rzymu; w lipcu kmdt twierdzy Wilno; od 25 lipca do 25 sierpnia 1944 kmdt Warszawy, potem kmdt północnego sektora Bukaresztu; od 28 sierpnia 1944 w sowieckiej niewoli; por. m. in. CA FSB d. nr N-21101, k. 15–20.

⁴ Informacja wątpliwa.

31 августа 1944, Варшава. Показания повстанца С. Валицкого

А[йнзац]к[оманда] полиции
 безопасности
 Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 31 VIII 44

Запасным полицейским конным эскадром г. «Позен» доставлен поляк ВАЛИЦКИЙ Станислав, род[ившийся] 24 X [19]25 в Варшаве, холостой, помощник водителя, проживающий в Варшаве, [ул.] Медзяная, 17/8. По существу заданных вопросов он показывает:

Когда началось восстание, я находился в доме родителей. К [подпольным] организациям не принадлежал. 5 VIII 44 в квартиру явился известный мне Тадеуш ШУЛИНСКИЙ, в возрасте ок. 24 лет, проживающий в Варшаве, площадь Казимежа [Великого], 6, член АК, и предложил мне вступить в АК. Дал мне винтовку и сразу забрал меня с собой. Он отвел меня на [ул.] Марианскую, 10, где находился штурмовой отряд под командованием подп[оручика] СЕПА. Оттуда с 14 людьми я направился на Зельную, 27. Этот отряд также подчинялся подп[оручику] СЕПУ, его задачей было осуществление штурмовых действий по овладению почтой и телеграфом. Эти отряды вводились в действие два раза, но оба раза были отброшены гарнизоном. Впоследствии я был переведен в роту подп[оручика] «Януша»¹, находившуюся на Гжибовской, 19. Эта рота должна была защищать Цеплую – Гжибовскую и Рынковую, вместе с ротой кап[итана] «Леха»². численность рот: каждая ок[оло] 220 человек,

Вооружение: по одному бронебойному снаряду, три станковых пулемета, два ручных пулемета, 18 винтовок. Офицеры и унтер-офицеры – пистолеты и 50 ручных гранат и мин. Размер: 20-10-10 см.

Дни сражений сменялись днями отдыха. Место отдыха находилось по ул. Твардой, 13, а впоследствии напротив штаба на Сенной, 45.

Штаб АК находился по ^аСенной, 45^а и был укомплектован одним генералом, одним полковником и несколькими капитанами. Кап[итаны] «Лех» и «Халь»³. Где находится главный комендант «Бур», неизвестно.

^бШтаб АЛ находится по ^аул. Злотой, 62^а, туда можно пройти с Сенной улицы. Там штаб также укомплектован одним генералом, одним полковником и так далее. Этот штаб также состоит, по моему мнению, из поляков, так как говорят в нем только по-польски, а офицеры одеты в польскую форму. У них на рукавах также бело-красные

31 sierpnia 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Stanisława Walickiego

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 31 VIII 44

Doprowadzony przez Policyjny Zapasowy Szwadron Jazdy „Posen”, Polak **W a l i c k i** Stanisław, ur. 24 X 25 w Warszawie, kawaler, pomocnik kierowcy, zamieszkały w Warszawie, [ul.] Miedziana 17/8. Na zadane pytania odpowiada:

W chwili wybuchu powstania byłem w domu rodziców. Do organizacji nie należałem. W dniu 5 VIII 44 zjawiał się w mieszkaniu mój znajomy Tadeusz **S z u l i Ń s k i**, wiek ok. 24 lat, zamieszkały w Warszawie, Plac Kazimierza [Wielkiego] 6, członek AK i zaproponował mi wstąpienie do AK. Dał mi karabin i od razu zabrał mnie ze sobą. Zaprowadził na [ul.] Mariańską 10, gdzie znajdował się oddział szturmowy dowodzony przez ppor. Sepa. Stamtąd udałem się z 14 ludźmi na Zielną 27. Oddział ten podlegał także ppor. Sepowi, a jego zadaniem było podjęcie ataku na Urząd Poczty i Telegrafu. Oddziały wyprowadzaliśmy dwukrotnie do akcji, lecz załoga [budynku] zawsze je odpierała. Później zostałem przeniesiony do kompanii ppor. „**J a n u s z a**”¹, która znajdowała się na Grzybowskiej 19. Kompania ta, wraz z kompanią kpt. „**L e c h a**”², miała bronić ulic: Ciepłej – Grzybowskiej i Rynkowej. Siła kompanii: każda ok. 220 ludzi.

Uzbrojenie: po jednym pocisku przeciwpancernym, 3 ckm, 2 rkm, 18 karabinów. Oficerowie i podoficerowie – pistolety oraz 50 granatów ręcznych i min. Wielkość: 20-10-10 cm.

Po dniach walki następowały dni odpoczynku. Miejsce odpoczynku mieliśmy na ul. Twardej 13, później naprzeciwko kwatery sztabu na Siennej 45.

Sztab AK znajdował się na [ul.] ^aSiennej 45^a i w jego skład wchodził: jeden generał, jeden pułkownik i kilku kapitanów, [m. in.] kpt. „**L e c h**” i „**H a l**”³. Gdzie znajduje się Komendant Główny „**Bór**”, nie wiadomo.

^bSztab AL znajduje się na ^aul. Złotej 62^a, jest tam przejście z ulicy Siennej i w jego skład również wchodził: jeden generał, jeden pułkownik i tak dalej. Są tam, moim zdaniem, Polacy, ponieważ mówi się tylko po polsku, a oficerowie mają polskie mundury. Noszą także białe-czerwone opaski na ramieniu, ale z napisem „PPR”, podczas gdy my mamy na opasce „WP”^{-b}.

повязки, но с надписью ППР, в то время как мы носим повязки с надписью ВП.⁶

Должен подчеркнуть, что 29 VIII 44 в здание штаба АК попало три гранаты. Но штаб продолжал оставаться в здании. От попадания дом пострадал спереди, а канцелярские помещения находятся со стороны двора.

29 VIII 44 была объявлена высшая степень тревоги. Нас собрали на улице Твардой. Роты кап[итана] «Леха» и подп[оручика] «Януша» были собраны в ночь с 30/31 и переведены на ул. Гжибовскую. Обе роты добрались до самой Крохмальной, и рота подп[оручика] «Януша» получила приказ пройти через так называемую пожарную башню, обходя с левой стороны торговые ряды и ^в«заминировать»^в ведущие туда улицы, а ро[та] капитана Леха, обходя с правой стороны, заминировать [ул.] Электоральную. Мне и еще одному повстанцу была поручена доставка мин. У нас было с собой в общей сложности 5 мин. Однако вскоре нас очень интенсивно обстреляли, мой товарищ вместе с минами удрал, а я попал в плен. Мины не были подложены. На нашей стороне я видел трех убитых и несколько раненых. Потом ро[та] снова отступила.

Во время моего пребывания в обеих ро[тах] замена не прибыла, так как у нас не было потерь. Склады с боеприпасами находятся в подвалах костела ^г«Всех святых» на Гжибовской площади^г. Другой склад боеприпасов с мастерской по ремонту оружия находится на Сенной, 45 в здании штаба. Продовольственный склад находился на пивоваренном заводе «Габербуш-Шиле» на Гжибовской – вход с ул. Цегляной. Потом еще один склад фирмы «Плютон», ул. Цегляная. Наш госпиталь находился на ул. Слиской. Питание было хорошее, жалование не платили. Воду мы брали в подвалах на ул. Гжибовской. Воды было достаточно.

Военнопленные находились будто бы на [ул.] ^дСлиской^д в бывшей поль[ской] ком[ендатуре], немцев мало, больше украинцев и других добровольцев с востока. Количество сообщить не могу. Часть населения находилась будто бы в каналах, из нашей ро[ты] никто каналами не пользовался. В подвалах находится очень много женщин, детей и тех, кто не участвует в борьбе. Они хотели бы выйти, но им говорят, что немцы их застрелят, прежде всего, тех, кого отправят на Лицманштадтштр[ассе]. Не позволяют им также уйти к немцам.

По громкоговорителю регулярно передают новости. Английские радиопередатчики транслируют информацию о том, что польский премьер-министр ведет переговоры с Россией и что мы должны выстоять. Русские самолеты также сбрасывали листовки с обещанием скорого освобождения. В это уже никто не верит.

Muszę jeszcze dodać, że budynek sztabu AK został 29 VIII 44 trafiony trzema pociskami, ale sztab nadal w nim pozostał. Dom został trafiony od frontu, a pomieszczenia biurowe znajdują się od strony podwórza.

W dniu 29 VIII 44 ogłoszono najwyższy stopień alarmu i zgrupowano nas na ulicy Twardej. Komp[anie] kpt. „Lecha” i ppor. „J a n u s z a” zgrupowano w nocy z 30 na 31 [VIII] i przesunięto na ul. Grzybowską. Obie kompanie dotarły do Krochmalnej i komp[ania] ppor. „Janusza” otrzymała rozkaz przejścia przez tak zwaną wieżę pożarniczą, obchodząc z lewej strony Markthalle, i ^czaminowania^c prowadzących tam ulic, a komp[ania] kapitana „Lecha”, obchodząc z prawej strony, zaminowania [ul.] Elektralnej. Ja i jeszcze jeden powstaniec otrzymaliśmy zadanie dostarczenia min. Łącznie mieliśmy pięć min. Jednak wkrótce, po bardzo intensywnym ostrzelaniu nas, mój kolega wraz z minami dał drapakę, a ja dostałem się do niewoli. Min nie podłożono. Po naszej stronie widziałem trzech zabitych i kilku rannych. Potem komp[ania] znowu się wycofała.

W czasie, gdy byłem w obu komp[aniach], nie nadeszły posiłki, ponieważ nie mieliśmy strat. Magazyny z amunicją znajdują się w piwnicach kościoła ^dWszystkich Świętych przy Placu Grzybowskim^d, inny magazyn amunicji z warszatem naprawczym broni – na [ul.] Siennej 45 w budynku sztabu, zaś magazyn aprowizacyjny – w browarze Habersbusch-Schiele na Grzybowskiej, wejście od ul. Ceglanej. Poza tym jeszcze jeden magazyn firmy „Pluton”, ul. Ceglana. Szpital znajdował się na ul. Śliskiej. Wyżywienie było dobre, wynagrodzenia nie wypłacano. Wody mieliśmy pod dostatkiem w piwnicach na ul. Grzybowskiej.

Jeńcy znajdowali się chyba na [ul.] ^eŚliskiej^e w dawnej pol[skiej] kom[endanturze]; jest [wśród nich] niewielu Niemców, więcej Ukraińców i innych ochotników ze wschodu. Liczby nie mogę podać. Część ludności była podobno w kanałach, z naszej komp[anii] nikt z kanałów nie korzystał. W piwnicach znajduje się bardzo dużo kobiet i dzieci oraz ludzi nie uczestniczących w walce, kórzy chcieliby wyjść. Jednak wmawia się im, że Niemcy ich zastrzelą, przede wszystkim tych, którzy zostaną odtransportowani na Litzmannstadtstr[asse]. Nie zezwala się też na pójście do Niemców.

Przez megafon nadawane są bieżące wiadomości. Z angielskich nadajników podano informacje, że były polski premier pertraktuje z Rosją i że mamy wytrwać. Również z rosyjskich samolotów zrzucano ulotki z obietnicą szybkiego wyzwolenia. Nikt już w to nie wierzy.

Nastroje nie są dobre, większość ludzi jest zniechęcona do walki. Na początku obiecano nam, że powstanie zakończy się po czterech, pięciu dniach. Ucieczka pojedynczych powstańców nie jest możliwa, bo jeden pilnuje drugiego.

Настроение нехорошее, большинство потеряло интерес к борьбе. Вначале нам объявили, что восстание закончится через четыре–пять дней. Бегство отдельных повстанцев невозможно, так как они следят друг за другом.

Других данных сообщить не могу, так как не покидал зоны действия нашего бат[альона].

Станислав ВАЛИЦКИЙ^е

Переводчик:

(—)^ж

Унтерш[ар]ф[юрер] СС и к[риминаль]а[ссистент]

Окончено:

(—)^ж

Шт[урм]ш[ар]ф[юрер] СС
и к[риминаль]о[бер]с[екретарь]

³⁻[...]и

Ia (—)^й нет сс. 1 и 2! (—)^к

01 (—)^к

04 (—)^к

Иц⁻³

ИНП, КР 351/3, л. 71–73.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки. При строке на левом поле дописано от руки: *Ф 10* и перечеркнуто.
- ^{б-б} Напротив абзаца на левом поле приписка от руки: *Подп[оручику] Фогелю для использования 1) Занесение в карты майора Фишера* и неразборчивая подпись.
- ^{в-в} Подчеркнуто от руки.
- ^{г-г} Подчеркнуто от руки. Около строки на левом поле дописано от руки: *Ф 10*.
- ^{д-д} Подчеркнуто от руки. Около строки на левом поле дописано от руки: *Е/Ф 10*.
- ^е Собственноручная подпись.
- ^ж Неразборчивая подпись.
- ^{з-з} Дописано от руки.
- ^и Слово неразборчивое.
- ^й Пометка, вероятно, К. А. Фишера.
- ^к Неразборчивая пометка.

¹ «Януш», имя и фамилия неизвестны, подпоручик или поручик, офицер батальона АК «Килиньский», ок. 3 августа его подразделение занимало позицию на углу ул. Багно и Велькой.

² Загурский Вацлав (1909–1982), псевдоним «Лех», «Лех Гжибовский», капитан; в 1939–1940 в подполье в Вильнюсе; с 1940 в Варшаве; в августе – сентябре 1944 командир II батальона группировки «Хробры II»; после поражения восстания в немецком плену, после освобождения во II Польском корпусе, затем в эмиграции.

³ Стыковский Вацлав (1912–1981), псевдонимы «Горчица», «Халь», поручик/капитан; участник сентябрьской кампании 1939; с 1940 в СВБ-АК, командующий 2 районом III округа АК «Воля»; командир батальона АК им. генерала Совиньского; после поражения восстания в немецком плену в Мурнау, после освобождения в стране; арестован Управлением безопасности и содержался в тюрьме.

Więcej danych nie mogę podać, ponieważ nie wyszedłem poza odcinek naszego bat[alionu].

v. g. u.
Stanisław Walicki^f

Tłumacz:
(—)^g
SS Untersch[ar]f[ührer]
i KA

Sprawa zamknięta:
(—)^g
SS St[urm]sch[ar]f[ührer]
i KOS

^h-[...]i

Ia (—)^j s. 1 i 2 brak! (—)^k

01 (—)^k

04 (—)^k

Ic^{-h}

IPN, KR 351/3, k. 71–73.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a--a} Podkreślono odręcznie. Przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie kwadrat na planie miasta: *F 10* i przekreślono.
- ^{b--b} Przy akapicie na lewym marginesie odręczna notatka: *Dla ppor. Vogla do wykorzystania. 1) Wpisanie do kart mjr. Fischera* oraz nieczytelny podpis.
- ^{c--c} Podkreślono odręcznie.
- ^{d--d} Podkreślono odręcznie. Przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie: *F 10*.
- ^{e--e} Podkreślono odręcznie. Przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie: *E/F 10*.
- ^f Podpis odręczny.
- ^g Nieczytelny podpis.
- ^{h--h} Dopisano odręcznie.
- ⁱ Słowo nieczytelne.
- ^j Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.
- ^k Nieczytelna parafa.

¹ „Janusz”, NN, ppor. lub por., oficer batalionu AK Kiliński, ok. 3 sierpnia jego poddział zajmował stanowisko na rogu ul. Bagno i Wielkiej.

² Zagórski Waław (1909–1982), ps. „Lech”, „Lech Grzybowski”, kpt.; w l. 1939–1940 w konspiracji w Wilnie; od 1940 w Warszawie; w sierpniu – wrześniu 1944 dca II batalionu zgrupowania „Chrobry II”; po upadku powstania w niewoli niemieckiej, po uwolnieniu w II Korpusie Polskim, następnie na emigracji.

³ Stykowski Waław (1912–1981), ps. „Gorczyca”, „Hal”, por./kpt.; uczestnik kampanii wrześniowej 1939; od 1940 w ZWZ-AK, dca 2 Rejonu Obwodu III AK Wola; dca batalionu AK im. gen. Sowińskiego; po upadku powstania w obozie jenieckim Murnau, po uwolnieniu w kraju; aresztowany przez UB, więziony.

**3 сентября 1944, [Варшава]. Показания сержанта В. Шрёдера,
бежавшего из плена**

Боевая группа Рейнефарта

Боевая поз[иция], 3.9.1944

^аОтчет

сержанта Вальтера ШРЁДЕРА с поста 218/III
тяжелой батареи национальной противовоздушной обороны
о четырехнедельном пребывании в плену
у пол[ьского] нац[ионального] повстанческого движения

^б3.8^в.44^б в 20.35 я попал в пол[ьский] плен при следующих обстоятельствах:

^гЯ получил приказ доставить в коляске мотоцикла раненого коллегу из СС в госпиталь. В трех минутах езды от огневой позиции мы встретили легковой автомобиль с четырьмя солдатами в немецкой форме. На мой вопрос, правильно ли я еду в госпиталь, они ответили на чистом немецком языке, что покажут мне дорогу. Тем временем солдаты подошли ближе и вырвали у моего помощника автомат. В этот момент я сориентировался в ситуации и совершил прыжок на мотоцикле, сорвав свой автомат с шеи^г и пробуя посредством удара обрести свободу движений. Не успев ударить, я получил удар по голове ручной гранатой, и у меня тоже вырвали оружие.

^дНашу троицу сразу же посадили в машину и повезли. Во время езды в пол[ьский] плен я заметил два немецких танка типа «пантера»^д, стоявших у баррикад польских позиций^е.

Когда мы прибыли на место, коллегу из СС отделили от нас со словами: этот человек пойдет другим путем, чем германский вермахт. Сначала я не придал этим словам никакого значения, полагая, что раненого коллегу отвезут в госпиталь. Встретив взятых в плен немцев, я узнал, что всех эсэсовцев, гестапо, жандармерию, СА, железнодорожную охрану, летчиков, полицию и фольксдойче сразу же расстреливали.^д

Пол[ьская] база была хорошо расположена и забаррикадирована, это было нечто вроде командного штаба с современной радиостанцией, госпиталем, продовольственным складом и складом боеприпасов. Большое количество проводов говорило об обширной телефонной сети.

Пленных очень хорошо охраняли. Всегда держали наготове поставленные на боевой взвод автоматы. Создавалось впечатление, что

**3 września 1944, [Warszawa]. Zeznanie własne sierż. art. plot.
Waltera Schrödera**

Grupa bojowa „Reinefarth”

Stan[owisko] bojowe, 3.9.1944

^aSprawozdanie sierżanta Waltera Schrödera
ze stanowiska placówki 218/III ciężkiej baterii krajowej
obrony przeciwlotniczej z czterotygodniowej niewoli u [członków]
pol[skiego] nar[odowego] ruchu powstańczego

W dniu ^b3.8^c.44^b o godz. 20.35 dostałem się do pol[skiej] niewoli w następujących okolicznościach:

^dOtrzymałem polecenie odtransportowania na przyczepie motocyklowej ранego kolegi esesmana do szpitala. Po trzech minutach jazdy od stanowiska ogniowego spotkaliśmy samochód osobowy, zajęty przez czterech żołnierzy w niemieckich mundurach. Na moje pytanie, czy jadę właściwą drogą do szpitala, odpowiedzieli mi w czystej niemczyźnie, że nas poprowadzą. Jednocześnie podeszli bliżej i wyrwali mojemu pomocnikowi pm. Od razu zorientowałem się w sytuacji i wykonałem skok motocyklem, zerwałem swój pm z szyi^d i uderzeniem próbowałem uzyskać swobodę ruchu. Zanim jednak mogłem uderzyć, otrzymałem cios w głowę ręcznym granatem i wyrwano mi broń.

^eNatychmiast odtransportowano naszą trójkę samochodem. Podczas jazdy do pol[skiej] niewoli zauważyłem stojące przy barykadach polskich pozycji^f dwa niemieckie czołgi typu Panther¹.

Gdy przybyliśmy na miejsce, odłączono od nas kolegę esesmana i oznajmiono: ten człowiek pójdzie inną drogą niż niemiecki Wehrmacht. Najpierw nie przywiązywałem do tych słów żadnej wagi, przypuszczałem bowiem, że ранego kolegę zawiozą do szpitala. Gdy spotkałem wziętych już do niewoli Niemców, dowiedziałem się, że wszystkich esesmanów, gestapo[wców], [członków] Gendarmerie, SA, policji kolejowej, lotników i [funkcjonariuszy] policji oraz volksdeutschów natychmiast rozstrzelowano.^e

Pol[ską] baza była dobrze ulokowana i zabarykadowana, był to rodzaj sztabu dowodzenia z nowoczesną radiostacją, szpitalem, magazynem aprowizacyjnym i składem amunicji. Duża ilość przewodów wskazywała na rozległą sieć telefoniczną.

Posterunki strzegące jeńców były dobrze zabezpieczone. Pm trzymano gotowe do strzału i odbezpieczone. Odnosiło się wrażenie, że ci ludzie bar-

эти люди чрезвычайно напуганы. Поместили нас в подвал. Питание сначала было удовлетворительное, обращение тоже хорошее.

В субботу, 5.8.44 начался сильный артиллерийский огонь, поддержанный зенитными орудиями и оружием пехоты, в непосредственном окружении польской базы. Результат был великолепный, было много метких попаданий в базу. Выстрелы наших танков можно было отчетливо различить и на основании расчета скорости звука [определить, что] они находятся очень близко.

Поляки до такой степени потеряли голову, что совсем забыли о снабжении нас довольствием. Волнение росло. С наступлением сумерек все успокоилось.

Пол[ьский] майор, которого коробило от моей летной формы, допрашивал меня. Когда он узнал, что я не из авиации, мы начали говорить о текущей ситуации. Он сказал мне, что они не могут удержать эту базу, так как для атаки назначены три дивизии СС. В 3.00 утра начнется, по его мнению, «цирк», и действительно, начался. Меня поразило, как хорошо поляки были осведомлены. Атака началась с такой силой, что в течение 3 часов окрестности*.

6.8.44 в 05.45 поляки сдали базу и, забрав всех пленных, отступили в район гетто. Там нас разместили в каменном доме, крытом волнистой листовой сталью. Гражданскому населению не разрешалось с нами общаться. Гражданские пленные всегда содержались отдельно. В 9.00 мы двинулись в последний путь к месту казни. На наших глазах застрелили 25 человек. Их построили парами и стреляли им в спину. Среди них было семь женщин. На основании просмотра документов, это были рейхсдойче, годами проживавшие в Варшаве, фольксдойче и один товарищ из железнодорожной охраны. Когда я записывал фамилии и адреса убитых, меня застали врасплох, и я вынужден был все уничтожить. Убитых хоронили евреи. После обеда, в 15.00 застрелили также только что пойманного эсэсовца. В 17.00 пол[ьский] майор, приказавший расстрелять 26 человек, довел до нашего сведения, что когда они отступят, мы будем освобождены.

В вечерние часы грохот боя усиливается, белые ракеты указывают нам позиции наших частей, когда на участке боя появляются «штукас». Расстояние, по оценкам, составляло даже менее 300 м. В связи с надеждой, что вскоре нас освободят, в наших рядах царило радостное настроение. Уже планировался побег. Мы принимали во внимание, что, идя навстречу нашим частям, мы подвергнем себя опасности попасть в руки толпы штатских. В 23.45 атака танков, находящихся уже в гетто. Трассирующие пули 2-см свистят между нашими домами. Поляки мгновенно прекращают огонь, чтобы не выдать своей по-

dzo się boją. Umieszczono nas w piwnicy. Początkowo wyżywienie było zadowalające, traktowanie także dobre.

W sobotę 5.8.44 w bezpośrednim otoczeniu polskiej bazy rozpoczął się silny ogień artyleryjski wspierany przez działa przeciwlotnicze i broń piechoty. Skutek był wspaniały – baza otrzymała wiele celnych strzałów. Wystrzały z naszych czołgów można było wyraźnie wyodrębnić i na podstawie szybkości dźwięku [stwierdzić, że] były bardzo bliskie.

Polacy w takim stopniu potracili głowy, że zupełnie zapomnieli o dostarczaniu nam żywności. Zdenerwowanie przybierało coraz większe rozmiary. O zmierzchu nastął spokój.

Przesłuchiwał mnie pol[ski] major, którego raził mój mundur lotniczy. Dopiero gdy dowiedział się, że nie jestem z lotnictwa, zaczęliśmy rozmawiać o bieżącej sytuacji. Powiedział mi, że nie dadzą rady utrzymać tej bazy, ponieważ do ataku wyznaczone są trzy dywizje SS. Jego zdaniem, „cyrk” miał rozpocząć się o godz. 3.00 rano i naprawdę wtedy rozpoczął się. Byłem zdumiony, że Polacy są tak dobrze poinformowani. Atak rozpoczął się z taką siłą, że w ciągu 3 godzin okolica⁸.

W dniu 6.8.44 o godz. 05.45 Polacy oddali bazę i zabierając wszystkich jeńców wycofali się do dzielnicy getta. Tam umieszczono nas w murowanym domu pokrytym blachą falistą. Ludności cywilnej nie wolno było kontaktować się z nami. Jeńców cywilnych trzymano zawsze oddzielnie. O godz. 9.00 rozpoczęliśmy ostatnią drogę na miejsce stracenia. Na naszych oczach zastrzelono 25 ludzi. Musieli się ustawić dwójkami i strzelano im w plecy. Wśród nich było 7 kobiet. Na podstawie przeglądu papierów byli to reichsdeutsche, którzy latami mieszkali w Warszawie, volksdeutsche i jeden kolega z policji kolejowej. Zostałem zaskoczony w trakcie notowania nazwisk i adresów zabitych, musiałem więc wszystko zniszczyć. Zabitych chowali Żydzi. Po południu o godz. 15.00 zastrzelono również niedawno zatrzymanego esesmana. O godz. 17.00 pol[ski] major, który nakazał rozstrzelanie 26 ludzi, poinformował, że po ich wycofaniu się będziemy wolni.

W godzinach wieczornych odgłosy walki wzmogły się, białe rakiety wskazywały nam stanowiska naszych oddziałów i na odcinku walki pojawiły się sztukasy. Szacunkowo odległość nie wynosiła nawet 300 m. W związku z nadzieją, że wkrótce zostaniemy wyzwoleni, w naszych szeregach zapanował radosny nastrój. Planowano ucieczkę. Zakładaliśmy [jednak], że gdy wyjdziemy naprzeciw naszym oddziałom, narazimy się na niebezpieczeństwo i bezbronni dostaniemy się w ręce cywilnego motłochu. O godz. 23.45 [nastąpił] atak czołgów znajdujących się już w getcie. Pociiski smugowe 2 cm gwizdały pomiędzy naszymi domami. Polacy przerwali natychmiast ogień, żeby nie zdradzić swego stanowiska. Otrzymaliśmy

зиции. Нам приказано самим себя охранять. Четверых наших людей поставили напротив окон с приказом не разрешать никому смотреть в окна и не дать никому сбежать, пригрозив, что застрелят немедленно. Вероятно, поляки хотели отойти, а мы не должны были в это время за ними наблюдать. К сожалению, это было ошибкой.

В понедельник, 7.8.44 в дообеденные часы начался внезапный артиллерийский огонь, усилившийся вплоть до полудня. Для наших ушей это прекрасная музыка, так как у нас теперь есть надежда, что вскоре мы будем свободны. Мы снова преисполнены веры. В 16.00 польский офицер вошел в наше помещение, сам скомандовал «Смирно!». Хитро и флегматично смерил нас взглядом и задал вопрос, где находится ГИТЛЕР. Никто на эту глупость не ответил. На что он сказал: «ГИТЛЕР мертв. Для вас война проиграна – она началась в Варшаве и здесь закончится для вас, немцев, резней».

Прошу обратить внимание, что все пропагандистские высказывания со стороны поляков в этом отчете воспроизведены точно, так как я сам сразу же их записывал.

8.8.44, во вторник, артиллерийский огонь в непосредственной близости. Впервые мы услышали «небельвеферы» в действии. Все вокруг охвачено ярким пламенем. «Штукас» лихо вступают в бой и обрабатывают окрестности из бортового оружия. Ночью мы сами выставляем часовых, чтобы нам не бросили внутрь ручные гранаты. Поляки так раздражены, что даже непредсказуемы.

В среду, 9.8.44 в 3.50 утра в нашем помещении большой переполох. Пол[ьские] боевые группы, оторвавшиеся от немецких линий, выгоняют нас наружу, велют нам построиться и уходят. В этой суматохе одному инспектору удалось бежать. Наша численность на тот момент: два обер-цальмейстера, четыре сержанта, восемь унтер-офицеров и 48 солдат.

Нас волокли через весь район гетто, пока мы не очутились на площади [Андреаса] Шлютера. Там нас разместили в подвале павильона. Помещения были сырыми и затхлыми. Воздух был отравлен гнилым картофелем. В качестве постели нам выдали матрасы. В этот день нас передали польской жандармерии. Если бы мы знали, как плохи будут теперь наши дела и какие нас ждут удары, многие сразу же покончили бы с жизнью. В этот день мне вообще ничего не дали поесть.

Боевые группы были отмечены бело-красными повязками на правой руке, а жандармерия – желтыми повязками. В боевой группе встречалось много интеллигентных людей из студенческих кругов. С нами обращались надлежащим образом, гуманно и как с солдатами. Жандармерия же – как с преступниками, поручала нам недостой-

polecenie pilnowania się we własnym zakresie. Ustawiono przed oknami czterech naszych ludzi i dano im rozkaz [dopilnowania], żeby nikt nie patrzył przez okna i nie uciekł, grożąc natychmiastowym zastrzeleniem. Prawdopodobnie Polacy chcieli odmaszerować, a my nie powinniśmy ich przy tym obserwować. Niestety okazało się to pomyłką.

W poniedziałek 7.8.44 w godzinach przedpołudniowych rozpoczął się gwałtowny ogień artyleryjski i wzrastał się aż do południa. Dla naszych uszu była to wspaniała muzyka, bo wzrastała nadzieja na rychłe uwolnienie. Znowu zapanowały wśród nas ufność i nadzieja. O godz. 16.00 wszedł do naszego pomieszczenia polski oficer i zawołał „baczość!”. Złośliwie i flegmatycznie zmierzył nas [wzrokiem] i zapytał, gdzie jest Hitler. Nikt na tę głupotę nie odpowiedział. Wtedy on oznajmił: „Hitler nie żyje. Wojna jest dla was przegrana. W Warszawie się zaczęła i skończy się dla was, Niemców, rzezią”.

Zwracam uwagę, że wszystkie propagandowe wypowiedzi Polaków zostały w tym sprawozdaniu wiernie oddane, ponieważ od razu je zapisywałem.

We wtorek, 8.8.44 [pojawił się] ogień artyleryjski w bezpośredniej bliskości. Po raz pierwszy usłyszeliśmy Nebelwerfery w akcji. Cała okolica stanęła w jasnych płomieniach. Sztukasy włączyły się brawurowo do walki i ostrzeliwały okolicę z broni pokładowej. Warty w nocy wystawiliśmy sami, żeby nie wrzucono nam do kwater ręcznych granatów. Polacy byli tak rozdrażnieni, że [stali się] nieobliczalni.

W środę, 9.8.44 rano o godz. 3.50 [nastąpiła] na kwaterach wielka wrzawa. Pol[skie] grupy bojowe, które odbiły się od linii niemieckich, wyciągnęły nas na zewnątrz, kazały nam ustawić się w szeregu i [wraz z nami] odmaszerowały. W tym zamieszaniu udało się uciec jednemu inspektorowi. Nasz stan wtedy wynosił: dwóch Oberzahlmeistrów, czterech sierżantów, ośmiu podoficerów i 48 żołnierzy.

Ciągnięto nas przez całą dzielnicę getta i wylądowaliśmy na placu [Andreasa] Schlütera. Tam umieszczono nas w piwnicy pawilonu. Pomieszczenia były mokre, a powietrze zatechłe i przesycone zapachem zgniłych ziemniaków. Wydano nam materace służące za legowiska. Tego dnia przekazano nas polskiej żandarmerii. Gdybyśmy mieli pojęcie, jak źle będzie nam się teraz wiodło i jaki los nas czeka, to niejedni skończyłby od razu z życiem. W tym dniu nie otrzymałem niczego do jedzenia.

Grupy bojowe miały biało-czerwone opaski na prawym ramieniu, natomiast żandarmeria – żółte. Wśród [członków] grup bojowych spotykało się wielu inteligentnych ludzi wywodzących się z kręgów studenckich. Traktowali nas poprawnie, humanitarnie, jak żołnierzy. Żandarmeria natomiast

ные солдат работы. О манере держаться я еще скажу по ходу данного отчета.

Четверг, 10.8.44. В связи с жалобой с нашей стороны, нас перевели в другое помещение. Во время перехода в Старый город пол[ьские] боевые группы были вынуждены обеспечить усиленную охрану, чтобы гражданское население нас не линчевало. Зачастую приходилось отталкивать его оружием. На этот раз нас разместили на первом этаже. В 13.00 нас в первый раз покормили 150 г хлеба и кофе.

Потом нас водили на допрос. Пробовали оказывать на нас политическое давление. Поляки хвастались своей силой и помощью, которую они получили от Англии и Советского Союза. Нам казалось парадоксальным, что национальная армия пожелала сотрудничать с коммунистами.

На мой вопрос, почему поляки затеяли это восстание, мне ответили, что СС, гестапо и жандармерия жестоко тиранили жителей Варшавы. Был взорван концентрационный лагерь с 9000 поляков. Нас спрашивали, почему в Варшаве используется только СС и жандармерия. Германскому вермахту уже не доверяют?

Сегодня нас впервые привлекли к работе, а именно к извлечению людей из обрушившихся домов.

Пятница, 11.8 в 3.00 утра снова начался яростный обстрел. «Небельверферы» обрабатывали район. Большое беспокойство среди пленных, так как не было возможности укрыться или спрятаться.³ В 9.00 привели новую группу пленных. Четверых солдат использовали постыдным образом, связав и поставив их на баррикадах в качестве живых мишеней, чтобы немецкая сторона прекратила огонь.³ Они должны были кричать в немецкую сторону, что им здесь хорошо, что им дают много еды, откуда они, к каким войсковым частям принадлежали, что немцы должны перейти на другую сторону, что их отправят обратно в Германию, когда кончится этот кавардак. В полдень нам дали 75 г хлеба и кофе. Голова начинала кружиться от голода, стоило только встать с матраса.

С нас сняли сапоги и ботинки и дали взамен худшие. Дисциплина немецких пленных оставляла желать лучшего. Во время раздачи пищи доходило до самых диких сцен, недостойных немецкого солдата. Прибыла новая группа из 25 пленных. Пробыла у нас недолго. В 16.00 Me-109 маленькими бомбами и бортовым оружием атаковали наши квартиры. Здесь мы были ничем не защищены от бомб и артиллерийского огня. Нам было ясно, что здесь мы также не можем оставаться. Вечером нам дали жидкий водянистый суп. "Отчет прерван. [...]"

[odnosiła się do nas] jak do przestępców i zlecała nam prace niegodne żołnierza. O warunkach bytowych powiem jeszcze dalej w sprawozdaniu.

Czwartek, 10.8.44. W związku z naszą skargą zmieniono nam kwatery. Podczas marszu na Stare Miasto pol[skie] grupy bojowe musiały zapewnić silne zabezpieczenia, żeby nie zlinczowała nas ludność cywilna. Często trzeba było odpychać ją bronią. Zakwaterowanie było tym razem na parterze. O godz. 13.00 otrzymaliśmy po raz pierwszy jedzenie – 150 g chleba i kawę.

Potem poprowadzono nas na przesłuchanie. Próbowano indoktrynować nas politycznie. Polacy chełpili się swoją wielką siłą i pomocą otrzymywaną z Anglii i Związku Sowieckiego. Wydawało nam się paradoksem, że armia narodowa chciała współpracować z komunistami.

Na moje pytanie, dlaczego Polacy przygotowali to powstanie, odpowiadano, że mieszkańcy Warszawy byli okrutnie tyranizowani przez SS, gestapo i żandarmerię. [Np.] wysadzono w powietrze obóz koncentracyjny z 9000 Polakami. Pytano nas, dlaczego używamy w Warszawie tylko SS i żandarmerii. Czy nie mamy już zaufania do niemieckiego Wehrmachtu?

Dzisiaj zostaliśmy po raz pierwszy wzięci do pracy, a mianowicie do wydobywania osób z zawalonych domów.

W piątek, 11.8., o godz. 3.00 rano rozpoczął się znowu wściekły ostrzał. Miotacze granatów dymnych ostrzeliwały dzielnicę. Z powodu braku możliwości osłony i ochrony, wśród jeńców [powstała] panika.^h O godz. 9.00 przyprawiono nową grupę jeńców. Okrutnie potraktowano czterech żołnierzy, stawiając ich związanych na barykadach jako żywe tarcze, żeby ze strony niemieckiej przerwano ogień.^h Musieli oni krzyczeć na niemiecką stronę, że dobrze im się powodzi, otrzymują dużo jedzenia, skąd pochodzą, do jakich jednostek wojskowych należeli i że niemieccy koledzy powinni przejść na drugą stronę i że, gdy tylko ten rejwach się skończy, zostaną z powrotem wysłani do Niemiec. W południe dano nam 75 g chleba i kawę. Po wstaniu z łogowiska, z głodu dostawało się zawrotów głowy.

Zabrano nam trzewiki lub buty i zamieniono na gorsze. Dyscyplina niemieckich jeńców pozostawiała wiele do życzenia. Przy wydawaniu jedzenia dochodziło do najdzikszych scen, niegodnych niemieckiego żołnierza. Nadeszła nowa grupa 25 jeńców. Pozostali u nas na krótko. O godz. 16.00 Me-109 lekkimi bombami i bronią pokładową zaatakowały nasze kwatery. Nie mieliśmy ochrony i byliśmy wystawieni na bomby i ogień artylerii. Stało się jasne, że tu też nie mogliśmy zostać. Wieczorem otrzymaliśmy cienką wodnistą zupę.ⁱ Sprawozdanie przerwane. [...]ⁱ

Примечания

- ^а При заголовке на левом поле неразборчивая подпись.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^в Исправлено от руки с: 7.
- ^{г-г} Рядом с фрагментом на левом поле частично неразборчивая приписка от руки: *часто [...] невозможно* и неразборчивая подпись.
- ^{д-д} Рядом с фрагментом на левом поле дописано от руки: *вернуть в Иц. 5/9*.
- ^с Было: *укрытий*.
- ^ж Так в тексте, далее текст утрачен.
- ^{з-з} Рядом с фрагментом на левом поле дописано от руки вопросительный знак.
- ^{и-и} Частично неразборчивая приписка от руки.

¹ Речь идет о двух танках Т-V «Пантера» (PzKpfw V Panther Ausf G) (под названием «Пудель/Магда» и без названия), захваченные батальоном АК «Зоська». Танки, по всей вероятности, принадлежали 1 или 3 роте I/27 танкового полка 19 танковой дивизии. Батальон до 30 июля 1944 находился в подчинении танково-парашютной дивизии «Герман Геринг».

Przypisy

- a Przy tytule na lewym marginesie nieczytelna parafa.
- b--b Podkreślono odręcznie.
- c Poprawiono odręcznie z: 7.
- d--d Przy fragmencie na lewym marginesie częściowo czytelny odręczny dopisek: *Często [...] niemożliwe* i nieczytelny podpis.
- e--e Przy fragmencie na lewym marginesie dopisano odręcznie: *Zwrócić do Ic. 5/9*.
- f Było: *kryjówek*.
- g Tak w tekście, prawdopodobnie brak fragmentu.
- h--h Przy fragmencie na lewym marginesie dopisano odręcznie znak zapytania.
- i--i Dopisek odręczny, częściowo nieczytelny.

¹ Chodzi o dwa czołgi PzKpfw V Panther Ausf G (o nazwie „Pudel/Magda” i bez nazwy) zdobyte przez batalion AK „Zośka”. Czołgi należały najprawdopodobniej do 1 lub 3 kompanii I/27 pułku pancernego 19 DPanc. Batalion był do 30 lipca 1944 podporządkowany Dywizji Panc-Spad „Herman Göring”.

**5 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца
В. Сточковского**

Варшава, 5.9.44

С боевой позиции боевой группы РЕЙНЕФАРТА доставлен повстанец Владислав СТОЧКОВСКИЙ, род. 11.3.07 в Седлисках, жен[атый], кат[олик], поляк, музыкант, в последнее время проживавший в Варшаве, Новогородская, 16/4. По существу заданных вопросов он показывает:

Примечание:

СТ[ОЧКОВСКИЙ] имеет ^аудостоверение АК, бело-красную нарукавную повязку^а и ^апольскую форменную фуражку с бело-красным околышем^а.

Признаю, что являюсь повстанцем. В связи с этим показываю следующее:

До восстания я не был членом АК. Ни к какой нелегальной организации не принадлежал. Когда началось восстание, я находился в своей квартире на Новогородской, где и оставался, не вступая в контакт с повстанцами. ^а18.8.44 я решил записаться добровольцем для борьбы с немцами^а, явившись в вербовочное бюро по улице ^бЗлотой, 8^б. Там располагался ^авойсковой командир^а этого участка. Его звали «Никодем», он был одет в ^анемецкую форму СС со знаками различия польского подпоручика^а. В польской армии я служил в звании старшего сержанта и также был принят теперь в АК, в чем мне было выдано бывшее при мне удостоверение. Я был назначен в рабочую команду и вместе с 40 повстанцами доставлял продовольствие с более крупного склада на ^вСмольной^в, что рядом с парком, в уже упомянутое вербовочное бюро, где производилось распределение. Через три или четыре дня я был назначен командиром рабочей команды, о чем была сделана соответствующая запись в моем удостоверении АК. В течение следующего периода вместе с рабочей командой, насчитывавшей 15–20 человек, я днем, а также ночью был занят строительством баррикад и доставкой продовольствия, белья и формы для повстанцев. Я строил следующие баррикады:

- 1) до ^г20.8 на ул. Зельной,^г
- 2) 1 и ^д2.9 на ул. Злотой,^д
- 3) 4.9 ^ана ул. Крохмальной.^а

5 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Władysława Stoczkowskiego

Warszawa, 5.9.44

Doprowadzony ze stanowiska bojowego Grupy Bojowej „Reinefarth” powstaniec Władysław S t o c z k o w s k i, ur. 11.3.07 w Siedliskach, żon[aty], kat[olik], Polak, muzyk, ostatnio zamieszkały w Warszawie, [ul.] Nowogrodzka 16/4, przesłuchiwany zeznaje:

Notatka:

St[oczkowski] posiada ^alegitymację AK, biało-czerwoną opaskę na ramię^a i ^apolską czapkę mundurową z biało-czerwonym otokiem^a.

Przyznaje, że jestem powstańcem. W związku z tym zeznaje, co następuje:

Przed powstaniem nie byłem członkiem AK. Nie należałem do żadnej nielegalnej organizacji. W chwili wybuchu powstania znajdowałem się w moim mieszkaniu na [ul.] Nowogrodzkiej i tam pozostawałem, nie mając kontaktu z powstańcami. ^aW dniu 18.8.44 postanowiłem zgłosić się na ochotnika do walki z Niemcami^a w biurze werbunkowym na ulicy ^bZłotej 8^b. Miał tam kwaterę ^adowódca wojskowy^a tego odcinka. Nazywał się „Nikodem” i nosił ^aniemiecki mundur SS z dystynkcjami polskiego podporucznika^a. W polskim wojsku byłem w randze starszego sierżanta i teraz także [w tej randze] zostałem przyjęty do AK oraz otrzymałem legitymację – tę, którą miałem przy sobie. Zostałem przydzielony do grupy roboczej i wraz z 40 powstańcami dostarczałem żywność z większego magazynu na [ul.] ^cSmolnej^c w pobliżu parku do wspomnianego już biura werbunkowego, gdzie była rozdzielana. Po trzech lub czterech dniach awansowałem na dowódcę grupy roboczej, co potwierdzono odpowiednim wpisem do mojej legitymacji AK. Następnie wraz z grupą roboczą, liczącą 15–20 ludzi, byłem dniem i nocą zajęty budowaniem barykad oraz transportem żywności, bielizny i mundurów dla powstańców. Budowałem następujące barykady:

- 1) po ^d20.8 na ul. Zielnej,^d
- 2) 1 i ^e2.9 na ul. Złotej,^e
- 3) 4.9 ^ana ul. Krochmalnej.^a

^aMin i innych ładunków wybuchowych wtedy nie podkładano.^a Nie wiadomo mi także, żeby w ogóle gdziekolwiek podkładano ładunki wybuchowe. ^aJest kilka magazynów bielizny (mieliśmy nawet zimowe rzeczy),

^аМины и другие заряды взрывчатки тогда не подкладывались.^а Мне также ничего не известно о том, чтобы вообще где-либо подкладывались заряды взрывчатки. ^а· ^сНа Смольной^с имеется несколько складов с бельем (у нас были даже зимние вещи), форменной одеждой (серая тиковая форма) и продовольствием (сахар, мука, мармелад, вино, хлеб).^а Номеров [домов] сообщить не могу. При перевозке часто присутствовал «Никодем».

Последние 10 дней было очень мало воды. В водопроводе уже ничего не было, наши потребности обеспечивали вырытые нами колодцы. Я знаю 2 колодца:

1) на ^жМаршаллштрассе, 120,^ж

2) на ^гулице Злотой, 3.^г

Других данных, касающихся колодцев, сообщить не могу.

^аПодземных ходов не знаю.^а Слышал только, что повстанцы из Старого города должны были пробиться к нам по ходам. Было ли это выполнено, не знаю. ^аНа улице Злотой большинство домов соединено между собой под землей, конкретно – через пробоины в фундаментах.^а

У меня не было оружия, и я не в состоянии указать местонахождение складов с оружием. Оно известно только офицерам.

Если я обвиняюсь в том, что мои данные ^ане соответствуют действительности и что бело-красный околыш на моей фуражке говорит о моей принадлежности к снайперским частям, то отвечаю, что это неправда.^а Остаюсь при своих прежних показаниях и утверждаю, что командовал только рабочей колонной. Фуражку мне выдали, и я не знаю, что обозначает ее околыш.

Тадеуш МАТУШЕВСКИЙ ^атакже является повстанцем, который, как и я, записался добровольцем для борьбы с немцами на Злотой, 8.^а Он также состоял в рабочей команде. ^аЕсли раньше я говорил, что МАТУШЕВСКИЙ стрелял в немцев, то теперь отказываюсь от этих слов. Кроме этого, могу засвидетельствовать, что М[АТУШЕВСКИЙ] еще несколько дней назад носил бело-красную повязку на рукаве, а потом, как сообщил, потерял ее.^а

Остаюсь при своих прежних показаниях и больше ничего добавить не могу.

Допрос прерван, так как СТОЧКОВСКИЙ не мог в нем участвовать из-за плохого самочувствия.

(—)³

Обершарф[юрер] СС
и к[риминаль]с[екретарь]

Переводчик

mundurów (szare mundury drelichowe) i żywności (cukier, mąka, marmolada, wino, chleb) ^f-na Smolnej.^{-f, -a} Numerów [domów] nie jestem w stanie podać. W czasie transportów często obecny był „Nikodem”.

Przez ostatnie 10 dni było bardzo mało wody. Wodociągi nic już nie dostarczały, pokrywaliśmy zapotrzebowanie z wywierconych przez nas studni. Wiem o 2 studniach:

1) na ^gMarschallstrasse 120,^{-g}

2) na ^dulicy Złotej 3.^{-d}

Dalszych informacji dotyczących studni nie jestem w stanie podać.

^a-Nie znam przejść podziemnych.^{-a} Słyszałem tylko, że powstańcy ze Starego Miasta mieli przebić się do nas [pod ziemią]. Czy tak się stało, nie wiem. ^a-Na ulicy Złotej większość domów jest połączona pod ziemią, przez przebite [otwory] w fundamentach.^{-a}

Nie miałem broni i nie jestem w stanie podać [miejsc] magazynów broni. Znają je tylko oficerowie.

Jeżeli zarzuca mi się, że moje dane ^a-nie odpowiadają prawdzie i że biało-czerwony otok na mojej czapce świadczy o tym, że jestem członkiem oddziałów snajperskich, to oświadczam, że to nieprawda.^{-a} Podtrzymuję moje dotychczasowe zeznania i twierdzę, że dowodziłem tylko kolumną roboczą. Otrzymałem czapkę i nie wiem, co otok na niej oznacza.

Tadeusz M a t u s z e w s k i jest ^a-także powstańcem, który podobnie jak ja zgłosił się na ochotnika do walki z Niemcami na Złotej 8^{-a}. Służył także w grupie roboczej. ^a-Jeżeli wcześniej powiedziałem, że Matuszewski strzelał do Niemców, to teraz to odwołuję. Poza tym mogę poświadczyć, że M[atuzewski] nosił jeszcze przed kilkoma dniami biało-czerwoną opaskę na ramieniu i później, jak powiedział, zgubił ją.^{-a}

Pozostaję przy swoich dotychczasowych zeznaniach i nie mam nic więcej do dodania.

Przesłuchanie przerwano, ponieważ Stoczkowski nie mógł dalej zeznać z powodu zasłabnięcia.

(—)^h

SS Oberscharf[ührer] i KS

Tłumacz

IPN, KR 351/4, k. 8–9.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu nieczytelna parafa, obok z lewej strony parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.

Przypisy

^{a--a} Podkreślono odręcznie.

ИНП, КР 351/4, л. 8–9.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы неразборчивая пометка, в левом углу пометка, вероятно, К. А. Фишера.

Примечания

- а- -а* Подчеркнуто от руки.
- б- -б* Подчеркнуто от руки. Рядом со строкой на левом поле дописано от руки: *10 Е/Ф.*
- в- -в* Подчеркнуто от руки. Рядом со строкой на левом поле дописано от руки: *10 Г.*
- г- -г* Подчеркнуто от руки. С правой стороны дописано от руки: *10 Ф.*
- д- -д* Подчеркнуто от руки. С правой стороны дописано от руки: *10 Е/Ф.*
- е- -е* Рядом со строкой, на левом поле дописано от руки: *10 Г.*
- ж- -ж* Подчеркнуто от руки. С правой стороны дописано от руки: *11 Ф.*
- з* Неразборчивая подпись.

- b--b Podkreślono odręcznie. Przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie: *10 E/F*.
- c--c Podkreślono odręcznie. Przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie: *10 G*.
- d--d Podkreślono odręcznie. Obok z prawej strony dopisano odręcznie: *10 F*.
- e--e Podkreślono odręcznie. Obok z prawej strony dopisano odręcznie: *10 E/F*.
- f--f Przy nazwie ulicy na prawym marginesie dopisano odręcznie: *10 G*.
- g--g Podkreślono odręcznie. Obok z prawej strony dopisano odręcznie: *11 F*.
- h Nieczytelny podpis.

6 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца З. Ненцкевича

А[йнзац]к[оманда] полиции Варшава, 6 сентября 1944
 безопасности Боевая группа Рейнефарта

Майором РЕКОМ доставлен член АК Збигнев НЕНЦКЕВИЧ^а, род[ив-
 шийся] 27.3.1921 в Варшаве, проживающий в Варшаве – Жолибож. По
 существу обвинения он показывает следующее:

До немецко-польской войны я был простым солдатом. В АК всту-
 пил только 18.8.44, так как был голоден и без работы.

В районе ул. Кредытовой, 6 (Средместье) я был начальником отряда
 пожарной охраны, насчитывающего 10 человек. Наше подразделение
 не было вооружено. Только периодически мы бывали как противопо-
 жарный отряд на передовых линиях. Что касается сил АК, по ходу этих
 улиц [?] было размещено 65 человек. Сменяясь, подразделения пере-
 давали оружие заступающим на их место. Вооружение в целом плохое.
 Однако у нас имеются ручные гранаты (в мешочках), которые оказы-
 вают сильное моральное воздействие. Мой отряд часто посылали на
 работы по расширению убежищ. Мы укрепляли стрелковые позиции
 в предназначенных для этого домах, а также на различных этажах.
^бСражались такие формирования как АК, АЛ, НСЗ, ПАЛ (Польская
 Армия Людова), также сторонники Крестьянских батальонов¹. Из газет
 выходили «Жечпосполита Польшка»² [Республика Польша], «Бюлетын
 Информацийны» [Информационный бюллетень], «Варшава вальчи»³
 [Варшава сражается]; «Роботник» [Рабочий] (ППС), «Армия Людова»⁴
 (АЛ), «Шанец»⁵ (НСЗ), «Демократа»⁶ [Демократ], «Барыкада»⁷ [Барри-
 када] (издатель неизвестен), «Лад»⁸ [Порядок] (КБ).

Продовольствия и воды у нас было достаточно. Кормили нас 3 раза
 в день. Еду нам готовили в ресторане. Должен сказать, что боевой дух
 повстанцев высок. Сложившееся положение не критикуется.⁶ Мы от-
 даем себе отчет, что для нас обратной дороги уже нет. Мы, поль[ские]
 борцы, хотим продолжать неуклонное движение вперед.

Моим начальником был капитан «Жмудзин»⁹. Что касается других
 фактов, могу еще только сообщить, что, по данным газеты «Бюлетын
 Информацийны», на сегодняшний день взято около 2000 немецких
 военнопленных.

«Бур» является командующим АК на территории всей Польши,
 полковник «Монтер»¹⁰ командует частями, сражающимися в Варшаве.

6 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Zbigniewa Nęckiewicza

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 6 września 1944

Doprowadzony przez majora R e c k a członek AK Zbigniew N ę c - k i e w i c z^a, ur. 27.3.1921 w Warszawie, zamieszkały Warszawa – Żoliborz, na postawione zarzuty odpowiada, co następuje:

Przed wojną niemiecko-pol[ską] byłem prostym żołnierzem. Do AK przyłączyłem się dopiero 18.8.44, ponieważ byłem głodny i bezrobotny.

Byłem dowódcą oddziału straży pożarnej w dzielnicy (Śródmieście, ul. Kredytowa 6), liczącym 10 osób. Nasza jednostka nie była uzbrojona. Docieraliśmy jako oddział gaśniczy na pierwsze linie [walki] tylko czasami. Jeśli chodzi o siły AK, w tym ciągu ulic [?] było 65 ludzi. Przy zmianach oddziały oddawały broń następcom. Uzbrojenie jest ogólnie złe. Posiadamy jednak własne granaty ręczne (w woreczkach), co ma wielki wpływ na morale. Mój oddział bywał nieraz kierowany do rozbudowy schronów. Wzmacnialiśmy stanowiska strzelnicze w przeznaczonych do tego domach, a także na różnych kondygnacjach. ^bWalczyły formacje takie jak AK, AL, NSZ, PAL (Polska Armia Ludowa), tak samo zwolennicy Batalionów Chłopskich¹. Z gazet ukazywały się „Rzeczpospolita Polska”², „Biuletyn Informacyjny”, „Warszawa Walczy”³; „Robotnik” (PPS), „Armia Ludowa”⁴ (AL), „Szaniec”⁵ (NSZ), „Demokrata”⁶, „Barykada”⁷ (wydawca nieznany), „Ład”⁸ (KB).

Wyżywienia i wody mieliśmy dosyć. Otrzymywaliśmy 3 posiłki dziennie. Dostarczano nam jedzenie gotowane w restauracji. Morale powstańców muszę określić jako dobre. Nie krytykuje się obecnych stosunków.^b Zdajemy sobie sprawę, że nie ma już dla nas odwrotu. My, pol[scy] bojownicy, chcemy teraz uparcie maszerować naprzód.

Moim przełożonym był kapitan „Żmudzin”⁹. Z innych faktów mogę jeszcze tylko podać, że według informacji gazety „Biuletyn Informacyjny” do dzisiaj wzięto około 2000 niemieckich jeńców.

„Bór” jest dowódcą AK na całą Polskę, pułkownik „Monter”¹⁰ jest dowódcą oddziałów walczących w Warszawie.

Окончено:

Збигнев НЕНЦКЕВИЧ^г

(—)^в

Оберштурмфюрер СС
и крим[иналь]ком[иссар]

6.9.1944

^{д-Иц}

1) Grief.

Ia (—)^с

01 (—)^ж

[...]^з

Адью[тант] и (—)^ж

подпор[учик] Фогель (—)^ж

с просьбой принять к сведению.

2) К делу в – Иц –^д (—)^ж

ИНП, КР 351/4, л. 11–11об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа дописано от руки: Иц и неразборчивая пометка.

Примечания

- ^а Исправлено от руки с: *Нецкевич*.
- ^{б-б} Фрагмент, отмечен на левом поле вертикальной чертой.
- ^в Неразборчивая подпись.
- ^г Собственноручная подпись.
- ^{д-д} Дописано от руки.
- ^с Собственноручная подпись, вероятно, К. А. Фишера.
- ^ж Неразборчивая пометка.
- ^з Неразборчивое слово перечеркнуто от руки.

¹ Крестьянские батальоны (польск. Батальоны Хлопске, БХ), подпольная военная организация, созданная в августе 1940, первоначально под названием Крестьянская стража, вооруженное формирование Крестьянской партии «Рох», главнокомандующим был Ф. Каминский; в мае 1943 Главное командование подписало договор об объединении с АК; с июля 1944 объединились тактические части, а территориальные части создали Народную стражу безопасности; в марте 1945 Крестьянские батальоны были распущены.

² «Жечпосполита Польска», ежедневная газета, издававшаяся в Средместье с августа по октябрь Департаментом информации и печати Делегатуры правительства страны; редакторами были Т. Сыга и М. Гжегорчик; в 1941–1944 (до восстания) выходила раз в две недели.

³ «Варшава Вальчи» (Варшава сражается) (Газета Отдела пропаганды АК), выходила ежедневно (даже по два выпуска) с 6 августа 1944 в Средместье; ред. С. Дунин-Борковский, Х. Аудерская; в конце августа 1944 объединилась с «Барыкадой» (Баррикадой) под названием «Барыкада – Варшава Вальчи»; редактором был Адам Боркевич.

Sprawa zamknięta:
(—)^c
SS Obersturmführer
i kom[isarz] krym[inalny]

v. g. u.
Zbigniew Nęckiewicz^d

^eIc

6.9.1944

1) Grief.

Ia (—)^f

01 (—)^g

[...]^h

Adiu[tant] i (—)^g

ppor. Vogel (—)^g

z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

2) Ad acta w – Ic –^e (—)^g

IPN, KR 351/4, k. 11–11v.

Oryginal w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu odręczny dopisek: Ic i nieczytelna parafa.

Przypisy

- ^a Poprawiono odręcznie z: *Nieckiewicz*.
- ^{b-b} Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- ^c Nieczytelny podpis.
- ^d Podpis odręczny.
- ^{e-e} Dopisano odręcznie.
- ^f Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.
- ^g Nieczytelna parafa.
- ^h Słowo odręcznie przekreślone, nieczytelne.

¹ Bataliony Chłopskie (BCh), konspiracyjna organizacja wojskowa utworzona w sierpniu 1940 początkowo pod nazwą Straż Chłopska, formacja zbrojna SL „Roch”, kmdt gł. był F. Kamiński; w maju 1943 Komenda Gł. podpisała umowę scaleniową z AK; do lipca 1944 scaliły się oddziały taktyczne, natomiast oddziały terytorialne utworzyły Ludową Straż Bezpieczeństwa; w marcu 1945 BCh zostały rozwiązane.

² „Rzeczpospolita Polska”, dziennik ukazujący się w Śródmieściu w okresie sierpień–październik, wyd. przez Dep. Informacji i Prasy Delegatury Rządu na Kraj; red. był T. Syga i M. Grzegorzcyk; w l. 1941–1944 (do powstania) wychodził w formie dwutygodnika.

³ „Warszawa Walczy” (Pismo Wyd. Propagandy AK), pismo codzienne (nawet dwa wydania) AK ukazujące się od 6 sierpnia 1944 w Śródmieściu; red. S. Dunin-Borkowski, H. Auderska; w końcu sierpnia 1944 połączone zostało z „Barykadą” pod nazwą „Barykada – Warszawa Walczy”; red. był A. Borkiewicz.

⁴ „Armia Ludowa”, pismo codzienne wydawane przez Wyd. Propagandy Dowództwa Gł. AL. równoległe w Śródmieściu Płd. i Płn; w Śródmieściu Płn. pismo było red. przez A. Webera i było kontynuacją „Armii Ludowej” wydawanej na Starym Mieście; w Śródmie-

⁴ «Армия Людова», ежедневная газета, издаваемая Отделом пропаганды Главного командования АЛ одновременно в южном и северном Средместье; в северном Средместье газета выходила под редакцией А. Вебера и была продолжением «Армии Людовой», вышедшей в Старом городе; в южном Средместье газета выходила под редакцией Е. Моравского, с середины сентября 1944 выходила под названием «Войско Польское».

⁵ «Шанец», ежедневная газета, являющаяся продолжением подпольного еженедельника и двухнедельника, основанного в 1939 деятелями Национально-радикального лагеря «АБЦ» (НРЛ-АБЦ), выходила до конца восстания в Варшаве, а в 1944–1945 в Кракове, печатный орган Национальных Вооруженных Сил; во время восстания редакцию возглавляли М. Остроменцкий, А. Хшонщевский.

⁶ «Демократа» (Демократ), ежедневное иллюстрированное издание, вышедшее в 1943–1944.

⁷ «Барыкада» [Баррикада], ежедневное издание III района АК, затем подокруга АК «Средместье-Юг» (II и III районы), вышедшее в августе 1944; редактор А. Боркевич; в конце августа 1944 объединилось с газетой «Варшава вальчи» [Варшава сражается].

⁸ Правильно «КБ Лад», (КБ Порядок), ежедневная газета, издаваемая Корпусом безопасности, вышедшая в северном Средместье в августе 1944.

⁹ Контрым Болеслав (1898), псевдоним «Жмудзин», поручик/капитан запаса пехоты, брат Константина, советского генерала; в 1918–1922 в Красной Армии, в частности, командир 28 полубригады 10 пехотной дивизии, потом в Польше; в 1939 начальник Следственного управления Государственной полиции в Вильнюсе; интернирован в Литве, через Швецию переехал в Великобританию; с конца 1939 во 2 стрелковой пехотной дивизии Войска Польского во Франции, затем командир III роты батальона отдельной бригады Подгальских стрелков; с декабря 1940 офицер 8 стрелковой бригады, потом в 1 стрелковой бригаде и 1 отдельной парашютной бригаде; заброшен с парашютом на территорию страны в ночь с 1 на 2 сентября 1942; с декабря 1942 командир III участка «Вахляжа»; с 1943 начальник Центрального управления Следственной службы Государственного корпуса безопасности (ПКБ), заместитель коменданта ПКБ; одновременно с июня 1943 командир спецподразделения ПКБ; во время восстания командир роты в группировке АК «Барткевича» и командующий участком ул. Крулевская – Кредытовая; с 20 сентября 1944 командир III/36 пехотного полка АК; после капитуляции в лагерях для военнопленных Ламсдорф, Фаллингбостель, Берген-Бельзен, Гросс-Борн и Зандбостель; после побега с мая 1945 командир роты, затем заместитель командира 9 стрелкового батальона 1 танковой дивизии (майор – 1945); в стране с 1947, арестован 13 октября 1948, приговором воеводского суда г. Варшавы от 26 июня 1952 осужден к высшей мере наказания; приговор приведен в исполнение 2 января 1953.

¹⁰ Хрушель Антони (1896–1960), псевдонимы «Монтер», «Нурт», дипломированный полковник; во время сентябрьской кампании 1939 командир 82 пехотного полка; затем недолго в немецком плену, из которого бежал; с июня по октябрь 1940 начальник III отдела Командования округа СВБ «Варшава-город»; потом до мая 1941 начальник штаба и заместитель командующего округом СВБ «Варшава-город»; с июня 1941 комендант округа СВБ-АК «Варшава»; с августа по октябрь 1944 командир повстанческих частей, одновременно со второй половины сентября командир Варшавского корпуса АК; после капитуляции в немецком плену; после освобождения в Великобритании, с июля 1945 заместитель начальника Главного штаба Польских Вооруженных Сил по вопросам армии, с сентября 1945 заместитель начальника Главного штаба Польских Вооруженных Сил по общим вопросам, затем начальник Главной ликвидационной комиссии Польских Вооруженных Сил; с 1947 в США.

ściu Płd. pismo było red. przez J. Morawskiego, od połowy września 1944 ukazywało się pod nazwą „Wojsko Polskie”.

⁵ „Szaniec”, pismo codzienne będące kontynuacją konspiracyjnego tygodnika i dwutygodnika, założonego w 1939 przez działaczy ONR-ABC, ukazywało się do końca powstania w Warszawie, natomiast w l. 1944–1945 w Krakowie, organ prasowy NSZ; na czele redakcji podczas powstania stali M. Ostromięcki, A. Chrząszczewski.

⁶ „Demokrata”, codzienne pismo ilustrowane wydawane w l. 1943–1944.

⁷ „Barykada”, pismo codzienne III Rejonu AK, następnie Podobwołu AK Śródmieście-Płd. (II i III Rejon), ukazujące się w sierpniu 1944; red. A. Borkiewicz; pod koniec sierpnia 1944 połączyło się z pismem „Warszawa Walczy”.

⁸ Właśc. „KB Ład”, gazeta codzienna wydawana przez KB, a ukazująca się w Śródmieściu Płn. w sierpniu 1944.

⁹ Kontrym Bolesław (ur. 1898), ps. „Żmudzin”, por./kpt. rez. piech., brat Konstantego, gen. sowieckiego; w l. 1918–1922 w ACz., m. in. dca 28 półbrygady 10 DP, potem w Polsce; w 1939 naczelnik Urzędu Śledczego PP w Wilnie; internowany na Litwie, przedostał się do W. Brytanii via Szwecja; od końca 1939 w 2 DSP WP we Francji, następnie dca kompanii III batalionu SBSP; od grudnia 1940 oficer w 8 BKS, potem w 1 BKS i 1 SBSpad; skok na spadochronie do kraju w nocy z 1 na 2 września 1942; od grudnia 1942 dca III odcinka „Wachlarza”; od 1943 szef Centrali Służby Śledczej PKB, zca kmdta PKB; jednocześnie od czerwca 1943 dca oddz. dyspozycyjnego PKB; w powstaniu dca kompanii w zgrupowaniu AK „Bartkiewicza” i dca odcinka ul. Królewska – Kredytowa; od 20 września 1944 dca III/36 pp AK; po kapitulacji w obozach jenieckich Lamsdorf, Fallingbostel, Bergen-Belsen, Gross-Born i Sandbostel; po ucieczce od maja 1945 dca kompanii, następnie zca dcy 9 batalionu strzelców 1 DPanc (mjr – 1945); w kraju od 1947, aresztowany 13 października 1948, wyrokiem SWMW z 26 czerwca 1952 skazany na karę śmierci; wyrok wykonano 2 stycznia 1953.

¹⁰ Chruściel Antoni (1896–1960), ps. „Monter”, „Nurt”, płk dypl.; w kampanii wrześniowej 1939 dca 82 pp; następnie krótko w niewoli niemieckiej, z której zbiegł; od czerwca do października 1940 szef Wydz. III Komendy Okręgu ZWZ Warszawa-miasto; potem do maja 1941 szef sztabu i zca dcy Okręgu ZWZ Warszawa-miasto; od czerwca 1941 kmdt Okręgu ZWZ-AK Warszawa; od sierpnia do października 1944 dca oddziałów powstańczych, jednocześnie od II poł. września dca Warszawskiego Korpusu AK; po kapitulacji w niewoli niemieckiej; po uwolnieniu w W. Brytanii, od lipca 1945 zca szefa Szt. Gł. PSZ ds. wojska, od września 1945 zca szefa Szt. Gł. PSZ ds. ogólnych, następnie szef Głównej Komisji Likwidacyjnej PSZ; od 1947 w USA.

6 сентября 1944, Варшава. Сообщение информатора «Йоны»

А[йнзац]к[оманда] полиции
 безопасности
 Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 6 сентября 1944 г.

С сегодняшней группой беженцев явился информатор «Йона» [№] 10.0.59 отдела III к[омандира полиции безопасности] Варшава. Он сообщает следующее:

Сегодня между 6 и 7 часами на ^а-[ул.] Товаровой, угол Сребрной,^а я попал в руки немцев. ^аНа улице Цеплой^а у меня есть знакомые, примерно пять из которых являются членами АК. От них я узнал следующее.

^а, ^бВ районе, расположенном к северу от [ул.] Бодуэна^а до самой Кюнстлерштрассе^б, находятся различные штабы АК. Здания еще не разрушены. Если же здания будут разрушены, они должны перебраться на ^а, ^в-ул. Кручую, сразу к югу от Райхштрассе.^а Старый город защищали^в, в основном, члены АЛ¹, большинство из которых было убито в бою, и только немногим удалось бежать по каналам в другие районы города. ^аПродовольственные склады находятся на ^г-[ул.] Злотой, 58 и 32. Большую роль играет склад фирмы^г «Габербуш-Шиле», на котором хранится большое количество водки, сока, сахара, чернослива, муки. Из этой фирмы подвальные ходы (пробоины) ведут на ^г-[ул.] Цегляную, а также Твардую, 28, 30 и Цеплую, 3^г. Различные склады боеприпасов были сильно децентрализованы и ^дразмещены по многочисленным частным квартирам, во избежание потери всех запасов сразу.^д ^аКолодцы находятся во дворе ^афирмы «Габербуш и Шиле»,^а ^бв подвале домовладения ^аПаньская, 52, Твардая, 28.^а Воду^б выдают ежедневно примерно по 1/2 л на человека. Название одного завода боеприпасов звучит ^а«Тротыль» [Тротил],^а мне его сообщили. Его местонахождения я не знаю. Слышал только, что там изготавливают ручные гранаты из взрывчатого вещества ^атротил^а и зажигательные ^абутылки.^а ^бДругой ^азавод боеприпасов находится якобы в здании почты на Постпяц^б. Там изготавливают патроны к винтовкам из собранных старых гильз^а. ^сЕще один ^асклад боеприпасов^а находится ^ав подвалах ^жконсерватории по ул. Тамка.^а В бывшем ^акомиссариате полиции,^ж ^гул. Слиская, 52, находится сборный пункт^г,^с гражданских пленных – немцев и фольксдойче. Фольксдой-

**6 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania konfidenta
policji bezpieczeństwa „Jony”**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 6 września 1944

W dzisiejszej grupie uciekinierów pojawił się informator „Jona” [nr] 10.0.59 Wydziału III Kd[S] Warszawa i informuje o sprawach następujących:

Dzisiaj między godziną 6 i 7 na ^a[ul.] Towarowej – róg Srebrnej^a wpadłem w ręce Niemców. Mam znajomych ^ana ulicy Ciepłej,^a z których około pięciu ludzi jest członkami AK. Dowiedziałem się od nich następujących rzeczy:

^{a, b}W dzielnicy na północ od [ul.] Boduena^a aż do Künstlerstrasse^b znajdują się różne sztaby AK. Budynki nie były dotychczas zburzone. Po ewentualnym ich zburzeniu mają się przenieść na ^{a, c}ul. Kruczą zaraz na południe od Reichsstrasse^a. Starego Miasta bronili^c głównie członkowie AL¹; większość z nich została zabita w walce i tylko nielicznym udało się ujść kanałami do innych dzielnic. ^aMagazyny aprowizacyjne znajdują się na ^d[ul.] Złotej 58 i 32. Wielkie znaczenie ma magazyn firmy^d Haberbusch-Schiele, w którym przechowywane są duże ilości wódki, soku, cukru, śliwek i mąki. Z tej firmy prowadzą przejścia piwniczne (wybite [w murze otwory]) ^dna [ul.] Ceglana oraz ul. Twardą 28, 30 i ul. Ciepłą 3.^d Różne magazyny amunicji rozproszono, ^eumieszczono w wielu mieszkaniach prywatnych, żeby wykluczyć straty totalne^{e, a}. Studnie znajdują się na podwórzu ^afirmy Haberbusch i Schiele,^a ^bw piwnicy posesji ^aPańska 52, Twarda 28.^a Wodę^b wydaje się dziennie po ok. 1/2 l na osobę. Podano mi nazwę jednej fabryki amunicji – brzmi ona: ^a„Trotyl”^a. Jej lokalizacji nie znam. Słyszałem tylko, że tam produkuje się granaty ręczne z materiału wybuchowego ^atrotylu oraz butelki^a zapalające. ^bInna ^afabryka amunicji mieści się podobno w budynku poczty na Postplatz^b. Tam produkuje się amunicję do karabinów ze zbieranych starych łusek.^a ^fNastępny ^amagazyn amunicji^a znajduje się ^aw piwnicach ^gkonserwatorium na ul. Tamka.^a W dawnym ^akomisariacie policji,^g ^dul. Śliska 52, znajduje się punkt zborny^{d, f} jeńców cywilnych – Niemców i volksdeuschów. Volksdeuschów wykorzystuje się do budowy barykad. Noszą na plecach czarną swastykę na białym tle (20×20 cm).^a

W rejonie walk na północ od Reichsstrasse znajdują się podobno, ^a2/3^a a w [rejonie walk] położonym na południe ^a1/3 polskich sił zbrojnych.^a

че используются на строительстве баррикад и носят на спине черную свастику на белом фоне (20×20 см).^{-а}

В районе боев к северу от Райхштрассе находятся якобы ^{а-2/3-а}, а в [районе боев], расположенном к югу, — ^{а-1/3} польских вооруженных сил^{-а}. Я слышал, что ^{а-в} в боевых действиях участвует уже только 3000 человек^{-а}. Большая часть повстанцев, ^{а-переодетых} безобидными мирными жителями, уже бежала на запад. Остальных бойцов офицеры и хорунжие с помощью жестокого террора^{-а} заставляют драться дальше. Боевой дух сражающихся пытаются поднять информацией, что Германия капитулирует в течение пяти дней. ^{а-Кроме того,} 400 американских самолетов должны получить базы на русском фронте,^{-а} чтобы оттуда уничтожить немецкие войска на территории г[енерал-]г[убернаторства].

³⁻Я как раз вспомнил, что еще один штаб АК находится якобы ^{а-, г-} по [ул.] Гжибовской, 22 или 26.^{-г, -а, -з}

Мирных жителей АК продолжает удерживать в районе боев силой, чтобы в глазах заграницы документировать ^{и-}тесную связь гражданского населения с АК. ^{а-}Основания для этого были бы потеряны в случае выдачи разрешения на уход.^{-а} Гражданское население постоянно высказывалось в отношении членов АК,^{-и} что по их вине за пять недель погибло больше поляков, чем немцы уничтожили за пять лет. АК якобы начала восстание, только чтобы пристроить к кормушке своих людей, без малейшей оглядки на широкие массы населения. Если бы восстание не удалось, они все равно пытались бы, притворяясь безобидными мирными жителями, снова ^{а-}найти у немцев хлеб и заработок.^{-а}

Окончено:
Йона^и

.....
(—) НИКОЛАУС^{2, и}
Оберштурмфюрер СС
и крим[иналь]ком[иссар]

^{к-}Сообщено по телефону майор Якоб / [...] лично оберфюреру Дирливангеру.

Направлено в боевую группу Рейнефарта. Другие посты еще не уведомлены.^{-к}

(—)^м

- 1) Grief.
Ia (—)^и [...] ^и
01 (—)^о

Słyszałem, ^a że w akcji jest już 3000 walczących.^{-a} Duża część powstańców, ^a udając spokojnych cywilów, uciekła już na zachód. Pozostałych bojowników oficerowie i podchorążowie bezwzględnym terrorem^{-a} zmuszają do dalszej walki. Morale walczących próbuje się podnieść informacją, że Niemcy skapitulują w ciągu pięciu dni. ^a Ponadto 400 amerykańskich samolotów ma otrzymać bazy na froncie rosyjskim,^{-a} żeby stamtąd zniszczyć niemieckie wojska na obszarze GG.

^h Właśnie sobie przypomniałem, że następny sztab AK mieści się podobno ^{a, d} na [ul.] Grzybowskiej 22 lub 26.^{-d, -a, -h}

Ludność cywilną nadal AK zatrzymuje siłą w rejonie walk, żeby pokazać zagranicy ⁱ ścisły związek ludności i AK. ^a Taki obraz okazałby się fałszywy w razie udzielenia zezwolenia na odmarsz^{-a}. Ludność cywilna wciąż zarzucała członkom AK,⁻ⁱ że w ciągu pięciu tygodni przyczynili się do zagłady większej liczby Polaków, niż Niemcy wymordowali w ciągu pięciu lat. AK jakoby rozpoczęła powstanie po to tylko, żeby swoich ludzi dopuścić do koryta, nie licząc się kompletnie z szerokimi masami ludności. Gdyby powstanie się nie powiodło, to i tak, udając zwykłych cywilów, próbowaliby ponownie ^a znaleźć u Niemców chleb i zarobek.^{-a}

v. g. u.

.....

Sprawa zamknięta:
Jonaⁱ

Nicolaus^{2, j}
SS Obersturmführer
i kom[isarz] krym[inalny]

^k Telefonowano: major Jakob / [...]ⁱ Oberführer Dirlewanger osobiście. Przesłano do Grupy Bojowej „Reinefarth”. Innych placówek dotychczas nie poinformowano.^{-k}

(—)^m

1) Grief.

Ia (—)ⁿ [...]ⁱ

01 (—)^o

[...]ⁱ

Adiu[tant] i [...]ⁱ

ppor. Vogel do wiadomości.

IPN, KR 351/4, k. 13–13v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^{a-a} Podkreślono odręcznie.

^{b-b} Przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie: 10 F.

Адью[тант] и [...]¹
подпор[учик] Фогель – для сведения.

ИИП, КР 351/4, л. 13–13об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- а-а Подчеркнуто от руки.
- б-б Рядом со строкой на левом поле дописано от руки: *10 Ф.*
- в-в Рядом со строкой на левом поле дописано от руки: *10/11 Г.*
- г-г Рядом со строкой на левом поле дописано от руки: *10 Е.*
- л-л Рядом с фрагментом на левом поле неразборчивая записка от руки.
- с-с Фрагмент отмечен на левом поле двумя вертикальными чертами. Рядом с фрагментом приписка от руки – вероятно: *Дир.*
- ж-ж Рядом со строкой на левом поле дописано от руки: *9/10 Г.*
- з-з Фрагмент отмечен на правом поле вертикальной чертой и дописано от руки, вероятно: *Якоб.*
- и-и Фрагмент отмечен на левом поле вертикальной чертой.
- й Собственноручная подпись, размещенная в неправильном месте.
- к-к Дописано от руки.
- л Неразборчивый фрагмент.
- м Неразборчивая подпись.
- н Пометка, вероятно, К. А. Фишера.
- о Неразборчивая пометка.

¹ Информация не соответствует действительности. Солдаты АЛ действительно входили в состав группировки «Рог» и группы «Север» и защищали Старый город, однако основная тяжесть обороны легла на плечи бойцов АК – в обороне принимали участие группировки АК «Радослав», «Лесник», «Куба-Сосна» и «Рог».

² Карл Николаус в 1943 был начальником сектора II Б и сектора IV А1 коменданта Управления полиции безопасности и СД в Варшаве.

- c-c Przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie: *10/11 G.*
- d-d Przy wierszu na lewym marginesie dopisano odręcznie: *10 E.*
- e-e Przy fragmencie na lewym marginesie odręczna, nieczytelna notatka.
- f-f Fragment oznaczony na lewym marginesie dwiema pionowymi liniami. Obok słabo czytelny odręczny dopisek – prawdopodobnie: *Dir.*
- g-g Przy wierszu na marginesie dopisano odręcznie: *9/10 G.*
- h-h Fragment oznaczono na prawym marginesie pionową linią i odręcznie dopisano prawdopodobnie: *Jakob.*
- i-i Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- j Podpis odręczny umieszczony w niewłaściwym miejscu.
- k-k Dopisano odręcznie.
- l Fragment nieczytelny.
- m Nieczytelny podpis.
- n Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.
- o Nieczytelna parafa.

¹ Informacja nieprawdziwa. Żołnierze AL rzeczywiście wchodzili w skład zgrupowania „Róg” z Grupy „Północ” i bronili Starówki, jednak główny ciężar obrony spoczywał na siłach AK – w obronie wzięły udział zgrupowania AK „Radosław”, „Leśnik”, „Kuba-Sosna” i „Róg”.

² Karl Nicolaus w 1943 był kierownikiem Ref. II B i Ref. IV A1 urzędu Komendanta Policji Bezpieczeństwa i SD w Warszawie.

**7 сентября 1944, Варшава. Показания вахмистра жандармерии
Э. Моравица**

Варшава, 7.9.44

Явился вахмистр жандармерии Энгельберт МОРАВИЦ, род. 7.11.02 в Райншдорфе, пов[ет] Козель, женатый, католик, райхсдойче, адрес в стране: Райншдорф, Ратиборерштр[ассе], 68. Он заявляет:

Я служил во II отдельном взводе [моторизованной] жандармерии, который дислоцировался в Минске, и оттуда 29.7.44 прибыл в Варшаву. Здесь мы подчинялись командиру жандармерии и в течение последующих дней и ночей стояли на ^аХоцимской^{-а} в готовности, так как уже принималась в расчет возможность восстания.

1.8.44 около 17.00 везде началась стрельба. Наш взвод вместе с другими подразделениями жандарм[ерии] занял комплекс зданий командира жандармерии, где мы и укрылись. В ночь с 1 на 2.8.44 мы двинулись на Штрассе дер Полицай. Оттуда при поддержке танков мы были направлены на освобождение немцев, находившихся в окружении в ближайших окрестностях. Мы провели несколько таких акций и освободили около 100 немцев. В результате сильного обстрела мы неоднократно несли потери убитыми и ранеными. 3.8 утром наш взвод, усиленный 15–20 полицейскими и тремя танками, был введен в бой с той же целью. На углу [ул.] Сенкевича и Маршаллштрассе из-за сильного огня повстанцев нам пришлось остановиться и искать укрытия. Мы разбили витрины бара «Эспланада» и спрятались внутри, в то время как танки взяли под обстрел окрестные дома. Когда у танков закончились боеприпасы, им пришлось отступить, так как против них неустанно применялись зажигательные бутылки. Наш командир подпоручик РОЙБЕ был ранен и передал командование полицмейстеру. По его приказу 15 наших человек заняло флигель, в то время как остальные расположились в подвале бара. Там они подвергались усиливающимся атакам и в тот же день после обеда были окончательно побеждены. Больше я их не видел и не знаю, что с ними случилось.

Во флигеле мы пробыли два дня. 5.8 в первой половине дня нас обнаружили и атаковали несколько сотен бандитов, которые окружили дом, заняли все окна и призвали нас сдаться. Уже два с половиной дня мы пребывали без продовольствия и воды и были крайне истощены. Видя безнадежность своей ситуации, мы сдались по при-

7 września 1944, Warszawa, Protokół przesłuchania wachmistrza Gendarmerie Engelberta Morawietza

Warszawa, 7.9.44

Stawił się wachmistrz Gendarmerie Engelbert M o r a w i e t z, ur. 7.11.02 w Reinschdorf, pow. Kosel, żon[aty], kat[olik], reichsdeutsch, adres w kraju: Reinschdorf, Ratiborerstr[asse] 68 i składa wyjaśnienia:

Służyłem w II samodzielny [zmotoryzowanym] plutonie Gendarmerie, który stacjonował w Mińsku i stamtąd przybył 29.7.44 do Warszawy. Tu podlegaliśmy komendantowi Gendarmerie. W ciągu następnych dni i nocy staliśmy na ^a-Chocimskiej^a w pogotowiu, ponieważ spodziewano się już wybuchu powstania.

W dniu 1.8.44 około godz. 17.00 wszędzie zaczęła się strzelanina. Nasz pluton zajął wraz z innymi jednostkami Gendarm[erie] kompleks budynków komendanta Gendarmerie i tam ukryliśmy się. W nocy z 1 na 2.8.44 wyruszyliśmy na Strasse der Polizei. Włączono nas tam do uwalniania, przy wsparciu czołgów, otoczonych w pobliżu Niemców. Przeprowadziliśmy kilka takich akcji i uwolniliśmy około 100 Niemców. Wskutek silnego ostrzału kilkakrotnie ponieśliśmy straty – [mieliśmy] zabitych i rannych. W dniu 3.8. rano wzmocniono nasz pluton 15–20 ludźmi z policji ochronnej oraz trzema czołgami i włączono nas do podobnych akcji. Na rogu [ul.] Sienkiewicza i Marschallstrasse musieliśmy z powodu silnego ognia powstańców zatrzymać się i ukryć. Rozbiliśmy okna wystawowe baru „Esplanada” i tam schowaliśmy się, podczas gdy czołgi wzięły okoliczne domy pod ostrzał. Po wystrzeleniu amunicji czołgi musiały się wycofać, bo przez cały czas były obrzucane butelkami zapalającymi. Nasz dowódca podporucznik R ä u b e został ranny i oddał dowództwo policmajstrowi. Na jego rozkaz 15 naszych ludzi zajęło oficynę, podczas gdy pozostali koledzy ulokowali się w piwnicy baru. Atakowano ich tam coraz silniej i po południu tego samego dnia ostatecznie pokonano. Więcej ich nie widziałem i nie wiem, co się z nimi stało.

W oficynie przebywaliśmy dwa dni. Przed południem 5.8. zostaliśmy wykryci i zaatakowani przez kilkuset bandytów, którzy otoczyli dom, obsadzili wszystkie okna i wezwali nas do poddania się. Już od dwóch i pół dnia brakowało nam żywności i wody oraz byliśmy skrajnie wyczerpani. Widząc beznadziejność sytuacji, na rozkaz obecnego wśród nas policmajstra poddaliśmy się. Wyszliśmy bez broni na podwórze, skąd bandyci,

казу находящегося среди нас полицмейстера. Мы вышли без оружия во двор, где бандиты окружили нас и взяли под конвой. Население аплодировало, оплевывало нас и пробовало забросать нас камнями и линчевать. Бандиты не позволили это сделать. Старший вахмистр полиции, раненный выстрелом в ногу, был отвезен на рикше. Его мы уже не видели, так же как и нашего полицмейстера, которого от нас сразу же отделили.

Нас осталось 13 человек, и бандиты отвели нас в подвал, из которого приблизительно через 1 час нас снова вывели. У нас забрали документы и сапоги, вместо которых нам выдали ботинки. Потом нас несколько раз сфотографировали и сняли на киноплёнку. Я видел, как штатский направлял на нас аппарат и вращал рукоятку. Потом нам велели построиться парами и маршировать к почтовой сберегательной кассе (рядом с Маршаллштрассе, под названием ПКО). В этом здании находился штаб АК. Нас спросили, кто говорит по-польски. Вызвался я, кроме меня еще вахмистр взвода Вильгельм ЯНЕК. Спустя немного времени меня одного отвели в здание Главного почтамта и держали там до вечера 7.8 вместе с еще восемью пленными (шесть фольксдойче, один цыган, один итальянец). Разговаривать нам не разрешалось, за этим следил караульный. Остальных своих 12 товарищей я больше не видел. Думаю, что их расстреляли. Я спасся, наверное, только потому, что заявил, что являюсь членом полевой жандармерии. Членов госуд[арственной] пол[иции] и жандармов не оставляли в живых никогда. Об этом я слышал. Каждый день я получал одну тарелку перлового супа. Воды было достаточно. В подвале Главного почтамта было расквартировано много повстанцев.

Вечером 7.8 двое членов АК снова отвели меня в здание ПКО. По дороге мне пришлось перебежать улицу перед баррикадой, находившейся под обстрелом немцев, в то время как оба бандита перешли улицу, укрываясь [за баррикадой]. В здании ПКО меня передали в отдел, занимавшийся только допросом пленных. Допрашивали штатские в звании офицеров. В этом здании я содержался восемь дней в помещении, где пребывало еще много других пленных (фольксдойче). Мы спали на голом полу, кормили нас совершенно неудовлетворительно. Нам давали только то, что оставалось от довольствия повстанцев. В некоторые дни мы вообще ничего не получали.

В течение этой недели меня допрашивали два раза, с составлением протокола. Меня подробно расспрашивали обо всем, что касается [моей] личности, говорили ли мои предки по-польски, где я служил и какую службу нес. Особенно интересовались, сделал ли когда-нибудь я или кто-либо из моих коллег что-то плохое какому-нибудь по-

otoczywszy nas, odprowadzili. Ludzie bili brawa, opluwali nas, próbowali obrzucać kamieniami i zlinczować, co jednak zostało przez bandytów zabronione. Starszy wachmistrz policji ochronnej, ranny wskutek postrzału w nogę, został odwieziony rykszą. Więcej go nie zobaczyliśmy, tak samo naszego policmajstra, którego natychmiast od nas oddzielono.

Pozostało nas 13 ludzi i bandyci zaprowadzili nas do piwnicy, z której wyprowadzili mniej więcej po godzinie. Odebrano nam dokumenty i trzewiki. Otrzymaliśmy w zamian buty. Potem kilkakrotnie fotografowano nas i filmowano. Zaobserwowałem, jak cywil kierował na nas aparat i kręcił korbką. Potem musieliśmy ustawić się w dwuszeregu i pomaszrować do [budynku] Pocztovej Kasy Oszczędności nazywanego PKO (w pobliżu Marschallstrasse). W budynku tym znajdował się sztab AK. Spytano nas, kto mówi po polsku. Zgłosiłem się, poza mną także wachmistrz plutonu Wilhelm Janek. Wkrótce zaprowadzono mnie (samego) na Poczta Główną i zamknięto aż do wieczora 7.8. razem z ośmioma innymi jeńcami (sześciu volksdeutschów, jeden Cygan, jeden Włoch). Nie wolno nam było rozmawiać – tego pilnował wartownik. Moich pozostałych 12 kolegów więcej już nie zobaczyłem. Sądzę, że ich rozstrzelano. Uratowałem życie chyba dzięki oświadczeniu, że jestem żołnierzem żandarmerii polowej. Funkcjonariusze [tajnej] pol[icji] pań[stwowej] i posterunków Gendarmerie nie pozostawali w żadnym wypadku przy życiu. O tym słyszałem. Codziennie otrzymywałem talerz krupniku. Wody było pod dostatkiem. W piwnicy Poczty Główniej kwaterowało wielu powstańców.

Wieczorem 7.8. dwóch ludzi z AK zaprowadziło mnie znowu do budynku PKO. Po drodze musiałem przebiec ulicę przed barykadą pod ostrzałem Niemców, podczas gdy obaj bandyci przeszli przez ulicę kryjąc się. W budynku PKO zostałem przekazany oddziałowi, zajmującemu się tylko przesłuchiwaniami więźniów. Przesłuchujący byli cywilami w randze oficerów. W tym budynku więziono mnie przez osiem dni, trzymając w pomieszczeniu z wieloma innymi jeńcami (volksdeutschami). Spaliśmy na gołej podłodze, jedzenie dostawaliśmy w niedostatecznej ilości. Dawano nam tylko to, co zostawało z wyżywienia powstańców. W niektóre dni w ogóle nic nie otrzymywaliśmy.

W ciągu tego tygodnia byłem dwa razy przesłuchiwany do protokołu. Pytano mnie szczegółowo o personalia; ponadto – czy moi przodkowie mówili po polsku oraz gdzie i jaką służbę odbywałem. Szczególnie dopytywano się, czy ja lub któryś z moich kolegów skrzywdził kiedykolwiek jakiegoś Polaka. Nie traktowano mnie przy tym źle. Po ośmiu dniach zapadła decyzja przydzielenia mnie do kompanii transportowej, składającej się z około 80 niemieckich jeńców, osiadłych Rosjan i ochotników – Polaków.

ляку. Обращались со мной при этом хорошо. Спустя восемь дней было принято решение: я был определен в транспортную роту, состоявшую приблизительно из 80 пленных немцев, местных русских жителей и поляков-добровольцев. У нас забрали все документы и ценные вещи и тогда же мне выдали пропуск АК.

В 5.30 был подъем. Мы были расквартированы исключительно на 4 и 5 этажах, в то время как бандиты были в подвале. Спали мы на бумажных пакетах. Питание: утром сладкий кофе и сухой хлеб, в полдень айнтопф [т. н. обед из одного блюда, т. е. густой суп с кусочками мяса], вечером густой суп и что-нибудь еще. Этого никогда не хватало, чтобы наесться досыта. Во время сбора нас делили на группы по 10–18 человек, которые поступали в распоряжение унтер-офицеров АК, и те осуществляли с нами перевозки. Я носил хлеб, муку, сахар, зерно, мясо, форму, белье и т. д., привлекался к работам по выгрузке, откапыванию засыпанных, носил воду и т. д. Работа была очень тяжелой, но обращались со мной хорошо, потому что я работал охотно. Так мне было проще всего. Склады, с которых мне приходилось носить перечисленные вещи, называть нет необходимости, так как их уже нет. Все они сожжены, засыпаны или запасы на них исчерпаны. Нашей транспортной роты тоже уже не существует. Наше последнее место расквартирования было на [ул.] Сенкевича, 3. В результате последнего налета 5.9 все в нашем районе было разгромлено.

В качестве дополнения хочу сказать, что обычно мы заканчивали работу в 19.00. Правда, для выполнения особо важных работ нас часто поднимали также ночью. Последние восемь дней перевозки совершались только ночью, так как днем мешало наблюдение с самолетов. Время от времени налеты, гранатные атаки и обстрел пехоты приводили к потерям, так как перевозки совершались, несмотря на эти обстоятельства. Многократно удавалось транспортировать грузы под землей, так как почти все подвалы были соединены между собой, существуют также многочисленные подземные ходы.

Утром 5.9 после тяжелого налета на [ул.] Сенкевича наше формирование окончательно прекратило свое существование, и все разбежались. Я добрался до улицы Сенной и спрятался в подвале дома № 71. Вместе со мной там оказались еще двое поляков, члены моей транспортной роты. Подвал был полон поляков. Все знали, что я немец, но, несмотря на это, скрывали мой побег и кормили меня. В связи со вчерашним сбросом листовок сегодня утром двинулся большой поток беженцев, которым люди АК не препятствовали. Я смешался с толпой и незамеченным пересек линию боя.

Odebrano nam wszystkie dokumenty i rzeczy wartościowe oraz zaopatrzenie w przepustki AK.

O godz. 5.30 była pobudka. Wszystkie nasze kwatery znajdowały się na 3 lub 4 piętrze, natomiast piwnicę zajmowali bandyci. Spaliśmy na papierowych workach. Wyżywienie: rano słodzona kawa i suchy chleb, w południe i wieczorem gęsta zupa i coś tam jeszcze. Jedzenia nigdy nie wystarczało, żeby się najeść do syta. Na zbiorce podoficerowie AK przejmowali nas w grupach po 10–18 ludzi, z którymi realizowali transporty. Nosilem chleb, mąkę, cukier, zboże, mięso, mundury, bieliznę itp., pracowałem przy wyładunkach, przy wykopywaniu zasypanych, noszeniu wody itp. Musiałem bardzo ciężko pracować, ale nie traktowano mnie źle, bo byłem chętny [do pracy]. Tak sobie najlepiej radziłem. Magazynów, z których musiałem wynosić wymienione rzeczy, nie muszę wymieniać, ponieważ już ich nie ma. Wszystkie są spalone, zasypane lub puste. Także nasza kompania transportowa już nie istnieje. Ostatnia kwatera znajdowała się na [ul.] Sienkiewicza 3. Wskutek ostatniego nalotu w dniu 5.9. wszystko w naszej dzielnicy zostało rozbite.

Uzupełniając pragnę dodać, że na ogół kończyliśmy pracę o godz. 19.00. Do ważniejszych prac wzywano nas jednak często i w nocy. Przez ostatnie osiem dni przenosiliśmy [ładunki] tylko nocą, ponieważ za dnia przeszkadzała obserwacja samolotowa. Od czasu do czasu naloty, ataki granatami i ostrzał piechoty powodowały straty, ponieważ transporty realizowano bez względu na [sytuację]. Wielokrotnie udało się zrealizować transporty drogą podziemną, bo prawie wszystkie piwnice były z sobą połączone, istnieją też liczne przejścia podziemne.

Ciężki nalot rankiem 5.9. na [ul.] Sienkiewicza spowodował rozwiązanie naszej formacji i wszyscy uciekli. Dotarłem do ulicy Siennej i ukryłem się w piwnicy domu nr 71. Razem ze mną znalazło się tam jeszcze dwóch Polaków, członków mojej kompanii transportowej. W piwnicy było pełno Polaków. Wszyscy wiedzieli, że jestem Niemcem, mimo to ukrywali moją ucieczkę i żywili mnie. W związku z wczorajszym zrzuconiem ulotek dziś rano wyruszyła wielka fala uciekinierów, której członkowie AK nie zatrzymywali. Zmieszałem się z tłumem i nierozpoznany przekroczyłem linię walki.

Chciałbym powiedzieć, że po przesłuchaniu w budynku PKO odebrano mi mundur policyjny i otrzymałem ubranie robocze.

Interesujące szczegóły, które zapamiętałem:

1) Powstańcy opowiadali sobie, że Ukraińcy torturują złapanych bandytów, odcinają im ręce itp. Dlatego Ukraińcy są przez nich zniechęceni, źle traktowani i wykorzystywani do najcięższych robót.

Хочу сказать, что после допроса в здании ПКО у меня отобрали полицейскую форму и выдали рабочую одежду.

Интересные детали, которые я запомнил:

1) Повстанцы рассказывали друг другу, что украинцы пытаются пойманных бандитов, отрезают им руки и т. д. Поэтому они ненавидят украинцев. Обращаются с ними плохо и используют на самых тяжелых работах.

2) Примерно 14 дней назад я видел около 60 немецких пленных, которых вели обнаженными до пояса (мужчины). На них были следующие знаки:

у рейхсдойче на спине большое «Р»,

у фольксдойче – «Ф»,

у украинцев – «У».

Эти буквы были около 50 см высотой и были написаны смолой.

6-3) Снаряды гранатометов и бомбы, как правило, взрываются все, однако примерно 50% снарядов, выпущенных из тяжелых гранатометов, не разрываются, и я видел, что их очень много лежит на улицах.⁶

4) На территории, где я работал, на тротуарах почти не было булыжников. Они были использованы для строительства баррикад. Убитых повстанцы хоронили сразу же, на тротуарах, где не было булыжника. Могилы обозначались крестами.

5) В одной транспортной роте я видел двух евреев, которых люди из АК якобы нашли в гетто. Обращались с ними очень мягко.

6) В местах расквартирования АК везде имеются импровизированные алтари. Там ежедневно совершаются мессы и [другие] богослужения. Польские священники, как правило, носят на рукаве бело-красные повязки и призывают к стойкости и борьбе за свободную Польшу. Весь мир смотрит на Варшаву и на доблестных польских солдат и т. д.

7) Около 10 дней назад, когда одна из рабочих колонн была на поверке в филармонии, в нее ударил снаряд и засыпал 30 человек.

8) В рабочие колонны записывалось много добровольцев (также женщины с детьми), потому что им нечего было есть. В большинстве своем гражданское население возмущено восстанием и его последствиями. Об АК говорят с отвращением.

Больше ничего показать не могу. Мне ничего не известно об оставленных складах оружия или других складах, подземных каналах, которые можно использовать при отступлении, курьерской связи и методах разведки АК.

Еще одно: ^вНа Хмельной, 7^в находится крытый бассейн, источник воды в котором еще совершенно не поврежден. АК берет оттуда

2) Przed około 14 dniami widziałem około 60 niemieckich jeńców, prowadzonych z odsłoniętym torsem (mężczyźni). Byli następująco oznakowani:

- reichsdeutsche mieli na plecach duże „R”,
- volksdeutsche – „V”,
- Ukraińcy – „U”.

Te litery miały około 50 cm wysokości i były namalowane smołą.

^b3) Pociski granatników oraz bomby wybuchają z reguły wszystkie, jeśli jednak chodzi o ciężkie granaty, w przybliżeniu 50% to niewybuchy. Widziałem ich wiele leżących na ulicach.^b

4) Na terenie, w obrębie którego działałem, chodniki były prawie całkowicie pozbawione kamieni. Zużyto je do budowy barykad. Zabitych powstańcy grzebali natychmiast w miejscach po chodnikach. Groby oznaczały krzyżami.

5) W jakiejś kompanii transportowej widziałem dwóch Żydów, których członkowie AK znaleźli podobno w getcie. Traktowano ich bardzo dobrze.

6) Wszędzie w kwaterach AK znajdują się prowizoryczne ołtarze. Codziennie odprawia się tam msze i nabożeństwa. Polscy duchowni noszą zwykle na ramieniu biało-czerwone opaski i zachęcają do wytrwania w walce za wolną Polskę, [mówiąc, że] cały świat patrzy na Warszawę, na dzielnych polskich żołnierzy itp.

7) Mniej więcej 10 dni temu jedna z kolumn roboczych odbywała apel w [budynku] filharmonii, gdy uderzył pocisk i zasypał 30 ludzi.

8) Do kolumn roboczych zgłaszało się wielu ochotników (także kobiety z dziećmi), bo nie mieli nic do jedzenia. Na ogół ludność cywilna jest oburzona powstaniem i jego skutkami oraz mówi o AK z nienawiścią.

Więcej zeznać nie mogę. Nic mi nie wiadomo o pozostawionych magazynach broni lub innych, o podziemnych kanałach służących do wycofywania się, o łączności kurierskiej ani o metodach zwiadowczych AK.

Jeszcze jedno: ^cNa Chmielnej 7^c znajduje się kryta pływalnia, której źródło wody jest jeszcze nieuszkodzone. AK pobiera stamtąd duże ilości dobrej wody pitnej. Słyszałem też, że AK nocą ^apobiera wodę z getta.^a Ale droga prowadząca tam jest podobno pod ostrzałem.

Sprawa zamknięta:
(—)^d
SS Oberscharf[ührer]
i sekr[etarz] krym[inalny]

v. g. u.
Engelbert Morawietz^e
^fwachmistrz [...]^{g, f}

большое количество хорошей питьевой воды. Я слышал также, что АК ночью ^а-берет воду из гетто.^а Но ведущая туда дорога якобы обстреливается.

Окончено:

(—)^г

Обершарф[юрер] СС
и крим[иналь]секр[етарь]

Энгельберт МОРАВИЦ^д

^е-вахмистр [...]ж, -е

^е- Иц –

В[аршава], 7 IX 1944

1) Grief.

Ia (—)^з

01 (—)^и

04 (—)^и

адью[тант] и (—)^и

подпор[учик] Фогель (—)^и, майор Герцог
с просьбой принять к сведению.

2) К делу в – Иц –^е (—)^и

ИНП, КР 351/4, л. 14–16об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа неразборчивая пометка.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
- ^{б-б} Фрагмент отмечен на левом поле вертикальной чертой.
- ^{в-в} Подчеркнуто от руки; на левом поле дописано от руки: *10 Г*.
- ^г Неразборчивая подпись.
- ^д Собственноручная подпись.
- ^{е-е} Дописано от руки.
- ^ж Неразборчивый фрагмент.
- ^з Пометка, вероятно, К. А. Фишера.
- ^и Неразборчивая пометка.

f- Ic -

W[arszawa], 7 IX 1944

1) Grief.

Ia (—)^h

01 (—)ⁱ

04 (—)ⁱ

adiu[tant] i (—)ⁱ

ppor. Vogel (—)ⁱ, major Herzog

z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

2) Ad acta w - Ic -^f (—)ⁱ

IPN, KR 351/4, k. 14-16v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu nieczytelna parafa.

Przypisy

- a--a Podkreślono odręcznie.
- b--b Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- c--c Podkreślono odręcznie, na lewym marginesie dopisano: *10 G.*
- d Nieczytelny podpis.
- e Podpis odręczny.
- f--f Dopisano odręcznie.
- g Fragment nieczytelny.
- h Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.
- i Nieczytelna parafa.

**8 сентября 1944, Варшава. Показания Э. Мергенталера
и Э. Дема, бежавших из плена**

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 8 сентября 1944 г.

Явился бежавший из плена повстанцев роттенфюрер СС Эрвин МЕРГЕНТАЛЕР, род[ившийся] 13.1.1924 в Хохдорфе, из [5] танковой дивизии СС «Викинг», полк «Германия», 1-й бат[альон], 2 р[ота]. Он показывает:

1.8.44 на Маршаллштрассе я попал в руки повстанцев. Оттуда мы с несколькими товарищами из СС и вермахта отступили в привокзальную гостиницу на улице Видок и защищались до 5.8.44. Из-за отсутствия боеприпасов дольше продержаться мы не смогли. Сорвав знаки различия, мы выдали себя за военнослужащих вермахта. Должен заметить, что из 12 человек в живых оставалось только четверо. Меня вместе с другими товарищами отвели в здание ПКО, откуда в последующие дни нас возили на различные работы. Обращались с нами плохо, мучили частыми побоями. На мундирах нам красной краской нарисовали свастику. В качестве питания мы получали в день 1/8 л супа и один хлеб на 14 человек.

В здании ПКО в кассовом зале я видел, как 8.[8] и 9.8. туда ввели членов полиции безопасности и шуцполиции числом ок[оло] 30 человек, где они должны были лежать на животе ок[оло] 37 часов. При этом их сильно били. 9.8.44 в кассовом зале мы увидели уже только фрагменты полицейской формы. Поляки сказали, что всех расстреляли. В последние дни я был в отряде, обезвреживающем бомбы. Мы вчетвером вытаскивали взрыватели и взрывчатое вещество, которое использовалось для изготовления ручных гранат. Мы постоянно находили неразорвавшиеся минометные снаряды 60-см. Один такой снаряд пробил все этажи многоэтажного дома на Постплац и упал в подвал. Обезвредить его мы не смогли, так как второй этаж горел¹.

Что касается пунктов водоснабжения, могу назвать следующие: двухцилиндровый мембранный насос в подвале кинотеатра «Хельголанд». Этот колодец, кажется, не исчерпан. Второй – в кинотеатре «Бавария» (подвал), душ. Полагаю, что этот пункт водоснабжения находится на месте гидранта. Там напор воды периодически уменьшался. В кинотеатре «Бавария»^а находится также пекарня АК. Примерно напротив Главного почтамта на Постплац, в здании банка, находит-

8 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania SS Rottenführera Erwina Mergenthalera i grenadiera Erwina Dehma

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 8 września 1944

Zbiegły z niewoli u powstańców stawił się SS Rottenführer Erwin M e r - g e n t h a l e r, ur. 13.1.1924 w Hochdorf, z [5] Dywizji [Pancernej] SS „Wiking”, Pułk Germania, 1 bat[alion], 2 komp[ania], i składa następujące zeznania:

W dniu 1.8.44 wpadłem w ręce powstańców na Marschallstrasse, [jednak] wraz z kilkoma kolegami z SS i Wehrmachtu wycofaliśmy się do hotelu dworcowego na ulicy Widok i broniliśmy się do 5.8.44. Z powodu braku amunicji nie mogliśmy się dłużej utrzymać. Zerwaliśmy nasze dystynkcje i podaliśmy się za członków Wehrmachtu. Muszę dodać, że z 12 ludzi tylko czterech było jeszcze przy życiu. Wraz z innymi kolegami zostałem zaprowadzony do budynku PKO, skąd w następnych dniach wożono nas do różnych robót. Traktowano nas źle, szykanowano i często bito. Na mundurze namalowano nam czerwoną farbą swastykę. Jako wyżywienie otrzymywaliśmy dziennie 1/8 l zupy i jeden chleb na 14 ludzi.

W budynku PKO zobaczyłem, że 8.[8] i 9.8. do sali z kasami wprowadzono ok. 30 funkcjonariuszy policji bezpieczeństwa i policji ochronnej. Zostali oni tam zmuszeni do leżenia na brzuchu przez ok. 37 godzin. Byli przy tym okrutnie bici. W dniu 9.8.44 zobaczyliśmy w sali kas już tylko części garderoby policyjnej. Polacy powiedzieli, że wszyscy zostali rozstrzelani. W ostatnich dniach należałem do oddziału rozbijającego bomby. W czwórkę wyjmowaliśmy zapalniki oraz materiał wybuchowy, który zabierano do produkcji granatów ręcznych. Wciąż znajdowaliśmy niewybuchy moździerza 60 cm. Jeden niewybuch przebił wszystkie kondygnacje wieżowca na Postplatz i leży w piwnicy. Nie mogliśmy go już rozbroić, ponieważ pierwsze piętro płonęło¹.

Jeśli chodzi o miejsca występowania wody, mogę podać następujące: dwucylindrowa pompa membranowa w piwnicy kina „Helgoland”. Ta studnia wydaje się niewyczerpana. Drugi w kinie „Bavaria” (piwnica) – prysznic. Przypuszczam, że ten punkt wodny pochodzi z hydrantu. Okresowo mała tam ciśnienie wody. W kinie „Bavaria” ^ajest również piekarnia AK. Mniej więcej naprzeciwko Poczty Głównej przy Postplatz, w budyn-

ся сборный пункт немецких пленных, около 180 человек, из них два майора, 1 подпоручик².^а

В моем отряде, обезвреживающем бомбы, среди прочих был один немецкий инженер и один пиротехник. По мнению инженера, мы определенно имеем дело с саботажем (завод под Веной).

Больше ничего показать не могу. Я сказал правду.

Эрвин МЕРГЕНТАЛЕР^б

Явился также гренадер Эрвин ДЕМ, род. 29.9.1923 в Нюрнберге, из части 97 ГД [дивизия гренадеров], полк 560, II бат[альон], 4 р[ота]. Он показывает:

Я был в одной команде со своим товарищем Эрвином МЕРГЕНТАЛЕРОМ. Больше ничего показать не могу. Его показания я мог бы считать своими.

Окончено:
Николаус, К. К.^б

Эрвин ДЕМ^б

^в- Иц -

8.9.1944

1. Примечание:

Отделы Иц – группы корпуса фон дем Баха, Г[лавного] к[омандования] 9 а[рмии], военной комендатуры, а также полки Дирлевангера и Река получили по одной копии для использования. Роттенф[юрер] Мергенталер выразил готовность совершить полет на «штукас» и явится сюда 10.9.44 в 8 часов.

2) Grief.

Ia (—)^г

01 (—)^д

Адью[тант] (—)^д с просьбой принять к сведению.

3) К делу в – Иц –^в (—)^д

ИНП, КР 351/4, л. 22–22об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^{а-а} Фрагмент отмечен слева на полях двумя вертикальными линиями.

^б Собственноручная подпись.

^{в-в} Дописано от руки.

^г Пометка, вероятно, К. А. Фишера.

^д Неразборчивая пометка.

¹ Ср. док. № 30.

² Ср. док. № 30.

ku banku, znajduje się punkt zborny jeńców niemieckich, około 180 ludzi, w tym dwóch majorów i jeden podporucznik^{2, a}

Do mojego oddziału rozbrajającego bomby należeli m. in. niemiecki inżynier i pirotechnik. Zdaniem inż[yniera] chodzi na pewno o sabotaż (fabryka pod Wiedniem).

Niczego więcej nie mogę zeznać. Powiedziałem prawdę.

v. g. u.

Erwin Mergenthaler^b

Równocześnie stawił się grenadier Erwin Dehm, ur. 29.9.1923 w Norymberdze, z 4 komp[anii] II bat[alionu] 560 pułku 97 DGren, i zeznaje:

Należałem do komanda kolegi Erwina Mergenthalera. Niczego więcej zeznać nie mogę. Mógłbym uznać jego zeznania za własne.

Sprawa zamknięta:
Nicolaus K. K.^b

v. g. u.
Erwin Dehm^b

^c– Ic –

8.9.1944

1. Notatka:

Oddziały – Ic – Grupy Korpusnej v[on] d[em] Bacha, AOK 9, Komendatury Wojskowej oraz pułków Dirlewangera i Recka otrzymały po jednej kopii do wykorzystania. SS Rottenf[ührer] Mergenthaler wyraził swoją gotowość odbycia lotu sztukasem i zgłosił się tutaj 10.9.44 o godz. 8.

2) Grief.

Ia (—)^d

01 (—)^e

Adiu[tant] (—)^e z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

3) Ad acta w – Ic –^c (—)^e

IPN, KR 351/4, k. 22–22v.

Oryginal w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^{a-a} Fragment oznaczony na lewym marginesie dwiema pionowymi liniami.

^b Podpis odręczny.

^{c-c} Dopisano odręcznie.

^d Parafa prawdopodobnie K. A. Fischera.

^e Nieczytelna parafa.

¹ Por. dok. 30.

² Por. dok. 30.

**9 сентября 1944, Варшава. Показания Э. Шмидта,
бежавшего из плена**

Комендатура вермахта Варшава
!Отд[ел] Иц

Б[ез] м[еста расквартирования],
9 сент[ября] 1944

Допрос

Анкетные данные: машинист Немецких государственных железных дорог Эдуард ШМИДТ, род[ившийся] 17.8.1895 во Франкфурте-на-Майне. Место работы: Завод автотранспортных средств – Немецкие государственные железные дороги Франкфурт-на-Майне.

По делу: 7.8.44, возвращаясь из отпуска, я попал в плен к бандитам. Сборный пункт пленных: комиссариат [№] 8 по ул. Слиской. В плену меня использовали на работах по расчистке развалин, выкапыванию и обезвреживанию авиабомб и гранат со старшим фейерверкером Паулем ПИЛЕМ ? (часть неизвестна). В этом нам помогал также инж[енер] ШТЕФФЕНС с варшавского завода Дёринга.

8.9, около 12 часов, я вместе с последним и караульным смешался с гражданским населением и на Гютерштрассе покинул город.

Важный штаб и база бандитов находятся в квартале между Кюнстлерштр[ассе] – Ясной – Монюшки – Маршаллштрассе, возможно, даже главный штаб. Главный участок – ул. Ясная. Другой штаб, предположительно, находится на Сенной, приблизительно в 100–150 м от [ул.] Сосновой по южной стороне улицы.

Сборный пункт военнопленных вермахта находится по улице Постштрассе напротив Главного почтамта. Там содержатся еще 130–140 немецких солдат.

В плену я встретился с директором Кёппке и генеральным директором Дёрингом с варшавского завода Дёринга. Около 15.8 они были направлены в лагерь для интернированных гражданских лиц. Кроме того, я разговаривал с солдатом – водителем Отто ДАНЕЛЕМ из Тхехвиц около Шварцвальда, Верхняя Силезия, который сказал мне, что в гараже пивоваренного завода «Габербуш-Шиле» 5.8 были расстреляны 54 немца, в том числе один из директоров завода Дёринга РОЙШЛИНГ. (Последние направлены в Берлин-Мариенфельде). Затем гараж подожгли. Сам ДАНЕЛЬ якобы бежал вместе с русским через окно гаража, но опять попал в плен.

**9 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania
pracownika kolei Eduarda Schmidta**

Komendantura Wehrmachtu Warszawa
!Oddz[iał] Ic

o.u., 9 wrz[esnia] 1944

Przesłuchanie

Dotyczy osoby: Maszynista Niemieckich Kolei Państwowych Eduard Schmidt, ur. 17.8.1895 we Frankfurcie nad Menem. Miejsce pracy: Zakłady Pojazdów Mechanicznych – Niemieckie Koleje Państwowe, Frankfurt nad Menem.

Dotyczy sprawy: W dniu 7.8.44, wracając z urlopu, dostałem się do niewoli [u] bandytów. Punkt zborny jeńców: Komisariat [Nr] 8 przy ul. Ślińskiej. W niewoli wykorzystywano mnie wraz ze starszym ogniomistrzem Paulem Pielem ? (jednostka nieznana) do prac przy odgruzowywaniu oraz wykopywaniu i rozbijaniu bomb lotniczych i granatów. [W pracach tych] pomagał również inż. Steffens z zakładów Döringa w Warszawie.

W dniu 8.9. około godz. 12 z wyżej wymienionym oraz z wartownikiem wmieszałem się w [grupę] ludności cywilnej i na Güterstrasse opuściłem miasto.

Jakiś ważniejszy sztab oraz baza bandytów znajdują się w bloku domów pomiędzy Künstlerstr[asse], Jasną, Moniuszki i Marschallstrasse; być może nawet Kwaterna Główna. Punkt główny – ul. Jasna. Inny sztab prawdopodobnie jest przy [ul.] Siennej, około 100 do 150 m od [ul.] Sosnowej po południowej stronie ulicy.

Punkt zborny jeńców Wehrmachtu znajduje się przy ulicy Poststrasse naprzeciwko Poczty Głównej. Tam przetrzymuje się jeszcze 130–140 niemieckich żołnierzy.

W niewoli spotkałem się z dyrektorem Köppke i dyrektorem naczelnym Döringiem z zakładów Döringa w Warszawie. Zostali oni około 15.8. przekazani do obozu dla internowanych cywilów. Poza tym rozmawiałem z żołnierzem – kierowcą Otto Danelem z Tchechwitz koło Schwarzwald, Górny Śląsk. Powiedział mi on, że w garażu browaru Habermusch-Schiele w dniu 5.8. rozstrzelano 54 Niemców, w tym dyrektora Reuschlinga z zakładów Döringa. (Ci ostatni [?] przekazani zostali do Berlina-Marienfelde). Garaż następnie podpalono. Danel podobno uciekł z jakimś Rosjaniem przez okno w garażu, ale ponownie dostał się do niewoli.

Дальнейшие показания:

Нам, военнопленным, на протяжении без малого недели ничего не давали есть, так как польскому гражданскому населению в лагере в Прушкове¹ немцы якобы тоже 6 дней ничего не давали ни есть, ни пить. Все это время мы питались сэкономленным хлебом и продовольственными продуктами, подаренными нам гражданским населением.

Знаки различия офицеров: на фуражке серебряные 5-конечные звезды. Знаки различия унтер-офицеров и сержантов: белые полоски на погонах и фуражке. Знаки различия жандармерии: желтые нарукавные повязки с надписью: «жандармерия», часто в сочетании с черными погонами, обшитыми красно-белой [тесьмой].

Бандитов из Старого города направили дальше, в южную часть Варшавы.

^aПодтверждаю факт использования подземных каналов. Часто в них имеется электрическое освещение.

^bБандиты^b говорили, что 5 лет были в подполье. Если их дело кончится плохо, они снова уйдут в подполье. Это позволяет предположить, что у них есть такие же подземные, жилые помещения [!].

Газеты и листовки выходили очень часто, иногда более 10 разных в течение одного дня.^a

Согласно высказываниям бандитов, Америка вынудила русских доставить в Варшаву боеприпасы и продовольствие.

В целом потери были очень велики.

Самые большие потери причинили, несомненно, огнеметы.

Окончено:
подп[исал] ГАБРИЭЛЬ
подпоручик

Подписан черновик
подп[исал] Эдуард ШМИДТ

Коменданту вермахта в Варшаве
Отд[ел] Иц

Боевая позиция, 10.9.1944

Копии направлены в:
Г[лавное] к[омандование] 9 а[рмии] Иц/ АО
Корпусную группу ф[он] д[ем] Баха
Боевую группу Рейнефарта
с просьбой принять к сведению.

по пор[учению] (—)^b
майор Глав[ного] ком[андования]

Dalsze zeznania:

My, jeńcy, przez prawie tydzień nie dostaliśmy nic do jedzenia, ponieważ polska ludność cywilna w obozie w Pruszkowie¹ rzekomo też przez 6 dni nie otrzymała od Niemców jedzenia ani picia. Żywiliśmy się w tym czasie zaoszczędzonym chlebem i produktami podarowanymi przez ludność cywilną.

Dystynkcje oficerów: na czapce srebrne gwiazdy 5-cioramiennie. Dystynkcje podof[icerów] i sierżantów: białe paski na naramiennikach oraz na czapce. Dystynkcje żandarmerii: żółte opaski na ramieniu z napisem: „żandarmeria”, do tego często czarne naramienniki, obszyte czerwono-białą [taśmą].

Bandytów ze Starego Miasta skierowano dalej do południowej części Warszawy.

^a-Potwierdzam korzystanie z podziemnych kanałów. Często bywa tam oświetlenie elektryczne.

^b-Bandyci^b opowiadali, że przez 5 lat funkcjonowali w podziemiu. Gdyby ich sprawy przybrały zły obrót, zeszliby znowu do podziemia. Pozwala to przypuszczać, że posiadają także podziemne pomieszczenia mieszkalne [!].

Gazety i ulotki ukazywały się bardzo często, czasem 10 i więcej różnych [tytułów] jednego dnia.^a

Według słów bandytów, Ameryka zmusiła Rosjan do dostarczenia do Warszawy amunicji i żywności.

Ogólnie straty były bardzo duże.

Największe straty spowodowały bez wątpienia miotacze ognia.

Sprawa zamknięta:
podp[isano] Gabriel
podporucznik

Podpisano w brudnopisie:
podp[isano] Eduard Schmidt

Do Komendanta Wehrmachtu
w Warszawie
Oddz[iał] Ic

Stanowisko bojowe, 10.9.1944

Odpisy przesłano do:
AOK 9 Ic/ AO
Grupy Korpusnej v[on] d[em] Bacha
Grupy Bojowej „Reinefarth”
z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

z up. (—)^c
Major Sz[tabu] Gen[eralnego]

ИНП, КР 351/4, л. 42–42об.

Заверенная копия на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу на первой странице документа пометка, по-видимому, К. А. Фишера; ниже дописано от руки: Поступило 11.9. Г. Ф.

Примечания

- ^{а-а} Фрагмент отмечен на левом поле вертикальной чертой.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^в Неразборчивая подпись.

¹ Речь идет о т. н. «дурхгангслагере» (нем. Durchgangslager, пересыльный лагерь) 121 в Прушкове, в который направлялись выселенные мирные жители Варшавы. Лагерь был создан около 6 августа на территории железнодорожных мастерских. Командиром со стороны вермахта был полковник Зиберт, а со стороны СС и полиции – Дим. Гражданское население содержалось в залах; людей делили на тех, кто оставался в Генерал-Губернаторстве, и тех, кого направляли на работы в Рейх. На территории лагеря находилась больница и амбулатория. Вермахт разрешил Главному опекунскому совету и польскому медицинскому персоналу наладить в лагере работу кухни. Несмотря на усилия Главного опекунского совета, количество доставляемого продовольствия было невелико. Условия в лагере были исключительно тяжелыми – содержащиеся в нем люди спали на бетонном полу, отсутствовало элементарное санитарное оборудование. По немецким данным, через лагерь прошло около 350 тыс. человек, в то время как по польским оценкам число одних только прибывших из Варшавы могло достигнуть 550 тыс. Многие эшелоны из Прушковского лагеря попали не в трудовые, а в концентрационные лагеря. Согласно К. Дунин-Вонсовичу, из более чем 150 тыс. человек, отправленных на работы в Рейх из Прушкова и Урсуса, свыше 50 тыс. оказались в концентрационных лагерях Гросс-Розен, Заксенхаузен, Равенсбрюк, Аушвиц, Штутхоф, Маутхаузен, Бухенвальд, Дахау и Флоссенбург. Среди них было почти 20 тыс. женщин и детей; ср. К. Dunin-Wąsowicz, *Warszawa w l. 1939–1945*, Warszawa 1984, с. 355. Необходимо добавить, что гражданское население Варшавы направлялось также в лагерь в Урсусе, Пястове, Ожарове и Влохах.

IPN, KR 351/4, k. 42–42v.

Odpis uwierzytelniony w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu parafa prawdopodobnie K. A. Fischera; poniżej dopisano odręcznie: Wpłynęło 11.9. G. F.

Przypisy

- ^{a--a} Fragment oznaczony pionową kreską na lewym marginesie.
- ^{b--b} Podkreślono odręcznie.
- ^c Nieczytelny podpis.

¹ Mowa o tzw. Durchgangslager 121 w Pruszkowie, do którego skierowano wysiedloną z Warszawy ludność cywilną. Obóz utworzono ok. 6 sierpnia na terenie warsztatów kolejowych. Dowódcą z ramienia Wehrmachtu był płk Siebert, natomiast ze strony SS i policji Diehm. Ludność przetrzymywano w halach i segregowano na przeznaczonych do pozostania w GG lub skierowanych do pracy w Rzeszy. Na terenie obozu znajdował się szpital i ambulatorium. Wehrmacht zgodził się na uruchomienie w obozie kuchni przez RGO i polski personel medyczny. Mimo wysiłków RGO udawało się dostarczyć niewiele żywności. Warunki w obozie poza tym były wyjątkowo ciężkie – osadzeni spali na betonowej podłodze, brak było podstawowych urządzeń sanitarnych. Według danych niemieckich przez obóz przeszło ok. 350 tys. ludzi, natomiast według szacunków polskich nawet 550 tys. tylko z samej Warszawy. Wiele transportów z obozu pruszkowskiego zamiast do obozów pracy trafiło do obozów koncentracyjnych. Według K. Dunin-Wąsowicza, z ponad 150 tys. ludzi wysłanych do Rzeszy na roboty z Pruszkowa i Ursusa, ponad 50 tys. trafiło do obozów koncentracyjnych: Gross-Rosen, Sachsenhausen, Ravensbrück, Auschwitz, Stutthof, Mauthausen, Buchenwald, Dachau i Flossenburg. W tej liczbie było prawie 20 tys. kobiet i dzieci; por. K. Dunin-Wąsowicz, *Warszawa w l. 1939–1945*, Warszawa 1984, s. 355. Trzeba dodać, że ludność cywilną z Warszawy kierowano również do obozów w Ursusie, Piastowie, Ożarowie i we Włochach.

**14 сентября 1944, Варшава. Показания legionера
В. Спрингвальда, бежавшего из плена**

Разведка

Варшава, 14 сентября 1944 г.

Отчет

Эвакуированный сегодня утром с Индустриштр[ассе] поляк Витольд СПРИНГВАЛЬД, род. 11.4.1928 в Варшаве, католик, холостой, ранее проживавший в Варшаве, Фабрикштр[ассе], 16, кв. 67, в последнее время водитель-легионер в легионе Шпеера, служебная книжка № 26247 – отделение полевой почты № 02085, добровольно показывает следующее:

1.8.44 я вместе с обер-штурманом НСКК Адольфом ПОППЕНЛАЙТЕРОМ, немцем, якобы с бывших французских территорий, из той же воинской части, прибыл на грузовом автомобиле «Опель-Блиц» с фронта из окрестностей Белостока. Мы направлялись в Гнезно, в свою часть, куда уже выехало большинство наших машин. Около 18.00 мы были на Праге на Остпаркштрассе (Зеленецкой), где нас неожиданно остановили 11 вооруженных винтовками и пистолетами людей в немецкой форме. Полагая, что это военный патруль, мы хотели предъявить им документы на машину, тем более что вокруг было абсолютно тихо.

Как только мы остановились, раздался приказ «Руки вверх!», и нас вытащили из машины. 3 человек осталось возле машины, в то время как остальные 8 схватили нас и затащили в дом по ул. Французской, где нам было объявлено, что мы в плену у польских повстанцев. В этом доме нас держали под стражей до следующего утра, а затем на лодке переправили через Вислу на Черняков. После высадки на другом берегу Вислы, на Чернякове, недалеко от занятого немецкими войсками порта, ПОППЕНЛАЙТЕР попытался бежать, и был застрелен охранявшими нас повстанцами. Меня отвели в дом по ул. Виляновской, где у меня забрали форму НСКК и все остальное. Осталась только служебная книжка, которую я успел спрятать в ботинок. Вместо обмундирования повстанцы дали мне старую, поношенную рабочую одежду. На ул. Виляновской меня держали неделю. Кроме меня, там содержалось в качестве пленных еще около 300 человек, в основном украинцев и гражданских немцев. Немцам на спине, на одежде,

**14 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania kierowcy
Legionu Speera Witolda Springwalda**

Wywiad

Warszawa, 14 września 1944

Sprawozdanie

Ewakuowany dzisiaj rano z Industriestr[asse] Polak Witold S p r i n - g w a l d, ur. 11.4.1928 w Warszawie, kat[olik], kawaler, zamieszkały dawniej w Warszawie, Fabrikstr[asse] 16, m. 67, ostatnio kierowca – legio- nista w Legionie S p e e r a, książeczka służbowa nr 26247 – biuro poczty polowej nr 02085, dobrowolnie składa następujące zeznania:

W dniu 1.8.44 przybyłem samochodem ciężarowym Opel-Blitz z frontu, z okolic Białegostoku, wraz z NSKK Obersturmmannem Adolfem P o p - p e n l e i t e r e m, Niemcem z tej samej jednostki, podobno z byłych terenów francuskich. Mieliśmy się udać do Gniezna, do naszej jednostki, dokąd pojechała już większość naszych wozów. Około godz. 18.00 byliśmy na Pradze na Ostparkstrasse (Zielenieckiej), gdzie nagle zatrzymało nas 11 uzbrojonych w karabiny i pistolety ludzi w niemieckich mundurach. Przypuszczaliśmy, że to patrol wojskowy i dlatego chcieliśmy im okazać dokumenty wozu, tym bardziej, że naokoło było zupełnie cicho.

Natychmiast po zatrzymaniu padł rozkaz „ręce do góry!” i wywleczono nas z wozu. Podczas gdy trzech ludzi pozostało przy wozie, ośmiu ujęło nas i zaciągnęło do domu przy ul. Francuskiej; tam oświadczone nam, że jesteśmy w niewoli u polskich powstańców. W tym domu trzymano nas pod strażą do następnego dnia rano i łódką przeprowiono przez Wisłę na Czerniaków. Po wylądowaniu na drugim brzegu Wisły na Czerniakowie, w pobliżu portu zajętego przez niemiecki Wehrmacht, Poppenleiter chciał zbiec i został zastrzelony przez pilnujących nas powstańców. Mnie zaprowadzono do domu przy ul. Wilanowskiej, gdzie odebrano mi mundur NSKK i wszystko inne. Pozostała tylko książeczka służbowa, którą wcześniej ukryłem w butach. Powstańcy dali mi stare, znoszone ubranie robocze. Przy ul. Wilanowskiej trzymano mnie przez tydzień. Było tam jeszcze około 300 innych ludzi – jeńców – głównie niemieckich cywilów i Ukraińców. Niemcom malowano na plecach na ubraniu białą lub szarą farbą wielką swastykę. Powstańcy traktowali nas bardzo źle, często bili i wciąż wykorzystywali do różnych prac. Na ogół włączano nas do budowy barykad lub umocnień w miejscach znajdujących się pod niemieckim

рисовали белой или серой краской большую свастику. Повстанцы обращались с нами очень плохо, часто били и постоянно использовали на разных работах. Обычно нас направляли на строительство баррикад или укреплений в места, находящиеся под немецким обстрелом. В последующие дни туда привезли еще различных немецких женщин и детей, которых также заставляли работать.

Фамилий содержащихся там людей я не знаю, так как они, по-видимому, из страха ничего о себе не сообщали. Я также не могу показать ничего конкретного о расстрелах немцев, но об этом ходили разговоры. Время от времени некоторых уводили, и они уже не возвращались, так что можно предположить, что их расстреляли. Я слышал, что в отношении некоторых лиц велось дознание. После того, как поляки предъявляли им обвинения, их, по всей видимости, приговаривали к смерти, во всяком случае, так говорили.

Неделю спустя меня и еще 11 человек, – 8 немцев и 3 украинцев, – направили на работу на Индустриштр[ассе], 21, на б[ывший] завод жестяных изделий, где у повстанцев находился какой-то пункт. Обращение и питание по-прежнему было очень плохим, разместили нас в конюшне. Там нас держали до 12.9.44. Поскольку немцы подходили все ближе, 8 немцев перевезли обратно на ул. Виляновскую, меня с 3 украинцами оставили на месте. Ночью, когда мы находились в подвале, повстанцы отступили, предоставив нас собственной судьбе. Утром 3 украинцев пробовали добраться к себе домой, так как они жили где-то недалеко, а я вместе с другими штатскими побежал к немцам. До этого повстанцы никого не отпускали.

Обеспечение повстанцев на Чернякове оружием и боеприпасами скорее плохое. Все это они большей частью выкапывали из тайников, сделанных еще в 1939 году. Первоначально у них был еще так называемый завод боеприпасов на углу ул. Мончной¹, где изготавливались в основном гранаты, ручные бомбы, так называемые «филиппинки» и винтовочные патроны путем сбора и повторного наполнения использованных гильз. Но этот завод уже уничтожен. Сейчас такой же завод находится еще на Зальцштрассе², в доме на западной стороне улицы (на противоположной стороне улицы домов нет), между улицами Загурная и Виляновская.

Командование этого участка – округ V – находилось в последнее время, вплоть до 13.9.44, на Фабрикштрассе, 9/11/13 в здании Сельскохозяйственного банка, а когда это здание было разрушено, перебралось куда-то на Зальцштрассе. Округ V включал территорию от ул. Лазенковской до ул. 3 Мая[штрассе]³. Командиром этого округа является кап[итан], псевдоним «Жбик», возрастом около ^a40 лет, с виду

ostrzałem. W następnych dniach zwożono tam jeszcze niemieckie kobiety i dzieci, które również wykorzystywano do pracy.

Nazwisk przetrzymywanych tam ludzi nie poznałem, ponieważ prawdopodobnie ze strachu nie podawali oni swoich personaliów. Nie mogę także nic konkretnego powiedzieć o rozstrzeliwaniu Niemców, ale o tym się mówiło. Od czasu do czasu wyprowadzano różne osoby, które nie wracały, można więc założyć, iż zostały rozstrzelane. Słyszałem, że wobec różnych osób prowadzono dochodzenia. Gdy Polacy wnosili przeciw nim oskarżenia, to przypuszczalnie skazywano ich na śmierć – tak się mówiło.

Po tygodniu zostałem jeszcze z jedenastoma innymi ludźmi – ośmioma Niemcami i trzema Ukraińcami – przydzielony do pracy na Industriestr[asse] 21 w b[ylej] fabryce wyrobów blaszanych, gdzie znajdowało się jakieś stanowisko powstańców. Traktowanie i wyżywienie nadal były bardzo złe, umieszczono nas w stajni. Tam trzymano nas do 12.9.44. W związku z tym, że Niemcy coraz bardziej zbliżali się, odtransportowano ośmiu Niemców z powrotem na ul. Wilanowską, zaś mnie i trzech Ukraińców pozostawiono na miejscu. W nocy, po umieszczeniu nas w piwnicy, powstańcy wycofali się i pozostawili nas własnemu losowi. Rano trzech Ukraińcy próbowali dotrzeć do swoich mieszkań, ponieważ pochodzili z tej okolicy, natomiast ja wraz z innymi cywilami pobiegliśmy do Niemców. Wcześniej powstańcy nikogo nie wypuścili.

Zaopatrzenie powstańców na Czerniakowie w broń i amunicję jest raczej złe. Większość tych rzeczy wykopywali z kryjówek, pochodzących jeszcze z roku 1939. Początkowo mieli jeszcze tak zwaną fabrykę amunicji na rogu ul. Mącznej¹, gdzie produkowali głównie granaty, bomby ręczne, tak zwane „filipinki” i amunicję do karabinów, zbierając zużyte łuski i ponownie je wypełniając. Ale ta fabryka została już zniszczona. Taka sama fabryka znajduje się jeszcze teraz przy Salzstrasse², w domu po zachodniej stronie ulicy (po przeciwnej stronie nie ma domów), między ulicą Zagórną i Wilanowską.

Dowództwo tego odcinka – Obwód V – znajdowało się ostatnio aż do 13.9.44 przy Fabrikstrasse 9/11/13 w bloku Banku Rolnego; a po jego zburzeniu przeniosło się gdzieś na Salzstrasse. Obwód V obejmował okolice od ul. Łazienkowskiej aż do 3 Maistr[asse]³. Dowódcą tego obwodu jest kap[itani] o pseudonimie „Żbik”, w wieku około ^a40 lat, z wyglądu Żyd. W ogóle znaczna część tamtejszych oficerów i innych przywódców to Żydzi.^a W tym obwodzie jest jeszcze dwóch kap[itaniów], około 15 por[uczników] i podpor[uczników], prawie wszyscy ze starszych roczników. Żołnierze pochodzą w większości z tej okolicy, natomiast dowódcy z innych dzielnic i dlatego tu ich się nie zna. Na Czerniakowie jest obecnie tylko około 150–200 powstańców, którzy w większości bez żadnej dyscypliny,

еврей. Вообще, внушительная часть их офицеров и других командиров это евреи.^а К этому округу принадлежат еще 2 кап[итана], около 15 пор[учиков] и подпоручиков, почти все уже в возрасте. Солдаты в большинстве своем из одного района, а руководители – из других, и поэтому неизвестны. На Чернякове в настоящее время находится только около 150–200 повстанцев, которые большей частью безо всякой дисциплины, предоставленные сами себе, рыскают по окрестностям. После сдачи Старого города много повстанцев, к тому же лучше вооруженных, прибыло на Черняков. Через 2 дня они снова ушли, как говорили, в леса, где якобы пребывают крупные части партизан и АК. Многие солдаты АК бегут из Варшавы, большинство же командиры удерживают угрозами. Я неоднократно видел, как расстреливали солдат АК за то, что они отказывались принимать дальнейшее участие в безнадежной борьбе. Одежда повстанцев сейчас, главным образом, состоит из немецкой маскировочной формы, чего не было вначале. Вероятно, они разграбили где-то немецкие запасы, так как женщины из АК тоже зачастую носят эту одежду.

^бВ первый период восстания видно было только аковцев, теперь же сражаются также члены ПАЛ и АЛ, затем большевики, словаки и небольшие группы румын, венгров и французов.^б Словаки носят на рукаве красно-сине-белые повязки со словацким гербом. Большевики и АЛ сражаются около трех недель. АЛ носит такие же, как у АК, бело-красные повязки с надписью «АЛ», в то время как большевики носят на рукаве красные повязки с пятиконечной большевистской звездой, а на фуражках серп и молот. Полевая жандармерия недавно была распущена, ее функции принял ПКБ. Черняковская группа располагает также радиостанцией, которая сначала находилась на ул. Мончной, а теперь ее перенесли неизвестно куда. Оружие, которое первоначально сбрасывали английские самолеты, требовали, прежде всего, подразделения Средместья, и его переправляли [туда]. Насколько мне известно, округ V располагает 1 английским противотанковым оружием «Пиат» 1 [штукой], боеприпасы к которому уже, вероятно, кончились, 2 легкими противотанковыми орудиями, 2 станковыми пулеметами, 3 ручными пулеметами и некоторым количеством автоматов, винтовок и разнообразных пистолетов и барабанных револьверов, к которым тоже нет боеприпасов. С обеспечением вообще ситуация во всех отношениях критическая, несмотря на это население выпускают, всячески [ему при этом] препятствуя и постоянно рассказывая ужаснейшие истории о немецких зверствах, чтобы его запугать.

na własną rękę buszują w okolicy. Po poddaniu się Starego Miasta wielu powstańców, którzy byli lepiej uzbrojeni, przybyło na Czerniaków. Po dwóch dniach znowu odeszli, jak mówiono, do lasów, gdzie podobno znajdują się większe oddziały partyzantów i AK. Sporo żołnierzy AK ucieka z Warszawy, [jednak] większość jest groźbami zatrzymywana przez dowódców. Nieraz widziałem, jak rozstrzeliwano żołnierzy AK, ponieważ odmawiali dalszego udziału w beznadziejnej walce. Ubranie powstańców składa się teraz w większości z niemieckich panterek, czego na początku nie było. Prawdopodobnie splądrowali gdzieś niemieckie zapasy, ponieważ także kobiety z AK noszą na ogół takie ubrania.

^bW pierwszym okresie powstania widziało się tylko akowców, natomiast teraz walczą też członkowie PAL i AL, ponadto bolszewicy, Słowacy oraz mniejsze grupy Rumunów, Węgrów i Francuzów.^b Słowacy noszą na ramieniu opaski czerwono-niebiesko-białe ze słowackim herbem. Bolszewicy i AL walczą mniej więcej od trzech tygodni. AL, podobnie jak AK, nosi biało-czerwone opaski z napisem „AL”, tymczasem bolszewicy noszą czerwone opaski z pięcioramienną bolszewicką gwiazdą na ramieniu, a na czapkach [emblem] z młotem i sierpem. Żandarmerię połową ostatnio rozwiązano, jej zadania przejął PKB. Grupa czerniakowska posiada także stację radiową, która znajdowała się początkowo na ul. Mącznej, a teraz przeniesiono ją, nie wiadomo dokąd. Broni zrzucanej początkowo przez samoloty angielskie domagały się przede wszystkim oddziały Śródmieścia i [tam] ją przekazywano. Jak się dowiedziałem, Obwód V posiada 1 [sztukę] ang[ielskiej] broni przeciwpancernej „Piat”, do której prawdopodobnie brak już amunicji, 2 lekkie działa przeciwpancerne, dwa ckm-y, trzy rkm-y oraz pewną liczbę pm-ów, karabiny i różne pistolety oraz rewolwery, do których także brak amunicji. Zaopatrzenie jest w ogóle pod każdym względem poniżej krytyki, mimo to przy wypuszczaniu ludziom [robi się] jak największe trudności. Stale opowiada się im koszmarnie historie o niemieckich okrucieństwach, żeby ich odstraszyć.

(—)^c ^durzęd[nik] krym[inalny]^{-d}

IPN, KR 351/4, k. 34–35.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a-a} Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- ^{b-b} Fragment podkreślony odręcznie i oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- ^c Nieczytelny podpis.
- ^{d-d} Dopisano odręcznie.

(—)^в ^г-Крим[инальный] служ[ащий]^г

ИНП, КР 351/4, л. 34–35.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^{а-а} Фрагмент отмечен на левом поле вертикальной чертой.
- ^{б-б} Фрагмент подчеркнутый от руки и отмечен на левом поле вертикальной чертой.
- ^в Неразборчивая подпись.
- ^{г-г} Дописано от руки.

¹ В настоящее время не существует. Ул. Мончная соединяла ул. Солец с ул. Черняковской, далее переходя в ул. Фабричную.

² Официальное немецкое название в годы оккупации. До и после войны ул. Солец.

³ До и после войны ул. 3 Мая.

¹ Ulica Mączna obecnie nie istnieje. Łączyła ona ul. Solec z ul. Czerniakowską, dalej przechodząc w ul. Fabryczną.

² Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed i po wojnie ul. Solec.

³ Przed i po wojnie ul. 3 Maja.

17 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца Р. Глуского

А[йнзац]к[оманда] полиции
 безопасности Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 17 IX 44

Боевой группой РЕКА доставлен поляк ГЛУСКИЙ Роберт, род[ившийся] 7 VI [19]24 в Варшаве, холостой, без профессии, проживающий в Варшаве, ул. Тамка, 39/41. По существу заданных вопросов он показывает:

Уже год как я являюсь членом АК. Должности у меня не было. Вместе с другими членами [АК] меня учили обращаться с оружием. Я также посещал курсы младших командиров. Занятия проходили не в конкретном месте, а каждый раз место проведения менялось. Менялись также учителя (профессор[а]), их фамилий я не знаю. Мне известны только псевдонимы, мы все тоже пользовались псевдонимами. У меня был псевдоним «Цыган». Где хранилось оружие, не знаю. На занятия приходила ^анеизвестная мне женщина, [которая приносила] оружие.^а Обучали нас на немецком автомате, немецком пистолете и немецких ручных гранатах.

О восстании я узнал, примерно, в середине июня этого года. Нам сообщили о готовности. Дата и время начала восстания нам были неизвестны. Для меня самого начавшееся 1 VIII 44 восстание было неожиданностью. Мне, правда, сообщили домой, но я отсутствовал и поначалу потерял связь. Здесь я должен еще заметить, что прошел специальное обучение обращению с минами. Как я уже сказал, для меня самого это была неожиданность. Я отправился на свой сборный пункт на ул. Гурной. Здесь я уже никого не застал и поэтому пошел на следующее место сбора на ул. Холодную. Там тоже уже никого не было, и меня послали на ул. Валицов. Там нас вооружили. Позже я слышал, что мое подразделение убыло в район Лицманштадтстр[ассе]. Я полностью потерял с ним связь и в течение 14 дней пребывал дома, ничего не предпринимая. Подразделение потом сражалось в Старом городе и вырвалось оттуда. Только сейчас я установил с ним связь. Это было 15 VIII, когда я встретил остатки своего подразделения.

На Укуланштр[ассе] [?] мы были еще два дня, потом отправились в Болгарскую миссию, где подразделение было пополнено. Нас было три р[оты] по 60 человек. Моей р[отой] командовал подп[оручик] «Цыска». Вооружение было очень плохое, было несколько автоматов,

**17 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Roberta Gluskiego**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 17 IX 44

Doprowadzony przez Grupę Bojową „Reck” Polak G ł u s k i Robert, ur. 7 VI 24 w Warszawie, kawaler, bez zawodu, zamieszkały w Warszawie, ul. Tamka 39/41, przesłuchiwany składa następujące zeznania:

Od roku jestem członkiem AK. [Żadnej] funkcji nie pełniłem. Mnie oraz innych członków [AK] uczono obchodzenia się z bronią. Uczestniczyłem także w kursie dla podoficerów. Szkolenie nie odbywało się w jednym miejscu, lecz za każdym razem zmieniano lokal. Zmieniali się także nauczyciele (profesor[owie]), nie znam ich nazwisk, tylko pseudonimy. My wszyscy też posługiwaliśmy się pseudonimami. Ja miałem pseudonim „C y g a n”. Nie wiem, gdzie przechowywano broń. Na szkolenia przychodziła ^anieznana mi kobieta, [która przynosiła] tę broń.^a Szkolono nas na niemieckim pm, niemieckim pistolecie i niemieckich granatach ręcznych.

O powstaniu dowiedziałem się ok. połowy czerwca br. Poinformowano nas o [stanie] gotowości. Data i godzina wybuchu powstania nie były nam znane. Sam byłem zaskoczony wybuchem powstania 1 VIII 44. Wprawdzie do domu nadeszła wiadomość, ale nie byłem obecny i w pierwszej chwili straciłem kontakt. Muszę jeszcze dodać, że przeszedłem specjalne szkolenie w zakresie obchodzenia się z minami. Jak już powiedziałem, sam byłem zaskoczony. Udałem się na mój punkt zborny przy ul. Górnej. Tu nikogo już nie zastałem i dlatego poszedłem do następnego punktu zbornego przy ul. Chłodnej. Tam też już nikogo nie było, zostałem wysłany na ul. Waliców. Tam nas uzbrojono. Jak potem słyszałem, mój oddział odmaszerował w okolice Litzmannstadtstr[asse]. Całkowicie utraciłem z nim łączność i przez 14 dni przebywałem w domu, w niczym nie uczestnicząc. Oddział walczył potem na Starym Mieście i stamtąd się przebił. Dopiero wtedy nawiązałem kontakt. Było to 15 VIII, gdy spotkałem resztki mojego oddziału.

Przy Ukulanstr[asse] [?] byliśmy jeszcze dwa dni, potem udaliśmy się do Bułgarskiego Poselstwa, gdzie nastąpiło uzupełnienie oddziału. Było nas trzy komp[anie] po 60 ludzi. Moją komp[anią] dowodził ppor. „Cyska”. Uzbrojenie było bardzo złe – kilka pm-ów, karabinów i pistoletów, reszta miała granaty ręczne. Naszym zadaniem była obrona ul. Czerniakowskiej.

несколько винтовок и пистолетов, у остальных были ручные гранаты. Нашей задачей была оборона ул. Черняковской. Несколько раз я участвовал в боях в районе ул. Черняковская – Висла – [ул.] Окронг. Сегодня утром я стоял на посту без оружия на углу Окронг / Людная. Оружия у меня никакого не было. Мне сказали, что если что-то начнется, меня заберут. Нас атаковали танки, и я с ПЕТРОВСКИМ попал в плен.

В этом районе у нас не было складов оружия, оружие и боеприпасы были только те, что мы имели при себе. Резервов не было.

⁶Продовольствие мы получали уже только от гражданского населения. Еду готовили всегда в частных домах, где мы в тот момент находились.⁶

Настроение у нас, повстанцев, очень плохое. Рядовой повстанец драться уже не хочет. Однако командование постоянно нас подстрекало. Мы охотно сдались бы в ответ на призыв с немецкой стороны, но боялись, что нам будут стрелять в спину, если мы попытаемся перебежать на другую сторону. Командование постоянно нам внушало, что если немцы нас поймают, нас всех расстреляют, и поэтому нам, обыкновенным борцам, ⁶ничего другого не оставалось, как поддаться этому давлению. С каждым днем отношение населения к нам становилось все более враждебным.

Чтобы удержать нас, командование сообщило, что в ночь с 15-го на 16-е [IX] или на 17-е [IX] два полка армии БЕРЛИНГА переправятся через Вислу, чтобы прийти нам на помощь.

Гражданское население ожидает, что приход русских положит конец боевым действиям в Варшаве, к коммунизму относится негативно. Командование АК видит в приходе русских непосредственную помощь, но коммунизм тоже не приемлет. Русских на настоящий момент считают меньшим злом. Сотрудничества с АЛ почти не было. В борьбе у нас также не было единства.⁶ На углу Черняковской и Фюрстнестеншт[рассе] находился госпиталь. Наши потери были очень велики. ⁶Наша р[ота], например, вчера насчитывала максимум 15 человек, большинство боевых подразделений понесло огромные потери.

Если ранее я сообщил, что только слышал, что два полка армии БЕРЛИНГА должны были подойти с другой стороны Вислы, то должен еще добавить, что я видел 10 человек из этой армии. Но они не были включены в наш состав. Просто слонялись, так сказать, среди нас, производя осмотр. Вооружены они были только винтовками и лопатами. Это были бедные крестьяне из восточных областей. Насколько я узнал, они были с Подолья и Волыни. В русскую армию их призвали принудительно.⁶

Kilka razy brałem udział w walkach w rejonie: ul. Czerniakowska – Wisła – [ul.] Okrąg. Dzisiaj stałem na warcie nieuzbrojony na rogu Okrąg / Ludna. Nie miałem w ogóle broni. Powiedziano mi, że jeśli będzie się coś działo, zostanę zabrany. Zostaliśmy zaatakowani przez czołgi i z Piotrowskim dostaliśmy się do niewoli.

W tej okolicy nie posiadaliśmy magazynów broni, tylko broń i amunicję, którą mieliśmy przy sobie. Rezerw nie było.

^bŻywność dostawaliśmy już tylko od ludności cywilnej. Posiłki przygotowywano zawsze w domach prywatnych, gdzie właśnie przebywaliśmy.^b

Nastroje wśród nas, powstańców, są bardzo złe. Zwykły powstaniec nie ma już ochoty do walki. Jednak dowództwo stale nas mobilizowało. Chętnie poddaliśmy się po wezwaniu ze strony niemieckiej, ale baliśmy się strzału w plecy, gdybyśmy spróbowali przebiec na drugą stronę. Dowództwo stale nam wpajało, że po schwytaniu Niemcy nas wszystkich wystrzelają i tak nam, zwykłym żołnierzom, ^bnie pozostawało nic innego, jak ulec tej presji. Z dnia na dzień ludność stawała się coraz bardziej nam wroga.

W celu zatrzymania nas, dowództwo poinformowało, że w nocy z 15 na 16 [IX] lub z 16 na 17 [IX] dwa pułki armii Berlinga przeprawią się przez Wisłę i przyjdą nam z pomocą.

Ludność cywilna oczekuje, że wejście Rosjan zakończy walkę w Warszawie, do komunizmu jest nastawiona negatywnie. Dowództwo AK widzi w nadejściu Rosjan bezpośrednią pomoc, ale komunizm również odrzuca. Rosjan uważa się chwilowo za mniejsze zło. Współpracy z AL prawie nie było. Również w walce nie byliśmy zgodni.^b Na rogu Czerniakowskiej i Fürstneste[n]str[asse] znajdował się szpital. Nasze straty były bardzo duże. ^bNasza komp[ania] na przykład liczyła wczoraj najwyżej 15 ludzi, większość jednostek bojowych była zdziesiątkowana.

Jeżeli wcześniej podałem, że tylko słyszałem o przybyciu z tamtej strony Wisły dwóch pułków armii Berlinga, to muszę dodać, że widziałem dziesięciu ludzi z tej armii. Ale nie byli oni do nas włączeni. Wałesali się, że tak powiem, wśród nas, przyglądając się. Uzbrojeni byli tylko w karabiny i łopaty. Byli to biedni wieśniacy z terenów wschodnich. Z tego, co się dowiedziałem, byli z Podola i Wołynia. Do armii rosyjskiej wcielono ich przymusowo.^b

v. g. u.

Głuski Robert^c

Tłumacz:

H. Albrecht^c

SS Obersch[ar]f[führer] i KA

Sprawa zamknięta:

(—)^d

SS St[urm]sch[ar]f[führer] i KOS

(—)^в
ГЛУСКИЙ Роберт

Переводчик:
Х. АЛЬБРЕХТ^в
Оберш[ар]ф[юрер] СС
и к[риминаль]а[ссистент]

Окончено:
(—)^г
СС шт[урм]шарф[юрер]
к[риминаль]о[бер]с[екретарь]

ИНП, КР 351/4, л. 42–44.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа дописка от руки: 1ц 18/9, две пометки, одна, по-видимому, К. А. Фишера, вторая неразборчивая, на левом поле неразборчивая дописка.

Примечания

- ^{а-а} Рядом со строкой на левом поле вопросительный знак.
- ^{б-б} Фрагмент отмечен на левом поле вертикальной чертой.
- ^в Собственноручная подпись.
- ^г Неразборчивая подпись.

IPN, KR 351/4, k. 42–44.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu odręczny dopisek: Ic 18/9 oraz parafa prawdopodobnie K. A. Fischera i druga nieczytelna; na lewym marginesie nieczytelny dopisek.

Przypisy

- ^{a--a} Przy wierszu na lewym marginesie odręczny znak zapytania.
- ^{b--b} Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- ^c Podpis odręczny.
- ^d Nieczytelny podpis.

17 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца Р. Янковского

Копия с копии
Выписка!

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности Варшава
Боевая группа Рейнефарта

17 сент[ября] 1944 г.

Совершенно секретно!

[Для допроса] повторно доставлен переданный штурмовой группой Дирлевангера подпоручик Армии Крайовой Ришард ЯНКОВСКИЙ, род[ившийся] 6.4.1920 в Варшаве, в последнее время сражавшийся против немцев в бат[альоне] АК «Чата» № 49. По существу заданных вопросов, он показывает следующее:

По делу:

...

Если бы мне пришлось выбирать между Германией и Россией, я предпочел бы Германию. С большевистскими идеями я никогда не соглашусь. Восстание привело к такому положению дел, которое не имеет ничего общего с интересами польского народа. Теперь ситуация такова, что АК сражается в Варшаве явно за дело большевиков. Это также способствовало тому, что я дезертировал и отдался в распоряжение немцев.

15.9 пяти членам армии БЕРЛИНГА, которая в это время вошла с Красной Армией на территорию Праги, удалось переправиться на надувных резиновых лодках на западный берег Вислы. Они получили задание установить связь с АК. То же самое предприняла АК. Кап[итан] МОТЫЛЬ¹ в сопровождении двух оф[ицеров] отправился на байдарке на Прагу, в распоряжение Красной Армии. Я даже считаю, что обе делегации пересеклись, не зная друг о друге, если только до этого приказ установить связь не передали по радио. Ночью на 16.9 около 150 бойцов армии БЕРЛИНГА переправились на правый берег Вислы и заняли позицию на выделенном им участке обороны. Меня разбирало любопытство, и я довольно долго находился у них, чтобы их расспросить.

В результате я узнал, что все они из разных мест: часть была интернирована в Сибирь и впоследствии завербована в армию БЕРЛИН-

**17 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Ryszarda Jankowskiego**

Odpis z odpisu
Wyciąg!

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 17 wrześ[nia] 1944

Ściśle tajne!

Ponownie doprowadzony i przekazany przez Grupę Bojową „Dirlewanger” podporucznik Armii Krajowej Ryszard J a n k o w s k i, ur. 6.4.1920 w Warszawie, który ostatnio walczył w AK w bat[alio]nie „Czata” nr 49 przeciwko Niemcom, przesłuchiwany składa następujące zeznania:

Dotyczy sprawy:

...

Gdybym musiał wybierać między Niemcami i Rosją, wolałbym należeć do Niemiec. Bolszewickie ideały są dla mnie nie do przyjęcia. Powstanie dokonało zwrotu, który z interesami polskiego narodu nie ma nic wspólnego. Obecnie sytuacja wygląda tak, że AK walczy w Warszawie jawnie dla bolszewickiej sprawy. To także było przyczyną mojej dezercji i oddania się Niemcom do dyspozycji.

W dniu 15.9., pięciu członkom armii Berlinga, która wtedy wraz z Armią Czerwoną wkroczyła na Pragę, udało się przeprawić pontonem na zachodni brzeg Wisły. Otrzymali zadanie nawiązania łączności z AK. To samo przedsięwzięła [ze swej strony] AK. Kpt. M o t y l¹ udał się w towarzystwie dwóch off[icerów] kajakiem na Pragę do Armii Czerwonej. Wydaje mi się nawet, że obie delegacje minęły się w drodze, nie wiedząc nic o sobie nawzajem, chyba że wcześniej zarządzono nawiązanie łączności drogą radiową. Nocą [z 15.9] na 16.9 około 150 żołnierzy armii Berlinga przeprawiło się na prawy brzeg Wisły. Zajęli oni stanowisko na przydzielonym im odcinku obrony. Byłem [nimi] bardzo zainteresowany i przebywałem u nich przez dłuższy czas, żeby ich wypytać.

Dowiedziałem się więc, że pochodzą z różnych terenów: część została zesłana na Syberię i później zaciągnęła się do armii Berlinga, inni – to polscy komuniści z przekonań, ale w armii Berlinga byli też członkowie AK, którzy sprawdzili się w walce z bandami [!], a potem zostali rozbrojeni i postawieni przed wyborem: zesłanie na Syberię lub wstąpienie do armii

ГА, другая часть состояла из убежденных польских коммунистов, но были в армии БЕРЛИНГА и члены АК, которые проявили себя в боях с бандами [!], потом были разоружены и поставлены перед выбором: быть сосланными в Сибирь или вступить в армию Берлинга. Я специально беседовал со штабным сержантом, который был доволен своей судьбой и, по-моему, особенно радовался тому, что ему удалось избежать Сибири. Другие члены армии БЕРЛИНГА казались крайне изможденными борьбой и были очень голодны. Из этого я делаю вывод, что в армии БЕРЛИНГА условия тоже были незавидные.

Во время беседы я строил собственные соображения, приходя к выводу, что представленные нам цели восстания полностью изменились, превратившись в свою противоположность. Нам всегда говорили, что восстание необходимо, чтобы показать польскую силу и встретить русских у себя дома как хозяева. Если бы русские с этим не согласились, мы должны были даже активно выступить против них. Восстание в первую очередь было направлено против советов и только потом – против немцев. Дело обернулось таким образом, что АК была вынуждена принять советскую помощь. Продолжение повстанцами восстания – это не что иное, как помощь советам. Эти причины и сделанные мною выводы привели меня к решению дезертировать из рядов повстанцев.

...

Я склоняюсь к мнению, что подполье надолго потеряло свою привлекательность для жителей Варшавы.

...

Коммунисты принимали очень слабое участие в восстании. Только небольшая часть АЛ активно участвовала в восстании. В кругах АК полагают, что большинство АЛ, особенно политические светила ППР, остались в подполье, чтобы удобнее было вести наблюдение и разоблачать командование АК. ППР в своей прессе подвергала АК резким нападкам, в частности, указывая на то, что англичане бросили поляков и успеха восстания можно добиться только с помощью России. АК уже не могла эффективно защищаться от подобных нападков, так как ответственные лица боялись, что после прихода советов их привлекут за это к ответственности. На протяжении нескольких дней ходили слухи, что МИКОЛАЙЧИ[К] сдался. Об успехах коммунистов в боях, пожалуй, речи быть не может. У меня скорее сложилось впечатление, что коммунисты рассчитывали на силу Красной Армии и уже готовились занять подходящие им высокие должности. О воле к борьбе говорить ни в коем случае нельзя. По м[оему] м[нению], АК сама отдала приказ о восстании, чтобы когда-нибудь войти в историю

Berlinga. Porozmawiałem więcej z sierżantem sztabowym, który był ze swego losu zadowolony i moim zdaniem cieszył się głównie z tego, że nie siedzi na Syberii. Inni żołnierze armii Berlinga wyglądali na skrajnie wyczerpanych walką i bardzo wygłodzonych. Z tego wnioskuję, że warunki w armii Berlinga też nie były różowe.

W czasie rozmowy snułem własne rozważania. Doszedłem do wniosku, że cele powstania, które nam przedstawiono, zupełnie się zmieniły. Zawsze nam mówiono, że powstanie jest potrzebne po to, żebyśmy pokazali polską siłę i przyjęli Rosjan jako gospodarze we własnym domu. Gdyby Rosjanie nie pogodzili się z tym, mieliśmy nawet przeciwko nim aktywnie wystąpić. Powstanie było w pierwszym rzędzie skierowane przeciwko Sowiecom, dopiero potem – przeciwko Niemcom. Sprawy [jednak] potoczyły się tak, że AK jest zmuszona do przyjęcia sowieckiej pomocy. Kontynuowanie walki przez powstańców nie jest niczym innym, jak pomocą dla Sowieców. Te powody oraz to, czego się dowiedziałem po rozmowach zdecydowało, że zdezercerowałem od powstańców.

...

Skłaniam się ku pogładowi, że mieszkańcy Warszawy zniechęcili się na dłuższy czas do konspiracji.

...

Komuniści w bardzo małym stopniu uczestniczyli w powstaniu. Tylko niewielka część AL brała w nim aktywny udział. W kręgach AK przypuszcza się, że większość AL, a szczególnie polityczni luminarze PPR, pozostali w konspiracji, żeby lepiej obserwować i demaskować dowództwo AK. PPR w swej prasie ostro atakowała AK, podkreślając fakt, że Anglicy opuścili Polaków i powstanie może się powieść wyłącznie przy pomocy Rosji. AK nie mogła się przed tymi atakami skutecznie bronić, ponieważ przywódcy bali się, że będą za to pociągnięci do odpowiedzialności po wkroczeniu Sowieców. Przez kilka dni krążyła pogłoska, że Mikołajczy[k] się poddał. O pozytywnych skutkach walki komunistów nie może być raczej mowy. Odniosłem wrażenie, że komuniści, licząc na siłę Armii Czerwonej, przygotowywali się już do przejmowania wysokich stanowisk. O woli walki [u nich] nie można w żadnym wypadku mówić. M[oi]m] z[daniem], AK samodzielnie wydała rozkaz do [rozpoczęcia] powstania, żeby kiedyś wejść do historii Polski, zakładając, że powstanie przebiegnie pomyślnie. Teraz odpowiedzialni za to dowódcy AK przegrali.

...

Na koniec muszę jeszcze raz oświadczyć, że jestem mocno przekonany – poznawszy Niemców jako uczciwych i walecznych przeciwników – iż wszyscy pozostali powstańcy, zrozumiawszy daremność powstania, zaprzestaliby oporu. Tylko posługując się przebiegłą kłamliwą propagandą

Польшы, рассчитывая, что восстание увенчается успехом. Теперь ответственные руководители АК проиграли.

...

В заключение должен еще раз заявить, что я глубоко убежден – теперь, когда увидел, что немцы это честные и мужественные противники – что все остальные повстанцы, осознав бесполезность восстания, прекратили бы сопротивление. Только искусной лживой пропагандой командование восстания может удерживать своих людей. Если бы каждый польский борец знал, как выглядит ситуация и как обращается с нами противник, то так наз[ываемое] восстание – в моих глазах преступление – давно бы уже закончилось провалом.

...

ИИП, КР 351/4, л. 93–94.

Копия на немецком языке, машинопись.

Примечания

¹ Сцибор-Рыльский Збигнев (1917), псевдоним «Мотыль», капитан; во время сентябрьской кампании 1939 в отдельной оперативной группе «Полесье», потом в немецком плену; после побега в 1940 в подполье СВБ-АК; с 5 февраля 1944 командир 2 роты I/50 пехотного полка 27 Волынской пехотной дивизии АК; с 20 июля 1944 в Варшаве; во время восстания в батальоне «Чата 49» в качестве командира роты; из Чернякова по каналам пробрался на Mokotow; после капитуляции выбрался из Варшавы под видом гражданского лица; ныне председатель Союза варшавских повстанцев; генерал бригады (2005).

dowództwo powstania może zatrzymać swoich ludzi. Gdyby każdy polski żołnierz wiedział, jak wygląda sytuacja i jak nas przeciwnik traktuje, to tak zw[ane] powstanie – w moich oczach zbrodnia – dawno by się załamało.

...

IPN, KR 351/4, k. 93–94.

Odpis w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

¹ Ścibor-Rylski Zbigniew (ur. 1917), ps. „Motyl”, kpt.; w kampanii wrześniowej 1939 w SGO „Polesie”, potem w niemieckiej niewoli; po ucieczce w 1940 w konspiracji ZWZ-AK; od 5 lutego 1944 dca 2 kompanii I/50 pp 27 Wołyńskiej DP AK; od 20 lipca 1944 w Warszawie; w powstaniu w batalionie „Czata 49” jako dca kompanii; z Czerniakowa przedostał się kanałami na Mokotów; po kapitulacji wydostał się z Warszawy jako cywil; obecnie prezes Związku Powstańców Warszawskich (gen. bryg. – 2005).

**18 сентября 1944, Варшава. Показания военнослужащего
Г. Гвиса**

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 18 сентября 1944 г.

Боевой группой РЕКА доставлен польско-советский солдат Генрик ГВИС, род. 7.12.1910 в Стрыкове около Лодзи, рим[ско]-кат[олического] вероисповедания, женатый, ранее проживавший в Здолбунове, пов[ет] Ровно, слесарь, в настоящее время капрал 8 р[оты], III бат[альона], 9 полк, 3 дивизия армии БЕРЛИНГА. Он показывает:

Касательно личности: В месте проживания я учился в начальной школе, затем осваивал профессию слесаря. С 1931 по 1933 г. служил в пол[ьском] 21 уланском полку в Ровно, откуда уволился в чине капрала. В том же полку осенью 1939 г. я сражался против немцев под Велюнем. После разных перипетий я попал под Суховолей в русский плен, откуда меня вскоре отпустили домой. Впоследствии до 22.2.44 я работал вторым механиком на мукомольном заводе, работавшем для германского вермахта, а именно в Здолбунове.

По делу: Через три или четыре дня после прихода русских я был призван в Советскую Армию. Я и еще около 300 человек из моего места проживания были переведены в окрестности Киева, где мы проходили обучение без оружия в учебном лагере. Преподаватели сразу сообщили нам, что была создана новая демократическая Польша, а они обучают [нас] для ее армии. В середине марта нас поместили в лагерь недалеко от Москвы, откуда месяц спустя, по-прежнему без оружия, перевезли в Софьевку¹ под Ровно. Там мы были вооружены пехотным оружием. 12 июня 1944 г. мы пешком двинулись на запад в направлении Варшавы. До того момента наша дивизия не сталкивалась с противником. Ежедневно мы проходили около 40 км. Передвигались мы только ночью.

В ночь с 16 на 17.9.44 моя р[ота] получила приказ переправиться на лодках через Вислу. Ни артиллерия, ни бомбардировщики нас не прикрывали. Несколько русских самолетов сбросило исключительно на берег несколько ракет. Моя лодка, в которой находилось ок[оло] 25 человек, достигла западного берега без немецкого обстрела. Еще одна лодка доплыла перед нами, а вслед за нами благополучно при-

**18 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania żołnierza
1 Armii WP Henryka Gwisa**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 18 września 1944

Doprowadzony przez Grupę Bojową „Reck” polski żołnierz sowiecki Henryk G w i s, ur. 7.12.1910 w Strykowie koło Łodzi, wyznania rzym[sko]-kat[olickiego], żonaty, zamieszkały wcześniej w Zdołbunowie pow. Równe, ślusarz, obecnie kapral 8 komp[anii], III bat[alionu], 9 pułk, 3 dywizja [piechoty] armii Berlinga, składa następujące zeznania:

Dotyczy osoby: W moim miejscu zamieszkania uczęszczałem do szkoły powszechnej, następnie uczyłem się zawodu ślusarza. Od 1931 do 1933 służyłem w pol[skim] 21 pułku ułanów w Równem, który opuściłem w stopniu kaprała. W tym samym pułku walczyłem jesienią 1939 pod Wieluniem przeciwko Niemcom. Po różnych przejściach dostałem się pod Suchowolą do niewoli rosyjskiej, z której wkrótce wypuszczono mnie do domu. Następnie pracowałem do 22.2.44 jako drugi mechanik w młynie, którego produkcja szła dla niemieckiego Wehrmachtu w Zdołbunowie.

Dotyczy sprawy: Trzy lub cztery dni po wkroczeniu Rosjan zostałem zaciągnięty do wojska sowieckiego. Około 300 ludzi z mojego miejsca zamieszkania zostało wraz ze mną przeniesionych w okolice Kijowa, gdzie szkolono nas bez broni w obozie szkoleniowym. Szkoleniowcy od razu nas poinformowali, że utworzono nową demokratyczną Polskę i dla niej to szkołą oni armię. W połowie marca umieszczono nas w obozie w pobliżu Moskwy, skąd odtransportowano nas po miesiącu, nadal bez broni, do Zofiówki¹ pod Równem. Tam uzbrojono nas jako piechotę. W dniu 12 czerwca 1944 wymaszerowaliśmy na zachód, w kierunku Warszawy. Dotychczas nasza dywizja nie zetknęła się z wrogiem. Maszerowaliśmy dziennie ok. 40 km i poruszaliśmy się tylko nocą.

W nocy z 16[.9] na 17.9.44 moja komp[ania] otrzymała rozkaz przeprawy się łodziami przez Wisłę. Nie otrzymaliśmy własnej osłony artyleryjskiej ani bombowców. Tylko kilka rosyjskich samolotów zrzuciło na brzegu parę rakiet. Moja łódź, w której znajdowało się ok. 25 ludzi, dotarła do zachodniego brzegu bez niemieckiego ostrzału. Przed naszą łodzią dotarła już inna. Zaraz za nami przybyła jeszcze trzecia nie uszkodzona łódź. Jakiś cywil zaprowadził nas od razu do domów. Z ludnością cywilną nie wolno nam było rozmawiać. Słyszeliśmy już przedtem od żydowskich

была третья. Какой-то штатский сразу же отвел нас в дома. Нам было запрещено разговаривать с гражданским населением. Уже до этого мы слышали от еврейских политруков, что в Варшаве по приказу пребывающего в Лондоне пол[ьского] эмиграционного правительства началось восстание. Восстание называли безумной авантюрой, предпринятой без согласия советов. Я слышал, что весь наш полк должны были перебросить. Было ли это сделано, не знаю.

Нашей ротой командовал хорунжий (по фамилии ГРЫШКЕВИЧ). Командиром бат[альона] был пол[ьский] капитан, командиром полка – русский майор. Во время переправы при себе у нас были только винтовки, ручные пулеметы, станковые пулеметы и противотанковые ружья. С нами пошли два политрука, один из которых был евреем. Как я уже сообщил, на западном берегу Вислы мы заняли дом, ворота которого защищали я и еще двое человек. Неожиданно наши товарищи исчезли, в связи с чем после сильного немецкого обстрела мы поняли, что придется бросить оружие и смешаться в подвале с гражданским населением. Вместе с ним мы сдались германскому вермахту.

Настроение у нас, солдат, плохое. Большинство командиров и политруков это евреи, которые постоянно нас бранят и одних гонят под огонь. За что, собственно, сражаемся, мы, пожалуй, и не знаем. Политруки рассказывали нам, что после войны будет проведена земельная реформа и создана демократическая Польша. За это мы должны сражаться. Поскольку рассуждения политруков были местами противоречивы, мы им не очень-то верили. Питание было плохое. Только два раза в день мы получали суп, на 9 человек маленькую банку мясных консервов. Масло или смалец нам давали крайне редко.

За все время пути в Варшаву только один раз польское гражданское население встретило нас немного радушнее. Все остальное время на нас смотрели косо. Один раз нам кричали: «Какая из вас пол[ьская] армия, если у вас еврейские командиры!». Настроение у нас из-за плохого питания и одежды очень плохое. Нам постоянно обещают теплую одежду, которой нет и по сей день.

Больше ничего показать не могу.

ГВИС Генрик^а

(—)^б
в-Обер[...]г СС
Переводчик^в

Окончено:
(—)^б
Оберштурмфюрер СС
и крим[иналь]ком[иссар]

politruków, że w Warszawie wybuchło powstanie na rozkaz pol[skiego] rz[ądu] emigracyjnego w Londynie. Powstanie oceniano jako szaleństwo wywołane bez zgody Sowietów. Słyszałem, że przerwany ma być cały nasz pułk. W jakim stopniu to wykonano, nie wiem.

Naszą kompanią dowodził chorąży (nazywał się G r y s z k i e - w i c z). Dowódcą bat[alionu] był pol[ski] kapitan, dowódcą puł[ku] – ros[syjski] major. W trakcie przeprawy mieliśmy przy sobie tylko karabiny, rkm-y, ckm-y i rusznice przeciwpancerne. Poszli z nami dwaj politycy, z których jeden był Żydem. Jak już podałem, zajęliśmy na zachodnim brzegu Wisły dom, którego bramy broniłem ja i jeszcze dwóch innych ludzi. Nagle nasi koledzy zniknęli, więc po silnym ostrzale niemieckim poczuliśmy się zmuszeni do odrzucenia broni i mieszania się w piwnicy z ludnością cywilną. Wraz z nią poddaliśmy się niemieckiemu Wehrmachtowi.

Nastroje wśród nas, żołnierzy, są złe. Większość dowódców i polityków to Żydzi, którzy stale na nas krzyczą i pędzą nas do walki. O co właściwie walczymy, nie wiemy. Politycy mówili nam, że po wojnie odbędzie się reforma rolna i powstanie demokratyczna Polska. O to mamy walczyć. Raczej nie wierzyliśmy politykom, ponieważ ich wywody były częściowo sprzeczne. Wyżywienie było złe. Dostawaliśmy tylko dwa razy dziennie zupę i małą puszkę konserwy mięsnej na dziewięciu ludzi. Masło lub smalec otrzymywaliśmy niezwykle rzadko.

Podczas marszu do Warszawy tylko jedna polska ludność cywilna witała nas trochę serdeczniej. Poza tym patrzono na nas krzywym okiem. Raz się zdarzyło, że ludzie wołali do nas: „Jakie z was pol[skie] wojsko, jeżeli macie żydowskich dowódców!”. Nastroje u nas są bardzo złe wskutek złego wyżywienia i ubrania. Wciąż obiecują nam ciepłą odzież, która jeszcze do dziś nie nadeszła.

Niczego więcej zeznać nie mogę.

v. g. u.

Gwis Henryk^a

(—)^b
c-SS Ober[...]^d
Tłumacz^c

Sprawa zamknięta:
(—)^b
SS Obersturmführer
i kom[isarz] krym[inalny]

IPN, KR 351/4, k. 51–51v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

ИНП, КР 351/4, л. 51–51об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^а Собственноручная подпись.
- ^б Неразборчивая подпись.
- ^{в-в} Текст дописан от руки.
- ^г Часть слова неразборчивая.

¹ По всей вероятности Софьевка около Вербы.

Przypisy

- a Podpis odręczny.
- b Nieczytelny podpis.
- c-c Tekst napisany odręcznie.
- d Część słowa nieczytelna.

¹ Prawdopodobnie Zofiówka koło Werby.

**19 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца
М. Конашевского**

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 19.9.44

[Для допроса] доставлен Михаэль КОНАШЕВСКИЙ, ст[арший] рядовой АК, удостоверение № 9489, род[ившийся] 20.1.[19]13 в Пружане, служащий магистрата, жен[атый], кат[олик], поляк, последнее время проживавший в Варшаве, [ул.] Шарая, 1. По существу заданных вопросов, он показывает:

Примечание: К[ОНАШЕВСКИЙ] тяжело ранен и только после применения сердечных лекарств в течение какого-то времени был годен для допроса.

Членом АК являюсь с 1939 г., но все эти годы я был в запасе, который не принимал участия в боевых действиях и не занимался никакой конспиративной деятельностью. Мы должны были только ждать приказа о мобилизации. В последнее время я принадлежал к району Черняков.

В восстании я участвовал с самого начала и за это время дослужился до ст[аршего] рядового. Я был вооружен винтовкой, меня посылали на баррикады, в дома, на улицы и т. д. 16.9 в котле Вислы, угол Загурная/Черняковская я был ранен, и меня должны были перевезти через Вислу в госпиталь на Прагу. Однако у прибывших к нам частей БЕРЛИНГА якобы были дела поважнее, чем переправка меня через Вислу, в связи с чем я лежал с другими ранеными в различных домах в котле Вислы до сегодняшнего утра. Рано утром нас погрузили в деревянную лодку, и мы отчалили от берега, чтобы переплыть Вислу. В пути нас интенсивно обстреливали немцы, и меня снова ранили. Выпрыгнув из лодки, я поплыл к берегу и сдался находившимся там немцам. Об обстановке в районе повстанцев показываю следующее:

С самого начала АЛ (Армия Людова^а) и ПАЛ (Польская Армия Людова^а) действовали порознь, без АК. Несмотря на численное преимущество последней, АЛ и ПАЛ оказывали на нее давление, заявляя, что в случае прихода русских частей не признают руководящую роль АК. Члены АК в основном были идейными людьми, в то время как

**19 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Michała Konaszewskiego**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 19.9.44

Stawił się powstaniec Michael K o n a s z e w s k i, st[arszy] szeregowiec AK, legitymacja nr 9489, ur. 20.1.13 w Prużanie, urzędnik magistratu, żon[aty], kat[olik], Polak, ostatnio zamieszkały w Warszawie, [ul.] Szara 1; przesłuchiwany składa następujące zeznania:

Uwaga: K[onaszewski] jest ciężko ranny i dopiero po podaniu mu leków nasercowych nadawał się przez jakiś czas do przesłuchania.

Jestem od 1939 członkiem AK, jednak przez te wszystkie lata należałem do rezerwy, która nie brała udziału w żadnych akcjach i w ogóle nie działała w konspiracji. Mieliśmy tylko czekać na rozkaz mobilizacyjny. Ostatnio należałem do Rejonu Czerniaków.

Brałem udział w powstaniu przez cały czas i awansowałem na st[arszego] szeregowca. Uzbrojony byłem w karabin. Kierowano mnie na barykady, do domów, na ulice itd. W dniu 16.9. w kotle Wisły, róg Zagórna / Czerniakowska zostałem ranny i miałem być przewieziony przez Wisłę do szpitala na Pragę. Jednak przybyłe do nas oddziały Berlinga miały rzekomo ważniejsze sprawy niż przewiezienie mnie przez Wisłę i tak leżałem jeszcze wraz z innymi rannymi w różnych domach kotła Wisły do dzisiaj rano. We wczesnych godzinach rannych załadowano nas do drewnianej łodzi i odbiliśmy od brzegu, żeby przepłynąć Wisłę. W drodze dostaliśmy się pod silny ostrzał Niemców i zostałem powtórnie ranny. Wskoczyłem z łodzi, podpłynąłem do brzegu i poddałem się znajdującym się tam Niemcom. O stosunkach panujących w rejonie powstańców zeznaję, co następuje:

Od początku AL (Armia Ludowa^a) i PAL (Polska Armia Ludowa^a) działały oddzielnie od AK. Mimo że ta ostatnia miała przewagę liczebną, AL i PAL wywierały na nią nacisk mówiąc, że w wypadku wkroczenia oddziałów rosyjskich nie będą uznawać AK za siłę wiodącą. Członkowie AK byli na ogół ideowcami, podczas gdy AL i PAL składały się w większości z opłacanych elementów. Presja wywierana na AK przez te dwie organizacje nasilała się, aż w końcu AK musiała dostosować się do postępowania AL i PAL. Chciałbym zauważyć, że te dwie organizacje dysponowały też lepszym wyposażeniem i uzbrojeniem niż my.

АЛ и ПАЛ в большинстве своем состояли из оплачиваемых элементов. Давление этих двух организаций на АК усиливалось, и, в конце концов, АК вынуждена была согласовать свои действия с действиями АЛ и ПАЛ. Хочу заметить, что оснащение и вооружение этих двух организаций были лучше, чем у нас.

Связь повстанцев с частями БЕРЛИНГА была установлена следующим образом: сначала с русскими была только радиосвязь до момента, пока не появились на байдарках русские агенты и не установили личную связь с командованием АЛ и ПАЛ – не с АК! В результате этого части БЕРЛИНГА переправились через Вислу и добрались до нас (вплоть до 17.9 силою в один батальон!). В этот момент люди из АЛ и ПАЛ сорвали белые полоски со своих повязок и носили уже только красные. АК совершенно оттолкнули, и она начала распадаться.

В конце концов (17.9) сложилась следующая ситуация:

Большинство офицеров АК исчезло, нашего прежнего капитана «Крыску»¹ заменили. Многие члены АК уже раздобыли штатскую одежду и смешались с покидающим город гражданским населением. Оставшиеся в котле Вислы остальные члены АК вместе с командованием в отчаянии, так как у них уже нет выхода. Связь со Средместьем полностью потеряна. К этому надо добавить суровое и высокомерное отношение со стороны армии БЕРЛИНГА. Офицеры БЕРЛИНГА (преимущественно евреи и как таковые агенты НКВД) по приказу Москвы захватывают в свои руки командование, АК уже едва терпят. Часто случалось, что офицеры БЕРЛИНГА били людей из АК, включая офицеров, могу это засвидетельствовать. Мы ничего не могли поделать, потому что части БЕРЛИНГА были вооружены до зубов. Постоянно дело доходит до столкновений, ссор и недоразумений. АЛ и ПАЛ во всем держатся вместе с частями Берлинга и на нас, людей из АК, в последнее время вообще не обращают внимания. О взаимодействии АК с частями БЕРЛИНГА речи быть не может, так как они на 25% состоят из евреев, а командование – из преступного элемента, дезертиров, бежавших из других воинских частей, а, прежде всего, из евреев и еще раз евреев.

Военная ситуация была и остается следующей:

Перед появлением частей БЕРЛИНГА у нас уже не было никаких складов и всего было мало: оружия, боеприпасов, продовольствия и т. д. Подошедшие части Берлинга были с самого начала хорошо вооружены (винтовки, автоматы, ручные пулеметы, станковые пулеметы – «максим», ручные противотанковые гранатометы, противотанковые орудия, л[егкие] и т[яжелые] гранатометы и т. д.). Сначала они страдали от нехватки продовольствия и обменивали свое оружие на хлеб,

Łączność powstańców z oddziałami Berlinga doszła do skutku w sposób następujący: najpierw istniała tylko łączność radiowa z Rosjanami, aż pewnego dnia pojawili się rosyjscy agenci w kajakach i nawiązali osobisty kontakt z dowództwem AL i PAL – nie z AK! Skutek tego był taki, że oddziały Berlinga przepłynęły się przez Wisłę i dotarły do nas (aż do 17.9. w sile jednego batalionu!). W tym momencie ludzie AL i PAL zerwali białe paski ze swoich opasek i nosili już tylko czerwone. AK zupełnie odsunięto, zaczęła się rozpadać.

W końcu (17.9.) sytuacja była następująca:

Większość oficerów AK zniknęła, nasz dotychczasowy kapitan „Kryśka”⁷¹ został zastąpiony. Wielu członków AK postarało się już o ubranie cywilne i mieszało się z odchodzącymi cywilami. Pozostali w kotle Wisły ludzie z AK wraz z dowództwem są zrozpaczeni, bo nie ma już dla nich wyjścia. Łączność ze Śródmieściem jest całkowicie zerwana. Do tego dochodzi surowe i aroganckie traktowanie przez oddziały Berlinga. Oficerowie Berlinga (w większości Żydzi i jako tacy agenci NKWD) na rozkaz Moskwy przechwytyją dowództwo; AK jest już tylko tolerowana. Często zdarzało się, że członkowie AK, także ich oficerowie, byli przez oficerów Berlinga pobici – to mogę poświadczyć. Nie mogliśmy się przed tym bronić, ponieważ oddziały Berlinga były doskonale uzbrojone. A wciąż dochodzi do zderzeń, kłótni i waśni. AL i PAL pod każdym względem trzymają sztamę z oddziałami Berlinga i na nas, ludzi z AK, ostatnio w ogóle już nie zwracają uwagi. O współdziałaniu AK z oddziałami Berlinga nie może być mowy, ponieważ składają się one w 25% z Żydów, a dowództwo z elementów przestępczych i zbiegłych dezertersów z innych oddziałów, a przede wszystkim z Żydów i jeszcze raz Żydów.

Sytuacja militarna była i jest następująca:

Przed pojawieniem się oddziałów Berlinga nie mieliśmy już żadnych magazynów i wszystkiego było mało: broni, amunicji, żywienia itd. Oddziały Berlinga nadeszły od razu dobrze uzbrojone (karabiny, pm-y, rkm-y, ckm-y (Maxim), rusznice przeciwpancerne, Pak, l[ekkie] i c[ieżkie] granatniki itd.). Początkowo [oddziały te] cierpiały wskutek braku żywności i wymieniały swoją broń na chleb, wodę i wódkę. W ostatnich dniach pojawiło się zaopatrzenie przez zrzuty amunicji oraz zasobników z żywnością i to [zaopatrzenie] jest bardzo dobre. Dniem i nocą zrzucane są na spadochronach pojedyncze ładunki, zanim niemieckie działa przeciwlotnicze włączą się skutecznie do akcji. Aż do 17.9. oddziały Berlinga w sile batalionu przedostawały się do kotła Wisły i, jak słyszałem, co noc dochodzą nowe w sile około kompanii.

Oddziały Berlinga w kotle Wisły składają się w niewielkiej części z Polaków, którzy nie palą się do walki. Gdyby mogli, przesliby natychmiast

воду и водку. В последние дни началось снабжение по воздуху путем сбрасывания боеприпасов и снабжения, и [снабжение] это очень хорошее. Днем и ночью на парашютах сбрасываются отдельные грузы, прежде чем в действие успевают вступить немецкие зенитные орудия. Вплоть до 17.9 части БЕРЛИНГА силою в батальон пробирались в котел Вислы, и каждую ночь подходят новые силы численностью примерно в роту, как я слышал.

Войска БЕРЛИНГА в котле Вислы в минимальной части состоят из поляков, которые к борьбе относятся без воодушевления. Если бы они могли, сразу же перешли бы к немцам. Большинство это белорусы, евреи и другой неопределенный элемент.

Больше К[ОНАШЕВСКИЙ] ничего показать не может. Подпись он поставить уже не в состоянии.

Окончено:

(—)^б

Обершарф[юрер] СС
и к[риминаль]с[екретарь]

Переводчик:

(—)^б

Обершарфюрер СС

ИНП, КР 351/4, л. 60–60об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В верхней части первой страницы документа пометка, по-видимому, К. А. Фишера и еще две неразборчивых пометки, а также дописка от руки: Боевая группа «Рейнефарта» – Иц, 19/9 с неразборчивой подписью.

Примечания

^а В подлиннике название на польском языке.

^б Неразборчивая подпись.

¹ Нетзер Зигмунт (1898 или 1899–1977), псевдоним «Крыска», капитан артиллерии в отставке; в Войске Польском в 1918–1928, потом служащий Министерства финансов; с осени 1939 в СПП/СВБ-АК; во время восстания командир группировки «Крыска», со 2/4 сентября заместитель командира группировки «Радослав» (майор – 2 октября 1944); тяжело ранен 12 сентября, 20 сентября эвакуирован на правый берег Вислы, до 1945 находился на больничном лечении.

do Niemców. Większość stanowią Białorusini, Żydzi i inne bliżej nieokreślone elementy.

Dalej K[onaszewski] zeznawać nie może. Do złożenia podpisu nie jest już zdolny.

Sprawa zamknięta:
(—)^b
SS Oberscharf[ührer] i KS

Tłumacz:
(—)^b
SS Oberscharführer

IPN, KR 351/4, k. 60–60v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W górnej części pierwszej strony dokumentu parafrasa prawdopodobnie K. A. Fischera i dwie inne, nieczytelne oraz odręczny dopisek: Grupa Bojowa „Reinefarth” – Ic, 19/9 z nieczytelnym podpisem.

Przypisy

^a W oryginale nazwa w języku polskim.

^b Nieczytelny podpis.

¹ Netzer Zygmunt (1898 lub 1899–1977), ps. „Kryśka”, kpt. art. st. sp.; w WP w l. 1918–1928, potem urzędnik w Min. Skarbu; od jesieni 1939 w SZP/ZWZ-AK; w powstaniu dca zgrupowania „Kryśka”, od 2 lub 4 września 1944 zca dcy zgrupowania „Radosław” (mjr – 2 października 1944); ciężko ranny 12 września, 20 września ewakuowany na prawy brzeg Wisły, do 1945 przebywał na leczeniu szpitalnym.

**22 сентября 1944, Варшава. Показания санитара
А. Малиновского**

Варшава, 22 сентября 1944 г.

Рассмотрено:

Из потока беженцев доставлен санитар, поляк МАЛИНОВСКИЙ Адольф, род[ившийся] 17.12.1926 в Вильно, холос[той], рим[ско-]кат[олического] вероисповедания, в последнее время проживавший в Варшаве, Обершлесишештр[ассе]¹, 45. По существу заданных вопросов он показывает:

Моя мать русская, отец – поляк, до начала восстания он работал врачом в специальном госпитале III. Сам я в период с 1941 по 1942 г. работал санитаром в шуцполиции. После окончания ряда курсов я также был принят на работу в госпиталь III. Восстание застало меня в Варшаве, незадолго до эвакуации. Повстанцы заставили меня служить помощником врача в повстанческих госпиталях. 18.9.44 я перешел на сторону немцев. За время работы у повстанцев я сделал следующие наблюдения:

Если в начале восстания настроение повстанцев и гражданского населения было хорошим, то в последнее время наблюдается нечто противоположное. Гражданское население проявляло в отношении повстанцев крайнюю враждебность. Несмотря на это, люди боялись переходить к немцам, так как пропаганда повстанцев постоянно напоминала, что немцы будут с ними (гражданскими жителями) очень плохо обращаться. У повстанцев тоже нет выхода, они вынуждены драться до конца, так как всех повстанцев немцы расстреливают. Повстанцы уже давно сложили бы оружие, если бы им открыли глаза. Кроме того, советы постоянно обещают, что скоро помогут. Повстанцы этому верят и продолжают ожесточенно сражаться.

Больше ничего показать не могу.

Окончено:
Х. АЛЬБРЕХТ^а
Обершарф[юрер] СС

МАЛИНОВСКИЙ Адольф^а

**22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania sanitariusza
Adolfa Malinowskiego**

Warszawa, 22 września 1944

Rozpatrzono:

Doprowadzony z grupy uchodźców stawił się sanitariusz, Polak M a l i - n o w s k i Adolf, ur. 17.12.1926 w Wilnie, kaw[aler], wyznania rzym[sko]-kat[olickiego], ostatnio zamieszkały w Warszawie, Oberschlesischestr[asse]¹ 45, i przesłuchiwany składa następujące zeznania:

Moja matka jest Rosjanką, ojciec Polakiem i do wybuchu powstania pracował w szpitalu specjalnym III jako lekarz. W okresie od 1941 do 1942 byłem zatrudniony w policji ochronnej jako sanitariusz. Potem, po ukończeniu kilku kursów zostałem również zatrudniony w szpitalu III. Powstanie zaskoczyło mnie tuż przed ewakuacją w Warszawie. Zostałem przez powstańców zmuszony do służby jako pomocnik lekarza w ich szpitalach. W dniu 18.9.44 przeszedłem na stronę Niemców. Podczas mojej działalności u powstańców zaobserwowałem następujące rzeczy:

O ile na początku powstania nastroje wśród powstańców i ludności cywilnej były dobre, to ostatnio można zauważyć coś wręcz przeciwnego. Ludność cywilna odnosiła się do powstańców z wielką wrogością. Mimo to bała się przejść do Niemców, ponieważ propaganda powstańców wciąż utrzymywała, że (ludność cywilna) będzie przez Niemców bardzo źle traktowana. Także powstańcy nie mają wyjścia, muszą walczyć do końca, gdyż każdy powstaniec zostanie przez Niemców rozstrzelany. Gdyby powstańcom otworzono oczy, już dawno złożyliby broń. Poza tym Sowietci obiecują wciąż rychłą pomoc. Powstańcy w to wierzą i walczą zawzięcie dalej.

Dalszy zeznań nie potrafię złożyć.

Sprawa zamknięta:
H. Albrecht^a
SS Oberscharf[ührer]

v. g. u.
Malinowski Adolf^a

^b1) Wykorzystano

2) Ad acta. 22 IX^b (—)^c

- ^{б-1)} Использовано
2) К делу. 22 IX^{-б} (—)^{-в}

ИНП, КР 351/4, л. 65.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^а Собственноручная подпись.
^{б-б} Дописано от руки.
^в Неразборчивая подпись.

¹ По всей видимости, немецкое название верхнего участка ул. Гурнослёнской.

IPN, KR 351/4, k. 65.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^a Podpis odręczny.
- ^{b--b} Dopisano odręcznie.
- ^c Nieczytelny podpis.

¹ Prawdopodobnie niemiecka nazwa górnego odcinka ul. Górnosłaskiej.

22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца
А.-М. Пясецкого

Варшава, 22.9.44

[Для допроса] доставлен поляк ПЯСЕЦКИЙ Адам-Мария¹, род[ив-
шийся] 12.09.[18]97 в Самборе, р[имско-]кат[олического] вероиспо-
ведания, страховой агент, холостой, проживающий в Варшаве, ул.
Карольковая, 78 б. Будучи предупрежден о необходимости говорить
правду, он показывает следующее:

В школу я ходил в Самборе и во Львове. Экзамен на аттестат зре-
лости сдал в Вене. В офицерском училище учился в Германштадте
и в 1919 г. в звании подхорунжего вступил в польскую армию, в от-
дельный бат[альон] № 3 в Енджейове Радомской губернии^а. В авгу-
сте того же года произведен в подпоручики. В январе 1921 г. получил
звание поручика, а в мае 1926 г. мне было присвоено звание капитана
административной службы по окончании административных курсов.
Уволившись из армии по собственному желанию в 1929 г., я был при-
нят на работу в гражданскую администрацию в качестве финансово-
го служащего. В немецко-польской войне не участвовал, так как был
уволен.

В середине 1943 г. мой сослуживец ЧАЙКОВСКИЙ с Жолибожа,
точный адрес неизвестен, завербовал меня в АК. Ч[АЙКОВСКИЙ]
был административным офицером округа. Я был назначен адми-
нистративным офицером в район Варшава-Средместье и находился
у него в подчинении. Тогда уже планировалась подготовка к вос-
станию. Срок начала восстания тогда еще был неизвестен. В мои за-
дачи входило поддержание в состоянии готовности полевых кухонь
на случай восстания и еще обеспечение продовольственных складов
для снабжения войск на случай восстания. Для обеспечения про-
довольственного снабжения был выбран, например, склад польско-
го Комитета содействия по ул. Новгородской, 49. Никакие припасы
не заготавливались, так как я имел доступ к запасам на различных
складах и считал, что этого хватит на короткий период ожидаемого
восстания. 29.7.44 я получил письменное уведомление о готовности
на случай тревоги. В понедельник 31.7 был дан отбой готовности на
случай тревоги. В уведомлении сообщалось, что до четверга ничего
происходить не будет.

**22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Adama Marii Piaseckiego**

Warszawa, 22.9.44

Doprowadzony Polak P i a s e c k i Adam Maria¹, ur. 12.9.97 w Samborze, wyznania rz[ymsko]kat[olickiego], agent ubezpieczeniowy, kawaler, zamieszkały w Warszawie, ul. Karolkowa 78 b. Upomniany, żeby mówił prawdę, składa następujące zeznania:

Do szkoły uczęszczałem w Samborze i we Lwowie. Maturę zdałem w Wiedniu. Do Szkoły Chorążych uczęszczałem w Herrmannstadt i w 1919 r. wstąpiłem jako podchorąży do Wojska Polskiego, do samodzielnego bat[alionu] nr 3 w Jędrzejowie, gubernia^a Radom. W sierpniu tego samego roku awansowałem na podporucznika. W styczniu 1921 zostałem porucznikiem, a w maju 1926, po ukończeniu kursu administracyjnego, zostałem mianowany kapitanem w służbie administracyjnej². W 1929 roku zostałem na własną prośbę zwolniony z wojska i przejęła mnie administracja cywilna – zostałem urzędnikiem skarbowym. Nie uczestniczyłem w wojnie niemiecko-polskiej, ponieważ byłem zwolniony [z wojska].

W połowie 1943 r. kolega Czajkowski z Żoliborza, bliższego adresu nie znam, zwerbował mnie do AK. Cz[ajkowski] był oficerem administracyjnym obwodu. Podlegałem mu i zostałem oficerem administracyjnym w rejonie Warszawa-Śródmieście. Wtedy planowano już przygotowania do powstania. Nie było jeszcze wiadomo, w jakim terminie miało się ono zacząć. Moje zadanie polegało na utrzymaniu w gotowości kuchni polowych na wypadek powstania, ponadto zabezpieczeniu magazynów aprowizacyjnych dla zaopatrzenia oddziałów. Magazyn polskiego Komitetu Pomocy przy ul. Nowogrodzkiej 49 został np. wybrany do zabezpieczenia aprowizacji. Większych zapasów nie gromadzono, ponieważ mając wgląd w zasoby różnych magazynów, uznałem je za wystarczające na krótki okres oczekiwanego powstania. W dniu 29.7.44 zostałem na piśmie zawiadomiony o gotowości na wypadek alarmu. W poniedziałek 31.7 gotowość na wypadek alarmu odwołano. W zawiadomieniu podano, że do czwartku nic nie będzie się działo.

W dniu 1.8.44 powstanie zaskoczyło mnie w mieście. Byłem na ul. Nowogrodzkiej u znajomego, który nie należał do AK. Muszę sprostować: gdy zaczęła się strzelanina, byłem na ul. Kruczej i myślałem, że to powstanie komunistyczne. W związku z tym udałem się do wyżej wymienionego

1.8.44 восстание застало меня в городе. Я был у знакомого на ул. Новогородской, однако он не принадлежал к АК. Должен внести поправку, я находился на ул. Кручей, когда началась стрельба, и подумал, что это коммунистическое восстание. В связи с этим я отправился к вышеупомянутому знакомому, у которого оставался вплоть до следующего дня, когда жилец дома принес листовку АК, в которой сообщалось о начале восстания. После этого я отправился на пункт сбора по тревоге командования АК на ул. Журавью, 18 и там получил указания находиться в состоянии готовности и ежедневно являться [на пункт]. 2.8 я направлял являвшихся ко мне добровольцев на строительство баррикад, в противоздушную оборону и на тому подобные работы. 7.8 я был назначен офицером снабжения в группу капитана «Крыски» в здании кассы социального страхования на ул. Черняковской. Сразу после перевода туда я был ранен на улице в ногу осколком гранаты и доставлен на санитарный пункт на ул. Вспульную, 7.

Через 3 недели меня отпустили из санитарного пункта, и я вернулся в свое подразделение, которое к тому времени было переведено на ул. Окронг, 2. Мой заместитель, пор[учик], был ранен как раз в тот момент, когда я туда прибыл, и я сразу же заступил на его место. Я должен был охранять 2 пекарни, 1 мармеладную фабрику и склад «Сполем» на ул. Окронг и осуществлять снабжение свыше 3000 бойцов АК и дополнительное снабжение 13 000 гражданских лиц. В дневное время отдельные склады находились под обстрелом, поэтому я распорядился осуществлять снабжение только ночью. Командиры подразделений брали у меня квитанции на продовольствие и потом получали продовольствие со складов. Что касается гражданского населения, речь идет о лицах, которые были эвакуированы или которых восстание застало на улице. Такие лица получали немного мармелада и сахара. Эти товары выдавались бесплатно. Примерно к 10 сентября продовольствие начало заканчиваться, несмотря на это мы должны были отдавать его в Средместье, в связи с чем вскоре его нехватка стала ощутимой.

Особенно большие потери причинял огонь артиллерии. Погибших мы хоронили в братских могилах. Госпитали для раненых были оборудованы в подвалах. Врачей и санитарного персонала, а также перевязочных средств было достаточно. Самыми тяжелыми немецкими снарядами 5-тиэтажный ^бдом^б был разрушен до самого нижнего этажа. Но подвалы не были повреждены. Из этих снарядов несколько якобы не взорвалось. Я лично видел один. Это был снаряд кал[ибра] 62 см [!]. Под постоянным немецким натиском мы были вынуждены в течение последних четырех дней отступить с [ул.] Окронг на Виля-

znajomego i pozostałem tam aż do następnego dnia, kiedy to mieszkaniec domu przyniósł ulotkę AK, informującą o wybuchu powstania. Wtedy udałem się do punktu alarmowego dowództwa AK na ul. Żurawiej 18 i tam otrzymałem instrukcję, żeby być w pogotowiu i codziennie się meldować. W dniu 2.8. wyznaczałem zgłaszających się u mnie ochotników do budowania barykad, obrony przeciwlotniczej i tym podobnych. W dniu 7.8. zostałem przydzielony do grupy kapitana „Kryski” w budynku ubezpieczalni społecznej na ul. Czerniakowskiej jako oficer zaopatrzenia. Wkrótce po przeniesieniu zostałem na ulicy ranny w nogę odłamkiem granatu i dostarczony do punktu sanitarnego na ul. Wspólnej 7.

Po trzech tygodniach zostałem zwolniony z punktu sanitarnego i wróciłem do mojej jednostki, która w tym czasie została przeniesiona na ul. Okrąg 2. Gdy tam przybyłem, mój zastępca, por[ucznik], został właśnie ranny i natychmiast przejąłem to stanowisko. Miałem pilnować dwóch piekarni, fabryki marmolady i magazynu „Społem” przy ul. Okrąg i dostarczać zaopatrzenie ponad 3000 ludzi z AK i dodatkowo 13 000 cywilów. W ciągu dnia poszczególne magazyny były pod ostrzałem, więc kazałem realizować zaopatrzenie tylko nocą. Dowódcy jednostek pobierali u mnie asygnaty na żywność i odbierali ją potem z magazynów. Jeśli chodzi o ludność cywilną, mowa jest o osobach ewakuowanych lub zaskoczonych przez wybuch powstania na ulicy. Otrzymywały one trochę marmolady i cukru, które przydzielano bezpłatnie. Chociaż [do] około 10 września [zapasy] żywności znacznie się zmniejszyły, musieliśmy oddawać ją do Śródmieścia, wskutek czego wkrótce brak jej stał się odczuwalny.

Duże straty powodował szczególnie ogień artylerii. Poległych grzebaliśmy we wspólnych mogiłach. Szpitale dla rannych zostały urządzone w piwnicach. Lekarzy i personelu sanitarnego oraz środków opatrunkowych było pod dostatkiem. Najcięższe niemieckie pociski dokonały w 5-piętrowym ^bbudynku^b zniszczeń aż do parteru. Ale piwnice nie zostały uszkodzone. Wśród tych pocisków podobno było kilka niewybuchów. Jeden widziałem nawet osobiście. Był to pocisk kal[ibru] 62 cm [!]. Z powodu ciągłego naporu niemieckiego musieliśmy w ciągu ostatnich czterech dni wycofać się z [ul.] Okrąg na Wilanowską [stopniowo do nr.] 24, 22, 20/18 i wreszcie do nr. 5. Ostatnio nie było już zaopatrzenia. Pozostały tylko niewielkie ilości konserw pomidorowych, które spożywano z makaronem.

Tydzień temu po raz pierwszy przerzucono z Pragi ludzi Berlinga – mianowicie 40 [żołnierzy]. Następnej nocy przybył jeden batalion, a noc później dwa dalsze. Jednostki ros[yjskie] połączyły się z AK. Włączono 60 ludzi z działami przeciwpancernymi na [ul.] Okrąg 2. Rosjanie nie uważali powstańców za polskie wojsko, lecz za partyzantów. Z drugiej strony ludzie Berlinga skarżyli się, że AK przyjęła ich chłodno. Ponieważ

новскую, 24, 22, 20/18 и в конце концов до номера 5. В последние дни продовольственного снабжения уже не было. Оставалось еще только очень маленькое количество томатных консервов, которые мы ели с макаронами.

Неделю назад впервые с Праги были переброшены люди БЕРЛИНГА, а именно 40 [человек]. На следующую ночь прибыл один батальон, а на другую ночь еще два батальона. Русские подразделения соединились с людьми из АК. На [ул.] Окронг поступило 260 человек с противотанковыми орудиями. Русские считали повстанцев не польской армией, а партизанами. В свою очередь, люди БЕРЛИНГА жаловались, что АК приняла их холодно. Поскольку у меня не было доступа к планам командования АК, полагаю, что целью восстания было занять город в тот момент, когда из него уйдут немцы, а русских в городе еще не будет. Кроме того, следовало не допустить, чтобы немцы при отступлении уничтожили военные и коммуникационные сооружения. Эту точку зрения разделяют также мои товарищи. Если бы было известно, что боевые действия будут продолжаться восемь недель, от восстания бы отказались. Погибло до 50% переброшенных людей БЕРЛИНГА, небольшой части удалось бежать за Вислу, остальные были взяты в плен.

АК продолжала нести в боях большие потери и вчера около 23.00 была вынуждена сдаться. Я не в состоянии сообщить, где еще находятся опорные пункты. Сам я не был вооружен и не принимал непосредственного участия в боях. Многим членам АК удалось, избавившись от оружия и нарукавной повязки или формы, покинуть ⁶город⁶ вместе с гражданским населением. Гражданское население к восстанию относилось негативно. Отношение к Армии Людовой было прохладным. Ее снабжение было обычным, как в АК. На нашем участке АЛ использовалась также, как АК, и особых задач у нее не было. Насколько я знаю, в задачи жандармерии АК входила охрана военнопленных вермахта. Охрана полиции СС и гражданских рейхс- и фольксдойче осуществлялась ПКБ. Где находилась тюрьма, сообщить не могу. Я также не слышал о расстрелах солдат вермахта. О расстрелах членов СС и полиции я тоже ничего не слышал. Но я слышал, что на других участках немцев расстреливали. На моем участке только около девяти дней назад были сброшены продовольственные грузы с салом, мясными консервами и кашей, однако в малом количестве. Речь идет о 10 грузах. Грузы с оружием на моем участке не сбрасывались. Оружие и боеприпасы доставлялись к нам с других участков. Настроение в АК в последние дни было очень плохим. Если бы воззвание фон дем БАХА с признанием солдатских прав поступило раньше, оно

nie miałem wglądu w plany dowództwa AK, przypuszczam, że powstanie miało na celu zajęcie miasta w chwili, gdy Niemcy je opuszczają, a Rosjan jeszcze w mieście nie będzie. Ponadto nie można było dopuścić do zniszczenia urzędów wojskowych i komunikacyjnych przez wycofujących się Niemców. Ten pogląd podzielają również moi koledzy. Gdyby wiedziano, że działania bojowe będą się ciągnęły przez osiem tygodni, zrezygnowano by z powstania. Zginęło aż do 50% przerzuconych ludzi Berlinga, niewielkiej części udało się uciec przez Wisłę, reszta została wzięta do niewoli.

AK ponosiła skutek walk nadal wielkie straty i wczoraj około godz. 23.00 musiała się poddać. Nie potrafię podać, gdzie znajdują się jeszcze punkty oporu. Nie byłem uzbrojony i nie uczestniczyłem bezpośrednio w walce. Znacznej części członków AK udało się, po pozbyciu się broni i opaski na ramieniu lub munduru, opuścić ^bmiasto^{-b} wraz z ludnością cywilną. Stosunek ludności cywilnej do powstania był negatywny, do Armii Ludowej – chłodny. [AL] otrzymywała normalne przydziały jak AK. Na naszym odcinku była tak samo wykorzystywana jak AK i nie miała szczególnych zadań. O ile wiem, zadaniem żandarmerii AK było pilnowanie jeńców Wehrmachtu. Pilnowanie policji SS oraz cywilnych reichs[deutschów] i volksdeutschów należało do PKB. Nie potrafię powiedzieć, gdzie znajdowało się więzienie. Nie słyszałem też o rozstrzeliwaniu żołnierzy Wehrmachtu ani o rozstrzeliwaniu członków SS lub policji. Ale słyszałem, że na innych odcinkach Niemcy byli rozstrzeliwani. Na moim odcinku tylko przed ok. dziewięcioma dniami zrzucono zasobniki z żywnością, zawierające słoninę, konserwy mięsne i kaszę, jednak w małych ilościach. Mowa jest o 10 zrzutach. Zrzuty broni na moim odcinku nie zdarzały się. Uzupełnienie broni i amunicji dla nas odbywało się za pośrednictwem innych odcinków. Nastroje w AK w ostatnich dniach były bardzo złe. Gdyby wezwanie von dem Bacha z przyznaniem praw żołnierskich nadeszło wcześniej, doprowadziłoby to na pewno do buntu w AK. Sądziłyśmy, że po poddaniu się zostaniemy zastrzeleni i dlatego woleliśmy walczyć.

Więcej nic nie potrafię powiedzieć.

v. g. u.

Adam Piasecki^c

^bpodp[isał]^{-b} (—)^d
Tłumacz

Sprawa zamknięta:
(—)^d
Sekr[etarz] krym[inalny]

[...]^e

наверняка вызвало бы революцию в рядах АК. Таким образом, мы считали, что если сдадимся, то будем расстреляны, и поэтому предпочли борьбу.

Больше ничего показать не могу.

Адам ПЯСЕЦКИЙ^в

^бподп[исал]^{-б} (—)^г
Переводчик:

Окончено:
(—)^г
Крим[иналь]секр[етарь]

[...]^д

ИНП, КР 351/4, л. 62–63.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^а Было: *дистрикт*.
- ^{б-б} Дописано от руки.
- ^в Собственноручная подпись.
- ^г Неразборчивая подпись.
- ^д Неразборчивая дописка от руки.

¹ Пясецкий Адам-Мария, псевдоним «Марьян Искра», во время восстания заместитель квартирмейстера группировки АК «Крыски».

IPN, KR 351/4, k. 62–63.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^a Było: *dystrykt*.
- ^{b--b} Dopisano odręcznie.
- ^c Podpis odręczny.
- ^d Nieczytelny podpis.
- ^e Nieczytelny odręczny dopisek.

¹ Piasecki Adam Maria, ps. „Marian Iskra”, w powstaniu zca kwatermistrza zgrupowania AK „Kryski”.

² Ze starszeństwem od 1 lipca 1925; por. „ROR 1934”.

22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца
И. Совиньского

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 22.9.1944

[Для допроса] доставлен взятый в плен 21.9.44 в кольце окружения на Висле польский слесарь Иренеуш СОВИНЬСКИЙ, род[ившийся] 12.2.1923 в Лодзи, ныне Лицманштадт, ранее проживавший в Варшаве, ул. Колеёвая, 41. По существу заданных вопросов он показывает:

В марте 1942 г. я вернулся из Германии в Варшаву. В Варшаве я снова получил работу. В мае 1944 г. мой товарищ по работе завербовал меня в ряды пол[ьского] движения сопротивления, в которые я сразу вступил.

За три дня до начала восстания для участников движения сопротивления была объявлена тревога. 1.8.1944 я получил приказ явиться в 17 часов на кладбище на Повонзки. На это кладбище в тот день должно было явиться 200 повстанцев, однако пришло только 50 человек.

Там мы получили оружие, состоящее из винтовок, пистолетов и ручных гранат. Оружие было спрятано на кладбище в могилах. Это единственный склад оружия, который я знал. Там мы получили также бело-красные повязки с надписью «ВП». Кроме этого, на повязках были еще номера. У меня был номер 240¹.

Впоследствии я сражался в разных районах города. Командира моего отделения звали КМИЦИЦ. Он был в звании подпоручика.

^аНам все время не хватало боеприпасов. Если во время боя мы стреляли, потом об этом надо было доложить, по какой цели был произведен этот выстрел. В последние дни у нас было больше оружия и боеприпасов, так как пол[ьские] части армии Берлинга доставляли все это из-за Вислы с Праги. Я хочу еще отметить, что [это] было неплохо, так как части БЕРЛИНГА принесли с собой русские винтовки, использовать которые мы не могли, поскольку боеприпасы у нас были немецкие.

На вопрос о настроении повстанцев могу сообщить, что они считают, что русские отбросят немцев и восстание закончится для них победой. Должен еще упомянуть, что я сражался 5 дней, не получая никакой пищи.

22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Ireneusza Sowińskiego

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 22.9.1944

Wzięty do niewoli w pierścieniu oblężenia nad Wisłą 21.9.44 i tu przekazany stawił się polski ślusarz Ireneusz S o w i ń s k i, ur. 12.2.1923 w Łodzi, obecnie Litzmannstadt, zamieszkały wcześniej w Warszawie, ul. Kolejowa nr 41. Przesłuchiwany składa następujące zeznania:

W marcu 1942 wróciłem z Niemiec do Warszawy. Otrzymałem znowu w Warszawie pracę. W maju 1944 kolega z pracy zwerbował mnie do pol[skiego] ruchu oporu i natychmiast do niego przystąpiłem.

Trzy dni przed wybuchem powstania mieliśmy alarm z ruchu oporu. W dniu 1.8.1944 otrzymałem rozkaz zgłoszenia się o godz. 17 na cmentarzu na Powązkach. Tego dnia miało się tam zgłosić 200 powstańców. Przybyło jednak tylko 50 ludzi.

Tam otrzymaliśmy broń, na którą składały się karabiny, pistolety i granaty ręczne. Broń była ukryta w grobach na cmentarzu. To jedyny magazyn broni, o którym wiedziałem. Tam otrzymaliśmy też białoczerwone opaski z napisem „WP”. Poza tym na opaskach tych były numery. Ja miałem numer 240¹.

Następnie walczyłem w różnych punktach miasta. Dowódca mojej drużyny nazywał się Kmicic. Był w randze podporucznika.

^aPrzez cały czas brakowało nam amunicji. Gdy podczas walki oddaliśmy strzał, musieliśmy później meldować, do jakiego celu został on oddany. W ostatnich dniach mieliśmy więcej broni i amunicji, ponieważ pol[skie] oddziały armii Berlinga dostarczały wszystko z Pragi przez Wisłę. Chciałbym jeszcze dodać, że nie było źle, ponieważ oddziały Berlinga wzięły ze sobą rosyjskie karabiny, nie mogliśmy ich [jednak] wykorzystać, bo mieliśmy niemiecką amunicję.

Pytany o nastroje powstańców, mogę powiedzieć, że według [pogłosek] Rosjanie odepchną Niemców i powstanie będzie wygrane. Muszę jeszcze wspomnieć, że walczyłem przez pięć dni, nie otrzymując nic do jedzenia.

Wiadomo mi, że na ulicy Wilanowskiej, obecnie zajętej przez Niemców, był magazyn aprowizacyjny powstańców. Wiem także, że w młynie przy ulicy Prostej był skład mąki.

Мне известно, что на улице Виляновской, которая сейчас занята немцами, был продовольственный склад повстанцев. Мне также известно, что на мукомольном заводе на улице Простой был склад муки.

Гражданское население очень рассержено на повстанцев и отказывалось давать нам какое-либо продовольствие.^а

Других показаний дать не могу и в заключение подчеркиваю, что я сказал чистую правду.

СОВИНЬСКИЙ Иренеуш^б

Переводил:
КУБЬЯК^б
Шарфюрер СС

Окончено:
ДАНИЭЛЬС^б
Штурмшарфюрер СС

Примечание: СОВИНЬСКИЙ принадлежал к пол[ьскому] движению сопротивления и активно участвовал в восстании: предлагается подвергнуть его специальному обращению.

ДАНИЭЛЬС^б
Штурмшарфюрер СС

- ^{в-1)} Использовано
2) К делу. 22 IX^в (—)^г

ИНП, КР 351/4, л. 66.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^{а-а} Фрагмент в круглых скобках, вписанных от руки.
^б Собственноручная подпись.
^{в-в} Дописано от руки.
^г Неразборчивая пометка.

¹ 240 взвод входил в состав группировки АК «Жирафа». Командиром был подпоручик Юзеф Кравчик, псевдоним «Семп».

Ludność cywilna jest wściekła na powstańców, odmawiała nam jakiegokolwiek żywności.^a

Dodać nic więcej nie mogę i kończąc podkreślam, że powiedziałem wyłącznie prawdę.

v. g. u.

Sowiński Ireneusz^b

Tłumaczył:
Kubjak^b
SS Scharführer

Sprawa zamknięta:
Daniels^b
SS Sturmscharführer

Uwaga: Sowiński należał do pol[skiego] ruchu oporu i aktywnie uczestniczył w powstaniu; proponuje się poddanie go specjalnemu traktowaniu.

Daniels^b
SS Sturmscharführer

^c1) Wykorzystano

2) Ad acta. 22 IX^c (—)^d

IPN, KR 351/4, k. 66.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^{a--a} Fragment w odręcznie wstawionym nawiasie okrągłym.

^b Podpis odręczny.

^{c--c} Dopisano odręcznie.

^d Nieczytelna parafa.

¹ Pluton 240 wchodził w skład zgrupowania AK „Żyrafa”. Dcą był ppor. Józef Krawczyk, ps. „Sęp”.

22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца
Ф. Любецкого

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 22 сентября 1944 г.

[Для допроса] доставлен подпоручик АК на время войны Феликс ЛЮБЕЦКИЙ, род[ившийся] 4.3.1921 в Пинске, ранее проживавший в Варшаве, улица Мокотовская, 65/11. По существу заданных вопросов он показывает следующее:

По делу: После того, как моя мать умерла в Пинске, а мой отец [погиб] в 1939 году во время бомбежки Варшавы, я работал в Варшаве в фирме «[Л.] Да[а]б», Столярно-механические мастерские, рабочим. Я окончил начальную школу и три класса гимназии, продолжать обучение я не мог, так как должен был сам зарабатывать себе на жизнь.

До 1 августа 1944 года я не занимался политической деятельностью. Когда вспыхнуло восстание, я не хотел оставаться в стороне и с помощью своего друга Ежи МАЛЕВСКОГО вступил в АК. Вместе с ним я явился на улицу Карольковую и потом участвовал в различных боевых действиях. Описание отдельных боевых действий завело бы нас слишком далеко, и по м[оему] м[нению] излишне, так как я уверен, что полиции безопасности досконально известны все фазы.

Примечание: ЛЮБЕЦКИЙ служил в том же бат[альоне]¹, что и уже подробно допрошенный подпоручик АК по фамилии Ришард ЯНКОВСКИЙ². Вышеназванные участвовали также в одних и тех же боевых действиях, как было установлено в ходе устного допроса. По этой причине нет необходимости заниматься этим повторно.

По существу заданного вопроса показываю, что командир боевой группы «Радослав», руководивший этим подразделением в начале восстания, осуществлял свою командную власть до самого конца. Ему подчинялись, по м[оему] м[нению], три бат[альона], правда, я знаю только 1-й бат[альон], к которому сам принадлежал. Командиром бат[альона] был у нас майор «Витольд»³, а его заместителем капитан «Зигмунт»⁴. Где подполковник «Радослав» и майор «Витольд» находились во время капитуляции, я не в состоянии сообщить. Ка-

**22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Feliksa Lubeckiego**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 22 września 1944

Doprowadzony podporucznik AK czasu wojny Feliks L u b e c k i, ur. 4.3.1921 w Pińsku, zamieszkały dawniej w Warszawie, ulica Mokotowska 65/11, przesłuchiwany składa następujące zeznania:

Dotyczy sprawy: Gdy moja matka zmarła w Pińsku, a mój ojciec [zginął] w roku 1939 podczas bombardowania Warszawy, pracowałem w Warszawie jako robotnik w firmie „[L.] Da[a]b”, Mechaniczne Zakłady Stolarskie. Uczęszczałem do szkoły powszechnej i [ukończyłem] trzy klasy gimnazjum. Dalej nie mogłem chodzić do szkoły, bo musiałem sam zadbać o swoje utrzymanie.

Do 1 sierpnia 1944 nie udzielałem się politycznie. Gdy wybuchło powstanie, nie chciałem stać z boku i dostałem się za pośrednictwem mojego przyjaciela Jerzego M a l e w s k i e g o do AK. Zgłosiliśmy się obaj na ulicy Karolkowej i potem uczestniczyłem w różnych akcjach bojowych. Opis poszczególnych akcji bojowych zabrałby za dużo czasu i m[oim] z[daniem] jest zbędny, ponieważ sądzę, że policja bezpieczeństwa jest jak najbardziej poinformowana o wszystkich fazach.

Uwaga: Lubecki służył w tym samym bat[alionie]¹, co już dokładnie przesłuchany podporucznik AK o nazwisku Ryszard J a n k o w s k i². Wymienieni uczestniczyli także w tych samych akcjach bojowych, co stwierdzono w przesłuchaniu ustnym. Dlatego zbędne jest zajmowanie się tym od nowa.

Na pytanie odpowiadam, że dowódca grupy bojowej „Radosław”, który od początku powstania dowodził tą jednostką, wydawał rozkazy aż do końca. Jemu podlegały, m[oim] z[daniem], trzy bat[aliony], choć ja znam tylko 1 bat[alion], do którego należałem. Dowódcą bat[alionu] był u nas major „Witold”³, a jego zastępcą kapitan „Zygmunt”⁴. Gdzie podpułkownik „Radosław” i major „Witold” byli w czasie kapitulacji, nie jestem w stanie podać. Kapitan „Zygmunt” udał się ze mną do niewoli. Chciałbym zauważyć, że kapitan „Zygmunt” był bardzo mało aktywny i prawdopodobnie nie mógł lepiej wykonywać swej służby wskutek odniesionych ran. On zaj-

питан «Зигмунт» вместе со мной отправился в плен. Я хотел бы отметить, что капитан «Зигмунт» проявлял очень маленькую активность и, вероятно, из-за полученных ранений лучше исполнять свои обязанности не мог. Он занимал должность, но в действительности заместителем командира бат[альона] был капитан «Мотыль». О его местопребывании мне тоже ничего не известно.

Когда наша ситуация начала ухудшаться и шансов продолжать успешно обороняться у нас не было, «Радослав» отдал приказ переправиться через Вислу на Саскую кемпу. Мы несколько раз пробовали переправиться, но из этого уже ничего не вышло. Мне кажется странным, что мы получили приказ переправиться через Вислу. Мы, члены АК, все боялись большевиков, так как повсеместно было распространено мнение, что большевики будут нас депортировать. Во всяком случае, штаба я больше не видел и думаю, что ему удалось пробиться на Саскую кемпу и на советскую сторону Вислы.

С членами армии БЕРЛИНГА переправился также майор, бранивший штаб АК и царящий там беспорядок самым критическим образом. Когда «Радослав» отдал нам приказ переправиться через Вислу, мы попросили у советского майора, учитывая совместные бои в течение нескольких дней, рекомендательное письмо в армию БЕРЛИНГА. Он отказал нам в этой просьбе, ругая штаб АК.

Капитан «Зигмунт», который сдался вместе со мной, мог бы показать гораздо больше меня, так как я плохо ориентировался в этой политической неразберихе. Он все-таки был заместителем командира бат[альона] и сумел бы дать исчерпывающее описание ситуации.

ЛЮБЕЦКИЙ Фел[икс]^а

Окончено с пометкой, что сначала будет допрошен капитан «Зигмунт», так как обвиняемый не в состоянии полностью описать ситуацию. Возможно, будет произведен повторный допрос для выяснения некоторых противоречий.

ФОЛЬТ^а

Штурмшарфюрер СС

ИНП, КР 351/4, л. 70–70об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В верхней части первой страницы документа пометка, вероятно, К. А. Фишера и вторая, неразборчива.

mował stanowisko, ale zastępcą dowódcy bat[alionu] był w rzeczywistości kapitan „Motyl”. Co się z nim teraz dzieje, też nie wiem.

Gdy nasza sytuacja pogarszała się i nie było widoków na dalszą skuteczną obronę, „Radosław” wydał rozkaz przepłynięcia się przez Wisłę na Saską Kępę. Próbowaliśmy kilka razy przepłynąć się, ale już do tego nie doszło. Wydaje mi się dziwne, że otrzymaliśmy rozkaz przepłynięcia się przez Wisłę. My, członkowie AK, wszyscy baliśmy się bolszewików w związku z powszechnie panującą opinią, że bolszewicy będą nas deportować. W każdym razie sztabu już nie widziałem i sądzę, że udało mu się przebić na Saską Kępę na sowiecką stronę.

Podczas przepływu żołnierzy armii Berlinga przybył także major, który szkalował sztab AK i do panującego tam bałaganu odnosił się bardzo krytycznie. Gdy „Radosław” wydał nam rozkaz przepłynięcia się przez Wisłę, poprosiliśmy sowieckiego majora, powołując się na kilkudniowe wspólne walki, o list polecający do armii Berlinga. Odrzucił tę prośbę, obrzucając sztab AK wyzwiskami.

O wiele więcej niż ja mógłby zeznać kapitan „Zygmunt”, który poddał się razem ze mną. Ja nie miałem rozeznania w całym tym politycznym zamieszaniu, a on był przecież zastępcą dowódcy bat[alionu] i byłby w stanie podać dokładny opis sytuacji.

v. g. u.
Lubecki Fel[iks]^a

Zakończono uwagą, że najpierw przesłucha się kapitana „Zygmunta”, ponieważ oskarżony nie jest w stanie dokładnie opisać sytuacji. Ewentualnie ponowi się przesłuchanie dla wyjaśnienia zaistniałych sprzeczności.

Folth^a
SS Sturmscharführer

IPN, KR 351/4, k. 70–70v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W górnej części pierwszej strony dokumentu parafrasa prawdopodobnie K. A. Fischera i druga nieczytelna.

Przypisy

^a Podpis odręczny.

¹ Chodzi o batalion „Czata 49”.

² Zob. dok. 74.

Примечания

^a Собственноручная подпись.

¹ Речь идет о батальоне АК «Чата 49».

² См. док. № 74.

³ Рунге Тадеуш (1898–1975), псевдонимы «Витольд», «Оса», майор запаса пехоты; в 1939 начальник Общественно-политического отдела Воеводского управления в Новогрудке; интернирован в Латвии; перебрался во Францию и Великобританию; с июля 1940 адъютант XII стрелкового батальона 4 стрелковой бригады; с июня 1942 в IV батальоне 1 отдельной парашютной бригады; с ноября 1943 в отделе кадров штаба Главного командующего; в ночь с 9 на 10 апреля 1944 заброшен с парашютом на территорию Польши, затем начальник Центра снабжения на местах «Кедива» (Управления диверсионной службы) Главного командования АК; во время восстания командовал батальоном АК «Чата 49»; в конце сентября 1944 заболел, эвакуирован из Чернякова в Средместье (подполковник – 2 октября 1944); после капитуляции в немецком плену, но 15 ноября 1944 ему удалось бежать из пересыльного лагеря для АК в Скерневице; в 1945–1973 в Великобритании.

⁴ Правильно – Милевич Зигмунт (1896–1985), псевдонимы «Руг», «Витольд», капитан запаса пехоты; во время французской кампании 1940 в 8 пехотном полку 3 пехотной дивизии Войска Польского во Франции; после эвакуации в Великобританию в 4 стрелковой бригаде, затем в 1 отдельной парашютной бригаде; в ночь с 3 на 4 марта 1942 заброшен с парашютом на территорию Польши; служил в V отделе Главного командования АК; во время восстания офицер отделения по сбору выброшенных грузов в Средместье, потом в «Чате 49»; ранен, взят в плен утром 22 сентября 1944 в здании по ул. Виляновской, 5, первоначально перевезен служащими зипо на ал. Шуха, затем в отделение полиции безопасности у костела св. Войтеха (на нынешней ул. Вольской); там многократно допрошен, однако указал фальшивый псевдоним и фальшивую фамилию; ср. Z. Milewicz, *W niemieckich rękach* [в:] *Drogi cichociemnych*, Londyn 1972, с. 247–250; см. док. № 81, также протокол допроса В. Разиковского от 22 сентября 1944, Институт национальной памяти, группа Рейнефарта, 351/4, л. 68 и 68 (на обороте). На этом допросе З. Милевич, правда, упоминает о «Монтере», но без указания фамилии. Немцы безуспешно пытаются выяснить также, принадлежит ли псевдоним «Нурт» А. Санойце – в конце сентября Милевич был перевезен в Жирардов, затем в Дулаг в Скерневице, 13 октября бежал из плена и вновь служил в АК; с 1945 в Великобритании; майор (1945).

³ Runge Tadeusz (1898–1975), ps. „Witold”, „Osa”; mjr piech. rez.; w 1939 naczelnik Wydz. Społ.-Polit. Urzędu Wojewódzkiego w Nowogródku; internowany na Łotwie; przedostał się do Francji i W. Brytanii; od lipca 1940 adiutant XII batalionu strzelców 4 BS; od czerwca 1942 w IV batalionie 1 SBSpad; od listopada 1943 w Oddz. Personalnym Szt. NW; w nocy z 9 na 10 kwietnia 1944 skok na spadochronie do Polski, następnie kierownik CZT Kedywu KG AK; w powstaniu dca batalionu AK „Czata 49”; pod koniec września 1944 zachorował, ewakuowany z Czerniakowa do Śródmieścia (ppłk – 2 października 1944); po kapitulacji w niemieckiej niewoli, ale 15 listopada 1944 udało mu się zbiec z obozu przejściowego dla AK w Skierniewicach; w l. 1945–1973 w W. Brytanii.

⁴ Właśc. Milewicz Zygmunt (1896–1985), ps. „Róg”, „Witold”; kpt. piech. rez.; w kampanii francuskiej 1940 w 8 pp z 3 DP WP we Francji; po ewakuacji do W. Brytanii w 4 BS, następnie w 1 SBSpad; w nocy z 3 na 4 marca 1942 skok na spadochronie do Polski; służył w Oddz. V KG AK; w powstaniu oficer komórki odbioru zrzutów w Śródmieściu, potem w „Czacie 49”; ranny, został wzięty do niewoli rankiem 22 września 1944 w budynku ul. Wilanowska 5, początkowo przewieziony przez funkcjonariuszy Sipo na al. Szucha, następnie do placówki policji bezpieczeństwa przy kościele św. Wojciecha (przy ob. Wolskiej); tam wielokrotnie przesłuchiwany, podał jednak fałszywy pseudonim i fałszywe nazwisko; por. Z. Milewicz, *W niemieckich rękach [w:] Drogi cichociemnych*, Londyn 1972, s. 247–250; por. dok. nr 81, także protokół przesłuchania W. Razikowskiego z 22 września 1944, IPN Grupa Reinefahrta, 351/4, k. 68 i 68 verte. W tym przesłuchaniu Z. Milewicz, co prawda, wymienia „Montera”, ale bez ujawnienia nazwiska. Niemcy bezskutecznie usiłują się także dowiedzieć, czy „Nurt” to A. Sanojca – pod koniec września Milewicz został przewieziony do Żyrardowa, następnie do Dulagu w Skierniewicach, 13 października zbiegł z niewoli i ponownie służył w AK; od 1945 w W. Brytanii (mjr – 1945).

22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца
В. Разиковского

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 22.9.1944

[Для допроса] доставлен поляк РАЗИКОВСКИЙ Витольд¹, род[ившийся] 25.5. [18]97 в Пинске, женатый, канцелярский служащий, проживающий в Варшаве, Кручая, 41/3. Он показывает следующее:

1) Касательно личности:

Я родился в Пинске и был единственным ребенком в семье. По окончании начальной школы освоил профессию торговца. Во время борьбы с большевизмом в 1920 году я учился на офицерских курсах, которые окончил в звании поручика. Я был служащим в торговом обществе вплоть до начала нем[ецко-]пол[ьских] военных действий. Во время войны я вступил в армию поручиком и был зачислен в р[оту], охранявшую мост. После войны я работал канцелярским служащим в немецкой фирме.

2) По делу:

По существу предъявленного мне обвинения сообщаю следующее: Мой бывший товарищ, офицер, осенью 1943 года попросил меня вступить в АК. На эту просьбу я сразу дал положительный ответ и был принят в АК в качестве капитана. Поначалу моя деятельность не была активной, так как я был зачислен в запас. Активизироваться я должен был только тогда, когда начнется уже запланированное в свое время восстание. 1.8.44 я получил приказ явиться для участия в борьбе. Я был офицером снабжения и моей задачей был сбор, вместе с шестью женщинами, сброшенных над территорией города снабженческих грузов и их доставка в Почтовую сберегательную кассу, где находился главный пункт снабжения. С начала восстания мои люди в двух случаях нашли и доставили 70 ящиков со снабжением. В ящиках были оружие и боеприпасы, в том числе боеприпасы для пехоты к немецким винтовкам, противотанковое оружие, ручные гранаты, автоматы и патроны к ним, а также перевязочные материалы. Общий вес сброшенных ящиков составлял около 1500 кг. Хотя в Англию по радио постоянно передавались просьбы о помощи, она по[чти] совсем не поступала. Англичане постоянно обнадеживали нас словами – по-

**22 września 1944, Warszawa, Protokół przesłuchania powstańca
Zygmunta Milewicza (vel Witold Razikowski)**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 22.9.1944

Doprowadzony Polak R a z i k o w s k i Witold¹, ur. 25.5.97 w Pińsku, żonaty, urzędnik biurowy, zamieszkały w Warszawie, Krucza 41/3, składa następujące zeznania:

1) Dotyczy osoby:

Urodziłem się w Pińsku jako jedyne dziecko moich rodziców. Po ukończeniu szkoły podstawowej wyuczyłem się zawodu handlowca. Podczas walk z bolszewizmem w roku 1920 uczestniczyłem w kursie oficerskim, z którego odszedłem jako porucznik. Byłem urzędnikiem w towarzystwie handlowym aż do wybuchu niem[iecko-]pol[skich] działań wojennych. Podczas wojny zaciągnąłem się jako porucznik i zostałem przydzielony do komp[anii] ochrony mostów. Po wojnie pracowałem w niemieckiej firmie jako urzędnik biurowy.

2) Dotyczy sprawy:

W związku z postawionymi mi zarzutami podaję, co następuje: były kolega, oficer, poprosił mnie jesienią 1943, żebym wstąpił do AK. Zgodziłem się natychmiast i zostałem przyjęty do AK jako kapitan. Początkowo nie prowadziłem aktywnej działalności, ponieważ zostałem włączony do rezerwy. Miałem się uaktywnić dopiero w momencie wybuchu zaplanowanego już wcześniej powstania. W dniu 1.8.44 otrzymałem rozkaz stawienia się do walki. Byłem oficerem zaopatrzenia i moim zadaniem było, wraz z sześcioma kobietami, odbieranie na terenie miasta ewentualnych zrzućców zaopatrzeniowych i dostarczanie ich do Pocztovej Kasy Oszczędności, gdzie znajdował się główny punkt zaopatrzenia. Od początku powstania w dwóch przypadkach moi ludzie odnaleźli 70 skrzyń z zaopatrzeniem i odnieśli je. W skrzyniach była broń i amunicja, w tym amunicja piechoty do niemieckich karabinów, broń przeciwpancerna, ręczne granaty, pistolety maszynowe wraz z amunicją oraz materiały opatrunkowe. Ogólna waga zrzuconych skrzyń wynosiła w zaokrągleniu 1500 kg. Jakkolwiek stale domagano się drogą radiową pomocy z Anglii, pra[wie] w ogóle ona nie nadchodziła. Anglicy pocieszali nas wciąż, mówiąc: – „prosimy jeszcze o trochę cierpliwości, po[moc] dostarczymy” ... nie było uporządkowanego rozdziału broni pp. Zrzuty odbierała grupa członków AK będąca

дождите еще немного, мы вам по[можем]... Упорядоченного распределения п[ротиво]т[анкового] оружия не было. Принимала посылки группа людей из АК, находившаяся в данный момент ближе всего. Поскольку больше сбросов не было, я был освобожден от выполняемой службы и отправился в качестве заместителя командира батальона на ул. Окронг, 3 к командиру батальона «Витольду» (псевдоним). Батальон насчитывал около 600 человек. Настоящей фамилии «В[итольда]» я не знаю. У всех членов АК были псевдонимы. У меня тоже было имя, «Зигмунт». Бат[альон] «Витольда» находился в резерве с начала восстания приблизительно по 11.9.44. С этого момента мы участвуем в боях в районе улиц Окронг, Виляновской, Зальц[штрассе] и Хафенштр[ассе].

Примечание: Капитан «Зигмунт» неоднократно упоминался в ходе других допросов², в связи с чем передается компетентному референту для дальнейшего допроса.

(—)^a
К[риминаль]о[бер]а[ссистент]

ИНП, КР 351/4, л. 67–67об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В верхней части первой страницы документа пометка, вероятно, К. А. Фишера и вторая, неразборчивая.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

¹ Ср. док. № 80, прим. 4.

² Ср. док. № 80.

w danej chwili najbliżej. Ponieważ nie było już więcej zrzutów, zostałem z dotychczasowej służby zwolniony i udałem się jako zastępca dowódcy batalionu na ul. Okrąg 3 do dowódcy batalionu „Witolda” (pseudonim). Batalion liczył około 600 ludzi. Prawdziwego nazwiska „W[itolda]” nie znam. Każdy członek AK występował pod pseudonimem. Ja miałem pseudonim „Zygmunt”. Bat[alion] „Witolda” był w rezerwie od początku powstania do około 11.9.44. Od tego czasu prowadzimy akcje w rejonie ulic Okrąg, Wilanowskiej, Salz[trasse] i Hafenstr[asse].

Uwaga: Kapitan „Zygmunt” był kilkakrotnie wymieniany podczas innych przesłuchań² i dlatego przekazuje się go właściwemu referentowi do dalszego przesłuchania.

(—)^a
KOA

IPN, KR 351/4, k. 67–67v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W górnej części pierwszej strony dokumentu paraafa prawdopodobnie K. A. Fischera i druga nieczytelna.

Przypisy

^a Podpis nieczytelny.

¹ Por. dok. 80, przypis 4.

² Por. dok. 80.

22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца
С. Корвин-Коссаковского

Варшава, 22.9.1944

Рассмотрено

Из потока беженцев доставлен поляк КОРВИН-КОССАКОВСКИЙ Станислав, поручик запаса, род[ившийся] 27.6.1901 в Большой Берестовице Гродненского уезда, жен[атый], рим[ско]-кат[олического] вероисповедания, торговец, в последнее время проживавший в Варшаве, Гжибовская площадь, 14/5. По существу заданных вопросов он показывает следующее:

О личности:

Я родился в Большой Берестовице, где у меня было земельное владение. В 1919 году я добровольцем вступил в 10-й уланский полк Литовско-белорусской бригады и боролся с большевизмом. В 1920 году был уволен в звании вахмистра. В 1926 году после ряда учений был произведен в звание поручика запаса. 6 или 7.9.39 был призван в 1-й уланский полк. Однако в боевых действиях я не участвовал, так как не смог найти свой полк. На литовской границе нас разоружили и интернировали. После вторжения советских войск в конце сентября [19]39 года я попал в русский плен. В 1940 году, в мае или апреле, мне удалось бежать и ок[оло] трех месяцев я жил у разных знакомых. В конце августа или начале сентября 1940 г. я перешел немецкую границу и прибыл в Сувалки, откуда примерно в середине сентября [19]40 года был отпущен в Варшаву. По приезде сюда я не сразу начал работать регулярно из-за плохого состояния здоровья. В последнее время я работал в РГО (польск. Рада Глувна Опекуньча – Главный опекунский совет).

По делу:

До [начала] восстания в Варшаве я не принадлежал ни к какой организации, так как должен был содержать семью. Имущество в Большой Берестовице я потерял. Моих сестер и мать вывезли русские. Вплоть до 16 августа [19]44 г. я не участвовал в восстании. За это время моя квартира на Гжибовской площади была полностью разрушена в результате воздействия немецкого оружия. Тогда я бежал в центр и пробрался в здание ПКО, где в течение какого-то времени находился штаб повстанцев. Мои товарищи постоянно делали мне за-

**22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Stanisława Korwina-Kossakowskiego**

Warszawa, 22.9.1944

Rozpatrzono

Doprowadzony z tłumu uciekinierów Polak K o r w i n - K o s s a -
k o w s k i Stanisław, porucznik rezerwy, ur. 27.6.1901 w Brzostowicy
Wielkiej, pow. Grodno, żon[aty], wyznania rzym[sko]kat[olickiego], ku-
piec, ostatnio zamieszkały w Warszawie, plac Grzybowski 14/5, przesłu-
chiwany składa następujące zeznania:

Dotyczy osoby:

Urodziłem się w Brzostowicy Wielkiej, gdzie posiadałem majątek ziem-
ski. W roku 1919 wstąpiłem jako ochotnik do 10 Puł[ku] Uł[anów] Bry-
gady Litewsko-Białoruskiej i walczyłem z bolszewizmem. W roku 1920
zostałem zwolniony w stopniu wachmistrza. W roku 1926 awansowałem
po kilku ćwiczeniach na porucznika rezerwy. W dniu 6. lub 7.9.39 zostałem
powołany do Pierwszego Puł[ku] Uł[anów]. Nie uczestniczyłem jednak
w działaniach bojowych, ponieważ nie mogłem odnaleźć swojego puł[ku].
Na granicy litewskiej zostaliśmy rozbrojeni i internowani. Po wkroczeniu
oddziałów sowieckich dostałem się pod koniec września [19]39 do rosyj-
skiej niewoli. W roku 1940, było to w maju lub kwietniu, udało mi się
zbiec i przebywałem ok[olo] trzech miesięcy u różnych znajomych. Pod
koniec sierpnia lub na pocz[ątku] września 1940 r. przekroczyłem granicę
niemiecką i przybyłem do Suwałk, skąd zwolniono mnie ok[olo] połowy
września [19]40 do Warszawy. Po przybyciu nie podjąłem tu od razu re-
gularnej pracy, ponieważ zdrowotnie nie byłem w dobrej formie. Ostatnio
byłem zatrudniony w RGO.

Dotyczy sprawy:

Do [wybuchu] powstania nie należałem w Warszawie do żadnej organi-
zacji, ponieważ musiałem zadbać o utrzymanie rodziny. Majątek w Brzo-
stowicy Wielkiej utraciłem. Moją matkę i siostry wywieźli Rosjanie. Do
16 sierpnia [19]44 nie uczestniczyłem w powstaniu. W tym czasie moje
mieszkanie przy placu Grzybowskim zostało wskutek niemieckich działań
zbrojnych kompletnie zniszczone. Wtedy uciekłem do centrum i dostałem
się do budynku PKO, gdzie przez pewien czas znajdował się sztab powstań-
ców. Koledzy wciąż wytykali mi, że pozostaję beczynny w czasie walki
o wolność narodu pol[skiego]. W ten sposób zmuszono mnie moralnie,

мечания по поводу моего бездействия в борьбе за свободу пол[ьского] народа. Таким образом меня, как бывшего пол[ьского] офицера, морально принудили к участию в восстании. Я явился в здание ПКО, где меня назначили офицером хозяйственной службы. Я должен был обеспечивать сохранность продовольственных складов. Если какой-либо склад был разрушен или ему угрожал захват немецкими войсками, я должен был найти помещения и немедленно начать перевозку.

Хотя я и был в здании ПКО, сообщить подробности об этом здании я не в состоянии. Будучи офицером хозяйственной службы, я даже не имел доступа в другие помещения. Конечно, я знал, что в это здание приводили военнопленных, но что с ними происходило, я точно не знаю.

Около 8 IX 44 я получил приказ осуществить проверку запасов продовольствия в районе берега Вислы. Я хотел еще перевезти оттуда некоторые продукты в центр города, но попасть туда уже не смог, так как мы были отрезаны. В связи с этим я остался в этом районе и руководил распределением предметов снабжения.

^aНа вопрос, куда пропали члены АК, сражавшиеся на этом участке, я могу ответить только то, что большинство в последние дни, когда прибыла армия Берлинга, было переправлено на Прагу. Командовал полковник ^b«Радослав»^b. Он бежал одним из первых¹, а вместе с ним большинство офицеров. Вследствие этого у всех упал боевой дух. 20 IX никого из командования уже не было².

Несомненно, часть повстанцев сдалась бы раньше, если бы те, которые сейчас бегут первыми, не занимались с таким размахом пропагандой зверств [немцев]. Постоянно указывалось на то, что каждый, кто попадет в руки немцев, будет расстрелян.

Когда вспыхнуло восстание, АК [так] уверяли [в благоприятности ситуации], что она решилась на восстание. Мы никогда не думали, что будем сражаться вместе с большевиками. С этим не согласна большая часть АК. Союзники не сдержали своих обещаний, поэтому сложилась нынешняя ситуация. После 14 дней борьбы все уже это знали, но обратной дороги уже не было.

Было оговорено, что русские дойдут до определенной черты, но до Варшавы – никогда. Мы полагали, что союзники окажут нам помощь, и с этой помощью мы отвоюем бывшие польские территории. Затем совместными силами мы дадим отпор русским. Все нас бросили.

Я тоже мог бежать на Прагу к русским, но отказался от этого из-за чувства, что у меня с русскими свои счеты. Русские вывезли моих сестер и мать, и поэтому, несмотря на всю пропаганду о якобы совершаемых зверствах я предпочел остаться и оказаться в немецком плену.^a

jako byłego pol[skiego] oficera do uczestnictwa w powstaniu. Zgłosiłem się w budynku PKO, gdzie otrzymałem przydział jako oficer gospodarczy. Miałem zabezpieczać magazyny żywności. Gdy jakiś magazyn został rozbity lub groziło mu zajęcie przez oddziały niemieckie, musiałem znaleźć pomieszczenia i natychmiast uruchomić transport.

Wprawdzie byłem w budynku PKO, ale nie jestem w stanie dokładnie poinformować o jego rozkładzie. Będąc oficerem gospodarczym, nawet nie miałem wstępu do innych pomieszczeń. Oczywiście widziałem, że wprowadzano do tego budynku jeńców, ale nie wiem dokładnie, co się z nimi działo.

Około 8 IX 44 otrzymałem rozkaz dokonania kontroli zapasów żywności w okolicach nad Wisłą. Chciałem stamtąd zabrać jeszcze trochę żywności do centrum miasta, ale już się nie przedostałem, ponieważ zostaliśmy odcięci. Dlatego pozostałem w tym rejonie i kierowałem rozdziałem zaopatrzenia.

^a-Na pytanie, gdzie podzieli się walczący na tym odcinku członkowie AK, mogę tylko odpowiedzieć, że większość w ostatnich dniach, po wyładowaniu armii Berlinga, została przeprowadzona na Pragę. Dowodził pułkownik ^b „Radosław”^{2-b}. On uciekł jako jeden z pierwszych¹, a wraz z nim większość oficerów. Wskutek tego zanikł u wszystkich duch bojowy. Już 20 IX nie było nikogo z całego dowództwa².

Część powstańców na pewno poddałaby się wcześniej, gdyby ci, którzy teraz jako pierwsi uciekli, nie uprawiali tak natrętnej propagandy o [niemieckim] okrucieństwie. Wciąż powtarzano, że każdy, kto wpadnie w ręce Niemców, zostanie rozstrzelany.

W chwili wybuchu powstania tak zapewniano [o korzystnej sytuacji], że [żołnierze] AK odważyli się wziąć w nim [udział]. Nigdy nie sądziliśmy, że będziemy musieli walczyć wspólnie z bolszewikami. [Taki wariant] jest odrzucany przez większość AK. Alianci nie dotrzymali swoich obietnic, mamy więc taką, a nie inną sytuację. Już po 14 dniach wszyscy o tym wiedzieli, ale wtedy nie było już odwrotu.

Uzgodniono, że Rosjanie dojdą do określonej linii, ale nigdy do Warszawy. Wierzono, że sprzymierzeńcy dostarczą nam pomocy i z tą ich pomocą odzyskamy byłe polskie tereny, a potem wspólnie odeprzemy Rosjan. Jednak wszyscy nas opuszcili.

Ja też miałem możliwość ucieczki na Pragę do Rosjan, ale odrzuciłem to, bo mam z nimi swoje porachunki. Moją matkę i siostry Rosjanie wywieźli i wbrew temu, co głosi propaganda o okrucieństwie [Niemców], wolałem pozostać i znaleźć się w niemieckiej niewoli.^{-a}

Ст[анислав] КОССАКОВСКИЙ

Переводчик:
Х. АЛЬБРЕХТ^в
Оберш[ар]ф[юрер] СС

Окончено:
(—)^г
Штурмшарф[юрер] СС

- д-1) Использовано.
2) К делу.

22 IX^д (—)^е

ИНИ, КР 351/4, л. 71–72.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^{а-а} Фрагмент в круглых скобках, вписанных от руки.
^{б-б} Подчеркнуто от руки.
^в Собственноручная подпись.
^г Неразборчивая подпись.
^{д-д} Дописано от руки.
^е Неразборчивая пометка.

¹ Информация не соответствует действительности. 18 сентября «Радослав» отошел по каналам на Мокотов.

² 20 сентября 1944 «Радослав» отдал приказ об эвакуации Черняковского Повисле и переходе по каналам на Мокотов. Несмотря на это, часть сражавшихся была уже не в состоянии оторваться от противника. Например, остатки батальона «Зоська» покинули последний бастион обороны только в ночь с 22 на 23 сентября, отойдя на берег Вислы, где ожидали переправы. В связи с отсутствием средств переправы часть пыталась перебраться вплавь, часть пробовала пробиться в Средместье (поручик «Ежи»), часть смешалась с гражданским населением, остальные попали в плен.

v. g. u.

St[anisław] Kossakowski^c

Tłumacz:
H. Albrecht^c
SS Obersch[ar]f[ührer]

Sprawa zamknięta:
(—)^d
SS Sturmscharf[ührer]

^e-1) Wykorzystano.

2) Ad acta.

22 IXe (—)^f

IPN, KR 351/4, k. 71–72.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a--a} Fragment w odręcznie wstawionym nawiasie okrągłym.
- ^{b--b} Podkreślono odręcznie.
- ^c Podpis odręczny.
- ^d Nieczytelny podpis.
- ^{e--e} Dopisano odręcznie.
- ^f Nieczytelna parafraza.

¹ Informacja nieprawdziwa. 18 września „Radosław” wycofał się kanałami na Mokotów.

² 20 września 1944 „Radosław” wydał rozkaz o ewakuacji Powiśla Czerniakowskiego i przejścia kanałami na Mokotów. Jednak część walczących nie była już w stanie oderwać się od nieprzyjaciela. Resztki np. batalionu „Zośka” wycofały się dopiero w nocy z 22 na 23 września z ostatniego bastionu obrony (Wilanowska 1) na brzeg Wisły w oczekiwaniu na przeprawę. W związku z brakiem środków przeprawowych, część usiłowała płynąć w pław, część próbowała przebić się do Śródmieścia (por. „Jerzy”), część zmieszała się z ludnością cywilną, reszta dostała się do niewoli.

22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца
Т. Сусьцитавского

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 22.9.44

[Для допроса] доставлен бывший пол[ьский] капитан Теофиль СУСЬ-ЦИТАВСКИЙ¹, род. 10.12.94 в Гродно, жен[атый], кат[олик], бывший кадровый офицер, после 1939 проживавший и работавший сельхозрабочим в Струпене Гродненского района. По существу заданных вопросов он показывает:

С 1.8.42 я занимаюсь нелегальной деятельностью, и для этой цели у меня в Варшаве, [ул.] Калиская, 13/34 имеется вторая квартира, в которой я часто пребывал месяцами. Сначала я принадлежал к ОПВ (Обуз Польски Вальчонцей – Лагерь сражающейся Польши)² и руководил в этой организации сектором разведки против коммунизма в округе Белосток. С 1.3.43 являюсь членом АК. Здесь в Варшаве я командовал 4-й ротой (1-й взвод на Чернякове, 2-й взвод на Мокотове, 3-й взвод на Драй-Кройц-Плац). Из нее [под свою команду] я принял около 70 человек и к началу восстания усилил ее путем вербовки до 180 человек. Одновременно я являлся заместителем командира батальона.

Для определения срока начала восстания решающее значение имела политическая ситуация. Отступление немецких фронтов и приближение советских армий вынудило АК подготовить и, в конце концов, развязать восстание. Мы ни в коем случае не хотели допустить, чтобы русские вступили в Варшаву как завоеватели, но хотели принять их отчасти как хозяева, чтобы, наконец, приобрести, таким образом, статус верховной власти. В связи с этим я должен заметить, что планом повстанцев предусматривалось овладеть Варшавой за несколько часов. Когда это не удалось, генерал «Бур» отдал лесным отрядам приказ ударить немедленно и придти Варшаве на выручку. Полагаю, что если бы это удалось, вспыхнуло бы всеобщее восстание во всем генерал-губернаторстве. По всей вероятности, это было предусмотрено также планом общего руководства, так как без посторонней помощи Варшава вряд ли сумела бы противостоять русским.

АК одна подготовила восстание и одна нанесла удар. До этого не была установлена связь с другими организациями. С оружием дело обстояло следующим образом: лично я считал, на основании донесений, отчетов и высказываний вышестоящего начальства, что оружия у нас достаточно. Впоследствии оказалось, что это был ошибочный вывод. Высшее

**22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Teofila Budzanowskiego (vel Teofil Suścitawski)**

EK Policji Bezpieczeństwa
Grupa Bojowa „Reinefarth”

Warszawa, 22.9.44

Doprowadzony by[ły] pol[ski] kapitan Teofil S u ś c i t a w s k i¹, ur. 10.12.[18]94 w Grodnie, żon[aty], kat[olik], były oficer zawodowy, po 1939 zamieszkały i zatrudniony jako rolnik w Strupinie pow. Grodno. Przesłuchiwany składa następujące zeznania:

Od 1.8.42 prowadzę nielegalną działalność i w tym celu miałem w Warszawie, [ul.] Kaliska 13/34, drugie mieszkanie, w którym przebywałem całymi miesiącami. Najpierw należałem do OPW (Obóz Polski Walczącej)² i w tej organizacji kierowałem sektorem wywiadu dla komunizmu w dystrykcie Białystok. Od 1.3.43 jestem członkiem AK. Tutaj w Warszawie dowodziłem 4 kompanią (I pluton na Czerniakowie, II pluton na Mokotowie, III pluton na Drei-Kreuz-Platz). Przejąłem z niej około 70 ludzi i do momentu wybuchu powstania wzmocniłem, werbując do 180 ludzi. Jednocześnie byłem zastępcą dowódcy batalionu.

O terminie wybuchu powstania zdecydowała sytuacja polityczna. Cofanie się frontu niemieckiego i zbliżanie się armii sowieckiej zmusiło AK do przygotowania powstania i wreszcie jego rozpoczęcia. W żadnym wypadku nie chcieliśmy pozwolić Rosjanom na wkroczenie do Warszawy jako zdobywcom. [Mieliśmy zamiar] przyjąć ich poniekąd jako gospodarze, żeby uzyskać w ten sposób status najwyższej władzy. W związku z tym muszę stwierdzić, że plan powstańców przewidywał całkowite opowanie Warszawy w ciągu kilku godzin. Gdy to się nie udało, generał „B ó r” [miał] wydać oddziałom leśnym rozkaz natychmiastowego uderzenia i przyjścia Warszawie z odsieczą. Zakładam, że gdyby się to powiodło, rozpętałoby się powszechne powstanie w całym GG. Prawdopodobnie przewidywał to także plan najwyższego dowództwa, gdyż sama Warszawa nie byłaby w stanie przeciwstawić się Rosjanom.

AK samodzielnie przygotowała powstanie i uderzyła. Z innymi organizacjami nie nawiązano wcześniej łączności. Sprawa uzbrojenia wyglądała następująco: osobiście byłem zdania, na podstawie meldunków, relacji i wypowiedzi wyższych przełożonych, że broni jest dosyć. Później okazało się, że był to mylny wniosek. Wyższe dowództwo AK liczyło z góry na broń zdobyczną, zaopatrzenie ze zrzutów z angielskich samolotów, a nawet

командование АК с самого начала рассчитывало на трофейное оружие, снабжение за счет грузов, сбрасываемых с английских самолетов, и даже на поддержку парашютистов русско-польской армии. Еще высшее руководство АК рассчитывало на то, что, вспыхнув, искра восстания пламенем охватит все способное к борьбе гражданское население, а тем более все существующие организации и увлечет их за собой. Первоначальный энтузиазм очень быстро ослаб, когда появились первые неудачи.

Восстание

Во время Варшавского восстания я был командиром батальона АК и заместителем руководителя боевой группы «Крыска». Мои псевдонимы – «Тум» и «Будзановский».

Уже за много месяцев до начала восстания я получил специальные инструкции, касающиеся будущих задач, и мои формирования знали, что час «В» близок. В середине июля я получил подробные инструкции, разработанные для моего первого участка боя. Далее события развивались следующим образом:

24.7 отдан приказ о степени «бдительность».

25.7 согласно приказу я сосредоточил 5 группировку и разместил ее следующим образом:

- 1 р[ота] – 111 человек – дом угол ул. Вшинковская [?] / Хафенштр[ассе],
 - 2 р[ота] – 80 человек – Фюрстенштр[ассе], 1,
 - 3 р[ота] – 100 человек – Хафенштр[ассе], 185,
 - 4 р[ота] – 170 человек – Виляновская, 24,
 - 5 р[ота] – 90 человек – Фабричная, 1 и Пшемысловая (дом графа Ледуховского, который в первые дни восстания был убит коммунистом Семпом – служащим АЛ).
-
- 551 человек

В качестве мест расквартирования использовались частные дома. Мы подвергали террору пребывающее в них пол[ьское] гражданское население, чтобы оно нас не выдало.

В это же время была проведена первая раздача вооружения. Я раздал роте: 40 ручных гранат, 5–8 пистолетов, 2–6 винтовок, 50–80 штук винтовоч[ных] патронов. Это оружие находилось до этого в руках отдельных командиров взводов, которые были ответственны за вооружение своих взводов.

28.7 был объявлен час «П», т. е. формирования надо было немедленно привести в состояние готовности, чтобы в течение ближайших 24 часов до начала восстания их можно было ввести в бой. Пути к отступлению были отрезаны. Однако через 24 часа «готовность» снова отменили. Это свидетельствовало об отсрочке или отсутствии единства в командовании, люди были утомлены ожиданием.

na wsparcie skoczków spadochronowych armii rosyjsko-polskiej. Ponadto wyższe kierownictwo AK miało nadzieję, że iskra powstania, raz zapalona, jak płomień porwie ze sobą wszystkich zdolnych do walki cywilów, a tym bardziej wszystkie istniejące organizacje. Wielki na początku entuzjazm bardzo szybko osłabł, gdy pojawiły się pierwsze niepowodzenia.

Powstanie

Podczas Powstania Warszawskiego byłem dowódcą batalionu AK i zastępcą dowódcy Grupy Bojowej „Kryśka”. Moje pseudonimy to „Tum” i „Budzanowski”.

Już kilka miesięcy wcześniej, przed rozpoczęciem powstania, otrzymałem specjalne instrukcje dotyczące przyszłych zadań i moje formacje wiedziały, że godzina „W” jest bliska. W połowie lipca otrzymałem dokładne instrukcje, dotyczące mojego pierwszego sektora walki. Dalej sprawy potoczyły się następująco:

W dniu 24.7 nakazano stopień „czujność”.

W dniu 25.7 zgodnie z rozkazem skoncentrowałem V Zgrupowanie i rozmieściłem je w następujący sposób:

- 1 komp[ania] – 111 ludzi – dom róg ul. Wszinkowska [?] / Hafenstr[asse],
 - 2 komp[ania] – 80 ludzi – Fürstenstr[asse] 1,
 - 3 komp[ania] – 100 ludzi – Hafenstr[asse] 185,
 - 4 komp[ania] – 170 ludzi – Wilanowska 24,
 - 5 komp[ania] – 90 ludzi – Fabryczna 1 i Przemysłowa (dom hrabiego Ledóchowskiego, który w pierwszych dniach powstania został zamordowany przez komunistę Sępa – funkcjonariusza AL).
-
- 551 ludzi

Zakwaterowanie było w domach prywatnych. Znajdującą się w nich polską ludność cywilną sterroryzowano, żeby uniknąć zdrady z jej strony.

Równocześnie wstępnie uzbrojono [ludzi]. Rozdałem na kompanię: 40 granatów ręcznych, 5–8 pistoletów, 2–6 karabinów i 50–80 sztuk amunicji do kar[abinów]. Broń ta znajdowała się do tej pory u dowódców plutonów, odpowiedzialnych za ich uzbrojenie.

W dniu 28.7 zarządzo godzinę „P”, tzn. formacje miały być od tej chwili w pogotowiu, żeby w ciągu 24 godzin przed rozpoczęciem powstania mogły zostać wprowadzone do akcji. Odwrotu już nie było. A jednak

1.8 в первой половине дня еще раз был объявлен час «П» и в 12.30 наконец поступил долгожданный приказ: «В 17.00 – час „В”!». Однако отдельные потерявшие терпение формирования открыли стрельбу в 15.00.

Уже 25.7 я занял свою боевую позицию по ул. Шарой, 20 и оттуда впоследствии руководил отдельными боевыми действиями. Официальным командиром 5-й группировки был поручик под псевдонимом «Секера»³. Он был инвалидом и занимался в основном подготовкой приказов, в то время как практическое руководство находилось в моих руках. Мое первое боевое поручение было следующим: «Атаковать пулеметами отель „Сеймовый” (Управление жандармерии) – бункеры на ул. Розбрат, Дом студенток (занятый жандармерией и СА) и дом СА на Гурнослёнской!».

Несмотря на то, что были задействованы все пять рот, занять упомянутые объекты не удалось. Нас встретил тяжелый пулеметный огонь и, потеряв двоих офицеров и еще около 25 человек, мы вынуждены были отступить. Впоследствии мы систематически осаждали эти объекты, но взять их не могли.

Это была, не считая более мелких акций, наша единственная штурмовая акция. Вскоре нас заставили перейти к обороне, и нам не оставалось ничего другого, как удерживать свои позиции на Черняковской, Лазенковской и Розбрат. 14.9 мы вынуждены были их оставить. После потери Фюрстенштрассе мы были отрезаны от центра и оказались в висленском котле. Только 16.9 появилось подземное сообщение с Мокотовом. Я приказал построить его саперным подразделениям, используя уже существующие каналы.

Начиная с первого дня, везде строились баррикады. Необходимую рабочую силу должны были предоставить нам начальники отдельных кварталов населенных домов. Поскольку места, где велись работы, часто находились под обстрелом, добровольцев было очень мало. В связи с этим нам пришлось применить принуждение. На моем боевом участке для строительства баррикад использовалось около 20 арестованных фольксдойче.

Около 8.8 на моем участке появились 20 жандармов, которых направила ко мне какая-то вышестоящая инстанция. К 20.8 я пришел к выводу, что их дальнейшее присутствие недопустимо. Они мародерствовали, убивали и грабили поляков и фольксдойче и т. д., поэтому я распорядился трех жандармов ликвидировать сразу, а остальных отстранил от должности. По моему предложению этих людей впоследствии направили в боевые подразделения. По нашему требованию взамен мы получили 10 надежных жандармов. Они выполняли полицейские задачи.

По приказу делегатуры до 10.9 на всей охваченной восстанием территории была введена гражданская администрация. Ею был создан орган безопасности, названный КБ (Корпус Безпеченьства – Корпус безопасности)⁴. Это была гражданская полиция, носившая на рукаве повязки

po 24 godzinach „gotowość” znowu odwołano. To było oznaką odwlekania lub braku jednomyślności w dowództwie. Czekanie męczyło ludzi.

W dniu 1.8. zarządzono przed południem jeszcze raz godzinę „P” i o godz. 12.30 nadszedł wreszcie zbawienny rozkaz: „O godz. 17.00 godzina «W»!”. Pojedyncze formacje, nie wytrzymując napięcia, rozpoczęły jednak strzelaninę już o godz. 15.00.

Już 25.7. zająłem stanowisko bojowe przy ul. Szarej 20 i stąd później kierowałem poszczególnymi działaniami bojowymi. Oficjalnym dowódcą V Zgrupowania był porucznik o pseudonimie „Siekiera”³. Był inwalidą i zajmował się głównie analizowaniem rozkazów, podczas gdy praktyczne kierownictwo spoczywało w moich rękach. Mój pierwszy rozkaz bojowy był następujący: „Zaatakować km-ami hotel «Sejmowy» (Komando Gendarmerie) – schrony na ul. Rozbrat, dom studentek (zajęty przez Gend[armerie] i SA) oraz dom SA na Górnośląskiej”.

Mimo włączenia [do akcji] wszystkich pięciu kompanii nie udało się zająć wymienionych obiektów. Zaatakowano nas ciężkim ogniem km-ów i po utracie dwóch oficerów i około 25 ludzi musieliśmy się wycofać. Później obiekty te przez cały czas oblegaliśmy, ale nie mogliśmy ich zdobyć.

To była, poza jakimiś mniejszymi, nasza jedyna akcja szturmowa. Wkrótce zepchnięto nas do obrony i nie mogliśmy nic więcej zrobić poza utrzymaniem naszych pozycji na Czerniakowskiej, Łazienkowskiej i Rozbrat. W dniu 14.9 musieliśmy z nich zrezygnować. Po utracie Fürstenstrasse zostaliśmy odcięci od centrum i znaleźliśmy się teraz w kotle wiślanym. Podziemne połączenie z Mokotowem istniało tylko do 16.9. Kazałem to połączenie wykonać oddziałom saperskim, z wykorzystaniem istniejących już kanałów.

Począwszy od pierwszego dnia [powstania] wszędzie budowano barykady. Potrzebną siłę roboczą mieli nam dostarczyć kierownicy poszczególnych grup zamieszkałych domów. Ponieważ miejsca [budowy barykad] często były pod ostrzałem, zgłaszało się niewielu ochotników. Musieliśmy wobec tego zastosować przymus. W moim sektorze bojowym do budowania barykad wykorzystano około 20 zaaresztowanych volksdeutschów.

Około 8.8. w moim sektorze pojawiło się 20 członków żandarmerii, których skierowała jakaś wyższa placówka. 20.8. stwierdziłem, że ich dalszy pobyt stał się nie do zniesienia. Zajmowali się [oni] plądrowaniem, dokonywali mordów na tle rabunkowym na Polakach i volksdeutschach itd., więc rozkazałem od razu trzech żandarmów zlikwidować, a resztę pozbawiłem urzędu. Na moją propozycję włączono tych ludzi później do oddziałów bojowych. Na nasze żądanie otrzymaliśmy w zamian 10 pewnych żandarmów. Spełniali oni zadania policyjne.

с надписью КБ и вооруженная пистолетами. В то время как жандармерия в основном занималась военными вопросами (дезертирство, уклонение от фронтовой службы и т. д.), в ведении КБ находился контроль за гражданской жизнью с ее различными преступлениями (грабеж, кража и т. д.). Принцип, что в КБ набираются только проверенные защитники, не соблюдался. Очень скоро я обнаружил, что КБ в моем секторе состоял из коммунистических элементов, поведение которых в значительной мере приводило к нарастанию враждебности гражданского населения по отношению к людям из АК. Следующие примеры:

1. Повсеместным было плохое обращение членов КБ с немецкими заключенными, хотя АК запрещала это и постоянно с этим боролась.

2. Задачей КБ была реквизиция для армии сенников, одеял и т. д., принадлежащих гражданскому населению. При этом людей систематически грабили, отбирая у них ценные вещи (деньги, предметы из золота и серебра, шубы и т. д.).

3. Польский инженер получил задание от боевого подразделения. Не считаясь с этим, КБ поручил ему другое задание. Когда инженер сослался на военный приказ, его на 30 дней подвергли строгому аресту, во время которого над ним издевались.

4. Я слышал, что в КБ военнопленных даже пытали, чтобы вынудить их к даче показаний. У меня нет доказательств, но однажды КБ получил от высшего командования инструкции, что пытки и издевательства над военнопленными строжайшим образом запрещены.

5. Однажды я видел пойманного фольксдойче, который, абсолютно истощенный, работал в проломе стены, а член КБ издевался над ним. Я оттолкнул человека из КБ и спросил фольксдойче, что с ним. У него были опухшие губы, кожа на них была содрана, и он только стонал: «Воды!». Я набросился на служащего КБ с вопросом, почему он допустил, что этот человек так изнывает от жажды. Он ответил мне язвительно: «Немцы тоже издеваются над нашими пленными и заставляют их умирать от жажды!».

В связи с этим я должен упомянуть о «Двойке». До восстания это был информационный отдел АК (2-й отдел). В рамках каждой группировки работал один офицер по информации и каждая рота должна была предоставить в его распоряжение двоих толковых молодых людей, которыми потом не мог распоряжаться даже командир батальона. В первые дни восстания этих людей вообще не было видно, около 10.8 они понемногу начали появляться и снова за всеми шпионить. Их официальной задачей была работа по предотвращению разложения АК. На моем участке боя такому офицеру по информации и разведке был придан офицер АК по фамилии КУХАРСКИЙ. Абсолютно самостоятельно он неоднократно отдавал приказы о расстреле фольксдойче, несмотря на то, что в АК это было запрещено. Ни один член АК не имел права самостоятельно судить военнопленных, этим были упол-

Na rozkaz Delegatury po 10.9. wprowadzono w całym obszarze powstania administrację cywilną. Utworzyła ona organ bezpieczeństwa, nazwany KB (Korpus Bezpieczeństwa^a)⁴. Była to policja cywilna, nosiła opaski na ramieniu z napisem KB i była uzbrojona w pistolety. Podczas gdy żandarmeria zajmowała się głównie sprawami wojskowymi (dezercja, dekownictwo itd.), KB podlegało nadzorowanie życia cywilnego i pospolitych przestępstw (rabunek, kradzież itd.). Nie przestrzegano zasady rekrutowania do KB tylko sprawdzonych obrońców. Bardzo szybko stwierdziłem, że członkowie KB stanowili w moim sektorze element komunistyczny i swoim zachowaniem spowodowali w znacznej mierze narastanie wrogiego nastawienia ludności cywilnej do członków AK. Następujące przykłady:

1. Niemieccy jeńcy byli przez członków KB zazwyczaj źle traktowani, chociaż AK tego zabraniała i stale z tym walczyła.

2. Zadaniem KB było rekwirowanie dla wojska sienników, koców itp. należących do ludności cywilnej. Przy tej okazji stale rabowano ludziom rzeczy wartościowe (pieniądze, przedmioty ze złota i srebra, futra itd.).

3. Polski inżynier otrzymał od walczącego oddziału pewne zadanie. Nie licząc się z tym, KB zlecił mu inne. Gdy inżynier powołał się na rozkaz wojskowy, został na 30 dni wtrącony do ciężkiego aresztu, gdzie znęcano się nad nim.

4. Słyszałem, że w KB nawet torturowano jeńców, żeby wymusić zeznania. Nie mam na to dowodów, ale pewnego dnia wyższe dowództwo przekazało KB instrukcje o surowym zakazie torturowania i dręczenia jeńców.

5. Kiedyś zobaczyłem pojmanego volksdeutscha, który, całkowicie wycieńczony, pracował w wyłomie muru, a członek KB znęcał się nad nim. Odepchnąłem KB-owca i zapytałem volksdeutscha, co mu dolega. Miał spuchnięte wargi, zdartą na nich skórę i prosił tylko: „wody!”. Na moje zarzuty wobec KB-owca, że nie daje temu człowiekowi wody, ten odpowiedział ze złością: „Niemcy też dręczą naszych jeńców i każą im umierać z pragnienia!”.

W związku z tym muszę też wspomnieć o D w ó j c e. Przed powstaniem była oddziałem informacyjnym AK (2 Oddział). W ramach każdego ugrupowania urzędował jeden oficer informacji i każda kompania musiała mu oddać do dyspozycji dwóch sprawnych młodych ludzi, którymi potem nie mógł dysponować nawet dowódca batalionu. W pierwszych dniach powstania tych ludzi w ogóle się nie widziało. [Dopiero] około 10.8 zaczęli stopniowo ujawniać się i wszystkich szpiegować. Ich oficjalnym zadaniem było zapobieganie tendencjom destrukcyjnym w AK. Na moim odcinku walki przydzielono takiemu oficerowi informacji i wywiadu oficera AK o nazwisku K u c h a r s k i. Nieraz wydawał on samowolnie rozkazy

номочены заниматься только суды. За свое поведение КУХАРСКИЙ был арестован, и им лично занялся прокурор наивысшей инстанции. Во всяком случае, он ждал вынесения приговора.

Это, правда, что журнал «Бюлетын Информацийны» однажды опубликовал материал, в котором немецкие военнопленные были разделены на классы и сообщалось, в частности, что к гестапо, СС, СД, СА, гитлерюгенду, жандармерии, полиции и железнодорожной полиции следует относиться, как к обычным преступникам. Я уверен, что этот материал поместили в журнале такие элементы как КУХАРСКИЙ – безразлично, принадлежали ли они к «Двойке» или к каким-либо судебным властям.

В самом начале (до 10.8) высшее командование издало приказ, что ^б«всех»^б военнопленных следует доставлять в следственные комиссии. Исключением были взятые в плен немецкие солдаты, которые сразу же направлялись в сборный лагерь. Следственные комиссии, по одной на каждую группировку, состояли из 3 или более знающих право лиц, задачей которых был допрос доставленных заключенных и передача его результатов прокурору, если была такая необходимость. Следственные комиссии также выносили приговоры, но делать это они могли только в присутствии прокурора. На своем участке я точно никогда не сталкивался со злоупотреблениями этого органа, но знаю, что КБ, особенно в начальный период, едва ли придерживался этого распоряжения и ликвидировал заключенных сразу после задержания. Будучи солдатом, я не мог более обстоятельно заниматься такого рода делами.

Около 10.8 в наших рядах появились первые коммунисты. Это были люди из АЛ. Членов ПАЛ на своем участке боевых действий я не видел. Людей из АЛ сначала было немного. Они установили связь с капитаном «Крыской» – см. следующий раздел! [?] – и получили разрешение открыть вербовочные бюро и вербовать членов. Это разрешение было условием их участия в борьбе, и они получили его, поскольку были хорошо вооружены. Я могу только сказать, что АЛ состояла исключительно из оплачиваемых элементов, преступников и разного уличного сброда. Однажды мы задержали курьера АЛ. Она прибыла с Мокотова и имела при себе расписку в получении свыше 2 000 000 злотых. Эту сумму она раздала отдельным группам АЛ, до которых ей удалось добраться.

АК не имела вербовочных бюро. В основном в боевые подразделения включали только тех, кто до этого хорошо зарекомендовал себя за время конспиративной деятельности. Высшее командование АК планировало, овладев Варшавой, провести призыв четырех возрастов, чтобы создать регулярную армию. Впоследствии она должна была мобилизовать весь польский народ, а во-вторых, обеспечить возможность сопротивления приближающимся советским войскам. Я хотел бы подчеркнуть, что АК по-прежнему придерживается антибольшевистской политики, избранной Соснковским⁵. Нам нет никакого де-

rozstrzeliwania volksdeutschów, pomimo że AK tego zabraniała. Żadnemu członkowi AK nie wolno było samodzielnie sądzić jeńców, takie prawo miały tylko sądy. Za swoje postępowanie Kucharski został aresztowany i prokurator najwyższej instancji zajął się nim osobiście. W każdym razie oczekiwał osądzenia.

Prawdą jest, że w czasopiśmie „Biuletyn Informacyjny” był raz opublikowany artykuł, w którym jeńcy niemieccy byli podzieleni na grupy, i podano w nim m. in., że gestapo, SS, SD, SA, HJ, Gendarmerie, policję i policję kolejową należy traktować jak pospolitych przestępców. Jestem przekonany, że tę publikację wprowadziły do czasopisma elementy takie, jak Kucharski – niezależnie od tego, czy należały do Dwójki, czy do jakichkolwiek władz sądowych.

Zaraz na początku (do 10.8.) wyższe dowództwo wydało rozkaz, że ^bwszystkich^b jeńców należy doprowadzić do komisji śledczych. Wyjątek stanowili niemieccy żołnierze wzięci do niewoli, których kierowano natychmiast do obozu zbiorczego. Komisje śledcze – w każdym ugrupowaniu była jedna – składały się przynajmniej z trzech osób znających prawo, których zadaniem było przesłuchanie doprowadzonych więźniów i przekazanie wyniku [przesłuchania] prokuratorowi, gdy była taka potrzeba. Komisje ś[ledcze] wydawały też wyroki, ale mogły to robić tylko w obecności prokuratora. W moim sektorze na pewno nie zetknąłem się z nadużyciami tej instytucji, lecz wiem, że KB – szczególnie w pierwszym okresie – raczej nie przestrzegał tego zarządzenia i od razu likwidował wielu jeńców po zatrzymaniu. Jako żołnierz nie mogłem bardziej wnikać w tego rodzaju sprawy.

Okolo 10.8. pojawili się w naszych szeregach pierwsi komuniści. Byli to członkowie AL. Członków PAL na moim odcinku walki nie widziałem. Ludzi z AL było najpierw niewiele. Kontaktowali się z kapitanem „Kryską” – patrz następny rozdział! [?] – i uzyskali zezwolenie na otwarcie biur werbunkowych oraz na werbowanie ludzi. Swoją rolę w walce uzależniali od tego zezwolenia, a ponieważ byli dobrze uzbrojeni, otrzymali je. Mogę jeszcze dodać, że AL składała się wyłącznie z opłacanych elementów, przestępców i wszelkiego rodzaju motłochu ulicznego. Pewnego razu ujęliśmy kurierkę AL. Przybyła z Mokotowa i miała przy sobie pokwitowanie na ponad 2 000 000 złotych. Tę kwotę rozdała poszczególnym grupom AL, do których dotarła.

AK nie utrzymywała biur werbunkowych. W zasadzie włączano do oddziałów bojowych tylko tych ludzi, którzy sprawdzili się wcześniej w działalności konspiracyjnej. Wyższe dowództwo AK planowało, że po opanowaniu Warszawy powoła się cztery roczniki w celu utworzenia regularnej armii. Miała ona później zmobilizować cały polski naród i, po dru-

ла до того, что так называемым правительством в эмиграции он был отозван с поста Верховного главнокомандующего. Мы принимали в расчет, что и русские, и немецкие войска слишком истощены, чтобы противостоять нам, когда восстанет весь польский народ.

Кроме того, мы рассчитывали на помощь находящихся за пределами страны польских войск и Америки. От Англии мы ничего не ожидали. Мы рассчитывали на помощь РУЗВЕЛЬТА⁶ по следующим причинам: в США живет около 8 000 000 поляков, которые как политический фактор и конструктивный элемент играют там роль, которую не следует недооценивать. У РУЗВЕЛЬТА впереди выборы, польский народ пользуется в США большой симпатией, и мы очень рассчитывали, что все эти обстоятельства обеспечат нам помощь Америки. Это не только мое личное мнение, но и мнение всех демократически настроенных, патриотически-мыслящих поляков и многих офицеров АК, которые превыше всего ставят работу и борьбу во имя освобождения Польши. С государством, которое строило бы свой подход к нам на таких основаниях и с пониманием отнеслось бы к нашим нуждам, мы тотчас приступили бы к совместным действиям. Англия в расчет не принимается, поскольку она слишком тесно связана с Москвой.

Вернемся к восстанию. В период 8–10.8 капитан «Крыска» с тремя ротами присоединился к моей группировке. Тогда были созданы 2 батальона, «Тур»⁷ и «Тум», общей численностью в 1300 человек. Только приблизительно 1/4 была вооружена, 3/4 боевой группы «Крыски» состояли из невооруженных членов, санитарного персонала, разведывательных формирований и многочисленных лиц, уклонявшихся от борьбы, как только наша ситуация ухудшалась. В начале сентября «Крыска» был тяжело ранен (он умер 18.9 во время транспортировки через Вислу⁸), и я взял на себя командование боевой группой. Когда капитулировало Средместье⁹, полковник «Радослав» присоединился ко мне с одним батальоном (пробившись через Фюрстенштрассе) и принял командование всей группой. Его заместителем стал майор «Витольд». Я сохранил командование своими двумя батальонами.

После падения Фюрстенштрассе «Радослав» принял решение установить контакт со Средместьем. С этой целью он приказал убрать внешние посты и тем самым уменьшил котел, так как немцы сразу же с силой нажали на нас извне. И хотя ему удалось отбить несколько домов, дальше он не продвинулся. В крайне тяжелом положении 16.9 адъютант «Радослава» передал мне, что к нам на помощь с другой стороны Вислы придут части БЕРЛИНГА. Как была налажена связь, я не знаю. В течение последующих трех ночей через Вислу на деревянных лодках переправилось в общей сложности девять взводов, понеся при этом большие потери. Случалось, что некоторые взводы были полностью уничтожены. В боях части БЕРЛИНГА понесли еще большие потери. Они не привыкли к уличным боям и к тому же [люди] сражались без

gie, stworzyć możliwość oporu wobec zbliżających się wojsk sowieckich. Chciałbym podkreślić, że AK nadal kieruje się polityką antybolszewicką prowadzoną przez Sosnkowskiego⁵. Fakt, że został on odwołany z funkcji Naczelnego Wodza przez tak zwany rząd na uchodźstwie, wcale nas nie obchodzi. Liczyliśmy na to, że wojska zarówno rosyjskie, jak i niemieckie będą zbyt wyczerpane, żeby się skutecznie przeciwstawić, gdy powstanie cały naród polski.

Ponadto wierzyliśmy w pomoc Wojska Polskiego, znajdującego się poza krajem oraz przede wszystkim Ameryki. Od Anglii nie oczekiwaliśmy niczego. Liczyliśmy na pomoc Roosevelta⁶ z następujących powodów: W USA żyje 8 000 000 Polaków, których roli jako czynnika politycznego i elementu konstruktywnego nie należy lekceważyć. Roosevelt stoi teraz przed wyborami, polski naród cieszy się w USA wielką sympatią i wierzyliśmy, że te wszystkie okoliczności zapewnią nam pomoc Ameryki. Jest to nie tylko moje osobiste zdanie, lecz wszystkich patriotycznie myślących Polaków – demokratów oraz wielu oficerów AK, którzy żyją tylko pracą i walką dla wolnej Polski. Z państwem, które potraktowałoby nas w taki sposób i rozumiałoby nasze potrzeby, poszlibyśmy natychmiast razem. Anglia odpada, ponieważ jest zbyt mocno związana z Moskwą.

Wróćmy do powstania. W okresie 8–10.8. kapitan „Kryśka” dołączył z trzema kompaniami do mojego zgrupowania. Utworzono teraz dwa bataliony, „Tur”⁷ i „Tum”, których łączna siła wynosiła 1300 ludzi. Tylko około 1/4 była uzbrojona, 3/4 grupy bojowej „Kryśka” składało się z ludzi nieuzbrojonych, personelu sanitarnego, formacji wywiadowczych i z licznych dekokowników, którzy starali się unikać walki w miarę pogarszania się naszej sytuacji. Na początku września „Kryśka” został ciężko ranny (zmarł 18.9. w czasie transportu przez Wisłę⁸) i ja przejąłem komendę nad grupą bojową. Gdy Śródmieście skapitulowało⁹, pułkownik „Radosław” dołączył do mnie z jednym batalionem (przebił się przez Fürstenstrasse) i przejął dowodzenie całą grupą. Jego zastępcą został major „Witold”. Ja zachowałem komendę nad moimi dwoma batalionami.

Po upadku Fürstenstrasse „Radosław” podjął decyzję nawiązania kontaktu ze Śródmieściem. W tym celu wydał rozkaz ściągnięcia zewnętrznych posterunków i zmniejszył tym samym kocioł, ponieważ Niemcy natychmiast posunęli się z siłą za nami. Udało mu się wprawdzie odzyskać kilka domów, ale nie posunął się dalej. 16.9., gdy była najgorsza sytuacja, adiutant „Radosława” przekazał mi, że otrzymamy pomoc od oddziałów Berlinga z tamtej strony Wisły. Jak doszło do kontaktu, nie wiem. Podczas następnych trzech nocy przepравиło się w drewnianych łodziach przez Wisłę łącznie dziewięć plutonów. Były przy tym wielkie straty. Zdarzało się, że ginęły całe plutony. Jeszcze większe straty poniosły oddziały Berlinga

воодушевления, так как в армию их загнали силой. У меня создалось впечатление, что все они были противниками большевизма. Некоторые говорили нам: «Вы еще узнаете, что такое большевизм!». Эти части были хорошо вооружены. Об обстановке в Советской Армии, я узнать ничего не смог, так как из-за полученного ранения не мог заниматься подобными вопросами. Но насколько я слышал, желание воевать у русских ослабевает по мере их отдаления от родной земли. Даже самая умелая пропаганда не погонит вперед апатичного русского солдата. Он сдвинется с места лишь под принуждением и дулами пулеметов.

Потом ситуация начала быстро ухудшаться. 21.9 исчез «Радослав»¹⁰. Возможно, он сбежал в войска БЕРЛИНГА, как многие люди из АК (но не офицеры!) и штатские. Еще до 16.9 некоторые из солдат АК бежали по подземным каналам на Мокотов, также как и штатские. Большинство офицеров и множество солдат погибли в бою. Когда 22.9 близился конец, части БЕРЛИНГА предложили мне огневое прикрытие переправы моих людей через Вислу. Однако я отказался и предложил немцам капитуляцию. Когда мне и моим людям было обещано, что с нами будут обращаться как с солдатами, я сдался вместе с примерно 10 офицерами и еще 200 людьми. В котле осталось около 300 человек из частей БЕРЛИНГА, которые сражались до вечера, а потом попытались вновь переправиться через Вислу.

Висленский котел не имел радиосвязи с русскими вплоть до прибытия частей БЕРЛИНГА, которые принесли с собой радиооборудование. О русском капитане КАЛУГИНЕ я слышал. Он якобы ходил от одной боевой группы к другой и говорил: «Держитесь, помощь идет!». Говорили, ЧТО К[АЛУГИН] был большевиком.

По сообщениям нашей печати, максимальная численность повстанцев к концу августа составляла 100 000. Это неправда. Насколько мне известно, мы располагали примерно 40 000 человек, из которых часть даже не была вооружена. В начале восстания нас было чуть более 10 000.

Вначале высшее командование послало нас на баррикады почти без оружия. Нам пришлось самим искать выход из положения и увеличивать свое вооружение за счет трофейного оружия, собственного производства (ручные гранаты) и выкапывая запасы, хранившиеся в тайниках с 1939 г. – боеприпасы, винтовки и автоматическое оружие. На моем участке грузы сбрасывались дважды, в общей сложности было сброшено 8 парашютных грузов (оружие, боеприпасы, взрывчатые вещества и продовольствие). Но мне пришлось передать все в Средместье. Это были английские самолеты с польскими пилотами. Мне передали бывшую в одном из грузов записку следующего содержания (написанную от руки): «Приветствуем вас, польские братья, протягиваем вам братскую руку! Польские пилоты».

Вооруженные женщины были у меня большой редкостью. Призванные или вызвавшиеся добровольно, использовались в медицинской службе или в качестве связисток.

w akcji. [Żołnierze] nie byli przyzwyczajeni do walk ulicznych i nie przejawiali ochoty do walki, ponieważ do armii wcielono ich na siłę. Miałem wrażenie, że wszyscy byli przeciwnikami bolszewizmu. Niektórzy powiadali nam: „Wy jeszcze zobaczycie, co to jest bolszewizm!”. Oddziały te były dobrze uzbrojone. Na temat stosunków w armii sowieckiej nie dowiedziałem się niczego, ponieważ po odniesieniu rany nie zajmowałem się takimi sprawami. Słyszałem jednak, że Rosjanom przechodzi ochota do walki w miarę oddalania się od ziemi ojczystej. Otepiałego żołnierza rosyjskiego nawet najlepsza propaganda nie pchnie do przodu, najwyżej przymus i skierowane na niego lufy km-ów.

Teraz sytuacja szybko się pogarsza. W dniu 21.9. zniknął „Radosław”¹⁰. Być może zbiegł do oddziałów Berlinga, jak wielu ludzi z AK (ale nie oficerów!) i cywilów. Już przed 16.9. pewna liczba akowców i cywilów zbiegła podziemnym kanałem na Mokotów. Większość oficerów i duża część żołnierzy poległa w walce. Gdy 22.9. zbliżał się koniec, oddziały Berlinga zaproponowały mi osłonę ogniową do przeprowienia moich ludzi przez Wisłę. Odrzuciłem to jednak i zaproponowałem kapitulację Niemcom. Zapewnili oni mnie i moich ludzi, że będą nas traktować jak żołnierzy. Wówczas poddałem się wraz z około 10 oficerami i 200 ludźmi. W kotle pozostało około 300 ludzi z oddziałów Berlinga, którzy walczyli do wieczora, a potem chcieli się ponownie przeprowić przez Wisłę.

Kocioł wiślany nie miał łączności radiowej z Rosjanami aż do przybycia oddziałów Berlinga. Przyniosły one sprzęt radiowy. O rosyjskim kapitanie K a ł u g i n i e słyszałem. Miał chodzić od jednej grupy bojowej do drugiej i mówić: „Wytrzymajcie, pomoc nadchodzi!”. K[aługin] podobno był bolszewikiem.

Z relacji naszej prasy wynika, że maksymalna liczba powstańców pod koniec sierpnia wynosiła 100 000. To nieprawda. O ile wiem, dysponowaliśmy dokładnie 40 000 ludzi, z których nawet nie wszyscy byli uzbrojeni. Na początku powstania było trochę ponad 10 000.

Wyższe dowództwo na początku kazało nam iść na barykady prawie bez broni. Musieliśmy sobie sami radzić i ilość naszego uzbrojenia powiększaliśmy bronią zdobyczą, własnej produkcji (granaty ręczne) i wykopywaniem zasobów ukrywanych od 1939 r. (amunicja, karabiny i broń maszynowa). Na moim odcinku były dwa zrzuty, łącznie osiem ładunków spadochronowych (broń, amunicja, materiały wybuchowe i żywność). Musiałem jednak wszystko przekazać do Śródmieścia. Były to angielskie samoloty z polskimi pilotami. Z mojego zrzutu przekazano mi kartkę następującej treści (napisaną odręcznie): „Witamy was, bracia Polacy, podajemy wam braterską dłoń! Polscy piloci”.

В заключение я хотел бы обратить внимание на проблему лесных отрядов. Там АК находится в острейшей оппозиции по отношению к большевизму, ей строжайшим образом запрещено вести боевые действия против немцев и она ведет тяжелые бои с АЛ, которая плывет в фарватере большевизма¹. Кроме того, существует множество более мелких банд, состоящих из разного рода темных элементов, которые, выдавая себя за АК, грабят и мародерствуют. ^БЛесные отряды АК не имеют постоянной связи с генералом «Буром». Коменданты отдельных районов проводят операции довольно самостоятельно. Стоило бы подумать, как мобилизовать эти силы против большевизма на борьбу с атакующими советскими войсками. Правильными средствами и при соответствующей подготовке мне представляется это вполне возможным. Я заявляю о своей готовности отдать все силы для реализации этой цели, а также для вступления на путь, ведущий к прекращению в Варшаве этой бессмысленной борьбы.^В

Т. СУСЬЦИТАВСКИЙ^Г

Переводчик:
Х. АЛЬБРЕХТ^Г
Обершарфюрер СС

Окончено:
(—)^Д
Обершарф[юрер] СС
и к[риминаль]с[екретарь]

Бое[вая] поз[иция], 25 IX 1944

^Е— Иц —

- 1) Примечание: Иц корпусной группы фон дем Баха получил 2 копии для использования и передачи в армию.
- 2) Ia,
01 (—)^Ж
с просьбой принять к сведению.
- 3) К делу в — Иц —^Е
(—)^Ж

ИНП, КР 351/4, л. 76–79об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В левом верхнем углу первой страницы документа дописано от руки: !! Использовано. Важно, в правом — пометка, вероятно К. А. Фишера и вторая, неразборчивая.

Примечания

- ^А В оригинале название на польском и немецком языках.
- ^{Б-Б} Подчеркнуто на пишущей машинке.
- ^{В-В} Фрагмент отмечен на левом поле вертикальной чертой.
- ^Г Собственноручная подпись.
- ^Д Неразборчивая подпись.
- ^{Е-Е} Дописано от руки.
- ^Ж Неразборчивая пометка.

Uzbrojone kobiety były u mnie wielką rzadkością. Napotkane czy zgłaszające się przyjmowano do służby medycznej albo jako łączniczki.

Na koniec chciałbym wskazać na problem oddziałów leśnych. Tam AK pozostaje w największej opozycji do bolszewizmu, ma najsurowszy zakaz podejmowania akcji przeciwko Niemcom i przez cały czas walczy z AL, w której dominuje bolszewicki żywioł¹¹. Oprócz tego istnieje wiele mniejszych band, złożonych z wszelkiego rodzaju ciemnych elementów, które podszywając się pod AK, zajmują się rabunkiem i plądrowaniem. ^cOddziały leśne AK nie mają stałej łączności z generałem „B o r e m”. Poszczególni komendanci okręgów przeprowadzają operacje dość samodzielnie. Warto by się zastanowić, jak skutecznie zmobilizować te przeciwne bolszewizmowi siły do walki z napierającą armią sowiecką. Uważam, że [znalezienie] właściwych sposobów i odpowiednie przygotowanie jest możliwe. Zgłaszam gotowość oddania do dyspozycji moich sił zarówno do tego zadania, jak i szukania sposobu zakończenia tej bezsensownej walki w Warszawie.^c

v. g. u.

T. Suścitawski^d

Tłumacz:
H. Albrecht^d
SS Oberscharführer

Sprawa zamknięta:
(—)^e
SS Oberscharführer] i KS

f— Ic —

Stan[owisko] boj[owe], 25 IX 1944

- 1) Uwaga: Ic Grupy Korpuśnej von dem Bacha otrzymał dwa odpisy do wykorzystania i dalszego przekazania armii.
- 2) Ia,
01 (—)^g
z prośbą o przyjęcie do wiadomości.
- 3) Ad acta w — Ic —^f
(—)^g

IPN, KR 351/4, k. 76–79v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W lewym górnym rogu pierwszej strony dokumentu dopisano odręcznie: !! Wykorzystano. Ważne.

W prawym — parafa prawdopodobnie K. A. Fischera i druga nieczytelna.

Przypisy

^a W oryginale nazwa napisana w języku polskim i niemieckim.

b- -b Podkreślono maszynowo.

c- -c Fragment oznaczony pionową linią na lewym marginesie.

¹ Будзановский Теофиль (1894–1959), псевдонимы «Тум», «Отец Томаш», поручик запаса пехоты, учитель; в сентябрьской кампании 1939 в запасном центре 1 легионерской пехотной дивизии; во время восстания командир батальона «Тум» группировки «Секера»/«Крыска» (Верхний Черняков); с 12 по 15 сентября командир группировки «Крыска», тяжело ранен, эвакуирован в госпиталь на Плоцкой, затем в Брвинов.

² Лагерь сражающейся Польши (польск. Обуз Польски Вальчонцей, ОПВ), подпольная организация, созданная в 1942 из представителей санационных кругов – выходцев из Лагеря национального объединения; лидером был Ю. Пясецкий; в феврале 1943 воинские части ОПВ объединились с АК; в декабре 1944 ОПВ вместе с Конвентом национально-освободительных организаций (КОН) создал Объединение национально-освободительных организаций.

³ Рожаловский Роман (1913), псевдоним «Секера», поручик кавалерии; в сентябрьской кампании 1939 командир I взвода 3 эскадрона 15 полка, ранен; во время восстания сначала командир III батальона Военной службы охраны восстания (ВСОП), затем командир V группировки («Секера») на Чернякове, примерно с 8 августа 1944 заместитель командира группировки АК «Крыска».

⁴ Полицейские функции осуществлял Государственный корпус безопасности.

⁵ Соснковский Казимеж (1885–1969), генерал брони, деятель национально-освободительного движения, один из организаторов Войска Польского. Во время польско-большевистской войны член Совета государственной обороны; в 1921–1924 министр военных дел. Делегат Польши по вопросам разоружения в Лиге наций. Во время сентябрьской кампании 1939 командующий Южным фронтом, затем через Венгрию перебрался в Париж, где занимал должность заместителя президента РП, а также председателя Комитета по делам страны и Политического комитета в правительстве Сикорского. С ноября 1939 по июнь 1940 Главнокомандующий СВБ. В знак протеста против уступок по вопросу польской восточной границы в соглашении Сикорский – Майский в июле 1941 вышел из состава правительства; в 1943–1944 – Верховный главнокомандующий; после войны в эмиграции в Канаде.

⁶ Рузвельт Франклин Делано (1882–1945), президент США (1933–1945).

⁷ Спецляк (Скшипецкий) Збигнев-Эдвард (1912–1978), псевдонимы «Тур», «Тур 2», капитан артиллерии; во время сентябрьской кампании 1939 в 54 легком артиллерийском дивизионе; после капитуляции Львова в подполье; 24 марта 1940 арестован советскими органами безопасности во Львове и приговорен к 15 годам ИТЛ; во время пребывания в лагере дважды пытался бежать; освобожден в начале 1942, с апреля 1942 в 7 тяжелом артиллерийском полку 7 пехотной дивизии Польской армии в СССР, затем командир батареи 11 тяжелого артиллерийского полка Польской армии на Востоке; в ночь с 30 на 31 июля 1944 заброшен с парашютом в страну; во время восстания первоначально в группировке АК «Славбора», затем заместитель командира батальона АК «Крыска» и командир батальона «Тур»; тяжело ранен, пробрался на правый берег Вислы; в 1947 арестован Управлением безопасности; освобожден в 1948.

⁸ Информация не соответствует действительности.

⁹ Информация неточна. Средместье капитулировало только 2 октября 1944, возможно, речь идет о Повисле.

¹⁰ Ср. док. № 82, прим. 1.

¹¹ До наиболее серьезных столкновений АЛ и АК дело доходило на Люблинщине, напр., 4 мая 1944 партизанский отряд АЛ под командованием Б. Ковальского «Ценя» атаковал два отряда АК и затем перебил в Овчарни солдат с отряда АК подпоручика Мечислава Зелинского «Мочара» и Хектора, которые ждали сброса оружия. В то время погибло 18 или 19 партизан АК, 13 были ранены.

- ^d Podpis odręczny.
- ^e Nieczytelny podpis.
- ^{f-f'} Dopisano odręcznie.
- ^g Nieczytelna parafr.

¹ Budzanowski Teofil (1894–1959), ps. „Tum”, „Ojciec Tomasz”, por. rez. piech., nauczyciel; w kampanii wrześniowej 1939 w OZ 1 DP Leg.; w powstaniu dca batalionu „Tum” ze zgrupowania „Siekiera”/„Kryśka” (Górny Czerniaków); od 12 do 15 września dca zgrupowania „Kryśka”, ciężko ranny, ewakuowany do szpitala na Plocką, później do Brwinowa.

² Obóz Polski Walczącej (OPW), organizacja konspiracyjna utworzona w 1942 ze środowisk sanacyjnych wywodzących się z OZN; przywódcą był J. Piasecki; w lutym 1943 oddziały wojskowe OPW scaliły się z AK; w grudniu 1944 OPW wraz z KON utworzyły Zjednoczenie Organizacji Niepodległościowych.

³ Rożałowski Roman (ur. 1913), ps. „Siekiera”, por. kaw.; w kampanii wrześniowej 1939 dca I plutonu 3 szw. 15 puł, ranny; w powstaniu początkowo dca III batalionu WSOP, następnie dca V Zgrupowania („Siekiera”) na Czerniakowie, od ok. 8 sierpnia 1944 zca dcy zgrupowania AK „Kryśki”.

⁴ Funkcje policyjne spełniał PKB.

⁵ Sosnkowski Kazimierz (1885–1969), gen. broni, działacz niepodległościowy, współorganizator WP. W czasie wojny polsko-bolszewickiej m. in. członek Rady Obrony Państwa; w l. 1921–1924 minister spraw wojskowych. Delegat Polski ds. rozbrojenia w Lidze Narodów. W kampanii wrześniowej 1939 dca Frontu Południowego, następnie przedostał się przez Węgry do Paryża, gdzie pełnił funkcje – zastępcy Prezydenta RP oraz przewodniczącego Komitetu ds. Kraju i Komitetu Politycznego w rządzie Sikorskiego. Od listopada 1939 do czerwca 1940 Komendant Główny ZWZ. Na znak protestu przeciwko ustępstwom w sprawie polskiej granicy wschodniej w układzie Sikorski – Majska, w lipcu 1941 ustąpił z rządu; w l. 1943–1944 NW; po wojnie na emigracji w Kanadzie.

⁶ Roosevelt Franklin Delano (1882–1945), amerykański prawnik, działacz Partii Demokratycznej; od 1910 senator, w l. 1913–1920 zca sekretarza ds. marynarki; od 1928 do 1932 gubernator stanu Nowy Jork; w l. 1933–1945 prezydent USA.

⁷ Specylak (Skrzypecki) Zbigniew Edward (1912–1978), ps. „Tur”, „Tur 2”, kpt. art.; w kampanii wrześniowej 1939 w 54 dał; po kapitulacji Lwowa w konspiracji; 24 marca 1940 aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa we Lwowie i skazany na 15 lat ITŁ; w trakcie pobytu w łagrze dwukrotnie próbował zbiec; zwolniony na początku 1942, od kwietnia 1942 w 7 pac z 7 DP AP w ZSRS, następnie dca baterii w 11 pac APW; w nocy z 30 na 31 lipca 1944 skok na spadochronie do kraju; w powstaniu początkowo w zgrupowaniu AK „Sławbora”, następnie zca dcy batalionu AK „Kryśka” i dca batalionu „Tur”; ciężko ranny, przedostał się na prawy brzeg Wisły; w 1947 aresztowany przez UB; zwolniony w 1948.

⁸ Informacja nieprawdziwa.

⁹ Informacja nieścisła. Śródmieście skapitulowało dopiero 2 października 1944, być może chodzi o Powiśle.

¹⁰ Por. dok. 82, przypis 1.

¹¹ Do największych starć AL z AK dochodziło na Lubelszczyźnie; dla przykładu 4 maja 1944 OP AL pod dowództwem B. Kowalskiego „Cienia” zaatakował dwa oddziały AK i następnie w Owczarni rozbroił i wymordował żołnierzy z oddziału AK ppor. Mieczysława Zielińskiego „Moczara” i „Hektora”, którzy czekali na zrzut broni. Zginęło wtedy 18 lub 19 partyzantów AK, a 13 odniosło rany.

22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца
Ю. Сидоровича

Варшава, 22 сентября 1944 г.

[Для допроса] доставлен поль[ский] подпоручик запаса Юзеф СИДОРОВИЧ, род[ившийся] 22.8.06 в Орловке/Россия, инж[енер], поляк, вдовец, рим[ско-]кат[олического вероисповедания], в последнее время проживавший в Варшаве, улица Мельгассе, 2/11. Будучи предупрежден об ответственности [и что должен] говорить правду, он показывает следующее:

В 1927 году в течение 1 года я учился в офицерском училище в Модлине. Был уволен в запас в звании подпоручика. В 1929 и 1932 годах участвовал в учениях. До начала восстания связи с АК не поддерживал. Помимо этого, политической деятельностью не занимался.

2.8.44 я получил из АК приказ о призыве и должен был явиться к коменданту соответствующего участка на Хафенштрассе, 148. Комендант участка, который в то время погиб, носил псевдоним «Семб» [?]. Я был призван в качестве подпоручика и назначен командиром взвода. Формы у меня не было, и службу я нес в штатской одежде. У меня была только повязка и пол[ьская] фуражка с орлом. Впоследствии я получил находящуюся при мне немецкую шинель со склада на Хафенштрассе. Мой взвод вводился в бой в различных местах и был разбит на Индустриштрассе, 23 бомбой, сброшенной бомбардировщиком «штукас». Насколько я тогда заметил, в живых остался только я.

После этого меня направляли в различные группы. В последнее время я находился на Виляновской, где был взят в плен. Людьми я уже не командовал, так как командовать было уже нечем. В боях я не принимал участия с момента атаки «штукас», так как потерял тогда свое оружие, а нового не получил. От частей БЕРЛИНГА я тоже не получил оружия. Оружие получали только те, кто находился у них в подчинении. Комендант участка Гурны-Черняков [Верхний Черняков] подполковник «Радослав» и капитан «Полё» 5 дней назад переправились через Вислу¹. Остался капитан КОЗЛОВСКИЙ. В день, когда сбежали упомянутые офицеры, на наш участок переправилось около 250 [солдат] частей БЕРЛИНГА. В результате немецкого обстрела они понесли около 30% потерь. Эти солдаты принесли с собой винтовки и боеприпасы, которые раздали людям из АК. Я хотел бы еще отметить, что на этом участке было 600 солдат АК, из которых только половина в качестве снаряжения имела оружие. До прихода

22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca Józefa Sidorowicza

Warszawa, 22 września 1944

Doprowadzony pol[ski] podporucznik rezerwy Józef S i d o r o w i c z, ur. 22.8.06 w Orłówce – Rosja, inż[ynier], Polak, wdowiec, [wyznania] rzym[sko]kat[olickiego], ostatnio zamieszkały w Warszawie, Mehlgasse 2/11, upomniany, żeby mówił prawdę, składa następujące zeznania:

W roku 1927 uczęszczałem przez rok do szkoły podchorążych w Mo-dlinie i zostałem zwolniony w stopniu podporucznika rezerwy. W latach 1929 i 1932 uczestniczyłem w ćwiczeniach. Przed wybuchem powstania nie miałem kontaktów z AK. Poza tym nie zajmowałem się polityką.

W dniu 2.8.44 AK wydała mi rozkaz stawienia się u właściwego komendanta odcinka na Hafenstrasse 148. Komendant odcinka wtedy poległ, miał pseudonim „Semb” [?]. Powołano mnie jako podporucznika i zlecono mi dowodzenie plutonem. Munduru nie posiadałem i pełniłem służbę w ubraniu cywilnym. Miałem tylko opaskę i pol[ską] czapkę z orzełkiem. Później otrzymałem będący [obecnie] w moim posiadaniu niemiecki płaszcz wojskowy z magazynu przy Hafenstrasse. Pluton mój włączano do akcji w różnych miejscach. Na Industriestrasse 23 pluton został rozbity bombą zrzuconą przez sztukasa. O ile się orientuję, jako jedyny uszedłem z życiem.

Później przydzielano mnie do różnych grup. Na koniec byłem na Wilanowskiej, gdzie dostałem się do niewoli. Oddziałem nie dowodziłem, ponieważ nie było już żadnych ludzi. W walkach nie brałem udziału od ataku sztukasów, bo straciłem tam broń, a nowej nie otrzymałem. Od oddziałów Berlinga też nie dostałem broni. Broń otrzymywali tylko ludzie im podporządkowani. Komendant odcinka Górny Czerniaków podpułkownik „R a d o s ł a w” i kapitan „P o l o” przed pięcioma dniami przeprawili się przez Wisłę¹. Pozostał kapitan Kozłowski. W dniu, gdy wymienieni oficerowie zbiegli, na naszym odcinku przepравиło się około 250 [żołnierzy] z oddziałów Berlinga. Poniosły one wskutek niemieckiego ostrzału straty około 30%. [Żołnierze ci] dostarczyli karabiny i amunicję, które rozdane zostały członkom AK. Chciałbym jeszcze wspomnieć, że na tym odcinku było 600 ludzi z AK, z których tylko połowa posiadała broń. Do momentu przybycia Sowieców amunicja była niedostępna. Częściowo chodzi o amunicję od lat zakopaną.

советов доступа к боеприпасам не было. Частично речь идет о боеприпасах, которые были закопаны несколько лет назад.

Ожидалось, что русские обеспечат дальнейшее поступление оружия и боеприпасов. По прибытии частей БЕРЛИНГА мы поначалу получали сброшенный русскими провиант. Контейнеры были деревянными, а находившиеся в них консервы и хлеб представляли собой несъедобное месиво. В течение последних пяти дней мы не получали никакой пищи. До этого еды было достаточно, так как мы захватили у немцев склад «Сполем». Население и солдаты АК на моем участке были утомлены борьбой. Если бы люди из АК получили твердые заверения в том, что немцы их не расстреляют, все перешли бы на другую сторону. Никто уже не хотел дальше драться. Появление частей БЕРЛИНГА не ободрило, а разочаровало поляков. Между ними и поляками не было согласия. Части БЕРЛИНГА не проявляют особого желания сражаться.

Когда нас взяли в плен, один из подпоручиков БЕРЛИНГА сказал мне: «Для нас война закончилась». Казалось, что он этому рад. В кругах АК особенно сильно разочарование англичанами, так как они не сдержали своих обещаний.

Генерал «Бур» якобы является главнокомандующим всей Польши, а комендантом Варшавы является полковник «Монтер». Вспыхнули ли восстания в других районах Г[енерал-]г[убернаторства] и принималась ли в расчет такая возможность, я не знаю. Лондонская радиостанция передала, что восстание вспыхнуло во всей Польше. По моему мнению, повстанцы уже недолго будут сопротивляться. Они измучены и ждут подходящего случая, чтобы сдаться. Я и сам доволен, что бежал из этого ада.

Более ничего сообщить не могу. Я сказал правду.

Юзеф СИДОРОВИЧ^а

Переводчик:

Окончено:

(—)^б

Унтершарфюрер СС

Обершарфюрер СС

ИНИ, КР 351/4, л. 73–74.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа неразборчивая пометка.

Примечания

^а Собственноручная подпись.

^б Подпись от руки плохо разборчивая, по всей вероятности: *Ризенберг*.

¹ Ср. док. № 82, прим. 1.

Oczekuje się na dalszą dostawę broni i amunicji od Rosjan. Gdy oddziały Berlinga wylądowały, otrzymywaliśmy początkowo zaopatrzenie ze zrzutów rosyjskich. Pojemniki były drewniane, tak że pochodzące z nich konserwy i chleb stawały się papką nie nadającą się do jedzenia. Podczas ostatnich pięciu dni nie otrzymaliśmy nic do jedzenia. We wcześniejszym okresie mieliśmy żywności pod dostatkiem, ponieważ zdobyliśmy na Niemcach magazyn „Społem”. Ludność i członkowie AK na moim odcinku byli zmęczeni walką. Gdyby Niemcy zapewnili członków AK, że nie będą ich rozstrzeliwać, wszyscy przeszliby na drugą stronę. Nikt już nie miał ochoty do dalszej walki. Nadejście oddziałów Berlinga nie dodało Polakom odwagi, a wręcz rozczarowało ich. Między [żołnierzami z] oddziałów Berlinga, którzy nie wykazują szczególnej ochoty do walki, a Polakami nie było harmonii.

Gdy wzięto nas do niewoli, jeden z podporuczników Berlinga powiedział mi: „Dla nas wojna się skończyła”. Wydawał się tym uradowany. Kręgi akowskie są szczególnie rozczarowane [postępowaniem] Anglików, ponieważ nie dotrzymali oni obietnic.

Generał „B ó r” jest podobno głównym dowódcą w całej Polsce, a komendantem Warszawy jest pułkownik „M o n t e r”. Czy w innych rejonach GG wybuchło powstanie lub czy brano je pod uwagę, tego nie wiem. Rozgłoszonia londyńska nadała, że powstanie wybuchło w całej Polsce. Moim zdaniem opór powstańców nie może już długo potrwać. Są oni wykończeni i czekają na okazję, żeby się poddać. Sam też jestem zadowolony, że uciekłem z piekła.

Więcej danych podać nie mogę. Powiedziałem prawdę.

v. g. u.

Józef Sidorowicz^a

Tłumacz

Sprawa zamknięta:

(—)^b

SS Unterscharführer

SS Oberscharführer

IPN, KR 351/4, k. 73–74.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu nieczytelna parafa.

Przypisy

^a Podpis odręczny.

^b Odręczny podpis słabo czytelny, prawdopodobnie: *Riesenberg*.

¹ Por. dok. 82, przypis 1.

**22 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца
Я. Запенцкого**

Айнзацкоманда зипо
Боевая группа Рейнефарта

Варшава, 22.9.44

[Для допроса] доставлен поручик АК Ян ЗАПЕНЦКИЙ¹, род[ившийся] 16.5.1904 в Варшаве, в последнее время проживавший в Пястове, улица Стыки, 6. По существу заданных вопросов он показывает:

Подпоручиком АК являюсь с 1942 г. 1.8.1944 связной передал мне приказ моего командира, майора под псевдонимом «Феликс», явиться на улицу Виляновскую, 5. Настоящей фамилии майора «Феликса» я не знаю. Мой псевдоним в АК – «Локетек». На улице Виляновской мне была вверена группа из 42 человек, которой я должен был командовать. Там же нас вооружили пистолетами, ручными гранатами и одним американским пулеметом. Две или три недели спустя мы получили еще винтовки. В подчинении майора «Феликса» находилось несколько таких групп, насчитывавших, вероятно, около 300 человек. Мне было приказано штурмовать со своей группой мост Понятовского. Около 17.00 моя группа заняла этот мост. Но после 20 минут боя мне пришлось снова отступить, так как обстрел со стороны немецких частей был слишком силен. Потом в течение нескольких недель я со своей группой не принимал участия в боях и пребывал на Зальцштрассе, так как это место немцы не атаковали. Только последние восемь дней я со своей группой непрерывно участвовал в боях. Нам пришлось отступить до самой Виляновской улицы. Во время этого отступления я был ранен осколком гранаты в шею. Пять дней я лежал раненый в подвале по улице Виляновской, 5, где сегодня немцы взяли меня в плен. Где сейчас находится майор «Феликс», я не знаю. Моя группа в настоящее время состоит еще из 12 человек, которые были зачислены в нее во время высадки армии БЕРЛИНГА. Из 42 составлявших мою группу человек до восстания я никого лично не знал.

Ян ЗАПЕНЦКИЙ^а

Переводчик
ВЕНДТ^а

Окончено:
Рит^а
Штурмшарфюрер СС

**22 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Jana Zapęckiego**

Einsatzkommando Pol[icji]
Bezp[iecieństwa]
przy Grupie Bojowej „Reinefarth”

Warszawa, 22.9.44

Doprowadzony porucznik AK Jan Zapęcki¹, ur. 16.5.1904 w Warszawie, ostatnio zamieszkały w Piastowie, ulica Styki 6, podczas przesłuchania składa następujące zeznanie:

Jestem porucznikiem AK od 1942 r. W dniu 1.8.1944 łącznik przekazał mi rozkaz mojego [dowódcy,] majora, pseudonim „Feliks”, że mam się stawić na ulicy Wilanowskiej 5. Jakie jest prawdziwe nazwisko majora „Feliksa” – nie wiem. Mój pseudonim w AK to „Łokietek”. Na ulicy Wilanowskiej przydzielono mi grupę 42 ludzi, którymi miałem dowodzić. Tam też uzbrojono nas w pistolety, granaty ręczne i jeden amerykański karabin maszynowy. Po dwóch lub trzech tygodniach dostaliśmy jeszcze karabiny. Majorowi „Feliksowi” podlegało więcej takich grup, które [łącznie] liczyły chyba około 300 ludzi. Otrzymałem rozkaz, bym wraz z moją grupą przypuścił szturm na most Poniatowskiego. Około godz. 17.00 zajęliśmy ten most, ale po 20 minutach walki musieliśmy się wycofać z powodu zbyt silnego ostrzału oddziałów niemieckich. Potem nasza grupa przebywała przez kilka tygodni na Salzstrasse bez walki, ponieważ tam Niemcy nie atakowali. Dopiero od ośmiu dni grupa nasza bierze udział w walce. Musieliśmy się wycofać do ulicy Wilanowskiej. Podczas odwrotu zostałem ranny w szyję odłamkiem granatu. Leżałem ranny przez pięć dni w piwnicy [domu] przy ulicy Wilanowskiej 5, skąd dzisiaj Niemcy zabrali mnie do niewoli. Nie wiem, gdzie major „Feliks” przebywa obecnie. Moja grupa składała się dziś jeszcze z 12 ludzi, którzy podczas lądowania armii Berlinga zostali do niej przydzieleni. Jeśli chodzi o należących do mojej grupy 42 ludzi, przed powstaniem nikogo osobiście nie znałem.

v. g. u.
Jan Zapęcki^a

Tłumacz:
Wendt^a

Sprawa zamknięta:
Rieth^a
SS Sturmscharführer

ИНП, КР 351/4, л. 75.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа неразборчивая приписка, дата 23/9 и неразборчивая пометка.

Примечания

^a Собственноручная подпись.

¹ Запенцкий Ян, псевдоним, «Локетек», во время восстания командир 140 взвода АК, затем командир взвода 4 роты батальона АК «Тум», потом командир группы «Локетека»; по данным литературы, подпоручик был смертельно ранен на ул. Солец 21 сентября 1944.

IPN, KR 351/4, k. 75.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu nieczytelny odręczny dopisek z datą: 23/9 oraz nieczytelna paraafa.

Przypisy

^a Podpis odręczny.

¹ Zapęcki Jan, ps. „Łokietek”, w powstaniu dca 140 plutonu AK, następnie dca plutonu w 4 kompanii batalionu AK „Tum”, potem dca grupy „Łokietka”; według literatury był ppor. i został śmiertelnie ranny na Solcu 21 września 1944.

26 сентября 1944, б.м.в. Показания повстанца Э. Попеловича

Копия с копии!

Совершенно секретно!

Главное командование 9-й армии

Шт[аб-] кв[артира] а[рмии],

Отд[ел] Иц /

26.9.1944

Пер[еводчик]

Допрос военнопленных!

Плен[ный] член АК, пор[учик] (50% инвалид) Эугениуш ПОПЕЛОВИЧ – поляк, род[ившийся] 5.3.1898 в Вильно, холостой, бездетный, по профессии художник, член интендантской службы, отд[ел] снабжения, взят в плен 22.9.44.

Воинская карьера: С 1917 г. – действующий офиц[ер] Войска Пол[ьского]. 20.5.20 был тяжело ранен и доставлен в полевой госпиталь в Жирардове.

За три дня до восстания до него дошли слухи о подготовке вооруженного восстания. 1.8.44, когда началось восстание, был на Жолибоже у родственников. В течение дня уже нельзя было свободно передвигаться по городу, поэтому он попытался добраться к себе домой на Мокотов, ул. Балушки [?], 25 в ночь на 2 августа. Ему удалось дойти только до Средместья. Дальше идти было уже невозможно, так как во всех концах города шла слишком сильная стрельба. В связи с этим он отправился к другу, который проживал в Средместье. По дороге его останавливали различные поляки и говорили, что он, как пол[ьский] офицер, должен тоже принять участие в восстании. Тогда он счел своим долгом явиться в районную комендатуру (генерал «Монтер»). Сначала ему казалось, что он наполовину инвалид, что он лишний и ни на что не годен. Спустя две недели ожидания он был определен в интендантскую службу, отд[ел] снабжения, где только конвоировал конные транспортные колонны на снабженческие склады.

...

Настроение в подразделении. В первые дни восстания настроение всех солдат АК было хорошее. Каждый солдат АК считал, что восстание охватит всю Польшу, и благодаря этому родится свободная, суверенная Польша. Все солдаты АК были добровольцами и сознательно воевали за новую Польшу. Англичане и американцы обещали, что будут снабжать повстанцев всеми возможными видами ору-

**26 września 1944, b.m.w. Protokół przesłuchania powstańca
Eugeniusza Popelowicza**

Odpis z odpisu!
Ścisłe tajne!

Dowództwo 9 Armii
Oddz[iał] Ic / tłum[acz]

Kwat[era] Gł[ówna] A[rmii],
26.9.1944

Przesłuchanie jeńców!

Jen[iec, członek] AK, por. Eugeniusz P o p e l o w i c z (inwalida w 50%)
– Polak, ur. 5.3.1898 w Wilnie, kawaler, bezdzietny, z zawodu artysta ma-
larz, członek kwatermistrzostwa oddz[iału] zaopatrzenia, ujęty 22.9.44.

Przebieg służby wojskowej: Od 1917 – czynny ofic[er] Wojska Pol[skiego]. W dniu 20.5.20 został ciężko ranny i znalazł się w szpitalu polowym w Żyrardowie.

Trzy dni przed wybuchem powstania słyszał różne pogłoski o przygotowaniach do zbrojnego powstania. Gdy 1.8.44 wybuchło powstanie, był na Żoliborzu u krewnych. W ciągu dnia nie można już było wyjść swobodnie do miasta. Spróbował więc nocą [z 1] na 2 sierpnia przejść na Mokotów, ul. Baluszki [?] 25, gdzie mieszkał. Udało mu się dotrzeć tylko do Śródmieścia. Dalej nie można już było iść z powodu bardzo intensywnej strzelaniny we wszystkich częściach miasta. Udał się więc do mieszkającego w Śródmieściu przyjaciela. Zaczepiali go tam różni Polacy twierdząc, że on także, jako pol[ski] oficer, powinien wziąć udział w powstaniu. Uznał więc za swój obowiązek zgłosić się w komendzie rejonowej (generał „Monter”). Początkowo sądził, że jako inwalida w 50% jest zbędny i na nic się nie przyda. Po dwóch tygodniach oczekiwania został [w końcu] zatrudniony w kwatermistrzostwie, oddz[iał] zaopatrzenia, gdzie tylko konwojował konne kolumny transportowe do magazynów zaopatrzeniowych.

...

Nastroje w oddziale. W pierwszych dniach powstania nastroje wszystkich żołnierzy AK były dobre. Każdy akowiec sądził, że powstanie obejmie całą Polskę i dzięki temu odrodzi się wolna, suwerenna Polska. Wszyscy żołnierze AK byli ochotnikami i walczyli świadomie o nową Polskę. Anglicy i Amerykanie obiecywali, że będą zaopatrywać powstańców we wszystkie możliwe rodzaje broni. Na początku wierzono w te obietnice. Ale skończyło się na pustych słowach. Anglicy dostarczali żołnierzom AK niewiele broni i amunicji, co wywoływało wśród żołnierzy AK ogólne roz-

жия. Поначалу этим обещаниям верили. Но эти заверения оказались пустыми словами. Англичане доставляли солдатам АК очень мало оружия и боеприпасов, что вызывало среди всех солдат АК сильное недовольство. Солдаты АК до начала восстания ничего не знали об армии БЕРЛИНГА. И они не признают армию БЕРЛИНГА, так как ее цели кажутся им подозрительными. Солдаты АК сражаются и против немцев, и против большевиков, хотят свободной Польши. Поляки недовольны немецким правительством в Польше. Согласно показаниям военнопл[енного из] АК, немецкое правительство в Польше виновно в следующем:

1) Пол[ьские] рабочие, работающие на немецких предприятиях, на свою зарплату – в злотых – не могут ничего купить, так как цены товаров повседневного пользования по сравнению с их месячными заработками слишком высоки.

2) Студентам запрещено учиться в вузах.

3) Массовые расстрелы на улицах, на глазах у жителей.

4) Большие концентрационные лагеря для поляков.

5) Притеснение немцами поляков во всех сферах было так велико, что жить им стало просто невозможно.

Пропаганда: Англия и Америка обещали солдатам АК свободную национальную Польшу. Англия и Америка обещали полякам защитить их от большевизма. Поляки признают только эмиграционное пол[ьское] правительство в Лондоне. Солдат постоянно призывали держаться и обещали прислать им военное снаряжение.

...

ИМП, КР 351/9, л. 80–80об.

Копия на немецком языке, машинопись.

goryczenie. Żołnierze AK przed wybuchem powstania nic nie wiedzieli o armii Berlinga. Nie chcą uznać też armii Berlinga, ponieważ jej cele wydają się podejrzane. Żołnierze AK walczą przeciwko Niemcom oraz przeciwko bolszewikom, chcą mieć wolną Polskę. Polacy są niezadowoleni z niemieckich rządów w Polsce. Według zeznań jeń[ca z] AK, niemieckie władze ponoszą odpowiedzialność za następujące [sprawy] w Polsce:

1) Pol[szy] robotnicy, pracujący w zakładach niemieckich, nie mogli za swoje wynagrodzenie – w złotych – niczego kupić, ponieważ ceny artykułów codziennego użytku są w stosunku do ich miesięcznych zarobków o wiele za wysokie.

2) Studentom zabroniono studiowania w szkołach wyższych.

3) Jawne masowe rozstrzeliwania na ulicach.

4) Wielkie obozy koncentracyjne dla Polaków.

5) Niemcy tak bardzo gnębili we wszystkich dziedzinach Polaków, że nie pozostawały im żadne możliwości przeżycia.

Propaganda: Anglia i Ameryka obiecały żołnierzom AK wolną narodową Polskę. Ponadto obiecały Polakom, że obronią ich przed bolszewizmem. Polacy będą uznawać tylko pol[ski] rząd emigracyjny w Londynie. Żołnierzy wciąż wzywano do wytrwania i obiecywano przysyłanie sprzętu wojskowego.

...

IPN, KR 351/9, k. 80–80v.

Odpis w języku niemieckim, maszynopis.

27 сентября 1944, б.м.в. Показания повстанца Г. Вильчковяка

Копия с копии!

Совершенно секретно!

Командование 9-й армии

Б[ез] м[еста расквартирования],

Отд[ел] Иц /

27.9.44

Г[лавное командование] а[рмии]

Допрос

Плен[ный член] АК ВИЛЬЧКОВЯК Генрик, поручик АК, поляк, род[ившийся] в 1913 г. в н. п. Гросс-Тополя¹ (Вартегау), инж[енер]-строитель, вступил в АК 1.8.44, взят в плен 21.9.44 в Варшаве, Виляновская, 5.

...

Настроение населения в Старом городе и Средместье было хорошее. В первую половину восстания население помогало людям из АК, чем только могло, надеясь на быструю победу и скорое освобождение Варшавы. Большевикам симпатизировала только очень небольшая часть населения – это была АЛ, не участвовавшая в боях. В общем и целом считалось, что Англия и С[оветский] С[оюз] помогают АК. Ненависть к немцам была велика, так как у каждой семьи в городе кто-нибудь из близких был в концентрационном лагере, тюрьме или осужден. В начале войны наибольшей симпатией пользовалась Англия, сейчас это больше касается США, где проживает много поляков. Странников С[оветского] С[оюза] почти нет.

Настроение в АК поначалу было очень хорошее, только на Чернякове плохое. Благодаря суровой дисциплине дух удалось поднять. Люди в АК думали, что восстание не продлится больше семи дней. Впоследствии восстание должно было распространиться на всю Польшу. Англия, США и С[оветский] С[оюз] должны были за дипломатическим столом помочь создать новую Польшу. После победы восстания в Польше можно было бы без труда собрать армию, так как Польша в 1939 году понесла малые потери. Англия и США должны были снова поставлять оружие. Помощи от С[оветского] С[оюза] не ждали, но если бы такая помощь и ожидалась, то только военная – политическая помощь вообще в расчет не принималась. С С[оветским] С[оюзом] Польша никогда не смогла бы жить в дружбе, так как поляки не приемлют большевизм. Восстание АК было последним испытанием для С[оветского] С[оюза], который этого испытания не выдержал, и ни в коем случае нельзя рассчитывать на него как на союзни-

**27 września 1944, b.m.w. Protokół przesłuchania powstańca
Henryka Wilczkowiaka**

Odpis z odpisu!
Ścisłe tajne!

Dowództwo 9 Armii
Oddz[iał] Ic / AO

o.u., 27.9.44

Przesłuchanie

Jen[iec, członek] AK W i l c z k o w i a k Henryk, porucznik AK, Polak, ur. 1913 w Gross Topola¹ (Warthegau), inż[ynier] budowlany, wstąpił do AK 1.8.44, wzięty do niewoli 21.9.44 w Warszawie, Wilanowska 5.

...

Nastroje wśród ludności na Starym Mieście i w Śródmieściu były dobre. W pierwszej połowie [okresu trwania] powstania ludność pomagała AK, gdzie tylko mogła, spodziewając się szybkiego zwycięstwa i wyzwolenia Warszawy. Z bolszewikami sympatyzowała bardzo mała część ludności – była to AL, nie biorąca udziału w walkach. Ogólnie sądzono, że Anglia i Z[wiązek] S[owiecki] pomogą AK. Niemców powszechnie nienawidzono, gdyż podobno każda rodzina w mieście miała bliskich w obozie konc[entracyjnym], więzieniu lub wśród skazanych. Na początku wojny największą sympatią cieszyła się Anglia, teraz przede wszystkim USA, gdzie osiedliło się wielu Polaków. Z[wiązek] S[owiecki] prawie w ogóle nie ma zwolenników.

Nastroje w AK były na początku bardzo dobre, kiepskie tylko na Czerniakowie. Poprawiły się jednak po wprowadzeniu surowej dyscypliny. Członkowie AK myśleli, że powstanie potrwa najwyżej siedem dni, a później rozszerzy się na całą Polskę. Anglia, USA i Z[wiązek] S[owiecki] miały pomóc w tworzeniu nowej Polski na drodze dyplomatycznej. Po zwycięstwie powstania z łatwością można by zebrać w Polsce wojsko, ponieważ Polska w roku 1939 poniosła nieduże straty. Anglia i USA miały też dostarczać broni. Od Z[wiązku] S[owieckiego] nie oczekiwano pomocy, ale gdyby w ogóle na nią liczono, to tylko na pomoc wojskową – polityczna nie wchodziła w rachubę. Ze Z[wiązkiem] S[owieckim] Polska nigdy nie mogłaby żyć w przyjaźni, ponieważ Polacy odrzucają bolszewizm. Powstanie [wywołane przez] AK było ostatnim testem dla Z[wiązku] S[owieckiego], ale nie zdał on tego testu i nigdy nie będzie brany pod uwagę jako sojusznik Polski. Przyszła Polska ma być demo-

ка Польши. Будущее Польши должно быть демократическим, как это представляют себе люди из АК. В качестве правительства должно быть установлено нынешнее польское правительство в Лондоне. Люблинское правительство АК не признает, так как оно проводит политику С[оветского] С[оюза]. Генерал РОЛЯ-ЖИМЕРСКИЙ² (который к 1939 г. уже был польским генералом) непопулярен. Он, как и генерал БЕРЛИНГ, занят сейчас только карьерой. Генерал БЕРЛИНГ до 1939 г. был якобы польским полковником. Его ценят как хорошего военного, но в правительственных и военных кругах Польши к нему относились плохо. ОС[УБКА]-МОРАВСКИЙ³ и В. ВАСИЛЕВСКАЯ не имеют абсолютно никакой поддержки. Ведущими поляками считаются СОСНКОВСКИЙ, МИКОЛАЙЧИК и СЕЙДА⁴.

Такого конца восстания никто не ожидал, все были уверены в быстрой победе. Помощью США и Англии все члены АК очень разочарованы, поскольку эта помощь могла бы быть гораздо больше, считает военнопленный. Сотрудничество с пол[ьским] правительством в Люблине все считают невозможным. Офиц[еры] 1-й Пол[ьской] армии якобы сказали: «Теперь мы, а не АК, наведем порядок в Польше и Европе. [Такой,] как до 1939 г., Польше уже не бывать». Военнопленный считает, что 1-я Пол[ьская] армия была создана только из проп[агандистских] соображений.

Сейчас люди из АК думают иначе. Наверное, уже никто не сомневается в том, что борьба с немцами бессмысленна. Теперь Германия вместе с Англией, США, Польшей и Францией должна воевать с С[оветским] С[оюзом]. Военнопл[енный] настаивает на этом, даже когда слышит, что Германия в этом совсем не нуждается и своими силами победит С[оветский] С[оюз], а также США и Англию. Он «уверен», что так должно быть. Он считает, что Сов[етский] С[оюз] – это колосс, которого нельзя недооценивать. Хотя в настоящий момент АК и население еще преданы пол[ьскому] правительству, они им разочарованы. Это правительство виновно, в частности, в том, что погибло столько поляков, а Варшава так варварски изрешечена пулями. Пол[ьский] народ очень привязан к Варшаве, и поэтому это также вменяется в вину пол[ьскому] правительству в Лондоне. Это могло бы быть причиной разрыва связи с Лондоном, чего раньше еще никогда не случалось.

...

Пропаганда АК: Во время восстания в Варшаве издавались следующие газеты – «Жечпосполита»^a (Республика), «Бюлетын Информацийны», «Роботник»^a (Рабочий), «Барыкада», «Валька»^a (Борьба); в виде листовок издавались: «Глос Старего Мяста»^{5, a} (Голос Старого города), «Глос Чернякова»^a (Голос Чернякова). Эти газеты имели про-

kratyczna – tak to sobie wyobrażają ludzie z AK. Władzę sprawować będzie polski rząd londyński. Rząd lubelskiego AK nie uznaje, ponieważ prowadzi on politykę Związku Sowieckiego. Generał Rola-Żymierski² (który był już generałem w Polsce przed 1939 r.) nie jest popularny. Myśli on tylko, podobnie jak generał Berling, o robieniu kariery. Generał Berling był podobno przed 1939 w Polsce pułkownikiem. Był ceniony jako dobry wojskowy, ale źle widziany w kręgach rządowych i wojskowych Polski. Osóbkę Morawskiego³ i W. Wasilewską całkowicie się odrzuca. Za Polaków o najwyższym autorytecie uważa się generała Sosnkowskiego, Mikołajczyka i Seydę⁴.

Nikt nie spodziewał się takiego zakończenia powstania. Wszyscy byli przekonani o szybkim zwycięstwie. Ogół członków AK jest rozczarowany pomocą USA i Anglii – mogłaby być ona przecież o wiele większa – tak uważa Jeniec. Współpraca z polskim rządem lubelskim dla wszystkich jest nie do przyjęcia. Oficerowie 1 Armii zapowiadają podobno: „Teraz to my zrobimy porządek w Polsce i Europie, a nie AK. Polska [taka] jak przed 1939 r. nie wchodzi w ogóle w grę”. Jeniec uważa, że o powstaniu 1 Armii Polskiej zdecydowały względy propagandowe.

Obecnie członkowie AK zmienili swój sposób myślenia. Dla wszystkich stało się chyba jasne, że walka z Niemcami nie ma sensu. Teraz Niemcy wraz z Anglią, USA, Polską i Francją powinny podjąć walkę przeciwko Związkowi Sowieckiemu. W tej sprawie Jeniec upiera się, jeśli nawet słyszy, że Niemcom wcale nie jest to potrzebne i samodzielnie pobiją Związek Sowiecki oraz USA i Anglię. Jest „przekonany”, że do tego dojść musi. Uważa, że Związek Sowiecki jest kolosem, którego nie wolno lekceważyć. Chociaż wśród AK i ludności wciąż jeszcze widać przywiązanie do rządu polskiego, to jednak [daje się też zauważyć pewne] rozczarowanie. Ten rząd ponosi odpowiedzialność także i za to, że tylu Polaków poległo, a Warszawa jest tak straszliwie zrujnowana. Naród polski jest niezwykle przywiązany do Warszawy, stąd te zarzuty stawiane rządowi polskiemu w Londynie. Może to stać się powodem zerwania stosunków z Londynem, co wcześniej nigdy nie miało miejsca.

...

Propaganda AK: W Warszawie wydawano podczas powstania następujące gazety – „Rzeczpospolita”^a, „Biuletyn Informacyjny”, „Robotnik”^a, „Barykada” i „Walka”^a, zaś w formie ulotki wydawano: „Głos Starego Miasta”^{5, a} i „Głos Czerniakowa”^a. Prasa ta miała nastawienie prołondyńskie. Treść: raporty wojskowe, relacje z frontu o walkach w Warszawie, sytuacja polityczna na froncie wschodnim i zachodnim. Z Londynu informowano,

лондонскую ориентацию. Содержание: военные рапорты, донесения с фронта о боях в Варшаве, политика на Восточном и Западном фронтах. Из Лондона сообщали, что польский вопрос решается положительно, и членам АК будет оказана помощь. В первые дни восстания из Лондона еще поступали приказы, потом это прекратилось.

Костел якобы наименее активно занималась пропагандой. Она молилась за умерших, поддерживала павших духом. Люди из АК не могли больше посвящать себя Костелу [?]. Газеты также обвиняли лондонское правительство в том, что оно проявляет недостаточную заинтересованность и присылает слишком мало помощи. В газетах писали, что немцы расстреливают всех пленных. Когда в [немецких] листовках было обещано, что с людьми из АК будут обращаться как с военнопленными, [польские] газеты предостерегали перед этим и сообщали, что это ложь. На мирное население также сначала сбрасывали листовки, а потом бомбы.

С немецкими военнопленными якобы обращались хорошо. Газеты сообщали, что было захвачено 2000 немецких военнопленных, но плен[ный] считает, что это преувеличение. Отр[яд] «Радослава» захватил ок[оло] 200 военнопленных, в том числе военнослужащих, членов Ваффен-СС, украинских солдат и членов Туркменского легиона⁶. С военнопл[енными] якобы обращались хорошо. В Средместье был создан лагерь для военнопленных.

Адрес пл[енного члена] АК в стране: Генрик ВИЛЬЧКОВЯК, Милянувек, ул. Красиньского, 24, плен[ный] женат, у него 3 детей.

...

ИНИП, КР 351/9, л. 72–74.

Копия на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a В оригинале название на польском и немецком языках.

¹ До войны Тополя Великая.

² Жимерский (Роля-Жимерский) Михал (1890–1989), в действительности Лыжвиньский Михал, псевдоним «Роля», дивизионный генерал; в 1927 разжалован и исключен из Войска Польского за финансовые злоупотребления, в 1927–1931 в заключении; во время сентябрьской кампании 1939 не мобилизован; с 1943 в Гвардии Людовой, в частности, советник Главного штаба. В 1944 командующий АЛ, затем один из организаторов народного Войска Польского; в 1944–1949 министр национальной обороны; в 1952–1955 в заключении, потом до 1967 вице-председатель Национального банка Польши (НБП); в 1981–1986 член ЦК ПОРП (маршал Польши – 1945).

³ Осубка-Моравский Эдвард (1909–1997), деятель социалистического движения, с 1928 в Польской социалистической партии; в 1941–1943 в Польских социалистах,

że sprawy polskie układają się jak najlepiej i że członkom AK udzieli się pomocy. W pierwszych dniach powstania z Londynu nadchodziły jeszcze rozkazy, potem przestały.

Kościół uprawiał propagandę w niewielkim stopniu. [Głównie] modlił się za zmarłych i sprawował opiekę nad upadającymi na duchu. Członkowie AK nie mogli się bardziej poświęcać Kościołowi [?]. W gazetach również krytykowano rząd londyński za niewielkie zaangażowanie się i przysyłanie zbyt małej pomocy. Pisano, że Niemcy rozstrzelują wszystkich jeńców. Gdy w [niemieckich] ulotkach obiecywano, że członków AK będzie się traktować jak jeńców wojennych, to w [polskich] gazetach przed tym przestrzegano i zarzucano kłamstwo: na ludność cywilną także zrzucano najpierw ulotki, a później bomby.

Niemiecy jeńcy wojenni podobno byli dobrze traktowani. Gazety podawały, że ujęto 2000 niemieckich jeńców wojennych, ale wg jeń[ca] jest to [liczba] przesadzona. Gr[upa] „Radosława” ujęła ok. 200 jeń[ców] w[o]jennych: wojskowych, członków Waffen-SS, żołnierzy ukraińskich i członków Legionu Turkmęńskiego⁶. Jeń[cy] woj[enni] byli podobno dobrze traktowani. W Śródmieściu urządzono obóz jeniecki.

Adres jeń[ca-żołnierza] AK w kraju: Henryk Wilczkowiak, Milanówek, ul. Krasińskiego 24, jen[iec] jest żonaty i ma 3 dzieci.

...

IPN, KR 351/9, k. 72–74.

Odpis w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a W oryginale tytuł w języku polskim i niemieckim.

¹ Przed wojną Topola Wielka.

² Żymierski (Rola-Żymierski) Michał (1890–1989), właśc. Łyżwiński Michał, ps. „Rola”; gen. dyw.; w 1927 zdegradowany i usunięty z WP za nadużycia finansowe, w l. 1927–1931 więziony; w kampanii wrześniowej 1939 nie zmobilizowany; od 1943 w GL, m. in. doradca Szt. Gł. W 1944 dca AL, następnie współorganizator ludowego WP; w l. 1944–1949 minister obrony narodowej; w l. 1952–1955 więziony, potem do 1967 wiceprezes NBP; w l. 1981–1986 członek KC PZPR (Marszałek Polski – 1945).

³ Osóbka-Morawski Edward (1909–1997), działacz socjalistyczny, od 1928 w PPS; w l. 1941–1943 w Polskich Socjalistach, następnie w RPPS. W lipcu 1944 objął stanowisko przewodniczącego PKWN oraz kierownictwo RSZ (do maja 1945), a w październiku tegoż roku kierownictwo RRR. Od grudnia 1944 do lutego 1947 prezes Rady Ministrów; od lutego 1947 do stycznia 1949 minister administracji publicznej; poseł na Sejm do 1952.

⁴ Seyda Marian (1879–1967), prawnik, polityk, członek SN; w l. 1919–1935 kolejno poseł na Sejm RP i senator; od jesieni 1939 minister bez teki (Komitet Ministrów dla Spraw Kraju), a w l. 1940–1941 minister sprawiedliwości Rządu RP na wychodźstwie; po wojnie na emigracji.

затем в Рабочей партии польских социалистов (РППС). В июле 1944 заступил на пост председателя ПКНО и руководителя Министерства иностранных дел (до мая 1945), а в октябре того же года – руководителя Министерства сельского хозяйства и аграрной реформы. С декабря 1944 по февраль 1947 председатель Совета министров; с февраля 1947 по январь 1949 министр публичной администрации; депутат Сейма до 1952.

⁴ Сейда Марьян (1879–1967), юрист, политик, член Национальной партии; в 1919–1935 последовательно депутат Сейма РП и сенатор РП; с осени 1939 министр без портфеля (Комитет министров по делам страны), в 1940–1941 – министр юстиции польского правительства в эмиграции; после войны в эмиграции.

⁵ «Глос Старого Мяста» (Голос Старого города), ежедневная газета, являющаяся продолжением издания «Жолнеж Старого Мяста» (Солдат Старого города); выходила в августе 1944, редакторами были Б. Гембарский и К. Храбык.

⁶ Речь идет о т. н. «Туркестанском легионе», формирование которого под названием «Туркестанский полк» началось 15 ноября 1941 при 444 охранной дивизии вермахта. Для привлечения военнопленных в ряды создаваемого формирования проводилась идеологическая работа. Для этих целей был привлечен находившийся в концлагере по обвинению в связях с британской разведкой белоэмигрант, один из руководителей партии «Алаш-Орда», бывший глава Кокандской автономии, казах по национальности Мустафа Шокай. В помощь ему был направлен узбек Вали Каюм. В феврале 1942 в местечке Легионово (Польша) был создан учебный лагерь Туркестанского легиона. Всего было укомплектовано 24 батальона. В январе 1944 была сформирована дивизия СС «Новый Туркестан» и Восточно-мусульманский полк СС. Для легионеров издавались журнал «Милли Туркестан» и батальонная газета. Туркестанцы были переброшены в Европу и Западную Белоруссию, где большей частью несли охранную службу. Легионеры использовались в борьбе с белорусскими и словенскими партизанами, участвовали в подавлении Варшавского восстания и воевали с англо-американскими войсками. После этого Туркестанский легион, понеся тяжелые потери, перестал существовать как полноценная боевая единица.

⁵ „Głos Starego Miasta”, pismo codzienne będące kontynuacją „Żołnierza Starego Miasta”; ukazywało się w sierpniu 1944, red. byli B. Gębarski i K. Hrabyk.

⁶ Mowa prawdopodobnie o Turkmenach ze wschodniomuzułmańskiego pułku SS wchodzącego w skład Brygady Szturmowej SS „Dirlewanger”.

27 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца Р. Талярека

Команда пол[иции] безопас[ности]
Боевая группа Рейнефарта –

Варшава, 27.9.44

[Для допроса] доставлен взятый в плен в связи с капитуляцией района Мокотов капитан АК Роман ТАЛЯРЕК¹, он же Марцин БЫСКОВСКИЙ, псевдоним «Урвис», род[ившийся] 30.1. [19]13 в Варшаве, холостой, католик, поляк, бывший кадровый офицер, в последнее время проживавший в Варшаве, [ул.] Слупецкая, 4/35. По существу заданных вопросов он показывает:

Во время Варшавского восстания я принимал в нем активное участие в качестве капитана АК. Я был 1-м штабным офицером полковника «Даниэля», который командовал VI районом на Мокотове. Находившаяся на Мокотове боевая группа полковника «Кароля»² называлась «Округ V» и состояла из:

а) Район V – комендант капитан «Януш»³

максимальная численность около 800 человек.

участок боя: северная граница – [ул.] Бельгийская,
 южная граница – [ул.] Дольная,
 восточная граница – [ул.] Людовая,
 западная граница – [ул.] Фельдгеррналлее⁴.

б) Район VI – комендант полковник «Даниэль»

максимальная численность – около 1000 человек.

участок боя: северная граница – [ул.] Ружаная,
 южная граница – [ул.] Урсыновская,
 восточная граница – [ул.] Фельдгеррналлее,
 западная граница – [ул.] Казимежовская.

Как полковник «Кароль», так и оба коменданта районов располагали штабами.

Сначала я хотел бы заметить, что занимаюсь нелегальной деятельностью с июля 1944 г. Тогда я был завербован в АК бывшим капитаном под псевдонимом «Павляк»⁵ и зачислен офицером разведки в округ Охота (район города). Моей задачей было установить силы и вооружение противника на Охоте. Эту задачу я выполнил. Об округе Охота, в связи с моей недолгой к нему принадлежностью, я узнал

**27 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
kpt. Romana Talarka**

Kommando Pol[icji] Bezp[ieczeństwa]
Grupa Bojowa „Reinefarth” –

Warszawa, 27.9.44

Ujęty po kapitulacji dzielnicy Mokotów i doprowadzony kapitan AK Roman T a l a r k i alias Marcin B y s k o w s k i, pseudonim „U r w i s”, ur. 30.1.13 w Warszawie, kawaler, kat[olik], Polak, były oficer zawodowy, ostatnio zamieszkały w Warszawie, [ul.] Słupecka 4/35, przesłuchiwany składa zeznania:

Brałem czynny udział w Powstaniu Warszawskim jako kapitan AK. Byłem I oficerem sztabowym podpułkownika „Daniela”, który dowodził VI Rejonem na Mokotowie. Znajdująca się na Mokotowie grupa bojowa pułkownika „Karola”²² stanowiła „Obwód V” i składała się z:

a) Rejon V – komendant kapitan „Janusz”²³

maksymalna liczba ludzi – około 800.

odcinek walki: granica północna – [ul.] Belgijska,
granica południowa – [ul.] Dolna,
granica wschodnia – [ul.] Ludowa,
granica zachodnia – [ul.] Feldherrnallee⁴.

b) Rejon VI – komendant podpułkownik „Daniel”

maksymalna liczba ludzi – około 1000.

odcinek walki: granica północna – [ul.] Różana,
granica południowa – [ul.] Ursynowska,
granica wschodnia – [ul.] Feldherrnallee,
granica zachodnia – [ul.] Kazimierzowska.

Zarówno pułkownik „Karol”, jak i obaj komendanci rejonu mieli swoje sztaby.

Na początku chciałbym zaznaczyć, że od lipca 1944 działałem nielegalnie. Zostałem wówczas zwerbowany do AK przez byłego kapitana o pseudonimie „Pawlak”²⁵ i przydzielony jako oficer wywiadu do Obwodu Ochota (dzielnica miasta). Moim zadaniem było ustalenie sił wroga na Ochocie i ich uzbrojenia. To zadanie wykonałem. Wskutek mojej krótkotrwałej przynależności do Obwodu Ochota, dowiedziałem się [na jego temat] tyl-

только то, что командиром был полковник «Гжимала»⁶, у которого было около 500 человек. Его адъютантом был капитан «Павляк».

За неделю до начала восстания в округе Охота была объявлена «готовность», то есть все офицеры и солдаты должны были как можно скорее поступить в распоряжение округа. В этот же период выдавалось оружие, которое до этого находилось на складах (в каждом районе был свой склад). В течение этой недели проходили многочисленные заседания, в которых участвовали следующие лица:

- комендант округа «Гжимала»,
- его адъютант «Павляк»,
- начальник связи «Черо»,
- я – в качестве офицера разведки,
- интендант «Михал»,
- 3 коменданта районов:
 - капитан «Зых»⁷,
 - поручик «Владислав»⁸,
 - и поручик «Густав»⁹.

Настоящих фамилий этих людей я не знаю. Совещания проходили в будущей штаб-квартире, [ул.] Немцевича, 5. Там выдавались указания по ведению первых боевых действий и обсуждались все необходимые вопросы.

В последнюю неделю [перед восстанием] я задействовал свою «специальную бригаду», состоящую из четырех агентов разведки: «Збышек», «Лешек», «Пафнуций» и «Янек». Они должны были регулярно докладывать мне о силе и вооружении германского Вермахта, находящегося в объектах, которые планировалось занять сразу после начала восстания. Речь шла о следующем:

1. Академический дом,
2. Высшая школа политических наук,
3. Государственная лесная дирекция, несколько более мелких объектов.

Упомянутые агенты были назначены в мое распоряжение, поэтому их фамилии я сообщить не могу.

В день [начала] восстания или накануне необходимые подразделения были сосредоточены в частных квартирах рядом с упомянутыми объектами. В случае обнаружения немецкими органами безопасности в ход сразу было бы пущено оружие. Специальных указаний на этот счет не поступало. В целом предполагалось, что унтер-офицеры и солдаты будут действовать осмотрительно.

.....

ko tego, że dowódcą był pułkownik „Grzymała”⁷⁶ i dysponował około 500 ludźmi. Jego adiutantem był kapitan „Pawlak”.

Na tydzień przed wybuchem powstania zarządzono dla Obwodu Ochota „gotowość”, tzn. każdy oficer i żołnierz musiał być osiągalny w jak najkrótszym czasie. Wtedy też wydawano broń leżącą dotychczas w magazynach (każdy rejon posiadał swój magazyn). W czasie tego tygodnia miały miejsce liczne narady, w których uczestniczyły następujące osoby:

komendant obwodu „Grzymała”,

jego adiutant „Pawlak”,

szeef łączności „Czero”,

ja – jako oficer wywiadu,

kwatermistrz „Michał”,

3 komendantów rejonów:

– kapitan „Zych”⁷⁷,

– porucznik „Władysław”⁷⁸,

– i porucznik Gustaw”⁷⁹.

Prawdziwych nazwisk tych ludzi nie znam. Narady odbywały się w późniejszej kwaterze sztabu, [ul.] Niemcewicza 5. Wydawano tam rozkazy dotyczące pierwszych działań bojowych i omawiano wszystkie najważniejsze sprawy.

W ostatnim tygodniu [przed powstaniem] włączyłem do akcji moją „brygadę specjalną”, składającą się z 4 agentów wywiadu: „Zbyszka”, „Leszka”, „Pafnucego” i „Janka”. Mieli oni na bieżąco mi meldować o sile i uzbrojeniu [żołnierzy] niemieckiego Wehrmachtu znajdujących się w obiektach, które trzeba było zająć w chwili wybuchu powstania. Chodziło o następujące [budynki]:

1. Dom Akademicki,

2. Szkoła Nauk Politycznych,

3. Dyrekcja Lasów Państwowych,

kilka obiektów mniejszych.

Wymienieni agenci zostali mi przydzieleni. Nie jestem w stanie podać ich nazwisk.

W dniu [wybuchu] powstania lub w przeddzień skoncentrowano konieczne jednostki w mieszkaniach prywatnych w pobliżu wymienionych obiektów. W razie wykrycia ich przez niemieckie organy bezpieczeństwa, [planowano] natychmiastowe użycie broni. Specjalnych wytycznych w tej sprawie nie wydano. Wierzono, że podoficerowie i żołnierze będą postępować rozważnie.

.....

W dniu [wybuchu] powstania otrzymałem o godz. 6.30 zaszyfrowaną wiadomość o wyznaczeniu godziny „W” na 17.00. Udałem się w odpowied-

В день [начала] восстания, в 6.30, я получил зашифрованное сообщение, что час «В» назначен на 17.00. Я своевременно отправился в штаб-квартиру. О последнем часе я могу сказать, что наше командование нервничало. Не было никакой уверенности, что все получится, поскольку нам, прежде всего, не хватало оружия. Хотя у каждого солдата и было по две самодельных ручных гранаты, но на каждого 10го солдата приходилась только одна винтовка и около 50 штук боеприпасов. Кроме этого, имелось еще несколько пистолетов. Легких пулеметов и автоматов было очень мало. Было заготовлено также определенное количество бутылок с бензином.

Ровно в 17.00 началась атака вышеперечисленных объектов. Но немцы были очень хорошо подготовлены. Несмотря на четырехчасовую атаку, нам в конце концов пришлось отступить, так как без тяжелого оружия мы ничего не могли сделать. Мы потеряли 15–20% участвовавших в атаке подразделений. Около 22.00 полковник «Гжимала» вызвал офицеров на совещание, результатом которого был его приказ отступить из района боя в Варшаве и пробиться в расположенные на юге леса. Причины нашего быстрого выхода из общей боевой части были следующими:

1. отсутствие оружия и боеприпасов,
2. отсутствие связи с другими боевыми группами,
3. намерение поберечь свои подразделения до более подходящего момента.

После того, как к 2.30 все наши попытки установить связь с другими боевыми группами окончились неудачей, мы отступили: штаб, район с капитаном «Зыхом» и меньшее подразделение охранения, в общей сложности около 400 человек, в том числе около 30 женщин (санитарки, связные). Военнопленных мы с собой не взяли. Двух немецких солдат, взятых в плен вечером, мы отпустили, когда они показали нам, как обращаться с трофейным немецким станковым пулеметом. ^aВероятно, ^a сделать это их каким-то образом вынудили. У нас не было никаких указаний об обращении с немецкими военнопленными, их классификации и т. д.

С походным охранением мы благополучно добрались до окрестностей Прушкава. У имения Пенцице, встретив сильный огонь, мы попытались пробиться, развернувшись в стрелковую цепь, но были разбиты. Когда после того, как мы были атакованы бортовым оружием немецких самолетов, я приказал лежащим вокруг меня группам встать и идти за мной, никто кроме одной санитарки не подчинился моему приказу. Мы вдвоем пошли следующим путем: город садов Коморов – Лес Фаленты – Кабацкий лес – Черняков – Мокотов. Туда

nim czasie do kwatery sztabu. Mogę stwierdzić, że w ostatniej godzinie pojawiły się oznaki zdenerwowania u naszego dowództwa. Nie było całkowitej pewności, czy wszystko się uda – przede wszystkim brakowało nam broni. Każdy żołnierz miał wprawdzie dwa ręczne granaty własnej produkcji, ale tylko na co dziesiątego żołnierza przypadał jeden karabin i około 50 sztuk amunicji. Oprócz tego były jeszcze pojedyncze pistolety. Lekkich km-ów i pistoletów maszynowych było bardzo mało. Przygotowano też pewną liczbę butelek zapalających.

Punktualnie o 17.00 rozpoczęto atak na wyżej wymienione obiekty. Niemcy byli jednak bardzo dobrze przygotowani. Mimo czterogodzinnego ataku musieliśmy wycofać się, ponieważ bez ciężkiej broni nie mogliśmy niczego zdziałać. Straciliśmy 15–20% atakujących oddziałów. Pułkownik „Grzymała” wezwał około godz. 22.00 oficerów na naradę. W wyniku jej ustaleń wydano rozkaz, żeby wycofać się z rejonu walk w Warszawie i przebiec do lasów położonych na południu. Powody naszego szybkiego wyłączenia się z ogólnej walki były następujące:

1. brak broni i amunicji,
2. brak łączności z innymi grupami bojowymi,
3. zamiar oszczędzania własnych oddziałów do bardziej odpowiedniego momentu.

Gdy nasze próby nawiązania kontaktu z innymi grupami bojowymi nie powiodły się do godz. 2.30, nastąpiło wycofanie się sztabu, [dowództwa] Rejonu z kapitanem „Zychem” i mniejszej jednostki zabezpieczającej – łącznie około 400 ludzi. W [grupie tej] było około 30 kobiet (sanitariuszki, łączniczki). Jeńców nie zabraliśmy ze sobą. Wprawdzie w godzinach wieczornych dostało się do niewoli dwóch niemieckich żołnierzy, ale pozwoliliśmy im odejść, gdy pokazali nam, jak obchodzić się ze zdobytym niemieckim ckm. ^aPrawdopodobnie^a w jakiś sposób zmuszono ich do tego. Jeśli chodzi o traktowanie niemieckich jeńców, ich zaszeregowania itd., nie mieliśmy żadnych wytycznych.

Z zabezpieczeniem marszowym dotarliśmy nie atakowani aż do okolic Pruszkowa. Przed majątkiem Pęcice napotkaliśmy silny ogień i próbowaliśmy przebiec się tyralierą, ale wtedy zostaliśmy rozbici. Gdy po ataku broni pokładowej niemieckich samolotów rozkazałem grupie leżącej koło mnie wstać i pójść za mną, oprócz jednej sanitariuszki nikt nie usłuchał mego rozkazu. Oboje poszliśmy następującą trasą: miasto ogrodów Komorów – Las Falenty – Las Kabacki – Czerniaków – Mokotów. Tutaj dotarłem 20.8. wraz z około 100 ludźmi, zebranych po drodze w lasach, i zgłosiłem się u pułkownika „Daniela”. Dowodził on rejonem VI i włączył mnie do sztabu jako I oficera sztabowego. Do sztabu należeli:

adiutant – podporucznik „Stańko”¹⁰,

я добрался 20.8, по дороге собрав в лесах еще примерно 100 человек, и явился к полковнику «Даниэлю», командовавшему районом VI. Он зачислил меня в качестве 1-го штабного офицера в штаб. К нему принадлежали:

- адъютант – подпоручик «Станько»¹⁰,
- 1-й штабной офицер – капитан «Урвис»,
- начальник отд[ела] I (кадры и медико-санитарная служба) – майор «Зромб»¹¹,
- начальник отд[ела] II (разведка) – подпоручик «Аминиус»¹²,
- начальник штаба – майор «Зрыв»¹³ (сдался в плен вместе с «Талляреком» и уже допрошен),
- начальник медико-санитарной службы – подпоручик «Веслав»¹⁴ (сдался в плен с Т[АЛЯРЕКОМ] и уже допрошен),
- начальник разведки – поручик «Стах»¹⁵,
- один чертежник «Ян».

Структуру боевой группы «Округ V» я уже представил в начале «Округ V», когда я до него добрался, находился уже в обороне. Ни до этого, ни после не предпринималось никаких более-менее масштабных атакующих действий. В мои задачи, как 1-го штабного офицера, входило:

1. ежедневный прием рапортов,
2. корректировка карты при изменении обстановки,
3. составление ежедневных донесений об обстановке,
4. тактическое командование районом VI в сотрудничестве с полковником «Даниэлем».

Вооружение «Округа V» было уже лучше. Больше было огнестрельного ручного и автоматического оружия. Мы зарегистрировали получение следующих сброшенных грузов:

1. в августе груз из Англии,
2. в середине сентября груз из Англии,
3. – || – – || – – || – – || –;
– (лекарства, перевязочные материалы, продовольствие, автоматы, боеприпасы),
4. 18.9 русский груз – несколько противотанковых ружей с боеприпасами, продовольствие.

После сброса большой партии грузов 18.9 на нашем боевом участке было собрано 5–10 грузов с автоматическим оружием, боеприпасами и продовольствием.

До самого конца у нас было 10 немецких пленных. Я их не видел и поэтому не могу сказать, были ли это солдаты или какие-то другие немцы. Они находились в ведении коменданта и в течение дня ис-

I oficer sztabowy – kapitan „Urwis”,
kierownik oddz[iału] I (kadry i służba zdrowia) – major „Zrąb”¹¹,
kierownik oddz[iału] II (wywiad) – podporucznik „Aminius”¹²,
szef sztabu – major „Zryw”¹³ (podał się wraz z „Talarkiem” i zo-
stał już przesłuchany),
szef służby zdrowia – podporucznik „Wiesław”¹⁴ (podał się z T[a-
larkiem] i został już przesłuchany),
szef wywiadu – porucznik „Stach”¹⁵,
jeden kreślarz „Jan”.

Strukturę grupy bojowej „Obwód V” przedstawiłem wcześniej.

Gdy dotarłem do „Obwodu V”, był on już w defensywie. Nie odnotowa-
no większych akcji zaczepnych ani wcześniej, ani później. Moim zadaniem
jako I oficera sztabowego było:

1. przyjmowanie codziennych raportów,
2. korygowanie mapy po zmianie sytuacji,
3. sporządzanie dziennych raportów sytuacji,
4. taktyczne dowodzenie Rejonem VI we współpracy z pułkowni-
kiem „Danielem”.

Uzbrojenie „Obwodu V” było już lepsze. Mielśmy więcej broni palnej
– ręcznej i maszynowej. Zaksięgowaliśmy na naszym koncie następujące
zrzuty:

1. w sierpniu zrzut z Anglii,
2. w połowie września zrzut z Anglii,
3. – || – – || – – || – – || –:
– (lekarstwa, materiał opatrunkowy, żywność, pistolety maszy-
nowe, amunicja)
4. 18.9 zrzut rosyjski – kilka rusznic przeciwpancernych z amuni-
cją, żywność.

Po wielkim zrzucie 18.9. na naszym odcinku bojowym zabezpieczono
5–10 ładunków. Zawierały one broń maszynową, amunicję i żywność.

Aż do końca mieliśmy 10 niemieckich jeńców. Nie widziałem ich i dla-
tego nie mogę powiedzieć, czy byli to żołnierze, czy jacyś inni Niemcy.
Podlegali komendantowi garnizonu i wykorzystywano ich w ciągu dnia
do pracy. Nocą byli pilnowani przez żandarmerię polową. Nie znam przy-
padków śmierci lub złego traktowania. Dowództwo AK zabraniało tego.
Nazwisk jeńców nie poznałem.

Na Mokotowie był uzbrojony pluton AL. Odbywały się pertraktacje
między AL i AK. W działaniach bojowych AL nie brała udziału. Stosunki
z AK były napięte.

Na temat PAL nie mogę złożyć żadnych zeznań. Nie mogę powiedzieć,
czy była na Mokotowie.

пользовались на работах. Ночью их охраняла полевая жандармерия. Мне неизвестны случаи смерти или плохого обращения. Это запрещалось командованием АК. Фамилий пленных я не знаю.

На Мокотове имелся вооруженный взвод АЛ. Между АЛ и АК велись переговоры. АЛ не принимала участия в боевых действиях. Ее отношения с АК были натянутыми.

О ПАЛ показать ничего не могу. Не могу сказать, была ли она на Мокотове.

На Мокотове существовала также гражданская администрация. Ее единственным учреждением руководил гражданский комиссар, подчинявшийся коменданту округа.

[П]КБ (1 комиссариат) также подчинялся коменданту округа и формировал гражданскую полицию. Он занимался преследованием гражданских преступлений, охраной пленных и т. д. Случаи злоупотребления с его стороны мне неизвестны.

Численность находившейся на Мокотове полевой жандармерии мне неизвестна. Она подчинялась коменданту округа или гарнизона.

На нашем боевом участке существовала также «ВСК» Войскова Служба Кобет⁶ (Женская военная служба). Все женщины, служившие в АК связистками, санитарками и т. д., носили бело-красные нарукавные повязки с этими буквами. Не принадлежали к ним только те женщины, которые сражались с оружием в руках (были и такие). Они находились на регулярной службе в АК.

На Мокотове АК имела роту добровольцев, которая принимала добровольцев и направляла их дальше. Вербовочных бюро не было¹⁶.

.....

Политических размышлений я представить не могу, так как был всего лишь солдатом, который слепо выполнял приказы и никогда не спрашивал, зачем. Политикой я никогда не занимался. Знаю только, что от России ничего хорошего ожидать было нельзя и что Англия не окажет нам серьезной помощи. Это знали все. О том, до какой степени польский народ был поделен на два лагеря, национальный и коммунистический, мне ничего не известно.

О себе показываю следующее:

Мой отец был мастером-хлебопеком. Я закончил школу с аттестатом зрелости. В 1935 г. учился в офицерском училище в Остров-Коморово. Затем был произведен в подпоручики и служил до 1939 г. В польской военной кампании участвовал в звании поручика. Воювал в Западных Бескидах. Там моя часть была разбита, и в ноябре я вернулся в Варшаву. Здесь занимался разного рода коммерцией. Постоянного занятия не имею.

Na Mokotowie istniała też administracja cywilna. Jediną jej placówką kierował komisarz cywilny podlegający komendantowi Obwodu.

[P]KB (1 komisariat) podlegał również komendantowi Obwodu i stanowił policję cywilną. Ściagał przestępstwa cywilne, nadzorował jeńców itp. Nadużycia z jego strony nie są mi znane.

Liczba [członków] żandarmerii polowej znajdującej się na Mokotowie nie jest mi znana. Podlegali oni komendantowi Obwodu lub garnizonu.

Na naszym odcinku bojowym istniała także „WSK” (Wojskowa Służba Kobiet^b). Wszystkie kobiety, które służyły w AK jako łączniczki, sanitariuszki itd. nosiły biało-czerwoną opaskę na ramieniu z nadrukiem. Tylko kobiety, które walczyły z bronią w rękę (takie też były) nie należały do [WSK], a wchodziły w skład regularnych członków AK.

AK miała na Mokotowie kompanię ochotników, która przyjmowała ochotników i przekazywała ich dalej. Biur werbunkowych nie było⁶.

.....

Nie mogę przedstawiać żadnych politycznych rozważań, ponieważ byłem tylko żołnierzem, który ślepo wykonywał rozkazy i nigdy nie pytał – dlaczego. Nigdy nie zajmowałem się polityką. Wiem tylko, że ze strony Rosji nie możemy spodziewać się niczego dobrego i że na poważną pomoc ze strony Anglii też nie mamy co liczyć. O tym wszyscy wiedzieli. Na temat podziału narodu polskiego na obóz narodowy i komunistyczny nic mi nie wiadomo.

Jeśli chodzi o [moją] osobę, składałem następujące zeznania:

Mój ojciec był mistrzem piekarskim. Jestem po maturze i uczęszczałem w r. 1935 do szkoły zawodowych podchorążych w Ostrowi-Komorowie. Następnie awansowałem na podporucznika¹⁷ i pozostałem żołnierzem do 1939 r. W polskiej kampanii wojennej uczestniczyłem jako porucznik. Walczyłem w Beskidach Zachodnich. Tam mój oddział został rozbity i w listopadzie wróciłem do Warszawy. Tutaj zajmowałem się różnego rodzaju handlem. Nie miałem stałego zajęcia.

Nie mogę złożyć więcej zeznań.

v. g. u.

Roman Talarek^c, ^dkpt.^d

Tłumacz

(—)^e

SS Oberscharführer

Sprawa zamknięta:

(—)^e

SS Oberscharführer] i KS

Больше ничего показать не могу.

Роман ТАЛЯРЕК^в, г-кап[итан]-г

Переводчик

(—)^д

Обершарфюрер СС

Окончено:

(—)^д

Обершарф[юрер] СС
и к[риминаль]с[екретарь]

ИНП, КР 351/4, л. 84–85v.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

В правом верхнем углу первой страницы документа неразборчивая пометка. На левом поле заметки от руки: Grief. Ia, 01, Адью[тант], Иц, пометка, по-видимому, К. А. Фишера и две другие неразборчивые. В левом углу неразборчивая пометка.

Примечания

- ^{а-а} Дописано от руки над зачеркнутым неразборчивым фрагментом.
- ^б В оригинале название на польском и немецком языках.
- ^в Собственноручная подпись.
- ^{г-г} Дописано от руки.
- ^д Неразборчивая подпись.

¹ Талярек Роман (согласно Журналу приказов, род. 31 января 1913), также Гроновский, Гронеvский Марек, псевдонимы «Марек», «Урвис», капитан пехоты; во время сентябрьской кампании 1939 командир 1 взвода 2 роты 1/2 пехотного полка Корпуса пограничной охраны; во время восстания офицер разведки округа АК «Охота», затем оперативный офицер полка АК «Башта»; после капитуляции в немецком плену; после войны в стране.

² Рокицкий Юзеф (1894–1976), псевдоним «Кароль», подполковник бронетанковых войск; во время сентябрьской кампании 1939 в штабе командования округа корпуса II; с конца 1939 комендант Люблинского округа воинских частей Национальной партии/Национальной военной организации; в 1941–1942 главный комендант Национальной военной организации, затем после объединения инспектор Главного командования АК округа «Краков»; во время восстания в III отделе штаба командования округа АК «Варшава», с 18 августа по 26 сентября командующий V округом АК (Мокотов), ранен; со второй половины сентября командир 10 пехотной дивизии АК; без согласования с генералом «Монтером» отдал приказ об эвакуации округа по каналам, добрался по каналам до Средместья в ночь с 26 на 27 сентября; созданная «Монтером» комиссия, имевшая характер военного суда, негативно оценила действия Рокицкого; после капитуляции в лагерях для военнопленных Зандбостель и Мурнау; в 1945–1957 в эмиграции в Париже, затем в стране.

³ Неясная информация. Командиром V района был «Яшур».

⁴ Официальное немецкое название. До войны и после ул. Пулавская.

⁵ Хычевский Януш (1912), псевдоним «Павляк», капитан пехоты; в сентябрьской кампании 1939 II адъютант 2 пехотного полка Корпуса пограничной охраны; в 1944 организационный офицер округа АК «Охота»; в первые дни восстания прорвался в Хойновские леса; во второй половине августа заместитель командира группы

IPN, KR 351/4, k. 84–85v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu nieczytelna parafa, na lewym marginesie odręczne zapiski: Grief, Ia, 01, Adiu[tant], Ic oraz parafa prawdopodobnie K. A. Fischera i dwie inne, nieczytelne. W lewym dolnym rogu nieczytelna parafa.

Przypisy

- ^{a--a} Dopisano odręcznie nad przekreślonym maszynowo, nieczytelnym fragmentem.
- ^b W oryginale nazwa w języku polskim i niemieckim.
- ^c Podpis odręczny.
- ^{d--d} Dopisano odręcznie.
- ^e Nieczytelny podpis.

¹ Talarek Roman (według Dz. Rozkazów ur. 31 stycznia 1913), vel Gronowski, Groniewski Marek, ps. „Marek”, „Urwis”, kpt. piech.; w kampanii wrześniowej 1939 dca I plutonu 2 komp. I/2 pp KOP; w powstaniu of. wywiadu Obwodu AK Ochota, następnie of. operacyjny pułku AK „Baszta”; po kapitulacji w niewoli niemieckiej; po wojnie w kraju.

² Rokicki Józef (1894–1976), ps. „Karol”, ppłk br. panc; w kampanii wrześniowej 1939 w sztabie DOK II; od końca 1939 kmdt Okręgu Lublin OW SN/NOW; w l. 1941–1942 kmdt gł. NOW, następnie po scaleniu inspektor KG AK na Okręg Kraków; w powstaniu w Wydz. III sztabu Komendy Okręgu AK Warszawa, od 18 sierpnia do 26 września dca V Obwodu AK (Mokotów), ranny; od drugiej poł. września dca 10 DP AK; bez porozumienia z gen. „Monterem” zarządził ewakuację obwodu kanałami, przeszedł kanałami do Śródmieścia nocą z 26 na 27 września; powołana przez „Montera” komisja o charakterze sądu wojskowego negatywnie ocenia postępowanie Rokickiego; po kapitulacji w obozach jenieckich Sandbostel i Murnau; w l. 1945–1957 na emigracji w Paryżu, następnie w kraju.

³ Informacja niejasna. Dcą V Rejonu był „Jaszczur”.

⁴ Oficjalna nazwa niemiecka. Przed i po wojnie ul. Puławska.

⁵ Chyczewski Janusz (ur. 1912), ps. „Pawłak”, kpt. piech.; w kampanii wrześniowej 1939 II adiutant 2 pp KOP; w 1944 of. organizacyjny Obwodu AK Ochota; w pierwszych dniach powstania przedarł się do Lasów Chojnowskich; w drugiej poł. sierpnia zca dcy grupy odsieczy przebijającej się na Mokotów; po potyczce w Lesie Kabackim wycofał się do lasów chojnowskich.

⁶ Sokołowski Mieczysław (1898–1944), ps. „Grzymała”, ppłk; w l. 1940–1941 więzień obozu koncentracyjnego Auschwitz; w 1944 dca Obwodu IV AK (Ochota); w pierwszych dniach sierpnia wycofał się do lasów chojnowskich; zorganizował grupę odsieczy, która usiłowała się przedrzeć na Mokotów, ciężko ranny w potyczce w nocy z 18 na 19 sierpnia 1944, dobity przez Niemców w Wilanowie.

⁷ Jasiński Tadeusz (ur. 1904), ps. „Zych”, kpt. rez. piech.; kmdt 1 Rejonu Obwodu AK Ochota.

⁸ Informacja niejasna, kmdtem 2 Rejonu był kpt. E. Kosicki, ps. „Korczak”.

⁹ Chyczewski Andrzej (ur. 1913), ps. „Gustaw”, por. piech.; w kampanii wrześniowej 1939 w OZ 17 DP, ranny; w powstaniu kmdt 3 Rejonu (Barska/Dw. Zachodni) Obwodu AK Ochota, w dn. 1/2–9 sierpnia dca reduty „Kaliska”, następnie przedarł się w Lasy Chojnowskie; w drugiej poł. sierpnia przedostał się na Mokotów, gdzie dowodził kompanią „Gustaw”; po kapitulacji w obozie przejściowym dla AK w Skierniewicach.

¹⁰ Koślacz Stanisław Józef (ur. 1906), ps. „Stanko (Stańko)”, ppor./por. rez.; od przełomu sierpnia i września 1944 adiutant dcy pułku AK „Baszta”.

помощи, пытавшейся прорваться на Мокотов; после столкновения в Кабацком лесу отступил в Хойновские леса.

⁶ Соколовский Мечислав (1898–1944), псевдоним «Гжимала», подполковник; в 1940–1941 узник концентрационного лагеря Аушвиц; в 1944 командующий IV округом АК (Охота); в первые дни августа отступил в Хойновские леса; организовал группу помощи, которая пыталась прорваться на Мокотов, тяжело ранен в столкновении на опушке Кабацкого леса в ночь с 18 на 19 августа 1944, добит немцами в Вилианове.

⁷ Ясиньский Тадеуш (1904), псевдоним «Зых», капитан запаса пехоты; комендант I района округа АК «Охота».

⁸ Неясная информация, комендантом 2-го района был капитан Э. Косицкий, псевдоним «Корчак».

⁹ Хычевский Анджей (1913), псевдоним «Густав», поручик пехоты; в сентябрьской кампании 1939 в запасном центре 17 пехотной дивизии, ранен; во время восстания комендант 3 района (Барская/Западный вокзал) округа АК «Охота», 1/2–9 августа командир редута «Калиская», затем прорвался в Хойновские леса; во второй половине августа пробрался на Мокотов, где командовал ротой «Густав»; после капитуляции в пересыльном лагере для АК в Скерневице.

¹⁰ Косляч Станислав Юзеф (1906), псевдоним «Станко», подпоручик/поручик запаса; с конца августа – начала сентября 1944 адъютант командира полка АК «Башта».

¹¹ Банасик Бронислав (1894), псевдоним «Зромб», майор администрации; в августе 1944 квартирмейстер полка АК «Башта».

¹² Мразек Збигнев (1908–1981), псевдоним «Аминус», подпоручик запаса; с 1940 в Войске Польском во Франции, затем в Великобритании, в 1 танковом батальоне, потом в 3 танковом полку 16 танковой бригады; заброшен с парашютом в страну в ночь с 12 на 13 апреля 1944; во время восстания офицер для поручений командира полка АК «Башта», после капитуляции в лагере для военнопленных; после освобождения в Великобритании, затем в стране.

¹³ Штерналь Казимеж (1907–1981), псевдоним «Зрыв», майор; во время сентябрьской кампании 1939 командир противотанкового взвода 135 запасного пехотного полка; пробрался во Францию; в 1940 командир роты отдельной бригады подгальских стрелков; после капитуляции во Франции, пытался пробраться в Гибралтар, был арестован испанцами и до 1943 содержался в тюрьме, затем в 1 стрелковой бригаде в Великобритании; заброшен с парашютом в страну в ночь с 30 апреля на 1 мая 1944; во время восстания начальник штаба, заместитель командира и и. о. командира полка АК «Башта», а также заместитель коменданта округа АК «Мокотов»; после капитуляции в немецком плену; после освобождения в Польских Вооруженных Силах, затем в эмиграции в США (дипломированный полковник).

¹⁴ Янковский Тадеуш (1903), псевдоним «Веслав», поручик запаса медицинской службы, в 1942–1944 начальник медицинской службы полка АК «Башта».

¹⁵ Немера (Немира) Станислав (1906), псевдоним «Стах», поручик пехоты; в 1944 начальник связи полка АК «Башта».

¹⁶ Ср. док. № 39.

¹¹ Banasik Bronisław (ur. 1894), ps. „Zrąb”, mjr adm.; w sierpniu 1944 kwatermistrz pułku AK „Baszta”.

¹² Mrazek Zbigniew (1908–1981), ps. „Aminius”, ppor. rez.; od 1940 w WP we Francji, następnie w W. Brytanii, w 1 batalionie czołgów, potem w 3 pułku pancernym 16 BPanc; skok na spadochronie do kraju z 12 na 13 kwietnia 1944; w powstaniu oficer do zleceń dcy pułku AK „Baszta”; po kapitulacji w obozie jenieckim; po uwolnieniu w W. Brytanii, następnie w kraju.

¹³ Szternal Kazimierz (1907–1981), ps. „Zryw”, mjr; w kampanii wrześniowej 1939 dca plutonu ppanc 135 pprez; przedostał się do Francji; w 1940 dca kompanii w SBSP; po kapitulacji Francji usiłował przedrzeć się do Gibraltaru, ujęty przez Hiszpanów i więziony do 1943, następnie w 1 BS w W. Brytanii; skok na spadochronie do kraju w nocy z 30 kwietnia na 1 maja 1944; w powstaniu szef sztabu, zca dcy i p. o. dcy pułku AK „Baszta” oraz zca kmdta Obwodu AK Mokotów; po kapitulacji w niewoli niemieckiej; po uwolnieniu w PSZ, następnie na emigracji w USA (płk dypl.).

¹⁴ Jankowski Tadeusz (ur. 1903), ps. „Wiesław”, por. rez. lek.; w l. 1942–1944 szef służby zdrowia pułku AK „Baszta”.

¹⁵ Niemiera (Niemira) Stanisław (ur. 1906), ps. „Stach”, por. piech.; w 1944 szef łączności pułku AK „Baszta”.

¹⁶ Por. dok. 39.

¹⁷ Starszeństwo z 15 października 1935.

**28 сентября 1944, б.м.в. Показания повстанца
3. Гжегорского**

Копия с копии!

Выписка!

Совершенно секретно!

Командование 9-й армии Б[ез] м[еста расквартирования],
 Отд[ел] Иц / 28.9.1944
 Командование] а[ртиллерии]

Допрос

Военноплен[ный член] АК ГЖЕГОРСКИЙ, Зигмунт, хорунжий АК, род[ившийся] в 1916 г. в Варшаве, женат, один ребенок; в АК с весны [19]43 г., взят в плен 20.9.44 на [ул.] Солец (Варшава). Санит[арный] оф[ицер].

Пропаганда:

Говорили, будто Варшаву освободят немцы¹, потом в Варшаву якобы прибыло пол[ьское] лондонское правительство. Газеты сообщали, что восстание охватило всю Польшу. Говорили – «лесные парни придут Варшаве на помощь». Еще сообщалось, что две венгерские дивизии перешли на сторону АК. Английские самолеты якобы подвергли бомбардировке немецкие военные объекты в Варшаве и окрестностях и освободили воздушное пространство над Варшавой от немецких бомбардировщиков. Говорили также, что из Англии на помощь придут многочисленные воздушно-десантные войска. Оружия тоже достаточно.

Варшавская пресса настроена против пол[ьского] правительства в Люблине, так как оно проводит большевистскую политику. Красной Армии никто не верит, так как она обманула Польшу в 1939 г. Красная Армия должна обойти Варшаву, а войти в Варшаву должны только части 1-й Пол[ьской] армии. Ничего плохого в этом не было бы, так как солдаты 1-й Поль[ской] армии – это тоже поляки, которых призвали против их воли. Не пользуются поддержкой только командование 1-й Поль[ской] армии и люблинское правительство, так как это карьеристы и представители большевистской политики. Когда боевая группа 1-й Польской армии переправилась в Варшаву, были сброшены зеленые листовки. В этих листовках говорилось, что польское лондонское правительство себя скомпрометировало. Оно подняло восстание,

**28 września 1944, b.m.w. Protokół przesłuchania powstańca
Zygmunta Grzegorskiego**

Odpis z odpisu!

Wyciąg!

Ściśle tajne!

Dowództwo 9 Armii
Oddz. Ic / AO

o.u., 28.9.1944

Przesłuchanie

Jen[iec, członek] AK G r z e g o r s k i Zygmunt, chorąży AK, ur. 1916 w Warszawie, żonaty, jedno dziecko; w AK od wiosny [19]43, wzięty do niewoli 20.9.44 na [ul.] Solec (Warszawa). Of[icer] san[itarny].

Propaganda:

Chodziły słuchy, że Warszawa ma być wyzwolona przez Niemców¹, potem do Warszawy miał przybyć pol[ski] rząd londyński. Gazety relacjonowały, że powstanie objęło całą Polskę. Ludzie powiadali: – „Chłopcy z lasu przybędą Warszawie z pomocą”. Dalej relacjonowano, że dwie węgierskie dywizje przeszły na stronę AK. Angielskie samoloty miały zbombardować niemieckie obiekty wojskowe w Warszawie i wokół Warszawy oraz oczyścić przestrzeń powietrzną nad Warszawą od niemieckich bombowców. Mówiono również, że z Anglii przybędzie z pomocą dużo wojska powietrzno-desantowego. Broni jest też pod dostatkiem.

Prasa warszawska jest wrogo nastawiona do pol[skiego] rządu w Lublinie, ponieważ uprawia on politykę bolszewicką. Armii Czerwonej nikt nie wierzy, bo oszukała ona Polskę w 1939 r. Armia Czerwona powinna ominąć Warszawę, wkroczyć do niej powinny tylko oddziały 1. Armii Pol[skiej]. To nie byłoby złe, ponieważ żołnierze 1. Armii Pol[skiej] są też Polakami, których powołano [do wojska] przemocą. Odrzuca się tylko dowództwo 1 Armii Pol[skiej] i rząd lubelski, ponieważ są tam karierowicze i reprezentanci polityki bolszewickiej. Po przeprowadzeniu się grupy bojowej 1 Armii Pol[skiej] na [lewobrzeżną] Warszawę, zrzucono zielone ulotki. Napisano w nich, że polski rząd w Londynie skompromitował się. Wywołał podstępnie powstanie, a nie dostarczył pomocy. Dlatego Warszawa jest zniszczona i wielu Polaków nadaremnie poległo. Teraz Armia Czerwona pozwoliła 1. Armii Pol[skiej] iść Warszawie na ratunek.

Kościół ponoć nie uprawiał ostrej propagandy, modlił się tylko o zwycięstwo i odprawiał msze żałobne.

а помощи не оказало. И вот теперь Варшава разрушена, и столько поляков погибло напрасно. Теперь Красная Армия позволила 1-й Пол[ьской] армии спасти Варшаву.

Церковь якобы не занималась подстрекательской пропагандой, молилась о победе и отправляла панихиды.

Во время восстания издавалось много газет – все они поддерживали пол[ьское] лондонское правительство. Два раза в хронике недели обсуждались бои в Варшаве.

Новая Польша должна быть лучше Польши 1939 г. Она должна быть самостоятельной и демократической. Были обещаны бесплатное обучение, много работы для всех и хорошая жизнь. О маршале ПИЛ-СУДСКОМ² вообще не говорили, его фамилия не упоминалась. Газеты сообщали, что руководитель рабочей партии в Лондоне³ дал честное слово сделать все возможное, чтобы оказать повстанцам любую посильную помощь. Ген[ерал] СОСНКОВСКИЙ перед ЧЕРЧИЛЛЕМ, а МИКОЛАЙЧИК в Вашингтоне ходатайствовали за повстанцев и старались добиться помощи для АК. О переговорах МИКОЛАЙЧИКА в Москве ничего точного узнать было нельзя.

В начале восстания настроение в АК было очень хорошее. Все были уверены, что скоро Варшава будет у них в руках. Если бы у АК было такое хорошее оружие, как у 1-й Пол[ьской] армии, она овладела бы Варшавой. Боевой дух людей из АК был очень высок, и они целиком отдавались борьбе. Несомненно, ожидалось, что войска С[оветского] С[оюза] продвинутся дальше на з[апад], а войска союзников – с запада в Германию. Можно было наблюдать, как разбитая немецкая армия отходила на з[апад]. Большие надежды связывались с обещанной англичанами и США помощью. Но воздушно-десантные части так и не появились, а англичане не обеспечили защиту воздушного пространства над Варшавой от немецких бомбардировщиков. Да, считает п[ленный], бомбардировщики прибыли, но это были немецкие бомбардировщики, которые нанесли АК большой ущерб, а не обещанные английские. Поскольку обещанного оружия было далеко не достаточно, ослабело и желание драться. В АК ожидали гораздо больше оружия, поскольку у нее было на это много денег. Много денег пришло из Англии и США. Кроме того, во время нападения на банк в Варшаве в 1943 г. оттуда взяли еще 100 000 000 злотых⁴. Большую часть денег, наверное, командиры АК положили себе в карман. Многие после первых разочарований (отсутствие помощи, нехватка оружия, недооценка немецких войск) якобы увидели, что у восставших нет шансов на победу, но начатое дело нельзя было бросить – такой конец был бы бесславленным.

Podczas powstania wydawano wiele gazet – wszystkie opowiadały się po stronie pol[skiego] rządu w Londynie. Dwukrotnie przedstawiano walki w Warszawie w przeglądzie tygodniowym.

Nowa Polska powinna być lepsza od Polski z 1939 r. – samodzielna i demokratyczna. Obiecywano bezpłatną naukę, wystarczającą ilość miejsc pracy dla wszystkich i życie na przyzwoitym poziomie. O marszałku Piłsudskim² w ogóle nie mówiono, jego nazwiska nie wspominano. Gazety podawały, że przywódca Partii Pracy w Londynie³ dał słowo honoru, iż uczyni wszystko, co w jego mocy, by zapewnić powstańcom każdą możliwą pomoc. Za powstańcami wstawiali się i próbowali uzyskać pomoc dla AK: gen. Sosnkowski u Churchilla, a Mikołajczyk w Waszyngtonie. O rozmowach Mikołajczyka w Moskwie nie można się było niczego konkretnego dowiedzieć.

Na początku powstania nastroje w AK były bardzo dobre. Wszyscy byli przekonani, że w krótkim czasie Warszawa będzie wolna. Gdyby AK miała tak dobrą broń, jak 1 Armia Pol[ską], zwyciężyłaby w Warszawie. Członkowie AK byli niezwykle bojowi i zaangażowani. Z pewnością oczekiwano, że wojska Z[wiązku] S[owieckiego] posuną się raczej na z[achód], a wojska sprzymierzeńców z zachodu do Niemiec. Obserwowano, jak rozbite niemieckie wojsko ciągnęło na z[achód]. Wielkie nadzieje wiązano z przyrzeczoną pomocą Anglików i USA. Ale nie pojawiły się ani oddziały powietrzno-desantowe, ani Anglicy nie obronili przestrzeni powietrznej nad Warszawą przed niemieckimi bombowcami. Tak, bombowce nadeszły, ale nie przyrządzone angielskie, a niemieckie, które wyrządziły AK wielkie szkody – uważa j[eniec]. Zmalała też ochota do walki, ponieważ [ilość] obiecanej broni była dalece niewystarczająca. Oczekiwano w AK o wiele więcej broni, gdyż było na nią dużo pieniędzy; większość ich nadeszła z Anglii i USA. Poza tym podczas napadu na bank w Warszawie w 1943 r. wzięto stamtąd 100 000 000 złotych⁴. Większą część pieniędzy chyba dowódcy AK schowali sobie do kieszeni. Wielu [powstańców] po pierwszych rozczarowaniach (brak pomocy, brak broni, niedocenywanie wojsk niemieckich) doszło podobno do wniosku, że powstanie nie ma widoków powodzenia, ale rozpoczętej sprawy nie można zatrzymać – to byłoby niehonorowe.

AK była nastawiona wrogo do Niemców z wielu powodów. Zarzucała [Niemcom], że Polacy nie byli równouprawnieni, że wywożono ich na roboty do Niemiec (czasem podobno wprost z ulicy), że wielu Polaków rozstrzeliwano, torturowano lub wsadzano do więzienia. Polacy mieli pretensje, że wielu ich rodaków siedziało w obozach koncentracyjnych. Sam j[eniec] był podobno kilkakrotnie pobity na ulicy bez powodu, wiele narzekania słyszał też od swoich pacjentów. Obrażało Polaków zamknięcie szkół

По отношению к немцам АК по многим причинам была настроена враждебно. В вину вменялось то, что поляки неполноправны, что поляков силой вывозили на работы в Германию (порой прямо с улицы), что много поляков было расстреляно, подвергалось пыткам или было брошено в тюрьму. Поляки были недовольны тем, что многие из них сидели в концентрационных лагерях. Самого плен[ного] якобы били на улице без повода, много жалоб он слышал от своих пациентов. Поляков обижало то, что были закрыты вузы, и полякам приходилось [учиться] тайком. С поляками обращались, как с евреями, как с нечистыми. Плен[ный] считает, что если бы в 1939 г. немцы сказали полякам, что (как и было в действительности) поляки обмануты своим правительством, а Германия хочет дать полякам работу и свободу, большинство поляков взяло бы сторону немцев, и в [19]41 г. поляки вместе воевали бы против России. Почему поляки в 1939 г. не приняли предложения о создании нового правительства, п[ленный] не знает⁵ – он считает, что согласно польскому законодательству это было невозможно, так как прежний президент страны не ушел со своего поста и был еще жив.

Среди польского населения после кампании 1939 г. преобладали проанглийские настроения. Сейчас, когда восстание потерпело полное поражение, поль[ское] лондонское правительство тоже должно подать в отставку. Сейчас дошло до того, что большинство членов АК и политически мыслящих поляков уже не может и не хочет думать. Теперь все безнадежно, все потеряно. Теперь жидо-англосаксонцам, как и С[оветскому] С[оюзу], нет доверия. Разочарование велико.

Генерал РОЛЯ-ЖИМЕРСКИЙ и генерал БЕРЛИНГ не пользуются признанием. Один из этих генералов был в 1924 г. исключен из Войска Польского, так как растратил много государственных денег⁶. БЕРЛИНГ наверняка еврей.

В начале восстания население Варшавы сердцем и мыслями было с бойцами АК; энтузиазм был велик, солдатами АК восхищались. Все считали, что восстание вскоре победит, Польша будет свободна и суверенна. Теперь людей из АК обвиняют в том, что они устроили восстание, которое принесло населению столько несчастий и разрушило город.

Был бы сейчас популярен пол[ьский] национальный комитет на немецкой стороне, плен[ный] ответить затрудняется – он якобы был бы рад.

.....

wyższych i fakt, że byli oni zmuszeni [studiować] potajemnie. Traktowano Polaków jak Żydów, jak nieczystych. Jen[iec] uważa, że gdyby Niemcy w 1939 r. wyraźnie dali Polakom do zrozumienia, że ci zostali oszukani przez swój rząd (co było faktem), a Niemcy chcą im dać pracę i wolność, większość Polaków byłaby po stronie Niemców i w r. [19]41 walczyliby oni wspólnie przeciw Rosji. J[eniec] nie ma pojęcia, dlaczego Polacy w 1939 r. nie przyjęli propozycji utworzenia nowego rządu⁵, sądzi jednak, że według polskiego prawa było to niemożliwe – były prezydent państwa nie zrezygnował przecież ze swego stanowiska i jeszcze żył.

Po kampanii w 1939 r. polska ludność była proangielska. Teraz, gdy wiadomo, że powstanie zakończyło się całkowitą klęską, także pol[ski] rząd w Londynie powinien podać się do dymisji. Teraz doszło do tego, że większość członków AK i myślących o polityce Polaków nie potrafi już i nie chce o tym myśleć. Zapanowała kompletna beznadzieja, wszystko stracone. Żydo-Anglosasom nie wierzy się już tak samo, jak Z[wiązkowi] S[owieckiemu]. Nastąpiło ogólne rozczarowanie.

Generał Rola-Żymierski i generał Berling zostali [przez Polaków] odrzuceni. Jednego z tych generałów wykluczono w 1924 r. z Wojska Polskiego, ponieważ sprzeniewierzył ogromną sumę państwowych pieniędzy⁶. Berling na pewno jest Żydem.

Na początku powstania ludność Warszawy sercem i myślą była z AK; istniał niebywały entuzjazm, ludzi z AK podziwiano. Wszyscy wierzyli, że powstanie zakończy się w krótkim czasie sukcesem, a Polska stanie się wolna i suwerenna. Teraz wypomina się [przywódcom] AK wzniesienie powstania, które przyniosło ludziom tyle nieszczęścia i zniszczyło miasto.

Czy proniemiecki pol[ski] komitet narodowy cieszyłby się teraz popularnością – jen[iec] nie potrafi odpowiedzieć – on osobiście ponoć ucieszyłby się.

.....

IPN, KR 351/9, k. 75–76.

Odpis w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

¹ Tak w tekście.

² Piłsudski Józef (1867–1935), Marsz. Polski, działacz niepodległościowy; w l. 1918–1922 Naczelnik Państwa, jednocześnie w l. 1919–1921 Naczelnny Wódz w wojnie polsko-sowieckiej; następnie szef ścisłej Rady Wojennej; w maju 1926 dokonał zamachu stanu; w l. 1926–1928 i 1930 premier RP; od 1926 Generalny Inspektor Sił Zbrojnych.

³ Labour Party (Partia Pracy), brytyjska partia socjaldemokratyczna utworzona 27 lutego 1900 w Londynie przez przedstawicieli związków zawodowych, od 1906 działa pod obecną nazwą; w 1924 po raz pierwszy z pomocą liberałów utworzyła rząd. Obecnie jedna z dwóch głównych partii.

Примечания

¹ Так в тексте.

² Пилсудский Юзеф (1867–1935), маршал Польши, деятель национально-освободительного движения; в 1918–1922 глава («начальник») государства, одновременно в 1919–1921 верховный главнокомандующий во время советско-польской войны; затем глава Военного совета; в мае 1926 совершил государственный переворот; в 1926–1928 и в 1930 премьер-министр РП; с 1926 генеральный инспектор Вооруженных Сил.

³ Лейбористская партия (Labour Party, Рабочая партия), социал-демократическая партия Великобритании, созданная 27 февраля 1900 в Лондоне представителями профсоюзов, с 1906 действует под нынешним названием; в 1924 впервые с помощью либералов сформировала правительство. В настоящее время одна из двух ведущих партий.

⁴ Акция «Гураль» была проведена 12 августа 1943 солдатами «Кедива» (Управления диверсионной службы) Главного командования АК (главным образом, ротой АК «Коса»). В районе Замковой пл. (на ул. Сенаторской) был атакован фургон, перевозивший деньги из Эмиссионного банка под немецкой охраной. В результате столкновения фургон со 105 миллионами злотых и некоторой суммой немецких марок был захвачен без собственных потерь.

⁵ Согласно секретному протоколу Риббентроп – Молотов, с 1939 немцы сами решительно отвергали идею создания какого-либо «остаточного» польского государства. Однако в 1939 временная немецкая военная администрация на оккупированных территориях обратилась к Адаму Роникеру с предложением о сотрудничестве в целях создания своего рода общественно-политического представительства. Роникер сразу же решительно отказал немцам.

⁶ Речь идет о бригадном генерале М. Жимерском, исключенном из рядов Войска Польского и разжалованном в рядовые в 1927.

⁴ Akcja „Góral” została przeprowadzona 12 sierpnia 1943 przez żołnierzy Kedywu KG AK (głównie kompanię AK „Kosa”). W rej. pl. Zamkowego (na ul. Senatorskiej) zaatakowano furgon przewożący pieniądze z Banku Emisyjnego oraz jego niemiecką ochronę. W wyniku starcia opanowano transport i zdobyto 105 milionów zł, a także pewne sumy marek niemieckich, bez strat własnych.

⁵ W myśl tajnego protokołu Ribentrop – Mołotow z 1939 Niemcy sami stanowczo odrzucili ideę utworzenia kadłubowego państwa polskiego. Jednak w 1939 niemiecka tymczasowa administracja wojskowa na okupowanych terenach zwróciła się do Adama Ronikiera z propozycją współpracy w utworzeniu czegoś w rodzaju reprezentacji społeczno-politycznej. Ronikier od razu stanowczo odmówił Niemcom.

⁶ Mowa o gen. bryg. M. Żymierskim usuniętym z szeregów WP i zdegradowanym do stopnia szeregowca w 1927 po skazaniu prawomocnym wyrokiem sądu.

**28 сентября 1944, Варшава. Показания повстанца
М. Качановского**

Копия с копии!

Выписка!

Совершенно секретно!

А[йнзац]к[оманда] полиции
безопасности Группа див[изии]

Б[ез] м[еста расквартирования],

28 сентября 1944 г.

– Варшава-Юг

Варшава

S. R. Landsturm в районе V на Mokotowe «Башта» 1 во-
еннопленный [взят в плен] 28 сентября 1944 г. во время
капитуляции района Варшавы Mokotow.

Протокол допроса № 15

1. а) КАЧАНОВСКИЙ Миколай, род. 1.11.1900 г. в Киеве, женат, детей не имеет, рим[ско-]кат[олического вероисповедания], проживает в Варшаве, Хафенштр[ассе], 184/3.

В 1918 г. три месяца в офицерском училище в Варшаве, затем учения в уланских полках № 12 и 14. После нескольких учений уволен [в запас] в звании поручика. Когда началась немецко-польская война, ввиду пожилого возраста призван в обоз в Лодзи. Свою часть я не нашел, так как [началось] общее отступление пол[ьской] армии. Я вернулся в Варшаву и здесь 9.9.1939 был назначен в полк пехоты для обороны Варшавы. Участвовал в боях вплоть до капитуляции Варшавы. Затем, не считая короткого периода в Галиции, и по настоящее время проживал в Варшаве. В числе офицеров не упоминался.

Воинское звание: поручик.

Национальность: поляк.

Гражданская профессия: крестьянин.

.....

11. Настроение у нас было хорошее. Точную причину этого указать затрудняюсь. На русских мы не рассчитывали. Мы по-прежнему считали, что немцы, возможно, покинут Варшаву, а мы были бы в Варшаве раньше русских. Для нас важна была только Варшава.

Я еще не разговаривал с солдатами о том, что они думают об обращении с ними как с военнопленными. До последнего дня мы считали,

**28 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania powstańca
Mikołaja Kaczanowskiego**

Odpis z odpisu!

Wyciąg!

Ścisłe tajne!

EK Pol[icji] Bezp[iecieństwa]

o.u., 28 września 1944

Warszawa

Grupa Dyw[izyjna] – Warszawa-Południe

S. R. Landsturm w rejonie V na Mokotowie „Baszta”
jeden jeńiec

[wzięty] 28 września 1944

w czasie kapitulacji

[dzielnicy] Warszawa-Mokotów.

Protokół przesłuchania nr 15

1. a) K a c z a n o w s k i Mikołaj, ur. 1.11.1900 w Kijowie, żon[aty], bezdzietny, [wyznania] rzym[sko]kat[olickiego], zamieszkały w Warszawie, Hafenstr[asse] 184/3.

W roku 1918 trzy miesiące w szkole podchorążych w Warszawie, następnie ćwiczenia w pułkach ułanów nr 12 i 14. Po kilku ćwiczeniach zwolniony [do rezerwy] jako porucznik. Po wybuchu wojny niemiecko-polskiej ze względu na zaawansowany wiek powołany do taboru w Łodzi. Nie odnalazł oddziału z powodu ogólnego odwrotu Wojska Pol[skiego]. Wrócił do Warszawy i tutaj 9.9.1939 został przydzielony do pułku piechoty broniącego Warszawy. Uczestniczył w walce aż do kapitulacji Warszawy. Następnie, z krótką przerwą w Galicji, do dzisiaj zamieszkały w Warszawie. Jako oficer nie zgłaszany.

Stopień służbowy: porucznik.

Zawód w cywilu: rolnik.

Narodowość: Polak.

.....

11. Nastroje panowały u nas dobre. Dokładnego powodu tego nie mogę podać. Nie liczyliśmy na Rosjan. Sądziliśmy nadal, że po ewentualnym opuszczeniu Warszawy przez Niemców będziemy w niej przed Rosjanami. Chodziło nam tylko o Warszawę.

что после захвата в плен или капитуляции нас расстреляют. Конечно, мы теперь довольны, что с нами обращаются как с военнопленными.

.....

Здесь я хотел бы еще упомянуть, что мы намеревались овладеть Варшавой и создать собственное правительство в духе польского правительства в Лондоне. Когда подошли бы русские, мы противопоставили бы им свое правительство и потребовали, чтобы они с ним считались. Если бы они попытались расправиться с нами, как в Вильнюсе¹, мы бы взяли за оружие. Я полагаю, что правительство, т. е. пол[ьское] правительство в Лондоне, отдало такой приказ и указало также сроки восстания. АК не желает иметь ничего, абсолютно ничего общего с большевиками. Поль[ского] комитета националь[ного освобождения]² в Люблине для нас не существует, также как и армии БЕРЛИНГА. Армию БЕРЛИНГА мы вообще не признаем. У нас был приказ на случай, если бы к нам пришла армия БЕРЛИНГА или русская армия, вести себя с ними очень корректно, но при этом избегать всякого рода встреч.

От Англии мы не в восторге. [Англичане] второй раз нас бросили. Наши солдаты, видно, достаточно хороши для того, чтобы драться в Италии и на западном фронте, но не для того, чтобы во время нашего восстания оказать нам поддержку с воздуха, на что мы очень надеялись.

.....

ИИП, КР 351/8, л. 23–24.

Копия на немецком языке, машинопись.

Примечания

¹ Операция «Острая Брама» – вооруженное выступление частей Армии Крайовой (в рамках плана «Буря») с целью освобождения Вильнюса от немецких оккупантов силами АК, чтобы встретить Красную Армию в качестве «хозяев территории». Согласно плану операции, город предполагалось взять объединенными силами Вильнюсского и Новогрудского округов АК. 7 июля 1944 около 5,5 тысяч солдат АК, несмотря на то, что концентрация сил еще не закончилась, начало атаку немецких укреплений вокруг Вильнюса и в самом городе. Немецкий гарнизон (ген. Штагель) насчитывал десять с лишним тысяч солдат. Несмотря на то, что атака на доты, расположенные на переднем крае обороны, потерпела неудачу, вечером части АК прорвались в город. В середине дня к району боев советский прибыл 3 моторизованный гвардейский корпус, вечером предпринявший штурм города. В тот же день подошла советская 5 армия, 8 июля силы Красной Армии были подкреплены двумя корпусами 5 гвардейской танковой армии. 10 июля немецкий гарнизон был усилен несколькими сотнями парашютистов, сброшенными в окрестностях города. В течение нескольких дней в городе велись ожесточенные уличные бои, в которых подразделения АК поддерживали наступавшие части и соединения Красной Армии. 13 июля Вильнюс был взят Красной Армией, од-

Jeszcze nie rozmawiałem z żołnierzami o tym, co sądzą na temat ich traktowania jako jeńców wojennych. Byliśmy do ostatniego dnia przekonani, że po wzięciu nas do niewoli lub kapitulacji zostaniemy rozstrzelani. Oczywiście, jesteśmy zadowoleni, że traktuje się nas jak jeńców wojennych.

.....

Chciałbym tu jeszcze dodać, że naszym zamiarem było zdobycie Warszawy i utworzenie własnego rządu [będącego kontynuacją] polskiego rządu w Londynie. Po nadejściu Rosjan moglibyśmy przeciwstawić im nasz rząd i zażądać, żeby go respektowali. Gdyby próbowali zlikwidować nas, jak w Wilnie¹, chwycilibyśmy za broń. Sądzę, że taki rozkaz wydał rząd, tzn. pol[ski] rząd w Londynie; podał on również termin powstania. AK nie chce mieć nic, absolutnie nic wspólnego z bolszewikami. Pol[ski] Komitet [Wyzwolenia] Narodow[ego]² w Lublinie nie istnieje dla nas, tak samo jak [nie istnieje] armia Berlinga, której w ogóle nie uznajemy. Mieliśmy rozkaz, w razie nadejścia armii Berlinga lub armii rosyjskiej, aby zachowywać się wobec nich poprawnie, ale unikać wszelkich kontaktów.

Do Anglii odnosimy się z rezerwą. Po raz drugi [Anglicy] opuścili nas. Nasi żołnierze są dobrzy, żeby walczyć we Włoszech i na froncie zachodnim, ale nie [na tyle dobrzy], żeby wspierać nas z powietrza w czasie powstania, jak w to mocno wierzyliśmy.

.....

IPN, KR 351/8, k. 23–24.

Odpis w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

¹ Operacja „Ostra Brama” – akcja zbrojna rozpoczęta przez oddziały AK (w ramach Planu „Burza”) w celu samodzielnego oswobodzenia Wilna z rąk okupanta niemieckiego siłami AK i następnie wystąpienia wobec Armii Czerwonej „w roli gospodarza terenu”. Plan operacji zakładał zdobycie miasta przez połączone siły Wileńskiego i Nowogrodzkiego Okręgów AK. 7 lipca 1944 około 5,5 tysiąca żołnierzy AK, mimo niezakończonych koncentracji swoich sił, zaatakowało umocnienia niemieckie wokół Wilna i w samym mieście. Garnizon niemiecki (gen. Stahel) liczył kilkanaście tysięcy żołnierzy. Pomimo załamania się ataku na pierwszej linii obrony – betonowych schronach bojowych, wieczorem udało się oddziałom AK wedrzeć do miasta. Około południa do rejonu walk zbliżył się 3 KZmot. Gwardii, który w godzinach wieczornych podjął szturm na miasto. Jeszcze tego samego dnia nadiągnęła sowiecka 5 Armia, a 8 lipca siły zostały wzmocnione przez dwa korpusy 5 APanc Gwardii. 10 lipca garnizon niemiecki został wzmocniony zrzutem kilkuset spadochroniarzy w okolicach miasta. Przez kilka dni w mieście trwały zaciekle walki uliczne, w których oddziały AK współdziałały z oddziałami Armii Czerwonej. 13 lipca zdobyto Wilno, chociaż gros sił niemieckich wymknęło się z okrażeń. Straty oddziałów AK w Wilnie i na Wileńszczyźnie w czasie operacji „Ostra Brama” wyniosły kilkuset zabitych, rannych i zaginionych. Większość oddziałów AK zostało następnie rozbrojonych, żołnierze zostali internowani na terytorium ZSRS.

нако большая часть немецких сил вырвалась из окружения. Потери АК в Вильнюсе и Вильнюсском районе во время операции «Острая Брама» составили несколько сотен убитыми, ранеными и пропавшими без вести. Большинство частей АК впоследствии было разоружено, солдаты были интернированы на территории СССР.

² Польский комитет национального освобождения (ПКНО), временный орган исполнительной власти на польских территориях, занятых Красной Армией, созданный 20 июля 1944 в Москве членами Центрального бюро польских коммунистов в СССР и Союза польских патриотов.

² Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN), tymczasowy organ władzy wykonawczej na ziemiach polskich zajętych przez Armię Czerwoną powołany 20 lipca 1944 w Moskwie przez członków CBKP w ZSRS i ZPP, chociaż ostateczną decyzję o powstaniu i składzie osobowym podjął Stalin.

30 сентября 1944, Варшава. Показания фольксдойче
Й. Козлецкого

Команда зипо
при боевой группе Рейнефарта

Варшава, 30 сент[ября] 1944

[Для допроса] доставлен фольксдойче КОЗЛЕЦКИЙ Йоханн, род[ившийся] 11.4.1924 в Острово, техник-геодезист, холостой, проживающий в Острово/Вартегау, Айхвальдерштр[ассе], 20. По существу заданных вопросов он показывает:

По делу:

После рассказа о событиях, пережитых мною на Жолибоже до вчерашнего дня, теперь я опишу ситуацию, которую видел и пережил вчера, то есть 29.9.44. 29.9 около 17.00 на ул. Мицкевича, 27 появилось несколько людей из АК и АЛ, которые сказали, что немцы продвинулись до самых окрестностей Инвалиденплац. Теперь на этой улице они должны построить баррикаду и подготовить дом к обороне. Подвалы тоже были забаррикадированы мебелью и песком и подготовлены к обороне. Около 23.00 эти люди получили приказ отступить на север. Гражданское население само должно было решить, идти с ними или остаться. Раненые должны были собраться на ул. Креховецкой. Комендатура округа под командованием пол[ьского] капитана находилась вчера по ул. Сузина, 3, тогда как комендатура района под командованием некоего «Живицеля»¹ находилась на Вайхельштрассе². Склад боеприпасов находится в квартале между ул. Сузина, Серпецкая и площадью [!] Филярецкая. По ул. Сузина, 3, подъезд 10 находился также радиоприемник (в подвале).

Уже приблизительно девять дней у коменданта района пребывает русский подпоручик из армии БЕРЛИНГА с радиоприемником. В качестве знака различия он имеет красно-голубые цвета на вороте, полагаю, что это офицер артиллерии. Руководство АЛ также находится на Вайхельштрассе в доме между ул. Сузина и ул. Трентовского. В АЛ много подростков, некоторые из них это еще дети. В фортах между Данцигерплац и Вайхельштрассе, ул. Мицкевича и Чарнецкого пребывает около 4000 гражданских лиц, в основном беженцев с Марымонта. В ночь с 28 на 29.9 русские сбросили еще несколько контейнеров с боеприпасами и продовольствием. Тяжелого оружия

**30 września 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania volksdeutscha
Johanna Kozleckiego**

Komando Pol[icji] Bezp[iecieństwa] Warszawa, 30 wrześ[nia] 1944
przy Grupie Bojowej „Reinefarth”

Doprowadzony volksdeutsch K o z l e c k i Johann, ur. 11.4.1924 w Ostrowie, technik-geodeta, kaw[aler], zamieszkały w Ostrowie/Warthe-gau, Eichwalderstr[asse] 20, przesłuchiwany składa zeznania:

Dotyczy sprawy:

Po opisaniu moich przejęć na Żoliborzu do dnia wczorajszego, omówię teraz to, co widziałem i przeżyłem wczoraj, tzn. 29.9.44. W dniu 29.9. około godz. 17.00 pojawiło się kilku ludzi z AK i AL przy ul. Mickiewicza 27. Powiedzieli, że Niemcy dotarli już w okolice Invalidenplatz. Muszą oni teraz na tej ulicy zbudować barykadę i przygotować dom do obrony. Zabarykadowano także piwnice meblami i [workami z] piaskiem oraz przygotowano do obrony. Około godz. 23.00 ludzie ci otrzymali rozkaz wycofania się na północ. Ludność cywilna miała sama zdecydować o wyjściu z nimi bądź pozostaniu. Ranni mieli się zebrać przy ul. Krechowickiej. Komenda Obwodu pod dowództwem pol[skiego] kapitana znajdowała się wczoraj przy ul. Suzina 3. Tymczasem komenda Obwodu pod dowództwem niejakiego „Ż y w i c i e l a”¹ znajdowała się przy Weichselstrasse². Magazyn amunicji znajduje się w grupie domów pomiędzy ul. Suzina, Sierpecką i placem [!] Filarecka. Również przy ul. Suzina 3, wejście 10, znajdował się odbiornik radiowy (w piwnicy).

Od mniej więcej dziewięciu dni przebywa u komendanta rejonu rosyjski podporucznik z armii Berlinga z radioodbiornikiem. Ma on na kołnierzu czerwono-niebieskie oznaczenia. Sądzę, że jest to oficer artylerii. Kierownictwo AL znajduje się także przy Weichselstrasse w domu pomiędzy ul. Suzina i ul. Trentowskiego. W AL jest wielu młodych chłopców, częściowo jeszcze dzieci. W fortach między Danzigerplatz, Weichselstrasse, ul. Mickiewicza i Czarnieckiego przebywa około 4000 osób cywilnych, które w większości zbiegły z Marymontu. W nocy z 28. na 29.9 Rosjanie rzucili jeszcze kilka zasobników z amunicją i żywnością. Ciężkiej broni nie widziałem, tylko moździerz. To byłoby najważniejsze, co mam do przekazania na podstawie własnego rozeznania.

я не видел, только гранатометы. Вот наиболее важное из того, что я хотел сообщить, исходя из личной осведомленности.

Окончено (—)^a
(—)^a
Штурмшарфюрер СС
и крим[иналь]обер-секр[етарь]

ИНП, КР 351/4, л. 87.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^a Неразборчивая подпись.

¹ Недзельский Мечислав (1897–1980), псевдоним «Борута», «Живицель», подполковник инженерных войск; во время сентябрьской кампании 1939 командир 11 прожекторной роты; в 1940–1944 комендант II округа (Жолибож) АК, с 20 сентября и. о. командира 8 пехотной дивизии АК (сформированной из частей округа); ранен, после капитуляции находился в лагерях для военнопленных Альтенграбов, Зандбостель, где был арестован гестапо и направлен в концентрационный лагерь Заксенхаузен; затем в лагере для военнопленных в Любеке; с 1946 в США.

² Неточная информация. Место расквартирования командования II округа АК находилось сначала на ул. Мицкевича, 34/36, а затем на ул. Дыгасиньского, 13.

Sprawa zamknięta:
(—)^a
SS Sturmscharführer
i nadsekr[etarz] krym[inalny]

v. g. u.
(—)^a

IPN, KR 351/4, k. 87.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

^a Nieczytelny podpis.

¹ Niedzielski Mieczysław (1897–1980), ps. „Boruta”, „Żywiciel”, ppłk sap.; w kampanii wrześniowej 1939 dca 11 kompanii reflektorów plot.; w l. 1940–1944 kmtd Obwodu II (Żoliborz) AK, od 20 września p. o. dcy 8 DP AK (utworzonej z oddziałów Obwodu); ranny, po kapitulacji przebywał w obozach jenieckich Altengrabow, Sandbostel, gdzie został aresztowany przez gestapo i skierowany do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen; następnie w obozie jenieckim w Lubece; od 1946 w USA.

² Informacja nieprawdziwa. Mp dowództwa Obwodu II AK znajdowało się początkowo na ul. Mickiewicza 34/36, a następnie na ul. Dygasińskiego 13.

2 октября 1944, Варшава. Показания рейхсдойче Ф. Зандера

Команда зипо
при боевой группе Рейнефарта

Варшава, 2.10.44

Явился освобожденный из котла Средместье [из рук] повстанцев рейхсдойче Франц ЗАНДЕР, род[ившийся] 29.6.1911 во Вроцлаве, мастер цеха, холостой, ранее работавший в фирме Вильгельма Дёринга, «Аппаратебау ГмбХ», контролером лицензии РЛМ, адрес в стране: Вроцлав 18, Клайнбургштрассе, 38/40. О своем пребывании у повстанцев он показывает следующее:

Место моей работы находилось по улице Гжибовской, 26/28¹. 1.8.1944 около 17.00 в здание завода ворвалось около 30 вооруженных пистолетами повстанцев, которые арестовали находившихся там немцев с завода Дёринга. Это были:

- ДЁРИНГ Вильгельм, директор из Берлина,
- КЁПКЕ^a Хайнц, начальник закупок из Веймара,
- ШТЕФФЕНС Эрнст, инженер, из Берлина,
- капитан БЁМЕ, рю[стунгс]ко[манда] Варшава,
- ГРЮЦФЕЛЬД – старший сержант из Вроцлава, Викториаштрассе,
- водитель капитана БЁМЕ, старший рядовой,
- и ваш покорный слуга.

Сначала нас посадили в одно из помещений в здании завода, где у нас всех забрали оружие. Вначале нас оставили одних, однако вскоре через короткие промежутки времени начали появляться любопытствующие повстанцы, которые с особым удовольствием приставляли нам к носу дула автоматов, отнимая у нас при этом одежду. (Также ценные вещи, такие как часы, деньги, кольца и т. д.). Я заметил, что особенно постыдно вело себя по отношению к нам гражданское население. Нас часто оплевывали, и нам приходилось выслушивать самые что ни на есть оскорбительные выражения. Вечером следующего дня нас перевели в тюрьму по улице Цеплой (только на одну ночь), затем мы были переведены в тюрьму при 8-м комиссариате по улице Слиской, 52. Примерно через 14 дней капитана БЁМЕ, старшего лейтенанта ГРЮЦФЕЛЬДА и водителя капитана БЁМЕ забрали из тюрьмы и якобы перевели в лагерь для военнопленных на Постплац. В тот же день все остальные военнослужащие вермахта (около 25 чело-

2 października 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania reichsdeutscha Franza Sandera

Komando Pol[icji] Bezp[iecieństwa]
przy Grupie Bojowej „Reinefarth”

Warszawa, 2.10.44

Stawił się uwolniony [z rąk] powstańców w kotle środkowym reichsdeutsch Franz S a n d e r, ur. 29.6.1911 we Wrocławiu, werkmeister, kawaler, wcześniej zatrudniony w Warszawie w firmie Wilhelma D ö r i n g a, Produkcja aparatów sp. z o. o., jako kontroler licencji RLM. Adres w kraju: Wrocław 18, Kleinburgstrasse 38/40. Składa następujące zeznania na temat swojego pobytu u powstańców:

Miejsce mojego zatrudnienia znajdowało się przy ulicy Grzybowskiej 26/28^l. W dniu 1.8.1944 około godziny 17.00 do budynku fabryki wtargnęło około 30 powstańców uzbrojonych w pistolety i aresztowało obecnych tam Niemców z zakładu D ö r i n g a. Byli to:

- D ö r i n g Wilhelm, dyrektor, z Berlina,
- K ö p k e^a Heinz, kierownik zakupów, z Weimaru,
- S t e f f e n s Ernst, inżynier, z Berlina,
- kapitan B ö h m e, RüKo Warszawa,
- G r ü t z f e l d – starszy sierż[ant] z Wrocławia, Viktoriastr[asse],
- kierowca kapitana Böhmege, starszy szeregowy,
- i moja skromna osoba.

Najpierw zamknięto nas w jakimś pokoju budynku fabrycznego, gdzie odebrano nam broń. Początkowo zostawiono nas samych, jednak wkrótce co jakiś czas przychodzili ciekawscy powstańcy, którzy ze szczególną satysfakcją przytykali nam lufy pistoletów maszynowych do nosa i zabierali odzież (także rzeczy wartościowe, jak zegarki, pieniądze, obrączki itd.). Zauważyłem, że szczególnie starali się upokorzyć nas swym zachowaniem cywile. Często pluli na nas i musieliśmy wysłuchiwać najgorszych obelg. Następnego dnia wieczorem przeniesiono nas do więzienia przy ulicy Ciepłej (tylko na jedną noc), następnie – do więzienia przy 8 komisariacie na ulicy Śliskiej 52. Po około 14 dniach kapitan B ö h m e, starszy sierżant G r ü t z f e l d i kierowca kapitana Böhmege zostali stamtąd wyprowadzeni, podobno przeniesiono ich do stalagu przy Postplatz. Tego samego dnia przeniesiono także wszystkich pozostałych członków Wehrmachtu (ok. 25 ludzi) z więzienia do wyżej wymienionego stalagu. Gdzie po-

век) также были переведены из тюрьмы в вышеназванный лагерь. Где в дальнейшем пребывали эти лица, я не знаю. В этой тюрьме, в которой было 4 большие камеры, находились рейхсдойче, фольксдойче, украинцы и поляки, служившие немцам (мужчины и женщины). Из соузников я знал по фамилии следующих лиц:

- госпожа РАЛЬ, фольксдойче,
- господин ВАЙСС с женой, владельцы ресторана,
- ст[арший] рядовой ХОФФМАН, из ZEL – в стране, направлялся в здание крытого рынка за двигателями для подразделения,
- ст[арший] фейерверкер Пауль ПИЛЬ, был проездом, ехал на мотоцикле с фронта,
- ШМИДТ Эдмунд или Эгон^б, слесарь из железнодорожных мастерских на Воле.

Обращение с пленными со стороны повстанцев было грубым, особенно доставалось военным служащим вермахта, также членам железнодорожной полиции. Фольксдойче, украинцев, железнодорожных полицейских постепенно уводили, и они уже не возвращались. Я думаю, что их расстреляли. Первую неделю питание было сравнительно хорошим, но с каждой последующей неделей оно становилось все более скудным. Так как меня, как ремесленника, привлекали к различным слесарным работам, я получал от гражданского населения дополнительное продовольствие. Около середины августа я был включен в отряд по обезвреживанию [неразорвавшихся боеприпасов], где проработал 5 дней, после чего в связи с отравлением пикрином [тринитрофенолом?] был освобожден от работы. Мне приходилось обезвреживать неразорвавшиеся тяжелые бомбы, сброшенные «штукас» (200 кг), при этом я пришел к убеждению, что здесь налицо саботаж. Будучи весьма заинтересованным этим вопросом, я тайком собирал контрольные листки, впоследствии отобранные повстанцами. Я хотел бы еще упомянуть, что спустя 3 недели, господа ДЁРИНГ и КЁПКЕ были переведены в другую тюрьму.

В ночь с 3 на 4.9.1944 мне было велено отправиться с несколькими членами АК на склад по ул. Перацкого, 11, чтобы принести в тюрьму продовольствие. В это время начался такой сильный обстрел, что мы не могли вернуться. Сначала мне пришлось переночевать на складе в кухне, а на следующий день меня отвели в деревянный барак на улице Фоксаль, где я снова увидел директора ДЁРИНГА и КЁПКЕ. Из известных мне по фамилиям, в бараке находились прокурор доктор ЦИМЕР, КАФТАН, некий ВЕРНЕР, потом господин ШМИДТ из строительного магазина «Шмидт и Мюнстерман», было также 6–8 женщин, рейхсдойче, однако их фамилий я не знаю.

tem osoby te przebywały, nie dowiedziałem się. W więzieniu, które miało 4 duże cele, znajdowali się reichsdeutsche, volksdeutsche, Ukraińcy i Polacy wysługujący się Niemcom (mężczyźni i kobiety). Znałem nazwiska następujących osób ze współwięźniów:

- panią R a h l, volksdeutsch,
- pan W e i s s i jego żona, właściciele restauracji,
- st. szer. H o f f m a n n, z ZEL – w kraju, zamierzał odebrać w hali targowej silniki dla jednostki,
- Oberfeuerwerker Paul P i e l, był przejazdem motocyklem z frontu,
- S c h m i d t, Edmund lub Egon^b, ślusarz w warsztatach Kolei Państwowych na Woli.

Powstańcy traktowali jeńców brutalnie, najbardziej byli bici żołnierze Wehrmachtu, także członkowie policji kolejowej. Volksdeutsche, Ukraińcy i policjanci kolejowi byli kolejno wyprowadzani i już nie wracali. Przypuszczam, że ich rozstrzelano. Wyżywienie było w pierwszym tygodniu stosunkowo dobre, ale z tygodnia na tydzień było go coraz mniej. Ponieważ wzywano mnie, jako rzemieślnika, do różnych prac ślusarskich, dokarmiała mnie ludność cywilna. Około połowy sierpnia zostałem przydzielony do oddziału rozbijania [niewybuchów], z którym współpracowałem przez pięć dni, po czym, wskutek zatrucia pikryną [trójnitrofenolem?] zostałem zwolniony z pracy. Musiałem rozbijać nie zdetonowane ciężkie bomby sztukasów (200 kg). Doszedłem przy tym do przekonania, że na pewno chodzi tu o sabotaż. Byłem tą sprawą bardzo zainteresowany, więc zbierałem potajemnie kartki kontrolne, które później powstańcy mi odebrali. Chciałbym jeszcze wspomnieć, że po trzech tygodniach panowie D ö r i n g i K ö p k e zostali przeniesieni do innego więzienia.

W nocy z 3 na 4.9.1944 musiałem się udać z kilkoma ludźmi z AK do magazynu przy ul. Pierackiego 11, żeby dostarczyć żywność dla więzienia. Wtenczas rozpoczął się tak silny ostrzał, że nie mogliśmy wrócić. Najpierw musiałem przenocować w kuchni magazynu, a następnego dnia zaprowadzono mnie do drewnianego baraku przy ulicy Foksal, gdzie znowu spotąłem dyrektora D ö r i n g a i K ö p k e. Na ile znam nazwiska, w baraku znajdowali się prokurator dr Z i e h m e r, K a f t a n, niejaki W e r n e r, następnie pan S c h m i d t ze sklepu budowlanego Schmidt i Münstermann. Było także 6–8 kobiet – reichsdeutschów, których nazwisk nie znam.

W dniu 6.9.1944 w godzinach popołudniowych rozpoczął się atak sztukasów w okolicach naszego baraku. Straż baraku błyskawicznie uciekła, a cofający się z linii walki akowcy wtargnęli do baraku, zapędzili więźniów w jeden kąt, po czym kazali im wychodzić przez okna na ulicę. Wszyscy

6.9.1944, во второй половине дня, в районе нашего барака началась атака «штукас», причем охрана барака сразу же сбежала, а отступающие с линии боя части АК ворвались в барак, согнали всех в один угол, а затем заставляли заключенных выбираться на улицу через окна. Все были застрелены и попадали вниз головой. Части заключенных удалось бежать, остальных поставили к забору и по очереди застрелили. Число застреленных я оцениваю в 30–40 человек. Меня и еще 4 русских по прихоти командира роты повстанцев оставили в живых. В этом подразделении я оставался вплоть до 16.9.44, после чего был передан на пост польской жандармерии (ПКБ) для выполнения различных домашних работ. Пост находился в подвале дома по улице Хмельной, 21. Оттуда мне сегодня удалось бежать и добраться к немцам.

Обращение было ниже всякой критики, мне приходилось с утра до вечера тяжело работать, а поесть я получал, если посчастливилось, только то, что не доели жандармы. На упомянутом посту находилось 9 человек, среди которых был военнослужащий вермахта, в совершенстве владевший обоими языками. Ходили они только в штатском. Все личные документы у меня забрали на улице Сливской, при себе у меня было около 7000 злотых наличными, кроме того, у меня имелся личный мотоцикл марки «Ява» – № IV Ост-80126 (250 см³), который остался на улице Гжибовской в том самом здании завода.

Я был подробно допрошен на улицах Сливской и Хмельной, особый упор при этом делался на мое поведение по отношению к полякам. Кроме того, меня спрашивали, к какому формированию я принадлежу – СА, СС, НСКК или другому подобному, почему я до сих пор не застрелил ГИТЛЕРА, словом, задавали одни только ребяческие вопросы, в ответ на которые я только улыбался. Особенно заметна была их ненависть ко всему, что связано с СС и полицией.

В то время у меня была возможность наблюдать, что в домовладении по улице Злотой, 5 царило оживленное движение. Должно быть, там находился довольно большой штаб, тем более, что входившие и выходившие, как я заметил, были очень высокого звания. В подвале этого здания (кинотеатр ...) находится действующий колодец, за водой к которому приходят люди из всех частей котла. Вода в нем хорошая, и не похоже, чтобы она подходила к концу. В очередях дело доходило до безобразных драк. Большие сборные пункты людей из АК находятся по Хопфенштрассе, 21, Шпитальной, 4 и Сенной, 57.

О настроении командиров АК я могу только сказать, что разговоры о капитуляции они совсем всерьез не воспринимают и постоянно

[wychodzący] zostali zastrzeleni i pospadali głową w dół. Część pozostałych więźniów uciekła, część postawiono pod płótem i zastrzelono. Liczbę zastrzelonych oceniłem na 30–40 osób. Mnie i 4 Rosjanom dzięki kaprysowi dowódcy kompanii powstańców darowano życie. W tej jednostce pozostałem aż do 16.9.44, potem zostałem przekazany polskiemu posterunkowi żandarmerii (PKB) do różnych prac domowych. Placówka znajdowała się przy Hopfenstrasse 21 w piwnicy. Dzisiaj udało mi się stamtąd zbiec i dotrzeć do Niemców.

Traktowanie [więźniów] było poniżej krytyki, musiałem od rana do wieczora ciężko pracować i otrzymywałem do jedzenia, gdy miałem szczęście, tylko resztki zostawione przez żandarmów. W placówce tej było zatrudnionych dziewięciu ludzi, wśród których znajdował się żołnierz Wehrmachtu znający doskonale oba języki. Mieli na sobie tylko cywilne ubrania. Dokumenty osobiste odebrano mi na ulicy Śliskiej, posiadałem w gotówce około 7000 złotych, poza tym miałem własny motocykl marki „Jawa” – nr IV Ost-80126 (250 cm³), który został przy ulicy Grzybowskiej w budynku fabrycznym.

Byłem dokładnie przesłuchiwany [w więzieniach] na ulicy Śliskiej i Chmielnej, przy czym szczególny nacisk kładziono na moje zachowanie wobec Polaków. Ponadto pytano, do jakiej formacji należę – czy do SA, SS, NSKK, czy innych, dlaczego do tej pory nie zastrzeliłem Hitlera, a więc same dziecinne pytania, na które [w odpowiedzi] tylko się uśmiechałem. Szczególnie widoczna była ich nienawiść do wszystkiego, co wiązało się z SS i policją.

Miałem w tym czasie okazję, żeby zaobserwować ożywiony ruch na posesji przy ulicy Złotej 5. Musiał mieć tam swoją siedzibę jakiś duży sztab, tym bardziej, że widziałem u wychodzących i wchodzących bardzo wysokie stopnie. W piwnicy tego budynku (kino ...) jest czynna studnia, z której czerpią wodę ludzie z całego obszaru kotła. Woda jest dobra i raczej nie powinna się wyczerpać. W kolejkach dochodziło do skandalicznych bójek. Duże punkty zborne ludzi AK znajdują się na Hopfenstrasse 21 i na ulicy Szpitalnej 4 oraz na ul. Siennej 57.

O nastrojach wśród wyższego dowództwa AK mogę tylko powiedzieć, że rozmów kapitulacyjnych w ogóle nie traktuje się poważnie i wciąż jest mowa o szybkim rozgromieniu wojsk niemieckich, więc z ich punktu widzenia poddanie się teraz Niemcom byłoby szaleństwem.

Więcej nic nie mam do dodania.

твердят о скором поражении немецких войск, поэтому, с их точки зрения, сдать сейчас немцам было бы безумием.

Более ничего показать не могу.

Окончено:
(—)^в
Шарфюрер СС

Франц ЗАНДЕР^г

3 X 1944

^{д-д} – Iц –

1) Grief.

Ia

01

Адью[тант] и (—)^в

Х. Фогель

с просьбой принять к сведению.

2) К делу в – Iц –^д

(—)^е

ИНП, КР 351/4, л. 89–90об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

^а В док. № 71: Кёппке.

^б В док. № 71: Эдуард Шмидт.

^в Неразборчивая подпись.

^г Собственноручная подпись.

^{д-д} Дописано от руки.

^е Неразборчивая пометка.

¹ Главная резиденция фирмы располагалась по ул. Окоповой, 19, ей также принадлежали постройки по ул. Железной, 85 и 89 и по ул. Комитетовой, 2 (ныне не существующей).

Sprawa zamknięta:
(—)^c
SS Scharführer

v. g. u.
Franz Sander^d

^{e-}– Ic –

3 X 1944

1) Grief.

Ia

01

Adiu[tant] i (—)^f

H. Vogel

z prośbą o przyjęcie do wiadomości.

2) Ad acta w – Ic –^e

(—)^f

IPN, KR 351/4, k. 89–90v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^a W dok. 71: *Köppke*.
- ^b W dok. 71: *Eduard Schmidt*.
- ^c Nieczytelny podpis.
- ^d Podpis odręczny.
- ^{e-e} Dopisano odręcznie.
- ^f Nieczytelna paraafa.

¹ Główna siedziba firmy mieściła się przy ul. Okopowej 19, ponadto zabudowania firmy znajdowały się na Żelaznej 85 i 89 oraz na ul. Komitetowej 2 (obecnie nie istniejącej).

№ 93

2 октября 1944, Варшава. Показания информатора зипо С. Зембицкого

Команда по[лиции] без[опасности]
при боевой группе Рейнефарта

Варшава, 2 октября 1944

Из Средместья сегодня явился служащий Станислав ЗЕМБИЦКИЙ, род[ившийся] 21 мая 1923 г. в Варшаве, ранее проживавший в Варшаве, улица Пшескок, 4, который ранее работал для команды особого назначения IV Н к[оманды] з[ипо] в качестве информатора. Он показывает следующее:

По делу:

О моих контактах с ^а-ППР^а полиция безопасности достаточно осведомлена благодаря моим текущим отчетам. Незадолго до начала восстания я побывал в Воломине, где находился также Центральный комитет ППР, чтобы выяснить политические планы коммунистов. То, что мне удалось установить, уже, к сожалению, потеряло актуальность в связи с развитием политической ситуации. Здесь я должен ясно заявить, что это не ППР организовала восстание. 1.8.1944 АК самостоятельно начала восстание. Как я впоследствии слышал, целью АК было занять Варшаву раньше большевиков. ППР вынуждена была потом примкнуть к восстанию, чтобы удержать в своих рядах горящих жаждой деятельности молодых людей.

Энтузиазм польского населения в начале восстания был велик. 3.8.1944 ППР сообщила о своем участии в восстании или обратилась с призывом присоединиться к восставшим в воззвании, в котором заявила, что час освобождения пробил, и каждый поляк обязан принять участие в восстании. Воинские части ППР – «Армия Людова» (АЛ) – взяли за оружие и вели боевые действия абсолютно отдельно от АК. Только 9 или 10.8.1944 АЛ была вынуждена войти в военное подчинение АК. Как я слышал, у АЛ было мало оружия. Больше оружия у АЛ было якобы только на западном [!] берегу Вислы, в Средместье вооружение было плохое.

Когда большевики вступили на территорию Праги, АЛ выпустила прокламацию, в которой потребовала от АК подчинения, поскольку занятие большевиками всего города Варшавы было уже только вопросом времени. В ответ на это ПАЛ (социалистическая группа) и КБ (Корпус безопасности) подчинились Армии Людовой или лю-

2 października 1944, Warszawa. Protokół przesłuchania informatora policji bezpieczeństwa Stanisława Ziembickiego

Komando Po[licji] Bez[pieczeństwa] Warszawa, 2 października 1944
przy Grupie Bojowej „Reinefarth”

Stawił się [przybyły] dzisiaj ze Śródmieścia urzędnik Stanisław Z i e m - b i c k i, ur. 21 maja 1923 w Warszawie, zamieszkały wcześniej w Warszawie, ulica Przeskok 4, który był wcześniej inf[ormatorem] Sonderkommando IV N BdS i składa następujące zeznania:

W sprawie:

O moich kontaktach z ^a-PPR^a policja bezpieczeństwa jest dostatecznie poinformowana z moich bieżących sprawozdań. Tuż przed wybuchem powstania, w celu poznania politycznych zamiarów komunistów, byłem w Wołominie, gdzie miał swoją siedzibę Komitet Centralny PPR. Wyniki moich ustaleń są, niestety, nieaktualne z powodu rozwoju sytuacji politycznej. Muszę w tym miejscu wyraźnie oświadczyć, że PPR nie zorganizowała powstania. Powstanie rozpoczęła 1.8.1944 samodzielnie AK. Jak później słyszałem, dążono do tego, żeby AK zajęła Warszawę przed bolszewikami. PPR musiała się potem włączyć do powstania, żeby nie stracić członków – młodych ludzi dążących do działania.

Entuzjizm polskiej ludności na początku powstania był wielki. W apelu z 3.8.1944 PPR zadeklarowała udział w nim oraz oświadczyła, że godzina wyzwolenia wybiła i każdy Polak jest zobowiązany do udziału w powstaniu. Siły zbrojne PPR – „Armia Ludowa” (AL) – sięgnęły po broń i przeprowadzały akcje wojskowe w całkowitej izolacji od AK. Dopiero 9 lub 10.8.1944 AL musiała się podporządkować AK w sprawach wojskowych. Jak słyszałem, AL miała mało broni. Większą ilością broni AL dysponowała podobno tylko po zachodniej [!] stronie Wisły, w Śródmieściu uzbrojenie było złe.

Gdy bolszewicy wkroczyli na Pragę, AL wydała odezwę, w której zażądała od AK podporządkowania się, ponieważ zajęcie całej Warszawy przez bolszewików jest już tylko kwestią czasu. Na to PAL (grupa socjalistyczna) i KB (Korpus Bezpieczeństwa) podporządkowały się Armii Ludowej ewentualnie rządowi lubelskiemu, wychodząc z założenia, że tylko Armia Czerwona może Warszawie udzielić skutecznej pomocy. AK nie odpowiedziała na żądanie podporządkowania się AL.

блинскому правительству. Они исходили из того, что только Красная Армия может оказать городу Варшаве эффективную помощь. АК на требование АЛ подчиниться не ответила.

В течение всего периода восстания взаимоотношения АК и АЛ отличались большой напряженностью, которая в последнее время переросла в открытую враждебность. 30.9.1944 Пол[ьский] Красный Крест выпустил листовку, в которой призывал польское население покинуть территорию города 1.10.1944 в период с 5.00 до 19.00. В ответ на это АЛ или ППР обратилась к населению с листовкой, призывающей не выполнять это требование, так как немцы будут зверски обращаться с беженцами. В этой листовке утверждалось, что население не получит от немцев ни еды, ни питья, многие будут расстреляны или отправлены в концентрационный лагерь.

После призыва Польш[ского] Красного Креста все гражданское население, за небольшими исключениями, готовилось покинуть территорию Средместье. Каждый поляк, каждая семья упаковали свои вещи и ожидали. Во время перемирия гражданское население передвигалось по городу, пытаясь что-нибудь разузнать. Каждый хотел действовать в соответствии с общим решением, но поскольку никто не взял инициативу в свои руки, в конце концов, население осталось в Средместье. Полагаю, что гражданское население не торопилось покидать Средместье, поскольку еще в первом воззвании сообщалось, что согласно договоренности с командующим немецкими частями генералом, 2.10.44 тоже предусмотрена возможность эвакуации. Когда по истечении срока перемирия 1.10.44 в 19.00 немецкая артиллерия начала обстреливать Средместье, это было воспринято, как предостережение с немецкой стороны.

Полагаю, что АК была недовольна ходом эвакуации гражданского населения из Средместья. 1.10.1944 около 10.00 утра АК выпустила еще одно воззвание, призывая население покинуть территорию города. В этом воззвании АК также объявила, что будет продолжать драться, а гражданское население должно покинуть город только в связи с нехваткой продовольствия. В ответ на это ППР опять выпустила встречное воззвание, в котором призывала гражданское население не покидать город, поскольку она сражается не за разрушенные дома и руины, а за мирных жителей и свободную Польшу. Я думаю, что воззвание ППР едва ли нашло отклик среди гражданского населения. Если гражданское население до сих пор не покинуло Средместье, то произошло это, очевидно, по другим причинам.

Отношения гражданского населения с АК очень напряженные. Гражданское население не может и не хочет понять позицию АК, по-

Między AK i AL podczas całego okresu powstania istniały silne napięcia. Ostatnio przeszły w otwartą wrogość. W dniu 30.9.1944 Pol[ski] Czerwony Krzyż wydał ulotkę wzywającą ludność polską do opuszczenia miasta w dniu 1.10.1944 między godziną 5.00 a godziną 19.00. Na to AL lub PPR zwróciła się w [swej] ulotce do ludności, żeby zignorowała to żądanie, ponieważ uciekinierzy zostaną przez Niemców bestialsko potraktowani. W ulotce tej twierdzono, że ludność nie otrzyma od Niemców ani jedzenia, ani picia, wielu zostanie rozstrzelanych lub przekazanych do obozu koncentracyjnego.

Po apelu Pol[skiego] Czerwonego Krzyża cała ludność cywilna z małymi wyjątkami przygotowywała się do opuszczenia terenu Śródmieścia. Każdy Polak, każda rodzina spakowała swoje rzeczy i zgłosiła się, czekając. Podczas zawieszenia broni cywile chodzili po mieście, żeby się czegoś dowiedzieć. Każdy chciał się dostosować do decyzji ogółu, ale ponieważ nikt nie wyszedł z inicjatywą, ludzie pozostali w końcu w Śródmieściu. Zakładam, że ludność cywilna zwlekała z opuszczeniem Śródmieścia, ponieważ już w pierwszej odezwie podano do wiadomości ustalenia z dowodzącym generałem niemieckich jednostek, w których przewiduje się jeszcze możliwość ewakuacji 2.10.44. Gdy po upływie zawieszenia broni 1.10.44 o godz. 19.00 artyleria niemiecka zaczęła ostrzeliwać Śródmieście, przyjęto to jako niemieckie ostrzeżenie.

Sądzę, że AK nie była zadowolona z przebiegu ewakuacji Śródmieścia przez ludność cywilną. W dniu 1.10.1944 około godz. 10.00 przed południem wydała jeszcze jedną odezwę, wzywając ludność do opuszczenia miasta. W odezwie tej zadeklarowała również, że dalej będzie walczyć, a ludność cywilna powinna opuścić miasto wyłącznie z powodu trudności aprowizacyjnych. Na to PPR wydała znowu kontrodezwę, w której wezwała ludność cywilną, żeby nie opuszczała miasta, ponieważ [PPR] walczy nie o zburzone domy i ruiny, lecz o ludzi i wolną Polskę. Sądzę, że odezwa ta nie spotkała się z oddźwiękiem u ludności. Jeżeli dotychczas nie opuściła ona Śródmieścia, to zdecydowały o tym zapewne inne powody.

Stosunki między ludnością cywilną i AK stają się coraz gorsze. Ludność nie potrafi i nie chce zrozumieć postawy AK i [nie pojmuje], dlaczego nie rezygnuje ona z beznadziejnej walki. Obawia się raczej tego, że podczas ewakuacji zostanie przez chcących pozostać członków AK ograbiona ze swego mienia. Każdy ma przecież rzeczy, których nie może od razu zabrać, musi więc resztę zostawić. Wreszcie każdy musi się liczyć z tym, że pozostawione rzeczy zostaną skradzione. Ponadto ludność cywilna skłania się do przypuszczenia, że w wyniku panującej sytuacji AK będzie musiała skapitulować. Sądzi więc, że AK skapituje i opuści Śródmieście, a ona pozostanie sama.

чему та не откажется от безнадежной борьбы. Оно скорее принимает в расчет то, что во время эвакуации его ограбят, забирая последнее имущество, те члены АК, которые пожелают остаться. Ведь у каждого горожанина столько вещей, что все сразу с собой забрать невозможно и часть придется оставить. Таким образом, каждому приходится считаться с тем, что оставленные вещи будут украдены. Кроме того, гражданское население склоняется к мысли, что в сложившихся условиях члены АК будут вынуждены капитулировать. Поэтому оно считает, что АК капитулирует и покинет Средместье, а оно останется.

«Бюлетын Информацийны» – журнал АК – 30.9.1944 сообщил, что советский командующий в Болгарии призвал всех пребывающих там английских офицеров покинуть Болгарию. Этот шаг рассматривается как недружественный акт по отношению к Англии и считается, что военное столкновение Англии и России неизбежно. Назначение «БУРА» Главнокомандующим Пол[ьскими] Вооруженными Силами истолковывается таким образом, чтобы он выровнял антибольшевистский фронт между Германией и Англией, при участии поляков. Говорят даже, что «БУР» уже ведет переговоры с верховными немецкими властями, и в качестве доказательства приводится воззвание к польскому гражданскому населению покинуть Средместье, в котором имеется ссылка на переговоры между немецким главнокомандующим и генералом «БУРОМ». Раздаются голоса, что АК остается в Средместье затем, чтобы совместно с германским вермахтом незамедлительно вступить в борьбу против большевизма.

Нынешнее развитие [событий] и подготовка к эвакуации принимают очень странные формы. Офицеры АК уже сняли форму и собираются, по-видимому, покинуть город Варшаву вместе с потоком беженцев. Может случиться, что гражданское население покинет Средместье, а вместе с ним исчезнет и АК. Немцы застанут только небольшую группу людей из АК, которая сдастся после того, как город покинет гражданское население. Главные заправила уже покинут город вместе с гражданским населением и уйдут в подполье. Говорят, что «БУР» уже покинул город. Для «БУРА» это не должно составить труда, тем более что у него есть фальшивые документы. Его настоящая фамилия КОМОРОВСКИЙ. Комендант Жолибожа на самом деле носил фамилию НЕДЗЕЛЬСКИЙ и был полковником. Комендантом Мокотова был полковник ПФАЙФЕР¹. Комендантом восстания на всей территории города Варшавы был якобы генерал ХРУЩЕЛЬ – псевдоним «Монтер». Это опубликовал «Бюлетын Информацийны», когда большевики заняли Прагу. Тот же журнал поместил короткие биографии упомянутых командиров. Интересно

„Biuletyn Informacyjny” – organ prasowy AK – podał 30.9.1944 informację, że dowódca sowiecki w Bułgarii wezwał wszystkich przebywających tam angielskich oficerów do opuszczenia Bułgarii. Komentuje się to posunięcie jako wrogi gest wobec Anglii i przewiduje się, że wojna pomiędzy Anglią i Rosją jest nieunikniona. Nominację „B o r a” na Naczelnego Wodza Pol[skich] Sił Zbrojnych interpretuje się w ten sposób, że stanie się on, poprzez udział Polaków, łącznikiem między Niemcami i Anglią w antybolszewickim froncie. Mówi się nawet o tym, że „Bór” pertraktuje już z najwyższymi czynnikami niemieckimi, a dowodem tego ma być odezwa wzywająca polską ludność cywilną do opuszczenia Śródmieścia. W [odezwie] nawiązuje się do pertraktacji między niemieckim głównodowodzącym i generałem „Borem”. Pojawiają się pojedyncze głosy, że AK ma pozostać w Śródmieściu w celu podjęcia natychmiastowej wspólnej walki wraz z niemieckim Wehrmachtem przeciwko bolszewizmowi.

Obecny rozwój [wydarzeń] i przygotowania do ewakuacji przybierają bardzo dziwne formy. Oficerowie AK zdjęli już mundury i wydaje się, że zamierzają opuścić Warszawę z falą uchodźców. Może się zdarzyć, że ludność cywilna opuści Śródmieście i jednocześnie zniknie AK. Niemcy zastaną tylko małą grupę AK, która podda się po opuszczeniu miasta przez ludność cywilną. Główni prowodyrzy opuszczają miasto z ludnością cywilną z zamiarem włączenia się do konspiracji. Mówi się, że „Bór” wyszedł już z miasta. Nie powinno to sprawić „Borowi” trudności, tym bardziej że ma fałszywe dokumenty. Naprawdę nazywa się K o m o r o w s k i. Komendant Żoliborza nazywa się właściwie N i e d z i e l s k i i jest pułkownikiem. Komendantem Mokotowa był pułkownik P f e i f e r¹. Komendantem powstania na całe miasto Warszawę był podobno generał C h r u ś c i e l – pseudonim „M o n t e r”. Informacje te zostały opublikowane w „Biuletynie Informacyjnym”, gdy bolszewicy zajęli Pragę. To samo czasopismo podało krótkie życiorysy wymienionych dowódców. Interesujące jest to, że życiorysów nie upiększano. O „Borze” informowano, że w roku 1920 czynnie uczestniczył w walkach przeciwko bolszewizmowi. Według mnie artykuł był jednoznacznie odpowiedzią dla Sowietów, że AK walczy nie o sowiecką sprawę, lecz o polską.

Wracając do stosunków między AL i AK, chciałbym jeszcze wspomnieć, że napięcia [wzrastały] i w ostatnim czasie doszło do otwartej wrogości, ponieważ AL domagała się dla siebie żywności zrzuconej przez Sowietów, a broń oddała AK. Walczący na barykadach, a także wyższe dowództwo, uznali to za ironię.

Więcej w tej sprawie zeznać nie mogę, z odczytania przesłuchania rezygnuję, ponieważ śledziłem zapis.

отметить, что опубликованные биографии не были приукрашены. О «Буре» сообщалось, что в 1920 году он с успехом участвовал в боях против большевизма. Полагаю, что для советов эта статья была однозначным ответом, демонстрирующим, что АК сражается за польские, а не советские интересы.

Что касается отношений между АЛ и АК, я хотел бы еще упомянуть, что напряженность в последнее время переросла в открытую вражду, поскольку АЛ претендовала на сброшенное советами продовольствие, а оружие отдала АК. Бойцы на баррикадах, а также высшее командование считали это насмешкой.

Более ничего по существу дела показать не могу, от зачитывания протокола допроса отказываюсь, так как следил за диктовкой.

Ст[анислав] ЗЕМБИЦКИЙ^б

Окончено:

(—)^в
Штурмшарфюрер СС и
крим[иналь]-секретарь

(—)^в
Шарфюрер СС

ИНП, КР 351/4, л. 108–109об.

Подлинник на немецком языке, машинопись.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
^б Собственноручная подпись.
^в Неразборчивая подпись.

¹ Пфайффер-Радван Францишек (1895–1964), псевдонимы «Эдвард», «Радван», подполковник пехоты; во время сентябрьской кампании 1939 командир крепостного батальона «Миколув»; с осени 1939 в СПП/СВБ, затем с марта 1944 комендант Группы польских войск Эдварда, после объединения с АК, с марта по октябрь 1944, командующий округом АК «Варшава-Средместье» (полковник – 27 августа 1944); с конца сентября – командир 28 пехотной дивизии АК, после капитуляции в лагерях для военнопленных в Фаллингбостеле, Гросс-Борне, Зандбостеле и Любеке; после освобождения во II польском корпусе в Италии, затем в эмиграции в Великобритании (бригадный генерал – 1964).

St[anisław] Ziembicki^b

Sprawa zamknięta:

(—)^c
SS Sturmscharführer
i sekretarz krym[inalny]

(—)^c
SS Scharführer

IPN, KR 351/4, k. 108–109v.

Oryginał w języku niemieckim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a-a} Podkreślono odręcznie.
- ^b Podpis odręczny.
- ^c Nieczytelny podpis.

¹ Właśc.: Pfeiffer-Radwan Franciszek (1895–1964), ps. „Edward”, „Radwan”, ppłk piech.; w kampanii wrześniowej 1939 dca batalionu fortecznego „Mikołów”; od jesieni 1939 w SZP/ZWZ, następnie do marca 1944 kmdt Grupy Wojsk Polskich Edwarda, po scaleniu z AK od marca do października 1944 dca Obwodu AK Warszawa-Śródmieście (płk – 27 sierpnia 1944); od końca września dca 28 DP AK, po kapitulacji w obozach jenieckich w Fallingbostel, Gross Born, Sandbostel i Lubece; po uwolnieniu w II KP we Włoszech, następnie na emigracji w W. Brytanii (gen. bryg. – 1964).

РАЗДЕЛ ТРЕТИЙ

СЛЕДСТВЕННЫЕ МАТЕРИАЛЫ ПОЛЬСКИХ И СОВЕТСКИХ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ROZDZIAŁ TRZECI

MATERIAŁY ŚLEDTCZE POLSKICH I SOWIECKICH ORGANÓW BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

**14 февраля 1945, Варшава. Показание С. Грабовской Комиссии
по расследованию немецких преступлений в Варшаве**

Комиссия по расследованию
немецких истязательств
в Варшаве

Перевод с польского

Показание
ГРАБОВСКОЙ Станиславы, 1895 года рождения

На всем протяжении оккупации я жила в Варшаве. 12.1.41 г. был забран из дому мой муж ГРАБОВСКИЙ Валентин, 1895 года рождения и вывезен в Освенцим. Мне сообщили, что муж умер 25 III 41 года.

В день начала восстания я находилась дома – ул. Новый Съезд, 3, вместе с дочерью Ядвигой. В 5 часов мы услышали выстрелы над Вислой и по всему городу. В наш подвал спрятались, кроме 200 жителей, еще 60 проходивших в то время по улице. И так как Новый Съезд и другие соседние улицы усиленно патрулировались немцами, на улице никто не выходил, т. к. украинские и немецкие солдаты стреляли по всем, кого замечали в окно. Восставших в нашем районе не было.

^а-2 августа бандиты гранатами подожгли гимназию Козицкого на Беднарской улице и дом на улице Новый Съезд д. № 4 и 6 и по ул. Добрай № 96, облив их бензином. 3 августа таким же способом зажгли и наш дом, но мы вышли через заранее пробитую дыру в соседний дом № 5 и 7, а оттуда в фабрику И. Р. Немцы, узнав, что из нашего дома все жители ушли, ворвались в соседний так называемый дом профессоров и выселили всех жителей, ^бсреди которых было много профессоров Варшавы. ^вВывели их во двор около [дома] Шихта, отделили женщин и мужчин. Мужчин тут же расстреляли¹, а судьбу женщин не знаю.^{-в, -б}

В фабрике И. Ф.^г было около 400 жителей города. Были мужчины, женщины и дети. Там были мы 8 дней, кормились кашей, которую варили в кухне фабрики. Здесь появились патрули восставших и снасили туда раненых восставших. Через 8 дней немцы заняли Повисле и вторглись на территорию фабрики, отделили мужчин, а женщин, в том числе меня и мою дочь, погнали к домам на улицу Мариенштадт. Мужчин, видимо, забрали на работы для сжигания трупов. Часть их мы потом встречали.^{-а}

**14 lutego 1945, Warszawa. Zeznanie Stanisławy Grabowskiej
przed Komisją Badania Zbrodni Niemieckich w Warszawie**

Komisja Badania
Zbrodni Niemieckich w Warszawie

Przekład z [języka] polskiego

Zeznanie
GRABOWSKIEJ Stanisławy, urodzonej w 1895 roku

Podczas całej okupacji mieszkałam w Warszawie. Dnia 12.01.41 r. został zabrany z domu mój mąż GRABOWSKI Walenty, urodzony w 1895 roku, i wywieziony do Oświęcimia. Powiedziano mi, że mąż zmarł 25 III 41 roku.

W dniu rozpoczęcia powstania byłam w domu, ul. Nowy Zjazd 3, razem z córką Jadwigą. O godzinie 5 usłyszałyśmy strzały nad Wisłą i w całym mieście. W naszej piwnicy ukryło się, oprócz 200 mieszkańców, jeszcze 60 przechodniów z ulicy. Ponieważ Nowy Zjazd i sąsiednie ulice były często patrolowane przez Niemców, na ulicę nikt nie wychodził, gdyż żołnierze ukraińscy i niemieccy strzelali do każdego, kogo zobaczyli w oknie. Powstańców w naszym rejonie nie było.

^a2 sierpnia bandyci, po oblaniu benzyną, podpalili granatami gimnazjum Kozickiego przy ulicy Bednarskiej, dom przy ulicy Nowy Zjazd 4 i 6 oraz [dom] przy ul. Dobrej 96. 3 sierpnia w ten sam sposób podpalili także nasz dom, lecz my wyszliśmy przez wybitą wcześniej dziurę do sąsiedniego domu nr 5 i 7, a stąd do fabryki I. R. Niemcy, dowiedziawszy się, że z naszego domu wszyscy mieszkańcy uciekli, wtargnęli do sąsiedniego, tak zwanego domu profesorskiego i wysiedlili wszystkich mieszkańców, ^bwśród których było wielu warszawskich profesorów. ^cWyprowadzili ich na podwórze koło [domu] Schichta, oddzielili kobiety od mężczyzn. Mężczyzn natychmiast rozstrzelali¹, losu kobiet nie znam.^{-c, -b}

W fabryce I. F.^d było około 400 mieszkańców miasta – mężczyzn, kobiet i dzieci. Zostaliśmy tam przez osiem dni, żywiłiśmy się kaszą, którą gotowaliśmy w kuchni fabryki. Pojawiły się patrole powstańców i znoszono tu rannych. Po ośmiu dniach Niemcy zajęli Powiśle i wtargnęli na teren fabryki, oddzielili mężczyzn, a kobiety, w tym mnie i moją córkę, pognali do domów na ulicę Mariensztat. Mężczyzn prawdopodobnie zabrali do palenia zwłok. Niektórych z nich potem spotykałyśmy.^a

13 sierpnia spędzili nas na bazar przy ulicy Mariensztat, gdzie było już wielu mężczyzn, kobiet i dzieci. Podzielili [nas] na 2 grupy i [popro-

13 августа нас согнали на базар по улице Мариенштадт, где уже было много мужчин, женщин и детей, где разделили на 2 группы и через Мариенштадт, Беднарскую, Краковское предместье, площадь Саска, Саский огород, Железную брану, Холодную и Вольскую в костел на Воле². По пути мы должны были многократно разбирать баррикады. Кругом горели дома и от этого загорались волосы и одежда.

^aМы были в первой группе (около 2000 человек). На Саской площади и в огороде на нас летели пули, в результате чего много было убито и ранено, мы все должны были бежать с поднятыми руками, за исключением женщин, имеющих на руках грудных детей или узлы. В огородах лежали солдаты и стреляли по ногам бегущих. На Саском огороде от нас отделили всех мужчин. Мужчинам приказали снять всю верхнюю одежду и сапоги, в которые переоделись немцы, которые после этого пошли в неизвестном направлении.

На площади Железной браны в середине нас бегущих въехали танки и вместе с нами отступали. Некоторые немцы отбирали у женщин узлы и, загоразиваясь ими, шли в середине. Отовсюду падали снаряды. Сама лично видела, как один украинец подбежал к мужчине, имеющему на руках ребенка, и отобрал его, схватил за ноги и бросил в огонь горящего дома. По пути сбоку подбегали украинцы, хватали молодых женщин и уводили с собой. Мать, просившая отпустить ее дочь, была бита прикладами и сапогами. Все время по нам и отступающим немцам стреляла артиллерия, только на половине Вольской мы услышали польскую команду «Не стрелять» и огонь прекратился, тогда мы могли идти тише. Около улицы Бема украинцы и эсэсовцы снимали с женщин пальто, отнимали чемоданы и бросали под танки, отнимали кольца, портфели, кошельки и рвали деньги.

Около костела на Воле нас задержали, и украинцы отобрали всех молодых женщин и отвели на сторону. Нас погнали дальше, на полях мы видели горящие кучи, от которых несло горящим мясом, и видели трупы.^{-a}

Во дворце нас погрузили на поезд и повезли в Прушков. В Прушкове я была лишь 4 часа, откуда благодаря счастливому случаю, мне вместе с дочерью удалось выйти на свободу.

Показания даю правдиво. В чем и расписываюсь.

ГРАБОВСКАЯ

Варшава 14 II 45 года
Записал: СВИДЕРСКИЙ

wadzili] do kościoła na Woli² przez Mariensztat, Bednarską, Krakowskie Przedmieście, plac Saski, Ogród Saski, Żelazną Bramę, Chłodną i Wolską. W czasie drogi musieliśmy wielokrotnie rozbierać barykady. Wokół płonęły domy, od tego zapalały się włosy i ubranie.

^aByłyśmy w pierwszej grupie (około 2000 osób). Na placu Saskim i w Ogrodzie [Saskim] leciały na nas kule, wskutek czego było wielu zabitych i rannych. Wszyscy musieliśmy biec z podniesionymi rękoma, z wyjątkiem kobiet niosących niemowlęta lub tobołki. W ogrodach leżeli żołnierze i strzelali biegnącym w nogi. W Ogrodzie Saskim Niemcy oddzielili od nas mężczyzn. Rozkazali im zdjąć całą wierzchnią odzież i buty, w które sami się przebrali i odeszli w nieznanym kierunku.

Na placu Żelaznej Bramy w środek naszej biegnącej [grupy] wjechały czołgi i razem z nami wycofywały się. Niektórzy Niemcy odbierali kobietom węzłki i odgradzając się nimi, szli pośrodku. Zewsząd padały pociski. Sama widziałam, jak jakiś Ukraińiec podbiegł do mężczyzny niosącego na rękach dziecko, odebrał mu je, chwycił za nogi i rzucił w ogień płonącego domu. Po drodze podbiegali z boku Ukraińcy, łapali młode kobiety i zabierali ze sobą. [Jakaś] matka, która błagała o zostawienie córki, została pobita kolbami i skopana. Przez cały czas do nas i do cofających się Niemców strzelała artyleria, dopiero w połowie Wolskiej usłyszeliśmy polski rozkaz „Nie strzelać!” i ogień ustał. Wtedy mogliśmy iść spokojnie. Koło ulicy Bema Ukraińcy i esesmani zdejmowali z kobiet palta, zabierali walizki i rzucali pod czołgi, odbierali pierścionki, torebki, portmonetki i wyrwali pieniądze.

Koło kościoła na Woli zatrzymano nas. Ukraińcy wybrali wszystkie młode kobiety i odciągnęli na bok. Nas pognali dalej, na polach widzieliśmy płonące stosy, od których несло spalonym mięsem, i widzieliśmy trupy.^a

Na dworcu załadowano nas do pociągu i powieziono do Pruszkowa. W Pruszkowie byłam tylko cztery godziny, skąd dzięki szczęśliwemu przypadkowi udało mi się wraz z córką wyjść na wolność.

Zeznania składam zgodnie z prawdą, co potwierdzam podpisem.

GRABOWSKA

Warszawa 14 II 45 roku

Spisał: ŚWIDERSKI

Przełożył: Tłumacz Zarządu Kontrwywiadu „Smiersz”

1 Frontu Białoruskiego

Młodszy lejtnant WILGOCKIJ (—)^e

Перевел: Переводчик Управления контрразведки «Смерш»
1-го Белорусского фронта
младший лейтенант ВИЛЬГОЦКИЙ (—)^д

«с-24^с» апреля 1945 года

ЦА ФСБ РФ, № Н-21101, л. 255–256.

Машинописная копия на русском языке.

Примечания

- ^{а-а} Фрагмент отмечен слева на полях вертикальной линией.
- ^{б-б} Фрагмент отмечен слева на полях двумя вертикальными линиями.
- ^{в-в} Подчеркнуто от руки.
- ^г Так в тексте. Выше: *И. Р.*
- ^д Собственноручная подпись.
- ^{с-с} Вписано от руки.

¹ Фамилии некоторых расстрелянных, ср. W. Bartoszewski, *1859 dni Warszawy*, wyd. 2, Kraków 1984, s. 621.

² Костел св. Войтеха.

„f-24^f” kwietnia 1945 roku

*CA FSB FR, nr N-21101, k. 255–256.
Kopia w języku rosyjskim, maszynopis.*

Przypisy

- a--a Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- b--b Fragment oznaczony na lewym marginesie dwiema pionowymi liniami.
- c--c Podkreślono odręcznie.
- d Tak w tekście. Wyżej: *I. R.*
- e Podpis odręczny.
- f--f Wpisano odręcznie.

¹ Nazwiska niektórych rozstrzelanych wówczas profesorów zob.: W. Bartoszewski, *1859 dni Warszawy*, wyd. 2, Kraków 1984, s. 621.

² Kościół św. Wojciecha.

**8 марта 1945, Варшава. Показание Л. Холодовской Комиссии
по расследованию немецких преступлений в Варшаве**

Комиссия по расследованию
немецких истязательств
в Варшаве

Перевод с польского

Показание

ХОЛОДОВСКОЙ Леокадии, 1915 года рождения, о расстреле
500 жителей ул. Трембацкой, Фоха, Сенаторской и др[угих],
прилегающих к Театральной площади, расстрелянных отрядами
СС 9 августа 1944 г. в здании Большого театра¹

С 1934 года живу в Варшаве вместе с семьей. 9 августа 1944 года в 10 часов утра к нам во двор вбежали несколько эсэсовцев с автоматами и приказали всем жителям немедленно выйти из дома и подвалов во двор, больных вынести на руках. Мы все сошлись во дворе. Наша улица была в руках немцев с самого начала восстания, и никаких действий со стороны восставших не было. Жители спокойно сидели в домах и подвалах. Сошлись все: мужчины, женщины и дети. ^aВ одной из квартир осталась одна парализованная старуха 70 лет по фамилии РОНЕЛЕВСКАЯ. Несколько эсэсовцев вошли в эту квартиру и зажгли под ней матрац. Видя это, ее сын взял ее, вынес во двор. Когда мы были на улице, эсэсовцы каждый дом поджигали. Потом нас перевели на следующий двор. Поскольку РОНЕЛЕВСКАЯ не могла идти, один из эсэсовцев застрелил ее на наших глазах. Тело ее и других застреленных похоронили во дворе № 4 по ул. Трембацкая. ^a

На ул. Фоха отделили мужчин от женщин и подвалами и дворами нас завели к опере, там женщин и детей загнали в подвалы, а мужчин – на второй этаж. В числе мужчин был мой отец ДЫДЫНЬСКИЙ Болеслав, 69 лет и мой муж ХОЛОДОВСКИЙ Стефан, 26 лет, студент.

О том, что было с мужчинами, мне рассказал ШАЙКОВСКИЙ Ежи, 18 или 19 лет, который спасся побегом от расстрела, проживает в Мокотове. Точный адрес его не знаю.

Мужчин завели на второй этаж, отобрали кеннкарты и разделили на: 1 – работающие в немецких учреждениях, 2 – жителей других городов, 3 – остальные. ^aПосле этого по очереди их вводили в комнату и выстрелами в затылок убивали. Трупы падали на видное место. Так же был убит мой отец и муж. Отец ШАЙКОВСКОГО помешался

**8 marca 1945, Warszawa. Zeznanie Leokadii Chołodowskiej
przed Komisją Badania Zbrodni Niemieckich w Warszawie**

Komisja Badania
Zbrodni Niemieckich w Warszawie

Przekład z [języka] polskiego

Zeznanie

CHOŁODOWSKIEJ Leokadii, urodzonej w 1915 r.
o rozstrzelaniu 500 mieszkańców z ul. Trębackiej, Focha, Senatorskiej
i in[nych] przylegających do placu Teatralnego, rozstrzelanych
przez oddziały SS 9 sierpnia 1944 r. w budynku Teatru Wielkiego¹

Od 1934 roku mieszkam wraz z rodziną w Warszawie. 9 sierpnia 1944 roku o godzinie 10 rano na nasze podwórze wbiegło kilku esesmanów z automatami i nakazali wszystkim mieszkańcom wyjść niezwłocznie z domu oraz piwnic na podwórze, a chorych wynieść na rękach. Zebrałiśmy się wszyscy na podwórzu. Nasza ulica była w rękach Niemców od samego początku powstania i żadnych działań ze strony powstańców nie było. Mieszkańcy siedzieli spokojnie w domach i piwnicach. Zebrali się wszyscy: mężczyźni, kobiety i dzieci. ^aW jednym z mieszkań została sparaliżowana staruszka w wieku 70 lat nazwiskiem RONIELEWSKA. Kilku esesmanów weszło do tego mieszkania i podpaliło pod nią materac. Widząc to, jej syn zabrał ją i wyniósł na podwórze. Kiedy byliśmy na ulicy, esesmani podpalali każdy dom. Potem przeprowadzili nas na kolejne podwórze. Ponieważ RONIELEWSKA nie mogła iść, jeden z esesmanów zastrzelił ją na naszych oczach. Jej ciało i ciała innych zastrzelonych pochowano na podwórzu domu przy ul. Trębackiej 4.^a

Na ul. Focha oddzielili mężczyzn od kobiet i piwnicami oraz podwórkami zaprowadzili nas do opery. Tam kobiety i dzieci zagnali do piwnic, a mężczyzn – na pierwsze piętro. Wśród mężczyzn był mój ojciec DYDYŃSKI Bolesław, lat 69 i mąż CHOŁODOWSKI Stefan, lat 26, student.

O tym, co się stało z mężczyznami, opowiedział mi SZAJKOWSKI Jerzy, lat 18 lub 19, który uratował się przed rozstrzelaniem ucieczką, mieszka na Mokotowie. Dokładnego adresu nie znam.

Mężczyzn zaprowadzono na pierwsze piętro, odebrano im kennkarty i podzielono na: 1) pracujących w niemieckich instytucjach, 2) mieszkańców innych miast, 3) pozostałych. ^aNastępnie kolejno wprowadzano ich do pokoju i strzałami w tył głowy zabijano. Było widać, jak padają trupy. Tak samo zostali zabici mój ojciec i mąż. Ojciec SZAJKOWSKIEGO po-

умом и сын побежал за ним и в то время, когда бандиты стреляли в отца, ему удалось спрыгнуть с второго этажа, укрыться и подвалами уйти. Укрывшись в развалинах дома № 44 Трембацкой улицы, он там сидел два месяца. ШАЙКОВСКИЙ Ежи был очевидцем расстреливания наших мужчин. Тогда расстреляли около 500 человек².^{-а}

Потом разделили женщин на: 1 – выше 60 лет, 2 – женщины с детьми, 3 – остальные. Мы с последней группой^а в 30 человек удалось уйти, дошли мы до Воли к костелу³, а оттуда нас вывезли в Прушков^б. Теперь я, возвратившись в Варшаву, встретила ШАЙКОВСКОГО. Ходила с ним к развалинам^в театра, видела там остатки не сгоревших костей расстрелянных мужчин. ^гЭто происходило 5 августа 1944 года.^{-д} Видела там кости, волосы, зубы, остатки одежды, обувь, документы. Я считаю, что там были расстреляны и женщины, т. к. видны куски женских платьев.^{-а}

Показания правильны, в чем и расписываюсь.

ХОЛОДОВСКАЯ Леокадия

Варшава, 8 III 45 года

Записал: СВИДЕРСКИЙ Бронислав

Тогда были расстреляны: 1. СМОНАЛЬСКИЙ Юзеф. 2. ХОТКОВСКИЙ. 3. ШАЙКОВСКИЙ. 4. ЛЮБОВИДЗКИЙ Мечислав. 5. ШМИДТ Андрей. 6. ВЕЖБИЦКИЙ.

ХОЛОДОВСКАЯ

Перевел: Переводчик Управления контрразведки «Смерш»

1-го Белорусского фронта

Младший лейтенант ВИЛЬГОЦКИЙ (—)^д

«е-25-е» апреля 1945 года

ЦА ФСБ РФ, № Н-21101, л. 262–263.

Машинописная копия на русском языке.

Примечания

^{а-а} Фрагмент отмечен на левом поле вертикальной линией.

^б Исправлено от руки с: *Трушков*.

^в Слово исправлено от руки.

^{г-г} Подчеркнуто от руки.

^д Собственноручная подпись.

^{е-е} Вписано от руки.

stradał zmysły, więc syn pobiegł za nim i w tym momencie, kiedy bandyci strzelali do ojca, udało mu się wyskoczyć z pierwszego piętra, ukryć się i uciec przez piwnice. Chowając się w ruinach domu przy ulicy Trębackiej 44, siedział tam dwa miesiące. SZAJKOWSKI Jerzy był naocznym świadkiem rozstrzelania naszych mężczyzn. Rozstrzelano wówczas około 500 osób² -^a

Następnie podzielono kobiety na: 1) powyżej 60 lat, 2) kobiety z dziećmi, 3) pozostałe. Mnie z ostatnią grupą, ^aliczącą 30 osób, udało się ujsć, doszliśmy na Wolę do kościoła³, a stąd wywieziono nas do Pruszkowa^b.

Niedawno, po powrocie do Warszawy, spotkałam SZAJKOWSKIEGO. Poszliśmy razem do ruin^c teatru, widziałam tam resztki niedopalonych kości rozstrzelanych mężczyzn. ^dMiało to miejsce 9 sierpnia 1944 roku. ^dWidziałam tam kości, włosy, zęby, resztki odzieży, buty, dokumenty. Sądzę, że tam rozstrzelano także kobiety, gdyż widać było strzępy sukienek.^a

Zeznania są zgodne z prawdą, co poświadczam podpisem.

CHOŁODOWSKA Leokadia

Warszawa, 8 III 45 roku

Spisał: ŚWIDERSKI Bronisław

Zostali wówczas rozstrzelani: 1. SMONALSKI Józef, 2. CHOTKOWSKI, 3. SZAJKOWSKI, 4. LUBOWIDZKI Mieczysław, 5. SZMIDT Andrzej, 6. WIERZBICKI.

CHOŁODOWSKA

Przełożył: Tłumacz Zarządu Kontrwywiadu „Smiersz”

1 Frontu Białoruskiego

Młodszy lejtnant WILGOCKIJ (—)^e

„^f25-^f” kwietnia 1945 roku

CA FSB FR, nr N-21101, k. 262–263.

Kopia w języku rosyjskim, maszynopis.

Przypisy

- ^a-^a Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- ^b Poprawiono odręcznie z: *Truszkowa*.
- ^c Wyraz poprawiony odręcznie.
- ^d-^d Podkreślono odręcznie.
- ^e Podpis odręczny.
- ^f-^f Wpisano odręcznie.

¹ В первую неделю восстания немцы выселили гражданское население из жилых домов в окрестностях Большого театра, поместив его в развалинах Оперного театра. Там мирных жителей разделили на две группы. В одной находились женщины с маленькими детьми, в другой – мужчины и подростки. Затем женщины и дети были вывезены из Варшавы в Прушковский лагерь. Мужчины (около 350 человек) 8–9 августа 1944 были расстреляны, а потом их трупы сожжены немецкими солдатами. Установлены фамилии 33 жертв этого преступления.

² Ср. протокол допроса Л. Холодовской от 4 февраля 1946, ИНП 1100, т. 6, л. 1341–1349.

³ См. док. № 94, прим. 2.

¹ W pierwszym tygodniu powstania Niemcy usunęli ludność cywilną z budynków mieszkalnych znajdujących się w pobliżu Teatru Wielkiego i umieścili ich w ruinach opery. Tam podzielili ich na dwie grupy. W jednej znajdowały się kobiety z małymi dziećmi, w drugiej mężczyźni i kilkunastoletni chłopcy. Następnie kobiety wraz z dziećmi zostały wypędzone z Warszawy do obozu w Pruszkowie. Zatrzymani w ruinach mężczyźni w liczbie około 350 osób zostali w dniach 8 i 9 sierpnia 1944 zastrzeleni przez żołnierzy niemieckich, a zwłoki ich spalono. Ustalono nazwiska 33 ofiar zbrodni.

² Por. przesłuchanie L. Chołodowskiej z 4 lutego 1946, IPN 1100, t. 6, k. 1341–1349.

³ Zob. dok. 94, przypis 2.

**14 марта 1945, Варшава. Показание Б. Мончки Комиссии
по расследованию немецких преступлений в Варшаве**

Комиссия по расследованию
немецких истязательств
в Варшаве

Копия
Перевод с польского

Показание
МОНЧКИ Бронислава, 1885 г. р.
о расстреле МОНЧКИ Станислава, 1912 г. рождения

1 августа 1944 года мой сын с женой и 4-хлетним ребенком шел с занятий домой. В то же время со стороны Торговой улицы показались немецкие танки, которые из своих пушек обстреливали улицы. Сын вместе с семьей укрылся в подвал, находящийся под зданием православной семинарии на Зигмунтовской улице. Через несколько минут туда вторглись жандармы, выломив двери и не проверяя документов, всех мужчин в количестве 17 человек, в том числе и моего сына, вывели на улицу.

^аЖенщин и детей закрыли в подвале. Когда вывели мужчин, начали называть их бандитами и, поставив их на середине улицы Цырыля [и] Методего, ^брасстреливали выстрелами в затылок из автоматов.^{-б, -а}

После этого поставили часовых, чтобы никто не приходил хоронить убитых. ^бТак тела лежали 5 дней.^{-б}

5 августа 1944 года из домов на улице Виленская выгнали всех мужчин и приказали закопать трупы около церкви на кладбище. Во время похорон документы убитых были вытащены из их карманов и переданы администратору церкви, от которого я и получил документы сына.

Показания мои правильны, в чем и расписываюсь.

МОНЧКА Б.

Варшава. 14.3.45 г.

Записала: ЮЗВА Анна

Подтверждает: СВИДЕРСКИЙ

Перевел:

Мл. лейтенант ВИЛЬГОЦКИЙ (—)^в

Верно:

**14 marca 1945, Warszawa. Zeznanie Bronisława Monczki
przed Komisją Badania Zbrodni Niemieckich w Warszawie**

Komisja Badania
Zbrodni Niemieckich w Warszawie

Kopia
Przekład z [języka] polskiego

Zeznanie

MONCZKI Bronisława, ur. w 1885 r.
o rozstrzelaniu MONCZKI Stanisława, urodz[onego] w 1912 r.

Dnia 1 sierpnia 1944 roku mój syn z żoną i 4-letnim dzieckiem wracał z zajęć do domu. Wtedy od strony ulicy Targowej ukazały się niemieckie czołgi, które zaczęły ostrzeliwać ulice. Syn wraz z rodziną ukrył się w piwnicy, znajdującej się pod budynkiem seminarium prawosławnego przy ulicy Zygmuntowskiej. Po kilku minutach, wyłamawszy drzwi, wdarli się tam żandarmi i nie sprawdzając dokumentów wszystkich mężczyzn w liczbie 17, w tym także mojego syna, wyprowadzili na ulicę.

^aKobiety i dzieci zamknęli w piwnicy. Kiedy wyprowadzali mężczyzn, nazywali ich bandytami i, ustawivszy ich na środku ulicy Cyryła i Metodego, ^brozstrzelali strzałami w potylicę z pistoletów maszynowych.^{-b, -a}

Potem postawili wartowników, żeby nikt nie przychodził pochować zabitych. ^bCiała leżały tak przez pięć dni.^{-b}

Dnia 5 sierpnia 1944 roku z domów przy ul. Wileńskiej wypędzili wszystkich mężczyzn i rozkazali zakopać trupy na cmentarzu koło cerkwi. W czasie pogrzebu dokumenty zabitych wyciągnięto z ich kieszeni i przekazano administratorowi cerkwi, od którego otrzymałem dokumenty syna.

Moje zeznania są zgodne z prawdą, co stwierdzam podpisem.

MONCZKA B.

Warszawa. 14.3.45 r.
Spisała: JÓZWA Anna
Potwierdza: ŚWIDERSKI

Przełożył:
Mł. lejtnant WILGOCKIJ (—)^c

Za zgodność:

Примечания

- ^{а-а} Фрагмент отмечен слева на полях вертикальной линией.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^в Собственноручная подпись.

CA FSB FR, nr N-21101, k. 253.
Kopia w języku rosyjskim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a--a} Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- ^{b--b} Podkreślono odręcznie.
- ^c Podpis odręczny.

**21 марта 1945, Варшава. Протокол допроса свидетеля А. Валуша
о событиях Варшавского восстания**

Копия

Протокол допроса
1945 года; марта месяца; 21 дня, гор. Варшава

Я, зам. начальника 4 отдела Управления контрразведки «Смерш» 1-го Белорусского фронта гв[ардии] подполковник ЧЕРНЫХ допросил сего числа в качестве свидетеля –

ВАЛЮШ Августин-Тадеуш¹, 1895 года рождения, урож[е-
нец] дер. Сопотня Мала, повят Живец Краковского воевод-
ства, из семьи служащего, поляк, подданный Польши. На-
чальник 4 Отдела Главной комендатуры АК, военное звание
подполковник. Последнее время проживал: гор. Варшава,
ул. Медзяная, 18.

Допрос производился с участием переводчика ГУЩА, который
предупрежден от ответственности по ст. 95 УК РСФСР за правиль-
ность перевода.

(Подпись) ГУЩА

Свидетель ВАЛЮШ предупрежден об ответственности за лож-
ные показания.

(Подпись) ВАЛЮШ

Вопрос: Находились ли Вы в гор. Варшаве в момент восстания
в августе–сентябре 1944 года?

Ответ: Да, в момент восстания в Варшаве в 1944 году, я от нача-
ла до конца восстания, т. е. с августа до дня капитуляции – 5 октября
1944 года, находился в Варшаве.

Вопрос: Вы лично принимали участие в восстании?

Ответ: Мое участие в восстании выражалось лишь в том, что
я совместно с другими жителями гор. Варшавы принимал участие
в тушении пожаров, возникающих в результате бомбардировок,
и иногда помогал переносить раненых повстанцев для оказания им
медицинской помощи.

Вопрос: Вам известно, кто был немецким военным комендантом
гор. Варшава в период восстания?

21 marca 1945, [Warszawa]. Protokół przesłuchania pplk. dypl.
Augustyna Walusia

Kopia

Protokół przesłuchania
21 marca 1945 roku, mias[to] Warszawa

Ja, zast[ępcą] naczelnika 4 Oddziału Zarządu Kontrwywiadu „Smiersz” 1 Frontu Białoruskiego, podpułkownik gw[ardii] CZERNYCH przesłuchałem w dniu dzisiejszym w charakterze świadka –

WALUSIA Augustyna Tadeusza¹, urodzonego w 1895 roku we w[si] Sopotnia Mała, powiat żywiecki, województwo krakowskie, w rodzinie urzędnika, Polaka, obywatelstwo polskie. Szef Oddziału IV Komendy Głównej AK, stopień wojskowy: podpułkownik. Ostatnio zamieszkały: miast[to] Warszawa, ul. Miedziana 18.

Przesłuchanie odbyło się z udziałem tłumacza GUSZCZY, który został uprzedzony o odpowiedzialności z art. 95 kk RFSRS za zgodność przekładu.

(podpis) GUSZCZA

Świadek WALUŚ został uprzedzony o odpowiedzialności za fałszywe zeznania.

(podpis) WALUŚ

Pytanie: Czy przebywaliście w mieś[cie] Warszawie podczas powstania w sierpniu i wrześniu 1944 roku?

Odpowiedź: Tak, podczas powstania w Warszawie w 1944 roku, od początku do końca powstania, tj. od 1 sierpnia do dnia kapitulacji – 5 października 1944 roku, przebywałem w Warszawie.

Pytanie: Czy braliście osobiście udział w powstaniu?

Odpowiedź: Mój udział w powstaniu polegał tylko na tym, że wspólnie z innymi mieszkańcami mias[ta] Warszawy uczestniczyłem w gaszeniu pożarów, które wybuchały wskutek bombardowań, a czasami pomagałem przenosić rannych powstańców w celu udzielenia im pomocy medycznej.

Pytanie: Czy wiecie, kto był niemieckim komendantem wojskowym mias[ta] Warszawy w okresie powstania?

Ответ: Кто был немецким военным комендантом в период восстания в гор. Варшава – я не знаю. Знаю лишь, что переговоры о капитуляции велись с немецким генералом фон дем БАХ.

Вопрос: Участвовали ли немецкие воинские части в подавлении восстания, или же были только жандармерия и полиция?

Ответ: В районах гор. Варшавы – Старый город, Мокотов и Жолибож, в подавлении восстания с первых же дней принимали участие пехотные и танковые части немецкой армии (нумерации этих частей не знаю), в частности, как я впоследствии слышал, участвовала танковая дивизия СС «Викинг».

В остальных же районах в подавлении восстания участвовали жандармерия и части, сформированные немцами из военнопленных («Восточный легион»², украинская дивизия СС «Галичина»³ и части так называемой «РОА»⁴).

Помимо наземных частей, в подавлении восстания использовались и авиация, которую немцы стали применять, начиная с третьего – четвертого дня восстания. Особенно активно немцы стали применять авиацию, начиная с 15 августа 1944 года, когда в течение дня авиация совершала по три–четыре налета, подвергая районы, захваченные повстанцами, бомбардировке, преимущественно зажигательными бомбами, что вызывало большое количество пожаров.

Вопрос: Что Вы можете сообщить о зверствах немцев при подавлении восстания.

Ответ: Из рассказов лиц, принимавших непосредственное участие в восстании, мне известно, что восстание немцами подавлялось с исключительной жестокостью, сопровождавшейся зверствами по отношению к мирному населению.

Так, мне рассказывали, что 2 августа 1944 года, т. е. на второй день восстания, немцы, ворвавшись в дом № 127 по ул. Маршалковской, уничтожили всех жителей этого дома, независимо от их участия в восстании.

В районе Воля немцы, ворвавшись в один дом, где размещался госпиталь раненых повстанцев, перебили там всех раненых повстанцев и медицинский персонал, а помещение госпиталя сожгли.

Также рассказывали, что в районе площади Нарutowича были обнаружены трупы, связанные колючей проволокой по три – четыре человека и сожженные.

Кто мне об этих фактах немецких зверств рассказывал, я сейчас уже не помню.

Сам я лично фактов зверств немцев не видел, поскольку непосредственного участия в восстании не принимал.

Odpowiedź: Nie wiem, kto był niemieckim komendantem wojskowym w okresie powstania w mieś[cie] Warszawie. Wiem tylko, że rozmowy o kapitulacji były prowadzone z niemieckim generałem von dem BACHEM.

Pytanie: Czy w tłumieniu powstania uczestniczyły niemieckie formacje wojskowe, czy tylko żandarmeria i policja?

Odpowiedź: W dzielnicach mias[ta] Warszawy – Stare Miasto, Mokotów i Żoliborz od pierwszych dni brały udział w tłumieniu powstania jednostki piechoty i czołgów armii niemieckiej (numerów tych formacji nie znam), w szczególności, jak później słyszałem, była to dywizja pancerna SS „Wiking”.

Natomiast w pozostałych dzielnicach w tłumieniu powstania uczestniczyła żandarmeria i jednostki sformowane przez Niemców z jeńców wojennych („Legion Wschodni”²², ukraińska dywizja SS „Galizien”²³ i jednostki tak zwanej „ROA”²⁴).

Obok formacji naziemnych do tłumienia powstania wykorzystano także lotnictwo, które Niemcy zaczęli używać od trzeciego, czwartego dnia powstania. Szczególnie intensywnie Niemcy wykorzystywali lotnictwo od 15 sierpnia 1944 roku, kiedy to w ciągu dnia lotnictwo dokonywało trzech – czterech nalotów, bombardując opanowane przez powstańców rejony, przeważnie z wykorzystaniem bomb zapalających, co spowodowało wiele pożarów.

Pytanie: Co możecie powiedzieć o bestialstwie Niemców podczas tłumienia powstania?

Odpowiedź: Z opowiadań osób biorących bezpośredni udział w powstaniu wiadomo mi, że powstanie było tłumione przez Niemców z wyjątkowym okrucieństwem, któremu towarzyszyło bestialstwo w stosunku do ludności cywilnej.

Opowiadano mi na przykład, że 2 sierpnia 1944 roku, tj. drugiego dnia powstania, Niemcy, wtargnąwszy do domu przy ul. Marszałkowskiej 127, zlikwidowali wszystkich mieszkańców tego domu, niezależnie od tego, czy brali udział w powstaniu, czy nie.

W dzielnicy Wola Niemcy po wtargnięciu do pewnego domu, w którym mieścił się szpital dla rannych powstańców, zabili wszystkich rannych powstańców i personel medyczny, a pomieszczenie szpitalne spalili.

Opowiadano mi także, że w rejonie placu Narutowicza znaleziono zwłoki, związane po trzy – cztery osoby drutem kolczastym i spalone.

Nie pamiętam już teraz, kto mi o tych faktach niemieckiego bestialstwa opowiadał.

Должен добавить, что с первого же дня восстания немцы стали жечь жилые дома в городе, выселяя мирных жителей первоначально в район Варшавы – Воля, а затем в гор. Прушков. Более сказать ничего не могу.

Показания мне зачитаны на польском языке, записаны с моих слов правильно.

(подпись) ВАЛЮШ

Допросил:

Зам. нач. 4 отдела Управления
контрразведки «Смерш» 1-го Белорусского фронта
Гв[ардии] подполковник ЧЕРНЫХ

Верно:

Зам. начальника 4 отдела Управления
контрразведки «Смерш» 1-го Белорусского фронта
Гв[ардии] подполковник ЧЕРНЫХ (—)^а

ЦА ФСБ РФ, № Н-21101, л. 230–232.

Заверенная машинописная копия на русском языке.

Примечания

^а Собственноручная подпись.

¹ Валюш Августин-Гадеуш (1895), псевдоним «Корнель», дипломированный подполковник пехоты, с августа 1944 начальник IV отдела Главного командования АК.

² Речь идет о т. н. «восточных войсках» [Ost Truppen], частях, сформированных вермахтом из добровольцев с захваченных советских территорий.

³ Информация не соответствует действительности. Ни 14 гренадерская дивизия войск СС «Галиция», ни ее подразделения не принимали участия в подавлении Варшавского восстания. Между 20 и 22 июля 1944 дивизия попала в окружение вместе с немецким XIII армейским корпусом и была уничтожена в районе Броды. Потери составили ок. 7 тыс. убитыми и пропавшими без вести. До 3 августа 1944 остатки дивизии «Галиция» сосредоточились в районе Середне. В период 7–10 августа было принято решение восстановить тактический союз на полигоне Нойхаммер в Силезии. Туда в конце августа 1944 были направлены остатки дивизии, ок. 1500 человек и запасной батальон. Однако уже 19 сентября из состава дивизии была выведена вновь созданная боевая группа «Вильднер», направленная в Словакию для подавления вспыхнувшего 29 августа восстания. В конце сентября к группе «Вильднер» присоединилась остальная часть 14-й гренадерской дивизии войск СС. К концу октября 1944 дивизия подавила восстание в Словакии. Что касается украинских частей, то в Варшавском восстании принимали участие следующие формирования: 2 или 3 полицейские роты (подчинявшиеся шутцполиции и полиции безопасности) – одна из них в сентябре сражалась в группе Рора, боевая группа, выделенная из состава Украинского легиона самооборо-

Ja osobiście przypadków okrucieństwa Niemców nie widziałem, ponieważ nie brałem bezpośredniego udziału w powstaniu.

Muszę dodać, że już od pierwszego dnia powstania Niemcy zaczęły palić w mieście domy mieszkalne, wysiedlając mieszkańców początkowo do dzielnicy Warszawa-Wola, a następnie do mias[ta] Pruszkowa. Więcej ni nie mogę powiedzieć.

Zeznania odczytano mi po polsku, zostały spisane według moich słów wiernie.

(podpis) WALUŚ

Przesłuchał:

Zast[ępcą] nacz[elnika] 4 Oddziału Zarządu
Kontrwywiadu „Smiersz” 1 Frontu Białorus[kiego]
Podpułkownik gw[ardii] CZERNYCH

Za zgodność:

Zast[ępcą] naczelnika 4 Oddziału Zarządu
Kontrwywiadu „Smiersz” 1 Frontu Białoruskiego
Podpułkownik gw[ardii] CZERNYCH (—)^a

CA FSB FR, nr N-21101, k. 230–232.

Kopia uwierzytelniona w języku rosyjskim, maszynopis.

Przypisy

^a Podpis odręczny.

¹ Waluś Augustyn Tadeusz (ur. 1895), ps. „Kornel”, ppłk dypl. piech., od sierpnia 1944 szef Oddz. IV KG AK.

² Chodzi o tzw. Ost Truppen, oddziały utworzone przez Wehrmacht z ochotników z podbitych terenów ZSRS.

³ Informacja nieprawdziwa. 14 DGren Waffen SS „Galizien” nie brała udziału w Powstaniu Warszawskim, podobnie żaden z jej oddziałów. Pomiedzy 20 a 22 lipca 1944 dywizja znalazła się w okrążeniu wraz z niemieckim XIII KA i zniszczona w rej. Brodów. Straty wyniosły ok. 7 tys. zabitych i zaginionych. Do 3 sierpnia 1944 resztki dywizji „Galizien” skoncentrowały się w rej. Serednie. W okresie 7–10 sierpnia podjęto decyzję o odbudowie związku taktycznego na poligonie Neuhammer na Śląsku. Tam pod koniec sierpnia 1944 skierowano niedobitki dywizji, ok. 1500 ludzi oraz batalion zapasowy. Już jednak 19 września z dywizji wyłączono nowoutworzoną grupę bojową „Wildner”, którą skierowano na Słowację w celu stłumienia tamtejszego powstania (wybuchło 29 sierpnia). Pod koniec września do grupy „Wildner” dołączyła reszta 14 DGren Waffen SS. Do końca października 1944 dywizja zwalczała powstanie na Słowacji. Jeśli chodzi o jednostki ukraińskie, to w Powstaniu Warszawskim wzięły udział następujące formacje: 2 lub 3 kompanie policyjne (podległe policji ochronnej i policji bezpieczeństwa) – jedna z nich we wrześniu walczyła w grupie Rohra,

ны (командир группы полковник П. Дьяченко), и частично состоявший из украинцев 34-й полицейский стрелковый полк СС.

⁴ Русская освободительная армия (РОА), неформальное название отделений КОНР (Комитет освобождения народов России), которые сформировано в III Рейхе в начале 1945 с бывших русских пленных; командиром бы генерал А. Власов, председатель КОНР; в мае 1945 601 и 602 дивизии пехоты (1 и 2 дивизии РОА) поддержали антинемецкое восстание в Праге. В Варшавском восстании участвовала бригада СС РОНА.

grupa bojowa wydzielona z Ukraińskiego Legionu Samoobrony (dca grupy płk P. Diaczenko) oraz złożony częściowo z Ukraińców 34 policyjny pułk strzelców SS.

⁴ Rosyjska Armia Wyzwoleńcza (ROA), nieformalna nazwa oddziałów wojskowych KONR tworzonych u boku III Rzeszy od początku 1945 z byłych jeńców rosyjskich; dca był gen. A. Własow, przewodniczący KONR, w maju 1945 601 i 602 DP (1 i 2 DP ROA) wsparły antyniemieckie powstanie w Pradze. W Powstaniu Warszawskim walczyła RONA.

18 апреля 1945, Москва. Из протокола допроса Л. Окулицкого
(«Кобра», «Мрувка», «Недзвядек»)

Стенограмма

Протокол допроса
ОКУЛИЦКОГО Леопольда Блажевича¹
от 18-го апреля 1945 года

ОКУЛИЦКИЙ Л. Б., 1896 года рождения, поляк, уроженец дер. Окулице Краковского воеводства (Польша), в 1925 году закончил высшее военное училище^а, бригадный генерал Польской армии. Командующий Армией Крайовой в Польше. До ареста находился на нелегальном положении.

Вопрос: Когда и при каких обстоятельствах вы приняли командование Армией Крайовой в Польше?

Ответ: Командование Армией Крайовой мне передал генерал БУР – КОМОРОВСКИЙ, после подавления немцами Варшавского восстания.

В ночь на 1 октября 1944 года главный делегат Польского лондонского правительства в Польше ЯНКОВСКИЙ² и командующий Армией Крайовой генерал БУР – КОМОРОВСКИЙ, признав положение участников восстания безвыходным, приняли решение капитулировать на предложенных немцами условиях.

По условиям капитуляции генерал БУР – КОМОРОВСКИЙ, личный состав главного штаба, все офицеры и солдаты Армии Крайовой, находящиеся в Варшаве, должны были сдать немцам, а население Варшавы – эвакуировано.

Тогда же, 1 октября 1944 года, я имел с БУР – КОМОРОВСКИМ длительную беседу по вопросу о дальнейших действиях Армии Крайовой.

Должен сказать, что БУР – КОМОРОВСКИЙ проявил безволие, пессимистически рассматривал возможность дальнейшей борьбы Армии Крайовой против немцев и предложил мне как своему заместителю сдать вместе с ним немцам.

Я отклонил это предложение и отстаивал свою точку зрения, утверждая, что разгром немцами восстания в Варшаве не должен привести к ликвидации Армии Крайовой. Я заявил БУР – КОМОРОВСКОМУ, что считаю необходимым восстановить организационную

**18 kwietnia 1945, Moskwa. Protokół przesłuchania
gen. bryg. Leopolda Okulickiego**

Stenogram

Protokół przesłuchania
OKULICKIEGO Leopolda¹ s. Błażeja
z 18 kwietnia 1945 roku

OKULICKI L. B., Polak, urodzony w 1896 roku we wsi Okulice w województwie krakowskim (Polska), w 1925 roku ukończył Wyższą Szkołę Wojenną^a, generał brygady Wojska Polskiego. Dowódca Armii Krajowej w Polsce. Do chwili aresztowania był w konspiracji.

Pytanie: Kiedy i w jakich okolicznościach przyjęliście dowodzenie Armią Krajową w Polsce?

Odpowiedź: Dowodzenie Armią Krajową przekazał mi generał „BÓR” – KOMOROWSKI po stłumieniu przez Niemców Powstania Warszawskiego.

W nocy na 1 października 1944 roku główny delegat polskiego rządu londyńskiego na Polskę JANKOWSKI² i dowódca Armii Krajowej generał „BÓR” – KOMOROWSKI uznając, że uczestnicy powstania znaleźli się w sytuacji bez wyjścia, podjęli decyzję o kapitulacji na proponowanych przez Niemców warunkach.

Zgodnie z warunkami kapitulacji, generał „BÓR” – KOMOROWSKI, cały skład Komendy Głównej, wszyscy oficerowie i żołnierze Armii Krajowej przebywający w Warszawie powinni byli poddać się Niemcom, a ludność Warszawy miała być ewakuowana.

Wtedy też, 1 października 1944 roku, długo rozmawiałem z „BOREM” – KOMOROWSKIM w sprawie dalszych działań Armii Krajowej.

Muszę powiedzieć, że „BÓR” – KOMOROWSKI wykazał brak woli, patrzył pesymistycznie na możliwość dalszej walki Armii Krajowej przeciwko Niemcom i zaproponował mi, jako swemu zastępcy, poddanie się razem z nim Niemcom.

Odrzuciłem tę propozycję i broniłem swoich racji twierdząc, że rozgromienie przez Niemców powstania w Warszawie nie powinno prowadzić do likwidacji Armii Krajowej. Oświadczyłem „BOROWI” – KOMOROWSKIEMU, że uważam za konieczne odtworzenie struktury organizacyjnej dowództwa i że wezmę na siebie kierowanie dalszymi działaniami Armii

структуру командования и возьму на себя руководство дальнейшими действиями Армии Крайовой против немцев. Я просил БУР – КОМОРОВСКОГО разрешить мне уйти из здания штаба для того, чтобы я мог на время скрыться.

Вопрос: Какое решение было принято БУР – КОМОРОВСКИМ?

Ответ: БУР – КОМОРОВСКИЙ не соглашался со мной, ссылаясь на то, что немцам известна моя роль в руководстве Варшавским восстанием и они могут у него спросить, куда я девался.

Я ответил, что поскольку мы немцам еще не сообщили о принятии условий капитуляции, я могу скрыться, а немцам можно объяснить, что я несколько дней [тому] назад откомандирован для руководства отрядами Армии Крайовой, действующими в Кампинской пуще, вблизи Варшавы.

После некоторых колебаний БУР – КОМОРОВСКИЙ передал мне полномочия и сказал, что радирует об этом польскому правительству в Лондоне и командованию округами Армии Крайовой в Польше.

Окончив разговор с БУР – КОМОРОВСКИМ, я покинул здание штаба и пошел на квартиру к своей знакомой (фамилию ее не помню), проживающей на ул. Кручая.

Вопрос: Кто из офицеров штаба Армии Крайовой, сдавшихся в плен немцам, знал о вашем назначении командующим Армией Крайовой?

Ответ: При моем разговоре с БУР – КОМОРОВСКИМ одновременно присутствовали: начальник 2 отдела полковник Генштаба ИРАНЕК³, кличка «Геллер» и начальник 3 отдела полковник Генштаба ШОСТАК⁴, кличка «Филипп», но когда БУР – КОМОРОВСКИЙ принял решение сдать мне командование Армией Крайовой, мы были с ним наедине.

О результатах моих переговоров с БУР – КОМОРОВСКИМ я сообщил его заместителю, генералу ПЕЛЧИНЬСКОМУ⁵, который был тяжело ранен и находился в здании штаба.

Все эти лица после капитуляции были вывезены немцами в Германию и помещены в лагерь для военнопленных. Через несколько дней мне удалось переехать в гор. Кельце, где я предпринял первые шаги к организации нового штаба.

Вопрос: Каким путем вам удалось выйти из Варшавы?

Ответ: До 3 октября 1944 года я скрывался на квартире у своей знакомой по ул. Кручая, а затем был вывезен в организованный немцами для населения Варшавы лагерь в гор. Прушков. На следующий день – 4 октября, немцы посадили нас по 100 человек на угольные

Krajowej przeciwko Niemcom. Prosiłem „BORA” – KOMOROWSKIEGO, by zezwolił mi na wyjście z budynku sztabu, abym mógł na pewien czas się ukryć.

Pytanie: Jaką decyzję podjął „BÓR” – KOMOROWSKI?

Odpowiedź: „BÓR” – KOMOROWSKI nie zgadzał się ze mną, powołując się na to, że Niemcy, wiedząc o mojej roli w Powstaniu Warszawskim, mogą go spytać, gdzie się podziałem.

Odpowiedziałem, że ponieważ nie zawiadomiliśmy jeszcze Niemców o przyjęciu warunków kapitulacji, mogę się ukryć, a Niemcom można wytłumaczyć, że kilka dni wcześniej zostałem odkomenderowany w celu dowodzenia oddziałami Armii Krajowej w Puszczy Kampinoskiej w pobliżu Warszawy.

Po pewnym wahaniu „BÓR” – KOMOROWSKI przekazał mi pełnomocnictwa i powiedział, że zawiadomi o tym przez radio rząd polski w Londynie i dowództwa okręgów Armii Krajowej w Polsce.

Po rozmowie z „BOREM” – KOMOROWSKIM opuściłem budynek sztabu i poszedłem do mieszkania mojej znajomej (jej nazwiska nie pamiętam), mieszkającej przy ul. Kruczej.

Pytanie: Kto z oficerów sztabu Armii Krajowej, którzy poddali się Niemcom, wiedział o mianowaniu was dowódcą Armii Krajowej?

Odpowiedź: Podczas mojej rozmowy z „BOREM” – KOMOROWSKIM byli obecni w różnym czasie: szef Oddziału II, pułkownik Sztabu Gen[eralnego] IRANEK³, pseudonim „HELLER” i szef Oddziału III, pułkownik Sztabu Gen[eralnego] SZOSTAK⁴, pseudonim „FILIP”, lecz kiedy „BÓR” – KOMOROWSKI podejmował decyzję o przekazaniu mi dowodzenia Armią Krajową, byliśmy sami.

O wynikach moich rozmów z „BOREM” – KOMOROWSKIM powiadomiłem jego zastępcę, generała PEŁCZYŃSKIEGO⁵, który był ciężko ranny i znajdował się w budynku sztabu.

Wszystkie te osoby były po kapitulacji wywiezione przez Niemców do Niemiec i umieszczone w obozach dla jeńców wojennych. Po kilku dniach udało mi się przenieść do mias[ta] Kielce, gdzie poczyniłem pierwsze kroki w kierunku zorganizowania nowego sztabu.

Pytanie: W jaki sposób udało się wam opuścić Warszawę?

Odpowiedź: Do 3 października 1944 roku ukrywałem się w mieszkaniu mojej znajomej przy ul. Kruczej, a następnie zostałem wywieziony do zorganizowanego przez Niemców w mieś[cie] Pruszkowie obozu dla ludności Warszawy. Następnego dnia, 4 października, Niemcy umieścili nas po 100 osób na platformach węglowych z wysokimi burtami i skierowali w rejon Krakowa, gdzie zorganizowano punkty selekcyjne.

платформы с высокими бортами и отправили в район Кракова, где были созданы сортировочные пункты.

На этих пунктах немцы отбирали трудоспособных мужчин и женщин и направляли их на работу в Германию, а нетрудоспособное население Варшавы расселяли по деревням.

По дороге в Краков мне удалось утром 5 октября соскочить с платформы, и я направился в гор. Кельце, где заранее договорился встретиться с офицерами штаба Армии Крайовой майорами КАМИНЬСКИМ⁶ и КАМЕНЬСКИМ⁷ по кличке «Цозос».

Вопрос: Когда вы договорились с КАМИНЬСКИМ и КАМЕНЬСКИМ о встрече в Кельцах?

Ответ: Перед уходом из Варшавы – 2 или 3 октября 1944 года, я на улице встретил КАМИНЬСКОГО и КАМЕНЬСКОГО в штатской одежде. Они мне сказали, что решили немцам не сдаваться и перейти на нелегальное положение для дальнейшей работы.

Поскольку нам было известно, что немцы все население Варшавы будут отправлять в Прушковский и Краковский лагеря, мы договорились, если нам удастся по дороге бежать, встретиться в Кельцах.

5 октября по прибытии в Кельцы я установил связь с начальником штаба Кельцевского округа подполковником Армии Крайовой по кличке «Елита»⁸.

Вопрос: Назовите его фамилию.

Ответ: Фамилию «Елита» я не знаю.

Вопрос: Каким путем вы с ним связались?

Ответ: При содействии врача детской больницы в Кельцах, фамилию которого я тоже не знаю. У этого врача я останавливался весной 1944 года, когда был переброшен в Польшу и знал, что он состоит в Армии Крайовой. Он устроил мне встречу с начальником штаба Кельцевского округа Армии Крайовой, подполковником «Елита», с которым я дважды встречался в штабе Армии Крайовой в Варшаве.

«Елита» поместил меня в доме торговой фирмы «Сполем» и выдал мне фиктивные документы, как служащему этой фирмы на фамилию ФУКОВСКИЙ. Спустя дней пять «Елита» связал меня с прибывшим в Кельце майором КАМЕНЬСКИМ, а несколько позже в Кельце был также и майор КАМИНЬСКИЙ.

Вопрос: Что же вы затем предприняли?

Ответ: По прибытии в Кельце я послал радиogramму начальнику генерального штаба польской армии в Лондоне генералу КОПАНЬСКОМУ⁹ о том, что принял от БУР – КОМОРОВСКОГО командование Армией Крайовой.

W punktach tych Niemcy wybierali zdolnych do pracy mężczyzn i kobiety oraz kierowali ich na roboty do Niemiec, zaś niezdolną do pracy ludność Warszawy osiedlali po wsiach.

W drodze do Krakowa udało mi się rankiem 5 października zeskoczyć z platformy, udałem się do mias[ta] Kielce, gdzie już wcześniej byłem umówiony na spotkanie z oficerami Sztabu Armii Krajowej, majorami KAMIŃSKIM⁶ i KAMIENSKIM⁷ pseudonim „COZAŚ”.

Pytanie: Kiedy umówiliście się z KAMIŃSKIM i KAMIENSKIM na spotkanie w Kielcach?

Odpowiedź: Przed wyjściem z Warszawy – 2 lub 3 października 1944 roku spotkałem na ulicy KAMIŃSKIEGO i KAMIENSKIEGO po cywilnemu. Powiedzieli mi, że postanowili nie poddawać się Niemcom i zejść do podziemia, aby dalej działać.

Ponieważ wiedzieliśmy, że Niemcy będą kierować całą ludność do obozów w Pruszkowie i Krakowie, umówiliśmy się, że jeśli uda nam się po drodze uciec, to spotkamy się w Kielcach.

5 października po przybyciu do Kielc nawiązałem kontakt z szefem sztabu Okręgu Kieleckiego podpułkownikiem Armii Krajowej o pseudonimie „JELITA”⁸.

Pytanie: Podajcie jego nazwisko.

Odpowiedź: Nie znam nazwiska „JELITY”.

Pytanie: W jaki sposób nawiązaliście z nim kontakt?

Odpowiedź: Przy pomocy lekarza szpitala dziecięcego w Kielcach, którego nazwiska również nie znam. Zatrzymałem się u tego lekarza wiosną 1944 roku, kiedy zostałem przerzucony do Polski i wiedziałem, że należy on do Armii Krajowej. Zorganizował mi spotkanie z szefem sztabu Okręgu Kieleckiego Armii Krajowej, podpułkownikiem „JELITĄ”, z którym kiedyś spotkałem się w sztabie Armii Krajowej w Warszawie.

„JELITA” umieścił mnie w domu firmy handlowej „Społem” i wydał mi fikcyjne dokumenty jako pracownikowi tej firmy na nazwisko FUSOWSKI. Około pięciu dni później „JELITA” skontaktował mnie z przybyłym do Kielc majorem KAMIENSKIM, a nieco później przybył do Kielc także major KAMIŃSKI.

Pytanie: Co przedsięwzięliście potem?

Odpowiedź: Po przybyciu do Kielc wysłałem radiogram do szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w Londynie, generała KOPAŃSKIEGO⁹, zawiadamiający o tym, że przejąłem od „BORA” – KOMOROWSKIEGO dowodzenie Armią Krajową.

Następnie skierowałem majorów KAMIŃSKIEGO i KAMIENSKIEGO do miasteczka Milanówek (koło Warszawy) do komendanta Podokręgu Zachodniego pułkownika JACHIECIA, pseudonim „ROMAN”¹⁰, i po-

Затем я направил майоров КАМИНЬСКОГО и КАМЕНЬСКОГО в местечко Милянувек (под Варшавой) к коменданту Западного подокруга полковнику ЯХЕЦЮ, по кличке «Роман»¹⁰, и поручил им при его содействии подобрать 20 оставшихся на свободе офицеров главного штаба Армии Крайовой и направить их в город Ченстохова по явкам, которые были даны подполковником «Елита».

Вопрос: Почему вы дали указание направить этих офицеров в Ченстохова, если сами находились в Кельцах?

Ответ: Я решил организовать главный штаб Армии Крайовой в гор. Ченстохова, расположенном на железнодорожной магистрали Варшава – Краков. На этой магистрали находятся города Пётрков и Радомско, где могли быть размещены отделы штаба. Такая дислокация обеспечивала мне удобную связь с отделами штаба. 19 или 20 октября 1944 года я выехал в гор. Ченстохова.

Вопрос: Покажите о вашей дальнейшей работе по созданию главного штаба Армии Крайовой.

Ответ: Начальник штаба Кельцевского округа, подполковник «Елита» устроил меня в Ченстохова на квартире у доктора ШУММЕРА по адресу Велюньская ул., 14 под видом освобожденного немцами из гражданского лагеря.

Поскольку у ШУММЕРА я жил без прописки и мне надо было как-то легализовать свое пребывание в Ченстохова, я при помощи жены ШУММЕРА нашел себе квартиру по улице Седем Камениц (ул. Семи зданий) в доме № 15 или 17, принадлежащем владельцу магазина церковных принадлежностей ДОЛИНЬСКОМУ.

К этому времени уже были изготовлены фиктивные документы о моей работе в качестве помощника заведующего складом железодельательного завода. По этим документам я прописался в магистрате. Обеспечив себе таким образом «крышу», я приступил к организации главного штаба Армии Крайовой. В первых числах декабря 1944 года штаб Армии Крайовой был создан и приступил к работе.

Своим заместителем я назначил генерала ФИЛЬДОРФА Эмиля по кличке «Ниль»¹¹. На него я возложил ответственность за организацию диверсионной работы в немецких тылах, так как до Варшавского восстания ФИЛЬДОРФ являлся начальником диверсионного отдела и штаба Армии Крайовой. Начальником штаба был назначен полковник генерального штаба БОКЩАНИН, кличка «Сенк»¹², ранее работавший в оперативной части штаба Армии Крайовой. Главный штаб Армии Крайовой состоял из семи отделов.

[...]

Протокол лично читал, все записано с моих слов правильно.

(—)⁶ ОКУЛИЦКИЙ

leciłem im, aby przy jego współpracy zebrali 20 pozostających na wolności oficerów Sztabu Głównego Armii Krajowej i skierowali ich do miasta Częstochowa na kontakty, które podał pułkownik „JELITA”.

Pytanie: Dlaczego wydaliście polecenie skierowania tych oficerów do Częstochowy, skoro samiście przebywali w Kielcach?

Odpowiedź: Postanowiłem zorganizować Sztab Główny Armii Krajowej w Częstochowie, położonej przy magistrali kolejowej Warszawa – Kraków. Przy tej magistrali leżą miasta Piotrków i Radomsko, gdzie mogłyby być rozmieszczone oddziały sztabu. Taka dyslokacja zapewniała mi wygodną łączność z oddziałami sztabu. 19 lub 20 października 1944 roku wyjechałem do mias[ta] Częstochowa.

Pytanie: Proszę zeznać o waszej dalszej pracy nad utworzeniem Sztabu Głównego Armii Krajowej.

Odpowiedź: Szef sztabu Okręgu Kieleckiego, podpułkownik „JELITA”, urządził mnie w Częstochowie w mieszkaniu doktora SZUMMERA przy ul. Wieluńskiej 14, jako zwolnionego przez Niemców z obozu dla cywilów.

Ponieważ u SZUMMERA mieszkałem bez zameldowania i powinienem był w jakiś sposób zalegalizować swój pobyt w Częstochowie, znalazłem przy pomocy żony SZUMMERA mieszkanie dla siebie przy ulicy Siedem Kamienic 15 lub 17, należące do właściciela sklepu z dewocjonaliami DOLIŃSKIEGO.

Do tego czasu przygotowane już były fikcyjne dokumenty potwierdzające, że pracuję jako pomocnik kierownika magazynu w hucie żelaza. Na podstawie tych dokumentów uzyskałem w magistracie meldunek. Zapewniając sobie w ten sposób „przykrywkę”, przystąpiłem do organizowania Sztabu Głównego Armii Krajowej. W pierwszych dniach grudnia 1944 roku sztab Armii Krajowej został utworzony i przystąpił do pracy.

Na swojego zastępcę wyznaczyłem generała FIELDORFA Emila, pseudonim „NIL”¹¹. Nałożyłem na niego odpowiedzialność za zorganizowanie na tyłach niemieckich pracy dywersyjnej, ponieważ do wybuchu Powstania Warszawskiego FIELDORF był szefem Oddziału Dywersji w sztabie Armii Krajowej. Szefem Sztabu został pułkownik Sztabu Generalnego BOKSZCZANIN¹² pseudonim „SEK”, pracujący wcześniej w komórce operacyjnej sztabu Armii Krajowej. Sztab Główny Armii Krajowej składał się z siedmiu oddziałów.

[...]

Protokół czytałem osobiście, wszystko zapisano według moich słów wiernie.

(—)^b OKULICKI

^вПротокол мне зачитан и на польском языке. Замечаний не имею.^{-в}
ОКУЛИЦКИЙ^б

Допросили:

Нач[альник] следчасти по особо важным делам НКГБ СССР
Ромиссар государственной безопасности
ВЛОДЗИМИРСКИЙ¹³ (—)^б

Зам[еститель] начальника ГУББ НКВД СССР
Комиссар государств[енной] безопасности
ПРОШИН (—)^г

^вПеревод произвел на польский язык:

Старший оперуполномоченный ГУББ НКВД СССР
Старший лейтенант госбезопасности [...]^{д, -в} (—)^е

ЦА ФСБ РФ, № Р-39269, т. 1, л. 4–17.

Машинописная копия на русском языке.

Каждый лист документа подписан Л. Окулицким.

Документ опубликован в: Proces Szesnastu. Dokumenty NKWD, Warszawa 1995, s. 22–29.

Примечания

- ^а Было: *Академию Польского генерального штаба.*
- ^б Собственноручная подпись.
- ^{в- -в} Дописано от руки.
- ^г Собственноручная подпись кого-то другого.
- ^д Фамилия неразборчивая.
- ^е Неразборчивая подпись.

¹ Окулицкий Леопольд (1898–1946), псевдонимы «Кобра», «Мрувка», «Недзвядек», бригадный генерал; во время сентябрьской кампании 1939 связной офицер Верховного главнокомандующего при командовании армии «Варшава», начальник штаба участка «Варшава-Запад» и командир группировки на Воле; после капитуляции Варшавы командир СПП в Лодзи, затем комендант округа СВБ «Лодзь»; с ноября 1940 – комендант советской зоны оккупации СВБ; арестован 21/22 января 1941 советскими органами безопасности, освобожден 14 августа 1941; затем в Польской армии в СССР; заброшен с парашютом на территорию страны в ночь с 21 на 22 мая 1944, назначен I заместителем начальника штаба Главного командования АК; с июля 1944 комендант «Не», с октября 1944 по январь 1945 командующий АК; 27 марта 1945 под предлогом переговоров арестован сотрудниками советских органов безопасности и осужден в т. н. «процессе 16-ти» в Москве 18–21 июня 1945; приговорен к 10 годам лишения свободы, умер в тюремном госпитале в Бутырках 24 декабря 1946. Реабилитирован решением Пленума Верховного Суда СССР от 19 апреля 1990.

² Янковский Ян-Станислав (1882), псевдонимы «Соболь», «Клёновский», химик, деятель Партии труда; в 1921 и 1926 – министр труда и социального обеспечения;

°Protokół odczytano mi także w języku polskim. Nie mam uwag.°
OKULICKI^b

Przesłuchali:

Nacz[elnik] Jednostki Śledczej do spraw Szczególnej Wagi NKGB
ZSRS

Komisarz bezpieczeństwa państwowego
WŁODZIMIRSKI¹³ (—)^b

Zast[ępca] naczelnika GUBB NKWD ZSRS

Komisarz bezpieczeństwa państw[owego]
PROSZYN (—)^d

°Przekładu na język polski dokonał:

Starszy oficer oper[acyjny] GUBB NKWD ZSRS

Starszy lejtnant bezpieczeństwa państwowego [...]°^e, ° (—)^f

CA FSB FR, nr R-39269, t. 1, k. 4–17.

Kopia w języku rosyjskim, maszynopis.

Każda karta protokołu podpisana przez L. Okulickiego.

Opublikowano w: Proces Szesnastu. Dokumenty NKWD, Warszawa 1995, s. 22–29.

Przypisy

- ^a Było: *Akademii Polskiego Sztabu Generalnego*.
- ^b Podpis odręczny.
- ^{c-c} Dopisano odręcznie.
- ^d Odręczny podpis kogoś innego.
- ^e Nazwisko nieczytelne.
- ^f Podpis nieczytelny.

¹ Okulicki Leopold (1898–1946), ps. „Kobra”, „Mrówka”, „Niedźwiadek”, gen. bryg.; w kampanii wrześniowej 1939 oficer łącznikowy NW przy dtwie Armii „Warszawa”, szef sztabu odcinka W-wa Zachód i dca zgrupowania na Woli; po kapitulacji Warszawy dca SZP w Łodzi, potem kmdt Okręgu ZWZ Łódź; od listopada 1940 kmdt okupacji sowieckiej ZWZ; aresztowany 21/22 stycznia 1941 przez sowieckie organy bezpieczeństwa, zwolniony 14 sierpnia 1941; potem w AP w ZSRS; zrzucony na spadochronie do kraju w nocy z 21 na 22 maja 1944, został I zcą szefa sztabu KG AK; od lipca 1944 kmdt „Nie”, od października 1944 do stycznia 1945 Dca AK; 27 marca 1945 pod pozorem rozmów wprowadzony przez funkcjonariuszy sowieckich organów bezpieczeństwa i sądzony w dn. 18–21 czerwca 1945 w Moskwie w tzw. procesie 16-tu; skazany na 10 lat pozbawienia wolności, zmarł w więziennym szpitalu w Butyrkach 24 grudnia 1946; 19 kwietnia 1990 decyzją plenum SN ZSRS zrehabilitowany.

² Jankowski Jan Stanisław (ur. 1882), ps. „Sobol”, „Klonowski”, chemik, działacz SP; w 1921 i 1926 minister pracy i opieki społ.; w l. 1928–1935 poseł na Sejm RP; w l. 1943–1945 Delegat Rządu na Kraj, jednocześnie w l. 1943–1944 wicepremier rządu RP; 27 marca 1945

в 1928–1935 депутат Сейма РП; в 1943–1945 делегат правительства в стране, одновременно в 1943–1944 заместитель премьер-министра правительства РП; 27 марта 1945 под предлогом переговоров арестован сотрудниками советских органов безопасности и осужден в т. н. «процессе шестнадцати» в Москве 18–21 июня 1945; приговорен к 8 годам лишения свободы, умер в тюрьме во Владимире 13 марта 1953; 19 апреля 1990 реабилитирован решением Пленума Верховного Суда СССР.

³ Иранек-Осмецкий Казимеж (1897–1984), псевдоним «Хеллер», дипломированный полковник; во время сентябрьской кампании 1939 офицер для поручений Главного интенданта; с октября 1939 заместитель руководителя разведывательного отделения II отдела штаба Верховного главнокомандующего в Бухаресте; в июне 1940 начальник II отдела Главного командования СВБ (за пределами страны); в декабре 1940 в качестве эmissара Верховного главнокомандующего прибыл из Лондона в Варшаву; в апреле 1942 вернулся в Лондон, затем в VI отделе штаба Верховного главнокомандующего, а с июня 1942 начальник IV отдела штаба Верховного главнокомандующего; с декабря 1942 заместитель начальника отдела планирования штаба Верховного главнокомандующего; заброшен с парашютом на территорию страны в ночь с 13 на 14 марта 1943; с апреля 1943 начальник IV отдела Главного командования АК, с января 1944 начальник II отдела Главного командования АК; после капитуляции в лагере для военнопленных Кольдиц; с мая 1945 в Лондоне; с 1954 член эмиграционного Временного совета национального единства.

⁴ Шостак Юзеф (1897–1984), псевдоним «Филипп», дипломированный полковник; во время сентябрьской кампании 1939 командир 13-го полка уланов; с 1941 офицер III отдела Главного командования СВБ-АК; с 1943 начальник III отдела Главного командования АК, а с 27 июля 1944 – начальник операций Главного командования АК и I заместитель начальника штаба Главного командования АК; с 4 по 6 сентября 1944 и. о. начальника штаба Главного командования АК; после капитуляции в лагере для военнопленных Вольденберг; после освобождения в стране; арестован Управлением безопасности в 1950; приговором воеводского суда г. Варшавы от 26 января 1953 осужден к 6 годам лишения свободы; освобожден в 1955.

⁵ Пелчиньский Тадеуш (1892–1985), псевдоним «Гжегож», бригадный генерал; в 1929–1932 и с 1935 по январь 1939 начальник II отдела Главного штаба; во время сентябрьской кампании 1939 командир дивизионной пехоты 19 пехотной дивизии; в 1940–1941 комендант округа СВБ «Люблин»; с июля 1941 начальник штаба Главного командования СВБ-АК, одновременно с сентября 1943 заместитель командующего АК; во время восстания командовал, в частности, II атакой в районе Гданьского вокзала; тяжело ранен 4 сентября 1944; после капитуляции в лагерях для военнопленных Лангвассер и Кольдиц; после освобождения в Лондоне, с июля по ноябрь 1945 начальник Кабинета Верховного главнокомандующего.

⁶ Возможно, Каминьский Францишек (1902–2000), псевдоним «Зенон Травиньский», майор/подполковник; деятель Крестьянской партии и Союза сельской молодежи РП «Вици»; в 1940–1945 главный комендант Крестьянской стражи/Крестьянских батальонов; с июля 1944 начальник I отдела Главного командования АК, участник восстания, избежал плена; с 1945 в Польской крестьянской партии, депутат Крайовой Рады Народовой, с 1947 депутат Сейма РП; арестован 21 июля 1950 Управлением безопасности; в декабре 1951 приговором районного военного суда г. Варшавы осужден к 12 годам лишения свободы, освобожден в 1956 (дивизионный генерал – 1993).

⁷ Каменьский Ян (1906–1987), псевдоним «Цозась», майор/подполковник, во время сентябрьской кампании 1939 оперативный офицер 4 пехотной дивизии; интернирован в Венгрии, пробрался во Францию; во время французской кампании 1940 офицер штаба I гренадерской дивизии Войска Польского во Франции; до осени 1941 руководитель

pod pozorem rozmów uprowadzony przez funkcjonariuszy sowieckich organów bezpieczeństwa i sądzony w dn. 18–21 czerwca 1945 w Moskwie w tzw. procesie 16-tu; skazany na 8 lat pozbawienia wolności, zmarł w więzieniu we Władymirze 13 marca 1953; 19 kwietnia 1990 decyzją Plenum SN ZSRS zrehabilitowany.

³ Iranek-Osmecki Kazimierz (1897–1984), ps. „Heller”, płk dypl.; w kampanii wrześniowej 1939 oficer do zleceń Naczelnego Kwatermistrza; od października 1939 zca kierownika ekspozytury wywiadowczej Oddz. II Szt. NW w Bukareszcie; w czerwcu 1940 szef Oddz. II KG ZWZ (poza krajem); w grudniu 1940 jako emisariusz NW przybył do Warszawy z Londynu; w kwietniu 1942 powrócił do Londynu, potem w Oddz. VI Szt. NW, a od czerwca 1942 szef Oddz. IV Szt. NW; od grudnia 1942 zca szefa Oddz. Planowania Szt. NW; zrzucony na spadochronie do kraju w nocy z 13 na 14 marca 1943; od kwietnia 1943 szef Oddz. IV KG AK, od stycznia 1944 szef Oddz. II KG AK; po kapitulacji m. in. w obozie jenieckim Colditz; od maja 1945 w Londynie; od 1954 członek emigracyjnej Tymczasowej Rady Jedności Narodowej.

⁴ Szostak Józef (1897–1984), ps. „Filip”, płk dypl.; w kampanii wrześniowej 1939 dca 13 puł; od 1941 oficer w Oddz. III KG ZWZ-AK; od 1943 szef Oddz. III KG AK, a od 27 lipca 1944 szef operacji KG AK i I zca szefa sztabu KG AK; od 4 do 6 września 1944 p. o. szefa sztabu KG AK; po kapitulacji w obozie jenieckim Woldenberg; po uwolnieniu w kraju; aresztowany przez UB w 1950; wyrokiem SWMW z 26 stycznia 1953 skazany na 6 lat pozbawienia wolności; zwolniony w 1955.

⁵ Pełczyński Tadeusz (1892–1985), ps. „Grzegorz”, gen. bryg.; w l. 1929–1932 i od 1935 do stycznia 1939 szef Oddz. II Szt. Gł.; w kampanii wrześniowej 1939 dca PD 19 DP; w l. 1940–1941 kmdt Okręgu ZWZ Lublin; od lipca 1941 szef sztabu KG ZWZ-AK, jednocześnie od września 1943 zca Dcy AK; w powstaniu dowodził m. in. drugim natarciem w rej. Dw. Gdańskiego; ciężko ranny 4 września 1944; po kapitulacji w obozach jenieckich Langwasser i Colditz; po uwolnieniu w Londynie, m. in. od lipca do listopada 1945 szef gabinetu NW.

⁶ Prawdopodobnie Kamiński Franciszek (1902–2000), ps. „Zenon Trawiński”, mjr/ppłk; działacz SL i ZMW RP „Wici”; w l. 1940–1945 kmdt główny Straży Chłopskiej/BCh; od lipca 1944 szef Oddz. I KG AK, uczestnik powstania, uniknął niewoli; od 1945 w PSL, poseł do KRN, od 1947 poseł na Sejm RP; aresztowany 21 lipca 1950 przez UB; wyrokiem WSR w Warszawie z grudnia 1951 skazany na 12 lat więzienia, zwolniony w 1956 (gen. dyw. – 1993).

⁷ Kamiński Jan (1906–1987), ps. „Cozaś”, mjr/ppłk, w kampanii wrześniowej 1939 of. operacyjny 4 DP; internowany na Węgrzech, przedostał się do Francji; w kampanii francuskiej 1940 of. sztabu I DGren WP we Francji; do jesieni 1941 kierownik placówki ewakuacyjnej WP w Lyonie; następnie szef Wydz. Wyszkożenia Oddz. VI Sztabu NW; w nocy z 8 na 9 kwietnia 1944 skok na spadochronie do kraju, po czym of. Oddz. III KG AK; w powstaniu w I rzucie KG AK; po kapitulacji uniknął niewoli i od października 1944 do stycznia 1945 szef Oddz. III KG AK; od 1946 w W. Brytanii, potem w USA.

⁸ Borzobohaty Wojciech (1908–1991), ps. „Jelita”, ppłk; w kampanii wrześniowej 1939 I of. sztabu 36 DPRez., następnie oficer w Oddz. III sztabu Armii „Lublin”; w l. 1943–1945 szef sztabu Komendy Okręgu AK Kielce-Radom, następnie szef sztabu DSZ na Kraj; aresztowany w czerwcu 1945 przez UB, więziony do 1953.

⁹ Kopański Stanisław (1895–1976), gen. dyw.; od marca do września 1939 szef Oddz. III Szt. Gł./Szt. NW; przedostał się do Francji; od listopada 1939 do kwietnia 1940 szef Broni Pancernych ND WP we Francji; w l. 1940–1942 dca SBSK; od 1942 do 1943 dca 3 DSK; od lipca 1943 szef Szt. NW; w l. 1947–1949 Gen. Insp. PKPR; pozostał w W. Brytanii.

¹⁰ Jachieć Franciszek (1889–1965), ps. „Roman”, ppłk dypl.; od lutego 1940 w konspiracji; od lutego do grudnia 1941 zca kmdta Okręgu ZWZ Warszawa-województwo, następnie

эвакуационного центра Войска Польского в Лионе; затем начальник отделения подготовки VI отдела штаба Главного командующего; в ночь с 8 на 9 апреля 1944 заброшен с парашютом на территорию страны, затем офицер III отдела Главного командования АК; во время восстания в I эшелоне Главного командования АК; после капитуляции избежал плена, с октября 1944 по январь 1945 начальник III отдела Главного командования АК; с 1946 в Великобритании, затем в США.

⁸ Борзобогатый Войцех (1908–1991), псевдоним «Елита», подполковник; во время сентябрьской кампании 1939 I офицер штаба 36-й резервной пехотной дивизии, затем офицер III отдела штаба армии «Люблин»; в 1943–1945 начальник штаба командования округа АК «Кельце-Радом», затем начальник штаба Представительства Вооруженных Сил в стране; арестован в июне 1945 Управлением безопасности, в заключении до 1953.

⁹ Копаньский Станислав (1895–1976), дивизионный генерал; с марта по сентябрь 1939 начальник III отдела Главного штаба/штаба Верховного главнокомандующего; пробрался во Францию; с ноября 1939 по апрель 1940 начальник бронетанковых войск Верховного командования Войска Польского во Франции; в 1940–1942 командир отдельной бригады Карпатских стрелков; с 1942 по 1943 командир 3 дивизии Карпатских стрелков; с июля 1943 начальник штаба Верховного главнокомандующего; в 1947–1949 генеральный инспектор Польского корпуса подготовки и размещения; остался в Великобритании.

¹⁰ Яхець Францишек (1889–1965), псевдоним «Роман», дипломированный подполковник; с февраля по декабрь 1941 заместитель коменданта округа СВБ «Варшава-воеводство», затем до января 1942 и. о. коменданта; с апреля 1942 по январь 1945 комендант Западного подокруга района АК «Варшава».

¹¹ Фильдорф (Август) Эмиль (1895), псевдоним «Ниль», полковник/бригадный генерал; во время сентябрьской кампании 1939 командир 51 пехотного полка, пробрался во Францию, затем в Великобританию; в июле 1940 эмиссар в стране, прибыл в Варшаву в сентябре; в 1942 комендант района АК № 2 «Белосток»; с осени 1942 комендант «Кедива» (Управления диверсионной службы) Главного командования АК; с февраля по июль 1944 комендант «Не»; с октября 1944 по январь 1945 заместитель командующего АК, затем заместитель коменданта «Не»; арестован 7 марта 1945 и вывезен неопознанным в СССР, вернулся в 1947; повторно арестован Управлением безопасности в ноябре 1949; приговором воеводского суда г. Варшавы от 16 апреля 1952 осужден к смертной казни; приговор приведен в исполнение 24 февраля 1953.

¹² Бокшанин Януш (1894–1973), псевдоним «Сенк», дипломированный полковник кавалерии; во время сентябрьской кампании 1939 командир 10 конно-стрелкового полка, тяжело ранен; с февраля 1940 в СВБ, арестован в мае 1940 во время облавы, освобожден в октябре 1940; затем начальник Отделения подвижных войск III отдела Главного командования СВБ-АК; один из авторов плана «Буря»; с января/февраля по июнь 1944 начальник операций и I заместитель начальника штаба Главного командования АК, потом вновь начальник Отделения подвижных войск; с июля 1944 II заместитель начальника штаба Главного командования АК; после начала восстания отрезан в варшавском районе Боернерово, вывезен на принудительные работы в Германию; бежал и с октября 1944 являлся начальником штаба Главного командования АК; с апреля 1945 заместитель представителя Вооруженных Сил в стране, с сентября по октябрь 1945 советник председателя ВиН; затем в Великобритании и Франции.

¹³ Влодзимирский Лев Емельянович (1903), в 1939–1940 заместитель начальника и начальник следственной части ГЭУ НКВД СССР, с февраля 1941 начальник следственной части НКГБ СССР (генерал-лейтенант – 1945), расстрелян вместе с Берией в декабре 1953.

do stycznia 1942 p. o. kmdta; od kwietnia 1942 do stycznia 1945 kmdt Podokręgu Zachodniego Obszaru AK Warszawa.

¹¹ Fieldorf (August) Emil (ur. 1895), ps. „Nil”, płk/gen. bryg.; w kampanii wrześniowej 1939 dca 51 pp, przedostał się do Francji, następnie do W. Brytanii; w lipcu 1940 emisariusz do kraju, do Warszawy przybył we wrześniu; w 1942 kmdt Obszaru AK nr 2 Białystok; od jesieni 1942 kmdt Kedywu KG AK; od lutego do lipca 1944 kmdt „Nie”; od października 1944 do stycznia 1945 zca Dcy AK, następnie zca kmdta „Nie”; aresztowany 7 marca 1945 i nierozpoznany został wywieziony do ZSRR, powrócił w 1947; ponownie aresztowany w listopadzie 1949 przez UB; wyrokiem SWMW z 16 kwietnia 1952 skazany na karę śmierci; wyrok wykonano 24 lutego 1953.

¹² Bokszczanin Janusz (1894–1973), ps. „Sęk”, płk dypl. kaw.; w kampanii wrześniowej 1939 dca 10 psk, ciężko ranny; od lutego 1940 w ZWZ, aresztowany w maju 1940 w „łapance”, zwolniony w październiku 1940; następnie szef Wydz. Broni Szybkich Oddz. III KG ZWZ-AK; współautor planu „Burza”; od stycznia/lutego do czerwca 1944 szef operacji i I zca szefa sztabu KG AK, potem ponownie szef Wydz. Broni Szybkich; od lipca 1944 II zca szefa sztabu KG AK; odcięty w Boernerowie przez wybuch powstania, został wywieziony na roboty przymusowe do Niemiec; zbiegł i od października 1944 szef sztabu KG AK; od kwietnia 1945 zca Delegata Sił Zbrojnych na Kraj, od września do października 1945 doradca prezesa WiN; następnie w W. Brytanii i Francji.

¹³ Włodzimirskij Lew Emieljanowicz (ur. 1903), w l. 1939–1940 zca naczelnika i naczelnik jednostki śledczej GEU NKWD ZSRS; od lutego 1941 naczelnik Jednostki Śledczej NKGB ZSRS (gen. lejtn. – 1945); rozstrzelany razem z Berią w grudniu 1953.

28 апреля 1945, Москва. Собственноручные показания военного коменданта Варшавы генерал-лейтенанта люфтваффе Р. Штагеля «Восстание в Варшаве»

Восстание в Варшаве

1. 27/VII-1944 года мне как руководителю «зондерштаба Штагель» были вручены Фюрером «мечи» к «дубовым листьям» Рыцарского креста. При этих обстоятельствах он назначил меня комендантом Варшавы и поставил [передо] мной следующую задачу:

- а) заботиться о порядке и спокойствии в городе;
- б) содействовать строительству укреплений.

2. 27/VII-с. г. в Варшаве создалась следующая обстановка:

Красная Армия, наступающая моторизованными силами с юго-востока и востока, приблизилась на 30–40 км к городу. 73 дивизия и части дивизии ГЕРИНГА¹ расположились перед частями Красной Армии, так что налицо была обоснованная перспектива на продолжительное время задержать русских.

В городе находились, кроме 2 охранных батальонов, многочисленные этапные формирования и гражданские органы, которые частично перемещались в тыл. Речь шла о лагерях запасных частей, войсках связи, главной полевой комендатуре и др. Точных данных я никогда не имел, так как местная комендатура только что сменилась, а гражданские органы, как почта, железнодорожный транспорт, управление монополий еще не подчинялись губернатору, пока они с началом восстания 1/VIII (военное положение) не были подчинены мне. Я предполагаю, что общие силы немцев составляли 6000 человек, в том числе 500 полицейских. Речь шла исключительно о старых и престарелых возрастах, которые были вооружены только ручным оружием и несколькими пулеметами. Только полиция имела одну устаревшую бронемашину.

Строительство заградительных сооружений восточнее города проводило гражданское управление, а укрепления на окраине города возводили воинские части, располагавшиеся в городе. Жизнь в городе, казалось, протекала совершенно нормально. Полиция сообщила, что хотя и надо постоянно рассчитывать на восстание, но в настоящее время опасности не существует².

3. До начала восстания 1/VIII события развивались следующим образом:

**28 kwietnia 1945, Moskwa. Własnoręczne zeznanie
komendanta garnizonu Warszawa gen. Reinera Stahela
pt. „Powstanie w Warszawie”**

Powstanie w Warszawie

1. Dnia 27/VII-1944 roku Führer wręczył mi, jako dowódcy „Sonderstab Stahel”, Miecze do Krzyża Rycerskiego z Liśćmi Dębu. Wtedy też wyznaczył mnie na komendanta Warszawy i postawił przede mną następujące zadania:

- a) troszczyć się o porządek i spokój w mieście,
- b) wspomagać budowę umocnień.

O groźbie powstania w Warszawie nie było mowy.

2. Dnia 27/VII tegoż roku wytworzyła się w Warszawie następująca sytuacja:

Armia Czerwona, nacierająca siłami zmotoryzowanymi z południowego wschodu i ze wschodu, zbliżyła się do miasta na odległość 30–40 km. 73 Dywizja [Piechoty] i oddziały [piechoty] Dywizji Göringa¹ usytuowały się przed jednostkami Armii Czerwonej, tak że zaistniała uzasadniona perspektywa zatrzymania Rosjan na dłuższy czas.

W mieście, oprócz dwóch batalionów ochrony, znajdowały się liczne formacje etapowe i organy cywilne, które częściowo przemieszczały się na tyły. Mowa tu o obozach jednostek zapasowych, wojskach łączności, głównej komendanturze polowej i in[nych]. Dokładnych danych nigdy nie miałem, ponieważ miejscowa komendantura niedawno została wymieniona, a organy cywilne, jak poczta, transport kolejowy, zarząd monopolu podlegały gubernatorowi aż do momentu, gdy z rozpoczęciem powstania 1/VIII (stan wojenny) zaczęły podlegać mnie. Przypuszczam, że ogółem siły niemieckie liczyły 6000 ludzi, w tej liczbie 500 policjantów. Chodziło wyłącznie o ludzi starszych, w podeszłym wieku, uzbrojonych tylko w broń ręczną i kilka karabinów maszynowych. Tylko policja miała jeden przestarzały samochód opancerzony.

Budowę zapór na wschód od miasta prowadził zarząd cywilny, a umocnienia na przedmieściach wznosiły stacjonujące w mieście jednostki wojskowe. Życie w mieście, jak się wydawało, biegło zupełnie normalnie. Policja oświadczyła, że mimo iż stale należy się liczyć z powstaniem, w obecnym czasie niebezpieczeństwa nie ma².

3. Przed rozpoczęciem powstania 1/VIII wydarzenia miały następujący przebieg:

Красная Армия успешно продвигалась к Отвоцку, польскому Минску³ и Радзымина^а, так, что я был вынужден снять 5–6 рот с заградительных сооружений восточнее города. Строительство этих позиций еще не было закончено и русским удалось в различных местах преодолеть их и захватить.

Я лично был совершенно не знаком с обстановкой в Польше и Варшаве и поэтому, наряду с организацией штаба, в связи с чем требовалось подобрать в армии новых офицеров, я был сильно занят тем, чтобы ознакомиться с военной и гражданской обстановкой. При ограниченном времени я это сделал только поверхностно, так как на первом плане стоял учет всех сил. Я также смог лишь один раз бегло поговорить с командирами участков, которые были выделены на случай внутреннего беспокойства и дать им основные указания. К этому времени относится посещение МИКОЛАЙЧИКОМ Москвы⁴, как это мне сообщила полиция. На этой основе и в связи с приближением Красной Армии заметно активизировалось польское повстанческое движение. Во всяком случае, за отсутствием точных данных, мы рассматривали эти события во взаимосвязи.

4. Полиция на протяжении всего времени сильно преследовала повстанческие движения и в качестве контрмеры неоднократно ликвидировала склады взрывчатых веществ, редакции и арестовывала командиров подразделений и т. д. Она подразделяла:

- а) Армию Крайову, польское национальное движение.
- б) Коммунистическое движение.
- в) Различные мелкие движения, преследовавшие сепаратные цели.

Она имела в этих движениях своих агентов, которые незадолго до восстания, в особенности агенты, находившиеся в Армии Крайовой, принесли заслуживающие доверия сведения. Другие сведения она получала в результате находок при конфискации редакций и т. д. По всем данным лучшим агентом был член одной из подгрупп. Насколько я припоминаю, он сообщил:

27/VII – восстание начнется.

30/VII – нет, ничего предпринято не будет.

31/VII – степень тревоги 3, в течение 40 часов начнется.

1/VIII – примерно в 15.30 – сегодня начнется.

Так как обезвреживание и подавление восстания было в первую очередь делом полиции, то дальнейшими подробностями и в особенности, личностями агентов, я не интересовался.

В связи с тем, что восстание разобщило меня с начальником полиции, я и в последующее время не получал больше подробностей, тем

Armia Czerwona skutecznie przemieszczała się w kierunku Otwoc-ka, polskiego Mińska³ i Radzymina^a, tak że byłem zmuszony zdjąć 5–6 kompanii z zapór na wschód od miasta. Budowa tych pozycji nie była jeszcze zakończona i Rosjanom udało się w różnych miejscach pokonać je i zdobyć.

Sytuacji w Polsce i w Warszawie zupełnie nie znałem, dlatego równo-cześnie z organizowaniem sztabu, co wiązało się z koniecznością dobrania w armii nowych oficerów, byłem bardzo zajęty zapoznawaniem się z sytu-acją wojskową i cywilną. Z powodu ograniczonego czasu zrobiłem to po-wierzchnianie, ponieważ na pierwszym planie była ewidencja wszystkich sił. Miałem okazję tylko raz przelotnie porozmawiać z dowódcami odcin-ków, którzy zostali powołani na wypadek niepokojów wewnętrznych, i dać im podstawowe wytyczne. W tym czasie, jak poinformowała mnie policja, miała miejsce wizyta MIKOŁAJCZYKA w Moskwie⁴. W związku z tym i ze zbliżaniem się Armii Czerwonej znacznie zaktywizował się polski ruch oporu. W każdym razie, wobec braku dokładniejszych danych, wi-dzieliśmy powiązanie ze sobą tych wydarzeń.

4. W ciągu całego tego czasu policja stosowała wobec ruchu oporu sil-nej represje, w ramach przeciwdziałania [mu] niejednokrotnie likwidowała składy materiałów wybuchowych, redakcje, aresztowała dowódców od-działów itd. Policja wyróżniała:

- a) Armię Krajową, polski ruch narodowy,
- b) ruch komunistyczny,
- c) różne mniejsze grupy, posiadające własne cele.

Policja miała w tych grupach swoich agentów, którzy na krótko przed powstaniem, w szczególności agenci w Armii Krajowej, dostarczali wiary-godnych informacji. Inne informacje policja zdobywała przy okazji konfi-skat redakcji itp. Według wszelkich danych, najlepszym agentem był czło-niek jednej z podgrup. O ile pamiętam, meldował:

27/VII – powstanie rozpocznie się.

30/VII – nie, żadnych działań nie będzie.

31/VII – alarm trzeciego stopnia, zacznie się w ciągu 40 godzin.

1/VIII – mniej więcej o 15.30 – dziś się zacznie.

Ponieważ zduszenie w zarodku i stłumienie powstania było przede wszystkim sprawą policji, dalsze szczegóły, czy zwłaszcza osoby agentów, nie interesowały mnie.

W związku z tym, że powstanie rozdzieliło mnie z komendantem po-licji, również w późniejszym czasie nie otrzymywałem szczegółowych informacji, tym bardziej, że interesowały mnie tylko działania wojenne, w których brali udział wszyscy Polacy.

более, что меня интересовали только военные действия, в которых принимали участие все поляки.

Никто серьезно не думал о восстании поляков, ибо оно казалось бесперспективным. Однако учитывая темперамент поляков, оно считалось возможным. Но и эта возможность казалась до того маловероятной, что отказались от приведения в боевую готовность частей и вооруженной тяжелым оружием полиции. Позже, в результате допросов арестованных стало известно о приготовлениях следующее:

Приготовление велось в течение 4 лет.

По всем данным, имелось кадровое войско, численностью 4000 человек. Оно разделялось на взвода и роты, батальоны и полки.

Командовали ими военные чины, как-то лейтенанты, капитаны и т. д. Во многих случаях речь шла здесь о бывших кадровых и резервных польских офицерах, которые с началом восстания появлялись в польской военной форме. Только частично применялась немецкая форма. Как правило, носили красно-белую нарукавную повязку и на стальном шлеме польский орел. Командиры были известны только по кличкам и при этом всегда только небольшому кругу. Были подготовлены удостоверения (с указанием клички). Были отпечатаны в маленьком карманном формате, даже инструкции о новом немецком вооружении, как, например, пулемет-42 (с рисунком).

Вооружение было скудным. Возможно, что даже кадровое войско не имело всех видов ручного оружия. С другой стороны, каждый был вооружен самодельными гранатами и зажигательными бутылками.

Кадровое войско было очень хорошо обучено искусству ведения уличного боя (защита). Они учли все современные тонкости. Так, например, одновременно со строительством баррикад, они из окон домов вели борьбу с танками. Тактические цели, которые были поставлены в начале восстания, казались крайне незначительными. Они заключались в захвате складов оружия, небольшой охраны и часовых, блокировании некоторых улиц, окружении больших квартир и нападении на телефонные станции.

Наряду с кадровым войском, по всей вероятности, была организована и охвачена списками большая часть «рядовых запас», которые, однако, едва ли были вооружены и обучены. Во всяком случае, число повстанцев уже на второй день восстания очень сильно возросло (20[000] – 40 000 человек?). Продовольствие было заготовлено, по крайней мере, для кадрового войска. Были распределены женщины в качестве медицинского персонала, а также врачи.

По всем данным, церкви были использованы как перевязочные и сборные пункты. Были подготовлены квартиры, в которых могли

O powstaniu Polaków nikt nie myślał poważnie, gdyż zdawało się nie mieć żadnych perspektyw. Jednak biorąc pod uwagę temperament Polaków, uznawano je za możliwe. Lecz i ta ewentualność wydawała się do tego stopnia mało prawdopodobna, że zrezygnowano z postawienia jednostek i uzbrojonej w broń ciężką policji w stan gotowości bojowej. Później, w wyniku przesłuchań aresztowanych, dowiedzieliśmy się o przygotowaniach, co następuje:

Przygotowania prowadzono przez 4 lata.

Według wszelkich danych istniało czynne wojsko o liczebności 4000 ludzi. Było podzielone na plutony i kompanie, bataliony i pułki.

Dowodzili nimi wojskowi – porucznicy, kapitanowie itd. W wielu przypadkach chodziło o byłych polskich oficerów czynnych i rezerwy, którzy z początkiem powstania pojawili się w polskich mundurach wojskowych. Tylko częściowo używano mundurów niemieckich. Zwykle nosili biało-czerwoną opaskę na rękawie, a na stalowym hełmie – polskiego orzełka. Dowódcy byli znani tylko pod pseudonimami i tylko w wąskim kręgu. Były przygotowane dokumenty (wystawione na pseudonim). W małym kieszonkowym formacie wydrukowano nawet instrukcje do nowego niemieckiego uzbrojenia, na przykład MG 42 (z rysunkiem).

Uzbrojenie było skąpe. Możliwe, że nawet czynne wojsko nie miało wszystkich rodzajów broni ręcznej. Lecz jednocześnie każdy posiadał granaty własnej roboty i butelki zapalające.

Wojsko czynne było bardzo dobrze wyszkolone w sztuce prowadzenia walk ulicznych (obrona). Uwzględnili wszelkie współczesne niuanse. Na przykład równocześnie z budowaniem barykad prowadzili z okien budynków walkę z czołgami. Cele taktyczne, które wyznaczono na początku powstania, wydawały się niezwykle mało istotne. Sprowadzały się do zdobywania składów broni, [ataków na] nieliczną ochronę i wartowników, blokowania niektórych ulic, okrążenia dużych niemieckich kwater i ataków na stacje telefoniczne.

Według wszelkiego prawdopodobieństwa obok wojska czynnego była zorganizowana i objęta ewidencją duża część „szeregowych rezerwy”, wątpliwe jednak, czy byli oni uzbrojeni i wyszkoleni. W każdym razie liczba powstańców już drugiego dnia powstania bardzo wzrosła (20 [000]–40 000 ludzi?). Zaopatrzenie przygotowano co najmniej dla wojska czynnego. Kobietom przydzielono funkcje personelu medycznego, powołano także lekarzy.

Według wszelkich danych kościoły wykorzystano jako punkty sanitarne i zborne. Przygotowano kwatery, w których przed rozpoczęciem powstania mogło zebrać się do 20–30 ludzi. Dokładnie rozpoznano miejsca blokady ulic, domów itd. Krótco przed powstaniem zostały one zajęte (za-

к началу восстания собраться до 20–30 человек. Были точно разведаны места блокирования улиц, домов и т. д. Незадолго до восстания они были захвачены (при этом были заперты жильцы), так что восстание могло начаться неожиданно.

5. Это произошло 1/VIII-44 года примерно в 16.30. Повстанцам удалось в некоторых местах врасплох захватить охрану, заблокировать улицы и окружить квартиры.

В Праге, Жолибож, районе форта Бема, в Мокотов, Окенце и Беляны восстание сразу же было подавлено, так как в этих частях города имелись танки и зенитная артиллерия⁵.

Немецкие опорные пункты первое время оборонялись, а затем перешли в наступление, насколько это было возможно без тяжелого оружия, чтобы окружить вражеские очаги сопротивления. Таким образом, образовались следующие очаги сопротивления поляков:

- а) район Блуменштрассе⁶,
- б) Драйкройцплац и
- в) севернее замка и Театральной площади.

Эти контратаки без тяжелого оружия, проведенные неопытными в уличных боях старыми людьми, стоили немцам потерь, которые говорили о нецелесообразности дальнейшей борьбы без наличия тяжелого оружия и молодых войск.

Помимо частей Восточно-Прусского гренадерского полка⁷, который временно был введен в бой, была поставлена задача перед полицией под командованием СС-обергруппенфюрера фон дем БАХ [ЗЕЛЕВСКИЙ] очистить город, наступая извне.

Начиная со 2 дня восстания, немецкие опорные пункты внутри города надо было считать изолированными. Связь при помощи бронемашин еще несколько дней была возможной, до тех пор, пока повстанцы не построили многочисленные баррикады и этому не помешали зажигательные бутылки.

В первые два дня повстанцы понесли значительные потери (2000–2500 человек). Они вели себя поэтому вначале пассивно, однако своими снайперами препятствовали немцам очищать город.

6. Сразу же после начала восстания появилась листовка, которая пролила некоторый свет на цели повстанцев. Она исходила, видимо, от Армии Крайовой и была подписана полковником [!] «БУР».

Листовка извещала о непосредственном освобождении Варшавы, указывала на близость Красной Армии, которая со дня на день могла вступить в Прагу. Бросалось в глаза, что листовка лелеяла надежды и веру на помощь со стороны России. Надеялись, что скоро подоспе-

mykano przy tym mieszkańców), tak że powstanie mogło się rozpocząć nieoczekiwanie.

5. Miało to miejsce 1/VIII-44 roku około 16.30. Powstańcom udało się w niektórych punktach pokonać zniemacką ochronę, zablokować ulice i okrążyć obiekty.

Na Pradze, Żoliborzu, w rejonie fortu Bema, na Mokotowie, Okęciu i Bielanach powstanie od razu zostało stłumione, gdyż w tych częściach miasta znajdowały się czołgi i artyleria przeciwlotnicza⁵.

Niemieckie punkty oporu najpierw broniły się, a następnie przeszły do natarcia, na ile to było możliwe bez ciężkiego uzbrojenia, potrzebnego do okrążenia wrogich ognisk oporu. Tym sposobem utworzyły się następujące ogniska oporu Polaków:

- a) rejon Blumenstrasse⁶,
- b) Drei-Kreuz-Platz,
- c) na północ od Zamku i placu Teatralnego.

Kontrataki te przeprowadzone przez niedoświadczonych w walkach ulicznych starszych ludzi, bez ciężkiej broni, kosztowały Niemców straty wskazujące na bezcelowość walki bez ciężkiego uzbrojenia i udziału młodych żołnierzy.

Niezależnie od jednostek Wschodniopruskiego Pułku Grenadierów⁷, który tymczasowo wprowadzono do walki, przed policją pod dowództwem SS-Obergruppenführera von dem BACHA postawiono zadanie oczyszczenia miasta przez natarcie z zewnątrz.

Począwszy od drugiego dnia powstania niemieckie punkty oporu wewnątrz miasta należało uznać za odizolowane. Jeszcze przez kilka dni możliwa była łączność przy pomocy samochodów opancerzonych, dopóki powstańcy nie zbudowali licznych barykad i nie zaczęły przeszkadzać bułki zapalające.

W ciągu pierwszych dwóch dni powstańcy ponieśli znaczne straty (2000–2500 osób). Dlatego na początku zachowywali się pasywnie, jednak ich snajperzy przeszkadzali Niemcom w oczyszczaniu miasta.

6. Od razu po rozpoczęciu powstania pojawiła się ulotka, która rzuciła pewne światło na cele powstańców. Pochodziła prawdopodobnie z Armii Krajowej i była podpisana przez pułkownika [!] „BORA”.

Ulotka zapowiadała rychłe wyzwolenie Warszawy, informowała, że Armia Czerwona jest już blisko i z dnia na dzień może wejść na Pragę. Ciekawe, że ulotka podtrzymywała nadzieję i wiarę w pomoc ze strony Rosji. [Powstańcy] mieli nadzieję, że wkrótce przybędą Rosjanie i wierzyli, że Rosja uzna wolność i dawne prawa Polski.

Niezupełnie było dla mnie jasne, w jaki sposób dowództwo kierowało powstańcami. Aresztowani zeznawali, że komuniści i inne partie jedno-

ют русские и верили, что Россия признает свободу и старые права Польши.

Мне не совсем было ясно, как командование руководило повстанцами. Арестованные показали, что коммунисты и другие партии объединились с Армией Крайовой и что все поляки в городе примут участие в восстании. Однажды один парламентар принес записку, подписанную ЛУБИШОВЫМ (или вроде этого), главнокомандующим новой польской армии. Во всяком случае, масса повстанцев рассматривала себя как солдат. Командование мобилизовало всех, находящихся под руками военнообязанных, но на каком основании они были призваны, мне неизвестно.

Масса населения и все духовенство были, бесспорно, ошеломлены восстанием и, в основном были против него. У них и без того хватало страданий.

7. В то время, как я должен был ограничиться контролем из своей штабной квартиры (Саский сад) за расширением немецких опорных пунктов, полиция начала наступление извне:

Полицейский полк СС ДИРЛЕВАНГЕР наступал с запада на восток в направлении Саского сада, полк КАМИНСКОГО – из Окенце [?] в направлении Академиска [?]. Позже были брошены в бой еще примерно два полицейских батальона, а затем танки и штурмовые орудия (12–20).

Наступление велось широким фронтом в указанном направлении. Во время упорных боев, частично в результате бомбежек с воздуха, частично от поджогов, возникали большие пожары.

В связи с тем, что для подтягивания полицейских частей потребовалось несколько дней, усилилось сопротивление повстанцев, для чего ⁶были⁶ привлечены все имеющиеся мужчины. Женщины использовались на строительстве баррикад. В отдельных случаях они участвовали в боях.

Вооружение повстанцев должно было быть усилено по воздуху. Начиная примерно с 4 дня восстания, сбрасывались специальные баллоны, в которых находились пулеметы, боеприпасы и, прежде всего, противотанковые средства вместе с боепитанием (английские противотанковые средства).

В баллонах находились иногда также штатская одежда и сигареты (из Гаваны на Кубе). Большая часть баллонов попала в руки немцев; только в одну ночь было подобрано около 40 баллонов. Полеты с целью снабжения повстанцев прекратились после того, как за одну ночь было сбито от 9 до 12 самолетов⁸.

czyły się z Armią Krajową i że wszyscy Polacy w mieście wezmą udział w powstaniu. Kiedyś pewien parlamentarzysta przyniósł notatkę podpisaną przez LUBISZOWA (czy jakoś podobnie), głównodowodzącego nową polską armią. W każdym razie masy powstańcze uważały się za żołnierzy. Dowództwo zmobilizowało wszystkich podlegających obowiązkowi służby wojskowej, którzy znajdowali się w zasięgu ręki, jednak na jakiej podstawie zostali oni powołani, tego nie wiem.

Masy ludności wraz z całym duchowieństwem niewątpliwie były zaskoczone powstaniem i w zasadzie mu przeciwnie. I bez tego miały dość udręk.

7. W czasie, gdy musiałem ograniczyć się do obserwowania z kwatery mojego sztabu (Ogród Saski) poszerzania [stanu posiadania] niemieckich ośrodków oporu, policja rozpoczęła natarcie z zewnątrz:

Pułk policyjny SS DIRLEWANGERA nacierał z zachodu na wschód w kierunku Ogrodu Saskiego, pułk KAMIŃSKIEGO – z Okęcia [?] w kierunku Akademickiej [?]. Później rzucono jeszcze do walki mniej więcej dwa bataliony policyjne, a następnie czołgi i działa szturmowe (12–20).

Natarcie było prowadzone szerokim frontem we wskazanym kierunku. Podczas zaciętych walk wybuchały wielkie pożary, częściowo w wyniku bombardowań z powietrza, częściowo w wyniku podpaień.

W związku z tym, że na podciągnięcie jednostek policyjnych potrzeba było kilku dni, nasilił się opór powstańców, w którym ^bwzięli^b udział wszyscy mężczyźni. Kobiety wykorzystywano przy budowie barykad. W pojedynczych przypadkach uczestniczyły one w walkach.

Uzbrojenie powstańców miało być wzmocnione ze zrzutów. Począwszy mniej więcej od czwartego dnia powstania zrzucano specjalne zasobniki, w których znajdowały się karabiny maszynowe, amunicja, przede wszystkim broń przeciwpancerna wraz z amunicją (angielskie rusznice przeciwpancerne).

W pojemnikach znajdowała się czasem także odzież cywilna i papierysy (z Hawany na Kubie). Duża część pojemników dostała się w ręce Niemców; tylko jednej nocy przechwycono ich około 40. Loty w celu zaopatrzenia powstańców skończyły się potem, jak w ciągu jednej nocy zestrzelono od 9 do 12 samolotów⁸.

Załogi składały się z Anglików. Ponieważ [ujęci piloci] z wyjątkiem podania nazwisk odmawiali składania jakichkolwiek zeznań, dlatego nie znam miejsca, z którego dokonywali lotów.

8. Kiedy wyjechałem z Warszawy, miasto było oczyszczone z powstańców, z wyjątkiem ognisk oporu przy Blumenstrasse, Drei-Kreuz-Platz i niewielkich resztek na północ od Placu Teatralnego⁹.

Экипажи состояли из англичан, так как они, за исключением фамилий, отказывались давать какие бы то ни было показания, поэтому места, откуда они совершали полеты, я не знаю.

8. Когда я выехал из Варшавы, то город, за исключением очагов сопротивления на Блуменштрассе, Драйкройцплац и незначительных остатков севернее Театральной площади, был очищен от повстанцев⁹.

Напротив, в Мокотов снова закрепились повстанцы. Примерно 15/VIII [1944] по лондонскому радио выступил «БУР», который призывал свои, находящиеся в Польше и до сих пор не участвовавшие в боях войска, прийти на помощь повстанцам, попавшим в Варшаве в трудное положение. В каком объеме этот приказ был выполнен, мне неизвестно.

⁹9. Страдания населения были чудовищны. Лишь незначительная часть была обеспечена продуктами питания на продолжительное время. Уже 10, 14 дней и больше они сидели в подвалах в ожидании конца бомбардировок и пожаров.^{-B}

Я отдал приказ эвакуировать население из разрушенных зданий. 200 [000]–300 000 человек со скудным багажом проследовали через немецкие позиции на запад. Впоследствии повстанцы удерживали население от эвакуации на запад. Гражданские учреждения организовали для беженцев приемные лагеря. Больных и хилых оставляли частично в городе во временных лазаретах или же вывозили по железной дороге.

⁹10. Общие потери повстанцев очень трудно определить, так как зачастую повстанцев нельзя было отличить от гражданского населения. Можно предположить, что общие потери к 25/VIII составляли 8[000]–10 000 [человек]. Это число определено мною, хотя я и не имел сведений от полиции. Оно может быть значительно выше и даже превышать вдвойне названную мною цифру. О немецких потерях я могу судить только на основе сведений моих людей, а не полиции. Я предполагаю, что они достигали 600–800 человек, включая раненых.^{-B}

11. На ход боев немцев восточнее Вислы восстание едва ли оказало какое-либо влияние. Фронт там окреп. Все, что было необходимо из довольствия, фронт нашел на восточном берегу. Только в первое время иногда надо было делать крюк через Модлин. Связь с западом через город была прервана только на короткое время. Фюрером на восточном фронте был генерал ГИЛЛЕ¹⁰, который имел в своем распоряжении 2–3 дивизии. Связи с ним я не имел.

12. Мои ежедневные донесения 9 армии, которой я подчинялся, содержали только краткие события за сутки, намерения и все то, что я узнал о повстанцах.

Tymczasem na Mokotowie powstańcy znowu się umocnili. Mniej więcej 15/VIII radio londyńskie nadało wystąpienie „BORA”, który wzywał swe znajdujące się w Polsce i do tej pory nie uczestniczące w walkach wojska, aby przyszły na pomoc powstańcom będącym w Warszawie w ciężkiej sytuacji. W jakim stopniu rozkaz ten został wykonany, nie jest mi wiadome.

°9. Cierpienia ludności były potworne. Tylko niewielka część miała zapasy żywności na dłuższy czas. Już od dziesięciu, czternastu i więcej dni ludność siedziała w piwnicach, oczekując końca bombardowań i pożarów.°

Wydałem rozkaz ewakuacji ludności ze zburzonych budynków. 200 [000]–300 000 ludzi z niewielkim bagażem przeszło przez niemieckie pozycje na zachód. Później powstańcy powstrzymywali ludność od ewakuacji na zachód. Instytucje cywilne organizowały dla uchodźców obozy przejściowe. Chorych i słabych pozostawiano częściowo w mieście w tymczasowych lazaretach lub wywożono koleją.

°10. Straty ogólne powstańców bardzo trudno określić, gdyż często nie sposób było odróżnić powstańców od ludności cywilnej. Można przypuszczać, że do 25/VIII ogólne straty wyniosły 8[000]–10 000 [ludzi]. Tak tę liczbę określam, chociaż nie miałem informacji od policji. Może ona być znacznie wyższa, a nawet dwukrotnie przewyższać liczbę, którą podałem. Straty niemieckie mogę oceniać tylko na podstawie doniesień moich ludzi, a nie policji. Przypuszczam, że sięgały one 600–800 osób, włączając rannych.°

11. Na przebieg walk Niemców na wschód od Wisły powstanie raczej nie miało wpływu. Tam front się umocnił. Wszystko, co było potrzebne z zaopatrzenia, znajdowało się na wschodnim brzegu. Tylko na początku trzeba było niekiedy nadkładać drogi przez Modlin. Komunikacja z zachodem przez miasto była przerywana jedynie na krótko. Dowódcą na froncie wschodnim był generał GILLE¹⁰, który miał do swojej dyspozycji 2–3 dywizje. Łączności z nimi nie miałem.

12. Moje codzienne meldunki dla 9 armii, której podlegałem, zawierały tylko krótki opis wydarzeń z ostatniej doby, zamiary i wszystko to, czego dowiedziałem się o powstańcach.

Mniej więcej do 12/VIII nie było komunikacji poza obszar Warszawy. Ale nie miało to znaczenia, gdyż łączność telefoniczna funkcjonowała. Fakt, że nie mogłem odwiedzać naszych punktów oporu, stanowił dużą niedogodność. Z tego powodu [punkty te] otrzymywały rozkazy przez telefon. Później powstańcom udało się zdobyć Stację Telefoniczną przez wysadzenie źle chronionego budynku. Często łączność była zrywana także wskutek bombardowań. Z tej też przyczyny w różnych częściach miasta

Примерно до 12/VIII [1944] я не имел связи за пределами Варшавы. Но это не имело значения, так как телефонная связь действовала. Менее приятным было то, что я не мог посещать мои опорные пункты, которые, таким образом получали приказы по телефону. Позже повстанцам удалось захватить телефонную станцию путем подрыва плохо охраняемого здания. Часто нарушалась связь также и в результате бомбардировок. По этой причине в различных частях города прекратилась подача воды. Однако это не имело никакого влияния на мероприятия по очищению города от повстанцев.

В районе Блуменштрассе повстанцы неоднократно проводили собрания на улицах с пением национальных песен. На больших зданиях, которые удерживали повстанцы, они вывесили красно-белые флаги.

13. Неудача восстания объясняется плохим вооружением повстанцев, которые при встрече с тяжелым оружием, вынуждены были быстро сдаваться. Кроме того, не все приготовления были проведены надлежащим образом. В особенности же восстание было бесперспективным, поскольку оно началось без совместных действий Красной Армии.

^бМосква, 28 IV 1945 г.^б

^бШТАГЕЛЬ^б

Перевел:

Оперуполномоченный 2 отдела ГУКР «Смерш»
Ст[арший] лейтенант СОЛОВОВ (—)^г

^бВерно:

Ст[арший] оп[еративный] уп[олномоченный] 2-го Отд[ела] ГУКР
«Смерш»
Майор КУЗЬМИНИН^б (—)^г

ЦА ФСБ РФ, № Н-21101, л. 21–26.

Заверенная машинописная копия на русском языке.

Примечания

- ^а Было: *Радзынь*.
- ^{б-б} Дописано от руки.
- ^{в-в} Фрагмент отмечен слева на полях вертикальной чертой.
- ^г Собственноручная подпись.

¹ Речь идет о парашютно-танковой дивизии «Герман Геринг», которая, как и все немецкие воздушно-десантные соединения, входила в состав люфтваффе.

przerywano dostawę wody. Nie miało to jednak żadnego wpływu na przedsięwzięcia dotyczące oczyszczenia miasta z powstańców.

W rejonie Blumenstrasse powstańcy wielokrotnie zbierali się na ulicach i śpiewali narodowe pieśni. Na dużych budynkach, będących w rękach powstańców, zostały wywieszane biało-czerwone flagi.

13. Niepowodzenie powstania można wytłumaczyć złym uzbrojeniem powstańców, którzy w konfrontacji z bronią ciężką byli zmuszeni szybko poddać się. Oprócz tego nie wszystkie przygotowania były przeprowadzone we właściwy sposób. Przede wszystkim zaś powstanie nie miało perspektyw, gdyż rozpoczęło się bez wspólnych działań z Armią Czerwoną.

^b-Moskwa, 28 IV 1945 r.^b

^b-STAHEL^{-b}

Przełożył:

Oficer oper[acyjny] 2 Oddziału GUKR „Smiersz”

St[arszy] lejtnant SOŁOWOW (—)^d

^b-Za zgodność:

St[arszy] of[icer] op[eracyjny] 2 Oddz[iału] GUKR „Smiersz”

Major Kuźminin^{-b} (—)^d

CA FSB FR, nr N-21101, k. 21–26.

Kopia uwierzytelniona w języku rosyjskim, maszynopis.

Przypisy

^a Było: *Radzyna*.

^{b-b} Dopisano odręcznie.

^{c-c} Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.

^d Podpis odręczny.

¹ Chodzi o dywizję pancerno-spadochronową „Hermann Göring”, wchodzącą w skład Luftwaffe.

² Informacja nieprawdziwa. Przed 1 sierpnia niemiecka policja bezpieczeństwa posiadała dane o możliwym powstaniu i systematycznie informowała dowódcę SS i policji oraz Wehrmacht w Warszawie o przypuszczalnych terminach wybuchu i wynikach przeprowadzonego wywiadu.

³ Chodzi o Mińsk Mazowiecki.

⁴ Stanisław Mikołajczyk przebywał w Moskwie od 30 lipca do 10 sierpnia 1944 i dwukrotnie (3 i 9 sierpnia) spotkał się ze Stalinem. Celem rozmów było m. in. otrzymanie pomocy dla powstańców.

⁵ Informacja nieprawdziwa. W pierwszych dniach sierpnia powstanie upadło jedynie na Pradze (ostatnie walki 4–5 sierpnia) i na Bielanych (powstańcy wycofali się na Marymont i do Puszczy Kampinoskiej już 2 sierpnia). Na Mokotowie i Żoliborzu powstańcy bronili się do końca września.

² Неточная информация. Перед 1 августа немецкая полиция безопасности располагала сведениями о том, что может начаться восстание, и систематически информировала командующего СС и полицией, а также Вермахт в Варшаве о предполагаемых сроках начала восстания и результатах разведки.

³ Речь идет о городе Минск-Мазовецки.

⁴ Станислав Миколайчик находился в Москве с 30 июля по 10 августа 1944 и дважды (3 и 9 августа) встречался со Сталиным. Целью переговоров было, в частности, получение помощи для восставших.

⁵ Неточная информация. В первые дни августа восстания потерпело поражение только на Праге (последние бои 4–5 августа) и на Белянах (восставшие отступили на Марымонт и в Кампиносскую пушу уже 2 августа). На Мокотове и Жолибоже повстанцы держали оборону до конца сентября.

⁶ Официальное немецкое название в годы оккупации. До и после войны ул. Мазовецкая.

⁷ Речь идет о 1145 танково-гренадерском полке дивизии «Герман Геринг».

⁸ Неточная информация. Речь идет, по всей видимости, о роковой ночи с 14 на 15 августа 1944, когда авиация союзников потеряла над Варшавой 5 самолетов 148 и 178 дивизионов RAF и 31 дивизиона SAAF. Полеты продолжались с перерывами в августе и сентябре.

⁹ Информация не соответствует действительности. К концу августа 1944 в руках повстанцев были Старый город, Северное и Южное Средместье, Повисле, Черняковское Повисле (Черняков), Жолибож, Марымонт и Мокотов.

¹⁰ Гилле Герберт Отто (1897–1966), группенфюрер СС и генерал-поручик войск СС; в 1940–1943 командир 5 артиллерийского полка СС, одновременно с июля по конец ноября 1942 командир полка СС «Вестланд»; с мая 1943 по начало августа 1944 командир 5 танково-гренадерской/танковой дивизии СС «Викинг»; с 20 июля (официально с 6 августа) 1944 командир IV танкового корпуса СС (обергруппенфюрер СС и генерал войск СС – 1944).

⁶ Oficjalna nazwa niemiecka z lat okupacji. Przed i po wojnie ul. Mazowiecka.

⁷ Chodzi o 1145 pułk grenpanc z dywizji „Herman Göring”.

⁸ Informacja nieściśła. Chodzi prawdopodobnie o feralną noc z 14 na 15 sierpnia 1944, kiedy lotnictwo alianckie utraciło nad Warszawą 5 maszyn ze 148 i 178 dywizjonu RAF oraz 31 dywizjonu SAAF. Loty z przerwami były kontynuowane w sierpniu i we wrześniu.

⁹ Informacja niezgodna z prawdą. Pod koniec sierpnia 1944 powstańcy trzymali w swych rękach Stare Miasto, Śródmieście Północne i Południowe, Powiśle, Powiśle Czerniakowskie (Czerniaków), Żoliborz, Marymont i Mokotów.

¹⁰ Gille Herbert Otto (1897–1966), SS Gruppenführer i gen. por. Waffen SS; w l. 1940–1943 dca 5 pułku art. SS, jednocześnie od lipca do końca listopada 1942 dca pułku SS „Westland”; od maja 1943 do początku sierpnia 1944 dca 5 DGrenPanc/DPanc SS „Wiking”; od 20 lipca (formalnie od 6 sierpnia) 1944 dca IV KPanc SS (SS Obergruppenführer i gen. Waffen SS – 1944).

**25 июля 1945, лагерь № 284. Из протокола допроса офицера
сводного полка бригады РОНА П. Майорова**

Выписка из протокола допроса
обвиняемого МАЙОРОВА Петра Романовича
от «25» июля 1945 года

Майоров П. Р., 1895 года рождения, урож. Брасовского района, Орловской области, бывш. кандидат в члены ВКП(б) –

Протокол допроса
25-го июля 1945 года. Лагерь № 284

Я, ст. оперуполномоченный ОКР «Смерш» 284 лагеря, капитан ГЕРАСИМОВ допросил:

МАЙОРОВА Петра Романовича, 1895 года рождения, уроженец Орловской области Брасовского района, дер. Шемякино, русского, быв. кандидат в члены ВКП(б), образование 5 классов, женатого, со слов не судимого, по специальности – прораба лесозаготовок, жителя пос. Локтя Брасовского района Орловской области.

За дачу ложных показаний предупрежден об ответственности по ст. 95 УК РСФСР

(МАЙОРОВ)

[...]

Вопрос: Расскажите о практической деятельности отряда, а позднее бригады и дивизии КАМИНСКОГО?

[...]

[Ответ:] В июле 1944 г. из района Дятлова бригада выехала через Польшу до границы Германии. Не доезжая гор. Опель [?], в одном из местечек КАМИНСКИЙ был вызван в гор. Берлин, где он, пробыв 3–4 дня и возвратившись ^а в штаб бригады, вызвал командиров полков и начальников штабов и после выписки сообщил, что дивизия переименована в дивизию немецких войск СС и ей придан № 29¹. Сам КАМИНСКИЙ от немецкого командования получил звание генерал-майора.^а Он тут же сообщил, что получил приказание в Берлине часть своей дивизии направить на подавление восстания в гор.

**25 lipca 1945, łagier nr 284. Wyciąg z protokołu przesłuchania oficera
brygady RONA st. lejt. Piotra Majorowa**

Wyciąg z protokołu przesłuchania
oskarżonego MAJOROWA Piotra Romanowicza
z „25” lipca 1945 roku

MAJOROW P. R., urodzony w 1895 w rejonie brasowskim obwo-
du orłowskiego, b[yły] kandydat na członka WKP(b).

Protokół przesłuchania
25 lipca 1945 roku. Łagier nr 284

Ja, st[arszy] oficer oper[acyjny] OKR „Smiersz” w łagrze 284, kapitan
GIERASIMOW, przesłuchałem:

MAJOROWA Piotra Romanowicza, urodzonego w 1895 roku we
wsi Szemiakino, obwód orłowski, rejon brasowski, Rosjanina,
b[yłego] kandydata na członka WKP(b), wykształcenie 5 klas,
żonatego, ze słów nie karanego, stanowisko – kierownika robót
przy eksploatacji lasu, mieszkańca os[iedla] Łokot’, rejon bra-
sowski, obwód orłowski.

Uprzedzony o odpowiedzialności z art. 95 KK RSFRR za złożenie ze-
znań niezgodnych z prawdą.

(MAJOROW)

[...]

Pytanie: Opowiedzcie o działalności oddziału, a później brygady i dy-
wizji KAMIŃSKIEGO.

[...]

[Odpowiedź:] W lipcu 1944 r. z rejonu Diatłowa brygada wyjechała
przez Polskę do granicy Niemiec. Zanim dojechała do mias[ta] Opel [?],
w jednym z miasteczek KAMIŃSKI został wezwany do mias[ta] Berlin,
gdzie przebywał 3–4 dni, a po powrocie ^ado sztabu brygady wezwał do-
wódców pułków i szefów sztabów i po popijawie oznajmił, że dywizję prze-
mianowano na dywizję Waffen „SS” i nadano jej nr 29^l. Sam KAMIŃSKI
otrzymał od niemieckiego dowództwa stopień generała majora.^a Oznajmił
też, że w Berlinie otrzymał rozkaz skierowania części swojej dywizji do
tłumienia powstania w mieś[cie] Warszawie, które wzniecił Polacy. Każ-

Варшаве, предпринятого поляками. Каждый командир полка получил приказание выделить по 400 человек и, сформировав полк под командованием бывшего командира 1-го полка ФРОЛОВА Ивана Денисовича, в составе 1500 человек выехали поездом в гор. Варшаву. Этот полк воевал в гор. Варшаве более одного месяца. ФРОЛОВ за успешные действия полка был награжден немецким командованием двумя железными крестами, а также и значительная группа офицеров была награждена.

^аВ подавлении Варшавского восстания поляков полк потерял более двухсот человек и возвратился в м. Шампрау (Германия) в 10 км от Ратибора, где в то время стояли остальные полки дивизии, так как в то время бригада уже стала 29-й дивизией СС.

КАМИНСКИЙ 3 или 4 раза лично выезжал в гор. Варшаву, когда там воевал его полк и, когда последний раз выехал около 25 сентября 1944 г. в гор. Варшаву вместе с нач[альником] штаба дивизии ШАВЫКИНЫМ Ильей Павловичем и старшим врачом ЗАБОРА Филиппом (отчество не знаю) обратно не возвратился, нашли его побитую машину где-то в горах за гор. Краковом. После приехавший немецкий генерал 5 или 6 октября сообщил, что КАМИНСКИЙ погиб, а через 3 или 4 дня приехал другой немецкий генерал, который объявил, что временно берет командование дивизией на себя. Но оставшийся офицерский состав предъявил требование, в котором говорилось, что дивизия воевать не будет, пока семьи и гражданское население, эвакуированное с Орловской области не будут отправлены в безопасное и постоянное место жительства. Немецкий генерал выехал дней через 10 и, приехав, организовал эвакуацию семей в Северную часть Германии – до 22 октября 1944 г.

После эвакуации семей стали грузиться полки и направлены в гор. Нойхаммер (Германия), куда прибыли до 28 октября [19]44 г. и в ноябре [19]44 г. дивизия была передана в армию ВЛАСОВА² в состав вновь сформированной 600-й пехотной дивизии и выехала 8 марта 1945 г. на фронт. Будучи в районе Ратибора и Шаирова, дивизия последние 4 месяца, за исключением подавления Варшавского восстания, боевых операций не проводила.

Выписка верна:

Ст. следователь Следотдела 5 Упр[авления] МГБ СССР
ОЗОРНОВ (—)^б

ЦА ФСБ РФ, № Н-18757, т. 7, л. 287–298.

Заверенная копия на русском языке, машинопись.

dy dowódca pułku dostał rozkaz wybrania po 400 ludzi i, po sformowaniu pułku pod dowództwem byłego dowódcy 1 pułku FROŁOWA Iwana Denisowicza, liczącego 1500 osób, wyjechali pociągiem do mias[ta] Warszawy. Pułk ten walczył w mieś[cie] Warszawie przez ponad miesiąc. Za skuteczne przeprowadzenie działań pułku FROŁOW został odznaczony przez niemieckie dowództwo dwoma Krzyżami Żelaznymi, odznaczono także znaczną grupę oficerów.

^aPodczas tłumienia Powstania Warszawskiego [wszczętego przez] Polaków pułk stracił ponad dwustu ludzi i powrócił do m[jastecz]ka Schammerau (Niemcy), 10 km od Raciborza, gdzie stacjonowały wówczas pozostałe pułki dywizji, jako że w tym czasie brygada była już 29 dywizją „SS”.

KAMIŃSKI osobiście wyjeżdżał 3 lub 4 razy do m. Warszawy, gdy walczył tam jego pułk, a kiedy po raz ostatni wyjechał do mias[ta] Warszawy około 25 września 1944 r. razem z szefem sztabu dywizji SZAWYKINEM Ilią Pawłowiczem i starszym lekarzem ZABORĄ Filipem (*otczestwa nie pamiętam*), to już nie powrócił; jego zniszczony samochód znaleziono gdzieś w górach za mias[tem] Krakowem. Niemiecki generał, który przyjechał później, 5 lub 6 października, oświadczył, że KAMIŃSKI został zabity, a po 3 lub 4 dniach przyjechał drugi niemiecki generał, który ogłosił, że tymczasowo przejmuje dowodzenie dywizją. Lecz kadra oficerska przedstawiła żądanie i zagroziła, że dywizja nie będzie walczyć, dopóki rodziny i ludność cywilna, ewakuowana z obwodu orłowskiego, nie zostaną odesłane do stałego i bezpiecznego miejsca zamieszkania. Niemiecki generał wyjechał po około 10 dniach i po przyjeździe zorganizował do 22 października 1944 r. ewakuację rodzin do północnej części Niemiec

Po ewakuacji rodzin pułki rozpoczęły załadunek i zostały skierowane do mias[ta] Neuhammer (Niemcy), dokąd przybyły do 28 października [19]44 r., a w listopadzie [19]44 r. dywizja została przekazana armii WŁASOWA², weszła w skład nowosformowanej 600 dywizji piechoty i 8 marca 1945 r. wyjechała na front. Będąc w rejonie Raciborza i Szairowa [Schammerau?], dywizja przez ostatnie 4 miesiące nie prowadziła, z wyjątkiem tłumienia Powstania Warszawskiego, operacji bojowych.

Za zgodność wyciągu:

St[arszy] śledczy Oddziału Śled[czego] 5 Zarz[ądu] MGB ZSRS
OZORNOW (—)^b

CA FSB FR, nr N-18757, t. 7, k. 287–298.

Kopia uwierzytelniona w języku rosyjskim, maszynopis.

Примечания

- ^{а-а} Фрагмент отмечен вертикальной чертой на полях.
^б Собственноручная подпись.

¹ Решение о создании 29-й гренадерской дивизии войск СС (русской № 1) было принято Командным управлением СС 1 августа, командиром был назначен ваффен-бригадфюрер Каминский. Дивизию предполагалось сформировать на базе бригады РОНА. В связи с переброской части бригады в Варшаву и расстрелом Каминского формирование подразделений не продвинулось дальше стадии планирования. К концу года члены РОНА были направлены в подразделения Власова (600 дивизия), а номер дивизии в начале 1945 был присвоен формирующейся итальянской дивизии войск СС.

² Власов Андрей Андреевич (1900), генерал-лейтенант; в 1941 командующий 37-й армией, затем 20-й армией; с марта по апрель 1942 заместитель командующего Волховским фронтом, одновременно, с апреля командующий 2 Ударной армией; с 13 июля 1942 в немецком плену; в 1942–1945 руководитель Русского освободительного движения; 12 мая 1945 арестован американцами и передан органам безопасности СССР; 1 августа 1946 приговором Военной коллегии Верховного Суда СССР осужден к смертной казни; приговор приведен в исполнение 2 августа 1946.

Przypisy

- ^{a-a} Fragment oznaczony pionową linią na marginesie.
^b Podpis odręczny.

¹ Decyzję o utworzeniu 29 Dywizji Grenadierów Waffen SS (rosyjskiej nr 1) SS-FHA podjął 1 sierpnia, jednocześnie wyznaczając dowódcą Waffenbrigadeführera Kamińskiego. Dywizja miała zostać utworzona na bazie brygady RONA. W związku z przerzuceniem części brygady do Warszawy i rozstrzelaniem Kamińskiego organizacja oddziałów nie wyszła poza stadium planowania. Pod koniec roku ronoscy zostali przekazani do oddziałów Własowa (600 DP), a numer dywizji na początku 1945 przekazano formowanej włoskiej dywizji Waffen SS.

² Własow Andriej Andriejewicz (ur. 1900), gen. lejtn.; w 1941 dca 37 Armii, potem 20 Armii; od marca do kwietnia 1942 zca dcy Frontu Wołchowskiego, jednocześnie od kwietnia dca 2 Armii Uderzeniowej; od 13 lipca 1942 w niemieckiej niewoli; w l. 1942–1945 przywódca Rosyjskiego Ruchu Wyzwoleńczego; 12 maja 1945 ujęty przez Amerykanów i przekazany organom bezpieczeństwa ZSRS; 1 sierpnia 1946 wyrokiem Kolegium Wojskowego SN ZSRS skazany na śmierć; wyrok wykonano 2 sierpnia 1946.

25 августа 1945, [Москва]. Из протокола допроса военного
коменданта Варшавы генерал-лейтенанта люфтваффе
Р. Штагеля

Стенограмма
Перевод с немецкого [языка]

Протокол допроса
арестованного бывшего генерал-лейтенанта
германской армии ШТАГЕЛЬ Рейнара
а^а-от 25 августа 1945 года^а

ШТАГЕЛЬ Рейнер, 1892 года рождения, уроженец гор. Билефельд (Германия), немец, из семьи офицера, в германской армии с 1911 года, генерал-лейтенант, беспартийный. Награжден Гитлером рыцарским крестом с мечами и дубовыми листьями

[...]

Вопрос: Объясните, почему фашистские главари проявляли к вам в то время такой повышенный интерес?

Ответ: Я объясняю это лишь тем, что мне удалось на фронте хорошо проявить себя. Я получил высокую награду, был произведен в генералы, и мое имя неоднократно упоминалось в сводках германского командования. В частности, в начале июля 1944 года германское командование меня снова направило на Восточный фронт с задачей вывести из окружения, находившиеся в Вильно германские войска. С большими трудностями я эту задачу выполнил, что упрочило за мной славу «прошибателя котлов», как меня назвала германская пресса.

Вопрос: Ваши встречи с руководителями фашистской Германии не ограничивались указанными выше приемами?

Ответ: Нет, не ограничивались. 27 VII 1944 года я, после окончания работы по выводу наших частей из Вильно, по приказанию ставки, снова выехал на доклад к ГИТЛЕРУ в его резиденцию в районе Растенбурга. На этот раз я встретился с ГИТЛЕРОМ не в летнем бараке, как в первый раз (барак был разрушен во время покушения на ГИТЛЕРА), а в небольшом железобетонном помещении, напоминавшем по виду вагон. Кроме меня на приеме присутствовали начальник генерального штаба ГУДЕРИАН¹ и упомянутый выше полковник БЕЛОВ².

25 sierpnia 1945, [Moskwa]. Protokół przesłuchania
komendanta garnizonu Warszawa gen. Reinera Stahela

en-3

Stenogram
Przekład z [języka] niemieckiego

Protokół przesłuchania
aresztowanego byłego gen. por. armii niemieckiej
STAHELA Reinera

^a-z 25 sierpnia 1945 roku^a

STAHEL Reiner, urodzony w 1892 roku w Bielefeld (Niemcy), Niemiec, z rodziny oficera, w armii niemieckiej od 1911 roku, gen. por., bezpartyjny. Nagrodzony przez Hitlera Krzyżem Rycerskim z Liśćmi Dębu i Mieczami.

[...]

Pytanie: Wytłumaczcie, dlaczego przywódcy faszystowscy przejawiali w tym czasie wobec was tak duże zainteresowanie?

Odpowiedź: Tłumaczyć to mogę tylko tym, że zdołałem zasłużyć się na froncie. Otrzymałem wysokie odznaczenie, awansowałem na generała, a moje nazwisko nieraz było wymieniane w raportach niemieckiego dowództwa. Na początku lipca 1944 roku dowództwo niemieckie znowu skierowało mnie na Front Wschodni z zadaniem wyprowadzenia z okrążenia przebywających w Wilnie wojsk niemieckich. Mimo wielkich trudności zadanie to wykonałem, co ugruntowało moją sławę „rozbijacza kotłów”, jak nazwała mnie niemiecka prasa.

Pytanie: Wasze spotkania z przywódcami faszystowskich Niemiec nie ograniczały się do wyżej wspomnianych przyjęć?

Odpowiedź: Nie, nie ograniczały się. 27 VII 1944 roku, po zakończeniu zadania związanego z wyprowadzeniem naszych jednostek z Wilna, na rozkaz naczelnego dowództwa znowu wyjechałem z meldunkiem do HITLERA, do jego rezydencji w rejonie Rastenburga. Tym razem spotkałem się HITLEREM nie w letnim baraku, jak za pierwszym razem (barak był zburzony w czasie zamachu na HITLERA), lecz w niedużym żelbetowym pomieszczeniu, przypominającym z wyglądu wagon. Oprócz mnie na spotkaniu byli obecni szef Sztabu Generalnego GUDERIAN¹ i wspomniany przeze mnie wyżej pułkownik BELOW².

ГИТЛЕР поздравил меня с успешным освобождением германских частей, окруженных в Вильно, и объявил, что он меня награждает «мечами» к Рыцарскому кресту с «дубовыми листьями».

Далее ГИТЛЕР объявил мне, что он намерен послать меня в Варшаву на должность военного коменданта. В мою задачу входило навести порядок среди многочисленных частей Варшавского гарнизона и мобилизовать все силы на спешное строительство укреплений в районе Варшавы, в связи с быстрым продвижением частей Красной Армии.

ГИТЛЕР сказал, что гауляйтер КОХ³, которому он поручил строительство укреплений, жаловался, что не в состоянии уложиться в сроки, так как ему не хватает рабочей силы. В мою задачу входило изыскать нужные силы. При этом ГИТЛЕР подчеркнул, что он намерен, вопреки мнению военных специалистов, удержать Варшаву в руках германской армии и, что он надеется на мою помощь. Тут же он поручил ГУДЕРИАНУ информировать меня более подробно о положении в районе Варшавы.

Вопрос: О политическом положении в Польше ГИТЛЕР вас информировал?

Ответ: Нет. Ни единым словом.

Вопрос: О чем вас информировал ГУДЕРИАН?

Ответ: ГУДЕРИАН меня более детально ознакомил с военным положением, в частности, что наступление Красной Армии удалось приостановить и, что у меня будет в распоряжении некоторое время для строительства военных сооружений и мобилизации всех боеспособных частей. Одновременно он мне сказал, что поляки настроены беспокойно и предложил мне для получения информации по этому вопросу по прибытию в Польшу связаться с генерал-губернатором [!] Варшавы ФИШЕРОМ⁴.

Вопрос: Какую информацию вы получили по прибытию в Варшаву?

Ответ: В Варшаву я прибыл 28 VII 1944 года. На следующий день я встретился с генералом РОР, который временно исполнял обязанности коменданта города. Он сообщил мне, что в городе находится много мелких этапных формирований, и надлежит навести среди них должную дисциплину. Далее он меня поставил в известность о том, что, в настоящее время происходит эвакуация промышленности из Варшавы в тыл и, что этим мне также придется заниматься. В заключение он мне сообщил, что есть данные о подготовке поляков к восстанию и, что по этому вопросу необходимо ориентироваться на губернатора Варшавы, который располагает полицейскими силами.

29 июля я связался с начальником СД и полиции в гор. Варшаве [!] штандартенфюрером ГЕЙБЕЛЬ⁵. Последний поставил меня в из-

HITLER pogratulował mi pomyślnego uwolnienia jednostek niemieckich z okrażeń w Wilnie i oznajmił, że nagradza mnie Mieczami do Krzyża Rycerskiego z Liśćmi Dębu.

Następnie HITLER oświadczył, że zamierza posłać mnie do Warszawy na stanowisko komendanta wojennego. Do moich zadań należało zaprowadzenie porządku wśród licznych jednostek Garnizonu Warszawskiego oraz zmobilizowanie wszystkich sił do pospiesznej budowy umocnień w rejonie Warszawy, w związku z szybkim przemieszczaniem się jednostek Armii Czerwonej.

HITLER powiedział, że gauleiter KOCH³, któremu powierzył budowę umocnień, skarżył się, że nie może dotrzymać terminów, gdyż brakuje mu siły roboczej. Zadaniem moim było znaleźć potrzebne siły. HITLER podkreślił przy tym, że ma zamiar, wbrew zdaniu specjalistów wojskowych, utrzymać Warszawę w rękach armii niemieckiej i że liczy na moją pomoc. Zaraz też polecił GUDERIANOWI poinformowanie mnie bardziej szczegółowo o sytuacji w rejonie Warszawy.

Pytanie: Czy HITLER informował was o sytuacji politycznej w Polsce?

Odpowiedź: Nie. Ani jednym słowem.

Pytanie: O czym informował was GUDERIAN?

Odpowiedź: GUDERIAN zaznajomił mnie bardziej szczegółowo z sytuacją wojenną, mówił zwłaszcza o tym, że natarcie Armii Czerwonej udało się powstrzymać i że będę miał trochę czasu na budowę umocnień wojskowych oraz mobilizację wszystkich zdolnych do walki jednostek. Powiedział mi też, że wśród Polaków panuje niepokój i zaproponował, żebym w celu zebrania informacji na ten temat skontaktował się po przybyciu do Polski z generalnym gubernatorem [!] Warszawy FISCHEREM⁴.

Pytanie: Jaką informację otrzymaliście po przybyciu do Warszawy?

Odpowiedź: Do Warszawy przybyłem 28 VII 1944 roku. Następnego dnia spotkałem się z generałem ROHREM, który pełnił tymczasowo obowiązki komendanta miasta. On mnie poinformował, że w mieście jest wiele drobnych formacji etapowych, wśród których należy wprowadzić należytą dyscyplinę. Następnie powiadomił mnie, że odbywa się obecnie ewakuacja przemysłu z Warszawy na tyły i że także tym przyjdzie mi się zajmować. Na koniec oznajmił, że istnieją dane dotyczące przygotowań Polaków do powstania i że w tej sprawie konieczna jest orientacja na gubernatora Warszawy, który dysponuje siłami policyjnymi.

Dnia 29 lipca skontaktowałem się z komendantem policji [bezpieczeństwa] i SD w Warszawie [!] Standartenführerem GEIBLEM⁵. Ten powiadomił mnie, że Polacy mają cały szereg silnych organizacji podziemnych, które są obecnie, a zwłaszcza Armia Krajowa, nastawione na powstanie. GEIBEL powiedział, że dysponuje materiałami agenturalnymi, które po-

вестность о том, что поляки имеют целый ряд сильных подпольных организаций, которые в настоящее время, главным образом «Армия Крайова», нацелены на восстание. ГАЙБЕЛЬ сказал, что агентурными материалами, которыми он располагает, подтверждается намерение АК выступить в ближайшее время. Полицейские мероприятия, проведенные его органами, пока что дали возможность изъять несколько складов с взрывчатыми веществами, а также подпольную типографию и оружие. ГАЙБЕЛЬ заявил также, что он подготовлен на случай восстания и постоянно информирует о новых данных по этому вопросу губернатора Варшавы ФИШЕРА и начальника СД польского генерал-губернаторства СС-обергруппенфюрера КОППЕ. Я сказал ГАЙБЕЛЮ, что согласно полномочиям, которые имею от верховного командования, отныне вся информация должна поступать также и ко мне. В случае же объявления осадного положения ГАЙБЕЛЬ со своей полицией поступает в мое распоряжение.

В тот же вечер я имел беседу с командующим 9-й германской армией генералом от инфантерии [фон] ФОРМАН, который обрисовал мне создавшееся военное положение и спросил, считаю ли я нужным объявить осадное положение в городе. Я ответил, что считаю эту меру преждевременной, так как о восстании еще нет точных данных, и объявление осадного положения может лишь ободрить поляков, так как они из этого мероприятия поймут, что положение на фронте неважное.

На следующий день я встретился с губернатором Варшавы ФИШЕРОМ, который обрисовал мне трудности, связанные с мобилизацией населения на строительство оборонительных сооружений, в связи с чем я сделал ряд предложений на основании того опыта, который имел еще по моей деятельности в Риме. Основным вопросом наших переговоров было готовящееся восстание. ФИШЕР мне ничего нового не сообщил и полагал, что восстание со стороны поляков не будет иметь смысла, так как в городе достаточно немецких воинских частей, которые могут подавить любое выступление со стороны польского населения.

Кроме того, от начальника отдела «I-ц» Варшавской комендатуры капитана РОЗЕНБЕРГ мне стало известно, что германское командование, в порядке предотвращения развития повстанческого движения в Польше уже длительное время занимается планомерным уничтожением польской интеллигенции, которая, по мнению немецких властей, являлась источником всякого рода антинемецких выступлений.

Вопрос: Вы информировали ставку ГИТЛЕРА о положении в Варшаве?

Ответ: Нет, не информировал.

Вопрос: Почему?

twierdzą, iż AK zamierza w najbliższym czasie [zbrojnie] wystąpić. Przeprowadzone przez jego organy akcje policyjne umożliwiły na razie tylko zajęcie kilku składów z materiałami wybuchowymi, a także podziemnej drukarni oraz broni. GEIBEL oznajmił także, że jest przygotowany na wybuch powstania i stale informuje o nowych danych w tej sprawie gubernatora Warszawy FISCHERA oraz dowódcę [policji bezpieczeństwa i] SD polskiego Generalnego Gubernatorstwa SS Obergruppenführera KOPPE. Powiedziałem GEIBLOWI, że zgodnie z pełnomocnictwem, które mam od głównego dowództwa, wszystkie informacje powinny być odąd kierowane także do mnie. A w razie ogłoszenia w mieście stanu oblężenia GEIBEL ze swoją policją przechodzi pod moje rozkazy.

Tego samego wieczora rozmawiałem z dowodzącym 9 Armią niemiecką generałem piechoty [von] VORMANNEM, który nakreślił mi aktualną sytuację wojenną i spytał, czy uważam, że ogłoszenie w mieście stanu oblężenia jest potrzebne. Odpowiedziałem, że uważam ten środek za przedwczesny, gdyż o powstaniu nie ma jeszcze dokładnych danych, a ogłoszenie stanu oblężenia może tylko ośmielić Polaków, bowiem z tego kroku wyciągną wniosek, że sytuacja na froncie jest zła.

Następnego dnia spotkałem się z gubernatorem Warszawy FISCHEREM, który zarysował trudności związane z mobilizacją ludności do budowy umocnień, w związku z czym przedstawiłem szereg propozycji na podstawie doświadczenia, jakie zdobyłem jeszcze w trakcie mojej działalności w Rzymie. Głównym tematem naszych rozmów było przygotowywane powstanie. FISCHER niczego nowego mi nie powiedział i zakładał, że powstanie ze strony Polaków nie będzie miało sensu, gdyż w mieście wystarczy niemieckich jednostek wojskowych do zdławienia każdego wystąpienia polskiej ludności.

Oprócz tego dowiedziałem się od szefa oddziału Ic warszawskiej komendantury, kapitana ROSENBERGA, że w celu zapobieżenia rozwojowi ruchu powstańczego w Polsce dowództwo niemieckie już od dłuższego czasu zajmuje się planową likwidacją polskiej inteligencji, która według władz niemieckich stanowiła źródło wszelkiego rodzaju wystąpień antyniemieckich.

Pytanie: Czy o sytuacji w Warszawie informowaliście sztab HITLERA?

Odpowiedź: Nie, nie informowałem.

Pytanie: Dlaczego?

Odpowiedź: Jak już zeznałem, władze niemieckie nie uważały zbrojnego wystąpienia Polaków za realne w najbliższym czasie. Ponadto bezpośrednio informowanie sztabu nie należało do moich zadań, gdyż podlegałem generałowi [von] VORMANNOWI i wszystkie informacje powinny być iść przez niego.

Ответ: Как я уже показал, германские власти не считали возможным реальное вооруженное выступление поляков в ближайшее время. Кроме того, в мою задачу не входила непосредственная информация ставки, так как я подчинялся генералу [фон] ФОРМАН, и все сообщения должны были идти через него.

Вопрос: Какими данными вы располагали о сроках начала восстания?

Ответ: 31-го июля через агентов были получены сведения, что через 40 часов в Варшаве начнется восстание, 1-го августа, примерно в 15 часов 30 минут мы получили сведения, что восстание начнется в тот же день.

Вопрос: Какие мероприятия были вами проведены в тот момент, когда вы получили точные данные о начале восстания?

Ответ: Накануне, 31 июля, я вызвал к себе всех комендантов районов Варшавы, которые уже имели на руках подробные планы действия в случае восстания, и предупредил их о максимальной бдительности, так как каждый момент нужно считаться с тем, что восстание начнется. 1-го августа я информировал губернатора, командующего 9-й армией и районных комендантов о том, что сегодня ожидается выступление поляков. В тот же вечер объявил в городе осадное положение.

Вопрос: Какими мерами вы подавляли восстание в Варшаве?

Ответ: В Варшаве развернулись ожесточенные уличные бои. До 10-го августа я был отрезан от подчиненных мне частей и, лишь когда помощь пришла извне, я сумел активно руководить подавлением восстания. В первые дни повстанцы понесли значительные потери, не менее 2,5 тыс[яч] человек. Позднее эти потери значительно возросли. По далеко не полным данным потери поляков к 25 VIII возросли до 10 тысяч человек.

Вопрос: Вы показали, что в случае объявления в Варшаве осадного положения вся полиция поступала в ваше распоряжение. Следовательно, вы несете полную ответственность за зверства, учиненные германскими полицейскими частями в Варшаве?

Ответ: Да, я несу ответственность за действия германской полиции в Варшаве в период восстания, но я не мог проследить за деятельностью полицейских частей, так как был долгое время от них отрезан повстанцами.

Вопрос: Вы сознательно пытаетесь увильнуть от ответственности за совершенные вами злодеяния. Известно, что десятки тысяч мирных жителей гор. Варшавы зверски уничтожались немцами. Признаете ли вы это?

Ответ: Я не был в состоянии контролировать действия немецких частей, но считаю, что гибель большого количества гражданских

Pytanie: Jakimi danymi o terminie wybuchu powstania dysponowaliście?

Odpowiedź: Dnia 31 lipca otrzymałem przez agentów informacje, że za 40 godzin w Warszawie zacznie się powstanie. Pierwszego sierpnia, mniej więcej o godzinie 15.30, otrzymaliśmy informacje, że powstanie zacznie się tego właśnie dnia.

Pytanie: Jakie kroki podjęliście w chwili otrzymania dokładnych danych o rozpoczęciu powstania?

Odpowiedź: W przeddzień, 31 lipca, wezwałem do siebie wszystkich komendantów dzielnic Warszawy, którzy mieli już w rękach podobne plany działania na wypadek powstania, i uprzedziłem ich o maksymalnej czujności, gdyż w każdej chwili należy liczyć się z rozpoczęciem powstania. Pierwszego sierpnia informowałem gubernatora, dowodzącego 9 Armią i komendantów sektorów, że dziś spodziewane jest wystąpienie Polaków. Tego samego wieczora ogłosiłem w mieście stan oblężenia.

Pytanie: Jakimi środkami tłumiliście powstanie w Warszawie?

Odpowiedź: W Warszawie rozgorzały zaciekle walki uliczne. Do 10 sierpnia byłem odcięty od podległych mi jednostek i dopiero, gdy przyszła pomoc z zewnątrz, mogłem czynnie kierować tłumieniem powstania. W pierwszych dniach powstańcy ponieśli znaczne straty, nie mniej niż 2,5 tys[iąca] ludzi. Później straty te znacznie wzrosły. Według dalece niepełnych danych straty Polaków do 25 VIII wzrosły do 10 tysięcy ludzi.

Pytanie: Zeznaliście, że w razie ogłoszenia w Warszawie stanu oblężenia cała policja miała przejść pod wasze rozkazy. Zatem ponosicie całkowitą odpowiedzialność za bestialstwo, popełnione przez niemieckie jednostki policyjne w Warszawie?

Odpowiedź: Tak, ponoszę odpowiedzialność za działania niemieckiej policji w Warszawie w okresie powstania, jednak nie mogłem kontrolować działalności jednostek policyjnych, gdyż byłem przez długi czas odcięty od nich przez powstańców.

Pytanie: Świadomie próbujecie uchylić się od odpowiedzialności za popełnione przez was zbrodnie. Wiadomo, że dziesiątki tysięcy cywilnych mieszkańców mias[ta] Warszawy były bestialsko zgładzone przez Niemców. Czy to potwierdzenie?

Odpowiedź: Nie byłem w stanie kontrolować działania niemieckich jednostek, lecz uważam, że śmierć wielkiej liczby cywilnych mieszkańców Warszawy to naturalny rezultat walk ulicznych, dlatego nie widzę w tym nic szczególnego, że w szeregu przypadków cierpiała ludność cywilna.

Pytanie: Według zeznań szeregu świadków, Niemcy tratowali czołgami powstańców i ludność cywilną, gwałcili kobiety. Jest to wynik walk ulicznych czy polityki niemieckiej?

жителей Варшавы является нормальным следствием уличных боев и, поэтому не вижу ничего особенного в том, что в ряде случаев страдало гражданское население.

Вопрос: По показаниям ряда свидетелей немцы давили танками повстанцев и гражданское население, насиловали женщин. Это следствие уличных боев или германской политики?

Ответ: Я затрудняюсь ответить на этот вопрос. Я признаю, что немецкая боевая группа под командованием СС-бригадефюрера⁶ КАМИНСКОГО и полицейский полк⁷ ДИРЛЕВАНГЕРА насиловали женщин, расстреливали гражданское население, грабили дома. Что же касается того, что танки давили поляков на улицах Варшавы, то это происходило лишь потому, что поляки загромождали улицы и мешали прохождению немецких танковых частей.

Было бы смешно отрицать тот факт, что в результате уличных боев уничтожались дома, горели целые кварталы, и что при этом гибло гражданское население.

Вопрос: Неправду говорите. Варшава была разрушена согласно специальных указаний германского правительства?

Ответ: Да, я признаю это. Действительно имелись прямые указания ГИТЛЕРА разрушить до основания Варшаву. 18 августа мне стало известно от командующего частями СС – обергруппенфюрера фон ДЕМ БАХ, который с 12 августа принял на себя руководство подавлением восстания в Варшаве, что ГИТЛЕРОМ дано указание разрушить дотла взбунтовавшуюся польскую столицу.

Вопрос: Вы принимали какие-либо меры для предотвращения зверств, которые творили германские солдаты по отношению к мирному гражданскому населению Варшавы?

Ответ: Я не мог удержать германских солдат от репрессий по отношению к польскому населению. Когда стало известно, что германские солдаты грабят дома мирных жителей, я отдал приказ, согласно которому солдатам разрешалось брать себе все, что они захотят из тех домов, в которых начался пожар.

Вопрос: Таким образом, грабеж гражданского населения Варшавы немецкими солдатами был узаконен лично вами?

Ответ: Вынужден признать, что мною было разрешено грабить гражданское население Варшавы, так как я считал, что немецких солдат все равно от этого не удержать.

Вопрос: Очевидно, что в результате зверств, которые творили руководимые вами германские войска, число жертв в Варшаве исчислялось не в 10 тыс[яч], как вы показали, а сотнями тысяч?

Ответ: Я уехал из Варшавы 25 августа 1944 года и не в состоянии привести точные данные о потерях среди жителей Варшавы. Хочу,

Odpowiedź: Trudno mi odpowiedzieć na to pytanie. Przyznaję, że [ludzie z] niemieckiej grupy bojowej pod dowództwem SS-Brigadeführera⁶ KAMIŃSKIEGO i pułku policyjnego⁷ DIRLEWANGERA gwałcili kobiety, rozstrzeliwali ludność cywilną, grabili domy. Jeśli zaś chodzi o to, że czołgi tratowały Polaków na ulicach Warszawy, to działało się tak tylko dlatego, że Polacy zagradzali ulice i przeszkadzali w przemieszczaniu się niemieckich jednostek pancernych.

Byłoby śmieszne zaprzeczać faktowi, że w wyniku walk ulicznych burzone były domy, płonęły całe dzielnice i że ginęła przy tym ludność cywilna.

Pytanie: Mówicie nieprawdę. Czy Warszawa była zburzona zgodnie ze specjalnymi dyrektywami rządu niemieckiego?

Odpowiedź: Tak, przyznaję. Rzeczywiście istniały bezpośrednie rozkazy HITLERA o doszczętnym zburzeniu Warszawy. Dnia 18 sierpnia dowiedziałem się od dowodzącego jednostkami SS Obergruppenführera von dem BACHA, który od 12 sierpnia przyjął na siebie kierowanie tłumieniem powstania w Warszawie, że HITLER wydał rozkaz doszczętnego zniszczenia zbuntowanej polskiej stolicy.

Pytanie: Czy podejmowaliście jakiegokolwiek kroki w celu zapobieżenia bestialstwom, dokonywanym przez żołnierzy niemieckich na ludności cywilnej Warszawy?

Odpowiedź: Nie mogłem powstrzymać niemieckich żołnierzy od represji wobec ludności polskiej. Kiedy było już wiadomo, że żołnierze niemieccy grabią domy spokojnych mieszkańców, wydałem rozkaz, zgodnie z którym żołnierze mogli zabierać wszystko, co zechcą z tych domów, w których zaczął się pożar.

Pytanie: Tak więc grabież cywilnej ludności Warszawy przez niemieckich żołnierzy usankcjonowaliście osobiście?

Odpowiedź: Muszę przyznać, że zezwoliłem na grabienie ludności cywilnej Warszawy, gdyż uważałem, że tak czy inaczej żołnierzy niemieckich nie da się przed tym powstrzymać.

Pytanie: Jasne jest, że w wyniku bestialstw popełnianych przez wojska niemieckie, którymi dowodziliście, liczba ofiar w Warszawie sięgała nie dziesiątków tys[ięcy], jak zeznaliście, lecz setek tysięcy?

Odpowiedź: Wyjechałem z Warszawy 25 sierpnia 1944 roku i nie jestem w stanie przytoczyć dokładnych danych o stratach wśród mieszkańców Warszawy. Chcę jednak oświadczyć, że odpowiedzialność za cierpienia zadane ludności Warszawy spoczywa nie tylko na nas, Niemcach, lecz także na dowódcach AK, którzy dla osiągnięcia swoich egoistycznych celów rzucili ludność Warszawy do walki skazanej z góry na klęskę.

однако, заявить, что ответственность за страдания, причиненные населению Варшавы, лежит не только на нас, немцах, но и на руководителях АК, которые для достижения своих эгоистических целей бросили население Варшавы в заранее обреченную на провал борьбу.

После моего отъезда из Варшавы руководство по окончательно подавлению восстания было возложено целиком и полностью на СС-обергруппенфюрера фон дем БАХ, а на мое место в качестве военного коменданта Варшавы был назначен генерал ШИРМЕР⁸, однако, я его не успел увидеть, так как мне необходимо было срочно вылететь.

Вопрос: В связи с чем вам пришлось уехать из Варшавы?

Ответ: 25 августа 1944 года, согласно приказу верховного командования вооруженными силами Германии я срочно выехал в Румынию в целях оказания помощи германским войскам, находившимся в окружении в районе Отупени. В мою задачу входило вывести войска из окружения и действовать затем, согласно указаниям командования южной армейской группировки немцев.

Вопрос: Вам удалось вывести германские войска из окружения?

Ответ: Мне удалось вывести германские войска из первого окружения. Однако вскоре руководимые мною части натолкнулись на новое, уже более мощное кольцо, состоявшее из советских и румынских войск. Из второго окружения немецким частям выйти не удалось, и 2 сентября 1944 года я был арестован румынскими военными властями.

Вопрос: В своих анкетных данных вы указали, что не являетесь национал-социалистом, однако, вся ваша деятельность в рядах германской армии заключалась в поддержке разбойничьего германского фашизма. Признаете вы это?

Ответ: Да, я признаю, что на протяжении ряда лет верно служил ГИТЛЕРУ, за что был им награжден высшими германскими орденами.

Протокол допроса записан с моих слов верно, мне переведен на немецкий язык.

ШТАГЕЛЬ (—)⁶

Допросили:

Нач[альник] 2 отдела Главного управления «Смерш»

Полковник КАРТАПОВ (—)⁶

Оперуполном[оченный] 2 отдела

Г[лавного] управления МГБ СССР

Капитан КОПЕЛЯНСКИЙ (—)⁶

Po moim wyjeździe z Warszawy kierownictwo ostatecznym zdławieniem powstania powierzono tylko i wyłącznie SS Obergruppenführerowi von dem BACHOWI, a na moje miejsce na komendanta wojskowego Warszawy wyznaczono generała SCHIRMERA⁸, jednak nie zdążyłem go już zobaczyć, gdyż musiałem pilnie wylecieć.

Pytanie: Z jakiego powodu musieliście wyjechać z Warszawy?

Odpowiedź: Dnia 25 sierpnia 1944 roku, zgodnie z rozkazem najwyższego dowództwa sił zbrojnych Niemiec, pilnie wyjechałem do Rumunii w celu niesienia pomocy wojskom niemieckim, znajdującym się w okrążeniu w rejonie Otopeni. Moim zadaniem było wyprowadzenie wojsk z okrążenia, a następnie działanie zgodnie z dyrektywami dowództwa południowej grupy armii niemieckich.

Pytanie: Czy udało wam się wyprowadzić wojska niemieckie z okrążenia?

Odpowiedź: Udało mi się wyprowadzić niemieckie wojska z pierwszego okrążenia. Jednak wkrótce kierowane przeze mnie jednostki natknęły się na nowy, potężniejszy pierścień, składający się z wojsk sowieckich i rumuńskich. Z drugiego okrążenia jednostkom niemieckim nie udało się wyjść, a 2 września 1944 roku zostałem aresztowany przez rumuńskie władze wojskowe.

Pytanie: W swoich danych ankietowych podaliście, że nie jesteście narodowym socjalistą, jednak cała wasza działalność w szeregach armii niemieckiej polegała na wspieraniu zbrodniczego niemieckiego faszyzmu. Czy to potwierdzenie?

Odpowiedź: Tak, przyznaję, że przez szereg lat wiernie służyłem HITLEROWI, za co byłem przez niego odznaczony najwyższymi orderami niemieckimi.

Protokół przesłuchania spisano według moich słów wiernie i przetłumaczono mi na język niemiecki.

STAHEL (—)^b

Przesłuchali:

Nacz[elnik] 2 Oddziału Zarządu Głównego „Smiersz”

Pułkownik KARTAPOW (—)^b

Of[icer] oper[acyjny] 2 Oddziału

Zarządu Głównego MGB ZSRS

Kapitan KOPIELANSKIJ (—)^b

Примечания

^{а-а} Дописано от руки.

^б Собственноручная подпись.

¹ Гудериан Хайнц (1888–1954), генерал-полковник; во время сентябрьской кампании 1939 и французской кампании 1940 командир XIX армейского корпуса (моторизованно-го); в 1940–1941 командир 2 танковой группы, затем командующий 2 танковой армией; в 1943–1945 генеральный инспектор танковых войск, одновременно с июля 1944 по март 1945 начальник штаба сухопутных войск; в 1945–1948 в американском плену.

² Белов Николаус фон (1907–1983), полковник авиации; в 1937–1945 адъютант А. Гитлера по люфтваффе.

³ Кох Эрих (1896–1987), с 1928 гаулейтер Восточной Пруссии, одновременно с 1933 губернатор Восточной Пруссии; с 1939 глава администрации Цехановской регенции, с 1941 начальник гражданского управления Белостокского округа; в 1941–1944 рейхскомиссар Украины; с 1944 комиссар по делам обороны при группе армий «Центр», после войны арестован британцами на территории Западной Германии и выдан польским властям; после процесса в воеводском суде г. Варшавы, проходившем с 20 октября 1958 по 5 марта 1959, приговором от 9 марта 1959 осужден к смертной казни, которая по неясным причинам многократно откладывалась; умер в тюрьме в Барчеве.

⁴ Фишер Людвиг (1905–1947), доктор наук, группенфюрер СА, соратник Х. Франка, член рейхстага с 1937; в сентябре 1939 в Вермахте, не участвовал в кампании; с 16 октября 1939 по 12 января 1945 начальник, а затем губернатор Варшавского дистрикта; в январе 1944 АК предприняла неудачное покушение на Фишера, которому был вынесен приговор Польским подпольным государством; во время восстания первоначально в штабе генерала Штаэля, 9 августа был эвакуирован из центра города; пребывал в Сохачеве; в январе 1945 бежал в Гангофен в Баварии; арестован американской военной контрразведкой 10 мая 1945; 30 марта 1946 передан польским властям; 17 декабря 1946 – 3 марта 1947 судим Верховным национальным трибуналом, приговорен к смертной казни.

⁵ Гейбель Пауль Отто (1890–1966), оберфюрер СС и полковник охранной полиции; в 1942–1944 в Kommando-Amt [командовании?] Главного управления полиции порядка, затем с марта 1944 по январь 1945 командующий СС и полицией Варшавского дистрикта; с февраля по май 1945 командующий полицией порядка (VdO) при протекторе Рейха «Богемия-Моравия» в Праге (бригадефюрер СС и генерал-майор полиции – 1944); 9 мая 1945 задержан американцами, а затем арестован американской военной контрразведкой; 25 июля 1946 выдан чехословацким властям; судим Национальным специальным судом в Праге и 2 мая 1947 приговорен к 5 годам лишения свободы; 23 октября 1947 выдан польским властям; 31 мая 1954 приговорен воеводским судом г. Варшавы к пожизненно-му заключению; покончил жизнь самоубийством во время отбывания наказания.

⁶ Каминский был ваффен-бригадефюрером.

⁷ Так в тексте. Отделение «Дирлевангер» не было полицейским полком.

⁸ Ширмер Ханс (1888–1955), генерал-поручик, до 25 августа 1944 комендант Радома; ранее, предположительно, командир 64 танково-гренадерского полка 16 танковой дивизии; в период с конца августа по октябрь 1944 комендант Варшавы.

Przypisy

^{a--a} Dopisano odręcznie.

^b Podpis odręczny.

¹ Guderian Heinz (1888–1954), gen. płk; w kampanii wrześniowej 1939 i francuskiej 1940 dca XIX KA (zmot.); w l. 1940–1941 dca 2 Grupy Panczernej, następnie dca 2 APanc; w l. 1943–1945 Generalny Inspektor Broni Panczernej, jednocześnie od lipca 1944 do marca 1945 szef sztabu wojsk lądowych; w l. 1945–1948 w niewoli amerykańskiej.

² Von Below Nicolaus (1907–1983), płk pilot; w l. 1937–1945 adiutant A. Hitlera z ramienia Luftwaffe.

³ Koch Erich (1896–1987), od 1928 gauleiter Prus Wsch., jednocześnie od 1933 nadprezydent Prus Wsch.; od 1939 szef administracji rejencji ciechanowskiej, od 1941 szef zarządu cywilnego Okręgu Białystok; w l. 1941–1944 komisarz Rzeszy na Ukrainę; od 1944 komisarz ds. obrony przy GA „Środek”, po wojnie ujęty przez Brytyjczyków na terenie Niemiec Zach. i wydany władzom polskim; sądzony przez Sąd Wojewódzki w Warszawie w dn. od 20 października 1958 do 5 marca 1959, skazany wyrokiem z 9 marca 1959 na karę śmierci, którą z niejasnych powodów wielokrotnie odraczano; zmarł w więzieniu w Barczewie.

⁴ Fischer Ludwig (1905–1947), dr, SA Gruppenführer, współpracownik H. Franka, członek Reichstagu od 1937; we wrześniu 1939 w Wehrmachcie, nie brał udziału w kampanii; od 16 października 1939 do 12 stycznia 1945 szef, następnie gubernator dystryktu warszawskiego; w styczniu 1944 AK przeprowadziła nieudany zamach na Fischera, skazanego wyrokiem Polskiego Państwa Podziemnego; w powstaniu początkowo w sztabie gen. Stahela, 9 sierpnia został ewakuowany z centrum miasta; przebywał w Sochaczewie; w styczniu 1945 zbiegł do Ganghofen w Bawarii; aresztowany przez amerykański kontrwywiad wojskowy 10 maja 1945; 30 marca 1946 przekazany władzom polskim; sądzony przez NTN w Warszawie w dn. 17 grudnia 1946 – 3 marca 1947, skazany na karę śmierci.

⁵ Geibel Paul Otto (1890–1966), SS Oberführer i płk policji ochronnej; w l. 1942–1944 w Kommando-Amt Głównego Urzędu Policji Porządkowej, następnie od marca 1944 do stycznia 1945 dca SS i policji w dystrykcie warszawskim; od lutego do maja 1945 dca policji porządkowej (BdO) przy Protektorze Rzeszy „Böhmen-Mähren” w Pradze (SS Brigadeführer i gen. mjr policji – 1944); 9 maja 1945 zatrzymany przez Amerykanów i następnie aresztowany przez amerykański kontrwywiad wojskowy; 25 lipca 1946 wydany władzom czechosłowackim; sądzony przez Specjalny Sąd Narodowy w Pradze i skazany 2 maja 1947 na 5 lat więzienia; 23 października 1947 wydany władzom polskim; skazany wyrokiem SWMW z 31 maja 1954 na dożywocie; popełnił samobójstwo w trakcie odbywania kary.

⁶ Kamiński był Waffenbrigadeführerem.

⁷ Tak w tekście. Oddział „Dirlewanger” nie był pułkiem policyjnym.

⁸ Schirmer Hans (1888–1955), gen. por., do 25 sierpnia 1944 kmdt Radomia; wcześniej prawdopodobnie dca 64 pzgrenreg z 16 DPanc; w okresie od końca sierpnia do października 1944 kmdt Warszawy.

29 января 1946 г. б.м.в. Показания обергруппенфюрера СС
Э. фон дем Э. Баха-Зелевского

Фон дем БАХ-ЗЕЛЕВСКИЙ

1. Прушковский сборный лагерь

Действуя независимо от гражданской администрации (губернатор – док[тор] Фишер), ответственной за Прушковский пересыльный лагерь, я, разумеется, вмешался даже в это, руководствуясь человеческим чувством ответственности.

а) С тех пор, как среди нас, немцев, появилось убеждение, что представителей вермахта повстанцы берут в плен, а людей из СС и полиции – нет, среди последних можно было наблюдать некоторую озлобленность.

Чтобы с самого начала избежать пересечения компетенции, я попросил 9-ю армию назначить из состава вооруженных сил лагерных комендантов и караульных, что и было сделано. Комендантом лагеря был полковник армии.

б) В результате дискуссии с 9-й армией и/или гражданской администрацией мне удалось установить, что приемкой продовольствия, организацией работы кухни и распределением продовольствия должна заняться Польская комиссия. Все вопросы, связанные с гигиеной, были переданы в ведение Польского Красного Креста. Вещи, присылаемые Швейцарским Красным Крестом, получала непосредственно Польская комиссия без вмешательства немецких властей. Высокопоставленные сановники католической Церкви, Польские комиссии при правительстве в Кракове и представители Польского и Швейцарского Красного Креста могли осматривать лагерь в любое время. Я постоянно принимал польских деятелей, которые после проверки лагеря сообщали мне свои пожелания и выражали благодарность.

Я глубоко удивлен тем, что никто за это время не обратил мое внимание на случаи смерти людей вследствие упущений. Среди принимаемых мною польских деятелей были люди, которые ежедневно рисковали жизнью в районе боев. У них хватило бы смелости указать мне на злоупотребления, особенно после того, как они в очередной раз ознакомились с мнением моего персонала.

в) Более того, я не остановился на этом и даже позволил представителям повстанцев совершить осмотр лагеря перед началом перегово-

**29 stycznia 1946, b.m.w. Zeznanie gen. Ericha von dem Bacha
dotyczące m. in. obozu w Pruszkowie**

Von dem Bach-Zelewski

1. Obóz pruszkowski

Działając niezależnie od administracji cywilnej (gubernator dr Fischer), odpowiedzialnej za Pruszkowski Obóz Przejściowy, oczywiście interweniowałem nawet tu, kierując się ludzkim poczuciem obowiązku.

a) Odkąd wśród nas, Niemców, pojawiło się przekonanie, że powstańcy biorą do niewoli ludzi z sił zbrojnych, natomiast z SS i policji nie, zauważyć można było wśród tych ostatnich frustrację.

Na samym początku, w celu uniknięcia nakładania się kompetencji, poprosiłem [dowództwo] 9 Armii, aby komendantów obozowych i wartowników przysłała z sił zbrojnych, co uczyniono. Komendantem obozu był pułkownik armii.

b) W wyniku dyskusji z 9 Armią i/lub cywilną administracją udało mi się przeforsować zasadę, że przyjmowaniem żywności, uruchomieniem kuchni i rozdzielaniem żywności powinna zająć się Polska Komisja. Wszystkie ustalenia dotyczące higieny zostały scedowane na Polski Czerwony Krzyż. Rzeczy przesyłane przez Szwajcarski Czerwony Krzyż odbierała bezpośrednio Polska Komisja bez interwencji władz niemieckich. Wysocy dostojnicy kościelni, polskie komisje przy rządzie w Krakowie i przedstawiciele Polskiego oraz Szwajcarskiego Czerwonego Krzyża mogli dokonywać inspekcji obozu w dowolnym czasie. Stale przyjmowałem polskie osobistości, które po dokonaniu kontroli obozu przekazywały mi swoje dezyderaty i wyrażały podziękowanie.

Jestem bardzo zaskoczony, że wtedy nikt nie zwrócił mi uwagi na fakt umierania ludzi w wyniku zaniedbań. Skoro wśród przyjmowanych przeze mnie polskich osobistości byli tacy ludzie, którzy każdego dnia ryzykowali życie w rejonie walk, mogli też oni zdobyć się na odwagę i wytknąć mi nadużycia, szczególnie, że niejednokrotnie zapoznawali się z opiniami mojego personelu.

c) Co więcej, nie zgodziłem się na pozostawienie tego, a nawet zezwoliłem reprezentantom powstańców na dokonanie inspekcji obozu przed wszczęciem negocjacji [kapitulacyjnych]. Ponadto osobiście kilkakrotnie skontrolowałem obóz w towarzystwie polskich przedstawicieli, raz nawet arcybiskupa¹ i innych wysokich dostojników Kościoła.

воров [о капитуляции]. Кроме того, я несколько раз лично осмотрел лагерь в сопровождении польских представителей, а один раз даже архиепископа¹ и других высокопоставленных деятелей католической Церкви.

Пользуясь случаем, я не только проверял работу кухонь, но и [однажды даже] ел пищу, приготовленную на общей кухне, вместе с прибывающими [в лагере] лицами. Я беседовал не только с польскими представителями, но и с многочисленными людьми [из лагеря]. Они рассказали нам, как они питаются. Ни одно высказывание не приводило на мысль о том, что повсеместно [царящие] условия могли быть поводом для жалоб. Таким образом, можно предположить, что поляки тоже тогда считали, что все имевшие место смертельные случаи были результатом перенесенных многочисленных тягот, а не следствием пребывания в лагере.

Поскольку моему штабу не был придан отдел снабжения, и организация снабжения находилась не в моем ведении, я вынужден был передать контрольные функции гражданской администрации, но вопрос эффективности не поднимался.

2. Казнь бригаденфюрера² СС КАМИНСКОГО

а) И занятая мною позиция в Варшаве в целом, и казнь КАМИНСКОГО выходят за рамки привычных решений. Я прошу допросить свидетеля РОДЕ³ (камера 389) по случаю негодования [по этому поводу] ГИММЛЕРА⁴.

Согласно правилам СС, каждый смертный приговор, вынесенный в отношении члена СС, должен был быть лично утвержден ГИММЛЕРОМ. Я сообщил ему о свершившемся факте сразу же после казни.

б) КАМИНСКИЙ был убит не потому, что присвоил награбленное имущество немецких учреждений, а потому, что согласно приказу ГИММЛЕРА продолжал грабить сам и разрешал грабить другим. В качестве свидетеля я могу назвать непосредственного начальника КАМИНСКОГО, генерал-майора РОРА, после служебного донесения которого я вынес смертный приговор. Награбленное, найденное у КАМИНСКОГО, было подтверждением донесения генерал-майора РОРА.

в) Военный суд может вынести приговор^а в ускоренном порядке^а, если преступник был пойман с поличным, а также за такие преступления, как отказ от выполнения приказа, грабеж и убийство. Присвоение награбленного имущества рассматривается военным судом.

Nie tylko kontrolowałem kuchnie, ale [raz nawet] zjadłem posiłek z kuchni komunalnej wraz z osobami przebywającymi [w obozie]. Rozmawiałem nie tylko z polskimi przedstawicielami, ale także z wieloma ludźmi [z obozu]. Mówili oni, jak się odżywiają. Żadna wypowiedź nie sugerowała, że ogólne warunki mogłyby być powodem skargi. Mogę zatem przypuszczać, że Polacy także wówczas uważali, iż wszelkie przypadki zgonów były rezultatem ogromnych trudów, jakie przeszli, a nie z powodu przebywania w obozie.

Ponieważ nie było wydziału zaopatrzenia przy moim sztabie i nie miałem do swojej dyspozycji [jakiegokolwiek] organizacji zaopatrzenia, musiałem przekazać kontrolę administracji cywilnej, ale nie wiem, jakie są jej wyniki.

2. Egzekucja SS Brigadeführera² Kamińskiego

a) Podobnie jak całe moje zachowanie się w Warszawie, tak i [decyzja o] egzekucji Kamińskiego była dość niezwykła. Proszę o przesłuchanie świadka Rode³ (cela 389) w sprawie oburzenia Himmlera⁴.

Zgodnie z regulaminem SS, każdy wyrok śmierci wydany na członka SS musiał być zatwierdzony osobiście przez Himmlera. Poinformowałem go o fakcie [egzekucji] niedługo po niej.

b) Kamiński został zabity nie z powodu przywłaszczenia złupionych z niemieckich urzędów dóbr, ale dlatego, że zgodnie z rozkazem Himmlera kontynuował rabunek i zezwalał innym rabować. Wymieniam jako świadka bezpośredniego przełożonego Kamińskiego, generała majora Rohra. Na skutek jego służbowego doniesienia wydałem wyrok śmierci. Łupy znalezione u Kamińskiego potwierdziły doniesienia generała majora Rohra.

c) Sąd wojenny ^aw trybie doraźnym^a może się odbyć, jeśli przestępca zostaje schwytany na gorącym uczynku oraz za takie zbrodnie, jak odmowa wykonania rozkazów, rabowanie i mordowanie. Przywłaszczenie złupionych dóbr jest rozpatrywane przez sąd wojskowy. Procedura sądu wojskowego nie mogła być wdrożona, ponieważ Kamiński miał zezwolenie Himmlera na rabowanie.

Zatem procedura sądu wojennego musiała być oparta tylko na odmowie wykonania rozkazów w obliczu nieprzyjaciela.

von dem Bach

Применить процедуру военного суда было невозможно, так как КАМИНСКИЙ грабил с позволения ГИММЛЕРА.

Таким образом, основанием для [применения] процедуры военного суда мог быть только отказ от выполнения приказов перед лицом противника.

фон дем БАХ

Удостоверение перевода

29 января 1946

Я, Эвелин ВИТТ, настоящим удостоверяю, что в совершенстве владею английским и немецким языками, а вышесказанное является точным и правильным переводом.

Эвелин ВИТТ

ИНП, ПМВ-БЗВ 95, л. 11–13.

Копия на английском языке, машинопись.

Примечания

^{a-a} Дописано от руки над строкой.

¹ Речь идет об архиепископе Антони Шлаговском.

² См. док. № 101, прим. 6.

³ Роде Эрнст Август (1894), бригадефюрер СС, генерал-майор полиции и войск СС; с июня 1941 офицер (I д) полевого командного пункта рейхсфюрера СС; в 1943 начальник штаба командующего антипартизанскими силами (фон дем Баха); в конце 1944 и. о. руководителя борьбы с партизанским движением; в 1945 арестован американцами.

⁴ Гиммлер Генрих (1900–1945), рейхсфюрер СС, член рейхстага, близкий соратник Гитлера; в 1936–1945 возглавлял немецкую полицию, одновременно с 1943 по 1945 министр внутренних дел; взят в плен войсками Великобритании; 23 мая 1945 покончил жизнь самоубийством.

Poświadczenie tłumaczenia

29 stycznia 1946

Ja, Evelyn Witt, niniejszym zaświadczam, że jestem w pełni biegła w językach angielskim i niemieckim oraz tekst powyższy jest ścisłym i poprawnym tłumaczeniem.

Evellyn Witt

IPN, PMW-BZW 95, k. 11–13.

Kopia w języku angielskim, maszynopis.

Przypisy

^{a-a} Dopisano odręcznie nad wierszem.

¹ Chodzi o abp. Antoniego Szlagowskiego.

² Zob. dok. 101, przypis 6.

³ Rode Ernst August (ur. 1894), SS Brigadeführer, gen. mjr policji i Waffen SS; od czerwca 1941 oficer (I d) Polowego Stanowiska Dowodzenia RFSS; w 1943 szef sztabu dcy przeciwpartyzanckiego (von dem Bacha); pod koniec 1944 p. o. dcy ds. walki z partyzantką; w 1945 aresztowany przez Amerykanów.

⁴ Himmler Heinrich (ur. 1900), Reichsführer SS, członek Reichstagu, bliski współpracownik Hitlera; w l. 1936–1945 szef niemieckiej policji, jednocześnie od 1943 do 1945 minister spraw wewnętrznych; wzięty do niewoli przez Brytyjczyków; 23 maja 1945 popełnił samobójstwo.

**31 мая 1946, лагерь № 256. Из протокола допроса командира
сводного полка бригады РОНА И. Фролова**

Протокол допроса
1946 года, мая 31-го дня, 256 лагерь

Я, заместитель начальника ОКР «Смерш» лагеря [№] 256 капитан МАГОРОВСКИЙ и оперуполном[оченный] ОКР «Смерш» того же лагеря ШИКАЛОВ, допросили:

ФРОЛОВА Ивана Денисовича, 1906 года рождения, уроженца Саратовской области, Родничковского района село Свиноуха, по национальности русского, образование 7 классов, военное образование – Ускоренные курсы, военно-политические гор. Москва в 1931 году, курсы «Выстрел» – в 1937–1938 году, крестьянин, женат, не судимый. В Красной Армии с 1928 – по день пленения по сентябрь 1942 года. Член ВКП(б) с 1930 года.

Об ответственности за дачу ложных показаний и отказ от показаний предупрежден по ст. 92 и 95 УК РСФСР.

подпись: ФРОЛОВ^а

[...]

Вопрос: Продолжайте ваши показания о последующей службе в бригаде КАМИНСКОГО и о практической лично вашей контрреволюционной деятельности за время службы в этой бригаде.

[...]

После Ушачской операции в мае месяце 1944 года я был назначен на должность командира 1-го стр[елкового] полка бригады КАМИНСКОГО и с этим полком в связи с приближением фронта эвакуировался в район Дятлов, Западная Белоруссия.

В июне этого же года в указанном выше районе бригада КАМИНСКОГО проводила операции против различных партизанских сил – партизаны ушли.

Полк, которым я командовал, принимал участие в этой операции. Из района Дятлово в июне 1944 года бригада вышла на марш в связи с приближением фронта до города Ратибор (Польша). Здесь КАМИНСКИМ было объявлено: во-первых, что бригада пойдет в тыл на переформирование ее и что из состава ее будет сформирована 29-я

**31 maja 1946, łagier nr 256. Protokół przesłuchania dowódcy
zbiorczego pułku brygady RONA mjr. Iwana Frołowa**

Protokół przesłuchania
Dnia 31 maja 1946 roku, łagier 256

Ja, zastępca naczelnika OKR „Smiersz” łagru 256 kapitan Magorowski i of[icer] oper[acyjny] OKR „Smiersz” tegoż łagru Szykałow przesłuchaliśmy:

Frołowa Iwana Denisowicza, ur. w 1906 roku we wsi Swinucha, rejon rodnickowski, obwód saratowski, narodowości rosyjskiej, wykształcenie 7 klas, wykształcenie wojskowe – „Przyspieszony kurs wojskowo-polityczny” w Moskwie w 1931 roku, kurs „Wystriel” – w latach 1937–1938, pochodzenia chłopskiego, żonatego, nie karanego. W Armii Czerwonej od 1928 – do dnia dostania się do niewoli, do sierpnia 1942 roku. Członka WKP(b) od 1930 roku.

Został on uprzedzony o odpowiedzialności za składanie fałszywych zeznań i odmowę składania zeznań na podstawie art. 92 i 95 kk RFSRS.

podpis: Frołow^a

[...]

Pytanie: Proszę kontynuować zeznania o późniejszej służbie w brygadzie Kamińskiego i o waszej osobistej działalności kontrrewolucyjnej w czasie pełnienia służby w tej brygadzie.

[...]

Po operacji uszackiej w maju 1944 roku zostałem mianowany na stanowisko dowódcy 1 pułku strzelców brygady Kamińskiego i z pułkiem tym, w związku ze zbliżaniem się frontu, ewakuowałem się do rejonu Diatłowa na Białorusi Zachodniej.

W czerwcu tegoż roku brygada Kamińskiego przeprowadzała we wskazanym wyżej rejonie operacje przeciwko różnym siłom partyzanckim – partyzanci odeszli.

Pułk, którym dowodziłem, brał udział w tej operacji. Z rejonu Diatłowa w czerwcu 1944 roku brygada wymaszerowała, w związku ze zbliżaniem się frontu, do miasta Racibórz (Polska). Tutaj Kamiński ogłosił, że po pierwsze, brygada pójdzie na tyły na przeformowanie i że z jej składu

дивизия СС, также он объявил, что он имеет приказ об участии одного сводного полка бригады в важной операции.

По его команде сводный полк был создан, я был назначен командиром этого полка и выехал на подавление Варшавского восстания. Позже туда для руководства прибыл сам КАМИНСКИЙ. Было это в августе 1944 г. Полк занимал оборону в предместье Варшавы Раков. 9 августа 1944 года по команде КАМИНСКОГО и начальника штаба бригады ШАВЫКИНА полк начал наступление на пригород Варшавы Охота, который был занят. 19 августа 1944 г после того, как полк не справился с одной из задач по выходу на р[еку] Висла, его вывели из Варшавы для прочески лесных массивов северо-западнее Варшавы. 22 или 23 августа КАМИНСКИЙ с ШАВЫКИНЫМ были вызваны в ставку немецких войск и больше не возвратились – были убиты. Вскорости полк под моим командованием и по моему настоянию вернулся в р[айо]н Ратибор и с остальными частями вышел в Германию [в] гор. Нойхаммер, где бригада влилась в войска РОА в октябре 1944 года.

[...]

Протокол с моих слов составлен правильно и мне прочитан.
ФРОЛОВ (—)^a

Допросил:

Зам. нач-ка ОКР «Смерш» лагеря № 256
Капитан МАГОРОВСКИЙ (—)^a

Оперуполном[оченный] ОКР «Смерш» лагеря № 256
Л[ейтенан]т ШИКАЛОВ (—)^a

ЦА ФСБ РФ, № Н-18757, т. 3, л. 10–30.

Подлинник на русском языке, рукопись.

Каждый лист протокола подписан И. Фроловым.

Примечания

^a Собственноручная подпись.

będzie sformowana 29 dywizja SS; ogłosił także, że ma rozkaz dotyczący udziału jednego zbiorczego pułku brygady w ważnej operacji.

Na jego rozkaz został utworzony pułk zbiorczy, ja zostałem mianowany dowódcą tego pułku i wyjechałem tłumić Powstanie Warszawskie. Później przybył tu objąć dowództwo sam Kamiński. To było w sierpniu 1944 r. Pułk zajmował pozycje obronne na przedmieściu Warszawy – w Rakowie. 9 sierpnia 1944 roku na rozkaz Kamińskiego i szefa sztabu brygady Szawykina pułk rozpoczął atak na dzielnicę Warszawy – Ochotę, która została zajęta. 19 sierpnia 1944 r. potem, jak pułk nie wywiązał się z jednego z zadań podczas wyjścia na rz[eke] Wisłę, został wyprowadzony z Warszawy w celu przeczesywania terenów leśnych na północny zachód od Warszawy. Dnia 22 lub 23 sierpnia Kamiński z Szawykinem zostali wezwani do sztabu wojsk niemieckich i więcej nie wrócili – zabito ich. Wkrótce pułk pod moim dowództwem i na moje żądanie wrócił w r[ejo]n Raciborza i z pozostałymi jednostkami ruszył do Niemiec, [do] miasta Neuhammer, gdzie w październiku 1944 roku brygadę włączono do wojsk ROA.

[...]

Protokół według moich słów sporządzono wiernie i odczytano mi.

Frołow (—)^a

Przesłuchał:

Zast[ępc]a nacz[elni]ka OKR „Smiersz” łagru nr 256

Kapitan Magorowski (—)^a

Of[icer] oper[acyjny] OKR „Smiersz” łagru nr 256

L[ejtnan]t Szykałow (—)^a

CA FSB FR, nr N-18757, t. 3, k. 10–30.

Oryginał w języku rosyjskim, rękopis.

Każda karta protokołu podpisana przez I. Frołowa.

Przypisy

^a Podpis odręczny.

**10 июня 1946, лагерь № 256. Из протокола допроса командира
сводного полка бригады РОНА И. Фролова**

Протокол допроса
Арестованного ФРОЛОВА Ивана Денисовича
от 10 июня 1946

Допрос начат в 17 часов.
Окончен в 24 часа.

[...]

Вопрос: Ваша практическая деятельность в должности командира полка РОНА?

Ответ: Командиром 1-го полка РОНА я был назначен в мае 1944 года в городе Лепель, как раз в момент эвакуации всей бригады КАМИНСКОГО из гор. Лепель в гор. Дятлово Барановичской области. По прибытии в гор. Дятлово 1-й полк под моим командованием в июне 1944 года производил проческу лесов в окрестностях гор. Дятлово с целью поимки советских партизан, но особенного эффекта эта операция не дала, как видно, потому что партизаны знали о прибытии бригады КАМИНСКОГО и возможности их участия в борьбе с партизанами, [и из] этого района ушли.

В последних числах июня 1944 года ввиду приближения частей Красной Армии бригада КАМИНСКОГО начала отступать, в том числе и мой 1-й полк, по направлению Германии. ^а7 августа 1944 года на марше^а КАМИНСКИМ было созвано совещание командиров полков бригады, в котором участвовали КАМИНСКИЙ, начальник штаба ШАВЫКИН, начальник разведки КОСЕНКО, заместители КАМИНСКОГО БЕЛАЙ, начальник юридического отдела ПРОЦЮК, командир 2-го полка ГОЛЯКОВ, командир 5-го полка РОМАНОВ и я. ^аНа этом совещании выступил КАМИНСКИЙ, который сказал, что он получил приказ от немецкого командования о том, чтобы выделить из бригады КАМИНСКОГО один полк для участия в очень важной операции, для этой цели КАМИНСКИМ было приказано выделить из каждого полка по батальону наиболее надежных людей и сформировать сводный полк. Командиром этого полка КАМИНСКИМ был назначен я, начальником штаба полка капитан НОЧЕВКИН^а. На совещании Каминский не сказал район действий сводного полка и только на завтра при погрузке полка в поданные немцами автомашины мне

**10 czerwca 1946, lagier nr 256. Protokół przesłuchania dowódcy
zbiorczego pułku brygady RONA mjr. Iwana Frołowa**

Protokół przesłuchania
aresztowanego Frołowa Iwana Denisowicza
z 10 czerwca 1946

Przesłuchanie rozpoczęło o godzinie 17.
Zakończono o godzinie 24.

[...]

Pytanie: Wasza działalność na stanowisku dowódcy pułku RONA?

Odpowiedź: Dowódcą 1 pułku RONA zostałem mianowany w maju 1944 roku w mieście Lepel, akurat w momencie ewakuacji całej brygady Kamińskiego z miasta Lepel do miasta Diatłowo w obwodzie baranowickim. Po przybyciu do Diatłowa 1 pułk pod moim dowództwem w czerwcu 1944 roku dokonywał przeczesywania lasów w okolicach Diatłowa w celu pojmania partyzantów sowieckich, ale operacja ta nie przyniosła szczególnego rezultatu, widocznie dlatego, że partyzanci wiedzieli o przybyciu brygady Kamińskiego i możliwości jej udziału w walce z nimi, [więc z] tego rejonu odeszli.

W ostatnich dniach czerwca 1944 roku w związku ze zbliżaniem się jednostek Armii Czerwonej brygada Kamińskiego zaczęła się wycofywać, w tym także mój 1 pułk, w kierunku Niemiec. ^a7 sierpnia 1944 roku w czasie marszu^a Kamiński zwołał naradę dowódców pułków brygady, w której uczestniczyli: Kamiński, szef sztabu Szawykin, szef wywiadu Kosienko, zastępca Kamińskiego Bielaj, szef oddziału sądowiczego Prociuk, dowódca 2 pułku Golakow, dowódca 5 pułku Romanow i ja. ^aNa tej naradzie Kamiński powiedział, że otrzymał od dowództwa niemieckiego rozkaz, żeby wydzielić z brygady Kamińskiego jeden pułk, który ma uczestniczyć w bardzo ważnej operacji. W tym celu Kamiński polecił wydzielić z każdego pułku po batalionie najlepszych ludzi i sformować pułk zbiorczy. Dowódcą tego pułku Kamiński mianował mnie, szefem sztabu pułku został mianowany kapitan Nocowkin^a. Kamiński podczas narady nie wskazał rejonu działań zbiorczego pułku, dopiero nazajutrz podczas załadunku pułku do podstawionych przez Niemców samochodów powiedział mi szef sztabu Szawykin, że pułk, którym dowodzę, idzie pomagać Niemcom w tłumieniu Powstania Warszawskiego.

начальник штаба бригады ШАВЫКИН сказал, что полк, которым я команду, следует на помощь немцам в подавлении Варшавского восстания.

8 августа 1944 г. мой сводный полк прибыл в предместье Варшавы в населенный пункт Раков. Туда же 9-го августа прибыл КАМИНСКИЙ, который получил приказ от штаба немецких войск перейти в наступление против повстанцев и занять пригород Варшавы Охота. Этот приказ КАМИНСКИМ был передан мне, и я повел полк в наступление, и пригород Варшавы Охота силами моего полка была очищена от повстанцев. Сколько в этом бою было убито повстанцев, я сказать не могу, ибо подсчетом убитых никто не занимался. 19 августа 1944 года полк немцами был снят с района боевых действий Охота и переброшен для очистки лесного массива от повстанцев северо-западнее Варшавы. Перед переброежкой полка по очистке лесного массива от повстанцев в штаб полка прибыл офицер из немецкого штаба по подавлению Варшавского восстания, который передал приказ КАМИНСКОМУ, чтобы он выехал в штаб верховного командования немецких войск, который размещался в районе Кракова. Перед отъездом КАМИНСКИЙ начертил мне на карте маршрут движения полка и место, где полк должен был сосредоточиться, а сам на легковой автомашине с начальником штаба бригады подполковником ШАВЫКИНЫМ выехал в штаб главнокомандования немецких войск, откуда обещал вернуться через два дня. Под моим командованием полк сосредоточился у леса северо-западнее Варшавы, примерно, 20–25 километров, где ожидал прибытия КАМИНСКОГО, не приступая к проческе леса.

Через три дня ко мне в штаб прибыл офицер из немецкого штаба, который мне объявил, что КАМИНСКИЙ, ШАВЫКИН и шофер убиты польскими повстанцами по пути следования в ставку верховного командования в районе гор. Кракова. «Полком будете командовать вы самостоятельно и приступайте к выполнению боевой задачи по проческе леса». Я от выполнения приказа немцев отказался, мотивируя тем, что у меня оружие негодное и дальнейшее участие полка в боях с таким оружием невозможно, после чего полк немцами был снят и направлен в гор. Ратибор (Германия), где была сосредоточена вся бригада КАМИНСКОГО; вместо КАМИНСКОГО уже немцами был назначен БЕЛАЙ и начальником штаба РОМАНОВ. По прибытии в Ратибор я был снят с должности командира полка и поставлен на должность помощника начальника штаба бригады. Вот моя практическая преступная деятельность в должности командира полка РОНА.

[...]

Dnia 8 sierpnia ^b1944 r.^b mój pułk zbiorczy przybył na przedmieście Warszawy do wsi Raków. Tutaj też 9 sierpnia przybył Kamiński, który otrzymał ze sztabu wojsk niemieckich rozkaz przejścia do ataku przeciwko powstańcom i zajęcia dzielnicy Warszawy – Ochoty. Rozkaz ten Kamiński przekazał mnie, ja poprowadziłem pułk do ataku i dzielnica Warszawy Ochota została siłami mojego pułku oczyszczona z powstańców. Ilu powstańców zabito w tej walce, nie mogę powiedzieć, gdyż liczeniem zabitych nikt się nie zajmował. Dnia 19 sierpnia 1944 roku pułk został przez Niemców wycofany z rejonu działań bojowych na Ochocie i przerzucony do oczyszczania z powstańców masywu leśnego na północny zachód od Warszawy. Przed przetruceniem pułku do oczyszczania masywu leśnego z powstańców przybył do sztabu pułku oficer niemieckiego sztabu kierującego tłumieniem Powstania Warszawskiego, który przekazał Kamińskiemu rozkaz, żeby ten wyjechał do sztabu najwyższego dowództwa wojsk niemieckich, mieszczącego się w rejonie Krakowa. Przed odjazdem Kamiński nakreślił mi na mapie marszrutę posuwania się pułku i miejsce, gdzie pułk powinien się ześrodkować, a sam wyjechał osobowym autem z szefem sztabu podpułkownikiem brygady Szawykinem do sztabu głównego dowództwa wojsk niemieckich, skąd obiecał wrócić po dwóch dniach. Pod moim dowództwem pułk skoncentrował się pod lasem na północny zachód od Warszawy, mniej więcej 20–25 kilometrów, gdzie oczekiwał przybycia Kamińskiego, nie przystępując do przeczesywania lasu.

Po trzech dniach przybył do mnie do sztabu oficer ze sztabu niemieckiego, który oświadczył, że Kamiński, Szawykin i szofer zostali zabici przez polskich powstańców po drodze do kwatery najwyższego dowództwa w rejonie Krakowa. „Pułkiem wy będziecie dowodzić samodzielnie i przystępujcie do wypełnienia bojowego zadania przeczesywania lasu”. Odmówiłem wykonania rozkazu Niemców, motywując to tym, że mam niezdatną broń i dalszy udział pułku w walkach z taką bronią jest niemożliwy. Następnie pułk został przez Niemców wycofany i skierowany do miasta Racibórz (Niemcy), gdzie była skoncentrowana cała brygada Kamińskiego. Na miejsce Kamińskiego Niemcy mianowali już Bielaję, a na szefa sztabu Romanowa. Po przybyciu do Raciborza zdjęto mnie ze stanowiska dowódcy pułku i skierowano na stanowisko pomocnika szefa sztabu brygady. Oto moja działalność przestępcza na stanowisku dowódcy pułku „RONA”.

[...]

Spisano według moich słów wiernie i odczytano mi. Frołow^c

Przesłuchał:

Nacz[elnik] Wydziału Spec[jalnego] OKR łagru 256

Major gwar[dii] Dworkin

Записано с моих слов верно, мне прочитано.

ФРОЛОВ^в

Допросил:

Нач. спецотделения ОКР 256 лагеря

Гвардии майор ДВОРКИН

[...]^г

ЦА ФСБ РФ, № Н-18757, т. 3, л. 34–43.

Подлинник на русском языке, рукопись.

Каждый лист протокола подписан И. Фроловым.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
- ^{б-б} Дописано над строкой.
- ^в Собственноручная подпись.
- ^г Неразборчивая приписка.

[...]d

CA FSB FR, nr N-18757, t. 3, k. 34–43.

Oryginal w języku rosyjskim, rękopis.

Każda karta protokołu podpisana przez I. Frołowa.

Przypisy

- a--a Podkreślono odręcznie.
- b--b Dopisano nad wierszem.
- c Podpis odręczny.
- d Nieczytelny dopisek.

20 июня 1946, лагерь № 256. Протокол допроса офицера бригады
РОНА А. Акулова

Протокол допроса
1946 года, июня 20 дня, 256 лагерь

Я, оперуполном[оченный] ОКР «Смерш» лагеря [№] 256 лейтенант ШИКАЛОВ, допросил в качестве свидетеля арестованного АКУЛОВА Александра Александровича.

Вопрос: Расскажите, с какого момента вы знаете командира 1 стр[елкового] полка бригады КАМИНСКОГО майора ФРОЛОВА?

Ответ: Командира 1 стр[елкового] полка бригады КАМИНСКОГО майора ФРОЛОВА я знаю с момента его назначения на вышеперечисленную должность, то есть с августа 1944 года¹. На должность командира 1-го сп ФРОЛОВ назначен после его ухода с должности начальника оперотдела штаба бригады. В должности командира полка ФРОЛОВ находился, примерно, около месяца, откуда в момент следования бригады на территорию Польши, а затем в Германии с марша был поставлен на должность командира сборного полка бригады КАМИНСКОГО, который под его командованием принимал активное участие в подавлении Варшавского восстания вместе с немецкими частями.

Вопрос: Известны вам результаты проведенной операции полком под командованием ФРОЛОВА?

Ответ: Участвуя в подавлении восстания в г. Варшаве в течение полутора–двух недель, [полк] с этой операции был снят якобы по причине неудовлетворительного действия против повстанцев и возвращен в район гор. Ратибор, где находилась бригада, после совершения марша с территории СССР. В результате проведенной операции полком под руководством ФРОЛОВА мне известно, что пленных полк не взял, а сколько было убито и ранено мне неизвестно. В качестве трофеев, знаю, было взято несколько мотоциклов и одна легковая машина. Других каких-либо данных об операции полка мне неизвестно.

Вопрос: Скажите, ФРОЛОВ за участие в подавлении восстания чем был награжден?

Ответ: Мне неизвестно, был ли чем награжден за эту операцию ФРОЛОВ или нет, так как я вообще не знал об имеющихся у него наградах за службу в бригаде КАМИНСКОГО. В добавление ко всему перечисленному необходимо отметить и тот факт, что ФРОЛОВ по-

**20 czerwca 1946, łagier nr 256. Protokół przesłuchania
oficera brygady RONA Aleksandra Akułowa**

Protokół przesłuchania
Dnia 20 czerwca 1946 roku, łagier 256

Ja, of[icer] oper[acyjny] OKR „Smierz” łagru 256 lejtnant Szykałow, przesłuchałem w charakterze świadka aresztowanego Akułowa Aleksandra Aleksandrowicza.

Pytanie: Opowiedzcie, od jakiego momentu znacie majora Frołowa, dowódcę 1 pułku piech[oty] brygady Kamińskiego?

Odpowiedź: Majora Frołowa, dowódcę 1 pułku strzel[ców] brygady Kamińskiego znam od chwili mianowania go na wspomniane wyżej stanowisko, to jest od sierpnia 1944 roku¹. Na stanowisko dowódcy 1 pstrzel Frołow został mianowany po odejściu ze stanowiska szefa oddziału operacyjnego sztabu brygady. Na stanowisku dowódcy pułku Frołow znajdował się mniej więcej około miesiąca, skąd w momencie przemieszczania się brygady na terytorium Polski, a następnie Niemiec, od razu był powołany na stanowisko dowódcy pułku zbiorczego brygady Kamińskiego, który pod jego dowództwem brał czynny udział wspólnie z jednostkami niemieckimi w stłumieniu Powstania Warszawskiego.

Pytanie: Czy znane są wam rezultaty operacji przeprowadzonej przez pułk pod dowództwem Frołowa?

Odpowiedź: Przez półtora – dwa tygodnie [pułk] brał udział w tłumieniu powstania w Warszawie, po czym został wycofany z tej operacji, jakoby z powodu niezadowolających [wyników] działań przeciwko powstańcom, i powrócił do rejonu mias[ta] Racibórz, gdzie znajdowała się brygada po dokonaniu przemarszu z terytorium ZSRS. Jest mi wiadomo, że w wyniku operacji, przeprowadzonej przez pułk pod kierunkiem Frołowa, pułk nie wziął jeńców, a ilu było zabitych i rannych, nie wiem. Wiem, że jako łupy wzięto kilka motocykli i jeden samochód osobowy. Żadne inne dane o operacji pułku nie są mi znane.

Pytanie: Powiedzcie, czym został odznaczony Frołow za udział w stłumieniu powstania?

Odpowiedź: Nie jest mi wiadomo, czy Frołow był jakoś odznaczony za tę operację, czy nie, gdyż w ogóle nie wiedziałem o posiadanych przez niego odznaczeniach za służbę w brygadzie Kamińskiego. W uzupełnieniu tego, co podałem, należy jeszcze odnotować i to, że po Operacji Warszaw-

сле Варшавской операции на офицерском совещании в бригаде, по ходившим слухам, якобы разбирался как не выполнивший какого-то приказа, причем последнего якобы командование бригады хотело отдать под суд.

Вопрос: После возвращения ФРОЛОВА с Варшавской операции, где он находился и чем занимался?

Ответ: По возвращении ФРОЛОВА с Варшавской операции он был вновь назначен на работу в штаб бригады КАМИНСКОГО, на какую должность, я не знаю. На этой должности Фролов находился до момента вступления в РОА, будучи в РОА, ФРОЛОВ занимал должность в штабе 1-й стр[елковой] дивизии, якобы в должности начальника оперативного отдела. После этой должности работал преподавателем в офицерской школе РОА, гор. Мюзинген.

Вопрос: После пленения американцами, где находился и чем занимался ФРОЛОВ?

Ответ: После пленения американцами, ФРОЛОВ содержался в лагере Гоннакер близ Ландау, откуда ушел и как не имеющий документов, был задержан американцами². В дальнейшем о ФРОЛОВЕ мне ничего не было известно.

Вопрос: Что еще можете добавить к показаниям о ФРОЛОВЕ?

Ответ: Больше добавить ничего не могу.

Протокол с моих слов составлен правильно и мне прочитан.

АКУЛОВ^a

Допросил:

Оперуполном[оченный] ОКР «Смерш» лагеря № 256

Лейтенант ШИКАЛОВ

ЦА ФСБ РФ, № Н-18757, т. 3, л. 96–99.

Подлинник на русском языке, рукопись.

Каждый лист протокола подписан А. Акуловым.

Примечания

^a Собственноручная подпись.

¹ Ср. также показания Фролова, док. № 103; там речь идет о мае 1944.

² Лагерь для военнопленных № 115 в Ганакере подчинялся американской армии. В 1945–1946 среди прочих там содержались солдаты РОА. В 1945 ввиду слабой охраны побеги солдат РОА из лагеря были довольно распространенным явлением.

skiej na naradzie oficerskiej w brygadzie rozpatrywano, na podstawie krążących pogłosek, sprawę rzekomego niewykonania przez Frołowa jakiegoś rozkazu Niemców w trakcie operacji, przy czym dowództwo brygady podobno chciało go oddać pod sąd.

Pytanie: Gdzie przebywał Frołow i czym się zajmował po powrocie z Operacji Warszawskiej?

Odpowiedź: Po powrocie z Operacji Warszawskiej Frołow był ponownie powołany do pracy w sztabie brygady Kamińskiego, na jakie stanowisko – nie wiem. Na tym stanowisku Frołow był do momentu wstąpienia do ROA. Będąc w ROA, Frołow zajmował stanowisko w sztabie 1 dywizji piech[oty], podobno szefa oddziału operacyjnego. Po odejściu z tego stanowiska pracował jako wykładowca w szkole oficerskiej ROA w mieś[cie] Müsingen.

Pytanie: Gdzie przebywał i czym zajmował się Frołow po wzięciu do niewoli przez Amerykanów?

Odpowiedź: Po wzięciu do niewoli przez Amerykanów Frołow był przetrzymywany w obozie Hanacker koło Landau², skąd uciekł i ponieważ nie posiadał dokumentów, został zatrzymany przez Amerykanów. Co się później działo z Frołowem, nie wiem.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do zeznań o Frołowie?

Odpowiedź: Nic więcej nie mogę dodać.

Protokół według moich słów sporządzono wiernie i odczytano mi.

Akułow^a

Przesłuchał:

Of[icer] oper[acyjny] OKR „Smiersz” łagru nr 256

Lejtnant Szykałow

CA FSB FR, nr N-18757, t. 3, k. 96–99.

Oryginał w języku rosyjskim, rękopis.

Każda karta protokołu podpisana przez A. Akułowa.

Przypisy

^a Podpis odręczny.

¹ Por. dok. 103; tam mowa o maju 1944.

² Obóz jeńców wojennych nr 115 w Hanacker podlegał armii amerykańskiej. W l. 1945–1946 przetrzymywano tam m. in. żołnierzy ROA. Ucieczki żołnierzy ROA z obozu były dość powszechne w 1945 z powodu słabego dozoru.

**8 июля 1946, б.м.в. Из протокола допроса офицера бригады
РОНА А. Перхурова**

Протокол допроса
1946 года, июля «8» дня

Я, ст. следователь Управления Контрразведки «Смерш» МГБ группы советских оккупационных войск в Германии ст. лейтенант ВЛАСОВ, допросил осужденного ПЕРХУРОВА Александра Сергеевича.

Допрос начат в 20 час. 00.

ПЕРХУРОВ Александр Сергеевич, 1880 года рождения, уроженец гор. Калинина, житель гор. Москвы, бывший кадровый офицер Красной Армии, русский, гражданин СССР, образование среднее, беспартийный.

[...]

Вопрос: Что Вам известно об участии бригады КАМИНСКОГО в подавлении восстания польских патриотов в Варшаве и о личном участии в этом ФРОЛОВА?

Ответ: В пути передислокации частей бригады по территории Польши, примерно в районе гор. Петраков из частей бригады был сформирован и выделен из ее состава сводный полк для выполнения особо важного поручения немецкого командования. Командование этим полком было поручено майору ФРОЛОВУ. Как стало известно после, сводный полк под командованием майора ФРОЛОВА вместе с немецкими войсками и СС-овскими частями под общим руководством немецкого командования, принимал участие в зверском подавлении восстания польских патриотов в Варшаве. Методы подавления восстания были настолько неслыханно зверскими, садистскими, что этот факт возмутил все общественное мировое мнение.

Против повстанцев были применены артиллерия, авиация, танки. Дома, в которых укрепились повстанцы, обстреливались артиллерийскими орудиями прямой наводкой и разрушались с воздуха авиацией. Больше же всего в Варшаве пострадало мирное гражданское население, даже и не принимавшее участия в восстании. Воинские части творили в Варшаве полный произвол. Под видом военных действий против повстанцев артиллерия и авиация делали налеты по кварта-

**8 lipca 1946, b.m.w. Protokół przesłuchania oficera brygady RONA
Aleksandra Pierchurowa**

Protokół przesłuchania
Dnia 8 lipca 1946 roku

Ja, st[arszy] śledczy Zarządu Kontrwywiadu „Smiersz” MGB Grupy Sowieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech st[arszy] lejtnant WŁA-SOW przesłuchałem skazanego PIERCHUROWA Aleksandra Siergiejewicza.

Przesłuchanie rozpoczęło o godzinie 20.00.

PIERCHUROW Aleksandr Siergiejewicz, urodzony w 1880 roku w mieś[cie] Kalininie, zamieszkały w mieś[cie] Moskwie, były oficer kadrowy Armii Czerwonej, Rosjanin, obywatel ZSRS, wykształcenie średnie, bezpartyjny.

[...]

Pytanie: Co wiecie o udziale brygady KAMIŃSKIEGO w tłumieniu powstania polskich patriotów w Warszawie i o osobistym w nim udziale FROŁOWA?

Odpowiedź: W trakcie przegrupowywania jednostek brygady na terytorium Polski, mniej więcej w rejonie mias[ta] Pietrakow, z jednostek brygady został sformowany i wydzielony z jej składu pułk zbiorczy do wykonania szczególnie ważnego poruczenia dowództwa niemieckiego. Dowodzenie tym pułkiem powierzono majorowi FROŁOWOWI. Jak się później okazało, pułk zbiorczy pod dowództwem majora FROŁOWA, razem z wojskami niemieckimi i jednostkami SS pod wspólnym kierownictwem niemieckiego dowództwa, brał udział w bestialskim tłumieniu powstania polskich patriotów w Warszawie. Metody tłumienia powstania były tak niesłychanie bestialskie, sadystyczne, że fakt ten oburzył całą światową opinię społeczną.

Przeciwko powstańcom zastosowano artylerię, lotnictwo i czołgi. Domy, w których obwarowali się powstańcy, były ostrzeliwane bezpośrednim ogniem z dział artyleryjskich i burzone z powietrza przez lotnictwo. Jednak najczęściej ucierpiała w Warszawie ludność cywilna, nie biorąca nawet udziału w powstaniu. Jednostki wojskowe uprawiały w Warszawie całkowitą samowolę. Pod pozorem działań wojennych przeciwko powstańcom

лам, лежащим вдалеке от зданий, в которых укрепились повстанцы. Немцы и бойцы сводного полка бригады КАМИНСКОГО врываются в жилые дома, грабили и убивали дико и бессмысленно женщин, детей и стариков. Массовые расстрелы польских граждан без всякого разбирательства являлись обычным явлением.

^aРассказывая о боевых эпизодах в Варшаве, ФРОЛОВ вспоминал в офицерском кругу (я слышал это сам), как в Варшаве он лично вел огонь из гаубицы по дому на противоположной стороне улицы, где укрылись повстанцы.

Кроме того, он вспоминал, как вместе со своими подчиненными он врвался в кварталы польских граждан с целью грабежа и расстреливал сам лично польских граждан, пытавшихся скрыться. О размерах грабежа польского населения в Варшаве можно было судить по тому, что у каждого бойца сводного полка после возвращения с Варшавской операции можно было найти до 15–20 золотых часов.^a

За активные действия по зверскому подавлению восстания польских патриотов в Варшаве ФРОЛОВ там же, так сказать «на поле боя», был награжден немецким командованием железным крестом, какого класса я не помню. Награду ему вручил, по его словам, лично какой-то немецкий генерал.

Однако, совершив позорный факт расправы с населением Варшавы, ставший достоянием всей мировой общественности, немцы, очевидно, захотели умыть руки и свалить вину за проявленную жестокость к мирному гражданскому населению на «добровольческие» части, в том числе на сводный полк бригады КАМИНСКОГО. Очевидно, под давлением немецкого командования ^aФРОЛОВ разбирался в офицерском кругу. Я по делам зашел в комнату, где собрались офицеры во главе с подполковником БЕЛАЙ, заместителем КАМИНСКОГО (сам КАМИНСКИЙ был в то время уже убит) и слышал, как выступавшие офицеры осуждали зверские, садистские действия ФРОЛОВА по отношению к мирному гражданскому населению Варшавы. ФРОЛОВ пытался голословно оправдываться. Дело ФРОЛОВА подполковником БЕЛАЙ было замято и после Варшавской операции он вновь занимал должность командира 1-го полка бригады КАМИНСКОГО вплоть до момента включения бригады в состав частей РОА и прекращения ее существования как самостоятельной штурмовой бригады РОНА, т. е. до октября 1944 года.^a

[...]

Допрос окончен в 03-00 мин.

artyleria i lotnictwo robiły naloty na dzielnice leżące daleko od budynków, w których umocnili się powstańcy. Niemcy i żołnierze pułku zbiorczego brygady KAMIŃSKIEGO wdzierali się do domów mieszkalnych, grabili oraz mordowali dziko i bezsensownie kobiety, dzieci i starców. Masowe egzekucje obywateli polskich bez żadnego śledztwa były zwyczajnym zjawiskiem.

^aOpowiadając o epizodach walk w Warszawie, FROŁOW wspominał w kręgu oficerów (sam to słyszałem), jak w Warszawie osobiście ostrzeliwał z haubicy dom po przeciwnej stronie ulicy, w którym ukrywali się powstańcy.

Oprócz tego wspominał, jak razem ze swoimi podwładnymi wdzierał się do dzielnic polskich mieszkańców w celu grabieży i sam osobiście rozstrzeliwał obywateli polskich, którzy próbowali się ukryć. O rozmiarach grabieży ludności polskiej w Warszawie może świadczyć fakt, że u każdego żołnierza pułku zbiorczego po powrocie z Operacji Warszawskiej można było zobaczyć 15–20 złotych zegarków.^a

Za aktywny udział w bestialskim tłumieniu powstania polskich patriotów w Warszawie FROŁOW został na miejscu, można powiedzieć: „na polu walki”, odznaczony przez dowództwo niemieckie Krzyżem Żelaznym, nie pamiętam której klasy. Odznaczenie wręczył osobiście, według jego słów, jakiś niemiecki generał.

Jednak po dokonaniu haniebnej rozprawy z ludnością Warszawy, który to fakt poznała cała światowa społeczność, Niemcy widocznie chcieli umyć ręce i zwalić winę za okrucieństwo wobec ludności cywilnej na jednostki „ochotnicze”, w tym na pułk zbiorczy brygady KAMIŃSKIEGO. Wyraźnie pod naciskiem dowództwa niemieckiego ^asprawę FROŁOWA rozpatrywano w kręgu oficerów. Wszedłem służbowo do pokoju, gdzie zebrali się oficerowie na czele z podpułkownikiem BIEŁAJEM, zastępcą KAMIŃSKIEGO (sam KAMIŃSKI już wtedy nie żył) i słyszałem, jak przemawiający oficerowie potępiali bestialskie, sadystyczne działania FROŁOWA wobec ludności cywilnej Warszawy. FROŁOW próbował nieporadnie usprawiedliwiać się. Sprawa FROŁOWA została przez podpułkownika BIEŁAJA umorzona i po Operacji Warszawskiej mógł on znowu zajmować stanowisko dowódcy 1 pułku brygady KAMIŃSKIEGO aż do momentu włączenia brygady w skład jednostek ROA i zakończenia jej funkcjonowania jako samodzielnej brygady szturmowej RONA, tj. do października 1944 roku.^a

[...]

Przesłuchanie zakończono o [godz.] 03, min. 00.

Протокол допроса мне прочитан, показания записаны с моих слов правильно.

ПЕРХУРОВ (—)^б

Допросил:

Ст. следователь УКР ГСОВГ

Ст. лейтенант ВЛАСОВ (—)^б

ЦА ФСБ РФ, Н-18757, т. 3, л. 193–200.

Подлинник на русском языке, машинопись.

Примечания

^{а-а} Фрагмент слева отмечен вертикальной линией.

^б Собственноручная подпись.

Protokół przesłuchania odczytano mi, zeznania spisano według moich słów wiernie.

PIERCHUROW (—)^b

Przesłuchał:

St. śledczy UKR GSOWG

St. lejtnant WŁASOW (—)^b

CA FSB FR, N-18757, t. 3, k. 193–200.

Oryginał w języku rosyjskim, maszynopis.

Przypisy

^{a-a} Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.

^b Podpis odręczny.

16 июля 1946, б.м.в. Из протокола допроса командира сводного полка бригады РОНА И. Фролова

Протокол допроса
1946 года, июля м[еся]ца, 16 дня

Я, старший следователь 1 отделения 4 отдела Управления контрразведки «Смерш» Группы советских оккупационных войск в Германии старший лейтенант ВЛАСОВ допросил ФРОЛОВА Ивана Денисовича.

Допрос начат в 11.30.

[...]

Вопрос: На предыдущих допросах вы давали показания о вашем участии в зверском подавлении восстания польских патриотов в Варшаве. Вы подтверждаете эти показания?

Ответ: Да, подтверждаю целиком и полностью.

Вопрос: В качестве кого вы принимали участие в подавлении Варшавского восстания?

Ответ: ^аВ качестве командира сводного полка бригады КАМИНСКОГО, состоявшего их 4-х батальонов, общим количеством в 1600 человек.^{-а}

Вопрос: Где был сформирован сводный полк бригады и по каким мотивам именно вам было поручено командование этим полком?

Ответ: ^аСводный полк бригады КАМИНСКОГО был сформирован ^{б-7}августа 1944 года^{-б} в р[айо]не гор. Петраков в период совершения марша по территории Польши.^{-а}

^бНа должность командира указанного сводного полка я был назначен Каминским на собранном им совещании командного состава.^{-б} Кроме меня, на этом совещании присутствовали: командир 2-го полка майор ГОЛЯКОВ, заместитель Каминского подполковник БЕЛАЙ, командир 5-го гвардейского полка майор РОМАНОВ, начальник штаба бригады майор ШАВЫКИН, начальник разведотделения штаба бригады майор КОСТЕНКО^в, командир отдельного гвардейского батальона бригады капитан БУРЫГИН. По каким мотивам сводным полком бригады КАМИНСКИЙ назначил командовать именно меня, я сказать не могу. Может быть, опять-таки в силу моей оперативной грамотности, поскольку на совещании он сказал, что сводному полку

**16 lipca 1946, b.m.w. Protokół przesłuchania dowódcy
zbiorczego pułku brygady RONA mjr. Iwana Frołowa**

Protokół przesłuchania
Dnia 16 lipca 1946 roku

Ja, starszy śledczy 1 Wydziału 4 Oddziału Zarządu Kontrwywiadu „Smiersz” Grupy Sowieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech starszy lejtnant WŁASOW przesłuchałem oskarżonego Frołowa Iwana Deni-sowicza.

Przesłuchanie rozpoczęło o godzinie 11.30.

[...]

Pytanie: Podczas poprzednich przesłuchań zeznawaliście o waszym udziale w bestialskim tłumieniu powstania polskich patriotów w Warszawie. Czy potwierdzacie te zeznania?

Odpowiedź: Tak, całkowicie potwierdzam.

Pytanie: W jakim charakterze braliście udział w tłumieniu Powstania Warszawskiego?

Odpowiedź: ^aJako dowódca pułku zbiorczego brygady Kamińskiego, składającego się z 4 batalionów, liczącego ogółem 1600 ludzi.^a

Pytanie: Gdzie został sformowany pułk zbiorczy brygady i z jakich powodów właśnie wam powierzono dowodzenie tym pułkiem?

Odpowiedź: ^aPułk zbiorczy brygady Kamińskiego był sformowany ^b7 sierpnia 1944 roku^b w r[ejo]nie mias[ta] Pietrakow w okresie przemarszu na terytorium Polski.^a

^bNa stanowisko dowódcy wspomnianego zbiorczego pułku mianował mnie Kamiński podczas zwołanej przez niego narady kadry dowódczej.^b Oprócz mnie na naradzie tej byli obecni: dowódca 2 pułku major Golakow, zastępca Kamińskiego podpułkownik Bielaj, dowódca 5 pułku gwardyjskiego major Romanow, szef sztabu brygady major Szawykin, szef oddziału wywiadowczego sztabu brygady major Kostienko^c, dowódca samodzielnego batalionu gwardyjskiego brygady kapitan Burygin. Z jakich powodów Kamiński właśnie mnie wyznaczył na dowódcę zbiorczego pułku brygady, nie umiem powiedzieć. Być może chodziło o moją wiedzę operacyjną, ponieważ na naradzie powiedział, że zbiorczy pułk ma wykonać pewne ważne zadanie (nie wyjaśnił wówczas, o jakie konkretnie zadanie chodzi).

предстоит выполнение одной важной задачи (какой именно задачи, он тогда не разъяснил).

Вопрос: Установлено, что подавление восстания в Варшаве проводилось самыми зверскими садистскими методами. Вы это подтверждаете?

Ответ: ^aДа, подавление восстания в Варшаве проводилось жестокими методами. Против повстанцев, укрывшихся в домах, были применены танки, артиллерия и авиация. Повстанцы же имели из оружия только винтовки и в некоторых случаях пулеметы и автоматы. В большинстве случаев в подвалах домов, где укрылись повстанцы, пряталось мирное гражданское население, которое гибло ввиду разрушения этих зданий авиацией и артиллерией с прямой наводки. Такие же методы борьбы применяло и подразделение сводного полка бригады КАМИНСКОГО, которым я командовал. Кроме того, бойцам сводного полка разрешалось совершенно безнаказанно грабить мирное гражданское население. Такое указание было дано КАМИНСКИМ. Кроме того, подразделения сводного полка принимали участие в проведении насильственной эвакуации мирного гражданского населения из Варшавы. При этом гражданам разрешалось брать с собой минимум предметов первой необходимости, имущество, остававшееся в квартирах, подвергалось разграблению.^a

Вопрос: Известно, что в Варшаве под видом борьбы с повстанцами производились массовые расстрелы мирного гражданского населения. Какое участие в этих расстрелах принимали подразделения сводного полка бригады КАМИНСКОГО, которым вы командовали?

Ответ: В расстрелах мирного гражданского населения Варшавы подразделения сводного полка бригады КАМИНСКОГО участия не принимали. Факты массового расстрела мирных граждан в Варшаве мне вообще не известны, за исключением тех случаев, когда мирное гражданское население гибло в массовом порядке при обстреле домов, в которых укрывались повстанцы, артиллерией и бомбардировке их с воздуха авиацией.

Вопрос: Известно, что после проведения Варшавской операции вы разбирались на совещании офицеров бригады КАМИНСКОГО в узком кругу за свои зверские садистские действия по подавлению восстания в Варшаве. Вы подтверждаете этот факт?

Ответ: Да, действительно, после Варшавской операции, я разбирался в узком кругу офицеров бригады КАМИНСКОГО, но не за зверские садистские действия по подавлению восстания, а за невыполнение приказа немецкого командования по проческе леса в 25–30 км северо-западнее Варшавы, после чего полк был выведен из Варшав-

Pytanie: Ustalono, że powstanie w Warszawie tłumiono najbardziej bestialskimi, sadystycznymi metodami. Czy to potwierdzenie?

Odpowiedź: ^aTak, tłumienie powstania w Warszawie było prowadzone okrutnymi metodami. Przeciwno ukrywającym się w domach powstańcom zastosowano czołgi, artylerię i lotnictwo. Natomiast z broni powstańcy posiadali tylko karabiny i w niektórych przypadkach pistolety maszynowe i karabiny maszynowe. W większości przypadków w piwnicach domów, gdzie byli powstańcy, ukrywała się ludność cywilna, która ginęła w wyniku celowego burzenia tych budynków przez lotnictwo i artylerię. Takie same metody walki stosował pododdział zbiorczego pułku brygady Kamińskiego, którym dowodziłem. Oprócz tego żołnierzom zbiorczego pułku zezwolono na zupełnie bezkarne grabienie ludności cywilnej. Takie polecenie wydał Kamiński. Ponadto pododdziały zbiorczego pułku brały udział w prowadzeniu przymusowej ewakuacji ludności cywilnej z Warszawy. Ludziom pozwolono wtedy wziąć ze sobą minimalną ilość przedmiotów pierwszej potrzeby, [zaś] majątek pozostawiony w mieszkaniach ulegał rozgrabieniu.^a

Pytanie: Wiadomo, że w Warszawie pod pozorem walki z powstańcami dokonywano masowych egzekucji ludności cywilnej. Jaki był udział w tych egzekucjach pododdziałów zbiorczego pułku brygady Kamińskiego, którym dowodziliście?

Odpowiedź: Pododdziały zbiorczego pułku brygady Kamińskiego nie brały udziału w egzekucjach ludności cywilnej Warszawy. Fakty masowego rozstrzelania cywilów w Warszawie w ogóle nie są mi znane, z wyjątkiem tych przypadków, kiedy ludność cywilna ginęła masowo podczas ostrzału artyleryjskiego domów, w których ukrywali się powstańcy, oraz podczas bombardowania ich z powietrza przez lotnictwo.

Pytanie: Wiadomo, że po przeprowadzeniu Operacji Warszawskiej rozpatrywano w wąskim kręgu na naradzie oficerów brygady Kamińskiego sprawę waszych bestialskich sadystycznych działań, związanych z tłumieniem powstania w Warszawie. Czy potwierdzenie ten fakt?

Odpowiedź: Tak, rzeczywiście, po Operacji Warszawskiej rozpatrywano moją sprawę w wąskim kręgu oficerów brygady Kamińskiego, lecz nie dotyczyło to bestialskich i sadystycznych działań związanych z tłumieniem powstania, tylko niewykonania rozkazu niemieckiego dowództwa, dotyczącego przeczesywania lasu 25–30 km na północny zachód od Warszawy, po czym pułk został wyłączony z Operacji Warszawskiej i skierowany na miejsce dyslokacji pozostałych jednostek brygady w r[ejo]n miasta Racibórz (Niemcy Zach[odnie] [!]).

Pytanie: Dlaczego więc dowództwo niemieckie za niewypełnienie rozkazu nie oddało was pod sąd?

ской операции и отправлен к месту дислокации остальных частей бригады в р[айо]н гор. Ратибор (Зап[адная] [!] Германия).

Вопрос: Почему же немецкое командование не предало вас суду за невыполнение его приказа?

Ответ: Свой отказ от дальнейшего участия в боевых действиях я мотивировал отсутствием КАМИНСКОГО, вызванного в штаб немецких войск в гор. Краков и наличием приказа от него дальнейших операций в его отсутствие не предпринимать, наличием на вооружении полка устаревших образцов вооружения, потерями, понесенными в боях, которые составляли 10–15%, усталостью людей. В полк прибыла комиссия в составе 4-х представителей немецкого командования, которая обследовала состояние личного состава и техники и нашла мое требование обоснованным. Кроме этого, через несколько дней после убийства КАМИНСКОГО в немецкий штаб стало известно, что он был убит в дороге при невыясненных обстоятельствах. В связи со всем этим сводный полк бригады КАМИНСКОГО из дальнейших боевых действий в Варшаве был исключен.

Вопрос: Вам зачитываются показания арестованного ПЕРХУРОВА, который утверждает, что в офицерском кругу бригады КАМИНСКОГО после Варшавской операции вы обсуждались именно за ваши зверские садистские действия по отношению к мирному гражданскому населению Варшавы. Вы подтверждаете показания ПЕРХУРОВА по этому вопросу?

Ответ: Нет, показания ПЕРХУРОВА я не подтверждаю. Мотивы, по которым я обсуждался в офицерском кругу после Варшавской операции, я указал в ответе на предыдущий вопрос.

Вопрос: Как же вы могли обсуждаться в офицерском кругу за невыполнение приказа немецкого командования, если из Варшавской операции вы вышли с санкции немецкого командования после обследования состояния полка немецкой комиссией?

Ответ: Этот вопрос о моем обсуждении был поднят заместителем КАМИНСКОГО подполковником БЕЛАЙ с тем, чтобы скомпрометировать меня в глазах офицеров бригады КАМИНСКОГО.

Вопрос: Почему же в таком случае тот же БЕЛАЙ замял дальнейшее обсуждение вас и добивался вашей реабилитации, как это следует из показаний арестованного ПЕРХУРОВА?

Ответ: По каким мотивам БЕЛАЙ замял дальнейшее разбирательство моего дела, я точно утверждать не могу, но, со своей стороны, считаю, что желаемого им подрыва моего авторитета среди офицеров бригады КАМИНСКОГО он достиг, а в дальнейшем сам

Odpowiedź: Swoją odmowę dalszego uczestnictwa w działaniach bojowych motywowałem nieobecnością Kamińskiego, wezwanego do sztabu wojsk niemieckich w Krakowie, i jego rozkazem niepodjęcia dalszych operacji pod jego nieobecność, posiadaniem na uzbrojeniu pułku przestarzałych typów broni, poniesionymi w walkach stratami, stanowiącymi 10–15%, zmęczeniem ludzi. Do pułku przybyła komisja – czterech przedstawicieli dowództwa niemieckiego, która zbadała stan składu osobowego oraz techniki, i uznała moje żądanie za uzasadnione. Oprócz tego, po kilku dniach od odejścia Kamińskiego do sztabu niemieckiego okazało się, że został on zabity po drodze w niewyjaśnionych okolicznościach. W związku z tym wszystkim zbiorczy pułk brygady Kamińskiego został wyłączony z dalszych działań bojowych w Warszawie.

Pytanie: Odczytano wam zeznania aresztowanego Pierchurowa, który twierdzi, że w kręgu oficerskim brygady Kamińskiego rozpatrywano po Operacji Warszawskiej waszą sprawę właśnie w kontekście waszych bestialskich, sadystycznych działań wobec ludności cywilnej Warszawy. Czy potwierdzacie zeznania Pierchurowa na ten temat?

Odpowiedź: Nie, nie potwierdzam zeznań Pierchurowa. Powody, dla których rozpatrywano moją sprawę w kręgu oficerów po Operacji Warszawskiej, przedstawiłem w odpowiedzi na poprzednie pytanie.

Pytanie: Dlaczego zatem w kręgu oficerskim rozpatrywano niewypełnienie przez was rozkazu dowództwa niemieckiego, skoro z Operacji Warszawskiej wyszłicie na skutek decyzji dowództwa niemieckiego po zbadaniu stanu pułku przez niemiecką komisję?

Odpowiedź: Rozpatrywanie mojej sprawy było inspirowane przez zastępcę Kamińskiego, podpułkownika Biełaja, w celu skompromitowania mnie w oczach oficerów brygady Kamińskiego.

Pytanie: Dlaczego w takim razie tenże Biełaj zatuszował sprawę i dążył do waszej rehabilitacji, jak to wynika z zeznań aresztowanego Pierchurowa?

Odpowiedź: Z jakich powodów Biełaj wstrzymał dalsze rozpatrywanie mojej sprawy, nie mogę dokładnie powiedzieć, sądzę jednak, że zamierzone podważenie mojego autorytetu wśród oficerów brygady Kamińskiego osiągnął, a potem sam przerwał bieg sprawy, gdyż wysunięte wobec mnie zarzuty nie miały żadnych podstaw.

Pytanie: Dlaczego więc po rozprawie w kręgu oficerskim tenże Biełaj, żywiący wobec was nieprzyjazne uczucia, mianował was na odpowiedzialne stanowisko – szefa oddziału operacyjnego sztabu brygady?

Odpowiedź: Przyczyn, którymi kierował się Biełaj, nie znam, lecz znów uważam, że Biełaj nie miał podstaw, by mnie kierować na niższe stanowisko.

прекратил ход обсуждения, поскольку выдвинутые мне обвинения не имели под собой почвы.

Вопрос: Почему же после разбирательства в офицерском кругу тот же БЕЛАЙ, питавший к вам неприязнь, назначил вас на ответственную должность – начальником оперативного отделения штаба бригады?

Ответ: Мотивов, по которым это сделал БЕЛАЙ, я не знаю, но опять-таки считаю, что у БЕЛАЯ не было оснований понижать меня в должности.

Вопрос: Какую награду вы получили от немецкого командования за Варшавскую операцию?

Ответ: Никакой награды за Варшавскую операцию я от немецкого командования не получил.

Вопрос: Почему же вы носили тогда два железных креста 1-го и 2-го класса? Когда вы были награждены вторым железным крестом?

Ответ: Немецким командованием я был награжден только железным крестом 2-го класса за участие в большой операции против партизан в районе гор Ушач Витебской области в начале июня 1944 года. Железным крестом 1-го класса я немецким командованием не награждался, хотя таковой в действительности носил. Этот крест был приобретен мной при следующих обстоятельствах и по следующим мотивам: в период боевых операций сводного полка в Варшаве в штаб-квартиру КАМИНСКОГО приезжал какой-то немецкий генерал и вручил награды КАМИНСКОМУ и ШАВЫКИНУ. Первому был вручен какой-то неизвестный мне орден, а ШАВЫКИНУ – железный крест 1-го класса. Я находился в это время в штаб-квартире КАМИНСКОГО, но мне награды вручено не было. Примерно, через 5–6 дней КАМИНСКИЙ и ШАВЫКИН были вызваны в немецкий штаб в гор. Краков и по дороге были убиты при невыясненных обстоятельствах. Через несколько дней в штаб-квартире КАМИНСКОГО, где я разместил свой штаб после его отъезда, я обнаружил в документах ШАВЫКИНА удостоверение о награждении его железным крестом 1-го класса. Я стер в этом удостоверении фамилию, имя, отчество ШАВЫКИНА и впечатал на пишущей машинке с немецким шрифтом свою фамилию, имя, отчество. Немецкого языка я не знаю, но сделал это по образцу удостоверений личности, в которых моя фамилия была написана по-немецки. Крест же 1-го класса я уже имел, сняв его с убитого немецкого лейтенанта – офицера связи при моем штабе. Все это я сделал с целью войти в доверие немецкого командования, рассчитывая на то, что меня после смерти КАМИНСКОГО

Pytanie: Jakie odznaczenie otrzymaliście od dowództwa niemieckiego za Operację Warszawską?

Odpowiedź: Za Operację Warszawską nie otrzymałem od dowództwa niemieckiego żadnego odznaczenia.

Pytanie: Dlaczego więc nosiliście wówczas dwa Krzyże Żelazne I i II klasy? Kiedy zostaliście nagrodzeni drugim Krzyżem Żelaznym?

Odpowiedź: Dowództwo niemieckie odznaczyło mnie tylko Krzyżem Żelaznym II klasy za udział w wielkiej operacji przeciwko partyzantom w rejonie gór Uszacz w obwodzie witebskim na początku czerwca 1944 roku. Krzyżem Żelaznym I klasy dowództwo niemieckie mnie nie odznaczyło, chociaż rzeczywiście taki nosiłem. Krzyż ten zdobyłem w następujących okolicznościach i z następujących powodów: w okresie operacji bojowych zbiorczego pułku w Warszawie przyjechał do kwatery sztabu Kamińskiego jakiś niemiecki generał i wręczył odznaczenia Kamińskiemu i Szawykinowi. Pierwszemu wręczył jakiś nieznany mi order, a Szawykinowi – Krzyż Żelazny I klasy. Byłem w tym czasie w kwaterze sztabu Kamińskiego, lecz żadnego odznaczenia mi nie wręczono. Mniej więcej po 5–6 dniach Kamiński i Szawykin zostali wezwani do niemieckiego sztabu w Krakowie i po drodze zabici w niewyjaśnionych okolicznościach. Po kilku dniach w siedzibie sztabu Kamińskiego, gdzie розміściłem swój sztab po jego odjeździe, znalazłem w dokumentach Szawykina dokument poświadczający nagrodzenie go Krzyżem Żelaznym I klasy. Starłem w tym dokumencie nazwisko, imię, *otczestwo* Szawykina i wpisałem na maszynie z niemieckimi czcionkami swoje nazwisko, imię, *otczestwo*. Nie znam języka niemieckiego, ale zrobiłem to na wzór dokumentów tożsamości, w których moje nazwisko było napisane po niemiecku. Krzyż I klasy już miałem, po zdjęciu go z zabitego niemieckiego porucznika – oficera łączności przy moim sztabie. Wszystko to zrobiłem w celu zyskania zaufania dowództwa niemieckiego, licząc na to, że po śmierci Kamińskiego mogą mnie mianować dowódcą brygady. Dążąc do tego celu, ogłosiłem na podstawie podrobionego przeze mnie dokumentu Szawykina, że posiadany przeze mnie Krzyż jest nagrodą niemieckiego dowództwa. Nie dopuszczałem myśli, że dowództwo niemieckie może mnie zdemaskować, gdyż, jak słyszałem, generał niemiecki, który odznaczył Kamińskiego i Szawykina, został zabity.

[...]

Przesłuchanie zakończono o 3.30 [dnia] 17.07.

Protokół przesłuchania został mi odczytany, zeznania spisano według moich słów wiernie.

Frołow^d

могут назначить командиром бригады. Преследуя эту цель, я на основании подделанного мной удостоверения ШАВЫКИНА обнародовал имевшийся у меня крест, как награду от немецкого командования. Я не допускал мысли, что немецкое командование может меня разоблачить, потому что, как я слышал, немецкий генерал, наградивший КАМИНСКОГО и ШАВЫКИНА, был убит.

[...]

Допрос окончен в 03.30. 17.07.

Протокол допроса мне прочитан, показания записаны с моих слов правильно.

ФРОЛОВ^г

Допросил:

Ст. следователь УКР «Смерш» ГСОВГ

Ст. л[ейтенан]т ВЛАСОВ (—)^г

ЦА ФСБ РФ, № Н-18757, т. 3, л. 118–135.

Подлинник на русском языке, рукопись.

Каждый лист протокола подписан И. Фроловым.

Примечания

- ^{а-а} Фрагмент отмечен слева на полях вертикальной линией.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^в В док. № 104: *Косенко*.
- ^г Собственноручная подпись.

Przesłuchał:

St[arszy] śledczy UKR „Smiersz” GSOWG

St[arszy] I[ejtnan]t Własow (—)^d

CA FSB FR, nr N-18757, t. 3, k. 118–135.

Oryginał w języku rosyjskim, rękopis.

Każda karta protokołu podpisana przez I. Frołowa.

Przypisy

- ^{a- -a} Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- ^{b- -b} Podkreślono odręcznie.
- ^c W dok. 104: *Kosienko*.
- ^d Podpis odręczny.

8 августа 1946, [Москва]. Из протокола допроса служащей
бригады РОНА Н. Васюковой

Протокол допроса
обвиняемой ВАСЮКОВОЙ Нины Михайловны
от 8 августа 1946 года

ВАСЮКОВА Н. М., 1926 года рождения, уроженка д. Родионово Мосальского района Калужской обл., русская, гр[ажд-дан]ка СССР, беспартийная, до ареста без определенных занятий.

Допрос начат в 10 ч[асов] 45 м[инут]

[...]

Вопрос: Покажите, что вам известно об участии РОНА в подавлении Варшавского восстания?

Ответ: На подавление Варшавского восстания была направлена почти вся бригада КАМИНСКОГО, в том числе в Варшаве был и сам КАМИНСКИЙ. После возвращения с Варшавы военнослужащие бригады привезли очень много разных вещей и ценностей, а также автомашин легковых и грузовых, велосипедов, тачанок, которые они награбили у жителей г. Варшавы. Особенно много было часов (у отдельных военнослужащих было по 7–10 золотых часов), которые они снимали с рук жителей г. Варшавы. Отдельные солдаты рассказывали, что во время боев в Варшаве они расстреливали всех, кто только выходил на улицу, а также расстреливали жителей по квартирам, где забирали ценности и хорошие вещи.

Вопрос: Кто из ваших знакомых участвовал в этой операции?

Ответ: Из числа военнослужащих РОНА у меня никого знакомых не было.

Вопрос: А БАГАТУРИЯ Алексей участвовал?

Ответ: Нет, муж моей сестры БАГАТУРИЯ Алексей в подавлении Варшавского восстания участия не принимал.

[...]

Допрос окончен в 17 ч. 20 м.

Протокол мною прочитан, ответы с моих слов записаны правильно.

ВАСЮКОВА^а

8 sierpnia 1946, [Moskwa]. Protokół przesłuchania Niny Wasiukowej

Protokół przesłuchania
oskarżonej Wasiukowej Niny Michajłowny
z 8 sierpnia 1946 roku

Wasiukowa N. M., urodzona w 1926 roku we wsi Rodionowo, rejon mosalski, obw[ód] kałuski, Rosjanka, ob[ywatelka] ZSRS, bezpartyjna, do aresztowania bez określonego zajęcia.

Przesłuchanie rozpoczęło o g[odzinie] 10 m[inut] 45

[...]

Pytanie: Proszę zeznać, co wam wiadomo o uczestnictwie RONA w tłumieniu Powstania Warszawskiego.

Odpowiedź: Do tłumienia Powstania Warszawskiego skierowano prawie całą brygadę Kamińskiego, w Warszawie był także sam Kamiński. Po powrocie z Warszawy żołnierze brygady przywieźli bardzo dużo różnych rzeczy i kosztowności, a także samochodów osobowych i ciężarowych, rowerów, fur, które zagrabili mieszkańcom m. Warszawy. Dużo było zwłaszcza zegarków (poszczególni żołnierze mieli po 7–10 złotych zegarków), które zdejmowali z rąk mieszkańców m. Warszawy. Niektórzy żołnierze opowiadali, że podczas walk w Warszawie rozstrzeliwali wszystkich, kto tylko wychodził na ulicę, a także rozstrzeliwali ludzi w mieszkaniach, skąd zabierali kosztowności i lepsze rzeczy.

Pytanie: Kto z waszych znajomych uczestniczył w tej operacji?

Odpowiedź: Wśród żołnierzy RONA nie miałam nikogo znajomego.

Pytanie: A Bagaturija Aleksiej uczestniczył?

Odpowiedź: Nie, mąż mojej siostry Bagaturija Aleksiej nie brał udziału w tłumieniu Powstania Warszawskiego.

[...]

Przesłuchanie zakończono o g[odzinie] 17 m[inut] 20.

Protokół przeczytałam, odpowiedzi według moich słów zapisano wiernie.

Wasiukowa^a

Przesłuchał:

Starszy śledczy 6 Oddziału 5 Zarządu MGB ZSRS

Kapitan Makarienko (—)^a

Допросил:

Старший следователь 6 отдела 5 управления МГБ СССР
Капитан МАКАРЕНКО (—)^a

ЦА ФСБ РФ, № Н-18757, т. 6, л. 76–83.

Подлинник на русском языке, рукопись.

Каждый лист документа подписан Н. Васюковой.

Примечания

^a Собственноручная подпись.

*CA FSB FR, nr N-18757, t. 6, k. 76–83.
Oryginał w języku rosyjskim, rękopis.
Każda karta dokumentu podpisana przez N. Wasiukową.*

Przypisy

- ^a Podpis odręczny.

**1 сентября 1946, б.м.в. Из собственноручных показаний
командира сводного полка бригады РОНА И. Фролова**

[...]

После Ушаченской операции во второй половине мая месяца я был назначен к[омандир]ом 1-го полка. Приняв этот полк, я с полком эвакуировался в Дятлово. Прибыв в Дятлово в конце мая месяца, и по истечении трех дней бригадой была произведена операция западнее Дятлово по очистке леса от партизан. Однако партизан в этом лесу не оказалось. Как после было установлено, что партизаны из этого леса вышли в восточном направлении. На этой операции я командовал полком численностью в 700 человек.

После этой операции я заболел и пролежал в течение трех недель. Полком командовал в это время начальник штаба полка майор ПАВЛОВ. В конце июня месяца в связи с приближением фронта бригада снова эвакуировалась в западном направлении. Я, будучи больным, эвакуировался вместе с полком и семьями военнослужащих полка гужевым транспортом общей колонной.

Что произошло на марше?

За весь путь следования с вопросом снабжения было очень плохо и как только бригада перешла границу, немцы стали относиться к бригаде плохо, плохие отношения немцев обострились и тем, что солдаты и их семьи, не получая почти питания, стали по пути движения рыть картошку, а местами брать другие продукты. Кроме того, в пути следования ломались повозки, и солдаты были вынуждены менять, а иногда брать другие повозки у немецкого населения. В результате чего было несколько случаев, когда немецкие солдаты расстреливали солдат и офицеров бригады КАМИНСКОГО, в том числе был убит командир 3-го полка майор ПРОШИН. Большой процент солдат и офицеров бригады КАМИНСКОГО были возмущены отношением немцев.

Во второй половине июля месяца КАМИНСКИЙ был вызван в ставку немецкого командования и по возвращении из ставки объявил, что бригада идет в глубокий тыл, где будет формироваться в дивизию, после чего ей будет присвоен № 29 – дивизия СС. В ставке ему было присвоено звание генерал-майор. Это положение не совсем обрадовало офицеров, а в особенности, солдат, которые понимали,

1 września 1946, b.m.w. Własnoręczne zeznanie dowódcy zbiorczego pułku brygady RONA mjr. Iwana Frołowa

[...]

Po Operacji Uszackiej w drugiej połowie maja zostałem mianowany d[owód]cą 1 pułku. Objąwszy ten pułk, ewakuowałem się z pułkiem do Diatłowa. Po przybyciu pod koniec maja do Diatłowa i po upływie trzech dni brygada przeprowadziła na zachód od Diatłowa operację oczyszczania lasu z partyzantów. Jednak partyzantów w tym lesie nie było. Jak ustalono później, partyzanci wyszli z lasu w kierunku wschodnim. Podczas tej operacji dowodziłem pułkiem liczącym 700 osób.

Po tej operacji zachorowałem i przeleżałem trzy tygodnie. Pułkiem dowodził w tym czasie szef sztabu pułku major Pawłow. Pod koniec czerwca, w związku ze zbliżaniem się frontu, brygada znowu ewakuowała się w kierunku zachodnim. Ja, będąc chorym, ewakuowałem się razem z pułkiem i rodzinami żołnierzy transportem konnym w ogólnej kolumnie.

Co się wydarzyło podczas marszu?

Przez całą drogę było bardzo źle z zaopatrzeniem, a jak tylko brygada przekroczyła granicę, Niemcy zaczęli się do brygady źle odnosić, zły stosunek Niemców zaostrzało także to, że żołnierze i ich rodziny, nie otrzymując prawie żywności, zaczęli w trakcie marszu wykopywać ziemniaki, a miejscami brać inne produkty. Ponadto w drodze przemarszu psuły się wozy, więc żołnierze musieli wymieniać, a niekiedy brać inne wozy od ludności niemieckiej. W wyniku tego było kilka przypadków rozstrzelania przez żołnierzy niemieckich żołnierzy i oficerów brygady Kamińskiego, w tej liczbie był zabity dowódca 3 pułku major Proszyn. Duży procent żołnierzy i oficerów brygady Kamińskiego był oburzony stosunkiem Niemców.

W drugiej połowie lipca Kamiński został wezwany do kwatery głównej dowództwa niemieckiego, a po powrocie z kwatery głównej ogłosił, że brygada idzie na głębokie tyły, gdzie będzie się formować w dywizję, po czym stanie się 29 dywizją SS. W Kwaterze Głównej otrzymał stopień generała majora. Ta sytuacja nie całkiem ucieszyła oficerów, a w szczególności żołnierzy, którzy rozumieli, że będą oderwani od rodzin, a ich rodziny zostaną rzucone na łaskę losu, do czego nie przywykli.

Po przejściu m. Pietrokau 7 sierpnia Kamiński wezwał dowódców jednostek na naradę, podczas której ogłosił: „Dostałem rozkaz wyznaczenia

что они будут оторваны от семей и их семьи будут брошены на произвол судьбы, к чему они не привыкли.

По прохождению г. Петрокау 7 августа КАМИНСКИЙ вызвал командиров частей на совещание, на котором он объявил: «Мною получен приказ о назначении одного полка для участия в одной операции, для чего от каждого полка выделить по одному батальону не менее 400 человек. На этом же совещании командиром сводного полка был назначен я, начальником штаба полка капитан НОЧЕВКИН. Выделенным людям приказано быть готовым для отправки на автомашинах. В 4.00 8 августа машины были поданы для погрузки. Погрузив людей, я заехал в штаб бригады за получением задачи, где я узнал от КАМИНСКОГО, что полк следует в район Варшавы. Что для руководства операцией он вместе с начальником штаба бригады выезжает за мной вслед. Мне приказано выезжать с полком и на месте ждать его приезда. После чего я выехал со сводным полком и к исходу дня 8 августа полк сосредоточился [в] 4-х км ю[го]-з[ападнее] Варшавы [в] селе Раков и расположился на ночь.

9 августа во второй половине дня прибыл КАМИНСКИЙ с начальником штаба и отдал приказ на занятие пригорода Варшавы. Достигнув окраины пригорода, полк попал под огонь повстанцев и перешел к обороне. Однако КАМИНСКИЙ отдал приказ – наступать. Попытка наступления успеха не имела, полк снова перешел к обороне. За этот день полк потерял около 50 человек убитыми и ранеными. Совместно с полком так же участвовали в наступлении две немецкие роты. Нужно отметить также еще обстоятельство, т. е. моральное состояние солдат и офицеров сводного полка. Прибыв в село Раков, ко мне обратились некоторые офицеры, в частности, начальник штаба сводного полка капитан НОЧЕВКИН, старший лейтенант БАБУРОВ (5 полк) и другие, с вопросом: «Зачем нас сюда привезли?». Я ответил: «Для того, чтобы мы здесь погибли». Меня также спросили, где же выход? Я ответил: «Выход один. Нужно сделать так, чтобы нам нечем было воевать». Состояние солдат было таково, что заметно явное нежелание воевать, каждый думал только о семье, которая осталась на произвол судьбы.

На следующий день КАМИНСКИЙ вторично отдал приказ на наступление. Продвинувшись один квартал, полк завязал бой и перешел к обороне. Причем левый фланг полка наткнулся на передовой опорный пункт повстанцев. Видя не успешное продвижение полка, Каминский обратился ко мне с вопросом: «В чем дело?». Я доложил, что без технических средств наступать нельзя, можно положить весь личный состав полка и не продвинуться. Кроме того, люди не обуче-

jednego pułku do udziału w pewnej operacji. W tym celu z każdego pułku trzeba wydzielić po jednym batalionie nie mniejszym niż 400 osób”. Na tejże naradzie dowódcą pułku zbiorczego zostałem mianowany ja, szefem sztabu pułku kapitan Noczowkin. Wyznaczonym ludziom rozkazano, by byli gotowi do wyjazdu samochodami. Ósmego sierpnia o [godz.] 4.00 podstawiono samochody do załadunku. Po załadowaniu ludzi zajechałem po odbiór zadania do sztabu brygady, gdzie dowiedziałem się od Kamińskiego, że pułk ma się kierować w rejon Warszawy, a on razem z szefem sztabu brygady wyjeżdża w ślad za mną, aby dowodzić operacją. Mnie rozkazano wyjechać z pułkiem i na miejscu czekać na jego przyjazd. Wyjechałem z pułkiem zbiorczym, a przed końcem dnia 8 sierpnia pułk ześrodkował się 4 km na południowy zachód od Warszawy we wsi Raków i rozlokował się na noc.

Dziewiątego sierpnia po południu przybył Kamiński z szefem sztabu i wydał rozkaz zajęcia przedmieścia Warszawy. Osiągnąwszy krańce przedmieścia pułk dostał się pod ogień powstańców i przeszedł do obrony. Jednak Kamiński wydał rozkaz do natarcia. Próba natarcia nie powiodła się, pułk znowu przeszedł do obrony. W ciągu tego dnia pułk stracił około 50 ludzi – zabitych i rannych. Wspólnie z pułkiem uczestniczyły w natarciu także dwie kompanie niemieckie. Trzeba wskazać także na okoliczności, tj. morale żołnierzy i oficerów pułku zbiorczego. Po przybyciu do wsi Raków zwrócili się do mnie niektórzy oficerowie, przede wszystkim szef sztabu pułku zbiorczego Noczowkin, starszy lejtnant Baburow (5 pułk) i inni, z pytaniem: „Po co nas tutaj przywieźli?”. Odpowiedziałem: „Po to, żebyśmy tu zginęli”. Spytałem także, jakie jest wyjście? Odpowiedziałem: „Wyjście jest jedno. Trzeba zrobić tak, żebyśmy nie mieli czym walczyć”. U żołnierzy zauważało się oczywistą niechęć do walki, każdy myślał tylko o rodzinie, która została na łasce losu.

Następnego dnia Kamiński powtórnie wydał rozkaz natarcia. Po przejściu jednego kwartału pułk nawiązał walkę i przeszedł do obrony. Przechodząc lewe skrzydło natknęło się na wysunięty punkt oporu powstańców. Widząc nieudane natarcie pułku, Kamiński zwrócił się do mnie z pytaniem: „O co chodzi?”. Zameldowałem, że bez środków technicznych natarcie się nie da, można stracić wszystkich ludzi i nie posunąć się. Ponadto ludzie nie są wyszkoleni w walkach ulicznych. Natarcie zostało wstrzymane do następnego dnia. Kamiński zapotrzebował od Niemców czołgi, a także pociski do dział. Po przejściu pułku do obrony kapitan Noczowkin i starszy lejtnant Baburow poinformowali mnie, że podczas wymiany strzałów niektórzy żołnierze i dowódcy strzelają do Niemców, którzy nacierali razem z pułkiem. Odpowiedziałem, że oczekiwałem tego wcześniej, trzeba zrobić tak, żeby tego było więcej. Trzeciego dnia przybyły cztery czołgi,

ны уличным боям. Наступление было приостановлено до следующего дня. КАМИНСКИЙ запросил от немцев танки, а также снарядов для орудий. После того, как полк перешел к обороне, капитан НОЧЕВКИН и старший лейтенант БАБУРОВ сообщили мне, что во время перестрелки некоторые солдаты и командиры стреляют по немцам, которые наступали вместе с полком. Я ответил, что этого я ожидал раньше, нужно сделать так, чтобы это было больше. На третий день прибыло 4 танка, наступление снова было продолжено, однако, пройдя один квартал, полк снова попал под огонь повстанцев. Продвинувшись[иеся] вперед два танка были подожжены повстанцами, а остальные два вернулись назад. Наступление также было остановлено.

Повстанцы приняли тактику следующего порядка: в течение ночи отходят на новый рубеж, делая ложный вид отступления и подпуская наступление как можно ближе, без промаха открывают огонь. Причем данный пригород прикрывало не [менее] 200 человек повстанцев, которые умело организовали оборону.

На третий день наступления правый фланг полка достиг одного из домов, где были немцы – немецкая полиция – которые, заняв дом, отсиживались в занятом ими доме. Узнав об этом, КАМИНСКИЙ вызвал к себе офицера и передал ему [приказ] принять участие в наступлении. Но офицер ответил, что «без приказа своего командования я наступать не буду». Об этом положении КАМИНСКИЙ сообщил немецкому командованию, чтобы последнее отдало приказ немцам для участия в наступлении. Но ответа не последовало. Об отказе немцев узнали все солдаты, которые так же ответили, что «[если] они не пойдут в наступление, и мы не пойдём». О таком настроении солдат я доложил КАМИНСКОМУ, последний ответил: «Я добьюсь своего и заставлю их наступать».

В этот же день левый фланг полка так же уперся в опорный пункт повстанцев, засевших на фабрике, и командир б[атальо]на доложил, что взятие опорного пункта силой пехоты невозможно. Но КАМИНСКИЙ решил во что бы то ни стало взять. Мною также было доложено, что взять здание фабрики невозможно. Однако КАМИНСКИЙ заявил: «Если для вас невозможно, то для меня возможно, я сам буду руководить наступлением». На следующий день началась подготовка наступления. Наступлением руководил сам КАМИНСКИЙ с начальником штаба бригады. В это время прибыл немецкий генерал, фамилию его не помню. После 2-х часового боя фабрика была занята. Повстанцы на территории фабрики оставили около 20 человек убитыми. Полк потерял убитыми и ранеными около 70 человек. За этот бой КАМИНСКИЙ и ШАВЫКИН были награждены немецким командованием.

natarcie kontynuowano, jednak po przejściu kwartału pułk znowu dostał się pod ogień powstańców. Dwa czołgi, które przedostały się naprzód, zostały przez powstańców podpalone, a dwa pozostałe zawróciły. Natarcie także zostało wstrzymane.

Powstańcy przyjęli następującą taktykę: w ciągu nocy odchodzą na nową rubież, robiąc mylne wrażenie wycofywania się i, dopuszczając natarcie jak najbliżej, bezbłędnie otwierają ogień. Przy czym dane osiedle osłaniało nie więcej niż 200 powstańców, którzy umiejętnie organizowali obronę.

Trzeciego dnia natarcia prawe skrzydło pułku osiągnęło jeden z domów, gdzie byli Niemcy (policja niemiecka), którzy zajawszy dom przeczekiwali w nim. Dowiedziawszy się o tym, Kamiński wezwał do siebie oficera i rozkazał mu wziąć udział w natarciu. Lecz oficer odpowiedział, że „bez rozkazu mojego dowództwa nie będę nacierał”. Kamiński zawiadomił o tym dowództwo niemieckie, żeby wydało ono Niemcom rozkaz wzięcia udziału w natarciu. Lecz odpowiedzi nie było. O odmowie Niemców dowiedzieli się wszyscy żołnierze, którzy tak samo odpowiedzieli, że „[jeżeli] oni nie pójdą do natarcia, to my też nie pójdziemy”. O takich nastrojach żołnierzy zameldowałem Kamińskiemu, który odpowiedział: „Dopnę swego i zmuszę ich do natarcia”.

Tego samego dnia lewe skrzydło pułku także natknęło się na punkt oporu powstańców, usadowionych w fabryce i dowódca batalionu zameldował, że zajęcie punktu oporu siłami piechoty jest niemożliwe. Lecz Kamiński postanowił zająć go za wszelką cenę. Ja także meldowałem, że wzięcie fabryki jest niemożliwe. Jednak Kamiński oświadczył: „Skoro dla was niemożliwe, to dla mnie będzie możliwe, sam będę kierował natarciem”. Następnego dnia rozpoczęło się przygotowanie do natarcia. Natarciem kierował sam Kamiński z szefem sztabu brygady. W tym czasie przybył generał niemiecki, jego nazwiska nie pamiętam. Po dwugodzinnej walce fabryka została zajęta. Powstańcy zostawili na terenie fabryki około 20 zabitych. Pułk stracił około 70 osób zabitych i rannych. Za tę walkę Kamiński i Szawykin zostali odznaczeni przez dowództwo niemieckie.

W tym okresie z dwóch niemieckich kompanii pozostało nie więcej niż 30% składu osobowego. Oprócz tego niemieccy oficerowie zaczęli zauważać, że do nacierających kompanii strzelają żołnierze Kamińskiego. Dowiedziawszy się o tym, Kamiński kategorycznie odrzucił ten zarzut.

Dnia 13 sierpnia Kamiński wyjechał na dwa dni na miejsce postoju brygady i rodzin, rozkazując mi nie przechodzić do natarcia bez czołgów, ponieważ generał obiecał mu dać czołgi. To polecenie wypełniłem. Pułk do 16 sierpnia znajdował się w obronie. Przed 16 sierpnia przybyło do pułku pięć czołgów i jedna kompania szturmowa saperów. Pod wieczór 15 sierpnia przybył znowu Kamiński i szef sztabu brygady Szawykin.

За этот период от двух немецких рот осталось не более 30% личного состава. Кроме того, немецкие офицеры стали замечать, что по наступающим ротам стреляют солдаты КАМИНСКОГО. Узнав об этом, КАМИНСКИЙ категорически отверг это предположение.

13 августа КАМИНСКИЙ уехал в расположение бригады и семь на два дня, указав мне не переходить в наступление без танков, так как ему обещал генерал дать танки. Это приказание было мной выполнено. Полк до 16 августа находился в обороне. К 16 августа в полк прибыло 5 танков и одна штурмовая саперная рота. К вечеру 15 августа прибыл снова КАМИНСКИЙ и начальник штаба бригады ШАВЫКИН. 16 августа полк снова перешел в наступление. Пройдя два квартала, полк снова был остановлен огнем повстанцев и снова перешел к обороне. В этот же день три немецких танка были сожжены повстанцами. Потери полка за этот день были около 40 человек убитыми и ранеными, такие же потери были со стороны немцев. Последующие дни наступления успеха так же не имели.

За эти дни между солдатами КАМИНСКОГО и солдатами немцев в количестве 7 человек произошла стычка, в результате которой 3 немца были убиты, со стороны каминцев 5 человек убитых. Два немецких солдата убежали, два были пойманы, один из них был унтер-офицер, которые были доставлены КАМИНСКОМУ. Кроме того, 18 августа была подбита немецкая машина, которая случайно, запутавшись, выехала за передний край обороны. В этой машине был убит немецкий майор, капитан и шофер. Это положение навело немцев на подозрение, что среди солдат КАМИНСКОГО есть люди, которые занимаются убийством немцев. По этим случаям приезжал немецкий полковник и разбирал это дело. Задача, которая ставилась немцами для полка – в течение 10 дней очистить улицу до р. Висла. Однако к 19 [VIII] числу полк только занял не полностью пригород Охота. Видя пассивное продвижение полка, немецкое командование решило перебросить полк на прочистку леса с[еверо]-з[ападнее] Варшавы 25 км.

18 августа 1944 г. КАМИНСКИЙ передал мне следующее:

1. Немцы не совсем довольны нашими успехами, что мы медленно продвигаемся, тогда как другие группы продвинулись больше.

2. Мной поставлен вопрос о назначении полка на отдельный самостоятельный участок, на что командование дало согласие.

3. Тем неприятностям, которые возникли с немцами, немцы придают серьезное значение, но это пустяки.

19 августа 1944 г. вторично передал мне, что им получен приказ от немецкого командования, что полк сегодня должен быть сменен,

Dnia 16 sierpnia pułk ponownie przeszedł do natarcia. Po przejściu dwóch kwartałów, pułk znowu został zatrzymany przez ogień powstańców i znów przeszedł do obrony. Tego samego dnia powstańcy spalili trzy niemieckie czołgi. Straty pułku tego dnia wynosiły 40 zabitych i rannych, takie same straty były po stronie Niemców. Kolejne dni natarcia również nie przyniosły powodzenia.

W tych dniach między żołnierzami Kamińskiego a żołnierzami niemieckimi w liczbie siedmiu osób miało miejsce starcie, w wyniku którego zostało zabitych trzech Niemców, po stronie „kamińców” – pięciu zabitych. Dwaj żołnierze niemieccy uciekli, złapano dwóch, których przekazano Kamińskiemu, jeden z nich był podoficerem. Oprócz tego, 18 sierpnia został uszkodzony niemiecki samochód, który zabłądził i przypadkiem wyjechał za przednią linię obrony. W tym samochodzie zostali zabici: niemiecki major, kapitan i szofer. Ta sytuacja spowodowała podejrzenie Niemców, że wśród żołnierzy Kamińskiego są ludzie, którzy zabijają Niemców. W związku z tymi wypadkami przyjechał niemiecki pułkownik i badał sprawę. Zadanie postawione pułkowi przez Niemców: w ciągu 10 dni oczyścić ulicę do rz[e]ki Wisły. Jednak do 19 [VIII] pułk zajął tylko niecałą dzielnicę Ochota. Widząc powolne posuwanie się pułku, dowództwo niemieckie postanowiło przerzucić pułk do oczyszczenia lasu 25 km na północny zachód od Warszawy.

Dnia 18 sierpnia 1944 r. Kamiński przekazał mi, co następuje:

1. Niemcy są niezadowoleni z naszych osiągnięć, ponieważ posuwamy się powoli, podczas gdy inne grupy przemieściły się dalej.
2. Przedstawiłem kwestię wyznaczenia pułku na osobny samodzielny odcinek, na co dowództwo wyraziło zgodę.
3. Do tych nieprzyjemności, które wynikły z Niemcami, przywiązują oni dużą wagę, ale to głupstwa.

Dnia 19 sierpnia 1944 r. powtórnie przekazał mi, że otrzymał od dowództwa niemieckiego rozkaz zlurowania dzisiaj pułku, po czym ma on przejść do oczyszczania lasu 25 km na p[ółnocny] z[achód] od Warszawy.

Dnia 19 sierpnia pułk został zlurowany i skoncentrował się na p[ółdniowo]-z[achodnim] krańcu przedmieścia. Dnia 20 sierpnia Kamiński przekazał mi, że on i szef sztabu jadą na wezwanie do kwatery głównej. Wskazał, jak powinienem nacierać z pułkiem i w jakich punktach koncentrować pułk na przedpolach lasu, po czym oczekiwać jego przyjazdu. Dnia 21 sierpnia Kamiński i szef sztabu brygady wyjechali do kwatery głównej, a ja wyruszyłem z pułkiem do wskazanego punktu, gdzie oczekiwałem Kamińskiego. Po dwóch albo trzech dniach (dokładnie nie pamiętam) niemiecki generał powiadomił mnie, że Kamiński i Szawykin zostali zabici

после чего должен выступить на прочистку леса 25 км с[еверо]-з[ападнее] Варшавы.

19 августа полк был заменен и сосредоточился на ю[го]-з[ападной] окраине пригорода. 20 августа КАМИНСКИЙ передал мне, что он и начальник штаба по вызову едут в ставку. Мне указал, куда я должен следовать с полком и в каких пунктах сосредоточить полк на подступах [к] лесу, после чего ждать его приезда. 21 августа КАМИНСКИЙ и начальник штаба бригады выехали в ставку, а я выступил с полком в указанный пункт, где и ожидал КАМИНСКОГО. Через 2 или 3 дня (точно не помню) немецкий генерал сообщил мне, что КАМИНСКИЙ и ШАВЫКИН убиты партизанами в районе Кракова и передал, чтобы я приступил к выполнению поставленной задачи. Я на это ответил:

1. Судьба КАМИНСКОГО мне неизвестна, он приказал мне ждать его.

2. Имеющееся оружие в полку вышло из строя и совершенно непригодно для ведения боя. С таким оружием нельзя вести бой.

3. Личный состав сильно утомлен и беспокоится о семьях.

На это генерал ответил, что на прочистку леса вам потребуется 5 дней. Я вновь ответил, что мне приказано КАМИНСКИМ ждать его. Оружие негодное и воевать с таким оружием не могу, прошу направить полк к месту расположения бригады. После этого в полк приезжала комиссия по проверке оружия, которая так же установила, что оружие негодно для ведения боя. Однако и после работы комиссии генерал дважды предложил (правда, не в приказном тоне) выполнять задачу. На что я ответил, что наступательных операций с таким оружием вести нельзя, но если вы настаиваете, то замените оружие.

После этих разговоров я получил приказ сняться и следовать на ж. д. станцию для отправки к месту расположения бригады. Прибыв на станцию, мне пришлось ждать в течение 6 дней погрузки, после чего я вернулся со сводным полком в расположение бригады, которая к этому времени стояла в районе г. Ратибор.

Убийство КАМИНСКОГО, как многие офицеры предполагали, произведено немцами, так как на месте убийства трупов обнаружено не было, это можно было замечать по поведению немецких офицеров. Кроме того, среди офицеров ВЛАСОВА так же шел такой разговор, подтверждающий это предположение.

После того, как мне стало известно об убийстве КАМИНСКОГО, я стремился, чтобы скорее быть с полком в бригаде для того, чтобы возглавить бригаду и приступить к выполнению поставленной цели. Но мне не удалось скоро попасть. За это время заместитель КАМИНСКОГО сумел обделать дело не только с немцами, главное,

przez partyzantów w rejonie Krakowa, oraz przekazał, żebym przystąpił do wypełnienia postawionego zadania. Odpowiedziałem na to:

1. Los Kamińskiego nie jest mi znany, polecił mi on czekać na siebie.

2. Posiadane w pułku uzbrojenie jest zużyte i zupełnie nie nadaje się do prowadzenia walki. Z takim uzbrojeniem walki prowadzić nie można.

3. Ludzie są bardzo zmęczeni i niepokoją się o rodziny.

Generał odpowiedział na to, że na oczyszczenie lasu potrzeba nam pięć dni. Ja odpowiedziałem ponownie, że Kamiński polecił mi czekać na niego. Broń jest niezdatna i z taką bronią walczyć nie mogę, proszę skierować pułk do miejsca dyslokacji brygady. Potem przyjechała do pułku komisja kontrolująca uzbrojenie, która również ustaliła, że broń nie nadaje się do prowadzenia walki. Jednak również po pracach komisji generał dwukrotnie nalegał (co prawda, nie w tonie rozkazującym) na wykonanie zadania. Odpowiedziałem na to, że operacji natarcia z taką bronią nie można prowadzić, lecz „jeśli Pan nalega, to proszę wymienić broń”.

Po tych rozmowach otrzymałem rozkaz wymarszu w kierunku stacji k[olejowej] w celu wyjazdu na miejsce dyslokacji brygady. Po przybyciu na stację przyszło mi czekać sześć dni na załadunek, po czym wyjechałem z pułkiem zbiorczym do miejsca dyslokacji brygady, która wówczas stacjonowała w rejonie m. Racibórz.

Zabójstwa Kamińskiego, jak przypuszczają wielu oficerów, dokonali Niemcy, ponieważ na miejscu zabójstwa nie znaleziono zwłok, można to było wnosić z zachowania niemieckich oficerów. Ponadto wśród oficerów Własowa również miały miejsce takie rozmowy, które potwierdzały to przypuszczenie.

Kiedy dowiedziałem się o zabójstwie Kamińskiego, dążyłem do jak najszybszego pojawienia się z pułkiem w brygadzie, aby stanąć na czele brygady i przystąpić do osiągnięcia wyznaczonego celu. Ale to mi się tak szybko nie udało. Przez ten czas zastępca Kamińskiego zdołał załatwić sprawę nie tylko z Niemcami, przede wszystkim z oficerami brygady i został mianowany dowódcą brygady, a szefem sztabu brygady mianował majora Romanowa.

Po przybyciu do brygady zostałem odwołany z dowodzenia pułkiem pod zarzutem, że nie wykonałem powierzonego zadania, przez co obniżyłem autorytet brygady, wobec czego Niemcy chcieli rozbroić brygadę i skierować ją do obozów. Oskarżenie to przedstawiono mi na naradzie oficerów. Na tej naradzie Bielaj oświadczył: „Wobec tego obiecałem Niemcom naprawienie popełnionych błędów”. Wszystko to, jak się później dowiedziałem, Bielaj zaaranżował specjalnie, żeby stworzyć wokół mnie niezdrową sytuację, ponieważ po zabójstwie Kamińskiego wielu oficerów brygady mówiło o mianowaniu mnie jej dowódcą.

с офицерами бригады и был назначен командиром бригады, начальником штаба бригады им был назначен майор РОМАНОВ.

Прибыв в бригаду, я был снят с командования полка по обвинению [в том], что я не справился с возложенной задачей, тем самым снизил авторитет бригады, ввиду чего немцы хотели разоружить бригаду и направить ее в лагерь. Это обвинение было мне предъявлено на совещании офицеров. На этом совещании БЕЛАЙ заявил, что «ввиду этого я дал обещание немцам исправить допущенные ошибки». Все это было создано БЕЛАЕМ искусственно, как позже мне стало известно, для того, чтобы создать вокруг меня нездоровую обстановку, так как после убийства КАМИНСКОГО многие офицеры бригады вели разговор о назначении меня командиром бригады.

По истечении, примерно, 15 дней после снятия меня с командования полком, БЕЛАЙ предложил мне (приказал) работать помощником начальника штаба бригады, на этой должности я работал до перехода бригады в подчинение ВЛАСОВА.

[...]

Вот все, что я мог показать. Состав моих преступлений перед Родной очень велик, и по заслугам я должен получить то, что положено.

Обвиняемый ФРОЛОВ
1.9.46 г.

*ЦА ФСБ РФ, № Н-18757, т. 3, л. 307–325.
Копия на русском языке, рукопись.*

Po upływie mniej więcej 15 dni od odwołania mnie z dowodzenia pułkiem, Bielaj zaproponował mi (poleciał), bym objął funkcję pomocnika szefa sztabu brygady. Na tym stanowisku pracowałem do przejścia brygady pod rozkazy Własowa.

[...]

Oto wszystko, co mogłem zeznać. Lista moich zbrodni wobec Ojczyzny jest bardzo wielka i powinienem otrzymać to, na co zasłużyłem.

Oskarżony Frołow
1.9.46 r.

*CA FSB FR, nr N-18757, t. 3, k. 307–325.
Kopia w języku rosyjskim, rękopis.*

**19 сентября 1946, б.м.в. Протокол допроса генерал-лейтенанта
полиции Х. Рейнефарта**

Перевод копии показаний генерал-лейтенанта Хайнца РЕЙНЕФАРТА 19 и 20 сентября 1946 г. (полученных из Польской военной миссии по военным преступлениям в Берлине, за письмом от 6 VII 1948 г. № 5/1094/48).

Допрос
генерал-лейтенанта полиции Хайнца РЕЙНЕФАРТА
19.9.1946, с 10 до 12 часов.
Для Главной Комендантуры Кинг-Нунт

В[опрос]: Хайнц РЕЙНЕФАРТ, это Вы?

О[ответ]: Да.

В[опрос]: Какая Ваша служебная должность?

О[ответ]: Генерал-лейтенант полиции.

В[опрос]: Только полиции или также СС?

О[ответ]: Нет, Ваффен СС – нет. Правда, я получил приказ, что должен называться генерал-лейтенант СС, но такого документа у меня нет.

В[опрос]: Дата Вашего рождения?

О[ответ]: 26 XII 1903.

В[опрос]: Задам Вам несколько вопросов под присягой, относительно участия вермахта во время восстания «Бура» в В[арша]ве. Встаньте, поднимите правую руку и повторяйте за мной: «Клянусь Всемогущему и Всезнающему Господу, что буду говорить чистую правду, ничего не буду умалчивать, и ничего не буду добавлять. Да помоги мне Господь Бог».

О[ответ]: Клянусь Всемогущему и Всезнающему Господу, что буду говорить чистую правду, ничего не буду умалчивать, и ничего не буду добавлять. Да помоги мне Господь Бог.

В[опрос]: Вам известно, что неточность в ваших показаниях под присягой будет рассматриваться как ложное показание?

О[ответ]: Да.

В[опрос]: Считаете ли Вы, что у Вас есть обязательства в отношении живых или мертвых, противоречащие Вашей присяге, либо препятствующие Вам давать полные разъяснения?

О[ответ]: Нет.

В[опрос]: Как я сказал, здесь речь идет о вермахте. Были ли Вы в 1944 году в Варшаве?

**19 września 1946, b.m.w. Protokół przesłuchania dowódcy
grupy bojowej gen. Heinza Reinefartha**

Tłumaczenie odpisów zeznań Generała-Leutnanta Heinza Reinefartha [złożonych] w dniach 19 i 20 września 1946 r. (nadesłanych przez Polską Misję Wojskową do Spraw Zbrodni Wojennych w Berlinie przy piśmie z dn. 6 VII 1948 r. nr 5/1094/48).

Przesłuchanie
General-Leutnanta Policji Heinza Reinefartha
w dniu 19.9.1946 od godz. 10 do 12.
Dla Wysokiej Komendy King-Hunt

P[ytanie]: Czy Pan jest Heinz Reinefarth?

O[dpowiedź]: Tak.

P[ytanie]: Jaki jest Pański stopień służbowy?

O[dpowiedź]: Generał-leutnant Policji.

P[ytanie]: Czy tylko policji, czy i SS również?

O[dpowiedź]: Nie, Waffen SS – nie. Otrzymałem wprawdzie rozkaz, że powinienem się nazywać General-leutnantem SS, ale dokumentu takiego nie posiadam.

P[ytanie]: Kiedy Pan urodzony?

O[dpowiedź]: Dnia 26 XII 1903.

P[ytanie]: Mam Panu zadać kilka pytań pod przysięgą, jaki był udział Wehrmachtu w czasie powstania „Bora” w W[arsza]wie. Niech Pan wstanie, podniesie prawą rękę i mówi za mną: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu i Wszechwiedzącemu, że będę mówił szczerą prawdę, nic nie przemilczę i nic nie dodam. Tak mi dopomóż Bóg”.

O[dpowiedź]: Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu i Wszechwiedzącemu, że będę mówił szczerą prawdę, nic nie przemilczę i nic nie dodam. Tak mi dopomóż Bóg.

P[ytanie]: Wiadomo Panu, że niedbalstwo w pańskim zeznaniu pod przysięgą będzie tak samo traktowane, jak fałszywe zeznanie?

O[dpowiedź]: Tak.

P[ytanie]: Czy Pan uważa, że Pan ma zobowiązania wobec żywych lub zmarłych, które stawiają Pana w konflikcie z Pańską przysięgą lub przeszkadzają Panu udzielić pełnych wyjaśnień?

O[dpowiedź]: Nie.

О[твет]: Да.

В[опрос]: Кем Вы были туда командированы?

О[твет]: ГИММЛЕРОМ.

В[опрос]: Можете ли Вы вспомнить дату?

О[твет]: Точно сказать не могу. Это, должно быть, 5 или 6 августа. Я не могу этого точно сказать.

В[опрос]: Это было приблизительно 5 или 6 августа. И куда Вы прибыли?

О[твет]: Я был в Познани. В Познани было заседание гауляйтеров. Тогда в Познани было очень много заседаний президентов полиции, бургомистров, и т. п. Эти заседания ГИММЛЕР всегда созывал в Познани, поскольку город считался безопасным от бомбардировок и, если помню, то заседание в Познани состоялось в начале августа, на которое прибыл также ГИММЛЕР. ГИММЛЕР сказал мне в своем спецпоезде, что в Варшаве началось восстание несколько дней тому назад. Я уже слышал об этом несколько раз раньше, что в Варшаве восстание, однако каждый раз это оказывалось неверным, так что и на этот раз я сказал, что или да, или нет. ГИММЛЕР сказал мне, что да и что «Вы должны туда поехать и помочь подавить это восстание. Для этого я даю Вам 1 батальон полиции и 1 батальон вермахта». Генерал БЕТЦЕЛЬ¹, заместитель Командующего в Познани, ждет уже там в своем спецпоезде, чтобы доложить ГИММЛЕРУ как командующему резервными войсками. ГИММЛЕР был тогда также командующим резервными войсками. Когда он куда-нибудь направлялся, то районные командующие генералы докладывали ему. Он хотел дать приказ генералу БЕТЦЕЛЮ, чтобы он передал в мое распоряжение батальон вермахта. Меня мучили угрызения совести, поскольку по профессии я юрист. Я поступил в полицию, чтобы служить юристом, так как после окончания службы в 1942 в вермахте в России, где я получил обморожение. Я тогда был полицейским юристом. Я должен об этом подробно рассказать, чтобы это стало для Вас понятным. Я должен был стать государственным советником и вступить в должность в управлении полиции правопорядка. Государственным советником я не стал, но пока был в должности генерал-майора. Мне объяснили это тем, что ныне также чиновники полицейской администрации должны были получить служебные звания офицеров полиции, а меня это устраивало, потому что у меня был Рыцарский крест. Этот Рыцарский крест я получил в вермахте². Я заявил ГИММЛЕРУ, что, правда, был командиром роты в вермахте, но если я должен работать в большем масштабе, то у меня не хватает военных знаний³. ГИММЛЕР настоял на своем приказе и сказал, что я как-то должен это сделать. Я сказал ему еще, что ведь есть государственный секретарь по

P[ytanie]: Jak powiedziałem, chodzi tu o Wehrmacht. Czy Pan był w 1944 roku w W[arsza]wie?

O[dpowiedź]: Tak.

P[ytanie]: Przez kogo Pan został tam delegowany?

O[dpowiedź]: Przez Himmlera.

P[ytanie]: Czy Pan może przypomnieć sobie datę?

O[dpowiedź]: Nie mogę dokładnie powiedzieć. Musiało to być 5 lub 6 sierpnia. Ja nie mogę tego dokładnie powiedzieć.

P[ytanie]: To było mniej więcej 5 lub 6 sierpnia. I dokąd Pan przybył?

O[dpowiedź]: Byłem w Poznaniu. W Poznaniu było posiedzenie gauleiterów. Wtedy było w Poznaniu bardzo wiele posiedzeń prezydentów policji, burmistrzów itd., które to posiedzenia Himmler wyznaczał zawsze w Poznaniu, gdyż Poznań uważano za zabezpieczony od bombardowań i o ile pamiętam, to posiedzenie w Poznaniu było na początku sierpnia, na które przybył także Himmler. Himmler powiedział mi w swym pociągu specjalnym, że w W[arsza]wie wybuchło powstanie, i to już kilka dni [temu]. Ja już słyszałem o tym wielokrotnie przedtem, że w W[arsza]wie jest powstanie, za każdym razem jednak okazywało się to fałszywe, tak że i tym razem powiedziałem, że albo tak jest, albo nie. Himmler powiedział mi, że tak jest i że „Pan musi tam pojechać i pomóc stłumić to powstanie. Daję Panu w tym celu 1 batalion policji i 1 batalion Wehrmachtu”. Generał Betzel¹, zastępujący Komenderującego Generała w Poznaniu, czeka już tam w swym pociągu specjalnym, aby się zameldować u Himmlera jako dowodzący wojskiem zapasowym. Himmler był wówczas także dowodzącym wojskiem zapasowym. Gdy on udał się gdziekolwiek, to obwodowi generałowie komenderujący meldowali się u niego. On chciał wydać polecenie generałowi Betzelowi, aby mi oddał do dyspozycji batalion Wehrmachtu. Ja miałem skrupuły, gdyż jestem z zawodu prawnikiem. Wstąpiłem do policji, aby tam być prawnikiem, po zwolnieniu mnie w 1942 z Wehrmachtu z Rosji, gdzie nabawiłem się odmrożeń. Byłem tedy prawnikiem policyjnym. Muszę omówić to trochę dokładniej, aby uczynić to Panu zrozumiałym. Miałem zostać Ministerialdirigentem i objąć urząd prawny policji porządkowej. Nie zostałem Ministerialdirigentem, lecz na razie General-Majorem. Objasniono mi to tym, że obecnie i urzędnicy administracyjni policji porządkowej mieli otrzymać stopnie służbowe oficerów policji, a do mnie to pasowało, gdyż miałem Krzyż Rycerski. Ten Krzyż Rycerski otrzymałem w Wehrmachcie². Oświadczyłem Himmlerowi, że byłem wprawdzie dowódcą kompanii w Wehrmachcie, jeśli jednak mam pracować na wielką skalę, to mi brak kwalifikacji wojskowych³. Himmler pozostał przy swym rozkazie i powiedział, że muszę to jakoś zrobić. Powiedziałem mu jeszcze, że jest przecież sekretarz państwa do spraw bezpieczeństwa i wyż-

вопросам безопасности и высший командир полиции КОППЕ и что, в принципе, это его задача. Он мне ответил на это, что КОППЕ не был на фронте во время войны, и что у него вообще нет фронтового опыта. Я получил батальон полиции и батальон вермахта.

В[опрос]: Который?

О[твет]: Не могу сказать точно. Это был познаньский батальон вермахта, в котором были военнослужащие из военного училища в Познани. Итак, я нашел грузовые машины и омнибусы, частично используемые почтой, чтобы прибыть в Варшаву моторизованным маршем. ГИММЛЕР сказал мне еще, что он надеется, что я ему завтра или послезавтра смогу доложить о подавлении восстания. Исходя из того, я пришел к выводу, что вопрос восстания не является столь серьезным, если он считал, что его можно подавить за один или два дня при помощи относительно небольших отрядов.

В[опрос]: Кто находился в спецпоезде ГИММЛЕРА, когда он разговаривал с Вами?

О[твет]: Я думаю, что мы были одни. В этом купе, в котором он беседовал со мной, мы были одни. С моей стороны точно никого не было, а со стороны ГИММЛЕРА, думаю, что так же нет.

В[опрос]: Какой специальный приказ Вы от него получили?

О[твет]: Он дал мне приказ подавить восстание и сказал, чтобы я явился за подробными приказами в 9-ю армию, которой не было в Варшаве.

В[опрос]: У кого Вы появились?

О[твет]: Я прибыл к генералу [фон] ФОРМАНУ^a, главнокомандующему 9-й армией.

В[опрос]: Он был извещен и о Вашем прибытии?

О[твет]: Этого сказать не могу, поскольку не знаю.

В[опрос]: ГИММЛЕР передал Вам приказ ГИТЛЕРА?

О[твет]: Нет.

В[опрос]: Здесь речь идет о приказе разрушения.

О[твет]: Я узнал об этом позже, ГИММЛЕР мне об этом не сказал. Меня это даже потом удивило.

В[опрос]: Вы слышали об этом приказе?

О[твет]: О приказе разрушения я узнал, когда прибыл [фон дем] БАХ.

В[опрос]: Через кого?

О[твет]: Через [фон дем] БАХА. БАХ узнал об этом, когда мне сказал, в В[арша]ве.

В[опрос]: Через кого?

О[твет]: Этого не могу сказать.

В[опрос]: Кто был при этом, когда [фон дем] БАХ Вам это сказал?

szy dowódca policji Koppe, i że właściwie to jest jego zadanie. Na to mi odpowiedział, że Koppe nie był na froncie w czasie tej wojny i w ogóle nie posiada doświadczenia frontowego. Otrzymałem batalion policji i batalion Wehrmachtu.

P[ytanie]: Który?

O[dpowiedź]: Nie mogę powiedzieć dokładnie. To był poznański batalion Wehrmachtu i był poprzetykany ludźmi ze szkoły podchorążych w Poznaniu. Wyszukałem więc wozy ciężarowe i omnibusy, częściowo unieruchomione przez pocztę, aby przybyć do W[arsza]wy w stanie zmotoryzowanym. Himmler powiedział mi jeszcze, że ma nadzieję, iż będę mógł zameldować mu nazajutrz lub pojutrze o stłumieniu powstania. Z tego wywnioskowałem, że sprawa powstania nie jest tak poważna, jeżeli on uważał, że tę walkę można zlikwidować w ciągu jednego lub dwóch dni z pomocą niewielu stosunkowo oddziałów.

P[ytanie]: Kto był obecny w pociągu specjalnym Himmlera, gdy mówił z Panem?

O[dpowiedź]: Sądzę, że byliśmy sami. W tym przedziale, w którym on rozmawiał ze mną, byliśmy sami. Z mojej strony na pewno nie było nikogo, a ze strony Himmlera sądzą, że też nie.

P[ytanie]: Jaki rozkaz specjalny dał Panu?

O[dpowiedź]: Dał mi polecenie, bym stłumił powstanie i powiedział, żebym się zgłosił po rozkazy szczegółowe do 9 Armii, która nie była w W[arsza]wie.

P[ytanie]: U kogo się Pan zameldował?

O[dpowiedź]: Zameldowałem się u generała [von] Vormanna^a, głównodowodzącego 9 Armia.

P[ytanie]: Czy on był powiadomiony o pańskim przybyciu?

O[dpowiedź]: Tego nie mogę powiedzieć, gdyż nie wiem.

P[ytanie]: Czy Himmler przekazał Panu rozkaz Hitlera?

O[dpowiedź]: Nie.

P[ytanie]: Chodzi tutaj o rozkaz zniszczenia [Warszawy].

O[dpowiedź]: O tym dowiedziałem się później. Himmler mi o tym nic nie powiedział. Nawet mnie to potem uderzyło.

P[ytanie]: Czy Pan słyszał o tym rozkazie?

O[dpowiedź]: O rozkazie zniszczenia dowiedziałem się, gdy przybył [von dem] Bach.

P[ytanie]: Przez kogo?

O[dpowiedź]: Przez [von dem] Bacha. Bach się dowiedział o tym, jak mi to powiedział, w W[arsza]wie.

P[ytanie]: Przez kogo?

O[dpowiedź]: Tego nie mogę powiedzieć.

О[твет]: При этом были офицеры, но об этом подробно рассказать не могу. Возможно, что с моей стороны при этом присутствовал майор полиции ФИШЕР.

В[опрос]: Что Вам сказал [фон] ФОРМАН, когда Вы у него появились?

О[твет]: [Фон ФОРМАН] спросил у меня, что я привел с собой. Я назвал два батальона. Тогда он засмеялся, что это слишком мало, что с этим ничего сделать нельзя. Дальше он мне сообщил, что в Варшаве находится одна боевая комендатура, один генерал-лейтенант авиации ШТАГЕЛЬ и сказал, что прибыла также бригада КАМИНСКОГО. При этом речь шла о русских. Я тогда не имел никакого понятия о КАМИНСКОМ, ничего о нем не слышал. КАМИНСКИЙ, которого я потом увидел, имел форму бригады СС, а его офицеры – форму вермахта. Это все были русские. У него был при себе еще один, кажется, немец, в форме фельдфебеля.

В[опрос]: Этот фельдфебель был в армии?

О[твет]: Да. [Фон] ФОРМАН затем сказал мне, что ждет КАМИНСКОГО, которого сам пригласил на совещание, а во второй половине дня я должен был прийти к нему еще раз, чтобы мне сообщить о результате разговора с КАМИНСКИМ. Я пошел к нему во второй половине дня; он мне заявил, что предоставил свободу действий КАМИНСКОМУ в грабеже Варшавы. Я ответил, что относительно этого у меня большие сомнения, поскольку борьба на улицах и так столь жесткая, и если к тому же кому-то сказать откровенно, что разрешается грабить, то это, несомненно, станет катастрофой. Он взглянул на меня с некоторым удивлением и сказал: «Мне ведь надо было что-то им предложить, чтобы эти люди хорошо сражались». О приказе Фюрера до того времени не было речи. Итак, он сказал, что это является следствием приказа Фюрера. Это мне до тех пор не было известно. Дальше он сказал, что КАМИНСКИЙ и его люди будут скоро подчиняться мне по снабжению, но не тактически, это означает, что я их должен снабжать боеприпасами и питанием, которые должен получать из этой армии, поскольку никакого другого источника у меня не было.

В[опрос]: Что еще сказал [фон] ФОРМАН?

О[твет]: Это было в принципе все. Мы говорили еще о ШТАГЕЛЕ, которому все, что было в В[арша]ве, было подчинено, ведь он был военным комендантом. Он был туда направлен вместе с некоторыми другими генерал-лейтенантами вермахта. Раньше комендантом города Варшавы был РОР. РОР мне потом рассказывал, что его, вероятно, считали неэнергичным и послали на его место генерала ШТАГЕЛЯ, который прибыл извне; откуда – не знаю, из какой-то закрытой мест-

P[ytanie]: Kto był przy tym, gdy [von dem] Bach to Panu powiedział?

O[dpowiedź]: Byli przy tym oficerowie, ale nie mogę powiedzieć o tym dokładnie. Możliwe jest, że z mojej strony był przy tym major policji Fischer.

P[ytanie]: Co powiedział Panu [von] Vormann, gdy Pan się u niego zameldował?

O[dpowiedź]: [Von] Vormann zapytał mnie, co przywodziłem ze sobą. Wymieniłem mu obydwaj bataliony. Wtedy śmiał się, że to jest zbyt mało, że z tym niczego nie można dokonać. Powiadomił mnie dalej, [że] w W[arsza]wie jest jedna komenda bojowa, jeden Generalleutnant broni powietrznej Stahel i powiedział, że przybyła także brygada Kamińskiego. Chodziło przy tym o Rosjan. Ja nie miałem wtedy żadnego pojęcia o Kamińskim, nic o nim nie słyszałem. Kamiński, którego później zobaczyłem, posiadał mundur brygady SS, a jego oficerowie mundury Wehrmachtu. Wszyscy byli Rosjanami. Miał on przy sobie jeszcze jednego Niemca w mundurze feldfebla.

P[ytanie]: Czy ten feldfebel był w wojsku?

O[dpowiedź]: Tak. Następnie powiedział mi [von] Vormann, że oczekuje Kamińskiego, którego on sam zaangażował na konferencji, a po południu ja miałem przyjść do niego jeszcze raz, aby mi mógł zakomunikować wynik jego konferencji z Kamińskim. Poszedłem do niego po południu; oświadczył mi on, że dał wolną rękę Kamińskiemu w rabowaniu Warszawy. Odpowiedziałem na to, że mam w związku z tym duże skrupuły, gdyż walka uliczna jest i tak bardzo twarda i jeżeli do tego jeszcze powie się komuś wyraźnie, że mu się pozwala rabować, to na pewno stanie się to katastrofą. Spojrzał na mnie trochę zdziwiony i powiedział: „Musiałem im przecież coś zaofiarować, aby ci ludzie dobrze walczyli?”. O rozkazie Führera jeszcze do tamtej pory nie było mowy. On więc nie powiedział, że to jest wyrazem rozkazu Führera. To mi było aż do tamtej pory nieznane. Dalej powiedział, że Kamiński i jego ludzie będą mi podlegali wkrótce pod względem zaopatrzenia, ale nie pod względem taktycznym, to znaczy, że ja ich miałem zaopatrywać w amunicję i żywność, które musiałem otrzymywać z tej armii, gdyż nie miałem żadnego innego źródła.

P[ytanie]: Co jeszcze powiedział [von] Vormann?

O[dpowiedź]: To było w istocie wszystko. Mówiliśmy jeszcze o Stahele, któremu to wszystko, co było w W[arsza]wie, było podporządkowane, był przecież komendantem walki. On był tam obsadzony i pewna ilość Generalmajorów Wehrmachtu. Rohr był przedtem komendantem miasta Warszawy. Rohr mi to potem opowiadał i powiedział mi jeszcze, że widocznie uważano go za nieenergicznego i obsadzono na jego miejsce generała Stahela, który przybył z zewnątrz; skąd zaś – nie wiem, z jakiejś zamkniętej

ности, Повесть или откуда-то, где был активным. РОР подчинялся ШТАГЕЛЮ, так, что ситуация в то время, примерно, 7 или 8 августа, была следующей: ШТАГЕЛЮ подчинялось все, что сражалось в Варшаве, т. е. это был вермахт, полиция, СС, все, что там было. На практике, они были замкнутыми в себе, у нас с ними не было никакой связи. У меня были мои два батальона, и я подчинялся непосредственно [фон] ФОРМАНУ, никого не было между нами. КАМИНСКИЙ практически подчинялся 9-й Армии, а непосредственно [фон] ФОРМАНУ⁴, а мне – по снабжению боеприпасами, оружием и питанием. Это изменилось только тогда, когда прибыл [фон дем] БАХ. Я сейчас рассказываю о времени до прибытия [фон дем] БАХА.

В[онпрос]: Кому подчинялась бригада ДИРЛЕВАНГЕРА практически и по снабжению?

О[твет]: Я встретил сражающуюся бригаду ДИРЛЕВАНГЕРА тогда, когда я готовил к наступлению оба мои батальона. [Фон] ФОРМАН ничего не говорил о ДИРЛЕВАНГЕРЕ. Вплоть до этого я не имел понятия о ДИРЛЕВАНГЕРЕ. Я обратил внимание на униформу. Это была форма СС, и на одной стороне петлицы были перекрещивающиеся ружья, и, кажется, ручная граната, я этого уже точно не знаю, только так предполагаю. Во всяком случае, это была испытанная часть. Когда я начал наступление, вступил в бой также ДИРЛЕВАНГЕР. Он мне не подчинялся, я просто встретился с ним в ходе боевых действий.

В[онпрос]: Кому он подчинялся?

О[твет]: Этого не знаю. Он мог подчиняться, по моему мнению, 9-й Армии. Однако возможно, что ДИРЛЕВАНГЕР получил приказ, чтобы пойти в В[арша]ву и вступить в бой. Это звучит невероятно, но я это говорю потому, что доверяю такому человеку, как ДИРЛЕВАНГЕР.

В[онпрос]: Кому подчинялся ДИРЛЕВАНГЕР по снабжению?

О[твет]: Спустя два дня там был [фон дем] БАХ. Я ему ничего не дал, так как у меня ничего не было. Я получил питание для людей на время похода. В первые дни вообще не готовили.

В[онпрос]: Знаете ли Вы, от кого в это время ДИРЛЕВАНГЕР получил боеприпасы?

О[твет]: В течение этих двух дней боеприпасы, наверное, у него были. У меня также были боеприпасы в эти первые дни. КАМИНСКИЙ также от меня ничего не получил, так как у меня ничего не было, чтобы дать ему, потому что ничего я от армии не получил, кроме того, что я с собой привез. Я должен был только получить [питание и боеприпасы на месте]. Армия вообще была единственным учреждением снабжения, которое мы имели в Варшаве, поскольку я не мог получить боеприпасы и питание из Познани, а другого источника у меня не было. В действительности тогда я все получал от армии.

miejsowości Powel czy skądinąd, gdzie był czynny. Rohr podlegał Stahelowi, tak że sytuacja w tym czasie, mniej więcej 7 czy 8 sierpnia, była następująca: Stahel miał pod sobą wszystko, co walczyło w W[arsza]wie, a więc był to Wehrmacht, policja, SS, wszystko, co tam było. W praktyce byli oni odcięci, my nie mieliśmy z nimi żadnej styczności. Ja miałem moje dwa bataliony i podlegałem bezpośrednio [von] Vormannowi, nikt nie był pomiędzy nami. Kamiński podlegał w praktyce 9 Armii, bezpośrednio zaś [von] Vormannowi⁴, a mnie pod względem zaopatrzenia w amunicję, broń i żywność. To się zmieniło dopiero wtedy, jak przybył [von dem] Bach. Mówię teraz o tym czasie, zanim przybył [von dem] Bach.

P[ytanie]: Komu podlegała brygada Dirlewangera praktycznie i pod względem zaopatrzenia?

O[dpowiedź]: Spotkałem brygadę Dirlewangera walczącą wtedy, gdy moje obydwie bataliony szykowałem do ataku. [Von] Vormann nie mówił mi nic o Dirlewangerze. Aż do tamtej pory nie miałem pojęcia o Dirlewangerze. Rzucił mi się w oczy uniform. Był to mundur SS i na jednej stronie tarczy były skrzyżowane karabiny i zdaje się granat ręczny, ja tego już nie wiem dokładnie, tylko tak sądzę. Była to w każdym razie jednostka wypróbowana. Gdy rozpocząłem atak, walczył również Dirlewanger. On mi nie był podporządkowany, ja go po prostu zastałem walczącym.

P[ytanie]: Komu był on podporządkowany?

O[dpowiedź]: Tego nie wiem. Mógł on, według mego zdania, podlegać 9 Armii. Możliwe jest jednak, że Dirlewanger otrzymał rozkaz, aby poszedł do W[arsza]wy i wprost walczył. To brzmi nieprawdopodobnie, ale ja to mówię dlatego, gdyż ufam takiemu człowiekowi, jak Dirlewanger.

P[ytanie]: Komu podlegał Dirlewanger pod względem zaopatrzenia?

O[dpowiedź]: W dwa dni później był tam [von dem] Bach. Ja mu nie dałem nic, gdyż nic nie miałem. Otrzymałem żywność dla ludzi na czas marszu. W pierwszych dniach w ogóle nie gotowano.

P[ytanie]: Czy Pan wie, od kogo Dirlewanger otrzymywał amunicję w tym czasie?

O[dpowiedź]: W czasie tych dwóch dni miał prawdopodobnie amunicję. Ja również miałem amunicję w tych pierwszych dniach. Kamiński również nie otrzymał nic ode mnie, gdyż mu nie mogłem nic dać, bo nie otrzymałem od armii nic ponadto, co przywiozłem ze sobą. Miałem dopiero otrzymać. Armia była w ogóle jedynym urzędem zaopatrzenia, jaki mieliśmy w Warszawie, gdyż ja nie mogłem sprowadzić amunicji i żywności z Poznania, a innego urzędu nie miałem. W rzeczywistości otrzymywałem wówczas wszystko od Armii.

P[ytanie]: Jakie przestępstwa popełnili ludzie z brygady Kamińskiego i Dirlewangera?

В[опрос]: Какие преступления совершили люди из бригады КАМИНСКОГО и ДИРЛЕВАНГЕРА?

О[твет]: Из бригады ДИРЛЕВАНГЕРА: не могу сказать точно, но мне лично известно, что они занимались грабежами, так как людей ДИРЛЕВАНГЕРА видели с материалами для костюмов, с продуктами питания, и т. п., которые нашли в подвалах захваченных домов, в основном разрушенных и в которых никого больше не было. ДИРЛЕВАНГЕР понес большие потери за это время. Я знаю, что он прибыл с 700 людьми и требовал постоянно присылать подкрепление.

В[опрос]: Откуда?

О[твет]: Вероятно, из тюрем. Он это делал, насколько мне известно, лично и непосредственно.

В[опрос]: Через кого?

О[твет]: Этого я не могу сказать. Знаю только, что он потерял 1400 человек, а прибыл с 700.

В[опрос]: Откуда Вы это знаете?

О[твет]: Он мне это сказал. Его и его часть так разбили, что и [фон дем] БАХ также сказал, что его больше использовать нельзя.

В[опрос]: Как это было с КАМИНСКИМ?

О[твет]: С КАМИНСКИМ было так. Когда я несколькими днями позже направился к КАМИНСКОМУ, я его не застал, а только его заместителя, одного майора, тоже русского в форме вермахта и спросил у него, что ему нужно из боеприпасов и питания. Это было написано переводчиком и передано этому офицеру, который меня сопровождал. Меня поразило, что бригада КАМИНСКОГО, уже хотя бы с точки зрения внутренней дисциплины, не могла иметь настоящий, боевой дух. Недостатки при первом посещении не бросились мне в глаза. Точно не помню, но, кажется, что через два дня я снова там был. Рядом с позицией КАМИНСКОГО находилась большая, окруженная забором площадь. [Фон дем] БАХ уже тогда был, так как он прибыл через два дня после меня. Я сам прорвался через главную улицу к ШТАГЕЛЮ, а через час после того, как я вернулся, ко мне пришел [фон дем] БАХ.

В[опрос]: Так что Вы видели территорию, окруженную забором?

О[твет]: Да.

В[опрос]: Это было вблизи кладбища?

О[твет]: Нет, это было южнее. Это была площадь, окруженная забором, на которой находились одни женщины и дети и несколько мужчин. Это были поляки из Варшавы, которые, вероятно, бежали из домов. Я заметил, что у них при себе ничего не было, плакали и что-то просили. Я не понимал по-польски, но из их жестов я понял, что их, вероятно, ограбили. Я спросил этого майора через переводчика,

O[dpowiedź]: A więc z brygady Dirlewangera: nie mogę powiedzieć na pewno, ale osobiście jest mi wiadomo, że rabowali, gdyż ludzi Dirlewangera widziano z materiałami na garnitury, z produktami żywnościowymi itd., które znaleziono w piwnicach zdobytych domów, przeważnie zburzonych, w których nikogo nie było. Dirlewanger poniósł wielkie straty w ciągu tego czasu. Ja wiem, że on przybył z 700 ludźmi i kazał sobie stale przysyłać tabor.

P[ytanie]: Skąd?

O[dpowiedź]: Prawdopodobnie z więzień. On to robił, o ile mi wiadomo, osobiście i bezpośrednio.

P[ytanie]: Przez kogo?

O[dpowiedź]: Tego powiedzieć nie mogę. Wiem tylko, że utracił 1400 ludzi, a przybył z 700.

P[ytanie]: Skąd Pan to wie?

O[dpowiedź]: On mi to powiedział. Został tak rozbity ze swą jednostką, że i [von dem] Bach także powiedział, że go nie można już użyć więcej.

P[ytanie]: Jak to było z Kamińskim?

O[dpowiedź]: Z Kamińskim było tak, że gdy ja się udałem po kilku dniach do Kamińskiego, nie zastałem go, lecz jego zastępcę, jednego majora, też Rosjanina w mundurze Wehrmachtu i zapytałem go, co mu potrzeba z amunicji i żywności. Zostało to napisane przez tłumacza i oddane temu oficerowi, który mi towarzyszył. Uderzyło mnie, że brygada Kamińskiego, już choćby pod względem dyscypliny zewnętrznej nie mogła mieć prawdziwej energii bojowej. Nieprawidłowości nie rzuciły mi się w oczy przy pierwszych odwiedzinach. Dokładnie nie pamiętam, ale zdaje się, że po dwóch dniach byłem tam znowu. W pobliżu pozycji Kamińskiego znajdował się duży, otoczony płotem plac. [Von dem] Bach już był wówczas, gdyż przybył on w dwa dni po mnie. Ja sam przedarłem się przez główną ulicę do Stahela, a w godzinę po moim powrocie [von dem] Bach przyszedł do mnie.

P[ytanie]: Więc widział Pan teren otoczony płotem?

O[dpowiedź]: Tak.

P[ytanie]: Czy to było w pobliżu cmentarza?

O[dpowiedź]: Nie, to było na południe. To był plac otoczony płotem, na którym znajdowały się same kobiety i dzieci oraz kilku mężczyzn. Byli to Polacy z Warszawy, którzy widocznie uciekli z domów. Zauważyłem, że nic przy sobie nie mieli, płakali i dawali coś do zrozumienia. Ja nie rozumiałem po polsku, ale z ich ruchów zorientowałem się, że widocznie zostali obrabowani. Zapytałem przez tłumacza tego majora, co to ma znaczyć, dlaczego ci ludzie są zamknięci, nie był mi bowiem znany żaden rozkaz w tym kierunku. Na to ten major odpowiedział, że ci ludzie należą do nie-

что это должно означать, почему эти люди заперты, так как мне не был известен никакой приказ об этом. На это майор ответил, что эти люди принадлежат ему. По крайней мере, так мне было переведено. Я спросил, что это должно значить, ведь эти люди не могут принадлежать ему, поскольку налицо было видно, что это не сражающиеся поляки, ведь это были дети и женщины. Я спросил, ограбил ли он их. Он это подтвердил. Тогда я ему сказал, что эти люди спасли из хаоса то, что у них осталось, а он должен быть доволен тем, если они пойдут к себе, поскольку гражданское население всегда мешает в боях на улицах. Я спрашивал его дальше, что он сделает с этими людьми, будет ли он их кормить? Он ответил, что это его люди и может с ними делать, что захочет, что у него есть разрешение Армии. Я был там с одним или двумя людьми и вообще ничего не мог предпринять против КАМИНСКОГО. Я поехал к [фон дем] БАХУ, доложил ему о том, что застал, сказал, что сам не смог ничего сделать, но это должно измениться и этих людей следует немедленно отобрать из рук КАМИНСКОГО. [Фон дем] БАХ обещал изменить это немедленно и потом мне рассказывал, что он туда поехал, или послал кого-то, что приказал открыть эту площадь и людей отправил в тыл.

В[опрос]: Видели ли Вы, что расстреливали беззащитных женщин, детей или гражданских?

О[твет]: Нет.

В[опрос]: Что насильовали женщин?

О[твет]: Нет. [Фон дем] БАХ сказал, что вблизи кладбища было расстреляно много женщин и гражданских, а затем тела были собраны вместе и сожжены. С моей стороны никто в этом не принимал участия. Тогда [фон дем] БАХ сказал, что в результате он подчиняет мне сбор военных, поскольку так дальше быть не может. Убитые люди должны были быть гражданскими, которые бежали из Варшавы. Немецкие солдаты ссылаются на то, что эти расстрелы осуществлял некий капитан, его фамилии сегодня уже не помню, что был издан приказ Фюрера, чтобы истребить всех до одного, и что этот приказ был доведен до капитана по служебной линии. Тогда я впервые узнал, что речь идет о каком-то приказе Фюрера. Это был какой-то полк полковника ШМИДТА, которого я только потом увидел, который, вероятно, командовал этой ротой или выше частью, находящимся вблизи кладбища.

В[опрос]: От кого он мог получить приказ? Был ли это приказ из вермахта? Вы это видели?

О[твет]: Нет. Я сам должен был остаться при своих людях. [Фон дем] БАХ сказал мне потом: «Что касается приказа Фюрера, то я этот приказ Фюрера отменяю по специальным причинам и каждый, кто

go. Tak mi przynajmniej przetłumaczono. Ja zapytałem, co to ma znaczyć, ci ludzie nie mogą przecież należeć do niego; było bowiem całkiem widoczne, że nie są walczącymi Polakami, gdyż były to dzieci i kobiety. Spytałem, czy ich obrabował. On potwierdził to. Wtedy mu powiedziałem, że ludzie ci uratowali z chaosu swe resztki, a on powinien być zadowolony, jeżeli sobie pójdą, gdyż cywile zawsze przeszkadzają w walce ulicznej. Pytałem go dalej, co pocnie z tymi ludźmi, czy będzie ich żywił? On odpowiedział, że to są jego ludzie i może z nimi robić, co zechce, bo ma zezwolenie Armii. Byłem tam z jednym lub dwoma ludźmi i nie mogłem w ogóle nic przedsięwziąć przeciwko Kamińskiemu. Pojechałem do [von dem] Bacha, zameldowałem mu o tym, co zastałem, powiedziałem, że nie mogłem nic zrobić sam, ale to się musi zmienić i tych ludzi należy wydstać natychmiast z rąk Kamińskiego. [Von dem] Bach obiecał zmienić to natychmiast i potem mi opowiadał, że pojechał tam czy też posłał kogoś, że kazał otworzyć ten plac i ludzi odesłał na tyły.

P[ytanie]: Czy Pan widział, że rozstrzeliwano bezbronne kobiety, dzieci lub cywilów.

O[dpowiedź]: Nie.

P[ytanie]: Że gwałcono kobiety?

O[dpowiedź]: Nie. [Von dem] Bach powiedział, że w pobliżu cmentarza zostało rozstrzelanych wiele kobiet i cywilów, a następnie [ciała] zostały razem zebrane i spalone. Z mojej strony nikt nie brał w tym udziału. Wówczas [von dem] Bach powiedział, że wobec tego podporządkowuje mi zbieranie wojskową, gdyż tak dłużej być nie może. Zamordowani ludzie musieli być cywilami, którzy uciekli z Warszawy. Niemieccy żołnierze powołują się na to, że wymienionych rozstrzeliwań dokonywał pewien kapitan, nazwiska jego dzisiaj już nie pamiętam, że wydany został rozkaz Führera, aby wszystkich wyciąć w pień i że o tym rozkazie powiadomiono tego kapitana drogą służbową. Wtedy dowiedziałem się po raz pierwszy, że chodzi tutaj o jakiś rozkaz Führera. Był to jakiś pułk pułkownika Schmidta, którego później dopiero zobaczyłem, a który widocznie dowodził tą kompanią albo wyższą jednostką znajdującą się w pobliżu cmentarza.

P[ytanie]: Od kogo mógł on otrzymać rozkaz? Czy był to rozkaz Wehrmachtu? Czy Pan to widział?

O[dpowiedź]: Nie. Ja sam musiałem pozostać przy moich ludziach. [Von dem] Bach powiedział mi potem: „Jeżeli chodzi o rozkaz Führera, to ja ten rozkaz Führera wycofuję ze specjalnych powodów i każdy, kto tu rabuje i morduje, będzie ukarany”. Byłem mu bardzo wdzięczny i powiedziałem jeszcze, że to samo musi dotyczyć i Kamińskiego. Następnie wezwałem komendantów moich dwóch batalionów oraz kapitana tego oddziału przy cmentarzu i oznajmiłem im, że moi ludzie usłyszeli to po raz

здесь грабит и убивает, будет наказан». Я был ему очень благодарен и сказал еще, что это самое должно касаться также КАМИНСКОГО. Затем я вызвал комендантов моих двух батальонов и капитана этого отряда при кладбище и заявил, что мои люди это услышали впервые, они ничего не знали о приказе Фюрера, что, вероятно, такой приказ, чтобы поступать жестоко, был издан, в результате этого у нас теперь на кладбище. Однако этот приказ не [следует] принимать во внимание, так как [фон дем] БАХ берет на себя ответственность за отмену этого приказа. Если я хорошо помню, [фон дем] БАХ присутствовал на этом совещании комендантов.

В[опрос]: Кем были Ваши коменданты?

О[твет]: Это был майор полиции БОК и майор вермахта, фамилии которого не знаю⁵.

В[опрос]: ДИРЛЕВАНГЕР рассказывал Вам ⁶«что-то»⁶ о приказе ГИТЛЕРА?

О[твет]: Нет.

В[опрос]: ГИММЛЕР также ничего не говорил?

О[твет]: Нет. Это также то, о чем тогда я говорил [фон дем] БАХУ. Мне кажется смешной вся история с этим приказом Фюрера, ГИММЛЕР мне об этом ничего не сказал. Как мне сам [фон дем] БАХ говорил, генерал [фон] ФОРМАН поручил ему тогда главное командование всеми отрядами, сражающимися в Варшаве, и назначил его, так называемым командующим генералом на территории Варшавы.

В[опрос]: Откуда Вы знаете об этом?

О[твет]: Мне это сказал [фон дем] БАХ.

В[опрос]: Почему КАМИНСКОГО расстреляли?

О[твет]: КАМИНСКИЙ подчинялся генералу РОРУ. Это генерал-майор Вермахта, которого отозвал из Варшавы ШТАГЕЛЬ, как комендант города и с этого момента у него в принципе не было никаких задач. РОР получил так наз[ываемую] южную боевую группу и в результате этого ему также подчинялся и КАМИНСКИЙ [!].

В[опрос]: Когда это было?

О[твет]: Разница между моим прибытием в Варшаву и прибытием [фон дем] БАХА составила около двух дней. РОР, который сначала был счастлив, что у него снова отряд, и почти каждый день приходил ко мне для обсуждения взаимных операций, но уже через короткое время пришел ко мне в ужасе и сказал, что ему надо освободиться от батальона КАМИНСКОГО, что он не может с ним работать, так как КАМИНСКИЙ не сражается, а только грабит. РОР на это жаловался, что он не справляется ни с КАМИНСКИМ, ни с его заместителем, так как они все время ссылаются на то, что 9-я армия точно разрешила им грабить. Затем РОР сказал, что ему доложили о том, что люди КА-

pierwszy, że oni nie wiedzieli nic o rozkazie Führera, że widocznie taki rozkaz, aby postępować bezwzględnie, został wydany, czego skutek mamy teraz na cmentarzu, jak o tym doniósł [von dem] Bach. Nie wchodzi to jednak w rachubę, [bo von dem] Bach bierze na siebie odpowiedzialność za wycofanie tego rozkazu. O ile dobrze pamiętam, [von dem] Bach był obecny na tej konferencji komendantów.

P[ytanie]: Kim byli Pańscy komendanci?

O[dpowiedź]: Był to major policji Bock i major Wehrmachtu, którego nazwiska nie znam⁵.

P[ytanie]: Czy Dirlewanger opowiadał Panu ^b-coś^b o rozkazie Hitlera?

O[dpowiedź]: Nie

P[ytanie]: Himmler też nic nie mówił?

O[dpowiedź]: Nie. To jest również coś, o czym wówczas mówiłem [von dem] Bachowi. Wydaje mi się śmieszną cała historia z tym rozkazem Führera, Himmler mi o tym nic nie powiedział. Jak mi sam [von dem] Bach mówił, generał [von] Vormann powierzył mi wtedy naczelne dowództwo nad wszystkimi oddziałami, walczącymi w Warszawie i mianował go tak zwanym Komenderującym Generałem na terenie Warszawy.

P[ytanie]: Skąd Pan o tym wie?

O[dpowiedź]: Powiedział mi to [von dem] Bach.

P[ytanie]: Dlaczego stracono Kamińskiego przez rozstrzelanie?

O[dpowiedź]: Kamiński podlegał generałowi Rohrowi. Jest to General-major Wehrmachtu, który został wycofany z Warszawy przez Stahela jako komendant miasta i od tej chwili nie miał właściwie żadnych zadań. Rohr otrzymał [tak] zwaną południową grupę bojową i skutkiem tego podlegał również Kamińskiemu [!].

P[ytanie]: Kiedy to było?

O[dpowiedź]: Różnica pomiędzy moim przybyciem do Warszawy a przybyciem [von dem] Bacha wynosiła około dwóch dni. Rohr, który początkowo był szczęśliwy, że ma znowu oddział i który prawie codziennie przychodził do mnie dla omawiania wspólnych operacji, już po krótkim czasie przyszedł do mnie przerażony i powiedział mi, że musi się uwolnić od batalionu Kamińskiego, że nie może z nim pracować, bo Kamiński nie walczy, tylko rabuje i plądruje. Rohr się skarżył, że nie może sobie dać rady z Kamińskim ani z jego zastępcą, gdyż ci wciąż powołują się na to, że 9 Armia wyraźnie pozwoiliła im rabować. Następnie Rohr powiedział, że zameldowano mu o tym, iż ludzie Kamińskiego gwałcili również uciekające kobiety i następnie rozstrzelali je. Rohr pytał mnie, czy nie zechciałbym pójść z nim do Kamińskiego. Rohr czuje się tam samotny, prawie niepewny swego życia. Zaraz z nim pojechałem. Chcieliśmy stwierdzić, czy nie znajdziemy jakichś trupów, ale nie znaleźliśmy. Wróciłem wtedy

МИНСКОГО насильовали убегающих женщин, а потом расстреливали их. РОР спрашивал меня, не захотел бы я пойти с ним к КАМИНСКОМУ. РОР чувствует себя там одиноким, неуверенным в своей жизни. Я сразу с ним поехал. Мы хотели проверить, не найдем ли там каких-то трупов, но не нашли. Я тогда вернулся обратно. Через один или два дня РОР снова пришел ко мне и сказал мне, что так дальше быть не может. Он был на квартире у КАМИНСКОГО и видел КАМИНСКОГО и его офицеров совсем пьяных и украшенных драгоценностями, кольцами, и т. п. и затевающих что-то. КАМИНСКИЙ не хотел ни о чем слышать. Я сказал РОРУ, что он должен доложить об этом [фон дем] БАХУ. Мои люди, которые также узнали об этом, заявили, что те только позорят немецкую форму. Насколько я помню, мы с РОРОМ поехали вместе к [фон дем] БАХУ и все это доложили, на что [фон дем] БАХ заявил, что он отзовет КАМИНСКОГО и весь его штаб, но он должен это сделать так, чтобы люди КАМИНСКОГО ничего не заметили, что они будут арестованы, в противном случае, в бригаде КАМИНСКОГО вспыхнет восстание, и они не позволят арестовать своего командира.

Спустя несколько дней [фон дем] БАХ сказал мне, что КАМИНСКИЙ и его весь штаб, и, прежде всего этот майор, предстали перед экстренным судом. Потом [фон дем] БАХ рассказал мне, что они были приговорены к смертной казни через расстрел. А сама бригада, насчитывающая несколько тысяч человек, была снята с передовой и затем размещена где-то в другом месте – нельзя было ее сразу отозвать, поскольку возникла бы относительно большая брешь на фронте.

Вопрос: Как юрист объясните мне – можно ли сказать: он предстанет перед экстренным судом? Насколько мне известно, это надо кого-то поймать с поличным и тогда можно его подвергнуть экстренному суду. Можно такое планировать заранее? Вы меня понимаете?

Ответ: Это именно было – когда [фон дем] БАХ сказал – ответом на рапорт РОРА. РОР сказал [фон дем] БАХУ, что обнаружил это и это, что привело к такому завершению. Рапорт РОРА был последней каплей, которая переполнила чашу терпения. В ответ он мне сказал, что КАМИНСКИЙ со всем штабом предстал перед экстренным судом.

Вопрос: Где находилась позиция [фон] ФОРМАНА, когда Вы прибыли?

Ответ: Очень близко от Варшавы. Названия этой местности не помню. Потом она была передвинута немножко назад.

Вопрос: Вы знаете, где находилась его позиция в это время, когда вспыхнуло восстание?

Ответ: Нет, этого не знаю, так как тогда еще меня там не было.

Вопрос: Не обратили ли Вы своего внимания на то, что на этой позиции он находился, по крайней мере, неделю?

z powrotem. W jeden lub dwa dni później Rohr znowu przyszedł do mnie i powiedział mi, że tak dłużej nie może trwać. Był na kwaterze u Kamińskiego i widział Kamińskiego oraz jego oficerów zupełnie pijanych i ozdobionych klejnotami, pierścieniami itp. i knujących coś. Kamiński nie chciał słyszeć o niczym. Powiedziałem Rohrowi, że musi o tym zameldować [von dem] Bachowi. Moi ludzie, których również te wieści doszły, oświadczyli, że tamci tylko plamią mundur niemiecki. O ile pamiętam, to ja i Rohr pojechaliśmy razem do [von dem] Bacha, przedłożyliśmy mu to wszystko, na co [von dem] Bach oświadczył, że on odwoła Kamińskiego i jego cały sztab, ale że musi to tak zrobić, żeby ludzie Kamińskiego nic nie zauważyli, że ci zostaną aresztowani, gdyż inaczej w brygadzie Kamińskiego wybuchnie bunt i nie pozwolą na aresztowanie swego dowódcy.

W kilka dni później powiedział mi [von dem] Bach, że Kamiński i jego cały sztab, a przede wszystkim ów major, zostali postawieni przed sąd doraźny. Potem [von dem] Bach opowiedział mi, że zostali oni skazani na śmierć przez rozstrzelanie. Sama zaś brygada, licząca kilka tysięcy ludzi, została zluzowana i umieszczona gdzie indziej – nie można jej było nagle odwołać, gdyż powstałaby stosunkowo wielka luka na froncie.

P[ytanie]: Jako prawnik może mi Pan to wyjaśnić – czy można powiedzieć: on zostanie postawiony przed sąd doraźny? O ile ja wiem, musi się kogoś złapać na gorącym uczynku i wtedy można go postawić przed sąd doraźny. Czy coś takiego można planować naprzód? Czy Pan mnie rozumie?

O[dpowiedź]: To było właśnie – gdy [von dem] Bach to powiedział – samo w sobie odpowiedzią na raport Rohra. Rohr powiedział [von dem] Bachowi, że odkrył to i to, co doprowadziło do tego zakończenia. Raport Rohra był tą kroplą, która przepełniła naczynie. W odpowiedzi powiedział mi on, że on zostanie postawiony z jego całym sztabem przed sąd doraźny.

P[ytanie]: Gdzie była pozycja [von] Vormanna, gdy Pan przybył?

O[dpowiedź]: Bardzo blisko Warszawy. Nazwy tej miejscowości nie pamiętam. Potem została trochę cofnięta.

P[ytanie]: Czy Pan wie, gdzie była jego pozycja w tym czasie, gdy wybuchło powstanie?

O[dpowiedź]: Nie, tego nie wiem, gdyż wtedy jeszcze tam nie byłem.

P[ytanie]: Czy robiło na Panu wrażenie, że na tej pozycji znajdował się on co najmniej przez tydzień?

O[dpowiedź]: To trudno powiedzieć. To był mały domek z tyłu jakiejś zagrody wiejskiej. Bardzo prymitywnie urządzone, a pozycję walki organizuje się naturalnie w kilka godzin przy pomocy ludzi. Z tego stanu po-

О[твет]: Трудно сказать. Это был небольшой дом позади какого-то сельского хозяйства. Был очень примитивно обставлен, а позиция обороны естественно организуется при помощи людей в течение нескольких часов. На основании этого состояния позиции я не мог оценить, как долго она существовала. Кажется, что она не была создана на длительное время.

В[опрос]: Варшава была на операционной территории в момент начала восстания «Бура»?

О[твет]: На это ответить трудно, я не хотел бы давать неверных показаний.

В[опрос]: В то время, когда Вы явились, была ли она на операционной территории?

О[твет]: Так должно было быть. А что касается начала восстания, на это мне трудно ответить. Я знал только тогда от генерала РОРА, что ШТАГЕЛЬ был назначен военным комендантом в Варшаве в связи с угрозой восстания, в то время как РОР был только комендантом города перед восстанием, а не военным комендантом. По крайней мере, я так полагаю.

В[опрос]: Хочу знать, находилась ли Варшава на операционной военной территории 9-й армии?

О[твет]: Что касается местности, то позиция [фон] ФОРМАНА находилась западнее Варшавы.

В[опрос]: Как далеко от Варшавы?

О[твет]: Примерно в 15–20 км. Во всяком случае, западнее Варшавы, так, что между этой позицией и российской армией была Варшава. На основании этого следовало бы прийти к выводу, что это была операционная территория. Варшава лежала перед ними, иначе он должен был находиться по ту сторону Вислы, на Праге или восточнее нее. Так не было, но это мои выводы. Я этого не знаю, но делаю такой вывод на основании фактов, о которых рассказал.

В[опрос]: Где была позиция перед этим, Вы знаете?

О[твет]: Нет.

В[опрос]: Во время подавления восстания Вас снабжали материалом? Под этим названием я подразумеваю всякого рода подвижной состав.

О[твет]: Да, оружием, боеприпасами, питанием.

В[опрос]: Каким служебным путем передавались Ваши заявки на материалы и людей?

О[твет]: Этого я не могу сказать со всей уверенностью, это шло через штаб или напрямую. Я этого лично не делал.

В[опрос]: Кто это делал?

zycji nie mogłem wywnioskować o czasie jej trwania. Widocznie nie była urządzona na czas dłuższy.

P[ytanie]: Czy Warszawa była na terenie operacyjnym w chwili wybuchu powstania „Bora”?

O[dpowiedź]: Na to trudno odpowiedzieć, nie chciałbym zeznawać błędnie.

P[ytanie]: Czy w tym czasie, gdy się Pan zameldował, była ona na terenie operacyjnym?

O[dpowiedź]: Tak być musiało. Ale jeżeli chodzi o początek powstania, na to trudno mi odpowiedzieć. Wiedziałem tylko wtedy od generała Rohra, że Stahel został ustanowiony komendantem walki w Warszawie, ze względu na groźbę powstania, podczas gdy Rohr był tylko komendantem miasta przed powstaniem, nie zaś komendantem walki. Tak przynajmniej ja sędzę.

P[ytanie]: Chcę wiedzieć, czy Warszawa znajdowała się na terenie operacyjnym wojskowym 9 Armii?

O[dpowiedź]: Jeśli chodzi o miejscowość, to pozycja [von] Vormanna położona była na zachód od Warszawy.

P[ytanie]: Jak daleko od Warszawy?

O[dpowiedź]: Mniej więcej o 15–20 km. W każdym razie na zachód od Warszawy, tak że pomiędzy tą pozycją a armią rosyjską leżała Warszawa. Z tego należałoby wywnioskować, że był to teren operacyjny. Warszawa leżała przed nim, inaczej on musiałby znajdować się z tamtej strony Wisły, na Pradze lub na wschód od niej. Tak nie było, ale to są moje wnioski. Ja tego nie wiem, ale wnioskuje na podstawie faktów, o których powiedziałem.

P[ytanie]: Gdzie była pozycja przed tym, czy Pan nie wie?

O[dpowiedź]: Nie.

P[ytanie]: Czy w czasie tłumienia powstania zaopatrywano Pana w materiał? Pod tą nazwą rozumiem wszelkiego rodzaju tabor.

O[dpowiedź]: Tak, w broń, amunicję, żywność.

P[ytanie]: Jaka drogą służbową szły Pańskie zapotrzebowania co do materiałów i ludzi?

O[dpowiedź]: Tego nie mogę powiedzieć z całą pewnością, czy to szło przez sztab, czy też bezpośrednio. Ja tego osobiście nie robiłem.

P[ytanie]: Kto to robił?

O[dpowiedź]: Przeważnie major Fischer. Ja osobiście również żądałem czegoś służbowo od [von] Vormanna, który na początku odwiedzał mnie prawie codziennie na mojej pozycji – gdy nie odwiedził mnie, to telefonował do mnie. Nie było dnia, żebym nie mówił z [von] Vormannem,

О[твет]: Как правило, майор ФИШЕР. Я лично также требовал чего-то по служебной линии от [фон] ФОРМАНА, который в начале посещал меня почти ежедневно на моей позиции – если меня не посещал, то звонил мне. Не было дня, чтобы я не разговаривал с [фон] ФОРМАНОМ, пока он командовал 9-й армией. Потом он был заменен генералом ЛЮТВИЦЕМ, по-моему, в конце сентября, точно сказать не могу.

В[опрос]: Вели ли Вы дневник?

О[твет]: Нет.

В[опрос]: Следовательно, вы были почти каждый день в контакте с [фон] ФОРМАНОМ, как до прибытия [фон дем] БАХА, так и после его прибытия?

О[твет]: Да.

В[опрос]: О чем Вы говорили на этих почти ежедневных совещаниях?

О[твет]: О ходе операции. Когда я, например, сказал, что для полного захвата Варшавы я хотел бы теперь занять эту дорогу, то бывало, что генерал ф[он] ФОРМАН объяснял, что это не совпадало бы по стратегическим причинам. С учетом ситуации в целом следовало бы теперь сделать что-то другое. Прежде всего, он хотел обеспечить транспортировку подвижного состава через Варшаву для передовой части восточного фронта. Мой первый прорыв к ШТАГЕЛЮ не означал, во всяком случае, что дорога была безопасна. Поскольку если бы проезжала по этой улице какая-то колонна, она была бы, вероятно, сразу расстреляна.

В[опрос]: Кто был главным в обеспечении Вас транспортом и резервами? Кто, кроме [фон] ФОРМАНА, мог обеспечить материал?

О[твет]: [Фон дем] БАХ.

В[опрос]: А прежде чем пришел [фон дем] БАХ?

О[твет]: [Фон] ФОРМАН, никто другой. Я может и мог бы стянуть эту или другую часть из Познани, но было столь ничтожно, что на практике не играло никакой роли.

В[опрос]: Прежде чем пришел [фон дем] БАХ, никто другой не имел полномочий поставлять Вам подвижной состав, кроме [фон] ФОРМАНА?

О[твет]: Вообще и во всем руководил непосредственно [фон] ФОРМАН. Я, например, за все время пребывания в Варшаве, не получил ни одного приказа от ГИММЛЕРА, только когда [фон дем] БАХ уже был, то от [фон дем] БАХА и от [фон] ФОРМАНА также.

В[опрос]: А раньше?

О[твет]: Только от [фон] ФОРМАНА.

В[опрос]: От ШТАГЕЛЯ?

О[твет]: Я с ним не встречался. Даже телефонной связи со ШТАГЕЛЕМ я не имел, а перед [...] началом им боевых действий меня в Варшаве не было.

dopóki dowodził on 9 Armią. Potem został zluzowany przez generała Lütwitza – według mnie – w końcu września, dokładnie nie mogę powiedzieć, kiedy.

P[ytanie]: Czy Pan prowadził pamiętnik?

O[dpowiedź]: Nie.

P[ytanie]: Według tego był Pan prawie codziennie w kontakcie z [von] Vormannem zarówno przed przybyciem [von dem] Bacha, jak i po jego przybyciu?

O[dpowiedź]: Tak.

P[ytanie]: O czym mówiliście w tych prawie codziennych konferencjach?

O[dpowiedź]: O przebiegu operacji. Gdy ja np. powiedziałem, że dla całkowitego zajęcia Warszawy chciałbym zdobyć teraz tę drogę, to zdarzało się, że generał v[on] Vormann wyjaśniał, że to [kolidowałoby z celami] strategicznymi. W całokształcie wydarzeń należałoby teraz zdobyć coś innego. Przede wszystkim chciał on zabezpieczyć [transport] taboru przez Warszawę dla przedniej części frontu wschodniego. Moje pierwsze przedarcie się do Stahela nie oznaczało w żadnym razie, że droga była zapewniona. Gdyby bowiem przejeżdżała przez tę ulicę jakaś kolumna, byłaby ona prawdopodobnie natychmiast wystrzelana.

P[ytanie]: Kto miał władzę zabezpieczenia Panu taboru i zapasów? Kto mógł zabezpieczyć materiał prócz [von] Vormanna?

O[dpowiedź]: [Von dem] Bach.

P[ytanie]: A zanim przyszedł [von dem] Bach?

O[dpowiedź]: [Von] Vormann, nikt inny. Ja mógłbym może sprowadzić tę czy inną rzecz z Poznania, ale było to tak śmiesznie mało, że w praktyce nie grało żadnej roli.

P[ytanie]: Zanim przyszedł [von dem] Bach, nikt inny nie miał władzy dostarczania Panu taboru prócz [von] Vormanna?

O[dpowiedź]: W ogóle władzę miał tam bezpośrednio [von] Vormann i to pod każdym względem. Ja na przykład, jak długo byłem w Warszawie, nie otrzymałem ani jednego rozkazu od Himmlera, tylko, gdy [von dem] Bach już był, od [von dem] Bacha i od [von] Vormanna również.

P[ytanie]: A przed tym?

O[dpowiedź]: Tylko od [von] Vormanna.

P[ytanie]: Od Stahela?

O[dpowiedź]: Ja nie stykałem się z nim. Nawet telefonicznego połączenia nie miałem ze Stahelem, a przed [...] rozpoczęciem walki przez niego mnie tam nie było.

P[ytanie]: Czy Guderian miał coś do czynienia z zabezpieczeniem Panu taboru i ludzi?

В[опрос]: ГУДЕРИАН имел какое-то отношение к обеспечению Вас транспортом и людьми?

О[твет]: [Фон дем] БАХ сказал мне, что он хочет также получить еще больше сил от ГУДЕРИАНА. У меня лично прямо не было дела с ГУДЕРИАНОМ, поскольку между ГУДЕРИАНОМ и мною стояла, кроме [фон дем] БАХА, Армия и Группа войск. Так что мне не надо было непосредственно контактировать с ГУДЕРИАНОМ.

В[опрос]: Был ли ГУДЕРИАН на Вашей позиции во время восстания?

О[твет]: Нет.

В[опрос]: Вы получили резервные отряды во время подавления Варшавского восстания?

О[твет]: Да.

В[опрос]: Сколько?

О[твет]: В конце у меня было всего 18 000 человек. Потерь у меня было больше чем 6000, так что личного состава у меня было в четыре раза больше, чем вначале.

В[опрос]: По какому служебному пути шли Ваши заказы на эти резервные отряды?

О[твет]: В штаб [фон дем] БАХА.

В[опрос]: А прежде чем там был [фон дем] БАХ?

О[твет]: Я ранее не просил прислать подкрепление.

В[опрос]: К кому должны были бы Вы обращаться?

О[твет]: К [фон] ФОРМАНУ. [Фон] ФОРМАН сказал мне, что он должен выделить мне подкрепление. Он посмеялся над этими небольшими отрядами, которые я привез с собой и, как оказалось, он был прав, так как я со своим отрядом ничего не смог бы сделать.

В[опрос]: [Фон] ФОРМАН известил Вас о прибытии [фон дем] БАХА, и о том, что Вы теперь подчиняетесь [фон дем] БАХУ?

О[твет]: Это, кажется, сделал сам [фон дем] БАХ.

В[опрос]: А это не была задача [фон] ФОРМАНА?

О[твет]: Этого сказать нельзя. Когда [фон дем] БАХА назначили командующим корпуса на территории Варшавы, то он мне об этом сказал. Это мог также сделать [фон] ФОРМАН, но коль скоро [фон дем] БАХ [...] мне, то мне это не пришло в голову. Кроме того, [фон дем] БАХ и [фон] ФОРМАН были постоянно вместе. [Фон] ФОРМАН и [фон дем] БАХ часто бывали у меня, даже когда приходили порознь, но приходили, как правило, в первой половине дня, и встречались там. Они договаривались об этом или нет, этого сказать не могу. Во всяком случае, много раз были оба в одно и то же время на моей позиции. Первый штабной офицер был дан [фон] ФОРМАНОМ [фон дем] БАХУ из его штаба армии.

O[dpowiedź]: [Von dem] Bach powiedział mi, że chce również spróbować otrzymać jeszcze więcej sił od Guderiana. Ja osobiście nie miałem do czynienia z Guderianem bezpośrednio, gdyż pomiędzy Guderianem a mną stała, oprócz [von dem] Bacha, Armia i Grupa Wojsk [Armii]. Nie musiałem się więc stykać z Guderianem bezpośrednio.

P[ytanie]: Czy Guderian był na pańskiej pozycji w czasie powstania?

O[dpowiedź]: Nie.

P[ytanie]: Czy Pan otrzymał oddziały zapasowe w toku tłumienia Powstania Warszawskiego?

O[dpowiedź]: Tak.

P[ytanie]: Ile?

O[dpowiedź]: Przy końcu miałem wszystkiego 18 000 ludzi. Strat miałem o wiele więcej niż 6000, a więc miałem czterokrotnie tyle, ile na początku.

P[ytanie]: Jaka drogą służbową szły pańskie zapotrzebowania tych oddziałów zapasowych?

O[dpowiedź]: Do sztabu [von dem] Bacha.

P[ytanie]: A zanim [von dem] Bach tam był?

O[dpowiedź]: Nie stawiałem żadnych żądań.

P[ytanie]: Do kogo musiałby Pan kierować żądania?

O[dpowiedź]: Do [von] Vormanna. [Von] Vormann powiedział mi również, że musi mi przydzielić oddziały. On śmiał się z tych niewielu oddziałów, jakie przywiozłem ze sobą i, jak się okazało, miał rację, gdyż z tym nie mogłem niczego dokonać.

P[ytanie]: Czy [von] Vormann powiadomił Pana o przybyciu [von dem] Bacha, że Pan teraz podlega [von dem] Bachowi?

O[dpowiedź]: To, zdaje się, uczynił [von dem] Bach sam.

P[ytanie]: Czy to nie było zadanie [von] Vormanna?

O[dpowiedź]: Tego nie można powiedzieć. Gdy [von dem] Bacha mianowano komenderującym generałem korpusu na terenie Warszawy, to on mi o tym powiedział. To mógł również uczynić [von] Vormann, ale skoro [von dem] Bach [...]^d mnie, to mnie to nie nasunęło się na myśl. Poza tym [von dem] Bach i [von] Vormann byli stale razem. [Von] Vormann i [von dem] Bach bywali często u mnie, nawet gdy przychodzili osobno, przychodzili przeważnie przed południem i spotykali się tam. Czy się umawiali, czy nie, tego nie mogę powiedzieć. W każdym razie wielokrotnie byli obaj w tym samym czasie na mojej pozycji. Pierwszy oficer sztabowy był dany przez [von] Vormanna [von dem] Bachowi z jego sztabu armii.

P[ytanie]: Kto to był?

O[dpowiedź]: Major w sztabie generalnym, Volkel⁶.

В[опрос]: Кто это был?

О[твет]: Майор в генеральном штабе, ВОЛЬКЕЛЬ⁶.

В[опрос]: Вы получили какие-то отряды из 9-й армии или Группы войск Митте, в качестве резерва или подкрепления?

О[твет]: Был ли полк ШМИДТА из 9-й армии, не знаю, во всяком случае, позднее я получил намного больше отрядов, но откуда были они, этого точно не знаю. Я думаю, что они были из 9-й армии, а затем у меня было несколько бронемашин, которые принадлежали 9-й армии. Это не была никакая часть, а отдельные бронемашинны.

В[опрос]: Они не были Вам переданы в распоряжение для постоянного пользования, или только на короткое время?

О[твет]: Для постоянного пользования.

В[опрос]: А экипажи?

О[твет]: Так же, у меня ведь не было соответствующих людей для бронемашин, у меня была только пехота.

В[опрос]: Так что, эти люди от бронемашин были, по Вашему мнению, людьми из 9-й армии? Это Ваше предположение, или Вы это знаете точно?

О[твет]: Нет, я это точно знаю, они оказались в моем подчинении, я их оставил и спросил у [фон] ФОРМАНА, могу ли я их оставить у себя, или должен им разрешить идти дальше. Тогда [фон] ФОРМАН лично сказал мне, что он неохотно их дает мне, так как обещал направить их в другое место, но что я могу их оставить, и так я сделал.

ИИП, ГКБЗХ 706, л. 1–17.

Копия на польском языке, машинопись.

Примечания

- ^a Исправлено от руки из: *Дорманна*.
- ^{б-б} Надписано на машинке.
- ^в Неразборчивое слово, зачеркнутое на машинке.
- ^г Неразборчивое слово.

¹ Бетцель Клеменс (1895–1945), генерал-майор; с 1933 в СА (оберштурмбанфюрер СА); с 1939 в немецкой армии; в 1941–1944 командир 103 (противотанкового) артиллерийского полка, затем и. о. командира 9 танковой дивизии; с мая 1944 командир 4 танковой дивизии (генерал-лейтенант – 1945), погиб во время боев в Гданьске.

² Рейнефарт был награжден Рыцарским крестом 25 июня 1940 за французскую кампанию. Он служил тогда в чине капрала в 337 пехотном полку.

³ Рейнефарт, будучи унтер-офицером, никогда не командовал ротой – он временно командовал взводом пехоты во Франции.

⁴ Так в тексте.

⁵ По всей вероятности, речь идет о Ф. Реку.

⁶ Возможно, майор Генерального штаба Фёлькель, ранее офицер 13 моторизованного батальона связи (подполковник – 1945).

P[ytanie]: Czy Pan otrzymał jakieś oddziały z 9 Armii albo też z Grupy Wojsk Mitte jako zapas lub posiłki?

O[dpowiedź]: Pułk Schmidta, nie wiem, czy ten pochodził z 9 Armii; otrzymałem w każdym razie później o wiele więcej jednostek, ale skąd one pochodziły, tego nie wiem dokładnie. Ja sobie wyobrażałem, że one pochodziły z 9 Armii, a następnie miałem potem kilka samochodów pancernych, które należały do 9 Armii. To nie była żadna jednostka, lecz pojedyncze samochody pancerne.

P[ytanie]: Czy zostały oddane Panu do dyspozycji do stałego użytku, czy tylko na krótki czas?

O[dpowiedź]: Do stałego użytku.

P[ytanie]: A załoga?

O[dpowiedź]: Również, ja nie miałem przecież odpowiednich ludzi do samochodów pancernych, ja miałem tylko piechotę.

P[ytanie]: A więc ci ludzie od samochodów pancernych byli, według Pańskiego zdania, ludźmi z 9 Armii. Czy to jest Pańskie mniemanie, czy Pan wie to na pewno?

O[dpowiedź]: Nie, to wiem na pewno, oni znaleźli się w moim zasięgu działania, ja ich zatrzymałem i zapytałem [von] Vormanna, czy mogę ich pozostawić u siebie, czy też muszę im pozwolić iść dalej. Wtedy [von] Vormann osobiście mi powiedział, że daje mi ich niechętnie, gdyż są obiecani gdzie indziej, ale że mogę ich zatrzymać, co też uczyniłem.

IPN, GKBZH 706, k. 1–17.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przypisy

- ^a Poprawiono odręcznie z: *Dormanna*.
- ^{b--b} Dopisano na maszynie nad wierszem.
- ^c Nieczytelne słowo skreślone maszynowo.
- ^d Słowo nieczytelne.

¹ Betzel Clemens (1895–1945), gen. mjr; od 1933 w SA (SA Obersturmbannführer); od 1939 w armii niemieckiej; w l. 1941–1944 dca 103 pułk art. (panc), następnie p. o. dcy 9 DPanc; od maja 1944 dca 4 DPanc (gen. por. – 1945), zginął w czasie walk w Gdańsku.

² Reinefarth otrzymał Krzyż Rycerski 25 czerwca 1940 za kampanię francuską. Służył wtedy w stopniu kaprała w 337 pp.

³ Reinefarth jako podoficer nigdy nie dowodził kompanią – przejściowo dowodził plutonem piechoty we Francji.

⁴ Tak w tekście.

⁵ Prawdopodobnie chodzi o F. Recka.

⁶ Prawdopodobnie mjr Szt. Gen. Voelkel, wcześniej m. in. of. 13 pancernego batalionu łączności (ppłk – 1945).

20 сентября 1946, б.м.в. Протокол допроса генерал-лейтенанта
полиции Х. Рейнефарта

Допрос РЕЙНЕФАРТА Хайнца
п. Кауфманом по заявлению Главной комендатуры (Донней)
Кинг-Хунт,
20 сентября 1946 г., время 9.30 – 11.00
Судекс: № 106

п. Кауфманом

В[опрос]: Теперь возвращаемся к началу Варшавского восстания.

О[твет]: Так точно.

Вопрос: Какая была в процентах доля участия отрядов СС и вермахта с немецкой стороны?

О[твет]: Когда я пришел, у меня во время боев вообще СС в распоряжении не было, только полиция и вермахт.

В[опрос]: Давайте возьмем полицию и СС как одно целое, а Вы определите приблизительно, в процентах, долю участия на какой-то день.

О[твет]: Когда я прибыл, у меня именно было 50[%] на 50%, т. е. 1 батальон полиции и 1 батальон вермахта.

В[опрос]: Какое было, по Вашему мнению, положение в Варшаве в целом?

О[твет]: Мне трудно сказать, какие-то отряды в самой Варшаве подчинялись генералу ШТАГЕЛЮ. Со временем я узнал, кажется, через ШТАГЕЛЯ, что в Варшаве было 38 опорных точек [сопротивления]. Я не могу сказать, в каком процентном соотношении они делились на вермахт, полицию и СС. У меня самого, тогда было, когда мой боевой участок был самым сильным ... (незаконченная фраза).

В[опрос]: В какое время?

О[твет]: Скажем, 1 сентября 2/3 вермахта, состоящие из (незаконченная фраза).

В[опрос]: 2 полка вермахта, под чьим командованием?

О[твет]: 1-й полк под командованием полковника ШМИДТА, о котором я уже говорил вчера, а второй под командованием одного майора, фамилии которого в этот момент не могу назвать, назову, когда ее вспомню. Я часто думал об этом, но пока фамилия на память не приходит. Один полк запаса под командованием полковника жан-

**20 września 1946, b.m.w. Protokół przesłuchania dowódcy
grupy bojowej gen. Heinza Reinefartha**

Przesłuchanie Reinefartha Heinza przez p. Kaufmana
na wniosek Najwyższej Komendy (Donney) King-Hunt
w dniu 20 września 1946, godz. 9.30 – 11.00

Sudex: No 106

przez p. Kaufmana

P[ytanie]: Teraz wracamy do początku Powstania Warszawskiego.

O[dpowiedź]: Tak jest.

P[ytanie]: Jak duży był procentowo udział oddziałów SS i Wehrmachtu ze strony niemieckiej?

O[dpowiedź]: Gdy przyszedłem, nie miałem w ogóle SS w czasie walki do dyspozycji, lecz tylko policję i Wehrmacht.

P[ytanie]: Weźmy policję i SS jako jedno, a Pan mi poda przybliżony procentowy udział w przybliżonym dniu.

O[dpowiedź]: Gdy przybyłem, miałem właśnie 50[%] na 50%, tzn. 1 batalion policji i 1 batalion Wehrmachtu.

P[ytanie]: Jak się przedstawiał, według Pańskiego poglądu, całokształt sytuacji w Warszawie?

O[dpowiedź]: Trudno mi powiedzieć, jakie jednostki w samej Warszawie podlegały generałowi Stahelowi. Dowiedziałem się z biegiem czasu, zdaje się przez Stahela, że w Warszawie było 38 punktów oparcia. Ja nie mogę powiedzieć, w jakim stosunku procentowym dzieliły się one na Wehrmacht, policję i SS. Ja sam miałem wtedy, gdy mój odcinek bojowy był najsilniejszy ... (zdanie niedokończone).

P[ytanie]: W jakim czasie?

O[dpowiedź]: Powiedzmy w dniu 1 września 2/3 Wehrmachtu składające się z ... (zdanie niedokończone).

P[ytanie]: 2 pułki Wehrmachtu, pod którym dowództwem?

O[dpowiedź]: 1 pułk pod dowództwem pułkownika Schmidta, o którym już wczoraj mówiłem, a drugi pod dowództwem jednego majora, którego nazwiska w tej chwili nie umiem podać, a podam, gdy je sobie przypomnę. Często o tym myślałem, ale na razie nazwiska nie przypominam sobie. Jeden pułk rezerwy pod dowództwem pułkownika żandarmerii, nazwiska nie umiem niestety podać, oraz jedna kompania SS z tzw. „Roentgensturmbannu” w Poznaniu.

дармерии, фамилию, к сожалению, назвать не могу, а также рота СС из так называемого «Рентгенштурмбанна» в Познани.

В[опрос]: Что это означает?

О[твет]: Это «Штурмбанн» под руководством профессора д-ра ХОЛФЕРДЕРА, СС-Оберфюрера, который, насколько мне известно, проводил рентгеновские исследования туберкулеза легких во всей Германии. Его фотография один раз была помещена в каком-то журнале во время проведения миллионных исследований, и его помощников выбирали среди солдат Ваффен СС очень многих стран. Д-р ХОЛФЕРДЕР сказал мне однажды, что у него работают люди 15 разных национальностей. В ходе боев в Варшаву прибыла рота под командованием оберштурмфюрера. Сам ХОЛФЕРДЕР также прибыл в Варшаву, вел отряд и был при этом ранен. Потом его взяли в плен в Будапеште.

В[опрос]: Это смешно. Эти люди были организованы как военные?

О[твет]: Да, это был «Штурм», т. е. один батальон. «Штурм» соответствует батальону, он организован, как военный и в то же время при нем находятся вспомогательные силы.

В[опрос]: Как ХОЛФЕРДЕР может командовать ротой?

О[твет]: В принципе он не должен был командовать, это верно. Я ему запретил, сказав ему, что он не входит в состав сражающегося отряда. Однако он это сделал без моего разрешения. Он мне сказал, что сейчас, во время войны, он также должен быть солдатом. Это был уже пожилой человек. У ХОЛФЕРДЕРА был сын, который также был на фронте.

В[опрос]: Он был врачом?

О[твет]: Да, он был врачом. Был профессором медицины и рентгенологом. Подчинялся мне временно.

В[опрос]: А подчинялся ли он ДИРЛЕВАНГЕРУ?

О[твет]: Один раз подчинялся мне, другой нет. Затем подчинялся генералу РОУ. Его подчиненность постоянно менялась, так как его постоянно перебрасывали.

В[опрос]: Что Вы сказали вчера, часть ДИРЛЕВАНГЕРА входила в СС, или она была воинской частью?

О[твет]: Я не могу ее назвать воинской частью. Люди ДИРЛЕВАНГЕРА носили специальную форму СС, на которой были значки с двумя перекрещивающимися ружьями и ручная граната, что было эмблемой этой части. Я совсем забыл: у меня был еще тогда полк казаков¹, обмундированных в российскую казачью форму, которых, однако, практически не использовали в боях, а только для несения караульной службы. Они закрывали внешнее кольцо и для нападения их не использовали.

В[опрос]: Кому подчинялись эти казаки?

P[ytanie]: Co to znaczy?

O[dpowiedź]: To jest „Sturmabteilung” pod kierunkiem profesora dr. Hohlfördera, SS-Oberführera, który o ile wiem, dokonywał badań rentgenologicznych choroby gruźlicy w całym Niemczech. Ilustracja jego była raz umieszczona w pewnym piśmie podczas dokonywania milionowych badań i jego pomocnicy rekrutowali się spośród mężczyzn Waffen SS bardzo wielu krajów. Dr Hohlförder powiedział mi pewnego dnia, że u niego pracują ludzie należący do 15 różnych narodowości. W toku walki do Warszawy przybyła kompania pod wodzą Obersturmführera. Hohlförder sam przybył również do Warszawy, prowadził oddział i został przy tym ranny. Później został wzięty do niewoli w Budapeszcie.

P[ytanie]: To jest śmieszne. Ludzie ci byli zorganizowani wojskowo?

O[dpowiedź]: Tak, to był Sturm, a więc jeden batalion. Sturm odpowiada batalionowi, jest wojskowo zorganizowany, a jednocześnie znajdują się przy nim siły pomocnicze.

P[ytanie]: Jak może Hohlförder dowodzić kompanią?

O[dpowiedź]: Właściwie on nie powinien był dowodzić, to słuszne. Ja mu zabroniłem, gdyż powiedziałem mu, że on nie należy do oddziału walczącego. On to jednak uczynił bez mego zezwolenia. Powiedział, że teraz, w czasie wojny, musi być również żołnierzem. To był już starszy człowiek. Hohlförder miał syna, który też był na froncie.

P[ytanie]: Czy on był lekarzem?

O[dpowiedź]: Tak, on był lekarzem. Był profesorem medycyny i rentgenologiem. Podlegał mi czasowo.

P[ytanie]: Czy był on podporządkowany Dirlewangerowi?

O[dpowiedź]: Raz podlegał mnie, raz nie. Następnie podlegał generałowi Rohrowi. Jego zależność stale zmieniała się, bo ciągle był przetrzucany.

P[ytanie]: Co Pan powiedział wczoraj, czy [jednostka] Dirlewangera był[a] SS, czy też jednostką wojskową?

O[dpowiedź]: Nie mogę jej nazwać jednostką wojskową. Ludzie Dirlewangera nosili specjalne mundury SS, przy których na tarczy były dwa skrzyżowane karabiny i granat ręczny, co było oznaką tej jednostki. Byłbym prawie zapomniał: miałem jeszcze wtedy pułk kozaków¹ we właściwych rosyjskich mundurach kozackich, których jednak w praktyce nie użyto do walki, lecz do zabezpieczenia. Oni zamykali pierścień i nie używano ich do ataku.

P[ytanie]: Pod kim byli ci kozacy?

O[dpowiedź]: Pod wodzą pułkownika kozackiego.

P[ytanie]: Kto zaopatrywał tych kozaków, czy Własow?

O[dpowiedź]: Nie sądzę. Wszyscy kozacy [stanowili] jednostki Wehrmachtu, nie mieli nic do czynienia z SS. Jaka jednostką był[a jednostka]

О[твет]: Они были под командованием казачьего полковника.

В[опрос]: Кто снабжал этих казаков, не ВЛАСОВ?

О[твет]: Не думаю. Все казаки представляли собой части вермахта, они не имели дела с СС. Какой частью была часть КАМИНСКОГО – СС или вермахта, этого я не могу сказать. Поэтому я уже вчера сказал все, что знал о нем, т. е.: военная форма КАМИНСКОГО была формой СС-бригадефюрера, а его офицеры, унтер-офицеры и солдаты носили форму вермахта.

В[опрос]: А этот майор, о котором Вы упомянули?

О[твет]: Этот майор носил форму вермахта.

В[опрос]: А эти два полка, о которых Вы упомянули, были полками вермахта?

О[твет]: Да.

В[опрос]: Откуда они прибыли?

О[твет]: Откуда они прибыли, этого не могу сказать с полной уверенностью, но не думаю, чтобы они прибыли из 9-й армии.

В[опрос]: Не думаете ли Вы?

О[твет]: Нет – у меня было впечатление, что 9-я армия не была столь сильной, чтобы в это время могла отдавать такие сравнительно сильные части.

В[опрос]: Кто мог бы нам сказать о том, кем были направлены эти люди?

О[твет]: Может, об этом знает [фон дем] БАХ, в противном случае, должен был бы об этом знать [фон] ФОРМАН. У меня были еще штурмовые батальоны саперов вермахта.

В[опрос]: Откуда они были?

О[твет]: Этого я точно сказать не могу.

В[опрос]: Кому подчинялись командиры этих батальонов?

О[твет]: Командиры этих батальонов были тогда приписаны, либо подчинены полкам.

В[опрос]: Знаете ли Вы фамилии?

О[твет]: Нет.

В[опрос]: Каким полкам?

О[твет]: Обоим полкам вермахта. Полк полиции практически был только для караульной службы, поскольку его люди из-за возраста не годились для активных боевых действий, тем более для уличных боев. Здесь речь шла в действительности о запасе полиции. Активно участвовал в боевых действиях ДИРЛЕВАНГЕР, и по этой причине у него были большие потери, о которых я говорил вчера. Поэтому отношение 2/3 к 1/2 является бесспорно точным. К тому же могло быть немного больше вермахта.

Kamiński[ego] – czy SS, czy Wehrmachtu, tego nie umiem powiedzieć. Dlatego też powiedziałem już wczoraj to, co o nim wiedziałem, mianowicie: mundur zewnętrzny Kamińskiego był mundurem dowódcy brygady SS², a jego oficerowie, podoficerowie i żołnierze nosili mundury Wehrmachtu.

P[ytanie]: A ten major, o którym Pan wspomniał?

O[dpowiedź]: Ten major miał mundur majora wojska.

P[ytanie]: Czy te dwa pułki, o których Pan wspomniał, były pułkami Wehrmachtu?

O[dpowiedź]: Tak.

P[ytanie]: Skąd one przyszły?

O[dpowiedź]: Skąd one przybyły, tego nie umiem powiedzieć z całą pewnością, nie przypuszczam, aby przyszły z terenu jednostki walczącej 9 Armii.

P[ytanie]: Nie przypuszcza Pan?

O[dpowiedź]: Nie – miałem wrażenie, że 9 Armia nie była tak silna, aby w owym czasie mogła oddawać takie stosunkowo silniejsze jednostki.

P[ytanie]: Kto mógłby nam powiedzieć o tym, przez kogo zostali przydzieleni ci ludzie?

O[dpowiedź]: Może wie o tym [von dem] Bach, w przeciwnym razie musiałby o tym wiedzieć [von] Vormann. Miałem następnie jeszcze bataliony szturmowe pionierów Wehrmachtu.

P[ytanie]: Skąd one pochodziły?

O[dpowiedź]: Tego nie umiem powiedzieć na pewno.

P[ytanie]: Od kogo zależni byli komendanci tych batalionów?

O[dpowiedź]: Komendanci tych batalionów byli wówczas przydzieleni względnie podporządkowani pułkom.

P[ytanie]: Czy Pan zna nazwiska?

O[dpowiedź]: Nie.

P[ytanie]: Którym pułkom?

O[dpowiedź]: Obu pułkom Wehrmachtu. Pułk policji w praktyce tylko zabezpieczał, gdyż jego ludzie z powodu podeszłego wieku nie nadawali się do walki agresywnej, zwłaszcza do walki „ulicznej”. Chodziło tu w rzeczywistości o rezerwistów policji. Bardzo zaangażowany w walkę był wciąż Dirlewanger i z tego powodu miał wielkie straty, o których mówiłem wczoraj. A więc stosunek 2/3 do 1/2 zgadza się na pewno. Mogło być ponadto trochę więcej Wehrmachtu.

P[ytanie]: W pańskim oddziale bojowym?

O[dpowiedź]: Tak, w moim oddziale. Rohr miał... (zdanie niedokończony).

P[ytanie]: Którego dnia to było?

В[опрос]: В Вашем боевом отряде?

О[ответ]: Да, в моем отряде. У РОРА было... (незаконченная фраза).

В[опрос]: В какой день это было?

О[ответ]: Также 1 сентября. Это было приблизительно в половине боев и практически закончилось в первые дни октября. Я полагаю, что у РОРА вообще не было полиции и СС², причем я, естественно оставляю в резерве, чем была [часть] КАМИНСК[ОГО], которому он был некоторое время подчинен.

В[опрос]: Кому подчинялся ГЕЙБЕЛЬ?

О[ответ]: ШТАГЕЛЮ, коменданту боев в Варшаве. ГЕЙБЕЛЬ находился в так называемом полицейском районе Варшавы.

В[опрос]: Когда, в какой день?

О[ответ]: Уже перед восстанием он был приписан к Варшаве, и его территорией была Варшава. В этом полицейском районе я не был, но это знает [фон дем] БАХ.

В[опрос]: Мы хотим пока узнать Вашу историю, а не [фон дем] БАХА. До сих пор у нас был день, определенный как 1 сентября.

О[ответ]: Так точно.

В[опрос]: Теперь, про ГЕЙБЕЛЯ, Вы возвращаетесь к началу восстания?

О[ответ]: Так точно.

В[опрос]: Вас еще там не было?

О[ответ]: Нет, меня еще тогда там не было.

В[опрос]: Знаете ли Вы, где в то время был ГЕЙБЕЛЬ, когда Вы прибыли в Варшаву?

О[ответ]: Я не видел его и не разговаривал с ним, но позднее слышал о нем, что он, начиная с первого дня восстания, боролся в полицейском районе под командованием ШТАГЕЛЯ, вместе с частями, остающимися в его распоряжении.

В[опрос]: Давайте вернемся сейчас к 1 сентября.

О[ответ]: Так точно.

В[опрос]: Где он тогда находился?

О[ответ]: Повторите...

В[опрос]: Где в это время находился ГЕЙБЕЛЬ?

О[ответ]: Также в полицейском районе. Он там оставался все время.

В[опрос]: Процентное соотношение СС и вермахта менялось во время восстания?

О[ответ]: Нет, после 1 сентября, нет. Я поэтому принял день 1 сентября в качестве решающего, поскольку в первые недели все еще поступали отряды и, насколько я могу вспомнить, вся часть Константина прибыла около 1 сентября.

O[dpowiedź]: Również 1 września. Było to mniej więcej w połowie walki i w praktyce skończyło się w pierwszych dniach października. Sądzę, że Rohr nie miał w ogóle policji i SS³, przy czym ja naturalnie pozostawiam w rezerwie, czym był[a jednostka] Kamiński[ego], któremu on był przez pewien czas podporządkowany.

P[ytanie]: Pod kim był Geibel?

O[dpowiedź]: Pod Stahelem, komendantem walki w Warszawie. Geibel przebywał w tzw. dzielnicy policyjnej warszawskiej.

P[ytanie]: Kiedy, którego dnia?

O[dpowiedź]: Już przed powstaniem był przydzielony do Warszawy i jego placówką była Warszawa. W tej dzielnicy policyjnej nie byłem, ale to wie [von dem] Bach.

P[ytanie]: Chcemy na razie poznać Pańską historię, nie [von dem] Ba-cha. Dotychczas mieliśmy dzień oznaczony 1 września.

O[dpowiedź]: Tak jest.

P[ytanie]: Teraz Pan wraca przy Geiblu do początku powstania?

O[dpowiedź]: Tak jest.

P[ytanie]: Czy Pana jeszcze tam nie było?

O[dpowiedź]: Nie, jeszcze wtedy tam nie byłem.

P[ytanie]: Czy Pan wie, gdzie był Geibel w tym czasie, gdy Pan przybył do Warszawy?

O[dpowiedź]: Nie widziałem i nie mówiłem z nim, ale później o nim słyszałem, że on, począwszy od pierwszego dnia powstania walczył w dzielnicy policyjnej pod wodzą Stahela wraz z jednostkami będącymi do jego dyspozycji.

P[ytanie]: Wróćmy teraz do dnia oznaczonego 1 września.

O[dpowiedź]: Tak jest.

P[ytanie]: Gdzie on był wówczas?

O[dpowiedź]: Proszę?

P[ytanie]: Gdzie był Geibel w tym czasie?

O[dpowiedź]: Również w dzielnicy policji. On tam pozostawał przez cały czas.

P[ytanie]: Czy [stosunek procentowy] SS i Wehrmachtu zmieniał się w czasie powstania?

O[dpowiedź]: Nie, po 1 września nie. Ja dlatego wziąłem dzień 1 września jako decydujący, gdyż w pierwszych tygodniach wciąż jeszcze przybywały oddziały i o ile sobie przypominam, cała jednostka Konstantina przybyła około 1 września.

P[ytanie]: W okresie od chwili Pańskiego przybycia do Warszawy aż do 1 września, jaki był stosunek ilościowy oddziałów SS i Wehrmachtu w doprowadzonych oddziałach zapasowych?

В[опрос]: В период с момента Вашего прибытия в Варшаву, вплоть по 1 сентября, какое было количественное соотношение отрядов СС и вермахта в подведенных резервных отрядах?

О[твет]: Для моего батальона полиции я получил столько полиции частично из района Варты, что образовался целый полк. От частей СС прибыла эта рота «Рентгенштурмбанн», кроме этого прибывали только части вермахта, т. е. полк вермахта ШМИДТА³, затем еще другие части, которыми командовал какой-то майор, затем штурмовые батальоны саперов, несколько отдельных бронированных машин, о которых я уже говорил вчера, которые я взял и с разрешения [фон] ФОРМАНА оставил, и полк казаков, о котором не могу сказать, откуда он прибыл, но это должен был знать [фон] ФОРМАН, а может и [фон дем] БАХ.

В[опрос]: Так что, было около 20% полиции?

О[твет]: Так точно.

В[опрос]: А около 80% резервных частей вермахта?

О[твет]: Так точно.

В[опрос]: Когда [фон дем] БАХ-ЗЕЛЕВСКИЙ стал командовать в Варшаве?

О[твет]: Не могу назвать дату.

В[опрос]: Через сколько дней после Вашего прибытия?

О[твет]: 5 или 6 августа я получил в Познани приказ ГИММЛЕРА и на следующий день вечером я был в Варшаве.

В[опрос]: Со своим отрядом?

О[твет]: Нет, перед моим отрядом. Отряд прибыл потом. Был ли я в этот же день вечером у [фон] ФОРМАНА, или только следующим утром, это сказать не могу даже под присягой. [Фон дем] БАХ прибыл, может, через два дня после моего первого приезда, поскольку именно тогда, когда [фон дем] БАХ прибыл ко мне, я вернулся из места взлома в Пальцида. Может [фон дем] БАХ сможет точнее указать дату своего прибытия в Варшаву. Я, во всяком случае, точно не знаю, может, она будет совпадать, не могу точно сказать.

В[опрос]: Сколько времени Вы потребовали для подготовки своего отряда к бою?

О[твет]: Могу спросить, начиная с какого времени?

В[опрос]: Со времени Вашего прибытия, перед тем, как прибыл отряд, по первое наступление.

О[твет]: Я прибыл вечером, а наступление начал третьего дня утром. Так что две ночи и один день.

В[опрос]: Потом в Варшаву прибыл [фон дем] БАХ-ЗЕЛЕВСКИЙ, примерно, через четыре дня после Вас?

О[твет]: Так точно.

O[dpowiedź]: Do mojego batalionu policji otrzymałem jeszcze tyle policji częściowo z dzielnicy Warty, że utworzył się cały pułk. Z jednostek SS przybyła owa kompania „Roentgensturmbann”, poza tym przybywały tylko jednostki Wehrmachtu, tzn. pułk Wehrmachtu Schmidta⁴, następnie jeszcze inne jednostki, których komendantem był pewien major, następnie bataliony szturmowe pionierów, kilka pojedynczych samochodów pancernych, o których już mówiłem wczoraj, które wziąłem i za zezwoleniem [von] Vormanna zatrzymałem oraz pułk kozaków, o którym nie umiem powiedzieć, skąd przybył, ale to musiałyby wiedzieć [von] Vormann, a może i [von dem] Bach.

P[ytanie]: Było więc około 20% policji?

O[dpowiedź]: Tak jest.

P[ytanie]: A około 80 procent zapasowych jednostek Wehrmachtu?

O[dpowiedź]: Tak jest.

P[ytanie]: Kiedy objął [von dem] Bach-Zelewski komendę w Warszawie?

O[dpowiedź]: Nie umiem podać daty.

P[ytanie]: Ile dni po Pańskim przybyciu?

O[dpowiedź]: Piątego lub szóstego sierpnia otrzymałem w Poznaniu rozkaz Himmlera i następnego dnia wieczorem byłem w Warszawie.

P[ytanie]: Z Pańskim oddziałem?

O[dpowiedź]: Nie, przed moim oddziałem. Oddział przybył potem. Czy tego samego wieczoru byłem u [von] Vormanna, czy dopiero nazajutrz rano, tego nie umiem powiedzieć pod przysięgą. [Von dem] Bach przybył może w dwa dni po moim pierwszym przybyciu, gdyż właśnie, gdy [von dem] Bach przybył do mnie, wróciłem z włamania się do Palcidza. Może [von dem] Bach będzie mógł podać dokładniej datę swego przybycia do Warszawy. Ja w każdym razie dokładnie nie wiem, może się będzie zgadzać, nie umiem powiedzieć dokładnie.

P[ytanie]: Ile czasu potrzebował Pan, aby swój oddział przygotować do walki?

O[dpowiedź]: Czy mogę zapytać, począwszy od jakiego czasu?

P[ytanie]: Od Pańskiego przybycia, przed nadejściem oddziału, aż do pierwszego ataku.

O[dpowiedź]: Przybyłem wieczorem, a atak rozpocząłem na trzeci dzień rano. Dzieliły mnie więc dwie noce i jeden dzień.

P[ytanie]: Potem przybył do Warszawy [von dem] Bach-Zelewski, mniej więcej w cztery dni po Panu?

O[dpowiedź]: Tak jest.

P[ytanie]: Mniej więcej?

O[dpowiedź]: Mniej więcej, tak jest.

В[опрос]: Примерно?

О[ответ]: Примерно, так точно.

В[опрос]: Связывались ли Вы с [фон дем] БАХОМ-ЗЕЛЕВСКИМ в Варшаве во время восстания? Проводили ли Вы с ним совещания?

О[ответ]: Да, почти каждый день.

В[опрос]: По телефону или лично?

О[ответ]: Как правило, лично, иногда и по телефону.

В[опрос]: О чем, в основном, шла речь?

О[ответ]: Во-первых, о способе борьбы, то есть, в принципе, не о способе борьбы, это было не так сказано. Речь шла о тактической стороне борьбы. Затем он обсудил со мной также свой проект политического решения этих вопросов.

В[опрос]: Что Вы имеете в виду?

О[ответ]: Предложение капитуляции. Первое предложение о капитуляции было отправлено «Буру» уже в середине августа.

В[опрос]: [Фон дем] БАХ-ЗЕЛЕВСКИЙ подчинялся 9-й армии, т. е. ... по Вашему мнению?

О[ответ]: По моему мнению, да.

В[опрос]: Это Ваше мнение, убеждение, или это Вам было известно?

О[ответ]: Хочу быть осторожным и хочу сказать, что это убеждение, потому что генерал [фон] ФОРМАН мне ничего такого не говорил. Если бы [фон дем] БАХ подчинялся мне, только тогда я мог бы сказать, что точно знаю, но [фон дем] БАХ мне заявил...

В[опрос]: Когда?

О[ответ]: В Варшаве. Я говорю только о Варшаве. Когда подойду к чему-то другому, о чем мы здесь говорили, подчеркну это особо, что генерал [фон] ФОРМАН придал ему название «командующего генерала» на территории Варшавы. Я по-прежнему говорю об этом подчинении на основании факта, что [фон] ФОРМАН часто бывал у [фон дем] БАХА, где я с ним встречался. Что начальник штаба 9-й армии...

В[опрос]: Кто это был?

О[ответ]: Некий генерал-майор, фамилию которого, естественно, может назвать [фон] ФОРМАН и скорее всего, и [фон дем] БАХ знает. У меня она выпала из памяти, он часто бывал у [фон дем] БАХА, что штабной офицер (1 а) от [фон дем] БАХА – как я уже вчера сказал – майор штаба ВОЛЬКЕЛЬ был, по моему мнению, из штаба 9-й армии.

В[опрос]: Как Вы узнали об этом?

О[ответ]: Я это видел сам при этом штабе – когда я докладывал [фон] ФОРМАНУ, я встретил там ВОЛЬКЕЛЯ, работающего на позиции 9-й армии. ВОЛЬКЕЛЬ посещал меня на моей позиции также по приказу [фон] ФОРМАНА, до прибытия [фон дем] БАХА.

P[ytanie]: Czy Pan się porozumiał z [von dem] Bachem-Zelewskim w Warszawie podczas powstania? Czy Pan odbywał z nim konferencje?

O[dpowiedź]: Tak, prawie codziennie.

P[ytanie]: Czy telefonicznie, czy osobiście?

O[dpowiedź]: Przeważnie osobiście, czasami i telefonicznie.

P[ytanie]: O co głównie chodziło?

O[dpowiedź]: Raz o sposób walki, to znaczy właściwe nie o sposób walki, to było źle powiedziane. Chodziło o taktyczną stronę walki. Następnie omówił on ze mną również i swój projekt rozwiązania tych spraw w sposób polityczny.

P[ytanie]: Co Pan ma tu na myśli?

O[dpowiedź]: Propozycję kapitulacji. Pierwszą propozycję kapitulacji posłano „Borowi” już w połowie sierpnia.

P[ytanie]: Czy [von dem] Bach-Zelewski podlegał 9 Armii, a więc... wg Pańskiego mniemania?

O[dpowiedź]: Według mego mniemania, tak.

P[ytanie]: Czy jest to Pański pogląd, przekonanie, czy też Panu to było wiadome?

O[dpowiedź]: Chcę być ostrożny i chcę powiedzieć, że to jest przekonanie, ponieważ generał [von] Vormann nie mówił mi nic takiego. [Von dem] Bach podlega mnie. Tylko wtedy mógłbym powiedzieć o absolutnej wiedzy, ale [von dem] Bach mi oświadczył...

P[ytanie]: Kiedy?

O[dpowiedź]: W Warszawie. Ja mówię tylko o Warszawie. Gdy dojdę do czegoś innego, o czym tutaj mówiliśmy, zaakcentuję to wyraźnie, że generał [von] Vormann nadał mu nazwę „Komenderującego Generała” na terenie Warszawy. Ja dalej wnioskuję o tym podporządkowaniu z tego faktu, że [von] Vormann często bywał u [von dem] Bacha, gdzie go sam spotkałem (czy spotykałem?). Że szef sztabu generalnego 9 Armii...

P[ytanie]: Kto to był?

O[dpowiedź]: Pewien Generał-major, którego nazwisko [von] Vormann, rozumie się, może podać i bardzo prawdopodobne, że i [von dem] Bach wie, a które mi wyszło z pamięci, bywał często u [von dem] Bacha, że ja od [von dem] Bacha – jak już wczoraj podałem – major w generalnym sztabie Volkel pochodził, wg mej wiedzy, ze sztabu 9 Armii.

P[ytanie]: Jak Pan się o tym dowiedział?

O[dpowiedź]: Ja to widziałem sam przy tym sztabie – gdy zameldowałem się u [von] Vormanna, spotkałem sam Volkela, pracującego na pozycji 9 Armii. Volkel odwiedzał mnie również z polecenia [von] Vormanna na mojej pozycji, zanim przybył [von dem] Bach.

P[ytanie]: A skoro przyszedł [von dem] Bach?

В[опрос]: А когда пришел [фон дем] БАХ?

О[ответ]: Он также был у меня.

В[опрос]: Как заместитель?

О[ответ]: Как I А [фон дем] БАХА. Конечно, может быть также, что он раньше, т. е. прежде, чем стал штабным офицером [фон дем] БАХА, посетил меня в то время, когда [фон дем] БАХ уже был там, но этого с уверенностью сказать не могу, поскольку точно не знаю, в какой день ВОЛЬКЕЛЬ был передан в распоряжение [фон дем] БАХА.

В[опрос]: Вы убеждены, что [фон дем] БАХ подчинялся 9-й армии?

О[ответ]: Так точно.

В[опрос]: По каким вопросам?

О[ответ]: По снабжению точно, поскольку [фон дем] БАХ был подчинен – для осуществления нападения на Жолибож – танковой дивизии 9-й армии под командованием генерала КАЛЛНЕРА⁴. Я сам встретил КАЛЛНЕРА на позиции [фон дем] БАХА.

В[опрос]: Когда приблизительно?

О[ответ]: Накануне нападения на Жолибож.

В[опрос]: Уточните, в какой день?

О[ответ]: В конце сентября – начале октября. Это было последнее, что еще случилось при этом мероприятии с капитуляцией, и я познакомился с ним только на этой позиции – с КАЛЛНЕРОМ. Раньше я его не знал и [фон дем] БАХ также потом его не видел. Я это подчеркиваю, потому что ошибка в отношении лица исключена.

В[опрос]: Известно ли Вам, какой танковой дивизией командовал КАЛЛНЕР?

О[ответ]: Номера уже не помню. Эта дивизия была дислоцирована на севернее Жолибожа.

В[опрос]: Известно ли Вам, подчинялся ли КАЛЛНЕР [фон дем] БАХУ-ЗЕЛЕВСКОМУ или они только общались друг с другом для согласований?

О[ответ]: [Фон дем] БАХ давал КАЛЛНЕРУ указания в форме – даже если вежливых – но приказов. Он им не командовал, но это было только формальным вопросом.

В[опрос]: Известно ли Вам, были ли между ГИММЛЕРОМ и ГУДЕРИАНОМ совещания перед восстанием или во время восстания?

О[ответ]: Между ГИММЛЕРОМ и ГУДЕРИАНОМ, нет, этого не знаю.

В[опрос]: Знаете ли Вы или слышали о том, что [фон дем] БАХ протестовал у ГУДЕРИАНА против выполнения приказа о разрушении Варшавы?

О[ответ]: Я тогда не знал об этом.

В[опрос]: А теперь знаете?

О[ответ]: Теперь знаю, так как он мне об этом сказал.

O[dpowiedź]: Też był u mnie.

P[ytanie]: Jako zastępcą?

O[dpowiedź]: Jako Ia [von dem] Bacha. Oczywiście, że może być tak-
że, że on przedtem, tzn. zanim został Ia u [von dem] Bacha, odwiedził
mnie w czasie, gdy [von dem] Bach już tam był, ale tego nie mogę podać
na pewno, gdyż nie wiem dokładnie, którego dnia Volkel został oddany do
dyspozycji [von dem] Bachowi.

P[ytanie]: Pan ma przekonanie, że [von dem] Bach był podporządko-
wany 9 Armii?

O[dpowiedź]: Tak jest.

P[ytanie]: W jakim względzie?

O[dpowiedź]: W sprawie zaopatrzenia na pewno, ponieważ [von dem]
Bach był podporządkowany – dla dokonania ataku na Żoliborz – dywizji
pancernej 9 Armii pod wodzą generała Källnera⁵. Ja sam spotkałem Käll-
nera na pozycji [von dem] Bacha.

P[ytanie]: Kiedy mniej więcej?

O[dpowiedź]: Na krótko przed atakiem na Żoliborz.

P[ytanie]: Mniej więcej w dniu oznaczonym?

O[dpowiedź]: Z końcem września, na początku października. To było
ostatnie, co się jeszcze wydarzyło przy tym przedsięwzięciu przed kapi-
tulacją i ja na tej pozycji dopiero po raz pierwszy poznałem Källnera. Nie
znałem go przedtem i [von dem] Bach też go potem nie widział. Ja to za-
znaczam dlatego, że wykluczona jest pomyłka co do osoby.

P[ytanie]: Czy Panu wiadomo, którą dywizją pancerną komenderował
Källner?

O[dpowiedź]: Numeru nie pamiętam już. Dywizja ta stacjonowała na
północ od Żoliborza.

P[ytanie]: Czy Panu wiadomo, czy Källner był podporządkowany [von
dem] Bachowi-Zelewskiemu lub czy oni tylko porozumiewali się ze sobą
dla uzgodnienia?

O[dpowiedź]: [Von dem] Bach dawał Källnerowi wskazówki w formie
– jeżeli nawet grzecznych – ale rozkazów. On nim nie komenderował, ale
to było tylko kwestią formalną.

P[ytanie]: Czy Panu wiadomo, czy pomiędzy Himmlerem a Guderia-
nem miały miejsce konferencje przed powstaniem lub podczas powstania?

O[dpowiedź]: Pomiedzy Himmlerem a Guderianem, nie, tego nie
wiem.

P[ytanie]: Czy Pan wie lub słyszał, że [von dem] Bach zaprotestował
u Guderiana przeciwko wykonaniu rozkazu zniszczenia Warszawy?

O[dpowiedź]: Wtedy o tym nie wiedziałem.

P[ytanie]: Teraz Pan wie?

В[опрос]: Поэтому Вы вчера сказали, что до прибытия [фон дем] БАХА в Варшаву Вы тактически и по снабжению подчинялись [фон] ФОРМАНУ.

О[твет]: Так точно.

В[опрос]: Подчинение по снабжению никогда не могло быть существенным, потому Вы привезли с собой довольно много запасов и материалов на первые дни.

О[твет]: Но меня спрашивали, в чем я нуждаюсь.

В[опрос]: А Вы в чем-то нуждались?

О[твет]: Я ожидал, но я ничего не взял.

В[опрос]: Прибыл [фон дем] БАХ и с этого момента отношения изменились?

О[твет]: Итак, я докладывал в первую очередь [фон дем] БАХУ о каждом изменении в ходе боев. Конечно, я докладывал также [фон] ФОРМАНУ. Уже ввиду того, что [фон] ФОРМАН или бывал у меня каждый день, или звонил мне. Моим непосредственным начальником по служебной линии был [фон дем] БАХ, но [фон] ФОРМАН, как прежде, так и потом, интересовался боями, приходил ко мне постоянно или звонил.

В[опрос]: А подвижной состав, резервные отряды, материал, снабжение, итак, снабжение осуществлялось через 9-ю армию [фон дем] БАХА-ЗЕЛЕВСКОГО. А если Вам было нужно получить 100 комплектов обмундирования, что Вы тогда делали?

О[твет]: Речь шла не об обмундировании, речь шла, прежде всего, о питании.

В[опрос]: Если Вам нужно было питание, что Вы тогда делали? К кому обращались?

О[твет]: Я лично этого не делал.

В[опрос]: А кто делал?

О[твет]: Это делал ФИШЕР. Я не знаю, он прямо звонил в 9-ю армию или в штаб [фон дем] БАХА.

В[опрос]: Эти заявки передавались письменно или по телефону?

О[твет]: Как правило, по телефону.

В[опрос]: Или Вы вели за это бумажную войну со многими под-
писями?

О[твет]: Здесь не было бумажной войны. Если мы не получили, то нам привозили на машинах армии, потому что у [фон дем] БАХА их вообще не было. У [фон дем] БАХА вообще не было склада, не считая маленького склада у столовой, который откуда-то получил немало позже, но, во всяком случае, его было недостаточно для снабжения его корпуса, был скорее символом чести. Я не знаю, как сказать, он давал специальные рационы сигарет для данного лица или для роты,

O[dpowiedź]: Teraz wiem, bo on mi to powiedział.

P[ytanie]: Więc wczoraj Pan powiedział, że zanim [von dem] Bach przybył do Warszawy, to Pan był pod względem taktycznym i zaopatrzenia podporządkowany [von] Vormannowi.

O[dpowiedź]: Tak jest.

P[ytanie]: Podporządkowanie pod względem zaopatrzenia nie mogło być nigdy ważne, bo Pan sobie przywiózł ze sobą dosyć zapasów i materiałów na pierwsze dni.

O[dpowiedź]: Ale mnie pytano, czy czegoś nie potrzebuję.

P[ytanie]: Czy Pan czegoś potrzebował?

O[dpowiedź]: Spodziewam się, ja nic nie wzięłem.

P[ytanie]: Przybył [von dem] Bach i w tej chwili jak się zmieniły stosunki?

O[dpowiedź]: A więc ja meldowałem w pierwszym rzędzie [von dem] Bachowi o każdej zmianie w walce. Meldowałem z reguły oczywiście i [von] Vormannowi. Już przez to samo, że [von] Vormann albo był u mnie codziennie, albo do mnie telefonował. Moim bezpośrednim przełożonym na drodze służbowej był [von dem] Bach, ale [von] Vormann tak przedtem jak i potem interesował się walką, przychodząc do mnie stale lub telefonując.

P[ytanie]: A tabor, oddziały zapasowe, materiał, zaopatrzenie, a więc zaopatrzenie następowało przez 9 Armieę przez [von dem] Bacha-Zelewskiego. A więc gdy Panu potrzeba było 100 mundurów, co Pan wtedy czynił?

O[dpowiedź]: To nie chodziło o mundury, chodziło przede wszystkim o żywność.

P[ytanie]: A więc gdy Panu potrzebna była żywność, co Pan robił wówczas? Pan powiadamiał kogo?

O[dpowiedź]: Osobiście tego nie robiłem.

P[ytanie]: A kto robił?

O[dpowiedź]: To robił Fischer. Czy on bezpośrednio telefonował do 9 Armii, czy do sztabu [von dem] Bacha, tego nie wiem.

P[ytanie]: Czy te żądania czyniono pisemnie, czy telefonicznie?

O[dpowiedź]: Przeważnie telefonicznie.

P[ytanie]: Czy Pan prowadził o to wojnę papierową z wieloma podpisanymi?

O[dpowiedź]: Tu nie było wiele wojny papierowej. Gdy myśmy nie odebrali, to nam przywoziły samochody Armii, gdyż [von dem] Bach tych wcale nie posiadał. [Von dem] Bach nie miał wcale magazynu, oprócz małego magazynu kantynowego, który skądś zdobył o wiele później, jednak w żadnym razie nie wystarczał on dla zaopatrzenia jego korpusu, był raczej oznaką zaszczytu. Ja nie wiem, jak się mam wyrazić, a więc on dawał specjalną rację papierosów dla odnośnej osoby lub dla kompanii, w razie,

в случае, если кто-то особо выделялся в боях. Я не хочу сказать, что это был личный вопрос, поскольку эти вопросы не относились к нему лично, но, во всяком случае, не было вопросом снабжения. Снабжение осуществлялось через армию.

В[опрос]: Кем был ФИШЕР?

О[твет]: Майором полиции, первым штабным офицером.

В[опрос]: Но это был Ваш ... (незаконченная фраза).

О[твет]: Мой штабной офицер.

В[опрос]: Так что, если [фон дем] БАХ-ЗЕЛЕВСКИЙ практически подчинялся 9-й армии, то, что Вы понимаете под словом «фактически»? Имело ли это связь со стратегическими целями, или также со способом ведения войны, например, Вы сказали, что [фон] ФОРМАН дал КАМИНСКОМУ право грабить. Относится это к фактическому подчинению, что КАМИНСКИЙ имел право грабить?

О[твет]: В моем солдатском понимании – это не принадлежало ни одному из этих двоих, потому это является чем-то, что выходит за рамки, но он мог это делать только тогда, когда у него было право командовать на этой территории.

В[опрос]: Это Вы называете тактическим подчинением?

О[твет]: Это не имеет ничего общего ни с тактикой, ни со снабжением, поскольку тактика, и снабжение являются солдатскими понятиями, а этого под эти понятия подтянуть я не могу.

В[опрос]: Как, по Вашему мнению, [фон] ФОРМАН нарушил рамки своих полномочий, давая КАМИНСКОМУ приказ или разрешение грабить?

О[твет]: Когда я узнал об этом, сначала от [фон] ФОРМАНА, я так это понимал, поскольку только потом я узнал, что существует соответствующий приказ Фюрера.

В[опрос]: От кого Вы получали боеприпасы?

О[твет]: Они шли из 9-й армии, за исключением боеприпасов для этих двух орудий, которых надо было потребовать через [фон дем] БАХА и штаб-квартиру Фюрера. Это были две 60-тидюймовые мортиры и такого рода орудий, как мне думается, кроме них, не было. Мне сказали, что боеприпасами к этим орудиям располагает штаб-квартира Фюрера. [Фон дем] БАХ оформлял это через армию, этого не знаю, это должен сказать [фон дем] БАХ.

В[опрос]: Кому подчинялись эти орудия?

О[твет]: Мне.

В[опрос]: Откуда Вы их получили?

О[твет]: Насколько я знаю, они раньше не были на территории 9-й армии, они оказались там однажды. Я их не требовал, так как их вообще не знал.

gdy ktoś się specjalnie wyróżnił w walce. Ja nie chcę powiedzieć, że to było sprawą osobistą, gdyż te sprawy nie należały do niego osobiście, ale to nie było w żadnym razie sprawą zaopatrzenia. Zaopatrzenie odbywało się przez Armię.

P[ytanie]: Kim był Fischer?

O[dpowiedź]: Majorem policji, pierwszym oficerem sztabowym.

P[ytanie]: Ale to był Pański ... (zdanie niedokończone).

O[dpowiedź]: Mój oficer sztabowy.

P[ytanie]: A więc, jeżeli [von dem] Bach-Zelewski podlegał faktycznie 9 Armii, to co Pan rozumie pod słowem „faktycznie”? Czy to miało związek ze strategicznymi celami, czy także i ze sposobem prowadzenia wojny, np. powiedział Pan, że [von] Vormann dał Kamińskiemu prawo rabowania. Czy to należy do faktycznego podporządkowania, że Kamiński miał prawo rabowania?

O[dpowiedź]: Wg mego wojskowego pojmowania, to nie należało do żadnego z obydwóch, gdyż to jest coś takiego, co wychodzi poza ramy, ale on mógł robić to tylko wtedy, gdy miał prawo rozkazywania na tym terenie.

P[ytanie]: Czy to Pan nazywa taktycznym podporządkowaniem?

O[dpowiedź]: To nie ma nic wspólnego ani z taktyką, ani z zaopatrzeniem, bo i taktyka, i zaopatrzenie są pojęciami wojskowymi, a tego nie mogę podciągnąć pod te pojęcia.

P[ytanie]: Czy według Pańskiego poglądu [von] Vormann przekroczył swe kompetencje, wydając Kamińskiemu rozkaz czy pozwolenie rabowania?

O[dpowiedź]: Gdy się o tym dowiedziałem najpierw od [von] Vormanna, tak to rozumiałem, ponieważ dopiero później dowiedziałem się, że istnieje odpowiedni rozkaz Führera.

P[ytanie]: Od kogo otrzym[yw]ał Pan amunicję?

O[dpowiedź]: Szła ona z 9 Armii, za wyjątkiem amunicji dla tych dwóch dział, której musiano zażądać przez [von dem] Bacha z Głównej Kwatery Führera. To były dwa moździerze 60 cm i tego rodzaju dział, jak sądzę, więcej poza nimi nie było. Powiedziano mi, że amunicją do tych dział dysponuje Główna Kwatera Führera. Czy [von dem] Bach załatwiał to przez Armię, tego nie wiem, to musi powiedzieć [von dem] Bach.

P[ytanie]: Komu podlegały te działa?

O[dpowiedź]: Mnie.

P[ytanie]: Skąd Pan je otrzymał?

O[dpowiedź]: Nie były one, o ile wiem, poprzednio na terenie 9 Armii, znalazły się one tam pewnego dnia. Ja ich nie żądałem, gdyż ich w ogóle nie znałem.

В[опрос]: Варшава считалась столь существенной, что такого рода орудия были использованы в борьбе?

О[твет]: Эффективность этих орудий в борьбе на улицах была относительно не большая. Они могли стрелять только на большое расстояние. Разброс был относительно большой, а мне, по крайней мере, в начале боев нужно было только такое орудие, которое стреляло бы точно, в противном случае я создавал опасность попадания в немецкие пункты сопротивления, разбросанные по Варшаве в количестве 30–40, отдельного расположения которых я не знал. Боеприпасы к этим орудиям были точно рассчитаны.

В[опрос]: Вернемся еще к ШМИДТУ. Знаете ли Вы что-нибудь о нем, в какой военной части был раньше, имел ли он Рыцарский крест Рихтеркреуц?

О[твет]: Нет, Рыцарского креста у него не было. Он командовал полком, который я уже назвал.

В[опрос]: У этого полка было какое-то название?

О[твет]: Этого названия я не знаю.

В[опрос]: Кто мог знать это название?

О[твет]: Этого не знаю. Знает ли его [фон] ФОРМАН, очень сомневаюсь.

В[опрос]: Если Вы вспомните имя [фон] ФОРМАНА, то прошу мне сказать.

О[твет]: Нет, я его никогда не знал. Он совсем исчез с моих глаз после Варшавы, и я ничего о нем не слышал.

ИНИ, ГКБЗХ 706, л. 18–30.

Копия на польском языке, машинопись.

Примечания

¹ По всей вероятности, речь идет о 3-м казачьем полке.

² Информация не соответствует действительности. По немецким источникам, 7 сентября 1944 в составе группы Рора сражались, в частности, III батальон 23 полицейского стрелкового полка СС и учебный кавалерийский дивизион СС.

³ Речь идет о 608 охранном полке.

⁴ Неясная информация. Корпусная группа Баха находилась в подчинении 9 армии, группа Баха никогда не подчинялась 19 танковой дивизии, а дивизия Кельнера была временно придана корпусной группе. Правильно – Кельнер Ганс (1898–1945), генерал-поручик; в 1941–1942 командир последовательно 73 и 19 стрелковых полков; с 1942 по 1943 командир 19 гренадерского полка, затем до марта 1945 командир 19 танковой дивизии, потом командир XXIV танкового корпуса.

P[ytanie]: Czy Warszawę uważano za tak ważną, że tego rodzaju działa użyto do walki?

O[dpowiedź]: Skuteczność tych dział w walce ulicznej była stosunkowo mała. Mogły one strzelać tylko z dużej odległości. Rozrzut był stosunkowo duży, a ja, przynajmniej na początku walki, potrzebowałem tylko takiej broni, która strzelałaby dokładnie, gdyż inaczej narażałem się na niebezpieczeństwo trafienia w niemieckie punkty oparcia rozrzucone po Warszawie w liczbie 30–40, których położenia nie znałem. Amunicja do tych dział była ściśle obliczona.

P[ytanie]: Wróćmy jeszcze raz do Schmidta. Czy Pan wie coś o nim, w jakiej jednostce był przedtem, czy posiadał Krzyż Rycerski Ritterkreuz?

O[dpowiedź]: Nie, Krzyża Rycerskiego nie miał. Dowodził pułkiem, kt[óry] już nazwałem.

P[ytanie]: Czy ten pułk miał jakąś nazwę?

O[dpowiedź]: Nazwy tej nie znam.

P[ytanie]: Kto mógł znać tę nazwę?

O[dpowiedź]: Tego nie wiem. Czy [von] Vormann ją zna, bardzo w to wątpię.

P[ytanie]: Gdyby Pan sobie przypomniał imię [von] Vormanna, to proszę mi je podać.

O[dpowiedź]: Nie, ja go nigdy nie znałem. Straciłem go zupełnie z oczu po Warszawie i nie słyszałem nic o nim.

IPN, GKBZH 706, k. 18–30.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przypisy

¹ Chodzi prawdopodobnie o 3 pułk kozaków.

² W oryginale niemieckim zapewne było: Brigadeführer.

³ Informacja nieprawdziwa. Według niemieckich źródeł 7 września 1944 w grupie Rohra walczyły m. in. III/23 policyjny pułk strz. SS i szkolny dywizjon kawalerii SS.

⁴ Chodzi o 608 pułk ochronny.

⁵ Informacja niejasna. Grupa korpuśna von dem Bacha była podporządkowana 9 Armii od połowy sierpnia; Grupa Bacha nigdy nie była podporządkowana 19 DPanc, natomiast dywizja Källnera była czasowo przydzielona do grupy korpuśnej. Källner Hans (1898–1945), gen. por.; w l. 1941–1942 dca kolejno 73 i 19 pstrz.; od 1942 do 1943 dca 19 pułku grenpanc, następnie do marca 1945 dca 19 DPanc, potem dca XXIV KPanc.

30 июня 1947, Зальцбург. Протокол допроса солдата 1-й роты 1-го батальона штурмовой бригады СС «Дирлевангер» Г. Давидхазы

Польская Военная миссия по расследованию
немецких военных преступлений
(Polish Military Mission for Investigation of War Crimes in Europe
Attached to War Crimes Group USFET A[rmy] P[ost] O[ffice] US Army)

Зальцбург, 30 июня 1947 г.

Протокол

30 июня 1947 г. в 15.40 в лагере Маркус В. Опп в Зальцбурге, был допрошен мною, майором В. ЧЕХОВСКИМ, по поручению Польской Военной миссии по расследованию немецких военных преступлений, заключенный ДАВИДХАЗЫ Густав, который после предупреждения о том, чтобы говорить правду, показал следующее:

О лице:

Фамилия:	ДАВИДХАЗЫ
Имя:	Густав
Дата и место рождения:	4 февраля 1924 г. в Штайн р. Ангер
Профессия:	без профессии
Вера:	верующий
Образование:	4 класса средней школы, 1 класс гимназии, 6 лет школы кадетов
Знание языка:	немецкий
Родители:	Адольф ДАВИДХАЗЫ
Семейное положение:	холост
Имущественное положение:	не обладает
Арест – когда, где и кем:	15 апреля 1946, ЦИЦ, Бадгастейн
Причина ареста:	Юнкер СС, команда концлагеря

К делу:

В 1940 году по некоторым причинам я вынужден был покинуть школу кадетов, и направился в Германию. Мой брат уже находился в Германии и являлся офицером немецких вооруженных сил. Я сам тогда знал Германию только из рассказов, но то, что я знал о Германии, соответствовало моим взглядам.

**30 czerwca 1947, Salzburg. Protokół przesłuchania żołnierza
Brygady Szturmowej SS „Dirlewanger” Gustava Davidhazy’ego**

Polska Misja Wojskowa Badania Niemieckich Zbrodni Wojennych
(Polish Military Mission for Investigation of War Crimes
in Europe Attached to War Crimes Group USFET
A[rmy] P[ost] O[ffice] US Army)

Salzburg, 30 czerwca 1947 r.

Protokół

Dnia 30, miesiąca czerwca 1947 r. o godzinie 15.40 w obozie Marcus W. Orr, w Salzburgu, został przesłuchany przeze mnie, majora W. Czechowskiego, z polecenia Polskiej Misji Wojskowej do Spraw Zbrodni Wojennych, więźń Davidhazy Gustav, który po uprzedzeniu o mówieniu prawdy, zeznał, jak następuje:

ad personam:

Nazwisko:	Davidhazy
Imię:	Gustav
Data i miejsce urodzenia:	4 lutego 1924 r., Stein n. rz. Anger
Zawód:	bez zawodu
Religia:	wierzący w Boga
Wykształcenie:	4 kl[asy] szkoły średniej, 1 kl[asa] gimnazjum, 6 lat szkoły kadetów
Znajomość języka:	niemiecki
Rodzice:	Adolf Davidhazy
Stan:	wolny
Stosunki majątkowe:	nie posiada
Aresztowanie – kiedy, gdzie i przez kogo:	15 kwietnia 1946 r., CIC, Badgastein
Przyczyny aresztowania:	Junkier SS, załoga obozu koncentracyjnego

Ad rem:

W roku 1940 z pewnych względów musiałem opuścić szkołę kadecką i udałem się do Niemiec. Brat mój był już w Niemczech i był oficerem nie-

После начальных сложностей со стороны немецких властей мне удалось получить работу, и работал в фирме, занимающейся строительством дорог в Каринтии. 15 мая 1942 г. я прибыл на военный плац для учений в Дембице. Это был плац для упражнений СС. После срока обучения я нес караульную службу в комендатуре гарнизона и у железнодорожного переезда. Это была обычная караульная служба, и у меня не было ничего общего с надзором за заключенными. В Дембице я находился по 9 декабря 1942 г. 9 декабря 1942 г. я дезертировал и был пойман 12 XII 1942 г. и перевезен в Кросно, откуда меня доставили в Дембицу 16 XII. Оттуда я прибыл в Краков 28 XII. 5 апреля 1943 г. я был приговорен к 7 годам тюремного заключения. После ареста я сидел вначале в разных тюрьмах в Кракове, 27 IX 1943 г. был перевезен в Дахау. Там я оставался до конца ноября 1943 г., затем переехал в Аллах в исправительный лагерь Ваффен СС, где пребывал по 28 июля 1944 г. В этот день я был освобожден и направлен в специальный полк Дирлевангера. В мою часть я добрался 7 августа 1944 г. в Варшаве. Я принимал участие в сражениях в Варшаве по 24 августа 1944 г. В этот день меня ранили. Лечение в госпитале продолжалось по 2 декабря 1944 г. Затем я получил приказ выехать в мою часть, которую я нашел приблизительно спустя неделю в Словакии. Вместе со штурмовой бригадой Дирлевангера, в течение короткого времени с одной частью вермахта и еще с 8 полком полиции СС я принимал участие в сражениях на восточном фронте, на разных участках фронта до момента, когда я был взят в плен 27 апреля 1945 г. 20 августа 1945 г. я был освобожден из российского плена и через Германию добрался до Австрии, где случайно был арестован австрийской жандармерией 15 апреля 1946 г. Мои показания, данные перед американским офицером СИС в Бадгастейн 15 апреля, если не совпадают с моими сегодняшними показаниями, являются недействительными. Заявляю, что в Дембице в отношении поляков и евреев я не издевался над ними и не совершал преступлений. Что касается моего участия в боях бригады Дирлевангера во время восстания в Варшаве, то я готов сделать их подробную опись. Это все.

(—) ДАВИДХАЗЫ Густав

К этому протоколу приобщено мое собственноручное показание. Это показание я подписал на каждой странице и сегодня в присутствии майора В. ЧЕХОВСКОГО поставил под ним собственноручную подпись. Все эти данные я написал согласно правде. В связи с этими событиями я в свое время вел точный дневник, который где-то пропал во время моего пребывания в российском плену.

mieckich sił zbrojnych. Ja sam znałem wówczas Niemcy tylko z opowiadania, ale to, co wiedziałem o Niemcach, odpowiadało moim poglądom.

Po początkowych trudnościach ze strony władz niemieckich udało mi się otrzymać pracę i zostałem zatrudniony w firmie budowy dróg w Karyntii. Dnia 15 maja 1942 r. przybyłem na wojskowy plac ćwiczeń w Dębicy. Był to plac ćwiczeń oddziałów SS. Po okresie wyszkolenia pełniłem służbę wartownika w komendanturze garnizonu i przy przejeździe kolejowym. Była to zwykła służba wartownicza i nie miała nic wspólnego z nadzorowaniem więźniów. W Dębicy byłem do 9 grudnia 1942 r. W dniu 9 grudnia 1942 r. zdezerterowałem i zostałem schwytany w dniu 12 XII 1942 r. oraz przewieziony do Krosna, skąd odstawiono mnie do Dębicy 16 XII. Stąd przybyłem do Krakowa 28 XII. Dnia 5 kwietnia 1943 r. skazany zostałem na 7 lat ciężkiego więzienia. Po odsiedzeniu aresztu, początkowo w różnych więzieniach w Krakowie, zostałem dnia 27 IX 1943 r. przewieziony do Dachau. Tam pozostałem do końca listopada 1943 r., następnie przybyłem do Allach, do obozu karnego Waffen SS, gdzie przebywałem do 28 lipca 1944 r. W tym dniu zostałem zwolniony i przydzielony do pułku specjalnego Dirlewangera. Do mojej jednostki dostałem się 7 sierpnia 1944 r. w Warszawie. Brałem udział w walkach w Warszawie do dnia 24 sierpnia 1944 r. W tym dniu zostałem ranny. Leczenie w szpitalu trwało do 2 grudnia 1944 r. Następnie dostałem rozkaz [wy]marszu do mojej jednostki i znalazłem ją mniej więcej po tygodniu w Słowacji. Wraz z brygadą szturmową Dirlewangera, przez krótki czas z pewną jednostką Wehrmachtu i wreszcie z 8 pułkiem policji SS brałem udział w walkach na froncie wschodnim, na różnych odcinkach frontowych aż do chwili wzięcia mnie do niewoli w dniu 27 kwietnia 1945 r. Dnia 20 sierpnia 1945 r. zostałem zwolniony z niewoli rosyjskiej i przez Niemcy dostałem się do Austrii, gdzie przypadkowo zostałem aresztowany przez żandarmerię austriacką w dniu 15 kwietnia 1946 r. Moje zeznania złożone przed amerykańskim oficerem CIC w Badgastein w dniu 15 kwietnia, o ile nie są zgodne z moimi dzisiejszymi zapodaniami, są nieprawdziwe. Stwierdzam, że w Dębicy nie dopuściłem się wobec Polaków i Żydów żadnych maltretowań i wykroczeń. Co się zaś tyczy mojego udziału w walkach brygady Dirlewangera podczas powstania w Warszawie, to jestem gotów dokonać ich szczegółowego opisu. To jest wszystko.

(—) Dawidhazy Gustav

Do tego protokołu załączone jest moje własnoręcznie napisane przeze mnie zeznanie. Zeznanie to podpisałem na każdej stronicy i dziś w obecności majora W. Czechowskiego opatrzyłem własnoręcznym podpisem.

Я отчитался на посту по ул. Вольской у офицера вермахта для дальнейшего направления меня в часть, в которой я должен был получить оружие. Меня направили на несколько домов дальше, где находились на складе боеприпасы специального полка. Там меня принял один штурманн, кстати, узник исправительной колонии СС, значит знакомый с прошлых времен. Склад боеприпасов находился на парковой площади перед небольшой часовней. Этот штурманн принудил меня выбрать из кучи автомат, патронташ, боеприпасы и несколько ручных гранат. Я не мог с ним справиться потому, что он постоянно пил водку. Это было сразу после полудня. Я должен был ждать грузовика, чтобы попасть на передовые позиции, потому что эта дорога во многих местах находилась под перекрестным огнем снайперов АК. Для того, чтобы убить время, которое осталось до заката, я пошел на прогулку. За часовней находился госпиталь, в котором работали польские врачи и медсестры. Несколько машин-санитарок стояло, уезжало или привозило раненых. Я наблюдал за этим довольно долго. Большинство из солдат получили ранения в голову или живот. Среди них были солдаты СС, казаки, полицейские, солдаты вермахта и летчики. Скоро мне уже надоело на это смотреть, и я пошел дальше. Куда я бы не посмотрел, повсюду находились следы ужасных разрушений. Здесь выгоревший скелет трамвайного железного вагона, в нескольких метрах дальше справа наполовину сожженная лошадь, останки разрушенной и почерневшей от огня стены, развал, разрушение, заразный воздух...

Я пошел к одному длинному дому, который еще недавно являлся лагерем. Этот дом не был сгоревшим. В каком-то бюро я заметил тетрадь на немецком языке. Я ее прочитал. Там находилась опись убийства 12 тысяч польских офицеров в лесах Катыни. Зачем это постоянное кровопролитие? Никакая из наций в мире, как Польша, не получила на протяжении столетий столько жертв. Однажды я читал о героических сражениях Понятовского, Костюшко и других лиц, которые сражались исключительно за свою свободу, а даже в случае Бема, который пожертвовал собою, за свободу чужого, также угнетенного государства. А что здесь происходило? Вот потомки давно умерших, но не забытых борцов за свободу собрались, чтобы прекратить многолетний гнет. Борьба до победы или гибель.

Я медленно шел вдоль улиц, везде я видел ту же самую картину тотального уничтожения. Здесь каждый дом стал полем боя. Страшную тишину прорывал время от времени какой-то выстрел или вой мин. Остановившегося на углу улицы, меня поразила никогда мною не

Wszystkie te dane napisałem zgodnie z prawdą. W związku z tymi wypadkami prowadziłem swego czasu dokładny dziennik, który zginął mi w czasie pobytu w niewoli rosyjskiej.

(—) Dawidhazy Gustav

Zameldowałem się na placówce przy ul. Wolskiej u oficera Wehrmachtu celem dalszego skierowania mnie do jednostki, w której miałem się zaopatrzyć w broń. Skierowano mnie o kilka domów dalej, gdzie leżała zmagazynowana amunicja pułku specjalnego. Tam przyjął mnie jeden SS Sturmman, nawiasem mówiąc więzień obozu karnego SS, a więc znajomy z dawnych czasów. Skład amunicji znajdował się na placu parkowym przed małą kaplicą. Ten Sturmman zmusił mnie do wzięcia ze stosu broni karabinu, ładownicy, amunicji oraz kilku granatów ręcznych. Nie mogłem sobie z nim poradzić, gdyż stale popijał wódkę. Było to krótko po południu. Musiałem czekać na samochód ciężarowy, by dostać się na pierwsze pozycje, gdyż droga ta w wielu miejscach znajdowała się pod ogniem krzyżowym wyborowych strzelców AK. Dla zabicia czasu aż do zapadnięcia zmroku udałem się na przechadzkę. Za kaplicą znajdował się szpital pod kierownictwem polskich lekarzy i siostr. Kilka wozów sanitarnych stało, odjeżdżało lub przywoziło rannych. Przypatrywałem się temu przez dłuższy czas. Większość z nich otrzymała postrzały w głowę lub brzuch. Wśród nich znajdowały się oddziały SS, kozacy, policjanci, żołnierze Wehrmachtu oraz lotnicy. Wkrótce miałem tego przyglądania się dosyć i poszedłem dalej. Dokąd bym nie spojrzał, wszędzie były ślady okrutnego zniszczenia. Tu spalony szkielet żelazny wozu tramwajowego, kilka metrów dalej padlina na wpół spalonego konia, szczątki zburzonego lub szerniałego od ognia muru, rozkład, zniszczenie, morowe powietrze...

Poszedłem do jednego długiego domu, który przed pewnym jeszcze czasem był obozem. Dom ten nie był wypalony. W pewnym biurze ujrzałem zeszyt w niemieckim języku. Przeczytałem go. Był to opis zamordowania 12 tysięcy polskich oficerów w lasach Katynia. Po co ten wieczny rozlew krwi? Żaden naród w świecie, jak właśnie Polska, nie poniósł w ciągu stułeci tylu ofiar. Pewnego razu czytałem o bohaterskich walkach Poniatowskiego, Kościuszki i innych osobistości, które walczyły tylko i wyłącznie o swą wolność, ba, nawet w wypadku Bema, który złożył z siebie ofiarę, za wolność obcego, również uciemiężonego państwa. Co zaś działo się tutaj? Oto potomkowie dawno zmarłych, lecz nie zapomnianych bojowników o wolność zgromadzili się, by położyć kres wieloletniemu uciskowi. Walka aż do zwycięstwa albo zagłada.

виданная картина. У стены дома лежало несколько трупов. Некоторые [тела] совсем сожженные до угля, другие только наполовину – немые свидетели безжалостных действий. Над некоторыми телами клубились насекомые и мухи. Они должны были целые дни лежать под жгучим солнцем, но не было никого, кто бы их захоронил. Было ужасным видеть, как эти люди, которые, может быть, не принимали участия в боях, были здесь сожжены и стали наживкой для насекомых. Кто-то когда-нибудь ответит за это? Нет оправдания для такой жестокости.

На следующий день утром я не мог попасть на первые линии, однако я должен был быть в боевой готовности. Я забрал свои вещи, вскочил на машину, которая на большой скорости хотела сбежать от пуль АК. Несколько раз мы застряли, машина была также обстреляна, однако мы пробились. Около одного большого здания водитель остановился. «Здесь ты останешься» – сказал. «Старый тоже здесь находится» – крикнул мне вслед в тот момент, когда я уже уходил в здание. Под прозвищем «Старый» он имел в виду ужасного СС-Оберфюрера ДИРЛЕВАНГЕРА. Я прибыл к одному офицеру, который незадолго до этого направил меня в I-ую штурмовую роту I-го батальона. «Ты будешь обслуживать пулемет в 3-й группе» – сказал мне командир роты. Я направился в группу. Вместе со мною она насчитывала 9 человек. Впечатление, которое они производили, было не из лучших. Некоторые из них лежали на земле, другие играли в карты или курили, рядом с каждым находилась посуда или стакан с вином или водкой. Беспорядок, грязь и отвратительный запах – ничего, что могло быть для меня приятным. У роты был перерыв между боями, однако, она постоянно была в ожидании тревоги. Поэтому я должен был оставаться в группе. Мои занятия ограничивались наблюдением за другими, которые не обращали на меня никакого внимания.

Мы так пробыли два дня, прежде чем была поднята тревога, которая скоро была снята. ^aСнова я прислушивался к разговорам других^a. Малоинтересным было прислушиваться [к]^b постоянным эпитетам^b этих других. Семеро из них являлись уголовными преступниками, наказываемыми один или больше раз, все имели на своем счету 5–8 лет пребывания в концлагерях. Только один не был преступником. Для того, чтобы убить время, я смотрел по сторонам и занимался своим пулеметом.

Однажды утром была поднята тревога. В быстром темпе нас направили в центр города «для подкрепления» – так это называлось. Снятые с передовой позиции роты, уставшие и грязные, они шли нам навстречу. «Штурмовая рота X исчерпана», «Командир тоже убит!», «Убийственное сопротивление», – такие и им подобные крики я слышал. Звучали отдельные выстрелы. На одной большой площади нас

Wolno szedłem wzdłuż ulic, wszędzie widziałem ten sam obraz totalnego zniszczenia. Każdy dom stał się tu polem walki. Niesamowitą ciszę przerywał od czasu do czasu jakiś wystrzał lub też wycie miotaczy. Skulonego na rogu ulicy, uderzył mnie nigdy nie oglądany obraz. Pod murem domu leżało kilka trupów. Niektóre [zwłoki] zupełnie zwęglone, inne tylko na wpół spalone – niemi świadkowie bezlitosnych działań. Przy niektórych (zwłokach) kłębiło się robactwo i muchy. Musiały one całymi dniami być wystawione na upał, jednak nie było nikogo, kto by je pogrzebał. Byłoby rzeczą okropną widzieć, jak ci ludzie, którzy być może nie brali udziału w walkach, zostali tutaj spaleni i służyli jako żer robactwu. Kto jednak powinien za to kiedyś ponieść odpowiedzialność? Nie ma usprawiedliwienia dla takich okrucieństw.

Następnego dnia rano nie mogłem się dostać do pierwszych linii, musiałem jednak być w pogotowiu. Zabrałem swoje rzeczy, wskoczyłem na wóz, który jadąc z wielką szybkością pragnął umknąć kulom AK. Kilkakrotnie utknęliśmy, wóz był również ostrzelany, jednakże przedostaliśmy się. Przy pewnym dużym budynku kierowca zatrzymał się. „Tu się zameldujesz.” – powiedział. „Stary jest również tutaj.” – zawołał za mną w chwili, gdy już wchodziłem do domu. Pod [określeniem] „Stary” miał na myśli okropnego SS-Oberführera Dirlwängera. Zameldowałem się u pewnego oficera, który wkrótce potem wysłał mnie do 1 szturmowej kompanii pierwszego batalionu. „Ty będziesz obsługiwał karabin maszynowy w 3 grupie.” – powiedział mi dowódca kompanii. Udałem się do grupy. Razem ze mną liczyła [ona] 9 ludzi. Wrażenie, jakie robili, nie było najlepsze. Kilku leżało na ziemi, inni grali w karty lub palili, obok każdego znajdowało się naczynie lub szklanka z winem albo wódką. Nieporządek, brud i złe powietrze – nic, co by mi mogło sprawić przyjemność. Kompania miała przerwę w boju, jednak stale oczekiwano alarmu. Dlatego musiałem pozostać przy grupie. Moje zajęcie ograniczało się do obserwacji innych, którzy nie zwracali na mnie żadnej uwagi.

Pozostawaliśmy już dwa dni, gdy nastąpił alarm, który jednak wkrótce potem został odwołany. ^aPonownie przysłuchiwałem się rozmowom innych. ^a Było rzeczą mało atrakcyjną przysłuchiwać się ^bciągłym epitetom ^b tych innych. Siedmiu z nich to byli przestępcy kryminalni raz lub kilkakrotnie karani, wszyscy mieli za sobą 5- lub 8-letni pobyt w obozie koncentracyjnym. Tylko jeden nie był przestępcą. By wykorzystać czas, oglądałem powierzony mi karabin maszynowy i zajmowałem się nim.

Pewnego poranka uderzono na alarm. W szybkim tempie skierowano się do środka miasta. „Dla wzmocnienia” – nazywało się to. Zluzowane kompanie, zmęczone i brudne, szły nam naprzeciw. „Kompania szturmowa X jest wykończona!”, „Szef padł również!”, „Morderczy opór!” – słysza-

встретил сильный огонь пулеметов и автоматов. Были раненые. Они были отправлены в тыл. Вперед! Наконец мы достигли ворот двorca Брюля. Несколько пикирующих бомбардировщиков пролетело с грохотом в юго-западном направлении, бросая свои тяжелые бомбы на расстоянии лишь только 100 м. Зазвенели разбитые окна, осколки и камни долетали даже до нас. В скором времени пришли другие отряды. Распределены квартиры. Это великолепное здание избежало разрушения, за исключением нескольких ударов гранатомета. Однако внутри царствовал большой балаган – картины, зеркала и мебель имели явные следы умышленного разрушения. Все вещи, которые там были найдены и оказались непригодными, были выброшены через окно.

Ближе к вечеру все успокоилось. Я пошел в парк, расположенный вблизи, и сел на скамейку. Здесь царствовал глубокий покой. Чем я стал? Как это случилось? Побег из Дембицы, помощь со стороны поляков, преподаватель в Рыманове, арест, Монтелюпих (тюрьма гестапо в Кракове – прим[ечание] авт[ора]), жестокость, приговор, повторное препятствие в побеге. «Ты венгерская свинья!» – кричал мне чиновник СД, закрывая дверь камеры; потом Дахау, бесконечные исправительные упражнения или тяжелая работа с водяным супом из гнилой брюквы. «А сейчас покажи, что можешь!» Сейчас стреляю в людей, которые помогли тебе в побеге, которые дружелюбно к тебе относились! Насколько несправедлива эта жизнь. «Никто не избежит смерти из тех, кто на несколько дней окажется под перекрестным огнем АК», – сказал вчера один раненый. Сегодня утром он уже умер. Пусть это будет быстро. Если уж тому быть, пусть это будет скорее. При выдаче приказов было сказано: «Нужно 14 добровольцев». Меня принудили выступить вперед. «Какая это работа?» – я подумал. В комнате командира я узнал тогда, в чем дело. «Значит, все ясно», – шеф окончил свое заявление. «Очистить карманы, 1 пулемет с барабаном, кроме этого, только пистолеты, обмотать тряпками стопы. В 23 [часа] выстроиться во дворе. Марш!». Я никогда не принимал участия в рукопашном бое, но скоро стало для меня ясным, что это своего рода акции сумасшедшие. Я написал еще одно письмо и дополнил свой дневник.

С большой дистанцией, друг за другом, мы дошли к передовым линиям. Отсюда мы двигались вперед с большим трудом, подыскивая, куда прислониться. Через некоторое время в нашем поле зрения появилась баррикада. Перед ней туда и обратно ходил часовой. Мы должны были пройти через 3 баррикады, чтобы добраться к зданию телекоммуникации. Я пополз вперед. Вдруг, с очень близкого расстояния, из окна, был открыт огонь из автомата. В скором времени блеснуло со всех сторон. «Назад!» – прозвучал приказ. Я начал отступать. Передо мною

łem takie i tym podobne okrzyki. Rozlegały się pojedyncze wystrzały. Na jednym dużym placu przyjął nas silny ogień karabinów maszynowych i pistoletów maszynowych. Byli ranni. Odprawiono ich na tyły. Dalej naprzód! Wreszcie osiągnęliśmy bramę pałacu Brühla. Kilka nurkowców przeleciało z łoskotem w kierunku południowo-zachodnim, zrzucając swoje ciężkie bomby w odległości zaledwie 100 m. Zabrzęczały okna, niektóre uległy [po]łamaniu, odłamki i kamienie dolatywały aż do nas. Wkrótce nadeszły inne jednostki. Przydzielono kwatery. Wspaniała ta budowla uniknęła zniszczenia, z wyjątkiem kilku uderzeń od granatnika. Wewnątrz jednak panował wielki nieład – obrazy, lustra i meble nosiły wyraźne ślady umyślnego niszczenia. Wszystkie znalezione tam rzeczy, które okazały się niezdadne do użytku, zostały wyrzucone przez okno.

Pod wieczór uspokoiło się. Poszedłem do przyległego parku i usiadłem na ławce. Panował tutaj głęboki spokój. Czym ja się stałem? Jak to się stało? Ucieczka z Dębicy, pomoc Polaków, nauczyciel w Rymanowie, aresztowanie, Montelupich (więzienie gestapo w Krakowie – przyp[is] aut[ora]), okrucieństwa, wyrok, ponowna przeszkoda w ucieczce. „Ty świnió, ty węgierska!” – krzyczał do mnie urzędnik SD, zamykając drzwi celi; następnie Dachau, niekończące się karne ćwiczenia lub ciężka praca z wodnistą zupą ze zgniłej brukwi. „A teraz pokaż, co ty możesz!”. Teraz strzelaj do ludzi, którzy umożliwili ci ucieczkę, którzy byli do ciebie życzliwie usposobieni! Jakie to życie jest niesprawiedliwe. „Nikt nie umknie, kto w przeciągu kilku dni znajdzie się w krzyżowym ogniu AK”, – powiedział wczoraj jeden ranny. Dziś rano już nie żył. Niech to się prędko stanie. Jeśli już ma tak być, to niech stanie się to całkowicie. Przy wydawaniu rozkazu powiedziano: „Potrzebujemy 14 ochotników”. Zmuszono mnie do wystąpienia naprzód. „Jaka to robota?” – pomyślałem. W pokoju szefa dowiedziałem się wówczas, o co chodzi. „A więc wszystko jest jasne.” – zakończył szef swe oświadczenie. „Opróżnić kieszenie, 1 karabin maszynowy z bębнем, poza tym tylko pistolety, stopy owinać szmatami. O [godz.] 23 ustawić się na dziedzińcu. Odmaszerować!”. Nigdy nie brałem udziału w walce wręcz, ale wnet było dla mnie rzeczą jasną, że takie akcje graniczą z szaleństwem. Napisałem szybko jeszcze jeden list i uzupełniłem swój pamiętnik.

W dużych odstępach, gęsiego, doszliśmy aż do pierwszych pozycji. Stąd postępowaliśmy naprzód z wielkim trudem, szukając ciągle osłony. Po dłuższej chwili w naszym polu widzenia ukazała się barykada. Przed nią chodził wartownik tam i z powrotem. Musieliśmy przejść trzy barykady, aby dostać się do urzędu telekomunikacyjnego. Czołgałem się naprzód. Nagle z bardzo bliskiej odległości, z okna, dano ognia z pistoletu maszynowego. Wkrótce błysnęło ze wszystkich stron. „Do tyłu!” – zabrzmiał rozkaz. Zacząłem wycofywać się. Przede mną jeden zajęczał. „Postrzał

один заскулил. «Получил в ногу, в бедро, взрыв», – он сказал шепотом. Мне удалось пробиться. Некоторые еще присоединились ко мне. Я их подсчитал. Вместе с командиром роты нас осталось 8 человек. Но кого это волнует! Ведь пополнений хватает! Ведь концлагеря и тяжелые тюрьмы еще полны! Ведь не играет никакой роли, сколько людей погибнет при такой акции! Результат: ни одного выстрела и 6 трупов.

«Тревога! В течение 10 минут выстроиться во дворе!» – прозвучал приказ. Было 4.30 того же самого утра. Страшными, окружными дорогами шли в направлении Гданьского вокзала. Мы остановились вне гетто у одного склада снабжения СС. «Наступаем в 9.00» – сказал шеф. Мы прождали до 11.00, когда пришел приказ об отмене наступления. Я вошел в здание. Бесчисленное количество консервов лежало брошенными, на железнодорожных рельсах стоял наполовину выгоревший грузовой поезд. Он был загружен сахаром. Все пространство вокруг поезда было черным от сожженного сахара. Также погибшие солдаты АК лежали вокруг в обмундировании и без него. Около 16 часов мы отошли через сады в северном направлении. В 19 часов началась атака. Комплекс домов, расположенный совсем рядом от разрушенного бомбами трамвайного депо, должен был быть взят. Вся рота, значит 3 группы, начала наступление. Перед тем, когда мы достигли стен дома, из-за сильного огня погибло 6 человек. Среди них был также командир роты. Через несколько минут был убит и командир моей группы. Я стал его преемником. В группе было еще 5 человек. Борьба за угловой дом продолжалась до вечера. После бомбардировки ближайших домов несколькими пикирующими бомбардировщиками стало тихо. Ночью мы охраняли взятый дом. Всю ночь было спокойно, не останавливался только вой *Nebelwerfer*.

Следующим утром пришла новая рота. Нас сняли с поста, потом пришли пленные. Видел лица, которые дрожали от голода, нищеты и страха. Некоторые еле держались на ногах. В большинстве это были старые мужчины и подростки. Измученными глазами они смотрели на нас. Никто не жаловался. Тупым взглядом смотрели в неизвестное им будущее. Моральная победа была, несомненно, на их стороне. Из их разговоров я узнал, что весь комплекс защищало три человека АК. Двоих из них я видел. Оба были разорваны взрывами бомб так, что невозможно было их опознать. При них не найдено оружия. Пленные были отведены назад и собраны. В одном большем зале, в котором крыша была продырявлена осколками, как сито, выстроилось некоторое число пленных. Чиновники СД допрашивали некоторых из них. Некоторые из моих «коллег» отбирали у беззащитных ценные вещи. Рядом стояли также офицеры, однако они этого не видели. В последнем ряду стоял пожилой мужчина в окружении двоих пар-

w nogę, w udo, wybuch” – wyszeptał on jeszcze. Udało mi się przebieć. Niektórzy jeszcze dołączyli do mnie. Policzyłem ich. Wraz z szefem pozostało nas ośmiu ludzi. Ale kogo to obchodzi! Wszak uzupełnień jest dosyć! Wszak obozy koncentracyjne i ciężkie więzienia były jeszcze pełne! Wszak nie odgrywa żadnej roli, ilu ludzi polegnie przy takiej akcji! Rezultat: ani jednego strzału, a sześć trupów.

„Alarm! W przeciągu 10 minut ustawić się na podwórzu!” – zabrzmiał rozkaz. Była 4.30 tego samego ranka. Straszными, okrężnymi drogami szło się w kierunku Dworca Gdańskiego. Przy pewnym magazynie zaopatrzeniowym SS poza gettem zatrzymaliśmy się. „Atakujemy o godz. 9.” – powiedział szef. Czekaliśmy aż do godziny 11, gdy nastąpiło odwołanie ataku. Wszedłem do budynku. Niezliczona ilość konserw leżała porozrzucana, na torze kolejowym stał na wpół spalony pociąg towarowy. Załadowany był cukrem. Cała przestrzeń dookoła pociągu była czarna od spalonego cukru. Również polegli (żołnierze) AK leżeli dookoła w mundurach lub bez mundurów. Około godz. 16 odmaszerowano ogrodami w kierunku północnym. O godz. 19 rozpoczął się atak. Położony obok całkowicie zburzonej bombami remizy tramwajowej blok domów miał zostać zdobyty. Cała kompania, a więc trzy grupy, zaatakowała. Zanim osiągnęliśmy mury domów, z powodu silnego ognia poległo sześciu ludzi. Pomiędzy nimi był również szef kompanii. Kilka minut później padł również dowódca mojej grupy. Ja zostałem jego następcą. Grupa liczyła jeszcze pięciu ludzi. Aż do wieczora trwała walka o narożny dom. Po zbombardowaniu najbliższych domów przez kilka nurkowców zapanował spokój. W ciągu nocy ubezpieczaliśmy zdobyty dom. Całą noc panował spokój, jedynie nie ustawało wycie miotaczy dymnych¹ (Nebelwerfer).

Następnego ranka nadeszła nowa kompania. Nas zluzowano, potem przyszli jeńcy. Widziałem postacie drżące z głodu, niedostatków i strachu. Niektórzy z nich ledwo trzymali się na nogach. Byli to przeważnie starzy mężczyźni i wyrostki. Zmęczonymi oczyma patrzyli na nas. Żaden nie żalił się. Patrzyli tępo w nieznaną sobie przyszłość. Moralne zwycięstwo było bez wątpienia po ich stronie. Z prowadzonych rozmów dowiedziałem się, że cały blok broniło trzech ludzi z AK. Dwóch z nich widziałem. Obaj zostali przez wybuchy bomb rozszarpani nie do poznania. Nie znaleziono żadnej broni. „Jeńcy” zostali odprowadzeni do tyłu i zgromadzeni. W jednej wielkiej hali, której dach był podziurawiony na sito odłamkami, ustawiła się pewna liczba jeńców. Urzędnicy SD rozpytywali niektórych z nich. Niektórzy z moich „kolegów” zabrali bezbronnym przedmioty wartościowe. Obok stali także oficerowie, jednakże tego nie widzieli. W ostatnim szeregu stał starszy mężczyzna wśród dwóch chłopców. Wskazywano na nich. „To jest książę ze swoimi synami.” – mówiono. Dumnie, z podniesioną

ней. Показывали на них. «Это князь со своими сыновьями» – говорили. С гордо поднятой головой он смотрел на смотревших на него фигуры СС-манов. Вдруг один офицер отошел от остальных и подошел к поляку. Не промолвил с ним ни одного слова, только осмотрел его с верху до низу, и потом ушел. Спустя несколько секунд он вернулся и снял с пальца у одного из этих парней перстень. Я онемел.

Во второй половине дня мы промаршировали мимо разрушенного гетто. О восстании в апреле [19]43 г. я знал только понаслышке¹. То, что я там увидел, превзошло все возможное воображение. Развалины и горы кирпичей, а между ними несколько железных балок – вот, что осталось после всего от района мирового масштаба города. Во время марша на квартиру меня направили к одному посту вермахта. По дороге я должен был проходить мимо квартиры азербайджанских казаков². Уже издалека я услышал громкое, монотонное пение пьяных. Когда я приблизился, я заметил нескольких молодых девчат. Нескольких из них жестокие кочевники загнали в дома. Страшный хохот остальных сопровождал эту десятку. Еще долго звучали в моих ушах беспомощные крики этих несчастных, которых насиловали до смерти.

23 [августа] вечером прозвучала тревога. «Собрать все. Сюда уже не возвратимся». Я был доволен этим. В этот раз шли в направлении Вислы. Было темно, хоть глаз коли. Мы проходили, как это уже часто бывало, мимо выгоревших трамваев. Везде тот же самый ужасный вид. Спустя 30 минут к нам прибыл связной, который провел нас дальше. Мы ползли через большие каменные блоки. Здесь должны были быть большие детонации. Все было разрушено. И здесь был обстрел. После длительного ползания по развалинам мы пришли к огромному дому. Мы заменили казаков. Они потеряли 80% своего состава. Один унтер-офицер, немец, так представил эту ситуацию: «До второго этажа безопасно. На третьем этаже надо выставить пост, потому что чердак еще захвачен АК. Через шахту лифта поляки ночью спускаются вниз и бросают гранаты. Курить здесь ночью – занятие очень рискованное». Так представлялась ситуация. Я поставил пост в коридоре на третьем этаже. Сел на стул и крепко заснул вплоть до... (неразборчиво) утра, когда пришла смена. Ночь прошла без выстрела.

Около 8 часов мы вошли в подвалы, которые казались еще наиболее безопасными для продвижения вперед. Мы должны были занять боковое крыло замка³. После нескольких ненужных взрывов, осуществленных саперами, началось. Мы достигли 3 этажа (продвигаясь – прим[ечание] авт[ора]) через шквальной перекрестный огонь, лабиринт комнат и проходов АК, понесся некоторые потери. Моему коллеге по обслуживанию пулемета разрывной снаряд продырявил голову. Я взял пулемет, однако, из-за пыли и дыма я мало чего видел.

głową spoglądał na wpatrzone weń postacie esesmanów. Nagle jeden oficer odłączył się od pozostałych i przystąpił do Polaka. Nie zamienił z nim ani słowa, tylko zmierzył go spojrzeniem z góry na dół, następnie odszedł. Po kilku sekundach powrócił i ściągnął jednemu z chłopców pierścień z palca. Oniemiałem ze zdumienia.

Po południu przemaszerowaliśmy obok zburzonego getta. O powstaniu w kwietniu [19]43 r.² wiedziałem tylko ze słyszenia. To, co tam widziałem, przeszło wszelkie wyobrażenia. Gruz i stosy cegieł, a pomiędzy nimi kilka żelaznych dźwigarów – oto, co pozostało po całej dzielnicy światowej wielkości miasta. W czasie marszu na kwatery posłano mnie do pewnej placówki Wehrmachtu. Po drodze musiałem przejść koło kwatery azerbejdżańskich kozaków³. Już z daleka słyszałem głośny, monotony śpiew pijanych. Gdy zbliżyłem się, dostrzegłem pewną liczbę młodych dziewcząt. Kilka z nich brutalni nomadowie zapędzili do domów. Okrutny śmiech innych towarzyszył tej dziesiątce. Jeszcze długo brzmiał w mych uszach rozpaczliwy krzyk tych nieszczęsnych, zagwałconych na śmierć.

Dnia 23 [sierpnia] wieczorem nastąpił alarm. „Zabrać wszystko. Nie wracamy już tutaj.” Byłem z tego zadowolony. Tym razem szło się w kierunku Wisły. Było ciemno na oko wykol. Przechodziło się, jak to już często bywało, obok wypalonych tramwajów. Wszędzie ten sam rozpaczliwy widok. Po 30 minutach marszu przybył do nas łącznik, który prowadził nas dalej. Pełzaliśmy przez wielkie bloki kamienne. Tu musiały mieć miejsce potężne detonacje. Wszystko było zburzone. I tu miał miejsce ostrzał. Po długim czołganiu się przez ruiny przyszliśmy do wielkiego domu. Zluzowaliśmy kozaków. Stracili oni 80% swego stanu. Pewien podoficer, Niemiec, następująco zobrazował sytuację: „Aż do pierwszego piętra jest bezpiecznie. Na drugim piętrze trzeba postawić posterunek, albowiem poddasze jest jeszcze dostępne dla AK. Szybem windowym Polacy opuszczają się nocą w dół i rzucają granaty. Palenie tutaj nocą papierosów jest rzeczą ryzykowną”. Taka była sytuacja. Zaciągnąłem straż w korytarzu na drugim piętrze. Usiadłem na krześle i zasnąłem twardo i mocno aż do godz.... (nieczytelne) rano, kiedy przyszła zmiana. Noc upłynęła bez wystrzału.

Około godziny 8 weszliśmy do piwnic, które wydawały się być jeszcze najbezpieczniejsze jako „teren posuwania się naprzód”. Mieliśmy zająć boczne skrzydło zamku⁴. Po kilku niepotrzebnych wysadzeniach w powietrze przez saperów zaczęło się. Osiągnęliśmy drugie piętro. Poprzez skoncentrowany krzyżowy ogień, poprzez labirynt izb i przejść AK (posuwając się – przyp[is] aut[ora]), mieliśmy w pierwszych minutach kilka strat. Mojemu koledze z obsługi karabinu maszynowego pocisk wybuchowy przedziurawił głowę. Wziąłem karabin maszynowy, jednakże z powodu kurzu i dymu mało co widziałem. Doszedłszy do jakichś drzwi, otrzymałem silne

Когда я добрался до какой-то двери, то получил сильный удар в правую ногу. Я упал. Из-за большей потери крови я был слишком слаб, чтобы повернуть назад. Только еще один человек остался невредимым. Пулемет отказал. Около полудня я пополз назад. В лабиринте коридоров, на развалинах и останках стен я представлял четкую мишень для любого стрелка. В нескольких метрах от меня перебежал небольшой отряд огнеметчиков. Двое из них пало. В меня никто не стрелял. Это было для меня высоким чувством, осведомленность, что АК не стреляет в раненого, даже тогда, когда на нем ненавистная форма СС. Это был благородный поступок, боевой ^а-(Es war eine Edle, und doch ^а kämpferische Tat) – т. е. достойный солдата.

Через некоторое время санитарная машина заехала в польский госпиталь, который находился за небольшой часовней. Сейчас я был одним из тех, к которым я присматривался две недели тому назад. Один дружелюбный врач задал мне несколько вопросов: «Вы немец?», «Нет, – ответил я, – венгр». Он внимательно посмотрел мне в глаза и пожал руку.

(—) ДАВИДХАЗЫ ГУСТАВ

ИНП, ГКБЗХ, 721, л. 99–108.

Копия на польском языке, машинопись.

Второй экземпляр на польском языке см. шифр: ИНП 1100, т. VI, л. 1540–1551. Подлинник на немецком языке, см. шифр: ИНП 1100, т. VI, л. 1535–1539.

Примечания

^{а-а} Надписано на машинке.

^{б-б} Надписано на машинке над перечеркнутым: *растянутой болтовни*.

¹ Речь идет о восстании в Варшавском гетто – вооруженном выступлении еврейских военных формирований на территории Варшавского гетто 19 апреля – 16 мая 1943; это был акт отчаяния нескольких сотен бойцов Еврейского военного союза (командиры Павел Френкель, Давид Апфельбаум, Давид Вдовиньский) и Еврейской боевой организации (командир Мордехай Анелевич). Силы Еврейского военного союза насчитывали порядка 150 человек. Восставшие, особенно из Еврейского военного союза, были материально поддержаны АК и КБ – получили, в частности, несколько десятков штук длинного и короткого оружия, несколько сот гранат, боеприпасы и взрывчатку. Поддержку Еврейской боевой организации оказала Гвардия Людова (Польская рабочая партия).

² Так в тексте. Вероятно, речь идет о азербайджанцах из бригады СС Дирлевангера. В ее состав входили состоящий из азербайджанцев батальон I/111 и II батальон полка «Бергман».

³ Речь идет о Королевском замке. На территорию замка солдаты бригады СС «Дирлевангер» прорвались уже 9 августа, однако всеми постройками им овладеть не удалось.

uderzenie w prawą nogę. Upadłem. Z powodu dużego upływu krwi byłem za słaby, aby się wycofać. Tylko jeszcze jeden człowiek pozostał cały. Karabin maszynowy zawiódł. Około południa wyczołgałem się z powrotem. Poprzez labirynt korytarzy, poprzez rumowisko i poprzez szczątki murów przedstawiałem pewny cel dla każdego strzelca. Kilka metrów obok mnie przebiegł oddziałek miotaczy płomieni. Dwóch z niego padło. Do mnie nikt nie strzelał. Było to dla mnie wzniosłym uczuciem mieć świadomość, że AK nie strzela do żadnego rannego, nawet i wówczas, gdy nosi on znienawidzony mundur SS. Był to czyn szlachetny, a jednak bojowy ^a (Es war eine Edle, u[nd] doch^a kämpferische Tat) – tzn. godny żołnierza.

W krótkim czasie potem wóz sanitarny zajechał przed szpital polski, znajdujący się za małą kaplicą. Teraz ja byłem jednym z takich, jakim się przed dwoma tygodniami przyglądałem. Pewien przyjazny lekarz zadał mi kilka pytań: „Czy jest pan Niemcem? Nie – odpowiedziałem – Węgrem”. Popatrzył mi długo w oczy i podał mi rękę.

(—) Dawidhazy Gustav

IPN, GKBZH, 721, k. 99–108.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Drugi egzemplarz w jęz. polskim zob. sygn.: IPN 1100, t. VI, k. 1540–1551. Oryginał w języku niemieckim zob. sygn: IPN 1100, t. VI, k. 1535–1539.

Przypisy

^{a-a} Nadpisano na maszynie.

^{b-b} Nadpisano na maszynie nad przekreślonym: *rozwlekłej gadaninie*.

¹ Tak w tekście. Dosłowne tłumaczenie wyrazu z nawiasu.

² Chodzi o powstanie w getcie warszawskim – zbrojne wystąpienie żydowskich formacji militarnych na terenie warszawskiego getta w dn. 19 kwietnia – 16 maja 1943; był to desperacki akt kilkuset bojowników Żydowskiego Związku Wojskowego (dca Paweł Frenkel, Dawid Apfelbaum, Dawid Wdowiński) i Żydowskiej Organizacji Bojowej (dca Mordechaj Anielewicz). Siły ŻZW liczyły ok. 150 ludzi. Bojownicy, szczególnie z ŻZW zostali wsparci materiałowo przez AK i KB – m. in. otrzymali kilkadziesiąt sztuk broni krótkiej i długiej, kilkakset granatów, amunicję i materiały wybuchowe. Pewną pomoc dla ŻOB przekazała GL (PPR).

³ Tak w tekście. Zapewne mowa o Azerach z brygady SS „Dirlewanger”. W jej skład wchodziły składające się z Azerów batalion I/111 i II batalion pułku „Bergmann”.

⁴ Chodzi o Zamek Królewski. Na teren Zamku żołnierze Brygady SS „Dirlewanger” wdarli się już 9 sierpnia. Nie kontrolowali jednak całości zabudowań.

24 сентября 1947, [Йошкар-Ола]. Протокол допроса члена
НСКК Г. К. Келлера

Повторный допрос

^аПоказания ^бобвиняемого^{-б} (свидетеля) КЕЛЛЕР Г. К.¹
24 сентября 1947 г.

Допрос начат в 11-00

Вопрос: Следствие располагает данными, что Вы поступили в школу НСКК не 2 сентября 1944 года, как показали на допросе от 3 сентября 1947 года, а намного раньше. Уточните это положение?

Ответ: Да, я на допросе от 3/IX с. г. следствию показания дал неверные о поступлении мною в школу НСКК в г. Познань. Фактически я поступил в школу НСКК 18 июля 1944 года и обучался до 20 января 1945 г.

Вопрос: Уточните время прохождения военной подготовки Вами в с. Петине², и кто из знакомых Вам лиц обучался тогда?

Ответ: Ранее я на допросе следствию показал, что военную подготовку в с. Петине Самоперского района Познаньской области я проходил в октябре, в течение трех недель и что со мной тогда обучались вместе Циммерман Иван и Бладно, так же неверно. В действительности, я военную подготовку в с. Петин проходил с 28 июля по 20 августа 1944 года, в первой партии, в числе 30 человек. Со мной тогда обучались вместе Гедт Франц, с которым я жил на лесоучастке Головино до дня моего ареста.

Вопрос: Почему Вы следствию давали о себе неверные сведения?

Ответ: В начале первых моих допросов я следствию пытался обмануть и запутать, давал неверные показания о себе, о прохождении учебы в НСКК и военной подготовке, говорил неверные даты и т. д., тем самым хотел уменьшить свою преступность, но как видно, у меня это не получилось, и я сегодня решился подробно и правдиво рассказать о своих действиях в период нахождения на территории Польши.

Вопрос: После окончания курсов военной подготовки в Петино вы снова вернулись в НСКК г. Познань и продолжили учебу?

Ответ: Да, после окончания курсов в Петино 20/VIII-[19]44 г. я снова вернулся в школу НСКК г. Познань и переночевав одну ночь, 21/VIII я, в количестве 40 других слушателей школы НСКК выехал

24 września 1947, [Joszkar-Ola]. Protokół przesłuchania
członka NSKK G. Kellera

Powtórne przesłuchanie

^aZeznania ^boskarżonego^{-b} (świadka) Kellera G. K.¹
z 24 września 1947 r.

Przesłuchanie rozpoczęło o 11.00.

Pytanie: Śledztwo dysponuje danymi, że wstąpiliście do szkoły NSKK nie 2 września 1944 roku, jak zeznaliście podczas przesłuchania z 3 września 1947 roku, lecz znacznie wcześniej. Proszę to wyjaśnić.

Odpowiedź: Tak, podczas przesłuchania z 3/IX br. złożyłem nieprawdziwe zeznania o moim wstąpieniu do szkoły NSKK w m. Poznań. Faktycznie wstąpiłem do szkoły NSKK 18 lipca 1944 roku i uczyłem się do 20 stycznia 1945 r.

Pytanie: Uściślijcie okres, kiedy odbywaliście przygotowanie wojskowe w os. Petin² i kto ze znanych wam osób wówczas się szkolił.

Odpowiedź: Zeznałem wcześniej podczas przesłuchania, że przygotowanie wojskowe w os. Petin, powiat samterski, województwo poznańskie, przechodziłem w październiku w ciągu trzech tygodni, i że szkolili się tam ze mną Zimmermann Iwan i Bładno, co jest także nieprawdą. W rzeczywistości szkolenie wojskowe w os. Petin przechodziłem od 28 lipca do 20 sierpnia 1944 roku, w pierwszej partii 30 osób. Szkolił się tam wówczas ze mną Geidt Franz, z którym mieszkałem w leśnictwie Gołowino do dnia mojego aresztowania.

Pytanie: Dlaczego przekazywaliście śledztwu nieprawdziwe informacje o sobie?

Odpowiedź: Na początku, [podczas] moich pierwszych przesłuchań próbowałem śledztwo oszukać i zbić z tropu, składałem nieprawdziwe zeznania o mojej nauce w NSKK i przygotowaniu wojskowym, podawałem nieprawdziwe daty itd., chcąc tym samym pomniejszyć moją winę, lecz to mi się, jak widać, nie udało i dziś postanowiłem szczegółowo i zgodnie z prawdą opowiedzieć o swoich działaniach w okresie, gdy przebywałem na terytorium Polski.

Pytanie: Po ukończeniu kursu przygotowania wojskowego w Petinie znowu wróciliście do NSKK do m. Poznania i kontynuowaliście naukę?

на подавление повстанческого восстания в г. Варшаву, куда прибыл в тот же день вечером. По прибытии нас всех вооружили, в том числе и меня, винтовками и необходимым кол[ичес]вом патронов к ним. Оружие нам выдали для той цели, что в случае налета польских партизан, принимать с ними бой. После всего командир – немецкий офицер из НСКК, поставил перед нами задачу, он сказал, что «Вам предстоит вывезти отсюда вглубь Германии все имеющееся в наличии на складах зерно, сахар, железо, а также другие материальные ценности, как государственные, так же личные – граждан, чтобы ничего не оставить наступающему врагу – Красной Армии». Мы все, в том числе и я, выполняли поставленную немецким офицером задачу. Ежедневно, в течение 52-х дней нахождения в г. Варшаве, отправляли в Германию по 3–4 вагона, нагруженного теми или иными ценностями. 12 октября того же года вернулись обратно в школу НСКК г. Познань в количестве 39 чел., одного из нашей группы, находясь в г. Варшаве, убили польские партизаны. По прибытию в Познань нам всем предоставили 8-дневный отпуск, откуда я съездил повидаться с бабушкой в с. Захенборг. По возвращении из отпуска снова приступил к учебе в школе НСКК г. Познань.

Вопрос: Назовите фамилии знакомых Вам лиц, которые вместе с Вами из школы НСКК выезжали в г. Варшаву?

Ответ: ^вИз НСКК г. Познань вместе со мной выезжали в г. Варшаву следующие мне знакомые лица: БЛАНДО^г Георгий, ЗЕНГЕР Франц Иванович, ЦИММЕРМАН Иван Христианович, ГЕЙДТ Франц и БАУМШТАРК Антон, с которыми я до дня моего ареста проживал на лесоучастке Головино Оршанского района Марийской АССР.^в

Вопрос: Когда и где приняли Вы лично военную присягу, и при каких обстоятельствах?

Ответ: Это было 20 августа 1944 г. вечером, когда нас всех, отъезжавших в г. Варшаву, в количестве 40 человек, выстроили отдельно от других курсантов и, начальник школы штурмфюрер ПОПЛОВСКИЙ перед строем читал текст присяги, а мы за ним, все стоящие в строю, в том числе и я, повторяли хором.

Вопрос: Кто с Вами вместе из знакомых лиц принял военную присягу?

Ответ: Из знакомых мне лиц известно, что со мной текст военной присяги [приняли] БЛАНДО Георгий, ЗЕНГЕР Франц, ЦИММЕРМАН Иван Христианович, ГЕЙДТ Франц, БАУМШТАРК Антон и другие, слушатели в числе 40, едущих в Варшаву.

Вопрос: Поясните текст военной присяги?

Odpowiedź: Tak, po ukończeniu kursu w Petinie 20/VIII-44 r. znowu wróciłem do szkoły NSKK w m. Poznaniu i po przenocowaniu, 21/VIII, jako jeden z 40 innych słuchaczy szkoły NSKK, wyjechałem tłumić powstanie w m. Warszawie, dokąd przybyłem tego samego dnia wieczorem. Po przyjeździe wszyscy, w tym i ja, zostaliśmy uzbrojeni w karabiny i niezbędną ilość naboju. Broń wydano nam w tym celu, żeby w razie ataku polskich partyzantów stanąć przeciwko nim do walki. Potem dowódca – oficer niemiecki z NSKK, stawiając przed nami zadanie, powiedział do wszystkich: „Macie stąd wywieźć w głąb Niemiec całe zgromadzone w magazynach zboże, cukier, żelazo, a także inne dobra materialne, zarówno państwowe, jak i prywatne – należące do obywateli, aby nic nie zostało dla nacierającego wroga – Armii Czerwonej”. Wszyscy, łącznie ze mną, wykonywaliśmy zadanie postawione przez niemieckiego oficera. Codziennie przez 52 dni pobytu w m. Warszawie wysyłaliśmy do Niemiec po trzy – cztery wagony, wyładowane takimi czy innymi dobrami. Dnia 12 października tegoż roku wróciliśmy do szkoły NSKK w m. Poznaniu w liczbie 39 lu[dzi], jednego z naszej grupy podczas pobytu w Warszawie zabili polscy partyzanci. Po powrocie do Poznania wszystkim nam dano po osiem dni urlopu, pojechałem zobaczyć się z babcią do os. Sachenberg. Po powrocie z urlopu znowu przystąpiłem do nauki w szkole NSKK w m. Poznaniu.

Pytanie: Wymieńcie nazwiska znanych wam osób, które razem z wami wyjeżdżały ze szkoły NSKK do m. Warszawy.

Odpowiedź: ^cZ NSKK w Poznaniu wyjeżdżały wraz ze mną do Warszawy następujące znane mi osoby: Blando^d Georgij, Senger Franz Iwanowicz, Zimmermann Iwan Christianowicz, Geidt Franz i Baumstark Anton, z którymi do dnia mego aresztowania mieszkałem w leśnictwie Gołowino, rejon orszański, Maryjska ASRS.^c

Pytanie: Kiedy, gdzie i w jakich okolicznościach składaliście swoją przysięgę wojskową?

Odpowiedź: Było to 20 sierpnia 1944 r. wieczorem, kiedy nas wszystkich, wyjeżdżających do m. Warszawy w liczbie 40 ludzi, ustawiono oddzielnie od innych kursantów i szef szkoły Sturmführer Popłowski odczytywał przed szeregiem tekst przysięgi, a my wszyscy, w tym i ja, stojąc w szeregu powtarzaliśmy za nim chórem.

Pytanie: Kto ze znajomych osób złożył razem z wami przysięgę wojskową?

Odpowiedź: Wiem, że ze znanych mi osób tekst przysięgi wojskowej [składali] wraz ze mną Blando Georgij, Senger Franz Iwanowicz, Zimmermann Iwan Christianowicz, Geidt Franz, Baumstark Anton i inni słuchacze w liczbie 40, wyjeżdżający do Warszawy.

Pytanie: Objasnijcie treść przysięgi wojskowej.

Ответ: Точно текст присяги не помню, но примерно, в ней было изложено следующее содержание – свято защищать родину и германское отечество, быть честным, смелым германской армии солдатом, беспрекословно выполнять приказы и распоряжения Адольфа ГИТЛЕРА и других немецких офицеров и другое.

Вопрос: На допросе от 3/IX с. г. вы показали, что вообще никогда присяги не принимали. Объясните, почему скрываете от следователя это и давали неправдивые ответы?

Ответ: Я это следствию не говорил потому, что хотел облегчить свое положение.

Вопрос: Что входило в выполнение Ваших функций, будучи в г. Варшава?

Ответ: Первые десять дней, как и все остальные, работал непосредственно по отгрузке зерна, когда еще не было рабочих, после, когда получили для этой цели рабочих, я стал охранять определенную группу их, в количестве, примерно, 14 человек. Смотрел, чтобы они продуктивней работали и никуда не сбежали.

Вопрос: Следствие располагает данными, что в г. Варшава Вы приняли участие в подавлении партизан. Расскажите, как это было и когда?

Ответ: Находясь в Варшаве, я никакого участия не принимал в подавлении партизанского движения, да и вообще боев с партизанами не было.

Вопрос: Вы знаете ГЕЙНЛЕ Рудольфа?

Ответ: Да, ГЕЙНЛЕ Рудольфа я знаю хорошо.

Вопрос: С какого времени?

Ответ: С самого раннего детства, как жителя одной со мной с. Иоганисталь Варваровского района Николаевской области.

Вопрос: Расскажите о его практической деятельности в период немецкой оккупации Вашего села и на территории Польши?

Ответ: Проживая в нашем селе, ГЕЙНЛЕ Рудольф все время работал трактористом и комбайнером, в самообране не служил, да и его нигде не брали, потому что узнали, что он был членом ВЛКСМ. В 1944 г., 17 марта вместе с ним эвакуировались с отступающими немецкими войсками в тыл Германии на территорию Польши. В первое время были в одном лагере Крушвицы, затем он был переброшен в другое место. 18 июля 1944 г. я его встретил в школе НСКК г. Познань, где он весь период нахождения там работал.

КЕЛЛЕР^д

Odpowiedź: Nie pamiętam dokładnie tekstu przysięgi, ale była w niej zawarta mniej więcej następująca treść – święcie bronić kraju ojczystego i niemieckiej ojczyzny, być uczciwym, odważnym żołnierzem niemieckiej armii, bez sprzeciwu wykonywać rozkazy i zarządzenia Adolfa Hitlera i innych oficerów niemieckich, i coś tam jeszcze.

Pytanie: Podczas przesłuchania z 3/IX br. zeznaliście, że nigdy nie składaliście żadnej przysięgi. Wytlumaczcie, dlaczego zatailiście to przed śledczym i dawaliście nieprawdziwe odpowiedzi.

Odpowiedź: Nie mówiłem tego śledztwu, bo chciałem polepszyć swoją sytuację.

Pytanie: Co należało do waszych obowiązków, gdy byliście w m. Warszawie?

Odpowiedź: Przez pierwszych dziesięć dni, jak wszyscy pozostali, pracowałem bezpośrednio przy ekspedycji zboża, kiedy jeszcze nie było robotników, potem, kiedy dostaliśmy do tego celu robotników, zacząłem ochraniać jedną ich grupę w liczbie mniej więcej 14 ludzi. Pilnowałem, żeby pracowali bardziej produktywnie i nigdzie nie uciekli.

Pytanie: Śledztwo dysponuje danymi, że w m. Warszawie braliście udział w zwalczaniu partyzantów. Opowiedzcie, jak to było i kiedy?

Odpowiedź: Będąc w Warszawie nie brałem żadnego udziału w zwalczaniu ruchu partyzanckiego, w ogóle nie było walk z partyzantami.

Pytanie: Czy znacie Heinle Rudolfa?

Odpowiedź: Tak, Heinle Rudolfa znam dobrze.

Pytanie: Od jakiego czasu?

Odpowiedź: Od najwcześniejszego dzieciństwa, jako mieszkańca tej samej wioski Johannistal w rejonie warwarowskim, obwód mikołajowski.

Pytanie: Opowiedzcie o jego działalności w okresie niemieckiej okupacji waszej wioski oraz na terytorium Polski.

Odpowiedź: Mieszkając w naszej wsi, Heinle pracował zawsze jako traktorzysta i kombajnista, nie służył w samoobronie, nawet go nigdzie nie brali, ponieważ dowiedzieli się, że był członkiem WLKSM. W 1944 r., 17 marca wraz z cofającymi się wojskami niemieckimi ewakuowaliśmy się razem na tyły Niemiec, na terytorium Polski. Najpierw byliśmy w jednym obozie w Kruszwicy, następnie on został przerwany w inne miejsce. 18 lipca 1944 r. spotkałem go w szkole NSKK w m. Poznań, gdzie pracował przez cały okres pobytu.

Keller^e

UFSB Rosji w Republice Mari, spr. nr 69, k. 64–66.

Oryginał w języku rosyjskim, rękopis na drukowanym formularzu.

Każda karta protokołu podpisana przez G. Kellera.

*УФСБ России по Республике Марий-Эл, д. № 69, л. 64–66.
Подлинник на русском языке, рукопись на формуляре.
Каждый лист протокола подписан Г. Келлером.*

Примечания

- ^а Зачеркнуто слово: *Продолжение*.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^{в-в} Фрагмент отмечен слева на полях вертикальной чертой.
- ^г Выше: *Бладно*.
- ^д Собственноручная подпись.

¹ Келлер Георг Карлович (1927, уроженец Николаевской области), фольксдойче с восточной Украины; в марте 1944 пробрался в Вартегау; служил в НСКК; одновременно с января по февраль 1945 в фольксштурме в Познани; затем находился в плену в Марийской АССР; арестован 30 августа 1947 сотрудниками МВД Марийской АССР; решением Судебной коллегии Верховного Суда Марийской АССР от 28–31 октября 1947 приговорен к 25 годам ИТЛ.

² По всей вероятности, речь идет о Бытыне.

Przypisy

- ^a Przekreślono drukowane słowo: *Kontynuacja*.
- ^{b--b} Podkreślono odręcznie.
- ^{c--c} Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- ^d Wyżej: *Bładno*.
- ^e Podpis odręczny.

¹ Keller Georg Karłowicz (ur. 1927 w obw. mikołajowskim), volksdeutsch ze wschodniej Ukrainy; w marcu 1944 przedostał się do Warthegau; służył w NSKK; jednocześnie od stycznia do lutego 1945 w Volkssturmie w Poznaniu; potem przebywał jako jeńiec w Maryjskiej ASRS; aresztowany 30 sierpnia 1947 przez funkcjonariuszy MWD Maryjskiej ASRS; skazany decyzją Kolegium Sądowego Sądu Najwyższego Maryjskiej ASRS z 28–31 października 1947 na 25 lat ITŁ.

² Prawdopodobnie Bytyń (niem. Bütin).

**5 апреля 1948, Варшава. Показания губернатора
Варшавского округа Л. Фишера «Восстание в Варшаве»**

Протокол

5 апреля 1948 г. в Варшаве Следственный апелляционный судья по вопросам особого значения, Юзеф СКУЖИНСКИЙ, действующий в качестве члена Главной комиссии по исследованию немецких преступлений в Польше, ознакомился и провел осмотр пояснений, [данных] Людовиком ФИШЕРОМ по теме обвинений, связанных с его деятельностью в качестве губернатора Варшавского округа, причем он установил:

Написанное от руки карандашом на немецком языке, фигурирующее в томе XVI документов по делу с обвинением ФИШЕРА и других, рассматривается ряд случаев периода оккупации, в том числе и Варшавского восстания, в главе с наименованием „Der Aufstand im Warschau” (л. 44–48 и 34об.).

Содержание этой главы, переведенное на польский язык, является следующим:

«Восстание в Варшаве»

1 августа 1944 г. вспыхнуло ожидаемое немцами восстание национального движения сопротивления. Командующим повстанцами стал генерал „Бур” (псевдоним).

По совпадающим показаниям всех поляков-пленных, целью восстания являлся захват собственными силами Варшавы и всей территории до прибытия русских, для выработки лучшей позиции в отношении России.

Срок восстания от 7 до 14 дней был избран слишком поздно. Если бы восстание вспыхнуло раньше, с немецкой стороны не было бы вообще никаких воинских сил. 9-я армия была именно в это время снова в реорганизации и за 14 дней до этого она не располагала почти никакими силами. Она состояла из штаба армии (доказательство: генерал танковых войск фон ФОРМАН, командующий 9-й армией).

Полиция варшавского гарнизона была, за исключением одного батальона, отправлена на фронт. 1 августа утром прибыло 1000 полицейских из Рейха (доказательство: Фюрер СС и полиции ГЕЙ-БЕЛЬ).

5 kwietnia 1948, Warszawa. Zeznanie gubernatora dystryktu warszawskiego Ludwiga Fischera pt. „Powstanie w Warszawie”

Protokół

Dnia 5 kwietnia 1948 r. w Warszawie Sędzia Apelacyjny Śledczy do spraw Wyjątkowego Znaczenia, Józef Skórzyński, działając jako członek Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce, dokonał oględzin wyjaśnienia złożonego przez dr. Ludwika Fischera na temat zarzutów w związku z jego działalnością jako gubernatora dystryktu warszawskiego, przy czym ustalił:

Odręcznie napisane ołówkiem wyjaśnienie w języku niemieckim, figurujące w tomie XVI akt w sprawie z oskarżenia Fischera i innych, porusza szereg wypadków z okresu okupacyjnego, w tej liczbie i Powstanie Warszawskie, w rozdziale pod tytułem „Der Aufstand im Warschau” (k. 44–48 i 34v).

Treść tego rozdziału w tłumaczeniu na język polski jest następująca:

„Powstanie w Warszawie

Dnia 1 sierpnia 1944 r. wybuchło oczekiwane przez Niemców powstanie narodowego ruchu oporu. Powstańcy stali pod dowództwem generała «Bora» (pseudonim).

Według zgodnych zeznań wszystkich jeńców Polaków, celem powstania było zawładnięcie własnymi siłami Warszawą i całym obszarem jeszcze przed Rosjanami, celem uzyskania korzystniejszej pozycji wobec Rosji.

Termin powstania był wybrany o 7 do 14 dni za późno. Gdyby powstanie wybuchło prędzej, nie byłoby po stronie niemieckiej w ogóle żadnych sił wojennych. 9 Armia była właśnie zupełnie na nowo organizowana i przed 14-oma dniami nie dysponowała prawie żadnymi siłami. Składała się ona ze sztabu Armii (dowód: generał broni pancерnej von VORMANN, główny komendant 9 Armii).

Policja Warszawskiego Garnizonu została, za wyjątkiem jednego batalionu, wysłana na front. Dnia 1 sierpnia rano przybyło 1000 policjantów z Rzeszy (dowód: Führer SS i Policji GEIBEL).

Siły niemieckie w mieście wynosiły, łącznie z osobami cywilnymi podlegającymi wojsku (Wehrmachtowi), około 3500–4000 osób.

Komendantem niemieckich sił w chwili wybuchu powstania był Generalleutnant broni lotniczej Stahel¹. Generał Stahel został mianowany na

Немецкие силы в городе составляли, вместе с гражданскими, подчиненными армии (вермахту) около 3500 до 4000 человек.

Комендантом немецких сил в момент вспышки восстания был генерал лейтенант авиации ШТАГЕЛЬ¹. Генерал ШТАГЕЛЬ был назначен на этот пост в Варшаве за несколько дней до этого штаб-квартирой Фюрера.

С момента, когда Варшава стала территорией боев, ему согласно приказу подчинились все находящееся в Варшаве войска, полиция и другие части. Гражданская администрация была в это время снята, и все немцы, которые могли носить оружие, были мобилизованы.

В результате этого приказа все чиновники и работники округа, Староства и других немецких учреждений были обмундированы в военную форму и принимали участие в сражениях. Я сам, а также д-р ГОЛЛЕРТ² и д-р КРЕККЕР были включены в штаб боевого коменданта в качестве знающих территорию советников, без присуждения специальных функций.

Для немцев неожиданностью стало то, что восстание вспыхнуло в 17 часов. В течение очень короткого времени почти 60 опорных точек были окружены, а остальная часть города оказалась в руках повстанцев. На Праге было спокойно. За несколько из этих пунктов в течение первых дней сражалось тяжело. Например, в Главном почтамте в окружении находилось 100 почтовых работников. На второй или третий день удалось освободить еще оставшихся в живых чиновников с помощью немецких танков. Здание попало в руки повстанцев. Количество немецких опорных точек уменьшалось с каждым днем. Частично они сдались, частично были покинуты, а их отряды пробивались к более крупным опорным пунктам. Такой оставалась ситуация в течение первых восьми дней.

Город еще не был сильно поврежден. Авиация начала свою акцию только 5–6 августа. Два немецких истребителя сбросили небольшие бомбы на единичные точки.

Тем временем с немецкой стороны подводились войска для освобождения Варшавы. Эти войска, в большинстве полиция из Познани, одна испытанная группа СС (ДИРЛЕВАНГЕРА?) и казаки явились 7 августа, вместе с окруженными в Варшаве войсками под командованием обергруппенфюрера-СС фон дем БАХА.

8 августа войска СС отвоевали проход к мосту Кербедзя и получили связь с немецкими войсками, которые сражались с русскими на мостовом плацдарме на Праге и до сих пор могли снабжаться только путем через Модлин. 9 августа я был вынужден уехать из Варшавы

to stanowisko w Warszawie na kilka dni przedtem przez Główną Kwaterę Führera.

Z chwilą gdy Warszawa stała się terenem walk, podlegały mu według rozkazu wszystkie w Warszawie znajdujące się wojska, policja i inne jednostki. Administracja cywilna została w tym czasie zniesiona i wszyscy Niemcy, zdolni do noszenia broni, zostali włączeni do wojska (Wehrmachtu).

W wyniku tego rozkazu wszyscy urzędnicy i pracownicy Dystryktu, Starostwa i innych niemieckich urzędów zostali umundurowani wojskowo i brali udział w walkach. Ja sam, jak również dr GOLLERT² i dr KRECKER, zostaliśmy wcieleni do sztabu komendanta bojowego w charakterze obeznanych z terenem doradców, bez otrzymania specjalnych funkcji.

Dla Niemców było niespodzianką, że powstanie wybuchło o godz. 17. W bardzo krótkim czasie Niemcy w około 60 punktach oparcia zostali okrążeni, a reszta miasta była w rękach powstańców. Na Pradze panował spokój. O kilka tych punktów walczyło się ciężko w ciągu pierwszych dni. Na Poczcie Głównej na przykład było okrążonych 100 urzędników pocztowych. Drugiego i trzeciego dnia udało się pozostałych jeszcze przy życiu urzędników wyratować przy pomocy niemieckich czołgów. Budynek dostał się w ręce powstańców. Ilość niemieckich punktów oparcia zmniejszała się z każdym dniem. Częściowo padły one, częściowo zostały opróżnione, a załoga ich przebiła się do większych punktów oparcia. Taka była, bez zmian, sytuacja podczas pierwszych ośmiu dni.

Miasto nie było jeszcze bardzo uszkodzone. Lotnictwo rozpoczęło swą akcję dopiero 5–6 sierpnia. Dwa niemieckie myśliwce zrzuciły małe bomby na pojedyncze punkty.

W międzyczasie ze strony niemieckiej doprowadzono wojska celem uwolnienia Warszawy. Te wojska, przeważnie policja z Poznania, jedna wypróbowana grupa SS (Dirlewanger?) oraz kozacy stanęli dnia 7 sierpnia, łącznie z okrążonymi w Warszawie wojskami, pod rozkazami Obergruppenführera SS von dem Bacha.

Dnia 8 sierpnia wojska SS wywalczyły przejście do mostu Kierbedzia i uzyskały łączność z wojskami niemieckimi, które walczyły z Rosjanami na przyczółku mostowym na Pradze i dotychczas mogły być zaopatrywane tylko drogą przez Modlin. Dnia 9 sierpnia musiałem na rozkaz generała von dem Bacha Warszawę opuścić, aby kierować lokowaniem w terenie uchodźców cywilnych z Warszawy.

Od 9 sierpnia, przy użyciu ciężkiej i najcięższej broni, zdobywano z wielkimi stratami dzielnicę po dzielnicy.

W końcu września³, po bohaterskiej walce powstańcy skapitulowali.

по приказу фон дем БАХА, чтобы руководить размещением на месте гражданских беженцев из Варшавы.

С 9 августа с применением тяжелого и самого тяжелого оружия с тяжелыми потерями отбивался квартал за кварталом.

В конце сентября³ после героических сражений повстанцы сдались.

Уже с первых дней, когда фон дем БАХ взял командование, он давал повстанцам 2–3 часовые перемирия, для того, чтобы гражданское население могло покинуть город.

Беженцы должны были в закрытых вагонах в организованном порядке направиться в Прушков. Там фон дем БАХ устроил промежуточный лагерь. Способных работать мужчин и женщин направляли на работу в Рейх, неспособных работать я должен был разместить. Отбором способных работать занялась комиссия СС под руководством СС-штурмбанфюрера ДИЛЯ, который являлся также комендантом лагеря.

Нетрудоспособных я разместил на территории [Генерал-]Губернаторства вместе с Краковским округом с помощью Главного совета опеки и [Польского] Красного Креста. С помощью госпитальных поездов вермахта больные были перевезены в больницы на территории всего ГГ, а на заводе по производству резины в Прушкове по моей инициативе была организована центральная больница Варшавского округа, которая была подчинена Польскому Красному Кресту. С лагерем в Прушкове и высылкой рабочей силы в Рейх ни я, ни моя администрация не имели ничего общего. Это являлось вопросом исключительно СС, и приказы выдавал фон дем БАХ. Техническая часть ведения лагеря находилась исключительно в руках одного полковника вермахта с отрядом солдат. 9-я армия передала их в распоряжение фон дем БАХА, потому что ДИЛЬ оказался для этого неспособным.

Повстанцы, по моему мнению, сами являются виновниками того, что Варшава была разрушена потому что то, как восстание проводилось – было нонсенсом, потому что, наверное, не было договоренности с советскими войсками.

Ответственными за методы ведения боя с немецкой стороны, являлись:

1) С 1 по 7 [августа] – генерал авиации ШТАГЕЛЬ.

2) С 7 [августа] до капитуляции – СС-обергруппенфюрер фон дем БАХ.

Под командованием фон дем БАХА действовали 3 боевые группы:

Już od pierwszych dni przejścia dowództwa udzielał von dem Bach powstańcom 2- lub 3-godzinne zawieszenia broni, aby ludność cywilna mogła opuścić Warszawę.

Uchodźcy musieli w zamkniętych wagonach (w zwartym pochodzie) udać się do Pruszkowa. Tam urządził von dem Bach obóz przejściowy. Zdolnych do pracy mężczyzn i kobiety wysyłano na roboty do Rzeszy, niezdolnych do pracy ulokować musiałem ja. Sortowaniem zdolnych do pracy zajęła się Komisja SS pod kierunkiem SS-Sturmbannführera Diehla, który był również komendantem obozu.

Niezdolnych do pracy ulokowałem na terenie [Generalnego] Gubernatorstwa łącznie z dystryktem krakowskim przy pomocy Rady Głównej Opiekuńczej i Czerwonego Krzyża. Za pomocą pociągów szpitalnych Wehrmachtu przewieziono chorych do szpitali na obszarze całego GG, a w fabryce gumy w Pruszkowie został z mojej inicjatywy zorganizowany centralny szpital dla dystryktu warszawskiego, który został podporządkowany Polskiemu Czerwonemu Krzyżowi. Z obozem w Pruszkowie i z wysyłaniem sił roboczych do Rzeszy nie miałem ani ja, ani moja administracja nic wspólnego. Była to sprawa wyłącznie SS, a rozkazy dawał von dem Bach. Techniczna część prowadzenia obozu spoczywała wyłącznie w rękach jednego pułkownika Wehrmachtu z oddziałem żołnierzy. 9 Armia postawiła ich do dyspozycji von dem Bacha, ponieważ Diehl okazał się niezdolny do tego.

Powstańcy, moim zdaniem, sami są winni temu, że Warszawa została zburzona, bo tak, jak powstanie było przeprowadzone – to był nonsens, ponieważ widocznie nie było porozumienia z wojskami rosyjskimi.

Odpowiedzialni za sposób prowadzenia walki po stronie niemieckiej byli:

1. Od 1 do 7 [sierpnia] – generał broni lotniczej Stahel.

2. Od 7 [sierpnia] do kapitulacji – SS-Obergruppenführer von dem Bach.

Pod dowództwem von dem Bacha walczyły trzy grupy bojowe:

- a) policja z Poznania pod dowództwem Obergruppenführera Reinefartha,

- b) grupa bojowa Dirlewangera pod dowództwem SS-Sturmführera⁴ Dirlewangera,

- c) grupa wojskowa pod dowództwem generała, którego nazwiska nie przypominam sobie.

Kozacy, o ile mi wiadomo, podlegali Reinefarthowi. Wycofano ich po mniej więcej trzech tygodniach.

Za ewakuację Warszawy po kapitulacji odpowiedzialny jest Führer SS i Policji Geibel.

а) полиция из Познани, которой командовал обергруппенфюрер РЕЙНЕФАРТ,

б) боевая группа ДИРЛЕВАНГЕРА, которой командовал СС-штурмфюрер⁴ ДИРЛЕВАНГЕР,

в) военная группа, которой командовал генерал, которого фамилии не помню.

Казаки, насколько я знаю, подчинялись РЕЙНЕФАРТУ. Они были отведены, примерно, через 3 недели.

За эвакуацию Варшавы после капитуляции ответственным является фюрер СС и полиции ГЕЙБЕЛЬ.

За лагерь в Прушкове и высылку людей в Рейх ответственным является СС-обергруппенфюрер фон дем БАХ.

Я был ответственным за размещение нетрудоспособных. Это проводилось исключительно с помощью польского Главного совета опеки и Польского Красного Креста.

Фон дем БАХ получал приказы из штаб-квартиры Фюрера и от рейхсфюрера СС ГИММЛЕРА.»

По вышесказанному был составлен настоящий протокол.

Следственный апелляционный судья

Член Главной комиссии по исследованию
немецких преступлений в Польше

ИНП, ГКБЗХ, 708, л. 33–38.

Копия на польском языке, машинопись.

Примечания

¹ Штагель был генералом люфтваффе (этому званию соответствует польское звание генерала брони), см. дальнейшую часть документа.

² Голлерт Фридрих (1904–1960), унтерштурмфюрер СС, доктор; во время сентябрьской кампании 1939 унтер-офицер 1 роты IV/8 полицейского полка (10 армия), затем до января 1940 в полиции в Варшаве; в 1942–1944 заведующий Отделением простраственного планирования Управления начальника округа и близкий соратник Л. Фишера; с 1942 информатор Абвера; во время восстания в штабе генерала Штагеля, 9 августа 1944 эвакуирован в Сохачев; с 22 августа 1944 вице-губернатор Варшавского дистрикта; после войны в ФРГ.

³ Это имело место в начале октября.

⁴ Дирлевангер был в звании штандартенфюрера СС, а затем оберфюрера СС.

Za obóz w Pruszkowie oraz za wysyłanie ludzi do Rzeszy odpowiedzialny jest SS-Obergruppenführer von dem Bach.

Ja byłem odpowiedzialny za rozlokowanie niezdolnych do pracy. Było to przeprowadzone wyłącznie przy pomocy polskiej Głównej Rady Opiekuńczej i Polskiego Czerwonego Krzyża.

Von dem Bach otrzymywał rozkazy z Głównej Kwatery Führera i od Reichsführera SS Himmlera.”

O powyższym sporządzono protokół niniejszy.

Sędzia Apelacyjny Śledczy

Członek Głównej Komisji Badania
Zbrodni Niemieckich w Polsce

IPN, GKBZH, 708, k. 33–38.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przypisy

¹ Stahel był generałem Luftwaffe (odpowiednik polskiego gen. broni), por. dalsza część dokumentu.

² Gollert Friedrich (1904–1960), SS Untersturmführer, dr; w kampanii wrześniowej 1939 podoficer w 1 kompanii IV/8 pułku policji (10 Armia), następnie do stycznia 1940 w policji w Warszawie; w l. 1942–1944 kierownik Wydz. Planowania Przestrzennego Urzędu Szefa dystryktu i bliski współpracownik L. Fischera; od 1942 informator Abwehry; w powstaniu w sztabie gen. Stahela, 9 sierpnia 1944 ewakuowany do Sochaczewa; od 22 sierpnia 1944 wicegubernator dystryktu warszawskiego; po wojnie w RFN.

³ Miało to miejsce na początku października.

⁴ Dirlewanger posiadał stopień SS Standartenführera, a następnie SS Oberführera.

**24 мая 1948, Варшава. Ответ на анкету ИНП начальника СС
и полиции в Варшавском округе бригадфюрера СС
П. О. Гейбеля**

Протокол

24 мая 1948 г. в Варшаве Апелляционный следственный судья по делам особого значения, Юзеф СКУЖИНЬСКИЙ, действуя как член Главной комиссии исследования немецких преступлений в Польше, сделал осмотр копий анкеты и ответов на неё Пауля Отто ГЕЙБЕЛЯ, присланных Институтом национальной памяти при Президиуме Совета Министров, в качестве приложения к письму за № ИНП II 4/7/48, при этом установил:

Копии как анкеты, так и ответов не засвидетельствованы; вопросы, содержащиеся в анкете, касаются преимущественно вопросов военно-организационного характера; кроме исключений, которые не добавляют совсем ничего к делу. Содержание ответов ГЕЙБЕЛЯ в переводе на польский язык следующее:

«Пауль Отто ГЕЙБЕЛЬ, бывший командир бригады СС и генерал полиции¹. В 1944 году командир полиции в Варшавском округе. В первую четверть восстания (1.8. – 17.8.1944) полковник жандармерии и комендант полиции правопорядка и части отрядов обороны генерала ШТАГЕЛЯ.

Потом (в начале августа [!]) вновь командир СС и полиции с местонахождением в Сохачеве.

Как командир полиции в случае активных боевых действий фактически должен был принять командование над частями полиции правопорядка (следовательно шуцполицией и жандармерией), так что моя деятельность ограничивалась осмотром этих частей в округе. Полиция безопасности, зихерхайтсполицай не подчинялись командиру СС и полиции², однако комендант зипо (д[окто]р ХАН³) извещал командира о политических событиях в округе. Во время восстания я не был генерал-майором, но полковником жандармерии, и по решению генерала ШТАГЕЛЯ я принял командование, заменив коменданта полиции правопорядка (полковника ХАРИНГА⁴), который 9.7.1944 г. отправился на фронт и ещё не был заменен. Как таковой, я не был комендантом боевой группы, но как каждый другой – защитником большого блока домов, естественно, со всем рядом боковых пунктов сопротивления. Якобы я был самой важной частью защиты ШТАГЕЛЯ. Располагавша-

24 maja 1948, Warszawa. Odpowiedź na ankietę IPN dowódcy SS i policji dystryktu warszawskiego gen. Paula Ottona Geibla

Protokół

Dnia 24 maja 1948 r. w Warszawie Sędzia Apelacyjny Śledczy do spraw wyjątkowego znaczenia, Józef Skórzyński, działając jako członek Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce, dokonał oględzin odpisów ankiety i odpowiedzi na nią Paula Otto Geibla, nadesłanych przez Instytut Pamięci Narodowej przy Prezydium Rady Ministrów, przy piśmie z dnia dzisiejszego za nr IPN II 4/7/48, przy czym ustalił:

Odpisy zarówno ankiety, jak i odpowiedzi nie są zaświadczone; pytania zawarte w ankiecie dotyczą przeważnie zagadnień o charakterze organizacyjno-batalistycznym; poza wyjątkami, nie wnoszącymi zgola nic do sprawy, treść odpowiedzi Geibla w tłumaczeniu na język polski jest następująca:

„Paul Otto Geibel, były dowódca brygady SS i generał policji¹. W roku 1944 dowódca policji w dystrykcie warszawskim. W pierwszym kwartale powstania (1.8. – 17.8.1944) pułkownik żandarmerii i komendant policji porządkowej w jednostce oddziałów obrony gen. Stahela.

Później (na początku sierpnia [!]) znowu dowódca SS i policji z siedzibą w Sochaczewie.

Jako dowódca policji powinien był objąć przy większych działaniach bojowych faktycznie dowództwo nad jednostkami policji porządkowej (a więc Schutzpolizei i żandarmerii), tak że moja działalność ograniczała się do oględzin tych jednostek w dystrykcie. Policja bezpieczeństwa, Sicherheitspolizei, nie podlegała dowódcy SS i policji², jednak komendant Sipo (dr Hahn³) powiadamiał dowódcę o politycznych wydarzeniach w dystrykcie. W czasie powstania nie byłem generał-majorem, lecz pułkownikiem żandarmerii i za zgodą gen. Stahela objąłem władzę rozkazodawczą w zastępstwie komendanta policji porządkowej (pułkownika Haringa⁴), który 9.7.1944 r. wyruszył na front i jeszcze nie został zastąpiony. Jako taki nie byłem komendantem grupy bojowej, lecz jak każdy inny – obrońcą większego bloku domów, oczywiście z całym szeregiem bocznych punktów oporu. Rzekomo miałem być największą jednostką obrony Stahela. Stacjonująca również na tym odcinku Sicherheitspolizei (policja bezpieczeństwa), walczyła samodzielnie obok mnie pod dowództwem komendanta dr. Hahna, również jako jednostka broni SS (Waffen SS). Hahn

яся также на том участке зихерхйтсполицай (полиция безопасности), сражалась самостоятельно рядом со мной под командованием коменданта д[окто]ра ХАНА, так же, как часть войск СС (Ваффен СС). ХАН, однако, по моему требованию дал мне дополнительные силы, которые затем вместе сражались в частях полиции правопорядка.

I. Начало восстания в Варшаве

1. Для выявления сведений о подготовке поляков к восстанию в моем распоряжении была, прежде всего, полиция безопасности зихерхйтсполицай как источник разведки. Как мне об этом говорил ее комендант, доктор ХАН, она раскрыла в Варшаве за последние месяцы много складов оружия и взрывчатки, количество которых указывало на то, что они были предназначены для серьезнейших действий.

Затем части полиции правопорядка, расположенные в деревне, докладывали о сброшенных с воздуха ночными вражескими летчиками бомбах [!] снабжения, которые даже находили поодиночке. Активность этих летчиков давала понять, что сфера снабжения была большая. По мнению ХАНА, о намерениях запланированного удара в листовках противник высказывался совсем открыто. Ко мне самому в конце июня или в начале июля 1944 г. поступил т[ак] называемый „пропуск безопасности”, „зихерхйтсшпассиршайн”, в котором шла речь о восстании и „периоде перед восстанием”, ХАН заранее, в июне и июле 1944 г., ошибочно сообщал о восстании – дважды или трижды в разные периоды времени. Сроки якобы определялись Лондоном. Несмотря на это, ХАН считал, что все идет к столкновению. Я разделял это мнение.

Командование вермахта не имело собственного мнения. Губернатор ФИШЕР имел такую точку зрения: „Мои поляки не сделают восстания”. Характерным является отношение Кракова (БДО, генерал ГЁРИНГ⁵) и Берлина (ГИММЛЕР) к ежедневным событиям в Варшаве. Оба учреждения, а, прежде всего, сам ГИММЛЕР ведь были подробно информированы неустанными рапортами полиции безопасности и полиции порядка о том, что дело идет к восстанию. Вместо того чтобы укрепить силы или хотя бы снабдить соответствующим оружием, БДО, несмотря на мои многократные предупреждения, вывел из Варшавы один батальон полиции – шуцполицай и разместил его как наблюдательную часть в имении генерального губернатора в Кшешовицах.

Вскоре после этого (9.7.1944) ГИММЛЕР бросил на фронт в Гродно, где произошел тогда прорыв, один полк полиции шуцполицай, подготовленный к уличным боям, под командованием коменданта орпо (полиции правопорядка) полковника Харинга, также отправил и Ваффен СС, за немногими исключениями.

jednak na moje żądanie dał mi dodatkowe siły, które następnie współwalczyły w jednostce policji porządkowej.

I. Wybuch powstania w Warszawie

1. Do wglądu w przygotowania Polaków do powstania miałem do dyspozycji przede wszystkim policję bezpieczeństwa Sicherheitspolizei jako źródło wywiadu. Jak mi o tym mówił jej komendant, dr Hahn, odkryła ona w Warszawie w ciągu ubiegłych miesięcy wiele składów broni i materiału wybuchowego, których ilość wskazywała na to, że były one przeznaczone do poważniejszej akcji.

Następnie jednostki policji porządkowej stacjonujące na wsi meldowały o zrzucaaniu bomb [!] zaopatrzeniowych przez nocnych nieprzyjacielskich lotników, których nawet znajdowano pojedynczo. Aktywność tych lotników dawała do zrozumienia, że zakres zaopatrzenia musi być duży. Zdaniem Hahna o zamiarze planowanego uderzenia wypowiadał się przeciwnik całkiem otwarcie w ulotkach. Do mnie samego doszła w końcu czerwca lub na początku lipca 1944 r. t[ak] zwana «przepustka bezpieczeństwa», «Sicherheitspassierschein», w której była mowa o powstaniu i «okresie przedpowstaniowym». Hahn zapowiadał bezskutecznie powstanie w czerwcu i lipcu 1944 r. dwu lub trzykrotnie w różnych okresach czasu. Terminy rzekomo były wyznaczane przez Londyn. Pomimo to Hahn był zdania, że jeszcze dojdzie do rozprawy. Ja przyłączyłem się do tego zdania.

Dowództwo Wehrmachtu nie miało własnego zdania. Gubernator Fischer miał taki punkt widzenia: «Moi Polacy nie zrobią powstania». Charakterystycznym jest nastawienie Krakowa (BdO. gen. Höring⁵) i Berlina (Himmler) do codziennych wydarzeń w Warszawie. Obydwie instytucje, a przede wszystkim sam Himmler, były informowane przecież dokładnie przez ustawiczne raporty policji bezpieczeństwa i policji porządkowej o tym, że sprawy prowadziły do powstania. Zamiast jednak wzmocnić siły, albo przynajmniej zaopatrzyć w odpowiednią broń, BdO wyprowadził z Warszawy, mimo moich wielokrotnych ostrzeżeń, 1 batalion policji – Schutzpolizei i umieścił go jako jednostkę nadzorczą w majątku generalnego gubernatora w Krzeszowicach.

Wkrótce potem (9.7.1944) Himmler rzucił na front do Grodna, gdzie nastąpił wówczas wyłom, 1 pułk policji Schutzpolizei wyszkolony w walce ulicznej pod wodzą komendanta ORPO policji porządkowej (płk. Haringa), oraz wysłał i Waffen SS z małymi wyjątkami.

Przysłane w zastępstwie z Rzeszy dwie kompanie rezerwy Schutzpolizei były w warunkach warszawskich tylko balastem. Wytworzone w ten sposób przesunięcie sił spowodowało potrzebę gruntownej zmiany kontr-

Присланные в порядке заместительства из Рейха две резервные роты были в варшавских условиях только балластом. Созданное таким образом перемещение сил вызвало необходимость фундаментального изменения ответных действий, которые до того времени во время восстания предприняли вермахт и я.

Военным комендантом Варшавы и начальником полиции и СС был составлен „План борьбы и защиты” на случай «внутренних волнений». Вермахт выдавал приказы письменно и вел календарь командования. План предусматривал для обеих первых степеней тревоги (I и II) возложить командование сражениями на командира СС и полиции с помощью частей полиции. На случай III степени (общее восстание) командование переходило к полевому обер-коменданту, оберфельдкоменданту [Варшава], в штаб которого должен был тогда войти командир СС и полиции. Этот план предусматривал разделение всего города на так называемые блоки защиты, обозначал разделение сил, назначение командования и подчинения, регулировал дела снабжения боеприпасами и пищей. План ориентировался (округленно) на 15 000 человек армии и 13 000 человек воздушных войск, 4000 человек Ваффен СС и 4000 человек полиции, итого всего в округлении [около] 36 000 вооружённых человек, которые разместились в Варшаве и в окрестностях Варшавы. (С этими числами я ознакомился 15.7.1944, во время учений авиации). Не было ни одного немецкого учреждения в Варшаве, которое ожидало бы или считало бы возможным, что восстание взорвется с такой силой, как 1.8., что будет так хорошо организованным, что вести его будут так непримиримо и так жестоко. Если бы, однако, 1 августа поставить против повстанцев 36 000 людей, восстание было бы подавлено, наверное, уже в первые дни. По поводу все более и более приближающегося фронта заместитель военного коменданта, находившегося в отпуске, решил ночью с 22 на 23.7.1944 отправить 23.7. женский отряд вермахта на родину спецпоездами. Последствия этого решения были отрицательные. Отъезд этих женщин, сбитых в кучу в двух поездах, показался частям вермахта в Варшаве сигналом непосредственно приближающейся опасности.

Всё, что не было организовано в отряды и не было под постоянной сильной властью – командованием, собиралось, грузилось к Западу. Шоссе Варшава – Сохачев – Лович представляло картину дороги, совсем загруженной и катящейся днем и ночью. Вряд ли эти «переселения» происходили по поручению или приказу верховной власти, этого я не знаю; верховная полевая комендатура не перенесла это и была вынуждена их укротить. Во всяком случае, план борьбы и защиты, а также его календарь, который так аккуратно вели в течение ряда месяцев, были теперь только одним листком бумаги. Я узнал после от операционного офицера военного коменданта генерала ШТАГЕЛЯ, что ШТАГЕЛЬ 1.8.

akcji, którą przedsięwzięły Wehrmacht i ja na czas powstania aż do tego czasu.

Przez Oberfeldkommendanta Warszawy i SS Polizeiführera sporządzony został «plan walki i obrony» na wypadek «rozruchów wewnętrznych». Wehrmacht wydawał rozkazy na piśmie i prowadził terminarz dowództwa. Plan przewidywał dla obydwu pierwszych stopni alarmu (I i II) kierowanie walką przez dowódcę SS i policji przy pomocy jednostek policji. Na wypadek III stopnia (powstanie ogólne) dowództwo przechodziło na Nadkomendanta polowego, Oberfeldkommendanta [Warszawy], do którego sztabu miał przejść wtedy dowódca SS i policji. Według tego planu całe miasto było podzielone na tak zwane bloki obrony, podział sił oznaczony, wyznaczone dowództwo i podporządkowanie, uregulowane sprawy zaopatrzenia w amunicję i żywność. Plan opierał się na około 15 000 ludzi armii i 13 000 ludzi broni powietrznej, 4000 ludzi Waffen SS i 4000 ludzi policji, razem więc na około 36 000 zbrojnych ludzi, którzy rozlokowali się w Warszawie i w okolicach Warszawy. (Z liczbami tymi zapoznałem się w dniu 15.7.1944, podczas planu gry broni powietrznej). Nie było ani jednej instytucji niemieckiej w Warszawie, która spodziewałaby się lub liczyła na to, że powstanie wybuchnie z taką siłą, jak 1.8., że tak będzie dobrze zorganizowane, prowadzone tak zaciekle i trwale realizowane. Gdyby jednak w dniu 1 sierpnia postawiono przeciw powstańcom 36 000 ludzi, powstanie byłoby stłumione na pewno już w pierwszych dniach. Z powodu coraz bardziej zbliżającego się frontu zastępca Oberfeldkommendanta będącego na urlopie, zdecydował się w nocy z dnia 22. na 23.7.1944 wysłać w dniu 23.7. kobiecą drużynę Wehrmachtu do ojczyzny pociągami specjalnymi. Skutki tej decyzji były negatywne. Odjazd tych kobiet, stłoczonych w dwóch pociągach, wydał się jednostkom Wehrmachtu w Warszawie sygnałem bezpośrednio zbliżającego się niebezpieczeństwa.

Wszystko, co nie było zorganizowane w oddziałach i nie pod stałą/silną władzą rozkazodawczą, pakowało się, ładowało na Zachód. Szosa Warszawa – Sochaczew – Łowicz przedstawiała obraz zapchanej zupełnie i toczącej się dniem i nocą drogi. Czy te «przeniesienia» odbywały się na zlecenie lub rozkaz wyższych władz, tego nie wiem; Naczelną komenda polowa nie ścierpiąta tego i musiała je ukrócić. W każdym razie plan walki i obrony oraz jego terminarz prowadzony tak starannie przez szereg miesięcy, były teraz tylko jednym kawałkiem papieru. Dowiedziałem się potem przez oficera operacyjnego, późniejszego komendanta Wehrmachtu gen. Stahela, że Stahel rozporządzał w dniu 1.8. tylko ponad 3000 ludzi Wehrmachtu w mieście. Do tego, począwszy od 23.7., musiano odstawić względnie przemieścić w przybliżeniu 25 000 ludzi. Gdy Stahel przyszedł, było już za późno. On został przez Hitlera mianowany komendantem Wehrmachtu w Warsza-

располагал не более чем 3000 человек вермахта в городе. К этому, начиная с 23.7., надо было отставить или перенести примерно 25 000 человек. Когда ШТАГЕЛЬ пришёл, было уже слишком поздно. Он был назначен ГИТЛЕРОМ комендантом вермахта в Варшаве (с компетенцией комендантов для крепостей) и сразу плотно закрыл город для всех отправляющихся (начиная с 29.7). После выхода полка полиции из Варшавы (9.7) (несмотря на то, что прислали в порядке заместительства две роты из резерва) для начальника СС и полиции было невозможным обеспечить мир и порядок в случае внутренних волнений. Я заявил об этом во время планирования действий авиации (15.7) местным частям командования вермахта, а потом повторил это также генералу ШТАГЕЛЮ, так как существующие части полиции правопорядка были слишком слабыми, а прежде всего, слишком мало пригодными к тому, чтобы эффективно выступить против серьёзных нарушений порядка.

В конце июля 1944 г. в Варшаве (без окрестностей) у меня были в распоряжении следующие силы:

1. В аллее Шука – Комендатура шуцполицай города Варшавы (комендант: обер-лейтенант д. Ш. РОДЕВАЛЬД) с колоннами мотострелковой и связи (технической) коменданта полиции правопорядка. Здесь же караулы шуцполиции, расставленные по всему городу; и далее около 400 человек СА, завербованных как резерв полиции.
2. На ул. Сенаторской – стоянка:
один действующий батальон шуцполиции (комендант майор д. Ш. АНДЕРС).
3. На ул. Академицкой:
Две роты резерва шуцполиции (незадолго до этого присланные из Рейха в порядке замены; фамилии командира я не знаю).
4. На ул. Дворковой:
Комендатура жандармерии Варшавского округа (командир обер-лейтенант жандармерии ГЁДЕ) вместе с одним взводом жандармерии.
Дальше персонал учреждения:
5. В аллее Руж, 2:
командиры СС и полиции (начальник учреждения: ИЕЗУИТЕР) с одним малым караулом, и
6. В Аллеях Уяздовских:
Президиум полиции (старший советник правительства КИ-ЛИАН).

Это были не те части (за исключением батальона, названного в пункте 2, и взвода жандармерии, названного в пункте 4, которые

wie (z kompetencją komendantów dla fortec) i zamknął zaraz hermetycznie miasto dla wszystkich wyjeżdżających (29.7). Po wymarszu pułku policji z Warszawy (9.7.), (mimo przysłania w zastępstwie dwóch kompanii i rezerwy) dla dowódcy SS i policji było niemożliwe zapewnienie utrzymania ładu i porządku w razie wewnętrznych rozruchów. Oświadczyłem to w czasie planu działań broni powietrznej (15.7.) miejscowym jednostkom dowództwa Wehrmachtu, a później powtórzyłem to również gen. Stahełowi, ponieważ istniejące jednostki policji porządkowej były zbyt słabe, a przede wszystkim zbyt mało nadające się do tego, aby skutecznie przeciwstawić się poważnym zakłóceniom porządku.

W końcu lipca 1944 r. miałem do dyspozycji w Warszawie (bez okolic) następujące siły:

1. W alei Szucha:

Komenda Schutzpolizei na miasto Warszawę (komendant: Oberstleutnant d. Sch. Rodewald z kolumną motorową i łączności (techn.) komendanta policji porządkowej. Należą tutaj warty Schutzpolizei, rozstawione po całym mieście; dalej ok. 400 ludzi SA, zaciągniętych jako rezerwa policji.

2. Na ul. Senatorskiej – postój:

Jeden czynny batalion Schutzpolizei (komendant major d. Sch. Anders).

3. Na ul. Akademickiej:

Dwie kompanie rezerwy Schutzpolizei (na krótko przed tym przysłane z Rzeszy jako zastępstwo, nazwiska dowódcy nie znam).

4. Na ul. Dworkowej:

Komenda żandarmerii na dystrykt warszawski (komendant: Oberstleutnant żandarmerii Göde) wraz z jednym plutonem żandarmerii.

Dalej personel instytucji:

5. W alei Róż 2:

Dowódcy SS i policji (szef biura: Jesuiter) z jedną małą wartą.

6. W Alejach Ujazdowskich:

Prezydium policji (Nadradca Rządu Kilian).

Nie były to jednostki (pominąwszy batalion wymieniony w punkcie 2 i pluton żandarmerii wymienionej w p. 4 zdolne do walki i gotowe do użycia. Co się tyczy oddziałów innych jednostek, to nie mogę udzielić informacji. Z oddziałów Waffen SS pozostały tylko drobne resztki w Warszawie. O ile sobie przypominam Sicherheitspolizei liczyła tylko 700 ludzi; należała do nich jedna kompania Ukraińców (tzw. Hiwis = ochotnicy cyw[ilni]), mieszcząca się na ul. Koszykowej, róg alei Róż. Także i Komenda Schutzpolizei miała, o ile wiem, ukraińskie załogi do nadzoru (ilości nie

способны к бою и готовы к использованию. Что касается отрядов других частей, то я не могу дать справки. Из отрядов Ваффен СС остались только маленькие остатки в Варшаве. Поскольку, как я вспоминаю, зихерхйтсполицай насчитывала только 700 человек; им принадлежала одна рота украинцев (так называемых хиви – гражд[анские] добровольцы), находящаяся на ул. Кошиковой, угол Аллеи Руж. Также и комендатура шуцполиции имела, насколько я знаю, украинские отряды для наблюдения (количества я не знаю). Об отрядах СС-Галициен мне ничего не известно. Установил ли вермахт пункты сопротивления на случай восстания, я не знаю. Шуцполицией вывела по моему поручению всю охрану объектов, которые охранялись в ту пору по предложению вермахта и Гражданского управления, и благодаря этому укрепила караульные помещения:

- в Водоканале на 100–120 человек
- в Электростанции на 100 человек и
- в Хладокомбинате на 60 (?) человек.

2. Момент восстания (1.8.44. в 17 часов) не был предвиден зихерхйтсполицай. Благодаря измене, я узнал о нём за час до этого, и для меня он не был тактической неожиданностью. Перед полуднем 1.8. на Жолибоже начались диверсионные маневры. Насколько я знаю, отправленные туда наступающие отряды шуцполицией больше не вернулись. Эти волнения вызвали предельную готовность полиции на случай тревоги, к которой присоединился вермахт. Я был в 11 часов последний раз в правительственном квартале и просил губернатора, который радикально уменьшил персонал своего учреждения, чтобы он вместе со своими несколькими сотрудниками отправился под защиту полиции и переселился в полицейский квартал, так как только там я мог бы обеспечить ему безопасность. Д[окто]р ФИШЕР отказался и хотел покинуть свой пост только в случае необходимости. Я своевременно приказал отвести в правительственный квартал из батальона с ул. Сенацкой одну активную роту полиции, которая во время восстания действовала под непосредственным командованием вермахта. В 16.00 мое учреждение у Аллеи Руж получило телефонное известие от одного лейтенанта авиации, что минувшей ночью он узнал от одной польки, что общее восстание было назначено на 1.8.1944 г. в 17 часов. Эта женщина умоляла его, чтобы он покинул Варшаву до этого. Я не принимал этого звонка лично, и я не знаю, кто мне об этом сообщил. Несмотря на то, что офицер не назвал свою фамилию, я поверил этому заявлению, поручил коменданту шуцполицией (РОДЕВАЛЬДУ) занять все подготовленные позиции, известил д[окто]ра ХАНА (зихерхйтспо-

znam). O oddziałach SS-Galizien nic mi nie wiadomo. Czy Wehrmacht ustalił punkty oporu na wypadek powstania, tego nie wiem. Schutzpolizei wycofała na moje polecenie wszystkie straże obiektów, które w tym czasie na wniosek Wehrmachtu i Zarządu Cywilnego były umieszczone, i przez to wzmocniła odwachy:

- w Wodociągach 100–120 ludzi,
- w Elektrowni 100 ludzi,
- w Chłodni 60 (?) ludzi.

2. Moment powstania (1.8.44. o godz.17) nie został przepowiedziany przez Sicherheitspolizei. Zawdzięczając zdradzie, dowiedziałem się o nim na godzinę przed tym, nie był więc dla mnie żadną niespodzianką taktyczną. Przed południem 1.8. rozpoczęły się rozruchy na Żoliborzu jako manewry dywersyjne. O ile wiem, wysłane tam oddziały nacierające Schutzpolizei więcej nie powróciły. Rozruchy te spowodowały największe pogotowie policji na wypadek alarmu, do którego przyłączył się Wehrmacht. Ja byłem o godz. 11.00 ostatni raz w dzielnicy rządowej i prosiłem gubernatora, który radykalnie zmniejszył personel swego urzędu, aby razem ze swymi kilkoma panami udał się pod opiekę policji i przeniósł się do dzielnicy policyjnej, gdyż tylko tam mógłbym interweniować dla zapewnienia mu bezpieczeństwa. Dr Fischer odmówił i chciał opuścić swój posterunek tylko w razie konieczności. We właściwym czasie kazałem mu przydzielić jedną czynną kompanię policji z batalionu z ul. Senatorskiej do dzielnicy rządowej (która występowała w czasie powstania pod bezpośrednim rozkazem Wehrmachtu). O godz. 16.00 urząd mój przy alei Róż otrzymał wiadomość telefoniczną za pośrednictwem pewnego porucznika lotnictwa, że ubiegłej nocy dowiedział on się od jednej Polki, iż powszechne powstanie zostało wyznaczone na dzień 1.8.1944 r. o godz. 17.00. Kobieta ta błagała go, aby opuścił przed tym Warszawę. Ja nie przyjmowałem tego telefonu osobiście i nie wiem, kto mi o tym zakomunikował. Mimo że oficer przemilczał swe nazwisko – uwierzyłem temu oświadczeniu, poleciłem komendantowi Schutzpolizei (Rodewald) obsadzić wszystkie przygotowane pozycje, powiadomiłem dr. Hahna (Sicherheitspolizei), zameldowałem telefonicznie o tym wydarzeniu gen. Stahelowi i poprosiłem po raz ostatni dr. Fischera, aby zmienił swój zamiar i przybył niezwłocznie razem z przydzieloną mu kompanią policji do dzielnicy policyjnej. On odmówił, ponieważ nie wierzył w powstanie Polaków! Wtedy opuściłem mój urząd i udałem się do komendy Schutzpolizei, aby tam doczekać się dalszego rozwoju wypadków, ponieważ gen. Stahel wezwał mnie do przyłączenia się do jego sztabu. Zgodził się na moją propozycję, którą uczyniłem potem, gdy już walki się

лицай), доложил по телефону об этом событии генералу ШТАГЕЛЮ и попросил последний раз доктора ФИШЕРА, чтобы он изменил свое решение и немедленно прибыл вместе с отведенной ему ротой полиции в полицейский квартал. Он отказался, так как не верил в восстание поляков! Тогда я покинул мое учреждение и направился в комендатуру шуцполицай, чтобы там дожидаться дальнейшего развития событий, потому что генерал ШТАГЕЛЬ предложил мне присоединиться к его штабу. Он согласился с моим предложением, которое я сделал после того, когда уже шли бои, чтобы я остался в полицейском квартале и принял командование над полицией.

В пределах компетенции отсутствовавшего коменданта полиции правопорядка мне подчинялись части, названные на втором листе (на оборотной стороне). К тому же подошли части, названные под пунктами 5 и 6 на листе 3. ШТАГЕЛЬ предоставил мне попозже, я не знаю, было ли это вечером 1.8., или в течение 2, 3, ещё одну роту, из числа направлявшихся на фронт, которая не проходила через город, естественно, с тем условием, что она должна быть использована только для обороны. Бронетанковых частей 1.8. в моем распоряжении не было.

3. Обучение, организация и деление моих частей было простым делом, так как я должен был принять только то, что уже было организовано. В качестве штаба я пользовался штабом командования воздушной обороны, с которым, будучи одновременно руководителем полиции, я всегда сотрудничал. Насчёт личного состава, он совпадал с составом коменданта шуцполицай, увеличенным на офицерский персонал коменданта полиции правопорядка. В качестве позиции для боя я занял учреждение командования воздушной обороны, шуцполицай в подвале здания комендатуры.

Я не могу дать никакой информации о силе частей вермахта, отрядов СС, конницы СС, отрядов ВЛАСОВА и украинцев, ни об их позициях и оружии. Находившаяся рядом зихерхайтсполицай, которая к моему удивлению также и тогда не была мне подчинена, насчитывала, как я уже упомянул, в округлении [около] 700 человек и, насколько мне известно, была вооружена только винтовками и автоматами. Начиная с 5.8., я назначил две части, обязанные докладывать мне: одну малую группу, у Аллей Уяздовских из резервного отряда и отряда броневых гренадеров СС после боевой подготовки, а также часть СС, размещенную в казарме Штауфера – Штауфер-Казерне, названия и силы которой я не помню. Полиция безопасности так же была обязана докладывать мне. Данные из рапортов (сила, потери врага и собственные) нужны мне были для доклада дальше ГИММЛЕРУ, так как он требовал их от меня 5.8. (за спиной ШТАГЕЛЯ). Связь

toczyły, abym teraz pozostał w dzielnicy policyjnej i objął dowództwo nad tamtą policją.

W granicach kompetencji komendanta (nieobecnego) policji porządkowej podlegały mi jednostki wymienione na arkuszu drugim (na odwrocie). Do tego doszły jednostki wymienione pod punktami 5 i 6 na ark. 3. Stahel przydzielił mi później, nie wiem, czy to było wieczorem 1.8., czy w ciągu 2.8., jeszcze jedną kompanię, będącą w marszu na front, która nie przechodziła przez miasto, oczywiście z tym dodatkiem, że ona powinna być użyta tylko dla defensywy. Jednostki pancerne nie stały do mojej dyspozycji w dniu 1.8.

3. Wyszkolenie, organizacja i podział moich jednostek były rzeczą prostą, bo ja potrzebowałem tylko przejąć to, co już było zorganizowane. Jako sztabem posługiwałem się sztabem rozkazodawczym obrony powietrznej, z którym, będąc jednocześnie prezydentem policji, współpracowałem zawsze. Co do składu osobowego, pokrywał się on ze składem komendanta Schutzpolizei powiększonym o personel oficerski komendanta policji porządkowej. Jako pozycję do walki zająłem biuro dowództwa obrony powietrznej Schutzpolizei w piwnicy budynku komendy.

Nie mogę udzielić żadnych informacji o sile jednostek Wehrmachtu, oddziałów SS, jazdy SS, oddziałów Własowa i Ukraińców ani o ich pozycjach i broni. Mieszcząca się obok Sicherheitspolizei, która ku mojemu zdziwieniu również i wtedy nie została mnie podporządkowana, liczyła, jak już wspominałem, około 700 ludzi i o ile mi wiadomo była uzbrojona tylko w karabiny i pistolety maszynowe. Począwszy od 5.8. wyznaczyłem dwie jednostki zobowiązane do składania raportów: jedną małą grupkę, przy Al. Ujazdowskich z oddziału zapasowego i wyszkoleniowego grenadierów pancernych SS oraz jednostkę SS mieszczącą się w koszarach Staufera – Staufer-Kaserne, której nazwy i siły nie pamiętam. Również i policja bezpieczeństwa została zobowiązana do składania mi raportów. Dane z raportów (siła, straty nieprzyjaciela i straty własne) potrzebne mi były do podania dalej Himmlerowi, gdyż żądał on ich ode mnie w dniu 5.8. (za plecami Stahela). Połączenie z własnymi punktami oporu oraz nawet ze Stahelem było tylko telefoniczne, gdyż 1.8. zostałem zamknięty, a ulice wyjściowe były pod tak silnym ostrzałem, że bez większych strat nie można było przejść. Innego połączenia z innymi jednostkami nie było. O udziale gen. Rohra dowiedziałem się dopiero po moim zwolnieniu (17.8). Po rozpoczęciu działań nieprzyjacielskich Stahel zarządził stan oblężenia w Warszawie i tym samym objął władzę wykonawczą nad wszystkimi oddziałami niemieckimi (urzędami i władzami, a więc również i nad dr. Fischerem). On, tak samo jak i ja, nie miał pojęcia wieczorem 1.8

с собственными опорными пунктами и даже со ШТАГЕЛЕМ была только по телефону, так как 1.8. я был закрыт, а выходные улицы были под так сильным обстрелом, что без больших потерь нельзя было перейти. Другой связи с другими частями не было. Об участии генерала РОРА я узнал лишь после моего освобождения (17.8.). После начала вражеских действий ШТАГЕЛЬ распорядился об осадном положении в Варшаве и тем самым принял исполнительную власть над всеми немецкими отрядами, (учреждениями и властями, таким образом, также и над доктором ФИШЕРОМ). Он, так же, как и я, вечером 1.8 не имел понятия о действительном положении, то есть о размахе восстания, и спрашивал меня, как я оцениваю повстанческие силы. Я их в ту пору не оценивал как следует. По его приказу комендант шуцполицией укрепил почтовые экипажи телефонных учреждений по ул. Пиуса [XI] и Зельной – на один взвод шуцполицией (по ул. Пиуса [XI] под командованием обер-лейтенанта шуцполицией – не полковника ЮНГА), потому что хотел любой ценой сохранить телефонную связь службы связи. Около 18.00 часов генерал КОППЕ сообщил по телефону из Кракова, что ГИММЛЕР хотел бы знать, что происходит в Варшаве, почему я не докладываю. Я объяснил ему коротко, что уже час идут бои, и вечером я отчитаюсь подробно. Я узнал от него потом, что ГИММЛЕР подтянул способные к бою части войск СС, в том числе и бригаду ДИРЛЕВАНГЕРА, чтобы их использовать в Варшаве.

Отряд ДИРЛЕВАНГЕРА появился [через] несколько дней после этого в полицейском квартале, но был в тот же день откомандирован на Беяны (?). Зато дал мне право применить части бронетанковых войск, которые в это время прибыли в казармы Штауфера. Речь идет о бронетанковой роте ПЗД „Викинг”, которая сошла на Западном вокзале и не могла добраться через Вислу к своей части. Там было примерно: четыре танка IV (калибр 7,5 см), четыре „Тигра”⁶ (8,8 см), штурмовое орудие (15 см), а потом ещё 1 „Пантера” (7,5 см).

Я не помню уже подробно, с какого дня у нас было в распоряжении это танковое орудие.

Ситуация в полицейском квартале вечером 1.8. была следующая: ровно в 17 часов перед учреждением полиции безопасности разорвалась первая граната из миномета (который, как потом оказалось, стоял в противоположном парке у астрономической обсерватории). Миномет этот стрелял дальше с малым рассеиванием и попадал на территорию шуцполицией. Вскоре после этого повстанцы произвели штурм и прорвались на территорию, занятую полицией безопасности. Клуб полиции безопасности, расположенный к востоку от улицы Шуха, был взят; затем противник занял польское игорное казино, лежащее к северу, но там после этого снова падали снаряды. Клуб полиции был взят только потом.

o rzeczywistym stanie, tzn. o zasięgu powstania i pytał mnie, jak wysoko oceniam siły powstańcze. Ja ich w tym czasie naleźyć nie doceniałem. Na jego rozkaz wzmoćnił komendant Schutzpolizei załogi pocztowe urzędów telefonicznych przy ul. Piusa [XI] i Zielnej – o jeden pluton Schutzpolizei (przy ul. Piusa [XI] pod dowództwem Oberleutnanta Schutzpolizei – nie pułkownika Junga), ponieważ chciał za wszelką cenę utrzymać połączenie telefoniczne służby łączności. Około godz. 18.00 telefonował gen. Koppe z Krakowa, że Himmler chciałby wiedzieć, co się dzieje w Warszawie, dlaczego ja nie melduję. Wyjaśniłem mu krótko, że od godziny toczy się walka i że wieczorem złożę sprawozdanie o szczegółach. Dowiedziałem się potem od niego, że Himmler odciągnął zdolne do walki jednostki broni SS, między nimi i brygadę Dirlewangera, aby je użyć w Warszawie.

Oddział Dirlewangera zjawił się w kilka dni potem w dzielnicy policyjnej, ale został tego samego dnia odkomenderowany na Bielany (?). Natomiast udzielił mi prawa do uźycia jednostek broni pancernej, które w międzyczasie przybyły do koszar Staufera. Chodziło tu o kompanię pancerną PZD „Wiking”, która wysiadła na Dworcu Zachodnim i nie mogła się dostać przez Wisłę do swej jednostki. Było tam około: czterech czołgów [PzKpfw] IV (kal. 7,5 cm), czterech [czołgów] «Tiger»⁶ (8,8 cm.), jedno działo szturmowe (15 cm), a potem jeszcze jeden [czołg] «Panther» (7,5 cm).

Nie pamiętam już dokładnie, od którego dnia mieliśmy do dyspozycji tę broń pancerną.

Sytuacja w dzielnicy policyjnej wieczorem 1.8. była następująca: punktualnie o 17 godzinie przed urzędem policji bezpieczeństwa pękł pierwszy granat z miotacza min (który, jak się potem okazało, stał w przeciwległym parku przy obserwatorium astronomicznym). Miotacz ten strzelał dalej z małym rozrzutem i trafił na teren Schutzpolizei. Wkróćce potem powstańcy przypuścili szturm i zrobili wyłomy na terenie zajęty przez policję bezpieczeństwa. Kasyno policji bezpieczeństwa, leżące na wschód od alei Szucha, zostało wzięte; następnie przeciwnik zajął polskie kasyno gry, leżące na północ, ale tam potem znowu rzucano pociski. Kasyno policji zostało dopiero potem zdobyte.

Pozycje obronne Schutzpolizei trzymały się wszędzie, tylko skutkiem ostrzału z punktu zborego dla chorych przy ul. Marszałkowskiej powstały pierwsze straty. Z innych punktów oporu nie doniesiono nic niepokojącego poza tym, że podjęto walkę. (al. Róż 2 pozostała bez ostrzału i w czasie całego powstania nie była atakowana). Natomiast straże odcinków wkróćce zameldowały o swym ciężkim położeniu. Straże w Elektrowni i Chłodni pozostały bezczynne, prawdopodobnie dlatego, że zostały wymordowane (jakiś anonimowy telefon donosił, że powinniśmy

Оборонительные позиции шуцполиций удерживались везде, только в результате обстрела со сборного пункта для больных на ул. Маршалковской возникли первые потери. С других пунктов сопротивления не докладывали ничего тревожного, кроме того, что обороняются. (Аллея Руж, 2 оставалась без обстрела и во время всего восстания не подвергалась атаке.) Зато с участков вскоре доложили о своём тяжёлом положении. Посты на Электростанции и Хладокмбинате оставались бездейственными, вероятно, потому что были перебиты. (Какой-то аноним по телефону сообщил, что мы можем увидеть наших людей на Электростанции, где они все висят, но головой вниз.) Я учитывал то, что атака АК на полицейский квартал повторится на следующий день, на этот раз большими силами, которые проникнут, прежде всего, с юга. Так как у меня на улице Шуха не было боевого отряда с оружием для разрушения домов, а располагал я, единственно, канцелярским и квалифицированным персоналом, то решил по-прежнему держать оборону и приказал укрепить позиции, выдвинутые вперёд. Ожидаемая атака противника, однако, не произошла. Позднее я узнал, что АК 1.8. всю свою элиту направила на полицейский квартал, желая любой ценой взять его в свои руки.

II. Ход сражений с 2.8. по 17.8.44

1. Для меня невозможно дать полную и подробную картину дальнейших сражений, обозначить дни, в которых они имели место, и описать их в соответствующем порядке. Это результат полноты впечатлений, какие я переживал, а прежде всего, из-за значительного истечения времени, вследствие которого пострадала, впрочем, хорошая память, а также вследствие того, что не имею никаких оснований. Мои знания подойдут лишь к историческому использованию. Однако отдельные события, которые я ещё помню, представлю, как следует:

а) ШТАГЕЛЬ согласился с моим первоначальным решением оставаться в обороне и ожидать наступающих отрядов ГИММЛЕРА, обещанных КОППЕ (из Кракова), которые должны были вскоре подойти. Однако никакие подкрепления, кроме названных в пункте I, не прибыли во время моего пребывания в полицейском квартале. Однако я был вынужден защитить себя от непрерывной перестрелки врага, направленной на мою позицию, и приказал за первых два – три дня занять улицу Маршалковскую южнее костёла Збавицеля (вместе со сборным пунктом больных), а также восточную часть ул. 6 Серпня вплоть до ул. Натолиньской. Сопротивление по ул. Натолиньской было таким сильным, что я не смог его сломить. Не помогло здесь даже последовательное применение танковых войск. Я приказал после это-

zobaczyć naszych ludzi w Elektrowni, gdzie oni wszyscy wiszą, ale głową na dół). Ja liczyłem się z tym, że atak AK na dzielnicę policyjną powtórzy się następnego dnia, tym razem z większymi siłami, które wtargną przede wszystkim od południa. Ponieważ nie posiadałem na alei Szucha oddziału bojowego z bronią do burzenia domów, a rozporządzałem jedynie personelem biurowym i fachowym, postanowiłem nadal [pozostać] zamkn[iętym] i rozkazałem wzmocnić pozycje wysunięte naprzód. Oczekiwany atak przeciwnika nie nastąpił jednak. Później dowiedziałem się, że AK w dniu 1.8. całą swą elitę skierowała na dzielnicę policyjną, chcąc za wszelką cenę wziąć ją w swe ręce.

II. Przebieg walk od 2.8. do 17.8.44

1. Jest dla mnie niemożliwością dać obraz zupełny i dokładny dalszych walk, oznaczyć dni, w których one miały miejsce i opisać je we właściwej kolejności. Wynika to z pełni wrażeń, jakie przeżywałem, a przede wszystkim z powodu znacznego upływu czasu, na skutek którego ucierpiała skądinąd dobra pamięć, oraz z tego powodu, że nie posiadam żadnych podstaw. Moje wiadomości nadadzą się zaledwie do historycznego wykorzystania. Jednak pojedyncze wydarzenia, które jeszcze pamiętam, przedstawię jak następuje:

a) Stahel zgodził się z moją pierwotną decyzją pozostania w defensywie i wyczekiwania na oddziały atakujące Himmlera, awizowane przez Koppego (z Krakowa), które miały nadejść wkrótce. Żadne jednak posiłki, prócz wymienionych w p. I nie nadeszły w czasie mego pobytu w dzielnicy policyjnej. Musiałem się jednak obronić od ciągłej strzelaniny nieprzyjaciela, skierowanej na moją pozycję i kazałem w pierwszych dwóch, trzech dniach zdobyć ulicę Marszałkowską na południe od kościoła Zbawiciela (łącznie z punktem zbornym chorych) oraz część wschodnią ul. 6 Sierpnia aż do Natolińskiej. Opór na Natolińskiej był tak silny, że nie mogłem go złamać. Nie pomogło tu nawet późniejsze użycie broni pancernej. Kazałem potem spalić budynki leżące na północ przy ul. 6 Sierpnia, o ile to jeszcze nie zostało zrobione. W czasie walki, aby nieprzyjaciel nie usadowił się tam ponownie, z szeregu tych domów jeden został wysadzony. Następnie kazałem spalić jeden dom, który stał, górując nad innymi, na Polu Mokotowskim i nie był zamieszkały, gdyż mieścił tylko mieszkania niemieckich urzędników. O konieczności tych zniszczeń mówiłem przedtem Stahelowi, który się na to zgodził. Mój odcinek walki stanowił po tej akcji trójkąt zamknięty, wyłączając uboczne punkty oporu policji porządkowej, ulicami: [al.] Szucha, Marszałkowską i 6 Sierpnia, przy czym kąt północno-wschodni tego trójkąta należał już do policji bezpieczeństwa.

го сжечь здания, находящиеся севернее по ул. 6 Серпня, поскольку это ещё не было сделано. Во время боев, чтобы враг там вновь не расположился, из ряда этих домов один был взорван. Затем я приказал сжечь один дом, который стоял, возвышаясь над другими на Поле Мокотовском, и не был заселён, так как там были только квартиры немецких служащих. О необходимости этих разрушений я говорил раньше ШТАГЕЛЮ, который согласился на это. Мой участок сражений представлял собой после этого действия закрытый треугольник, исключая боковые пункты сопротивления полиции правопорядка, улицами: [ал.] Шуха, Маршалковской и 6 Серпня, причём северо-восточный угол этого треугольника принадлежал уже полиции безопасности.

Вплоть до моего освобождения ничего не изменилось. О боях на улице Кошиковой я не знаю. Я возвращаюсь к пункту III, касательно отдельных действий.

б) Южнее от Поля Мокотовского я не сражался. Подчиненный мне пункт сопротивления при ул. Дворковой (смотри стр. 2 на оборотной стороне, число 4), насколько мне известно, не вёл наступления. Итак, я не могу подать данных о действиях на ул. Пулавской, а также об отрядах и командовании на других улицах. То же самое касается вопросов 2) и 3), со специальной отметкой, что я уже 17.8. покинул квартал полиции.

в) Пищу брали из существующих запасов во время моего пребывания и дополняли её запасами из фольварка, принадлежащего Бельведерскому дворцу. Количество боеприпасов было достаточным. Раненых отвозили санитарными телегами на Флюгпляц. Противник пропускал все эти машины без обстрела. Очень невыгодным было отсутствие хирурга, так как взрывчатые снаряды отличных стрелков вызывали самые тяжёлые раны, требующие немедленной помощи. Дорога санитарных транспортов вела через Поле Мокотовское, Пулавскую, Раковецкую на север от малого леса, Аллею Жвирки и Вигуры до Окенце. Умерших хоронили на спортивной площадке, частично между линиями, ночью, поливали бензином и сжигали, так как из-за жары нельзя их было хоронить в течение дня.

III. Отдельные действия

1. ШТАГЕЛЬ приказал мне, это, очевидно, было 2.8., пойти на вырубку плотно окруженному почтовому экипажу в здании Почтамта. Я уже знал от начальника Отдела почт – ВОЛЬФЛЕ, взывающего о помощи, что экипаж, насчитывающий 80 (?) служащих, отчаянно защищался против повстанцев и ему грозила гибель. Поэтому я вы-

Aż do mego zwolnienia nic się nie zmieniło. O walkach na ulicy Koszykowej nie wiem. Powracam do punktu III odnośnie poszczególnych akcji.

b) Na południe od Pola Mokotowskiego nie walczyłem. Podległy mi punkt oparcia przy ul. Dworkowej – (patrz str. 2 na odwrocie, liczba 4), o ile mi wiadomo, nie prowadził ofensywy. Nie mogę więc podać danych o akcji na ul. Puławskiej, jak również o oddziałach i dowództwie na innych ulicach. To samo tyczy się pytań 2) i 3) ze specjalnym zaznaczeniem, że ja już 17.8. opuściłem dzielnicę policji.

c) Wyżywienie czerpano z istniejących zapasów w czasie mego pobytu i uzupełniano je z zapasów z folwarku należącego do Pałacu Belwederskiego. Amunicji była ilość wystarczająca. Rannych odwożono wozami sanitarnymi do Flugplatzu. Przeciwnik przepuszczał wszystkie te wozy bez ostrzału. Bardzo niekorzystny był brak chirurga, gdyż pociski wybuchowe doskonałych strzelców powodowały najcięższe rany, wymagające natychmiastowej pomocy. Droga transportów sanitarnych prowadziła przez Pole Mokotowskie, Puławską, Rakowiecką na północ od małego lasku, al. Żwirki i Wigury do Okęcia. Zmarłych grzebano na placu sportowym częściowo pomiędzy liniami, nocą, oblewano benzyną i palono, gdyż skutkiem upału nie można ich było pochować w ciągu dnia.

III. Poszczególne akcje

1. Stahel kazał mi, musiało to być 2.8., pójść na odsiecz osaczonej załodze pocztowej w budynku Poczty Głównej. Ja już wiedziałem od prezydenta Wydziału Poczty – Wolfle, wzywającego pomocy, że załoga licząca 80 (?) urzędników broniła się rozpaczliwie przeciwko powstańcom i groziła powolnym załamaniem się. Dlatego wysłałem kilka wozów Schutzpolizei, między nimi także opancerzone ciężarówki żołnierskie, i kazałem im uwolnić tych urzędników oraz zabrać [ich]. Do tej akcji policja bezpieczeństwa dała ok. 40 ludzi, którzy mieli bronić ogniem w czasie załadowywania. Odsiecz udała się tylko częściowo, gdyż część pocztowców nie usłuchała wezwania, aby udać się do samochodów. Wolflego i ok. 40 pocztowców uwolniono. Straty były prawie takie same; sama Sicherheitspolizei miała 15 zabitych. Jak usłyszałem potem, Hahn uciekł się do ochotników i zgubił przez to kilku urzędników na kierowniczych stanowiskach. Wszystkie samochody wróciły z powrotem. Co się stało z pozostałymi pocztowcami, nie wiem.

2a. Dnia 2 lub 3.8. nadjechały pierwsze jednostki pancerne «Wiking», które mogłem użyć w razie potrzeby. Szef kompanii (nazwiska nie pamiętam) miał rozkaz Stahela, aby między innymi zameldował się u mnie i oddał do mej dyspozycji, gdybym potrzebował pomocy jednostek pancernych.

слал несколько машин шуцполицай, в том числе бронированные солдатские грузовики, и поручил им освободить этих служащих, а также взять [их] с собой. Для этого полиция безопасности выделила около 40 человек, которые защитили бы огнем во время погрузки. Помощь удалась только частично, так как часть почтовых работников не подчинилась приказу направиться к автомобилям. ВОЛЬФЛЕ, и около 40 почтовых работников освободили. Потери были почти такие же; у самой зихерхайтсполицай было 15 убитых. Как я услышал после этого, ХАН обратился к добровольцам и потерял из-за этого нескольких служащих на директорских постах. Все автомобили вернулись обратно. Что случилось с остальными почтовыми работниками, я не знаю.

2. а) 2 или 3.8. подъехали первые танковые части «Викинг», которые я мог использовать в случае необходимости. Командир роты (фамилии я не помню) имел приказ ШТАГЕЛЯ поступить в моё распоряжение, если бы я нуждался в помощи танковых частей. Я получил при этом право приказа по отношению к нему. Выполнение поручения оставили на его усмотрение и ответственность. Из роты, временно располагающейся в казарме Штауфера, остались тогдашние две броневые части с экипажем смешанного типа, которые были размещены по аллее Шуха.

Разумеется, я считал, что с этим тяжёлым оружием я смогу помочь всем моим пунктам сопротивления, однако вскоре оказалось, что „Тигр” тоже не удастся использовать в упорной борьбе на узкой улице, и он подвергает себя опасности безрезультатно. Если сперва один выстрел с 7,5-[см] пушки P [zKpfw] IV отбрасывал врага, окружающего какой-то дом, то теперь враг так скоро преодолел страх перед броневым оружием, что направлялся на другой этаж дома, согласно высоте ствола орудия и оттуда обстреливал идущую сзади пехоту. Снаряд разбивал кусок стены дома и разрушал всякий раз расположенную сзади комнату. Снаряд броневое оружие делал отверстия величиной, отвечающей калибру, насквозь всего дома. Это была не та цель, которую нужно было достигнуть. К тому же бронетанковые части, когда только приближались к домам, окружённым врагом, забрасывались зажигающими бутылками и поджигались, из-за чего, правда, ни один [танк] полностью не пострадал, но экипажи получили тяжёлые ожоги.

2. б) Недостаточная эффективность бронетанкового оружия в уличных боях проявилась вскоре при действии, о котором 3.8. (?) распорядился ШТАГЕЛЬ. Отряд на телефонной станции на улице Зельной был слишком слаб и должен был быть усилен другими частями. Комендатура, состоящая из шуцполицай, получила две бронетанковые части. Те вернулись горящие и оставили комендатуру на ул. Маршалковской, угол Сенкевича, где враг имел превосходство.

nych. Otrzymałem przy tym prawo rozkazu względem niego. Wykonanie polecenia pozostawione było jego sądowi i jego odpowiedzialności. Z kompanii stacjonującej w koszarach Staufera zostały ówczesne dwie jednostki pancerne zmiennych typów z obsadą, umieszczone przy alei Szucha.

Rozumie się, że ja uważałem, że z tą ciężką bronią będę mógł dać pomoc wszystkim moim punktom oporu, jednak wkrótce okazało się, że i «Tigra» też nie da się użyć w zaciętej walce w wąskiej ulicy i naraża się tylko na zgubę, bez osiągnięcia skutku. Podczas gdy na początku jeden wystrzał z 7,5-[cm] armaty P[zKpfw] IV odpędzał oblegającego jakiś dom nieprzyjaciela, teraz strach przed bronią pancerną nieprzyjaciela tak szybko przewyciężył, że udawał się na inne piętro domu, stosownie do wysokości lufy armatniej i stamtąd ostrzeliwał idącą z tyłu piechotę. Granat wybuchowy rozbijał kawał ściany domu i demolował za każdym razem leżący z tyłu pokój. Granat wybuchowy broni pancernej powodował otwór wielkości odpowiadającej kalibrowi całego domu na wylot. To nie był ten cel, który należało osiągnąć. Do tego jeszcze jednostki pancerne, gdy tylko zbliżały się do domów obleganych przez nieprzyjaciela, zostawały obrzucane butelkami zapalającymi i zapalane, przez co wprawdzie żaden [czołg] całkowicie nie ucierpiał, ale załogi doznały ciężkich oparzeń.

2b. Niedostateczna zdolność broni pancernej w walce ulicznej ukazała się wkrótce przy akcji, którą zarządził 3.8. (?) Stahel. Załoga w Centrali Telefonów przy ulicy Zielnej była za słaba i powinna być wzmocniona dalszymi jednostkami. Komenda złożona z Schutzpolizei otrzymała dwie jednostki pancerne. Te wróciły płonące i pozostawiły Komendę przy ul. Marszałkowskiej róg Sienkiewicza, gdzie była przewaga nieprzyjaciela. Załogi pancerników padły prawie całkowicie skutkiem ran od pożaru. Jeden z komendantów powiedział mi, że na krótkiej przestrzeni butelki zapalające padały gęsto jak deszcz. Stahel przedsięwziął rzekomo wzmocnienie Centrali Telefonicznej od dzielnicy rządowej. Czy i jak długo trzymał się on, nie wiem.

3) Również i Centrala Telefoniczna przy ul. Piusa [XI] została otoczona i w międzyczasie znalazła się w ciężkim położeniu. Nie czyniono prób oswobodzenia załogi, gdyż urządzenia techniczne musiały zostać nietknięte i przez to zajęte. Skutkiem zaciętych walk odpierających kończyła się amunicja i brakowało materiałów opatrunkowych dla rannych.

Czyniono wielokrotne próby, aby zapobiec tym brakom. Porucznik Jung, sam ranny w ramię, złożył sprawozdanie przez aparat o położeniu i o stanie swego rannego towarzysza. Całe dni i noce przedtem przeżywałem koniec wielu straży odcinków, które błagały swego komendanta Rodewalda albo mnie (powołując się często na żony i dzieci), aby im przecież posłać pomoc, zanim [nie] będzie za późno. Często słyszałem ostatnie

Экипажи танков погибли почти полностью от ран в результате пожара. Один из комендантов сказал мне, что на небольшом пространстве зажигательные бутылки падали сплошь как дождь. ШТАГЕЛЬ якобы предпринял укрепление телефонной станции со стороны правительственного квартала. Как долго они держались, я не знаю.

3) Также в это время и телефонная станция на ул. Пиуса [XI] была окружена и находилась в тяжёлом положении. Попытки освободить отряд не предпринимались, так как технические устройства должны были остаться неповрежденными. В результате сильных оборонительных боев закончились боеприпасы, и не хватало перевязочных материалов для раненых.

Предпринимались многократные попытки, чтобы ликвидировать эти недостатки. Поручик ЮНГ, сам раненный в плечо, отчитался по аппарату о положении и о состоянии своего раненого товарища. Целые дни и ночи до этого я переживал гибель многих постов, которые умоляли своего коменданта РОДЕВАЛЬДА или меня (ссылаясь часто на жен и детей), чтобы им послали помощь, пока [не] будет слишком поздно. Часто я слышал последние выстрелы и смертельные хрипы, будучи не в состоянии исполнить долг товарищества, так как дорога была слишком далёкая, и я не мог пожертвовать жизнью в три – четыре раза большего числа людей для оказания сомнительной помощи.

Здесь лежали теперь раненые на расстоянии около 1000 м, и нельзя им было сделать перевязку, а здоровые не имели патронов, чтобы защищаться перед превосходством врага. Я торжественно пообещал поручику ЮНГУ, „что приду”, с тем, чтобы он сказал это отряду. Обещания я не смог выполнить. Штурмующие отряды, состоящие из добровольцев, занятые днём и ночью, однако, не прошли, несмотря на попытки. Они должны были отнести боеприпасы и ящик с санитарными принадлежностями, а затем присоединиться к окруженному отряду. После многих потерь я был вынужден отказывать добровольцам, так как риск был слишком большой. Даже представитель танковых войск просил меня добиться разрешения у его командира роты на действия отрядов пехоты на улице Пиуса [XI], которую тогда бы он очистил. Танковые части были даже вновь использованы, после самого тщательного ведения их командиром роты, и давали огневую охрану идущей вперёд пехоте, или же, наоборот, под охраной идущей за ними пехоты пробовали соединить баррикады на улице Пиуса [XI] – напрасно. Этим всем попыткам не было суждено увенчаться успехом. Потери при этих попытках были гораздо большими, чем их результат.

Осада телефонной станции приобретала всё более острую форму. Попытку повстанцев взорвать здание отбили при помощи ручных

strzały i rżenia śmiertelne, nie mogąc uczynić zadość obowiązkowi koleżeństwa, gdyż droga była za daleka i nie mogłem poświęcić życia trzy do czterokrotnie większej liczby ludzi dla niesienia wątpliwej pomocy.

Tutaj leżeli teraz ranni w odległości niecałych 1000 m i nie można ich było opatrzeć, a zdrowi nie mieli kul, aby się bronić przed przewagą nieprzyjaciela. Obiecałem porucznikowi Jungowi solennie, że przyjdę, z tym, żeby powtórzył to załodze. Obietnicy nie mogłem dotrzymać. Oddziały szturmujące, składające się z ochotników, zajęte w dzień i w nocy nie przeszły jednak pomimo różnych prób. Winny one były zanieść amunicję i skrzynkę z przyborami sanitarnymi, a następnie dołączyć do otoczonej załogi. Po wielu stratach musiałem odmawiać ochotnikom, zgłaszającym się wciąż dobrowolnie, gdyż ryzyko było zbyt wielkie. Nawet komendant broni pancernej prosił mnie o wyjednanie zezwolenia u jego szefa kompanii na poprowadzenie oddziałów piechoty na ulicę Piusa [XI], którą otworzyłyby wtedy. Jednostki pancerne zostały nawet ponownie użyte, po najstarszym wprowadzeniu przez ich dowódcę kompanii i dawały ochronę ogniową idącej naprzód piechocie, albo też odwrotnie, pod ochroną idącej za nimi piechoty próbowały połączyć barykady na ulicy Piusa [XI] – nadaremnie. Tym wszystkim próbom nie było sądzone powodzenie. Straty przy tych próbach były o wiele większe, niż ich skutek.

Obleżenie Stacji Telefonicznej przybierało coraz to ostrzejszą formę. Próby wysadzenia budynku przez powstańców udaremniono granatami ręcznymi; później zastosowano jakieś środki dymne (nie gaz!), które utrudniły oddychanie załodze. Potem rozkazałem Jungowi opuścić Stację i wyrwać się, zabierając rannych, zanim nowa akcja, którą rozpoczną, będzie w toku. Chciałem z pomocą silnych jednostek piechoty broni maszynowej założyć dzwon alarmowy [?] nad ulicą i w tym celu wezwać do pomocy artylerię przez [?] broń pancerną. Stahel sprzeciwił się temu przedsięwzięciu i polecił mi, abym kazał załodze przy ul. Piusa [XI] walczyć do ostatniego naboju.

W tym czasie dowiedziałem się, że policja bezpieczeństwa wzięła do niewoli większą ilość kobiet, które już spędziły całą noc pod gołym niebem i o głodzie. Gdy rozmawiałem z Hahnem o przeznaczeniu tych więźniarek, przyszedł raport od Junga, że stan ciężko rannych (spośród nich dwóch rannych w brzuch) jest bardzo zły, że oni się cieszyli z obiecanej przede mną pomocy, a po rozkazie Stahela upadli na duchu i tym samym stali się fizycznie niezdolni do oporu. Kazałem sobie dać te kobiety od Hahna i przez tłumacza wezwałem je do pomocy przy pewnej spokojnej akcji, gdzie nie będzie strzałów. Należało przewieźć w bezpieczne miejsce przy pomocy samochodów sanitarnych czterech ciężko rannych. Rola kobiet polegałaby na poinformowaniu powstańców o celu tej akcji i na opróżnieniu

гранат; потом применили какие-то дымовые (не газ!) средства, которые затрудняли дыхание экипажу. Потом я приказал ЮНГУ покинуть станцию и вырваться, забирая с собой раненых, прежде чем начнется новая атака. Я хотел с помощью сильных частей пехоты, автоматического оружия повесить тревожный колокол [?] над улицей и с той целью вызвать помощь артиллерии через [?] бронетанковое войско. ШТАГЕЛЬ воспротивился этой затее и поручил мне, чтобы я приказал экипажу на ул. Пиуса [XI] бороться до последнего патрона.

В это время я узнал, что полиция безопасности взяла в плен большое количество женщин, которые уже провели всю ночь под открытым небом, страдая от голода. Когда я разговаривал с ХАНОМ о причинах задержания этих арестанток, пришёл рапорт от ЮНГА, что состояние тяжело раненых (среди них двое раненных в живот) очень плохое, что они радовались обещанной мною помощи, а после приказа ШТАГЕЛЯ пали духом и тем самым стали физически неспособны к сопротивлению. Я приказал привести этих женщин от Хана и через переводчика призвал их к помощи при условии, что не будет выстрелов. Надо было перевезти в безопасное место при помощи санитарных автомобилей четверых тяжело раненых. Роль женщин заключалась бы в том, чтобы сообщать повстанцам цель этого действия и освободить дорогу для санитарных машин, вплоть до телефонной станции. Они должны были махать платочками, одна половина должна продвигаться вперёд и разбежаться по всем домам улицы, чтобы во время этого действия вызвать прекращение боев, вторая половина должна была подойти сзади и открыть заграждение (грузовикам было запрещено брать боеприпасы). Чтобы предотвратить потери санитарных средств передвижения, я добавил к этому транспорту бронетанковое подразделение, задачей которого было защищать санитарные машины, если бы вопреки ожиданиям они были атакованы. Ранее я вызвал командира танкового подразделения и поручил ему встать по обеим сторонам улицы, и так же обеспечить эту акцию; при этом я запретил им стрелять до тех пор, пока не начнется ответный огонь, и пока женщины находятся на улице.

Слишком поздно я узнал, что это действие было проведено слишком поспешно, вопреки моим предположениям, а также намерениям и сразу с самого начала дошло до двусторонней стрельбы. Две бронетанковые машины загрузили слишком много женщин, чтобы защищаться от бутылок с зажигающими средствами. Я не могу уклониться от ответственности за эти события, так как упрекаю себя в том, что это затея была подготовлена недостаточно обдуманно и тщательно. Это должно быть сделано тем более добросовестно, поскольку командир бронетанковой роты отсутствовал. Я могу только заверить,

drogi dla wozów sanitarnych, aż do Centrali Telefonicznej. Miały one powiewać chustkami, jedna połowa miała posuwać się naprzód i rozproszyć po wszystkich domach ulicy, aby na czas trwania tej akcji spowodować zaprzestanie walki, druga połowa miała podejść od tyłu i otworzyć zapórę (zakazane było zabieranie amunicji samochodom ciężarowym). Aby zapobiec stratom pojazdów sanitarnych, dodałem do tego transportu również broń pancerną, której zadaniem było osłaniać wozy sanitarne, gdyby wbrew oczekiwaniu zostały zaatakowane. Przedtem wezwałem komendanta broni pancernej i poleciłem mu ustawienie się po obydwóch stronach ulicy oraz zabezpieczenie tego przedsięwzięcia; zakazałem im przy tym strzelania tak długo, jak będzie panował spokój i dopóki kobiety znajdują się na ulicy.

Poniewczasie dowiedziałem się, że akcja ta została przeprowadzona zbyt pośpiesznie, wbrew moim przypuszczeniom oraz zamiarom i zaraz na początku doszło do obustronnej strzelaniny. Dwa wozy pancerne załadowały nawet wiele kobiet, aby się bronić przed butelkami zapalającymi. Nie mogę się uchylić od odpowiedzialności za te wydarzenia, gdyż mam sobie do wyrzucenia, że to przedsięwzięcie było przygotowane nie dość starannie i niedostatecznie obmyślane. To powinno być tym sumieniem zrobione, że właśnie szef kompanii pancernej był nieobecny. Mogę tylko zapewnić, że wcale mi nie przyszło na myśl, by kobiety narazić na niebezpieczeństwo, że miałem tylko ten zamiar, aby je odciągnąć od policji bezpieczeństwa, przez zatrudnienie ich, że całym moim życzeniem było przyjść z pomocą kolegom pozostającym w największym niebezpieczeństwie.

Byłem potem 12.8. u Reinefartha i prosiłem go uporczywie, jak tylko mężczyzna może prosić, aby mi pomógł z bronią do burzenia domów w celu doprowadzenia do skutku przedsięwzięcia przy ul. Piusa [XI], zanim będzie za późno; ale Reinefarth nie rozumiał, co to znaczy pomóc koledze i odmówił. Byłem też i u [von dem] Bacha w Sochaczewie i przedstawiłem mu również, że wymagany jest najżywszy pośpiech. On mógłby rozkazać Reinefarthowi, aby mi przydzielił tymczasowo jakąś jednostkę techniczną z ładunkami i otrzymałem jego solidną obietnicę. Po rozmowie z [von dem] Bachem Reinefarth tego rozkazu nie wypełnił. Później (mianowicie po 17.8.) wyjednałem u [von dem] Bacha nowy rozkaz dla Reinefartha, który mu posłano na piśmie, a który nakazywał atak jego oddziałów na ul. Piusa [XI]. Także i ten rozkaz musiał Reinefarth w ustnej rozmowie z [von dem] Bachem udaremnić. Wreszcie gen. Rohr umożliwił wydostanie się załogi przy pomocy miotaczy. Udało się to Jungowi z 14 czy 15 ludźmi. Jung został posłany przez [von dem] Bacha do Himmlera i temu złożył ustne sprawozdanie, został tam awansowany na kapitana.

что мне вовсе не пришло в голову намеренно подвергнуть женщин опасности, я намеревался только убрать их от полиции безопасности, давая им занятие, что единственным моим желанием было прийти на помощь товарищам, находящимся в предельной опасности.

Я был потом 12.8. у РЕЙНЕФАРТА и настойчиво его просил, как только мужчина может просить, чтобы он меня поддержал с оружием для разрушения домов с целью осуществить затею по ул. Пиуса [XI], пока не будет слишком поздно; но РЕЙНЕФАРТ не понимал, что это значит помочь товарищу, и отказался. Я был тоже и у БАХА в Сохачеве и представил ему также, что требуется самое скорое вмешательство. Он мог бы приказать РЕЙНЕФАРТУ, чтобы мне отвёл временно какую-то техническую часть с грузом, и я получил его серьёзное обещание. После разговора с БАХОМ РЕЙНЕФАРТ этого приказа не выполнил. Потом (именно после 17.8.) я добился у БАХА нового приказа для РЕЙНЕФАРТА, который ему послали в письменном виде, а который приказывал провести атаку его отрядов на ул. Пиуса [XI]. И этот приказ РЕЙНЕФАРТ не выполнил, договорившись в устном разговоре с БАХОМ. Наконец генерал РОР сделал возможным освободить этот отряд с помощью метателей. Удалось вырваться ЮНГУ с 14 или 15 людьми. ЮНГ был отправлен БАХОМ к ГИММЛЕРУ, где он представил устный отчёт и был произведён в капитаны.

Приложение к [п.] II
(к вопросам, на которые я не дал ответов)

Я добавляю, что повстанцы 6.8. взяли улицу Шустра – об этом я ничего не знаю. Я был скорее того мнения, что они с самого начала стояли более к северу. Сведения о ситуации в городе доходили ко мне только через ШТАГЕЛЯ и его штабного офицера; однако, они не давали полной картины и давали основание приходить к выводу, что ШТАГЕЛЬ не ориентировался в совокупности событий. ХАН имел какие-то тайные доклады, что пленных – членов СС и полиции (также и полиции правопорядка), повстанцы убивают. Вначале не хотели этому верить, потом, однако, это оказалось правдой. После капитуляции я сам разговаривал в Прушкове с людьми из немецкой авиации, которые вплоть до того времени были пленными АК, и рассказывали мне, что их знакомые шцуплицейские, исключительно из-за их принадлежности к полиции, были застрелены. Хотели мне даже показать виновников, которые были среди взятых в плен офицеров АК, но я от этого отказался, потому что в соответствии с договором о капитуляции преследования были невозможны.

Dodatek do [pkt.] II
(do pytań, na które nie dałem odpowiedzi)

Dodaję, że powstańcy 6.8. zdobyli ulicę Szustra – o tym mi nic nie wiadomo. Ja byłem raczej tego zdania, że oni od samego początku stali bardziej na północ. Wiadomości o sytuacji w mieście dochodziły do mnie tylko pojedynczo przez Stahela i jego oficera operacyjnego; nie dawały one jednak całości obrazu i pozwalały wnioskować, że Stahel nie orientował się w całokształcie wydarzeń. Hahn miał jakieś tajne raporty, że jeńcy – członkowie SS i policji (także i policji porządkowej) byli zabijani przez powstańców. Z początku nie chciano temu wierzyć, potem jednak okazało się to prawdą. Po kapitulacji rozmawiałem sam w Pruszkowie z ludźmi z niemieckiej broni powietrznej, którzy aż do tego czasu byli jeńcami AK, i opowiadali mi, że ich znajomi Schutz-policjanci jedynie ze względu na ich przynależność do policji zostali zastrzeleni. Chcieli mi nawet pokazać sprawców, którzy byli wśród wziętych do niewoli oficerów AK, ale ja z tego zrezygnowałem, ponieważ w myśl układu kapitulacyjnego ściganie nie było przecież możliwe.

Następnie w drugiej połowie października 1944 przedłożono mi duże orzeczenie lekarskie z fotografiami, które zawierało sprawozdanie o zbiorowym grobie ok. 16 trupów. Został on odkryty na podwórzu pewnego hotelu i wskazywał na to, że policjanci, o których tu chodziło, byli zabijani częściowo strzałem w kark, a częściowo ginęli na stryczku.

Ja szacowałem siłę powstańców na 20 [000]–25 000 ludzi. Szacunki z innej strony są mi pod względem liczebnym nieznane. O posiłkach powstańczych z lasów, leżących na południe od Warszawy, informowany byłem przez oficera sztabowego Stahela.

IV. Ogólna ocena działań wojennych

Łupy były nieznaczące, odpowiednio do charakteru walki defensywnej, którą musiałem z konieczności prowadzić, i składały się tylko z niewielkiej ilości broni różnego rodzaju. Własne straty wynosiły za czas od 1. do 17.8. – 756 zabitych, rannych i zaginionych, łącznie z 40–50 ludźmi z policji bezpieczeństwa, o ile współwalczyła ona razem z jednostką policji porządkowej. Straty materialne nie są godne uwagi.

W Oberstleutnancie Rodewaldzie, komendancie Schutz-policji w Warszawie, miałem pomocnika, który swym spokojem i rozważą działał w ciągłym pośpiechu przy nadchodzących i odchodzących meldunkach i ciągłym telefonowaniu o stanie walki. Wyróżniała go przy tym dokładna znajomość ulic miasta i domów w dzielnicy policyjnej i jej okolicy, cze-

Затем во второй половине октября 1944 мне было представлено большое медицинское заключение с фотографиями, которое заключало отчёт о совместной могиле около 16 трупов. Он был обнаружен во дворе одной гостиницы и показывал, что полицейских, о которых здесь идёт речь, убивали частично выстрелом в шею, а частично они погибли на виселице.

Я оценивал силу повстанцев на 20 [000]–25 000 человек. Оценки с другой стороны мне в количественном отношении не известны. О повстанческой поддержке из лесов, расположенных южнее Варшавы, я был информирован штабным офицером ШТАГЕЛЯ.

IV. Общая оценка военных действий

Трофеи были незначительны, соответственно характеру оборонительных сражений, которые я был должен по необходимости вести, и состояли только из небольшого количества оружия разного вида. Собственные потери составляли за время с 1 по 17.8. – 756 убитыми, ранеными и пропавшими, включая 40–50 человек из полиции безопасности, поскольку она сражалась вместе с частью полиции правопорядка. Материальный ущерб не стоит внимания.

В обер-лейтенанте РОДЕВАЛЬДЕ, коменданте шуцполиции в Варшаве, я имел помощника, который своим спокойствием и осмотрительностью действовал в непрерывной спешке при входящих и выходящих докладах и непрерывных переговорах по телефону о боевом положении. Отличался он при этом подробным знанием улиц города и домов в полицейском квартале и его окрестностях, чего мне не хватало. Его подчиненными командирами были преимущественно очень молодые офицеры, которым ещё не хватало опыта. Комендант полиции правопорядка (обер[ст] ГАРИНГ) взял с собой самые лучшие силы на фронт. Обер-лейтенант ГЁДЕ, комендант жандармерии, не сыграл роли в событиях, его офицеры так же нет.

Отряды, как уже упоминалось, состояли, в преобладающей части, из канцелярского и технического персонала и ввиду того трудно было их использовать в боях. Ни мужество, ни храбрость, ни желание сражаться не могли этого недостатка компенсировать. Я, во всяком случае, постоянно волновался, что однажды произойдет генеральная атака повстанцев на полицейский квартал. Если бы ее [по]вели умело и настойчиво, вероятно, судьба полиции была бы окончательно решена. У зипо так же было мало боевой подготовки. Даже танковые части не могли в этом ничего изменить.

go mnie brakowało. Jego poddowódcami byli przeważnie bardzo młodzi oficerowie, którym brak było jeszcze doświadczenia. Komendant policji porządkowej (Ober[st] Haring) zabrał ze sobą najlepsze siły na front. Oberstleutnant Göde, komendant żandarmerii nie zaważył na szali wypadków, jego oficerowie również niewiele.

Załogi, jak już wspomniano, składały się w przeważającej części z personelu biurowego i technicznego i wobec tego trudno było ich użyć w oddziałach. Ani odwaga, ani dzielność i chęć do walki nie mogły braku tego wyrównać. Ja byłem w każdym razie w ustawicznej trosce, że pewnego razu dojdzie do generalnego ataku powstańców na dzielnicę policyjną. Gdyby był on [po]prowadzony zręcznie i trwale, prawdopodobnie byłby przypieczętował los tamtej policji. Sipo była tak samo mało wyszkolona wojskowo. Nawet jednostki pancerne nie mogły w tym nic zmienić.

V. Stosunek podporządkowania

Należy rozróżnić:

- 1) Jednostki oddziałów obrony w mieście pod wodzą gen. Stahela.
- 2) Jednostki oddziałów atakujących, które przyprowadzono z zewnątrz, pod wodzą gen. von dem Bacha jako odrębne korpusy, które aż do dnia 13.8. podlegały różnym komendantom, a mianowicie Stahel podlegał 9 Armii, a [von dem] Bach Himmlerowi. 13.8. zostali podporządkowani: Stahel (a więc także i cała obrona w mieście) [von dem] Bachowi, a ten ostatni – Naczelnemu Dowódcy 9 Armii. [Von dem] Bach podporządkował początkowo wszystkie swe jednostki atakujące gen. Reinefarthowi. Później, nie wiem dokładnie kiedy, musiało to być około 20.8., zestawiono drugą jednostkę pod dowództwem gen. Rohra.

Ja zostałem 17.8. zwolniony jako komendant policji porządkowej z dzielnicy policyjnej i miałem zostać szefem sztabu przy [von dem] Bachu w Sochaczewie. Urzędu tego w praktyce nie otrzymałem. Moim następcą w dzielnicy policji został Rodewald. Z początkiem września zostałem znowu zatrudniony przez [von dem] Bacha jako dowódca SS i policji na dystrykt zachodni warszawski z siedzibą w Sochaczewie. Rohrowi nie podlegałem.

Ogólny plan generała von dem Bacha był mi nieznany. Rozmawiał on ze mną telefonicznie z Krakowa w pierwszych dniach sierpnia, aby się poinformować. Przy tym dowiedziałem się, że Himmler powierzył mu zlikwidowanie powstania. Tak on, jak i Reinefarth, trzymali wtedy dowódcę SS i policji całkiem na uboczu, aż ja się sam zameldowałem w dniu 12.8. Wiadomości moje odnośnie [do] tego, co do tamtej pory się zdarzyło, pochodziły od Stahela względnie od jego oficera operacyjnego. Potem, po 17.8. tak samo mało mnie [von dem] Bach wtajemniczał w swe zamiary

V. Порядок подчинения

Надо различить:

1) Части отрядов обороны в городе под командованием генерала ШТАГЕЛЯ и

2) Части наступающих отрядов, которые привели снаружи, под командованием генерала фон дем БАХА, как отдельного корпуса, и которые вплоть до 13.8. подчинялись разным комендантам, а именно: ШТАГЕЛЬ подчинялся 9-й армии, а БАХ – ГИММЛЕРУ. 13.8. были подчинены: ШТАГЕЛЬ (а также и вся оборона в городе) – БАХУ, а этот последний – командующему 9-й армией. БАХ подчинил сначала все свои наступающие части генералу РЕЙНЕФARTУ. Потом, я не знаю точно, когда, это должно быть около 20.8., составили вторую часть под командованием генерала РОРА.

17.8 я был освобожден от должности начальника полиции правопорядка в полицейском квартале и должен был стать начальником штаба у БАХА в Сохачеве. Этой должности на практике я так и не получил. Моим преемником в квартале полиции стал РОДЕВАЛЬД. С началом сентября я был снова занят БАХОМ на должность командира СС и полиции в Западном округе варшавском с местонахождением в Сохачеве. РОРУ я не подчинялся.

Общий план генерала фон дем БАХА был мне неизвестен. Разговаривал он со мной по телефону из Кракова в первые дни августа, чтобы навести справку. При том я узнал, что ГИММЛЕР поручил ему ликвидировать восстание. Таким образом он, как и РЕЙНЕФART, держали тогда командира СС и полиции совсем в стороне, пока я сам не доложил о себе 12.8. Мои знания относительно того, что произошло до той поры, происходили от ШТАГЕЛЯ или от его штабного офицера. Потом, после 17.8. так же мало БАХ меня посвящал в свои намерения и планы, так что поныне осталось для меня загадкой, почему он меня вообще уволил из полицейского квартала. Подробную информацию, касательно поставленных мне, а оставленных без ответа вопросов, могли бы дать докладчики, кроме БАХА, ШТАГЕЛЯ, РЕЙНЕФARTА и РОРА, их штабные офицеры. При БАХЕ и ШТАГЕЛЕ были штабные офицеры вермахта (майоры), при РЕЙНЕФARTE и РОРЕ – штабные офицеры шцуполиции (обер-лейтенанты); их фамилии я забыл, за исключением обер-лейтенанта ШЕППЕГО (РОР), который потом пал под Брюнн.

После капитуляции генерала БУРА-КОМОРОВСКОГО я узнал, что атакующих летчиков, которых БАХ назначил на отдельные объекты, он назвал самыми эффективными. Это достойно внимания, потому что БАХ распорядился всего только 4 самолётами на Окенце, из которых, как известно, один был сбит. Генерал „БУР”, отвечая на вопрос, пред-

i plany tak, że do dziś dnia pozostało dla mnie zagadką, dlaczego on mnie w ogóle zwolnił z dzielnicy policyjnej. Dokładnych informacji co do postawionych mi, a pozostawionych bez odpowiedzi pytań, mogliby udzielić referenci, poza [von dem] Bachem, Stahelem, Reinefarthem i Rohrem oraz ich oficerami operacyjnymi. Przy [von dem] Bachu i Stahelu byli oficerowie sztabowi Wehrmachtu (majorzy), przy Reinefartheie i Rohrze – oficerowie sztabowi Schutz-policji (Oberstleutnanci); nazwiska ich zapomniałem, za wyjątkiem Oberstleutnanta Schoeppego (Rohr), który potem padł pod Brünn.

Po kapitulacji gen. „Bora” – Komorowskiego dowiedziałem się, że atakujących lotników, których [von dem] Bach wyznaczył na poszczególne obiekty, nazwał on najskuteczniejszymi. Jest to godne uwagi z tego powodu, że [von dem] Bach rozporządzał ogółem tylko 4 samolotami na Okęciu, z których, jak wiadomo, jeden został zestrzelony. Gen. „Bór”, zapytany, podał straty w ludziach na 250 000 (polscy kombatan-ci i nie kombatan-ci). Do niemieckiej niewoli dostało się 11 000 bojowników powstańczych (kobiet i mężczyzn). Ludność cywilna w ostatnim kotle liczyła 152 000. Niemiecką policję ogarnęło poruszenie i rozczarowanie, że wśród jeńców niemieckich u powstańców nie znalazł się żaden z ich członków”.

O powyższym sporządzono protokół niniejszy.

Sędzia Apelacyjny Śledczy
J. Skórzy[ński]^a
Członek Głównej Komisji Badania
Zbrodni Niemieckich w Polsce

IPN, 1100, t. 2, k. 286–312.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Dokument opublikowany w: H. von Krannhals, Der Warschauer..., s. 262–277.

Przypisy

^a Podpis odręczny.

¹ Powinno być: SS Brigadeführer i gen. mjr policji.

² Informacja nieścisła. Dca SS i policji urzędujący w każdym dystrykcie (a podległy Wyższemu Dcy SS i Policji) koordynował oba piony policyjne. Podlegała mu zarówno policja porządkowa, jak i bezpieczeństwa (i jej dowódcy). Od maja 1942 Dcy SS i Policji w dystryktach byli zastępcami gubernatorów dystryktów ds. bezpieczeństwa.

³ Hahn Ludwig Hermann (1908–1986), SS Obersturmbannführer/Standartenführer, dr; w kampanii wrześniowej 1939 dca EK 1 z Einsatzgruppe I; od stycznia do sierpnia 1940 kmtd policji bezpieczeństwa i SD dystryktu krakowskiego, następnie pełnomocnik Reichsführera SS w Bratysławie; od sierpnia 1941 do grudnia 1944 kmtd policji bezpieczeństwa i SD dys-

ставил потери в людях на 250 000 (польские фронтовики и не фронтовики). В немецкий плен попало 11 000 повстанческих боевиков (женщин и мужчин). Гражданское население в последнем окружении насчитывало 152 000. Немецкой полицией овладело волнение и разочарование, что среди немецких пленных у повстанцев не нашёлся никто из их членов».

О вышеуказанном составили настоящий протокол.

Апелляционный следственный судья
Ю. СКУЖИ[НЬСКИЙ]^а
Член Главной комиссии исследования
немецких преступлений в Польше

ИНП, 1100, т. 2, л. 286–312.

Копия на польском языке, машинопись.

Документ опубликован в: Н. von Krannhals, Der Warschauer..., s. 262–277.

Примечания

^а Собственноручная подпись.

¹ Правильно – бригадефюрер СС и генерал-майор полиции.

² Неточная информация. Командующий СС и полицией каждого округа (подчиняющийся высшему командующему СС и полицией) координировал оба сектора полиции. У него в подчинении находилась как полиция порядка, так и безопасности (и их командиры). С мая 1942 командующие СС и полицией округов являлись заместителями губернаторов округов по вопросам безопасности.

³ Хан Людвиг Герман (1908–1986), оберштурмбанфюрер/штанدارтенфюрер СС, доктор; во время сентябрьской кампании 1939 командир 1 айнцакоманды I айнцагруппы; с января по август 1940 командир полиции безопасности и СД Краковского округа, затем представитель рейхсфюрера СС в Братиславе; с августа 1941 по декабрь 1944 командир полиции безопасности и СД Варшавского округа, затем командир айнцагруппы Л; с марта 1945 в штабе высшего командующего СС и полицией в Дрездене, затем командующий полицией безопасности и СД в Вестфалии; после войны до 1949 скрывался под фальшивой фамилией; в ФРГ был судим дважды – в 1973 (12 лет тюремного заключения) и в 1975 (пожизненное заключение). В июне 1944 «Кедив» ГК АК запланировал ликвидацию Хана, однако подготовленное покушение не было осуществлено.

⁴ Харинг Рудольф, полковник шцуполиции, до 7 июля 1944 командир полиции порядка в Варшавском округе; в июле 1944 командир тревожного полка охранной полиции.

⁵ Гёринг Эмиль (1890), группенфюрер СС и генерал-поручик полиции; в октябре 1939 и с марта 1944 командующий полицией порядка в генерал-губернаторстве; в 1939–1943 командующий полицией порядка последовательно в Дрездене и Осло; с февраля 1945 генеральный инспектор полицейских училищ в Главном управлении полиции порядка.

⁶ Несомненно, ошибка. Ни одна танковая дивизия СС не имела в своем составе подразделений, оснащенных тяжелыми танками Т-VI «Тигр» (PzKpfw VI „Tiger”). Эти танки состояли на вооружении исключительно тяжелых танковых батальонов.

tryktu warszawskiego, potem dca Einsatzgruppe L; do marca 1945 w sztabie wyższego dcy SS i policji w Dreźnie, następnie dca policji bezpieczeństwa i SD w Westfalii; po wojnie do 1949 ukrywał się pod fałszywym nazwiskiem; w RFN sądzony dwukrotnie w 1973 (12 lat więzienia) i w 1975 (dożywocie). W czerwcu 1944 Kedyw KG AK zaplanował likwidację Hahna, przygotowany zamach nie doszedł jednak do skutku.

⁴ Haring Rudolf, płk Schutzpolizei, do 7 lipca 1944 kmdt policji porządkowej w dystrykcie warszawskim; w lipcu 1944 dca pułku alarmowego policji ochronnej.

⁵ Höring Emil (ur. 1890), SS Gruppenführer i gen. por. policji; w październiku 1939 i od marca 1944 dca policji porządkowej w GG; w l. 1939–1943 dca policji porządkowej kolejno w Dreźnie i Oslo; od lutego 1945 generalny inspektor szkół policyjnych w Głównym Urzędzie Policji Porządkowej.

⁶ Niewątpliwie pomyłka. Żadna dywizja pancerna SS nie miała w swoim składzie organicznych pododdziałów wyposażonych w czołgi ciężkie PzKpfw VI „Tiger”. Czołgi te stanowiły wyłącznie wyposażenie batalionów czołgów ciężkich.

**15 октября – 3 ноября 1948, Варшава. Протокол допроса
начальника СС и полиции в Варшавском округе
бригадфюрера СС П. О. Гейбеля**

Протокол

15, 16, 18–21, 23 и 25 октября и ^{а-3-а} ноября 1948 г. в г. Варшаве, Судья апелляционного суда по следственным делам особого значения Юзеф СКУЖИНСКИЙ, действуя в качестве члена Главной комиссии исследования гитлеровских преступлений в Польше, допросил, согласно ст. 79, 80, 140 и 254 УПК, при участии переводчика немецкого языка – давшей присягу Юзефы МАЛЬЦОВОЙ, проживающей в г. Варшаве по адресу: ул. Злота, 54 кв. 92 – ниже перечисленного в качестве подозреваемого, который в переводе на польский язык дал следующие показания:

«Меня зовут ПАУЛЬ ОТТО ГЕЙБЕЛЬ, сын Оттона и Тони, рожд. 10 июня 1898 г. в г. Дортмунд, генерал-майор полиции, бывший комендант СС и полиции Варшавского округа, награжден Железным крестом I и II класса и крестом заслуги, несудимый.

На вопрос судьи:

Признаетесь ли вы в том, что, вопреки обязывающим немецкий Рейх обязательствам, в особенности положениям Гаагской конвенции 1907 г., а также принципам гуманизма и требованиям общественной совести, как член преступных организаций НСДАП и СС, сотрудничая с властями немецкого государства на должностях: коменданта СС и полиции Варшавского округа, командующего во время Варшавского восстания вооруженными силами в полицейском квартале, и разрушающего город Варшаву, за период с 3 марта 1944 г. до момента ухода немецких оккупантов из города Варшавы, принимали участие в массовых убийствах польских граждан, их мучениях и грабежах их имущества, т. е. преступлений, предусмотренных в ст. 1 §1, 4 §1, 2 и 3 пп. а) и б) декрета о размере наказания для фашистско-гитлеровских преступников и ст. 93 в связи со ст. 97 и 99, 225, 248 и 259 УК,

[Ответ ГЕЙБЕЛЯ:] Заявляю: своей вины я не признаю и поясняю: в НСДАП я вступил 1 XII 1931 г., а в СС 1 VII 1938 г. Своих номеров в партии и СС не помню. Я являюсь профессиональным офицером полиции. С 1941 г. я работал в Главном управлении полиции общественного порядка в Берлине, в последнее время на должности

**15 października – 3 listopada 1948, Warszawa. Protokół
przesłuchania dowódcy SS i policji w dystrykcie warszawskim
gen. Paula Ottona Geibla**

Protokół

Dnia 15, 16, 18–21, 23 i 25 października oraz ^{a-3^a} listopada 1948 r. w Warszawie Sędzia Apelacyjny Sledczy do spraw wyjątkowego znaczenia Józef Skórzyński, działając jako członek Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce, przesłuchał stosownie do art. 79, 80, 140 i 254 k.p.k., przy udziale tłumacza z języka niemieckiego – zaprzysiężonej Józefy Malcowej, zamieszkałej w Warszawie przy ul. Złotej nr 54 m. 92 – niżej wymienionego w charakterze podejrzanego, który w tłumaczeniu na język polski zeznał, co następuje:

„Nazywam się PAUL OTTO GEIBEL, syn Ottona i Toni, urodzony 10 czerwca 1898 r. w Dortmund, generalmajor der Polizei, b[ły] dowódca SS i policji na dystrykt warszawski, odznaczony Krzyżem Żelaznym I i II klasy i krzyżem zasługi, nie karany.

Na pytanie Sędziego:

Czy przyznaję się do tego, że wbrew obowiązującym Rzeszę Niemiec-ką zobowiązaniom, w szczególności zaś przepisom Konwencji Haskiej z 1907 r., oraz zasadom humanitaryzmu i wymaganiom społecznego sumienia, jako członek organizacji przestępczych NSDAP i SS, idąc na rękę władzy państwa niemieckiego na stanowiskach: dowódcy SS i policji na dystrykt warszawski, dowodzącego w czasie powstania warszawskiego siłami zbrojnymi w dzielnicy policyjnej i burzącego miasto Warszawę, w okresie czasu od 3 marca 1944 r. do momentu opuszczenia miasta Warszawy przez okupanta niemieckiego, brałem udział w masowych zabójstwach obywateli polskich, znęcaniu się nad nimi i rabowaniu ich mienia, tj. zbrodni przewidzianych w art. 1 §1, 4 §1, 2 i 3 pp. a) i b) dekretu o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy oraz art. 93 w związku z art. 97 i 99, 225, 248 i 259 k.k.

Oświadczam: do winy się nie poczuwam i wyjaśniam: do NSDAP wstąpiłem 1 XII 1931 r., a do SS 1 VII 1938 r. Numerów swoich w partii i SS nie pamiętam. Jestem zawodowym oficerem policji. Od 1941 r. pracowałem w Głównym Urzędzie Policji Porządkowej w Berlinie, ostatnio na stanowisku szefa Urzędu Personalnego w randze pułkownika żandarme-

шефа управления кадров в ранге полковника жандармерии. Чтобы получить ранг генерала-майора полиции, я должен был пройти через должность коменданта полиции общественного порядка. Таковую должность я должен был получить в Гданьске в начале марта 1944 г. Однако рейхсфюрер СС неожиданно распорядился о том, чтобы я принял должность коменданта СС и полиции Варшавского округа после КУЧЕРЫ¹, который в феврале 1944 г. был убит.

Когда в результате этого распоряжения рейхсфюрера СС я 1 марта приехал в Краков, то высший командир СС и полиции КОППЕ, объяснил, давая мне инструкцию, касающуюся нового места службы, что полиция безопасности не подчинена коменданту СС и полиции, а ее шеф в Кракове БЕРКАМП² заявил, что даст д-ру ХАНУ в Варшаве указание, чтобы он информировал меня о политическом положении в округе. Новую должность я принял, кажется, 3 марта. В Варшаве я застал д-ра БЕТХЕРА³, который фактически являлся комендантом СС и полиции в г. Радом, здесь же временно исполнял должность коменданта в течение 4 недель, и после передачи мне служебных обязанностей, вернулся в Радом.

Вскоре после принятия служебных обязанностей мне принесли из полиции безопасности для подписи проект объявления о расстреле некоторого количества поляков, находящихся под арестом в полиции безопасности, в качестве ответа за нападения членов движения Сопротивления на немцев и поляков, остающихся на немецкой службе. Немедленно я связался по телефону с комендатурой полиции безопасности. Из-за того, что я не застал ее начальника, д-ра ХАНА, я заявил соответствующему референту, что, не имея влияния на военно-полевой суд полиции безопасности, я не буду подписывать такого рода объявлений, как мне было передано. Отвечая мне, он объяснил, что мой предшественник КУЧЕРА всегда подписывал такие объявления. В течение всего времени моей службы я не подписал ни одного приказа или объявления о расстреле. Когда я видел расклеенные объявления о расстрелах, я предполагал, что речь шла об исполнителях покушений или их помощниках. Однако ХАН говорил мне, что для приговора о смерти и расстреле достаточно только иметь листовку, и то, несмотря на возраст. Когда потом пришел ко мне ХАН, и я сказал ему, что из статистики покушений на немцев следует, что, несмотря на расстрелы, количество покушений не только не уменьшается, но, наоборот, постоянно растет, и это означает, что цель запугивания не достигнута, и что в такой ситуации сам расстрел людей является бессмысленным. ХАН ответил мне на это, что он получил такой приказ из Берлина и что этого приказа никто из нас не может отменить. Помимо такого ответа, я попросил ХАНА, чтобы довел до сведения

rii. Ażebym otrzymał rangę generała-majora policji, musiałem przejść poprzednio przez stanowisko dowodzącego policji porządkowej. Stanowisko takie miałem objąć w Gdańsku na początku marca 1944 r. Reichsführer SS zarządził jednak niespodziewanie, ażeby objąć stanowisko dowódcy SS i policji na dystrykt warszawski po Kutscherze¹, który w lutym 1944 r. został zastrzelony.

Kiedy na skutek tego zarządzenia Reichsführera SS przybyłem 1 marca do Krakowa, to wyższy dowódca SS i policji KOPPE, udzielając mi instrukcji odnośnie [do] nowego miejsca służby, wyjaśnił, że policja bezpieczeństwa nie podlega dowódcy SS i policji, a szef jej w Krakowie Bierkamp² oświadczył, że wyda dr. Hahnowi w Warszawie polecenie, ażeby informował mnie o politycznych stosunkach w dystrykcie warszawskim. Nowe stanowisko objąłem, zdaje się, w dniu 3 marca. W Warszawie zastałem dr. Böttchera³, który będąc faktycznie dowódcą SS i policji w Radomiu, tutaj pełnił funkcję dowódcy czasowo w okresie 4 tygodni i po przekazaniu mi urzędowania powrócił do Radomia.

Wkrótce po objęciu przeze mnie urzędowania przyniesiono mi z policji bezpieczeństwa do podpisu koncept obwieszczenia o rozstrzelaniu pewnej liczby Polaków znajdujących się w areszcie policji bezpieczeństwa w odwet za napady członków ruchu oporu na Niemców i Polaków pozostających na służbie niemieckiej. Niezwłocznie połączyłem się telefonicznie z komendą policji bezpieczeństwa. Ponieważ nie zastałem jej kierownika, dr. Hahna, oświadczyłem odnośnemu referentowi, że nie mając wpływu na sąd doraźny policji bezpieczeństwa, nie będę podpisywał obwieszczeń tego rodzaju, jakie zostało mi przesłane. Na to on mi wyjaśnił, że mój poprzednik Kutschera zawsze takie obwieszczenia podpisywał. Za cały czas mego urzędowania nie podpisałem ani rozkazu, ani też obwieszczenia o rozstrzelaniu. Widząc rozlepione obwieszczenia o rozstrzeliwaniach przypuszczałem, że chodziło o sprawców zamachów lub ich pomocników. Hahn jednak mi mówił, że do skazania na śmierć i rozstrzelania wystarczy samo posiadanie ulotki, bez względu na wiek. Kiedy następnie przyszedł do mnie Hahn i ja mu powiedziałem, że prowadzona przeze mnie statystyka zamachów na Niemców wykazuje, że pomimo rozstrzeliwań liczba zamachów nie tylko się nie zmniejsza, ale odwrotnie, stale wzrasta, że zatem cel odstraszenia nie zostaje osiągnięty, i że wobec tego jest bezsensowne samo rozstrzeliwanie ludzi, Hahn odpowiedział mi na to, że otrzymał taki rozkaz z Berlina i że rozkazu tego nikt z nas nie może uchylić. Pomimo takiej odpowiedzi prosiłem Hahna, ażeby doniósł Bierkampowi, że dalsze rozstrzeliwania są bezsensowne, a ja ze swej strony zameldowałem o tym Koppemu.

Mniej więcej w połowie maja, kiedy zagroziłem Hahnowi, że wnoszę skargę do Himmlera, rozstrzeliwania ustały. Ku mojemu zaskocze-

БИРКАМПА, что дальнейшие расстрелы являются бессмысленными, а я, со своей стороны, доложил об этом КОППЕ.

Около середины мая, когда я грозил ХАНУ, что подам жалобу ГИММЛЕРУ, расстрелы приостановились. К моему удивлению, почти одновременно приостановились и покушения на немцев, на что я обратил внимание ХАНА. Об том, что в период с 4 марта по 22 мая 1944 г. были расстреляны 991 человек, я не знал и только сейчас узнаю об этом от Судьи.

В начале июля по почте „Sicherheits-Passierschein A” я получил адресованный полковнику ГЕЙБЕЛЮ, Аллея Руж, 2, документ на немецком языке, а моя фамилия была написана на пишущей машинке. В углу документа находился польский орел, над которым было напечатано: „Польский комиссариат безопасности” („Polnisches Sicherheits Komisariat”), а под ним: «Отдел – картотека немцев» („Abteilung Deutsche Kartei”). Упомянутое „Sicherheits-Passierschein A” я вручил американскому лейтенанту СТИВЕНСУ вместе с почтовым конвертом в лагере Херсбрюк в Баварии, во время моего допроса в октябре 1945 г. Судья показывает мне документ, написанный на английском языке, который адресован: To Mr. Geibel, Colonel Warschau, Al. Róż 2 (был предъявлен документ, отправленный Первым прокурором Н. Т. Н. при письме от 23 августа 1946 г. за № 497/46). Он является выпиской, полученной мною „Passierschein”. Начальник Польской военно-судебной миссии в Дахау сказал мне, что считает этот документ обычной немецкой провокацией со стороны гестапо.

Кстати, ХАН, объясняя осуществляемые расстрелы, говорил, что знает о подготовке поляков к восстанию, потому что он перехватил радиосообщение, переданное из Лондона польским эмиграционным правительством к командованию движения сопротивления в Варшаве, и что об этом говорится также в листовках. Уже начиная с апреля, ХАН информировал меня о готовящемся восстании и его сроках. В одном или двух случаях точно указывал день и время его начала. Информацию, получаемую от ХАНА, я сообщал губернатору ФИШЕРУ и главному военному коменданту. Губернатор ФИШЕР никогда не верил в это и отвечал мне: „Мои поляки не сделают восстания” и каждый раз торжествовал, когда оказывалось, что предсказываемый срок прошел, и восстание не началось. Со своей стороны, у вермахта не было по этому вопросу своего мнения.

В результате информации ХАНА мною и военным комендантом Варшавы был разработан план борьбы и обороны в случае беспорядков. План предусматривал три степени тревоги: в случае двух первых степеней – небольшие беспорядки – командование борьбой принадлежало мне, как коменданту СС и полиции, а в случае III степени – всеобщего восстания – командование переходило к вермахту.

niu prawie jednocześnie ustały i zamachy na Niemców, na co zwróciłem uwagę Hahnowi. O tym, że w okresie od 4 marca do 22 maja 1944 r. rozstrzelano 991 osób, nie wiedziałem i dopiero teraz dowiaduję się o tym od Sędziego.

Na początku lipca otrzymałem z poczty «Sicherheits-Passierschein A» adresowany do pułkownika Geibla, aleja Róż 2. Dokument był podpisany w języku niemieckim, a moje nazwisko wpisane było na maszynie. W rogu dokumentu był orzeł polski, nad nim było wydrukowane: «Polski Komisariat Bezpieczeństwa» («Polnisches Sicherheits Komissariat»), a pod nim: «Wydział – Kartoteka Niemców» («Abteilung Deutsche Kartei»). Wspomniany «Sicherheits-Passierschein A» wręczyłem amerykańskiemu leutnantowi Stevensowi wraz z kopertą pocztową w obozie w Hersbrucku w Bawarii przy przesłuchaniu mnie w październiku 1945 r. Sędzia okazuje mi dokument sporządzony w języku angielskim i zaadresowany: To Mr. Geibel, Colonel Warschau, al. Róż 2 (został okazany dokument nadesłany przez Pierwszego Prokuratora NTN przy piśmie z dnia 23 sierpnia 1946 r. za nr 497/46). Stanowi on odpis otrzymanego przeze mnie «Passierschein». Kierownik Polskiej Misji Wojskowo-Sądowej w Dachau powiedział mi, że uważa ten dokument za zwykłą niemiecką prowokację ze strony gestapo.

Nadmieniam, że Hahn tłumacząc się z dokonywania rozstrzeliwań mówił, że wie o przygotowywaniu się Polaków do powstania, gdyż przejął „Funkspruch” nadany z Londynu przez polski rząd emigracyjny dla dowództwa ruchu oporu w Warszawie i że mówi się o tym także w ulotkach. Już poczynając od kwietnia, Hahn informował mnie o przygotowywanym powstaniu i podawał jego termin. W jednym czy też w dwóch wypadkach ściśle podał dzień i godzinę jego wybuchu. Informacje otrzymywane od Hahna komunikowałem gubernatorowi Fischerowi i naczelnemu komendantowi polowemu Wehrmachtu (Oberfeldkomendant der Wehrmacht). Gubernator Fischer nigdy w to nie wierzył i odpowiadał mi: «Moi Polacy nie zrobią powstania» i za każdym razem triumfował, gdy się okazywało, że zapowiedziany termin upłynął, a powstanie nie wybuchło. Wehrmacht zaś nie miał co do tego własnego zdania.

Na skutek informacji Hahna został opracowany przeze mnie i Oberfeldkomendanta Warszawy plan walki i obrony na wypadek rozruchów. Plan przewidywał trzy stopnie alarmu; w wypadku dwóch pierwszych stopni – rozruchy mniejsze – kierownictwo walką należało do mnie, jako do dowódcy SS i policji, w wypadku zaś III stopnia – powstania powszechnego – dowództwo przechodziło do Wehrmachtu.

O tym, że ma powstanie wybuchnąć 1 sierpnia, Hahn nie uprzedził, a ja dowiedziałem się o tym zupełnie przypadkowo na godzinę przed wybuchem: o godz. 16-tej urząd mój przy alei Róż otrzymał wiadomość te-

О том, что восстание должно начаться 1 августа, ХАН не предупредил, а я узнал об этом совершенно случайно за час до его начала. В 16 часов в мое учреждение по аллее Руж позвонил по телефону лейтенант авиации, который не назвал своей фамилии, и сообщил информацию о том, что прошлой ночью он узнал у одной польки о назначении срока начала восстания на этот день, на 17 часов.

Считая эту информацию серьезной, я доложил о ней по телефону коменданту Варшавы, генералу ШТАГЕЛЮ – добавив, что я объявляю вторую степень тревоги и еду в комендатуру шуцполиции и там буду ждать дальнейшего развития ситуации. Комендатура шуцполиции находилась по ул. Полицейной (ал. Шуха) и обладала всем техническим оборудованием для выдачи приказов, а также получения информации извне. Номера дома я не помню, но это был дом красного цвета, расположенный не на самой улице, а несколько в глубине. Соседнее здание белого цвета занимала комендатура зипо.

Начиная с вечера 1 августа, контролируемая мною территория являлась треугольником: с востока ул. Полицейная, с запада – Маршалковская и с севера – 6 Серпня, причем северо-восточный угол этого треугольника принадлежал боевому участку полиции безопасности – которая, как я уже пояснял, мне не подчинялась даже во время восстания и с самого начала защищалась самостоятельно.

Командиром на участке зипо был д-р ХАН. Участок зипо начинался от здания комендатуры зипо вместе с расположенной сзади свободной территорией и охватывал польское игровое казино, прикасалось к восточному концу развалин по ул. 6 Серпня, а за этой улицей достигал здания криминальной полиции, расположенной по аллее Звыцества (аллея Сталина)⁴.

Судья сообщает мне содержание отчета фон дем БАХА, из которого следует, что моя оборонная группа состояла из частей полиции общественного порядка и полиции безопасности (был зачитан и переведен на немецкий язык фрагмент отчета фон дем БАХА, находящийся на странице 305 квартального журнала „Дзее Найновше” Института национальной памяти⁵).

Выше упомянутое заявление фон дем БАХА не соответствует действительности. Силы, которые подчинялись мне, с момента начала восстания достигали 1800 человек. Они были размещены: 1) в комендатуре шупо – вместе с отрядами моторизованными и связи полиции общественного порядка – около 900 до 1000 человек, 2) в здании Сената по ул. Вейской два взвода СС и полиции – около 220 человек, 3) в Академическом доме по ул. Академической – около 250 человек из шупо, 4) комендатура жандармерии по ул. Дворковой – приблизительно, 50–60 человек, 5) офисный персонал командира управления СС (и) полиции по аллее

lefoniczną od porucznika lotnictwa, który nie podał swego nazwiska, że ubiegłej nocy dowiedział się od jednej Polki o wyznaczeniu terminu wybuchu powstania tego dnia na godz. 17-tą.

Uważając informację za poważną, zameldowałem telefonicznie o niej komendantowi Warszawy gen. Stahelowi dodając, że zarządzam drugi stopień alarmu i że jadę do komendy Schutzpolizei i tam będę oczekiwał dalszego rozwoju wypadków. Komenda Schutzpolizei znajdowała się przy ul. Policyjnej (al. Szucha) i posiadała wszelkie techniczne urządzenia do wydawania rozkazów oraz otrzymywania informacji z zewnątrz. N[ume]-ru domu nie pamiętam, ale był to dom koloru czerwonego, położony nie przy samej ulicy, a trochę w głębi. Sąsiedni gmach koloru białego z prawej strony był zajęty przez komendę Sicherheitspolizei.

Począwszy od wieczora 1 sierpnia obsadzony przeze mnie teren stanowił trójkąt: od wschodu ul. Policyjna, od zachodu – Marszałkowska i od północy – 6 Sierpnia, przy czym północno-wschodni kąt tego trójkąta należał do odcinka walki policji bezpieczeństwa – która, jak już poprzednio wyjaśniłem, mnie nie podlegała nawet podczas powstania i od początku broniła się samodzielnie.

Dowódcą na odcinku Sicherheitspolizei był dr Hahn. Odcinek Sicherheitspolizei zaczynał się od budynku komendy Sicherheitspolizei z łączącym z tyłu wolnym terenem i obejmował polskie kasyno gry, dotykał do wschodniego końca ruin przy ul. 6 Sierpnia, a za tą ulicą dochodził do budynku kryminalnej policji, leżącego przy alei Zwycięstwa (aleja Stalina)⁴.

Sędzia komunikuje mi treść relacji von den Bacha, z której wynika, że moja grupa obrony składała się z jednostek policji porządkowej i bezpieczeństwa (został odczytany i przetłumaczony na język niemiecki ustęp z relacji von dem Bacha, znajdujący się na str. 305 kwartalnika „Dzieje Najnowsze” Instytutu Pamięci Narodowej⁵).

Powyższe oświadczenie von dem Bacha nie jest zgodne z prawdą. Siły, które mi podlegały, od momentu wybuchu powstania dochodziły do 1800 ludzi. Były one rozlokowane: 1) w komendzie Schutzpolizei – razem z oddziałami motorowymi i łączności policji porządkowej około 900 do 1000 ludzi, 2) w gmachu Senatu przy ul. Wiejskiej dwie kompanie SS i policji – około 220 ludzi, 3) w domu akademickim przy ul. Akademickiej – około 250 ludzi z Schutzpolizei, 4) komenda żandarmerii przy ul. Dworkowej – około 50–60 ludzi, 5) personel biurowy dowódcy Urzędu SS [i] Policji przy alei Róż 2 – około 20 ludzi, 6) personel biurowy Prezydium Policji na rogu Alei Zwycięstwa i Piusa [XI] – około 30 ludzi i trzy straże obiektów wodociągowych – około 120 ludzi, Elekrowni – około 100 ludzi oraz Chłodni – około 60 ludzi z SA Hilfspolizei. Prawdopodobnie 2 sierpnia przydzielono mi kompanię piechoty Wehrmachtu – około 100–120 ludzi

Руж, 2 – примерно 20 человек, 6) офисный персонал президиума полиции на углу аллеи Звыценства и Пиуса [XI] – примерно, 30 человек и три поста водопроводных объектов – примерно, 120 человек, Электростанции – около 100 человек и холодильных камер – примерно, 60 человек из СА, Hilfspolizei. Предположительно 2 августа мне прикомандировали взвод пехоты вермахта – около 100–120 человек, с четкой оговоркой использовать его только для обороны. Перечисленным частям я давал приказы и по заявлению штабного офицера генерала ШТАГЕЛЯ, я должен был составлять самую большую группу его обороны.

Точно в 5 часов вспыхнуло восстание и комендатура, в которой я находился, была обстреляна из гранатомета. Первая граната разорвалась перед зданием зипо, по соседству со зданием командования шупо. Перед вечером того же дня генерал ШТАГЕЛЬ спросил меня по телефону, какая ситуация на моем участке обороны и в целом по городу. Я ответил ему, что мы были сильно атакованы, но атаку мы отразили, что согласно большинству рапортов все посты ведут бои, а некоторые из них находятся в тяжелом положении.

На вопрос ШТАГЕЛЯ, считаю ли я, что это является всеобщим восстанием, и получал ли я доклады о начале восстания в провинции, я ответил, что таких рапортов еще у меня нет, но также что настоящая ситуация является началом больших сражений, которые нас ожидают. Через некоторое время после разговора со мной, ген. ШТАГЕЛЬ обнародовал распоряжение о введении осадного положения. В этот день, вечером, я получил сообщение за подписью ГИММЛЕРА, который призывал меня, чтобы я храбро и яростно боролся с повстанцами. Содержания этого сообщения я не помню, но четко помню последнюю ее фразу: „Уничтожьте десятки тысяч”.

Эту фразу я понял как призыв к уничтожению гражданского населения, потому, что моими слабыми силами я не мог уничтожить десятки тысяч аковцев. Этого приказа я далее не передал, а лишь только показал его коменданту шупо обер-лейтенанту РОДЕВАЛЬДУ. Ни я сам, ни также никто из сотрудников полиции общественного порядка, не убил никого из поляков в результате этого приказа. Когда 5 августа я получил от ГИММЛЕРА документ, подписанный генералом РОДЕ, в котором мне приказывали, чтобы я каждый час докладывал о ситуации в Варшаве, а я не располагал такой информацией, тогда я потребовал ее у части Ваффен СС по алее Звыценства, у части Ваффен СС в казармах по ул. Раковецкой и у комендатуры зипо.

Из рапорта, присланного мне ХАНОМ, я узнал о количестве убитых врагов, а также о количестве исполненных расстрелов поляков. В голове у меня крутятся две цифры, касающиеся количества расстрелов –

z wyraźnym zastrzeżeniem prawa użycia jej tylko do obrony. Wymienionym jednostkom dawałem rozkazy i według oświadczenia oficera operacyjnego sztabu generała Stahela miałem stanowić największą grupę jego obrony.

Dokładnie o godz. 5 wybuchło powstanie i komenda, w której się znajdowałem, została ostrzelana granatami z miotacza granatów. Pierwszy granat wybuchł przed budynkiem Sicherheitspolizei, sąsiadującym z budynkiem komendy Schutzpolizei. Przed wieczorem tego dnia gen. Stahel zapytał mnie telefonicznie, jaka jest sytuacja na moim odcinku obrony i w całym mieście. Odpowiedziałem mu, że zostaliśmy ciężko zaatakowani, ale odparliśmy atak, że według większości meldunków wszystkie posterunki znajdują się w stanie walki, a niektóre z nich są w bardzo ciężkim położeniu.

Na pytanie zaś Stahela, czy uważam, że jest to ogólne powstanie i czy otrzymałem meldunki o wybuchu powstania na prowincji, odpowiedziałem, że takich meldunków jeszcze nie mam, ale że stan obecny jest początkiem wielkich walk, jakie nas oczekują. Wkrótce po tej rozmowie ze mną gen. Stahel ogłosił rozporządzenie o wprowadzeniu stanu oblężenia. Tegoż dnia wieczorem otrzymałem «Funkspruch» opatrzony podpisem Himmlera, który mnie wzywał, ażebym dzielnie i zaciekle walczył z powstańcami. Treści całego «Funkspruchu» nie przypominam sobie, ale dokładnie pamiętam ostatnie jego zdanie: «Vernichten Sie Zehntausende» («Niech Pan zniszczy dziesiątki tysięcy»).

Zdanie to zrozumiałem jako wezwanie do niszczenia ludności cywilnej, gdyż moimi słabymi siłami nie mogłem zniszczyć dziesiątków tysięcy akowców. Rozkazu tego nie podałem dalej do wiadomości, a tylko pokazałem go dowódcy Schutzpolizei Oberstleutnantowi Rodewaldowi. Ani ja sam, ani też żaden z funkcjonariuszy policji porządkowej nie zabił nikogo z Polaków na skutek tego rozkazu. Kiedy 5 sierpnia otrzymałem od Himmlera «Fernschreiben» podpisany przez gen. Rode, [w] którym mi polecono, ażebym co godzina składał meldunki o sytuacji w Warszawie, a ja tych wiadomości nie posiadałem, to zażądałem ich od oddziału broni SS w alei Zwycięstwa, od jednostki broni SS w Staufer-Kaserne na ul. Rakowieckiej i od komendy Sicherheitspolizei.

Z meldunku nadesłanego mi przez Hahna dowiedziałem się o liczbie zabitych nieprzyjaciół oraz dokonanych na Polakach egzekucji. Po głowie płaczą mi się dwie liczby odnośnie [do] egzekucji – 90 i 300. Która z nich jest jednak właściwa – nie wiem. Zapytany przeze mnie Hahn, co to za egzekucje miały miejsce, wyjaśnił, że chodzi o więźniów, jakich miał w swojej dzielnicy, przy czym powoływał się na ten sam rozkaz Himmlera, który on też otrzymał, oraz na taką okoliczność, że AK rozstrzeliwuje jeńców.

90 и 300. Которая из них верна – я не знаю. Спрошенный мною ХАН о том, какие расстрелы имели место, он объяснил, что речь идет о заключенных, которые были в его квартале, причем сослался на тот же самый приказ ГИММЛЕРА, который он тоже получил, а также на то обстоятельство, что АК расстреливает пленных. Из казарм Ваффен-СС я получил рапорт от СС-оберштурмфюрера ПАЦА, который исполнял там обязанности коменданта. Поскольку рапорт ПАЦА не содержал никакой информации об исполнении каких-либо расстрелов, то и я не знаю, были ли в Stauferkaserne расстрелы. Резервный отряд Ваффен СС был дислоцирован в Stauferkaserne и мне не подчинялся. С ПАЦЕМ я познакомился только 5 августа, когда он лично явился, чтобы принести требуемый рапорт.

Потом ПАЦ был у меня не менее 3-х раз и ^бво время одного визита ^б жаловался, что шупо и гестапо забирают у него людей на работу. В то время как ^влюди из шупо ^в возвращаются в комплекте, то взятые гестапо, зачастую не возвращаются и он боится за их судьбу. Спрошенный мною об этом ХАН ответил, что ничего плохого с этими людьми не случилось. Когда я встретился с ПАЦЕМ последний раз, незадолго перед моим отъездом в Сохачев, т. е. 16 августа, и когда снова возник разговор о людях взятых гестапо, тогда ПАЦ сообщил мне, что эти люди до сих пор не вернулись.

Комендатура жандармерии Варшавского округа, находящаяся по ул. Дворковой, подчинялась непосредственно мне как командиру СС и полиции Варшавского округа. Ее комендантом был обер-лейтенант ГОДЕ. Он представлял мне ежедневные рапорты, начиная с 1 августа. В рапорте от 3 августа, ни от 4-го, Годе не упомянул об этом расстреле, который имел место на ступеньках, ведущих из улицы Дворковой на ул. Зайончковскую и об этом я узнаю только сейчас из зачитанных мне протоколов показаний свидетелей: Вацлава ПШИБЫША, Зузанны МИСЮРСКОЙ (были зачитаны). Описание внешности офицера жандармерии, переданное в показании свидетеля ПШИБЫША: „очень полный и высокий мужчина”, соответствует внешности ГОДЕ. Молчание ГОДЕ об упомянутом расстреле тем более меня удивляет, что я работал с ним с момента приезда в Варшаву, затем я его перевел в Сохачев, и за все это время службы нас объединяли хорошие служебные отношения.

В связи с отсутствием у меня сил и возможности наступления я принял оборонительную тактику. Эти силы я использовал, кроме обороны, для достижения следующих целей, а именно: 2 или 3 августа я отправил, по приказу генерала ШТАГЕЛЯ, моторизованный отряд на Главный почтамт, чтобы освободить оттуда отрезанных 80 немецких почтовых чиновников во главе с начальником. Удалось освободить 40 человек. Вскоре после этого, предположительно на

Ze Staufer-Kaserne otrzymałem meldunek od SS-Obersturmführera Patza, który pełnił tam obowiązki komendanta. Ponieważ meldunek Patza nie zawierał wzmianki o dokonaniu jakiegokolwiek egzekucji, to i ja nie wiem, czy w Staufer-Kaserne miały miejsce egzekucje. Zapasowy oddział broni SS kwaterujący w Staufer-Kaserne mnie nie podlegał. Patza poznałem dopiero 5 sierpnia, kiedy zgłosił się osobiście, przynosząc żądany meldunek.

Potem Patz był u mnie co najmniej 3–4 razy i ^b-za jedną bytnością^b skarżył się, że Schutzpolizei i gestapo zabierają od niego ludzi do pracy. Podczas kiedy ^c-ludzie z Schutzpolizei^c wracają w komplecie, zabrani przez gestapo często nie wracają i on obawia się o ich los. Zapytany przeze mnie z tego powodu Hahn odpowiedział, że tym ludziom nic złego się nie stało. Kiedy spotkałem się z Patzem po raz ostatni na krótko przed moim wyjazdem do Sochaczewa, tj. około 16 sierpnia i znowu wynikła rozmowa o ludziach zabranych przez gestapo, to Patz mi zakomunikował, że ci ludzie dotychczas nie wrócili.

Komenda żandarmerii na dystrykt warszawski, mieszcząca się przy ul. Dworkowej, podlegała mnie bezpośrednio jako dowódcy SS i policji na dystrykt warszawski. Dowódcą jej był Oberstleutnant Göde. On składał mi meldunki codziennie, począwszy od 1 sierpnia. W meldunku z 3 sierpnia ani też z 4 [sierpnia] Göde nie wspominał o tej egzekucji, jaka miała miejsce na schodkach prowadzących z ulicy Dworkowej na ul. Zajączkowską i o jej dokonaniu dowiaduję się dopiero teraz z odczytanych mi protokołów zeznań świadków: Waclawa Przybysza, Zuzanny Misiurskiej (zostały odczytane). Rysopis oficera żandarmerii podany w zeznaniu św[ia]dka] Przybysza: «bardzo tęgi i wysoki mężczyzna» odpowiada wyglądowi Gödego. Przemilczenie przez Gödego wspomnianej egzekucji tym bardziej mnie dziwi, że pracowałem z nim od momentu przyjazdu do Warszawy, przeprowadziłem go następnie do Sochaczewa i przez cały czas służby łączył nas dobry stosunek służbowy.

Z uwagi na niezdolność moich sił do ataku przyjąłem taktykę obrony. Sił tych użyłem, poza obroną, do następujących celów, a mianowicie: 2 lub 3 sierpnia wysłałem na rozkaz gen. Stahela zmotoryzowany oddział do Głównego Urzędu Poczty, ażeby uwolnić stamtąd odciętych 80 niemieckich urzędników pocztowych z naczelnikiem na czele. Udało się uwolnić 40 osób. Wkrótce potem, prawdopodobnie następnego dnia, Stahel telefonicznie rozkazał, ażebym wzmocnił ludźmi i amunicją załogę w gmachu automatów telefonicznych przy ul. Zielnej.

Stosownie do rozkazu wysłałem oddział Schutzpolizei z dwoma tankami, które jednak do miejsca przeznaczenia nie doszły i wróciły w płomieniach z poparzoną obsługą. Oddział zaś policji, który był zmuszony do zabarykadowania się w centrum na rogu ul. Marszałkowskiej i Künstler-

следующий день, ШТАГЕЛЬ по телефону приказал, чтобы я усилил людьми и боеприпасами отряд в здании таксофонов по ул. Зельной.

Согласно приказу, я отправил отряд шуцполицией с двумя танками, которые, однако, к месту назначения не попали и вернулись в огне и экипажем с ожогами. В свою очередь, отряд полиции, который вынужден был забаррикадироваться в центре, на углу ул. Маршалковской и Кюнстлерштрассе (ул. Сенкевича), был выбит бойцами АК. Третьей целью нескольких вылазок подряд, совершенных исключительно по моему приказу, было здание телефонов по ул. Пиуса [XI], где находилось, примерно, 40 немецких почтовых чиновников и охрана из 60 человек из шуцполицией под командованием обер-лейтенанта ЮНГА.

Когда положение этого гарнизона становилось все тяжелее, раненые оставались без помощи, и не удалось несколько вылазок, которые стоили жертв, предположительно, 5 августа, как мне кажется, до обеда, я увидел, приблизительно, 200 женщин, которые сидели между деревьями на свободной территории у сходящихся улиц Полицейской и аллеи Звыценства, почти напротив комендатуры зипо. Я не заметил, были ли эти женщины под стражей. Я только что закончил разговор по телефону с обер-лейтенантом ЮНГОМ – командиром отряда в здании телефонной станции на ул. Пиуса [XI], который рапортовал мне, что не может исполнить моего приказа о выводе со своей позиции, потому что генерал ШТАГЕЛЬ, с которым он соединился, после получения от меня вышеуказанного приказа, запретил ему это сделать, потому что здание телефонной станции должно остаться в немецких руках, а гарнизон должен вести оборону до последнего.

Когда я увидел сидящих женщин, у меня появилась мысль, что их можно использовать в качестве помощи для вывоза раненых из здания телефонной станции по ул. Пиуса [XI]. Я вызвал переводчика из комендатуры зипо, свободно владеющего польским языком, который на основании моих слов обратился к собравшимся женщинам, объясняя им, что они примут участие в миротворческой миссии, во время которой не будет стрельбы, потому что речь идет только о сборе тяжело раненых. В моем присутствии переводчик сказал, что половина женщин должна идти впереди колонны и махая белыми платочками, разбежаться по домам, для того чтобы уведомить повстанцев, о том, что предусматривается. А вторая половина должна идти в конце колонны, состоявшей из двух санитарных машин и четырех танков, и после того, как они подойдут к баррикаде, разобрать ее, чтобы сделать возможным проезд санитарных машин.

Приказ о подготовке колонны и осуществлении вылазки на ул. Пиуса [XI] я дал командирам четырех танков, которые получил в свое распоряжение и которые должны были принять участие в вы-

strasse (ul. Sienkiewicza), został wybity przez akowców. Trzecim celem kilku pod rząd wypadów, dokonanych wyłącznie na mój rozkaz, był gmach telefonów przy ul. Piusa [XI], gdzie znajdowało się około 40 niemieckich funkcjonariuszy pocztowych i ochrona z 60 ludzi z Schutzpolizei pod dowództwem Oberleutnanta Junga.

Kiedy sytuacja tej załogi stawała się coraz cięższa, ranni byli bez pomocy i nie udało się kilka wypadów, które kosztowały ofiary, prawdopodobnie 5 sierpnia, zdaje mi się, przed południem zobaczyłem około 200 kobiet, które siedziały między drzewami na wolnej przestrzeni, stanowiącej zbieg ulic Policyjnej i alei Zwycięstwa, prawie naprzeciw komendy Sicherheitspolizei. Tego nie zauważyłem, czy kobiety te były strzeżone. Przed chwilą rozmawiałem przez telefon z Oberleutnantem Schutzpolizei Jungiem – dowódcą załogi w gmachu telefonów na ul. Piusa [XI], który mi zameldował, że nie może spełnić mego rozkazu i wycofać się ze swojej placówki, gdyż gen. Stahel, z którym on się połączył po otrzymaniu ode mnie powyższego rozkazu, zabronił mu tego czynić, ponieważ gmach telefonów musi pozostać w rękach niemieckich, a załoga ma się bronić do ostatniego tchu.

Na widok siedzących kobiet błysnęła mi myśl, ażeby użyć je jako pomoc przy wywiezieniu rannych z gmachu telefonów przy ul. Piusa [XI]. Zawezwałem tłumacza z komendy Sicherheitspolizei, władającego płynnie językiem polskim, który na podstawie moich słów przemówił do zebranych kobiet, tłumacząc im, że wezmą udział w pokojowej akcji, w czasie której nie będzie strzałów, gdyż chodzi o zabranie ciężko rannych. W mojej obecności tłumacz powiedział, że połowa kobiet ma iść na przodzie kolumny i powiewając białymi chustkami rozproszyć się po domach, ażeby powiadomić powstańców o tym, co się zamierza. Druga zaś połowa ma iść na końcu kolumny, składającej się z dwóch wozów sanitarnych oraz czterech czołgów i po dojeździe do barykady rozebrać ją, ażeby umożliwić przejazd wozom sanitarnym.

Rozkaz uszykowania kolumny i dokonania wypadu na ul. Piusa [XI] dałem dowódcom czterech tanków, które dostałem do swojej dyspozycji i które miały brać udział w wypadzie. Uszykowanej kolumny nie widziałem i o tym nie wiedziałem, że kobiety zostały posadzone na czołgi. Po raz pierwszy dowiaduję się [o tym] obecnie z odczytanych mi zeznań świadków (zostały odczytane zeznania św[iazków] Wandy Odolskiej i Eugenii Horodyskiej), że uzbrojeni mężczyźni poprzebierali się w ubrania kobiece.

W wypadzie tym brał udział, poza obsługą tanków, które były z dywizji „Wiking”, oddział Schutzpolizei. Dowódcy czołgów otrzymali ode mnie wyraźny rozkaz, ażeby nie strzelali, chyba żeby napadnięto na nich lub na wozy sanitarne. Kiedy się dowiedziałem, że wbrew memu rozkazowi

лазке. Подготовленной колонны я не видел и ничего не знал о том, что женщин посадили на танки. Впервые я узнал об этом только из зачитанных мне показаний свидетелей (были зачитаны показания св[идетелей] Ванды ОДОЛЬСКОЙ и Эугении ХОРОДЫСКОЙ), что вооруженные мужчины переодевались в женскую одежду.

В этой вылазке, кроме экипажей танков, которые были из дивизии „Викинг”, принимал участие отряд шуцполицай. Командирам танков я выдал четкий приказ, чтобы не стреляли, разве что на них или на санитарные машины напали бы. Когда я узнал, что вопреки моему приказу произошла стрельба на ул. Пиуса [XI], я спросил о причине этого у командиров танков. Они объяснили, что первыми открыли огонь повстанцы, несмотря на присутствие женщин. После этого события, которое полностью не привело к назначенной цели, все четыре танка вернулись без поджогов, и две санитарные машины без повреждений.

Уже тогда, когда я только узнал о стрельбе, я понял, что я поступил ненадлежащим образом, что действовал слишком торопливо, и мне было стыдно перед самим собой, что что-то подобное со мной случилось. Я согласен с тем, что в данном случае я должен был поступить более осторожно, хотя бы лишь потому, что командир танкового взвода, который участвовал в рейде, отсутствовал и не принимал в нем участия. О том, что среди посланных женщин были жертвы, я до сих пор не слышал.

Кто и для какой цели убирал гражданское население из улиц: Маршалковская, на участке от костела Збавицеля до площади Любельской унии, Багателя и других, находящихся по соседству с полицейским кварталом, я не знаю. Я лично отдал приказ убрать население только из домов, расположенных на северной стороне ул. 6 Серпня, вплоть до Натолиньской, на которой происходило главное сопротивление, чтобы прикрыться от повстанцев также с этой стороны. Один из домов на ул. 6 Серпня я приказал взорвать для образования лучшего поля для обстрела.

Офицеру, который проводил выселение гражданского населения из домов по ул. 6 Серпня, я поручил, чтобы это население повернули обратно к повстанцам на северо-запад. Я уверен в том, что этот офицер исполнил мой приказ, и что никто из этих людей не был отведен в гестапо на ул. Шуха. Судьба людей, которые выселялись из домов не по моему приказу, мне не известна. Как в шуцполицай, так и в зипо были украинцы, в качестве так называемых „добровольных помощников”.

О расстрелах и сжигании тел гражданского населения на посессии 12/14 по улице Полицейной (аллея Шуха) я не слышал, и ничего об этом мне не известно. Я также не знал, что на ул. Литевской, № 14 находился лагерь, люди из которого использовались при сжигании тел и уничтожении одежды жертв. Судья читает мне показания свидетелей (были

nastąpiła strzelanina na ul. Piusa [XI], zapytałem dowódców tanków o jej przyczynę. Tłumaczono się, że pierwsi otworzyli ogień powstańcy, nie licząc się z obecnością kobiet. Z tego wypadu, który nie osiągnął całkowicie swego celu, wszystkie cztery tanki wróciły niezapalone, a dwie sanitarki nieuszkodzone.

Już wtedy, kiedy tylko dowiedziałem się o strzelaniu, zrozumiałem, że niewłaściwie postąpiłem, że działałem zbyt pośpiesznie i wstydzilem się sam przed sobą, że coś podobnego mi się wydarzyło. Przyznaję, że powinienem był postępować w danym wypadku ostrożniej, chociażby dlatego, że szef kompanii pancерnej, która uczestniczyła w wypadzie, nie był obecny i nie brał w nim udziału. Dotychczas nie słyszałem o tym, że wśród wysłanych kobiet były ofiary.

Kto i w jakim celu usuwał ludność cywilną z ulic: Marszałkowskiej na odcinku od kościoła Zbawiciela do placu Unii Lubelskiej (Fliegerplatz), Bagatela i innych przylegających do dzielnicy policyjnej, nie wiem. Osobiście wydałem rozkaz usunięcia ludności tylko z domów położonych przy północnej stronie ul. 6 Sierpnia aż do ulicy Natolińskiej, na której był główny opór, w celu zabezpieczenia się z tej strony od powstańców. Jeden z domów na ul. 6 Sierpnia kazałem wysadzić w powietrze dla uzyskania pola do strzałów.

Oficerowi, prowadzącemu usunięcie ludności cywilnej z domów przy ul. 6 Sierpnia poleciłem, aby ludność tę cofnął do powstańców na północny zachód. Jestem przekonany, że oficer ten wykonał mój rozkaz i że nikt z tych ludzi nie został odprowadzony do gestapo na ul. Szucha. Los ludności usuniętej z domów nie na mój rozkaz nie jest mi znany. Zarówno w Schutzpolizei, jak i w Sicherheitspolizei byli Ukraińcy jako tzw. «Hilfswillige» (chętni do pomocy).

O rozstrzeliwaniu i paleniu zwłok cywilnej ludności na posesji 12/14 przy ulicy Policyjnej (alei Szucha) nie słyszałem i nic o tym nie wiem. Także nie wiedziałem, że przy ul. Litewskiej nr 14 był obóz, z którego ludzie byli używani do palenia zwłok i segregacji ubrań ofiar. Sędzia odczytuje mi zeznania świadków (zostały odczytane zeznania Mariana Jackowskiego i Bronisława Polaka). Dopiero teraz dowiaduję się, że tam coś podobnego istniało. O wymordowaniu ludzi w klasztorze oo. Jezuitów przy ul. Rakowieckiej w dniu 2 sierpnia nie wiedziałem, żadnego meldunku o tym nie otrzymałem i dowiaduję się dopiero teraz z odczytanego mi protokołu zeznania (został odczytany protokół zeznania świadka ks. Aleksandra Kisiela).

W pierwszych dniach sierpnia, może 3 lub 4, dokładnej daty nie pamiętam, rozmawiając ze mną przez telefon z Krakowa, wyższy dowódca SS i policji Koppe, który od wybuchu powstania codziennie wielokrotnie żądał

зачитаны показания Марьяна ЯЦКОВСКОГО и Бронислава ПОЛЯКА). Только сейчас я узнаю, что там что-то такое существовало. Об убийстве людей в монастыре Отцов иезуитов по ул. Раковецкой 2 августа, я не знал, никакого рапорта по этому поводу я не получал и узнаю об этом только сейчас из зачитанного мне протокола показаний (был зачитан протокол показаний свидетеля, ксендза Александра КИСЕЛЯ).

В первых днях августа, может 3 или 4, точной даты не помню, разговаривая со мной по телефону из Кракова, высший командир СС и полиции КОППЕ, который с момента начала восстания ежедневно многократно требовал информации о состоянии дел в Варшаве, заявил, что сейчас трубку возьмет СС-обергруппенфюрер, генерал полиции фон дем БАХ. БАХ спросил: „Какова ситуация в Варшаве?“. Из-за того, что я не дал удовлетворяющего его ответа, разговор был коротким. В конце разговора он сказал мне, что приедет в Варшаву, потому что получил приказ подавить восстание. Не знаю точно, в который день [фон дем] БАХ приехал из Кракова в Варшаву.

О существовании промежуточного лагеря в Прушкове я узнал только в Сохачеве и предполагаю, что это могло произойти 17 августа. Также не знаю, кем и когда этот лагерь был образован. Я побывал там уже после капитуляции, 2 или 3 октября.

12 августа ко мне пробился офицер штурцполицай, принадлежащий к штабу РЕЙНЕФАРТА и проинформировал, что его командир, РЕЙНЕФАРТ, злится на меня, за то, что я до сих пор не отчитался у него и что я обязан немедленно это сделать. В тот самый день я отчитался у РЕЙНЕФАРТА в квартире по ул. Железной, представил ему доклад о сложившемся положении в полицейском районе и попросил помощи для опорного пункта по ул. Пиуса [XI]. Во время моего визита к РЕЙНЕФАРТУ его вызвал [фон дем] БАХ в Сохачев. Видимо, узнав у РЕЙНЕФАРТА о моем присутствии, [фон дем] БАХ приказал, чтобы и я также немедленно явился к нему, что, конечно, я сделал.

По случаю пребывания у РЕЙНЕФАРТА я познакомился с его первым штабным офицером, обер-лейтенантом, который, поскольку был моложе меня и ниже званием, сам мне представился. Второй раз я видел этого обер-лейтенанта сразу после капитуляции, предположительно, ночью с 2 на 3 октября в штабе РЕЙНЕФАРТА, уже тогда когда он складывал свое бюро. Его фамилии я не помню, но она была простая. Предъявленные мне фотографии (были предъявлены фотографии Курта ФИШЕРА, с трех сторон, находящиеся в его личном деле, на карточке с названием „Raum zum Aufkleben der Lichtbilder“) являются похожими на обер-лейтенанта, [служившего] у РЕЙНЕФАРТА. В особенности его напоминает эта фотография (ГЕЙБЕЛЬ

informacji o stanie rzeczy w Warszawie, oświadczył, że zaraz pojeździe do telefonu SS-Obergruppenführer, generał policji von dem Bach. Bach zapytał: «Jaka jest sytuacja w Warszawie?». Ponieważ ja nie udzieliłem mu zadowolającej odpowiedzi, to rozmowa trwała krótko. Na końcu rozmowy powiedział mi, że przybędzie do Warszawy, gdyż otrzymał rozkaz stłumienia powstania. Nie wiem, którego dokładnie dnia [von dem] Bach przybył z Krakowa do Warszawy.

O istnieniu obozu przejściowego w Pruszkowie dowiedziałem się dopiero w Sochaczewie i przypuszczam, że mogło to nastąpić 17 sierpnia. Nie wiem również, przez kogo i kiedy obóz ten został utworzony. Ja zwiedziłem go już po kapitulacji 2 lub 3 października.

Dwunastego sierpnia przedarł się do mnie oficer z Schutzpolizei, należący do sztabu Reinefartha i zakomunikował, że jego dowódca Reinefarth jest zły na mnie, że dotychczas nie zameldowałem się u niego i że obowiązany jestem zrobić to niezwłocznie. Tego samego dnia zameldowałem się u Reinefartha w kwaterze na ul. Żelaznej, opisałem mu dotychczasową sytuację w dzielnicy policyjnej i prosiłem o pomoc dla punktu oparcia przy ul. Piusa [XI]. Podczas mojej bytności u Reinefartha został on wezwany przez [von dem] Bacha do Sochaczewa. Widocznie, dowiedziawszy się od Reinefartha o mojej obecności, [von dem] Bach polecił, ażebym i ja niezwłocznie zgłosił się do niego, co też uczyniłem.

Przy okazji bytności u Reinefartha poznałem jego I a oficera operacyjnego Oberstleutnanta, który jako młodszy i niższej rangi, sam mi się wtenczas przedstawił. Po raz drugi widziałem tegoż Oberstleutnanta zaraz po kapitulacji, prawdopodobnie w nocy z 2 na 3 października w sztabie Reinefartha już wtedy, kiedy on pakował swoje biuro. Nazwiska jego nie pamiętam, ale ono było proste. Okazana mi fotografia (została okazana fotografia Kurta Fischera w trzech pozach, znajdująca się w jego aktach personalnych na karcie zatytułowanej «Raum zum Aufkleben der Lichtbilder») jest podobizną Oberstleutnanta I a Reinefartha. Szczególnie ta fotografia przypomina mi go (Geibel wskazał fotografię z profilu). Jeżeli nazwisko oficera na fotografii, jak mi to Sędzia komunikuje, jest «Fischer», to i ono, jako proste, odpowiada temu, co pozostało mi w pamięci.

Kiedy przyjechałem do Sochaczewa, von dem Bach przyjął mnie uprzejmie i zażądał, ażebym złożył sprawozdanie o sytuacji w dzielnicy policyjnej. Prosiłem go o pomoc dla punktu oparcia przy ul. Piusa [XI], co mi obiecał, ale jednocześnie oświadczył, że mam od razu pozostać u niego w charakterze szefa sztabu. Na moją uwagę, że podlegam gen. Stahelowi i nie mogę zniknąć z dzielnicy policyjnej, von dem Bach powiedział, że ja jednak muszę przejść do niego.

указал на фотографию в профиль). Если фамилия офицера на фотографии, как говорит мне Судья, „ФИШЕР”, то поскольку она простая, то соответствует той, что осталась у меня в памяти.

Когда я приехал в Сохачев, фон дем БАХ вежливо меня принял и потребовал, чтобы я представил отчет о ситуации в полицейском районе. Я попросил у него помощи для опорной точки по ул. Пиуса [XI], что он мне пообещал и одновременно заявил мне, что я должен остаться у него в качестве шефа штаба. На мое возражение, что я подчиняюсь ген. ШТАГЕЛЮ и не могу уйти из полицейского района, фон дем БАХ сказал, что я все-таки должен перейти к нему.

По ходу нашего разговора приехал РЕЙНЕФАРТ, и между [фон дем] БАХОМ и РЕЙНЕФАРТОМ возник разговор на тему – является ли целесообразным, чтобы ШТАГЕЛЬ и вся оборона были подчинены [фон дем] БАХУ. [Фон дем] БАХ придерживался мнения, что полная власть в области выдачи приказов должна принадлежать ему, и РЕЙНЕФАРТ предупреждал его, что в таком случае и вся ответственность за оборону города ложится на него. Не дождавшись конца разговора, я попрощался с [фон дем] БАХОМ, который на прощание сказал, что я должен считать себя подчиненным ему и что я должен передать это ШТАГЕЛЮ.

После возвращения из Сохачева я соединился по телефону со ШТАГЕЛЕМ, который заявил мне, что будет разговаривать с фон дем БАХОМ и выяснять вопрос моего подчинения, а до этого момента он считает меня своим подчиненным. Предположительно на следующий день, т. е. 13 августа, я получил распоряжение за подписью фон дем БАХА следующего содержания: «Вы подчиняетесь ШТАГЕЛЮ, потому что ШТАГЕЛЬ подчиняется мне». Содержание распоряжения я передал ШТАГЕЛЮ. Лично я не располагаю точной информацией, как в то время представлялась модель подчинения.

Однако, по моему мнению, вопрос выглядел следующим образом: ШТАГЕЛЬ являлся комендантом Варшавы. До сих пор о том, что ему не подчинялась полиция, я не знал. Путем объявления осадного положения автоматически становилось ясным подчинение ему коменданта СС и полиции в Варшаве. В начале восстания речь шла о том, что я буду получать подкрепление от ГИММЛЕРА. Когда ночью с 3 на 4 августа из разговора с [фон дем] БАХОМ я узнал, что ему было поручено подавление восстания, я понял, что подкрепление ко мне не подойдет.

В Варшаве возникла такая ситуация – все подчинялись ШТАГЕЛЮ по причине объявленного осадного положения. Снаружи поступало подкрепление как наступающие отряды под командованием РЕЙНЕФАРТА, подчинены [фон дем] БАХУ, который был направлен в Варшаву для того, чтобы подавить восстание. Предположительно,

W czasie naszej rozmowy przyjechał Reinefarth i wywiązała się pomiędzy [von dem] Bachem a Reinefarthem rozmowa na temat, czy jest celowe, ażeby Stahel wraz z całą obroną został podporządkowany [von dem] Bachowi. Bach stał na stanowisku, że pełnia władzy rozkazodawczej powinna należeć do niego, Reinefarth zaś ostrzegał go, że w takim wypadku spadnie na niego odpowiedzialność za obronę miasta. Nie doczekawszy się końca rozmowy pożegnałem się z [von dem] Bachem, który na odchodnym powiedział, że powinienem się uważać za podporządkowanego jemu i mam to zakomunikować Stahelowi.

Po powrocie z Sochaczewa połączyłem się telefonicznie ze Stahelem, który mi oświadczył, że będzie rozmawiał z von dem Bachem i wyjaśni sprawę mego podporządkowania, a do tego momentu uważa mnie nadal za podporządkowanego sobie. Prawdopodobnie dnia następnego, tj. 13 sierpnia, otrzymałem «Funkspruch» z podpisem von dem Bacha następującej treści: «Pan jest podporządkowany Stahelowi, ponieważ Stahel mnie podlega». Treść «Funkspruchu» zakomunikowałem Stahelowi. Osobiście nie jestem dobrze poinformowany, jak przedstawiał się w tym czasie stosunek podporządkowania.

Jestem jednak zdania, że rzecz miała się w sposób następujący: Stahel był komendantem Warszawy. O tym dotychczas nie wiedziałem, że jemu policja nie podlegała. Wskutek ogłoszenia stanu oblężenia automatycznie wyjaśnił się stosunek podporządkowania jemu dowódcy SS i policji w Warszawie. W pierwszych chwilach powstania była mowa, że ja mam otrzymywać wszelkie posiłki od Himmlera. Kiedy w nocy z 3 na 4 sierpnia z rozmowy z [von dem] Bachem dowiedziałem się, że jemu zostało powierzone stłumienie powstania, zrozumiałem, że nie do mnie przyjdą posiłki.

Wytworzyła się taka sytuacja w Warszawie – wszyscy byli podporządkowani Stahelowi z tytułu stanu oblężenia. Od zewnątrz szły posiłki jako oddziały atakujące pod dowództwem Reinefartha, podporządkowane [von dem] Bachowi, który przybywał do Warszawy, ażeby stłumić powstanie. Mniej więcej do 13 sierpnia gen. Stahel podlegał 9 Armii, a [von dem] Bach Himmlerowi. Następnie, widocznie w porozumieniu z Wehrmachtem, Stahel został podporządkowany [von dem] Bachowi, a ten 9 Armii. Podległe jednostki bojowe [von dem] Bach rozdzielił na dwie grupy, z których jedna była pod dowództwem generała majora Rohra, a druga – SS Gruppenführera Reinefartha. W skład Grupy Bojowej „Rohr” wchodziły siły dowódcy SS i policji warszawskiej. Nastąpiło to jednak już po moim odejściu z dzielnicy policyjnej.

Generała majora Rohra znałem. Poznałem go jeszcze przed powstaniem, kiedy on w związku z jakąś funkcją w Warszawie złożył mi jako dowódcy SS i policji na dystrykt warszawski, wizytę. Po raz drugi roz-

по 13 августа генерал ШТАГЕЛЬ подчинился 9-й армии, а [фон дем] БАХ – ГИММЛЕРУ. Затем, видимо по договоренности с вермахтом, ШТАГЕЛЬ был подчинен [фон дем] БАХУ, а тот – 9-й армии. Подчиняющиеся ему боевые части, [фон дем] БАХ разделил на 2 группы, одна из которых была под командованием генерал-майора РОРА, а вторая – СС-группенфюрера РЕЙНЕФАРТА. В состав боевой группы РОРА входили силы коменданта СС и варшавской полиции. Это произошло, однако, уже после того, как я ушел из полицейского района.

С генералом майором РОРОМ я был знаком. Я с ним познакомился еще до восстания, когда он, в связи с какой-то должностью в Варшаве, нанес мне визит как коменданту СС и полиции Варшавского округа. Второй раз я с ним разговаривал на ул. Академической, когда в сентябре обратился к нему с просьбой откомандировать в мое распоряжение, как коменданта СС и полиции Варшавского округа, отряд жандармерии из ул. Дворковой под командованием ГОДЕ. Я обратил внимание на некоторое изменение отношения РОРА ко мне. Когда он был у меня, то произвел впечатление вежливого, разговорчивого и доступного человека, но когда я пришел к нему на ул. Академическую, у меня сложилось впечатление, что ему хочется избавиться от меня как можно скорее. Я помню описание внешности РОРА: это был мужчина около 50 лет, рост приблизительно 1 м 70 см – 1 м 72 см, среднего телосложения, с крупными чертами лица, блондин. Предполагаю, что я был бы в состоянии его опознать, если бы он был мне показан. На вопрос Судьи, являются ли представленные фотографии с трех сторон (была представлена фотография Ганса РОРА, переданная с письмом Министерства общественной безопасности от 7 августа т. г. с № А.2048/48) подобием упомянутого РОРА, поясняю: черты мужчины на фотографии мне знакомы. Однако не могу с полной уверенностью сказать, что показанная мне фотография представляет РОРА. Если представленная фотография является подобием генерал-майора РОРА, чего я принципиально не исключаю, то он изменился с того времени, когда я его видел.

Не помню даты, когда штабной офицер (I а) генерала ШТАГЕЛЯ сообщил мне, что с юго-запада к границам Варшавы подходит бригада КАМИНСКОГО, которая войдет в город по улице Груецкой, прилегающей к Академической. Эта бригада не приходила в качестве подкрепления для меня. Наоборот, как только прибыла, она начала вести обстрел казармы двух моих взводов, размещенных в Академическом доме, о чем сразу мне доложил командовавший офицер. Эти взводы не пустили ее в казарму. Офицер штаба ШТАГЕЛЯ потом жаловался мне, что он не в состоянии дальше продвинуть бригаду КАМИНСКОГО, потому что она занялась мародерством, кражами, пьянством и наси-

mawiałem z nim na ul. Akademickiej, kiedy we wrześniu zwróciłem się do niego z prośbą o oddelegowanie do mojej dyspozycji, jako dowódcy SS i policji na dystrykt warszawski, oddziału żandarmerii z ul. Dworkowej pod dowództwem Gödego. Zwróciła moją uwagę pewna zmiana w ustosunkowaniu się do mnie Rohra: kiedy był u mnie, robił wrażenie człowieka grzecznego, rozmownego i przystępnego, a kiedy ja przyszedłem do niego na ul. Akademicką, odniosłem wrażenie, że chce pozbyć się mnie jak najprędzej. Przypominam sobie rysopis Rohra: był to mężczyzna lat około 50, wzrostu na oko 1 m 70 c[m] do 1 m 72 c[m], tuszy średniej, o grubych rysach twarzy, blondyn. Przypuszczam, że byłbym w stanie go poznać, gdyby mi został okazany. Na pytanie Sędziego, czy okazana fotografia w trzech pozach (została okazana fotografia Hansa Rohra, nadesłana przy piśmie Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego z dnia 7 sierpnia rb. za nr A.2048/48) jest podobizną wspomnianego Rohra, wyjaśniam: rysy mężczyzny na fotografii nie są mi obce. Nie mogę powiedzieć z pewnością, że okazana fotografia jest podobizną Rohra. Jeżeli okazana fotografia jest podobizną generała majora Rohra, czego zasadniczo nie wykluczam, to on się zmienił od czasu, kiedy go widziałem.

Nie przypominam sobie daty, kiedy oficer operacyjny (Ia) gen. Stahela zakomunikował mi, że z południowego zachodu podchodzi do granic Warszawy brygada Kamińskiego, która wmaszeruje do miasta ulicą Grójecką, przylegającą do ul. Akademickiej. Brygada ta nie przychodziła jako posiłki dla mnie. Odwrotnie, jak tylko weszła, zaczęła ostrzeliwać koszary moich dwóch kompanii ulokowanych w domu akademickim, o czym zameldował mi od razu oficer dowodzący. Kompanie te nie wpuściły jej do koszar. Ia Stahela skarżył mi się następnie, że nie jest w stanie pchnąć dalej brygady Kamińskiego, gdyż zajęła się ona plądrowaniem, rabunkiem, pijaństwem i gwałceniem kobiet. O obronę przed tą brygadą zwrócił się telefonicznie pewien Polak do komendy Schutzpolizei przy ul. Policijnej i telefon jego przyjął w mojej obecności Rodewald. Nie wiem dokładnie, kiedy brygada Kamińskiego weszła w skład Grupy Bojowej „Rohr”.

Po południu 16 sierpnia przybył do mnie pułkownik (Oberst) Schutzpolizei Kintrup⁶ z pisemnym rozkazem von dem Bacha tej treści, że ja już zostałem mianowany szefem jego sztabu, a Kintrup ma być moim następcą w dzielnicy policyjnej. Na skutek tego rozkazu ja odmeldowałem się telefonicznie Stahelowi, a Kintrup się zameldował. Wieczorem tegoż dnia nadszedł «Fernschreiben» od szefa policji porządkowej z Berlina odnośnie odwołania od [von dem] Bacha Kintrupa i jego powrotu do Triestu. 17 sierpnia ja i Kintrup pojechaliśmy razem do Sochaczewa. Von dem Bacha nie zastaliśmy, gdyż odleciał do Himmlera i wkrótce był spodziewany

лием над женщинами. За защитой от этой бригады обратился какой-то поляк в комендатуру шуцполицай по ул. Полицейной и его сообщение по телефону в моем присутствии принял РОДЕВАЛЬД. Я точно не знаю, когда бригада КАМИНСКОГО вошла в состав боевой группы РОРА.

Во второй половине дня 16 августа приехал ко мне полковник (oberst) шуцполицай КИНТРУП⁶ с письменным приказом фон дем БАХА о том, что я уже назначен начальником его штаба, а КИНТРУП должен был заменить меня в полицейском районе. В соответствии с этим приказом я доложил по телефону ШТАГЕЛЮ, а КИНТРУП доложил о вступлении в должность. Вечером того же дня пришло распоряжение от шефа полиции общественного порядка из Берлина, относительно отъезда КИНТРУПА от [фон дем] БАХА и его возвращении в Триест. 17 августа я и КИНТРУП вместе поехали в Сохачев. Мы не застали фон дем БАХА, потому, что он улетел к ГИММЛЕРУ и скоро его ожидали обратно на аэродроме, куда навстречу ему я отправился вместе с КИНТРУПОМ. В помещении штаба фон дем БАХА я заметил штабель листовок к гражданскому населению Варшавы с требованием покинуть зону сражений и выйти из города в западном направлении.

После прибытия фон дем БАХА на аэродром и нашего доклада фон дем БАХ заявил, что все люди в Варшаве, которые могут работать, будут отправлены в Германию на работу. В ответ на то, что я сказал ему, чтобы не применять такого рода средств, фон дем БАХ, в яростном состоянии сказал дословно: „Вы хотите сопротивляться приказу Фюрера? (после чего последовала ругань в мой адрес), Фюрер сказал: «500 000 рабочей силы в Рейхе равняются выигранному сражению»”. Это было мое первое недоразумение с фон дем БАХОМ.

Когда потом, еще на аэродроме, я вручил фон дем БАХУ распоряжение, полученное из Берлина, и возник разговор, касающийся лица, рассматриваемого на мою замену, я предложил обер-лейтенанта РОДЕВАЛЬДА, коменданта шуцполицай. В ответ на это фон дем БАХ заявил: „Не могу же я ХАНА подчинить РОДЕВАЛЬДУ, так как ХАН выше званием”. На мои выяснения, что ХАН мне так же не подчинялся, хотя у меня тоже выше звание, фон дем БАХ сказал, что он не будет заниматься поиском другой замены, и соглашается на РОДЕВАЛЬДА.

Обязанности начальника штаба у фон дем БАХА я исполнял с этого дня по конец августа, точной даты не помню. Обычно начальнику штаба подчиняется весь состав штаба, в том числе и оперативный офицер. Его фамилии не помню, но знаю, что это был молодой офицер, майор, очень храбрый, которого откомандировала фон дем БА-

z powrotem na lotnisku, dokąd na jego spotkanie udałem się z Kintrupem. W urzędzie von dem Bacha zauważyłem stos ulotek do ludności cywilnej Warszawy z żądaniem opuszczenia przez nią strefy walki i wyjścia z miasta w kierunku zachodnim.

Po przybyciu von dem Bacha na lotnisko i naszym zameldowaniu się, von dem Bach oświadczył, że wszyscy zdolni do pracy ludzie z Warszawy zostaną odtransportowani do Niemiec do pracy. Na moje odezwanie się, by zaniechał tego rodzaju środków, von dem Bach w stanie podniecenia powiedział dosłownie: «Czy Pan chce się przeciwstawić rozkazowi Führera? (po czym nastąpił szereg obraźliwych słów pod moim adresem). «Führer powiedział: „500 000 sił roboczych w Rzeszy równa się wygranej bitwie”». To było pierwsze moje nieporozumienie z von dem Bachem.

Kiedy następnie, jeszcze na lotnisku, doręczyłem von dem Bachowi «Fernschreiben» otrzymany z Berlina i wynikła rozmowa co do osoby mego następcy, zaproponowałem Oberstleutnanta Rodewalda, komendanta Schutzpolizei. W odpowiedzi na to von dem Bach oświadczył: «Nie mogę przecież Hahna podporządkować Rodewaldowi, ponieważ Hahn ma wyższy stopień służbowy». Na moje wyjaśnienie, że Hahn i mnie nie podlegał, choć ja mam wyższy stopień służbowy, von dem Bach powiedział, że wobec tego nie będzie się troszczył o innego następcę i zgadza się na Rodewalda.

Obowiązki szefa sztabu u von dem Bacha pełniłem od tego dnia do końca sierpnia, daty dokładnie nie pamiętam. Normalnie szefowi sztabu jest podporządkowany cały skład sztabu, w tej liczbie i oficer operacyjny. Nazwiska jego nie przypominam sobie, ale wiem, że był to młody oficer major, bardzo dzielny, którego przydzieliła von dem Bachowi 9 Armia. Von dem Bach w czasie mego szefostwa wyjeżdżał do Warszawy codziennie na inspekcję.

W pertraktacjach kapitulacyjnych udziału nie brałem. Po podpisaniu umowy kapitulacyjnej przeczytałem ją i od rana 3 października byłem obecny przy wymarszu akowców z Warszawy do niewoli. Prawdopodobnie tego dnia w południe, znajdując się w kwaterze von dem Bacha w Ożarowie, byłem obecny przy tym, jak gen. «Bór» razem ze swoim sztabem przyjechał samochodem do Ożarowa i był przyjęty przez [von dem] Bacha. Wizyta trwała od 3 kwadransów do godziny, po czym «Bór», również samochodem, odjechał. Dokąd – nie wiem. Zaraz po jego odjeździe [von dem] Bach opowiadał mi i innym, że gen. «Bór» nie chciał przyjąć posiłku, jakim on chciał go ugościć, oraz odrzucił propozycję przyjęcia przez niego i sztab wolności, w którym to celu był przygotowany dom w Sochaczewie, oświadczając, że pójdzie do niewoli razem z ludźmi, z którymi walczył.

ХУ 9-я армия. Фон дем БАХ во время моей работы в этой должности ежедневно выезжал в Варшаву на инспекцию.

Я не принимал участия в переговорах о капитуляции. После подписания договора о капитуляции я прочитал его и с утра 3 октября я присутствовал при выходе аковцев из Варшавы в плен. Предположительно в полдень того же дня, находясь в штаб-квартире фон дем БАХА в Ожарове, я присутствовал при том, когда генерал „БУР”, вместе со своим штабом, приехал на машине в Ожаров и был принят [фон дем] БАХОМ. Визит продолжался 3 четверти или час, после чего „БУР”, так же на машине, уехал. Куда – не знаю. Сразу после его отъезда [фон дем] БАХ рассказывал мне и другим, что генерал „БУР” не хотел принять еды, какой он хотел его угостить, а также отклонил предложение, чтобы он и его штаб были освобождены, для чего уже был подготовлен дом в Сохачеве, заявляя, что он пойдет в плен вместе со своими людьми, с которыми вместе воевал.

После отъезда генерала „БУРА”, фон дем БАХ часто летал на самолете в штаб-квартиру ГИММЛЕРА, откуда возвращался спустя несколько часов. В какой-то день, точной даты не помню, после возвращения оттуда, фон дем БАХ сказал мне, что уезжает, потому, что здесь он не может уже заработать ордена „с лавровыми листьями”, что, наверное, мне будет поручена эвакуация Варшавы, и что, в связи с этим, меня вызовут к ГИММЛЕРУ.

Я не помню, чтобы тогда фон дем БАХ вызывал меня и шефа штаба 9-й армии генерал-майора ШТЕТКЕ⁷ к себе в Сохачев, и чтобы нам заявлял, что не принял от ГИММЛЕРА приказа Фюрера о полном уничтожении Варшавы, поскольку он считает этот приказ не соответствующим его чести.

Судья зачитывает мне показания фон дем БАХА, находящееся на стр. 65–66 издания, с заголовком „Разрушение Варшавы” (было зачитано). Такое заявление фон дем БАХА в моем присутствии не имело места и не соответствует правде. О том, что фон дем БАХ получил такой приказ для выполнения, я узнаю только сейчас из предъявленного мне Судьей распоряжения Главной комендатуры 9-й армии от 9 X 1944 (было предъявлено вещественное доказательство, представленное в протоколе осмотра от 15 сентября т. г., п. 11). Фон дем БАХ не обратил моего внимания на несоответствие, которое существует между этим приказом и соответствующим пунктом договора о капитуляции. Вскоре, действительно меня вызвали в полевую квартиру ГИММЛЕРА в Восточной Пруссии.

В беседе, которая проходила в полевой квартире, принимали участие: ГИММЛЕР, начальник его штаба, генерал-майор Ваффен СС РОДЕ, шеф технической помощи, генерал-лейтенант полиции ШМЕЛЬ-

Po odjeździe gen. «Bora» von dem Bach często odlatywał samolotem do kwatery Himmlera, skąd wracał po kilku godzinach. Pewnego dnia, dokładnej daty nie pamiętam, po powrocie stamtąd von dem Bach powiedział mi, że odjeżdża, ponieważ tutaj nie może już zarobić orderu «liści wawrzynowych», że prawdopodobnie mnie będzie powierzona ewakuacja Warszawy i że w związku z tym zostaną wezwani do Himmlera.

Nie przypominam sobie, ażeby w tym czasie von dem Bach wezwał do siebie w Sochaczewie mnie i szefa sztabu 9 Armii generała majora Staedke⁷ i ażeby miał nam oświadczyć, że nie przyjął od Himmlera do wykonania rozkazu Führera o całkowitym zniszczeniu Warszawy, ponieważ uważa ten rozkaz za sprzeczny ze swoim honorem.

Sędzia odczytuje mi zeznania von dem Bacha, umieszczone na str. 65–66 wydawnictwa pod tytułem «Zburzenie Warszawy» (zostało odczytane). Takie oświadczenie von dem Bacha w mojej obecności nie miało miejsca i nie odpowiada prawdzie. O tym, że von dem Bach otrzymał podobny rozkaz do wykonania, dowiaduję się dopiero teraz z okazanego mi przez Sędziego «Fernschreiben» Naczelnej Komendy 9-tej Armii z dnia 9 X 1944 r. (został okazany dowód rzeczowy opisany w protokole oględzin z dnia 15 września r. b., poz. 11). Von dem Bach nie zwrócił mi uwagi na sprzeczność, jaka zachodzi pomiędzy tym rozkazem a odnośnym punktem umowy kapitulacyjnej. Wkrótce rzeczywiście wezwano mnie do kwatery polowej Himmlera w Prusach Wschodnich.

W konferencji, która odbyła się w kwaterze polowej, wzięli udział: Himmler, jego szef sztabu, generał-major Waffen SS Rode, szef pomocy technicznej, generał-leutnant policji Schmelcher⁸ i ja. O ile pamiętam, Himmler odezwał się do mnie w sposób następujący: «Nigdy jeszcze Führer nie mówił ze mną cztery razy o jednej i tej samej sprawie; on sobie życzy, ażeby Warszawa była zupełnie zburzona (te słowa Himmlera rozumiałem w tym sensie, że nigdy jeszcze żadna sprawa nie wydawała się Führerowi tak ważna, jak pożądane przez niego zburzenie Warszawy, o którym rozmawiał z Himmlerem już po raz czwarty). Pan, Panie Geibel, nie potrzebuje oponować, że to się już stało. To miasto ma całkowicie zniknąć z powierzchni ziemi i służyć jako punkt przeladunkowy dla transportu Wehrmachtu. Kamień na kamieniu nie powinien pozostać. Wszystkie budynki należy zburzyć aż do fundamentów. Pomieszczenia dla wojska zostaną urządzone w piwnicach – hotele już nie istnieją. Pozostaną tylko urządzenia techniczne i budynki kolei żelaznych. Pan, Panie Schmelcher, skieruje w tym celu do Warszawy potrzebne jednostki pionierów i sam postara się na miejscu o przygotowanie środków wybuchowych i o rozpoczęcie tej akcji. Porozmawiam z marynarką, która będzie w stanie dostarczyć potrzebne ilości (wtedy była mowa o powietrzu płynnym jako środku wybuchowym). Po-

ХЕР⁸ и я. ГИММЛЕР, насколько я помню, первый обратился ко мне, следующим образом: „Еще никогда Фюрер не говорил со мной 4 раза об одном и том же вопросе; он хочет, чтобы Варшава была совсем разрушена (эти слова ГИММЛЕРА я понял в том смысле, что еще никогда никакой вопрос не казался Фюреру настолько существенным, как требуемое им разрушение Варшавы, о котором разговаривал с ГИММЛЕРОМ уже четвертый раз). Вы, господин ГЕЙБЕЛЬ, можете не протестовать, что это уже случилось. Этот город должен полностью исчезнуть с лица земли и служить в качестве перевалочного пункта для транспортировки вермахта. Не должно остаться камня на камне. Все строения следует снести до фундаментов. Помещения для армии будут подготовлены в подвалах – гостиницы больше уже не существуют. Останется только техническое оборудование и железнодорожные строения. Вы, господин ШМЕЛЬХЕР, направите для этой цели в Варшаву необходимые части саперов, и сами на месте будете стараться подготовить взрывчатые материалы и начать эту акцию. Буду говорить с военно-морским флотом, который в состоянии поставить их соответствующее количество (тогда говорилось о жидком воздухе в качестве взрывчатого материала). Кроме этого, вы должны представить мне план расширения Варшавы как крепости. Однако, до того, как начнется снос, город должен быть эвакуирован, а именно: прежде всего материалы, существенные с точки зрения военных целей: армия определит, что является важным для военных целей. Мне нужен из Варшавы весь текстиль для изготовления мундиров. Даже самые грязные тряпки, которые лежат на помойке, являются для меня важными. Вам, господин ГЕЙБЕЛЬ, поручаю эвакуацию и снос города. Вы отвечаете передо мной, прежде всего за то, чтобы эвакуировать быстро и не эвакуировать глупостей. Вся эвакуация – это вопрос транспорта, который вы должны решить. Для этого установите контакты с армией”.

На вопрос Судьи, почему я до сих пор не перечислял фамилии ШМЕЛЬХЕРА ни в одном из своих письменных заявлений, поясняю, что я это делал намеренно, потому что не хотел указывать его. Судья представляет мне телетайпы от 11 и 13 X 1944 г., в которых говорится о поручении мне эвакуации и уничтожения Варшавы, а также о моем служебном подчинении (были предъявлены вещественные доказательства). Судя по датам этих телетайпов, предполагаю, что упомянутый мною визит к ГИММЛЕРУ имел место 12 октября, т. е. между датами этих распоряжений.

После возвращения в Варшаву, согласно указаниям ГИММЛЕРА, я эвакуировал: в концлагерь Равенсбрюк – текстиль, меха и ковры; в Банк Рейха в Берлине – деньги, золотые монеты и золото в слитках, и в Ломбардное учреждение в Берлине – всякие драгоценности, такие

nadto ma Pan przedłożyć mi plan rozbudowania Warszawy jako fortecy. Zanim jednak rozpocznie się burzenie, miasto musi być ewakuowane, a mianowicie: przede wszystkim materiały ważne dla celów wojennych; wojsko orzeknie, co jest ważne dla celów wojennych. Mnie są potrzebne z Warszawy wszystkie tekstylia dla wykonania mundurów. Nawet najbrudniejsze szmaty, które leżą w rynsztoku, są dla mnie ważne. Powierzam Panu, Panie Geibel, ewakuację i zburzenie miasta. Pan jest odpowiedzialny przede mną przede wszystkim za to, ażeby ewakuować szybko i nie ewakuować głupstw. Cała ewakuacja jest kwestią transportu, którą musi Pan rozwiązać. W tym celu niech Pan nawiąże kontakt z wojskiem».

Na pytanie Sędziego, dlaczego nie wymieniłem dotychczas nazwiska Schmelchera w żadnym ze swych pisemnych oświadczeń, wyjaśniam, że robiłem to umyślnie, nie chcąc go wskazywać. Sędzia okazuje mi dalekopisy z 11 i 13 X 1944 r., w których jest mowa o powierzeniu mi ewakuacji i zniszczenia Warszawy oraz o moim służbowym podporządkowaniu (zostały okazane dowody rzeczowe). Sądząc z dat tych dalekopisów, przypuszczam, że wspomniana wizyta moja u Himmlera miała miejsce 12 października, tj. pomiędzy datami tych «Fernschreiben».

Po powrocie do Warszawy, stosownie do wskazówek Himmlera, ewakuowałem: do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück – tekstylia, futra i dywany; do Banku Rzeszy w Berlinie – pieniądze, złote monety i złoto w sztabach, a do Urzędu Lombardowego w Berlinie – wszelkie kosztowności, jak: pierścionki, bransoletki, zegarki itp. Innych rzeczy, w tej liczbie mebli, bibliotek, papierów i druków nie pozwalałem wywozić z Warszawy.

Sędzia okazuje mi «Fernschreiben» gubernatora Fischera do generalnego gubernatora Franka⁹ w Krakowie z dnia 11 X 1944 r. za nr 13265 (został okazany dowód rzeczowy). Widzę, że w «Fernschreiben» jest mowa o ewakuowaniu oprócz tekstyliów jeszcze i mebli. Nic o tym nie wiem, ażeby którykolwiek ze sztabów ewakuacyjnych (Räumungsstab) ewakuował meble.

Były trzy takie sztaby, a mianowicie: jeden Wehramachtu, drugi Zarządu Cywilnego i trzeci SS i policji. Mieściły się one w dawnej kwaterze Reinefartha przy ul. Żelaznej. Mój zaś sztab, który kierował działalnością wspomnianych trzech sztabów ewakuacyjnych, mieścił się w Ożarowie. W moich rękach spoczywało ogólne kierownictwo ewakuacją. Nie umiem odpowiedzieć na pytanie Sędziego, co się stało z tymi rzeczami, które pozostały w domach i piwnicach po dokonaniu czynności przez każdy z wymienionych sztabów. Żadnego «Brennkomando» nie było, przynajmniej ja o takim nie słyszałem i nie wyznaczałem go.

Nie rozumiem i nie umiem tego wytłumaczyć, dlaczego Lorentz¹⁰ i gubernator Fischer twierdzili, że ja ostatecznie zburzyłem Warszawę. Nie

как: кольца, браслеты, часы и т. п. Прочих вещей, в том числе мебели, библиотек, бумаг и изданий, я не разрешал вывозить из Варшавы.

Судья представляет мне распоряжение губернатора ФИШЕРА к Генеральному Губернатору ФРАНКУ⁹ в Кракове от 11 X 1944 г. за № 13265 (было предъявлено вещественное доказательство). Вижу, что в распоряжении говорится об эвакуации, кроме текстиля, также и мебели. Ничего такого не знаю, чтобы какой-либо из эвакуационных штабов эвакуировал мебель.

Существовали три таких штаба, а именно: один – вермахта, второй – Гражданского управления и третий – СС и полиции. Они были расположены в бывшей штаб-квартире РЕЙНЕФАРТА по ул. Железной. Со своей стороны, мой штаб, который руководил деятельностью перечисленных выше трех эвакуационных штабов, находился в Ожарове. В моих руках было общее руководство эвакуацией. Я не в состоянии ответить на вопрос Судьи, что случилось с этими вещами, которые остались в домах и подвалах после завершения действий каждым из перечисленных штабов. Никакого „Brennkomando” не было, по крайней мере, я о таком не слышал и его не назначал.

Не понимаю и не могу этого объяснить, почему ЛОРЕНЦ¹⁰ и губернатор ФИШЕР утверждали, что я окончательно разрушил Варшаву. Нет никого, кто бы получил от меня, письменно или на словах, приказ поджигать дома. Не отрицаю, что я получил письменный приказ от ГИММЛЕРА, чтобы я взорвал все строения, имеющие политический характер, начиная с дворца Брюля. Даты я точно не помню, но это имело место, предположительно, в декабре. Тогда я сказал об этом губернатору ФИШЕРУ, рассчитывая, что он будет возражать; ФИШЕР, однако только пожал плечами.

Полученный от ГИММЛЕРА приказ я передал на исполнение командиру технической поддержки, фамилии его не помню. ШМЕЛЬХЕР тогда не присутствовал. Кроме этого одного случая разрушения, другие мне не известны. О взрыве Замка, Кафедры, костелов августинцев и иезуитов в Старом Месте, я не слышал и ничего об этом не знаю.

Зондеркоманда капитана ШУЛЬЦА подчинялось моему штабу, и его задачей было осуществление контроля.

Судья показывает мне фотокопию моего письма от 11 октября Главному управлению кадров в Берлине, из содержания которого следует, что 9 X 1944 г. я был награжден Железным крестом I класса и приказом фюрера Адольфа ГИТЛЕРА от 26 октября 1944 г. повышен в должности и звании до СС-бригадефюрера и генерал-майора полиции (были представлены вещественные доказательства из личного дела Пауля Отто ГЕЙБЕЛЯ). Насколько мне известно, выше перечис-

ma nikogo, kto by otrzymał ode mnie pisemny lub ustny rozkaz podpala-
nia domów. Nie przeczę, że ja otrzymałem pisemny rozkaz od Himmlera,
ażebym wysadził w powietrze wszystkie budynki posiadające znaczenie
polityczne, począwszy od [pałacu] Brühla. Daty dokładnie nie pamiętam,
ale miało to miejsce prawdopodobnie w grudniu. Wtenczas powiedziałem
o tym gubernatorowi Fischerowi sądząc, że on będzie interweniował; Fi-
scher jednak wzruszył tylko ramionami.

Otrzymały od Himmlera rozkaz przekazałem do wykonania dowódcy
technicznej pomocy [TN], nazwiska jego nie pamiętam. Schmelcher nie
był wtenczas obecny. Poza tym jednym wypadkiem zburzenia, inne nie
są mi wiadome. O wysadzeniu Zamku, Katedry, kościołów Augustianów
i Jezuitów na Starym Mieście nie słyszałem i nic mi o tym nie wiadomo.

Sonderkommando kapitana Schultza podlegało memu sztabowi i miało
za zadanie przeprowadzanie kontroli.

Sędzia okazuje mi fotokopię mego pisma z dnia 11 października do
Głównego Urzędu Personalnego w Berlinie, z którego treści wynika, że
w dniu 9 X 1944 r. zostałem odznaczony Krzyżem Żelaznym I klasy
i rozkaz nominacyjny Führera Adolfa Hitlera z dnia 26 października 1944 r.
o mianowaniu mnie SS-Brigadeführerem i generalmajorem policji (zostały
okazane dowody rzeczowe z akt personalnych Paula Ottona Geibla). O ile
wiem, powyższe odznaczenia nie pozostają w żadnym związku z rozka-
zem danym mi przez Reichsführera SS Himmlera w dniu 12 październi-
ka 1944 r. Dziewiątego października von dem Bach zawiązał mnie i dr.
Hahna do siebie do Sochaczewa. Dr Hahn się nie stawił z powodu choroby.
Von dem Bach przyjął mnie samego i powiedział dosłownie, co następuje:
«Reichsführer SS nadał Hahnowi Krzyż Żelazny I kl[asy]. Ja nie mogę
zrobić inaczej, jak i Panu również nadać tę odznakę, chociaż Pan na to nie
zasłużył». Wręczając mi dwa pudełeczka z Krzyżami Żelaznymi, dodał:
«Jedno z nich da Pan Hahnowi». Dowody nadania tak dla mnie, jak i dla
Hahna, były podpisane przez von dem Bacha. Od tej pory von dem Bacha
więcej nie widziałem. Data jego wyjazdu z Sochaczewa do Budapesztu nie
jest mi znana. Po powrocie od Himmlera, prawdopodobnie tegoż 12 paź-
dziernika, von dem Bacha już nie zastałem w Sochaczewie.

Proszę o odnotowanie w protokole mego zeznania, że w listopadzie
1947 r. w tutejszym więzieniu w Warszawie złożyłem własnoręcznie spo-
rządzone oświadczenie, w którym dobrowolnie zdałem sprawozdanie za-
równo z mojej działalności, jak i z tego wszystkiego, czego byłem świad-
kiem w okresie swojej bytności w Warszawie. Oświadczenie to było bardzo
szczegółowe i omawiało szereg tych samych kwestii, o które byłem zapy-
tywany przez Sędziego, jak np. czy dr Hahn podlegał mi, czy też nie. Do

ленные награды не имеют никакой связи с приказом, отданным мне рейхсфюрером СС ГИММЛЕРОМ 12 октября 1944 г.

9 октября фон дем БАХ позвал к себе в Сохачев меня и д-ра ХАНА. Д-р ХАН не явился из-за болезни. Фон дем БАХ принял меня одного и сказал дословно, цитирую: „Рейхсфюрер СС наградил ХАНА Железным крестом I кл[асса]. Я не могу поступить иначе, как и Вас наградить этим орденом, хотя Вы его не заслужили”. Вручая мне две коробки с Железными крестами, добавил: „Одну из них передайте ХАНУ”. Документы о награждении как для меня, так и ХАНА были подписаны фон дем БАХОМ. С того момента я больше не видел фон дем БАХА. Мне неизвестна дата его отъезда из Сохачева в Будапешт. После своего возвращения от ГИММЛЕРА, предположительно, тоже 12 октября, я уже не застал фон дем БАХА в Сохачеве.

Прошу занести в протокол моих показаний, что в ноябре 1947 г., в здешней тюрьме в Варшаве, я представил собственноручно составленное заявление, в котором добровольно я сделал отчет, как о своей деятельности, так и обо всем, чему я был свидетелем в период моего пребывания в Варшаве. Это заявление было очень подробное и затрагивало ряд тех самых вопросов, о которых меня спрашивал Судья, как, например, подчинялся ли д-р ХАН мне, или нет. К заявлению я приложил организационную схему и схему подчинения полицейских властей.

Протокол был мне зачитан на польском и немецком языках.

Прошу исправить мое заявление, касающееся судимости: я в Германии не был осужден, однако я был осужден в Праге – 2 мая 1947 г. Специальный национальный суд в Праге приговорил меня к 5 годам заключения особо строгого режима за членство в СС. Зачитано.

Пауль Отто ГЕЙБЕЛЬ^г»

Переводчик: Юзефа МАЛЬЦОВА^г

Апелляционный следственный судья
Ю. СКУЖИ[НЬСКИЙ]^г

Член Главной комиссии по расследованию
гитлеровских преступлений в Польше

ИИП, 1100, т. III, л. 744–769.

Подлинник на польском языке, машинопись.

Каждый лист документа подписан П. Гейбелем.

oświadczenia załączyłem schemat organizacji i podporządkowania władz policyjnych.

Protokół mi odczytano w języku polskim i niemieckim.

Proszę o sprostowanie mego oświadczenia co do karalności: w Niemczech nie byłem sądzony, natomiast zostałem osądzony w Czechosłowacji – w dniu 2 maja 1947 r. Specjalny Sąd Narodowy w Pradze skazał mnie na 5 lat ciężkiego więzienia za przynależność do SS. Odczytano.

Paul Otto Geibel^d

Tłumacz: Józefa Malcowa^d

Sędzia Apelacyjny Śledczy

J. Skórzy[ński]^d

Członek Głównej Komisji Badania
Zbrodni Niemieckich w Polsce

IPN, 1100, t. III, k. 744–769.

Oryginał w języku polskim, maszynopis.

Każda karta dokumentu podpisana przez P. Geibla.

Przypisy

^{a--a} Wpisano odręcznie.

^{b--b} Podkreślono odręcznie. Na marginesie dopisano: [...] *S. Datner*, 22.6.1959.

^{c--c} Podkreślono odręcznie. Na marginesie dopisano: *vide k. 777* [...].

^d Podpis odręczny.

¹ Kutschera Franz (ur. 1904), SS Brigadeführer i gen. mjr policji; od 1938 do 1944 członek Reichstagu; w kampanii francuskiej 1940 w 6 DG; w 1943 dca SS i policji w Mohylewie; od 25 sierpnia 1943 dca SS i policji dystryktu warszawskiego; 1 lutego 1944 z wyroku Polskiego Państwa Podziemnego zastrzelony w zamachu przeprowadzonym przez żołnierzy kompanii AK „Pegaz”.

² Bierkamp Walther (1901–1945), dr, SS Oberführer; w l. 1941–1942 dca policji bezpieczeństwa i SD na obszarze Belgii i północnej Francji; od 1942 do 1943 dca Einsatzgruppe D; w l. 1943–1945 dca policji bezpieczeństwa i SD w GG, następnie dca policji bezpieczeństwa i SD w Stuttgarcie (okręg „Südwest”) oraz wyższy dca SS i policji we Wrocławiu (okręg „Südost”) (SS Brigadeführer i gen. mjr policji – 1944).

³ Böttcher Herbert (ur. 1907), SS Brigadeführer, gen. mjr policji, dr; przed 1939 litewski adwokat; w 1940 dyrektor policji w Kłajpedzie (Memel); w l. 1940–1942 szef prezydium policji w Kassel w l. 1942–1945 dca SS i policji w dystrykcie radomskim; aresztowany przez Brytyjczyków i przekazany w październiku 1947 stronie polskiej; wyrokiem Sądu Okręgowego w Radomiu z 18 czerwca 1949 skazany na karę śmierci, stracony 12 czerwca 1950.

⁴ Chodzi o ob. Al. Ujazdowskie. Nazwa ul. Zwycięstwa (Siegestrasse) obowiązywała w l. 1940–1945, natomiast al. Stalina w l. 1945–1956.

Примечания

- ^{а-а} Вписано от руки.
^{б-б} Подчеркнуто от руки. На поле дописано: [...] С. Датнер, 22.6.1959.
^{в-в} Перечеркнутый от руки. На поле дописано: *vide л. 777* [...].
^г Собственноручная подпись.

¹ Кучера Франц (1904), бригадефюрер СС и генерал-майор полиции; с 1938 по 1944 член рейхстага; во время французской кампании 1940 в 6-й горной дивизии; в 1943 командующий СС и полицией в Могилеве; с 25 августа 1943 командующий СС и полицией Варшавского дистрикта; 1 февраля 1944 по приговору Польского подпольного государства застрелен в результате покушения, совершенного солдатами роты АК «Пегас».

² Биркамп Вальтер (1901–1945), доктор, оберфюрер СС; в 1941–1942 командующий полицией безопасности и СД на территории Бельгии и северной Франции; с 1942 по 1943 командир айнзацгруппы Д; в 1943–1945 командующий полицией безопасности и СД в Генерал-Губернаторстве, затем командующий полицией безопасности и СД в Штутгарте (округ «Юго-Запад») и высший командующий СС и полицией во Вроцлаве (округ «Юго-Восток») (бригадефюрер СС и генерал-майор полиции – 1944).

³ Бёттхер Герберт (1907), бригадефюрер СС, генерал-майор полиции, доктор; до 1939 – литовский адвокат; в 1940 директор полиции в Клайпеде (Мемель); в 1940–1942 глава президиума полиции в Касселе; в 1942–1945 командующий СС и полицией Радомского округа; арестован британцами и в октябре 1947 передан польской стороне; приговором окружного суда г. Радомы от 18 июня 1949 осужден к смертной казни, казнен 12 июня 1950 зипо/СД Радом

⁴ Речь идет о нынешних Уяздовских Аллеях, в 1940–1945 носивших название аллея Звыценства (Зигештрассе), а в 1945–1956 – аллея Сталина.

⁵ См. S. Płoski, *Relacja von dem Bacha o Powstaniu Warszawskim*, „Dzieje Najnowsze. Kwartalnik IPN”, t. 1, z. 2, kwiecień – czerwiec 1947, с. 295–323.

⁶ Кинтруп Герман (1891), полковник охранной полиции; в 1940 заместитель коменданта, затем комендант полиции порядка в Люблинском дистрикте; в 1943 командир 25 полицейского полка; с сентября 1943 по 1944 командующий полицией порядка (BdO) в Триесте.

⁷ Штедке, генерал-майор, в 1944 в штабе 4 танковой дивизии, впоследствии начальник штаба 9 армии (генерал-поручик – 1945).

⁸ Шмельхер Вилли (1894–1974), группенфюрер СС и генерал-поручик полиции; во время французской кампании 1940 подпоручик 70 пехотного полка; в 1941–1943 командующий СС и полицией в Чернигове и Житомире; с октября 1943 возглавлял ТН.

⁹ Франк Ханс Михель (1900), доктор наук, обергруппенфюрер СА, член рейхстага; с 1933 министр юстиции Баварии; в 1934–1942 министр без портфеля правительства Рейха; с 12 октября 1939 по январь 1945 генерал-губернатор польских территорий, не вошедших в состав Рейха; 4 мая 1945 взят в плен американцами в г. Нойхаус-ам-Шлирзее [Neuhaus am Schliersee] (Бавария); приговором Международного военного трибунала в Нюрнберге осужден к смертной казни; приговор приведен в исполнение 16 октября 1946.

¹⁰ Лоренц Станислав (1899–1991), псевдоним «Буковский», профессор, музыковед и историк искусства; в 1935–1939 и 1945–1982 директор Варшавского национального музея (в 1990–1991 почетный директор); одновременно в 1945–1951 главный директор Дирекции музеев и охраны памятников Министерства культуры и искусства; во время оккупации в Департаменте ликвидации последствий войны Бюро делегата правительства РП в стране, затем начальник отдела культуры и искусства Делегатуры правительства РП в стране.

⁵ Por. S. Płoski, *Relacja von dem Bacha o Powstaniu Warszawskim*, „Dzieje Najnowsze. Kwartalnik IPN”, t. 1, z. 2, kwiecień – czerwiec 1947, s. 295–323.

⁶ Kintrop Hermann (ur. 1891), płk policji ochronnej; w 1940 zca kmdta, następnie kmdt policji porządkowej w dystrykcie lubelskim; w 1943 dca 25 pułku policji; od września 1943 do 1944 dca policji porządkowej (BdO) w Trieście.

⁷ Staedke Helmut, gen. mjr, w 1944 w sztabie 4 DPanc, później szef sztabu 9 Armii (gen. por. – 1945).

⁸ Schmelcher Willy (1894–1974), SS Gruppenführer i gen. por. policji; w kampanii francuskiej 1940 ppor. w 70 pp; w l. 1941–1943 m. in. dca SS i policji w Czernihowie i w Żytomierzu; od października 1943 szef TN.

⁹ Frank Hans Michael (ur. 1900), dr, SA-Obergruppenführer, członek Reichstagu; od 1933 minister sprawiedliwości Bawarii; w l. 1934–1942 minister bez teki rządu Rzeszy; od 12 października 1939 do stycznia 1945 Generalny Gubernator ziem polskich nie wcielonych do Rzeszy; 4 maja 1945 ujęty przez Amerykanów w Neuhaus am Schliersee w Bawarii; sądzony przez MTW w Norymberdze; skazany na śmierć; wyrok wykonano 16 października 1946.

¹⁰ Lorentz Stanisław (1899–1991), ps. „Bukowski”, prof., muzykolog i historyk sztuki; w l. 1935–1939 i 1945–1982 dyrektor Muzeum Narodowego w Warszawie (w l. 1990–1991 dyrektor honorowy); jednocześnie w l. 1945–1951 naczelny dyrektor Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki; w czasie okupacji w Departamencie Likwidacji Skutków Wojny Biura Delegata Rządu RP na Kraj, następnie kierownik działu kultury i sztuki Delegatury Rządu RP na Kraj.

**9 декабря 1948, Варшава. Протокол очной ставки
начальника СС и полиции безопасности в Варшавском округе
бригадефюрера СС П. О. Гейбеля с офицером К. А. Фишером**

Протокол

9 декабря 1948 г. в Варшаве Апелляционный следственный судья по делам особого значения, Юзеф СКУЖИНЬСКИЙ, при участии присяжного переводчика немецкого языка, Юзефы МАЛЬЦОВОЙ, проживающей в Варшаве ул. Злота д. 54 кв. 92, составил этот протокол по поводу следующему:

Сегодня Апелляционный следственный судья предъявил в Мокотовской тюрьме Курта Альфреда ФИШЕРА, родившегося 08.09.1912 г., Паулю Отто ГЕЙБЕЛЮ и предложил ему, ответить на вопросы:

Знает ли он предъявленного и, в случае подтверждения положительного [ответа], является ли он именно этим ФИШЕРОМ, который, по его показаниям, был штабным офицером боевой группы РЕЙНЕФАРТА во время Варшавского восстания.

Пауль Отто ГЕЙБЕЛЬ показал: ^а-Я знаю предъявленного мне. Это именно тот ФИШЕР, с которым, как я показал, я два раза встретился в штабе боевой группы РЕЙНЕФАРТА. ^а Я лично [с ним] разговаривал о тактических действиях во время Варшавского восстания, а именно: о помощи для отряда на ул. Пиуса [XI], не с ФИШЕРОМ, а с РЕЙНЕФАРТОМ. ^а-Знаю, что в группе РЕЙНЕФАРТА функцию штабного офицера исполнял один майор шуцполиции по фамилии ФИШЕР. ^а Зато я не слышал, чтобы в штабе РЕЙНЕФАРТА был, кроме предъявленного мне, еще какой-то другой майор шуцполиции ФИШЕР. ^а Подчеркиваю, что в столь большом штабе, как у РЕЙНЕФАРТА было больше офицеров, чем один, из тех, кто занимался операционными делами.

Протокол был зачитан и переведен.

Пауль Отто ГЕЙБЕЛЬ^б

Присутствующий:
Курт ФИШЕР^б

Переводчик:
Юзефа МАЛЬЦОВА^б

**9 grudnia 1948, Warszawa. Protokół konfrontacji
gen. Paula Geibla z oficerem sztabu Grupy Bojowej „Reinefarth”
Kurtem Alfredem Fischerem**

Protokół

Dnia 9 grudnia 1948 r. w Warszawie Sędzia Apelacyjny Śledczy do spraw wyjątkowego znaczenia, Józef Skórzyński, przy udziale zaprzysiężonego tłumacza z języka niemieckiego Józefy Malcowej zamieszkałej w Warszawie ul. Złota nr 54 m. 92, sporządził protokół niniejszy z powodu następującego:

W dniu dzisiejszym Sędzia Apelacyjny Śledczy okazał w Więzieniu Mokotowskim Kurta Alfreda Fischera urodzonego 8 IX 1912 r. Paulowi Ottonowi Geiblowi i zaproponował mu, ażeby odpowiedział na pytania:

czy zna okazanego i, w razie [odpowiedzi] twierdzącej, czy jest on tym właśnie Fischerem, który według jego zeznania był Ia Grupy Bojowej „Reinefarth” w okresie Powstania Warszawskiego.

Paul Otto Geibel zeznał: ^a-znam okazanego mi. Jest on właśnie tym Fischerem, z którym, jak zeznałem, dwukrotnie spotkałem się w sztabie Grupy Bojowej „Reinefarth”.^a Osobiście rozmawiałem na temat taktycznych działań w czasie Powstania Warszawskiego, a mianowicie o pomocy dla załogi na ul. Piusa [XI], nie z Fischerem, a z Reinefarthem. ^a-Wiem, że w grupie Reinefartha funkcję Ia pełnił pewien major Schutzpolizei nazwiskiem Fischer. Natomiast nie słyszałem o tym, ażeby w sztabie Reinefartha był oprócz okazanego mi jeszcze jakiś drugi major Schutzpolizei Fischer.^a Zaznaczam, że w tak dużym sztabie, jak u Reinefartha, było więcej oficerów niż jeden, zajętych sprawami operacyjnymi.

Protokół odczytano i przetłumaczono.

Paul Otto Geibel^b

Obecny:
Kurt Fischer^b

Tłumacz:
Józefa Malcowa^b

Sędzia Apelacyjny Śledczy:
J. Skórzy[ński]^b

Апелляционный следственный судья
Ю. СКУЖИ[НСКИЙ]^б

ИНП, СВМВ 615, л. 89–90.

Подлинник на польском языке, машинопись.

Каждый лист документа подписан П. Гейбелем.

Примечания

^{а-а} Подчеркнуто от руки.

^б Подпись от руки.

IPN, SWMW 615, k. 89–90.

Oryginał w języku polskim, maszynopis.

Każda karta dokumentu podpisana przez P. Geibla.

Przypisy

^{a-a} Podkreślono odręcznie.

^b Podpis odręczny.

1 марта 1949, Варшава. Из протокола допроса
Яна Мазуркевича («Радослав»)

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 1 марта 1949 г.

ТРУТКОВСКИЙ Веслав¹, младший лейтенант, младший следственный офицер Министерства общественной безопасности в г. Варшаве, допросил в качестве подозреваемого:

МАЗУРКЕВИЧ Ян, сын Базылого
(личные данные приобщены к делу)

Воп[рос]: Какие подразделения вам подчинялись во время оккупации?

Отв[ет]: В период оккупации Польши, в 1944 г. я руководил несколькими подразделениями организации АК [?] и диверсионным отрядом под псевдонимом «Брода», в составе которого были отряд «Зоська», «Парасоль» и «Миотла»². Во главе отряда «Брода» до марта 1944 г. стоял [командир] под псевдонимом «Олива»³ (фамилии не помню). Он ушел на должность командира 27 дивизии АК на Волыни, где погиб во время боев. Командование «Бродой» после его ухода взял [на себя] АНДЖЕЕВСКИЙ, псевдоним «Ян» (умер).

Диверсионным отрядом «Зоська» командовал БЯЛЮУС, псевдоним «Ежи», в настоящее время пребывающий в Аргентине. Группой с шифром «Миотла» командировал МАЗУРКЕВИЧ Францишек, псевдоним «Небора»⁴ (погиб во время восстания).

Группой под названием «Парасоль» командовал псевдоним «Плуг»⁵ (фамилии не знаю). Диверсионный отряд шифр «Брода» целиком подчинялся мне через его командира «Яна».

В свою очередь, я подчинялся главному коменданту организации АК БУРУ-КОМОРОВСКОМУ через шефа генштаба АК генерала ПЕЛЧИНЬСКОГО. Диверсионный отряд шифр «Брода» использовался для осуществления диверсионных акций против немцев, т. е. уничтожения коммуникации и путем взрыва мостов и крушения поездов, акции против немецких караульных постов, ответные акции против немецких постов, отбивание заключенных, а также один раз [так] случилось, что отряд осуществил одну акцию для захвата денежных средств.

**1 marca 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania
płk. Jana Mazurkiewicza „Radosława”**

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 1 marca 1949 r.

Trutkowski Wiesław¹, ppor., mł[odszy] oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, przesłuchał w charakterze podejrzanego:

MAZURKIEWICZA Jana s. Bazylego
(personalia w aktach)

Pytanie: Jakie oddziały podlegały wam w okresie okupacji?

Odpowiedź: W okresie okupacji Polski, w 1944 r. kierowałem następującymi oddziałami org[anizacji] AK [?] i oddziałem dywersyjnym kryptonim „BRODA”, w składzie którego był oddział „ZOŚKA”, „PARASOL” i „MIOTŁA”². Na czele oddziału kryptonim „BRODA” stał do marca 1944 r. ps. „OLIWA”³ (nazwiska nie pamiętam). Odszedł on na dowódcę 27 dywizji AK na Wołyń, gdzie w czasie walk zginął. Dowództwo po jego odejściu nad całością „BRODY” objął ANDRZEJEWSKI ps. „JAN” (nie żyje).

Grupą dywersyjną „ZOŚKA” dowodził BIAŁOUS ps. „Jerzy”, przebywający obecnie w Argentynie. Grupą krypt[onim] „MIOTŁA” dowodził MAZURKIEWICZ Franciszek ps. „NIEBORA”⁴ (zginął w powstaniu).

Grupą krypt[onim] „PARASOL” dowodził ps. „PŁUG”⁵ (nazwiska nie znam). Oddział dywersyjny krypt[onim] „BRODA” jako całość podlegał mnie poprzez jego dowódcę „JANA”.

Natomiast ja podlegałem Komendantowi Głównemu org[anizacji] AK „BOROWI” – KOMOROWSKIEMU poprzez szefa Sztabu Głównego AK gen. PEŁCZYŃSKIEGO. Oddział dywersyjny krypt[onim] „BRODA” używany był do wykonywania akcji dywersyjnych na Niemczech, tj. niszczenia komunikacji i przez wysadzanie mostów i wykolejanie pociągów, akcji na strażnice niemieckie, akcji odwetowych na posterunki niemieckie, odbijanie więźniów oraz zdarzyło się, że oddział ten przeprowadził jedną akcję celem zdobycia funduszy.

Do zakresu działania „PARASOLA” należało niszczenie szkodliwych Niemców, jak przedstawicieli gestapo, żandarmerii i więziennictwa niemieckiego. Oddział krypt[onim] „MIOTŁA” miał za zadanie niszczenie

В сферу действия «Парасоля» входило уничтожение вредных немцев, таких как представители гестапо, жандармерии и немецкой тюремной службы. Задачей отряда с шиф[ром] «Миотла» являлось уничтожение фольксдойче, немецких агентов и частично, железнодорожный саботаж. Реализация акций отдельными отрядами происходила по поручению Главной комендатуры орг[анизации] АК, за исключением саботажа на заводах и железных дорогах, которым занимались все отделения. Все диверсионные подразделения, начиная с момента, когда я принял командование, т. е. с 1 февраля 1944 г., имели несколько шифров, а именно: «30» – «31» – «53» – «90». В тот период, когда этими подразделениями командовал псевдоним «Ниль» – ФИЛЬДОРФ, они имели шифры «13» – «Дыван», других не помню. Сфера действия выше перечисленных подразделений оставалась без изменений, примерно, до июля 1944 г., т. е. до времени подготовки к восстанию.

В первых днях июля 1944 г. из Главной Комендатуры организации АК я получил устный приказ от генерала ПЕЛЧИНЬСКОГО привести подразделения в состояние повышенной бдительности. Примерно, 18 июля 1944 г. я получил задачу прикрытия в случае сражений в Варшаве. Состояние повышенной бдительности заключалось в следующем: усиление диверсионных групп путем сведения их во взводы и роты и переброску складов оружия к Варшаве. В отношении людей осуществлялись персональные передвижения, в зависимости от того, в каком районе формировался взвод.

Все диверсионные подразделения в период восстания получили от ГК организации АК шифр группировки «Радослав», т. е. от моего псевдонима. Накануне Варшавского восстания к моей группировке были присоединены команды в составе, которых было несколько десятков людей с шифром «Пенсць», которыми командовал майор псевдоним «Оконь»⁶ (умер) и «Ча[т]а» – под командованием майора, псевдоним «Витольд» (фамилии я не знал, в настоящее время, предположительно, пребывает за границей). Во время восстания в состав группировки «Радослав» вошла еще одна рота «Тайной военной организации» (ТОВ)⁷, всего, примерно, 60 человек под командованием псевдонима «Ольшина»⁸ (умер).

В момент начала Варшавского восстания личный состав целой группировки составлял, примерно, 900 человек. Затем, в результате включения добровольцев, он вырос примерно до 2500 человек, из которых 50% следует считать как рабочие отряды, которые использовались для работ, укрепляющих территорию и в качестве пополнения рядов на линии. Что касается структуры организации, которой я руководил, то в период восстания она была преобразована из отрядов в батальоны,

volksdeutschów, agentów niemieckich i częściowo sabotaż kolejowy. Wykonywanie akcji przez poszczególne oddziały odbywało się na zlecenie Komendy Głównej org[anizacji] AK za wyjątkiem sabotażu kolejowego i fabrycznego, którym zajmowały się wszystkie placówki. Całość oddziałów dywersyjnych, począwszy od chwili mego objęcia [dowództwa], tj. od 1 lutego 1944 r., nosiła kilka kryptonimów, a to: „30” – „31” – „53” – „90”. W okresie, kiedy oddziałami tymi kierował ps. „NIL” – FIELDORF, nosiły one kryptonimy „13” – „Dywan”; innych nie pamiętam. Zakres działania w[yżej] podanych oddziałów pozostał bez zmian mniej więcej do lipca 1944 r., tj. do czasu przygotowań do powstania.

W pierwszych dniach lipca 1944 r. z Komendy Głównej org[anizacji] AK otrzymałem rozkaz ustny od gen. PEŁCZYŃSKIEGO postawienia oddziałów w stan wzmożonej czujności. Około 18 lipca 1944 r. otrzymałem zadania osłonowe na wypadek walk w Warszawie. Stan wzmożonej czujności polegał na: silniejszym związaniu poszczególnych grup dywersyjnych w plutony i kompanie i podciągnięcia magazynów broni do Warszawy. Odnośnie [do] ludzi następowały przesunięcia personalne w zależności od tego, w jakiej dzielnicy pluton się formował.

Całość oddziałów dywersyjnych w okresie powstania otrzymała z KG org[anizacji] AK nazwę zgrupowania kryptonim „RADOSŁAW”, tj. od mojego pseudonimu. W przeddzień Powstania Warszawskiego dołączone zostały do mojego zgrupowania zespoły w składzie kilkudziesięciu ludzi krypt[onim] „PIĘŚĆ”, którymi dowodził mjr ps. „OKOŃ”⁶ (nie żyje) i „CZA[T]A” – pod dowództwem mjr. ps. „WITOLD” (nazwiska nie znam, obecnie prawdopodobnie przebywa za granicą). W czasie powstania w skład zgrupowania „RADOSŁAW” weszła jeszcze kompania „Tajnej Organizacji Wojskowej” (TOW)⁷, w sumie około 60 ludzi pod dowództwem ps. „OLSZYNY”⁸ (nie żyje).

W chwili wybuchu Powstania Warszawskiego stan liczebny całości zgrupowania wynosił około 900 ludzi. Następnie na skutek wchłonięcia ochotników, wzrósł do około 2500 ludzi, z czego 50% należy liczyć jako oddziały robocze, używane do robót umacniających ter[en] i [do] uzupełniania strat na linii. Jeśli chodzi o strukturę organizacji kierowanej przeze mnie, to w okresie powstania uległa ona przemianie z oddziałów na bataliony, które rozwijały się na zasadach regularnego wojska, natomiast na szczeblu dowodzenia nie zaszły żadne zmiany.

Jak dotąd, szefem sztabu mego zgrupowania pozostał nadal mjr JANOSZEK (nie żyje), adiutanturę objął por. ps. „TATAR”⁹ (nie żyje), szefa intendencji [objął] por. KOŁODZIEJSKI, szefem łączności bojowej pozostał kpt. „HORODYŃSKI”¹⁰. Odeszli z mego sztabu szef łączności konspiracyjnej dr MATERNOWSKA ps. „PRZEMYSŁAWA”¹¹. Grupy

которые развивались по принципу регулярной армии, в то время, как на уровне командования не произошло никаких изменений.

До тех пор, шефом штаба моей группировки все еще оставался майор ЯНОШЕК (умер), адъютантство принял лейтенант псевдоним «Татар»⁹ (умер), шефом интендантства стал лейтенант КОЛОДЗЕЙСКИЙ, шефом боевой связи остался капитан «Хородыньский»¹⁰. Из моего штаба конспирационной связи ушли доктор МАТЕРНОВСКАЯ, псевдоним «Пшемыслава»¹¹. Группу боевых связисток под свое командование приняла З[ЕН]КЕВИЧ Мария, псевдоним «Ирма»¹² (в настоящее время моя жена).

Офицером историко-информационным стал псевдоним «Бальк»-¹³ (умер), после него эту должность принял офицер из группировки так называемой «Конфедерации народа»¹⁴, организации, которая обладала двумя взводами в моей группировке, а именно: один находился в «Чате» с наименованием «Мечыки» под командованием младшего лейтенанта КУЖИНА, псевдоним «Меч»¹⁵, и второй в батальоне с шифром «Миотла» с наименованием «Недзвядки»¹⁶. Поясняю, что руководитель «Конфедерации народа» ПЯСЕЦКИЙ Болеслав¹⁷ в то время пребывал на Виленщине, в качестве одного из командиров партизанских отрядов, подчиняясь тамошнему коменданту подокруга пс[евдоним] «Правдзиц»¹⁸.

Помимо этого, в штабе группировки «Радослав» я имел двух или трех офицеров для поручений. Одним, которого я помню, был ВЕЖИНЬСКИЙ, лейтенант, псевдоним «Клара»¹⁹. Он впоследствии, на Чернякове, исполнял обязанности моего последнего адъютанта, а в конспирации ^аруководил отделом легализации для нужд отдела КЕДИВ, но не подчинялся ему непосредственно^а. Санитарным шефом группировки был майор, доктор, псевдоним «Скиба»²⁰ (в настоящее время дир[ектор] Больницы соц[иального] страх[ования] в г. Цехоцинек), в подполье он занимался такими же санитарными вопросами.

Дополняю, что после смерти псевдонима «Татар», как я уже упомянул, адъютантом стал офицер из группировки ПЯСЕЦКОГО, но только на несколько дней, потому что сразу пришел псевдоним «Кара» – ВЕЖИНЬСКИЙ. При этом отмечаю, что в компетенцию начальника штаба моей группировки с шиф[ром] «Радослав» входил также, кроме других, вопрос об архиве КЕДИВА, потому что эти обязанности исполнял тот же человек, т. е. ЯНОШЕК. Доступ к архиву КЕДИВА имел, как я сказал, начальник штаба и доктор МАТЕРНОВСКАЯ, псевдоним «Пшемыслава», а также опекун пункта, в котором этот архив хранился. Я лично к архиву отдела КЕДИВА КГ организации АК не имел доступа и не знал места, где он был помещен. В настоящее время так же не ориентируюсь, где этот архив может находиться (во время Комиссии легализации органам безопасности никто архив не

łączniczek bojowych w dowództwie objęła Z[IEN]KIEWICZ Maria ps. „IRMA”¹² (obecnie moja żona).

Oficera informacyjno-historycznego objął ps. „BALK”¹³ (nie żyje), po nim objął to stanowisko oficer ze zgrupowania tzw. „Konfederacji Narodu”¹⁴, która to organizacja miała dwa plutony w moim zgrupowaniu, a mianowicie: jeden był w „CZACIE” pod nazwą „MIECZYKI” dowodzony przez ppor. KURZYNE¹⁵ ps. „MIECZ”¹⁵, a drugi w batalionie krypt[onim] „MIOTŁA” pod naz[wą] „NIEDŹWIADKI”¹⁶. Wyjaśniam, że kierownik „Konfederacji Narodu” PIASECKI Bolesław¹⁷ przebywał w tym czasie jako jeden z dowódców partyzantki na Wileńszczyźnie, podlegając tamtejszemu komendantowi podokręgu ps. „PRAWDZICOWI”¹⁸.

W sztabie zgrupowania „RADOSŁAW” posiadałem następnie dwóch lub trzech oficerów do zleceń. Jednym, którego pamiętam, był WIERZYŃSKI¹⁹, por., ps. „KLARA”¹⁹. Ten ostatni w późniejszym czasie na Czerniakowie pełnił funkcję mego ostatniego adiutanta, a w konspiracji^a prowadził komórkę legalizacyjną dla potrzeb wydziału „KEDYW”, lecz mu bezpośrednio nie podlegał.^a Szefem sanitarnym zgrupowania był mjr dr ps. „SKIBA”²⁰ (obecny dyr[ektor] Szpitala Ubezpieczeń Społecznych w Ciechocinku), w konspiracji zajmował się on sprawami sanitarnymi.

Dodaję, że po śmierci ps. „TATARA”, jak już wspomniałem, adiutanturę objął oficer ze zgrupowania PIASECKIEGO, lecz tylko na kilka dni, gdyż zaraz przyszedł ps. „KLARA” – WIERZYŃSKI. Zaznaczam przy tym, że w kompetencji szefa sztabu mego zgrupowania krypt[onim] „RADOSŁAW” leżała także między innymi sprawa opieki nad archiwum „KEDYWU”, a to dlatego, że obowiązki jego pełnił ten sam człowiek, tj. JANOSZEK. Dojście do archiwum „KEDYWU” miał, jak powiedziałem, szef sztabu i dr MATERNOWSKA ps. „PRZEMYSŁAWA” oraz opiekun punktu, w którym archiwum to było przechowywane. Osobiście do archiwum wydziału „KEDYWU” KG org[anizacji] AK nie miałem dostępu i nie znałem miejsca, gdzie było ono ulokowane. Obecnie także się nie orientuję, gdzie może się to archiwum znajdować (w czasie komisji ujawniania nikt archiwum nie zdawał władzom bezpieczeństwa).^a Osoby, pod opieką której było wspomniane archiwum, także nie mogę podać, gdyż [jej] nie znałem.^a

Stroną techniczną zgrupowania kierował mjr ps. „IGOR”, oficer z saperów sprzed 1939 r., który z żołnierzy nie posiadających broni zorganizował batalion zapasowy krypt[onim] „IGOR” i ten to batalion wykonywał swoją pracę na rzecz mojego zgrupowania, jak i też na korzyść całego odcinka kierowanego przez ps. „WACHNOWSKIEGO” – płk. [Z]IEMSKIEGO²¹ (przebywa za granicą). W okresie walk o Starówkę byłem jemu podległy.

сдавал). ^{а-}Лица, под опекой которого находился упомянутый архив, я тоже не могу указать, поскольку [его] я не знал.^{-а}

Технической стороной группировки руководил майор псевдоним «Игор», офицер-сапер до 1939 г., который из солдат, не имеющих оружия, организовал батальон отвода с шифром «Игор», именно этот батальон исполнял свою работу в пользу моей группировки, а также в пользу всей секции, которой руководил псевдоним «Вахновский» – [от] полковника [З]ЕМСКОГО²¹ (находится за границей). В период сражений за Старувку я ему подчинялся.

В начале августа 1944 г. во время партизанских действий в Варшаве отряд «Зоська» захватил один немецкий танк типа «Тигер»²², а я со своим прикрытием штаба захватил второй. Затем, я сформировал танковую часть, которой командовал лейтенант «Вацек» – МЕННА (?). В состав этого отряда входило, примерно, 15 человек. Завоеванные танки после боев во время отступления были уничтожены. После завершения [боевых] действий часть моих людей попала в плен, и часть, в том числе и я, выходя с гражданскими разными способами, добилась свободы.

[...]

На этом протокол допроса подозреваемого был прерван.

Протокол совпадает с моими показаниями, что после прочтения подтверждаю собственной подписью.

Допросил:
(—) ТРУТКОВСКИЙ Веслав,
младший лейтенант

Показания дал:
(—) МАЗУРКЕВИЧ Ян

Сделано 6 экз.

Исп. Х. Д.

Получают:

1. ген. Р.
2. пол. Р.
3. Деп[артамент]
4. Деп[артамент]
5. в документацию
6. папка

ИПН, 0330/217, т. 3, л. 8–11.

Копия на польском языке, машинопись.

В левом верхнем углу, частично неразборчивая аннотация: папка [...].

Примечания

^{а- -а} Подчеркнуто от руки.

W początkach sierpnia 1944 r. podczas działań partyzanckich w Warszawie oddział „ZOŚKA” zdobył jeden czołg typu niemiecki „TIGER”²², a ja ze swoją osłoną sztabową zdobyłem drugi. Wobec tego uformowałem oddział pancerny, którym dowodził por. „WACEK” – Mienna (?). Oddział ten liczył około 15 ludzi. Zdobyte czołgi po walce w czasie odwrotu zostały zniszczone. Po skończonych działaniach część moich ludzi dostała się do niewoli, część zaś, między innymi i ja, wychodząc z ludnością cywilną różnymi sposobami dostała się na wolność.

[...]

Na tym protokół przesłuchania podejrzanego przerwano.

Protokół jest zgodny z moimi zeznaniami, co po odczytaniu stwierdzam własnoręcznym podpisem.

Przesłuchał:

(—) Trutkowski Wiesław, ppor.

Zeznał:

(—) Mazurkiewicz Jan

Sporządzone] 6 egz.

Wyk. H. D.

Otrzymują:

1. gen. R.

2. płk R.

3. Dep[artament]

4. Dep[artament]

5. a.a.

6. teczka

IPN, 0330/217, t. 3, k. 8–11.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

W lewym górnym rogu odręczna, częściowo czytelna adnotacja: teczka. [...].

Przypisy

^{a- -a} Podkreślono odręcznie.

¹ Trutkowski Wiesław (ur. 1924), ppor.; członek PZPR; w l. 1945–1947 funkcjonariusz PUBP w Będzinie; w l. 1947–1948 w Sekcji 2 Wydz. II Dep. Śledczego MBP; od jesieni 1948 w Sekcji 1 Wydz. II Dep. Śledczego MBP jako kolejno mł. of. śledczy, of. i st. of. śledczy; od 1955 kierownik grupy śledczej Wydz. II Dep. VII KdsBP (delegowany do GZI); w „raporcie komisji Mazura” z 1957 uznany winnym prowadzenia niedozwolonych metod śledztwa; w l. 1957–1959 st. of. śledczy w Wydz. I Biura Śledczego MSW, od 1963 w Gabinetie Ministra; zwolniony w 1979 (płk MO – 1969).

² W skład brygady/pułku „Broda 53” wchodził batalion „Zośka” i oddział kobiecy „Dysk” oraz pododdziały osłony „Parasol” i „Miotła” wchodziły w skład zgrupowania „Radosław”.

¹ Трутковский Веслав (1924), подпоручик; член ПОРП; в 1945–1947 – сотрудник Поветового управления общественной безопасности в Бендзине; в 1947–1948 во 2 секции II отделения Следственного департамента Министерства общественной безопасности; с осени 1948 в 1 секции II отделения Следственного департамента Министерства общественной безопасности, последовательно: в качестве младшего следственного офицера, следственного офицера и старшего следственного офицера; с 1955 руководитель следственной группы II отделения VII департамента Комитета по делам общественной безопасности (делегирован в Главное управление информации); в «Репорте комиссии Мазура» 1957 признан виновным в применении недозволённых методов следствия; в 1957–1959 старший следственный офицер I отделения Следственного бюро МВД, с 1963 в Кабинете министра; уволен в 1979 (полковник гражданской милиции – 1969).

² В состав бригады/полка «Броды 53» входил батальон «Зоська» и женское подразделение «Дыск», а также прикрытие. «Парасоль» и «Мётла» входили в состав группировки «Радослав». Кроме них в состав группировки входил батальон «Чата 49», батальон «Пенсць» и вспомогательный батальон «Игор».

³ Киверский Ян (1910), псевдонимы «Директор», «Олива», дипломированный подполковник саперных войск; во время сентябрьской кампании 1939 оперативный офицер 33 резервной пехотной дивизии, затем офицер 41 резервной пехотной дивизии; с 1940 заместитель командира Союза возмездия Главного командования СВБ, с 1942 командир спецподразделений Союза возмездия Главного командования СВБ, затем с конца 1942 командир спецподразделений Кедива ГК АК; с февраля 1944 комендант округа АК «Волынь» и одновременно командир 27 Волынской пехотной дивизии АК; погиб 18 апреля 1944 в Мосурских лесах.

⁴ Мазуркевич Францишек (1901), псевдоним «Небора», капитан запаса пехоты, брат «Радослава»; во время сентябрьской кампании 1939 в пограничной охране, пробрался в Венгрию; с октября 1939 на базе № 1 СВБ «Ромек» в Будапеште; с 1943 в стране; с весны 1944 командир батальона АК «Мётла»; погиб 11 августа 1944 на ул. Ставки (майор – 1944 посмертно).

⁵ Борыс Адам (1909–1986), псевдоним «Плуг», майор запаса артиллерии; во время сентябрьской кампании 1939 в Запасном центре легкой артиллерии № 7; пробрался во Францию; с 1940 офицер разведки II/3 легкого артиллерийского полка 3 пехотной дивизии (Войска Польского во Франции), после прибытия в Великобританию – офицер разведки I легкого артиллерийского дивизиона 1 стрелковой бригады; заброшен с парашютом на территорию Польши в ночь с 1 на 2 октября 1942; с апреля 1943 заместитель командира спецподразделений Кедива ГК АК; с августа 1943 командир роты «Агат/Пегас», прославившейся успешным покушением на Ф. Кучеру, затем с весны 1944 командир батальона АК «Парасоль»; тяжело ранен 6 августа 1944, в повстанческих госпиталях до капитуляции; затем в лагере для военнопленных в Цайтхайме, вернулся в Польшу в 1945; арестован Управлением безопасности 3 июля 1945, освобожден из тюрьмы в сентябре 1945 (подполковник – 1982).

⁶ Котовский Альфонс (1899), псевдоним «Оконь»; во время сентябрьской кампании 1939 I адъютант командира 201 резервного пехотного полка; затем в подполье СВБ-АК, в частности, во II отделе Главного командования АК; во время восстания командир батальона АК «Пенсць», с августа командир группировки АК «Кампинос», командовал, в частности, I атакой в районе Гданьского вокзала; погиб при неясных обстоятельствах 29 сентября 1944 в стычке под Якторовом.

⁷ Тайная военная организация (ТВО), подпольная организация, основанная 17 сентября 1939 на базе так называемой внефронтовой диверсионной службы; вела разведывательную и диверсионную деятельность; в марте 1943 включена в состав АК; комендантом был Ян Мазуркевич.

⁸ Возможно, Виватовский Тадеуш, погиб 11 августа 1944 на ул. Ставки.

⁹ Юрецкий Францишек, псевдоним «Татар», подпоручик, адъютант «Радослава», погиб 25 августа 1944.

Ponadto w skład zgrupowania wchodził batalion „Czata 49”, batalion „Pięść” oraz batalion pomocniczy „Igor”.

³ Kiwerski Jan (ur. 1910), ps. „Dyrektor”, „Oliwa”, ppłk dypl. sap.; w kampanii wrześniowej 1939 of. operacyjny 33 DPREz., potem oficer w 41 DPREz.; od 1940 zca dcy Związku Odwetu KG ZWZ, od 1942 dca Oddziałów Dyspozycyjnych Związku Odwetu KG ZWZ, następnie od końca 1942 dca Oddziałów Dyspozycyjnych Kedywu KG AK; od lutego 1944 kmdt Okręgu AK Wołyń i jednocześnie dca 27 Wołyńskiej DP AK; poległ 18 kwietnia 1944 w lasach mosurskich.

⁴ Mazurkiewicz Franciszek (ur. 1901), ps. „Niebora”, kpt. rez. piech., brat „Radosława”; w kampanii wrześniowej 1939 w Straży Granicznej, przedostał się na Węgry; od października 1939 w Bazie nr 1 ZWZ „Romek” w Budapeszcie; od 1943 w kraju; od wiosny 1944 dca batalionu AK „Miotła”; poległ 11 sierpnia 1944 na ul. Stawki (mjr – 1944 pośmiertnie).

⁵ Borys Adam (1909–1986), ps. „Pług”, mjr rez. art.; w kampanii wrześniowej 1939 w OZ Art. Lek. nr 7; przedostał się do Francji; od 1940 of. zwiadowczy II/3 pal 3 DP (WP we Francji), po przedostaniu do W. Brytanii of. zwiadowczy I dywizjonu art. lek. 1 BS; skok na spadochronie do kraju w nocy z 1 na 2 października 1942; od kwietnia 1943 zca dcy Oddziałów Dyspozycyjnych Kedywu KG AK; od sierpnia 1943 dca kompanii „Agat/Pegaz”, słynnej z udanego zamachu na F. Kutscherę, następnie od wiosny 1944 dca batalionu AK „Parasol”; ciężko ranny 6 sierpnia 1944, w szpitalach powstańczych do kapitulacji; następnie w obozie jenieckim w Zeithem, powrócił do Polski w 1945; aresztowany przez UB 3 lipca 1945, zwolniony z więzienia we wrześniu 1945 (ppłk – 1982).

⁶ Kotowski Alfons (ur. 1899), ps. „Okon”, w kampanii wrześniowej 1939 I adiutant dcy 201 pprez.; następnie w konspiracji ZWZ-AK, m. in. w Oddz. II KG AK; w powstaniu dca batalionu AK „Pięść”, następnie dca Zgrupowania AK „Kampinos”, dowodził m. in. I natarciem w rej. Dw. Gdańskiego; zginął w niejasnych okolicznościach 29 września 1944 w potyczce pod Jaktorowem.

⁷ Tajna Organizacja Wojskowa (TOW), organizacja konspiracyjna założona 17 września 1939 na bazie tzw. dywersji pozafrontowej; prowadziła działalność wywiadowczą i dywersyjną; w marcu 1943 wcielona do AK; kmdtem był Jan Mazurkiewicz.

⁸ Być może Wiwatowski Tadeusz, poległ 11 sierpnia 1944 na Stawkach.

⁹ Jurecki Franciszek, ps. „Tatar” ppor., adiutant Radosława, poległ 25 sierpnia 1944.

¹⁰ Chojna (Chojna-Horodyński) Waclaw (ur. 1907), ps. „Horodyński”, kpt. art.; w kampanii wrześniowej 1939 dca 2 baterii 4 pal, ranny; w 1944 szef Oddz. I sztabu Kedywu KG AK i jednocześnie kierownik działu organizacyjno-personalnego Oddz. I; w powstaniu oficer sztabu zgrupowania AK „Radosław”.

¹¹ Maternowska Zofia (1900–1990), ps. „Przemysława”, dr med., lekarz; w l. 1942–1944 szef Oddz. V Kedywu KG AK; aresztowana przez UB 22 września 1949; wyrokiem WSR w Warszawie z 12 kwietnia 1951 skazana na 15 lat pozbawienia wolności; zwolniona w 1956.

¹² Mazurkiewicz Maria Anna (1903–1985), z d. Bohdan, I voto Zienkiewicz, ps. „Irma”, kpt.; łączniczka w zgrupowaniu „Radosława”; aresztowana przez UB 13 stycznia 1949, więziona.

¹³ Pietrzak Włodzimierz (ur. 1913), ps. „Balk”, ppor., poeta, krytyk literacki; w l. 1942–1943 kierownik Wydz. Propagandowo-Politycznego Konfederacji Narodu, od 1944 szef sztabu Konfederacji Narodu; w powstaniu początkowo w batalionie AK „Czata 49”, od 9 sierpnia dca plutonu „Mieczyków” w tymże batalionie, poległ 22 sierpnia 1944 na Starym Mieście.

¹⁴ Konfederacja Narodu, organizacja konspiracyjna założona we wrześniu 1940; na jej czele stał B. Piasecki; istniała do 1945.

¹⁰ Хойна (Хойна-Хородыньский) Вацлав (1907), псевдоним «Хородыньский», капитан артиллерии; во время сентябрьской кампании 1939 командир 2 батареи 4 легкого артиллерийского полка, ранен; в 1944 начальник I отдела штаба Кедива ГК АК и одновременно начальник кадрово-организационного отделения I отдела; во время восстания офицер штаба группировки АК «Радослав».

¹¹ Матерновская Зофия (1900–1990), псевдоним «Шемыслава», доктор медицинских наук, врач; в 1942–1944 начальник V отдела КЕДИВа Главного командования АК; арестована Управлением безопасности 22 сентября 1949; приговором районного военного суда г. Варшавы от 12 апреля 1951 осуждена к 15 годам лишения свободы; освобождена в 1956.

¹² Мазуркевич Мария Анна (1903–1985), девичья фамилия Богдан, в первом замужестве Зенкевич, псевдоним «Ирма», капитан; связистка группировки «Радослава»; арестована Управлением безопасности 13 января 1949, содержалась в заключении.

¹³ Петшак Владзимеж (1913), псевдоним «Бальк», подпоручик, поэт, литературный критик; в 1942–1943 руководитель Отдела политики и пропаганды Конфедерации народа, с 1944 начальник штаба Конфедерации народа; во время восстания сначала в батальоне АК «Чата 49», с 9 августа командир взвода «Мечиков» того же батальона, погиб 22 августа 1944 в Старом городе.

¹⁴ Конфедерация народа, подпольная организация, основанная в сентябре 1940; во главе стоял Б. Пясецкий; существовала до 1945.

¹⁵ Кужина Мечислав, псевдоним «Меч»; в 1942–1944 начальник молодежной секции Конфедерации народа, затем Молодежи Новой Польши; после восстания в подполье.

¹⁶ Правильно – «Медведи». Командиром взвода был Лех Нижиньский, псевдоним «Немый».

¹⁷ Пясецкий Болеслав (1915–1979), политический деятель; с 1933 в Национальной партии, затем в Национально-радикальном лагере (НРЛ); после распада НРЛ один из создателей НРЛ-Фаланга; в 1940 арестован гестапо и приговорен к смертной казни – освобожден благодаря вмешательству посольства Италии; один из организаторов Конфедерации народа и создатель Ударных кадровых батальонов; с 1943 в рядах АК; в 1945 арестован советскими органами безопасности, согласился сотрудничать с ПКНО; с 1952 председатель «Пакса».

¹⁸ Шульц (Правдзиц-Шляский Януш) Ян (1902–1983), псевдоним «Правдзиц», подполковник; участник сентябрьской кампании 1939; с 1940 в СВБ в Варшаве; затем начальник II отдела командования района СВБ «Белосток»; в 1940–1941 комендант района и округа СВБ «Белосток»; арестован 21 февраля 1941 советскими органами безопасности и, по польским источникам, приговорен к смертной казни; в конце июня 1941 бежал; затем комендант округа СВБ-АК «Новогрудек».

¹⁹ Вежиньский Станислав, псевдоним «Клара», адъютант «Радослава» с 5 сентября.

²⁰ Садовский Циприан (1902), псевдоним «Скиба», доктор медицинских наук, майор/подполковник; до 1944 начальник санитарного отделения Кедива ГК АК, во время восстания начальник медицинской службы группировки АК «Радослав».

²¹ Земский Кароль Ян (1895–1974), псевдоним «Вахновский», дипломированный подполковник/полковник; во время сентябрьской кампании 1939 командир 36 пехотного полка, ранен, после капитуляции крепости Модлин непродолжительное время в плену; с 1942 начальник Отделения подготовки пехоты III отдела Главного командования СВБ-АК; во время восстания с 7 августа по 5 сентября 1944 командир группы «Север» – руководил обороной Старого города, затем заместитель коменданта округа АК «Варшава» и с 20 сентября заместитель командира Варшавского корпуса АК; после капитуляции в немецком плену; в 1945–1947 глава Польской миссии связи в британской оккупационной зоне Германии; с 1963 член Национального совета в эмиграции (бригадный генерал – 1964).

²² Упомянутые танки это Т-V «Пантера» (PzKpfw V „Panther”), а не тяжелые танки Т-VI «Тигр» (PzKpfw VI „Tiger”), как показал «Радослав».

¹⁵ Kurzyna Mieczysław, ps. „Miecz”; w l. 1942–1944 szef Terenu Młodzieży Konfederacji Narodu, później Młodzieży Nowej Polski; po powstaniu w konspiracji.

¹⁶ Właśc. „Niedźwiedzie”. Dcą plutonu był Lech Niżyński, ps. „Niemy”.

¹⁷ Piasecki Bolesław (1915–1979), działacz polityczny; od 1933 w SN, następnie w ONR; po delegalizacji ONR współtwórca ONR-Falanga; w 1940 aresztowany przez gestapo, został skazany na karę śmierci – uwolniony dzięki interwencji ambasady włoskiej; współorganizator Konfederacji Narodu i twórca Uderzeniowych Batalionów Kadrowych; od 1943 w ramach AK; w 1945 aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa, zgodził się na współpracę z PKWN; od 1952 przewodniczący „Pax-u”.

¹⁸ Szulc (Prawdzic-Szlaski Janusz) Jan (1902–1983), ps. „Prawdzic”, ppłk; uczestnik kampanii wrześniowej 1939; od 1940 w ZWZ w Warszawie; później szef Oddz. II Komendy Obszaru ZWZ Białystok; w l. 1940–1941 kmdt Obszaru i Okręgu ZWZ Białystok; aresztowany 21 lutego 1941 przez sowieckie organy bezpieczeństwa i wg źródeł polskich skazany na śmierć; w końcu czerwca 1941 zbiegł; następnie kmdt Okręgu ZWZ-AK Nowogródek.

¹⁹ Wierzyński Stanisław, ps. „Klara”, od 5 września adiutant „Radosława”.

²⁰ Sadowski Cyprian (ur. 1902), ps. „Skiba”, dr med., mjr/ppłk; do 1944 szef komórki sanitarnej Kedywu KG AK, w powstaniu szef służby medycznej zgrupowania AK „Radosław”.

²¹ Ziemiński Karol Jan (1895–1974), ps. „Wachnowski”, ppłk/płk dypl.; w kampanii wrześniowej 1939 dca 36 pp, ranny, po kapitulacji twierdzy Modlin krótko w niewoli; od 1942 szef Wydz. Wyszkożenia Piechoty Oddz. III KG ZWZ-AK; w powstaniu od 7 sierpnia do 5 września 1944 dca Grupy „Północ” – kierował obroną Starego Miasta, następnie zca kmdta Okręgu AK Warszawa i od 20 września zca dcy Warszawskiego Korpusu AK; po kapitulacji w niewoli niemieckiej; w l. 1945–1947 szef Polskiej Misji Łącznikowej w brytyjskiej strefie okupacyjnej Niemiec; od 1963 członek Rady Narodowej na uchodźstwie (gen. bryg. – 1964).

²² Wspomniane czołgi to PzKpfw V „Panther”, a nie jak zeznał „Radosław” czołgi ciężkie PzKpfw VI „Tiger”.

16–17 марта 1949, [Варшава]. Из собственноручных показаний
Ф. Германа («Новак»)

[...]

Наконец-то я, послушно исполняя полученные приказы, начал ориентироваться, что дела АК пошли по совсем другому направлению, чем мы ожидали. Начались слухи о восстании. Тогда, на основании полученной информации, я написал памятную записку, в которой указал на организацию немецкого сопротивления на подступах к Варшаве и направлении наступления мимо Варшавы (точно не помню, более точно я это представил в моем рапорте в 1945 г.). Кратко говоря, я доказывал военный нонсенс восстания, а политически – слишком маленькое значение, для того, чтобы это окупились; так как я предполагал, что оно будет чрезвычайно кровавым.

С содержанием этого реферата полковник ИРАНЕК вроде бы согласился и пообещал его представить Главному Коменданту.

Поэтому, уведомление меня 1 VIII 1944 г. в 13.30 о восстании, которое должно было начаться в тот же день в 17.00, было для меня совершенно неожиданно. Взволнованный, я тогда заявил (при этом присутствовал «Оскар»¹), что мы же анализируем ситуацию. На это ИРАНЕК мне ответил, что никто его об этом не спрашивал. Выходя, чтобы срочно уведомить близких подчиненных, я сформулировал свой взгляд словами: «Увидите, что это будет избиение младенцев».

Вообще за несколько дней до этого я был взволнован. Поскольку мне было заявлено, что в случае входа в Варшаву Советской Армии, я должен выйти из подполья в качестве шефа разведки (вычерк[нута]: Отдела II). Подобный фокус был предусмотрен для того, чтобы сделать для шефа контрразведки, которым для этого был избран какой-то «Лялька»². Назначенная для этой цели группа насчитывала около 20 человек, которые, видимо, не были скомпрометированы перед Советским Союзом. Я сказал, что не знаю, сделаю ли я это, потому что «вы совершаете глупости, и потом прячетесь за спинами других».

Взволнованный, я направился тогда за советом к д-ру КОРБОНЬ-СКОМУ³, которого я вызвал (пригласил?) к знакомым ХМЕЛЕВ-СКИМ. Тот, однако, объяснил мне, что нет другого выхода и т. п., и на вопрос, относящийся к влиянию санации, он заявил мне, что никогда не допустит этого, что значение ПЕЛЧИНЬСКОГО ограничено, одним словом, что все как-то утрясется.

При этих колебаниях меня застало начало восстания, о котором я был уведомлен вышеупомянутым способом. Никакого назначения у меня не было, только связь через «Ломбард», неподалеку от которого я расположился. Я продержался таким образом две недели в качестве обычного

16–17 marca 1949, [Warszawa]. Własnoręczne zeznanie
plk. dypl. Franciszka Hermana „Nowaka”

[...]

W końcu zacząłem się orientować, że sprawy AK zaczynają przybierać zupełnie inny kierunek, aniżeli tego spodziewaliśmy się, spełniając posłusznie otrzymane rozkazy. Zaczęto mówić o powstaniu. Wtedy na podstawie posiadanych wiadomości napisałem referat (rodzaj memoriału), w którym dowodziłem o organizowaniu niem[ieckiego] oporu na przedpolu Warszawy i kierunku uderzenia omijającym Warszawę (dokładnie pamiętam, opisałem to bardziej szczegółowo w moim sprawozdaniu z 1945 r.). Krótko mówiąc, dowodziłem o wojskowym nonsense powstania, a politycznie o zbyt małym znaczeniu, by się opłacało; sądziłem bowiem, że będzie wyjątkowo krwawe.

Z treścią tego referatu plk IRANEK niby to się zgodził i obiecał przedstawić K[omendantowi] Głównemu.

Toteż zawiadomienie mnie 1 VIII 1944 r. o godz. 13.30 o powstaniu, mającym wybuchnąć tegoż dnia o godz. 17.00, było dla mnie kompletnym zaskoczeniem. Oburzony oświadczyłem wtedy (był przy tym obecny „OSKAR”¹), że przecież referowaliśmy ocenę sytuacji. Na to IRANEK twierdził, że się go o to nie pytał. Wychodząc, by szybko zawiadomić najbliższych podwładnych, wyraziłem swój pogląd słowami: „Zobaczycie, że będzie to rzeź niewiniątek”.

W ogóle na szereg dni przedtem byłem zupełnie wyprowadzony z równowagi. Oświadczone mi bowiem, że w wypadku wkroczenia do Warszawy Armii Radzieckiej mam się ujawnić jako szef wywiadu (skreśl[ono] Oddziału II). Podobną sztukę miano zrobić z szefem kontrwywiadu, na którego do tego celu wyznaczono niejakiego „LALKA”². Wyznaczona do tego celu grupa obejmowała coś ze 20 osób, które widocznie nie były skompromitowane wobec Związku Radzieckiego. Oświadczyłem na to, że nie wiem, czy to uczynię, bo „wy robicie głupstwa, a potem zasłaniacie się innymi”.

Zdenerwowany udałem się wówczas po poradę do wspomnianego dr. KORBOŃSKIEGO³, którego zamówiłem do znajomych pp. CHMIELEWSKICH. Ten tłumaczył mi jednak, że nie ma innego wyjścia itd., a na zapytanie co do wpływów sanacji oświadczył mi, że nigdy do tego się nie dopuści, że znaczenie PEŁCZYŃSKIEGO jest ograniczone, jednym słowem, wszystko się jakoś ułoży.

жителя Варшавы, принимая участие в строительстве баррикад, дежурствах и т. п., присматриваясь к ходу событий с бунтом в сердце и беспорядком в мыслях. Наконец я уже не выдержал и около 15 августа я предоставил себя в распоряжение «Монтера» (полковника ХРУЩЕЛЯ, о котором я упомянул вначале). Мое прибытие совпало с получением «Монтером» приказа из Главной Комендатуры АК (которая в то время была отрезана на Старом Месте), чтобы он нашел меня. Приказ гласил, что я должен стать офицером связи у «Монтера» от имени Главной Ком[ендатуры], что по распоряжению ПЕЛЧИНЬСКОГО, переданному мне в конверте, моя задача должна заключаться в помощи «Монтеру», и с другой стороны, передачах в Главную Комендатуру своего рода рапортов о важнейших событиях. Насколько помню, такой рапорт я послал только один раз, с достаточно пессимистической оценкой всей ситуации, главной причиной которой являлся недостаток боеприпасов, оружия и резервов.

«Монтер» принял меня необыкновенно доброжелательно, вызвал своего шефа штаба (майор ПОПЕЛЬ, псевдоним «Хирург»⁴) и поручил ему, чтобы в случае его отсутствия («Монтера») он обращался ко мне за советом и слушал меня, как старого «опытного» товарища по оружию. Однако в итоге «Монтер» оказался человеком последовательным, который внимательно слушал мою точку зрения (однако неохотно, но принимал решение по заранее принятому намерению). Все это продолжалось достаточно недолго, около 2 недель, после которых на Старувку переехала Главная Комендатура, к которой я присоединился, по той причине, что моя функция при «Монтере» в этих условиях, стала беспредметной.

Из важнейших событий того периода следует упомянуть факт прибытия около 20 августа первых «парламентариев» от немцев с письмом от фон дем БАХА^а. Конечно, о том, чтобы сдать. Там находился целый вывод об «оплоте христианства», 1920 годе, потом удивление, что сейчас в тылах немцев, сражающихся в защиту «Культуры...», был возбужден «бунт», который осложняет эти сражения. Но и требовался ответ (в срок) до 24 часов. «Монтер» решил кратко: «Ответ получают завтра на ПАСТе». Напоминаю, что ПАСТа это телекоммуникационная коммутаторная станция на углу ул. Зельной (сейчас восстанавливается), на которую на следующий день на рассвете должна была быть произведена атака. Кстати, эта атака не удалась и многократно повторялась, до взятия ПАСТы. Кроме этого, следует добавить, что «парламентарии», которые принесли упомянутое письмо, являлись достаточно своеобразными. Ими были, как оказалось, наши (поляки) выбитые вместе с тысячами других из Праги на Волю, где их сотнями резали. Из них выбрали четверых, которые через Саский сад должны были доставить это письмо к рубежам повстанцев. При этом двое по-

W tej rozterce zastał mnie wybuch powstania, o którym zostałem zawiadomiony w sposób wyżej wspomniany. Przydziału żadnego nie miałem, tylko łączność przez „Lombard”, w pobliżu którego kwaterowałem. Przetrwałem tak dwa tygodnie w charakterze normalnego mieszkańca Warszawy, biorąc udział w budowie barykad, dyżurach itp. i przyglądając się rozwojowi spraw z buntem w sercu i zamieszeniem w umyśle. Wreszcie dłużej nie wytrzymałem i około 15 sierpnia zgłosiłem się do dyspozycji „MONTERA” (płk. CHRUŚCIELA, o którym wspomniałem na początku). Przybycie moje zbiegło się z otrzymaniem przez „MONTERA” rozkazu z Komendy Głównej AK (która była wówczas na Starym Mieście odcięta), by mnie wyszukał. Rozkaz ustalał, że mam być przy „MONTERZE” oficerem łącznikowym z ramienia K[omen]dy Głównej, co wg dyspozycji PEŁCZYŃSKIEGO, przekazanej mi w kopercie, miało polegać na pomocy „MONTEROWI”, a z drugiej strony na przesyłaniu do K[omen]dy Głównej rodzaju sprawozdań z ważniejszych wydarzeń. O ile pamiętam, meldunek taki wysłałem tylko jeden, z dosyć pesymistyczną oceną całości sytuacji, głównie z racji braku amunicji, broni i odwodów.

„MONTER” przyjął mnie nadzwyczaj przychylnie, wezwał swego szefa sztabu (mjr POPIEL ps. „CHIRURG”²⁴) i polecił mu, by w razie jego („MONTERA”) nieobecności zwracał się do mnie po radę i słuchał mnie jako starego, „doświadczonego” towarzysza broni. W sumie jednak „MONTER” okazał się człowiekiem apodyktycznym, który ostatecznie wysłuchiwał mego zdania (aczkolwiek niechętnie), decydował jednak według uprzednio już powziętego zamiaru. Trwało to zresztą krótko, bo około dwóch tygodni, po których przybyła na Starówkę K[omen]da Główna, do której dołączyłem, bo funkcja moja przy „MONTERZE” stała się w tych warunkach bezprzedmiotowa.

Z ważniejszych wypadków w tym okresie należy wymienić fakt przybycia około 20 sierpnia pierwszych „parlamentariuszy” od Niemców z pismem od von dem BACHA^a. Oczywiście, by się poddać. Był tam cały wywód o „przedmurzu chrześcijaństwa”, o roku 1920, potem zdziwienie, że teraz na tyłach Niemców walczących w obronie „Kultury ...” wywołano „bunt”, który tę walkę utrudnia. No i żądano odpowiedzi [w czasie] do 24 godzin. „MONTER” zdecydował krótko: „Odpowiedź dostaną jutro na PASCIE”. Nadmieniam, że PAST-a była to centrala telekomunikacyjna przy rogu ul. Zielnej (obecnie w odbudowie), która nazajutrz o świcie miała być atakowana. Nb. atak ten nie udał się i był powtarzany wielokrotnie, aż wreszcie doprowadził do jej zdobycia. Poza tym należy dodać, że „parlamentariusze”, którzy przynieśli wspomniane pismo, byli dosyć swoiści. Byli to, jak się okazało, nasi ludzie (Polacy) wygarnięci z Pragi wraz z tysiącami innych [i] przeprowadzeni na Wolę, gdzie mordowano ich setkami.

гибли, потому что немцы, для того, чтобы их побудить к скорейшему маршу через нейтральную полосу, открыли сзади по ним огонь.

Второй случай имел место где-то на углу ул. Львовской, где немцы требовали перемирия и через тамошний пост прислали письмо (подписанное командиром какого-то сектора) с предложением передать им людей, находящихся в оцеплении на почтамте по улице Пиуца [XI]. Конечно, это требование было отвергнуто, помимо каких-то привлекательных предложений (я уже не помню каких), а к[оманди]р сектора обороны был обруган за то, что он принимает письма. Сам почтамт был через пару дней взят, и оказалось, что в нем пряталось некоторое количество немецких гражданских сановников вместе с женами.

Я должен упомянуть о том, что когда я прибыл к «Монтеру» я застал там капитана Красной Армии КАЛУГИНА, который, как я узнал, находился там почти с первых дней восстания. В этот период его и «Монтера» депеши маршалу РОКОССОВСКОМУ⁵ уже были отправлены (но, кажется, через Лондон) и КАЛУГИН пользовался свободой передвижения (к нему был приписан офицер). Потом, наверное, где-то в сентябре, он должен был перейти на советскую сторону, но подробностей не знаю. Я его видел приблизительно два раза, но не разговаривал с ним (не знаю русского языка). Кроме того, я не очень интересовался этим вопросом, потому что я посчитал это незначительным. Из того, что, вроде, говорил КАЛУГИН, [следовало, что] он якобы являлся офицером советской разведки, который случайно попал в Варшаву.

Следует также упомянуть о венграх, дивизия которых была дислоцирована в районе Вилянова. Там начались переговоры и венгры должны были перейти на сторону повстанцев; однако они спрашивали, какое потом будет отношение к Советской Армии, потому что они не намерены сражаться. Потом, насколько помню, вопрос был снят, потому что немцы, может, узнав об этом, что готовится – передвинули их в далекий сектор (в район Кампиносской пуши).

Кроме того, я должен подчеркнуть, что как-то вечером «Монтер» созвал совещание всех присутствующих и заявил, что в силу того, что не известно, удастся ли Гл[авной] Комендатуре выйти из Старого Места, то на него может лечь бремя принятия решения в случае входа Красной Армии в Варшаву (чего он постоянно ожидал). С его точки зрения, тогда следует ей подчиниться и войти в состав армии БЕРЛИНГА, или другой; просить только сохранить отдельные дивизии (он ожидал, что из своего, Варшавского округа, он выставит 2–3).

Но, если бы дело касалось подчинения правительству, то он будет оставаться на той позиции, что эти вопросы должны быть отложены до конца войны. В данный момент существенным является то, чтобы вместе бить немцев. (Наверно, это были рефлексии под влиянием из-

Spośród nich wybrano czterech, którzy przez Ogród Saski mieli odnieść ten list na powstańcze placówki. Dwóch przy tym zginęło, bo Niemcy, chcąc ich zachęcić do szybszego marszu przez międzypole, otworzyli do nich z tyłu ogień.

Drugi wypadek miał miejsce gdzieś na rogu ul. Lwowskiej, gdzie Niemcy żądali zawieszenia broni i przez tamtejszą placówkę nadesłali list (podpisany przez jakiegoś d[owód]cę odcinka) z propozycją przekazania im ich ludzi otoczonych na poczcie przy ul. Piusa [XI]. Oczywiście żądanie to zostało odrzucone mimo jakichś nęcących propozycji (nie pamiętam już, jakich), a d[owód]ca odcinka zwymyślany, że przyjmuje listy. Sama poczta została potem w parę dni zdobyta i okazało się, że chroniła pewną ilość niem[ieckich] dygnitarzy cywilnych z żonami.

Muszę wspomnieć, że gdy przybyłem do „MONTERA”, zastałem tam kpt. KAŁUGINA z Armii Czerwonej, który, jak się dowiedziałem, był tam prawie od pierwszych dni powstania. W okresie tym już depesze jego i „MONTERA” do marsz. ROKOSSOWSKIEGO⁵ zostały wysłane (ale zdaje się, via Londyn) i KAŁUGIN korzystał ze swobody ruchów (miał przydzielonego oficera). Potem gdzieś we wrześniu miał ponoć przejść na stronę radziecką, ale szczegółów nie znam. Widziałem go bodaj dwa razy, ale nie rozmawiałem (nie znam rosyjskiego języka). Poza tym nie bardzo się tą sprawą interesowałem, bo uważałem ją za nie posiadającą większego znaczenia. Według tego, co miał mówić KAŁUGIN, miał on być oficerem sowieckiego wywiadu, który znalazł się przypadkowo w Warszawie.

Wreszcie należy wspomnieć o sprawie z Węgrami, których dywizja stała w rej[onie] Wilanowa. Rozpoczęły się tam pertraktacje i Węgrzy mieli przejść na stronę powstańców; pytali jednak, jaka będzie potem postawa wobec Armii Czerwonej, bo oni nie zamierzają się bić. Później, o ile pamiętam, sprawa w ogóle upadła, bo Niemcy, może wywiadziawszy się, że coś się święci – przesunęli ich gdzieś na inny daleki odcinek (rejonu Puszczy Kampinoskiej).

Poza tym muszę podkreślić, że pewnego wieczoru „MONTER” zwołał rodzaj narady wszystkich obecnych i oświadczył, że ponieważ nie wiadomo, [czy] K[omen]dzie Gł[ówny] uda się wyjść ze Starego Miasta, na niego może spaść ciężar decyzji w razie wkroczenia do Warszawy Armii Czerwonej (czego się ciągle spodziewał). Jego zdaniem należy się jej wtedy podporządkować i wejść w skład armii BERLINGA czy innej; prosił tylko o zachowanie osobnych dywizji (spodziewał się, że ze swojego okręgu warszawskiego wystawi dwie – trzy).

Natomiast, gdyby chodziło o podporządkowanie się rządowi, to będzie stał na stanowisku, że te sprawy winny być odłożone do czasu zakończenia wojny. W tej chwili ważne jest, by wspólnie bić Niemców. (Były to wi-

вестий о действиях АК в Вильнюсе.) Присутствующие выразили на это свое одобрение. Так или иначе, этот факт, а также параллельное отношение «Монтера» ко всем сражающимся, воспринималось плохо, как я уже узнал в плену, Главная Комендатура (т. е. ПЕЛЧИНЬСКИЙ) подозревала «Монтера» в возможной «измене» в случае какого-либо конфликта. Готовила ли на такой случай ответные меры – не знаю.

Со времени возвращения Главной Ком[ендатуры] АК, в подвалах ПКО начались почти ежедневные вечерние историко-политические дискуссии, заканчивающиеся, как правило, бурными высказываниями. От нескольких моих старых сотрудников я узнал о ходе событий на Воле и Старувке, прежде всего о позиции «БУРА», который оказался обычной «марионеткой» без значения и характера. На второй день сориентировались, что восстание не удалось, и рассматривался проект, чтобы пробиться из Варшавы в Кампиносскую пушу (в лес), но позиция, энтузиазм и героизм в начатой борьбе, показываемые населением Варшавы, были такими, что взять под контроль эту стихию было оценено как невозможное. С этого момента стало ясным, что Гл[авная] Ком[ендатура] АК потеряла контроль над восстанием и, скорее всего, следовало по ходу событий.

Восстание велось жителями Варшавы. Немецкие действия по зачистке Воли и транзитной дороги через мост Кербедря (в том числе генеральное наступление на Старувку) объяснялись (самому в это не (трудно) поверить) как «трассирование» для отступления фронта за Варшаву. Кратко говоря, люди обманывали самих себя и других, в ожидании каких-нибудь чудес или спасения, неизвестно откуда, но важнее всего, не принимая (и не получая) такого или другого решения.

Именно против такой позиции – против полной пассивности, сведенной лишь только к регистрации событий – я начал выступать, вызывая выше упомянутые бурные высказывания. Это продолжалось почти до половины сентября и усилилось на ул. Пиуса [XI], куда переселилась Главная Комендатура, после бомбежки ее предыдущего местонахождения в ПКО.

Пало Повисле. Толпы бездомных, убегающих из горящих кварталов взятых немцами, хлынули в Средместье-Юг, где из-за отсутствия воды и продовольствия начали распространяться пораженческие настроения. Тогда Красный Крест и Гражданские повстанческие власти воспользовались предложением немцев (переданным Красным Крестом извне Варшавы; кажется, эта акция проходила под патронажем ксендза епископа ШЛЯГОВСКОГО⁶, и с варшавской стороны графини ТАРНОВСКОЙ⁷) краткого перемирия и эвакуации из Варшавы детей, стариков и инвалидов. Это было, кажется, 8 сентября, однако 9 сентября немцы приостановили эту акцию, требуя определения заранее военных условий этих местных перемирий с представителями АК.

docznie refleksje pod wpływem wiadomości o wypadkach AK w Wilnie.) Obecni wyrazili na to swoją aprobatę. W każdym razie fakt powyższy, jak też równorzędne ustosunkowanie się „MONTERA” do wszystkich walczących było mu poczytywane za złe i, jak już dowiedziałem się w niewoli, K[omen]da Główna (tzn. PEŁCZYŃSKI) podejrzewała „MONTERA” o możliwość „zdrady” w razie jakiegoś konfliktu. Czy przygotowywała na ten wypadek jakieś środki – nie wiem.

Od powrotu K[omen]dy Głównej AK, w podziemiach PKO rozpoczęły się wieczorami codziennie niemal dyskusje historyczno-polityczne, kończące się zwykle ostrą wymianą zdań. Od kilku moich dawnych współpracowników dowiedziałem się o przebiegu wypadków na Woli i Starówce, a przede wszystkim o postawie „BORA”, który okazał się zwykłą „kukłą” bez znaczenia i charakteru. W drugim dniu zorientowano się, że powstanie się nie udało, rozważano więc projekt przebiccia się z Warszawy do Puszczy Kampinoskiej (do lasu), ale postawa, zapal i bohaterstwo wykazywane przez lud Warszawy w rozpoczętej walce było tego rodzaju, że uważano za niemożliwe opanowania tego żywiołu. Od chwili tej stało się jednak jasne, że właściwie K[omen]da Gł[ówna] AK straciła panowanie nad powstaniem i raczej szła za biegiem wypadków.

Powstanie prowadzili mieszkańcy Warszawy. Działania niemieckie oczyszczające Wolę i drogę przelotową przez most Kierbedzia (w tym atak generalny na Starówkę) tłumaczono sobie (samemu w to nie wierzyć) jako „trasowanie” w celu wycofania frontu poza Warszawę. Krótko mówiąc, oszukiwano siebie i innych, oczekując jakiegoś cudu czy zbawienia nie wiadomo skąd, co najważniejsze jednak, nie podejmując takiej czy innej decyzji.

Przeciwko tej postawie właśnie – przeciw tej całkowitej bierności, sprwadzającej się li tylko do rejestracji wydarzeń – zacząłem występować, powodując wyżej wspomniane awantury. Trwało to niemal do połowy września i przybrało na sile na ul. Piusa [XI], dokąd przeniosła się Komen-da Główna po zbombardowaniu jej uprzedniego miejsca postoju w PKO.

Powisłe padło. Tłumy bezdomnych, uciekając z palących się dzielnic zdobytych przez Niemców, zwały się do Śródmieścia-Południe, gdzie z braku wody i żywności zaczęły się szerzyć defetystyczne [nastroje]. Wtedy to Czerwony Krzyż i cywilne władze powstańcze wykorzystały ofertę Niemców (przesłaną przez Czerwony Krzyż spoza Warszawy; zdaje się, że akcji tej patronował ks. biskup SZLAGOWSKI⁶, a ze strony warszawskiej hr. TARNOWSKA⁷) krótkiego zawieszenia broni i ewakuacji z Warszawy dzieci, starców i kalek. Było to, zdaje się, 8 września, jednak 9 września Niemcy wstrzymali tę akcję, żądając uprzedniego ustalenia warunków wojskowych tych lokalnych zawiesznień broni z przedstawicielami AK.

Тогда меня отправили вместе с лейтенантом «Сасом»⁸ (псевдоним, это был какой-то варшавский адвокат, фамилии не помню, офицер запаса, который одновременно являлся переводчиком) для проведения переговоров. Я представил этот разговор и возникшую в его результате дальнейшую переписку в отчете, переданном на руки генералу СПЫХАЛЬСКОМУ⁹ в июле 1945 г.

Я хотел объяснить свою роль в этом, потому что позднейший (после восстания) Комендант АК «Недзвядек» (генерал ОКУЛИЦКИЙ) показал на московском суде, что мысль борьбы с Советской Армией пришла ему после моего рапорта о этой встрече, как предложенная немцами. Я вынужден отметить, что это было нечестно с его стороны, поскольку, помимо того, что такое подтверждение со стороны немцев было высказано (генерал РОР), однако, насколько помню, это было принято в Комендатуре АК с надлежащей оценкой.

Кратко говоря, немецкая наивность была осмеяна. Об этом разговоре я написал сразу после возвращения письменный протокол во многих экземплярах, который вместе с копиями поздней[шей] переписки и другими документами этого периода были, насколько я знаю, закопаны в конце восстания в расположении Комендатуры АК – на почтамте по ул. Пиуса [XI]. В общем можно оценить, что тогда с обеих сторон шла игра. Как тогда кто-то выразился – игра в покер, в которой игра шла за то, кто [лучше] блефует [!] и кто дольше выдержит.

Как потом оказалось, немцы должны были знать о советском наступлении, благодаря которому несколько дней спустя была взята Прага (о чем повстанцы не имели понятия), но в АК хотели получить ... дней передышки. Все тогда были под впечатлением быстрого наступления англосаксов во Франции и рассчитывали на возможность немецкой капитуляции или какого-то переворота или более серьезной помощи, которая постоянно обещалась из Лондона.

Такие тогда царствовали настроения, и я признаюсь, что был также под их влиянием. Потому что я оценивал, что в ситуации, которая возникла (советское наступление в Венгрии), не произойдет взятия Варшавы Красной Армией. Исходя из того, что в любом случае следует что-то сделать, я считал, что такое уменьшение нагрузки на Варшаву, даже на некоторое время, может быть целесообразным.

После взятия Праги пришел период усилий, направленных на установление связи с Красной Армией. Фактом является то, что тогда Варшава снабжалась оружием и продовольствием советскими самолетами и защищалась от бомбежек истребителями. Надеялись, что, однако, Варшава будет взята. Помню, что я сам держал в руках две радиограммы, подписанные генералом БЕРЛИНГОМ и направленные «Монтеру», касающиеся управления огнем на Варшаву.

Wtedy to wysłano mnie wraz z por. „SASEM”⁸ (pseudonim, był to jakiś adwokat warszawski, nazwiska nie znam, oficer rezerwy, który był równocześnie tłumaczem) do przeprowadzenia tych rozmów. Opisałem tę rozmowę i wynik[ające] z niej dalej korespondencje w sprawozdaniu złożonym na ręce gen. SPYCHAŁSKIEGO⁹ w lipcu 1945 r.

Chodziło mi o wyjaśnienie mojej w tym roli, bowiem późniejszy (popowstańczy) K[omend]ant AK „NIEDŹWIADEK” (gen. OKULICKI) zeznał na procesie moskiewskim, że myśl walki AK z Armią Czerwoną nasunęła mu się po mojej relacji z tego spotkania, jako zasugerowana wówczas przez Niemców. Muszę zaznaczyć, że nie było to uczciwe z jego strony, bo aczkolwiek powiedzenie takie ze strony niemieckiej padło (gen. ROHR), jednak, jak pamiętam, było to przyjęte w K[omen]dzie AK z należytą oceną.

Krótko mówiąc, uśmiano się z niemieckiej naiwności. Z rozmowy tej [na]pisałem zaraz po powrocie pisemny protokół w wielu egzemplarzach, który wraz z odpisami później[szej] korespondencji i innymi dokumentami z tego okresu zostały, o ile mi wiadomo, zakopane pod koniec powstania w siedzibie K[omen]dy AK – na poczcie przy ul. Piusa [XI]. Ogólnie można ocenić, że z obu stron była to wówczas gra. Jak się ktoś wówczas wyraził – gra w pokera, w której chodziło o to, kto kogo zblefuje [!] i kto dłużej wytrzyma.

Niemcy, jak się później okazało, musieli wiedzieć o radzieckiej ofensywie, dzięki której w kilka dni potem zdobyto Pragę (o czym powstańcy nie mieli pojęcia), zaś w AK chciano zyskać ... dni odprężenia. Wszystko było wówczas pod wrażeniem szybkiej ofensywy Anglosasów we Francji i liczono na możliwość niemieckiej kapitulacji lub jakiegoś przewrotu, lub poważniejszej pomocy, która była z Londynu ciągle obiecwana.

Takie panowały wówczas nastroje i przyznaję, że byłem również pod ich wpływem. Oceniałem bowiem, że w sytuacji, jaka się wytworzyła (ofensywa radziecka na Węgrzech), nie dojdzie do zajęcia Warszawy przez Armię Czerwoną. Wychodząc z założenia, że w każdym wypadku trzeba coś robić, uważałem, że takie odciążenie Warszawy przynajmniej na pewien czas może być celowe.

Po zajęciu Pragi nastąpił okres starań o nawiązanie porozumienia z Armią Czerwoną. Faktem jest, że Warszawa była wtedy zaopatrywana przez samoloty radzieckie w broń i żywność i osłaniana przez myśliwce przed bombardowaniami. Łudzono się, że jednak może Warszawa zostanie zdobyta. Pamiętam – sam miałem w ręce dwa radiogramy podpisane przez gen. BERLINGA, a skierowane do „MONTERA”, dotyczące regulacji ognia na Warszawę.

Przesyłało też meldunki wywiadowcze o ugrupowaniu Niemców (wiadomości było dużo, bo nadsyłały je drogą radiową okręgi, szczególnie

Передавались также разведывательные рапорты о группировке (перегруппировке, дислокации) немцев (информации было много, потому, что она передавалась округами по радио, в частности, келецким и краковским). Когда, однако, был получен запрос, о том, как повстанческий штаб оценивает операционные возможности взятия Варшавы – после долгих совещаний пришлось оценить на основании имевшейся информации, что такого рода акция требовала бы наступления в большем масштабе и на широком фронте, для чего, кажется, не было тогда сил и средств.

Поэтому, когда около 25 сентября прекратилась поддержка артиллерии и прикрытие со стороны авиации с востока, когда пал Мокотов и Черняков, т. е. Варшава была совсем отрезана от Вислы, а на постах на ул. Железной появились немецкие парламентарии с требованием о переговорах (подчеркнули, что речи о капитуляции не будет), было решено, что 28 и 29 сентября, снова отправить туда офицеров.

Поскольку я абсолютно воздерживался, был отправлен дипломированный подполковник ДОБРОВОЛЬСКИЙ («Зындрам»)¹⁰, который, однако вернулся с предложениями «окончания борьбы». Тогда вместе с Лондоном, или в ожидании ответа оттуда, на депешу, в которой отмечено, что если мы не получ[им] помощи до 1 X ни с запада, ни с востока, мы буд[ем] капитулировать. Переговоры были предприняты и морально меня принудили, чтобы я вошел в состав делегации, которая должна была их провести. В ней находились полковник ИРАНЕК-ОСМЕЦКИЙ, подполковник ДОБРОВОЛЬСКИЙ (оба были уполномочены на подписание), кроме того, я и выше упомянутый «Сас» в качестве переводчика. Роль «Саса» и моя сводилась к определению совместного текста на польском и немецком языках на основании заранее подготовленных в Варшаве проектов, которые в большинстве были одобрены немцами. Ряд подробностей уже стерся в моей памяти. Документы, касающиеся этих вопросов, а также отчеты должны также находиться зарытыми на почтамте по ул. Пиуса [XI].

Это, несомненно, был один из самых трагических моментов в моей жизни, и я был только счастлив от того, что мне не надо ставить под этим своей подписи. К сожалению, не было другого выхода и после всего, что произошло, это, с моей точки зрения, было единственным разумным решением со стороны АК, благодаря которому были спасены тысячи людей.

Именно в таком настроении скорби и пришибленности [по отношению] ко всему я шел в немецкий плен, осознавая трагедию для страны, какой являлось восстание.

После несколько дневного пребывания в лагере Ламсдорф (Лучебиновице [!]), где, мало что нас в первые дни не прикончили вместе с группой 100 других высших офицеров, я был перевезен в Офлаг

kielecki i krakowski). Gdy jednak otrzymano ze wschodniej strony Wisły zapytanie, jak sztab powstańczy ocenia możliwości operacyjne zdobycia Warszawy – po długich naradach musiano ocenić na podstawie posiadanych informacji, że akcja taka wymagałaby ofensywy na wielką skalę i na szerokim froncie, do czego, zdaje się, wtedy sił i środków tu nie było.

Toteż, gdy około 25 września ustało wsparcie artyleryjskie i osłona lotnicza ze wschodu, gdy padł Mokotów i Czerniaków, czyli Warszawa została zupełnie odcięta od Wisły, a na placówce przy ul. Żelaznej zgłosili się niemieccy parlamentariusze żądając, by stawić się na rozmowy (zaznaczyli, że nie będzie mowy o kapitulacji), zdecydowano, zdaje się 28 czy 29 września, wysłać tam znowu oficerów.

Ponieważ ja absolutnie się wzbraniałem, wysłany został ppłk dypl. DOBROWOLSKI („ZYNDRAM”)¹⁰, który wrócił jednak z propozycjami podjęcia rozmów o „zakończeniu walki”. Wtedy w porozumieniu z Londynem, względnie oczekując na odpowiedź stamtąd na depeszę, w której zaznaczono, że jeśli nie otrzyma[my] pomocy do 1 X ani z Zachodu, ani ze Wschodu, będzie[my] kapitulować. Podjęto te rozmowy i moralnie zmuszono mnie, bym wszedł w skład delegacji, która miała je przeprowadzić. Byli tam płk IRANEK-OSMECKI, ppłk DOBROWOLSKI (oba byli upoważnieni do podpisania), poza tym ja i wyżej wspomniany „SAS” jako tłumacz. Rola moja i „SASA” sprowadziła się do ustalenia wspólnego tekstu w języku polskim i niemieckim na podstawie przygotowanych uprzednio w Warszawie projektów, które w większości zostały przez Niemców przyjęte. Szereg szczegółów zatarł mi się już w pamięci. Dokumenty dotyczące tych spraw, jak też relacje powinny się również znajdować zakopane na poczcie przy ul. Piusa [XI].

Była to niewątpliwie jedna z najtragiczniejszych chwil mojego życia i byłem tylko szczęśliwy, że nie muszę kłaść pod tym swojego podpisu. Niestety, nie było innego wyjścia i po tym wszystkim, co się stało, było to, moim zdaniem, jedyne rozsądne pociągnięcie ze strony AK, uratowało bowiem życie tysiącom ludzi.

W takim też nastroju rozpaczy i zniechęcenia do wszystkiego szedłem do niemieckiej niewoli, zdając sobie sprawę z tragedii, jaką było powstanie dla kraju.

Po kilkunastodniowym pobycie w obozie Lamsdorf (Łuczebinowice [!]), gdzie nas w pierwszych dniach o mało nie wykończono wraz z grupą 100 innych najstarszych oficerów, zostałem przewieziony do Oflagu II.C. (Woldenberg) w końcu października 1944 r., w którym przebywałem do 24 stycznia 1945 r. W dniu tym ruszono obóz w marszu na Szczecin w 2 kolumnach. Znalazłem się szczęśliwie w tej, która w dniu 30 stycznia

П.Ц (Вольденберг) в конце октября 1944 г., в котором я находился по 24 января 1945 г. В этот день лагерь был отправлен маршем в 2 колоннах в сторону Щецина. К счастью, я находился в той, которая 30 января 1945 г. была во владении Дец (неподалеку от Барлинека) освобождена из плена танковой вылазкой Красной Армии.

[...]

17 III 1949 г.

ГЕРМАН Ф.¹¹

Отп[ечатано] в 6 экз./КМ
С подлинником верно: КМ

ИНИП, 0192/566, л. 48–58.

Копия на польском языке, машинопись.

Примечания

^a Было: *БЕКА*.

¹ Закшевский Бернард Михал (1907–1983), псевдонимы «Оскар», «Гиполит»; поручик пехоты военного времени; до 1939 ассессор окружного суда г. Пинска; с 1939 в подполье, первоначально референт безопасности во II отделе ГК СВБ; в 1941–1945 начальник Отделения безопасности и контрразведки II отдела ГК СВБ-АК (капитан – 2 октября 1944). После капитуляции восстания в лагере в Урсусе, бежал; затем в подполье до июля 1945; арестован Управлением безопасности 23/24 января 1946 в Лодзи; освобожден после прекращения следствия Верховной военной прокуратурой 4 февраля 1946; повторно арестован 28 января 1949, приговором воеводского суда г. Варшавы от 4 марта 1954 осужден к 15 годам лишения свободы; освобожден 13 декабря 1956 и реабилитирован.

² Збышиньский Леонард (1896), псевдоним «Лялек»; во время сентябрьской кампании 1939 в I зенитном артиллерийском полку; затем в подполье – первоначально во Львове, потом в Варшаве (в Конфедерации народа и Польской вооруженной организации); с 1941 начальник сектора 993/Г Отделения контрразведки и безопасности II отдела ГК СВБ-АК; с марта 1944 начальник Отделения внутренней связи II отдела ГК АК; после войны в стране.

³ Корбоньский Стефан (1901–1989), подпоручик запаса пехоты, адвокат, деятель крестьянского движения; участник сентябрьской кампании 1939, затем в советском плену, бежал; с 1940 член Политического согласительного комитета; с апреля 1941 глава Управления гражданской борьбы; с июля 1943 начальник отделения Общественного сопротивления Управления подпольной борьбы; с августа 1944 директор Департамента внутренних дел Делегатуры правительства в стране; с 27 марта по 28 июня 1945 г. и. о. делегата правительства в стране; арестован советскими органами безопасности в ночь с 28 на 29 июня, освобожден в июле 1945; с января 1946 член Верховного совета Польской крестьянской партии, с 1947 член Верховного исполнительного комитета Польской крестьянской партии и депутат Сейма; в ноябре 1947 бежал в Швецию, затем в США.

⁴ Правильно: Вебер Станислав (1906–1990), псевдонимы «Хирург», «Попель», дипломированный майор артиллерии; во время сентябрьской кампании квартирмейстер 20 пехотной дивизии; в 1941–1944 начальник штаба командования Варшавского округа СВБ-АК (дипломированный подполковник – 14 сентября 1944); после капитуляции восстания в лагере для военнопленных Фаллингбостель; в 1945–1972 в эмиграции.

1945 r. została w majątku Dec (k. BARLINKA) uwolniona z niewoli przez wypad pancerny Armii Czerwonej

[...]

17 III 1949 r.

Herman F.¹¹

Odb. w egz. 6/KM

Za zgodność: KM

IPN, 0192/566, k. 48–58.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przypisy

^a Było: *BECKA*.

¹ Zakrzewski Bernard Michał (1907–1983), ps. „Oskar”, „Hipolit”; por. piech. czasu wojny; przed 1939 asesor Sądu Okręgowego w Pińsku; od 1939 w konspiracji, początkowo referent bezp. w Oddz. II KG ZWZ; w l. 1941–1945 szef Wydz. Bezpieczeństwa i Kontrwywiadu Oddz. II KG ZWZ-AK. (kpt. – 2 października 1944). Po kapitulacji powstania w obozie w Ursusie, zbiegł; następnie w konspiracji do lipca 1945; aresztowany przez UB 23/24 stycznia 1946 w Łodzi; po umorzeniu 4 lutego 1946 przez NPW śledztwa zwolniony; ponownie aresztowany 28 stycznia 1949 i skazany wyrokiem SWMW z 4 marca 1954 na 15 lat więzienia; zwolniony 13 grudnia 1956 i zrehabilitowany.

² Zbyszyński Leonard (ur. 1896), ps. „Lalek”; w kampanii wrześniowej 1939 w 1 part. plot.; następnie w konspiracji początkowo we Lwowie, potem w Warszawie – w Konfederacji Narodu i Polskiej Organizacji Zbrojnej; od 1941 kierownik ref. 993/G Wydz. Kontrwywiadu i Bezp. Oddz. II KG ZWZ-AK; od marca 1944 szef Wydz. Łączności Wewn. Oddz. II KG AK; po wojnie w kraju.

³ Korboński Stefan (1901–1989), ppor. rez. piech., adwokat, działacz ruchu ludowego; uczestnik kampanii wrześniowej 1939, następnie w niewoli sowieckiej, z której zbiegł; od 1940 członek Politycznego Komitetu Porozumiewawczego; od kwietnia 1941 szef KWC; od lipca 1943 szef Wydz. Oporu Społecznego KWP; od sierpnia 1944 dyrektor Dep. Spraw Wewn. Delegatury Rządu na Kraj; od 27 marca do 28 czerwca 1945 p. o. Delegata Rządu na Kraj; aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa w nocy z 28 na 29 czerwca, zwolniony w lipcu 1945; od stycznia 1946 członek RN PSL, od 1947 członek NKW PSL i poseł na Sejm; w listopadzie 1947, obawiając się aresztowania, zbiegł do Szwecji, następnie w USA.

⁴ Właśc.: Weber Stanisław (1906–1990), ps. „Chirurg”, „Popiel”, mjr dypl. art.; w kampanii wrześniowej kwatermistrz 20 DP; w l. 1941–1944 szef sztabu Kmdy warszawskiego Okręgu ZWZ-AK (ppłk dypl. – 14 września 1944); po kapitulacji powstania w obozie jenieckim Fallingbostel; w l. 1945–1972 na emigracji.

⁵ Rokossowski Konstanty (1896–1968), Marsz. Zw. Sow.; w grudniu 1941 dca 16 Armii, następnie od 1942 dca Frontów: Brińskiego, Dońskiego; w 1944 dca 1 Frontu Białoruskiego, a od jesieni 1944 2 Frontu Białoruskiego; od końca maja 1945 dca Północnej Grupy Wojsk Armii Czerwonej w Legnicy; od listopada 1949 minister obrony narodowej RP (Marsz. Polski –1949); od 1952 wicepremier; w październiku 1956 powrócił do ZSRS; w l. 1958–1962 wiceminister obrony ZSRS.

⁵ Рокоссовский Константин (1896–1968), Маршал Советского Союза; в декабре 1941 командующий 16 армией, затем с 1942 командующий фронтами: Брянским, Донским; в 1944 командующий 1 Белорусским фронтом, а с осени 1944 – 2 Белорусским фронтом; с конца мая 1945 командующий Северной группой войск Красной Армии в Легнице; с ноября 1949 министр национальной обороны РП (Маршал Польши – 1949); с 1952 заместитель премьер-министра; в октябре 1956 вернулся в СССР; в 1958–1962 заместитель министра обороны СССР.

⁶ Шляговский Антони (1864–1956), ксендз, доктор; в 1928–1956 Варшавский викарный епископ, одновременно в 1942–1946 капитульный викарий Варшавского архиепископства; титулярный архиепископ с 1945.

⁷ Тарновская (урожденная Четвертынская) Мария, графиня (1880–1965), жена дипломата Адама Тарновского, во время I и II мировой войны занималась делами милосердия; после 1939 в Польском Красном кресте в Варшаве; в 1942–1943 содержалась в заключении в здании немецкой полиции безопасности в Варшаве и в Павяке; до 1944 в Женской военной службе (ВСК) (поручик/майор ВСК); во время Варшавского восстания в ВСК в качестве командира санитарок и представительницы Польского Красного креста; в силу своей позиции и дипломатических связей выступала в качестве парламентаря в переговорах с немцами с целью спасения гражданского населения – принимала участие также в переговорах о капитуляции; в 1945 арестована Гражданской милицией, содержалась в заключении в Олькуше, освобождена, добралась до Кракова – председатель Польского Красного креста; в 1946 уехала в Швейцарию, затем в Бразилию; в 1958 вернулась в Польшу.

⁸ Корчинский Альфред Эдвард (1904), псевдоним «Сас», капитан запаса пехоты; переводчик, варшавский адвокат; во время оккупации проживал, в частности, на Иерусалимских Аллеях, затем на ул. Журавьей.

⁹ Спыхальский Марьян (1906–1980), дивизионный генерал; в 1943–1944 начальник Главного штаба Гвардии Людовой; в 1945–1949 вице-министр национальной обороны; в 1945–1948 член Политбюро ЦК ПРП, а в 1948–1949 член ЦК ПОРП; в 1950–1956 в заключении, в 1956–1968 министр национальной обороны; с 1959 по декабрь 1970 член Политбюро ЦК ПОРП, в 1968–1970 председатель Государственного Совета (маршал Польши – 1963).

¹⁰ Добровольский Зигмунд (1897–1972), псевдоним «Зындрам», дипломированный подполковник; во время сентябрьской кампании 1939 заместитель начальника III отдела штаба армии «Краков»; в 1942–1943 начальник штаба и заместитель коменданта района АК «Варшава»; с августа 1943 в III отделе ГК АК, с 28 сентября 1944 представитель командующего АК на переговорах о капитуляции, подписывал соглашение о прекращении военных действий.

¹¹ Герман Францишек (1904–1952), псевдоним «Францишек Богуславский», дипломированный подполковник, во время сентябрьской кампании 1939 заместитель оперативного офицера отдельной оперативной группы «Нарев», затем офицер штаба группы генерала С. Домб-Бернацкого; в СВБ с 1940; с 1941 начальник Учебного бюро и II заместитель начальника II отдела ГК АК; с декабря 1943 по январь 1944 начальник II отдела ГК АК, затем с июня 1944 заместитель начальника II отдела ГК АК; во время восстания представитель командующего АК на переговорах о капитуляции; после капитуляции в лагере для военнопленных в Вольденберге; с 1945 в Народном Войске Польском, в частности, на должности заместителя начальника III отдела Генерального штаба; потом начальник штаба командования сухопутных войск. Арестован Военной информацией в марте 1949, приговором Верховного военного суда от 13 августа 1951 осужден к пожизненному заключению, умер в ходе возобновленного следствия от пыток; реабилитирован в 1956 (бригадный генерал – 1948).

⁶ Szlagowski Antoni (1864–1956), ksiądz, dr; w l. 1928–1956 bp sufragan warszawski, jednocześnie w l. 1942–1946 wikariusz kapitulny archidiecezji warszawskiej; abp. tytularny od 1945.

⁷ Tarnowska z Czetwertyńskich Maria hr. (1880–1965), żona dyplomaty Adama Tarnowskiego, podczas I i II wojny światowej prowadziła działalność samarytańską; po 1939 w PCK w Warszawie; w l. 1942–1943 więziona w siedzibie niemieckiej policji bezpieczeństwa w Warszawie i Pawiaku; do 1944 w WSK (por./mjr WSK); w Powstaniu Warszawskim w WSK jako kmdtka sanitariuszek oraz przedstawiciel PCK; z racji swej pozycji i znajomości dyplomatycznych została parlamentariuszem do rozmów z Niemcami w celu ratowania ludności cywilnej – brała również udział w rozmowach kapitulacyjnych; w 1945 aresztowana przez MO i więziona w Olkuszu, zwolniona, dotarła do Krakowa – prezes PCK; w 1946 wyjechała do Szwajcarii, następnie Brazylii; w 1958 powróciła do Polski.

⁸ Korczyński Alfred Edward (ur. 1904), ps. „Sas”, kpt. rez. piech.; tłumacz, adwokat warszawski; w czasie okupacji mieszkał m. in. w Al. Jerozolimskich, później na Żurawiej.

⁹ Spychalski Marian (1906–1980), gen. dyw.; w l. 1943–1944 szef Szt. Gł. GL; w l. 1945–1949 wiceminister obrony narodowej; w l. 1945–1948 członek Biura Polit. KC PPR i w l. 1948–1949 członek KC PZPR; w l. 1950–1956 więziony, w l. 1956–1968 minister obrony narodowej; od 1959 do grudnia 1970 członek Biura Politycznego KC PZPR, w l. 1968–1970 przewodniczący Rady Państwa (Marszałek Polski – 1963).

¹⁰ Dobrowolski Zygmunt (1897–1972), ps. „Zyndram”, ppłk dypl.; w kampanii wrześniowej 1939 zca szefa Oddz. III sztabu Armii „Kraków”; w l. 1942–1943 szef sztabu i zca kmdta Obszaru AK Warszawa; od sierpnia 1943 w Oddz. III KG AK, od 28 września 1944 pełnomocnik Dcy AK w pertraktacjach kapitulacyjnych, podpisywał układ o zaprzestaniu działań.

¹¹ Herman Franciszek (1904–1952), ps. „Franciszek Bogusławski”, „Nowak”, ppłk dypl., w kampanii wrześniowej 1939 zca of. operacyjnego SGO „Narew”, następnie oficer sztabu Grupy gen. S. Dęba-Biernackiego; w ZWZ od 1940; od 1941 szef Biura Studiów i II zca szefa Oddz. II KG AK; od grudnia 1943 do stycznia 1944 szef Oddz. II KG AK, potem od czerwca 1944 zca szefa Oddz. II KG AK; w powstaniu pełnomocnik Dcy AK do rozmów kapitulacyjnych; po kapitulacji w obozie jenieckim w Woldenbergu; od 1945 w ludowym WP, m. in. na stanowisku zcy szefa Oddz. III Szt. Gen., później szef sztabu Dowództwa Wojsk Lądowych. Aresztowany przez Informację Wojskową w marcu 1949, sądzony w „procesie generałów” 31 lipca – 11 sierpnia 1951, skazany wyrokiem NSW z 13 sierpnia 1951 na dożywocie, zmarł podczas wznowionego śledztwa w następstwie stosowanych tortur; zrehabilitowany w 1956 (gen. bryg. 1948).

6 мая 1949, Варшава. Из протокола допроса
Яна Мазуркевича («Радослав»)

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 6 мая 1949 г.

ТРУТКОВСКИЙ Веслав, младший лейтенант, мл[адший] следственный офицер Министерства общественной безопасности в Варшаве, допросил в качестве подозреваемого:

МАЗУРКЕВИЧ Ян, сын Базылего
(личные данные приобщены к делу)

Воп[рос]: Когда вы познакомились с КОНОПАЦКОМ Эугенюшом, псевдоним «Тшаска»¹ и что вам известно по этому вопросу?

Отв[ет]: С 30 на 31 августа 1944 г. в акции прорыва отрядов организации АК, осажденных в Старом месте в Варшаве я впервые столкнулся с псевдоним «Тшаска» из группировки «Вигры». Следует отметить, что в группировке «Вигры» преобладал харцерский элемент. Боевым приказом к[оманди]ра обороны Старого места полковника ВАХНОВСКОГО на время выполнения задачи к моей ударной группе присоединился также батальон шифр «Вигры». К[оманди]ром этого ба[таль]она был капитан псевдоним «Тшаска». Первый разговор с в[ыше] у[помянутым], если хорошо помню, я провел в Банке Польском, который являлся исходной позицией для наступления.

В боевом порядке ему была назначена позиция на левом крыле наступления. Первым эшелонем этого наступления командовал майор псевдоним «Ян», который тогда погиб. После выполнения этой акции псевдоним «Тшаска» был отозван в распоряжение своего соответствующего командира, т. е. ВАХНОВСКОГО.

Приблизительно 2 октября 1944 г., после объявления капитуляции Варшавского восстания временный командир батальона «Зоська» – БЯЛОУС Ежи, псевдоним «Ежи», организовал прощание в рамках остатков батальона. На прощание я также пришел. На прощании я также видел капитана псевдоним «Тшаска». Это произошло в Варшаве, предположительно, на ул. Хожей в штаб-квартире батальона «Зоська». Темой наших разговоров были последние события в обороне Варшавы и вопрос капитуляции. Речь шла также и о том, что часть людей соглашалась идти в плен, согласно приказу «БУРА»-КО-

6 maja 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania
płk. Jana Mazurkiewicza, „Radosława”

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 6 maja 1949 r.

Trutkowski Wiesław, ppor., mł[odszy] oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, przesłuchał w charakterze podejrzanego:

MAZURKIEWICZ Jan s. Bazylego
(personalia w aktach)

Pytanie]: Kiedy zetknęliście się z KONOPACKIM Eugeniuszem ps. „TRZASKA”¹ i co wam jest wiadome w powyższej sprawie?

Odpowiedź]: W dniu z 30 na 31 sierpnia 1944 r. w akcji przebijania się oddziałów org[anizacji] AK obłożonych na Starym Mieście w Warszawie zetknąłem się po raz pierwszy z ps. „TRZASKA” ze zgrupowania „Wigry”. Nadmieniam, że w zgrupowaniu „Wigry” przeważał element harcerski. Rozkaz bojowy d[owód]cy obrony Starego Miasta płk. „WACHNOWSKIEGO” przydziałał do mojej grupy uderzeniowej na okres wykonania zadania również baon krypt[onim] „Wigry”. D[owód]cą tego baonu był kpt. ps. „TRZASKA”. Pierwszą rozmowę z ww., o ile dobrze pamiętam, przeprowadziłem w Banku Polskim, który był podstawą wyjściową do natarcia.

W ugrupowaniu miał on wyznaczoną pozycję na lewym skrzydle natarcia. Pierwszym rzutem tego natarcia dowodził mjr ps. „JAN”, który wówczas zginął. Po wykonaniu powyższej akcji ps. „TRZASKA” odwołany został do dyspozycji swego właściwego dowódcy, tj. „WACHNOWSKIEGO”.

Około 2 października 1944 r., po ogłoszeniu kapitulacji Powstania Warszawskiego czasowy dowódca batalionu „Zośka” – BIAŁOUS Jerzy ps. „JERZY” zorganizował pożegnanie w ramach reszty batalionu. Na pożegnanie przybyłem i ja. Na pożegnaniu widziałem także kpt. ps. „TRZASKA”. Odbył się to w Warszawie bodajże przy ul. Hożej na kwaterze bat[alionu] „Zośka”. Tematem rozmów naszych były ostatnie wypadki z obrony Warszawy i sprawa kapitulacji. Chodziło między innymi o to, że część ludzi godziła się na niewolę w myśl rozkazu „Bora” – Komorow-

МОРОВСКОГО, однако часть считала, что следует все же продолжать борьбу. К первой группе зачитывались псевдоним «Тшаска» и БЯЛОУС Ежи, которые выбрали плен. Со своей стороны, я и целый ряд других офицеров и рядовых вместе с гражданскими пробрался через немецкий кордон. С того времени я не виделся с капитаном «Тшаской». Я только узнал у прибывающих из немецких лагерей членов организации АК, что БЯЛОУС Ежи, псевдоним «Тшаска» и другие попали в английскую зону. Более точных подробностей я пока не получил.

[...]

На этом допрос был прерван. Протокол совпадает с моими показаниями, что после прочтения подтверждаю собственноручной подписью.

Допросил:
Следственный офицер^а МБП
(—) ТРУТКОВСКИЙ Веслав,
младший лейтенант

Показания дал:
(—) МАЗУРКЕВИЧ Ян

Сделано 6 экз. (Б. Е.)

Получают:

1. Ген. Р.
2. Пол. Р.
3. Деп[артамент] ⁶-III, V⁶
4. папка
5. в документацию
6. ...

ИНП, 0330/217, т. 3, л. 25–26.

Копия на польском языке, машинопись.

Примечания

- ^а В начале документа младший офицер.
⁶⁻⁶ Вписано от руки.

¹ Конопакский Эугениуш (1906–1954), псевдоним «Тшаска», поручик запаса артиллерии; во время сентябрьской кампании 1939 огневой офицер 1-й батареи I/28 легкого артиллерийского полка, с 5 сентября командир 1-й батареи I/28 легкого артиллерийского полка; с октября 1939 комендант организации «Вигры», затем возглавлял эту харцерскую организацию в ТВО, потом в СВБ-АК; с 1941 командир батальона СВБ-АК «Вигры»; с 1943 комендант Центра военной подготовки «Серых шеренг» и офицерского училища запаса пехоты; во время восстания командир батальона АК «Вигры», одновременно с 4 по 6 августа 1944 начальник штаба группировки «Павла», а с 27 августа командир группировки «Вигры» (капитан – 18 августа 1944); с 17 сентября командир II эшелона группировки АК «Радослав»; после капитуляции в немецких лагерях для военнопленных Фаллингбостель, Берген-Бельзен, Гросс-Борн, Зандбостель и Любек; после освобождения во 2-м Польском корпусе; в 1948 вернулся в Польшу.

skiego, część zaś uważała, że należy prowadzić nadal walkę. Do pierwszej grupy należeli ps. „TRZASKA” i BIAŁOUS Jerzy, którzy wybrali niewolę. Ja natomiast i cały szereg innych oficerów i szeregowych wraz z ludnością cywilną przedostaliśmy się poza kordon niemiecki. Od tego czasu z kpt. „TRZASKA” nie widywałem się. Wiedziałem tylko od przybywających z obozów niemieckich członków org[anizacji] AK, że BIAŁOUS Jerzy [oraz] ps. „TRZASKA” i inni dostali się do strefy angielskiej. Bliższych szczegółów na razie nie miałem.

[...]

Na tym przesłuchanie przerwano. Protokół jest zgodny z moimi zeznaniami, co po odczytaniu stwierdzam własnoręcznym podpisem.

Przesłuchał:
Oficer śledczy^a MBP
(—) TRUTKOWSKI Wiesław,
ppor.

Zeznał:
(—) MAZURKIEWICZ Jan

Wyk. w 6 egz. (B. J.)

Otrzymują:

1. Gen. R.
2. Płk R.
3. Dep[artament] ^{b-III}, V^b
4. teczka
5. a/a
6. ...

IPN, 0330/217, t. 3, k. 25–26.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przypisy

^a Wyżej: *ml. oficer śledczy*.

^{b-b} Wpisano odręcznie.

¹ Konopacki Eugeniusz (1906–1954), ps. „Trzaska”, por. rez. art.; w kampanii wrześniowej 1939 of. ogniowy 1 baterii I/28 pal, od 5 września dca 1 baterii I/28 pal; od października 1939 kmtd organizacji „Wigry”, następnie na czele tej organizacji harcurskiej w TOW, potem w ZWZ-AK; od 1941 dca batalionu ZWZ-AK „Wigry”; od 1943 kmtd Centrum Wyszkolenia Wojskowego Szarych Szeregów i Szkoły Pchor. Rez. Piech.; w powstaniu dca batalionu AK „Wigry”, jednocześnie od 4 do 6 sierpnia 1944 szef sztabu zgrupowania „Pawła”, a od 27 sierpnia dca zgrupowania „Wigry” (kpt. – 18 sierpnia 1944); od 17 września dca II rzutu zgrupowania AK „Radosław”; po kapitulacji w niemieckich obozach jenieckich Fallingb. Fallingb., Bergen-Belsen, Gross Born, Sandbostel i Lubece; po uwolnieniu w II KP; w 1948 powrócił do Polski.

12 мая 1949, Варшава. Протокол допроса Л. Немкевича

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 12 мая 1949 г.

ТРУТКОВСКИЙ Веслав, младший лейтенант, младший следственный офицер Министерства общественной безопасности в г. Варшаве, допросил в качестве подозреваемого:

НЕМКЕВИЧ Леон¹, сын Антонего
(личные данные приобщены к делу)

Воп[рос]: Как представлялся вопрос оборудования, оружия и архивных материалов бат[аль]она с шифром «Кишиньский» после Варшавского восстания и что с этими вещами случилось?

Отв[ет]: Во второй половине Варшавского восстания командиром бат[аль]она «Кишиньски» я был назначен шефом канцелярии этого бат[аль]она. В этом лагере находилась канцелярия в подвале Главного Почтамта в Варшаве, площадь Наполеона. Эту должность я исполнял приблизительно одну неделю, потому что после полного разрушения почты я получил контузию и заболел. По причине неявки для организационной работы – через адъютанта командира батальона ЛЮБИЧА-НЫЧА псевдоним «Лешек»², я был объявлен в приказе как дезертир. Спустя несколько дней я был вынужден явиться и с того времени исполнял должность унтер-офицера по поручениям адъютанта ЛЮБИЧА-НЫЧА, псевдоним «Лешек». Моей задачей являлась [...] добыча воды для батальона, кроме этого, дежурства на постах при батальоне. С того времени мне известно, что оружием офицером упомянутого батальона был лейтенант ЯНЕЛЛИ, псевдоним «Яжомбек»³. Спустя некоторое время он стал командиром (батальона) роты «Кишиньски» после ранения майора ЛЕЛИВЫ-РОЙЦЕВИЧА Хенрика. Адъютантом все оставался НЫЧ, псевдоним «Лешек». Что касается оружия батальона «Кишиньски», то вначале склад находился вместе с оружейной мастерской в подвале Главного Почтамта. На завершающей стадии восстания, как мне известно, на ул. Хмельной, 25 в Варшаве, в подвале находился склад боеприпасов и оружейная мастерская. Оружейная мастерская не была такой, чтобы она могла носить такое название, однако я знаю, что там находилось оборудова-

**12 maja 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania szefa kancelarii
batalionu AK „Kiliński” Leona Niemkiewicza**

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 12 maja 1949 r.

Trutkowski Wiesław, ppor., mł[odszy] oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, przesłuchał w charakterze podejrzanego:

NIEMKIEWICZ Leon¹ s. Antoniego
(personalia w aktach)

Pytanie]: Jak przedstawiała się sprawa sprzętu, broni i materiałów archiwalnych baonu krypt[onim] „Kiliński” po Powstaniu Warszawskim i co się z tymi rzeczami stało?

Odpowiedź]: W drugiej połowie Powstania Warszawskiego przez d[owód]cę baonu „Kiliński” mianowany zostałem szefem kancelarii tegoż baonu. W obozie tym znajdowała się ta kancelaria w podziemiach Poczty Głównej w Warszawie, plac Napoleona. Funkcję tę pełniłem około jednego tygodnia, ponieważ po całkowitym zniszczeniu Poczty zostałem kontuzjowany i zachorowałem. Z powodu niezgłoszenia się do pracy organizacyjnej – przez adiutanta d[owód]cy baonu LUBICZA-NYCZA ps. „LESZEK”² ogłoszony zostałem w rozkazie jako dezterter. Po kilku dniach zmuszony byłem do zgłoszenia się i odtąd pełniłem funkcję podoficera do zleceń adiutanta LUBICZA-NYCZA ps. „LESZEK”. Zadaniem moim było staranie [się] o wodę dla baonu, poza tym pełnienie dyżurów na posterunkach przy baonie. Z tego okresu wiadomo mi, że oficerem broni wspomnianego baonu był por. JANELLI ps. „JARZĄBEK”³. Po jakimś czasie został on d[owód]cą (baonu) kompanii „Kiliński” po ranieniu mjr. LELIWY-ROYCEWICZA Henryka. Adiutantem nadal pozostał NYCZ ps. „LESZEK”. Jeśli chodzi o broń baonu „Kiliński”, początkowo magazyn znajdował się wraz z rusznikarnią w podziemiach Poczty Głównej. W końcowej fazie powstania, wiadomo mi jest, że na ul. Chmielnej 25 w Warszawie w piwnicy był skład amunicji i rusznikarnia. Nie była to rusznikarnia taka, która mogłaby nosić taką nazwę, jednak wiem, że był tam sprzęt do czyszczenia broni i wyglądało to raczej na skład. Wewnątrz sam nigdy nie byłem, [wiem to] ze słyszenia przy pełnieniu służby (wartowniczej) – dyżurowej; mówiono,

ние для чистки оружия и это выглядело, скорее всего, как склад. Внутри, лично, я никогда не был, знаю это понаслышке во время караульной службы – дежурств говорилось, что в этом подвале находится склад оружия и боеприпасов. После капитуляции организации АК, как сказал ЛЮБИЧ-НЫЧ, псевдоним «Лешек» в разговоре с майором ЛЕЛИВА-РОЙЦЕВИЧОМ, в подвале этого дома были закопаны документы и приказы батальона. Что с ними случилось, и были ли они фактически там закопаны, я не знаю.

М[айо]р РОЙЦЕВИЧ после восстания попал в больницу, потому что, как я упомянул, он был ранен. Что касается НЫЧА, псевдоним «Лешек», я знаю, что он находился в немецком плену, откуда вернулся в страну. В середине 1947 г. в Варшаве по улице Ясной, 17 или Хожей, 13 майор РОЙЦЕВИЧ упоминал о закопанных приказах и рапортах в Варшаве по ул. Хмельной, 25 и сказал, что эти документы пригодились бы для уточнения потерь батальона, однако там уже их нет, по пояснениям «Лешека»-НЫЧА. Причем он добавил, что этот архив якобы был уничтожен «мародерами». В 1946 г. я, ради интереса, заглянул во двор по ул. Хмельной, 25, но я не знал, было ли что-то там расположено, кроме того, что мне был известен этот адрес, как я уже показал, из разговоров во время дежурств при батальоне «Килиньски» во время оккупации.

На этом допрос был прерван, протокол я лично прочитал и как совпадающий с моими показаниями, подписываю.

Допросил:
Следственный офицер МБП
(—) ТРУТКОВСКИЙ Веслав, лейтенант^а

Показания дал:
(—) НЕМКЕВИЧ Леон

Сделано 6 экз. М. Г.

Получают:

1. ген. Р.
2. пол. Р.
3. Деп. ⁶-III, V⁶
4. папка
5. в документацию
6. ...

ИНП, 0259/166, т. 8, л. 25–25об.

Копия на польском языке, машинопись.

В конце документа печать: 18 МА[Я] 1949.

że w piwnicy tej znajduje się skład broni i amunicji. Po kapitulacji org[anizacji] AK powiedział LUBICZ-NYCZ ps. „LESZEK” w rozmowie z mjr. LELIWA-ROYCEWICZEM, że w piwnicy tego domu zakopano dokumenty i rozkazy batalionowe. Co się z nimi stało i czy faktycznie tam były zakopane, nie wiem.

Mjr ROYCEWICZ dostał się po powstaniu do szpitala, gdyż jak wspominałem, był ranny. Co do NYCZA ps. „LESZEK” wiem, że był w niewoli niemieckiej, skąd wrócił do kraju. W połowie 1947 r. w Warszawie przy ulicy Jasnej 17 lub przy Hożej 13 mjr ROYCEWICZ wspominał o zakopanych rozkazach i meldunkach w Warszawie przy ul. Chmielnej 25 i wyraził się, że dokumenty te przydałyby się do zidentyfikowania strat baonu, jednak już ich tam nie ma, wg wyjaśnienia ps. „LESZKA” – NYCZA. Przy czym dodał, że archiwum to jakoby zostało zniszczone przez „szabrowników”. W 1946 r. i ja przez ciekawość zaglądałem do podwórka przy ul. Chmielnej 25, lecz nie wiedziałem, czy tam się coś znajdowało poza tym, że znany był mi ten adres, jak zeznawałem, z okresu dyżurów przy baonie „Kiliński” w okresie okupacji.

Na tym przesłuchanie przerwano, protokół osobiście odczytałem i jako zgodny z moimi zeznaniami – podpisuję.

Przesłuchał:
Oficer śledczy MBP
(—) Trutkowski Wiesław, por.^a

Zeznał:
(—) Niemkiewicz Leon

Wyk. 6 egz. M. G.
Otrzymują:
1. gen. R.
2. płk R.
3. Dep. ^{b-III}, ^{V^b}
4. teczka
5. a.a.
6. ...

IPN, 0259/166, t. 8, k. 25–25v.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Na końcu dokumentu pieczętka: 18 MAJ[A] 1949.

Przypisy

^a Wyżej: *ppor.*

^{b- -b} Wpisano odręcznie.

Примечания

- ^a В начале документа младший лейтенант.
^{б-б} Вписано от руки.

¹ Немкевич Леон Ян (1902–1954), псевдоним «Скок», хорунжий; во время сентябрьской компании 1939 в обороне Варшавы, тяжело раненый; до мая 1940 в немецком плену; с 1940 или 1941 в конспирации; во время восстания – комендант противавиационной обороны на пл. Наполеона, с половины августа 1944 начальник канцелярии батальона АК «Килиньский»; избежал плена; в 1945–1949 рабочий Департамента сельскохозяйственных науки и просвещения Министерства сельского хозяйства и реформы; арестован УБ 13 января 1949; 2 мая 1950 приговорен районным военным судом г. Варшавы к 5 годам лишения свободы.

² Любич-Ныч Бронислав (1906–1981), псевдоним «Лешек», подхорунжий/подпоручик; учитель; в 1944 пресс-офицер батальона АК «Килиньский», ранен; после капитуляции в лагере для военнопленных в Любеке; в стране с 1946; арестован УБ в 1949, освобожден в 1952.

³ Янелли Владислав (1899), псевдоним «Яжомбек», подпоручик/поручик военного времени; и. о. командира батальона АК «Килиньский»; после капитуляции в лагере для военнопленных Альтенграбов.

¹ Niemkiewicz Leon Jan (1902–1954), ps. „Skok”, st. wchm./chor.; w kampanii wrześniowej 1939 w obronie Warszawy, ciężko ranny; następnie do maja 1940 w niewoli niemieckiej; od 1940 lub 1941 w konspiracji; w powstaniu w KB – kmdt obrony plot przy pl. Napoleona, od poł. sierpnia 1944 szef kancelarii batalionu AK „Kiliński”; uniknął niewoli; w l. 1945–1949 pracownik Dep. Nauki i Oświaty Rolnej Ministerstwa Rolnictwa i Reformy Rolnej; aresztowany przez UB 13 stycznia 1949; skazany wyrokiem WSR w Warszawie z 2 maja 1950 na pięć lat więzienia.

² Lubicz-Nycz Bronisław (1906–1981), ps. „Leszek”, pchor./ppor.; nauczyciel; w 1944 of. prasowy batalionu AK „Kiliński”, od 28 lipca 1944 zca adiutanta dcy batalionu AK „Kiliński”; w powstaniu adiutant dcy batalionu AK „Kiliński”, ranny; po kapitulacji w obozie jenieckim w Lubece; w kraju od 1946; aresztowany przez UB w 1949, zwolniony w 1952.

³ Janelli Władysław (ur. 1899), ps. „Jarząbek”, ppor./por.; p. o. dcy batalionu AK „Kiliński”; po kapitulacji w obozie jenieckim Altengrabow.

24 июня 1949, Варшава. Протокол допроса Э. Крака
(«Дудзенец», «Зои»)

РС-2555/49

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 24.6.1949 г.

Следственный офицер Министерства общественной безопасности в г. Варшаве, КАСКЕВИЧ Ежи¹, капитан, допросил в качестве подозреваемого:

КРАКА Эустаха²
(личные данные приобщены к делу)

Вопрос: Где вы находились, когда началось Варшавское восстание?

Ответ: ^aВо время восстания вместе с комендантом города Варшава орг[анизации] АК полковником ХРУЩЕЛЕМ – во второй половине июля 1944 г. я спросил его^a, что делать ликвидационной группе РГБ³, которая хочет сражаться в рядах АК во время восстания. ХРУЩЕЛЬ сказал мне, что если они хотят сражаться в рядах АК, то они будут подчиняться непосредственно ему и чтобы ждали соответствующего приказа, в котором будет указано контактное место, куда им надо будет явиться в день восстания. После получения этого ответа я сказал ХРУЩЕЛЮ, что я также явлюсь с этой группой.

1 августа 1944 г. во второй половине дня через почтовый ящик я получил уведомление от КОРБОНЬСКОГО, чтобы я явился на контактный пункт по ул. Вильчей в 12 часов. После явки в контактном пункте я встретил заместителя КОРБОНЬСКОГО – «Краевского», фамилии не помню. «Краевский» сообщил мне, что в этот день, т. е. 1 августа 1944 г., в 17 часов должно начаться восстание и что с этого момента РГБ перестает существовать. Потом «Краевский» сказал мне, что особых указаний, о том, что делать членам РГБ нет, и каждый может делать, что хочет. Если у него есть контакты с организацией АК, то может принимать участие в боях в рамках этой организации. На этом моя встреча с «Краевским» завершилась, и я направился к месту своего проживания на ул. Желязную, 81. После прибытия на место я уведомил БУДРЕВИЧ Зофию⁴ о сроке начала восстания и вместе

24 czerwca 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania
zastępcy szefa PKB na m. st. Warszawę Eustachego Kraka

RS-2555/49

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 24.6.1949 r.

Oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie Kaskiewicz Jerzy¹, kpt., przesłuchał w charakterze podejrzanego:
Kraka Eustachego²
(personalia w aktach)

Pytanie: Gdzie zastał was wybuch Powstania Warszawskiego?

Odpowiedź: ^aW czasie powstania z komendantem miasta Warszawy org[anizacji] AK płk. CHRUŚCIELEM – w drugiej połowie lipca 1944 r. zapytywałem się go^a, co ma robić grupa likwidacyjna KWC³, która wyraża chęć walki w szeregach AK w czasie powstania. CHRUŚCIEL powiedział mi, że o ile chcą walczyć w szeregach AK, to będą jemu bezpośrednio podlegali i ażeby czekali na odpowiedni rozkaz, w którym poda miejsce kontaktowe, gdzie mają się zgłosić w dniu powstania. Po otrzymaniu powyższej odpowiedzi powiedziałem CHRUŚCIELOWI, iż ja również zgłoszę się z tą grupą.

W dniu 1 sierpnia 1944 r. w godzinach popołudniowych przez skrzynkę pocztową otrzymałem powiadomienie od KORBOŃSKIEGO, abym zgłosił się na punkt kontaktowy przy ul. Wilczej o godz. 12. Po zameldowaniu się na punkcie kontaktowym, zastałem z[astępcę] KORBOŃSKIEGO – „KRAJEWSKIEGO”, nazwiska nie pamiętam. „KRAJEWSKI” zakomunikował mi, że w dniu tym, tj. 1 sierpnia 1944 r. o godz. 17 ma nastąpić [wybuch] powstania i że od tej chwili KWC przestaje istnieć. Dalej „KRAJEWSKI” powiedział mi, że specjalnych dyrektyw, co mają robić członkowie KWC, nie ma i każdy może robić, co chce. O ile ma kontakty z organizacją AK, to może brać udział w walce w ramach tej organizacji. Na tym spotkanie moje z „KRAJEWSKIM” skończyło się i ja udałem się do miejsca swego zamieszkania, na ul. Żelazną nr 81. Po przybyciu na miejsce powiadomiłem BUDREWICZ Zofię⁴ o terminie wybuchu powstania i wraz z nią schowałem swoje rzeczy osobiste. W pokoju w piecu schowałem 17 500 zł i kwity na wypłacone pieniądze dla członków KWC.

с ней спрятал личные вещи. В комнате в печке я спрятал 17 500 złotych и квитанции по выплаченным членам РГБ деньгам. После выполнения этих действий вместе с БУДРЕВИЧ Зофией я сел в коляску и направился к квартире КУРЧЕВСКОГО Альфреда⁵ для уведомления его о сроке восстания. Когда я уезжал из дома, было 16 часов. Когда я ехал к КУРЧЕВСКОМУ на улице Ноаковского, по дороге я слышал уже выстрелы и взрывы разрывающихся гранат. КУРЧЕВСКОГО Альфреда в квартире не было. Здесь нас застало восстание.

Вопрос: Расскажите о своей деятельности во время продолжения восстания.

Ответ: Восстание застало меня и БУДРЕВИЧ Зофию в квартире КУРЧЕВСКОГО по улице Ноаковского, предположительно, номер 18. Я решил провести ночь в квартире КУРЧЕВСКОГО. Под утро 2 августа 1944 г. пришел КУРЧЕВСКИЙ Альфред с одним мужчиной, которого я тогда увидел впервые. Я договорился с КУРЧЕВСКИМ Альфредом, что мы направимся к месту нахождения ХРУЩЕЛЯ. Из-за того, что я не знал, где будет находиться ХРУЩЕЛЬ во время восстания, потому что направленный им листок не попал ко мне, мы решили пойти в направлении Средместья и там узнать, где пребывает ХРУЩЕЛЬ. Я сейчас не помню, как нашлись шесть человек, подчиняющихся КУРЧЕВСКОМУ. Во время перехода через улицу Маршалковскую был ранен немцами человек КУРЧЕВСКОГО – «Гжмот». О «Гжмоте» позаботился местный медпункт, а мы пошли к Средместью, на квартиру матери КУРЧЕВСКОГО по улице Маршалковской, между улицами Хожая и Вильчая.

В тот день мы направились к улице Вильчей в направлении улицы Кручей, потому что мы хотели пройти на другую сторону Аллей, чтобы найти ХРУЩЕЛЯ. После того, когда мы достигли улицы Кручей, КУРЧЕВСКИЙ встретил своих знакомых, не знаю их фамилий и псевдонимов, у которых он узнал, что переход на другую сторону Аллей затруднен, потому что они контролируются немцами и по ним ездят танки. Нас направили к молочному заводу, который был расположен на углу улиц Хожей и Познаньской, где находилось командование группировки АК № 26 или 27, назначенное ХРУЩЕЛЕМ.

Еще в тот же самый день мы направились по указанному адресу, к командиру группировки полковнику КШИЖАКУ псевдоним «Кальвин»⁶. КШИЖАКУ я представился как начальник РГБ для Варшавы (заместитель коменданта ПКБ для Варшавы). После объяснений КШИЖАК приписал меня к инженеру-саперу, фамилии и псевдонима не помню, для сотрудничества с ним при обозначении мест, в которых должны быть пробиты отверстия в стенах для образования

Po załatwieniu tych czynności wraz z BUDREWICZ Zofią wsiadłem do dorożki i udałem się do mieszkania KURCZEWSKIEGO Alfreda⁵ celem powiadomienia go o terminie powstania. Kiedy wyjeżdżałem z domu, była godz. 16. Jadąc do KURCZEWSKIEGO na ul. Noakowskiego, po drodze słyszałem już strzały i detonacje wybuchających granatów. W mieszkaniu KURCZEWSKIEGO Alfreda nie zastaliśmy. Tu nas zastało powstanie.

Pytanie: Opowiedzcie o swojej działalności w okresie trwania powstania.

Odpowiedź: Powstanie zastało mnie i BUDREWICZ Zofię w mieszkaniu KURCZEWSKIEGO przy ul. Noakowskiego nr prawdopodobnie 18. Postanowiłem noc spędzić w mieszkaniu KURCZEWSKIEGO. Nad ranem, dnia 2 sierpnia 1944 r. przyszedł KURCZEWSKI Alfred z jednym mężczyzną, którego wówczas po raz pierwszy widziałem. Ustaliłem z KURCZEWSKIM Alfredem, że udamy się na miejsce postoju CHRUŚCIELA. Ponieważ nie wiedziałem, gdzie będzie kwaterować CHRUŚCIEL w czasie powstania, bo wysłana przez niego kartka do mnie nie dotarła, zdecydowaliśmy się pójść w kierunku Śródmieścia i tam dowiedzieć się o miejsce postoju CHRUŚCIELA. Nie przypominam sobie obecnie, w jaki sposób znalazło się sześciu ludzi podległych KURCZEWSKIEMU. Przechodząc przez ul. Marszałkowską, został postrzelony przez Niemców człowiek KURCZEWSKIEGO – „GRZMOT”. „GRZMOTEM” zaopiekował się miejscowy punkt sanitarny, a my poszliśmy do Śródmieścia, do mieszkania matki KURCZEWSKIEGO przy ul. Marszałkowskiej, pomiędzy ulicami Hożą i Wilczą.

Tegoż dnia udaliśmy się na ul. Wilczą w kierunku ul. Kruczej, ponieważ chcieliśmy przejść na drugą stronę Alej [Jeruzolimskich] celem odnalezienia CHRUŚCIELA. Po dojściu do ul. Kruczej, KURCZEWSKI spotkał swoich znajomych, nie znam ich nazwisk ani pseudonimów, od których dowiedział się, iż przejście na drugą stronę Alej jest utrudnione, gdyż są one opanowane przez Niemców i po niej jeżdżą czołgi. Skierowano nas do mleczarni, znajdującej się przy rogu ul. Hożej i Poznańskiej, gdzie znajdowało się d[owódz]two zgrupowania AK nr 26 lub 27 wyznaczone przez CHRUŚCIELA.

Jeszcze tego samego dnia udaliśmy się pod wskazany adres, gdzie zameldowaliśmy się u d[owód]cy zgrupowania płk. KRZYŻAKA ps. „KALWIN”⁶. KRZYŻAKOWI przedstawiłem się jako kierownik KWC na m. Warszawę i zastępcę komendanta PKB na Warszawę. Po wyjaśnieniu KRZYŻAK przydzielił mnie do inżyniera saperskiego, nazwiska i pseudonimu nie pamiętam, celem współdziałania z nim przy wyznaczaniu miejsc, w których miały być przebijane w murach otwory przejściowe. W d[owódz]twie tego ugrupowania KURCZEWSKI spotkał swego znajomego

проходов. В командовании этой группировки КУРЧЕВСКИЙ встретил своего знакомого ротмистра с псевдонимом, предположительно, «Заремба»⁷. Через «Зарембу» КУРЧЕВСКИЙ получил от подполковника КШИЖАКА командование участком по улице Эмилии Платер в госпитале Св[ятого] Юзефа. С инженером-сапером я сотрудничал один день. Я отказался от предложенного поста, потому что упомянутый инженер обращался со мной как с посыльным, о чем я сказал подполковнику КШИЖАКУ.

В такой ситуации подполковник КШИЖАК назначил меня шефом безопасности гражданского участка. При этом КШИЖАК пояснил мне, что в мои обязанности будет входить организация противопожарной защиты, кухня для населения, не проживающего на данной территории, организация постов у пробитых через стены переходов для проверки проходящих лиц, организация комендантов зданий, которые информировали бы обо всех событиях, которые произошли в течение дня, а также организация выдачи воды из артезианского колодца. В связи с получением должности шефа безопасности я принял псевдоним «Стефан».

Для работы на участке гражданской безопасности я задействовал капитана «Донду» (далее: Данда) в качестве моего заместителя, его сотрудника из разведочной сети «Хеля», его фамилии я не знаю, а также четырех человек из сети КУРЧЕВСКОГО – лейтенанта, у которого был псевдоним, предположительно, «Юр», «синий полицейский», псевдонима и фамилии которого я не помню, полицейский из криминальной полиции, его псевдонима не помню и фамилии не знаю, а спустя три недели с момента начала восстания я принял «Гжмота», фамилии которого не знаю. Кроме вышеперечисленных, в этой работе была также задействована БУДРЕВИЧ Зофия и направленный подполковником КШИЖАКОМ инженер, псевдонима которого не помню и фамилии не знаю. Каждый из вышеперечисленных, кроме капитана ДАНДЫ⁶, получил участок, т. е. несколько домов.

Их задачей являлась ежедневная инспекция своего участка и сбор информации от комендантов зданий. Собиралась разная информация, такая как: какой ущерб был нанесен снарядами или бомбами на данном участке, рапорты о пожарах. Коменданты передавали также информацию политического типа, – какие организации действуют на данной территории, кроме АК, каким образом проявляют свою деятельность, где и у кого проводятся собрания. В большинстве собиралась информация о деятельности левых организаций. Вспоминаю, что мне передавали с улицы Хожей, что там, в квартире собираются активисты левых. Я не помню подробностей этой информации. На

rotmistrza o pseudonimie prawdopodobnie „ZAREMBA”⁷⁷. Poprzez „ZAREMBĘ” KURCZEWSKI otrzymał od ppłk. KRZYŻAKA d[owódz]two na odcinku przy ul. Emilii Plater w szpitalu św. Józefa. Z inżynierem saperem współdziałałem przez jeden dzień. Wyznaczonego stanowiska zrzekłem się, ponieważ ów inżynier traktował mnie jak gońca, o czym powie-działem ppłk. KRZYŻAKOWI.

Wobec takiego stanu rzeczy ppłk KRZYŻAK mianował mnie szefem bezpieczeństwa odcinka cywilnego. Wyjaśnił mi przy tym KRZYŻAK, że do moich zadań należeć będzie zorganizowanie obrony przeciwpożarowej, kuchni dla ludności niezamieszkałej na tym terenie, organizowanie wart przy przejściach przebitych w murach celem sprawdzania osób przechodzących, zorganizowanie komendantów blokowych, którzy by informowali o wszystkich wydarzeniach, jakie zaszły w ciągu dnia oraz zorganizowanie wydawania wody ze studni artezyjskiej. W związku z objęciem stanowiska szefa bezpieczeństwa obrałem pseudonim „STEFAN”.

Do współpracy na odcinek bezpieczeństwa cywilnego zaangażowa-łem: kpt. DONDEJ jako swego zastępcę, jego współpracownika z sieci wy-wiadowczej „HELA”, nazwiska jego nie znam, oraz czterech ludzi z sieci KURCZEWSKIEGO: porucznika, który miał pseudonim prawdopodobnie „JUR”, policjanta granatowego, którego pseudonimu ani nazwiska nie pa-miętam, policjanta z kryminalnej policji, którego pseudonimu nie pamię-tam, a nazwiska nie znam, a po trzech tygodniach po wybuchu powstania przyjąłem „GRZMOTA”, nazwiska jego nie znam. Oprócz wyżej wymie-nionych zaangażowana była również do tej pracy BUDREWICZ Zofia i skierowany przez ppłk. KRZYŻAKA inżynier – pseudonimu nie pamię-tam, a nazwiska nie znam. Każdy z ww., prócz kpt. DANDY^b, otrzymał odcinek, tj. kilkanaście domów.

Zadaniem ich było codzienne inspekcjonowanie swego odcinka i zbieranie od komendantów blokowych informacji. Zbierano informacje różne, jak: jakie szkody wyrządziły pociski lub bomby na danym odcinku, mel-dowanie o pożarach. Również komendanci podawali informacje o naturze politycznej – jakie organizacje działają na danym terenie prócz AK, w jaki sposób przejawiają swoją działalność, gdzie i u kogo odbywają się zebrania. Zbierano przeważnie informacje o działalności organizacji lewicowych. Przypominam sobie, że podawano mi z ul. Hożej, iż tam w mieszkaniu zbierają się działacze lewicowi. Nie przypominam sobie szczegółów tej in-formacji. Na podstawie otrzymywanych informacji w formie pisemnej od poszczególnych komendantów odcinków, na polecenie ppłk. KRZYŻAKA sporządzałem jedno ogólne sprawozdanie pod nazwą „Bezpiecznik”.

Sporządzaniem „Bezpiecznika” zająłem się prawdopodobnie od dnia szóstego sierpnia 1944 r. „Bezpiecznik” był sporządzany do chwili kapi-

основе получаемой в письменном виде информации от отдельных комендантов участков по приказу подполковника КШИЖАКА я составлял один обобщенный отчет, с наименованием «Беспечник».

Составлением «Беспечника» я занялся, наверное, с шестого августа 1944 г. «Беспечник» составлялся ежедневно до момента капитуляции. В начале «Беспечник» составлялся в двух экземплярах, один я направлял подполковнику КШИЖАКУ и второй оставлял у себя в архиве. После установления контактов с делегатом Лондонского правительства для Варшавы ПОРОВСКИМ Марцелином, псевдоним «Сова»⁸, во второй половине августа 1944 г., я начал составлять «Беспечник» в трех экземплярах и один из них я направлял ПОРОВСКОМУ Марцелину. На машинке «Предохранителя» печатала Мария КАМИНЬСКАЯ, жена подполковника артиллерии, который в то время был в Англии. Ее направил ко мне комендант площади группировки майор «Портьер»⁹ – фамилии не знаю.

В середине августа 1944 г. полевой суд, в состав которого входили подполковник КШИЖАК, подполковник БЛЕШИНЬСКИЙ¹⁰ и подполковник «Грох»¹¹ вынес смертный приговор для пятерых мужчин. Их фамилий не помню. Однако помню, что один из них был капитаном Польского Войска до 1939 г. и во время оккупации принял немецкое гражданство, второй был польским гражданином, который работал рассыльным в гестапо по ул. ал. Шука; трое остальных были фольксдойче.

Согласно приговору они приговаривались к смертной казни за шпионаж и сотрудничество с немцами во время оккупации. Приказ об исполнении приговора я получил от подполковника КШИЖАКА. Два приговора были исполнены на территории сада, принадлежащего монашкам, расположенного по улице Хожей. В капитана я стрелял лично. В фольксдойче стрелял «Гжмот II», которого мне прислал КУРЧЕВСКИЙ Альфред. Остальные три приговора были исполнены во дворе дома, расположенного по ул. Хожей. В них стреляли «Гжмот» и бывший «синий полицейский», фамилии которого не знаю и псевдонима не помню. Больше приговоров моей группой не исполнялось, потому что я сказал подполковнику КШИЖАКУ, что больше мои люди не будут исполнять приговоров.

На должности шефа безопасности я оставался до момента капитуляции восстания, т. е. до первых дней октября 1944 г. После капитуляции Старувки на территорию Средместья прибыл заместитель делегата – КОВАЛЕВСКИЙ Станислав¹², с которым я установил связь. От него я не получал никаких указаний, потому, что в это время я подчинялся командиру группировки 26 или 27.

tulacji codziennie. Początkowo „Bezpiecznik” pisany był w dwóch egzemplarzach, jeden odsyłałem do ppłk. KRZYŻAKA, a drugi archiwizowałem u siebie. Po nawiązaniu kontaktu z delegatem rządu londyńskiego na Warszawę POROWSKIM Marcelim ps. „SOWA”⁸, w drugiej połowie sierpnia 1944 r. począłem sporządzać „Bezpiecznik” w trzech egzemplarzach i jeden z nich odsyłałem do POROWSKIEGO Marcelego. Pisała na maszynie „Bezpieczniki” Maria KAMIŃSKA, żona ppłk. artylerii, który w tym czasie był w Anglii. Skierował ją do mnie komendant placu zgrupowania major „PORTIER”⁹ – nazwiska nie znam.

W połowie sierpnia 1944 r. sąd polowy, w skład którego wchodził ppłk KRZYŻAK, ppłk BŁESZYŃSKI¹⁰ i ppłk „GROCH”¹¹, wydał wyrok skazujący na karę śmierci pięciu mężczyzn. Nazwisk ich nie pamiętam. Pamiętam natomiast, że jeden z nich był kapitanem WP do 1939 r. i w okresie okupacji przyjął obywatelstwo niemieckie, drugi natomiast obywatel polski był woźnym w gestapo w alei Szucha; pozostali trzej byli volksdeutscheami.

Jak głosił wyrok, byli oni skazani na karę śmierci za szpiegostwo i współpracę z Niemcami w okresie okupacji. Polecenie wykonania wyroku otrzymałem od ppłk. KRZYŻAKA. Dwa wyroki były dokonane na terenie ogrodu należącego do sióstr zakonnych przy ul. Hożej. Do kapitana strzelałem osobiście. Do volksdeutschea strzelał „GRZMOT II”, którego przysłał mi KURCZEWSKI Alfred. Pozostałe trzy wyroki były wykonane na terenie dziedzińca domu położonego przy ul. Hożej. Strzelali do nich „GRZMOT” i były policjant granatowy, którego nazwiska nie znam, a pseudonimu nie pamiętam. Więcej wyroków przez moją grupę nie było wykonanych, gdyż powiedziałem ppłk. KRZYŻAKOWI, iż więcej moi ludzie nie będą wykonywać wyroków.

Na stanowisku szefa bezpieczeństwa pozostawałem do chwili kapitulacji powstania, tj. do pierwszych dni października 1944 r. Po kapitulacji Starówki na teren Śródmieścia przybył wicedelegat KOWALEWSKI Stanisław¹², z którym nawiązałem łączność. Od niego nie otrzymywałem żadnych dyrektyw, ponieważ w tym czasie byłem podporządkowany dowódcy zgrupowania 26 lub 27.

W końcu sierpnia 1944 r. nawiązałem kontakt z KORBOŃSKIM. W czasie rozmowy KORBOŃSKI zaproponował mi objęcie stanowiska komendanta PKB na miasto Warszawę po ps. „LEONARDZIE”¹³, który według słów KORBOŃSKIEGO nie nadawał się na powyższe stanowisko. Z propozycji tej nie skorzystałem, dając KORBOŃSKIEMU negatywną odpowiedź. Od niego dowiedziałem się, że on w okresie powstania był wyznaczony na stanowisko dyrektora spraw wewnętrznych w Delegaturze Rządu Londyńskiego na Kraj. Nie jest mi wiadomo, dlaczego to stanowi-

В конце августа 1944 г. я установил контакт с КОРБОНЬСКИМ. Во время разговора КОРБОНЬСКИЙ предложил мне принять должность коменданта ПКБ для города Варшавы под псевдонимом «Леонард»¹³, который, со слов КОРБОНЬСКОГО, не подходил для данного поста. Я не воспользовался этим предложением, и дал КОРБОНЬСКОМУ отрицательный ответ. От него я узнал, что он во время восстания был назначен на должность директора по внутренним делам в Делегатуре Лондонского правительства в Польше. Мне неизвестно, почему эту должность занял КОРБОНЬСКИЙ, псевдоним «Трояновский» и почему с этого поста ушел в отставку или был снят предшественник КОРБОНЬСКОГО.

До выхода из Варшавы архив периода восстания я закопал в двух сосудах на территории сада монашек, расположенного по улице Хожей. Я также закопал свое удостоверение АК, выписанное на псевдоним «Стефан» в должности подполковника. Я вышел из восстания вместе со скорой помощью Красного креста. На этом основании немцы не направили меня в промежуточный лагерь в Прушкове.

Вопрос: Где в настоящее время находится ваш архив периода восстания?

Ответ: После освобождения Польши от оккупации, когда я стал жить в Варшаве, в марте или апреле 1947 г. я направился к монашкам на улице Хожей для того, чтобы взять обратно сохраненный архив. Я взял у монашки-наставницы только одну часть архива, вторая пропала и неизвестно кто ее забрал. В полученной части архива находились мои отчеты, которые назывались «Беспечник», пресса периода восстания и немецкие листовки, сброшенные немецкими самолетами польскому населению. Данный архив за несколько дней до моего ареста я сжег.

В 1946 г. по дороге на работу я случайно встретил адъютанта командира группировки № 26 или 27 ЗАЛОГУ, имени я не помню, который проживает в Варшаве на Мокотове, улица Пилкарская, 7 кв. 3. Во время позднейших контактов с ЗАЛОГОЙ – я поддерживал с ним контакт, потому что он обещал помочь мне получить квартиру, потому что занимал пост в каком-то мне неизвестном строительном предприятии – я сказал ему, что часть моего архива периода восстания пропала. Я при этом упомянул, что меня интересуют, прежде всего, мои «Предохранители», которые я писал во время восстания. ЗАЛОГА ответил мне, что у него сохранился комплект «Предохранителей» вместе со всем архивом участка группировки, но сейчас он не будет этого откапывать, потому что, как он выразился, «сейчас не время

sko zajął KORBOŃSKI ps. „TROJANOWSKI” i dlatego z tego stanowiska ustąpił lub też został usunięty poprzednik KORBOŃSKIEGO.

Przed opuszczeniem Warszawy archiwum z okresu powstania zakopałem w dwóch naczyniach na terenie ogrodu sióstr zakonnych przy ul. Hożej. Zakopałem również swoją legitymację AK wystawioną na ps. „STEFAN” w stopniu podpułkownika. Wyszedłem z powstania wraz z pogotowiem ratunkowym Czerwonego Krzyża. Na tej podstawie Niemcy nie skierowali mnie do obozu przejściowego w Pruszkowie.

Pytanie: Gdzie obecnie znajduje się wasze archiwum z okresu powstania?

Odpowiedź: Po wyzwoleniu Polski spod okupacji, kiedy zamieszkałem w War[szawie], w marcu lub kwietniu 1947 r. udałem się do sióstr zakonnych przy ul. Hożej celem odebrania zachowanego archiwum. Otrzymałem od siostry przełożonej tylko jedną część archiwum, druga natomiast zginęła i nie wiadomo, kto ją zabrał. W otrzymanej części archiwum były moje sprawozdania pod nazwą „Bezpieczniki”, prasa z okresu powstania oraz ulotki niemieckie do ludności polskiej zrzucone przez samoloty. Powyższe archiwum [na] kilka dni przed moim aresztowaniem spaliłem.

W 1946 r., idąc do pracy, spotkałem przypadkowo adiutanta d[owód]cy zgrupowania nr 26 lub 27 ZAŁOGE, imienia nie pamiętam, zamieszkałego w Warszawie [na] Mokotowie, ul. Piłkarska 7 m. 3. W czasie późniejszych kontaktów z ZAŁOGĄ – utrzymywałem z nim kontakt, gdyż miał mi wystarać się o mieszkanie z racji zajmowanego stanowiska w jakimś bliżej mi nieznanym przedsiębiorstwie budowlanym – powiedziałem mu, że część mego archiwum z okresu powstania zaginęła. Nadmieniałem mu przy tym, że chodzi mi przeważnie o moje „Bezpieczniki”, które pisałem w czasie powstania. ZAŁOGA odpowiedział mi, że ma zachowany komplet moich „Bezpieczników” wraz z całym archiwum odcinka zgrupowania, lecz obecnie nie będzie wykopywał tego, gdyż, jak się wyraził: „teraz nie jest czas na wykopywanie”. Nie podał mi ZAŁOGA, gdzie ma zakopane to archiwum. Rozmowę tę prowadziłem prawdopodobnie w początkach 1947 r.

Rysopis ZAŁOGI: wzrostu 175 cm, budowy krępej, szczupłej, twarz pociągła, włosy blond, rumiana twarz, niebieskie oczy, lat około 40, żona-ty. W okresie powstania ZAŁOGA posiadał stopień kapitana.

Pytanie: Co robił po upadku powstania KURCZEWSKI Alfred?

Odpowiedź: Z opowiadań KURCZEWSKIEGO Alfreda wiadomo mi jest, że po upadku powstania poszedł on wraz z oddziałem do niewoli. Nie przypominam sobie, w jakim był obozie. Po zajęciu tego obozu przez wojska anglosaskie wywiad angielski Intelligence Service ściągnął go z obozu samolotem do Londynu. Tam dano mu polecenie wyjazdu do kraju

откапывать». ЗАЛОГА не сказал мне, где у него закопан этот архив. Этот разговор я вел, предположительно, в начале 1947 г.

Внешний вид ЗАЛОГИ: рост 175 см, плотного телосложения, худой (!), лицо длинное, цвет волос блонд, лицо румяное, глаза голубые, лет около 40, женат. Во время восстания у ЗАЛОГИ было звание капитана.

Вопрос: Чем занимался после падения восстания КУРЧЕВСКИЙ Альфред?

Ответ: Из разговоров КУРЧЕВСКОГО Альфреда мне известно, что после падения восстания он пошел вместе с отрядом в плен. Не помню, в каком он был лагере. После взятия этого лагеря англо-сакскими войсками английская разведка Intelligence Service забрала его из лагеря и перевезла на самолете в Лондон. Там ему дали приказ о выезде в страну с некоторыми задачами. Какие он получил задачи, мне не известно. Как следует из рассказов КУРЧЕВСКОГО, он не смог бы вернуться в страну, если бы не согласился выполнять задачи, полученные от Intelligence Service. Потом КУРЧЕВСКИЙ мне сказал, что после возвращения в страну он не выполняет полученных задач. На тему его работы в Intelligence Service я не разговаривал, потому что это меня не интересовало.

Насколько я помню, этот разговор проходил в Варшаве в 1946 г. Однако я не помню, при каких обстоятельствах начался этот разговор и точно не помню даты. В свою очередь, из рассказов ДОБРОВОЛЬСКОГО Адама¹⁴ мне известно, что КУРЧЕВСКИЙ Альфред в лагере для военнопленных исполнял какую-то должность. Какую – мне не известно, потому я об этом ДОБРОВОЛЬСКОГО не спрашивал. КУРЧЕВСКИЙ и ДОБРОВОЛЬСКИЙ находились в одном лагере для военнопленных.

На этом допрос был прерван, протокол совпадает с моими показаниями и после того, как я его прочитал, был мною зачитан (подписан).

Допросил:
КАСКЕВИЧ Ежи, капитан

Показания дал:
КРАК Эустахы

Отпечатано 5 экз.
С подлинником верно: 5

*ИНП, 0330/92, т. 3, л. 259–264.
Копия на польском языке, машинопись.*

z pewnymi zadaniami. Jakie zadania on otrzymał, nie jest mi wiadomo. Jak wynikało z opowiadań KURCZEWSKIEGO, nie mógłby on powrócić do kraju, gdyby nie przyjął zadań otrzymanych od Intelligence Service. Dalej powiedział mi KURCZEWSKI, że po powrocie do kraju z otrzymanych zadań nie wywiązuje się. Na temat jego pracy w Intelligence Service nie rozmawiałem, gdyż nie interesowałem się tym zagadnieniem.

O ile sobie przypominam, ta rozmowa z KURCZEWSKIM była prowadzona w Warszawie w 1946 r. Nie przypominam jednak sobie, w jakich okolicznościach była wszczęta ta rozmowa oraz nie przypominam sobie bliżej daty. Z opowiadań natomiast DOBROWOLSKIEGO Adama¹⁴ wiadomo mi jest, że KURCZEWSKI Alfred w obozie jenieckim pełnił jakieś stanowisko. Jakie – nie jest mi wiadomo, gdyż o to nie wypytywałem się DOBROWOLSKIEGO. KURCZEWSKI i DOBROWOLSKI byli w jednym obozie jenieckim.

Na tym przesłuchanie przerwano. Protokół jest zgodny z moimi zeznaniami i po odczytaniu przeze mnie podpisany.

Przesłuchał:
Kaskiewicz Jerzy, kpt.

Zeznał:
Krak Eustachy

Odbito 5 egz.
Za zgodność: 5

IPN, 0330/92, t. 3, k. 259–264.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przypisy

^{a-a} Tak w tekście.

^b Wyżej: *DONDA*.

¹ Kaskiewicz Jerzy (ur. 1923), kpt., członek PZPR; od sierpnia 1944 funkcjonariusz KWMO w Białymstoku, następnie PUBP w Białymstoku; od stycznia 1945 w PUBP w Sieradzu; od września 1945 mł. of., potem of. śledczy Wydz. IV/Wydz. Śledczego MBP; od lipca 1947 w Sekcji 3 Wydz. II Dep. Śledczego MBP; od listopada 1949 st. of. śledczy Sekcji 3 Wydz. II Biura Specjalnego MBP; od 1951 kierownik Sekcji 1 Wydz. IV Dep. X MBP (mjr – 1952); od 1954 kierownik Sekcji 1 Wydz. V Dep. Śledczego MBP/KdsBP; aresztowany 13 lipca 1955; wyrokiem SWMW z 2 stycznia 1956 skazany na 4 lata więzienia (zmniejszony do 2 lat i 8 miesięcy) za stosowanie niedozwolonych metod śledztwa; zarządzeniem personalnym MSW w 1959 pozbawiony stopnia oficerskiego.

² Krak Eustachy (1903–1972), ps. „Dudzieniec”, „Zoi”, nauczyciel; od 1940 w ZWZ, od 1943 w Warszawie jako kierownik aparatu KWP na Warszawę, jednocześnie zca kmdta PKB na m. st. Warszawę; od lutego 1945 w Ministerstwie Apropowizacji i Handlu; od 1947 wicewo-

Примечания

^{a- -a} Так в тексте.

^b Выше: *ДОНДА*.

¹ Каскевич Ежи (1923), капитан, член ПОРП; с августа 1944 сотрудник Воеводского управления гражданской милиции г. Белостока, затем Поветового управления общественной безопасности г. Серадза; с сентября 1945 младший офицер, потом следственный офицер IV отделения/следственного отделения Министерства общественной безопасности; с июля 1947 в 3 секции II отделения Следственного департамента Министерства общественной безопасности; с ноября 1949 старший следственный офицер 3 секции II отделения Специального бюро Министерства общественной безопасности; с 1951 начальник 1 секции IV отделения X департамента Министерства общественной безопасности (майор – 1952); с 1954 начальник 1-й секции V отделения Следственного департамента Министерства общественной безопасности/Комитета по делам общественной безопасности; арестован 13 июля 1955; приговором воеводского суда г. Варшавы от 2 января 1956 осужден к 4 годам тюремного заключения (срок сокращен до 2 лет 8 месяцев) за применение недозволённых методов следствия; персональным распоряжением министра внутренних дел в 1959 лишен офицерского звания.

² Крак Эустахы (1903–1972), псевдонимы «Дудзенец», «Золи», учитель; с 1940 в СВБ, с 1943 в Варшаве в качестве руководителя аппарата Управления подпольной борьбы г. Варшавы, одновременно заместитель коменданта ГКБ г. Варшавы; с февраля 1945 в Министерстве продовольствия и торговли; с 1947 люблинский вице-воевода, одновременно в 1947–1948 член Верховного совета Польской социалистической партии; арестован 3 ноября 1948 УБ; приговором воеводского суда г. Варшавы от 13 ноября 1952 осужден к смертной казни; освобожден в мае 1956.

³ Управление гражданской борьбы (польск. Керовництво Вальки Цивильней, КВЦ), основано осенью 1940 как сектор Бюро информации и пропаганды Главного командования СВБ, потом переведено в состав Делегатуры правительства; в 1943 произошло объединение КВЦ Делегатуры правительства с Управлением конспиративной борьбы АК – возникло Управление подпольной борьбы (Керовництво Вальки Подземней, КВП). Речь идет о боевом подразделении КВП г. Варшавы.

⁴ Будревич Зофия, псевдоним «Беатриче», «Беатрис», вдова подполковника Г. Будревича, впоследствии жена Э. Крака; с октября 1943 курьер штурмового батальона командования города Варшавы Государственного корпуса безопасности; арестована 3 ноября 1948 УБ; приговором воеводского суда г. Варшавы осуждена к 10 годам лишения свободы; освобождена в 1954.

⁵ Курчевский Альфред (1909–1987), псевдонимы «Амброзия», «Шренява», поручик/капитан запаса пехоты; во время сентябрьской кампании 1939 в обороне Варшавы (1 пехотный полк обороны Праги); с 1940 в СВБ, одновременно в Польском Красном кресте; арестован 19 февраля 1941 гестапо в Ловиче, в апреле освобожден путем подкупа сотрудников гестапо; с 1942 офицер для специальных поручений коменданта округа СВБ-АК «Варшава-Прага»; с сентября 1943 заместитель коменданта резервов ГКБ г. Варшавы; с февраля 1944 командир штурмового батальона ГКБ; одновременно с конца 1942 командир ликвидационной группы Управления гражданской борьбы г. Варшавы, а с июля 1943 начальник ликвидационного отделения Отдела диверсий против лиц Управления подпольной борьбы; во время восстания командир роты батальона «Заремба-Пёрун»; после капитуляции в лагерях для военнопленных в Ламсдорфе, Зандбостеле и Любеке; с июня 1945 в Центре подготовки пехоты в Великобритании, с января 1946 в стране; 30 апреля 1949 арестован УБ во Вроцлаве; приговором

jewoda lubelski, jednocześnie w l. 1947–1948 członek RN PPS; aresztowany 3 listopada 1948 przez UB; wyrokiem SWMW z 13 (18?) listopada 1952 skazany na karę śmierci; zwolniony w maju 1956.

³ Kierownictwo Walki Cywilnej (KWC), powstało jesienią 1940 jako referat BIP KG ZWZ, potem przeniesione do DR; w 1943 doszło do scalenia KWC DR z Kierownictwem Walki Konspiracyjnej AK – powstało Kierownictwo Walki Podziemnej (KWP). Chodzi o oddział bojowy KWP m.st. W-wy.

⁴ Budrewicz Zofia, ps. „Beatrycze”, „Beatrice”, wdowa po ppłk. G. Budrewiczu, późniejsza żona E. Kraka; od października 1943 kurierka przy batalionie szturmowym Komendy Miasta Warszawa PKB; aresztowana 3 listopada 1948 przez UB; wyrokiem SWMW skazana na 10 lat pozbawienia wolności; zwolniona w 1954.

⁵ Kurczewski Alfred (1909–1987), ps. „Ambrozja”, „Szreniawa”, por./kpt. rez. piech.; w kampanii wrześniowej 1939 w obronie Warszawy (1 pp Obrony Pragi); od 1940 w ZWZ, jednocześnie w PCK; aresztowany 19 lutego 1941 przez gestapo w Łowiczu, w kwietniu zwolniony po przekupieniu funkcjonariuszy; od 1942 oficer do zadań specjalnych kmdta Obwodu ZWZ-AK Warszawa-Praga; od września 1943 zca kmdta rezerw PKB m. st. W-wy; od lutego 1944 dca batalionu szturmowego PKB; jednocześnie od końca 1942 dca grupy likwidacyjnej KWC m. st. W-wy, a od lipca 1943 kierownik działu likwidacyjnego Wydz. Dywersji Osobowej KWP; w powstaniu dca kompanii w batalionie „Zareba-Piorun”; po kapitulacji w obozach jenieckich w Lamsdorf, Sandbostel i Lubece; od czerwca 1945 w CWP w W. Brytanii, od stycznia 1946 w kraju; 30 kwietnia 1949 aresztowany przez UB we Wrocławiu; wyrokiem SWMW z 13 (18?) listopada 1952 skazany na dożywocie; w kwietniu 1956 zwolniony.

⁶ Krzyżak Kazimierz (1897–1985), ps. „Bronisław”, „Kalwin”, mjr rez. art., inż.; w l. 1940–1944 kmdt Obwodu VII Okręgu Warszawskiego Okręgu ZWZ-AK; w powstaniu w Śródmieściu Płd. (ppłk – 4 sierpnia 1944); po kapitulacji w niewoli niemieckiej w obozach Lamsdorf, Sandbostel i Murnau, następnie na emigracji we Francji; zmarł w Polsce.

⁷ Radziwiłłowicz Romuald (ur. 1908), ps. „Zaremba”; rtm.; w kampanii wrześniowej 1939 dca I plutonu 3 szw. 24 puł; ranny 11 września pod Radymnem; w powstaniu od 2 do 28 sierpnia 1944 dca batalionu „Zaremba”; ciężko ranny 27 sierpnia, do końca powstania przebywał w szpitalu powstańczym w Śródmieściu.

⁸ Porowski Marceli (1894–1963), ps. „Sowa”; od 16 września 1939 delegat dzielnicowy Komisarza Cywilnego na teren starostwa grodzkiego Warszawa Płd.; podczas okupacji pracował w Zarządzie m. st. Warszawy; od 1941 okręgowy delegat rządu RP na m. st. Warszawę; w powstaniu od 5 sierpnia posiadał pełnię władzy (prezydenta miasta); od 1945 do 1947 wicedyrektor Departamentu Samorządu MAP; w l. 1949–1951 wicedyrektor Biura Zarządu Centralnego MAP/Min. Gospodarki Komunalnej; 8 grudnia 1951 aresztowany przez UB; skazany 10 lutego 1953 przez SWMW na karę śmierci; zwolniony w maju 1956.

⁹ Mazgis Stanisław (ur. 1903), ps. „Edward”, „Portier”, mjr art. (uzbr.); w l. 1941–1944 adiutant kmdta Obwodu VII warszawskiego Okręgu ZWZ-AK, jednocześnie od 1942 szef łączności konspiracyjnej Obwodu; w powstaniu w Śródmieściu Płd.; po kapitulacji w niewoli niemieckiej w obozach Lamsdorf, Sandbostel i Murnau; po wojnie w kraju.

¹⁰ Właśc. Błaśiński Karol (ur. 1892), ps. „Reflektor”, „Rymarz”, ppłk; w kampanii wrześniowej 1939 zca decy 1 pkaw KOP; do 1944 inspektor lewego brzegu Wisły Obwodu VII warszawskiego Okręgu ZWZ-AK; zg. w I poł. sierpnia 1944.

¹¹ Bigoszewski Mieczysław (1899–1964), ps. „Groch”, ppłk kaw.; w kampanii wrześniowej 1939 dca II rzutu 1 pszwol, od 7 września kwatermistrz i II zca decy 1 pszwol; od grudnia 1939 inspektor wyszkolenia w Oddz. II DG SZP/Kmdy Okupacji Niem. ZWZ, następnie inspektor Okręgu ZWZ Warszawa-miasto i inspektor w Obwodzie VII warszawskiego Okręgu AK; do 1943 dca 1 pszwol AK; w powstaniu od 28 sierpnia 1944 kmdt placu m. st. Warszawy;

воеводского суда г. Варшавы от 18 ноября 1952 осужден к пожизненному заключению; в апреле 1956 освобожден.

⁶ Кшижак Казимеж (1897–1985), псевдонимы «Бронислав», «Кальвин», майор (подполковник – 4 августа 1944) запаса артиллерии, инженер; в 1940–1944 комендант VII области Варшавского округа СВБ-АК; во время восстания в Средместье-Юг, после капитуляции в лагерях для военнопленных в Ламсдорфе, Зандбостеле и Мурнау, потом в эмиграции во Франции; умер в Польше.

⁷ Радзивиллович Ромуальд (1908), псевдоним «Заремба»; ротмистр; во время сентябрьской кампании 1939 командир 1 взвода 3 эскадрона 24 уланского полка; ранен 11 сентября под Радымно; во время восстания со 2 по 28 августа 1944 командир батальона «Заремба»; тяжело ранен 27 августа, до конца восстания находился в повстанческом госпитале в Средместье.

⁸ Поровский Марцели (1894–1963), псевдоним «Сова»; с 16 сентября 1939 районный делегат гражданского комиссара городского староства Варшава-Юг; во время оккупации работал в Варшавском городском управлении; с 1941 окружной делегат правительства РП в Варшаве; во время восстания с 5 августа имел полноту власти (главы городского самоуправления); с 1945 по 1947 вице-директор Департамента самоуправления Министерства публичной администрации; в 1949–1951 вице-директор Бюро Центрального правления Министерства публичной администрации/Министерства коммунального хозяйства; 8 декабря 1951 арестован УБ; 10 февраля 1953 воеводским судом г. Варшавы приговорен к смертной казни; освобожден в мае 1956.

⁹ Мазгис Станислав (1903), псевдоним «Эдвард», «Портьер», майор артиллерийско-технической службы; в 1941–1944 адъютант командующего коменданта VII округа варшавского СЗБ-АК и одновременно с 1942 начальник подпольной связи округа; во время восстания в Средместье-Юг; после капитуляции в немецком плену в лагерях Ламсдорф, Зандбостель и Мурнау; после войны в стране.

¹⁰ Правильно – Бласиньский Кароль (1892), псевдонимы «Рефлектор», «Рымаж», подполковник; во время сентябрьской кампании 1939 заместитель командира 1 кавалерийского полка Корпуса пограничной охраны; до 1944 инспектор левого берега Вислы VII области Варшавского округа СВБ-АК; погиб в первой половине августа 1944.

¹¹ Бигосhevский Мечислав (1899–1964), псевдоним «Грох», подполковник кавалерии; во время сентябрьской кампании 1939 командир II эшелона 1 легкого кавалерийского полка, с 7 сентября квартирмейстер и 2 заместитель командира 1 легкого кавалерийского полка; с декабря 1939 инспектор подготовки во II отделе ГК Службы победы Польши/командования немецкой зоны оккупации СВБ, затем инспектор округа СВБ «Варшава-город» и инспектор VII области Варшавского округа АК; до 1943 командир 1 легкого кавалерийского полка АК; во время восстания с 28 августа 1944 начальник гарнизона г. Варшавы; после капитуляции в немецких лагерях для военнопленных Фаллингбостель, Гросс-Борн, Зандбостель и Любек; в 1948 вернулся в Польшу.

¹² Ковалевский Станислав, псевдоним «Барский»; заместитель окружного делегата правительства г. Варшавы.

¹³ Жачковский Леонард, псевдоним «Леонард»; с 9 августа 1944 комендант ПКБ г. Варшавы, ранее в милиции Польской социалистической партии.

¹⁴ Добровольский Адам, псевдоним «Чеслав Сосновский», в 1943 начальник административного отделения штаба коменданта Государственного корпуса безопасности г. Варшавы; с сентября 1943 офицер-инспектор Государственного корпуса безопасности г. Варшавы; после войны арестован Управлением безопасности, осужден.

po kapitulacji w niemieckich obozach jenieckich Fallingbostel, Gross Born, Sandbostel i Lubeka; w 1948 powrócił do Polski.

¹² Kowalewski Stanisław, ps. „Barski”; zca okręgowego delegata rządu m. st. Warszawy.

¹³ Żaczkowski Leonard, ps. „Leonard”; od 9 sierpnia 1944 kmdt PKB m. st. Warszawy, wcześniej w milicji PPS.

¹⁴ Dobrowolski Adam, ps. „Czesław Sosnowski”; w 1943 kierownik Wydz. Adm. sztabu kmdta PKB m. st. W-wy; od września 1943 of. inspekcyjny PKB m. st. W-wy; po wojnie aresztowany przez UB, skazany.

7 июля 1949, [Варшава]. Из собственноручных показаний
А. Курчевского («Амброзия», «Шренява»)

[...]

В июле 1944 г. никто не сомневался в неизбежности поражения немцев, которые отступали по всей ширине восточного фронта. Мои люди очень живо реагировали на любое известие о поражениях оккупантов. Я поддерживал связи с людьми, чтобы в любой момент можно было их поднять на ноги, не только людей, с которыми я работал в РГБ, но всех, которые были связаны со штурмовым батальоном ПКБ. Они спрашивали меня, какие у нас задачи, где выступим. Я несколько раз разговаривал с КРАКОМ на эту тему и высказал предложение, чтобы мы выступили сами. Я указал место, с которого хотел провести нападение на Политехнику. К сожалению, КРАК до последнего момента не смог принять решения, ни даже узнать у «Монтера», какие задачи [поставлены] для нашей группы. Так оставалось до последнего момента, до часа «В».

Всем было известно, что с момента приближения советских войск Варшава начнет восстание. На участке АК и Делегатуры шла подготовка в этом направлении. Было точно известно, что вместе с советскими войсками идут польские войска. Было известно о том, что за советскими войсками продвигается Комитет патриотов [Союз польских патриотов]¹ и, как тихо поговаривали, новое правительство. В этой связи Делегатура должна была выступить в полном составе, со всеми структурами, акцентировать свое присутствие в отношении советских войск и таким образом торпедировать происки поляков, которые шли с советскими войсками, происки^а в сторону захвата власти красными. КРАК более менее так определял положение и возможную акцию, но какую – он не смог точно сказать. Он объявил срочную боевую готовность, чтобы каждого можно было задействовать.

Последнее совещание имело место в конце июля у ДОБРАНЕЦКОГО; оно продолжалось относительно недолго. На совещании ничего особого согласовано не было. КРАК, прежде всего, назвал место работы, т. е. при воеводе; для меня и моих людей приказа не было. В коротких фразах он спрашивал, готовы ли люди. ДОБРОВОЛЬСКИЙ ответил, что его парни готовы. По сей день не знаю, к чему его парни были готовы. МОЧАРСКОГО² должен был замещать «Донда». Я в целом знал, что мне надо быть при «Монтере». Этот период был столь нервным, а я видел бессилие КРАКА, в действительности не

7 lipca 1949, [Warszawa]. Własnoręczne zeznanie
kpt. Alfreda Kurczewskiego „Szreniawy”

[...]

W lipcu 1944 r. nikt nie wątpił w nieuchronną klęskę Niemców, którzy cofali się na całej szerokości wschodniego frontu. Ludzie moi bardzo żywo reagowali na każdą wiadomość o klęsce okupanta. Ja dociągałem ostatnie nici łączności z ludźmi, aby [w] każdej chwili można było postawić ich na nogi, nie tylko ludzi, z którymi pracowałem w KWC, ale wszystkich, którzy byli związani z PKB-batalion szturmowy. Pytali się mnie, jakie mamy zadania, gdzie wystąpimy. Kilka razy rozmawiałem z Krakiem na ten temat i zrobiłem propozycję, abyśmy sami wystąpili. Podałem miejsce, z którego miałem zamiar przeprowadzić natarcie na Politechnikę. Niestety, Krak do ostatniej chwili nie umiał powziąć decyzji ani też dowiedzieć się u „Montera” o zadania dla naszej grupy i tak pozostało do ostatniej chwili, do godziny „W”.

Wiadomo wszystkim było, że z chwilą zbliżania się wojsk radzieckich Warszawa [przy]stąpi do akcji. Na odcinku AK i Delegatury w tym kierunku szły przygotowania. Wiedzano dokładnie, że przy boku wojsk radzieckich idą wojska polskie. Znano już i wiedzano o tym, że za wojskami radzieckimi posuwa się Komitet Patriotów¹ i, jak z cicha mówiono, nowy rząd. W związku z tym Delegatura miała wystąpić w całej swej okazałości, ze wszystkimi przybudówkami, zaakcentować swoją obecność wobec wojsk radzieckich i w ten sposób torpedować zakusy Polaków, którzy szli z wojskami radz[ieckimi], zakusy^a w kierunku [u]chwycenia przez czerwonych władzy. W ten sposób mniej więcej Krak określał sytuację i ewentualną możliwość akcji, ale jakiej – nie umiał dokładnie powiedzieć. Zarządził ostre pogotowie, aby każdy był uchwytany.

Ostatnia odprawa miała miejsce pod koniec lipca u Dobranieckiego; trwała ona stosunkowo krótko. Na odprawie nic specjalnego nie było ustalone. Krak wszystkim podał miejsce pracy, to znaczy przy wojewodzie; dla mnie i mych ludzi rozkazu nie było. W urywanych zdaniach pytał się, czy ludzie są przygotowani. Dobrowolski odpowiedział, że jego chłopcy są gotowi. Do dziś nie wiem, do czego jego chłopcy byli gotowi. Moczarskiego² miał zastępować Donda. Ogólnie wiedziałem, że mam być przy „Monte-rze”. Ten okres był tak nerwowy, a ja widząc bezradność Kraka naprawdę nie zwracałem uwagi na jego wywody. Na własną rękę zarządziłem utworzenie bazy na ul. Zielnej 11 i Złotej 56. Broń kazałem tam ściągnąć. Przez ostatni tydzień lipca ludzie byli w stanie pogotowia.

обращал внимания на выводы КРАКА. По своей инициативе я распорядился о создании базы на ул. Зельной, 11 и Злотей, 56. Я приказал стянуть туда оружие. В течение последней недели июля люди были в состоянии боевой готовности.

Я был уверен, что 25–27 июля мы нанесем удар по немцам. Это был самый подходящий момент, поскольку Варшава была заполнена войсками, бежавшими в беспорядке со стороны Седлец и Минска, и немцев можно было шапками закидать. К сожалению, акция не состоялась, немцам было позволено организовать, вывести разбитые отряды из Варшавы, а самое главное – разрешено пройти через Варшаву двум танковым дивизиям, которые^а спешили под Воломин для поддержки распадающегося фронта.

Накануне восстания, по приказу КРАКА я отменил боевую готовность и на день людей отпустил домой при условии, что на ночь все вернутся на базу.

Утром, в день начала восстания, я встретился с КРАКОМ, но никаких сведений не было. В этот же день, 31 июля [!] 1944 г. я встретился с людьми у ГРАБОВСКОГО, на Вспульной, 63. Это не было совещание, но так себе встреча – может мы узнаем что-нибудь новое. Действительно, от людей из другого участка АК я узнал, что час «В» был назначен на 5 часов. Я не очень верил в это, ведь с КРАКОМ встречался утром, и срока не было. Несмотря на это я приказал стягивать людей на сборный пункт. СЕНКОВСКИЙ поехал на Прагу за пулеметом, а я в сопровождении ГРАБОВСКОГО, «Гжмота I», «Гжмота II» руководителя наблюдательного пункта, направились в сторону Эмилии Платер, где мы встретили мирно идущий отряд украинцев. Мы зашли в пивную, чтобы скрыться от украинцев. Через некоторое время началась стрельба на улице. Было 15.15 часов и с этого момента восстание началось на Эм[илии] Платер.

Во всех своих [показаниях]^б из периода подполья и оккупации я старался указать все, что моя память могла запомнить и восстановить. Данные могут быть не точными детально, но, во всяком случае, они касаются тех или иных событий, а это самое главное. Несмотря на последующие постоянные усилия с моей стороны, больше фактов вспомнить не могу.

ИНИП, 0330/92, т. 5, л. 86–86об.

Подлинник на польском языке, рукопись.

Byłem pewien, że 25–27 lipca uderzymy na Niemców. Był to najbardziej odpowiedni moment, gdyż Warszawa zavalona była wojskami uciekającymi w nieładzie od strony Siedlec i Mińska [Mazowieckiego] i można było Niemców czapkami nakryć. Niestety, do akcji nie doszło, pozwolono Niemcom się zorganizować, rozbite oddziały z Warszawy wyprowadzić, a najważniejsze – pozwolono przejść przez Warszawę dwóm dywizjom pancernym, które^a spieszyły pod Wołomin dla wsparcia łamiącego się frontu.

W przeddzień powstania z polecenia Kraka odwołałem pogotowie i na dzień ludzi puściłem do domu pod warunkiem, że na noc wszyscy wrócą do bazy.

Rano, w dzień wybuchu powstania, widziałem się z Krakiem, ale żadnych wiadomości nie było. Tego samego dnia, 31 lipca [!] 1944 r. spotkałem się z ludźmi u Grabowskiego, na Wspólnej 63. Nie była to odprawa, ale takie sobie spotkanie – może czegoś nowego się dowiemy. Istotnie, od ludzi z innego odcinka AK dowiedziałem się, że godzina „W” wyznaczona została na godzinę 5. Nie bardzo w to wierzyłem, przecież z Krakiem widziałem się rano i nie było terminu. Mimo wszystko poleciłem ludzi ściągnąć na punkt zborny. Sękowski pojechał na Pragę po karabin maszynowy, a ja w towarzystwie Grabowskiego, „Grzmota I”, „Grzmota II” kierownika Komórki Obserwacyjnej udaliśmy się w stronę [ul.] Em[ilii] Plater, gdzie po dojściu spotkaliśmy idący luźno oddział Ukraińców. My wstąpiliśmy do piwiarni, aby się schować przed Ukraińcami. Po kilku chwilach rozpoczęła się strzelanina na ulicy. Była godzina 15.15 i od tej chwili zaczęło się powstanie na Em[ilii] Plater.

W całym swym [...]^b z okresu konspiracji i okupacji starałem się to wszystko podać, co pamięć moja mogła odtworzyć i zapamiętać. Dane mogą nie być dokładne, szczegółowe, ale w każdym bądź razie zaczepiają o takie czy inne zagadnienia, a to najważniejsze. Mimo dalszych i stałych usiłowań z mej strony, więcej faktów nie mogę sobie przypomnieć.

IPN, 0330/92, t. 5, k. 86–86v.

Oryginał w języku polskim, rękopis.

Przypisy

^a Wyraz dopisany nad wierszem.

^b Wyraz słabo czytelny, prawdopodobnie: *materiale*.

¹ Właśc.: Związek Patriotów Polskich – organizacja polityczna działająca od marca 1943 do sierpnia 1946 na terenie ZSRS, założona przez komunistów polskich; w skład Zarządu Głównego wchodziła: jako przewodnicząca Wanda Wasilewska oraz Stanisław Skrzyszewski, Stefan Jędrzychowski, Włodzimierz Sokorski i Zygmunt Berling; w lipcu 1944 ZG ZPP formalnie podporządkował się Krajowej Radzie Narodowej

Примечания

^a Слово надписанное.

^b Слово плохо разборчиво, вероятно: *материале*.

¹ Союз польских патриотов – политическая организация, действовавшая с марта 1943 по август 1946 на территории СССР, созданная польскими коммунистами; в состав Главного правления входили: председатель Ванда Василевская, а также Станислав Скшешевский, Стефан Ендрыховский, Владзимеж Сокорский и Зигмунт Берлинг; в июле 1944 Главное правление СПП формально подчинилось Крайовой Раде Народовой.

² Мочарский Казимеж (1907–1975), псевдоним «Мауриций»; подпоручик/поручик запаса пехоты; во время сентябрьской кампании 1939 командир взвода 30 пехотного полка; с 1940 в Отделении информации Бюро информации и пропаганды (БИП) ГК СВБ-АК; с 1943 начальник Отделения дознания и следствия Отдела диверсий против лиц Управления подпольной борьбы г. Варшавы; с мая 1944 начальник Отделения диверсий против лиц Управления подпольной борьбы г. Варшавы и II заместитель начальника Управления подпольной борьбы г. Варшавы; с июня/июля 1944 начальник радиотелеграфного обслуживания БИП ГК АК, одновременно во время восстания руководил станциями «Рафал», затем «Данута»; с сентября по начало октября редактор «Вядомосьци Повстаньче» (Повстанческих ведомостей); после капитуляции выбрался из Варшавы с гражданским населением; с середины октября 1944 начальник БИП ГК АК/Представительства Вооруженных Сил (капитан – 1945); арестован 11 августа 1945, приговором районного военного суда г. Варшавы осужден к 10 годам лишения свободы; после возобновления следствия приговором воеводского суда г. Варшавы от 18 ноября 1952 осужден к смертной казни; освобожден в 1956.

² Moczański Kazimierz (1907–1975), ps. „Maurycy”; ppor./por. rez. piech.; w kampanii wrześniowej 1939 dowca plutonu w 30 pp; od 1940 w Wydz. Informacji BiP KG ZWZ-AK; od 1943 kierownik działu dochodzeniowo-śledczego Wydz. Dywersji Osobowej KWP m. st. W-wy; od maja 1944 szef Wydz. Dywersji Osobowej KWP m. st. W-wy oraz II zca szefa KWP m. st. W-wy; od czerwca/lipca 1944 szef obsługi radiotelegraficznej BIP KG AK, jednocześnie w powstaniu kierował stacjami „Rafał”, następnie „Danuta”; od września do początku października red. „Wiadomości Powstańczych”; po kapitulacji wydostał się z Warszawy z cywilami; od poł. października 1944 szef BIP KG AK/DSZ (kpt. – 1945); aresztowany 11 sierpnia 1945, wyrokiem WSR w Warszawie skazany na 10 lat pozbawienia wolności; po wznowieniu śledztwa wyrokiem SWMW z 18 listopada 1952 skazany na karę śmierci; zwolniony w 1956.

11 июля 1949, [Варшава]. Из собственноручных показаний
А. Курчевского («Амброзия», «Шренява»)

РС 2671/49

^aЛичные показания КУРЧЕВСКОГО Альфреда
11.7.1949 г.^a

Восстание: Повстанческую акцию начал на Эм[илии] Платер патруль прикрытия перед фабрикой Гронёвского, где находился какой-то штаб точно не известной структуры АК. Патруль был убит, как и офицеры, находившиеся в бюро фабрики. Украинцы на Эм[илии] Платер стреляли по каждому, кого видели. В этих условиях мы не могли выйти и пробиться к моей квартире на Ноаковского. Ночью мы добрались до моей квартиры. Из тайника я достал свое оружие и несколько гранат. На рассвете пришли ко мне КРАК с БУДРЕВИЧЕВОЙ. Тогда я узнал, что моя группа должна быть на пл[ощади] Домбровского, где находился штаб «Монтера». Мы решили пробиться на ту сторону Иерусалимски[х] [Аллей]. По дороге, при переходе ул. Пиуса [XI] был ранен «Гжмот I». В конце мы добрались до угла ул. Брацкой и Иерусалимских [Аллей]. К сожалению, пробиться на ту сторону было невозможно. Мы вернулись на Вспульную, чтобы в месте, указанном «Дондой» – не помню, откуда взялся – найти спрятанное оружие в тайнике в каком-то ресторане. Там были 2–3 пистолета.

Затем мы направились на молочный завод, где организовалось какое-то войско. Командиром этой группировки был полковник «Кальвин» и еще один полковник, оба мне неизвестны. Точно не помню, я докладывал этому полковнику, или прямо направился к командиру батальона ротмистра «Зарембы» – КОВАЛЬСКОМУ. Нас приняли вместе с людьми. Мне был назначен участок от Вильчей, через Эм[илии] Платер и Вспульную до Познаньской. Мое м[есто]пребывание было в больнице св. Юзефа, на углу Эм[илии] Платер и Хожей. Я объявил мобилизацию среди мужчин моего района.

Основная линия обороны проходила по четной стороне Эм[илии] Платер, линия прикрытия [?] – через дворы Эм[илии] Платер, по нечетной стороне. Немцы были размещены в школе для медсестер, Политехнике, Железнодорожной дирекции на Халубиньского, школе ремесленников, питомнике, приходе [св.] Барбары и Телекоммуникации. На позициях, занятых в первые дни восстания, мы устояли до конца, т. е. до капитуляции – 4 октября.

**11 lipca 1949, [Warszawa]. Własnoręczne zeznanie
kpt. Alfreda Kurczewskiego „Szreniawy”**

RS 2671/49

^aZeznania własne [Ku]rczewskiego Alfreda
11.7.1949 r.^a

Powstanie: Akcję powstańczą rozpoczął na [ul.] Em[ilii] Plater patrol osłonowy przed fabryką Groniowskiego, gdzie mieścił się sztab jakiejś bliżej nie znanej komórki AK. [Żołnierze z] patrol[u] zostali zabici, jak również oficerowie znajdujący się w biurze fabryki. Ukraińcy na Em[ilii] Plater strzelali do każdego, kto się pokazał. W tych warunkach nie mogliśmy wyjść i dostać się do mego mieszkania na [ul.] Noakowskiego. W nocy dotarliśmy do mnie. Ze skrytki wyjąłem swoją broń i kilka granatów. O świcie przyszedł do mnie Krak z Budrewiczową. Wówczas dowiedziałem się, że moja grupa ma być na pl[acu] Dąbrowskiego, gdzie mieścił się sztab „Montera”. Postanowiliśmy przedostać się na drugą stronę [Alej] Jerozolimski[ch]. W drodze przy przechodzeniu ul. Piusa [XI] został ranny „Grzmot I”. W końcu dostaliśmy się do rogu Brackiej i [Alej] Jerozolimskich. Niestety, mowy nie było, [by] przedostać się na drugą stronę. Wróciliśmy na Wspólną, aby w miejscu wskazanym przez Donę – nie pamiętam, skąd się wziął – odnaleźć schowaną broń w skrytce w jakiejś restauracji. Były tam dwa – trzy pistolety.

Następnie udaliśmy się do mleczarni, gdzie organizowało się jakieś wojsko. Dowódcą tego zgrupowania był pułkownik „Kalwin” i jeszcze jeden pułkownik, obaj mi nie znani. Dokładnie nie pamiętam, czy meldowałem się u tego pułkownika, czy bezpośrednio udałem się do dowódcy batalionu rotmistrza „Zaręby” (Kowalski). Wraz z ludźmi zostaliśmy przyjęci. Mnie wyznaczono odcinek od [ul.] Wilczej poprzez Em[ilii] Plater i [ul.] Wspólną do Poznańskiej. Moje mp. było w szpitalu św. Józefa, róg [ul.] Em[ilii] Plater i Hożej. Zarządziłem mobilizację wśród mężczyzn mego rejonu.

Zasadnicza linia obronna szła po parzystej stronie Em[ilii] Plater, linia przysłaniania [?] podwórkami Em[ilii] Plater, po stronie nieparzystej. Niemcy ulokowani byli w szkole pielęgniarek, Politechnika, Dyrekcja Kolejowa na Chałubińskiego, szkoła rzemieślnicza, ogród pomologiczny, plebania kościoła [św.] Barbary i Telekomunikacja. Na stanowiskach zajętych w pierwszych dniach powstania wytrwaliśmy do końca, to znaczy do kapitulacji – 4 października.

После двух недель борьбы я вызвал через повстанческую^б прессу своих людей к себе. Из людей прибыли: РЫЛЬСКИЙ, «Перелка»¹, «Мирек», «Малый», «Юрек из Праги». Кроме них, при мне была группа со Вспульной, 63 – ГРАБОВСКИЙ, «Гжмот II» и, в промежутке, а скорее с первых дней, СОБЕРАЙСКИЙ, который был командиром роты. Моим заместителем был мл[адший] лейтенант ГРАБОВСКИЙ. Командирами взводов были офицеры, откомандированные из батальона: 1-ый взвод – старший лейтенант ГРОДЗИЦКИЙ², 3-й взвод ротмистр «Ярема»³, который находился в больнице «Мацежиньство», 2-ой взвод был пока без командира, в моем распоряжении.

После поражения Старувки, сначала пришел ко мне взвод АЛ: после того, как их накормили и вымыли^в, они были направлены к[оманди]ром батальона на Черняков. После них пришел отряд капитана «Стальниского» в составе около 30 человек и младшего лейтенанта ВОЙСА Станислава⁴ в составе 18 человек – оба отряда остались в составе моей роты до конца боев. Со «Стальниским» пришел капитан ЭХХАРДТ. Все говорили, что они из КБ, от полковника СКОКОВСКОГО. В [...] оказалось, что ЭХХАРДТ был полковником ПКБ и там занимался проверкой людей из ПКБ.

Вооружение моего участка было следующим: 1 пулемет [...]г, два ручных пулемета, несколько К.Б.К, может 6 М.П., один ППШ, одно противотанковое ружье, советское, со сбросов и несколько десятков гранат и несколько пистолетов «9». Конечно, я привожу вооружение, каким оно было на конечном этапе. Во время боев я принял один английский сброс, 3–5 советских сбросов. В период повстанческих боев я был награжден Крестом за доблесть, в середине сентября я получил повышение до ранга капитана. Во время инспекции генерала ОКУЛИЦКОГО-«Кобры» я был награжден Крестом Виртути Милитари. В конце августа к[оманди]ром батальона стал капитан МАЛИК «Пиорун»⁵, командиром полка полковник БЕНДКОВСКИЙ-«Топур»⁶, оба офицера выброшенных десантом из Англии.

Из особых моментов заслуживает внимания принятие моими людьми авиасообщения советских войск о скорой помощи и призывающего держаться. Были 4 одинаковых сообщения, одно я оставил при себе на память, три отослал в командование полка. Сообщения были приняты в сентябре, точной даты не помню.

В первые дни, в конце недели, мл[адший] лейтенант ГРАБОВСКИЙ направился на [ул.] Вильчую, дом ?, где скрывался какой-то иностранец, по первым сведениям, это должен был быть какой-то офицер советских войск. Действительно, патруль лейтенанта ГРАБОВСКОГО привел мужчину среднего роста, шатен, лицо темное,

Po dwóch tygodniach walki wezwałem za pomocą prasy powstańczej^b swych ludzi do siebie. Z ludzi przybyli: Rylski, „Perełka”¹, „Mirek”, „Mały”, „Jurek z Pragi”. Prócz nich była przy mnie grupa ze Wspólnej 63 – Grabowski, „Grzmot II” i w międzyczasie, a raczej od pierwszych dni Sobierajski, który był szefem kompanii. Zastępcą moim był p[od]porucznik Grabowski. Dowódcami plutonów byli oficerowie przydzieleni z batalionu: I pluton – porucznik Grodzicki², III pluton – rotmistrz „Jarema”³, który się mieścił w Szpitalu „Macierzyństwo”, II pluton był na razie bez dowódcy, w mej dyspozycji.

Po kłesce Starówki najpierw przyszedł do mnie pluton AL; po nakarmieniu i umyciu ich^c [ludzie ci] zostali skierowani przez d[owód]cę batalionu na Czerniaków. Po nich przyszedł oddział kpt. „Stalniskiego” w sile plus minus 30 ludzi i ppor. Wojsa Stanisława⁴ w sile 18 ludzi – oba oddziały pozostały w składzie mej kompanii do końca walki. Ze „Stalniskim” przyszedł kpt. Eckhardt. Wszyscy mówili, że są z KB od pułkownika Skokowskiego. W [...]d okazało się, że Eckhardt był pułkownikiem PKB i tam prowadził weryfikację ludzi z PKB.

Na uzbrojenie mego odcinka składała się następująca broń: jeden km [...]d, dwa ręczne km-y, kilka kbk, ze sześć pm-ów, jedna pepesza, jeden karabin przeciwpancerny sowiecki ze zrzutów oraz kilkadziesiąt granatów i kilkanaście pistoletów „9”. Oczywiście, podaję uzbrojenie w końcowej fazie. W czasie walk podjąłem jeden zrzut angielski, trzy do pięciu zrzutów sowieckich. W okresie walk powstańczych zostałem odznaczony Krzyżem Walecznych, w połowie września otrzymuję nominację na kapitana. Podczas inspekcji gen. Okulickiego „Kobry” zostałem dekorowany Krzyżem Virtuti Militari. Pod koniec sierpnia d[owód]cą batalionu został kpt. Malik „Piorun”⁵, d[owód]cą pułku pułkownik Bętkowski „Topór”⁶, obaj oficerowie zrzutowi z Anglii.

Ze szczególnych momentów zasługuje na uwagę podjęcie przez mych ludzi meldunku lotniczego wojsk radzieckich o rychłej pomocy i nawołującym do wytrwania. Były 4 jednakowe meldunki, jeden zatrzymałem przy sobie na pamiątkę, trzy odesłałem do dowództwa pułku. Meldunki podjęte zostały we wrześniu, bliższej daty nie pamiętam.

W pierwszych dniach, pod koniec tygodnia, p[od]porucznik Grabowski udał się na [ul.] Wilczą nr ?, gdzie ukrywał się jakiś obcokrajowiec, według pierwszych wiadomości miał to być jakiś oficer wojsk radzieckich. Istotnie, patrol ppor. Grabowskiego przyprowadził mężczyznę średniego wzrostu, szatyn, twarz ciemna, rysy kościste. Mężczyzna przedstawił się jako kapitan wojsk radzieckich Kaługin. Tłumaczył się, że wraca z Zachodu i chciałby jak najprędzej dostać się do sztabu generała Komorowskiego. Zależy mu na pośpiechu, gdyż chce nawiązać kontakt z marszałkiem Ro-

смуглое. Мужчина представился как капитан советских войск КАЛУГИН. Он объяснял, что возвращается с Запада, и хотел бы как можно скорее попасть в штаб генерала КОМОРОВСКОГО. Он хочет, чтобы [это произошло] быстро, поскольку хочет установить контакт с маршалом РОКОССОВСКИМ. Я сообщил об этом факте ротмистру «Зарембе», откуда получил приказ доставить капитана КАЛУГИНА на молочный завод. Приказ я выполнил.

В начале восстания был ранен в голову мой зять ПИЛЯРСКИЙ на Эм[илии] Платер, 25, который проводил крепостные работы. Собственных потерь не помню: на участке погиб при контратаке «Гжмот II» с [ул.] Гроховской.

В восстании я выступал как лейтенант «Амброзия», спустя несколько дней я пользовался своей фамилией. После повышения до ранга капитана я начал носить знаки на форме, которую шили монашки, они вышили мне звездочки. Как правило, я ходил в кожаной куртке и шапке лыжника, без погон, сапоги, ремень и пистолет. Шифр роты «св. Юзеф», батальона – «Пйорун».

Несмотря на энтузиазм, который возник в народе после того, как узнали о восстании, и упорное желание бороться с ненавистным немецким врагом, в первых моментах повстанческих сражений сразу замечался полный беспорядок и отсутствие какого-либо плана действий. Люди из отдельных группировок суетились по всему городу в поисках своих частей. Нехватка военной техники, а самое главное – оружия. Участки организовались по собственной инициативе. Там, где кто-то считал нужным, там и организовал и создавал оборонную позицию. Отсутствие приказов сверху. На некоторых участках – группировках [...] разных командиров, которые не знали, что делать, а лишь только хотели^б издавать приказы. Высших офицеров целые массы, приказы, выдаваемые без анализа положения. В штабах полно людей и даже оружия, а на участках один пистолет на 5 человек. До такой степени, что полковник «Кальвин»^б имел собственный патруль прикрытия, хорошо вооруженный. Для чего и перед кем патруль должен был защищать полковника, не знаю. В этих условиях у сражающихся людей опускались руки, и каждый знал, что допущена большая ошибка: начать восстание со столь слабым вооружением и подготовкой. Восстание было начато тогда, когда немцы спокойно сидели в бункерах, и ситуация, связанная с отступлением, была успокоена.

Я из этого периода хорошо помню разговор с моим зятем ПИЛЯРСКИМ, который в день начала восстания, во второй половине дня был на важном совещании левых группировок на Воле, куда прибыл связной – высший офицер из штаба КОМОРОВСКОГО и сообщил,

kossowskim. O tym fakcie zawiadomiłem rotmistrza „Zarembę”, od którego otrzymałem polecenie odstawienia kpt. Kaługina do mleczarni. Rozkaz wykonałem.

Na początku powstania został ranny w głowę mój szwagier Pilarski z [ul.] Em[iilii] Plater 25, który to prowadził roboty fortyfikacyjne. Strat własnych nie pamiętam; na odcinku zginął w przeciwnatarciu „Grzmot II” z [ul.] Grochowskiej.

W powstaniu wystąpiłem jako porucznik „Ambrozja”, po kilku dniach używałem swego nazwiska. Po nominacji na kapitana zacząłem nosić dystynkcje na mundurku uszytym przez siostry zakonne, które wyhaftowały mi gwiazdki. Normalnie chodziłem w kurtce skórzanej i narciarce bez żadnych odznaczeń, buty z cholewami, pas i pistolet. Kryptonim kompanii „św. Józef”, batalionu – „Piorun”.

Mimo entuzjazmu, jaki zapanował w społeczeństwie na wiadomość o powstaniu i niezłomnej chęci do walki ze znienawidzonym wrogiem niemieckim, w pierwszych chwilach walk powstańczych widać było wyraźnie kompletny bałagan i brak jakiegokolwiek planu działania. Ludzie z poszczególnych zgrupowań kręcili się po całym mieście, szukając swoich jednostek. Brak sprzętu wojskowego, a najważniejsze – broni. Odcinki organizowały się na własną rękę. Gdzie kto uważał za słuszne, tam się urządził i tworzył namiastkę pozycji obronnej. Brak rozkazodawstwa od góry. Na pewnych odcinkach – zgrupowaniach [...]d różnych dowództw, które nie wiedziały, co robić, a jedynie tylko chciałyb rozkazywać. Wyższych oficerów całe masy, rozkazy wydawane bez analizy sytuacji. W sztabach pełno ludzi i nawet broni, a na odcinkach jeden pistolet na pięciu ludzi. Do tego stopnia, że pułkownik „Kalwin”b miał własny patrol osłonowy, dobrze uzbrojony. Na co i przed kim patrol miał bronić pułkownika, nie wiem. W tych warunkach ludziom walki zaczęły ręce opadać i każdy widział, że popełniono wielki błąd rozpoczynając powstanie z tak słabym uzbrojeniem i przygotowaniem. Powstanie rozpoczęto wówczas, gdy Niemcy spokojnie siedzieli w bunkrach i sytuacja odwrotowa została opanowana.

Pamiętam z tego okresu rozmowę ze szwagrem swym Pilarskim, który w dniu wybuchu powstania w godzinach popołudniowych był na ważnej konferencji ugrupowań lewicowych na Woli, gdzie przybył łącznik – wyższy oficer ze sztabu Komorowskiego i zawiadomił ich, że powstanie rozpoczyna się o godzinie 17. Motywy tak szybkiego wybuchu powstania były te, że oddziały wojsk radzieckich są na przedpolach Warszawy. Wśród zebranych zapanowały wówczas konsternacja i przygnębienie, nie chcieli się zgodzić na przystąpienie do powstania, które z góry skazane było na zagładę. Chcieli nawiązać jeszcze kontakt z Komorowskim, ale wysłannicy Komorowskiego zdecydowanie odpowiedzieli, że żadnych zmian co

что восстание начинается в 17 часов. Основанием для столь быстрого начала восстания было то, что отряды советских войск находятся на подступах к Варшаве. Собравшиеся испытывали недоумение и огорчение, они не хотели участвовать в восстании, которое заранее было обречено на провал. Они еще хотели установить контакт с КОМОРОВСКИМ, но люди КОМОРОВСКОГО решительно ответили, что никаких изменений относительно решения о начале восстания не будет. В этих условиях собравшиеся поняли, что им ничего не остается делать, как только выдать поручения и приказы своим отрядам, чтобы присоединились к борьбе. На участках не было людей, не было техники, не было даже линии обороны, но административный аппарат Делегатуры уже работал. Был воевода, кажется «Орсети», был, как же иначе, ПКБ.

В это время, 10 августа, я встретил на молочном заводе, совсем случайно, майора ТОМЧАКА⁷ – что он там делал, не знаю – во всяком случае, я хотел в него стрелять. «Заремба» воспрепятствовал. Дело ТОМЧАКА я передал в руки военного прокурора. Какой был результат – не знаю.

На второй неделе, в конце, а может в начале третьей недели, население начало прямо сетовать на тех, кто привели к восстанию. Тогда в повстанческой прессе и устной пропаганде начали ругать советские войска, что они не приходят на помощь Варшаве, потому только, чтобы уничтожить поляков и их столицу. В этом духе «Кальвин» проводил также совещания. Я точно не могу вспомнить, но, кажется, было поручение, чтобы не допускать прессу ПРП и не разрешать ее распространение на участке. Пресса ПРП в виде газеты, была на участке, кажется «Баррикада», в конце августа уже не доходила. В штабе «Кальвина» господствовала атмосфера, враждебная советским войскам, ПРП. Какая и в какой форме эта атмосфера проявлялась, точно не помню. Я заходил на минуту и то тогда, когда меня вызывали, и сразу возвращался на участок. Вообще я не любил этих господ, которые, кроме болтовни, ничего не делали, скрывались только по бомбоубежищам.

Ситуация значительно улучшилась, когда были заменены командиры. Пришел новый полковник БЕНДКОВСКИЙ и кап[итан] МАЛИК, к[омандир] батальона. С этого момента мы начали приобретать военные черты. Но все равно ситуация становилась все хуже. Надежда появилась, когда подступы к моему участку получили поддержку советской артиллерии.

В середине сентября на моем участке был генерал ОКУЛИЦКИЙ «Кобра», во время инспекции на первых линиях обороны. Генерал

do decyzji rozpoczęcia powstania nie będzie. W tych warunkach zebrani widzieli, że nic innego nie pozostaje robić, jak wydać polecenia i rozkazy swym oddziałom, aby przystąpiły do walki. Na odcinkach nie było ludzi, nie było sprzętu, nie było nawet linii obronnej, ale aparat administracyjny Delegatury już funkcjonował. Był wojewoda, zdaje się „Orseti”, był, a jakże, PKB.

W tym czasie, 10 sierpnia, spotkałem w mleczarni zupełnie przypadkowo majora Tomczaka⁷ – co on tam robił, nie wiem – w każdym razie chciałem do niego strzelać, „Zaremba” przeszkodził. Sprawę Tomczaka oddałem w ręce prokuratora wojskowego. Jaki był rezultat – nie wiem.

W drugim tygodniu, pod koniec, a może na początku trzeciego tygodnia ludność zaczęła już wyraźnie sarkać na sprawców powstania. Zaczęto wówczas w prasie powstańczej i w szeptanej propagandzie psioczyć na wojska radzieckie, że nie przychodzą Warszawie z pomocą, dlatego tylko, aby zniszczyć Polaków i ich stolicę. W tym duchu „Kalwin” również prowadził odprawy. Dobrze nie mogę sobie przypomnieć, ale zdaje się, było polecenie, aby nie dopuszczać prasy PPR i nie pozwolić kolportować jej na odcinku. Prasa PPR w postaci gazetki, była na odcinku, zdaje się „Barykada”. Pod koniec sierpnia już nie dochodziła. W sztabie „Kalwina” była atmosfera wroga wojskom radzieckim i PPR. Jak i w jakiej formie to się przejawiało, dobrze nie pamiętam. Wpadałem na chwilę i to wtedy, gdy mnie wzywano, i zaraz wracałem na odcinek. W ogóle nie lubiłem tych panów, którzy poza gadaniem nic nie robili, kryjąc się tylko po schronach.

Sytuacja uległa znacznej poprawie, gdy zostali zmienieni dowódcy. Przyszedł nowy pułkownik Bętkowski i kpt. Malik, d[owód]ca batalionu. Od tej chwili zaczęliśmy nabierać cech wojskowych. Wszystko jedno, ale sytuacja była coraz gorsza. Nadzieja wstąpiła, gdy na przedpolu mego odcinka dostałem ogień artylerii radzieckiej.

W połowie września był na moim odcinku generał Okulicki „Kobra”, w czasie inspekcji na pierwszych liniach obronnych. Zostałem zapytany przez generała, co sędzę o sytuacji i czy długo wytrwamy. Generał zaznaczył, żeby wytrzymać jeszcze dwa tygodnie i sytuacja się poprawi. Co generał miał tu na myśli – nie wiem, dalszych komentarzy na temat dwóch tygodni nie było.

Zbliżała się katastrofa. Na tydzień przed kapitulacją wśród zaufanych dowództwa pułku krążyły wieści o kapitulacji. Warszawa miała być oddana w ręce Niemców, ludność cywilna miała obowiązkowo opuścić miasto, a wszyscy powstańcy uznani zostaną za kombatantów i pójdą do niewoli niemieckiej. Wiadomości te zostały potwierdzone przez Kraka, który wpadł do mnie, aby się dowiedzieć, co robię i jak się ustawiam do nowej sytuacji. [Byłem] rozgoryczony, nie podjąłem jeszcze wówczas żadnej de-

спросил меня, что я думаю о ситуации и долго ли мы продержимся. Генерал отметил, что необходимо продержаться еще две недели и ситуация станет лучше. Что здесь генерал имел в виду – не знаю, последующих комментариев на тему двух недель не было.

Приближалась катастрофа. За неделю до капитуляции среди доверенных лиц командования полка ходили слухи о капитуляции. Варшава должна была быть передана в руки немцев, гражданское население безоговорочно должно было покинуть город, а все повстанцы будут признаны военнопленными и пойдут в немецкий плен. Эти сведения были подтверждены КРАКОМ, который зашел ко мне, чтобы узнать, что я делаю и как отношусь к новой ситуации. Я был озлоблен, тогда у меня не было никакого решения. Немцев я боялся, в плен идти не хотел. Крак сказал мне, что он позаботится о безопасном выходе из Варшавы, под опекой Красного Креста. Он должен был достать для меня соответствующие документы. Накануне выхода из Варшавы в плен КРАК пришел ко мне, чтобы узнать мое решение.

Я решил вместе с войском пойти в плен. Причиной такого решения было недоверие к немцам, что касается гражданского населения, а самое главное – это были воспоминания сентября 1939 г., когда солдаты неслыханным способом ругали офицеров за то, что их предали и передали в руки немцев. Я хотел быть с людьми до конца, с людьми, которых я поставил перед лицом борьбы с оккупантом. Вторым поводом, также существенным, был факт, что мне уже надоело подполье. Почему я вспоминаю подполье? Когда КРАК разговаривал со мной на тему возможного выхода из Варшавы с Красным Крестом, то, в частности, он привел аргумент, что мы пойдем во второе подполье. Вспомнив подполье, мне стало плохо. Я ответил кратко, и то без какой-либо дискуссии, что в никакое подполье не пойду. Я показал на развалины лежащих домов – это результаты нашего подполья. КРАК обиделся на меня, поскольку во второй раз я его покидал и устраивался по-своему. Что это было такое «второе подполье» и какие были у него цели и задачи, по сей день не знаю.

Определение работы и деятельности КРАКА в восстании для меня представляется достаточно трудным. КРАКОМ я специально не интересовался с момента, когда мы разошлись, а, скорее всего, это он ко мне тянулся. Принципиальной, решающей причиной того, что мы с КРАКОМ разошлись, был факт и желание КРАКА работать на полицейском участке [и] безопасности, к чему он меня решительно склонял. Какая это должна была быть работа, тогда КРАК не мог ничего сказать. Мне надоела полицейская работа, неопределенные задачи безопасности не очень меня привлекали. В моем понимании

cyzji. Niemców się bałem, do niewoli nie chciałem iść. Krak proponował mi, że się postara o bezpieczne wyjście z Warszawy pod opieką Czerwonego Krzyża. Miał mi [wy]robić odpowiednie dokumenty. W przeddzień wyjścia z Warszawy do niewoli przyszedł do mnie Krak, aby się dowiedzieć o mej decyzji.

Zdecydowałem się na pójście z wojskiem do niewoli. Motywem tej decyzji była nieufność do Niemców, jeśli chodzi o ludność cywilną, a najważniejsze – to były wspomnienia z września 1939 r., gdzie żołnierze w niesamowity sposób wymyślali na oficerów, że ich zdradzili i oddali w ręce Niemców. Chciałem być z ludźmi do końca, z ludźmi, których postawiłem w obliczu walki z okupantem. Drugim powodem, również ważnym, był fakt, że miałem dosyć konspiracji. Dlaczego wspominam o konspiracji. Gdy Krak rozmawiał ze mną na temat ewentualnego wyjścia z Czerwonym Krzyżem z Warszawy, to między innymi użył argumentu, że pójdziemy do drugiej konspiracji. Na wspomnienie konspiracji robiło mi się niedobrze. Odpowiedziałem krótko, i to bez żadnej dyskusji, że do żadnej konspiracji nie pójdę. Pokazałem na gruzu leżących domów – to są rezultaty naszej konspiracji. Krak miał do mnie żal, ponieważ drugi raz go opuszczałem i urządziłem się na własną rękę. Co to była „druga” konspiracja i jakie miała cele i zadania, do dzisiejszego dnia nie wiem.

Określenie pracy i działalności Kraka w powstaniu jest dla mnie dość trudne. Krakiem się specjalnie nie interesowałem od chwili rozstania, a raczej on do mnie się garnał. Zasadniczym motywem, który zadecydował o rozejściu się z Krakiem był fakt i chęć Kraka do pracy na odcinku policyjnym [i] bezpieczeństwa, do czego mnie gwałtownie namawiał. Jaka to miała być praca, wówczas Krak nie umiał nic powiedzieć. Ja miałem policyjnej roboty dosyć, nieokreślone zadania bezpieczeństwa nie bardzo mnie frapowały^c. W moim pojęciu niebezpieczeństwo było na froncie walki z Niemcami i tam poszedłem. Krak miał do mnie ogromną urazę i żal z tego powodu. Mój postępek nazwał zdradą. Przez kilka dni czy może nawet dłużej, Krak kręcił się bez żadnej funkcji. Byli przy nim: kierownik Komórki Obserwacyjnej, jeszcze jeden członek KWC, ale kto, nie mogę sobie przypomnieć, i Donda, później po wyleczeniu się z rany również był „Ziutek” – „Grzmot I”.

Po pewnym czasie dowiedziałem się od Dondy, że Krak został szefem bezpieczeństwa przy zgrupowaniu „Kalwina” i występuje jako pułkownik „Stefan”. To jego nieokreślone nowe zajęcie bardzo mnie bawiło, albowiem na odcinku „Kalwina”^b już istniały organa bezpieczeństwa, więc po co było dublować robotę. Zresztą, według mego zdania, tej roboty nie było. Ja u siebie przez cały czas nie widziałem ani jednego PKB-isty przy pracy. Byli u mnie w charakterze gości Drzewiecki i Dobrowolski; spytałem się

опасность была на фронте борьбы с немцами, и туда я пошел. КРАК был обижен на меня по этому поводу. Мой поступок назвал изменой. В течение нескольких дней, может даже дольше, КРАК крутился без какой-либо функции. При нем были: руководитель наблюдательного отдела, еще один член РГБ, но кто, не могу вспомнить, и «Донда», потом после того как вылечил рану, был также «Зютек» – «Гжмот I».

Через некоторое время я узнал от «Донды», что КРАК стал шефом безопасности при группировке «Кальвина» и выступает как полковник «Стефан». Это его неопределенное новое занятие очень меня сместило, поскольку на участке «Кальвина»^б уже существовали органы безопасности, следовательно, зачем было дублировать работу. В целом, по моему мнению, этой работы не было. Я у себя за все это время не видел ни одного члена ПКБ за работой. Были у меня в качестве гостей ДЖЕВЕЦКИЙ и ДОБРОВОЛЬСКИЙ: я спросил ДОБРОВОЛЬСКОГО, что [он] делает. Он мне ответил без стеснения: «[Произвожу] хорошее впечатление». Как правило, он мотался по городу. Не помню, кто вел комиссариат на [ул.] Познаньской.

Со слов «Донды», в обязанности КРАКА входило: 1) забота об оставленном имуществе эвакуированного населения, 2) размещение этого населения, 3) раздача питания и воды, 4) акция [...]г и противопожарная, 5) диверсия и саботаж – под последним понятием следовало понимать а) поимка шпионов, б) бездельников, в) саботажников, г) бандитов и реакции. Каким способом Крак проводил эти акции – не знаю, кому подчинялся – не знаю. [...]г я не интересовался ни его личностью, ни его работой. КРАК с самого начала требовал у меня пистолет. Я ему объяснил, что пистолет нужен на участке. Хотел, чтобы ему дали людей, я не дал. Я ему объяснил, что и тех, которых он имеет при себе, ему нечем занять. Во всяком случае, был момент, когда «Донда» хотел прийти ко мне, так как с КРАКОМ он поругался. Почему поссорились, не знаю.

Помню одну беседу КРАКА со мной. На [ул.] Познаньской, в доме ЗУС разместились не известная мне группа нескольких, хорошо вооруженных людей, ими командовал капитан или майор. Со слов КРАКА, это должна быть специальная группа, которая занималась поиском немцев и их уничтожением. КРАК завидовал этому майору и говорил мне, что это мы должны делать; а мы не делаем, это из-за меня, поскольку я его покинул. Результат был такой, что неизвестного майора застрелили, а группу людей обезоружили. Причина акции – грабеж, которая не имела ничего общего с восстанием. [...]г кажется, Военный суд. На фоне этого случая припоминаю, что КРАК также провел акцию по расстрелу людей. Это должны были быть немцы –

Dobrowolskiego, co robi. Odpowiedział mi bez żenady: „dobre wrażenie”. Zwyczajnie włóczył się po mieście. Nie pamiętam, kto prowadził komisarjat na [ul.] Poznańskiej.

Według wyjaśnień Dondy do Kraka należało: 1) opieka nad opuszczonym mieniem ewakuowanej ludności, 2) rozmieszczenie tej ludności, 3) rozdawnictwo żywności i wody, 4) akcja [...]^d i przeciwpożarowa, 5) dywersja i sabotaż – pod pojęciem ostatnim należało rozumieć a) chwywanie szpiegów, b) wolnych strzelców, c) sabotażystów, d) elementu bandyckiego i wywrotowego. W jaki sposób Krak te akcje przeprowadzał – nie wiem, komu podlegał – nie wiem. [...]^d nie interesowałem się jego osobą, jak i jego pracą. Krak od samego początku żądał ode mnie pistoletu. Nie dałem, wytłumaczyłem potrzebę pistoletu na odcinku. Chciał, aby mu dać ludzi, nie dałem. Wyjaśniłem mu, że i tych, co ma przy sobie, nie ma czym zatrudnić. W każdym razie była chwila, gdy Donda chciał przyjść do mnie, bo z Krakiem był na wojennej stopie. O co im poszło, nie wiem.

Pamiętam pewną rozmowę Kraka ze mną. Na [ul.] Poznańskiej, w domu ZUS-u usadowiła się jakaś bliżej mi nie znana grupa kilku dobrze uzbrojonych ludzi, dowodził nimi kapitan czy major. Według opowiadań Kraka miała to być grupa specjalna, która zajmowała się wyszukiwaniem Niemców i rozłupywaniem ich. Krak temu majorowi zazdrościł i mówił mi, że to my powinniśmy robić; a że nie robimy, to z mojej winy, ponieważ go opuściłem. Rezultat był taki, że nieznanego majora zastrzelono, a grupę ludzi rozbrojono. Przyczyna: akcja rabunkowa, która nie miała nic wspólnego z powstaniem. [...]^d, zdaje się, Sąd Wojskowy. Na tle tego przypadku przypominam sobie, że Krak również prowadził akcję rozstrzeliwania ludzi. Mieli to być Niemcy – szpiedzy. Rozstrzeliwani byli w ogrodzie ambasady sowieckiej na ul. Poznańskiej. Kto dawał polecenia rozstrzeliwania, nie wiem. Ilu ludzi było rozstrzelanych, dobrze nie wiem, ale zdaje się, trzy osoby. Kto to był – nie wiem. Pewnego dnia Krak prosił o przysłanie mu ludzi z bronią dla dokonania jakiejś egzekucji. Chciał kogoś z naszej dawnej grupy. Zdaje się, posłałem Rycelskiego⁸. Czy strzelał do kogoś, nie mogę sobie przypomnieć. Fakt ten miał miejsce pod koniec miesiąca sierpnia.

Krak mieszkał na rogu ul[ic] Hożej [i] Poznańskiej w mieszkaniu jakiegoś nie znanego mi osobnika. Miał to być oficer AK, który był na drugiej stronie. W mieszkaniu tym byłem raz i wówczas otrzymałem buty z cholewami, ponieważ moje były popalone w jednej z akcji. Przy Kraku była cały czas Budrewiczowa. Miałem z nią jakieś nieporozumienie. Jakie – nie mogę sobie przypomnieć. Krak wprowadził do mnie na odcinek i zapoznał z w[ice]wojewodą „Sa[...]”⁹ Kowalewski[m], który przez miesiąc wrzesień przychodził do mnie na obiady. Czasami i Krak przychodził się pożywić. Pod koniec powstańczych walk pytał się mnie Krak, czy mam trochę pie-

шпионы. Их расстреливали в саду советского посольства на ул. Познаньской. Кто издавал приказы о расстреле, не знаю. Сколько людей было расстреляно, точно не знаю, но кажется, три человека. Кто это был – не знаю. Однажды КРАК просил прислать ему людей с оружием для проведения какой-то экзекуции. Хотел кого-то из нашей давней группы. Кажется, что послал РЫЦЕЛЬСКОГО⁸. Стрелял ли он в кого-то, не могу вспомнить. Этот факт имел место в конце августа месяца.

КРАК жил на углу ул[иц] Хожей [и] Познаньской в квартире какого-то неизвестного мне человека. Это должен был быть офицер АК, который был на той стороне. В этой квартире я был один раз и тогда я получил сапоги, так как свои я сжег во время одной из акций. При КРАКЕ все время была БУДРЕВИЧЕВА. У меня с ней были какие-то недоразумения. Какие – не могу припомнить. КРАК ввел меня на участок и познакомил меня с в[ице-]воеводой «Са[...]»^а КОВАЛЕВСКИМ^в, который в течение сентября месяца приходил ко мне обедать. Иногда и КРАК приходил поесть. В конце повстанческих сражений КРАК спрашивал меня, нет ли у меня немного подпольных денег, о которых я не успел отчитаться. Действительно, у меня было больше десятка тысяч злотых, которые я дал КРАКУ: сколько это было, не помню. На тему деятельности КРАКА в восстании больше не помню.

Известие о капитуляции было для нас всех страшным ударом. Не только солдаты, но и население ругали тех, которые начали восстание и в результате привели к поражению. Официально нам было известно, что из-за отсутствия помощи со стороны Англии и отрицательного отношения советских войск к повстанческим сражениям, Варшава была вынуждена капитулировать. После получения приказа о капитуляции я собрал людей и сообщил им официально о нашем поражении. Со своей стороны, я сделал намек, чтобы люди шли в плен, конечно, кто хочет, в связи с неуверенной ситуацией гражданского населения, с которым неизвестно, что сделают немцы. Пока нам, как солдатам, гарантировали безопасность. Часть людей ушла этой же ночью. В плен с моего участка пошло, примерно, 60 человек. Люди на дорогу получили буханку хлеба, мед, масло и спирт. Ночью я направился в свой дом на Ноаковского, чтобы забрать самые необходимые вещи в дорогу. В частности, я взял пачку подпольных материалов, в которых, кажется, находился список приговоров. Я приказал эти материалы упаковать вместе с канцматериалами роты. Они были завернуты в больничную клеенку и помещены в ящик для боеприпасов, в котором находились 5 пистолетов «Вис» 9, боеприпасов 120 штук и М.П. и несколько гранат. Поручение зарыть этот ящик получил РЫ-

niędzy konspiracyjnych, z których się nie zdążyłem wyliczyć. Istotnie, miałem kilkanaście tysięcy, które Krakowi dałem. Ile to było, nie pamiętam. Na temat działalności Kraka w powstaniu więcej nie pamiętam.

Wiadomość o kapitulacji była dla nas wszystkich strasznym ciosem. Nie tylko żołnierze, ale i ludność wymyślała na tych, co rozpoczęli powstanie i w rezultacie doprowadzili do klęski. Oficjalnie było nam wiadomo, że wobec braku pomocy ze strony Anglii i negatywnego stosunku wojsk radzieckich do walk powstańczych Warszawa zmuszona była kapitulować. Po otrzymaniu rozkazu kapitulacyjnego zebrałem ludzi i zakomunikowałem im oficjalnie o naszej klęsce. Ze swej strony postawiłem sugestię, aby ludzie szli do niewoli, oczywiście, kto chce, ze względu na niepewną sytuację ludności cywilnej, z którą nie wiadomo, co zrobią Niemcy. Na razie nam, jako żołnierzom, zagwarantowali bezpieczeństwo. Część ludzi odeszła tej samej nocy. Do niewoli poszło z mego odcinka plus minus 60 osób. Ludzie na drogę zostali zaopatrzeni w bochenek chleba, miód, masło i spirytus. W nocy udałem się do swego domu na Noakowskiego, aby zabrać najniezbędniejsze rzeczy na drogę. Między innymi zabrałem paczuszkę materiałów konspiracyjnych, w których zdaje się była lista wyroków. Materiały te zapakować kazałem łącznie z materiałami kancelaryjnymi kompanii. Zostały zawinięte w ceratę szpitalną i włożone do skrzynki amunicyjnej, w której znajdowało się: pięć pistoletów „Vis” 9, amunicji 120 sztuk i pm oraz kilka granatów. Polecenie zakopania tej skrzynki otrzymał Rycelski. Zakopał przy wyjściu z jednej [z] bram szpitala św. Józefa pod płytami na ul. Hożej.

W 1947 r. spotkałem przypadkowo Rycelskiego w Cieplicach i [s]pytałem się, gdzie i w którym miejscu została zakopana skrzynka. Według wyjaśnień Rycelskiego miała być skrzynka zakopana przy bramie szpitala „Macierzyństwo”. Wiadomości o zakopanej skrzynce były mi potrzebne, gdyż miałem przyjechać do Warszawy i zgłosić ten fakt w Biurze Historycznym. Istotnie na jesieni 1947 r. przyjechałem do Warszawy i zatrzymałem się u swego brata Grodzickiego Jerzego, [ul.] Raszyńska 3, i między innymi tematami w rozmowie poruszyłem sprawę skrzynki. Grodzicki radził mi zgłosić tę sprawę do Biura CKW PPS, Wydział Wojskowy. Na drugi dzień pojechał ze mną do CKW PPS i poznał mnie z Mulakiem⁹. Mulak wziął samochód i dwóch ludzi z łopatami i pojechaliśmy odkopać skrzynkę z aktami. Uprzednio pytałem się Mulaka, czy nie trzeba zawiadomić UB. Otrzymałem odpowiedź, że nie. Mulak dowodził, iż [...]d da zezwolenie na odkopywanie materiałów i innych rzeczy z okresu powstania. Po przyjeździe na ul. Hożą we wskazanym mi przez Rycelskiego miejscu zaczęli ludzie kopać, lecz niestety nic nie znaleziono. W 1948 r. znów widziałem się z Rycelskim i robiłem mu wymówki na temat nieścisłych

ЦЕЛЬСКИЙ. Он зарыл его при выходе у одних из ворот больницы св. Юзефа под плитами на ул. Хожей.

В 1947 г. я встретил случайно РЫЦЕЛЬСКОГО в Цеплицах и [с]просил, где и в каком месте был зарыт ящик. Со слов РЫЦЕЛЬСКОГО, ящик должен был быть зарыт при воротах больницы «Мацежинство». Сведения о зарытом ящике были мне нужны, поскольку я должен был приехать в Варшаву и заявить об этом факте в историческое бюро. Действительно, осенью 1947 г. я приехал в Варшаву и остановился у своего брата ГРОДЗИЦКОГО Ежи, Рашиньска, 3, вместе с другими темами я, в частности, поднял вопрос ящика. ГРОДЗИЦКИЙ посоветовал мне обратиться с этим вопросом в бюро ЦКВ ППС, военный отдел. На второй день поехал со мной в ЦКВ ППС и познакомил меня с МУЛЯКОМ⁹. МУЛЯК взял машину и двоих человек с лопатами, и мы поехали откапать ящик с актами. Раньше я спрашивал МУЛЯКА, не надо ли известить УБ. Получил ответ, что нет. МУЛЯК доказывал, что [...] даст разрешение на откапывание материалов и других вещей времен восстания. После приезда на ул. Хожую, в указанном мне РЫЦЕЛЬКИМ месте люди начали копать, но, к сожалению, ничего не нашли. В 1948 г. я снова встретился с РЫЦЕЛЬСКИМ и сделал ему выговор по поводу неточных данных о ящике. Мы договорились, что вместе соберемся в Варшаве и через историческое бюро еще раз будем копать, однако это не состоялось.

Ранним утром 4 октября 1944 г. мой отряд выходил с участка на ул. Снядецких, где формировалась колонна для капитуляции. Моя рота была первой, батальона I, 21 полка. В 10 часов я пошел со своей ротой в плен. Наш 21 пп был первой группой повстанческих войск, выходящих из Средместья в плен. Сдача техники, оружия, точнее, всего того, что после него осталось, состоялось в военных блоках в аллее Неподлеглосци. По улице 6 Серпня мы пошли в сторону Груецкой, а затем в сторону Ожарова. В этот момент, когда мы шли по улицам Варшавы, мы могли оценить результаты восстания^е. На второй день, 5 октября 1944 г. нас погрузили в товарные поезда по 50 человек и увезли в лагерь. По дороге часть моих людей бежала. Через два дня нас разгрузили в Ламсдорфе. Во время разгрузки немцы поступали с нами жестоко, называли нас бандитами. Затем нас повели в лагерь, где мы застали уже некоторую группу солдат АР. Наш блок находился в рамках крупного лагеря советских пленных.

[...]

ИМП, 0330/92, т. 5, л. 87–90об.

Подлинник на польском языке, рукопись.

danych o skrzynce. Ustaliliśmy, że wybierzemy się razem do Warszawy i za pośrednictwem Biura Historycznego jeszcze raz [będziemy] kopać, do tego jednak nie doszło.

Wczesnym rankiem, 4 października 1944 r., oddział mój wychodził z odcinka na ul. Śniadeckich, gdzie formowała się kolumna do kapitulacji. Moja kompania była pierwszą, I batalionu, 21 pułku. O godzinie 10 ruszyłem ze swoją kolumną do niewoli. Nasz 21 pp był pierwszą grupą wojsk powstańczych, wychodzących ze Śródmieścia do niewoli. Zdanie sprzętu, broni, a raczej wspomnienia po broni, odbyło się w blokach wojskowych w al. Niepodległości. Ulicą 6 Sierpnia poszliśmy w stronę Grójeckiej, a następnie w stronę Ożarowa. W tym momencie, idąc ulicami Warszawy, zdołaliśmy ocenić rezultaty Powstania^f. Na drugi dzień, 5 października 1944 r., załadowano nas do pociągów towarowych po 50 osób i powieziono do obozów. W drodze część moich ludzi zwiłała. Po dwóch dniach wylądowano nas w Lamsdorfie. Podczas wylądowania Niemcy obchodzili się z nami brutalnie, wymyślali nam od bandytów. Następnie zaprowadzono nas do obozu, gdzie zastaliśmy już pewną grupę żołnierzy AR. Nasz blok znajdował się w ramach wielkiego obozu jeńców radzieckich.

[...]

IPN, 0330/92, t. 5, k. 87–90v.

Oryginał w języku polskim, rękopis.

Przypisy

- ^{a-a} Tytuł i data dopisane na lewym marginesie pierwszej strony dokumentu.
- ^b Słowo dopisane nad wierszem.
- ^c Tak w tekście.
- ^d Słowo nieczytelne.
- ^e Słowo częściowo nieczytelne.
- ^f Słowo dopisane nad przekreślonym: *walk powstańczych*.

¹ „Perełka”, NN, od końca 1943 w oddziale bojowym KWP m. st. W-wy.

² Być może chodzi o por. Józefa Grudzińskiego, ps. „Łada”.

³ Prawdopodobnie ppor. Jeremi Rosnowski, ps. „Jeremi”.

⁴ Właśc. Wojs Klemens, ps. „Stanisław”, we wrześniu 1944 dca III plutonu 1 kompanii batalionu AK „Zaremba-Piorun”.

⁵ Malik Franciszek (ur. 1912), ps. „Piorun”; kpt. piech.; w kampanii wrześniowej 1939 dca I plutonu 9 komp. III/2 psp, następnie dca 9 kompanii II batalionu improwizowanego (na bazie III/2 psp) 156 pprez.; w 1940 aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa; od października 1941 dca 1 kompanii ckm 13 pp (5 DP AP w ZSRS/APW); skok na spadochronie do kraju z 30 na 31 lipca 1944; w powstaniu początkowo zca dcy odcinka „Litwin” (Śródmieście Płd.), potem dca batalionu „Piorun”; po kapitulacji w niewoli niemieckiej; po uwolnieniu w PSZ, następnie na emigracji w W. Brytanii.

Примечания

- ^{а-а} Заголовок и дата дописаны от руки на левом поле первой страницы документа.
- ^б Надписанное слово.
- ^в Так в тексте.
- ^г Слово неразборчивое.
- ^д Слово частично неразборчивое.
- ^е Исправлено от руки из: *повстанческих сражений*.

¹ «Перелка», фамилия и имя неизвестны, с конца 1943 в боевом подразделении Управления подпольной борьбы г. Варшавы.

² Возможно, речь идет о поручике Юзефе Грудзинском, псевдоним «Лада».

³ Вероятно, подпоручик Еремий Росновский, псевдоним «Еремий».

⁴ Правильно – Войс Клеменс, псевдоним «Станислав», в сентябре 1944 командир 3-го взвода 1-й роты батальона АК «Заремба-Перун».

⁵ Малик Францишек (1912), псевдоним «Пиорун»; капитан пехоты; во время сентябрьской кампании 1939 командир 1 взвода 9 роты III/2 полка подгальских стрелков, затем командир 9 роты 2 импровизированного батальона (на базе III/2 полка подгальских стрелков) 156 резервного пехотного полка; в 1940 арестован советскими органами безопасности; с октября 1941 командир 1 пулеметной роты 13 пехотного полка (5 пехотной дивизии Польской армии в СССР/Польской армии на Востоке); заброшен с парашютом в страну в ночь с 30 на 31 июля 1944; во время восстания первоначально заместитель командира участка «Литвин» (Средместье-Юг), потом командир батальона «Перун»; после капитуляции в немецком плену; после освобождения в Польских Вооруженных Силах, затем в эмиграции в Великобритании.

⁶ Правильно – Бентковский Яцек (1902–1980), псевдоним «Топур», подполковник пехоты; во время сентябрьской кампании 1939 командир 1 роты I/5 полка подгальских стрелков; с сентября 1941 в Польской армии в СССР в качестве командира III/16 пехотного полка (6 пехотной дивизии), потом командир III/14 пехотного полка (5 пехотной дивизии); с 1942 командир 14 стрелкового батальона Польской армии на Востоке; заброшен с парашютом в страну в ночь с 30 на 31 июля 1944; во время восстания командир группировки «Топур» (Средместье-Юг); после капитуляции в немецком плену; после освобождения командир 14 стрелкового батальона (полковник).

⁷ Возможно, Томчак Антоний, псевдоним «Зигмунт Хальба», подпоручик, в 1944 комендант III округа «Юг» ПКБ г. Варшавы, во время восстания до 5 сентября 1944 комендант ПКБ Средместье-Юг.

⁸ Рыцельский Витольд-Ян, псевдоним «Дьябел» (Дьявол); с конца 1943 в боевом подразделении Управления подпольной борьбы г. Варшавы; во время восстания командир боевого подразделения ГКБ при VIII комиссариате ГКБ (ул. Слиская).

⁹ Муляк Ян (1914–2005), спортивный и общественный деятель; до 1944 руководитель Военного отдела РППС; во время восстания в ПАЛ на Мокотове; после войны до 1948 начальник Отдела печати и пропаганды ЦИК Польской социалистической партии, затем спортивный тренер; в 1993–1997 сенатор РП.

⁶ Właśc.: Bętkowski Jacek (1902–1980), ps. „Topór”, ppłk piech.; w kampanii wrześniowej 1939 dca 1 komp. I/5 psp; od września 1941 w AP w ZSRS jako dca III/16 pp (6 DP), potem dca III/14 pp (5 DP); od 1942 dca 14 batalionu strzelców APW; skok na spadochronie do kraju z 30 na 31 lipca 1944; w powstaniu dca zgrupowania „Topór” (Śródmieście Płd.); po kapitulacji w niewoli niemieckiej; po uwolnieniu dca 14 batalionu strzelców (płk).

⁷ Być może Tomczak Antoni, ps. „Zygmunt Halba”, ppor., w 1944 kmdt Obwodu III Południe PKB m. st. Warszawy, w powstaniu do 5 września 1944 kmdt PKB Śródmieście Płd.

⁸ Rycelski Witold Jan, ps. „Diabeł”; od końca 1943 w oddziale bojowym KWP m. st. Warszawy; w powstaniu dca oddziału bojowego PKB przy Komisariacie VIII PKB (ul. Ślińska).

⁹ Mulak Jan (1914–2005), działacz sportowy i społeczny; przed 1944 kierownik Wydz. Wojskowego RPPS; w powstaniu w PAL na Mokotowie; po wojnie do 1948 szef Wydz. Prasy i Propagandy CKW PPS, następnie trener sportowy; w l. 1993–1997 senator RP.

11 июля 1949, Варшава. Из протокола допроса К. Леского
(«Брадль»)

^aРС-2668/49^a

**Протокол допроса
подозреваемого
Варшава, дня 11 июля 1949 г.**

ГЖЕНДА Ян, лейт[енант], **следственный офицер** Министерства общественной безопасности в Варшаве, допросил в качестве подозреваемого:

Фамилия и имя	ЛЕСКИЙ Казимеж ¹
Имена родителей	Юлюш и Мария, дев. фам. ОЛЬШИНЬСКАЯ
Дата и место рождения	21.6.1912 в Варшаве
Место проживания	Познань, ул. [...]№ 6
Национальность	польская
Гражданство	польское
Вероисповедование	рим[ско]-кат[олическое]
Занятие	
Профессия	инженер-судостроитель и мех[аник]
Образование	высшее техническое
Принадлежность к РКУ	не регистрир[ованный]
Воинское звание	лейт[енант] (из АК кап[итан])
Отношение к воинской службе	Школа прапорщиков авиации в Демблине в 1934 г.
Семейное положение	холостой
Имущественное состояние	не имеет
Награды и ордена	из консп[ирации]: В[иртути] М[илитари] 5 кл., Зол[отой] К[рест] З[аслуги] з[а] Х[рабрость], К[рест за] Д[облесть] 3 раза и Сер[ебряный] К[рест] З[аслуги] з[а] Д[облесть]
Судимость	в 1947 г. приговорен Военным районным судом в Варшаве к 12 годам тюремного заключения; решением президента РП изменено на 6 лет тюремного заключения за принадлежность к нелегальной организации ВиН.

**11 lipca 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania
kpt. Kazimierza Leskiego**

^aRS-2668/49^a

**Protokół przesłuchania
podejrzanego
Warszawa, dnia 11 lipca 1949 r.**

Grzęda Jan, por. **oficer śledczy** Ministerstwa **Bezpieczeństwa Publicz-
nego** w Warszawie **przesłuchał w charakterze podejrzanego:**

Nazwisko i imię	Leski Kazimierz ¹
Imiona rodziców	Juliusz i Maria z d. Olszyńska
Data i miejsce urodzenia	21.6.1912 r. w Warszawie
Miejsce zamieszkania	Poznań, ul. [...] ^b nr 6
Narodowość	polska
Obywatelstwo	polskie
Wyznanie	rzym[sko]kat[olickie]
Zajęcie	
Zawód	inżynier okrętowy i mech[anik]
Wykształcenie	wyższe techniczne
Przynależność do RKU	nie rejestr[owany]
Stopień wojskowy	ppor. (z AK kpt.)
Stosunek do służby wojskowej	szkoła podchor[ążych] lotnictwa w Dęblinie w 1934 r.
Stan rodzinny	kawaler
Stan majątkowy	nie posiada
Odznaczenia i ordery	z konsp[iracji]: VM 5 kl., Zł[oty] KZzM, KW 3 razy i Sr[ebny] KZzM
Karalność	W 1947 r. przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie na 12 lat więzienia, decyzją pre- zydenta RP zamienione na 6 lat więzienia, za przynależność do nieleg[alnej] org[anizacji] WiN.

[...]

[Ответ:] [...] 1 августа 1944 г. в день начала восстания я все-таки вышел из дома, взяв свой пистолет, с решением все же участвовать в восстании. По пути я взял с собой ПЯСЕЦКОГО Леона, направляясь в район Пл. Тших Кшыжы и Кручей, с целью установления контакта со сражающимися отрядами. Контакт я установил, но, поскольку район на Кручей организовался медленно, я начал действовать один, с ведома района. Сначала я организовал группу из пяти человек, с которой я захватил «Ристунгскомандо» в Аллеях Уяздовских, 36/38, где было захвачено 11 ящиков гранат, немного пистолетов и один пулемет.

Потом я организовал участок от ул. Пиуса [XI] через Вейскую, Фраскати к итальянскому дому глухонемых подтянул новых людей. Я принимал участие в захвате здания ИМКА, [...] ^б кинотеатра «Наполеон», французского и китайского посольств, а также в атаке на больницу Лазажа. На этом участке я удержался вплоть до капитуляции. За повстанческую деятельность я был награжден крестом Виртути Милитари 5 кл[асса] и Крестом за Доблесть и повышен до ранга капитана. После капитуляции, во время пути в лагерь, на дороге в г. Ожаров, я сбежал из колонны и направился к знакомым «Славбора» ХЕЛЛЕРУВ, проживающим в Милянувке.

[...]

Казимеж ЛЕСКИЙ^в

На этом допрос был прерван. Протокол я зачитал лично и, как соответствующий моим показаниям, подписал.

Допросил:
(—)^г

Казимеж ЛЕСКИЙ^в

ИНП, 0259/106, т. I, л. 198, 204, 206.

Подлинник на польском языке, рукопись.

Каждый лист документа подписан К. Леским.

Примечания

- ^{а-а} Дописано от руки.
- ^б Слово неразборчивое.
- ^в Собственноручная подпись.
- ^г Подпись неразборчивая.

¹ Леский Казимеж (1912–2000), псевдоним «Брадль», капитан авиации; во время сентябрьской кампании 1939 в Авиационном офицерском училище запаса, затем

[...]

[Odpowiedź:] [...] W dniu 1 sierpnia 1944 r., w dniu wybuchu powstania wyszedłem jednak z domu, zabierając swój pistolet, z postanowieniem wzięcia jednak udziału w powstaniu. Po drodze zabrałem ze sobą Piaseckiego Leona, udając się w okolice pl. Trzech Krzyży i [ul.] Kruczej celem nawiązania kontaktu z walczącymi oddziałami. Kontakt nawiązałem, lecz ponieważ rejon na Kruczej organizował się powoli, zacząłem działać na własną rękę za wiedzą rejonu. Na początek zorganizowałem grupę pięciu ludzi, z którą zdobyłem „Rüstungskommando” w Alejach Ujazdowskich 36/38, gdzie zdobyłem jedenaście skrzyń granatów, trochę broni krótkiej i jeden km.

Potem zorganizowałem odcinek od ul. Piusa [XI] przez Wiejską, Frascati do domu włoskiego do głuchoniemych podciągnąłem nowych ludzi. Brałem udział w zdobywaniu gmachu YMCA, [...]^b kina „Napoleon”, ambasady francuskiej i chińskiej oraz na szpital Łazarza. Na odcinku tym przetrwałem aż do kapitulacji. Za działalność powstańczą zostałem odznaczony krzyżem *Virtuti Militari* 5 kl[asy] i Krzyżem Walecznych oraz awansowany do stopnia kapitana. Po kapitulacji, idąc do obozu, w drodze do Ożarowa zbiegłem z kolumny i udałem się do znajomych „Sławbora” Hellerów zamieszkałych w Milanówku.

[...]

Kazimierz Leski^c

Na tym przesłuchanie przerwano. Protokół osobiście odczytałem i jako zgodny z moim zeznaniem podpisałem.

Przesłuchał:
(—)^d

Kazimierz Leski^c

IPN, 0259/106, t. 1, k. 198, 204, 206.

Oryginał w języku polskim, rękopis.

Każda karta dokumentu podpisana przez K. Leskiego.

Przypisy

- ^{a--a} Dopisano odręcznie.
- ^b Słowo nieczytelne.
- ^c Podpis odręczny.
- ^d Nieczytelny podpis.

¹ Leski Kazimierz (1912–2000), ps. „Bradł”, kpt. lot.; w kampanii wrześniowej 1939 w SPRez. Lotnictwa, później w CWL; wzięty do niewoli przez żołnierzy RKKA, zbiegł

в Учебном авиационном центре; взят в плен солдатами РККА, бежал и включился в подпольную работу во Львове; под угрозой ареста пробрался в Генерал-Губернаторство, с конца 1939 в Варшаве в организации «Мушкетеров», потом во II отделе Главного командования АК – организовывал переброску курьеров (путешествовал в форме немецкого генерала); с 1945 начальник штаба Западного района Представительства Вооруженных Сил, летом 1945 арестован Управлением безопасности, бежал; повторно арестован 23 ноября 1945; приговором районного военного суда г. Варшавы от 3 февраля 1947 осужден к 12 годам лишения свободы (срок сокращен до 6 лет), после отбытия наказания повторно осужден к 10 годам, освобожден в 1955.

i włączył się do konspiracji we Lwowie; zagrożony aresztowaniem przedostał się do GG, od końca 1939 w Warszawie w organizacji „Muszkietierów”, potem Oddz. II KG AK – organizował przerzut kurierów (podróżował w mundurze niemieckiego generała); od 1945 szef sztabu Obszaru Zachodniego DSZ, latem 1945 aresztowany przez UB, zbiegł; ponownie aresztowany 23 listopada 1945; wyrokiem WSR w Warszawie z 3 lutego 1947 skazany na 12 lat pozbawienia wolności (zmniejszony do 6 lat), po odbyciu kary ponownie skazany na 10 lat, zwolniony w 1955.

9 августа 1949, [Варшава]. Сообщение внутрикамерного агента
«Немиры» о Ф. Германе

РС-2916/49

9 VIII 1949 г.

ГЕРМАН: «Я чувствую, что они обвиняют меня в том, что мы, II Отдел [ГК АК], сотрудничали с немцами, но я смеюсь над этим. После освобождения я у них дважды¹ получил повышение по службе, поэтому из этого периода они не могут меня ни в чем упрекнуть, а [относительно периода] перед освобождением, то могут придаться только к тому, что я один месяц шефствовал в „Двойке”. Это для меня грустная история, т. е. то, что в июле 1944 г. я подписал инструкцию для II Отдела. Инструкция касалась способа ведения деятельности во время „большевистской оккупации”. Просто потребовали от меня выдать такую инструкцию, и я ее выдал. Однако полагаю, что они о ней не знают, так как сразу вспыхнуло восстание и все это в целом заглушило ее. В принципе, даже если знали, то ведь я был солдатом, от меня потребовали и я выдал».

«Когда так говорят о сотрудничестве АК и Делегатуры с немцами, то я слушаю и смеюсь. Хотя знаю, что немцы хотели этого. Во время восстания, после двух бесед ТАРНОВСКОЙ с ген. ф[он] д[ем] БАХОМ, я был направлен „БУРОМ” к ген. РОПУ (фамилию он произносит РОР, иногда РЕР) для согласования условий выхода гражданского населения из какого-то квартала или кварталов. Я пошел туда с листом бумаги, на котором по пунктам были детально определены мои полномочия. Меня сопровождал какой-то высокий, худощавый, лысый адвокат, фамилии которого не помню, но знаю, что псевдоним его „Сас”. Этот адвокат не играл, как мне представляется, никакой большой политической роли. Его просто взяли из штаба на эту беседу с немцами потому, что он знал немецкий язык».

«Когда я явился к РОПУ, то он мне сказал, что он получил артиллерию и утром приступит к окончательному разрушению города, если мы не прекратим борьбу. Он просто не хотел слышать о выходе гражданского населения, но хотел полной капитуляции. Я ему объяснял, что таких полномочий у меня нет. Этот генерал закончил: „Мы ждем, так как знаем, что в дальнейшем будем вместе продолжать борьбу с большевиками”».

«Я повторил это в штабе и знаю, что там был также ОКУЛИЦКИЙ – „Недзвядек” и я лопнул со злости, когда узнал, что ОКУЛИЦ-

**9 sierpnia 1949, [Warszawa]. Doniesienie agenta celnego „Niemiry”
dotyczące Franciszka Hermana**

RS-2916/49

9 VIII 1949 r.

HERMAN: „Czuję, że oni zarzucają mi, że jako II Oddział współpracowaliśmy z Niemcami, ale ja się z tego śmieję. Po wyzwoleniu awansowałem u nich dwukrotnie¹, więc nie mogą mi z tego okresu nic zarzucić, zaś przed wyzwoleniem, to chyba mogą mieć jedynie pretensję, że jeden jedyny miesiąc szefowałem w dwójce. Jest to przykra historia dla mnie, a mianowicie to, że w lipcu 1944 r. podpisałem instrukcję dla II Oddziału. Instrukcja dotyczyła sposobu prowadzenia działalności w okresie «okupacji bolszewickiej». Kazali mi po prostu taką instrukcję wydać, więc wydałem. Sądzę jednak, że oni o niej nie wiedzą, bo zaraz wybuchło powstanie, więc to wszystko w sumie zagłuszyło ją. Choćby i zresztą wiedzieli, to przecież byłem żołnierzem i kazali, więc wydałem.”

„Jak się tak mówi o współpracy AK i Delegatury z Niemcami, to ja słucham i śmieję się. Choć wiem, że Niemcy chcieli tego. W czasie powstania, po dwóch rozmowach TARNOWSKIEJ z gen. v[on] d[em] BACHEM, zostałem wysłany przez «BORA» do gen. ROHRA (nazwisko wymawia się ROR, czasem RÖR) celem uzgodnienia warunków wychodzenia ludności cywilnej z pewnej dzielnicy czy dzielnic. Poszedłem tam z kartką, na której miałem wypunktowane szczegółowe pełnomocnictwo. Towarzyszył mi jakiś wysoki, chudy, łysy adwokat, którego nazwiska nie pamiętam, zaś wiem, że miał przydomek «SAS». Adwokat ten nie odgrywał, zdaje mi się, żadnej większej roli politycznej. Wzięto go po prostu ze sztabu dlatego do tej rozmowy z Niemcami, że znał język niemiecki.”

„Kiedy zjawilem się u ROHRA, ten mi powiedział, że dostał artylerię i rano przystąpi do ostatecznego burzenia miasta, jeśli nie zaprzestaniemy walki. Po prostu nie chciał słyszeć o wychodzeniu cywilnej ludności, lecz chciał całkowitej kapitulacji. Ja mu tłumaczyłem, że nie mam tytułu pełnomocnictwa. Gen[erał] ten zakończył: «czekamy, bo wiemy, że razem będziemy walkę dalej prowadzić z bolszewikami.»”

„Powtórzyłem to w sztabie i wiem, że był tam też OKULICKI – «NIEDŹWIADEK» i szlag mnie trafił, jak się dowiedziałem, że OKULICKI zeznał w Moskwie, podając mój pseudonim, że «natchnienie do walki przeciw ZSRR» przyniosłem ja od gen. v[on] d[em] BACHA. To chodziło o gen. ROHRA. Ale o tym też nie ma tu mowy, zresztą kazali, więc szedłem. Ja jestem żołnierzem.”

КИЙ показал в Москве, называя мой псевдоним, что „желание к борьбе против СССР” я принес от генерала ф[он] д[ем] БАХА. Речь шла о генерале РОРЕ. Но об этом здесь не говорится, раз приказали, так шел. Я солдат».

[...]

5 экз.

«Немира»

с подлинником верно: 2

ИНП, 0192/566, л. 198–200.

Копия на польском языке, машинопись.

Примечания

¹ Речь идет о производстве в полковники в 1946 и в бригадные генералы 22 июля 1948.

[...]

5 egz.
za zgodność: 2

„Niemira”

IPN, 0192/566, k. 198–200.
Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przypisy

¹ Chodzi o awans na pułkownika z 1946 i na gen. brygady z 22 lipca 1948.

**3 сентября 1949, Варшава. Из протокола допроса
Ф. Непокульчицкого («Теодор»)**

**Протокол допроса свидетеля
г. Варшава, дня 3 сентября 1949 г.**

ТРУТКОВСКИЙ Веслав, следственный офицер Министерства общественной безопасности в г. Варшаве, допросил в качестве свидетеля ниже перечисленного, предупредив его, согласно ст. 107 УПК/64 КВПК об уголовной ответственности за фальшивые показания, согласно ст. 140 УК.

Фамилия и имя	НЕПОКУЛЬЧИЦКИЙ Франчишек ¹
Имена родителей	Антони и Паулина – дев. фамилия Сельска
Дата и место рождения	27 октября 1901 г. в Варшаве
Место проживания	без постоянного места жительства (в настоящее время Мокотов ²)
Национальность	поляк
Гражданство	польское
Вероисповедание	рим[ско]-кат[олическое]
Занятие	офицер по контракту
Образование	среднее общеобразовательное и военное специализированное
Семейное положение	женат (двое детей)
Имущественное состояние	не обладает
Судимость	согласно приговору В.С.Р. на пожизненное заключение
Отношение к подозреваемому	не знакомы

НЕПОКУЛЬЧИЦКИЙ
подпись свидетеля

[...]

В 1944 г. во время Варшавского восстания я три раза встретился с МАЗУРКЕВИЧЕМ Стефаном [!], выступающим тогда под псевдонимом] «Радослав» в штабе ген. ХРУЩЕЛЯ, псевдоним «Монтер», в Варшаве, один раз в здании ПКО и два раза в кинотеатре «Хелголянтт» на ул. Злотой. Это было после уничтожения группировки «Радослава» на Воле и Старувке. Первый раз мой разговор с МАЗУР-

**3 września 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania
plk. Franciszka Niepokólczyckiego na temat „Radosława”**

**Protokół przesłuchania świadka
Warszawa, dnia 3 września 1949 r.**

TRUTKOWSKI Wiesław **oficer śledczy** Ministerstwa **Bezpieczeństwa Publicznego** w Warszawie **przesłuchał w charakterze świadka** niżej wymienionego, **uprzedziwszy go w myśl art. 107 KPK/64 KWPK o odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznania z art. 140 KK.**

Nazwisko i imię	NIEPOKÓLCZYCKI Franciszek ¹
Imiona rodziców	Antoni i Paulina z d. Sielska
Data i miejsce urodzenia	27 października 1900 r. w Warszawie
Miejsce zamieszkania	bez stałego miejsca zamieszkania (obecnie Mokotów) ²
Narodowość	Polak
Obywatelstwo	polskie
Wyznanie	rzym[sko]kat[olickie]
Zajęcie	oficer zawodowy
Wykształcenie	średnie ogólne i wojskowe specjalne
Stan rodzinny	żonaty (dwoje dzieci)
Stan majątkowy	nie posiada
Karalność	wyrokiem WSR na dożywocie
Stosunek do podejrzanego	obcy

NIEPOKÓLCZYCKI
podpis świadka

[...]

W 1944 r. podczas Powstania Warszawskiego zetknąłem się trzykrotnie z MAZURKIEWICZEM Stefanem [!] występującym już wówczas pod ps[eudonimem] „RADOSŁAW” w sztabie gen. CHRUŚCIELA ps. „MONTER” w Warszawie w gmachu PKO jeden raz i dwa razy w kinie „Helgoland” przy ul. Złotej. Było to po rozbiciu zgrupowania „RADOSŁAWA” na Woli i Starówce. Za pierwszym razem rozmowa moja z MAZURKIEWICZEM odbyła się w obecności gen. „MONTERA” na temat jego działalności („RADOSŁAWA”) na Woli i Starówce. Za drugim i trzecim

КЕВИЧЕМ проходил в присутствии ген. «Монтера» на тему его деятельности («Радослава») на Воле и Старувке. Второй и третий раз я вообще не разговаривал с «Радославом», лишь только здоровался. А и так встреча проходила в комнате полковника ^а-ЗЕМСКОГО пс[евдоним] «Вахновский»^{-а}, к которому тогда я пришел по служебным вопросам, связанным со сражениями в Средместье. Последний раз я видел МАЗУРКЕВИЧА Яна псевдоним «Радослав» в марте 1945 г. в г. Гродзиск [Мазовецкий].

[...]

Допросил:
(—) ТРУТКОВСКИЙ Веслав,
мл[адший] лейт[енант]

Показания дал:
(—) НЕПОКУЛЬЧИЦКИЙ
Францишек

Сделано 5 экз. СЗ

Получают:

1. ген. Р.
2. Дир. [...] ^б
3. Деп. ^в-III-^в
4. папка
5. в документацию

ИНП, 0259/166, т. 8, л. 26–29.

Копия на польском языке, машинопись.

Примечания

^а-^{-а} Подчеркнуто от руки.

^б Буква неразборчивая.

^в-^{-в} Вписано от руки.

¹ Непокучицкий Францишек (1900–1974), псевдоним «Теодор», подполковник; во время сентябрьской кампании 1939 командир 60 саперного батальона и одновременно начальник общего отдела командования саперов армии «Модлин»; в октябре 1939 непродолжительное время в немецком плену; затем начальник штаба диверсий III отдела ГК СПП/командования зоны немецкой оккупации СВБ; с 1940 глава Союзавозмездия ГК СВБ, одновременно до 1942 и сентября 1943 начальник Саперного отделения III отдела ГК СВБ-АК; с января по сентябрь 1943 заместитель коменданта Кедива ГК АК; после капитуляции восстания в лагере для военнопленных Вольденберг (полковник – 28 сентября 1944); после освобождения в стране, с апреля 1945 заместитель коменданта района «Юг» Представительства Вооруженных Сил и с сентября по ноябрь 1945 заместитель (потом председатель) председателя района «Юг» ВиН, затем председатель Союза ВиН; арестован 22 октября 1946 УБ, приговором районного военного суда г. Кракова от 10 сентября 1947 осужден к смертной казни (заменена на пожизненное заключение); освобожден в 1956.

² Речь идет о Мокотовской тюрьме.

razem w ogóle nie rozmawiałem z „RADOSŁAWEM” poza przywitaniem się. Zresztą spotkanie to odbyło się w pokoju płk. ^a„ZIEMSKIEGO ps. „WACHNOWSKI”^a, do którego wówczas przyszedłem w sprawach służbowych związanych z walką w Śródmieściu. Ostatni raz widziałem MAZURKIEWICZA Jana ps. „RADOSŁAW” w marcu 1945 r. w Grodzisku [Mazowieckim].

[...]

Przesłuchał:
TRUTKOWSKI Wiesław, ppor.
(—)

Zeznał:
NIEPOKÓLCZYCKI Franciszek
(—)

Wyk. w 5 egz. SZ

Otrzymują:

1. gen. R.
2. Dyr. [...] ^b
3. Dep. ^{c-III-c}
4. teczka
5. a/a

IPN, 0259/166, t. 8, k. 26–29.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a--a} Podkreślono odręcznie.
^b Litera nieczytelna.
^{c--c} Wpisano odręcznie.

¹ Niepokólczycki Franciszek (1900–1974), ps. „Teodor”, ppłk; w kampanii wrześniowej 1939 dca 60 batalionu saperów i jednocześnie szef wydz. ogólnego dowództwa saperów Armii „Modlin”; w październiku 1939 krótko w niewoli niemieckiej; następnie szef sztabu dywersji Oddz. III DG SZP/komendy okupacji niem. ZWZ; od 1940 szef Związku Odwetu KG ZWZ, jednocześnie do 1942 i od września 1943 szef Wydż. Saperów Oddz. III KG ZWZ-AK; od stycznia do września 1943 zca kmtda Kedywu KG AK; po kapitulacji powstania w obozie jenieckim Woldenberg (płk – 28 września 1944); po uwolnieniu w kraju, od kwietnia 1945 zca kmtda Obszaru Południe DSZ i od września do listopada 1945 zca (potem prezes) prezesa Obszaru Południe WiN, następnie prezes Zrzeszenia WiN; aresztowany 22 października 1946 przez UB, wyrokiem WSR w Krakowie 10 września 1947 skazany na karę śmierci (zamieniona na dożywocie); zwolniony w 1956.

² Chodzi o Więzienie Mokotowskie.

12 сентября 1949, Варшава. Из протокола допроса
К. Плюты-Чаховского («Кучаба»)

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 12 сентября 1949 г.

ЛИСОВСКИЙ Ян¹, младший прапорщик, младший следственный офицер Министерства общественной безопасности в Варшаве, допросил в качестве подозреваемого:

ПЛЮТА-ЧАХОВСКИЙ Казимеж²,
сын Винцента
(личные данные приобщены к делу)

Воп[рос]: Где вы находились после поражения Варшавского восстания?

Отв[ет]: 28 сентября 1944 г. в связи с переговорами КГ АК с немцами, касающимися капитуляции Варшавского восстания, я обратился с просьбой к генералу «БУРУ» – КОМОРОВСКОМУ освободить меня от исполняемых мною должностей в КГ АК и обязанности пойти в лагерь для военнопленных в Германии. На мою просьбу ген. «БУР» – КОМОРОВСКИЙ дал согласие и на следующий день, через начальницу почты V отделения АК «Берту»³ я получил от ген. «БУРА» – КОМОРОВСКОГО разрешение остаться в стране. Также в это время вышли из АК подполковник КУЛАКОВСКИЙ Константы, псевдоним «Рареж»⁴, тогдашний шеф сбросов с воздуха, в настоящее время прожив[ающий] в г. Лодзь (точного адреса не знаю), знаю, что в 1947 г. в г. Лодзь он проходил какой-то курс при тамошнем университете и подполковник ХЫЖИНЬСКИЙ Мечислав, псевдоним «Жендзян»⁵ (во время восстания комендант фабрики Госзнака на Старувке), в настоящее время прожив[ает] в м. Влохы около Варшавы или в г. Прушков (точный адрес мне неизвестен). До моего ареста в[ыше] у[помянутый] работал в Центральном управлении Фонда отдыха трудящихся в г. Варшава, по адресу ул. Коперника, 36. Выход из АК выше упомянутых [лиц] был определен капитуляцией перед немцами генерала «БУРА» – КОМОРОВСКОГО.

2 октября 1944 г. вместе с гражданским населением я покинул Варшаву и направился в Прушков, где, согласно договору о капитуляции,

**12 września 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania
plk. dypl. Kazimierza Pluty-Czachowskiego, „Kuczaby”**

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 12 września 1949 r.

Lisowski Jan¹, chor., mł[odszy] oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie przesłuchał w charakterze podejrzanego:
PLUTĘ-CZACHOWSKIEGO Kazimierza²
s. Wincentego
(personalia w aktach)

Pytanie]: Gdzie przebywaliście po upadku powstania warszawskiego?

Odpowiedź]: W dniu 28 września 1944 r. w związku z pertraktacjami KG AK z Niemcami odnośnie kapitulacji powstania warszawskiego, zwróciłem się z prośbą do gen. „BORA” – KOMOROWSKIEGO o zwolnienie mnie z dotychczasowych funkcji w KG AK i obowiązku pójścia do wojskowego obozu jenieckiego w Niemczech. Na moją prośbę gen. „BÓR” – KOMOROWSKI wyraził zgodę i następnego dnia poprzez kierowniczkę poczty Oddziału V KG AK „BERTE”³ otrzymałem od gen. „BORA” – KOMOROWSKIEGO decyzję pozostania w kraju. Również w tym czasie wystąpili z AK ppłk KUŁAKOWSKI Konstanty ps. „RAREŻ”⁴, ówczesny szef zrzutów, obecnie zam[ieszkały] w Łodzi (bliższego adresu nie znam), wiem, że w 1947 r. w Łodzi przechodził jakiś kurs przy tamtejszym uniwersytecie i ppłk CHYŻYŃSKI Mieczysław ps. „RZĘDZIAN”⁵ (w czasie powstania komendant Państwowej Wytwórni Papierów Wartościowych w Warszawie na Starówce), obecnie zam[ieszkały] we Włochach k. Warszawy lub w Pruszkowie (adresu bliźszego nie znam). Do mego aresztowania ww. pracował w Zarządzie Centralnym Funduszków Wczasów Pracowniczych w Warszawie przy ul. Kopernika nr 36. Wystąpienie wyżej wspomnianych z AK było uwarunkowane kapitulacją gen. „BORA” – KOMOROWSKIEGO przed Niemcami.

W dniu 2 października 1944 r. wraz z ludnością cywilną opuściłem Warszawę i udałem się do Pruszkowa, gdzie według umowy kapitulacyjnej miano nas jako cywilów posegregować i odesłać w głąb GG. Po przybyciu do Pruszkowa Niemcy załadowali nas do pociągu i zamiast odesłać

нас как гражданских должны были отсортировать и отправить в глубь ГГ (Генерал-губернаторства). После прибытия в Прушков немцы загрузили нас на поезд и вместо того, чтобы отправить нас в ГГ, увезли в пересыльный лагерь в г. Ламдсдорф, и оттуда в распределительный лагерь в г. Лерхте, около Гамбурга⁶. После несколько дневного пребывания в Лерхте, нас перевезли в трудовой лагерь в Брансвейге, где в течение двух недель я пребывал на лечении ранений головы, полученных во время Варшавского восстания. Одновременно, я обратился с заявлением в Арбайтсамт [с просьбой] освободить меня из лагеря, как неспособного к физическому труду.

[...]

На этом допрос был прерван. Протокол я прочитал, и он совпадает с моими показаниями, что подтверждаю собственноручной подписью.

Допросил:
Следственный офицер МБП
(—) ЛИСОВСКИЙ Я., младший
лейтенант

Показания дал:
(—) ПЛЮТА-ЧАХОВСКИЙ
Казимеж

Сделано 5 экз. (ИБ)

Получают:

1. ген. Р.
2. пол. Р.
3. Деп. ^а-III-^а
4. папка
5. в документацию

ИНП, 0330/217, л. 82, 84.

Копия на польском языке, машинопись.

В конце документа штамп: 24 СЕНТ[ЯБРЯ] 1949.

Примечания

^{а-а} Подчеркнуто от руки.

¹ Лисовский Ян (1920), хорунжий, член ПОРП; в 1944–1945 в 1 пехотной дивизии им. Т. Костюшко; в 1947 – сотрудник Следственного отделения Воеводского управления общественной безопасности в Познани; с конца 1948 по 1952 последовательно младший следственный офицер, следственный офицер и старший следственный офицер 2, а затем 1 секции II отделения Следственного департамента Министерства общественной безопасности; в 1952–1954 начальник 3 секции III отделения Следственного департамента Министерства общественной безопасности; уволен в 1955; в 1955–1957 в тюремной службе; с 1957 инспектор I отделения Отдела дознания Главного управ-

do GG wywieźli nas do obozu przejściowego w Lamsdorf, a stamtąd do obozu rozdzielczego w Lerchte k. Hamburga⁶. Po kilkudniowym pobycie w Lerchte zostaliśmy przetransportowani do obozu pracy w Branschweigu, gdzie przez okres dwóch tygodni przebywałem na leczeniu ran głowy, odniesionych w czasie powstania warszawskiego. Równocześnie złożyłem podanie do Arbeitsamtu o zwolnienie mnie z obozu jako niezdolnego do pracy fizycznej.

[...]

Na tym przesłuchanie przerwano. Protokół przeczytałem, jest zgodny z moimi zeznaniami, co stwierdzam własnoręcznym podpisem.

Przesłuchał:
oficer śledczy MBP
(—) Lisowski J., chor.

Zeznał:
(—) Pluta-Czachowski Kazimierz

Wyk. w 5 egz. (IB)

Otrzymują:

1. gen. R.
2. płk R.
3. Dep. ^{a-III-a}
4. teczka
5. a.a.

IPN, 0330/217, k. 82, 84.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Na końcu dokumentu pieczętka: 24 WRZ[EŚNIA] 1949.

Przypisy

^{a-a} Wpisano odręcznie.

¹ Lisowski Jan (ur. 1920), chor., członek PZPR; w l. 1944–1945 w 1 DP im. T. Kościuszki; w 1947 funkcjonariusz Wydz. Śledczego WUBP w Poznaniu; od końca 1948 do 1952 kolejno mł. of. śledczy, of. i st. of. śledczy Sekcji 2, a później 1 Wydz. II Dep. Śledczego MBP; w l. 1952–1954 kierownik Sekcji 3 Wydz. III Dep. Śledczego MBP; zwolniony w 1955; w l. 1955–1957 w służbie więziennej; od 1957 inspektor Wydz. I Oddz. Dochodzeniowego KG MO; od 1964 naczelnik Wydz. III Oddz. Dochodzeniowego/Oddz. Dochodzeniowo-Śledcz./Biura Dochodzeniowo-Śledcz. KG MO (płk MO – 1967), zwolniony w 1975.

² Pluta-Czachowski Kazimierz (1898–1979), ps. „Kuczaba”, płk dypl.; w kampanii wrześniowej 1939 szef sztabu 18 DP; do lutego/marca 1940 kmdt Organizacji Orła Białego, następnie zca kmdta Obszaru ZWZ nr 4; od lipca 1941 szef Oddz. V KG ZWZ-AK i zca szefa sztabu KG ZWZ-AK; w powstaniu ciężko ranny 4 września; opuścił Warszawę z cywilami, następnie został wysłany do Niemiec; w grudniu 1944 powrócił do kraju; aresztowany w styczniu 1945 przez Smiersz, do grudnia 1945 internowany w Kazachstanie; następnie

ления гражданской милиции; с 1964 начальник III отделения Отдела дознания/Отдела дознания и следствия/Бюро дознания и следствия Главного управления гражданской милиции (полковник гражданской милиции – 1967), уволен в 1975.

² Плюта-Чаховский Казимеж (1898–1979), псевдоним «Кучаба», дипломированный полковник; во время сентябрьской кампании 1939 начальник штаба 18 пехотной дивизии; до февраля/марта 1940 комендант Организации Белого Орла, затем заместитель коменданта района СВБ № 4; с июля 1941 начальник V отдела ГК СВБ-АК и заместитель начальника штаба ГК СВБ-АК; во время восстания тяжело ранен 4 сентября; покинул Варшаву с гражданским населением, затем был выслан в Германию; в декабре 1944 вернулся в страну; арестован в январе 1945 «Смершем», до декабря 1945 интернирован в Казахстан; затем в стране, арестован УБ 13 января 1949 и приговором районного военного суда г. Варшавы от 7 декабря 1953 осужден к 15 годам лишения свободы; освобожден в 1956.

³ Шенфельд-Сиппко Янина Мария, псевдоним «Берта», в 1940–1944 начальник Главного почтового отделения V отдела ГК СВБ-АК.

⁴ Правильно – Кулаговский Константы (1895), псевдонимы «Рабин», «Рареж», подполковник кавалерии; во время сентябрьской кампании 1939 командир разведывательного дивизиона Варшавской танково-моторизованной бригады, ранен; в 1942–1943 комендант области I (Средместье) округа АК «Варшава»; с апреля 1944 начальник Отделения грузов V отдела ГК АК.

⁵ Хыжиньский Мечислав (1889–1981), псевдонимы «Жендзян», «Пелка», майор пехоты в отставке; с конца 1939 в Организации Белого Орла; с 1940 начальник Отделения по изготовлению банкнот и документов VII отдела Главного командования СВБ; во время восстания комендант обороны Польской фабрики ценных бумаг; после войны в стране (подполковник – после 1945).

⁶ Правильно: Лерте вблизи Ганновера.

w kraju, aresztowany przez UB 13 stycznia 1949 i wyrokiem WSR w Warszawie z 7 grudnia 1953 skazany na 15 lat pozbawienia wolności; zwolniony w 1956.

³ Szenfeld-Sippko Janina Maria, ps. „Berta”, w l. 1940–1944 kierowniczką poczty głównej Oddz. V KG ZWZ-AK.

⁴ Właśc.: Kułagowski Konstanty (ur. 1895), ps. „Rabin”, „Rareż”, ppłk kaw.; w kampanii wrześniowej 1939 dca dywizjonu rozpoznawczego WBPanc-Mot., ranny; w l. 1942–1943 kmdt Obwodu I (Śródmieście) Okręgu AK Warszawa; od kwietnia 1944 szef Wydz. Zrzutów Oddz. V KG AK.

⁵ Chyżyński Mieczysław (1889–1981), ps. „Rzędzian”, „Pełka”, mjr piech. st. sp.; od końca 1939 w Organizacji Orła Białego; od 1940 szef działu produkcji banknotów i dokumentów Oddz. VII KG ZWZ; w powstaniu kmdt obrony PWPW; po wojnie w kraju (ppłk – po 1945).

⁶ Właśc.: Lerhte k. Hanoweru.

12 ноября 1949, Варшава. Из протокола допроса
Я. Мазуркевича («Радослав»)

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 12 ноября 1949 г.

ТРУТКОВСКИЙ Веслав, младший лейтенант, младший следственный офицер Министерства общественной безопасности в Варшаве, допросил в характере подозреваемого:

МАЗУРКЕВИЧ Ян, сын Базылего
(личные данные приобщены к делу)

Вопрос: С какого времени вы знакомы с ШОСТАКОМ Юзефом и что у вас с ним было общего?

Ответ: ^aС полк[овником] пс[евдоним] «Филипп»^a я лично познакомился в июле 1944 г., т. е. за несколько дней до начала Варшавского восстания. Он тогда исполнял должность шефа О[тдела] III КГ орг[анизации] АК или оперативного офицера по делам восстания. Контакт с ним был мне передан через связь шефа штаба КГ – генерала ПЕЛЧИНЬСКОГО, пс[евдоним] «Гжегож». Целью этого контакта являлось ^bполучение от полковника «Филиппа» точного времени, с точностью по часам «часа В» (вспышки).^b

В то время я командовал моей группой, шифр и приказы действий были мне переданы от Главной комендатуры организации АК. Моя встреча с «Филиппом» прошла на конспиративной квартире неподалеку от Гжибовской площади. Во время встречи я провел с в[ыше] у[помянутым] личный разговор, касающийся начала Варшавского восстания, т. е. определения ежедневного срока получения мною назначенного времени начала восстания. Местом, в котором я должен был получать информацию, касающуюся времени начала восстания, являлась та же квартира. Других указаний от полковника псевдоним ^a«Филипп»^a я не получал, потому что, по существу, боевое задание, касающееся восстания, а также район действий, я уже получил от генерала Хрущеля, псевдоним ^a«Монтер»^a. 1 августа 1944 г. в в[ыше] у[помянутой] квартире в 9 часов утра полк[овник] «Филипп» передал мне словами информацию о «часе В», т. е. 17 часах. С этого момента во время моих действий в восстании «Филиппа» я не встречал. Вто-

**12 listopada 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania
płk. Jana Mazurkiewicza, „Radosława”**

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 12 listopada 1949 r.

Trutkowski Wiesław, ppor., mł[odszy] oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, przesłuchał w charakterze podejrzanego:

MAZURKIEWICZ Jan s. Bazylego
(personalia w aktach)

Pytanie:] Od jakiego okresu znacie SZOSTAKA Józefa i co was z nim łączyło?

Odpowiedź:] ^aPłk. ps. „FILIP”^a poznałem osobiście w miesiącu lipcu 1944 r., tj. na kilka dni przed Powstaniem Warszawskim. Pełnił on wtedy funkcję szefa O[ddziału] III KG org[anizacji] AK lub oficera operacyjnego dla spraw powstania. Kontakt na niego został mi podany przez łączność szefa sztabu KG – gen. PEŁCZYŃSKIEGO ps. „GRZEGORZ”. Celem tego kontaktu było ^botrzymanie od płk. ps. „FILIP” dokładnego terminu z dokładnością do godziny „W” (wybuchu).^b

W tym czasie dowodziłem moim zgrupowaniem, kryptonim i rozkazy do działania dostarczone mi były z Komendy Głównej org[anizacji] AK. Spotkanie z ps. „FILIPEM” odbyłem w mieszkaniu konspiracyjnym w rejonie placu Grzybowskiego. Podczas tego spotkania przeprowadziłem z ww. osobiście rozmowę dotyczącą wybuchu Powstania Warszawskiego, tj. ustalenia codziennego terminu zgłaszania się przeze mnie po odbiór wyznaczonej godziny wybuchu powstania. Miejscem, w którym odbierać miałem [informacje dotyczące] godziny wybuchu powstania, był ten sam lokal. Innych wskazówek od płk. ps. ^a„FILIP”^a nie otrzymywałem, gdyż właściwe zadanie bojowe odnośnie [do] powstania oraz rejon działania miałem już przydzielony od gen. CHRUŚCIELA ps. ^a„MONTER”^a. W dniu 1 sierpnia 1944 r. w w/w lokalu o godz. 9 rano przekazał mi płk „FILIP” ustnie [o] godzinie „W”, tj. godzinie 17. Od tej chwili ps. „FILIPA” w czasie moich działań powstańczych nie spotykałem. Po raz drugi zetknąłem się z [...] ^c ps. „FILIPEM” podczas trwania Komisji Likwidacyjnej org[anizacji] AK.

[...]

рой раз я встретился с [...]»^в «Филиппа» во время существования Ликвидационной комиссии организации АК.

[...]

На этом допрос был прерван. Протокол я лично прочитал и как соответствующий моим показаниям подписываю.

Допросил:
Следственный офицер МБП
(—) ТРУТКОВСКИЙ

Показания дал:
(—) МАЗУРКЕВИЧ Я.

Сделано 6. экз.

Получают:

1. [...]»^в
2. пол. [...]»^в
3. ген. С.
[...]

ИНП, 0330/122, л. 136.

Копия на польском языке, машинопись.

В левом верхнем углу документа приписка от руки: Деп[артамент] III; пол. P[...], для использования 20 XII 49 с неразборчивой подписью [...] подробно разработать известные контакты Шостака, 2) Материалы из Деп[артамента] IV. В правом нижнем углу штамп поступления с надписью: ДЕПАРТАМЕНТ [III] МБП [...] Поступило [...], № ДБ-660/3118/III/49. В конце документа штамп: 13 ДЕК[АБРЯ] 1949.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки и обведено рамкой.
- ^в Неразборчивый фрагмент.

Na tym przesłuchanie przerwano, protokół osobiście przeczytałem i jako zgodny z moimi zeznaniami podpisuję.

Przesłuchał:
oficer śledczy MBP
(—) Trutkowski

Zeznał:
(—) Mazurkiewicz J.

wyk. 6 egz. MG

Otrzymują:

1. [...] ^c
2. płk [...] ^c
3. gen. S.
[...] ^c

IPN, 0330/122, k. 136.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

W lewym górnym rogu dokumentu odręczne adnotacje: Dep[artament] III; ppłk R[...] do wykorzystania 20 XII 49 z nieczytelny podpisem; [...] dokładnie rozpracować znane kontakty Szostaka, 2) Materiały z Dep[artamentu] IV. W prawym dolnym rogu pieczęć wpływu z napisem: DEPARTAMENT [III] MBP [...] Wpłynęło [...], Nr DB-660/3118/III/49. Pod tekstem dokumentu pieczęć: 13 GRUD[NIA] 1949.

Przypisy

- ^{a--a} Podkreślono odręcznie.
- ^{b--b} Podkreślono odręcznie i ujęto w ramkę.
- ^c Słowo lub litera nieczytelne.

6 декабря 1949, Варшава. Из протокола допроса
К. Плюты-Чаховского («Кучаба»)

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 6 декабря 1949 г.

ТРУТКОВСКИЙ Веслав, младший лейтенант, младший следственный офицер Министерства общественной безопасности в г. Варшаве, допросил в качестве подозреваемого:

ПЛЮТА-ЧАХОВСКИЙ Казимеж,
сын Винцентега.
(личные данные приобщены к делу)

Воп[рос]: С какого времени вы знакомы с ШОСТАКОМ Юзефом и что у вас было с ним общего?

Отв[ет]: С ШОСТАКОМ Юзефом я лично познакомился весной 1942 г. в Варшаве, в квартире Отдела III (оперативный) штаба КГ орг[анизации] АК. В то время я, как шеф Отд[ела] V-го штаба КГ орг[анизации] АК, был в составе оперативного штаба этой комендатуры, в связи с работами над оперативными планами с шиф[ром] «В» (план начала всеобщего восстания). ШОСТАК Юзеф, псевдоним ^a«Филипп»^a был в составе этого штаба как заместитель шефа О. III штаба КГ АК ген. ТАТАРА, псевдоним «Эразм»¹. Участие ШОСТАКА Юзефа в разработке плана с шифром «В», а потом плана акции «Бужа» в целом ограничивалось дискуссией вместе с ген. ^aТАТАРОМ^a о тактической стороне этого плана. Из разговоров, проведенных в период разработки в[ыше] у[помянутого] плана, я узнал от ген. ТАТАРА, что ШОСТАК, псевдоним «Филипп», не имеет связей с группой «Конвент»² (группа легионно-санационная ^a«ЛУКАША»^{3, a}) и поэтому он ему доверяет.

В начале 1943 г. ШОСТАК Юзеф стал шефом Отдела III КГ организации АК и оставался на этой должности до окончания Варшавского восстания. Осенью 1943 г. в Варшаву приехал эмиссар лондонского правительства полковник ИРАНЕК-ОСМЕЦКИЙ. Как я заметил, ШОСТАК, псевдоним «Филипп», под влиянием ОСМЕЦКОГО отходил от политической линии ген. СИКОРСКОГО ^bк линии идеологически-политической ^aген. СОСНКОВСКОГО^a. Показателем отступления ШОСТАКА Юзефа от прежней линии являлось то, что он считал и громко представлял свою точку зрения, как в разговорах со мной, так и с другими, что Советский Союз следует считать врагом № 1, угрожа-

6 grudnia 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania
płk. dypl. Kazimierza Pluty-Czachowskiego, „Kuczaby”

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 6 grudnia 1949 r.

Trutkowski Wiesław, ppor., mł[odszy] oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, przesłuchał w charakterze podejrzanego:

PLUTA-CZACHOWSKI Kazimierz
s. Wincentego
(personalia w aktach)

Pytanie]: Od jakiego czasu znacie SZOSTAKA Józefa i co was z nim łączyło?

Odpowiedź]: SZOSTAKA Józefa poznałem osobiście na wiosnę 1942 r. w Warszawie na lokalu oddziału III (operacyjny) sztabu KG org[anizacji] AK. W tym czasie ja jako szef Oddz[iału] V sztabu KG org[anizacji] AK wchodziłem do sztabu operacyjnego tej komendy w związku z pracami nad planami operacyjnymi krypt[onim] „W” (plan wybuchu powszechnego powstania). Szostak Józef ps. ^a„FILIP”^a wchodził w skład tegoż sztabu jako z[astęp]ca szefa O[ddziału] III sztabu KG AK gen. TATARA ps. „ERAZM”¹. Udział SZOSTAKA Józefa w opracowywaniu planu krypt[onim] „W”, a później planu akcji „Burza”, ograniczał się [do] dyskusji wraz z gen. ^aTATAREM^a nad stroną taktyczną planu „W” jako całości. Z rozmów przeprowadzonych w okresie opracowywania ww. planu dowiedziałem się od gen. TATARA, że SZOSTAK ps. „FILIP” nie ma powiązań z grupą „Konwent”² (grupa legionowo-sanacyjna ^a„ŁUKASZA”^{3, a}) i dlatego posiada on do niego zaufanie.

W początkach 1943 r. SZOSTAK Józef został szefem Oddziału III KG org[anizacji] AK i pozostawał na tej funkcji do końca Powstania Warszawskiego. Jesienią 1943 r. przybył do Warszawy emisariusz rządu londyńskiego płk IRANEK-OSMECKI. Jak zauważyłem, SZOSTAK ps. „FILIP” pod wpływem OSMECKIEGO schodził z dotychczasowej linii politycznej gen. SIKORSKIEGO ^bna linię ideowo-polityczną ^agen. SOSNKOWSKIEGO^a. Wyrazem zejścia SZOSTAKA Józefa z dotychczasowej linii było to, że uważał on i głośno wypowiadał swoje zdanie tak w rozmowach ze mną,

ющим «захватом» Польши. После отъезда ген. ТАТАРА в марте 1944 г. в Лондон и приезда на его место ген. ^аОКУЛИЦКОГО^а, который привез новые указания для антисоветской деятельности – ШОСТАК стал его ближайшим помощником по этим вопросам. Поясню, что ^аОКУЛИЦКИЙ^а привез тогда инструкции о создании организации «Неподлежность», инструкции для ограничения до необходимого масштаба борьбы против немцев, целью которой было симулирование, что АК все еще с ними воюет, но по настоящему для демобилизации АК и отправки, зачастую молодого элемента на запад.^б Эта последняя инструкция учитывала уже тогда будущий конфликт между англосаксами и СССР. Поэтому, согласно ей, следовало послать, прежде всего, молодой и надежный элемент, в как можно наибольшем количестве, для того, чтобы в предусматриваемых играх польская эмиграция могла выступить серьезной силой на стороне англосаксов.

Вышесказанное я основываю на коммюнике Главного вождя из Лондона, переданного в июне 1944 г. по радиотелеграфу в КГ, в котором Главный вождь даже указывал, что для эвакуации АК можно использовать немецкую орг[анизацию] «Тодт» в том плане, что чл(ены) АК могут записываться в немецкую организацию. Речь шла о том, чтобы любыми средствами спасти бойцов АК от возможного влияния СССР. Добавляю, что сам ^аОКУЛИЦКИЙ, кстати он разговаривал со мной^а после приезда два раза, этих секретов непосредственно мне не открывал. Тем не менее, зная систему работы в наших штабах, я ^ауверен, что ОКУЛИЦКИЙ^а не только должен был знать содержание в[ыше] у[помянутого] коммюнике, но получил содержание этого коммюнике в более широком плане, вместе с толкованием его исполнения, даже в сотрудничестве с немцами.

В период подготовки решения о Варшавском восстании ^аШОСТАК Юзеф, пс[евдоним] «Филипп»^а, являлся одним из тех офицеров, присутствующих тогда на совещании у Главного коменданта и Делегата правительства, который, помимо того, что видел бессмысленность самостоятельного восстания, голосовал за его начало. Кроме этого ^аШОСТАК^а, как шеф Отд[ела] III, знал по своей должности, что срок восстания не будет неожиданностью для немцев, потому что немцы ждут этой вспышки, и о ее сроке они проинформированы, с одной стороны, своими многочисленными агентами, а также из-за преждевременного выступления ген. ^аХРУЩЕЛЯ, псевдоним «Монтер»^а. ШОСТАК также знал, что восстание основывается на уже устаревших и неактуальных планах акции «В» и не потребовал того, чтобы разработать новые планы, учитывающие ситуацию. Кроме того, он знал, что Варшавский округ слишком слабо вооружен для того, чтобы справиться с немцами. После падения Варшавского восстания ^аШОСТАК Юзеф^а, пс[евдоним] «Филипп», во главе штаба КГ ушел добровольно в немецкий плен, вместе с повстанческими отрядами из Варшавы.

jak i z innymi, że Związek Radziecki uważać należy za wroga nr 1 grożącego zaborem Polski. Po wyjeździe gen. TATARA w marcu 1944 r. do Londynu i przybyciu na jego miejsce gen. ^aOkulickiego^a, który przywiózł dalsze wytyczne dla działalności antyradzieckiej – SZOSTAK został najbliższym jego pomocnikiem od tych spraw. Wyjaśniam, że ^aOKULICKI^a przywiózł wówczas instrukcje dla montażu org[anizacji] „Niepodległość”, instrukcje dla ograniczenia walk p[rzeciw]ko Niemcom do niezbędnych tylko rozmiarów, mających na celu upozorowanie, że AK walczy nadal z nimi, a w rzeczywistości instrukcje dla demobilizacji AK i posyłania przeważnie młodego elementu na Zachód.^b Ta ostatnia instrukcja liczyła się już wtedy z przyszłym konfliktem między Anglosasami a ZSRR. Dlatego też, według niej, należało wysłać przede wszystkim młody i pewny element w jak największej ilości, aby w przewidywanych rozgrywkach emigracja polska mogła wystąpić po stronie Anglosasów w poważnej sile.

Powyższe twierdzenie opieram na podstawie komunikatu Naczelnego Wodza z Londynu na czerwiec 1944 r. podanego drogą radiotelegraficzną do KG, w którym Naczelnny Wódz wskazywał nawet, że do ewakuacji może AK użyć niemieckiej org[anizacji] „Todt” w tym sensie, że mogą czł[onkowie] AK zapisywać się do niemieckiej organizacji. Chodziło o to, aby nie przebijając w środkach, ratować element AK spod ewentualnego wpływu ZSRR. Dodaję, że sam ^aOKULICKI^a, aczkolwiek rozmawiał ze mną^a po przyjeździe dwa razy, tajemnic tych mi bezpośrednio nie wyjawiał. Tym niemniej jednak, znając system pracy w naszych sztabach jestem ^aprzekonany, że OKULICKI^a nie tylko znać musiał treść powyższego komunikatu, ale otrzymał treść tegoż komunikatu w szerszym ujęciu wraz [z] interpretacjami jego wykonania, nawet w powiązaniu z Niemcami.

W okresie przygotowywania decyzji do Powstania Warszawskiego ^aSZOSTAK Józef ps. „FILIP”^a był jednym z tych oficerów obecnych wówczas na odprawie u Komendanta Głównego i Delegata Rządu, który pomimo tego, że widział nedorzecznosc samodzielnego powstania, głosował za jego wybuchem. Ponadto ^aSZOSTAK^a, jako szef Oddz[iału] III, wiedział z tytułu swej funkcji, że termin powstania nie będzie zaskoczeniem dla Niemców, gdyż Niemcy oczekują tego wybuchu, o którego terminie są poinformowani z jednej strony przez swych licznych agentów, jak i przez przedwczesne wystąpienie gen. ^aCHRUŚCIELA ps. „MONTER”^a. Wiedział także SZOSTAK, że akcja powstania opiera się na przestarzałych już, nieaktualnych planach akcji „W” i nie zarządził, by opracowano nowe plany, stosowne do sytuacji. Wiedział ponadto, że Okręg Warszawski jest zbyt słabo uzbrojony, by sprostać walce z Niemcami. Po upadku Powstania Warszawskiego ^aSZOSTAK Józef^a ps. „FILIP” na czele sztabu KG od-

В начале 1945 г., после занятия Красной Армией немецких территорий, ^аШОСТАК, псевдоним «Филипп»^{-а} вернулся в страну, предположительно, с группой офицеров ^аген. МОССОРА^{4, -а} и поступил в отряды возрождающейся Польской Армии. Где-то в начале 1946 г. ^аШОСТАК^{-а} был уволен из армии и занял пост директора в шахте керамической глинки неподалеку от г. Бжег или г. Вроцлав. Эту информацию я получил от полковника ^аГОРАЗДОВСКОГО, псевдоним «Воляньский»^{5, -а} и полковника ^аДОБРОВОЛЬСКОГО^{-а}, пс[евдоним] «Мунио», офицера штаба ШОСТАКА и одновременно его личного приятеля еще до 1939 г. ^аДОБРОВОЛЬСКИЙ^а до моего задержания являлся административным директором какого-то государственного предприятия в (если хорошо помню) керамической промышленности.

Из рассказов самого ^аШОСТАКА, пс[евдоним] «Филипп»^{-а} я узнал, что до 1939 г. он служил в I-ом Гвардейском полке шволежеров, а перед этим был в Легионах. Затем, что закончил, наверное, в 1937 г. Высшую военную школу в Варшаве, откуда он перешел в главный штаб III-го Отдела. От других офицеров АК ничего больше о ^аШОСТАКЕ^{-а} не знаю. В подполье ЗВЗ ПЗП он перешел, предположительно, непосредственно из главного штаба О. III. Мне известно, что шефом О. III в период сентябрьской кампании был полковник ^аЯКИЛИЧ^{6, -а}, а его преемником ^аКОПАНЬСКИЙ^а. Об этих последних я слышал, что после 1939 г. они оказались на Западе во Франции. Где отсоединился от них ^аШОСТАК Юзеф^{-а}, я не в состоянии сказать.

[...]

На этом допрос был прерван, протокол я лично прочитал и, как совпадающий с моими показаниями, подписываю.

Допросил:
Следственный офицер МБП
(—) ТРУТКОВСКИЙ Веслав,
младший лейтенант

Показания дал:
(—) ПЛЮТА-ЧАХОВСКИЙ

Сделано 6 экз. М. Г.

Получают:

1. ген. Р.
2. ген. С.
3. пол. Р.
4. Деп. ^вIII^{-в}
5. папка
6. в документацию

ИНП, 0330/122, л. 75–76.

Копия на польском языке, машинопись.

szedł dobrowolnie do niewoli niemieckiej wraz z oddziałami powstańcy-
mi z Warszawy.

W początkach 1945 r., po zajęciu terenów niemieckich przez Armię
Czerwoną ^a-SZOSTAK ps. „FILIP”^a wrócił do kraju prawdopodobnie
z grupą oficerów ^a-gen. MOSSORA^{4,-a} i wstąpił do odrodzonego Wojska
Polskiego. Gdzieś na początku 1946 r. ^a-SZOSTAK^a został z wojska zwol-
niony i objął funkcję dyrektora w kopalni glinki ceramicznej w okolicy
Brzegu lub Wrocławia. Wiadomość tę uzyskałem od płk. ^a-GORAZDOW-
SKIEGO ps. „WOLANŃSKI”^{5,-a} oraz od płk. ^a-DOBROWOLSKIEGO^a ps.
„MUNIO”, oficera sztabu SZOSTAKA, a jednocześnie jego osobistego
przyjaciela sprzed 1939 r. ^a-DOBROWOLSKI^a przed moim zatrzymaniem
był dyrektorem administracyjnym jakiegoś przedsiębiorstwa państwowego
w przemyśle (o ile dobrze pamiętam) ceramicznym.

Z opowiadań samego ^a-SZOSTAKA ps. „FILIP”^a dowiedziałem się,
że przed 1939 r. służył w 1 gwardyjskim pułku szwoleżerów, przedtem
zaś był w Legionach. Następnie, że ukończył bodajże w 1937 r. Wyższą
Szkołę Wojenną w Warszawie, skąd przeszedł do sztabu głównego Od-
działu III. Od innych oficerów AK nic więcej o ^a-SZOSTAKU^a nie wiem.
Do konspiracji ZWZ PZP przeszedł on prawdopodobnie bezpośrednio ze
sztabu głównego O[ddziału] III. Wiadomo mi jest, że szefem O[ddziału] III
był w okresie kampanii wrześniowej płk ^a-JAKLICZ^{6,-a}, jego zaś następcą
płk ^a-KOPANŃSKI^a. O tych ostatnich słyszałem, że po 1939 r. znaleźli się
na Zachodzie, we Francji. Gdzie odłączył się od nich ^a-SZOSTAK Józef^a,
stwierdzić nie mogę.

[...]

Na tym przesłuchanie przerwano, protokół osobiście odczytałem i jako
zgodny z moimi zeznaniami podpisuję.

Przesłuchał:

oficer śledczy MBP

(—) Trutkowski Wiesław, ppor.

Zeznał:

(—) Pluta-Czachowski

Wyk. 6 egz. MG

Otrzymują:

1. gen. R.

2. gen. S.

3. płk R.

4. Dep. ^c-III^c

5. teczka

6. a.a.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
^{б-б} Фрагмент обозначен на поле вертикальной линией.
^{в-в} Вписано от руки.

¹ Татар Станислав (1896–1980), псевдоним «Эразм», бригадный генерал; во время сентябрьской кампании 1939 командир дивизионной артиллерии 3 легионерской пехотной дивизии, с 8 сентября и. о. командира дивизии, затем командир бригады в составе комбинированной дивизии генерала Е. Волковицкого и в конце сентября командир дивизионной пехоты 1 легионерской пехотной дивизии; с 1940 начальник III отдела ГК СВБ, а с 1941 начальник отдела IIIа ГК СВБ-АК; с сентября 1943 начальник операций и I заместитель начальника штаба ГК АК; в ночь с 15 на 16 апреля вылетел в Лондон (операция «Мост I»); с мая 1944 заместитель начальника штаба Верховного главнокомандующего и начальник VI отдела штаба Верховного главнокомандующего; в 1945–1947 командир артиллерии I Польского корпуса; с октября 1949 в стране; арестован в 1950; приговором от 13 августа 1951 осужден к пожизненному заключению; освобожден в 1956.

² Правильно – Конвент национально-освободительных организаций (КОН), подпольная организация, основанная в 1942 деятелями санации, находившимися в оппозиции к Лагерю национального объединения; предводителем был З. Хемпель; в декабре 1944 КОН объединился с Лагерем сражающейся Польши, создав Объединение национально-освободительных организаций.

³ Хемпель Зигмунт (1894), псевдоним «Лукаш», капитан пехоты народного ополчения; во время сентябрьской кампании 1939 адъютант 360 пехотного полка (оборона Варшавы); в 1940–1941 начальник Бюро информации и пропаганды командования округа СВБ «Варшава-город»; с 1941 вне рядов СВБ; с конца 1942 председатель Исполнительного отделения Конвента национально-освободительных организаций; во время восстания, в частности, руководил строительством баррикады на углу улиц Злотой и Зельной – тяжело ранен 2 августа, умер от ран 4 или 5 августа 1944.

⁴ Моссор Стефан (1896–1957), дивизионный генерал, военный теоретик, во время сентябрьской кампании 1939 командир 6 конно-стрелкового полка, в 1939–1945 в немецком плену, потом, в частности, заместитель начальника штаба I армии ВП; в 1945–1946 глава Кабинета министра национальной обороны, в 1946–1948 заместитель начальника Генерального штаба, в 1947 командир Оперативной группы «Висла», в 1948–1949 командир 5 военного округа в Кракове, в 1949–1950 начальник Учебного бюро при Министерстве национальной обороны; в 1950 уволен из армии и заключен в тюрьму, после частичной реабилитации в 1956 вернулся в ряды армии.

⁵ Гораздовский Ян (1896–1957), псевдоним «Воляньский», подполковник пехоты; во время сентябрьской кампании 1939 командир столичного харцерского батальона вневойсковой подготовки (с конца сентября в составе группы бригадного генерала В. Орлик-Рюкемана, потом отдельной Оперативной группы «Полесье»); с октября 1939 начальник I отделения командования округа «Варшава-город» СПП/СВБ-АК; с 1943 начальник Кадрового бюро I отдела ГК АК; во время восстания находился на Мокотове; в 1945 начальник Кадрового бюро в «Не» и Представительстве Вооруженных Сил (полковник – 1945); арестован Управлением безопасности 13 января 1949, приговором районного военного суда г. Варшавы от 7 декабря 1953 осужден к 15 годам лишения свободы.

⁶ Яклич Юзеф (1894–1974), дипломированный полковник; с марта по сентябрь 1939 II заместитель начальника Главного штаба/штаба Верховного главнокомандующего; пробрался во Францию; в 1939–1940 командир дивизионной пехоты 3 пехотной дивизии ВП во Франции; с сер. 1940 руководитель эвакуации польских солдат в Марселе, потом Гренобле; в 1942–1944 конспиративный командующий ВП во Франции; с мая 1944 в Великобритании; с 1947 в Ликвидационной миссии Польских Вооруженных Сил в Париже, потом в эмиграции во Франции (бригадный генерал – 1964).

Przypisy

- a--a Podkreślono odręcznie.
- b--b Fragment oznaczony na marginesie pionową linią.
- c--c Wpisano odręcznie.

¹ Tatar Stanisław (1896–1980), ps. „Erazm”, gen. bryg.; w kampanii wrześniowej 1939 dca AD 3 DPŁeg, od 8 września p. o. dcy dywizji, następnie dca brygady w składzie kombinowanej dywizji gen. J. Wołkowickiego i pod koniec września dca PD 1 DPŁeg; od 1940 szef Oddz. III KG ZWZ, a od 1941 szef Oddz. IIIa KG ZWZ-AK; od września 1943 szef operacji i I zca szefa sztabu KG AK; w nocy z 15 na 16 kwietnia odleciał do Londynu (operacja „Most I”); od maja 1944 zca szefa sztabu NW i szef Oddz. VI sztabu NW; w l. 1945–1947 dca artylerii I KP; od października 1949 w kraju; aresztowany 2 listopada 1949 przez UB; sądzony w „procesie generałów” 31 lipca – 11 sierpnia 1951 wyrokiem z 13 sierpnia 1951 skazany na dożywocie; zwolniony w 1956.

² Właśc. Konwent Organizacji Niepodległościowych (KON), organizacja konspiracyjna założona w 1942 przez działaczy sanacyjnych będących w opozycji do OZN; przywódcą był Z. Hempel; w grudniu 1944 KON połączył się z OPW tworząc Zjednoczenie Organizacji Niepodległościowych.

³ Hempel Zygmunt (ur. 1894), ps. „Łukasz”, kpt. pospol. rusz. piech.; w kampanii wrześniowej 1939 adiutant 360 pp (obrona Warszawy); w l. 1940–1941 szef BIP Komendy Okręgu ZWZ Warszawa-miasto; od 1941 poza ZWZ; od końca 1942 przewodniczący Wydz. Wykonawczego KON; w powstaniu m. in. kierował budową barykady na rogu Żłotej i Zielnej – ciężko ranny 2 sierpnia, zm. z ran 4 lub 5 sierpnia 1944.

⁴ Mossor Stefan (1896–1957), gen. dyw., teoretyk wojskowy, w kampanii wrześniowej 1939 dca 6 psk, w l. 1939–1945 w niewoli niemieckiej, potem m. in. zca szefa sztabu 1. Armii WP; w l. 1945–1946 szef gabinetu ministra obrony narodowej, 1946–1948 zca szefa Szt. Gen., w 1947 dca GO „Wisła”, 1948–1949 dca OW 5 w Krakowie, 1949–1950 szef Biura Studiów przy MON; aresztowany 13 maja 1950 przez GZI, sądzony w „procesie generałów” 31 lipca – 11 sierpnia 1951, wyrokiem z 13 sierpnia 1951 skazany na dożywocie; w l. 1952–1954 ponownie poddany śledztwu, zwolniony 13 grudnia 1955; po częściowej rehabilitacji w 1956 powrócił do WP.

⁵ Gorazdowski Jan (1896–1957), ps. „Wolański”, ppłk piech.; w kampanii wrześniowej 1939 dca stołecznego batalionu harcercskiego PW (od końca września w składzie grupy gen. bryg. W. Orlika-Rückemanna, potem SGO „Polesie”); od października 1939 szef Wydz. I Komendy Okręgu Warszawa-miasto SZP/ZWZ-AK; od 1943 szef Biura Personalnego Oddz. I KG AK; w powstaniu przebywał na Mokotowie; w 1945 szef Biura Personalnego w „Nie” i DSZ (płk – 1945); aresztowany przez UB 13 lub 14 stycznia 1949, wyrokiem WSR w Warszawie z 7 grudnia 1953 skazany na 15 lat pozbawienia wolności.

⁶ Jaklicz Józef (1894–1974), płk dypl.; od marca do września 1939 II zca szefa Szt. Gł./Szt. NW; przedostał się do Francji; w l. 1939–1940 dca PD 3 DP WP we Francji; od poł. 1940 kierownik ewakuacji żołnierzy polskich w Marsylii, potem Grenoble; w l. 1942–1944 konspiracyjny dca WP we Francji; od maja 1944 w W. Brytanii; od 1947 w Misji Likwidacyjnej PSZ w Paryżu, potem na emigracji we Francji (gen. bryg. – 1964).

21 декабря 1949, Варшава. Протокол допроса
К. Плюты-Чаховского («Кучаба»)

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 21 декабря 1949 г.

ТРУТКОВСКИЙ Веслав, мл[адший] лейт[енант], мл[адший] следователь Министерства общественной безопасности в Варшаве, допросил в качестве подозреваемого:

ПЛЮТА-ЧАХОВСКИЙ Казимеж,
с[ын] Винцентего
(личные данные приобщены к делу)

Воп[рос]: Укажите место хранения архива О[тдела] II и О[тдела] III орг[анизации] АК за период Варшавского восстания?

Отв[ет]: Я не в состоянии указать точное место хранения архива О. II и О. III организации АК за период Варшавского восстания. Я только узнал от ЯМОНТТ-КШИВИЦКОГО Рышарда, псевдоним «Шимон»¹, что архив был закопан кем-то из офицеров Отдела III в Варшаве на ул. Пиуса XI № 19 (в настоящее время ул. Пенкная, 19) у въездных ворот в здание Польско-шведского телеграфного общества (ПАСТА). В этом здании была расположена Главная Комендатура АК. Эти выше упомянутые материалы были закопаны после капитуляции Варшавского восстания в период ликвидации комендатур, до отбытия отрядов в немецкий плен. Предположительно этот архив мог закопать май[ор] РОМАН Владислав², племянник генерала ТАТАРА, псевдоним «Эразм» или полк[овник] БОРКЕВИЧ³. Май[ор] РОМАН живет в Варшаве по адресу ул. Сталёвая № 33, работает в военном историческом бюро в качестве референта. Утверждаю так на основании того, что он знал место хранения архива О. II и О. III организации АК. Также полковник БОРКЕВИЧ узнал от меня место хранения этого архива. БОРКЕВИЧ живет в Варшаве по адресу ул. Тамка № 25. Работает по адресу ул. I Армии [Войска Польского]⁴, 5 в здании Министерства культуры и искусства. Я хочу выяснить, что ЯМОНТТ-КШИВИЦКИЙ Рышард является единственным человеком, который может указать точное место хранения архива и его содержание, в том числе дату, когда он был закопан.

21 grudnia 1949, Warszawa. Protokół przesłuchania
płk. dypl. Kazimierza Pluty-Czachowskiego, „Kuczaby”

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 21 grudnia 1949 r.

Trutkowski Wiesław, ppor., mł[odszy] oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie przesłuchał w charakterze podejrzanego:

PLUTA-CZACHOWSKI Kazimierz
s. Wincentego
(personalia w aktach)

Pytanie]: Podajcie miejsca przechowania archiwum O[ddziału] II i O[ddziału] III KG org[anizacji] AK z okresu Powstania Warszawskiego.

Odpowiedź]: Miejsca dokładnego przechowania archiwum Oddz[iału] II i III KG org[anizacji] AK z okresu Powstania Warszawskiego podać nie jestem w stanie. Wiem tylko od JAMONTTA-KRZYWICKIEGO Ryszarda ps. „Szymon”¹, że archiwum to zostało zakopane przez któregoś z oficerów Oddziału III w Warszawie przy ul. Piusa XI Nr 19 (obecnie ul. Piękna 19) u wylotu bramy wjazdowej gmachu (Polsko-Szwedzkiej Spółki Telegraficznej) „PASTA”. W gmachu tym mieściła się Komenda Główna organizacji AK. Materiały wspomniane wyżej zakopane były po kapitulacji Powstania Warszawskiego w czasie likwidowania komend przed odejściem oddziałów do niewoli niemieckiej. Najprawdopodobniej archiwum to mógł wykopać mjr ROMAN Władysław², siostrzeniec gen. TATARA ps. „ERAZM” lub płk BORKIEWICZ³. Mjr ROMAN mieszka w Warszawie przy ul. Stalowej nr 33, pracuje w Wojskowym Biurze Historycznym w charakterze referenta. Twierdzę to na tej podstawie, że wiedział on o miejscu przechowania archiwum O[ddziału] II i O[ddziału] III KG org[anizacji] AK. Tak samo płk BORKIEWICZ wiedział ode mnie o miejscu przechowania tegoż archiwum. BORKIEWICZ mieszka w Warszawie przy ul. Tamka nr 25. Pracuje przy ul. 1 Armii [Wojska Polskiego]⁴ 5 w gmachu Ministerstwa Kultury i Sztuki. Tu chcę wyjaśnić, że JAMONTT-KRZYWICKI Ryszard jest jedynym człowiekiem, który

На этом допрос был прерван.

Протокол я прочитал, он совпадает с моими показаниями, что подтверждаю собственноручной подписью.

Допросил:
ТРУТКОВСКИЙ,
мл[адший] лейт[енант]

Показания дал:
(—) ПЛЮТА-ЧАХОВСКИЙ Казимеж

Сдел[ано] 6 экз. Д. Т.

Получают:

1. ген. Р. (—)^а

2. ген. С. (—)^а

3. пол. Р.

4. Деп. ^б-III-^б

5. ^в-папка-^в

6. в документацию

ИНИ, 0330/217, л. 180–180об.

Копия на польском языке, машинопись.

В конце документа печать: 28 ДЕК[АБРЯ] 194[.].

Примечания

- ^а Неразборчивая подпись.
- ^{б-б} Вписано от руки.
- ^{в-в} Подчеркнуто от руки.

¹ Ямонтт-Кшивицкий Ришард Шимон, настоящие фамилия и имя Кшевицкий Шимон (1903–1957), псевдоним «Шимон», поручик; во время сентябрьской кампании 1939 в 3 танковом батальоне; в 1939–1944 офицер-порученец Главного командующего СПП/Главного коменданта СВБ/командующего АК; после восстания в лагерях для военнопленных Ламсдорф, Гросс-Борн и Вольденберг; в 1945 в Народном Войске Польском (капитан – 1945); в мае 1947 арестован УБ; приговором районного военного суда г. Варшавы от 15 марта 1948 осужден к 10 годам лишения свободы; освобожден в 1956.

² Роман Владислав, псевдоним «Кшеслав», поручик артиллерии; с осени 1939 в подполье в г. Замость; с 1940 офицер для поручений начальника операционного отдела ГК СВБ-АК; одновременно в 1942–1944 офицер Отделения артиллерии ГК АК; во время восстания адъютант «Славбора» (капитан – 2 октября 1944); после капитуляции недолго в немецком плену – бежал во время вывода пленных из Варшавы; с середины октября 1944 начальник IV отдела командования Западной области АК; с октября 1945 в историческом отделе Генерального штаба ВП (майор – 1946); арестован 22 ноября 1949 Главным управлением информации; судим Верховным военным судом на т. н. «процессе генералов» 31 июля – 11 августа 1951; приговором от 13 августа 1951 осужден к 12 годам лишения свободы; освобожден 26 апреля 1956.

może wskazać dokładnie miejsce przechowania archiwum oraz jego wartość, w tym datę zakopania.

Na tym przesłuchanie przerwano.

Protokół odczytałem, jest zgodny z moimi zeznaniami, co stwierdzam własnoręcznym podpisem.

Przesłuchał: Zeznał:
TRUTKOWSKI, ppor. (—) PLUTA-CZACHOWSKI Kazimierz

Wyk. w 6 egz. D. T.

Otrzymują:

1. Gen. R. (—)^a
2. Gen. S. (—)^a
3. Płk R.
4. Dep. ^bIII^b
5. ^cteczka^c
6. a/a

IPN, 0330/217, k. 180–180 v.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przy końcu dokumentu pieczętka: 28 GRUD[NIA] 194[.].

Przypisy

- ^a Nieczytelna parafa.
^{b-b} Wpisano odręcznie.
^{c-c} Podkreślono odręcznie.

¹ Jamontt-Krzywicki Ryszard Szymon, właśc. Krzewicki Szymon (1903–1957), ps. „Szymon”, por.; w kampanii wrześniowej 1939 w 3 batalionie panc.; w l. 1939–1944 of. ordynansowy Dcy Gł. SZP/Kmdta Gł. ZWZ/Dcy AK; po powstaniu w obozach jenieckich Lamsdorf, Gross Born i Woldenberg; w 1945 w ludowym WP (kpt. – 1945); w maju 1947 aresztowany przez UB; wyrokiem WSR w Warszawie z 15 marca 1948 skazany na 10 lat pozbawienia wolności; zwolniony w 1956.

² Roman Władysław, ps. „Krzesław”, por. art.; od jesieni 1939 w konspiracji w Zamościu; od 1940 of. do zleceń szefa Oddz. Operacyjnego KG ZWZ-AK; jednocześnie w l. 1942–1944 of. Wydz. Artylerii KG AK; w powstaniu adiutant „Sławbora” (kpt. – 2 października 1944); po kapitulacji krótko w niewoli niemieckiej – zbiegł podczas wymarszu jeńców z Warszawy; od poł. października 1944 szef Oddz. IV Komendy Obszaru Zachodniego AK; od października 1945 w Oddz. Historycznym Szt. Gen. WP (mjr – 1946); aresztowany 22 listopada 1949 przez GZI; sądzony w dn. 31 lipca – 11 sierpnia 1951 przez NSW w tzw. procesie generałów; skazany wyrokiem z 13 sierpnia 1951 na 12 lat więzienia; zwolniony 26 kwietnia 1956.

³ Borkiewicz Adam (1896–1958), ps. „Poleski”, ppłk piech.; w kampanii wrześniowej 1939 w obronie Lwowa; przedostał się na Węgry, gdzie przebywał w obozie internowanych; w 1940 skazany przez władze węgierskie na sześć miesięcy twierdzy za zorganizowanie

³ Боркевич Адам (1896–1958), псевдоним «Полеский», подполковник пехоты; во время сентябрьской кампании 1939 в обороне Львова; пробрался в Венгрию, где находился в лагере для интернированных; в 1940 приговорен венгерскими властями к 6 месяцам заключения в крепости за организацию побега из лагеря; осенью 1941 бежал в Польшу; в 1942 комендант Восточного подокруга района АК «Варшава»; с 1943 заместитель главного инспектора Военной службы охраны восстания; во время восстания редактор газеты «Барыкада», затем «Барыкада – Варшава Вальчи»; после капитуляции пробрался в Ченстохову; с ноября 1944 руководитель исторической секции БИП ГК АК (полковник – 1945).

⁴ Название в 1949–1992. Ныне аллея Шуха.

ucieczki z obozu; jesienią 1941 zbiegł do kraju; w 1942 kmdt Podokręgu Wschodniego Obszaru AK Warszawa; od 1943 zca Gł. Inspektora WSOP; w powstaniu red. dziennika „Barykada”, następnie „Barykada – Warszawa Walczy”; po kapitulacji przedostał się do Częstochowy; od listopada 1944 kierownik sekcji historycznej w BiP KG AK (płk – 1945).

⁴ Nazwa z l. 1949–1992. Obecnie al. Szucha.

12 января 1950, Варшава. Протокол допроса
Яна Мазуркевича («Радослав»)

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 12 января 1950 г.

ТРУТКОВСКИЙ Веслав, мл[адший] л[ейтенант], следственный офицер Министерства общественной безопасности в г. Варшаве, допросил в характере подозреваемого:

МАЗУРКЕВИЧ Ян, сын Базылего
(личные данные приобщены к делу)

Воп[рос]: Когда вы познакомились с КАМИНЬСКИМ, псевдоним «Данель» и что с ним у вас было общего?

Отв[ет]: Впервые с псевдонимом «Данель», к[оманди]ром полка «Башта» организации АК я встретился во время Варшавского восстания. Тогда я был командиром сектора Черняков, со своей стороны, «Башта» участвовала в восстании на Мокотове. 13, 14 сентября, в результате немецкого натиска, была прервана моя связь со Средместьем, а также с к[оманди]ром восстания. Кроме этого, у меня закончились боеприпасы. В этой ситуации я отправил через каналы одного из курьеров (пс[евдонима] не помню) с письмом к полковнику «Данелю», в котором я просил помощи в поставке боеприпасов. Полковник «Данель» передал мне дважды по несколько тысяч штук боеприпасов. Другого контакта, кроме этого одного случая, с в[ыше] у[помянутым] я не имел.

Лично я познакомился с псевдонимом «Данель» только 1 ноября 1947 года на Повонзковском кладбище, во время траурных торжеств в память о погибших членах АК. Второй раз я увиделся с псевдонимом «Данель» 1 августа 1948 года, также на кладбище, во время торжеств по случаю годовщины Варшавского восстания. Тогда я пригласил его к себе, вместе с другими офицерами АК, домой на обед, на ул. Домбрувки, 9 кв. 5. На этом обеде были: ПЛЮТА-ЧАХОВСКИЙ Казимеж, ГОРАЗДОВСКИЙ Ян, ШТОМПКА Витольд¹, КОЗЛОВСКИЙ пс[евдоним] «Кмита»², СТЕМПҚОВСКИЙ пс[евдоним] «Гжегож»³, СКОРОБОГАТЫЙ-ЯКУБОВСКИЙ⁴. Других не помню.

На этом приеме в своем выступлении я подчеркивал момент дружбы во время сражений Варшавского восстания и передал собравшимся, что псевдоним «Данель» доставил мне боеприпасы в момент, когда они были мне очень нужны. С другими выступлениями я не высту-

**12 stycznia 1950, Warszawa. Protokół przesłuchania
płk. Jana Mazurkiewicza, „Radosława”**

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 12 stycznia 1950 r.

Trutkowski Wiesław, ppor., oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, przesłuchał w charakterze podejrzanego:
MAZURKIEWICZ Jan s. Bazylego
(personalia w aktach)

Pytanie]: Kiedy poznaliście KAMIŃSKIEGO ps. „DANIEL” i co was z nim łączyło?

Odpowiedź]: Po raz pierwszy z ps. „DANIELEM”, d[owód]cą pułku „BASZTA” org[anizacji] AK zetknąłem się podczas Powstania Warszawskiego. Byłem wtedy d[owód]cą odcinka Czerniaków, „Baszta” zaś brała udział w powstaniu na Mokotowie. W dniach 13 [i] 14 września, na skutek naporu niemieckiego, została przerwana moja łączność ze Śródmieściem oraz z d[owód]cą powstania. Poza tym zabrakło mi amunicji. W tej sytuacji wysłałem kanałami jednego z łączników (ps[eudonimu] nie pamiętam) z pismem do płk. „DANIELA”, w którym prosiłem o pomoc w dostarczeniu mi amunicji. Płk „DANIEL” przesłał mi dwukrotnie po parę tysięcy sztuk amunicji. Innej styczności poza tym jedynym wypadkiem z ww. nie miałem.

Osobiście poznałem dopiero ps. „DANIELA” w dniu 1 listopada 1947 roku na Cmentarzu Powązkowskim w czasie uroczystości żałobnych poległych czł[onków] AK. Po raz drugi widziałem się z ps. „DANIELEM” w dniu 1 sierpnia 1948 roku także na cmentarzu podczas uroczystości rocznicy Powstania Warszawskiego. Wtedy wraz z innymi oficerami AK zaprosiłem go do siebie do domu przy ul. Dąbrówki 9 m. 5 na obiad. Na obiedzie tym byli: PLUTA-CZACHOWSKI Kazimierz, GORAZDOWSKI Jan, SZTOMPKA Witold¹, KOZŁOWSKI ps. „KMITA”², STEMPKOWSKI ps. „GRZEGORZ”³, SKOROBOHATY-JAKUBOWSKI⁴. Innych nie pamiętam.

Na przyjęciu tym podkreślałem w swojej wypowiedzi moment koleżeństwa w okresie walk w Powstaniu Warszawskim i podałem zebrany, że ps. „DANIEL” dostarczył mi amunicji w chwili, kiedy była mi bardzo

пал. С того времени «Данеля» больше я не видел. Что делал «Данель» до 1939 г. [и] во время ранней оккупации, не знаю.

На этом допрос был окончен. Протокол я лично прочитал и как совпадающий с моими показаниями подписываю.

Допросил:
(—) ТРУТКОВСКИЙ В.,
мл[адший] л[ейтенан]т

Показания дал:
(—) МАЗУРКЕВИЧ Ян

Сдел[ано] 6 экз.

Исп. М. А.

Получают:

1. ген. Р. (—)^a

2. ген. С. (—)^a

3. пол. Р.

4. Деп. ^б-III-^б

5. папка

6. в документацию

ИНИ, 0330/217, т. 3, л. 140–140об.

Копия на польском языке, машинопись.

В левом верхнем углу неразборчивая пометка, в конце документа штамп: 20 Я[Н]В[АРЯ] 1950.

Примечания

^a Неразборчивая пометка.

^{б-б} Вписано от руки.

¹ Штомпка (Штомпке) Виктор (1899–1961?), псевдоним «Кмита», дипломированный майор пехоты; во время сентябрьской кампании 1939 командир II маршевого батальона 44 пехотного полка; во время восстания в группировке АК «Радослав»; во второй половине сентября – связной «Радослава» с З. Берлингом (подполковник).

² Козловский Хенрик Павел (1922), псевдоним «Кмита», поручик; во время восстания в батальоне АК «Зоська», приблизительно с 18 по 22 августа 1944 и. о. командира 1 роты; ранен 22 августа; после капитуляции избежал плена; с конца 1944 в подполье АК, потом «Не» и Представительство Вооруженных Сил; арестован 3 января 1949 (по другой версии – 24 декабря 1948) УБ, осужден к смертной казни; освобожден в 1957; 1960-е эмигрировал в Канаду.

³ Стемповский Михал (1896–1988), псевдоним «Гжегож», полковник кавалерии, во время сентябрьской кампании 1939 заместитель командира 4 конно-стрелкового полка; в 1941–1942 инспектор Районной инспектуры СВБ-АК «Люблин»; с декабря (официально) 1942 по январь 1945 комендант округа АК «Лодзь»; после войны содержался в тюрьме.

⁴ Скоробогатый-Якубовский Ян (1878–1955), бригадный генерал; во время сентябрьской кампании 1939 в группе «Дубно»; пробрался через Венгрию во Францию; в мае 1940 отправлен в страну в качестве временного делегата правительства; с декабря 1940 заместитель делегата правительства в Генерал-Губернаторстве; с конца 1942 комендант резерва ГК АК, участник Варшавского восстания; после войны в стране.

potrzebna. Innych przemówień nie wygłaszałem. Od tego czasu „DANIELA” więcej nie widziałem. Co robił „DANIEL” przed 1939 r. [i] w okresie wczesnej okupacji, nie wiem.

Na tym przesłuchanie zakończono. Protokół osobiście odczytałem i jako zgodny z moimi zeznaniami podpisuję.

Przesłuchał:
(—) TRUTKOWSKI W., ppor.

Zeznał:
(—) MAZURKIEWICZ Jan

Sporz[ądzono] 6 egz.

Wyk. M. A.

Otrzymują:

1. gen. R. (—)^a
2. gen. S. (—)^a
3. płk R.
4. Dep. ^{b-III}-^b
5. teczka
6. a/a

IPN, 0330/217, t. 3, k. 140–140v.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

W lewym górnym rogu nieczytelna parafa, przy końcu dokumentu pieczętka: 20 ST[Y]CZ[NIA] 1950.

Przypisy

^a Nieczytelna parafa.

^{b-b} Wpisano odręcznie.

¹ Właśc.: Sztompka (Sztompke) Wiktor (1899–1961?), ps. „Kmita”, mjr dypl. piech.; w kampanii wrześniowej 1939 dca II batalionu marszewego 44 pp; w powstaniu of. łącznikowy zgr. AK „Radosław” (ppłk).

² Kozłowski Henryk Paweł (ur. 1922), ps. „Kmita”, por.; w powstaniu w batalionie AK „Zośka”, m. in. od ok. 18 do 22 sierpnia 1944 p. o. dcy 1 kompanii; ranny 22 sierpnia; po kapitulacji uniknął niewoli; od końca 1944 w konspiracji AK, potem Nie i DSZ; aresztowany 3 stycznia 1949 (według innych wersji zatrzymany 24 grudnia 1948) przez UB, sądzony i skazany na karę śmierci; zwolniony w 1957; w latach 60. wyemigrował do Kanady.

³ Stempkowski Michał (1896–1988), ps. „Grzegorz”, płk kaw., w kampanii wrześniowej 1939 zca dcy 4 psk; w l. 1941–1942 inspektor Inspektoratu Rejonowego ZWZ-AK Lublin; od grudnia (formalnie) 1942 do stycznia 1945 kmdt Okręgu AK Łódź; po wojnie więziony.

⁴ Skorobohaty-Jakubowski Jan (1878–1955), gen. bryg.; w kampanii wrześniowej 1939 w Grupie „Dubno”; przedostał się przez Węgry do Francji; w maju 1940 wyprawiony do kraju jako Tymczasowy Delegat Rządu; od grudnia 1940 zca Delegata Rządu na GG; od końca 1942 kmdt rezerw KG AK, uczestnik Powstania Warszawskiego; po wojnie w kraju.

19 сентября 1950, Варшава. Протокол допроса А. Курчевского
(«Амброзия», «Шренява»)

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 19 сентября 1950 г.

ХАБИНКА Мечислав¹, младший лейтенант, следственный офицер Министерства общественной безопасности в Варшаве, допросил в качестве подозреваемого:

КУРЧЕВСКОГО Альфреда
(личные данные в деле)

Воп[рос]: Расскажите о своей деятельности в период Варшавского восстания в 1944 г.

Отв[ет]: За несколько дней до Варшавского восстания, т. е. с 24 июля 1944 г. по день начала, т. е. 1 августа 1944 г., в органах РГБ (Руководство гражданской борьбы) была объявлена так называемая срочная боевая готовность. В это время руководство РГБ проводило ежедневно продолжающиеся до 20 минут совещания, которые проводились в Варшаве на квартире ^аДОБРАНЕЦКОГО^а, псевдоним «Рафал» по ул. Маршалковской, дом 72 или 74. В этих совещаниях принимали участие все руководители отделов РГБ, т. е.: ^аКРАК Эустахы^а, пс[евдоним] «Зои», ^аДОБРОВОЛЬСКИЙ Адам^а, пс[евдоним] «Сосновский», ДОБРАНЕЦКИЙ пс[евдоним] «Рафал», ^аМОЧАРСКИЙ, пс[евдоним] «Мауриций»^а и я, КУРЧЕВСКИЙ Альфред, пс[евдоним] «Шренява», «Амброзия». Во время этих совещаний КРАК Эустахы сообщил вышеуказанным о ходе подготовки к восстанию и о ситуации на восточном фронте, который уже в это время находился под Варшавой. Кроме этого, КРАК рассказывал нам о сути самого восстания, т. е. о том, что восстание, которое может начаться в любой момент, имеет своей целью продемонстрировать перед советскими войсками и ПКНО присутствие Делегатуры и ее органов, а тем самым путем факта захвата Варшавы оказать воздействие на ход переговоров, которые должны были быть проведены с Советской Армией и представителями ПКНО. Однако, если из-за быстрого захвата Варшавы Советской Армией и Польской армией восстание в Варшаве не началось бы, тогда должны были проявиться некоторые

**19 września 1950, Warszawa. Protokół przesłuchania
kpt. Alfreda Kurczewskiego, „Szreniawy”**

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 19 września 1950 r.

HABINKA Mieczysław¹, ppor., oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie przesłuchał w charakterze podejrzanego:

KURCZEWSKIEGO Alfreda
(personalia w aktach)

Pytanie]: Opowiedzcie o swojej działalności w okresie Powstania Warszawskiego w 1944 r.

Odpowiedź]: Na kilka dni przed Powstaniem Warszawskim, tj. od 24 lipca 1944 r. do dnia wybuchu, tj. 1 sierpnia 1944 r. w organach KWC (Kierownictwo Walki Cywilnej) było zarządzane tzw. ostre pogotowie. W okresie tym kierownictwo KWC odbywało codziennie kilkunastominutowe konferencje, które miały miejsce w Warszawie w mieszkaniu ^aDOBRIECKIEGO^a ps. „RAFAŁ” przy ul. Marszałkowskiej nr 72 lub 74. W konferencjach tych brali udział wszyscy kierownicy wydziałów KWC, a to: ^aKRAK Eustachy^a ps. „ZOI”, ^aDOBROWOLSKI Adam^a ps. „SOSNOWSKI”, DOBRIECKI ps. „RAFAŁ”, ^aMOCZARSKI ps. „MAURYCY”^a i ja, KURCZEWSKI Alfred ps. „SZRENIAWA”, „AMBROZJA”. Podczas tych konferencji KRAK Eustachy powiadomił wyżej wspomnianych o przebiegu przygotowań do powstania oraz o sytuacji na froncie wschodnim, który już w tym okresie znajdował się pod Warszawą. Poza tym KRAK mówił nam o istocie samego powstania, a mianowicie że powstanie, które może wybuchnąć w każdej chwili, ma na celu zdemontowanie przed wojskami radzieckimi i PKWN obecności Delegatury i jej organów, a tym samym przez fakt zdobycia Warszawy uzyskania decydującego wpływu na bieg rokowań, jakie miały być przeprowadzone z armią radziecką i przedstawicielami PKWN. Natomiast, gdyby z powodu szybkiego zdobycia Warszawy przez armię radziecką i armię polską powstanie w Warszawie nie wybuchło, wówczas miały się ujawnić pewne człony odcinka cywilnego Delegatury, zaś AK i KWC miały pozostać na podziemiu do czasu ukończenia pertraktacji z dowództwem armii ra-

элементы гражданской части Делегатуры, в то время как АК и РГБ должны были оставаться в подполье до момента завершения переговоров с командованием Советской Армии и представителями ПКНО. В случае недостижения договоренности, АК и РГБ должны были возобновить свою подпольную деятельность.

РГБ, по словам КРАКА, в период Варшавского восстания должна была приостановить прежнюю деятельность и преобразоваться в боевой отряд, командиром которого должен стать я. В то же время руководители отдельных отделений РГБ и служба связи должны были оставаться в распоряжении КРАКА. Преобразованные мною отделения Руководства гражданской борьбы в боевой отряд я должен был объединить с отрядами, подчиненными ^а«КОНТРЫМУ» псевдоним «Жмудзин»^а, которые в это время были размещены в Варшаве по ул. Сольной, дом 4 или 6, в арендованной квартире на втором этаже. После объединения этих отрядов должна быть образована специальная часть, которую нужно было использовать для прикрытия штаба комендатуры АК, в котором работал ^а«ХРУЩЕЛЬ»^а, псевдоним «Монтер». Однако объединение этих отрядов не состоялось.

1 августа 1944 г. в Варшаве я созвал совещание членов подчиняющегося мне IV Отдела РГБ – занимающегося наблюдением и разведкой, на которое прибыли: ^а«КОВАЛЬСКИЙ» Марян, пс[евдоним] «Гжмот»², «СЕНКОВСКИЙ» Станислав^{3, -а}, пс[евдоним] «Ругия», «Михал», ^а«ДОНДА», псевдоним «Марвич», «ГРАБОВСКИЙ» Ежи^а, псевдоним «Сокул», ^а«ГУМОВСКИЙ» Юзеф, псевдоним «Гжмот»^{4, -а}, «Юр»⁵ – фамилии не помню, псевдоним ^а«Гжмот III»^а и я, «КУРЧЕВСКИЙ» Альфред. Это совещание состоялось в Варшаве по улице Вспульной, дом 63, на квартире «ГРАБОВСКОГО» Ежи, псевдоним «Сокул». Во время этого совещания я сообщил выше указанным, что с 17.00 часов объявляю повторно боевую готовность и в этой связи все должны присутствовать на пунктах связи, т. е. на квартире ^а«ЯНКОВСКОГО», пс[евдоним] «Марек» по ул. Зельной, дом 11 и на квартире ^а«КАРАСЯ», пс[евдоним] «Икар»^а по ул. Слиской, дом 58. В конце совещания я приказал «СЕКОВСКОМУ» Станиславу отправиться на Прагу и привезти оттуда хранимые им пистолеты и боеприпасы.

После завершения совещания, вместе с другими его участниками я направился в сторону почтового ящика, находящегося на углу ул. Пенкной и ул. Эм[илии] Платер у сапожника, для проверки, нет ли там приказов, касающихся восстания. По пути мы зашли в пивную по ул. Эм[илии] Платер, дом 20. В этой пивной в 15.15 мы неожиданно встретились с немецким отрядом, состоящим из украинцев. Тем временем на ул. Эм[илии] Платер начались повстанческие действия, сле-

dzieckiej i przedstawicielami PKWN. W razie nie dojścia do porozumienia, AK i KWC miały wznowić swoją działalność konspiracyjną.

KWC, według słów KRAKA, w okresie Powstania Warszawskiego miała zawiesić swoją dotychczasową działalność i przeformować się w oddział bojowy, którego ja miałem być dowódcą. Natomiast kierownicy poszczególnych wydziałów KWC i służba łączności mieli pozostać do dyspozycji KRAKA. Przeformowane przeze mnie oddziały Kierownictwa Walki Cywilnej w oddział bojowy miałem połączyć z oddziałami podległymi ^aKONTRYMOWI ps. „ŻMUDZIN”^{2-a}, które w tym czasie kwaterowały w Warszawie przy ul. Solnej nr 4 lub 6 w wynajętym mieszkaniu na pierwszym piętrze. Z połączenia tych dwóch oddziałów miała powstać jedna specjalna jednostka, która miała być użyta do osłony sztabu Komendy AK, w którym urzędował ^aCHRUŚCIEL^{-a} ps. „MONTER”. Do połączenia tych oddziałów jednak nie doszło.

W dniu 1 sierpnia 1944 r. w Warszawie zwołałem odprawę członków podległego mi Wydziału IV KWC – obserwacyjno-wywiadowczego, na którą przybyli: ^aKOWALSKI Marian ps. „GRZMOT”², SĘKOWSKI Stanisław³, ^{-a} ps. „RUGIA”, „MICHAŁ”, ^aDONDA ps. „MARWICZ”, GRABOWSKI Jerzy^a ps. „SOKÓŁ”, ^aGUMOWSKI Józef ps. „GRZMOT”²⁴, ^{-a}, „JUR”⁵ – nazwiska nie pamiętam, ps. ^a„GRZMOT III”^{2-a} i ja, KURCZEWSKI Alfred. Odprawa ta odbyła się w Warszawie przy ulicy Wspólnej nr 63 w mieszkaniu GRABOWSKIEGO Jerzego ps. „SOKÓŁ”. Podczas tej odprawy powiadomiłem wyżej wymienionych, że od godz. 17.00 zarządzam ponownie pogotowie i w związku z tym wszyscy mają być obecni na punktach kontaktowych, tj. w mieszkaniu ^aJANKOWSKIEGO ps. „MAREK”^{2-a} przy ul. Zielnej nr 11 i w mieszkaniu ^aKARASIA ps. „IKAR”^{2-a} przy ul. Śliskiej nr 58. Pod koniec odprawy wydałem polecenie SĘKOWSKIEMU Stanisławowi udania się na Pragę i przywiezienia stamtąd przechowywanych przez niego pistoletów i amunicji.

Po zakończeniu odprawy z pozostałymi uczestnikami udałem się w kierunku skrzynki pocztowej, mieszczącej się przy ul. Pięknej róg ul. Em[ilii] Plater u szewca, w celu sprawdzenia, czy nie ma tam rozkazów dotyczących powstania. Po drodze wstąpiliśmy do piwiarni przy ul. Em[ilii] Plater nr 20. W piwiarni tej o godz. 15.15 zostaliśmy zaskoczeni przez oddział niemiecki rekrutujący się z Ukraińców. W międzyczasie na ul. Em[ilii] Plater rozpoczęły się działania powstańcze, wobec czego uciekliśmy z piwiarni do sąsiedniej oficyny i tu przeczekaliśmy do zmroku. Późnym wieczorem wraz z towarzyszącymi mi ludźmi przyszedłem do mojego mieszkania przy ul. Noakowskiego nr 18. W nocy przyszedł do mnie KRAK Eustachy wraz z ^aBUDREWICZOWĄ Zofią^{-a} ps. „NELLA”, który powiedział mi, że mam się zgłosić wraz z podległą mi grupą na plac Dąbrowskiego, gdzie

довательно, мы бежали из пивной в соседнее здание и там просидели до заката солнца. Поздним вечером, вместе с сопровождающими меня людьми, я пришел в свою квартиру по ул. Ноаковского, дом 18. Ночью ко мне пришел КРАК Эустахы вместе с ^аБУДРЕВИЧЕВОЙ Зофией^а, пс[евдоним] «Нелла», который сказал мне, что я должен явиться вместе с подчиненной мне группой на площадь Домбровского, где находился штаб АК ^аХРУЩЕЛЯ^а, пс[евдоним] «Монтер». Второго августа 1944 г. утром мы старались пробиться на площадь Домбровского, однако это нам не удалось. В результате мы пошли на ул. Хожую и здесь появились в штабе АК, находящемся тогда в здании Яично-молочного союза. Командиром этого отряда был подполк[овник] ^а«Альбин» – ВУКАЦЕВИЧ^{6, а} – имени не помню. Заместителем «Альбина» был подполковник псевдоним ^а«Сяно»^а. Командиром линейного отряда, который входил в состав отрядов, командируемых «Альбином», был ^аКОВАЛЬСКИЙ, псевдоним «Заремба»^а.

После прибытия в выше указанный отряд, КРАК Эустахы рекомендовался ВУКАЦЕВИЧУ, псевдоним «Альбин», как полковник ПКБ и руководитель [РГ]Б и представил меня как шефа ликвидационного отдела РГБ. В этот же день, т. е. 2 августа, я был включен в линейный отряд группировки КОВАЛЬСКОГО, пс[евдоним] «Заремба», а КРАК Эустахы получил приказ организовать Военную службу безопасности в районе, в котором командовал ВУКАЦЕВИЧ, псевдоним «Альбин», т. е. в районе Варшава-Средместье. С момента включения в группировку «Зарембы» группа сопровождающих мне людей из РГБ разделилась на две части. Одна часть, т. е. ГРАБОВСКИЙ Ежи, пс[евдоним] «Сокул», КОВАЛЬСКИЙ Марян пс[евдоним] «Гжмот II», ^аСОБЕРАЙСКИЙ Зенон^а, псевдоним «Хлопицкий», и пс[евдоним] «Гжмот III» – фамилии не помню – остались при мне, а остальные, т. е. «Юр» – фамилии не знаю – и ДОНДА, пс[евдоним] «Марвич», ушли к КРАКУ.

После вступления в группировку «Зарембы» я получил участок [ул.] Эмилии Платер с ул. Вильчей по ул. Вспульную, дом 67. На этом участке были уже два патруля АК, в целом около 20 человек, которыми командовал лейтенант ^а«Богдан»^{7, а} – фамилии не знаю. Около 5 или 6 августа 1944 г. ГРАБОВСКИЙ Ежи, пс[евдоним] «Сокул», сообщил мне, что к нему пришел мужчина, который хочет встретиться со мной. Этого мужчину я принял в канцелярии моей роты, находящейся в больнице св. Юзефа. Указанный мужчина сказал мне, что в его квартире по ул. Вильчей или Хожей находится офицер Советской Армии, который хочет установить связь с отрядами АК. Тогда я направился вместе с ГРАБОВСКИМ по указанному адресу, где свя-

mieścił się sztab AK ^aCHRUŚCIELA^a ps. „MONTER”. Drugiego sierpnia 1944 r. rano usiłowaliśmy przedostać się na plac Dąbrowskiego, co jednak nie udało nam się. Wobec tego przyszlismy na ul. Hożą i tu zgłosiliśmy się do oddziału AK, mieszczącego się wówczas w budynku Związku Jajczarsko-Mleczarskiego. Dowódcą tego oddziału był ppłk ^a„ALBIN” – WUKACEWICZ^{6, -a} – imienia nie pamiętam. Zastępcą „ALBINA” był ppłk ps. ^a„SIANO”^a. Dowódcą oddziału liniowego, który wchodził w skład oddziałów dowodzonych przez „ALBINA”, był ^aKOWALSKI ps. „ZARĘBA”^a.

Po przyjsciu do wyżej wymienionego oddziału, KRAK Eustachy zameldował się WUKACEWICZOWI ps. „ALBIN” jako płk PKB i kierownik [KW]C oraz przedstawił mnie jako szefa Oddziału Likwidacyjnego KWC. W tym samym dniu, tj. 2 sierpnia, zostałem przydzielony do oddziału liniowego zgrupowania KOWALSKIEGO ps. „ZARĘBA”, a KRAK Eustachy otrzymał polecenie zorganizowania Wojskowej Służby Bezpieczeństwa w rejonie dowodzonym przez WUKACEWICZA ps. „ALBIN”, tj. rejon Warszawa-Śródmieście. Z chwilą otrzymania przydziału do zgrupowania „ZARĘBY” grupa towarzyszących mi ludzi z KWC podzieliła się na dwie części. Jedną część, tj. GRABOWSKI Jerzy ps. „SOKÓŁ”, KOWALSKI Marian ps. „GRZMOT II”, ^aSOBIERAJSKI Zenon^a ps. „CHŁOPICKI” i ps. „GRZMOT III” – nazwiska nie pamiętam – pozostali przy mnie, natomiast pozostali, tj. „JUR” – nazwiska nie znam – i DONDA ps. „MARIWICZ” odeszli do KRAKA.

Po wstąpieniu do zgrupowania „ZARĘBY” otrzymałem odcinek [ul.] Em[ilii] Plater od ul. Wilczej do ul. Wspólnej nr 67. Na odcinku tym były już dwa patrole AK, w sumie około 20 ludzi dowodzonych przez ppor. ^a„BOGDANA”^{7, -a} – nazwiska nie znam. Około 5 lub 6 sierpnia 1944 r. GRABOWSKI Jerzy ps. „SOKÓŁ” zameldował mi, że przyszedł do niego mężczyzna, który chce się widzieć ze mną. Mężczyznę tego przyjąłem w kancelarii mojej kompanii mieszczącej się w szpitalu św. Józefa. Wspomniany mężczyzna powiedział mi, że w jego mieszkaniu przy ul. Wilczej lub Hożej przebywa oficer armii radzieckiej, który chce nawiązać łączność z oddziałami AK. Wówczas udałem się wraz z GRABOWSKIM pod wskazany mi adres, gdzie skontaktowałem się ze wspomnianym oficerem. Oficer ten przedstawił mi się jako kapitan armii radzieckiej o nazwisku KAŁUGIN oraz powiedział mi, że w drodze z Zachodu zastało go powstanie w Warszawie i w związku z tym chce nawiązać kontakt ze sztabem armii powstańczej. Wobec tego w tym samym dniu odesłałem KAŁUGINA do Komendy Głównej AK, mieszczącej się wówczas przy placu Napoleona.

W dniu 5 sierpnia przydzielony został na mój odcinek przy ul. Em[ilii] Plater oddział rot[mistrza] ^a„JEREMIEGO”^a – nazwiska nie pamiętam. Oddział ten rekrutował się z członków BCh (Bataliony Chłopskie). Mię-

зался с указанным офицером. Этот офицер представился как капитан Советской Армии, фамилия КАЛУГИН и сказал мне, что по пути с Запада его застало восстание в Варшаве и в этой связи он хочет установить контакт со штабом повстанческой армии. В результате в этот же день я отослал КАЛУГИНА в Главную комендатуру АК, тогда находящуюся при площади Наполеона.

5 августа мне был выделен на мой участок по ул. Эмилии Платер отряд ротмистра ^а«Яремего»^а – фамилии не помню. Этот отряд состоял из членов БХ (Крестьянские батальоны). Между 10 и 15 августа 1944 г., после призыва посредством повстанческой прессы, пришли на мой участок подчиненные мне люди в РГБ, т. е. ^аРЫЦЕЛЬСКИЙ Ян, РОСОХАЦКИЙ^а Эдмунд⁸, ^а«Перелка», «Петрек», «Малый»^а – фамилий не помню.

На этом допрос прерван, протокол я прочитал и как соответствующий моим словам, собственноручно подписал.

Допрашивал:
(—) ХАБИНКА Мечислав

Показания давал:
(—) КУРЧЕВСКИЙ Альфред

Исп. 5 экз. МА

Получают:

1. ген. Р.
2. полк. Р
3. Спец. бюро
4. папка
5. в архив

ИНП, 0330/92, т. 6, л. 62–65.

Копия на польском языке, машинопись.

В левом верхнем углу печать: СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО; в правом верхнем углу неразборчивая пометка; под документом печать: 26 СЕН[ТЯБРЯ] 1950.

Примечания

^{а-а} Подчеркнуто от руки.

¹ Хабинка Мечислав (1926), подпоручик, член ПРП/ПОРП; в 1948–1949 сотрудник Поветового управления общественной безопасности в Гливице, в 1949–1955 младший следственный офицер (затем следственный офицер) 1 секции II отделения Следственного департамента Министерства общественной безопасности; с 1955 старший референт 1 секции Общего секретариата VII департамента Комитета по делам общественной безопасности (капитан – 1955); уволен в конце 1956.

dzy 10 i 15 sierpnia 1944 r. na skutek wezwania za pośrednictwem prasy powstańczej przyszedli na mój odcinek podlegli mi ludzie w KWC, a to: ^aRYCELSKI Jan, ROSOCHACKI^a Edmund⁸, ^a„PEREŁKA”, „PIETREK”, „MAŁY”^a – nazwisk nie pamiętam.

Na tym przesłuchanie przerwano, protokół odczytałem i jako zgodny z moimi słowami własnoręcznie podpisałem.

Przesłuchał:
(—) Habinka Mieczysław

Zeznał:
(—) Kurczewski Alfred

Wyk. 5 egz. MA

Otrzymują:

1. gen. R.
2. płk R.
3. Biuro Spec[jalne]
4. teczka
5. a.a.

IPN, 0330/92, t. 6, k. 62–65.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

W lewym górnym rogu pieczętka: ŚCIŚLE TAJNE; w prawym górnym rogu nieczytelna parafa; pod dokumentem pieczętka: 26 WRZ[EŚNIA] 1950.

Przypisy

^{a-a} Podkreślono odręcznie.

¹ Habinka Mieczysław (ur. 1926), ppor., członek PPR/PZPR; w l. 1948–1949 funkcjonariusz PUBP w Gliwicach, w l. 1949–1955 mł. oficer (następnie of.) śledczy Sekcji 1 Wydz. II Dep. Śledczego MBP; od 1955 st. referent Sekcji 1 Sekretariatu Ogólnego Dep. VII KdsBP (kpt. – 1955); zwolniony pod koniec 1956.

² Być może Kowalski Marian, ps. „Korab”; do lutego 1944 kmdt obozów jenieckich dla mężczyzn (PKB), następnie dca batalionu szturmowego PKB Obwodu IV Praga, jednocześnie kierownik komisariatu PKB Obwodu IV Praga (ul. Kartuska).

³ Sękowski Stanisław (1914–1961), podoficer żandarmerii WP, w 1939 pracownik SRI przy DOK I; w kampanii wrześniowej 1939 w obronie Modlina, następnie w konspiracji; od 1942 w AK – kurier Podokręgu Północ Obszaru AK Warszawa; od grudnia 1943 dca oddziału bojowego KWP m. st. W-wy; w powstaniu walczył na Pradze, ranny; przedostał się do Puszczy Kampinoskiej (zgrupowanie AK „Kampinos”); następnie w sztabie Podokręgu Północ Obszaru AK Warszawa (ppor. – 1945); aresztowany przez UB w czerwcu 1945, skazany na 10 lat pozbawienia wolności, zwolniony po amnestii; ponownie aresztowany przez UB 7 listopada 1950, do 1956 przebywał w więziennych szpitalach.

⁴ Gumowski Józef (ur. 1916), ps. „Grzmot”, od końca 1943 dca sekcji w oddziale bojowym KWP m. st. W-wy; w powstaniu w PKB w Śródmieściu; aresztowany przez UB po

² Возможно, Ковальский Марьян, псевдоним «Кораб»; по февраль 1944 комендант мужских лагерей для военнопленных (ГКБ), затем командир штурмового батальона ГКБ IV округа «Прага», одновременно начальник комиссариата ГКБ IV округа «Прага» (ул. Картуская).

³ Сенковский Станислав (1914–1961), унтер-офицер жандармерии ВП, в 1939 сотрудник Отдельного информационного сектора командования округа корпуса I; во время сентябрьской кампании 1939 в обороне Модлина, затем в подполье; с 1942 в АК – курьер подокруга «Север» района АК «Варшава»; с декабря 1943 командир боевого подразделения Управления подпольной борьбы г. Варшавы; во время восстания сражался на Праге, был ранен; пробрался в Кампиносскую пущу (группировка АК «Кампинос»); затем в штабе подокруга «Север» района АК «Варшава» (подпоручик – 1945); арестован УБ в июне 1945, приговорен к 10 годам лишения свободы, освобожден по амнистии; повторно арестован УБ 7 ноября 1950, до 1956 пребывал в тюремных больницах.

⁴ Гумовский Юзеф (1916), псевдоним «Гжмот», с конца 1943 командир секции боевого подразделения Управления подпольной борьбы г. Варшавы; во время восстания в ГКБ в Средместье; арестован УБ после 1947; приговором районного военного суда г. Варшавы от 29 мая 1952 осужден к смертной казни; приговор приведен в исполнение 23 октября 1952.

⁵ Кубальский Ежи, псевдоним «Юр»; с конца 1943 в боевом подразделении Управления подпольной борьбы г. Варшавы.

⁶ Правильно: Вукичевич-Сарап Ежи (Вукичевиць Дьюро [Vukicević Djuro]) (1892), псевдоним «Альбин», подполковник, во время кампании 1939 начальник автомобильной службы командования округа корпуса III; с марта 1940 в командовании округа СВБ «Варшава-воеводство», с марта 1941 начальник I отделения данного командования, а с 1942 – начальник I отделения командования области СВБ-АК «Варшава»; с июля 1942 начальник автомобильного подотдела Отделения подвижных войск III отдела ГК АК; во время восстания начальник гарнизона округа АК «Средместье-Юг»; погиб с 14 на 15 августа на ул. Вильчей.

⁷ Рыдзевский Владислав, псевдоним «Богдан»; во время восстания командир поста на ул. Эмилии Платер, затем до 6 сентября 1944 командир 1 взвода 1 роты батальона АК «Перун», потом адъютант командира батальона АК «Перун».

⁸ Росохацкий Эдмунд, псевдоним «Ежи», с конца 1943 командир секции боевого подразделения Управления подпольной борьбы г. Варшавы.

1947; wyrokiem WSR w Warszawie 29 maja 1952 skazany na karę śmierci; wyrok wykonano 23 października 1952.

⁵ Kubalski Jerzy, ps. „Jur”; od końca 1943 w oddziale bojowym KWP m. st. W-wy.

⁶ Właśc.: Wukiczewicz-Sarap Jerzy (Vukicević Djuro) (ur. 1892), ps. „Albin”, ppłk; w kampanii 1939 szef służby samochodowej DOK III; od marca 1940 w Komendzie Okręgu ZWZ Warszawa-województwo, od marca 1941 szef Wydz. I tej komendy, a od 1942 szef Wydz. I Komendy Obszaru ZWZ-AK Warszawa; od lipca 1942 kierownik działu motoryzacyjnego Wydz. Broni Szybkich Oddz. III KG AK; w powstaniu kmdt placu Obwodu AK Śródmieście Płd.; poległ z 14 na 15 sierpnia na ul. Wilczej.

⁷ Rydzewski Władysław, ps. „Bogdan”; w powstaniu dca placówki na ul. Emilii Plater, następnie do 6 września 1944 dca I plutonu 1 kompanii batalionu AK „Piorun”, potem adiutant dcy batalionu AK „Piorun”.

⁸ Rosochacki Edmund, ps. „Jerzy”, od końca 1943 dca sekcji w oddziale bojowym KWP m. st. W-wy.

3 февраля 1951, Варшава. Протокол допроса
Я. Жепецкого («Презес»)

Г.М.Р.П/170051

Протокол
допроса свидетеля

г. Варшава, 3 февраля 1951 г.

ГЖЕНДА Ян¹, к[апита]н, следственный офицер Министерства общественной безопасности в Варшаве, допросил в качестве свидетеля:

ЖЕПЕЦКОГО Яна², с. Казимежа и Изабели, дев. фам. Мощеньска, рожд. 29 IX 1899 г. в Варшаве: место проживания – Варшава, Дантышка, 2 (тюрьма Мокотов); национальность – польская, гражданство – польское, общественное происхождение – мещанское, профессия – военный; занятие – до ареста Акад[емия] Ген[ерального] шт[аба] ПВ, образование – высшее; семейное состояние – женат, не имеет детей; имущественное состояние – не имеет; судимость – 8 лет тюремного заключения за подпольную деятельность, в 1947 г. помилован; отношение к подозреваемому – чужой.

Вопрос: Когда и в каких обстоятельствах вы познакомились со СКОКОВСКИМ?

Ответ: Мы со СКОКОВСКИМ лично вообще не знакомы. Я даже не знаю, как он выглядит. Я его видел случайно только в сентябре 1944 г. на квартире «Монтера». В это время находился по делу у «Монтера» и выходя, он сказал мне, что в прихожей ждет СКОКОВСКИЙ, но поскольку там находилось много людей, я не знаю, узнал бы я его сейчас. Позже я также со СКОКОВСКИМ никогда не встречался.

Вопрос: Что вам известно о СКОКОВСКОМ в период до 1939 г.?

Ответ: Мне только известно из довоенного периода то, что инспектором школ для младших прапорщиков запаса от Мин[истерства] вое[нных] д[ел] является полковник СКОКОВСКИЙ, имени не знаю. Говорилось, что его инспекции имеют чисто формальный характер и заключаются только в проверке чистоты, причем он требует, чтобы громко представлялись, иногда его называли «ступайкой». О его профессиональных знаниях из области военного дела мне ничего неизвестно.

Вопрос: Что вам известно о деятельности СКОКОВСКОГО в период оккупации?

3 lutego 1951, Warszawa. Protokół przesłuchania
płk. dypl. Jana Rzepeckiego, „Prezesa”

G.M.R.II/170051

Protokół
przesłuchania świadka

Warszawa, dnia 3 lutego 1951 r.

GRZEŃDA Jan¹, kpt., oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, przesłuchał w charakterze świadka:

RZEPECKIEGO Jana² s. Kazimierza i Izabeli z d. Moszczeńska, ur. 29 IX 1899 r. w Warszawie; miejsce zamieszkania – Warszawa, Dantyszka 2 (więzienie Mokotów); narodowość – polska; obywatelstwo – polskie; pochodzenie społeczne – mieszczańskie; zawód – wojskowy; zajęcie – przed aresztowaniem Akad[emia] Szt[abu] Gen[eralnego] WP; wykształcenie – wyższe; stan rodzinny – żonaty, bezdzietny; stan majątkowy – nie posiada; karalność – 8 lat więzienia za konsp[irację] w 1947 r., ułaskawiony; stosunek do podejrzanego – obcy.

Pytanie: Kiedy i w jakich okolicznościach poznaliście SKOKOWSKIEGO?

Odpowiedź: Osobiście ze SKOKOWSKIM w ogóle nie znamy się. Nie wiem nawet, jak on wygląda. Przejściowo widziałem go tylko we wrześniu 1944 r. na kwaterze „MONTERA”. W tym czasie byłem służbowo u „MONTERA” i wychodząc tenże powiedział mi, że w przedpokoju czeka SKOKOWSKI, lecz ponieważ było tam więcej osób, nie wiem, czy bym go obecnie poznał. Później też ze SKOKOWSKIM nie stykałem się nigdy.

Pytanie: Co wam jest wiadomo o SKOKOWSKIM z okresu do 1939 r.?

Odpowiedź: Wiadomo mi jest tylko, już z okresu przedwojennego, że inspektorem szkół podchorążych rezerwy z ramienia Min[isterstwa] Spr[aw] Woj[skowych] jest płk SKOKOWSKI, imienia nie znam. Mówiono, że inspekcje jego mają charakter czysto formalny i polegają tylko na sprawdzaniu czystości, przy czym wymaga głośnego meldowania się, a nawet nazywano go „stupajką”. O jego wiadomościach fachowych z wojskowości nic mi nie jest wiadomo.

Ответ: Насколько я могу припомнить, то до Варшавского восстания я вообще о СКОКОВСКОМ не слышал. Даже тогда, когда проводились переговоры с ПАЛ на тему объединения с АК, то от имени ПАЛ выступал ^аБОРУЦКИЙ^{3, -а}, а от АК – САНОЙЦА⁴.

О СКОКОВСКОМ я впервые услышал на первый или на второй день восстания. Как шеф БИП я тогда получил обращение, из которого следовало, что организации ПАЛ, АЛ и КБ объединились и главным командующим объединенных организаций стал СКОКОВСКИЙ, генерал дивизии. Поскольку я знал, что СКОКОВСКИЙ никогда не был генералом, я доложил об этом «БУРУ» – КОМОРОВСКОМУ. Я этого точно не помню, но это обращение, вероятно, подписал сам СКОКОВСКИЙ. Кажется, что «БУР» издал приказ известить СКОКОВСКОГО, что если он не прекратит своей деятельности, рассматриваемой в качестве диверсионной, то он предстанет перед судом. Я теперь не помню, письмо СКОКОВСКОМУ писал я или «Монтер», во всяком случае, этим делом дальше занимался сам ХРУЩЕЛЬ – «Монтер», который лично вел переговоры с ПАЛ и КБ, в результате чего у них были определены свои боевые участки, приняты на материально-техническое обеспечение, а также было объявлено, что их удостоверения должны рассматриваться наравне с удостоверениями АК.

Вопрос: Какие связи были у вас со СКОКОВСКИМ после освобождения?

Ответ: Как во время оккупации, так и после освобождения со СКОКОВСКИМ у меня не было никаких связей, я даже его никогда не видел. Я только слышал, что СКОКОВСКИЙ является командующим Воен[ным округом] в Кракове в ранге генерала. Я это узнал из газет, в которых даже, кажется, была помещена его фотография.

Вопрос: Что вам известно о контактах СКОКОВСКОГО с ОКУЛИЦКИМ?

Ответ: Связывался ли СКОКОВСКИЙ с ОКУЛИЦКИМ и с какой целью – об этом мне ничего не известно. Я не знаю также, решали ли они оба какие-то дела, связанные с конспирацией. Я лично, ни посредством других лиц, со СКОКОВСКИМ никаких вопросов не решал.

(—) Ян ЖЕПЕЦКИЙ

На этом допрос был прерван. Протокол я прочитал лично и как соответствующий правде, подписал.

Допросил:
(—) ГЖЕНДА Я. к[апита]н

(—) Ян ЖЕПЕЦКИЙ

Отпечатано в 3 экз. КД

Pytanie: Co wam jest wiadomo o działalności SKOKOWSKIEGO w okresie okupacji?

Odpowiedź: O ile sobie przypominam, to do Powstania Warszawskiego w ogóle o SKOKOWSKIM nie słyszałem. Nawet, gdy prowadzone były rozmowy połączeniowe AK z PAL, to z ramienia PAL występował ^aBO-RUCKI^{3, -a}, a z AK SANOJCA⁴.

Pierwszy raz o SKOKOWSKIM usłyszałem w pierwszym lub w drugim dniu powstania. Otrzymałem wówczas jako szef BIP odezwę, z której wynikało, że organizacje PAL, AL i KB połączyły się i dowódcą głównym połączonych organizacji został SKOKOWSKI, gen. dywizji. Ponieważ wiedziałem, że SKOKOWSKI nigdy nie był gen[erałem], zameldowałem o tym „BOROWI” – KOMOROWSKIEMU. Nie pamiętam tego dokładnie, ale odezwę tę podpisał prawdopodobnie sam SKOKOWSKI. Bodajże „BÓR” wydał rozkaz powiadomienia SKOKOWSKIEGO, że o ile nie zaprzestanie swej działalności, uważanej przez nas za dywersyjną, to zostanie oddany pod sąd. Nie pamiętam obecnie, czy pismo do SKOKOWSKIEGO pisałem ja czy „MONTER”, w każdym razie w dalszym ciągu sprawę tę załatwiał sam CHRUŚCIEL – „MONTER”, który osobiście prowadził rozmowy z PAL i KB, w wyniku czego wyznaczone mieli swoje odcinki bojowe i przejści byli na wyżywienie, a także ogłoszono, że ich legitymacje mają być traktowane na równi z legitymacjami AK.

Pytanie: Co łączyło was ze SKOKOWSKIM po wyzwoleniu?

Odpowiedź: Tak jak w czasie okupacji, również po wyzwoleniu ze SKOKOWSKIM nic mnie nie łączyło, a nawet nie widziałem go nigdy. Słyszałem tylko, że SKOKOWSKI jest dowódcą Okr[ęgu] Wojsk[owego] w Krakowie w stopniu generała. Wiedziałem to z prasy, gdzie nawet bodajże umieszczone było jego zdjęcie.

Pytanie: Co wiadomo wam o kontaktach SKOKOWSKIEGO z OKULICKIM?

Odpowiedź: Czy SKOKOWSKI kontaktował się z OKULICKIM i w jakim celu – o tym nic nie wiem. Nie wiem również, czy załatwiali obaj jakieś sprawy związane z konspiracją. Ja osobiście ani też za pośrednictwem innych osób ze SKOKOWSKIM żadnych spraw nie załatwiałem.

(—) Jan RZEPECKI

Na tym przesłuchanie przerwano. Protokół osobiście odczytałem i jako zgodny z prawdą podpisałem

1 экз. – полк[овник] Ф.
1 экз. – Следств[енный] деп[артамент]
1 экз. – картотека

ИИП, 0259/106, т. 4, л. 231–232.

Копия на польском языке, машинопись

В конце документа от руки вписана дата: 28 II 1951 г. и дважды – неразборчивая пометка.

Примечания

^{а-а} Подчеркнуто от руки.

¹ Гженда Ян (1925), капитан, член ПОРП; в 1944 в АЛ; в 1945–1946 сотрудник Городского управления общественной безопасности г. Кельце, затем г. Скаржиско; с 1946 по 1950 следственный офицер IV отделения Воеводского управления общественной безопасности г. Кельце; с 1950 старший следственный офицер I секции II отдела Особого бюро Министерства общественной безопасности, с конца 1951 I секции IV отдела X департамента; с марта 1952 руководитель той же секции; с 1955 руководитель Следственной группы I отделения VII департамента Комитета по делам общественной безопасности, затем старший следственный офицер I отделения VII департамента Комитета по делам общественной безопасности, уволен в декабре 1956 (майор – 1954).

² Жепецкий Ян (1899–1983), псевдонимы «Бурмистш», «Презес», дипломированный полковник; во время сентябрьской кампании 1939 начальник III отдела штаба армии «Краков»; в 1940–1944 начальник Бюро информации и пропаганды ГК СВБ-АК; участник Варшавского восстания; после капитуляции в лагерях для военнопленных Ламсдорф и Вольденберг; после освобождения в стране, и. о. коменданта «Не» с мая 1945 глава Представительства Вооруженных Сил и председатель ВиН; арестован УБ 5 ноября 1945; приговором районного военного суда г. Варшавы от 3 февраля 1947 осужден к 8 годам лишения свободы (затем помилован), после 1947 в Отделении обучения Академии Генерального штаба ВП; в 1949–1955 вновь в заключении.

³ Боруцкий Генрик (1913–1969), псевдоним «Чарный»; бригадный генерал ПАЛ; с осени 1939 в подполье, в частности, комендант округа «Варшава» Команды защитников Польши; с мая 1940 главный комендант Команды защитников Польши; 16 января 1941 арестован гестапо и заключен в тюрьму «Павяк»; 3 марта 1942 бежал; не допустил до объединения Команды защитников Польши с АК; 9 июня 1942 вновь арестован гестапо; 17 января 1943 бежал во время транспортировки в концлагерь; уже тогда высказывались предположения, что в обмен на свободу принял на себя ряд обязательств перед немцами; с апреля 1943 Главный комендант ПАЛ; 22 июня 1944 ликвидационная группа Управления подпольной борьбы г. Варшавы предприняла неудачную попытку покушения на Боруцкого; во время восстания за пределами Варшавы; с января 1945 в НВП, служил, в частности, в штабе 1 армии ВП; арестован УБ 9 марта 1945, в том числе по обвинению в сотрудничестве с гестапо; осужден приговором воеводского суда г. Варшавы в 1954 к 15 годам лишения свободы; освобожден в 1956.

⁴ Санойца Антоний (1899–1990), псевдоним «Кнапик», дипломированный майор, инженер; во время сентябрьской кампании 1939 в обороне Варшавы – командир III батальона 40 пехотного полка и командир участка «Воля», затем в 1939–1944 начальник I отдела ГК СПП/ГК СВБ-АК; во время восстания с 7 августа заместитель командира группы АК «Север», тяжело ранен 9 августа; после капитуляции в лагере для военнопленных Вольденберг; после освобождения, в частности, председатель правления Южного района ВиН; арестован УБ 5 ноября 1945, приговором районного военного суда г. Варшавы от 3 февраля 1947 осужден к 6 годам лишения свободы (затем помилован); освобожден в феврале 1947; в 1949 вновь арестован УБ, в заключении до 1953.

Przesłuchał:
(—) GRZĘDA J. kpt.

(—) Jan RZEPECKI

Odbito w 3 egz. KD
1 egz. – płk F.
1 egz. – Dep[artament] Śled[czy]
1 egz. – kartoteka

IPN, 0259/106, t. 4, k. 231–232.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Pod tekstem dokumentu odręcznie wpisana data: 28 II 1951 r. i dwukrotnie postawiona nieczytelna parafta.

Przypisy

^{a-a} Podkreślono odręcznie.

¹ Grzęda Jan (ur. 1925), kpt., członek PZPR; w 1944 w AL; w l. 1945–1946 funkcjonariusz MUBP w Kielcach, następnie w Skarżysku; od 1946 do 1950 of. śledczy Wydz. IV WUBP w Kielcach; od 1950 st. of. śledczy Sekcji 1 Wydz. II Biura Specjalnego MBP, od końca 1951 Sekcji 1 Wydz. IV Dep. X; od marca 1952 kierownik tejże sekcji; od 1955 kierownik Grupy Śledczej Wydz. I Dep. VII KdsBP, następnie st. of. śledczy w Wydz. I Dep. VII KdsBP, zwolniony w grudniu 1956 (mjr – 1954).

² Rzepecki Jan (1899–1983), ps. „Burmistrz”, „Prezes”, płk dypl.; w kampanii wrześniowej 1939 szef Oddz. III sztabu Armii „Kraków”; w l. 1940–1944 szef BiP KG ZWZ-AK; uczestnik Powstania Warszawskiego; po kapitulacji w obozach jenieckich Lamsdorf i Woldenberg; po uwolnieniu w kraju, p. o. kmtda „Nie”, od maja 1945 szef DSZ i od sierpnia 1945 prezes WiN; aresztowany przez UB 5 listopada 1945; wyrokiem WSR w Warszawie z 3 lutego 1947 skazany na 8 lat pozbawienia wolności (następnie ułaskawiony), po 1947 w Wydz. Studiów ASG WP; w l. 1949–1955 ponownie więziony.

³ Borucki Henryk (1913–1969), ps. „Czarny”; gen. bryg. PAL; od jesieni 1939 w konspiracji, m. in. kmtd Okręgu Warszawa Komendy Obrońców Polski; od maja 1940 kmtd główny Komendy Obrońców Polski; aresztowany 16 stycznia 1941 przez gestapo i osadzony na Pawiaku; 3 marca 1942 zbiegł; nie dopuścił do scalenia Komendy Obrońców Polski z AK; 9 czerwca 1942 ponownie aresztowany przez gestapo; 17 stycznia 1943 zbiegł z transportu do obozu koncentracyjnego; już wtedy pojawiły się sugestie, że w zamian za wolność dał Niemcom szereg zobowiązań; od kwietnia 1943 Kmdt Gł. PAL; 22 czerwca 1944 grupa likwidacyjna KWP m. st. W-wy podjęła nieudaną próbę zamachu na Boruckiego; w czasie powstania poza Warszawą; od stycznia 1945 w ludowym WP, służył m. in. w sztabie 1 Armii WP; aresztowany przez UB 9 marca 1945 po zarzucie m. in. współpracy z gestapo; skazany wyrokiem SWMW w 1954 na 15 lat pozbawienia wolności; zwolniony w 1956.

⁴ Sanojca Antoni (1899–1990), ps. „Knapik”, mjr dypl., inż.; w kampanii wrześniowej 1939 w obronie Warszawy – dca III/40 pp oraz dca odcinka „Wola”, następnie w l. 1939–1944 szef Oddz. I DG SZP/KG ZWZ-AK; w powstaniu od 7 sierpnia zca dcy Grupy „Północ” AK, ciężko ranny 9 sierpnia; po kapitulacji w obozie jenieckim Woldenberg; po uwolnieniu m. in. przewodniczący Zarządu Obszaru Południowego WiN; aresztowany przez UB 5 listopada 1945, wyrokiem WSR w Warszawie z 3 lutego 1947 skazany na 6 lat pozbawienia wolności (następnie ułaskawiony); zwolniony w lutym 1947; w 1949 ponownie aresztowany przez UB, więziony do 1953.

19 апреля 1951, Варшава. Протокол допроса
К. Мочарского («Мауриций»)

ГМРИ-П/562/51

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 19 апреля 1951 г.

Следственный офицер Министерства общественной безопасности в г. Варшаве – СОСИНЬСКИЙ Казимеж¹, младший лейтенант, допросил подозреваемого:

МОЧАРСКОГО Казимежа, сына Яна
Личные данные приобщены к делу.

Вопрос: Расскажите о Вашем участии в Варшавском восстании.

Ответ: В Варшавском восстании я принимал участие с момента его начала, т. е. с 1 августа 1944 г. до конца восстания. В течение всего времени восстания я работал на прежней должности в БИП. В рамках этой работы я обслуживал передаточно-приемную радиостанцию ультракоротких волн в отделении публичной информации. Одновременно я был начальником группы членов БИП, которая собирала данные о настроениях населения и проводила рецензию всей прессы, которая издавалась в Варшаве во время восстания. Кроме того, с первой половины сентября 1944 г., я являлся со-редактором и техническим руководителем газеты «Вядомосци повстаньче», вплоть до окончания восстания. В редакции этой газеты работал ВАРДЕН-ЗАГУРСКИЙ, псевдоним «Гоздава»², в качестве главного редактора, моя жена Зофия, псевдоним «Малина»³ – в качестве со-редактора и еще один член БИП, которого к нам направил ЖЕПЕЦКИЙ. Ни фамилии, ни псевдонима этого человека я не помню.

Вопрос: В чем заключалась работа БИП во время восстания?

Ответ: БИП во время восстания был придан коменданту АК для г. Варшавы. Это было сделано для того, чтобы развить во время восстания соответствующую акцию по пропаганде, для которой комендант АК, псевдоним «Монтер»^а «Хрущель»^а не имел организованного аппарата. БИП во время восстания вел следующие сферы работы: пропаганда, в состав которой входило издательство газет, пропагандные патрули, распространение, радиостанция, сеть гром-

**19 kwietnia 1951, Warszawa. Protokół przesłuchania
oficera BIP KG AK, por. Kazimierza Moczarskiego**

GMRI-II/562/51

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 19 kwietnia 1951 r.

Oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w W[arsza]-
wie – Sosiński Kazimierz¹, ppor. – przesłuchał podejrzanego:

MOCZARSKIEGO Kazimierza s. Jana
(personalia w aktach)

Pytanie: Jaki był wasz udział w Powstaniu Warszawskim?

Odpowiedź: W Powstaniu Warszawskim brałem udział od chwili jego wybuchu, tj. od 1 sierpnia 1944 r. do końca powstania. Przez cały czas powstania pracowałem na dawnym stanowisku w BIP. W ramach tej pracy obsługiwałem ultrakrótkofalową radiostację nadawczo-odbiorczą w Wydziale Informacji Politycznej. Byłem jednocześnie kierownikiem grupy członków BIP, która zbierała dane o nastrojach ludności i prowadziła recenzje wszystkich pism wychodzących w Warszawie w czasie powstania. Ponadto od pierwszej połowy września 1944 r. byłem współredaktorem i kierownikiem technicznym pisma „Wiadomości Powstańcze” aż do końca powstania. W redakcji tego pisma pracował WARDEJN-ZAGÓRSKI ps. „GOZDAWA”² jako naczelny redaktor, żona moja Zofia ps. „MALINA”³ – jako współredaktor i jeszcze jeden członek BIP-u, którego przysłał nam RZEPECKI. Nazwiska tego osobnika ani pseudonimu nie pamiętam.

Pytanie: Na czym polegała praca BIP w czasie powstania?

Odpowiedź: BIP w czasie powstania został przydzielony do komendanta AK na m. Warszawę. Zrobione to było w tym celu, aby rozwinąć w czasie powstania należyłą akcję propagandową, do której komendant AK ps. „MONTER”^a CHRUŚCIEL^a nie miał zorganizowanego aparatu. BIP w czasie powstania prowadził następujące odcinki pracy: propaganda, w skład której wchodziło wydawnictwo pism, patrole propagandowe, kolportaż, radiostacja, sieć megafonów oraz dla celów propagandowych był nakręcany pełnometrażowy film dokumentalny z powstania. Akcją pomocy żołnierzowi, tzw. akcja PŻ, prowadziła major ps. „LUDWIKA”⁴. Były to bezpłatne kantyny i kuchnie dla członków AK. Wydział informacji, do

коговорителей, а также для целей пропаганды был снят полнометражный документальный фильм о восстании. Акцию помощи солдату, т. н. акция П. Ж., вела майор, псевдоним «Людвика»⁴. Это были бесплатные буфеты и кухни для членов АК. Отделение информации, которому я подчинялся, проводило оценку работы, обслуживало радиостанцию, т. н. УКВ (ультракороткие волны), которых было шесть, осуществляло радиоперехват, собирало информацию об отношении населения к восстанию.

Вопрос: В чем заключалась ваша работа в БИП во время восстания?

Ответ: Во время восстания я был руководителем части с шифром «Рафал», насчитывающей около 10–15 человек, которая занималась сбором информации о настроениях населения, оценкой всех газет, издаваемых тогда в Варшаве – для КГ АК и Окр[ужной] комендатуры АК. Подлежащая мне часть обладала передаточно-приемной станцией УКВ с шифром «Рафал», а также сервисно-конструкторской радиомастерской. Отдел политической информации делился во время восстания на несколько таких местных отделов, с тем, чтобы остальные не совершали оценок прессы. С середины сентября 1944 г. до конца восстания я являлся со-редактором газеты «Ведомости повстаньче» и техническим руководителем этой газеты.

Вопрос: С какими организациями вы поддерживали контакт во время восстания?

Отв[ет]: Во время восстания я поддерживал контакт со «Стр[онництвом] Демократическим», только как его член. Кроме этого, ни с какими другими организациями я не поддерживал контакта.

На этом допрос был прерван. Протокол соответствует моим личным показаниям, после ознакомления подписываю.

Допросил:
(—) СОСИНЬСКИЙ
мл[адший] лейт[енант]

(—) МОЧАРСКИЙ Казимеж

5 экз. ХСз. (—)^a

Получают:

1 экз. – ген[ерал] Р.

1 экз. – полк[овник] Ф.

1 экз. – май[ор] Душа⁵

1 экз. – полк[овник] Н.

1 экз. – картотека

którego ja należałem, prowadził recenzje pracy, obsługiwał radiostację, tzw. UKF (ultrakrótkie fale), których było sześć, prowadził nasłuch radiowy, zbierał informacje o nastrojach ludności [i jej stosunku] do powstania.

Pytanie: Na czym polegała wasza praca w BIP w czasie powstania?

Odpowiedź: W czasie powstania byłem kierownikiem komórki pod kryptonimem „Rafał”, liczącej około 10–15 ludzi, która zajmowała się zbieraniem wiadomości o nastrojach ludności, recenzją wszystkich pism wychodzących wówczas w Warszawie – dla KG AK i Komendy Okręgowej AK. Podlegała mi komórka posiadała radiostację nadawczo-odbiorczą UKF kryptonim „Rafał” oraz warsztat radiowy reperacyjno-konstrukcyjny. Wydział Informacji Politycznej podzielony był w czasie powstania na kilka takich komórek terenowych z tym, że pozostałe nie robiły recenzji prasy. Od połowy września 1944 r. do końca powstania byłem współredaktorem pisma „Wiadomości Powstańcze” i kierownikiem technicznym tegoż pisma.

Pytanie: Z jakimi organizacjami utrzymywaliście kontakt w czasie powstania?

Odpowiedź: W czasie powstania utrzymywałem tylko kontakt ze Str[onnictwem] Demokratycznym o tyle, że byłem jego członkiem. Poza tym z żadnymi organizacjami kontaktu nie utrzymywałem.

Na tym przesłuchanie przerwano. Protokół jest zgodny z moimi zeznaniami, po przeczytaniu podpisuję.

Przesłuchiwał:
(—) Sosiński, ppor.

(—) Moczarski Kazimierz

5 egz. HSz. (—)^a
1 egz. – gen. R.
1 egz. – płk F.
1 egz. – mjr Dusza⁵
1 egz. – płk N.
1 egz. – kartoteka

IPN, 0330/92, t. 4, k. 84–85.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Pod tekstem dokumentu odręcznie wpisana data: 28.4.51 r. i nieczytelna paraafa.

Примечания

^a Неразборчивая пометка.

¹ Сосиньский Казимеж (1928), подпоручик, член ПОРП; с 1944 член комсомола на Волыни, в 1946 переселен в Польшу; в 1947–1948 сотрудник Особого отделения Воеводского управления гражданской милиции г. Варшавы; в 1948–1951 последовательно следственный офицер/старший следственный офицер Особого отделения и II отделения I отдела Главного управления гражданской милиции; с 1951 (официально с июля; письмо о переводе Сосиньского из Главного управления гражданской милиции в Особое бюро Министерства общественной безопасности направлено в Департамент кадров Министерства общественной безопасности в июне 1951) по 1952 старший следственный офицер последовательно 2 секции II отделения Особого бюро Министерства общественной безопасности и 1 секции IV отдела X департамента Министерства общественной безопасности; в 1954–1957 преподаватель кафедры истории рабочего движения Центра подготовки Министерства общественной безопасности/Комитета по делам общественной безопасности/МВД в Легионово; с 1957 в I отделении, затем в Инспекционном отделении Следственного бюро МВД; в 1965–1972 начальник Общего отделения Следственного бюро МВД (подполковник гражданской милиции – 1965). На момент допроса Сосиньский официально еще служил в Гражданской милиции.

² Вардейн-Загурский Тадеуш (1892), псевдоним «Гоздава», дипломированный майор пехоты; во время сентябрьской кампании 1939 офицер II отдела штаба армии «Люблин»; с конца 1940 по 1944 заместитель начальника VI отдела (БИП) ГК СВБ-АК; во время восстания связной офицер ГК АК; в конце августа 1944 в штабе группы «Север», потом редактор «Вядомосьци Повстаньче»; после капитуляции избежал плена; арестован гестапо осенью 1944, в декабре 1944 убит в районе Ченстоховы.

³ Мочарская Зофия (1918–1977), псевдоним «Малина»; с 1943 в Отделении дознания и следствия Отдела диверсий против лиц Управления подпольной борьбы г. Варшавы; участница восстания, ранена; в 1949–1955 в заключении.

⁴ Фальковская Ядвига (1889), старший инструктор Союза польских харцеров; до 1939 начальник Программного отделения Женской штаб-квартиры Союза польских харцеров; во время сентябрьской кампании 1939 в обороне Варшавы – руководила работой военного госпиталя на ул. Коперника; с осени 1939 комендант Варшавской хоругви харцеров; с осени 1942 заместитель начальника Женской военной службы ГК АК; убиита 7 августа 1944 на ал. Неподлеглиости, 223 (рядом с комплексом Варшавского политехнического института), по всей вероятности, солдатами бригады РОНА.

⁵ Душа Юзеф (1913), майор; член Польской рабочей партии; с 1945 следственный офицер VIII отдела I департамента Министерства общественной безопасности; с июля 1947 старший следственный офицер II отдела следственного департамента Министерства общественной безопасности; с марта 1950 руководитель 3 секции II отдела Специального бюро Министерства общественной безопасности; с июля 1950 по ноябрь 1951 заместитель начальника II отдела Специального бюро Министерства общественной безопасности; с декабря 1951 по февраль 1954 начальник IV отдела X департамента Министерства общественной безопасности (подполковник); уволен в марте 1955.

Przypisy

^a Nieczytelna parafa.

¹ Sosiński Kazimierz (ur. 1928), ppor., członek PZPR; od 1944 członek Komsomołu na Wołyniu, w 1946 przesiedlony do Polski; w l. 1947–1948 funkcjonariusz Wydz. Specjalnego KWMO w Warszawie; w l. 1948–1951 kolejno of./st. of. śledczy Wydz. Specjalnego i Wydz. II Oddz. I KGMO; od 1951 (formalnie od lipca; pismo dot. przeniesienia Sosińskiego z KGMO do Biura Specjalnego MBP zostało skierowane do Dep. Kadr MBP w czerwcu 1951) do 1952 kolejno st. of. śledczy Sekcji 2 Wydz. II Biura Specjalnego MBP i sekcji 1 Wydz. IV Dep. X MBP; w l. 1954–1957 wykładowca katedry historii ruchu robotniczego Centrum Wykształcenia MBP/KdsBP/MSW w Legionowie; od 1957 w Wydz. I, następnie w Wydz. Inspekcji Biura Śledczego MSW; w l. 1965–1972 naczelnik Wydz. Ogólnego Biura Śledczego MSW (ppłk MO – 1965). W momencie przesłuchania Sosiński formalnie jeszcze służył w MO.

² Wardejn-Zagórski Tadeusz (ur. 1892), ps. „Gozdawa”, mjr dypl. piech.; w kampanii wrześniowej 1939 of. Oddz. II sztabu Armii „Lublin”; od końca 1940 do 1944 zca szefa Oddz. VI (BiP) KG ZWZ-AK; w powstaniu of. łącznikowy w KG AK; pod koniec sierpnia 1944 w sztabie Grupy „Północ”, potem red. „Wiadomości Powstańczych”; po kapitulacji uniknął niewoli; aresztowany przez gestapo jesienią 1944, w grudniu 1944 został zamordowany w rej. Częstochowy.

³ Moczarska Zofia (1918–1977), ps. „Malina”, od 1943 w dziale dochodzeniowo-śledczym Wydz. Dywersji Osobowej KWP m. st. W-wy; uczestniczka powstania, ranna; w l. 1949–1955 więziona.

⁴ Falkowska Jadwiga (ur. 1889), hm. RP; do 1939 kierowniczka Wydz. Programowego Gł. Kwatery Żeńskiej ZHP; w kampanii wrześniowej 1939 w obronie Warszawy – prowadziła szpital wojskowy przy ul. Kopernika; od jesieni 1939 kmdtka Warszawskiej Chorągwi Harcerek; od jesieni 1942 zca szefa WSK w KG AK; od 1944 w Podwydziale Pomocy Żołnierzowi Oddz. VI (BiP) KG AK; zamordowana 7 sierpnia 1944 przy al. Niepodległości 223 (poblizie kompleksu Politechniki Warszawskiej) prawdopodobnie przez żołnierzy brygady „RONA”.

⁵ Dusza Józef (ur. 1913), mjr; członek PPR; od 1945 of. śledczy Wydz. VIII Dep. I MBP; od lipca 1947 st. of. śledczy Wydz. II Dep. Śledczego MBP; od marca 1950 kierownik Sekcji 3 Wydz. II Biura Specjalnego MBP; od lipca 1950 do listopada 1951 zca naczelnika Wydz. II Biura Specjalnego MBP; od grudnia 1951 do lutego 1954 naczelnik Wydz. IV Dep. X MBP (ppłk); zwolniony w marcu 1955.

25 августа 1951, Варшава. Протокол допроса
Ю. Шостака («Филипп»)

Протокол
допроса подозреваемого

г. Варшава, 25 августа 1951 г.

БОГУШ Ян¹, младший лейтенант, следственный офицер Министерства общественной безопасности в г. Варшаве, допросил в качестве подозреваемого:

ШОСТАК Юзеф, сын Антония
(личные данные приобщены к делу)

Воп[рос]: Когда и при каких обстоятельствах вы попали в лагерь в Вольденберге?

Отв[ет]: За несколько дней до капитуляции Варшавского восстания ГК орг[анизации] АК, расположенное в В[арша]ве по ул. Пиуса [XI] (в настоящее время Пенкная) в доме ПАСТы прошло специальное совещание. В совещании приняли участие, в том числе: ЯНКОВСКИЙ – делегат Лондонского правительства в стране, ген. «БУР»-КОМОРОВСКИЙ – главный комендант организации АК, генерал ПЕЛЧИНЬСКИЙ, пс[евдоним] «Гжегож» – шеф штаба ГК орг[анизации] АК, ген. ХРУЩЕЛЬ, пс[евдоним] «Монтер» – комендант Варшавского округа, и тогда командир восстания, ген. ОКУЛИЦКИЙ Леопольд, пс[евдоним] «Недзвядек», в замещительстве шефа штаба, полк[овник] ИРАНЕК-ОСМЕЦКИЙ – шеф Отдела II-го КГ орг[анизации] АК, я, т. е. ШОСТАК Юзеф – шеф Отдела III, а также мог быть ПУЖАК² и ЖЕПЕЦКИЙ Ян, пс[евдоним] «Презес». На этом совещании было принято решение о капитуляции восстания. На основе акта о капитуляции восстания и приказа ген. «БУРА»-КОМОРОВСКОГО все офицеры, принимавшие участие в восстании, должны пойти в лагерь. Акт о капитуляции восстания с немецкой стороны подписывал фон дем БАХ, а со стороны ГК орг[анизации] АК полк[овник] ИРАНЕК-ОСМЕЦКИЙ, GERMAN Францишек (?), а также лейтенант запаса – юрист, ни фамилии, ни псевдонима которого не помню.

По вопросу переговоров, еще перед изданием акта о капитуляции, к немецким властям в г. Ожаров ездил подполковник ДОБРОВОЛЬСКИЙ и GERMAN Францишек. В капитуляционном акте части АК

**25 sierpnia 1951, Warszawa. Protokół przesłuchania
płk. Józefa Szostaka, „Filipa”**

Protokół
przesłuchania podejrzanego

Warszawa, dnia 25 sierpnia 1951 r.

Bogusz Jan¹, ppor., oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, przesłuchał w charakterze podejrzanego:

SZOSTAKA Józefa s. Antoniego
(personalia w aktach)

Pytanie]: Kiedy i w jakich okolicznościach dostaliście się do obozu w Woldenbergu?

Odpowiedź]: Na kilka dni przed kapitulacją Powstania Warszawskiego w KG org[anizacji] AK mieszczącej się w W[arsza]wie przy ul. Piusa [XI] (obecnie Pięknej) w domu PAST-y odbyła się specjalna narada. W naradzie udział wzięli, a to: JANKOWSKI – Delegat Rządu Londyńskiego na Kraj, gen. „BÓR” – KOMOROWSKI – Komendant Główny org[anizacji] AK, gen. PEŁCZYŃSKI ps. „Grzegorz” – szef sztabu KG org[anizacji] AK, gen. CHRUŚCIEL ps. „Monter” – Komendant Obszaru Warszawskiego, a wówczas dowódca powstania, gen. OKULICKI Leopold ps. „Niedźwiadek” w zastępstwie szefa sztabu, płk IRANEK-OSMECKI – szef Oddziału II KG org[anizacji] AK, ja, tj. SZOSTAK Józef – szef Oddziału III oraz mógł być PUŻAK² i RZEPECKI Jan ps. „Prezes”. Na naradzie tej zapadła decyzja o kapitulacji powstania. Na podstawie aktu o kapitulacji powstania i rozkazu gen. „BORA” – KOMOROWSKIEGO wszyscy oficerowie, biorący udział w powstaniu, powinni iść do obozu. Akt o kapitulacji powstania ze strony niemieckiej podpisywał von den BACH, a z ramienia KG org[anizacji] AK płk IRANEK-OSMECKI, HERMAN Franciszek (?) oraz por. rezerwy – prawnik, którego nazwiska ani pseudonimu nie pamiętam.

W sprawie pertraktacji, jeszcze przed wydaniem aktu o kapitulacji, do władz niemieckich w Ożarowie jeździł ppłk DOBROWOLSKI i HERMAN Franciszek. W akcie kapitulacyjnym oddziały AK zostały potraktowane jako regularne oddziały wojskowe. Natomiast oddziałom innych organizacji, jak np. Armii Ludowej, nie przyznano praw kombatanckich. Potraktowano [ich członków] jako niekombatantów – wyjęto spod prawa

были отнесены к регулярным воинским частям. Однако частям других организаций, как например, Армии Людовой не присвоено прав военнослужащих. Они не были отнесены к воинским в соответствии с нормами международного права. Поэтому некоторые части АЛ шли в лагерь как части организации АК.

6 октября 1944 г. я вместе с офицерами КГ орг[анизации] АК вышел из В[арша]вы в г. Ожаров, откуда 7 октября [мы] отправились на железнодорожном транспорте в лагерь в Ламсдорфе неподалеку от г. Ополе. Я должен сказать, что еще до выхода из В[арша]вы ген. ПЕЛЧИНЬСКИЙ и «БУР»-КОМОРОВСКИЙ дали поручение ОКУЛИЦКОМУ Леопольду, чтобы он остался в стране в качестве коменданта оставшихся в подполье частей организации АК. Вместе с ОКУЛИЦКИМ из КГ организации АК остался также майор псевдоним «Козас»³, а также другие, о которых я не знал. Эти люди во главе с ген. ОКУЛИЦКИМ, пс[евдоним] «Недзвядек», как я уже выше упомянул, получили поручение руководить подпольной деятельностью орг[анизации] АК в стране.

Кроме того, эти вопросы регулировались указаниями, присланными из Лондона в конце 1943 г. Указания говорили о том, что в случае входа советских войск на территорию Польши, организация должна уйти еще глубже в подполье. ОКУЛИЦКИЙ Леопольд остался в стране и осуществлял вышеупомянутые указания. Эти директивы персонально происходили от МИКОЛАЙЧИКА и ген. СОСНКОВСКОГО.

На этом протокол был прерван, протокол был записан согласно содержанию моих показаний, который, прочитав, я собственноручно подписываю.

Допросил:
(—) БОГУШ Ян,
мл[адший] л[ейтенант]

Показания дал:
(—) ШОСТАК Юзеф

Сделано 6 экз.

Получают:

1. ген. Р.
2. пол. Р.
3. [...]а
4. Деп[артамент] III
5. папка
6. в документацию

międzynarodowego. Dlatego też niektóre oddziały AL szły do obozu jako oddziały organizacji AK.

W dniu 6 października 1944 r. ja wraz z oficerami KG org[anizacji] AK wyszliśmy z W[arsza]wy do Ożarowa, skąd 7 października odjechaliśmy transportem kolejowym do obozu w Lamsdorfie pod Opolem. Muszę nadmienić, że jeszcze przed wyjściem z W[arsza]wy gen. PEŁCZYŃSKI i „BÓR” – KOMOROWSKI wydali polecenie OKULICKIEMU Leopoldowi, aby pozostał w kraju jako komendant pozostałych w konspiracji oddziałów organizacji AK. Razem z OKULICKIM z KG org[anizacji] AK pozostał również mjr ps. „KOZAS”³ oraz inni, o których nie wiedziałem. Ludzie ci na czele z gen. OKULICKIM ps. „Niedźwiadek”, jak to już wyżej podałem, otrzymali polecenie kierowania działalnością konspiracyjną org[anizacji] AK w kraju.

Poza tym sprawy te regulowały wytyczne nadesłane z Londynu w końcu 1943 r. Wytyczne mówiły o tym, że na wypadek wkroczenia wojsk radzieckich na tereny Polski organizacja powinna wejść jeszcze głębiej w podziemie. OKULICKI Leopold pozostał w kraju i realizował wyżej wspomniane wytyczne. Dyrektywy te personalnie pochodziły od MIKOŁAJCZYKA i gen. SOSNKOWSKIEGO.

Na tym protokół przerwano. Protokół został zapisany zgodnie z treścią moich zeznań, który po przeczytaniu własnoręcznie podpisuję.

Przesłuchał:
(—) Bogusz Jan, ppor.

Zeznał:
(—) Szostak Józef

Wyk. 6 egz.

Otrzymują:

1. Gen. R.
2. Płk R.
3. [...]a
4. Dep[artament] III
5. Teczka
6. a/a

IPN, 0330/122, k. 185–189.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

W prawym górnym rogu pieczętka: ŚCIŚLE TAJNE. Na końcu dokumentu pieczętka: 29 SIERP[NIA] 1951.

Примечания

^a Буквы плохо разборчивы. По всей вероятности: *Б/Г*.

¹ Богуш Ян (1929), подпоручик, член ПОРП; в 1948–1950 сотрудник Поветового управления общественной безопасности г. Мелец, затем в Поветовом управлении общественной безопасности г. Ниско; с сентября 1950 младший следственный офицер и следственный офицер I секции II отделения Следственного департамента Министерства общественной безопасности, с 1955 в VII департаменте Комитета по делам общественной безопасности; в 1957–1980 сотрудник (в т. ч. начальник II отделения) Следственного бюро МВД; уволен в 1980 (полковник гражданской милиции – 1971).

² Пужак Казимеж (1893), псевдоним «Базилий», политический деятель и деятель национально-освободительного движения; в 1919–1935 депутат Сейма RP; в 1921–1939 генеральный секретарь Польской социалистической партии; в 1939–1945 предводитель ПСП-СРН, одновременно командующий Гвардией Людовой ПСП; в 1944–1945 председатель Совета национального единства; 27 марта 1945 арестован советскими органами безопасности и вывезен в Москву – осужден Военной коллегией Верховного Суда СССР в «процессе 16-ти» (19–21 июня 1945), приговорен к 1,5 года лишения свободы; освобожден в том же, 1945, вернулся в Польшу; в мае 1947 арестован УБ, приговором районного военного суда г. Варшавы от 19 ноября 1948 осужден к 10 годам лишения свободы; 30 апреля 1950 умер в тюрьме в Равиче.

³ По всей вероятности, «Цозась».

Przypisy

^a Dwie słabo czytelne litery. Prawdopodobnie: *B/G*.

¹ Bogusz Jan (ur. 1929), ppor., członek PZPR; w l. 1948–1950 funkcjonariusz PUBP w Mielcu, następnie w PUBP w Nisku; od września 1950 mł. of. i of. śledczy Sekcji I Wydz. II Dep. Śledczego MBP, od 1955 w Dep. VII KdsBP; w l. 1957–1980 funkcjonariusz (m. in. naczelnik Wydz. II) Biura Śledczego MSW, ; zwolniony w 1980 (płk MO – 1971).

² Pużak Kazimierz (ur. 1893), ps. „Bazyli”, działacz polityczny i niepodległościowy; w l. 1919–1935 poseł na Sejm RP; w l. 1921–1939 sekretarz generalny PPS; w l. 1939–1945 przywódca PPS-WRN, jednocześnie kmdt GL PPS; w l. 1944–1945 przewodniczący Rady Jedności Narodowej; 27 marca 1945 podstępnie aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa i wywieziony do Moskwy – sądzony przez Kolegium Wojskowe SN ZSRS w „procesie szesnastu” w dn. 19–21 czerwca 1945, skazany na 1,5 roku pozbawienia wolności; zwolniony jeszcze w 1945, powrócił do Polski; w maju 1947 aresztowany przez UB, wyrokiem WSR w Warszawie 19 listopada 1948 skazany został na 10 lat pozbawienia wolności; 30 kwietnia 1950 prawdopodobnie zamordowany w więzieniu w Rawiczu.

³ Zapewne „Cozaś”.

19 сентября 1951, [Москва]. Из протокола допроса военного
коменданта Варшавы генерал-лейтенанта люфтваффе
Р. Штагеля

Протокол допроса
обвиняемого Штагеля Рейнера
от 19 сентября 1951 года

ШТАГЕЛЬ Рейнер, 1892 года рождения, уроженец гор. Билефельд (Германия), немец, германский подданный, беспартийный, генерал-лейтенант германской армии.

Переводчик старший лейтенант ШИЛОВА об ответственности за заведомо ложный перевод предупреждена по ст. 95 УПК РСФСР.

Допрос начат в 12-40.
Допрос окончен в 20-00.

[...]

Вопрос: Что Вы рассказывали ГЕРСТЕНБЕРГУ¹ о своей работе военным комендантом Варшавы?

Ответ: Я сейчас об этом вспомнить не могу.

Вопрос: Вы рассказывали ГЕРСТЕНБЕРГУ о своем участии в подавлении Варшавского восстания?

Ответ: Не исключена возможность, что я ГЕРСТЕНБЕРГУ рассказывал что-либо о своем участии в подавлении Варшавского восстания.

Вопрос: На этом же допросе ГЕРСТЕНБЕРГ по поводу Вашего участия в подавлении Варшавского восстания показал: «На мой вопрос по этому поводу ШТАГЕЛЬ уклончиво ответил, что это была „тяжелая и напряженная работа” и которую ему не удалось закончить». Вы имели в виду жестокость, с которой Вы расправлялись с жителями гор. Варшавы, восставшими против немцев?

Ответ: Не отрицаю того, что в ходе тяжелых уличных боев с повстанцами гибло большое количество мирного населения. Поэтому я, видимо, и говорил Герстенбергу, что это была «тяжелая и напряженная работа», хотя в ходе подавления восстания я не ставил своей целью разрушения Варшавы и уничтожения мирного населения.

Вопрос: Далее ГЕРСТЕНБЕРГ о Варшавском восстании показы-

**19 września 1951, [Moskwa]. Protokół przesłuchania
komendanta garnizonu Warszawa gen. Reinera Stahela**

Protokół przesłuchania
oskarżonego Stahela Reinera
z 19 września 1951 roku

Stahel Reiner, urodzony w 1892 roku w Bielefeld (Niemcy), Niemiec, poddany niemiecki, bezpartyjny, gen. por. armii niemieckiej.

Tłumacz starszy lejtnant Szyłowa została uprzedzona o odpowiedzialności za świadomie zafalszowany przekład z art. 95 kpk RFSRS.

Przesłuchanie rozpoczęto o 12-40.
Przesłuchanie zakończono o 20-00.

[...]

Pytanie: Co opowiadaliście Gerstenbergowi¹ o swojej pracy komendanta wojskowego Warszawy?

Odpowiedź: Nie mogę sobie tego teraz przypomnieć.

Pytanie: Czy opowiadaliście Gerstenbergowi o swoim udziale w stłumieniu Powstania Warszawskiego?

Odpowiedź: Nie wykluczam takiej możliwości, że o moim udziale w stłumieniu Powstania Warszawskiego coś Gerstenbergowi mówiłem.

Pytanie: W trakcie tegoż przesłuchania Gerstenberg zeznał na temat waszego udziału w stłumieniu Powstania Warszawskiego: „Na moje pytanie w tej sprawie Stahel wymijająco odpowiedział, że była to «ciężka i nieprzyjemna robota, której nie udało mu się zakończyć». Czy mieliście na myśli okrucieństwo, z jakim rozprawiliście się z mieszkańcami Warszawy, którzy powstali przeciw Niemcom?

Odpowiedź: Nie przeczę, że w toku ciężkich walk ulicznych z powstańcami ginęła duża liczba ludności cywilnej. Prawdopodobnie właśnie dlatego mówiłem Gerstenbergowi, że była to „ciężka i nieprzyjemna robota”, mimo iż podczas tłumienia powstania nie było moim celem zburzenie Warszawy i wymordowanie ludności cywilnej.

Pytanie: Dalej Gerstenberg zeznaje na temat Powstania Warszawskiego: „W kwaterze głównej było wiele rozmów o ciężkich walkach w Warszawie. Keitel² i Ribbentrop³ wyrażali opinię, że po stłumieniu powstania

вает: «В ставке было много разговоров о тяжелых боях в Варшаве. КЕЙТЕЛЬ² и РИББЕНТРОП³ выражали мнение, что после подавления восстания Варшаву следует снести с лица земли». Вы не могли не знать мнений фашистских главарей?

Ответ: Я лично знал о приказе ГИТЛЕРА по вопросу преднамеренного уничтожения гор. Варшавы и ее жителей. Однако об этом мне стало известно перед моим отъездом из Варшавы в Румынию. Поэтому я не причастен к практическому выполнению этого гитлеровского приказа.

Вопрос: Это неправда. Польскую столицу – Варшаву, Вы планомерно стали разрушать и зверски убивать ее жителей с первых дней восстания там. Покажите об этом.

Ответ: Не отрицаю, что я отдал приказ стрелять в польских граждан, восставших против немцев. Я имел цель подавить восстание, но не уничтожение Варшавы и ее населения. Не отрицаю, что в ходе подавления восстания немцы чинили зверства над жителями Варшавы. Но специальных приказов о применении зверств я, будучи главноначальствующим, не издавал.

Вопрос: Вы пытаетесь уклониться от ответственности. Вам зачитываются в переводе с русского на немецкий язык показания свидетеля ВАЛЮШ Августина-Тадеуша, о зверствах немцев в первые дни Варшавского восстания⁴. Почему Вы об этом не рассказываете?

Ответ: Показания польского гражданина ВАЛЮШ я слышал в переводе на немецкий язык. Все события, о которых он показывает, действительно происходили в бытность моей службы в качестве военного коменданта гор. Варшавы и, в тот период, когда я стоял во главе войск немецкой армии, которые были заняты подавлением Варшавского восстания. Но о зверствах, о которых показывает свидетель, я лично не знал.

Вопрос: Вам также зачитываются показания польской гражданки МОНЧКИ Брониславы⁵. Покажите о своем участии в этих зверствах.

Ответ: Показания свидетельницы МОНЧКИ мне понятны, и достоверность их оспаривать не могу. Как я уже ранее показывал, что действительно первые дни я руководил подавлением Варшавского восстания. Не отрицаю возможности зверств со стороны немцев к полякам, но я лично в этом участия не принимал.

Вопрос: Вы пытаетесь искусственно отделить себя от руководимой Вами армии, которая чинила зверства. Из показаний польских граждан ГРАБОВСКОЙ Станиславы⁶ и ХОЛОДОВСКОЙ Леокадии⁷, которые Вам зачитываются в переводе на немецкий язык, видно, что чинимые немцами, под Вашим руководством, зверства над жителями

Warszawę należy zmieść z oblicza ziemi”. Nie mogliście nie znać opinii faszystowskich przywódców.

Odpowiedź: Osobiście wiedziałem o rozkazie Hitlera co do celowego zniszczenia m. Warszawy i jej mieszkańców. Dowiedziałem się jednak o tym przed moim wyjazdem z Warszawy do Rumunii. Dlatego nie mam nic wspólnego z praktycznym wypełnieniem tego hitlerowskiego rozkazu.

Pytanie: To nieprawda. Stolicę Polski Warszawę zaczęliście planowo burzyć i bestialsko zabijać jej mieszkańców od pierwszych dni powstania. Złóżcie o tym zeznanie.

Odpowiedź: Nie zaprzeczam, że wydałem rozkaz strzelania do obywateli polskich, którzy powstali przeciwko Niemcom. Moim celem było stłumienie powstania, lecz nie zniszczenie Warszawy i jej ludności. Nie zaprzeczam, że w toku tłumienia powstania Niemcy dokonywali bestialstw wobec mieszkańców Warszawy. Lecz jako głównodowodzący nie wydałem specjalnych rozkazów o stosowaniu okrucieństwa.

Pytanie: Próbujecie uchylić się od odpowiedzialności. Odczytano wam w przekładzie z języka rosyjskiego na niemiecki zeznania świadka Walusia Augustyna Tadeusza o bestialstwach Niemców w pierwszych dniach Powstania Warszawskiego⁴. Dlaczego o tym nie mówicie?

Odpowiedź: Zeznania obywatela polskiego Walusia słyszałem w przekładzie na język niemiecki. Wszystkie wydarzenia, o których zeznaje, miały rzeczywiście miejsce, gdy służyłem jako komendant wojskowy m. Warszawy i w tym okresie, gdy stałem na czele wojsk armii niemieckiej, które tłumyły Powstanie Warszawskie. Lecz o bestialstwach, o jakich zeznaje świadek, osobiście nie wiedziałem.

Pytanie: Odczytywano wam także zeznania obywatelki polskiej Monczki Bronisławy⁵. Opiszcie swój osobisty udział w tych bestialstwach.

Odpowiedź: Zeznania świadka Monczki zrozumiałem i nie mogę podważać ich wiarygodności. Jak już zeznawałem wcześniej, rzeczywiście w pierwszych dniach kierowałem tłumieniem Powstania Warszawskiego. Nie odrzucam możliwości okrucieństw ze strony Niemców wobec Polaków, lecz osobiście nie brałem w tym udziału.

Pytanie: Usiłujecie sztucznie oddzielić siebie od kierowanej przez was armii, która dokonywała bestialstw. Z zeznań obywaterek polskich Grabowskiej Stanisławy⁶ i Chołodowskiej Leokadii⁷, odczytanych wam w przekładzie na język niemiecki wynika, że bestialstwa dokonywane pod waszym dowództwem przez Niemców na mieszkańcach m. Warszawy nosiły charakter zorganizowany. Proszę nie taić i zeznać o tym.

Odpowiedź: Zeznania Grabowskiej i Chołodowskiej również zrozumiałem. Nie neguję ich prawdopodobieństwa, lecz osobiście nie organizowałem przedstawionych w tych zeznaniach okrucieństw wobec mieszkańców

гор. Варшавы носили организованный характер. Не скрывайте, покажите об этом.

Ответ: Показания ГРАБОВСКОЙ и ХОЛОДОВСКОЙ мне также понятны. Правдоподобность их не отрицаю, но я лично не организовывал указанных в этих показаниях зверств над жителями Варшавы. Не исключаю возможность, что полиция имела какие-либо указания об этом. Но я лично полиции не отдавал приказаний об истреблении польских граждан, хотя она ^анекоторое время мне подчинялась^а.

Вопрос: Вам предъявляется статья из газеты «Речипосполита Польска» от 18/VIII-[19]44 г. за № 29/101⁸, из которой также усматривается о планомерном разрушении польской столицы. Говорите об этом правду?

Ответ: Статья из польской газеты мне переведена на немецкий язык, содержание ее я знаю. Прошу поверить, что, хотя я возглавлял подавление Варшавского восстания с первых его дней, но о зверствах немецких частей мне не было известно. Мой штаб был блокирован, я был ограничен в руководстве боевыми действиями. Что же касается действий бригады СС под руководством КАМИНСКОГО, то я ни в какой мере ей не руководил. Она действовала самостоятельно. За действия ранее подчиненных мне частей я не снимаю с себя ответственности, хотя я и не издавал приказов об уничтожении населения и разрушении города.

Протокол допроса записан с моих слов правильно, и мне переведен на немецкий язык.

ШТАГЕЛЬ⁶

Допросил:

Нач[альник] отд[еления] следотдела
2 Гл[авного] управления МГБ СССР
Майор ЛАПШИН (—)⁶

Перевела:

Ст[арший] переводчик
2 Гл[авного] управления МГБ СССР
Ст[арший] лейтенант ШИЛОВА (—)⁶

ЦА ФСБ РФ, д. № Н-21101, л. 158–170.

Подлинник на русском языке, рукопись.

Каждый лист документа подписан Р. Штагелем.

Warszawy. Nie wykluczam możliwości, że policja miała co do tego jakieś wytyczne. Lecz osobiście nie wydawałem policji rozkazów wyniszczenia obywateli polskich, mimo iż ^a-przez pewien czas mi podlegała^a.

Pytanie: Przedstawiono wam artykuł z gazety „Rzeczpospolita Polska” z 18/VIII-[19]44 roku, nr 29/101⁸, z którego także można wnioskować o planowym zniszczeniu polskiej stolicy. Powiedźcie o tym prawdę.

Odpowiedź: Artykuł z polskiej gazety przetłumaczono mi na język niemiecki, treść jego znam. Proszę uwierzyć, że chociaż od pierwszych dni stałem na czele tłumienia Powstania Warszawskiego, to o bestialstwach jednostek niemieckich nie wiedziałem. Mój sztab był zablokowany, miałem ograniczenia w kierowaniu działaniami bojowymi. Co się zaś tyczy działań brygady SS pod dowództwem Kamińskiego, to ja w żadnym stopniu nią nie dowodziłem. Działała samodzielnie. Za działania wcześniej podporządkowanych mi jednostek nie zdejmuję z siebie odpowiedzialności, mimo że nie wydawałem rozkazów zniszczenia ludności i zburzenia miasta.

Protokół przesłuchania spisano według moich słów wiernie i przetłumaczono mi na język niemiecki.

Stahel^b

Przesłuchał:

Nacz[elnik] Wydz[iału] Oddziału Śledczego
2 Zarządu Gł[ównego] MGB ZSRS
Major Łapszyn (—)^b

Przełożyła:

St[arszy] tłumacz
2 Zarządu Gł[ównego] MGB ZSRS
St[arszy] lejtnant Szyłowa (—)^b

CA FSB FR, D. nr N-21101, k. 158–170.

Oryginał w języku rosyjskim, rękopis.

Każda karta dokumentu podpisana przez R. Stahela.

Przypisy

^{a-a} Przy wierszu na lewym marginesie odręcznie dopisany znak zapytania.

^b Podpis odręczny.

¹ Gerstenberg Alfred, gen. por.; w 1944 dca Luftwaffe w Rumunii; od końca sierpnia 1944 w niewoli sowieckiej, zmarł 12 października 1955.

Примечания

- ^{a-а} Рядом со строкой на левом поле вопросительный знак от руки.
^б Собственноручная подпись.

¹ Герстенберг Альфред, генерал-поручик; в 1944 командующий люфтваффе в Румынии; с конца августа 1944 в советском плену, умер 12 октября 1955.

² Кейтель Вильгельм (1882), фельдмаршал; в 1938–1941 глава Верховного командования вермахта; с мая по август 1945 в американском плену; осужден Международным военным трибуналом в Нюрнберге, 1 октября 1946 признан виновным в совершении военных преступлений и приговорен к смертной казни; 16 октября 1946 казнен.

³ Риббентроп Иоахим (1893), обергруппенфюрер СС, дипломат, член рейхстага; в 1937–1945 министр иностранных дел III Рейха; арестован союзниками; осужден Международным военным трибуналом в Нюрнберге, 1 октября 1946 признан виновным в совершении военных преступлений и приговорен к смертной казни; 16 октября 1946 казнен.

⁴ Ср. док. № 97.

⁵ Ср. док. № 96. Там Мончка Бронислав.

⁶ Ср. док. № 94.

⁷ Ср. док. № 95.

⁸ Ср. Приложение, док. № 1.

² Keitel Wilhelm (ur. 1882), feldmarszałek; w l. 1938–1945 szef OKW; od maja do sierpnia 1945 w amerykańskiej niewoli; następnie sądzony przez MTN, 1 października 1946 uznany winnym zbrodni wojennych i skazany na karę śmierci; 16 października 1946 stracony.

³ Ribbentrop Joachim (ur. 1893), SS Obergruppenführer, dyplomata, członek Reichstagu; w l. 1937–1945 minister spraw zagranicznych III Rzeszy; ujęty przez aliantów; następnie sądzony przez MTN, 1 października 1946 uznany winnym zbrodni wojennych i skazany na karę śmierci; 16 października 1946 stracony.

⁴ Por. dok. 97.

⁵ Por. dok. 96. Tam Monczka Bronisław.

⁶ Por. dok. 94.

⁷ Por. dok. 95.

⁸ Por. Aneks, dok. 1.

**4 декабря 1951, Москва. Обвинительное заключение
по делу военного коменданта Варшавы генерал-лейтенанта
люфтваффе Р. Штагеля**

По следственному делу № 5083

Обвинительное заключение

по обвинению ШТАГЕЛЬ Рейнера в преступлениях, предусмотренных ст. 1 Указа Президиума Верховного Совета Союза ССР от 19 апреля 1943 года, а также по ст. 2 § 1 п.п. «а», «в» и «с» Закона № 10 Контрольного Совета в Германии.

За участие в подготовке и ведении Германией преступной войны против Советского Союза было возбуждено уголовное преследование против военнопленного генерал-лейтенанта бывш[ей] германской армии ШТАГЕЛЬ Рейнера.

Следствием по делу установлено, что ШТАГЕЛЬ, будучи офицером германской армии, в 1918 году участвовал в подавлении революции в Финляндии, организовав там из контрреволюционного элемента добровольческую бригаду, принял активное участие в разгроме финской Красной гвардии.

В последующее время до 1925 года ШТАГЕЛЬ занимался организацией и обучением шюцкора – ядра реакционной белофинской армии.

За контрреволюционную деятельность ШТАГЕЛЬ был награжден финским реакционным правительством орденом «Белая роза» (л.д. 15, 36, 37, 96–109, 141, 178, 235, 244).

Возвратившись в Германию, ШТАГЕЛЬ с 1925 по 1933 год являлся одним из руководителей военного союза «Стальной шлем» и вел идеологическую борьбу против коммунистической партии Германии, за создание фашистской диктатуры (л.д. 38, 142, 144–147, 178, 227).

После прихода к власти Гитлера в 1933 г. ШТАГЕЛЬ добровольно поступил на службу в германскую армию и, занимая в ней различные командные должности, участвовал в воссоздании и перевооружении гитлеровской армии в целях подготовки ее к агрессивной войне против свободлюбивых народов (л.д. 15, 38, 39, 106–108, 142, 178, 227).

В июне 1941 года ШТАГЕЛЬ, будучи командиром зенитно-артиллерийского полка фашистской армии, принял непосредственное

4 grudnia 1951, Moskwa. Akt oskarżenia gen. Reinera Stahela

Dotyczy sprawy śledczej nr 5083

Wniosek oskarżający

z oskarżenia STAHELA Reinera o przestępstwa przewidziane art. 1 Dekretu Prezydium Rady Najwyższej Związku SRS z 19 kwietnia 1943 roku, a także z art. 2, par. 1, pkt. „a”, „w” i „s”^a Ustawy nr 10 Rady Kontrolnej w Niemczech –

Za uczestnictwo w przygotowaniu i prowadzeniu przez Niemcy zbrodniczej wojny przeciwko Związkowi Sowieckiemu zostało wszczęte dochodzenie karne przeciwko jeńcowi wojennemu Generalleutnantowi b[ylej] armii niemieckiej STAHELOWI Reinerowi.

Śledztwo w sprawie ustaliło, że STAHEL, będąc oficerem armii niemieckiej, w 1918 roku uczestniczył w stłumieniu rewolucji w Finlandii, zorganizowawszy tam ochotniczą brygadę z elementu kontrrewolucyjnego, wziął aktywny udział w rozbiciu fińskiej Czerwonej Gwardii.

Następnie do 1925 roku STAHEL zajmował się organizowaniem Schützkor[ps]u – jądra reakcyjnej białej armii fińskiej.

Za działalność kontrrewolucyjną STAHEL został odznaczony przez reakcyjny rząd fiński orderem Białej Róży (k.s. 15, 36, 37, 96–109, 141, 178, 235, 244).

Po powrocie do Niemiec STAHEL od 1925 do 1933 roku był jednym z przywódców związku wojskowego „Stahlhelm” i prowadził walkę ideologiczną przeciwko partii komunistycznej Niemiec o utworzenie dyktatury faszystowskiej (k.s. 38, 142, 144–147, 178, 227).

Po dojściu do władzy Hitlera w 1933 r. STAHEL jako ochotnik wstąpił na służbę do armii niemieckiej i pełniąc w niej rozliczne funkcje dowódcze, uczestniczył w odtworzeniu i przebrojeniu armii hitlerowskiej w celu jej przygotowania do agresywnej walki przeciwko miłującym wolność narodom (k.s. 15, 38, 39, 106–108, 142, 178, 227).

W czerwcu 1941 roku STAHEL, będąc dowódcą pułku artylerii przeciwlotniczej armii faszystowskiej, wziął bezpośredni udział w napaści i dalszym prowadzeniu przez Niemcy zbrodniczej wojny przeciwko Związkowi Sowieckiemu, z naruszeniem międzynarodowych praw i umów.

Wojska pod dowództwem STAHELA uczestniczyły w okupacji: Białegostoku, Mińska, Rosławla, Briańska, Bobrujska, Kurska i szeregu innych

участие в нападении и дальнейшем ведении Германией преступной войны против Советского Союза, в нарушении международных законов и договоров.

Войска под командованием ШТАГЕЛЬ участвовали в оккупации: Белостока, Минска, Рославля, Брянска, Бобруйска, Курска и ряда других городов СССР, при этом чинили там зверства над советскими гражданами (л.д. 15, 16, 17, 39, 40, 142, 179, 192–195, 197–201, 203–207, 228).

Будучи рьяным фашистским генералом, ШТАГЕЛЬ, с 1943 года являясь доверенным лицом Гитлера, выполнял ряд его особых поручений как на советско-германском фронте, так и в других захваченных немцами странах.

По заданию ГИТЛЕРА ШТАГЕЛЬ направлялся на те участки советско-германского фронта, где фашистские войска находились в тяжелом положении, либо попали в «котел».

ШТАГЕЛЬ считался у ГИТЛЕРА «прошибателем котлов».

Так, ШТАГЕЛЬ руководил германскими войсками на территории Запорожской области, выводил фашистские орды, попавшие в окружение в районе ст. Обливская, Вильнюс и в других местах (л.д. 40, 63–71, 79, 142, 179, 197–201, 215–220, 228).

В июне 1943 года ШТАГЕЛЬ по личному заданию ГИТЛЕРА занимался укреплением тыла германской армии, а в последующем, будучи комендантом г. Рима, он, в целях укрепления фашистского режима, вошел в преступную связь с Ватиканом, заключив с ним тайный договор о взаимной поддержке в борьбе против демократического движения в Италии¹.

По приказанию ШТАГЕЛЯ только в Риме было арестовано более 2-х тысяч итальянских патриотов, судьба которых не установлена (л.д. 41, 42, 43, 44, 54–61, 74, 142об., 227, 228, 229).

Летом 1944 года ШТАГЕЛЬ по личному заданию ГИТЛЕРА занял должность коменданта Варшавы и в период восстания поляков руководил расправой над восставшим населением польской столицы, при этом немецкие войска под его командованием чинили неслыханные зверства над мирным населением (л.д. 17, 21–26, 48–52, 142об., 155–157, 164, 165, 166, 167, 170, 180, 229, 231, 253, 255, 256, 262).

Позже ШТАГЕЛЬ по распоряжению ГИТЛЕРА был направлен в Румынию с целью удержания ее в состоянии войны против СССР на стороне Германии (л.д. 18–20, 53, 120–124, 129–132, 180, 229).

За активное участие в преступной войне против Советского Союза и преданность фашистскому главарю – ГИТЛЕРУ, ШТАГЕЛЬ был награжден высшими орденами и получил чин генерал-лейтенанта² (л.д. 64, 79, 143, 181, 215, 220, 228, 229).

miast ZSRS, dopuszczając się tam bestialstw wobec obywateli sowieckich (k.s. 15, 16, 17, 39, 40, 142, 179, 192–195, 197–201, 203–207, 228).

Jako zawzięty faszystowski generał, będąc od 1943 roku zaufanym człowiekiem HITLERA, STAHEL wypełniał szereg jego specjalnych poleceń zarówno na froncie sowiecko-niemieckim, jak i w innych opanowanych przez Niemców krajach.

Na zlecenie HITLERA STAHEL był kierowany na te odcinki sowiecko-niemieckiego frontu, gdzie wojska faszystowskie znajdowały się w ciężkiej sytuacji albo wpadły w „kocioł”.

STAHEL cieszył się w HITLERA opinią „rozbijacza kotłów”.

Na przykład, STAHEL dowodził wojskami niemieckimi na terenie obwodu zaporoskiego, wyprowadził hordy faszystowskie z okrążenia w rejonie st[acji] Oblivskaja, Wilna i w innych miejscach (k.s. 40, 63–71, 79, 142, 179, 197–201, 215–220, 228).

W czerwcu 1943 roku STAHEL na osobiste polecenie HITLERA zajmował się umocnieniem tyłów armii niemieckiej, a następnie, będąc komendantem Rzymu, w celu umocnienia reżimu faszystowskiego wszedł w przestępczy kontakt z Watykanem, zawierając z nim tajną umowę o wzajemnym wspieraniu się w walce przeciwko ruchowi demokratycznemu we Włoszech¹.

Na polecenie STAHELA tylko w Rzymie aresztowano ponad 2 tysiące włoskich patriotów, których los pozostaje niezny (k.s. 41, 42, 43, 44, 54–61, 74, 142 odw., 227, 228, 229).

Latem 1944 roku STAHEL na osobiste polecenie HITLERA objął stanowisko komendanta Warszawy i w okresie powstania Polaków kierował rozprawą ze zbuntowaną ludnością polskiej stolicy, przy czym wojska niemieckie pod jego dowództwem dokonywały niesłychanych bestialstw wobec ludności cywilnej (k.s. 17, 21–26, 48–52, 142 odw., 155–157, 164, 165, 166, 167, 170, 180, 229, 231, 253, 255, 256, 262).

Później STAHEL na polecenie HITLERA został skierowany do Rumunii w celu utrzymania jej po stronie Niemiec w stanie wojny przeciwko ZSRS (k.s. 18–20, 53, 120–124, 129–132, 180, 229).

Za aktywny udział w zbrodniczej wojnie przeciwko Związkowi Sowieckiemu oraz wierność przywódcy faszystowskiemu HITLEROWI, STAHEL został nagrodzony najwyższymi orderami i otrzymał stopień gen. por.² (k.s. 64, 79, 143, 181, 215, 220, 228, 229).

W zakresie przedstawionych zarzutów STAHEL Reiner przyznał się do winy (k.s. 141–143, 227–229). Oprócz tego demaskują go zeznania byłego feldmarszałka armii niemieckiej SCHÖRNERA Ferdinanda³ (k.s. 235–236), b[yłego] dowódcy niemieckich sił powietrznych w Rumunii generała lotnictwa GERSTENBERGA Alfreda (k.s. 237–242), b[yłego] konsula

В предъявленном обвинении ШТАГЕЛЬ Рейнер виновным себя признал (л.д. 141–143, 227–229). Кроме того, изобличается показаниями бывшего фельдмаршала германской армии ШЁРНЕР Фердинанда³ (л.д. 235–236), б[ывшего] командующего германскими военно-воздушными силами в Румынии генерала авиации ГЕРСТЕНБЕРГА Альфреда (л.д. 237–242), бывшего германского консула в г. Плоешти АДЕЛЬМАН Рюдигера⁴ (л.д. 243–247), б[ывшего] помощника германского военного атташе в Румынии – подполковника БРАУН Макса (л.д. 248–250) и другими документальными доказательствами, приобщенными к делу (л.д. 253–267).

На основании изложенного обвиняется:

ШТАГЕЛЬ Рейнер, 1892 года рождения, уроженец гор. Билефельд, немец, германский подданный, из семьи торговца, генерал-лейтенант бывш. германской армии.

В том, что:

С 1925 по 1933 год являлся одним из руководителей военного союза «Стальной шлем» и вел идеологическую борьбу против коммунистической партии Германии, за создание правительства фашистской диктатуры.

После прихода к власти ГИТЛЕРА в 1933 г. добровольно поступил на службу в германскую армию и, занимая в ней различные командные должности, участвовал в перевооружении Германии в целях подготовки ее к агрессивной войне, а в 1941 г., будучи командиром зенитно-артиллерийского полка, участвовал в нападении и ведении преступной войны против Советского Союза, в нарушении международных законов и договоров.

Будучи доверенным лицом ГИТЛЕРА, выполнял ряд его особых поручений на советско-германском фронте, в частности, руководил военными операциями германских войск на территории Литвы и Ростовской области. Подчинявшиеся ШТАГЕЛЮ войска творили многочисленные злодеяния.

Осенью 1943 г. ШТАГЕЛЬ был назначен ГИТЛЕРОМ комендантом г. Рима, где вошел в преступный сговор с Ватиканом [!] и в целях укрепления фашистского режима проводил карательную деятельность против демократического движения в Италии.

По приказанию ШТАГЕЛЯ только в Риме было арестовано более 2-х тысяч итальянских граждан, судьба которых не установлена.

В августе 1944 г. по личному заданию ГИТЛЕРА, ШТАГЕЛЬ, являясь комендантом г. Варшавы, руководил расправой над восставшим населением польской столицы.

niemieckiego w Ploesti ADELMANNA Rüdiger⁴ (k.s. 243–247) b[yłego] zastępcy niemieckiego attaché wojskowego w Rumunii – podpułkownika BRAUNA Maxa (k.s. 248–250) i inne dołączone do sprawy dokumenty dowodowe (k.s. 253–267).

Na podstawie powyższego oskarża się:

STAHELA Reinera, urodzonego w 1892 roku w Bielefeld, Niemca, poddanego niemieckiego, z rodziny handlowca, gen. por. byłej armii niemieckiej

O to, że:

Od 1925 do 1933 roku był jednym z przywódców związku wojskowego „Stahlhelm” i prowadził przeciwko Partii Komunistycznej Niemiec walkę ideologiczną o utworzenie rządu dyktatury faszystowskiej.

Po dojściu do władzy HITLERA w 1933 r. jako ochotnik wstąpił do armii niemieckiej i pełniąc w niej różnorodne funkcje dowódcze uczestniczył w przebrojeniu Niemiec w celu przygotowania ich do agresywnej wojny, a w 1941 r., będąc dowódcą pułku przeciwlotniczego, uczestniczył w napaści oraz prowadzeniu zbrodniczej wojny przeciwko Związkowi Sowieckiemu, z naruszeniem międzynarodowych praw i umów.

Będąc zaufanym człowiekiem HITLERA, wypełniał szereg jego specjalnych poleceń na froncie sowiecko-niemieckim, w szczególności dowodził operacjami wojsk niemieckich na terytorium Litwy i obwodu rostowskiego. Podległe STAHELOWI wojska dokonywały licznych zbrodni.

Jesienią 1943 r. STAHEL został mianowany przez HITLERA komendantem m. Rzymu, gdzie wszedł w przestępczą zмовę z Watykanem [!] i w celach umocnienia reżimu faszystowskiego prowadził działalność pacyfikacyjną wymierzoną w ruch demokratyczny we Włoszech.

Na rozkaz STAHELA tylko w Rzymie aresztowano ponad 2 tysiące obywateli, których los pozostaje nieznan.

W sierpniu 1944 r., na osobiste polecenie HITLERA, STAHEL, będąc komendantem Warszawy, dowodził rozprawą nad powstańczą ludnością polskiej stolicy.

W trakcie tej operacji wojska niemieckie pod jego dowództwem dokonywały bestialstw wobec ludności cywilnej.

Później STAHEL został skierowany do Rumunii w celu utrzymania jej po stronie Niemiec w zbrodniczej wojnie przeciwko ZSRS.

Za czynny udział w zbrodniczej wojnie przeciwko Związkowi Sowieckiemu oraz za wierność HITLEROWI został przez niego odznaczony najwyższymi orderami, tj. o przestępstwa przewidziane art. 1 Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRS z 19 IV 1943 roku, a także art. 2, par. 1, pkt. „a” „w” i „s” Ustawy nr 10 Rady Kontrolnej w Niemczech.

В ходе этой операции немецкие войска под его командованием чинили зверства над мирным населением.

Позже ШТАГЕЛЬ был направлен в Румынию с целью удержания ее в преступной войне против СССР на стороне Германии.

За активное участие в преступной войне против Советского Союза и за преданность ГИТЛЕРУ он был последним награжден высшими орденами, т. е. в преступлениях, предусмотренных с. 1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 19 IV 1943 года, а также ст. 2 § 1 п.п. «а», «в» и «с» Закона № 10 Контрольного Совета в Германии.

В соответствии со ст.ст. 208 и 225 УПК РСФСР настоящее дело подлежит направлению на рассмотрение Военного трибунала.

Обвинительное заключение составлено «^{а-а}» декабря 1951 года в городе Москве.

Военный прокурор
Главной военной прокуратуры Советской Армии
Подполковник юстиции ГАВРИЛЯК (—)^б

ЦА ФСБ РФ, Н-21101, л. 277–282.

Подлинник на русском языке, машинопись.

В правом верхнем углу приписка от руки: Обвинительное заключение утвердить. Дело направить на рассмотрение Военного трибунала. Зам. Главного воен[ного] прокурора С[оветской] А[рмии] генерал-майор юстиции, собственноручная подпись Китаева и дата: 18 XII 51.

Примечания

^{а-а} Вписано от руки.

^б Собственноручная подпись.

¹ Сомнительная информация, которую не подтверждают доступные источники.

² Штагель был произведен в генерал-поручики 22 июля 1944.

³ Шёрнер Фердинанд (1892–1973), фельдмаршал, в 1940–1941 командир 6 горной дивизии, затем командир XIX горного корпуса; с 1943 командир ХХХХ танкового корпуса, в 1944 командующий 17 армией; командующий группой армий «Южная Украина»; командующий группой армий «Север» и с 1945 командующий группой армий «Центр»; взят в плен американцами, передан в СССР; в феврале 1952 Военной коллегией Верховного Суда СССР приговорен к 25 годам ИТЛ (срок сокращен до 12,5 лет); в 1954 передан в ГДР, откуда выслан в ФРГ; в 1958 приговорен к 4,5 годам лишения свободы.

⁴ Адельман [граф] фон Адельсмансфельден Рюдигер (1893–1969), немецкий дипломат, после 1945 в советском плену, после освобождения в ФРГ.

Zgodnie z art.art. 208 i 225 kpk RFSRS niniejsza sprawa podlega skierowaniu do rozpatrzenia przez Trybunał Wojskowy.

Wniosek oskarżający sporządzono „b-4-b” grudnia 1951 roku w Moskwie.

Prokurator Wojskowy
Główniej Prokuratury Wojskowej Armii Sowieckiej
Podpułkownik sądownictwa GAWRILAK (—)^c

CA FSB FR, N-21101, k. 277–282.

Oryginał w języku rosyjskim, maszynopis.

W prawym górnym rogu odręcznie wpisana adnotacja: Wniosek oskarżający zatwierdzić. Sprawę skierować do rozpatrzenia przez Trybunał Wojskowy. Za[stęp]ca Głównego Prokuratora Wojsk[owego] A[rmii] S[owieckiej]. Generał major i odręczny podpis Kitajewa z datą: 18 XII 51.

Przypisy

- ^{a-a} Tak w tekście, choć prawdopodobnie chodzi o punkty a, b, c. Por. wersję rosyjską tekstu.
- ^{b-b} Wpisano odręcznie
- ^c Podpis odręczny.

¹ Informacja wątpliwa. Brak potwierdzenia w dostępnych źródłach.

² Stahel został mianowany gen. por. 22 lipca 1944.

³ Schörner Ferdinand (1892–1973), feldmarszałek, w l. 1940–1941 dca 6 DG, następnie dca XIX Korpusu Górskiego; od 1943 dca XXXX KPanc, w 1944 dca 17 Armii; dca GA „Południowa Ukraina”; dca GA „Północ” i od 1945 dca GA „Środek”; wzięty do niewoli przez Amerykanów, przekazany do ZSRS; w lutym 1952 skazany przez Kolegium Wojskowe SN ZSRS na 25 lat ITL (zmniejszony do 12,5 roku); w 1954 przekazany do NRD, skąd wydalony do RFN; w 1958 skazany na 4,5 roku pozbawienia wolności.

⁴ Adelman [Graf] von Adelsmannsfelden Rüdiger (1893–1969), niemiecki dyplomata, po 1945 w niewoli sowieckiej, po zwolnieniu w RFN.

[1951, Варшава]. Из собственноручных показаний
Ю. Шостака («Филипп»)

[...]

III. Решение о восстании в Варшаве

До отъезда «Эразма» прибыл в Польшу ген. ОКУЛИЦКИЙ с поручением ген. СОСНКОВСКОГО, чтобы назначить его на соответствующую должность. Вначале он не получил никакого назначения, но бывал на оперативных совещаниях. Наконец, после вылета «Эразма» принял должность командующего операций. Однако эта должность являлась временной, как я позже узнал у него, потому что он рассматривался на должность Гл[авного] Ком[андира] АК (в подполье) с момента, когда родилась идея восстания в Варшаве; я узнал в середине июля 1944 г. на совещании, в котором принимал участие вместе с «Гжегожем» [и] ОКУЛИЦКИМ. Были ли там «Кучаба» и «Монтер», я не уверенный. Этот вопрос тогда оговаривался таким образом. Если советские войска будут на подходе к Варшаве и в своем натиске вперед войдут в Варшаву, то по политическим предпосылкам было бы полезно, чтобы их встречал не ППР хлебом и солью, и, наоборот, правление, образованное из лондонской Делегатуры, освобо[дившей] Варшаву.

Для этого следует предупредить вступление советских войск путем начала восстания и решительно сражаясь, [в течение] 1–3 дней захватить Варшаву. Мы опасались тогда, что если восстание не будет проведено АК, то возбужденные немецким отступлением свободные и оперативно слабые группы, начнут борьбу по собственной инициативе. К этой борьбе могут самостоятельно присоединиться наши отряды, и возникнет бесплановая борьба, которая может повлечь большие потери. Сложность будет заключаться только в соответствующем назначении даты восстания. После дискуссии я лично согласился с концепцией восстания в Варшаве и так как вопрос и так был бы решен без моего согласия – я приступил к выполнению работ, связанных с моей должностью, с полным усердием. Тем более, что подготовка этого направления была весьма недостаточна.

Хотя и «Монтер» располагал завершенным планом борьбы в Варшаве, но его следовало ^анесколько^а модифицировать путем изменения Гл[авной] Ком[андатуры], и тем самым и подразделений прикрытия. Для того, чтобы не дезорганизовать план, было решено «Башту» оставить на Мокотове с прежним заданием, а для прикрытия КГ ис-

[1951, Warszawa]. Własnoręczne zeznanie
plk. Józefa Szostaka, „Filipa”

[...]

III. Decyzja powstania w Warszawie

Przed wyjazdem „Erazma” przybył do Polski gen. Okulicki z poleceniem gen. Sosnkowskiego wyznaczenia mu odpowiedniej funkcji. Początkowo nie otrzymał żadnego przydziału, lecz bywał na odprawach operacyjnych. Wreszcie po odlocie „Erazma” objął funkcję szefa operacji. Jednakże funkcja ta była czasowa, jak się później dowiedziałem od niego, gdyż był on przewidziany na stanowisko Kom[andanta] Gł[ównego] AK (niejawnego) z chwilą, gdy się zrodziła koncepcja powstania w Warszawie; dowiedziałem się w połowie lipca 1944 r. na odprawie, w której brałem udział wraz z „Grzegorzem” [i] Okulickim – „Kuczaba” i „Monter” niepewny. Sprawa ta była wtedy omawiana w ten sposób. Jeżeli wojska sowieckie będą na przedpolu Warszawy i w swym parciu naprzód wejdą do Warszawy, to ze względów politycznych byłoby pożyteczne, aby nie były witane chlebem i solą przez PPR, a [przez] rząd utworzony z delegatury londyńskiej i Warszawę oswobod[zoną].

W tym celu należy uprzedzić wkroczenie wojsk rosyjskich przez wybuch powstania i walcząc krótko, [w ciągu] jednego do trzech dni opanować Warszawę. Obawialiśmy się wtedy, że jeżeli powstania nie przeprowadzi AK, podniecone odwrotem niemieckim luźne lub słabe organizacyjnie grupy rozpoczną na własną rękę walkę. Do walki tej mogą przyłączyć się samorzutnie nasze oddziały i wywiąże się walka bezplanowa, która może pociągnąć duże straty. Trudność będzie polegała tylko na odpowiednim wyborze terminu powstania. Po dyskusji osobiście zgodziłem się z koncepcją powstania w Warszawie i jakkolwiek sprawa była bez mej zgody przesądzona – przystąpiłem do wykonania prac wynikających z mego stanowiska z całą gorliwością. Tym bardziej, że przygotowania w tym kierunku były bardzo niedostateczne.

Wprawdzie „Monter” posiadał wykończony plan walki w Warszawie, ale trzeba go było ^anieco^a zmodyfikować przez zmianę mp. Kom[andy] Gł[ówny], a tym samym i oddziałów osłony. Aby nie dezorganizować planu, postanowiono „Basztę” pozostawić na Mokotowie z dotychczasowym zadaniem, a do osłony KG użyć „Kedyw” dowodzony przez „Radosława” i stosunkowo dobrze uzbrojony.

пользовать Кедив, которым командовал «Радослав», и относительно хорошо вооруженный.

На совещании были запроецированные тексты депеш, которые следовало отправить к Главному Командиру в Лондоне. «Гжегож» заявил, что вопрос о восстании в Варшаве утвержден «БУРОМ» и согласован с ЯНКОВСКИМ (делегатом правительства). Деша, в принципе, заявляла, что точный момент начала [восстания] может быть определен только в стране «БУРОМ».

Кроме депеши в Лондон о моменте начала восстания в Варшаве, о решении, которое вправе принять «БУР», мы просили Лондон подготовить сбросы с воздуха оружия и боеприпасов уже после начала сражений на территории Варшавы и отправление в Варшаву воздушным путем польской парашютной бригады.

С оперативной точки зрения возможности успеха восстания в Варшаве, а точнее говоря, исполнения «Бужи» на территории Варшавы, представлялись следующим образом:

Гл[авная] Кома[ндатура] располагала информацией о существовании 2 арм[ии] нем[ецкой] в рай[оне] Бреста н/Б[угом]. Мы предполагали, что задачей этой армии является наступление на крыло Красной Армии, действующей на сев[ер] от Полесья в направлении на Варшаву. 2 нем[ецкая] арм[ия] из рай[она] Бреста также имела возможность наступления на Красную Арм[ию], оперирующую на юг от Полесья в направлении Вислы. Мы старались следить за действиями как немецкой, так и Красной Армии на дальних подступах к Варшаве.

Из информации, которой мы располагали во второй половине июля 1944 г., следовало, что 2 арм[ия] немецкая была разбита, и мы предполагали, что только некоторые ее части могли отступить в направлении ^а-север^а в Восточную Пруссию. Казалось, что дорога на Варшаву для Красной Армии в принципе прикрывается слабо, сдерживаемая слабыми немецкими частями. Мы считались с боями в пригороде Варшавы, потому что этот пригород был подготовлен немцами к обороне с 1940 года. Но помимо этого, все еще оно не было укомплектовано полностью. Мы знали об одной дивизии пехоты и отрядах, собираемых из разных частей. Это позволило предполагать, что сражения в пригороде не будут слишком напряженными [!]. В общем мы оценивали так, что при размахе, с каким Красная Армия двигалась в направлении Варшавы, занятие города может произойти быстро, а наше повстанческое наступление в момент, когда сражения будут происходить в пригороде или даже на Праге, ускорит захват города, помешает его уничтожению и применению репрессий в отношении населения.

Мы осознавали, что самым сложным вопросом будет определение соответствующего срока для начала сражений. Особенно, если перед началом самих сражений будет необходимой мобилизация повстанческих взводов, а также занятие этими взводами исходных военных

Na odprawie zaprojektowano teksty depech, które należało wysłać do Naczelnego Wodza w Londynie. „Grzegorz” oświadczył, że sprawa powstania w Warszawie jest zatwierdzona przez „Bora” i akceptowana przez Jankowskiego (Delegata Rządu). Depesza zasadniczo stwierdzała, że dokładny moment wybuchu może być [o]kreślony jedynie w Kraju przez „Bora”.

Prócz depechy do Londynu o akceptacji decyzji momentu wybuchu powstania w Warszawie, którą to decyzję miałby prawo powziąć „Bór”, prosiliśmy Londyn o przygotowanie zrzutów broni i amunicji już po rozpoczęciu walki na terenie Warszawy i o wysłanie do Warszawy drogą lotniczą polskiej brygady spadochronowej.

Pod względem operacyjnym możliwości powodzenia powstania w Warszawie, a ściślej mówiąc, wykonania „Burzy” na terenie Warszawy, przedstawiały się następująco:

Kom[enda] Gł[ówna] posiadała wiadomości o istnieniu 2 Arm[ii] Niemieckiej w rej[on]ie Brześcia n. B[ugiem]. Wnioskowaliśmy, że armia ta ma za zadanie uderzyć na skrzydło Armii Czerwonej działającej na północ od Polesia w kierunku na Warszawę. 2 Arm[ia] Niem[iecka] z rej[onu] Brześcia miała również możliwości uderzenia na Arm[ia] Czerwoną działającą na południe od Polesia w kierunku na Wisłę. Staraliśmy się śledzić działania tak Armii Niemieckiej, jak i Czerwonej na dalekim przedpolu Warszawy.

Z wiadomości, jakie posiadaliśmy w drugiej połowie lipca 1944 r. wynikało, że 2 arm[ia] niemiecka została rozbita i przypuszczaliśmy, że tylko niektóre jej jednostki mogły wycofać się na „północ” do Prus Wschodnich. Wydawało się, że droga na Warszawę dla Armii Czerwonej jest zasadniczo słabo tylko osłaniana i opóźniana przez słabe jednostki niemieckie. Liczyliśmy się z walką na przedmieściach Warszawy, gdyż przedmieście to było przygotowane przez Niemców od 1940 roku. Lecz mimo to ciągle nie było kompletnie obsadzone. Wiedzieliśmy o jednej DP oraz oddziałach zbieranych z różnych jednostek. To pozwoliło przypuszczać, że walka na przedmieściu nie będzie zbyt uparta [!]. Ogólnie ocenialiśmy, że przy rozmachu, z jakim posuwała się Armia Czerwona ku Warszawie, zajęcie miasta może nastąpić szybko, a nasze uderzenie powstańcze w momencie, gdy walka będzie na przedmieściu lub nawet na Pradze, przyspieszy opanowanie miasta, przeszkodzi w jego niszczeniu i zastosowaniu represji w stosunku do ludności.

Zdawaliśmy sobie sprawę, że najtrudniejszą rzeczą będzie właściwie określić termin wybuchu walki. Zwłaszcza, że przed wybuchem samej walki konieczne będzie zmobilizowanie plutonów powstańczych oraz zajęcie przez te plutony podstaw wojskowych do uderzenia. Aby było to zgrane

позиций для наступления. Для того, чтобы это могло совпадать по времени, решение о начале борьбы должно было быть принято хотя бы за 24 ча[са] до самих сражений. Но занятие исходных позиций должно было произойти в последний момент, для того, чтобы не раскрыть путем подготовки к моменту наступления и не потерять одного из наших самых важных аргументов, т. е. неожиданности. Для этого ген. «БУР» распорядился в последние дни июля о проведении совещаний два раза в день, т. е. в 9 и 17 часов, на которых обсуждалось актуальное положение. На совещаниях должны были присутствовать в обязательном порядке: ген. «Бур», дел[егат] правления ЯНКОВСКИЙ, «Гжегож», ОКУЛИЦКИЙ, я, «Монтер», ИРАНЕК-ОСМЕЦКИЙ.

На одном из совещаний было определено, что час[ом] восстания станет 17 час., а не рассвет. С таким предложением выступил «Монтер», мотивируя: занятие исходных позиций не может происходить ночью, из-за того, что комендантский час осложнял всякое передвижение, и оставаться взводам всю ночь на исходных позициях или в сборных точках угрожало разоблачением. В свою очередь, организация сбора взводов на исходных позициях в момент, когда в городе час пик, т. е. между 15 и 17 часом, является самым простым и не привлечет внимания. Вторым решенным вопросом [было то], что в случае, если бы вдруг вспыхнули какие-то массовые репрессии в отношении населения Варшавы со стороны немцев – «Монтер» может начать сражения без приказа Гл[авной] Ком[андатуры], поскольку 24-часовая задержка могла бы привести к большим потерям.

30 июля на одном из совещаний «Монтер» передал непроверенную информацию [о том, что] якобы разведчики Красной Арм[ии] появились на Пельцовизне и было передано, что слышен огонь артиллерии. Тогда я обратил внимание ген. «БУРА», [что] мы должны базироваться на точных данных, потому что преждевременное нач[ало] восстания может привести к поражению. Всякая мотивация, переданная мною, была учтена, и в этот день решение не было принято. Я точно не помню, произошло ли это в этот день, но получилось какое-то недоразумение по вопросу мобилизации повстанческих взводов. Округа распорядились организовать сбор, который был аннулирован, что очень взволновало солдат АК.

31 июля, когда я появился на утреннем совещании, там уже присутствовали: ген. «БУР», ЯНКОВСКИЙ, «Гжегож» и «Монтер». Не было ИРАНЕКА и «Кучабы». «БУР» оповестил меня, что восстание было ... на 1 августа в 17 часов. В ответ на мое высказанное удивление, что решение было принято без моего и ИРАНЕКА участия, мне было заявлено, что «Монтер» проверил информацию о танках на Пельцовизне и выявил очень слабую боеспособность пригорода, так что хорошо было бы успеть начать бой, потому что, возможно, Красная Армия может взять город раньше. После получения этого

w czasie, decyzja rozpoczęcia walki musiała być powzięta przynajmniej na 24 godz[iny] przed samą walką. Natomiast zajęcie podstaw wyjściowych musiało nastąpić w ostatnim momencie, aby nie zdekonspirować przez przygotowania chwili uderzenia i nie utracić jednego z najważniejszych naszych atutów, tj. zaskoczenia. W tym celu gen. „Bór” zarządził w ostatnich dniach lipca dwa razy dziennie odprawy, tj. o godz. 9 i 17, na których było rozpatrywane aktualne położenie. Na odprawach musieli być obowiązkowo: gen. „Bór”, Del[egat] Rządu Jankowski, „Grzegorz”, Okulicki, ja, „Monter”, Iranek-Osmecki.

Na jednej z tych odpraw zostało ustalone, że godz[ina] powstania będzie godz. 17, a nie świt. Wniosek postawił „Monter”, motywując: zajmowanie podstaw wyjściowych nie mogło odbywać się w nocy, gdyż godzina policyjna utrudniała wszelki ruch, natomiast trwanie na podstawach lub w miejscu zbiórek całą noc plutonów groziło dekonspiracją. Natomiast robienie zbiórek plutonów na podstawach wyjściowych w momencie, gdy w mieście jest największy ruch, tj. między godz. 15 a 17, jest najłatwiejsze i najmniej zwraca uwagę. Drugą sprawą, którą zadecydowano, [było to], że w wypadku, gdyby nagle wybuchły jakieś represje masowe ze strony Niemców w stosunku do ludności Warszawy – „Monter” może rozpocząć walkę bez rozkazu Kom[andy] Gł[ówniej], gdyż 24-godzinna zwłoka mogłaby przynieść wielkie straty.

Dn[ia] 30 lipca na jednej z odpraw „Monter” podał niesprawdzoną wiadomość, jakoby czujki Arm[ii] Czerwonej pojawiły się na Pelcowiznie oraz podano, że słychać ogień artylerii. Wtedy zwróciłem uwagę gen. „Bora”, [że] musimy opierać się na pewnych danych, gdyż przedwczesny wy[buch] może spowodować klęskę. Wszelkie motywy podane przeze mnie zostały przyjęte i dnia tego decyzja nie zapadła. Nie pamiętam dokładnie, czy tego dnia, ale wyszło jakieś nieporozumienie w sprawie mobilizacji plutonów powstańczych. Obwody zarządziły zbiórki, które zostały odwołane, co wywołało duże podniecenie wśród żołnierzy AK.

Dnia 31 lipca, gdy przybyłem na poranną odprawę, zastałem już obecnych: gen. „Bora”, Jankowskiego, „Grzegorza” i „Montera”. Nie było Iranka i „Kuczaby”. „Bór” oświadczył mi, że powstanie zostało [wyznaczone] na 1 sierpnia, godz. 17. Na okazane moje zdziwienie, że decyzja zapadła bez udziału mego i Iranka, oświadczone mi, że „Monter” sprawdził wiadomość o czołgach na Pelcowiznie i stwierdził b[ardzo] słabą obsadę przedmieścia, tak że dobrze, abyśmy zdążyli rozpocząć walkę, gdyż jest możliwe, że Armia Czerwona wcześniej zajmie Warszawę. Po otrzymaniu tej stanowczej decyzji i po wyznaczeniu mnie na stanowisko szefa operacji, jak również po poinformowaniu, że Okulicki nie weźmie udziału w powstaniu i pozostanie w konspiracji, wyszedłem, aby wydać ostateczne zarządzenia.

конкретного решения и после назначения меня на должность шефа операций, а также после информации, что ОКУЛИЦКИЙ не примет участия в восстании и останется в подполье, я вышел, чтобы выдать окончательные приказы.

IV. Ход восстания и намерения в случае взятия Варшавы Красной Армией

Местом расположения КГ во время восстания стал мебельный завод Е. Камлера на улице Дзельной, номера не помню, рядом с Табачной монополией. Выбор был совершен из-за того, что ⁶технические возможности (согласие владельца, свобода сбора, возможность установки радиопередатчика и т. п.), хотя это не было лучшее место с точки зрения связи с «Монтером» и округами. Сбор руководства штаба должен был произойти в 15 часов,⁶ дня 1 VIII 1944, прикрытие должен был обеспечить КЕДИВ в рай[оне] ул[иц] Окоповой, Дзельной и Павей в согласовании с командиром округа «Воля» в 16 часов. Непосредственно при штабе должен был быть в качестве охраны взвод № 1112 под к[омандо]ванием младшего лейтенанта КАМЛЕРА, владельца завода¹. В 15 часов собирался стержень штаба в составе: ген. «Бур», делегат правительства ЯНКОВСКИЙ, ПНЯК² и секретарь, отдел III Штаба: я, ДОБРОВОЛЬСКИЙ, «Ирон»³, ^a«Царус»⁴, ^a«Томир»⁵; девушки-связисты: «Модеста»⁶, Иоанна и Вацка; из Отд[ела] II ИРАНЕК-ОСМЕЦКИЙ, ^aСТЕН из связи^a, «Кучаба».

За несколько дней раньше свозилось оружие, главным образом, гранаты, и был установлен радиопередатчик с обслуживающим персоналом радиотелеграфистов и девушками-шифровальщицами. Около 15.40 из-за недоразумения, возникшего при прикрытии, возникла стрельба, которая привела к несколько часовому сражению за завод. Только ночью помощь, направленная «Радославом», взяла монополию и завершила сражения на ул. Дзельной.

2 VIII поступила первая оперативная сводка от «Монтера». Она констатировала, что территория Варшавы была взята под контроль, но не были уничтожены немецкие силы в отдельных зданиях, которые временно дезориентированы, закрылись, но они способны действовать. «Монтер» информировал о строительстве баррикад и энтузиазме населения. Принципиально борьбу мы проиграли. Момент неожиданности не принес эффекта. Уничтожение живой силы врага могло осуществляться путем систематического отбивания отдельных объектов, для чего не хватало оружия. Я сознавал, что сейчас единственным спасением может стать Красная Армия.

Если Варшава не будет достаточно быстро взята, повстанцы неизбежно погибнут. Немедленно мы отправили в Лондон оперативную сводку с просьбой о сбросах оружия с воздуха. Настроение [в] КГ было фатальным. «Гжегож» предсказывал незамедлительную ликвидацию восстания немцами. И даже приказал мне распорядиться о вы-

IV. Przebieg powstania i zamierzenia w wypadku zdobycia Warszawy przez Armię Czerwoną

Jako miejsce postoju KG podczas powstania została wybrana fab[ry]-ka mebli J. Kamlera na ulicy Dzielnej, num[er]u nie pamiętam, tuż obok Monopolu Tytoniowego. Wybór został dokonany ze względu na ^bmożliwości techniczne (zgoda właściciela, łatwość zbiórki, możliwość zainstalowania radia nadawczego itp.), jakkolwiek nie było to najlepsze miejsce pod względem łączności z „Monterem” i obwodami. Zbiórka sztabu ścisłego miała nastąpić o godz. 15,^b dn. 1 VIII 1944, a osłonę miał wykonać Kedyw w rej[on]ie ul[ic] Okopowej, Dzielnej i Pawiej w porozumieniu z d[owó]dcą Obwodu „Wola” o godz. 16. Bezpośrednio przy Sztapie miał być jako osłona pluton nr 1112 pod d[owó]dztwem ppor. Kamlera, właściciela fabryki¹. O godz. 15 zebrał się sztab ścisły w składzie: gen. „Bór”, Deleg[at] Rządu Jankowski, Pniak² i sekretarz, Oddz[iał] III Sztapu: ja, Dobrowolski, Iwon³, ^aCarus⁴, ^aTumir⁵; łączniczki: „Modesta”⁶, Joanna i Wacka; z Oddz[iału] II Iranek-Osmecki, ^a„Sten” z łączności^a, „Kuczaba”.

Od kilku dni była zwożona broń, głównie granaty, i zainstalowane radio nadawcze z obsadą radiotelegrafistów i szyfrantek. Ok. godz. 15.40, wskutek nieporozumienia wynikłego przy ubezpieczeniu, wybuchła strzelanina, która spowodowała kilkugodzinną walkę ogniową o fabrykę. Dopiero w nocy pomoc nadesłana przez „Radosława” zdobyła Monopol i zakończyła walkę na ul. Dzielnej.

Dnia 2 VIII wpłynął pierwszy meldunek od „Montera”. Stwierdzał on, że teren Warszawy został opanowany, lecz nie zniszczono sił niemieckich w poszczególnych budynkach, które chwilowo zdeorientowane zamknęły się, lecz są zdolne do działania. Podawał o budowie barykad i entuzjazmie ludności. Zasadniczo walkę przegraliśmy. Moment zaskoczenia nie dał rezultatów. Niszczenie żywych sił nieprzyjaciela mogło być prowadzone przez systematyczne zdobywanie poszczególnych obiektów, na co brak było uzbrojenia. Zdawałem sobie sprawę, że teraz jedynym ratunkiem może być Czerwona Armia.

Jeżeli Warszawa nie została dostatecznie wcześniej zdobyta, powstańcy muszą zginąć. Natychmiast wysłaliśmy meldunek sytuacyjny do Londynu z prośbą o rzuty broni. Nastrój [w] KG był fatalny. „Grzegorz” przewidywał natychmiastową likwidację powstania przez Niemców i nawet kazał mi zarządzić odejście wszystkich kobiet. Kobiety kategorycznie odmówiły i pozostały na stanowiskach. Osobiście zdawałem sobie sprawę z położenia, ale stałem na stanowisku, że skoro zdecydowaliśmy się na rozpoczęcie walki, musimy wytrwać jak najdłużej, gdyż absolutnie nie wolno za wcześnie zrezygnować. Liczyłem, że Arm[ia] Czerwona zdobędzie Warszawę

воде всех женщин. Женщины категорически отказались и остались на местах. Лично я осознавал ситуацию, но придерживался мнения, что если мы решились начать бой, то мы должны продержаться как можно дольше, потому что абсолютно нельзя слишком рано отказываться. Я рассчитывал, что Красная Армия возьмет Варшаву, хотя бы с задержкой в нескольких дней. А если эти предсказания нас подвед[ут], то следует сражаться до последнего патрона. Поэтому я старался любой ценой поддерживать дух в КГ. Связь с Лондоном была установлена, и мы ждали сбросов с воздуха.

Ответные действия с немецкой стороны начались достаточно быстро, наступление со стороны запада на Волю с четким стремлением открытия себе дороги на восток, в напр[авлении] моста Кербедзя. Эти действия разделяло наши силы, потому, что прерывало связь Средместья со Старым местом, Жолибожем.

5 VIII ночью произошел первый сброс с воздуха в рай[оне] Еврейского кладбища на Окоповой и в Средместье, немного снабжая нас боеприпасами и оружием. На Ставках мы взяли склад с военным обмундированием и немного продовольствия, но оружия и боеприпасов все же не хватало, и мы не могли вооружить большое количество добровольцев. В гетто мы освободили оставшихся еще там евреев. Связь с «Монтером» существовала, однако с Жолибожем ее не было, потому, что Гданьский вок[зал] и Цитадель были в руках немцев. Мы получили рапорт, что в Кампинской пуше находятся какие-то наши партизанские отр[яды]. За ними было направлено несколько офицерских пар, для того чтобы их стянуть в Варшаву.

Наперекор предсказаниям «Гжегожа» восстание не проваливалось. На Воле мы постоянно отступали, но сражались упорно. На других направлениях сражения продолжались [в] меньшем масштабе. Около 7 VIII натиск немцев заставил нас перенести КГ из Дзельной в Старое место. В то время развер[нулись] также первые действия немецкой авиации.

Около 10 VIII произошел второй сброс с воздуха, уже на площади Красиньских, но там он встретился с сильной противоздушной обороной, и не обошлось без потерь. С тех пор сбросы с воздуха становились все сложнее. Перед 15 VIII немцы сбросили с самолетов обращение к населению с призывом сдать, одновременно начиная сильный огонь артиллерии и минометов на Старое место. В то время КГ уже находилось в Суде на ул. Длугой. К[омандо]вание отр[ядов] АК в Старом месте было передано полк[овнику] ^a«Вахновскому»^a, который организовал себе штаб и всю оборону и, наладил связь с отр[ядами] АЛ, которые тесно сотрудничали с АК. Связь со Средместьем становилась все сложнее, наконец, она стала возможной только через каналы. Через каналы была также наведена связь с Жолибожем.

Около 20 VIII мы получили информацию, что на Жолибож прибыло около 800 хорошо вооруженных партизан из Кампинской пуши. В силу того, что на Жолибоже было слабое наступление, а Старое место

choćby z opóźnieniem kilkunastu dni. A jeżeli te przewidywania zawiod[ą] nas, trzeba walczyć do ostatniego ładunku. Dlatego starałem się za wszelką cenę podtrzymać na duchu KG. Łączność z Londynem została nawiązana i oczekiwaliśmy na zrzućy.

^cPrzeciwdziałania niemieckie rozpoczęły się dość szybko prace uderzenia od zachodu na Wolę^c z wyraźną tendencją otwarcia sobie drogi na wschód w kier[unku] mostu Kierbedzia. Działanie to rozdzielało nasze siły, gdyż przerywało łączność Śródmieścia ze Starym Miastem, Żoliborzem.

Dnia 5 VIII w nocy nastąpił pierwszy zrzut w rej[on]ie Cmentarza Żydowskiego na Okopowej i w Śródmieściu, zasilając nas nieco amunicją i bronią. Na Stawkach zdobyliśmy magazyn z umundurowaniem i trochę żywności, lecz broni i amunicji ciągle było brak i dużej ilości ochotników nie mogliśmy uzbroić. W getcie oswobodziliśmy pozostających tam jeszcze Żydów. Łączność z „Monterem” istniała, natomiast z Żoliborzem nie było, gdyż Dw[orzec] Gdański i Cytadela były w rękach Niemców. Otrzymaliśmy meldunek, że w Puszczy Kampinoskiej znajdują się jakieś nasze oddz[iały] partyzanckie. Wysłano po nie kilka par oficerskich celem ściągnięcia ich do Warszawy.

Wbrew przewidywaniom „Grzegorza” powstanie nie załamywało się. Na Woli cofaliśmy się stale, ale walczyliśmy uparcie. Na innych odcinkach walki trwały [w] mniejszych rozmiarach. Około 7 VIII nacisk Niemców zmusił KG do przeniesienia się z [ul.] Dzielnej na Stare Miasto. W tym czasie roz[wineły] się również pierwsze działania lotnictwa niemieckiego.

Około 10 VIII nastąpił drugi zrzut, już na placu Krasińskich. Lecz tam spotkał się z silną obroną przeciwlotniczą i nie obyło się bez strat. Od tego czasu zrzućy były coraz trudniejsze. Przed 15 VIII Niemcy zrzucili z samolotów wezwania ludności do poddania się, jednocześnie rozpoczynając silny ogień artylerii i moździerzy na Stare Miasto. W tym czasie KG była już w Sądzie na ul. Długiej. D[owódz]two oddz[iałów] AK na Starym Mieście zostało powierzone pułk[ownikowi] ^a„Wachnowskiemu”^a, który zorganizował sobie sztab i całą obronę oraz nawiązał łączność z oddz[iałami] AL, które z AK ściśle współpracowały. Łączność ze Śródmieściem była coraz trudniejsza, wreszcie była już tylko możliwa kanałami. Kanałami również nawiązano łączność z Żoliborzem.

Około 20 VIII otrzymaliśmy wiadomość, że na Żoliborz przybyło około 800 dobrze uzbrojonych partyzantów z Puszczy Kampinoskiej. Ponieważ na Żoliborzu był słaby nacisk, a Stare Miasto było przedmiotem stałych uderzeń niemieckich i nasz stan posiadania stale się kurczył, postawiłem wniosek ściągnięcia kanałami partyzantów na Stare Miasto. Na jednej z narad wniosek mój został o tyle zmieniony, że pod naciskiem „Grzegorza” i ^a„Wachnowskiego”^a postanowiono wykonać natarcie partyzantów

являлось предметом постоянных немецких наступлений и количество того, чем мы располагали, постоянно уменьшалось, я предложил стянуть партизан через каналы на Старое место. На одном из совещаний мое предложение было столь изменено, что под влиянием «Гжегожа» и ^а«Вахновского»^а, было решено осуществить наступление партизан от Жолибожа, через железнодорожное полотно Гданьского вокзала на Старое место при содействии команды из Старого места.

Для того чтобы руководить этим наступлением «Гжегож» вместе с ^а«Цозасом»^а перешли через каналы к Жолибожу. Организованное ими наступление не удалось. Партизаны понесли большие потери, наконец, уже только часть людей, а в частности, оружия удалось перебросить каналами на Старое место. Немецкие атаки постоянно продолжались с увеличивающейся силой. Мы понесли [очень] большие потери, как людей, так и территории. Около 22 VIII «БУР» обратился ко мне с требованием отойти с КГ на Средместье. Я старался его отговорить от этого, мотивируя, что отход КГ может отрицательно повлиять на моральное состояние солдат и населения. Наконец под влиянием делегата правительства ЯНКОВСКОГО и «Гжегожа» было принято решение, и КГ около 25 VIII вышло каналами на Средместье и разместилось в ПКО [на] углу Маршалковской и Свентокшиской. Немедленно явился «Монтер», с которым был оговорен дальнейший план действий. Этот план заключался в ограничении наступательных действий из-за очень плохого положения с боеприпасами. Старое место еще сражалось и поддерживало связь через каналы со Средместьем, но дальнейшее сохранение контроля над Старым местом стало совсем невозможным. Было принято решение перебраться ^а«Вахновскому»^а к Средместью. Ген. «БУР» одобрил этот план. Это действие не удалось, и команда и население Старого места перешла каналами, главным образом, к Средместью. Так же не удалось наступление на Университет.

Около 3 IX мы констатировали, что бои становятся все сложнее, состояние продовольствия представлялось катастрофическим, боеприпасов не хватало настолько, что о наступательных действиях нельзя было даже думать. Сбросы с воздуха были сильно осложнены и не происходили периодически. Немецкий нажим после падения Старого места стал [...] ^вувеличиваться на Средместье. Авиабомбардировки становились все чаще.

Начался огонь тяжелых железнодорожных орудий, снаряды которых разрушали целые дома. Общая ситуация была [очень] серьезной и сложной. В то время к «Монтеру» явился капитан Красной Армии ^аКАЛУГИН^а. Он утверждал о скором наступлении Красной Армии на Варшаву. Только это наступление могло нас спасти.

4 IX авиабомба ударила в здание ПКО, и ранила «Гжегожа» и «Кучабу», убивая множество людей и уничтожая место пребывания КГ. Ночью с 4/5 IX КГ переходит на улицу Кручая, но спустя несколько часов переносится в [здание] ^аПАСТы^а на Пиуса [XI]. Здесь проис-

z Żoliborza przez tory Dworca Gdańskiego na Stare Miasto przy współdziałaniu załogi Starego Miasta.

Celem pokierowania tym natarciem „Grzegorz” wraz z ^a„Cozasiem”^a przeszli kanałami na Żoliborz. Zorganizowane przez nich natarcie nie udało się. Partyzanci ponieśli znaczne straty. Wreszcie już tylko część ludzi, a zwłaszcza broni, udało się ściągnąć kanałami na Stare Miasto. Natarcia niemieckie trwały stale z rosnącą siłą. Straty ponosiliśmy b[ardzo] duże, tak w ludziach, jak i terenowe. W czasie około 22 VIII „Bór” zwrócił się do mnie z żądaniem wycofania KG do Śródmieścia. Staralem się odwieść od tego motywując, że wycofanie KG może ujemnie wpłynąć na morale żołnierzy i ludności. Wreszcie pod wpływem Delegata Rządu Jankowskiego i „Grzegorza” zapadła decyzja i KG około 25 VIII wyszła kanałami do Śródmieścia i ulokowała się w PKO [na] rogu Marszałkowskiej i Świętokrzyskiej. Natychmiast zgłosił się „Monter”, z którym ustalono dalszy plan działania. Plan ten polegał na ograniczeniu działań zaczepnych ze względu na b[ardzo] zły stan amunicji. Stare Miasto jeszcze walczyło i utrzymywało łączność kanałami ze Śródmieściem, ale dalsze utrzymanie Starego Miasta stało się zupełnie niemożliwe. Postanowiono przebicie się ^a„Wachnowskiego”^a do Śródmieścia. Gen. „Bór” plan ten akceptował. Działanie to nie udało się i załoga oraz ludność Starego Miasta przeszła kanałami głównie do Śródmieścia. Również uderzenie na Uniwersytet nie powiodło się.

Około 3 IX stwierdziliśmy, że walka staje się coraz trudniejsza. Stan żywności przedstawiał się katastrofalnie. Amunicji był brak taki, że o działaniach zaczepnych nie można było myśleć. Zrzuty były bardzo utrudnione i nie odbywały się regularnie. Nacisk niemiecki wobec upadku Starego Miasta zaczął [...]^d wzrastać na Śródmieściu. Bombardowania lotnicze wzrastały.

Rozpoczęto ogień ciężkich dział kolejowych, których pociski rozwalaly całe kamienice. Ogólnie sytuacja była b[ardzo] poważna i trudna. W tym czasie zgłosił się u „Montera” kapitan Armii Czerwonej ^aKaługin^a. Zapewniał on o szybkim uderzeniu Armii Czerw[onej] na Warszawę. Jedyne to natarcie mogło nas uratować.

Dnia 4 IX bomba lotnicza uderzyła w gmach PKO, raniąc „Grzegorza” i „Kuczabę”, zabijając wiele osób oraz niszcząc miejsce pobytu KG. W nocy z 4 na 5 IX KG przechodzi na ulicę Kruczą, lecz po kilku godzinach przenosi się do gmachu ^aPAST-y^a na Piusa [XI]. Tu następuje o tyle reorganizacja, że radiostacje, szyfrantki i część łączności u p. „Bora” odchodzi na inne kwatery, a w [budynku] PAST-y zostaje sztab, do którego dołączają oficerowie II Oddz[iału] NOWAK⁷, Joker⁸ i jeszcze jeden, którego nie pamiętam, prócz tego łącznościowy of[icer] grupowy zrzutów mgr

ходит такая реорганизация, что радиостанции, девушки-шифровальщицы и часть связи у псевдонима «БУРА» отбывает на другие места, а в ПАСТе остается штаб, к которому присоединяются офицеры II Отдела, НОВАК⁷, ДЖОКЕР⁸, и еще один, которого не помню, кроме этого, офицер групповой связи сбросов с воздуха, магистр ЗБОРОВСКИЙ⁹ и ... в качестве непосредственной охраны «Бура». Прикрытие КГ исполняется взводом ^a«Агатона»^{10, -a}, потому что [взвод] 1112 остался в группе ^a«Вахновского»^{-a}.

Около 7 IX наступает самый трагический момент. Сдается Повисле. Боеприпасов совсем нет. Сбросы с воздуха не приходят. Продовольствия нет. В то время ген. «БУР» получает от немецкого генерала ^aРОРА^{-a} требование прекратить бой. «БУР» связывается с делегатом правительства – он решительно готов капитулировать. Он уже имеет подготовленное письмо с согласием на капитуляцию. Ночью приходит депеша из Лондона о направлении сбросов с воздуха в течение 3 дней. «БУР» меняет решение и пишет ^aРОРУ^{-a} письмо, срывающее переговоры.

Около 10 IX появляются над Варшавой советские истребители. Немецкая бомбардировка прекращается. Боеприпасы со сбросов с воздуха частично поступили, хотя с небольшой задержкой. Получаем ^aавизо [уведомление]^{-a} о 100 летающих «крепостях»¹¹ и большом сбросе оружия. На Праге начинается сильный огонь артиллерии и видны пожары и бой. Мы стараемся связаться с Красной Армией. Телефонная связь с Прагой отказала. Просим Лондон сказать, каким образом мы можем по радио организовать связь. Нам передано, что только обычным дипломатическим шифром. Мы испытываем этот способ, но у нас нет никакого подтверждения получения депеш. Двое советских парашютистов не установили радиосвязи, из-за того, что радио повредилось, и его невозможно было починить. Фактически постоянной связи не имеем. Советские самолеты сбрасывают продовольствие и немного оружия с боеприпасами. Наконец 18 IX осуществляется миссия 100 летающих «крепостей» без какого-либо результата. Сбросы на небольшую территорию, контролируемую нами, к нам не попадают, а уносятся ветром и достаются немцам.

Но наступление части дивизии Костюшко¹² на Черняков отвлекло силы противника от наших отрядов. Это был период, который породил надежду на сохранение восстания. Наконец «Монтер» явился в КГ и заявил, что советский самолет сбросил письмо, в котором советское к[омандо]вание спрашивает, как мы видим лучший план взятия Варшавы Красной Армией. Этот план был разработан Отд[елом] III при соучастии «Монтера» и утвержден «БУРОМ», а также передан по радиосвязи. Подтверждения о получении мы не получили. В надежде, что Красная Армия возьмет Варшаву, появилась необходимость подготовки к переговорам с Красной Армией. Лично я, как и ИРАНЕК, считали, что «БУР» имеет слишком мало политического опыта, чтобы вести такого рода переговоры. Я не смог бы ему помочь,

Zborowski⁹ i ... jako bezpośrednia osłona „Bora”. Osłonę KG pełni pluton^a Agatona^{10, a}, gdyż [pluton] 1112 pozostał w grupie^a „Wachnowskiego”^a.

Około 7 IX następuje najtragiczniejszy moment. Pada Powiśle. Amunicji jest zupełnie brak. Zrzuty nie nadchodzą. Żywności brak. W tym czasie gen. „Bór” otrzymuje od niemieckiego gen[erała] Rohra^a żądanie zaprzestania walki. „Bór” porozumiewa się z Del[egatem] Rządu – jest zdecydowany kapitulować. Już ma przygotowany list na zgodę na kapitulację. W nocy nadchodzi depesza z Londynu o nadejściu zrzutów w ciągu trzech dni. „Bór” zmienia decyzję i pisze do Rohra^a list zrywający układy.

Około 10 IX pojawiają się nad Warszawą myśliwce radzieckie. Bombardowania niemieckie ustają. Amunicja ze zrzutów częściowo nadeszła, choć z małym opóźnieniem. Otrzymujemy^a awizo^a o 100 „twierdzach latających”¹¹ i wielkim zrzuć broni. Na Pradze zaczyna się silny ogień artylerii i widać pożary i walkę. Staramy się nawiązać łączność z Armią Czerwoną. Łączność telefoniczna z Pragą zawiodła. Prosimy Londyn o podanie, w jaki sposób możemy przez radio nawiązać łączność. Podano nam, że tylko zwykłym szyfrem dyplomatycznym. Próbuujemy tego sposobu, lecz nie mamy żadnego potwierdzenia odbioru depesz. Dwu skoczków radzieckich z radiem nie nawiązało łączności, gdyż radio uszkodziło się i nie można go było naprawić. Faktycznie łączności stałej nie mamy. Samoloty sowieckie zrzucają żywność i trochę broni z amunicją. Wreszcie 18 IX realizuje się wyprawa 100 „twierdz latających” bez żadnego rezultatu. Zrzuty na mały teren przez nas posiadany nie trafiają do nas i są znośzone do Niemców przez wiatr.

Natomiast uderzenie jednostki Dywizji Kościuszkowskiej¹² na Czerniaków odciążało nasze oddziały. Był to okres, który zaczął budzić nadzieję utrzymania powstania. Wreszcie „Monter” zgłosił się w KG i oświadczył, że samolot sowiecki zrzucił pismo, w którym d[owód]ctwo radzieckie zapytuje, jak wyobrażamy sobie najlepszy plan opanowania Warszawy przez Armię Czerwoną. Plan ten został opracowany przez Oddz[iał] III przy współudziale „Montera” i zatwierdzony przez „Bora” oraz przesłany drogą radiową. Potwierdzenia odbioru nie otrzymaliśmy. Wobec nadziei, że Armia Czerwona opanuje Warszawę, wyłoniła się konieczność przygotowania się do pertraktacji z Armią Czerwoną. Osobiście ja, jak i Iranek uważaliśmy, że „Bór” jest zbyt mało wyrobiony politycznie, aby mógł prowadzić takie pertraktacje. Ja nie mogłbym być mu pomocny, gdyż nigdy polityką nie zajmowałem się i nie znam się na niej. Iranek również nie czuł się na siłach.

Zwróciliśmy się więc do „Bora” z propozycją, aby na czas nieobecności „Grzegorza” wezwał na szefa sztabu KG gen. Okulickiego. „Bór” zgodził się i Okulicki przybył do KG i objął obowiązki szefa sztabu. Ja

потому, что я никогда не занимался политикой и ее не знаю. ИРАНЕК также не чувствовал себя сильным в этой области.

Мы обратились к «БУРУ» с предложением, чтобы на время отсутствия «Гжегожа», он назначил на должность начальника штаба КГ ген. ОКУЛИЦКОГО. «БУР» согласился и ОКУЛИЦКИЙ прибыл в КГ и принял обязанности шефа штаба. Я перестал замещать «Гжегожа». Планировалось, что с моментом вступления Крас[ной] Армии в Варшаву, части АК соберутся в блоках между аллеей Неподлеглосци, Кошиковой и Нововойской рядом МВД, и что КГ, и главным образом, «БУР» свяжутся с Коман[дованием] и что-то решат. В любом случае, рассчитывали на соглашение. К концу сентября действия на Праге уменьшались, и Варшава не была взята Красной Арми[ей]. И началось бурное немецкое наступление на Мокотов. В то время немецк[ий] ген[ерал] [фон дем] БАХ обратился к ген. «БУРУ» с предложением не капитулировать, а прекратить бои. Из-за критического положения начались переговоры, во время которых пал Мокотов и началось наступление на Жолибож. Ситуация была безнадежной. Продовольствия не было. Оборона угасала.

Ген. «БУР» по договоренности с ЯНКОВСКИМ созвал совещание, на котором я информировал об оперативном положении. В этом докладе я представил положение, на основании данных, предоставленных Отделом II. В рай[оне] Радома была образована новая сильная немецкая армия. Готовились новые линии обороны над Нидой. Взятие Варшавы не могло произойти скоро, потому что требовало подготовки наступления Красной Армии. Продержаться в течение нескольких месяцев было невозможно. Перебраться всем силам АК через Вислу было совсем нереальным. После моего доклада состоялась краткая дискуссия, после чего проголосовали за проект принятия предложения ген. [фон дем] БАХА – прекращение боя.

Против прекращения боя голосовал только «Гжегож». Остальные собравшиеся были за прекращение. 2 или 3 октября 1944 г. уполномоченный полковник ИРАНЕК ... и какой-то юрист, л[ейтенан]т зап[аса], подписали договор о прекращении боев. На три дня, т. е. сразу после совещания, была направлена депеша к Красной Армии, предупреждающая о том, что если мы в течение трех дней не получим помощи и Варшава не будет взята, мы будем вынуждены из-за голода и отсутствия средств для борьбы, прекратить бой. Эту депешу мы отправили по радио. Подтверждения о получении мы не получили.

Договор о прекращении боя предусматривал выход повстанческих отр[ядов] в течение дне[й] 5 и 6 октября из Варшавы за баррикады с оружием, сдача оружия отрядами и вывоз солдат в качестве нормальных военнопленных в лагерь. Население Варшавы должно было быть эвакуировано в последующий срок. Полковник ИРАНЕК, после возвращения от ген. [фон дем] БАХА заявил ген. «БУРУ», что ген. [фон дем] БАХ лично хочет переговорить с ген. «БУРОМ» по вопросу эвакуации гражданского населения. Ген. «БУР» согласился на разговор

przestałem zastępować „Grzegorza”. Planowane było, że z chwilą wejścia wojsk Armii Czerw[onej] do Warszawy, jednostki AK zbiorą się w blokach między al. Niepodległości, Koszykową i Nowowiejską obok MSWoj. i że KG, a głównie „Bór”, porozumieją się z d[owódcz]twem i coś postanowią. W każdym razie liczone na porozumienie. Pod koniec września działania z Pragi malały i Warszawa nie została opanowana przez Arm[ię] Czerwoną. Natomiast rozpoczęło się gwałtowne uderzenie niemieckie na Mokotów. W tym czasie gen[erał] niemiecki [von dem] Bach zwrócił się do gen. „Bora” z propozycją nie kapitulacji, a zaprzestania walki. Wobec krytycznego położenia zaczęły się pertraktacje, w trakcie których padł Mokotów i zaczęło się uderzenie na Żoliborz. Sytuacja była beznadziejna. Żywności nie było. Obrona zamierała.

Gen. „Bór” w porozumieniu z Jankowskim zwołał naradę, na której ja informowałem o położeniu operacyjnym. W referacie tym naświetliłem położenie na podstawie danych dostarczonych przez Oddz[iał] II. W rej[on]ie Radomia powstała nowa silna armia niemiecka. Szykowano nowe linie obronne nad Nidą. Zajęcie Warszawy nie mogło nastąpić szybko, gdyż wymagało zmontowania ofensywy Armii Czerwonej. Utrzymanie się przez kilka miesięcy było niemożliwe. Przebicie się całości sił AK przez Wisłę było zupełnie nierealne. Po moim referacie nastąpiła krótka dyskusja, po czym przegłosowano projekt przyjęcia propozycji gen. [von dem] Bacha – zaprzestanie walki.

Przeciw zaprzestaniu walki głosował jedynie „Grzegorz”. Reszta zebranych była za zaprzestaniem 2 lub 3 października 1944 r. Upoważniony pułk[ownik] Iranek ... oraz jakiś prawnik, por. re[z.], podpisali umowę o zaprzestaniu walki. °Na trzy dni, tj. natychmiast po naradzie, została wysłana depesza° do Armii Czerwonej uprzedzająca, że o ile w ciągu trzech dni nie otrzymamy pomocy i Warszawa nie zostanie opanowana, będziemy musieli z powodu głodu i braku środków do walki zaprzestać walki. Depeszę tę wysłaliśmy drogą radiową. Potwierdzenia odbioru nie otrzymaliśmy.

Umowa o zaprzestaniu walki przewidywała wyjście oddz[iałów] powstańczych w ciągu dn[i] 5 i 6 października z Warszawy poza barykady z bronią, złożenie broni przez oddziały oraz wywiezienie żołnierzy jako normalnych jeńców wojennych do obozów. Ludność Warszawy miała być ewakuowana w terminie późniejszym. Płk Iranek po powrocie od gen. [von dem] Bacha oświadczył gen. „Borowi”, że gen. [von dem] Bach pragnie osobiście rozmówić się z gen. „Borem” w sprawie ewakuacji ludności cywilnej. Gen. „Bór” zgodził się na rozmowę i w towarzystwie płk. Iranka i ww. prawnika jako tłumacza jeździł do Ożarowa. O przebiegu tej rozmowy opowiadał mi płk Iranek, co następuje. Gdy przybyli do Włoch samochodem po nich wysłanym, postarano się natychmiast rozdzielić ich.

и в сопровождении полковника ИРАНЕКА и в[ыше] у[помянутого] юриста в качестве переводчика ездил в г. Ожаров. О ходе этого разговора мне рассказывал полковник ИРАНЕК, как было. Когда они прибыли в г. Влохы на машине, посланной за ними, [немцы] постарались их немедленно разделить. ИРАНЕКА забрали к начальнику штаба, а ген. «БУР» вошел в комнату к ген. [фон дем] БАХУ и несмотря на немецкие протесты, взял переводчика. Ген. Б^а-АХ^а был о[чень] недоволен присутствием переводчика и также поручил позвать своего. Разговор был очень короткий и малоконкретный. По мнению ИРАНЕКА, который говорил это на основании разговора с «БУРОМ» и переводчиком, [фон дем] БАХ хотел говорить с «БУРОМ» без свидетелей. «БУР», со своей стороны, этого не хотел и поэтому взял переводчика.

Присутствие «БУРА» у [фон дем] БАХА длилось около ½ ча[са]. 5 Х часть отрядов АК вышла из Варшавы и после сдачи оружия отправилась в лагерь. 6 Х КГ и остальные отряды вышли. Выход прошел у баррикады на ул. Снядецких в конце, выходящим на площадь перед Политехникой в казарму Школы прапорщ[иков]-саперов по ул. Нововойской. Здесь мы сложили оружие, и после отделения генералов из колонны, нас перевели во Влохы. Из генералов были точно выделены: ген. «БУР», «Гжегож», «Монтер», КОССАКОВСКИЙ¹³, возможно, что САВИЦКИЙ¹⁴ и другие. Точно не было ОКУЛИЦКОГО, который до переговоров ушел из ПАСТЫ и больше я его не видел. Весь состав руководства штаба, за исключением «Цозаса», «Джокера» и ИРАНЕКА, который был ранен и отправился в больницу, вышел в Ожаров. Только полковник ИРАНЕК остался с «БУРОМ» в качестве его адъютанта или начальника штаба.

[...]

ИНП, 0330/122, л. 271–279.

Копия на польском языке, машинопись.

Примечания

- ^{а-а} Вписано от руки в специально оставленный пропуск.
- ^{б-б} Фрагмент обозначен на поле вертикальной линией.
- ^в Зачеркнуто на пишущей машинке: *вечером*.

¹ Камлер Ежи, псевдоним «Столяж», подпоручик/поручик; в 1944 командир 1112 взвода 1 дивизиона АК «Елень» (прикрытие ГК АК); погиб 13 августа 1944. Ежи Камлер был сыном владельца.

² Речь идет о К. Пужаке.

³ Майоркевич Фелициан (1904–1975), псевдоним «Ирон», дипломированный подполковник инженерных войск; во время сентябрьской кампании 1939 офицер II отдела штаба отдельной оперативной группы «Нарев», через Румынию пробрался во Францию; в 1940 начальник оперативного отдела отдельной бригады подгальских стрелков; затем до 1942 в подпольной организации ВП во Франции; пробрался в Гибралтар и Великобританию, затем начальник оперативного отдела 1 стрелковой бригады; заброшен на парашюте в страну в ночь с 9 на 10 апреля 1944, служил в III отделе ГК АК; во время

Iranka zabrano do szefa sztabu, a gen. „Bór” wszedł do pokoju gen. [von dem] Bacha i mimo protestów niemieckich zabrał tłumacza. Gen. B^a-ach^a był b[ardzo] niezadowolony z obecności tłumacza i też kazał zawołać swego. Rozmowa była b[ardzo] krótka i mało rzeczowa. Według zdania Iran-ka, który mówił to na podstawie rozmowy z „Borem” i tłumaczem, [von dem] Bach chciał rozmawiać bez świadków z „Borem”. „Bór” natomiast nie chciał tego i dlatego wziął tłumacza.

Obecność „Bora” u [von dem] Bacha trwała około pół godz[iny]. Dnia 5 X część oddziałów AK opuściła Warszawę i po złożeniu broni odjechała do obozu. 6 X KG i reszta oddziałów wyszły. Wyjście nastąpiło przy barykadzie na ul. Śniadeckich u wylotu na plac przed Politechniką do Koszar Szkoły Podchorąż[ych] Saperów przy ul. Nowowiejskiej. Tu złożyliśmy broń i po wydzieleniu generałów z kolumny przeprowadzono nas do Włoch. Z generałów zostali wydzieleni na pewno: gen. „Bór”, „Grzegorz”, „Monter”, Kossakowski¹³, możliwe że Sawicki¹⁴ i inni. Nie było na pewno Okulickiego, który przed pertraktacjami wyszedł z PAST-y i więcej go nie widziałem. Cały skład sztabu ścisłego, z wyjątkiem „Cozasia”, „Jokera” i Irona, który był ranny i odszedł do szpitala, wyszedł do Ożarowa. Jedynie płk Iranek pozostał z „Borem” jako jego oficer ordynansowy czy szef sztabu.

[...]

IPN, 0330/122, k. 271–279.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a-a} Wpisano odręcznie na pozostawione w maszynopisie miejsce.
- ^{b-b} Fragment zaznaczony na marginesie pionową linią.
- ^{c-c} Tak w tekście.
- ^d Skreślono maszynowo: *wieczorem*.

¹ Kamler Jerzy, ps. „Stolarz”, ppor./por.; w 1944 dca 1112 plutonu z 1 dywizjonu AK „Jeleń” (osłona KG AK); poległ 13 sierpnia 1944. Był on synem właściciela fabryki.

² Chodzi o K. Puzaka.

³ Majorkiewicz Felicjan (1904–1975), ps. „Iron”, ppłk dypl. sap.; w kampanii wrześniowej 1939 of. oddz. II sztabu SGO „Narew”, przedarł się przez Rumunię do Francji; w 1940 szef oddz. operac. SBSPodh.; następnie do 1942 w konspiracji WP we Francji; przedostał się do Gibraltaru i W. Brytanii, następnie szef oddz. operac. 1 BS; skok na spadochronie do kraju z 9 na 10 kwietnia 1944, służył w Oddz. III KG AK; w powstaniu w I rzucie KG AK; po kapitulacji w niewoli niemieckiej, następnie do 1947 w W. Brytanii, potem w kraju.

⁴ Prawdopodobnie „Cozas”.

⁵ Perdziński Tadeusz (ur. 1910), ps. „Tarnawa”, „Tomir”, mjr art.; w kampanii wrześniowej 1939 of. informacyjny 22 DP; w 1940 kmdt Obwodu ZWZ Rawa Maz.; następnie do lipca

восстания в 1 эшелоне ГК АК; после капитуляции в немецком плену; затем до 1947 в Великобритании, потом в стране.

⁴ По всей вероятности, «Цозась».

⁵ Пердзыньский Тадеуш (1910), псевдонимы «Тарнава», «Томир», майор артиллерии; во время сентябрьской кампании 1939 офицер по информации 22-й пехотной дивизии; в 1940 комендант округа СВБ «Рава-Мазовецка»; затем до июля 1942 заместитель начальника III отдела командования области СВБ-АК «Варшава»; в 1944 офицер III отдела ГК АК, с около 7 августа 1944 заместитель начальника III отдела штаба группы «Север».

⁶ Ясновская Мария, псевдоним «Модеста», начальник секретариата III отдела ГК АК.

⁷ Речь идет о дипломированном подполковнике Ф. Германе.

⁸ Яхимек Тадеуш Конрад (1911–1970), псевдонимы «Джокер», «Нинка», дипломированный майор; во время сентябрьской кампании 1939 помощник оперативного офицера 8 пехотной дивизии; с 1940 в Польском союзе свободы, затем в СВБ; в 1944 офицер разведки II отдела ГК АК; после капитуляции избежал плена, затем начальник II отдела ГК «Не»; в 1945 начальник штаба и начальник разведки Представительства Вооруженных Сил, потом генеральный секретарь Главного правления ВиН (дипломированный подполковник); арестован УБ в 1945, судим в январе 1947 в процессе I Главного правления ВиН, приговорен, потом амнистирован, арестован повторно, освобожден в 1956.

⁹ Зборовский (Збровский, 1909, подпоручик резерва авиации) Януш, псевдоним «Януш», майор; в 1941–1942 делегат ГК СВБ-АК по вопросам сброса грузов, затем начальник секции приема сбрасываемых грузов V отдела ГК АК; в 1943–1944 начальник оперативной секции отдела сбрасываемых грузов V отдела ГК АК и заместитель начальника отдела.

¹⁰ Янковский Станислав (1911–2002), псевдоним «Агатон», поручик/капитан запаса артиллерии; во время сентябрьской кампании 1939 в Запасном артиллерийском центре № 3, интернирован в Литве; пробрался во Францию; служил в 3 легком артиллерийском полку (3 пехотная дивизия) ВПольского во Франции; затем в Великобритании, в частности, в 1 стрелковой бригаде; заброшен с парашютом на территорию Польши в ночь с 3 на 4 марта 1942; в 1942–1944 начальник Легализационно-технического отделения II отдела ГК АК; во время восстания командир взвода «Агатон» батальона АК «Пенсць», затем командир подразделения прикрытия ГК АК; после капитуляции в немецком плену – адъютант Верховного главнокомандующего («Бура»), после освобождения в Великобритании; в 1946 вернулся в Польшу.

¹¹ Речь идет об американских бомбардировщиках Б-17 «Летающая крепость» („Flying Fortress”).

¹² Речь идет о 3 пехотной дивизии им. Р. Траугутта 1 армии ВП (командир генерал З. Берлинг).

¹³ Коссаковский Тадеуш (1888–1965), дивизионный генерал, инженер; в 1936–1939 командир саперов Министерства военных дел; пробрался во Францию, с мая 1940 командир саперов в штабе Верховного главнокомандующего ВП во Франции; в 1940–1941 заместитель командира 1 стрелковой бригады, затем до 1942 командир саперов I пехотного корпуса; в 1942–1943 начальник моторизации и танковых войск Польской Армии на Востоке; с сентября по декабрь 1943 командир 2 бригады танков; в ночь с 29 на 30 мая 1944 прилетел в Польшу в рамках операции «Мост»; затем в Отделении подвижных войск III отдела ГК АК; во время восстания сначала стрелок, затем руководитель производства средств борьбы подокруга АК «Южное Средместье»; после капитуляции в немецком плену, в декабре 1945 вернулся в Польшу.

¹⁴ Савицкий Казимеж (1888–1971), псевдонимы «Прут», «Сава», бригадный генерал; во время сентябрьской кампании командир группы «Влодзимеж»; затем до 1941 в Венгрии, после чего пробрался в Польшу; в 1941–1943 комендант района АК «Львов», затем в ГК АК; во время восстания официально начальник III эшелона штаба ГК АК; после капитуляции в лагерях для военнопленных Лангвассер и Кольдиц; после освобождения до 1948 во Франции, затем в Великобритании; в 1955 министр без портфеля в правительстве РП в эмиграции (дивизионный генерал – 1966).

1942 zca szefa Oddz. III Kmdy Obszaru ZWZ-AK Warszawa; w 1944 of. Oddz. III KG AK, od ok. 7 sierpnia 1944 zca szefa oddz. III sztabu Grupy „Północ”.

⁶ Jasnowska Maria, ps. „Modesta”, kierownik sekretariatu Oddz. III KG AK.

⁷ Chodzi o ppłk. dypl. F. Hermana.

⁸ Jachimek Tadeusz Konrad (1911–1970), ps. „Joker”, „Ninka”, mjr dypl.; w kampanii wrześniowej 1939 pomocnik of. operacyjnego 8 DP; od 1940 w Polskim Związku Wolności, następnie w ZWZ; w 1944 of. wywiadu Oddz. II KG AK; po kapitulacji uniknął niewoli, następnie szef Oddz. II KG „Nie”; w 1945 szef sztabu i szef wywiadu DSZ, potem sekretarz generalny ZG WiN (ppłk dypl.); aresztowany przez UB w 1945, sądzony w styczniu 1947 w procesie I ZG WiN, skazany, potem amnestionowany, ponownie więziony, zwolniony w 1956.

⁹ Zborowski (Zbrowski, ur. 1909, ppor. rez. lot.) Janusz, ps. „Janusz”, mjr; w l. 1941–1942 delegat KG ZWZ-AK na zrzućy, następnie kierownik referatu odbioru wydziału zrzućów lotniczych Oddz. V KG AK; w l. 1943–1944 kierownik referatu operacyjnego wydziału zrzućów lotniczych Oddz. V KG AK i zca szefa wydz.

¹⁰ Jankowski Stanisław (1911–2002), ps. „Agaton”, por./kpt. rez. art.; w kampanii wrześniowej 1939 w OZ Art. nr 3, internowany na Litwie; przedostał się do Francji, służył w 3 pól (3 DP) WP we Francji; następnie w W. Brytanii, m. in. w 1 BS; skok na spadochronie do kraju w nocy z 3 na 4 marca 1942; w l. 1942–1944 szef Wydz. Techn.-Legalizacyjnego Oddz. II KG AK; w powstaniu dca plutonu „Agaton” z batalionu AK „Pięść”, następnie dca pododdziału osłony KG AK; po kapitulacji w niewoli niemieckiej – adiutant NW („Bora”), po uwolnieniu w W. Brytanii; w 1946 powrócił do Polski.

¹¹ Chodzi o amerykańskie samoloty bombowe B-17 „Flying Fortress”.

¹² Chodzi o 3 DP im. R. Traugutta z 1 Armii WP (dca gen. Z. Berling).

¹³ Kossakowski Tadeusz (1888–1965), gen. dyw., inż.; w l. 1936–1939 dca Saperów MSWojsk.; przedostał się do Francji, od maja 1940 dca saperów w Szt. NW WP we Francji; w l. 1940–1941 zca dcy 1 BS, następnie do 1942 dca saperów I KP; w l. 1942–1943 szef motoryzacji i broni pancernej APW; od września do grudnia 1943 dca 2 Brygady Czołgów; w nocy z 29 na 30 maja 1944 przyłot do Polski w ramach operacji „Most”; następnie w Wydz. Broni Szybkich Oddz. III KG AK; w powstaniu początkowo jako strzelec, następnie kierownik produkcji środków walki Podobwođu AK Śródmieście Pół.; po kapitulacji w niewoli niemieckiej, w grudniu 1945 powrócił do Polski.

¹⁴ Sawicki Kazimierz (1888–1971), ps. „Prut”, „Sawa”, gen. bryg.; w kampanii wrześniowej dca grupy „Włodzimierz”; następnie do 1941 na Węgrzech, po czym przedostał się do kraju; w l. 1941–1943 kmdt Obszaru AK Lwów, następnie w KG AK; w powstaniu formalnie szef III rzutu sztabu KG AK; po kapitulacji w obozach jenieckich Langwasser i Colditz; po uwolnieniu do 1948 we Francji, następnie w W. Brytanii; w 1955 minister bez teki w rządzie RP na wychodźstwie (gen. dyw. – 1966).

**24 февраля 1954, Варшава. Заявление начальника СС
и полиции в Варшавском округе бригадефюрера СС П. О. Гейбеля
в связи с предъявлением обвинительного заключения**

Пауль Отто ГЕЙБЕЛЬ
Тюрьма
Варшава I

Перевод с немецкого яз[ыка]
г. Варшава, 24 II 1954 г.

№ IV-3 К. 143/53

В Воеводский суд
столичного города Варшавы
IV Уголовный отдел ^а-в Варшаве^а
Ал. Сверчевского, 127

В связи с обвинительным актом от 28 XII 1953 г., выписка из которого была мною получена 22 II с. г., занимаю следующую позицию:

1) С ^а-1 марта 1944 г. по 13 января 1945 г.^а я служил на территории Польши, т. е.: с 3 марта по 16 августа с местом нахождения в г. Варшаве и с 16 августа по 13 января – в Сохачеве. Пропущено 5-дневное пребывание в Люблине (1.8. – 5.8. 1941^б и дни вывода, кроме выше указанных периодов я не пересекал границы Польши. Другие даты обвинения являются выдуманными. ^аВ г. Лодзи я не служил^а.

^а-Доказательство:^а показание Курта Альфреда ФИШЕРА, который в качестве уголовного пленного находится в районе Мокотов (якобы – Амбулатория) и которого прошу вызвать. ФИШЕР является офицером полиции. В 1941–1942 был адъютантом некоего генерального инспектора в Берлине. Он может показать, что я в эти годы был в Министерстве внутренних дел Рейха, в последнее время в должности персонального шефа полиции правопорядка (Орднунгсполицай). Потом ФИШЕР был в г. Познань в качестве офицера военно-воздушной обороны. Поэтому также должен знать, что я не служил в г. Лодзи.

2) В обвинительном акте утверждается, что я руководил деятельностью ^а-полиции безопасности (зихерхайтсполицай)^а. Это не соответствует правде. Касающееся меня квалификационное объявление от 22.9.1944 является типичной «вежливой оценкой», при помощи которой КОППЕ хотел провести мое продвижение по службе. По этой причине я оспариваю его доказательную силу. Я никогда не был вождем, комендантом или командиром, кратко говоря, ^а-«начальником»^а

**24 lutego 1954, Warszawa. Pismo zawierające wyjaśnienia
do aktu oskarżenia gen. Paula Ottona Geibla**

Paul Otto Geibel
Więzienie
Warszawa I

Tłumaczenie z jęz[yka] niemieckiego
Warszawa, dnia 24 II 1954 r.

Nr IV-3 K. 143/53

Do
Sądu Wojewódzkiego
dla Miasta St[ołecznego] Warszawy
Wydział IV Karny w Warszawie
Al. Świerczewskiego 127

Wobec aktu oskarżenia z dn. 28 XII 1953 r., którego odpis został mi doręczony dn. 22 II br., zajmuję stanowisko, jak następuje:

1) Od dn. ^a1 marca 1944 r. do 13 stycznia 1945 r.^a czynny byłem na obszarze Polski, a mianowicie: od 3 marca do 16 sierpnia z siedzibą w Warszawie i od 16 sierpnia do 13 stycznia – w Sochaczewie. Pomijając pięciodniowy pobyt w Lublinie (1.8.–5.8.1941^b) oraz dni odwrotu, poza powyższymi okresami nie przekroczyłem obszaru Polski. Odmienne daty oskarżenia są zmyślone. ^aW Łodzi służyłem nie pełniłem^a.

^aDowód:^a zeznanie Kurta Alfreda Fischera, który jako jeńiec karny przebywa na Mokotowie (rzekomo – Ambulatorium) i którego proszę poznać. Fischer jest oficerem policji. W latach 1941–1942 był adiutantem pewnego inspektora generalnego w Berlinie. Może on zeznać, iż w latach tych byłem w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Rzeszy, ostatnio na stanowisku szefa personalnego policji porządkowej (Ordnungspolizei). Później Fischer był w Poznaniu jako oficer obrony powietrznej. Dlatego też powinien wiedzieć, iż nie byłem czynny w Łodzi.

2) Akt oskarżenia utrzymuje, że kierowałem działalnością ^apolicji bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei)^a. Nie jest to prawdziwe. Odnoszący się do mnie komunikat kwalifikacyjny z dn. 22.9.1944 jest typową „oceną grzesnościową”, przy pomocy której Koppe chciał przeprowadzić mój awans. Z tego względu kwestionuję jego moc dowodową. Nigdy nie byłem wodzem, komendantem lub dowódcą, krótko mówiąc ^a„przełożonym”^a policji bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei) i dlatego za czyny przez nią popełnione nie ponoszę żadnej odpowiedzialności.

полиции безопасности (зихерхйтсполицай) и поэтому за совершенные ею деяния я не несу никакой ответственности.

^вДоказательство: показание ^а-д-ра СПИКЕРА^{1, -а}, который, со слов уголовного пленного д-ра Эдгара ШЛИХТИНГ-ЧУГАЛЫ, Мокотов (типография?), многократно выступал^в в качестве свидетеля перед варшавскими судами в разбирательствах против польских конфидентов, и которого прошу вызвать.

СПИКЕР был старшим правительственным советником (обер-регирунгсрат) и одним из главных сотрудников коменданта полиции безопасности (зихерхйтсполицай) и СД в Варшавском округе, учреждения д-ра ХАНА. Он может подробно рассказать о служебных отношениях в полиции безопасности (зихерхйтсполицай), получала ли она от меня приказы, куда отправляла рапорты, а, прежде всего, откуда поступали распоряжения, касающиеся расстрелов, которые она проводила перед и во время восстания.

Относительно утверждения в обвинении, что ^а-плакатные объявления^а о расстреливаемых подписаны мною, мне не нужны никакие свидетели. Со слов судьи, проводившего предварительное следствие, все эти плакаты собраны в моем судебном деле. Окажется, что ни один из этих плакатов не был издан мною.

3) Обвинение затем утверждает, что я руководил деятельностью ^а-Ваффен СС^а (общего распределения СС в Варшавском округе не было!). ^а-Это также не соответствует правде.^а Об этом ни разу не сказано в квалификационном объявлении КОППЕ. Ваффен СС командовал комендант гарнизона СС БЕЛЛЕВИТ (?), который располагался в районе Мокотов. Я не заходил ни в какие казармы, никакое отделение, ни в какое казино Ваффен СС.

Запасной отдел и кавалерийской подготовки СС по ал. Шуха и запасной отдел и танкового обучения по ул. Раковецкой, в период с 5 [по] 12.8.1944 г., по поручению ГИММЛЕРА направляли свои боевые рапорты через меня. ^а-Эти структуры мне не «подчинялись».^а Поэтому они не получали от меня никаких приказов. При этом часть СС из Раковецкой (Стауферказерне) действовала на территории, расположенной вне зоны борьбы полиции охраны (шутцполицай). За жестокости, совершенные СС, я не отвечаю.

^а-Свидетель^а, которого я на это имею, якобы убит. Поэтому я должен сослаться на свидетелей, находящихся на родине, которых я еще назову.

4) Полиция правопорядка (полиция охраны и жандармерия) подчинялась мне перед и после восстания настолько, настолько я включил ее в мои собственные задачи. Ее общая служба меня не интересовала

^cDowód: zeznanie ^adr. Spiekera^{1, -a} który, według wypowiedzi jeńca karnego dr. Edgara Schlichting-Czugały, Mokotów (Drukarnia?), wielokrotnie występował^c jako świadek przed sądami warszawskimi w procesach przeciwko polskim konfidentom i którego proszę pozwać.

Spieker był starszym radcą rządowym (Oberregierungsrat) i jednym z głównych współpracowników komendanta policji bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei) i SD w okręgu warszawskim, urzędu (Dienststelle) dr. Hahna. Może on wypowiedzieć się dokładnie na temat stosunków służbowych w policji bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei), czy otrzymywała ona ode mnie rozkazy, dokąd kierowała raporty, a przede wszystkim, skąd nadchodziły zarządzenia dotyczące rozstrzeliwań, które przeprowadzała ona przed i podczas powstania.

Odnośnie [do] twierdzenia oskarżenia, iż ^aobwieszczenia plakatowe^a o rozstrzeliwaniach są przeze mnie podpisane, nie potrzebuję żadnych świadków. Według wypowiedzi sędziego przeprowadzającego śledztwo wstępne, wszystkie te plakaty zebrane są w moich aktach procesowych. Okaze się, iż żaden z tych plakatów nie był przeze mnie wydany.

3) Oskarżenie utrzymuje następnie, iż kierowałem działalnością ^aWaffen SS^a (podziału ogólnego SS w okręgu warszawskim nie było!). ^aTo również nie odpowiada prawdzie.^a Ani razu nie mówi o tym komunikat kwalifikacyjny Koppego. Waffen SS dowodził komendant garnizonu SS Bellevit (?), który siedzibę swą ponoć miał na Mokotowie. Nie wstępowałem do żadnych koszar, żadnej placówki ani żadnego kasyna Waffen SS.

Oddział Zapasowy i Szkolenia Kawaleryjskiego SS w al. Szucha i Oddział Zapasowy i Szkolenia Pancernego na Rakowieckiej w czasie od 5. [do] 12.8.1944 r. z polecenia Himmlera kierowały swoje raporty bojowe przeze mnie. Chodziło przy tym o cyfry dotyczące strat, zabitych przeciwników i zdobytej broni. ^aJednostki te nie były mi „podległe”^a. Dlatego nie otrzymywały ode mnie żadnych rozkazów. Przy tym jednostka SS z Rakowieckiej (Staufer-Kaserne) działała na obszarze położonym poza terenem walki policji ochronnej (Schutzpolizei). Za okrucieństwa popełnione przez SS nie jestem odpowiedzialny.

^aŚwiadek^a, którego na to posiadam, jest podobno zabity. Dlatego muszę powołać się na świadków przebywających w ojczyźnie, których jeszcze wymienię.

4) Policja porządkowa (policja ochronna i żandarmeria) podlegała mi przed i po powstaniu o tyle, o ile wprowadzałem ją do moich własnych zadań. Jej ogólna służba nic mnie nie obchodziła. W czasie powstania, a mianowicie od 1. [do] 16.8.1944 r. była mi całkowicie podporządkowana, gdyż zastępowałem nieobecnego komendanta policji porządkowej (Ordnungspolizei) Haringa. Moim stanowiskiem bojowym było dowództwo obrony po-

вообще. Во время восстания, т. е. с 1 [по] 16.8.1944 г. она мне подчинялась полностью, поскольку я замещал отсутствующего коменданта полиции правопорядка (орднунгсполицай) ХАРИНГА. Моей боевой позицией было командование военно-воздушной обороной в подвале служебного здания коменданта полиции охраны по ал. Шуха. В указанный период времени я находился только там и по аллее Руж, 2 (в моей квартире). Только 12.8. я был в Сохачеве. Не считая двух последующих акций (Главпочтамт и Управление междугородних телефонов на Зельной) и акции на Пиуса [XI], я участвовал только в локальных сражениях, т. е. оборонных. Утверждение обвинения, [что] якобы я командовал на значительном участке, я должен отклонить как неправильное. Правда, я находился там, среди событий, которые имели место при полиции безопасности (зихерхайтсполицай), однако они были мне известны только в весьма ограниченном объеме. Мои попытки, имеющие своей целью противодействие им, не были успешными. Властью издавать приказы я не располагал².

5) Находящееся по улице Дворковой управление коменданта ^ажандармерии^а принадлежало к полиции правопорядка (орднунгсполицай), следовательно, оно подчинялось мне с 1 [по] 16.8.1944 г. Комендантом был подполковник ^аГЕДЕ^{3, -а}. Совершенные там позорные деяния 4.8. стали мне известны только во время предварительного следствия. Я не приказывал этого, и не содействовал им. Поскольку мне о них доложено не было, я не смог выступить против них и осудить их. О телеграмме ГИММЛЕРА ко мне от 1.8 вечером, содержавшей заключительную фразу: «Вы должны уничтожить десятки тысяч», ГЕДЕ не знал. По этой причине я отрицаю мою ответственность.

6) ^аАкцию на [ул.] Пиуса [XI]^а, чтобы забрать раненых, во время которой должны были не стрелять, я приказал лично. Я также отвечаю за то, что случилось с польскими женщинами без моего ведома, поскольку шеф танковой роты отсутствовал. Я отрицаю только то, что в этой акции погибла одна или несколько женщин.

^аДоказательство:^а показание ^аВацлава КОСЕШИ^а, который осенью 1948 года был [старшим по камере] 53 (ныне камера 2) тюрьмы на Мокотове и которого прошу вызвать.

КОСЕША был капитаном АК и командовал повстанцами в районе Управления междугородних телефонов по ул. Пиуса [XI]. Он сам мне рассказывал о ходе акции на Пиуса и о том, что за исключением случая, когда одна женщина вывихнула ногу, ни с одной из женщин ничего не случилось.

wietrznej w piwnicy budynku służbowego komendanta policji ochronnej w al. Szucha. W podanym okresie przebywałem tylko tam i przy alei Róż 2 (w moim mieszkaniu). Jedyne w dniu 12.8. byłem w Sochaczewie. Nie licząc dwóch dalszych akcji (Poczta Główna i Urząd Telefonów Między miastowych na Zielnej) oraz akcji na Piusa [XI], brałem udział tylko w walkach lokalnych, a mianowicie obronnych. Twierdzenie oskarżenia, jakoby dowodziłem na znacznym odcinku, muszę odrzucić jako niesłuszne. Wprawdzie znajdowałem się tam wśród wydarzeń, które miały miejsce przy policji bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei), jednak były mi one znane jedynie w ograniczonym zakresie. Moje próby, mające na celu ich powstrzymanie, były niepomyślne. Władzy rozkazodawczej nie posiadałem².

^d5) Znajdujący się przy ulicy Dworkowej urząd komendanta ^ażandarmerii^a należał do policji porządkowej (Ordnungspolizei), był więc podporządkowany mi od 1. [do] 16.8.1944 r. Komendantem był podpułkownik ^aGöde^{3, -a}. Dokonane tam haniebne czyny w dn. 4.8. stały mi się znane dopiero w czasie śledztwa wstępnego. Nie nakazałem ich ani nie spowodowałem zachęcaniem. Ponieważ nie zameldowano mi o nich, nie mogłem przeciwko nim wystąpić i ich potępić. O dalekopisie Himmlera do mnie z dn. 1.8. wieczorem, zawierającego końcową frazę: „Niech Pan zgładzi dziesiątki tysięcy” Göde nie wiedział. Z tych względów zaprzeczam mojej odpowiedzialności.

6) ^aAkcję na [ul.] Piusa [XI]^a dla zabrania rannych, w czasie której miano nie strzelać, nakazałem osobiście. Jestem także odpowiedzialny za to, co się stało z kobietami polskimi bez mej uprzedniej wiedzy, ponieważ szef kompanii pancernej był nieobecny. Zaprzeczam jedynie temu, iż w akcji tej zginęła jedna lub kilka kobiet.

^aDowód:^a zeznanie ^aWacława Kosieszy,^a który jesienią 1948 roku był celowym (? – przyp. tłum.) w celi 53 (obecnie cela 2) więzienia na Mokotowie i którego proszę pozwać.

Kosiesza był kapitanem AK i dowodził powstańcami w rejonie Urzędu Telefonów Między miastowych na Piusa [XI]. On sam opowiadał mi o przebiegu akcji na Piusa i o tym, iż poza jednym wypadkiem zwichnięcia nogi żadnej z kobiet nic się nie stało.

Kosiesza z celi 2 przeszedł do szpitala, wrócił z powrotem do celi 2, a następnie prawdopodobnie wyjechał (nie wiadomo, dokąd).

^e7) Następujące po powstaniu ^aoczyszczenie z materiałów^a i przedmiotów codziennej potrzeby dla ewakuowanej z miasta ludności nastąpiło przy współpracy z RGO, której Komitet Warszawski utrzymywał własne oddziały do oczyszczania^{x) f-x)} złożone z sił polskich^f i własne pojazdy. Wnoszę o pozwanie ^ana świadka^a przewodniczącego Komitetu ministra ^aMachnickiego^{4, -a}. Przed dwoma laty pracował on w przedsiębiorstwie

КОСЕША из 2 камеры перешел в больницу, потом вернулся во 2 камеру, а затем, кажется, уехал (неизвестно куда).

7) Последовавшая после восстания ^а-очистка от материалов^а и предметов повседневного пользования для эвакуированного населения из города осуществлялась в сотрудничестве с РГО, [благодаря] которому Варшавский комитет располагал собственными отрядами для очистки, ^х^е-х) состоящими из польских сил^е и собственных транспортных средств. Прошу вызвать ^а-в качестве свидетеля^а председателя Комитета министра ^а-МАХНИЦКОГО^{4, -а}. Два года тому назад он работал на предприятии мучных продуктов по ул. Ордынацкой (в подл. «Ординарска» – прим. перевод.). Этот свидетель может лучше, чем я высказаться о том, как проходила очистка. Он подтвердит также, что утверждение обвинения, [что] якобы отряды поджигателей в военных формах поджигали каждый квартал после его очистки, является неточным. Господин МАХНИЦКИЙ и его заместитель, директор банка д-р ВАХОВЯК⁵, знают меня очень хорошо и им известно, что я не являюсь никаким зверем в понимании обвинительного акта.

8) Затем прошу вызвать директора Национального музея господина ^а-д-ра ЛОРЕНЦА^а из Варшавы, а также первого из его ^а-музейных хранителей^а, которого я в 1944 г. освободил из концентрационного лагеря в Ораненбурге и фамилию которого может назвать д-р ЛОРЕНЦ. Д-р ЛОРЕНЦ может подтвердить, что я руководствовался серьезным желанием защиты, а не уничтожения ^а-варшавских произведений искусства^а. Д-р ЛОРЕНЦ может также подтвердить, что я не являюсь никаким полякоедом, ни чертом.

9) В качестве следующего свидетеля называю б[ывшего] коменданта варшавской крепости, генерала-майора ^а-ЭЙЗЕНШТУКА^{6, -а}, которого прошу вызвать. Он содержится в Польше, в 1950 г. находился в тюрьме на Мокотове и уехал неизвестно куда. Ему подчинялись саперные части Технической помощи (Технише Нотхильфе), при использовании которых, по военным соображениям, он приступил к разрушению домов в Варшаве. Я заинтересован в получении показаний ЭЙЗЕНШТУКА о том, что Техническая помощь была не задействована в тот момент, когда он принял командование, а также, что он ее передал своему преемнику, который сохранил ее вплоть до конца.

За ^а-разрушение Варшавы^а я не отвечаю. Я не выдавал приказа об этом, и как мог долго, препятствовал.

10) Поясняю дальше, что по моему приказу, с моего согласия или в результате моей последующей толерантности, ни один дом в Варшаве после восстания не был ^а-сожжен^а. Никто не видел такого приказа, и не слышал о нем. Против двух нарушений я сам выступил

produktów mącznych w Warszawie przy ul. Ordynackiej (w oryg. „Ordynarska” – przyp. tłum.). Świadek ten może lepiej niż ja wypowiedzieć się o tym, jak przebiegało oczyszczanie. Potwierdzi on także, iż twierdzenie oskarżenia, jakoby oddziały podpalaczy w mundurach podpalały każdy kwartał po jego oczyszczeniu, jest nietrafne. Pan Machnicki i jego zastępca, dyrektor banku dr Wachowiak⁵ znają mnie bardzo dokładnie i wiedzą, że nie jestem żadnym potworem w sensie aktu oskarżenia.

8) Proszę następnie o pozwanie dyrektora Muzeum Narodowego pana ^adr. Lorentza^a z Warszawy, jak również pierwszego z jego ^akustoszy^a, którego w 1944 r. uwolniłem z obozu koncentracyjnego w Oranienburgu i którego nazwisko podać może dr Lorentz. Dr Lorentz może poświadczyć, iż kierowałem się poważną chęcią ochrony, a nie zniszczenia ^awarszawskich dzieł sztuki^a. Dr Lorentz może także zeznać, iż nie jestem żadnym polakożercą ani diabłem.

9) Jako następnego świadka wymieniam b[yłego] komendanta twierdzy warszawskiej, generała-majora ^aEisenstucka⁶,^a, o pozwanie którego wnoszę. Jest on więziony w Polsce, w 1950 r. przebywał w więzieniu na Mokotowie i wyjechał nie wiadomo dokąd. Podlegały mu jednostki saper-skie Pogotowia Technicznego (Technische Nothilfe), przy użyciu których, ze względów wojskowych, przystąpił on do burzenia domów w Warszawie. Zależy mi na wyjaśnieniu Eisenstucka, iż Pogotowie Techniczne było niezatrudnione w chwili przejścia przez niego, oraz że przekazał on je swemu następcy, który zatrzymał je aż do końca.

Za ^azburzenie Warszawy^a nie jestem odpowiedzialny. Nie nakazałem go oraz, jak długo mogłem, przeszkadzałem.

10) Wyjaśniam dalej, iż z mojego rozkazu, za moją zgodą lub na skutek mojej późniejszej tolerancji żaden dom w Warszawie po powstaniu nie został ^apodpalony^a. Nikt nie widział takiego rozkazu ani o nim nie słyszał. Przeciwno dwóm wykroczeniom sam wystąpiłem i nakazałem ukaranie. Inne pożary zostały spowodowane ogniem artylerii rosyjskiej zza Wisły (jeden ze współpracowników dr. Lorentza został ranny granatem). Zresztą kapitulująca AK w ilości 11 000 ludzi oraz 152 000 ludności cywilnej, które opuściły Warszawę w dn. 3.10.1944 r. wiedzą dokładnie, iż miasto już w walce powstańczej zostało zniszczone. Nawet przeciwnie twierdzenie von dem Bacha nie może tego zmienić.

11) Ponieważ, w stosunku objętości i wagi oskarżenia, rozporządzam jedynie nieznaczną ilością świadków w Polsce, proszę również o dopuszczenie zeznań ^aświadków przebywających w ojczyźnie^a przed sądami niemieckimi lub urzędami władz okupacyjnych, gdyż w przeciwnym wypadku nie jest możliwe całkowite udowodnienie moich wyjaśnień.

Jako świadków, przebywających w Niemczech, podaję:

и приказал наказать [виновных]. Другие пожары были вызваны огнем российской артиллерии с того берега Вислы (один из сотрудников д-ра ЛОРЕНЦА был ранен гранатой). Впрочем, капитулирующая АК в количестве 11 000 человек и 152 000 гражданского населения, которые покинули Варшаву 3.10.1944 г., точно знают, что город уже в повстанческой борьбе был разрушен. Даже противоположные утверждения фон дем БАХА не могут этого изменить.

11) Поскольку, в отношении объема и веса обвинения, я располагаю только незначительным количеством свидетелей в Польше, прошу также допустить показания ^а-свидетелей, находящихся на родине^а перед немецкими судами или учреждениями оккупационных властей, так как в противном случае не представляется возможным полное доказательство моих объяснений.

В качестве свидетелей, находящихся в Германии, указываю:

а) б[ывшего] шефа Полевого штаба (Фельдкоммандостелле) ГИММЛЕРА, генерал-майора ^а-РОДЕ^а,

б) б[ывшего] коменданта полиции охраны (шутцполицей) в Варшаве, подполковника ^а-РОДЕВАЛЬДА^а,

в) б[ывшего] моего адъютанта, капитана запаса ^а-БАУЕРА^а,

г) подполковника ^а-КИНТРУПА^а,

д) генерал-лейтенанта ^а-РЕЙНЕФАРТА^а.

Эти свидетели живы. Мой национальный защитник из Правительства в Гессен (Хессисхе Ландесрегирунг), адвокат и нотариус д-р РАУТЕНБЕРГ из Марбурга на Л[ан] установил их адреса.

Свидетель, указанный ^а-в (пункте) «а»^а, может подтвердить, что в беседе с ГИММЛЕРОМ 9.10. или 11 октября 1944 года в Восточной Пруссии я занял позицию, против экзекуций, проводимых в Варшаве полицией безопасности (зихерхайцполицей), и добился отмены этих распоряжений, а затем то, что я успешно настаивал на снабжении эвакуируемого из Варшавы населения всеми предметами первой необходимости из города, который ГИММЛЕР считал военными трофеями.

[Свидетель, указанный] ^а-в [пункте] «б»^а, был в первые 16 дней восстания моим заместителем. Он знает, что полиция безопасности (зихерхайцполицей) и Ваффен СС мне не подчинялись. Он знает все детали повстанческой борьбы, которую вела полиция охраны (шутцполицей) с 1 по 16.8 и может дать показания о моей позиции относительно событий, которые имели место при полиции безопасности (зихерхайцполицей). Он знает о телеграмме ГИММЛЕРА от 1.8., направленной мне (и д-ру ХАНУ), и о том, что ^а-я^а сохранил в тайне этот дьявольский приказ. Он может подтвердить, что я не приказыв-

a) b[yłego] szefa Sztabu Polowego (Feldkommandostelle) Himmlera, generała-majora ^aRode^a,

b) b[yłego] komendanta policji ochronnej (Schutzpolizei) w Warszawie, podpułkownika ^aRodewalda^a,

c) b[yłego] mojego adiutanta, kapitana rez[erwy] ^aBauera^a,

d) pułkownika ^aKintrupa^a,

e) generała-porucznika ^aReinefartha^a.

Świadkowie ci żyją. Mój krajowy obrońca z Rządu Krajowego Hesji (Hessische Landesregierung), adwokat i notariusz dr Rautenberg z Marburga n[ad rzeką] L[ahn] ustalił ich adresy.

Świadek ^a[podany] pod [punktem] „a”^a może zeznać, iż w rozmowie z Himmlerem w dn. 9, 10 lub 11 października 1944 roku w Prusach Wschodnich zająłem stanowisko sprzeciwiające się egzekucjom dokonywanym w Warszawie przez policję bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei) i osiągnąłem zniesienie zarządzeń, następnie, że z powodzeniem nastawałem na zaopatrzenie ewakuowanej z Warszawy ludności we wszystkie przedmioty codziennej potrzeby z miasta, które Himmler traktował jako zdobycz wojenną.

[Świadek] ^a[podany] pod [punktem] „b”^a był podczas pierwszych 16 dni powstania moim zastępcą. Wie on, że policja bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei) i Waffen SS nie były mi podporządkowane. Zna on wszelkie szczegóły walki, którą prowadziła policja ochronna (Schutzpolizei) od 1. do 16.8. i może złożyć zeznanie o moim stanowisku wobec wypadków, które miały miejsce przy policji bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei). Wie on o dalekopisie Himmlera z dn. 1.8. skierowanego do mnie (i do dr. Hahna) i o tym, że ^aja^a zachowałem w tajemnicy ten szatański rozkaz. Może on potwierdzić, iż ja nie kazałem żadnych ludzi rozstrzeliwać, wieszać, katować, żywcem palić i żywcem grzebać oraz że ja nie zniszczyłem Warszawy ani przez podpalanie, ani przez burzenie.

[Świadek] ^a[podany] pod [punktem] „c”^a w szczególności zna moją dyskusję z dr. Hahnem na temat egzekucji przed powstaniem, wie dokładnie, iż odmówiłem podpisu pod pierwszym plakatem, którego projekt mi przedłożono (gdyż tak życzył sobie poprzednik), oraz był obecny, gdy przez pocztę otrzymałem od AK „list gwarancyjny na przejście”. Poza tym może on poinformować o moim osobistym i służbowym stosunku do von dem Bacha, gdyż od 16.8.1944 r. był ze mną w Sochaczewie.

[Świadek] ^a[podany] pod [punktem] „d”^a był w dn. 16.8.1944 r. przy tym, jak mówiłem w Sochaczewie von dem Bachowi, iż wysyłanie wywabionej z Warszawy ludności do pracy w Niemczech uważam za niemożliwe złamanie zaufania, w zamian za co usłyszałem serię wrzaskliwych wymówek.

вал никаких людей расстреливать, вешать, пытаться, сжигать живыми и живыми хоронить, а также, что я не разрушил Варшавы ни путем поджогов, ни путем разрушения.

[Свидетель, указанный] ^ав [пункте] «в»^а, в особенности знает мою дискуссию с д-ром ХАНОМ на тему экзекуции перед восстанием, точно знает, что отказался подписать первый плакат, проект которого был мне представлен (поскольку так желал предшественник), а также присутствовал, когда я получил по почте от АК «гарантийное письмо на переход». Кроме этого, он может проинформировать о моем личном и служебном отношении к фон дем БАХУ, так как он с 16.8.1944 г. был со мной в Сохачеве.

[Свидетель, указанный] ^ав [пункте] «г»^а, был 16.8.1944 г. при этом, как я говорил в Сохачеве фон дем БАХУ, что отправление выведенного из Варшавы населения на работу в Германию считаю невозможным нарушением доверия, в ответ я услышал крик и серию отговорок.

[Свидетель, указанный] ^ав (пункте) «д»^а, присутствовал в качестве третьего, когда фон дем БАХ 2.10.44 г. вечером в Ожарове, т. е. после капитуляции АК, поручил мне проведение эвакуации из Варшавы оставшегося населения и в ответ на мое сопротивление напал на меня с ругательствами, продолжавшимися несколько минут, которые были слышны во всем доме. Свидетель знает также, что [фон дем] БАХ не был доволен мною, поскольку во время восстания я вел борьбу, слишком направленную на оборону.

12) Относительно ^амнения^а обо мне, я дальше ссылаюсь на ^апоказания свидетелей – чехов^а, которые подали их в 1947 г. перед чешскими судами и которые я прошу зачитать в заседании. Протоколы, их заверенные копии, находятся в моем судебном деле; Секретариат Прокуратуры бывшего Польского Национального трибунала подтвердил их получение. В период с 15.5.1939 до 31.7.1941 г. был действующим офицером в звании подполковника жандармерии, а с 15.2.1945 [по] 9.5.1945 г. – в качестве начальника полиции правопорядка (орднунгсполицай) в Праге; моя семья проживала там постоянно в течение шести лет. Среди свидетелей – также чешские офицеры, которые были моими пленными во время тамошнего восстания⁷. Я придаю этому значение, [и прошу,] чтобы зачитали эти показания и это, несмотря на их полное незнание, – [имеет] особое значение, поскольку они касаются также периодов перед и после моего пребывания в Польше. Они позволяют узнать о том, что в Чехословакии я вел себя так же порядочно и по-человечески, а также что в чешском восстании я [тоже] не был убийцей, поджигателем и разрушителем.

[Świadek] ^a[podany] pod [punktem] „e”^a był obecny jako trzeci, gdy von dem Bach w dn. 2.10.44 r. wieczorem w Ożarowie, a więc po kapitulacji AK polecił mi przeprowadzenie ewakuacji z Warszawy pozostałej ludności i na mój sprzeciw odniósł się do mnie obraźliwymi napadami nienawiści, trwającymi minuty i wstrząsającymi całym domem. Świadek wie także, iż [von dem] Bach nie był ze mnie zadowolony, ponieważ walkę w czasie powstania prowadziłem zbyt defensywnie.

12) Odnosnie [do] ^aopinii^a o mnie, powołuję się dalej na ^azeznania świadków – Czechów,^a którzy złożyli je o mnie w 1947 r. przed sądami czeskimi i które proszę odczytać na rozprawie. Protokoły w uwierzytelnionych odpisach znajdują się w moich aktach procesowych; Sekretariat Prokuratury dawnego Polskiego [Najwyższego] Trybunału Narodowego potwierdził ich odbiór. W czasie od 15.5.1939 do 31.7.1941 r. czynny byłem jako podpułkownik żandarmerii, a od 15.2.1945 [do] 9.5.1945 r. – jako naczelnik policji porządkowej (Ordnungspolizei) w Pradze; moja rodzina zamieszkiwała tam nieprzerwanie przez sześć lat. Wśród świadków znajdują się również czescy oficerowie, którzy byli moimi jeńcami w czasie tamtejszego powstania⁷. Przywiązuję wagę do odczytania tych zeznań – i to ze względu na ich zupełną nieznamość – wagę szczególną, ponieważ odnoszą się do okresów przed i po moim pobycie w Polsce. Pozwola one poznać to, że również w Czechosłowacji prowadziłem się przyzwoicie i humanitarnie oraz iż także w czeskim powstaniu nie byłem żadnym mordercą, podpalaczem i niszczycielem.

13) ^aZ zawodu^a jestem ^aoficerem policji^a i również podczas mojej służby w okręgu warszawskim należałem do policji porządkowej (Ordnungspolizei). Jako taki posiadałem od 1938 roku obok mego policyjnego stopnia służbowego także stopień służbowy SS, odpowiadający mej randze w policji. ^aPrzez to zwyczajnym członkiem SS nie byłem!^a Międzynarodowy Sąd w Norymberdze uniewinnił oficerów policji porządkowej (Ordnungspolizei), którzy posiadali taki służbowy stopień przyrównawczy, wyraźnie od obciążenia z tytułu przynależności do zbrodniczej organizacji SS.

^cPrzez swego obrońcę polecę sprawdzenie jeszcze jednego orzeczenia, złożonego w tej sprawie przez b[yłego] szefa komendy policji porządkowej (Ordnungspolizei) w Berlinie, generała-porucznika von Bomharda⁸ i znajdującego się już u mego adwokata w Marburgu. Zresztą zostałem już przez sąd czeski w Pradze, przy pominięciu ^ftego międzynarodowego^f stanowiska prawa, w dniu 2.5.1947 r. ukarany za przynależność do SS pięcioletnim więzieniem.

14) Na zakończenie powołuję się na ^a„Sprawozdanie z mojej działalności w okręgu warszawskim”^a, które dnia 2.8.1953 r. złożyłem na 80 stronach panu naczelnikowi mego więzienia. Proszę o ściągnięcie tego

13) ^аПо профессии^а я ^аофицер полиции^а и во время моей службы в Варшавском округе я также принадлежал полиции правопорядка (орднугсполицай). Как таковой, с 1938 года, наряду с моим полицейским служебным рангом, я имел также служебный ранг СС, соответствующий моему рангу в полиции. ^аВ силу этого я не был рядовым членом СС!^а Международный суд в Нюрнберге признал невиновными офицеров полиции правопорядка (орднунгсполицай), которые имели аналогичный ранг, [в отличие от] обвинения в принадлежности к преступной организации СС.

^аЧерез своего защитника я поручу проверить еще одно решение, представленное по этому вопросу бывшим шефом комендатуры полиции правопорядка (орднугсполицай) в Берлине, генерала-лейтенанта фон БОМХАРД⁸ и находящееся уже у моего адвоката в Марбурге. Впрочем, был чешским судом в Праге, без учета ^сэтой международной^с правовой позиции, 2.5.1947 г. я уже приговорен за принадлежность к СС к 5 годам тюремного заключения.

14) В заключение я ссылаюсь на ^а«Отчет о моей деятельности в Варшавском округе»^а, который я 2.8.1953 г. представил на 80 страницах господину начальнику моей тюрьмы. Прошу приобщить этот отчет и считать его ^асоставной дополняющей частью^а моего сегодняшнего заявления⁹.

15) Как и прежде, я свою вину, как в обвинении, не признаю.

Прошу передать приложенное письмо господину д-ру СЕТМАЕРУ, который был, согласно сообщению из страны, установлен для меня частным защитником в Польше.

(—) Пауль Отто Гейбель

1 приложение: 1 письмо в конверте.
(Примечание перев[одчика] – письма нет)

ИНИ, СВМВ 890, л. 38–44.

Заверенная копия на польском языке, машинопись.

*В конце документа прямоугольная печать: По реестру № *120*. Я, ЭЛИГЮШ ОЛЕШКЕВИЧ, присяжный переводчик при Воеводском суде ст. г. Варшавы, свидетельствую верность данного перевода с предъявленным мне подлинником на *немецком* языке. г. Варшава, *17 апреля* 195*4* г., ул. Вроня, 6-15; ниже круглая печать с государственным гербом и надписью по кругу: Прис[яжный] [перев]одчик Элигюш Олешкевич в Варшаве, а также подпись от руки Э. Олешкевича.*

sprawozdania i traktowanie go jako ^{a-}składową część uzupełniającą^a mego dzisiejszego podania⁹.

15) Tak jak poprzednio, nie przyznaję się do winy w przedmiocie oskarżenia.

Proszę o przekazanie załączonego listu panu dr. Setmajerowi w Warszawie, który został, zgodnie z doniesieniem z kraju, ustanowiony dla mnie jako obrońca prywatny w Polsce.

(—) Paul Otto Geibel

1 załącznik: 1 list w kopercie
(Uwaga tłum[acza] – listu brak)

IPN, SWMW 890, k. 38–44.

Kopia uwierzytelniona w języku polskim, maszynopis.

Na końcu dokumentu pieczęć prostokątna: Repertorium Nr ⁸120⁸. Ja, ELIGIUSZ OLESZKIEWICZ, Tłumacz Przysięgły przy Sądzie Wojewódzkim dla m. st. Warszawy stwierdzam zgodność powyższego tłumaczenia z przedstawionym mi oryginałem w języku ⁸niemieckim⁸. Warszawa, dnia ⁸17 kwietnia⁸ 195⁸4⁸ r., ul. Wronia 6–15; poniżej pieczęć okrągła z herbem Polski i napisem w otoku: Tłum[acz] przysięgły Eligiusz Oleszkiewicz w Warszawie oraz odręczny podpis E. Oleszkiewicza.

Przypisy

- ^{a-a} Podkreślono maszynowo.
- ^b Tak w tekście.
- ^{c-c} Przy fragmencie na lewym marginesie odręcznie dopisany znak zapytania.
- ^d Przy akapicie pieczęć okrągła z herbem Polski i napisem w otoku: *Tłum[acz] przysięgły Eligiusz Oleszkiewicz w Warszawie*. Pod pieczęcią częściowo czytelny odręczny dopisek: *wpis. „Dworkowej” [...] i podpis E. Oleszkiewicza*.
- ^e Przy akapicie pieczęć okrągła z herbem Polski i napisem w otoku: *Tłum[acz] przysięgły Eligiusz Oleszkiewicz w Warszawie*. Pod pieczęcią częściowo czytelny odręczny dopisek: *dopis. [...] i podpis E. Oleszkiewicza*.
- ^{f-f} Dopisano na maszynie na marginesie.
- ^{g-g} Wpisano odręcznie.

¹ Być może Geibel miał na myśli Spilkerę.

² Informacja nieprawdziwa. Geiblowi jako dcy SS i policji podlegał urząd policji bezpieczeństwa i SD.

³ Göde Fritz (ur. 1898), ppłk Gendarmerie; w 1944 kmdt Gendarmerie w dystrykcie warszawskim.

⁴ Machnicki Janusz, szef warszawskiego RGO, uczestnik rozmów kapitulacyjnych.

⁵ Wachowiak Stanisław (1890–1972), dr, ekonomista; przedstawiciel warszawskiego RGO, uczestnik rozmów kapitulacyjnych.

⁶ Eisenstuck Helmuth (1892–1959), gen. mjr; w l. 1939–1941 dca kolejno 462 pp, 449 pp; w l. 1942–1943 dca 381 Dywizji Szkolnej; w 1944 kmdt twierdzy Royan we Francji, następ-

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто на машинке.
- ^б Так в тексте.
- ^{в-в} Рядом с фрагментом на левом поле вопросительный знак.
- ^г При абзаце круглая печать с государственным гербом и надписью по кругу: *Прис[язный] перев[одчик] Элигиуш Олешкевич в Варшаве*. Под печатью плохо разборчивая приписка от руки: *впис. «Дворковой» [...] и подпись Э. Олешкевича*.
- ^д При абзаце круглая печать с государственным гербом и надписью по кругу: *Прис[язный] перев[одчик] Элигиуш Олешкевич в Варшаве*. Под печатью плохо разборчивая приписка от руки: *впис. [...] и подпись Э. Олешкевича*.
- ^{с-с} Дописано на машинке на полях.
- ^{ж-ж} Вписано от руки.

¹ Возможно, Гейбель имеет в виду Шпилькера.

² Информация не соответствует действительности. Гейбелю как командующему СС и полицией безопасности подчинялось управление полиции безопасности и СД.

³ Гёде Фриц (1898), подполковник жандармерии; в 1944 комендант жандармерии в Варшавском дистрикте.

⁴ Махницкий Януш, глава варшавского Главного опекунского совета, участник переговоров о капитуляции.

⁵ Ваховяк Станислав (1890–1972), доктор, экономист, представитель варшавского Главного опекунского совета, участник переговоров о капитуляции.

⁶ Айзенштук Гельмут (1892–1959), генерал-майор; в 1939–1941 командир последовательно 462 и 449 пехотного полка; в 1942–1943 командир 381 учебной дивизии; в 1944 комендант крепости Руайан во Франции, затем в запасе ГК сухопутных войск; с 1 октября 1944 по 1 января 1945 комендант крепости Варшава, затем в формирующемся штабе 1 танковой армии; взят в плен Красной Армией, передан польской стороне, освобожден 11 мая 1950, затем в ФРГ.

⁷ Речь идет о Пражском восстании в мае 1945.

⁸ Бомхард Адольф Теодор фон (1891–1973), группенфюрер СС, генерал-поручик полиции; с 1933 начальник штаба Инспекции национальной полиции в Бранденбурге; кроме того, генеральный инспектор полицейских училищ в Главном управлении полиции порядка.

⁹ Главная комиссия по расследованию нацистских преступлений в Польше обратилась в Министерство общественной безопасности с просьбой о передаче упомянутого документа. Ср. иллюстрацию № 97.

nie w rezerwie OKH; od 1 października 1944 do 1 stycznia 1945 kmdt twierdzy Warszawa, następnie w formowanym sztabie 1 APanc; wzięty do niewoli przez ACz., przekazany stronie polskiej, zwolniony 11 maja 1950, następnie w RFN.

⁷ Chodzi o powstanie praskie w maju 1945.

⁸ Bomhard Adolf Theodor von (1891–1973), SS Gruppenführer, gen. por. policji; od 1933 szef sztabu Inspekcji policji krajowej w Brandenburgii; ponadto generalny inspektor szkół policyjnych w Głównym Urzędzie Policji Porządkowej.

⁹ GKBZNwP zwróciła się do MBP ws. przekazania wymienionego dokumentu. Por. ilustracja nr 97.

**[Не ранее октября 1954, Варшава]. Отчет начальника СС
и полиции в Варшавском округе бригадфюрера СС
П. О. Гейбеля о восстании в Варшаве**

Копия

Отчет бывшего начальника полиции и СС ГЕЙБЕЛЯ
о восстании в Варшаве

Военным комендантом и начальником полиции и СС был разработан в письменном виде план борьбы и обороны, согласно которому в случае внутренних беспорядков и опасности III степени, руководство борьбой перейдет к армии, и что я войду в штаб этого руководства. Вместо находящегося в отпуске военного коменданта в конце июля 1944 года ГИТЛЕР назначил генерал-лейтенанта военно-воздушных сил ШТАГЕЛЯ (награжденного Крестом с мечами) военным комендантом Варшавы, который 1.8.1944 г. объявил в городе чрезвычайное положение и взял исполнительную власть. Таким образом, ШТАГЕЛЮ были подчинены все воинские части и соединения [!], все военные и полицейские учреждения, а также гражданская администрация (также ФИШЕР). Я не смог поехать к ШТАГЕЛЮ из-за внезапности нападения со стороны повстанцев. Я вместо него и с его согласия взял руководство над полицией правопорядка, комендант которой (полковник полиции охраны ХАРИНГ) 9.7. по приказу ГИММЛЕРА был вместе с полковником действующей полиции из Варшавы отправлен на фронт. Мой боевой состав был расположен в полицейском районе в управлении противовоздушной обороны полиции охраны. Таким образом, мне подчинялись:

а) Комендант полиции охраны в Варшаве (генерал дивизии полиции охраны¹ РОДЕВАЛЬД) с его штабом, охранные посты, расположенные в городе, и около 400 членов СА, которые ранее были назначены во вспомогательную полицию.

б) Комендант жандармерии в Варшавском округе (генерал дивизии жандармерии² ГЕДЕ) с его штабом.

в) Дислоцированные в разных гарнизонах города роты полиции охраны.

г) К этому впоследствии еще прибавилась военная рота пехоты, которую мне подчинил ШТАГЕЛЬ, которая, однако, должна была быть использованной только для охраны.

д) Персонал президиума полиции (заместитель начальника: правительственный оберсоветник – КИЛИАН).

[Przed październikiem 1954, Warszawa]. Sprawozdanie dowódcy SS i policji w dystrykcie warszawskim gen. Paula Ottona Geibla

Odpis

Sprawozdanie b[yłego] führera policji i SS GEIBLA
o powstaniu w Warszawie

Między komendantem wojskowym a führerem policji i SS była zawarta pisemna umowa (plan walki i obrony), że w wypadku wewnętrznych zamieszek i niebezpieczeństwa III stopnia kierownictwo walki przejdzie na wojsko i że ja wejdę do sztabu tego kierownictwa. Na miejsce będącego na urlopie komendanta wojskowego w końcu lipca 1944 zamianował HITLER generała dywizji wojsk lotniczych STAHELA (odznaczonego Krzyżem z Mieczami) komendantem wojskowym Warszawy, który 1.8.1944 r. zarządził w mieście stan wyjątkowy i objął władzę wykonawczą. W ten sposób STAHELOWI były podporządkowane wszystkie jednostki wojskowe i związki [!], wszystkie wojskowe i policyjne urzędy, a także administracja cywilna (więc FISCHER). Nie mogłem jechać do STAHELA na skutek taktyki błyskawicznego ataku, zastosowanej przez powstańców. Objąłem na jego miejscu i za jego zgodą kierownictwo policji porządkowej, której komendant (pułkownik policji ochronnej HARING) 9.7. z rozkazu HIMMLERA został razem z pułkownikiem czynnej policji z Warszawy posłany na front. Mój stan bojowy mieścił się w dzielnicy policyjnej w urzędzie obrony powietrznej policji ochronnej. Podlegały mi w ten sposób:

a) Komendant policji ochronnej w Warszawie (generał dywizji policji ochronnej¹ RODEWALD) z jego sztabem, posterunki ochrony rozmieszczone w mieście i około 400 członków SA, którzy dawniej byli powołani do policji pomocniczej.

b) Komendant żandarmerii w dystrykcie Warszawy (generał dywizji żandarmerii² GÖDE) z jego sztabem.

c) Rozmieszczone w różnych garnizonach miasta kompanie policji ochronnej.

d) Do tego przybyła później jeszcze kompania wojska – piechoty, którą mnie STAHEL podporządkował, miała ona jednak być użyta tylko przy ochronie.

e) Personel prezydium policji (zastępca kierownika: nadradca rządowy – KILIAN).

Razem moje siły wynosiły około 3100 osób, z czego około 1100 było ściągniętych do dzielnicy policyjnej (mieszcząca się obok policja bezpie-

В целом, мои силы составляли 3100 человек, из которых 1100 было привлечено в полицейский район (расположенная рядом полиция безопасности – комендант: СС-оберфюрер³ доктор ХАН – насчитывала, если я хорошо помню, 700 человек).

После того, как многие официальные прогнозы полиции безопасности относительно начала восстания в Варшаве не сбылись, а ФИШЕР якобы сказал, что «мои поляки не поднимут восстания», в мое управление 1.8. около 16 часов поступило предупреждение (предупреждение исходило от старшего лейтенанта военно-воздушных войск, которого некая полька просила, чтобы он как можно скорее выехал из Варшавы. Каким путем эта информация дошла до моего сведения, не знаю), что в 17 часов начнется восстание в городе. Уже раньше имели место беспорядки в северной части города, которые вызвали объявление тревоги II степени. Поскольку я знал о предупреждении, я приказал РОДЕВАЛЬДУ ввести боевую тревогу на временных защитных позициях, ^априказал известить^а ХАНА, который размещал людей в своих зданиях и позвонил ШТАГЕЛЮ и ФИШЕРУ. Они оба не хотели верить в действительную серьезность ситуации. Я последний раз просил ФИШЕРА, чтобы он теперь, вместе со своим небольшим штабом, покинул правительственный район и направился в полицию, поскольку я отвечаю за его безопасность. К тому же рота полиции, которая была перенесена в правительственный район для его защиты, была распущена и могла быть использована для других целей. Однако он оставался на своем посту, утверждая, что он просто не может бежать на основании сомнительных данных.

^бТаким образом, полиция в 17 часов приняла первые выступления АК. Полиция безопасности, которая только что укрепилась в своем служебном здании и не заняла никакой выдвинутой позиции, сначала несла основное бремя борьбы. Она должна была смириться с занятием польским врагом игрового казино и собственного казино, однако вскоре взяла их обратно. Здания шупо и жандармерии, а также президиума полиции, обстреливались со всех сторон [...] ^в-^б также гранатами, однако не штурмовались. Поскольку у меня в полицейском районе не было войск, и в моем распоряжении был только чиновничий персонал, которого не обучали, как бороться на улицах, я должен был с самого начала ограничиться обороной, которую я вел на очень высоком уровне, при помощи хорошо построенных позиций и регулярного высвобождения караульной службы. Фактически противнику нигде не удалось пробиться. Тем не менее, АК нанесла тяжелые потери полиции правопорядка, благодаря своим великолепным бронбойщикам и применению взрывчатых веществ. Комендант шупо (РОДЕВАЛЬД) уже в июле месяце, с моего и ФИШЕРА согласия, снял многочисленные, размещенные перед важными объектами,

czeństwa – komendant: SS-Oberführer³ dr HAHN – liczyła, o ile sobie przypominam, 700 osób).

Po tym, jak wiele publicznych przepowiedni policji bezpieczeństwa w sprawie początku powstania w Warszawie nie zgadzało się, a FISCHER miał powiedzieć, że „moi Polacy nie robią powstania”, dostał mój urząd 1.8. o godzinie 16 ostrzeżenie (ostrzeżenie pochodziło od porucznika wojsk lotniczych, którego prosiła pewna Polka, aby jak najprędzej wyjechał z Warszawy. Jaką drogą informacja ta doszła do mojej wiadomości, nie wiem), że o godz. 17 wybuchnie ogólne powstanie w mieście. Już przedtem doszło do rozruchów w północnej części miasta, które spowodowały ogłoszenie pogotowia alarmowego II stopnia. Ponieważ znałem ostrzeżenie, rozkazałem RODEWALDOWI obsadzenie w pogotowiu bojowym prowizorycznych pozycji obronnych, ^a–kazałem zawiadomić^a HAHNA, który obsadzał własne budynki i zadzwoniłem do STAHELA i FISCHERA. Obaj nie chcieli wierzyć w rzeczywistą powagę sytuacji. Prosiłem FISCHERA po raz ostatni, by opuścił obecnie ze swym małym sztabem dzielnicę rządową i udał się na policję, ponieważ jestem odpowiedzialny za jego bezpieczeństwo. Do tego kompania policji, która została przeniesiona do dzielnicy rządowej dla jego ochrony, była zwolniona i mogła być zużytkowana do innych celów. On jednak pozostawał na swoim stanowisku twierdząc, że po prostu nie może uciekać na podstawie pozornych danych.

^b–W ten sposób policja o godzinie 17 przyjęła pierwsze wystąpienia AK. Policja bezpieczeństwa, która się tylko oszańcowała w swoim budynku służbowym i nie zajęła żadnej wysuniętej pozycji, na początku ponosiła główny ciężar walki. Musiała się pogodzić z zajęciem przez wroga polskiego kasyna gry i własnego kasyna, jednak zdobyła je wkrótce z powrotem. Budynek i budynki Schupo i żandarmerii, jak też prezydium policji, były ze wszystkich stron ostrzeliwane [...] ^c–^b także granatami, jednak nie były szturmowane. Ponieważ nie miałem w dzielnicy policyjnej wojska i miałem do dyspozycji tylko personel urzędniczy, który nie był szkolony w walkach ulicznych, musiałem się od samego początku ograniczyć do obrony, którą prowadziłem na poziomie bardzo wysokim, przy pomocy dobrze zbudowanych pozycji i regularnego zluźniania wart. W rzeczywistości też nigdzie nie udało się przeciwnikowi precyzyjnie. W każdym razie AK zadała ciężkie straty policji porządkowej dzięki swym doskonałym strzelcom i zastosowaniu środków wybuchowych. Komendant Schupo (RODEWALD) już w lipcu za zgodą moją i FISCHERA odwołał liczne straże rozstawione przed ważnymi obiektami w całym mieście i ochraniał tylko Wodociągi (około 100 osób), Elektrownię (około 100 osób) i Chłodnię (około 60 osób). Liczne te straże i wszystkie straże odcinków Schupo zostały w całości już

караульные посты и охранял только Водопроводную станцию (около 100 человек), Электростанцию (около 100 человек) и Холодильную камеру (около 60 человек). Многочисленные караульные посты и все караульные службы участков шупо, уже в первые три – четыре дня (Водопроводная станция держалась, может, немного дольше) были подвержены нападению со стороны противника и им захвачены.

Я больше всего переживал поражение тех частей, которые обращались ко мне или к РОДЕВАЛЬДУ за помощью, однако, я не мог оказать им помощи, поскольку сам был окружен. Это были самые тяжелые испытания в моей жизни, которые я переживал. Способ борьбы на расстоянии, к которому уже на второй день борьбы в полицейском районе пришли обе стороны, был особо горячим. Из-за того, что линия фронта для обеих сторон была отдаленной, они не брали людей в плен, только раненые под защитой огня могли укрываться, а убитых могли переносить только ночью. Бывало, что убитых из-за жары в течение дня нельзя было переносить. Для обеспечения гигиены бывало и так, что (враги или друзья) поливали их бензином и там, где они лежали, сжигали их. АК, позиции которой были размещены на юге полицейского района, все транспортные эшелоны с тяжело ранеными, которые я отправлял на аэродром, пропускала, не обстреливая их; вражеские силы на севере стреляли в первую же санитарную машину.

Подчиненная мне полиция правопорядка в Варшаве до 12.8 отметила 756 убитых и раненых (среди них было 40–50 человек из полиции безопасности, если они состояли в рядах полиции правопорядка). Здесь я могу сообщить факт, о котором я узнал. Зипо расстреляла в первые дни восстания по приказу ГИММЛЕРА всех арестованных, которых держали в тюрьмах в полицейском районе. Я узнал об этом 5.8. из рапорта. Сколько человек расстреляли – не знаю. Позднее, т. е. после 12.8, комендант одной воинской части Ваффен-СС (фамилии не помню), размещенной юго-западнее моей позиции, сказал мне, что он взял в плен несколько сотен аковцев, которым было у него хорошо. Шупо и зипо несколько раз выпрашивали у него небольшие рабочие отряды, состоявшие из этих пленных, для строительства окопов и брали их. Шупо вечером отдавала их обратно в таком же количестве, в то время как от зипо до сих пор ни один отряд не вернулся. Он сомневается, давать ли еще раз пленных в распоряжение зипо, поскольку полагает, что ранее предоставленные, погибли. Я спросил про это ХАНА, который заверил меня, что он об этом ничего не знает и считает невозможным, чтобы с пленными что-то случилось. Однако до 16.8. они еще не вернулись.

О приказе ГИММЛЕРА я узнал следующим образом: 1.8. вечером я получил телеграмму от ГИММЛЕРА, содержащую предупреждение и требование, чтобы мы были храбрыми и беспощадными в сражениях с повстанцами, или что-то в этом роде. Последняя фраза хорошо

w pierwszych trzech – czterech dniach (Wodociągi trzymały się może nieco dłużej) napadnięte przez przeciwnika i pokonane.

Ja przy telefonie najbardziej przeżywałem upadek tych jednostek, które zwracały się o pomoc do mnie albo do RODEWALDA, nie mogłem jednak spieszyć z pomocą, ponieważ sam byłem otoczony. Były to najcięższe próby w moim życiu, jakie przeżywałem. Sposób walki na odległość, w jaki już w drugim dniu walki w dzielnicy policyjnej wdały się obie strony, był nadzwyczaj gorący. Z powodu oddalenia obu linii frontu od siebie obie strony nie brały ludzi do niewoli, ranni tylko pod ochroną ognia mogli być ukrywani, a zabici tylko w nocy mogli być przenoszeni. Zdarzało się, że zabitych na skutek żaru dziennego nie można było już przenosić. Bywali oni następnie ze względów higienicznych (przez wrogów lub przyjaciół) w ciemności oblewani benzyną i tam, gdzie leżeli, paleni. AK, której pozycje były rozłożone na południu dzielnicy policyjnej, wszystkie transporty sanitarne z ciężko rannymi, które ja wysłałem na lotnisko, przepuszczała nie ostrzeliwując ich; siły nieprzyjacielskie na północy strzelały do pierwszego wozu sanitarnego.

Podporządkowana mi policja porządkowa w Warszawie do 12.8. miała 756 zabitych i rannych (wśród nich znajdowało się 40–50 ludzi z policji bezpieczeństwa, o ile brali udział w walce w szeregach policji porządkowej). Tutaj mogę donieść o fakcie, który doszedł do mojej wiadomości. Sipo rozstrzelała w pierwszych dniach powstania na rozkaz HIMMLERA wszystkich aresztowanych, których trzymała w więzieniach w dzielnicy policyjnej. Dowiedziałem się o tym 5.8. z raportu. Jak wielką była liczba rozstrzelanych, nie wiem. Później, mianowicie po 12.8., powiedział mi komendant pewnej jednostki Waffen SS (nazwiska nie pamiętam), stacjonującej na południowy zachód od mojej pozycji, że on wziął kilkuset akowców do niewoli, którym się u niego dobrze powiodło. Schupo i Sipo kilkakrotnie wyprosiły u niego małe oddziały robotnicze, złożone z tych jeńców, dla budowy okopów i brały je. Podczas, gdy Schupo wieczorem oddawała je z powrotem w tej samej liczbie osób, to od Sipo dotychczas żaden nie powrócił. On waha się jeszcze raz dawać do dyspozycji Sipo jeńców, ponieważ sądzi, że dotychczas dostarczani nie żyją. Zapytałem się o to HAHNA, który mnie zapewniał, że nic o tym nie wie i uważa za rzecz wykluczoną, aby się jeńcom coś przytrafiło. Do 16.8. jednak nie powrócili.

O rozkazie HIMMLERA dowiedziałem się w następujący sposób: 1.8. wieczorem odebrałem telegram od HIMMLERA, zawierający przestrożę i żądanie, abyśmy byli dzielni i bezwzględni w walkach z powstańcami, lub coś w tym rodzaju. Ostatnie zdanie utkwiło mi dobrze w pamięci: „zniszczyć dziesiątki tysięcy”^d. To był rozkaz masowego mordowania, czego ja się obawiałem w wypadku wysłania na front wschodni. Dźwięczało to

сохранилась в моей памяти: ^Г «уничтожить десятки тысяч»^Г. Это был приказ массового убийства, чего я опасался в случае отправления на восточный фронт. Во всяком случае, это звучало как высокомерие и издевательство в ситуации, в какой я оказался, и также с учетом того факта, что выдавший приказ тремя неделями раньше вывел целый полк из Варшавы. Я показал РОДЕВАЛЬДУ телеграмму и откровенно заявил, что приказа не выполню. Кроме него, никто не видел этой телеграммы (не говоря о вспомогательных административных работниках). На второй день ко мне пришел ХАН и показал мне эту же телеграмму, того же содержания, которая была адресована ему.

Через несколько дней я узнал, что зипо арестовала восемь польских священников и приказал ХАНУ, чтобы он был человечным, а прежде всего, умным, чтобы священники были помещены в порядочном месте и чтобы хорошо с ними обращались и кормили. Он мне это обещал, и так и было в Варшаве. Вскоре потом мне сообщили, что оборонная позиция шупо была обстреляна огнем из карабинов из костела Збавицеля. После того, как был убит капеллан полиции из-за обстрела взрывными боеприпасами, я просил ХАНА о тех 8 священниках, чтобы я мог двоих из них послать в костел Збавицеля. Они вернулись и заявили, что не нашли никакого гнезда обстрела. ^аЗатем их и остальных шестерых я выпустил с согласия ХАНА^а, приказал им направиться в АК, чтобы [они] повлияли на решение о прекращении военных действий.

ШТАГЕЛЬ запретил мне посылать БРУКЕ какие-либо сообщения, или давать информацию. Поэтому я не поступал согласно его телеграмме – приказу ГИММЛЕРА, полученным мною 4 или 5.8., который требовал от меня, чтобы каждый час давать ему рапорт об общем положении в Варшаве. Я на это ответил дословно следующим образом: «Генерал-лейтенант ШТАГЕЛЬ запретил мне, ссылаясь на полномочия комендантов крепостей во время военного положения, отправлять сообщения кому-либо, кроме него самого. Кроме этого, у меня нет общего обзора положения в городе, поскольку я закрыт в полицейском районе. Следовательно, я знаю только о тех событиях в зоне размещенной там полиции правопорядка, и я частично проинформирован о положении на соседних полях боя». К этому содержанию по понятным причинам я добавил: «Несмотря на это, мне информировать?» и получил следующий приказ: «Несмотря на это, отправлять отчеты, если это возможно, с приведением цифровых данных». Затем я это делал ежедневно (не каждый час), т. е. с 5 по 18.8, т. е. до времени, пока [фон дем] БАХ не расширил отправку отчетов общего характера в адрес ГИММЛЕРА. Благодаря моим сообщениям, в которых я привожу цифровые данные о количестве убитых врагов, собственных потерях, зипо и 2 соседних частей войск СС, я узнал об расстрелах, которые имели место в зипо. Я также знал точные цифры, однако не могу их вспомнить.

w każdym razie jak rzecz napuszona i jak szyderstwo wobec sytuacji, w jakiej się znajdowałem i faktu, że rozkazodawca trzy tygodnie wcześniej wyprocedował cały pułk z Warszawy. Pokazałem RODEWALDOWI telegram i otwarcie oznajmiłem, że nie wykonam rozkazu. Poza tym nikt nie widział tego telegramu (nie mówiąc o pomocniczych urzędnikach biurowych). Na drugi dzień przyszedł do mnie HAHN i pokazał mi ten sam telegram, tej samej treści, który był adresowany do niego.

W kilka dni później dowiedziałem się, że Sipo aresztowała ośmiu polskich księży i poleciłem HAHNOWI, ażeby był ludzki, a przede wszystkim mądry, aby księża zostali umieszczeni w porządnym miejscu oraz byli dobrze traktowani i żywieni. On mi to obiecał i tak też w Warszawie było. Wkrótce potem doniesiono mi, że pozycja obronna Schupo była ostrzeliwana ostrym ogniem karabinowym z kościoła Zbawiciela. Po tym, jak został zabity kapelan policji z powodu ostrzeliwania nabojami wybuchowymi, poprosiłem HAHNA o tych ośmiu księży, abym mógł [dwóch] z nich posłać do kościoła Zbawiciela. Oni wrócili i oznajmili, że nie znaleźli żadnego gniazda strzelniczego. ^aNastępnie ich i pozostałych sześciu wypuściłem za zgodą HAHNA^a, poleciłem im udać się do AK i wpłynąć na zaprzestanie działań wojennych.

STAHSEL zabronił mi posyłania BRUKEMU jakichkolwiek meldunków albo udzielania informacji. Dlatego nie byłem w zgodzie z jego telegramem – rozkazem HIMMLERA odebrany przeze mnie 4. lub 5.8., który żądał ode mnie, abym mu meldował co godzinę o ogólnym położeniu w Warszawie. Odpowiedziałem na to dosłownie w następujący sposób: „generał dywizji STAHSEL zabronił mi, powołując się na uprawnienia komendantów twierdz podczas stanu wojennego, wysyłać informacje komukolwiek oprócz niego. Poza tym nie mam przeglądu sytuacji ogólnej w mieście, ponieważ jestem zamknięty w dzielnicy policyjnej. Znam więc tylko wydarzenia w obrębie tam rozmieszczonej policji porządkowej i jestem częściowo poinformowany o położeniu na sąsiednich placach boju”. Do treści tej dodałem z przyczyn zrozumiałych: „Mam pomimo tego informować?” i otrzymałem następujący rozkaz: „Pomimo tego wysyłać sprawozdania, o ile możliwe z podaniem cyfr”. Robiłem to codziennie (nie co godzinę), a mianowicie od 5 do 18.8., tj. do czasu, dopóki [von dem] BACH nie objął wysyłania sprawozdań o ogólnym charakterze do HIMMLERA. Dzięki moim meldunkom, w których przytaczałem dane cyfrowe o liczbie zabitych wroga, własnych stratach, Sipo i dwóch sąsiednich jednostek wojsk SS, dowiedziałem się o egzekucjach, które miały miejsce w Sipo. Znałem więc także wielkość liczb, nie mogę ich jednak sobie przypomnieć.

Około 4.8. (data nie jest pewna) zadzwonił do mnie [von dem] BACH z Krakowa i powiedział, że HIMMLER powierzył mu stłumienie powsta-

Около 4.8. (дата неточная) мне позвонил [фон дем] БАХ из Кракова и сказал, что ГИММЛЕР поручил ему подавление восстания, РЕЙНЕФАРТ идет с большими силами из Познани в сторону Варшавы, и что также другие подразделения находятся в пути. Долго ли я еще могу продержаться? Я ответил, что в обороне я пока еще сильный, мне нужна только помощь подготовленных войск с тяжелым оружием, если он требует от меня наступательных действий. Затем я слышал в течение нескольких дней, что РЕЙНЕФАРТ уже борется на улице Железной, что бригада ДИРЛЕВАНГЕРА также принимает участие и что придёт российская бригада КАМИНСКОГО. Я узнал об этом точно от ШТАГЕЛЯ или его штабного офицера, майора вермахта (фамилию забыл) по телефону. Военная позиция ШТАГЕЛЯ находилась при главной комендатуре в Саском парке (?). 26.8. РЕЙНЕФАРТ дошел до правительственного района и освободил ФИШЕРА с его штабом.

⁶Об использовании войск КАМИНСКОГО я узнал посредством двух телефонных разговоров с РОДЕВАЛЬДОМ. Командир 2-й роты запаса шупо, которые были размещены в гарнизоне в юго-западной части города (в бывшем студенческом предприятии – ?), сообщил, что его постоянно обстреливали странные на вид войска СС, скорее всего, русские. У него уже есть факты нападения, а он связаться с ними не может. Второй звонок был от поляка, который в этом районе обращался в немецкую полицию за помощью.⁶ Поведение русских было столь бесчеловечным, что [мирные жители] обращались за срочной помощью. РОДЕВАЛЬД пояснил ему, что мы окружены восстанием, а расположенная рядом полиция слишком слаба и плохо вооружена, чтобы могла вступить. ^аЗатем я узнал через ШТАГЕЛЯ от его штабного офицера, что банды КАМИНСКОГО специально избегают серьезных сражений, не продвигаются вперед, а только грабят, пьют и насилуют.^а Право грабить, скорее всего, им дал ГИММЛЕР. Бригада ДИРЛЕВАНГЕРА, так сказал тот же офицер штаба, должна была храбро и бесстрашно бороться с превосходящими силами АК. Об этом ничего более подробного я не слышал. Только потом я узнал, что подразделение ДИРЛЕВАНГЕРА состояло не только из наказанных браконьеров, но и из разного рода преступников, которые должны были проявить себя и очистить на фронте.

12.8. молодой старший лейтенант пробился извне через окружение в полицейском районе и раненный выстрелом в лицо передал мне поручение РЕЙНЕФАРТА, чтобы я явился к нему. РЕЙНЕФАРТ был возмущен тем, что до сих пор ничего не произошло. Боевая позиция РЕЙНЕФАРТА находилась на улице Железной, севернее малого костела, во дворе гаража. Тогда, а также позднее, я не подчинился Р[ЕЙНЕФАРТУ], так что у него не было права требовать этого от меня. Несмотря на это, я поехал к нему и получил от него приказ направиться в Сохачев

nia, REINEFARTH maszeruje z wielkimi siłami z Poznania w kierunku Warszawy, a także inne związki są w drodze. Czy ja się jeszcze długo mogę utrzymać? Odpowiedziałem, że w obronie jestem obecnie jeszcze silny, potrzebuję tylko pomocy wojsk z ciężką bronią, wyszkolonych, jeżeli żąda się ode mnie walk ofensywnych. Następnie słyszałem w przeciągu kilku dni, że REINEFARTH walczy już przy ulicy Żelaznej, że brygada DIRLEWANGERA bierze też udział i że przybędzie brygada rosyjska KAMIŃSKIEGO. Dowiedziałem się o tym dokładnie od STAHELA lub jego Ia, majora Wehrmachtu (nazwisko zapomniałem) przez telefon. Pozycja wojskowa STAHELA mieściła się przy głównej komendzie w Parku Saskim (?). 16.8. doszedł REINEFARTH do dzielnicy rządowej i uwolnił FISCHERA z jego sztabem.

^bO posługiwaniu się wojskami KAMIŃSKIEGO dowiedziałem się za pośrednictwem dwóch rozmów telefonicznych z RODEWALDEM. Kierownik dwóch kompanii rezerwy Schupo, które były rozmieszczone w garnizonie w południowo-zachodniej części miasta (w byłym zakładzie studenckim – ?) doniósł, że był wytrwale ostrzeliwany przez dziko wyglądające Waffen SS, prawdopodobnie Rosjan. Ma już wypadki, a nie może się porozumieć. Drugi telefon pochodził od Polaka, który w tej okolicy prosił policję niemiecką o pomoc.^b Zachowanie się Rosjan było tak nieludzkie, że proszono o natychmiastową pomoc. RODEWALD wyjaśnił mu, że jesteśmy otoczeni przez powstanie, a mieszcząca się blisko policja jest za słaba i zbyt źle uzbrojona, aby mogła wkraczać. ^aNastępnie dowiedziałem się przez STAHELA za pośrednictwem Ia, że bandy KAMIŃSKIEGO unikają celowo ważnych walk, nie posuwają się naprzód, a tylko rabują, grabią, upijają się i dopuszczają się gwałtów.^a Prawo do grabieży dał im prawdopodobnie HIMMLER. Brygada DIRLEWANGERA, tak powiedział Ia, miała bardzo dzielnie i nieustraszenie walczyć z wielkimi siłami AK. O tym nic dokładnego nie słyszałem. Później dowiedziałem się tylko, że związek DIRLEWANGERA nie składał się tylko z karanych kłusowników, lecz z przestępców różnego rodzaju, którzy mieli się pokazać i oczyścić na froncie.

Dnia 12.8. młody porucznik przebił od zewnątrz pierścień okrążenia w dzielnicy policyjnej i ranny w twarz wystrzałem przekazał mi polecenie REINEFARTHA, że mam się u niego zameldować. REINEFARTH jest oburzony tym, że dotychczas nic się nie stało. Pozycja bojowa REINEFARTHA mieściła się przy ulicy Żelaznej, na północ od kościoła, [na] ma-
ł[ym] podwórzu [w] garażu. Ja wówczas, a także później, nie podlegałem R[EINEFARTHOWI], nie miał więc prawa domagać się czegoś ode mnie. Pomimo tego pojechałem do niego i otrzymałem u niego rozkaz udania się

и явиться к [фон дем] БАХУ. Система отношений по порядку издания приказов (и командованию) в это время была следующей:

ШТАГЕЛЬ руководил внутренней ^г-обороной города^г. Ему подчинялись, кроме меня, многие другие так наз. блоквые коменданты вермахта, войск СС, и т. п.

[Фон дем] БАХ руководил ^г-войсками наступления^г и все свои подразделения подчинил РЕЙНЕФОРТУ. Оба – ШТАГЕЛЬ и [фон дем] БАХ – подчинялись 9-й армии (О-Б генерал ф[он] ФОРМАН).

13.8. ШТАГЕЛЬ был подчинен [фон дем] БАХУ, который с тех пор называл себя «генералом, имеющим командование на территории Варшавы». Что касается подчинения (фон дем) БАХА 9-й армии, то в результате этого ничего не изменилось.

[Фон дем] БАХ принял меня 12.8. во второй половине дня и потребовал от меня дать ему отчет, а затем заявил, что мне надо остаться в Сохачеве, поскольку я ему нужен как начальник его штаба. Я просил его, чтобы, по крайней мере, временно отказался от этого решения, что мне следует вернуться в окруженную зону, и чтобы он постарался получить кого-то другого на мое место. Он согласился и разрешил отправиться на прежнее место.

16.8 я получил письменный приказ [фон дем] БАХА о том, что я назначен начальником его штаба, и что мне следует немедленно занять свою должность в Сохачеве. Мне это передал полковник шупо КИНТРУП, который должен был стать моим заместителем. Вечером в этот день пришла телеграмма шефа полиции правопорядка из Берлина, на основании которой КИНТРУП был отозван обратно в Триест. Для выяснения этих служебных дел мы поехали, КИНТРУП и я, 17.8. в Сохачев, где [фон дем] БАХ решил, чтобы я немедленно остался у него и чтобы КИНТРУП вернулся в Триест, а РОДЕВАЛЬД стал моим заместителем.

^аДля меня навсегда останется непонятным, почему [фон дем] БАХ потребовал от меня срочного приезда, а когда я туда только прибыл, сразу устранил меня.^а Армия направила к нему молодого генерала штаба (фамилию забыл), который принял дела I а. С ним [фон дем] БАХ обсудил все существенные дела, без ознакомления меня с ними. Он ехал в армию или к РЕЙНЕФОРТУ, не говоря мне о том, какие у него планы. Однажды я обратил его внимание на это, сказав, что таким образом я не могу сотрудничать. Он обещал исправить это, однако ничего не изменилось.

Итак, я не принимал участия ни в каком совещании, посвященном ситуации и планированию наступления, не вырабатывал каких-либо приказов, не подписывал их, ограничивался только приемом, сопровождением и снабжением огромного количества посетителей, которым [фон дем] БАХ, как правило, приказывал долго ждать. Я жа-

do Sochaczewa i zameldowania się u [von dem] BACHA. Stosunki rozkazodawcze (dowództwo) przedstawiały się wówczas w następujący sposób:

STAHEL kierował wewnętrzną^d obroną miasta^d. Oprócz mnie podlegało mu wielu innych tzw. komendantów blokowych Wehrmachtu, wojsk SS itd.

[Von dem] BACH kierował^d wojskami natarcia^d i wszystkie swoje związki podporządkował REINEFARTHOWI. Obydwaj – STAHEL i [von dem] BACH podlegali 9 Armii (O-B generał v[on] VORMANN).

Dnia 13.8. STAHEL został podporządkowany [von dem] BACHOWI, który od tego czasu tytułował się „generałem mającym komendę na obszarze Warszawy”. W podporządkowaniu [von dem] BACHA 9 Armii nic przez to się nie zmieniło.

[Von dem] BACH przyjął mnie 12.8. po południu, kazał mi złożyć sprawozdanie, a następnie oznajmił, że muszę zostać w Sochaczewie, gdzie on mnie potrzebuje na szefa swego sztabu. Prosiłem go, aby przynajmniej chwilowo z tego zrezygnował, że ja muszę powrócić do okrążonego pierścienia i aby on postarał się o następcę na moje miejsce. On zgodził się na to i zwolnił mnie na dawne miejsce.

16.8. otrzymałem pisemny rozkaz [von dem] BACHA, że zostałem mianowany jego szefem sztabu i mam natychmiast objąć moje stanowisko w Sochaczewie. Przekazał mi go pułkownik Schupo KINTRUP, który miał zostać moim zastępcą. Wieczorem tego samego dnia przyszedł telegram szefa policji porządkowej z Berlina, na podstawie którego KINTRUP został odwołany z powrotem do Triestu. Dla wyjaśnienia tych służbowych spraw pojechalśmy, KINTRUP i ja, 17.8. do Sochaczewa, gdzie [von dem] BACH postanowił, ażeby natychmiast u niego pozostał, żeby KINTRUP pojechał z powrotem do Triestu, a RODEWALD został moim zastępcą.

^aPozostanie to dla mnie zawsze rzeczą niezrozumiałą, dlaczego [von dem] BACH tak prędko zażądał mojego przyjazdu, a gdy tylko tam przybyłem, natychmiast mnie usunął.^a Armia do niego skierowała młodego generała sztabu (nazwisko zapomniałem), który przejął sprawy Ia. Z nim omówił [von dem] BACH wszystkie rzeczy istotne, nie wtajemniczając mnie. Jechał do armii lub do REINEFARTHA, nie mówiąc mi, jakie są plany. Zwróciłem mu raz na to uwagę, że nie mogę w ten sposób współpracować. Obiecał temu zaradzić. Nic się jednak nie zmieniło.

W ten sposób ja nie brałem udziału w żadnej naradzie na temat sytuacji lub planowanego natarcia, nie ustanawiałem żadnych rozkazów ani nie podpisywałem, a ograniczałem się tylko do przyjmowania, bawienia i zaopatrywania wielkiej liczby odwiedzających, którym [von dem] BACH zwykle kazał długo czekać. Skarżyłem się FISCHEROWI i KOPPEMU na te nieznośne stosunki i oni obydwoj postarali się następnie o to, ^aże zosta-

ловался ФИШЕРУ и КОППЕ на эти невыносимые отношения, и они оба затем постарались, и меня ^ауволили от [фон дем] БАХА, и я стал снова начальником полиции и СС с местонахождением в Сохачеве. Это произошло где-то в конце августа 1944 г.^а

Я описал эти события столь исчерпывающе, так как хотел пояснить, что не мог знать подразделений, при помощи которых [фон дем] БАХ и РЕЙНЕФАРТ вели борьбу, ни их комендантов. Вчера я впервые услышал о бригаде Галициен⁴. Знаю только, что город был разорван на несколько очагов, которые один за другим распадались, взятые в клещи атаки. Я знаю еще, что в целом количество нападающего войска составило около 20 000 человек, а потери составили около 10 000 убитыми и ранеными.

^бВ конце сентября начались переговоры о капитуляции. [Фон дем] БАХ тем временем перенес свой штаб в Ожаров, в хозяйство по выращиванию овощей. Там и был подписан договор о капитуляции 2 X 44, им и шефом штаба «БУРОМ»-КОМОРОВСКИМ. Меня не было на этих переговорах и на подписании, но я потом читал этот очень исчерпывающий договор. Он содержал, в частности, запись о том, что АК не будет привлекаться к ответственности за деятельность перед восстанием и в период восстания. Я видел генерала «БУРА» в этот день, когда его АК шла в немецкий плен в Ожарове. Он прибыл туда со своим штабом на нескольких грузовых машинах и был принят самим [фон дем] БАХОМ. Я не видел между ними никакой женщины. [Фон дем] БАХ рассказывал потом, что он храброму противнику, который один руководил борьбой в каждом из котлов (окружении) и каждый раз избегал конца, уходя в подполье, предложил свободу, ему и господам из его штаба. Однако генерал «БУР» отказался и заявил, что ему надо идти со своими солдатами в плен.^{-б}

Шаг за шагом, после ухода АК, центр города снова заняла немецкая шупо под командованием РОДЕВАЛЬДА, чтобы гарантировать выход остатков гражданского населения. Город, в результате приближения восточного фронта к правому берегу Вислы НКЛ [главной линии боя], стал главной линией борьбы, а армия потребовала полного устранения жителей. Военных (АК, мужчин и женщин) вышло с оружием 11 000, а гражданского населения около 152 000.

[Фон дем] БАХ значительно раньше, т. е. в августе, обратился к гражданскому населению Варшавы с требованием покинуть город и направиться в лагерь в Прушкове. Это было сделано при помощи обращений, которые сбрасывали его самолеты, первоначально только с этим, хорошим, намерением – защитить не участвующих в борьбе от опасностей. Многие тысячи, последовавшие этому требованию, были помещены в бывшем вагоностроительном заводе, в больших, пустых

łem zwolniony od [von dem] BACHA i stałem się z powrotem führerem policji i SS z siedzibą w Sochaczewie. Stało się to gdzieś w końcu sierpnia 1944 r.^a

Opisałem te wydarzenia tak wyczerpująco, ponieważ chciałem wyjaśnić, że nie mogłem znać związków, przy pomocy których [von dem] BACH i REINEFARTH prowadzili walkę, ani ich komendantów. Wczoraj po raz pierwszy usłyszałem o brygadzie Galizien⁴. Wiem tylko, że miasto zostało rozstrzępione na kilka kotłów, które jeden za drugim pękały, brane w kleszcze ataków. Wiem jeszcze, że razem liczba wojska natarcia wynosiła około 20 000 osób, a straty wynosiły około 10 000 zabitych i rannych.

^bW końcu września rozpoczęły się pertraktacje w sprawie kapitulacji. [Von dem] BACH przeniósł w międzyczasie swój sztab do Ożarowa do majątku ziemskiego, zajmującego się uprawą jarzyn. Tam został podpisany układ o kapitulacji 2 X 44 przez niego i szefa sztabu „BORA” – KOMOROWSKIGO. Nie byłem obecny przy tych pertraktacjach i podpisaniu, ale czytałem później ten bardzo wyczerpujący układ. Zawierał on między innymi klauzulę, że AK nie będzie pociągnięta do odpowiedzialności za działalność przed powstaniem i w okresie powstania. Widziałem generała „BORA” w tym dniu, gdy jego AK szła do niewoli niemieckiej w Ożarowie. Przybył on tam ze swym sztabem w kilku samochodach ciężarowych i został sam przyjęty przez [von dem] BACHA. Nie widziałem między nimi żadnej kobiety. [Von dem] BACH później opowiadał, że dzielnemu przeciwnikowi, który sam kierował walką w każdym kotle (okrążeniu) i za każdym razem unikał końca, uchodząc w podziemie, zaproponował wolność dla niego i panów z jego sztabu. Jednak generał „BOR” podziękował i oznajmił, że musi iść ze swoimi bojownikami do niewoli.^b

Krok za krokiem, po odmarszu AK, zajęła znowu niemiecka Schupo pod komendą RODEWALDA centrum miasta, aby zagwarantować wyjście resztek ludności cywilnej. Miasto stało się na skutek przybliżania frontu wschodniego do prawego brzegu Wisły HKL – główną linią walk, a wojsko zażądało zupełnego usunięcia mieszkańców. Wojskowych (AK mężczyzn i kobiet) wyszło z bronią 11 000, a ludności cywilnej około 152 000.

[Von dem] BACH znacznie wcześniej, a mianowicie już w sierpniu zwrócił się do cywilnej ludności Warszawy z żądaniem, aby opuściła miasto i udała się do obozu w Pruszkowie. Stało się to przy pomocy odezw, które zrzucały jego samoloty, początkowo tylko w tym dobrym zamiarze – ochronić nie biorących udziału w walce przed niebezpieczeństwami. Wiele tysięcy było posłusznych temu żądaniu i zostało umieszczonych w dawnej fabryce wagonów w dużych, pustych halach. Tam zaopiekował się nimi Polski Czerwony Krzyż; o ile mi wiadomo, starał się o nich także genewski Czerwony Krzyż.

цехах. Там их окружил заботой Польский Красный крест. Насколько мне известно, их судьбой был обеспокоен Женевский Красный крест.

Когда я 17.8. приехал с КИНТРУПОМ в Сохачев, я не застал [фон дем] БАХА, ждали его возвращения после визита к ГИММЛЕРУ из Восточной Пруссии. Я вместе с КИНТРУПОМ встречал его на аэродроме и когда он прилетел, сказал, что трудоспособные мужчины – беженцы из Варшавы, будут перевезены в Германию в распоряжение ЗАУКЕЛЯ. Я был очень расстроен по этому поводу и просил его, чтобы он подумал о последствиях и отказался от этого. Он не дал мне даже возможности высказаться, сразу же закрывал мне рот спрашивая, хочу ли я сопротивляться приказу Фюрера. ^аГИТЛЕР заявил, что 500 000 (?) рабочих рук в Германии равны одной победоносной битве. В результате этого, из Прушкава были отправлены десятки тысяч мужчин и женщин^а, мужчины до 50 лет, женщины, без маленьких детей, до 45 лет (думаю, что возрастной режим был потом расширен), все под прикрытием ранее данного обещания, что они будут выведены из опасного положения. ^аЭта акция достигла своего апогея, в результате чего сосланные (не знаю, все или часть из них) попали в концлагеря, мужчины – в Ораненбург, женщины – в Равенсбрюк.^а Я узнал об этом только в 1944 г. Польский директор Национального музея в Варшаве, проф. д-р ЛОРЕНЦ обратился ко мне посредством Комитета помощи, с просьбой вывести его двоих охранников из концлагеря. Я потребовал указать фамилии и номера арестованных и обещал посодействовать, если действительно это касается беженцев из Варшавы периода восстания. Затем я, обеспокоенный, (впервые) обратился в Главное управление имперской безопасности (РСХА) в Берлине и указал, что мне срочно нужен первый арестованный для выполнения приказа ГИММЛЕРА. Через два дня его привез мне полицейский служащий из Берлина, однако он хотел его взять обратно. Ручаясь за него, я смог его оставить у себя. Второго таким же способом я получил, если я хорошо помню, а также третьего, а накануне Рождества 1944 г. женщину из Равенсбрюка. Об этом знают, кроме д-ра ЛОРЕНЦА, господина из бывшего Варшавского комитета помощи (председатель – министр МАХНИЦКИЙ, заместитель д-р ВАХОВЯК, директор банка). Я забыл фамилии освобожденных из лагеря.

Я так и не мог никогда узнать, кто отвечает за отправку в концлагеря. Знал ли об этом [фон дем] БАХ – не знаю, думаю, что нет. Во всяком случае, [фон дем] БАХ) должен был – после ГИММЛЕРА – принимать решение по этому вопросу. Его уполномоченным в Прушкове был штурмбаннфюрер СС (фамилию назову), насколько мне известно, его органы принадлежали жандармерии в Вартенгау. Последующая акция вывоза из Польши происходила от гаулятера КОХА из Кенигсберга. Летом 1944 г. на территории всего Генерал-Губернаторства воздвигали защитные сооружения и копали траншеи. В Варшавском округе стро-

Gdy 17.8. przyjechałem z KINTRUPEM do Sochaczewa, nie zastałem [von dem] BACHA, czekano jego powrotu z wizyty u HIMMLERA w Prusach Wschodnich. Wyszedłem razem z KINTRUPEM jemu naprzeciw na lotnisko i gdy przyleciał, powiedział, że zdolni do pracy mężczyźni, uciekinierzy z Warszawy będą przewożeni do Niemiec do wstawki (dyspozycji) SAUCKLA. Byłem bardzo zdenerwowany z powodu tego zamiaru i prosiłem go, żeby się zastanowił nad następstwami i zrezygnował z tego. Nie dał mi się wcale wypowiedzieć, lecz zaraz zatkał mi gębę pytając, czy chcę się sprzeciwić rozkazowi Führera. ^aHITLER oznajmił, że 500 000 (?) rąk robotniczych więcej w Niemczech równa się jednej wygranej bitwie. W następstwie tego zostało w taki sposób wysłanych z Pruszkowa wiele dziesiątek tysięcy mężczyzn i kobiet, ^amężczyźni do 50 roku życia, kobiety bez małych dzieci do 45 [roku życia] (sądzę, że granice wieku zostały później złagodzone), wszyscy pod pozorem poprzedniej obietnicy, że zostaną wyprowadzeni z niebezpiecznego położenia. ^aAkcja ta osiągnęła swój punkt szczytowy przez to, że zesłani (nie wiem, czy wszyscy lub część z nich) wylądowali w obozach koncentracyjnych, mężczyźni w Oranienburgu, kobiety w Ravensbrück. ^aJa się o tym dowiedziałem dopiero w końcu 1944 r. Polski dyrektor Muzeum Narodowego w Warszawie, prof. dr LORENZ zwrócił się do mnie za pośrednictwem Komitetu Pomocy, prosząc mnie o wydostanie dwóch jego kustoszów z obozu koncentracyjnego. Kazałem sobie podać nazwiska i numery aresztowanych i obiecałem interweniować w duchu pożądanym, jeżeli chodzi faktycznie o uciekinierów z Warszawy z okresu powstania. Następnie zwróciłem się zaniepokojony (po raz pierwszy) do RSHA w Berlinie (Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy w Berlinie) i podałem, że potrzebuję pilnie pierwszego aresztowanego dla przeprowadzenia rozkazu HIMMLERA. Po dwóch dniach przywiózł mi go urzędnik policyjny z Berlina, chciał go jednak wziąć z powrotem. Ręcząc za niego, mogłem go zatrzymać. Drugiego w ten sam sposób wydostałem, o ile sobie przypominam, także trzeciego, a krótko przed świętami Bożego Narodzenia 1944 r. kobietę z Ravensbrück. Wiedzą o tym także, oprócz dr. LORENZA panowie z byłego Warszawskiego Komitetu Pomocy (przewodniczący – minister MACHNICKI, zastępca dr WACHOWIAK, dyrektor banku). Zapomniałem nazwiska zwolnionych z obozu.

Nie mogłem się nigdy dowiedzieć, kto jest odpowiedzialny za przesłanie do obozów koncentracyjnych. Czy wiedział o tym [von dem] BACH – nie wiem, sądzę, że nie. W każdym razie miał on ([von dem] BACH) – po HIMMLERZE – reprezentować zsyłanie. Jego pełnomocnikiem w Pruszkowie był Sturmbannführer SS (nazwisko podam), o ile mi wiadomo, należały organy jego [?] do żandarmerii w Warthegau. Dalsza akcja wywożenia z Polski pochodziła od gauleitera KOCHA z Królewca. W lecie

ительство траншей после продолжительных торгов осуществлялось гражданской администрацией. Она посредством старост призывала сельское население к сотрудничеству. Я всегда это считал примером хорошего взаимодействия, то, как без политического нажима развивалось сотрудничество и каким простым способом определялось вознаграждение.

В конце июня или в начале июля 1944 г. приехали в Варшаву в качестве уполномоченных КОХА: правительственный президент ДАРГЕЛЬ⁵, NSFК обергруппенфюрер ОППЕРМАНН⁶ и некий крейслейтер (фамилию забыл), которые заявили ФИШЕРУ в моем присутствии, что ныне берут на себя дальнейшее строительство постов и что им везде нужны квартиры для своих штабов, грузовые машины, горючие материалы, и т. п., а также тысячи рабочих рук, которые по мере необходимости должна согнать полиция. ФИШЕР не согласился на это, однако потом вынужден был согласиться на дальнейшее строительство укреплений после того, как между КОХОМ и ФРАНКОМ была достигнута договоренность. Оно было проведено, прежде всего, на западе округа и завершено в сентябре или в октябре. В это время я узнал от ФИШЕРА, что в Ловиче собирались штабы руководства работами, которые готовились к отъезду и там под охраной держали поляков, строящих траншеи, на открытом поле, чтобы их забрать с собой в Восточную Пруссию. Я постарался получить согласие КОППЕ, выраженное по телефону, на вмешательство в эти дела, приказал 9-й армии закрыть поставленные в это время железнодорожные поезда. Тогда из Кракова (ФРАНК) поступил приказ, (чтобы) не предпринимать ничего, поскольку ГИТЛЕР выразил согласие взять с собой этих рабочих. Многие были тогда увезены; не знаю, может, ФИШЕР мог бы дать информацию об этом. Ответственными за этот вывоз являются: после КОХА – ДАРГЕЛЬ и ОППЕРМАНН. ФИШЕР хотел их, насколько мог, отвести от этого и поэтому они угрожали ему расстрелом. Генерал [фон] ФОРМАН, который по телефону обращался к КОХУ, вдруг был отозван. Я сам считался с тем, что буду арестован, поскольку приказал жандармерии изымать в штабах, руководящих работами, незаконно загруженное имущество.

За борьбу в Варшаве были розданы следующие награды:

РЕЙНЕФАРТ получил Рыцарский крест из дубовых листьев (у него уже такой был). [Фон дем] БАХ получил Рыцарский крест, если я хорошо помню, также ДИРЛЕВАНГЕР. ШТАГЕЛЬ был уже награжден орденом с мечами. Были ли, а если да, то кто из комендантов

1944 r. na obszarze całego byłego Generalnego Gubernatorstwa były budowane urządzenia ochronne i kopane rowy. W dystrykcie warszawskim budowanie okopów było po długich targach przeprowadzone przez administrację cywilną. Ta nawoływała ludność wiejską do współpracy za pośrednictwem starostów. Uważałem to zawsze za przykład dobrego współdziałania, jak bez tarcia rozwinęła się (bez nacisku policyjnego) współpraca i jak w prosty sposób kształtowało się wynagrodzenie.

W końcu czerwca lub na początku lipca 1944 r. przyjechali do Warszawy jako pełnomocnicy KOCHA: prezydent rządowy DARGEL⁵, NSFK Obergruppenführer OPPERMANN⁶ i pewien Krei[s]leiter (nazwisko zapomniałem), którzy oznajmili FISCHEROWI w mojej obecności, że przejmują obecnie dalszą budowę pozycji i potrzebują wszędzie mieszkań dla swych sztabów, samochodów ciężarowych, materiałów pędnych itd. oraz tysięcy rąk do pracy robotników, których policja powinna spędzić w razie potrzeby. FISCHER nie zgodził się na to, musiał się jednak później zgodzić na dalsze budowanie umocnień po tym, jak między KOCHEM a FRANKIEM zostało osiągnięte porozumienie. Zostało ono przeprowadzone zwłaszcza na zachodzie dystryktu i zakończone we wrześniu albo październiku. W tym czasie dowiedziałem się od FISCHERA, że w Łowiczu zbierały się sztaby kierownictwa pracy, które przygotowały się do odjazdu i tam trzymali w areszcie Polaków budujących okopy, na otwartym polu, aby ich zabrać ze sobą do Prus Wschodnich. Postarałem się o zgodę KOPPEGO, wyrażoną telefonicznie, do wmieszania się do tych spraw, rozkazałem 9 Armii zamknąć dostarczone w tym czasie pociągi kolejowe. Wówczas przyszedł z Krakowa (FRANK) rozkaz, [aby] nie przedsięwbrać niczego, gdyż HITLER wyraził zgodę na wzięcie ze sobą robotników. Wiele osób zostało wówczas uprowadzonych; nie wiem, może FISCHER mógłby udzielić o tym informacji. Odpowiedzialnymi za to wywożenie są: po KOCHU – DARGEL i OPPERMANN. FISCHER chciał, o ile mógł powstrzymać ich od tego i dlatego zagrozili mu rozstrzelaniem. Generał v[on] VORMANN, który telefonicznie interweniował u KOCHA, został nagle odwołany. Ja sam liczyłem się z tym, że zostanę aresztowany, ponieważ kazałem żandarmerii konfiskować w sztabach kierujących pracami nieprawnie załadowane dobra.

Za walkę w Warszawie zostały rozdane następujące odznaczenia:

REINEFARTH dostał Krzyż Rycerski z Liści Dębowych [!] (on już miał taki). [Von dem] BACH otrzymał Krzyż Rycerski, o ile sobie przypominam, także DIRLEWANGER. STAHEL był już odznaczony Orderem

РЕЙНЕФАРТА получил золотой крест – не знаю. Во всяком случае, дождь железных крестов 1-го класса выпал на его солдат.

Однажды, это должно было быть в сентябре, поскольку я уже был снова назначен начальником полиции и СС (в Сохачеве) вызвал [фон дем] БАХ к себе д-ра ХАНА и меня. ХАН был болен. Поэтому к [фон дем] БАХУ я явился один, он сказал дословно: «Рейхсфюрер (ГИТЛЕР [!]) наградил ХАНА Железным крестом 1-го класса. Не могу воздержаться, чтобы его Вам не дать. Но вы должны четко отдавать себе отчет в том, что вы себе это ^гне^г заслужили». Причем он вручил мне две коробки с крестами и поручил мне одну отдать ХАНУ. Я об этом странном награждении орденом доложил, так это в этом месте записываю, КОППЕ и моему начальнику генералу полиции ВЮННЕНБЕРГУ⁷ (шефу полиции правопорядка в Берлине). РОДЕВАЛЬД и ГЕДЕ Железного креста 1-го класса не получили. По поводу первого я несколько раз напрасно ходатайствовал.

Я привожу эту историю с орденом не из-за болезненной амбиции, а для того, чтобы четко объяснить, какую небольшую роль мне отвели в событиях в целом. Почему оставили начальника полиции и СС совсем в стороне, почему при наступлении его не принимали во внимание, хотя было известно, что [он] был окружен, осталось для меня загадкой. Боролись, понесся большие потери, в Средместье для того, как говорили, чтобы освободить гражданское население. Этого можно было добиться со стороны полицейского района на берегу Вислы значительно проще и без пролития крови. Пользуясь возможностью, я хотел бы проверить существенный вопрос: в принципе, кто это был начальник полиции и СС, и какие были у него полномочия? Я специалист по этим исследованиям, поскольку раньше, как персональный шеф полиции правопорядка, занимался разработкой письменного правового положения фюреров СС и полиции.

^гС правовой точки зрения^г, они нигде не были определены, поскольку они не были ни солдатами, ни чиновниками. Они все приходили из СС и располагали состоящим из двух фраз письмом от ГИММЛЕРА, сообщавшим об их назначении. Поскольку, таким образом, они получали одновременно присужденный более высокий полицейский служебный ранг (полковника или генерала бригады), получали зарплату по этому служебному рангу, однако не имели каких-либо требований в отношении снабжения.

^гВ полиции^г они не проходили никакого обучения. В течение 8 дней они знакомились с полицией правопорядка и присматривались к отдельным секциям этого учреждения. Поэтому они из-за недостаточных знаний не могли стать общими начальниками комендатур проходящей подготовку полиции. Они должны были быть только тактическими руководителями крупных полицейских частей, к которым, в частности, от-

z Mieczami. Czy i kto z komendantów REINEFARTHA dostał Złoty Krzyż – nie wiem. W każdym razie deszcz Żelaznych Krzyży I klasy spadł na jego żołnierzy.

Pewnego razu, musiało to być we wrześniu, ponieważ już byłem znowu naznaczony führerem policji i SS (w Sochaczewie) wezwał [von dem] BACH do siebie dr. HAHNA i mnie. HAHN był chory. Zgłosiłem się dlatego sam u [von dem] BACHA, który mi dosłownie powiedział: „Reichsführer (HITLER [!]) odznaczył HAHNA Krzyżem Żelaznym I klasy. Nie mogę się powstrzymać, żeby go panu nie dać. Ale pan powinien sobie zdawać jasno z tego sprawę, że pan sobie na to ^dnie^d zasłużył”. Przy czym wręczył mi dwa pudełka z Krzyżami i polecił mi oddać jedno HAHNOWI. Ja to dziwne odznaczenie orderem zameldowałem, tak jak je obecnie w tym miejscu spisuję, KOPPEMU i mojemu przełożonemu generałowi policji WÜNNENBERGOWI⁷ (szefowi policji porządkowej w Berlinie). RODEWALD i GÖDE nie otrzymali Krzyża Żelaznego I klasy. Dla pierwszego ja kilkakrotnie nadaremnie starałem się.

Przytaczam tę historię z orderem nie z chorobliwej ambicji, lecz aby jasno wytłumaczyć, jak małą rolę mi wyznaczono w ogólnych wydarzeniach. Dlaczego pozostawiono führera policji i SS zupełnie na uboczu, dlaczego przy natarciu pominięto go, chociaż było rzeczą wiadomą, że był okrążony, pozostało dla mnie zagadką. Walczono przy wielkich stratach w Śródmieściu ażeby, jak się mówiło, uwolnić ludność cywilną. Można było to od strony dzielnicy policyjnej nad Wisłą osiągnąć w sposób bardziej prosty i bez rozlewu krwi. Przy tej sposobności chciałbym zbadać ważną sprawę: właściwie kto to był führer policji i SS i jakie miał uprawnienia? Jestem kompetentny w tych badaniach, ponieważ dawniej jako szef personalny policji porządkowej opracowałem pisemnie prawne położenie führerów SS i policji.

^dPrawnie^d oni nigdzie nie tkwili, ponieważ nie byli ani żołnierzami, ani urzędnikami. Przychodzili oni wszyscy z SS i posiadali dwuwierszowe pismo od HIMMLERA, które oznajmiało o ich nominacji. Ponieważ przez to otrzymywali równocześnie przyznany wyższy policyjny stopień służbowy (pułkownika lub generała brygady), dostawali pensję według tego stopnia służbowego, nie mieli jednak żadnych pretensji do zaopatrzenia.

^dPolicyjnie^d nie przechodzili oni żadnego szkolenia. [Przez] osiem dni zapoznawali się z policją porządkową i przypatrywali się poszczególnym gałęziom tego urzędu. Nie mogli oni więc z powodu niedostatecznej znajomości zostać ogólnymi przełożonymi komendantur szkolonej policji. Mieli być oni tylko kierownikami taktycznymi wielkich jednostek policyjnych, do czego między innymi były zaliczone jednostki wojsk SS i Wehrmachtu. W każdym razie szefowi policji porządkowej (wówczas DALUEGE⁸) zo-

носились части войск СС и вермахта. Во всяком случае, шеф полиции правопорядка (тогда ДАЛЮГЕ⁸) получил от ГИММЛЕРА поручение организовать на Востоке фюреров СС и полиции. Поскольку полиция правопорядка считала их лишними и [справедливо] опасалась, что потеряет самостоятельность своих комендантов, это и произошло. Вновь назначенные фюреры СС и полиции не видели пределов своих задач, вмешивались во все дела шупо и жандармерии и старались то же самое сделать с зипо. В то время, как центр зипо в Берлине запретил это и снабжал свои учреждения соответствующими инструкциями, полиция правопорядка везде разрешала это злоупотребление полномочиями. Таким образом, по должности фюрер полиции и СС считался начальником полиции правопорядка, хотя не был им. Название «СС и полицейфюрер» имеет свои корни у ГИММЛЕРА, происходит от «высшего фюрера полиции и СС». Однако оно вводит в заблуждение, так как ни СС, ни полиция не подчинялись ему, а для привлечения войск СС в крупнейшие части требовалось каждый раз разрешение Главного управления руководства СС в Берлине, которое КОППЕ должен получить.

Насколько мне известно, я был единственным фюрером СС и полиции, который пришел из полиции правопорядка. Я вырос там в плане компетенции, располагал, как уже было сказано, точным знанием того, что должен делать фюрер полиции и СС и на что давать разрешения. В дела зипо я вообще не вмешивался. Сотрудничество с полицией правопорядка в Варшавском округе было для меня облегчено благодаря тому, что я уже давно очень хорошо знал издающего приказы (полиции правопорядка) в Кракове (ГЕРИНГА), коменданта орпо (ХАРИНГА) и коменданта жандармерии (ГЕДЕ). Таким образом, я получал к сведению все основные приказы от ГЁРИНГА ХАРИНГУ, итак, я был извещен обо всех принципиальных событиях в рамках орпо и мог руководствоваться ими. Такого рода сотрудничество с зипо не было бы возможным уже по персональным причинам. Б.д.С. (издающий приказы полиции безопасности) в Кракове (БИРКАМП), как я узнал от ХАНА, во время моего пребывания в Варшаве, четыре раза был в Варшаве, но ко мне не зашел.

⁶Поскольку в варшавском округе не было размещенной крупной части, моя работа ограничивалась текущей инспекцией батальонов, размещенных в селах, роты шупо и взвода жандармерии. ^aВ июле 1944 г. КОППЕ приказал мне руководить большей частью в ягодзиньских лесах (т. е. за пределами варшавского округа), которые слабо защищались, потому что ГИММЛЕР бросил на фронт полк действующей полиции.^{-a}

Моим начальником был КОППЕ в Кракове. По службе я подчинялся шефу полиции правопорядка в Берлине. Он осуществлял управление моим учреждением, планирование, от него я получал зарплату

stało przez HIMMLERA polecenie zorganizowanie na wschodzie führerów SS i policji. Ponieważ policja porządkowa uważała je za zbędne i (słusznie) obawiała się utraty samodzielności swoich komendantów, to też nastąpiło. Nowo mianowani führerzy SS i policji nie widzieli granic swych zadań, mieszała się do wszystkich spraw Schupo i żandarmerii oraz usiłowała to także uczynić z Sipo. Podczas gdy centrala Sipo w Berlinie zakazała tego i zaopatrywała swoje urzędy odpowiednimi instrukcjami, policja porządkowa prawnie wszędzie pozwalała na to przekroczenie uprawnień. W ten sposób uchodził stopniowo führer policji i SS za przełożonego policji porządkowej, chociaż nie był nim. Nazwa „SS und Polizeiführer” wywodzi się od HIMMLERA od „wyższy führer policji i SS”. Wprowadza ona jednak w błąd, gdyż ani SS, tym mniej policja nie podlegały mu, a na przyłączenie wojsk SS do większych jednostek konieczne było każdorazowe pozwolenie Głównego Urzędu Kierownictwa SS w Berlinie, które KOPPE musiał uzyskać.

O ile mi wiadomo, byłem jedynym führerem SS i policji, który przyszedł z policji porządkowej. Przyzwyczaiłem się tam do pojęć właściwości, posiadałem, jak już było wspomniane, dokładną znajomość tego, co ma robić führer policji i SS i na co pozwalać. W sprawy Sipo wcale się nie mieszałem. Współpracę z policją porządkową w dystrykcie warszawskim miałem ułatwioną dzięki temu, że już od dawna znałem bardzo dobrze rozkazodawcę (policji porządkowej) w Krakowie (HÖRINGA), komendanta Orpo (HARINGA) i komendanta żandarmerii (GÖDEGO). W ten sposób otrzymywałem wszystkie zasadnicze rozkazy od HÖRINGA do HARINGA w drodze informacyjnej, byłem więc o wszystkich zasadniczych wydarzeniach w obrębie Orpo poinformowany i mogłem się nimi kierować. Tego rodzaju współpraca z Sipo byłaby niemożliwa już ze względów personalnych. B.d.S. (rozkazodawca policji bezpieczeństwa) w Krakowie (BIERKAMP), jak się dowiedziałem od HAHNA, w okresie mojego pobytu w Warszawie był cztery razy w Warszawie, nie przychodząc do mnie.

^b-Ponieważ w dystrykcie warszawskim nie było rozmieszczonej większej jednostki, praca moja ograniczała się do inspekcji bieżącej batalionów rozmieszczonych po wsiach, kompanii Schupo i plutonów żandarmerii.
^a-W lipcu 1944 r. kazał mi KOPPE kierować większą jednostką w lasach jagodzińskich (a więc poza granicami dystryktu warszawskiego), które dlatego były słabo bronione, ponieważ HIMMLER rzucił na front pułk czynnej policji.^{-a}

Zwierzchnikiem moim był KOPPE w Krakowie. Moim przełożonym w służbie był szef policji porządkowej w Berlinie. Ten zarządzał moim urzędem planowania, od niego dostawałem pensję i do niego kierowałem pretensje w sprawie zaopatrzenia. Nie podlegałem FISCHEROWI, jed-

и ему я направлял требования по снабжению. Я не подчинялся ФИШЕРУ, однако считал, что я был как будто его советником по полицейским делам и его полицейским служащим. Кроме этого, у губернатора Варшавы не было никакого права оказывать воздействие на задачи и деятельность зипо. Он также безрезультатно пытался препятствовать разрушению домов в еврейском районе, которое проводилось строительным предприятием СС по поручению ГИММЛЕРА.⁶

Управление губернатора ^aиздало в свое время весьма исчерпывающую работу о восстании в Варшаве^a. Текст видели многие из гражданской администрации.

Я уже сказал (страница 9, абзац 2), что после выхода АК из Варшавы, РОДЕВАЛЬД, при помощи части шупо, занял центр города, чтобы обеспечить отправление оставшегося гражданского населения. Для этой цели АК, по договору, оставила одну роту, которая способствовала тому, чтобы отправление происходило без трений. ^a[Фон дем] БАХ ныне утверждает, как мне сказано, что якобы я в это время сжег Варшаву и что я несу ответственность за разрушение домов после военных действий.^a

Не надо быть военным экспертом, чтобы узнать, что ^aбольшинство зданий Варшавы было разрушено только из-за пожара^a. Эти дома, в особенности на окраинах города, в большинстве не имеют следов борьбы, так ^aследует считать доказанным, что их подожгли легкомысленно и без уважительной причины^a. Следует также признать на основании моего опыта, что среди них находятся такие дома, которыми должны были пожертвовать из-за военной необходимости: однако, их количество должно быть небольшим. Таким способом я сам, в полицейском районе, в первые дни августа, согласно точному разрешению ШТАГЕЛЯ, приказал сжечь несколько домов, в которых проживали немецкие служащие, поскольку я не имел возможности их занять и потому, что я должен был воспрепятствовать, чтобы противник овладел ими. Один из этих домов я приказал даже взорвать, чтобы получить свободное поле для обстрела.

Что касается утверждения [фон дем] БАХА, поясню следующее: я во время повстанческих сражений не входил в Варшаву, и у меня не было также никаких полномочий издавать приказы в городе (за исключением полицейского района в [период] 1.8. – 17.8.1944, а также улицы Железной до боевой позиции РЕЙНЕФАРТА).

Когда я снова увидел Варшаву после капитуляции, можно было уже увидеть разрушение в городе, вызванное пожаром. [Фон дем] БАХ знает об этом очень подробно, так как он ежедневно во время бо-

nak uważałem, że byłem jak gdyby jego doradcą w sprawach policyjnych i jego referentem policyjnym. Poza tym gubernator Warszawy nie miał żadnego prawa wpływania na zadania i działalność Sipo. On też bezskutecznie próbował przeszkodzić burzeniu domów w dzielnicy żydowskiej, które przeprowadzało przedsiębiorstwo budowlane SS z polecenia HIMMLERA.^b

Urząd gubernatorski ^awydał w owym czasie wyczerpującą [temat] pracę o powstaniu w Warszawie.^a Tekst widziało wiele osób z administracji cywilnej.

Donosiłem już (stronica 9, ustęp 2), że po wyjściu AK z Warszawy zajął RODEWALD przy pomocy części Schupo środek miasta, aby zabezpieczyć wysyłkę resztek ludności cywilnej. W tym celu AK, według umowy, pozostawiła jedną kompanię, która przyczyniła się do tego, że wysyłka odbyła się bez tarć. ^a[Von dem] BACH obecnie twierdzi, jak mi mówiono, jakoby w owym czasie podpalił Warszawę i jestem odpowiedzialny za zburzenie domów po okresie działań wojennych.^a

Nie potrzeba być fachowcem wojskowym, aby poznać, że ^awiększa część budynków Warszawy została zburzona jedynie wskutek pożaru.^a Domy te, w szczególności na skraju miasta, w większości nie wykazują śladów walki, tak ^aże należy uznać za rzecz udowodnioną, że zostały podpalone lekkomyślnie i bez koniecznej przyczyny.^a Muszę przyznać na podstawie moich doświadczeń, że znajdują się między nimi domy takie, które musiały być zniszczone ze względów konieczności wojskowej; liczba ich jednak powinna być mała. W taki sposób ja sam w dzielnicy policyjnej w pierwszych dniach sierpnia za wyraźnym pozwoleniem STAHELA kazałem spalić kilka domów, zamieszkałych przez niemieckich urzędników, ponieważ byłem za słaby, aby je zająć i ponieważ musiałem zapobiec wzięciu ich w posiadanie przez przeciwnika. Jeden z tych domów kazałem nawet wysadzić w powietrze, aby uzyskać wolne pole do ostrzału.

Odnosnie [do] twierdzenia [von dem] BACHA wyjaśniam, co następuje: ja w czasie powstańczych walk nie wchodziłem do Warszawy i nie miałem też żadnych uprawnień rozkazodawczych w mieście (wyłączając dzielnicę policyjną z [okresu] 1.8. – 17.8.1944, jak również ulicę Żelazną do pozycji bojowej REINEFARTHA).

Kiedy znowu zobaczyłem Warszawę po kapitulacji, można już było zauważyć zniszczenie w mieście spowodowane pożarem. [Von dem] BACH wie o tym całkiem dokładnie, ponieważ on codziennie w czasie walk jeździł z Sochaczewa, później z Ożarowa do Warszawy. Musi więc także wie-

ев ездил из Сохачева, потом из Ожарова, в Варшаву. Он должен также знать, как эти разрушения возникли, и кто за них отвечает. Сбросить все на начальника СС и полиции, которого он совсем устранил, представляется слишком дешевым.

Кроме этого я поясню следующее:

«После капитуляции я не выдавал никакого письменного, ни устного приказа, как и какой-либо инструкции, чтобы поджигать один или больше домов, блок домов, улицу или район Варшавы, а также не привлекал, не допускал, не одобрял такого рода поджогов».

Такое же объяснение РОДЕВАЛЬД будет готов дать от своего имени. Правдой является то, что однажды, в октябре месяце, непослушный офицер полиции шупо, дислоцированной в городе, приказал где-то поджечь несколько домов. Не знаю, что его склонило к этому, однако он не получал такого приказа. Он был РОДЕВАЛЬДОМ, который мне сообщил об этом, привлечен к ответственности. Не помню фамилии этого офицера. Кроме этого, я сам однажды видел в городе, т. е. в центре, пожар в квартире (который приказал потушить) и видел пожар отдельного дома. Кто инициировал эти пожары, я узнать не смог. Город каждый день занимали войска, проводящие очистку, а также шупо, неопределенные части военных и полевая жандармерия. Говорили, что причиной был обстрел русских с той стороны Вислы. Этот обстрел имел место, но я не знаю, были ли там поджигающие гранаты.

^аПрежде чем [фон дем] БАХ покинул Варшаву, это должно было быть в первые дни октября – он мне сказал, что ГИММЛЕР прикажет вывезти товары из города и, скорее всего, поручит это мне. Он здесь не может заработать орден с дубовыми листьями и по этой причине уходит отсюда.^а Я сообщил об этом ФИШЕРУ, который пригласил меня в Прушков на совещания по вопросу вывозки. Во время этих совещаний я познакомился с господами из Варшавского комитета помощи из польского Главного совета по опеке. Уже давно из города вывозили разного рода товары. Это началось за несколько недель до восстания и проводилось также во время военных действий. Военные вывозили важные военные сокровища. Гражданская администрация вывозила фабрики и заводы, последующее размещение которых в других местностях Генерал-губернаторства приносило бы пользу.^а Боевая группа РЕЙНЕФАРТА располагала также штабами для эвакуации, которые вывозили в страну Варты изъятые товары.^а

Во время совещаний в Прушкове д-р ВАХОВЯК описывал тяжелое положение, в каком находились варшавские беженцы. Они могли взять с собой самые необходимые вещи и находились в крайней нищете, поскольку были лишены самых необходимых вещей повседневного пользования. Он просил, чтобы найти какую-нибудь возможность для оказания помощи беженцам. Категорический приказ войскам

dzieć, jak doszło do tego zniszczenia i kto za nie odpowiada. Zrzucić je na führera SS i policji, którego on całkowicie usunął, jest rzeczą zbyt taną.

Poza tym wyjaśniam rzecz następującą:

„Po kapitulacji nie wydawałem żadnego pisemnego ani ustnego rozkazu, lub jakiegokolwiek bądź instrukcji, aby podpalono jeden lub więcej domów, blok domów, ulicę domów lub dzielnicę Warszawy ani nie zachęcałem, tolerowałem, aprobowałem tego rodzaju podpalenia.”

Takie samo wyjaśnienie RODEWALD będzie gotów wydać w swoim imieniu. Prawdą jest, że razu pewnego w październiku nieposłuszny oficer policji, skoszarowanej w mieście Schupo, kilka domów kazał gdzieś podpalić. Nie wiem, co jego do tego skłoniło, w każdym razie nie otrzymał takiego rozkazu. Został on przez RODEWALDA, który mi o tym doniósł, pociągnięty do odpowiedzialności. Nie pamiętam, jak się ten oficer nazywał. Poza tym ja sam widziałem w mieście, a mianowicie w centrum, pewnego razu pożar w mieszkaniu (który kazałem zgasić) i obserwowałem pożar pojedynczego domu. Kto zainicjował te pożary, nie mogłem się dowiedzieć. Miasto było codziennie zajmowane przez komendy wojsk przeprowadzających oczyszczenie, poza tym przez Schupo, zbieraninę wojskową i żandarmerię polową. Mówiło się, że przyczyną był ostrzał Rosjan z drugiej strony Wisły. Ostrzał ten miał miejsce, ale nie wiem, czy były tam granaty zapalające.

^aZanim [von dem] BACH opuścił Warszawę – musiało to być w pierwszych dniach października – powiedział mi, że HIMMLER zarządzi wywiezienie towarów z miasta i prawdopodobnie poleci to mnie. On nie może tutaj zarobić orderu liści dębowych i z tego powodu odchodzi stąd.^a Doniosłem o tym FISCHEROWI, który mnie zaprosił do Pruszkowa na narady w sprawie wywożenia. Podczas tych narad poznałem panów z Warszawskiego Komitetu Pomocy z polskiej Rady Głównej Opiekuńczej. Już od dawna odbywało się wywożenie z miasta różnego rodzaju towarów. Rozpoczęło się ono już na kilka tygodni przed powstaniem i było przeprowadzane także w czasie działań wojennych. Wojsko wywoziło ważne skarby wojskowe. Administracja cywilna wywoziła fabryki i zakłady, których dalsze rozmieszczenie w innych miejscowościach Generalnego Gubernatorstwa przyniosłoby korzyści. ^aBojowa Grupa „REINEFARTH” posiadała także sztaby ewakuacyjne, które wywoziły do Kraju Warty zajęte towary.^a

Podczas narad w Pruszkowie dr WACHOWIAK opisywał ciężkie położenie, w jakim znajdowali się warszawscy uciekinierzy. Mogli oni zabrać ze sobą najniezbędniejsze rzeczy i znajdowali się w najgorszej nędzy, ponieważ byli pozbawieni podstawowych rzeczy użytku codziennego. Prosił, by znaleźć jakąkolwiek drogę do udzielenia pomocy uciekinierom. Kategorieczny rozkaz wojska, ażeby żadne osoby cywilne nie zostały dopuszczone

о том, чтобы никакие гражданские лица не были допущены в город без надзора, заранее делал невозможным сокрытие какой-либо личной собственности. Если должна была быть оказана помощь, можно было только рассматривать коллективный сбор самых необходимых вещей и по возможности их справедливое распределение среди нуждавшихся. Нужны были, прежде всего, одежда, белье, постельное белье.

⁶Вскоре после этого я получил телеграмму от ГИММЛЕРА, который приказал мне ехать в Восточную Пруссию. Я тогда лично встретился с ГИММЛЕРОМ в третий раз, однако впервые в ходе совещания я сидел напротив него. Он ни одним словом не напомнил о восстании, ни о только что завершенной борьбе, но сказал следующее: «Еще никогда мне не звонил Фюрер по одному делу четыре раза. Он хочет, чтобы Варшава была полностью разрушена. Вы не должны сопротивляться, это делается уже давно. Не должно остаться камня на камне. Все стоящие еще здания и стены следует разрушить и сравнять с землей. Варшава полностью должна быть уничтожена. Должно остаться только оборудование для железнодорожного движения и убежища в подвалах для солдат. До этого город должен быть очищен, т. е. только от товаров, которые служат дальнейшему продолжению войны. Что является важным для целей войны – должна определять армия на месте. Мне нужны всякие текстильные материалы из города, пригодные для военной формы. Все равно, какого рода это материалы. Слышите, ГЕЙБЕЛЬ, даже грязные тряпки, материалы, которые лежат на улице, для меня существенны. Вся эта эвакуация вещей, это только вопрос времени и транспорта. Я назначаю для этого вас как начальника полиции и СС руководить этими делами, и вы будете отвечать только за то, чтобы быстро эвакуировать и чтобы не вывозить ненужных вещей. Поскольку в ближайшее время начнется вывод».⁶ Это приведено почти дословно.

Само собой разумеется, что после этого у меня не было большой надежды, чтобы моя просьба была положительно рассмотрена. Тем более я был удивлен, когда ГИММЛЕР сравнительно легко дал уговорить себя относительно снабжения гражданского населения собственными текстильными материалами после того, как я ему описал их нищенское положение и передал просьбу Комитета помощи. Поощренный этим успехом, я затронул еще один вопрос, обсуждаемый уже несколько месяцев, касающийся экзекуции, проводимых зипо в Варшаве в период перед восстанием. Также по этому вопросу ГИММЛЕР согласился с моими предложениями, не требуя ни обоснований, ни проведения сначала сбора информации и следствия.

Хотя этот человек всегда вызывал у меня отвращение, так как он с пренебрежением смотрел на полицию правопорядка и соответственно относился к ней, и как бы я ни был осторожным в моем глубоком личном отвращении к нему, должен все же теперь признать, что он

do miasta bez nadzoru, z góry uniemożliwiał komukolwiek ukrycie osobistej własności. Jeżeli miała być udzielona pomoc, mogło jedynie być brane w rachubę zbiorowe zabranie rzeczy najniezbędniejszych i ich możliwe sprawiedliwe rozdzielanie między potrzebujących. Potrzebna była przede wszystkim: odzież, bielizna, pościel.

^bWkrótce po tym otrzymałem telegram od HIMMLERA, który rozkazał mi jechać do Prus Wschodnich. Zetknąłem się wówczas osobiście z HIMMLEREM po raz trzeci, jednak po raz pierwszy w toku narady siedziałem naprzeciwko niego. Nie wspominał o powstaniu ani o dopiero co zakończonej walce ani słowem, lecz powiedział rzecz następującą: „Jeszcze nigdy nie dzwonił do mnie Führer w jednej sprawie cztery razy. On życzy sobie mianowicie, ażeby Warszawa została zupełnie zburzona. Nie powinien się pan sprzeciwiać, to już się od dawna robi. Kamień nie powinien zostać na kamieniu. Wszystkie stojące jeszcze budynki i mury zostaną zburzone i zrównane z ziemią, Warszawa powinna przestać istnieć. Powinny pozostać urzędnicy potrzebne tylko dla ruchu kolejowego i schroniska w piwnicach dla żołnierzy. Przedtem miasto musi być oczyszczone, ale tylko z towarów, które służą dalszemu kontynuowaniu wojny. Co jest ważne dla celów wojny – powinna określać armia na miejscu. Potrzeba mi wszelkich tkanin z miasta nadających się na mundury. Jest zupełnie wszystko jedno, jakiego rodzaju są te materiały. Słyszycie, GEIBEL, nawet te brudne szmaty, materiały, które leżą na ulicy, są dla mnie ważne. Cała ta ewakuacja rzeczy jest tylko kwestią czasu i transportu. Wyznaczam do tego pana jako führera policji i SS do kierowania tymi sprawami i pan będzie odpowiadał tylko za to, żeby szybko ewakuowano i ażeby nie wywożono rzeczy niepotrzebnych, ponieważ w najbliższym czasie zaczniesz się wycofywanie.”^b Zostało to opisane prawie dosłownie.

Rozumie się, że potem nie miałem wiele nadziei, aby moja prośba została przychylnie załatwiona. Byłem tym bardziej zdziwiony, gdy HIMMLER stosunkowo łatwo dał się namówić w sprawie zaopatrzenia ludności cywilnej własnymi materiałami po tym, jak opisałem mu jej nędzne położenie i przekazałem prośbę Komitetu Pomocy. Zachęcony tym sukcesem poruszyłem jeszcze drugą sprawę, którą się od kilku miesięcy walczyło, dotyczącą egzekucji przeprowadzonych przez Sipo w Warszawie w okresie przed powstaniem. Także w tej sprawie zgodził się HIMMLER na moje propozycje bez żądania podstaw lub zarządzenia wpierw informacji i śledztwa.

Chociaż zawsze czułem duży wstręt do tego człowieka, bo patrzył z lekceważeniem na policję porządkową i stosownie do tego traktował ją, i jak ostrożny byłem w moim głębokim osobistym wstręcie do niego, musiałem przyznać w drodze powrotnej, że dawał się przekonać, gdy się przytaczało

позволял себя убеждать, если приводились неоспоримые аргументы, а не требовал только, чтобы шелкали перед ним каблуками, как лакеи и поддакивали. Хотя я неоднократно слышал, что он не принимал предложений и, в особенности, не терпел сопротивления его мнению.

Второй вопрос, который я представил, имел следующую историю:

Полагаю, что известно о том, что еще до 1943 года имели место нападения на немцев, которые в большинстве случаев кончались смертельным исходом. Эти покушения, совершаемые, прежде всего, по политическим мотивам, полиция безопасности приписывала АК, другие – АЛ. Начальник полиции и СС вел по этому вопросу точную статистику, которая показывала сильную тенденцию роста. 1.2.1944 был застрелен мой предшественник КУЧЕРА перед зданием своего учреждения. Вместе с ним погибло 9 сотрудников шупо. 1.3.[1944] я стал начальником полиции и СС в Варшаве. Тогда нападения, из которых 9/10 имели место в городе, а 1/10 на территории округа, приобрели угрожающие размеры. Я специально не привожу цифр, поскольку сейчас их не помню. Среди убитых немцев было много сотрудников шупо и жандармерии, и я, по крайней мере, один раз в неделю бывал на кладбище, чтобы участвовать в похоронах многих коллег. У полиции безопасности был приказ – не знаю, с какого времени – чтобы за смерть каждого немца или поляка, состоящего на немецкой службе, поляки платили в десять раз больше, если нападение было совершено из засады, а этот человек пал не в открытой борьбе. Итак, в ответ на смерть КУЧЕРЫ и девяти полицейских расстреляно 100 поляков. Комендант полиции безопасности извещал о расстрелах при помощи плакатов. Они были примерно следующего содержания:

«В качестве наказания за нападение из засады, приведшее к смерти лиц ... (в этом месте следовали фамилии, даты и названия местности), сегодня было расстреляно столько-то членов АК, приговоренных к смертной казни временным судом зипо, представленных для помилования». (Кроме этого, полиция безопасности стремилась склонить меня, чтобы я подписывал эти плакаты. Она прислала мне – в начале моего пребывания в Варшаве – на подпись проект такого плаката. Я спросил, какую связь я имею с этим, ведь я не имею никаких полномочий подписывать, и в ответ мне сказали, что мой предшественник постоянно подписывал такие плакаты. Я спросил, имеет ли начальник полиции и СС воздействие на временные суды. Мне было сказано, что нет. Следовательно, я поручил сказать ХАНУ, чтобы он сам это подписывал, за что он сам должен нести ответственность. С 1.3.194[4] г., т. е. с момента моего вступления в должность, красные плакаты, вывешенные на столбах для объявлений в Варшаве, имели подпись коменданта полиции безопасности).

«Я прикажу моему коменданту в Варшаве, чтобы он постоянно информировал вас об основных политических событиях», – сказал мне

dobrze, rzeczowe argumenty, a nie trzaskało przed nim służalczo obcasami i tylko przytakiwało. Zawsze bowiem słyszałem, że był on nieprzystępny wobec propozycji i w szczególności nie znosił sprzeciwu wobec jego własnych sądów.

Druga sprawa, którą przedłożyłem, miała następującą historię:

Przypuszczam, że jest rzeczą wiadomą, iż mniej więcej do 1943 [roku] miały stałe miejsce napady na Niemców, które w większości kończyły się śmiertelnie. Zamachy te, o podłożu wybitnie politycznym, przypisywała policja bezpieczeństwa AK, inne AL. Führer policji i SS prowadził w tej sprawie dokładną statystykę, która miała silną tendencję wzrostową. 1.2.1944 został zastrzelony poprzednik mój KUTSCHERA przed gmachem swego urzędu. Razem z nim zginęło dziewięciu Schupowców. 1.3.[1944] zostałem führerem policji i SS w Warszawie. Wówczas napady, z których 9/10 miało miejsce w mieście, a 1/10 na obszarze dystryktu, przybrały zaskakujące rozmiary. Unikam celowo przytaczania liczb, ponieważ już ich nie pamiętam. Między zabitymi Niemcami było wielu członków Schupo i żandarmerii, a bywałem przynajmniej raz na tydzień na cmentarzu, aby brać udział w pogrzebie wielu kolegów. Policja bezpieczeństwa miała rozkaz – nie wiem, od jakiego czasu – aby za śmierć każdego Niemca lub Polaka, będącego na służbie niemieckiej, Polacy odpokutowali dziesięciokrotnie, jeżeli napad dokonany był z zasadzki, a ów człowiek nie padł w otwartej walce. Tak na przykład w odpowiedzi na śmierć KUTSCHERY i dziewięciu policjantów zostało rozstrzelanych 100 Polaków. Komendant policji bezpieczeństwa zawiadamiał o egzekucjach przy pomocy plakatów. Miały one brzmienie mniej więcej następujące:

„Jako kara za napad z zasadzki zakończony śmiercią osoby ... (w tym miejscu następowały nazwiska, daty i miejscowości) zostało dzisiaj rozstrzelanych tyłu i tyłu członków AK, skazanych na śmierć przez sąd doraźny Sipo, przedstawionych do ułaskawienia”. (Poza tym policja bezpieczeństwa usiłowała mnie nakłonić, ażebym podpisywał te plakaty. Przysłała mi – na początku mego pobytu w Warszawie – do podpisania szkic takiego plakatu. Zapytałem się, co ja mam z tym wspólnego, nie posiadam bowiem żadnych uprawnień do podpisywania i otrzymałem na to odpowiedź, że mój poprzednik stałe podpisywał takie plakaty. Spytałem się, czy führer policji i SS ma wpływ na sądy doraźne. Zaprzeczono temu. Na to poleciłem powiedzieć HAHNOWI, żeby on sam podpisywał to, za co sam powinien ponosić odpowiedzialność. Od 1.3.194[4] r., a więc od czasu mojego przystąpienia do służby, czerwone plakaty wywieszane na słupach ogłoszeniowych w Warszawie nosiły podpis komendanta policji bezpieczeństwa.)

„Polecę mojemu komendantowi w Warszawie, aby stałe informował pana o zasadniczych wydarzeniach politycznych” – powiedział mi z godno-

с гордостью БИЕРКАМП, издающий приказы для полиции безопасности, когда я посетил его в Кракове 1.2.44 по случаю вступления в должность. Так и было потом. Д-р ХАН приходил почти каждые восемь дней и информировал меня о политическом положении в ГГ с точки зрения полиции безопасности. Благодаря этому, я узнавал также и о репрессиях зипо. Правда, я никогда не видел статистических сводок об этом, но мог сам для себя посчитать, что количество месячных расстрелов должно быть большим. Я подозревал ХАНА, который, по моему предчувствию, приходил ко мне чаще, чем это представлялось необходимым, что он хотел шпионить и проверять меня. Однако я избежал от этого недоверия, так как убедился, что он ищет у меня поддержки и сразу спросил у него, кто приказывает совершать такие бешеные экзекуции. Он ответил: «Берлин (я не знаю никого из РСХА, поэтому на основании фамилии я не смог бы выразить мнения. Я знаю только то, что ХАН во время наших бесед часто называл фамилию МЮЛЛЕР). Не могу, однако, сказать, было ли это связано с задачами, выполняемыми в Варшаве. Также и число – десять за одного – установил Берлин». Я потом спрашивал у него, а не пришел ли он к убеждению, что цель, которая была поставлена при применении репрессивных средств, не была достигнута. Ведь этой целью было отпугивающее воздействие, приостановление таким образом нападений или, по крайней мере, сокращение их. Вместо этого все больше возрастало количество покушений; весь смысл этого дела, чтобы именно беречь немецкую кровь, стал противоположностью. ХАН соглашался с этим. Сказал, что это полностью зависит от Берлина, и он не осмелился бы поставить этот вопрос. Им даже недовольны, что расстреливает слишком мало поляков и что Краков (БИЕРКАМП) постоянно нажимает на него, чтобы проводил больше экзекуций. Недавно Берлин потребовал даже, чтобы средства репрессии всегда применялись на месте казни, как это было в случае с КУЧЕРОЙ. Для этого, с целью отрезать улицу, ему нужны силы полиции охраны. Он просил меня, чтобы я отказал ему в предоставлении полиции (в качестве сопровождения) и позволил ему ссылаться на это. Я с удовольствием ему это обещал и так и сделал. (Во время моего пребывания в тюрьме в 1946 г. в Праге я познакомился с гауптштрумфюрером СС ВИССМАННОМ, который был сотрудником ХАНА в 1944, т. е. во время моего пребывания в Варшаве. Он рассказывал мне, что ХАН часто бывал полностью расстроен, когда Краков ему звонил. Однажды ХАН держал трубку и говорил: «Да, снимайте меня, я уже больше не могу». Тогда БИЕРКАМП сказал: «Желаю себе, чтобы завтра было расстреляно 300 поляков».)

Когда имели место вышеуказанные совещания с ХАНОМ, точно указать не могу, это было, может, в мае 1944 г. Во всяком случае, потом – помню, – что я был еще расстроен поступающими в это время сообщениями о новых жертвах среди полиции – я снова обратился

ścią rozkazodawca policji bezpieczeństwa BIERKAMP, kiedy mu złożyłem wizytę w Krakowie 1.2.44 z okazji objęcia służby. To się też później stało. Dr HAHN przychodził prawie co osiem dni do mnie i informował mnie o położeniu politycznym w GG z punktu widzenia policji bezpieczeństwa. Dzięki temu dowiadywałem się też o środkach represyjnych Sipo. Wprawdzie nigdy nie widziałem zestawień statystycznych o tym, jednak mogłem sobie wyliczyć, że liczba miesięcznych rozstrzeliwań musiała być bardzo duża. Podejrzewam HAHNA, który według mojego odczucia przychodził do mnie częściej, aniżeli się to wydawało konieczne, że mnie chciał szpiclować i wybać. Pozbyłem się jednak tej nieufności, ponieważ poznałem, że szuka on u mnie oparcia i pewnego razu zapytałem się go, kto właściwie każe wykonywać takie szalone egzekucje. Odpowiedział: „Berlin (nie znam nikogo z RSHA, dlatego na podstawie nazwisk nie mógłbym wyrobić sobie pojęcia. Wiem tylko to, że HAHN w czasie naszych rozmów często używał nazwiska MÜLLER, czy jednak w związku z zadaniami wykonywanymi w Warszawie, nie mogę powiedzieć)”. Także liczbę dziesięciu za jednego ustalił Berlin”. Pytałem się go w dalszym ciągu, czy nie doszło się do przekonania, że cel, który przyświecał przy stosowaniu środków represyjnych, nie został osiągnięty. Celem tym przecież było działanie odstrasżające, hamowanie w ten sposób napadów lub przynajmniej przytłumienie ich. Zamiast tego rosła coraz bardziej liczba zamachów; cały sens tej sprawy, aby mianowicie oszczędzać niemiecką krew, zmienił się w jej przeciwieństwo. HAHN zgadzał się z tym. Powiedział, że to zależy wyłącznie od Berlina i nie ośmieliliby się poruszyć tego rodzaju sprawy. Są nawet z niego niezadowoleni, że rozstrzeliwuje za mało Polaków i że Kraków (BIERKAMP) stale naciska na niego, aby dokonywał więcej egzekucji. Niedawno Berlin zażądał nawet, ażeby środki represyjne były zawsze dokonywane na miejscu mordy, jak to było w przypadku KUTSCHERY. Do tego, dla celów odcięcia ulicy, potrzebne mu są siły policji ochronnej. Prosił, abym odmówił mu dostawy policji (asysty) i pozwolił mu powoływać się na to. Obiecałem mu to chętnie i tego też dokonałem. (Podczas mojego pobytu w więzieniu w 1946 r. w Pradze poznałem Hauptsturmführera SS WISSMANN, który był współpracownikiem HAHNA w r. 1944, a więc w czasie mojego pobytu w Warszawie. Ten opowiadał mi, że HAHN często bywał zupełnie zrozpaczony, kiedy Kraków dzwonił do niego. Raz HAHN trzymał telefon i mówił „Tak, odwołajcie mnie, ja już więcej nie mogę”. Wtedy BIERKAMP powiedział: „Życzę sobie, ażeby jutro rozstrzelano 300 Polaków”.)

Kiedy miały miejsce wyżej naszkicowane narady z HAHNEM, nie mogę dokładnie podać, było to może w maju 1944 r. W każdym razie wkrótce potem – pamiętam, że byłem jeszcze zdenerwowany z powodu napływających w tym czasie meldunków o nowych ofiarach wśród policji – zwróci-

к ХАНУ и сказал ему, чтобы он обратился к своим начальникам, ссылаясь на известные ему, приведенные мною причины, что я пожалуюсь рейхсфюреру ГИММЛЕРУ, если не прекратят расстрелы в Варшаве (с этой жалобой не было столь серьезно, так как я считал ГИММЛЕРА подлинным источником этих репрессий, однако знал, что ссылка на него является единственным эффективным средством). Я предложил, чтобы в будущем ограничиться только действительными убийцами [и] немедленно прекратить расстрелы на прежних основаниях. Потом ХАН рассказал мне, что он давал отчет согласно пожеланию. Принесет ли это результаты, он, естественно, не знает. Во всяком случае, это обсуждают, пришел облегчающий покой и он воспринимает это висящее в воздухе состояние как основание для прекращения очередных экзекуций. Я потом не узнал ни о положительном, ни об отрицательном результате этих совещаний (ХАН предполагал, что договоренность пока еще не достигнута), но цель была достигнута. Расстрелы приостановились и (это характерно) количество нападений резко упало, а в июле 1944 совсем прекратились. Потом началось восстание.

Во время моих совещаний с ГИММЛЕРОМ в октябре 1944 г. я сообщал об этих событиях в недостаточной степени и просил, чтобы в случае возобновления нападений, которые в это время в округе снова имели место, он согласился на ограничение ответных мер в отношении только действительных преступников, однако отказался от последующих расстрелов. «Хорошо, ГЕЙБЕЛЬ» – сказал он, – «мы хотим ваши предложения один раз проверить, скажите это полиции безопасности».

В конце июня или в начале июля 1944 г. я получил по почте письмо из города, в котором содержалась напечатанная справка, подписанная чернилами, следующего содержания:

Государственный герб
Польский комитет безопасности
Отдел: Картотека немцев

Справка безопасности А
№ 1002

Настоящим свидетельствуется, что полковник ГЕЙБЕЛЬ, проживающий в Варшаве, С 1, Аллея Руж, 2, не принимал участия в терроре, направленном против поляков. По этому поводу каждый поляк имеет право оказать охрану и помощь полковнику ГЕЙБЕЛЮ в период перед и во время восстания.

Комиссар безопасности
Подпись

łem się znowu do HAHNA i powiedziałem mu, ażeby zwrócił się do swych mocodawców, powołując się na znane mu przyczyny przytoczone przeze mnie, że ja poskarżę się Reichsführerowi HIMMLEROWI, jeżeli nie zaprzestaną rozstrzeliwań w Warszawie (z tą skargą nie było tak poważnie, gdyż uważałem HIMMLERA za właściwe źródło tych represji, jednakże wiedziałem, że powołanie się na niego jest jedynym skutecznym środkiem). Zaproponowałem, by w przyszłości ograniczyć się tylko do rzeczywistych zamachowców [i] natychmiast zaprzestać rozstrzeliwań na dotychczasowych zasadach. Później opowiedział mi HAHN, że on składał sprawozdanie według życzenia. Czy rzecz ta będzie skuteczna, nie wie on naturalnie, obecnie jednak radzą nad tym, w każdym razie nastąpił przynoszący ulgę spokój i on milcząco przyjmuje ten wiszący w powietrzu stan za podstawę do zaprzestania dalszych egzekucji. Nie dowiedziałem się później ani o pozytywnym, ani o negatywnym rezultacie tych narad (HAHN przypuszczał, że nie osiągnięto jeszcze porozumienia), ale cel został osiągnięty. Zaprzestano rozstrzeliwań i (to jest charakterystyczne) liczba napadów silnie spadła, a w lipcu 1944 całkiem ustały. Później wybuchło powstanie.

W czasie moich narad z HIMMLEREM w październiku 1944 r. meldowałem o tych wydarzeniach w niedostatecznym stopniu i prosiłem, ażeby w razie wznowienia napadów, które w owym czasie w dystrykcie znowu miały miejsce, zgodził się na ograniczenie środków odwetowych tylko do prawdziwych sprawców, jednak zrezygnował z dalszych rozstrzeliwań. „Dobrze, GEIBEL – powiedział on – chcemy pańskie propozycje raz wypróbować, powiedz pan to policji bezpieczeństwa.”

Pod koniec czerwca lub na początku lipca 1944 r. dostałem za pośrednictwem poczty list z miasta, który zawierał drukowane zaświadczenie podpisane atramentem następującej treści:

Orzeł

Polski Komisariat Bezpieczeństwa

Wydział: Kartoteka Niemców

Zaświadczenie bezpieczeństwa A

Nr 1002

Niniejszym zaświadcza się, że pułkownik GEIBEL, zamieszkały w Warszawie C 1, aleja Róż 2, nie brał udziału w terrorze wymierzonym przeciwko Polakom. Z tego powodu każdy Polak uprawniony jest do udzielenia ochrony i pomocy pułkownikowi GEIBLOWI w okresie przed powstaniem i w czasie powstania.

Komisarz Bezpieczeństwa

Podpis

Были еще маленькие печатные постановления, что для полной безопасности требуются еще справки «В» и «С», что подтверждение касается членов семьи и чтобы установить контакт известным способом.

Подлинное подтверждение с конвертом я отдал американскому [дознавателю]; там же потерялся конверт. Само подтверждение затерялось в чешском Министерстве юстиции. Копию отобрала у меня чешская уголовная полиция. ^aПодлинное подтверждение было представлено польской Военной судебной комиссии⁹ в Дахау, которая, как мне известно, сделала копию.^{-a}

Потом я преодолел мое первоначальное недоверие, хотел выполнить требование и установить контакт с АК, от которой, по всей вероятности, происходило это письмо. Я понимал это так, что, возможно, можно будет предотвратить восстание, о котором хорошо знали, что планируется. По этому поводу я просил ХАНА, чтобы постарался для меня такой контакт установить. Он не согласился на это, так как этого ему нельзя было делать, а ГИММЛЕР точно запретил вступать в переговоры с мятежниками. Я не показывал подтверждения ХАНУ. Во время моего пребывания в тюрьме я узнал, что в варшавской полиции безопасности находились агенты АК. По этому поводу я приписывал это письмо безопасности моему вмешательству по вопросу проведения расстрелов, которое не могло оставаться неизвестным. ^aРуководитель Польской военной миссии – судебной¹⁰ в Дахау, некий майор, считал его «необычной немецкой провокацией», [полагал], что я его, вероятно, получил от гестапо, поскольку Польский комиссариат безопасности не выдал бы его.^{-a}

Когда я, после проведенных совещаний, вернулся из Восточной Пруссии в Сохачев, обратился к ХАНУ, ^bчтобы известил своих начальников о решении ГИММЛЕРА и обсудил с ФИШЕРОМ и главным квартирмейстером армии меры, которые следует предпринять в связи с эвакуацией товаров. К уже существующей организации, которая должна заниматься эвакуацией: 1) штабу эвакуации войска и 2) штабу эвакуации гражданской администрации, прибавили 3) управление штаба эвакуации СС и полиции¹¹. Все 3 штаба были размещены в одном здании по ул. Железной и должны были тесно сотрудничать друг с другом». ^bМоего заместителя (оберлейтенанта шупо ШЕППЕ) я отправил в Ожаров (в хозяйство [фон дем] БАХА), поскольку я не мог покинуть Сохачева. Отряды полиции и войска устранили из города все эвакуационные комендатуры, которые не располагали полномочиями одного из трех штабов; был запрещен вход отдельных лиц, также под охраной (поляков и немцев). Я сам отправил домой команду СС из главной комендатуры Фюрера, которую я встретил вместе с д-ром ЛОРЕНЦЕМ в Национальном музее и которая выносила оттуда вещи, поскольку [она] не имела письма с достаточными

Następowały jeszcze małe drukowane postanowienia, że dla zupełnego bezpieczeństwa są wymagane jeszcze zaświadczenia „B” i „C”, że pokwitowanie dotyczy członków rodziny i ażeby nawiązać kontakt znanym sposobem.

Oryginalne pokwitowanie z kopertą oddałem amerykańskiemu CH; tam zginęła koperta. Samo pokwitowanie zapodziało się w czeskim Ministerstwie Sprawiedliwości. Odpis odebrała mi czeska policja kryminalna.^a Oryginalne pokwitowanie było przedłożone polskiej Wojskowej Komisji Sądowej⁹ w Dachau, która, jak mi wiadomo, zrobiła odpis.^a

Potem pokonałem moją początkową nieufność, chciałem zastosować się do wymogu, abym nawiązał kontakt z AK, od której najwidoczniej pochodziło to pismo. Rozumowałem w ten sposób, że możliwe, iż będzie można uniknąć powstania, o którym dobrze wiadomo, że jest planowane. Prosiłem z tego powodu HAHNA, aby się postarał dla mnie o taki kontakt. Nie zgodził się on na to, ponieważ tego nie wolno [było] mu robić, a HIMMLER wyraźnie zabronił paktowania z buntownikami. Nie pokazywałem pokwitowania HAHNOWI. W czasie mojego pobytu w więzieniu dowiedziałem się, że w warszawskiej policji bezpieczeństwa znajdowali się agenci AK. Z tego powodu przypisywałem ten list bezpieczeństwa mojej interwencji w sprawie dokonywania egzekucji, która nie mogła być pozostać nieznaną.^a Kierownik Polskiej Misji Wojskowej – Sądowej¹⁰ w Dachau, pewien major, uważał go za „niezwykłą niemiecką prowokację”, [sądził.] że dostałem go prawdopodobnie od gestapo, ponieważ Polski Komisariat Bezpieczeństwa nie wydałby go.^a

Kiedy powróciłem po odbytych naradach z Prus Wschodnich do Sochaczewa, zwróciłem się do HAHNA, ^bażeby zawiadomił swoich przełożonych o decyzji HIMMLERA i omówił z FISCHEREM i głównym kwatermistrzem armii środkowej, mające być przedsięwzięte w związku z ewakuacją towarów. Do istniejącej już organizacji mającej się zajmować ewakuacją: 1) sztabu ewakuacji wojska i 2) sztabu ewakuacji administracji cywilnej przyłączył się 3) urząd sztab ewakuacji¹¹ SS i policji. Wszystkie trzy sztaby zostały rozmieszczone w jednym budynku przy ul. Żelaznej i miały ściśle ze sobą współpracować.^b Moją zastępcę (Oberleutnanta Schupo SCHÖPPEGO) posłałem do Ożarowa (do majątku [von dem] BACHA), ponieważ nie mogłem odejść z Sochaczewa. Oddziały policji i wojska usunęły z miasta wszystkie komendy ewakuacyjne, które nie miały pełnomocnictwa jednego z trzech sztabów; został wzbронiony wstęp pojedynczych osób także pod ochroną (Polaków i Niemców). Ja sam posłałem do domu komando esesmanów z głównej komendy führera, które z dr. LORENTZEM spotkałem w Muzeum Narodowym i które wynosiło

полномочиями. ^аЗатем город был одновременно прочесан по секторам всеми тремя штабами. Эвакуационные штабы СС и полиции принимали запасы текстильных товаров на складах, в местах хранения и на фабриках. ^а Им подчинялся Польский комитет опеки, работавший в частных квартирах. Для эвакуационных целей ему оставлено огромное помещение. Распределение товаров первой необходимости для нуждающихся не подвергалось контролю со стороны немцев.

^бЭвакуационный штаб СС и полиции отправил по поручению ГИММЛЕРА все эвакуированные товары в концентрационный лагерь в Равенсбрюк. Сколько это было железнодорожных вагонов – не знаю. Найденное в одном банке золото в монетах и частично расплавленное из-за пожара (общей стоимостью, после пересчета, 45 000 немецких марок) было отправлено в немецкий банк в Рейхе. Заложённые в некоем ломбарде часы, кольца и браслеты (небольшой стоимости) были переданы немецкому ломбардному управлению в Берлине, 28 миллионов злотых в банкнотах были уплачены в банк в Сохачеве. Арендованная золотая посуда, используемая для службы, из костелов, и т. п., были переданы Комитету помощи для последующей передачи епископу д-ру ШЛАГОВСКОМУ, который выразил мне за это благодарность. Также господа из Комитета помощи заверяли меня несколько раз, что я совсем не представляю себе, какое благородно отнеслись к беженцам, благодаря моему обращению к ГИММЛЕРУ.^б

^аВся эвакуационная акция на заключительном этапе (октябрь – ноябрь) встала перед лицом грядущего полного уничтожения города и поэтому проходила в большой спешке. ^а Все заявления и ходатайства из Германии, поданные через учреждения НСДАП, гминные администрации, фирмы и т. д., по вопросу поставки товаров, в особенности, мебели, для разрушенных городов в Рейхе, были без исключения отклонены. Мой заместитель в Ожарове достиг главной задачи, отказывая в удовлетворении всех заявлений, которые в большинстве случаев подавались лично.

В конце ноября Варшава была объявлена крепостью. Комендант крепости, который вошел со своими войсками, выступил против запланированного разрушения города, которое не соответствовало его военной точке зрения; поэтому он остался. С момента занятия крепости войсками обороны шупо было устранено из города и вновь вернулось к исполнению свойственных ему задач. На селе уже с сентября бродили раздробленные группы АК. Великая военная акция в кампинских лесах не могла их полностью ликвидировать. По этой причине в разных местностях округа образовались новые точки сопротивления. Уже в октябре с этой целью 11 полк полиции был перемещен в Сохачев, где, после повстанческих сражений, осталось небольшое количество полиции. Использование больших полицейских частей уже не представля-

stamtąd rzeczy, ponieważ nie posiadało wystarczającego pisma z pełnomocnictwami. ^aNastępnie miasto zostało przetrząśnięte według sektorów równocześnie przez wszystkie trzy sztaby. Sztaby ewakuacyjne SS i policji przejmowały zapasy towarów tekstylnych w magazynach, składach i fabrykach. ^aPodlegał im Polski Komitet Opieki pracujący w prywatnych mieszkaniach. Dla jego celów ewakuacyjnych pozostawiono mu olbrzymie pomieszczenie. Rozdział towarów codziennego użytku dla potrzebujących nie podlegał kontroli Niemców.

^bSztab ewakuacyjny SS i policji posłał wszystkie ewakuowane towary z polecenia HIMMLERA do obozu koncentracyjnego Ravensbrück. Ile wagonów kolejowych to było – nie wiem. Znalezione w jednym banku złoto w monetach i częściowo roztopione na skutek pożaru (wartości ogólnej po przeliczeniu 45 000 marek niemieckich) zostało przesłane do niemieckiego Banku Rzeszy. Zastawione w pewnym lombardzie zegarki, pierścionki i bransoletki (małej wartości) zostały przekazane niemieckiemu urzędowi lombardowemu w Berlinie, 28 milionów złotych w banknotach zostało wpłaconych w banku w Sochaczewie. Wypożyczone złote naczynia służące do mszy z kościołów itd. zostały oddane Komitetowi Pomocy dla dalszego przekazania biskupowi dr. SZLAGOWSKIEMU, który mi za to wyraził podziękowanie. Także panowie z Komitetu Pomocy zapewniali mnie kilkakrotnie, że ja całkowicie nie pojmuję, jakie dobrodziejstwo zostało okazane uciekinierom dzięki mojej interwencji u HIMMLERA. ^b

^aCała akcja ewakuacyjna w fazie końcowej (październik – listopad) stała pod znakiem mającego nastąpić zupełnego zburzenia miasta i dlatego odbywała się z wielkim pośpiechem. ^aWszystkie wnioski i podania z Niemiec, wniesione przez urzędy NSDAP, administracje gminne, firmy itd. w sprawie dostarczenia towarów, w szczególności mebli dla zburzonych miast w Rzeszy, zostały bez wyjątku załatwione odmownie. Zastępca mój w Ożarowie dorósł do głównego zadania, załatwiając odmownie wszystkie te podania, które w większości były wnoszone osobiście.

Pod koniec listopada Warszawa została ogłoszona twierdzą. Komendant twierdzy, który wkroczył ze swoimi wojskami, sprzeciwił się planowanemu burzeniu miasta, które nie odpowiadało jego wojskowemu punktowi widzenia; dlatego ono pozostało. Z chwilą obsadzenia przez wojska obrony twierdzy, Schupo zostało usunięte z miasta i z powrotem przeznaczone do jego właściwych zadań. Na wsi już od września grasowały rozproszone grupy akowców. Wielka akcja wojskowa w lasach kampinoskich nie mogła ich całkowicie zlikwidować. Z tego powodu w różnych miejscowościach dystryktu utworzono nowe punkty oporu. Już w październiku został w tym celu przeniesiony 11 pułk policji do Sochaczewa, gdzie została po walce powstańczej mała ilość policji. Użycie większych jednostek nie było więcej

лось нужным. Эти точки сопротивления в январе 1945 г. в результате наступления русских были полностью ликвидированы. Я сам с РОДЕВАЛЬДОМ и его штабом присоединился к 9-й армии и отступил вместе с ней, поэтапно, до линии Одера. Отсюда я был 15.2.45 г. отозван и назначен начальником полиции правопорядка в Чехии и Моравии, с местонахождением в Праге. ^aПосле полной капитуляции Германии 9.5.45 г. я попал в Пльзень в американский плен.^a

Пауль ГЕЙБЕЛЬ

В последующем сделаю схему полиции правопорядка

С подлинником верно:

Перевел: ЗЕЛИНСКИЙ

ИНП, GKBZH 708, л. 57–69.

Копия на польском языке, машинопись.

Примечания

^{a-a} Подчеркнуто от руки.

^{b-b} Фрагмент, обозначенный на полях горизонтальной линией.

^v Фрагмент неразборчивый.

^{г-г} Подчеркнуто на машинке.

¹ Родевальд был полковником охранной полиции.

² Гёде был подполковником жандармерии.

³ Хан во время восстания был в низшем звании; ср. прим. 3 к док. № 115.

⁴ Ср. прим. 3 к док. № 97.

⁵ Даргель Пауль (1903), с 1937 член рейхстага; с 1941 начальник Политического отделения в рейхскомиссариате «Украина»; с 1942 заместитель рейхскомиссара (рейхскомиссариат «Украина»), в 1943 Даргель был объектом неудавшегося покушения Н. Кузнецова.

⁶ Опперманн Эвальд (1896), обергруппенфюрер Национал-социалистического авиационного корпуса; с 1933 член рейхстага, в 1941 Генеральный комиссар округа «Николаев», одновременно комендант группы № 1 Национал-социалистического авиационного корпуса (Восточная Пруссия).

⁷ Вюнненберг Альфред Бернхард (1891–1963), обергруппенфюрер СС, генерал полиции и войск СС; с 1939 по 1940 командир 3 полицейского стрелкового полка; в 1941–1943 с перерывами командир полицейской дивизии СС; с июля по август 1943 командир IV танкового корпуса СС, затем и. о. начальника полиции порядка; с мая 1945 начальник немецкой полиции.

⁸ Далюге Курт (1897–1946), оберстгруппенфюрер СС, генерал-полковник полиции, член рейхстага; в 1936–1943 начальник Главного управления полиции порядка, одновременно с июня 1942 по май 1945 заместитель протектора Чехии и Моравии; арестован британцами в Любеке и в январе 1946 выдан чехословацким властям; казнен 24 октября 1946 в Праге.

⁹ Речь идет о Польской военной миссии.

¹⁰ Ср. прим. 9.

¹¹ Так в тексте.

potrzebne. Te punkty oporu zostały w styczniu 1945 r. wskutek ofensywy Rosjan zupełnie zniesione. Ja sam z RODEWALDEM i jego sztabem przyłączyłem się do 9 Armii i cofałem się z nią etapami do linii Odry. Stamtąd zostałem 15.2.45 r. odwołany i mianowany rozkazodawcą policji porządkowej w Czechach i Morawach z siedzibą w Pradze. ^a-Po całkowitej kapitulacji Niemiec 9.5.45 r. dostałem się w Pilsen do niewoli amerykańskiej.^a

Paul Geibel

W dalszym ciągu zrobię schemat policji porządkowej.

Za zgodność:

Tłumaczył: Zieliński

IPN, GKBZH 708, k. 57–69.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przypisy

- a--a Podkreślono odręcznie
- b--b Fragment zaznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- c Fragment nieczytelny.
- d--d Podkreślono maszynowo.

¹ Rodewald był pułkownikiem policji ochronnej.

² Göde był podpułkownikiem żandarmerii.

³ Hahn miał podczas powstania niższy stopień; por. dok. 115, przypis 3.

⁴ Por. dok. 97, przypis 3.

⁵ Dargel Paul (ur. 1903), od 1937 członek Reichstagu; od 1941 szef Wydz. Politycznego w Komisarzacie Rzeszy „Ukraine”; od 1942 zca Komisarza Rzeszy (Komisariat Rzeszy „Ukraine”), w 1943 Dargel był obiektem nieudanego zamachu N. Kuzniecowa.

⁶ Oppermann Ewald (ur. 1896), NSFK Obergruppenführer; od 1933 członek Reichstagu, w 1941 Generalny Komisarz Okręgu Nikolajew, jednocześnie kmdt Grupy nr 1 NSFK (Prusy Wsch.).

⁷ Wünnenberg Alfred Bernhard (1891–1963), SS Obergruppenführer, gen. policji i Waffen-SS; od 1939 do 1940 dca 3 policyjnego pułku strzelców; w l. 1941–1943 z przerwami dca dywizji policyjnej SS; od lipca do sierpnia 1943 dca IV KPanc SS, następnie p. o. szefa policji porządkowej; od maja 1945 szef policji niemieckiej.

⁸ Daluge Kurt (1897–1946), SS Oberst-Gruppenführer, gen. płk policji, członek Reichstagu; w l. 1936–1943 szef Głównego Urzędu Policji Porządkowej, jednocześnie od czerwca 1942 do maja 1945 zca Protektora Czech i Moraw; ujęty przez Brytyjczyków w Lubece i w styczniu 1946 wydany władzom czechosłowackim; stracony 24 października 1946 w Pradze.

⁹ Chodzi o Polską Misję Wojskową.

¹⁰ Por. przypis 9.

¹¹ Tak w tekście.

16 марта 1967, Львов. Протокол допроса солдата
Украинского легиона В. Малаженского

НК-3

Копия
Экз. № ...

Протокол
дополнительного допроса
г. Львов, 16 марта 1967 года

Ст[арший] следователь Управления КГБ при СМ УССР Львовской области капитан МАЛЫХИН в помещении УКГБ, согласно требованиям ст. ст. 143, 145 и 146 УК УССР, допросил в качестве обвиняемого МАЛАЖЕНСКОГО Вассыля¹, сына Ивана, рожденного в 1916 году (личные данные обвиняемого находятся в деле).

Допрос начался в 14.10.
Окончен 18.05.

Вопрос: Вы продолжаете свои показания о службе в Украинском легионе²?

Ответ: Где то осенью 1944 года – помню, что погода была теплая, и на деревьях была листва – нас, легионеров, выстроили в линейку и какой-то командир – легионер в должности майора, выступая сказал, что поляки подняли вооруженное восстание в городе Варшаве и, что нам пришлось выполнить приказ немецкого командования, принять участие в подавлении восстания. Помню, что майор хромал на одну ногу, был высокого роста. Я видел его в Легионе еще тогда, когда мы переезжали из района Грубешова, в район Мехова. Тогда были выделены две или три сотни легионеров, среди них оказались, так как я, ДАК Теодор³, ВОРОБИЙ Павло, НАГУМ Стефан, ДОКЕЛЬСКИЙ Петро, КУЗЬМА Васыль⁴, БЛЫЗНЮК Теодозий. Может, там находился кто-то еще из моих земляков, но я этого уже не помню. Легионер был командиром нашей группы. Сотник «Терлыча» не попал в нашу группу, и кто тогда командовал нашей сотней, я не помню. На грузовых машинах привезли наши сотни под Варшаву. Варшава уже была разрушена. Сражения с повстанцами проходили уже на территории Варшавы. Я видел, как немцы вели обстрел из артиллерии и ракетных «ванюш» [?] улиц, которые контролировались повстанцами. Наши сотни немцы разместили в городе, на расстоянии около одного километра от Вислы, за которой находились позиции, занимаемые Советской Армией. Немцы поставили перед нами задачу не пропу-

**16 marca 1967, Lwów. Protokół przesłuchania żołnierza Ukraińskiego
Legionu Samoobrony Wasyla Małazyńskiego**

NK-3

Kopia
Egz. nr ...

Protokół
przesłuchania uzupełniającego
m. Lwów, 16 marca 1967 roku

St[arszy] śledczy Zarządu KGB przy RM USRS obwodu lwowskiego kapitan MAŁYCHIN w pomieszczeniu UKGB odpowiednio do wymogów art. art. 143, 145 i 146 KPK USRS przesłuchał w charakterze oskarżonego MAŁAŻEŃSKIEGO Wasyla¹ s. Iwana, urodzonego w 1916 roku (dane personalne oskarżonego znajdują się w aktach sprawy).

Przesłuchanie rozpoczęto o g[odzinie] 14.10.
Zakończono o g[odzinie] 18.05.

Pytanie: Kontynuujcie swoje zeznania o służbie w Ukraińskim Legionie².

Odpowiedź: Kiedyś na jesieni 1944 roku – pamiętam, że było ciepło i na drzewach były liście – nas, legionistów, ustawiono w szyku i jakiś dowódca – legionista w stopniu majora, występując z przemówieniem, powiedział, że Polacy w mieście Warszawie podnieśli zbrojne powstanie i mamy zadanie dowództwa niemieckiego wziąć udział w zgnieceniu powstania. Pamiętam, że major kulał na jedną nogę, był wysokiego wzrostu. Widziałem go w Legionie jeszcze wówczas, gdy jechaliśmy z Hrubieszowskiego pod miasto Miechów. Wówczas zostały wydzielone dwie albo trzy sotnie legionistów, wśród których okazaliśmy się ja, DAK Teodor³, WOROBIJ Pawło, NAGUM Stepan, DOKELSKYJ Petro, KUŻMA Wasyl⁴, BŁYZNIUK Teodozij. Być może był jeszcze ktoś z moich krajan, lecz już nie pamiętam. Legionista major był dowódcą naszej grupy. Sotnik „TERŁYCIA” nie trafił do naszej grupy i kto wtedy dowodził naszą sotnią, nie pamiętam. Na samochodach ciężarowych nasze sotnie legionistów podwieźli pod Warszawę. Warszawa już była zniszczona. Walka z powstańcami toczyła się już na terenie miasta. Widziałem jak Niemcy ostrzeliwali z artylerii i reaktywnych „waniusz” [?] opanowane przez powstańców ulice. Nasze sotnie Niemcy rozlokowali w mieście, w odległości mniej więcej jednego kilometra od Wisły, za którą zajmowały pozycje wojska sowieckie. Niemcy postawili

стить повстанцев к рукаву Вислы. На этой улице уже были вырытые окопы, которые мы именно заняли. На этом рубеже мы стояли более менее трех недель, вели перестрелку с повстанцами, а также мы отражали их попытки пробиться к Висле. В один из таких дней был убит БЛЫЗНЮК Теодозий. Я, ДАК Теодозий, ДОКЕЛЬСКИЙ Петро и еще кто-то из легионеров отнесли его на улицу 6 Серпня, где его похоронили вместе с другими погибшими немцами и легионерами в одной траншее. Из легионеров – командиров, которые были в Варшаве, я запомнил только этого хромого.

Где-то в конце сентября 1944 года наши сотни были выведены из Варшавы. Я помню, что тогда восстание еще не было подавлено. На машинах мы вернулись к месту расположения Украинского легиона неподалеку города Мехув. Мы там стояли почти половину месяца. Приблизительно в октябре 1944 года советские войска приблизились к городу Краков. Тогда наш Легион ввели в Краков. Помню, что советские самолеты бомбили и обстреливали нас, и мы неоднократно должны были идти в рассыпную и прятаться от самолетов. В город Краков мы не входили, из-за того, что мы получили информацию, что бои уже ведутся советскими войсками на территории города. После получения этой информации наш легион отступил на запад от Кракова, посадили на вагоны и мы поехали на поезде через Чехословакию в Австрию, к границе с Югославией на реке Драва. Там Легион был размещен в одной или двух деревнях, названий которых не помню. Мы находились в этих деревнях на протяжении двух или трех месяцев. Помню, что новый, 1945 год, мы, легионеры, встречали в деревне на реке Драва. Иногда сотни легионеров направлялись в Югославию для проведения облав против югославских партизан. Сотня, в которой я служил, также ходила два раза в Югославию: в горах мы устраивали облавы на югославских партизан, но ни одного раза мы никого не нашли.

В конце февраля либо в начале марта 1945 года в Легионе разошлись слухи, что Легион будет пробиваться через Югославию в Польшу. Все это проходило без согласия немцев. Не знаю, как это все проходило, но легионеры говорили, что командование Легиона договорилось с партизанами Тито⁵, чтобы они пропустили наш Легион через свои территории. Получилось наоборот, Легион связался с четниками, которые служили немцам и четники донесли об этом немцам.

Однажды утром, в начале марта 1945 года, наш Легион был оцеплен немцами и частями Дивизии «СС-Галиция». Через офицеров связи было нам предложено сдаться. Помимо того, что наш легион был хорошо вооружен (у нас были автоматы, фаустпатроны, гранаты), командование Легиона приняло решение сдаться. Нас отвели к роще, предложили сложить оружие, но где-то через полчаса к нам обратился немец и сказал, что они нас помилуют и, что можем оста-

przed nami zadanie nieprzepuszczenia powstańców do odnogi Wisły. Na tej ulicy już zostały wyryte okopy, które my właśnie zajęliśmy. Na rubieży tej staliśmy mniej więcej przez trzy tygodnie, prowadziliśmy strzelaninę z powstańcami oraz odpieraliśmy ich próby przebicia się do Wisły. W jeden z takich dni został zabity BŁYZNIUK Teodozj. Ja, DAK Teodozj, DOKELSKYJ Petro i jeszcze któryś z legionistów odnieśliśmy go na ulicę 6 Sierpnia, gdzie pochowaliśmy go razem z innymi poległymi Niemcami i legionistami w jednej z transzei. Spośród legionistów – dowódców, którzy byli w Warszawie, zapamiętałem tylko kulawego majora.

Mniej więcej pod koniec września 1944 roku nasze sotnie cofnęły z Warszawy. Pamiętam, że powstanie wówczas jeszcze nie zostało stłumione. Samochodami wróciliśmy do miejsca dyslokacji Ukraińskiego Legionu pod miasto Miechów. Staliśmy tam prawie przez pół miesiąca. Mniej więcej w październiku 1944 roku wojska sowieckie zbliżyły się do miasta Krakowa. Wtedy nasz Legion poprowadzili na Kraków. Pamiętam, że sowieckie samoloty bombardowały i ostrzeliwały nas i my niejednokrotnie musieliśmy rozsypywać się i ukrywać się przed samolotami. Do miasta Krakowa nie wchodziliśmy, ponieważ otrzymaliśmy informację, że wojska sowieckie już prowadzą bitwę na terenie miasta. Po otrzymaniu tej informacji nasz legion cofnęli na Zachód od Krakowa, wsadzili nas do wagonów i pojechaliśmy koleją przez Czechosłowację do Austrii, do granicy z Jugosławią nad rzeką Drawa. Tam Legion został rozlokowany w jednej albo dwóch wsiach, nazw tych wsi nie pamiętam. Stacjonowaliśmy w tych wsiach przez dwa lub trzy miesiące. Pamiętam, że nowy, 1945 rok, my, legioniści, powitaliśmy we wsi nad rzeką Drawą. Czasami sotnie legionistów były kierowane do Jugosławii w celu przeprowadzenia obław na jugosłowiańską partyzantkę. Sotnia, do której należałem, również chodziła dwa razy do Jugosławii: w górach urządzaliśmy obławy na jugosłowiańskich partyzantów, ale ani razu ich nie znaleźliśmy.

Pod koniec lutego albo w pierwszych dniach marca 1945 roku w Legionie rozeszła się pogłoska, że Legion będzie przebijać się przez Jugosławię do Polski. To wszystko działo się bez zezwolenia Niemców. Nie wiem, jak to się wszystko działo, lecz legioniści mówili, że dowództwo Legionu dogadało się z partyzantami Tity⁵, żeby oni przepuścili nasz Legion przez ich tereny. Wyszło odwrotnie, Legion skontaktował się z czetnikami, służącymi Niemcom i czetnicy donieśli o tym Niemcom.

Pewnego rano, mniej więcej w pierwszych dniach marca 1945 roku, nasz Legion został okrążony przez Niemców i jednostki Dywizji SS-Galizien. Przez łączników zaproponowali nam złożenie broni. Mimo że Legion był dobrze uzbrojony (mieliśmy automaty, faustpatrony, granaty), dowództwo Legionu podjęło decyzję poddania się. Odstawili nas pod za-

вить при себе оружие. Нас, рядовых легионеров, поделили на группы по 20–30 человек, которые были присоединены к немецким батальонам.

В то время советские войска уже находились в Австрии, и линия фронта проходила на 20–25 километров от места нашего расположения. Немцы вышли на советский фронт. Вместе с ними в немецких батальонах навстречу советским войскам шли также мы, легионеры. Я попал в один батальон вместе с КУЗЬМОЙ Васылем, ЧЕРЧУКОМ Павлом и НАГУМОМ Стефаном. До фронта у нас оставалось порядка двух километров, когда мы попали под обстрел советской артиллерии. Во время этой артиллерийской атаки погиб НАГУМ Стефан, а КУЗЬМА был ранен в глаз. ЧЕРЧУК Павло тогда был тяжело ранен большим количеством осколков. КУЗЬМУ и ЧЕРЧУКА направили в больницу. Когда мы были выведены из-под артиллерийского обстрела, к нам приехала кухня [полевая]. Вместе с какими-то тремя легионерами я направился в какую-то деревню, которая находилась на расстоянии 150–200 м от места расположения батальона для того, чтобы достать еду. В одном из домов я заметил гражданскую одежду. Я решил бежать из фронта. Я одел гражданскую одежду, оставил оружие и начал тайком переходить к той деревне, где раньше был расположен наш Легион.

Протокол я прочитал лично, все было записано верно.

МАЛАЖЕНСКИЙ В. И.

Допросил:

Старший следователь УКГБ при СМ УССР
Львовской области капитан
Капитан (—)^а МАЛЫХИН

Копия с подлинником верно:

Старший следователь УКГБ при СМ УССР
Львовской области
Капитан (—)^а МАЛЫХИН

Внимание: Подлинник протокола допроса находится в уголовном деле № 132.

Старший следователь УКГБ при СМ УССР
Львовской области
Капитан (—)^а МАЛЫХИН

ИНП, СВЛ 287, л. 222–224.

Заверенная копия на украинском языке, машинопись.

В правом нижнем углу первой страницы от руки дописан номер: 7430[...] и дата: 22 IV 67.

В конце текста две круглые печати с надписью: Управление Комитета гос[ударственной] безопасности при Совете министров УССР Львовской области.

gajnik, zaproponowali złożenie broni, lecz za jakieś pół godziny wystąpił przed nami Niemiec i powiedział, że nam darują i że możemy zostawić broń przy sobie. Nas, szeregowych legionistów, podzielili na grupy po 20–30 osób, które zostały wcielone do niemieckich batalionów.

W tym czasie wojska sowieckie były już w Austrii i linia frontu przebiegała w odległości 20–25 km od miejsca naszej dyslokacji. Niemcy wyruszyli na sowiecki front. Razem z nimi w niemieckich batalionach naprzeciw wojskom sowieckim szliśmy również my, byli legionieści. Trafiłem do jednego batalionu z KUŻMĄ Wasylem, CZERCZUKIEM Pawłem i NAGUMEM Stepanem. Do frontu nam zostawało może jakieś dwa kilometry, jak trafiliśmy pod ostrzał artylerii sowieckiej. W czasie tego ataku artyleryjskiego zginął NAGUM Stefan, a KUŻMA został ranny w oko. CZERCZUK Pawło został wtedy ciężko raniony wielką ilością odłamków. KUŻMĘ i CZERCZUKA skierowali do szpitala. Gdy zostaliśmy wyprowadzeni spod ostrzału, nie przyjechała do nas kuchnia [polowa]. Razem z jakimiś trzema legionistami udałem się do jakiejś wsi, w odległości 150–200 m od miejsca dyslokacji batalionu w celu zdobycia żywności. W jednym z domów zauważyłem odzież cywilną. Postanowiłem uciekać z frontu. Włożyłem na siebie ubranie cywilne, zostawiłem broń i zacząłem przedostawać się ukradkiem do tej wsi, gdzie wcześniej stacjonował nasz Legion.

Protokół przeczytałem osobiście, wszystko zostało spisane wiernie.

MAŁAŻEŃSKI W. I.

Przesłuchał:

St[arszy] śledczy UKGB przy RM USRR
obwodu lwowskiego
Kapitan (—)^a MAŁYCHIN

Za zgodność kopii:

St[arszy] śledczy UKGB przy RM USRS
Obwodu lwowskiego
Kapitan (—)^a MAŁYCHIN

Uwaga: Oryginał protokołu przesłuchania znajduje się w aktach sprawy karnej nr 132.

St[arszy] śledczy UKGB przy RM USRR
obwodu lwowskiego
Kapitan (—)^a MAŁYCHIN

Примечания

^a Собственноручная подпись.

¹ Малажиньский (Малженский) или, как в приговоре Т. Дака от 29 I 1972 Малаженский Василь (1916), псевдоним «Кучерявый», член УНО, затем ОУН-М; в 1941–1942 в украинской полиции; в 1943 в сотне ОУН-М «Билого»; с лета 1943 станичный самообороны в Старгороде; с 1944 в Украинском легионе самообороны, с марта 1945 в 14 гренадерской дивизии войск СС «Галиция», потом в лагере для военнопленных в Римини; в 1946 пробрался в Мюнхен; выслан ОУН-М в качестве курьера в Польшу, в ночь с 31 декабря на 1 января 1949 предпринял попытку перехода границы с СССР; задержан солдатами пограничных войск МВД УССР и приговорен к 1,5 года лишения свободы; после освобождения скрывался; в феврале 1967 арестован советской милицией; приговорен к 15 годам тюремного заключения.

² Украинский легион самообороны (Волынский легион самообороны, 31 Schutzmannschaft bataillon der Sipo) был создан осенью 1943 на Волыни, на основании договоренностей между ОУН-М (Кременецкого повета) и сотрудниками СД (округ «Волынь-Подолье») генерального рейхскомиссариата «Украина») о создании подразделения по борьбе с партизанами; задачей легиона была борьба с советскими и польскими партизанами, но он часто использовался немцами для проведения карательных операций; подразделение вело также пропагандистскую деятельность, направленную против ОУН-Б; после отступления с Волыни УЛС действовал в Грубешовском повете, затем был перегруппирован в районе Мехова; выделенная группа УЛС (свыше 200 человек) в сентябре 1944 принимала участие в подавлении Варшавского восстания, а затем в действиях на окраине Кампиносской пущи; в январе 1945 УЛС был переброшен в Австрию и Словению в целях борьбы с партизанами И. Тито; в марте 1945 легион был расформирован и силой включен в дивизию войск СС «Галиция».

³ Дак Теодор (1913–1974), псевдонимы «Кракус», «Перун»; участник сентябрьской кампании 1939 (в ВП); в 1940–1942 с перерывами на работах в Германии; с конца 1942 в ОУН-М, с начала 1943 возглавлял самооборону в Тудорковицах, с 1944 в Украинском легионе самообороны, с марта 1945 в 14-й гренадерской дивизии войск СС «Галиция», потом в лагере для военнопленных в Римини; пробрался в Мюнхен; в конце 1946 выслан ОУН-М в качестве курьера в Польшу; арестован в сентябре 1952, осужден районным военным судом г. Зелена-Гура в 1953 к 15 годам тюремного заключения; освобожден в 1956, вновь арестован, осужден.

⁴ Кузьма Василь (1922), с июля 1944 в Украинском легионе самообороны; с марта 1945 в 14 гренадерской дивизии войск СС «Галиция»; ранен – находился в госпитале с Зальцбурге, затем в Мюнхене; направлен в качестве курьера ОУН-М в Польшу, должен был создать пункт переброски в районе Тудорковиц, Грубешова; задержан Службой безопасности ОУН, был допрошен, затем выехал в западные земли и пытался перейти границу под Щецином; арестован, приговорен в 1947 к 3 месяцам тюремного заключения, после освобождения выехал в Силезию.

⁵ Тито Иосип Броз, настоящие имя и фамилия Иосип Броз (1892–1980), псевдоним «Ото», маршал, политик; член РКП(б), руководитель Коммунистической партии Хорватии и Коммунистической партии Югославии, член Коминтерна; с июня 1941 лидер коммунистического национально-освободительного движения; с 1942 командующий Народно-освободительной армией, с 1945 командующий армией Югославии; в 1953–1980 президент Югославии.

IPN, SWL 287, k. 222–224.

Kopia uwierzytelniona w języku ukraińskim, maszynopis.

W prawym dolnym rogu pierwszej strony odręcznie dopisany numer: 7430[...] oraz data: 22 IV 67.

Przy końcu tekstu dwie okrągłe pieczęcie z napisem: Zarząd Komitetu Bezpieczeństwa Państw[owego] przy Radzie Ministrów USRS obwodu lwowskiego.

Przypisy

^a Podpis odręczny.

¹ Małazyński Wasyl (Małżeński), według wyroku w sprawie T. Daka z 29 I 1972 Małżeński (ur. 1916), ps. „Kuczerawyj”, członek UNO, następnie OUN-M; w l. 1941–1942 w policji ukraińskiej; w 1943 w sotni OUN-M „Biłego”; od lata 1943 staniczny samoobrony w Starogrodzie; od 1944 w ULS, od marca 1945 w 14 DGren Waffen SS „Galizien”, potem w obozie jenieckim w Rimini; w 1946 przedostał się do Monachium; wysłany przez OUN-M jako kurier do Polski, w nocy z 31 grudnia na 1 stycznia 1949 podjął próbę przekroczenia granicy z ZSRS; zatrzymany przez żołnierzy wojsk pogranicznych MWD USRS i skazany na 1,5 roku pozbawienia wolności; po zwolnieniu ukrywał się; w lutym 1967 aresztowany przez sowiecką milicję; skazany na 15 lat więzienia.

² Ukraiński Legion Samoobrony (Wołyński Legion Samoobrony, 31 Schutzmannschft bataillon der Sipo) został utworzony na jesieni 1943 na Wołyniu, na mocy porozumień pomiędzy OUN-M (pow. krzemienieckiego) a funkcjonariuszami SD (Okręg „Wołyń–Podole” Generalnego Komisarjatu Rzeszy „Ukraina”) dotyczących utworzenia jednostki przeciwpartyzanckiej; zadaniem Legionu było zwalczanie sowieckiej i polskiej partyzantki, ale często był wykorzystywany przez Niemców do działań pacyfikacyjnych; pododdział prowadził także akcję propagandową wymierzoną przeciwko OUN-B; po wycofaniu się z Wołynia ULS prowadził działania w powiecie hrubieszowskim, następnie został przegrupowany w rej. Miechowa; wydzielona grupa ULS (ponad 200 ludzi) we wrześniu 1944 wzięła udział w zwalczaniu Powstania Warszawskiego i następnie w działaniach na skraju Puszczy Kampinoskiej; w styczniu 1945 ULS został przerzucony do Austrii i Słowenii z zadaniem zwalczania partyzantów J. Tity; w marcu 1945 legion został rozwiązany i siłą wcielony do dywizji Waffen SS „Galizien”.

³ Dak Teodor (1913–1974), ps. „Krakus”, „Perun”; uczestnik kampanii wrześniowej 1939 (w WP); w l. 1940–1942 z przerwami na robotach w Niemczech; od końca 1942 w OUN-M, od początku 1943 na czele samoobrony w Tudorkowicach, od 1944 w ULS, od marca 1945 w 14 DGren Waffen SS „Galizien”, później w obozie jenieckim w Rimini; przedostał się do Monachium; w końcu 1946 wysłany przez OUN-M jako kurier do Polski; aresztowany we wrześniu 1952, został skazany przez WSR w Zielonej Górze w 1953 na 15 lat więzienia; zwolniony w 1956, ponownie aresztowany, skazany.

⁴ Kuźma Wasyl (ur. 1922), od lipca 1944 w ULS; od marca 1945 w 14 DGren Waffen SS „Galizien”; ranny – przebywał w szpitalu w Salzburgu, następnie w Monachium; kurier OUN-M do Polski, miał stworzyć punkt przerzutowy w rej. Tudorkowic, Hrubieszowa; zatrzymany przez SB OUN i przesłuchiwany, następnie wyjechał na Ziemię Zachodnie i próbował przekroczyć granicę pod Szczecinem; aresztowany, skazany w 1947 na 3 miesiące więzienia, zwolniony wyjechał na Śląsk.

⁵ Tito Josip Broz, właśc. Josip Broz (1892–1980), ps. „Oto”, marszałek, komunistyczny polityk; członek RKP(b), przywódca KP Chorwacji oraz KP Jugosławii, członek Kominternu; od czerwca 1941 przywódca komunistycznego ruchu narodowyzwoleńczego; od 1942 dca NOVJ, od 1945 dca armii jugosłowiańskiej; w l. 1953–1980 prezydent Jugosławii.

ПРИЛОЖЕНИЕ

ANEKS

1

18 августа 1944, б.м.в. Перевод статьи из газеты «Речь Посполита» об обстреле Старого города, боях в Средместье и в районе Халь Мировских

Перевод с польского

Газета «Речь Посполита»
№ 29/101 от 18 августа 1944 г.

На первой странице этой газеты помещена статья под заголовком «На Варшавском фронте», в которой говорится:

«Первые отряды АК уже прибыли в столицу и приступили к борьбе. Вчера никаких изменений на линии фронта не произошло. Старый город находился под ураганным огнем артиллерии и минометов. Все атаки неприятеля на площади Гжибовской и Казимира В[еликого] отбиты.

Подразделения АК захватили дома № № 27 и 29а по ул. Крулевской. Горевшее почтовое здание тушилось под ураганным огнем врага. Немцы и украинцы наступали на фабрику Бормана, но атаки отбиты и фабрика до сих пор в наших руках. Вся Натолинская улица находится в наших руках. На Мокотове акция продолжается.

Действия наших отрядов, благодаря сброшенной союзниками помощи, усилились. Вчера в центре города немцы потеряли убитыми и сожженными в домах около двухсот солдат.

Согласно поступающим донесениям, немцы перебросили на главный дворец украинские отряды дивизии СС Галиция¹. Хмельную улицу враг обстреливал противотанковыми снарядами. В четверг вечером немцы атаковали Смольную улицу. Идут горячие бои на улицах Ноаковского и Познаньской.

Сегодняшнюю ночь со стороны Праги доносились звуки прифронтовой немецкой артиллерии».

Немецкие злодеи

^аВся Фурманьская – сожжена. Уцелел только угловой дом около ул. Каровой.

Перед уничтожением немецкие факельщики из университета основательно ограбили каждый дом.

Ул. Добра до № 77 (примерно до ул. Каровой) также абсолютно сожжена.

1

18 sierpnia 1944, b.m.w. Przekład artykułu z dziennika „Rzeczpospolita” dotyczącego sytuacji w Warszawie

Przekład z [języka] polskiego
Gazeta „Rzeczpospolita Polska”
Nr 29/101 z 18 sierpnia 1944 r.

Na pierwszej stronie gazety zamieszczono artykuł pod tytułem „Na froncie warszawskim”, w którym napisano:

„Pierwsze oddziały AK przybyły już do stolicy i przystąpiły do walki. Wczoraj na linii frontu nie zanotowano żadnych zmian. Stare Miasto znajduje się pod huraganowym ogniem artylerii i miotaczy min. Wszystkie ataki nieprzyjaciela na place Grzybowski i Kazimierza W[ielkiego] zostały odparte.

Oddziały AK zdobyły domy przy ul. Królewskiej nr 27 i 29a. Płonący budynek poczty gaszono pod huraganowym ogniem wroga. Niemcy i Ukraińcy atakowali fabrykę Bormana, jednak ataki odparto i fabryka do tej pory jest w naszych rękach. W naszych rękach znajduje się cała ulica Natolińska. Na Mokotowie akcja trwa.

Działania naszych oddziałów, dzięki zrzuconej przez sojuszników [z samolotów] pomocy, zyskały na sile. Wczoraj w centrum miasta Niemcy stracili około dwustu żołnierzy – zabitych i spalonych w domach.

Według napływających doniesień, Niemcy przerzucili na Dworzec Główny ukraińskie oddziały SS Galizien¹. Ulicę Chmielną wróg ostrzeliwał pociskami przeciwczołgowymi. W czwartek wieczorem Niemcy atakowali ulicę Smolną. Trwają gwałtowne starcia na ulicach Noakowskiego i Poznańskiej.

Dzisiejszej nocy od strony Pragi dochodziły odgłosy niemieckiej artylerii przyfrontowej”.

Niemieccy zbrodniarze

^a-Cała ul. Furmańska – spalona. Ocalał tylko narożny dom przy ul. Karowej.

Przed zniszczeniem niemieccy podpalacze z uniwersytetu gruntownie grabili każdy dom.

Ul. Dobra do nr 77 (mniej więcej do ul. Karowej) również całkowicie spalona.

На ул. Беднарской по очереди из каждого дома выбросили жителей, ^{б-а} затем все эти дома подожгли. Мужчин погнали в сторону Халь Мировских на строительство баррикад, ^{-б} [чтобы] носить раненых немцев и [для] прикрытия танков.^{-а}

Перевел: мл. лейтенант ВИЛЬГОЦКИЙ

^{в-}Верно:

Зам[еститель] нач[альника] 4 отд[ела] УКР «Смерш»
1-го Б[елорусского] ф[ронта] гв[ардии] подполковник^в (—)^г

ЦА ФСБ РФ, № Н-21101, л. 262–263.

Заверенная машинописная копия на русском языке.

Примечания

- ^{а-а} Фрагмент отмечен на полях вертикальной чертой.
- ^{б-б} Подчеркнуто от руки.
- ^{в-в} Дописано от руки.
- ^г Неразборчивая подпись.

¹ См. док. № 97, прим. 3.

Na ul. Bednarskiej kolejno wyrzucano mieszkańców z każdego domu,^b a następnie wszystkie domy podpalono. Mężczyzn pognano w stronę Hal Mirowskich do budowania barykad,^b do noszenia rannych Niemców i osłony czołgów.^a

Przełożył: mł. lejtnant WILGOCKIJ

^cZa zgodność:

Zast[ępcą] dowódcy 4 Oddz[iału] UKR „Smiersz”

1 F[rontu] B[iałoruskiego] podpułkownik gw[ardii]^c (—)^d

CA FSB FR, nr N-21101, k. 262–263.

Kopia uwierzytelniona w języku rosyjskim, maszynopis.

Przypisy

^a-^a Fragment oznaczony na marginesie pionową linią.

^b-^b Podkreślono odręcznie.

^c-^c Dopisano odręcznie.

^d Nieczytelny podpis.

¹ Zob. dok. 97, przypis 3.

[После 2 сентября 1944], б.м.в. Из дневника солдата
бригады РОНА И. Вашенки

[...]

(Дневник Вашенки Ивана Ивановича¹ прож. село Коцевиче Часниковского района Витебской области. Дневник, начатый 2.8.1944 г. Записаны воспоминания о происходящих случаях)

2 VIII 44. Вечером командир роты с лейтенантом ИВАНИНЫМ^а на поверке выбрали всех неженатых солдат, объявляя, что мы поедем в Варшаву подавить восстание поляков.

3 VIII 44. Подъем в 3 часа. Мы собираем манатки, строимся в порядок и маршируем, чтобы загрузиться на автомобили, доведенные уже на место. После посадки мы сразу трогаемся. На пути автомобили едут на максимальной скорости. Минуем города: Ченстохову, Томашов, Радомско. Приезжаем в Варшаву и ночуем на улице – весь полк в одном месте.

4 VIII 44. Утром в 5 часов полковая поверка, командир полка объясняет задачу – мы должны наступать. Сперва мы продвигаемся благополучно. Потом попадаем на огонь, в нашей роте есть 3 раненых – 2 тяжело, 1 легко. Входим в город, солдаты разыскивают население, командир роты расстреливает найденных. Зачем же это? Что общего имеют с этим они – эти женщины и дети? Мы готовимся к ночлегу в больнице.

5 VIII 44. День прошел благополучно. Наша рота потерь не имеет, хотя правду говоря, нас обстреливали. В городе имеют место массовые грабежи, совершаемые немецкими солдатами, а также и солдатами РОНА. Правду говоря, у солдат РОНА вызывают интерес только драгоценности, часы, золото, а немцы хватают одежду, белье, пальто, чемоданы и т. д. Солдаты РОНА берут с собой также пищу, разные лакомства, а также и водку. Часто встречаются пьяные, которые тоже, бывает, гибнут из-за водки. Воды в городе мало, только эта, которая осталась от запасов, сделанных населением в разной посуде. Для питья такая опасна, но мы пьем ее, несмотря на это, так как другой нет. Насосная станция не работает.

9 VIII 44. В 5 часов я встаю из постели, сделанной из двух пальто. Мы находимся в доме, сразудвигаемся по квартирам добыть пищу. Я нахожу яйца, жарю их и кушаю вместе с ребятами. В подвалах находятся поляки, одна женщина раненая. Мы идем в наступление, я не знаю, выйду ли я целым. Поляки сражаются с чердаков и окон верхних этажей. Вдруг появляется командир роты и заявляет, что нашу зада-

[Po 2 września 1944], b.m.w. Dziennik żołnierza
Brygady RONA Iwana Waszenki

[...]

(Dziennik Waszenki Iwana Iwanowicza¹, zam[ieszkałego] we wsi Kociewicze czasnikowskiego rejonu witebskiej obłasti. Dziennik rozpoczęty 2 VIII 44. Zapisano wspomnienia o zachodzących wypadkach)

2 VIII 44. Wieczorem d[owód]ca kompanii z por. Iwaninem^a na apelu wybrali wszystkich nieżonatych żołnierzy ogłaszając, że pojedziemy do Warszawy, [aby] stłumić powstanie Polaków.

3 VIII 44. Pobudka o godz. 3. Zbieramy manatki, ustawiamy się w szyku i maszerujemy, by załadować się na samochody, podprowadzone już na miejsce. Po załadowaniu [się] od razu ruszamy. W drodze samochody jadą pełnym gazem, mijamy miasta: Częstochowę, Tomaszów, Radomsko. Przyjeżdżamy do Warszawy i nocujemy na ulicy, cały pułk w jednym miejscu.

4 VIII 44. Z rana o 5 apel pułkowy, d[owód]ca pułku objaśnia zadanie: mamy nacierać. Początkowo posuwamy się szczęśliwie. Później trafiamy na ogień, w naszej kompanii mamy trzech rannych – dwóch ciężko, jeden lekko. Wkraczamy do miasta, żołnierze wyszukują ludność, d[owód]ca kompanii rozstrzeliwuje znalezionych. Po co to? Co mają z tym wspólnego oni – te kobiety i dzieci? Szykujemy się na nocleg w szpitalu.

5 VIII 44. Dzień minął szczęśliwie. Nasza komp[ania] strat nie ma, mimo że, prawdę rzekłszy, ostrzeliwano nas. W mieście mają miejsce masowe rabunki, dokonywane przez niem[ieckich] żołnierzy, jak też i przez żołnierzy RONA. Prawdę mówiąc, żołnierzy RONA pociągają jedynie kosztowności, zegarki, złoto, a Niemcy chwytają odzież, bieliznę, palta, walizy itd. Żołnierze RONA zabierają również żywność, różne przysmaki, a także i wódkę. Spotyka się często pijanych, którzy też, bywa, giną z powodu wódki. Wody w mieście mało, [jest] tylko ta, która pochodzi z zapasów poczynionych przez ludność w różnych naczyniach. Do picia takowa jest niebezpieczna, lecz my pijemy ją nie patrząc, bo innej nie ma. Stacja Pomp nie pracuje.

9 VIII 44. O [godz.] 5 wstaję z posłania, zrobionego z dwóch palt. Znajdujemy się w domu, od razu ruszamy do mieszkań zdobyć żywność. Znajduję jaja, usmażyłem i zajadam z chłopakami. W piwnicach znajdują się Polacy, jedna kobieta jest ranna. Idziemy do natarcia, nie wiem, czy wyjdę cało. Polacy biją się ze strychów i okien górnych pięter. Wtem zjawia się d[owód]ca komp[anii] i oświadcza, że zadanie nasze w akcji zostało zmie-

чу в боевом действии изменили и надо только жечь соседние здания. Сжигать направляются только 40 человек, я остаюсь на месте. Все из тех, кто пошел жечь, вернулись. В 4 часа я разговариваю с поляками о положении Варшавы. Они утверждают, что каждая нация хочет иметь свое собственное национальное государство, и что они желают иметь независимое польское государство, во главе которого стоял бы народ. Как я заметил, поляки – это больше всего ценящая свободу нация, которая любит только свою власть и собственное национальное государство. Народ, который любит и уважает только свою нацию, – это нация, в полном значении этого слова.

Вчера я узнал, что два стрелка пропали без вести – КУЖЕВ и УКАЦЕВ, по прозвищу «Кындра». Многие солдаты нашего полка разбредаются по домам с целью грабежа и гибнут от рук поляков. Среди нашего полка уже много убитых и раненых. Наверное, немногие из нас останутся в живых, а еще меньше вернется на родину. Ничего хорошего впереди. Наша ситуация плохая, нам придется погибнуть либо от руки поляков, либо от рук своих братьев и отцов, либо немцев – наших союзников. Это ясно, из всего сплетения событий, куда ни направиться, везде ждет пуля или граната, каждое окно дышит смертью. Из этого ясно вытекает, что поляки любят свободу своей родины и за это стоят стеной. Мы против них бессильны, бессильна СС, даже Германия со своим тяжелым вооружением, танками и авиацией. Поляки стреляют из домов-крепостей в наших солдат, многих убивают и ранят. Многие из наших погибли и еще погибнут. Вечером мы похоронили одного стрелка из нашего батальона.

10 VIII 44. Я встаю в 8.30. Покой. Только ночью после двух [часов], поймали одного поляка, раненного в руку и пьяного. Сделали ему перевязку и отвели в подвал к остальным полякам. В 2.30 принесли убитого^б стрелка из батальона артиллерии. Его похоронили во дворе нашего дома рядом с могилой стрелка, убитого вечером. Зачем гибнут люди, полные жизни и радости, для кого они сражаются? Надо жить, жить и еще раз жить!

Вечером мы получаем приказ продвинуться к зданию, в котором находится 30 поляков с автоматическим оружием. Говорят, что мы должны взять этот дом штурмом – это неизбежная смерть для многих молодых солдат, желающих еще жить. Эту затею я считаю глупой идеей, несущей смерть людям, которым дорога жизнь. Я чувствую какое-то беспокойство. Спасти жизнь – больше я бы ничего не хотел!

После входа в дом, мы искали воду и пищу; нашли, но мало. Я ничего не нашел. Думаю, что скоро мы будем ощущать последствия нехватки воды. Я ложусь спать в 11.30.

12 VIII, пятница. Я встаю в 7.30. Пока что покой, только сейчас же убили одного немца. Мы быстро двигаемся в наступление, командиров взводов вызвали на совещание. Был выдан приказ, чтобы выде-

nione i tylko należy palić sąsiednie budynki. Do palenia udaje się tylko 40 ludzi – ja pozostaję na miejscu. Wszyscy z tych, co poszli palić, wrócili. O [godz.] 4 rozmawiam z Polakami o położeniu Warszawy. Oni twierdzą, że każdy naród chce mieć swoje własne państwo narodowe i że oni pragną mieć Niepodległe Państwo Polskie, na czele którego stałby lud. Jak zauważyłem, Polacy są najbardziej ceniącym wolność narodem, który kocha tylko swoją [własną] władzę i własne państwo narodowe. Lud, który kocha i szanuje tylko swój naród, w pełnym tego słowa znaczeniu jest narodem.

Wczoraj dowiedziałem się, że dwóch strzelców przepadło bez wieści – Kurzew i Ukacew, przydomkiem „Kyndra”. Liczni żołnierze naszego pułku rozlażą się po domach i giną z ręki Polaków. W naszym pułku jest już wielu zabitych i rannych. Z pewnością niewielu z nas pozostanie przy życiu, a jeszcze mniej powróci do ojczyzny. Nic dobrego przed nami. Nasza sytuacja jest zła (słowa przekreślone), nam przyjdzie zginąć bądź z ręki Polaków, bądź z rąk własnych braci i ojców, bądź Niemców – naszych sojuszników. To jasne, [i wynika] z całego splotu warunków – dokąd się nie skierować, wszędzie czeka kula lub granat, w każdym oknie czyha śmierć. Z tego jasno wynika, że Polacy kochają wolność swej ojczyzny i przy niej stoją murem. My przeciwko nim jesteśmy bezsilni, bezsilne SS, nawet Niemcy ze swym ciężkim uzbrojeniem, czołgami i lotnictwem. Polacy strzelają spoza domów-twierdz do naszych żołnierzy, wielu zabijają i ranią. Wielu z nas zginęło i jeszcze zginie. Wieczorem pogrzebaliśmy jednego strzelca z naszego batalionu.

10 VIII 44. Wstaję o godz. 8.30. Spokój. Tylko w nocy po drugiej złapano jednego Polaka rannego w rękę i pijanego. Zrobiono mu opatrunek i zaprowadzono do reszty Polaków do piwnicy. O 2.30 przyniesiono zabitego^b strzelca z batalionu artyl[erii]. Pochowali go na podwórku naszego domu obok mogiły strzelca zabitego wieczorem. Po co giną ci ludzie tak pełni życia i radości, dla kogo oni walczą? Trzeba żyć, żyć i jeszcze raz żyć!

Wieczorem otrzymujemy rozkaz, [by] posunąć się ku budynkowi, w którym znajduje się 30 Polaków z bronią automatyczną. Mówi się, że mamy wziąć ten dom szturmem – to nieuchronna śmierć dla wielu młodych żołnierzy pragnących jeszcze żyć. To przedsięwzięcie uważam za głupi pomysł, niosący śmierć ludziom, dla których życie jest drogą. Czuję jakąś trwożę. Ocalić życie – więcej niczego bym nie chciał!

Po wejściu do domu szukaliśmy wody i żywności; znaleźliśmy, lecz mało. Ja nic nie znalazłem. Kładę się spać o 11.30.

12 VIII 44. Wstaję o 7.30. Na razie spokój, tylko zabito jednego Niemca. Prędko ruszamy do natarcia. Został wydany rozkaz, by wydzielić z plutonu 15 ludzi do palenia domów. Wszyscy odchodzą, ja zostaję się przy manat-

лить из взвода 15 человек для сжигания домов. Все уходят, я остаюсь у манаток. Однако скоро все возвращаются. Вечером меня назначают связным со штабом батальона.

13 VIII, воскресенье. Я встаю в 5 часов. Моюсь и выхожу за водкой к одному дому, где я ее уже раньше заметил. Мы завтракаем. После завтрака я заснул на момент, а когда встал, узнал, что командира роты ИВАНИНА, арестовали. Позже я видел его, избитого, с синяками возле глаз. Роль связного не очень мне нравится. Нигде нельзя делиться. Я видел всех ребят из своей родной деревни. Сегодня мы идем в наступление. Теперь артиллерия подготавливает атаку. Наступление отменили. В 5 часов вечера смена и я возвращаюсь к старому месту стоянки, затем отправляюсь за поиском пищи в квартирах, покинутых поляками. Нахожу восемь яиц и консервную банку. Мы ужинаем, и я в 6.10 ложусь спать.

14 VIII, понедельник. Я встаю в 7.30, моюсь. В четыре часа был выдан приказ продвинуться вперед – мы продвигаемся после подготовки территории артиллерией. Располагаемся в больнице. Политический заместитель командира батальона высунулся и был убит солдатами польской армии. Затем был выдан приказ, проконтролировать дом, из которого убили политического заместителя командира. Мы продвигаемся, занимаем дом. В этом доме, неизвестно откуда, был убит один из нашей роты, а четыре ранены. Приказ – отступить. Занимаем больницу и размещаемся на отдых.

15 VIII, вторник. Я просыпаюсь в 2 часа от грохота и выстрелов, оказывается, что сбили советский самолет, а три пилота^b выпрыгнули с парашютами, приземляясь на польской стороне. Я ложусь снова и встаю в 7 часов. Мы занимаем позиции вокруг дома. В 3 часа второй взвод направляется к зданию на проверку подвала. Возвращаются все. Я не ходил, так как был на позиции у легкого пулемета. В соседском доме была 2 рота и потеряла 1 солдата убитым. Поляки обстреливают нас с обыкновенной точностью. На ночлег мы располагаемся на старом месте стоянки.

Ночью подъем. Заявляют нам, что приедет немецкий корреспондент. Завтра подъем в 6 часов.

16 VIII, среда. Я встаю в 6.30. Мы чистим оружие, выходим на площадку перед домом. Первый и третий взвод выходят и занимают здания впереди, а наш взвод остался в отводе. 4-й взвод в 9.30 начинает непрерывный огонь из пулеметов и гранатометов. Наверное, мы пойдем в наступление. Если пойдем, тогда у нас будут большие потери, и вряд ли достигнем цели. Вечером капитан объявил, что в наступление мы не пойдем, пока не придут танки. Первый взвод нашей роты сегодня потерял стрелка убитым. Раненых нет. Таким образом, ежедневно мы теряем солдат убитыми и ранеными. Немцы, которые

kach. Szybko jednak wszyscy wracają. Wieczorem zostają wyznaczony na gońca do sztabu baonu.

13 VIII 44. Wstaję o [godz.] 5, myję się i wychodzę po wódkę do jednego domu, gdzie już ją przedtem zauważyłem. Jemy śniadanie. Po śniadaniu zasnąłem na chwilę, a gdy wstałem, dowiedziałem się, że dowódcę kompanii Iwanina aresztowano. Później widziałem go zbitego z siniakami koło oczu. Dola gońca niezbyt mi się podoba. Nigdzie nie wolno się odłączać. Widziałem wszystkich chłopców ze swojej rodzinnej wioski. Dziś idziemy do natarcia. Obecnie artyleria nasza przygotowuje atak. Natarcie cofnięto. O [godz.] 5 wieczorem zmiana i ja wracam do starego mp., następnie wyruszam na poszukiwanie żywności do mieszkań pozostawionych przez Polaków. Znajduję osiem jaj i puszkę konserw. Jemy kolację, a o 6.10 kładę się spać.

14 VIII 44, niedziela². Wstaję o 7.30, myję się. O [godz.] 4 wydano rozkaz posunięcia się naprzód; posuwamy się po przygotowaniu terenu przez artylerię. Rozłokowujemy się w szpitalu. Zastępca polityczny d[owód]cy baonu wysunął się naprzód i został zabity przez żołnierzy armii polskiej. Następnie wydano rozkaz, [by] skontrolować dom, z którego zabito politycznego zastępcę d[owód]cy. Posuwamy się i zajmujemy dom. W domu tym, nie wiadomo skąd, spośród naszej kompanii zabito jednego, a raniono czterech. Rozkaz – cofnąć się. Zajmujemy szpital i lokujemy się na odpoczynek.

15 VIII, poniedziałek. Budzę się o godz. 2 od huków i strzałów – okazuje się, że strącono samolot sowiecki, a trzech pilotów^c wyskoczyło na spadochronach, lądując po stronie polskiej. Kładę się znów i wstaję o [godz.] 7. Lokujemy się wokoło domu. O [godz.] 3 drugi pluton udaje się do budynku na sprawdzenie piwnicy. Powracają wszyscy. Ja nie chodziłem, gdyż byłem na stanowisku przy rkm-ie. W sąsiedzkim domu była 2 komp[ania] i straciła jednego żołnierza zabitego. Polacy ostrzeliwują nas ze zwykłą dokładnością. Na nocleg rozłokowujemy się na starym mp.

W nocy pobudka. Oświadcza się nam, że przyjedzie niem[iecki] korespondent. Jutro pobudka o [godz.] 6.

16 VIII 44, wtorek. Wstaję o [godz.] 6.30. Czyścimy broń, wychodzimy na placyk przed domem. Pierwszy i trzeci pluton wychodzą i zajmują budynki na przedzie, a nasz pluton pozostaje w rezerwie. 4 pluton o [godz.] 9.30 zaczyna nieustający ogień z km i granatników. Z pewnością pójdziemy do natarcia. Jeżeli pójdziemy, to będziemy mieli duże straty i wątpliwe, czy osiągniemy cel. Wieczorem kapitan oznajmił, że do natarcia nie pójdziemy, dopóki nie przyjdączołgi. 1 pluton naszej kompanii dziś stracił zabitego strzelca. Rannych nie ma. W ten sposób codziennie tracimy żołnierzy zabijanych i ranionych. Niemcy, którzy wczoraj ostrzeliwali budynki z km-ów,

вчера обстреливали здания из пулеметов, говорили, что фронт находится на расстоянии 15 км от Варшавы. В такой ситуации находится Варшава. На ночлег мы располагаемся на старом месте стоянки. Корреспондент не явился.

17 VIII, четверг. Я встаю в 9 часов, моюсь, выхожу на площадку. Через час я направляюсь наверх, чтобы ради развлечения пострелять. Я выстрелил 60 патронов, правда, не по цели, а куда попало. Я не хочу стрелять в людей. Я выстрелил все патроны, и хотел отойти, как вдруг ударяет пуля в стену и обломок пули попадает мне в лицо. Рана, правда, небольшая, врач-поляк заклеил рану пластырем. Рана не кровоточит, боли я не чувствую. Мы, наверное, отсюда не уйдем. Поляки очень укрепились в домах вдоль всей улицы, натаскали мешков с землей, а с мест перед домом тщательно пристрелялись. Нигде нельзя показаться, отовсюду угрожает смерть. Говорят, что к нам придет смена, но я думаю, что это только сплетни. Это только для того, чтобы подбодрить солдат. Сегодня я слышал новость, что семьи, которые остались вне границ Германии, голодают, скот падает, жандармерия следит за каждым шагом и никуда не разрешает отдаляться. Вдобавок на таборы напали партизанские отряды и, как говорят, было убито 150 солдат. Нам судьба выпала не лучше. Фронт находится 15 км от Варшавы. Одно наступление и русская армия будет здесь, а мы погибнем от рук поляков. Во всяком случае, ничего хорошего нас не ждет.

Что думает наше к[омандова]ние, зачем оно толкает в резню войны русских, большинство которых не хочет войны, а хочет исключительно спокойной жизни? Мы боремся, у нас потери в убитых и раненых, теряем самых лучших своих людей, но для кого и за что? Говорят нам, за новую освобожденную Россию. Это только воображение Каминского, а мы боремся на благо немцев, которые издеваются над русским народом, которые миллионы русских граждан заморили голодом в концлагерях и в лагерях пленных. Миллионы ни в чем невиновных детей, женщин и стариков расстреливали без никакой причины. Без причины сжигали целые деревни и перебивали население. Мы не увидим России, как не увидим своих ушей. Я слышал тоже и это, что мы поедем на отдых, но это будет не отдых, мы только покинем Варшаву, которая окружена со всех сторон, а остался только один узенький прорыв. Если так оно и есть, тогда наши действия привели лишь к большим потерям в людях. Уже около 500 убитых и раненых из нашего полка. На ночлег мы размещаемся в старом месте стоянки.

18 VIII 44, пятница. Я встаю в 8 часов, моюсь и иду в город за пищей. Я нашел ведро молока и 15 яиц. Мы готовим завтрак и кушаем. Сегодня как будто мы уезжаем на отдых. Надо найти пищу и водку. Нахожу, что надо, и возвращаюсь. Сразу меня назначают в полковую разведку. Я трогаюсь к месту стоянки полка, после чего отправляюсь

mówili, że front znajduje się w odległości 15 km od Warszawy. Na nocleg rozlokowujemy się na starym mp. Korespondent się nie zjawiał.

17 VIII 44, środa. Wstaję o [godz.] 9, myję się i wychodzę na placyk. Po godzinie udaję się na górę, by dla rozrywki postrzelać sobie. Wystrzelałem 60 naboji, co prawda nie do celu, a gdzie się trafiło. Ja nie chcę strzelać do ludzi. Wystrzelałem wszystkie naboje i chciałem odejść, gdy wtem uderza kula w ścianę i odłamek kuli trafia mnie w twarz. Co prawda rana niewielka, lekarz Polak zakleił ranę plastrem. Rana nie krwawi, bólu nie czuję. My z pewnością stąd nie wyjdziemy. Polacy ufortyfikowali się wzdłuż całej ulicy, naznosili worki z ziemią, a z miejsc przed domem dokładnie się wstrzelano. Nigdzie nie można się pokazać, zewsząd grozi śmierć. Mówią, że dla nas przyjdzie zmiana, lecz ja myślę, że to tylko opowiastki. To tylko w tym celu, by podtrzymać ducha wśród żołnierzy. Dziś słyszałem nowinę, że rodziny, które pozostały poza granicami Niemiec, głodują, bydlę zdycha, żandarmeria śledzi każdy krok i nigdzie nie pozwala się oddalać. W dodatku na tabory napadły oddziały partyzanckie i, jak mówią, zabito 150 żołnierzy. Nie lepszy los przypadł na[m]. Front znajduje się 15 km od Warszawy. Jeden nacisk [!], a wojska sow[ieckie] będą tu, a my zginiemy z rąk Polaków. Nic dobrego nas nie czeka w żadnych warunkach.

Co myśli nasze d[łowódz]two, po co ono pcha w jatkę wojny Rosjan, których większość nie chce wojny, a wyłącznie spokojnego życia? My walczymy, mamy straty w zabitych i rannych, tracimy najlepszych swych ludzi, lecz dla kogo i za co? Mówią nam, że za nową Rosję uwolnioną. To tylko fantazja Kamińskiego, a my walczymy dla dobra Niemców, którzy pastwią się nad ludem rosyjskim, którzy miliony obywateli ros[yjskich] zamorzyli głodem w obozach koncentracyjnych i w obozach jeńców. Miliony nic niewinnych dzieci, kobiet i starców rozstrzelowali bez żadnej przyczyny. Bez przyczyny palili całe wsie i wybijali ludność. My nie zobaczymy Rosji, jak nie zobaczymy swych uszu. Słyszałem też i to, że pojedziemy na odpoczynek, lecz to nie będzie odpoczynek, tylko opuścimy Warszawę, która jest otoczona ze wszystkich stron, a tylko pozostała jedna wąziutka przerwa. Jeżeli tak jest, to nasze działania doprowadziły tylko do wielkich strat w ludziach. Już jest około 500 zabitych i rannych z naszego pułku. Na nocleg lokujemy się w starym mp.

18 VIII 44, czwartek. Wstaję o [godz.] 8, myję się i idę do miasta po żywność. Trafiłem na wiadro mleka i 15 jaj. Gotujemy śniadanie i zjemy. Dziś podobno odjedziemy na „odpoczynek”. Trzeba znaleźć żywność i wódkę. Znajduję, co trzeba i wracam. Z miejsca zostaję wyznaczony do zwiadu pułkowego. Wyruszam do mp. pułku, po czym udaję się na odpoczynek już ze zwiadem. To, że odejście na odpoczynek miało być odwrotem, okazuje się nieprawdą, lecz że front blisko, to prawda bezsprzeczna.

на отдых уже с разведкой. То, что уход на отдых должен быть отступлением, оказывается неправдой, но то, что фронт близко, бесспорная правда. Мы размещаемся на ночлег недалеко от штаба батальона. Теперь всегда я буду находиться у штаба батальона, так как взвод разведки всегда находится у штаба. Чаще я буду видеть Семена, он говорит порою что-то новое, а если это будет возможно, перейду на другую сторону. С ребятами я завел знакомство.

19 VIII, суббота. В 5 часов меня разбудили в караул. Я встаю, иду в караул и стою 40 минут, потом иду в город за пищей. Нахожу сливочное масло, свиное сало, лапшу и разные напитки. Мы сносим, едим, а я ложусь на отдых; встаю, снова ем, иду в караул, стою 45 минут. В это время из лагеря, расположенного в 50 м от нас, гонят жителей Варшавы для погрузки в вагоны. Их отправят в Германию на принудительные работы. Эти люди ни в чем не виновны. Они от страха перед смертью с белыми флагами приходили толпой в лагерь, не зная, что их ждет. А скольких многих мирных граждан убили в подвалах или на улице! Везде лежат не убранные трупы, которые уже разлагаются и вызывают жуткое зловоние. Впрочем, день прошел спокойно и по-прежнему.

20 VIII, воскресенье. Мы поднимаемся по тревоге в 2 часа ночи. Собираем манатки и идем на сбор. Говорят, что мы пойдем на станцию, погрузимся и уедем. Оказывается, однако, что это сплетни. Идем в наступление. Продвигаемся сперва без потерь, затем попадаем под огонь. Ранен командир 1 взвода 1 роты нашего батальона. Оказывается, что нашей задачей было освободить немцев, окруженных поляками. Это задача была выполнена. В 9 часов меня назначают в штаб связным, вместе со мной назначили связным одного стрелка из того же, что и я, села. В штабе ничего интересного не произошло, только раз послали меня в штаб батальона, кроме того, день прошел тихо и спокойно.

21 VIII, понедельник. Я встаю в 8 часов, моюсь, ем уже приготовленный завтрак. Теперь у нас пищи достаточно. Водка, свиное сало, сливочное масло, яйца и другая пища. Приходит смена связных. Я возвращаюсь в лагерь в 9 часов, где мы стояли на отдыхе 13 августа. Наш батальон вернулся 20 августа вечером. Впрочем, день прошел спокойно и тихо.

22 VIII, вторник. Я встаю в 7.30, моюсь, завтракаю и отправляюсь, чтобы добыть пищу и белье, которое у меня сильно запачканное. Мы идем вместе с товарищем, который из той же самой деревни, где мы дружили. Мы находим все, что надо, и возвращаемся на место отдыха. Готовим обед. После обеда я узнаю, что сводная рота 16 батальона почти совсем погибла. Остались немногие, а здоровых едва несколько человек. Это случилось следующим образом: рота заняла первый и второй этаж у одного здания. Солдаты разошлись по всему дому в поисках драгоценностей, пищи и водки. Поляки же, которые находились в подвалах

Lokujemy się na nocleg niedaleko od sztabu baonu. Obecnie będę zawsze znajdował się przy sztabie baonu, gdyż pluton zwiadu zawsze znajduje się przy sztabie. Będę częściej widywał Siemiona, co mówi czasem coś nowego, a jeżeli będzie możliwe, przejdę na drugą stronę. Z chłopcami zawarłem znajomość.

19 VIII 44, piątek. O [godz.] 5 zbudzono mnie na wartę. Wstaję, idę na wartę i stoję 40 min[ut], potem idę do miasta po żywność. Znajduję masło, słoninę, makaron i różne napoje. Znosimy, jemy, a ja kładę się na odpoczynek; wstaję, znów jem, idę na wartę, stoję 45 min[ut]. W tym czasie z obozu, położonego 50 m od nas, pędzą mieszkańców Warszawy w celu załadowania do wagonów. Oni będą wyprawieni do Niemiec na ciężkie roboty. To są ludzie nic nie winni. Oni ze strachu przed śmiercią z białymi flagami chodzili tłumnie do obozów, nie wiedząc, co ich czeka. A jak wielu spokojnych obywateli zabito w piwnicach lub na ulicy! Wszędzie leżą nie uprzągnięte trupy, co już się rozkładają i powodują straszliwy fetor. Poza tym dzień przeszedł spokojnie i bez zmian.

20 VIII 44, sobota. Wstajemy na alarm o [godz.] 2 w nocy. Zbieramy manatki i idziemy na zbiórkę. Jest mowa, że mamy iść na stację, załadować się i odjechać. Okazuje się jednak, że to plotka. Idziemy do natarcia. Posuwamy się początkowo bez strat, następnie trafiamy na ogień. Ranny d[owód]ca 1 plut[onu] 1 komp[anii] naszego baonu. Okazuje się, że naszym zadaniem było uwolnienie Niemców, okrążonych przez Polaków. To zadanie zostało wypełnione. O [godz.] 9 zostaję wyznaczony do sztabu jako goniec, razem ze mną wyznaczono gońca – jednego strzelca z tej samej, co ja, wioski. W sztabie nic ciekawego nie zaszło, tylko raz posłano mnie do sztabu baonu. Poza tym dzień minął głucho i spokojnie.

21 VIII 44, niedziela. Wstaję o godz. 8, myję się, jem już przygotowane śniadanie. Obecnie mamy dość żywności. Jest wódka, słonina, masło, jaja i inna żywność. Przychodzi zmiana gońców. Wracam do obozu o [godz.] 9, gdzie staliśmy na odpoczynku w dniu 13 VIII. Nasz baon wrócił 20 VIII wieczorem. Poza tym dzień minął spokojnie i cicho.

22 VIII 44, poniedziałek. Wstaję o godz. 7.30, myję się, jem śniadanie i udaję się, aby zdobyć żywność i bieliznę, którą mam mocno zabrudzoną. Idziemy razem z kolegą, który jest z tej samej wsi, gdzie przyjaźniliśmy się. Znajdujemy wszystko, co potrzeba, i wracamy na miejsce odpoczynku. Szykujemy obiad. Po obiedzie dowiaduję się, że zbiorowa kompania 16 baonu całkiem niemal wyginęła. Pozostali nieliczni, a zdrowych zaledwie kilku ludzi. Stało się to w następujący sposób: kompania zajęła parter i piętro pewnego budynku. Żołnierze porozłazili się po całym domu, szukając kosztowności, żywności i wódki. Zaś Polacy, co znajdowali się

и на верхних этажах, открыли огонь из автоматов и закидали гранатами и зажигающими бутылками, так что уничтожили всю роту.

За что погибли эти солдаты, для кого, в чью пользу? Трудно понять, за что выгоняют на верную смерть сотни молодых людей, которые хотят жить и еще раз жить! Таким образом погибли и гибнут сотни, тысячи, а даже десятки тысяч русских в пользу немцев, которые в течение трех лет ничего не сделали для русской нации, кроме зла. Они уничтожили сотни тысяч русских людей, заморили голодом в лагерях пленных; людей, которых обманула немецкая пропаганда.

Вербовали на работы в Германию парней и девушек, обещая жизнь в хороших условиях, полную благополучия и достатка, а что получили в действительности эти люди? Голод и работу сверх сил. Надо направить оружие против тех варваров XX века, которые не выносят всех и не уважают никакой другой нации, кроме своей!

Вечером моюсь, меняю белье, ужинаю и ложусь в 10.30.

23 VIII, среда. Встаю в 8 часов, моюсь, завтракаю. Я услышал новость, что сегодня мы должны отойти на передовую позицию. В 5 часов после обеда капитан роты зачитал доклад на тему международной ситуации. Ничего особенного не сказал. В 9 часов повели нас на передовые позиции. Расстояние довольно большое – 7 км. Мы шли около двух часов. Остаток ночи мы провели во дворе наполовину разрушенного дома.

24 VIII, четверг. Встаю довольно поздно, так как ночь прошла на марше. Сразу мы поднимаемся на верхние этажи, чтобы обстреливать здания и поляков, которые пробегают на расстоянии 200 м через улицу. Мы имеем двоих, легко раненных в лицо, один из них из моего села. Я слышал еще, что был ранен мой товарищ, с которым я в Чушниках был на одном посту. Ранили его в ногу и уже отослали в больницу. Вечером идем в штаб батальона, который мы должны охранять. Мы шли довольно долго, так как были вынуждены обходить железнодорожный путь, находящийся под обстрелом. Мы дошли благополучно. Размещаемся на ночлег в грузовом вагоне. Охраняем штаб батальона, тихо и мирно, и к тому же безопасно. Правда, изредка ночью обстреливали дом, стоящий рядом, в котором находятся немцы.

В 8.30 меня назначили, чтобы донести пароль на передовые позиции. Идет 5 человек. Дорога довольно опасная, так как из каждого окна ждет смерть. Мы прошли благополучно, ниоткуда не стреляли. На передовых позициях поляки действуют очень хитро, сумели закидать гранатами даже двор. Результат – двое легко раненых. Слышатся вести, что если не сегодня, то завтра мы должны поехать в Аугустовскую [?] пушу, где, как говорят, собрались все польские повстанцы из Варшавы и других городов. Они, наверное, хотят в районе Аугустова [?] соединиться с советскими войсками. И говорят еще, что поляки там провели

w piwnicach i [na] górnych piętrach, otworzyli ogień z pm-ów i obrzucili granatami i butelkami zapalającymi, tak że zniszczono całą kompanię.

Za co ginęli ci żołnierze, dla kogo, dla czyjej korzyści? Trudno pojąć, za co się wypędza na pewną śmierć setki żołnierzy chcących żyć i jeszcze raz żyć! Takim sposobem ginęły i giną setki, tysiące, a nawet dziesiątki tysięcy Rosjan dla korzyści Niemców, którzy w ciągu trzech lat niczego nie zrobili dla narodu rosyjskiego, prócz zła. Oni zniszczyli setki tysięcy rosyjskiego ludu, zamorzyli w obozach jeńców; ludu, co był oszukany przez niem[iecką] propagandę.

Werbowano na roboty do Niemiec chłopców i dziewczęta, obiecując życie na dobrych warunkach, pełne zadowolenia i dostatku, a w rzeczywistości co otrzymali ci ludzie? Głód i pracę ponad siły. Trzeba skierować broń przeciwko tym barbarzyńcom XX wieku, którzy nie cierpią wszystkich i nie szanują żadnego innego narodu, prócz swojego!

Wieczorem myję się, jem kolację, zmieniam bieliznę i kładę się o 10.30.

23 VIII 44, wtorek. Wstaję o [godz.] 8, myję się, jem śniadanie. Usłyszałem nowinę, że dziś mamy odejść na czołowe stanowisko. O [godz.] 5 po południu kapitan komp[anii] wygłosił referat na temat sytuacji międzynarodowej. Nic szczególnego nie powiedział. O [godz.] 9 [po]prowadzono nas na czołowe stanowisko. Odległość dość duża – 7 km. Szliśmy około dwóch godzin. Resztę nocy spędziliśmy na podwórku na w pół rozwalonego domu.

24 VIII 44, środa. Wstaję dosyć późno, gdyż noc przeszła w marszu. Z miejsca idziemy na górne piętra, by ostrzeliwać budynki i Polaków, którzy przebiegają w odległości 200 m przez ulicę. Mamy dwóch lekko rannych w twarz, jeden z nich jest z mojej wioski. Słyszałem jeszcze, że został ranny mój kolega, z którym w Czusznikach byłem na jednej placówce. Rannono go w nogę i już odesłano do szpitala. Wieczorem idziemy do sztabu baonu, który mamy ochraniać. Szliśmy dość długo, gdyż musieliśmy obchodzić tor kolejowy znajdujący się pod ostrzałem. Doszliśmy szczęśliwie. Lokujemy się na nocleg w wagonie towarowym. Strzeżemy sztabu baonu, cicho i spokojnie, i do tego bezpiecznie. Co prawda z rzadka w nocy jest ostrzeliwany dom stojący obok, w którym znajdują się Niemcy.

O 8.30 zostają wyznaczony, by zanieść hasło do czołowych stanowisk. Idzie pięciu ludzi. Droga dość niebezpieczna, gdyż z każdego okna czyha śmierć. Przeszliśmy szczęśliwie, znikąd nie strzelano. Na czołowych pozycjach Polacy działają b[ardzo] sprytnie, zdołali obrzucić granatami nawet podwórko. Rezultat – dwóch lekko rannych. Słyszysz się wieści, że nie dziś, to jutro mamy pojechać do Puszczy Augustowskiej [?], gdzie, jak mówią, zebrali się wszyscy polscy powstańcy z Warszawy i innych miast. Oni z pewnością chcą w rej[onie] Augustowa [?] połączyć się z wojskami

несколько сражений, а когда отступают назад, то каким-то способом отравляют воду и пищу, а дороги минируют. Говорят, что там отряды действуют под командованием Ванды Василевской [!].

25 VIII, пятница. Сегодня утром слышно было очень сильную орудийную канонаду по направлению на северо-восток и восток. Наверное, фронт уже близко. Все время говорят, что мы должны отойти отсюда, но не двигаемся. Может быть, это просто болтовня. Впрочем, день прошел спокойно.

26 VIII, суббота. Я встаю из постели, сделанной из бумаги. Я промерз до костей, несмотря на то, что спал в вагоне. Ночи теперь гораздо прохладнее, чем в первые дни нашего пребывания в Варшаве, несмотря на то, что в это время вовсе не было дождя. Постоянно погода и тепло. Уже чувствуется осень в воздухе, и некоторые листья желтеют. Созрели яблоки, груши и помидоры, которые здесь в неограниченном количестве. Порою дует прохладный ветер, которого до сих пор мы не ощущали. Видно, скоро наступят холода. Вечером меня назначили, чтобы донести пароль для 2-й и 3-й роты, но в последний момент это отменили. Ночью несколько ребят пошли за легковым автомобилем, но не взяли, так как поляки повредили его. Вернулись все, не будучи под обстрелом. В 8 часов меня назначили связным в полковой штаб. Сегодня наш полк должен отойти. На смену уже пришли немцы. Говорят, что мы отходим 28–30 км в лес на боевые действия. В 10 часов все батальоны и полковой штаб уезжают.

27 VIII, воскресенье. Я встаю в 6 часов. Сегодня я связной и должен быть у полка, но нет никакого приказа. Я в гадком настроении. Весь день я никуда не двигался. Смена в 7 часов, а в 10 часов я ложусь спать.

28 VIII, понедельник. Я встаю в 7 часов утра. В 8 часов сбор, ведут нас в сад, где уже собран весь полк. Командир полка призывает почтить память погибших солдат и командиров, после чего объясняет нашу задачу. Сегодня мы приступаем к новой задаче. Мы двигаемся 20 км в лес для борьбы с партизанами. Партизаны – наполовину поляки, а наполовину русские. Русские почти исключительно десантники. В 9 часов мы трогаемся. На место мы добираемся в 4 часа. На ночлег мы размещаемся в имении крепостника. Крепостник сбежал. Казаки, которые стояли у него раньше нас, забрали коров, лошадей, овец, за исключением двух лошадей и двух коров. Самого владельца избили за то, что не хотел платить заработков своим рабочим. Спать мы ложимся в саду рядом с домом. Караул у нас из двух постов. После прихода на место мы совершаем вылазку^г в деревню на расстоянии 15 км. В деревне никого не было.

29 VIII, вторник. Мы встаем довольно рано и размещаемся вокруг. Я отправляюсь за помидорами. Завтракаем. Вечером 4-й взвод разведки и 3-я рота совершили разведку. Я не ходил, остался на дежур-

sowieckimi. Mówi się jeszcze, że Polacy tam stoczyli kilka bitew, a gdy się cofają, to w jakiś sposób zatruwają wodę i żywność, a drogi podminkują. Mówi się, że tam oddziały działają pod dowództwem Wandy Wasilewskiej [!].

25 VIII 44, czwartek. Dziś rano słyhać było b[ardzo] silną kanonadę armatnią w kier[unku] na półn[ocny] zachód i wschód. Z pewnością front już blisko. Wciąż mówi się, że powinniśmy już odejść stąd, lecz nie ruszamy. Być może to po prostu gadanina. Poza tym dzień minął spokojnie.

26 VIII 44, piątek. Wstaję z posłania zrobionego z papieru. Przemarzałem do kości, pomimo że spałem w wagonie. Noce teraz są o wiele chłodniejsze niż w pierwszych dniach naszego pobytu w Warszawie, pomimo że w tym czasie nie było wcale deszczu. Wciąż pogoda i ciepło. Już czuje się jesień w powietrzu i niektóre liście żółkną. Dojrzały jabłka, gruszki i pomidory, które tu są w ilości nieograniczonej. Czasem wieje chłodniejszy wiatr, jakiego dotąd nie czuło się. Widocznie szybko nastąpią chłody. Wieczorem zostaję wyznaczony, aby zanieść hasło dla 2 i 3 kompanii, lecz w ostatniej chwili zostaje to cofnięte. W nocy kilku chłopców poszło po samochód osobowy, lecz go nie zabrali, gdyż został uszkodzony przez Polaków. Wrócili wszyscy, nie będąc pod ostrzałem. O [godz.] 8 zostaję wyznaczony na gońca do sztabu pułkowego. Dziś nasz pułk powinien odejść. Na zmianę już przyszli Niemcy. Mówi się, że odchodzimy 28–30 km do lasu na akcję. O [godz.] 10 wszystkie baony i sztab pułkowy odjeżdżają.

27 VIII 44, sobota. Wstaję o [godz.] 6. Dziś jestem gońcem i powinienem być przy pułku, lecz nie ma żadnego rozkazu. Jestem w paskudnym nastroju. Przez cały dzień nigdzie się nie ruszałem. Zmiana o [godz.] 7, a o 10 kładę się spać.

28 VIII 44, niedziela. Wstaję o [godz.] 7 rano. O 8 zbiórka, prowadzą nas do ogrodu, gdzie jest już zebrany cały pułk. D[owód]ca pułku wzywa do uczczenia pamięci poległych żołnierzy i d[owód]ców, po czym wyjaśnia nasze zadanie. Od dziś przystępujemy do nowego zadania. Ruszamy [do oddalonego] o 20 km lasu, do walki z partyzantami. Partyzanci – w połowie Polacy, a w połowie Rosjanie. Rosjanie prawie wyłącznie desanciarze. O [godz.] 9 wyruszamy, docieramy na miejsce o [godz.] 4. Na nocleg lokujemy się w majątku obszarnika. Obszarnik uciekł. Kozacy, którzy stali przed nami u niego, pozabierali krowy, konie, owce, za wyjątkiem dwóch koni i dwóch krów. Samego właściciela pobili za to, że nie chciał płacić zarobków swoim najemnikom. Spać kładziemy się w sadzie obok domu. Wartę mamy z dwóch posterunków. Po przyjsciu na miejsce robimy wypad^d do wioski w odległości 15 km. W wiosce nikogo nie było.

29 VIII 44, poniedziałek. Wstajemy dość wcześnie i rozlokowujemy się naokoło. Ja wyruszam na pomidory. Jemy śniadanie. Wieczorem 4 pluton

стве в штабе батальона. Ребята вернулись довольно поздно, говорят, что никого не видели. Едва вернулись, сразу пошел сильный дождь. Первый раз такой дождь за все время нашего пребывания в Варшаве. Мы ложимся спать на веранде усадьбы, и караул несет один пост.

30 VIII, среда. Подъем в 6 часов утра. Сегодня мы отправляемся. После отхода на 2 км мы идем в разведку. Едет с нами капитан. По пути мы встречаем солдат РОНА. Они утверждают, что наши ранили двоих из их солдат, приняв их за партизан. Оба ранены в лицо. Один тяжело, второй легко. Мы двигаемся дальше. Впереди деревня, наш капитан на автомобиле уже там; когда мы трогаемся дальше, попадаем под обстрел. Посередине дороги лежит убитый солдат РОНА, раненный в голову. Сапоги и брюки сняты. Дальше мы встречаем еще убитых поляков. Они в гражданской одежде. Мы останавливаемся в конце деревни, около леса, находящегося на расстоянии 600–700 м. В лесу мы замечаем многих партизан. Мы не стреляем, потому что слишком далеко оторвались от своих. Мы не имеем тяжелого оружия и могли бы понести потери. Мы отступаем к своим. После соединения двигаемся в деревню. Артиллерия обстреливает край леса, где появились партизаны. В селе мы берем свиней, запасаемся пищей, так как дорога ведет через лес 40 км, и нет ни одной деревни. Ночью поблизости деревни была партизанская разведка. Населения в деревне немного. Почти все мужчины сбежали.

1 IX, четверг. В 7 ч. сбор. Мы идем в наступление на деревню, находящуюся в 1 км от места нашей стоянки. Партизаны стреляют в нас довольно метко. Снаряды падают подряд. Нельзя высунуть голову из-за насыпи. Мы пробыли на позиции 3 часа, а затем ползком вышли из зоны обстрела. Сугубо меткий огонь был направлен на табор и артиллерию, которые находились на расстоянии 500 м за нами. В результате один тяжело раненый и один легко. Обоих отвели назад. На ночлег мы остаемся в той же деревне. Население убегает, мужчин почти нет.

2 IX, пятница. Сегодня никуда мы не собираемся. Капитан поехал в штаб полка на совещание. Наверное, стянут пушки 122 мм. Вчера свезли боеприпасы. Я слышал, что здесь 14 000 партизан и что у них два танка. Сегодня до сих пор тишина. Нигде не слышно выстрелов. В этой деревне много жителей Варшавы. Все мужчины из Варшавы пошли в лес. Пошли также местные. Остались одни дети и женщины.

На этом дневник обрывается, поскольку автор погиб во время нашей вылазки со 2 на 3 сентября в населенном пункте Трускав².

На внутренней обложке общей тетради приписка рукой Вашенки: «Поляки восстали в неподходящее время, не совсем организованные и не втянули в бой за свободу своей страны деревенского народа и ра-

zwiadu i 3 kompania zrobiły wywiad. Ja nie chodziłem, pozostałem na dyżurze w sztabie baonu. Chłopcy wrócili dość późno. Mówią, że nikogo nie widzieli. Ledwie wrócili, z miejsca zaczął padać duży deszcz. Pierwszy raz taki deszcz za cały czas naszego pobytu w Warszawie. Kładziemy się spać na werandzie dworu i wartę pełni jeden posterunek.

30 VIII 44, wtorek. Pobudka o [godz.] 6 rano. Dziś wyruszamy. Po odejściu 2 km idziemy na zwiad. Jedzie z nami kapitan. Po drodze spotykamy żołnierzy RONA. Twierdzą oni, że nasi ranili 2 z ich żołnierzy, biorąc ich za partyzantów. Obydwaj ranni w twarz. Jeden ciężko, drugi lekko. Posuwamy się dalej. Z przodu wieś, nasz kapitan już jest tam autem. Gdy ciągniemy dalej, dostajemy się pod ostrzał. Na środku drogi leży zabity żołnierz RONA, trafiony w głowę. Buty i spodnie ma zdjęte. Dalej spotykamy jeszcze zabitych Polaków. Są oni w cywilnych ubraniach. Zatrzymujemy się w końcu wioski, koło lasu, znajdującego się w odległości 600–700 m. W lesie zauważamy wielu partyzantów. My nie strzelamy z uwagi [na to], że odsunęliśmy się zbyt daleko od swoich. Nie mamy ciężkiej broni i mogliśmy ponieść straty. Cofamy się do swoich. Po połączeniu się ruszamy na wioskę. Artyleria ostrzeliwuje linię lasu, gdzie ukazali się partyzanci. W wiosce zabieramy świnie, robimy zapasy żywności, gdyż droga wypada przez las 40 km, a nie ma ani jednej wioski. W nocy w pobliżu wsi był zwiad partyzancki. Ludności we wsi niewiele. Prawie wszyscy mężczyźni uciekli.

1 IX 44, środa. O [godz.] 7 zbiórka. Idziemy do natarcia na wieś, znajdującą się o 1 km od naszego mp. Partyzanci strzelają do nas dość celnie. Pociski padają rzędem. Nie można wychylić głowy spoza nasypu. Przebyliśmy na stanowisku ze trzy godziny, a następnie pełzając wyszliśmy poza strefę ognia. Szczególnie celny ogień był skierowany na tabor i artylerię, które znajdowały się 500 m za nami. W rezultacie jeden ciężko ranny i jeden lekko. Obu odstawiono do tyłu. Na nocleg pozostajemy w tejże wiosce. Ludność ucieka, mężczyzn prawie nie ma.

2 IX 44, czwartek. Dziś nigdzie się nie wybieramy. Kapitan pojechał do sztabu pułku na odprawę. Z pewnością ściągnął armaty 122 mm. Wczoraj zwieziono amunicję. Słyszałem, że tutaj jest 14 tys. partyzantów i że mają dwa czołgi. Dziś dotychczas cisza, nigdzie nie słychać strzałów. W tej wiosce jest wielu mieszkańców Warszawy. Wszyscy mężczyźni z Warszawy poszli w las. Poszli również miejscowi. Pozostały jedynie dzieci i kobiety.

Na tym pamiętnik się urywa, gdyż autor poległ podczas naszego wypadu z dn. 2 na 3 września w miejscowości Truskaw³.

бочих. Восстали, когда советские войска были далеко, а немцы сильно еще держались на своих позициях. Поэтому тоже возможно, что они проиграют свое восстание».

Перевод на польский язык совершил капрал с цензом, Ян РОМЕЙКО.

[...]

ЦВА, II.32.75, л. 56–62.

Копия на польском языке, машинопись.

С небольшими отличиями опубликовано в: J. Krzyczkowski „Szymon”, *Konspiracja i powstanie w Kampinosie 1944*, Warszawa 1961, s. 374–383; *Dziennik Iwana Waszenki (oprac. S. Płoski [w:] „Dzieje Najnowsze” 1947, t. 1, z. 2, s. 326–335.*

Примечания

- ^a Было: *Иваном*.
- ^b Было: *раненого*.
- ^b Так в тексте.
- ^г Было: *разведку*.

¹ Это дневник солдата сводного полка бригады РОНА. Принимая за основу вариант документа, хранящийся в Центральном военном архиве, везде приводится фамилия Вашенко, а не Вашевко, как у Кшичковского, псевдоним «Шимон». О найденном после боя в районе Трускава дневнике упоминают в своем рапорте капитан «Шимон» и поручик «Долина» в интервью, данном проф. Янушу Заводному. К сожалению, не удалось найти русский оригинал; ср.: J. Stępień, *Relacja o działaniach powstańczych VIII Rejonu powiatu warszawskiego Armii Krajowej w sierpniu – wrześniu 1944 r.*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Instytutu Pamięci Narodowej” 1997, t. XXVII; J. K. Zawodny, *Uczestnicy i świadkowie Powstania Warszawskiego. Wywiady*, Warszawa 2004, s. 242.

² В ночь со 2 на 3 сентября 1944 отряд поручика «Долины» атаковал Трускав, где застал врасплох два батальона сводного полка бригады РОНА. В ходе боев полк РОНА потерял, предположительно, ок. 100 человек убитыми и ок. 100 ранеными. Солдаты АК захватили 1 орудие 75 мм, 2 станковых пулемета, 23 ручных пулемета, 16 автоматов, 2 тяжелых миномета (кал. 82 мм?), 48 винтовок вместе с 10 тыс. шт. боеприпасов, 11 лошадей, 4 телеги с продовольствием и обмундированием, полевую радиостанцию.

Na wewnętrznej okładce notatnika znajduje się jeszcze sąd o powstaniu polskim, który brzmi, jak następuje: „Polacy powstali w nieodpowiednim czasie, niezupełnie zorganizowani i nie wciągnawszy do walki o wolność swego kraju ludu wiejskiego i robotników. Powstali, gdy wojska rosyjskie były daleko, a Niemcy mocno jeszcze trzymali się na swych pozycjach. Dlatego też możliwe, że oni przegrają swe powstanie”.

Przetłumaczył z rosyjskiego kapral z cenz[usem] Jan Romeyko.

[...]

CAW, II.32.75, k. 56–62.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Opublikowano z niewielkimi różnicami w: J. Krzyczkowski „Szymon”, Konspiracja i powstanie w Kampinosie 1944, Warszawa 1961, s. 374–383; Dziennik Iwana Waszenki (oprac. S. Płoski) [w:] „Dzieje Najnowsze” 1947, t. 1, z. 2, s. 326–335.

Przypisy

- ^a Było: *Iwanem*.
- ^b Było: *rannego*.
- ^c Tak w tekście.
- ^d Było: *wywiad*.

¹ Jest to dziennik żołnierza pułku zbiorczego/kombinowanego brygady RONA. O odnalezionym po walce w rejonie Truskawia dzienniku wspomina w swoim raporcie kpt. J. Krzyczkowski „Szymon” oraz por. A. Pilch „Dolina” w wywiadzie udzielonym prof. Januszowi Zawodnemu. Niestety nie udało się odnaleźć oryginału rosyjskiego (por. J. Stępień, *Relacja o działaniach powstańczych VIII Rejonu powiatu warszawskiego Armii Krajowej w sierpniu – wrześniu 1944 r.*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Instytutu Pamięci Narodowej” 1994, t. XXVII; J. K. Zawodny, *Uczestnicy i świadkowie Powstania Warszawskiego. Wywiady*, Warszawa 2004, s. 242). Przyjmując za podstawę wersję dokumentu przechowywanego w CAW, konsekwentnie podaje się wersję nazwiska Waszenko, a nie Waszewko, jak ją stosuje J. Krzyczkowski, ps. „Szymon”.

² Powinno być: poniedziałek. W dalszej części dokumentu nazwy dni tygodnia także są przesunięte o jeden dzień.

³ W nocy z 2 na 3 września 1944 oddział por. A. Pilcha „Doliny” zaatakował Truskaw i zaskoczył tam dwa bataliony pułku zbiorczego brygady RONA. W trakcie walk pułk RONA utracił prawdopodobnie ok. 100 zabitych i 100 rannych. Żołnierze AK zdobyli 1 działo 75 mm, 2 ckm, 23 rkm, 16 pm, 2 ciężkie moździerz (kal. 82 mm?), 48 kb wraz z 10 tys. szt. amunicji, 11 koni, 4 wozy z żywnością i umundurowaniem, radiostację polową.

3

**[Декабрь 1944], б.м.в. Итоговый отчёт губернатора
Варшавского округа Л. Фишера генерал-губернатору
рейхсминистру д-ру Франку**

Секретно!

Варшавское восстание 1944 г.¹

Референт: д-р Фридрих ГОЛЛЕРТ,
Начальник Управления Варшавского округа

Вступление

Среди значительных событий нашего времени всё большее внимание привлекают военные действия на различных фронтах борьбы за судьбы Европы. На их фоне бледнеют все остальные небольшие события, они воспринимаются нами как часть происходящего.

Исключением является событие, которое с начала августа 1944 г. на протяжении нескольких месяцев снова и снова упоминается в донесениях вермахта, и за которым с напряженным вниманием следят миллионы людей: восстание польского движения Сопротивления в Варшаве.

Несмотря на то, что здесь – с территориальной точки зрения – речь идёт о территории одного государства, это событие привлекает огромное внимание не только немецкого народа, но и всей мировой общественности, как об этом свидетельствуют сообщения прессы всего мира.

Это вполне понятно, так как в случае с Варшавским восстанием речь идёт не столько о событии местного значения, сколько о событии, имеющем политическое значение, которое оказывает значительное влияние далеко за пределами Варшавы, на общую военную ситуацию на Восточном фронте и одновременно на дальнейший ход войны.

Поэтому итоговый отчёт об этом восстании, вероятно, вызовет всеобщий интерес. В данном отчёте, который основан на личных впечатлениях, представлены предыстория восстания, его ход и его подавление. Одновременно он представит некоторые политические выводы, которые были сделаны во время восстания и которые, возможно, будут иметь значение для принятия политических решений в отношении Польши в будущем.

Предыстория восстания

Описание Варшавского восстания необходимо начать с ответа на вопрос, как это восстание вообще могло произойти.

В последнее время данный вопрос постоянно поднимается, при-

3

[Grudzień 1944], b.m.w. Sprawozdanie gubernatora dystryktu warszawskiego Ludwiga Fischera dla generalnego gubernatora Hansa Franka

Tajne!

Powstanie Warszawskie 1944 r.¹

Referent: dr Friedrich GOLLERT
Naczelnik Urzędu Dystryktu Warszawskiego

Wprowadzenie

Wśród ważnych wydarzeń naszych czasów największą uwagę przykuwają walki o los Europy na licznych frontach. W porównaniu z nimi błędna inne, mniej ważne, które odbieramy jako coś nieistotnego.

Wyjątek stanowi wydarzenie, które od początku sierpnia 1944 r. przez kilka miesięcy stale pojawiało się w meldunkach Wehrmachtu i które było z uwagą śledzone przez miliony ludzi na całym świecie: powstanie wywołane przez polski ruch oporu w Warszawie.

Mimo że – biorąc pod uwagę terytorium – chodzi o jedno państwo, wydarzenie to przyciąga uwagę nie tylko narodu niemieckiego, ale całej światowej społeczności, jak świadczą o tym doniesienia prasy.

Jest to zupełnie zrozumiałe, ponieważ w przypadku Powstania Warszawskiego chodzi nie tylko o wydarzenie lokalne, ale o sprawę mającą znaczenie polityczne, sięgające daleko poza granice Warszawy i wpływ na ogólną sytuację na froncie wschodnim, a przez to na dalszy przebieg wojny.

Dlatego też sprawozdanie podsumowujące to wydarzenie z pewnością wzbudzi powszechne zainteresowanie. W sprawozdaniu tym, opartym zresztą na osobistych przeżyciach, pokazana jest geneza powstania, jego przebieg i upadek. Jednocześnie przedstawione tu zostały polityczne wnioski, jakie wyciągnięto w czasie powstania. Okażą się one, być może, istotne przy podejmowaniu w przyszłości politycznych decyzji dotyczących Polski.

Wydarzenia poprzedzające powstanie

Omówienie Powstania Warszawskiego należy zacząć od odpowiedzi na pytanie, jak mogło w ogóle do niego dojść.

чём одновременно иногда звучит и упрёк в том, что для компетентных органов Варшавы, а именно Управления по вопросам гражданского населения (Zivilverwaltung), полиции и СД это восстание оказалось полной неожиданностью, в то время как они, наоборот, должны были его предвидеть и принять соответствующие меры.

Любой знающий обстоятельства данного события человек понимает, что эти упрёки беспочвенны, что Варшавское восстание произошло не вследствие упущений германских должностных лиц, а явилось логическим результатом развития процесса в течение многих лет, причём начало этого восстания и его безусловная необходимость имели место в одно время, которое политическим руководителям движения Сопротивления – с их точки зрения – должно было казаться наиболее благоприятным.

Для того чтобы подтвердить правильность данного утверждения, необходимо вернуться к тому, как развивались события, начиная с 1939 г.

После окончания Польской кампании в сентябре 1939 г. польская армия потерпела поражение и была уничтожена. Вступление немецких войск в Варшаву 1 октября 1939 г. и парад 4 октября 1939 г. на Аллеях Уяздовских, впоследствии Зигесштрассе Варшавы, продемонстрировало всему миру полный распад польского государства. Но это военное поражение не могло скрыть то, что политическая проблема территории в районе Вислы ещё ждёт своего разрешения.

Кто знаком с польской историей, тот уж точно знает, что поляки – во всяком случае, польские патриоты – после поражения постоянно стремились сделать всё для возрождения своего государства. А Варшава как раз является прекрасным примером, потому что в прошлом столетии именно из этого города осуществлялось руководство почти всеми заговорами поляков против русского господства. При наличии такого менталитета активной части польского народа было само собой разумеющимся, что и после поражения 1939 г. польские националисты ещё не считали свою судьбу решённой окончательно и бесповоротно, они с утра до ночи мечтали о том, чтобы повернуть колесо истории.

Для реализации данной цели в Варшаве снова имелась благоприятная почва. Ещё до этой войны Варшава стала оплотом польских патриотических сил, городом, в котором были представлены все те основные слои интеллигенции, которые хотели бороться против Рейха. К тому же после окончания Польской кампании из вновь образованных немецких восточных областей, прежде всего из Вартагау (Warthegau) и округа Данциг – Восточная Пруссия, были эвакуированы десятки тысяч поляков, в первую очередь представители интеллигенции, которые внушали опасения с политической точки зрения. Этот игравший руководящую роль слой образованных поляков был в то время – по понятным национал-политическим причинам – выселен с территории Рейха в генерал-губернаторство. Затем последовало снова переселение в Варшаву,

Ostatnio problem ten jest stale podnoszony, przy czym pojawiają się zarzuty, że powstanie było zupełnym zaskoczeniem dla odpowiedzialnych [za porządek] warszawskich instytucji, a mianowicie urzędów administracji cywilnej (Zivilverwaltung), policji i SD, podczas gdy to właśnie one powinny były przewidzieć je i zastosować odpowiednie środki.

Ktokolwiek jednak zna okoliczności, rozumie bezpodstawność zarzutów i wie, że do wybuchu Powstania Warszawskiego doszło nie wskutek nieuwagi odpowiedzialnych za to z urzędu Niemców, a było logiczną konsekwencją kilkuletniego rozwoju sytuacji. Ponadto powstanie wybuchło w najbardziej sprzyjającym, według politycznych przywódców ruchu oporu, momencie.

Żeby potwierdzić słuszność tego wywodu, należy cofnąć się w czasie i przyjrzeć się rozwojowi sytuacji od 1939 r.

W wyniku kampanii wrześniowej 1939 r. Wojsko Polskie poniosło klęskę i zostało rozbite. Wejście wojska niemieckiego do Warszawy 1 października 1939 i defilada z 4 października 1939 r. w Alejach Ujazdowskich (późniejszej Sigesstrasse) zademonstrowały całemu światu pełny rozpad państwa polskiego. Ale ta militarna klęska nie mogła przysłonić faktu, że polityczny problem terytorium w rejonie Wisły czeka jeszcze na swoje rozwiązanie.

Kto zna historię Polski, doskonale wie, że Polacy – w każdym razie polscy patrioci – po klęsce zawsze uparcie dążą do odrodzenia swojego państwa. A Warszawa akurat stanowi tu doskonały przykład, ponieważ w zeszłym stuleciu właśnie to miasto dostarczało kadr kierowniczych dla wszystkich spisków Polaków przeciwko rosyjskiej władzy. Przy takiej mentalności aktywnej części narodu polskiego było samo przez się zrozumiałe, że po klęsce w 1939 roku nacjonałiści polscy nie uznali swojego losu za ostateczny i bezpowrotnie przesądzony i bezustannie myśleli o tym, jak odwrócić koło historii.

Właśnie w Warszawie istniał podatny grunt dla urzeczywistnienia tego celu. Jeszcze przed ostatnią wojną Warszawa stanowiła ostoję polskich sił patriotycznych. W mieście tym mieszkały wszystkie te kręgi inteligencji, które chciały podjąć walkę z Rzeszą. Do niego także po zakończeniu polskiej kampanii z nowoutworzonych niemieckich wschodnich rejonów, przede wszystkim z Kraju Warty (Warthegau) i okręgu Gdańsk – Prusy Wschodnie były ewakuowane dziesiątki tysięcy Polaków, w pierwszym rzędzie przedstawiciele inteligencji, niebezpiecznej z powodów politycznych. Ta odgrywająca wiodącą rolę warstwa wykształconych Polaków była wówczas – ze zrozumiałych względów politycznych – wysiedlona z terytorium Rzeszy do Generalnego Gubernatorstwa. Później następowały kolejne przesiedlenia do Warszawy, która przez kilka lat była miejscem zsyłki

которая на протяжении многих лет была в этом отношении местом для ссылки всех неугодных. Несмотря на то, что во время боевых действий в конце сентября 1939 г. Варшава была сильно разрушена, количество жителей, таким образом, резко возросло и иногда составляло более 1,5 миллиона человек, среди которых к тому же ещё насчитывалось около 500 000 евреев, которые фанатично ненавидели всё немецкое.

Таким большим скоплением людей в бывшей метрополии Республики Польша в течение пяти лет управляло очень маленькое количество германских чиновников на руководящих постах. В этой связи следует заметить, что в период своего расцвета Управление Варшавского округа насчитывало всего лишь 55 направленных из Рейха чиновников, в дополнение к которым там работало ещё 283 человека. Силы полиции на протяжении этих пяти лет также были немногочисленны, как не трудно это себе представить. Иногда в этом городе с миллионным населением в распоряжении руководящих органов власти государства было всего лишь 240 чиновников в органах исполнительной власти, которые должны были претворять в жизнь притязания немцев на господство!

Многолетние попытки всех руководящих органов Варшавы изменить ситуацию постоянно оканчивались неудачей, так как силы полиции Рейха нужны были для реализации других целей.

Неудивительно, что данные процессы были известны идейным руководителям поляков. Это привело к тому, что уже в начале 1940 г. появились первые признаки существования польского движения Сопротивления. Но тогда благодаря решительным действиям охранной полиции и СД развитие польского движения Сопротивления удалось подавить в зародыше.

Также и в последующие годы – благодаря бдительности компетентных германских органов – это подпольное движение удавалось держать под контролем таким образом, что не имела места ни одна достойная упоминания акция. Генерал-губернаторство и вся Варшава со своим миллионным населением до конца 1942 года, без каких-либо преувеличений, была глубоким мирным тылом.

Коренное изменение ситуации произошло тогда, когда в конце 1942 г. впервые после непрерывных побед, Германия стала терпеть поражения. В этом национальное движение Сопротивления увидело признак того, что власть немцев уже не так сильна, как это было после поражения Польши в 1939 г. и как это ещё раз было продемонстрировано после быстрого завоевания Запада.

К тому времени – зима 1942–1943 гг. – количество нападений на германских представителей власти и остальных немцев стало увеличиваться. Постепенно их количество настолько возросло, что уже нельзя было говорить, что речь идёт о действиях отдельных фанатиков, проводилась систематическая работа постепенно набиравшего силу движения Сопротивления.

wszystkich niepożądanych elementów. Tak więc, pomimo wielkich zniszczeń wynikających z działań wojennych pod koniec września 1939 r., liczba mieszkańców znacznie wzrosła, okresowo przekraczając nawet półtora miliona ludzi, wśród których żyło także około 500 000 Żydów, fanatycznie nienawidzących wszystkiego, co niemieckie.

Nad tak wielką masą ludzi w byłej metropolii Rzeczypospolitej Polskiej w ciągu pięciu lat władzę sprawowała stosunkowo nieliczna kadra urzędnicza. Należy tu zauważyć, że w okresie swego największego rozwoju Urząd Dystryktu Warszawskiego liczył tylko 55 urzędników skierowanych z Rzeszy, a ponadto zatrudnionych było 283 ludzi. Siły policji przez te pięć lat były tak skromne, że aż trudno to sobie wyobrazić. Niekiedy w tym mieście z milionem ludności do dyspozycji władzy było wszystkiego 240 funkcjonariuszy władzy wykonawczej, mających wcielić w życie przepisy Niemców [gwarantujące] ich panowanie.

Wieloletnie próby władz Warszawy, by zmienić istniejący stan rzeczy, ponosiły fiasko, ponieważ siły policyjne Rzeszy potrzebne były do realizacji innych celów.

Oczywiście, ideowi przywódcy Polaków orientowali się w tej sytuacji. Już na początku 1940 r. pojawiły się pierwsze oznaki istnienia polskiego ruchu oporu. Został on jednak, dzięki zdecydowanym działaniom policji ochronnej i SD, zduszony w zarodku.

Także i przez ostatnie lata – dzięki czujności odpowiednich władz niemieckich – udawało się ten podziemny ruch utrzymać pod kontrolą na tyle, że nie dochodziło do żadnych poważniejszych akcji. Generalne Gubernatorstwo i nawet licząca milion mieszkańców Warszawa do końca 1942 r. – można to stwierdzić bez żadnej przesady – stanowiły głębokie, spokojne tyły.

Zasadnicza zmiana sytuacji nastąpiła wtedy, gdy w końcu 1942 r., po nieprzerwanych zwycięstwach Niemcy zaczęły ponosić porażki. Narodowy ruch oporu zobaczył, że władza Niemców nie jest już tak silna, jak po klęsce Polski w 1939 r. i podczas szybkiego podbicia Zachodu.

W tym czasie – zimą 1942–1943 – zaczęła wzrastać liczba napadów na niemieckich przedstawicieli władzy i innych Niemców. Stopniowo ich liczba na tyle wzrosła, że nie można było mówić wyłącznie o działaniach pojedynczych fanatyków. Była to systematyczna praca rosnącego w siłę ruchu oporu.

Tenże ruch składał się z dwóch skrajnie przeciwstawnych sobie elementów: z jednej strony byli to ludzie broniący narodowych interesów, których celem było zniesienie niemieckiego panowania i utworzenie wolnej Polski, z drugiej zaś – weszli do niego komuniści, którzy, działając

Это движение Сопротивления образовалось из абсолютно противоположных элементов: с одной стороны, это были люди, защищающие национальные интересы, целью которых было уничтожение германского господства и создание свободной Польши. С другой стороны, в него вошли коммунисты, которые – действовавшие по указке большевиков – стремились к воссоединению с Советским Союзом.

Но, несмотря на все идейные противоречия, они преследовали одну общую цель: уничтожение германского господства.

1943 год стал кульминационным в развитии этого движения Сопротивления. Но в этом же году стали проводиться и широкомаштабные систематические операции по его уничтожению.

В феврале 1943 г. удалось арестовать посланных из Лондона представителей польского национального правительства, что позволило проникнуть в далеко идущие планы движения Сопротивления. Ещё более значительный удар движению был нанесён охранной полицией и СД, когда 30 июня 1943 г. в Варшаве был арестован командующий Польской национальной армией генерал РОВЕЦКИЙ². Таким образом, движение Сопротивления было настолько отброшено назад, что его участникам пришлось отказаться от мысли организации восстания против германского господства.

Здесь необходимо заметить, что разные направления польского движения Сопротивления – в соответствии с менталитетом и разобщённостью польского народа – также подразделялись на многочисленные организации, группы и подгруппы. Но, несмотря на все различия, со временем сформировались две организации, вокруг которых объединились все эти такие разные группы: одной была «Армия Людова» (Народная армия), так называемая АЛ, представлявшая интересы коммунистов, а другой – «Армия Крайова» (Национальная армия), так называемая АК, являвшаяся выразительницей интересов национального движения Сопротивления.

Благодаря усердию охранной полиции и СД, намерения обеих этих организаций всегда были известны. Так, удалось установить имена большей части поляков, которые были членами этих организаций, и при осуществлении ответных мер, которые были необходимы после убийств германских граждан, тысячи таких фанатиков расстреливались по законам военного времени, что наносило немалый урон движению.

Кроме этого с февраля по апрель 1944 г., когда усилилась подготовительная работа польского движения Сопротивления, в Варшаве были проведены многочисленные обыски с целью обнаружения оружия и другой военной техники. Только во время одной из таких акций было захвачено 600 огнемётов и 60 000 боевых ручных гранат. Это также в значительной мере ослабило движение.

С другой стороны, движение Сопротивления получало поддержку через парашютистов, которые постоянно сбрасывались с самолётов

według wskazówek bolszewików, dążyli do zjednoczenia ze Związkiem Sowieckim.

Pomijając różnice ideologiczne, oba kierunki posiadały jeden wspólny cel: znieść niemieckie panowanie.

Rok 1943 stał się punktem kulminacyjnym w rozwoju ruchu oporu – także i w tym roku rozpoczęły się na szeroką skalę systematyczne akcje mające na celu jego zniszczenie.

W lutym 1943 r. udało się aresztować przysłanych z Londynu przedstawicieli polskiego rządu narodowego, co pozwoliło poznać szerokie plany ruchu oporu. Jeszcze większy cios zadała ruchowi oporu policja ochronna i SD, gdy 30 czerwca 1943 r. w Warszawie został aresztowany Komendant polskiej Armii Krajowej generał ROWECKI². W ten sposób ruch oporu na tyle został osłabiony, że jego członkowie porzucili myśl o zorganizowaniu powstania przeciwko niemieckiemu panowaniu.

Konieczna jest tu uwaga, że różne kierunki polskiego ruchu oporu – zgodnie z mentalnością i rozbiem polskiego – także porozdzielały się na rozliczne organizacje, grupy i podgrupy. Ale pomimo tych różnic z czasem sformowały się dwie organizacje, wokół których skupiły się wszystkie te różnorodne grupy: jedną z nich była Armia Ludowa (AL) reprezentująca interesy komunistów, drugą zaś Armia Krajowa będąca wyrazicielką interesów narodowego ruchu oporu.

Dzięki gorliwości policji ochronnej i SD plany obu tych organizacji były coraz lepiej znane. Udało się więc ustalić nazwiska większości Polaków, będących członkami tych organizacji i przy stosowaniu środków odwetowych, koniecznych po zabójstwach niemieckich obywateli, rozstrzelano na mocy prawa wojennego tysiące takich fanatyków, co przyniosło ruchowi niemałe straty.

Ponadto między lutym a kwietniem 1944 r., kiedy nasilały się przygotowania polskiego ruchu oporu, w Warszawie przeprowadzono liczne przeszukania w celu wykrycia broni i innych materiałów niezbędnych do prowadzenia walki. Tylko podczas jednej z takich akcji przechwycono 600 miotaczy ognia i 60 000 ręcznych granatów bojowych. To także w znacznej mierze osłabiło ruch.

Z drugiej strony, ruch oporu otrzymywał stale pomoc od skoczków spadochronowych, którzy skacząc z samolotów i lądując w lasach Generalnego Gubernatorstwa, w ubraniach cywilnych, docierali do ustalonych celów. Stale także dochodziło do zrzutów z samolotów zasobników zawierających angielskie pistolety maszynowe, ręczne karabiny maszynowe i inny sprzęt wojskowy, przy czym nie zawsze mieliśmy możliwość przechwycenia i skonfiskowania tych zasobników.

и, приземлившись в лесах генерал-губернаторства, в гражданской одежде добирались до намеченных целей. Также постоянно осуществлялось сбрасывание с самолётов грузов с английскими пистолет-пулемётами, ручными пулемётами и другой боевой техникой, причём не всегда было возможным все эти грузы перехватить и конфисковать в нашу пользу.

Тяжёлые военные неудачи на Востоке в начале 1944 г. снова вселили в поляков надежду на возможность активизации их деятельности. Иностранная пропаганда повсюду распространяла информацию о том, что дни Рейха сочтены, что скоро придёт свобода, и что каждый поляк должен внести свой вклад в приближение этого дня. Особенно, когда в июне и июле 1944 г. после прорыва немецкого фронта в Центральной Европе части вермахта десятками тысяч отступали на Запад, большая часть поляков была убеждена, что германский вермахт разбит и что речь идёт о месяцах, а может быть, даже неделях, до наступления окончательного поражения Рейха.

Поляки ещё больше утвердились в этом мнении, когда стало ясно, что союзникам удастся вторжение на Западе, хотя немецкая пропаганда в течение многих лет заявляла, что это невозможно. Поэтому было неудивительно, что при таком развитии событий польское движение Сопротивления считало данный момент подходящим для нанесения окончательного удара с целью уничтожения германского господства.

В течение длительного времени компетентные германские органы в Варшаве указывали на возможность таких событий. В связи с этим они постоянно требовали как можно скорее усилить исключительно слабые части полиции в Варшаве, чтобы успешно справиться с нарастающей опасностью.

Все эти попытки оказались безрезультатными, наоборот, даже в начале июля 1944 г. 22-ой и 17-й полки СС и полиции были отправлены на фронт! Это также не осталось без внимания поляков. Поэтому они хорошо знали, что силы, которые защищали Варшаву, были немногочисленны.

Кризис достиг своего апогея 23 июля 1944 г. Тогда поступило сообщение, что большевистские армии, которые уже к тому времени перешли границу генерал-губернаторства, стремительно наступают на Люблин, что открывает дорогу на Варшаву, а танки уже достигли Пулавы! На основании этого сообщения комендатура Варшавы³ отдала приказ о том, что вся женская часть вспомогательной службы вермахта, находившаяся в Варшаве, должна была в тот же день покинуть город. Этот приказ и его спешное выполнение со всеми вытекающими отсюда неприятными, похожими на бегство, последствиями вызвали в Варшаве настоящую панику.

Управления по вопросам гражданского населения демонстративно не поддержало эти меры, наоборот, оно сделало всё, чтобы прекратить панику, что ему в значительной мере удалось. Но для польских нацио-

Wskutek ciężkich klęsk, jakie ponosiliśmy na Froncie Wschodnim, znowu odżyły w Polakach nadzieje na aktywniejszą działalność. Propaganda zagraniczna wszędzie szerzyła informacje, że dni Rzeszy są już policzone, że wkrótce nadejdzie wolność i obowiązkiem każdego Polaka jest zrobienie wszystkiego, by dzień ten nastąpił jak najszybciej. Szczególnie, gdy w czerwcu i lipcu 1944 r., po załamaniu się niemieckiego frontu w Europie Środkowej jednostki Wehrmachtu dziesiątkami tysięcy wycofywały się na Zachód, zdecydowana większość Polaków była przekonana, że Wehrmacht niemiecki jest rozbity i że ostateczne rozgromienie Niemiec jest kwestią miesięcy, a nawet tygodni.

W przekonaniu tym Polacy utwierdzili się, gdy stało się powszechnie wiadome, że powiodła się inwazja Aliantów na Zachodzie, choć niemiecka propaganda przez całe lata utrzymywała, że jest to niemożliwe. Nic dziwnego więc, że wobec takiego rozwoju sytuacji polski ruch oporu uznał, że nadszedł dogodny moment dla ostatecznego uderzenia w celu zniesienie niemieckiego panowania.

Od dłuższego czasu odpowiedzialne [za spokój] niemieckie władze Warszawy wskazywały na możliwość tego rodzaju wystąpienia. W związku z tym stale podkreślały konieczność jak najszybszego wzmocnienia wyjątkowo słabych sił policyjnych w Warszawie, by z powodzeniem stawiać czoła wzrastającemu niebezpieczeństwu.

Wszystkie te wysiłki okazały się daremne. Przeciwnie, nawet na początku lipca 1944 r. 22 i 17 pułki policyjne SS zostały wysłane na front! Nie uszło to oczywiście uwadze Polaków. Doskonale zdawali oni sobie sprawę z tego, jak nieliczne były siły broniące Warszawę.

Kryzys osiągnął swe apogeum 23 lipca 1944 r. Wtedy pojawiła się informacja, że wojska bolszewickie, które przeszły już granicę Generalnego Gubernatorstwa, gwałtownie nacierają na Lublin, że ciągną na Warszawę, a czołgi ich doszły ponoć już do Puław. Na podstawie tej informacji Komendantura Warszawy wydała rozkaz, by cały żeński personel służby pomocniczej Wehrmachtu tego dnia opuścił miasto. Rozkaz ten i jego pospieszne wykonanie ze wszystkimi, wyglądającymi na ucieczkę, konsekwencjami spowodował w Warszawie prawdziwą panikę.

Administracja cywilna demonstracyjnie nie podejmowała tych przedsięwzięć; przeciwnie, zrobiła wszystko, by zahamować panikę, co w znacznej mierze udało się. Ale w oczach polskich nacjonalistów takie zachowanie niemieckiego Wehrmachtu, którego liczne oddziały w tych krytycznych dniach wycofały się, było nieodpartym dowodem, że nadszedł kres niemieckiego panowania.

Gdy kilka dni później rzeczywiście pojawiły się rosyjskie korpusy pancerne w bezpośredniej bliskości Warszawy, kierujący polskim ru-

налистов такое поведение германского вермахта, многочисленные части которого в те критические дни отступали, было однозначным доказательством, что теперь уж пришёл конец германскому господству.

Когда спустя несколько дней в непосредственной близости от Варшавы действительно появились русские танковые корпуса, руководитель польского движения Сопротивления, генерал Бур-Коморовский, отдал приказ о начале восстания.

Ход восстания

Восстание может быть разделено на четыре периода:

а) оборона германских административных учреждений с 1 августа по 10 августа 1944 г.,

б) подавление восстания в северной части Варшавы, включая Старый город до 2 сентября 1944 г.;

в) подавление восстания в пригородах и нахождение большого количества восставших в окружении до 28 сентября 1944 г.,

г) переговоры о капитуляции до капитуляции 2 октября 1944 г.

Более подробно события развивались следующим образом:

Оборона немецких административных учреждений

В целом день 1 августа в Варшаве вначале был обычным днём. Работающие жители города, за некоторым исключением, без опозданий пришли на свои рабочие места в учреждениях и на предприятиях. Также и в пригородах не было отмечено ничего особенного. Но уже в 15 часов поступили первые сообщения, что в городе волнения. Неожиданно закрылась большая часть магазинов, хотя никакого распоряжения об этом не отдавалось. В 16.50 час[ов] на многих улицах неожиданно началась стрельба, которая в 17 час[ов] распространилась по всему городу, что больше не оставляло сомнений, что давно ожидаемое восстание началось.

В связи с чем в 20.15 час. командующий германским военным гарнизоном Варшавы генерал-лейтенант ШТАГЕЛЬ – после установления контакта с губернатором Варшавского округа – через установленные в городе громкоговорители сделал следующее заявление на немецком и польском языках:

«С настоящего момента я объявляю в городе Варшава осадное положение. По гражданским лицам, которые будут появляться на улицах, будет открываться огонь. Здания и сооружения, из которых по германским гражданам будет вестись стрельба, будут немедленно стёрты с лица земли».

Нападения на германские административные учреждения в Варшаве осуществлялись по единому плану. Они сразу же занимали круговую оборону, как это предусматривалось на случай чрезвычайной ситуации, и отражали нападения со всех сторон.

chem oporu generał „Bór” – Komorowski wydał rozkaz o rozpoczęciu powstania.

Przebieg powstania

Powstanie podzielić można na cztery okresy:

a) obrona niemieckich urzędów administracyjnych od 1 sierpnia do 10 sierpnia 1944 r.,

b) stłumienie powstania w północnej części Warszawy, łącznie ze Starym Miastem, do 2 września 1944 r.,

c) stłumienie powstania na przedmieściach i pozostawanie dużej liczby powstańców w okrążeniu do 28 września 1944 r.,

d) rozmowy o kapitulacji i kapitulacja 2 października 1944 r.

Jeśli chodzi o szczegóły, sytuacja rozwijała się następująco:

Obrona niemieckich urzędów administracyjnych

Dzień 1 sierpnia w Warszawie zaczął się zupełnie normalnie. Pracujący mieszkańcy miasta, z pewnymi wyjątkami, bez opóźnień pojawili się na swoich stanowiskach pracy w urzędach i zakładach pracy. Także i na przedmieściach nie zauważało się niczego szczególnego. Ale już o godz. 15 pojawiły się pierwsze informacje, że w mieście coś się dzieje. Nagle zamknięto większość sklepów, choć nie było w tej sprawie żadnego rozporządzenia. O godz. 16.50 na wielu ulicach nagle zaczęła się strzelanina, która o godz. 17 rozprzestrzeniła się na całe miasto. Stało się dla wszystkich oczywiste, że od dawna wyczekiwane powstanie właśnie się rozpoczęło.

W związku z tym o godz. 20.15 dowódca niemieckiego garnizonu Warszawy generał porucznik STAHEL, w porozumieniu z gubernatorem dystryktu warszawskiego, wygłosił przez megafony następujące oświadczenie w językach polskim i niemieckim:

„Od tej chwili ogłaszam w mieście Warszawie stan oblężenia. Do osób cywilnych, które pojawią się na ulicy, będzie się strzelać. Budynek i instytucje, z których będzie się strzelać do Niemców, zostaną starte z powierzchni ziemi”.

Ataki na niemieckie instytucje administracyjne odbywały się według jednolitego planu. Te z kolei zabarykadowały się, jak to było przewidziane na wypadek nadzwyczajnej sytuacji, i odpierały ataki ze wszystkich stron.

W Warszawie, milionowym mieście zajmującym ogromną przestrzeń nie było absolutnie możliwe ulokowanie wszystkich niemieckich placó-

В Варшаве, городе с миллионным населением, занимавшем большую площадь, естественно было совершенно невозможно расположить все германские административные учреждения в одном квартале, что также не противоречило предписаниям по противовоздушной обороне, которые в целях безопасности предусматривали рассредоточение объектов. Тем не менее, многолетняя работа позволила создать две большие группы зданий германских учреждений.

Одна группа зданий, так называемые правительственные учреждения, находилась на Адольф-Гитлер-Платц, к которой относились дворец Брюля, здание командующего вооружёнными силами, комендатура, отель «Европа» с находившимися в подчинении вермахта учреждениями, а также «Немецкий дом» и отель «Бристоль». Другая большая группа зданий располагалась в полицейском квартале на Зигесштрассе и Штрассе дер Полицай.

Кроме этого существовали ещё отдельные германские административные учреждения, которые по техническим причинам не могли быть размещены в этих группах зданий, так как речь шла о больших технических сооружениях, таких как статистические ведомства, электростанции, водопроводные станции и почтамты. В целях безопасности и в связи с постоянным наблюдением за польским населением полицейские участки также располагались по всему городу. Очевидно, тогда план польского движения Сопротивления заключался в том, чтобы молниеносно захватить все германские административные учреждения, казармы и места расквартирования войск, причём основной удар должен был быть нанесён по кварталу с правительственными учреждениями и по «ненавистным» СС и полиции, и особенно по охранной полиции и СД. Эти подразделения должны были быть полностью ликвидированы, что впоследствии подтвердили показания пленных.

В правительственном квартале, в котором находились резиденции как командующего германским военным гарнизоном Варшавы генерал-лейтенанта ШТАГЕЛЯ, так и губернатора Варшавского округа, группенфюрера СА д-ра ФИШЕРА и где также вначале находился военный комендант генерал-майор РОР, основной задачей являлось удержание позиций до тех пор, пока в Варшаву не придут вызванные на помощь силы. Выполнение данной задачи существенно осложнялось тем, что польские снайперы, расположившиеся в руинах на Театерплац и в домах на Кёнигштрассе, постоянно держали под обстрелом дворец Брюля, что почти ежедневно наносило серьёзные потери.

При таком положении дел германские административные учреждения не могли занимать только оборонительную позицию, почти каждый день они должны были совершать вылазки и рейды штурмовых групп, целью которых было уничтожение всё более приближающихся вражеских подразделений.

Вечером 6 августа из дворца Брюля была предпринята поставлен-

wek i urzędów administracyjnych w jednej dzielnicy. Byłoby to także niezgodne z przepisami o obronie przeciwlotniczej, które dla zachowania bezpieczeństwa przewidywały rozproszenie budynków. Tym niemniej, w ciągu kilku lat wytworzyły się dwa duże zespoły instytucji niemieckich instytucji.

Jedna grupa budynków, tak zwane instytucje rządowe, znajdowała się na Adolf-Hitler-Platz. W jej skład wchodził pałac Brühla, budynek dowódcy sił zbrojnych, Komendantura, hotel „Europejski” z mieszczącymi się tam placówkami podległymi Wehrmachtowi oraz dom niemiecki i hotel „Bristol”. Drugi zespół budynków znajdował się w dzielnicy policyjnej na Siggesstrasse i Strasse der Polizei.

Ponadto istniały jeszcze pojedyncze niemieckie instytucje, które z przyczyn technicznych nie mogły zostać ulokowane przy tych zespołach budynków, ponieważ chodziło o duże instytucje techniczne, jak urzędy statystyczne, elektrownie, stacje wodociągowe i urzędy pocztowe. Poza tym dla zapewnienia bezpieczeństwa i stałej kontroli ludności polskiej, w całym mieście rozstawione były posterunki policyjne. Wydaje się, że plan powstańców polegał na tym, by równocześnie opanować wszystkie niemieckie instytucje administracyjne, koszary i miejsca, gdzie przebywało wojsko, przy czym główne uderzenie miało pójść na dzielnicę z rządowymi instytucjami oraz na zniechęcone SS i policję, a szczególnie policję ochronną i SD. Te oddziały miały być w całości zlikwidowane, co potwierdziły późniejsze zeznania jeńców.

W dzielnicy rządowej, gdzie znajdowały się rezydencje komendanta niemieckiego garnizonu wojskowego Warszawy generała porucznika STAHELA, gubernatora dystryktu warszawskiego Gruppenführera SA dr. FISCHERA oraz gdzie na początku znajdował się [p. o.] komendant wojenny generał major ROHR, podstawowym zadaniem było utrzymanie pozycji do tego czasu, aż przybędą wezwane na pomoc siły. Wykonanie tego zadania było utrudnione przez polskich strzelców wyborowych, ulokowanych w ruinach na Theaterplatz i domach na Königstrasse, którzy stale trzymali pod ostrzałem pałac Brühla, co prawie codziennie przynosiło poważne straty

W tej sytuacji niemieckie placówki nie mogły przyjmować tylko pozycji obronnych. Niemal codziennie musiały one organizować wypadki grup szturmowych w celu zniszczenia coraz bliżej podchodzących oddziałów wroga.

Tak więc wieczorem 6 sierpnia zorganizowano wypad z pałacu Brühla z zadaniem ataku na kompleks budynków na rogu Albertstrasse i wyburzenia ich, ponieważ [wskutek ostrzału] stamtąd ponoszono liczne ofiary. Załogi stacjonujące w Domu Niemieckim i hotelu „Bristol” także dokony-

ная в качестве первоочередной задачи мощная атака на многочисленные дома на углу Альбертштрассе с целью их разрушения, поскольку из них постоянно наносился серьёзный урон. Находившимися в «Немецком доме» и в отеле «Бристоль» точно также совершались ночные вылазки, во время которых – даже при наличии потерь – благодаря боевому умению и мужеству людей ударных групп всегда успешно решались поставленные задачи.

В полицейском квартале, превратившимся под руководством начальника полиции и СС оберфюрера СС ГЕЙБЕЛЯ в «Боевую группу ГЕЙБЕЛЯ», в состав которой вошли и сотрудники охранной полиции и СД, также уже в первые дни перешли к наступательным действиям.

Поэтому уже 2 августа была снята осада с почтамта С 1. Затем на четвёртый день боевых действий последовала попытка доставки продовольствия и оружия осаждённым на центральной телефонной станции Пиуса [XI], которая была предпринята одной из ударных групп, состоявшей из сотрудников охранной полиции и СД при поддержке танков. Из-за больших потерь вследствие обстрела со стороны противника акцию пришлось прекратить. Вторая попытка также оказалась неудачной.

Но удалось очистить от восставших дома на углу Литевска и Маршаллштрассе. Таким образом, постоянно велась борьба за полицейский квартал.

9 августа героическая борьба правительственного и полицейского кварталов получила заслуженное вознаграждение: присланные из Рейха подразделения СС и полиции, которые наступали в направлении от Лицманнштадтштрассе к Заксенпарк или должны были форсировать воссоединение с полицейским кварталом со стороны Вавельская, настолько продвинулись вперёд, что 8 августа, в 17 час[ов] они пробились к осаждённым. Но и после этого правительственный квартал был окружён с трёх сторон, а полицейский квартал вынужден был продолжать упорную борьбу. Тем не менее, связь с другими подразделениями была установлена.

В тот же день стало ясно, что восстание, подготовленное движением Сопrotивления, не достигло своей цели. План противника предусматривал изгнание немцев из Варшавы в течение трёх дней, причём основная ставка делалась на неожиданность и измотанность германских частей.

Этот план полностью провалился. Только некоторые германские административные учреждения не выдержали ширококомасштабного нападения, как например, здание Варшавского окружного штаба. В основном все германские административные учреждения продержались до снятия осады.

Борьба за северную часть Варшавы

В качестве стратегической цели дальнейшей борьбы стояла задача разъединения подразделений восставших. В результате грандиозного

wały nocnych wypadów, podczas których – nie bez strat własnych – dzięki umiejętnościom i męstwu ludzi z grup szturmowych zwykle z powodzeniem wykonywano postawione zadania.

Także dzielnicą policyjną, po utworzeniu Grupy Bojowej „Geibel” pod dowództwem naczelnika policji i SS – SS Oberführera GEIBLA, w skład której weszli funkcjonariusze policji ochronnej i SD, już w pierwszych dniach przeszła do działań ofensywnych.

Dlatego już 2 sierpnia odbity został personel urzędu pocztowego S 1. Następnie, czwartego dnia działań wojennych uczyniono próbę dostarczenia żywności i broni ludziom zamkniętym w Centrali Telefonicznej [przy ul.] Piusa [XI], podjętą przez jedną z grup szturmowych składającą się z funkcjonariuszy policji obronnej i SD przy wsparciu czołgów. Jednakże z powodu wielkich strat poniesionych wskutek ostrzału przeciwnika trzeba było akcję przerwać. Następna próba także nie powiodła się.

Udało się natomiast oczyścić z powstańców budynki na rogu ulicy Litewskiej i Marschallstrasse. W ten sposób systematycznie prowadzono walkę o dzielnicę policyjną.

Dnia 9 sierpnia bohaterska walka dzielnic rządowej i policyjnej została wynagrodzona. Przysłanym z Rzeszy oddziałom SS i policji, które posuwały się w kierunku od Litzmannstadtstrasse do Ogrodu Saskiego lub musiały zdobyć łączność z dzielnicą policyjną od strony [ul.] Wawelskiej, na tyle udało się posunąć naprzód, że 8 sierpnia o godz. 17 przebili się oni do ludzi znajdujących się w okrażeniu. Ale i potem rządowa dzielnica była okrażona z trzech stron, a [dzielnica] policyjna musiała prowadzić ciężkie walki. Tym niemniej nawiązano już kontakt z innymi oddziałami.

Tego dnia stało się już oczywiste, że powstanie przygotowane przez ruch oporu nie osiągnęło swojego celu. Plan nieprzyjaciela przewidywał wypędzenie Niemców z Warszawy w ciągu trzech dni, przy czym głównym atutem miało być zaskoczenie i zmęczenie wojsk niemieckich.

Ten plan załamał się całkowicie. Tylko niektóre niemieckie placówki administracyjne nie wytrzymały szerokokrojonego ataku, jak na przykład budynek urzędu powiatu warszawskiego. Ogólnie jednak wszystkie niemieckie urzędy administracyjne wytrzymały do przybycia odsieczy.

Walka o północną część Warszawy

Strategicznym celem dalszej walki było rozdzielenie oddziałów powstańczych. Wskutek silnego uderzenia utworzono oś Litzmannstadtstrasse do miejskiego mostu na Pragę i w ten sposób powstańcza Warszawa została rozdzielona na część północną i południową. Po rozdzieleniu nie-

наступления была создана ось от Лицманнштадтштрассе до городского моста напротив Праги в германском расположении и таким образом восставшая Варшава оказалась разделённой на северную и южную части. После этого разделения вражеских частей в течение августа продолжались боевые действия по уничтожению восставших в северной части города.

Здесь велись исключительно упорные бои, что было связано с сотнями построенных восставшими по определённой системе мощных баррикад. Помимо этого находившиеся в северной части монументальные здания Эмиссионного банка, польской Ратуши и многочисленные жилые кварталы были превращены в настоящие крепости, которые благодаря своим архитектурным особенностям можно было оборонять без привлечения большого количества людей.

Несмотря на данные обстоятельства, ведя упорные бои, к началу сентября 1944 г. удалось уничтожить северную группировку восставших, причём Старый город также оказался в наших руках. Попытка оставшихся в живых восставших выйти из этого окружения и добраться до южной части города была сорвана. 2 августа вся северная часть Варшавы, за исключением пригородов Жолибож и Маримонт, где были расположены виллы, находилась под контролем германских частей.

Борьба за южную часть города

После уничтожения оказавшихся в окружении восставших в северной части города, началась борьба за южную часть. Германским штурмовым группам оказывали поддержку совершавшие волнами вылеты самолёты-штурмовики, которые в боях за здания применяли зажигательные и фугасные бомбы, а также своё бортовое оружие. Затем использовалось тяжёлое оружие, такое как реактивные миномёты, артиллерия. Против перестроенных в укрепления жилых домов, подвалы которых были превращены восставшими в бункеры, применялись также зенитная артиллерия и танки. Наконец огнёмётные подразделения выжигали эти подвалы.

Таким образом разрушалось одно гнездо восставших за другим. В течение первых недель сентября удалось освободить весь западный берег Вислы, а на юге ту часть города, где шли наиболее упорные и продолжительные бои за пригород Мокотов.

К 27 сентября практически вся Варшава, за исключением достаточно большого количества восставших, находившихся в окружении в центре города и в пригороде Жолибож, была освобождена.

Переговоры о капитуляции

28 сентября начались переговоры об окончании восстания. Ещё раньше и даже не с германской стороны были попытки достичь соглашения о прекращении боевых действий.

przyjacielskich jednostek, w ciągu sierpnia toczyły się walki w celu zniszczenia powstańców w północnej części miasta.

Prowadzono tu wyjątkowo ciężkie boje z powodu setek budowanych przez powstańców mocnych barykad. Ponadto znajdujące się w północnej części olbrzymie budynki Banku Emisyjnego, Ratusza i liczne zamieszkałe domy były przekształcone w prawdziwe twierdze, które dzięki swym cechom architektonicznym mogły być bronione przez niewielką liczbę ludzi.

Pomimo tych przeszkód, prowadząc zacięte walki, na początku września 1944 r. udało się zniszczyć północne zgrupowanie powstańców, przy czym Stare Miasto także wpadło w nasze ręce. Próby pozostałych przy życiu powstańców wyjścia z tego okrążenia i przedostania się do południowej części miasta nie powiodły się. Cała północna część Warszawy, z wyjątkiem willowych przedmieść Żoliborza i Marymontu, 2 sierpnia znalazła się pod kontrolą oddziałów niemieckich.

Walka o południową część miasta

Po likwidacji pozostałych w okrążeniu powstańców w północnej części miasta, rozpoczęły się boje o część południową. Niemieckie grupy bojowe otrzymały wsparcie szturmowych samolotów, które dokonując falami nalołów na budynki, zrzucały bomby burzące i zapalające oraz zastosowały broń pokładową. Użyto także broni ciężkiej, jak Nebelwerfery i artyleria. Następnie przeciwko przerobionym na twierdze zamieszkałym domom, których piwnice powstańcy przekształcili w bunkry, przypuszczano ataki przy pomocy artylerii przeciwlotniczej i czołgów. Na koniec trzeba było oczyścić je z powstańców, stosując miotacze ognia.

W ten sposób burzono jedno gniazdo powstańcze za drugim. W ciągu pierwszych tygodni września udało się oswobodzić cały zachodni brzeg Wisły, a na południu tę część miasta, gdzie toczyły się najdłuższe i najbardziej zacięte walki o przedmieście Mokotowa.

Do 27 września praktycznie cała Warszawa, z wyjątkiem sporej liczby powstańców okrążonych w centrum miasta i na przedmieściu Żoliborza, została oswobodzona.

Pertraktacje kapitulacyjne

28 września rozpoczęły się pertraktacje dotyczące zakończenia powstania. Wcześniej jeszcze, i to nawet nie ze strony niemieckiej, były próby zmierzające do przerwania działań wojennych.

Ещё 7 августа губернатор Варшавского округа вместе с командующим военным гарнизоном Варшавы генерал-лейтенантом ШТАГЕ-ЛЕМ подготовили прокламацию для населения, в которой они призывали сложить оружие. Тогда это был исключительно благоприятный момент для появления подобной прокламации, так как однозначно было установлено, что широкие массы населения не принимают участие в восстании, а часть даже его не поддерживала, поскольку имели место многочисленные случаи, когда население укрывало раненых немцев и через подвалы и другие ходы помогало им вернуться в свои части. К тому времени у восставших уже тоже накопилась определённая усталость, потому что они осознали, что их попытка заставить врасплох полностью провалилась, и немцы оказали поразительное сопротивление.

Показания пленных постоянно подтверждали, что население требовало сложить оружие, так как оно было убеждено в полной бесперспективности восстания и боялось жестоких ответных мер, которые распространились бы на всех жителей города. В последний момент эта прокламация из-за изменившихся обстоятельств не была распространена.

А в последующие дни любая попытка прекратить восстание путём переговоров стала невозможна, потому что тем временем появились отряды КАМИНСКОГО⁴, которые своими действиями заставили примкнуть к армии восставших десятки тысяч поляков, ранее пребывавших в абсолютном спокойствии.

И только в середине сентября были созданы новые благоприятные условия для ведения переговоров, которые были серьёзно восприняты германской стороной, поскольку восстание длилось гораздо дольше, чем предполагалось, а большевики снова добились значительных успехов на восточном берегу Вислы, причём в первую очередь особое беспокойство вызывало взятие Праги, так как лишь Висла отделяла большевистскую армию от восставших.

В этих переговорах было заинтересовано и правительство генерал-губернаторства, так как представители Польского центрального комитета заявили, что повстанцы готовы сложить оружие, если им будут предоставлены права военнопленных. Также архиепископ Католической церкви д-р ШЛАГОВСКИЙ неоднократно пытался склонить повстанцев к прекращению боевых действий.

Эти переговоры не дали практически никаких результатов, так как восставшие всё ещё не теряли надежду, что в связи с поражением на Востоке Рейх падёт. Повстанцы также надеялись, что им на помощь придут англичане и американцы. Каждое сбрасывание английской бомбы рождало в повстанцев веру в реальную помощь, хотя в течение многих недель их надежды на это жестоко обманывались.

Już 7 sierpnia gubernator dystryktu warszawskiego wraz z dowódcą warszawskiego garnizonu wojskowego generałem porucznikiem STAHELEM przygotowali odezwę do ludności, w której wezwali do złożenia broni. Był to moment wyjątkowo sprzyjający dla wydania tego rodzaju odezwy, ponieważ okazało się, że szerokie masy ludności nie biorą udziału w powstaniu, a część nawet nie popierała go. Miały miejsce bowiem liczne przypadki, gdy ludzie ukrywali rannych Niemców i pomagali im wrócić piwnicami i innymi przejściami do własnych jednostek. W tym czasie także wśród powstańców można było zauważyć pewne znużenie, gdy zrozumieli oni, że ich plany zaskoczenia kompletnie zawiodły, a Niemcy stawiają zadziwiający opór.

Zeznania jeńców stale potwierdzały, że ludność domagała się złożenia broni, była bowiem przekonana o całkowitej beznadziejności powstania i obawiała się, że działania odwetowe dotkną wszystkich mieszkańców miasta. W ostatniej chwili odezwa ta wskutek zmiany sytuacji została wstrzymana.

Podczas następnych dni zakończenie powstania na drodze pertraktacji stało się niemożliwe, gdyż wtedy pojawiły się oddziały KAMIŃSKIEGO, które zachowaniem swym pchnęły w szeregi powstańców dziesiątki tysięcy Polaków dotychczas zupełnie spokojnych.

Dopiero w połowie września pojawiły się nowe sprzyjające warunki dla prowadzenia pertraktacji, które strona niemiecka przyjęła bardzo poważnie, ponieważ powstanie przeciągało się o wiele dłużej, niż przewidywano, zaś na wschodnim brzegu Wisły bolszewicy zaczęli znowu odnosić znaczące sukcesy. Szczególne zaniepokojenie wywołało wzięcie Pragi, gdyż już tylko Wisła oddzielała wojska bolszewickie od powstańców.

Rozmowami tymi zainteresowane były też władze Generalnego Gubernatorstwa, ponieważ przedstawiciele Polskiego Centralnego Komitetu [Rady Głównej Opiekuńczej] oświadczyli, że powstańcy są gotowi złożyć broń, jeśli otrzymają prawa jeńców wojennych. Także arcybiskup kościoła katolickiego dr SZLAGOWSKI niejednokrotnie usiłował przekonać powstańców, by przerwali walkę.

Rozmowy te jednak nie przyniosły żadnych rezultatów, bo powstańcy jeszcze nie stracili całkowicie nadziei na upadek Rzeszy w związku z klęskami na Zachodzie. Liczyli także na pomoc Anglików i Amerykanów. Wraz z każdym zrzuconym angielskim zasobnikiem wzrastała wiara powstańców w realną pomoc, choć nadzieje te były brutalnie nieweczone.

Dopiero pod koniec września, kiedy zdrada Anglików stała się oczywista, doszło wreszcie do pertraktacji kapitulacyjnych.

Только в конце сентября, когда предательство Англии и Америки стало очевидным, дело, наконец, дошло до переговоров о сдаче.

Данные переговоры велись в такой форме, которая до сих пор редко имела место в немецко-польском сотрудничестве и которая как польской стороной, так и многими немцами в первую очередь из-за восстания отменялась как необычная. Поскольку именно этот новый способ, который позволил добиться абсолютного успеха, может иметь значение для достижения политических целей в будущем, то ход переговоров вплоть до полной капитуляции описывается здесь подробно.

29 сентября 1944 г. обергруппенфюрер СС фон дем БАХ⁵ сообщил, что генерал БУР, главнокомандующий армией повстанцев, передал просьбу о начале ведения переговоров, при этом было выражено желание до начала переговоров осмотреть лагерь в Прушкове, чтобы его представители могли убедиться, что там действительно так жестоко обращаются с польским гражданским населением, как об этом постоянно сообщает в своих многочисленных сообщениях зарубежная пресса.

Обергруппенфюрер СС фон дем БАХ уполномочил вести переговоры в Прушкове начальника Управления Варшавского округа, который выступал в качестве представителя в то время отсутствовавшего по служебной необходимости губернатора, при этом он изъявил желание привлечь к переговорам архиепископа Католической церкви д-ра ШЛАГОВСКОГО, чтобы польские представители также во время беседы и с ним могли получить информацию о лагере в Прушкове.

В пятницу, 29 сентября 1944 г. в 14.50 час., три польских представителя, после того как они были встречены у демаркационной линии в Варшаве, появились в Прушкове, в кабинете местного городского комиссара. В состав делегации входили: подполковник генерального штаба БОГУСЛАВСКИЙ в качестве представителя генерала БУРА, графиня ТАРНОВСКАЯ в качестве представителя Польского Красного Креста и врач как представитель польской попечительской организации РГО.

Во время переговоров, которые проводились в подчеркнуто вежливой, но исключительно корректно-сдержанной форме, графиня ТАРНОВСКАЯ сначала спросила, были ли в Прушкове представители Международного Красного Креста, присылал ли Международный Красный Крест продукты и переданы ли они беженцам. На поставленные вопросы были даны утвердительные ответы, при этом были показаны фотографии представителя Международного Красного Креста д-ра ВИССА. На последовавший далее вопрос, можно ли будет осмотреть в лагере Прушков поезд с военнопленными польской АК, также было отвечено утвердительно.

В завершение переговоров представителям генерала БУРА была предоставлена возможность спокойно в течение получаса поговорить с появившимся к тому моменту архиепископом д-ром ШЛАГОВ-

Rozmowy te prowadzone były w sposób rzadko stosowany do tej pory w stosunkach niemiecko-polskich i zarówno strona polska, jak i niemiecka uważały go za niezwykle, szczególnie, że chodziło o powstanie. Ponieważ jednak ta nowa forma [pertraktacji] doprowadziła do całkowitego sukcesu, może to mieć znaczenie dla osiągania politycznych celów w przyszłości. Dlatego przebieg pertraktacji aż do pełnej kapitulacji będzie tu dokładnie opisany.

29 września 1944 r. SS Obergruppenführer von dem BACH oznajmił, że generał „BÓR”, dowódca armii powstańczej, przekazał prośbę dotyczącą rozpoczęcia rozmów. Wyraził przy tym życzenie, by przed tymi rozmowami jego przedstawiciele mogli obejrzeć obóz w Pruszkowie i przekonać się, czy rzeczywiście polska ludność cywilna jest tam tak okrutnie traktowana, jak przedstawia to w licznych doniesieniach prasa zagraniczna.

SS Obergruppenführer von dem BACH przekazał pełnomocnictwa do prowadzenia rokowań szefowi urzędu dystryktu warszawskiego, zastępującemu wówczas służbowo nieobecnego gubernatora. Jednocześnie wyraził życzenie, by przy pertraktacjach tych był również obecny arcybiskup kościoła katolickiego dr SZLAGOWSKI, który mógłby przekazać polskim przedstawicielom informacje o obozie pruszkowskim.

W piątek, 29 września 1944 r. o godz. 14.50 troje polskich przedstawicieli, po spotkaniu na linii demarkacyjnej w Warszawie, stawilo się w Pruszkowie u tamtejszego komisarza miasta. W skład delegacji wchodził: podpułkownik sztabu generalnego BOGUSŁAWSKI jako przedstawiciel generała „BORA”, hrabina TARNOWSKA jako przedstawicielka Polskiego Czerwonego Krzyża i lekarz w charakterze przedstawiciela polskiej organizacji opieki społecznej RGO.

Podczas rozmów, prowadzonych w sposób bardzo uprzejmy, aczkolwiek nacechowanych wzajemną rezerwą, hrabina TARNOWSKA spytała na początku, czy odwiedzili Pruszków przedstawiciele Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, czy Międzynarodowy Czerwony Krzyż przysłał żywność i czy była ona rozdzielona między uchodźców. Na pytania te padły odpowiedzi twierdzące, jednocześnie pokazano fotografie przedstawiciela Międzynarodowego Czerwonego Krzyża dr. WISSA. Na kolejne pytanie, dotyczące zezwolenia na obejrzenie pociągu z jeńcami wojennymi, członkami polskiej AK, także odpowiedziano pozytywnie.

Na zakończenie pertraktacji umożliwiono przedstawicielom generała „BORA” półgodzinną rozmowę na osobności z przybyłym wówczas arcybiskupem dr. SZLAGOWSKIM. Strona niemiecka w rozmowie tej udziału nie wzięła. Następnie przez kilka godzin wizytowano obóz w Pruszkowie. Tutaj przedstawiciele generała „BORA” także mieli możliwość obejrzenia wszystkiego dokładnie. Szczególną wagę przywiązywano do tego,

СКОМ. Германская сторона не принимала участие в этой конфиденциальной беседе. Затем последовало посещение лагеря в Прушкове, которое длилось несколько часов. Здесь представители генерала Бура также имели возможность всё внимательно осмотреть. Особое значение придавалось тому, что в соответствии с обещаниями все три представителя могли беспрепятственно беседовать с беженцами.

Осмотр поезда с военнопленными оказался невозможным, так как он уже был отправлен. Поскольку представители высказали предположение, что отправка состава до их прихода была осуществлена германской стороной преднамеренно, то при помощи железнодорожников состав с военнопленными был отогнан на свободный путь и снова возвращён в Прушков. Таким образом, представители генерала БУРА получили возможность внимательно осмотреть этот поезд и убедиться, что с находившимися в поезде военнопленными, которые все без исключения были бойцами АК, обращались в соответствии с правом войны.

В конце осмотра всех лагерных строений начальник Управления констатировал, что при посещении лагеря германской стороной не чинились никакие препятствия, и что в соответствии со своей просьбой польские представители могли свободно и беспрепятственно всё проверить. Польские представители согласились с данным утверждением.

На следующий день, 30 сентября 1944 г., в первой половине дня, на командном пункте обергруппенфюрера СС фон дем БАХА в Ожарове состоялся следующий этап переговоров при участии смешанной комиссии, состоявшей из представителей польской АК и польской попечительской организации РГО, к которой принадлежал бывший до того момента вице-президентом Варшавского комитета оказания помощи д-р ВАХОВЯК.

По окончании этих переговоров польские посредники заявили, что они не уполномочены подписывать какое-либо соглашение, но всю информацию они передадут генералу БУРУ и что о его решении им будет сообщено вечером.

На основании этих переговоров вечером 30 сентября было сообщено, что в воскресенье 30 сентября с 5 до 19 часов объявляется перемирие, и что в указанное время гражданское население может беспрепятственно покинуть Варшаву.

В воскресенье 1 октября 1944 г. условия перемирия строго соблюдались германской стороной. Для приёма гражданского населения были приготовлены все лагеря. За исключением небольшого количества отдельных лиц польское гражданское население Варшавы не покинуло город. Поэтому вечером 1 октября обергруппенфюрер СС фон дем БАХ пришёл к заключению, что поляки не воспользовались предоставленной им возможностью эвакуации гражданского населения и боевые действия могут быть продолжены.

Ночью поляки обратились с просьбой о возобновлении переговоров. Обергруппенфюрер СС фон дем БАХ заявил, что он ещё раз го-

by zgodnie z obietnicą wszyscy troje przedstawiciele mogli porozmawiać bezpośrednio z uchodźcami.

Wizytacja pociągu z jeńcami wojennymi okazała się niemożliwa, ponieważ już odjechał. Przedstawiciele [polskiej strony] zdawali się jednak podejrzewać, że Niemcy odprawili go celowo wcześniej, wobec czego przy pomocy kolejarzy pociąg zatrzymano w drodze i ściągnięto z powrotem do Pruszkowa. Dzięki temu przedstawiciele generała „BORA” mieli możliwość dokładnego obejrzenia pociągu i upewnienia się, że znajdujący się w nim jeńcy – wszyscy bez wyjątku żołnierze AK – byli traktowani zgodnie z prawami wojennymi.

Na koniec wizytacji różnych urzędzeń obozowych szef urzędu stwierdził, że przy oglądaniu obozu strona niemiecka nie czyniła żadnych przeszkód i że zgodnie ze swym życzeniem Polacy mogli wszystko swobodnie i bez przeszkód sprawdzić. Z twierdzeniem tym zgodzili się polscy przedstawiciele.

Następnego dnia, 30 września 1944 r. przed południem w sztabie dowodzenia SS Obergruppenführera von dem BACHA w Ożarowie nastąpiła kolejna tura pertraktacji, w której uczestniczyła mieszana komisja składająca się z przedstawicieli polskiej AK i polskiej organizacji opiekuńczej RGO, do której należał dotychczasowy wiceprezes Warszawskiego Komitetu Opiekuńczego dr Wachowiak.

Po zakończeniu rokowań pośrednicy polscy oświadczyli, że nie mają pełnomocnictw do podpisywania jakiegokolwiek umowy, ale wszystkie informacje przekażą generałowi „BOROWI” i że wieczorem będzie już znane jego postanowienie.

Na podstawie tych rokowań wieczorem 30 września ogłoszono, że w niedzielę 30 września [!] między godz. 5 a 19 nastąpi zawieszenie broni i że w czasie tym ludność cywilna może bez żadnych ograniczeń opuścić Warszawę.

W niedzielę 1 października 1944 r. warunki zawieszenia broni były ściśle przestrzegane przez stronę niemiecką. Wszystkie obozy były przygotowane na przyjęcie ludności cywilnej. Z wyjątkiem niewielkiej liczby osób, polscy cywile nie opuścili miasta. Dlatego wieczorem 1 października SS Obergruppenführer von dem BACH postanowił, że skoro Polacy nie skorzystali z danej im szansy ewakuacji ludności cywilnej, walki zostaną wznowione.

W nocy Polacy zwrócili się z prośbą o wznowienie rokowań. SS Obergruppenführer von dem BACH oświadczył, że jest gotów do kontynuowania rozmów 2 października 1944, ale tym razem sprawa nie będzie dotyczyć ewakuacji ludności, a kapitulacji. Ponadto zgodzi się on na rokowania

тов продолжить переговоры 2 октября 1944 г., но теперь речь уже не может идти об эвакуации населения, а только о капитуляции, и кроме того, он пойдёт на переговоры только в том случае, если после их завершения комиссия будет уполномочена подписать соглашение.

2 октября 1944 г. польские представители появились снова, переговоры опять состоялись на командном пункте обергруппенфюрера СС фон дем БАХА. Вечером переговоры закончились капитуляцией Варшавы. Условия были изложены в письменном виде в большом по объёму договоре.

В договоре предусматривалось, что 2 октября 1944 г. в 20 час. по немецкому времени и в 21 час. по польскому времени боевые действия в городе Варшава между польскими и германскими войсками будут приостановлены. Далее говорилось, что к определённом часу, который указан в договоре, солдаты польских соединений сложат оружие и в организованном порядке вместе со своими командирами направятся к пунктам сбора. Офицерам польской АК в порядке исключения было разрешено оставить при себе холодное оружие. АК была обязана передать германской стороне взятых ею в плен германских солдат, а также интернированное польскими властями население немецкого происхождения.

Солдатам АК, включая попавших в плен после 1 августа 1944 г., было гарантировано, что после сложения ими оружия будут соблюдены все права, указанные в Женевской конвенции от 27 июля 1929 г., касающиеся обращения с военнопленными. Соблюдение данных прав было гарантировано и оказавшимся в плену не участвовавшим в боевых действиях военнослужащим вспомогательной службы АК без различия пола, причём особо было подчёркнуто, что сюда отнесены и женщины, работавшие в штабах, связистки, лица, занимавшиеся вопросами снабжения и обеспечения, сотрудники информационных и пресс-служб, военные корреспонденты и т. д.

В пункте 8 Договора о капитуляции речь шла о том, что ни один военнопленный не будет привлечён к ответу за свою военную и политическую деятельность во время боёв в Варшаве, а также за деятельность, которая предшествовала данным событиям, это положение распространялось и на период после освобождения из плена. По желанию польских представителей это было распространено и на нарушение имеющих силу закона правительственных распоряжений, в особенности это касалось сокрытия информации о звании офицера, ранее совершённого побега из плена и нелегального возвращения в Польшу.

В заключение говорилось о том, что в отношении гражданского населения, которое во время боевых действий оставалось в Варшаве, не будут приниматься репрессивные меры, что никто не будет преследоваться за свою деятельность во время боевых действий в различных органах (общественное попечение, социальные и благотвори-

tylko w przypadku, jeśli po ich zakończeniu komisja będzie miała pełnomocnictwa do podpisania porozumienia.

2 października 1944 r. ponownie przybyli polscy przedstawiciele, pertraktacje odbyły się znowu w sztabie dowodzenia SS Obergruppenführera von dem BACHA. Wieczorem rozmowy zakończyły się kapitulacją Warszawy. Warunki zostały spisane w obszernej pisemnej umowie.

Układ przewidywał, że 2 października 1944 r. o godz. 20 czasu niemieckiego i 21 czasu polskiego wszelkie działania wojenne w mieście Warszawie, prowadzone między polskimi i niemieckimi wojskami, zostaną zakończone. Podano następnie, że w przewidzianym w porozumieniu terminie żołnierze polskich jednostek złożą broń i w zwartych formacjach wraz ze swymi dowódcami udadzą się do punktów zbornych. Oficerom polskiej AK w drodze wyjątku zezwolono na zatrzymanie białej broni. AK została zobowiązana do przekazania stronie niemieckiej wziętych do niewoli żołnierzy niemieckich oraz internowaną przez polskie władze ludność niemieckiego pochodzenia.

Żołnierzom AK, łącznie z wziętymi do niewoli po 1 sierpnia 1944 r. zagwarantowano, że po złożeniu broni będą przysługiwać im wszelkie prawa zawarte w Konwencji Genewskiej z 27 lipca 1929 r. dotyczące traktowania jeńców wojennych. Prawa takie zagwarantowano również jeńcom, którzy nie uczestniczyli bezpośrednio w walce, a pełnili tylko służbę pomocniczą, bez względu na płeć, przy czym bardzo wyraźnie podkreślono, że odnosi się to również do kobiet zatrudnionych w sztabach, łączniczek, osób zajmujących się sprawami zaopatrzenia i opieki, pracowników służb informacyjno-prasowych, korespondentów wojennych itp.

W punkcie 8 porozumienia o kapitulacji mowa była o tym, że ani jeden jeńiec nie będzie pociągnięty do odpowiedzialności za działalność wojskową i polityczną w czasie walk w Warszawie, jak również za działalność wcześniejszą. Zapis ten odnosił się także do okresu po zakończeniu niewoli. Na życzenie polskich przedstawicieli zostało to rozciągnięte i na naruszenie posiadających moc prawną rozporządzeń niemieckich, a w szczególności odnosiło się do zatajenia stopnia oficerskiego, wcześniejszej ucieczki z niewoli i nielegalnego powrotu do Polski.

Na koniec ustalono, że nie będzie się podejmować represyjnych środków w stosunku do ludności cywilnej, która na czas działań wojennych pozostała w Warszawie oraz że nikt nie będzie odpowiadał za działalność w okresie walk w różnych instytucjach (opieka społeczna, organizacje socjalne i charytatywne) oraz za udział w samych walkach i za propagandę wojenną.

Pozostałe punkty porozumienia poświęcone były problemom wymaganej przez niemieckie kierownictwo ewakuacji ludności cywilnej, sprawom

нительные организации), а также за участие в боевых действиях и за проведение военной пропаганды.

Остальные пункты договора были посвящены вопросам потребованной германским руководством эвакуации гражданского населения, вывозу предметов, имевших художественную, культурную и религиозную ценность, а также организации передачи с военной точки зрения.

Эта капитуляция 2 октября 1944 г. положила конец Варшавскому восстанию, которое продолжалось 63 дня.

Сообщение вермахта 3 октября сообщило миру об этом событии классически простыми фразами:

«Повстанческое движение в Варшаве потерпело поражение. После многодневных боёв, приведших к практически полному разрушению города, оставшиеся в живых повстанцы, которым не оказала помощь ни одна сторона, прекратили борьбу и капитулировали».

Эвакуация Варшавы

После капитуляции Варшавы восстание с военной точки зрения было закончено. Но теперь существовала другая большая задача, которая заключалась в эвакуации гражданского населения и проведении расчистки Варшавы.

Ещё в первые дни восстания большая часть гражданского населения перебралась из города в сельскую местность, чтобы избежать участия в боевых действиях. Чтобы предотвратить дальнейшее увеличение беженцев в стране, в Прушкове незамедлительно был создан лагерь для беженцев, через который с 6 августа пропускались все беженцы из Варшавы.

Этот пересыльный лагерь в Прушкове изображался вражеской прессой как настоящий ад, в котором германская сторона обращалась с бедными польскими беженцами самым жестоким образом. Еврейская пропаганда распространяла сообщения о том, что были расстреляны десятки тысяч человек, что беженцев лишали всего вплоть до рубашки, что детей отделяли от матерей и тому подобное.

В этих сообщениях о совершаемых зверствах нет ни слова правды.

Естественно, пересыльный лагерь в Прушкове был создан в соответствии с военной ситуацией, но он полностью отвечал всем необходимым требованиям. Прежде всего, там всегда гуманно обращались с беженцами.

Лагерь был создан в помещениях бывшего ремонтного завода Восточной железной дороги, который в конце июля 1944 г. в связи с приближением линии фронта был эвакуирован. Поэтому сначала было необходимо подготовить для лагеря помещения, то есть нужно было переоборудовать их часть для приготовления еды и для санитарных

wywozu przedmiotów mających wartość artystyczną, kulturalną i sakralną, a także sprawom wojskowym związanym z kapitulacją.

Kapitulacja z 2 października 1944 r. położyła kres Powstaniu Warszawskiemu trwającemu 63 dni. Komunikat Wehrmachtu z 3 października 1944 r. przekazał światu tę wiadomość w prostych zdaniach:

„Ruch powstańczy w Warszawie poniósł klęskę. Po wielodniowych walkach, które doprowadziły praktycznie do całkowitego zrujnowania miasta, pozostali przy życiu powstańcy, którym żadna ze stron nie okazała pomocy, przerwali walkę i skapitulowali”.

Ewakuacja Warszawy

Po podpisaniu kapitulacji powstanie z wojskowego punktu widzenia zakończyło się. Ale teraz pojawiło się drugie, niezwykle ważne zadanie, polegające na ewakuacji cywilnej ludności i przeprowadzenia oczyszczenia Warszawy.

Już podczas pierwszych dni powstania część ludności cywilnej udała się na wieś, aby uniknąć udziału w walkach. W celu zahamowania dalszego zalewu kraju przez uciekinierów, utworzono wkrótce w Pruszkowie obóz dla uchodźców, przez który od 6 sierpnia przeszli wszyscy uchodźcy z Warszawy.

Przejściowy obóz w Pruszkowie wroga prasa przedstawiała jako prawdziwe piekło, w którym strona niemiecka traktowała biednych polskich uchodźców z największym okrucieństwem. Propaganda żydowska rozpowszechniała informacje o rozstrzelaniu dziesiątek tysięcy ludzi, o tym, że uchodźcy zostali wszystkiego pozbawieni do ostatniej koszuli, że dzieci oddzielano od matek i tym podobne.

W informacjach o dokonywanych bestialstwach nie ma ani słowa prawdy.

Oczywiście, przejściowy obóz w Pruszkowie dostosowany był do warunków wojennych, niemniej całkowicie odpowiadał wszystkim niezbędnym wymogom. Przede wszystkim z uchodźcami obchodzono się w sposób humanitarny.

Obóz utworzono w pomieszczeniach dawnych warsztatów naprawczych Kolei Wschodniej, ewakuowanych w końcu lipca 1944 r. w związku ze zbliżaniem się frontu. W związku z tym trzeba było najpierw przebudować i przygotować specjalne pomieszczenia, gdzie można byłoby przyrządzić jedzenie oraz drugie dla celów sanitarnych. Także duże hale warsztatowe należało przygotować na przyjęcie uchodźców.

Polski Komitet Pomocy dostarczył potrzebny personel, włączając w to lekarzy i pielęgniarki. Opieką sanitarną nad obozem zajęli się oficerowie

целей. Также и большие заводские помещения были переделаны для приёма беженцев.

Польский комитет оказания помощи предоставил необходимый персонал, включая врачей и санитарок. Также были задействованы офицеры медицинской службы, которые вместе с начальником отдела здравоохранения Варшавского округа занимались вопросами медицинского обеспечения лагеря. Впоследствии в их распоряжение из фондов германского управления были переданы необходимые лекарства и перевязочные материалы.

Продовольственное снабжение осуществлялось через районное фермерство Варшавского округа, которое при посредничестве отдела продовольствия и сельского хозяйства и в сотрудничестве со штабом по осуществлению расчистки и по вопросам беженцев получало дополнительное продовольствие из других районов Варшавского округа.

В общей сложности за время существования лагеря в период с 10 августа по 7 октября было поставлено следующее количество продовольствия:

хлеб	615 318 кг
картофель	194 683 кг
овощи	224 768 кг
эрзац-кофе	10 000 кг
макароны	12 138 кг
соль	6 000 кг
мармелад	2 710 кг
сахар	3 276 кг
крупа	7 568 кг
овсяные хлопья	360 кг
масло	100 кг

По прибытию в лагерь, беженцы сразу же получали хлеб. В дальнейшем, как правило, им давали горячую пищу дважды в день. Беженцы никогда не жаловались на плохое питание. Более того, безграничное удивление вызывал тот факт, что германская сторона проявляла такую заботу о прибывавших из Варшавы беженцах.

Большая часть беженцев находилась в ужасном состоянии, так как многие из них в течение многих недель во время боевых действий в Варшаве не могли нормально питаться, в первую очередь они сильно страдали от нехватки воды, но также испытывали и другие лишения. Именно эти беженцы были особенно благодарны, что в лагере они получили не только временное жилище, но и удовлетворительное питание, причём с особой жадностью всегда принимался хлеб, так как в Варшаве в течение многих недель не было не только хлеба, но и крупы.

Прибывающие беженцы получали не только питание, рассматривалась возможность их использования. Те, которым не находили приме-

służby medycznej wraz z szefem Wydziału Ochrony Zdrowia [Urzędu] Dystryktu Warszawskiego. W związku z ich rozporządzeniem z zapasów administracji niemieckiej przekazano niezbędne lekarstwa i środki opatrunkowe.

Zaopatrzenie w żywność spoczęło na barkach [Urzędu] Powiatu Dystryktu Warszawskiego, który za pośrednictwem Wydziału Wyżywienia i Rolnictwa i przy współpracy ze sztabem do spraw ewakuacji i uchodźców dostarczał dodatkową żywność z innych powiatów.

Ogółem w czasie istnienia obozu w okresie od 10 sierpnia do 7 października dostarczono następujące ilości żywności:

chleb	615 318 kg
ziemniaki	94 683 kg
owoce	224 768 kg
erzac kawy	10 000 kg
makaron	12 138 kg
sól	6 000 kg
marmolada	2 710 kg
cukier	3 276 kg
kasza	7 568 kg
płatki owsiane	360 kg
masło	100 kg

Po przybyciu do obozu uchodźcy od razu otrzymywali chleb. Poza tym zazwyczaj dostawali ciepły posiłek dwa razy dziennie. Nigdy nie skarżyli się na złe jedzenie. Co więcej, troska Niemców o przybywających z Warszawy uchodźców budziła wielkie zdziwienie.

Większość uchodźców znajdowała się w pożałowania godnej sytuacji. Liczni uchodźcy od wielu tygodni, w czasie działań wojennych, nie mogli odżywiać się normalnie, cierpieli wskutek niedostatku wody i innych rzeczy. Właśnie ci uchodźcy byli szczególnie wdzięczni, bo w obozie otrzymali nie tylko prowizoryczne schronienie, ale i całkiem niezłe jedzenie, przy czym szczególnie łapczywie rzucali się na chleb, ponieważ w Warszawie brakowało nie tylko chleba, ale i kaszy.

Przybywający uchodźcy otrzymywali nie tylko żywność, ale rozpatrywano także możliwość wykorzystania ich. Tych, którzy nie byli zdolni do pracy, rozsyłano po różnych powiatach całego Generalnego Gubernatorstwa. Chorych od razu zwalniano z obozu, żeby nie przewozić ich razem z innymi uchodźcami. Utworzono dla nich duży prowizoryczny szpital w Piastowie. Przede wszystkim nie odłączano dzieci od matek, przynajmniej jeśli chodzi o dzieci poniżej 16 lat. W przypadku, gdy kobieta miała

нения, в лагере распределялись по различным округам всего генерал-губернаторства. Больных сразу же отпускали из лагеря, чтобы их не перевозить с другими беженцами. Для таких больных в Пястове была создана большая временная больница. В основном дети не разделялись с матерями, если речь шла о детях моложе 16 лет. В том случае, если у женщины было трое детей, она также не отправлялась на работы на благо Рейха, хотя и была полностью трудоспособна. Она, напротив, как и нетрудоспособные беженцы, оставлялась в генерал-губернаторстве.

На основании распоряжения рейхсфюрера СС трудоспособные лица должны были направляться на работу в Рейх.

Естественно, когда трудоспособные мужчины разделялись с их семьями, то постоянно имели место слёзные сцены расставания. При этом полякам чётко давалось понять, что такое расставание мужчин со своими семьями для немцев в течение пяти лет является само собой разумеющимся. Во многих случаях это замечание помогало успокоить людей. Впрочем, была создана картотека, которая давала возможность в течение нескольких недель навести справки о местонахождении отдельных членов семьи.

В начале октября после капитуляции Варшавы в целях заботы о беженцах, кроме лагеря в Прушкове было создано ещё три пересыльных лагеря, так как по данным Польского комитета оказания помощи, в Варшаве находилось ещё 280 000 человек гражданского населения, в то время как представители генерала БУРА называли 400 000 беженцев.

Данные оценки были восприняты округом с самого начала как завышенные, так как по расчётам округа в Варшаве могло ещё находиться 150 000 человек гражданского населения.

Из новых лагерей в расчёт следует брать только несколько дней, проведённых беженцами в лагере в Урсусе, поскольку приведённые польскими представителями цифры были явно завышены. На самом деле с момента капитуляции город покинуло около 100 000 человек гражданского населения. Сюда же относились и военнослужащие АК вместе с сотрудниками вспомогательной службы. В общей сложности их число составляло 17 500 человек. Именно поэтому и повстанцы сообщали более высокие цифры.

К 14 октября 1944 г. через лагеря Прушков и Урсус в общей сложности было пропущено 350 617 беженцев, из которых 347 488 человек были отправлены дальше. Эти данные делятся следующим образом:

На работы в Рейх было направлено	153 810 человек
Как нетрудоспособные размещены в округах	
Варшава, Радом и Краков в качестве беженцев	167 752 человек
Отпущены как больные	<u>25 926 человек</u>
	347 488 человек

troje dzieci, nie wysyłano jej na roboty do Rzeszy, nawet jeśli była w pełni zdolna do pracy. Wprost przeciwnie – kwalifikowano ją jako niezdolną do pracy i pozostawała w Generalnym Gubernatorstwie.

Na podstawie rozporządzenia Reichsführera SS osoby zdolne do pracy musiały zostać wysłane na roboty do Rzeszy.

Jest rzeczą oczywistą, że gdy zdolnych do pracy mężczyzn rozdzielano z rodzinami, zwykle dochodziło do dramatycznych, pełnych rozpacz scen pożegnalnych. Wyjaśniano Polakom, że takie rozstanie mężczyzn ze swymi rodzinami dla Niemców jest od pięciu lat rzeczą zupełnie naturalną i zrozumiałą. W wielu wypadkach takie wyjaśnienia uspokajały rodziny. Była zresztą założona kartoteka, na podstawie której można było po kilku tygodniach dowiedzieć się o miejscu pobytu poszczególnych członków rodzin.

Na początku października, po kapitulacji Warszawy, w trosce o uchodźców poza obozem pruszkowskim utworzono jeszcze trzy przejściowe obozy, ponieważ według danych Polskiego Komitetu Pomocy w Warszawie znajdowało się jeszcze 280 000 cywilów, a przedstawiciele generała „BO-RA” mówili nawet o 400 000 uchodźców.

Dane te były od razu przez [władze] dystryktu ocenione jako zawyżone, ponieważ według ich obliczeń w Warszawie mogło znajdować się najwyżej 150 000 ludzi.

Jeśli chodzi o nowe obozy, tylko przez parę dni funkcjonował obóz w Ursusie, gdyż liczby [uchodźców] były bardzo zawyżone. Faktycznie miasto po kapitulacji opuściło około 100 000 cywilów. Doszli do tego żołnierze AK wraz ze służbami pomocniczymi, których ogólną liczbę szacuje się na około 17 500 ludzi. Tu także powstańcy podali wyższe liczby.

Do 14 października 1944 r. przez obozy w Pruszkowie i Ursusie przeszło łącznie 350 617 uchodźców, z których 347 488 ludzi było odprawionych dalej. Na dane te składają się następujące liczby:

Na roboty do Rzeszy skierowano:	153 810 ludzi
Jako niezdolnych do pracy rozmieszczono w dystryktach warszawskim, radomskim i krakowskim jako uchodźców:	167 752 ludzi
Zwolniono jako chorych:	<u>25 926 ludzi</u>
	347 488 ludzi

Pozostałe 3000 ludzi przebywało czasowo w obozie pruszkowskim w celu wykorzystania ich przy likwidacji obozu lub wykonania niezbędnych prac w Warszawie.

Оставшиеся 3000 человек временно находятся в лагере Прушков с целью их использования для ликвидации лагеря или для выполнения необходимых работ в Варшаве.

Во время существования пересыльного лагеря в Прушкове германская сторона была постоянно озабочена тем, что из-за плохого состояния здоровья многих беженцев может начаться эпидемия. В связи с этим проводились широкомасштабные санитарные меры, при этом существенную помощь оказал вермахт. Тот факт, что в течение короткого времени из Варшавы на новое место пребывания удалось переместить 350 000 человек, не допустив при этом эпидемии, несмотря на в некоторых случаях катастрофически плохое состояние здоровья, является выдающимся достижением всех германских административных органов, которые были ответственны за вопросы медицинского обеспечения.

В целом можно сказать, что эвакуация польского гражданского населения Варшавы с организационной точки зрения была осуществлена германской стороной безукоризненно, при этом во всех отношениях имело место человеческое отношение.

Данный факт всегда и однозначно отмечался во время постоянных посещений лагеря Прушков представителями нейтральной стороны. Например, архиепископ Католической церкви д-р ШЛАГОВСКИЙ многократно посещал пересыльный лагерь, чтобы лично убедиться, правомерны ли выдвинутые в зарубежной прессе упрёки. Каждый раз после таких посещений он констатировал, что беженцы размещены согласно статусу пересыльного лагеря, а именно в соответствии с условиями военного времени, т. е. просто, но при этом германской стороной во всех отношениях соблюдены принципы гуманности.

Представитель Международного Красного Креста д-р Пауль ВИСС, который по той же причине осматривал пересыльный лагерь Прушков, также выразил своё удовлетворение по поводу того, что лагерь во всех отношениях соответствует предъявляемым требованиям, что организационные вопросы решены безупречно, что беженцы получают достаточно еды и им оказывается необходимая помощь.

Польской стороной также была признана социальная помощь беженцам. Представители генерала БУРА, которые 29 сентября 1944 г., как об этом говорилось выше, посещали лагерь и пришли к такому же заключению, как и представитель Международного Красного Креста. Возможно, именно неожиданно хорошее впечатление, которое произвёл лагерь Прушков на представителей генерала БУРА, имело решающее значение для принятия решения повстанцев о прекращении восстания, так как теперь они были уверены, что к каждому человеку отнесутся гуманно.

Прежде всего, Польский комитет оказания помощи, который в значительной степени занимался вопросами, касавшимися лагеря в Прушкове, неоднократно выражал мнение, что забота германской

W okresie istnienia obozu przejściowego w Pruszkowie, Niemcy stale obawiali się, by z powodu złego stanu zdrowia wielu uchodźców, nie wybuchła epidemia. W związku z tym zastosowano na szeroką skalę środki sanitarne, przy czym znacznej pomocy udzielił Wehrmacht. Fakt, że w krótkim czasie udało się przenieść z Warszawy na nowe miejsce 350 000 ludzi, unikając jednocześnie epidemii przy tak katastrofalnym stanie zdrowia, jest niewątpliwie wielkim sukcesem wszystkich niemieckich władz administracyjnych odpowiedzialnych za problemy opieki medycznej.

W sumie można powiedzieć, że organizacja ewakuacji polskiej ludności cywilnej Warszawy była bardzo sprawna, a jednocześnie stosowano we wszystkich sytuacjach humanitarne metody.

Fakt ten zawsze i jednoznacznie był podkreślany w czasie częstych odwiedzin pruszkowskiego obozu przez osoby neutralne. Przykładem może tu być arcybiskup kościoła katolickiego dr SZLAGOWSKI, który kilka razy wizytował obóz, żeby osobiście przekonać się, czy zarzuty stawiane przez prasę zagraniczną są uzasadnione. Za każdym razem po takiej wizycie stwierdzał on, że obóz przejściowy, w którym przebywają uchodźcy jest [urządzony] odpowiednio do swojego statusu, choć skromnie, co jest usprawiedliwione warunkami wojennymi. Jednocześnie Niemcy we wszystkich dziedzinach przestrzegają zasad humanitaryzmu.

Przedstawiciel Międzynarodowego Czerwonego Krzyża dr Paul WISS, który też z tego powodu wizytował przejściowy obóz w Pruszkowie, wyraził swoje zadowolenie, że obóz pod każdym względem odpowiada wszelkim wymogom, problemy organizacyjne są rozwiązywane właściwie, a ludzie otrzymują niezbędną pomoc.

Także i polska strona ^aprzysłała pewną pomoc uchodźcom^a. Przedstawiciele generała „BORA”, którzy 29 września odwiedzili obóz, jak wyżej o tym wspomniano, doszli do takiego samego wniosku, jak przedstawiciel Międzynarodowego Czerwonego Krzyża. Niewykluczone, że nieoczekiwanie dobre wrażenie, jakie wywarł obóz pruszkowski na przedstawicielach generała „BORA” miało decydujący wpływ na postanowienie powstańców o przerwaniu walki, ponieważ przekonali się oni, że każdy człowiek spotyka się z humanitarnym traktowaniem.

Przede wszystkim Polski Komitet Pomocy, który w znaczny stopniu zajmował się problemami dotyczącymi obozu w Pruszkowie, niejednokrotnie wyrażał opinię, że stronie niemieckiej należy się wdzięczność za troskę o uchodźców. Ta pomoc socjalna po powstaniu miała z pewnością duży wpływ na kształtowanie się ogólnej opinii polskiej ludności. Ogromna jej część spodziewała się z pewnością jak najostrzejszych represji, była więc mile zaskoczona, że zwycięzca nie tylko wielkodusz-

стороны о беженцах принимается с благодарностью. После восстания такая социальная помощь также оказала немаловажное влияние на отношение польского населения в целом. Большая часть населения боялась проведения широкомасштабных репрессивных мер. И они были приятно удивлены, что победитель не только великодушно пощадил не принимавшее в военных действиях гражданское население, но и оказал ему благотворительную помощь.

Размещение беженцев

Размещение беженцев из пересыльных лагерей в других частях генерал-губернаторства также представляло для германского руководства исключительно сложную задачу. В первую очередь это было связано с обеспечением вагонами, поскольку в связи со сложившимся военным положением на Востоке и Западе существовала большая нехватка вагонов. Но благодаря проявившему понимание руководству Восточной железной дороги и личной инициативе президента д-ра ВИНСА, эти трудности были преодолены. Практически каждый день из пересыльного лагеря отправлялось 10 полных составов, поэтому в целом беженцы проводили лишь один единственный день в лагере.

В округе Краков было размещено 33 089 человек, в округе Радом было размещено 107 224 человек.

Конечно, округа Краков и Радом приняли беженцев из Варшавы не с распростёртыми объятиями. Но везде отнеслись с пониманием к тому, что эвакуация из Варшавы гражданского населения не является специальной задачей Варшавского округа, а представляет собой проблему всего генерал-губернаторства. В этом отношении правительство генерал-губернаторства (основной отдел Управление по внутренним вопросам), проявляя дальновидную заботу, создало такую основу, что эту проблему удалось решить в неожиданно короткие сроки.

В западные районы Варшавского округа из пересыльных лагерей Прушков и Урсус было направлено 51 554 человека. Но не стоит упускать из виду, что западные районы Варшавского округа должны были принять в четыре раза больше беженцев. Значительная часть гражданского населения Варшавы ещё в конце июля – в связи с приближением большевистских армий – заранее покинуло Варшаву, причём более 100 000 человек направилось в районы Варшава-пригороды, Сохачев и Лович. Затем, когда в первые дни восстания Варшава не была полностью блокирована, ещё десятки тысяч людей могли уйти из города, чтобы направиться в западную часть округа. И, наконец, тысячи беженцев, которые в соответствии с распоряжением сначала были доставлены в районы Радом и Краков, впоследствии снова вернулись в районы Сохачев и Лович, где у родственников и знакомых, живущих вблизи Варшавы, они могли найти прибежище.

nie oszczędził nie biorących udziału w walkach, ale jeszcze dodatkowo udzielił im socjalnej pomocy.

Rozmieszczenie uchodźców

Także ulokowanie uchodźców z obozu przejściowego w różnych częściach Generalnego Gubernatorstwa stanowiło dla niemieckiego kierownictwa wyjątkowo trudne zadanie. Przede wszystkim było to związane z dostarczeniem wagonów, ponieważ w związku z trudną sytuacją militarną na Wschodzie i Zachodzie istniał wielki ich niedobór. Dzięki jednak zrozumieniu sytuacji przez władze Wschodniej Kolei i osobistej inicjatywie prezydenta dr. WINSA trudności te zostały przezwyciężone. Praktycznie każdego dnia z obozu pruszkowskiego było odprawianych 10 pełnych składów, dlatego zazwyczaj uchodźcy przebywali w obozie tylko jeden dzień.

W dystrykcie krakowskim ulokowano 33 089 ludzi, w radomskim – 107 224 ludzi.

Oczywiście dystrykty krakowski i radomski nie przyjmowały uchodźców z otwartymi ramionami, wszędzie jednak rozumiano, że przesiedlenie ludności cywilnej z Warszawy nie jest wyłącznie sprawą dystryktu warszawskiego, a problemem całego Generalnego Gubernatorstwa. W związku z tą sytuacją, rząd Generalnego Gubernatorstwa (Główny Wydział Spraw Wewnętrznych), myśląc dalekowzrocznie, stworzył podstawy dla rozwiązania tego problemu w niezwykle krótkim czasie.

Do zachodnich powiatów dystryktu warszawskiego z przejściowych obozów Pruszkowa i Ursusa wysłano 51 554 ludzi. Należy jednak zauważyć, że w zachodnich powiatach dystryktu warszawskiego mogło znajdować się i cztery razy więcej uchodźców. Znaczna część ludności cywilnej Warszawy jeszcze pod koniec lipca, w związku ze zbliżaniem się wojsk bolszewickich, opuściła Warszawę, przy czym ponad 100 000 ludzi wyjechało do powiatów warszawskiego, sochaczewskiego i łowickiego. Następnie, gdy podczas pierwszych dni powstania Warszawa nie była jeszcze zablokowana, dodatkowo dziesiątki tysięcy ludzi mogły wyjść z miasta, by udać się do zachodniej części dystryktu. Wreszcie tysiące uchodźców, przewiezionych zgodnie z rozporządzeniem do dystryktów krakowskiego i radomskiego, powróciły potem do powiatów sochaczewskiego i łowickiego, gdzie znalazły schronienie u krewnych i znajomych mieszkających w pobliżu Warszawy.

To skupisko, liczące blisko 200 000 uchodźców rozlokowanych praktycznie tylko w powiatach łowickim i sochaczewskim, stanowi obecnie

Это скопление более 200 000 беженцев, которые практически разместились только в районах Лович и Сохачев, в настоящее время по-прежнему остаётся очень серьёзной проблемой, в первую очередь, принимая во внимание тот факт, что тем временем часть Варшавского округа превратилась в прифронтовую зону.

Но и здесь удалось разместить большое количество беженцев, при этом обеспечив полное спокойствие и безопасность, так что, несмотря на близость линии фронта, все административные задачи могут быть выполнены без проволочек.

Результаты восстания

С момента капитуляции Варшавы прошло достаточно времени, чтобы обдумать положение и окончательно оценить результаты восстания как в военном, так и в политическом отношении.

В начале июля 1944 года большевистская армия начала наступление на генерал-губернаторство, при этом главный удар был нацелен на Варшаву. В середине июля это наступление стало настолько успешным, что для Варшавы возникла непосредственная угроза. Поскольку силы большевистской армии были точно известны, ситуация приняла угрожающий характер.

Восстание в Варшаве только усложнило военное положение. Поскольку теперь требовалось не только защищать Вислу от наступающей Красной Армии, но и выбивать квартал за кварталом, дом за домом ожесточённо сражающегося врага на западном берегу реки в невероятно тяжёлых условиях уличных боёв.

То, что удалось уже на протяжении нескольких месяцев удерживать большевистские армии на восточном берегу Вислы и одновременно подавить крупнейшее в польской истории восстание в Варшаве, является крупнейшим военным достижением.

Спустя длительное время, после многочисленных военных неудач, наконец, снова достигнута бесспорная победа германского оружия.

Причём лавры победителя достались как войскам, которые оставили большевистские армии на Висле, так и тем германским соединениям, которые подавили восстание в Варшаве и одновременно предотвратили переправу русских через Вислу.

Хотя время от времени враг имел подавляющее превосходство, все войска 9-й армии в течение нескольких месяцев героически следовали лозунгу, который был выдвинут бывшим командующим 9-ой армией генералом танковых войск фон ФОРМАНОМ: «Мы стоим на Висле, и мы держим Вислу!».

Для общего хода боевых действий на Восточном фронте это имело большое значение. Поскольку если бы большевикам удалось переправиться через Вислу в районе Варшавы и в соответствии со своим

bardzo poważny problem, przede wszystkim z uwagi na fakt, że duża część dystryktu warszawskiego stała się strefą przyfrontową.

Ale nawet biorąc powyższe pod uwagę, udało się rozmieścić ogromną liczbę uchodźców, zapewniając przy tym całkowity spokój i bezpieczeństwo, tak że mimo bliskości linii frontu wszystkie administracyjne czynności mogą być wykonywane bez przeszkód.

Skutki powstania

Od kapitulacji Warszawy minęło wystarczająco dużo czasu, żeby przeanalizować sytuację i ostatecznie ocenić skutki powstania zarówno w kontekście wojskowym, jak i politycznym.

Na początku lipca 1944 roku wojska bolszewickie rozpoczęły marsz przez Generalne Gubernatorstwo, przy czym główne uderzenie miało być skierowane na Warszawę. W połowie lipca natarcie to rozwijało się na tyle pomyślnie [dla Rosjan], że Warszawa znalazła się w bezpośrednim zagrożeniu. Sytuacja stała się nadzwyczaj groźna, tym bardziej, że zdawano sobie sprawę z siły armii bolszewickiej.

Powstanie w Warszawie dodatkowo skomplikowało sytuację militarną. Teraz już nie tylko trzeba było bronić linii Wisły przed napierającą Armią Czerwoną, ale i na zachodnim brzegu rzeki zawzięcie wydzierać walczącemu wrogowi dzielnicę po dzielnicy, dom po domu w niesłychanie trudnych warunkach walki ulicznej.

To, że udało nam się zatrzymać na kilka miesięcy armię bolszewicką na wschodnim brzegu Wisły i jednocześnie zdławić jedno z większych w historii Polski powstań, jest wielkim naszym sukcesem militarnym.

Od dłuższego czasu, po wielu klęskach militarnych wreszcie doczekaliśmy się sukcesu niemieckiego oręża.

Laury zwycięstwa należą się w tym przypadku zarówno oddziałom, które zatrzymały armię bolszewicką na Wiśle, jak i niemieckim jednostkom, które stłumiły powstanie w Warszawie i jednocześnie udaremniły przeprawę Rosjan przez Wisłę.

Chociaż wróg posiadał przytłaczającą przewagę, wszystkie oddziały 9 Armii przez parę miesięcy bohatersko wcielały w życie hasło, jakie rzucił były dowódca 9 Armii generał von VORMANN: „Stoimy na Wiśle. Trzymamy linię Wisły!”.

Miało to ogromne znaczenie dla ogólnego przebiegu wydarzeń na Froncie Wschodnim. Gdyby bolszewikom udało się przeprowadzić przez Wisłę w okolicach Warszawy i zgodnie z ich planem przeprowadzić uderzenie dalej przez Warszawę, front w Prusach Wschodnich znalazłby się w katastrofalnej sytuacji. Fakt, że do tej pory ten strategiczny cel

планом оттуда нанести удар через Варшаву, то фронт в Восточной Пруссии оказался бы в бедственном положении. То, что эта стратегическая цель до сих пор не достигнута, является лучшим свидетельством правильности руководства германским вермахтом и мужества воюющих в районе Варшавы германских солдат.

Также высочайшего признания достойны и германские соединения, которые в августе и сентябре подавили восстание в Варшаве, приложив сверхчеловеческие усилия. Возможно, эта задача была самой трудной из всех, которые когда-либо ставились перед германскими войсками, так как здесь приходилось вести уличные бои, о масштабе и кажущимся непреодолимыми трудностями, которых может иметь представление только тот, кто принимал участие в этой героической борьбе.

В сообщениях вермахта постоянно отмечалось самообладание германских войск в эти месяцы, когда мужество германских солдат снова получило настоящее подтверждение. Ещё одним очевидным признанием успехов германских войск стало то, что главнокомандующий боевыми действиями в Варшаве обергруппенфюрер СС и генерал полиции фон дем БАХ за осуществление общего руководства боевыми действиями награждён Рыцарским крестом, высшей степенью ордена Железного креста. Позже оба командира общевойсковых соединений, которые осуществляли командование в наиболее тяжёлые моменты, также были награждены высшими германскими наградами: группенфюрер СС РЕЙНЕФАРТ получил Дубовую ветвь Рыцарского креста, а оберфюрер СС д-р ДИРЛЕВАНГЕР Рыцарский крест, высшую степень ордена Железного креста.

Политическое значение

Победу в Варшаве нельзя оценивать только с военной точки зрения, гораздо большее значение она имеет в политическом отношении.

Начав это восстание, польское движение Сопротивление ставило целью свержение германского господства в Варшаве, а после установления своей власти в городе оно хотело вовлечь в повстанческое движение всё генерал-губернаторство, чтобы таким образом создать новое польское государство. Эта «свободная Польша» должна была одержать победу до прихода большевизма, чтобы тем самым противостоять советам как самостоятельная власть, которая добилась освобождения собственными силами.

То, что восстание преследовало эту цель, однозначно было подтверждено на допросах многих руководителей повстанцев.

Результат борьбы показал, что данная цель никоим образом не была достигнута. Вместо этого город с миллионным населением Варшава, бывшая метрополия польского государства, полностью разрушен, в настоящее время от него остались одни руины.

nie został osiągnięty, zawdzięczamy mądrości dowództwa niemieckiego Wehrmachtu i męstwu walczących w rejonie Warszawy niemieckich żołnierzy.

Również na najwyższe uznanie zasługują te jednostki niemieckie, które w sierpniu i wrześniu zajmowały się tłumieniem powstania w Warszawie, dokonując nadludzkich wysiłków. Było to prawdopodobnie najcięższe zadanie, jakie kiedykolwiek postawiono przed niemieckim wojskiem. Prowadziło ono walki uliczne na tak szeroką skalę i o tak wielkim stopniu trudności, że pojęcie o nich może mieć tylko ktoś, kto sam uczestniczył w tych bohaterskich bojach.

W komunikatach Wehrmachtu stale podkreślano wspaniałą postawę wojska niemieckiego w tych miesiącach, gdy po raz kolejny dowiedziono męstwa żołnierzy niemieckich. Jeszcze jednym, widocznym potwierdzeniem sukcesu wojska niemieckiego było to, że głównodowodzący działaniami bojowymi w Warszawie SS Obergruppenführer i generał policji von dem BACH został nagrodzony za kierowanie walkami Krzyżem Rycerskim Krzyża Żelaznego. Potem zostali także odznaczeni dwaj dowódcy walczący na najtrudniejszych odcinkach: SS Gruppenführer REINEFARTH otrzymał Liście Dębowe do Krzyża Rycerskiego, zaś SS Oberführer DIRLEWANGER Krzyż Rycerski Krzyża Żelaznego.

Znaczenie polityczne

Warszawskiego zwycięstwa nie należy jednakże oceniać wyłącznie pod kątem wojskowym, istotniejsze jest jego znaczenie polityczne.

Rozpoczynając powstanie, polski ruch oporu postawił sobie za cel zrzucenie niemieckiego panowania w Warszawie, zaś po przejściu władzy w mieście, planował wywołać powstanie w całym Generalnym Gubernatorstwie i tym sposobem doprowadzić do odrodzenia państwa polskiego. Ta „Niepodległa Polska” miała wyjść zwycięsko [z walk] przed nadejściem bolszewizmu i tym sposobem stanąć naprzeciw Sowietów jako niezależna władza, która doprowadziła do wyzwolenia własnymi siłami.

Fakt, że powstanie miało taki cel, został jednoznacznie potwierdzony podczas przesłuchań wielu ludzi kierujących nim.

Wynik powstania przekreślił osiągnięcie tego celu, zaś milionowa Warszawa, była metropolia państwa polskiego, została kompletnie zburzona i obecnie znajdują się tam tylko ruiny.

Głęboko wstrząśnięci powstańcy polscy otwarcie przyznają, że upadek powstania i całkowite zniszczenie Warszawy są największą klęską w całej historii Polski. Jest to absolutnie słuszna ocena, szczególnie gdy pomyśli się o krwawych ofiarach, jakie poniósł naród polski podczas tych walk.

Польские повстанцы с глубоким потрясением открыто признают, что неудача восстания и полное уничтожение Варшавы является крупнейшим поражением в польской истории вообще.

Такая оценка абсолютно правильна, особенно если подумать о том, на какие кровавые жертвы пришлось пойти польскому народу во время этой борьбы. Конечно, точное количество погибших нельзя установить, поскольку десятки тысяч до сих пор погребены под руинами. Но даже при различных способах подсчётов всё время получается, что количество погибших с польской стороны не менее 180 000, а вероятнее всего они составляют свыше 200 000 человек.

Поэтому нет ничего удивительного в том, что такое тяжёлое поражение сравнивают с ещё одним поражением, которое Польша потерпела за 150 лет до этой капитуляции Варшавы, с битвой в Мацейовице, во время которой 10 октября 1794 г. руководителю восстания Тадеушу КОСТЮШКО был нанесён русскими решающий удар. Польский национальный герой тогда воскликнул: «Конец Полонии». Можно спорить, были ли эти слова действительно сказаны или являются легендой. Но в действительности между тогдашним поражением при Мацейовице и нынешним поражением в Варшаве есть большое сходство. В обращении по радио, которое было сделано АК во время капитуляции, также говорилось: «Это конец польской армии».

Но вместе с тем капитуляция Варшавы была и тяжёлым поражением Великобритании.

Лондон призывал польский народ к восстанию и к открытой борьбе. В многочисленных передачах на польском языке польскую армию постоянно упрекали в том, что она до сих пор ещё не начала борьбу против немцев. Из Лондона был дан сигнал к началу Варшавского восстания.

В надежде на эту помощь Великобритании поляки начали борьбу. И их снова постигло тяжёлое разочарование, потому что в течение 63 дней для оказания помощи варшавским полякам Великобритания и Америка использовали только незначительную часть самолётов, которые они в то время бросили для почти ежедневных бомбёжек немецких городов.

Такое поведение полностью соответствует стилю Великобритании. Заявление Великобритании о предоставлении гарантий Польской Республике было попрано ещё в 1939 году. Во время восстания Польша тем более была предана, так как Лондон предал Польшу снова, и на этот раз Советскому Союзу.

Польская радиостанция SWIT с глубочайшей горечью бичевала это предательство Великобритании, когда в конце восстания Великобритания опубликовала слезообильные статьи о Варшаве, и когда ЧЕРЧИЛЛЬ с пафосом говорил о «героическом эпосе Варшавы». Тог-

Oczywiście dokładne ustalenie liczby zabitych nie jest możliwe, ponieważ dziesiątki tysięcy do dziś jeszcze są pogrzebane pod ruinami. Ale nawet przy różnych sposobach obliczeń zawsze wychodzi, że liczba zabitych Polaków wynosi nie mniej niż 180 000, ale bardziej prawdopodobna jest powyżej 200 000 ludzi.

Nic dziwnego więc, że klęska ta porównywana jest z inną, którą Polska poniosła 150 lat temu, przed ostatnią kapitulacją Warszawy – z bitwą pod Maciejowicami 10 października 1794 r., podczas której Rosjanie zadali naczelnikowi powstania Tadeuszowi KOŚCIUSZCE ostateczny cios. Polski bohater narodowy wykrzyknął wówczas „Finis Poloniae!”. Można spierać się, czy słowa te padły rzeczywiście, czy to tylko legenda. Istnieje jednak wielkie podobieństwo pomiędzy tamtą klęską pod Maciejowicami a dzisiejszą w Warszawie. W przemówieniu radiowym AK w czasie kapitulacji także padły słowa: „To koniec Wojska Polskiego!”.

Ale kapitulacja Warszawy jest jednocześnie wielką klęską Wielkiej Brytanii.

Londyn wzywał Polaków do powstania i otwartej walki. W wielu polskojęzycznych audycjach zarzucano stale Armii Krajowej, że jeszcze nie podjęła walki przeciwko Niemcom. Z Londynu był dany sygnał do rozpoczęcia powstania.

Polacy podjęli walkę, licząc na pomoc Wielkiej Brytanii. I znowu spotkało ich wielkie rozczarowanie, ponieważ przez te 63 dni, w celu niesienia pomocy warszawskim Polakom, Wielka Brytania i Ameryka wykorzystwały tylko nieznaczną ilość samolotów w porównaniu z ilością, jaką prawie codziennie w tym czasie wysyłały do bombardowania niemieckich miast.

Taka postawa jest typowa dla angielskich obyczajów. Gwarancje Wielkiej Brytanii dla Rzeczypospolitej Polskiej były podeptane jeszcze w 1939 roku. Podczas powstania Polska została znowu zdradzona, tym bardziej, że Londyn zdradził Polskę ponownie, i tym razem w interesie Związku Sowieckiego.

Polska radiostacja „Świt” z wielką goryczą piętnowała zdradę Wielkiej Brytanii. Kiedy pod koniec powstania w Wielkiej Brytanii publikowano łzawe artykuły o Warszawie, kiedy CHURCHILL z patosem mówił o „bohaterskiej epopei Warszawy”, w audycjach tej rozgłośni wołano: „Wy, którzy podpisaliście wyrok śmierci na Warszawę, zostawcie ją w spokoju!”.

Słowa te są najsurowszą krytyką, jakiej polscy nacjonałiści mogli poddać politykę Wielkiej Brytanii, która faktycznie podpisała wyrok śmierci dla Warszawy, ponieważ za wyjątkiem nielicznych przypadków zrzucania zaopatrzenia z samolotów, żadnej praktycznej pomocy nie udzieliła.

да в передачах этой радиостанции прозвучало: «Оставьте Варшаву в покое, Вы все, кто подписал Варшаве смертный приговор!».

Эти слова являются самой резкой критикой, которые разочарованные польские националисты могли выразить в отношении политики Великобритании, которая на самом деле подписала Варшаве смертный приговор, поскольку кроме нескольких раз оказания помощи, когда сбрасывался груз с самолётов, никакой практической помощи оказано не было.

Это разочарование поляков в связи с полным отказом Великобритании в помощи является повсеместным. В то время как ещё несколько месяцев назад вера поляков в помощь Великобритании была удивительно сильна, совершённое предательство её полностью уничтожило.

И последнее поражение Варшавы, в конце концов, поражение и СТАЛИНА.

Конечно, используя свою тактику, СТАЛИН добился, что польская интеллигенция, которая в основном и боролась на стороне АК, либо погибла во время боёв, либо теперь оказалась в плену. Но кроме этого преднамеренного успеха результат восстания в Варшаве для большевизма оказался отрицательным.

С давних пор большая часть польского народа была настроена против большевиков, потому что она достаточно хорошо узнала большевистскую систему, и так как поляки всегда с ненавистью относились ко всему, что каким-то образом было связано с русскими. Но, несмотря на это, широкие слои населения Польши были готовы отказаться от этого принципа и заключить союз с большевиками из тактических соображений, так как некоторые надеялись таким образом уничтожить германское господство. Но теперь это предположение также оказалось абсолютно несостоятельным, так как факт остаётся фактом: СТАЛИН не пришёл на помощь польским националистам, а практически остался в стороне, хотя даже в последние дни восстания АК ещё раз, высказывая сомнение, это оспаривала. Поляки теперь твёрдо поняли, что даже из тактических соображений им не стоит ставить на русскую карту, так как оттуда следует ждать только неприятностей, и никогда помощи в восстановлении их существовавшего ранее государства.

И проведённая в это время в Москве, окончившаяся совершенно безрезультатно для Польши, конференция подтвердила данный факт всему миру.

Позиция польского населения во время восстания

Возвращаясь к Варшавскому восстанию, есть ещё один момент, который имеет большое политическое значение. Этот вопрос касается позиции всего населения.

Rozczarowanie Polaków w związku z odmową udzielenia pomocy przez Wielką Brytanię stało się powszechne. Wiara w pomoc Wielkiej Brytanii, niezwykle silna u Polaków jeszcze kilka miesięcy temu, teraz wskutek zdrady Anglików kompletnie załamała się.

Wreszcie ostatnia klęska Warszawy jest przede wszystkim klęską STALINA.

Oczywiście, STALIN stosując swoją strategię, osiągnął to, że polska inteligencja, której większość walczyła w szeregach AK albo wyginęła w czasie walk, albo dostała się do niewoli. Jednakże mimo tego zamierzonego sukcesu w ostateczności wynik Powstania Warszawskiego jest dla bolszewizmu negatywny.

Od dawna wśród ogromnej części polskiego narodu panowały antybolszewickie nastroje, ponieważ poznał on dostatecznie system bolszewicki i ponieważ Polacy zawsze z nienawiścią odnosili się do wszystkiego, co w jakikolwiek sposób wiązało się z Rosją. Mimo to jednak szerokie kręgi ludności polskiej, mając nadzieję na zrzucenie w ten sposób niemieckiego panowania, byłyby gotowe zrezygnować ze swej tradycyjnej postawy i związać sojusz z bolszewikami ze względów taktycznych. Obecnie jednak założenie takie okazało się absolutnie niemożliwe ze względu na fakt, że STALIN nie przyszedł z pomocą polskim nacjonalistom, praktycznie zachowując bierność, choć nawet w ostatnich dniach powstania AK jeszcze raz, mimo wątpliwości, zabiegała o to. Polacy teraz dobrze zrozumieli, że nawet w sprawach taktycznych nie powinni stawiać na kartę rosyjską, ponieważ z tej strony mogą się spodziewać wszystkiego, co najgorsze, a nie pomocy w odbudowaniu ich dawnego państwa.

Fakt ten został również potwierdzony na oczach całego świata przez toczącą się wówczas w Moskwie konferencję, która Polakom nic nie przyniosła.

Stanowisko ludności polskiej w czasie powstania

Wracając do sprawy Powstania Warszawskiego, jest jeszcze jeden niezwykle ważny z politycznego punktu widzenia problem, a mianowicie postawa całej ludności.

Kiedy polska AK rozpoczęła powstanie, kierownictwo jej liczyło na udział w nim szerokich kręgów ludności, co stałoby się wówczas sygnałem do walki dla wszystkich Polaków.

Licząc na to, przywódcy AK popełnili błąd.

Trzeba najpierw powiedzieć, że większość ludności od pierwszych dni powstania odniosła się do niego negatywnie, a przynajmniej nie poparła go. Odnosi się to w każdym razie do pierwszych dziesięciu dni powstania,

Когда польская АК начала борьбу, её руководство твёрдо рассчитывало на то, что широкие слои населения также поднимутся на борьбу, и тогда Варшавское восстание станет сигналом для всех поляков, чтобы примкнуть к восставшим.

Предполагая это, руководители АК совершенно заблуждались.

Сначала надо сказать о том, что широкие слои населения Варшавы с первых дней восстания его не приняли, по крайней мере не поддержали. В любом случае это относится к первым десяти дням восстания, когда во время допросов пленных или гражданских лиц однозначно было установлено, что гражданское население добровольно помощь не оказывает, в крайнем случае, принимает участие в строительстве баррикад, если, используя угрозы, их заставляют это делать бойцы АК.

Временно позиция населения Варшавы в целом изменилась в период с 10 по 20 августа, когда оказавшиеся в Варшаве казаки КАМИНСКО-ГО предприняли действия против польских женщин и детей. Ссылаясь на это, АК развернула агитационную деятельность, говоря, что так будут относиться ко всем польским женщинам и детям. Тогда многие связались с АК или каким-то другим способом оказали поддержку АК.

После того, как войска под командованием КАМИНСКОГО были выведены из города в связи с тем, что они вели себя не в соответствии с предписаниями дисциплины для германских солдат, широкие массы населения снова повернулись спиной к АК, и с этого момента они заняли пассивную позицию по отношению к восстанию.

В последнее время большая часть населения всё решительнее требовала прекратить восстание. Это также было однозначно подтверждено впоследствии не только на допросах поляков, но и в первую очередь во время допросов немцев, которые во время Варшавского восстания оказались в плену.

Ещё однозначнее была позиция сельского населения, которое с первого до последнего дня не поддерживало восстание. Это нашло подтверждение в том, что оно не оказывало никакой практической помощи и даже рыло окопы в пригородах Варшавы, которые большей частью могли быть использованы против повстанцев.

Ещё одним доказательством негативного отношения к восстанию может послужить то, что оно не оказало никакой поддержки 1600 человекам, части бежавших из Варшавы и пробивавшихся на юг бойцов АК во время операции в Кампиносской пуще, в результате чего в течение 24 часов эти повстанцы смогли быть остановлены и уничтожены.

Подобную позицию сельское население Польши занимало и в отношении всех пропагандистских наущений принять участие в восстании и организовать борьбу в сельской местности или, по крайней мере, создавать банды и тем самым наносить удар в спину германским войскам. В эти месяцы не было создано ни одной банды, состоявшей из сельских жителей. Также не было проведено ни одного

kiedy na podstawie przesłuchań jeńców lub osób cywilnych można było jednoznacznie stwierdzić, że ludność cywilna dobrowolnie nie udziela powstańcom pomocy, najwyżej bierze udział w budowaniu barykad, jeśli jest do tego zmuszona przez żołnierzy AK groźbami.

Postawa ludności uległa na pewien czas, między 10 a 20 sierpnia, zmianie, kiedy po pojawieniu się w Warszawie kozacy KAMIŃSKIEGO podjęli działania przeciwko polskim kobietom i dzieciom. Powołując się na to, AK rozwinęła działalność propagandową twierdząc, że będą się oni odnosić w ten sposób do wszystkich polskich kobiet i dzieci. Wówczas wielu związało się z AK lub w jakiś inny sposób okazywali jej wsparcie.

Po tym, jak wojska pod dowództwem KAMIŃSKIEGO zostały wyprowadzone z miasta, ponieważ postępowały niezgodnie z zasadami dyscypliny, jakie obowiązywały żołnierzy niemieckich, masy ludności znowu odwróciły się plecami do AK i od tego czasu zajęły bierną postawę wobec powstania.

W ostatnim okresie duża część ludności zdecydowanie żądała przerwania powstania. Potwierdzały to jednoznacznie nie tylko przesłuchania Polaków, ale przede wszystkim zeznania składane przez Niemców, którzy w czasie Powstania Warszawskiego znaleźli się w niewoli [powstańczej].

Jeszcze bardziej zdecydowana była postawa ludności wiejskiej, która niechętnie odnosiła się do powstania od pierwszego do ostatniego dnia jego trwania. Znalazło to potwierdzenie w tym, że nie okazywała ona żadnej pomocy, a nawet w okolicach Warszawy kopała okopy, które mogły być wykorzystane przeciwko powstańcom.

Jeszcze jednym dowodem na negatywny stosunek ludności do powstania jest fakt, że nie okazała ona żadnego wsparcia 1600 żołnierzom AK z oddziału, który po wycofaniu się z Warszawy przebił się na południe w czasie operacji w Puszczy Kampinoskiej. Dzięki temu można było w ciągu 24 godzin oddział wytropić i zlikwidować.

Podobne stanowisko zajęła polska ludność wiejska wobec propagandowego podpuszczania jej, by wzięła udział w powstaniu i zorganizowała walkę na wsi lub przynajmniej tworzyła bandy, by uderzać na tyły niemieckich wojsk. W czasie tych [dwóch] miesięcy nie utworzono ani jednej bandy składającej się z wiejskiej ludności, nie dokonano też ani jednego aktu sabotażu. Co więcej, ludność wiejska i miejska zamieszkująca miasta powiatowe w tym czasie bardzo dokładnie i ze zrozumieniem odnosiła się do rozkazów niemieckiego dowództwa.

Przejawiało się to w najbardziej widoczny sposób przy kopaniu okopów. Codziennie do pracy tej przychodziło punktualnie ponad 40 000 Polaków. Nic się nie zmieniło nawet wtedy, gdy byli ostrzeliwani przez sowieckich

акта саботажа. Более того, сельское население и городское население сельских округов именно в эти месяцы строго и с пониманием относились к приказам германского командования.

Со всей очевидностью это проявилось при рытье многочисленных окопов, каждый день на эту работу без опозданий выходило более 40 000 поляков. Ничего не менялось и тогда, когда советские лётчики обстреливали их из бортового оружия, и иногда в день бывало до 40 убитых, а также имелись раненые. Несмотря на все эти обстоятельства, поляки рыли окопы в непосредственной близости от линии фронта и время от времени под таким ежедневным обстрелом.

Такая практическая позиция является лучшим и однозначным доказательством того, что широкие массы польского населения не поддержали Варшавское восстание.

Впоследствии эта позиция польского населения в целом однозначно нашла подтверждение в показаниях военнопленных польской дивизии БЕРЛИНГА. Речь идёт о боевом соединении в рядах большевистской армии, которое полностью состояло из поляков. На допросах военнопленные этой дивизии постоянно подчёркивали, что при вступлении на территорию Варшавского округа польское население встречало их не как освободителей, а прохладно и сдержанно, иногда даже не принимая полностью. По показаниям этих военнопленных, на их удивлённые вопросы население Польши неизменно отвечало, что хотя во время германского господства они жили в строгости, немцы всегда заботились о том, чтобы обеспечить их работой и хлебом, поэтому у поляков нет тоски по большевизму.

Это также подтверждает представленную здесь точку зрения о том, что широкие массы населения Польши по внутреннему убеждению не стремятся к уничтожению существующей в настоящее время на этой территории германской власти.

Политические выводы

Варшавское восстание ещё раз подтвердило тот факт, что основная часть населения Польши настроена против большевиков. Также теперь совершенно очевидно, что Польша чувствует себя преданной Великобританией и что больше не делается ставка на обещания Великобритании. В такой ситуации поляки чувствуют себя полностью покинутыми. Поэтому у многих появляется понимание того, что теперь в Европе есть только одна власть, на которую может опираться Польша: Германский Рейх.

Без сомнения результат Варшавского восстания заставил широкие массы польского населения пересмотреть своё отношение к нам немцам. Вероятно, они поняли, что со всей определённостью предсказываемое падение Рейха не только не произошло, но именно в Варшаве

lotników z broni pokładowej i bywało do 40 zabitych i rannych dziennie. Mimo tych trudności Polacy kopali okopy w bezpośredniej bliskości linii frontu, czasem pod codziennym ostrzałem.

Taka postawa jest bezspornym dowodem na to, że szerokie masy polskiego narodu nie poparły Powstania Warszawskiego.

Taka postawa polskiej ludności została też w całości potwierdzona przez zeznania jeńców wojennych z polskiej dywizji BERLINGA. Chodzi o jednostkę bojową w szeregach armii bolszewickiej, składającą się z samych Polaków. Podczas przesłuchań jeńcy z tej dywizji stale podkreślali, że po wejściu na teren dystryktu warszawskiego ludność polska witała ich nie jak wyzwolicieli, tylko chłodno i z rezerwą, niekiedy wręcz w ogóle nie witała. Według zeznań tych jeńców, na ich zdziwienie ludzie niezmiennie odpowiadali, że choć pod panowaniem niemieckim istniały bardzo surowe rygory, to jednak była praca i chleb, dlatego Polacy nie pragną bolszewizmu.

Potwierdza to także przedstawione tu twierdzenie, że szerokie kręgi ludności polskiej z wewnętrznego przekonania nie dążą do wyrzucenia istniejącej obecnie na tym terytorium niemieckiej władzy.

Konkluzje polityczne

Powstanie Warszawskie jeszcze raz potwierdziło fakt, że wśród ludności polskiej dominują tendencje antybolszewickie. Jednocześnie bardzo wyraźnie widać, że Polacy czują się zdradzeni przez Wielką Brytanię i nikt już nie ufa jej obietnicom. W tej sytuacji Polacy czują się zupełnie opuszczeni. Wielu zaczyna więc rozumieć, że obecnie w Europie jest tylko jedna siła, na której może oprzeć się Polska: Rzesza Niemiecka.

Bez wątpienia rezultat Powstania Warszawskiego wpłynął na zmianę nastawienia szerokich mas polskiej ludności do nas, Niemców. Prawdopodobnie zrozumieli oni, że przepowiadany z całą pewnością upadek Rzeszy nie tylko nie nastąpił, ale akurat w Warszawie Niemcy podczas tłumienia powstania i odpierania ataków Rosjan dowiedli takiej siły i mocy, jakiej nie spodziewał się po nich żaden Polak.

Na zmianę stosunku do niemieckiego panowania silnie wpłynęło rycerskie zachowanie się SS Obergruppenführera von dem BACHA wobec powstańców w czasie pertraktacji kapitulacyjnych i późniejsze rozwiązywanie problemów i otoczenie opieką ludności cywilnej przez władze administracyjne.

Można to wytłumaczyć tylko tym, że obecnie na całym terytorium dystryktu warszawskiego, z wyjątkiem pojedynczych przypadków bandytyzmu, panuje całkowity spokój i mimo bliskości frontu wszystkie

при подавлении восстания и при защите от атак русских, немцы доказали свою силу и мощь, которые уже не ожидал ни один поляк.

Впоследствии и по этой причине тоже в отношении германского господства произошло сильное изменение настроения, так как исключительно положительную роль здесь сыграло рыцарское отношение, с которым во время переговоров о капитуляции обергруппенфюрер СС фон дем БАХ относился к повстанцам и последующее обсуждение вопросов оказания помощи гражданскому населению Варшавы Управлением по вопросам гражданского населения.

Только этим можно объяснить, что в настоящее время на всей территории Варшавского округа, за исключением отдельных случаев бандитизма, царит полное спокойствие и несмотря на близость фронта все задачи военного времени, которые поставлены перед польским населением, выполняются очень лояльно.

Такой настрой польского населения мы немцы должны использовать себе во благо.

Нет необходимости в том, чтобы давать полякам какие-либо обещания в государственно-правовом отношении, когда без сомнения приносит пользу то, что уже сейчас в нижней инстанции поляки всё активнее привлекаются к решению вопросов управления. Тем не менее, подобные меры не играют решающей роли.

Гораздо важнее, чтобы в германских заявлениях Рейха окончательно исчезла постоянная диффамация польского населения в сравнении «Евреи, поляки и цыгане». С полным правом значительная часть польского населения подобное сравнение с евреями и цыганами постоянно воспринимает как архаизм и позорное оскорбление. Если в этом отношении со стороны Рейха последуют явные изменения, то это окажет исключительное влияние на изменение настроения людей.

Кроме этого, при признании позиции польского населения в целом должны быть полностью прекращены все акты произвола, которые в последние пять лет, к сожалению, нередко имели место. К жёстким мерам, связанным с военной ситуацией, поляки относятся с полным пониманием. Но акты произвола ранят национальную гордость поляков. Если мы прекратим подобные акты произвола и, обращаясь с поляками строго, но справедливо, дадим, по крайней мере, им это понять, это положительное отношение польского населения к нам ещё более усилится и убедит поляков в том, что интересы польского народа могут быть соблюдены только Рейхом.

Германской политике ещё раз была предоставлена блестящая возможность, как это уже было во время начала войны против большевизма. Имеющая место подавленность из-за произошедшего поражения, в особенности чувство польского населения, что оно брошено и предано всеми союзниками, путём проведения дальновидной умной

zadania związane z sytuacją wojenną są przez ludność lojalnie wypełniane.

My, Niemcy, powinniśmy umiejętnie wykorzystać te nastroje polskiego narodu na naszą korzyść.

Nie ma konieczności czynienia Polakom jakichkolwiek obietnic w sprawach prawno-państwowych, tym bardziej, że obecna praktyka dopuszczania do prac administracyjnych niższych instancji Polaków i tak działa na naszą korzyść. Jednakże tego rodzaju środki nie odgrywają większej roli.

Dużo ważniejsze jest, żeby w niemieckich oświadczeniach Rzeszy definitywnie zaprzestano zniesławiania polskiej ludności w zestawieniach „Żydzi, Polacy i Cyganie”. Podobne porównania z Żydami i Cyganami znacząca część Polaków słusznie uważa za archaizm i hańbiącą obelgę. Gdyby w tej sprawie nastąpiła ze strony Rzeszy wyraźna zmiana, miałyby to wyjątkowy wpływ na zmianę nastawienia u ludzi.

Ponadto w kwestii uznania pozycji polskiej ludności, należałoby całkowicie zaprzestać wszelkich aktów samowoli, które w ciągu ostatnich pięciu lat, niestety, nierzadko miały miejsce. Polacy odnoszą się z pełnym zrozumieniem do surowych praw czasu wojny, jednak akty samowoli ranią narodową dumę Polaków. Jeśli skończymy z samowolą i będziemy traktować Polaków surowo, ale sprawiedliwie i damy im to odczuć, to wzmocni się pozytywny stosunek do nas i utwierdzi Polaków w przekonaniu, że problemy polskiego narodu mogą być rozwiązywane tylko przez Rzeszę.

Polityce niemieckiej jeszcze raz została dana doskonała okazja, jak to już było na początku wojny przeciw bolszewizmowi. Poczucie przegranej i przede wszystkim świadomość polskiej ludności, że została zdradzona i opuszczona przez sojuszników gra na naszą korzyść. Jeśli będziemy prowadzić dalekowzroczną i mądrą politykę, uda nam się zaprowadzić porządek w obszarze nadwiślańskim pod przewodnictwem Niemiec.

Idea europejska w polskim narodzie zdobyła sobie szerokie poparcie. Ale do tej pory Polacy obawiali się, że w zjednoczonej Europie nie będzie dla nich miejsca. Jeśli da im się nadzieję, że w tej nowej Europie będą oni mogli żyć w zgodzie ze swymi zasadami i tradycjami, to właśnie w Generalnym Gubernatorstwie można będzie znaleźć u zdecydowanej większości narodu polskiego zrozumienie polityki niemieckiej.

Jeśli dokonamy praktycznej oceny Powstania Warszawskiego, okaże się, że powstanie, które przyniosło setkom tysięcy Polaków niesłychane straty, w dalszej perspektywie może mieć dobroczynne skutki dla nadwiślańskiego obszaru.

политики даёт нам ещё раз шанс навести порядок в районе Вислы с точки зрения притязаний на германское главенство.

Европейская идея получила широкое распространение среди польского народа. Но до сих пор поляки постоянно озабочены тем, что им не достанется места в этой объединённой Европе. Если сейчас им дать надежду на то, что в этой новой Европе они смогут жить в соответствии со своими правилами и традициями, то именно сейчас в генерал-губернаторстве можно будет добиться наибольшей заинтересованности подавляющего большинства польского народа в проведении этой германской политики.

Если мы будем оценивать результаты Варшавского восстания с практической точки зрения в этом отношении, то это восстание, которое сотням тысяч поляков принесло неисчислимы страдания, будет иметь для территории в районе Вислы самое существенное значение.

*ЦА ФСБ России, ф. 67, оп. 1, д. 56, л. 8 (пакет).
Типографский экз.*

Примечания

¹ В январе 1945 в здании «СД» гор. Груец (Польша) оперативной группой отдела контрразведки «Смерш» 61 армии 1 Белорусского фронта был захвачен немецкий документ, озаглавленный «Восстание в Варшаве в 1944 году». Документ, изданный в виде брошюры под грифом «секретно» и являвшийся итоговым сообщением губернатора Варшавского округа СА-группенфюрера доктора Фишера Людвиг на имя генерал-губернатора Польши доктора Франка, был переведен на русский язык и доложен начальнику управления контрразведки «Смерш» 1 Белорусского фронта генерал-лейтенанту А. Вадису и таким образом отложился в архивном фонде советской военной контрразведки.

² Ровецкий Стефан (1895–1944), псевдонимы «Раконь», «Грот», «Грабца», дивизионный генерал; во время сентябрьской кампании 1939 командовал Варшавской танково-моторизованной бригадой; с октября 1939 начальник штаба и заместитель главнокомандующего СПП, потом комендант немецкой зоны оккупации СВБ, затем главнокомандующий СВБ и командующий АК; арестован гестапо в 1943, замучен в концентрационном лагере в Заксенхаузене.

³ К сожалению, комендант Варшавы генерал-лейтенант Шартов находился в то время в отпуске по болезни в Рейхе.

⁴ Здесь речь идёт о русских казаках.

⁵ В середине августа 1944 обергруппенфюрер СС фон дем Бах принял командование всеми участвовавшими в подавлении восстания соединениями. Он находился в непосредственном подчинении рейхсфюрера СС.

Przypisy

^{a-a} Tak w tekście. Zapewne powinno być: *uznała pomoc okazywaną uchodźcom za dobrą.*

¹ W styczniu 1945 w budynku SD w Grójcu grupa operacyjna Oddziału „SMIERSZ” 61 Armii 1 Frontu Białoruskiego przechwyciła niemiecki dokument zatytułowany *Powstanie w Warszawie w 1944 roku*. Dokument wydany w formie broszury oznaczony gryfem „tajne”, będący końcowym sprawozdaniem gubernatora dystryktu warszawskiego Gruppenführera SA dr. Ludwiga Fischera dla generalnego gubernatora dr. Franka, został przetłumaczony na język rosyjski i przekazany naczelnikowi Zarządu Kontrwywiadu „Smiersz” 1 Frontu Białoruskiego gen. lejtn. A. Wadisowi i w taki sposób znalazł się w zespole archiwalnym sowieckiego kontrwywiadu wojskowego.

² Rowecki Stefan (1895–1944), ps. „Rakoń”, „Grot”, „Grabica”, gen. dyw.; w kampanii wrześniowej 1939 dca Warszawskiej BPanc-Mot; od października 1939 szef sztabu i zca Dcy Gł. SZP, potem kmdt okupacji niemieckiej ZWZ, następnie Kmdt Gł. ZWZ i Dca AK; aresztowany w 1943 przez gestapo, zamordowany w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen.

**1945, б.м.в. Сообщение командира батальона АК «Зоська»
капитана Р. Бялоуса о боях на Воле**

Воля

Первые дни восстания принесли моему батальону много трофеев и побед, много радостных моментов, полных надежд, но также много сильно ощутимых потерь. Все намеченные цели были достигнуты, но каждая из них стоила много крови и смертей близких приятелей.

Мы выглядели внушительно. Почти весь батальон вооружен, все парни единообразно обмундированы в эсэсовские камуфляжные куртки и шлемы с чехлами и только белые орлы спереди шлемов, стильный знак ГС-ов¹ сбоку и бело-красная повязка придавали специфический вид повстанцам.

Все завидовали нашему вооружению. Мы вошли в акцию, как лучше всех вооруженный отряд восстания. Уже борьба в подполье принесла нам серьезные успехи, но они были ничем по сравнению с тем количеством оружия, отнятого у немцев, которых мы систематически били с первых дней восстания.

Мы испытывали только нехватку боеприпасов. Многократно обещанные, но неудачные, парашютные сбросы боеприпасов не привели к изменению этой ситуации. Помимо этого, наше настроение было прекрасно, господствовало чувство победы.

Большая территория, которую мы контролировали, давала свободу передвижения, а автомашины и мотоциклы с лилиями² на капотах или бортах, подчеркивали «могущество моторизированной армии».

Настоящим венцом был наш танковый взвод, который отличался на фоне других черными униформами немецких «танкистов». Настоящий – не эфемерный взвод, оснащенный «пантерами»³, только что захваченными и, с большим трудом, восстановленными.

Эта единственная артиллерия восстания уже имела на счету прекрасные успехи и принесла отряду первую в восстании награду.

Грохот моторов наших «пантер», с гордостью демонстрирующих свои харцерские лилии, порождал у нас всех чувство гордости и, заодно, силы, а оглушительный гром орудий, несущих врагу уничтожение, являлся музыкой для наших ушей.

И сейчас продолжают работы на «пантерах». Одну из них ремонтирует от только что полученных повреждений наш прекрасный механик УНЕВСКИЙ⁴, при второй торопливо работают «Зигмунт»⁵ и несколько танкистов, которые готовят ее к новому заданию.

**1945, b.m.w. Relacja dowódcy batalionu AK „Zośka”
kpt. Ryszarda Białousa, dotycząca walk na Woli**

Wola

Pierwsze dni powstania przyniosły batalionowi mojemu wiele zdobyczy i triumfów, wiele chwil radosnych i pełnych nadziei, ale też i mnóstwo strat najdotkliwszych. Wszystkie zamierzone cele zostały zdobyte, ale każdy kosztował wiele krwi i śmierć najbliższych przyjaciół.

Stan posiadania nasz przedstawiał się imponująco. Cały niemal batalion uzbrojony, wszyscy chłopcy umundurowani jednolicie w esesmańskie panterki i hełmy z pokrowcami i jedynie orły białe na froncie hełmów, stylizowany znak GS-ów¹ na boku i opaska biało-czerwona nadawały specyficzny powstańczy charakter.

Uzbrojenie nasze również wzbudzało zazdrość powszechną. Weszliśmy do akcji jako najlepiej uzbrojony oddział powstania. Konspiracyjna walka przyniosła nam już poważne zdobycze, ale były one niczym wobec tej ilości uzbrojenia, jaką dostarczyli nam Niemcy, systematycznie bici przez nas od pierwszych dni powstania.

Cierpieliśmy jedynie na brak amunicji, a parokrotnie zapowiadane, lecz nieudane zrzuty nie przyniosły nam pod tym względem żadnej zmiany. Mimo to humory były świetne i nastrój zwycięski.

Duży teren, jaki obejmowaliśmy, pozwalał nam na swobodę ruchów, a samochody i motocykle z liliami na maskach czy bokach podkreślały „potęgę zmotoryzowanej armii”.

Ukoronowaniem wszystkiego był nasz pluton pancerny, odcinający się od reszty czarnymi mundurami niemieckich „pancerniaków”, pluton rzeczywisty, nie efemeryda, wyposażony w dopiero co zdobyte [i] z niemałym nakładem pracy uruchomione „Pantery”².

Ta jedyna artyleria powstania miała już za sobą piękne wyczyny i przyniosła oddziałowi pierwsze w powstaniu odznaczenie.

Łoskot motorów naszych „Panter”, obnoszących dumnie swe harcerskie lilie, wywołały u nas wszystkich uczucie dumy i mocy zarazem, a ogłuszający huk dział, niosących wrogowi zniszczenie, był muzyką dla naszych uszu.

I teraz też wre praca przy „Panterach”. Jedną z nich leczy z ran świeżo zadanych nasz wspaniały mechanik Uniewski³, wokół drugiej uwija się żywo „Zygmunt”⁴ i kilku innych pancerników, przygotowując ją do nowego zadania.

Этим новым заданием является атака на территорию гетто и так называемую «Генсёвку»⁶, т. е. большой трудовой лагерь, находящийся между улицами Генсёй, Окоповой, Ниской и Бонифратерской.

Многочисленные кирпичные караульные башни, так называемые «боцьяны» [*«аисты» – прим. переводчика*], оштетинены пулеметами; бункера и высокий забор с колючей проволокой с электротоком отделяют от доступа к месту казни тысячи поляков и евреев, принужденных к рабскому труду в самых неблагоприятных условиях.

От политического коменданта «Генсёвки», который попал нам в руки в первый день восстания, знаем, что в лагере в настоящее время остались только евреи – остатки еврейского восстания в гетто⁷ и разные специалисты, привезенные со всех концов Европы. Их освобождение и открытие дороги к Старому городу – это главная задача на сегодняшний день.

Сначала только я с «Петром»⁸ и «Яном»⁹ организуем разведку территории, определяя места для отдельных команд и выработываем план, в котором наша «пантера» должна играть главную роль.

В школе, которую мы называли «Крепостью», проводим совещание командиров взводов, которые будут принимать участие в наступлении, причем принципиально важное задание будут выполнять рота «Руды» и частично «Гевонт»¹⁰. Остальные занимают территорию Еврейского кладбища, улицу Спокойную и прикрывают нас со стороны Повонзок и одновременно являются резервом в количестве 2-х взводов.

Задача достаточно сложная. Уже занятие позиций вокруг «Генсёвки» на развалинах гетто проводится сложно, а помощь «пантеры» из-за небольшого количества снарядов, должна ограничиваться воздействием на психику врага. Только отдельные выстрелы в сторону каждой из башен и бункер должны облегчить проход предназначенных для этого наших парней во внутрь «аистов» и в результате на территорию самой «Генсёвки».

Тщательно намечаем маршрут передвижения танка, определяем очередность обстрела башен, время для отдельных команд и способ взаимного прикрытия.

Впереди наступления танк, который разрушает две баррикады по дороге к большим железным воротам в лагерь. Он по очереди должен стрелять в башни, две угловые и две посередине, затем, стоя в воротах, поражать огнем следующую башню и поочередно бункеры, по заранее намеченному плану.

Левым крылом должен командовать «Куба»¹¹, правым – «Гевонт», а я, вместе с «Петром», параллельно с «пантерой» для того, чтобы иметь лучшее представление о ситуации.

Вопросы и ответы. Несколько деталей обсуждения операции приводят к горячей дискуссии, наконец сверяем часы и: К отрядам! Погода

Tym nowym zadaniem jest uderzenie na teren getta i tak zwaną „Gęsiówkę”⁵, tj. duży koncentracyjny obóz pracy, znajdujący się między ulicami Gęsią, Okopową, Niską i Bonifraterską.

Liczne murowane wieże wartownicze, tak zwane „bociany”, najeżone karabinami maszynowymi, bunkry i wysoki mur, zabezpieczony drutem kolczastym oraz linią wysokiego napięcia, odgradzają dostęp do kaźni tysięcy Polaków i Żydów, zmuszonych do pracy niewolniczej w najtrudniejszych warunkach.

Od komendanta politycznego „Gęsiówki”, którego dostaliśmy w ręce w pierwszym dniu powstania wiemy, że w obozie tym pozostają obecnie tylko Żydzi – niedobitki żydowskiego powstania w getcie⁶ i różnego rodzaju specjaliści, ściągnięci z różnych punktów Europy. Uwolnienie ich i otwarcie drogi na Stare Miasto – oto główne zadanie dzisiejszego natarcia.

Najpierw sam z „Piotrem”⁷ i „Janem”⁸ robimy rozpoznanie terenu, wyznaczając miejsca poszczególnym drużynom i układając plan, w którym „Pantera” nasza ma odegrać pierwszorzędną rolę.

W szkole zwanej „Twierdzą” robimy odprawę d[owódc]ów plutonów, które mają wziąć udział w natarciu, przy czym zasadnicze zadanie wykonuje komp[ania] „Rudy” i częściowo „Giewont”⁹. Reszta zaś obsadza teren Cmentarza Żydowskiego, ul. Spokojną i ubezpiecza nas od Powązek, a równocześnie daje dwuplutonowy odwód.

Zadanie jest dość skomplikowane. Już obsadzenie stanowisk wokół „Gęsiówki” w ruinach getta nastęrcza poważne trudności, a pomoc „Pantery”, wobec niewielkiej ilości pocisków, ograniczyć się musi do działania na psychikę wroga. Jedynie oddanie pojedynczych strzałów do każdej wieżyczki i bunkra ułatwić ma wtargnięcie do wyznaczonych do tego zadania chłopców do wnętrza „bocianów” i, co za tym idzie, na teren samej „Gęsiówki”.

Bardzo starannie wyznaczamy trasy posuwania się czołgu, ustawiamy kolejność, z jakiej wieżyczki mają być ostrzelane, określamy czas natarcia dla poszczególnych sekcji i sposób wzajemnego ubezpieczania się.

Czoło natarcia stanowi czołg, który burzy dwie barykady na drodze do wielkiej żelaznej bramy zamykającej obóz. Oddaje kolejno strzały do dwu narożnych i dwu środkowych wieżyczek, a następnie, wykonawszy pół obrotu, ma rozbić uderzeniem bramę, po czym stojąc w niej, ma razić ogniem następną wieżyczkę i bunkry według kolejności z góry ustalonej.

Lewym skrzydłem dowodzić ma „Kuba”¹⁰, prawym „Giewont”, ja z „Piotrem” na wysokości „Pantery”, by mieć jak najlepszy wgląd na całość terenu.

Padają pytania i odpowiedzi. Kilka szczegółów wywołuje gorętszą dyskusję, wreszcie regulujemy zegarki i: „Do oddziałów!”. Pogoda jest piękna,

прекрасна, солнце заливает развалины яркими лучами, тени «аистов» ложатся на землю четкими пятнами и гетто сияет пурпуром разбитых стен, как будто конкурируя с кровавым красным цветом пожаров, широкой дугой окружающих Волю. Клубы густого, черного дыма проходят над горизонтом и раз за разом заслоняют солнце рыжим пятном.

До нас доносится эхо то далеких, то близких взрывов. Шум моторов пролетающих шукасов притягивает наш взор к западу, откуда идет быстро приближающийся звук моторов, для того, чтобы через секунду растаять в грохоте взрывов бомб, сбрасываемых на дома Воли. Снопы огня и дыма разрывают черную от дыма и красную от пламени линию горизонта, а земля дрожит, отражая звук сильных взрывов. Стрелки часов идут странно медленно, а чувство ожидания натягивает нервы до предела.

И наконец...

Как будто пустое, большое пространство развалин, какими является гетто, оживляется в один миг. С места, на котором мы стоим с «Петром» и «Анджеем Морро»¹², видны передвижения, осуществляемые отдельными отрядами, которые стремятся достичь исходных для наступления пунктов. Кто-то быстро бежит, используя стену как щит, кто-то другой медленно ползет, время от времени исчезая среди щелей.

Поднимаю к глазам бинокль, чтобы удостовериться, что караульные «аисты» ни малейшим движением не показывают того, чтобы то, что происходит в развалинах, обращало их внимание.

Должен сказать, что нам, которые знают о том, что действительно происходит на передполье, и закулисно смотрим на эту сцену, кажется, что движение, происходящее в развалинах, слишком заметно, помимо того, что рыжие пятнистые камуфляжные куртки, в которые одеты наши парни, прекрасно сливаются с красным фоном развалин, на которых проводится операция.

То, что я заметил, обсуждаю с «Петром» и «Яном», который не выдержал и пришел со своим адъютантом, для того, чтобы принять участие в намеченной операции.

Господствует полная тишина. Башни молчат и только далекое эхо со стороны кладбища Повонзки, несет звук хаотической стрельбы, которое осведомляет, что на окраинах нашей позиции идет уже, обычный для нас, разговор пулеметов. Легко отличаем наши пулеметы от пулеметов противника, хотя одна и вторая сторона пользуется тем же самым оружием, но очереди противника длинные и свидетельствуют об избытке боеприпасов, в то время как наши, как лай злой собаки – короткие и злые.

Смотрю на часы. Приближается 10-й час, и, одновременно, господствующий покой в развалинах с какого то момента нарушается шумом мотора нашей «пантеры», которая медленно и достойно выдвинулась

słońce oblewa zwaliska gruzów jaskrawym blaskiem, cienie „bocianów” kładą się na ziemię wyraźnymi plamami i getto świeci czerwienią rozbitych murów, jakby chciało zrobić konkurencję krwawej czerwieni pożarów szerokim łukiem okalających Wolę. Kłęby gęstych, czarnych dymów przevalają się nad horyzontem i raz po raz przesłaniają słońce rudą plamą.

Do uszu naszych dobiega echo dalekich, to znów bliższych detonacji. Warkot motorów przelatujących sztukasów przyciąga nasze spojrzenia ku zachodowi, skąd płynie wzmagający się szybko odgłos silników, by po chwili roztopić się w huku bomb lecących na domy Woli. Snopy ognia i dymu rozrywają czarny od dymów i czerwony od płomieni pierścień horyzontu, a ziemia drży, przynosząc odgłosy silnych wybuchów. Wskazówki zegarka przesuwają się dziwnie powoli, a uczucie oczekiwania napina nerwy do ostatnich granic.

Aż wreszcie...

Pusta pozornie przestrzeń wielkiego rumowiska, jakie stanowi teren getta, ożywia się w jednej chwili. Ze stanowiska, na którym stoimy z „Piotrem” i „Andrzejem Morro”¹¹, widać przesunięcia, jakie poszczególne oddziały wykonują dążąc na podstawy wyjściowe do natarcia. Oto ktoś przebiega pospiesznie, wykorzystując przesłonę muru, ktoś inny pełźnie powoli, co chwila zapadając [się] w rozpadliny.

Podnoszę do oczu lornetkę, by stwierdzić, że „bociany” wartownicze nie zdradzają żadnym ruchem, by to, co się dzieje na rumowisku, zwróciło ich uwagę.

Muszę przyznać, że nam, którzy wiemy, co się na przedpolu dzieje, a poza tym patrzymy na scenę „zza kulis”, ruch, jaki się odbywa w ruinach wydaje się zanadto widoczny, mimo iż rudo-plamiaste panterki, w jakie chłopcy są ubrani, znakomicie zlewają się z czerwonym tłem rumowiska, na którym odbywa się akcja.

Dzielę się swoimi uwagami na ten temat z „Piotrem” i „Janem”, który nie wytrzymał i przyszedł wraz z adiutantem, by wziąć udział w zamierzonej akcji.

Panuje całkowita cisza. Wieże milczą i jedynie dalekie echo gdzieś z Cmentarza Pową[zkow]skiego przynosi odgłos chaotycznej strzelaniny, który dowodzi, że na obwodzie naszej pozycji rozgrywa się normalna już dla nas rozmowa broni maszynowej. Łatwo odróżniamy nasze km-y od km-ów przeciwnika, bo choć jedna i druga strona używa tej samej broni, to serie przeciwnika są długie i dowodzą bogactwa amunicji, podczas gdy nasze są jak szczeknięcia złego psa – krótkie i zjadliwe.

Spoglądam na zegarek. Zbliży się godzina 10-ta, a równocześnie spokój panujący od pewnej chwili w ruinach zostaje zakłócony warkotem motoru naszej „Pantery”, która powoli i majestatycznie rusza sprzed „Twierdzy”,

от «Крепости», чтобы через некоторое время появиться в широко распахнутых воротах гетто. Снова смотрю на башни и только сейчас замечаю движение внутри. В этот момент отозвался наш пулемет. Ему ответили длинные очереди со стороны сразу нескольких башен.

Огромная и мощная баррикада, которая отделяет наши позиции от ничейной земли, протянувшейся между стеной «Генсёвки» и нами, оказалась легкой преградой для нашей «пантеры», которая прокатилась по ней, как по железному мусору, и только к грохоту моторов и пулеметов присоединился звук падающей стены, ломаемых досок и железных рельсов. «Пантера» уже на вершине второй баррикады, с которой справляется так же просто, как с предыдущей.

Гром пулеметов замолчал на минуту, как будто немцы, которые, наверное, не ожидали «противника», задумались, что делать. Пауза была короткой и вот уже наш танк попадает под бешеный пулеметный огонь, который перечеркивает смертоносными брызгами наши харцерские лилии на боках танка.

Вместе с «Петром» и «Яном» пробегаем пустое пространство, отделяющее нас от длинного строения столярной мастерской, в которое мы влетаем, для того, чтобы как можно ближе подойти к стене «Генсёвки». Бегу через длинный производственный цех, низко наклоняясь и держась как можно дальше от больших окон.

Пронзительный свист пуль и бешеный звук рикошета осколков, отбитых от станков, наполняют здание шумом, правда, отличающимся от шума моторов, но помимо этого, было ощущение, как будто неработающий завод вдруг двинулся с места, чтобы начать какое-то странное производство.

«Петр» криком напоминает мне, чтобы я слишком не высовывал голову и бежим дальше наклоняясь, и через какой-то момент добираемся до стены строения, расположенного напротив угловой башни «Генсёвки».

Старательно используя стену как заслон, поглядываем на «пантеру», которая в ту же минуту делает первый выстрел. Гул орудий почти соединяется с кличем «Ура!», с которым парни КУБЫ подбегают к первой башне. Второй выстрел, и наша башня погружается в тучи пыли и дыма.

Долго не выжидая, выпрыгиваем вместе с «Петром» и бежим к широко распахнутым дверям гаража, прилегающего к башне. Брошенная внутрь граната спасает нас от возможного сюрприза, и мы уже внутри вместе с несколькими парнями, которые бросились к башне вместе с нами.

«Пантера» медленно поворачивает свою башню, и через минуту новый залп и снова гул встряхивает воздух, и потом крики, грохот гранат и очереди ручных пулеметов свидетельствуют о том, что и другие команды выполняют свои задачи.

by za chwilę ukazać się w szeroko otwartej bramie getta. Znów spoglądam na wieżę i dopiero teraz dostrzegam ruch w ich wnętrzu. Równocześnie w pobliżu zaszczekał nasz karabin maszynowy, a odpowiedziały mu długie serie z kilku wież naraz.

Wielka i potężna barykada, która oddziela nasze pozycje na Gęsiej od ziemi niczyjej, rozciągającej się między murem „Gęsiówki” a nami, okazała się bardzo łatwa dla naszej „Pantery”, która przetoczyła się po niej jak po śmietniku odpadków żelaznych i jedynie do łoskotu motorów i jazgotu karabinów maszynowych dołączył się hałas miażdżonego muru, trzask łamanych desek i szyn żelaznych. „Pantera” jest już na wysokości drugiej barykady, którą bierze równie łatwo, jak poprzednią.

Huk karabinów maszynowych milknie na chwilę, jakby Niemcy, zdetonowani pojawieniem się niespodziewanego prawdopodobnie „przeciwnika”, zastanawiali się, co dalej robić. Przerwa to krótka jednak i już nasz czołg znajduje się we wściekłym ogniu km-ów, które lilie harcurskie na bokach przekreślają smagnięciami śmiertcionośnych bryzgów.

Przebiegamy teraz z „Piotrem” i „Janem” pustą przestrzeń, dzielącą nas od długiego budynku stolarni, do której wpadamy, by pod osłoną muru podsunąć się jak najbliżej muru „Gęsiówki”. Biegnę długą halą maszyn, w niskim skłonie, omijając wielkie okna.

Przeciągłe gwizdy pocisków i wściekły jazgot rykoszetów, odbitych od maszyn, wypełniają halę innym wprawdzie od stukania motorów hałasem, a mimo to ma się wrażenie, jakby spokojna, nieczynna fabryka ruszyła nagle, by rozpocząć dziwną jakąś produkcję.

„Piotr” zwraca mi krzykiem uwagę, bym zanadto głowy nie wystawiał, i biegniemy dalej pochyleni, by za chwilę dopaść szczytowej ściany budynku, której okna wychodzą naprzeciw narożnej wieży „Gęsiówki”.

Starannie wykorzystując przesłonę muru, spoglądamy na „Panterę”, która w tym momencie właśnie oddaje pierwszy strzał. Huk dział łączy się niemal z okrzykiem „Hurra!”, z jakim chłopcy „Kuby” dopadają pierwszej wieży. Drugi strzał i nasza wieża otacza się kłębem pyłu i dymu.

Nie czekając długo, wyskakujemy wraz z „Piotrem” i biegniemy do otwartych szeroko drzwi garażu, który przylega do wieży. Granat wrzucony do środka zabezpiecza nas przed ewentualną niespodzianką i już jesteśmy w środku wraz z kilkoma chłopcami, którzy przeskoczyli wraz z nami.

„Pantera” powoli odwraca swą wieżyczkę i po chwili nowy huk i znów huk wstrząsają powietrzem, a okrzyki, trzask granatów i serie pm-ów dowodzą, że i inne drużyny wykonują swe zadania.

Ruchem ręki i krzykiem staram się wskazać naszym czołgistom żelazną bramę, na której sforsowanie przyszła kolej i choć wątpię, czy krzyk

Взмахом руки и криком стараюсь показать нашим танкистам железные ворота, штурмовать которые настала очередь и, хотя сомневаюсь, слышали они мой крик или нет. Однако танк трогается, чтобы сразу разнести своим весом мощную, на первый взгляд, преграду, которая рвется, как бумага и соскакивает с петель, чтобы открыть дорогу к центру лагеря.

Тем временем, когда все это происходит, парни, которые со мною, пытаются через двери гаража попасть на его крышу, чтобы оттуда через окно ворваться в башню.

«Петр» с несколькими людьми держит приоткрытые двери гаража, а я по петлям и держателям пробираюсь на крышу, рядом со мной появился Кшиштоф¹³, и сейчас вместе с ним ползем в сторону окна башни, через которое висит на пулемете, то ли мертвый, то ли раненый немец. Башня гремит каким-то стуком, который замолкает после брошенной туда гранаты. По спине лежащего немца прыгаем через окно. Второго замечаем в углу башни, в луже крови и в агонии. В то время как Кшиштоф наклоняется над ним, чтобы «на всякий случай» забрать у него оружие, я из-за угла пытаюсь в бинокль рассмотреть, что происходит на других башнях. Одна крайняя горит, на других узнаю наших парней.

«Пантера» медленно и систематично переносит огонь своего орудия с одной башни на другую по заранее определенной схеме, а точность, с какой попадают наши снаряды, вызывает во мне чувство гордости. Выстрел, тучи пыли и дыма и отдельные фигуры бегущих парней – это картина, которая повторяется с точностью машины.

Вдруг в стеклах бинокля замечаю нечто, что в этой якобы урегулированной игре является опасной помехой. – Вот из одной башни выпрыгивают немцы. Один из них переворачивается от очередей нашего пулемета. Еще не прозвучал выстрел орудия, а я уже вижу парней КУБЫ, которые врываются в башню. Ох, если бы я только мог их остановить.

Новый гул сотрясает воздух и через минуту башня, занятая нашими парнями, исчезает за тучей пыли, из которой медленно показываются фигуры солдат. Одного из них ведут под руки двое его коллег. Направляю к ним связного, а сам, хотя опасаясь серьезных потерь в этой башне, перевожу взгляд на другие, которые в этот момент являются целями для нашего танка. «Пантера» стоит в воротах и поражает огнем бункер, находящийся напротив.

Замечаю «Яна», который под прикрытием танка подбегает и вижу, как он что-то кричит «Вацку»¹⁴, лицо которого виднеется в люке. «Черный Кароль»¹⁵, «Лауданьский»¹⁶ и другие пробегают с легким пулеметом, чтобы занять новые позиции в нескольких метрах перед танком за прикрытием каменной дамбы уже внутри «Генсёвки».

mój był dla nich słyszalny, to jednak czołg rusza, by za chwilę zdruzgotać swym ciężarem potężną zda się przeszkodę, która drze się jak papier i wyskakuje z zawias[ów], by otworzyć drogę do serca obozu.

W tym samym czasie, kiedy się to odbywa, chłopcy mi towarzyszący usiłują przy drzwiach garażu dostać się na dach, skąd oknem wtargnąć można do wieży.

„Piotr” z kilkoma ludźmi trzyma uchylone drzwi garażu, ja po zawiasach i szprosach wdzieram się na dach, by przywrzeć na nim plackiem, obok mnie zjawia się Krzysztof¹² i teraz razem pełzniemy w kierunku okna wieży, w którym przewieszony przez karabin maszynowy zwisa martwy czy też ranny Niemiec. Wieża rozbrzmiewa jakimś stukotem, który milknie po wrzuceniu do wnętrza granatu. Wskakujemy przez okno, po karku i plecach leżącego Niemca. W kącie wieży, na podłodze widzimy drugiego w agonii. Podczas gdy Krzysztof nachyla się nad nim, by zabrać „na wszelki wypadek” broń, ja zza węgła muru usiłuję dostrzec przez lornetkę, co dzieje się na innych wieżach.

Jedna skrajna płonie, na innych poznają naszych chłopców.

„Pantera” wolno i systematycznie przenosi ogień swego działa z jednej wieży na drugą według ustalonego z góry schematu, a precyzja, z jaką pociski padają, budzi we mnie poczucie prawdziwej dumy. Strzał, kłęby kurzu i dymu i pojedyncze postacie biegnących chłopców – oto widok, który powtarza się z dokładnością maszyny.

Nagle w szklach lornetki dostrzegam coś, co w tej uregulowanej pozornie grze jest niebezpiecznym zgrzytem. Oto z jednej z wież wyskakują Niemcy. Jeden roluje ścigany bryzgami naszego km-u. Jeszcze nie padł strzał z działa, a już widzę chłopców „Kuby”, jak wpadają do wieży. O, gdybym mógł ich powstrzymać.

Nowy huk wstrząsa powietrzem i za chwilę wieża przez naszych obsadzona otacza się chmurą pyłu, z którego powoli wynurzają się postacie żołnierzy. Jednego prowadzą pod ręce dwaj koledzy. Pcham gońca w ich kierunku, a sam, choć obawiam się tam poważniejszych jakichś strat, przenoszę wzrok na inne wieże, które są w tej chwili celem dla naszego czołgu. „Pantera” stoi w bramie i razi ogniem bunkier, znajdujący się naprzeciw.

Dostrzegam „Jana”, który pod osłoną czołgu podbiega i widzę go wykrzykującego coś do „Wacka”¹³, którego twarz wychyla się przez kłapę. „Czarny Karol”¹⁴, „Laudański”¹⁵ i inni przebiegają z lkm-em, by zająć nowe pozycje za przesłoną wału z kamieni, już wewnątrz „Gęsiówki”, kilkanaście metrów przed czołgiem.

Zbiegam schodami na dół, by za chwilę znaleźć się u stóp wieży za murem. Po chwili dołącza do mnie „Piotr”, który kilkoma skokami drogą

Спускаюсь вниз по лестнице, чтобы через минуту быть уже за забором у подножья башни. Через какой-то момент ко мне присоединяется «Петр», который несколькими прыжками по дороге, очищенной танком, пробегает через ворота для того, чтобы спрятаться в какую-то канаву, находящуюся перед нами.

Сейчас уже четко видим, как из зданий и башен хаотичными группами удирают немцы и бегут в сторону Старувки. Их гонят очереди наших пулеметов, а из башни, которую я только что покинул, по ним бьет легкий пулемет, который еще недавно поражал нас своим огнем.

Все чаще видны наши парни, которые выдвигают пулеметы вперед, на высоту первых барakov. Удивляет нас полное отсутствие признаков движения в пустых зданиях. До сих пор все проходит точно по часам. Стрельба медленно умолкает. Замолчал огонь орудия и сейчас снова «Пантера» движется в направлении первого ряда барakov.

Зову «Лауданьского» и «Кароля», чтобы сошли с дороги, и железный «колосс» катится мимо нас, чтобы через мгновение вдруг остановиться, потому что картина, которая открылась перед нашими глазами, была, как минимум, странной. Если до сих пор нас беспокоило отсутствие людей на территории, то сейчас внезапно двери барakov открылись от напора, и прилегающая к ним территория закипела массой полосатых фигур, которая с необычным криком, размахивая руками, бежала в нашу сторону, отделяя нас живой стеной от убегающих немцев.

Их лица сияли радостью свободы. Их радость была, несомненно, больше нашей, из-за того, что в данный момент мы были сильнее противника. Наши пулеметы должны были замолчать, чем воспользовались немцы, убегая длинными прыжками в сторону Старого города.

В каком-то промежутке я почувствовал, как меня хватает за глотку судорога радости, потому, что мы успели вовремя. Мы боялись, что немцы могли уничтожить заключенных до нашего прихода. Но когда я почувствовал напирание на меня гавглингов¹⁷, которые на разных языках пытались выразить свою благодарность и радость по поводу освобождения, я осознал сложность положения и строго им приказал направиться к большому кирпичному гаражу, который прилегал к стене. Полосатая масса послушно, но радостно исполнила этот приказ и наши пулеметы могли начать свою прерванную музыку, которая для врага являлась музыкой смерти.

Со стороны левого крыла по очереди и под прикрытием танка и соседей, парни начали проверять бараки. Мы передвинулись вперед и только «Петр» остался с освобожденными. В здание управления ворвался «Гевонт» вместе с одним из своих отрядов, а за ним туда забежали я с «Яном» и его адъютантом.

utorowaną przez czołg przebiega bramę, by zapaść się w jakiś rów znajdujący się przed nami.

Teraz już wyraźnie widzimy, jak z budynków i wież pryskają Niemcy bezładnymi grupkami, uciekają w kierunku Starówki. Ścigają ich serie naszych km-ów, a wieża, którą przed chwilą opuściłem, rozbrzmiewa warkotem lkm-u, który przed chwilą jeszcze raził swoim ogniem.

Coraz częściej widać przebiegających chłopaków, którzy podciągają broń maszynową ku przodowi, na wysokość pierwszych baraków. Dziwi nas zupełny brak oznak jakiegoś ruchu w pustych, zda się, budynkach. Do tej pory wszystko odbywa się, jak w zegarku. Strzelanina milknie powoli. Ogień działa umilkł i teraz znów „Pantera” posuwa się w kierunku pierwszego z rzędu baraków.

Wołam do „Laudańskiego” i „[Czarnego] Karola”, by usunęli się nieco z drogi i żelazny kolos przetacza się koło nas, by za chwilę stanąć, jak zamurowany, gdyż widok, który otworzył się przed naszymi oczami był co najmniej dziwny. O ile dotąd niepokoiła nas nieobecność ludzi na terenie, na który wtargnęliśmy, to teraz nagle drzwi baraków rozwarły się pod naporem, a całe przedpole zaroilo się masą pasiastych postaci, z niebywałym krzykiem i wymachiwaniem rąk biegnących w naszą stronę, odgradzając nas tym samym jakby żywym murem od uciekających Niemców.

Radość z uwolnienia promieniowała ze wszystkich twarzy. Była ona na pewno większa od naszej, zmaconej faktem, że przez chwilę byliśmy bezradni wobec nieprzyjaciela. Km-y nasze musiały zamilknąć, co Niemcy wykorzystali, uciekając długimi susami w kierunku Starego Miasta.

Przez moment poczułem, jak gardło moje ściska skurcz radości, że zdążyliśmy na czas. Obawialiśmy się bowiem, by Niemcy nie zlikwidowali więźniów przed naszym przybyciem. Ale gdy poczułem się nagle uwięziony przez masę cisnących się do mnie Haftlingów¹⁶, usiłujących w różnych językach wyrazić swą wdzięczność i radość z uwolnienia, zdałem sobie sprawę z trudności położenia i nakazałem ostro kierować się do dużego murowanego garażu, który przylegał do muru. Pasiasta masa potulnie, choć radośnie wykonała ten rozkaz i nasze km-y mogły zacząć swą przerwana muzykę, która dla wroga była muzyką śmierci.

Od lewego skrzydła, kolejno ubezpieczani przez czołg i sąsiadów, zaczęli chłopcy penetrować baraki. Posunęliśmy się ku przodowi. Jedynie „Piotr” został z uwolnionymi. Do budynku zarządu wpadł „Giewont” z jednym ze swych plutonów, ja z „Janem” i adiutantem wpadliśmy za nim.

Widok, który ukazał się naszym oczom, był widomym znakiem całkowitego zaskoczenia, jakim był dla Niemców nasz atak. W dużej, pięknymi umeblowanej sali meblami, stał stół nakryty białym obrusem, a na nim

Картина, которая встала перед нашими глазами, свидетельствовала о полной неожиданности, которой наша атака была для немцев. В большом зале, обставленном красивой мебелью, стоял стол, накрытый белой скатертью, а на нем супница с еще горячим супом, вино и водка. Только перевернутые стулья свидетельствовали о том, что пир был прерван неожиданно, а участники очень торопились покинуть прекрасный зал.

Большие старинные часы в конце зала били 11-й час. Посыпались шутки, а «Гевонт», который вытолкнул часть своих людей для прикрытия, продолжил начатый пир. Веселье и радость росли по мере того, как приходили новые коллеги, которые приносили оружие, гранаты и боеприпасы, и другую столь ценную для нас добычу.

Я покинул веселую компанию, приказав «Гевонту» поставить необходимую охрану, а также выставить патрули по всей территории «Генсёвки», и направился вместе с «Яном» к освобожденным.

Нас сразу окружила тесная толпа сияющих людей. Посыпались слова благодарности, кто-то хотел поцеловать мою руку, что меня очень смутило. Сразу же начались почти хоровые просьбы: «Дайте нам оружие! Дайте форму! Мы хотим сражаться вместе с вами!». Самыми громкими, на фоне других, были польские голоса. Многие говорили свои фамилии. Многие оказались защитниками гетто.

Я смотрел на их радостные лица, а мои мысли бежали к тем страшным моментам, когда мы в момент трагедии, которую пережили наши соотечественники в окруженном гетто, чувствовали свое бессилие. Наш отряд в то время только «обзаводился». У нас было только несколько «стенгов», какой-то легкий пулемет, добытый ценой жизни наших коллег, и все, что мы могли сделать тогда, передать по приказу ГРОТА это оружие «героическим защитникам» гетто.

Помню совещание, на котором я сообщил нашим парням этот приказ. Я знал, как им будет трудно расстаться со столь трудно добытым оружием, но не было ни одного голоса протеста и только несмелое предложение: «Не могли бы мы с тем, что у нас останется, попытаться уничтожить хотя бы один немецкий пост, для того, чтобы принять в этом свое участие», являлось доказательством понимания героических защитников гетто.

Мы приложили и к этому руки, а скромная по масштабу акция прошла на месте, лежащем неподалеку от этого, в котором мы сейчас находились, благодарность пришла от тех защитников гетто, которым тогда мы не могли существенно помочь.

Я приказал нескольким энергичным бывшим заключенным сформировать более-менее порядочную колонну и провести их к «Крепости», где «Филь»¹⁸ – неопенимый квартирмейстер, должен был заняться питанием и обмундированием освобожденных.

waza z dymiącą jeszcze zupą, wina i wódki. Jedynie powywracane krzesła dowodziły, że uczta została przerwana niespodziewanie, a biesiadnikom bardzo było spieszo opuścić piękną salę.

Wielki antyczny zegar w kącie sali poważnie wydzwaniał godzinę 11-tą. Sypnęły się dowcipy, a „Giewont”, wypchnąwszy część ludzi na ubezpieczenie, zaczął celebrować rozpoczętą ucztę. Wesołość i radość powiększały się w miarę, jak przybywali wciąż nowi koledzy, przynosząc broń, granaty i amunicję, tak cenne dla nas zdobycze.

Opuściłem rozbawione towarzystwo, nakazując „Giewontowi” zaciągnąć konieczne ubezpieczenie i patrolami przetrząsnąć teren całej „Gęsiówki”, i udałem się wraz z „Janem” do uwolnionych.

Natychmiast otoczyła nas zwarta cizba rozpromienionych postaci. Pospały się błogosławieństwa, ktoś usiłował ucałować mi rękę, co wprawiło mnie w najwyższe zakłopotanie. Zaraz też rozpoczęły się chóralne niemal prośby: „Dajcie nam broń! Dajcie mundury! Chcemy walczyć [wspólnie] z wami”. Ponad innymi górowały głosy polskie. Ten i ów podawał swoje nazwisko. Wielu okazało się obrońcami getta.

Patrzyłem na ich twarze rozradowane, a myśl moja wybiegała do tych strasznych chwil, kiedy w obliczu tragedii, jaką przeżyli nasi współobywatele w obłożonym getcie, czuliśmy całą swą bezsilność. Oddział był wtedy „na dorobku”. Mieliśmy zaledwie kilka stenów, jakiś lkm zdobyty za cenę życia naszych kolegów i wszystko, co mogliśmy zrobić, to oddać tę broń, jak nakazywał rozkaz „Grota”, bohaterskim obrońcom.

Pamiętam odprawę, na której zakomunikowałem chłopcom ten rozkaz. Wiedziałem, jak trudno będzie rozstać się z bronią, z takim trudem zdobytą, ale nie odezwał się żaden głos protestu i jedynie nieśmiała propozycja: „Czy nie moglibyśmy z tym, co nam zostanie, spróbować zlikwidować przynajmniej jedną placówkę niemiecką, by swoją cegielkę dołożyć”, była dowodem zrozumienia bohaterskich obrońców getta.

Dołożyliśmy i tę cegielkę, a skromna rozmiarami akcja odbyła się w miejscu o kilkaset metrów zaledwie odległym od tego, w którym obecnie znajdowaliśmy się, a podziękowania przyszły z ust tych, którym wtedy istotnie skutecznej pomocy nie byliśmy w stanie okazać.

Poleciłem kilku energiczniejszym uformować z uwolnionych jakąś względnie porządną kolumnę i zaprowadzić ich do „Twierdzy”, gdzie „Fil”¹⁷, nieoceniony kwatermistrz, miał zająć się nakarmieniem i umundurowaniem uwolnionych.

Sam udałem się do pułkownika „Radosława”, by mu zameldować, że „zadanie wykonano, więźniowie uwolnieni” i prosić go o zezwolenie na zatrzymanie tych, którzy wyrażą chęć walki w moim oddziale i dyspozycje dla pozostałych.

Я направился к полковнику «Радославу», чтобы ему доложить, что «задача исполнена, заключенные освобождены», и просить его дать согласие на то, чтобы оставить тех, которые захотят сражаться в рядах моего отряда, и распорядиться об остальных.

Рукопожатие полковника и краткое «Спасибо» были достаточно понятными, а согласие на принятие добровольцев и их обмундирование было принято освобожденными с самым большим энтузиазмом.

С большой торопливостью они сбросили свою полосатую одежду для того, чтобы надеть мундиры, которые еще недавно имели право носить только их угнетатели.

Сколько радости сияло на лицах тех, которым столько раз смерть глядела в глаза.

«Зигмунт» и «Вацек» подбирали механиков для обслуживания танков и автомобилей.

«Филь» проводил поиск поваров.

Приходили портные, сапожники и парикмахеры. Каждый из них хотел бы сражаться в отряде, который их освободил, и я видел разочарование в глазах тех, которых я должен был передать в другие отряды.

Весь этот базар проходил в атмосфере большой радости, потому что наступление на «Генсёвку», кроме освобождения евреев, принесло нам много оружия и боеприпасов, а маскарад, который проходил во дворе «Крепости», давал все снова и снова повод для общего веселья, когда из склада «Филя» выходил какой-то любитель странного головного убора, каким, несомненно, был чехол шлема, или кто-то, одетый в форму для него слишком большую или маленькую.

Грохот разрывающихся во дворе снарядов мортир прервал общую радость, и все спрятались в здания. Только группа санитаров уходила, медленно неся раненого, недавнего гавтлинга, а сейчас солдата ее Величества Речи Посполитой, лицо которого, помимо боли, сияло от радости, потому что вокруг он видел заботливые лица братьев, сражающихся за общее дело.

Капитан «Ежи»¹⁹

ИМП, МБП (АК) 122, л. 143–149.

Подлинник на польском языке, машинопись.

В правом верхнем углу каждого листа угловая печать и надпись: АРХИВ БАТАЛЬОНА «ЗОСЬКА».

Документ опубликован в: Pamiętniki baonu Zośka, wyd. 3, Warszawa 1984; Świadcstwa Powstania Warszawskiego 1944, Warszawa 1988; J. Białous, Walki w październiku, Warszawa 2000.

Uścisk dłoni pułkownika i krótkie „Dziękuję” były aż nadto wymowne, a zgoda na zaciąg i umundurowanie przyjęta została przez uwolnionych z największym entuzjazmem.

Z jakimś gorączkowym pośpiechem zrzucili oni swoje pasiaki, by ubrać się w mundury, które do niedawna mieli prawo nosić jedynie ich prześladowcy.

Ile radości promieniało z twarzy tych, którym tylekroć śmierć zaglądała w oczy.

„Zygmunt” i „Wacek” dobierali mechaników do obsługi czołgów i samochodów.

„Fil” poszukiwał kucharzy.

Zgłaszali się krawcy, szewcy i fryzjerzy. Każdy chciałby walczyć w oddziale, który ich uwolnił, i widziałem pewien zawód w oczach tych, których musiałem przekazać innym oddziałom.

Całe to targowisko odbywało się w atmosferze wielkiej radości, gdyż natarcie na „Gęsiówkę”, poza uwolnieniem Żydów, przyniosło nam moc broni i amunicji, a maskarada, która się odbywała na podwórzu „Twierdzy”, dawała co i raz powód do ogólnej wesołości, gdy z magazynu „Fila” wynurzał się jakiś amator dziwnego nakrycia głowy, jakim bez wątpienia był pokrowiec od hełmu, lub delikwent ubrany w mundur o wiele nań za duży lub za mały.

Trzask rozrywających się na podwórzu pocisków mózdzierza przerwał ogólną wesołość, a wszyscy schronili się do budynków. Jedynie grupka sanitariuszy schodziła, powoli niosąc rannego, niedawnego Haftlinga, obecnie żołnierza Najjaśniejszej Rzeczypospolitej, którego oblicze mimo bólu promieniało radością, bo wokół widział twarze życzliwe i zatroskane braci walczących o wspólną sprawę.

kpt. „Jerzy”¹⁸

IPN, MBP (AK) 122, k. 143–149.

Oryginał w języku polskim, maszynopis.

W prawym górnym rogu każdej karty pieczętka prostokątna z napisem: ARCHIWUM BAONU „ZOŚKA”.

Opublikowano w: Pamiętniki baonu Zośka, wyd. 3, Warszawa 1984; Świadcstwa Powstania Warszawskiego 1944, Warszawa 1988; J. Białous, Walki w poźodze, Warszawa 2000.

Примечания

¹ Штурмовые группы (ШГ) – входившие в состав «Серых шеренг» и объединявшие харцеров старше 17 лет группы, чьей задачей была организация саботажа и диверсий; с 1943 подчинялись «Кедиву»; комендантом ШГ был поручик инженерных войск Ришард Бялоус.

² Лилия – харцерский знак.

³ См. прим. 1 к док. № 65.

⁴ Уневский (в литературе Луневский) Ян (умер в 1952), псевдоним «Люменьский», автомеханик, с 3 августа в танковом взводе батальона АК «Зоська».

⁵ Збихорский Зигмунт (1914–2002), псевдоним «Зигмунт», капитан, инженер; в 1944 заместитель начальника автоподготовки в «Серых шеренгах»; со 2 августа технический офицер танкового взвода АК «Зоська»; после войны профессор, преподаватель Варшавского политехнического института, декан факультета.

⁶ Генсювка, разговорное название тюрьмы, находившейся на ул. Генся (ныне ул. Анелевича); с 1939 по 1943 здесь находился исправительный лагерь немецкой полиции безопасности (*Arbeitserziehungslager der Sicherheitspolizei Warschau*); в момент освобождения Генсювки батальоном АК «Зоська» 5 августа 1944 в ней находилось 383 узника (в том числе 348 евреев).

⁷ См. прим. 1 к док. 112.

⁸ Стасецкий Эугениуш (1913), псевдоним «Петр», «Петр Помян», старший инструктор Союза польских харцеров, поручик; в 1944 заместитель начальника «Серых шеренг»; во время восстания заместитель командира батальона АК «Зоська», погиб в ночь с 16 на 17 августа 1944 во время наступления на Ставки (капитан – 1944).

⁹ Анджеевский Ян Каюс Зигмунт (1913), псевдоним «Ян», капитан инженерных войск; участник сентябрьской кампании 1939; во время восстания командир полка/бригады «Брода 53»; погиб в ночь с 30 на 31 августа в районе ул. Сенаторской во время попытки прорыва из Старого города в Средместье.

¹⁰ Цепляк Владислав (1917), псевдоним «Гевонт», старший инструктор Союза польских харцеров, подпоручик; во время восстания командир 3 роты батальона АК «Зоська»; погиб 30 августа на ул. Закрочимской (поручик – 1944).

¹¹ Окольский Конрад (1923), псевдоним «Куба», инструктор Союза польских харцеров, сержант-подхорунжий; во время восстания командир III взвода «Фелек» 2 роты «Руды» батальона АК «Зоська»; погиб 11 августа на ул. Кольской (поручик – 1944).

¹² Ромоцкий Анджей (1923), псевдоним «Анджей Морро», «Морро», старший инструктор Союза польских харцеров, поручик; во время восстания командир 2 роты «Рудый» батальона АК «Зоська»; погиб 15 сентября на ул. Солец (капитан – 1944).

¹³ По всей вероятности, Зборовский Кшиштоф (1923), псевдоним «Кшись», подхорунжий; во время восстания во II взводе 2 роты батальона АК «Зоська»; погиб 9 августа 1944 на еврейском кладбище.

¹⁴ Мицута Вацлав (1915), псевдоним «Вацек», старший инструктор Союза польских харцеров, капитан, в 1944 руководил автоподготовкой в «Серых шеренгах»; со 2 августа командир танкового взвода батальона АК «Зоська»; после войны в Швейцарии.

¹⁵ Квапиньский Кароль (1923–1955), псевдоним «Чарный Кароль», «Кароль», сержант/сержант-подхорунжий; до января 1944 командир взвода «Ришард» (рота «Рудый»), с 3 августа 1944 командир 1 отделения 1/3 роты батальона АК «Зоська»; тяжело ранен в боях в Старом городе, взят в плен 2 сентября 1944; после войны в Южной Америке, был летчиком-испытателем.

¹⁶ Дечковский Юлиуш Богдан (1924), псевдоним «Лауданьский», инструктор Союза польских харцеров, сержант-подхорунжий, командир отделения.

¹⁷ Правильно – *Schutzhaftling*, политический узник концентрационного лагеря.

¹⁸ Михальский Людвик, псевдоним «Филь», подпоручик, офицер по хозяйственной части бригады «Брода 53».

¹⁹ Бялоус Ришард (1914–1992), псевдоним «Ежи»; во время сентябрьской кампании 1939 участвовал в обороне Варшавы; с 1940 в Союзе возмездия; с 1941 командир варшавских Штурмовых групп; с 1942 командир Штурмовых групп; после войны в Аргентине.

Przypisy

¹ Grupy Szturmowe (GS) – część Szarych Szeregów gromadząca młodzież harcerską powyżej 17 lat, były to zespoły przeznaczone do prowadzenia dywersji i sabotażu; od 1943 podporządkowane Kedywowi; kmdtem GS był por. sap. Ryszard Białous.

² Zob. przyp. 1 do dok. nr 65.

³ Uniewski (w literaturze Łuniewski) Jan (zm. 1952), ps. „Lumeński”, mechanik samochodowy, od 3 sierpnia w plutonie pancernym batalionu AK „Zośka”.

⁴ Zbichorski Zygmunt (1914–2002), ps. „Zygmunt”, kpt., inż.; w 1944 zca szefa wyszkolenia motorowego Szarych Szeregów; od 2 sierpnia oficer techniczny plutonu pancernego batalionu AK „Zośka”; po wojnie prof., wykładowca PW.

⁵ Gęsiówka, potoczna nazwa więzienia znajdującego się na ul. Gęsiej (obecnie Anielewicza); od 1939 do 1943 znajdował się tu obóz poprawczy niemieckiej policji bezpieczeństwa (*Arbeitserziehungslager der Sicherheitspolizei Warschau*); w momencie wyzwolenia Gęsiówki przez batalion AK „Zośka” 5 sierpnia 1944 znajdowało się w niej 383 więźniów (w tym 348 Żydów).

⁶ Zob. dok. 112, przyp. 2.

⁷ Stasiecki Eugeniusz (ur. 1913), ps. „Piotr”, „Piotr Pomian”, hm., por.; do 1944 zca naczelnika Szarych Szeregów; w powstaniu zca dcy batalionu AK „Zośka”, poległ w nocy z 16 na 17 sierpnia 1944 w natarciu na Stawki (kpt. – 1944).

⁸ Andrzejewski Jan Kajus Zygmunt (ur. 1913), „Jan”, kpt. sap.; uczestnik kampanii wrześniowej 1939; w powstaniu dca pułku/brygady „Broda 53”; poległ w nocy z 30 na 31 sierpnia w rej. ul. Senatorskiej podczas próby przebicia się ze Starego Miasta do Śródmieścia.

⁹ Cieplak Władysław (ur. 1917), ps. „Giewont”, hm., ppor.; w powstaniu dca 3 kompanii batalionu AK „Zośka”; poległ 30 sierpnia na ul. Zakroczymskiej (por. – 1944).

¹⁰ Okolski Konrad (ur. 1923), ps. „Kuba”, phm., sierż. pchor.; w powstaniu dca III plutonu „Felek” z 2 kompanii „Rudy” batalionu AK „Zośka”; poległ 11 sierpnia na ul. Kolskiej (por. – 1944).

¹¹ Romocki Andrzej (ur. 1923), ps. „Andrzej Morro”, „Morro”, hm., por.; w powstaniu dca 2 kompanii „Rudy” batalionu AK „Zośka”; poległ 15 września na ul. Solec (kpt. – 1944).

¹² Prawdopodobnie Zborowski Krzysztof (ur. 1923), ps. „Krzyś”, pchor.; w powstaniu w II plutonie 2 kompanii batalionu AK „Zośka”; poległ 9 sierpnia 1944 na cm. żydowskim.

¹³ Micuta Waclaw (ur. 1915), ps. „Wacek”, hm., kpt., w 1944 szef wyszkolenia motorowego Szarych Szeregów; od 2 sierpnia dca plutonu pancernego batalionu AK „Zośka”; po wojnie w Szwajcarii.

¹⁴ Kwapiński Karol (1923–1955), ps. „Czarny Karol”, „Karol”, plut./sierż. pchor.; do stycznia 1944 dca plutonu „Ryszard” (kompania „Rudy”), od 3 sierpnia 1944 dca 1 drużyny I/3 kompanii batalionu AK „Zośka”; ciężko ranny w walkach na Starym Mieście, wzięty do niewoli 2 września 1944; po wojnie w Ameryce Płd., był pilotem-oblatywaczem.

¹⁵ Deczkowski Juliusz Bogdan (ur. 1924), ps. „Laudański”, phm., sierż. pchor., dca drużyny.

¹⁶ Właśc.: Schutzhaftling, więzień polityczny obozu koncentracyjnego.

¹⁷ Michalski Ludwik, ps. „Fil”, ppor., oficer gospodarczy „Brody 53”.

¹⁸ Białous Ryszard (1914–1992), ps. „Jerzy”; w kampanii wrześniowej 1939 w obronie Warszawy; od 1940 w Związku Odwetu; od 1941 dca warszawskich GS; od 1942 dca GS; po wojnie w Argentynie.

[1945], б.м.в. Из воспоминаний В. Шимановского
(он же Е. Рафаловский – «Сынон») «По тропам „Зоськи”»

[...]

Наблюдательный пост на четвертом этаже. Немецкая линия предположительно находится за стеной Повонзковского кладбища, значит на расстоянии около 500 метров от школы. Ситуация хорошая. На нашем участке тишина. Откуда-то издалека долетают одиночные выстрелы. Облокачиваясь о подоконник, осматриваю стену кладбища. Тихая, светлая ночь настраивает необыкновенно романтически. Мыслями кружу вокруг дома. Что они там делают, в безопасности ли они, вернусь ли я к ним? И тому подобный вздор крутится у меня в голове.

Шквальный огонь зенитной артиллерии прерывает мечты. Все небо перерезано многоцветными линиями от снарядов. Обаяние ночи исчезло внезапно. Артиллерия бьет непрерывно. Светлые полосы прожекторов кружат в открытом небе. Даже обиженная луна скрылась где-то за тучами... Сброс с воздуха!!! Радостная новость облетела всю школу. Сотни глаз нетерпеливо обыскивают небо. Есть! Есть! Ура! На горизонте появляется темный контур «Либерейтора»¹. Тихий, спокойный шум мотора все четче вырисовывается на фоне огня артиллерии. Аппарат медленно приближается, ищет знаки, нашел, сбрасывает красную ракету и пропадает в темноте. Огонь артиллерии все продолжается. Снова минуты беспокойного ожидания. Через минуту, неожиданно, самолет тут же появляется над кладбищем; летит низко, четко виден его огромный силуэт. Серии немецких снарядов гонятся за ним как бешеные собаки. Вдруг – Боже – Попали. Темные тучи дыма окружают корпус аппарата. Холодная дрожь пронизывает все тело. Нет – это ошибка. Облака дыма медленно приближаются к земле – это парашюты. Самолет сбрасывает ракету и прощаемый сердечными пожеланиями улетает в даль. Привет!!! Медленно замолкает огонь артиллерии, гаснут прожектора и снова прекрасная августовская ночь. Приходит смена – сдаю службу и направляюсь спать.

Образцовый патруль К. Мы являемся разведочным патрулем – говорит К. Наша задача заключается в том, чтобы изучить размещение позиций врага в районе улиц Повонзковской и Бураковской. Разведчики идут в 100 метрах перед патрулем, наблюдают спереди, справа и т. п. К. дал подробные инструкции и патруль двинулся. От школы через сады мы дошли до улицы Спокойной. Прикрывая друг друга, мы подошли к школе, в то время покинутую КУБОЙ. Мелкие патрули обыскали все здание и только после того, как убедились, что школа безопасна, мы двинулись

[1945], b.m.w. **Fragmety wspomnień Wojciecha Szymanowskiego**
ps. „Synon” (vel Jerzy Rafałowski) „Szlakiem «Zośki»”

[...]

Posterunek obserwacyjny na trzecim piętrze. Linia niemiecka znajduje się prawdopodobnie za murem Cmentarza Powązkowskiego, czyli około 500 metrów od szkoły. Sytuacja jest dobra. Na naszym odcinku panuje cisza. Gdzieś z daleka dolatują pojedyncze strzały. Oparty o parapet okna lustruję wzrokiem mur cmentarza. Cicha, jasna noc nastraja wybitnie romantycznie. Myślamy krążyć koło domu. Co oni tam robią, czy im nic nie grozi, czy wrócić do nich, i tym podobne bzdury krążą mi po głowie.

Gwałtowny ogień artylerii przeciwlotniczej przerywa marzenia. Całe niebo poprzecinane jest różnokolorowymi liniami pocisków. Pryśł nagle czar nocy. Artyleria pierze bez przerwy. Jasne smugi reflektorów krążą niedyskretnie po niebie. Nawet księżyc obrażony skrył się gdzieś za chmurami... Zrzuty!!! Radosna wieść obiega całą szkołę. Setki oczu przeszukują niecierpliwie niebo. Jest! Jest! Hurra!!! Na horyzoncie pojawia się ciemna sylwetka *Liberatora*¹. Cichy, spokojny szum motoru coraz wyraźniej odbija się od ognia artylerii. Aparat wolno zbliża się, szuka znaków. Znalazł, rzuca czerwoną raketę i ginie w ciemnościach. Ogień artylerii trwa bez przerwy. Znowu chwile denerwującego oczekiwania. Po chwili niespodziewanie samolot zjawia się tuż nad cmentarzem; leci nisko, wyraźnie widać jego olbrzymią sylwetkę. Serie niemieckich pocisków gonią go jak wściekłe psy. Nagle – rany! – dostał. Ciemne kłęby dymu otaczają kadłub aparatu. Zimny dreszcz obiega całe ciało. Nie – to pomyłka. Kłęby dymu powoli opadają na ziemię – to spadochrony. Samolot rzuca raketę i żegnany serdecznymi życzeniami odlatuje w dal. Czołem!!! Powoli milknie ogień artylerii, gasną reflektory i znowu jest piękna sierpniowa noc. Przychodzi zmiana – zdaję służbę i udaję się na spoczynek.

Popisowy [?] patrol K. Jesteśmy patroliem rozpoznawczym – mówi K. Zadanie nasze polega na tym, aby zbadać położenie pozycji npla w okolicach ulic P[owązkowskiej] i B[urakowskiej]. Szperacze idą 100 metrów przed patrol, obserwują w przód, w prawo itd. K. wydał szczegółowe instrukcje i patrol ruszył. Ze szkoły przez ogrody doszliśmy do ulicy Spokojnej. Ubezpieczając się podeszliśmy pod szkołę, opuszczoną w tym czasie przez „Kubę”. Małe patrole przeszukały cały gmach i dopiero po upewnieniu się, że szkoła jest bezpieczna, ruszyliśmy dalej. Przez dziurę w murze cmentarnym wkroczyliśmy na teren Cmentarza Powązkowskiego. K. rozstawił ubezpieczenie. W cieniu grobowców i drzew przyczytały się

дальше. Через дыру в стене кладбища мы зашли на территорию Повонзковского кладбища. К. расставил прикрытие. В тени гробниц и деревьев затаились пулеметы и мелкие к. б. Ручной пулемет прикрывал патруль со стороны главной дорожки. Отдельно, прикрывая друг друга, парни движутся вперед. Мы достигли ворот кладбища. Улица Повонзковская была в радиусе действия танков. К. сделал все, чтобы возможная встреча с танками не была для нас неприятным сюрпризом. В окнах второго этажа установили противотанковые посты. Ручной пулемет занял позицию на баррикаде на улице Бураковской. Ситуация была очень интересной. Фашисты занимали дома, расположенные далее по улице Бураковской. С левой стороны следовало ожидать в любой момент визита танков, с правой стороны мы были вне опасности, потому что Ставки и прилегающий район были в наших руках.

К. решился продвинуться за линию домов левой стороны ул. Бураковской. Ручной пулемет со стороны улицы Бураковской прикрывал нас в случае, если бы фашистам захотелось обойти нас с фланга со стороны улицы. Через дыры в стенах двора и подвалы мы врывались вглубь немецких позиций. В какой то момент расстояние между нами и немцами условно составляло около 1 метра. К. точно изучил обстановку, и мы медленно начали отступать.

Я пережил приятную встречу с гражданским населением. Люди, постоянно обеспокоенные соседством фашистов, не знали, как могут выразить нам свою радость. Обратный маршрут через проломы, заборы, подвалы. Исправная замена прикрытия, снятие постов и вообще вся акция может служить примером образцово проведенного патруля. Когда мы дошли к Повонзковской, оказалось, что фашисты действительно хотели наступать на нас со стороны ул. Бураковской, не зная о том, что мы находимся у них за спиной. Однако вся их интрига разбилась в огне нашего ручного пулемета.

Несколько недель спустя, во время ночного разговора, К. рассказывал мне, что, располагая большим количеством времени, прекрасно вооруженными людьми и (между нами говоря), имея не очень трудную для выполнения задачу, хотел наглядно показать, как выглядит хорошо организованная и хорошо проведенная разведка. Ему это удалось на 100%. Этот патруль я долго буду помнить как образцовый.

Честно признаюсь, что в течение первых дней восстания я только раз был в огне. Патрули, службы, караульная служба – уже начинали меня бесить. Я тайно мечтал, чтобы, в конце концов, испытать свой автомат и себя в действительно открытом бою. Наконец пришел мой день (7 или 8 августа²). В 6 часов утра наши сильные боевые патрули вышли на Киркут. Нашей задачей являлось разведать территорию и организовать линию постов, прикрывающих школу. Наша группа, приблизительно на высоте половины кладбища, развернула пост.

pm-y i kb. Rkm ubezpieczał patrol od strony głównej alei. Pojedynczo, ubezpieczając się wzajemnie, chłopcy posuwają się naprzód. Osiągnęliśmy bramę cmentarną. Ulica Powązkowska była w zasięgu działania czołgów. K. zrobił wszystko, aby ewentualne spotkanie z czołgami nie było dla nas przykrą niespodzianką. Okna pierwszego piętra zajęły posterunki przeciwczołgowe. Rkm zajął stanowisko na barykadzie na ulicy Burakowskiej. Sytuacja była bardzo ciekawa. Szkopy zajmowały dalsze domy ulicy Burakowskiej. Z lewej strony można było się spodziewać w każdej chwili wizyty czołgów, z prawej byliśmy bezpieczni, gdyż [ul.] Stawki i okolica były w naszych rękach.

K. zdecydował się posunąć za linie domów lewej strony ul. Burakowskiej. Rkm od ulicy Burakowskiej ubezpieczał nas w wypadku, gdyby szkopom zachciało się oskrzydlić nas od strony ulicy. Przez dziury w murach podwórka, piwnice wdzieraliśmy się w głąb pozycji niemieckich. W pewnej chwili odległość między nami i Niemcami wynosiła dosłownie około jednego metra. K. dokładnie zbadał sytuację i pomału zaczęliśmy odwrót.

Przeżyłem miłe spotkanie z ludnością cywilną. Ludzie niepokojeni stale sąsiedztwem szkopów nie wiedzieli, jak mają wyrazić nam swoją radość. Powrotny marsz przez dziury, płoty, piwnice. Sprawna zmiana ubezpieczeń, ściąganie posterunków i w ogóle całość akcji może służyć za przykład wzorowo przeprowadzonego patrolu. Kiedy doszliśmy do Powązkowskiej, okazało się, że szkopy rzeczywiście miały ochotę atakować nas od ul. Burakowskiej, nie wiedząc, że jesteśmy tuż za ich plecami. Cała draka rozbiła się jednak w ogniu naszego rkm-u.

W kilka tygodni później, w nocnej pogawędce opowiadał mi K., iż mając do dyspozycji dużo czasu, wspaniale uzbrojonych ludzi i (mówiąc między nami), niezbyt ciężkie zadanie do wykonania chciał pokazać pogłędowo, jak wygląda dobrze zorganizowany i dobrze prowadzony patrol. Udało mu się to w 100%. Patrol ten długo będę pamiętał jako wzór.

W pierwszych dniach powstania (przyznam się szczerze) raz tylko byłem w ogniu. Patrole, służby, warty – zaczynały mnie już denerwować. Marzyłem skrycie, aby wreszcie wypróbować swój pm i siebie w prawdziwie otwartej walce. Nadszedł wreszcie mój dzień (7 lub 8 sierpnia²). O godz. 6-tej rano wyszły na Kirkut silne patrole bojowe. Zadaniem naszym było zbadać teren i utworzyć linię placówek ubezpieczających szkołę. Nasza grupa mniej więcej na połowie wysokości cmentarza rozłożyła placówkę. Ja położyłem się na jakimś grobowcu i paląc papierosa pisałem dziennik (zginął w szpitalu na Miodowej). Świat był piękny, miły chłodek poranny, pierwsze nieśmiałe promienie słońca – wszystko sprawiało wrażenie spokoju i ciszy. Miły wypoczynek przerwał powrót patrolu „Kajtki”³.

Я прилег на какой-то гробнице и, куря сигарету, писал свой ежедневник (пропал в больнице на Миодовой). Мир был прекрасный, милая утренняя прохлада, первые робкие лучи солнца – все это создавало ощущение покоя и тишины. Приятный отдых был прерван возвращением патруля Кайтека³. На расстоянии 300 метров от нас находился пролом в стене между Повонзковским кладбищем и Киркутом. За проломом находился немецкий пост.

Немедленно в указанном направлении выдвигается сильный патруль для того, чтобы изучить и поставить под контроль ситуацию. Нас ведет Кайтек, я иду за ним. Прорываемся через густые кусты в направлении стены. Достигнув стены, соблюдая абсолютную тишину, приближаемся к пролому. Нас разделяет только несколько шагов. Рука твердо сжимает снятый с предохранителя автомат. Еще 4, 3, 2 шага, еще один. Кайтек припадает к отверстию. Есть! Смертоносный грохот автомата прорывает тишину, у меня в глазах тучи дыма и пыли. Впереди меня лежит окровавленный Кайтек. Я наклоняюсь и вытаскиваю его из-под огня. Пули порвали ему все лицо, неся его, я чувствую его последние судороги. Осторожно опускаю на землю мертвое уже тело. Прощай, Кайтек!!!

Вся акция длится несколько секунд, время дорого. Немцы сориентировались и сыплют на нас гранаты и огонь пулеметов. Хватаю автомат Кайтека и валюсь в какой-то гроб. Через мгновение я выбираю себе место с правой стороны ямы. Остальная часть патруля уже заняла позиции и отстреливается. Момент тишины. Пыль в проломе медленно оседает. Я готовлюсь к выстрелу и терпеливо жду цели. С правой стороны вижу контур шлема и ствола – кажется это вечность. Наконец фашист высовывает рожу из-за гроба. Сейчас я 1... [?] Строчу длинную очередь – одну, вторую. Получил!!! Вижу, как он схватился руками за лицо. Это за Кайтека!

Среди фашистов видна неразбериха – парни строчат в них через пролом. Я из своего гроба стреляю короткими очередями. Фашисты снова отстреливаются. Игра начинает нравиться мне, но приказ отзывает меня к патрулю. Нас ведет «Порай»⁴ (о нем потом), мы должны прикрывать пост.

Вместе с двумя товарищами проходим несколько сотен метров и останавливаемся с левой стороны стены. Порай дает инструкции и уходит со Стаськом⁵. Они занимают позиции на расстоянии нескольких десятков метров от меня. Я лежу в какой-то яме, курю сигарету за сигаретой, проходит час, два, черт! Авантюра перестала уже нравиться. Если бы не эти гробы и фашисты через стену, здесь было бы довольно приятно, но так, о, извините! Слава Богу, приходит наконец-то курьер, и нас возвращают обратно.

W odległości 300 m od nas jest dziura w murze między Cmentarzem Powązkowskim i Kirkutem. Za dziurą znajduje się placówka niemiecka.

Natychmiast we wskazanym kierunku wyrusza silny patrol, aby zbadać i opanować sytuację. Prowadzi nas „Kajtek”, ja idę tuż za nim. Przedzieramy się przez gąszcz w kierunku muru. Osiągnąwszy mur, zachowując zupełną ciszę zbliżamy się do dziury. Dzieli nas już tylko kilka kroków. Dłoń ściska twardo odbezpieczony pm. Jeszcze 4, 3, 2 kroki, jeszcze jeden. „Kajtek” przypada do otworu. Są! Brutalny trzask pm przeszywa ciszę, w oczach mam kłęby dymu i kurzu. Tuż przede mną leży okrwawiony „Kajtek”. Pochylam się i wyciągam go spod ognia. Kule poszarpały mu całą twarz, niosąc go czując jego ostatnie drgnienia. Składam ostrożnie martwe już ciało. Czołem „Kajtek”!!!

Cała akcja trwa kilka sekund, czas jest drogi. Niemcy zorientowali się i zasypują nas granatami i ogniem maszynowym. Chwytam karabin „Kajtka” i ładuję się do jakiegoś grobu. Po chwili wybieram sobie stanowisko z prawej strony dziury. Reszta patrolu już zajęła sobie stanowiska i ostrzeliwuje się. Chwila ciszy. Pył w dziurze powoli opada. Składam się do strzału i czekam cierpliwie na cel. Widzę z prawej strony sylwetkę hełmu i zarys lufy – zdaje się, że to wieczność. Wreszcie szkop wychyla głowę zza grobu. Teraz ja l... [?] Pruję długą serię – jedną, drugą. Dostał!!! Widzę, jak chwycił się rękoma za twarz. To za „Kajtka”!

Wśród szkopów widać zamieszanie – chłopcy prują w nich przez dziurę, aż miło. Ja ze swego grobu strzelam teraz krótkimi seriami. Szkopy znów ostrzeliwują się. Zabawa zaczyna mi się podobać, ale rozkaz odwołuje mnie na patrol. Prowadzi nas „Poraj”⁵⁴ (o nim później), mamy ubezpieczać placówkę.

Z dwoma kolegami idziemy kilkaset metrów i zatrzymujemy się na lewo od załamania muru. „Poraj” daje instrukcje i odchodzi ze Staśkiem⁵⁵. Zajmują stanowiska w promieniu kilkudziesięciu metrów ode mnie. Ja leżę w jakimś dole, palę papierosy jeden za drugim, mija godzina, dwie, o cholera! Draka przestała się już podobać. Gdyby nie te groby i szkopi za murem, byłoby tu całkiem przyjemnie, ale tak, o przepraszam! Dzięki Bogu, przychodzi wreszcie goniec i ściąga nas z powrotem.

Na placówce ruch. „Skalski”⁵⁶ objął dowództwo i zarządził odwrót. Część grupy już odeszła do szkoły. My cofamy się powoli za nimi. Przeskakuję przez dół i... o rany!? Jakiś młodzian śpi sobie słodko w jakimś cudzym grobie. Słodkie dziecko. Ściska w jednym ręku „Błyskawicę”⁵⁷, w drugim „Parabelkę”⁵⁸. Pewnie zdaje mu się... Cicho podkradam się i powoli, spokojnie wypłatuję mu z ręki sznur od „Parabelki”, po chwili PB tkwi u mnie za pasem. [...]a głosem i „delikatnym” kopnięciem wyrywam

На посту движение. «Скальский»⁶ взял командование на себя и распорядился об отступлении. Часть группы уже ушла в школу. Мы медленно отступаем вслед за ними. Прыгаю через яму и... черт!? Какой-то юноша сладко спит в чужой могиле. Ангел! В одной руке сжимает «Блыскавицу»⁷, во второй – парабеллум⁸. Наверно, ему кажется... Тихо подкрадываюсь и спокойно забираю из его рук ремешок и парабеллум и через мгновение пистолет торчит у меня за ремнем. [...]а голосом и «деликатным» пинком вырываю его из объятий Морфея. Я сказал ему пару слов, то, что я о нем думаю, и присоединился наконец-то к патрулю.

Идем широкой аллеей, прикрываясь только сзади, уверены, что у нас впереди линия наших постов. Догоняю «Скальского» и, разговаривая с ним, медленно идем к школе. Вдруг, кажется мне, что что-то не в порядке. Слишком много стреляют? То, что сзади стреляют, ладно – там немцы, что слева – возможно, тоже немцы. Но спереди и справа? Какой черт?!

Что-то не в порядке! Тадзю!⁹ – говорю – пойду, посмотрю, что там творится. Иду, слегка наклонился, упорно гляжу в кучу кустов и иду. Где-то около пятидесяти метров передо мной вижу наших на посту. В порядке – думаю себе! Я выпрямился, иду смело.

Стоп! Очередь из автомата, прямо мне под ноги, остановила меня на месте. Я спрятался за могилу и жду. Но на этом не конец, пульки начинают звенеть все более настойчиво. «Ну, ты, идиот! Не стреляй!» Кричу на все горло, но они ничего, только строчат, и вдобавок все ближе и ближе.

Ко мне подбегает Стефан¹⁰. Что происходит? Они ошиблись, приняли нас за фашистов и хорошо бьются. Черт! «Болван, прекрати огонь!!!» Ничего не помогает. Осторожно отступаю назад в сторону «Скальского». «Скальский», уверенный в том, что он в окружении, тем временем подготовился к обороне. Я снова едва не наткнулся на свои стволы. Докладывает мне о том, что произошло, и я возвращаюсь обратно. Ситуация очень глупая. Если фашисты сориентируются, что мы отошли от пролома, могут окружить нас сзади и с боков. Нас только десяток, у нас приказ отступить за линию наших постов, но пусть эти болваны перестанут стрелять!

Ложусь за «свою» могилу и жду, что из этого будет. Нет разговора о том, чтобы пошевелиться. Они видят каждое наше движение и сразу строчат. Елки-палки! И еще как! Уже один из нас упал с простреленной головой. Наконец Стефан не выдержал – снимает «сороковку» и бросается как сумасшедший на их стволы. Удивительно! Прекратили огонь, но Стефан после этого лежал неделю в больнице. Когда бежал, провалился в какую-то каменную могилу и разбился ужасно. Длинное выступление матом Стефана принесло свой эффект. Они

go z objąć Morfeusza. Może u innych uśmiech – może? Powiedziałem mu parę słów, co o nim myślę i dołączam na koniec patrolu.

Idziemy szeroką aleją, ubezpieczając się tylko od tyłu, pewni, że mamy przed sobą linię naszych placówek. Dociągam do „Skalskiego” i gawędząc idziemy powoli na szkołę. W pewnej chwili zdaje mi się, że coś nie jest w porządku, coś za dużo strzelają? Że z tyłu strzelają, to zgoda – tam są Niemcy, że z lewej – możliwe, że też Niemcy. Ale z przodu i z prawej? Ki diabeł?!

Coś nie klawo! Tadiusz⁹ – powiadam – idę obejrzyć, co się dzieje. Idę, pochyliłem się lekko, wlepiłem ślepią w kłębowisko krzaków i idę. Gdzieś, jakieś pięćdziesiąt metrów przed sobą widzę sylwetki naszych, na placówce. W porządku – myślę sobie! Wyprostowałem się, idę na śmiałego.

Stop! Seria z pm już pod nogi osadziła mnie na miejscu. Schroniłem się za pomnik i czekam. Ale na tym nie koniec, kulki zaczynają brzęczeć coraz namiętniej. „IDIOTO! Nie strzelaj!” Drę się na całe gardło, a oni nic, tylko prują, i to coraz bliżej.

Podbiega do mnie Stefan¹⁰. Co jest? Pomylili się, wzięli nas za szkopów i bronią się dzielnie. Cholera! Bałwanie, przerwij ogień!!! Nic nie pomaga. Cofam się ostrożnie w stronę „Skalskiego”. „Skalski” przekonany, że jest otoczony, w międzyczasie przygotował się do obrony. O mało znów nie nadziałem się na swoje lufy. Melduje mi, co się stało i wracam z powrotem. Sytuacja jest bardzo głupia. Jeśli szkopy zorientują się, że odeszliśmy od dziury, mogą zaatakować nas z tyłu i z boków. Jest nas tylko dziesięciu, mamy rozkaz wycofać się poza linię naszych placówek, ale niech te ofiary przestaną strzelać do cholery!

Kładę się za swój pomnik i czekam, co z tego wyniknie. Nie ma mowy o tym, aby się ruszyć, widzą każdy ruch i od razu prują. Psiakrew! I to jeszcze jak! Już jeden z nas padł z poharataną głową. Wreszcie Stefan nie wytrzymuje – odbezpiecza „czterdziestkę” i rzuca się jak szalowiec wprost na ich lufy. O dziwo! Przerwali ogień. Ale Stefan leżał po tym tydzień w szpitalu. Biegnąc, wpadł do jakiegoś kamiennego grobowca i poharatał się brzydko. Dłuższa łacińska przemowa Stefana zrobiła swoje. Mocno nas przeprasza, d[owód]ca placówki miał karny raport, ale... „Bliźniak”¹¹ już nie żył.

Cały ten ranek mocno utkwiał w mojej pamięci. Tego dnia po raz pierwszy w życiu zetknąłem się ze śmiercią. Była tuż przy mnie i zabrała moich dw[óch] towarzyszy. Jeden padł w walce, drugi padł ofiarą straszliwej pomyłki. Przyznaję, że gdy odnosiłem „Bliźniaka”, załamałem się. Całą siłą woli panowałem nad sobą. Zbyt ciężka była to próba. Oddałem ciało „Bliźniaka” kolegom i skierowałem się do „Twierdzy” (szkoła była ogłoszona

перед нами сильно извинялись, командир поста получил взыскание, но... «Близнец»¹¹ был уже мертв.

Все это утро сильно отпечаталось в моей памяти. В этот день я впервые столкнулся со смертью. Она была рядом со мной и забрала двоих моих товарищей. Один погиб в бою, второй стал жертвой страшной ошибки. Я признаюсь, что когда нес «Близнеца», совсем пал духом. Всей силой воли я сдерживал себя. Это было слишком тяжелое испытание. Я передал тело «Близнеца» товарищам и направился к «Крепости» (школа была объявлена Крепостью). После ночной службы и 12-тичасовой операции я был физически измотан.

[...]

Вечером батальон переносится на улицу Францишканьскую. Я иду вместе с патрулем, который охраняет путь отхода («Блондин»¹² всегда полагается только на своих людей – несмотря на то, что весь путь проходит через польские позиции, выставлял собственную охрану). Патруль оставляет по пути посты, в составе которых находится 3–4 человека. «Малый»¹³, «Дональд»¹⁴, Болек¹⁵ и я занимаем последний пост на стыке улиц Францишканьской и Бонифратерской.

Прекрасная августовская ночь, изредка только где-то гавкает автомат или ракета перережет голубое небо цветной параболой. Площадь Красиньских освещена сигналами для летчиков. Иногда какой-то патруль или курьер промелькнет улицей. Пароль! Отклик! И снова упоительная тишина, полная очарования, ужаса и неожиданностей.

Вдруг!

Бешеный грохот зениток встряхивает воздух. На фоне светлого неба цветные зенитные снаряды старательно образуют густые кружева. Сотни стволов вяжут ее, как будто кровавую паутину в блеске перекрещивающихся прожекторов.

Темный контур «Либерейтора» продирается через ячейки паутины, низко пролетает над крышами, белые пятнышки парашютов отрываются от аппаратов. Самолет разворачивается, но... кровавая паутина захватывает его в свои смертоносные нитки. Горящая машина падает на землю.

Секунды длятся ужасно, может, еще взлетит, может, это маневр. Громкий грохот падающей машины сотрясает воздух.

В эту ночь над Варшавой погибло двенадцать английских машин¹⁶.

Честь героическим английским, американским и польским летчикам, которые погибли в борьбе за Свободу Столицы Польши!

Грустная эта ночь, поэтому первые лучи восходящего солнца я очень сердечно приветствую.

Моя служба заканчивается, измученный, направляюсь спать.

„Twierdzą”). Po nocnej służbie i 12 godzinach akcji byłem wykończony fizycznie.

[...]

Wieczorem batalion przenosi się na ulicę Franciszkańską. Ja idę z patrolem, który ubezpiecza trasę przemarszu. („Blondyn”¹² zawsze opiera się tylko na swoich ludziach – mimo że cała trasa była w polskich rękach, zastosował samodzielne ubezpieczenia). Patrol pozostawia na trasie posterunki złożone z 3–4 ludzi. „Mały”¹³, „Donald”¹⁴, Bolek¹⁵ i ja zajmujemy ostatni posterunek przy zbiegu Franciszkańskiej i Bonifraterskiej.

Jest piękna sierpniowa noc, z rzadka tylko szczeka gdzieniegdzie km lub rakieta przetnie błękit nieba kolorową parabolą. Plac Krasińskich jest jasno oświetlony sygnałami dla lotnika. Czasem jakiś patrol lub goniec przemknie ulicą. Hasło! Odzew! I znów upojna cisza, pełna uroku, grozy i niespodzianek.

Nagle!

Wściekły terkot p-lotek wstrząsa powietrzem. Na tle jasnego nieba kolorowe pociski p[rzeciw]lotnicze tworzą gęstą misterną koronkę. Setki luf tkają ją niby krwawą pajęczynę w blasku krzyżujących się reflektorów.

Ciemna sylwetka Liberatora przemyka się zręcznie poprzez oczka pajęczyny, przelatuje nisko nad dachami, białe plamki spadochronów odrywają się od aparatu. Samolot zawraca, ale... krwawa pajęczyna chwytą go swymi śmiertcionośnymi nitkami. Płonąca maszyna spada na ziemię.

Sekundy dłużą się straszliwie, może jeszcze się wzniesie, może to sztuczny trik. Potężny trzask spadającej maszyny wstrząsa powietrzem.

Tej nocy nad Warszawą zostało zestrzelonych dwanaście maszyn angielskich¹⁶.

Cześć bohaterskim lotnikom angielskim, amerykańskim i polskim, którzy polegali w walce o Wolność Stolicy Polski!

Smutna jest ta noc, toteż pierwsze blaski wschodzącego słońca witam bardzo serdecznie.

Moja służba się kończy, zmęczony udaję się na spoczynek.

Franciszkańska 12

Nasze nowe kwatery mieszczą się w dużej kamienicy trzypiętrowej o czterech oficynach. Kwateruje tu prawie cała grupa, częściowo rozmieszczona także i w sąsiednich domach. Na podwórkach pełno wojska, samochodów, wszędzie ruch i szum, jak na Okopowej.

Batalion zmęczony i przerzedzony w ciężkich walkach dostaje kilka dni wypoczynku. Czasem tylko wysyłają nas na linię lub patrole. Wolne chwile urządzamy sobie niezwykle przyjemnie. Patefony i radia „wyją”

Францишканьская, 12

Наши новые посты расположены в большом четырехэтажном доме с четырьмя флигелями. Здесь размещена почти вся группа, другие частично укрылись в прилегающих домах. Во дворах полно солдат, машин, везде движение и шум как на Окоповой.

Батальон, измученный и прореженный после тяжелых боев, получает несколько дней отдыха. Иногда только нас посылают на линию или патрули. Свободное время мы организуем себе необыкновенно приятно. Патефоны и радиоприемники «воюют» круглый день. Что с этого, если в нескольких метрах дальше враг, что через секунду смертоносный «шкаф», может, выдерет из наших рядов новые жертвы. Дух прекрасен, и с мелодией в ушах легче и лучше идетя в огонь, если надо пойти.

Я вместе с Тадзем [«Скальским»] собираюсь в ПВПВ ... узнаем, что с верхнего этажа виден там парашют, который упал неподалеку от немецких линий. К сожалению, фашисты уже его забрали.

[...]

Около полуночи. Тревога.

Громко стучат по лестнице подкованные сапоги. На ходу засовываю за голенище магазина Бергмана¹⁷.

Построение. Выступление. Длинные, темные коридоры, подвалы, какие-то тайные переходы. Как железные призраки продвигаются парни. Щелканье ружей будит гражданских, которые живут в подвалах. Сразу же включается свет, возглас: «Парни идут!». Открывают нам дорогу через толпящиеся тела. Замученные глаза гражданских собираются в сердечную^б улыбку. Откуда-то нас провожают слова молитвы: «Идите с Богом». Но подвалы заканчиваются – перебегаем через траншею для связи по улице Сапежиньской и выходим к больнице Божьего Яна.

Ходят слухи, что будем наступать на Ставки под командованием «Петра». ОК. Парни как будто выросли. «Петр», наш любимый лейтенант «Петр», поведет нас на акцию. Может ли быть большей радости для солдата, чем когда с ним идет его любимый Командир.

Действительно. Приходит «Петр». Собирает нас вокруг себя, объясняет план и подробности наступления.

Темная змея согнутых фигур ползет в сторону стен гетто. Прыжок через Бонифратерскую. Командиры рот ровняют строй. Рука «Петра» чертит знак креста. С Богом.

Стрелковая цепь бежит по открытому пространству. Перед нами видны очертания «холмов». Там находится немецкая линия обороны. Белая ракета, шипя, поднимается в воздух – цепь прижимается к земле. Огненная птица еще плывет в воздухе и, наконец, падает. Вперед. Проходим мимо рядов маленьких вагонов и подходим к «холмам».

przez cały dzień. Cóż z tego, że kilkaset metrów dalej jest wróg, że za chwilę śmiercionośna „szafa” może wydrzeć z naszych szeregów nowe ofiary. Duch jest wspaniały, a z melodią w uszach łatwiej i lepiej idzie się w ogień, gdy potrzeba.

Ja z Tadzkiem [„Skalskim”] wybieram się do PWPW ... dowiedzieliśmy się, że z najwyższego piętra widać tam spadochron, który spadł blisko linii niemieckich. Niestety, spadochron szkopy już zabrały.

[...]

Około północy. Alarm.

Ostro dudnią po schodach podkute buty. W biegu chowam do cholew magazynki od Bergmana¹⁷.

Zbiórka. Odmarsz. Dłgie i ciemne korytarze, piwnice, jakieś tajemnicze przejścia. Jak żelazne duchy suną chłopcy. Szczęk broni budzi ludność cywilną mieszkającą w piwnicach. Natychmiast znajduje się światło, okrzyk: „Chłopcy idą!” toruje nam drogę wśród splątanych w tłoku ciał. Zmęczone oczy cywilów zdobywają się na serdeczny^b uśmiech. Gdzieś żegnają nas słowa modlitwy: „idźcie z Bogiem”. Ale piwnice się kończą – przebiegamy rów łącznikowy przez [ul.] Sapieżyńską i jesteśmy w szpitalu Jana Bożego.

Chodzą słuchy, że mamy nacierać na [ul.] Stawki pod dowództwem „Piotra”. O key. Chłopcy jakby urosli. „Piotr”, nasz kochany por. „Piotr” poprowadzi nas do akcji. Czyż może być większa radość dla żołnierza, gdy razem z nim idzie jego ukochany Dowódca.

Rzeczywiście. Zjawia się „Piotr”. Gromadzi nas w koło i tłumaczy plan i szczegóły natarcia.

Ciemny wąż schylonych postaci sunie w stronę murów getta. Skok przez Bonifraterską. D[owód]cy kompanii poprawiają szyki. Ręka „Piotra” kreśli znak krzyża. Z Bogiem.

Biegniemy tyralierą na odkrytej przestrzeni. Przed nami widnieją sylwetki „wzgórz”. Tam jest niemiecka linia obrony. Biała rakietka z sykiem wzbija się w powietrze – przywieramy do ziemi. Ognisty ptak chwilę jeszcze płynie w powietrzu, wreszcie spada. Naprzód. Mijamy rzędy wagoników i podchodzimy pod „wzgórza”. Ja idę na skraju lewego skrzydła, z prawej idzie „Skalski”, dalej „Blondyn” i „Piotr”. W drugim rzucie idą obsługi rkm-ów i sanitariuszki. W trudnym i ciężkim terenie musimy co chwila wyrównywać linię tyraliery. Szybkimi krokami mijamy szczyty pierwszych „wzgórz”. Znowu rakietka. Padnij! Naprzód! Jakiś km niemiecki pluje w naszą stronę, ale na szczęście za wysoko. Szkopy zaczynają „czuć nas”. Gdzieś słychać już zgrzyt „szafy” i huk działka. Rakiety co chwila oświetlają przedpole.

Я иду на окраине левого крыла, справа идет «Скальский», за ним «Блондин» и «Петр». Во втором эшелоне идут обслуживающие ручные пулеметы и санитарки. На сложной и тяжелой территории каждый раз мы должны держать линию стрелковой цепи. Опять ракета. Ложись! Вперед! Какой-то немецкий пулемет плюет в нашу сторону, но, к счастью, слишком высоко. Фрицы начинают «нас чувствовать». Где-то уже слышен грохот «шкафа» и гром орудия. Ракеты каждый раз освещают предполье.

Мы должны пройти около 400 м. Без потерь достигаем штурмовой базы. От фрицев отделяет нас почти 20 м. Лежим в неглубокой канаве, перед собой имеем ряд маленьких вагонов, далее улицу и фрицев.

Плохая видимость приводит к срыву связи с группой «Блондина» и «Петра». Наш взвод остался на левом крыле и еще, вдобавок к этому, команда «Малого» потерялась. Ситуация очень неясная. Фрицы, теперь уже в открытую строчат по нашей канаве. Пули свистят прямо над головами, отлетают рикошетами от железных вагонов, и с дьявольским визгом строчат землю вокруг. Я лежу за какой-то железной балкой, которая уже несколько раз сыграла роль брони – уже слышу третью пулю, которая отлетает рикошетом от моей балки. Снова ракета. «Черт, чтобы только не упала за воротник!», – забочусь совсем серьезно. Ситуация начинает меня беспокоить. Осторожно тянусь рукой к карману, в котором, кроме гранат, патронов и сигарет, есть кубики сахара и сухари. Достая горсть сахара и... патронов, и то, и другое старательно перекладываю в другой карман, а сахаром угощаю находящихся неподалеку коллег. Тсс... Быстро готовлюсь к стрельбе...

Связного к «Блондину»! Передай дальше! Идет перед линией вагончиков! Передай дальше! Холодная дрожь пробегает по телу. Матерюсь, как матрос и одновременно с восхищением смотрю на девушку, которая шла просто «по короткой дороге».

«Скальский» наконец решается обойти вагончики. По одному тайком пробираемся на противоположную сторону и останавливаемся у стены дома. Сейчас в моменты затишья уже четко слышно немецкие голоса (10 м).

«Скальский» посылает меня с патрулем для того, чтобы организовать связь с «Блондином». По его мнению, он должен быть в 100 м в направлении вправо-наискось перед нами. Перед отправлением в путь, для того чтобы изучить ситуацию, я высовываюсь на второй край дома. Оставляю автомат, чтобы не делать шума и вместе с Висом достигаю цели. Черт. Ракета. Вжимаюсь в стену – на обратной стороне улицы (Налевки) вижу рожу фрица – он видит меня и строчит из ручного пулемета. В ответ отгрызаюсь всем магазином Виса – тихнет на момент, ракета гаснет, отхожу обратно. Встаю на колени за углом

Mamy do przebycia około 400 m. Bez strat osiągamy podstawę szturmową. Od szkopów dzieli nas niecałe 20 m. Leżymy w płytkim rowie, przed sobą mamy rząd wagoników, dalej ulica i szkopy.

Zła widoczność powoduje utratę łączności z grupą „Blondyna” i „Piotra”. Nasz pluton pozostał na lewym skrzydle i na dobiek drużyna „Małego” zgubiła się. Sytuacja jest mocno niewyraźna. Szkopy, już teraz zupełnie wyraźnie, prują po naszym rowie. Kule gwizdzą tuż nad głowami, odbijają się rykoszetem o żelazne wagoniki i z szatańskim skowytom prują ziemię dookoła. Ja leżę za jakąś belką żelazną, która już kilka razy spełniła rolę pancierza – słyszę już trzecią kulę, która odbija się rykoszetem od mojej belki. Znow rakieta. „Cholera, żeby tylko nie spadła za kołnierz!”, martwię się zupełnie szczerze. Sytuacja zaczyna mnie denerwować, ostrożnie sięgam do kieszeni, w której prócz granatów, amunicji i papierosów mam także cukier w kostkach i sucharki. Wyjmuję garść cukru i... amunicji, tę ostatnią starannie przekładam do innej kieszeni, a cukrem częstuję najbliższych kolegów. Tsss. Szybko składam się do strzału...

Łączniczka do „Blondyna”! Podaj dalej! Idzie przed linią wagoników! Podaj dalej! Zimny dreszcz przebiega przez ciało. Klnę jak szewc i podziwiam jednocześnie dziewczynę, która szła po prostu „krótszą drogą”.

„Skalski” decyduje się wreszcie minąć wagoniki. Pojedynczo przekradamy się na drugą stronę i zatrzymujemy pod ścianą domu. Teraz już w chwilach ciszy słychać wyraźnie głosy niemieckie (10 m).

„Skalski” wysłał mnie z patrolem dla nawiązania łączności z „Blondynem”. Według niego powinien być 100 m na prawo-skos przed nami. Przed wyruszeniem w drogę, chcąc zbadać sytuację, wysuwam się na drugi brzeg domu. Zostawiam pm, żeby nie robić szumu i z Visem w garści docieram do celu. Psiakrew! Rakieta! Wtulam się w mur – po drugiej stronie ulicy (Nalewki) widzę gębę szkopa – widzi mnie i pruje do mnie z rkm-u. W odpowiedzi odszczekuję się całym magazynkiem z Visa – ucicha na chwilę, rakieta gaśnie, cofam się z powrotem. Kłękam za węglem muru z gotowym do strzału pm-em i „kikuję” na swego szkopa. Nagle! Kto idzie?! Palec dziwnie miękko opiera się na spuście – „Blondyn”. Pada odpowiedź – uff. „Ściągnij «Annę»¹⁸ i Bolka, są prawo-skos 10–15 m”. Wysuwam się znow na brzeg domu. „Anna”. „Anna”. Ciemna sylwetka odrywa się od sterty kamieni. Czołgaj się. Skacz. Gwizd kul. Ale „Anna” jest już bezpieczna. Teraz Bolek. Wyprowadzam go spod ognia jak pilota.

„Blondyn”. „Blondyn”. Czego? „Piotr” nie żyje. Boże, czyż to prawda? Niestety tak. Łączniczka przyniosła tragiczne wiadomości. Natarcie prawego skrzydła załamało się. „Giewont” poniósł ciężkie straty, „Piotr Pomian” zginął.

стены с готовым к стрельбе автоматом и «поглядываю на своего фрица». Вдруг! Кто идет?! Палец странно мягко опирается на «собачку» [спусковой крючок] – «Блондин». Пошел ответ – ух. «Сними „Анну”¹⁸ и Болека, они справа – наискосок – 10–15 м». Высовываюсь снова на край дома. «Анна». «Анна». Темный силуэт отрывается от кучи камней. Ползи. Прыгай. Свист пуль. Но «Анна» уже в безопасности. Сейчас Болек. Вывожу его из огня как пилота.

«Блондин». «Блондин». Чего? «Петр» умер. Боже, неужели это правда? К сожалению, да. Связистка принесла трагические новости. Наступление правого крыла провалилось. «Гевонт» получил тяжелые потери, «Петр ПОМЯН» погиб.

«Блондин» после размышлений приказывает отступать. В качестве прикрытия оставляет под своим командованием: «Ниту»¹⁹, Болека и меня. Когда отступающая линия уже далеко, мы медленно отходим назад. По дороге находим «Анну», она показывает нам место, где погиб ПОМЯН. Идем. Шаг за шагом исследую каждый клочок земли. К сожалению, темнота не позволяет нам найти тело. Фрицы, уверенные в том, что мы отступили, прекратили освещать предполье. Ищем прямо перед их позициями. «Блондин» решается отложить поиски на следующую ночь. Возвращаемся.

На вершине какого-то «холма» встречаю «Олю»²⁰. Что здесь делаешь... «Я пришла посмотреть вблизи, как стреляют». Я махнул рукой и пошел в свою сторону.

Грустное было в этот день возвращение на место постоя. Я почистил ружье и лег спать.

[...]

[Ежи РАФАЛОВСКИЙ]²¹

ИНП, МБП (АК) 122, л. 83–86, 94–97.

Подлинник на польском языке, машинопись.

В правом верхнем углу каждого листа угловой штамп с надписью: АРХИВ БАОНА «ЗОСЬКА».

Фрагменты этих воспоминаний опубликованы в: Pamiętniki baonu „Zośka”, wyd. 4, Warszawa 1986, s. 118–121, 288–291.

Примечания

^a Слово неразборчиво.

^b Исправлено от руки с: *усталый*.

¹ Снабженческий груз был сброшен двумя самолетами «Либереитор» и одним «Галифаксом» ночью 5 сентября (около 1.00); самолеты принадлежали к 1586 эскадре специального назначения. В районе кладбищ грузы сбрасывали «Либереитор», который пилотировал штурман подпоручик авиации Енца (район кладбища Повонзки), и «Либереитор», пилотируемый поручиком авиации Даниэлем (Еврейское кладбище).

„Blondyn” po namyśle nakazuje odwrót. Jako osłonę pozostawia pod swoim d[owó]dztwem: „Nitę”¹⁹, Bolka i mnie. Gdy cofająca się linia jest już daleko, my pomału odskakujemy do tyłu. Po drodze znajdujemy „Annę”, wskazuje nam miejsce, gdzie zginął „Pomian”. Idziemy. Krok za krokiem badam każdy kawałek terenu. Niestety, ciemność nie pozwala nam odszukać ciała. Szkopy przekonane, że odeszliśmy, przestały oświetlać przedpole. Myszkujejmy tuż pod ich liniami. „Blondyn” decyduje się odłożyć poszukiwania na następną noc. Wracamy.

Na szczycie jakiegoś „wzgórza” spotykam „Olę”²⁰. „Co tu robisz?...” „Przyszłam zobaczyć z bliska, jak strzelają”. Machnąłem ręką i poszedłem w swoją stronę.

Smutny był tego dnia powrót na kwatery. Oczyszciliem broń i rzuciłem się spać.

[...]

[Jerzy Rafałowski]²¹

IPN, MBP (AK) 122, k. 83–86, 94–97.

Oryginał w języku polskim, maszynopis.

W prawym górnym rogu każdej karty pieczątką prostokątna z napisem: ARCHIWUM BAONU „ZOŚKA”.

Fragmety powyższej relacji opublikowano w: Pamiętniki baonu „Zośka”, wyd. 4, Warszawa 1986, s. 118–121, 288–291.

Przypisy

^a Słowo nieczytelne.

^b Poprawiono odręcznie z: *zmęczony*.

¹ Zrzut zaopatrzenia przez dwa Liberatory i jednego Halifaxa nastąpił w nocy 5 sierpnia (ok. 1.00); samoloty należały do 1586 eskadry specjalnego przeznaczenia; w rejonie cmentarzy zrzucił Liberator pilotowany przez naw. F/O T. Jenckę (przed cm. Powązkowskim) oraz Liberator przez F/L S. Daniela (cm. Żydowski).

² Było to 7 sierpnia.

³ Kostrzewski Józef (1925–1944), ps. „Kajtek”; żołnierz III/1 kompanii batalionu AK „Zośka”; poległ 7 sierpnia.

⁴ Kowalewski Stefan (ur. 1915), ps. „Poraj”, pchor./ppor.; od ok. 25 sierpnia dca II/1 kompanii batalionu AK „Zośka”; poległ 31 sierpnia na ul. Bielańskiej.

⁵ Chodzi o Stanisława Duszczyka (ur. 1923), ps. „Staw”, plut. pchor., żołnierza II plutonu 1 kompanii batalionu AK „Zośka”, poległego 2 września na ul. Długiej.

⁶ Schiffrers Tadeusz (ur. 1925), ps. „Skalski”, phm. ppor.; dca II plutonu 1 kompanii, następnie od ok. 25 sierpnia p. o. dcy 1 kompanii; zaginął po 16 września w rej. ul. Wilańskiej.

⁷ „Błyskawica”, polski pistolet maszynowy 9 mm, konstrukcji W. Zawrotnego i S. Wielaniera, opracowany w oparciu o brytyjski pm Sten oraz niemiecki MP 40; był wytwarzany konspiracyjnie w warsztatach w Warszawie; w l. 1943–1944 wyprodukowano prawie 700 sztuk broni głównie dla Kedywu AK.

² Это было 7 августа.

³ Костшевский Юзеф (1925–1944), псевдоним «Кайтек»; солдат III/1 роты батальона АК «Зоська»; погиб 7 августа.

⁴ Ковалевский Стефан (1915), псевдоним «Порай», подхорунжий/подпоручик; приблизительно с 25 августа командир III/1 роты батальона АК «Зоська»; погиб 31 августа на ул. Белянской.

⁵ Речь идет о Станиславе Дущике (1923), псевдоним «Став», сержанте-подхорунжем, солдате II взвода 1 роты батальона АК «Зоська», погибшем 2 сентября на ул. Длугой.

⁶ Шифферс Тадеуш (1925), псевдоним «Скальский», инструктор Союза польских харцеров, командир II взвода 1 роты, затем приблизительно с 25 августа и. о. командира 1 роты; пропал без вести после 16 сентября в районе ул. Виляновской.

⁷ «Блыскавица», польский автомат 9 мм конструкции В. Завrotnого и С. Велянера, разработанный на основе британского автомата «Стен» и немецкого МП-40; изготовлялся в варшавских подпольных мастерских; в 1943–1944 было произведено почти 700 этих автоматов, главным образом для «Кедива» АК.

⁸ Речь идет о немецком пистолете 9 мм «парабеллум» образца 1908.

⁹ Речь идет о «Скальском».

¹⁰ По всей видимости, речь идет о «Порae».

¹¹ Стрелок «Близняк» (фамилия и имя неизвестны) служил во II взводе 1 роты.

¹² Луковский Анджей (1923), псевдоним «Блондин», инструктор Союза польских харцеров, поручик; во время восстания командир 1 роты «Мацек» батальона АК «Зоська»; погиб 18 августа на ул. Налевки.

¹³ Сокола-Манецкий Збигнев (1922), псевдоним «Малый», инструктор Союза польских харцеров, сержант-подхорунжий; во время восстания командир 2 отделения III/1 роты; погиб 13 сентября на Чернякове.

¹⁴ Рошковский Ежи (1922–1963), псевдоним «Дональд», сержант, солдат III/1 роты.

¹⁵ Матулевич Болеслав (1923), псевдоним «Виртус», сержант, солдат III/1 роты; погиб 22 августа в руинах гетто.

¹⁶ Речь идет, по всей вероятности, о грузах, сброшенных в ночь с 14 на 15 августа. В эту ночь дивизион RAF потерял только над одной Варшавой 5 самолетов, а в предыдущую ночь – 2 самолета. Потери британской авиации (польские, южноафриканские и британские экипажи), пришедшей на помощь Варшаве 13–17 августа, составили 17 самолетов.

¹⁷ Возможно, речь идет о немецком автомате 9 мм МП-34 «Бергман», используемом, главным образом, немецкой полицией, или о похожих по внешнему виду и отчасти по конструкции автоматах «Шмайссер» МП-28 и «Фольмер-ЭРМА» МП-34.

¹⁸ Ятшембская Анна (1922), псевдоним «Анна», во время восстания в командовании 1 роты – связная командира роты; погибла 30 августа на ул. Закрочимской.

¹⁹ Станислав Крупа (1922), псевдоним «Нита»; сержант, солдат III/1 роты; после войны – журналист.

²⁰ Плебаньская Барбара (1922), псевдоним «Оля», во время восстания в командовании 1 роты – связная командира роты; по всей вероятности, расстреляна 24 сентября на Воле.

²¹ Рассказ подписан: *Ежи Рафаловский, по следам «Зоськи»*; в действительности В. Шимановский «Сынон».

⁸ Chodzi o pistolet 9 mm Parabellum wz. 1908.

⁹ Mowa o „Skalskim”.

¹⁰ Mowa prawdopodobnie o „Poraju”.

¹¹ Strz. „Bliźniak” (NN) służył w II plutonie 1 kompanii.

¹² Łukoski Andrzej (ur. 1923), ps. „Blondyn”, phm., por.; w powstaniu dca 1 kompanii „Maciek” batalionu AK „Zośka”; poległ 18 sierpnia na ul. Nalewki.

¹³ Sokola-Maniecki Zbigniew (ur. 1922), ps. „Mały”, phm., sierż. pchor.; w powstaniu dca 2 drużyny w II/1 kompanii; poległ 13 września na Czerniakowie.

¹⁴ Roszkowski Jerzy (1922–1963), ps. „Donald”, plut., żołnierz II/1 kompanii.

¹⁵ Matulewicz Bolesław (ur. 1923), ps. „Virtus”, plut., żołnierz II/1 kompanii; poległ 22 sierpnia w ruinach getta.

¹⁶ Mowa prawdopodobnie o zrzutach w nocy z 14 na 15 sierpnia. Tej nocy RAF utracił tylko nad samą Warszawą 5 maszyn, natomiast w poprzednią noc 2 samoloty. Straty lotnictwa brytyjskiego (załogi polskie, południowoafrykańskie i brytyjskie) lecącego z pomocą dla Warszawy w okresie 13–17 sierpnia wyniosły 17 samolotów.

¹⁷ Być może chodzi o niemiecki pm 9 mm MP 34 Bergmann, używany głównie przez niemiecką policję ochronną lub też podobne kształtem i częściowo konstrukcją Schmeisser MP 28 albo Vollmer ERMA MP 34.

¹⁸ Jastrzębska Anna (ur. 1922), ps. „Anna”, w powstaniu w dowództwie 1 kompanii – łączniczka dowódcy kompanii; poległa 30 sierpnia na ul. Zakroczymskiej.

¹⁹ Chodzi o Stanisława Krupę (ur. 1922), sierż., żołnierza II/1 kompanii; po wojnie dziennikarza.

²⁰ Plebańska Barbara (ur. 1922), ps. „Ola”, w powstaniu w dowództwie 1 kompanii – łączniczka dowódcy kompanii; prawdopodobnie rozstrzelana 24 września na Woli.

²¹ Relacja podpisana: *Jerzy Rafałowski, Szlakiem „Zośki”*. Faktycznie: W. Szymanowski „Synon”.

**30–31 декабря 1946, Москва. Протокол судебного заседания
Военной коллегии Верховного суда СССР по делу
военнослужащих бригады РОНА Ивана Фролова и других**

Совершенно секретно
Отп. 2 экз.

Протокол
закрытого судебного заседания
Военной коллегии Верховсуда СССР
30–31 декабря 1946 г.

гор. Москва

Председательствующий – генерал-майор юстиции КАРАВАЙКОВ
Члены – полковник юстиции СЮЛЬДИН
– подполковник юстиции ПАВЛЕНКО
Секретарь – майор юстиции МАЗУР

В 17 часов 50 минут председательствующий открыл судебное заседание и объявил, что подлежит рассмотрению дело по обвинению МОСИНА, ВАСЮКОВА и ФРОЛОВА, преданных суду Военной коллегии Верховсуда СССР по ст.ст. 58-1 «б» и 58-11 УК РСФСР, МИХЕЕВА, ЗАХАРЦОВА, ШАВЫКИНА, ХОЛОДКОВОЙ и ВАСЮКОВОЙ, преданных суду Военной коллегии по обвинению в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 58-1 «а» и 58-11 УК РСФСР.

Секретарь докладывает, что все подсудимые, указанные в обвинительном заключении, доставлены в суд под конвоем и находятся в зале судебного заседания.

Председательствующий удостоверяется в самоличности подсудимых, которые на поставленные вопросы дали о себе нижеследующие биографические данные:

1. МОСИН Степан Васильевич, 1904 года рождения, уроженец дер. Чернышино Думинчского района Калужской области, по национальности русский, гражданин СССР, бывший член ВКП(б) с 1927 по 1937 гг. В 1937 г. я был исключен из партии за связь с врагами народа. В 1940 г. я был восстановлен в партии с перерывом партстажа, со средним образованием, работал до войны учителем, перед арестом нигде не работал, не судился, женат. Арестован по данному делу 30 марта 1946 г.

Копию обвинительного заключения я получил.

6

30–31 grudnia 1946, Moskwa. Protokół posiedzenia sądowego Kolegium Wojskowego Sądu Najwyższego ZSRS w sprawie Iwana Frołowa i innych

Ścisłe tajne
Od[bito] 2 egz.

Protokół
zamkniętego posiedzenia sądowego
Kolegium Wojskowego Sądu Najw[wyższego] ZSRS
30–31 grudnia 1946 r.

mias[to] Moskwa

Przewodniczący – generał major sądownictwa KARAWAJKOW
Członkowie – pułkownik sądownictwa SIULDIN
– podpułkownik sądownictwa PAWLENKO
Sekretarz – major sądownictwa MAZUR

O godzinie 17 minut 50 przewodniczący otworzył posiedzenie sądowe i ogłosił, że podlega rozpatrzeniu sprawa dotycząca oskarżenia MOSINA, WASIUKOWA i FROŁOWA, oddanych pod sąd Kolegium Wojskowego Sądu Najwyższego ZSRS z art.art. 58-1, „b” i 58-11 KK RFSRS, MICHIEJEWA, ZACHARCOWA, SZAWYKINA, CHOŁODKOWEJ i WASIUKOWEJ, oddanych pod sąd Kolegium Wojskowego za przestępstwa przewidziane art.art. 58-1, „a” i 58-11 KK RFSRS.

Sekretarz melduje, że wszyscy podsądni, wymienieni we wniosku oskarżającym, zostali doprowadzeni do sądu pod strażą i znajdują się na sali sądowej.

Przewodniczący sprawdza tożsamość podsądnych, którzy na postawione pytania podali przedstawione niżej dane biograficzne:

1. MOSIN Stiepan Wasiliewicz, urodzony w 1904 roku we wsi Czernyszyno, rejon dumimicki, obwód kałuski, narodowości rosyjskiej, obywatel ZSRS, były członek WKP(b) od 1927 do 1937 r. W 1937 r. był wykluczony z partii za kontakty z wrogami ludu. W 1940 r. przywrócono mi członkostwo partii z przerwą w stażu partyjnym, wykształcenie średnie, przed wojną pracowałem jako nauczyciel, przed aresztowaniem nigdzie nie pracowałem, nie karany, żonaty. Zostałem aresztowany w niniejszej sprawie 30 marca 1946 r.

Kopię wniosku oskarżającego otrzymałem.

2. ВАСЮКОВ Михаил Георгиевич, 1900 года рождения, уроженец дер. Родионово Моссальского района Калужской области, по национальности русский, гражданин СССР, член ВКП(б) с 1939 года, с низшим образованием, женат, имею 4-х детей, жена умерла, когда я был уже арестован по данному делу. Перед войной я работал председателем планового отдела Брасовского райисполкома, не судился, арестован по данному делу 19 октября 1945 г.

Копию обвинительного заключения я получил.

3. ФРОЛОВ Иван Денисович, 1906 года рождения, уроженец дер. Свинуха Родничковского района Саратовской области, по национальности русский, гражданин СССР, член ВКП(б) с 1930, женат, имею 3 детей, образование в объеме семилетки, в период с 1928 по 1941 гг. я находился в РККА, имел звание «майор» и занимал должность, в начале, начальник штаба полка, а затем и командир 133 полка 77-й стр[елковой] дивизии. Не судился. Под стражей по настоящему делу я содержусь с 25 мая 1946 г.

Копию обвинительного заключения я получил.

4. МИХЕЕВ Алексей Ильич, 1893 года рождения, уроженец дер. Голыжево Дятьковского района Брянской области, по национальности русский, гражданин СССР, беспартийный, не судился, со средн[им] образованием, окончил лесную школу. В начале Великой Отечественной войны я работал лесничим Брасовского лесхоза Главлесохраны, женат – жена проживает в Середино-Буде, а две дочери проживают в Москве, арестован 3 августа 1946 г.

Копию обвинительного заключения получил.

5. ЗАХАРЦОВ Федор Павлович, 1916 года рождения, уроженец дер. Холмечи Брасовского района Брянской области, по национальности русский, гражданин СССР, бывший член ВЛКСМ с 1932 г., со средним образованием, женат, имею 2-х детей – 1939 и 1945 года рождения, не судился, до войны работал преподавателем русского языка и литературы Ново-Николаевской неполной средней школы, перед арестом работал бухгалтером материального отдела подсобного хозяйства Батайского Военно-воздушного училища им. Серова. Арестован 28 августа 1946 г.

Копию обвинительного заключения получил.

6. ШАВЫКИН Александр Ильич, 1926 года рождения, уроженец дер. Бочарово Комаричского района Брянской области, по национальности русский, гражданин СССР, беспартийный, окончил 6 классов, холост, перед арестом – рядовой 76 гв[ардейского] штурмового авиационного полка. Арестован 31 августа 1946 г., не судился.

Копию обвинительного заключения получил.

2. WASIUKOW Michaił Georgiewicz, urodzony w 1900 roku we w[si] Rodionowo, rejon mosalski, obwód kałuski, narodowości rosyjskiej, obywatel ZSRS, członek WKP(b) od 1939 roku, wykształcenie podstawowe, żonaty, mam czworo dzieci, żona umarła, gdy już byłem aresztowany w niniejszej sprawie. Przed wojną pracowałem jako przewodniczący działu planowania *rajispolkomu* w Brasowie, nie karany, aresztowany w niniejszej sprawie 19 października 1945 r.

Kopię wniosku oskarżającego otrzymałem.

3. FROŁOW Iwan Denisowicz, urodzony w 1906 roku we wsi Swinucha, rejon rodniczowski, obwód saratowski, narodowości rosyjskiej, obywatel ZSRS, członek WKP(b) od 1930 roku, żonaty, mam troje dzieci, wykształcenie – 7 klas, w okresie od 1928 do 1941 r. byłem w RKKA w stopniu majora i zajmowałem stanowisko najpierw szefa sztabu pułku, a następnie także dowódcy 133 pułku 77 dywizji piech[oty]. Nie byłem karany. W areszcie w związku ze sprawą przebywam od 25 maja 1946 r.

Kopię wniosku oskarżającego otrzymałem.

4. MICHIEJEW Aleksiej Ilicz, urodzony w 1893 roku we wsi Gołyzewo, rejon diat'kowski, obwód briański, narodowości rosyjskiej, obywatel ZSRS, bezpartyjny, nie karany, wykształcenie śred[nie], ukończyłem szkołę leśną. Na początku Wielkiej Wojny Ojczyźnianej pracowałem jako leśniczy w Brasowskim Gospodarstwie Leśnym *Gławlesochrany*, jestem żonaty – żona mieszka w Seredynie Budzie, a dwie córki mieszkają w Moskwie, zostałem aresztowany 3 sierpnia 1946 r.

Kopię wniosku oskarżającego otrzymałem.

5. ZACHARCOW Fiodor Pawłowicz, urodzony w 1916 roku we w[si] Chołmiecze, rejon brasowski, obwód briański, narodowości rosyjskiej, obywatel ZSRS, były członek WLKSM od 1932 r., wykształcenie średnie, żonaty, mam dwoje dzieci, urodzonych w 1939 i 1945 r., nie karany, przed wojną pracowałem jako nauczyciel języka rosyjskiego i literatury w nowonikołajewskiej niepełnej szkole średniej, przed aresztowaniem pracowałem jako księgowy w dziale materiałowym gospodarstwa pomocniczego Batajskiej Wojskowej Szkoły Lotniczej im. Sierowa. Zostałem aresztowany 28 sierpnia 1946 r.

Kopię wniosku oskarżającego otrzymałem.

6. SZAWYKIN Aleksander Ilicz, urodzony w 1926 roku, we wsi Boczarowo, rejon komariczewski, obwód briański, narodowości rosyjskiej, obywatel ZSRS, bezpartyjny, ukończyłem 6 klas, kawaler, przed aresztowaniem byłem szeregowym 76 gw[ardyjskiego] szturmowego pułku lotniczego. Zostałem aresztowany 31 sierpnia 1946 r., nie byłem karany.

Kopię wniosku oskarżającego otrzymałem.

7. ХОЛОДКОВА Вера Степановна, 1903 года рождения, уроженка гор. Рогачева Могилевской области, по национальности русская, гражданка СССР, не судилась, со средним образованием – окончила гимназию, пианистка, мой муж в 1938 г. был арестован органами НКВД и в тюрьме умер. За что он был арестован, я не знаю. Имею дочь, которая проживает вместе с моей матерью в пос. Локоть, беспартийная, не судилась. Арестована по данному делу 2 августа 1946 г.

Копию обвинительного заключения получила.

8. ВАСЮКОВА Нина Михайловна, 1926 года рождения, уроженка дер. Родионово Моссальского района Калужской области, по национальности русская, гражданка СССР, беспартийная, не судилась, окончила 8 классов. Подсудимый ВАСЮКОВ является моим родным отцом. Арестована по данному делу 19 июля 1946 г.

Копию обвинительного заключения я получила.

Председательствующий объявляет состав суда и разъясняет подсудимым право отвода кого-либо из состава суда или состава суда в целом при наличии к тому оснований.

Отвода составу суда подсудимыми заявлено не было.

Председательствующий разъясняет подсудимым их права во время судебного следствия и спрашивает их, имеют ли они какие-либо ходатайства или заявления до начала судебного следствия.

Все подсудимые, за исключением подсудимого ВАСЮКОВА, заявили, что они никаких ходатайств и заявлений до начала судебного следствия не имеют.

Подсудимый ВАСЮКОВ – Я полностью поддерживаю свои ходатайства, изложенные в расписке при получении копии обвинительного заключения. Других ходатайств и заявлений до начала судебного следствия я не имею.

Военная коллегия, совещаюсь на месте, определила: ходатайства подсудимого ВАСЮКОВА разрешить в процессе судебного следствия.

Судебное следствие

Председательствующий оглашает обвинительное заключение и определение подготовительного заседания Военной коллегии по делу МОСИНА и других, разъясняет подсудимым сущность предъявленных им обвинений и спрашивает их: понятны ли предъявленные им обвинения, признают ли они себя виновными и подтверждают ли свои показания, данные в процессе предварительного следствия?

1. Подсудимый МОСИН – Предъявленное мне обвинение понят-

7. CHOŁODKOWA Wiera Stiepanowna, urodzona w 1903 roku w mieś[cie] Rohaczew, obwód mohylewski, narodowości rosyjskiej, obywatelka ZSRS, nie karana, wykształcenie średnie – ukończyłam gimnazjum, jestem pianistką, mój mąż był w 1938 r. aresztowany przez organy NKWD i zmarł w więzieniu. Nie wiem, za co go aresztowano. Mam córkę, która mieszka razem z moją matką w os. Łokot', jestem bezpartyjna, nie byłam karana. Zostałam aresztowana w niniejszej sprawie 2 sierpnia 1946 r.

Kopię wniosku oskarżającego otrzymałam.

8. WASIUKOWA Nina Michajłowna, urodzona w 1926 roku we wsi Rodionowo, rejon mosalski, obwód kałuski, narodowości rosyjskiej, obywatelka ZSRS, bezpartyjna, nie karana, ukończyłam 8 klas. Podsądny WASIUKOW jest moim rodzonym ojcem. Zostałam aresztowana w niniejszej sprawie 19 lipca 1946 r.

Kopię wniosku oskarżającego otrzymałam.

Przewodniczący ogłasza skład sądu i objaśnia podsądnym prawo do odwołania któregoś z członków składu sędziowskiego lub składu sędziowskiego w całości w razie zaistnienia ku temu podstaw.

Podsądni nie zgłosili odwołania składu sędziowskiego.

Przewodniczący wyjaśnia podsądnym ich prawa podczas śledztwa sądowego i pyta ich, czy mają jakieś prośby lub oświadczenia przed rozpoczęciem śledztwa.

Wszyscy podsądni, z wyjątkiem podsądnego WASIUKOWA, oświadczyli, że nie mają żadnych próśb i oświadczeń przed rozpoczęciem śledztwa.

Podsądny WASIUKOW – Całkowicie podtrzymuję moje prośby, przedstawione w pokwitowaniu przy odbiorze kopii wniosku oskarżającego. Innych próśb i oświadczeń przed rozpoczęciem śledztwa sądowego nie mam.

Kolegium Wojskowe, naradzając się na miejscu, postanowiło: prośby podsądnego WASIUKOWA rozstrzygnąć w toku śledztwa sądowego.

Śledztwo sądowe

Przewodniczący ogłasza wniosek oskarżający i postanowienie zebrania przygotowawczego Kolegium Wojskowego w sprawie MOSINA i innych, wyjaśnia podsądnym sens przedstawionych zarzutów i pyta ich, czy rozumieją przedstawione im zarzuty, czy przyznają się do winy i czy potwierdzają swoje zeznania, składane w procesie wstępnego śledztwa?

но. Виновным признаю себя и полностью подтверждаю свои показания, данные в процессе предварительного следствия.

2. Подсудимый ВАСЮКОВ – Предъявленное мне обвинение понятно. Виновным себя признаю, за исключением того, что я не дезертировал из партизанского отряда и, что не добровольно поступил на службу к немцам, а под страхом расстрела. Показания, данные в процессе предварительного следствия, в основном подтверждаю.

3. Подсудимый ФРОЛОВ – Предъявленное мне обвинение понятно. Виновным себя признаю и свои показания, данные в процессе предварительного следствия, подтверждаю.

4. Подсудимый МИХЕЕВ – Предъявленное мне обвинение понятно. Виновным себя признаю и полностью подтверждаю свои показания, данные в процессе предварительного следствия.

5. Подсудимый ШАВЫКИН – Предъявленное мне обвинение понятно. Виновным себя признаю и полностью подтверждаю свои показания, данные в процессе предварительного следствия.

6. Подсудимый ЗАХАРЦОВ – Предъявленное мне обвинение понятно. Виновным себя признаю. Свои показания, данные в процессе предварительного следствия, подтверждаю.

7. Подсудимая ХОЛОДКОВА – Предъявленное мне обвинение понятно. Виновной себя признаю. Одновременно уточняю, что я вступила в антисоветскую организацию, именуемую «Национал-социалистическая трудовая партия России»¹ не в 1942 году, как указано в обвинительном заключении, а в 1944 году. Свои показания, данные в процессе предварительного следствия, я в основном подтверждаю.

8. Подсудимая ВАСЮКОВА – предъявленное мне обвинение понятно. Виновной себя признаю и свои показания подтверждаю.

1. Допрос подсудимого МОСИНА

По существу предъявленного обвинения подсудимый МОСИН показал и на вопросы суда ответил:

«В 1930 г. у меня были право-оппозиционные уклоны. Я не был согласен с политикой партии и советского правительства по вопросам коллективизации сельского хозяйства и ликвидации кулачества как класса. Я считал, что в тот период времени не было еще технической базы в СССР для строительства коллективного хозяйства. Кроме того, международная обстановка того времени укрепляла у меня эти взгляды. В обвинительном заключении указано о том, что я, встав на позиции правых, среди своего окружения высказывал антисоветские взгляды. Это не отвечает действительности, так как о своем несогла-

1. Podsądny MOSIN – Przedstawione mi oskarżenie rozumiem. Przyznaję się do winy i w pełni potwierdzam moje zeznania, złożone w toku wstępnego śledztwa.

2. Podsądny WASIUKOW – Przetawione mi oskarżenie rozumiem. Przyznaję się do winy z wyjątkiem tego, że nie zdezerterowałem z oddziału partyzanckiego i że nie wstąpiłem na służbę do Niemców dobrowolnie, tylko pod groźbą rozstrzelania. Zeznania, złożone w toku wstępnego śledztwa, zasadniczo potwierdzam.

3. Podsądny FROŁOW – Przedstawione mi oskarżenie rozumiem. Przyznaję się do winy i moje zeznania, złożone w toku wstępnego śledztwa, potwierdzam.

4. Podsądny MICHIEJEW – Przedstawione mi oskarżenie rozumiem. Przyznaję się do winy i w pełni potwierdzam moje zeznania, złożone w toku wstępnego śledztwa.

5. Podsądny SZAWYKIN – Przedstawione mi oskarżenie rozumiem. Przyznaję się do winy i w pełni potwierdzam moje zeznania, złożone w toku wstępnego śledztwa.

6. Podsądny ZACHARCOW – Przedstawione mi oskarżenie rozumiem. Przyznaję się do winy. Moje zeznania, złożone w toku wstępnego śledztwa, potwierdzam.

7. Podsądna CHOŁODKOWA – Przedstawione mi oskarżenie rozumiem. Przyznaję się do winy. Jednocześnie chcę uściślić, że wstąpiłam do antysowieckiej organizacji o nazwie „Narodowosocjalistyczna Partia Pracy Rosji”¹ nie w 1942 roku, jak podano we wniosku oskarżającym, lecz w 1944 roku. Moje zeznania, złożone w toku wstępnego śledztwa, zasadniczo potwierdzam.

8. Podsądna WASIUKOWA – Przedstawione mi oskarżenie rozumiem. Przyznaję się do winy i potwierdzam moje zeznania.

1. Przesłuchanie podsądnego MOSINA

W odniesieniu do przedstawionego oskarżenia podsądny MOSIN złożył zeznania i na pytania sądu odpowiedział:

„W 1930 r. miałem skłonności pravicowo-opozycyjne. Nie zgadzałem się z polityką partii i rządu sowieckiego w sprawach kolektywizacji rolnictwa i likwidacji kułaków jako klasy. Uważałem, że w tamtym okresie ZSRS nie miał jeszcze bazy technicznej do budowy gospodarki kolektywnej. Ponadto sytuacja międzynarodowa w tym okresie utwierdzała mnie w tych poglądach. We wniosku oskarżającym jest mowa o tym, że stojąc na pozycjach pravicowych, głosiłem w swoim otoczeniu poglądy antysowieckie. Nie odpowiada to rzeczywistości, gdyż swoją niezgodą na polity-

сии с политикой партии по этому вопросу я ни с кем не делился, а тем более никогда не выступал.

Кратко о своих преступлениях. 10 августа 1941 г. я был призван в Красную Армию и зачислен в строительный батальон. Немецкие танки так быстро подошли, что нас распустили. Я уничтожил свой партийный билет, а также воинский билет, ушел в гор. Орел, по месту жительства своей семьи. Некоторое время не работал, так как был болен, а затем пошел в Локоть и зарегистрировался как гражданин. При этом попросил дать мне работу. Мне сказали зайти на следующий день. Обер-бургомистр Локотского уездного самоуправления ВОСКОБОЙНИК² и его заместитель КАМИНСКИЙ после установления моей личности дали мне работу. При этом я им говорил, что в прошлом являлся членом ВКП(б). В обвинительном заключении указано, что я являлся заместителем обер-бургомистра. Это не совсем так. Заместителем ВОСКОБОЙНИКА являлся КАМИНСКИЙ. Я же был заместителем КАМИНСКОГО.

После того, как уездное Локотское самоуправление было преобразовано в окружное самоуправление, я был назначен начальником отдела агитации и пропаганды и одновременно ответственным редактором газеты „Голос народа”. Как начальник отдела агитации и пропаганды и как ответственный редактор фашистской газеты „Голос народа” я написал две статьи в газету, из коих одна исключительно антисоветского содержания. Составил обращение к населению Брасовского района, в котором призывал население к борьбе против партизан. Мое обращение было вызвано тем, что партизаны убили обер-бургомистра Локотского окружного самоуправления ВОСКОБОЙНИКА. В обращении я писал, что партизаны нарушили наш мирный труд, что они выступают против новой власти и т. д. Призывал население к вооруженной борьбе. Кроме того, я же занимался корректировкой антисоветских листовок.

Инициаторами создания антисоветской организации, именуемой „Национал-социалистическая трудовая партия России” (НСТПР) являлись: ВОСКОБОЙНИК, КАМИНСКИЙ, ИВАНИН и я. Данная антисоветская организация фактически была создана в ноябре 1941 г., юридически же она оформилась в 1943 г. Был создан центральный оргкомитет этой организации и при моем непосредственном участии были разработаны программа, устав и манифест, а также я лично принимал участие в создании областных, районных и низовых организаций „НСТПР”.

Основной задачей „НСТПР” являлось: путем вооруженной борьбы уничтожение советского государства и создание нового демократического государства при содействии немецких штыков, СССР я лично не считал и не считаю демократическим государством, где господствует диктатура одной – большевистской партии. А почему не может быть

kę partii w tej kwestii z nikim się nie dzieliłem, a tym bardziej nigdy nie występowałem.

Krótko o moich przewinieniach. 10 sierpnia 1941 r. zostałem powołany do Armii Czerwonej i wcielony do batalionu budowlanego. Niemieckie czołgi podeszły tak szybko, że nas rozwiązali. Zniszczyłem moją legitymację partyjną, a także wojskową, uciekłem do mias[ta] Orzeł, do miejsca zamieszkania mojej rodziny. Przez pewien czas nie pracowałem, ponieważ byłem chory, a następnie poszedłem do Łoktia i zarejestrowałem się jako cywil. Poprosiłem przy tym o pracę. Kazano mi przyjść następnego dnia. Nadburmistrz łokockiego samorządu powiatowego WOSKOBOJNIK² i jego zastępca KAMIŃSKI po ustaleniu mojej tożsamości dali mi pracę. Mówiłem im przy tym, że dawniej byłem członkiem WKP(b). We wniosku oskarżającym podano, że byłem zastępcą nadburmistrza. To niezupełnie tak. Zastępcą WOSKOBOJNIKA był KAMIŃSKI. Ja zaś byłem zastępcą KAMIŃSKIEGO.

Po przekształceniu łokockiego samorządu powiatowego w samorząd okręgowy zostałem mianowany naczelnikiem wydziału agitacji i propagandy, a jednocześnie redaktorem odpowiedzialnym gazety «Gołos Naroda». Jako naczelnik wydziału agitacji i propagandy oraz redaktor odpowiedzialny faszystowskiej gazety «Gołos Naroda» napisałem do gazety dwa artykuły, jeden z nich o treści wyłącznie antysowieckiej. Przygotowałem odezwę do ludności rejonu brasowskiego, w której wzywałem ludność do walki przeciwko partyzantom. Moja odezwa była spowodowana tym, że partyzanci zabili nadburmistrza łokockiego samorządu okręgowego WOSKOBOJNIKA. W odezwie napisałem, że partyzanci naruszyli nasz spokój, że występują przeciwko nowej władzy itd. Wzywałem ludność do walki zbrojnej. Ponadto zajmowałem się również korektą ulotek antysowieckich.

Inicjatorami utworzenia antysowieckiej organizacji o nazwie «Narodowosocjalistyczna Partia Pracy Rosji» (NSTPR) byli: WOSKOBOJNIK, KAMIŃSKI, IWANIN i ja. Ta antysowiecka organizacja była faktycznie utworzona w listopadzie 1941 r., zaś przybrała postać prawną w 1943 r. Utworzono centralny komitet organizacyjny tej organizacji i z moim bezpośrednim udziałem został opracowany program, statut i manifest, a także osobiście uczestniczyłem w założeniu organizacji obwodowych, rejonowych i terenowych NSTPR.

Głównym zadaniem NSTPR było: zniszczenie państwa sowieckiego na drodze walki zbrojnej i utworzenie nowego państwa demokratycznego przy użyciu niemieckich bagnetów. Osobiście nie uważałem i nie uważam ZSRS za państwo demokratyczne, gdzie panuje dyktatura jednej bolszewickiej partii. Dlaczego nie mogą istnieć u nas inne partie? Nam natomiast chodziło o zbudowanie nowego demokratycznego państwa w oparciu

у нас других партий? Мы же имели в виду построить новое демократическое государство на основе мелкой частной собственности. Мы хотели использовать немецкие штыки для уничтожения советской власти в России и установления демократического государства, а затем изгнать и немцев из России. Лично меня не устраивала советская система. В данное время по этому поводу мне говорить нечего, так как я оторван от внешнего мира.

В 1942 г., в связи с активизацией партизан, я помог КАМИНСКОМУ в создании вооруженных отрядов для борьбы с партизанами, в формировании бригады „Русской освободительной народной армии” (РОНА). Бригада РОНА была создана для борьбы против советских партизан. Было проведено несколько карательных экспедиций против советских партизан. Сам лично я дважды принимал участие в таких экспедициях. Участвовал в перестрелках с партизанами.

4 раза я назначался председателем военно-полевого суда по рассмотрению дел в отношении партизан и лиц, связанных с ними. Дважды выносил приговоры к смертной казни. При моем участии были приговорены к смертной казни 13 или 14 партизан. Приговоры в отношении их были приведены в исполнение. Вообще же военно-полевым судом было приговорено к повешению и расстрелу более 200 советских граждан. В обвинительном заключении указано, что под моим председательством было приговорено к смертной казни через повешение 20 партизан, в числе повешенных: врач НЕЗЫМАЕВ и др. Не с целью смягчения своей вины, но утверждаю, что данная цифра не отвечает действительности. Мною приговорено лишь 13–14 партизан к смертной казни. К моему делу, как вещественное доказательство, приобщена вырезка из газеты, где опубликован приговор военно-полевого суда с моим участием. Я не участвовал в данном судебном заседании, но так как был назначен приказом для участия в этом суде, так меня и поместили в газете, хотя фактически вместо меня присутствовало другое лицо.

О том, что в марте 1943 г. за покушение на меня было расстреляно в качестве заложников 40 советских граждан, я узнал лишь из газет и в этом расстреле никакого участия не принимал.

Лично я приговоры в отношении осужденных к расстрелу партизан не приводил в исполнение, но один раз присутствовал при расстреле 3-х партизан-связистов и нескольких партизан за сожжение деревни. Почему партизаны сожгли деревню, я не знаю, так как эта деревня никакой опасности для партизан не таила в себе.

В 1944 г. мы выехали в Германию в отдел кадров РОА. Произошло слияние РОНА и РОА. Я выехал в Берлин в распоряжение главного штаба ВЛАСОВА, где был назначен уполномоченным РОА по оказанию материальной помощи лицам, бежавшим из СССР. Данной долж-

o drobną własność prywatną. Chcieliśmy wykorzystać niemieckie bagnety do zniszczenia władzy sowieckiej w Rosji i ustanowienia państwa demokratycznego, a następnie wypędzić z Rosji także Niemców. Mnie osobiście system sowiecki nie odpowiadał. Obecnie nie mam nic do powiedzenia na ten temat, gdyż jestem odcięty od świata zewnętrznego.

W 1942 r. w związku z uaktywnieniem się partyzantów, pomogłem KAMIŃSKIEMU w utworzeniu oddziałów zbrojnych do walki z partyzantami, w sformowaniu brygady Rosyjskiej Narodowej Armii Wyzwoleńczej (RONA). Brygada RONA była utworzona do walki przeciwko sowieckim partyzantom. Przeprowadzono kilka ekspedycji karnych przeciwko sowieckim partyzantom. Osobiście dwukrotnie brałem udział w takich ekspedycjach. Uczestniczyłem w wymianie ognia z partyzantami.

Cztery razy powierzano mi funkcję przewodniczącego wojskowego sądu polowego do rozpatrzenia spraw partyzantów i osób z nimi związanych. Dwukrotnie skazywałem na karę śmierci. Z moim udziałem skazano na karę śmierci 13 lub 14 partyzantów. Wyroki na nich zostały wykonane. Ogółem zaś wojskowy sąd polowy skazał na powieszenie i rozstrzelanie ponad 200 obywateli sowieckich. We wniosku oskarżającym podano, że za mego przewodniczenia skazano na śmierć przez powieszenie 20 partyzantów, wśród powieszonych byli: lekarz NIEZYMAJEW i in. Twierdzą jednak, nie w celu pomniejszania swojej winy, że ta liczba nie odpowiada rzeczywistości. Skazałem na karę śmierci tylko 13–14 partyzantów. Do mojej sprawy został dołączony jako dowód rzeczowy wycinek z gazety, gdzie opublikowano wyrok wojskowego sądu polowego z moim udziałem. Nie uczestniczyłem w tym posiedzeniu, lecz ponieważ dostałem rozkaz uczestniczenia w tym sądzie, to umieszczono mnie w gazecie, chociaż zamiast mnie była obecna inna osoba.

O tym, że w marcu 1943 r. za zamach na mnie rozstrzelano w charakterze zakładników 40 obywateli sowieckich, dowiedziałem się jedynie z gazet i nie brałem w tej egzekucji udziału.

Osobiście nie wykonywałem wyroków na partyzantach skazanych na rozstrzelanie, lecz raz byłem obecny przy rozstrzelaniu trzech partyzantów radiotelegrafistów i kilku partyzantów za spalenie wsi. Nie wiem, dlaczego partyzanci spalili wieś, gdyż nie kryło się w niej żadne dla nich niebezpieczeństwo.

W 1944 r. wyjechaliśmy do Niemiec do wydziału kadr ROA. Nastąpiło połączenie RONA i ROA. Wyjechałem do Berlina do dyspozycji sztabu głównego WŁASOWA, gdzie mianowano mnie pełnomocnikiem ROA do niesienia pomocy materialnej osobom zbiegłym z ZSRS. Funkcji tej faktycznie nie pełniłem, gdyż zaczęła się już ewakuacja Prus Wschodnich. Przebywając w sztabie WŁASOWA, z nim samym się nie spotkałem, cho-

ности фактически я не исполнял, так как уже началась эвакуация из Восточной Пруссии. Находясь в ставке ВЛАСОВА, я с последним не встречался, хотя и видел его. Я лично имел беседы с ТРУХИНЫМ и МАЛЫШКИНЫМ.

Я лично был награжден немецкими властями четырьмя медалями. О всех, рядом сидящих со мной на скамье подсудимых, я могу только сказать, что они были замечательными работниками в самоуправлении. Подсудимый ВАСЮКОВ в начале работал в отряде „народной милиции”, а затем в отделе агитации и пропаганды.

^а«Вот все, что я хотел сказать о своих преступлениях, в которых и не раскаиваюсь».^а

2. Допрос подсудимого ФРОЛОВА

По существу предъявленного обвинения подсудимый ФРОЛОВ показал и на вопросы суда ответил:

«В начале Великой Отечественной войны я командовал полком и был пленен немцами. Будучи в лагере военнопленных, я изменил своей Родине и перешел на службу к немцам. Вступил в антисоветскую организацию „НСТПР”. Задачи этой антисоветской организации мне были известны. В начале 1943 г. со мною дважды имел разговор пропагандист изменника Родине ВЛАСОВА по вопросу направления меня на должность начальника строевого отделения штаба бригады РОНА. Я дал свое согласие работать в этой должности. Как начальник строевого отделения РОНА я разработал дисциплинарный устав РОНА, план боевой подготовки слушателей офицерской школы и рядового состава бригады. По этому поводу в обвинительном заключении записано совершенно правильно.

Далее в обвинительном заключении указано, что я в июне 1943 г. вместе с начальником штаба бригады РОНА ШАВЫКИНЫМ руководил операцией против партизан в районе с. Коломна Брасовского района Брянской области. Это не совсем так. Уточняю, что данной операцией руководил командир 5-го полка ТУРЛАКОВ, я же лишь проверял эту операцию. Партизанский отряд разгромлен не был. Партизаны ушли.

В период дислокации бригады РОНА на территории Лепельского округа я принимал участие в разработке оперативного плана бригады в 1600 человек по разгрому партизан. План был приведен в жизнь. Сколько было всего убито и ранено партизан, трудно сказать, бригада же потеряла 15 человек убитых и 20 человек раненых. Захвачено было у партизан несколько винтовок.

ciaż go widziałem. Osobiście rozmawiałem z TRUCHINEM i MAŁYSZKINEM.

Byłem osobiście odznaczony przez władze niemieckie czterema medalami. O wszystkich siedzących obok mnie na ławie oskarżonych mogę powiedzieć tylko to, że byli doskonałymi pracownikami samorządu. Podśądny WASIUKOW pracował najpierw w oddziale milicji ludowej, a następnie w oddziale propagandy i agitacji.

^a„To wszystko, co chciałem powiedzieć o swoich przestępstwach, których jednak nie żałuję”.^a

2. Przesłuchanie podsądnego FROŁOWA

W odniesieniu do przedstawionego oskarżenia podsądny FROŁOW złożył zeznania i na pytania sądu odpowiedział:

„Na początku Wielkiej Wojny Ojczyźnianej dowodziłem pułkiem i zostałem przez Niemców wzięty do niewoli. Będąc w obozie dla jeńców wojennych, zdradziłem moją Ojczyznę i przeszedłem na służbę do Niemców. Wstąpiłem do antysowieckiej organizacji NSTPR. Zadania tej antysowieckiej organizacji były mi znane. Na początku 1943 r. dwukrotnie rozmawiał ze mną propagandysta zdrajcy Ojczyzny WŁASOWA w sprawie skierowania mnie na stanowisko szefa oddziału organizacyjno-ewidencyjnego sztabu brygady RONA. Wyraziłem zgodę co do pracy na tym stanowisku. Jako szef oddziału organizacyjnego RONA opracowałem regulamin dyscyplinarny RONA, plan szkolenia bojowego słuchaczy szkoły oficerskiej i szeregowej kadry brygady. Na ten temat we wniosku oskarżającym napisano całkowicie zgodnie z prawdą.

Dalej wniosek oskarżający mówi, że w czerwcu 1943 r. razem z szefem sztabu brygady RONA SZAWYKINEM kierowałem operacją przeciwko partyzantom w rejonie os. Kołomna, rejon brasowski, obwód briański. To niezupełnie tak. Uściślam, że tą operacją kierował dowódca 5 pułku TURŁAKOW, natomiast ja tę operację tylko kontrolowałem. Oddział partyzancki nie został rozbity. Partyzanci uciekli.

W okresie dyslokacji brygady RONA na terytorium okręgu lepelskiego brałem udział w opracowaniu planu operacyjnego brygady w liczbie 1600 ludzi, dotyczącego rozbitcia partyzantów. Plan został wprowadzony w życie. Ilu partyzantów w sumie było zabitych i rannych, trudno powiedzieć, natomiast brygada utraciła 15 zabitych i 20 rannych. Zdobyto na partyzantach kilka karabinów.

Mniej więcej 7 sierpnia 1944 r., kiedy byliśmy w marszu, wezwał mnie do siebie KAMIŃSKI i polecił objąć dowodzenie pułkiem zbiorczym RONA, który kierowano na operację w rejon Warszawy. Objąłem to dowo-

Примерно 7 августа 1944 г., когда мы были на марше, меня вызвал к себе КАМИНСКИЙ и приказал мне принять командование сводным полком РОНА, направляющимся на операцию в район Варшавы. Я принял это командование и мой полк, насчитывающий около 1600 человек, принимал вместе с немцами участие в подавлении Варшавского восстания. Полк имел на вооружении 4 миномета, 7 пушек и другое вооружение. Мы принимали участие в разрушении юго-западной части пригорода Варшавы. В этот период времени КАМИНСКИЙ ушел в ставку немцев и оттуда не вернулся, по-видимому, был убит. В этот период времени бойцы полка РОНА не хотели участвовать в данной операции, а поэтому для того, чтобы заинтересовать, был издан приказ КАМИНСКИМ, в котором разрешалось бойцам во время операции заняться приобретением ценностей.

После слияния РОНА с РОА я был назначен врид начальника оперативного отделения штаба дивизии. Участвовал в разработке устава РОА и плана боевой подготовки личного состава дивизии. С марта 1945 г. я работал преподавателем тактики офицерской школы при штабе РОА. Начальником школы был МИАНДРОВ³.

За свою службу немцам я получал 105 марок. Немецкий майор получал, после вычетов семье, 505 марок. Был награжден одним железным крестом и 3 медалями. Второй железный крест я обнаружил и носил его, но им награжден не был.

РОНА и РОА находились на полном содержании у немцев: их вооружение, их боеприпасы и их продовольствие и обмундирование».⁶

3. Допрос подсудимого МИХЕЕВА

По существу предъявленного обвинения подсудимый МИХЕЕВ показал и на вопросы суда ответил:

«По антисоветской деятельности я был связан с ВОСКОБОЙНИКОМ, КАМИНСКИМ, а затем с МОСИНЫМ и др. ВОСКОБОЙНИК был убит, его место занял КАМИНСКИЙ. Заместителем КАМИНСКОГО работал МОСИН. Впервые МОСИНА я встретил у ВОСКОБОЙНИКА. МОСИН тогда сказал мне, что он прибыл в Локоть как военнопленный и будет работать. Через некоторое время МОСИН занял видное положение в самоуправлении и к нему относились с доверием, как к пострадавшему от советской власти, о чем в пос. Локоть было всем известно. Лично МОСИН меня не вербовал в „НСТПР”.^а Завербовал меня КАМИНСКИЙ в начале 1942 г.^а при следующих обстоятельствах. Будучи вызван им по долгу службы, так как я в тот период времени работал начальником лесного отдела Локотского окружного самоуправления, КАМИНСКИЙ в веселом настроении сказал мне, что в будущем Локоть будет большой

dzenie i mój pułk, liczący około 1600 ludzi, wspólnie z Niemcami brał udział w tłumieniu powstania warszawskiego. Pułk miał na wyposażeniu 4 moździerze, 7 armat i inne uzbrojenie. Brałszy udział w zniszczeniu południowo-zachodniej części przedmieścia Warszawy. W tym okresie KAMIŃSKI udał się do sztabu Niemców, skąd nie wrócił, prawdopodobnie został zabity. W tym czasie żołnierze pułku RONA nie chcieli uczestniczyć w tej operacji i dlatego, aby ich zainteresować, KAMIŃSKI wydał rozkaz, który zezwalał żołnierzom na zajmowanie się w czasie operacji zdobywaniem wartościowych przedmiotów.

Po połączeniu RONA i ROA zostałem mianowany cz[asowo] p. o. szefa oddziału operacyjnego sztabu dywizji. Uczestniczyłem w opracowaniu regulaminu ROA i planu szkolenia bojowego składu osobowego dywizji. Od marca 1945 r. pracowałem jako wykładowca taktyki w szkole oficerskiej przy sztabie ROA. Szefem szkoły był MIEANDROW³.

Za służbę Niemcom otrzymywałem 105 marek. Niemiecki major otrzymywał, po potrąceniu rodzinnego, 505 marek. Byłem odznaczony jednym Krzyżem Żelaznym i trzema medalami. Drugi Krzyż Żelazny pokazywałem i nosiłem, ale nie byłem nim odznaczony.

RONA i ROA były całkowicie na utrzymaniu Niemców: ich uzbrojenie i amunicja oraz zaopatrzenie i umundurowanie”^b

3. Przesłuchanie podsądnego MICHIEJEWA

W odniesieniu do przedstawionego oskarżenia podsądny MICHIEJEW złożył zeznania i na pytania sądu odpowiedział:

„W kwestii działalności antysowieckiej byłem związany z WOSKOBOJNIKIEM, KAMIŃSKIM, a następnie z MOSINEM i in. WOSKOBOJNIK został zabity, jego miejsce zajął KAMIŃSKI. Zastępcą KAMIŃSKIEGO był MOSIN. MOSINA spotkałem po raz pierwszy u WOSKOBOJNIKA. MOSIN powiedział mi wówczas, że przybył do Łoktia jako jeńiec wojenny i będzie [tu] pracował. Po jakimś czasie MOSIN zajął ważne miejsce w samorządzie i ufano mu jako poszkodowanemu przez władzę sowiecką, o czym w os. Łokot’ wszyscy wiedzieli. MOSIN osobiście nie werbował mnie do NSTPR. ^aZwerbował mnie KAMIŃSKI na początku 1942 r.^a w następujących okolicznościach. Po wezwaniu do niego w trybie służbowym, gdyż w tym okresie pracowałem jako naczelnik wydziału leśnego łokockiego samorządu okręgowego, KAMIŃSKI w wesołym nastroju powiedział mi, że w przyszłości Łokot’ będzie wielkim miastem, a on zajmie w nim wysokie stanowisko. Opowiedział mi przy tym o celach i zadaniach organizacji antysowieckiej NSTPR i powiedział, że wszyscy członkowie tej partii będą otrzymywali stosowne portfele, a kto będzie przeciwko niej,

город, а он займет высокое положение в нем. При этом рассказал мне о целях и задачах антисоветской организации „НСТПР” и сказал, что все члены этой партии будут получать соответствующие портфели, а кто против, тот будет угнан в Германию. Я дал согласие на вступление в организацию. После этого КАМИНСКИЙ дал мне анкеты на вступление в организацию, которые я передал двум лесничим и ныне подсудимой ХОЛОДКОВОЙ. Анкеты они должны были заполнить и через ХОЛОДКОВУ передать лично МОСИНУ.

С манифестом „НСТПР” я был полностью согласен. Как старший лесничий, я возглавил группу лесничих, записавшихся в партию.^a Снабжал их антисоветской литературой.^a

КАМИНСКИМ и начальником полиции ИВАНИНЫМ была спущена на места инструкция по борьбе с партизанами. Данную инструкцию я в свою очередь переписал и спустил ее подчиненным мне объездчикам, лесничим и лесникам. Хочу добавить при этом, что только 10% леса принадлежало нам, а остальные 90% контролировались партизанами.

В 1943 г. я был назначен членом комиссии по эвакуации имущества в тыл немцев. Имущество лесхоза эвакуировано не было вследствие быстрого продвижения частей Красной армии. Население эвакуировалось насильно. Я тоже уехал вместе с немцами, но затем был настигнут частями Красной Армии и возвращен по месту жительства».

4. Допрос подсудимого ЗАХАРЦОВА

По существу предъявленного обвинения подсудимый ЗАХАРЦОВ показал и на вопросы суда ответил:

«С приходом немцев в Брянскую область я был назначен писарем старосты и одновременно исполнял должность писаря отряда самообороны. Этот отряд был организован для борьбы с советскими партизанами. Как писарь отряда, я вел учет личного состава, составлял ведомости на получение денежного содержания и т. д. В 1942 г. я был назначен шефом батальона бригады РОНА. В мои функции входило: проведение подписки на газеты, распространение этих газет, проведение докладов и бесед на антисоветские темы. По существу, я был пропагандистом батальона. Будучи писарем отряда самообороны, я получал 240 рублей, а как шеф батальона – 400 рублей в месяц. Позже я был назначен шефом полка РОНА.

В обвинительном заключении указано, что я принимал участие в карательных экспедициях против партизан. Это не отвечает действительности, так как я лично никогда не участвовал в экспедициях, вследствие того, что не имею одной ноги. Она у меня ампутирована.

zostanie wypędzony do Niemiec. Zgodziłem się wstąpić do organizacji, następnie KAMIŃSKI dał mi deklarację wstąpienia do organizacji, które przekazałem dwóm leśniczym i obecnej podsądnej CHOŁODKOWEJ. Powinni byli wypełnić deklaracje i przez CHOŁODKOWĄ przekazać je do rąk własnych MOSINOWI.

Z manifestem NSTPR zgadzałem się całkowicie. Jako starszy leśniczy stałem na czele grupy leśniczych, którzy zapisali się do partii. ^aDostarczałem im antysowiecką literaturę.^a

KAMIŃSKI i naczelnik policji IWANIN przekazali na dół instrukcję o walce z partyzantami. Tę instrukcję ja z kolei przepisałem i przekazałem podległym mi strażnikom, leśniczym i gajowym. Chcę przy tym dodać, że tylko 10% lasu należało do nas, a pozostałe 90% kontrolowali partyzanci.

W 1943 r. byłem mianowany członkiem komisji do spraw ewakuacji mienia na tyły Niemców. Majątku gospodarstwa leśnego nie ewakuowano z powodu szybkiego przemieszczania się jednostek Armii Czerwonej. Ludność ewakuowano przymusowo. Ja też wyjechałem razem z Niemcami, ale doścignęły mnie jednostki Armii Czerwonej i zawróciły do miejsca zamieszkania”.

4. Przesłuchanie podsądnego ZACHARCOWA

W odniesieniu do przedstawionego oskarżenia podsądny ZACHARCOW złożył zeznania i na pytania sądu odpowiedział:

„Z nadejściem do obwodu briańskiego Niemców zostałem mianowany kancelistą starosty, a jednocześnie wykonywałem obowiązki kancelisty oddziału samoobrony. Oddział ten zorganizowano do walki z sowieckimi partyzantami. Jako kancelista oddziału prowadziłem ewidencję składu osobowego, przygotowywałem listy wynagrodzeń pieniężnych itd. W 1942 r. awansowałem na szefa batalionu brygady RONA. Do moich funkcji należało: organizowanie prenumeraty gazet, kolportaż tych gazet, prowadzenie wykładów i dyskusji na tematy antysowieckie. Faktycznie byłem propagandystą batalionu. Będąc kancelistą oddziału samoobrony, otrzymywałem 240 rubli, a jako szef batalionu – 400 rubli miesięcznie. Później awansowałem na szefa pułku RONA.

We wniosku oskarżającym podano, że brałem udział w ekspedycjach karnych przeciwko partyzantom. Nie odpowiada to rzeczywistości, gdyż osobiście nigdy nie uczestniczyłem w ekspedycjach z tej przyczyny, że nie mam jednej nogi. Została mi amputowana.

Jako szef pułku prowadziłem aktywną propagandę antysowiecką. Śledztwem jako takim nie zajmowałem się, lecz na rozkaz dowódcy puł-

Как шеф полка, я проводил активную антисоветскую пропаганду. Следствием как таковым я не занимался, но по приказанию командира полка допрашивал задержанных партизан или лиц, связанных с ними. По установлению их личности, докладывал об этом командиру полка, после чего задержанное лицо направлялось в пос. Локоть. Участия в избиениях арестованных я не принимал, но один раз я два раза ударил по лицу партизана за то, что партизанами был убит мой брат. Этого партизана избивали начальник штаба и командир батальона, я тоже два раза ударил. После этого партизан, избитый нами, был отправлен в пос. Локоть.

^вЛетом 1942 г. по приказанию МОСИНА я зачитывал приговор военно-полевого суда в отношении 11 партизан, приговоренных к расстрелу. После того, как я зачитал приговор, партизаны были расстреляны майором батальона ПОПОВЫМ. Приговор был подписан тремя лицами, в том числе и МОСИНЫМ. МОСИН тоже присутствовал при этом расстреле 11 партизан.

В октябре 1942 г. я вторично присутствовал при приведении в исполнение военно-полевого суда в отношении 5 партизан, приговоренных военно-полевым судом к смертной казни через повешение. На эту казнь были согнаны солдаты батальона, мирное население. Данный приговор был зачитан командиром батальона ГАЛКИНЫМ. МОСИН при этом не присутствовал.

В 1943 г. я был вызван ВАСЮКОВЫМ в оргкомитет „НСТПР” и мне было приказано вступить в эту антисоветскую организацию. ^аБудучи солидарен с программой и уставом этой партии, я дал согласие и тогда же подписал текст присяги. Так я стал участником антисоветской организации „НСТПР”.^а Задачи этой антисоветской организации: путем вооруженной борьбы – установление нового демократического государства, уничтожение советской власти. После того, как я был принят в антисоветскую организацию „НСТПР”, я был назначен руководителем полкового комитета „НСТПР”.

В конце декабря 1943 г. я был введен в состав оргкомитета антисоветской молодежной организации, именуемой „Союз российской молодежи”, ставившей своей задачей воспитание молодежи в антисоветском духе. Как член оргкомитета, я проводил вербовку новых членов в организацию и непосредственно участвовал в разработке программы и устава „Союза российской молодежи”.

Я служил немцам активно благодаря своему малодушию. Хотя я и был воспитан советской властью, но я дальше своего носа ничего не видел, а поэтому и оказался в стане врагов народа. В обвинительном заключении указано, что я якобы был награжден немцами меда-

ku przesłuchiwałem zatrzymanych partyzantów i osoby z nimi związane. Po ustaleniu ich tożsamości meldowałem o tym dowódcy pułku, po czym zatrzymaną osobę kierowano do os. Łokot'. W pobiciach aresztowanych nie brałem udziału, ale pewnego razu dwukrotnie uderzyłem w twarz partyzanta za to, że partyzanci zabili mojego brata. Partyzanta tego bili szef sztabu i dowódca batalionu, ja też dwa razy uderzyłem. Następnie pobity przez nas partyzant został odesłany do os. Łokot'.

°Latem 1942 r. na rozkaz MOSINA odczytałem wyrok wojskowego sądu polowego dotyczący jedenastu partyzantów, skazanych na rozstrzelanie. Po odczytaniu wyroku partyzanci zostali rozstrzelani przez majora batalionu POPOWA. Wyrok podpisały trzy osoby, w tym także MOSIN. Przy rozstrzelaniu jedenastu partyzantów MOSIN również był obecny.

W październiku 1942 r. powtórnie byłem obecny przy wykonaniu wyroku wojskowego sądu polowego na pięciu partyzantach, skazanych przez wojskowy sąd polowy na karę śmierci przez powieszenie. Na tę egzekucję spędzono żołnierzy batalionu, ludność cywilną. Wyrok odczytał dowódca batalionu GAŁKIN. MOSIN nie był przy tym obecny.

W 1943 r. WASIUKOW wezwał mnie do komitetu organizacyjnego NSTPR, gdzie otrzymałem polecenie wstąpienia do tej antysowieckiej organizacji. ^a«Będąc solidarnym z programem i statutem tej partii, zgodziłem się i wtedy też podpisałem tekst przysięgi. Tak stałem się uczestnikiem organizacji antysowieckiej NSTPR^a. Zadania tej organizacji antysowieckiej: ustanowienie nowego państwa demokratycznego, likwidacja władzy sowieckiej na drodze walki zbrojnej. Po przyjęciu do organizacji antysowieckiej NSTPR, mianowano mnie kierownikiem komitetu pułkowego NSTPR.

Pod koniec grudnia 1943 r. wprowadzono mnie do składu komitetu organizacyjnego antysowieckiej organizacji młodzieżowej o nazwie «Związek Młodzieży Rosyjskiej», która stawiała sobie za zadanie wychowanie młodzieży w duchu antysowieckim. Jako członek komitetu organizacyjnego prowadziłem werbunek nowych członków do organizacji i bezpośrednio uczestniczyłem w opracowaniu programu i statutu «Związku Młodzieży Rosyjskiej».

Służyłem aktywnie Niemcom z powodu mego tchórzostwa. Chociaż wychowała mnie władza sowiecka, nie widziałem niczego dalej własnego nosa, dlatego też znalazłem się w obozie wrogów narodu. We wniosku oskarżającym podano, jakoby Niemcy odznaczyli mnie medalem. To jest całkowicie sprzeczne z rzeczywistością, gdyż żadnych odznaczeń nie otrzymałem”.

лю. Это совершенно не отвечает действительности, так как никаких наград я не получал».

5. Допрос подсудимого ШАВЫКИНА

По существу предъявленного обвинения подсудимый ШАВЫКИН показал и на вопросы суда ответил:

«Я являюсь сыном изменника Родине ШАВЫКИНА, работавшего начальником штаба бригады РОНА. Мой отец был убит вместе с КАМИНСКИМ. Оказавшись проживать на временно оккупированной немецкими войсками территории, я в начале 1943 г. по приказанию своего отца ШАВЫКИНА стал работать адъютантом начальника военно-следственного отдела бригады РОНА капитана ПРАЦЮК^г. В мои обязанности входило: охранять ПРАЦЮК, чистить ему сапоги, приносил ему воду. Никакой платы за свою работу я не получал, но был одет в немецкую форму и имел на вооружении пистолет. Какой марки, я точно не знаю.

На протяжении 1943–1944 гг. я присутствовал вместе с капитаном ПРАЦЮК при арестах, обысках и допросах арестованных. Принимал участие в избиениях арестованных советских граждан. Лично мною было избито резиновой дубинкой 5–6 советских граждан, в том числе ЖЕРЮСЕНКО Мария Дмитриевна, фамилию ее же помню и других.

В качестве зрителя я вместе с ПРАЦЮК присутствовал при расстреле 15 советских партизан. Расстрел партизан производил немецкий ставленник ПИЧУГИН».

6. Допрос подсудимой ХОЛОДКОВОЙ

По существу предъявленного обвинения подсудимая ХОЛОДКОВА показала и на вопросы суда ответила:

«До прихода немцев в пос. Локоть я работала в теплотехникуме заведующей библиотекой. Не эвакуировалась я потому, что мне никто и не предлагал эвакуироваться, а средств лично выехать у меня не было. Так я оказалась на территории, временно оккупированной немцами.

Будучи озлобленной против советской власти за арест в 1938 г. моего мужа, умершего в тюрьме, я поступила на службу в качестве секретаря лесного отдела Локотского самоуправления. В этой должности я работала по март 1943 г. Одновременно в этот же период времени я привлекалась заседателем Локотского окружного и мирового суда, рассматривающих, главным образом, гражданские дела. Политических дел я не рассматривала.

В марте 1943 г. я стала работать пианисткой театра, обслуживающего части РОНА. В 1944 г. руководитель организации „НСТПР”

5. Przesłuchanie podsądnego SZAWYKINA

W odniesieniu do przedstawionego oskarżenia podsądny SZAWYKIN złożył zeznania i na pytania sądu odpowiedział:

„Jestem synem zdrajcy Ojczyzny SZAWYKINA, pełniącego funkcję szefa sztabu brygady RONA. Mój ojciec został zabity razem z KAMINSKIM. Gdy przyszło mi mieszkać na terytorium czasowo okupowanym przez wojska niemieckie, na początku 1943 r. na polecenie mojego ojca SZAWYKINA zacząłem pracować jako adiutant szefa wojskowego oddziału śledczego brygady RONA kapitana PRACIUKA^d. Do moich obowiązków należało: ochrona PRACIUKA^d, czyszczenie jego butów, przyniesienie mu wódki. Żadnej zapłaty za moją pracę nie otrzymywałem, jednak byłem ubrany w niemiecki mundur i miałem na wyposażeniu pistolet. Nie wiem dokładnie, jakiej marki.

Na przestrzeni lat 1943–1944 byłem obecny razem z kapitanem PRACIUKIEM przy aresztowaniach, rewizjach i przesłuchaniach aresztowanych. Brałem udział w pobiciach aresztowanych obywateli sowieckich. Sam osobiście pobiłem pałką gumową 5–6 obywateli sowieckich, w tym ŻERUSIENKO, [także] Marię Dmitriewną, której nazwiska nie pamiętam i innych.

Jako obserwator razem z PRACIUKIEM byłem obecny przy rozstrzelaniu 15 partyzantów sowieckich. Egzekucji partyzantów dokonał niemiecki protegowany PICZUGIN.”

6. Przesłuchanie podsądnej CHOŁODKOWEJ

W odniesieniu do przedstawionego oskarżenia podsądna CHOŁODKOWA złożyła zeznania i na pytania sądu odpowiedziała:

„Przed przyjściem Niemców do os. Łokot’ pracowałam jako kierowniczka biblioteki w technikum ciepłowniczym. Nie zostałam ewakuowana, ponieważ nikt nie proponował mi ewakuacji, a sama osobiście nie miałam środków na wyjazd. Tak znalazłam się na terytorium czasowo okupowanym przez Niemców.

Nienawidząc władzę sowiecką za aresztowanie w 1938 r. mojego męża, który zmarł w więzieniu, wstąpiłam na służbę w charakterze sekretarza wydziału leśnego samorządu łokockiego. Na tym stanowisku pracowałam do marca 1943 r. Równocześnie w tym samym okresie zasiadałam jako ławnik w łokockim sądzie okręgowym i cywilnym, gdzie rozpatrywano głównie sprawy cywilne. Spraw politycznych nie rozpatrywałam.

W marcu 1943 r. zaczęłam pracować jako pianistka w teatrze obsługującym jednostki RONA. W 1944 r. kierownik organizacji NSTPR przy

при театре ЛАРИОНОВ вызвал меня в театр. Вначале я думала, что вызывают на репетицию, однако потом узнала, что всем вызванным было предложено вступить в антисоветскую организацию „НСТПР”. Я дала свое согласие и тогда же подписала присягу на верность партии. Только лишь дома, придя с этого собрания, я поняла, что меня просто втянули в эту партию. До этого ЛАРИОНОВ неоднократно предлагал мне вступить в партию, но я под всякими предлогами отказывалась.

В 1944 г. в связи с наступлением частей Красной Армии, я в составе бригады РОНА выехала на территорию Германии, где после слияния РОНА с РОА стала работать машинисткой в запасном батальоне. Затем Германия была разгромлена и я как репатриантка возвратилась в СССР. О своем участии в „НСТПР” я не скрывала. 2 Августа с. г. я была арестована.

Вот все, что я хотела сказать по существу своих преступлений».

7. Допрос подсудимого ВАСЮКОВА¹

По существу предъявленного обвинения подсудимый ВАСЮКОВ показал и на вопросы суда ответил:

«В пос. Локоть я работал с 1933 г. Там же я был принят в партию. Меня обвиняют в том, что я в октябре 1941 г. дезертировал из партизанского отряда и перешел на сторону немцев. Это не совсем так.

Кратко я хочу изложить суду, при каких обстоятельствах я оказался на службе у немцев. В начале Великой Отечественной войны решением бюро РК ВКП(б) я был назначен членом комиссии по призыву в Красную Армию, одновременно в комиссию по эвакуации района в глубокий тыл страны. В июле 1941 г. был издан приказ РК ВКП(б) о включении в партизанский отряд всего актива района, членов партии города, в том числе и меня.

Все члены партии явились и ушли в лес. Я же по приказанию РК ВКП(б) до последнего момента занимался эвакуацией скота, зерна и других ценностей. 3 октября я отправил последний эшелон. Немцы уже вплотную подошли к пос. Локоть. 4 октября они заняли город, а я 3-его числа прорвался в лес на условленную базу партизан. Там я застал во главе со вторым секретарем РК ВКП(б) РАЗУМОВЫМ 8 человек. Собралось нас около 20 человек. Пробраться в главный штаб партизанского отряда всей группой нам не удалось, а поэтому послали разведку. Это было уже примерно 18 октября. Разведка соединилась с главным штабом и там ей приказали передать нам немедленно выходить из окружения и соединиться с главным штабом. Во главе со вторым секретарем РК ВКП(б) РАЗУМОВЫМ мы были в лес, где находился главный партизанский наш штаб. Штаба

teatrze ŁARIONOW wezwał mnie do teatru. Z początku myślałam, że jest to wezwanie na próbę, jednak potem dowiedziałam się, że wszystkim wezwanym zaproponowano wstąpienie do organizacji antysowieckiej NSTPR. Wyraziłam zgodę i wtedy też podpisałam przysięgę na wierność partii. Dopiero w domu, po przyjeździe z zebrania zrozumiałam, że mnie po prostu wciągnięto do tej partii. Już przedtem ŁARIONOW niejednokrotnie proponował mi wstąpienie do partii, ale ja pod różnymi pretekstami odmawiałam.

W 1944 r. w związku z natarciem jednostek Armii Czerwonej wyjechałam w składzie brygady RONA na terytorium Niemiec, gdzie po połączeniu RONA z ROA rozpoczęłam pracę maszynistki w batalionie zapasowym. Następnie Niemcy zostały pokonane, więc jako repatriantka powróciłam do ZSRS. Swojego członkostwa w NSTPR nie taiłam. Dnia 2 sierpnia b. r. zostałam aresztowana.

To wszystko, co chciałam powiedzieć na temat moich przestępstw”.

7. Przesłuchanie podsądnego WASIUKOWA^e

W odniesieniu do przedstawionego oskarżenia podsądnym WASIUKOWEM złożony zeznania i na pytania sądu odpowiedział:

„W os. Łokot’ pracowałem od 1933 r. Tam też zostałem przyjęty do partii. Jestem oskarżony o to, że w październiku 1941 r. zdezerterowałem z oddziału partyzanckiego i przeszedłem na stronę Niemców. To było niezupełnie tak.

Chcę krótko przedstawić sądowi, w jakich okolicznościach znalazłem się na służbie u Niemców. Na początku Wielkiej Wojny Ojczyźnianej decyzją biura RK WKP(b) zostałem powołany na członka komisji poborowej do Armii Czerwonej, a równocześnie do komisji do spraw ewakuacji rejonu na głębokie tyły kraju. W lipcu 1941 r. został wydany rozkaz RK WKP(b) o włączeniu do oddziału partyzanckiego całego aktywu rejonu, członków partii w mieście, w tej liczbie także mnie.

Wszyscy członkowie partii stawili się i poszli do lasu. Natomiast ja na rozkaz RK WKP(b) do ostatniej chwili zajmowałem się ewakuacją bydła, zboża i innych dóbr. 3 października odesłałem ostatni transport. Niemcy podeszli już do samego os. Łokot’. 4 października zajęli miasto, a ja 3 [października] przedarłem się do lasu do umówionej bazy partyzantów. Zastałem tam osiem osób na czele z drugim sekretarzem RK WKP(b) RAZUMOWEM. Zebrało się nas około 20 ludzi. Nie udało nam się dotrzeć całą grupą do głównego sztabu oddziału partyzanckiego, dlatego posłaliśmy zwiad. Było to już mniej więcej 18 października. Zwiad nawiązał kontakt ze sztabem głównym, a tam rozkazano mu niezwłocznie przekazać nam,

не оказалось на месте. Так как у нас не было ни оружия, ни питания, а поэтому РАЗУМОВ отдал приказ, до первого сигнала, разойтись кто куда может. 22 октября часть товарищей разошлось. Я прожил еще два дня, а потом вынужден был возвратиться в Локоть, по месту жительства своей семьи. Меня арестовали, но затем отпустили домой.

Обер-бургомистр Локотского уездного самоуправления ВОСКОБОЙНИК издал приказ о явке на учет всех членов партии. За неявку на регистрацию – расстрел. Я пошел в бургомистрат и зарегистрировался как член партии.

21 декабря 1941 г. я вторично был арестован. Посадили в тюрьму. К трем часам ночи на моих глазах в камере было расстреляно 3 человека. После расстрела этих граждан я был вызван к обер-бургомистру ВОСКОБОЙНИК, который мне сказал: „Видели? Или работайте с нами, или мы Вас сейчас же расстреляем”. По своей трусости я сказал ему, что я готов работать прорабом. На это ВОСКОБОЙНИК ответил мне, что сейчас не время заниматься строительством, а нужно брать оружие и вместе с немцами принимать участие в вооруженной борьбе против советской власти и, в частности, против советских партизан. Так я был зачислен в полицейский отряд, в составе которого дважды принимал участие в карательных экспедициях против советских партизан^а. В должности полицейского я работал по 15 февраля 1942 г. В этот период времени партизанами был убит ВОСКОБОЙНИК, его место занял КАМИНСКИЙ, помощником последнего работал МОСИН.

Однажды, неожиданно для меня, я был вызван МОСИНЫМ, который спросил у меня, с какого года я был членом ВКП(б), где работал до прихода немцев. Я рассказал ему, после этого МОСИН мне сказал: «Вы назначаетесь пропагандистом редакции газеты „Голос народа”». Так я стал принимать участие в редактировании этой антисоветской газеты».

Подсудимый МОСИН – Юридически редактором этой газеты был я, фактически же эту должность исполнял подсудимый ВАСЮКОВ.

Подсудимый ВАСЮКОВ – «Я не отрицаю показаний МОСИНА. Я принимал активное участие в редактировании антисоветской газеты „Голос народа”. На страницах этой газеты выступал с антисоветскими статьями и призывал население на борьбу против советской власти, партизан и Красной Армии. Сколько всего было написано подобных статей – я не помню. В этой должности я работал до августа 1942 г.

В августе 1942 г. я был назначен начальником планово-экономического отдела Локотского окружного самоуправления. В мои обязанности входило: учет животноводства, населения, посевов, мельниц

byśmy wychodzili z okrażenia i dołączyli do sztabu głównego. Na czele z drugim sekretarzem RK WKP(b) RAZUMOWEM przybyliśmy do lasu, gdzie znajdował się nasz główny sztab partyzancki. Sztabu na miejscu nie było. Ponieważ nie mieliśmy ani broni, ani żywności, RAZUMOW wydał rozkaz rozejścia się, do pierwszego sygnału, gdzie kto może. 22 października część towarzyszy rozeszła się. Ja przemieszkałem jeszcze dwa dni, a potem byłem zmuszony wrócić do Łoktia, do miejsca zamieszkania mojej rodziny. Zostałem aresztowany, ale później wypuszczony do domu.

Nadburmistrz Łokockiego Samorządu Powiatowego WOSKOBOJNIK wydał rozkaz o stawieniu się do ewidencji wszystkich członków partii. Za niestawienie się na rejestrację – rozstrzelanie. Poszedłem do burmistrzostwa i zarejestrowałem się jako członek partii.

21 grudnia 1941 r. zostałem powtórnie aresztowany. Wsadzono mnie do więzienia. Przed trzecią w nocy na moich oczach rozstrzelano w celi trzech ludzi. Po rozstrzelaniu tych obywateli zostałem wezwany do nadburmistrza WOSKOBOJNIKA, który powiedział mi: «Widzieliście? Albo pracujecie z nami, albo natychmiast was rozstrzelamy». Z tchórzostwa powiedziałem mu, że jestem gotowy do pracy jako kierownik robót. Na to WOSKOBOJNIK odpowiedział mi, że teraz nie czas zajmować się budownictwem, lecz trzeba chwycić za broń i razem z Niemcami wziąć udział w walce zbrojnej przeciwko władzy sowieckiej, a w szczególności przeciwko sowieckim partyzantom. Tak zostałem przyjęty do oddziału policji, w składzie ^aktórego dwukrotnie brałem udział w ekspedycjach karnych przeciwko sowieckim partyzantom^a. Na stanowisku policjanta pracowałem do 15 lutego 1942 r. W tym okresie WOSKOBOJNIK został zabity przez partyzantów, jego miejsce zajął KAMIŃSKI, którego pomocnikiem był MOSIN.

Pewnego razu, nieoczekiwanie dla mnie, wezwał mnie MOSIN i zapytał, od którego roku byłem członkiem WKP(b), gdzie pracowałem przed przyjściem Niemców. Opowiedziałem mu, po czym MOSIN powiedział: «Jesteście mianowani propagandystą redakcji gazety „Gołos Naroda”». Tak zacząłem uczestniczyć w redagowaniu tej antysowieckiej gazety”.

Podsądny MOSIN – Prawnie redaktorem tej gazety byłem ja, faktycznie natomiast funkcję tę pełnił podsądny WASIUKOW.

Podsądny WASIUKOW – „Nie neguję zeznań MOSINA. Brałem czynny udział w redagowaniu antysowieckiej gazety «Gołos Naroda». Na łamach tej gazety występowałem z antysowieckimi artykułami i wzywałem ludność do walki przeciwko władzy sowieckiej, partyzantom i Armii Czerwonej. Ile w sumie napisano podobnych artykułów – nie pamiętam. Pracowałem na tym stanowisku do sierpnia 1942 r.

W sierpniu 1942 r. zostałem naczelnikiem wydziału planowo-ekonomicznego łokockiego samorządu okręgowego. Do moich obowiązków na-

и т. д. В сентябре 1942 г. я вместе с МОСИНЫМ и другими лицами был командирован на экскурсию в Германию. Мы были в Берлине, Штутгарте, Нюрнберге, Лейпциге, Мюнхене и в Вене. Из Вены мы возвратились в Берлин и через Варшаву – в пос. Локоть. Экскурсия продолжалась 16 дней. Всего ездило на экскурсию в Германию 25 человек.

По прибытии в пос. Локоть, по приказанию КАМИНСКОГО, в присутствии МОСИНА я в театре при конезаводе № 17 перед жителями пос. Локоть выступил с докладом, в котором восторженно отзывался о жизненных условиях в фашистской Германии. Всего присутствовало около 80 человек.

В 1943 г. по приказанию КАМИНСКОГО я был назначен председателем окружной эвакуационной комиссии по эвакуации личного состава бригады РОНА и самоуправления. Как председатель этой комиссии я составил план эвакуации и количество необходимых эшелонов для эвакуации.

Как я оказался участником антисоветской организации „НСТПР”? Еще в ноябре 1941 г. бургомистр Брасовского района ВОСКОБОЙНИК выпустил манифест, в котором сообщил о существовании партии „Викинг”, что значило „Русские богатыри”²⁴. В манифесте подробно были изложены цели и задачи этой партии. После убийства ВОСКОБОЙНИКА я был вызван МОСИНЫМ, который предложил мне работать пропагандистом фашистской газеты „Голос народа” и тогда же предложил мне вступить в члены антисоветской организации „НСТПР”. В 1943 г. я был введен в состав ³центрального оргкомитета „НСТПР” и являлся освобожденным членом этого комитета.^а

В обвинительном заключении указано, что под непосредственным моим руководством были разработаны программа, устав и манифест „НСТПР”. Это не совсем так, но я не отрицаю своего участия в составлении этих антисоветских документов. Хотя я и не выезжал в Минск, Полоцк и в районы по созданию областных комитетов „НСТПР”, но как член оргкомитета принимал участие в создании областных комитетов „НСТПР” в городах Минске, Полоцке, районных и низовых организаций, принимал участие в создании школы для подготовки кадров, а также антисоветской молодежной организации, именуемой „Союз Российской молодежи”. За все это я ответственен.

С наступлением войск Красной армии я вместе с другими членами самоуправления и бригадой РОНА выехал в Германию. Там, после слияния РОНА с РОА я был назначен на должность зав[едующего] бюро пропусков отдела госбезопасности при штабе РОА, однако никакой практической работы не проводил, ибо все это находилось в стадии формирования.

leżały: ewidencja hodowli, ludności, zasiewów, młynów itd. We wrześniu 1942 r. wraz z MOSINEM i innymi osobami byłem delegowany na wycieczkę do Niemiec. Byliśmy w Berlinie, Stuttgarcie, Norymberdze, Lipsku, Monachium i w Wiedniu. Z Wiednia wróciliśmy do Berlina i przez Warszawę – do os. Łokot'. Wycieczka trwała 16 dni. Ogółem na wycieczkę do Niemiec wyjechało 25 osób.

Po przybyciu do os. Łokot', na polecenie KAMIŃSKIEGO wystąpiłem w teatrze przy stadninie nr 17 w obecności MOSINA przed mieszkańcami os. Łokot' z wykładem, w którym z zachwytem wyrażałem opinię o warunkach bytowych w faszystowskich Niemczech. Obecnych było około 80 osób.

W 1943 r. na polecenie KAMIŃSKIEGO zostałem mianowany przewodniczącym okręgowej komisji ewakuacyjnej do spraw ewakuacji składu osobowego brygady RONA i samorządu. Jako przewodniczący tej komisji przygotowałem plan ewakuacji i liczbę niezbędnych do ewakuacji eszelonów.

Jak stałem się uczestnikiem antysowieckiej organizacji NSTPR? Już w listopadzie 1941 r. burmistrz rejonu brasowskiego WOSKOBOJNIK wydał manifest, w którym ogłosił o istnieniu partii «Wiking», co znaczyło «Rosyjscy herosi»⁴. W manifestie szczegółowo przedstawiono cele i zadania tej partii. Po zabójstwie WOSKOBOJNIKA wezwał mnie MOSIN, który zaproponował mi pracę propagandy w gazecie faszystowskiej «Gołos Naroda» i wtedy też zaproponował mi wstąpienie do antysowieckiej organizacji NSTPR. W 1943 r. wszedłem^a do składu centralnego komitetu org[anizacyjnego] NSTPR i byłem etatowym członkiem tego komitetu.^a

We wniosku oskarżającym podano, że pod moim bezpośrednim kierownictwem zostały opracowane program, statut i manifest NSTPR. To niezupełnie tak, chociaż nie neguję swego uczestnictwa w przygotowaniu tych antysowieckich dokumentów. Wprawdzie nie wyjeżdżałem do Mińska, Połocka i do rejonów w sprawach tworzenia obwodowych komitetów NSTPR, jednak jako członek komitetu organizacyjnego brałem udział w tworzeniu obwodowych komitetów NSTPR w miastach Mińsku, Połocku, organizacji rejonowych i terenowych, brałem udział w tworzeniu szkoły kształcenia kadr, a także antysowieckiej organizacji młodzieżowej o nazwie «Związek Młodzieży Rosyjskiej». Jestem za to wszystko odpowiedzialny.

Z natarciem wojsk Armii Czerwonej wyjechałem wraz z innymi członkami samorządu i brygadą RONA do Niemiec. Tam, po połączeniu RONA z ROA, zostałem mianowany na stanowisko kier[ownika] biura przepustek oddziału bezpieczeństwa państwowego przy sztabie ROA, jednak żadnej praktycznej pracy nie wykonywałem, gdyż wszystko to znajdowało się w stadium formowania.

Затем я попал к англичанам. Последние предлагали мне выехать вместе с семьей в Канаду, но я отказался. Выехал в Локоть по месту совершения преступления и там лично явился в органы МВД. Так я оказался предателем своей Родины. Прошу поверить мне, что я не дезертировал из партизанского отряда. Получилось так, как я говорил суду. Я пожалел свою семью. После регистрации меня предупредили, что если я уйду в партизаны – вся моя семья будет расстреляна немцами. Я пожалел ее. Свою семью я эвакуировал и эвакуацией руководили два ответственных работника РК ВКП(б), но накануне прихода немцев они привезли мою семью в Локоть и так она оказалась вместе со мной в пос. Локоть, временно занятом немцами. Семья моя состоит из следующих лиц: жена, которая умерла в период, когда я находился в тюрьме по данному делу, 2 дочери, одна из них ныне подсудимая ВАСЮКОВА, вторая работает в Москве, мать старушка и сын.

Честно скажу, что мною лично было предложено моей дочери ВАСЮКОВОЙ Нине вступить в антисоветскую молодежную организацию. Ее вербовали в школе, но она не хотела. Мне неоднократно делали замечания о том, что мои дети не вступили в эту организацию. Когда дочь обратилась ко мне за советом, как ей быть, я ответил ей: „Нина, вступи в эту организацию, ибо мне стыдно перед МОСИНЫМ, КОРНЮШИНЫМ и другими, что мои дети не записаны в антисоветскую молодежную организацию, когда других руководителей Локотского самоуправления дети записаны”. После этого она вступила в антисоветскую молодежную организацию.

В обвинительном заключении указано, что я за активную пособническую работу в пользу немцев был награжден двумя медалями. Не с целью смягчения наказания, но честно скажу, что я был ^анагражден^а лишь одной медалью».

8. Допрос подсудимой ВАСЮКОВОЙ

По существу предъявленного обвинения подсудимая ВАСЮКОВА показала и на вопросы суда ответила:

«В антисоветскую организацию, именуемую „Союз российской молодежи” я вступила в феврале 1944 г. под влиянием председателя оргкомитета антисоветской молодежной организации, именуемой „Союз российской молодежи” КОРНЮШИНА и своего отца – ВАСЮКОВА. КОРНЮШИН несколько раз предлагал мне вступить в эту организацию, но я отказывалась. Затем же, когда мой отец предложил мне вступить в эту организацию, я пошла к КОРНЮШИНУ в кабинет и там подписала присягу. Так я стала участницей антисоветской молодежной организации. Мне предлагали проводить активную работу в этой организации, но я отказалась и никакой работы не проводила.

Następnie znalazłem się u Anglików. Ci ostatni proponowali mi wyjazd wraz z rodziną do Kanady, ale odmówiłem. Wyjechałem do Łoktia na miejsce dokonania przestępstwa i tam osobiście zgłosiłem się do organów MWD. Tak okazałem się zdrajcą swojej Ojczyzny. Proszę mi uwierzyć, że nie zdezerterowałem z oddziału partyzanckiego. Wyszło tak, jak powiedziałem przed sądem. Było mi żal mojej rodziny. Po rejestracji uprzedzono mnie, że gdybym poszedł do partyzantów – całą moją rodzinę rozstrzelają Niemcy. Było mi żal. Ewakuowałem moją rodzinę, a ewakuacją kierowali dwaj odpowiedzialni pracownicy RK WKP(b), jednak w przeddzień nadejścia Niemców przywieźli oni moją rodzinę do Łoktia i tak znalazła się wraz ze mną w os. Łokot³, czasowo zajętym przez Niemców. Rodzina moja składa się z następujących osób: żona, która umarła w okresie, gdy znajdowałem się w więzieniu w związku z niniejszą sprawą, dwie córki, jedna z nich to obecnie podsądna WASIUKOWA, druga pracuje w Moskwie, starszka matka i syn.

Powiem uczciwie, że osobiście zaproponowałem mojej córce WASIUKOWEJ Ninie wstąpienie do antysowieckiej organizacji młodzieżowej. Werbowali ją w szkole, ale nie chciała. Mnie robiono niejednokrotnie uwagi, że moje dzieci nie wstąpiły do tej organizacji. Kiedy córka zwróciła się do mnie o radę, co ma zrobić, odpowiedziałem: «Nino, wstąp do tej organizacji, bo mi wstyd przed MOSINEM, KORNIUSZYNEM i innymi, że moje dzieci nie zapisały się do antysowieckiej organizacji młodzieżowej, podczas gdy dzieci innych kierowników samorządu łokockiego zapisały się». Potem wstąpiła do antysowieckiej organizacji młodzieżowej.

We wniosku oskarżającym podano, że za aktywną pracę pomocniczą dla Niemców zostałem odznaczony dwoma medalami. Nie w celu zmniejszenia kary, jednak powiem uczciwie, że byłem ^a„odznaczony^a tylko jednym medalem.”

Przesłuchanie podsądnej WASIUKOWEJ

W odniesieniu do przedstawionego oskarżenia podsądna WASIUKOWA złożyła zeznania i na pytania sądu odpowiedziała:

„Do antysowieckiej organizacji o nazwie «Związek Młodzieży Rosyjskiej» wstąpiłam w lutym 1944 r. pod wpływem przewodniczącego komitetu organizacyjnego antysowieckiej organizacji młodzieżowej o nazwie «Związek Młodzieży Rosyjskiej» KORNIUSZYNA i mojego ojca – WASIUKOWA. KORNIUSZYN kilka razy proponował mi wstąpienie do tej organizacji, ale odmawiałam. Jednak po tym, gdy mój ojciec zaproponował mi wstąpienie do tej organizacji, poszłam do KORNIUSZYNA do gabinetu i tam podpisałam przysięgę. Tak zostałam członkinią antysowieckiej

На собраниях не присутствовала. Прошу это учесть, а также и то, что в момент вступления в эту организацию я была еще несовершеннолетней, как рожденной 22 мая 1926 г.

В Германию я выехала вместе с отцом и матерью. Там вначале работала на общих полевых работах, а затем, когда мы попали к англичанам, я работала писарем в лагере военнопленных».

Военная коллегия Верховного Суда СССР, совещаясь на месте, определила: ввиду ясности дела в ходатайствах подсудимому ВАСЮКОВУ отказать.

Более судебное следствие подсудимые ничем не дополнили, и оно было объявлено законченным.

Предоставлено последнее слово подсудимым, которые сказали:

1. Подсудимый МОСИН – В своем последнем слове мне говорить нечего. Я поступил на службу к немцам не по принуждению, как это пытаются говорить другие обвиняемые по этому делу, а сознательно выполнял свою работу. Надев панцирную сорочку, я сознательно пошел навстречу всех трудностей и опасностей. Оправдываться я не намерен, как не намерен и просить снисхождения.

2. Подсудимый ВАСЮКОВ – Приговор Военной коллегии я приему как должное, но прошу при вынесении приговора учесть следующее. Я никогда в мыслях не думал работать против СССР, против своего народа. Сам я крестьянин-бедняк. Все мои родственники бедняки. Только советская власть дала мне и моим родственникам положение. Под силой оружия я изменил своей Родине. Как презренный трус я совершил это предательство. Я мог бы выехать в Канаду, но я отказался от этого предложения и добровольно явился в органы МВД по месту совершения преступления. Я презренный трус и именно на этой почве оказался в стане врагов своего народа. Прошу сохранить мне жизнь, я честным трудом искуплю свою вину.

3. Подсудимый ФРОЛОВ – Состав моих преступлений для суда ясен, и я их не отрицаю. Никакой злобы против советского строя у меня не было, но я обидел свою Родину, свой народ и за это должен понести соответствующее наказание. Ожидаю наказания по заслугам.

4. Подсудимый МИХЕЕВ – Своей вины я не отрицаю. Всей своей деятельностью я помогал немецкой армии. Оказался в стане врагов советской власти потому, что доверился людям, ранее работавшим при советской власти и впоследствии перешедшим на сторону немцев. ^аОказался врагом своего народа по слабости характера.^а Прошу дать возможность искупить свою вину честным трудом.

5. Подсудимый ЗАХАРЦОВ – Я признаю себя виновным в измене Родине и прошу дать мне возможность искупить свою вину в любых условиях и трудом смыть с себя черное пятно врага народа.

organizacji młodzieżowej. Proponowano mi prowadzenie aktywnej pracy w tej organizacji, ale odmówiłam i żadnej pracy nie prowadziłam. Na zebraniach nie byłam obecna. Proszę o uwzględnienie tego, a także i tego, że w chwili wstąpienia do tej organizacji byłam jeszcze niepełnoletnia, jako urodzona 22 maja 1926 r.

Do Niemiec wyjechałam razem z ojcem i matką. Tam najpierw pracowałam przy ogólnych pracach w polu, a następnie, kiedy znaleźliśmy się u Anglików, pracowałam jako kancelistka w obozie dla jeńców wojennych”.

Kolegium Wojskowe Sądu Najwyższego ZSRS, po naradzie na miejscu, orzekło: dla przejrzystości sprawy prośby podsądnego WASIUKOWA oddalić.

Podsądni o nic więcej śledztwa sądowego nie uzupełnili, więc ogłoszono jego zamknięcie.

Ostatnie słowo oddano podsądnym, którzy powiedzieli:

1. Podsądny MOSIN – W swoim ostatnim słowie nie mam nic do powiedzenia. Wstąpiłem do Niemców na służbę nie z przymusu, jak to próbują mówić inni oskarżeni w tej sprawie, lecz świadomie wykonywałem swoją pracę. Przywdziawszy pancerną koszulę, świadomie wyszedłem na przeciw wszelkim trudnościami i niebezpieczeństwom. Nie zamierzam się usprawiedliwiać, jak i nie zamierzam prosić o wyrozumiałość.

2. Podsądny WASIUKOW – Wyrok Kolegium Wojskowego przyjmę jako należny, ale proszę przy wydawaniu wyroku uwzględnić co następuje. Nigdy nie myślałem, by pracować przeciwko ZSRS, przeciwko własnemu narodowi. Jestem chłopem biedniakiem. Wszyscy moi krewni to biedniacy. Dopiero władza sowiecka stworzyła mnie i moim krewnym warunki. Wobec zbrojnej siły zdradziłem moją Ojczyznę. Jak podły tchórz dokonałem tej zdrady. Mogłem wyjechać do Kanady, lecz zrezygnowałem z tej propozycji i dobrowolnie zgłosiłem się do organów MWD w miejscu dokonania przestępstwa. Jestem nikczemnym tchórzem i właśnie z tego powodu znalazłem się w obozie wrogów mojego narodu. Proszę o ocalenie życia, uczciwą pracą odkupię swoją winę.

3. Podsądny FROŁOW – Charakter moich przestępstw jest dla sądu jasny, więc ich nie neguję. Żadnej nienawiści przeciwko ustrojowi sowieckiemu nie żywiłem, jednak obraziłem moją Ojczyznę, mój naród, więc za to powinienem ponieść stosowną karę. Oczekuję kary odpowiedniej do win.

4. Podsądny MICHIEJEW – Nie neguję mojej winy. Całą swoją działalnością pomagałem armii niemieckiej. Znalazłem się w obozie wrogów władzy sowieckiej, gdyż zaufałem ludziom pracującym wcześniej dla władzy sowieckiej, którzy następnie przeszli na stronę Niemców. ^aStałem się

6. Подсудимый ШАВЫКИН – Под влиянием своего отца – изменника Родине и капитана ПРАЦЮК я перешел на службу к немцам и так стал их пособником. Прошу сохранить мне жизнь.

7. Подсудимая ХОЛОДКОВА – помимо всего того плохого, о чем я говорила суду, я все же делала и хорошее дело. Помогала семьям коммунистов, семьям партизан, помогала лицам, находящимся под стражей. Лично мною было сохранено имущество, принадлежащее партизану. Это я прошу учесть при вынесении приговора по моему делу.

В 22 часа 35 минут председательствующий объявил перерыв судебного заседания Военной коллегии по делу МОСИНА и других до 20 часов 31 декабря 1946 г.

В 20 часов 15 минут 31 декабря 1946 г. судебное заседание продолжается.

Предоставлено последнее слово подсудимой **ВАСЮКОВОЙ**, которая сказала:

«Я полностью полагаюсь на суд, что заслужила, то и должна получить. Виновной признаю себя, но прошу снисхождения».

В 20 часов 18 минут суд удалился на совещание.

В 21 час 48 минут, по возвращении суда из совещательной комнаты, председательствующий огласил приговор Военной коллегии по делу и разъяснил осужденным к ВМН: МОСИНУ, ВАСЮКОВУ, ФРОЛОВУ И ЗАХАРЦОВУ порядок подачи ходатайств о помиловании.

Мера пресечения всем осужденным по данному делу определена судом: содержание под стражей.

В 22 часа 5 минут председательствующий объявил судебное заседание Военной коллегии закрытым.

[...]е Председательствующий КАРАВАЙКОВ

[...]ж Секретарь МАЗУР (—)³

ЦА ФСБ РФ, № Н-18757, т. 6, л. 198–217.

Заверенная копия на русском языке, машинопись.

В левом нижнем углу последней страницы круглая печать с государственным гербом по середине и надпись: Военная коллегия Наив[ысшего] суда СРСР.

Примечания

^{а-а} Подчеркнуто от руки.

^б Под протоколом внизу страницы дописано от руки: *И. Фролов*.

^в Абзац отмечен на левом поле вертикальной чертой.

^г Ср. док. № 104, там: *Процюк*.

^д Было: *подсудимой ВАСЮКОВОЙ*.

^е Две неразборчивые буквы.

^ж Слово плохо разборчиво. По всей вероятности: *верно*.

wrogiem własnego narodu z powodu słabości charakteru.^a Proszę o danie mi możliwości odkupienia mojej winy uczciwą pracą.

5. Podsądny ZACHARCOW – Przyznaję, że jestem winny zdrady Ojczyzny i proszę o danie mi możliwości odkupienia mojej winy w dowolnych warunkach oraz zmycia poprzez pracę czarnego piętna wroga narodu.

6. Podsądny SZAWYKIN – Pod wpływem mojego ojca – zdrajcy Ojczyzny – oraz kapitana PRACIUKA przeszedłem na służbę do Niemców i tak zostałem ich pomocnikiem. Proszę o ocalenie mi życia.

7. Podsądna CHOŁODKOWA – oprócz całego zła, o którym mówiłam przed sądem, robiłam mimo wszystko także coś dobrego. Pomagałam rodzinom komunistów, rodzinom partyzantów, pomagałam osobom znajdującym się pod strażą. Osobiście ocaliłam mienie należące do partyzanta. Proszę o uwzględnienie tego podczas wydawania wyroku w mojej sprawie.

O godzinie 22 minut 35 przewodniczący ogłosił przerwę w posiedzeniu Kolegium Wojskowego w sprawie MOSINA i innych do godziny 20, [dnia] 31 grudnia 1946 r.

O godzinie 20 minut 15 [dnia] 31 grudnia 1946 r. posiedzenie sądu zostaje wznowione.

Udzielono ostatniego słowa podsądnej **WASIUKOWEJ**, która powiedziała:

„Całkowicie zdaję się na sąd, powinnam otrzymać to, na co zasłużyłam. Przyznaję się do winy, lecz proszę o wyrozumiałość”.

O godzinie 20 minut 18 sąd udał się na naradę.

O godzinie 21 minut 48, po powrocie sądu z sali obrad, przewodniczący ogłosił wyrok Kolegium Wojskowego w sprawie i objaśnił skazanym na WMN: MOSINOWI, WASIUKOWOWI, FROŁOWOWI I ZACHARCOWOWI tryb składania podań o ułaskawienie.

Środek prewencyjny orzeczony przez sąd wobec wszystkich skazanych w niniejszej sprawie: areszt.

O godzinie 22 minut 5 przewodniczący ogłosił zamknięcie posiedzenia sądowego Kolegium Wojskowego.

[...]f Przewodniczący KARAWAJKOW

[...]g Sekretarz MAZUR (—)h

am

CA FSB FR, nr N-18757, t. 6, k. 198–217.

Kopia uwierzytelniona w języku rosyjskim, maszynopis.

W lewym dolnym rogu ostatniej strony okrągła pieczęć z herbem w środku i napisem: Kolegium Wojskowe Sądu Najw[yzszego] ZSRS.

¹ НСТПР – Национал-социалистическая трудовая партия России – профашистская политическая организация, созданная К. Воскобойником и Б. Каминским осенью 1941 на оккупированной немцами территории Брянской и Орловской областей. Первоначально имела название народно-социалистическая партия «Викинг», с 1943 – НСТПР. Позднее филиалы организации были созданы в Минске и Полоцке и молодежная организация «Союз российской молодежи». НСТПР имела программу и устав, выпустила манифест, издавала газеты «Голос народа» и «Боевой путь». Основные политические цели НСТПР формулировались следующим образом: «1. Свержение кровавого большевистского строя в России. 2. Создание суверенного государства, объединяющего народы России. 3. Признание за отдельными национальностями России, созревшими к самостоятельному существованию, права на самоопределение. 4. Путем создания в Новой России справедливого социального трудового строя ликвидировать искусственно созданную большевиками классово-сословную рознь». НСТПР оказывала содействие немецким оккупантам, для чего были созданы вооруженные отряды для борьбы с партизанами, а в дальнейшем – бригада РОНА (Русская освободительная народная армия). Бригада РОНА систематически проводила карательные экспедиции против партизан, грабила жителей, сжигала села и деревни. В материалах уголовного дела указано, что «бригадой РОНА на территории Брянской и Витебской областей расстреляно, повешено и замучено более 10 тыс. советских граждан, заживо сожжено 203 человека. Лишь из одного Брасовского района Брянской области на каторжные работы в Германию было угнано 7 тыс. человек. Полностью сожжено 24 деревни, 7 тыс. 300 колхозных дворов, разрушено 767 общественных и культурных учреждений» (*ЦА ФСБ РФ, Н-18757, т. 10а, л. 3–9*).

² Воскобойник Константин Павлович (1895–1942) – коллаборационист, глава Локотской районной управы (1941–1942). Украинец. Уроженец мест. Смелый Черкасского уезда Киевской губернии. Из семьи железнодорожного служащего. Весной 1916 призван в армию, окончил школу прапорщиков. Участник Первой мировой войны; в составе 449 пехотного Харьковского полка воевал в Галиции. С 1918 по 1920 служил в Красной Армии; командир взвода кавалерии, демобилизован по болезни. Весной 1921 участвовал в банде Попова в Саратовской губернии; после разгрома банды скрывался от правосудия. Окончил Московский институт народного хозяйства им. Г. В. Плеханова (1930); инженер-электрик. В 1931 добровольно явился в органы безопасности и был осужден Особым совещанием при ОГПУ по ст. 58-2 УК РСФСР (вооруженное восстание) на три года ИТЛ. В 1934 освобожден. Последнее место работы – преподаватель физики Локотского лесохимического техникума (с сентября 1937). После оккупации Брасовского района Орловской области, в ноябре 1941 возглавил районную управу в пос. Локоть. Убит в результате операции советских партизан 8 января 1942.

³ Правильно – Меандров Михаил А. (1894), полковник; офицер Красной Армии; в 1941 заместитель начальника штаба 6 армии, с 6 августа 1941 в немецком плену; с 1943 член Национально-трудового союза (НТС), с января 1944 в воинских частях Комитета освобождения народов России (КОНР) в качестве начальника отделения пропаганды; с февраля 1945 комендант офицерского училища воинских частей КОНР (генерал-майор – 1945); с мая 1945 по 1946 в лагерях для военнопленных в Ганакере и Ландсхуте; 14 февраля 1946 передан американцами сотрудникам «Смерша»; 1 августа 1946 Военной коллегией Верховного Суда СССР приговорен к смертной казни, приговор приведен в исполнение 2 августа 1946.

⁴ Так в тексте.

Przypisy

- a--a Podkreślono odręcznie.
- b Pod przesłuchaniem w dole strony dopisano odręcznie: *I. Frolow*.
- c Akapit oznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- d Por. dok. 104. Tam: *Prociuk*.
- e Było: *podśądnej WASIUKOWEJ*.
- f Dwie nieczytelne litery.
- g Słowo słabo czytelne. Prawdopodobnie: *za zgodność*.
- h Podpis odręczny.

¹ Narodowosocjalistyczna Partia Pracy Rosji (NSTPR), partia polityczna o charakterze profaszystowskim założona przez K. Woskobojnika i B. Kamińskiego jesienią 1941 na okupowanym terytorium ZSRS (obwody briański, orłowski i kurski); początkowo pod nazwą Narodowosocjalistyczna Partia „Wiking”, a od 1943 jako NSTPR; komórki partii zostały utworzone w Mińsku i Połocku, istniał także Związek Rosyjskiej Młodzieży podporządkowany partii; 17 października 1941 dzięki staraniom działaczy partii „Wiking” utworzono oddziały przeciwpartyzanckie, przekształcone w brygadę milicji łokockiej, a następnie w RONA.

² Woskobojniki Konstantin Pawłowicz (1895–1942), nauczyciel; do 1917 służył w carskiej armii, następnie do 1920 w ACz; na początku lat 20. brał udział w buncie chłopskim w obwodzie saratowskim, następnie do początku lat 30. ukrywał się pod fałszywym nazwiskiem; aresztowany przez organy bezpieczeństwa, został skazany na 3 lata pozbawienia wolności; przed wojną uczył fizyki w technikum w Łoktiu; od 1941 przywódca partii „Wiking”, zastrzelony przez sowieckich partyzantów.

³ Mieandrow Michaił A. (ur. 1894), płk; oficer ACz.; w 1941 zca szefa sztabu 6 Armii, od 6 sierpnia 1941 w niewoli niemieckiej; od 1943 członek NTS, od stycznia 1944 w oddziałach wojskowych KONR jako szef wydz. propagandy; od lutego 1945 kmdt szkoły oficerskiej oddziałów wojskowych KONR (gen. mjr – 1945); od maja 1945 do 1946 w obozach jenieckich w Hanacker i Landshut; 14 lutego 1946 przekazany przez Amerykanów funkcjonariuszom Smiersza; 1 sierpnia 1946 skazany przez Kolegium Wojskowe SN ZSRS na karę śmierci, wyrok wykonano 2 sierpnia 1946.

⁴ Tak w tekście.

**1 февраля 1947, Варшава. Из протокола судебного
разбирательства по делу бывшего губернатора
Варшавского округа Л. Фишера и других**

Протокол

23 марта 1948 г. в Варшаве Следственный апелляционный судья по вопросам особого значения, Юзеф СКУЖИНЬСКИЙ, действующий в качестве члена Главной Комиссии по исследованию немецких преступлений в Польше, ознакомился на основании ст. 123 УПК с материалами дела Верховного национального суда к Людвигу ФИШЕРУ, Людвигу ЛЕЙСТУ¹, Юзефу МЕИСИНГЕРУ² и Максусу ДАУМЕ³, обвиняемым по декрету о размере наказаний для фашистско-гитлеровских преступников, причем он установил, что в томах VIII и IX, на листах, обозначенных номерами с 2028 по 2176, с 2321 по 2393 и с 2453 по 2473, числится протокол допроса свидетеля фон дем БАХА на главном заседании, состоявшемся 1, 7 и 10 февраля 1947 г.

В вышеуказанном протоколе, являющимся стенограммой главного заседания, сказано следующее:

С датой 1 февраля 1947 г.

Председатель: Прошу позвать свидетеля фон дем БАХА.

Председатель: Фон дем БАХ?

Свидетель: Фон дем БАХ – так точно.

Председатель к переводчику: Прошу уведомить свидетеля, что на основании ст. 110 УПК он будет заслушан без принесения присяги. Как свидетель он обязан показать правду и ничего не скрывать. Имеет право не отвечать на вопросы об обстоятельствах, выявление которых могло бы привести его к ответственности за преступление. Он понял разъяснение?

Свидетель: Так точно.

Председатель: Имя и фамилия свидетеля?

Свидетель: Эрих фон дем БАХ.

Председатель: Когда свидетель родился?

Свидетель: 1 марта 1899 г.

Председатель: Где?

Свидетель: Ляуенбург в Померании.

Председатель: Какое место проживания свидетеля?

Свидетель: Нюрнберг.

Председатель: На свободе?

Свидетель: Нет.

Председатель: Свидетель был вызван по обоюдному заявлению,

**1 lutego 1947, Warszawa. Protokół rozprawy sądowej
w sprawie Ludwiga Fischera i innych**

Protokół

Dnia 23 marca 1948 r. w Warszawie Sędzia Apelacyjny Śledczy do spraw Wyjątkowego Znaczenia Józef Skórzyński, działając jako członek Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce, dokonął na zasadzie art. 123 k.p.k. oględzin akt Najwyższego Trybunału Narodowego w sprawie przeciw Ludwikowi Fischerowi, Ludwikowi Leistowi¹, Józefowi Meisingerowi² i Maksowi Daumemu³, oskarżonym z dekretu o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy, przy czym ustalił, że w tomach VIII i IX na kartach oznaczonych n[umer]ami od 2028 do 2176, od 2321 do 2393 i od 2453 do 2473 figuruje protokół przesłuchania na rozprawie głównej w dniach 1, 7 i 10 lutego 1947 r. świadka von dem Bacha.

W powyższym protokole, stanowiącym stenogram rozprawy głównej jest powiedziane, co następuje:

pod datą 1 lutego 1947 r.

Przewodniczący: Proszę wezwać świadka von dem Bacha.

Przewodniczący: Von dem Bach?

Świadek: Von dem Bach – tak jest.

Przewodniczący do tłumacza: Proszę powiadomić świadka, że na zasadzie art. 110 KPK będzie słuchany bez przysięgi. Jako świadek jest obowiązany zeznać prawdę i niczego nie ukrywać. Ma prawo nie odpowiadać na pytania [co] do okoliczności, których ujawnienie mogłoby go narazić na odpowiedzialność za przestępstwo. Czy [z]rozumiał pouczenie?

Świadek: Tak jest.

Przewodniczący: Imię i nazwisko świadka?

Świadek: ERICH von dem BACH.

Przewodniczący: Kiedy się świadek urodził?

Świadek: 1 marca 1899 r.

Przewodniczący: Gdzie?

Świadek: Lauenburg w Pomeranii.

Przewodniczący: Jakie jest miejsce zamieszkania świadka?

Świadek: Nuremberg.

Przewodniczący: Jest na wolności?

Świadek: Nie.

как обвинения, так и защиты. Пока Суд не имеет вопросов к свидетелю. Стороны могут задавать вопросы.

Прокурор Северский: Принимал ли участие свидетель в подавлении Варшавского восстания в августе и сентябре 1944 г.?

Свидетель: Так точно. С середины августа до момента капитуляции.

Прокурор: В качестве кого?

Свидетель: У меня было поручение Фюрера, чтобы подавить восстание.

Прокурор: В качестве кого вы заключали договор о капитуляции?

Свидетель: В качестве командующего генерала.

Прокурор: Были ли вы для этого уполномочены?

Свидетель: Так точно.

Прокурор: Наблюдал ли свидетель за исполнением договора о капитуляции?

Свидетель: У меня были поручения, касающиеся договора о капитуляции, с самого высокого уровня.

Прокурор: Понимаю. Заново ставлю вопрос: Наблюдал ли свидетель за исполнением договора о капитуляции, и входило ли это в сферу его обязанностей?

Свидетель: В сам день капитуляции я был освобожден от своей задачи и получил назначение в Будапешт. Практически я был не в состоянии лично этим заняться.

Прокурор: И кому вы передали задачи, связанные с выполнением договора о капитуляции?

Свидетель: Каждое официальное учреждение, как, например, Министерство иностранных дел, Командование Армии, швейцарский Красный Крест получили выписку этих условий капитуляции, губернатор округа в том числе.

[...]

Прокурор СЕВЕРСКИЙ: Пусть свидетель объяснит, где находился в момент начала восстания и как это случилось, что он возглавил отряды, сражающиеся с Варшавским восстанием?

Свидетель: Когда 1 августа 1944 г. я узнал, что в Варшаве вспыхнуло восстание, я находился тогда в г. Сопот, около Гданьска, потому что у меня тогда был приказ, связанный с расширением крепостных укреплений вдоль Вислы.

Я связался по телефону с моим штабом в Восточной Пруссии и потребовал более точных данных о ситуации в Варшаве. Мне было передано, что ГИММЛЕР направился в Познань, чтобы оттуда лично руководить подавлением восстания. Кроме того, мне было передано, что восстание не было неожиданным, что полиция безопасности хорошо предвидела момент начала восстания, и что в результате этого

Przewodniczący: Świadek został wezwany na zgodny wniosek zarówno oskarżenia, jak i obrony. Na razie Trybunał nie ma pytań do świadka. Strony mogą zadawać pytania.

Prokurator] Siewierski: Czy świadek brał udział w walkach przeciw Powstaniu Warszawskiemu w sierpniu i wrześniu 1944 r.?

Świadek]: Tak jest. Od połowy sierpnia aż do kapitulacji.

Prokurator]: W jakim charakterze?

Świadek]: Miałem zlecenie wodza, aby zwalczyć powstanie.

Prokurator]: W jakim charakterze zawierał układ kapitulacyjny?

Świadek]: Jako generał komenderujący.

Prokurator]: Był do tego uprawniony?

Świadek]: Tak jest.

Prokurator]: Czy świadek dopilnował wykonania układu kapitulacyjnego?

Świadek]: Ja miałem co do układu kapitulacyjnego zarządzenie z najwyższych kręgów.

Prokurator]: Rozumiem. Ponawiam poprzednie pytanie: Czy świadek dopilnował wykonania układu kapitulacyjnego i czy to należało do jego obowiązków?

Świadek]: W samym dniu kapitulacji zostałem zwolniony z mego zadania i otrzymałem zlecenie do Budapesztu. Praktycznie biorąc nie miałem możliwości osobiście się tym zająć.

Prokurator]: A komu przekazał funkcje związane z wykonaniem aktu kapitulacyjnego?

Świadek]: Każdy miarodajny urząd, jak Ministerstwo Spraw Zagranicznych, jak Dowództwo Armii, jak Szwajcarski Czerwony Krzyż, otrzymały odpis tych warunków kapitulacyjnych, gubernator dystryktu także.

[...]

Prokurator] Siewierski: Niech świadek wyjaśni, gdzie świadek się znajdował w chwili wybuchu powstania, jak to się stało, że stanął na czele oddziałów walczących z Powstaniem Warszawskim?

[Świadek]: Gdy 1 sierpnia 1944 r. dowiedziałem się, że w Warszawie wybuchło powstanie, znajdowałem się właśnie w Sopocie pod Gdańskiem, gdyż miałem do wykonania pewne zlecenie, które polegało na nadzorowaniu rozbudowy umocnień fortecznych wzdłuż Wisły.

Połączyłem się telefonicznie z moim sztabem w Prusach Wschodnich, żądając dokładniejszych danych sytuacyjnych z Warszawy. Doniesiono mi, że Himmler udał się do Poznania, żeby stamtąd osobiście kierować zwalczaniem powstania. Poza tym powiedziano mi, że powstanie nie było niespodziewane, że policja bezpieczeństwa dobrze przepowiedziała chwilę wybuchu i że wskutek tego na kilka dni przed wybuchem powstania gene-

генерал авиации ШТАГЕЛЬ, очень храбрый, известный защитник Вильнюса, был направлен в Варшаву.

Напуганный этой новостью, ведь в 1944 году методы ГИММЛЕРА должны были быть известными, и не было немца, который тогда не владел бы информацией о его склонности, кроме этого, я знал, что ГИММЛЕР в военной области был очень жесток (blutiger Laie). Кстати, ведь вопрос восстания находился в компетенции командующего данного военного сектора, поэтому я считал, что если меня для этого не назначили, то это для меня является своего рода унижением. У меня не было комплекса неполноценности, и я верил, что благодаря опыту, который я накопил в результате борьбы с партизанами, являюсь соответствующим для этого человеком, который с военной стороны, смог бы действительно такое восстание подавить.

Поэтому я использовал все мои возможности и контакты, чтобы обратить внимание Адольфа ГИТЛЕРА на то, что в результате передачи ГИММЛЕРУ поручения подавить Варшавское восстание этот вопрос точно будет искажен (wird scheifgehen). Так и было. После побед в первые дни, которые, кстати, были сильно преувеличены, ГИММЛЕР должен был признать, что такими мерами невозможно подавить восстание. Одновременно непрерывно поступали просьбы о помощи со стороны генерала авиации ШТАГЕЛЯ, который был окружен повстанцами. В такой ситуации я получил это поручение – не письменно – я бы хотел это специально подчеркнуть, потому что я находился далеко, а по телефону. Это поручение звучало так, чтобы Варшавское восстание подавить всеми средствами.

Для того чтобы сориентироваться, я сначала полетел к КОППЕ в Краков, который, однако, из-за плохой связи мало ориентировался [в ситуации]. Потом я полетел в Варшаву.

Год тому назад, в моих показаниях, я по памяти неточно определил день моего прибытия в Варшаву, как в середине августа. Благодаря последующим показаниям под присягой в Нюрнберге генерала РЕЙНЕФАРТА и генерала РОДЕ, этот день был точно определен как 13 августа, во второй половине дня.

Я приземлился в г. Сохачев и немедленно направился в 9-ю армию, которая дислоцировалась в каком-то пригороде Варшавы, неподалеку от г. Прушков, где находилась ее штаб-квартира. Командующим этой армией тогда являлся генерал танковых войск фон ФОРМАН. В силу того, что у меня не было никакого штаба, и я явился туда один, я распорядился о том, чтобы немедленно прибыл из Восточной Пруссии в Сохачев мой мобильный штаб. Этот штаб состоял из начальника отдела Ia, начальника штаба, роты связи и соответствующих офисных должностей. Значит, это был специально и намеренно сформированный штаб, который должен был быть мобильным, в силу того, что я, как командующий этих боевых частей, должен был быть в той или другой части.

rał wojsk lotniczych Stahel, bardzo dzielny, znany obrońca Wilna, został wysłany do Warszawy.

Przerażony byłem tą wiadomością, bo przecież w r. 1944 musiały być znane metody Himmlera i nie było Niemca, który by wtedy nie był poinformowany o jego nastawieniu, poza tym wiedziałem, że Himmler na terenie wojskowym był krwawym laikiem (blutiger Laie), zresztą powstanie przecież podlegało szefowi odnośnego odcinka wojskowego, uważałem więc, że o ile mnie do tego nie wyznaczono, jest to dla mnie pewną degradacją. Nie miałem kompleksu niższości i wierzyłem, że na skutek doświadczeń, które miałem w walkach z partyzantami, jestem tym właściwym człowiekiem, który wojskowo mógłby takie powstanie rzeczywiście zlikwidować.

Dlatego wykorzystałem wszystkie moje możliwości i stosunki, żeby zwrócić [uwagę] Adolfa Hitlera na to, że przez danie Himmlerowi zlecenia zwalczania Powstania Warszawskiego sprawa zostanie na pewno wypaczona (wird schiefgehen). Tak się też stało. Po zwycięstwie pierwszych dni, które zresztą było mocno przesadzone, musiał Himmler przyznać, że tak nie można zgnieść powstania. Równocześnie bez ustanku nadchodziły błagania o pomoc ze strony generała wojsk lotniczych Stahela, który był przez powstańców otoczony. W tej sytuacji otrzymałem to zlecenie – nie pisemne – chciałbym to specjalnie zaznaczyć, ponieważ znajdowałem się daleko – lecz telefonicznie. Zlecenie to brzmiało, by Powstanie Warszawskie zgnieść wszelkimi środkami.

Żeby się zorientować, wyleciałem najpierw do Koppego do Krakowa, który jednak był mało zorientowany z powodu złych warunków komunikacyjnych. Potem polecałem do Warszawy.

Przed rokiem w moim zeznaniu z pamięci niepewnie podałem dzień mego przybycia do Warszawy na połowę sierpnia. W późniejszym zeznaniu pod przysięgą w Norymberdze generała Reinefartha i gen. Rode dzień ten został dokładnie stwierdzony na 13 sierpnia po południu.

Wylądowałem w Sochaczewie i udałem się natychmiast do 9 Armii, która tutaj, na jakimś przedmieściu Warszawy, w pobliżu Pruszkowa, miała kwaterę główną. Dowódcą tej armii był wówczas generał wojsk pancernych von Vormann. Ponieważ nie miałem żadnego sztabu, tylko zjawiłem się sam osobiście, na razie spowodowałem, żeby przybył natychmiast mój ruchomy sztab z Prus Wschodnich do Sochaczewa. Sztab ten składał się z szefa Ia, szefa sztabu, kompanii łączności i odpowiednich sił biurowych. Był to zatem zupełnie świadomie w małych ramach utrzymany sztab, który musiał być bardzo ruchliwy, ponieważ, jako szef tych oddziałów bojowych, musiałem się znajdować szybko w jednym czy w drugim oddziale.

W tym samym dniu, jeszcze 13 sierpnia przyjechałem do Warszawy, żeby się poinformować, ponieważ informacje, których udzieliła mi armia,

В тот же день, еще 13 августа, я прибыл в Варшаву, чтобы ознакомиться с информацией, потому, что та, полученная от армии, была очень хаотичной. Армия не могла показать, где проходит передняя линия фронта, так же не могла мне сказать, сколько немецких опорных точек было блокировано партизанами, не могла мне показать, где находятся войска, которые к тому времени были введены ГИММЛЕРОМ со стороны г. Познань. В первую очередь, это были: запасной полк вермахта из г. Познань, т. н. полк ШМИДТА, силы полиции из г. Познань, потом бригада КАМИНСКОГО, бригада ДИРЛЕВАНГЕРА.

Поэтому, для ориентации, я сам поехал на фронт и на главном шоссе, которое вело в Варшаву со стороны запада, при первом кладбище, на нем часовня, уже тогда я обнаружил невероятный беспорядок. Перед Нюрнбергским трибуналом я сказал, что лично видел, как дикие толпы солдат и полиции расстреливали гражданских лиц, как горят костры из трупов, которые поливали бензином и поджигали. Я выскочил из автомобиля, когда увидел женщину с ребенком на руках, которую солдаты вели к такому костру. Я сразу вмешался и спросил, почему это происходит, почему они это делают, и получил на это такой ответ, который потом давали мне все части: «Такой приказ Фюрера, чтобы пленных не брать».

Прокурор САВИЦКИЙ: Мог бы свидетель более подробно передать содержание приказа ГИТЛЕРА?

Свидетель: Представленные мне в Нюрнберге показания не дали по этому вопросу однозначно точных данных, поскольку приказ не был отдан письменно.

Прокурор: Этот приказ имел много пунктов.

Свидетель: Много пунктов: ^a1) не брать пленных – все равно, это повстанцы или гражданское население; 2) снести Варшаву с поверхности земли^a. Я проехал вдоль фронта и созвал офицеров на совещание. Что касается этого совещания, то в Нюрнберге были даны показания под присягой свидетелями, которые также принимали участие в этом совещании. Все офицеры подтверждают, что такой приказ об уничтожении существовал. В силу моих полномочий, и в силу личных полномочий, я сразу отменил этот приказ. Знаю, что потом специально по этому поводу, генерал-лейтенант РЕЙНЕФАРТ был очень тронут, и поблагодарил меня за то, что, наконец, кто-то взял на себя ответственность за то, чтобы отменить этот страшный, бесчувственный и бессмысленный приказ.

Следующие дни я использовал для того, чтобы навести некоторый порядок в отдельных частях. Я приказал некоторые улицы, раньше уже занятые, снова частично отдать, потому, что военный хаос образовывался именно из-за того, что ГИММЛЕР совсем не военным образом, не как военный бросал на Варшаву какие только мог получить в свое распоряжение отдельные части – без связи, без выбора, без смысла, без четких приказов. Все эти части получали только один приказ: идите в Варшаву, уничтожьте Варшаву, убейте всех и явитесь к генералу ави-

były bardzo chaotyczne. Armia nie mogła wskazać, gdzie biegnie przednia linia frontu, także nie mogła mi powiedzieć, ile niemieckich punktów oporu było przez partyzantów zamkniętych, także nie mogła wskazać, gdzie znajdują się wojska, które w międzyczasie przez Himmlera od strony Poznania były doprowadzone. Był to w pierwszym rzędzie pułk zapasowy Wehrmachtu z Poznania, tzw. pułk Schmidta, siły policyjne z Poznania, później brygada Kamińskiego [i] brygada Dirlewangera.

Dlatego dla orientacji pojechałem sam na front i na głównej szosie, która wchodziła do Warszawy od zachodu, przy pierwszym cmentarzu, gdzie jest kaplica, już wtedy stwierdziłem te niesłychanie chaotyczne stosunki. Przed Trybunałem Norymberskim powiedziałem, że sam widziałem, jak dzikie tłumy żołnierzy i policji rozstrzeliwały osoby cywilne, sam widziałem palące się stosy trupów, które były oblewane benzyną i podpalane. Sam osobiście z auta wyskoczyłem, gdy widziałem kobietę z dzieckiem na ręku prowadzoną przez żołnierzy do tego stosu. Osobiście natychmiast wkroczyłem i spytałem, czemu to się dzieje, dlaczego to robią i otrzymałem tutaj taką odpowiedź, która później także przez wszystkie formacje była mi dawana: „Jest rozkaz Führera, że nie można brać jeńców”.

Prokurator Sawicki: Czy nie mógłby świadek podać dokładnej treści rozkazu Hitlera?

Świadek: Wszystkie te zeznania, które mi zostały przedłożone w Norymberdze, nie dały co do tego zupełnie wyraźnych danych, ponieważ rozkaz ten nie był dany pisemnie.

Prokurator: Rozkaz ten zawierał wiele punktów.

Świadek: Wiele punktów: ^anie brać jeńców – wszystko jedno, czy są to powstańcy czy ludność cywilna; 2) zrównać Warszawę z ziemią.^a Przejechałem wzdłuż frontu i zwołałem oficerów na odprawę. Co do odprawy, w Norymberdze także były zeznania pod przysięgą złożone przez świadków, którzy brali udział w tej odprawie. Wszyscy oficerowie zapewniają, że rzeczywiście taki rozkaz zniszczenia istniał. Ja ze swojego prawa, z własnego upoważnienia ten rozkaz natychmiast uchyliłem. Wiem, że specjalnie generał-porucznik Reinefarth później bardzo wzruszony dziękował mi, że nareszcie ktoś przejmuje odpowiedzialność na siebie, żeby uchylić ten straszny, okrutny i bezsensowny rozkaz.

Następne dni zużyłem na to, by wprowadzić pewien porządek w poszczególne formacje. Chciałem nakazać niektóre ulice, poprzednio już zajęte, częściowo znowu oddać, ponieważ właśnie chaos wojskowy przez to powstał, że Himmler zupełnie w sposób nie wojskowy, nie żołnierski, pojedyncze formacje bez związku, bez łączności, bez wyboru, jak je mógł otrzymać do dyspozycji, bez wyraźnych rozkazów, rzucał na Warszawę. Wszystkie te formacje miały tylko to jedno zlecenie: idźcie na Warszawę,

ации ШТАГЕЛЮ. Как совершенный недоумок в военных вопросах, ГИММЛЕР забыл тогда сказать солдатам, как они должны наступать, по каким дорогам двигаться. Так получилось, что разные формирования столпились на одной и той же дороге, в то время как другие участки фронта были лишены войск. В силу того, что у каждого командира был личный приказ ГИММЛЕРА, каждый из них считал, что может действовать самостоятельно и не считаться со своими соседями.

Генерал авиации ШТАГЕЛЬ, который сам находился в окружении и сражался за свою жизнь, очевидно, был не в состоянии взять под контроль и упорядочить эти, поступающие извне, войска.

Главные претензии по сложившейся ситуации я должен был предъявить тогдашнему командующему армии фон ФОРМАНУ, который, наверно, знал, что ШТАГЕЛЬ не в состоянии командовать новыми отрядами и который через откомандированного профессионального офицера должен был позаботиться о том, чтобы сразу, в начале немецкого наступления, существовал порядок и система.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель сейчас говорит о чисто военной ситуации.

Свидетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Я бы хотел, чтобы свидетель рассказал, как выглядела ситуация в отношении гражданского населения на отдельных участках фронта?

Свидетель: О моих первых впечатлениях я уже рассказал. Вначале, спустя несколько дней, казалось, что после введения нового порядка в эти отряды, прежде всего, через разделение на соответствующие части и подчинение приказам отдельных генералов, все придет в норму. Но генерал-майор РОР, которому я передал командование южным участком Варшавы, уже спустя несколько дней доложил мне, что бригада КАМИНСКОГО, которая наступала на Варшаву по улице, проходящей вдоль аэродрома, и которая находилась под командованием генерал-майора РОРА, не выполняет приказов, а КАМИНСКИЙ четко заявил, что имеет разрешение ГИММЛЕРА и может в Варшаве делать, что хочет, шарить и грабить что ему захочется, и генерал РОР не имеет права говорить ни слова, если он не получит приказа от ГИММЛЕРА. Я лично поехал на боевой пост командира бригады КАМИНСКОГО, расположенный на том железнодорожном пути, который находится вблизи аэродрома. Когда я пришел, то увидел, что несколько сотен мужчин, женщин и детей были уже подготовлены к транспортировке. Через переводчика я спросил тех, которые плакали, в чем дело. Несколько женщин сказали, что они были изнасилованы, и они утверждали, что здесь не армия, а лишь грабящая банда.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель, таким образом, называет немецкую армию в Варшавском восстании?

zniszczyć Warszawę, zabijcie wszystkich i zgłóście się u generała lotnictwa Stahela. Jako zupełny nieuk w sprawach wojskowych zapomniał wtedy Himmler powiedzieć wojsku, jak mają atakować, po jakich drogach mają maszerować. Tak że wydarzyło się, że różne formacje skłębiły się na tej samej drodze, podczas gdy inne części frontu były ogołocone z wojska. Ponieważ każdy dowódca miał osobisty rozkaz Himmlera, uważał, że może działać samodzielnie, bez względu na swoich sąsiadów.

Generał lotnictwa Stahel, który sam był osaczony i walczył o swoje własne życie, naturalnie nie był w stanie te wojska nadchodzące z zewnątrz wojskowo i karnie uchwycić.

Główne zarzuty co do sytuacji zmuszony byłem podnieść w stosunku do ówczesnego dowódcy armii von Vormanna, który musiał wiedzieć, że Stahel nie jest w stanie tymi nowymi oddziałami dowodzić, który przez odkomenderowanie oficera fachowego powinien był o to troszczyć się, by zaraz od samego początku w tych atakach niemieckich był porządek i system.

Prokurator] Sawicki: Świadek mówi w tej chwili o sytuacji czysto wojskowej.

Świadek: Tak jest.

Prokurator] Sawicki: Chciałbym, aby świadek opowiadał, jak wyglądała sytuacja, jeśli chodzi o stosunek do ludności cywilnej na poszczególnych odcinkach frontu.

Świadek: Pierwsze wrażenie już podałem. Początkowo po kilku dniach wydawało się, że przez nowe uporządkowanie tych wszystkich oddziałów, przede wszystkim przez podział odpowiednich części i podanie rozkazom poszczególnych generałów, będzie wszystko w porządku. Ale generał-major Rohr, któremu zdałem dowództwo południowego odcinka Warszawy, już po kilku dniach zgłosił mi, że brygada Kamińskiego, która na ulicy wzdłuż lotniska uderzała na Warszawę i która teraz podlegała generałowi-majorowi Rohrowi, nie stosuje się do tego rozkazu, a Kamiński wyraźnie oświadczył, że ma zezwolenie Himmlera i może w Warszawie robić, co mu się podoba, plądrować i rabować jak chce, zaś gen. Rohr nie ma nic do gadania, jeżeli on nie dostanie rozkazu od Himmlera. Ja sam pojechałem na posterunek bojowy dowódcy brygady Kamińskiego na tym torze kolejowym, który leży w najbliższym sąsiedztwie lotniska. Kiedy przyszedłem, to widziałem, że kilkuset mężczyzn, kobiet i dzieci było odtransportowanych. Przez tłumacza pytałem się tej ludności, która częściowo płakała, o co właściwie chodzi. Kilka kobiet oświadczyło, że zgwałcono je i twierdziło, że zabrano im wszystkie rzeczy wartościowe. Dla mnie było wówczas jasne, że tutaj jest nie wojsko, tylko banda rabująca.

Свидетель: Бригада КАМИНСКОГО состоялась из беглецов.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Но сражалась под немецким флагом?

Свидетель: Имели форму вермахта. Эта бригада провела долгое время в России, где контролировала некоторую собственную территорию под командованием соответствующей армии и после возвращения из Минска ГИММЛЕРОМ была подчинена СС. КАМИНСКИЙ, который являлся, по-моему, только каким-то капитаном-дезертиром, был немедленно ГИММЛЕРОМ назначен бригадефюрером СС.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: КАМИНСКИЙ, до того, как дезертировал, являлся только капитаном и был поднят до ранга немецкого генерала?

Свидетель: Так точно, за свои заслуги был поднят до ранга генерала.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Таким же образом вела себя армия под командованием РЕЙНЕФАРТА?

Свидетель: Нет, но, точно лучше себя вели все, за исключением ДИРЛЕВАНГЕРА. С момента четкого приказа, что отныне следует сражаться, как положено, армия подчинилась этому, хотя ДИРЛЕВАНГЕР также изъявил готовность, и я получал такие рапорты, что с этого момента они должны сражаться как солдаты.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель сказал в Нюрнберге, что не может взять на себя ответственность за то, что делала армия даже после принятия им командования, потому что это была не армия, а [сборище свиней] (Schweinehaufen).

Свидетель: Точно, потому, что бригада ДИРЛЕВАНГЕРА состояла только из профессиональных преступников.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Значит, в подавлении Варшавского восстания кроме бригады КАМИНСКОГО, принимала также участие бригада ДИРЛЕВАНГЕРА, которая не выполняла приказов, хотя бы частично?

Свидетель: Господин прокурор, я бы хотел высказаться следующим образом. Тогда я передал свою уверенность, но здесь я делаю разницу между доказанными фактами, которые я сам видел, и своей убежденностью.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Означает ли это, что вы убеждены, что ДИРЛЕВАНГЕР так же не выполнял ваши приказы?

Свидетель: Я убежден, что такая группа преступников ведет себя преступным образом. Однако мне не хватает для этого доказательств.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Означает ли это, что немецкое командование образовывало спецполки, состоящие из преступников? Для какой цели?

Свидетель: Это была не только бригада ДИРЛЕВАНГЕРА, но и в немецкой армии также были т. н. испытательные батальоны [!], солдаты которых должны были очиститься от обвинений, которые им были предъявлены. Потому, что ГИТЛЕР, под впечатлением огромных потерь, которые мы получили в сражениях с русскими, отошел от своего

Prokurator] Sawicki: Tak świadek nazywa wojsko niemieckie w Powstaniu Warszawskim?

Świadek: Brygada Kamińskiego składała się z uciekinierów.

Prokurator] Sawicki: Ale walczyła pod flagą niemiecką?

Świadek: Mieli uniformy Wehrmachtu. Brygada ta była dłużej w Rosji, panowała nad pewnym własnym terenem pod dowództwem oddzielnej armii i po powrocie z Mińska była przejęta przez Himmlera do SS. Kamiński, który był, według mego zdania, tylko jakimś kapitanem uciekinierem, został przez Himmlera natychmiast mianowany Brigadeführerem SS.

Prokurator] Sawicki: Kamiński, zanim zdezerterował, był tylko kapitanem i został mianowany generałem niemieckim?

Świadek: Tak jest, za zasługi swoje został mianowany generałem.

Prokurator] Sawicki: Czy tak samo nie zachowywało się wojsko niemieckie pod dowództwem Reinefartha?

Świadek: Nie, ci na pewno lepiej się zachowywali, za wyjątkiem Dirlewangera. Od momentu jasnego rozkazu, że teraz należy przywoicie walczyć, wojsko się do tego zastosowało, chociaż Dirlewanger także oświadczył gotowość i meldunki takie otrzymywałem, że od tego dnia mają walczyć jak żołnierze.

Prokurator] Sawicki: Świadek powiedział w Norymberdze, że nie może brać odpowiedzialności za to, co wojsko robiło również i po objęciu przez niego dowództwa, bo to było przecież – jak powiedział – nie wojsko, tylko *Schweinehaufen*.

Świadek: To się zgadza, albowiem brygada Dirlewangera składała się tylko z przestępców zawodowych.

Prokurator] Sawicki: Czyli w tłumieniu Powstania Warszawskiego poza brygadą Kamińskiego brała udział także brygada Dirlewangera, która nie stosowała się do rozkazów przynajmniej częściowo?

Świadek: Panie prokuratorze, chciałbym się następująco wyrazić. Wtedy podałem moje przekonanie, ale tu czynię różnicę między udowodnionymi faktami, które sam widziałem, i moim przeświadczeniem.

Prokurator] Sawicki: Znaczy to, że jest pan przeświadczony, iż także Dirlewanger nie zastosował się do pana rozkazów?

Świadek: Jestem przekonany, że taka grupa zbrodniarzy zachowuje się po zbrodniczemu. Brak mi jednakowoż dowodu na to.

Prokurator] Sawicki: Znaczy się, że dowództwo niemieckie stworzyło specjalne pułki, składające się z samych przestępców? Jaki to miało cel?

Świadek: To była nie tylko brygada Dirlewangera, ale i w armii niemieckiej były tzw. bataliony próbne [!], których żołnierze mieli się oczyścić od zarzutów, pod jakimi pozostawali. Hitler bowiem pod wrażeniem

принципа, что солдатом может стать только тот, который имеет честь и обладает всеми гражданскими правами, и намеренно приказал дать возможность реабилитироваться на войне заключенным и находящимся в концлагерях. Этим людям было обещано, что они в какой-то степени будут помилованы, если особо отличатся в армии.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Если я хорошо помню, свидетель когда-то мне объяснял, что призыв преступников в специальные полки имел своей целью намеренное создание свирепых частей. Не так ли вы мне раньше объясняли?

Свидетель: Да, с вашего разрешения, если я мог бы сделать отличие между моей уверенностью и материалом доказательства. Сегодня, так как тогда в Нюрнберге, я твердо уверен в том, что такие brutальные формирования, составленные из преступников, создавались потому, что ясно было, что эти люди будут жестоко обращаться с гражданским населением. Так же как в Нюрнберге, также и здесь, на основании моих данных, я должен поддерживать свою уверенность в том, что эти безнадёжные военные распоряжения могли быть направлены только на одно – уничтожение ненавидимой славянской подрасы, потому, что для профессионального военного все эти распоряжения были полностью непонятны.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель сказал мне еще то, что, когда немецкие тюрьмы не могли уже обеспечить нужного количества криминальных преступников, то было решено, чтобы из этих преступников сделать командиров и, таким образом, состав полка был таким, что существовал тонкий слой 5–10% офицеров-преступников, которым должны были подчиняться рядовые. Это, в свою очередь, свидетельствует о том, что целью создания такого полка, являлось уничтожение гражданского населения. Может ли свидетель вспомнить эти подробности?

Свидетель: Это факт, что в бригаде ДИРЛЕВАНГЕРА находились преступники, ранее наказанные, которые за особую храбрость получали офицерские звания и которым другие подчинялись в полку.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Другие, не преступники?

Свидетель: Также наказанные за политические преступления, у нас не делали для этого различий.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Может ли свидетель вспомнить, что сказал тогда о том, что, несмотря на его усилия, грабежи и разрушения Варшавы все еще не удалось остановить?

Свидетель: Не знаю, о какой дате идет речь, уже после казни КАМИНСКОГО?

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Первая дата, это приказ подчинения вам [фон дем] БАХУ. Помимо того, вы обнаружили, что армия этому не подчинилась, тогда вы распорядились об аресте КАМИНСКОГО.

wielkich strat, które ponieśliśmy w walce z Rosjanami, odstąpił od swej dawnej zasady, że żołnierzom może zostać tylko ten, kto posiada wszelkie honorowe i cywilne prawa obywatelskie i świadomie rozkazał, ażeby dać możliwość więźniom i znajdującym się w obozach koncentracyjnych zrehabilitowania się w walce. Tym ludziom przyrzeczono, że zostaną w pewnej mierze ułaskawieni, jeżeli odznaczą się specjalnie w wojsku.

Prokurator] Sawicki: O ile sobie przypominam, świadek wyjaśnił mi kiedyś, że rekrutacja specjalnych pułków z przestępców miała na celu stworzenie specjalnie brutalnych jednostek. Tak pan mi kiedyś tłumaczył?

Świadek: Tak, jeżeli wolno mi zrobić różnicę między moim przekonaniem, a materiałem dowodowym. Dzisiaj, jak wówczas w Norymberdze, posiadam silne przekonanie, że tworzone takie brutalne formacje przestępców, wiedziano bowiem, że ci ludzie będą specjalnie brutalnie występować wobec bezbronnej ludności cywilnej. Tak samo w Norymberdze, jak i tu muszę na podstawie moich danych podtrzymać moje przekonanie, że wszystkie te beznadziejne wojskowe zarządzenia mogły mieć tylko jeden cel – zniszczenie znieawidzonej podrasy słowiańskiej, bowiem dla wojskowego fachowca wszystkie te zarządzenia były całkowicie niezrozumiałe.

Prokurator] Sawicki: Świadek powiedział mi coś jeszcze, a mianowicie, że kiedy już więzienia niemieckie nie mogły dostarczyć takiej ilości przestępców kryminalnych, to postanowiono z tych przestępców kryminalnych zrobić dowódców i w ten sposób skład pułku był taki, że była cienka warstwa 5–10% oficerów przestępców, którym musieli podporządkować się szeregowcy. To znów świadczy o tym, że celem tworzenia takiego pułku było tylko niszczenie ludności. Czy świadek przypomina [sobie] te szczegóły?

Świadek: Jest faktem, że w brygadzie Dirlewangera byli przestępcy uprzednio karani, którzy za specjalną odwagę otrzymywali szarże oficerskie i którym inni w pułku byli podlegli.

Prokurator] Sawicki: Inni, nie przestępcy?

Świadek: Także polityczni przestępcy, u nas tego nie rozróżniano.

Prokurator] Sawicki: Czy świadek przypomina sobie, że stwierdził wówczas, że mimo jego usiłowań rabunek i niszczenie Warszawy dalej nie ustawały?

Świadek: Nie wiem, o jaką datę chodzi, czy po straceniu Kamińskiego?

Prokurator] Sawicki: Pierwsza data, to rozkaz podporządkowania się jemu, [von dem] Bachowi. Mimo to ustalił on, że wojsko się temu nie podporządkowało, zarządził wówczas aresztowanie Kamińskiego. Czy [świadek] obecnie stwierdzić może, że rabunek postępował dalej?

Может ли [свидетель] рассказать о том, продолжались ли в дальнейшем эти грабежи?

Свидетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Второй вопрос. [Свидетель] приговорил КАМИНСКОГО к смерти, держал это в тайне от армии, потому что этого боялся, и помимо этого, вы обнаружили, что грабежи продолжались. Может ли [свидетель] это вспомнить?

Свидетель: Мне это не совсем ясно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель установил, что даже после смерти КАМИНСКОГО происходили грабежи, и даже сказал: «Как командир – беру на себя ответственность, что, помимо меня, происходили такие события, хотя я этому сопротивлялся».

Свидетель: Я этому сопротивлялся.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Но также свидетель сказал, что армия продолжала грабить.

Свидетель: Я так не сказал.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Если [свидетель] говорит, что сопротивлялся, то должен существовать факт, которому он сопротивлялся.

Свидетель: Нет, я лишь согласился с такой возможностью, что в том составе армии, о котором до того говорилось, все могли продолжаться преступные деяния.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель заявил – читаю дословно: «Хочу нести полную ответственность, если мне не удалось остановить нарушений...».

Свидетель: Это понятно. Это совсем очевидно, что человек, который занимает определенную должность, никогда не может уклоняться от ответственности за то, что происходит.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель сбрасывал листовки гражданскому населению, чтобы оно покинуло город. Помнит ли свидетель, какие гарантии давал населению в случае выхода из города?

Свидетель: Труд и хлеб.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: А что касается лишения имущества, помнит ли свидетель, какие в них содержались распоряжения?

Свидетель: Было очень много листовок, и я не могу сейчас вспомнить. На самом деле было разрешено забрать с собой лишь [столько имущества], сколько можно самому нести.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Только сколько?

Свидетель: Не было транспортных средств. Это же происходило по ходу боевых действий.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Известно ли свидетелю и может ли он это сегодня также подтвердить, что это ручная кладь отнималась у людей солдатами?

Свидетель: Мне не известно ни о каком таком случае после 13 августа.

Świadek: Tak jest.

Prokurator| Sawicki: Drugie pytanie. [Świadek] skazał Kamińskiego na śmierć, ukrył to przed wojskiem, bo się tego bał, a mimo to stwierdził, że dalej był rabunek. Czy [świadek] przypomina to sobie?

Świadek: Nie jest mi to zupełnie jasne.

Prokurator| Sawicki: Świadek ustalił, że nawet po śmierci Kamińskiego odbywał się rabunek i nawet powiedział: „jako dowódca – biore za to odpowiedzialność, że mimo to działy się takie rzeczy, choć się temu przeciwstawiąłem”.

Świadek: Ja się temu przeciwstawiąłem.

Prokurator| Sawicki: Ale również świadek stwierdził, że wojsko dalej rabowało.

Świadek: Nie stwierdziłem.

Prokurator| Sawicki: Jeżeli [świadek] mówi, że się przeciwstawią, to musiał być fakt, przeciwko któremu się przeciwstawią.

Świadek: Nie, ja przyznałem tę możliwość, że przy składzie wojska takim, jak to było wpierw mówione, w dalszym ciągu mogły zachodzić czyny przestępcze.

Prokurator| Sawicki: Świadek oświadczył – czytam dokładnie: „chcę ponieść zupełną odpowiedzialność, o ile mi się nie udało wstrzymać wykroczenia...”.

Świadek: To jest zrozumiałe. To jest zupełnie jasne, że człowiek, który ma pewne stanowisko, nigdy nie może się uchylić od odpowiedzialności za to, co się dzieje.

Prokurator| Sawicki: Świadek zrzucał ulotki do ludności cywilnej, żeby opuściła miasto. Czy świadek sobie przypomina, jakie dał gwarancje ludności przy opuszczaniu miasta?

Świadek: Pracę i chleb.

Prokurator| Sawicki: A co do zabrania mienia, przypomina sobie świadek, jakie zarządzenia były tam zawarte?

Świadek: Bardzo wiele było ulotek i nie mogę sobie przypomnieć. W rzeczy samej, było dozwolone zabranie [tyle mienia], ile można unieść.

Prokurator| Sawicki: Tylko tyle?

Świadek: Bo nie było środków lokomocji. To przecież było w toku akcji.

Prokurator| Sawicki: Czy wiadomo jest świadkowi i czy może potwierdzić to dziś także, że ten ręczny bagaż był przez żołnierzy zabierany?

Świadek: Mnie żaden taki wypadek nie jest znany po 13 sierpnia.

Prokurator| Sawicki: W tym czasie, kiedy ludność, ufając tym ulotkom wychodziła, czy nie stwierdził świadek – przynajmniej tak brzmi ze-

Прок[урор] САВИЦКИЙ: В то время когда, доверяя этим листовкам, население выходило, не обнаружил ли свидетель – по крайней мере, так звучат показания, которые вы подписали – что войска, принимающее участие в сражениях, грабили и отнимали разные вещи, что все-таки вы не могли помешать этому, и за что должны нести ответственность?

Свидетель: Нет, это может касаться только дела КАМИНСКОГО, в которое я вмешался.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель дал следующие показания: «Не хочу отрицать, что в ходе боевых действий, до того, как я принял командование, войска осуществляли грабежи, и после принятия мною должности имели место нарушения. К сожалению, не удалось этого избежать». Подтверждает ли это свидетель?

Свидетель: Ведь это подтверждает то, что я уже сказал. По поводу этих новых нарушений мною выдавались смертные приговоры.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Известно ли свидетелю, что после подписания капитуляции у населения отбирали личное имущество? Свидетель даже показал, что это является нарушением международного права.

Свидетель: Безоговорочно, но только потом из показаний свидетелей в Нюрнберге я узнал, что после капитуляции город сносился, и что отнималось личное имущество.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Помнит ли свидетель то, что показал о том, что в сотрудничестве с гражданской администрацией, вы создали промежуточный лагерь в г. Прушков?

Свидетель: С Прушковым так и было, на самом деле этот лагерь существовал уже под контролем вермахта. Комендантом этого лагеря был какой-то полковник вермахта, персонал состоял из военных, это был обычный лагерь для пленных.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель так показал в Нюрнберге: «Еще во время военных действий, по договоренности и при сотрудничестве с гражданской администрацией Генерал-губернаторства⁶ я создал промежуточный лагерь в г. Прушкове». Подтверждает ли свидетель свои показания?

Свидетель: Да, именно об этом я хотел сказать. Это все уже существовало, вместе с кроватями и соломой, и по согласованию с соответствующей армией, под управлением гражданских властей там был создан промежуточный лагерь.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Чьей обязанностью являлась опека над этим лагерем?

Свидетель: Властей гражданской администрации.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Следовательно, кто, по мнению свидетеля, является ответственным за нарушения, совершаемые в отношении гражданского населения, которое, доверяя условиям капитуляции, под которыми подписался фон дем БАХ, направлялось в Прушков?

znanie, które podpisał – że wojska walczące rabowały i zabierały różne rzeczy, że jednak nie mógł temu przeszkodzić, za co także powinien odpowiadać?

Świadek: Nie, to może się odnosić tylko do sprawy Kamińskiego, w którą wkroczyłem.

Prokurator| Sawicki: Świadek zeznał tak: „nie chcę zaprzeczać, że w toku walk, przed przejściem przeze mnie dowództwa wojska rabowały, a po przejściu przeze mnie dowództwa miały miejsce wykroczenia. Niestety, nie dało się tego uniknąć”. Czy świadek podtrzymuje to?

Świadek: To przecież potwierdza to, co powiedziałem. Z powodu tych nowych wykroczeń były wydawane moje wyroki śmierci.

Prokurator| Sawicki: Czy wiadomo świadkowi, że po podpisaniu kapitulacji ludności zabrano mienie prywatne? Świadek nawet zeznał, że wie, iż to jest naruszenie prawa międzynarodowego.

Świadek: Bez kwestii, ale dopiero później przez zeznania świadków w Norymberdze dowiedziałem się, że po kapitulacji miasto było burzone i że zabierano prywatną własność.

Prokurator| Sawicki: Czy świadek przypomina sobie, że zeznał, iż przy współpracy z administracją cywilną założył przejściowy obóz w Pruszkowie?

Świadek: Z Pruszkowem było tak, że w rzeczy samej obóz ten już istniał jako obóz Wehrmachtu. Komendantem tego obozu był jakiś pułkownik Wehrmachtu, załoga była wojskowa, był to regularny obóz jeniecki.

Prokurator| Sawicki: Świadek zeznał w Norymberdze tak: „Jeszcze w czasie akcji wojennej ja w porozumieniu i przy współpracy administracji cywilnej w Generalnym Gubernatorstwie^b utworzyłem obóz przejściowy w Pruszkowie”. Czy świadek potwierdza swoje zeznania?

Świadek: Tak, chciałem właśnie o tym powiedzieć. To wszystko już istniało, łącznie z łózkami i słomą, a w łączności z odpowiednią armią pod zarządem władz cywilnych został tam utworzony obóz przejściowy.

Prokurator| Sawicki: Kto był obowiązany do opieki nad tym obozem?

Świadek: Władza administracji cywilnej.

Prokurator| Sawicki: Kto jest zatem, zdaniem świadka, odpowiedzialny za nadużycia dokonywane na ludności cywilnej, która, ufając warunkom kapitulacji, pod którą był podpisany von dem Bach, udawała się do Pruszkowa?

Świadek: Oczywiście gubernator. Kazałem go specjalnie w tym celu przywieźć (Poruszenie na sali). On przecież był u generała wojsk lotniczych Stahela wewnątrz miasta i specjalnie go zabrałem. Zgłosił się on u mnie w Sochaczewie.

Свидетель: Конечно, губернатор. Я приказал его специально для этого привести (волнение в зале). Он же был у генерала авиации ШТАГЕЛЯ, внутри города, и я специально его забрал. Он явился ко мне в г. Сохачев.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Высокий суд, я попрошу потом произвести очную ставку обвиняемого ФИШЕРА со свидетелем фон дем БАХОМ.

Прок[урор]: Следующий вопрос, который я бы хотел выяснить. Кроме того, что были некоторые условия в договоре о капитуляции, подписанном свидетелем, которому доверило население и верило также, что имущество – не говорю о строениях, думаю о личном имуществе, как это следует из военных правил и положений о капитуляции – были нарушены. Может ли свидетель сказать, кто является ответственным за грабеж и вывоз этих вещей после капитуляции?

Свидетель: Что касается первого вопроса, я хотел сказать – конечно, я полностью не помню договора о капитуляции – каким было его содержание, но и условия, которые его составляли, вполне его приняли. Но, несмотря на то, каким дословно было содержание, конечно смысл этого договора был такой, что сейчас уже совершенно закончены сражения и тем самым возникают легальные отношения. Конечно, к этому относится также частное имущество.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Кто является ответственным за грабеж частного имущества после капитуляции, вопреки условиям о капитуляции?

С[видетель]: Тот, кто приказал это нарушить.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Так же тот, который издавал?

С[видетель]: Так точно.

Прок[урор]: Значит кто?

С[видетель]: Это может быть только ФРАНК⁵ или ФИШЕР.

Прок[урор]: В связи с этим я напому свидетелю его показания: «За грабеж имущества после капитуляции и за несоблюдение условий капитуляции со стороны Германии ответственными являются, нижеперечисленные: губернатор Варшавского округа д-р ФИШЕР и генеральный губернатор д-р ФРАНК». Поддерживает ли свидетель эти показания?

С[видетель]: Так точно.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Я полностью подчиняюсь желанию господина председателя. Свидетель, которого попросили о подробностях, назвал фамилию Эрих фон дем БАХ. В протоколе показаний от 26 января 1946 г. в Нюрнберге названа фамилия Эрих фон дем БАХ-ЗЕЛЕВСКИЙ. Фамилия ЗЕЛЕВСКИЙ является ли девичьей фамилией [матери] или это кличка?

Свидетель: Моя полная фамилия, согласно документам о рождении: Эрих фон дем БАХ-ЗЕЛЕВСКИЙ. Сегодня я, отвечая на этот

Prokurator| Sawicki: Wysoki Trybunale. Poproszę później o konfrontację oskarżonego Fischera ze świadkiem von dem Bachem.

Prokurator|: Dalsza dziedzina, którą chciałbym wyjaśnić. Oprócz tego były pewne warunki zawarte w [akcie] kapitulacji, podpisanym przez świadka, któremu ludność zaufała, i ufała także, że nie będzie mienie – nie mówię o budynkach, myślę o mieniu osobistym, jak to wynika ze zwyczajów wojennych i postanowień kapitulacji – naruszone. Czy świadek może powiedzieć, kto za rabunek tych rzeczy i ich wywiezienie jest odpowiedzialny po kapitulacji?

Świadek: Co do pierwszego pytania, chciałem powiedzieć – naturalnie nie mam zupełnie w pamięci umowy kapitulacyjnej – redakcja tego była taka i te czynniki, które redagowały, w pełni ją przyjęły. Ale bez względu na to, jaka jest treść dosłowna, oczywiście sens tej umowy był [taki], że teraz jest zakończona zupełnie walka i tym samym zapanują legalne stosunki. Oczywiście, do tego należy i mienie prywatne.

Prokurator| Sawicki: Kto jest odpowiedzialny za rabunek mienia prywatnego po kapitulacji, wbrew warunkom kapitulacji?

Świadek|: Ten, kto kazał to odtransportować.

Prokurator| Sawicki: Czy także i ten, kto transportował?

Świadek|: Tak jest.

Prokurator|: Kto więc?

Świadek|: Może to być tylko Frank lub Fischer.

Prokurator|: Świadkowi w związku z tym przypomnę jego zeznania: „za obrabowanie mienia po kapitulacji i za niedotrzymanie warunków kapitulacji ze strony Niemiec są wyżej podani odpowiedzialni: gubernator dystryktu warszawskiego dr Fischer i generalny gubernator dr Frank”. Czy świadek podtrzymuje to zeznanie?

Świadek|: Tak jest.

Adwokat| Chmurski: Zastosuję się w zupełności do życzenia pana przewodniczącego. Świadek pytany o generalia podał nazwisko Erich von den Bach. W protokole zeznań z 26 stycznia 1946 r. w Norymberdze podane jest nazwisko Erich von dem Bach-Zelewski. Czy Zelewski to jest rodowe nazwisko, czy też przydomek?

Świadek: Moje pełne nazwisko, w zgodzie z dokumentem urodzenia, brzmi: Erich von dem Bach-Zelewski. Ja dzisiaj na pytanie rozmyślnie opuściłem nazwisko Zelewski, po pierwsze, ponieważ wtedy, podczas walk wszystkie dokumenty podpisywałem tylko jako von dem Bach i pod tym względem nie chciałem wywołać wrażenia, jakobym obecnie używał innego nazwiska; po drugie, z przyczyn zrozumiałych pod względem rozumienia honoru nie chciałem wywołać wrażenia, jakobym ja dzisiaj, wobec zmienionych warunków, jako człowiek przynależny do narodu po-

вопрос, умышленно пропустил фамилию ЗЕЛЕВСКИЙ, во-первых, потому, что во время боевых действий все документы я подписывал только как фон дем БАХ и в этом отношении я бы не хотел создавать впечатление, что якобы я сейчас пользуюсь другой фамилией; во-вторых, по понятным причинам со стороны чести, я не хотел бы создавать впечатление, что при изменившихся условиях, как человек, принадлежащий к побежденной нации, по тому факту, что в отношении крови, с точки зрения теории расы по национал-социализму, может, я также польского происхождения, и что я по этому поводу искал бы для себя какой-то выгоды.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Имеет ли свидетель славянское происхождение, в частности, польское?

Председат[ель]: Господин защитник, это не имеет значения. Свидетель пояснил, что не пользовался своей полной фамилией, и вопрос, какого он является происхождения, не имеет для дела никакого значения.

Адвокат ХМУРСКИЙ: Но в то время, когда мы имели дело с фольксдойче, это имело значение. Если, однако, господин председатель придерживается мнения, что это не имеет значения для дела, то я не буду продолжать задавать вопросы в этом направлении, только спрошу о чем-то другом. Свидетель утверждал, что непосредственно до принятия им должности в Генеральном Губернаторстве он служил в Комиссариате Украина, а также, что возглавлял борьбу против партизанских боевых частей (Chef der Kampfverbände), так же, как это имело место на территории Генерального Губернаторства.

Свидетель: Нет, это не так. Я сказал, что я являлся военным комендантом Ковеля. Тогда Красная Армия стояла перед Ковелем и окружила Ковель. Там в окружении я сражался с января по март. Разумеется, что также партизанские части воевали вместе с русскими, как это обычно происходило. Однако я был законным³ комендантом Ковеля на первой боевой линии и подчинялся группе армии фон Манштейна⁴. Мои войска состояли в 90% из частей, принадлежащих вермахту.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Означает ли это, что свидетель только время от времени сражался с партизанами?

Свидетель: Я лично проводил только одно задание в 1943 г. в районе Полоцка и Дриссы. Других таких случаев не было, потому что эти боевые действия велись комендантами СС и полиции.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Прошу мне подробно пояснить, потому что этот вопрос имеет кардинальное значение, поэтому я позволяю себе подольше остановиться на нем. Как была организована борьба с партизанами и отношения во время боев властей, подчиняющихся свидетелю, с гражданской властью и учреждениями на территории Генерального губернаторства?

Свидетель: Учреждения ГГ вообще мне не подчинялись. Моя служебная должность, как командующего по борьбе с партизанами,

konanego, z tego faktu, że co do krwi pod względem teorii rasy narodowego socjalizmu może również jestem pochodzenia polskiego, chciał dla siebie wydobyć jakąś korzyść.

Adwokat/ Chmurski: A czy świadek jest pochodzenia słowiańskiego, w szczególności polskiego?

Przewodniczący: Panie obrońco, to jest obojętne. Świadek wyjaśnił, dlaczego nie używał swego pełnego nazwiska, a kwestia, jakie jest jego pochodzenie, nie ma dla sprawy znaczenia.

Adwokat/ Chmurski: Ale w tym czasie, kiedy mieliśmy do czynienia z volksdeutschami, to miało znaczenie. Jeżeli jednak Pan Prezes stoi na stanowisku, że to nie ma dla sprawy znaczenia, to dalszych pytań w tym kierunku zadawać nie będę, tylko zapytam o coś innego. Świadek stwierdził, że bezpośrednio przed objęciem stanowiska w Generalnym Gubernatorstwie pełnił służbę w Komisariacie Ukraina oraz że był dowódcą jednostek bojowych przeciwpartyzanckich (po niemiecku: Chef der Kampfverbände) tak, jak to miało miejsce na terenie Generalnego Gubernatorstwa.

Świadek: Nie, to się nie zgadza. Ja powiedziałem, że byłem komendantem wojennym Kowla. Wtedy Armia Czerwona stała przed Kowlem i także otoczyła Kowel. Tam osaczony walczyłem od stycznia do marca. Ma się rozumieć, że również część partyzantki walczyła razem z Rosjanami, jak to było w zwyczaju. Jednakże ja byłem prawidłowym^e komendantem Kowla w pierwszej linii bojowej i podlegałem grupie armii [von] Mannsteina⁴. Moje wojska składały się w 90% z jednostek przynależnych do Wehrmachtu.

Adwokat/ Chmurski: To znaczy, że świadek tylko okolicznościowo walczył z partyzantami?

Świadek: Ja osobiście prowadziłem tylko jedno jedyne przedsięwzięcie sam w r. 1943 w rejonie Połocka i Dryssy. Innych takich wypadków nie było, ponieważ prowadzili te walki dowódcy SS i Policji.

Adwokat/ Chmurski: Proszę o wyjaśnienie mi dokładnie, bo ta kwesta ma swoje decydujące znaczenie, dlatego pozwalam sobie nad nią dłużej dyskutować – jaka była organizacja walki z partyzantami, i w związku z tą walką, stosunki między władzami podległymi świadkowi i władzami cywilnymi na terenie GG [oraz] urzędami.

Świadek: Urzędy w GG zupełnie nie były mi podporządkowane. Moje stanowisko służbowe, jako szefa walki z partyzantami, było podobne np. do stanowiska szefa grupy operacyjnej w głównym sztabie armii. To był miejscowy ośrodek, który zbierał wszystkie wiadomości, wykorzystywał meldunki, sporządzał mapę sytuacyjną codziennie aktualizowaną i przedkładał propozycję, dokąd należy przesunąć punkt ciężkości.

Przewodniczący: Komu?

была похожа на должность начальника оперативной группы в главном штабе армии. Это был местный центр, который собирал всю информацию, использовал рапорты, составлял ситуационную карту, которая возобновлялась ежедневно, и представлял предложения, куда следует передвинуть центр тяжести.

Председатель: Кому?

Свидетель: ГИММЛЕРУ, который вечером на совещании представлял эти рапорты с анализом ситуации на фронте ГИТЛЕРУ, который потом, со своей стороны, выдавал решения, таким же образом, как в армии военное командование, которое находится в руках отдельных командиров армий, независимо от предложений оперативных групп, соответственно окончательным приказам ГИТЛЕРА, таким же образом, по случаю обсуждения ситуации, там принимались решения, касающиеся того, какую операцию следует провести по борьбе с партизанами и какие войска следует для этого передать в распоряжение. Обычно это были войска, которые находились на данной территории, но конечно, могли происходить случаи, когда войска стягивались по моему предложению с территории, где они были не столь необходимы и направлялись в новый район, где именно были нужны. Моя главная задача заключалась в действиях информатора, обладающего, конечно, сильным влиянием, потому что я докладывал рапорты по тем местам, которые являлись важнейшими. Что касается сражений меньшего масштаба, то я их не вел и знаю, что не было никаких сражений – даже с учетом боевых действий против КОВПАКА⁵ – которые бы приобрели в ГГ такой масштаб, чтобы необходимо было больше войск, чем одна дивизия.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: У свидетеля было звание группенфюрера. Из ваших слов следует, что вашим непосредственным начальником являлся ГИММЛЕР?

Свидетель: Я не являлся СС-группенфюрером, с 1941 г. я был СС-обергруппенфюрером.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Тем более.

Свидетель: Я подчинялся, как любой СС-обергруппенфюрер, ГИММЛЕРУ.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: В каком отношении находился свидетель к начальнику СС и полиции (Höher SS und Polizeiführer) в Кракове?

Свидетель: Ни в каком, кроме того, что я уже сказал, я являлся советником и докладывал по вопросам, связанным с борьбой с партизанами.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Означает ли это, что у свидетеля была совсем независимая должность?

Свидетель: Так точно.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Прошу выяснить, входил ли в компетенцию свидетеля или группы, которой он руководил, вопрос безопасности

Świadek: Himmlerowi, który wieczorem na konferencji przedkładał te raporty z omówieniem sytuacji na froncie Hitlerowi, podejmującemu później ze swej strony decyzję, tak samo, jak w armii dowództwo wojskowe, dowództwo bojowe spoczywa w rękach poszczególnych dowódców armii niezależnie od propozycji grup operacyjnych, odpowiednio do ostatecznych rozkazów Hitlera, tak samo przy tym omówieniu sytuacyjnym tam zapadały decyzje co do tego, jaką operację należy przeprowadzić w walce z partyzantami i jakie wojsko należy w tym celu oddać do dyspozycji. Przeważnie były to wojska, które się znajdowały na danym terenie, ale ma się rozumieć, że mógłby zachodzić taki wypadek, że wojsko zostało ściągnięte z terenu, gdzie nie było tak potrzebne, na moją propozycję, i zostało skierowane do nowego rejonu, gdzie właśnie było potrzebne. Moja główna czynność polegała na czynności informatora, naturalnie z bardzo silnym wpływem, gdyż ja składałem raporty z tego, co widziałem w najwyższych miejscach. Jeżeli chodzi o walki mniejsze, to ja ich nie prowadziłem i jest mi wiadomo, [że nie było] żadn[ej] walk[i] z partyzantami – włącznie z walką przeciwko Kowpakowi⁵ – która w GG przyjęłaby takie rozmiary, by trzeba było więcej wojska niż jedna dywizja.

Adwok[ati] Chmurski: Świadek miał stanowisko Gruppenführera. Z tego, co świadek zeznał wynika, że bezpośrednim zwierzchnikiem był Himmler?

Świadek: Ja nie byłem SS Gruppenführer[em], tylko od 1941 r. [SS] Obergruppenführer[em].

Adwok[ati] Chmurski: Tym bardziej.

Świadek: Podlegałem tak, jak każdy inny SS-Obergruppenführer, Himmlerowi.

Adwok[ati] Chmurski: W jakim stosunku pozostawał świadek do Höcher[er] SS [und] Polizeiführer[a] w Krakowie?

Świadek: W żadnym stosunku poza tym, że, jak powiedziałem, [byłem] doradcą i sprawozdawcą odnośnie [do] spraw [walki] z partyzantami.

Adwok[ati] Chmurski: To znaczy, że świadek miał zupełnie niezależne stanowisko?

Świadek: Tak jest.

Adwok[ati] Chmurski: Proszę o wyjaśnienie, czy [do] kompetencji świadka względnie tej grupy, którą prowadził, należała kwestia bezpieczeństwa na terenie jego działania, a wobec tego także kwestia kradzieży, rabunku i w ogóle przestępstw kryminalnych.

Świadek: Cała policja będąca na miejscu nie podlegała mi ani tu, ani na żadnym innym obszarze, czy to w Rosji, czy w Jugosławii, czy w jakimkolwiek innym kraju. W meldunkach dziennych, które otrzymywałem, meldowano mi tylko [o] napadach przeprowadzanych przez partyzantów

на территории его действий, следовательно, также и вопросы, связанные с кражами, грабежом и вообще криминальными преступлениями.

Свидетель: Вся полиция, которая находилась на месте, мне не подчинялась, ни здесь, ни на никакой другой территории, как в России или Югославии, или любой другой стране. В ежедневных рапортах, которые я получал, мне докладывалось только о нападениях, проводимых партизанами и контрнаступлениях, которые против них либо уже начались, либо – в случае, если собственные силы были недостаточными – соответствующие предложения по применению новых сил. Рапортов по криминальным и политическим вопросам, даже касающимся полиции безопасности, я не получал. У меня и так было уже достаточно вопросов, требующих разрешения. Ежедневно иногда происходило до ста тысяч [!] нападений, о которых мне докладывалось. Гражданские с немецкой стороны не всегда ясно себе представляли, какой большой была доля участия партизан в потерях и судьбе этой войны. Знаю, что лишь в тот только день мы выявили 8000 [!] случаев подрыва железнодорожного оборудования.

Свидетель: Во времена ГИММЛЕРА на моем уровне существовало невероятное количество учреждений с самими разными задачами. Было Главное учреждение командования СС⁶ под командой обергруппенфюрера, которое занималось исключительно вопросами, касающимися Ваффен СС. Существовало Главное учреждение полиции правопорядка, так же под командой обергруппенфюрера⁷, которому подчинялась вся полиция правопорядка, независимо, где она находилась. Существовало Главное управление полиции безопасности, которому полностью подчинялась полиция безопасности и, кажется мне, что еще 12 таких Управлений. Каждое из этих учреждений должно было осуществлять определенные задачи, и на этом уровне мне была поручена борьба только с партизанами, ничего другого. Кроме того, в каждом генеральном губернаторстве, в любом комиссариате, в любом крае Рейха – без разницы на Востоке или на Западе – высший командир СС и полиции, подчиняющийся в каждом случае высшему представителю Рейха, и который обладал тем самым рангом, как и все до этого перечисленные мною группенфюреры. Это было организовано таким же образом, как организация вермахта, потому что вермахт на каждой территории имел своего командира, а кроме этого, в центре имел так же шефа оперативного отдела, так же шефа по борьбе с бандами, который занимался этими бандами, так же отделы по вооружению и интендантству. Этого нельзя путать.

Председатель: Какие полицейские власти вы застали в момент принятия должности?

Свидетель: Здесь в Варшаве существовали те же самые отношения, как везде: был комендант СС и полиции, который подчинялся губернатору, ему подчинялась, как в любом другом месте, полиция правопо-

i kontruderzeniach, które albo już zostały przeciw nim rozpoczęte, albo – o ile własne siły nie wystarczały – odpowiednie propozycje co do sprowadzenia nowych sił. Meldunków w sprawach kryminalnych i zarządzeń politycznych, nawet odnoszących się do policji bezpieczeństwa, nie otrzymywałem. Już i tak miałem dosyć spraw do załatwienia. Dziennie dochodziło niekiedy do stu tysięcy [!] napadów, o których mi meldowano. Osoby cywilne ze strony niemieckiej nie zawsze jasno sobie przedstawiały, w jak wielkim stopniu partyzanci uczestniczyli w stratach i w decyzjach tej wojny. Wiem, że stwierdziliśmy jednego tylko dnia 8000 [!] [przypadków] wysadzenia w powietrze urządzeń kolejowych.

Świadek^d: Za Himmlera na mojej płaszczyźnie istniały niezliczone urzędy o najróżniejszych zadaniach. Był Główny Urząd Dowództwa SS⁶ pod kierownictwem Obergruppenführera, który to urząd załatwiał tylko zagadnienia dotyczące zbrojnej SS. Był Główny Urząd Policji Porządkowej, również pod dowództwem Obergruppenführera⁷, któremu podlegała policja porządkowa bez względu na to, gdzie się znajdowała. Był Główny Urząd Policji Bezpieczeństwa, któremu całkowicie podlegała policja bezpieczeństwa i, jak mi się wydaje, było jeszcze 12 takich różnych Hauptamtów. Każdy z tych urzędów musiał załatwiać pewne określone zagadnienia i na tej płaszczyźnie ja miałem powierzone tylko zwalczanie partyzantów, nic innego. Poza tym istniał w każdym generalnym gubernatorstwie, w każdym komisariacie, w każdym kraju Rzeszy – obojętne, czy na Wschodzie, czy na Zachodzie – wyższy dowódca SS i policji podporządkowany każdorazowo temu najwyższemu przedstawicielowi Rzeszy, a który miał tę samą rangę, co i wszyscy przeze mnie wymienieni poprzednio Obergruppenführerzy. To była taka sama organizacja, jak organizacja Wehrmachtu, bo przecież Wehrmacht na każdym obszarze miał swego dowódcę Wehrmachtu, a obok tego w centrum miał również szefa wydziału operacyjnego, również szefa dla zwalczania band, który zajmował się bandami, również wydział zbrojeniowy i wydział aprowizacyjny. Tego nie wolno mieszać.

Przewodniczący: Jakie władze policyjne zastał świadek w chwili objęcia stanowiska?

Świadek: Tutaj w Warszawie panowały te same stosunki, co wszędzie: był dowódca SS i policji, który podlegał gubernatorowi, a pod nim były, jak w każdym innym miejscu, policja porządkowa, policja bezpieczeństwa i policja kryminalna. Pojedyncze pośród nich, nawet może wielkie siły, były – jak tutaj przedstawiłem – używane w tych ząbających się walkach.

Adwokat| Chmurski: Nie chodzi o to. Skoro świadek 13 sierpnia, jak się dziś dowiedzieliśmy, 1944 roku objął urządowanie i zastał taki chaos dlatego, że Himmler zadysponował wysłanie najrozmaitszych formacji, między innymi formacje zbrodniarzy i osławioną brygadę Kamińskiego,

рядка и криминальная. Отдельные, между ними, даже большие силы – как я уже представил – применялись во взаимосвязанных операциях.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Речь не о том. Если свидетель 13 августа, как мы сегодня узнали, 1944 года начал работу и обнаружил такой хаос, что ГИММЛЕР поручил направление разных формирований, в том числе формирований преступников и славную бригаду КАМИНСКОГО, то, спрашиваю, могла ли в таких условиях работать какая-нибудь власть, особенно полицейская, по представленной схеме: Ordnungs – Sicherheits – und Kriminalpolizei.

Свидетель: Хочу сказать, что в ходе боевых действий, конечно нет. Но вне зоны боев – конечно да.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Но Варшава же находилась внутри этой зоны?

С[видетель]: Существовал внутренний круг, в который никто из гражданских не мог войти без пропуска.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Может быть более из-за [?], а не пропусков.

Председат[ель]: Являлся ли Сохачев зоной боевых действий?

С[видетель]: Нет.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Речь не идет о Сохачеве.

Председат[ель]: Сохачев являлся местонахождением властей Генерального Губернаторства.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Свидетель неоднократно говорил о гражданской администрации. Следует ли это понимать в более широком значении, т. е. что речь идет обо всем, что принадлежало гражданскому управлению, или только о полицейской деятельности, потому что нам интересна именно полицейская деятельность, состояние ситуации в области безопасности жизни и имущества. В силу того, что с самого начала на территории Варшавы происходил неимоверный грабеж, а потом Варшаву уничтожали, для этого она была разделена на районы, которые приписывались полиции, армии, для того, чтобы удовлетворить весь аппетит.

Председат[ель]: Но тогда уже свидетеля фон дем БАХА не было.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Это было 2 октября. Потом был исход населения.

Председат[ель]: По-другому сформулирую вопрос господина защитника: кто является ответственным в период восстания – гражданские или военные власти?

С[видетель]: Разумеется, что в период, когда шли бои, естественно, что деятельность гражданских властей была приостановлена на территории, охваченной боями и на время боевых действий.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Какая территория была охвачена боями?

Свидетель: Без карты я, конечно, не могу этого сказать.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: А может, знаете приблизительно, сколько это было по километрам?

to zapytuję, czy w tych warunkach mogła działać jakakolwiek władza, a zwłaszcza policyjna według tego składu schematycznego: Ordnungs-, Sicherheits- und Kriminalpolizei.

Świadek]: Chcę powiedzieć, że wewnątrz strefy walk oczywiście nie. A poza tą strefą walk – naturalnie.

Adwokaty] Chmurski: Ale Warszawa była wewnątrz tej strefy?

Świadek]: Był pierścień wewnętrzny, do którego nikt z cywilnych nie mógł się dostać bez przepustki.

Adwokaty] Chmurski: Być może raczej ze względu [na] wach, a nie przepustki.

Przewodniczący]: Sochaczew był strefą walki?

Świadek]: Nie.

Adwokaty] Chmurski: Nie chodzi o Sochaczew.

Przewodniczący]: Sochaczew był siedzibą władz [Generalnego] Gubernatorstwa.

Adwokaty] Chmurski: Świadek mówił kilkakrotnie o Zivilverwaltung. Czy to [należy] rozumieć w szerszym znaczeniu, że [chodzi o] wszystko, co należało do zarządu cywilnego, czy tylko czynności policyjne, bo o policyjne czynności nam chodzi, o stan bezpieczeństwa, życia i mienia. Ponieważ działały się rabunki niesłychane od samego początku na terenie Warszawy, a potem tę Warszawę niszczone, w tym celu została podzielona na rejony, które były przeznaczone dla policji, dla wojska, do zaspokojenia wszystkich apetytów.

Przewodniczący]: Ale wtedy już świadka [von dem] Bacha nie było.

Adwokaty] Chmurski: To było 2 października. Potem był *exodus* ludności.

Przewodniczący]: Inaczej pytanie pana obrońcy ujmę: czy za okres powstania na terenie [objętym] powstaniem odpowiedzialne są władze cywilne czy wojskowe?

Świadek]: Ma się rozumieć, że w okresie, kiedy się toczyły walki, to naturalnie czynności władz cywilnych były zawieszane na terenie objętym walkami i na czas trwania walk.

Adwokaty] Chmurski: Jaki teren był objęty walkami?

Świadek]: Bez mapy naturalnie tego powiedzieć nie mogę.

Adwokaty] Chmurski: Ale mniej więcej w kilometrach?

Świadek]: Na zachodzie to było od linii, gdzie kolej przecina szosę, prowadzącą do Łodzi.

Adwokaty] Chmurski: Proszę świadka o oświadczenie, do którego dnia pozostawał na terenie Generalnego Gubernatorstwa.

Świadek]: Od 13 sierpnia aż do kapitulacji, mam wrażenie, że był to 1 października.

Свидетель: От запада это было от линии, где железная дорога пересекает шоссе в направлении г. Лодзь.

Адвокат ХМУРСКИЙ: Прошу свидетеля сделать заявление, по какую дату он оставался на территории Генерального Губернаторства.

Свидетель: С 13 августа до капитуляции, думаю, что это было 1 октября.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: А потом свидетель сразу уехал или же остался на какое-то время на месте?

Свидетель: Я отправил польских генералов на поезде в Восточную Пруссию⁸ и в тот же самый день вылетел на самолете, чтобы довести до того, чтобы капитуляция вступила в силу.

Председатель: Прошу спросить свидетеля: считает ли он обоснованным ответственность немецкой общей администрации, во главе с губернатором ФИШЕРОМ, за несоблюдение условий капитуляции?

Свидетель: Считаю обоснованным, во-первых, на основании соответствующего принципиального приказа Фюрера, который я утром привел, во-вторых, на основании моего личного опыта с д-ром ФИШЕРОМ, который заключался в том, что после своего освобождения из дворца Брюля он провел со мной совещание, которое касалось, прежде всего, вопросов размещения и снабжения едой населения, и с другой стороны по причине текущих разговоров с ген. ФОРМАНОМ, у которого я его неоднократно встречал.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Когда проходило это личное совещание с ФИШЕРОМ?

Свидетель: В тот день, когда ФИШЕР в кальсонах и майке, без пиджака, достаточно выведенный из равновесия, добрался до Сохачева. Я приказал передать ему, чтобы как можно скорее он выехал из дворца Брюля, значит, штаба ШТАГЕЛЯ, потому что он обыкновенный солдат и не может быть полезным при обороне дворца, в то время как население, которое сейчас покидало Варшаву и также значительная часть Генерального Губернаторства, ждали своего губернатора, который уже пять лет отвечает за все.

Председат[ель]: Пусть свидетель скажет, в тот день, когда ФИШЕР появился у него в белье, это было до 13 августа или после 13 августа?

Свидетель: Я же уже сегодня четко сказал, что я сам в Нюрнберге читал показания под присягой генералов, которые определили мой день прибытия [в Варшаву] на 13 августа.

Председатель: Значит, встреча с ФИШЕРОМ должна была быть после 13 августа?

Свидетель: Так точно.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Свидетель сказал, что навестил Прушков, где гражданскими властями был организован лагерь. Когда это было?

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель не говорил, что якобы лагерь был организован гражданскими властями, говорил только, что

Adwokatl Chmurski: A czy potem świadek bezpośrednio wyjechał, czy też pozostał jakiś czas na miejscu?

Świadek: Wysłałem generalicję polską pociągiem do Prus Wschodnich⁸ i w tym samym dniu odleciałem samolotem, ażeby spowodować, by kapitulacja stała się prawomocna.

Przewodniczący: Proszę zadać pytanie świadkowi: czym uzasadnia odpowiedzialność władz niemieckiej administracji ogólnej z gubernatorem Fischerem na czele za niedotrzymanie warunków kapitulacji?

Świadek: Odpowiedzialność uzasadniam, po pierwsze, na podstawie odpowiedniego zasadniczego rozkazu Führera, który rano przytoczyłem, po drugie, na podstawie moich własnych przeżyć z dr. Fischerem, które polegały na tym, że on po swoim wydostaniu się z pałacu Brühla miał ze mną konferencję, która dotyczyła przede wszystkim kwestii ulokowania i aprowidowania ludności, a z drugiej strony, ze względu na bieżące rozmowy u gen. [von] Vormann[na], gdzie go nieraz spotykałem.

Adwokatl Chmurski: Kiedy była ta konferencja osobista z Fischerem?

Świadek: W dniu, kiedy Fischer w kalesonach i koszuli, bez marynarki, dość wyprowadzony z równowagi dostał się do Sochaczewa. Kazałem mu powiedzieć, że ma się czym prędzej wynieść z pałacu Brühla, to znaczy ze sztabu Stahela, ponieważ jest zwykłym żołnierzem i nie będzie z niego żadnego pożytku przy obronie pałacu, podczas kiedy ludność, która teraz opuszczała Warszawę i również bardzo znaczna część Generalnego Gubernatorstwa czekała na swego gubernatora, który od pięciu lat jest za wszystko odpowiedzialny.

Przewodniczący: Niech świadek powie, czy wtedy, kiedy Fischer się zjawił u niego w bieliźnie, było to przed 13 sierpnia, czy po 13 sierpnia?

Świadek: Przecież dzisiaj jasno powiedziałem, że ja sam w Norymberdze czytałem pod przysięgą składane zeznania generałów, którzy określili dzień mojego przyjazdu na 13 sierpnia.

Przewodniczący: Więc spotkanie z Fischerem musiało być po 13 sierpnia?

Świadek: Tak jest.

Adwokatl Chmurski: Świadek powiedział, że odwiedził Pruszków, gdzie obóz był zorganizowany przez władze cywilne. Kiedy to było?

Prokurator Sawicki: Świadek nie mówił, jakoby obóz był urządzony przez władze cywilne, tylko, że zastał obóz, nad którym cywilny zarząd objął pieczę.

Adwokatl Chmurski: Tym lepiej. To zeznał świadek dodatkowo, że obóz był urządzony przez władze wojskowe, jednak został przejęty przez

обнаружил лагерь, контроль за которым осуществляли гражданские власти.

Адвокат] ХМУРСКИЙ: Тем лучше. Свидетель дополнительно показал, что лагерь был организован военными властями, однако [позже] был принят гражданскими властями. Задаю вопрос: На каком основании свидетель утверждает, что гражданские власти имели в своем управлении Прушков?

Свидетель: Все там были гражданские, а не солдаты. Партизаны, которые попадали в плен, направлялись в лагерь для военнопленных. Должен ли был это делать мой офицер I-го отдела, учитывая, что весь гражданский административный аппарат существовал здесь целые годы, эти проблемы появились не впервые и не впервые рабочие отправлялись в Рейх.

Адвокат] ХМУРСКИЙ: Это недоразумение. Лагерь был создан как т. н. промежуточный лагерь, что означает, что с этим не считались, и можно было с этим не считаться, потому, что еще не знали об эвакуации Варшавы. И именно это стало неожиданностью для всех властей, так как в массовом порядке нужно было разместить и прокормить целые массы людей, которые были эвакуированы из Варшавы.

Свидетель: Сложности, конечно, существовали. По этому поводу нет сомнений. Это было огромное мероприятие, которое ФИШЕР должен был провести при тесном сотрудничестве с польской организацией. Именно ко мне часто обращались польские организации, которые ФИШЕР направлял ко мне со специальными вопросами, в частности, касающиеся перевязочных средств и медицинского оборудования. Эти комиссии очень часто выражали мне благодарность. Я на свою деятельность не смотрел, как на узкую привязанность к обязанностям, как это бы сделал какой-то бюрократ. Я чувствовал себя ответственным за все, независимо от того, входило ли это в мою компетенцию, или нет. Именно по этой причине я все чаще направлялся в лагерь в Прушкове, один раз даже с Его Превосходительством Архиепископом.

Председатель]: Имел ли свидетель контакт с членами Главного опекунского совета по вопросам, связанным с лагерем?

Свидетель: Точно не знаю. Помню, что ко мне пришла какая-то комиссия то ли с господином ФИШЕРОМ, то ли с каким-то другим министром. Там находился какой-то господин с орденом Рыцарского креста, который пришел по поручению ФИШЕРА и знаю, что вместе с ним приходила какая-то госпожа, какая-то графиня. Они сказали, что все приехали из Кракова и обсудили все с гражданской администрацией. Они выразили признание – я должен это откровенно сказать – в отношении действий гражданской администрации.

Председатель]: Свидетелю известна фамилия ТХУЖМИЦКИЙ⁹?

Свидетель: К сожалению, не могу вспомнить фамилий. Один из

władze cywilne. Pytam się, na jakiej podstawie świadek twierdzi, że władza cywilna miała zarząd Pruszkowa?

Świadek: Bo to byli wszystko cywile, a nie żołnierze. Partyzanci, którzy dostawali się do niewoli, byli wysyłani do obozów jenieckich. Czy to miał robić mój oficer Oddziału I, zważywszy, że cały aparat administracji cywilnej od lat tutaj istniał, te problemy nie po raz pierwszy się wtedy pojawiły, nie po raz pierwszy wysyłano robotników do Rzeszy.

Adwokat| Chmurski: To jest nieporozumienie. Obóz był przeznaczony jako tzw. obóz przejściowy, to znaczy, że nie liczono się z tym i nie można się było z tym liczyć, bo nie wiedziano jeszcze o ewakuacji Warszawy. I to zaskoczyło właśnie wszystkie władze, że nieraz masowo trzeba było ulokować i wyżywić całe rzesze ewakuowane z Warszawy.

Świadek: Trudności oczywiście istniały. Co do tego nie ma wątpliwości. Było to olbrzymie zagadnienie, które Fischer miał przeprowadzić przy bardzo ścisłej współpracy z polską organizacją. Do mnie właśnie często zwracały się polskie organizacje, które Fischer do mnie przysyłał ze specjalnymi zapytaniami, zwłaszcza jeżeli chodziło o prośby dotyczące środków opatrunkowych i urzędzeń szpitalnych. Te komisje bardzo często składały mi podziękowanie. Działalności mojej nie ograniczałem i nie pojmowałem tak ciasno, jak to byłby uczynił biurokrata. Czułem się odpowiedzialny za wszystko, czy to należało do mojego zakresu urzędowania, czy też nie. Z tego właśnie powodu coraz to na nowo udawałem się do obozu w Pruszkowie, a raz nawet z Jego Eminencją Arcybiskupem.

Przewodnicz[ący]: Czy świadek w związku z kwestiami dotyczącymi obozu w Pruszkowie stykał się z członkami Rady Głównej Opiekuńczej?

Świadek: Dokładnie nie wiem. Wiem, że do mnie przysła pewna komisja albo z panem Fischerem, albo z jakimś innym ministrem. Był tam jakiś pan z Krzyżem Rycerskim, który przyszedł z polecenia Fischera, i wiem, że z nim przysła jakaś pani, jakaś hrabina. Ci państwo powiedzieli, że wszyscy przybyli z Krakowa i omówili wszystko z administracją cywilną. Byli pełni uznania – muszę to rzetelnie powiedzieć – dla poczynań administracji cywilnej.

Przewodnicz[ący]: Czy świadkowi nie jest znane nazwisko Tchórzmiczkiego⁹?

Świadek: Nie mogę sobie, niestety, przypomnieć nazwisk. Jeden z tych panów mówił, że jest jednym z dawnych burmistrzów Warszawy.

Przewodnicz[ący]: Może Kulski¹⁰?

Świadek: Nie przypominam sobie.

Adwokat| Chmurski: Gdzie świadek miał kwaterę?

Świadek: Było różnie. Najpierw w Sochaczewie. Mianowicie – co do tychczas nie zostało poruszone – ponieważ ognisko powstania obejmowało

этих господ говорил, что является одним из бывших бургомистров Варшавы.

Председат[ель]: Может КУЛЬСКИЙ¹⁰?

Свидетель: Не могу вспомнить.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Где находилась ваша штаб-квартира?

Свидетель: В разных местах. Сначала в Сохачеве. Именно – что до сих пор не затрагивалось – в силу того, что очаг восстания охватывал не только саму Варшаву, но например, некоторая группа партизан на северо-западном направлении от Варшавы делала мне больше проблем, чем сама Варшава, хотя, может, это выглядит более масштабно и храбро, если отвечающий командир организывает себе штаб-квартиру в самом центре восстания, как это сделал генерал ШТАГЕЛЬ, но я не считаю, чтобы это было очень уместно с военной точки зрения, потому что задачей высшего командования не является то, чтобы давать доказательства своей личной храбрости, но должно доказать свои командирские качества – поэтому я так долго находился в Сохачеве, пока не вспыхнул кризис в Варшаве. Этот кризис вспыхнул в тот момент, когда Прага попала в руки русских. С того момента мы стали фронтом, и тогда я установил свою штаб-квартиру у главного шоссе на востоке, где я проживал в каком-то маленьком хозяйстве. Также тогда, когда моя квартира находилась в Сохачеве, я ежедневно бывал на первой линии.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Сколько раз вы встречались с обвиняемым ФИШЕРОМ?

Свидетель: Кроме этого одного раза, когда он впервые у меня появился, если я хорошо помню, еще раз в Сохачеве, когда-то вечером, когда он пригласил меня на ужин и потом может еще два или три раза у командующего армией ген. фон ФОРМАНА.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: О первом визите уже знаем. Второй визит имел частный или официальный характер?

Свидетель: Частный.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: А третья встреча у [фон] ФОРМАНА – по какому поводу она проводилась, и что являлось темой разговоров?

С[видетель]: Здесь меня плохо поняли. Это не были совместные совещания. Меня спрашивали, часто ли я его встречал. Встреча у [фон] ФОРМАНА представлялась таким образом, что я заходил, а он выходил или наоборот.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Я же говорил о встрече и обмене мнениями при этой встрече, которая могла быть случайной. Что-то стало предметом этого разговора?

Свидетель: Первый раз, да.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: А потом?

Свидетель: Если бы он мне подчинялся, то конечно необходимыми были бы ежедневные совещания, но у меня было немного дел для обсуждения с губернатором.

nie tylko samą Warszawę, ale np. pewna grupa partyzantów na północny zachód od Warszawy robiła mi więcej kłopotu, niż sama Warszawa, chociaż to może wygląda marsowo i bardzo dzielnie, jeżeli odpowiedzialny dowódca w samym środku powstania obiera sobie siedzibę, jak to uczynił generał Stahel, ale nie sądzę, aby to było bardzo mądre z punktu widzenia wojskowego, dlatego że wyższe dowództwo nie ma składać dowodów swojej osobistej odwagi, lecz ma udowodnić swoje kwalifikacje wodzowskie – dlatego też tak długo siedziałem w Sochaczewie, póki nie wybuchł kryzys w Warszawie. Ten kryzys wybuchł w momencie, kiedy Praga wpadła w ręce Rosjan. W tej chwili staliśmy się frontem i wtedy założyłem kwaterę przy głównej szosie idącej na wschód, mieszkając w jakimś małym gospodarstwie. Również wtedy, kiedy miałem kwaterę w Sochaczewie, codziennie bywałem na pierwszych liniach.

Adwokat] Chmurski: Ile razy spotykał się świadek z oskarżonym Fischerem?

Świadek: Oprócz tego jednego razu, kiedy on pierwszy raz się u mnie zameldował, o ile sobie przypominam – jeszcze raz w Sochaczewie pewnego wieczoru, kiedy mnie zaprosił na kolację, a później może dwa – trzy razy u dowódcy armii gen. von Vormann[na]

Adwokat] Chmurski: O pierwszej wizycie wiemy. Czy druga wizyta miała charakter towarzyski, czy też urzędowy?

Świadek: Towarzyski.

Adwokat] Chmurski:] A trzecie spotkanie u [von] Vormann[na] – z jakiego powodu się odbyło i co było tematem rozmów?

Świadek:] Tu mnie źle zrozumiano. To nie były wspólne konferencje. Pytano mnie, czy często go widziałem. Otóż to spotkanie u [von] Vormann[na] tak się przedstawiało, że ja wchodziłem, a on wychodził, czy też odwrotnie.

Adwokat] Chmurski:] Ja też mówiłem o spotkaniu i o wymianie słów przy tym spotkaniu, które mogło być przypadkowe. Czy było coś przedmiotem rozmowy wtedy?

Świadek:] Za pierwszym razem tak.

Adwokat] Chmurski:] A następnie?

Świadek:] Gdyby on był mi podległy, to naturalnie byłyby konieczne codzienne konferencje, ale niewiele miałem do omawiania z gubernatorem.

Adwokat] Chmurski:] To znaczy, że nie zachodziła żadna kwestia współpracy?

Świadek:] Przy pierwszej konferencji, ma się rozumieć, że tak.

Przewodniczący:] Proszę, żeby pan się ograniczył do okresu począwszy od 2 października...

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Означает ли это, что не было никакой сферы сотрудничества?

Свидетель: На первом совещании, конечно, да.

Председат[ель]: Прошу ограничиться периодом с 2 октября.

Судья ГРУДЗИНЬСКИЙ: Обсуждались ли на этом совещании, которое состоялось после капитуляции, и в котором принимали участие [фон] ФОРМАН, [фон дем] БАХ и ФИШЕР, подробности выполнения условий капитуляции?

Свидетель: Нет. Об условиях капитуляции я ни с кем не разговаривал.

Судья ГРУДЗИНЬСКИЙ: Когда условия капитуляции были уже подписаны, обсуждались ли с кем-нибудь подробности выполнения условий капитуляции?

Свидетель: Нет.

Судья ГРУДЗИНЬСКИЙ: Какие из немецких властей получили копию условий капитуляции?

Свидетель: Прежде всего, ГИММЛЕР, канцелярия Рейха, учреждение по вопросам внешней политики, Международный Красный Крест в Женеве как представитель взятых в плен, генеральный губернатор, армия, начальник СС и полиции ГЕЙБЕЛЬ.

Заседатель ЁДЛОВСКИЙ: Какие решения принимали власти о подготовке транспортов, которые выходили с гражданским населением до и после капитуляции?

Свидетель: Ответ на это совсем простой. При первом разговоре с ФИШЕРОМ в Сохачеве, на который я был вынужден сослаться, он представил мне как самую сложную проблему вопрос размещения гражданского населения и заявил, что он не в состоянии принять всех этих людей в лишь нескольких, оставшихся повятах. Когда я ему говорил, что есть еще Край Варты¹, он мне ответил, что это же немецкий округ и ГРЕЙСЕР¹¹ будет против принятия поляков. Тогда я сказал, что ГГ большое и пусть он обратится к генеральному губернатору. Насколько помню, он так и сделал.

Приказ, чтобы польские массы использовать для работ, окончательно основывался на той точке зрения генерального губернатора, что в настоящее время, при этом состоянии фронта, остальная часть [Генерального] Губернаторства не в состоянии освоить этих масс. Как известно, существовали уже в предыдущие годы везде в губернаторствах, в комиссариатах Рейха т. н. уполномоченные комиссара Рейха ЗАУКЕЛЯ¹², которые по его приказу были обязаны из отдельных территорий отправлять в Рейх определенное количество рабочей силы. Эта организация точно являлась той организацией, которая здесь, в гражданской администрации, осуществляла это распределение населения для его использования в качестве рабочей силы. Я вспомнил,

Sędzia Grudziński: Czy na tej konferencji, która była po kapitulacji, w której brali udział [von] Vormann, [von dem] Bach i Fischer, omawiane były szczegóły wykonania warunków kapitulacyjnych?

Świadek: Nie. O warunkach kapitulacji z nikim nie rozmawiałem.

Sędzia Grudziński: Gdy warunki kapitulacji zostały podpisane, czy były omawiane szczegóły wykonania [warunków] kapitulacji?

Świadek: Nie.

Sędzia Grudz[iański]: Które władze niemieckie otrzymały odpis warunków kapitulacji?

Świadek: Przede wszystkim Himmler, kancelaria Rzeszy, urząd zagraniczny, Międzynarodowy Czerwony Krzyż w Genewie jako reprezentant wziętych do niewoli, generalny gubernator, armia, SS i Polizeiführer Geibel.

Ławnik Jodłowski: Jakie władze decydowały o przygotowaniu transportów, które wychodziły z cywilnymi przed kapitulacją i po kapitulacji?

Świadek: Odpowiedź na to jest zupełnie prosta. Przy pierwszej rozmowie, na którą zmuszony jestem powołać się, z Fischerem w Sochaczewie, przedstawił mi [on] – jako najtrudniejszy – problem ulokowania ludności cywilnej i oświadczył, że nie jest w stanie w tych kilku pozostałych mu powiatach przyjąć całej ludności. Gdy mu mówiłem, że jest jeszcze Kraj Warty^e, odpowiedział, że to jest przecież okręg niemiecki i Greiser¹ będzie się sprzeciwiał przyjęciu Polaków. Wtedy powiedziałem, że przecież GG jest większe, niech się zwróci do generalnego gubernatora. O ile sobie przypominam, on też to uczynił.

Rozkaz, ażeby masy polskie użyć do robót, ostatecznie opierał się na tym zdaniu generalnego gubernatora, że obecnie, przy obecnym stanie frontu, reszta [Generalnego] Gubernatorstwa nie jest w stanie mas tych wchłonać. Jak wiadomo, istnieli już w poprzednich latach wszędzie w gubernatorstwach, w komisariatach Rzeszy tzw. pełnomocnicy komisarza Rzeszy Sauckla¹², którzy na jego polecenie obowiązani byli z poszczególnych terenów wysłać tyle a tyle roboczych sił do Rzeszy. Ta organizacja na pewno była tą organizacją, która tutaj, w administracji cywilnej, czyniła ten podział ludności do zużytkowania jako siły robocze. Ja sobie przypominam, że ta komisja polska, o której poprzednio mówiłem, także życzyła sobie, ażeby przyjąć w liczniejszej mierze lekarzy polskich i żeby uwzględnić rodziny, to znaczy, żeby rodzin w żadnym wypadku nie rozdzielać. Ja oczywiście byłem z tym w zgodzie i odpowiednio gubernatora poinformowałem.

Prokurator] Sawicki: Myśmy tu rano usłyszeli od świadka, że w r. 1943 został przez OKW wydany rozkaz dotyczący regulaminu walki z partyzantami.

что эта польская комиссия, о которой я до этого говорил, также желала, чтобы принять в большем количестве польских врачей и учесть их семьи, значит, чтобы ни в коем случае не разделять семей. Я, конечно, был согласен с этим и соответственно, я известил губернатора.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Мы здесь утром услышали от свидетеля, что в 1943 г. ОКВ выдало приказ, касающийся регламента по борьбе с партизанами.

Свидетель: В 1942 г.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: В ГГ его ввели в 1943 г.

Свидетель: Так точно, был введен в 1943 г.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Согласно этому регламенту, в партизанском округе (свидетель утром называл это Partisanengebait) следовало расстреливать без суда там, где находились партизаны, независимо от того, были они виновными или невиновными, за каждого немца 50–100 поляков.

Свидетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель сегодня ответил на вопрос защитника, что сам, как осуществлявший надзор за борьбой с партизанами, не обладал собственными боевыми формированиями. Это верно?

Свидетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Значит, что осуществление этих экзекуций являлось обязательством местных властей?

Свидетель: Так точно, местных властей.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Это значит – и пожалуйста прошу, чтобы свидетель либо отрицал, либо подтвердил – в первую очередь всех полицейских формирований?

Свидетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Властей гражданской администрации в сфере репрессий, как уведомление, захват заложников и т. п.?

Свидетель: Захват заложников не входил в это. Там речь была только об ответных мерах.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель, осуществляя высший надзор за этими вопросами, несомненно, получал рапорты и передавал их в инстанции выше?

Свидетель: Нет.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: По выполнению этого регламента?

Свидетель: Нет.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Означает ли это, что все эти ответные меры проходили по линии полиции и административных властей?

Свидетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Означает ли это, что если на стенах города Варшавы или Кракова в годы 1943–1944 появлялись афиши, о том, что столько человек было расстреляно за немца, то это, несомненно, являлось выполнением этого регламента местными властями?

Świadek: W r. 1942.

Prokurator] Sawicki: W GG został wprowadzony w r. 1943.

Świadek: Tak jest, zaprowadzono w r. 1943.

Prokurator] Sawicki: Według tego regulaminu, w okręgu partyzancim (świadek nazywał to rano Partisanengebiet) należało rozstrzeliwać bez sądu tam, gdzie byli partyzanci, bez względu na to, czy byli winni czy niewinni, za każdego Niemca 50–100 Polaków.

Świadek: Tak jest.

Prokurator] Sawicki: [Od]powiedział świadek dzisiaj na pytanie obrońcy, że sam, jako nadzorujący walkę z partyzantami, własnych formacji bojowych nie miał. Czy to się zgadza?

Świadek: Tak jest.

Prokurator] Sawicki: Czyli, że przeprowadzanie tych egzekucji było obowiązkiem władz lokalnych?

Świadek: Tak jest, sił lokalnych.

Prokurator] Sawicki: To znaczy – i proszę, żeby świadek albo zaprzeczał, albo potwierdzał – w pierwszym rzędzie wszystkich formacji policyjnych?

Świadek: Tak jest.

Prokurator] Sawicki: Władz administracji cywilnej w zakresie represji, jak zawiadamianie, pobieranie zakładników itp.?

Świadek: Branie zakładników było pominięte. Tam chodziło tylko o odwetowe środki.

Prokurator] Sawicki: Świadek, mając najwyższy nadzór nad tymi sprawami, otrzymywał niewątpliwie raporty i przekazywał wyższym instancjom?

Świadek: Nie.

Prokurator] Sawicki: Co do wykonywania tego regulaminu?

Świadek: Nie.

Prokurator] Sawicki: To znaczy, że te wszystkie odwetowe środki szły po linii policji i władz administracyjnych?

Świadek: Tak jest.

Prokurator] Sawicki: To znaczy, że jeżeli na murach miasta Warszawy czy Krakowa w latach 1943–1944 ukazywały się afisze, że tyle a tyle osób zostało rozstrzelanych za Niemca, to jest to wykonanie niewątpliwie tego regulaminu przez miejscowe władze?

Świadek: Tak, ale to był przepis możliwy, ale nie musieli.

Prokurator] Sawicki: Może ja bym to inaczej ujął, żeby to tłumaczenie było jaśniejsze: to znaczy, że władze miejscowe mogły, ale nie musiały.

Свидетель: Да, но это было положение возможное, но они не были обязаны.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Может, я бы это представил иначе, чтобы перевод был более ясным: это означает, что местные власти могли, но не были обязаны.

Если административные и полицейские власти отдавали приказы о расстрелах, то они не были обязаны делать это, но пользовались своими компетенциями?

Свидетель: Верно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель в первой половине дня сказал, что делал упреки ФРАНКУ, что он своей политикой привел к тому, что у поляка был выбор только между лесом и смертью, привел он к развитию этих событий. Не так ли?

Свидетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Делал ли свидетель упреки ФРАНКУ, а мы слышали в заявлении ФИШЕРА, что он присутствовал при этом, и что на это ответил ФРАНК?

Свидетель: Что пришло время, чтобы полякам в политической и экономической сфере дать некоторые концессии, потому что при той ситуации на фронте прежние методы не принесли успеха.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Известно ли свидетелю о том, что произошли такие изменения, или политика, по-прежнему, на практике, развивалась по той же линии, или было уже слишком поздно?

Свидетель: Как точно было в целом ГГ, я, конечно, не знаю. Однако на основании ежедневных рапортов о ситуации знаю, что не удалось обнаружить снижения активности партизан, а наоборот, можно было заметить постоянный рост. Я должен был сделать вывод, и сегодня я также делаю такой вывод, что эта политика не поменялась.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Есть ли у вас такое мнение, что именно применение этого регламента с 1942 г. по вопросу борьбы с партизанами, которым пользовались административные власти, не могло привести к какой-либо пачификации?

Свидетель: Конечно, не только это, но также при этом имели значение также те распоряжения, которые выдавались уже до этого.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: До этого, означает с 1939 г. по время разговора с ФРАНКОМ?

Свидетель: Конечно, например, ответные распоряжения с 1939 и 1940 гг., направленные против интеллигенции. Они же так же действовали, в том же смысле.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетель имеет в виду т. н. акцию А-Б¹³?

Свидетель: Только после провала я слышал о том, что была такая акция, направленная на аресты и уничтожение польской интеллигенции.

Jeżeli władze administracyjne i policyjne zarządzały tutaj rozstrzelania, nie były do tego zobowiązane, ale korzystały wtedy ze [swych] uprawnień.

Świadek: Słusznie.

Prokurator Sawicki: Świadek powiedział przed południem, że czynił zarzuty Frankowi, iż swoją polityką, w której Polak miał wybór między lasem a śmiercią, doprowadził do rozwoju tych wypadków. Czy tak jest?

Świadek: Tak jest.

Prokurator Sawicki: Czy świadek robił kiedyś zarzuty Frankowi, a słyszeliśmy z oświadczenia Fischera, że był przy tym obecny, i co na to odpowiedział Frank?

Świadek: Że teraz nadszedł czas, by Polakom na terenie politycznym i gospodarczym dać pewne koncesje, ponieważ wobec sytuacji na froncie dotychczasowe metody postępowania nie miały powodzenia.

Prokurator Sawicki: Czy świadkowi wiadomo, jakoby doszło do tych zmian, czy polityka dalej rozwijała się w praktyce po tej samej linii, czy było już za późno?

Świadek: Jak to w szczególności w całym GG było, tego naturalnie nie wiem. Jednak wiem na podstawie dziennych meldunków sytuacyjnych, że nie dało się stwierdzić zmniejszenia działań partyzantów, a przeciwnie, można było stwierdzić stały wzrost. Musiałem z tego wnioskować i dzisiaj wnioskuję, że polityka ta się nie zmieniła.

Prokurator Sawicki: Czy świadek jest zdania, że korzystanie z tego regulaminu od 1942 r. w sprawie zwalczania partyzantów, z czego korzystały władze administracyjne, właśnie nie mogło doprowadzić do jakiegokolwiek pacyfikacji?

Świadek: Naturalnie, nie tylko to, ale również miały tutaj znaczenie zarządzenia, które już przedtem były wydane.

Prokurator Sawicki: Przedtem, to znaczy od 1939 r. aż do czasu rozmowy z Frankiem?

Świadek: Naturalnie, na przykład zarządzenia odwetowe w r. 1939 i 1940 skierowane przeciwko inteligencji. One też działały w tym sensie.

Prokurator Sawicki: Świadek ma na względzie tzw. akcję A-B¹³?

Świadek: Dopiero po załamaniu się słyszałem o tym, że była taka akcja aresztowania czy wyniszczenia polskiej inteligencji.

Prokurator Sawicki: Świadcowi wiadomo, że tę akcję prowadziła administracja, posługując się, naturalnie, policją?

Świadek: Ja zasadniczo chciałbym na wszelki wypadek powiedzieć, że policja była zawsze tylko ręką pomocniczą władz cywilnych. Odpowiedzialność ponosi zawsze najwyższa administracja cywilna.

Prokurator Sawicki: Przechodzę do innego tematu.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Свидетелю известно, что эта акция проводилась администрацией, с помощью, конечно, полиции?

Свидетель: Я принципиально хочу, однако, на всякий случай сказать, что полиция всегда была только вспомогательной силой гражданских властей. Ответственность несет всегда высшая гражданская администрация.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Я перехожу к другой теме.

На вопрос одного из судей свидетель ответил, что за исполнением условий капитуляции должен был смотреть вермахт, СС-обергруппенфюрер¹⁴ ГЕЙБЕЛЬ, губернатор ФРАНК и губернатор ФИШЕР?

Свидетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Прошу, чтобы свидетель сказал Суду, какие были рамки надзора у каждого из них за условиями капитуляции?

Свидетель: После переговоров в армии было определено и путем приказов для армии урегулировано, что все то, что касалось снабжения и перевозки сражающихся солдат, а значит партизан, являлось делом вермахта, который обладал для этого определенным аппаратом. Потом армия обращала внимание на то и осуществляла [вывоз] того, что в Варшаве следовало считать военным имуществом либо то, что имело что-то общее с вооружением, военно-промышленные заводы – все это было включено в задачи интенданта 9-й армии. Все то, что являлось частным имуществом, также имуществом публичным самоуправленческих властей, являлось вопросом, входящим в компетенцию гражданской администрации.

В таком понятии в этом принципиальном приказе было четко определено, как должен был выглядеть пропуск, кто был уполномочен подписывать поручение на машину или железнодорожные транспорты, которые должны были это имущество сохранить. Если СС-бригадефюрер ГЕЙБЕЛЬ принимал участие в этой акции со своими силами, то он это делал в силу полномочий, выданных его начальником, губернатором ФИШЕРОМ, приказы которого он должен был выполнять.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Подлежало ли все то, что делал ГЕЙБЕЛЬ в сфере эвакуации и обеспечение частного имущества, надзору гражданских властей?

Свидетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Означает ли это, что надзор за людьми после восстания и изъятие (обеспечение) частного и публичного имущества подлежал, по условиям капитуляции, под которыми свидетель поставил подпись, надзору гражданских властей?

Свидетель: Так точно. Надзору со стороны администрации гражданских властей.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Кажется мне, что свидетель, хотя сам уже не мог выполнять условий капитуляции, то, однако, что касается определенной группы людей, лично осуществлял надзор, чтобы с ними не случилось ничего плохого.

Свидетель: Так точно.

Na pytanie jednego z panów sędziów świadek odpowiedział, że nad wykonaniem warunków kapitulacyjnych miał czuwać Wehrmacht SS-Obergruppenführer¹⁴ Geibel, gubernator Frank i gubernator Fischer?

Świadek: Tak jest.

Prokurator] Sawicki: Proszę, żeby świadek powiedział Trybunałowi, jaki zakres działania nadzoru co do warunków kapitulacyjnych miał każdy z nich?

Świadek: Przy rozmowach w armii było ustalone i przez rozkazy armii uregulowane, że wszystko to, [co] dotyczyło zaopatrzenia i przetransportowania walczących żołnierzy, a więc partyzantów, było rzeczą Wehrmachtu, który posiadał do tego pewien aparat. Dalej armia przywiązywała wagę do tego i przeprowadziła to, że wszystko, co w Warszawie należało uważać za mienie wojskowe albo to, co łączyło się ze sprawą uzbrojenia, fabryki zbrojeniowe – to wszystko należało do zadań kwartmistrza 9 Armii. Wszystko to, co było własnością prywatną, również własnością publiczną władz samorządowych, było kwestią podlegającą administracji cywilnej.

W tym sensie było dokładnie w tym zasadniczym rozkazie ustalone, jak miała wyglądać przepustka, kto był upoważniony do podpisania [zlecenia na] samochody [lub] transporty kolejowe, które miały to mienie zabezpieczyć. Jeżeli Obergruppenführer SS Geibel brał udział w tej akcji ze swoimi siłami, czynił to na mocy pełnomocnictwa swego przełożonego, gubernatora Fischera, którego rozkazu musiał się słuchać.

Prokurator] Sawicki: Czy to wszystko, co Geibel robił w zakresie ewakuacji i zabezpieczenia mienia prywatnego, podlegało nadzorowi władz cywilnych?

Świadek: Tak jest.

Prokurator] Sawicki: A zatem nadzór nad ludźmi po powstaniu i konfiskata (zabezpieczenie) mienia prywatnego i publicznego podlegały według warunków kapitulacji, pod którymi świadek złożył podpis, nadzorowi władz cywilnych?

Świadek: Tak jest. Nadzorowi i administracji władz cywilnych.

Prokurator] Sawicki: Zdaje mi się, że świadek, chociaż sam nie mógł już wykonać warunków kapitulacji, to jednak, jeśli chodzi o pewną grupę osób, osobiście nadzorował, żeby im się nie stała żadna krzywda.

Świadek: Tak jest.

Prokurator] Sawicki: Czy mógłby świadek powiedzieć, o kogo szło?

Świadek: Ja wszystkim odpowiedzialnym oficerom, z „Borem” – Komorowskim na czele, dałem swój numer poczty polowej, żeby się mogli do mnie zwracać, gdyby cokolwiek działo się niezgodnie z warunkami kapitulacji.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Вы бы могли сказать, кого это касалось?

Свидетель: Я всем ответственным офицерам вместе с «БУРОМ»-КОМОРОВСКИМ дал свой номер полевой почты для того, чтобы могли ко мне обращаться, если бы что-то происходило не в соответствии с условиями капитуляции.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Только в их отношении или в отношении всего населения?

Свидетель: Первоначально, я должен это сказать и господин «БУР»-КОМОРОВСКИЙ в своем рассказе о боях также передал, что я предлагал «БУРУ»-КОМОРОВСКОМУ, чтобы он образовал польский штаб, который должен был остаться в Варшаве. Одновременно, я сказал ему, что это очень неблагоприятная задача, я просил, однако, чтобы он обратил внимание на то, не должен ли он сам пожертвовать для Польши, чтобы существовал с польской стороны вообще какой-то аппарат, который смог бы осуществлять контроль за выполнением условий капитуляции и, возможно, критически выступать по отношению к немецким учреждениям, а также, чтобы через Международный Красный Крест в Легницы – тот Красный Крест, который мы уведомили об этом – представлять эти вопросы. «БУР»-КОМОРОВСКИЙ отказался, в силу того, что считал, что это могло бы быть принято как сотрудничество с немцами.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Что вы тогда сделали?

Свидетель: После взятия его в плен, когда согласно Женевской конвенции он был помещен в офицерском или генеральском лагере...

Прокурор САВИЦКИЙ: Оставил ли он за собой такое право в условиях капитуляции?

Свидетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: И не оговорил себе этого в условиях капитуляции, что должна быть специальная комиссия со стороны польских военных властей?

С[в]идетель: К сожалению, поляки это отклонили.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Значит, в условиях говорилось, что с высшими офицерами и их штабами должны были обращаться соответственно их званию. Свидетель передал в распоряжение «БУРА»-КОМОРОВСКОГО, кажется, поезд?

С[в]идетель: Я дал ему специальный поезд в мой штаб в Восточной Пруссии.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Сколько еще высших офицеров, вместе с «БУРОМ»-КОМОРОВСКИМ, могли воспользоваться этим специальным поездом?

Свидетель: Я разрешил, чтобы в этот поезд были помещены также адъютанты, офицеры близкого штаба и несколько человек в качестве ординансов, чтобы тащить вещи. Так что весь транспорт насчитывал около 40 человек.

Prokurator| Sawicki: Czy w stosunku do nich tylko, czy do całej ludności?

Świadek: Początkowo, muszę to powiedzieć i pan „Bór” – Komorowski w swoim opisie walk także to podał, proponowałem „Borowi” – Komorowskiemu, żeby utworzył polski sztab przeprowadzający (?), który miał pozostać w Warszawie. Równocześnie powiedziałem mu, że to jest bardzo niewdzięczne zadanie, prosiłem jednak, żeby zwrócił uwagę na to, czy nie powinien dla Polski tej ofiary ponieść, żeby był ze strony polskiej w ogóle jakiś aparat, który mógłby kontrolować warunki wykonania kapitulacji i ewentualnie mógł je kwestionować w stosunku do niemieckich urzędów oraz żeby przez Międzynarodowy Czerwony Krzyż w Lignicy – który to Czerwony Krzyż powiadomiliśmy o tym – te sprawy przedstawiać. „Bór” – Komorowski odmówił, ponieważ uważał, że można by to było interpretować jako współpracę z Niemcami.

Prokurator| Sawicki: Co świadek wtedy zrobił?

Świadek: Po wzięciu go do niewoli, kiedy zgodnie z Konwencją Geneeską został umieszczony w oficerskim względnie generalskim obozie...

Prokurator| Sawicki: Czy zastrzegł sobie to w warunkach kapitulacji?

Świadek: Tak jest.

Prokurator| Sawicki: A nie zastrzegł sobie w warunkach kapitulacji, że ma być specjalna komisja ze strony polskich władz wojskowych?

Świadek|: Niestety, Polacy to odrzucili.

Prokurator| Sawicki: A zatem w warunkach było zastrzeżone, że wyżsi oficerowie i ich sztaby mają być traktowani zgodnie ze swoimi stopniami. Świadek dał do dyspozycji „Bora” – Komorowskiego, zdaje się, pociąg?

Świadek|: Dałem mu specjalny pociąg do Prus Wschodnich do mego sztabu.

Prokurator| Sawicki: Ilu jeszcze wyższych oficerów z „Borem” – Komorowskim otrzymało do dyspozycji pociąg specjalny?

Świadek|: Pozwoliłem, by w tym pociągu zostali umieszczeni także adiutanci, oficerowie sztabowi ścisłego sztabu i kilku ludzi jako ordynansów do niesienia pakunków. Tak, że ten cały transport obejmował około 40 osób.

Prokurator| Sawicki: Jaki to był wagon?

Świadek|: Był to zwykły (regularny) wagon pierwszej klasy.

Prokurator| Sawicki: Czy poza generałem „Borem” – Komorowskim i jego adiutantami inni oficerowie otrzymali specjalne pociągi?

Świadek: Wiem od generała „Bora” – Komorowskiego, że niektórzy odmówili.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Какой это был вагон?

С[в]идетель: Это был обычный вагон первого класса.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Получили ли специальный поезд, кроме генерала «БУРА»-КОМОРОВСКОГО и его адъютантов, другие офицеры?

Свидетель: Знаю от генерала «БУРА»-КОМОРОВСКОГО, что некоторые отказались.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Они не хотели ехать на этих поездах?

Свидетель: Знаю о защитнике Жолибожа, который не принял предложения, чтобы с ним обращались иначе, чем с его людьми.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Насколько знаю, если не ошибаюсь, ген. «БУР»-КОМОРОВСКИЙ и его адъютанты были размещены в бараках, предназначенных для немецких офицеров в Гансельштат.

С[в]идетель: В принадлежащих мне офицерских бараках.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Насколько мне известно, свидетель затруднился до такой степени, что навестил потом ген. «БУРА»-КОМОРОВСКОГО, чтобы проверить, был ли он действительно хорошо размещен. Точно?

С[в]идетель: Предусматривалось представление «БУРА» ГИТЛЕРУ [?], поэтому я его навестил.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Правда ли, что эти офицеры получили одну комнату на двоих?

С[в]идетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: И что свидетель сам постарался, чтобы они получали рацион такой, какой получают немецкие офицеры?

С[в]идетель: Так точно.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Специально также водку и табак?

С[в]идетель: Так точно.

Прок[урор]: Были ли им выданы такие рационы?

С[в]идетель: Так точно.

Прок[урор]: Насколько знаю, какой-то из офицеров жаловался относительно какой-то выплаты?

С[в]идетель: Так точно.

Прок[урор]: Чего это касалось?

Свидетель: Когда я командовал корпусом на Рейне¹⁵, в январе 1945, из одного лагеря военнопленных я получил жалобу одного высшего офицера, фамилии которого не помню, что он получает выплату ниже, чем соответствует его воинскому званию. Конечно, я написал в этот офицерский лагерь, что следует ему выделить такую выплату, какая соответствует его воинскому званию.

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Получал ли свидетель когда-нибудь жалобу от этих господ, что с рядовыми и другими офицерами не поступают так же? (из-за неясного перевода происходит повторение вопроса).

Prokurator Sawicki: Nie chcieli jechać tymi pociągami?

Świadek: Wiem o obrońcy Żoliborza, że odrzucił propozycję, by go traktowano inaczej niż jego ludzi.

Prokurator Sawicki: Zdaje mi się, o ile się nie mylę, że gen. „Bór” – Komorowski i jego adiutanci umieszczeni zostali w barakach dla oficerów niemieckich w Ganselstadt.

Świadek: W moich własnych barakach oficerskich.

Prokurator Sawicki: O ile wiem, świadek zadał sobie tyle trudu, że odwiedził następnie gen. „Bora” – Komorowskiego, ażeby stwierdzić, czy rzeczywiście został dobrze ulokowany. Czy to się zgadza?

Świadek: Było przewidziane przedstawienie „Bora” Hitlerowi [?], dlatego osobiście go odwiedziłem.

Prokurator Sawicki: Czy prawdą jest, że oficerowie ci otrzymali jeden pokój na dwóch?

Świadek: Tak jest.

Prokurator Sawicki: Że świadek sam postarał się, ażeby mieli przydziały takie, jakie otrzymują oficerowie niemieccy?

Świadek: Tak jest.

Prokurator Sawicki: Specjalnie w zakresie wódki i tytoniu?

Świadek: Tak jest.

Prokurator: Czy takie przydziały były im dane?

Świadek: Tak jest.

Prokurator: O ile wiem, skarżył się jakiś z oficerów w zakresie jakichś pensji.

Świadek: Tak jest.

Prokurator: O co szło?

Świadek: Gdy prowadziłem korpus nad Renem¹⁵ w styczniu 1945, z jednego obozu jeńców otrzymałem zażalenie jednego wyższego oficera, którego nazwiska nie pamiętam, iż otrzymuje pensję niższą od tej, która odpowiada jego stanowisku wojskowego. Odpisałem naturalnie do tego oficerskiego obozu jeńców, iż należy mu dać takie uposażenie, jakie odpowiada jego stopniowi wojskowemu.

Prokurator Sawicki: Czy otrzymał świadek kiedykolwiek zażalenie od panów tych, że szeregowym i innym oficerom nie dzieje się tak samo? (Wobec niejasności tłumaczenia następuje powtórzenie pytania).

Czy otrzymał świadek od tych adiutantów albo gen. „Bora” – Komorowskiego wtedy, kiedy był u nich, zażalenie na piśmie, że powstańcom warszawskim, żołnierzom i innym oficerom nie dzieje się tak, jak jest przewidziane w [akcie] kapitulacji?

Świadek: Takiego pisma nigdy nie otrzymałem. Nie wiem, czy ci panowie z tymi ludźmi byli razem i czy o tym mogli wiedzieć.

Получал ли свидетель от этих адъютантов или ген. «БУРА»-КО-МОРОВСКОГО тогда, когда был у них, письменную жалобу, что с варшавскими повстанцами, солдатами и другими офицерами обращаются не так, как было предусмотрено в договоре о капитуляции?

Свидетель: Такого письма я никогда не получал. Не знаю, были ли эти господа вместе с теми людьми и могли ли об этом знать?

Прок[урор] САВИЦКИЙ: Конечно, ведь они были в бараках для немецких офицеров, а другие в лагерях для военнопленных.

Прок[урор] СЕВЕРСКИЙ: Ходатайствовал ли обв[иняемый] ФИШЕР у свидетеля, в период, предшествовавший заключению договора, а значит, как во время сражений, так и переговоров в пользу польского гражданского населения, чтобы облегчить ему жизнь и выход из Варшавы, либо чтобы достичь лучших условий капитуляции?

Свидетель: Ко мне лично по этому вопросу он не обращался. Потому, что он также знал, что не моей задачей является прощение..., я мог кого-то наделить (переводчик повторил два раза, неизвестно какая фраза соответствующая – заметка стенографа).

Однако предполагаю, что это являлось целью его конференции, проведенной в 9-й армии.

Прок[урор] СЕВЕРСКИЙ: Откуда свидетель знает об этой конференции в 9-й армии?

Свидетель: Я это только знаю на основании откликов, которые узнал из армейских приказов.

Прок[урор] СЕВЕРСКИЙ: Сохранялось ли еще после договора о капитуляции повстанческое командование и групповые боевые, сражающиеся отряды или же после капитуляции все вернулось к нормальному состоянию, т. е. боевые отряды были на фронте, гражданская администрация – вне территории по операционным понятиям?

Свидетель: Члены армии, вермахт, автоматически в день капитуляции вернулись в состав 9-й армии и были включены в новый фронт, проходящий вдоль Вислы. Что касается других отрядов, таких, как познаньская полиция или бригада ДИРЛЕВАНГЕРА, то я предусмотрел подробный план их перетранспортировки в течение 3 дней, но желание вернуться на родину было у них столь велико, что в течение 24 часов все уехали обратно в Хаймат.

Прок[урор] СЕВЕРСКИЙ: Издавал ли свидетель какие-либо воззвания к гражданскому населению еще во время повстанческих боев, в которых обеспечивал безопасность имущества и жизни гражданского населения?

Свидетель: Я огромное количество листовок приказал сбросить над Варшавой и только одной единственной листовки, которая в свое время была подписана ген. РЕЙНЕФАРТОМ, я не одобрил, а наоборот, запротестовал и весьма эффективно, поскольку в ней был поставлен

Prokurator] Sawicki: Naturalnie, bo byli w barakach oficerskich niemieckich, a inni w obozach jeńców.

Prokurator] Siewierski: Czy w okresie poprzedzającym zawarcie układu, a więc zarówno w czasie walk jak i pertraktacji, osk[arżony] Fischer interweniował u świadka w interesie ludności cywilnej polskiej, aby ułatwić jej życie i opuszczenie Warszawy albo żeby uzyskać dla niej lepsze warunki kapitulacji?

Świadek]: Do mnie osobiście w tej sprawie nie przemawiał, ponieważ również wiedział, że nie jest moją rzeczą przebaczać..., ja mogłem kogoś obdarzyć (Tłumacz powtórzył dwa razy, nie wiadomo, który zwrot jest właściwy – uwaga stenografa).

Jednak przypuszczam, że to było celem jego konferencji, przeprowadzonej w 9 Armii.

Prokurator] Siewierski: Skąd świadek wie o tej konferencji w 9 Armii?

Świadek]: Wiem to tylko z odgłosów, które poznałem na podstawie rozkazów armii.

Prokurator] Siewierski: Czy po układzie kapitulacji utrzymano jeszcze dowództwo przeciwpowstańcze oraz zespołowe oddziały bojowe walczące, czy też po kapitulacji wszystko wróciło do normalnego stanu, to znaczy oddziały bojowe były na froncie, a administracja cywilna poza terenem ściśle operacyjnym?

Świadek]: Członkowie armii, Wehrmacht, automatycznie w dniu kapitulacji powrócili do składu 9 Armii i zostali wmontowani w nowy front, ciągnący się wzdłuż Wisły. Co się tyczy innych oddziałów, jak policja poznańska czy [brygada] Dirlewangera, to przewidziałem dokładny plan odtransportowania ich w ciągu trzech dni, ale chęć powrotu do ojczyzny była tak wielka, że w ciągu 24 godzin wszyscy odjechali do Heimatu z powrotem.

Prokurator] Siewierski: Czy świadek wydawał jakieś odezwy do ludności jeszcze w czasie walk powstańczych, w których zapewniał bezpieczeństwo mienia i życia ludności cywilnej?

Świadek: Ja niezliczoną ilość ulotek kazałem zrzucać nad Warszawą i tylko jednej jedynej ulotki, która swego czasu była podpisana przez gen. Reinefartha, nie uznałem i, przeciwnie, zaprotestowałem i to ze skutkiem, ponieważ postawiono w niej ultimatum określone czasem i tym samym pertraktacje, które już się toczyły, były bardzo poważnie zagrożone. Jeżeli te ulotki zapewne jeszcze tutaj częściowo się zachowały, jeżeli wynika z nich, że ludności przyrzeczono pewne gwarancje, to – ja tego tak dokładnie nie przypominam sobie – odpowiadało to zapewne mojemu ówczesnemu nastawieniu.

ультиматум, с определением времени и, тем самым, переговоры, которые уже продолжались, были под серьезной угрозой. Если эти листовки, наверное, здесь частично еще сохранились, если из них следует, что населению были обещаны точные гарантии, то – я этого точно не помню – это соответствовало, наверное, моей тогдашней позиции.

Прок[урор] СЕВЕРСКИЙ: Итак, свидетель стремился к тому, чтобы эти гарантии оказались также в договоре о капитуляции?

Свидетель: Так точно.

Прок[урор] СЕВЕРСКИЙ: И оказались ли они там?

Свидетель: Я полагаю, что, наверное, что-то из этого там было включено.

Прок[урор] СЕВЕРСКИЙ: То есть в общих чертах?

Свидетель: Так точно, в общих чертах.

Прок[урор] СЕВЕРСКИЙ: По понятиям тогдашнего немецкого генерала, считал ли свидетель, что выполнение этих условий в отношении гражданского населения является вопросом чести для немецкой армии и для всех других правительственных немецких органов, для которых данный договор был обязывающим?

Свидетель: Так точно. Поскольку это обязательство, понимаемое само собой, с точки зрения населения, а не только чести.

[...]

Председат[ель]: Прошу, чтобы свидетель более подробно это объяснил. В связи с тем, что свидетель фон дем БАХ сказал об ответственности гражданских властей, констатирую, что в книге, изданной Главной комиссией по расследованию немецких преступлений в Польше, с заголовком «Разрушение Варшавы», которая была включена в список доказательств, между страницей 64 и 65 находится фотокопия депеши, которую направил 11 октября 1944 г. варшавский губернатор ФИШЕР, временно тогда пребывающий в Сохачеве, генеральному губернатору ФРАНКУ. Депешу я зачитаю на немецком языке и прошу ее перевести на польский язык: «На основании визита СС-обергруппенфюрера фон дем БАХА¹ докладываю, что: 1) ген. „БУР” заявил, что он на время войны прекратит всякую политическую деятельность, и что будет считать себя исключительно военнопленным. На основании этого заявления не произошел прием ген. „БУРА” ГИММЛЕРОМ.

1) (?) Обергруппенфюрер фон дем БАХ получил новое поручение, чтобы зачистить Варшаву, чтобы Варшаву еще во время войны разрушить до самой земли, если это не противоречит военным планам, касающимся строительства укреплений. Перед разрушением всякое сырье, весь текстиль и вся мебель должны быть вывезены. Главная доля участия в этой операции ложится на гражданскую администрацию.

Передаю к сведению, что этот новый приказ Фюрера, касающийся сноса Варшавы и новой политики в отношении поляков, имеет весьма большое значение».

Prokurator] Siewierski: Czy zatem świadek dążył do tego, aby zapewnienia te znalazły się również w układzie kapitulacyjnym?

Świadek: Tak jest.

Prokurator] Siewierski: I czy one się tam znalazły?

Świadek: Przypuszczam, że zapewne coś z tego w tym było zawarte.

Prokurator] Siewierski: To znaczy w ogólnych zarysach?

Świadek: Tak jest, w ogólnych zarysach.

Prokurator] Siewierski: Czy świadek według pojęć ówczesnego generała niemieckiego uważał, że dotrzymanie tych warunków w stosunku do ludności cywilnej jest kwestią honoru dla armii niemieckiej i dla wszystkich innych czynników rządowych niemieckich, które ten układ zobowiązywał?

Świadek: Tak jest. Było to obowiązkiem samo przez się zrozumiałym z punktu widzenia ludzkości, a nie tylko honoru.

[...]

Przewodnicz[ący]: Proszę, żeby świadek dokładnie to przetłumaczył. W związku z tym, co świadek von dem Bach mówił o odpowiedzialności władzy cywilnej, pragnę stwierdzić, że w książce Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce pod tytułem „Zburzenie Warszawy”, która została zaliczona w poczet dowodów, między str. 64 a 65 znajduje się fotokopia depeszy, którą wysłał 11 października 1944 r. gubernator warszawski Fischer, czasowo przebywający wtedy w Sochaczewie, do generalnego gubernatora Franka. Depeszę odczytam w języku niemieckim i proszę o przetłumaczenie na język polski: „Na podstawie wizyty SS-Obergruppenführera von dem Bacha u^d donoszę, co następuje: 1) gen. «Bór» oświadczył, że on na czas trwania wojny zaprzestanie wszelkiej działalności politycznej i że będzie się uważał wyłącznie za jeńca wojennego. Na podstawie tego oświadczenia nie doszło do przyjęcia generała «Bora» przez Himmlera.

1) (?) Obergruppenführer von dem Bach otrzymał nowe zlecenie, żeby spacyfikować Warszawę, żeby Warszawę jeszcze podczas wojny zrównać z ziemią, o ile plany wojskowe dotyczące prac fortyfikacyjnych nie sprzeciwiają się temu. Przed zburzeniem wszelkie surowce, wszystkie tekstylia i wszystkie meble mają być wywiezione. Główne zadanie przypada w udziale administracji cywilnej.

Podaję do wiadomości, że ten nowy rozkaz Führera co do zniwelowania Warszawy i co do nowej polityki wobec Polaków posiada bardzo wielkie znaczenie”.

Adwokat] Węgliński: Czy świadkowi znana jest sprawa, że w czasie Powstania Warszawskiego istniał projekt wysiedlenia ludności cywilnej

Адв[окат] ВЕНГЛИНЬСКИЙ: Известно ли свидетелю, что во время Варшавского восстания существовал проект выселения гражданского населения в радиусе 35 километров от Варшавы и если ему этот вопрос известен, почему это не было исполнено?

Свидетель: Всего населения Варшавы?

Адв[окат] ВЕНГЛИНЬСКИЙ: И также из окрестностей Варшавы в радиусе 35 километров.

Свидетель: На основании разговоров дошло до моего сведения, что в Рейхе ходили среди командиров рисунки карт, на которых якобы были планы, каким образом поделить всю территорию Польши на территории для немецких поселений, и что по этому поводу [предусматривалось] уничтожить Варшаву как столицу, а также провести границу сразу же у ворот города и на север...

Адв[окат] ВЕНГЛИНЬСКИЙ: Значит [ли это], что население должно было быть эвакуировано.

Свидетель: Несомненно, тогда ходили слухи, что Варшава в качестве столицы абсолютно неприемлема.

Адв[окат] ВЕНГЛИНЬСКИЙ: Свидетель не ответил на мой вопрос.

Председатель: По картам и буклетам, какие свидетель видел, должна ли была Варшава быть уменьшена до небольшого города?

Свидет[ель]: Так точно.

Адв[окат] ВЕНГЛИНЬСКИЙ: Меня интересует совсем другой вопрос, вопрос принудительного выселения населения в радиусе 35 километров во время Варшавского восстания.

Знал ли это свидетель во время восстания, что население должно было быть выселено в радиусе 35 километров от Варшавы или узнал ли это после восстания?

Свидетель: Это должно было быть только после восстания, потому что я был здесь только во время восстания, но такие планы вермахта были. Ширины этих полос я не знаю, но знаю, что армия направляла некоторые требования в связи с неожиданными на фронте боями.

Адв[окат] ВЕНГЛИНЬСКИЙ: Не по поводу Варшавского восстания, только по военным причинам?

С[в]идетель: Так точно, в случае, когда восстание будет подавлено. С этого момента Варшава для немцев стала очень важной точкой сопротивления, которая должна была получить военную команду. Разумеется, оборона должна была образовать определенное предполье. Такие были тогда идеи. Конечно, я не знаю подробностей, но такие идеи обсуждались в 9-й армии.

Адв[окат] ВЕНГЛИНЬСКИЙ: Почему не произошло осуществление этих проектов?

С[в]идетель: 9-я армия еще тогда со мной, во время последнего совещания, придерживалась мнения, что Варшава как опорная точка может

w obrębie pasa 35 kilometrów od Warszawy i jeżeli mu ta sprawa [jest] znana, dlaczego tego zaniechano?

Świadek: Całej ludności warszawskiej?

Adwokat Węgliński: I spoza Warszawy w pasie 35 kilometrów.

Świadek: Na podstawie rozmów doszło do mojej wiadomości, że w Rzeszy kursowały rysunki map wśród dowódców, na których widniały rzekomo plany, w jaki sposób cały obszar Polski należy przedzielić przez pewne obszary osiedlania niemieckiego i że z tego powodu, żeby wyeliminować Warszawę jako stolicę, również przebieg granicy tuż przed bramami miasta ku północy w dziwny sposób był przeprowadzony.

Adwokat Węgliński: Więc ludność miała być ewakuowana.

Świadek: Krążyły podówczas bez wątpienia pogłoski, według których Warszawa jako stolica była nie do przyjęcia.

Adwokat Węgliński: Świadek nie odpowiedział na moje pytanie.

Przewodnicz[ący]: Czy według kart, jakie [świadek] widział, [i] projektów, Warszawa miała być zmniejszona do małego prowincjonalnego miasta?

Świadek: Tak jest.

Adwokat Węgliński: Mnie chodzi o zupełnie inne zagadnienie, o zagadnienie karnej ewakuacji ludności w czasie Powstania Warszawskiego w obrębie 35 kilometrów.

Czy świadek słyszał w czasie powstania, że ludność w obrębie 35 kilometrów wokół Warszawy miała być wysiedlona, względnie po powstaniu?

Świadek: To już musiało być tylko po powstaniu, bo tylko podczas powstania tu byłem, ale były takie plany Wehrmachtu. Szerokości tych stref nie znam, ale wiem, [że] armia wysuwała pewne żądania w związku z walkami, których się spodziewała na froncie.

Adwokat Węgliński: Nie za Powstania Warszawskiego, tylko z wojskowych względów?

Świadek: Tak jest, na wypadek, kiedy powstanie zostanie stłumione. Z tą chwilą Warszawa dla Niemców stała się punktem oporu bardzo ważnym, który musiał otrzymać obrońcę wojskowego. Ma się rozumieć, taki obrońca musiał również stworzyć pewne przedpole. Takie pomysły były podówczas. Naturalnie szczegółów nie znam, ale były takie pomysły omawiane w 9 Armii.

Adwokat Węgliński: Dlaczego do wykonania tych projektów nie doszło?

Świadek: 9 Armia, razem ze mną jeszcze, podczas ostatniej konferencji była zdania, że Warszawa jako punkt oporu może posiadać znaczenie wojskowe tylko wtedy, jeżeli pozostanie na miejscu. Bo przecież żołnierz

иметь военное значение только тогда, когда город останется на месте. Ведь у любого солдата должны быть дома для защиты. С того момента, когда приказ стал точным, а все более выражалась воля ГИТЛЕРА, чтобы безоговорочно уничтожить Варшаву, в военных кругах пришли к выводу, что тем самым всякая оборона в Варшаве должна быть окончена.

Обвиняемый] ФИШЕР: Свидетель сегодня утром заявил, что лагерь в Прушкове он создал по согласованию с вермахтом и гражданским управлением; свидетель только 13 [августа] оказался здесь, т. е. это произошло уже после 13 августа. Как свидетель это объясняет? Ведь лагерь в Прушкове был создан 6 августа и 7 августа, и первые беженцы [прибыли] из Варшавы.

Свидетель]: Ведь сражения начались 1 августа. Предполагаю, что уже 1 августа некоторые там оказались.

Я же сказал сегодня утром, что там какой-то лагерь был создан вермахтом.

Обвиняемый] ФИШЕР: Из показаний свидетелей, приведенных в обвинительном акте, следует, что до 7 августа в Прушкове не было никакого лагеря, и свидетель сам сегодня утром сказал, что этот лагерь был создан по его распоряжению.

Свидетель]: Я не сказал: «по моему распоряжению», а лишь только сказал, что «по согласованию со мной».

Обвиняемый] ФИШЕР: Означает ли это, что это должно было иметь место 6 либо 7 августа?

Свидетель]: Я сказал, что там был какой-то лагерь вермахта. Мы спорим здесь о датах. Был ли там лагерь вермахта для 1000 или 2000, если считать по количеству сортиров, или же он был подготовлен на поступление 100 000 человек и больше.

Обвиняемый] ФИШЕР: Я спрашивал у свидетеля, сделал ли он это по согласованию с вермахтом и гражданским управлением, это образование лагеря и привел к его созданию после 13 августа? В действительности, лагерь был создан 6 августа.

Как свидетель объяснит это несоответствие?

Свидетель]: Сегодня утром я сказал, что не могу связываться точной датой. 13 августа я прибыл, а первый разговор, который у меня сразу состоялся, был связан со временем, что это... имело место после 13 августа.

Обвиняемый] ФИШЕР: У свидетеля не могло быть разговора только 13 августа по вопросу создания лагеря, который был создан 6 (августа).

Свидетель]: Я не мог разговаривать, когда меня еще там не было.

Обвиняемый] ФИШЕР: Здесь ваши показания противоречивы. Свидетель заявил, что создал лагерь по согласованию с вермахтом и гражданским управлением.

musi mieć domy, których ma bronić. Z tą chwilą, kiedy rozkaz był jasny, a coraz to bardziej wyrażała się wola Hitlera, żeby bezwarunkowo zniszczyć Warszawę, w kołach wojskowych doszło do przekonania, że wszelka obrona Warszawy tym samym musi być skończona.

Osk[arżony] Fischer: Świadek dziś rano oświadczył, że obóz w Pruszkowie utworzył w porozumieniu z Wehrmachtem i zarządem cywilnym; świadek dopiero 13 [sierpnia] tutaj się znalazł, wobec tego to już było po 13 sierpnia. Jak świadek to sobie tłumaczy? Przecież obóz w Pruszkowie był utworzony 6 sierpnia, a 7 sierpnia pierwsi uchodźcy [przybyli] z Warszawy.

Świadek]: Przecież walka rozpoczęła się 1 sierpnia. Przypuszczam, że już 1 sierpnia niektórzy tam się znaleźli.

Ponieważ powiedziałem dziś rano, że tam jakiś obóz Wehrmachtu urządzono.

Osk[arżony] Fischer: Na mocy zeznań świadków przytoczonych w akcie oskarżenia jest wyjaśnione, że przed 7 sierpnia w Pruszkowie nie było żadnego obozu i świadek sam dziś rano powiedział, że obóz ten został utworzony na jego zarządzenie.

Świadek]: Nie powiedziałem: „na moje zarządzenie”, tylko powiedziałem, że „w porozumieniu ze mną”.

Osk[arżony] Fischer: To znaczy, że musiało to mieć miejsce 6 albo 7 sierpnia?

Świadek]: Mówiłem, że tam był jakiś obóz Wehrmachtu. My walczyliśmy tutaj o daty. Czy tam był obóz Wehrmachtu na 1000 czy 2000 urządzony według ubikacji, czy też był przygotowany na napływ 100 000 ludzi i więcej.

Osk[arżony] Fischer: Ja świadka pytałem, czy to uczynił w porozumieniu z Wehrmachtem i zarządem cywilnym, to utworzenie obozu i spowodował to utworzenie po 13 sierpnia? W rzeczywistości obóz został utworzony 6 sierpnia.

Jak świadek wytłumaczy tę różnicę?

Świadek]: Dziś rano powiedziałem, że nie mogę się dokładnie wiązać datą. 13 sierpnia się zjawiłem, a pierwsza rozmowa, którą miałem, jest związana z czasem, że to... miało miejsce po 13 sierpnia.

Osk[arżony] Fischer: Nie mógł świadek mieć rozmowy dopiero 13 sierpnia, co do urządzenia obozu, który 6 [sierpnia] został utworzony.

Świadek]: Nie mogłem rozmawiać, gdy jeszcze nie byłem.

Osk[arżony] Fischer: Jest tu sprzeczność w pańskich zeznaniach. Świadek oświadczył, że utworzył obóz w porozumieniu z Wehrmachtem i cywilną administracją.

Свидетель]: Ведь обвиняемый лучше меня знает Прушков. Я был там, по крайней мере, всего два раза, по сравнению с вами, который там находился 5 лет. Хочу спросить, были ли там построены новые бараки?

Обвиняемый] ФИШЕР: Констатирую, что свидетель вообще не ответил на вопрос. Свидетель заявил, что после 13 августа я был у свидетеля, и что я прибыл вечером в состоянии, желающим лучшего. Могу сказать, что я получил по телефону 6 или 7 августа от свидетеля приказ покинуть Варшаву, и я покинул Варшаву 9 августа. Опять здесь несовпадение.

Свидетель]: Хочу на это ответить следующее:

Я определил дату 13 [августа] не только на основе показаний двух генералов: РОРА и РЕЙНЕФАРТА, но дата 8 [августа] не совпадает с боевым рапортом моего противника «БУРА»-КОМОРОВСКОГО, который в своей книге о боях в Варшаве констатировал, что первое немецкое наступление с запада имело место 14 [августа], и что это было первое наступление, которым я командовал.

Председательствующий]: Правда ли, что свидетель приказал ФИШЕРУ покинуть Варшаву?

Свидетель: Я оберегал ФИШЕРА. Я должен сказать совершенно ясно, как этот так называемый приказ осуществлялся. На мое заявление, которое я сделал через какого-то доверенного человека, что ему уже нечего делать в Варшаве в качестве шефа гражданской администрации, что его задача находится вне Варшавы, он поручил мне передать, что боится покинуть Варшаву, потому, что станет возможным обвинение его, в том, что он трусил. Что он боится, что ГИТЛЕР привлечет его к ответственности и при таких обстоятельствах, обратился с предложением, не могу ли я приказать ему, чтобы он покинул город, потому, что тогда он смог бы сказать, что получил приказ.

Председательствующий]: Кто вел эти переговоры, и кто являлся ответственным от имени ФИШЕРА?

Свидетель: Предполагаю, что это был начальник штаба.

Председатель]: Вы разговаривали непосредственно с ФИШЕРОМ?

Свидетель: Я этого не знаю. Хочу только подчеркнуть, что для меня, прежде всего, были важны бои, и к вопросу ФИШЕРА я относился, как к побочному.

Обвиняемый] ФИШЕР: Я заявляю, что свидетель рассказывает здесь сказки, причем в столь невиданной форме, что мне трудно сохранить спокойствие. Я 7 августа получил от коменданта ШТАГЕЛЯ приказ покинуть Варшаву. Я сопротивлялся этому и заявил, что уеду из Варшавы только тогда, когда мои чиновники смогут пойти вместе со мной. 8 августа мне было приказано явиться к командующему 9-й армией [фон] ФОРМАНУ. Я поехал на бронированной машине в штаб-квартиру [фон] ФОРМАНА. Генерал [фон] ФОРМАН сразу мне заявил, что

Świadek]: Przecież oskarżony zna Pruszków lepiej niż ja. Ja najwyżej 2 razy tam byłem, w przeciwieństwie do pana, który był tu [przez] pięć lat. Chciałem się zapytać, czy tam zostały wybudowane nowe baraki?

Oskarżony] Fischer: Stwierdzam, że świadek w ogóle na pytanie nie odpowiedział. Świadek oświadczył, że po 13 sierpnia byłem u świadka i że przybyłem wieczorem w pożałowania godnym stanie. Mogę powiedzieć, że od świadka rozkaz do opuszczenia Warszawy otrzymałem przez telefon 6 czy 7 sierpnia i opuściłem Warszawę 9 sierpnia. Znowu jest sprzeczność.

Świadek]: Chcę na to odpowiedzieć, co następuje:

Na podstawie zeznań tych dwóch generałów: Rohra i Reinefartha nie tylko określiłem datę na 13 [sierpnia], ale data 8 [sierpnia] nie zgadza się z raportem bojowym mego przeciwnika „Bora” – Komorowskiego, który w swej książce o walkach w Warszawie stwierdza, że pierwszy niemiecki atak z zachodu miał miejsce 14 [sierpnia] i że był to pierwszy atak, który zarządziłem.

Przewodniczący]: Czy prawdą jest, że świadek polecił Fischerowi opuścić Warszawę?

Świadek: Oszczędziałem Fischera. Muszę tu oświadczyć zupełnie jasno, jak ten tzw. rozkaz doszedł do skutku. Na moje przedstawienie, które ja sam uczyniłem przez jakiegoś człowieka złeconego, że tam przecież nie ma [on] nic do szukania w Warszawie jako szef cywilnej administracji, że jego zadanie leży na zewnątrz, kazał mi odpowiedzieć, że boi się opuścić Warszawę, bo [będzie] można mu zarzucić, że jest tchórzem. Boi się, że Hitler pociągnie go do odpowiedzialności i czy wobec tego ja nie mogę mu rozkazać, żeby się wyniósł, bo będzie mógł wtedy powiedzieć, że otrzymał rozkaz.

Przewodniczący]: Kto prowadził te rozmowy i kto odpowiadał w imieniu Fischera?

Świadek: Przypuszczam, że był to szef sztabu.

Przewodniczący]: Czy rozmawiał z Fischerem bezpośrednio?

Świadek: Nie wiem tego. Chcę tylko podkreślić, że dla mnie była ważna przede wszystkim walka i kwestię Fischera traktowałem jako poboczną.

Oskarżony] Fischer: Wysoki Sądzie. Stwierdzam, że świadek opowiada tu bajki i to w [tak] niesłychanej formie, że jest mi bardzo trudno pozostać spokojnym. Ja 7 sierpnia otrzymałem od komendanta Stahela polecenie opuszczenia Warszawy. Wzbraniałem się przed uczynieniem tego i oświadczyłem, że wyjdę z Warszawy tylko wtedy, jeżeli moi urzędnicy [będą mogli] iść razem ze mną. 8 sierpnia kazano mi pójść do dowódcy 9 Armii [von] Vormann[na]. Jechałem samochodem opancerzonym do głównej kwatery [von] Vormann[na]. Generał [von] Vormann[na] zaraz mi oświadczył, że muszę opuścić Warszawę. Znowu się opierałem i znowu

я должен покинуть Варшаву. Я снова выразил свое сопротивление и снова в тот же самый день, на той же самой машине снова заехал в Варшаву. 8 августа поздним вечером я получил телефонный звонок лично от фон дем БАХА, что я должен немедленно покинуть Варшаву по в[ыше] [указанному] приказу. Следующим утром вместе с 35 моими чиновниками я выехал из Варшавы. Мы были под обстрелом. Шеф моего учреждения ХУММЕЛЬ⁶ погиб, также и шофер. Я получил ранение. Генерал ШТАГЕЛЬ дал указание, чтобы я выехал на броневике. Я сопротивлялся и заявил, что если мои чиновники не выезжают на броневиках, то и я не уеду. Так свидетельствуют факты, и для подтверждения этого я указываю в качестве свидетеля на ген. [фон] ФОРМАНА. Это является примером того, какие сказки рассказывает свидетель фон дем БАХ.

Следующий вопрос. Как свидетель объясняет себе то обстоятельство, что из обвинительного акта следует, и на основе многочисленных показаний свидетелей, было выявлено, что начальником лагеря в Прушкове, был СС-штурмбаннфюрер ДИЛЬ из учреждения комиссара Рейха по вопросам укрепления немецкого языка на восточных территориях, и что руководство лагеря пользовалось наименованием: *Polizeiführer SS Warschau*.

Свидетель: Если там находились действующие люди из СС, то это именно были ваши люди.

Обв[иняемый] ФИШЕР: Если он был из учреждения по вопросам укрепления немецкого языка, то он в результате являлся чиновником ГИММЛЕРА.

Свидетель: Все учреждения Рейха в Варшавском округе подчинялись губернатору.

Обв[иняемый] ФИШЕР: Откуда свидетель знает такое? Был ли свидетель там когда-нибудь?

Свидетель: Комиссариат Рейха по вопросам укрепления немецкого языка на востоке являлся учреждением Рейха.

Обв[иняемый] ФИШЕР: Учреждением Рейха – ГИММЛЕРА.

Свидетель: ГИММЛЕР тоже являлся чиновником Рейха в своем направлении как шеф немецкой полиции.

Обв[иняемый] ФИШЕР: Кто со стороны немецкой гражданской администрации принимал участие в переговорах по образованию лагеря в Прушкове?

Свидетель: Откуда мне знать об этом? Меня при этом не было.

Обв[иняемый] ФИШЕР: Меня также не было в Прушкове, если речь идет о переговорах об образовании лагеря.

Свидетель: Такие переговоры всегда были в армии, как высшей инстанции, с которой каждый должен был находиться в контакте и я для этих переговоров имел у себя учреждение шефа штаба, ведь я должен был командовать боями, а не вести переговоры.

w tym samym dniu tym samym samochodem wjechałem do Warszawy. 8 sierpnia późnym wieczorem otrzymałem telefon od von dem Bacha osobiście, że mam zaraz Warszawę opuścić na wyższy rozkaz. Następnego ranka z 35 moimi urzędnikami wyjechałem z Warszawy. Byliśmy ostrzeliwani. Mój szef urzędu Hummel¹⁶ padł, tak samo i szofer. Ja zostałem ranny. Generał Stahel rozkazał mi, ażebym wyjechał pancerką. Ja wzbraniałem się i oświadczyłem, że jeżeli moi urzędnicy nie wyjeżdżają pancerkami, to i ja nie wyjadę. Takie są fakty i podaję na to jako świadek gen. [von] Vorman[n]a. To jest przykład, jakie bajki opowiada świadek von dem Bach.

Następne pytanie. Jak świadek tłumaczy sobie tę okoliczność, że jak z aktu oskarżenia wynika i [na podstawie] licznych zeznań świadków stwierdzono, iż kierownikiem obozu w Pruszkowie był SS-Sturmbannführer Diehl z urzędu komisarza Rzeszy do utrwalania niemczyzny na terenach wschodnich i że kierownictwo obozu używało tytułu: Polizeiführer SS Warschau.

Świadek: Jeżeli byli tam czynni ludzie z SS, to byli to właśnie pańscy ludzie.

Osk[arżony] Fischer: Jeżeli był z urzędu utrwalania niemczyzny, był zatem urzędnikiem Himmlera.

Świadek: Wszystkie urzędy Rzeszy w dystrykcie warszawskim były podległe gubernatorowi.

Osk[arżony] Fischer: Skąd to świadek wie? Czy świadek tam kiedykolwiek był?

Świadek: Komisariat Rzeszy do utrwalania niemczyzny na wschodzie był urzędem Rzeszy.

Osk[arżony] Fischer: Urzędem Rzeszy Himmlera.

Świadek: Himmler też był urzędnikiem Rzeszy w swoim zakresie jako szef policji niemieckiej.

Osk[arżony] Fischer: Kto ze strony administracji cywilnej brał udział w rozmowach o utworzeniu obozu w Pruszkowie?

Świadek: Skąd ja to mam wiedzieć? Ja przy tym nie byłem.

Osk[arżony] Fischer: Ja też nie byłem w Pruszkowie, jeśli chodzi o rozmowy o utworzeniu obozu.

Świadek: Takie rozmowy zawsze były w armii, jako najwyższej instancji, z którą każdy musiał być w kontakcie, i ja do tych rozmów miałem przecież urząd szefa sztabu przy sobie, bo przecież musiałem prowadzić walkę, a nie rozmowy.

Osk[arżony] Fischer: Walkę tę prowadził pan w Sochaczewie, gdy pan zjadł po sześć kuropatw (na sali śmiech).

Обвиняемый] ФИШЕР: Эти бои вы вели в Сохачеве, когда вы кушали 6 куропаток (в зале смех).

Свидетель: Думаю, что это не очень тактично, если кто-то кого-то приглашает на пару куропаток, которые следует у него покушать, и что в данной ситуации сейчас об этом напоминает.

Обвиняемый] ФИШЕР: Как свидетель объясняет себе то обстоятельство, что население Варшавы, способное работать, было направлено из этого лагеря в концлагерь, причем начиная с 7 августа. До этого свидетель сказал, что это являлось акцией ЗАУКЕЛЯ. С каких то пор ЗАУКЕЛЬ отправлял людей в концлагерь ГИММЛЕРА?

Свидетель: Этим вопросом, ФИШЕР, вы доказываете, что знали, кто руководит концлагерями. В Нюрнберге, однако, вытекало из акта, что об этих организациях знала только небольшая группа людей из круга ГИММЛЕРА, до сих пор весь немецкий народ считал, что гестапо и КАЛЬТЕНБРУННЕР¹⁷ обладали возможностью распоряжаться по вопросам концлагерей; о том, что эта администрация подчинялась администрации СС в Польше, стало известно сейчас. Откуда вы уже ранее об этом знали?

Обвиняемый] ФИШЕР: Откуда я об этом узнал? Потому, что фон дем БАХ мне об этом сказал и показал приказ ГИММЛЕРА.

Свидетель: Вы же сказали, что видели меня только один раз?

Обвиняемый] ФИШЕР: Я заявляю, что ни разу не сказал, как часто я его видел. Это свидетель сказал, сколько раз встречался со мной. Я об этом не сказал ни слова.

Свидетель: Когда ФИШЕР встретился со мной?

Обвиняемый] ФИШЕР: Только 9 августа и во время этой беседы вы дали мне приказ, чтобы нетрудоспособное население в варшавском округе перевезти на территорию ГГ. Свидетель заявил мне, что нетрудоспособное население по приказу ГИММЛЕРА должно попасть в концлагерь. Я могу это сказать свидетелю, что потом ЗАУКЕЛЬ с ГИММЛЕРОМ заключили некоторую сделку, согласно которой часть этих людей, и то самая маленькая, перешла в организацию ЗАУКЕЛЯ, а большая часть по-прежнему шла в концлагерь. Свидетель БЮЛЕР¹⁸ сможет здесь это пояснить.

Свидетель: Здесь обвиняемый очень хорошо знает о концлагерях, я тоже рассказывал обвиняемому об этом?

Обвиняемый] ФИШЕР: Я сказал, что узнал об этом позже, не при этом случае. Когда вначале свидетель мне рассказывал об этом, люди только шли в концлагерь. Свидетель сказал, что сразу после подписания акта о капитуляции, а это было 2 октября, он покинул территорию Варшавы. Это верно?

Свидетель: В день, когда «БУР»-КОМОРОВСКИЙ уехал.

Обвиняемый] ФИШЕР: Когда?

Świadek: Uważam, że to nie jest zbyt taktowne, jeżeli ktoś kogoś zaprasza na kilka kuropatw, które u niego trzeba zjeść, i że w tej sytuacji mi to teraz wypomina.

Oskarżony] Fischer: Jak świadek sobie tłumaczy ten fakt, że ludność Warszawy zdolna do pracy została z tego obozu wysłana do obozu koncentracyjnego, i to poczynając od 7 sierpnia. Świadek przedtem powiedział, [że] to była akcja Sauckla. Od kiedy to Sauckel wysyłał ludzi do obozów koncentracyjnych Himmlera?

Świadek: Tym pytaniem, Fischer, daje pan dowód, że pan wiedział, kto administruje obozami koncentracyjnymi. W Norymberdze jednak okazało się przez akta, że o tych organizacjach wiedział tylko mały zespół ludzi koło Himmlera, dotychczas cały naród niemiecki był ogólnie mniemania, że tylko gestapo i Kaltenbrunner¹⁷ mieli dyspozycje co do obozów koncentracyjnych; że administracja ta podlegała administracji SS w Polsce, o tym się teraz dowiedziano. Skąd pan wiedział o tym przedtem?

Oskarżony] Fischer: Skąd wiedziałem? Ponieważ von dem Bach mi to powiedział i pokazał rozkaz Himmlera.

Świadek: Przecież pan powiedział, że pan mnie tylko jeden raz zobaczył?

Oskarżony] Fischer: Ja stwierdzam, że ani razu nie powiedziałem, jak często się z nim widziałem. To świadek powiedział, ile razy się ze mną widział. O tym ani słowa nie powiedziałem.

Świadek: Kiedy Fischer się ze mną zobaczył?

Oskarżony] Fischer: Tylko 9 sierpnia wieczorem i przy tej rozmowie daliście mi rozkaz, żeby ludność niezdolną do pracy w dystrykcie warszawskim przenieść na teren GG. Świadek mi oświadczył, że ludność niezdolna do pracy na rozkaz Himmlera ma dostać się do obozów koncentracyjnych. Mogę to świadkowi powiedzieć, że później Sauckel z Himmlerem zawarł pewien układ, według którego część tych ludzi, i to najmniejsza, przeszła do organizacji Sauckla, a większa część w dalszym ciągu szła do obozów koncentracyjnych. Świadek Bühler¹⁸ będzie mógł tu dać wyjaśnienia.

Świadek: Tutaj oskarżony bardzo dokładnie wie o sprawie obozów koncentracyjnych, czy ja też oskarżonemu o tym układzie opowiadałem?

Oskarżony] Fischer: Powiedziałem, że się później o tym dowiedziałem, nie przy tej okazji. Gdy początkowo świadek mi to opowiadał, ludzie wyłącznie szli do obozów koncentracyjnych. Świadek powiedział, że bezpośrednio po podpisaniu aktu kapitulacyjnego, a to było 2 października, opuścił teren Warszawy. Czy to się zgadza?

Świadek: W dniu, kiedy „Bór” – Komorowski wyjechał.

Oskarżony] Fischer: Kiedy?

Świadek: Dokładnie nie pamiętam, to się da sprawdzić.

Свидетель: Точно не помню, это можно проверить.

Обвиняемый/ ФИШЕР: Я могу это сказать, это было после 11 октября. Свидетель был до половины октября на территории Варшавы. Свидетель был так долго на территории Варшавы, как существовал лагерь в Прушкове.

Свидетель: До тех пор, пока не вышли войска, поэтому это было 1 или 2 [октября]; где должен быть в это время «БУР»-КОМОРОВСКИЙ?

Обвиняемый/ ФИШЕР: Я могу сказать, где был – он жил у свидетеля, свидетель накормил его завтраком.

Свидетель: Я даю слово, что «БУР»-КОМОРОВСКИЙ ни одной ночи не находился у меня: да, как приехал в Варшаву со своей машиной, ее прямо погрузили на поезд. То, что вы слышали об этой еде, то это было до капитуляции, и после этой трапезы он снова приехал в Варшаву.

Прокурор/ САВИЦКИЙ: А раньше был какой-то прием?

Прошу кратко ответить: это был прием у свидетеля, на котором «БУР»-КОМОРОВСКИЙ был принят до капитуляции?

Свидетель: Так точно, между подписанием капитуляции и сроком, установленным в условиях капитуляции, до вывода.

Прокурор/ САВИЦКИЙ: Между подписанием капитуляции и выводом?

Председательст[вующий]: Перед переговорами о капитуляции был ли прием у фон дем Баха, на котором присутствовал «БУР»-КОМОРОВСКИЙ?

С[в]идетель]: До переговоров о капитуляции – нет.

Председательст[вующий]: А после подписания капитуляции был?

С[в]идетель]: Да, «БУР»-КОМОРОВСКИЙ был у меня.

Председательст[вующий]: Прошу задавать следующие вопросы.

Обвиняемый/ ФИШЕР: Свидетель перенес дату капитуляции со 2 октября на 11 или даже позднее. Полагаю, что день капитуляции, несомненно, определен на 2 октября.

Прокурор/ САВИЦКИЙ: Скажите, именно на этом приеме «БУР»-КОМОРОВСКИЙ и [фон дем] БАХ-ЗЕЛЕВСКИЙ заявили, что при Яне [III] Собеском получили гербы?

С[в]идетель]: Мы не об этом разговаривали.

Прокурор/ САВИЦКИЙ: Свидетель заявил, что во время беседы с «БУРОМ»-КОМОРОВСКИМ был об этом разговор.

Свидетель: Я сам сказал, что одному из моих предков – ЗЕЛЕВСКОМУ – Ян [III] Собеский присвоил герб.

Прокурор/ САВИЦКИЙ: Свидетель говорил мне в Нюрнберге, что «БУР»-КОМОРОВСКИЙ и свидетель разговаривали о том, что Ян [III] Собеский присвоил их предкам гербы.

Председат[ель]: Прошу следующий вопрос.

Oskarżony] Fischer: Ja to mogę powiedzieć, to było po 11 października. Świadek był do połowy października na terenie Warszawy. Świadek był tak długo na terenie Warszawy, jak istniał obóz w Pruszkowie.

Świadek: Aż wojska wymaszerowały, a wobec tego było to 1 albo 2 [października]; gdzie miał być przez ten czas „Bór” – Komorowski?

Oskarżony] Fischer: Ja mogę powiedzieć, gdzie był – mieszkał u świadka, świadek dał mu śniadanie.

Świadek: Daję swoje słowo, że „Bór” – Komorowski u mnie ani jednej nocy nie przebywał; tak, jak do Warszawy ze swoim samochodem przyjechał, został bezpośrednio załadowany na pociąg. To, co pan słyszał o tym jedzeniu, to było przed kapitulacją, i po tym jedzeniu przyjechał znów do Warszawy.

Prokurator] Sawicki: Czy było jakieś przyjęcie przedtem?

Proszę o krótką odpowiedź: czy było przyjęcie u świadka, na którym „Bór” – Komorowski był przyjęty przed kapitulacją?

Świadek: Tak jest, między podpisaniem kapitulacji a czasem ustalonym w warunkach kapitulacyjnych do wymarszu.

Prokurator] Sawicki: Między podpisaniem kapitulacji a wymarszem?

Przewodniczący]: Czy przed rozmowami o kapitulacji było przyjęcie u von dem Bacha, na którym był „Bór” – Komorowski?

Świadek]: Przed rozmowami o kapitulacji – nie.

Przewodniczący]: A po podpisaniu kapitulacji był?

Świadek]: Tak. „Bór” – Komorowski był u mnie.

Przewodniczący]: Proszę o dalsze pytania.

Oskarżony] Fischer: Świadek datę kapitulacji z 2 października przesunął na 11 lub nawet dalej. Przypuszczam, że dzień kapitulacji jest niewątpliwie ustalony na 2 października.

Prokurator] Sawicki: Czy na tym właśnie przyjęciu „Bór” – Komorowski i [von dem] Bach-Zelewski stwierdzili, że za Jana [III] Sobieskiego dostali herby?

Świadek]: Nie o tym rozmawialiśmy.

Prokurator] Sawicki: Świadek oświadczył, że w czasie rozmowy z „Borem” – Komorowskim była o tym rozmowa.

Świadek]: Mówiłem ja sam, że jeden z moich antenatów, Zelewski, miał nadany herb przez Jana Sobieskiego.

Prokurator] Sawicki: Świadek mi mówił w Norymberdze, że „Bór” – Komorowski i świadek rozmawiali o tym, że przodkowie obu dostali herb za Jana [III] Sobieskiego.

Przewodniczący]: Proszę o następne pytanie.

Обвиняемый] ФИШЕР: Свидетель сказал, что непосредственно после капитуляции генерал «БУР» был проведен на поезд. Точно?

Свидетель: Момент капитуляции для меня, это тот момент, когда войска выводятся. Польская армия сдалась в момент выступления из города. Пока Варшава находилась в руках «БУРА», я же не мог знать, не будет ли «БУР»-КОМОРОВСКИЙ оспаривать капитуляции.

Обвиняемый] ФИШЕР: Предполагаю, что если речь идет о выступлении из города, то я смогу найти достаточное количество польских свидетелей, которые смогут это подтвердить. Ни в коем случае это не может связываться с отъездом «БУРА» из Варшавы тогда. В судебных материалах точно имеются документы о том, что генерал «БУР» после 11 октября через генерала ЛЮТВИЦА получил сообщение, что должен считать себя военнопленным. В связи с этой информацией генерал «БУР» и несколько человек из его окружения были отправлены на отдельном поезде в Рейх в сопровождении вермахта.

Свидетель]: Опять обвиняемый ошибается. Иногда я раскрываю эти его увертки. Я говорил о том, как он перевозился на поезде на территорию моего командования.

Обвиняемый] ФИШЕР: В таком случае, после подписания акта о капитуляции генерал «БУР» был вывезен из Варшавы в Восточную Пруссию, и потом его снова привезли обратно.

Свидетель]: Я никогда не говорил, что он был отправлен в Восточную Пруссию. Я летал туда только на самолете.

Обвиняемый] ФИШЕР: Предполагаю, что с помощью протокола будет возможным получить подтверждение того, что вы заявили сегодня утром, что генерал «БУР» в вагоне первого класса был отвезен в вашу штаб-квартиру.

Свидетель]: Я же не сопровождал его на этом поезде. Я был генералом, а не бездействующим губернатором.

Обвиняемый] ФИШЕР: Я сейчас знаю, почему мы проиграли войну.

Председательствующий: Прошу задавать следующие вопросы.

Обвиняемый] ФИШЕР: 11 октября я направил телеграмму генеральному губернатору, касающуюся моего разговора со свидетелем по вопросу его визита к ГИММЛЕРУ. Я спрашиваю свидетеля: как часто свидетель был у ГИММЛЕРА в период с конца сентября по половину октября?

Свидетель]: Прежде всего я хотел бы сказать, что эти вопросы были оговорены только позднее, после «БУРА»-КОМОРОВСКОГО. Я же не мог разговаривать перед капитуляцией, что с ним должно случиться. Ведь нельзя делить шкуру медведя, который еще бродит в лесу... (**Обвиняемый] ФИШЕР пребывает**). Это вы умеете делать. Я отвечаю на вопросы, позвольте мне высказаться, конечно, я был в Восточной Пруссии,

Osk[arżony] Fischer: Świadek oświadczył, że bezpośrednio po kapitulacji generała „Bór” został wyprowadzony do pociągu. Czy to się zgadza?

Świadek: Dla mnie kapitulacja, to jest moment, kiedy wojsko wychodzi. Polska armia skapitulowała w momencie wymarszu. Jak długo Warszawa była w ręku „Bora” – Komorowskiego, nie mogę przecież wiedzieć, czy „Bór” – Komorowski nie będzie kapitulacji kwestionował.

Osk[arżony] Fischer: Przypuszczam, że jeśli chodzi o dzień wymarszu, będę mógł znaleźć dostateczną ilość świadków polskich, którzy będą mogli to stwierdzić. W żadnym wypadku nie może to się pokrywać z wyjazdem gen. „Bora” z Warszawy w tym czasie. W aktach sądowych na pewno są dokumenty, że generał „Bór” po 11 października przez generała Lütwitza otrzymał wiadomość, że ma się uważać za jeńca wojennego. W związku z tą wiadomością gen. „Bór” i kilku z jego otoczenia osobnym pociągiem w towarzystwie Wehrmachtu zostali przetransportowani do Rzeszy.

Świadek:] Znów oskarżony się myli. Czasami jednak wykrywam te jego kręactwa. Ja mówiłem o tym, jak przewieziony został pociągiem na terenie mojego dowództwa.

Osk[arżony] Fischer: W takim razie gen. „Bór” po podpisaniu aktu kapitulacyjnego został wywieziony z Warszawy do Prus Wschodnich i znów przywieziony z powrotem.

Świadek:] Nigdy nie powiedziałem, że został przetransportowany do Prus Wschodnich. Ja tam tylko latałem samolotem.

Osk[arżony] Fischer: Przypuszczam, że protokół będzie mógł stwierdzić, że pan dziś rano oświadczył, iż generał „Bór” w wagonie pierwszej klasy był przetransportowany do pańskiej kwatery.

Świadek:] Ja przecież nie towarzyszyłem temu pociągowi. Byłem generałem, a nie beczynnym gubernatorem.

Osk[arżony] Fischer: Toteż wiem, dlaczego przegraliśmy wojnę.

Przewodniczący: Proszę o dalsze pytania.

Osk[arżony] Fischer: 11 października wystosowałem telegram do generalnego gubernatora co do mojej rozmowy ze świadkiem w sprawie jego wizyty u Himmlera. Zapytuję świadka: jak często był świadek między końcem września a połową października u Himmlera?

Świadek:] Chciałbym przede wszystkim powiedzieć, że te rzeczy zostały omówione dopiero później, po „Borze” – Komorowskim. Nie mogłem przecież przed jego kapitulacją rozmawiać, co się ma z nim stać. Przecież nie można sprzedawać skóry niedźwiedzia, zanim się ją zdejmie...

(Osk[arżony] Fischer przerywa) To pan może uczynić. Ja odpowiadam na pytania, proszę pozwolić mi się wypowiedzieć. Byłem oczywiście w Prusach Wschodnich, ale panu gubernatorowi Fischerowi nie zawsze mówiłem, gdzie odlatywałem. Szef sztabu Guderian mówił mi, ile razy

но господину губернатору ФИШЕРУ я не всегда сообщал, куда вылетаю. Шеф штаба ГУДЕРИАН говорил мне, сколько раз я у него был. Впервые это было тогда, когда был дан преступный приказ, который был известен обвиняемому и против которого он ничего не сделал.

Ввиду того, что ГУДЕРИАН передал мне много боевой техники, в том числе тяжелых орудий и припасов, что следует из материалов, находящихся в Нюрнберге, я проводил с ним разговоры, так же как с ГИММЛЕРОМ, который являлся моим непосредственным начальником. Я этого никогда не отрицал. В конце концов, я являюсь одним из тысячи обвиняемых, которые в этом признались.

Обвиняемый] ФИШЕР: Свидетель уклоняется от ответа на мои вопросы. Я спрашивал, как часто после подписания договора о капитуляции он был у ГИММЛЕРА, и, пожалуйста, ответьте на этот вопрос.

Свидетель]: Обвиняемый утверждает, что он обладает необыкновенными знаниями в области военных дел, ввиду чего он должен знать, что ГИТЛЕР, ГИММЛЕР и ГУДЕРИАН сидели в своих штабах в Восточной Пруссии, дверь в дверь, и когда я говорил, что ехал к ГУДЕРИАНУ, то это являлось совершенно понятным.

Обвиняемый] ФИШЕР: Помнит ли свидетель разговор у ГИММЛЕРА, который проходил 9 или 10 октября на основании моей телеграммы, и что там свидетель получил от ГИММЛЕРА приказ усмирения Варшавы?

Свидетель]: Сегодня утром я сказал, что уже после приезда в августе такого рода приказ существовал. Ведь это не новый приказ, он уже существовал с самого начала и обвиняемый ФИШЕР был у ШТАГЕЛЯ и сам читал этот приказ. Так или иначе, я отказался от своей должности и не сделал этого, а вы остались при командной должности.

Обвиняемый]: Скажите, пожалуйста, как свидетель к этому дошел?

Свидетель]: Потому, что знаю показания ЛЕГВИЦА¹⁹, знаю, и сам видел то признание ГЕЙБЕЛЯ, и ведь ГЕЙБЕЛЬ был вашей правой рукой.

Обвиняемый]: Значит, свидетель соглашается с тем, что у ГЕЙБЕЛЯ был приказ ГИММЛЕРА выполнить...

Свидетель]: Не соглашаюсь с этим, но я это сегодня утром сказал.

Обвиняемый]: В этой телеграмме говорится о том, что прежде чем, как город должен был быть взорван, он должен был быть очищен от мебели, сырья, и т. п.

Свидетель]: Чьей? ГЕЙБЕЛЯ?

Обвиняемый]: В моей, направленной губернатору, составленной на основании разговора и информации от вас^в.

u niego byłem. Po raz pierwszy było to wtedy, kiedy został wydany zbrodniczy rozkaz, który oskarżony znał i przeciw któremu nic nie uczynił.

Ponieważ Guderian przydzielił mi dużo ciężkiej broni i części wojskowych, co wynika z akt w Norymberdze, miałem z nim rozmowy, tak jak miałem rozmowy z Himmlerem jako moim osobistym przełożonym. Temu nigdy nie zaprzeczałem. Ostatecznie jestem jednym z tysiąca współoskarżonych, którzy się do tego przyznali.

Oskarżony] Fischer: Świadek uchyla się od odpowiedzi na moje pytania. Pytałem się, jak często po podpisaniu aktu kapitulacyjnego był u Himmlera, i proszę na pytanie to odpowiedzieć.

Świadek]: Oskarżony twierdzi, że ma znajomość niesłychaną rzeczy wojskowych, wobec tego powinien wiedzieć, że Hitler, Himmler i Guderian siedzieli w swoich sztabach w Prusach Wschodnich drzwi przy drzwiach i gdy mówiłem, że jechałem do Guderiana, to było zupełnie jasne.

Oskarżony] Fischer: Czy świadek sobie przypomina rozmowę u Himmlera, która na skutek mego telegramu odbyła się 9 czy 10 października, i że tam świadek otrzymał od Himmlera rozkaz, żeby spacyfikować Warszawę?

Świadek]: Dziś rano powiedziałem, że już po przybyciu w sierpniu tego rodzaju rozkaz istniał. To przecież nie jest nowy rozkaz, on przecież od samego początku istniał i oskarżony Fischer był u Stahela i ten rozkaz sam czytał. Ja w każdym razie swój urząd złożyłem i nie uczyniłem tego, a pan przy dowództwie tu pozostał.

Oskarżony]: Proszę mi powiedzieć, jak świadek do tego doszedł?

Świadek]: Ponieważ znam zeznania gen. Liegwitza¹⁹, wiem i sam wiedziałem to przyznanie Geibla, a Geibel to była pana prawa ręka.

Oskarżony]: Świadek zatem przyznaje, że Geibel miał od Himmlera rozkaz wykonania...

Świadek]: Nie przyznaję tego, ale to dziś rano powiedziałem.

Oskarżony]: W tym telegramie jest mowa dalej o tym, że przed wysadzeniem w powietrze miasto miało być opróżnione z mebli, surowców itd.

Świadek]: Czyim? Geibla?

Oskarżony]: W moim, który miałem na mocy rozmowy, pańskiej informacji, wysłałem do gubernatora^c.

Świadek]: Oskarżony przyznaje, że był to rozkaz Geibla?

Oskarżony]: Ja myślę o innym telegramie.

Świadek]: Przecież ja pańskiego telegramu nie wysłałem. Jeżeli wtedy oskarżony mówił taką prawdę, jak teraz i odmawiał odpowiedzialności za wszystko, co w ciągu 5 lat^d.

Свидетель: Обвиняемый соглашается, что это был приказ ГЕЙБЕЛЯ?

Обвиняемый: Я имею в виду другую телеграмму.

Свидетель: Я же не отправлял вашей телеграммы. Если обвиняемый тогда говорил такую же правду, как сейчас, и отказывался от ответственности за все 5 лет[†].

Обвиняемый: В предыдущих показаниях свидетель говорил, что воздерживался от проведения зачистки Варшавы, и в такой ситуации приказ провести зачистку получил ГЕЙБЕЛЬ.

Свидетель: Я сказал, что ЛЕГВИЦ говорил об этом перед Нюрнбергским судом. Это другое, т. е. [имеется] оценка не только на основании моих знаний.

Обвиняемый: Речь шла не о подрыве на воздух, прошу быть внимательным, я говорю об акции по зачистке.

Председательствующий: Прошу повторить последний вопрос.

Обвиняемый] ФИШЕР: Я спрашивал у свидетеля, был ли у свидетеля до подрыва на воздух приказ о проведении зачистки Варшавы, то есть вывоза всего сырья, текстиля, и т. п., потом я сказал, что в обвинительном акте есть показание свидетеля, о том, что свидетель воздерживался от выполнения этого приказа. Поэтому это было поручено выполнить ГЕЙБЕЛЮ. Это так?

Свидетель: Могу говорить? Во-первых, я не говорил о зачистке Варшавы. Это странное выражение, обозначающее грабеж Варшавы. Ведь именно обвиняемый употребил это слово в одной из телеграмм ФРАНКУ и тогда вы это написали, что я это говорил. Именно это приписывает мне обвиняемый – употребление слова «зачистка» вместо слова «грабеж».

Я не только здесь... ведь подтверждают это показания свидетелей, которые присутствовали при этом: адъютант РОР и шеф комендатуры ГИММЛЕРА РОДЕ, которые могут подтвердить, что я получил приказ и могу точно проинформировать, когда я его получил. Тогда ГИММЛЕР показал мне рапорт и на основании четкой авиасъемки сказал, что Варшава в большей степени разрушена и тогда я получил разрешение о капитуляции. В тот же день я передал все свои обязанности, в то время как обвиняемый все еще сидел здесь. Тогда мне было сказано, что это является невыполнением первого приказа ГИТЛЕРА, а именно, чтобы до последнего сравнять Варшаву с землей. Тогда я сказал дословно, что не являюсь палачом.

Обвиняемый] ФИШЕР не знает всех документов, которые находятся в Нюрнберге. Такого рода деяние с моей стороны случалось не впервые. Я был в состоянии приказать расстрелять офицера СС и полиции, как здесь КАМИНСКОГО. Пользовался ли обвиняемый своей энергией так же в отношении к полиции или только в отношении к беззащитному

Osk[arżony]: W poprzednich zeznaniach świadek powiedział, że wzbraniał się przeprowadzić oczyszczenie Warszawy i wobec tego Geibel otrzymał rozkaz, żeby oczyszczenie to wykonać.

Świadek]: Tu powiedziałem, że Liegwitz o tym mówił przed Sądem Norymberskim. To jest coś innego, niż gdybym to miał ze swojej wiadomości.

Osk[arżony]: Nie chodziło o wysadzenie w powietrze, proszę uważać, ja mówię o akcji oczyszczania.

Przewodniczący]: Proszę o powtórzenie ostatniego pytania.

Osk[arżony] Fischer: Pytałem się świadka, czy miał rozkaz od Himmlera przed wysadzeniem dokonać oczyszczenia Warszawy, to jest wywiezienia wszystkich surowców, tekstyliów itd., dalej powiedziałem, że według aktu oskarżenia jest zeznanie świadka, że świadek wzbraniał się przeprowadzić ten rozkaz oczyszczenia. Wobec tego polecono to wykonać Geiblowi. Czy to się zgadza?

Świadek]: Mogę mówić? Po pierwsze, nie mówiłem o oczyszczeniu Warszawy. To jest dziwne określenie plądrowania. Przecież oskarżony użył tego wyrazu w jakimś telegramie do Franka i wtedy pan to napisał, że ja to mówiłem. To właśnie imputuje mi oskarżony – używanie wyrazu „oczyszczenie” na określenie „plądrowania”.

Ja nie tylko tutaj... potwierdzają przecież zeznania świadków, którzy przy tym byli: adiutant Rohr i szef komendy Himmlera Rode, którzy mogą potwierdzić, że otrzymałem rozkaz i mogę dokładnie powiadomić, kiedy to otrzymałem. Wtedy Himmler okazał mój meldunek i na podstawie dokładnej fotografii lotniczej stwierdził, że przecież Warszawa w większej części jest zniszczona i wtedy otrzymałem zezwolenie do kapitulacji. Ja tego dnia złożyłem wszystkie swoje obowiązki, podczas gdy oskarżony tu siedział. W tym momencie powiedziano mi, że to nie jest wykonanie pierwszego rozkazu Hitlera, mianowicie żeby Warszawę całkowicie zrównać z ziemią. Wtedy powiedziałem dosłownie, że nie jestem katem. Osk[arżony] Fischer nie zna wszystkich dokumentów, które znajdują się w Norymberdze. To nie był pierwszy taki mój czyn. Byłem w stanie rozkazać rozstrzelanie SS i Polizeiführera, jak tutaj Kamińskiego. Czy oskarżony także energią swoją zużywał w stosunku do policji, czy tylko w stosunku do bezbronnej ludności? W aktach w Norymberdze leży mowa Reichs-komisarza Sauckla, gdzie mi zarzucono oficjalnie sabotaż w sprawie wywożenia robotników do Niemiec. Na to są dokumenty. Ale oskarżony miał czas ze stoperem w rękę wszystkie moje czyny mierzyć, ponieważ dokładnie wie, co było 10-ego, 11-ego itd. Ja w stosunku do swoich oświadczeń od poprzedniego roku nigdy nie podaję daty, ponieważ uważam, że to jest niemożliwe, żeby świadomość dała się ustalić na pewien dzień, bo ostatecznie w Warszawie

гражданскому населению? В материалах в Нюрнберге находится выступление рейхскомиссара ЗАУКЕЛЯ, в котором я был официально обвинен в саботаже по делу вывоза рабочих в Германию. Есть об этом документы. Но обвиняемый имел время, чтобы точно с секундомером замерять все мои действия, потому что прекрасно знает, что происходило 10-го, 11-го, и т. п. Я в отношении моих заявлений, касающихся прошлого года, никогда не перечисляю дат, потому, что считаю невозможным, чтобы в сознании я мог определить точный день, потому что, в конце концов, я командовал еще 4-мя другими корпусами [?]. Так, что опасность, связанная с возможностью все спутать, является достаточно большой.

Обвиняемый]: Свидетель все еще не ответил на мой вопрос, а мне не разрешают говорить. Я уже третий раз ставлю вопрос, правда ли, что осуществление приказа, касающегося вывоза из Варшавы сырья, текстиля и мебели, было передано ГЕЙБЕЛЮ?

Свидетель: Я отвечаю на это, что этот приказ, касающийся мебели и других вещей, никогда не исходил со стороны ГИТЛЕРА, потому, что у ГИТЛЕРА не было времени, чтобы заниматься такими вопросами. Это была ваша идея. Я еще не закончил моего ответа, потому что между обвиняемым и вашим коллегой ГРЕЙЗЕРОМ, по вопросу этой мебели, шла борьба, которая со стороны ГРЕЙЗЕРА шла даже на публичном собрании в Познани.

Обвиняемый] ФИШЕР: Я думаю, что хотя бы прокуратуре повод моего конфликта с ГРЕЙЗЕРОМ известен. Он крутится в совершенно другой сфере. Хочу, однако, в связи с этим поставить дополнительный вопрос. Известно ли свидетелю, что гауляйтер ГРЕЙЗЕР уже приблизительно в середине августа привез из Варшавы в Познань трамвайными повозками [!] и на всем возможном транспорте, который только можно себе вообразить? Тогда город подчинялся свидетелю, как коменданту.

Свидетель]: Этот вопрос мне известно хорошо, в том числе и то, что обвиняемый встретился вместе с ГРЕЙЗЕРОМ у фон ФОРМАНА и [они] детально поторговались между собой, что каждый из них должен получить. Даже колонны автомашин из Познани, для того, чтобы смогли перебраться через пост полиции, обладали вашими пропусками, которые были выданы по вашему поручению.

Прокурор] САВИЦКИЙ: Ввиду того, что обвиняемый сослался на информацию прокуратуры по вопросу конфликта с ГРЕЙЗЕРОМ, что известным является то, что существовал большой спор о том, кто должен забрать мебель из Варшавы – ГРЕЙЗЕР или администрация ГГ. Вопрос был решен таким образом, что и один, и второй. Так вытекает из документов разбирательства ГРЕЙЗЕРА.

Обвиняемый] ФИШЕР: Это показал ГРЕЙЗЕР?

Прокурор] САВИЦКИЙ: Эти документы находятся в деле ГРЕЙЗЕРА.

prowadziłem jeszcze cztery inne korpusy [?]. Tak że niebezpieczeństwo pomieszczenia jest bardzo duże.

Oskarżony]: Świadek wciąż jeszcze nie odpowiedział na pytanie, a mnie nie wolno mówić. Ja teraz po raz trzeci stawiam pytanie, czy jest prawdą, że przeprowadzenie rozkazu, tyającego się wywiezienia z Warszawy surowców, tekstyliów i mebli został powierzony Geiblowi?

Świadek: Na to odpowiem, że ten rozkaz, dotyczący mebli i innych rzeczy, nigdy nie wyszedł ze strony Hitlera, bo Hitler nie miał czasu, żeby takimi sprawami się zajmować. To była państwa idea. Ja jeszcze nie skończyłem swojej odpowiedzi, albowiem pomiędzy oskarżonym a kolegą pańskim Greiserem co do tych mebli toczyła się walka, która ze strony Greisera toczyła się nawet na publicznym zebraniu w Poznaniu.

Oskarżony] Fischer: Mam wrażenie, że przynajmniej prokuraturze powód mojego zatargu z Greiserem jest znany. On się obraca w zupełnie innej dziedzinie. Chcę jednak w związku z tym postawić dodatkowe pytanie. Czy świadkowi wiadomo, że gauleiter Greiser już około połowy sierpnia olbrzymie kolumny transportowe towarów, mebli, tekstyliów i urządzeń lekarskich przewiózł z Warszawy do Poznania wozami tramwajowymi [!] i wszystkimi innymi środkami, jakie tylko można sobie wyobrazić? Podówczas miasto podlegało świadkowi jako komendantowi.

Świadek]: Ta rzecz jest mi aż nadto wiadoma, że oskarżony spotkał się razem z Greiserem u [von] Vormann[na] i dokładnie zahandlowali między sobą, co każdy ma otrzymać. Również kolumny samochodowe z Poznania, ażeby móc przedostać się przez komendę policji, posiadały pańskie przepustki, których wystawienie nastąpiło na pańskie polecenie.

Prokurator] Sawicki: Wysoki Trybunale. Ponieważ oskarżony powołał się na wiadomości prokuratury w sprawie zatargu z Greiserem, w tym względzie prokuratura może oświadczyć na podstawie dokumentów procesu Greisera, iż wiadomym jest, że był wielki spór o to, kto ma zabrać meble z Warszawy – czy Greiser, czy administracja GG. Sprawa została rozstrzygnięta w ten sposób, że jeden i drugi. Tak wynika z dokumentów w procesie Greisera.

Oskarżony] Fischer: Czy to zeznał Greiser?

Prokurator] Sawicki: Te dokumenty znajdują się w sprawie Greisera.

Oskarżony] Fischer: Ja Greisera po raz pierwszy w życiu widziałem w drugiej połowie października, kiedy p. Greiser za pośrednictwem p. von dem Bacha otrzymał pełnomocnictwo do policyjnego zabezpieczenia jego granic, żeby wojska policyjne przenieść do [Generalnego] Gubernatorstwa. Celem tej akcji było włączenie do Kraju Warty czterech powiatów: Łowicz, Sochaczew, Piotrków i Tomaszów. Świadek wobec mnie oświadczył, że

Обв[иняемый] ФИШЕР: ГРЕЙЗЕРА я встретил впервые в жизни во второй половине октября, когда господин ГРЕЙЗЕР при посредничестве господина фон дем БАХА был уполномочен на полицейскую охрану его границы, чтобы полицейские войска перевести в [Генеральное] Губернаторство. Целью этого мероприятия являлось присоединение к Краю Варты четырех повятов: Лович, Сохачев, Пётрков и Томашов. Свидетель заявил мне, что конечно, поддерживает акцию, предпринятую ГРЕЙЗЕРОМ, в благодарность за то, что в свое время ГРЕЙЗЕР дал ему свою полицию для борьбы против восстания в Варшаве.

Свидетель: Во-первых – ГРЕЙЗЕР не передавал в мое распоряжение полиции, но как следует из документации, полиция была задействована ГИММЛЕРОМ еще задолго до моего прибытия в Варшаву. Во-вторых – ФИШЕР утверждает, что ему известны разговоры, которые я проводил с ГИММЛЕРОМ, потому что он говорит, что я посредничал у ГИММЛЕРА, который был „Dutzfreuna” (?) ГРЕЙЗЕРА.

Обв[иняемый] ФИШЕР: Фон дем БАХ мне это сказал.

Правда ли, что свидетель за свою деятельность в Варшаве получил Рыцарский крест?

Свидетель: Я очень осторожен в ответах. Я хотел бы сначала вас спросить. Когда я получил Рыцарский крест? Вы же точно знаете. Вы говорите, что за Варшаву?

Обв[иняемый] ФИШЕР: Свидетель получил Рыцарский крест в конце сражений в Варшаве, перед капитуляцией.

Свидетель: [С] какого то времени Рыцарский крест дается за подвиги, которые еще не были совершены?

Обв[иняемый] ФИШЕР: Однако свидетель получил Рыцарский крест.

Свидетель: Я тоже что-то скажу. Прошу не бояться того, что скажу. В Нюрнберге я признался в том, что Рыцарский крест я получил во время сражений в Варшаве от генерала ЛЮТВИЦА и генерал ЛЮТВИЦ, допрошенный по этому вопросу, констатировал, что любой солдат знает, что осуществление заявки на Рыцарский крест длится несколько месяцев. Рыцарский крест я получил за Ковель, когда еще бои на Мокотове не были закончены²⁰.

Обв[иняемый] ФИШЕР: Господин фон дем БАХ, я могу, если будет такая необходимость, еще сегодня вечером представить свидетеля, который скажет, что вы заболели в Ковеле, и вы находились там очень короткое время, и были в больнице в Люблине, и что это не имеет ничего общего с Ковелем. Защитником Ковеля, как известно, был СС-обергруппенфюрер ДИЛ²¹, который получил за это алмазы.

Свидетель: Сначала я хочу на это ответить. Он перепрыгивает сегодня отдельные вопросы. Сражения в Ковеле продолжались месяцами, и для вашего спокойствия могу сказать, что до меня было три коменданта, которые также получили Рыцарские кресты. Я являлся

naturalnie popiera tę akcję Greisera z wdzięczności, gdyż Greiser swego czasu dał mu swoją policję dla zwalczenia powstania w Warszawie.

Świadek: Po pierwsze – Greiser nie dał mi do dyspozycji policji lecz, jak wynika z akt, policja została wprawiona w ruch przez Himmlera na długo przed moim przybyciem do Warszawy. Po drugie – twierdzi znów Fischer, że są mu wiadome rozmowy, które ja przeprowadzałem z Himmlerem, gdyż mówi, że u Himmlera, który był „Duzfreund” Greisera, pośredniczyłem.

Osk[arżony] Fischer: Von dem Bach mi to powiedział.

Czy zgadza się, że świadek za swoją działalność w Warszawie otrzymał Krzyż Rycerski?

Świadek: Ja jestem w odpowiedziach ostrożny. Chciałbym wpierw skierować pytanie do pana. Kiedy ja otrzymałem Krzyż Rycerski? Przecież pan wie dokładnie. Pan mówi, że za Warszawę?

Osk[arżony] Fischer: Świadek otrzymał Krzyż Rycerski pod koniec walk w Warszawie, przed kapitulacją.

Świadek: [Od] kiedy się otrzymuje Krzyż Rycerski za czyny, które jeszcze nie zostały dokonane?

Osk[arżony] Fischer: Świadek otrzymał jednak Krzyż Rycerski.

Świadek: Ja teraz coś powiem. Proszę się nie obawiać, że nie odpowiem. Ja również w Norymberdze przyznałem się, że Krzyż Rycerski otrzymałem podczas walk w Warszawie od gen. Lütwitza i gen. Lütwitz również co do tego w Norymberdze przesłuchiwany stwierdził, to co każdy żołnierz wie, że załatwienie wniosku na udzielenie Krzyża Rycerskiego trwa kilka miesięcy. Krzyż Rycerski otrzymałem za Kowel, gdy jeszcze walka na Mokotowie nie była rozstrzygnięta²⁰.

Osk[arżony] Fischer: Panie von dem Bach. Jestem skłonny, jeżeli będzie tego potrzeba, jeszcze dzisiaj wieczorem przedstawić świadka, który stwierdzi, że pan zachorował w Kowlu i był tam [przez] bardzo krótki czas, a przebywał w szpitalu w Lublinie, tak że to nie ma nic wspólnego z Kowlem. Obrońcą Kowla, jak wiadomo, był SS-Obergruppenführer Diehl²¹, który za to dostał brylanty.

Świadek: Chcę wpierw na to odpowiedzieć. On przeskakuje dzisiaj sprawę. Walki w Kowlu trwały całe miesiące i dla pańskiego uspokojenia mogę powiedzieć, że przede mną było trzech komendantów, którzy również otrzymali Krzyże Rycerskie. Ja byłem dowódcą bojowym od stycznia do marca, a od marca do kwietnia był Gilert. Ja pana nie pytałem, czy mi wolno zachorować.

Osk[arżony] Fischer: Czy zgadza się z prawdą, że na pański wniosek Obergruppenführer Reinefarth otrzymał liście dębowe, a Dirlewanger – Krzyż Rycerski na podstawie wniosku von [dem] Bacha?

боевым командиром с января по март, а с марта по апрель им являлся ГИЛЛЕ. Я у вас не спрашивал, могу ли я заболеть.

Обвиняемый/ ФИШЕР: Правда ли, что по вашему заявлению обергруппенфюрер РЕЙНЕФАРТ получил дубовые листья, и ДИРЛЕВАНГЕР – Рыцарский крест на основании заявления фон [дем] БАХА?

Свидетель: Также для вашего спокойствия могу сказать, что генерал РЕЙНЕФАРТ показал, что не по моему заявлению, только по случаю парада победы в Познани, когда я уже находился в Будапеште, а ДИРЛЕВАНГЕР – в качестве специальной награды в канцелярии Рейха со стороны Фюрера. Вижу, что ваша секретная полиция очень трудилась, но как обычно неточно²².

Обвиняемый/ ФИШЕР: Я лишь констатирую факт, что свидетель происходит из этой среды и что всегда уходит от сути дела. Известно ли свидетелю, что СС[-бригадефюрер] ГЕЙБЕЛЬ через некоторое время после капитуляции получил от ГИММЛЕРА назначение на пост высшего командира СС на территории Варшавы?

Свидетель: Вы же говорили, что я получил этот приказ, а сейчас – ГЕЙБЕЛЬ?

Председательствующий: Известно ли это свидетелю?

Свидетель: Нет, я же был в Будапеште.

Обвиняемый/ ФИШЕР: Известно ли свидетелю, что у ГЕЙБЕЛЯ был письменный приказ ГИММЛЕРА об осуществлении эвакуации Варшавы, и что поэтому эвакуационный штаб вермахта, а также эвакуационный гражданский штаб были подчинены ему?

Свидетель: Нет, это мне неизвестно.

Обвиняемый/ ФИШЕР: Я лишь констатирую, что помимо того, что свидетелю эти существенные вопросы неизвестны, и он заявляет, что после капитуляции Варшавы уже не пребывал на этой территории^Г, то свидетель совсем ясно и с точностью давал показания: виновным в невыполнении договора о капитуляции и грабеже Варшавы, является ФИШЕР.

Председательствующий: Есть еще вопросы?

Обвиняемый/ ФИШЕР: Да.

Свидетель во время боев получил в распоряжение как главнокомандующий вооруженных сил, ряд современных взрывных материалов. Это были «голяты»²³, «тайфуны», «штукасы» и самые тяжелые мортиры. Это правда, что эти средства были применены?

Свидетель: Это общеизвестно.

Обвиняемый/ ФИШЕР: Свидетель также согласен с тем, что часто показывал мне авиа-фотосъемки, которые свидетельствовали об огромных разрушениях.

Свидетель: Обвиняемый говорит так, как будто мы встречались ежедневно. Я же сказал, что только один раз у нас было общение по

Świadek: Również dla uspokojenia pana mogę powiedzieć, że gen. Reinefarth zeznał, że nie na mój wniosek, tylko z okazji zwycięskiej defilady w Poznaniu, kiedy ja już byłem w Budapeszcie, a Dirlwanger – jako specjalne odznaczenie w kancelarii Rzeszy ze strony Führera. Widzę, że pańska tajna policja bardzo dużo pracowała, ale jak zwykle bardzo niedokładnie²².

Oskarżony] Fischer: Ja tylko stwierdzam, że świadek pochodzi z tego sklepu^c i że się zawsze obraca koło sedna rzeczy. Czy jest świadkowi wiadomo, że SS [Brigadeführer] Geibel krótko po kapitulacji Warszawy otrzymał od Himmlera funkcję wyższego dowódcy SS na obszar Warszawy?

Świadek:] Przecież pan powiada, że ja otrzymałem ten rozkaz, a teraz Geibel?

Przewodniczący:] Czy wiadomo to jest świadkowi?

Świadek: Nie, przecież ja byłem w Budapeszcie.

Oskarżony] Fischer: Czy świadkowi jest wiadomo, że Geibel miał pisemny rozkaz Himmlera przeprowadzenia ewakuacji Warszawy i że w tym celu sztab ewakuacyjny Wehrmachtu, jak również sztab ewakuacyjny cywilny został [jemu] podporządkowany?

Świadek: Nie, to nie jest mi wiadome.

Oskarżony] Fischer: Ja tylko stwierdzam, że mimo iż świadkowi te ważne fakty nie są znane i oświadcza on, że po kapitulacji Warszawy już nie przebywał na tym obszarze^d. Świadek zupełnie jasno i dokładnie zeznał: winnym nieprzeprowadzenia umowy kapitulacyjnej i plądrowania Warszawy jest Fischer.

Przewodniczący:] Czy są jeszcze jakieś pytania?

Oskarżony] Fischer: Tak.

Świadek otrzymał w czasie walki jako głównodowodzący sił zbrojnych szereg nowoczesnych środków wybuchowych [?] do dyspozycji. Były to „goliaty”²³, „tajfuny”, „sztukasy” i najcięższe moździerz. Zgadza się przecież, że użyto tych środków.

Świadek: To jest ogólnie wiadome.

Oskarżony] Fischer: Świadek również przyznaje, że pokazywał mi często zdjęcia lotnicze Warszawy, które wykazywały straszne jej zniszczenia.

Świadek:] Oskarżony tak mówi, jakbyśmy się spotykali codziennie. Ja przecież powiedziałem, że jeden tylko raz mieliśmy do czynienia urzędowo. Co do reszty, oskarżony teraz fantazjuje.

Oskarżony] Fischer: Więc mogę powiedzieć o drugim naszym spotkaniu służbowym. Pewnego wieczoru von dem Bach zatelefonował do mego szefa Amtu dr. Gollerta, żebym się zjawił w jego głównej kwaterze. Tam kazał przyprowadzić z aresztu młodą Polkę, aresztowaną, zdaje się, że była

служебным причинам. Что касается остального, то обвиняемый сейчас фантазирует.

Обвиняемый] ФИШЕР: Значит, я могу рассказать о нашей второй служебной встрече. Однажды вечером, фон дем БАХ позвонил шефу моего [секретариата] доктору ГОЛЛЕРТУ, чтобы я прибыл в его штаб-квартиру. Там он приказал привести из-под ареста молодую польку, арестованную, кажется, за то, что она являлась студенткой медицины. Она была арестована в Варшаве во время боев на стороне повстанцев. В моем присутствии и в присутствии д-ра ГОЛЛЕРТА он сделал ей предложение установить связь с генералом «БУРОМ». Эта молодая девушка решительно отказалась. Она была выведена. Я спросил фон дем БАХА, что он сейчас сделает с этой девушкой. Он сказал мне: она будет расстреляна. Я ему сказал: Боже! Ведь вы не прикажете ее расстрелять! Спустя несколько дней, я встретил фон дем БАХА и спросил у него, что он сделал в том случае. Он заявил мне: «Я приказал расстрелять ее».

Свидетель]: А почему я приказал ее расстрелять?

Обвиняемый] ФИШЕР: Потому что сражалась на стороне повстанцев.

Свидетель]: Ведь обвиняемый только что сказал, что я хотел использовать ее в качестве миссионера. Здесь так же, как всегда, некоторые события соответствуют истине, но некоторые выдуманы. Так или иначе, я сейчас знаю, как обвиняемый опутал меня ложью. Господа, которые принимали участие в сцене с этой девушкой, еще сидят в Нюрнберге. Разрешите, пожалуйста, более подробно рассказать об этом событии.

Председательствующий]: Это не является существенным для дела.

Свидетель: Эта девушка была отправлена во Вроцлав, к моим родственникам, в качестве преподавателя иностранных языков, а мне говорят, что она была расстреляна. Сегодня мои родственники в живых и могут это подтвердить. А обвиняемый как обращался с беженцами из Варшавы, что они умирали? Обо всех этих вопросах знает вся полиция в Варшаве. Вас обвиняли в том, что вы напустили всех своих комендантов полиции по вопросу КУЧЕРЫ. Я не снимаю со своих подчиненных вины за любой поступок, проведенный по моему приказу. А вы вину за все свои поступки перекладываете на своих подчиненных.

Прокурор САВИЦКИЙ: Я хотел бы для объективной картины констатировать, что допрашиваемый в Нюрнберге фон дем БАХ – никто об этом не знал – рассказал об этой героической девушке, которую он хотел направить к «БУРУ»-КОМОРОВСКОМУ, и которая заявила, что для нее лучше умереть, чем пойти туда с условиями капитуляции. Он это сам рассказал, никто его об этом не спрашивал. Я это говорю, потому что это может иметь значение для подтверждения правдивости слов свидетеля.

to studentka medycyny. Została ona aresztowana w Warszawie podczas walk po stronie powstańców. W mojej obecności i w obecności dr. Gollerta zrobił on jej propozycję nawiązania łączności z generałem „Borem”. Ta młoda osoba odrzuciła to zupełnie zdecydowanie. Została odprowadzona. Zapytałem von dem Bacha, co teraz z tą dziewczyna pocnie. Oświadczył mi: zostanie rozstrzelana. Powiedziałem mu: na Boga! Przecież pan nie każe tej dziewczyny rozstrzelać! Po kilku dniach spotkałem von dem Bacha i natychmiast zapytałem go, co zrobił w tym wypadku. Oświadczył mi: kazałem ją rozstrzelać.

Św[ia]dek]: A dlaczego kazałem ją rozstrzelać?

Osk[arżony] Fischer: Ponieważ walczyła po stronie powstańców.

Św[ia]dek]: Ale przecież oskarżony w tej chwili powiedział, że chciałem posłużyć się nią jako parlamentariuszką. Tu również, jak zwykle, niektóre rzeczy są prawdziwe, a niektóre zmyślane. W każdym razie teraz wiem, jak oskarżony mnie oszcpiclowywał. Ci panowie, którzy brali udział w scenie z tą dziewczyną, jeszcze siedzą w Norymberdze. Niech mi więc wolno będzie bliżej tę sprawę przedstawić.

Przewodnicz[ący]: To nie jest istotne dla sprawy.

Św[ia]dek]: Otóż ta dziewczyna została wysłana do Wrocławia do mojej rodziny, jako nauczycielka języków obcych, a pan mówi, że została rozstrzelana. Dziś jeszcze moja rodzina żyje i może to poświadczyć. A oskarżony jak robił z ustępującymi z Warszawy, że umierali? O wszystkich tych sprawach wie cała policja w Warszawie. Pana oskarżano o podburzenie wszystkich swoich dowódców policji w sprawie Kutschery. Ja nie zwałam żadnego czynu, który został przeprowadzony z mojego rozkazu, na swoich podwładnych. A pan wszystkie swoje czyny zwała na swoich podwładnych.

Prok[ur]ator] Sawicki: Chciałbym dla obiektywizmu stwierdzić, że [von dem] Bach przesłuchiwany w Norymberdze z własnej woli – nikt o tym nie wiedział – opowiedział o tej bohaterskiej dziewczynie, którą chciał wysłać do „Bora” – Komorowskiego, a która oświadczyła, że woli raczej umrzeć, aniżeli tam pójść z warunkami kapitulacji. To sam powiedział, przez nikogo nie pytany. Stwierdzam to, bo to może mieć znaczenia dla prawdomówności świadka.

Św[ia]dek]: Wobec dziesiątków tysięcy Niemców, którzy polegli i setek tysięcy Polaków, którzy zginęli, oskarżony Fischer wyszukał jedną dziewczynę, którą ja rzekomo kazałem zamordować, ja, który stojąc w aucie, przejeżdżałem przez Warszawę, żeby powstrzymać soldateskę niemiecką przed mordowaniem ludności cywilnej.

[...]

Свидетель: Из десятков тысяч павших немцев, и сотен тысяч поляков, которые погибли, обвиняемый ФИШЕР нашел одну девушку, которую якобы я приказал убить, я, который, стоя в машине, проезжал через Варшаву, чтобы остановить немецких солдат, которые резали гражданское население.

[...]

Обвиняемый]: Знает ли фон дем БАХ, что здесь давал показания какой-то СС и полицейфюрер, который служил в ГГ, и что он давал совершенно другие показания. Свидетель в то время не был в ГГ, но свидетель утверждает, что может говорить об отношениях, которых свидетель не знает из своего опыта. Например, один польский свидетель показал, что выполнение условий капитуляции находилось в ведении свидетеля. Свидетель это отрицал. Со времени приостановления боев 2 октября до середины октября...

Председательствующий]: Свидетель показал, что уехал 3 октября и не контролировал выполнения условий капитуляции.

Обвиняемый] ФИШЕР: Ввиду этого, я могу утверждать, что свидетель может давать показания, как он это уже сделал в отношении имеющихся доказательств.

Председательствующий]: Свидетель сказал, что узнал в Нюрнберге из документов и показаний свидетелей, сделанных там.

Адвокат] ХМУРСКИЙ: У меня три кратких вопроса.

Первый вопрос такой: На странице 40 книги, которая является доказательным материалом, «Разрушение Варшавы», находится протокол допроса свидетеля, в котором свидетель отвечает на вопрос господина прокурора САВИЦКОГО, что «до середины августа 1944 г., что касается отношения гражданской администрации и людей губернатора ФИШЕРА, Генерального [губернатора] ФРАНКА – дословно цитирую – не вижу, чтобы они являлись ответственными за что-то в этом первом периоде».

На мой вопрос сегодня во второй половине дня свидетель сказал, что, конечно, во время восстания гражданская администрация не работала. А ответственной она является только с момента капитуляции. Тем временем, на странице 52 той самой книги говорится, что военная администрация работала параллельно и независимо от гражданской администрации. Компетенция гражданских властей не была отменена, Варшава не была объявлена прифронтовой зоной и поэтому вся администрация работала по-прежнему. На вопрос господина прокурора, кто является ответственным, он заявил: д-р ФИШЕР, это совсем ясно. Прошу объяснить это несоответствие.

Председательствующий]: Нет несоответствия. Я лично спрашивал у свидетеля, и он сказал, что это не относится к территории военных действий.

Osk[arżony]: Czy von dem Bachowi nie jest wiadomo, że tutaj zeznał jakiś SS i Polizeiführer, który służył w GG i że składał zupełnie inne zeznanie? Świadek nigdy nie był w GG w tym czasie, lecz świadek twierdzi, że może mówić o stosunkach, których świadek nie zna ze swojego doświadczenia. Np. pewien polski świadek zeznał, że przeprowadzenie warunków kapitulacyjnych podlegało świadkowi. Świadek temu zaprzeczył. Od czasu zaprzestania walki w dniu 2 października aż do połowy października...

Przewodniczący: Świadek zeznał, iż wyjechał 3 października i nie dozorował przeprowadzenia warunków kapitulacji.

Osk[arżony] Fischer: Wobec tego mogę twierdzić, że świadek może składać zeznania, jak to uczynił co do dowodów, które miały miejsce.

Przewodniczący: Świadek stwierdził, że dowiedział się w Norymberdze z dokumentów i zeznań świadków tam podanych.

Adwokat] Chmurski: Mam trzy krótkie pytania.

Pierwsze pytanie jest takie: na stronie 40 książki, która stanowi materiał dowodowy, „Zburzenie Warszawy”, znajduje się protokół przesłuchania świadka, gdzie na pytanie p. prok[uratora] Sawickiego świadek twierdzi, że „do połowy sierpnia 1944 r., o ile chodzi o stosunek administracji cywilnej i osób gubernatora Fischera, [gubernatora] generalnego Franka – cytuję dosłownie – nie widzę, by w czymkolwiek byli odpowiedzialni w tym pierwszym okresie.”

Na moje pytanie dziś po południu świadek stwierdził, że oczywiście w czasie powstania administracja cywilna nie działała. A odpowiedzialna jest tylko od czasu kapitulacji. Tymczasem na str. 52 tej samej książki powiedziane jest, że wojskowa administracja działała równoległe i niezależnie od administracji cywilnej. Kompetencje władzy cywilnej nie zostały uchylone, Warszawa nie została ogłoszona strefą przyfrontową i dlatego cała administracja działała jak poprzednio. Na pytanie pana prokuratora, kto jest odpowiedzialny, oświadczył: dr Fischer, to jest całkowicie jasne. Proszę o wyjaśnienie tej sprzeczności.

Przewodniczący: Nie ma sprzeczności. Ja osobiście pytałem świadka i [on] stwierdził, że nie odnosi się to do terenu działań wojennych.

Adwokat] Chmurski: Właśnie o to chodzi. Jak to rozumieć, bo tu jest powiedziane: odpowiedzialny jest dr Fischer, a teren wojenny według zeznań świadka był poza Warszawą również.

Przewodniczący: Ale nie cały teren dystryktu warszawskiego był objęty.

Adwokat] Chmurski: Ale świadek ogólnie powiada, że jest odpowiedzialny za wszystko, co się działo i o to chodzi, o Warszawę, bo o to był

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Именно, об этом речь. Как это понимать, потому, что здесь говорится: ответственным является д-р ФИШЕР, а военная территория, по показаниям свидетеля, также была вне Варшавы.

Председательств[ующий]: Но не вся территория Варшавского округа входила туда.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Но свидетель говорит в целом, что является ответственным за все, что проходило и об этом речь, о Варшаве, потому что его спрашивали об этом. Я вижу противоречие, и прошу свидетеля объяснить, как это следует понимать.

Председательств[ующий]: Прошу задать конкретный вопрос.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Я различаю два периода. До середины августа 1944 г., тогда свидетель говорит – гражданское управление ответственным не являлось, а сейчас вдруг он говорит, что со времени капитуляции оно является ответственным.

Свидетель: Могу ли я что-то сказать на тему этого якобы противоречия? Здесь речь идет об ответственности, я всегда принципиально отличаю ответственность от вины. За весь гражданский сектор, также во время всех этих боев, конечно, всегда нес ответственность губернатор ФИШЕР. Если в результате внешних обстоятельств у него не было возможностей с этим справиться, то естественно, это его освобождает, но не отменяет служебной ответственности. Так же, как я несу ответственность за все свои войска, а в случае обвинения, я должен был бы доказать, что я сделал все, что в моих силах, чтобы противостоять.

Адв[окат] ХМ[УРСКИЙ]: Это означает, что существует положение и принцип, но выполнение является отдельным делом.

Председ[ательств[ующий]: Свидетель видит разницу между виной и ответственностью.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Мне достаточно того, что сказал свидетель.

Второй вопрос идет в этом направлении. Свидетель сказал, что 3 октября вышел из Варшавы.

Председ[ательств[ующий]: Даже вылетел.

Адв[окат] ХМ[УРСКИЙ]: Это точно, по этому поводу, что свидетель отличает при капитуляции срок подписания капитуляции, т. е. 2 октября, и выход солдат – особо подчеркиваю это – и сказал, что только лишь после выхода солдат из Варшавы – улетел. Я так понял. Прошу сказать, какой период времени прошел с момента капитуляции, что свидетель считает недостаточным перед выходом повстанцев. У меня такое впечатление, что большинство товарищей по оружию среди поляков могло бы сказать. Факт такой: «БУР»-КОМОРОВСКИЙ со своего боевого поста уехал в тот день, когда войска вышли из Варшавы.

Председательств[ующий]: Является ли это возможным, что «БУР»-КОМОРОВСКИЙ подписал капитуляцию 3 [октября] и 4 уехал?

pytany. Ja widzę sprzeczność i proszę o wyjaśnienie ze strony świadka, jak to należy rozumieć.

Przewodniczący: Proszę o konkretne pytanie.

Adwokatl Chmurski: Ja rozróżniam dwa okresy. Do połowy sierpnia 1944 r., wtedy świadek powiada – nie był odpowiedzialny zarząd cywilny, a teraz nagle, od czasu kapitulacji, powiada, że jest odpowiedzialny.

Świadek: Czy wolno mi powiedzieć coś na temat tej pozornej sprzeczności? Czy tu chodzi o odpowiedzialność Fischera, czy moją? Ja zawsze zasadniczo odróżniam odpowiedzialność od winy. Odpowiedzialność za cały sektor cywilny, również podczas wszystkich tych walk, ma się rozumieć, zawsze miał gubernator Fischer. Jeśli on nie miał możliwości wskutek zewnętrznych okoliczności, by temu sprostać, to naturalnie go to odciąża, ale nie zmienia faktu pojęcia odpowiedzialności urzędowej. Tak samo jak ja ponoszę odpowiedzialność za wszystkie swoje wojska, a na wypadek zarzutu musiałbym udowodnić, że ja czynię to, co jest w mojej mocy, ażeby się przeciwstawić.

Adwokatl Chmurski: To znaczy, że istnieje przepis i zasada, a wykonanie to jest odrębna rzecz.

Przewodniczący: Świadek rozróżnia między winą a odpowiedzialnością.

Adwokatl Chmurski: Mnie to wystarcza, co świadek powiedział. Drugie pytanie idzie w tym kierunku. Świadek stwierdza, że 3 października wyszedł z Warszawy.

Przewodniczący: Nawet wyleciał.

Adwokatl Chmurski: Czy to jest ściśle z tego powodu, że świadek rozróżnia przy kapitulacji czas podpisania kapitulacji, to jest 2 października, a wymarsz żołnierzy – podkreślam to z całym naciskiem – i stwierdził jeszcze, że dopiero po wymarszu z Warszawy odleciał. Tak ja zrozumiałem. Proszę o stwierdzenie, jaki okres czasu upłynął od podpisania kapitulacji, co uważa świadek za niewystarczające do wymarszu powstańców. Mam wrażenie, że większa ilość współwalczących Polaków mogłaby stwierdzić. Faktem jest, co następuje: „Bór” – Komorowski ze swego stanowiska bojowego odjechał w tym dniu, kiedy wojska wymaszerowały z Warszawy.

Przewodniczący: Czy to jest możliwe, że „Bór” – Komorowski kapitulację podpisał 3 [października], a 4 [października] wyjechał?

Świadek: Tak.

Adwokatl Chmurski: Czy to była kwestia paru dni? Mnie nie chodzi o godziny, ale chciałbym wiedzieć, czy między podpisaniem kapitulacji a wyjazdem, wymaszerowaniem przeszło parę dni?

Świadek: Teraz przypomina mi się pewna różnica, co do ujmowania terminu kapitulacji. Tu chodzi też o pełnomocników, to nie był „Bór” – Ko-

Свидетель: Да.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Это был вопрос нескольких дней? Меня не интересуют часы, но я бы хотел знать, прошло ли несколько дней с момента подписания капитуляции и отъездом?

Свидетель: Сейчас мне вспоминается некоторое различие, касающееся представления срока капитуляции. Дело идет также об уполномоченных, это не был «БУР»-КОМОРОВСКИЙ, это был лейтенант САС, может, это был по настоящему день капитуляции или же день, когда «БУР»-КОМОРОВСКИЙ ратифицировал это в Варшаве в своей штаб-квартире и отослал мне. Существуют три срока. Значит, мой срок самый важный, всегда принято считать днем капитуляции именно день выхода войск. До тех пор пока у солдат оружие в руках, это не считается капитуляцией.

Адв[окат] ХМ[УРСКИЙ]: Примем это как правильное. Господин Председательствующий, разрешите, пожалуйста, затронуть этот вопрос, потому что это мой свидетель защиты.

Председательств[ующий]: А если свидетель не помнит?

Адв[окат] ХМ[УРСКИЙ]: Тогда приму это к сведению. Я основываюсь на документе, который был официально зачитан, конкретно, телеграмма ФИШЕРА от 11 октября о том, что фон дем БАХ получил новое поручение – об усмирении Варшавы и сноса ее с лица земли. Здесь точно сказано...

Председательств[ующий]: На это свидетель уже до этого сказал, что эта телеграмма ФИШЕРА к ФРАНКУ.

Адв[окат] ХМ[УРСКИЙ]: Но был ли свидетель тогда в Варшаве, поэтому, что можно говорить [о действиях] со стороны ФИШЕРА, который являлся губернатором и был обязан четко рапортовать о новом приказе разрушения Варшавы, если фон [дем] БАХА уже нет на месте? Это находится на 64 странице.

Председательств[ующий]: Известно ли свидетелю, что ФИШЕР направил 11 октября ФРАНКУ телеграмму, в которой упоминается, что [фон дем] БАХ получил новый приказ, а именно, сноса Варшавы с лица земли?

Свидетель: Только сегодня я узнал об этой телеграмме.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Получил ли свидетель новые приказы?

Свидетель: Нет. Я отказал. ... Это только мое предположение.

Председательств[ующий]: Это проходило в штаб-квартире ГИТЛЕРА?

Свидетель: После прибытия КОМОРОВСКОГО в Восточную Пруссию.

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Через сколько дней после подписания капитуляции?

Свидетель: Я стараюсь быть точным в своих словах, но здесь я не могу сказать.

morowski, to był porucznik „Sas”, może to był dzień miarodajny dla kapitulacji, czy też dzień, kiedy „Bór” – Komorowski w Warszawie w swojej kwaterze głównej to ratyfikował i mnie odesłał. To są trzy terminy. Wobec tego, że mój termin jest najważniejszy, mianowicie za dzień kapitulacji uważa się zawsze dzień wymarszu wojska. Dopóki wojsko ma broń w rękę, to nie jest jeszcze kapitulacja.

Adwokat Chmurski: Weźmiemy to jako słuszne. Panie Prezesie, proszę pozwolić tę kwestię poruszyć, bo to jest mój świadek obrony.

Przewodniczący: A jeżeli świadek nie pamięta?

Adwokat Chmurski: To przyjmę do wiadomości. Opieram się na dokumencie, który został z urzędu odczytany, mianowicie telegram Fischera z 11 października, a mianowicie, że von [dem] Bach otrzymał nowe zlecenie spacyfikowania Warszawy i zrównania z ziemią Warszawy. Tutaj jest wyraźnie powiedziane...

Przewodniczący: Na to świadek już przedtem powiedział, że to jest telegram Fischera do Franka.

Adwokat Chmurski: Ale czy świadka zastał w Warszawie, bo można mówić ze strony Fischera, który był gubernatorem i był obowiązany do ścisłych meldunków o nowym poleceniu i zniszczeniu Warszawy, jeżeli von [dem] Bacha nie ma już na miejscu? To jest na stronie 64.

Przewodniczący: Czy świadkowi wiadomo, że Fischer wysłał do Franka 11 października telegram, w którym jest wzmianka, że [von dem] Bach dostał nowe zlecenie, a mianowicie zrównania Warszawy z ziemią?

Świadek: Dopiero dziś się o tym telegramie dowiedziałem.

Adwokat Chmurski: Czy świadek dostał nowe zlecenia?

Świadek: Nie. Odmówiłem. ... To jest tylko moje przypuszczenie.

Przewodniczący: Czy to było w kwaterze Hitlera?

Świadek: Po przybyciu Komorowskiego do Prus Wschodnich.

Adwokat Chmurski: Ile dni po podpisaniu kapitulacji?

Świadek: Ja jestem dokładny w wypowiedziach, ale tego nie mogę powiedzieć.

Przewodniczący: Panie obrońco, świadek tego nie może ustalić.

Adwokat Chmurski: Więc przyjmuję do wiadomości, że świadek nie pamięta tej ważnej okoliczności.

(Prokurator Sawicki przerywa.)

Adwokat Chmurski: P[anie] Prokuratorze, przepraszam, obecnie dobiega do końca najbardziej dramatyczne posiedzenie Trybunału. W związku z tym pozwolę sobie zwrócić uwagę na to, że rozkaz ewakuacji Warszawy nastąpił 5 października przez megafony o godz. 1-szej po południu i że odbyła się ta ewakuacja w zasadzie w ciągu dwóch dni – ewakuacja całej ludności Warszawy.

Председательствующий]: Господин защитник, свидетель не в состоянии определить это.

Адв[окат] ХМ[УРСКИЙ]: Значит, я принимаю к сведению, что свидетель не помнит этого важного обстоятельства.

(Прокурор Савицкий перебивает)

Адв[окат] ХМУРСКИЙ: Г[осподин] прокурор, с вашего разрешения, сейчас приближается к завершению самое драматическое заседание суда. В связи с этим я позволю себе обратить внимание на то, что приказ об эвакуации Варшавы был выдан 5 октября через мегафоны в час дня и что эта эвакуация в принципе проходила в течение двух дней – эвакуация всего населения Варшавы.

Меня интересует констатация, проходило ли это еще во время правления свидетеля или уже после его ухода. А то, что это так и есть, следует – и это имеет свое принципиальное значение для дела – из композиции книги, которая является одним из главных доказательств, на странице 317, где говорится об одном из условий капитуляции: «требование немецкого командования об эвакуации гражданского населения Варшавы будет проведено в сроки и таким образом, чтобы сократить населению ненужные страдания. Будет возможной эвакуация предметов, имеющих художественную, культурную и церковную ценность».

И следующее предложение: «Немецкое командование приложит все усилия, чтобы сохранить оставленное в городе общественное и частное имущество».

Свидетель являлся ответственным за выполнение условий этой капитуляции. Прошу его ответить, как он отнесся к обязательству, которое было им подписано, и соблюдение которого он считает вопросом чести немецкой армии. Естественным является – я могу на это сослаться, потому что я сам через это проходил, что через мегафоны в 1 час дня 5 октября население Варшавы было призвано, чтобы в течение двух, подчеркиваю, двух часов эвакуировалось. Это уже только с технической стороны являлось невозможным, потому что не все даже получили эту информацию. Это естественные факты, а естественные факты не требуют доказательств, как говорит господин прокурор, и поэтому эвакуация произошла в принципе 5 и 6 октября и потом дополнительно еще некоторого числа населения после 6 октября.

Это являлось главной причиной того, почему потом Прушков стал местом [к]азни, и почему имели место эти неслыханные страдания населения, и от которых немецкое командование обещало предохранить население.

Поэтому спрашиваю, известно ли свидетелю решение и как он отнесется к этому решению, под которым он поставил свою подпись, и за четкое соблюдение которого ответственным является немецкая армия и честь этой армии.

Otóż chodzi mi o stwierdzenie, czy to było za czasów jeszcze rządów świadka na miejscu, czy też to było po jego odejściu. A że tak jest, to wynika także – i to ma swoje zasadnicze znaczenie dla sprawy – z układu, który znajduje się w książce stanowiącej jeden z głównych przedmiotów dowodowych, na stronie 317, gdzie jest powiedziane o jednym z warunków kapitulacji: „żądana przez dowództwo niemieckie ewakuacja ludności cywilnej Warszawy zostanie przeprowadzona w czasie i w sposób oszczędzający ludności zbędnych cierpień. Umożliwi się ewakuowanie przedmiotów posiadających wartość artystyczną, kulturalną i sakralną”.

I następnie zdanie: „Dowództwo niemieckie dołoży starań, żeby zabezpieczyć pozostałe w mieście mienie publiczne i prywatne”.

Świadek był odpowiedzialny za wykonanie warunków tej kapitulacji. Proszę go o odpowiedź, jak się ustosunkował do zobowiązania, które było przez niego podpisane i którego zachowanie uważa za kwestię honoru armii niemieckiej. Jest to bowiem notoryjne – wolno mi się na to powołać, sam to przeżywałem, że megafonem o godz. 1-szej w południe dnia 5 października ludność Warszawy została wezwana, żeby w ciągu dwóch godzin – wyraźnie: dwóch godzin – ewakuowała się. To było już nawet technicznie niemożliwe, bo nie wszyscy mogli być powiadomieni. To są fakty notoryjne, a fakty notoryjne nie potrzebują dowodów, jak stwierdza Pan Prokurator, i dlatego ewakuacja nastąpiła 5 i 6 października w zasadzie, a potem jeszcze dodatkowo ze strony pewnej części ludności po 6 października.

To był główny powód, dlaczego Pruszków był [k]ażnią i dlaczego były te niesłychane cierpienia ludności, których dowództwo niemieckie miało ludności oszczędzić.

Zapytuję więc, czy świadkowi znane jest to postanowienie i jak się ustosunkowuje do tego postanowienia, pod którym położył swój podpis i za którego ściśle zachowanie odpowiedzialna jest armia niemiecka i honor tej armii.

Św[ia dek] v[on] dem Bach: Teraz znów dla odmiany czyni się odpowiedzialnym w sprawach policyjnych nie policję, tylko Wehrmacht. Naturalnie, włączyłem armię do tych warunków kapitulacyjnych, ale gubernatora trzymałem mocno na wędzidle.

Jeśli w tych dokumentach jest mowa, że ludność cywilna ma ewakuować Warszawę po wymarszu żołnierzy, to było dowodem mojego pierwotnego przypuszczenia, że kapitulacja miała miejsce w dniu 2 października.

Przewodnicz[ący]: Czy ze strony osk[arżonego] Fischera są pytania do świadka?

Osk[arżony] Fischer: Chciałbym krótko oświadczyć i postawić wniosek. Ponieważ w zeznaniach moich i świadka są daleko idące różnice, wno-

С[видетель] ф[он] дем БАХ: Вновь повторяю, ответственным по полицейским вопросам, является вермахт, а не полиция. Конечно, я включил армию в эти условия капитуляции, но губернатора я держал крепко за узду.

Если в этих документах говорится, что гражданское население должно покинуть Варшаву после выхода солдат, то это являлось доказательством моего первого предположения, что капитуляция имела место 2 октября.

Председательств[ующий]: Есть ли у обв[иняемого] ФИШЕРА вопросы к свидетелю?

Обв[иняемый] ФИШЕР: Я бы хотел выступить с кратким обращением и сделать заявление. Ввиду того, что в показаниях моих и свидетеля существуют большие расхождения, обращаюсь снова с заявлением, чтобы снова позвать генерала Ф... и фон ПРИТВИЦА²⁴ и генерала СС СТРООПА²⁵ и ГЕЙБЕЛЯ в качестве свидетелей. Хватит того, чтобы эти два генерала Ф... и ПРИТВИЦ [!] были допрошены в Германии, однако прошу допросить СТРООПА и ГЕЙБЕЛЯ. Свидетель говорил, что СС-полицай была безоговорочно подчинена губернатору. Этот тезис не соответствует действительности. В связи с этим я хотел бы кратко спросить у свидетеля – является ли возможным, чтобы губернатор мог приостановить выполнение какого-нибудь приказа, полученного непосредственно от ГИММЛЕРА.

Председат[ельствующий]: Прошу кратко ответить: да или нет?

Свидетель: Да, с некоторым риском.

Председательств[ующий]: А именно?

Свидетель: Что попадет в опалу.

Обв[иняемый] ФИШЕР: Значит, свидетель утверждает, что если рейхсфюрер ГИММЛЕР отдал приказ СС-полицайфюреру, то он по приказу губернатора не был обязан этот приказ выполнить?

Свидетель: Если приказ противоречит закону, он может его не выполнить на свой страх и риск.

Председ[ательствующий]: Существуют ли такие положения в немецких правовых нормах?

Свидетель: Это являлось установленным обычаем, обязанностью, в этом отношении у офицеров вермахта было четкое представление.

Председ[ательствующий]: Существовало ли в военном регламенте четкое положение?

Свидетель: Нет, этого не было.

Обв[иняемый] ФИШЕР: Кроме этого, у меня нет вопросов, но в интересах истины, которой хочет добиться также уважаемая Прокуратура, прошу разрешить допрос перечисленных мною свидетелей.

Уважаемый суд! Для меня одной из главных задач этого разбирательства – я был против уничтожения Варшавы, я по правде и дословно пролил слезы о Варшаве, у меня на это есть свидетели, я не был

sze ponownie, by zawezwać generała F... i von Pritwita²⁴ oraz generała SS Stropa²⁵ i Geibla na świadków. Wystarczy, by ci dwaj generałowie F... i Pritwitz [!] byli przesłuchani w Niemczech, proszę jednak o przesłuchanie Stropa i Geibla. Świadek mówił, że SS-Polizei była bezwzględnie podległa gubernatorowi. Stwierdzenie to nie odpowiada rzeczywistości. W związku z tym chciałbym krótko świadka zapytać – czy jest możliwe, ażeby gubernator mógł zawiesić wykonanie pewnego rozkazu, otrzymanego bezpośrednio od Himmlera.

Przewodniczący: Proszę odpowiedzieć krótko: tak czy nie?

Świadek: Tak, pod pewnym ryzykiem.

Przewodniczący: Mianowicie?

Świadek: Że ściągnie na siebie niełaskę.

Oskarżony Fischer: Więc świadek twierdzi, że jeżeli kierownik Rzeszy Himmler wydał rozkaz SS-Polizeiführerowi, to on na rozkaz gubernatora takiego rozkazu wykonać nie potrzebował?

Świadek: Jeżeli rozkaz jest sprzeczny z prawem, może rozkaz wykonać na własną odpowiedzialność.

Przewodniczący: Czy tego rodzaju postanowienia znajdują się w przepisach niemieckich?

Świadek: To było obowiązkiem zwyczajowym, co do tego oficerowie Wehrmachtu mieli zupełnie jasny obraz.

Przewodniczący: Czy w regulaminie wojskowym było wyraźne postanowienie?

Świadek: Nie, tego nie było.

Oskarżony Fischer: Poza tym nie ma pytań, ale w interesie prawdy materialnej, którą także Wysoka Prokuratura chce wydostać, proszę o umożliwienie mi przesłuchania tych podanych przeze mnie świadków.

Wysoki Trybunale! Dla mnie jest jednym z zasadniczych zadań tego procesu – ja byłem przeciwny zniszczeniu Warszawy, ja naprawdę dosłownie o Warszawę płakałem, ja mam na to świadków, nie miałem nic do czynienia z obozem Pruszkowa, to podlegało panu von [dem] Bach[owi] jako najwyższemu dowódcy. Nie miałem nic wspólnego z plądrowaniem Warszawy. Plądrowanie Warszawy miało miejsce na rozkaz Himmlera dla SS i było przeprowadzane przez SS i policję. Jakże mogę brać za to odpowiedzialność, jeżeli nic z tym nie miałem do czynienia. Tego mi przecież nie można imputować. Mam całą masę świadków i podałem ich, którzy od pierwszego do ostatniego dnia byli obecni, i także duża ilość świadków polskich zupełnie jasno i otwarcie powiedziała, że Geibel zniszczył Warszawę. Wczoraj jeden z niemieckich generałów potwierdził, że Geibel przeprowadzał zniszczenie Warszawy, że tylko jego przepustka miała znaczenie. Ja jako gubernator, jeśli chciałem się dostać do Warszawy, musiałem

причастен к лагерю в Прушкове, это подлежало фон [дем] БАХ[У] как главнокомандующему. Я не имею никакого отношения к грабежу Варшавы. Грабеж Варшавы имел место по приказу ГИММЛЕРА, выданного СС и был осуществлен СС и полицией. Как я могу брать за это ответственность, если у меня с этим не было ничего общего. В этом меня нельзя обвинять. У меня много свидетелей и я их перечислил, которые с первого до последнего дня присутствовали, и также большое количество польских свидетелей, которые совершенно четко и открыто сказали, что ГЕЙБЕЛЬ разрушил Варшаву. Вчера один из немецких генералов подтвердил, что ГЕЙБЕЛЬ проводил разрушение Варшавы, и что только выданный им пропуск имел значение. Я как губернатор, если я хотел попасть в Варшаву, должен был обладать таким пропуском, выданным ГЕЙБЕЛЕМ и пропуском, выданным командиром крепости. Как я мог быть там командующим?

Поэтому это по-настоящему для меня важно и только об этом я могу просить, чтобы этот пункт выяснить и чтобы, путем показа этого пункта, была установлена настоящая правда.

Я сделал письменное заявление. В этом заявлении я взял ответственность, и я никогда не уклоняюсь от ответственности, которая касалась бы меня. У меня от прежних разбирательств сложилось такое впечатление, что все польские свидетели, которые, кстати, здесь были исключительно свидетелями обвиняющей стороны, мои заявления окончательно были подтверждены, например, вчера по поводу СИМА²⁶ и по вопросу поставок зерна в Варшаву в начале событий, как и в основных показаниях.

Председательств[ующий]: Доказательственное заявление обвиняемого будет оформлено в ходе судопроизводства, как это было уже мною заявлено раньше.

[...]

ИНП, ГКБЗХ, 709, л. 1–3, 25–64, 68–91, 93–102.

Копия на польском языке, машинопись.

Примечания

- ^{а-а} Подчеркнуто от руки.
- ^б В документе название: *губерния* или *генеральная губерния*.
- ^в Так в тексте.
- ^г Так в тексте. По всей видимости, отсутствует фрагмент текста.
- ^д Было: *обвуд Варты*.

¹ Лайст Людвиг (1891), бригадфюрер СА; в 1940–1941 представитель начальника округа в г. Варшаве, с 1941 по 1945 староста г. Варшавы; после войны арестован союзниками и передан польской стороне; предстал перед Верховным национальным трибуналом вместе с Фишером, Майзингером и Дауме; 3 марта 1947 приговорен к 8 годам лишения свободы, в 1954 после отбытия наказания депортирован в ФРГ.

taką przepustkę mieć od Geibla i przepustkę od dowódcy twierdzy. Jakże ja miałem być tam dowodzącym?

Dlatego to jest dla mnie tak naprawdę ważne i tylko naprawdę mogę prosić, ażeby ten punkt wyjaśniono i żeby prawda rzeczywista przez wyświetlenie tego punktu wyszła na jaw.

Złożyłem oświadczenie pisemne. W tych oświadczeniach wzięłem odpowiedzialność i nigdy nie odrzucam odpowiedzialności, która by mnie miała dotyczyć. Mam wrażenie, że wrażenie dotychczasowych rozpraw jest takie, iż wszyscy świadkowie polscy, którzy zresztą byli tu tylko świadkami oskarżenia, moje oświadczenia ostatecznie potwierdzili; np. wczoraj w wypadku Syma²⁶ i w wypadku przywożenia zboża na początku do Warszawy, jak i w szeregu podobnych zeznań.

Przewodnicz[ący]: Wniosek dowodowy oskarżonego będzie załatwiony w toku przewodu sądowego, jak to już swego czasu ogłosiłem.

[...]

IPN, GKBZH, 709, k. 1–3, 25–64, 68–91, 93–102.

Kopia w języku polskim, maszynopis.

Przypisy

- ^{a-a} Podkreślono odręcznie.
- ^b W całym dokumencie występuje nazwa: *gubernia* lub: *generalna gubernia*.
- ^c Tak w tekście.
- ^d Tak w tekście. Prawdopodobnie brak fragmentu.
- ^e Było: *obwód Warty*.

¹ Leist Ludwig (ur. 1891), SA Brigadeführer; w l. 1940–1941 pełnomocnik szefa dystryktu na m. Warszawę, od 1941 do 1945 starosta m. Warszawy; po wojnie aresztowany przez aliantów i przekazany stronie polskiej; sądzony przez NTN razem z Fischerem, Meisingerem i Daumem; 3 marca 1947 skazany na 8 lat pozbawienia wolności, w 1954 po odbyciu kary, deportowany do RFN.

² Meisinger Josef (ur. 1899), SS Standartenführer; w kampanii wrześniowej dca EK IV; w l. 1939–1941 kmtd policji bezpieczeństwa i SD w dystrykcie warszawskim; następnie do 1945 w Tokio, m. in. jako oficer łącznikowy SD; aresztowany 6 września 1945 przez Amerykanów i przekazany władzom polskim; sądzony przez NTN razem z Fischerem, Leistem i Daumem; 3 marca 1947 skazany na karę śmierci, stracony 7 marca 1947.

³ Daume Max (ur. 1894), płk policji ochronnej; w l. 1939–1940 zca dcy pułku policji „Warschau”; sądzony przez NTN razem z Fischerem, Leistem i Meisingerem; 3 marca 1947 skazany na karę śmierci, stracony 7 marca 1947.

⁴ Von Mannstein Erich (1887–1973), właśc. von Lewinski Fritz Erich, feldmarszałek; w kampanii wrześniowej 1939 szef sztabu GA „Południe”, następnie do lutego 1940 szef sztabu GA „A”; w l. 1940–1941 dca XXXVIII KA; od lutego do września 1941 dca LVI KA, potem dca 11 Armii; w l. 1942–1944 dca kolejno GA „Don” i GA „Południe”; w 1945 aresztowany przez Brytyjczyków, w sierpniu 1949 skazany na 18 lat pozbawienia wolności (wyrok zmniejszono do 12 lat); zwolniony w 1953.

² Майзингер Йозеф (1899), штандартенфюрер СС; во время сентябрьской кампании командир IV айнцакоманды; в 1939–1941 командир полиции безопасности и СД Варшавского округа; затем до 1945 в Токио, в том числе в качестве связного офицера СД; арестован американцами 6 сентября 1945 и передан польским властям; предстал перед Верховным национальным трибуналом вместе с Фишером, Лайстом и Дауме; 3 марта 1947 приговорен к смертной казни, казнен 7 марта 1947.

³ Дауме Макс (1894), полковник шцуполиции; в 1939–1940 заместитель командира полицейского полка «Варшава»; предстал перед Верховным национальным трибуналом вместе с Фишером, Лайстом и Майзингером; 3 марта 1947 приговорен к смертной казни, казнен 7 марта 1947.

⁴ Фон Манштейн Эрих (1887–1973), настоящ. имя и фамилия фон Левински Фриц Эрих, фельдмаршал; во время сентябрьской кампании 1939 начальник штаба группы армий «Юг», затем до февраля 1940 начальник штаба группы армий «А»; в 1940–1941 командир XXXVIII армейского корпуса; с февраля по сентябрь 1941 командир LVI армейского корпуса, затем командующий 11 армией; в 1942–1944 командующий, последовательно, группой армий «Дон» и «Юг»; в 1945 арестован британцами, в августе 1949 приговорен к 18 годам лишения свободы (срок сокращен до 12 лет); освобожден в 1953.

⁵ Ковпак Сидор Артемович (1887–1967), генерал; в 1942–1944 командир партизанской группировки; с 1947 заместитель председателя Президиума ВС УССР. В тексте речь идет о «польском рейде» 1 Партизанской дивизии им. С. Ковпака под командованием полковника Петра Вершигоры с февраля по апрель 1944. Советские партизаны осуществили рейд в Полесье через Люблинщину, частично дезорганизуя немецкую административную систему на этих территориях.

⁶ Речь идет о Командном управлении СС.

⁷ Речь идет о Курте Далюге.

⁸ Так в тексте.

⁹ Правильно – Тхужницкий Константы, в 1943–1945 председатель Главного опекунского совета.

¹⁰ Кульский Юлиан (1892–1976), с 1935 по сентябрь 1939 вице-президент г. Варшавы, затем назначенный бургомистр Варшавы.

¹¹ Грейзер Артур Карл (1897), обергруппенфюрер СС, член рейхстага; в 1939–1945 гауляйтер (начальник) округа Варта; в мае 1945 арестован американцами и передан польской стороне; 9 июля 1946 приговорен к смертной казни; приговор приведен в исполнение 14 июля 1946.

¹² Заукель Фриц (1894), группенфюрер СА, группенфюрер СС; в 1942–1945 уполномоченный по использованию рабочей силы (в подчинении Управления по четырехлетнему плану); после войны арестован союзниками; осужден Международным военным трибуналом в Нюрнберге к смертной казни, приговор приведен в исполнение 16 октября 1946.

¹³ Акция АБ (*Außerordentliche Befriedungsaktion*), кодовое название операции, направленной против польской интеллигенции, проведенной в генерал-губернаторстве весной и летом 1940. Осуществляли ее высший командующий СС и полицией обергруппенфюрер СС Вильгельм Крюгер и командующий полицией безопасности и СД бригадефюрер СС Бруно Штрекенбах; операция началась 30 марта 1940 с карательной акции на территориях, где действовал партизанский отряд ВП «Хубалья»; основные меры, направленные против представителей интеллигенции, политических и общественных деятелей, а также лиц, подозреваемых в связях с национально-освободительным подпольем, предпринимались с мая по июль 1940; кроме того, проводились массовые аресты, в частности, в Варшаве, Кракове и Люблине; арестованные были казнены в населенных пунктах Пальмиры под Варшавой, Руры-Иезуицке, Фирлей, Скаржиско-Каменна и других; немцами были замучены, в частности, бывший маршал Сейма РП Мацей Ратай, деятель Польской социалистической партии Мечислав Недзялковский, чемпион Олимпийских игр 1932 в Лос-Анджелесе в легкой атлетике Януш Кусоциньский. Кроме действий, направленных против социальных кругов, составлявших основу будущего подполья, был проведен ряд депортаций поляков в концентрационные лагеря.

⁵ Kowpak Sidor Artemowicz (1887–1967), gen.; w l. 1942–1944 dca zgrupowania partyzanckiego; od 1947 zca przewodniczącego Prezydium RN USRS. W tekście mowa o „rajdzie polskim” i Dywizji Partyzanckiej im. S. Kowpaka dowodzonej przez płk. Petra Werszyhorę w okresie luty – kwiecień 1944. Sowieccy partyzanci wykonali rajd przez Lubelszczyznę na Polesie częściowo dezorganizując niemiecki system administracyjny na tych terenach.

⁶ Chodzi o SS-FHA.

⁷ Chodzi o Kurta Daluege.

⁸ Tak w tekście.

⁹ Właśc.: Tchórznicki Konstanty, w l. 1943–1945 prezes RGO.

¹⁰ Kulski Julian (1892–1976), od 1935 do września 1939 wiceprezydent m. st. Warszawy, następnie komisaryczny burmistrz Warszawy.

¹¹ Greiser Arthur Karl (ur. 1897), SS Obergruppenführer, członek Reichstagu; w l. 1939–1945 gauleiter okręgu Warty; w maju 1945 aresztowany przez Amerykanów i przekazany stronie polskiej; 9 lipca 1946 skazany na karę śmierci; wyrok wykonano 14 lipca 1946.

¹² Sauckel Fritz (ur. 1894), SA Gruppenführer, SS Gruppenführer; w l. 1942–1945 pełnomocnik ds. zatrudnienia (podporządkowany pod Biuro Planu Czteroletniego); aresztowany po wojnie przez aliantów; skazany przez MTN na karę śmierci, wyrok wykonano 16 października 1946.

¹³ Akcja AB (*Außerordentliche Befriedungsaktion*), kryptonim operacji wymierzonej przeciwko polskiej inteligencji, przeprowadzonej w Generalnym Gubernatorstwie wiosną i latem 1940. Jej realizatorami byli Wyższy Dowódca SS i policji SS-Obergruppenführer Wilhelm Krüger i dowódca policji bezpieczeństwa i SD SS-Brigadeführer Bruno Streckenbach; operacja rozpoczęła się 30 marca 1940 pacyfikacją terenów objętych działalnością oddziału partyzanckiego WP „Hubala”; główne działania wymierzone w przedstawicieli inteligencji, działaczy politycznych i społecznych oraz osoby podejrzane o związki z konspiracją niepodległościową były prowadzone od maja do lipca 1940; ponadto dokonywano masowych aresztowań, m. in. w Warszawie, Krakowie i Lublinie; egzekucje aresztowanych miały miejsce w Palmirach pod Warszawą, Rurach Jezuickich, Firleju, w Skarżysku-Kamiennej i innych miejscach; Niemcy zamordowali m. in. byłego marszałka Sejmu RP Macieja Rataja, działacza PPS Mieczysława Niedziałkowskiego, mistrza olimpijskiego z Los Angeles 1932 w lekkoatletyce Janusza Kusocińskiego. Oprócz działań wymierzonych w kręgi społeczeństwa stanowiące bazę dla przyszłej konspiracji przeprowadzono szereg deportacji Polaków do obozów koncentracyjnych.

¹⁴ Geibel nie był Obergruppenführerem.

¹⁵ Tak w tekście.

¹⁶ Hummel Herbert (ur. 1907), SA Sturmbannführer, dr; od grudnia 1939 kierownik urzędu w Biurze Prezydijskim dystryktu warszawskiego; od września 1940 zca kierownika Urzędu Szefa dystryktu warszawskiego; od stycznia 1941 szef urzędu gubernatora dystryktu, od stycznia 1943 wicegubernator dystryktu warszawskiego; zginął 9 sierpnia 1944 w okolicach ul. Chłodnej i Wolskiej w trakcie ewakuacji administracji dystryktu – kolumna została ostrzelana przez powstańców.

¹⁷ Kaltenbrunner Ernst (ur. 1903), SS Obergruppenführer, gen. policji i Waffen SS, dr; od 1938 do 1943 wyższy dca policji i SS w Wiedniu; w l. 1939–1945 członek Reichstagu; w l. 1943–1945 szef Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy; w maju 1945 aresztowany przez aliantów; sądzony przez MTN i skazany 1 października 1946 na karę śmierci; wyrok wykonano 16 października 1946.

¹⁸ Bühler Josef (ur. 1904), dr, od października 1939 szef urzędu Generalnego Gubernatora; od maja 1940 zca Generalnego Gubernatora; w 1945 aresztowany przez aliantów, zeznał podczas MTN; w 1946 przekazany stronie polskiej; w czerwcu – lipcu 1948 sądzony przez NTN i skazany na karę śmierci, 5 lipca 1948 stracony.

¹⁴ Гейбель не был обергруппенфюрером.

¹⁵ Так в тексте.

¹⁶ Хуммель Герберт (1907), штурмбанфюрер СА, доктор; с декабря 1939 заведующий управлением в Бюро президиума Варшавского дистрикта; с сентября 1940 заместитель заведующего управлением начальника Варшавского округа; с января 1941 заведующий управлением губернатора округа, с января 1943 вице-губернатор Варшавского округа; погиб 9 августа 1944 в районе ул. Хлодной и Вольской в ходе эвакуации администрации округа – колонна была обстреляна повстанцами.

¹⁷ Кальтенбруннер Эрнст (1903), обергруппенфюрер СС, генерал полиции и войск СС, доктор; с 1938 по 1943 высший командующий полицией и СС в Вене; в 1939–1945 член рейхстага; в 1943–1945 начальник Главного управления безопасности Рейха; в мае 1945 арестован союзниками; 1 октября 1946 приговорен Международным военным трибуналом в Нюрнберге к смертной казни; приговор приведен в исполнение 16 октября 1946.

¹⁸ Бюлер Йозеф (1904), доктор, с октября 1939 начальник управления генерал-губернатора; с мая 1940 заместитель генерал-губернатора; в 1945 арестован союзниками, давал показания на Нюрнбергском процессе; в 1946 передан польской стороне; в июне – июле 1948 судим Верховным национальным трибуналом и приговорен к смертной казни, казнен 5 июля 1948.

¹⁹ Вероятно, речь идет о генерале С. фон Лютвице.

²⁰ Информация не соответствует действительности. Фон дем Бах был награжден Рыцарским крестом за подавление Варшавского восстания; см., например, E. G. Krätschmer, *Die Ritterkreuzträger der Waffen-SS*, Preussisch Oldendorf 1982.

²¹ Несомненно, ошибка. Фишер имел в виду Гилле.

²² Информация не соответствует действительности. Рейнефарт и Дирлевангер были награждены Рыцарскими крестами по ходатайству Баха за подавление восстания.

²³ Речь идет о SdKfz 303 – легком носителе зарядов «Голиаф», версия А (Ausf. А „Go-liath²³”), самоходной электроуправляемой машине на гусеничном ходу, предназначенной для уничтожения фортификационных сооружений противника; серийное производство SdKfz 303 (версии А и Б) было начато в 1943. Во время восстания немцы произвели свыше 50 атак с использованием «Голиафов» (почти 100 машин) с различным успехом.

²⁴ Речь идет о генерале (бароне) фон Лютвице.

²⁵ Строоп Йюрген (1895–1952), настоящее имя и фамилия Строоп Йозеф; группенфюрер СС, генерал-поручик полиции и войск СС; после 4 сентября 1939 по октябрь 1939 командир организации «Самозащита» (Selbschutz) в Познани; в 1940–1942 комендант округа СС (Гнезно); с июля по октябрь 1941 последовательно командир роты III/3 пехотного полка СС дивизии СС «Тотенкопф» и офицер запасного батальона «Лейбштандарте СС Адольф Гитлер» (Дивизия СС «Адольф Гитлер»); в 1941–1942 и. о. высшего командующего СС и полицией округа «Россия-Юг»; с февраля по март 1943 командующий СС и полицией дистрикта «Галиция»; с 19 апреля по 13 сентября 1943 командующий СС и полицией Варшавского дистрикта – подавил восстание в варшавском гетто, затем в течение непродолжительного времени высший командующий СС и полицией в Греции; в 1943–1945 комендант округа СС «Рейн-Вестмарк» и одновременно высший командующий СС и полицией в Висбадене; в мае 1945 арестован американской контрразведкой; 21 марта 1947 приговорен Военным трибуналом США в Дахау к смертной казни за военные преступления; в 1948 передан польской стороне; 18 июля 1951 приговорен к смертной казни воеводским судом г. Варшавы за руководство ликвидацией гетто; казнен 6 марта 1952.

²⁶ Сим Иго, настоящее имя Сим Юлиан Кароль (1896), актер кино и театра, поручик запаса 21 пехотного полка; в 1920-х снимался в кино в Германии, потом в Польше; после германского вторжения в 1939 принял райхслист [документ, предоставляющий право гражданства III Рейха] (родился в Инсбруке) и в качестве директора Варшавского театра (Theater der Stadt Warschau) занялся реорганизацией театральной жизни столицы; по приговору суда Польского подпольного государства застрелен 7 марта 1941 в своей квартире на ул. Мазовецкой, 10 солдатами округа СВБ «Варшава-город».

¹⁹ Prawdopodobnie chodzi o gen. Freihhera (hrabiego) S. von Lüttwiza.

²⁰ Informacja nieprawdziwa. Von dem Bach otrzymał Krzyż Rycerski za stłumienie Powstania Warszawskiego; por. np. E. G. Krätschmer, *Die Ritterkreuzträger der Waffen-SS*, Preussisch Oldendorf 1982.

²¹ Niewątpliwie pomyłka. Fischer miał na myśli Gillego.

²² Informacja nieprawdziwa. Reinefarth i Dirlwanger otrzymali Krzyż Rycerski na wniosek Bacha za stłumienie powstania.

²³ Mowa o SdKfz 303 lekkim nosicielu ładunków Ausf. A „Goliath”, bezzałogowym pojeździe gaśnicowym służącym do niszczenia nieprzyjacielskich fortyfikacji, sterowanym elektrycznie; produkcję seryjną SdKfz 303 (wersja a i b) rozpoczęto w 1943. W czasie powstania Niemcy przeprowadzili ponad 50 ataków z użyciem Goliathów (prawie 100 pojazdów) z różnym skutkiem.

²⁴ Chodzi o gen. Freihhera (hrabiego) S. von Lüttwiza.

²⁵ Stroop Jürgen (1895–1952), właśc. Stroop Josef; SS Gruppenführer, gen. por. policji i Waffen SS; po 4 września 1939 do października 1939 dca Selbstschutzu w Poznaniu; w l. 1940–1942 kmdt okręgu SS (Gniezno); od lipca do października 1941 kolejno dca kompanii w III/3 pp SS dywizji SS „Totenkopf” oraz oficer w batalionie zapasowym „LSSAH”; w l. 1941–1942 p. o. wyższego decy SS i policji okręgu „Rüssland-Süd”; od lutego do marca 1943 dca SS i policji dystryktu „Galizien”; od 19 kwietnia do 13 września 1943 dca SS i policji dystryktu warszawskiego – stłumił powstanie w getcie warszawskim, następnie krótko wyższy dca SS i policji w Grecji; w l. 1943–1945 kmdt okręgu SS „Rhein-Westmark” oraz jednocześnie wyższy dca SS i policji w Wiesbaden; w maju 1945 aresztowany przez amerykański kontrwywiad; 21 marca 1947 skazany przez Trybunał Wojskowy USA w Dachau na karę śmierci za zbrodnie wojenne; w 1948 przekazany stronie polskiej; 18 lipca 1951 skazany na karę śmierci przez SWMW za kierowanie likwidacją getta; stracony 6 marca 1952.

²⁶ Sym Igo, właśc. Sym Julian Karol (ur. 1896), aktor filmowy i teatralny, por. rez. 21 pp; w l. 20. występował w filmach w Niemczech, potem w Polsce; po wkroczeniu Niemców w 1939 przyjął reichslistę (urodził się w Innsbrucku) i podjął się misji reorganizacji życia teatralnego w Warszawie m. in. jako dyrektor Theater der Stadt Warschau; z wyroku sądu Polskiego Państwa Podziemnego zastrzelony 7 marca 1941 w swoim mieszkaniu na ul. Mazowieckiej 10 przez żołnierzy Okręgu ZWZ Warszawa-miasto.

WYKAZ SKRÓTÓW

a.a	– ad acta
a.B	– (<i>niem.</i>) z rozkazu
A.O.	– (<i>niem.</i>) oficer artylerii
abp	– arcybiskup
ACz.	– Armia Czerwona
AD	– artyleria dywizyjna
AK	– Armia Krajowa
AL	– Armia Ludowa
al.	– aleja
Al.	– Aleje
ang.	– angielski
AOK	– (<i>niem.</i>) Dowództwo Armii
AP	– Armia Polska
APanc	– Armia Pancerna
APW	– Armia Polska na Wschodzie
AR	– Armia Radziecka
ark.	– arkusz
art.	– artyleria
art.	– artykuł
ASG	– Akademia Sztabu Generalnego
ASRS	– Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka
baon	– batalion
BCh	– Bataliony Chłopskie
BdO (BDO)	– (<i>niem.</i>) dowódca policji porządkowej
BdS, B.d.S	– (<i>niem.</i>) dowódca policji bezpieczeństwa
b.d.w.	– bez daty wystawienia
b.m.w.	– bez miejsca wystawienia
BIP	– Biuro Informacji i Propagandy
BK	– Brygada Kawalerii
BKPanc	– Brygada Kawalerii Pancерnej
bp	– biskup
Bpanc-Mot.	– Brygada Pancerno-Motorowa
BS	– Brygada Strzelców
BZW	– Biuro Zbrodni Wojennych
CA	– Centralne Archiwum
CAW	– Centralne Archiwum Wojskowe
CH	– (<i>ang.</i>) szef (dowódca)
chor.	– chorąży

CIC	– (<i>ang.</i>) Korpus Kontrwywiadu
ckm	– ciężki karabin maszynowy
CKW	– Centralny Komitet Wykonawczy
CWKaw	– Centrum Wyszukolenia Kawalerii
CWL	– Centrum Wyszukolenia Lotnictwa
CWP	– Centrum Wyszukolenia Piechoty
CZT	– Centrum Zabezpieczenia Terenu
d., D.	– sprawa
d. Sch.	– (<i>niem.</i>) policji ochronnej
Dca, d-ca, dca	– dowódca
DG	– Dywizja Górska
DGren	– Dywizja Grenadierów
DGrenPanc	– Dywizja Grenadierów Pancernych
DOK	– Dowództwo Okręgu Korpusu
dok.	– dokument
DP	– Dywizja Piechoty
DPanc	– Dywizja Pancerna
DPLeg	– Dywizja Piechoty Legionów
DPRez.	– Dywizja Piechoty Rezerwowa
DR	– Delegatura Rządu [na Kraj]
ds.	– do spraw
DSP	– Dywizja Strzelców Piesznych
DSZ	– Delegatura Sił Zbrojnych
Dulag	– (<i>niem.</i>) obóz przejściowy
Dw.	– Dworzec
dypl.	– dyplomowany
Dz.	– Dziennik
EK	– (<i>niem.</i>) Grupa Operacyjna
FR	– Federacja Rosyjska
FSB	– (<i>ros.</i>) Federacyjna Służba Bezpieczeństwa
GA	– Grupa Armii
gen.	– generał
gen. bryg.	– generał
gen. dyw.	– generał dywizji
gen. lejtn.	– generał lejtnant
gen. mjr	– generał major
gen. płk	– generał pułkownik
gen. por.	– generał porucznik
gestapo	– (<i>niem.</i>) Tajna Policja Państwowa
GEU	– (<i>ros.</i>) Główny Zarząd Ekonomiczny
GG	– Generalne Gubernatorstwo

GKBZH	– Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich
gKdos	– (<i>niem.</i>) tajny dokument służbowy
GL	– Gwardia Ludowa
gł., Gł.	– główny
<i>Glawlesochrana</i>	– Główny Zarząd Ochrony Lasów i Zalesień
GM	– (<i>niem.</i>) człowiek gestapo/gwarantowany (odpowiednik agenta lub rezydenta)
GO	– Grupa Operacyjna
grenpanc	– grenadierów pancernych
GS	– Grupy Szturmowe
GSOWG	– (<i>ros.</i>) Grupa Sowieckich Okupacyjnych Wojsk w Niemczech
GUBB	– (<i>ros.</i>) Główny Zarząd do Walki z Bandytyzmem
GUKR	– (<i>ros.</i>) Główny Zarząd Kontrwywiadu
GZI	– Główny Zarząd Informacji
He. Pi.	– (<i>niem.</i>) saperzy (pionierzy) wojsk lądowych
Hiwis	– (<i>niem.</i>) ochotnicy
HJ	– (<i>niem.</i>) Hitlerjugend (dosł. młodzież Hitlera)
HKL	– (<i>niem.</i>) główna linia walk
hm.	– harcistrz
hr.	– hrabina
IO	– Igrzyska Olimpijskie
IPN	– Instytut Pamięci Narodowej
ITŁ	– (<i>ros.</i>) Poprawczy Obóz Pracy
k.	– karta
k.s.	– karta sprawy
k.p.k.	– kodeks postępowania karnego
KA	– (<i>niem.</i>) asystent kryminalny
KA	– Korpus Armijny
kal.	– kaliber
kaw.	– kawaleria
KB	– Korpus Bezpieczeństwa
kb	– karabin
KC	– Komitet Centralny
KdS	– (<i>niem.</i>) komendant policji bezpieczeństwa
KdsBP	– Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego
Kedyw	– Kierownictwo Dywersji
KG	– Komenda Główna
KGB	– (<i>ros.</i>) Komitet Bezpieczeństwa Państwowego
KK, kk	– Kodeks Karny
KL	– (<i>niem.</i>) obóz koncentracyjny

kl.	– klasy
km	– karabin maszynowy
kmdt	– komendant
Kmdt. Gł.	– Komendant Główny
KOA	– (<i>niem.</i>) starszy asystent kryminalny
KON	– Konwent Organizacji Niepodległościowych
KONR	– (<i>ros.</i>) Komitet Wyzwolenia Narodów Rosji
KOP	– Korpus Ochrony Pogranicza
KOS	– (<i>niem.</i>) kryminalny nadsekreterarz
KP	– Komunistyczna Partia
KP	– Komenda Powiatowa
KP	– Korpus Polski
KPanc	– Korpus Pancerny
KPK	– Kodeks Postępowania Karnego
kpt.	– kapitan
KR	– Kampfgruppe Reinefahrt
KR	– (<i>niem.</i>) radca kryminalny
KRN	– Krajowa Rada Narodowa
KS	– (<i>niem.</i>) sekretarz kryminalny
ks.	– książę
KW	– Komenda Wojewódzka
KW	– Krzyż Walecznych
KWC	– Kierownictwo Walki Cywilnej
KWP	– Kierownictwo Walki Podziemnej
KWPK	– Kodeks Wojskowego Postępowania Karnego
KZ	– (<i>niem.</i>) obóz koncentracyjny
KZmot.	– Korpus Zmotoryzowany
KZzM	– Krzyż Zasługi z Mieczami
lejt.	– lejtnant
Lek.	– Lekkiej
LKM	– lekki karabin maszynowy
LKW	– (<i>niem.</i>) ciężarówka
lot.	– lotnictwa
LSSAH	– Leibstandarte SS Adolf Hitler
m.	– miasto
m.	– miejscowość
m.st.	– miasto stołeczne
marsz.	– marszałek
MBP	– Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
Me	– (<i>niem.</i>) Messerschmitt
med.	– medycyny

MG	– (<i>niem.</i>) karabin maszynowy
MGB	– (<i>ros.</i>) Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego
Min.	– Ministerstwo
mjr	– major
mł.	– młodszy
MO	– Milicja Obywatelska
MON	– Ministerstwo Obrony Narodowej
mp.	– miejsce postoju
MSW	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MTN	– Międzynarodowy Trybunał Norymberski
MTW	– Międzynarodowy Trybunał Wojskowy
MWD	– (<i>ros.</i>) Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
n.	– nad
NBP	– Narodowy Bank Polski
niem.	– niemiecki
NKGB	– (<i>ros.</i>) Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego
NKO	– (<i>ros.</i>) Ludowy Komisariat Obrony
NKW	– Naczelny Komitet Wykonawczy
NKWD	– (<i>ros.</i>) Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych
NN	– nazwisko nieznanne
NOVJ	– (<i>serb.-chor.</i>) Narodowo-Wyzwoleńcza Armia Jugosławii
NOW	– Narodowa Organizacja Wojskowa
NPW	– Naczelna Prokuratura Wojskowa
NRD	– Niemiecka Republika Demokratyczna
NSFK	– (<i>niem.</i>) Narodowosocjalistyczny Korpus Lotniczy
NSKK	– (<i>niem.</i>) Narodowosocjalistyczny Korpus Samochodowy
NSTPR	– (<i>ros.</i>) Narodowosocjalistyczna Partia Pracy Rosji
NSW	– Najwyższy Sąd Wojskowy
NSZ	– Narodowe Siły Zbrojne
NTN	– Najwyższy Trybunał Narodowy
NTS	– (<i>ros.</i>) Narodowy Związek Pracy
NW	– Naczelny Wódz
NZW	– Narodowe Zrzeszenie Wojskowe
o.u.	– (<i>niem.</i>) miejsce postoju
OAK	– (<i>niem.</i>) Dowództwo Armii
OB	– (<i>niem.</i>) dowódca
ob.	– obecny
Obltn.	– porucznik
oddz., Oddz.	– Oddział
odwr.	– odwrotna

of.	– oficer
Oflag	– (<i>niem.</i>) obóz oficerski [jeniecki]
OKBZN	– Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Niemieckich
OKH	– (<i>niem.</i>) Dowództwo Wojsk Lądowych
OKR	– (<i>ros.</i>) Oddział Kontrwywiadu
OKW	– (<i>niem.</i>) Dowództwo Sił Zbrojnych
ONR	– Obóz Narodowo-Radykalny
OP	– oddział partyzancki
OPW	– Organizacja Polski Walczącej
Orpo	– (<i>niem.</i>) policja porządkowa
OT	– (<i>niem.</i>) Organizacja Todta
OUN-B	– Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów [frakcja banderowska]
OUN-M	– Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów [frakcja melnykowska]
OW	– Okręg Wojskowy
OW	– Oddziały Wojskowe
OZ	– Ośrodek Zapasowy
OZN	– Obóz Zjednoczenia Narodowego
p.o.	– pełniący obowiązki
PŻ	– pomoc żołnierzowi
PAK	– (<i>niem.</i>) armata przeciwpancerna
PAL	– Polska Armia Ludowa
pal	– pułk artylerii lekkiej
panc.	– pancerny
Panc-Spad	– Pancerno-Spadochronowa
paplot	– pułk artylerii przeciwlotniczej
part.	– pułk artylerii
PASTa, PAST-a	– Polska Akcyjna Spółka Telefoniczna
PB	– Parabellum
pchor.	– podchorąży
PCK	– Polski Czerwony Krzyż
PD	– Piechota Dywizyjna
phm.	– podharcemistrz
piech.	– piechoty
pil.	– pilot
PKB	– Państwowy Korpus Bezpieczeństwa
PKO	– Powszechna Kasa Oszczędności
PKPR	– Polski Korpus Przynależności i Rozmieszczenia
PKWN	– Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
pl.	– plac

PLAN	– Polska Ludowa Akcja Niepodległościowa
plot.	– przeciwlotniczy
plut.	– plutonowy
Płd.	– południowy
płk	– pułkownik
Płn.	– Północ
pm	– pistolet maszynowy
PMW	– Polska Misja Wojskowa
por.	– porucznik
pow.	– powiat
pp	– pułk piechoty
PP	– Policja Państwowa
ppanc	– przeciwpancerny
ppłk	– podpułkownik
ppor.	– podporucznik
PPR	– Polska Partia Robotnicza
pprez.	– pułk piechoty rezerwowi
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
ps.	– pseudonim
psk	– pułk strzelców konnych
PSL	– Polskie Stronnictwo Ludowe
psp	– pułk strzelców podhalańskich
pstrz., pstrzel.	– pułk strzelców
PSZ	– Polskie Siły Zbrojne
PUBP	– Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
puł	– pułk ułanów
PW	– Przysposobienie Wojskowe
PWPW	– Państwowa Wytwórnia Papierów Wartościowych
Pz. Div	– (<i>niem.</i>) Dywizja Pancerna
PZD	– dywizja pancerna
PzGren Ausb. Batt.	– Batalion Szkolny Grenadierów Pancernych
PZP	– Polski Związek Powstańczy [AK]
PZPR	– Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
Rajispołkom	– (<i>ros.</i>) Rejonowy Komitet Wykonawczy
red.	– redakcja
Ref.	– Referat
rej.	– rejon
rez.	– rezerwy
RFN	– Republika Federalna Niemiec

RFSRS	– Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Sowiecka
RFSS	– Reichsführer SS
RGO	– Rada Główna Opiekuńcza
Rgt	– (<i>niem.</i>) pułk
RK	– Rejonowy Komitet
RKKA	– (<i>ros.</i>) Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona
rkm	– ręczny karabin maszynowy
RKP(b)	– Rosyjska Komunistyczna Partia (bolszewików)
RLM	– (<i>niem.</i>) Ministerstwo Lotnictwa Rzeszy
RM	– Rada Ministrów
RN	– Rada Naczelna
RN	– Rada Najwyższa
ROA	– (<i>ros.</i>) Rosyjska Armia Wyzwoleńcza
RONA	– (<i>ros.</i>) Rosyjska Narodowa Armia Wyzwoleńcza
ROR	– Rocznik Oficerski Rezerw
ros.	– rosyjski
RP	– Rzeczpospolita Polska
RPPS	– Robotnicza Partia Polskich Socjalistów
RRiRR	– Resort Rolnictwa i Reformy Rolnej
RSHA	– (<i>niem.</i>) Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy
RSZ	– Resort Spraw Zagranicznych
RüKo	– (<i>niem.</i>) Dowództwo Uzbrojenia
rz.	– rzeka
s.	– strona
s.	– syn
SA	– (<i>niem.</i>) Oddziały Szturmowe
SAAF	– (<i>ang.</i>) Siły Powietrzne Południowej Afryki
sap.	– saperów
SB	– (<i>ukr.</i>) Służba Bezpieczeństwa
SBSK	– Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich
SBSP, SBSPodh.	– Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich
SBSpad	– Samodzielna Brygada Spadochronowa
Schupo	– (<i>niem.</i>) policja ochronna
SD	– (<i>niem.</i>) Służba Bezpieczeństwa
serb.	– serbski
SG	– (<i>niem.</i>) dywizjon lotnictwa nurkującego
SGO	– Samodzielna Grupa Operacyjna
sierz.	– sierżant
Sipo	– (<i>niem.</i>) policja bezpieczeństwa
SL	– Stronnictwo Ludowe

Smiersz	– (<i>ros.</i>) Śmierć Szpiegom [kontrwywiad wojskowy]
SN	– Sąd Najwyższy
SNK	– (<i>ros.</i>) Rada Komisarzy Ludowych
Spec.	– Specjalne
Społ.-Polit.	– społeczno-polityczny
SPP	– (<i>ros.</i>) Punkt Zbiorczy
SPRez.	– Szkoła Podchorążych Rezerwy
SRI	– Samodzielny Referat Informacyjny
SS	– (<i>niem.</i>) Sztafety Szturmowe
SS-FHA	– (<i>niem.</i>) Główny Urząd Dowodzenia Sztafet Szturmowych
st.	– starszy
st.	– stacja
st. sp.	– stan spoczynku
SWL	– Sąd Wojewódzki Lublin
SWMW	– Sąd Wojewódzki Miasta Warszawy
SZP	– Służba Zwycięstwu Polski
szt.	– sztuki
Szt.	– sztab
Szt. Gen.	– Sztab Generalny
szw.	– szwadron
św.	– święty
t.	– tom
t.	– tona
TN	– (<i>niem.</i>) Pogotowie Techniczne
TOW	– Tajna Organizacja Wojskowa
TRJN	– Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej
TWL	– (<i>niem.</i>) wojskowa składnica gospodarcza
tys.	– tysięcy
UB	– Urząd Bezpieczeństwa
UBP	– Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
UFSB	– Zarząd Federacyjnej Służby Bezpieczeństwa
UKF	– ultrakrótkie fale
UKGB	– Zarząd Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego
UKR	– (<i>ros.</i>) Zarząd Kontrwywiadu
ukr.	– ukraiński
ul.	– ulica
ULS	– Ukraiński Legion Samoobrony
UNO	– (<i>ukr.</i>) Ukraińskie Zjednoczenie Narodowe
ur.	– urodzony
USA	– (<i>ang.</i>) Stany Zjednoczone Ameryki

USFET	– (<i>ang.</i>) Siły Zbrojne Stanów Zjednoczonych Teatr Europejski
USRS	– Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka
v.	– verte
v.g.u.	– (<i>niem.</i>) przeczytano, przyjęto, podpisano
VM	– Virtuti Militari
W. Brytania	– Wielka Brytania
WBPanc-Mot.	– Warszawska Brygada Pancerno-Motorowa
wchm.	– wachmistrz
Wewn.	– Wewnętrzny
WiN	– [Zrzeszenie] Wolność i Niezawisłość
WKKW	– Wszechstronny Konkurs Konia Wierzchowego
WKP(b)	– Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików)
właśc.	– właściwie
WŁKSM	– (<i>ros.</i>) Wszechzwiązkowy Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży
WMN	– (<i>ros.</i>) najwyższy wymiar kary
WP	– Wojsko Polskie
WRN	– Wojewódzka Rada Narodowa
WRN	– Wolność, Równość, Niepodległość
WSK	– Wojskowa Służba Kobiet
WSOP	– Wojskowa Służba Ochrony Powstania
WSR	– Wojskowy Sąd Rejonowy
WUBP	– Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
wydz., Wydz.	– wydział
wz.	– wzór
YMCA	– (<i>ang.</i>) Chrześcijańskie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej
zca	– zastępca
ZEL	– (<i>niem.</i>) Centralny Park Części Zapasowych
ZG	– Zarząd Główny
zgr.	– zgrupowanie
ZHP	– Związek Harcerstwa Polskiego
zm.	– zmarł
zmot.	– zmotoryzowany
ZMW	– Związek Młodzieży Wiejskiej
ZPP	– Związek Patriotów Polskich
ZSRS	– Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
ZUS	– Zakład Ubezpieczeń Społecznych
Zw. Sow.	– Związek Sowiecki
ZWZ	– Związek Walki Zbrojnej
ŻZW	– Żydowski Związek Wojskowy

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

АК	– (поль.) Армия Крайова
АЛ	– Армия Людова
ал.	– аллея
АОК	– (нем.) командование армии
АССР	– Автономная Советская Социалистическая Республика
б.д.	– без даты
б.м.в.	– без места выпуска
баон	– батальон
БДО	– (нем.) шеф полиции правопорядка
БИП	– Бюро информации и пропаганды
быв., бывш.	– бывший
ВиН	– (польск.) [Объединение] Свобода и Независимость
ВКП(б)	– Всесоюзная Коммунистическая партия (большевиков)
ВЛКСМ	– Всесоюзный Ленинский Коммунистический Союз Молодежи
ВМН	– высшая мера наказания
ВРН	– (поль.) «Свобода, равенство, независимость»
ВСК	– (поль.) Женская военная служба
ВСП	– (поль.) Районный военный суд
ГА	– группа армий
ГГ	– Генеральное губернаторство
ГДР	– Германская Демократическая Республика
ген.	– генерал
Генштаб	– Генеральный штаб
гестапо	– (нем.) Тайная государственная полиция
ГКБЗХ	– (поль.) Главная комиссия по исследованию гитлеровских преступлений
Главлесохрана	– Главное управление лесоохраны и лесонасаждений при Совете Министров СССР
ГМ	– (нем.) агент гестапо
ГСОВГ	– Группа советских оккупационных войск в Германии
ГУББ	– Главное управление по борьбе с бандитизмом
ГУКР	– Главное управление контрразведки
ГЭУ	– Главное экономическое управление
д. Ш.	– (нем.) охранной полиции
д., Д.	– дело

дипл.	– дипломированный
док.	– документ
дулаг	– (<i>нем.</i>) пересыльный лагерь
ЗИПО, зипо	– (<i>нем.</i>) Полиция безопасности
ЗУС	– (<i>поль.</i>) Управление социального страхования
ИМКА	– (<i>англ.</i>) Христианский союз мужской молодежи
ИНП	– (<i>поль.</i>) Институт национальной памяти
ИТЛ	– Исправительно-трудовой лагерь
кал.	– калибр
КБ	– Корпус безопасности
КВПК	– (<i>поль.</i>) военный уголовно-процессуальный кодекс
КГ	– (<i>поль.</i>) Главное командование
КГБ	– Комитет государственной безопасности
«Кедив»	– (<i>поль.</i>) Управление диверсии
кл.	– класс
кн.	– князь
КОН	– (<i>поль.</i>) Конвент национально-освободительных организаций
КОНР	– Комитет Освобождения Народов России
КР	– (<i>нем.</i>) Кампфгруппе Рейнефарт
л.	– лист
МОБ	– (<i>поль.</i>) Министерство общественной безопасности
МВД	– Министерство внутренних дел
МГБ	– Министерство государственной безопасности
мл.	– младший
нем.	– немецкий
НКВД	– Народный комиссариат внутренних дел
НКГБ	– Народный комиссариат государственной безопасности
НСЗ	– (<i>поль.</i>) Национальные вооружённые силы
НСКК	– (<i>нем.</i>) Национал-социалистический автомобильный корпус
НСТПР	– Национал-социалистическая трудовая партия России
НТС	– Народно-трудовой союз
О.	– Отдел
об.	– оборот
ОКБЗН	– (<i>поль.</i>) Окружная комиссия по расследованию немецких преступлений
ОКВ	– (<i>нем.</i>) верховное командование вооруженных сил
ОКР	– отдел контрразведки

ОКХ	– (нем.) Верховное командование сухопутных войск
ОПВ	– (поль.) Лагерь сражающейся Польши
ОРПО, орпо	– (нем.) Полиция правопорядка
ОТ	– Организация Тодта
ОУН-Б	– Организация украинских националистов (фракция Бандеры)
ОУН-М	– Организация украинских националистов (фракция Мельника)
Офлаг	– офицерский лагерь
ПАЛ	– Польская Армия Людова
ПАСТ, П.А.С.Т.А	– Польское акционерное телефонное общество
ПВПВ	– (поль.) Польская фабрика ценных бумаг
ПЗП	– (поль.) Польский повстанческий союз
ПКБ	– (поль.) Государственный корпус безопасности
ПКНО	– Польский комитет национального освобождения
ПКО	– (поль.) Почтовая сберегательная касса
пл.	– площадь
полк.	– полковник
ПОРП	– Польская объединенная рабочая партия
пп	– пехотный полк
ППР	– (поль.) Польская Рабочая партия
ППС	– (поль.) Польская социалистическая партия
РГО	– (поль.) Главный опекунский совет
ред.	– редактор, редакция
РК	– районный комитет
РККА	– Рабоче-крестьянская Красная Армия
РКП(б)	– Российская коммунистическая партия (большеви- ков)
РЛМ	– (нем.) Министерство авиации Рейха
род.	– родился
РОНА	– Русская освободительная народная армия
РП	– Республика Польша
РСФСР	– Российская Советская Федеративная Социалисти- ческая Республика
РФ	– Российская Федерация
СБ ОУН	– Служба безопасности Организации украинских на- ционалистов
св.	– святой
СВБ	– Союз вооруженной борьбы
СВМВ	– (поль.) Воеводский суд города Варшавы

СД	– (нем.) Служба безопасности
СМ	– Совет Министров
«Смерш»	– «Смерть шпионам» (советская военная контрразведка)
спец.	– Специальное
СПП	– Служба победе Польши
СС	– (нем.) охранные отряды
СССР	– Союз Советских Социалистических Республик
ст.	– старший
ст.	– статья
США	– Соединенные Штаты Америки
т.	– том
ТН	– (нем.) Служба скорой технической помощи
УБ	– (поль.) Управление безопасности
УК	– Уголовный кодекс
УКВ	– ультракороткие волны
УКГБ	– Управление Комитета государственной безопасности
УКР	– Управление контрразведки
ул.	– улица
УЛС	– Украинский легион самообороны
УНО	– Украинское национальное объединение
УПК	– Уголовно-процессуальный кодекс
УССР	– Украинская Советская Социалистическая Республика
УФСБ	– Управление Федеральной службы безопасности
ФРГ	– Федеративная Республика Германия
ФСБ	– Федеральная служба безопасности
Хе. пи.	– (нем.) саперы сухопутных войск
ЦА ФСБ РФ	– Центральный архив Федеральной службы безопасности Российской Федерации
ЦВА	– Центральный военный архив в Варшаве
ЦИЦ	– (англ.) Контрразведывательный корпус
ЦК	– Центральный Комитет
ЦКВ	– (поль.) Центральный исполнительный комитет
ШГ	– (поль.) Штурмовые группы
шт.	– штук
ШУПО, шупо	– (нем.) охранная полиция

Me – (нем.) Мессершмитт
NSFK – (нем.) Национал-социалистский авиационный корпус
SA – (нем.) Штурмовые отряды
ZEL – (нем.) Центральный склад запасных частей

INDEKS NAZWISK I PSEUDONIMÓW

- Adelmann Rüdiger zob. Adelmann von Adelsmannsfelden Rüdiger
 Adelmann von Adelsmannsfelden Rüdiger 981, 983
 „Agaton” zob. Jankowski Stanisław
 Akułow Aleksander Aleksandrowicz 59, 637, 639
 „Albin” zob. Wukiczewicz-Sarap Jerzy
 Albrecht H. 405, 427, 457, 473
Aliksiejew Walentin 33, 65
 „Ambrozja” zob. Kurczewski Alfred
 „Aminius” zob. Mrazek Zbigniew
 Anders 757
 „Andrzej Morro” zob. Romocki Andrzej
 „Andrzej” 319, 321
 Andrzejewski Jan Kajus Zygmunt, ps. „Jan” 821, 849, 1147–1157, 1161
 Andrzejewski Leon 37
 Anielewicz Mordechaj 733
 „Anna” zob. Jastrzębska Anna
 Ansche 275
 Apfelbaum Dawid 373
 Arendt 317
 Auderska Halina 365
- Baburow 663
 Bach Erich von dem 25, 43, 55, 71–75, 171, 201, 209, 215, 217, 225, 251, 279, 311, 337, 387, 391, 435, 473, 565, 591, 615, 617, 621–625, 677–689, 693, 695, 703–717, 745–749, 773, 777, 779, 789, 799, 801–807, 811, 835, 905, 963, 999, 1001, 1011–1015, 1027, 1031–1039, 1043, 1045, 1055, 1113–1117, 1131, 1139, 1217, 1229, 1233, 1235, 1243, 1251, 1265, 1273–1277, 1285–1293, 1297–1301, 1307
 Bach zob. Bach Erich von dem
 Bach-Zelewski Erich von dem zob. Bach Erich von dem
 Bagaturij Aleksiej 657
 „Balk” zob. Pietrzak Włodzimierz
 Banasik Bronisław, ps. „Zrąb” 503, 509
Bartelski Lesław 27, 61
 „Barski” zob. Kowalewski Stanisław
Bartoszewski Władysław 63, 551
 Bauer 1013
 Baumstark Anton 737
 „Bazyli” zob. Pużak Kazimierz
 „Beatrice” zob. Budrewicz Zofia
 „Beatrycze” zob. Budrewicz Zofia
- Beese 79, 171
 Bellevit 1007
 Below Nicolaus von 607, 619
 Bem Józef 723
 Beria Ławrentij 583
 Berling Zygmunt 135, 139, 195, 203, 405, 409, 411, 415, 421, 423, 433, 435, 439, 445, 455, 469, 471, 477–481, 487, 491, 515, 521, 525, 837, 841, 877, 1003, 1139
 „Berta” zob. Szenfeld-Sippko Janina Maria
 Betzel Clemens 675, 697
 Bętkowski Jacek, ps. „Topór” 883, 887, 897
Białous Ryszard 1158, 1159
 Białous Ryszard, ps. „Jerzy” 821, 849, 851, 1145, 1159, 1161
 „Bielawa” 307
Bielecki Robert 29, 63
 Bielaj 631, 633, 643, 647, 651, 669, 671
 Bierkamp Walther 785, 813, 1041, 1051
Biezymienski L. 33
 Bigoszewski Mieczysław, ps. „Groch” 865, 871
 Birkner Wolfgang 41, 135, 139, 141, 177
 „Bliźniak” 1169, 1179
 „Blondyn” zob. Łukoski Andrzej
 Blösche 121, 127
 Blando Georgij 737
 Błasiński Karol, ps. „Reflektor”, „Rymarz” 865, 871
 Błężyński zob. Błasiński Karol
 Blyzniuk Teodozj 1061, 1063
 Bock 687
 Bohdan Maria zob. Mazurkiewicz Maria Anna
 „Bogdan” zob. Rydzewski Władysław
 Bogusz Jan 963, 965, 967
 Böhme 529
 Bokszczanin Janusz, ps. „Sęk” 577, 583
 „Bolek” zob. Janaszek Waław
 Bomhard Adolf Theodor von 1015, 1019
 „Bor” zob. Komorowski Tadeusz
 Borkiewicz Adam, ps. „Poleski” 27, 35, 365, 367, 931, 933
Borkiewicz Adam 61
Borowiec Andrew 33
 Borucki Henryk, ps. „Czarny” 205, 953, 955
 „Boruta” zob. Niedzielski Mieczysław
 Borys Adam, ps. „Pług” 821, 829
 Borzobohaty Wojciech, ps. „Jelita” 575, 577, 581
 Böttcher Herbert 785, 813

- Bór-Komorowski Tadeusz zob. Komorowski Tadeusz
 Bór zob. Komorowski Tadeusz
 „Bór” zob. Komorowski Tadeusz
 „Bradł” zob. Leski Kazimierz
 Braun Max 981
 Brejnak Zygmunt, ps. „Zygmunt” 169
 „Bronisław” zob. Krzyżak Kazimierz
 Broz Josip zob. Tito Josip Broz
Bruce George 33, 65
 Bruke 1027
 Buczawska 263
 Budrewicz Gwidon 871
 Budrewicz Zofia, ps. „Beatrycze”, „Beatrice” 859–863, 871, 881, 891, 943
 Budzanowski Teofil, ps. „Tum”, „Ojciec Tomasz” 45, 459, 461, 469, 473, 475, 483
 „Budzanowski” zob. Budzanowski Teofil
 Bühler Josef 1275, 1305
 Burak 275
 „Burmistrz” zob. Rzepecki Jan
 Burygin 647
Bydoń Bartłomiej 29, 63
 Byskowski Marcin zob. Talarek Roman
- „Chirurg” zob. Weber Stanisław
 „Chłopicki” zob. Sobierajski Zenon
 Chmielewscy 833
 Chmurski 1235–1249, 1293–1297
 Chojna Waclaw, ps. „Horodyński” 823, 829
 Chojna-Horodyński zob. Chojna Waclaw
 Chołodkowa Wiera Stiepanowna 57, 59, 1181, 1185, 1187, 1197, 1201, 1213
 Chołodowska Leokadia 553–557, 971
 Chołodowski Stefan 553
 Chotkowski 555
 Chruściel Antoni, ps. „Monter”, „Nurt” 29, 363, 367, 447, 479, 485, 507, 541, 835–841, 859, 861, 875, 881, 909, 919, 925, 943, 945, 951, 953, 957, 963, 985, 989–997, 1001
 Chrzęszczewski A. 367
 Churchill Winston S. 513, 1133
 Chyczewski Andrzej, ps. „Gustaw” 507
 Chyczewski Janusz, ps. „Pawlak” 497, 499, 507
 Chyżyński Mieczysław, ps. „Pełka”, „Rzędzian” 913, 917
Ciechanowski Jan 29
 „Cień” zob. Kowalski Bolesław
 Cieplak Władysław, ps. „Giewont” 1147, 1155, 1157, 1161, 1175
 „Cozas” zob. Kamiński Jan
 „Cygan” zob. Głuski Robert
 „Cyska” zob. Netzer Zygmunt
 Czajkowski 431
- „Czarny Karol” zob. Kwapiński Karol
 „Czarny” 301
 „Czarny” zob. Borucki Henryk
 Czechowski W. 719, 721
 Czerczuk Pawło 1065
 Czernych 563, 567
 „Czero” 499
 „Czesław Sosnowski” zob. Dobrowolski Adam
 Czetwertyńska Maria zob. Tarnowska Maria
- Dak Teodor (Teodozj), ps. „Krakus”, „Perun” 1061, 1063, 1067
 Daluge Kurt 1039, 1059, 1305
 „Dan” 325, 329
 Dando zob. Donda
 Danel Otto 389
 Daniel Stanisław 1177
 „Daniel” zob. Kamiński Stanisław Henryk
 Daniels 441
 Dargel Paul 1037, 1059
Datner Szymon 61, 73–75, 227, 813
 Daume Maks (Max) 1217, 1303
 Davidhazy Adolf 719
 Davidhazy Gustav 719–723, 733
Davies Norman 27, 33, 63
 Dąb-Biernacki Stefan 847
 Deczkowski Juliusz Bogdan, ps. „Laudański” 1153, 1155, 1161
 Dehm Erwin 385, 387
 Delius 221
 „Diabeł” zob. Rycelski Witold Jan
 Diaczenko Petro 569
 Diehl 79, 143, 747, 1273, 1287
 Diehm 393
 Dirlwanger Oskar 55, 73, 117, 155, 159, 371, 387, 593, 615, 681, 683, 687, 701, 703, 721, 725, 747, 749, 763, 1029, 1037, 1131, 1223, 1227, 1229, 1263, 1287, 1289, 1307
 Dobraniecki, ps. „Rafał” 875, 879, 941
 Dobrowolski Adam, ps. „Czesław Sosnowski”, „Sosnowski” 869, 873, 941
 Dobrowolski Zygmunt, ps. „Zyndram”, „Munio” 843, 889, 891, 927, 963, 991
 Dokelśkyj Petro 1061, 1063
 „Dolina” zob. Pilch Adolf
 Doliński 577
 „Dollina” zob. Pilch Adolf
 „Donald” zob. Roszkowski Jerzy
 Donda, ps. „Marwicz” 863, 869, 875, 881, 889, 891, 943, 945
 Döring Wilhelm 389, 529, 531
 Dormann zob. von Vormann
 Drenbowka 273
Drozdowski Marek 63

Drzewiecki 889
 „Dudzieniec” zob. Krak Eustachy
Dunin-Borkowski S. 365
Dunin-Wąsowicz Krzysztof 393
 Dusza Józef 959, 961
 Duszczyk Stanisław, ps. „Staw” 1177
 Dworkin 633
 Dydyński Bolesław 553
 „Dyrektor” zob. Kiwerski Jan
 „Dźwig” zob. Pełczyński Witold

Eckhardt 883
 „Edward” zob. Pfeiffer-Radwan Franciszek
 Eisenstuck Helmut 1011, 1017
 „Erazm” zob. Tatar Stanisław
 Eymer 183

„Feliks” 481
 Feucht Adolf 43
 Fickowski, ps. „Janusz” 273, 275, 279–283, 497
 Fieldorf Emil, ps. „Nil” 577, 583, 823
 „Fil” zob. Michalski Ludwik
 „Filip” zob. Szostak Józef
 Fischer Kurt Alfred 131, 139, 155, 157, 161, 167, 175, 191, 197, 201, 205, 207, 221, 237, 245, 249, 255, 267, 313, 329, 339, 345, 359, 365, 373, 383, 387, 393, 407, 425, 445, 451, 473, 507, 679, 691, 713, 715, 799, 817, 1005, 1021, 1023, 1029, 1031, 1037, 1041, 1045, 1055
 Fischer Ludwig 39, 609, 611, 619, 621, 743, 749, 753, 759, 761, 787, 809, 811, 1093, 1105, 1143, 1217, 1235, 1245–1251, 1255, 1257, 1263, 1265, 1269–1295, 1297–1303, 1307
 Fischer Ludwig zob. Fischer Ludwig
 Folth 445
 „Franciszek Bogusławski” zob. Herman Franciszek
Franecki J. 41, 63, 65, 67
 Frank Hans 619, 809, 815, 1037, 1093, 1143, 1235, 1255, 1257, 1265, 1283, 1293, 1297
Frashka Günther 33, 65
 Frenkel Paweł 733
 Frołow Iwan Dienisowicz 57, 603, 627–643, 647, 653, 655, 661, 671, 1181, 1183, 1187, 1193, 1211–1215

Gabriel 391
 Gałkin 1199
 Gawrilak 983
 Gawrylenko 241
 Geibel Paul Otto 39, 41, 55, 141, 609, 611, 619, 705, 743, 747, 751, 783, 787, 799, 807–813, 817, 819, 1005, 1017, 1021, 1047, 1053, 1059, 1107, 1251, 1257, 1281–1285, 1289, 1301–1305
 Geidt Franz 735, 737
 Gerstenberg Alfred 969, 973, 979
Getter Marek 63
 Gębarski Bogdan 495
 Gierasimow 601
 „Giewont” zob. Cieplak Władysław
 Gilert zob. Gille Herbert Otto
 Gille Herbert Otto 595, 599, 1287, 1307
 Głuski Robert, ps. „Cygani” 403, 405
 Godan 303
 Göde Fritz 757, 777, 793, 803, 1009, 1017, 1021, 1039, 1041, 1059
 Golakow 631, 647
 Golembiowski (Gołombiowski) Mieczysław 275, 291
 Gołędzinowski Stefan, ps. „Golski” 51
 Gollert Friedrich 29, 745, 749, 1093, 1289, 1291
 „Golski” zob. Gołędzinowski Stefan
 Gorazdowski Jan, ps. „Wolański” 927, 929, 937
 „Gorczyca” zob. Stykowski Waław
 Göring Hermann 585
 „Gozdawa” zob. Wardejn-Zagórski Tadeusz
 „Góra” zob. Pilch Adolf
 Górecka 241
 „Grabica” zob. Rowecki Stefan
 Grabowska Stanisława 547, 549, 971,
 Grabowski Jerzy, ps. „Sokół” 877, 883, 943, 945
 Grabowski Walenty 547
 Greiser Arthur Karl 1251, 1285, 1287, 1305
 „Groch” zob. Bigoszewski Mieczysław
 Grodzicki zob. Grudziński Józef
 Grodzicki Jerzy 893
 Groniewski zob. Talarek Roman
 Groniowski 881
 Gronowski zob. Talarek Roman
 „Grot” zob. Rowecki Stefan
 Grudziński 1251
 Grudziński Józef, ps. „Łada” 883, 895
 Grützfeld 529
 Gryszkiewicz 417
 Grzegorzczak M. 365
 Grzegorski Zygmunt 511
 „Grzegorz” zob. Pełczyński Tadeusz
 „Grzegorz” zob. Stempkowski Michał
 Grzęda Jan 899, 951, 955
 Grzmielewski Tadeusz Józef, ps. „Igor” 309, 313, 825
 „Grzmot” („Grzmot I”) zob. Gumowski Józef
 „Grzmot” zob. Kowalski Marian
 „Grzmot II” zob. Kowalski Marian

- „Grzmot III” 943, 945
 „Grzymała” zob. Sokolowski Mieczysław
 Guderian Heinz 607, 609, 619, 693, 695, 711, 1279, 1291
 Gumowski Józef, ps. „Grzmot” („Grzmot I”), „Ziutek” 861–865, 877, 881, 889, 943, 947
 Gurschik Kazimierz 277
 „Gustaw” zob. Chyczewski Andrzej
 Guszcza 563
 Gwis Henryk 415, 417
- Habinka Mieczysław 941, 947
 Haeske 247
 Hahn Ludwig Hermann 181, 207, 751, 753, 759, 767, 771, 775, 779, 781, 785–793, 805, 811, 1007, 1013, 1023–1027, 1039, 1041, 1049–1055, 1059
 „Hal” zob. Stykowski Waław
 Haring Rudolf 751, 753, 777, 781, 1007, 1021, 1041
 Heckhausen 249, 293
 Heinle Rudolf 739
 „Hektor” 475
 „Hel” 863
 „Heller” zob. Iranek-Osmecki Kazimierz
 Hellerowie 901
 Hempel Zygmunt, ps. Łukasz” 929
 Herman Franciszek, ps. „Franciszek Bogusławski”, „Nowak” 53, 55, 833, 845, 847, 905, 963, 995, 1003, 1113
 Herzog 133, 167, 383
 Himmler Heinrich 25, 87, 623, 625, 675, 677, 687, 693, 707, 711, 749, 753, 761–765, 773, 777, 785, 791, 801, 803, 807–811, 1007, 1009, 1013, 1021, 1025–1029, 1035, 1039–1047, 1053–057, 1219–1227, 1239, 1241, 1251, 1265, 1273, 1275, 1281, 1283, 1287, 1289, 1301
 „Hipolit” zob. Zakrzewski Bernard Michał
 Hitler Adolf 25, 73, 225, 351, 533, 607–611, 615–619, 625, 677, 687, 739, 755, 811, 971, 977–981, 1021, 1035–1039, 1221, 1223, 1227, 1239, 1261, 1269, 1271, 1281–1285, 1297
 Hoffmann 531
 Hohlferder 701
 Höpfner 235
 Höring Emil 753, 781, 1041
 „Horodyński” zob. Chojna Waław
 Horodyska Eugenia 795
 Hosenfeld 231
 Hrabyk Klaudiusz 495
 Humer Adam 53
 Hummel Herbert 1273, 1305
- „Igor” zob. Grzmielewski Tadeusz Józef
 „Ikar” zob. Karas
 „inż. Kulesza” zob. Quirini Edward Kazimierz
 Iranek zob. Iranek-Osmecki Kazimierz
 Iranek-Osmecki Kazimierz, ps. „Heller” 573, 581, 833, 843, 923, 963, 989, 991, 997–1001
 „Irma” zob. Mazurkiewicz Maria Anna
 „Iron” zob. Majorkiewicz Felicjan
 Iwanin 1075, 1079, 1189, 1197
Iwanow J. W. 33
Iwanow S. G. 33
- Jabłońska 235
 „Jacek” 275, 281
 Jachieć Franciszek, ps. „Roman” 575, 581
 Jachimek Tadeusz Konrad, ps. „Joker”, „Ninka” 995, 1001, 1003
 Jackowski Marian 797
Jaczyński Stanisław 63
 Jaklicz Józef 927, 929
 Jakob 371, 373
 Jamontt-Krzywicki Ryszard Szymon, ps. „Szymon” 931, 933
 Jan III Sobieski 1277
 „Jan” 503
 „Jan” zob. Andrzejewski Jan Kajus Zygmunt
 Janaszek Waław, ps. „Bolek” 313
 Janek Wilhelm 377
 „Janek” 499
 Janelli Władysław, ps. „Jarząbek” 853, 857
 Janischewski zob. Janiszewski Władysław
 Janiszewski Władysław 83, 253, 255
 Jankowska 235
 Jankowski Jan Stanisław, ps. „Sobol”, „Klonowski” 571, 579, 963, 987–991, 995, 999
 Jankowski Ryszard 409, 443,
 Jankowski Stanisław, ps. „Agaton” 1003
 Jankowski Tadeusz, ps. „Wiesław” 509
 Jankowski, ps. „Marek” 943
 Janoszek 823, 825
Janowski A. 63
 „Januar” 325
 „Janusz”, NN 341–345
 „Janusz” zob. Zborowski Janusz
 „Janusz” zob. Fickowski
 „Jarema” zob. Rosnowski Jeremi
 Jaroszek Jan, ps. „Proboszcz” 247, 251
 „Jarząbek” zob. Janelli Władysław
 Jasiński Tadeusz, ps. „Zych” 499, 501, 507
 Jasnowska Maria, ps. „Modesta” 991, 1003
 Jastrzębska Anna, ps. „Anna” 1175–1179
 Jastrzębski Stefan, ps. „Miłoz” 189, 193
 „Jelita” zob. Borzobochaty Wojciech

- Jencka Tadeusz 1177
 „Jeremi” zob. Rosnowski Jeremi
 „Jerzy” 457
 „Jerzy” zob. Białous Ryszard
 „Jerzy” zob. Rosochacki Edmund
 Jesuiter 757
 Jędrychowski Stefan 877
 „Joker” zob. Jachimek Tadeusz Konrad
 „Jona” 369
 Józwa Anna 559
 Jung 763, 769, 771, 773, 795
 „Jur” 863
 „Jur” zob. Kubalski Jerzy
 Jurecki Franciszek, ps. „Tatar” 823, 825, 829
 „Jurek z Pragi” 883
 Juskowski 319
- Kach 245
 Kacperski Eugeniusz 325, 327
 Kaczanowski Mikołaj 519
 Kaftan 531
 „Kajtek” zob. Kostrzewski Józef
 Källner Hans 711, 717
Kaltenberg Piotr, ps. „Luty” 67
 Kaltenbrunner Ernst 1275, 1305
 „Kalwin” zob. Krzyżak Kazimierz
 Kaługin Konstantin 163, 169, 203, 471, 837, 883, 885, 945, 995
 Kamiński Jan, ps. „Cozas”, „Kozas” 575, 581, 965, 967, 995, 1001
 Kamińska Maria 865
 Kamiński Bronisław 27, 55, 71, 73, 259, 593, 601–605, 615, 619, 623, 627–633, 637–643, 647–653, 657, 661–669, 679–689, 703, 705, 715, 803, 973, 1029, 1081, 1111, 1137, 1189–1197, 1201, 1205, 1207, 1215, 1223–1233, 1241, 1283
 Kamiński Franciszek, ps. „Zenon Trawiński” 365, 575, 581
 Kamiński Stanisław Henryk, ps. „Daniel” 195, 197, 497, 501, 503, 937, 939
 Kamler Jerzy, ps. „Stolarz” 991, 1001
 Kapałka Ryszard 271, 299
 Karaś, ps. „Ikar” 943
 Karawajkow 1181, 1213
 Kargoll 143
 „Karol” zob. Kwapiński Karol
 „Karol” zob. Rokicki Józef
 Kartapow 617
 Karykowski Stanisław, ps. „Stanisław Czarny” 307, 311
 Kaskiewicz Jerzy 859, 869
 Kaufman 699
 Keitel Wilhelm 969, 975
 Keller Georg Karłowicz 59, 735, 739, 741
- Kilanowski Zdzisław 257, 287
 Kilian 757, 1021
 Kintrup Hermann 803, 805, 815, 1013, 1031, 1035
Kirchmayer Jerzy 27–31, 61, 63, 67, 73
Kisiel H. 41, 63, 65
 Kisiel Aleksander 797
 Kitajew 983
 Kiwerski Jan, ps. „Dyrektor”, „Oliwa” 821, 829
 „Klara” zob. Wierzyński Stanisław
Kliszko Zenon 31, 63
 „Klonowski” zob. Jankowski Jan Stanisław
 Klussmann Hans 95
 Kmicic 439
 „Kmita” zob. Kozłowski Henryk Paweł
 „Kmita” zob. Sztompka Witold
 „Knapik” zob. Sanojca Antoni
 „Kobra” zob. Okulicki Leopold
 Koch Erich 609, 619, 1035, 1037
Kołodnikowa L. P. 33
 Kołodziejski 823
Komorowski Krzysztof 27, 31, 63
 Komorowski Tadeusz, ps. „Bór” 159, 161, 173, 175, 225, 235, 273, 321, 341, 363, 459, 473, 479, 541, 571–575, 591, 595, 673, 691, 709, 779, 821, 839, 849, 851, 883, 885, 913, 953, 963, 965, 987–991, 995–1003, 1033, 1103, 1113, 1115, 1123, 1125, 1257–1261, 1271, 1275–1279, 1291, 1295, 1297
 Konarski Wiktor, ps. „Viktor” („Victor”) 281
 Konaszewski Michael 421
 Konopacki Eugeniusz, ps. „Trzaska” 117, 849, 851
 Konstantin 705
 Kontrym Bolesław, ps. „Żmudzin” 363, 367, 943
 Kopański Stanisław 575, 581, 927
 Köpke Heinz 389, 529, 531, 535
 Koppe Wilhelm 71, 73, 611, 677, 763, 765, 785, 797, 1005, 1007, 1031, 1037–1041, 1221
 Köppke zob. Köpke Heinz
 Korboński Stefan, ps. „Krajewski”, „Trojanowski” 833, 845, 865, 867
 „Korczak” zob. Kosicki E.
 Korczyński Alfred Edward, ps. „Sas” 841, 843, 847, 1297
 „Kornel” zob. Waluś Augustyn Tadeusz
 Korniuszyn 1209
 Korwin-Kossakowski Stanisław 453
Korzec Paweł 29, 63
 Kosicki E., ps. „Korczak” 507
 Kosienko 631, 647 655
Kosienko I. N. 33
 Kosiesza Waclaw 1009

- Kosiński Wilhelm, ps. „Mścisław” 269, 273, 275, 279
- Kossakowski Tadeusz 1001, 1003
- Kostienko zob. Kosienko
- Kostrzewski Józef, ps. „Kajtek” 1165, 1167, 1177
- Kościuszko Tadeusz 723, 1123
- Koślacz Stanisław Józef, ps. „Stanko” („Stańko”) 501, 507
- Kotowski Alfons, ps. „Okoń” 279, 823, 829
- Kowalewski Aleksander, ps. „Longinus” 65
- Kowalewski Stanisław, ps. „Barski” 865, 873, 891
- Kowalewski Stefan, ps. „Poraj” 1169, 1177, 1179
- Kowalewski, „Sa...” zob. Kowalewski Stanisław
- Kowalski Bolesław, ps. „Cień” 475
- Kowalski Marian, ps. „Grzmot”, „Korab” 865, 877, 883, 885, 943–947
- Kowalski zob. Radziwiłłowicz Romuald
- Kowpak Sidor Artemowicz 1239, 1305
- „Kozas” zob. Kamieński Jan
- Kozlecki Johann 525
- Kozłowski Henryk Paweł, ps. „Kmita” 937, 939
- „Krajewski” zob. Korboński Stefan
- Krak Eustachy, ps. „Dudzieniec”, „Zoi”, „Stefan” 53, 55, 859, 869, 871, 875, 877, 881, 887–893, 941–945
- „Krakus” zob. Dak Teodor
- Krannhals Hanns von* 31, 33, 63, 73, 75, 217, 227, 779
- Krätschmer Ernst Günther* 1307
- Krawczyk Józef, ps. „Sęp” 441
- Krebs Hans 71, 73, 75, 225
- Krecker 745
- Kroll Bogdan* 67
- „Krzesaław” zob. Roman Władysław
- Kruch 275
- Krug 29
- Krüger Wilhelm 1305
- Krupa Stanisław, ps. „Nita” 1177, 1179
- „Kryska” zob. Netzer Zygmunt
- Krzyczkowski Józef* 1091
- Krzyczkowski Józef, ps. „Szymon” 35, 1091
- Krzywicki Józef, ps. „Prawdźic” 275, 281
- Krzyżak Kazimierz, ps. „Bronisław”, „Kalwin” 861–865, 871, 881, 885–889
- „Kuba” zob. Okolski Konrad
- Kubalski Jerzy, ps. „Jur” 943, 945, 949
- Kubjak 441
- Kucharski 465, 467
- „Kuczaba” zob. Pluta-Czachowski Kazimierz
- „Kuczerawyj” zob. Małazyński Wasyl
- Kulesza zob. Quirini Edward
- Kulski Julian 1247, 1305
- Kuлагowski Konstanty, ps. „Rabin”, „Rareż” 913, 917
- Kuлагowski Konstanty zob. Kuлагowski Konstanty
- Kurczewski Alfred, ps. „Ambrozja”, „Szreniawa” 55, 861–871, 875, 881, 885, 941, 943, 947
- Kurzew 1077
- Kurzyna Mieczysław, ps. „Miecz” 825, 831
- Kusociński Janusz 1305
- Kutschera Franz 785, 813, 1049
- Kuzerwice Georg 169
- Kuzniecowa Nikołaj 1059
- Kuźma Wasyl 1061, 1065, 1067
- Kuźminin 597
- Kwapiński Karol, ps. „Karol”, „Czarny Karol” 1153, 1155, 1161
- Kwiatkowski Janek 269
- „Kyndra” zob. Ukacew
- Lach Stanisław 121
- „Lalek” zob. Zbyszynski Leonard
- Lange Karl Wilhelm 199, 201
- „Laudański” zob. Deczkowski Juliusz Bogdan
- „Lech Grzybowski” zob. Zagórski Waclaw
- „Lech” zob. Zagórski Waclaw
- Ledóchowski 460
- Leist Ludwig 31, 1303, 1317
- Leist Ludwik zob. Leist Ludwig
- Leliwa-Roycewicz Henryk 153, 157, 853, 855
- „Leonard” zob. Żaczkowski Leonard
- Leski Kazimierz, ps. „Bradł” 55, 193, 899, 901
- Leszczyński K.* 61, 73–75, 227
- „Leszek” 499
- „Leszek” zob. Lubicz-Nycz Leszek
- Lewinski Fritz Erich von zob. Mannstein Erich von
- Liegwitz 1281, 1283
- „Lies” 303
- „Lig” zob. Nowakowski Leon
- Lindner Natalia 299
- Lisowski Jan 913, 915
- Lohmann Wilhelm zob. Koppe Wilhelm
- Lokasiok Stanisław 287
- „Longinus” zob. Kowalewski Aleksander
- Lorentz Stanisław, ps. „Bukowski” 809, 815, 1011, 1035, 1055
- Lorenz zob. Lorentz Stanisław
- „Losz” zob. Łeński Waclaw Jan
- Lothe Maria 121
- Lubecki Feliks 443, 445
- Lubicz-Nycz Leszek, ps. „Leszek” 853–857

„Lubisz” zob. Węgrzecki
 Lubowidzki Mieczysław 555
 „Ludwika” zob. Falkowska Jadwiga
 „Lumeński” zob. Uniewski Jan
 Lüttwitz Smilo von 225, 227, 1301, 1307
 „Luty” zob. Kaltenberg Piotr

 „Łada” zob. Grudziński Józef
 Łapszyn 973
 Łarionow 1203
 Łęski Waclaw Jan, ps. „Losz” 231
 „Łokietek” zob. Zapęcki Jan
 Łubiszow 593
 „Łukasz” zob. Hempel Zygmunt
 Łukoski Andrzej, ps. „Blondyn” 1171–1179
 Luniewski zob. Uniewski Jan

 Machnicki Janusz 1009, 1011, 1017, 1035
Madajczyk Czesław 63
 Magorowskij 627, 629
 Majewska Anna 253, 255
 Majorkiewicz Felicjan, ps. „Iron” 1001
 Majorow Piotr Romanowicz 59, 601
 Majski Iwan 475
 Makarienko 657
Makarow Władymir 65
 Małcowa Józefa 813, 817
 Malewski Jerzy 443
 Malik Franciszek, ps. „Piorun” 883–887, 895, 949
 „Malina” zob. Moczarska Zofia
 Malinowski Adolf 427
 Małazeński Wasyl zob. Małazyński Wasyl
 Małazyński Wasyl, ps. „Kuczerawyj” 1061, 1065, 1067
 „Mały” 883, 947
 „Mały” zob. Sokola-Maniecki Zbigniew
 Małychin 1061, 1065
 Małyszkin 1193
 Maniakówna M. 63
 Mannstein Erich von 1237, 1303
Manusiewicz A. J. 33
 „Marek” zob. Jankowski
 „Marek” zob. Talarek Roman
Margules Józef 63
 „Marian” 331
 „Marian Iskra” zob. Piasecki Adam Maria
 „Marwicz” zob. Donda
Matecki Józef 29, 63
 Maternowska Zofia, ps. „Przemysława” 823, 825, 829
 Matulewicz Bolesław, ps. „Virtus” 1179
Matusak Piotr 29, 67, 87–89
 Matuszewski Tadeusz 359
 „Maurycy” zob. Moczarski Kazimierz

 Mazgis Stanisław, ps. „Edward”, „Portier” 865, 871
 Mazur 827, 1181, 1213
 Mazurkiewicz Franciszek, ps. „Niebora” 821, 829
 Mazurkiewicz Jan, ps. „Radosław”, „Zagłoba” 53, 55, 309, 313, 443, 445, 455, 457, 469, 471, 477, 493, 821, 823, 827–831, 849, 851, 909, 911, 919, 921, 937, 939, 985, 991, 1157
 Mazurkiewicz Maria Anna ps. „Irma” 825, 829
 Mazurkiewicz Stefan zob. Mazurkiewicz Jan
 Medyński Stefan, ps. „Sosna” 271, 295, 297
 Meissinger Józef (Meisinger Josef) 1217, 1303
 Mergenthaler Erwin 385, 387
 Michalski Ludwik, ps. „Fil” 1157–1161
 „Michał” 499
 Michiejew Aleksiej Ilicz 57, 59, 1181, 1183, 1187, 1195
 Micuta Waclaw, ps. „Wacek” 827, 1153, 1159, 1161
 Mieandrow Michał A. 1195, 1215
 „Miecz” zob. Kurzyna Mieczysław
Mieliuchow M. I. 33
 Mienna (?) zob. Micuta Waclaw
 Mikołajczyk Stanisław 293, 491, 513, 587, 597, 965
 Milewicz Zygmunt, ps. „Róg”, „Witold”, „Zygmunt” 443–451
 „Miłosz” zob. Jastrzębski Stefan
 „Mirek” 883
 Misiejuk Teodor 247
 Misiurska Zuzanna 793
 „Moczar” zob. Zieliński Mieczysław
 Moczarska Zofia, ps. „Malina” 957, 961
 Moczarski Kazimierz, ps. „Maurycy” 55, 875, 879, 941, 957, 959
 „Modesta” zob. Jasnowska Maria
 Monczka Bronisław 559, 971, 975
 Monczka Bronisława zob. Monczka Bronisław
 Monczka Stanisław 559
 „Monter” zob. Chruściel Antoni
 Morawietz Engelbert 375, 381
 Morawski J. 365
 „Morro” zob. Romocki Andrzej
 Mosin Stiepan Wasiliewicz 57, 1181, 1187, 1197, 1199, 1205–1213
 Mossor Stefan 53, 927, 929
 Moszczeński Alfred zob. Moszczeński Teodor Alfred
 Moszczeński Theodor Alfred 263, 265
 „Motyl” zob. Ścibor-Rylski Zbigniew
 Mrazek Zbigniew, ps. „Aminius” 503, 509
 „Mrówka” zob. Okulicki Leopold
 „Mścisław” zob. Kosiński Wilhelm

- Mulak Jan 893, 897
 „Munio” zob. Dobrowolski Zygmunt
 Müller zob. Hahn Ludwig Hermann
 Myśliński Tadeusz 117
- Nagum Stepan 1061, 1065
Nawrocki Zbigniew 67
 „Nella” zob. Budrewicz Zofia
 Netzer Zygmunt, ps. „Kryśka” 403, 423, 425, 433, 467, 469,
 Neumayr 317
 Nęckiewicz Zbigniew 363, 365
 Nicolaus Karl 371, 373, 387
 „Niebora” zob. Mazurkiewicz Franciszek
 Niedziałkowski Mieczysław 1305
 Niedzielski Mieczysław, ps. „Boruta”, „Żywi-
 ciel” 525, 527, 541,
 „Niedźwiadek” zob. Okulicki Leopold
 Niemiera (Niemira) Stanisław, ps. „Stach” 509
 „Niemira” 905, 907
 Niemkiewicz Leon Jan, ps. „Skok” 55, 853, 855, 857
 „Niemy” zob. Niżyński Lech
 Niepokólczycki Franciszek, ps. „Teodor” 55, 909, 911
 Niezymajew 1191
 „Nikodem” 357, 359
 „Nil” zob. Fieldorf Emil
 „Ninka” zob. Jachimek Tadeusz Konrad
 „Nita” zob. Krupa Stanisław
 Niżyński Lech, ps. „Niemy” 831
 Noczowkin 631, 633
 Nowack Stanisław zob. Nowak Stanisław
 Nowak Stanisław 83, 87
 „Nowak” zob. Herman Franciszek
 Nowakowski Leon, ps. „Lig” 169
 Nowakowski Władysław, ps. „Żubr” 323
 Nowicki Stanisław 53
 „Nurt” zob. Chruściel Antoni
- Ochnik Henryk 303, 305
 Odolska Wanda 795
 Ogłaza Waclaw 257, 259
 Ohl 171
 „Ojciec Tomasz” zob. Budzanowski Teofil
 Okolski Konrad, ps. „Kuba” 1147, 1151, 1153, 1161, 1163
 „Okoń” zob. Kotowski Alfons
 Okulicki Leopold, ps. „Kobra”, „Mrówka”, „Niedźwiadek” 59, 571, 577, 579, 841, 883, 887, 905, 925, 953, 963, 965, 985, 989, 997, 1001
 „Ola” zob. Plebańska Barbara
 Olbrichowski Witold 283
 Oleszczuk Irena 235, 237
- Oleszkiewicz Eligiusz 1017
 „Oliwa” zob. Kiwerski Jan
 „Olszyna” zob. Wiwatowski Tadeusz
 Oppermann Ewald 1037, 1059
 Orlik-Rückeman Wilhelm 929
 „Orseti” 887
 Ortlieb 127
 „Oskar” zob. Zakrzewski Bernard Michał
 Osmecki zob. Iranek-Osmecki Kazimierz
 Osóbka-Morawski Edward 491, 493
 Ostromecki Mirosław 367
 „Oto” zob. Tito Josip Broz
 Ozornow 603
- „Pafnucy” 499
Parsiadianowa W. S. 33
 Patz 793
 „Pawlak” zob. Chyczewski Janusz
 Pawlenko 1181
 Pawłow 661
 Pelczyński Tadeusz, ps. „Grzegorz” 179, 573, 581, 821, 823, 833, 835, 839, 919, 963, 965, 985–1001
 Pelczyński Witold, ps. „Dźwig”, „Witold” 281, 291, 293, 325, 329
 „Pełka” zob. Chyżyński Mieczysław
 Perdziński Tadeusz, ps. „Tarnawa”, „Tomir” 991, 1001
 „Perełka” 883, 895, 947
 Perkowski Waclaw 277
 Perner Willy 315, 317
 „Perun” zob. Dak Teodor
 Petrykowski A. 223
 Pfeifer zob. Pfeiffer-Radwan Franciszek
 Pfeiffer 119
 Pfeiffer-Radwan Franciszek, ps. „Edward”, „Radwan” 541, 543
 Pflug von 333, 335
 Piasecki Adam Maria, ps. „Marian Iskra” 431, 435, 437
 Piasecki Bolesław 825, 829, 831
 Piasecki J. 475
 Piasecki Leon 901
 Piczugin 1001
Piekalkiewicz Janusz 33, 65
 Piel Paul 389, 651
 Pierchurów Aleksandr Siergiejewicz 59, 641, 645, 651
 „Pietrek” 947
 Pietrzak Włodzimierz, ps. „Balk” 825, 829
 Pilarski 885
 Pilch Adolf, ps. „Góra”, „Dolina” 319, 323, 1091
 Piłsudski Józef
 „Piorun” zob. Malik Franciszek

„Piotr Pomian” zob. Stasięcki Eugeniusz
 „Piotr” zob. Stasięcki Eugeniusz
 Piotrowska Anna zob. Majewska Anna
 Piotrowski 405
 Plebańska Barbara, ps. „Ola” 1177, 1179
 Plug von zob. von Pflug
 Pluta-Czachowski Kazimierz, ps. „Kuczaba”
 53, 55, 913, 915, 923, 927, 931, 933, 937,
 985, 989, 991, 995
 Płocha Józef 271, 299, 301
Płoski Stanisław 27, 29, 217, 815, 1091
 „Pług” zob. Borys Adam
Poksiński Jerzy 67
 Polak Bronisław 797
 „Poleski” zob. Borkiewicz Adam
 „Polo” 477
 Pomian zob. Stasięcki Eugeniusz
 Poniatowski Józef 723
 Popelowicz Eugeniusz 485
 „Popiel” zob. Weber Stanisław
 Popłowski 737
 Popow 1199
 Poppenleiter Adolf 395
 „Poraj” zob. Kowalewski Stefan
 Porowski Marceli, ps. „Sowa” 865, 671
 „Portier” zob. Mazgis Stanisław
 Praciuk zob. Prociuk
 „Prawdzic” zob. Krzywicki Józef
 „Prawdzic” zob. Szulc Jan
 „Prezes” zob. Rzepecki Jan
 Pritwitz F. von zob. Lüttwitz Smilo von
 „Proboszcz” zob. Jaroszek Jan
 Prociuk 631, 1201, 1213, 1215
 Proszyn 579, 661
 Prün 311
 „Przemysława” zob. Maternowska Zofia
 Przewoska Halina 117
 Przybysz Waław 793
 Przygórski Antoni 63
 Pużak Kazimierz, ps. „Bazyli” 963, 967, 1001

 Quirini Edward Kazimierz, ps. „inż. Kulesza”,
 „Stanisław Kulesza” 203, 205

 „Rabin” zob. Kułagowski Konstanty
 Raczkowski Zygmunt, ps. „Zawieja” 273, 279,
 281
 „Radosław” zob. Mazurkiewicz Jan
 „Radwan” zob. Pfeiffer-Radwan Franciszek
 Radziwiłłowicz Romuald, ps. „Zaremba” 863,
 871, 881, 885, 887, 945
 „Rafał” zob. Dobraniecki
 Rafałowski Jerzy zob. Szymanowski Wojciech
 Rahl 531
 „Rakoń” zob. Rowecki Stefan

 „Rareż” zob. Kułagowski Konstanty
 Rataj Maciej 1305
 Räube 375
 Rautenberg 1013
 Razikowski Witold zob. Milewicz Zygmunt
 Razumow 1203, 1205
 Reck Franz 79–83, 87, 89, 155, 265, 303, 317,
 363, 387, 697
 „Reflektor” zob. Błasiński Karol
 Reinefarth Heinz 25, 29, 55, 117, 673, 697, 699,
 747, 773, 777, 779, 799, 801, 809, 1013,
 1029–1033, 1037, 1039, 1043, 1221, 1223,
 1227, 1263, 1271, 1287, 1289, 1307
 Reuschling 389
 Ribbentrop Joachim 969, 975
 Rieth 481
 „Riszarđ” 337
 Rode Ernst August 623, 625, 791, 807, 1013,
 1221, 1283
 Rodewald Wilhelm 41, 139, 757, 759, 769, 775,
 777, 791, 803, 805, 1013, 1021–1033, 1039,
 1043, 1045, 1059
 Rohr Günther Hans 41, 55, 173, 175, 567, 609,
 623, 679, 681, 687–691, 701–705, 717, 761,
 773, 777–803, 841, 905, 997, 1105, 1225,
 1227, 1283
 Rokicki Józef, ps. „Karol” 497, 507
 Rokossowski Konstanty 139, 837, 845, 883,
 885
 „Rola” zob. Żymierski Michał
 Rola-Żymierski Michał zob. Żymierski Michał
 Roman Władysław, ps. „Krzęslaw” 931, 933
 „Roman” zob. Jachieć Franciszek
 Romanow 631, 633, 647, 669
 Romeyko Jan 35, 1091
 Romkowski Roman 37
 Romocki Andrzej, ps. „Andrzej Morro”, „Mor-
 ro” 1149, 1161
 Ronielewska 553
 Ronikier Adam 245, 517
 Roosevelt Franklin Delano 469, 475
 Ror zob. Rohr Günther Hans
 Rör zob. Rohr Günther Hans
 Rosenberg 611
 Rosnowski Jeremi, ps. „Jeremi” 833, 895, 945
 Rosochacki Edmund, ps. „Jerzy” 949
 Rostropowicz Bogdan 45, 319–323
 Roszkowski Jerzy, ps. „Donald” 1171, 1179
 Rowecki Stefan, ps. „Grot”, „Grabica”, „Ra-
 koń” 1099, 1143, 1157
 Roycewicz zob. Leliwa-Roycewicz Henryk
 Rożałowski Roman, ps. „Siekiera” 463, 475
 „Róg” zob. Milewicz Zygmunt
 Rózański Józef 53
Ruban S. 33

„Rugia” zob. Sękowski Stanisław
 Runge Tadeusz, „Osa”, „Witold” 443, 447, 823
 Rutzki 247
 Rycelski Jan zob. Rycelski Witold Jan
 Rycelski Witold Jan, ps. „Diabeł” 891, 893,
 897, 947
 Rydzewski Władysław, ps. „Bogdan” 945, 949
 Rylski 883
 „Rymarz” zob. Błasiński Karol
 Rzepecki Jan, ps. „Burmistrz”, „Prezes” 55,
 951, 955, 957, 963
 „Rzędzian” zob. Chyżyński Mieczysław

 Sadowski Cyprian, ps. „Skiba” 825, 831
 Sammet 79, 127, 304
 Sander Franz 529, 235
 Sanojca Antoni, ps. „Knapik” 447, 953, 955
 Sapea zob. „Saper”
 „Saper” 277, 281
 Sarnow 41, 249, 251
 „Sas” zob. Korczyński Alfred Edward
 Satorski Stanisław 279, 283, 285
 Sauckel Fritz 1275, 1305
 Sawaya zob. Raczkowski Zygmunt
Sawicki Jacek 31, 65
 Sawicki Jerzy 1223–1235, 1245, 1251–1263,
 1277, 1285, 1291, 1293, 1297
 Sawicki Kazimierz, ps. „Prut”, „Sawa” 1001,
 1003
Sawicki Tadeusz 173–175, 227
 Sawieza zob. Raczkowski Zygmunt
 „Sawjer” 273, 275
 Sbozki Woitschak 61, 277
 Schicht 547
 Schiffers Tadeusz, ps. „Skalski” 1167, 1169,
 1173, 1175, 1179
 Schimanski 93
 Schirmer Hans 617, 619
 Schlichting-Czugała Edgar 1007
 Schmelcher Willy 807–811, 815
 Schmidt 531
 Schmidt Edmund zob. Schmidt Eduard
 Schmidt Eduard 389, 391, 531, 535
 Schmidt Egon zob. Schmidt Eduard
 Schmidt Willy 115, 117, 251, 685, 697, 699, 707,
 717, 1223
 Schöning 143
 Schöppe (Schoeppe) 779, 1055
 Schörner Ferdinand 979, 983
 Schröder Walter 347
 Schultz 811
 „Semb” 477
 Senger Franz Iwanowicz 737
 Sep 341
Serwański Edward 27

Setmajer Janusz 1017
 Seyberlich 199
 Seyda Marian 491, 493
 „Sęk” 281, 275
 „Sęk” zob. Bokszczanin Janusz
 Sękowski Stanisław, ps. „Rugia” 877, 943, 947
 Sep 461
 „Sęp” zob. Krawczyk Józef
 „Siano” 945
 Siebert 393
 „Siekiera” zob. Rożałowski Roman
 Sikorski Władysław 195, 197, 475, 923
 Siuldin 1181
 „Skalski” zob. Schiffers Tadeusz
 „Skiba” zob. Sadowski Cyprian
 „Skok” zob. Niemkiewicz Leon Jan
 Skokowski Julian, ps. „Zaborski” 55, 219, 223,
 883, 951, 953
 Skorobohaty-Jakubowski Jan 937, 939
 Skórzyński Józef 743, 751, 783, 817, 1217
 Skrzyszewski Stanisław 877
 „Sławbor” zob. Szczurek-Cergowski Jan
 Smonalski Józef 555
 Sobierajski Zenon, ps. „Chłopicki” 883, 945
 „Sobol” zob. Jankowski Jan Stanisław
 Sokola-Maniecki Zbigniew, ps. „Mały” 1171,
 1175, 1179
 Sokołowski Mieczysław, ps. „Grzymała” 499,
 501, 507
 Sokorski Włodzimierz 877
 „Sokół” zob. Grabowski Jerzy
 Sołowow 597
 Sommermeier 331
 Sopiński Zdzisław 275
 Sosiński Kazimierz 957–961
 „Sosna” zob. Medyński Stefan
 Sosnkowski Kazimierz 469, 475, 491, 513, 923,
 965, 985
 „Sosnowski” zob. Dobrowolski Adam
 „Sowa” zob. Porowski Marceli
 Sowiński Ireneusz 439, 441
 Specylak Zbigniew Edward, ps. „Tur”, „Tur 2”
 469, 475
 Spieker zob. Spilker Alfred
 Spilker Alfred 41, 43, 51, 181, 259, 297, 331,
 335, 339, 1007, 1017
 Springwald Witold 395
 Spsychalski Marian 841, 847
 „Stach” zob. Niemiera Stanisław
 Staedke Helmut 807, 815
 Stahel Reiner 27, 39, 337, 339, 521, 585, 597,
 607, 617, 619, 679–683, 687, 691, 693, 699,
 705, 743, 747–751, 755–761, 765–771, 775–
 779, 789–795, 799–803, 969, 973, 977–
 983, 1021, 1023, 1027–1031, 1037, 1043,

- 1103, 1105, 1111, 1221, 1225, 1233, 1245,
1249, 1271, 1273, 1281
- Stalin Józef 523, 597, 1135
- „Stalniski” 883
- Stange 331, 335
- „Stanisław” zob. Wojs Klemens
- „Stanisław Czarny” zob. Karykowski Stanisław
- „Stanisław Kulesza” zob. Quirini Edward Kazimierz
- Staniszewski Stasiek 271
- „Stanko” („Stańko”) zob. Kościuszko Stanisław Józef
- Stasiecki Eugeniusz, ps. „Piotr”, „Piotr Pomian” 1147–1155, 1161, 1173–1177
- „Staw” zob. Duszczyk Stanisław
- „Stefan” zob. Krak Eustachy
- Steffens Ernst 389, 529
- Stempkowski Michał, ps. „Grzegorz” 937, 939
- „Sten” 991
- Stevens 787
- Stępień Józef 1090, 1091*
- Stoczkowski Władysław 357, 359
- Streckenbach Bruno 1305
- Stroop Jürgen 1301, 1307
- Strok Marek 63*
- Strop zob. Stroop Jürgen
- Stykowski Waclaw, ps. „Hal”, „Gorczyca” 205, 341, 345
- Suścitawski Teofil zob. Budzanowski Teofil
- Syga T. 365
- Sym Julian Karol (Sym Igo) 1303, 1307
- „Synon” zob. Szymanowski Wojciech
- Szajkowski 555
- Szajkowski Jerzy 553, 555
- Szarota Tomasz 67*
- Szawykin Aleksander Ilicz 57, 59, 1181, 1183, 1187, 1193, 1201, 1213
- Szawykin Ilia Pawłowicz 603, 629–633, 647, 653, 665, 667, 1201
- Szczurek-Cergowski Jan, ps. „Sławbor” 189, 193, 475, 901, 933
- Szenfeld-Sippko Janina Maria, ps. „Berta” 913, 917
- Szenk zob. „Sęk”
- Szlagowski Antoni 625, 839, 847, 1057, 1111, 1113, 1125
- Szmidt Andrzej 555
- Szostak Józef, ps. „Filip” 53, 55, 573, 581, 919–927, 963, 965, 985
- „Szreniawa” zob. Kurczewski Alfred
- Szternal Kazimierz, ps. „Zryw” 503, 509
- Sztompka Witold, ps. „Kmita” 937, 939
- Strzembosz Tomasz 63*
- Szulc Jan (Prawdziej-Szlaski Janusz), ps. „Prawdziej” 825, 831
- Szuliński Tadeusz 341
- Szummer Hipolit 577
- Szykałow 627, 629, 637, 639
- Szyłowa 969, 973
- Szymanowski Wojciech, ps. „Synon” 1163, 1177, 1179
- „Szymon” zob. Jamontt-Krzywicki Ryszard Szymon
- „Szymon” zob. Krzyczkowski Józef
- Ścibor-Rylski Zbigniew, ps. „Motyl” 413, 445
- Świdorski Bronisław 549, 555, 559
- „Tadek” 309
- Talarek Roman, ps. „Marek”, „Urwis” 497, 503–507,
- „Tarnawa” zob. Perdziński Tadeusz
- Tarnowska Maria 839, 847, 905, 1113,
- Tarnowski Adam 847
- Tatar Stanisław, ps. „Erazm” 53, 923, 925, 929, 931, 985
- „Tatar” zob. Jurecki Franciszek
- Tchórzmiński zob. Tchórzniński Konstanty
- Tchórzniński Konstanty 245, 1247, 1305
- „Teodor” zob. Niepokólczycki Franciszek
- „Terlycia” 1061
- Tito Josip Broz, ps. „Oto” 1067
- Tomczak Antoni, ps. „Zygmunt Halba” 887, 897
- „Topór” 155
- „Topór” zob. Bętkowski Jacek
- Trawińska Irena 27*
- „Trojanowski” zob. Korboński Stefan
- Truchin 1193
- Trutkowski Wiesław 821, 827, 849–855, 909, 911, 917, 921, 923, 927, 931, 933, 937, 939
- „Trzaska” zob. Konopacki Eugeniusz
- Tschudy Antony 291
- „Tum” zob. Budzanowski Teofil
- Tumir zob. Perdziński Tadeusz
- „Tur” zob. Specylak Zbigniew Edward
- Turlakow 1193
- Ukacew 1077
- Uniewski Jan, ps. „Lumeński” 1145, 1161
- „Urwis” zob. Talarek Roman
- Utnik Marian 53
- „Viktor” („Victor”) zob. Konarski Wiktor
- „Virtus” zob. Matulewicz Bolesław
- Voelkel 695, 697, 709, 711
- Vogel H. 159, 167, 305, 327, 339, 365, 371, 383, 535

Volkel zob. Voelkel
 Vormann Nikolaus von 71, 75, 77, 611, 677–681, 687–697, 703, 707, 709, 713–717, 743, 1031, 1037, 1129, 1221, 1225, 1245, 1249, 1251, 1271, 1273, 1285
 Vukicević Djuro zob. Wukiczewicz-Sarap Jerzy

 „Wacek” zob. Micuta Waclaw
 „Wachnowski” zob. Ziemiński Karol Jan
 Wachowiak Stanisław 1011, 1017, 1035, 1045, 1115
 Wadis Aleksandr Anatoliewicz 1143
 Wagner 333
 Wagner Günther 307
Walichnowski Tadeusz 31, 63
 Walicki Stanisław 341, 345
 Waluś Augustyn Tadeusz, ps. „Kornel” 563, 567, 971
 Wardejn-Zagórski Tadeusz, ps. „Gozdawa” 957, 961
 Warski Janusz 273
 Wasilewska Wanda 195, 197, 491, 877, 1087
 Wasiukow Michaił Georgiewicz 57, 1181–1187, 1193, 1199, 1203, 1205, 1209–1213
 Wasiukowa Nina Michajłowna 57, 59, 657, 659, 1181, 1185, 1187, 1209, 1213, 1215
 Waszenko Iwan Iwanowicz 35, 1075, 1090, 1091
 Wdowiński Dawid 733
 Weber A. 365
 Weber Stanisław, ps. „Chirurg”, „Popiel” 835, 845
 Weiss 531
 Welke 175
 Wendt 481
 Werner 531
 Werszyhora Petro 135
 Węgliński 1265, 1267,
 Węgrzecki (Wiegerski), ps. „Lubicz” 189, 193
 Wichura 273
 Wiegerski zob. Węgrzecki
 Wielanier Seweryn 1177
 Wierzbicki 555
 Wierzyński Stanisław, ps. „Klara” 825, 831
 „Wiesław” zob. Jankowski Tadeusz
 Wilczkowiak Henryk 489, 493
 Wilgockij 549, 555, 559, 1073
 Wiliński Józef, ps. „Zaremba” 309, 313
 Wins 1127
 Wiss Paul 1113, 1125
 Wissmann 1051
 „Witold” 291, 293, 451, 469
 „Witold” zob. Milewicz Zygmunt
 „Witold” zob. Pełczyński Witold
 „Witold” zob. Runge Tadeusz
 Witt Evelyn 625
 Wiwatowski Tadeusz, ps. „Olszyna” 823, 829
 „Władysław” 499
 Własow 641, 645, 647, 657
 Własow Andriej Andriejewicz 569, 603, 605, 669, 671, 701, 761, 1191, 1193
 Włodzimirskij Lew Emieljanowicz 579, 583
Wojciechowski Zbigniew 29, 63
 Wojs Klemens, ps. „Stanisław” 883, 895
 Wojs Stanisław zob. Wojs Klemens
 „Wolański” zob. Gorazdowski Jan
 Wolfle 767
 Wolk Mikołaj 241
 Wollenweber 279
 Wołkowiński Jerzy 929
 Worobj Pawło 1061
 Woroschow Iwan 277
 Woskobochnik Konstantin Pawłowicz 1189, 1195, 1205, 1207, 1215
 Wukiczewicz zob. Wukiczewicz-Sarap Jerzy
 Wukiczewicz-Sarap Jerzy (Vukicević Djuro), ps. „Albin” 945, 949
 Wünnenberg Alfred Bernhard 1039, 1059

 Zabora Filip 603
 „Zaborski” zob. Skokowski Julian
 Zacharcow Fiodor Pawłowicz 57, 1181, 1183, 1187, 1197, 1213
 „Zagłoba” zob. Mazurkiewicz Jan
 Zagórski Waclaw, ps. „Lech”, „Lech Grzybow-ski” 169, 341–345
 Zakrzewski Bernard Michał, ps. „Hipolit”, „Oskar” 833, 845
 Załoga 867
 Zapecki Jan, ps. „Łokietek” 481, 483
 „Zaremba” zob. Wiliński Józef
 „Zaremba” zob. Radziwiłłowicz Romuald
 „Zaręba” zob. Radziwiłłowicz Romuald
 „Zawieja” zob. Raczkowski Zygmunt
 Zawodny Janusz K. 1091
Zawodny Janusz K. 27, 31, 33, 61–63, 67, 1091
 Zawrotny Waclaw 1177
 Zbichorski Zygmunt, ps. „Zygmunt” 1145, 1159, 1161
 Zborowski (Zbrowski) Janusz, ps. „Janusz” 997, 1003
 Zborowski Krzysztof, ps. „Krzysz” (Krzysztof) 1153, 1161
 „Zbyszek” 499
 Zbyszyński Leonard, ps. „Lalek” 833, 845
 Zelewski Erich von zob. Bach Erich von dem
 Zelewski zob. von dem Bach Erich
 „Zenon Trawiński” zob. Kamiński Franciszek
 Ziehmer 531

Zieliński 1059
Zieliński Mieczysław, ps. „Moczar” 475
Ziembicki Stanisław 537, 543
Ziemski Karol Jan, ps. „Wachnowski” 825, 831,
849, 911, 993–997
Zienkiewicz Maria zob. Mazurkiewicz Maria
Anna
Zimmermann Iwan Christianowicz 735, 737
„Ziutek” zob. Gumowski Józef
„Zoi” zob. Krak Eustachy
„Zrąb” zob. Banasik Bronisław
„Zryw” zob. Szternal Kazimierz
„Zych” zob. Jasiński Tadeusz
„Zygmunt” 163
„Zygmunt” zob. Brejnak Zygmunt
„Zygmunt” zob. Milewicz Zygmunt
„Zygmunt” zob. Zbichorski Zygmunt
„Zyndram” zob. Dobrowolski Zygmunt
„Zygmunt Halba” zob. Tomczak Antoni
Zaczkowski Leonard, ps. „Leonard” 865, 873
„Żbik” 397
Żencykowski Tadeusz 31, 63, 217
„Żmudzin” zob. Kontrym Bolesław
„Żubr” zob. Nowakowski Władysław
Żymierski Michał, ps. „Rola” 53, 161, 491, 515,
517
„Żywiciel” zob. Niedzielski Mieczysław

УКАЗАТЕЛЬ ФАМИЛИЙ И ПСЕВДОНИМОВ

- «Агатон» см. Янковский Станислав
Адельман Рюдигер см. Адельман фон Адельсманнсфельден Рюдигер
Адельман фон Адельсманнсфельден Рюдигер 980,982
Айзенштук Хельмут 1018
Акулов Александр Александрович 58, 60, 636, 638
Алексеев Валентин 32, 64
«Альбин» см. Вукичевич-Сарап Ежи
Альбрехт Х. 406, 426, 456, 472
«Амброзия» см. Курчевский Альфред
«Аминиус» см. Мразек Збигнев
Андерс 756
Анджеевский Леон 38
Анджеевский Ян Каюс Зигмунт «Ян» 820, 848, 1146–1156, 1160
«Анджей Морро» см. Ромоцкий Анджей
«Анджей» 318, 320
Анелевич Мордехай 732
«Анна» см. Ястшембская Анна
Анше 274
Апфельбаум Давид 372
Арендт 316
Аудерская Халина 364

Бабуров 662, 664
Багатурий Алексей 656
Банасик Бронислав «Зромб» 502, 5008
«Базилий» см. Пужак Казимеж
«Бальк» см. Петшак Влодзимеж
Бартельский Леслав 26, 62
Бартошевский Владыслав 64, 550
Баумштарк Антон 736
Бауер 1012
Бах см. Бах Эрих фон дем
Бах Эрих фон дем 24, 42, 56, 70–74, 170, 200, 208, 216, 224, 250, 278, 310, 338, 386, 390, 434, 472, 564, 590, 614, 616, 620, 624, 676, 680–688, 692, 694, 702–716, 744–748, 774, 778, 788, 798–806, 812, 834, 904, 906, 962, 998, 1000, 1012, 1014, 1026–1038, 1042, 1044, 1054, 1112–1116, 1130, 1140, 1142, 1216, 1228, 1232–1236, 1242, 1250, 1264, 1272–1276, 1286–1292, 1296, 1300, 1302, 1306
Бах-Зелевский Эрих фон дем см. Бах Эрих фон дем
«Беатрис» см. Будревич Зофия
«Беатриче» см. Будревич Зофия
Безыменский Л. 32
Белай 630, 632, 642, 646, 650, 652, 670
Белецкий Роберт 64
Беллевит 1006
Белов Николус фон 606, 618
«Белява» 306
Бем Юзеф 722
Бесе 78, 170
Бёме 528
Бентковский Яцек «Топур» 882, 896
Берия Лаврентий 582
Берлинг Зигмунт 134, 140, 194, 202, 404, 408, 410, 414, 420, 422, 424, 434, 438, 444, 454, 468, 470, 476, 478, 480, 486, 490, 514, 520, 524, 836, 840, 878, 938, 1002, 1138
«Берта» см. Шенфельд-Сиппко Янина Мария
Бёттхер Герберт 814
Бетцель Клеменс 674, 696
Бигошевский Мечислав «Грох» 872, 864
Биркамп Вальтер 786, 814, 1004
Биркнер Вольфганг 42, 138, 140, 176
Бландо Георгий 736
Блеше 78, 120, 126
Блешиньский 864
«Близняк» 1178
«Блондин» см. Луковский Анджей
Блызнюк Теодозий 1060, 1062
«Богдан» см. Рыздзевски Владислав
Богуш Ян 962, 964, 966
Бок 686
Бокшанин Януш «Сенк» 576, 582
Бомхард Адольф Теодор фон 1016, 1018
Борзобогатый Войцех «Елита» 574, 576, 582
Боркевич Адам «Полеский» 26, 34, 62, 364, 366, 930, 934
Боровец Эндрию 32
«Борута» см. Недзельский Мечислав
Боруцкий Генрик «Чарный» 204, 952, 954
Борыс Адам «Плуг» 820, 828
«Брадль» см. Леский Казимеж
Браун Макс 980
Брейнак З. «Зигмунт» 168
Броз Иосип см. Тито Иосиф Броз
«Бронислав» см. Кшижак Казимеж
Бруке [?] 1026
Брюс Джордж 32
Будзановский Теофиль «Тум» 46, 458, 472, 460, 468, 474

- «Будзановский» см. Будзановский Теофиль
Будревич Гвидон 870
Будревич Зофия «Беатриче», «Беатрис» 858, 860, 862, 870, 880, 892, 944
Бур см. Коморовский Тадеуш
«Бур» см. Коморовский Тадеуш
Бурак 274
Бур-Коморовский Тадеуш см. Коморовский Тадеуш
«Бурмистш» см. Жепецкий Яп
Бурьгин 646
Бучавская 262
Быдонь Бартломей 28, 64
Бысковский Марцин см. Таларек Роман
Бюлер Йозеф 1274, 1306
Бялоус Рышард «Ежи» 820, 848, 850, 1144, 1158, 1160
- Вагнер 332
Вагнер Гюнтер 306
Вадис Александр Анатолиевич 1142
Вайсс 530
Валихновский Тадеуш 30, 64
Валицкий Станислав 340, 344
Валюш Августин Тадеуш «Корнель» 562, 566, 970
Вардейн-Загурский Тадеуш «Гоздава» 956, 960
Варский Януш 272
Василевская Ванда 194, 196, 490, 878, 1086
Васюков Михаил Георгиевич 58, 1182–1186, 1192, 1198, 1202, 1204, 1208–1212
Васюкова Нина Михайловна 58, 656, 658, 1180, 1184, 1186, 1208, 1212
«Вахновский» см. Земский Кароль Ян
Ваховяк Станислав 1010, 1018, 1034, 1044, 1114
«Вацек» см. Мицута Вацлав
Вашенко Иван Иванович 1090
Вдовиньский Давид 732
Вебер А. 366
Вебер Станислав «Хирург», «Попель» 834, 844
Вегерский см. Венгжецки
Венгжецки (Вегерский) «Любиш» 188, 192
Вежбицкий 554
Вежиньский Станислав «Клара» 824, 830
Вельке 174
Велянер Северин 1178
Венглиньский 1266
Вендт 480
Вернер 530
«Веслав» см. Янковский Тадеуш
Виватовский Тадеуш «Ольшина» 822, 828
Вилинский Юзеф «Заремба» 308, 312
- Вильгоцкий 550, 554, 558, 107
Вильчковак Генрик 488, 492
«Виртус» см. Матулович Болеслав
Висман 1050
«Витольд» 290, 292, 450, 468, 822
«Витольд» см. Милевич Зигмунт
«Витольд» см. Пелчиньский Витольд
«Витольд» см. Рунге Тадеуш
Витт Эвелин 624
Вихура 272
«Владислав» 498
Власов Андрей Андреевич 568, 602, 604, 668, 670, 702, 760, 1190, 1192
Власов 640, 644, 646, 654
Влозимирский Лев Емельянович 578, 582
Войс Станислав см. Войс Клеменс
Войс Клеменс «Станислав» 882, 896
Войцеховский Збигнев 28, 64
Волк Миколай 240
Волковицкий Ежи 928
Волленвебер 278
Вольфле 766, 768
«Воляньский» см. Гораздовский Ян
Воробий Павло 1060
Ворошов Иван 278
Воскобойник Константин Павлович 1188, 1194, 1204, 1206, 1214
Вукичевич см. Вукичевич-Сарап Ежи
Вукичевич-Сарап Ежи «Альбин» 944, 948
Вюнненберг Альфред Бернгард 1038, 1058
- Габриэль 390
Гавриляк 982
Галкин 1198
Гвис Генрик 414, 416
«Гевонт» см. Цепляк Владислав
Гёде (Геде, Годе) Фриц 756, 776, 792, 802, 1008, 1018, 1020, 1038, 1058
Гейбель (Гайбель) Пауль Отто 38, 40, 56, 140, 608, 610, 618, 704, 742, 748, 750, 782, 786, 798, 808–812, 816, 1004, 1016–1020, 1046, 1052, 1058, 1106, 1250, 1256, 1280–1284, 1288, 1300, 1302, 1306
Гедт Франц 734
Гейнле Рудольф 738
Гелерт см. Гилле Герберт Отто
Гембарский Богдан 494
Герасимов 600
Геринг 1040
Геринг Герман 584
Герман Францишек «Францишек Богуславский», «Новак» 52–56, 832, 844, 846, 904, 962, 1002
Герстенберг Альфред 968, 974, 980
Герцог 130, 166, 382

- Гетер Марек 64
«Гжегож» см. Пелчиньский Тадеуш
«Гжегож» см. Стемповский Михал
Гжегорский Зигмунт 510
Гженда Ян 898, 950–954
«Гжимала» см. Соколовский Мечислав
Гжмелевский Тадеуш Юзеф 308, 312
«Гжмот» («Гжмот I») см. Гумовский Юзеф
«Гжмот» см. Ковальский Марьян
«Гжмот II» см. Ковальский Марьян
«Гжмот III» 944
Гилле Герберт Отто 28, 594, 598, 1288, 1306
Гиммлер Генрих 24, 86, 622, 624, 674, 676, 686, 692, 706, 710, 748, 752, 760–764, 774, 778, 786, 790, 792, 800–812, 1006, 1008, 1012, 1020, 1024–1028, 1034, 1038–1046, 1052–1056, 1218–1226, 1238–1242, 1250, 1264, 1272, 1274, 1278–1282, 1286, 1288, 1300, 1302
Гитлер Адольф 24, 72, 224, 350, 532, 606–610, 614–618, 624, 676, 686, 738, 756, 810, 970, 976–982, 1020, 1034–1038, 1220, 1222, 1226, 1238, 1260, 1268, 1270, 1280–1284, 1296
Глуский Роберт «Циган» 402, 406
«Гоздава» см. Вардейн-Загурский Тадеуш
Голембиовский Мечислав 274, 290
Голлерт (Геллерт) Фридрих 28, 744, 748, 1092, 1290
«Гольский» 51
Голяков 630, 646
Гораздовский Ян «Воляньский» 926, 928, 936
«Горчица» см. Стыковский Вацлав
Гощан 302
«Грабница» см. Ровецкий Стефан
Грабовская Станислава 546, 548, 970, 972
Грабовский Валентин 546
Грабовский Ежи «Сокул» 876, 882, 942, 944
Грейзер Артур Карл 1284, 1286, 1304
Гродзицкий см. Грудзински Ющеп
Гродзицкий Ежи 894
Гронёвский 880
«Грот» см. Ровецкий Стефан
«Грох» см. Бигошевский Мечислав
Грудзински 1250
Грудзински Ющеп «Лада» 882, 896
Грышкевич 416
Грюцфельд 528
Гудериан Хайнц 606, 608, 618, 694, 710, 1280
Гумер Адам 52
Гумовский Юзеф «Гжмот» («Гжмот I»?) 860–864, 876, 880, 890, 942, 948
«Гура» см. Пилых Адольф
- Гурецкая 240
Гурчик Казимеж 276
«Густав» см. Хычевский Анджей
Гуща 562
- Давидхазы Адольф 718
Давидхазы Густав 718–722, 732
Дак Теодор (Телдозий) «Кракус», «Перун» 1060, 1062, 1066
Далюге Курт 1040, 1058, 1304
«Дан» 324, 328
Дандо см. «Донда»
Данель Отто 388
Даниэль Станислав 1176
«Даниэль» см. Каминьский Станислав Генрик
Даниэльс 440
Даргель Пауль 1036, 1058
Датнер Шимон 62, 72, 74, 226, 814
Дауме Макс 1216, 1302, 1304
Дворкин 634
Делиус, д-р 220
Дем Эрвин 384, 386
Дёринг Вильгельм 388, 528, 530
Дечковский Юлиуш Богдан «Лауданьский» 1152, 1154, 1160
Дэйвис Норман 26, 32, 62
Джевецкий 890
«Джoker» см. Яхимек Тадеуш Конрад
«Дзвиг» см. Пелчиньский Витольд
Диль (Дил) 78, 142, 746, 1272, 1286
Дим 392
«Директор» см. Киверский Ян
Дирлевангер Оскар 24, 56, 70, 72, 116, 154, 158, 264, 386, 408, 592, 614, 680, 682, 686, 700, 702, 720, 724, 732, 744, 748, 762, 1028, 1036, 1130, 1222, 1226, 1228, 1262, 1288, 1306
Добранецкий «Рафал» 874, 878, 940, 958
Добровольский Адам «Чеслав Сосновский», «Сосновский» 868, 872, 874, 890, 940, 962, 990
Добровольский Зигмунт «Зындрам», «Мунио» 842, 846, 926
Докельский Петро 1060, 1062
«Долина» см. Пилых Адольф
Долинский 576
Домб-Бернацкий Стефан 846
«Дональд» см. Рошковский Ежи
Донда «Марвич» 862, 874, 880, 890, 942, 944
Дорманн см. Форман фон
Дренбовка 272
Дроздовский Марек 64
«Дудзенец» см. Крак Эустахий

Дунин-Борковский С. 364
Дунин-Вонсович Кишиштоф 392
Душа Юзеф 958
Душик Станислав «Став» 1178
Дыдыньский Болеслав 552
«Дьябел» см. Рыцельский Витольд Ян
Дьяченко Петро 568

«Ежи» 456
«Ежи» см. Бялоус Рышард
«Ежи» см. Росохацкий Эдмунд
Езуитер 756
«Элита» см. Борзобогатый Войцех
Енцка Тадеуш 1176

Жачковский Леонард «Леонард» 866, 872
«Жбик» 396
«Жендзян» см. Хыжиньский Мечислав
Женчиковский Тадеуш 30, 64, 216
Жепецкий Ян «Бурмистш», «Презес» 56,
950–956, 962
«Живицель» см. Недзельский Мечислав
Жимерский Михал «Роля» 54, 160, 490, 492,
514, 516
«Жмудзин» см. Контрым Болеслав
«Жубр» см. Новаковский Владислав

Забора Филип 602
«Заборский» см. Скоковский Юлиан
Завадский Тадеуш «Зоська» 34
«Завея» см. Рачковский Зигмунт
Заводный Януш К. 26, 30, 32, 62–66, 1090
«Заглоба» см. Мазуркевич Ян
Загурский Вацлав «Лех», «Лех Гжибов-
ский» 138, 340–344
Закшевский Бернард «Оскар» 832, 844
Залого 866, 868
Заммет 78, 126, 304
Зандер Франц 528, 534
Запенцкий Ян «Локетек» 480, 482
«Заремба» см. Вилинский Юзеф
«Заремба» см. Радзивиллович Ромуальд
Заукель Фриц 1034, 1250, 1274, 1284, 1304
Захарцов Федор Павлович 58, 1180, 1182,
1186, 1196, 1210, 1212
Збихорский Зигмунт «Зигмунт» 1144, 1160
Зборовский Кшиштоф «Кшись» 1160
Зборовский Януш «Януш» 996, 1002
«Збышек» 498
Збышиньский Леонард «Лялек» 832, 844
Зейберлих 198
Зелевский см. Бах Эрих фон дем
Зелевский Эрих фон см. Бах Эрих фон дем
Зелиньский 1058
Зембицкий Станислав 536, 542

Земский Кароль Ян «Вахновский» 826, 830,
910, 992–996
Зенгер Франц Иванович 736
Зенкевич Мария см. Мазуркевич Мария
Анна
«Зенон Травиньский» см. Каминьский
Францишек
Зиберт 392
«Зигмунт» см. Брейнак Зигмунт
«Зигмунт» см. Збихорский Зигмунт
«Зигмунт» см. Милевич Зигмунт
«Зои» см. Крак Эустахий
Зоммермайер 330
«Зоська» см. Завадский Тадеуш
«Зрьв» см. Штерналь Казимеж
«Зромб» см. Банасик Бронислав
«Зындрам» см. Добровольский Зигмунт
«Зых» см. Ясиньский Тадеуш
«Зютек» см. «Гжмот I» (Гумовский?)

Иванин 1074, 1078, 1188, 1196
Иванов М. Г. 32
Иванов Ю. В. 32
«Игор» 826
«Игор» см. Гжмелевский Тадеуш Юзеф
«Икар» см. Карась
«инж. Кулеша» см. Квирини Эдвард
Иранек см. Иранек-Осмецкий Казимеж
Иранек-Осмецкий Казимеж «Хеллер» 572,
580, 832, 842, 922, 962, 988, 990, 996–
–1000
«Ирма» см. Мазуркевич Мария Анна
«Ирон» см. Майоркевич Фелициан
«Йона» 368

«Кайтек» см. Костшевский Юзеф
Калугин Константин 162, 168, 202, 470, 836,
884, 946, 994
«Кальвин» см. Кшижак Казимеж
Кальтенберг Пётр «Люгый» 66
Кальтенбруннер Эрнс 1274, 1306
Каменьский Ян «Цозась» («Цозас») 574, 576,
580, 966, 994, 1000, 1002
Каминьская Мария 864
Каминский Бронислав 26, 56, 70, 72, 258,
592, 600–604, 614, 618, 622–632, 636–
–642, 646–656, 660–670, 678–688, 702,
704, 714, 800, 804, 1080, 1110, 1136, 1188,
1190, 1194, 1196, 1200, 1204, 1206, 1214,
1222–1232, 1242, 1282
Каминьский Станислав Генрик «Даниэль»
(«Данель») 194, 196, 496, 936
Каминьский Францишек «Зенон Травинь-
ский» 364, 574, 576, 580
Камлер Е. (отец) 990

- Камлер Ежи «Столяж» 1000
 Капалка Рышард 270, 298
 Каравайков 1180, 1212
 Карась «Икар» 942
 Карголл 142
 «Кароль» см. Квапиньский Кароль
 «Кароль» см. Рокицкий Юзеф
 Картапов 616
 Карыковский Станислав «Станислав Чар-
 ный» 306, 310
 Касевич Ежи 858, 868, 870
 Кауфман 698
 Кафтан 530
 Ках 244
 Кацперский Эугениуш 324, 326
 Качановский Миколай 518
 Квапиньский Кароль «Кароль», «Чарный
 Кароль» 1154, 1160
 Квирины Эдвард «инж. Кулеша», «Станис-
 лав Кулеша» 202, 204
 Квятковский Янек 268
 Кейтель Вильгельм 970, 974
 Келлер Георг Карлович 60, 734, 738, 740
 Кёпке Хайнц 528, 530
 Киверский Ян «Директор», «Олива» 820,
 828
 Килиан 756, 1020
 Килияновский Здзислав 274, 286
 Кинтруп Германн 804, 814, 1012, 1030, 1034
Кирхмайер Ежи 26, 28, 30, 62–66, 72
 Кисель Александр 798
 Кисель Г. 42
 Китаев 982
 «Клара» см. Вежиньский Станислав
 «Клёновский» см. Янковский Ян Станис-
 лав
 Клишко Зенон 30, 64
 Клуссман Ганс 94
 «Кмита» см. Козловский
 «Кмита» см. Штопка Витольд
 Кмициц 438
 «Кнапик» см. Санойца Антоний
 «Кобра» см. Окулицкий Леопольд
 Ковалевский Александер «Лонгинус» 66
 Ковалевский «Са...» см. Ковалевский Ста-
 нислав
 Ковалевский Станислав «Барский» 864,
 872
 Ковалевский Стефан «Порай» 1166, 1178
 Ковальский Болеслав «Цень» 474
 Ковальский Марьян «Гжмот» 864, 876, 882,
 884, 942, 944, 948
 Ковальский см. Радзивиллович Ромуальд
 Ковпак Сидор 1238, 1304
 Кожец Павел 28, 62
 Козлецкий Йоханн 524
 Козловский «Кмита» 476, 936, 938
 Колодзейский 824
 Колодникава Л. П. 32
Коморовский Кишиштоф 26, 30, 62
 Коморовский Тадеуш «Бор» 158, 160, 172,
 174, 224, 234, 272, 320, 340, 362, 458, 472,
 478, 540, 542, 570–574, 590, 594, 672, 690,
 708, 742, 778, 806, 820, 838, 848, 850, 884,
 886, 904, 912, 952, 962, 964, 986–990,
 994–1000, 1032, 1102, 1112, 1114, 1122,
 1124, 1258–1264, 1270, 1274–1278, 1290,
 1294, 1296
 Коначевский Михал 920
 Конопакский Эугениуш «Тшаска» 116, 848,
 850
 Контрым Болеслав «Жмудзин» 362, 366,
 942
 Контрым Константин 366
 Копаньский Станислав 574, 582, 926
 Копелянский 616
 Коппе Вильгельм 70, 72, 610, 676, 762, 764,
 784, 786, 798, 1004, 1006, 1032–1040,
 1220
 Корбоньский Стефан «Краевский», «Троя-
 новский» 832, 844, 858, 866
 Корвин-Коссаковский Станислав 452, 456
 «Корнель» см. Валюш Августин Тадеуш
 Корнюшин 1208
 «Корчак» см. Косицкий Э.
 Корчиньский Альфред Эдвард «Сас» 840,
 842, 846
Косенко И. Н. 32
 Косенко 630, 646, 654
 Косеша Вацлав 1008, 1010
 Косиньский Вильгельм «Мстислав» 268,
 272, 274, 280
 Косицкий Э. «Корчак» 508
 Косяч Станислав Юзеф «Станько» 502,
 508
 Коссаковский Тадеуш 1000, 1002
 Костенко см. Косенко
 Костшевский Юзеф «Кайтек» 1178
 Костюшко Тадеуш 722, 1132
 Котовский Альфонс «Оконь» 278, 822, 828
 Кох Эрих 608, 618, 1034, 1036
 Кравчик Казимеж 272
 Кравчик Юзеф «Семп» 440
 «Краевский» см. Корбоньский Стефан
 Крак Эустахий «Дудзенец», «Зои» 56, 858,
 868, 870, 874, 876, 880, 888–892, 940–
 944
 «Кракус» см. Дак Теодор
*Кранхальс Ганс фон 32, 64, 72, 74, 216, 226,
 780*

- Кребс Ганс 30, 70, 72
Креккер 744
Кречмер Эрнст Гюнтер 1306
Кроль Богдан 66
Крупа Станислав «Нита» 1176, 1178
Крух 274
«Крыска» см. Нетцер Зигмунт
«Куба» см. Окольский Конрад
Кубальский Ежи «Юр» 862, 942, 944, 948
Кубьяк 440
Кужев 1076
Кужина Мечислав «Меч» 824, 830
Кузервице Георг 268
Кузнецов Николай 1058
Кузьма Василь 1060, 1064, 1066
Кузьминин 596
Кулаговский Константы «Рабин», «Рарезж» 912, 916
Кулаковский Константы см. Кулаговский Константы
Кулеша см. Квирини Эдвард
Кульский Юлиан 1248, 1304
Курчевский Альфред «Амброзия», «Шрениава» 56, 860–864, 868, 870, 874, 880, 884, 940, 942, 946
Кухарский 464, 466
«Кучаба» см. Плюта-Чаховский Казимеж
Кучера Франц 784, 814, 828, 1048, 1050, 1290
«Кшеслав» см. Роман Владислав
Кшивицкий Юзеф «Правдзиц» 274, 280
Кшижак Казимеж «Бронислав», «Кальвин» 860–864, 872, 880, 884, 886, 890
Кшичковский Юзеф 34, 1090
«Кындра» см. Укацев
- Ланге Карл Вильгельм 198, 200
Лапшин 972
Ларионов 1202
«Лауданьский» см. Дечковский Юлиуш Богдан
Левински Фриц Эрих фон см. Манштейн Эрих фон
Легвиц 1280, 1282
Ледуховский 460
Лейст Людвиг 30, 1216
«Локетек» см. Запенцкий Ян
«Лелива» см. Лелива-Ройцевич Генрик
Лелива-Ройцевич Генрик 152, 156, 852, 854
Ленский Вацлав Ян «Лош» 230
«Леонард» см. Жачковский Леонард
«Лес» 302
Леский Казимеж «Брадль» 56, 192, 898, 900
«Лех Гжибовский» см. Загурский Вацлав
«Лех» см. Загурский Вацлав
«Лешек» 498
- «Лешек» см. Любич-Ныч Лешек
Лещинский К. 62, 72, 74, 226
«Лиг» см. Новаковский Леон
Линднер Наталья 298
Лисовский Ян 912, 914
Локасёк Станислав 286
Ломан Вильгельм см. Коппе Вильгельм
Лоренц 180
Лоренц Станислав 814, 1010, 1012, 1034, 1054
Лоте Мария 120
«Лош» см. Ленский Вацлав Ян
«Лукаш» см. Хемпель Зигмунт
Луковский Анджей «Блондин» 1170, 1174–1178
Луневский см. Уневский Ян
Лыжвиньский Михал см. Жимерский Михал
Любецкий Феликс 442, 444
Любич-Ныч Лешек «Лешек» 852–856
«Любиш» см. Вегерский
Любовидзкий Мечислав 554
«Людвика» см. Фальковская Ядвига
«Люменский» см. Уневский Ян
Люттвиц Смילו фон 1300, 1306
«Лютый» см. Кальтенберг Пётр
«Лялек» см. Збышиньский Леонард
Лях Станислав 120
- Магоровский 626, 628
Мадайчик Чеслав 64
Маевская Анна 252
Майзингер Йозеф 1216, 1302, 1304
Мазгис Станислав «Эдвард», «Портьер» 864, 872
Мазур 828, 1180, 1212
Мазуркевич Мария Анна 824, 830
Мазуркевич Стефан см. Мазуркевич Ян
Мазуркевич Францишек «Небора» 820, 828
Мазуркевич Ян «Радослав», «Заглоба» 52–56, 308, 312, 442, 444, 454, 456, 468, 470, 476, 492, 820, 826–830, 848, 850, 908, 910, 918, 920, 936, 938, 986, 990, 1158
Майоров Петр Романович 58, 60, 600
Майоркевич Фелициан «Ирон» 990, 1000
Майский Иван 474
Макаренко 658
Макаров Владислав 64
Малаженский Василь см. Малажинский Василь
Малажинский Василь «Кучерявый» 1060, 1064, 1066
Малевский Ежи 442
Малженский см. Малажинский Василь
Малик Францишек «Пиорун» 882, 886, 896
«Малина» см. Мочарская Зофия

- Малиновский Адольф 426
 «Малый» 882, 946
 «Малый» см. Соколя-Манецкий Збигнев
 Малыхин 1060, 1064
 Малышкин 1192
 Мальцова Юзефа 782, 812, 816
 Манусевич А. Я. 32
 Манштейн Эрих фон 1236, 1304
 Манякувна М. 64
 «Марвич» см. Донда
 Маргулес Юзеф 64
 «Марек» см. Янковский
 «Марьян» 330, 336
 Матерновская Зофия «Пшемыслава» 824, 830
 Матецкий Юзеф 28, 62
 Матулович Болеслав «Виртус» 1178
Матусак Петр 28, 66, 86, 88
 Матушевский Тадеуш 358
 «Мауриций» см. Мочарский Казимеж
 Махницкий Януш 1010, 1018, 1034
 Меандров Михаил А. 1194, 1214
 Медыньский Стефан «Сосна» 270, 294, 296
 Меисингер Юзеф см. Майзингер Йозеф
 Мельтюхов М. И. 32
 Менна [?] см. Мицута Вацлав
 Мергенталер Эрвин 384, 386
 «Меч» см. Кужина
 Миандров см. Меандров Михаил А.
 Миколайчик Станислав 292, 490, 512, 586, 598, 964
 Милевич Зигмунт «Руг», «Витольд» 442–450
 «Милош» см. Ястшембский Стефан
 «Мирек» 882
 Мисеюк Теодор 246
 Мисюрская Зузанна 792
 «Михал» 498
 «Михал» см. Сенковский Станислав
 Михальский Людвик «Филь» 1156–1160
 Михеев Алексей Ильич 58, 1180, 1182, 1186, 1194, 1210
 Мицута Вацлав «Вацек» 826, 1158, 1160
 «Монтер» см. Хрущель Антоний
 Мончка Бронислав 558, 970, 974
 Мончка Бронислава см. Мончка Бронислав
 Мончка Станислав 558
 Моравиц Энгельберт 374, 382
 Моравский Е. 364
 «Морро» см. Ромоцкий Анджей
 Мосин Степан Васильевич 58, 1180, 1184, 1186, 1194–1198, 1204–1212
 Моссор Стефан 54, 926, 928
 «Мотыль» см. Сцибор-Рыльский Збигнев
 Мочарская Зофья «Малина» 956, 960
 Мочарский Казимеж «Мауриций» 56, 874, 878, 940, 956, 958
 Мощеньский Теодор Альфред 262
 Мощенский Альфред см. Мощеньский Теодор Альфред
 Мразек Збигнев «Аминиус» 502, 508
 «Мрувка» см. Окулицкий Леопольд
 «Мстислав» см. Косиньский Вильгельм
 Муляк Ян 894, 896
 «Мунио» см. Добровольский Зигмунт
 Мыслиньский Тадеуш 116
 Мюллер см. Хан Людвиг Германн
 Навроцкий Збигнев 66
 Нагум Стефан 1060, 1064
 «Недзвядек» см. Окулицкий Леопольд
 Недзельский Мечислав «Борута», «Живитель» 524, 526, 540
 Незымаев 1190
 «Нелла» см. Будревич Зофия
 Немера (Немира) Станислав «Стах» 502, 508
 «Немира» 904, 906
 Немкевич Леон «Скок» 56, 852–856
 Ненцкевич Збигнев 362, 364
 Непокульчицкий Францишек «Теодор» 56, 908, 910
 Нетзер Зигмунт «Крыска» 192, 422, 424, 432, 436, 466, 468
 «Небора» см. Мазуркевич Францишек
 «Никодем» 356, 358
 Николаус Карл 370, 372, 386
 «Ниль» см. Фильдорф Эмиль
 «Нита» см. Крупа Станислав
 Новак Станислав 82, 86
 «Новак» см. Херман Францишек
 Новаковский Владислав «Жубр» 322
 Новаковский Леон «Лиг» 168
 Новицкий Станислав 54
 Ноймайр 316
 Ночевкин 630, 662, 664,
 «Нурт» см. Хрущель Антоний
 Ныч см. Любич-Ныч Лешек
 Оглаза Вацлав 256, 258
 Одольская Ванда 796
 Озорнов 602
 Окольский Конрад «Куба» 1146, 1160
 «Оконь» см. Котовский Альфонс
 Окулицкий Леопольд «Кобра», «Мрувка», «Недзвядек» 60, 570, 576, 578, 824, 840, 882, 886, 904, 906, 924, 952, 962, 964, 984, 988, 990, 998, 1000
 Олешкевич Элигиуш 1016, 1018
 Олешук Ирена 234, 236
 «Олива» см. Киверский Ян

- Оль 170
 Ольбриховский Витольд 282
 «Ольшина» см. Виватовский Тадеуш
 «Оля» см. Плебаньская Барбара
 Опперманн Эвальд 1036, 1058
 Орлик-Рюкеман Вильгельм 928
 «Орсети» 886
 Ортлиб 126
 «Оса» см. Рунге Тадеуш
 «Оскар» см. Закшевский Бернард
 Осмецкий см. Иранек-Осмецкий Казимеж
 Остроменцкий Мирослав 366
 Осубка-Моравский Эдвард 490, 492
 «Ото» см. Тито Иосиф Броз
 Охник Генрик 302, 304
- Павлик 1180
 Павлов 660
 «Павляк» см. Хычевский Януш
 «Пафнуций» 498
 Пац 792
Пекалкевич Януш 32, 66
 «Пелка» см. Хыжиньский Мечислав
 Пелчиньский Витольд «Дзвиг», «Витольд»
 280, 324, 328
 Пелчиньский Тадеуш «Гжегож» 178, 572,
 580, 820, 822, 832, 834, 838, 918, 962,
 964
 Пердзынский Тадеуш «Тарнава», «Томир»
 990
 «Перелка» НН 882, 896, 946
 Перковский Вацлав 276
 Пернер Вилли 314, 316
 «Перун» см. Дак Теодор
 Перхуров Алексанпр Сергеевич 58, 60, 640,
 644, 650
 «Петр» см. Стасецкий Эугениуш
 «Петр Помян» см. Стасецкий Эугениуш
 «Петрек» 946
 Петровская Анна см. Маевская Анна
 Петровский 404
 Петрыковский А. 222
 Петшак Влодзимеж «Бальк» 824, 830
 Пилсудский Юзеф 512, 516
 Пиль Пауль 388, 530
 Пильх Адольф «Гура», «Долина» 318, 322,
 1090
 Пилярский 884
 «Пиорун» см. Малик Францишек
 Пичугин 1200
 Плебаньская Барбара «Оля» 1178
*Плоский Станислав 28, 30, 216, 218, 814,
 1090*
 Плоха Юзеф 270, 298, 300
 Пflug фон см. Пflug фон
- «Плуг» см. Борыс Адам
 Плюта-Чаховский Казимеж «Кучаба» 52–
 –56, 912–916, 922, 926, 930, 932, 936,
 984, 988, 990, 994
Поксинский Эжи 66
 «Полеский» см. Боркевич Адам
 «Полё» 476
 Поляк Бронислав 798
 «Помян» см. Стасецкий Эугениуш
 Понятовский Юзеф 722
 «Попель» см. Вебер Станислав
 Попелович Эугениуш 484
 Попловский 736
 Попов 1198, 1214
 Поппенлайтер Адольф 394
 «Порай» см. Ковалевский Стефан
 Поровский Марцели «Сова» 864, 872
 «Портьер» см. Мазгис Станислав
 «Правдици» см. Кшвицкий Юзеф
 «Правдици» см. Шульц Ян
 Правдици-Шляский Януш см. Шульц Ян
 Працюк см. Процюк
 «Презес» см. Жепецкий Ян
 Притвиц Ф. фон см. Лютвиц Смило фон
 «Пробош» см. Ярошек Ян
 Процюк 630, 1200, 1212,
 Прошин 578, 660
 «Прут» см. Савицкий Казимеж
 Прюн 310
 Пужак Казимеж «Базилій» 962, 966, 1000
 Пфайффер 118
 Пфайффер см. Пфайффер-Радван Франци-
 шек
 Пфайффер-Радван Францишек «Эдвард»,
 «Радван» 542
 Пflug фон 332, 334
 Пшевская Халина 116
 «Пшемыслава» см. Матерновская Зофия
 Пшибыш Вацлав 792
Пшигоньский Антони 64
 Пясецкий Адам Мария 430, 436
 Пясецкий Болеслав 824, 830
 Пясецкий Леон 900
 Пясецкий Ю. 474
- «Радван» см. Пфайффер-Радван Францишек
 Радзивиллович Ромуальд «Заремба» 862,
 872, 880, 884, 886, 944
 «Радослав» см. Мазуркевич Ян
 Разиковский Витольд см. Милевич Зиг-
 мунт
 Разумов 1202, 1204
 «Раконь» см. Ровецкий Стефан
 Раль 530
 «Рареж» см. Кулаговский Константы

- Раутенберг 1012
 «Рафал» см. Добранецкий
 Рафаловский Ежи см. Шимановский Войцех
 Рачковский Зигмунт «Завея» 272, 278, 280, 282
 Рейнефарт Хайнц 24, 28, 56, 112–116, 128, 130, 138, 146, 154, 158, 162, 166, 174, 176, 180, 188, 190, 194–198, 202, 204, 218, 220, 242, 244, 254, 256, 262, 264, 282, 294, 314, 318, 324, 330, 340, 346, 356, 362, 368, 370, 384, 390, 402, 408, 414, 420, 438, 442, 448, 458, 480, 496, 524, 528, 536, 672, 696, 698, 748, 774, 778, 798–802, 810, 816, 1012, 1028–1032, 1036, 1038, 1042, 1044, 1130, 1220, 1222, 1226, 1262, 1270, 1288, 1306
 Рек Франк 78–82, 86–92, 96–108, 116, 120, 126, 142, 144, 148–154, 158, 170, 180, 254, 264, 278, 302, 316, 362, 386, 402, 414, 696
 Риббентроп Иоахим 516, 970, 974
 Рит 480
 «Ришард» 336
 Ровецкий Стефан «Грот», «Грабица», «Раконь» 1098, 1142, 1156
 Роде Эрнст Август 622, 624, 790, 806, 1012, 1220, 1282
 Родевальд Вильгельм 42, 138, 756, 758, 770, 776, 778, 790, 800, 1012, 1020–1032, 1038, 1042, 1044, 1058
 Рожаловский Роман «Секера» 462, 474
 Розенберг 610
 Ройбе 374
 Ройцевич см. Лелива-Ройцевич Генрик
 Ройшлинг 388
 Рокицкий Юзеф «Кароль» 496, 506
 Рокоссовский Константин 140, 836, 846, 884
 «Роля» см. Жимерский Михал
 Роля-Жимерский Михал см. Жимерский Михал
 Роман Владислав «Кшеслав» 930, 932
 «Роман» см. Яхець Францишек
 Романов 630, 632, 646, 670
 Ромейко Ян 34, 1090
 Ромоцкий Анджей «Анджей Морро», «Морро» 1148, 1160
 Ронелевская 552
 Рор Гюнтер Ганс 54, 138, 158, 172–176, 200, 244, 566, 608, 622, 678, 680, 686–690, 700, 704, 716, 762, 774, 778, 802, 804, 840, 904, 906, 1104, 1224, 1270, 1282
 Росновски Еремий «Еремий» 882, 896, 946
 Росохацкий Эдмунд «Ежи» 946, 948
 Ростропович Богдан 46, 318, 320, 322
 Рошковкий Ежи «Дональд» 1170, 1178
 «Руг» см. Милевич Зигмунт
 «Ругия» см. Сенковский Станислав
 Рузвельт Франклин Д. 468, 474
 Рунге Тадеуш «Оса», «Витольд» 442, 446, 822, 946
 Руцкий 246
 Рыдзевски Владислав 944, 948
 Рыцельский Витольд Ян «Дьябел» 892–896, 946
 «Сава» см. Савицкий Казимеж
 Савайя см. Рачковский Зигмунт
 Савеза см. Рачковский Зигмунт
 Савицкий Ежи 1222–1234, 1244, 1252–1262, 1276, 1284, 1290, 1292, 1298
 Савицкий Казимеж «Прут», «Сава» 1000, 1002
Савицкий Яцек 30, 64, 66
 Савьер 272, 274
 Садовский Циприан «Скиба» 824, 830
 Санойца Антони «Кнапик» 446, 952, 954
 Сапеа см. «Сапер»
 «Сапер» 276, 280
 Сарнов 42, 248, 250
 «Сас» см. Корчиньский Альфред Эдвард
 Саторский Станислав 278, 282, 284
 Сбоцкий Войтшак 276
 Свидерский Бронислав 548, 554, 558
 Сейда Марьян 490, 494
 «Секера» см. Рожаловский Роман
 Сельская Паулина см. Непокульчицкая Паулина
 «Семб» 476
 Семп 460
 «Сенк» 280
 «Сенк» см. Бокшанин Януш
 Сенковский Станислав «Михал», «Ругия» 942, 948, 876
 Сеп 340
Серваньский Эдвард 26
 Сетмаер Януш 1016
 Сикорский Владислав 194, 196, 474, 922
 «Скальский» см. Шифферс Тадеуш
 «Скиба» см. Садовский Циприан
 Скоковский Юлиан «Заборский» 56, 218, 222, 882, 950, 952
 Скоробогатый-Якубовский Ян 936, 938
 Скужиньский Юзеф 742, 750, 782, 816, 1216
 «Славбор» см. Щурек-Церговский Ян
 Смональский Юзеф 554
 Соберайский Зенон «Хлопицкий» 882, 944
 «Соболь» см. Янковский Ян Станислав
 «Сова» см. Поровский Марцели

- Совинский Иренеуш 438, 440
 Соколовский Мечислав «Гжимала» 498, 500, 508
 Соколя-Манецкий Збигнев «Малый» 1170, 1174, 1178
 «Сокул» см. Грабовский Ежи
 Соловов 596
 Сопинский Здзислав 274
 Сосинский Казимеж 956–960
 «Сосна» см. Медыньский Стефан
 Соснковский Казимеж 466, 474, 490, 512, 922, 964, 984
 «Сосновский» см. Добровольский Адам
 Специлак Збигнев «Тур», «Тур 2» 468, 474
 Спрингвальд Витольд 394
 Спыхальский Марьян 840, 846
 «Став» см. Душик Станислав
 Сталин Иосиф 598, 1134
 «Стальниски» 882
 «Станислав Кулеша» см. Квирини Эдвард
 «Станислав Чарный» см. Карыковский Станислав
 Станишевский Стасек 270
 «Станько» см. Косляч Станислав Юзеф
 Стасецкий Эугениуш «Петр», «Петр Помян» 1146–1154, 1160, 1172–1176
 «Стах» см. Немера (Немира) Станислав
 Стемпковский Михал «Гжегож» 936, 938
 «Стен» 990
 «Стефан» см. Крак Эустахий
 Стивенс 786
 Сточковский Владислав 356, 358
Строк Марек 64
 Строоп Юрген 1300, 1306
Штиембош Томаш 64
 Стыковский Вацлав «Халь», «Горчица» 206, 340, 344
 Сусьчитавский Теофиль см. Будзановский Теофиль
 Сцибор-Рыльский Збигнев «Мотыль» 412, 444, 882
 Сим Иго см. Сим Юлиан Кароль
 Сим Юлиан Кароль 1302, 1306
 «Сынон» см. Шимановский Войцех
 Сюльдин 1180
 «Сяно» 944
 «Тадек» 308
 Талярек Роман «Марек», «Урвис» 496, 502, 506
 Тарновская Мария 838, 846, 904, 1112
 Тарновский Адам 846
 Татар Станислав «Эразм» 54, 922, 924, 928, 930, 984
 «Татар» см. Юрецкий Францишек
 «Теодор» см. Непокульчицкий Францишек
 «Терлыча» 1060
 Тито Иосиф Броз «Ото» 1062, 1066
 Томчак Антоний 886, 896
 «Топур» 154
 «Топур» см. Бентковский Яцек
Травиньская Ирена 26
 «Трояновский» см. Корбоньский Стефан
 Трутковский Веслав 820, 826, 828, 848–854, 908, 910, 918–922, 926, 930, 932, 936, 938
 Трухин 1192
 «Тум» см. Будзановский Теофиль
 Тумир см. Пердзынский Тадеуш
 «Тур» («Тур 2») см. Специлак Збигнев
 Турлаков 1192
 Тхужницкий Константы 244, 1246, 1304
 «Тшаска» см. Конопацкий Эугениуш
 Тшуди Антони 290
 Укацев «Кындра» 1076
 Уневский Ян «Люменский» 1144, 1160
 «Урвис» см. Талярек Роман
 Утник Марян 54
 Фальковская Ядвига «Людвика» 958, 960
 «Феликс» 480
 Фелькель 696
 «Филип» см. Шостак Юзеф
 «Филь» см. Михальский Людвик
 Фильдорф Эмиль «Ниль» 576, 582, 822
 Фицковский «Януш» 272–282
 Фишер Курт Альфред 130, 138, 156, 160, 166, 174, 192, 196, 200, 204, 206, 220, 236, 244, 248, 254, 266, 312, 328, 338, 344, 360, 364, 372, 382, 386, 392, 406, 424, 444, 450, 472, 506, 678, 692, 712, 714, 798, 800, 816, 1004, 1020, 1022, 1028, 1032, 1036, 1042, 1044, 1054
 Фишер Людвиг 38, 56, 608, 610, 618, 620, 742, 748, 752, 758–762, 786, 810, 1092, 1104, 1142, 1216, 1234, 1244–1250, 1254, 1256, 1262, 1264, 1268–1296, 1300–1306
 Флуг фон см. Пфлуг фон
 Фогель Х. 158, 166, 304, 326, 338, 344, 364, 372, 382, 534
 Фольт 444
 Форман Николаус фон 74, 76, 610, 612, 676–680, 686–696, 702, 706, 708, 712–716, 742, 966, 1030, 1036, 1128, 1220, 1224, 1244, 1248, 1250, 1270, 1272, 1284
 Франецкий 42, 62, 66
 Франк Ханс 618, 810, 814, 1036, 1092, 1142, 1234, 1254, 1256, 1264, 1282, 1292, 1296

- «Францишек Богуславский» см. Герман Францишек
 Фрашка Гюнтер 34, 66
 Френкель Павел 732
 Фролов Иван Денисович 58, 602, 626–630, 634–642, 646, 654, 660, 670, 1180, 1182, 1186, 1192, 1210, 1212
- Хабинка Мечислав 940, 946
 «Халь» см. Стыковский Вацлав
 Хан Людвиг Германн 180, 206, 750, 752, 758, 768, 772, 774, 780, 784, 786–792, 804, 812, 1006, 1012, 1014, 1022–1026, 1038, 1040, 1048–1054, 1058
 Харинг Рудольф 1040
 Хекхаузен 248, 292
 «Хеллер» см. Иранек-Осмецкий Казимеж
 Хеллеры 900
 Хемпель Зигмунт «Лукаш» 922, 928
 Хепфнер 234
 Хеске 246
 Хёринг Эмиль 752, 780, 1040
 «Хирург» см. Вебер Станислав
 «Хлопицкий» см. Соберайский Зенон
 Хмелевские 832
 Хмурский 1234–1238, 1242–1250, 1292–1298
 Хозенфельд 230
 Хойна Вацлав «Хородыньский» 824, 830
 Хойна-Хородыньский см. Хойна Вацлав
 Холодовская Деокадия 552–556, 970, 972
 Холодовский Стефан 552
 Холодкова Вера Степановна 58, 1180, 1184, 1186, 1196, 1200, 1212
 Холфердер 700
 «Хородыньский» см. Хойна Вацлав
 Хородыска Эугения 796
 Хотковский 554
 Хоффман 530
 Храбык Клаудиуш 494
 Хрушель Антоний «Монтер», «Нурт» 28, 362, 366, 446, 478, 484, 506, 540, 834–840, 858, 860, 874, 880, 908, 910, 918, 924, 942, 944, 950, 952, 956, 962, 984, 988–996, 1000
 Хуммель Герберт 1272, 1306
 Хшоншевский А. 366
 Хыжинский Мечислав «Пелка», «Жендзян» 912, 916
 Хычевский Анджей «Густав» 498, 508
 Хычевский Януш «Павляк» 496, 498, 506
- «Цень» см. Ковальский Болеслав
 Цепляк Владислав «Гевонт» 1146, 1154, 1156, 1160, 1176
 Цехановский Ян 30
- «Циган» см. Глуцкий Роберт
 Цимер 530
 Циммерман Иван Христианович 734, 736
 «Цозась» см. Каменский Ян
 «Цыска» 402
- Чайковский 430
 «Чарный Кароль» см. Квапиньский Кароль
 «Чарный» 300
 «Чарный» см. Боруцкий Генрик
 Черных 562, 566
 «Черо» 498
 Черчилль Уинстон 512, 1132
 Черчук Павло 1064
 «Чеслав Сосновский» см. Добровольский Адам
 Чеховский В. 718, 720
- Шавыкин Александр Ильич 58, 1180, 1182, 1186, 1192, 1200, 1212
 Шавыкин Илья Павлович 602, 628–632, 646, 652, 654, 664–668, 1200
 Шайковский (отец) 554
 Шайковский Ежи 552, 554
 Шарота Томаш 66
 Шартов 1142
 Шёнинг 142
 Шенфельд-Сиппко Янина Мария «Берта» 912, 916
 Шеппе 778, 1054
 Шёрнер Фердинанд 980, 982
 Шикалов 626, 628, 636, 638
 Шилова 968, 972
 Шимановский Войцех «Сынон» 1162, 1176, 1178
 Шимански 92
 «Шимон» см. Кшичковский Юзеф
 Ширмер Ганс 616, 618,
 Шифферс Тадеуш «Скальский» 1168, 1172, 1174, 1178
 Шихт 546
 Шлихтинг-Чугала Эдгар 1006
 Шляговский Антоний 838, 846, 1110, 1112, 1124
 Шмельхер Вилли 806–810, 814
 Шмидт 530
 Шмидт Анджей 554
 Шмидт Вилли 114, 116, 250, 684, 696, 698, 706, 716, 1222
 Шмидт Эгон см. Шмидт Эдуард
 Шмидт Эдмунд см. Шмидт Эдуард
 Шмидт Эдуард 388, 390, 530, 534
 Шостак Юзеф «Филип» 52, 56, 572, 580, 918–926, 962, 964, 984
 Шпикер см. Шпилькер Адьфред

- Шпилькер Адльфред 42, 44, 180, 258, 296, 330, 334, 338, 1018
- Шрёдер Вальтер 346
- «Шренява» см. Курчевский Альфред
- Штагель Райнер 26, 38, 40, 336, 338, 520, 584, 596, 606, 616, 618, 678–682, 686, 690, 692, 698, 704, 744–750, 754, 756, 760–770, 772–778, 788–794, 800–804, 968, 972, 976–982, 1020, 1022, 1026–1030, 1036, 1042, 1102, 1220, 1224, 1248, 1272
- Штанге 330, 334
- Штедке Гельмут 814
- Штерналь Казимеж 502, 508
- Штеффенс Эрнст 388, 528
- Штомпка Витольд «Кмита» 936, 938
- Шулинский Тадеуш 340
- Шульц 810
- Шульц Ян (Правдзиц-Шляский Януш) «Правдзиц» 824, 830
- Щурек-Церговский Ян «Славбор» 188, 192, 474, 900, 932
- «Эдвард» см. Пфайффер Францишек
- Эймер 182
- Экхардт 882
- «Эразм» см. Татар Станислав
- Юзва Анна 558
- Юнг 762, 770–774, 794
- «Юр» (Марцинковский?) 862
- «Юр» см. Кубальский Ежи
- Юрек из Праги» 882
- Юрецкий Францишек «Татар» 824, 828
- Юшковский 318
- Яблоньская 234
- «Яжомбек» см. Янелли Владислав
- Яклич Юзеф 928
- Якоб 370, 372
- Ямонтт-Кшивицкий Рышард Шимон «Шимон» 930, 932
- Ян III Собеский 1276
- «Ян» 502
- «Ян» см. Анджеевский Ян Каюс Зигмунт
- Янек Вильгельм 376
- «Янек» 498
- Янелли Владислав «Яжомбек» 852, 856
- Янишевский Владислав 82, 252
- Янковская 234
- Янковский «Марек» 942
- Янковский А. 64
- Янковский Рышард 408, 442
- Янковский Станислав «Агатон» 1002
- Янковский Тадеуш «Веслав» 502, 508
- Янковский Ян Станислав «Соболь», «Клёновский» 570, 578, 962, 986–990, 994–998
- Яношек 824
- «Януар» 324
- Янковская 234
- «Януш» 340–344, 496, 506
- «Януш» см. Зборовский Януш
- «Януш» см. Фицковский
- «Ярема» см. Росновски Еремий
- Ярошек Ян «Пробош» 246, 250
- Ясиньский Тадеуш «Зых» 498, 500, 508
- Ястшембская Анна «Анна» 1176, 1178
- Ястшембский Стефан «Милош» 192
- Яхець Францишек «Роман» 576, 582
- Яхимек Тадеуш Конрад «Джокер», «Нинка» 996, 1000, 1002
- «Яцек» 274, 280
- Яцковский Марьян 798
- Ячиньский Станислав 64

INDEKS MIEJSCOWOŚCI

- Allach 721
Altengrabow 527, 857
Althausen 73
Auschwitz 49, 335, 393, 507, 547
- Babice 287
Badgastein 719, 721
Baranowice 269
Baranów 221
Barczewo 31, 619
Barlinek 845
Bergen-Belsen 367, 851
Berlin 39, 51, 157, 283, 315, 529, 601, 673, 753,
783, 785, 803, 805, 809, 811, 1005, 1015,
1031, 1035, 1039, 1041, 1051, 1057, 1191,
1207
Berlin-Marienfelde 389
Będzin 827
Biała Rawska 219, 221
Białystok 395, 869, 977
Bielefeld 607, 969, 981
Blizne 291
Błonie 139
Bobrujsk 977
Boczarowo 1183
Boernerowo 287, 583
Brasow 1183
Bratysława 779
Briańsk 977
Brno 779
Brody 567
Brünn zob. Brno
Brwinów 475
Brześć nad Bugiem 987
Brześć zob. Brześć nad Bugiem
Brzostowica Wielka 453
Buchenwald 393
Budapeszt 313, 701, 811, 829, 1219, 1289
Bukareszt 339, 581
Bütin zob. Bytyń
Bytyń 735, 737, 741
- Charków 169
Chełm 83, 253
Chojnów 135
Chołmiecze 1183
Ciechanów 71, 283
Ciechocinek 825
Cieplice 893
Colditz 161, 581, 1003
- Czernihów 815
Czernyszyno 1181
Częstochowa 71, 577, 935, 961, 1075
Czuszniki 1085
- Dachau 393, 721, 727, 787, 1055, 1307
Dec 845
Derłacz 139
Dębica 721, 727
Dęblin 161, 899
Diatłowo 601, 627, 631, 661
Doesel 328, 329
Dortmund 783
Drezno 781
Dryssa 1237
- Fallingbostal 367, 543, 845, 851, 873
Famułki Królewskie 299
Famułki zob. Famułki Królewskie
Firlej 1305
Flossenburg 393
Frankfurt nad Menem 389
- Gać 325
Ganghofen 619
Ganselstadt 1261
Garwolin 161
Gdańsk 697, 785, 1219
Genewa 1251
Giżycko 71
Gliwice 947
Gniezno 395
Gołyżewo 1183
Góra Kalwaria 161, 269
Grenoble 929
Grodno 453, 459, 753
Grodzisk Mazowiecki 911
Gross Born (Gross-Born) 367, 543, 851, 873,
933
Gross-Rosen 393
Gross Topola zob. Topola Wielka
- Hamburg 915
Hanacker 639, 1215
Hanower 917
Hawana 593
Henryków 129
Herrmannstadt 431
Hersbruck 787
Hochdorf 385

Hohenburg zob. Wyszogród
Hrubieszów 1067

Innsbruck 1307
Izabelin 277, 287, 299

Jaktorów 829
Jelonki 325
Jędrzejów 431
Johannistal 739
Joszkar-Oła 735

Kalinin 641
Kaminskoje 257
Kassel 813
Kętrzyn 607
Kielce 573, 575, 577, 955
Kijów 415, 519

Kłajpeda 813
Kociewicze 1075
Kołomno 1193
Komorów 501
Kosel zob. Koźle
Kowel 1237, 1287
Koźle 375
Kraków 41, 51, 73, 117, 131, 147, 167, 191, 197,
205, 221, 245, 367, 573–577, 603, 621, 633,
651, 653, 669, 721, 727, 753, 763, 765, 777,
785, 797, 799, 809, 847, 911, 929, 953,
1027, 1037, 1041, 1051, 1063, 1221, 1239,
1247, 1253, 1305

Kraśnica 319
Krosno 721
Kruszwica 739
Kursk 977

Lamsdorf zob. Łambinowice
Landau 639
Landshut 1215
Langwasser 161, 581, 1003
Laski 299, 321, 325, 327
Lauenburg zob. Lębork
Legionowo 139, 961
Legnica 845, 1259
Lehrte 915
Lepel 631
Lerchte zob. Lehrte
Leszno 139, 277
Lębork 1217
Lignica zob. Legnica
Lipsk 1207
Londyn 53, 191, 203, 417, 487, 491, 493, 511–
515, 521, 573, 575, 581, 787, 837, 841, 867,
925, 929, 965, 987, 991, 993, 997, 1099,
1133

Loetzen zob. Giżycko
Lubeka 527, 543, 851, 857, 871, 873, 1059
Lubianków 269, 279
Lublin 41, 169, 253, 333, 511, 521, 1005, 1101,
1287, 1305
Luszkki [?] 241
Lutliankow zob. Lubianków
Lwów 431, 475, 845, 903, 933, 1061
Lyon 581

Łambinowice 367, 843, 871, 895, 915, 933, 955,
965
Łokot' 601, 1185, 1189, 1195, 1199, 1201, 1203,
1207, 1209, 1215
Łowicz 269, 755, 871, 1037, 1285
Łódź 39, 73, 253, 279, 283, 415, 439, 519, 579,
845, 913, 1005, 1243
Łuczebinowice zob. Łambinowice

Maciejowice 1133
Maleborcze [?] 287
Marburg n. Lahn 1013, 1015
Markt-Pongau 161
Marsylia 929
Mauthausen 393
Memel zob. Kłajpeda
Mielec 967
Milanówek 493, 575, 901
Mińsk (Białoruski) 73, 283, 375, 977, 1207,
1215, 1227
Mińsk Mazowiecki 587, 597, 877
Mińsk zob. Mińsk Mazowiecki
Młociny 257
Modlin 71, 75, 477, 595, 745, 831, 947
Mohylew 813
Monachium 73, 1067, 1207
Moskwa 39, 57, 59, 73, 169, 415, 513, 523, 571,
579, 581, 585, 587, 597, 607, 627, 641, 657,
905, 967, 969, 977, 983, 1135, 1181, 1183,
1209
Mszczonów 219, 221
Murnau 345, 507, 871
Müsingen 639

Nagrockowy [?] 271
Neuhammer 567, 603, 629,
Neuhaus am Schliersee 814, 815
Nisko 967
Norymberga 73, 387, 815, 1015, 1207, 1217,
1221, 1223, 1227, 1229, 1233, 1235, 1245,
1275, 1277, 1281, 1283, 1287, 1291, 1293
Nowogródek 447
Nuremberg zob. Norymberga

Oberschwaben 73

Oblivskaja, st. 979
 Okęcie 243, 591, 593, 767, 779
 Okulice 571
 Olecko 71
 Olkusz 847
 Opel [?] 601
 Opole 965
 Oranienburg 1011, 1035
 Orłówka 477
 Ortelsburg zob. Szczytno
 Orzeł 1189
 Oslo 781
 Ostrów [Maz.]-Komorowo 505, 525
 Osuchów 219
 Oświęcim zob. Auschwitz
 Otopeni 39, 617
 Otwock 587
 Ożarów 43, 65, 393, 805, 809, 895, 901, 963,
 965, 999, 1001, 1015, 1033, 1043, 1055,
 1057, 1115

 Paryż 117, 475, 507, 929
 Petin zob. Bytyń
 Pęcice 501
 Piaski 283
 Piastów 393, 481, 1121
 Piekary 219
 Pietrakow zob. Piotrków
 Pietrokau zob. Piotrków
 Pińsk 443, 449, 845
 Piotrków 577, 641, 647, 661, 1285
 Plauen 315
 Połock 1207, 1215, 1237
 Powel 681
 Poznań 27, 39, 71, 103, 335, 675, 677, 681, 693,
 699, 707, 735–741, 745, 747, 899, 915, 1005,
 1029, 1219, 1223, 1285, 1289, 1307
 Praga (Praha) 569, 619, 813, 1015, 1051, 1059
 Pruszków 27, 391, 393, 501, 549, 555, 557, 567,
 573, 575, 621, 747, 749, 775, 799, 867, 913,
 1033, 1035, 1045, 1113, 1115, 1119, 1123–
 –1127, 1221, 1233, 1245, 1247, 1269–1273,
 1277, 1299, 1301

 Racibórz 603, 627, 629, 633, 637, 649, 669
 Radom 29, 39, 65, 235, 619, 785, 813, 999
 Radomsko 577, 1075
 Radzymin 587, 597
 Radzyń zob. Radzymin
 Raków 629, 633, 663
 Rastenburg zob. Kętrzyn
 Ravensbrück 393, 809, 1035, 1057
 Rawicz 967
 Reinschdorf 375
 Rimini 1067

 Rodionowo 657, 1183, 1185
 Rohaczew 1185
 Rosławł 977
 Royan 1017
 Równe 415
 Rury Jezuickie 1305
 Rymanów 727
 Rzym 339, 611, 679, 981

 Sachenburg 737
 Sachsenhausen 393, 527, 1143
 Salzburg 719, 1067
 Sambor 431
 Sandbostel 205, 367, 507, 527, 543, 851, 871,
 873
 Schammerau 603
 Schwarzwald 389
 Serečno Buda 1183
 Serečno 567
 Siedlce 877
 Siedliska 357
 Sieradz 869
 Sieraków 287
 Skarżysko-Kamienna 955, 1305
 Skierniewice 137, 139, 447, 507
 Słomin 277
 Sochaczew 115, 131, 147, 167, 191, 197, 205,
 221, 271, 273, 299, 619, 749, 751, 755, 773,
 777, 793, 799–807, 811, 1005, 1009, 1013,
 1031–1035, 1039, 1043, 1055, 1057, 1221,
 1233, 1243–1251, 1265, 1273, 1285
 Sopot 1219
 Sopotnia Mała 563
 Stalingrad 25
 Starogród 1067
 Stein n. rz. Anger zob. Szombathely
 Strupin 459
 Stryków 415
 Strzembowo 275
 Stuttgart 812, 1207
 Stutthof 393
 Suchowola 451
 Suwałki 453
 Swinucha 627, 1183
 Szairow zob. Schammerau
 Szczecin 843, 1067
 Szczytno 71
 Szemiakino 601
 Szombathely 719

 Tchechwitz [Czechowice?] 389
 Tomaszów Maz. 1075, 1285
 Tomaszów zob. Tomaszów Maz.
 Topola Wielka 489
 Treuburg zob. Olecko

Triest 803, 815, 1031
Truskaw 295, 297, 319, 323, 1089, 1091
Truskawa zob. Truskaw
Truskawka zob. Truskaw
Tudorkowice 1067

Ursus 393, 845, 1123, 1127

Warka 221

Warszawa *passim*

Waszyngton 513

Wawer 49, 83, 87

Wawrzyszew 321, 325

Weimar 529

Werba 419

Wiedeń 163, 387, 431, 1207, 1305

Wieluń 415

Wiersze 287, 319, 321

Wiesbaden 1307

Wilanów 507, 837

Wilków 219

Wilno 275, 339, 345, 367, 427, 485, 521, 607,
609, 839, 979, 1221

Włochy 167, 337, 393, 913, 999, 1001

Włodzimierz (Władymir) 39, 581

Woldenberg 197, 581, 843, 847, 911, 933, 955,
963

Wołomin 537, 877

Wrocław 529, 813, 871, 927, 1291

Wyszogród 279, 283

Zaborów 139

Zaborówek 321

Zamość 933

Zdołbunów 415

Zeitheim 829

Ziechenau zob. Ciechanów

Zofiówka 415, 419

Zossnowitz [?] 277

Żyrardów 137, 221, 447, 485

Żytomierz 815

УКАЗАТЕЛЬ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ

- Аллах 720
Альгенграбов 526, 856
Альтхаузен 72
Аушвиц 50, 334, 392, 508, 546
- Бабице 286
Бадгастейн 718, 720
Барановице 268
Баранов 220
Барлинек 844
Барчево 30, 618
Белосток 394, 870, 978
Бендзин 828
Берген-Бельзен 366, 850
Берлин 38, 52, 156, 282, 314, 528, 600, 672, 752, 782, 784, 804, 808, 810, 1004, 1016, 1030, 1034, 1038, 1040, 1050, 1056, 1190, 1206
Берлин-Мариенфельде 388
Боернерово 286, 582
Билефельд 606, 968, 980
Близне 290
Блоне 138
Бобруйск 978
Большая Берестовица 452
Бочарово 1182
Братислава 70
Брвинов 474
Брест см. Брест-над-Бугом
Брест-над-Бугом 986
Броды 566
Брюнн (Брно) 778
Брянск 978
Будапешт 312, 700, 812, 828, 1218, 1288
Бухарешт 338, 580
Бухенвальд 392
Бытынь 734, 740
Бютин см. Бытынь
Бяла-Равска 220
- Вавер 50, 82, 86
Вавжишев 320, 324
Варка 220
Варшава *passim*
Вашингтон 512
Веймар 528
Велюнь 414
Вена 162, 386, 430, 1206, 1306
Верба 418
Верхняя Швабия 72
Верше 286, 318, 320
- Вильков 218
Вильно (Вильнюс) 274, 338, 344, 366, 426, 484, 520, 522, 606, 608, 838, 978, 1220
Вилянов 508, 836
Висбаден 1306
Владимир 40, 580
Влохы 166, 336, 392, 912, 1000
Воломин 536, 876
Вольденберг 196, 580, 844, 846, 910, 932, 954, 962
Вроцлав 528, 814, 870, 926, 1290
Высогород 278, 282
- Гавана 592
Гамбург 914
Ганакер 638, 1214
Гангофен 618
Ганновер 916
Гансельштат 1260
Гаць 324
Гданьск 696, 784, 1218
Германштадт 430
Гижицко 70
Гливице 946
Гнезно 394
Гольжево 1182
Гренобль 928
Гродзиск-Мазовецкий 910
Гродно 458, 752
Гросс-Борн 366, 542, 850, 872, 932
Гросс-Розен 392
Гросс-Тополя см. Тополя-Велька
Грубешов 1060, 1066
Гура-Кальвария 160, 268
- Дахау 392, 720, 726, 786, 1054, 1306
Дёзель 328
Дембица 720, 726
Демблин 160, 898
Дерлач 138
Дец 844
Дортмунд 782
Дрезден 780
Дрисса 1236
Дятлово 600, 626, 630, 660
- Елёнки 324
Енджейов 430
- Женева 1250

Жирардов 136, 220, 446, 484
Житомир 814

Заборов 138
Заборовек 320
Заксенхаузен 392, 526, 1142
Зальцбург 718, 1066
Зандбостель 366, 506, 526, 542, 850, 870,
872
Захенборг 736
Здолбунов 414

Изабелин 276, 286, 298
Инсбрук 1306
Иоганисталь 738

Йошкар-Ола 734

Калинин 640
Каминское 256
Кассель 814
Кельце 572, 574, 576, 954
Кентшин 606
Киев 414, 518
Клайпеда 814
Ковель 1236, 1286
Козель см. Козле
Козле 374
Коломно 1192
Кольдиц 580, 1002
Коморов 500
Коцевиче 1074
Краков 42, 52, 72, 116, 130, 146, 166, 190, 196,
204, 220, 244, 366, 574, 576, 602, 620,
632, 650, 652, 668, 720, 726, 752, 762,
764, 778, 784, 798, 810, 846, 910, 928, 952,
1028, 1036, 1040, 1050, 1062, 1220, 1238,
1246, 1252, 1304
Красница 318
Кросно 720
Крушвица 738
Курск 978

Ламбиновице 366, 842, 870, 872, 894, 914,
932, 954, 964
Ламсдорф см. Ламбиновице
Лангвассер 580, 1002
Ландау 638
Ландсхут 1214
Ляуенбург см. Лемборк
Легионово 138, 494, 960
Легница 846, 1258
Лейпциг 1206
Лемборк 1216
Лепель 630

Лерте 914, 916
Лерхте см. Лерте
Лоетцен см. Гижицко
Лешно 138, 276
Лион 582
Лович 268, 754, 870, 1036, 1126, 1128, 1286
Лодзь 40, 72, 252, 278, 282, 414, 438, 518, 578,
844, 912, 1004, 1244
Локоть 600, 1184, 1188, 1194, 1198, 1200,
1202, 1204, 1206, 1208, 1214
Лондон 54, 190, 202, 416, 486, 490, 492, 512, 516,
520, 572, 574, 580, 786, 836, 840, 868, 924,
928, 964, 986, 990, 992, 996, 1098, 1132
Лубианков 268, 278
Лутлиакков см. Лубианков
Лучебиновице см. Ламбиновице
Лушки [?] 240
Львов 430, 474, 844, 902, 934, 1060
Любек 526, 542, 850, 856, 870, 872, 105
Люблин 40, 168, 252, 332, 490, 510, 520, 1004,
1100, 1286, 1304
Ляски 298, 320, 324, 326

Малеборче [?] 286
Марбург н. Ланом 1012, 1016
Марсель 928
Маутхаузен 392
Мацейовиче 1132
Мелец 966
Мемель см. Клайпеда
Милянувек 492, 576, 900
Минск (Белорусский) 72, 282, 374, 978, 1206,
1214, 1226
Минск см. Минск-Мазовецкий
Минск-Мазовецкий [Миньск-Мазовецки]
586, 598, 876
Млоцины 256
Могилев 814
Модлин 70, 74, 476, 594, 744, 830, 948
Москва 40, 58, 60, 72, 168, 414, 512, 522, 570,
578, 580, 584, 586, 596, 598, 606, 626,
640, 656, 906, 966, 968, 976, 982, 1134,
1180, 1182, 1208
Мурнау 344, 506, 872
Мшонов 218, 220
Мюзинген 638
Мюнхен 72, 1066, 1206

Нагроцковы [?] 270
Ниско 966
Новогрудек 446
Нойхаммер 566, 602, 628
Нойхаус-ам-Шлирзее 814
Нюрнберг 72, 386, 814, 974, 1016, 1206, 1216,
1220, 1222, 1226, 1228, 1232, 1234, 1244,

- 1274, 1276, 1280–1286, 1290, 1292, 1304, 1306
- Обливская, ст. 976
- Ожаров 66, 392, 806, 810, 894, 900, 962, 964, 1000, 1014, 1032, 1044, 1054, 1056, 1114, 1144, 1166
- Окенце 242, 590, 592, 766, 778
- Окулице 570
- Олецко 70
- Олькуш 846
- Опель [?] 600
- Ополе 964
- Ораненбург 1010, 1034
- Орел 1188
- Орловка 476
- Ортельсбург см. Щитно
- Освенцим см. Аушвиц
- Осло 780
- Остров-Коморово 504, 524
- Осухов 220
- Отвоцк 586
- Отупени 38, 616
- Париж 116, 474, 506, 928
- Пекары 220
- Пенцице 500
- Петин [Петино] см. Бытынь
- Петраков см. Пётрков
- Пётрков 576, 640, 646, 660, 1286
- Петрокау см. Пётрков
- Пинск 442, 448, 844
- Плауэн 314
- Повель 680
- Познань 26, 40, 70, 102, 334, 674, 676, 680, 692, 700, 706, 734–740, 744, 748, 898, 914, 1004, 1028, 1218, 1222, 1284, 1288, 1306
- Полоцк 1206, 1214, 1236
- Прага 568, 618, 812, 1014, 1016, 1050, 1058
- Прушков 26, 390, 392, 500, 548, 554, 566, 572, 746, 748, 774, 798, 866, 912, 914, 1032, 1034, 1044, 1112, 1114, 1118, 1122–1126, 1220, 1232, 1244, 1246, 1268, 1270, 1272, 1276, 1298, 1302
- Пяски 282
- Пястов 392, 480, 1122
- Равенсбрюк 392, 808, 1034, 1056
- Равич 966
- Радзымин 586, 596
- Радзынь см. Радзымин
- Радом 28, 40, 42, 66, 234, 618, 784, 814, 998, 1122, 1126
- Радомско 576, 1074
- Райншдорф (Реньска Весь) 374
- Раков 628, 632, 662
- Растенбург см. Кентшин
- Ратибор 602, 626, 628, 632, 636, 650, 668
- Рим 338, 610, 678, 980
- Римини 1066
- Ровно 414
- Рогачев 1184
- Родионово 656, 1182, 1184
- Рославль 978
- Руайан 1018
- Руры-Иезуицке 1304
- Рыманов 726
- Самбор 430
- Самборовице 602
- Свинуха 626, 1182
- Седлиска 356
- Седльце 876
- Серадз 870
- Сераков 286
- Середино-Буда 1182
- Середне 566
- Скаржиско-Каменна 954, 1304
- Скерневице 138, 446, 508
- Сломин 276
- Сопот 1218
- Сопотня Малая 562
- Сохачев 114, 130, 146, 166, 190, 196, 204, 220, 270, 272, 298, 618, 748, 750, 754, 774, 778, 792, 798, 800, 804, 806, 812, 1004, 1008, 1014, 1028–1034, 1038, 1044, 1054, 1056, 1126, 1128, 1220, 1234, 1242, 1244, 1248, 1250, 1264, 1274, 1286
- Софьевка 414, 418
- Сталинград 24
- Старгород 1066
- Струпень 458
- Стрыков 414
- Стшембово 274
- Сувалки 452
- Суховоля 414
- Томашов см. Томашов-Мазовецки
- Томашов-Мазовецки 1074, 1286
- Тополя-Велька 488
- Треубург см. Олецко
- Триест 804, 814, 1030
- Трускав 294, 296, 318, 322, 1088, 1090
- Трускава см. Трускав
- Трускавка см. Трускав
- Тудорковице 1066
- Тхехвиц [?] 388
- Урсус 392, 844, 1122, 1126

Фаллингбостель 366, 542, 844, 850, 872
Фамулки см. Фамулки-Крулевске
Фамулки-Крулевске 298
Фирлей 1304
Флоссенбург 392
Франкфурт-на-Майне 388

Харьков 168,
Хелм 82, 252
Хенриков 128
Херсбрюк 786
Хойнов 134
Холмечи 1182
Хохдорф 384
Хохенбург см. Вышгород

Цайтхайм 828
Цеплице 894
Цеханов 70, 282

Цехоцинек 824
Цихенау см. Цеханов
Цосновиц [?] 276

Ченстохова 70, 576, 934, 960, 1074
Чернигов 814
Черньшино 1180
Чушники 1084

Шаиров (Шаммерау) см. Самборовице
Шварцвальд 388
Шемякино 600
Штайн р. Ангер 718
Штутгарт 814, 1206
Штуттхоф 392
Щецин 844, 1066
Щитно 70

Якторов 828

INDEKS TOPOGRAFICZNY WARSZAWY*

*dzielnice, ulice, place, szpitale, dworce kolejowe, hotele, kina, pałace, ogrody-parki, ambasady, kościoły, cmentarze, obiekty użyteczności publicznej,

AMBASADY/POSELSTWA

Poselstwo Bułgarskie 403
ambasada chińska 901
ambasada francuska 901

BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZ- NEJ

Bank Emisyjny zob. Bank Polski
Bank Polski (Bank Emisyjny) 91, 93, 101, 103,
109, 121, 145, 147, 387, 517, 849, 1109
Belweder (pałac) 767
Bormana fabryka 165, 1071
Browar Habermusch & Schiele 113, 343, 389
Centrala Telefoniczna/Stacja Telefoniczna, ul.
Piusa (mała PASTA) 595, 763, 769, 771,
773, 795, 1009, 1107
Centrala Telefonów (PASTA) zob. PAST-a
Chłodnia 759, 763, 789, 1023
Cytadela 993
Dom Akademicki 499, 789, 803
Dom Niemiecki (Deutsches Haus) 1105
Dom Żołnierza (Soldatenheim) 189
Drukarnia Państwowa zob. PWPW
Dyrekcja Kolejowa 881
Dyrekcja Lasów Państwowych 499
Elektrownia 241, 759, 763, 765, 789, 1023
Gęsiówka 1147, 1151, 1153, 1157, 1159, 1161
Giełda zob. Bank Polski
Główny Urząd Poczty zob. Poczta Główna
Hala/Hale Mirowska/skie 109–113, 247, 263,
343, 1073
Markthalle zob. Hala Mirowska
Monopol Tytoniowy 991
Pałac Saski 227
PAST-a 251, 339, 341, 835, 931, 963, 995, 1001,
1009
Pawiać 847, 955
PKO 115, 179, 377, 449
Poczta Dworcowa zob. Dworzec Pocztowy
(**DWORCE KOLEJOWE**)
Poczta Główna (Poczta Rzeszy) 153, 165, 247,
377, 385, 389, 745, 767, 793, 853, 917,
1009
Politechnika 875, 881, 961, 1001, 1161
Prudential 169
PWPW 309, 313, 315, 917, 1173
Ratusz 91, 263, 265, 1109
Sąd (ul. Długa) 993
Sąd (ul. Gerichtstrasse) 103

Senat 789
Szkoła Nauk Politycznych 499
Stara Opera 263
Staufner-Kaserne (koszary Rakowiecka) 761,
763, 769, 791, 793, 1007
Telekomunikacja 881
Twierdza (szkoła) 1147, 1149, 1157, 1159, 1169,
1171
Uniwersytet 995, 1071
Urząd Poczty i Telegrafu (PAST-a) zob. PA-
STA
Wodociągi 759, 1023, 1025
YMCA 901
Zamek Królewski 733

CMENTARZE

Kirkut zob. Żydowski
Powązki (katolicki) 321, 325, 937, 1163, 1167,
1177
Żydowski 325, 993, 1147, 1161, 1165, 1167,
1177

DWORCE KOLEJOWE

Gdański 45, 269, 275–281, 285, 295–301, 329,
581, 729, 829, 993, 995
Główny 121, 157, 171, 247, 331, 1071
Pocztowy 165
Zachodni 321, 333, 507, 763

DZIELNICE

Bielany 131, 591, 597, 763
Czerniaków 135, 177, 385, 397, 399, 413, 421,
447, 459, 475, 477, 489, 491, 501, 599, 825,
843, 883, 937, 997, 1179
Marymont 323, 525, 597, 599, 1109
Mokotów 135, 163, 195–201, 221, 247, 311, 413,
457, 459, 463, 467, 471, 485, 497, 501–509,
519, 541, 553, 565, 591, 595–599, 843, 867,
897, 909, 929, 937, 985, 999, 1005–1011,
1071, 1109, 1287
Ochota 25, 497, 499, 507, 629, 633, 667
Powązki 281, 321, 325, 329, 439, 1147
Powiśle 47, 475, 547, 599, 839, 997
Powiśle Czerniakowskie 47, 55, 457, 599
Praga 185, 187, 207, 295, 395, 409, 421, 433, 439,
455, 537, 541, 569, 591, 597, 691, 745, 835,
841, 871, 877, 883, 943, 947, 987, 997, 999,
1015, 1051, 1059, 1071, 1107, 1111, 1249
Rakowiec 629

Sadyba Oficerska 135
Saska Kępa 445
Solibusch zob. Żoliborz
Śródmieście 47, 111, 133, 137, 155, 159, 169, 177, 193, 195, 199, 203, 205, 213, 219, 243, 311, 313, 363–367, 399, 423, 431, 433, 447, 457, 469, 471, 475, 485, 489, 493, 507, 537–543, 599, 839, 861, 865, 871, 895, 897, 911, 917, 937, 945–949, 993, 995, 1003, 1039, 1161
Stare Miasto 47, 55, 95, 111, 113, 117, 121, 129, 133, 169, 177, 205, 257, 265, 269, 271–279, 283–287, 297, 299, 307, 313, 325, 327, 353, 359, 365, 369, 373, 391, 399, 403, 489, 491, 495, 565, 599, 811, 825, 829, 831, 835–839, 849, 865, 883, 909, 913, 993, 995, 1071, 1103, 1109, 1147, 1155, 1161
Starówka zob. Stare Miasto
Wola 25, 47, 55, 345, 531, 549, 555, 565, 567, 579, 835, 839, 885, 909, 955, 991, 993, 1145, 1149, 1179
Żoliborz 47, 129–133, 233, 269, 271, 279–283, 287, 291–295, 299, 309, 311, 321, 325, 363, 431, 485, 525, 527, 541, 565, 591, 597, 599, 711, 759, 993, 995, 999, 1109, 1261

HOTELE

„Astoria” 249, 251
„Bristol” 1105
„Europejski” 1105
„Sejmowy” 463

KINA

kino „Bavaria” 165, 385
kino „Helgoland” („Palladium”) 165, 169, 385, 909
„Napoleon” 901

KOŚCIOŁY

Augustianów 811
Jezuitów 797, 811
Katedra (św. Jana) 811
Św. Barbary 881
Św. Wojciecha 85, 447, 551
Wszystkich Świętych (pl. Grzybowski) 343
Zbawiciela 765, 797, 1027

MOSTY

Kierbedzia 183, 185, 187, 745, 839, 993
Miejski zob. Kierbedzia
Neue Brücke zob. most Poniatowskiego
Nowy Most zob. most Poniatowskiego
Poniatowskiego 183, 187, 481
Stadtbrücke zob. most Kierbedzia

PARKI/OGRODY

Allee-Park zob. Park Ujazdowski
Ogród Saski 109, 549, 593, 837, 1029, 1107
Ogród[*ly*] Krasińskich 327
Park Ujazdowski 241, 245
Park Saski zob. Ogród Saski
Pole Mokotowskie 765, 767

PLACE

Adolf-Hitler-Platz zob. pl. Piłsudskiego
Andreas Schlüter-platz zob. pl. Krasińskich
Danzigerplatz zob. pl. Wilsona
Dąbrowskiego, pl. 881, 943, 945
Drei-Kreuz-Platz zob. pl. Trzech Krzyży
Erlöserplatz zob. pl. Zbawiciela
Fliegerplatz zob. pl. Unii Lubelskiej
Grzybowski, pl. 113, 319, 343, 453, 919, 1071
Invalidenplatz zob. pl. Inwalidów
Inwalidów, pl. 525
Kazimierza Wielkiego, pl. 339
Krasinskiplatz zob. pl. Krasińskich
Krasińskich, pl. 129, 257, 261, 993, 1171
Napoleona, pl. zob. pl. Powstańców Warszawy
Narutowicza, pl. 565
Parysowski, pl. 321
Piłsudskiego, pl. 265, 267, 549, 1105
Postplatz (pl. Napoleona) zob. pl. Powstańców Warszawy
Powstańców Warszawy, pl. 163, 165, 169, 241, 247, 369, 385, 529, 853, 857, 945
Saski, pl. zob. pl. Piłsudskiego
Teatralny, pl. 93, 95, 263, 265, 553, 591, 593, 1105
Theaterplatz zob. pl. Teatralny
Trzech Krzyży, pl. 189, 193, 241, 459, 591, 593, 901
Unii Lubelskiej, pl. 767, 797
Wilsona, pl. 271–275, 279, 323, 525
Zamkowy, pl. 517
Zawiszy, pl. 157
Zbawiciela, pl. 221, 223
Żelaznej Bramy pl. 549

SZPITALA

Jana Bożego 1173
Łazarza 901
św. Józefa 863, 881, 893, 944

ULICE

Akademicka 593, 757, 789, 803
Al. Jerozolimskie 157, 165, 243, 331, 847, 861, 881
Al. Róż 575, 759, 763, 787, 789, 1009, 1053

Al. Ujazdowskie 189, 193, 245, 757, 761, 789,
 791, 795, 813, 901, 1095, 1105
 Albertstrasse 1105
 Anielewicza 1147, 1151, 1161
 Bagatela 797
 Bagno 345
 Bahnhofstrasse zob. Al. Jerozolimskie
 Baluszki [?] 485
 Barokowa 303
 Barska 507
 Bednarska 547, 549, 1073
 Belgijska 497
 Bema 549
 Bergstrasse zob. Karowa
 Bielańska 95, 121, 253, 257, 1177
 Blumenstrasse 591, 593, 597
 Boduena 155, 369
 Bracka 155, 881
 Burakowska 321, 1165
 Burcastrasse [?] 287
 Ceglana zob. Pereca
 Chałubińskiego 881
 Chelmska 135
 Chłodna 213, 217, 247, 403, 549, 1305
 Chmielna 165, 169, 241, 381, 533, 853, 855,
 1071
 Chocimska 375
 Ciepła 129, 341, 369, 529
 Cyryła i Metodego 559
 Czackiego 159
 Czarnieckiego 525
 Czerniakowska 189, 193, 241, 243, 401–405,
 421, 433, 451, 461, 463, 477, 519
 Daniłowiczowska 303
 Dantyszka 951
 Dąbrówki 937
 Długa 79, 93, 109, 113, 117, 121, 237, 253, 303,
 307, 309, 993, 1177, 1381
 Dobra 547, 1071
 Dolna 497
 Drewniana 313
 Dworkowa 757, 767, 789, 793, 803, 1009, 1017
 Dygasińskiego 527
 Dzielna 307, 991, 993
 Eisgrubenstrasse zob. Chłodna
 Eisenstrasse zob. Żelazna
 Elbląska 325
 Elektoralna 343
 Emilii Plater 333, 335, 863, 877, 881, 885, 943,
 945, 949
 Fabrikstrasse zob. Fabryczna
 Fabryczna 189, 193, 395, 397, 401, 461
 Feldherrnallee zob. Puławska
 Filarecka 525
 Filtrowa 213
 Focha zob. Moliera
 Foksal 153–157, 531
 Franciszkańska 151, 235, 1171
 Frascati 901
 Friedhofstrasse zob. Powązkowska
 Fuggerstrasse zob. Smolna
 Furmańska 1071
 Fürstenstrasse zob. Książęca
 Gerichtstrasse zob. Leszno
 Gęsia zob. Anielewicza
 Górna 403
 Górnośląska 189, 193, 427, 429, 463
 Górskiego 153, 177
 Grójecka 213, 217, 803, 895
 Grzybowska 113, 169, 213, 251, 287, 341, 343,
 371, 529, 533
 Güterstrasse zob. Towarowa
 Hafenstrasse zob. Czerniakowska
 Helgolandstrasse zob. Złota
 Honigstrasse zob. Miodowa
 Hopfenstrasse zob. Chmielna
 Hoża 155, 157, 203, 219, 241, 243, 529, 849, 855,
 861, 863, 865, 867, 881, 891, 893, 945
 Industriestrasse zob. Przemysłowa
 Jagiellońska [?] 83, 87
 Jelna zob. Sienna
 Kaliska 459
 Karolkowa 431, 443
 Karowa 151, 1071
 Karschinskistrasse zob. Krasińskiego
 Karsinskie zob. Krasińskiego
 Kartuska 947
 Kazimierzowska 497
 Kolejowa 439
 Kolska 1161
 Komitetowa 535
 Königstrasse zob. Królewska
 Konopczyńskiego 191
 Kopernika 235, 237, 239, 913, 961
 Kopernikusstrasse zob. Kopernika
 Koszykowa 241, 245, 757, 767, 999
 Krakauerstrasse zob. Krakowskie Przedmie-
 ście
 Krakowskie Przedmieście 241, 245, 549
 Krasińskiego 231, 233, 283, 291, 293, 321, 493,
 525
 Krechowicka 525
 Kredytowa 363, 367
 Kreuzstrasse zob. Świętokrzyska
 Krochmalna 343, 357
 Królewska 177, 179, 247, 367, 1071, 1105
 Krucza 159, 203, 369, 431, 449, 573, 861, 901,
 995
 Książęca 241, 245, 461, 463, 469
 Künstlerstrasse zob. Sienkiewicza

Kurt-Lück-Strasse zob. Koszykowa
 Leszno 103, 1005
 Lindenallee zob. Al. Ujazdowskie
 Litewska 195, 797, 1107
 Litzmannstadtstrasse zob. Wolska
 Ludna 405
 Ludowa 497
 Lwowska 837
 Łazienkowska 397, 463
 Łucka 163, 241
 Mariańska 163, 341
 Mariensztat 547, 549
 Marschallstrasse zob. Marszałkowska
 Marszałkowska 129, 157, 177, 179, 203, 359,
 375, 377, 385, 389, 565, 763, 765, 769, 789,
 793, 797, 861, 941, 995, 1107
 Mazowiecka 599, 1307
 Mączna 397, 399, 401
 Mehlgasse 477
 Mickiewicza 269, 283, 525, 527
 Miedziana 113, 163, 339, 341, 563
 Mierosławskiego 271
 Międzychodzka 253
 Miodowa 119, 121, 129, 303, 309, 1165
 Mławska 151, 309
 Mokotowska 179, 189, 203, 443
 Moliera 263, 265, 267, 553
 Moniuszki 389
 Mowomieska zob. Nowomiejska
 Myśliwiecka 243, 245
 Nalewki 119, 1175, 1179
 Natolińska 765, 797, 1071
 Neue Welt zob. Nowy Świat
 Niederschlesichstrasse zob. Górnośląska
 Niemcewicz 499
 Niepodległości, al. 895, 961, 999
 Niska 327, 1147
 Noakowskiego 861, 881, 893, 943, 1071
 Nowogrodzka 159, 333, 357, 431
 Nowolipki 327
 Nowomiejska 231, 233
 Nowowiejska 999, 1001
 Nowy Świat 163, 169, 241
 Nowy Zjazd 547
 Oberschlesischstrasse zob. Górnośląska
 Obozowa 299
 Ogrodowa 93, 95, 99
 Ogrowa zob. Ogrodowa
 Okopowa 307, 323, 535, 991, 993, 1147, 1171
 Okólnik 153
 Okrąg 189, 405, 433, 451
 Ordynarska zob. Ordynacka
 Ordynacka 153, 1011
 Ostlandstrasse zob. Al. Jerozolimskie
 Ostparkstrasse zob. Zieleniecka
 Pańska 163, 247, 339, 369
 Pawia 991
 Pereca 113, 117, 203, 343, 369
 Pierackiego zob. Foksal
 1 Armii WP zob. Szucha, al.
 Piękna 159, 161, 179, 335, 763, 769–773, 789,
 795–799, 817, 837–843, 881, 901, 931, 943,
 963, 995, 1009, 1107
 Piłkarska 867
 Piusa XI zob. Piękna
 Płońska [?] 321
 Podwale 309
 Policyjna zob. al. Szucha
 Posenerstrasse zob. Poznańska
 Poststrasse zob. Warecka
 Powązkowska 235, 329, 1165
 Poznańska 155, 157, 861, 881, 891, 1071
 Prosta 163, 439
 Przemysłowa 189, 193, 395, 397, 461, 477
 Przeskok 537
 Puławska 497, 507, 767
 Radomerstrasse zob. Grójecka
 Rakowiecka 143, 767, 791, 797, 1007
 Raszyńska 893
 Reichstrasse zob. Al. Jerozolimskie
 Rozbrat 463
 Różana 497
 Rybaki 231
 Rynkowa 341
 Salzstrasse zob. Solec
 Sapieżyńska 1173
 Senatorenstrasse zob. Senatorska
 Senatorska 93, 95, 517, 553, 757, 759, 1161
 Sienkiewicza 115, 117, 369, 375, 379, 769, 793,
 795
 Sienna 113, 163, 169, 247, 251, 339–343, 379,
 389, 533
 Sierpecka 525
 Sigesstrasse zob. Al. Ujazdowskie
 Słupecka 497
 Smolna 153, 157, 357, 359, 1071
 Solec 397, 401, 451, 481, 483, 511, 543, 1161
 Solna zob. Solec
 Sosnowa 389
 Srebrna 165, 369
 Stadionstrasse zob. Myśliwiecka
 Stalina, al. zob. Al. Ujazdowskie
 Stalowa 931
 Stawki 273, 275, 287, 323, 829, 993, 1161, 1165,
 1173
 Strasse der Polizei zob. al. Szucha
 Sucha 213
 Sulejowska 295
 Suzina 273, 287, 525
 Szara 421, 463

Szczygła 153
 6 Auguststrasse zob. 6 Sierpnia
 6 Sierpnia 213, 765, 789, 797, 895, 1063
 Szpitalna 155, 533
 Szucha, al. 51, 181, 213, 315, 317, 331, 335, 375,
 447, 757, 763, 765, 769, 789, 795, 797, 803,
 865, 935, 1007, 1009, 1105
 Szustra 775
 Śliska 113, 343, 369, 389, 529, 533, 897, 943
 Śniadeckich 213, 895, 1001
 Świerczewskiego, al. zob. Leszno
 Świętojerska 129
 Świętokrzyska 115, 177, 247, 251, 995
 Tamka 369, 403, 931
 Targowa 559
 Tatarska 325
 Theaterstrasse (Focha) zob. Moliera
 Towarowa 165, 169, 369, 389
 Trentowskiego 525
 Trębacka 263, 553, 555
 3 Maistrasse zob. 3 Maja
 3 Maja 397, 401
 Twarda 163, 169, 177, 247, 341, 343, 369
 Ukulanstrasse [?] 403
 Ursynowska 497
 Viktoriastrasse zob. Hoża
 Waliców 403
 Warecka 153, 157, 235, 241, 389
 Weichselstrasse zob. Krasińskiego
 Widok 155, 385
 Wiejska 789, 901
 Wielka 345
 Wilanowska 189, 191, 395, 397, 433, 439, 447,
 451, 457, 461, 477, 481, 489, 1177
 Wilcza 155, 203, 241, 859, 861, 881, 883, 945,
 949
 Wileńska 559
 Wolska 85, 213, 217, 325, 343, 403, 447, 549,
 723, 1107, 1305
 Wronia 251, 339, 1017
 Wspólna 203, 433, 877, 881, 883, 943, 945
 Wszinkowska [?] 461
 Zagórna 397, 421
 Zajączkowska 793
 Zakroczymska 1161, 1179
 Zamenhofska 327
 Zieleniecka 395
 Zielna 341, 357, 763, 769, 793, 835, 875, 929,
 943, 1009
 Żłota 113, 121, 123, 129, 163, 165, 169, 177, 247, 341,
 357, 359, 369, 533, 783, 817, 875, 909, 929
 Zwycięstwa, al. zob. Al. Ujazdowskie
 Zygmuntońska 559
 Żelazna 113, 117, 163, 165, 169, 171, 177, 213,
 247, 335, 535, 799, 809, 843, 859, 1029,
 1043, 1055
 Żurawia 241, 243, 433, 847
 Żwirki i Wigury, al. 767

ВАРШАВА – ТОПОГРАФИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ

* районы, улицы, площади, больницы, железнодорожные вокзалы, гостилицы, кинотеатры, дворцы, сады-парки, посольства, костёлы, кладбища, общественные здания

БОЛЬНИЦЫ

св. Лазажа 900
св. Юзефа 862, 880, 894, 944
св. Божьего Яна 1172

ГОСТИНИЦЫ

«Астория» 248, 250
«Сеймовый» 462

ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫЕ ВОКЗАЛЫ

Гданьский 46, 274–280, 284, 294–300, 328, 580, 728, 828, 992, 994
Главный 120, 156, 170, 246, 330
Западный 320, 332, 508, 762
Почтовый 164

КИНОТЕАТРЫ

«Бавария» 164, 384
«Наполеон» 900
«Хельголанд» («Палладиум») 164, 168, 384

КЛАДБИЩА

Еврейское 992, 1146, 1164, 1166, 1176
Киркут см. Еврейское
Повонзки (католическое) 324, 438, 936, 1148, 1162, 1164, 1166, 1176

КОСТЁЛЫ

августинцев 810
св. Барбары 880
св. Войтеха 84, 446, 550
Всех святых (Гжибовская пл.) 342
иезуитов 798, 810
Кафедра (св. Яна) 810
Спасителя (Збавицеля) 764, 796, 1026

МОСТЫ

Городской мост см. Кербедзя
Кербедзя 182–186, 744, 838, 992, 1108
Новый мост см. Понятовского
Понятовского 182, 186, 480

ОБЩЕСТВЕННЫЕ ЗДАНИЯ

Академический дом 498, 788, 802
Банк Польский (Эмиссионный банк) 90, 92, 100, 102, 108, 120, 144, 146, 384, 516, 848, 1108
Бельведер (дворец) 766
Биржа см. Банк Польский

Бормана фабрика 164, 1070
Варшавский политехнический институт 874, 880, 960, 1000, 1160
Водопроводная станция (Водоканал) 758, 1024
Вокзальная почта см. Почтовый вокзал (**ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫЕ ВОКЗАЛЫ**)
Высшая школа политических наук 498
«Генсювка» 1146, 1150, 1152, 1156–1160
Главный почтамт (Почтамт Рейха) 152, 164, 246, 376, 384, 388, 744, 766, 792, 852, 916, 1008
Государственная лесная дирекция 498
Государственная типография см. ПВПВ
Железнодорожная дирекция 880
Дом солдата (Soldatenheim) 188
ИМКА 900
Королевский замок 732
«Крепость» (школа) 1146, 1150, 1156, 1158, 1170
Мировские хали (Крытый рынок) 110, 246, 262, 1070, 1072
«Павяк» (тюрьма) 846, 954
ПАСТ (Польское акционерное телефонное общество) см. ПАСТ-а
ПАСТ-а 250, 338, 834, 930, 962, 994, 996, 1000, 1008
ПВПВ (Польская фабрика ценных бумаг) 308, 312, 314, 316, 916, 1172
пивоваренный завод Габербуш и Шиле 112, 342, 388
ПКО (Почтовая сберегательная касса) 114, 178, 376, 448
«Прудентил» 168
Ратуша 90, 262, 264, 1108
Саский дворец 226
Сельскохозяйственный банк 396
Сенат 788
Суд (ул. Длуга) 992
Суд (ул. Герихтштрассе) 102
Табачная монополия 990
Телекоммуникация (управление) 880
Телефонная станция, ул. Пиуса XI (малая ПАСТ-а)
Университет 994, 1070
Управление междугородных телефонов см. ПАСТ-а
Цитадель 992

Штауфер-Казерне (казармы Раковецкая)
760, 762, 768
Электростанция 240, 758, 764, 790, 1024
Эмиссионный банк см. Банк Польский

ПЛОЩАДИ

Адольф-Гитлер-Плац см. Пилсудского
Андреас Шлютер Плац см. Красиньских
Вильсона 270–274, 278, 282, 286, 322, 524
Гжибовская 112, 318, 342, 452, 918, 1070
Данцигерплац см. Вильсона
Домбровского 880, 944
Драй-Кройц-Плац см. Трех Крестов
Железной брамы 548
Завиши 156
Замковая 516
Инвалиденплац (Инвалидов) 524
Казимежа (Казимира) Великого 334, 338,
340
Красиньскиплац см. Красиньских
Красиньских 258, 350
Любельской унии 796
Наполеона см. Повстанцев Варшавы
Нарутовича 564
Парысовская 320
Пилсудского 266, 548, 1104
Повстанцев Варшавы 162, 164, 168, 240, 246,
384, 528, 852, 856, 946
Постплац (Наполеона) см. Повстанцев Варшавы
Саский см. Пилсудского
Спасителя (Збавителя) 222
Театерплац см. Театральная
Театральная 92, 94, 262, 264, 552, 590, 594,
1104
Трех Крестов 188, 192, 458

РАЙОНЫ ГОРОДА

Беляны 130, 590, 598, 762
Воля 24, 48, 56, 530, 548, 554, 564, 566, 578, 834,
838, 884, 908, 910, 992, 1144, 1148, 1178
Жолибож 48, 128, 130, 132, 232, 268, 270,
278–282, 286, 290–294, 298, 308, 310,
320, 324, 362, 430, 484, 524, 526, 540,
564, 590, 598, 710, 758, 992, 994, 998,
1108, 1260
Марымонт 322, 524, 598
Мокотов 134, 162, 194, 196–200, 220, 246,
310, 412, 456, 458, 462, 466, 470, 484, 496,
500, 504–508, 518, 540, 552, 564, 590,
594, 598, 842, 866, 896, 908, 928, 936,
984, 998, 1004–1010, 1070, 1108, 1286
Охота 24, 496, 498, 508, 628, 832, 666
Повисле 46, 474, 546, 598, 838, 996
Повисле Черняковское 46, 48, 56, 456, 598

Повонзки 280, 320, 324, 328, 1146
Прага 184, 186, 206, 294, 394, 408, 420, 434,
438, 454, 536, 540, 590, 598, 690, 744,
834, 840, 870, 876, 882, 942, 948, 986,
996, 998, 1014, 1070, 1108, 1110, 1248

Раковец 628

Садыба офицерская 134

Саская кемпа 444

Солибуш см. Жолибож

Средместье 46, 110, 132, 136, 154, 158, 176,
192, 194, 198, 202, 204, 212, 218, 242, 310,
312, 364, 366, 398, 422, 430, 432, 446,
456, 468, 470, 474, 484, 488, 492, 506,
528, 536–542, 598, 838, 860, 864, 872,
894, 896, 910, 916, 936, 944, 948, 992,
994, 1002, 1038, 1070, 1160

Старувка см. Старый город

Старе място, место см. Старый город

Старый город 46, 56, 94, 110, 112, 116, 120,
128, 132, 168, 176, 204, 256, 264, 268–
–280, 284, 286, 296–300, 308, 312, 324,
326, 352, 358, 366, 368, 372, 390, 398,
402, 488, 490, 494, 564, 598, 826, 830,
834, 838, 848, 864, 882, 908–912, 992,
994, 1070, 1102, 1108, 1146, 1154, 1160

Черняков 598

САДЫ-ПАРКИ

Заксенпарк см. Саский сад

Уяздовский парк 244

Поле Мокотовское 766

Красиньских сады 326

Саский парк см. Саский сад

Саский сад (огород) 108, 548, 592, 834, 1028,
1106

УЛИЦЫ

Айзенштрассе см. Железная

Айсгрубенштрассе см. Хлодная

Академическая 788, 802

Ал. Руж 756, 758, 764, 786, 788, 790, 1008,
1052

ал. Шуа 50, 180, 212, 314, 316, 330, 336, 374,
446, 756, 762–768, 788, 796, 804, 864,
934, 1006, 1008, 1104

Анелевича 1146, 1160

Багателя 796

Багно 344

Балюшки [?] 484

Банхофштрассе см. Иерусалимские Ал.

Бароковая 302

Барская 508

Беднарская 546, 548, 1072

Бельгийская 496

Белянская 92, 94, 120, 252, 256, 1178

Бема 548
 Бергштрассе см. Каровая
 Бёрзенштрассе см. Белянская
 Блуменштрассе 590, 594, 596
 Бодуэна 154, 368
 Брацкая 154, 880
 Бураковская 320, 1162, 1164
 Буркаштрассе [?] 286
 Вайхзельштрассе см. Красиньского
 Валицов 402
 Варецкая 152, 156, 234, 240, 388
 Вейская 788, 900
 Велькая 344
 Видок 154, 384
 Викториаштрассе см. Хожая
 Виленская 558
 Вильчая 154, 202, 240, 858, 860, 880, 882, 944, 948
 Виляновская 188, 190, 394, 396, 432, 434, 440, 446, 450, 460, 476, 480, 488, 1178
 Вольская 84, 216, 446, 548, 722, 1106, 1108, 1306
 Вронья 250, 338
 Вспульная 202, 432, 876, 880, 882, 942, 944
 Вшинковская [?] 460
 Генся см. Анелевича
 Герихтштрассе см. Лешно
 Гжибовская 112, 168, 214, 250, 286, 340, 342, 370, 528, 532
 Груецкая 214, 216, 802, 894
 Гурная 402
 Гурнослёнская 188, 192, 426, 428, 462
 Гурского 152, 176
 Гютерштрассе см. Товаровая
 Даниловичовская 302
 Дантышка 950
 Дворковая 756, 766, 788, 792, 802, 1008, 1018
 Дзельная 306, 990, 992
 Длугая 78, 92, 112, 116, 120, 236, 252, 302, 304, 306, 308, 310, 992, 1178
 Дольная 496
 Домбрувки 936
 Дыгасиньского 526
 Ельная см. Сенная
 Жвирки и Вигуры 766
 Желязная 114, 162, 164, 170, 176, 246, 334
 Журавья 240, 242, 846
 Загурная 396, 420
 Зайончковская 792
 Закрочимская 1160, 1178
 Зальцштрассе см. Солец
 Заменгофа 326
 Звыценства ал. см. Уяздовские Ал.
 Зеленецкая 394
 Зельная 340, 356, 762, 768, 794, 834, 876, 928, 942, 1008
 Зенаторенштрассе см. Сенаторская
 Зигештрассе см. Уяздовские Аллеи
 Зигмунтовская 558
 Злотая 120, 246
 Иерусалимские Аллеи 152, 156, 158, 162, 164, 202, 242, 330, 332, 334, 846, 880
 Индустриштрассе см. Пшемысловая
 Казимежовская 496
 Калиская 458
 Каровая 150
 Карольковская 430, 442
 Карсинске см. Красиньского
 Картуская 948
 Каршински-штрассе см. Красиньского
 Кёнигштрассе см. Крулевская
 Цырыля и Методого 558
 Колеёвая 438
 Кольская 1160
 Комитетовая 534
 Конопчиньского 190
 Коперника 234, 236, 238, 912, 960
 Коперникушштрассе см. Коперника
 Кошиковская 240, 244, 758, 766, 998
 Кракауэрштрассе см. Краковское Предместье
 Краковское Предместье 240, 244, 548
 Красиньского 230, 232, 282, 290, 292, 320, 524
 Кредытовская 362, 366
 Креховецкая 524
 Крейцштрассе см. Свентокшиская
 Крохмальная 342, 356
 Крулевская 176, 178, 366, 1070, 1104
 Кручая 158, 202, 368, 432, 448, 572, 860, 900, 994
 Ксёнженция 244
 Курт-Люк-Штрассе см. Кошиковская
 Кюнстлерштрассе см. Сенкевича
 Лазенковская 396, 462
 Лешно 102, 1004
 Линденаллее см. Уяздовские Аллеи
 Литевская 194, 796, 1106
 Лицманнштадтштрассе см. Вольская
 Луцкая 162, 240
 Львовская 836
 Людная 404
 Людовая 496
 Мазовецкая 598, 1306
 Марианьская 162, 340
 Мариенштадт 546, 548
 Маршалковская 128, 156, 176, 178, 202, 358, 374, 376, 384, 388, 564, 764–768, 788, 794, 796, 860, 940, 994, 1106

Маршаллштрассе см. Маршалковская
 Медяная 114, 162, 338, 340, 562
 Медовая 118, 120, 128, 304, 308
 Мездыходзка 252
 Мерославского 270
 Мицкевича 268, 282, 524, 526
 Млавская 150, 308
 Мовомеска см. Новомейская
 Мокотовская 178, 188, 202, 204, 442
 Мольера 262–266, 552
 Мончная 396–400
 Монюшки 388
 Мысливецкая 242, 244
 Налевки 118, 1174, 1178
 Натолинская 764, 796, 1070
 Немцевича 498
 Неподлеглосци 894, 960, 998
 Нидершлезисерштрассе см. Гурнослёнская
 Ниская 326, 1146
 Ноаковского 860, 880, 892, 944, 1070
 Нововейская 1000
 Новгородская 158, 332, 356, 430, 432
 Новолипки 326
 Новомейская 230, 232, 998
 Новый Свят 162, 168, 240
 Новый Съезд 546
 Нойе Вельт см. Новый Свят
 Обершлесисерштрассе см. Гурнослёнская
 Обозовая 298
 Огровая см. Огородовая
 Огородовая 92, 94, 98
 Окоповая 306, 322, 534, 990, 992, 1146, 1172
 Окронг 188, 404, 432, 434, 450
 Окульник 152
 Ординарска см. Ордынацкая
 Ордынацкая 152, 1010
 Остландштрассе см. Иерусалимские Ал.
 Остпаркштрассе см. Зеленецкая
 Павя 990
 Паньская 162, 246, 338, 368
 Пенкная 158, 160, 178, 334, 762, 770–774, 790,
 794–800, 816, 836–842, 900, 930, 942,
 962, 994, 1008, 1106
 Перацкого см. Фоксаль
 Переца 112, 116, 202, 342, 368
 Пилкарская 866
 Пиуса XI см. Пенкная
 Плоньская 320
 Повонзковская 328, 1162, 1164
 Подвале 308
 Позенерштрассе см. Познаньская
 Познаньская 154, 156, 860, 880, 890, 892,
 1070
 Полицийная см. ал. Шуха
 Постштрассе см. Варецкая
 Простая 162, 440
 Пулавская 496, 506, 766
 Пшемысловая 188, 192, 394, 396, 460, 476
 Пшескок 536
 Радомерштрассе см. Груецкая
 Раковецкая 142, 466, 790, 798, 1006
 Рашиньская 894
 Рейхштрассе см. Иерусалимские Ал.
 Розбрат 462
 Ружаная 496
 Рыбаки 230
 Рынковая 340
 Сапежиньская 1172
 Свентоерская 128, 130
 Свентокшиская 114, 176, 250, 994
 Сверчевского см. Лешно
 Сенаторская 92, 94, 516, 552, 756, 1160
 Сенкевича 114, 116, 368, 374, 378, 388, 768,
 794
 Сенная 112, 114, 162, 168, 246, 250, 338–342,
 378, 388, 532
 Серпецкая 524
 Слиская 112, 342, 368, 388, 528, 532, 896,
 942
 Слупецкая 496
 Смольная 152, 156, 356, 358, 1070
 Снядецких 212, 894, 1000
 Солец 396, 400, 450, 480, 482, 510, 942, 1160
 Сольная см. Солец
 Сосновая 388
 Сребрная 164, 368
 Ставки 272, 274, 286, 322, 828, 992, 1160,
 1164, 1172
 Стадионштрассе см. Мысливецкая
 Сталёвая 930
 Сталина ал. см. Уяздовские Аллеи
 Сузина 272, 286, 524
 Сулейковская 194
 Сухая 212
 Тамка 368, 402, 930
 Тарговая 558
 Татарская 324
 Твардя 162, 168, 176, 246, 340, 342, 368
 Театерштрассе см. Мольера
 Товаровая 164, 168, 368, 388
 Трёмбацкая 262, 552, 554
 Трентовского 524
 3 Маяштрассе см. 3 Мая
 3 Мая 396, 400
 Укуланштрассе [?] 402
 Урсынговская 496
 Уяздовские Аллеи 188, 192, 244, 756, 760,
 788, 790, 794, 814, 900, 1094, 1104
 Фабрикштрассе см. Фабричная
 Фабричная 188, 192, 394, 396, 400, 460

Фельдгеррналлее см. Пулавская
Фильтровая 212
Филярецкая 524
Фоксаль 152, 154, 156, 530
Фоха см. Мольера
Францишканьская 150, 234, 1170, 1172
Фраскати 900
Фридгофштрассе см. Повонзковская
Фуггерштрассе см. Смольная
Фурманьская 1070
Халубиньского 880
Хафенштрассе см. Черняковская
Хелмская 134
Хельголандштрассе см. Злотая
Хлодная 214, 246
Хмельная 164, 168, 240, 380, 532, 852, 854,
1070
Хожая 154, 156, 202, 218, 240, 242, 528, 848,
854, 860–866, 880, 892, 894, 944
Хонигштрассе см. Медовая
Хопфенштрассе см. Хмельная
Хоцимская 374
Цегляная см. Переца
Цеплая 128, 340, 368, 528
Чарнецкого 524
Чацкого 158
Черняковская 188, 192, 240, 242, 400, 404,
420, 432, 450, 460, 462, 476, 518
Шарая 420, 462
6 Аугустштрассе см. 6 Серпня
6 Серпня 212, 764, 766, 788, 796, 894, 1062
Шпитальная 154, 532
Штрассе дер Полицай см. ал. Шуха
Шуэтра 774
Щигля 152
Электоральная 342
Эльблонгская 324
Эмилии Платер 332, 334, 862, 876, 880, 884,
942, 944, 946, 948
Ягеловская [?] 82, 86

WYKAZ FOTOGRAFII

1. Komendant Warszawy gen. por. Reiner Stahel z oficerami swojego sztabu, sierpień 1944 r.; niemiecka kronika wojenna, IPN.
2. Gen. por. Reiner Stahel, komendant Warszawy, sierpień 1944 r.; niemiecka kronika wojenna, IPN.
3. Gen. mjr Reiner Stahel, fot. ok. stycznia 1943 r.; CA FSB FR.
4. Gen. por. Reiner Stahel, fot. więzienna, po 1944 r.; CA FSB FR.
5. SS Gruppenführer Heinz Reinefarth podczas studiowania map taktycznych. Bundesarchiw Koblenz, Bildarchiw, sygn. 695/411/1A.
6. Plk Willy Schmidt z oficerami sztabowymi podczas narady. Bundesarchiw Koblenz, Bildarchiw, sygn. 695/412/22.
7. Mjr Sarnow, początek października 1944 r.; Instytut Zachodni, Poznań.
8. Oberzugführer Baumer, zugführer Böhler i mjr Sarnow po upadku powstania. Instytut Zachodni, Poznań.
9. Waffenbrigadeführer Bronisław Kamiński, dowódca Brygady RONA, fot. przedwojenna. CA FSB FR.
10. Mjr Iwan Frołow, dowódca pułku zbiorczego Brygady RONA. CA FSB FR.
11. Stiepan Mosin. CA FSB FR.
12. Michaił Wasiukow. CA FSB FR.
13. Gubernator dystryktu warszawskiego Ludwig Fischer podczas ekstradycji do Polski, marzec 1946 r. IPN
14. SS Obergruppenführer Erich von dem Bach w swojej kwaterze zęga gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego, Dowódcę AK, fot. po kapitulacji powstania. IPN.
15. Żołnierze niemieccy w rejonie Hal Mirowskich, sierpień 1944 r. Bundesarchiw Koblenz, Bildarchiw, sygn. 695/425/10a.
16. Niemieccy żołnierze na marszu na pozycje wyjściowe do natarcia. Bundesarchiw Koblenz, Bildarchiw, sygn. 696/426/7.
17. Grenadierzy prawdopodobnie z 2 pułku grenadierów pancernych Dywizji Pancerno-Spadochronowej „Hermann Göring”, sierpień 1944 r. Bundesarchiw Koblenz, Bildarchiw, sygn. 695/407/22.
18. Azerowie z batalionu I/111 kpt. Wenera Scharrenberga, sierpień 1944 r. Bundesarchiw Koblenz, Bildarchiw, sygn. 695/425/13.
19. Niemieckie pozycje obronne na jednej z warszawskich ulic, sierpień 1944 r. Bundesarchiw Koblenz, Bildarchiw, sygn. 695/425/29.
20. Niemiecki MG-42 z obsługą na jednej z warszawskich ulic. Bundesarchiw Koblenz, Bildarchiw, sygn. 696/426/3.
21. Niemiecka armata ppanc PAK 8,8 cm prowadzi ostrzał domów w rej. ul. Smolnej z mostu Poniatowskiego. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
22. Oficerowie i żołnierze niemieckiego 80 partplot obserwują z mostu Poniatowskiego efekt ostrzału. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
23. Niemieckie działa samobieżne Jgd Pz 38(t) Hetzer, prawdopodobnie Wola. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
24. Zatrzymany przez żołnierzy Luftwaffe mieszkaniec Warszawy podejrzewany o udział w powstaniu. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
- 25–26. Przygotowania do natarcia na powstańcze pozycje. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
27. Niemieckie czołgi PzKpff IV z 19 DPanc na moście Poniatowskiego w marszu z Pragi w kierunku zachodnim. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
28. Sturmtiger ostrzeliwuje PWPW, rejon Fortu Traugutta, sierpień 1944 r. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
29. Niemiecki moździerz 8 cm w akcji. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
30. Niemieckie wyrzutnie rakiet Nebelwerfer podczas ostrzału Warszawy. Bundesarchiw, Bildarchiw, sygn. 696/426/19.
31. Niemieckie wyrzutnie rakiet Nebelwerfer. Niemiecka kronika wojenna, IPN.

32. Niemieckie wyrzutnie rakiet Nebelwerfer podczas ostrzału Warszawy. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
- 33–35. Niemiecka armata plot. FLAK 2 cm na stanowisku bojowym w rejonie Nowego Zjazdu. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
36. Żołnierze Brygady Szturmowej SS „Dirlewanger” przygotowują Panzefaust do akcji. Ruiny Zamku Królewskiego, sierpień 1944 r. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
37. Niemieccy żołnierze w rejonie Starego Miasta. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
38. Niemiecki samobieżny moździerz 60 cm (Karl Mörser Gerät 040) prowadzi ostrzał Śródmieścia. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
39. Niemiecki samobieżny moździerz 60 cm (Karl Mörser Gerät 040) prowadzi ostrzał Śródmieścia z pozycji w Parku Sowińskiego na Woli. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
40. Niemiecka armata ppanc 7,5 cm PAK 40 ostrzeliwuje Ratusz na pl. Teatralnym, II poł. sierpnia 1944 r. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
41. Obsługa MG-42 w drodze na pozycję, Stare Miasto, II poł. sierpnia 1944 r. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
42. Niemiecki motocykl z gondolą na jednej z warszawskich ulic. Po lewej stronie część domów wypalona. Bundesarchiw Koblenz, Bildarchiw, sygn. 695/412/9.
43. Niemieccy policjanci przy wartowni na ul. Litzmannstadterstrasse (Wolska), II poł. września 1944 r. Instytut Zachodni, Poznań.
44. Niemieckie działo samobieżne Stug 40 Ausf. F prawdopodobnie podczas walk o Stare Miasto. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
45. Poległy powstaniec. Niemiecka kronika wojenna, IPN.
46. Pochówek niemieckich żołnierzy, nadzorowany przez policję porządkową, wrzesień 1944 r. IPN.
47. Krakowskie Przedmieście po wyparciu powstańców, wrzesień 1944 r. IPN.
48. Szef sztabu i p. o. dcy Zgrupowania AK „Radosław” kpt. Waclaw Janaszek, ps. „Bolek” z oficerami zgrupowania, Stare Miasto, II poł. sierpnia 1944 r. IPN.
49. Płk dypl. Franciszek Herman. IPN BU 0192/566.
50. Płk dypl. Józef Szostak. IPN BU 0330/122.
51. Kpt. rez. Edward Quirini. IPN BU 0223/98.
52. Płk dypl. Józef Szostak, fot. więzienna z lat 50-tych. IPN BU 0330/122.
53. Gen. bryg. Leopold Okulicki, fot. więziennf z 1941 r. CA FSB FR.
54. Żołnierze batalionu AK „Miotła”, Stare Miasto, II poł. sierpnia 1944 r. IPN AK 680.
55. Żołnierze batalionu AK „Miotła”, od lewej „Łuk” i Zdzisław Michalski, Stare Miasto, II poł. sierpnia 1944 r. IPN AK 680.
56. Żołnierz batalionu AK „Miotła”, Stare Miasto, II poł. sierpnia 1944 r. IPN BU AK 680.
57. Żołnierze batalionu AK „Miotła”, od lewej „Łuk”, NN, Józef Nyc, ps. „Piorun”, Stare Miasto, II poł. sierpnia 1944 r. IPN BU AK 680.
58. Żołnierze batalionu AK „Miotła”, Stare Miasto, II poł. sierpnia 1944 r. IPN BU AK 680.
59. Żołnierze batalionu AK „Miotła”, Stare Miasto, II poł. sierpnia 1944 r. IPN BU AK 680.
60. Tadeusz Rajszczyk, ps. „Maszynka”, żołnierz batalionu AK „Miotła”. IPN BU AK 680.
61. Por. Tadeusz Janicki, ps. „Czarny”, dca plutonu w batalionie AK „Miotła”, fot. powojenna. IPN BU AK 680.
62. Żołnierze zgrupowania AK „Chrobry I”, Ogród Krasińskich, sierpień 1944 r. IPN BU AK 183.
- 63–64. Żołnierze zgrupowania AK „Chrobry I”, Ogród Krasińskich, sierpień 1944 r. IPN BU AK 183.
- 65–66. Niemiecka armata ppanc 5 cm PAK 38 wraz z ciągnikiem artyleryjskim zdobyta przez zgrupowanie AK „Leśnika”, Ogród Krasińskich, sierpień 1944 r. IPN BU AK 183.
67. Niemiecka armata ppanc 5 cm PAK 38 wraz z ciągnikiem artyleryjskim zdobyta przez zgrupowanie AK „Leśnika”, Ogród Krasińskich, sierpień 1944 r. IPN BU AK 183.
68. Mjr Gustaw Billewicz, ps. „Sosna”, dca batalionu AK „Chrobry I” przed frontem żołnierzy, Stare Miasto, sierpień 1944 r. IPN BU AK 183.
- 69–70. Szczątki samolotu B-24 Liberator z 31 Dywizjonu SAAF zestrzelonego przez Niemców w nocy z 14 na 15 sierpnia 1944 r, ul. Miodowa. IPN BU AK 183.

71. Szczątki samolotu B-24 Liberator z 31 Dywizjonu SAAF zestrzelonego przez Niemców w nocy z 14 na 15 sierpnia 1944 r, ul. Miodowa. IPN BU AK 183.
72. Barykada powstańcza (przewrócony wóz tramwajowy) u wylotu ul. Miodowej i Długiej. Widok na pl. Krasińskich. Na pierwszym planie powstańców i szczątki południowoafrykańskiego Liberatora. IPN BU AK 183.
73. Wymarsz żołnierzy zgrupowania AK „Kampinos” na pomoc Warszawie, Wiersze 19 sierpnia 1944 r. IPN BU 1133.
74. Pożar warszawskiego osiedla Słodowiec, fot. wykonana przez żołnierza kompanii AK „Lawa” ze zgrupowania AK „Kampinos”. 19/20 sierpnia 1944 r. IPN BU 1132.
75. Niemieckie samoloty bombowe JU-87 Stuka w locie nad Puszcą Kampinoską, kierujące się prawdopodobnie nad Warszawę, ok. 8 sierpnia 1944 r. IPN BU 1133.
76. Samochód ciężarowy z zamontowanym działkiem plot. należący do zgrupowania AK „Kampinos”, na platformie pierwszy od lewej mjr Alfons Kotowski, ps. „Okoń” i por. Adolf Pilch, „Dolina”. IPN BU 1133.
77. Spotkanie patrolu dywizjonu 27 puł AK z żołnierzami kompanii lotniczej AK „Lawa”, Pocięcha, ok. 20 września. IPN BU 1132.
78. Żołnierze zgrupowania AK „Kampinos” z rosyjskimi ochotnikami, którzy zdezerterowali z armii niemieckiej. IPN BU 1132.
79. Barykada powstańcza na Starym Mieście, II poł. sierpnia 1944 r. IPN BU AK 183.
80. Gmach Sądu Apelacyjnego na pl. Krasińskich z barykadą powstańczą. IPN BU AK 183.
81. Wymarsz ze Śródmieścia oddziałów powstańczych do niewoli po kapitulacji. IPN.
82. Wypędzona ludność cywilna przed kościołem św. Wojciecha przy obecnej ul. Wolskiej, wrzesień 1944 r. IPN.
86. Wypędzona z centralnych dzielnic ludność cywilna Warszawy na obecnej ul. Wolskiej, wrzesień 1944 r. IPN.
84. Ruiny Poczty Głównej, fot. wykonana po powstaniu. IPN BU AK 183.
- 85–86. Ruiny Katedry św. Jana. IPN BU AK 183.
- 87–88. Gmach „Prudentialu” po powstaniu. IPN BU AK 183.
- 89–92. Legitymacje żołnierzy AK. Zbiory prywatne.
93. Niemiecka ulotka propagandowa. IPN.
94. Meldunek o „australijskim” lotniku wziętym do niewoli w rej. Dworca Zachodniego. IPN.
- 95–96. Odezwa kpt. „Hala” do pododdziałów kozackich w służbie niemieckiej. IPN
97. Pismo Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce do naczelnika Wydz. I Departamentu I MBP w sprawie Paula O. Geibla. IPN.
98. Pismo Dyrektora Gabinetu Ministra bezpieczeństwa państwowego do Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce w sprawie P. O. Geibla. IPN.
- 99–101. Sprawozdanie PKB „Bezpiecznik”. IPN BU AK 24.
- 102–103. „Goliath”, Muzeum w Kubince pod Moskwą. Fot. Marcin Majewski.
104. Moździerz Karl Mörser, egzemplarz o nazwie „Adam”, Muzeum w Kubince. Fot. Marcin Majewski.

ПОДПИСИ К ФОТОГРАФИЯМ

1. Комендант Варшавы генерал-поручик Райнер Штагель с офицерами своего штаба, август 1944 г.
2. Генерал-поручик Райнер Штагель, комендант Варшавы, август 1944 г.
3. Генерал-майор Райнер Штагель, приблизительно январь 1943 г.
4. Генерал-поручик Райнер Штагель, тюремная фотография, после 1944 г.
5. Группенфюрер СС Хайнц Рейнефарт во время изучения тактических карт.
6. Полковник Вилли Шмидт со штабными офицерами во время совещания.
7. Майор Сарнов, начало октября 1944 г.
8. Обер-цугфюрер Баумер, цугфюрер Бёлер и майор Сарнов после поражения восстания.
9. Ваффен-бригадефюрер Бронислав Каминский, командир бригады РОНА, довоенная фотография.
10. Майор Иван Фролов, командир сводного полка бригады РОНА.
11. Степан Мосин.
12. Михаил Васюков.
13. Губернатор Варшавского дистрикта Людвиг Фишер во время экстрадиции в Польшу, март 1946 г.
14. Обергруппенфюрер СС Эрих фон дем Бах в своей квартире прощается с генералом Тадеушом Бур-Коморовским, командующим АК. Фотография сделана после капитуляции восстания.
15. Немецкие солдаты в районе Мировского крытого рынка, август 1944 г.
16. Немецкие солдаты занимают исходные позиции для атаки.
17. Гренадеры, вероятно, 2-го танково-гренадерского полка танково-парашютной дивизии «Герман Геринг», август 1944 г.
18. Азербайджанцы из батальона I/111-го капитана Вернера Шарренберга, август 1944 г.
19. Немецкие оборонительные позиции на одной из варшавских улиц, август 1944 г.
20. Немецкий МГ-42 с обслуживающим расчетом на одной из варшавских улиц.
21. Немецкая противотанковая пушка ПАК 8,8 см ведет обстрел домов в районе ул. Смольной с моста Понятовского.
22. Офицеры и солдаты немецкого 80-го зенитного артиллерийского полка наблюдают с моста Понятовского за результатами обстрела.
23. Немецкие самоходные орудия Jgd Pz 38(t) «Хетцер», по всей вероятности, Воля.
24. Задержанный солдатами люфтваффе житель Варшавы, подозреваемый в участии в восстании.
- 25–26. Подготовка к атаке на повстанческие позиции.
27. Немецкие танки PzKpfw IV 19-й танковой дивизии на мосту Понятовского на марше из района Праги в западном направлении.
28. «Штурмтигер» обстреливает здание Польской типографии ценных бумаг, район форта Траугутта, август 1944 г.
29. Немецкий миномет 8 см в действии.
30. Немецкие ракетные установки «Небельверфер» во время обстрела Варшавы.
31. Немецкие ракетные установки «Небельверфер».
32. Немецкие ракетные установки «Небельверфер» во время обстрела Варшавы.
- 33–35. Немецкая зенитная пушка ФЛАК 2 см на боевой позиции в районе ул. Новый Зьязд.
36. Солдаты штурмовой бригады СС «Дирлевангер» готовят «Панцерфауст» к действию. Руины Королевского замка, август 1944 г.
37. Немецкие солдаты в районе Старого города.
38. Немецкая самоходная мортира 60 см (Karl Mörser Gerät 040) ведет обстрел Средместья.
39. Немецкая самоходная мортира 60 см (Karl Mörser Gerät 040) ведет обстрел Средместья с позиции в парке Совиньского на Воле.
40. Немецкая противотанковая пушка 7,5 см ПАК 40 обстреливает Ратушу на Театральной площади, 2-я половина августа 1944 г.

41. Обслуживающий расчет МГ-42 по пути на позицию, Старый город, 2-я половина августа 1944 г.
42. Немецкий мотоцикл с коляской на одной из варшавских улиц. С левой стороны часть домов сожжена.
43. Немецкие полицейские у караульной на ул. Лицманштадтштрассе (Вольская), 2-я половина сентября 1944 г.
44. Немецкое самоходное орудие Stug 40 Ausf. F, по всей вероятности, во время боев за Старый город.
45. Погибший повстанец.
46. Похороны немецких солдат под надзором полиции порядка, сентябрь 1944 г.
47. Краковское Предместье после вытеснения повстанцев, сентябрь 1944 г.
48. Начальник штаба, и. о. командира группировки АК «Радослав» капитан Вацлав Янашек, псевдоним «Болек», с офицерами группировки, Старый город, 2-я половина августа 1944 г.
49. Дипломированный полковник Францишек Герман.
50. Дипломированный полковник Юзеф Шостак.
51. Капитан запаса Эдвард Квирини.
52. Дипломированный полковник Юзеф Шостак, тюремная фотография 1950-х гг.
53. Бригадный генерал Леопольд Окулицкий, тюремная фотография 1941 г.
54. Солдаты батальона АК «Метла», Старый город, 2-я половина августа 1944 г.
55. Солдаты батальона АК «Метла», слева направо «Лук» и Здзислав Михальский, Старый город, 2-я половина августа 1944 г.
56. Солдат батальона АК «Метла», Старый город, 2-я половина августа 1944 г.
57. Солдаты батальона АК «Метла», слева направо «Лук», неизвестный, Юзеф Ныц, псевдоним «Перун», Старый город, 2-я половина августа 1944 г.
58. Солдаты батальона АК «Метла», Старый город, 2-я половина августа 1944 г.
59. Солдаты батальона АК «Метла», Старый город, 2-я половина августа 1944 г.
60. Тадеуш Райщак, псевдоним «Машинка», солдат батальона АК «Метла».
61. Поручик Тадеуш Яницкий, псевдоним «Чарный», командир взвода батальона АК «Метла», послевоенная фотография.
62. Солдаты группировки АК «Хробры I», сад Красиньских, август 1944 г.
- 63–64. Солдаты группировки АК «Хробры I», сад Красиньских, август 1944 г.
- 65–66. Немецкая противотанковая пушка 5 см ПАК 38 с артиллерийским тягачом, захваченная группировкой АК «Лесника», сад Красиньских, август 1944 г.
67. Немецкая противотанковая пушка 5 см ПАК 38 с артиллерийским тягачом, захваченная группировкой АК «Лесника», сад Красиньских, август 1944 г.
68. Майор Густав Биллевич, псевдоним «Сосна», командир батальона АК «Хробры I» перед строем солдат, Старый город, август 1944 г.
- 69–70. Обломки самолета Б-24 «Либерейтор» 31-го дивизиона SAAF, сбитого немцами в ночь с 14 на 15 августа 1944 г., ул. Медовая.
71. Обломки самолета Б-24 «Либерейтор» 31-го дивизиона SAAF, сбитого немцами в ночь с 14 на 15 августа 1944 г., ул. Медовая.
72. Повстанческая баррикада (перевернутый трамвайный вагон) в конце ул. Медовой и Длугой. Вид на пл. Красиньских. На переднем плане повстанец и обломки южно-африканского «Либерейтора».
73. Солдаты группировки АК «Кампинос» отправляются на помощь Варшаве, Верше, 19 августа 1944 г.
74. Пожар в варшавском районе Слодовец, фотография сделана солдатом роты АК «Лява» группировки «Кампинос» 19/20 августа 1944 г.
75. Немецкие самолеты-бомбардировщики Ю-87 «Штука» над Кампиносской пущей, по всей вероятности, направляющиеся к Варшаве, около 8 августа 1944 г.
76. Грузовой автомобиль с зенитным орудием, принадлежащий группировке АК «Кампинос», на платформе первый слева майор Альфонс Котовский (псевдоним «Окень») и поручик Адольф Пильх («Долина»).

77. Встреча патруля дивизиона 27-го полка АК с солдатами авиационной роты АК «Лява», Поцеха, около 20 сентября.
78. Солдаты группировки АК «Кампинос» с русскими добровольцами, дезертировавшими из немецкой армии.
79. Повстанческая баррикада в Старом городе, 2-я половина августа 1944 г.
80. Здание апелляционного суда на пл. Красиньских с повстанческой баррикадой.
81. Выход из Средместья повстанческих подразделений после капитуляции.
82. Выгнанное гражданское население у костела св. Войтеха на нынешней ул. Вольской, сентябрь 1944 г.
83. Выгнанные из центральных районов мирные жители Варшавы на нынешней ул. Вольской, сентябрь 1944 г.
84. Разрушенное здание Главного почтамта, фотография сделана после восстания.
- 85–86. Развалины кафедрального собора Св. Иоанна.
- 87–88. Здание «Прудентиала» после восстания.
- 89–92. Удостоверения солдат АК.
93. Немецкая пропагандистская листовка.
94. Донесение об «австралийском» летчике, взятом в плен в районе Западного вокзала.
- 95–96. Воззвание капитана «Халя» к казачьим подразделениям, находившимся на службе у немцев.
97. Письмо Главной комиссии по расследованию немецких преступлений в Польше начальнику I отдела I департамента Министерства общественной безопасности относительно Пауля Гейбеля.
98. Письмо директора Кабинета Министра государственной безопасности в Главную комиссию по расследованию немецких преступлений в Польше относительно Пауля Гейбеля.
- 99–101. Отчет ПКБ «Беспечник».
- 102–103. Самоходная электроуправляемая машина «Голиаф» на гусеничном ходу, музей в Кубинке.
104. Мортира «Карл» (Karl Mörser), экземпляр под названием «Адам», музей в Кубинке.

